

भारतीयाधिशसनसरक्षकताया प्रकाशितम्

Published under the auspices of Government of India

THE
SIDDHĀNTA KAUMUDĪ
OF
BHATTOJĪ DĪKSITA

EDITED AND TRANSLATED INTO ENGLISH

BY

LATE ŚRĪŚA CHANDRA VASU

VOL II

MOTILAL BANARSIDASS
DELHI VARANASI PATNA

© MOTILAL BANARSIDASS
Bungalow Road, Jawahar Nagar, Delhi 6
Nepali Khapra, Varanasi-1 (U P)
Bankipore, Patna (Bihar)

*First Published by the Pāṇini Office, Bhuvanashwari Ashram,
38-40 Bhikurpur, Allahabad 1906
and reprinted by Motilal Banarsidass, 1962*

ग्रन्थोऽयं भारतीयाविशासनविनियोजितावश्यकालभ्यसस्कृतग्रन्थ-
पुनर्मुद्रणयोजनाया प्रकाशितः ।

This book has been published under the Scheme of reprinting of
important out-of-print Sanskrit books sponsored by the
Government of India

Price Rs. 73.25 for 2 Vols

Published by Sundarlal Jain, Motilal Banarsidass, Bungalow Road,
JawaharNagar, Delhi 6 and printed by Shantilal Jain,
Shri Jainendra Press, Jawahar Nagar Delhi 6

CONTENTS

VOLUME II

Part I

CHAPTER	PAGE
I The Conjugation of Bhū class roots	1
II The Adādi Verbs	253
III The Juhotyādi	315
IV The Divādi Roots	333
V The Su-class Verbs	372
VI Iudādi Roots	385
VII The Rudhādi Roots	415
VIII The Tanādi Roots	424
IX The Kriyādi Roots	432
X The Chiuādi Roots	449
XI Conjugation of the Causatives	503
XII The Desiderative Verbs	522
XIII Intensives with Yan	540
XIV Intensives with Yan-Elided	548
XV The Denominative Verbs	574
XVI Kandvādi Roots	604
XVII Rosary of Affixes	607
XVIII The Rules of Ātmanepada	608
XIX The Parasmaipada Rules	650
XX The Impersonal and Passive Verbs	658
XXI Reflexive Verbs	674
XXII The meaning of moods and tenses	683

Part II

I The Kṛdanta Affixes	1-114
II The Unādi Sūtras	145-333
III Uttar Kṛdanta Affixes	333-408

VOLUME III

I	Vedic Grammar	1-89
II	On Accents	90-111
III	The Phit Sūtras	112-220
IV	On Rules of Genders	221-247

VOLUME IV

I	Alphabetical Index to Pāṇini's Sūtras	1-53
II	Alphabetical Index to the Roots	54-62
III	Alphabetical Index to the Unādi	63-69
IV	Alphabetical Index to the Phit Sūtras	69
V	Pāṇini's Sūtras	70-106

THE
SIDDHANTA KAUMUDI.
UTTARARDHA

VOLUME II.
॥ वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी ॥

श्रीगार्हपत्यैश्वर्यैर्वैदिकैर्विद्वद्भिर्विद्वद्भिः ।
सोऽप्युत्तमोऽप्युत्तमो विद्वद्भिर्विद्वद्भिः ।
पूर्वाभिः कवितास्तुर्वप्युत्तमोऽप्युत्तमोऽप्युत्तमो ।
मन्त्राणां च कवितास्तुर्वप्युत्तमोऽप्युत्तमोऽप्युत्तमो ॥

SALUTATION.

1. The All-pervading is supremely glorious and though without attributes is constantly being praised, day by day, by the Great Seers, illustrious with the attributes of Vaidic Studentship and Worthiness, and who possess all praiseworthy qualities.

2. In the First Half have been treated the affixes which occur in the Fourth and the Fifth Adhyāyas of Pāṇini. Now are being taught the affixes that occur in the third Adhyāya.

NOTE.—The word Śrautrārhanṭī chananī is Instrumental plural of the compound word Śrautra plus Arhanṭī with the affix chanap Śrautra is derived from Śrotriya by adding the affix चप् (V 1 130, S 1793) and ण is elided by the Vārtika thereunder. The word means "the condition of a Śrotriya or Vaidic Student." The word Arhanṭī is derived from arhat, see V. 1. 124. S. 1788. The affix chanap is added by V. 2. 26, S 1827 Toshṭhāyamāṇaḥ is derived from the Intensive form of the verb stu "to praise" Vijayate tarām is formed by adding the affixes tarap by V 3. 57, S. 2005, and ām by V 4 11, S 2004. This is an exceptional use of adding the comparative-degree-forming affix tarap after a declined verb like vijayate. See V 3 56, S, 2002. The verse is an illustration of the employment of the curious affixes taught before.

अथ तिङन्तभ्वादिप्रकरणम् ।

तत्रादौ दश लकाराः प्रदर्शयन्ते । लट् । लिट् । लुट् । लृट् । लेट् । लोट् । लङ् ।
लिट् । लृट् । लङ् । येषु पञ्चमो लकारश्छन्दोमात्रगोचरः ।

CHAPTER I

The Conjugation of Bhū Class Roots

First we shall enumerate the ten Moods They are as follow —

लट्	Present.
लिट्	Perfect or 2 nd Preterite
लुट्	First Future
लृट्	Second Future
लेट्	Vaidic Subjunctive
लोट्	Imperative
लङ्	Imperfect or 1 st Preterite
लिट्	Potential
लृट्	Aorist or 3 rd Preterite
लङ्	Conditional

Of these the fifth *i e*, लेट् is found only in the Vedas.

२१५१ । वर्तमानं लट् । १ । २ । १२३ ।

वर्तमानञ्च बाहुल्येति लृट् स्यात् । अद्यावन्तौ ।

2151. The affix लट् comes after a verb when denoting a present action.

Of the affix लट् the letters ल and ट् are indicatory, leaving only लृ. This लृ is replaced by other affixes as shown below :—

NOTE:—The word वर्तमान means that which is begun and which has not yet come to an end. The action denoted by a verb in the present tense is yet continuing and has not stopped. As पचति 'he is cooking', पठति 'he is reading'. So also whatever is constant, regular, uniform, is represented by the Present Indefinite. As तिष्ठन्ति पर्वता 'the mountains stand', जवन्ति नद्यः 'the rivers flow.'

२१५२ । लः कर्मणि च भावे वाकर्मलोभ्यः । १ । २ । ३८ ।

लकारो लकर्मलोभ्यः कर्मणि कर्मणि च द्युलकर्मलोभ्यो भावे लकारः च ।

2152 The tense-affixes called 'la' are used in denoting the object and the agent in the case of Transitive verbs, and after intransitive verbs, they denote the action as well as the agent

NOTE —The term लृ means the ten affixes known as लृट्, लिट्, &c, लृ is the common element of them all, and these affixes, when stripped of all indicatory letters, leave behind only the letter लृ which is thus the common name for them all. The लृ in the sūtra, is the nominative plural of लृ. By the word लृ in the sūtra, we draw in the word कर्ता or 'agent' from the sūtra III 4 68 into this. The force of these tense-affixes, when placed after transitive verbs is to denote the object and the agent, and when placed after intransitive verbs, is to denote either 'action' (भाव) or it may denote the 'agent'

The verb itself denotes the action, to be or to do, generally, or to be or to do, in a particular manner. In the active voice, the affix marks the agent, in the passive voice of a transitive verb, it marks the object, but in the passive form of an intransitive verb, the action itself. Thus गच्छते ग्रामे देवदत्तेन 'the village is gone to by Devadatta', here ते of गच्छते denotes the object and is in passive construction गच्छति ग्राम देवदत्त 'Devadatta goes to the village', here the affix ति of गच्छति denotes the agent, and the sentence is in active construction. The verb गच्छ् being a transitive verb can take both the active and passive constructions or, to use the Sanskrit technical phraseology, the tense-affixes, after transitive verb denote the agent and the object. They do not generally denote भाव or action after transitive verbs, that is, transitive verbs are not used impersonally. Let us now give examples of Intransitive verbs, आस्यते देवदत्तेन 'it is seated by Devadatta', the verb आस्यते here denotes merely भाव or 'action'. In other words, we may call this an impersonal construction आसते देवदत्त 'Devadatta sits', here the verb आसते denotes the agent or is in the active voice.

Professor Bohtlingk translates the sūtra thus —“A finite verb expresses the agent as well as the object, but the Intransitive verbs denote, in addition to that, the Impersonal idea of the action.” The word भाव means action considered in the abstract.

२१५३ । लस्य । ३ । ४ । ७७ ।

अधिकारोऽयम् ।

2153. In the place of 'la' will be substituted the affixes which we shall announce hereafter

NOTE —This sūtra consists of one word लस्य meaning 'or ल' It is an *adhikāra* sūtra. The word लस्य is the genitive singular of ल, the ल in ल being for

the sake of pronunciation 'The क means the ten affixes कट् present, लिट् perfect, लृट् first future, लुट् second future, कौट् imperative लेट् Vaidic subjunctive, लङ् imperfect, लिङ् potential and benedictive, लुङ् aorist, लृङ् conditional Six of these tenses have indicative इ, and four have indicative इ ।

Professor Bohtlingk translates this sūtra thus —In the following sūtras, the word कट् should be supplied to complete the sense, i e, the phrase 'in the place of all those endings which are known as the Personal endings of various tenses and moods, and are known in their totality as क' ।

२१५३ । तिप्तिस्त्रिप्यङ्बुनिङ्बुस्सत्तातांभयासायांभुनिङ्बुहिमहिङ् । ३ । ४ । ७८ ।

कट्पदादिकदेवा लु ।

2154 The following are the eighteen substitutes of 'la' —'tip', 'tas', 'jhi', 'sip', 'thas', 'tha', 'mip', 'vas', 'mas', 'ta', 'âtām', 'jha', 'thās', 'âthām', 'dhvam', 'it', 'valu', 'mahin.'

NOTE —These are the well-known Conjugational-affixes, called also Personal endings, and are ordained generally after all the ten tenses

२१५४ । कः परस्मैपदम् । १ । ४ । ८८ ।

कादेवा परस्मैपदंका लु ।

2155. The substitutes of क are called parasmaipada

NOTE —The word क is in the genitive case, and means 'of क' The word कादेव 'substitutes' must be supplied to complete the sense.

२१५५ । तङानायात्मनेपदम् । १ । ४ । ९० ।

कङ् मत्तादात्त आत्मनेपदौ वैवर्त्तन्ता लु । पूर्ववत्तादात्त ।

2156 The nine affixes comprised under the Pratyāhāra tañ and the two ending in āna (Sānach and Kānach), which are substitutes of क are called Atmanepada

NOTE —This debars the previous designation of Parasmaipada. The result is that the first nine substitutes are Parasmaipada and the last nine Atmanepada

Then arises the question, what roots should be conjugated in the Parasmaipada and what in the Atmanepada. The following sūtras, answer that question

२१५६ । कर्तृदात्तकित्ता आत्मनेपदम् । १ । ३ । ९२ ।

अनुदात्तवर्गदेवे वा कित्तादात्तवर्ग आतीत्येव स्वान् आत्मनेपदं स्वाह ।

2157 After a root which has an indicatory anudâṭṭa vowel (anudattet) or an indicatory ङ् (ñit) in the Dhâtupâṭha, the affixes are those of the Atmanepada

२१५८ । स्वरितञितः कर्त्रभिप्राये क्रियाफले । १ । ३ । ७२ ।

स्वरितेति जितश्च धातोरात्मनेपदं स्यात्कर्त्रभिप्रायि क्रियाफले ।

2158 After the verb marked with a svarita, (svaritet) or which has an indicatory ङ् (ñit) in the Dhâtupâṭha, the terminations of the Atmanepada are employed, when the fruit of the action accrues to the agent

NOTE.—The word क्रियाफल is a compound, meaning 'fruit of the action' When the principal object, for the sake of which, the action is begun, is meant for the agent indicated by the verb, there the âtmanepada is used after verbs having an indicatory ञ् or a svarita accent. As यजते 'he sacrifices for himself' पचते 'he cooks for himself' Here the verb यज् and पच् are marked with svarita accent in the Dhâtupâṭha, and therefore they take the âtmanepada terminations

Similarly दधुते 'he presses the soma-juice,' कुरुते 'he does' Here the verbs दध् and कृष् have an indicatory ङ्

In all the above cases, the principal object of the action such as getting heaven by performance of sacrifice, eating of food, &c, is meant for the agent. That is to say, he sacrifices in order that he himself may attain heaven, he cooks in order that he himself may eat, &c

२१५९ । शेषात्कर्तरि परस्मैपदम् । १ । ३ । ७८ ।

आत्मनेपदमिति शेषात्कर्तरि परस्मैपदं स्यात् ।

2159 After the rest, i. e., after all those verbs not falling under any one of the previous provisions, the terminations of the Parasmaipada are employed, in marking the agent (i. e., in the active voice).

NOTE :—The rules of Atmanepada have been declared in the 66 sūtras, 12 to 77 of the third Chapter of the First Book of Aṣṭādhyāyī. The terminations of the Parasmaipada, which are the general verbal terminations, will come everywhere else, that is to say, where its operation is not debarred by any one of the above-mentioned aphorisms. The present sūtra declares this universal rule. The word śeṣha or the rest, means that which is the residue after the application of all the previous restrictive rules

२१६० । तिङ्स्त्रीणि त्रीणि प्रथममध्यमोत्तमाः । १ । ४ । १०१ ।

तिङ् वचनयोः पदयोस्त्रयस्त्रिणा क्रमादेवत्वं वा स्युः ।

2160. The three triads, in both the sets, Parasmaipada and Atmanepada, of conjugational affixes (comprised under the general name tin) are called, in order, Lowest (3rd person), the Middle (2nd person), and the Highest (1st person)

NOTE.—Of the 18 conjugational affixes, above given, 9 are Parasmaipada and 9 are Atmanepada. Each of these two classes is subdivided into three sets, according to person

२१६१ । तान्येकवचनद्विवचनत्रयवचनान्येकशः । १ । ४ । १०२ ।

एकप्रथमादिवचनानि तिङ्स्त्रीणि त्रीणि वचनानि प्रत्येकनेकवचनादिवचनानि स्युः ।

2161. These three triads, of conjugational affixes, which have received the name of Lowest, &c, are called (as regard the three expressions in each triad) severally “the expression for one” (singular), “the expression for two” (dual), and “the expression for many” (plural)

NOTE.—Of the six triads thus formed, each is divided according to number into three classes, viz, singular, dual, and plural

२१६२ । युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपि मध्यमः । १ । ४ । १०३ ।

तिङ् वाच्यकारकवाचिनि युष्मदि प्रयुज्यमानेऽप्रयुज्याने च मध्यमः स्यात् ।

2162. When the pronoun yushmad, “thou” understood, and also when the same expressed, is the attendant word in agreement with the verb, then there is the verbal termination called the Middle (2nd person).

NOTE.—This defines the 2nd person of conjugational affixes. As त्वं पचसि thou cookest or पचसि, युष्मं पचथ or पचथ you two are cooking, त्वयं पचथ or पचथ you cook.

२१६३ । महाशे च मन्योपपदे मन्यनेवत्तमः सकवश्च । १ । ४ । १०४ ।

मन्यवागुपपदं यस्य चासौस्त्वस्मिन्प्रकृतिभूते सति मध्यमः स्यात्परिहासे मन्यमाने मन्यतेऽस्तु च, स्यात्स वैकार्यस्य वाचकः स्यात् ।

2163 When joke is implied with reference to an action, the verb denoting it is used in the 2nd person; provided that the word *manya* ‘to think’ is the attendant word (upapada) of such verb, and of the

verb *manya* itself, the affix must be of the 1st person and singular number

२१६३ । अस्मद्युत्तमः । १ । ४ । १०९ ।

तथाभूतेऽस्मद्युत्तम स्यात् ।

2164 When the pronoun *asmad* "I," understood, and also when expressed, is the attendant word in agreement with the verb, then there is the verbal termination called Highest or the 1st person

NOTE —This is clear As अहं पचामि "I cook," or merely पचामि, ज्ञावां पचाम or merely पचाम

२१६४ । शेषे प्रथमः । १ । ४ । १०८ ।

मध्यलोत्तमयोरविषये प्रथम स्यात् । 'भू १ सत्तायात्' कटुविचयाया भू ति इति स्थिते ।

2165. In the other cases, namely, where, "thou" or "I" are not the attendant words in agreement with the verb, there is the verbal termination called the lowest (or 3rd person)

NOTE —As पचति he cooks, पचत they two cook पचन्ति they cook Now we take up the conjugation of the verb भू "to be" when the agent is meant & c, in the Active Voice Thus भू + तिप् ॥

Now apply the following rules —

२१६६ । तिङ्शित्सार्वधातुकम् । ३ । ४ । ११३ ।

तिङ् शितञ्धात्वधिकारोक्ता इतत्त्वञ्चा ह्यु ।

2166 All personal endings (III. 4. 78, S. 2154) and all affixes with an indicator 'य' are called 'sârvadhâtuka'

NOTE.—Of course, this applies to the affixes which have been already treated before, namely, the affixes which relate to verbal roots and not to Taddhita affixes, &c. Thus, स्वयिदि, रोहिदि, पचमान, पचमानः । सिद् and ज्ञासीर्दिङ् are exceptions.

२१६७ । कर्त्तरि यप् । ३ । १ । ६८ ।

कर्त्तरि सार्वधातुके परे चाति इत्याद् यपादिभ्यो ।

2167 The affix *yap* comes after a root, when a *sarvadhâtuka* follows signifying the agent

NOTE :—In active voice, यप् is employed in the conjugational tenses This affix, which is technically called अ विभक्त्यय comes after roots of the य् class and after compound roots formed by कृ &c. (III. 1. 32). The indicator य makes

2nd Person	त्वन् भवति	युवा भवथ	यूय भवथ
	Thou becomest	You two become	You become
3rd Person	स भवति	तौ भवत	ते भवन्ति
	He becomes	They two become	They become

We have already mentioned in sūtra I 4 106, S 2163, that in joke, the 1st Person may be used with the force of 2nd Person. Thus *इहि नन्ये ओदन भोक्ष्यसे, युक्त सोऽतिथिभिः* "Come here, thou thinkest "I shall take food", but it is eaten already by the guest." Here *नन्ये* "I think" means *नन्ये ते* "thou thinkest" and *भोक्ष्यसे* "thou shalt eat" is equal to "*भोक्ष्ये*" "I shall eat."

Similarly in the other examples given above

In the above sūtra I 4 106, S 2163, the phrase *युक्तमिदं*, &c, is understood from the previous sūtra. Therefore, when the verb is not in the 2nd person, this construction is not allowed, even though joke be meant. As *यसु सवान् नन्यते ओदन भोक्ष्ये* &c "Come respected Sir! (jocularly), you honor thinks "I shall eat rice," &c

Why do we say "in joke"? The proper person should be used, when simple assertion is intended. Thus *इहि नन्यसे ओदन भोक्ष्ये इति युक्त-सोऽतिथिभिः* "Come, thou thinkest "I shall eat rice"—but it has been eaten by the guest."

NOTE.—This corresponds with the Direct and Indirect narration of the English Grammar. Sanskrit does not admit of Indirect narration, except in the above examples.

Now we take up the लिट्. Thus *भू + लिट्*. The force of लिट् is to denote the Past time, as shown in the following

२१७१ । परोक्षे लिट् । ३ । २ । ११५ ।

अतान्मसतनपरोक्षार्थद्वितीयातिथिर्लिट् स्यात् । लस्य तिभादयः ।

2171. The affix लिट् comes after a verb, in the sense of the past, before the commencement of the current day, and unperceived by the narrator.

NOTE.—The word परोक्ष 'unperceived' qualifies the words भूत 'past' and अनन्तकाल 'non-current day' understood in this aphorism.

This लिट् is replaced by लिप् &c. Are these affixes Sarvadhātuka or Ardhadhātuka. By the general rule III 4 113, S 2166, they would have been Sārvadhātuka, but for the following sūtra

२१७२ । लिट् च । ३ । ४ । ११५ ।

लिङादेः शस्तिर्कार्थधातुकसंज्ञ एव स्यात्तु च कार्थधातुकसंज्ञ । तेन शब्दादयो न ।

2172 The personal endings of the Perfect are also called 'ārdha-dhātuka'

NOTE —The substitutes of लिट् get the designation of Ārdhadhātuka, and not that of Sārvadhātuka. Therefore, they do not take the vikarana or the Mode-affix अप् &c. Further on, even the तिप् &c are replaced by the following —

२१७३ । परस्मैपदानां णल्लुप्तस्थल्युसण्यवसाः । ३ । ४ । ८२ ।

लिट्स्तिवादीनां नवानां णलादयो नव स्युः । 'भू' 'अ' इति स्थिते ।

2173 In the room of the Parasmaipada affixes, the following are substituted in the Perfect Tense.—

	3rd Pers	2nd Pers	1st Pers.
Sing	nal (अ)	thal (थ)	nal (अ)
Dual	atus (अतु)	athus (अतु)	va (व)
Plural	us (उ)	a (अ)	ma (म)

NOTE —The indicatory ल् in णल् and सल् is for the sake of accent (VI 1. 193, S 3676) The indicatory ह् is for the sake of causing वृद्धि (VII 2 25, S 3065) Thus पपाच, पेचतु, पेत्तु, पेचिय or पपक्य, पेचतु, पेच, पपाच or पपच, पेचिय पेचिन ।

For the nine substitutes तिप् &c of लिट् there are णल् &c. instead. Thus भू + णल् = भू + अ

Then applies the following rule —

२१७४ । भुवोवुगङ्गुलिटोः । ६ । ४ । ८८ ।

भुवो वुगागम स्यात् लुङ् लिटोरणि । नित्यत्वाद्भुवुगङ्गुलुङ्गो नाचते ।

2174 भू gets the augment व् (वक्) before the tense-affixes of the Aorist and the Perfect, when beginning with a vowel.

NOTE —This being a *utya* rule, supersedes or debars the Guna ordained by सार्वधातुकार्पधातुकार्यो (VII 3 84, S 2168) and Viddhi ordained by जपोवृद्धि (VII. 2 115, S 251) That is to say, the indicatory ल् of णल् does not cause Viddhi before लुङ् takes place.

Thus भू + व् + अ

Now apply the following rules.

२१७५ । एकाचो द्वे मयमस्य । ६ । १ । ९ ।

2175. In the room of the first portion, containing a single vowel, there are two.

NOTE —Upto Sûtra VI 1 12 inclusive it is to be understood that for the first syllable two are to be made, *i e*, the first syllable is to be reduplicated. This is an adhikâra sûtia all the three words *viz*, एकाच, and द्वे and प्रथमस्य are to be read in the subsequent sûtias upto VI 1 12, before the rule of Sampāṣṭian begins. Thus Sûtra VI 1 8 says “when लिट् follows, of an unduplicated verbal root” The sense of this sûtia is incomplete, unless we supply the three words of this sûtia, when it will read thus “when लिट् follows there are two in the room of the first portion, containing a single vowel of an unduplicated verbal root”

२१७६ । अजादेद्वितीयस्य । ६ । १ । २ ।

इत्यधिकृत्य ।

2176. Of that whose first syllable begins with a vowel, there are two in the room of the second portion containing a single vowel

NOTE —This debars the reduplication of the *first* syllable. In a verbal root beginning with a vowel, and consisting of more than one syllable, the *second* syllable is to be reduplicated and not the first

२१७७ । लिटि धातोर्नभ्यासस्य । ६ । १ । ८ ।

लिटि परेऽनभ्यासधात्ववयवस्यैकाच प्रथमस्य द्वे स्त आदिभूतादच परस्य तु द्वितीयस्य । ‘भृश्’ ‘भृश्’ इति स्थिते ।

2177 When the tense-affixes of the Perfect follow, there is reduplication of the root, which is not already reduplicated

NOTE —The reduplication is either of the first syllable or of the second syllable according as the root begins with a consonant or a vowel

Thus भृ+श्+ञ= भृ भृ+ञ

Now applies the following sûtia by which the first is called Abhyâsa.

२१७८ । पूर्वोऽभ्यासः । ६ । १ । ४ ।

अत्र वे द्वे विहिते तयो पूर्वोऽभ्याससंज्ञ स्यात् ।

2178 The first of the two is called the Abhyâsa or the Reduplicate.

NOTE —The word द्वे in the nominative case is understood here, but for the purposes of this sûtia it is taken in the Genitive case *i e*, द्वयोर्द्वे पूर्व “the first, of the two” ordained above. The word Abhyasa occurs in sûtias III 1 6 VI 1 7 &c

Thus of भृश् भृ+ञ, the first भृश् is called Abhyâsa, and therefore the next rule applies to it.

२१७८ । ह्रस्वादिः शेषः । ७ । ४ । ६० ।

अभ्यासस्यादिर्ह्रस्वोऽन्त्ये ह्रस्वो लुप्यन्ते । इति वक्ष्याम ।

2179 Of the consonants of the reduplicate, only the first is retained, the remainders are dropped

NOTE —Thus of $\text{ब्रुव् ब्रुव्} + \text{अ}$, the व् is elided, and we get $\text{ब्रु ब्रुव्} + \text{अ}$ Then applies the following rules —

२१८० । ह्रस्व । ७ । ४ । ५८ ।

अभ्यासस्यासौ ह्रस्वः स्यात् ।

2180 A short is substituted for the long vowel of the reduplicate

NOTE —But in the case of ब्रु , this rule is superseded by the next rule. Or we may apply this rule and get $\text{ब्रु ब्रुव्} + \text{अ}$, and then apply the next

२१८१ । भवतेरः । ७ । ४ । ७३ ।

भवतेरभ्यासोकारस्य 'अ' स्याद्विद्धि ।

2181 अ is substituted for the vowel of the reduplicate of ब्रु in the Perfect

NOTE —As $\text{ब्रुव, ब्रुवन्, ब्रुवतु, ब्रुवतुः}$ Why do we say 'in the Perfect' ? Observe ब्रुवति and ब्रुवते ॥

The word भवते is shown in the sūtra in the Active Voice, therefore the rule will not apply to Passive and Reflexive forms, as $\text{ब्रुवतुषुर्वे कर्मणो देवदत्तेन}$ ॥ This opinion of Kṛṣikī, however, is not endorsed by later Grammarians

Thus $\text{ब्रुव्} + \text{अ} = \text{ब्रुव्} + \text{अ}$

Then applies the following —

२१८२ । अभ्यासे चर्च । ८ । ४ । ५४ ।

अभ्यासे कला चर व्युज्ज्व । भया चय, खया चर । तत्रापि सकृत्तिजयां सकृत्तिजय सकृत्तिचरं सकृत्तिचर इति विवेक आन्तरभ्यात् ।

2182 The चर् is also the substitute of कल् letters occurring in a reduplicate syllable, as well as जम् ॥

NOTE —In a reduplicate syllable, a sonant non-aspirate (जम्) as well as a surd non aspirate (चर्) is the substitute of a Mute letter. By applying the rule of 'nearest in place (I 1 50, S 39), we find that sonant non-aspirate (जम्) is the substitute of all sonants कल् and चर् is the substitute of all surds. In other words all aspirate letters become non-aspirate. The word चर् has been drawn into the sūtra by the word च 'also.'

The क्य letters are replaced by ख्य letters, and क्य by खर्. But an original ख्य will remain unchanged, and so also an original खर् because of the rule of nearness of place

That is to say —

क is replaced by ख	ख is replaced by क which is changed to ख
अ " " ब	क " " " घ
घ " " ग	ख " " " ङ
ङ " " ङ	उ " " " ट
ध " " द	ब " " " त
ज " " ज	ख " " " थ
झ " " ञ	ट " " " ड
ग " " ग	त " " " त
ङ " " ङ	क " " " not क but by ख
द " " द	घ " " " घ

Thus अभूव् + ख = बभूव् + ख

Then the following doubt arises. The augment **उक्** was added by VI 4 88, S 2174, and the rule VI 4 77, S 271 requires **उक्** augment, and by the following rule **उक्** is asiddha, and so why should we not have **उक्** also

२१८३ । असिद्धवदत्राभात् । ६ । ४ । २२ ।

इत ऊर्ध्वभाषादपरिसमाप्तेराभीयस् । समानानये तस्मिन्कृत्ये तदसिद्धं स्यात् । इति युक्तोऽसिद्धत्वादु-
चक्षि प्राप्ते । *पुत्रगुणपुत्रकृत्ययो सिद्धौ वक्तव्यौ* । बभूव । बभूवतु । बभूवु ।

2183 The change, which a stem will undergo by the application of any of the rules from this sūtra up to VI 4 129, is to be considered as not to have taken effect, when we have to apply any other rule of this very section VI 4. 23 to 129

NOTE — From this sūtra (which is the 22nd sūtra of the fourth chapter of the sixth Adhyāya of Pāṇini) up to the end of the Fourth Chapter are taught the rules called **आभीयद्** . When two rules of this Abhiya section simultaneously appear for application in one and the same place, both are applied, one being considered as non-existent for the purposes of the other. Therefore, **बुक्** being non-existent, there will be, **उवङ्**, the result of which will be, that in **बङ्ङ् + उ**, the long **ङ** will be shortened. But this is prevented by the following Vārtika —

Part —The augments बुद्ध (VI. 4 88), and बुद्ध (VI 4 63) should however be considered as not asiddha, and rule VI 4 77 teaching उच्यते and VI 4 82 teaching द्यु substitution should not be applied simultaneously with them

Thus भू—बभूव, बभूवतु, बभूवु with लुक्, and उपदिदीये, उपदिदीयाते, उपदिदीयिरे, with युट् of VI 4 63 In the case of भू, when लुक् is added, there is not the addition of उवह्, and in the case of दीङ्, when युट् is added, there is not यसादेशः ॥

The वा in आभात् has the force of limit inclusive, so that, the asiddha rule applies to the sūtras governed by भ ॥

For fuller explanation of this important sūtra, see my Ashtādhyāyī

Now we take up, 2nd Per Sing बभूव् + यल् ॥ Here applies the following sūtra

२१८४ । आर्थधातुकस्येड्वलादे । १ । २ । ३५ ।

वलादेरार्थधातुकस्येडागमः स्यात् । बभूविथ । बभूवतु । बभूव । बभूव । बभूविथ । बभूविन ।

2184 An ārdhadhātuka affix (III 1 11 f &c) beginning with a consonant (except य), gets the augment इट् (in these rules)

Thus बभूव् + य = बभूव् + इ + य = बभूविथ ॥ So also बभूवतु, बभूव, बभूव,

लिट् Perfect

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Sing	बभूव	बभूविथ	बभूव
Dual	बभूवतु	बभूवतु	बभूविथ
Plural	बभूव	बभूव	बभूविन

Now we take up the conjugation of भू in लुट् First Future The force of लुट् is given in the next sūtra

Thus भू + लुट्

२१८५ । अनद्यतने लुट् । ३ । ३ । १५ ।

अविष्यत्यनद्यतनेऽर्थे भविष्यति स्यात् ।

2185 The affix 'Lut' comes after a verbal root, in the sense of what will happen, but not in the course of the current day

२१८६ । स्यतासी ललुटोः । ३ । १ । ३३ ।

'लुट्' इति लुट् लुटोर्ग्रहणम् । भाते स्यतासी इति प्रत्यये स्त्री ललुटो परत । यथास्यबाह् ।

2186 When ल and लुट् follow, then ल्य and ताहि are respectively the Mode affixes of a verbal root

NOTE.—लु is the common expression for लृट् and लृट् formed by rejecting their special anubandhas, and means therefore the 2nd Future and the Conditional tenses लुट् is the 1st Future also called the Periphrastic Future. Thus कर्त्तव्यम् अकर्त्तव्यम्, कर्त्ता The इ of ताहि is indicatory and shows that the

nasal of the root is not to be dropped before this, as *चन्* 'to think,' *चन्ता* 'he will think'

This debarb the Mode-affixes *ञप्* &c

Thus *ञ् + ताञि + तिप्* ॥ The *ञ्* of *ताञि* is indicatory

The mode-affix is *ताञ्*

२१८७ । आर्धधातुकं शेषः । ३ । ४ । ११४ ।

तिङ् शिङ्भ्योऽन्यो धात्वधिकरोक्त प्रत्यय एतत्त्वस्य स्यात् । इट् ।

2187 The remainder *i. e.*, the affixes other than 'tin', and those with an indicatory 'य' subjoined to a verbal root, are called 'ârdhadhâtuka'

NOTE ---The Mode-affixes *स्व* and *ताञि* are therefore ârdhadhâtuka, and so get the augment *इट्* ॥ Thus *ञ् + इट् + ताञि + तिप्* ॥ Then further the conjugational affixes *तिप् तञ् कि* are replaced by *डा, रौ, रच्*, according to the following sūtra —

२१८८ । झुटः प्रथमस्य डारौरचः । २ । ४ । ८५ ।

'डा' 'रौ' 'रच्' इति क्रमात्सु द्वित्वद्वानर्थादिभ्योऽपि टेलीष ।

2188. *डा, रौ* and *रच्* are substituted respectively in the room of the three-affixes of the third person of *झुट्* (First-future), both in the Parasmaipada and the Atmanepada.

NOTE ---As the anubandha *ड* in *डा* must produce some effect, it causes the elision of the *टि* portion of the affix *ताञ्* though the base is not *Bha*

Thus *ञ् + इ + ताञि + डा = ञ् + इ + त् + डा (आ)*

Then applies the following —

२१८९ । पुगन्तल्लूपधस्य च । ७ । ३ । ८६ ।

पुगन्तस्य ललूपधस्य चाङ्गस्येको गुण स्यात्सर्वधातुकार्वाधातुकयो । येन नाव्यवधानं तेन व्यवहितेऽपि चचनप्रवाद्यात् तेन भिन्नसीत्यादावनेकव्यवहित स्येको न गुणः । 'अविट्' 'आ' आत्मेको गुणे प्राप्ते ।

2189. *Guṇa* is substituted before a sârvadhâtuka or an ârdhadhâtuka affix, for the *इक्* vowels of the Causative stems which take the augment *प्* (VIII 3. 36), and for the *इक्* vowel of a stem which has a penultimate short vowel.

Thus *ञ् + इट् + त् + आ = भो + इ + त् + आ = अविट् + आ*

Then the question arises, should not the present sūtra apply in the case the *इ* of *चिन्त + ति* *i. e.* should not the *इ* be gunated to *इ* before the

Sārvadhatuka ति ॥ For भिन्द् is a stem which has a penultimate short vowel अ, and an ऋ letter, though the vikarana इन्द् is added between द् and ऋ ॥

One may *prima facie* reply, no, because between the ऋ of the anga, and the change-producing ति, there are three letters इ etc and there being a vyavadhāna or intervention, they prevent the force of ति passing through them to इ ॥ This, however, is not the case, because of the following maxim

“That which cannot but be an intervention, though it do intervene, is not considered an intervention, because the rule must have its scope” The word न अव्यवधान means “not non-intervention,” i. e. which must necessarily intervene. Such an absolutely necessary intervention is not to be considered an intervention. Therefore, if there is only one intervention, the rule will apply. Thus in the case of भिन्द्+ति, there are three letters intervening between द् and ति i. e., to say इ, ऋ and द्, and so the guna rule does not apply. But in the case of भविद्+ञ्च only one letter intervenes, and so there ought to be guna. But here the following applies ---

२१८० । दीधीवेवीटाम् । १ । १ । ६ ।

दीधीवेव्योरिट्ङ्गुल्लङ्घी न ऋ । भविता ।

2190. The guna and viddhi substitutions, which would otherwise have presented themselves, do not however, come, in the place of the vowels of didhī ‘to shine,’ and vevī ‘to go,’ and of the augment called इट्.

NOTE --Therefore, there is no gunation of the इ of भविद् before ञ्च. So we get भविता ॥

In 3rd Pers Dual, we have इ+इद्+ताद्+रौ ॥ Then applies the rule after the following :--

२१८१ । तावस्त्योलीपः । ७ । ४ । ५० ।

ताविरलीङ्गोप तावतादौ प्रत्यये परे ।

2191. The final इ of ताद् (the mode-affix of the second Future) and that of ऋद् ‘to be,’ is elided before an affix beginning with a व ॥

२१८२ । रि व । ७ । ४ । ५१ ।

रादौ प्रत्यये प्राग्वद् । भवितारौ । भवितार । भवितारि । भवितार्यः । भवितार्य । भवितारिन् । भवितार्य । भवितार्य ।

2192. The इ of ताद् and ऋद् is dropped before an affix beginning with a इ ॥

Therefore $\text{भू} + \text{इद्} + \text{ताद्} + \text{रौ} = \text{भविता} + 0 + \text{रौ} = \text{भवितारौ}$ Similarly $\text{भु} + \text{इद्} + \text{ताद्} + \text{र} = \text{भवितार}$ Similarly $\text{भू} + \text{इद्} + \text{ताद्} + \text{सि} = \text{भवितासि}$ The स् is elided by the preceding sūtra

लृट् First Future

	3rd Person		2nd Person	1st Person.
Singular	पाठो भविता	The lesson will be given (to-morrow)	भवितासि	भवितास्मि
Dual	भवितारौ		भविताव्य	भविताव-
Plural	भवितार		भविताव्य	भविताव-

— ० —

Now we take up the conjugation in लृट् The Second Future

२१९३ । लृट् शेषे च । ३ । ३ । १३ ।

अविष्यदर्शद्वारेण लृट् स्वात्मिकवार्थया क्रियायापसत्त्वा सत्त्वा च । स्य इद् । अविष्यति । अविष्यत । अविष्यन्ति । अविष्यसि । अविष्यथ । अविष्यन्ति । अविष्यन्ति । अविष्याव । अविष्याम

2193. The affix 'Lrit' is employed after a verb, in the remaining cases where futurity pure and simple is indicated; and also where there is in construction with it another verb, express or understood, denoting an action performed for the sake of the future action

NOTE — This is what is well-known as the Second Future As करिष्यामि इति ब्रूयति 'he goes that I will do', हरिष्यामि इति ब्रूयति 'he goes that I will take' So also, करिष्यामि 'he will do', हरिष्यामि 'he will take' Thus the Second Future is used both in dependent sentences as well as to denote simple Future

Thus $\text{भू} + \text{इद्} + \text{स्व} + \text{ति} = \text{अविष्यति}$

लृट् Second Future

	3rd Person.		2nd Person	1st Person
Singular	अविष्यति	"Will become"	अविष्यसि	अविष्यामि
Dual	अविष्यत	"	अविष्यथ	अविष्याव-
Plural	अविष्यन्ति	"	अविष्यथ	अविष्याम

— ० —

Now we take up the conjugation of the Sixth Lakāra लोट् "Imperative"

२१९४ । लोट् च । ३ । ३ । १९२ ।

विध्यादिष्वर्धेण पाठोर्लोट् स्यात् ।

2194. The affix 'Lot' also is employed after a root in the sense of commanding, &c.

NOTE —The Imperative Mood is employed also under the circumstances mentioned in the aphorism III 3 161. The division of this aphorism from that is for the sake of subsequent sūtras in which the anuvṛtti of लोट् only runs and not those of others. Thus —

- (1) कट तावद् भवान् करोतु 'make the mat', ग्रामं भवान् आगच्छतु ।
- (2) and (3) अमुञ्च भवान् आस्ताम् 'there you are invited to, or you may, sit'
- (4) दुष्प्रभवान् अध्यापयतु 'you will teach, I hope, the son'
- (5) किं भो वेदमध्ययै उत तर्क 'Sir what shall I learn, the Veda or the Logic'?
- (6) भवति मे ग्राम्यनाय्याकरण मध्ययै छन्दोज्ज्वयै 'this is my prayer that I may learn the Grammar, or that I may learn the Prosody'

२१८५ । आशिषि लिङ्लोटौ । ३ । ३ । १७३ ।

2195 The affixes 'Lau' and 'Lot' come after a verb by which 'benediction' is intended

NOTE —The word आशीन् means the wish to obtain an object which one desires, a blessing, an expression of one's good wishes. The लिङ् here referred to is what is known as the आशीर्लिङ् or the Benedictive tense. Its conjugation is different from the conjugation of the ordinary लिङ् which we have called the Potential or Optative, as चिरजीव्याद् भवान् or चिरजीवतु भवान् 'may you live long'!

Why do we say 'when denoting benediction.' Observe चिर जीवति देवदत्त 'Devadatta lives long'

Thus भू + षप् + तिप् = भव + ति

Here applies the following sūtra

२१८६ । खः । ३ । ४ । ८६ ।

लोट इकारस्य उ स्वात् । भवतु ।

2196. In the Imperative, 'u' is substituted for 'i.'

NOTE —Thus ति becomes तु, अस्ति becomes अस्तु

NOTE —Prohibition must be stated in the case of affixes वि and नि of लोट् । In the case of these two affixes, the इ is not changed into उ, either because they have been so taught in the sūtras, or because the वा of sūtra III 4 83 is understood here also and makes this rule an optional rule of limited scope as in sūtra III. 4 85 (अवस्थित विभाषा) Thus पचतु, पचन्तु ।

In fact, this sūtra is confined to ति and क्षि only, and does not apply to चि to which the next sūtra applies

Therefore भव + ति = भवतु ॥

The 3rd Pois Singular optionally assumes the form भवतात् by the following rule

२१८७ । तुह्योस्तात्ताङ्ङाशिष्यन्यतरस्याम् । ७ । १ । ३५ ।

आशिषि तुह्योस्तात्ताङ्ङा स्यात् । अनेकास्त्वात्सर्वादेशः । यद्यपि 'ङिङ्य' इत्ययमपवादस्तथाप्यनन्यार्थङिस्त्वेष्वनङादिषु चरितार्थ इति गुणवृद्धिप्रतिषेधसम्भारणाद्यर्थतया सम्भवत्प्रयोजनङ्कारे तातङ्ङि नन्वर प्रवृत्त परेण बाध्यते । इदोत्सर्गापवादयोरपि सम्भवत्त्वात् ॥

2197 तातङ् is optionally substituted for the affixes तु and हि of the Imperative, when benediction is meant

The substitute तातङ् consists of more than one letter and therefore replaces the whole of तु and हि and not only their final उ or इ ॥ This is by sūtra I 1,55 S 45 But here an objector says, "the substitute तातङ् has an indicatory ङ् and therefore by the sūtra I 1 53 S 43, it will replace only the final, though it consists of more than one letter, just as the substitute आनङ् (VI 3 25) replaces only the final of नात् and पिद्, or just as the substitute उवङ् replaces the final of roots only For the sūtra ङिङ् (I 1 53) is an apavāda or exception in anticipation to अनेकालङ्गि सर्वस्य (I 1 55) "

To this we reply "True, but the sūtra ङिङ् (I 1. 53) has its scope in affixes likes आनङ्, उवङ् &c where ङ् has no other force or indicatory power But in the case of तातङ् the indicatory ङ् finds its scope in preventing guna and vriddhi (I 1 5), and in effecting vocalisation (VI 1 16) &c

So the sūtra I 1 53 applies there only where the indicatory ङ् has no other purpose In the case of तातङ् it seemed to apply with exhausted force, but that little is also set aside by the subsequent sūtra अनेकालङ्गि &c I 1 55 For in the case of तातङ् the general rule अनेकाल I 1 55 and the exceptional rule ङिङ् I 1 55 are of equal force, and therefore the main विप्रतिषेधे परकार्यम् will apply, and the subsequent sūtra I 1 55 will supersede ङिङ् I 1 53.

Therefore तातङ् replaces the whole affix तु

Thus भवतात् "May he be prosperous"

NOTE —The affix तातङ् being a substitute of हि, is like हि, and, therefore, rules propounded with regard to हि, will apply to तातङ् also Thus VI 4 105 says that after stems ending in short अ, the हि is elided therefore, after such words तातङ् should also be elided Therefore we cannot get the form जीवतात् एवङ् for जीवत् एवङ् ॥ This objection, however, is futile, for, in the sūtra अतो हे (VI 4 105), there is the anuvṛtti of हि from sūtra VI 4 101 (तु अनन्वयो हे हिं) ॥ So that अतो हे should be construed as meaning "there is the elision of हि and not when it is of the form हि, and not when it assumes the form तातङ्" ॥

The object of **ह** in **ततह्** is, as we have said above, for the sake of preventing Guna and Vriddhi. It should not be said that the object of **ह** in **ततह्** is for the sake of **अस्त्वविधि** by the application of sūtra **डिङ्** (I 1 53), just as the substitutes **अनङ्** &c (VII 1 93 and 94) apply to the finals. For by so doing, **ततह्** would replace only the **उ** of **तु** and the **इ** of **दि**, which is not desired. And the case of **ततह्** is to be distinguished from **अनङ्**, for in **अनङ्** the **ङ्** has no other object but to prevent **sarvādeśa**, but in **ततह्** we see that **ह** has another object, namely, the prevention of Guna and Vriddhi and **ह** having thus found scope, the **ततह्** substitute will be governed by the general rule **अनेकाल शित् सर्वस्य** (I 1 55)

२१८८ । लोटो लङ्वात् । ३ । ४ । ८५ ।

लोटो लङ् द्वयं कार्यं स्यात् । तेन तानादयः सलोपश्च । तथा हि ।

2198. The personal endings of the Imperative are as those of the Imperfect

This is an **अतिदेश** sūtra, as in the **लङ्** there are the affixes **तात्**, **तत्**, **त**, **व** and **व**, so also in the **लोट्** **पचतात्**, **पचतत्**, **पचत**, **पचाव**, **पचाम** ।

Q.—If **लोट्** is like **लङ्**, why have we not the augment **अह्**, **आह्**, or the substitution of **जुह्** for **भि** (see III 4 111) in the case of **लोट्** also?

A.—The **व** of sūtra III 4 83 is understood in this sūtra also, so that the analogy between **लोट्** and **लङ्** is a limited analogy and does not make all the rules which are applicable to **लङ्** equally applicable to **लोट्** also

NOTE.—The Imperative being treated as the Imperfect we have the following substitutions

२१८९ । तस्यस्यमिषां तांस्ततामः । ३ । ४ । १०१ ।

कितञ्चतुर्णां तानादयः क्रमात्स्यु ।

2199. The affixes 'tām', 'tām', 'ta' and 'ām' are the substitutes of the four affixes 'tas', 'thas', 'tha' and 'nup' respectively, of any 'la' which has an indicator 'ङ्'

NOTE.—Thus **अपचतात्**, **अपचतत्**, **अपचत**, **अपचव**, **अपातात्**, **अपातत्**, **अपात**, **अपाव** ।

२२०० । नित्यं कितः । ३ । ४ । ८८ ।

सकारान्तरं कित्तमस्य नित्यं लोपः स्यात् । 'अलोऽन्यस्य' इति सस्य लोपः । चचतात् । चचतु

2200. There is always elision of the 's' of the first person of the affixes that come in the room of 'that 'la' which has an indicator 'ङ्'

Thus भू + शप् + तञ् = भव + ताञ् = भवताञ्, भू + शप् + णि or णिम्भि = भव + ण्यन्तु = भवन्तु
भू + शप् + चि

Now applies the following —

२२०१ । सेह्यपिच । ३ । ४ । ८७ ।

सेह सेहि, स्वात्सेहपिच ।

2201 In the Imperative, 'हि' is substituted for 'चि', and this has not the indicatory 'प्' of 'सिप्', i.e., it is acutely accented

Thus भव + चि = भव + हि

२२०२ । अतो हे । ६ । ४ । १०५ ।

अत परत्य हेतुवत्यात् । भव—भवतात् । भवतञ् । भवत ।

2202 The Imperative affix हि is elided after a stem ending in short अ ॥

Therefore भव + हि = भव, or भवतात्,

भव + य = भव + तञ् = भवतञ्

भव + य = भवत

भव + चि

Here applies the following —

२२०३ । सेनिः । ३ । ४ । ८८ ।

सेतो सेनि स्वात् ।

2203 In the Imperative, 'नि' is substituted for the affix 'मि'

NOTE —This supersedes the rule relating to the change of ह into व, and the rule of *lopa*,

Therefore भव + मि = भव + नि

Here applies the following —

२२०४ । आहुतमस्य पितृ । ३ । ४ । ८९ ।

आहुतमस्या आगम स्वात्स पितृ । द्विगो वत्स न । इकारोच्चारणसामर्थ्यात् । भवानि । भवाव । भवाव ।

2204 In the Imperative 'अ' is the augment of the affixes of the first person and the termination is as if it had an indicatory 'प्'

NOTE —This is clear Thus in the Parasmaipada, we have आनि, आव आन । Thus करवाहि, करवाव, करवान, करवानहि ।

Thus भव + आ + नि = भवानि ॥ So also भवाव and भवान ॥

NOTE —In the case of भ्र the form could have been evolved without खाद्, by the general rule भव + नि = भवनि (अतोदोषे यश्च VII. 3. 101 S. 2170) = But the proper form could not have been evolved in the case of stems ending in क as कव which forms कवणि &c

लोट् Imperative			
	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	भवतु ०। भवताद्	भव ०। भवताद्	भवानि
Dual	भवताद्	भवतद्	भवाव
Plural	भवन्तु	भवत	भवान

Now we take up लङ् “Imperfect”

२२०५ । अनद्यतने लङ् । ३ । २ । १११ ।

अनद्यतनभूटार्थदृष्टेर्धातौर्लङ् स्वात् ।

2205 The affix लङ् comes after a verbal root employed in the sense of past before the commencement of the current day.

NOTE —The word अवस्यत is a Bahuvrīhi compound, meaning that which has not occurred during the course of the current day (*alyatana*)

Thus भू + लङ् = भू + षप् + ति

२२०ई । लुङ्लङ्लङ्प्रवृत्तः । ई । ४ । ७१ ।

एषु परेष्वङ्गस्याह्वानं स्यात्संज्ञादात्तः ।

2206. अद् acutely accented is the augment of the verbal stem in the Aorist, Imperfect and the Conditional.

NOTE —Thus अजाबोत्, अहाबोत् अजरोत्, अहत् and अजरबिन्त्, अहिरिबिन्त् &

Thus अभू + शप् + ति = अभव + ति

Here applies the following.

२२०७ । इत्यञ्च । ३ । ४ । १०० ।

कृतो तस्य परस्मैपदानिकारास्त जतस्य लोपः स्वात् । अभवत् । अभवतात् । अभवन् । अभवः ।
अभवत्सु । अभवत । अभवत् । अभवात् । अभवान् ।

2207. And there is elision of the 'i' of that Parasmaipada affix which is the substitute of a 'la' having an indicative 'i'.

NOTE.—Thus, for *सि* we have *ह* for *सि* we have *ह*, &c. The *ह* of *Atmanepada* is, however, not elided, because the *anuvṛtti* of *Parasmaipada* is understood here from *sūtra* III 4 97. Thus *अपचक्षुः* *अपचक्षुः*, but *अपचक्षुः* and *अपचक्षुः*.

Thus अभवत्

लङ् Imperfect

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	अभवत् 'He became'	अभव	अभवम्
Dual	अभवताम्	अभवतम्	अभवाव
Plural	अभवन्	अभवत	अभवाम

— 0 —

Now we take up the लिङ् Potential or विधि लिङ्

२२०८ । विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् ३ । ३ । १६१ ।

इष्टार्थेषु दोषेषु वाक्येषु वा लिङ् स्यात् । विधि प्रेरणम्, धृत्यादेर्निष्कृष्टस्य प्रवर्तनम् । निमन्त्रणं नियोगकरणम्, आवायके आह्वानादौ दोहित्रादे प्रवर्तनम् । आमन्त्रणं कामचलायुक्ता । अधीष्ट सत्कार-पूर्वको व्यापारः । 'प्रवर्तनायां लिङ्' इत्येव सुवचम् । चतुर्णां वृत्त्युपादानं प्रपञ्चार्यम् ।

2208. The affix 'Lin' comes after a verb, when the agent either commands, invites, permits, politely expresses a wish, asks questions, or prays

The word विधि means 'commanding or directing a subordinate such as a servant, &c', निमन्त्रण means 'giving invitation' such as inviting a daughter's son in Śāddha feast, &c, आमन्त्रण means 'expressing permission to do as one likes', अधीष्ट means 'to politely express a wish', सप्रश्न means 'a question', and प्रार्थना means 'a prayer'

The sūtra would have been better worded had Panini said प्रवर्तनाया लिङ्, instead of using the above four words which express different aspects of prarvita a or prompting one to act. The employment of these four words separately in the sūtra is merely an amplification

Thus प्र + लिङ् = प्र + ति = प्र + त्

NOTE — This excludes all other tense-affixes. Thus —

- (1) कटं कुर्यात् 'let him make the mat', ग्रामम् भवान् आगच्छेत् 'you come to the village',
- (2 and 3) इह भवान् शुश्रूषीत 'you will or may dine here', इह भवान् आसीत 'here you will or may sit',
- (4) अधीष्ठातो भवन्तं नानन्दं भवानुपनयेत् 'we wish that you should condescend to initiate this boy',
- (5) किं मे व्याकरणमधीयीष्य उत तर्कम् ? 'Sir, what shall I learn, the Grammar or the Logic'?
- (6) भवति मे प्रार्थना व्याकरणं अधीयीष्य 'this is my prayer that I should learn Grammar'

२२०८ । यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ङिष् । ३ । ४ । १०३ ।

सिङ् परस्मैपदानां यासुडागमः स्वात्स्य बोधात्तो ङिष् । ङिष्बोद्धोर्वायते 'ङिष्बोद्धुर्बन्धकार्येऽप्यन-
विषयाविति प्रतिषेधः' इति । रनादेरस्य गानच् शिष्यनपोह लिङ्गम् ।

2209 When the Parasmaipada affixes of the Potential follow, then 'yâsut' acutely accented, is their augment, and the termination is regarded as having an indicatory 'n'

~ This debars सीयुट्, the उट् of यासुट् is indicatory, the real augment is यौसु । All augments being anudâtta, the present sūtra, therefore, especially uses the word udâtta, to show that this augment is an exception to the general rule. Though लिङ् has an indicatory ङ्, and therefore by the rule I 1 56, its substitutes would also be regarded as having an indicatory ङ्, the repetition of the word ङिष् in this sūtra, shows the existence of the paribhâshâ "that the ङ् be-
longing to ङ does not influence its substitutes," in other words, the substitutes of ङङ्, लिङ्, लुङ् and लृङ्, are not to be regarded as having an indicatory ङ् (लकार-
राज्यङित्वनादेशानां न भवति) Or it indicates that the prohibition of अणन्तविधौ of sūtra I 1 56 does sometime apply to the letters of an anubandha, in other words, the operations required by a particular anubandha letter do not some-
times take place, when the affix having that anubandha-letter is replaced by another which has it not. This we further infer from the employment of the anubandha य in the substitute गानच् which replaces the चित् affix रना (see III. 1 83). The substitute could have been very well enunciated as गानच्, for replacing a चित् affix रना, it would have been चित् by virtue of स्थानिचदादेश (I 1 56). In the Potential, the सु of यासुट् is elided by VII 2 79. So we get the forms कुर्वार, कुर्वारान् and by applying III 4 108 and VI. 1 96, कुर्वुस् । For the Benedictive लिङ् the sūtra III. 4. 116 S. 2216, applies,

Thus ङ् + यौसु + त्

Then applies the following

२२१० । सुट् तिथोः । ३ । ४ । १०४ ।

सिङ्स्तकार्यकारयोः सुट् स्यात् । सुटा यासुट् न बाध्यते । लिङो यासुट् तकार्यकारयोः कुञ्चिति
विषयमेवाद ।

2210. The augment 'sut' is added to the affixes 'ta' and 'tha' when part of the affixes of the Potential and Benedictive.

The letters त and थ are the objects to which the augment सुट् is to be added; provided that the त and थ are the initial of the affixes employed in लिङ् ।

The augment यासुट् is applied to लिङ् as such, in other words, लिङ् is there the आगमी, but in the case of सुट्, लिङ् is not the आगमी, but त् and थ are the

आगमो । The scone of वाहुट् and बुट् being thus different, one does not debar the other

In the sūtra, the word ति is used, the ह् of ति is merely for the sake of pronunciation

Thus ह् + यौ + ह् Now applies the following —

२२११ । लिङ्. सलोपोऽनन्त्यस्य । १ । २ । ६८ ।

सार्वधातुकलिङोऽनन्त्यस्य सत्य लोप स्यात् । इति सकारद्वयस्याप निवृत्ति । बुट् अवस्य स्वा-
मीर्लिङि । रफुटतर तु तत्राल्लेखेदे ।

2211 In the sārvaadhātuka Līn (i e Potential), the स which is not final (i e the स् of the augments यास् and सीय्), is elided

What is the स् which is not final ? The स् of the augments वाहुट्, and बुट् (and सीयुट्) । Thus both स's are elided The स् of बुट् is heard in the Benedic-
tive, and better still in the ātmanepada

Thus ह् + यप् + यौ + ह्

२२१२ । अतो येयः । १ । २ । ८० ।

अत परस्य सार्वधातुकाद्यवस्य 'या' इत्यस्व 'ह्य' स्यात् । युक् । यलोप । भवेत् । 'सार्वधातुक—'
इति लिङ् । चिकीर्षात् । अच्चेऽपवादम्यायेन हि अतो लोप एव बाध्येत । भवेदित्यादौ तु परस्वाहोर्ष-
स्यात् । भवेताय ।

2212. After a Present stem ending in short अ, ह्य् is substituted for the sārvaadhātuka यास् (i e, the augment यास् of the Potential)

Thus ह् + यप् + यौ + ह् = यय + यास् + ह् = यय + ह्य् + ह् ॥ The अ + ह् become guna and the य् is elided by VI 1 66 S 873 (लोपोऽन्तेर्लि) ॥ Thus we have भवेत् ॥

NOTE —The objector may say, the form चिकीर्षात् will be so by the elision of अ under VI 4 48, (अतो लोप) and so there is no necessity of reading the anuvṛtti of sārvaadhātuka in this sūtra, for when अ is elided by अतोलोप VI 4 48, in the case of ārdhadhātuka the present rule cannot apply, as there is no base left which ends in अ ॥ To this we reply, this is not a good reason. for then in the case of यवेत् and यजेत् also, the rule अतो दीर्घो बलि (VII 3 101) would apply, and the अ of यय would require to be lengthened But that is not so The fact is that the present sūtra debar rule VII 3 101. Therefore, as this ह्य् substitute debar the lengthening of VII 3 101, so it would debar the lopa of VI 4 48. Therefore, if the anuvṛtti of sārvaadhātuka be not read into this sūtra, the ह्य् substitute would apply to ārdhadhātuka also, and the lopa-elision VI. 4 48, would not help, as that would be superseded by this special rule. Therefore the anuvṛtti of "sārvaadhātuka" should be read into this sūtra.

TEXT —The above is stated on general grounds. But if the maxim **अप्यु-
पवादा पूर्वान् विधीन् बाधन्ते नोत्तरान्** (Apavādas that are surrounded by the rules
which teach operations that have to be superseded by the apavāda operations,
supersede only those rules that precede, not those that follow them) be appli-
ed here, then the present sūtra would supersede only the preceding sūtra VI
4 48, and not the following sūtra VII 3 101 which would not be superseded
by the present sūtra. In this view also, the *lopa* alone being superseded, and
not the *dīgha*, there would have been lengthening in **भवेत्** &c, by the subse-
quent sūtra, hence the *anuvṛtti* of 'Sārvadhātuka' must be read into this
sūtra. So also 3rd Dual **भवेताम्** ॥

Then 3rd Pl **भव+इप्+क्वि**

२२१३ । भवेजुस् । ३ । ४ । १०८ ।

लिटो भवेजुस् स्यात् । ज इत् ।

2213 In the Potential and Benedictive, 'jus' is the substitute
of 'jhi', the ending of the first person plural Parasmaipada.

This debars **अन्त** (VII 1 3). The **ज्** is इत् or indicative

Thus **भु+यप्+यास्+क्वि=भव+यास्+उस्=भव+या+उस्** (the **स्** being elided by
VII 2 79 S 2211)

Now the sūtra **अतो येय** VII 2 80 S 2212, has been explained by Eastern
Grammarians thus "after a stem in **अ**, the **य्** is replaced by **इय्**" According
to this interpretation, we get **भव+इय** (the **स्** being elided by VII 2 79)+
उस् ॥

Then the following sūtra requires **आ+उ=उ** or **भवेयु** ॥

२२१४ । उत्स्यपदान्तात् । ६ । १ । ८६ ।

अपदान्तादवर्णादुक्ति परे पराक्षरान्तादिना ग्राह्यम् । इति प्राप्ते । परतन्त्रादित्यत्रात्र 'अतो येय' (२२१३)
इति प्राप्ति । यदाप्यन्तर्गतत्वात्परस्परं न्याय्यं तथापि 'यान्' इत्येतस्य 'इय्' इति व्याख्येयम् । इयं च
सलोपस्यापवाद इय् । 'अतो येय' (२२१२) इत्यत्र तु सधियात् । भवेयु । अतो । भवेतम् । भवेत् । भवेयम् ।
भवेव । भवेन ।

2214 For the **अ** or **या** (not standing at the end of a Pada or full
word)+**उ** of **उस्** the Tense-affix, the second vowel is the single sub-
stitute.

NOTE —The **आत्** is understood here. This debars the *guna* substitution
taught in VI 1 87. Thus **भिक्षा+उस्=भिक्षु**, **द्विधा+उस्=द्विधु** ॥ **अदा+उस्=**
अड, (युङ् of दा) **अण+उस्=अणु** ॥ All these are examples of **लिट्** (Potential) and
लङ् (Imperfect). Thus **भिक्षु+यावुद्+क्वि** (the **यावुद्** is added by III 4 103)=
भिक्षु+य+उस् (युङ् replaced क्वि III 4. 108)=**भिक्षयस्** ॥ **अदा+विच्+क्वि=अदा+०**

(II 4 77)+उच् (III 4 110)—अदा+उच्—अदु ॥ अ+वा+क्—अ+वा+उच् (VI 4 111)=अयु ॥ The उच् is also the substitute of क् in लिट् (Perfect) see III 4 82 When the preceding vowel is not अ or आ, this rule does not apply Thus the 3rd per pl of the Perfect of कृ is —चकृ+उच्—चक्षु ॥ So also from ओ we have अवि+उच्—अविचयु ॥ The word अपदान्तात् 'not being final in a 'pada' does strictly speaking, serve no good purpose in this sūtra For the affix उच् can never be added to a Pada, it must always be added to a stem, that has not yet risen to the rank of a Pada If उच्, however, be taken as the syllable उच् (whether an affix or part of an affix or not), then the limitation of अपदान्तात् becomes valid Thus का+उच्=कोका, का+उचिता=कोचिता ॥ Most likely this word has been read here for the sake of the subsequent sūtra or because उच् syllable is taken here and not merely the affix उच् ॥

For here उच् comes after the आ, and therefore there should be the single substitute उ of the form of the second and so अतोयेय will find no scope here, for there is no वा and the form would be अयु ॥ To this there are two replies First according to Eastern Grammarians who interpret अतोयेय as "After a stem in अ, the वा of वाच् is replaced by हच्" ॥ In this view, the ह् being elided by VII 2 79, we have अह+वा+उच्, and here the sūtra अतोयेय must apply *first* and then the present sūtra, because VII 2 80, is a *subsequent* sūtra to the present in the order of Pāṇini, and because it is a *mitya* rule, because it will apply whether the combination required by VII 1 96, has taken place or not Thus we get अह+हवा+उच्=अवेयु ॥ For if the paraṭpa sandhi takes place *first*, then वा+उच् becomes वुच्, and so there is no occasion for the application of अतोयेय, for there is no वा to be replaced, and so there is no हच् and we get अयु ॥

The other view is, that the paraṭpa sandhi of the present sūtra is antar-anga, because the operation ordained by it is inside that of VII 2 80 and therefore it ought to apply first But in the present case, there is no occasion or its operation, because the *whole* वाच् is replaced by हच् according to our interpretation

Thus the sūtra अतोयेय is an apavāda to the rule requiring the elision of ह् taught by the sūtra VII 2 79 Thus we get अह+हच्+उच्, and here there is no अ preceding उ, and so the present sūtra cannot apply

The word येय in the sūtra is formed by वा+ह्य, and वा is exhibited without any case-termination Others say, the word is य the sixth case of वा formed on the analogy of विरय by the elision of अ (VI 4 140) Then य+ह्य=य+ह्य (VIII 3 19) after this elision, there ordinarily would take place no sandhi; as this elision is considered asiddha (VIII 2 1) for the purposes of VI 1. 87 Contrary to this general rule, however, the sandhi takes place here and

we have वेव by VI 1 87 The अ in हव is for the sake of pronunciation only
The real substitute is हव् ॥

Some read the sūtra as अतो यासि ॥ So that the sthānī is यास् and not या,
and यासि is a genitive compound

POTENTIAL OR विधिलिङ्

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	भवेत्	भवे	भवेयम्
Dual	भवेताम्	भवेतम्	भवेव
Plural	भवेयुः	भवेत	भवेन्

— ० —

Now we take up the Benedictive

२२१५ । लिङाशिधि । ३ । ४ । ११६ ।

आशिधि लिङस्तिङार्धपातुकस्य स्यात् ।

2215 When the sense is that of Benediction, the substitute of 'in' are called 'ārdhadhātuka', i e the personal endings of the Benedictive are 'ārdhadhātuka'

This debars these affixes from being called *sāmādhātukā* Being *ārdhadhātuka* they take the augment ह्, and before these affixes the root does not take the Vikaranas ह् &c Thus from the root कृ 'to cut', we have in the आशीर्षिङ्, भविषीष्ट्, and from the root पू 'to purify', भविषीष्ट् But in the विधिलिङ् (Potential), we have the proper Vikaranas &c as क्षुणीयात्, पुनीयात् ।

२२१६ । किदाशिधि । ३ । ४ । १०४ ।

आशिधि लिङो यासुट् कित्स्यात् । 'स्यो —' (१००) इति वसीय ।

2216. The augment 'yāsut' comes after that 'in' also which denotes benediction, and it is acutely accented and is treated as if it had an indicatory 'k'

The कित् of this sūtra refers to the personal affixes of the Benedictive mood and not to the augment यासुट्, for that would have been unnecessary, being already कित् by the last rule कित् and कित् are equal in prohibiting guna and vriddhi, but कित् is distinguished from कित् inasmuch as कित् causes the guna of वायु (VII 3 85), and also there is distinction between them with regard to the change of semi-vowel to vowel (VI 1 15 and 16). Thus हव्यात्, हव्यास्तात्, हव्यासु, and जागर्थात्, जागर्थास्तात् and जागर्थासु । In the Potential, वष्यात् (no samprasāraṇa); in the Benedictive, वष्यात् (vocalisation) So also वायुयात् in the Potential.

२२१८ । माङि लुङ् । ६ । ३ । १७५ ।

सर्वलकारापवाद ।

2219 The affix 'Lun' comes after a verb when the word 'mân' is used in connection with it

This sets aside all other tense-affixes As ना कारीद् 'let him not do' ना हारीद् 'let him not take'

How have we then the Imperative and the Future tenses in the following sentence instead of the Aorist ? ना भवद् तस्य पाप ना भविष्यति । This sentence is against good usage Or, we may explain it by saying that there is another ना which has not the indicative ङ्, and with that ना, other tenses may be used The augment is elided after the prohibitive particle ना, by VI 4 74

२२२० । स्मोत्तरे लङ् च ॥ ३ । ३ । १७६ ॥

स्मोत्तरे माङि लङ् स्पास्लुङ् च ।

2220 When the word 'mân' is followed by 'sma', the affix 'Lan' as well as 'Lun' may be employed after a verbal root.

By च we introduce लुङ् into the aphorism Thus नास्न करोद् or कारीद् 'let him not make', नास्न हरद् or हारीद् 'let him not take'

२२२१ । णि लुङि । ३ । १ । ४३ ।

महात्मापवाद ।

2221 When लुङ् follows, the affix णि is added to the verbal root

It debars the Mode-affixes ञ् and the rest

२२२२ । ण्ये णिच् । ३ । १ । ४४ ।

ह्रस्वावित्ता ।

2222 Of णि, णिच्, is the substitute.

The ण् of णिच् is for the sake of pronunciation, the च is for accent, and the real affix is ण्

२२२३ । नातिस्त्र्यानुपाधूभ्यः णिचः परस्मैपदेषु । ३ । ४ ७७ ।

परस्मै णिचो लुप्तत्वात् । नापाविदेनादेयपिबती युजति ।

2223. There is luk-elision of the affix णिच् in the Parasmaipada, after the verbs गा 'to go,' स्था 'to stand', the verbs called लु (I. I. 20), पा 'to drink' and भू 'to be.'

ग is the substitute of गृ 'to go' (II 4 45) and not गा 'to sing' the form assumed by गै ॥ and च. is that root which means 'to drink', and not चा 'to protect'

२२२४ । भूबुवोस्तिङि । ७ । ३ । टट ।

'भू' 'बू' इतयो सार्वधातुके तिङि परे गुणे न स्यात् ।

2224 भू 'to be' and बू 'to be born' get no guna before an immediately following Personal ending which is Sârvadhâtuka

The च refers to the Adâdi root (21) in which the Present character is dropped, and does not refer to Divâli सूयति (24) or Tudadi जुवति (115) roots because in these two, the mode-affixes इयन् and अ intervene between the तिङ् and the root, and so the root is not immediately followed by the तिङ् ॥

२२२५ । अस्तिचिचोऽप्युक्ते । ७ । ३ । टट ।

'चिच्' च 'अस्' चेति समाहारद्वन्द्वः । चिच्छब्दस्य सौल भत्वम् । अस्तीत्यव्ययेन कर्मधारयः । ततः पञ्चम्या सौत्रो लुक् । चिप्पानास्तिचोऽस्तेष्व परस्याप्युक्तद्वल ईडागमः स्यात् । इति ईट् न । इह चिचो लुप्तत्वात् । अप्युक्ते । 'द्वल' किच् । रेधिषि । 'अप्युक्तस्य' इति किच् । रेधिष्ट । अप्युक्ताच् ।

2225 A single consonantal sârvadhâtuka affix gets the augment ईट्, after अस् 'to be' and after the Aorist character चिच् when the च of अस् and चिच् are not elided

The चिच् plus अस् have become a Samâdhâra Dvandva compound, declined in the Ablative Singular. The च् of चिच् has not become ज् and then ग् for चिज् is considered here as a Bha base by Sûtra-license

The words of this sûtra require a little explanation. It consists of four words 1 अस्ति (an Indeclinable meaning "when present") 2 चिच्, 3 अस्, 4 अप्युक्ते ॥ The चिच् + अस् has become चिचस् a Samâdhâra Dvandva compound meaning "the Mode-affix चिच् and the root अस् to be" In forming the compound, the word चिच् is not treated as a Pada, but as a Bha, and so the च् is not changed to ज् or ग् ॥ e, the compound is not चिगस्, as in चागर्हस् ॥ This is a Sûtra license

The word अस्ति is an Indeclinable meaning "when present", i e, when अस् and चिच् are present as चिच् and अस् without the elision of च् ॥ Then this अस्ति is compounded with चिचस् as a Karmadhârâya compound, and we have अस्ति-चिचस् ॥ Then this compound takes the Ablative affix अस् and so we have अस्ति-चिचस् ॥ But this Ablative ending is elided as a Sûtra-anomaly and we have अस्तिचिचस् literally meaning "after sich and as, when existing (as such)"

This sûtra however does not apply here, because चिच् is non-existent. Therefore we have अप्युक्ते, अप्युक्ताच् ॥

2227 When **विच्** is elided, then the **क्वि** is not changed to **बुच्** except when the stem ends in long **आ** ॥

The Present Sûtra says that after verbs in which **विच्** has been elided, **बुच्** does not replace **क्वि** in the case of any other verb than that which ends in long **आ**, it is thus a *nyama* rule

Thus, by rule II 4 77, S 2223, **विच्** is elided after the verb **बु**, but as **बु** does not end in long **आ**, its 3rd person plural Aorist will not be in **बुच्**. Thus, **अबुवन्**. Here, by the last rule, and on the maxim that 'though **विच्** is elided, yet its force remains, (I 1 62 S 262) **बुच्** would have replaced **क्वि**, but the present sûtra prohibits that. But where the **विच्** is not elided, the.e, of course, **बुच्** does come. Thus **अकार्षुः**, **अहावुः** ॥

Thus we have **अङ् + क्वि** **अङ् + क्वि** (कोऽन्त VII I 3 S 2174) = **अङ् + अङ्** (इतद् III 4 100 S 2207) = **अङ् + बुक्** (भुवी षक् VI 4 83, S 2169) + **अन्** (अयोऽन्तत्त्व षोऽन्त VIII 2 23 S 54) = **अबुवन्** ॥

The 2nd Per Sing is **अङ् + विच् + वि** = **अङ् + ० + व्** = **अङ्** ॥ 2nd Per Dual is **अङ् + विच् + वच्** = **अङ् + ० + वच्** = **अङ् + तच्** = **अङ्गतच्** ॥ In the same manner **अङ्गत** ॥

The First Pers sing is **अङ् + विच् + निच्** = **अङ् + ० + अच्** = **अङ् + बुक् + अच्** = **अङ्गवच्** ॥ So also **अङ्गव**, **अङ्गल** ॥

	Singular	Dual	Plural
Third Person	अङ्गव	अङ्गताव	अङ्गवन्
Second Person	अङ्ग	अङ्गतच्	अङ्गत
First Person	अङ्गवन्	अङ्गव	अङ्गल

— ० —

The augment **अ** of **अङ्गव** &c, is sometimes not added, when it is in combination with the particle **न**, according to the following —

अ२२८ । न माङ्योगे ॥ ६ । ४ । १३ ॥

अङ्गाटी न स्त । ना भवान् भूत । ना स्त भवत् भूत वा ।

2228 In connection with the prohibitive particle **न**, the augment **अङ्** or **आङ्** is not added in the Aorist Imperfect and the Conditional

Thus **ना भवान् भूत** ०१ **ना स्त भवत्** ०१ **भूत** ॥

So also **ना भवान् कार्षीत्**, **ना भवान् दार्षीत्**, **ना स्त करोत्**, **ना स्त हरोत्**, **ना भवानीदिष्ट**, **ना भवानीदिष्ट**, **ना स्त भवानीदत्**, **ना स्त भवानीदत्** ॥

Now we take up the conjugation of भू in लृट् ॥ The force of लृट् is to denote condition antecedent added to futurity, as shown in the following sūtra

२२२८ । लिङ् निमित्ते लृट् क्रियातिपत्तौ ॥ ३ । ३ । १३^८ ॥

हेतुबुद्ध्यापि लिङ्निमित्तं तत्र भविष्यत्काले लृट् स्वात्मक्रियाया अपिपत्तौ गम्यमानायाम् । अभविष्यत् । अभविष्यताम् । अभविष्यन् । अभविष्य । अभविष्यतम् । अभविष्यत । अभविष्यत् । अभविष्यन् । अभविष्यन् । अभविष्यन् ।

2229 Where there is a reason for affixing 'Lṛṭ', the affix 'Lṛṭ' is employed in the Future tense, when the non-completion of the action is to be understood

The words 'in denoting future time' are understood here. The reasons for affixing लिङ् are such, as, cause and effect &c mentioned in sūtra III 3 156 and 157 &c. The लृट् is called the conditional tense. "It comes in the conditional sentences in which the non-performance of the action is implied or where the falsity of the antecedent is implied as a matter of fact. It usually corresponds to the English pluperfect conditional, and must, in Sanskrit, be used in both the antecedent and the consequent clauses"

Thus बुद्धिमेव भविष्यत् तदा भुञ्जन् भविष्यत् 'if there had been good rain, then there would have been plenty of food, or if there were to be good rain then there would be plenty of food'. It is implied that there was not good rain, nor consequent plenty or that the occurrence of good rain is dubious, and the desirable consequence equally so.

So also here, दक्षिणेन चेदायास्वह्नं गच्छत पर्यभविष्यत् 'if he were to go by the right side, the carriage would not be upset', यदि कमलकम् आवाहयन् न गच्छत पर्यभविष्यत् 'if he were to call Kamalaka (which he will not), the carriage would not be upset', आभोजयत इदम् हुतेन यदि नष्टवन्तीषत् आगमिष्यत् 'you would eat food with clarified butter, if you (were to) come to me (but you will not come)'

All these sentences refer to future time. The non-upsetting is a future contingency and is an effect, the cause of which is the 'calling of Kamalaka'. The speaker—having apprehended the cause and effect, and having also learned from other sources that such an effect will not take place, that is to say, that Kamalaka will not be called, and the carriage will be upset—has employed this conditional tense to express his idea. The whole sentence यदि कमलकम् &c really gives this sense—'That both action, 'the calling' and 'the non upsetting', which are subjects of a future time, and which are related as cause and effect, will not be completed, that neither Kamalaka will be called, nor the impending fate averted from the carriage. The sūtra may also be thus rendered according to Professor Bohtlingk. —In a condi-

tional sentence, which would require a Potential according to III 3 156 the conditional tense is used, if the sense is that of Future time, when the action is not complete

Thus भ्र + वृह् = भ्र + रय + तिप् (III 1 33 S 2186) = भ्र + वृह् + रय + व = भ्रा + ह् + रय + व = अभविष्यत् ॥

	Singular	Dual	Plural
Third person	अभविष्यत्	अभविष्यताम्	अभविष्यन्
Second person	अभविष्य	अभविष्यतम्	अभविष्यत
First person	अभविष्यम्	अभविष्याव	अभविष्याम

Thus we have conjugated भ्र in all the *स-कार*s except the Vedic *नेट्* ॥

The author now gives some rules about the adding of Prepositions to the verbs and the changes of meaning and conjugation which such addition induces

The first question is, where are these prepositions to be placed In English they are generally placed after the verb, in the Vedas they are placed any where in the sentence, but Panini restricts the use in Classical Sanskrit by the following —

२२३० । ते प्राग्धातोः ॥ १ । ४ । ८० ॥

ते गत्युपसर्गस्यका धातो प्रागेव प्रयोक्तव्या ।

2230 The particles called *gati* and *upasarga* are to be employed before the verbal root (that is to say, they are prefixes)

The word ते has been employed to include the term *उपसर्ग* also.

The list of prepositions has already been given in the sūtra उपसर्गं क्रियाधेने (I 4 59 and 60, S 22 and 23) Thus प्र + भवामि (Imperative 1st Pers Sing) Here applies the following sūtra

२२३१ । आनि लोट् ॥ ८ । ४ । १६ ॥

उपसर्गस्याङिनिष्ठात्परस्य लोकादेशस्यानीत्यस्य नस्य ण, स्यात् । प्रभवामि । * डुर सत्यस्यत्वयोङ-
प्रगर्गत्वमतिवेधो लक्षणम् * । हु स्थिति । हुर्भवामि । * अन्त मन्दस्याङ्गिनिष्ठत्वेऽपसर्गस्य धात्वन् * ।
अन्तर्भा । अन्तर्धि । अन्तर्भयामि ।

2231. The न of आनि, the affix of the Imperative, 1st Person, is changed into ण, when it follows a letter competent to cause such a change, standing in an *Upasarga*.

The word आनि is the 1st person singular termination of the Imperative. Thus प्रभवामि Similarly प्रववामि "Let us cultivate or sow

Note Why do we say 'the Imperative'? Observe प्रवपानि चासानि ॥ Here आनि is the neuter plural termination, and the word means प्रकृष्टा यथा वेपु, तारि ॥

According to Paṇḍaminjari, the employment of the word लोट् in the sūtra is redundant. For without it also आनि would have meant the Imperative affix, and not the Neuter termination, on the maxim of अगर्वद् ग्रहणे &c. Moreover in the *nom* प्रवपानि, प्र is not an upasarga at all, on the maxim अन् क्रियायुक्ता प्रादयस्त प्रति गत्युत्तरत्वं-इति भवति ॥

Var The Upasarga दुर् is not to be treated as an upasarga, when चत्वं or कत्वं is to be effected. That is to say, the र् of दुर् does not cause the subsequent स् or न् to be changed to च and क, respectively. Thus दु विषति, दुर्भवानि ॥

Var The Indeclinable word अस्तर् should be treated as an upasarga for the application of (1) अङ् विधि namely the affixing of अङ् by III 3 106 S 3283 आतङ्गोपसर्गे, as अस्तर् + चा + अङ् = अस्तर्षा, (2) किविधि namely the application of कि by उपसर्गे च कि (III 3 92 S 3270), as अस्तर् + चा + कि = अस्तर्षि (3) शत्व विधि as अस्तर्षपाणि ॥

२२३२ । शेषे विभाषाकखादाववान्तउपदेशे ॥ ८ । ४ । १८ ॥

उपदेशे कादित्वादिशान्तवर्गे गदनदादेरन्यस्मिन्धातो पर उपसर्गत्वाद्भिन्नित्वात्परस्य नेनेत्यनन्तं वा ख्यात् । प्रविभभवति-प्रविभवति । दृष्टोपसर्गाणामवस्तत्वेऽपि संहिता नित्या । तदुक्तम्—

संहितैकपदे नित्या नित्या धातुपसर्गयो ।

नित्या रनासे वाक्ये तु सा विवक्षाभवेत्ते ॥

इति । अन्तादर्थनिर्देशश्चोपलक्षणम् । यागात्पसर्गा भवतीत्यादायुत्पद्यत इत्यादावर्थात् । उपसर्गैरनन्त-विशेषस्य द्योतका । प्रभवति । परभवति । सुभवति । अजुभवति । अविभवति । उदुभवति । परिभवति-रथादौ विलक्षणाविवर्तते । उक्तं च—

उपसर्गैक धातुवर्गे अन्ताधन्यत्र भीयते ।

महाराष्टरसंहारविहारपरिवारवत् ॥

इति । 'यथ १ दृष्टौ' । कत्यन्ता घट्टितिशब्दमुदाहरेत् ।

2282 In the remaining verbs, optionally the न् of नि is replaced by क्, when it is preceded by an upasarga competent to cause the change, provided that, in the original enunciation, the verb has not an initial क् or ख्, nor ends with च ॥

The words ने and उपसर्गात् are understood in the sūtra. The word शेषे means verbs other than those mentioned in VIII 4. 17 S 2265 namely, other than गव, नव &c. Thus प्रविभवति or प्रविभवति, प्रविभनति or प्रविभनति ॥

Why do we say अन्तादौ "not beginning with क् or ख्"? Observe प्रवि करोति प्रविखादिवि ॥ Here there is no change.

Why do we say अन्त “not ending in ष” ? Observe अनिषिन्नहि ॥

Why do we say उपदेशे “in original enunciation” ? So that the prohibition may apply to forms like अनिषकार, अनिषलाद, अनिषेवति (VIII 2 41 S 295) Here अकार &c, do not begin with क or ख nor does विष् end with ष् but with क् (VIII 2 41) but in the Dhātupāṭha the verb कृ and खद् begin with क and ख and विष् ends with ष्, and hence the rule will not apply So also in अनिषेष्ट and अनिषेवति from the root विष् ॥ Here though the verb now ends with ष by VIII 2 36, S 295 yet in the original enunciation or Dhātupāṭha, it ends with ष ॥

An objector may say “what is the necessity of using the word *optionally* in the sūtra, when the present sūtra is governed by the word सहित्वात् (VI 3 114 S 1035) So where there is no saṃhitā, there will be no अव्यय change, and as upasargas are not compounded with the verb before which they are placed, there is no compulsory saṃhitā” To this we reply “No The saṃhitā is compulsory, even though the upasarga may not be compounded with the root as here” The following verse mentions this —

verse

The Saṃhitā is compulsory (1) in a Pada (complete word), (2) in a dhātu (verb) preceded by an upasarga, and (3) in compounds (Samāsa) But the Saṃhitā is optional between the words of a sentence

—o—

The root कृ means कृ “to be” in the Dhātupāṭha, and वृ “to increase” &c All these meanings are merely illustrative For we find in the example अग्नौ स्वर्गे भवति “By sacrifice Heaven is produced or attained,” that the root कृ has the meaning of ‘to produce’ So every root has many meanings The upasargas when added to a root, do not give it a new meaning, but limit the particular meaning In other words, out of many meanings that a root possesses, a particular meaning is specified by the employment of a particular upasarga.

Thus जयति “He conquers,” पराजयति “He defeats,” संभवति “It is possible”

अनुभवति “He experiences” अभिभवति “He is overpowered”

उद्भवति “It springs forth” परिभवति “He subdues”

Therefore we have the following verse By an upasarga the sense of the root is forcibly modified, such as the root ह “to lose”, in महार means “a blow”, आहार “food”, बहार “destruction”, बिहार “sport” परिहार “avoidance”

Here ends the conjugation of the Parasmaipada root कृ ॥

AIMANFPADA

Now we take up the conjugation of the root एष "to increase" The thirty-six roots beginning with एष and ending with कृष्य are Anudâtta. That is, the final अ in एष &c has anudatta accent and is indicatory of इत्

First we conjugate it in लट् Present Tense, 3rd Pers sing

Thus एष् + त = एष् + ष् + त = एष् + अ + त

Here applies the following sūtra

२२३३ । दित् आत्मनेपदाना टेरे ॥ ३ । ४ । ७८ ॥

दितो लस्यात्मनेपदाना टेरेत्य स्यात् । एषते ।

2233 The substitute ए replaces the last vowel, with the consonant that follows it, of the 'Atmanepada' substitutes of that 'la' which has an indicatory 'ट'

Thus एष् + त = एष् + त् + ए = एषते ॥ The 3rd Pers Dual is एष् + आताम्

Now apply the following sūtras —

२२३४ । सार्वधातुक्रमपित् ॥ १ । २ । ४ ॥

अपित्सार्वधातुकं क्त्विच्स्यात् ।

2234 A *Sārvadhātuka* (III 4 113 S 2166) affix not having an indicatory ए is like क्त्विच् ॥

The affix आताम् is therefore क्त्वि, and consequently the following sūtra applies

२२३५ । आतो, क्तितः ॥ ७ । २ । ८९ ॥

अत परस्य क्तितानाकारस्य इयस्यात् । एषेते । एषन्ते ।

2235. For the आ being a portion of a *sārvadhātuka* Personal ending which is क्त्वि (i.e. आते, आये, आताम् and आयाम्), coming after a Verbal stem ending in short अ, there is substituted इय् ॥

Thus एष् + आताम् = एष् + इयताम् = एष् + इताम् (लोपो व्योर्बलि VI 1 66 S 878) = एषेताम् = एषेते ॥ So also एषन्ते ॥ The 2nd Pers Sing is एष् + यास् Now applies the following sūtra —

२२३६ । यासस्वे ॥ ३ । ४ । ८० ॥

दितो लस्य यास. ये स्यात् । एषसि । एषेथि । एषन्थि । 'अतो युवे' (141) । एषे । एषाथि । एषानथि ।

2236 The word 'se' is the substitute of 'thās' in those tenses that have an indicatory 'ट'.

Thus रध्+अप्+आत्=रध्+अप्+वे=रधवे ॥ Similarly रधेये, रधधवे ॥ The 1st Per Sing is रध+इ=रध+व्-(III 4 79 S 2233)=रवे (VI 1 97 S 191) So also रधावहे, रधावहे ॥

Conjugation of रध् 'to increase' in लट् Present Tense

	3rd Person	2nd Person	1st Person
Singular	रधवे	रधवे	रवे
Dual	रधेते	रधेते	रधावहे
Plural	रधन्ते	रधध्वे	रधावन्

— ० —

लिट् Perfect Tense

In लिट् we have रध+त ॥ Here applies the following

२२३७ । इजादेव गुहमतीऽनुच्छः ॥ ३ । १ । ३६ ॥

इजादियो धातुर्गुहमतीऽनुच्छत आत्स्याल्लिति । 'आतो नकारस्य नेहवत्' । आत्काशेगाव्यधा-
नात्पापकात् ।

2237 The affix आत् is used when लिट् follows, after a root begin-
ning with a vowel (except अ or आ) and which has a heavy vowel
but not after the root गच्छ 'to go'

The व् of आत् is not इत् or indicative Thus we infer from आत् being taught
with regard to the roots आत् and कात् in sūtra कात्प्रत्ययादानमन्ते लिटि (III 1
35 S 2306) and दयावाचञ्च (III 1 37 S 2324) If व् were indicative, then काव्+
आत्=का+आ+व्=काव्, similarly आव्+आत् would have remained आव्, for
the force of indicative व् is to place the affix after the penultimate vowel
So there would have been no need of teaching आत् after काव् and आव्
roots, as it can produce no change in them The fact, that it is so taught,
leads to the conclusion (nāpaka) that व् is not indicative

Thus रध्+त=रधाव्+त ॥ Now applies the following sūtra

२२३८ । आसः ॥ २ । ४ । ८१ ॥

आत् पदस्य शुक्ल्यात् ।

2238 There is luk-elision in the room of that tense affix (लि)
which comes after आत् of the Perfect

Thus रधाव्+त=रधाव्+०

Then the following sūtra appears

२२३९ । कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि ॥ ३ । १ । ४० ॥

आत्प्रत्याक्षिप्त्वा कृञ्चस्तयोऽनुप्रयुज्यन्ते । 'आत्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य' (२१४०) इति सूत्रे
कृञ्चानुप्रयुज्यते इत्युच्यते । तेन 'कृञ्चस्तियेने' (१११०) इत्यतः 'कृञो द्वितीय-

(२२३९) इति अकारेण प्रत्याहाराप्रकारकृत्वस्ति वाच । तेषां क्रियासाधन्यथावित्वादात्प्रकृतौ ना विशेषयावित्वात्तदर्थयोगोदात्तव्य । सपदिस्तु प्रत्याहारेऽन्तभूतोऽप्यभ्यन्तार्यत्वात् प्रयुज्यते । कृञस्तु क्रियाफले परगच्छति परस्मैपदे प्राप्ते ।

2239 After a verb which ends with **आप्**, the verb कृ 'to do' is annexed, when सिट् follows

After the verbs formed by taking the augment **आप्**, the perfect tense of कृ is added, to form then Perfect. The word कृ includes also the verbs भू and अच्. This we infer from the next sūtra **आप् प्रत्ययवत्** (I 3 63 S 22 40) from the fact that कृ root is specifically mentioned in it as an anuprayoga or auxiliary verb. For the sūtra I 3 63 is confined to anuprayoga कृ, implying thereby that there are other anuprayoga verbs also which are not governed by that sūtra I 3 63. In fact, the word कृञ् of the present sūtra is a Pratyāhāra or a formula, formed with the कृ of the sūtra कृत्वस्ति योगे (V 4 50) and the ञ् of the sūtra कृञो द्वितीये (V 4 53), and thus, as a pratyāhāra कृञ् means and includes कृ भू and अच् also. The roots कृ, भू and अच् denote *action in general*, while the bases in **आप्** such as दृवाप् denote a *particular action*, and hence when the auxiliary कृ, भू or अच् is combined with **आप्** ending base, the two senses, namely the general sense of the auxiliary and the particular sense of the **आप्** ending verb, coalesce into one and give one full indivisible sense. Thus the syntactical connection is indissoluble or abhoda-anvaya.

Therefore, though the root चप्पद् is included in the Pratyāhāra कृञ् (for that pratyāhāra extends over eight sūtras V 4 50 to V 4 58 and चप्पद् is in sūtra V 4 58) yet that root is not applicable here, because it does not denote *mere action* and so can never form an *abhoda-anvaya* with the main verb.

Now the auxiliary कृ because it has an indicator ञ् would take the affixes of the Paśasnaipada when the fruit of the action accrues to another, by force of I 3 72, but it is prevented by the following

२२४० । आत्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगव्य ॥ १ । ३ । ६३ ॥

आत्मप्रत्ययो यस्मादित्यतः, यस्य विज्ञानी बहुव्रीहिः । आत्मकृत्या तुल्यवदुपपद्यमानात्कृञोऽप्यात्मनेपदं स्यात् । इह 'प्रत्ययवत्' इत्यनुवर्त्य वाक्यभेदेन सम्बध्यते । प्रत्ययवदेवात्मनेपदं न तु तद्विपरीतमिति तेन कर्तृगेऽपि फले इत्यादिप्रकारेत्यादौ न तत् ।

2240 When the principal verb that takes the affix आत्म is Atmanepadi, then the verb कृ when subjoined thereto as an auxiliary, will similarly be Atmanepadi, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

This sūtra applies where the fruit of the action does not accrue to the agent. The question is what conjugation, *parasmai* or *atmanepada*, do the auxiliaries take, in forming the periphrastic perfect? This sūtra supplies the answer. The auxiliary कृ follows the conjugation of its principal, the other auxiliaries do not. Thus the root वृ (to increase, prosper) is *atmanepadi*, therefore in forming the periphrastic perfect, the verb कृ will be also in the *atmanepada*.

But the other auxiliaries भू and अस् retain their own peculiar conjugation and are not influenced by the conjugation of their principal. Thus वृषास्वभूव, वृषावाव

The word *ām-pratyaya* of the sūtra is a *Bahuvrīhi*, in which the force is that of *atadguna samvijnāna*. That is, the root *without* the affix आस् is meant here, and not *along* with or qualified by the actual presence of आस्. It means 'that after which the affix आस् comes'. Of the verb कृ, when subjoined to another as an auxiliary, the termination is that of the *ātmanepada*, like the verb that takes the affix आस्.

Note—If this sūtra enjoined a rule of injunction (*vidhi*), then there would be the termination of the *ātmanepada* even in examples like उद्भास्वकार and उद्भावाकार where the fruit of the action accrues to the agent. This is no valid objection to the present sūtra. It is to be interpreted in both ways, that is, both as a *vidhi* (a general injunction) and a *niyama* (a restrictive injunction). How is that to be done? Because the word "pūrvavat" of the immediately preceding *Aṣṭādhyāyī* sūtra is to be read in the present aphorism also and thus there are two sentences. That is, there is *ātmanepada* of the auxiliary, when the Primary verb is *ātmanepadi*, but not the contrary. Thus वृ (to appear with great splendour) is originally *parasmaipadi* and the auxiliary after it will be *parasmaipada* even when the fruit of the action accrues to the agent, as वृषास्वकार (he appeared with great splendour). The second explanation, in that case, will be for the sake of establishing a *niyama* or restrictive rule.

It has already been said above, that the auxiliary verbs कृ, भू and अस् are used in forming the periphrastic perfect. This is done by force of the aphorism III I, 40 S 2239 कृद्वाभुवभूवते लिटि, meaning, the verb कृ is annexed in the perfect tense, to verbs that take आस्. In this sūtra (III I 40) the word कृ is a *pratyāhāra*, implying the verbs कृ भू and अस्. It might be asked how is this *pratyāhāra* formed? The word कृ is taken from the fourth word of sūtra V 4. 50, अभूततद्वावे कृत्वस्त्वियोगे &c, and the letter वृ is taken from sūtra V 4. 58 कृत्वोद्वितीय &c, This is the way in which the commentators explain, how not only the verb कृ is used as an auxiliary in forming the periphrastic per-

fect, but also the verbs कृ and अच्. These three verbs denoting absolute action, unmodified by any especial condition, have in all languages been fixed upon as the best auxiliaries.

It must, however, be noted that the word कृ in this sūtra is not used as a pratyāhāra and consequently does not include the verbs कृ and अच्.

Therefore कृ requires here Atmanepada termination.

Thus कृ + कृ + त ॥

Now applies the following —

२२४१। लिट्प्रत्यययोरेचिरेच् ॥ ३। ४। ८१ ॥

लिङादेशबोस्तकवो रच्, 'इरेच, इतौ स्त । एकादोच्चारण' व्यापक 'तकादेशानां ऐरेच न, इति । तेन द्वारेरता न । 'कृ, 'ए' इति स्थिते ।

2241 The words 'es' and 'irech' are the substitutes of 'ta' and 'jha' respectively in the Perfect tense.

The ए of रच् indicates that it replaces the whole of the affix त (I 1 55). The इ of इरेच् is for the sake of accent (VI 1 165). Thus चेच्, चेचते, चेचिरे ।

Why are the substitutes taught here as च and इरे and not as च and इति, for the च would have become ज by III 4 79 S 22 33? The very fact, that च is uttered in these substitutes indicates by implication (jñāpaka) that the rule III 4 79, by which the णि of Atmanepada terminations are changed to ज is not applicable to substitutes of Atmanepada terminations. Therefore का, रौ and रच् which replace त, आताच् and कृ in लुट् are not governed by III. 4. 79, and का is not changed to ज, nor रौ to रै, nor रच् to रै ।

Thus कृ + कृ + त = कृ + कृ + च ॥ Now the लिट् affixes being ārdhadhātuka, this च requires that the कृ should be gunated to कृच् ॥ But this is prevented by the following.

२२४२। अचयोगाल्लिट् किल् ॥ १। २। ५ ॥

अचयोगाल्लिट् किल् ॥ किल् ॥ (२२४२) इति निवेदात् 'कार्त्तवायुकार्त्तवायुत्वोः' (२२४२) इति युक्तो न । लिट्वापरत्वाच्चि प्राप्ते ।

2242. The affixes of Lit (Perfect Tense) not coming after a conjunct consonant, are as if they had an indicatory क् (kit).

The terminations of लिट् (Perfect) not being पित् terminations, are किल्, after verbs that have no compound consonants. The phrase अचिच् (not being marked with च्) qualifies this sūtra also, being drawn from the previous Aṣṭādhyāyī sūtra.

Being किर, the prohibition of I 1 5 S 2217 applies and there is no gunation, as otherwise would have been, by force of S 2168

Thus इवाङ्+ङ्+ए At this stage, two rules appear, one requiring the reduplication of कृ (लिटि धातोर्नन्धावस्त्व VI 1 8 S 2177) and the other requiring ऋ to be changed to ॠ by इकोपसृष्टि (VI 1 77 S 47) This last is subsequent in order of Ashtādhyayi and therefore should take effect first. But if it took effect first, we have कृ+ए=ॠ+ए. Then the reduplication will be ॠ कृ+ए. Here no ऋ is left for the application of ऋव VII 4 63 and we cannot get any form. Therefore च्वादेश does not take place first, by the following

२२४३ । द्विर्बन्धनेऽपि ॥ १ । १ । ५८ ॥

द्विर्बन्धनित्तेऽपि परे अथ आदेशो न स्यात् द्वित्वे कर्तव्ये ।

2243 When an affix beginning with a vowel follows, that is a cause of reduplication, a substitute shall not take the place of a preceding vowel whilst the reduplication is yet to be made, but the reduplication having been made, the substitution may then take place

NOTE —This sūtra has been explained in different ways by the authors of the Kāśika and of the Siddhānta Kaumudī. According to the former, the sūtra means — Before an affix having an initial vowel, which causes reduplication, the substitute which takes the place of a vowel is like the original vowel even in form, only for the purposes of reduplication and no further

The explanation given by Kāśika is more in harmony with the Great Commentary. For all practical purposes, the two explanations lead to the same conclusion. According to Kāśika, the vowel-substitute is sthānivat, in the sense, that it is exactly of the same form as the original, and retains this form only for a fixed time viz, so long as the reduplication is being made, but as soon as the reduplication has been made, the substitute takes its proper form

Thus ए in कृ+ए is a vowel affix, and it causes reduplication; therefore ॠ substitution for ऋ the preceding vowel will not take place whilst the reduplication is to be made. Thus कृ कृ+ए. Now the following applies

२२४४ उरत् ॥ ७ । ४ । ६६ ॥

अन्धावश्चवर्णस्यारत्वात्प्रत्यये परे । उरत्तद्वत् । इत्यादि शिर (२१७६) । प्रत्यये किम् । च्चुरत् ।

2244 - अर् (I 1 51) is substituted for the ऋ or ॠ of the reduplicate, when an affix follows

The ञ is always followed by र by उत्तरूपर ॥ Thus we have कृ कृ + ष = कृर
कृ + ष = क + ० + कृ + ष । The र is elided by हलादि शेष S 2179

Why do we say "when an affix follows"? Observe वव्रश्च (page 101 S 199)

Why have we used the word प्रत्यये "when the affix follows" in the sūtra? For would not the word तदादि limit the designation व्रश्च to that only after which there was actually an affix?

Ans No Because without the word प्रत्यये the sūtra would have run thus "after whatsoever is an affix enjoined, that which begins therewith is called an Anga" In this view, we could not get the form वव्रश्च the 3rd pers Sing in the perfect (लिट्) of the root औव्रश्च 'to cut'

This is thus formed —

व्रश्च + वल् = व्रश्च + व्रश्च + ञ (VI 1 8 लिटि वातोर्नभ्यश्च)
= व्रश्च + व्रश्च + ञ (VI 1 17 लिटवभ्यासस्योभयेपाश्)
= व र्श्च + व्रश्च + ञ (VII 4 66 उत्तरूपर and उत्तरूपर)
= व + व्रश्च + ञ (VII 4 60 हलादि शेष) = वव्रश्च

If the word "pratyayo" did not exist, then the designation anga would be applied to the whole base plus the affix ञ (व्रश्च ञ) is a whole. That being so, व + व्रश्च will assume the form of व व्रश्च for the व will be vocalised by VI 1 17, for the ञ in the place of वृ will not be athānivat, by ञञ परस्मिन् पूर्वविधी, because to be athānivat there must be an efficient cause outside (पर), as ञ of वल्, but this ञ of वल् was by hypothesis included in the anga designation. So there being no पर cause, the ञ substitute of वृ in वृ will not be athānivat, and not being so, it will not be considered as a sampriśāna vowel. The ञ of व not being a sampriśāna, the prohibition (व सप्रश्रयस्य ङो VI 1 37) when a semi vowel has once been vocalised, there is no vocalisation of the other semi-vowel that precedes it, will not apply, and so व will be vocalised to वृ ॥

२२४५ । कुहा'रु' ॥ ७ । ४ । ६२ ॥

अभ्यासकवर्गहकार्योरपवर्गादेश न्यात् । दवाचक्रे । दवाचक्रते । दवाचक्रिरे ।

2245 For the Guttural and ह of a reduplicate there is substituted a Palatal.

Thus दवाच् + क कृ + ष = दवाच् वक्र + ष = दवाचक्रे ॥ So also दवाचक्रते, दवाचक्रिरे ॥

Then we form 2nd Pers Sing दवाच् + वक्र + वात् = दवाच् + वक्र + वे

Here the following sūtra prevents the insertion of व before दि, which otherwise would have come by virtue of VII 2 35 S 2184

२२४६ एकावउपदेशेऽनुदात्तात् ॥ ७ । २ । १० ॥

उपदेशे यो धातुरेकाजनुदात्तरस्य तत परस्य वलादेरार्धधातुः येह न स्वात् । 'उपदेशे, हत्युभयान्वयं
एकाव इति किन् । यद्गुण्यधृतिरयथा न्यात् । स्मरन्ति हि —

रितपा शपानुवन्धेन निर्दिष्ट यद्गुणेन च ।

यत्तैक ज् ग्रहणं चैव पंचैतानि न यद्गुणि ॥

इति ॥ एतत्तवेर्देवैकाग्र्यहणेन ज्ञाप्यते । 'अच' इत्येवैकत्वविवक्षया तद्वृत्तौ ग्रहणेन च सिद्धे एकग्रहप्रमाणपर्याय
नेकावकोपदेशो व्यावर्त्यते । तेन ववेर्देवैक्युपदेशे एकावोऽपि न निषेधः । आदेशोपदेशेऽनेकावकत्वात् । अनु
दात्ताश्चानुपदानेव सग्रहीष्यन्ते । एधाचक्रुषे । एधाचक्राद्ये ।

2246 The augment इट् is not added to that ādhadhātuka affix, though beginning with a consonant except अ, when it is joined to a root, which in the Grammatical system of Instruction (i e in the Dhātupāṭha) is of one syllable, and is without accent (anudatta)

The word upadesa qualifies the both words ekach, and anudatta Why do we say "which is monosyllabic?" So that the present rule should not apply to the same root when it is intensive, with the affix यद्गुणि elided The Intensive of every verb is included in the enunciation of its root, and as a general rule, all the sūtras specified for the simple root, will apply to the Intensive also, with certain exceptions, as contained in the following —

रितपा शपानुवन्धेन निर्दिष्ट यद्गुणेन च ।

यत्तैकाग्र्यहणं चैव पंचैतानि न यद्गुणि ॥

"These five sorts of operation will not apply to Intensive-yan-luk forms
1 When the simple root is exhibited in the sūtra with रितप् as झू in VII 4 73 is shown as भवति ॥ In the Intensive, the perfect will be बोधवाञ्चकार and not बभवाञ्चकार ॥ 2 Where the root is exhibited with यप् as the root भृ in VII 2 49 is shown as भर ॥ There is इट् after the Desiderative of simple root, but not in Intensive 3 When a simple root is exhibited with an anubandha, as ग्रीह् VII 1 6 4 Where a gana is mentioned in a rule, as श्वन् is taught after Divadi-roots (III 1 69) It will apply to simple roots of Divadi gana, and not to then Intensive 5 Lastly, where the word एकाव् is used in a sūtra As VII 2, 10 That rule will apply to एकाव् simple roots and not to then Intensives

This we infer because the word ekach is used in the present sūtra For had not this been the meaning, then there was no necessity of using the word. "eka" in the sūtra, for the word अच Abl singular, by itself alone would have denoted one vowel, but by the additional use of the word "eka," the roots consisting of more than one vowel are excluded

Therefore, since we find that the last statement in the above verse (यत्नेकाच्) &c is supported by the inference to be drawn from the present sūtra, we may conclude that the other four statements of the above verse are also authoritative and approved by Pāṇini. See also sūtra II 2 19

Therefore the substitute root वध् vadha (II 4 42) which replaces ह् is not affected by the present rule, for though the root ह् in Dhatupatha is taught (upadesa) with one vowel, yet its substitute vadha is taught (upadesa) in the sūtra II 4 42 with two vowels, hence it is not ekācā and so it gets the augment वद् and we have अवधीत् in वृद्ध्. But the prohibition applies to ह् as हनुन् and not हनिषुन्.

The anudatta roots will be shown later on by giving a list of them

Thus वधान् + चकृ + वे = वधाचकृवे, and so also वधाचक्रावे.

The 2nd Pers Pl is वधान् + चकृ + ऽवे

Here applies the next sūtra

२२४७ । वृथः षीध्वलुङ्लिटा धीङ्गात् ॥ ८ । ३ । ७८ ॥

वृथान्तादङ्गात्परेषा षीध्व लुङ्लिटा यस्य धीङ्गस्य स्यात् । वधाचकृद्वे । वधाचक्रौ । वधाचकृवहे । वधाचकृन्हे । वधाचकृव । अनुमयोगवानव्यादस्तेर्भावी न । अन्यथा हि 'कृत्वाऽनुमयुज्यते, इति 'कृधु—, इति वा ज्ञेयात् ।

2247 The cerebral sound is substituted in the room of the ध् of षीध्वन्, and of the Personal-endings of the Aorist and the Perfect, after a stem ending in वृथ् (a vowel other than अ)

Therefore वधान् + चकृ + ऽवे = वधाचकृद्वे

First person singular is वधान् + चकृ + व = वधाचकृवे । वधाचक्रौ । वधाचकृवहे । वधाचकृन्हे ।

Similarly the perfect of वृत् may be formed by the auxiliary वृ also, as well as by अच्. But in the case of वृ and अच् though the Principal Verb is atm-anepadi, the auxiliaries will be conjugated as Parasmaipadi. Thus वधाचकृव And वधाचकृवहे &c

Now the perfect of अच् is formed by replacing अच् by अ; but here it is not so replaced, because then the rule about अच् being an auxiliary would be useless, as अच् is already taught. Had it not been so, then instead of saying कृन् अचुमकृवहे &c Pāṇini would have used अच् अचुमकृवहे or कृन् अचुमकृवहे &c. But the fact that he uses the Pratyāhāra कृन् shows that अच् must be conjugated as a distinct form, and not replaced by अ. Therefore though the Perfect of the Principal Verb अच् is अकृव yet the perfect of the Auxiliary Verb अच् is अकृव in वधान्. In other words, the forms अकृव अकृवहे &c, can never stand alone, but must be used as auxiliaries. How is then अच् to be conjugated in the perfect? See below

तावत्स्थो सत्य इत्यादिति परे । एषिताहे । एषितास्वहे । एषितास्महे । एषिष्यते । एषिष्येते ।
 एषिष्यमते । एषिष्यसे । एषिष्यथे । एषिष्यध्वे । एषिष्ये । एषिष्यामहे । एषिष्यामहे ।

2250 For the **स** of ताव and अस् there is substituted ह before the personal-ending स

Thus सधिताव् + स = सधिताहे ॥

First Future or लृट्

	Singular	Dual	Plural
1st person	सधिताहे	सधितास्वहे	सधितामहे
2nd person	सधितासे	सधितासासे	सधिताध्वे
3rd person	सधिता	सधितारौ	सधितार

— ० —

Second Future or लृट्

The second Future presents no irregularities. Thus we have,

	Singular	Dual	Plural
1st person	सधिष्ये	सधिष्यावहे	सधिष्यामहे
2nd person	सधिष्यसे	सधिष्येसे	सधिष्यध्वे
3rd person	सधिष्यते	सधिष्येते	सधिष्यन्ते

— ० —

Imperative or लोट्

Thus सध् + अस् + ते = सध + ते ॥ Here applies the following rule by which स is changed to आम् ॥

२२५१ । आमेत् ॥ ३ । ४ । ८० ॥

लोट् सकारस्यास्स्यात् । सधताम् । सधेताम् । सधन्ताम् ।

2251 In the Imperative 'ām' is substituted for what would have substituted otherwise 'o' by III 4 79

Thus सध + ते = सधताम् so also सधेताम्, सधन्ताम् ॥ The 2nd person singular is सधसे ॥ Here applies the following, by which स is changed to ध

२२५२ । सधाम्या धामी ॥ ३ । ४ । ८१ ॥

सधाम्यां परस्य लोटेत आमात् 'ध', अम्, यतौ स्त । सधस्व । सधेयात् । सधध्वत् ।

2252. For such an 'o' coming after 's' is substituted ध, and for that coming after ध is substituted अस् in the Imperative.

This supersedes the आम् substitution of the last sūtra. Thus for सधे we have स्व and for सधे we have ध्वम् ॥

Thus सध + से = सधस्व । सधेयात् । सधध्वम् ॥ The 1st person singular is सध + स ॥ Here by the following sūtra the स is changed to से ॥

२२५३ । एत रे ॥ ३ । ४ । ८३ ॥

लोडुलानस्य एत रे रगात् । आमोऽपवाद । एषे । एषावहि । एषानहि ।

2253 The 'ai' is substituted for 'e' forming part of the affixes of the first person of the Imperative.

This debars चार् of the preceding but one sūtra

Thus एष + रे = एषे, एषावहे, एषानहे ॥

सोट or Imperative

	Singular	Dual	Plural
1st person	एषे	एषावहे	एषानहे
2nd person	एषस्व	एषेताम्	एषध्वम्
3rd person	एषताम्	एषेताम्	एषन्ताम्

— ० —

सङ् or Imperfect

Thus अ + एच् + यप् + त् ॥ Here the following sūtra causes the अ to be replaced by अर ॥

२२५३ । आडजादीनाम् । ६ । ४ । ७१ ।

आजादीनामाट् स्वाङ्ग मदिह । अटोऽपवाद । 'आडट्' (५१६) । ऐवत् । ऐवेताम् । ऐध्वत् । ऐध्या । ऐषेताम् । ऐषध्वम् । ऐषे । ऐषावहि । ऐषानहि ।

2254 आट् acutely accented is the augment of a verbal stem beginning with a vowel, in the Aorist, Imperfect and the Conditional.

This debars the augment अट् ॥ Thus आ + एच् + त् = ऐवत् ॥ The viddhi is by VI I. 90. S. 269.

सङ् or Imperfect

	Singular	Dual.	Plural
1st Person.	ऐवे	ऐषावहि	ऐषानहि
2nd Person.	ऐषया	ऐषेताम्	ऐषध्वम्
3rd Person.	ऐषत्	ऐषेताम्	ऐषन्त

— ० —

सिङ् or Potential.

Thus एच् + यप् + त् ॥ Now the next sūtra ordains the augment सीयुट् to त

२२५५ । सिङ् सीयुट् । ३ । ४ । १०२ ।

सिङ्गारभनेपदस्य सीयुटागम स्वात् । सलीप । सवेत् । एषेयाताम् ।

2255. The personal endings of the Potential and the Benedictive take the augment 'siyut'.

The इ of सीयुह् is indicatory and shows that this augment is to be placed before the affixes (I 1 46 S 36) The उ is for the sake of pronunciation, this rule applies to the Atmanepada affixes. In the Potential, the इ of the augment is elided by VII 2 79 S 2211 and the इ also, before a personal ending beginning with a consonant, is dropped according to VI I 66 S 875. In the Benedictive, the augment retains its full form, only so far as it is not governed by VI 1 66.

Thus $\text{इव} + \text{सीयुह्} + \text{त} = \text{इव} + \text{सीयु} + \text{त} = \text{इव} + \text{ईयु} + \text{त}$ (VII 2 79. S. 2211) = $\text{इव} + \text{त}$ (VI I 66 S 873) = इवेत ॥ So also इवेयाताम् ॥

The 3rd Person Plural is formed by the following

२२५६ । अस्मै एन् । ३ । ४ । १०८ ।

अस्मै अस्मै एन् । इवेन् । इवेया । इवेयाताम् । इवेयन् ।

2256 The affix 'rau' is the substitute of 'jha' in the 'Liā' (Potential and Benedictive)

The ज in other places, is replaced generally by ज्वा (VII. I 3. S 2169) but in जिह् , it is replaced by रन् ।

Thus $\text{इव} + \text{जिह्} + \text{रन्} = \text{इवेरन्}$ ॥ So also 2nd Person singular &c are इवेया , इवेयाताम् , इवेयन् ॥ The 1st Person singular is formed by the following

२२५७ । इटोऽस् । ३ । ४ । १०९ ।

अस्मै इटोऽस् । इवेया । इवेयाताम् । इवेयन् । अस्मै इटोऽस् । इवेया । इवेयाताम् । इवेयन् । अस्मै इटोऽस् । इवेया । इवेयाताम् । इवेयन् । अस्मै इटोऽस् । इवेया । इवेयाताम् । इवेयन् ।

2257 Short 'a' is the substitute of 'i' of the Atmanepada first person singular in the Potential and Benedictive.

Thus $\text{इव} + \text{इयु} + \text{अ} = \text{इव} + \text{इयु} + \text{अ} = \text{इवेय}$ ॥ So also इवेयन् , इवेयन् ॥

—:0:—
लिङ् or Potential

	Singular	Dual	Plural
1st Person	इवेय	इवेयन्	इवेयन्
2nd Person	इवेया	इवेयाताम्	इवेयन्
3rd Person	इवेत	इवेयाताम्	इवेयन्

—0—
आनीलिङ् or Benedictive.

In the Benedictive, the affixes are Aichhadhātuka and hence the इ of सीयुह् is not elided. The उयु and युह् though not strictly affixes, are yet parts of

affixes, and hence their व is changed to ष ॥ Thus वृत् + इह् + सीदुस् + जुह् + व = वव
+ व + दीप् + लृ + व = वषिदीष्ट ॥ So also वषिदीयाश्वाद्

Benedictive or आशीर्वाद

	Singular.	Dual	Plural
1st person	वशिषीव	वशिषीवहि	वशिषीवमहि
2nd Person	वशिषीवता	वशिषीवताम्	वशिषीवन्तम्
3rd Person	वशिषीवत्	वशिषीवास्ताम्	वशिषीवन्

— 0 —

बुद्ध or Aorist

का + वृ + वृ + लिङ् + त- रेधिद् ॥ 3rd Person Dual is रेधिमातम् ॥ The 3rd Person Plural is रेधि + नु + अन्त ॥ Here applies the following sūtra

२२५८ । आत्मनेपदेष्वनतः । ७ । १ । ट ।

अनकारात्परस्योत्पत्तिरेवेष्टु न य 'अर्' इत्यादिषु स्यात् । ऐधिषत् । ऐधिष्ठा । ऐधियायन् । 'एष
 कीदृच्छुल्लिष्टा षोडश्यात्' (११४०) । ऐधिष्यन् । इहभिन्न एव इ' धान् गुणत इति नते तु । ऐधिष्यन् ।
 ण्यजोर्वस्य सस्य च द्विवचनिकस्यस्योऽयं स्यात् । ऐधिति । ऐधिष्ठादि । ऐधिष्यति । ऐधिष्यत ।
 ऐधिष्यतः । ऐधिष्यतः । ऐधिष्यता । ऐधियेष्यान् । ऐधिष्यन् । ऐधिष्यन् । ऐधिष्यन् । ऐधिष्यन् ।
 स्यात्स्योऽयं । प्रकृष्टादुदात्ता रुमुन्ते ।

कद्वदनेपैति, व, सणु, गीह्लु, नू, सु, शिव, डीह्लु, शिविनि ।

वृद्ध, वृद्ध्यां च विभेकाद्योऽन्तर्गतेषु निहता स्मृता ॥

अङ्कः पञ्चमुत्तरिषु षष्ठ्यष्टौ त्रिंशद्विंशत्यङ्गितिरभज ।

मङ्गल भुङ्क्ते भस्मयन्तु भस्मयन्तु, रत्नविजित्स्वयम्भुज ॥

अद् अद्भिद् अद्भिद्भिद् पदमभिद्, विदमसिर्विनद् ।

शतपदी स्विदति सप्तन्दिश्वी ऋषिः सुनिधुध्वी ॥

अति वज्रैर्धिराधिराधि न नृशुभ सावित्रिष्यती ।

नमः इन्द्राक्षि प्रभुपितृति दत्तपुत्र्यतिष्ठत्यती ॥

लिपिपुस्तकद्वयवत्त्वं प्रयुज्येयम् । इत्युक्तं ।

[illegible][illegible]

अपतिर्द्विदिहिरुषी ॥ इतिरुद्रसित्त्वहिस्तथा ॥

अमुदात्ता ह्यस्येयं वातयो द्वापिक्वा रतम्

दुदादौ मतनेदन रियतौ यौ च घुरादिनु ॥

सृष्टृपी तौ वारयितुं शयनं निर्देश्य आहृतः ।

पिपि

स्विच्छापद्वी सिध्युद्धी मन्त्रपुष्पशिलय शयना M

अयि^१ अपा लुका योतिर्निर्दिष्टोऽयनिष्ठस्ये ।
 गिनिर्गिजिर्ग्लृ हति साउचग्या जमी तथा ॥
 विवदति गृहप्रदोनादेरिष्टो भाष्येऽपि द्वयते ।
 व्याघ्र गृह्याद्यस्तेन नेह वेदुरिति स्थितम् ॥
 वल्लिखस्त्री अविपदोऽनुदग्धुप्येति द्विचि ।
 भाष्यानुनासिकेहोवा व्याघ्रपूत्यादित्यते ॥

स्वर्धे १ भवर्धे । स्वर्धे परातिनवेच्छा । चालवर्धे तेन गृहादयवर्धे । स्वर्धे ।

2258 अत् is always substituted for the अ in the Atmanepada, when it is not preceded by a verbal stem ending in अ ॥

Thus ऐपित् ॥ The 2nd Person sing is ऐपिष्टा, Dual ऐपिष्याम् ॥ In the Plural the य of अय् may be changed to ष by applying VIII 8 73 S 2247 Thus ऐपिष्यत् But some take the ष् of VIII 3 78 S 2247 as not including the augment ष् and in that view the अ remains unchanged Thus, ऐपिष्यत् ॥ By doubling इ, उ, ए and अ we get sixteen forms Thus ऐपिष्टुम्, ऐपिष्टुम् &c.

— o —

छद् or Aorist

	Singular	Dual	Plural
1st Person	ऐपिषि	ऐपिष्यहि	ऐपिष्यहि
2nd Person	ऐपिष्टा	ऐपिष्याम्	ऐपिष्यम् or ऐपिष्यत्
3rd Person	ऐपिष्ट	ऐपिष्याताम्	ऐपिष्यत् ॥

नृद् or Conditional

The Conditional presents no irregularities, and is similar to the Second Future.

	Singular.	Dual.	Plural
1st Person	ऐपिष्ये	ऐपिष्यामहि	ऐपिष्यामहि
2nd Person	ऐपिष्यस्य	ऐपिष्येताम्	ऐपिष्यन्तम्
3rd Person	ऐपिष्यत्	ऐपिष्येताम्	ऐपिष्यन्तम्

— o —

Here ends the conjugation of अय in the Atmanepada.

Λ.

The rule of intermediate अ ॥

It has been already taught before, that as a general rule the augment ष् is added to all affixes which begin with a consonant except अ (VII. 2 35.

S 2184) The roots that require this व in their conjugation are Udatṭa roots

It is desirable to collect together all roots which are anudātṭa and do not take this intermediate व ॥ The following is a list of such roots —

1 All monosyllabic roots ending in a vowel are anudātṭa (nīhata) and do not take व, except roots ending in long क or long च, and except the following बु, ब, ब्रु, गो, रद्, उ, घु रिङ्, डी, नि, दृ and ह ॥

The following consonant-ending roots are अनिट्

- (1) अक्, 2 एक्, 3 बुक्, 4 दिक्, 5 अन्, 6 बिक्, 7 घिक्
 8 प्रष्टिक्, 9 ह्यज्, 10 निजिर्, 11 भज्, 12 भृज्, 13 भुज्, 14 भृत्, 15 भृज्, 16 यज्, 17 युज्, 18 यज्, 19 यज्, 20 यिजिर्, 21 यष्टिक्, 22 यज्, 23 यज्, 24 यद्, 25 हृद्, 26 रिद्, 27 रिद्, 28 हृद्
 29. उद्, 30 वद्, 31 भिद्, 32 भिद्, 33 विद्, 34 वद्, 35 वद्
 36 रिक्, 37 रक्, 38 हृद्, 39 हृद्, 40 हृद्, 41 हृद्, 42 वक्
 43 बुद्, 44. हृद्, 45 राद्, 46 ह्यज्, 47 हृद्, 48 राद्, 49 रिक्
 50 भृत्, 51 हृत्, 52 ह्यज्, 53 बिप्, 54 हृप्, 55 तप्, 56 तिप्
 57 हृप्, 58 हृप्, 59 लिप्, 60 हृप्, 61 वप्, 62 यप्, 63 ह्यप्
 64 हृत्, 65 यप्, 66 रप्, 67 यप्, 68 यप्, 69 तप्, 70 यप्
 71 रप्, 72 हृत्, 73 हृत्, 74 दिप्, 75 हृत्, 76 हृत्, 77 रिप्
 78 हृत्, 79 लिप्, 80 यप्, 81 रप्, 82 हृत्, 83 रिक्, 84 हृत्
 85 हृत्, 86 हृत्, 87 हृत्, 88 विप्, 89 विप्, 90 यिप्, 91 हृत्
 92 हिलक्, 93 यन्, 94 वन्, 95 हृद्, 96 दिप्, 97 हृद्, 98 वद्
 99 भिद्, 100 वद्, 101 लिद्, 102 वद्

These 102 roots ending in consonants are anudātṭa. The roots हृप् and हृप् are optionally, according to some authors, read in the Churādi class. They are not to be taken here, but the Divādi हृप् and हृप् and hence these are shown above with the vikarana ह्यज् ॥

More over :

The roots त्विद्, वद्, विप्, बुप्, भृत्, युप्, रिक् are also shown with the vikarana ह्यज् ॥ The root वद् is shown with the vikarana यप्, and the root बु with यप् हृत् ॥ This indicates that these roots when read in other classes are not Anit.

Similarly निजिर् and यिजिर् and यज् are exhibited with their anubandhas, to distinguish them from other roots of the same form, which have not these anubandhas.

The root विद् (विन्दति) should be included in this list, according to the opinion of Chandia and Durgā. So also it is to be seen in the Bhashya. But Vyāghrabhāṭi has not read this root in Anit list. Hence it is not read.

The nine roots कृ, अकृ, ज्ञ, पठ्, वृ, वृष, धृ, पुष and शिष् are not enumerated by Patanjali in his Bhāṣya. But we have stated them here, according to the opinion of Vyāghrabhāṭi.

NOTE —As a general rule all monosyllabic roots ending in a vowel except अ, long ऊ and long ऋ are anudātta, and do not take इट् augment, as दाट्, नेट्, वेट्, स्तोत्र, कर्त्तृ, वर्त्तृ. The following are the exceptions —

- (1) All roots ending in short अ are Udātta and take इट्, as अवशिष्ट.
- (2) All roots ending in long ऋ are वेट्, as वृ—वरिता or वरीता.
- (3) All roots ending in short ऋ are अनिट् except वृक् (IX 38 the references are to the class and number in the Dhātupāṭha) and वृञ् (V. 8, X. 271), as निर्वरिता or निर्वरीता, मवरिता or मररीता.
- (4) All roots in short ए are Anit, except वृक् (I 1059), 'to grow' and शिष् 'to attend' (I 945), as हवयिता, जयिता.
- (5) All roots in long ई are Anit, except वीट् 'to rest' (II 22), and वीङ् 'to fly' (I 1017 IV 27), as जयिता, उड्जयिता.
- (6) All roots in long ऊ are वेट्, as लयिता, पयिता from लृ and पू.
- (7) All monosyllabic roots in short ऋ are Anit, except, वृ 'to mix' (II 23), वृ 'to sound' (II 24 I. 1008) वृ 'to sharpen' (II. 28), लृ 'to flow' (II 29) वृ 'to praise' (II 26), वृ 'to sound', (II 27), and ऊवृ 'to cover' (II 30, though consisting of more than one syllable, is treated like वृ for the purposes of वृ). Thus वयिता, मज्जयिता, जयिता, वयिता, जयिता, वज्जयिता and मोक्षयिता.

NOTE —Of the roots ending in consonants, the following are anit

- (1) कृ शक् 'to be able' (IV 73, V. 15) यक्ता, यजयति.
- (2) कृ—six roots —कृ 'to cook' (I. 187) यक्ता, यजयति, वृ 'to loose' (VI. 136) वेक्ता, दिक् 'to make empty' (VII. 4) रेक्ता, वृ 'to speak' (II 34.) वक्ता, विक् 'to separate' (VII 5) विवेक्ता, विक् 'to sprinkle' (VI 140) वेक्ता.
- (3) कृ—One root मृक् 'to ask' (VI, 120) मष्टा, मशयति.
- (4) कृ—Fifteen roots —रङ् 'to colour' (I 805. 1013) रङ्क्ता, निष् 'to cleanse' (III 11) निष्केता, नेषयति, जृ 'to honor' (I 1017) जक्ता, वृ 'to break' (VII. 16) भङ्क्ता, भृ 'to fly' (I 181) वृट् or वरट्, हृ 'to quit' (I. 1035, हृक्ता, यज् 'to sacrifice' (I 1051) यष्टा, वृ 'to join' (IV 68, VII 7) योक्ता, वृ 'to break' (VI 123) रोक्ता, यज् 'to adhere' (I. 1036) यज्क्ता, यज् 'to be

immersed, (VI 122) बद्ध्वा, बृज् 'to bend' (VI 124) 'to enjoy' (VII 17). भोक्ता, स्वज् 'to embrace' (I 1025) वृत्-ववत्ता, वृज् 'to emit' 'to create' (IV 69, VI 121) स्वप्ता, वृज् 'to cleanse' (I 269, II 57) मृषाप्ता, वृजिता ॥ The root वृज् is exhibited in the Dhatupatha with a long indicatory ऊ, e-g वृज् वृद्धौ (II 57). It, therefore, optionally would take वृद्ध् ॥ Nor does this root take क्त्वा augment. The inclusion of this root in the above list is, therefore, questionable. Others read विज् instead of वृज् ॥ The विजादि root विज् is Amt (III 12) 1. e. विज् 'to separate' the विज् of Rudhādi takes वृद्ध् ॥

(5) द—Fifteen roots खाद् 'to eat' [II 1] क्षत्ता, हृद् 'to void excrement' (I 1026) हप्ता, रक्ताद् 'to leap' (I 1028) रक्तात्ता, सिद् 'to break' (VII 2) भेत्ता, सिद् 'to cut, (VII 3) देत्ता, दुद् 'to pound' (VII 6) रोत्ता, रोत्स्वति, गृद् 'to perish' (I 908, VI 134) गत्ता, गृद् 'to sink' (I 907, VI 133) कत्ता, रिक्त्वा 'to sweat' (IV 79) स्वेत्ता ॥ The root is exhibited as रिक्त्वापत्ति in the kāmika, showing that the Fourth class root is to be taken, and not the Bhuadi (I 780), which is udatta and takes वृद्ध् ॥ गद् 'to go' (IV 60), पत्ता, सिद् 'to be troubled' (IV 61, VI 142, VII 12) सेत्ता, दुद् 'to strike' (VI 1) तोत्ता, दुद् 'to unpel' (VI 2) नोत्ता, सिद् (IV 62) वेत्ता ॥ The root सिद् is exhibited in the kāmikā, as सिदति and सिद्, therefore, the rule applies to दिवादि and ऋयादि सिद् ॥ The Adādi (वेत्ति) and Tudādi (विन्दते) सिद् is वेद्, as वेदिता विद्वान्नाथ, वेदिता पाठ्य ॥

(6) घ—Ten roots —घृ with कृत्, 'to love' घृ 'to obstruct' (IV 65) रोद्धा, राद् 'to accomplish' (IV 71, V 16) राद्धा, युष् 'to fight' (IV 64) रोद्धा, बन्ध् 'to bind' (I 1022), कर्द्धा, कर्घ् 'to accomplish' (V 17) कर्द्धा, क्रुष् 'to be angry' (IV 80) क्रोद्धा, युष् 'to be hungry' (IV 81) रोद्धा, हृष् 'to be pure' (IV 82) रोद्धा, युष् 'to be aware' (IV 69) रोद्धा, कर्घ् 'to pierce' (IV 72) कर्द्धा, सिद् 'to be accomplished' (IV 88) रोद्धा ॥ The roots युष् and सिद् are exhibited in the Kāmikā with हृष् विकारणा (युध्यति, सिध्यति), therefore युष् and सिद् take वृद्ध् in other ganas than the Fourth, as रोषिता and रोषिता ॥ There is want of prohibition with regard to सिद्, so we have युषित and सिषित ॥

(7) च—Two roots चन् 'to think' (IV 67) कत्ता, हन् 'to kill' (II, 2), हप्ता ॥

The Divādi चन् should be taken, otherwise कनिता from चन्—चनुते (VIII 9)

(8) छ—Thirteen roots: तप् 'to burn' (I. 1034, IV. 51) तप्ता, तप्स्वति, सिप् 'to distil' (I 885) देहा, ज्ञप् 'to obtain' (V. 14, X 295) ज्ञप्ता; जप् 'to sow' (I 1052) जप्ता, स्वप् 'to sleep' (II 59) स्वप्ता, सिप् 'to anoint' (VI 139) रोहा, हृप् (VI 137) 'to break', लोहा ॥ The roots हृप् and हृप् optionally take वृद्ध्, as they belong to क्त्वादि class (VII 2 45, Divādi 84—91) The special mention of these two roots in the kāmikā, is for the sake of indicating that these roots take क्त्वा augment, as अहा or जहा, or कर्षिता, दहा, or दहा or कर्षिता ॥ The हृप् and हृप् belonging to the Tudādi class, are Udatta and वेद् ॥ हृप् (I 1032) 'to creep' जहा,

वर्षा, वप्, 'to curse' (I 1019) वृत्, वृत् 'to touch' (VI 125) धोत्, धिप् 'to throw' (IV 14) धेत् ॥

(9) वृ—Three roots वृप् 'to desire' (I 1023), as वृत्, वृत् 'to coire' (I 1029), वृत्, वृत् 'to take' (I 1021), वृत् ॥

(10) वृ—Four roots, वृप् 'to cease' (I 1033), वृत्, वृत् 'to play' (I 906) वृत्, वृत् 'to bow' (I 867, 1030) वृत्, वृत् 'to go' (I 1031) वृत् ॥

(11) वृ—Ten roots —दिप् 'to show' (VI 3), दृप् 'to see' (I 1037), दृप् 'to bite' (I 1038), दृप् 'to rub' (VI 131), दृप् 'to touch' (VI 128), दिप् (VI 126), वृप् (VI 126) both meaning 'to hurt', दृप् (I 909) 'to cry', विप् 'to enter' (VI 130), लिप् 'to be small' (IV 70, VI 127) As देष्टा, दृष्टा, दृष्टा, आश्रयता or आश्रयता, दृष्टा or दृष्टा, ॥ The roots with a penultimate वृ short, which are anudātta in the dhātupāṭha, with the exception of वृत् and दृप्, take optionally the augment दृ (VI 1 59), ॥ देष्टा, दृष्टा, आश्रयता, दृष्टा ॥

(12) वृ—Two roots वृप् 'to eat' (I 717, and also substitute of वृत्), as, वृत्, वृत् 'to dwell' (I 1054), as वृत् ॥ The वृत् which takes Srimpiasāna by VI. I 15 is meant here, and not वृत् 'to cover' (II 13), which does not vocalise, as वृत्, वृत्, but वृत् from वृत् 'to dwell' (VII 2 52)

(13) वृ—Ten roots विप् 'to distinguish' (VII, 14) वेष्टा, विप् 'to pound' (VII 15) वेष्टा, वृप् 'to become dry' (IV 74) वेष्टा, वृप् 'to be nourished' (IV. 73), वेष्टा, विप् 'to shine' (I 1050) वेष्टा, विप् 'to pervade, to sprinkle' (I. 729, III 13, IX 54) वेष्टा, विप् 'to embrace' (I 734 IV. 77) वेष्टा, वृप् 'to be satisfied' (IV. 75) वेष्टा, वृप् 'to be sinful' (IV 76) वेष्टा वेष्टयति, विप् 'to hate' (II 3) वेष्टा, वेष्टयति, वृप् 'to draw' (I 1039, VI 6 both Bhuādi and Tudādi are taken, as the kāmikā uses the two forms), आश्रयता and आश्रयता ॥

(14) वृ Eight roots विप् 'to smear' (II 5), वेष्टा वृत् 'to milk' (II 4), वेष्टा, विप् 'to sprinkle' (I. 1041) वेष्टा, वृत् 'to grow' (I 912) वेष्टा; वृत् 'to carry' (I 1053) वेष्टा, वृत् 'to bind' (IV 57) वेष्टा, वृत् 'to burn' (I. 1041) वेष्टा, विप् 'to lick' (II 6) वेष्टा ॥ In other collections वृत् (I 905, IV 20), वृत् (IV. 89), विप् (VI 28), वृत् (?), are also enumerated, of these वृत् takes वृ optionally before affixes beginning with व, so also वृत् because it belongs to the class वृत् (VII 2. 45) the other two are not found (?) in root-collections hence the Kāmikā uses the words वृत्, वृत् ॥

— ०: —

We shall now conjugate all the roots of the Bhuādi class, in their due order We take the third root

B. वृत् "to contend or vie with, to emulate, to compete."

Now we take up the conjugation of स्पर्ध् the third root of Bhuâdi class Its meaning given in the Dhâtupâtha is "sanghaisha" which means "the desire to overcome another" This root is Intransitive, because the object is already included in the sense of the verb itself It is Atmanepadi

NOTE —Thus it has been stated —

धातोर्ध्यान्तरे वृत्तेर्धातुवर्गेनोपसग्रहात् ।
प्रसिद्धेरविवक्षात् कर्कशोऽकर्मिका क्रिया ॥

लट् or Present Tense

स्पर्धते स्पर्धते, स्पर्धन्ते, स्पर्धते, स्पर्धते, स्पर्धन्ते, स्पर्धते, स्पर्धन्ते, स्पर्धन्ते ।

लिट् or Perfect

स्पर्ध + त = स्पर्ध + ण (III 4 81 S 22 41) = स्पर्ध + स्पर्ध + ण

Now applies the following sâtra —

२२५८ । शर्पूर्वाः खयः । ७ । ४ । ६१ ।

अभ्यासस्य शर्पूर्वा खय शिष्यन्ते । 'हलादि शेष' (२१७६) इत्यस्यापवाद । पस्पर्धे । स्पर्धिता । स्पर्धिष्यते । स्पर्धताम् । अपस्पर्धत । स्पर्धत । स्पर्धिषीष्ट । अपस्पर्धिष्यत । अपस्पर्धिष्यत । नायु ४ प्रतिष्ठा-
लित्तयोर्ग्रन्थे च । नायते । जगथे । 'नायु ५ लोडने' । लोडन प्रतिष्ठा । नायते । 'नायु ६ नायु
याजोपतापैश्वर्यामी तु' । * आशिषि नाय इति वाच्यम् * । अस्याशिष्येवात्मनेपद स्यात् । नायते ।
अन्यत्र नायति । नायते । 'दध ८ धारणे' । दधते

2259 Of a reduplicate, the hard consonants (aspirate and unaspirate) when preceded by a sibilant, are only retained, the other consonants are elided

This is an exception to हलादिशेष (S 2179)

NOTE It should be said rather, a hard consonant preceded by a hard consonant or a sibilant is only retained and the खर् consonants are elided as in उचिच्छिदति, here उच् becomes उच् by the augment च (चुक्), in the reduplicate the च् should be elided, and च् retained out of च्, and not च् retained and च् elided, for the च् represents च्, and if this were retained, it would be च् and not च् that would be heard. for by VIII 2 1, the change of च् to च् is asiddha for the purposes of this rule

Vat —The verb नाय् when meaning 'to bless,' takes âtmanepada terminations, as, शर्पितो नायते 'blesses with clarified butter' नयुनो नायते । Why do we say 'when meaning to bless?' Observe, नायककनयनायति ।

Thus स्पर्ध स्पर्ध + ण = पस्पर्धते, and so पस्पर्धते, पस्पर्धिरे &c

लुट् or First Future 3 स्पर्धिता, स्पर्धितारौ, स्पर्धितार, 2nd S स्पर्धिताहे, 1 स्पर्धिताहे &c

कृद् or Second Future 3 स्वर्धिष्यते, 2 स्वर्धिष्यसे, 1 स्वर्धिष्ये ।
 लोट् or Imperative 3 स्वर्धताम् 2 स्वर्धस्व, 1 स्वर्धे ।
 लङ् or Imperfect 3 अस्वर्धत, 2 अस्वर्धथा, 1 अस्वर्धे ।
 लिङ् or Potential 3, स्वर्धेत, 2 स्वर्धेया, 1 स्वर्धेय ।
 आशीर्लिङ् or Benedictive 3 स्वर्धिषीष्ट, 2 स्वर्धिषीष्टा, 1 स्वर्धिषीय ।
 लुङ् or Aorist 3 अस्वर्धिष्ट, 2 अस्वर्धिष्टा, 1 अस्वर्धिषि ।
 कृद् or Conditional 3 अस्वर्धिष्यत, 2 अस्वर्धिष्यथा, 1 अस्वर्धिष्ये ।

— o —

4 नाष्ट “(1) to stand, stay, remain, (2) to seek, search or enquire, (3) to live or plunge into, (4) to covet, (5) to compile, string or weave together”

लट् or Present — नाचते ।

लिट् or Perfect जगधि &c No peculiarity

Note — The indicatory च is for VII 4 2 S 2572 as जगनाचम् ।

लट् — नाचते, नाचसे, नाचि ॥ लिट् — जगधि ॥ लुङ् — नाचिता, नाचितासे, नाचितासे ॥ लृट् —
 नाचिष्यते ॥ लोट् — नाचताम्, नाचस्व, नाचि ॥ लङ् — जगधत, जगधथा, जगधि ॥ विधिलिङ् — नाचित,
 नाचिषा, नाचिष ॥ आशीर्लिङ् — नाचिषीष्ट ॥ लुङ् — जगधिष्ट, जगधिष्टा, जगधिषि ॥ कृद् —
 जगधिष्यत ॥

5. बाष् ‘to harass, oppress, torment, press hard, annoy trouble, disturb, vex, pain, 2 to resist, oppose, thwart, check, obstruct, arrest, interfere with 3 to roll (लोटने) 4 to tempt (बिलोभने)

The word लोटन means to resist, or re-act.

लट् — बाचते, लिट् — बाधि &c.

Note — From this root is derived the noun बाहु “hand.” By adding the Unādi affix कु (उ), and changing च to ह (I 27)

6 बाष्ट (बाष्ट), 7 बाष् ‘to ask, beg, to solicit for anything, 2 to be sick, to harass, to trouble, 3 to have power, to be master, to prevail 4 to bless’

These roots are Atmanepadi when meaning “to bless” and not when meaning “to ask” &c (II 3 55 S 616)

लट् — नाचते “he blesses” or नाचति “he begs” &c

Note — लवताप means ‘disease’ (रोग), another reading is लवताप (Tarangini)

Both these roots begin with a dental च्

When meaning ‘to bless,’ it takes Atmanepada, and the noun in construction is put in the sixth case by II. 3. 55. S. 616. As चिषिषी नाचनम् : The sixth

case affix is not elided in the compound. So we cannot have the form सविर्नाथनैश्च ॥ For here we have prātīpadā-vidhānā sixth case. But when it is krid yoga shashthī, then there is compounding.

When it does not mean 'to bless,' we have Parasmaipada. As

लट्—नाथति, लिट्—ननाथ, लुट्—नाथिता, लृट्—नाथिष्यति, लोट्—नाथतु, लङ्—अनाथश्च, विधिलिङ्—नाथेत्, आशीलिङ्—नाथ्यात्, लुङ्—अनाथीत्, लृङ्—अनाथिष्यत् ।

Note —Maitreya and Abharanākāra read the first root as नाथ्, and they have the form अनाथत । On this Kāśyapa says “नाथते शेषदेशस्त्वन्युक्त, गणकार वृत्तिकारादीनामनिवृत्त्यात्” ॥

8 इच् “1 to hold, 2 to have, possess, 3 to give, present”

लट्—दधते, दधेते, दधन्ते, दधसे, दधावहे, दधानहे ॥

लिट्=दध्+इ=दध् दध्+इ

Now apply the following sūtras —

२२६० । अत एकहस्त्वन्ध्वेनादेशादेर्लिटि । ६ । ४ । १२० ।

लिङिनिष्ठादेशादिकं न भवति यदङ्क तदवयवस्वाङ्गुक्तहस्त्वन्ध्वेनाकारस्यैकार स्यादध्यासलोपश्च किति लिटि ।

2260 इ is substituted for the short अ standing between two simple consonants of a verbal stem, before the personal endings of the Perfect which have an indicative क् (I 2 5), provided that, at the beginning of the root, in the reduplication, no different consonant has been substituted, and when this इ is substituted, the reduplicate is elided.

२२६१ । अलि च सेटि । ६ । ४ । १२१ ।

प्रागुक्त स्यात् ॥ आदेशलोपश्च वैकल्पिकपादक इवास्तीयते । अलिदयो प्रतिषेधवचनाच्छापकात् । तेन प्रकृतिजङ्गरां तेषु चत्स्वपि सत्वाभ्यासलोपोक्त इव । देधे । देधाते । देधिरे । ‘अत’ कित् । दिदिषत् । ‘तपर’ कित् । ररासे । ‘एक—’ इत्यादि कित् । तत्सरत् । ‘अनादेशादे’ कित् । चकचत् । लिटा आदेशविशेषकादिह स्यादेव । नेतिथ । सेहे । ‘इकुदि ६ आस्रवचे’ । आस्रवचत्स्रवचत्स्रवचत् ।

2261. इ is substituted for अ, of a verbal stem standing between two simple consonants, the stem not having any different letter substituted in the reduplicate, when the ending यक् of the Perfect having the augment इट् follows, and thereby, the reduplicate is elided.

By the phrase "no other consonant has been substituted" is meant "no other dissimilar in form consonant has been substituted"

Thus we learn from the implication (jñāpaka) of sūtra VI 4 126 where exception is made in the case of गृ and दृ ॥ Therefore, where the substitute is a *different* letter, then the reduplicate becomes ādesādi otherwise not

If the form of the letter is not changed in the reduplicate, by substitution, then such substitution will not make the stem आदेशादि ॥ Thus by VIII 1 54, a च् letter (च, ट, ठ, ड, ढ, ण, त, थ) is substituted for a consonant (other than a nasal and a semi-vowel) in the reduplicate

Thus in चच् the reduplicate is चचच्, the first च is also a *substitute*, for the च् substitute of च will be च ॥ Such substitutes, however, are not meant here

Here, therefore, there will be the elision of the reduplicate and the च substitution Thus चेचे ॥

Similarly ददच् + च = ० द् द् च च् + च = देचे ॥ So also ३ d देधाते, ३ p देधिरे, देधिचे, देधे, देधिवहे ॥

So also रेखु, रेखु, येखु, येखु, येखु, येखु, देभु, देभु ॥ Why 'for ख'? Observe दिदिखु, दिदिखु the ख is not replaced Why do we say 'short ख'? Observe रराखे, रराखाते, रराखिरे ॥ Why do we say 'standing between two simple consonants'? Observe ररखु, ररखु ॥ Some say this example is not appropriate, for by I 2 5, the Perfect affixes are not क्ति here, as they come after conjunct consonant The following is then more appropriate तत्तखु and तत्तख (Bhu 586) Why do say 'which has no substitute consonant in the reduplicate'? Observe चकखु, चकखु, जगखु, जगखु, बभखु, बभखु, ॥

The substitution referred to here must be caused by the affixes of the Perfect, therefore, the rule will apply to नेखु, नेखु, चेहे and चेहाते, चेहिरे though खम् and च्च् are the roots, and ख् and च् are changed to न and च ॥ The substitution of जच् consonant or a च्च् consonant in the reduplicate, should not be here considered asiddha (VIII 2 54, read with VIII 2 1) That substitution will be considered a substitution for the purposes of this sūtra and will make the stem आदेशादि, as is indicated by the special exception made in favor of फल् and भञ् in sūtra VI 4 122

8 दध

खट्—दधते, दधते, दधन्ते, दधसे, दधावहे, दधावहे ।

सिट्—देधे, देधाते, देधिरे, देधिचे, देधिचिरे ।

खट्—दधिता, दधिताचे, दधितोहे ।

खट्—दधिष्यते ॥ सोट्—दधताम्, दधन्, दधे ॥

लङ्—अदधत्, अदधेतात्, अदधन् अदधया, अदधे अदधावहि ।

विधिलिङ्—दधेत्, दधेयातात्, दधेया, 'दधेय ॥

आशीर्लिङ्—दधिषीष्ट ।

लुङ्—अदधिष्ट, अदधिषातात्, अदधिष्ट, अदधिषि ।

लृङ्—अदधिष्यत् ॥

9 स्कुदि "to jump, to raise or lift" The इ in स्कुदि is indicative and by the following न् is inserted

Note —According to Tarangini, the root means, 1 आगमन, or 2 उदगमन or 3 उदगमन ॥ According to Bhoja, it means उदगमन् also

२२६२ । इदितो नुन्धातोः । ७ । ३ । ५८ ।

स्कुन्दते । पुस्कुन्दे । 'त्रिवि शैत्ये' । अकर्मक । त्रिन्दते । त्रिन्दि । 'अदि ११ अभिवादनस्तुत्यो' । चन्दते । चन्दे । 'अदि १३ कल्याणे सुखे च' । भन्दते । बभन्दे । 'अदि १३ स्तुतिभोदनदस्वप्नकान्तिगतिषु' । मन्दते । मनन्दे । 'अदि १३ किञ्चिद्वले' । रस्पन्दते । पस्पन्दे । 'अदि १३ परिदेवने' । शोक इत्थर्व । चकर्मक । त्रिन्दते चैत्रम् । चिन्दि । 'अदि १३ हर्षे' । मोदते । 'दद १० दाने' ददते ।

2262 न् is added after the vowel of the root, in a root which has an indicative इ in the Dhātupāṭha

Thus स्कुन् + यप् + ते = स्कुन्दते, स्कुन्वते, स्कुन्दे ॥ Perfect —पुस्कुन्दे, पुस्कुन्दि, पुस्कुन्दि-चदे ॥ लृट्—स्कुन्दिता ॥ लृङ्—स्कुन्दिष्यते ॥ लोट्—स्कुन्दिताम् ॥ लङ्—अस्कुन्दत् ॥ विधिलिङ्—कुन्धेत् ॥ आशीर्लिङ्—स्कुन्दिषीष्ट ॥ लुङ्—अस्कुन्दिष्ट ॥ लृङ्—अस्कुन्दिष्यत् ॥

10 रिवदि "to become white" It is an Intransitive verb Thus Pie रिवन्दते Per चिरिवन्दे ॥

11 चदि "to salute, to praise, to worship" Pre चन्दते, Per चचन्दे, लृट् चन्दिता &c

NOTE —प्रसूतिपूर्वभाषिषो वचनम् ॥ अभिवादनम् ॥ Noun चन्द्र = पूजक ॥

12 अदि "to tell a good news, to be fortunate, to be glad, to honor, to shine" Pie भन्दते, Per बभन्दे, लृट्—चन्दिता &c

NOTE —Noun चन्द्र "auspicious," चन्द्रा "shaving"

13 अदि 'to praise to rejoice, be glad, 'to be drunk, or be proud, to sleep or be lazy, to shine, to move (slowly),' चाहूये "to be languid," and अये 'to be victorious' It is Intransitive except when meaning 'to praise' or 'to move' Pre चन्दते, Per चचन्दे ॥ लृट् चन्दिता ॥ Nouns —चन्द्रा, चन्द्रिन्, चन्द्रन्, चन्द्रार, चन्द्रर ॥

14. क्वाद् "to throb, vibrate" It is Intransitive.

Pres. क्वन्दते, Per. चक्वन्दे (VII, 4 61 S. 2259), लृट् क्वन्दिता ।

15 क्लिदि "to grieve, lament" This is a Transitive verb Pre क्लिन्दते चैत्रम् 'the laments for Chaitra' Per चिक्लिन्दे ।

16 मुद "to rejoice" Pre मोदते ॥ Per मुमुदे । No guna because कित् (I 2 5)

लट्—मोदते, मोदे, मोदे ।

लिट्—मुमुदे, मुमुदाते, मुमुदिषे, मुमुदिवहे ॥

लुट्—मोदिता ॥ लृङ् मोदिष्यते ॥ लोट् मोदताम्

लङ् अमोदत ॥ विधिलिङ् मोदेत ॥ आशीर्लिङ् ममदमीष्ट ॥

लृङ् अमोदिष्ट ॥ लृङ् अमोदिष्यत ॥

Nouns —मोदन, मुत्, मुदिर, मुद्, मुद्रा ।

17 दद "to give, present" Pre ददते, 1er देदे—But this is a wrong form, as the following sutra applies

२२६३ । न शसददवादिगुणानाम् । ६ । ४ । १२६ ।

शवेर्देर्देवकारादीना गुणशब्देन भावितस्य च योऽकारस्तस्यैतथाभासलीपी न । दददे । दददाते । दददरे । 'एवद १८ स्वर्द १९ आस्वादने' । अयमनुभवे सकर्मक । दचावकर्मक ।

2263 द is not substituted for the अ of शच्, दच्, or of roots beginning with a द, or of such verbal stems in which the अ results through the substitution of Guna, though the affixes of the Perfect being कित् or कित् follow, or the set लङ्, nor is the reduplicate elided.

Thus (विशमपदु, विशमपु, विशमलिषे) दददे, दददाते, दददरे ॥ लट् । ददते, दददे, ददे ॥ लिट्, दददे, दददाते, दददिषे, दददे ॥ लृट् ददिता ॥ लृङ् ददिष्यते ॥ लोट् ददताम् ॥ लङ् अददत ॥ विधिलिङ् ददेष्ट ॥ आशीर्लिङ् ददिषीष्ट । लृङ् अददिष्ट ॥ लृङ् अददिष्यत ॥

(Of roots beginning with द् -वचनपु, वचपु, वचनिष, ॥ Of roots where अ is the result of guna, विशमपदु, विशमप, विशमरिष, मुलविष, पुषविष ॥ शुभमवादिनिर्गुणस्वादेश-स्वीकारस्य चायनकार इति सत्य मतिविध्यते ॥)

The अ of Guna may result either from the guna of द् as द् changed to द् or of व changed to ओ again changed to अच् as लु—लव ॥

18 च्वद, 19 स्वर्द "to taste, to be liked, be sweet, be pleasant to the taste to sweeten" This root is Transitive when meaning "to experience & c to taste." and it is Intransitive when meaning "liking" & c to be liked According to Kshiraswāmi it means च्वरणे "to choose" Transitive, as स्वदन्ति देवा उषा निदधय ॥ It is Parasmaipadi here as a Vaidic Irregularity. Intransitive, as दधि स्वदते देवदत्ताय "curd is pleasant to the taste of Devadatta"

It is conjugated regularly The initial द् in च्वद is changed to च by the following .—

The "dental" here means the dental pure and simple *१. ८ तं, थ, द, ध, न.* and not dento-labial *व* ॥ This we infer from the inclusion of *स्वस्व &c* in the list, which are followed by *व* ॥ Had *व* been included in the term "dental" there was no necessity of teaching *स्वस्व &c*, separately

NOTE —To complete the description of verbs, we shall anticipate matter and give under each root its various derivative roots also, such as the Passive stem, the Causative (णिजन्त), the Desiderative (हन्त), the Intensive with *यङ्* and the Intensive without *यङ्*, (*यङ् लुगन्त*), as well as some Krit derivatives where necessary In this we have followed the Madhaviya Dhatuvritti We repeat therefore, the conjugation of the twenty five roots already taught.

भू १ सत्तायाम् ।

1 ✓ Bhû, to be

1 ✓ Bhû, Parasmaipad. Pre भवति । Per. बभूव । I Fut भविता । II Fut भविष्यति । Imperative भवतु । Imper. अभवत् । Pote भवेत् । Bene भूयात् । Aorist अभूत् । Condi अभविष्यत् । Pre Part, भवन् । Per, Part, बभूवान् । Past Part Pass भूतः । Act भूतवान् । Fut, भविष्यन् । Ger. भूत्वा । Infini, भवितुम् ॥ Adj, भवितव्य, भवनीय, भव्य ॥

1 ✓ Bhû, Atmane, Pre भवते । Per. बभूवे । I Fut, भविता । II Fut भविष्यते । Imperative भवताम् । Imper. अभवत । Pote भवेय । Bene भविष्ये । Aorist अभविष्ट । Condi अभविष्यत् । Pre Part Atmane भवमानः । Per Part Atmane, बभूवान् । Fut भविष्यमाय ॥

1 ✓ Bhû, Passive. Pre भूयते । भूयेते । भूयन्ते । भूयसे । भूयेषे । भूयध्वे । भूये । भूयावहे । भूयामहे । Per. बभूवे । I Fut भविता or भाविता । भविताहे or भाविताहे । I Fut भ (भा) विष्यते । भविष्ये or भाविष्ये । Imperative भूयताम् । भूये । Imper. अभूयत । अभूये । Pote भूयेत । भूयेय । Bene भ (or भा) विष्ये । भ (or भा) विषीय । Aorist अभविष्ट or अभविष्ट or अभविष्ट । अभविष्यताम् । अभविष्टा or अभविष्टा । अभविषि or अभविषि । अभविष्यति । Condi अभविष्यत or अभविष्यत । अभविष्ये or अभविष्ये । Past Part Pass भूतः । Past Part Act भूयमानः । Fut भविष्यमाय ॥

1 ✓ Bhû, Causative Parasmaipad. Pre भावयति । Per. भावया चकार । I Fut भावयिता । II Fut भावयिष्यति । Imperative भावयतु । भावयतात् । Imper. अभभावयत् । Pote भावयेत् । Bene भाव्यात् । Aorist अभभावयत् । Condi अभभावयिष्यत् ॥

1, ✓ Bhû, Causative, Atmanepad. Pre भावयते । Per. भावया चक्रे । I Fut भावयिता । II Fut. भावयिष्यते । Imperative भावयताम् । Imper. अभभावयत । Pote भावयेत । Bene भावयिषीय । Aorist अभभावयत् । Condi अभभावयिष्यत् ॥

1 ✓ Bhu, Causative, Passive Pre 1st S माख्ये । Per. भावया चक्रे । I Fut. भावयिताहे or भाविताहे । II Fut भावयिष्ये । Imperative माख्ये । Imper. अभभाव्ये । Pote भावयेय । Bene भावयिषीय or भाविषीय । Aorist अभभावयिषि or अभविषि । Condi अभभावयिष्ये or अभविष्ये ॥

1 ✓ Bhu, Desiderative, Parasmaipad. Pre लुभूवति । Per. लुभूवाचकार । I Fut लुभूविता । II Fut लुभूविष्यति । Imperative लुभूवतु । लुभूवतात् । Imper. अलुभूवत् । Pote लुभूवेत् । Bene लुभूयात् । Aorist अलुभूवीत् । Condi अलुभूविष्यत् ॥

1. ✓ Bhû, Desiderative, Atmanepad. Pre. (व्यति) लुभूवते । लुभूये । Per (व्यति) लुभूवाचक्रे । लुभूवाचक्रे । I Fut (व्यति) लुभूविता लुभूविताहे ॥ II Fut (व्यति) लुभूविष्यते

सुभूषिष्ये । Imperative (व्यति) सुभूषताम् । सुभूषे । Imper (व्यति) असुभूषत । असुभूष । Pot (व्यति) सुभूषेत । सुभूषेय । Bene (व्यति) सुभूषिषीष्ट । सुभूषिषीय । Aorist (व्यति) असुभूषिष्ट । असुभूषिषि । Condi असुभूषिष्यत् । असुभूषिष्ये ॥

1 ✓ Bhu, Desiderative, Passive Pre सुभूष्यते । सुभूष्ये । Per सुभूषा चक्रे । सुभूषा चक्रे । I Fut सुभूषिता सुभूषिताहे । II Fut सुभूषिष्ये । सुभूषिष्ये । Imperative 1st S सुभूष्ये । Imper 1st S असुभूष्ये । Pote 1st S सुभूष्येय । Bene 1st S सुभूषिषीय । Aorist असुभूषि । असुभूषिष्यत् । असुभूषिषि । Condi 1 S असुभूषिष्ये ॥

1 ✓ Bhū, Yan Intensive, Pre बोभूयते । Per बोभूया or बोभया चक्रे । I Fut बोभूयिता । II Fut बोभूयिष्यते । Imperative बोभूयताम् । Imper अबोभूयत । Pote बोभूयेत । Ben बोभूयिषीष्ट । Aorist अबोभूयिष्ट । Condi अबोभूयिष्यत् ॥

1 ✓ Bhū, Yan luk Pre बोभवीति or बोभेति । बोभूत । बोभुवति । बोभवीषि or बोभेवि । बोभूय । बोभूय । बोभवीमि or बोभेमि । बोभूय । बोभूम । Per, बोभवाचकार बोभाय or बोभूय । बोभूयतु । बोभूयु । बोभूयिष्ये or बोभेयिष्ये । बोभूयु । बोभूय । बोभय बोभाय or बोभूय । बोभूयिष्ये or बोभुयिष्ये । बोभूयिष्ये or बोभूयिष्ये । I Fut बोभविता II Fut बोभविष्यति । Imperative बोभवीतु, बोभेतु or बोभूतात् । बोभूताम् । बोभुयतु । बोभूय । बोभूतम् । बोभूत । बोभवानि । बोभवाय । बोभवाम । Imper अबोभवीत or अबोभेतु । अबोभूताम् । अबोभूय । अबोभो । or अबोभवो । अबोभूतम् । अबोभूत । अबोभवम् । अबोभूय । अबोभूम । Pote बोभूयात् । बोभूयाताम् । बोभूयु । Bene बोभूयात । बोभूयाताम् । बोभूयातु । Aorist अबोभूयत् । अबोभूत, अबोभेतु, अबोभावीत, अबोभवीत् । 3rd, Dual अबोभूताम् 3rd Pl, अबोभूयन् (?) अबोभूयु, अबोभाविष्यु, अबोभवु । 2 S अबोभू, अबोभूवो, अबोभो, अबोभवो, or अबोभावी । अबोभूतम् । अबोभूत । अबोभूयम् or अबोभाविष्यम् । अबोभूय or अबोभाविष्य, अबोभूम or अबोभाविष्यम् ॥

एध २ वृद्धौ ।

2 ✓ Edha, to prosper, Pre एधते । Per एधां चक्रे । I Fut, एधिता । II Fut एधिष्यते । Imperative एधताम् । Imper एधत । Pote एधेत । Bene एधिषीष्ट । Aorist एधिष्यत् । Condi एधिष्यत् । Pass. एधते । Aor. एधि (भवत) । Desi एधिष्यते । Past. Pait, Pass. एधित. Noun —एधः ॥

2 ✓ Edha, Causative, Pre एधयते or ति । Per, एधया चक्रे । I Fut, एधयिता । एधयिताहे or °ति । II Fut एधयिष्यते—°ति । Imperative एधयताम्—°तु । Imper एधयत—°त् । Pote एधयेत—°त् । Bene, एधयिषीष्ट or एध्यात् । Aorist ऐदधत—°त् ॥

स्पर्ध ३ संघर्षे ।

3 ✓ Spardha, to contend Pre, स्पर्धते । Per पस्पर्धे । I Fut स्पर्धिता । II Fut स्पर्धिष्यते । Imperative स्पर्धताम् । Imper अस्पर्धत । Pote स्पर्धत । Bene स्पर्धिषीष्ट । Aorist अस्पर्धिष्यत् । Condi अस्पर्धिष्यत् । Pass स्पर्धते । लोट स्पर्धताम् । लङ् अस्पर्धत । लिङ् स्पर्धत । लृङ्, लिङ् अस्पर्धत ॥ Causative स्पर्धयति, ॥ Desi पस्पर्धयते । लिट्, पस्पर्धया चक्रे । लुट्, पस्पर्धिता । Passive पस्पर्धिष्यते । Intensive पास्पर्धते । लिट् पास्पर्धा चक्रे । लुट् पास्पर्धिता ॥ Noun स्पर्धः ॥

3. ✓ Spardha, Yan luk, Pre, पास्पर्धति or °र्धति । पास्पर्धः । पास्पर्धति । पास्पर्धि । पास्पर्धः । Per, पास्पर्धा चकार । I Fut पास्पर्धिता । II Fut पास्पर्धिष्यति । Imperative पास्पर्धताम् । पास्पर्धत । पास्पर्धतु । पास्पर्ध । Imper अबोस्पर्धत or °द् अबोस्पर्धत । अबोस्पर्धु । अबोस्पर्धत—°द् or अबोस्पर्धा । Pote पास्पर्धताम् । पास्पर्धिताम् ॥

वास्पद्गु । Bene वास्पद्गति । वास्पद्गतिस्तम् । Aorist अपास्पद्गति । अपास्पद्गतिस्तम् ।
अपास्पद्गति । अपास्पद्गति । अपास्पद्गतिस्तम् । Condi अपास्पद्गतिस्तम् ॥

गाध ४ प्रतिष्ठातिप्सयोः (ग्रन्थे च) ।

4. ✓ Gādhri, 1 to stand, 2 to seek or covet, 3 to compile Pre गाधते ।
गाधते । गाधे । Per जगाधे । I Fut गाधिता । गाधितासे । II Fut गाधिष्यते । Imperative
गाधताम् । गाधस्व । गाधे । Imper जगाधत । जगाधथा । जगाधे । Pote गाधेत । गाधेय ।
गाधेय । Bene गाधिषीष्ट । Aorist जगाधिष्ट । जगाधिष्ट । जगाधिषि । Condi जगाधिष्यत ।
Pass गाध्यते । Des जगाधिषते । Inten जगाध्यते । Fut गाधिष्यमाण । Nouns
गाधन । गाधि ॥

4 ✓ Gādhri, Causative Pre गाधयति । Per गाधया चकार । I Fut गाधयिता ।
II Fut गाधयिष्यति । Imperative गाधयतु । Imper जगाधयत् । Pote गाधयेत् । Bene
गाध्यात् । Aorist जजगाधत । Condi जगाधयिष्यत् ॥

4 ✓ Gādhri, Desiderative Pie जगाधिषते । Per जगाधिषा चक्रे । I Fut
जगाधिषिता । II Fut जगाधिषिष्यते । Imperative जगाधिषताम् । Imper जजगाधिषत ।
Pote जगाधिषेत । Bene जगाधिषिषीष्ट । Aorist जजगाधिषिष्ट । Condi जजगाधिषिष्यत ।
Passive of Desiderative जगाधिष्यते । Aorist जजगाधिषि ॥

4 ✓ Gadhri, Intensive Pie जगाध्यते । Per जगाधा चक्रे । I Fut जगाधिता ।
II Fut जगाधिष्यते । Imperative जगाध्यताम् । Imper जजगाध्यत । Pot जगाध्येत् ।
Ben जगाधिषीष्ट । Aor जजगाधिष्ट । Con जजगाधिष्यत । II Pass Ao जजगाधिषि ॥

4 ✓ Gādhri, Yan luk Pre जगाद्धि । 2 S जाचात्सि । Per जगाधा चकार ।
I Fut जगाधिता । II Fut जगाधिष्यति । Imperative जगाद्धु or जगाद्धात । 1st S जा
गाधानि । Imper जजाचात् - °द् 2 S जजाचा. or जजाचात - °द् । Pote जगाध्यात् ।
जगाध्याताम् । Bene, जगाध्यात् । जगाध्यास्ताम् । Aorist जजगामीत् । जजगामीष्टाम् ।
Condi, जजगामीष्यत ॥

बाध ५ ले डने ।

5 ✓ Bādhi, to harass Pre बाधते । Per बधाधे । I Fut बाधिता । II Fut
बाधिष्यते । Imperative बाधताम् । Imper जबाधत । Pote बाधेत । Bene, बाधिषीष्ट ।
Aorist जबाधिष्ट । Condi जबाधिष्यत । Pass बाध्यते । Caus बाधयति, बाधयते । Des
जिबाधिषते । Inten बाधाध्यते । Pie Part Atmane बाधमान । Past Part Pass बा
धित । Past Part Act बाधितवान् । Fut बाधिष्यमाण । Ger बाधित्वा । Infim बाधि
तुम् । Adj बाधितव्य । बाधिनीय बाध्यम् । Nouns बाधु, भद्रबाधु ॥

नाधृ ६, नाधृ ७ याच्ञो पतापैश्वर्याशीः पु ।

6 ✓ Nādhri, 7 ✓ Nāthri, to trouble, to ask, to have power, to bless.
Pie नाधति । A नाधते । Per ननाध । A ननाधे । I Fut ननाधिता । A नाधिता । II
Fut नाधिष्यति । A नाधिष्यते । Imperative नाधतु । A नाधताम् । Imper अननाधत । A.
अननाधत । Pote नाधेत् । A नाधेत । Bene नाध्यात् । A नाधिषीष्ट । Aorist अननाधीत् ।
A. अननाधिष्ट । Condi अननाधिष्यत् । A अननाधिष्यत ॥

दध ८ धारणे ।

8 ✓ Dadha, to hold, Pie दधते । Per देधे । देधाते । देधिरे । देधिषे । देधे ॥
देधिषते । I Fut दधिता । II Fut दधिष्यते । Imperative दधताम् । Imper अदधत ।

Pote दधेत । Bene दधिषीष्ट । Aorist अदधिष्ट । Condi अदधिष्यत । Pass दध्यते । Caus दाधयति, दाधयते । Desi दिदधिषते । Inten दादध्यते ॥

8 ✓ Dadha, Desiderative Pre दिदधिषते । Per दिदधिषाचक्रे । I Fut दिदधिषिता । II Fut दिदधिष्यते । Imperative दिदधिषताम् । Imper अदिदधिषत । Pote दिदधिषेत । Bene दिदधिषीष्ट । Aorist अदिदधिषष्ट । Condi अदिदधिष्यत । Desi Passive दिदधिष्यते । Pass दध्यते । लोट्—दध्याताम् । लङ्—अदध्यत । लिङ्—दध्येत । लुङ्—चिण् अदाधि ॥

8. ✓ Dadha, Yan Intensive Pre दादध्यते । Per दादधा चक्रे । I Fut दादधिता । II Fut दादधिष्यते । Imve दादध्यताम् । Imp अदादध्यत । Pot दादध्येत । Ben. दादधिषीष्ट । Aor अदादधिष्ट । Con. अदादधिष्यत ॥

8 ✓ Dadha, Yan luk Pre दादछि । दादछ दाधत्सि । दादछि । Per दादध चकार । I Fut, दादधिता । II Fut दादधिष्यति । Imperative दादछु or दादछात दादछि । दादधानि । Imper अदाधत्—°द अदादछोम् । अदादधुः । अदाधा । अदादछ अदादधम् । Pote दादध्यात । दादध्याताम् । Bene दादध्यात् । दादध्याताम् । Aorist अदादधीत् or° दाधीत् । अदादधिष्यात् or° दाधिष्यात् । Condi अदादधिष्यत् ॥

स्कृदि ६ आप्रवणे ।

9 ✓ Skudi, to jump, to raise Pre. स्कुन्दते । Per, चुस्कुन्दे । I Fut स्कुन्दिता । II Fut स्कुन्दिष्यते । Imperative स्कुन्दिताम् । Imper अस्कुन्दत । Poten स्कुन्देत । Bene स्कुन्दिषीष्ट । Aorist अस्कुन्दिष्ट । Condi अस्कुन्दिष्यत । Pass स्कुन्द्यते । Caus स्कुन्दयति स्कुन्दयते । Desi चुस्कुन्दिषते । Inten, चोस्कुन्द्यते । Noun स्कुन्दन ॥

9 ✓ Skudi, Passive Pre स्कुन्द्यते । Imperative, स्कुन्द्यताम् । Imper अस्कुन्द्यत । Poten स्कुन्द्येत । Aorist, अस्कुन्दि ॥

9. ✓ Skudi, Desiderative 1, चुस्कुन्दिषते । 2, चुस्कुन्दिषाचक्रे । 3, चुस्कुन्दिषिता । 4, चुस्कुन्दिष्यते । 5 चुस्कुन्दिषताम् । 6 अचुस्कुन्दिषत । 7 चुस्कुन्दिषेत । 8, चुस्कुन्दिषीष्ट । 9, अचुस्कुन्दिषष्ट । 10, अचुस्कुन्दिष्यत ॥

9 ✓ Skudi, Intensive. 1, चोस्कुन्द्यते । 2, चोस्कुन्दाश्चकार । 3 चोस्कुन्दिता । 4 चोस्कुन्दिष्यते । 5 चोस्कुन्द्यताम् । 6, अचोस्कुन्द्यत । 7, चोस्कुन्द्येत । 8, चोस्कुन्दिषीष्ट । 9, अचोस्कुन्दिष्ट । 10 अचोस्कुन्दिष्यत ॥

9. ✓ Skudi, Yan luk. 1, चोस्कुन्दीति or चोस्कुन्ति । 2, चोस्कुन्दाश्चकार । 6 अचोस्कुन् । Caus स्कुन्दयति ॥

शिवदि १० श्वैत्ये ।

10. ✓ Svidi, to become white, It is conjugated like ✓ Skudi Pre. शिवन्दते । Per. शिविष्यन्दे । I Fut. शिवन्दिता । II Fut, शिवन्दिष्यते । Imperative, शिवन्दताम् । Imper अशिवन्दत । Poten शिवन्देत । Bene. शिवन्दिषीष्ट । Aorist अशिवन्दिष्ट । Condi. अशिवन्दिष्यत । Pass, शिवन्दते । Caus शिवन्दयति, शिवन्दयते । Desi. शिविष्यन्दिते । Inten. शोशिवन्द्यते । Noun. श्वेतः ॥

वदि ११ अभिवादनस्तुत्योः ।

11 ✓ Vadi, to salute, to adore, Pre वन्दते । Per वचन्दे । I Fut, वन्दिता । II Fut वन्दिष्यते । Imperative वन्दताम् । Imper. अवन्दत । Pote वन्देत । Bene वन्दिषीष्ट । Aorist अवन्दिष्ट । Condi. अवन्दिष्यत । Pass वन्द्यते । Caus वन्दयति, वन्दयते । Desi. शिविष्यन्दिते । Inten. वावन्द्यते । Nouns, वन्दः । वन्दी । वन्दाकः । वन्दा । वृत्तावन्ता ॥

भदि १२ कल्याणे सुखे च ।

12 ✓ Bhadi, to tell a good news, to be glad It is conjugated like ✓skudi Pre भन्दते । Per बभन्दे । I Fut भन्दिता । II Fut भन्दिष्यते । Imperative भन्दिताम् । Imper' अभन्दत । Poten भन्देत । Bene भन्दिषीष्ट । Aorist अभान्दिष्ट । Condi अभन्दिष्यत । Noun भद्र ॥

मदि १३ स्तुति मोद मद स्वप्न गतिषु ।

13 ✓ Madi, to praise, to be glad, to be drunk, to sleep, to move slowly, to shine, to languish This root is also found in the Divādi and Ohurād classes Pre मन्दते । Per ममन्दे । I Fut मन्दिता । II Fut मन्दिष्यते । Imperative मन्दताम् । Imper' अमन्दत । Poten मन्देत । Bene मन्दिषीष्ट । Aorist अमन्दिष्ट । Condi, अमन्दिष्यत । Pass मन्द्यते । Caus' मन्दयति, मन्दयते । Desi' मिमन्दिष्यते, Inten मामन्द्यते । Noun मन्दुरा, मन्दिरम, मन्द्रम मन्दारः, मन्दर. ॥

स्पदि १४ किञ्चिच्चलने ।

14 ✓ Spadi, to shake, to tremble Pre स्पन्दते । Per पस्पन्दे । I Fut स्पान्दिता । Pass. स्पन्द्यते । Caus. स्पन्दयति, स्पन्दयते । Desi' पस्पन्दिष्यते । Inten पास्पन्द्यते ।

क्लिदि १५ परिदेवने ।

15. ✓ Klidi, to lament Pre क्लिन्दते । Per चिक्लिन्दे । I Fut क्लिन्दिता । Pass क्लिन्द्यते । Caus क्लिन्दयति, क्लिन्दयते । Desi' चिक्लिन्दिष्यते । Inten चेक्लिन्द्यते । Noun क्लेदा ॥

मुद १६ हर्षे ।

16 ✓ Muda, to rejoice Pre मोदते । मोदेते । मोदन्ते । मोदसे । मोदेथे । मोदध्वे । मोदे । मोदावहे । मोदामहे । Per मुमुदे । मुमुदाते । मुमुदिरे । मुमुदिषे । मुमुदिवहे । I Fut, मोदिता । II Fut मोदिष्यते । Imperative मोदताम् । Imper' अमोदत । Pote, मोदेत । Bene, मोदिषीष्ट Aorist अमोदिष्ट । Condi' अमोदिष्यत ॥

16 ✓ Muda, Passive Pre मुद्यते । Imperative, मद्यताम् । Imper. अमुद्यत । Pote मुद्येत । Aorist अमोदि ।

16. ✓ Muda, Desi' 1 मुमुदिषते or, मुमोदिषते । 2, मुमुदिषाचक्रे । मुमोदिषाचक्रे ॥

16. ✓ Muda, Inten 1 मोमुद्यते । 2 मोमुदा चक्रे । 3 मामुदिता ॥

16 ✓ Muda, Caus, 1. मोदयति । 2 मोदयाचकोर । Aor' अमूमुदत । Past, Part Pass. मुदितम् or मोदितम् । Past Part Act प्रमुदितवान् or प्रमोदितवान् । Ger मुदित्व or मोदित्वा ॥

16 ✓ Muda, Yañ luk Pre. मोमोति or मोमुदीति । मोमुतः । मोमुर्दात । मोमोत्ति or मोमुदीषि । 1. S, मोमोत्ति or मोमुदीमि । d मोमुदु । Per. मोमोदाचकार । I Fut मोमोदिता । II Fut मोमोदिष्यति । Imperative, मोमोत् or मोमुतात् or मोमुदीतु । 2. S, मोमुद्धि । 1. S मोमुदाणि । d मोमुदाव । Imper. अमोमुदीत् or अमोमोत्-°द, अमोमुताम् । 2 S अमोमोत्-मोद or अमोमोः or अमोमुदी । 1 S अमोमुदम । Pote मोमुद्यात । मोमुद्याताम् । Bene, मोमुद्यात् । मोमुद्यास्ताम् । Aorist अमोमोदीत् । अमोमोदिष्टाम् । Condi, अमोमोदिष्यत् ॥

दद १७ दाने ।

17 ✓ Dada, to give Pre ददते । ददसे । ददे । Per ददवे । दददाते । दददिषे । ददवे । I Fut. ददिता । II Fut, ददिष्यते । Impera ददताम् । Imper' अददत । Poten ददेत ।

Bene ददिषोष्ट । Aorist अददिष्ट । Condi. अददिष्यत् । Pass दद्यते, Imperative दद्यताम् । Imperi. अदद्यत् । Pot दद्येत । Aor अदादि Caus दादयति, दादयते । Desi. दिददिषते । Inten दादयते । Yan luk दादयोति or दादयति । Noun

श्वद १८, स्वर्द १९ आस्वादने ।

18 ✓ Shvada, 19 ✓ Svada, to taste Pre स्वदते, स्वर्दते । Per सस्व । सस्वर्द । I Fut स्वदिता, स्वर्दिता । Pass स्वद्यते, स्वर्द्यते । Caus स्वादयति, स्वादयते, स्व । यति, स्वर्दयति । Aorist अस्वदत् । C Desiderative सिस्वादयिषति । Desi. सिस्वदिष । सिस्वर्दिषते । Inten सास्वद्यते, सास्वर्द्यते, Yan luk सास्वदोति or सास्वति । Noun स्वाद ।

उर्द २० माने कीडायां च ।

20, ✓ Urda, to measure, to play, to taste Pre ऊर्दते Pei ऊर्दाचक्रे । Fut ऊर्दिता । II Fut ऊर्दिष्यते । Imper ऊर्दताम् । Impera ऊर्दत । Pote ऊर्दत । Bene ऊर्दिषोष्ट । Aorist और्दिष्ट । Condi और्दिष्यत् । Caus ऊर्दयति, ऊर्दयते Aorist और्दिदत । Desi. ऊर्दिदिषते ।

कूर्द २१, खूर्द २२, गुर्द २३, गुद २४ कीडायामेव ।

21 ✓ Kurda to play Pei कूर्दते । Per चुकूर्द । I Fut कूर्दिता । II Fut कूर्दिष्यते । Imperative कूर्दताम् । Imper अकूर्दत । Pote कूर्दत । Bene कूर्दिषोष्ट । Aorist अकूर्दिष्ट । Condi अकूर्दिष्यत् । Pass कूर्द्यते । Caus कूर्दयति, कूर्दयते । Aorist अकुकूर्दत् । Desi. चुकूर्दिषते ।

21 ✓ Kurda Yan luk, Pre चोकूर्दोति or चोकूर्ति । चोकूर्त । Pei चोकूर्दां चकार । I Fut चोकूर्दिता । Imper अचोकूर्दोत् or अचोकूर्त् - 'र्द । अचोकूर् or अचोकूर्त् - 'द । Pass. कूर्द्यते । Caus. कूर्दयति । Aorist अचुकूर्दत् । Desi. चुकूर्दिषते । Inten चोकूर्द्यते ।

22 ✓ Khurda, to play Pre खूर्दते । Per चुखूर्द । I Fut खूर्दिता । II Fut. खूर्दिष्यते । Imperative खूर्दताम् । Imperi. अखूर्दत । Pote खूर्दत । Bene खूर्दिषोष्ट । Aorist अखूर्दिष्ट । Condi अखूर्दिष्यत् । Pass खूर्द्यते । Caus खूर्दयति, खूर्दयते । Desi. सखूर्दिषते । Inten चोखूर्द्यते ।

23, ✓ Gurda, to play Pre गुर्दते । Per जुगुर्द । I Fut गुर्दिता ॥

24, ✓ Guda, to play, Pre गोदते । Per जुगुदे । I Fut. गोदिता । Caus. गादयति, गोदयते । Desi. जुगुदिषते, जुगोदिषते । Inten चोगुद्यते । Ger, गुदिता or गोदिता । Noun, गुदम् । गोद ॥

षूद २५ क्षरणे ।

25, ✓ Shūda, to effuse, to flow, Pre सूदते । Per सुषूदे । I Fut सूदिता । Caus सूदयति, सूदयते । Aorist असूदत् । Desi. सुसूदिषते । Inten. सोसूद्यते । Yan luk. सोसूति । Nouns मधुसूदन । सूदिता (trin), सूद 'a cook' 'mire'

ह्राद २६ अव्यक्ते शब्दे ।

26, ✓ Hṛāda, to sound, to roar, The word अव्यक्तशब्द means the sound of drums &c Pre. ह्रादते । Per. जह्रादे । I Fut ह्रादिता । Pass ह्राद्यते । Aorist अह्रादि । Caus ह्रादयति, ह्रादयते । Aorist अजीह्रदत् । Desi. जिह्रादिषते । Inten. जाह्राद्यते । Yan luk जाह्रादोति or जाह्राति । Noun. ह्रदः 'a lake', मन्त्रिकह्रदः 'a city of the Vāhikās' (IV, 2, 142, S. 1366 मन्त्रिकह्रदीयः) ॥

ह्रादी २७ सुखे च ।

27, ✓Hlādi, 'to be glad or delighted, rejoice.' By force of 'च' and 'we draw in the anuvritti of avyakta—śabde and so it means 'to sound' also Thus — Pie ह्लादते just like ह्लादते । The root is exhibited with a long ई as its indicatory letter and thus differentiates it from हृद । Therefore the rule VII 2 14 S, 3039 applies to the Past Participle along with VI, 4 95 S 3073 Thus आह्लाज्, आह्लाजान् (VIII 2 42, S 3016) Pre ह्लादते । Per जह्लादे । I Fut ह्लादिष्यते । Pass ह्लाद्यते । Caus ह्लादयति, ह्लादयते । Desi जिह्लादिषति । Inten, जाह्लाद्यते । Noun, आह्लाज् ॥

स्वाद २८ आस्वादने ।

28 ✓Svāda, 'to taste' It has the same meaning as the root 18 स्वद Thus स्वादते । As it is taught without a च, in the Dhātupāṭha, so स is never changed to च, as अस्विस्वदत् । Pre स्वादते । Per सस्वादे । I Fut स्वादिष्या । Pass, स्वाद्यते । Caus, स्वादयति, स्वादयते । Desi सिस्वादिषते । Inten सास्वादयते ।

पर्द २९ कुत्सिते शब्दे ।

29 ✓Paṛda, to break wind Pre पर्दते । Per, पपर्द । I Fut पर्दिता । II Fut पर्दिष्यते । Impera पर्दताम् । Imper अपर्दत । Poten पर्देत् । Bene पर्दिषीष्ट । Aorist अपर्दिष्ट । Pass पर्दते । Caus पर्दयति, पर्दयते । Desi पिपर्दिषते । Inten पापर्दते । Yan luk पपर्दीति or पापर्ति । Noun पृदाकु । ॥

यती ३० प्रयत्ने ।

30, ✓Yati, to attempt Pre यतते । Per येते । येतिषे । I Fut यतिता II Fut यतिष्यते । Impera यतताम् । Imper अयातत । Bene यतिषीष्ट । Aorist अयतिष्यत । Pass, यत्यते । Caus यातयति, यातयते । Aorist अयीयत । Desi यियतिषते । Inten यायत्यते । Yan luk यायतीति or यायति । Noun यत्नः । यति । Past, Part Pass, यतित । आयतः ॥

युत् ३१, जुत् ३२ भासने ।

31 ✓Yutri, 32 ✓Jutri, 'to shine,' These two roots are read with an indicatory ऋ । Therefore VII, 4 2, S, 2572 applies and in the Aorist with चङ्, there is no shortening As अयुयोतत् । P.P, युतितम् or योतितम् । (I, 1, 21 S 3056), Pre योतते । Per, युयुते । I Fut, योतिता । Pass, युत्यते । Caus, योतयति, योतयते Aorist अयुयोतत् । Desi, युयुतिषते or युयोतिषते । Inten योयुत्यते । Yan luk योयुतीति or योयोति । Past, Part Pass, युतितः or योतितः । Ger युतित्वा or योतित्वा ॥

32, ✓Jutri, to shine Pie जोतते । Per जुजुते । Fut जोतिता । Pass जुत्यते । Caus जोतयति, जोतयते । Aorist, अजुजोतत् । Inten जेजुत्यते Yan luk जोजुतीति or जोजोति ॥

विथृ ३३, वेथृ ३४ याचने ।

33, ✓Vithri, 34, ✓Vethri, 'to beg' According to Kaushika the first root is विथ् ending with a च । This view is, however, disavowed by Kshīraswami Pie, वेथते । Per, विविथे । I Fut वेथिता । II Fut, वेथिष्यते । Imper वेथताम् । Imper, अवेथत । Pot, वेथेत् । Ben, वेथिषीष्ट । Aor, अवेथिष्ट । Cond अवेथिष्यत । Pass, विथ्यते । Caus, वेथयति, वेथयते । Aorist अविवेथत । Desi, विविथिषते, विवेथिषते । Inten वेविथ्यते, Yan luk वेविथीति or वेवेति ॥

34 ✓vethri, to beg The forms विवेथे (Per,)वेथ्यते (Pass, and distinguish it from the last root, Having an indicatory ऋ it never shortens the penultimate

Both these roots take two objects. Pic वेद्यते । Per विवेद्ये । I Fut वेद्यता । II Fut वेद्यिष्यते । Int वेद्यताम् । Imper अवेद्यत । Pot, वेद्येत । Ben वेद्यिषीष्ट । Aor अवेद्यिष्ट । Cond. अवेद्यिष्यत । Pass वेद्यते । Caus वेद्ययति, वेद्ययते । Desi विवेद्यिष्यते । Intensive, वेद्यिष्यते । Yan luk वेद्येयीति । or वेद्येति ॥

अथि ३५ शैथिल्ये ।

35 ✓/Śaithi, 'to be weak,' 'to be loose or relaxed,' This root is exhibited as अथि, with an indicatory short इ, in order to show that a nasal should be inserted which nasal is not elided before कित् affixes. Pic अथते । Per अथन्थे । I Fut अन्यिता । II Fut अन्यिष्यत । Imperative अन्यताम् । Imper अन्यत । Pote अन्येत । Bene अन्यिषीष्ट । Aorist अन्यिष्यत । Cond. अन्यिष्यत । Pass अन्यते । Caus अन्ययति, अन्ययते । Aorist अन्यन्यत । Desi अथन्ययते । Intensive आअन्ययते । Yan luk आअन्यीति or आअन्यि । Imperfect आअन्यन् । Noun अन्या । प्रअथ । हिमअथ ॥

अथि ३६ कौटिल्ये ।

36, ✓/Gathi, 'to be crooked, to be wicked, to bend' Thus गन्थते &c like अन्यते &c There is difference in the reduplication. Some read these two roots with out the indicatory इ, but with an न, & e, instead of अथि, अथि they read them as गन्थ and गन्थ । In this view, the nasal would be elided before कित् affixes. The Perfect would be according to the view of Dhātuvṛttikara. But this is mistake, according to Tarangana. The author of Kīṣi kâ ṛs does not approve the reading गन्थ and गन्थ, but अथि and अथि because under 1 2, 6 Vartika अथिअथि, &c he has given the examples ऐथितु in Lit Parasmaipada.

The root गन्थ सन्दर्भे is read in the Kṛyāṭi class also and गन्थ गन्थने in युजादि । Pic गन्थे । Per जगन्थे । I Fut गन्थिता ॥

कत्थ ३७ श्लाघायाम् ।

37 ✓/Kattha, 'to boast, to swagger, to praise' Pic कत्थते । Per. शकत्थे । I Fut कत्थिता । Pass कत्थयते । Desi, विकत्थयते । Inten. शकत्थयते । Yan luk शकत्थीति । Nouns विकत्थन । विकत्थी ॥

Here end the 36 roots beginning with अथ 'to prosper, and which are Atmanepads.

Note — We repeat the Anit Karikas here, as those printed at page 51 are not rather clear.

ऊद्, ऋदन्ते, यौति, रु, ह्यु, शीङ्, खु, नु, लु, श्वि, डीङ्, श्रिभिः ।

वृङ्, वृङ्भ्यां च विनैकाचोऽजन्तेषु निहता स्मृताः ॥ १ ॥

शक्लृ, पच्, मुच्, रिच्, वच्, विच्, सिच् प्रच्छि, त्यज्, निजिर्, भज्जः ।

भञ्ज्, भुज्, भसज्, मसजि, यज्, युज्, रुज्, रञ्ज्, विजिर्, स्वज्जि, सञ्ज्, सज्जः ॥ २ ॥

आद्, तुद्, खिद्, छिद्, तुदि, नुदः, पद्य, भिद्, विद्यति, विनद्, ।

शद्, सदी, स्विद्यति, स्कान्दि, हदी, क्रुध्, तुधि बुध्यती ॥ ३ ॥

बन्धि, युंधि, रुधी, राधि, व्यंघ्, शुध्, साधि, सिद्ध्यती, ।

मन्य, हच्चाप्, क्षिप्, कुपि, तप्, तिप्, स्तृप्यति, कृप्यती ॥ ४ ॥

लिप्, लुप्, वप्, शप्, स्वप्, सृपि, यभ्, रभ्, लभ्, गम्, नम्, यमो, रमिः ।

क्रुशि, वंशि, द्विशी, कृश्, मृश्, रिश्, रुश्, लिश्, विश्, स्पृश्, ऋषिः ॥ ५ ॥

त्विष्, तुष्, द्विष्, दुष्, पुष्प, पिष्, विष्, शिष्, श्रूष्, श्लिष्यता, घंसिः, ।

वसति, वंद्, दिदि, दुहो, नह्, मिह्, रुह्, लिह्, वहिस्तथा ॥ ६ ॥

अनुदात्ता हलन्तेषु धातवो द्वयधिक एतस् ।

तुदादौ मतभेदेन स्थितौ यौ च चुरादिषु ॥ ७ ॥

सृप्, कृपी, तौ वारयितुं श्यना नदंश्च आदृतः ।

किच । स्विद्यपदौ, सिद्ध्युध्यौ, मन्यपुष्ग्लिषः, श्यना ॥ ८ ॥

वसिः शपा लुका यौतिर्निर्दिष्टोऽन्यनिवृत्तये ।

यिजिर्, विजिर्, शक्लृ, इति सानुबन्धा अमी तथा ॥ ९ ॥

विन्दतिश्चान्द्रदौर्गादिरिष्टो भाष्येऽपि वृश्यते ।

व्याघ्रभूत्यादयस्त्वेनं नेह पेटुरिति स्थितम् ॥ १० ॥

रञ्ज, मस्की, आदि, पदी, तुद्, तुध्, शुषि, पुषी, श्रिषिः ।

भाष्यानुक्ता नवेहोक्ता व्याघ्रभूत्यादिसमतेः ॥ ११ ॥

Sub Section 3

अथाष्टात्रिंशत्तुल्यगमनेः परस्मैपदिनः ॥

Thirty eight Parasmapadi roots ending in a dental letter.

अत ३८ सातत्यगमने । अतति । 'अत आदेः' (२२४८) आत । आततुः ।
आतुः । लुङि आतिस् ईत् इति स्थिते ॥

38 ✓ Ata, 'to go constantly, to wander.' The words सातत्यगमन mean 'uninterrupted going.' As गमममति 'He wanders throughout the village

Thus, Pre अतति, अतसि, अतामि, अतन्ति । Per आत, आततुः आतुः । आतिय, आतिय । The अ is lengthened by VII 4 70 S 2248 I Fut अतित । II Fut अतियति । Imp-अततु । Imp आतत । There is Vriddhi before the augment आद् । Pot, अतित । Bene, अत्यात ।

In forming the Aorist, we add सिच् and ईट । Thus अत् + इद् + सिच् + ईद् + त् । The सिच् is the affix of the Aorist and is added by III 1 44 S. 2222

The augment इद् is added to this सिच् by VII 2 35 S. 2184 The personal ending त् gets the augment ईद् by VII, 3, 96 S 2225, So the equation stands thus आतिस + ई + त् ॥

Now applies the following sūtra by which the स is elided

२२६६ । इट ईटि । ८ । २ । २८ ॥

इटः परस्य सस्य लोपः स्याद्वीटि परे ॥

* सिञ्जलोप एकादेशे सिञ्जो वाच्यः * । आतीत् । आतिष्टाम् । आतिषुः ।

2266 The स is dropped after the augment इट, if after this स the augment ईद् follows.

Thus आतिस + ई + त् = आति + ० + ई + त् ॥

Now this स is elided by VIII 2 28 (the present sūtra) of the Tripāḍi (the last three sections or Padas of the Aṣṭādhyāyī.)

This elision would, therefore, be asiddha for the purposes of ekādeśa (VI. 1 101 S 85), and we could not combine the इ of आति with the long ई as the zero intervenes. So the form would be आति ईत् as in विष्णु इत् of sūtra VIII 3. 19 S 67, for VIII 2 1 S 12 applies. To prevent this anomaly, we have the following vārtika —

Vārtika—When ekādeśa is to be done, the elision of सिच् is to be considered siddha or valid. As आतीत् । Here the सिच् is elided by इट ईटि (VIII 2. 28) This elision is considered valid or siddha, and thus we have dirgha single substitution of ई for इ + ० + ई in आत् + इ + ० + ईत् = आतीत् ॥

This elision of स takes place when it is situated between इद् on one side and ईद् on the other. When there is no ईद् following स, there is no elision. As आतिष्टाम्, आतिषुः ॥

The above examples आतीत् आतिष्टाम् and आतिषुः may be either अ + अतीत् or अ + अतीत् । The question is what is the true form of the Aorist without the

augment अ, is it अतीत् or आतीत्? According to the next sūtra it might have been आतीत्, but that sūtra is set aside by the sūtra following it

२२६७ । वदव्रजहलन्तस्याचः । ७ । २ । ३ ॥

वदेव्रजेर्ह लन्तस्य चाङ्गस्याचः स्थाने वृद्धिः स्यात्सिचि परस्मैपदेषु । इति प्राप्ते ॥

2267. In the Parasmaipada s-Aorist there is Vriddhi of the अ of वद्, and वज्, and of any vowel, without distinction, of the stems ending in a consonant

NOTE —As अवादीत्, अवाजीत् । This debars the option in the case of these two roots, which would have otherwise obtained by VII 2 7. So also of stems ending in consonants as अपादीत्, अभेत्सीत्, अच्छेत्सीत्, अरोत्सीत् ॥

The root अत् is a वृजन्त root and therefore, there would be Vriddhi of अ into आ ॥ But the application of this sūtra is prevented by the following sūtra —

२२६८ । नेटि । ७ । २ । ४ ॥

इडादौ सिचि पागुक्त न स्यात् । मा भवानतीत् । अतिष्ठाम् । अतिषु ॥

2268 The vowel of a stem, ending in a consonant, does not get Vriddhi, when the सिच् takes the augment इद् ॥

Therefore we do not get the form आतीत्, but अतीत्, because the सिच् here takes the augment इद् ॥ Thus without the augment अ we have the forms . मद् भवान् अतीत्, or मा भवान् अतिष्ठाम् or मा भवान् अतिषु । The augment अ is elided after मा । The form आतीत्, is therefore really अ + अतीत् and not अ + आतीत् ॥ Pre अतति, अतसि, अतामि, अतन्ति । Per आत, आतु, आतु अतिथि, अतिथि, अतिथि । I Fut अतिता, अतितादी, अतितारः । II Fut, अतिष्यति । Im अतु । Imper आतत् । Pot अतेत् । Bene अत्यात् । Aorist अ + अतीत्, अतिष्ठाम्, अतिषुः (without अट्) Con अतिष्यत् । Pass, अत्यते । Per, आते । I Fut अतिता । II Fut अतिष्यते । Im अत्यताम् । Imper आत्यत् । Pot, अत्येत् । Bene अतिषीष्ट, Aor आतिष्यत्, d आतिषीताम् । pl, आतिष्यत् । Caus आतयति । Des अतितयति । Past Part Pass अतितः । Nouns आति 'a kind of bird,' पदातिः 'infantry,' स्वाति 'an asterism,' अतिथिः, 'a guest,' अतसः 'air'

चिती ३६ संज्ञाने । चेतति । चिचेत् । अचेतीत् । अचेतिष्ठाम् । अचेतिषुः ॥

39. ✓ Chiti, 'to perceive, see, notice, observe' 'to know' 'to understand' 'to remember' ; 'to think'

Pre. — चेतति । Per चिचेत्, चिचितुः, चिचितुः, चिचेतिथि ; चिचित चिचेत्, चिचितिथि चिचितम् । I Fut चेतता । II Fut, चेतियति । Im चेतु । Imper अचेतत् । Pot चेतत् । Bene चित्यात् । Aor, अचेतीत्, अचेतिष्ठाम्, अचेतिषुः । Condi, अचेतिष्यत् । Pass चित्यते । Caus चेतयति, Aor अचीचितत् । Des चिचितयति or चिचेतिष्यति ।

Inten चेचित्यते । Yan luk चेचितीति or चेचेति । Past Part चित्तः, चित्तयान् । Ger, † चित्त्वा or चेत्तित्वा । Nouns चेतनः, चित्, चेत, चेतन्ती, चेतन्य ॥

च्युतिर् ४० आसेचने । सेचनमाद्रीकरणम् । आडीषदर्थेऽभिव्याप्नो च ॥

* इर इत्सञ्जा वाच्या * । द्योतति । चुच्योत ॥

40 ✓ Chyutir to sprinkle, सेचन means 'to sprinkle, to wet' The prefix आ has the force of 'a little,' or 'pervasion,' आसेचन therefore means 'to wet a little' or 'to wet thoroughly'

Vartaka —The whole portion इर whenever it occurs at the end of a root is to be treated as इत् । Thus Pre द्योतति । Per चुच्योत ॥

As this root has an indicative इर, the effect of it is that in the Aorist, it has another form also, where च्चिन् is replaced by चङ् and there is consequently no guna The Sūtra which causes this is the following .—

२२६९ । इरितो वा । ३ । १ । ५७ ॥

इरितो धातोश्चलेरङ्, वा स्यात्परस्मैपदे परे । अच्युतत्,—अच्योतीत् ॥

2269 अङ्, is optionally the substitute of च्चिन् after that root which has an indicative इर, when the Parsmaipada terminations are employed.

NOTE —Thus from भिदिर् (भिद्ये) to divide, we derive, भिमिदत्, or भमिस्, सीत् । But we have भमिन् in the Atmanepada So from क्चिदिर्,—क्चिद्वत्, or क्चिद्वीत्सीत् ।

Similarly च्युतिर्, has its Aorist either as अच्योतीत्, or अच्युतत्, with अङ्, affix

40 ✓ Chyutir, to sprinkle, to wet Pre च्योतति Per चुच्योत । चुच्योतिष । चुच्युतिष । I Fut च्योतिसी । II Fut च्योतिष्यति । Im, अच्योतत् । Pote च्योतत् । Bene च्युत्स्यात् । Aorist अच्युतत्, or अच्योतीत् । Pass च्युत्सते । Caus च्योतयति । Aor अच्युतत् । Desi चुच्युतिषति or चुच्योतिषति । Inten च्योच्युत्यते । Yan luk चोच्युतीति or चोच्योति । Past Part Pass च्युतित् or च्योतित् । Ger च्योतित्वा or च्युतित्वा ॥

इच्युतिर् ४१ क्षरणे । च्योतति । चुच्योत । अच्युतत्-अच्योतीत् यकाररहितोऽप्येयम् । इच्योति ॥

41 ✓ Schyutir, 'to trickle, ooze, exude, flow,' 'to shed, pour out, diffuse, scatter' Pre च्योतति । Per चुच्योत &o like च्युत् । Aor अच्युतत्, with अङ्, or अच्योतीत् ॥

Some read this root without य्, namely as च्युतिर् । Then the conjugation will be च्योतति &o As in मधुच्युत' घृतमिध सुच्युतम् ॥

NOTE The whole portion इर is indicative, and not इ and र separately They can be made separately इत्, also by उपदेशेऽजनुवर्तमान इत्, (1. 3. 2. S 3), which will make इ indicative, and by इत्सञ्जम्, (1. 3. 3. S 1) which will make र indicative. This is done actually by Mādhava in his Dhātuvṛtti. But the objection to

it is that if ह be taken separately as indicatory, then there should be an insertion of nasal by इदितो नुम धातो. (VII 3 58 S 2262)

(42 व्युतिर् भासने 'to shine')

Similarly should be conjugated the root व्युत्. This root is not given in the Siddhanta

मन्थ ४३ विलोडने । विलोडन प्रतिघातः । मन्थति । ममन्थ । यासुटः किदाशिषि (२२१६) इति कित्वात् अनिदिताम्—(४१५) इति नलोपः । मथ्यात् ॥

43 ✓ Mantha, 'to churn, to agitate, shake, stir round or up, to crush to grind down, oppress, afflict, destroy, kill' Pre मन्थति । Per ममन्थ, ममन्थिथ । I Fut मन्थिता । II Fut. मन्थिष्यति । Im मन्थतु । Imper ममन्थत् । Pote मन्थेत । Bene मथ्यात् ॥

In the Benedictive, the न of मन्थ is elided, because the affix यासुट् is कित् by III 4 104 S 2216, and because it is कित् it causes the elision of न् by VI 4 24 S 415 Had the root been read as मथि, there would have been no elision of the nasal In fact, there is such a root also, as given below See Root 47. Aor ममन्थीत् । Con ममन्थिष्यत् । Passive मथ्यते । Causative मन्थयति । Aor मममन्थत् । Desiderative मिमन्थिष्यति । Inten माममथ्यते । Yan luk मामन्थीति or मामन्ति । Imperfect ममामन् । Gerund मथित्वा or मन्थित्वा । Nouns —मन्थ, मन्थनी ॥

This root takes two accusatives, as ममन्तमम्बु निधिर्मथ्यते ॥

कुथि ४४, पुथि ४५, लुथि ४६, मथि ४७ हिंसासंक्रेशनयोः । इति- क्वाचलोपो न । कुन्थ्यात् । मन्थ्यात् ॥

44 ✓ Kutni, 45 ✓ Puthi, 46 ✓ Luthi, 47 ✓ Mathi, 'to hurt, to suffer pain, to injure, to strike, to kill, to be afflicted, to crush, to grind down, to oppress' Pre कुन्थति Per कुकुन्थ &c like मन्थ as given above In the Benedictive (आशीर्लिङ्) however, there will be no elision of the nasal As कुन्थ्यात्, मन्थ्यात् &c

Similarly पुन्थति लुन्थति and मन्थति । Both roots मथि and मन्थ are read here, according to Saumatā, Kāhiraśwāmī reads it मन्थ and not मथि even here, and gives the example मथ्यते । All these roots mean 'to injure,' As कङ्क्षोपकुन्थ शत्रुं मारयति ॥

विध ४८ गत्याम् । सेधति । सिधेध । सेधिता । असेधीत् । सात्पदायोः (२१२३) इति निषेधे प्राप्ते ॥

48. ✓ Shidha, 'to go, to ward, to drive. Some read this with an indicatory short ड । The initial ष is changed to स by धात्वादेः षः डः (VI. 1. 64 S. 2264) Pre. सेधति, Per. सिधेध, सिधिधिथ, सिधिधिव । I Fut. सेधिता । II Fut. सेधिष्यति । Im. सेधतु । Imper. असेधत् । Pot सेधेत् । Bene. सिध्यात् । Aor असेधीत् । Cond असेधिष्यत्.

Passive सिध्यते । Causative Pie सेधयति, Aor असौ सिधत् । Desiderative सिसेधिष्यति or सिंसिधिष्यति । Intensive सेविष्यते । Yan luk सेविधीति or सेवेद्धि । Gerund सिधिष्यत्वा or सेधिष्यत्वा । Nouns सिध 'a kind of tree,' सिध्म. and सिध्मल ॥

When an upasarga like नि is added we have नि+सेधति । The question arises 'should स be changed to ष after नि' । The Sūtra VIII 3 111 S 212³ requires that there should be no ष substitution, since स is the beginning of a Pada To this, however, the following sūtra makes an exception. That sūtra (VIII 3 65) and the five sutras that follow it in the order of Ashtadhyāyī are given together here once for all, to show when स should be changed to ष, not only in the case of सेधात् but of other verbs also

Thus नि+सेधति=निषेधति (see below)

२२७० । उपसर्गात्सुनोति सुवति स्यति स्तौति स्तोभति स्या सेनय सेध सिध सञ्ज स्वञ्जाम् । ८ । ३ । ६५ ॥

उपसर्गास्यानादिष् निमित्तादेशा सस्य ष स्यात् ॥

2270. ष is substituted for स, after an alterant इ and उ of an upasarga in the following verbs सु (सुनोति), सू (सुवति), सो (स्यति VII. 3 71), स्तु (स्तौति VII 3 89) स्तुम् (स्तोभते), स्या, सेनय (Denominative), सिध् (सेधति), सिच्, सञ्ज् and स्वञ्ज् ॥

Thus अभिषुनोति । सुवति, अभिसुवति । स्यति, अभिस्यति । स्तौति, अभिस्तौति । स्तोभति, अभिस्तोभते । स्या, अभिष्टास्यति । सेनय, अभिषेणयति । सेध, अभिषेधति, परिषेधति, अभ्यषेधत्, पर्यषेधत् । सिच्, अभिसिञ्चति । सञ्ज, अभिसञ्जति । स्वञ्ज, अभिष्वजते ॥

NOTE :—The root सिध् is exhibited in the sūtra as सेध with षष्ठा विकारान् thus denoting सिध् सिध्यति ॥

२२७१ । सदिशयते । ८ । ३ । ६६ ॥

प्रतिमिचानुपसर्गात्सदे सस्य ष स्यात् ॥

2371. The स of सद् is changed to ष after an Upasarga having an इ or उ, but not after प्रति ॥

Thus निषीदति, विषीदति, निषसाद, विषसाद । The second स remains unchanged as the Perfect by VIII 3. 118.

Why do we say 'but not after प्रति' ? Observe प्रतिसीदति ॥

२२७२ । स्तनूमे । ८ । ३ । ६७ ॥

सौत्रस्य सस्य ष. स्यात् । योगविभाग उत्तरार्ध. । किञ्च । अयते. इति नानुवर्तते । आहु प्रतिष्ठ मन्विष्यमन्यु इति ॥

2272 The ष of स्तम्भ (read in sūtra III 1 82 S 2555) is changed into ष after an upasarga, having an इ or उ ॥

Thus अभिष्टम्भाति । परिष्टम्भाति । The word अग्रते of the last sūtra is not to be read here. Hence we have forms like —प्रतिष्टम्भाति । प्रत्यष्टम्भाति । प्रत्यतिष्टम्भ ॥

The present sūtra is made a separate rule, when it could well have been included in the immediately preceding one, as सद्विस्तम्भो for two reasons First that the anuvṛtti of स्तम्भ alone should run into the next sūtra Secondly that it should not be restricted by the word अग्रते । As बाहुप्रतिष्टम्भ त्रिवृद्धमन्यु ॥

२२७३ । अवाच्यानम्बनाविदूर्ययोः । ८ । ३ । ६८ ॥

अवातस्तम्भेरेतयोरर्थयोः षत्व स्यात् ॥

2273 The ष of स्तम्भ is changed into ष after the preposition अव in the sense of 'support' and 'contiguity.'

NOTE —The word आनम्बन means 'support, refuge, that upon which anything depends or leans.' आविदूर्य means 'the state of not being विदूर or far off i. e. to be 'contiguous'

Thus अवष्टभ्यास्ते 'He remains leaning upon a staff' &c, अवष्टभ्य तिष्ठति । So also in the sense of to be near, as अवष्टभ्या सेना 'the army near at hand, अवष्टभ्या शरत् । See V 2 13 अवष्टभ्या गौ = निकट्वा संती समीपे आसते ॥

२२७४ । वेश्च स्वनो भोजने । ८ । ३ । ६९ ॥

व्यवाभ्या स्वनते सत्य व स्थलोजने ॥

2274 The ष् is substituted for the स् of स्वन, after वि and अव, when the sense is 'to smack while eating'

Thus विव्यवति, व्यव्यवत, विव्यवाय, अवव्यवति, अवव्यवत्, अवव्यवाय । That is, he makes sound while eating, he eats with a smack

२२७५ । परिनिविध्यः सेव सित सय विवु सह सुट् स्तु स्वञ्जाम् । ८ । ३ । ७० ॥

परिनिविध्यः परेषामेषा सत्य ष स्यात् । निवेधति ॥

2275. ष is substituted for the स् of सेव्, सित, सय, सिव्, सह, ie augment सुट्, स्तु and स्वञ्ज, after the prepositions परि, नि, and वि ॥

Thus निवेधति । The root सेव 'to serve' belongs to the Bhvādi class The word सित is the Past Participle of सिञ्ज्, सन्धने, and सय is the noun derived from the same root with the affix ञ्, सिव is a Divādi root.

NOTE —The root सित् of this rule is an important land mark. All roots enumerated in the sūtras VIII 3 63 to VIII 3 70 change their स् to ष even when the augment अद् intervenes, but not so the root सित् and those that follow it. This is taught in the next sūtra.

२२७६ । प्राक्लितदिङ्यवायेऽपि । ८ । ३ । ६३ ॥

सेवसित—' (२२७५) इत्यत्र सितशब्दात्प्रागे सुनोत्यादयस्ते प्राक्लितदिङ्यवायेऽपि षत्वं स्यात् न्यवेधत्, न्यवेधीत् । न्यवेधिष्यत् ॥

2276 (The substitution of ष्, for स्, as taught heretofore will take place) for all roots upto सित् exclusive in VI 'I 3 70 even when the augment अद् intervenes (between the स् and the alterant letter)

This sūtra governs all the fifteen roots given in the preceding sūtras from VIII. 3 65. Thus with the augment अद् we have न्यवेधत् in the Imperfect, न्यवेधीत् in the Aorist and न्यवेधिष्यत् in the Conditional.

२२७७ । स्यादित्थभ्यासेन चाभ्य सस्य । ८ । ३ । ६४ ॥

प्राक्लितान्स्यादित्थभ्यासेन व्यवायेऽपि षत्वं स्यात् । यामेव चाभ्य सस्य न तु सुनोत्यादीनाम् । निविधेयः । निविधिष्यत् ।

2277 In स्या &c upto णिस् exclusive (VIII 3 65 to VIII 3 70), this ष substitution takes place then also, when the reduplicate intervenes, and the स् of the reduplicate is also changed to ष ॥

Thus निविधेय, निविधिष्यत् in the Perfect.

२२७८ । सेधतिर्गेतो । ८ । ३ । ९९३ ॥

गत्यर्थस्य सेधतेः षत्वं न स्यात् । गङ्गां विवेधति ॥

2278 The स् of the verb सेध् is not changed to ष् when the meaning is that of moving.

This is an exception to VIII 3 65 S. 2270. Thus गङ्गां विवेधति ॥

विधू ४६ शास्त्रे माङ्गल्ये च । शास्त्र शासनम् ॥

49. ✓Shidhū, 'To ordain, command, instruct,' 'to turn out well or auspiciously' शास्त्र means command, rule. This root has an indicative long ऊ, the force of which is given in the next sūtra. It is conjugated like the preceding root विवृताम्. No 48 except in so far as the effect of the indicative ऊ makes the change

लद्—सेधति । लिद्—निषेध । In the 2nd Person Dual we have निषेधिय with the augment लद् added to च । But this augment is optional, owing to the root having an indicatory ऊ as given below

२२७९ । स्वरतिसूत्रियतिधूञ् दितो दा । ७ । २ । ४४ ॥

स्वत्यादेऽदितश्च परत्य वनादेराध धातुकस्येच्चा स्य त ॥

2279 A Valadi ā-dhadhātuka affix optionally takes 'it' after svri, after the two roots 'sū' (sūti and sūyati), after 'dhāñ' and after a root which has an indicatory long 'ū.'

Thus निषेध् + च । Now applies the next sūtra

२२८० । भवस्तथोर्धोऽयः । ८ । २ । ४० ॥

भव परत्योर्धोर्ध स्यात् तु दधाते । कृत्त्यम् । सिपेद्र-निषेधिय । सेच्चा-सेधिता सेत्स्यति-सेधिष्यति । कसेत्सीत् ॥

2280 'Dha' is substituted for 'ta' or 'tha' coming after 'jha' 'bha' 'gha' 'dha' or 'dha' (jhash), but not after the root dhā (dadh)

NOTE —Thus from लभ्, we have लब्ध्या, लब्धुम्, लब्धव्यम्, ललब्ध, ललब्ध्या ॥

This निषेध् + च = निषेध् + ध = निषेद्ध । The other form is निषेधिय । निषिधिय or निषिध । लुद्-सेधिता or सेच्चा । लुद्-सेधिष्यति or सेत्स्यति । लोद्-सेधतु । लुङ्-कसेत्सीत् । In the 3rd Person Dual we have कसेच् + च् + ताम् । Now applies the next sūtra, which causes the elision of च ॥

२२८१ । भ्रूलो भ्रूति । ८ । २ । २६ ॥

भ्रु परत्य स य ले ष् । स्यात्तुभ्रुति । कसेत्ताम् । कसेत्सु । कसेत्सी । कसेत्तम् । कसेत्त । कसेत्स । कसेत्स्य । कसेत्स्य । पदोऽध्यात् । कसेधिष्टाम् चार्ध ॥

'याद् ४६ भवणे' । अकार इत् । यादति । कषट् ॥

'यद् ५० स्वीर् हि साय च' । चाद्भषणे । स्वीयस्कर्मेऽ. । ददति ॥

2281 The 's' is elided when it is preceded by a *hri* consonant (any consonant except semi-vowels and nasals), and is followed by an affix beginning with a *hri* consonant

Thus कसेच् + च् + ताम् = कसेत्ताम् ॥

Therefore the full conjugation in Aorist is :—

	<i>Singular</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	कसेत्सीत्	कसेत्ताम्	कसेत्सुः
Second Person	कसेत्सी.	कसेत्तम्	कसेत्त
First Person	कसेत्सम्	कसेत्स्य	कसेत्स

Second Form

Third Person	कसेधीत्	कसेधिष्टाम्	कसेधिषु.
Second Person	कसेधीः	कसेधिष्टम्	कसेधिष्ट
First Person	कसेधिषम्	कसेधिष्य	कसेधिष

The Desiderative is हिषित्स्यति ॥

50. खाद् 'to eat.' The ख् is indicatory.

लृट्—खादति । लिट्—अखाद, अखादिय । लृट्—खादित । लृट्—खादियति । लोट्—खादतु । लङ्—अखादत । लिङ्, खादेत् । आशीर्लिङ् = खाद्यात् । लुङ्—अखादीत । लृङ्—अखादियत् ॥

The force of the indicatory अ is that we have no shortening of the penultimate in अखादतत् ॥

Desiderative : अखादयति । Intensive खाद्याते । Yan luk अखादीति or अखाति । Causative खादयति । Past Participle खादित । Noun खादक ॥

51 खद 'to be steady, firm,' 'to strike, hurt, kill' By the force of the word अ 'and,' it means 'to eat' also It is Intransitive when meaning 'to be firm'

लृट्—खादति । लिट्—अखाद । Here we have caused the Vriddhi of the अ of खद by the following sūtra

२२८२ । अत उपधायाः । ७ । २ । ११६ ॥

उपधाया अतो वृद्धिः स्यात् किति किति अ प्रत्यये परे । अखाद ॥

2282. In a stem ending in a consonant with an 'a' immediately preceding it, the Vriddhi is substituted for such 'a,' when an affix having an indicatory 'n' or 'p' follows

Therefore अखद् + क्त = अखाद ॥

In the First Person singular, however, this Vriddhi is optional by the next sūtra,

२२८३ । क्तुसमो वा । ७ । १ । ८५ ॥

उत्तमो क्त्वा कित्स्यात् । अखाद-अखद ॥

2283 The ending of the First Person Singular in the Perfect optionally acts as कित् ॥

The Vriddhi is optional, as अखाद or अखद ॥

The other Tenses are conjugated like खाद । In the Aorist (लृट्) there are two forms caused by the following:—

२२८४ । अतो हलादेशलोपोः । ७ । २ । ७ ॥

हलादेशलोपोरकारस्योच्चाटो परस्मैपदे परे लिङि वृद्धिर्वा स्यात् । अखादीत्-अखदीत् ॥

'अद ५९ स्थिये' । अखर्ग्यादि । अदति । अखाद । अदतुः । अदिथ । अखाद-अखद । अखादीत्-अखदीत् ॥

'गद ५२ । व्यक्तायो चाचि' । गदति ॥

2284. Before an 'it' beginning s-Aorist of the Paṇasmai pada, the short 'a' of the root gets optionally Vriddhi, when the stem begins with a consonant, and the 'a' is prosodially short by being followed by a simple consonant.

Thus अखदीत् or अखादीत् ॥

Causative . खादयति । Intensive अखीखदत् । Nouns : खदिरः, यवखदा ॥

52 खद (खन्द) 'to be steady, firm' The ख is the labial ḍ, and not क् or व
खद खदति । लिट् खवाद खेदत्, खेदिथ खवाद or खखद । लृट् —खवादीत् or खखदीत् ॥

Its conjugation is like खद । In the Perfect we have खेदत्, as the root in reduplication retains ख without any change So there is ह्रस्व as well as the reduplication elision

Nouns:—खदर, खदरी ॥

Maitreya reads this root as खन्द । He forms खेदत् by eliding न्, and then ह्रस्व and elision of reduplication This is incorrect, according to Mādhava because the root खन्द being सयोगान्त (ending in a conjunct consonant) like मन्थ &c., the reduplication of the perfect are not क्त । There is another root खिदि खलये given further on

53 गद 'to speak,'

लट् -गदति । लिट्-जगाद । लृट् -गदिता &c like खद । But in प्र+नि+गदति, we have the following

२२८५ । नेर्गदनदपतपदधुमास्यतिहन्तियातिवातिद्रातिप्सातिषपतिषहतिशाम्योतेचिनोतिदेग्धिषु च । ८ । १ । १७ ॥

उपसर्गस्याचिमितात्परस्य नेर्ण स्याद्वादिवु । प्रणिगदति । जगाद ॥

'रद ५३ विलेखने' । विलेखनं भेदनम् । रराद । रेदत् ॥

'गद ५४ अव्यक्ते शब्दे' ॥

2285 The 'n' is the substitute of 'ṇ' of the prefix 'ni' following a cause for such change standing in an upasarga, when these verbs follow, namely, 1 gad 'to speak,' 2 nad 'to be happy,' 3 pat 'to fall,' 4 pad 'to go,' 5 the six ghu verbs, 6 mā 'to measure,' 7 sho 'to destroy,' 8 han 'to kill,' 9 yā 'to go,' 10 vā 'to blow,' 11 drā 'to flee,' 12 psā 'to eat,' 13 vap 'to weave,' 14. vah 'to bear,' 15 śam 'to be tranquil,' 16 chi 'to collect' and 17 diḥ 'to anoint'

Thus 1 गद्, प्रणिगदति 2 नद्, प्रणिनदति 3 पत, प्रणिपतति 4 पद्, प्रणिपद्यते,

5. घु, The six roots called ghu । प्रणिददाति प्रणिदधाति, प्रणिधयति प्रणिधयति, प्रणिदयते, प्रणिधयति ॥

6 माङ्, प्रणिमसीते मेङ्, प्रणिमयते

Ishti:—By the word मा in the sūtra, both verbs माङ् and मेङ् are to be taken and not the roots सी or सि or मा माने, for they also take the form मा by VI 1 50

7 स्यति प्रणिष्यति । 8. हन्ति प्रणिहन्ति । 9. वाति प्रणिवाति । 10 वाति प्रणिवाति । 11. द्राति प्रणिद्राति । 12 प्साति प्रणिप्साति ॥

The last five roots belong to the Adādi class

13. षपति प्रणिषपति । 14 खहति प्रणिखहति । 15. शाम्यति प्रणिशाम्यति (VII 3 74). 16. चिनोति प्रणिचिनोति । 17. देग्धि प्रणिदेग्धि ॥

Ishti:—The above change takes place even when the augment खट् intervenes As प्रययमदत्, परिषयमदत् ॥

The roots स्खति &c, are exhibited in their conjugated form in the sūtra, in order to indicate that the rule does not apply to कृ, लृक form of these roots VII 1 6) Therefore not here :—प्रनिष्ठादीति, प्रनिष्ठादीति प्रनिष्ठादीति &c

Thus लृद—रति । लिद—जगद &c Noun :—गद्यम्, निगद, निगदः ॥

51 रद 'To split, rent, scratch, gnaw, dig' Vilekhana means 'division' रद—रति । लिद—रद, रदतु, रदित्य &c, like the preceding. 'Noun :—रदन ॥

55 शद 'To utter articulate sound,'

The root is exhibited with an initial श । This nasal is changed to ञ by the following

२२८६ । शो नः । ६ । १ । ६५ ॥

धातोर्देहस्य न स्यात् ॥

शोऽदेहास्यनर्द-नाटि-नाथ-नाथ नन्-नन् नृ-वृत्तः ।

नाटोर्वर्धस्य पशुदासाष्टादिर्धोऽदेहस्य । तत्रान्तुर्धसिनाथतन् नन्धोऽथ केचिद्यथोऽपदेहस्य ताम्बु ॥

2286 There is the substitution of 'n' for the initial 'n' of the root in the Dhātupāṭha.

All roots beginning with a श should be understood to have been so taught with the exception of the following eight roots—नर्द, नाटि नाथ नाथ नन्दि, नन् नृ and वृत्त ॥

NOTE.—The roots नर्द शब्द (I 57) and नट शब्दस्यन्ते (K 12) belong to the Dhātū and Cāṇāli class respectively

The root नट नृते (I 81b) belonging to the ghaṭāli (VI 4 92, S 2568) is not to be taken, as the root is exhibited with a long णा as नाटि in the above verse, while the ghaṭāli नाट being नित् is incapable of assuming the lengthened form लाटि in the Causative by VI 4 92 S 2568. Therefore that नाट should be taken which can assume the form नाटि.

NOTE.—The roots नाथ and नाथ 'to hug' &c have already been mentioned before. तु नदि नन्दी नन् नाथन नृ नये नृनी नाथनिये are the other roots.

According to some the root नाथ is to be read as नाथ, and so also the roots नृ and नन्दि as नृ and नन्दि । Only five roots are thus left, which begin with न in the Dhātupāṭha namely—नर्द, नन् नाट, नाथ and वृत्त ॥

Connotation of शद 'to sound, resound, thunder'

श—नति ॥ लिद—ननाद । नेदतु । नेतुः । नेदित्य । नेदयुः । नेद । ननाद or ननद नेदित्य, नेदित्य ॥

लृद—नतिता । लृद—नदित्यते । लेद—नदित्यति, नदित्यति । लेद—नदतु । लृद—ननदतु । लिदित्य—नदितु । ला लिद—ननाद । लृद—ननादात् ॥ ननदीति ॥

When preceded by an upasarga, the न is changed to ण by the following.

२२८७ । उपसर्गसमासेऽपि शोऽदेहस्य । ८ । ४ । १४ ॥

उपसर्गसमासेऽपि शोऽदेहस्य धातोर्देहस्य स्यात्समासेऽपि । प्रदति दित्यति ।

'नर्द' ५४ गीतः नाथने न । नाथ नाथे' (२२८८) ॥

2287 Of a root which has 'n' in its original enunciation, when it comes after an alterant letter standing in an upasarga, even though the word be not a samāsa, the 'n' is changed into 'r'.

Thus प्र + गदति = प्रगदति । So also प्रगिनदति । Here नि is changed to शि by VIII 4 17 S 2265 प्रयपनदत् । लृट् - प्रगदति । लिट् - प्रगिनाद । प्रगोदत् । प्रगोदिय &c like गद ॥

Nouns नदा river', पञ्जनद' 'The Punjab' निनद, निनाद ॥

NOTE — Why do we say 'even when it is not a compound' ? Because by the context, the anuvṛtti of the word pūrvapada which is current throughout this sub division, would have been understood in this sūtra also, and the rule would have applied to samāses only, for there only we have pūrvapada. By using the word असमासे it is shown that the adhikāra of pūrvapada ceases, and the rule applies to non compounds also where there is no पूर्व पद ॥

Why do we say 'having n in Upadesā' ? Observe प्रवर्तति, प्रवर्तितम्, प्रवर्तकः ॥ For the root वर्त is cited in Dhātupāṭha with न ॥

56 वर्त 'to go, to beg, request, ask' When it has the meaning 'to beg' &c. it takes two objects

लृट् - वर्तति । वर्ततः । वर्तन्ति ॥

In लिट् a nasal is inserted by the following sūtra into which is to be read the sūtra अतः आदि S 2248 ('a long vowel is substituted in the Perfect for the initial अ of a reduplicate')

२२८८ । तस्मानुद्धृढलः । ७ । ४ । ६१ ॥

द्विक्तो आतोर्द्विभूतगदकारात्परस्य लुः स्यात् । आनर्त् । आर्दति ॥

'नर्त् ५७ गर्त् ५८ शर्त् । योपदेशस्याभावाच्च य । प्रवर्त्ति । गर्दति । जगर्त् ।

2288 After such a lengthened 'ā' of the reduplicate, there is added the augment 'nut' (n) to the short 'a' of the root which ends in a double consonant

NOTE — Why do we say 'containing two consonants' ? आट्, आटतु, आटुः ॥

With regard to लृट् augment, ऋ is considered like ए as आटतु आटुः । This proceeds on a vārtika to be found under the Pratyahāra sūtra ये औच । The vārtika is लृट्प्रथि - लादेश - विनामासु ऋ हारे प्रातिषेधात् । The examples of लादेश are क्लृप्, क्लृप्प्रान्, (See VIII. 2 18) and of विनाम are वर्तु, गान् and भर्तु, गान् ॥

Therefore वर्त् + गल् = आ + लृट् + वर्त् + गल् = आनर्त् । आनर्त्तुः । आनर्त्तुः । आनर्दिय । आनर्दयु । आनर्त् आनर्त् । आनर्दिय । आनर्दिय । लृट् - वर्त्ति । लृट् - वर्दियति । लाट् - वर्दतु लृट् - आर्दत् । लिङ् - वर्दत् । आशर्लिङ् - वर्दयान् । लृट् - आर्दति, but when the augment is elided, the form is वर्दति as in मा भवति । The Vrddhi is prohibited by नेट् (VII 2 4 S. 2268)

Desiderative, वर्दितव्यति । Past Participle वर्दयन्, वर्दयः, वर्दयः, वर्दयः (VII. 2 24 and 25 S. 3064 and 3065)

57 वर्त् । 58 वर्त् 'to bellow, roar, sound.'

This is one of the eight roots not exhibited with an initial न्. The result is that after an alterant upasarga the न remains unchanged. As घनर्दति. So also गर्दति लिट्-जर्गद. Nouns — गृहेनर्दी (see the Pātre-samitādaya group) गर्दम 'an ass'

'तर्द ५६ हिसायाम' । तर्दति ॥

59 तर्द 'to hurt, injure' It is a Transitive verb

लट्-तर्दति &c like नर्द and Noun दण्डोपतर्द गा जानयति ॥

'कर्द ६० कुत्सिते शब्दे' । कुत्सिते काष्ठे । कर्दति ॥

60 कर्द 'to rumble as the bowels'

लट्-कर्दति &c like नर्द । Noun — कर्दम ॥

'खर्द ६१ दन्तशूके' । द शब्दि सादिरूपाया दन्तशूकक्रियायामित्यर्थः । खर्दति । खर्द ॥

61 खर्द 'to bite, sting' The word is दन्तशूक as well as दन्तशूक meaning the action of biting with the teeth

लट्-खर्दति । लिट्-खर्द ॥

'अति ६२ अदि ६३ अन्धने' । अन्तति । आनन्त । अन्धति । आनन्द ॥

62 अति । 63 अदि 'to bind' "The Diavidas read the root as अत्, the Āryas read it as अद्र" according to Dhanapala. According to Maitīya, Svāmī Kāśhyapa, Sammatākāra &c both roots are correct

लट्-अन्तति । लिट्-आनन्त, आनन्तत्, आनन्तिष । आनन्तिष ॥

लुट्-अन्तिता, &c । Desiderative अन्तितवति । Causative अन्तयति, A or आन्तितत् ।

Nouns — अन्तः 'end, boundary' अन्तिसम, अन्तिक' । So also from अन्ध we have लट्-अन्धति । लिट्-आनन्द । Nouns अन्ध, अन्धुक ॥

'इदि ६४ परमेश्वरे' । इन्दति । इन्द्राश्वकार ॥

64. इदि 'to be powerful'

लट्-इन्दति । लिट्-इन्द्राश्वकार । लुट्-इन्दिता ॥

Nouns — इन्द्रः 'Indra' इन्दिरा । इन्दुः 'moon' 'Indra' (?) Hindu

'जिदि ६५ अखयले । पथं वृत्तयादि । जिन्दति । अखयलं करोत्यर्थः । जिदि इति पाठान्तरम् ॥

65. जिदि 'to split, to divide, to form apart' The root begins with the labial ज and not ख ॥ The word अखयल here means the action of making parts.

लट्-जिन्दति । लिट्-जिन्दति । लुट्-जिन्दिता । लुट्-जिन्दिष्यति । लोट्-जिन्दत् । लङ्-जिन्दितु । लिङ्-जिन्दितु । आर्षी-जिन्द्यात् ॥

Noun : जिन्दुः^१ । In the Sammatākāra the root is exhibited as मिदि । लट्-मिन्दति ।

• 'गदि ६५ चदनिकदेशे' । गयदति । 'अन्तत्यादयः पञ्चैते न तिङ् विवया' इति काशयपः । अन्ये तु तिङ्मयीकान्ति ॥

65 (a) गदि 'the action relating to cheek.' As गयदति ॥

Noun गयकः 'cheek.'

According to Kāśyapa, the five roots अति, अदि, इदि, जिदि and गदि are not capable of being conjugated, they are roots from which nouns only are derived, and not finite verbs. Others however, hold that these roots are conjugated with the Personal endings.

‘यिदि ६६ कुत्सायाम्’ । निन्दति । प्रणिन्दति ॥

66 यिदि ‘to blame, censure, find fault with, revile, reproach, condemn’
लट्-निन्दति । लिट्-निनिन्द, निनिन्दिष, निनिन्दिव । लुट्-निन्दिता &c

With an alterant upasarga, we have प्रणिन्दति । The root is also exhibited
as निदि, and we have two forms प्रणिन्दनम् or प्रनिन्दनम् in the Vitti

Noun निन्दक. ॥

‘दुनदि ६७ समद्वी ॥

67 दुनदि ‘to be glad, be pleased, delighted, satisfied rejoice at’
The दु is indicatory because it is so taught in the next sūtra

२२८९ । आदिर्जिदुडवः । १ । ३ । ५ ॥

उपदेशे धातोराद्या यते इत स्यु । नन्दति । इदिस्वाचलोपो न । नन्धात् ॥

2289 The initial ñi, tu or du of a root as taught in the Dhātu-
pātha is ‘it’

The real root, therefore, is नन्द ॥

लट्-नन्दति । लिट्-ननन्द । लुट्-नन्दिता । As it has an indicatory इ, the
nasal is not elided in the Benedictive, as नन्धात् । Nouns —नन्दन, ननान्दा,
ननान्दायै (न नन्दति) । Desiderative निनन्दिषति । Intensive नानन्द्यते । Yau luk
नानन्द्यति or नानन्ति । Causative नन्दयति, Aor अननन्दत् ।

‘चदि ६८ आह्लादे । चचन्द ॥

68 चदि ‘to be glad or rejoiced, to shine’

लट्-चन्दति । लिट्-चचन्द । लुट्-चन्दिता &c

Nouns : चन्दन । चन्द. । चन्द्रकम् । चन्दिर. ॥

‘त्रदि ६९ चेष्टायाम्’ । तत्रन्द ॥

69 त्रदि ‘to act, perform some functions, to try, strive, to be busy
or active’ Another reading is तुदि ॥

लट्-त्रन्दति । लिट्-तत्रन्द । लुट्-त्रन्दिता &c

‘कदि ७० कदि ७१ कदि ७२ आह्वाने रोदने च’ ॥ चकन्द । चक्रन्द चक्रन्द ॥

70 कदि । 71 कदि । 72 कदि ‘to cry weep, shed tears, to call out to, to
exclaim’

लट्-कन्दति, कन्दति and क्कन्दति ॥ लिट्-चकन्द, चक्रन्द, चक्रन्द ॥

Nouns —कन्दनः, कन्दरः, कन्दलः, कन्दली &c

‘क्लिदि ७३ परिदेवने’ । चिक्लिन्द ॥

73 क्लिदि ‘to lament’ As क्लिन्दति, लिट्-चिक्लिन्द &c.

‘शुन्ध ७४ शुद्धौ’ । शुशुन्ध । नलोपः । शुध्यात् ॥

अथ कवर्गीयान्ता अनुदासतो द्विचत्वारिंशत् ॥

74 शुन्ध ‘to be purified or cleansed, to cleanse, purify’

लट्-शुन्धति । लिट्-शुशुन्ध । लुट्-शुन्धिता । लृट्-शुन्धिष्यति । लोट्-शुन्धित्वा । लङ्-
अशुन्धत लिङ्-शुन्धेत् ॥

In the Benedictive, however, the nasal is elided, as it is the original न of
the root, and not the इदित्तुम् । The affixes of the Benedictive being कित्
the sūtra अनिदित्तां हल उपधया. क्कित्ति (VI 4 24 S, 415) applies Therefore, we
have शुध्यात् । Intensive शोशुन्धते । Past Part शुधित शुधितवान् । Gerund शुधित्वा ॥

* Here end the 33 roots whose final is a dental.

with स and not ष, there is no change of this स into ष after alternant Prepositions &c

लट्-सेकते । लिट्-सिसेके । लुट्-सेकिता, &c

„ सेकते । „ सिसेके । „ सेकिता

„ सङ्कते । „ सङ्कते । „ सङ्किता

„ अङ्कते । „ अङ्कते । „ अङ्किता

„ प्रलङ्कते । „ प्रलङ्कते । „ प्रलङ्किता ॥

81 85 (continued) Maitreya reads a third root श्रैक् also Some read in this connection the root सीक् also but it is anuasham, because it is not read by Patañjali in the list of exceptions to roots that begin with स in the Dhatupatha

शकि ८६ शङ्कायाम् । शङ्कते । शङ्कते ॥

86 शकि 'to doubt, be uncertain, hesitate, be doubtful to dread, fear suspect, mistrust'

लट्-शङ्कते । लिट्-शङ्कते । लुट्-शङ्किता । Desiderative शङ्कितुम् । Intensive शङ्कितुम् । Yan luk शङ्कितुम् or शङ्कितुम् । Imperfect, अशङ्कन् ॥

Nouns शङ्क । शङ्ककुला ॥ Cf शङ्क of Svadī (1b) and of Divadī (78)

अकि ८७ लक्षणे । अङ्कते । आनङ्कते ॥

87 अकि 'to mark, stamp'

लट्-अङ्कते । लिट्-आनङ्कते । लुट्-अङ्किता । Desiderative अङ्कितुम् ॥

Nouns — आङ्कनम् । अङ्कर ।

Cf अकि 'to move in a curve' further on (829) and अङ्क of Churādī (339)

वकि ८८ कौटिल्ये । वङ्कते ॥

88 वकि 'to go or move crookedly'

लट्-वङ्कते । लिट्-वङ्कते । लुट्-वङ्किता ॥

Nouns प्रवङ्कनम् । वङ्कि ॥

मकि ८९ मण्डने । मङ्कते ॥

89 मकि 'To decorate, to adorn'

लट्-मङ्कते । प्रमङ्कनम् । No change of न to ण ॥

Noun मङ्कि ॥

कक ९० लौल्ये । लौल्य गर्वस्थापत्य च । ककते । चकके ॥

90. कक-'to be unsteady, to be proud' लौल्य = pride and unsteadiness.

लट्-ककते । लिट्-चकके । लुट्-ककिता ॥

Noun-काक. ॥

कुक् ९१, वृक् ९२ आदाने । कोकते । चुक्के । चकते । वक्के ॥

91. कुक् । 92 वृक् 'to take, accept, seize'

लट्-कोकते । लिट्-चुक्के । लुट्-कोकिता ॥

„ चकते । „ वक्के । „ चकिता ॥

P. P. कुकितम् or कोकितम् । Noun-प्रकोकनम् or प्रकोकयाम्, कोक । कोकित । Desiderative चुक्कितुम् or चुकोकितुम् । Gerund कु(को) कित्वा । The Desiderative of वृक् is वृक्कितुम् । Intensive वरीवृक्कते । Yan luk वरिवृक्कते or वरिवृक्कते or वरिवृक्कते or वरिवृक्कते or वरिवृक्कते or वरिवृक्कते । Imp अवृक्कते, अनवृक्क । Aor अवृक्कते, अवृक्कितम् &c. Causative चककयति । Aor अवचककते or अवचककते । Nouns वृक्: 'wolf' वरिवृक्कय । चकक: 'a young animal'

+ ऋदुणधेभ्यो लिट् कित्त्वं गुणात्पूर्वविप्रतिषेधेन + ॥

Vart The affixes of the Perfect are kitta after roots that have a penultimate ऋ, and, even the subsequent rule of Guna is superseded in the case of these By I 2 5, S 2242 the affixes of लिट् are कित् after roots that do not end in a conjunct consonant Thus भिद=भिभित्तु । बिभित्तु । Here the कित्त्वं is nitya, and guna is anitya But in वध्क्ते both the कित्त्वं and the guna are anitya, therefore guna being taught subsequent to कित्त्वं would take effect This is prevented by the present vartika by purva vipratishedha

चक ६३ तृसौ प्रतिघाते च । चकते । चेके ॥

93 चक 'to be satiated,' 'to repel' Note — Dhanapāla and Maitreya and others give these two meanings But Kshīraswāmi and Śākatayana give the first meaning only

लट्-चकते । लिट्-चेके । लुट्-चकित्ता ॥ Noun चकोर ॥

ककि ६४, वकि ६५, श्वकि ९६, अकि ९७, ङीकृ ६८, औकृ ९९, एवङ्क १००, वस्क १०१, मस्क १०२, टिकृ १०३, टीकृ १०४, तिकृ १०५, तीकृ १०६, रघि १०७, लघि १०८, गत्यर्थाः । कङ्कते । डुङ्कते । तुङ्कते । * सुब्धातुष्टिवृष्यङ्कतीना सत्वप्रतिषेधो वक्तव्यः * । ष्यङ्कते । ष्यवङ्कते ॥

लघि भोजननिवृत्तावपि । अत्र 'तृतीयो दन्त्यादिः' इत्येके ॥

94 कक । 95 वक । 96 श्वक । 97 अक । 98 ङीक । 99 औक । 100 एवङ्क । 101 वस्क । 102 मस्क । 103 टिक । 104 टीक । 105 तिक । 106 तीक । 107 रघ । 108 लघ 'To move 'to go'

94 लट्-कङ्कते । लिट्-चकङ्के । लुट्-कङ्कित्ता &c

95 लट्-वङ्कते । लिट्-चवङ्के । लुट्-वङ्कित्ता &c Noun चवङ्कनम्, वावङ्कनम् ॥

96 लट्-श्वङ्कते । लिट्-चश्वङ्के । लुट्-श्वङ्कित्ता &c.

97 श्वक लट्-अङ्कते । लुट्-अङ्कित्ता । लिट्-सचङ्के ॥

98 लट्-ङीकते । लिट्-डुङ्कते । लुट्-ङीकित्ता ॥

99 लट्-औकते । लिट्-तुङ्कते । लुट्-औकित्ता ॥

100 लट्-एवङ्कते । लिट्-ष्यवङ्के । लुट्-ष्यङ्कित्ता ॥

The sūtra VI. 1 64 S 2264 does not apply to ष्यङ्क, and so the initial ष is not changed to स because of the following

Vart — Prohibition of the change of ष into स must be stated of the roots derived from nouns, and of ष्टिव and ष्यङ्क । Thus from the noun षोडश 'he who has six teeth,' we have षोडशति 'he desires a Shodan,' without change of ष । Some read the root as स्यङ्क with a dental स । The root ष्यङ्क is also read as स्यङ्क by some.

101. लट्-चकते । लिट्-चकङ्के । लुट्-चकित्ता ॥

102. लट्-मस्कते । लिट्-ममङ्के । लुट्-मङ्कित्ता ॥

103. लट्-टङ्कते । लिट्-टिटङ्के । लुट्-टङ्कित्ता । Similarly तेकते ॥

104. लट्-टीकते । लिट्-टिटङ्के । लुट्-टीकित्ता । Similarly तीकते ।

107. लट्-रङ्कते । लिट्-ररङ्के । लुट्-रङ्कित्ता ॥

108. लट्-लङ्कते । लिट्-ललङ्के । लुट्-लङ्कित्ता ॥ The root लङ्क has the meaning of 'to fast' also

Nouns :—लघु, लघिमा । रघु ॥

अधि १०६, वधि ११०, मधि १११, गत्याक्षेपे ।

गत्याक्षेपो निन्दा । 'गता गत्यारम्भे च' इत्यन्ये । अङ्घते अनङ्घे । घङ्घते, मङ्घते ॥

109 अच् । 110 वच् । 111 मच् । 'to go,' 'to blame' According to Swāmi it means also 'to commence, set about'

109 लट् - अघते । लिट् - आनघे । लुट् - अघिता । Des अङ्घिघयते । Caus. अघयति । Aor आङ्घिघत् ॥

110 लट् - वघते । लिट् - ववघे । लुट् - वघिता ॥

111 लट् - मघते 'he goes' लिट् - ममघे । लुट् - मघिता ॥

११२ मधि कैतवे च ।

112 The root मघ means 'to cheat' also in addition 'to go,' 'to blame.' As मघते 'he cheats'

राघृ ११३, लाघृ ११४, द्राघृ ११५, सामर्थ्ये । राघते । लाघते ।

११६ ध्राघृ इत्यपिकेचित् । ११७ द्राघृ । आयामे च । आयामो वैर्ध्यम् ॥ द्राघते ॥

113 राघ । 114 लाघ । 115 द्राघ (116 ध्राघ) 'to be able, to suffice' 117, The root द्राघ means also 'to exert, to stretch' Āyāma means "stretching" according to Kauśika, and 'vexing, tormenting' according to Svāmī

लट् - राघते । लिट् - राघे । लुट् - राघिता । Desiderative रिराघयते Inten : राराघयते, राराघीति, राराग्धि । लङ् - अरराक् । Causative राघयति Aor अरराघत् ॥

114 लट् - लाघते । Noun उल् लाघ ॥

115 लट् - द्राघति ॥

इलाघृ ११८ कथने । श्लाघते ॥

118 श्लाघ 'to praise, extol, commend, applaud'

लट् - श्लाघते । Thus देवदत्ताय श्लाघते 'He extols Devadatta' See I 4 §4, § 572.

According to some, the root means also 'to boast of, be proud of,' 'to matter, coax' As श्लाघमान. परस्त्रीः स्तत्रागाद् राजसाधिष । Bhatti, VIII 73.

Here end the forty two ātmanepadī roots whose final is a guttural.

SUB-SECTION V

अथ परस्मैपदिनः पञ्चाशत् ॥

Now the following fifty roots are Parasmaipadī

फक्क ११९ नीचैर्गतौ ॥

नीचैर्गति मन्दगमनम् असद्व्यवहारश्च । फक्कति । पफक्क ॥

119 फक्क 'to move slowly, go softly, glide, creep, to act wrongly' The words नीचैर्गति mean 'moving slowly,' and 'ill behaviour'

लट् - फक्कति । लिट् - पफक्क । लुट् - फक्कित । लृट् - फक्कियति । लोट् - फक्कतु । लङ् - अफक्कत् । लिङ् - फक्कते । या लिङ् - फक्क्यात् । लुङ् - अफक्कते । लृङ् - अफक्कियत् ॥

Pass - फक्कयति । Desid फक्कियति । Intens पाफक्कयते । Yanluk पाफक्कति पाफक्कति ॥ Causative फक्कयति । Aor अपफक्कत् ॥

१२० हसने । तक्कति ॥

120 तक्क 'to laugh at, deride, scoff, to hear, endure'

लट्-तक्कति । लिट्-तत्ताक, तेकसु । लुट्-तक्किता । लुङ्-अतक्कीत् or अताक्कीत् (VI. 2. 1. 5 2081) । तत्त्वम् with यत् ॥

१२१ कृच्छ्र जीवने । तड्कति ॥

121 तड्क 'to live in distress'

लट्-तड्कति । लिट्-तत्तड्क । लुट्-तड्किता । The Imperfect Yan luk is अतातन् ॥

१२२ गतौ ॥

गच्छति । शुक् । शुक् । इति सूत्रेण ॥

[122 शुक् 'to go' लट्-शुक्कति । Noun शुक्. शुक्. । This root is read after ✓तक्क by Maitreya. He gives the above examples शुक् and शुक्क. It does not appear correct. For if there be a radical like शुक् from which could be derived regularly the noun शुक्, by affix क् under III 1 135 S 2697 then there was no necessity of forming this word under the Unādi III 42 (शुक्कवल्कोल्वा) from the ✓शुभ with the affix क् and the elision of भ. So also if शुक् be formed regularly by adding र्क to ✓शुक्, there was no necessity of forming this word irregularly by Unādi II 28 (कडनन्दाय &c)]

युक्क १२३ भषणे । भषण श्यरव । युक्कति ॥

123 युक्क 'to bark' Bhashana means here, the cry or barking of the dog

लट्-युक्कति । लिट्-युक्क । लुट्-युक्किता । This root is found in the Churādi class also (173)

कख १२४ हसने । प्रनिकखति ॥

124 कख 'to laugh'

लट्-कखति । लिट्-ककाख । लुट्-कखिता । लुङ्-अकखीत् or अकाखीत् । प्रनिकखति ॥

श्रीग्वृ १२५, राग्वृ १२६, लाग्वृ १२७, द्राग्वृ १२८, ध्राग्वृ १२९, शोपगालमथयोः । श्रीग्वति । श्रीखाचकार ॥

125 श्रीग्व । 126 राग्व । 127 लाग्व । 128 द्राग्व । 129 ध्राग्व 'to be dry,' 'to be sufficient, to refuge, to ward off'

लट्-श्रीग्वति । लिट्-श्रीग्व अकार । लुट्-श्रीग्विता &c,

130 श्रीग्वति । 131 राग्वति । 132 लाग्वति । 133 द्राग्वति । 134 ध्राग्वति

So also राग्वति । Intens अरराग्वत् ॥

So also लाग्वति । द्राग्वति । ध्राग्वति

शाग्वृ १३०, श्लाग्वृ १३१, व्याप्तौ । शाग्वति ॥

130 शाग्व । 131 श्लाग्व 'to pervade, to occupy'

लट्-शाग्वति । लिट्-शाग्व, &c अट्-श्लाग्वति, &c

Noun शाखा 'branch' प्रातिशाख्यम् = प्रातिशाख भव ॥ Formed by यट् (IV 3 59 & 1136) विशाखा 'the Vṛakha asterism'

उख १३२, उखि १३३, वख १३४, वखि १३५, मख १३६, मखि १३७, गख १३८, गखि १३९, रख १४०, रखि १४१, लख १४२, लखि १४३, इख १४४, इखि १४५, ईख १४६, (१४७ मुखि ^{०१} यखि, १४८ जख, १४९ जखि, १५०, शिखि, १५१ रिख), वलग १५२, रगि १५३, लगि १५४, अगि १५५, वगि १५६, मगि १५७, तगि १५८, त्वगि १५९, श्गि १६०, श्वगि १६१, श्लगि १६२, इगि १६३, रगि १६४ लिगि १६५, गत्यार्थाः ॥

द्वितीयान्ता पञ्चदश । तृतीयान्तास्त्रयोदश । इह खान्तेषु रिख जख त्रिखि शिखि इत्यपि चतुर केचित् पठन्ति ॥

132 to 165 उख &c 'to go, to move' The roots ending in *kh* are fifteen, those ending in *g* are thirteen. Some read four additional roots ending in *kh*, namely *rikh*, *trakh*, *trikhi*, and *sikh*.

लृट्-ओखति । लिट्-उखे, कखतु, उखेखि, उखेख । लृट्-ओखिता । लृट्-अ+ओखीत् as मा भवानोखीत् । Caus-ओखयति । Aor मा भजानुचिखत । Desid-ओखिष्यति । Pass Part ओखितम् । Gerund ओखित्वा । Nouns उख 'a sage' उखा ।

In forming the Perfect उख+णल् the following sūtra applies

२२९० । अभ्यासस्यासवर्णे । ६ । ४ । ७८ ॥

अभ्यासस्येयणावर्णयोरियद् वङो स्तोऽसवर्णेऽचि । उखेख । सनिपातपरिभाषया 'इकादे' - (२२३०) इत्याम् । कखतु । कखु । इह सवर्णदीर्घस्याभ्यासग्रहणेन ग्रहणाद्ध्रस्व प्राप्नो न भवति सकृत्पृथक्त्वात् । आहत्वाच्च पञ्चमवल्लक्षणप्रवृत्त्या ह्रस्वे कृते ततो दीर्घः ॥

+ आर्गादिभ्यः अलीय इति न्यायात्परत्वाद्ध । उखति । वखतु । वखति । मेखतु । त्वगि कम्पने च ॥

2290 इयङ् and उवङ् are substituted for the इ and उ of a reduplicate, before a non-homogenous vowel.

Therefore उ+ओख+अ=उवङ्+ओख्+अ=उवोख । When by Guna, the root assumes the form ओख, it becomes a 'heavy' vowelised root: and the Perfect ought to be formed by the addition of आम् periphrastically by III. 1. 36 S 2237 but this is not so because of the maxim सचिपात &c ("that which is taught in a rule the application of which is occasioned by the combination of two things, does not become the cause of the destruction of that combination." See VII 1. 9 S 203) Here उ was changed to ओ by the presence of णल्, and if आम् be added, it will cause the elision of its progenitor णल् by II 4 81 S. 2238 which the maxim prevents

The dual is formed thus:—उख+उवङ्+अतुस्=उ+उवङ्+अतुस्=कखतु । The Plural is कखुः । The affixes being कित्, there is no guna, and consequently no उवङ् substitution, as the vowels are now homogenous. This single substitute long ऊ (उ+उ=ऊ) may be considered as the final of the first or the beginning of the second (VI 1 85 S 75). Considering it as final of the first, namely, as the long ऊ of the reduplicate (abhyāsa); it requires to be shortened by VII 4 59 S 2180.

[But because the rule of shortening depends upon abhyāsa alone and is therefore antaraṅga, while the savarna lengthening is Bahiraṅga, as it depends upon two, namely the precedent and the subsequent letters—the maxim असिद्धाद्विरङ्ग मन्तरङ्गे applies (see Vol I p. 30), and so it is not shortened. O.]

It is not shortened, because it had already been once shortened before, and "an operation once performed on a stem &c, is not repeated again"—is the maxim that would apply

NOTE.—When was the first उ shortened? It was shortened by VII 4 59, S 2180 as soon as उक् was reduplicated to उ+उक्. But it was already short how could it be shortened?

Ans Rules of grammar act like clouds (which rain both on sea and on land though raining on sea is useless). The rule of ऋस्वः S 2180 therefore substitutes a short उ in the place of the already existing short उ Thus उ+उक् = उ+उक् (VII 4 59 S 2180) = ऊक्॥

But why should Rule S 2180 apply first and not the rule of lengthening? In other words, why should we not make उ+उक्=ऊक् first and then apply the rule of shortening?

The rule of shortening being a rule applicable to *anga* (or stem) is stronger than the rule of lengthening (अक. सवर्णे दीर्घः) on the maxim

Paribhāṣa A rule relating to a stem (*anga*) is stronger than a rule relating to letters

Therefore, the ऋस्वः (S 2180) applies first

Another reason for its applying first is that it is *subsequent* in order to the rule of lengthening

Thus उ+उक्+अतुः = उ+उक्+अतुः. (S 2180 short उ for short उ) = ऊक्तु (lengthening) Similarly ऊक्॥

Similarly may be conjugated the other roots given above. Thus उञ्जति लिट्-उञ्जाञ्चकार। आशीलिङ्=उञ्ज्यात्॥

Similarly ✓ वक् gives us । लट्-वयति, लिट्=ववाक्, ववयतुः. There is not ए of VI 4 120 S, 2260, nor the elision of the abhyāsa (VI 4, 120 S, 2260), because its initial is व (VI 4 126 S, 2263) Similarly वञ्जति, मेयतुः &c

133 वयि । उञ्जति । लिट्=उञ्जाञ्चकार । लुट् उञ्जिता । Des उञ्जिञ्जति Caus उञ्जयति । Aor औञ्जिञ्जत् । 134 वयि । वयति । ववाक्, ववयतुः । वयिता । लुक् अवयीत् or अवायीत् । 135 वयि । वञ्जति । 136 मयि मयति । ममाक् । मयिता । 137 मयि । मयति । 138 नयि । नयति । नवाक् । नयिता । 139 नयि । नयति । 140 रयि । रयति । 141 रयि । रयति । 142 लयि । लयति । 143 लयि । लयति । 144 वयि । वयति । लिट्-वयति । लुट्-वयिता । 145 वयि । वयति । ववाञ्चकार । 146 वयि (वय) वयति । वयिता । 147 मुयि or वयि । Chandia reads this root here.

148 वयि ।

149 वयि ।

150 वयि ।

These three roots are read here in the Sammatā.

151 रिक् । The Dravidas read this here Thus there are 19 roots ending in यक् &

152 वल्ग । वल्गति । 153 रगि । रङ्गति । Noun रङ्ग । 154 ऋगि । ऋङ्गति । Past Part विलगितः and लङ्गितः । 155 अगि । अङ्गति । Noun, अङ्ग "Anga country" अङ्ग "member" अग्नि "fire" अयम्, अङ्गारः । अङ्गलि । अङ्गुरि । 156 वगि । वङ्गति । N वङ्गः । 157 मेगि । मङ्गति । N मङ्गलम् । 158 तगि । तङ्गति । 159 स्वगि (त्रिगि) स्वङ्गति । 160 अगि । अङ्गति । 161 प्रगि । प्रङ्गति । 162 प्रलगि । प्रलङ्गति । 163 वगि । वङ्गति । 164 रिगि । रिङ्गति । 165 निगि निङ्गति ।

स्वगि १६६ कम्पने च ।

166 स्वगि means 'to tremble' also As स्वङ्गति 'he trembles'

युगि १६७ जुगि १६८ वुगि १६९ वर्जने । युङ्गति ॥

167 युगि

168 जुगि

169 वुगि (वुगि, रुगि) } वर्जने to leave
As युङ्गति, जुङ्गति वुङ्गति &c,

घघ १७० हसने । घघति । जघाघ ॥

दधि १७१ पालने । लधि १७२ शोषणे ॥

मधि १७३ मण्डने । मङ्घति ॥

शिधि १७४ आघ्राणे । शिङ्घति ॥

170 अघ (गाघ, घघ) हसने 'to laugh' As घघति । जघाघ । घघिता । 171 दधि पालने 'to protect' 172 लधि 'शोषणे' to dry' 173 मधि मण्डने 'to dress' म धाति म घन. (युच्) 174 शिधि । आघ्राणे to smell शि धति ।

Here end Parasmarpadi roots whose final is a guttural

SUB-SECTION VI

Now we take up the roots ending in *ch* There are twenty one Atmans padī roots

वर्च १७५ दीप्तौ । वर्चते ॥

175 वर्च दीप्तौ 'To shine' लट्—वर्चते । लिट्—वर्चते लृट्—वर्चिता । लृट्—वर्चिष्यते । लोट्—वर्चताम्—लङ्—अवर्चत । विधिलिङ्—वर्चते । आशीर्लिङ्—वर्चिष्येष्ट लृङ्—अवर्चिष्यत । लृङ्—अवर्चिष्यत । यङ्—वर्चते । शिच्—वर्चयति । Aor अवर्चत । सन्—विधिवर्चते । यङ्—वावर्चते । Yan luk वावर्चति or वावर्चति । Aor अवर्चत । अवर्चक ॥

Noun वर्च 'vigour' 'faeces' ब्रह्मवर्चसम् । Adjective वर्चम् ॥

वच १७६ सेचने च । सचते । सेचे । सचिता ॥

176 वच सेचने 'to sprinkle, to serve' लट्—सचते । लिट्—सेचे । लृट्—सचिता । लृट्—सचिष्यते । लोट्—सचताम् । लङ्—असचत । विधिलिङ्—सचते । आशीर्लिङ्—सचिष्येष्ट लृङ्—असचिष्यत । शिच्—साचयति । Aor असोषचत् । सन्—सिसचिष्यते (VIII 3 61 S 2627) यङ् । सासच्यते । Yan luk सासति । Noun सक्तु । सक्तुल । सचित्र. ॥

लोच १७७ दर्शने । लोचते । लुलोचे ॥

177 लोच । दर्शने । To see लोचते । लुलोचे । लोचता । Des लुलोचिष्यते । Inten लोलोच्यते, लोलोच्यति, लोलोचि ॥ Caus लोचयति । Aor अलुलोचत ॥

शच १७८ व्याक्तायां वाचि । शेचे ॥

178 शच व्याक्ताया वाचि to speak distinctly शचते । शेचे । शचिता । N शचो ॥

श्वच १७९ श्वचि १८० गतौ । श्वचते । श्वच्यते ॥

179 श्वच (श्वक)

180 श्वचि (श्वक)

} गतौ To go. श्वचते । श्वच्यते । श्वचिता । श्वच्यते । श्वचिष्यता ॥

कच १८१ बन्धने । कचते ॥

181 कच बन्धने 'to bind' कचते । कच्ये । कचिता । N. कचः । काचः ॥

कच १८२, काचि १८३, दीप्तिबन्धनयोः । चक्रञ्चे । चक्राञ्चे ॥

182 कच } दीप्तिबन्धनयोः to shine, to bind कचते । चक्रञ्चे । कचिता
183 काचि } काचते । चक्राञ्चे &c Nouns कच चुक । काच धतम् । काच धि

मच १८४, मुचि १८५, कक्कने । कक्कन दम्भ शाठ्य च । कथनम्
इत्यन्यो । मेवे । मुमुञ्चे ॥

184 मच } कक्कने to cheat, to be vain Some say it means
185 मुचि (मुचि, मुच) } 'to brag or boast' also Thus मचते । मेवे । मचिता ।
मुचते । मुमुञ्चते मुचिता । According to Chandra
the root is मुच-मेचते ॥

मचि १८६ धारणोच्छ्वायपूजनेषु । ममञ्चे ॥

186 मचि (मञ्चु) धारणोच्छ्वायपूजनेषु also दोषी । 'to wear, exalt, worship, also
glitter' As मचते &c Noun मचः । Śākatāyana does not read मुच, but मच and
मचि only

पचि १८७ व्यक्तीकरणे । पञ्चते ॥

187 पचि । To explain The root पुपच 'to cook,' will be taught further on
The पचि is also Ohurādi लट्-पञ्चते । Noun पक्क 'marsh' पञ्चन् 'five' पक्कि ॥

पृच १८८ प्रसादे । स्तोचते । तुष्टुचे ॥

188 पृच प्रसादे । To be pleased लट्-स्तोचते । लिट्-तुष्टुचे । लट्-स्तोचिता । लिट्-
स्तोचयति । Aor. अस्तुष्टुचत । सन्-तुष्टुचिषते or तुष्टुचिषते । यङ्-तोष्टुच्यते । Yan luk
तुष्टुचीति or तोष्टोति । Noun स्तोक् Gerund स्तुचित्वा or स्तोचित्वा (I 2 26 S 2617)

ऋज् १८९ गतिस्थानार्जनोपार्जनेषु । अर्जते । नुड्विधौ अकार-
रेणो हलत्वेन दृश्यते । तेन द्विहलत्वाच्चट् । आनृजे ॥

189 ऋज् । To go 2 stand or be firm, strong, earn or obtain or get Maitreya
gives the meaning of ऊर्जन also

लट्-अर्जते । लिट्-आनृजे, ऋज् + ऋज् + य = ऋ + ऋज् + य (VII, 4. 60 S. 2179) = अर्ज् + ऋज् + य (VII 4 66 S 2244 read with I 1 51). The र् is then elided by VII. 4. 60 S 2179 and we have अ + ऋज् + य = आ + नृ + ऋज् + य (The lengthening by VII. 4 70 S 2248, and नुड् by VII 4 71 S 2288, = आनृजे ॥ For the purposes of adding नुड्, the ऋ is considered to have a र् in it so that ऋज् becomes equivalent to ऋज्, so the root is considered to be one which ends in a double consonant, and thus makes S 2288 applicable लट्-अर्जिता । लट्-अर्जिष्यते । लिट्-अर्जिताम् । लङ्-अर्जत । आशीर्लिङ्-अर्जिषीष्ट । लुङ्-अर्जिष्ट । यङ्-प्रावर्षते । शिञ्-अर्जयति । Aor. आर्जिजत् । सन्-अर्जिजिषते । Gerund अर्जित्वा । Adjective ऋज्यम् ॥

ऋजि १९०, भृजी १९१ भर्जने । अज्जते । 'उपसर्गादिति—' (७४)

इति वृद्धिः । प्राज्जते । अज्जाञ्चते । आज्जिष्ट । भर्जते । वभृजे । अभर्जिष्ट ॥

190 ऋजि, 191 भृजी । To parch The root भृज् has a long i as indicatory.
लट्, अज्जते, with य, प्राज्जते । The viddhi is by VI 1 91 S. 74 लिट् अज्जा चते ।
Or आनृज् according to Sammatā and Tarangini. But this is wrong लट्-अज्जिता ।
लट्-अज्जिष्यते । लिट्-अज्जिताम् । लङ्-आर्जत । विधिलिङ्-अज्जते । आशीर्लिङ्,—

अजिज्जाष्ट । लुङ् — अजिज्जाष्ट । लृङ् — अजिज्जाष्ट । णिच् — अज्जयति । Aor मा भवान् अज्जिज्जन् । सन् — अज्जिज्जियते ।

191 भृञ् । To parch लट् — भजते । लिट् — बभूजे । लुट् — भजिता । णिच् — भजयति । Aor अभोभूजत or अभभूजत । सन् — विभजिषते । यङ् — बरोभूज्यते । Yan luk बभूजाति or बराजोति or बरि भूजाति or बभक्ति or बरिभक्ति or बरीभक्ति । Noun भर्ग ।

एजृ १९२, अजृ १९३, आजृ १९४, (रेजृ १९५) दीप्तौ । एजाचक्रे ॥

192 एजृ 'to shine' लट् — एजते, with प्र, प्रेजते (VI 1 904 S 87) लिट् — एजाचक्रे । लुट् — एजिता । णिच् — एजयति । Aor माभवानेज्जत । Des — एजिज्जियते ॥

193 अजृ 'to shine' लट् — अजते । लिट् — बिभूजे । लुट् — भेजता । णिच् — भेजयति । Aor अविभूजत । सन् — विभजिषते । यङ् — बिभूज्यते । Yan luk बिभेजोति or बिभेक्ति ॥

194 आजृ 'to shine' लट् — आजते &c like अजृ । णिच् — आजयति । Aor अविभूजत् or अविभूजत । Noun आजिष्णु विभाक ॥

195 रेजृ 'to shine' Some read this root here But it appears as if it were an iśha for in explaining रेजते in रेजते अग्ने प्रथिवीमखेभ्य, Bhūta Bhāskara says "रेजते is a Vedic anomaly, the classical form being rajate" लट् — रेजते ॥

ईज १९६ गतिकुत्सनयोः । ईजाचक्रे ॥

196 ईज । To go, to censure, blame लट् — ईजते । लिट् — ईजा चक्रे । लुट् — ईजिता । Passiv ईज्यते । Des ईजिज्जियते । Caus ईजयति । Aor मा भवान् ईजिज्जत । The root ईज् is shortened first to ईज् before the affix चज् and then reduplicated See VII 1 1 S 2314

वीज १९७ गतौ ॥

197 वीज to go This root is not found in the Siddhānta or the Mādhaviya Here end the Atmanepada roots whose final is a palatal

SUBSECTION VIII

अथ द्विमप्रतिश्रजन्ता परस्मैपदिन ॥

The following seventy two roots upto ✓ viaj at Parasmaipadi

शुच १९८ शोके । शोचति ॥

198 ✓ such a 'to grieve' Present शोचति । Perfect शुशोच । First Future शोचिता । Des शुशुचिषति or शुशोचिषति । Gerund शुचित्वा or शोचित्वा । Intensive शोशुच्यते । Yan luk शोशुचीति or शोशोक्ति । Caus शोचयति । Aor अशुशुचत् । Nouns शोचन । शृङ् । शोक ॥

कुच १९९ शब्दे तारे । कोचति ॥

199 ✓ kuch a 'To utter a shrill cry as a bird,' Present कोचति । Perfect चुकच । First Future कोचिता । Noun कुच ॥

कुञ्च २०० कुञ्च २०१ कौटिल्याल्पोभावयोः ॥

'अनिदिताम्'—(४९५) इति नलोप । कुञ्च्यत । कुञ्च्यत ॥

200 ✓ kuñch a, 201, ✓ kriñch a 'To make crooked,' 2 'To make small' Present, कुञ्चति । Perfect चुकुञ्च । First Future कुञ्चिता । Des चुकुञ्चिषति । Intensive कौकुञ्च्यते (The nasal is elided by VI 4 24 S 415) Yan luk कौकुञ्चीति । Imperfect अकौकुञ्चीत् । Caus कुञ्चयति, Aor अचुकुञ्चत् ।

verbs कृ 'to grow old,' स्तम्भ 'to stiffen' गृह् and ग्लुच 'to go,' गुह् and ग्लुच 'to steal,' ग्लुज् च 'to go' and ग्रि 'to grow,' when the terminations of the Parasmaipada are employed

Thus अग्लुचत or अग्लोचीत 'he went', अग्लुचत् or अग्लोचीत् 'he went'

The roots ग्लुच and ग्लुज् both give rise to the same three forms, viz अग्लुचत अग्लुज् चीत and अग्लोचीत् The use of one root, would, therefore, have served the purpose The employment of both indicates separateness of their meanings Others say that the use of both roots indicates that in the case of ग्लुच, the nasal is never elided Thus the Aorist of ग्लुच will be अग्लुचत and अग्लोचीत्

गुचु २१२, ग्लुचु २१३, कुजु २१४, खुजु २१५, स्तेयकरणे । जुयोच । अयुचत-अयाचीत् । जुलोच । अग्लुचत्-अग्लोचीत् । अकोजीत् । अखोजीत् ॥

212 ✓ Gruchn, 213 ✓ Gluchn 214 ✓ Kujn, 215 ✓ Khujn 'to steal' लट् - योचति । लिट् - जुयोच । लुट् - योचिता । लुङ् - अयुचत or अयाचीत् । Noun योक्म, योक्मम् ॥

213 ✓ Gluchn 'to steal'

लट्-ग लोचति । लिट्-जुग लोच । लुङ्-अग लुचत or अग लोचीत् ॥

214 ✓ Kujn 'to steal'

लट्-कोजति । लुङ्-अकोजोत् ॥

215 ✓ Khujn 'to steal'

लट्-खोजति । लुङ्-अखोजीत् ॥

ग्लुज्च २१६, घसज २१७, गतौ । अह् । अग्लुचत्-अग्लुच्यीत् । सस्-श्चुत्स्व न शः, जश्चुत्स्व न ज । सञ्जति । अयमात्मनेपद्वि । सञ्जते ॥

216 ✓ Gluhba, 217 ✓ Shasja 'to go'

लट्-ग्लुज् चति । लिट्-जुग्लुज् च । लुट्-ग्लुज् चिता । लुङ्-अग्लुज् चत । अग्लुचत् or अग्लुचोत् । The Aorist is formed by अह् under S 2291 Some do not elide the nasal, and give the form अग्लुज्चीत् । Gerund, ग्लुचित्वा ॥

217 ✓ Shasja 'to go'

लट्-सञ्जति । Here the second स of घसज is first changed to अ, and then to ज by S 52 It is also conjugated in the Atmanepada as सञ्जते । लिट्-घसज्ज । लुट्-माञ्जता । सन्-सिसञ्जिषति ॥

गुजि २१८ अव्यक्ते शब्दे । गुञ्जति । गुञ्ज्यात् ॥

218 ✓ Guji 'To make an indistinct noise' Some read kuj also

लट्-गुञ्जति । लिट्-जुगुञ्ज । लुट्-गुञ्जिता । आर्वालिङ्, -गुञ्ज्यात् । Noun गुञ्जा ॥

अर्च २१९ पूजाय.म् । आनच ॥

219 ✓ Archa 'To worship'

लट्-अर्चति । लिट्-आनर्च । लुट्-अर्चिता ॥

म्लेच्छ २२० अव्यक्ते शब्दे । अस्फुटोऽशब्दे चेत्यर्थः । म्लेच्छति । मिश्रेच्छ ॥

220 ✓ Mlechchha To speak indistinctly, to pronounce incorrectly

लट-ल्लेच्छति । लिट-मिल्लेच्छ । लुट-ल्लेच्छता । सन्-मिल्लेच्छति । यङ-ल्लेच्छते । Yan luk millecchati or millecchi Passive Part लिट्ठम ॥

लङ् २२१ लाङ्घि २२२ लङ्घणे । ललङ्घ । ललाङ्क ॥

221 ✓ lāgha 222 ✓ lāghhi 'To mark'

लट्-लङ्घति । लिट-ललङ्घ । लुट-लङ्घता ॥

222 ✓ lāghhi 'to mark'

लङ्-लाङ्कति । लिट-ललाङ्क । Yan luk lālāṅṭi । Noun लान् d लाश । Pl लाश ॥

वाङ्घि २२३ वृच्छायाम् । वाञ्छति ।

223 ✓ vachhi 'To desire'

लट्-वाञ्छति ॥

आङ्घि २२४ आग्रामे । आञ्छति । अत आदेरित्यत्र तपर करणं स्वाभाविकं ह्रस्वपरिहार्यम् । तेन दीर्घाभावान्न नुट् । आञ्छ । तपर करणं मुखसुखार्थमिति मते तु नुट् । आनाञ्छ ।

224 ✓ āchhi 'To extend'

लट्-आञ्छति । लिट्-आञ्छ । आ + आञ्छ + गल् = अ + आञ्छ + अ ॥ Here there is not the long आ substitution of VII 4 70 S 2248 for it applies to that अ which is naturally short and not that which has been shortened as here This is the force of त in अत (S 2248) As there is no lengthening, there is no न् (VII 4 71 S 2288) As आञ्छ । But according to the view that the त in अत is merely for facility of utterance the न् is added Then the form will be आनाञ्छ ॥

लुट-आञ्छिता । लिट्-आञ्छयति । Aor आञ्छिष्यत् । सन्-आञ्छिष्यति ॥

ह्रीच्छ २२५ लज्जायाम् । जिह्रीच्छ ॥

225 ✓ hrichchha 'To be ashamed'

लट्-ह्रीच्छति । लिट्-जिह्रीच्छ । लुट्-ह्रीच्छता ॥

हृच्छा २२६ कौटिल्ये । कौटिल्यमपसरणमिति मैत्रयः । उपधाया चेति दीर्घः । हृच्छति ॥

226 ✓ hurchchha 'To act crookedly.' According to Maitreya, the word kautilya means 'retiring, escaping'

लट्-हृच्छति । The short उ is lengthened by VIII 2 78 S 2265 लिट्-हृच्छति । लुट्-हृच्छिता । सन्-हृच्छयति । यङ्-लुक् 3 S जोहृच्छति or जोहृच्छि, d जोहृच्छः । pl. जोहृच्छति । 2nd S जोहृच्छि । 1st S, जोहृच्छि । d जोहृच्छ । pl. जोहृच्छः । Pass Part हृच्छः । Active हृच्छयान् । Noun हृ, d हुरी, pl हुर ॥

सुर्द्धा २२७ मोहसमुच्छ्राययोः । सूर्द्धति ॥

227 ✓ Murchhā 'To faint, to grow'

लट्-सूर्द्धति । Passive Part सूर्द्धः (VIII. 2 57) Active सूर्द्धयान् । Noun सूर्द्धितः ॥ (V 2 36)

स्फुर्द्धा २२८ विस्मृती (विस्वृती) । स्फूर्द्धति ॥

228 ✓ Sphurichhā, To forget, to spread, extend
लट सकृच्छति । लिट्-पुनस्कृच्छ ।

युच्छ २२९ प्रमादे । युच्छति ॥

229 ✓ yachha, to be inattentive, to disregard
लट-युच्छति । लिट्-युच्छ । लुट्-युच्छा ॥

उच्छि २३० उञ्छे । 'उच्छ वणश आदान कणिशद्वर्जन शिल्पम्' इति यादव । उञ्छति । उञ्छा चकार ॥

230 ✓ uchhi to glean 'According to the Lexicographer Yādava Uchhiha means to glean ears of corns an irregular occupation, subsisting by gathering bit by bit, the grain left in the field, after the harvest has been collected

लट-उञ्छति । लिट्-उञ्छाश्चकार । लुट्-उञ्छिता । यच्-उञ्छयते । शिच-उञ्छयति । Aorist माभयान् उञ्छिच्छत । सन्-उञ्छिच्छति ॥

उच्छो २३१ विवासे । विवास. समार्पिः । प्रायेणाय निपूर्वः । व्युच्छति ॥

231 ✓ uchchi to banish, to expel Vivāsa means 'cutting' The root is generally found preceded by the preposition वि It thus means "cutting off"

लट-व्युच्छति । लिट्-व्युच्छाचकार । लुट्-व्युच्छिता । सन्-व्युच्छिच्छति । Passive Part व्युच्छ । Active व्युच्छवान् ॥

ध्रज २३२, ध्रजि २३३, ध्रज २३४, ध्रजि २३५, ध्रुज २३६, ध्रुजि २३७, ध्रुज २३८, ध्रुजि २३९ गतौ । ध्रजति, ध्रज्जति । ध्रजति । ध्रज्जति । ध्रज्जति ॥

232 ✓ dhraja to 239 ✓ dhvaji all mean 'to go,' 'to move'

232 ✓ dhraja to go

लट्-ध्रजति । लिट्-दध्राज । लुट्-ध्रजिता । लुक्-अध्रजति or अध्राजति । शिच्-धाजयति । Aor अदिध्रजत् । सन्-दिध्रजिषति । यच्-दाधज्यते । Yan luk दाधज्जति, दाधति ॥

233 ✓ dhraji, to go

लट्-ध्रजति । लिट्-दध्रज । लुट्-ध्रजिता । सन्-दिध्रजिषति । यच्-दाधज्जयते or दाधज्यते । Yan luk दाधज्जति or दाधति Imperfect अदाधन् ॥

234 ✓ Vraja } Tārangini, Kāśyapa and Sammatā read these two

235 ✓ Vraji } instead of Nos 232 and 233 लिट्-व्रजति, व्रजति ।

236 ✓ Dhruja 'to go'

लट्-ध्रजति । लिट्-दध्रज । लुट्-ध्रजिता । शिच्-ध्रजयति Aor अदध्रजत् or अदीध्रजत् । सन्-दिध्रजिषति । यच्-दरीधज्यते । Yan luk दरीधज्जति or दरिध्रजति or दरीध्रजति or दरीध्रजति or दरिध्रजति or दरीध्रजति । Gerund ध्रजि स्वा । य-ध्रजयम् । Noun ध्रज ॥

237 ✓ dhruji 'to go'

लट्-ध्रजति । लिट्-दध्रज । लुट्-ध्रजिता । शिच्-ध्रजयति, Aor अदध्रजत् । सन्-दिध्रजिषति । यच्-दरीध्रज्यते । Yan luk दाधज्जति or दाधति Imperfect अदाधन् ॥

238 ✓ Dhvaaja } 'to go' लट्-ध्वजति, ध्वजति ॥

239 ✓ Dhvaji }

कुज २४० कुजि २४१, अव्यक्ते शब्दे । कुज्जति ।

240 ✓ Kuja 241 ✓ Kuji to utter inarticulate sound लट्-कुजति

लिट - कुञ्ज । लुट - कुञ्जिना । लृट - कुञ्जिष्यति । णिच् - कुञ्जयति, Aor अकृञ्जत । यङ् -
कृञ्ज्यते । *Yan luk* कृञ्जति or कृञ्जात् । Nouns कुञ्ज कृञ्ज्यम् ॥ कुञ्ज - कुञ्जत ॥

अर्ज २४२ पर्ज २४३ अर्जने । अर्जति । आनर्ज । सर्जति । समर्ज ॥

212 ✓ *Aija* 243 ✓ *gnarji*, to earn

लट - अर्जति । लिट - आनर्ज । लृट - अर्जिता । णिच् - अर्जयति Aor अर्जिजत् ।

सम् अर्जिजति । Noun स्वर्ग (सु + अर्ज) अर्जु ॥

213 ✓ *Sharja* to earn

लट - सर्जति । लिट - समर्ज । लृट - सर्जिता । णिच् - सर्जयति Aor असमर्जत । सृ -
सिर्जयति । यङ् - सामर्ज्यते । *Yan luk* सासर्जि ॥

गर्ज २४४ शब्दे । गर्जति ॥

244 ✓ *Garja* to make noise लट - गर्जति ॥

तर्ज २४५ भर्त्सने । तर्जति । तर्तर्ज ॥

245 ✓ *Tarja* to abuse This root is also found in the Churadi class.

लट - तर्जति । लिट - तर्तर्ज ॥

कर्ज २४६ व्यथने । चर्जति ॥

246 ✓ *karja* to tense to give pain

लट - वर्जति । लिट - चर्जति । लृट - कर्जिता ॥

खर्ज २४७ पूजने च । चर्जति ॥

247 ✓ *kharja*, to worship, to cause pain

लट - खर्जति । लिट - चर्जति । Noun - खर्जर ॥

अज २४८ गतिक्षेपणये : । अजति ॥

248 ✓ *Aja* to go, to throw लट - अजति ॥ Before all Ardhadhātuka affixes, such as these of the perfect, the root is replaced by *खी* by the following Sutra

लट् - अजति । लिट - विवाय । विव्यतुः । विव्यु । विव्रियति or विव्रिये or अजिजत् । विव्यय ।
विव्य । विवाय or विवय । विव्रिय विव्रियम् । लृट् - वेत्ता or अजिता । लृट् - अजिष्यति
or वेत्ति । लोट् - अजतु । लङ् - अजत । विधिलिङ् - अजेत् । आजीलिङ् - जीयात् । लृङ् -
अजोत् । अजोत् । लृङ् - अजिष्यत् or अजिष्यत । यङ् - जीयते । णिच् - जाययति । Aor
अजीययत् । सम् - अजिजति or विव्रियति । यङ् - वेत्ति । There is no *yan luk* Nouns
प्रवययम्, प्राजनम्, समज, उदज, समाजः

२२९२ । अजेय्यं घञपो । २ । ४ । ५६ ॥

अजेय्यं इत्ययमादेशः स्यादाधीधातुकविषये घञमय च अजेय्यत्वा । 'अनादायाधीधातुके वेत्ति' ।
विवाय । विव्यतुः । विव्यु । अत्र अकारस्य ह्रस्वरत्वात् 'उपधाया च' । (२२४५) इति टीपे प्राप्तं
अस्य परस्मिन् - ' (५०) इति स्थानिषद्वा जेनाद्यपरत्वात् । न च 'न पठान्ति - ' (५१) इति
निषेधः । 'स्वरदीर्घलोपेषु लोपाज्जादेशः यत्र न स्थानिषत्' इत्युक्ते । यत् 'यकारः - ' (२२४६)
इतीयिनिषेधे प्राप्तः ।

2292. *खी* is the substitute of the verb अज् 'to drive,' 'to lead,' when an Ardhadhātuka affix follows, with the exception of the affixes घञ् (III 3 18) and अप् (III 3 69)

Ishti — The substitution is optional before adhadhatukas beginning with a letter of वल् Piatyahāia (all consonants except व) ॥ As दी + यल् = दि + ये + य = दिवाय । विव्यत् । विव्यु ॥

In विव्यत् and विव्यु the ई is changed to य before अत् and उ । The equation now stands thus विव्य + अत् । Here the root has a penultimate letter व which is followed by a consonant य, therefore the व् of वि ought to be lengthened by VIII 2 78 S 2265 But it is not so, because the य substitute for ई, is considered sāmivāt to ई, by I 1 51 S 50, for the purposes of S 2265 य being as ई, the penultimate व is not considered to be followed by a consonant but by a vowel, and hence S 2265 cannot apply Obj. — But the rule VIII 2 78 S 22 5 is a digha-vidhi, as it ordains lengthening and therefore the य substitute of ई will not be sāmivāt by I 1 51 S 50, because that rule must be read with the proviso of I 1 58 S 51 which declares *inter alia* that for the purposes of digha-vidhi the adesa is not sāmivāt, so there ought to be lengthening of वि ॥

Ans The following vārtika makes a counter-exception to that rule of S 51

Vart For the application of the rules of accent (svar vidhi), or the rules of lengthening (digha vidhi) or the rule of the elision of ya (ya-lopa vidhi), the lopa-substitute only of a vowel is to be considered as not sāmivāt, and not any other substitute Here the substitute is य् and not lopa, and so य् is considered sāmivāt to ई ॥

In forming the Second Person Singular, we have दी + यल् = दि + दी + य । Now applies the prohibition of S. 2246 forbidding the augment इट् । But the following sūtra makes an exception

२२९३ । क्कभृष्टुद्रुसुश्रुषो लिटि । ७ । २ । १३ ॥

ययो लिटि इट्, न स्यात् । क्कादीनां चतुर्णां यङ्गानि नियमार्थम् । प्रकृत्याय प्रत्ययाभयो वा यावन्निषेधस्य स लिटि चेत्तर्हि क्कादिभ्य एव नान्येभ्य इति । ततश्चतुर्णां यलि भारद्वाजनियम प्राप्यतस्य समाविष्य क्कादिनियमप्राप्तस्य छेदो निषेधाद्यम् ॥

2293 The Personal endings of the Perfect do not get the augment इट्, after क्, छ्, भृ, वृ, स्तु, द्रु, सु, श्रु ॥

The four roots क्, छ्, भृ, and वृ are taken in order to make a restriction with regard to them Every prohibition of इट् augment whether depending on any particular radical, or depending on any particular affix, if that prohibition is to apply to the Perfect, then it applies only to the four roots क्, &c mentioned here, and not to other roots.

As regards the remaining four roots स्तु, द्रु, सु, and श्रु, the present sūtra prohibits the इट् which would have come before the affix यल् by the rule of Bhāradvāja (VII 2 63 S 2296) and the इट् which would have come before the affixes व् or न् &c by the present rule of Kādi (१८, the affixes से, खे, वङ्ग and मङ्ग),

NOTE, — Thus क्—क्कव, क्कम, क्, क्कव, क्कम, भृ, क्भृव, क्भृम, वृ, क्वव, क्वम, वृ, क्वव, क्वम, स्तु, स्तुव, स्तुम, द्रु, द्रुव, द्रुम, सु, सुव, सुम, श्रु, श्रुव, श्रुम ॥

These roots with the exception of वृ are Ant by VII 2 10 S 2246, their special mention here is for the sake of myama, namely these roots alone are Ant

That root which ends in a vowel, or which has a short अ in the Dhātupātha, and which is anit before त्वाप् affix, is *optionally* सेट् before चल् affix. But if such a root ends in short अ, then it is *invariably* anit before चल् affix. Roots other than क &c are सेट् in the Perfect.

One should not, however, think that the four roots स्तु, दृ, सु and ३ will also be *optionally* anit in चल् as they are not ending roots. The rule made by Bhadravajra removes the prohibition with regard to the addition of इट् made by the two immediately preceding sūtras S 2294 and 2295 and not the इट् of S 2293. This is on the maxim 'a rule, may it enjoin or forbid anything, either enjoins or forbids only that which is nearest to it in some other rule' (see Vol I 203).

Therefore चि + वे + इट् + थ = चिचिचिथ or चिवेच or आजिच ॥

In forming the Aorist, the following sūtra applies

२२९७ । सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु । ० । २ । १ ॥

इगन्ताङ्गस्य वृद्धिः स्यात्परस्मैपदे परे सिचि । अव्ययीत-आजोत । अव्ययत् आजिच्यत् ॥

2297 Before the Aorist-characteristic स (सिचि), Vriddhi is substituted in the Parasmaipada, for the final of a stem ending in इ, उ, अ (long or short, I 1 3)

Thus अव्ययीत or आजोत &c. The Conditional is अव्ययत् or आजिच्यत् ।

तेज २४६ पालने । तेजति ॥

249 ✓Teja, 'to protect'

लट् - तेजति । लिट् - तितेज । लुट् - तेजिता । Noun - तेज ॥

खज २५० मन्थे । खजति ॥

250 ✓Khaja, 'to churn', 'to stir'

लट् - खजति । लिट् - चखाज । लुट् । खजिता । लृट् - अखजोत, अखाजोत

Noun - खजाक ॥

कज २५१ मदे ।

251 ✓kaja, 'to be drunk' This root is not given in the Siddhanta

लट् - कजति ॥

खजि २५२ गतिवैकल्ये । खजति ॥

252 ✓khaji, 'to go lame, limp'

लट् - खजति । लिट् - चखज । लुट् - खजिता ॥

एज २५३ कम्पने । एजति ॥

253 ✓Ejri, 'to tremble' The root एज् to shine, has already been taught before

लट् - एजति । लिट् - एजावकार । लुट् - एजिता । लृट् - एजिच्यति । शिच् - एजयति ।

Aorist सामधानेजिच्यत् । सन् - एजिजिच्यति ॥

दुओस्फूर्जा २५४ वज्जनिघोषे । स्फूर्जति । पुस्फूर्ज ॥

254. ✓Tuo sphurja, 'to thunder'

लट् - स्फूर्जति । लिट् - पुस्फूर्ज । लुट् - स्फूर्जिता । शिच् स्फूर्जयति Aorist अपुस्फूर्जत् । सन् - पुस्फूर्जयति । यङ् - पोस्फूर्जते Yan luk पोस्फूर्जति Imperfect अपोस्फूर्ज । Passive Participle स्फूर्जः or स्फूर्जितः । Active Participle स्फूर्जवान् । Noun - स्फूर्जेय ॥

तुजि २६४ पालने ।

264 ✓ तुज्, to protect

लट - तुज्जति । लिट् - तुज्ज । लुट - तुज्जिता । शिच् - तुज्जयति Aorist अतुज्जत् ।
 सन् - तुज्जिष्यति । यङ् - तौज्ज्यते । यङ्लुक - तौज्ज्यति । Imperfect आतौज्जन् । Noun तुज्ज् ॥

गज २६५, गजि २६६, गूज २६७, गृजि २६८, मुज २६९, मुजि २७० शब्दार्थः ।

265. ✓ गज्, 266 ✓ गजि, 267 ✓ गृज्, 268 ✓ गृजि, 269 ✓ मुज्, 270 ✓ मुजि, To make noise, sound, roar ✓ गज means also to be drunk, confused, inebriated

✓ 265 and 266 लट - गजति । गजजति । लिट् - जगाज । पजतु । Nouns गज. 'elephant' गजजा tavern

✓ 267 लट् - गर्जति । लिट् - जगर्ज । लुट - गर्जिता । शिच् - गर्जयति । Aor अज गर्जत् or अजोगर्जत् । सन् - जगर्जिष्यति । यङ् - जरोर्ग्यते । Yan luk जर्गजीति ॥

✓ 268 लट् - गृजति । लिट् - जगृज । लुट - गृजिता । सन् - जिगृज्जिष्यति । यङ् - जरीर्ग्यते । Yan luk जरिगृज्जोति ॥

✓ 269 लट - मोजति । ✓ 270 लट - मुजजति ॥

गज २७० (क) मदने च ॥

270 (a) ✓ गृज्, also means to be drunk or confused

लट - गजति ॥

वज २७१, व्रज २७२ गतौ । घदवज् -' (२२६७) इति वृद्धिः । अवाजीत् ॥

271. ✓ वज् 272 ✓ व्राज्, to go The two roots are found in the Churādi also

✓ 271 लट् - वजति । लिट् - ववाज, ववजत् (VI 4 126 S 2263) । लुट - वजिता । लुङ् - अवजीत् or अवजीत् । Nouns वाज । वाज्यम् ॥

✓ 272 लट् - व्रजति । लिट् - ववाज । लुट् - व्रजिता । The viddhi in the Aorist is compulsory here by 2267 S लुङ् - अवजीत् । Nouns वज्या । व्रज । परित्राट् ॥

Here end the Parasmaipad roots whose final is j.

SUBSECTION VII.

अथ टवर्गीयान्ता आद्यन्ताः अनुदासेतः षट् त्रिषत् ॥

The following 63 roots up to ✓ śid are ātmanepadi, whose final is a lingual

अट् २७३ अतिक्रमहिंसयोः । दोषधायम् । 'तोषधः' इत्येके अट्ते । आनट्ते ॥

273 ✓ अट्, To overpower, to injure. This root has a penultimate ट i.e. it is अट् । Some say it has a penultimate त i.e. it is अत् ॥

Note, —The root ✓ अट्, whether the penultimate be ट or त makes no difference in ordinary conjugation. It is in the Reduplicated forms that the difference comes out. If it is ट penultimate, then in reduplicating this ट will not be reduplicated because of the prohibition नन्दा &c (VI 1 3 S 2446), but टि, thus we have अट्टिष्यते or अट्टिष्यत् । If the penultimate be त then we have अत्तिष्यते and अत्तिष्यत् । If it is त then we have अत्तिष्यते and अत्तिष्यत् ॥

लट्—अट्टते । लिट्—आनट्टे । लोट्—अट्टताम् । लङ्—आट्टत । विधिलिङ्—
अट्टते । आशीर्लिङ्—अट्टतिष्येत् । लुङ्—अ+अट्टिष्यत् । लृट्—आट्टिष्यत् । णिच्—अट्टयति
Aor आट्टित । But आट्टिष्यत् if the root is अट्ट । सन्—अट्टिष्यते । अतिट्टि
अति (Punashkīna) अट्टिष्यते । Noun अट्टा ॥

वेष्ट २७४ वेष्टने । विवेष्टे ॥

274 ✓ veshta, to surround

लट्—वेष्टते । लिट्—विवेष्टे । लुट्—वेष्टिता । णिच्—वेष्टयति । Aor अवि-
वेष्टत or अववेष्टत (VII 4 96) सन्—विवेष्टिष्यते । यङ्—वेष्टयति । Yan luk, वेष्टे-
ष्टीति or वेष्टेष्टि । d वेष्टेष्टि । Imperfect अववेष्टेष्टि ॥

चेष्ट २७५ चेष्टायाम् । अचेष्टिष्यत् ॥

275 ✓ cheshta, to try

लट्—चेष्टति । लिट्—चिवेष्टे । लुट्—चेष्टिता । लृङ्—अचेष्टिष्यत् ॥

गोष्ट २७६, लोष्ट २७७ संघाते । जुगोष्टे । लुलोष्टे ॥

276 ✓ goshta, 277 ✓ loshta to assemble, collect

लट्—गोष्टते । लोष्टते । लिट्—जुगोष्टे । लुलोष्टे । लुट्—गोष्टिता । लोष्टिता ॥

घट्ट २७८ चलने । जघट्टे ॥

278 ✓ ghatta, to shake, stir about It is Churādi also.

लट्—घट्टते । लिट्—जघट्टे । लुट्—घट्टिता ॥

स्फुट २७९ विकसने । स्फोटते । पुस्फुटे ॥

279. ✓ Sphuta, To become visible It is found in the Tuddādi also. It is
Parasmaipadi in the sense of visuman and it is Churādi in the sense of bhedana

लट्—स्फोटते । लिट्—पुस्फुटे । लुट्—स्फोटिता । णिच्—स्फोटयति । Aor
अस्फुटत् । सन्—पुस्फुटिष्यते or पुस्फोटयति । यङ्—पुस्फुटयति । Yan luk पुस्फोटि
Imperfect अपोस्फोट । Gerund स्फुटित्वा or स्फोटित्वा ॥

अठि २८० गतौ । अठते । आनठे ॥

280. ✓ athi to go, move

लट्—अठते । लिट्—आनठे । लुट्—अठिता । णिच्—अठयति । Aor आविठत् ।
सन्—अठिष्यते ॥

वठि २८१ एकचर्यायाम् । वथठे ॥

281 ✓ vaṭhi, To go alone

लट्—वथठते । लिट्—वथठे । लुट्—वठिता । णिच्—वथठयति । Aor अव-
वथठत् । सन्—विवथठते । यङ्—luk वावथठीति or वावथठि । Imperative वावथठि ।
Imperfect अववथठन् ॥

मठि २८२, कठि २८३ शोके । शोक इह आध्यानम् । मथठते । कथठते ॥

282 ✓ mathi, 283 ✓ kathi, to be anxious Śoka here means anxiety,
regret लट्—मथठते । कथठते ॥

मुठि २८४ पालने । मुठते ॥

284 ✓ mutti, to protect, लट्—मुठते ।

हेठ २८५ विबाधायाम् । विबाधा शाठ्यम् । जिहेठे ॥

285. ✓ heṭha, To cause pain to विबाधा here means dishonesty. Some
read this root in the Parasmaipada list also.

लट् - छेठते । लिट् - जिहेठे । लुट् - हेठिता । णिच् - छेठयति । Aor अजीहिठत्
or अजिहेठत् ॥

एठ २८६ च । एठाचक्रे ॥

286 ✓ etha It has the same meaning as छेठ । According to Svāmī and Kāśyapa it is always preceded by छि । But Maitreya and others give examples without छि ॥ लट् - एठते । लिट् - एठाञ्चक्रे । लुट् - एठिता । णिच् - एठयति । Aor सा भवान् एठितत् । The shortening takes place prior to reduplication सन् - एठिठयते ॥

हिडि २८७ गत्यनादरयोः । हिण्डते । जिहिण्डे ॥

287 ✓ hidi, To go, to disregard, slight लट् - हिण्डते । लिट् - जिहिण्डे
लुट् - हिण्डिता । णिच् - Aor अजिहिण्डत् । सन् - जिहिण्डयते । यङ् - जेहिण्डते । Yāñ
juk जेहिण्ड । Imperfect अजेहिन् ॥

हुडि २८८ संघाते । जुहुण्डे ॥

288 ✓ hudi, To collect Kāśyapa says "The Aryas do not read this But the Drāvidas read it" लट् - हुण्डते । लिट् - जुहुण्डे । लुट् - हुण्डिता ॥

कुडि २८९ दाहे । चुकुण्डे ॥

289 ✓ kudi, to burn लट् - कुण्डते । लिट् - चुकुण्डे । लुट् - कुण्डिता ।
Nouns कुण्डः । कुण्डो । कुण्डा । कुण्डम् ॥

वडि २९० विभाजने । मडि २९१ च ॥ ववण्डे ॥

290 ✓ vadi, 291 ✓ madi To share out, distribute, divide According to Svāmī the root madi being made a separate sūtra has other meanings also But Naudī reads these sūtras वडि विभाजने and मडि वेष्टने । लट् - वण्डते । मण्डते । लिट् - ववण्डे । ममण्डे । लुट् - वण्डिता । मण्डिता । Noun मण्डूकः ॥

**भडि २९२ परिभाषणे । परिहासः सनिन्दोपात्मश्च परिभाषणम् ।
बभण्डे ॥**

292 ✓ bhadī Deva says परिहासे । Svāmī and others say that paribhāshana means to proclaim, shout According to Amarakośha, ridiculing one with censure is paribhāshana लट् - भण्डते । लिट् - बभण्डे । Noun भण्डल 'ambassador'.

पिडि २९३ संघाते । पिपिण्डे ॥

293 ✓ piḍi to collect. लट् - पिण्डते । लिट् - पिपिण्डे । Noun पिपिण्डलः 'a boy'.

मुडि २९४ मार्जने । मार्जनं शुद्धिर्येभाषश्च । मुण्डते ॥

294. ✓ mudi to rub over, to cleanse; to sink. लट् - मुण्डते ।

तुडि २९५ तोडने । तोडनं दारणं हिंसनं च । तुण्डते ॥

295 ✓ tudi To break, to kill Todana means 'to split,' 'to injure' लट् - तुण्डते । Nouns तुण्डिः । तुण्डिल । तुण्डम् ॥

हुडि २९६ वरणे । वरणं स्वीकारः । 'हरणे' इत्येकः । हुण्डते ॥

296 ✓ hudi, to choose. Varana means selection. Maitreya says it means harana also, i. e., seizing Another reading is ✓ Bhudi, bharane 'to support'. लट् - हुण्डते । लिट् - जुहुण्डे ॥

स्फुडि २९७ विकसने । चडि २९८ कोपे । चण्डते ॥

297 ✓ sphudi to open, expand This root is not in the Siddhanta.

298 ✓ chidi, to grow angry

लट - चण्डते । Nouns चण्डन । चण्डान । चण्डो ॥

शडि २९९ कजायां संघाते च । शण्डते ॥

299 ✓ sadi to wound and to collect

लट - शण्डते । Nouns शण्ड । शण्डिल ॥

तडि ३०० ताडने । तण्डते ॥

300 ✓ tadi to strike, to thresh

लट - तण्डते । Nouns तण्ड । तितण्ड । तण्डुल

पडि ३०१ । गतौ । पण्डते ॥

301 ✓ pidi, to go, move

लट - पण्डते । Nouns पाण्डित । पण्ड । पण्डार ॥

कडि ३०२ मदे । कण्डते ॥

302 ✓ Kadi, to be intoxicated लट - कण्डते ॥

खडि ३०३ मन्ये ।

303 ✓ khadi, to churn लट - खडते । Noun खण्ड ॥

हेडु ३०४, होडु ३०५ अनादरे । जिहेडे । जुहोडे ॥

304 ✓ hedi, 305 ✓ hodi To disregard Hedi in the sense of veshtha-
na is ghatidi Hodi 'to go' is Parasmaipada

Pre - हेडते । होडते । Per - जिहेडे । जुहोडे । I Fut. - हेडिता । Caus - हेडयति
Aor जिहेडत । Des - जिहेडिषते । Inten - जेहेडते । Yam luk जहेडि । Noun होड ॥

बाडु ३०६ आप्लाव्ये । बषादिः । आप्लाव्यमाप्लव्यः । बाडते ॥

306 ✓ badi, to dive, emerge, to bathe The root begins with ब b

Some read it with ख v āplavya has the same meaning as āplīva i.e. bathing

Pre - बाडते ॥

द्राडु ३०७, ध्राडु ३०८ विशरणे । द्राडते । ध्राडते ॥

307 ✓ dīdhi, 308 ✓ dhraḍi, to cut, to divide.

Pre - द्राडते । ध्राडते ॥

शाडु ३०९ श्लाघायाम् ।

309 ✓ śadi, to applaud, praise, boast According to Kaśyapa the root
is शान, the स and ङ being interchangeable letters.

Pre - शाडते । Nouns शाला 'saloon,' शालीनः 'modest'

Here end the Atmanepada roots whose final is a lingual.

SUBSTITUTION VIII

अथ आटवर्गान्तसमाप्तः परस्मैपदिनः ॥

Now all the lingual ending roots are Parasmaipadis.

शौटु ३१० गर्वे । शौटति । शुशौट ॥

310 ✓ śauti To be proud or haughty

Pre - शौटति । Per - शुशौट । I Fut. - शौटिता । II Fut. - शौटिष्यति
Impera - शौटतु । Imper. - अशौट । Pet. - शौटतु । Bene. - शौटाम् । Adj. गर्व

टीत । Con अशोडिष्यत् । Caus - शोडयति । Aor अशुशोडत । Desi - शुशोडिषति Aut
शोशोडते । Yan luk शोशोडि । The reduplicate is first shortened and then gunated
Noun शोडोर ॥

यौट् ३११ अन्धे । यौटति ॥

311 ✓ Youti 'to join together' Pie - यौटति ॥

म्लेट् ३१२, म्लेट् ३१३, मेट् ३१४, जन्मादे । द्वितीयो डान्तः । टान्त-
मध्ये पाठस्त्वर्थमाय्याच्चातिवत् । म्लेटति । म्लेटति ॥

312 ✓ Mletri, 313 ✓ Miedti 314 ✓ Metri 'to be mad' The se-
cond root म्लेट् ends in ङ, its being read here along with roots ending in ट, is
because it has the same meaning as म्लेट् Just as नाथ was read with नाथ ॥ This
root metri is not given in the Siddhanta

Pie - म्लेटति । म्लेटति ॥

कटे ३१५ वर्षावरणयो ।

'चटे' ३१६ इत्येके । चकाट । निवि 'अतो हलादेशेनो.' (२२८४) इति
चटो प्राप्तायास् ॥

315 ✓ kate, 316 ✓ chate, 'to rain,' 'to screen,' 'to cover'

Pie - कटति । चटति । Perf - चकाट । चचाट । Aor अकटीत् । अचटीत् ॥
Nouns कट । निकट । कठिरम 'leaner' । कटु 'bitter' चाटु. flatterer चटु,
चटुज । चटक ॥ The two roots are marked with an indicatory ण and therefore in
forming their aorist, the following Sūtra S 2299 applies in supersession of S
2284

२२९९ । ह्यन्त्यन्तव्यञ्जनमन्त्राद्यण्येदिताम् । ७ । २ । ५ ॥

हमयान्तस्य चणादेर्व्यन्तस्य चयतेरेदितश्च वृद्धिर्न स्याद्विहायी ङिचि । अकटीत् ॥

2299. - The Vriiddhi of the vowel of the following stems does
not take place before the इट् augmented ष-Aorist in the Parasmai-
pada, namely—the stems ending in ह्, स् or य्, the roots चण्, श्वस्
and जाय्, a stem formed with णि, the root शिञ्, and the roots having
an indicatory ष in the Dhātupātha.

Note.—Thus शङ्, 'to catch' अयङीत्, श्वस्, 'to sound' अश्वसीत् । टुवम्, 'to vomit'
अवसीत् । श्वस्, 'to expand' अश्वसीत् । चण् 'to hurt' अचणीत् । श्वस् 'to breathe'
अश्वसीत् । जाय् 'to be awake' अजायसीत् । णि, कञ् (churādi) 'to lose' कनयीत् । ईज् 'to
send' ईजयीत् ॥ शिञ्, अश्वसीत् । शिञ्, 'to cover' अश्वसीत् कञ्, अकञीत् ॥

Therefore there is no Vriiddhi Thus we have अकटीत् and अचटीत् ॥

अट् ३१७, पट् ३१८ गतौ । आट । आटतुः । आटुः । पपाट । पेटतुः ।
पेटुः ॥

317, ✓ Aṭa 318 ✓ pata 'to go, to wander, to roam

Pre - अटति । Per - आट । आटतुः । 3 P आटु । 1 Fut - अटिता । II
Fut - अटिष्यति । Impera - अटतु । Imper - आटतु - Pot - अटेत् । Bene -
अट्यात् । Aor सा भवाम् अटीत् । Pie पटति । Per - पपाट । पेटतुः । पेटुः । Aor-

अपटीत् or अपटीत । Caus पाटयति । Aorist अपीषट । Desi - पिषटिषति । Inten पापट्यते । Yan luk पापटीति or पापटि । Nouns - पटु । पटीर । पाटलम् ॥

रट ३१६ परिभाषणे । रराट ॥

319 ✓ rāta, 'to shout, scream, yell, to call out, proclaim, to applaud'

Pre - रटति । Per - रराट । Nouns - परिराटक (III 2 142 S 3122)

परिराटो with the affix घुनु of III 2 142

लट ३१० बाल्ये । ललाट ॥

320 ✓ lūta 'to act like a child, to prattle,'

Pie - लटति । Per - ललाट । Nouns लटवा । लाट* ॥

शठ ३११ इजाविशरणा मत्पवसादने । शशाट ॥

321 ✓ śata, 'to grow sick,' to divide or separate, 'to go,' 'to be weary or dejected'

Pie - शटति । Perf - शशाट । Nouns शाटक । शाटी ।

वट ३२२ वेष्टने । वषाट । वषटत् । वषटु । वषटिष ॥

322 ✓ vata, 'To surround

Pie — वटति । Per - वषाट । वषटत् । 3 P वषटु । वषटिष । I Fut - वटिता । II Fut - वटिष्यति । Sub - वटिष्यत् । वटाति । Impera - वटतु । Imper - वषटत । Pot. - वटेत् । Bene - वट्यात् । Aor - वषाटीत् । वषटीत् । Cond - वषटिष्यत् । Pass - वट्यते । Caus - वाटयति । Desi - वषटिषति । Inten - वषट्यते ॥

Pie Part Parasmai - वटन् । Per Part Parasmai - वषट्वान् । Past Part Pass - वटित । Past Part Act - वटितवान् । Fut Part - वटिष्यन् । Ger - वटित्वा । Infinitive वटितुम् । Adj वट्य । In the Perfect there is no व or elision of re duplicate because the root begins with व and so VI 4 126 S 2263 applies Noun वटिभ. (V 2 139 s 1945) वटक् with the affix क् । From which we get वटकिन् by क् under V 2 82 S 1882 (vut)

किट ३२३, खिट ३२४ आसे । केटनि । खेटति ॥

323. ✓ kīta, 324 ✓ khīta, to fear, to frighten Note —trase here means to cause fear

Pre - केटति खेटति Per - चिकेट चिखेट । Fut केटिता । खेटिता । Fut - केटिष्यति, खेटिष्यति । Impera - केटतु खेटतु । Imper - अकेटन । अखेटत् । Pot - केटेत् खेटेत् । Bene - कित्यात् खित्यात् A. - अकटीत् अखेटीत् । Condi - अकेटिष्यात्, अखेटिष्यत् । Pass - कित्यते खित्यते । Caus - केटयति खेटयति । Desi - चिकेटिषति and चिखेटिषति or चिकिटिषति and चिखिटिषति । Inten - के कित्यते खे खित्यते । Pre Par Parasmai - केटन् खेटन् । Per Part Parasmai - चिकिट्वान् चिखिट्व । Past Part Pass - कितम् । खिटम् । Past Part Act - कितितवान् खिटितवान् । Fut Part - केटिष्यन् खेटिष्यन् । Ger - केटित्वा कितित्वा खेटित्वा । Infim - केटितुम् खेटितुम् Adj - केटित्यः । खेटित्यः । Adj - केटनीयः खेटनीयः । कित्य* ॥ Noun , खेटः by चङ् affix. The ✓ किट occurs further on as No 341 but the meaning is different.

शिट ३२५, शिट ३२६ अनादरे । शेडति । शिशेट । सेडति । सिषेट ॥

325 śita 326 ✓ śhita To slight, despise, disregard

Pre जेडति सेडति । Per जिजेड, सिजेड । I Fut जेडति, सेडति । Aor अजेडीत, असेडीत । Caus जेडयति, सेडयति । Aorist अमीषिट । Desi जिजेडिषति । सिजेडिषति । The स is not changed to ष because of the restriction of VIII 3 61, S. 2627 Inten जेजिष्यते । सेषिष्यते ॥

जट ३२७, झट ३२८ संघाते ।

327 ✓ Jata, 328 ✓ Jhata, to clot, become twisted or matted together as hair

Pre जटति, झटति । Per 3, S जजाट, जक ट 3, D केटतुः, जकटतु । I Fut, जटिता, झटिता । Aor अजाटीत अजटोत । अजाडोत्, अजटोत् । Caus जाटयति । Desi जिजटिषति । Nouns - जटा, जटाल, जटिल ॥

भट ३२९ भूतौ ।

329 ✓ Bhata, to nourish, to hire, to receive wages This root is also found in the Ghaṭādi list in the sense of 'to proclaim'

Pre भटति । Per बभाट । I Fut भटिता । Aor अभाटीत, अभटीत् । Caus भाटयति । Desi बिभटिषति ॥

तट ३३० उच्छ्राये ।

330 ✓ Tati, to groan, to rise or be raised

Pre तटति । Per तत ट । I Fut तटिता । Aor अताटीत्, अतटीत् । Nouns :— तटी । तटिनी ॥

खट ३३१ काङ्क्षायाम् ।

331 ✓ Khata, to desire, wish

Pre खटति । Per खखाट । I Fut खटिता । Aor अखाटीत् or अखटीत् । Caus खाटयति । Desi बिखटिषति । Inten बिखट्यते । Noun . खटवा ॥

णट (नट) ३३२ नृतौ ।

332 ✓ Nata, to act on the stage This root begins with ण so that we have णणटति । There is another root नट् taught with न as नाटि । That belongs to the Churādi class

Pre नटति । Per ननाट । I Fut नटिता । Aorist अनाटीत् अनटीत् । Caus नाटयति or नटयति । Desi निनटिषति । Inten नानट्यते । Nouns नटी, नाटक ॥

पिट ३३३ शब्दसंघातयेः ।

333 ✓ Pṭa, 1. to sound, 2 to heap or collect together

Pre, पेडति । Per पिपेड । I Fut, पेडिता । Aorist अपेटीत् । Caus पेडयति । Aorist अपापि त् । Desi पिपेडिषति or पिपिटिषति । Inten, पेपिट्यते । Nouns, पिटक, पिटाक । Gerund पिटित्वा or पेडित्वा ॥

हट ३३४ दीप्तौ ।

334. ✓ Hata, to shine, be bright

Pre हटति । Per जहाट । I Fut हटिता । Aorist अहटीत् or अहाटीत् । Caus हाटयति । Desi जिहटिषति । Inten जाहट्यते । Noun हाटक 'gold.'

षट ३३५ अवयवे ।

335. ✓ Shata, to form a part.

Pre मटति । Perf सनाट । सेटतु । I Fut मटिता । Aorist अमाटीत प्रसटत ।
Caus माटयति । Aorist असीषटत । Desi सिसटिषति (The स is not changed to ष
because of VIII 3 61 S 2627) Inten मासट्यते । Noun सटा ॥

लुट ३३६ (लड, लल) विले टने । डान्तिऽयम्' इत्येके ॥

336 ✓ Luta to suffer pain Some say this root ends in ड । Others make
it end in ल, as in Magha लोमड भुजाकारवृद्धन्तरङ्गम् । This is found in the Divadi
class also

Pre लोटति । Perf लुलोट । I Fut लोटिता । Aorist अलोटीत । Caus
लोटयति । Aorist अलूलटत or अलुलोटत । Desi लुलोटिषति or लुलुटिषति । Inten
लोलुट्यते । Past Part Pass लुटित । Past Part Act लुटतवान् । Ger लोटित्वा or
लुटित्वा ॥

चिट ३३७ पाप्नेऽये ।

337 ✓ Uṣṭa, to send forth or out

Pre चेटति । Per चिचेट । चिचिटतु । चिचिटु । I Fut चेटिता । Aorist
अचेटीत । अचेटिषाम् अचेटिषु । Caus चेटयति । Desi चिचेटयति or चिचेटिषति ।
Inten चेचिट्यते । यङ लुक्, चेचिटीति or चेचेटु । Gerund चेटित्वा or चिटित्वा ।
Noun चेटा ॥

चिट ३३८ शब्दे ।

338 ✓ V ta to sound

Pre चेटति । Per चिचेट, चिचिटतु, चिचिटु । I Fut चेटिता । Aorist
अचेटीत । Caus चेटयति । Desi चिचेटिषति or चिचिटिषति । Inten चेचिट्यते । यङ लुक्,
चेचिटीति, चेचेटु । Gerund चेटित्वा or चिटित्वा । Nouns चिट, चिटपः ॥

चिट (हित) ३३९ आक्रोशे । अशादिः । हि इत्येके ॥

339 ✓ B ta (to swear,) to curse, (to shout, exclaim, to address harshly.)

Pre चेटति, चेटति । Per चिचेट, चिचिट, चिचिटतु चिचिटु । चिचिटुः चिचिटुः,
I Fut चेटिता । Aor -अचेटीत्, अचेटीत् । Caus. चेटयतु, चेटयतु । Desi चिचेटिषति ।
चिचिटिषति, चिचिटिषति । Inten चिचिट्यते, चिचिट्यते यङ लुक् चिचिटीति, चिचेटु ॥

इट ३४० कट ३४१, कटी ३४२ गती । एटति । कटति । कटी ।
इंकारः 'खदितो निष्ठायास्' (३०३९) इतीगिनषेधार्थः । केचित् इदित मत्वा
नुमि कृते कटतीत्यादि वदन्ति । अन्ते च 'इ' 'ई' इति प्रश्लिष्य । अयति ।
इयाय । ईयतुः । ईयुः । इययिष-इयेष । इयाय-इयय । दीर्घस्य तु 'इकादिश्च-
(२२३७) इत्यामि अयाचकारेत्यादि उदाहरन्ति ॥

340 ✓ Ita, 341 ✓ Kiṭa, 342 ✓ Kaṭi., to go. The indicative long
ई in कटी shows that the Sūtra VII 2 14 S 3039 applies, and so no इट्, aug-
ment is added in the Nishṭhā. Some take this root as ending in short क, there-
fore they insert a nasal, and conjugate it as कणटति । They analyse कटी as made
up of three roots, namely कटि, क and ई । The root क is thus conjugated, कयति,
इयाय &c. The long ई is similarly conjugated, except that in the Perfect it forms
अयाचकार &c (II. 1. 36 S. 2237).

Pre एटति । Per कयेट, कटतु, कटु-कयेटिष । I Fut, कटिता । Aor. येटीत् ।
Caus. एटयति । Aor कटितत्, as माभयानिडितत् । Desi, कटिटिषति ॥

341 ✓ Kta, Pie कटति । Per विकट । I Fut कटिता । Aor अकटित ।
Caus कटयति । Desi विकटयति । Inten चेकटयते । Yan luk चेकटयति or चेकेटि ।
Ger कटित्वा or कटित्वा Noun कटि ॥

342 ✓ Kati, Pie कयति । Per कयट । I Fut कयिता । Aor अकयित्
or अकयित् । Caus काटयति । Desi विकटयति । Inten काकटयते Yan luk
काकटयति or काकटि । Noun कयटक ॥

342 B ✓ Kiti, Pie कटति । Ger कटित्वा or कट्वा । Part कटवान् ॥

इ ३४२ क । गतो ।

342 A ✓ i, to go

Pie अयति । Per हयाय, हयत्, हयु, हययिष or हयेष (VII. 2 63 S 2296)
हययु, हय, हयाय or हयय हयिष, हयिम । I Fut यता । II Fut ययति । Impera
अयत् । Imperi अयत । Pote अयेत् । Bene हयात (VII 4 25 S 2298)
Aor हयो, (अ+ययौ) येष्टाम, येयु, येयो, येष्टम, येष्ट, य, येष्म । Co: येयत् ।
Pass हयते । Caus आययति । Aor अ+अयियत् । Desi हयिषति (VI 4 16 S
2614) Past Part हतः, हतवान् ॥

हेठ ३४३ विवाधायाम् ।

343 ✓ Hetha, to be wicked, (to vex, to trouble, to strike, to be born, to
purify, to cause prosperity)

Pie हेठति । It is not given here in the Siddhanta See No 285.

मडि ३४४ भूषायाम् ।

344 ✓ Madi, to adorn, to decorate

Pre मयडति । Per ममयड, ममयडत्, ममयडु । I Fut मयडिता । Aor अम
यडत् । अमयडिष्टाम । अमयडिषु । Caus मयडयति । Aor अममयडन । Desi मिमयडयति ।
Inten मामयडते । यडलुक । माययडीति or मामयडि । Noun मयडन ॥

कुटि (कुडि) ३४५ वैकल्ये । कुडति । कुडत इति तु दाहे गतम् ॥

345 ✓ Kuṭi, (kudi) to agitate, to mutilate When it means 'to burn'
it is Ātmanepath already mentioned, see root 209

Pie कुडति । Per चुकुण्ड । I Fut कुडिता । Aorist अकुडोत्, अकुडिष्टाम ।
Caus कुडयति । Desi चुकुडिषति । Inten चोकुण्डयते । चोकुडोति । or चोकुटि ॥

मुड (मुड, मुडि, पुड, पुडि) ३४६ प्रमर्दने ।

346 ✓ Muta, to crush, break, grind, powder, to kill Dhanaṇpāla
gives it as मुड, Śikarāyana reads it as पुड, Kalīāśwāmī reads them as मुडि । पुडि ॥

Pie मोडति । Per मुमेड । I Fut मोडिता । Desi मुमुडिषति or मुमेडि-
ति । Ger मुडित्वा or मोडित्वा (I 2 26 S 2617).

शुडि (शुड or शुडि) ३४७ अल्पीभावे ।

347 ✓ Chūḍi, (to cut off, to divide), to become small, to be diminished,
Durga reads it as चुड, our author as शुडि ॥

Pre-शुडति or चुण्डति ॥

मुडि ३४८ खण्डने । मुडति । 'पुडि च' इत्येके । पुडति ॥

348 ✓ Mudi, (also pudī and śudi) to shave to shear, to crush, to
sink, Maitreya says 'Some say the root is कुडि' In some Dhatukoshas it is given
as शुडि खण्डनप्रमर्दनयोः । Pie मुडति, पुडति । Nouns मुण्ड, पुण्ड, पुण्डरीक ॥

रुटि ३४९, लुटि ३५० स्तेये । रुटति । लुटति । 'रुठि, लुठि' इत्येके । 'रुडि लुडि' इत्यपरे ॥

349 ✓ Rutī, 350 ✓ Lutī, to rob, to steal Śākatāyana reads these as ending in ड ॥ According to Kṣhīraswāmī these are रुठि and लुठि ॥

Pre रुटति, लुटति । Per रुडट, लुडुडट । I Fut रुटिता लुटिता । Aorist अरुणटीत्, अलुणटीत् । Caus रुटयति, लुण्टयति । Desi रुडटिषति । लुलुण्टयति । Inten सोलुण्टये रोणुण्टये । यङ् लुङ् रोणुण्टीति or रोडुण्टि । Nouns रुण्टक । लुण्टक ॥

वटि ३५१ विभाजनं ।

351 ✓ Vāṭi, to divide, to share This is not found here in the Siddhanta Pie वटति ॥

स्फुटिर ३५२ विशरणे । इतिच्चादङ्वा । अस्फुटत् - अस्फोटीत् । स्फुटि इत्यपि केचित् । इतिस्वाचुम् । स्फुण्टति ॥

352 ✓ Sphutir, to burst or split open, to break forth

Pie स्फोटति or स्फुण्टति स्फोटति । Per पुसफोट (ट) । I Fut स्फोटि(ठि)ता । Aorist अस्फुटत् or अस्फोटीत् । Desi पुस्फुठि (ठि) षति or पुस्फोटि (ठि) षति । Ger, स्फुटित्वा or स्फोटित्वा । As this root has an indicative इङ्, the Aorist is formed optionally by adding अङ् (III 1 57) Thus अस्फुटत् or अस्फोटीत् । Some read the root as स्फुटि and therefore it takes the नुम् augment As स्फुण्टति । Mādhava gives it as स्फुटिर । Chandra reads स्फुट । Its Aorist is not formed in यङ् । Kṣhīraswāmī and Kāśyapa give three roots सफट, स्फुठि and स्फुटिर ॥

पठ ३५३ व्यक्तायां वाचि । पठतु । पठिथ । अपठीत्-अपाठीत् ॥

353 ✓ Pāṭha, to read or repeat aloud, recite, to study,

Pre पठति । Per, पाठा, पठतु, पेटु, पठिथ । I Fut पठिता । Aorist अपठीत्, or अपाठीत् । अपाठिषाम् । Caus, पाठयति । Desi, पिपठिषति । Inten, पापठयते । यङ् लुङ् । पापठीति or पापठि ॥

वठ ३५४ स्थौल्ये । वठतुः । वठिथ ॥

354. ✓ Vāṭha, to be strong or powerful, to be fat, When it means eka dharyā, it is ātmanepadī See No 281. That root is वण्ड ॥

Pre वठति । Per वठा, वठतुः, वठुः, वठिथ । I Fut वठिता । Aorist अवठीत्, अवठीत् । Caus वाठयति । Desi विवठिषति । Inten वावठयते । यङ् लुङ्, वावठीति or वावठि ॥

मठ ३५५ मदनिवासयोः ।

355 ✓ Maṭha, to be intoxicated, to dwell, (to go).

Pre मठति । Per ममाठ, मेठतुः, मेठुः, मेठिथ । I Fut मठिता । Aor. अमाठीत्, or अमठीत् । Caus माठयति । Desi मिमठिषति । Inten. मामठयते ॥

कठ ३५६ कृच्छ्रजीवने ।

356. ✓ Kāṭha, to live in distress.

Pre कठति । Per, कठा, कठतुः, कठुः । I Fut कठिता । Aorist अकाठीत्, अकठीत् । Caus, काठयति । Desi, विवठिषति । Inten. काकठयते । यङ् लुङ्, काकठीति, काकठि । Noun कठः, कठिनम्, कठोरं ॥

रट ३५७ परिभाषणे । रट इत्येके ॥

357 ✓ Raṭ a, to speak. Some give it as ✓ raṭha.

Pie रटति । Pei रराट रेटु रेटु, रेटि । I Fut रेटितु । Aorist अराटीत्, अरटीत् । Caus राटयति । Desi रिरटिषति । Inten रारट्यते । Yan luk रारटीति । रारटि ।

हठ ३५८ प्लुतिशतव्ययोः । बलाकारे इत्येके । हठति । जहाठ ॥

358 ✓ Hatha to leap, to be wicked, to oppress, to bind to a post
Pie हठति । Pei जहाठ जहठतु, जहठु । I Fut हठिता । Aorist अहाठीत्, अहठीत् । Caus हाठयति । Desi जिहठिषति । Inten जाहठ्यते । यङ्लुक जाहठात् or जाहटि ॥ Some say it means to oppress.

कठ ३५९, लुठ ३६०, उठ ३६१, उपघाते । ओठति । ऊठ इत्येके । ऊठति । ऊठाचकार ॥

359 ✓ Rutha, 360 ✓ Lutha 361 ✓ Utha To strike Some read ऊठ with a long ऊ and conjugate it as ऊठति &c

Pie रोठति । Pei ऋरोठ । I Fut रोठिता । Aorist अरोठीत् । Caus रोठयति । Desi ऋरोठिषति । Inten रोठ्यते । Yan luk, रोठति or रोरोठि ॥

360 ✓ Lutha, this root is found in the Pāṇini also

Pre लोठति । Per ललोठ । I Fut लोठिता । Aorist अलोठीत् ॥

361 ✓ Uṭha Pie ओठति । Per उवोठ, ऊठतु । I Fut ओठिता । Aorist ओठीत् । Caus ओठयति । Desi उठिठिषति ॥

361 A ✓ ūtha Pie ऊठति । Pei ऊठा चकार । I Fut ऊठिता । Aorist ऊठयति । Caus ऊठयति Desi ऊठिठिषति ॥

पिठ ३६२ हिंसासंक्लेशनयोः ।

362 ✓ Piṭha, to hurt, to feel pain

Pie पेठति । Per पिपेठ, पिपिठतु । I Fut पेठिता । Aorist अपेठीत्, अपेठिष्ठाम् । Caus पेठयति । Desi पिपेठिषति । Inten पेपिठ्यते । यङ्लुक, पेपिठीति, पेपेठि । Nouns पोठम् with घञ् । The lengthening is by VI 3 137, S 3539

शठ ३६३ कैतवे च ।

363 ✓ Śaṭha, to cheat, and also 'to hurt,' 'to feel pain.'

Pre शठति । Per शशठ, शेठतु, शेठु । I Fut शठिता । Aorist अशठीत्, अशठीत् । Caus शठयति । Desi शिशठिषति । Inten शशठ्यते । यङ्लुक, शशठीति शशठि ॥

शुठ ३६४ प्रतिघाते । शोठति । शुठि इति स्वामी । शुण्ठति ॥

364 ✓ Śuṭha, to be impeded or hindered

Pre. शोठति, शुठति । Per शुशोठ । शुशुनठ । I Fut शोठिता, शुनठिता । Aorist अशोठीत्, अशुनठोत् । Caus शोठयति शुनठयति । Desi शुशोठिषति, शुशुनठिषति । Inten.—शोशुठ्यते, शोशुनठ्यते ॥

कुठि ३६५ च । कुण्ठति ॥

365 ✓ Kuṭhi, to be blunted or dulled, to loosen

Pre. कुण्ठति । Pei चुकुण्ठ । चुकुण्ठतु । I Fut कुण्ठिता । Aorist अकुण्ठीत् । Caus कुण्ठयति । Desi चोक्कुण्ठिषति । Inten चुकुण्ठ्यते । यङ्लुक, चोक्कुण्ठीति । चोक्कुण्ठि । Noun कुण्ठः ॥

लुठि ३६६ आलस्ये प्रतिघाते च ।

366. ✓ Luthi, to be lazy, to strike. Pie लुठति ॥

शुठि ३६७ शौषणे ।

367 ✓ Śuth, to become dry. Pre शुठति । Nouns शुषठ । शुषठी ॥

रुठि ३६८, लुठि ३६९, गतौ ।

368 ✓ Ruth, 369 ✓ Luth, to go

Pre रुठति, लुठति । Per रुषठ । लुषठ । I Fut रुषिठना लुषिठना । Aorist अरुषठीत, अलुषठीत । Caus रुषठयति, लुषठयति । Desi रुषिठयति, लुषिठयति । Inten रुषिठयते, लुषिठयते । यङ्लुक् । रुषिठति, लुषिठति ॥

चुड्ड ३७० भावकरणे । भावकरणमभिप्रायसूचनम् । चुडुति । चुचुडु ॥

370 ✓ Chuddi, to dally, to sport, to hunt one's meaning Bhāva karana means 'to express or hint one's meaning'

Pre चुडुति, । Per चुचुडु । I Fut चुडुता । Aorist अचुडुति । Caus, चुडुयति । The aorist will be अचुचुडु । Desi चुचुडुयति । Inten चोचुडुते । यङ्लुक् । चोचुडुति । चोचुडुति । The Imperfect will be अचोचुडु । The root has द as penultimate, which appears now as न, when the final is elided by VIII 2 23 S 54

अड्ड ३७१ अभियोगे । अडुति । आनडु ॥

371 ✓ Adda, to join, to attack, to argue, to apply closely, to be devoted.

Pre अडुति । Per आनडु आनडुतु, आनडु । I Fut आडुता Aorist आडुति । Caus, अडुयति । Aorist आडुतु । Desi अडुडिषति (the द is not reduplicated because of VI 1 3 S 244b)

कड्ड ३७२ क, कर्करे । कडुति । चुडादयस्त्रयो दोषधाः । तेन क्रिपि । च्युत् । अत् । कत् इत्यादि ॥

372 ✓ Kaddi, to be harsh or severe, to be hard or rough

Pre, कडुति । Per अकडु । I Fut, कडुता । Aorist अकडुति । Caus कडुयति । Desi, अकडुडिषति । Inten, अकडुडयते । यङ्लुक् । अकडुति or अकडुति । अर्धकत् ॥

Noun —कडुजलम् compound of कत् + जलम् ॥ The three roots चुड्ड अड्ड and कड्ड have द as penultimate. Therefore with the affix क्रिप् the forms would be च्युत् अत् and कत् respectively.

क्रीडु ३७३ विहारे । चिक्रीड ॥

373 ✓ Kridri, to play, to amuse oneself.

Pre क्रीडति । Per, चिक्रीड चिक्रीडतुः । I Fut क्रीडिता । Aorist, अक्रीडति । Caus क्रीडयति । Desi चिक्रीडयति । Inten चेक्रीडते । यङ्लुक् । चेक्रीडति । चेक्रीडि । Aorist अचेक्रीड ॥

तुडु (तूडु) ३७४ तोडने । तोडति । तुतोड । तूडु इत्येके ॥

374 ✓ Tudri, to split, to push; to injure.

Pre तोडति, तूडति । Per तुतोड or तूतूड । I Fut तोडिता, तूडिता । Aorist अतोडति, अतूडति । Caus तोडयति, तूडयति । Desi, तुतोडयति, तूतूडयति । Inten, तोतूडते, तूतूडते । यङ्लुक् । तोतूडति or तोतोडि ॥

हुडु ३७५, (हूडु) होड ३७६ गतौ । हुयात्-हूयात्-होयात् ॥

375 ✓ Hūḍri, 375. A ✓ Hudri, 376. ✓ Hodri, to go.

Pie हूडति । Per जुहूड । I Fut हूडिता । Bene हूड्यत । Aorist अहूडोत् Caus हूडयति । Aorist अजुहूडत् । Desi जुहूडिषति । Inten जाहूड्यते । Yun luk जाहूडाति or जाहूडति ॥

375A ✓ Hudri Pie होडति । Per जुहोड । I Fut होडिता । Bene हुड्यात् । Aorist अहोडोत् । Caus होडयति । Aorist अजुहोडत् ॥

376 ✓ Hodri Pie होडति । Bene हेड्यात् ॥

376 \ ✓ Handri 376 B ✓ Kadi These are not in the Siddhanta

रोड्ड (रोड्) ३७७ अनादरे ।

377 ✓ Randri to despise Pie - रोडति, रोडति ॥

रेड्ड ३७८, लोड्ड ३७९ उन्मादे ।

378 ✓ R dri, 379 \ L dri, to be foolish or mad Pre -रोडति, लोडति ॥

अड ३८० उद्यमे । अडति । आड । आडतु । आडु ॥

380 ✓ Adri, to try, to exert

Pie अडति । Per आड आडतु, आडु । I Fut अडिता । Aorist आडोत्, आडिष्टाम्, आडिषु । Caus आडयति । Desi अडिडिषति ॥

Noun अड 'the sting or tail of a scorpion' Hence 'sharp' अड 'specially sharp' The son of Vyndri is अडाडि ॥

लड ३८१ विलासे । लडति । डलयोर्लरयोश्चैकत्वस्य रणाल्ललतीति स्वाभ्यास्यः ॥

381 ✓ Lada, to dally, to sport, to play This is Ghatadi also

Pie लडति । Per लडाड । I Fut लडिता । Aorist अलाडोत्, अलडत् । Caus लडाडयति । Desi ललडिषति । Inten लालड्यते । यडलुक् - लालडोति । लालटि ॥

According to Kashiraswami and others, the ड and ल being interchangeable and so also ल and र we have the from ललति &c also

लल ३८२ ईप्साय म् ।

382 ✓ Lala, (to play, to sport, to dally), to desire This root is found in the Shiddhanta Kaumudi, in the sense of 'to desire' Mādhava says under लड . "Some read ✓ lala 1, sáyām after it Kashiraswami and Purushakṛta do not approve it as a separate root.

Pre. ललति । Caus. लालयति । Noun ललना ॥

कड ३८३ मदे । कडति । 'कडि' इत्येके । कण्डति ॥

383. ✓ Kada, to be proud.

Pie. कडति, कण्डति । Per. कडाड, कण्डड । I Fut कडिता, कण्डिता । Aorist अकाडोत् अकण्डोत्, अकण्डोत् । Caus कडाडयति, कण्डडयति । Desi चिकडिषति, चिकण्डिषति । Inten चाकड्यते । चाकण्डोति, चाकण्डि । Kashiraswami reads it as कडि and says 'according to Durgā it is कडे' This root is found in the Tuddāh al o VI, 86 The root कडि is ātmanepadi also I 302

गडि ३८४ बदनैकदेशे । गण्डति । इति टवर्गीयान्ताः ॥

384 ✓ Gadi 'to cheek' (?)

Pre गण्डति । Per जगण्ड, जगण्डतु जगण्डु । I Fut गण्डिता । Aorist अगण्डोत् अगण्डिष्टाम्, अगण्डिषु । Caus गण्डयति । Desi जिगण्डिषति । Inten जागण्ड्यते । Noun

गण्ड 'cheek' According to some the last five roots (including gunda) are incapable of conjugation. Nouns only are formed from them.

Here end the roots whose final is a letter of the palatal class

अथ पञ्चगोयान्ताः । तत्रानुदात्तेतः स्तोभत्यन्ताश्चतुस्त्रिंशत् ॥

Now we give the roots ending in a labial. Of these, thirty four up to ✓ Stubha are anudattat.

तिष्ठ ३८५, तेष्ट ३८६, छिट् ३८७, छेष्ट ३८८ चरणार्था । आद्योऽनुदात्त । क्षीरस्वामी त्वय सेडिति बभ्राम । तेपते । तितिपे । क्वादिनियमादिट् । तितिपिषे । तेप्ता तेप्स्यते ॥

The first of these roots is anudatta also and hence अनेद । Kshirasvāmi mistook it as सेद ॥

Thus Pe तेपते । Per तितिपे । Though this is anit, yet in the Second and First Person इट् would be added by the rule of kṛjādi (VII 2 13, S 2293) therefore, we have तितिपिषे and तितिपिषते &c. The First Future is तेप्ता । The Second Future is तेप्स्यते ।

In forming the Benedictive the following rule applies -

२३०० । लिङ्सिच्चावात्मनेपदेषु । १ । २ । ११ ॥

इकसमीपादल. परे भलादौ लिङात्मनेपदपरं सिद्धेत्येतौ कितौ स्तः । कित्वाङ् गुणः । तिष्ठ सीष्ट । तिष् सीयास्तम् । तिष् सीरन् । लुङि भला भलि (२२८९) इति सलोपः । अतिष् । अतिष्माताम् । अतिष्मत् । तेपते । तितिपे । तिष्ठिषे । तिष्ठिषाते । तिष्ठिषिरे । तिष्ठिषे । तिष्ठिषाते । तिष्ठिषिरे ॥

2300 After roots ending in a consonant, that adjoins a vowel of *iē* pratyāhara, the substitutes of *liṅ* (III. 3. 161) and *sich* (III 1 44) when they begin with a consonant of *jhal* pratyāhāra, are *liṅ*, when the ātmanepada affixes follow.

NOTE. - The sūtra consists of two words लिङ्सिच्चा and आत्मनेपदेषु, literally meaning "the affixes *liṅ* and *sich* in the Atmanepada" The other phrases, given in the above text must be supplied from the previous sūtras, to complete the sense. The *anuvṛtti* of the word सन्, that began with sūtra, I 2 8 does not extend further. As - भिस्सीष्ट 'may he break' and भुस्सीष्ट 'may he know.' अभिस्त 'he broke, अभुस्त 'he knew'.

Thus the root तिष् ends with a simple consonant, is preceded by इ a letter of *sk* pratyāhara, after this root the jhalādi affix सीष्ट of the Benedictive in the Atmanepada is treated like कित्, therefore there is no guṇa substitution of the vowel of the root before this affix. तिष् + सीष्ट = तिष् सीष्ट ॥

So also तिष् सीयास्ताम्, तिष् सीरन् ॥

Similarly in the Aorist we have अ+तिष्+रिषत्+त्, the ष of the Aorist being elided by VIII 2 26 S. 2281 = अतिष् । अतिष्माताम् । अतिष्मत् ॥

385. ✓Tipri, to sprinkle. This root is anit as it is included in the list of anit roots.

Pre तेपते । Per तितिपे । तितिपिषे । तितिपिषते । I Fut. तेप्ता । II Fut. तेप्स्यते । Imp तेपताम् । Imperf अतेपत् । Pote. तेपेत । Bene. तिप्सीष्ट, तिप्सीयास्ताम्, तिप्सीरन् ।

Aorist अतिपत्, अतिपुसाताम्, अतिपुसत । Caus तेपयति । Aorist अतितेपत् । Desi, तितिपुसते । Inten तेतिप्यते । Yanluk तेतिपीति or तेतिपि ॥

386 ✓Tepri Pre तेपते । Per तितेपे । I Fut तेपिता । II Fut तेपिष्यते । Imp. तेपताम् । Imper अतेपत् । Pote तेपेत । Bene, तेपिषीष्ट । Aorist अतेपिष्ट । Caus तेपयते । Desi तितेपिषते । Inten तेतिप्यते । यङलुक तेतिपीति or तेतिपि ॥

387 ✓Shtipri Pre स्तेपते । Per तिष्ठिपे । तिष्ठिपाते । तिष्ठिपिरे । I Fut स्तेपिता । Imperative स्तेपताम् Imper स्तेपत् । Pote स्तेपेत । Bene स्तेपिषीष्ट । Aorist अस्तेपिष्ट । Condi, अस्तेपिष्यत । Caus स्तेपयते । Desi तिस्तेपिषते or तिस्तिपिषते । The स is not changed to ष (see VIII 3 61 S 26.7) Inten स्तेपिष्यते । यङलुक स्तेपिपीति or तेष्टेपि । Ger स्तिपित्वा or स्तेपित्वा ॥

388 ✓Shtepri Pie स्तेपते । Per तिष्ठेपे । I Fut स्तेपिता । II Fut स्तेपिष्यते । Imperative स्तेपताम् Imper अस्तेपत् । Pote स्तेपेत । Bene स्तेपिषीष्ट । Aorist अस्तेपिष्ट । Condi अस्तेपिष्यत । Caus स्तेपयते । Desi तिस्तेपिषते । Inten, तेष्टेप्यते ॥

तेष्ट ३८६ कस्पने च ।

389 ✓Tepri, to tremble, shake. By the force of च it means also to sprinkle

Pre तेपते । Per, तितेपे । I Fut तेपिता । II Fut तेपिष्यते । Impera तेपताम् । Imper अतेपत् । Pote तेपेत । Bene तेपिषीष्ट । Aorist अतेपिष्ट । Condi अतेपिष्यत । Caus तेपयते । Desi तितेपिषते । Inten तेतेप्यते ॥

गलेष्ट ३९० दैन्ये । ग्लेपते ॥

390 ✓Glepri, to be poor Pre ग्लेपते । Per जिग्लेपे । I Fut ग्लेपिता । Bene, ग्लेपिषीष्ट । Aorist अग्लेपिष्ट । Caus ग्लेपयते । Desi जिग्लेपिषते । Inten जेग्लिष्यते ।

दुवेष्ट ३९१ कस्पने । वेपते ॥

391 ✓Tuvepri, to shake, to tremble.

Pie वेपते । Pei विवेपे । I Fut वेपिता । Aorist अवेपिष्ट । Caus वेपयति (The Causative is Parasmaipadi because the verb has the sense of motion I 3 87, S 2753) Desi विवेपिषते । Inten वेवेप्यते ॥

Nouns वेपयुः 'trembling' (III 3 89 S 3267 because of दु) । विपिनम् (Un. II 52), वेपन' (with युच III 2 148 S. 3128)

केष्ट ३९२ गेष्ट ३९३, ग्लेष्ट ३९४ च । चात्कम्पने गतौ च । सूत्रत्रिभा रपेक्षिति स्वामी । मैत्रेयस्तु चकारमन्तरेण पठित्वा कम्पन इत्यपेक्षत इत्याह । ग्ले गार्थभेदात्पुनः पाठः ॥

392 ✓Kepri, 393 ✓Gepri, 394. ✓Glepri, to tremble, and to move. By the force of च, both the senses of trembling and moving are taken. This is done by yoga vibhāga according to Swāmi According to Maitreya, the sense of trembling would be understood by context even without च । His meaning is that these roots could well have been read with ✓वेप, but they are not done, because traditionally they are read separately. The ✓Glep is repeated because it has a different meaning here

Pre केपते । Pei चिकेपे । I Fut केपिता । Bene केपिषीष्ट । Aorist अकेपिष्ट । Caus केपयति (I 3 87 S 2753) Desi चिकेपिषते Inten केकेप्यते ॥

393 ✓Gepri Pre गेपते । Per, जिगेपे । I Fut गेपिता । Bene, गेपिषीष्ट । Aorist, अगेपिष्ट Caus गेपयति । Desi जिगेपिषते । Inten, जेगिष्यते ॥

394. ✓ Glepri Pre ग्लेपते । Per. ग्लिसेये । I Fut. ग्लेपिता । Bene ग्लेपिषीष्ट । Aorist—अग्लेपिष्ट । Caus ग्लेपयति । Desi ग्लिग्लेपिषते । Inten ग्लेग्लेप्यते ॥

मेपृ ३६५, रेपृ ३६६, लेपृ ३९७, धेपृ ३९८ गतौ ।

395. ✓ Mepri, to move According to Maitreya it means 'to serve, to attend upon' The reading of Kāśīasvāmī is mepri, repri, lepri gatau But Maitreya reads it as mepri lepri sevane, repri playagatau Some texts have लेपृ and धेपृ ॥

Pre मेपते । Per मिसेये । I Fut. मेपिता । Bene मेपिषीष्ट । Aorist अमेपिष्ट । Caus मेपयति । Desi मिमेपिषते । Inten मेमिप्यते ॥

396. ✓ Repri, to go According to Maitreya it means 'to leap, jump swim' Pre रेपते । Per रिरेये । I Fut. रेपिता । Bene रेपिषीष्ट । Aorist अरेपिष्ट । Caus. रेपयति । Desi रिरेपिषते । Inten. रेरेप्यते ॥

397. ✓ Lepri, to go, move

Pre लेपते । Per लिसेये । I Fut. लेपिता । Bene लेपिषीष्ट । Aorist अलेपिष्ट । Caus लेपयति । Desi लिसेपिषते । Inten लेलिप्यते ॥

398. ✓ Dhepri, Pie धेपते । Per दिधेये । I Fut. धेपिता । Aorist अधेपिष्ट । Caus. धेपयति । Desi दिधेपिषते । Inten देधेप्यते ॥

अपृष ३९९ लज्जायाम् । अपते ॥

The Present is अपते । In forming the Perfect, the following rule applies

२३०१ । तृफलभजत्रपश्च । ६ । ४ । १२२ ॥

यथामते एकरोऽभ्यासलोपश्च स्यान्किंति लिटि सेटि यलि च । जेये । जेपाते । जेपिरे कटित्वादिङ्वा । जयिता-जप्ता । जपिषीष्ट-जप्षीष्ट ॥

2301 ए is substituted for the अ of तु, फल, भज and जप, and the reduplicate is elided, when the affixes of the Perfect having an indicative क् (or ङ्) follow, as well as when यल with the इट् augment follows.

Thus (तेरतुः, तेक, तेरिच, फेलतु, फेलु, फेलिच, भेजतु, भेजु, भेजिच), जेये, जेपाते, जेपिरे ॥ Note — In the case of तु the rule applies to the अ obtained by Guna, contrary to VI 4 126, in फल and भज the rule, that no different substitute should be in the reduplicate, is not adhered to, and in जप the च does not stand between the two simple consonants.

The root ✓अपृष being exhibited with an indicative क् shows that the addition of the augment इट् is optional (VII 2 44 S. 2279 and VII. 2 15 S. 3025). Thus the First Future is जयिता or जप्ता । Benedictive जपिषीष्ट or जप्षीष्ट । The indicative ङ् shows that the feminine noun from this root is formed by जङ् (III. 3. 104 S. 3281). As जपा ।

399. ✓ Trapūṣh, to be ashamed, abashed.

Pre. जपते । Per. जेये । I Fut. जयिता or जप्ता । II Fut. जयिष्यते or जपस्यते । Imperative जपताम् । Imper. जपयत । Pote. जपेत । Bene जपिषीष्ट or जप्यषीष्ट । Aorist अजपिष्ट or अजपत । Condi. अजपिष्यत or अजपस्यत । Caus जपयति । Aorist अतिजपत् । Being a Ghaṭṭādi root also (see 859) it is mit (VI. 4 92 S. 2568) and hence the shortening in the Causative Desi तिजपिषते, or तिजप्यते । Inten ताजप्यते । यङ् लुक्, ताजपीति or ताजपि ॥ Past Part. Pass. जप्ता । Past Part. Act

अपत्यम् । Ger अर्पित्वा or अर्पत्वा । Infin अर्पितुम् । अर्पतुम् । Nouns अर्पणपिण्डः (III 2 116 S 3116) अर्पु 'Tin

कपि ४०० चलने । कम्पते । चकम्पे ॥

400 ✓ Kapi, to move, to tremble

Pie कम्पते । Per. चकम्पे । I Fut कम्पिता । Caus कम्पयति । (I 3 87 S 2753)

Desi चिकम्पयते । Inten चाकम्पयते । Nouns — कम्प (III 2 167 S 3147)

कम्पनः (III 2 148 or 149 S 3128 or 3129) कपि. (Un IV 144) वृषाकपि. "Vishnu or Rūdra" कपिल (See however Un I 55)

रखि ४०१, लखि ४०२, अखि ४०३ शब्दे । ररम्बे । ललम्बे । आनम्बे ॥

401 ✓ Rabi, 402 ✓ Labi, 403 ✓ Abi, to sound

401 ✓ Rabi, Pie रम्बते । Per ररम्बे । I Fut रम्बिता । Aorist अरम्बिष्ट । Caus रम्बयते । Desi रिरम्बयते । Inten रारम्बयते । यङ्लुक् । रारम्बीति or सरम्पति । Imperfec अरारन् । Noun हेरम्बः ॥

402 ✓ Labi, to sound Pre लम्बते । Per ललम्बे । I Fut लम्बिता । Aorist अलम्बिष्ट । Caus लम्बयते । Desi. लिलम्बयते । Inten लालम्बयते ॥

403 ✓ Abi, to sound Pre अम्बते । Per आनम्बे । I Fut अम्बिता । Caus अम्बयति Aorist आम्बिष्ट । Desi अम्बिष्यते । Nouns अम्बक. "The father of the three worlds," अम्बरीषः । अम्बा 'mother'

लखि ४०४ अवसंसने च ।

404 ✓ Labi, to hang down, hang from, 'to dangle'

Pre लम्बते । Per. ललम्बे । I Fut लम्बिता । Nouns . अलाङ्ग with the negative अ, and affix ऊ under Un 1 87 It means gourd

कबृ ४०५ वर्णे । चकबे ॥

405 ✓ Kabri, to color Pre. कबते । Per चकबे । I Fut कबिता । Aorist.

अकबिष्ट । Caus काबयति । Aorist अकबायत् । Desi चिकबिषते । Inten चाकब्यते । यङ्लुक् । चाकपि । Nouns कबरः । कबरी or कबरा. (IV 1 42 S. 500) कर्बुरः ॥

क्लीबृ ४०६ अघाष्टये । चिक्रीबे ॥

406 ✓ Klībri, to be impotent Pre क्रीबते । Per चिक्रीबे । I Fut क्रीबिता ।

Aorist अक्रीबिष्ट । Caus क्रीबयति । Aorist अक्लीबयत् । Desi चिक्रीबिषते ।

क्षीबृ ४०७ मदे । क्षीबते ॥

407. ✓ Kshibri, to be drunk or intoxicated.

Pre. क्षीबते । Per चिक्षीबे । I Fut क्षीबिता । Caus. क्षीबयति, Aorist अक्क्षीबयत् ।

Desi चिक्षीबिषते । Noun : क्षीबः ॥

शीभृ ४०८ कस्थने । शीभते ॥

408 ✓ Śībhri, to boast.

Pie. शीभते । Per, शिश्रीभे । I Fut. शीभिता । Caus शीभयते । Aorist अशिशीभत् ।

Desi. शिश्रीभिषते । Inten. शोशीभ्यते । यङ्लुक्, शोशीब्धि । (त changed to ध by VIII. 2. 40. S. 2280, and भ changed to ष by VIII. 4. 53. S. 52). Noun शीभरः ॥

चीभृ ४०९ च ।

409. ✓ Chibhri, to boast, This is read separately because some read

✓ अभि instead. Pre चीभते । Per. चिचीभे । I Fut. चीभिता । Aorist अचीभिष्ट ॥

रेभृ ४१०, अभि ४११, रभि ४१२ शब्दे । रिभे । 'अभिरभी' क्वचि-
त्यद्येते । अभते । रभते ॥

410 ✓ Rabhi, to sound, to make noise, to low like a cow Some read it
as ✓ अभि and ✓ रभि ॥

Pre रेभते । Per रिभे । I Fut रेभिता । Aorist अरेभिष्ट । Caus रेभयते । Desi.
रिरेभिषते । Inten ररिभ्यते ॥

411 ✓ Abhi, to sound

Pre अभते । Per आनम्भे or अभमाचक्रे (Q) I Fut अभमिता । Aorist आभिष्ट ।
Caus अभयते । Desi आभिषते । Nouns 'अम्भ' । अभिम्भ ॥

412 ✓ Rabhi, (to sound, to bellow, to low as a cow) To obstruct To
stop Pre रभते । Per ररम्भे । I Fut ररिमिता । Aorist अररिभिष्ट ॥

ष्टभि ४१३, स्तभि ४१४ प्रतिबन्धे । स्तम्भते । उत्तम्भते । उदः स्या-
स्तम्भो—' (११८) इति पूर्वसवर्णः । विस्तम्भते । 'स्तम्भे' (२२७२) इति षत्व तु
न भवति । शनविधौ निर्विष्टस्य सौत्रस्यैव तत्र ग्रहणात् । तद्वीज तु—'स्यास्तम्भोः—'
(११८) इति पूर्वर्गीयोपधपाठः 'स्तम्भे' (२२७२) इति तवर्गीयोपधपाठश्चेति माधवः ।
क्वचिदस्य टकार औपदेशिक इत्याहुः । तन्मते षम्भते । टष्टम्भे ॥

413 ✓ Shtabhi, to stop, hinder, paralyse, benumb

Pre स्तम्भते । Per तस्तम्भे । I Fut स्तम्भिता । Aorist अस्तम्भिष्ट । Caus स्तम्भयते
The desiderative of this is तिष्टम्भयिषति । Desi तिस्तम्भयते । Inten तास्तम्भयते ॥

With the Preposition ut, the form is उत्तम्भते (See VII 4. 61 S 118)
With चि we have विस्तम्भते । Here च is not changed to च because the sūtra
VIII. 3 67 S 2272 applies to ✓ स्तम्भ as exhibited there with न, namely to
the sūtra root that takes the vikarana षु by III 1 82 and not to the present
root स्तम्भ । The reason of this is that in the sūtra VIII 4 61 S 118 the root
is exhibited as स्तम्भ with a labial nasal, while in VIII 3 67 S 2272 the root is
exhibited with a dental nasal. This is the opinion of Madhava. Some say the
ट of ष्टम्भ is original. According to them the conjugation is Pre. ष्टम्भते Per.
टष्टम्भे ॥

414. १ Skabhi, to stop, hinder

Pre स्कम्भते । Pre चस्कम्भे । I Fut स्कम्भिता । Aorist अस्कम्भिष्ट । Caus
स्कम्भयते । Desi चिस्कम्भयते । Inten चास्कम्भयते । Past Part. Pass स्कम्भितः
स्कम्भितः । Past Part Act. स्कम्भितवान् ॥

जभ (जभी) ४१५, जुभी ४१६ गात्र विनामे ॥

415. ✓ जभ (जभी) 'to copulate' Some read it as जभि । This root inserts
a penultimate nasal by the following

२३०२ । रधिजभोरधि । ७ । १ । ६१ ॥

यतयोर्नुमागम स्यादधि । जभते । जजम्भे । जमिता । जजम्भिष्ट । जुम्भते । जजुम्भ ॥

2302 The augment 'num' is added after the root-vowel in
'radh' and 'jabh,' before the affixes beginning with a vowel

NOTE—Thus रन्धयति, रन्धकः, साधुरन्धी, रन्धो वर्तते । जम्भयति, जम्भकः, साधुजम्भो
'जम्भजम्भम्, जम्भो वर्तते । Though the वृद्धि rule is subsequent, it is superseded by

the augment Why do we say 'before an affix beginning with vowel ? Observe रद्धा, जभ्यम् ॥

Pie जम्भते । Per जजम्भे । I Fut जम्भिता । II Fut जम्भिष्यते । Imper जम्भताम् । Imperf अजम्भत । Pot जम्भेत । Bene जम्भिषीष्ट । Aorist अजम्भिष्ट । Condi अजम्भिष्यत । Caus जम्भयते or ति । Aorist अजजम्भत । Desi, जिजम्भिषते । Inten जजम्भ्यते (III 1 24 S 26 35 and VII 4 86 S 2638), यङ लुक्, जज्जभोति, or जज्जब्धि । Dual जज्जब्ध । Pl जज्जम्भति । Noun जम्भ tooth Maitreya makes it ant as जब्धम् ॥

416 ✓ Jribhi, 'To copulate,' ('To gape, yawn') Pre जुम्भते । Per जजुम्भे । Fut जुम्भता । Aorist अजुम्भिष्ट । Caus जुम्भयते or ति । Aorist अजजुम्भत् । Desi जिजुम्भषते ॥

शल्भ ४१७ कथने ।

417 ✓ Śalbha, 'To praise' 'to boast' Pie शल्भते । Per शशल्भे । I Fut शल्भिता Aorist अशल्भिष्ट । Caus शल्भयते । Desi शिशल्भिषते । Inten शाशल्भ्यते ॥

वलभ ४१८ भोजने ।

418 ✓ Valbha, 'To eat.' This root begins with the dento labial व ॥

Pre वल्भते । Per ववल्भे । I Fut वल्भिता । Aorist अवल्भिष्ट । Caus वल्भयति । It is always Parasmaipadi, because it means to eat (I 3 87 S 2753) Desi विवल्भिषते । Inten वावल्भ्यते ॥

गल्भ ४१९ धाढ्ये ।

419 ✓ Galbha, To be bold or confident, or arrogant

Pie गल्भते । Per जगल्भे । I Fut गल्भिता । Aorist अगल्भिष्ट । Caus गल्भयते । Desi जिगल्भिषते । Inten जागल्भ्यते । Noun जगल्भ. 'daring, brave audacious' ॥

अम्भु ४२० प्रमादे । तालव्यादिर्दन्त्यादिश्च । अम्भते । स्रम्भते वा ।

420. ✓ Śtambhu, To be careless, negli ent, to er The root begins with the palatal श, but with the dental स according to Chandra Swāmi having given both, adds स्रम्भु also

Pie अम्भते । Per श्रम्भे । I Fut स्मिता । Aorist अश्रम्भिष्ट । Caus अम्भयते । Desi शिश्रम्भिषते । Inten शाश्रम्भ्यते । Past Part Pass. अस्मितः । Past Part. Act अस्मितवान् ॥

शुभु ४२१ स्तम्भे । स्तोभते ।

421 ✓ Śtubhu, To stop, paralyse Pre स्तोभते, with वि, विष्टोभते । Per शुष्टुभे । I Fut स्तोभिता । Caus स्तोभयते । Desi तुस्तोभिषते or तुस्तुभिषते । Inten तोस्तुभ्यते । Past Part. Pass स्तुभितः or स्तुब्धम् । Past Part Act स्तुभितवान् । Ger. स्तुभित्वा or स्तोभित्वा (I 2. 26 ' 2617)

Here end the thirty, ur roots ending in a labial and which were Atmanepads.

Now we give Parasmaipadi roots ending in a labial

422 गुप् रक्षणे 'to protect' In its conjugation the following sūtra applies.

२३०३ । गुप्धूपविच्छिपणिपनिभ्यः आयाः । ३ । १ । २८ ॥

यभ्य आयाप्रत्ययः स्यात्स्वार्थे । 'गुगन्त' (४९८६) इति गुण ॥

2303. The affix आय comes without changing the sense, after गुप् 'to protect,' धूप 'to heat,' विच्छ 'to approach,' पण 'to praise' and यन 'to praise.'

NOTE —Thus गोपायति 'he protects', धूपायति 'he heats', so also, विष्कायति पश्यायति, and पनायति.

NOTE —The verb पण् being read along with पन् 'to praise,' has here the sense of praise only, so that the affix does not come after the verb पण् when it means 'to make a contract', as ग्रन्थ्य पणते, सवसस्य पणते

NOTE —The verbs in आय do not take Atmaepada affixes, as there is no indicator letter to show that

Thus गुण् + आय । Now applies S 2189 and we get the guna of उ, as, गोपाय । This is now the root, for it gets the designation of Dhātu or root by the following sūtra

२३०४ । सनाद्यन्ता धातवः । ३ । २ । ३२ ॥

सनादय कर्मेणिङन्ताः प्रत्यया अन्ते येवा ते धातुसंज्ञाः स्युः । धातुस्त्वान्तद्वयोः । गोपायति ।

2304 All the words ending with the affixes सन् and the rest are called Dhātus

NOTE :—This extends the sphere of Dhātus or roots already defined in sūtra I 3 1 These roots may be called derivative roots. They are separate independent roots, and have all the functions of a root, as taking tense affixes &c as shown in the above examples Thus चिक्तीर्षा 'to wish to do,' कारि 'to cause to do,' चेक्षिष्य 'to do repeatedly' are separate roots and not the same as कृ, 'to do', and thus take शप् &c

The stems that take the affixes beginning with सन् and ending with णिक्, namely, the following 1 सन् (III 1 5,6,7) 2 क्वाण् (VII 1 8) 3 काम्यण् (III 1 9), 4. क्यङ् (III 1 11) 5 क्यण् (III 1 13) 6 णिङ् (III 1 20) 7 णिच (III 1. 21), 8 यङ् (III 1 22) 9 णिच् (III 1, 25) 10. यङ् (III 1 27), 11 आय (III. 1. 28), 12 ईयङ् (III 9 29), and 13 णिक् (III 1. 30) are called also roots Being roots they are conjugated in लट्, लिट् &c.

Thus ✓ गोपाय । Pres गोपायति । In forming the Perfect, the following sūtras apply :—

२३०५ । आयादय आर्द्धधातुको वा । ३ । १ । ३९ ॥

आर्द्धधातुकविवक्षाणमायादयो वा स्युः ॥

2305. The affixes आय and those that follow it, (i.e. क्यङ्, ईयङ् and णिक्) are optionally added, when it is desired to express 'one' self with an ārdhahātuka affix.

NOTE —Thus ता 3rd, sing. of the Future is an ārdhahātuka affix It is optional to retain the āya of gopāya before this affix So we have गोपायिता of गोप्ता 'he will protect' So also कर्त्तिता or कर्त्तीयिता, कर्मिता or कामयिता.

But for this sūtra, the affixes आय &c would have come *always* even when ārdhahātuka affixes were to be applied. This makes it *optional*. Therefore the proper ārdhahātuka affixes should be applied when we retain आय &c, and when we do not retain them. Thus the ārdhahātuka लिङ् (III 3, 95) will be employed in forming the feminine noun from the simple root, but the ārdhahātuka क् (III. 3 102) will be employed in forming the feminine when आय &c. are retained. Thus गुप्तिः or गोपाया.

२३०६ । कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि । ३ । १ । ३५ ॥

कास्, धातोः प्रत्ययान्तेभ्यश्चाम्स्याल्लिटि न तु मन्त्रे ॥

+ कास्यनेकाक्षप्रत्ययं कर्तव्यम् + ॥ मन्त्रे प्रत्ययग्रहणमपनीय तत्स्थानेऽनेकाक्ष इति वाच्य-
मित्यर्थः ॥

2306 काम् is the affix of the verb कास् 'to cough,' and of those roots that are formed by affixes (i.e. the derivative verbs), when लिट् follows, except in the Mantra

NOTE —This forms the Periphrastic Perfect The perfect of कास् will be कासाम्, after which the terminations of the Perfect are all elided (II 4 81) and instead, the perfect tense of the auxiliary verb भू or अय or ऊ is added As कासाचक्रे 'he coughed', चोरयामास 'he stole' So also लोलूपाचक्रे

This rule however does not apply to the Vedas, as ऊच्यते नानाव Rig Veda I 79, 2

Vart —This rule only applies where the root is polysyllabic consisting of more than one vowel, as चुलुप्पाञ्चकार, दरिद्राञ्चकार । The force of this vārtika is that even of non-derivative roots, the Perfect will be formed periphrastically if the root consists of more than one syllable In fact, the vārtika would substitute the word anekāchah in the room of pratyayāt The sūtra would then run thus : kāsanekechām amantre liti 'काम् is added to the root kās and to roots of more than one syllable in the Perfect, but not in the Vedas'

२३०७ । आर्द्धधातुके । ६ । ४ । ४६ ॥

इत्यधिकृत्य ॥

2307 From this upto VI 4 68 inclusive, is always to be supplied "before an affix called ārdhādhātuka (III 4 114 &c)"

NOTE:—This is an adhikāra sūtra and extends upto VI 4 69 (exclusive) In all the sūtras upto VI 4 68 should be supplied the phrase "before an affix called ārdhādhātuka." Thus VI 4 48 teaches "the अ standing at the end of a verbal stem is elided" To complete the sense we should add "before an ārdhādhātuka affix" Thus the final अ of the verbal stem चिकीर्षि is elided before the ārdhādhātuka affix लृ, as चिकीर्षि लृ, जिह्वीर्षि लृ but the final अ is not elided before a sārvadhātuka affix, as the अ of भव in भवति, भवतः । The Zuk elision of अर्प after roots of अर्द्धादि class, implies that there is never loss of अर्प ॥

Kartikā —अतो लोपो यलोपश्च णिलोपश्च प्रयोजनम् ।

आल्लोप ईत्वमेत्यं च चियवद्भावश्च संयुटि ॥

The following purposes are served by this sūtra, i.e. an ārdhādhātuka affix causes the following special changes (1) अतोलोपः—The elision of अ of a stem, as shown above, in चिकीर्षिता, चिकीर्षितुम्, (2) यलोपश्च, । The elision of य by V 4, 49, 50: as जेमिद्विता, जेमिद्वितुम्, जेमिद्वितव्यम् from जेमिद्वि the intensive stem Before Sārvadhātuka, we have जेमिद्विते, जेच्छित्वते । (3) णिलोपश्च प्रयोजनम् । The elision of णि by VI 4. 51, as कारणा कारणा पाच्यते (पाचि+यक्+ते=पाच्+य+ते), वाच्यते । In Sārvadhātuka, पाचयति, याजयति, कारयति, हारयति । (4) आल्लोपः, the elision of आ, VI. 4 64—as ययतु ययुः, ययतुः, ययुः । In Sārvadhātuka, यान्ति, वान्ति (5) ईत्वम्—The substitution of long ई for आ in some roots, VI 4 65 as धीयते, दीयते, in Sārvadhātuka अदाताम्, अधाताम् (6) यत्वम्—The substitution of य for आ, VI 4 68,

as स्नेयात्, स्नेयात्, in Śārvadhātuka, स्नायात्, स्नायात् । This is confined to the Precative (Aorist) (7) चिपवद्भावश्च मीमुटि, the treatment of the Precative like Aorist Passive in लिप् by VI 4 62 as कारिषीष्ट, हारिषीष्ट । In Śārvadhātuka क्रियेत, क्रियेत ॥

२३०८ । अतो लोपः । ६ । ४ । ४८ ॥

आर्धधातुकोपदेशकाले यदकारान्त तस्याकारस्य लोपः स्यादार्धधातुके परे । गोपायां चकार । गोपायां अभूव । गोपायामास । जुगोप । जुगुपत् । ऊदित्वाहृद । जुगोपिष जुगोप्य । गोपायित गोपित गोप्ता । गोपाय्यात् गोप्यात् । अगोपायोत् अगोपोत् अगोपसीत् ॥

2308 The अ standing at the end of a stem is elided before an ādhadhātuka affix.

NOTE.—Thus चिकीर्षिता चिकीर्षितुम्, and चिकीर्षितव्यम्, from the Desiderative stem चिकीर्ष । So also धिनुन्, and कृणुत from the roots धिस्व and कृण्व् thus धिस्व+उ (III 1 80) = धिन्+अ+उ (III 1 80) = धिन्+उ (अ being elided before the ādhadhātuka उ) = धिनु, the 3rd Personal dual of it is धिनुत् । The addition of अ by III 1 80 and its subsequent elision by the present sūtra, may appear a redundancy, but the elided अ being sthānivat, prevents guna of धि । So also कृणुत । See sūtra III 1 80. Why do we say ‘the अ is elided’? Observe वेत्ता, स्तोता here अ and उ have not been elided Why do we say ‘अत् with a त्’? The long अत् will not be elided as यात्ता, वात्ता । Why do we say ‘before an ādhadhātuka’? Before Śārvadhātuka there will be no elision of अ nor before a Taddhita as वृक्षत्वम् and वृक्षता ॥

Id. — The elision of such अ takes place even to the supersession of the subsequent rules relating to Vriddhi and lengthening As चिकीर्षकः, लिङ्गार्थकः विकीर्षते and जिहीर्यते ॥

Thus गोपाय+आम+अकार=गोपायाचकार or गोपायां अभूव । or गोपायामास ॥

The affix आय being optional before लिट (III 1 31 S 2305) we have the alternative forms जुगोप, जुगुपत् । The root गुप् has an indicatory ऊ and so the णट् augment is optional (VII 2 44 S 2279) As जुगोपिष or जुगोप्य ॥

The लुट् is गोपायिता or गोपिता or गोप्ता । The लिङ् is गोपाय्यात् or गुप्यात् । The लृङ्, is अगोपायोत्, or अगोपोत् or अगोपसीत् ॥

गुप् ४२२ रक्षणे ।

422 ✓ (Gupā, to protect Pro गोपायति । Per जुगोप । जुगुपत् । जुगोपिष or जुगोप्य । जुगुपिष or जुगुप्य । I Fut गोपिता or गोपात् । II Fut गोपिष्यति or गोप्यति । Imperative गोपायतु । Imper. अगोपायत् । Pote गोपायेत् । Bene. गुप्यात् । Aorist अगोपसीत् or अगोपोत् । Condi. अगोपिष्यत् or अगोपस्यत् । Caus. गोपयति Aorist. अजुगुपत् । Desi. जुगुपसति or जुगुपिषति or जुगोपिषति । Inten. गोपुष्यते । This Yāñ. is never elided Past Part. Pass. गुप्तः Ger गुप्स्वा or गोपित्स्वा or गुपित्स्वा । (I 2 26 S 2617) Adj गोप्यम् । Noun गुप्ति ॥

✓ (Gupa To protect Pro गोपायति । Per गोपायां अकार । I Fut गोपायिता । II Fut. गोपायिष्यति । Imperative गोपायतु । Imper. अगोपायत् । Pote गोपायेत् । Bene. गोपाय्यात् । Aorist अगोपायोत् । अगोपायिष्टाम । Condi. अगोपायिष्यत् । Caus. गोपाययति । Aorist अजुगोपायत् । Before the ādhadhātuka, the अ being always elided, the root becomes ag lopi (VII 4, 93, S 2316,) and so VII. 4 1 S. 2314 does not

apply Desi जुगोपायिषति । There will be no yan as the root is of more than one syllable Pas. Part Pass गोपायित । Ger गोपायित्वा । Adj गोपाय्यम् ॥

धूप ४२३ संतापे । धूपायति । धूपाया चकार । दुधूप । धूपायितासि । धूपायितामि ॥

423 ✓ Dhūpa, to heat or to be heated This is conjugated doubly like गुप् । Pre धूपायति । Per धूपायाचकार । दुधूप । I Fut धूषिता धूपायिता । Bene धूपाय्यात् । Aorist अधूपायीत् । अधूपेत । Caus धूपयति । Desi दुधूपिषति । Inten दोधूप्यते ॥

जप ४२४, जरुप ४२५ व्यक्तायां व, चि । 'जप' मानसे च ॥

424 ✓ Japa, To mutter to utter in a low voice or repeat internally Pre जपति । Per जजाप । जेषतु । I Fut जपिता । Aorist अजायीत् or अजपेत । (VII 2' 27 S 284) Caus जापयति Aorist अजीजपत् । Desi जिजपिषति । Inten जज्जप्यते । Yan luk जज्जपेति or जज्जपि । Adj जप्यम् । Nouns जप । जज्जपूक 'an ascetic' (III 2 166 S 3146)

425 ✓ Jalpa, To murmur, speak Pre जल्पति । Per जजल्प । I Fut जल्पिता । Caus जल्पयति । Desi जिजल्पिषति । Inten जाजल्पते । Noun जल्पाक F जल्पाकी ॥

चप ४२६ सान्त्वने ॥

426 ✓ Chapā, To console, soothe. Pre चपति । Pre चचाप । चेषतु । चेषु । I Fut, चपिता । Aorist अचायीत् । Caus चापयति । Desi चिचपिषति । Inten चाचप्यते । Nouns —चप 'a tree' according to Mātreyā and 'bamboo' according to Dandanath चापम् 'bow' (IV 3 153 S 1530)

षप ४२७ समवाये । समवायः सबन्धः सम्यगवबोधो वा । सपति ॥

427 ✓ Shapa, 'To connect, to know completely Samaviya means 'connection,' or 'thorough understanding' Pre सपति । Per ससाप । I Fut सपिता । Aorist असपेत् । Caus सापयति Aorist असोषपत् । Desi सिसपिषति । Inten सासप्यते । Nouns सप्ति 'a yoke,' 'a horse' सप्त 'seven'

427 A ✓ Shaana, 'To connect' Sākatāyana and Kṣhinasarma give this root Pre सञ्चति । Noun सञ्चिव ॥

रप ४२८, लप ४२९ व्यक्तायां वाचि ।

428 ✓ Rapa, To speak distinctly Pre रपति । Per राप । I Fut रपिता । Aorist अरायीत् । Caus रापयति । Desi रिरपिषति । Inten रारप्यते । Adj राप्य । (III 1 126 S 2887) Noun रिपु 'an enemy' (Un I 26)

429 ✓ Lapi, To speak distinctly Pre लपति । Per लनाप । I Fut लपिता । Aorist अलायीत् । Caus लापयति । Aorist अलीनपत् or अललापत् । Desi लिलपिषति । Inten लालप्यते । Adj लाप्यम् ॥

चुप ४३० मन्दायां गतौ । चोपति । चुषेप । चोपिता ॥

430 ✓ Chupa To move slowly, creep or steal along Pre चोपति । Per चुषेप । I Fut चोपिता । Aorist अचोयीत् । Caus चोपयति । Aorist अचूचुपत् । Desi चुचुपिषति or चुचोपयति । Inten चोचुप्यते । यङ्लुक्, चोचुपीति or चोचोपि । Ger चुपित्वा । चोपित्वा । (I 2 36 S 2617) Nouns चोपन । चोपक । चुपम् ॥

तुप ४३१, तुम्प ४३२, त्रुप ४३३, त्रुम्प ४३४, तुफ ४३५, तुम्फ ४३६, त्रुफ ४३७, त्रुम्फ ४३८, हिंसार्थाः । तेपति । तुतेप । तुम्पति ।

तुतुम्प । तुतुम्पतु । सयोगात्परस्य लिटः किञ्चाभावाच्चलोपो न । 'किञ्चादिशिवि' (२२५६) इति किञ्चाच्चलोपः । तुप्यात् । 'प्राप्तुम्पतौ गवि कर्तरि' इति पारस्करादि-
गणो पाठात्सुट् । प्रस्तुम्पति गौः । शित्पोनिर्देशात्सुट् लुकि न । प्रेतोतुम्प्येति ।
प्रापति । जुम्पति । तापति । तुम्पति । ज्ञोपति । जुम्पति । इहाद्यौ द्वौ पञ्चम-
षष्ठी च लोरेफाः । अ-ये सरेफाः । आद्याश्चत्वारः प्रथमान्ताः । ततो द्वितीयान्ताः ।
अष्टावप्पकारधन्तः ॥

431 ✓ *tupa*, To injure, to hurt Per *तोषति* । Pre *तुतोष* । I Fut *तोषिता* ।
Aorist *अतोषीत्* । Caus *तोषयति* । Desi *तुतोषिष्यति* । Inten. *तोषतुष्यते* । Ger. *तोषित्वा* or
तुषित्वा ॥

432 ✓ tumpa, To injure, to hurt. Pre तुम्पति । Per तुतुम्प । तुतुम्पतुः । I
 Present तुम्पिता । II Fut तुम्पिष्यति । Imperative तुम्पतु । Imper अतुम्पत् । Pote तुम्पेत
 D^{ue} तुम्पात् । Aorist अतुम्प्यीत् । Condi अतुम्भिष्यत् । Caus तुम्पयति Aorist अतुतुम्प्यत्
 D^{es} तुतुम्पिष्यति । Inten. तौतुम्प्यते । यत्तु तौतुम्प्यीति or तौतुम्पिषि । तौतुम्पतु ॥

433 ✓ trupa, To injure, to hurt Pre जीर्षत् । Per सुजीर्ष । I Fut जीर्षित
Aorist अजीर्षीत् । Caus जीर्षयति । Des: सुजीर्षयति । Inten तीर्षयते ॥

434 ✓ trampa, To injure, to hurt Pre वृम्यति । Per तनुम्य । I Fut वृम्यता
Bene वृम्यात् । Aorist अतनुम्यीत् । Caus वृम्ययति । Aorist अतनुम्यत् । Desi. तनुम्यति
Inten तोवृम्यसे ॥

435 ✓ tumpha, To injure, to hurt Pre ताफति । Par. तुतोफ । I Fat तो-
फिता । Imperative तोफतु । Imper असोफत् । Pote तोफेत । Bene तुफयात् । Against अतो
फोत् । Caus तोफयति । Des. तुतोफिषति । Inten तोतुफयते ॥

436 ✓ triumph, To injure, to hurt Pre तुम्फति। Per तुतुम्फ। I Fut तुम्फिता।
Aorist अतुमफीत्। Caus तुमफयति। Desi तुतुम्फिक्रति। Inten तेतुम्फयते॥

437 ✓trupha, To injure, to hurt Pr. चुफति । ओफति । Per तुत्रोफ । I
Fut चुफिता । Aorist अत्रोफत् । Caus ओफयति । Des. तुचुफिष्यति । Inten तोत्रफ्यते

438 ✓trumphta, To injure, to hurt Pie चु मफति । Per तुचमफ । Fu
चुमफति । Aorist अचु मफति । Caus चु मफयति । Des। तुचु मफियति । Inten ताचु मफयते ॥

NOTE -The nasal in the above roots is not elided in the Perfect, because the affixes are here added to a root ending in a conjunct consonant, and so they are not क्त (I 2 5 S 2242). Therefore we have the forms कृत्यम् &c. For the rule of elision of न् (VI 4 24 S 415) applies to kit or nit affixes.

In the Benedictine, the affixes being kit by III 4 101 S 2216, there is elision of the nasal (VI 4 24 S 415) Thus सुय्यात् from सुय्य ॥

When preceded by π the root π adds a sibilant in its beginning, because of the following *vartika* to be found in the Paraskaradi class (VI. 1. 157 S 1071):—

Gana Vartika —The augment सुद् is added to the root लुप् when preceded by the preposition प्र provided the agent of the action is a cow. Thus प्रलुप्यति गौः (प्रलुप्यति इति पक्षे तिब्रह्मे सुद् Padamanjari)

Since the root is exhibited in the above Vārtika as तुम्यते with शित्, therefore when this root is conjugated in प्रकृत the sibilant is not added (VII. 2. 10 S 2246). Thus प्रेतोतुम्यति ॥

The remaining six roots तुष, चुम्प, &c are conjugated like तुष and तुम्प ।
Thus रोषति । चुम्पति । तोषति । तुम्पति । त्रीषति । चुम्पति ।

Here the first two roots (तुष and तुम्प) and the fifth and sixth roots (तुक् and तुम्क) are without र r, the rest are with र r. The first four (तुष, तुम्प, तुक् and चुम्प) end with the first labial : c p. The remaining four end with the second labial : c. क ph. All the eight roots have ड &c. ण or चु everywhere.

पर्य ४३६, रफ ४४०, रफि ४४१, अर्ब ४४२. पर्ब ४४३, लर्ब ४४४, बर्ब ४४५, मर्ब ४४६, कर्ब ४४७ खर्ब ४४८, गर्ब ४४९, शर्ब ४५०, षर्ब ४५१, चर्ब ४५२, गतौ । आद्य प्रथमान्तः । ततो द्वौ द्वितीयान्तौ । तत एकादश तृतीयान्ता । द्वितीयतृतीयौ मुक्त्वा सर्वरोपधाः । पर्यति । पपर्ष । रफति । रफति । अर्बति । आनर्ब । पर्बति । लर्बति । बर्बति । पथर्गोयादि-रयम् । मर्बति । कर्बति । खर्बति । गर्बति । शर्बति । लर्बति चर्बति ॥

439 to 452 पर्य &c. to go

The first Paipa ends with the first labial प, the next two raph and raphi end with the second labial ph फ, the remaining eleven all end in the third labial ब ॥ Except the second and third raph and raphi, all these roots have a penultimate र r ॥

439 ✓ Paipa, to go Pre पर्यति । Per पपर्ष । I Fut पर्यति । Aorist अपर्षति । Caus. पर्षयति । Desi. पिपर्षयति । Inten पापर्ष्यते । Nouns — पर्य, पर्षिक. ।

440 ✓ Rapha, to go Pre रफति । Per. रराफ । I Fut रफिता । Caus रफयति । Desi. रिरफयति । Inten रारफ्यते ॥

441 ✓ Raphi, to go Pre. रफति । Per ररफ । I Fut रफिता Bene रफ्यात् । Aorist अरफोत् । Caus. रफयति । Desi. रिरफयति । Inten रारफ्यते ॥

442 ✓ Arbā, to go Pre अर्बति । Per आनर्ब । I Fut अर्बिता । Aorist आर्बति । Caus अर्बयति । Desi. आर्बयति ॥

443 ✓ Parba, to go Pre पर्बति । Per पपर्ब । I Fut पर्बिता । Aorist आपर्षात् । Caus. पर्बयति । Desi. पिपर्बयति । Inten पापर्ष्यते ॥

444 ✓ Larba, to go Pre लर्बति । Per ललर्ब । I Fut लर्बिता । Aorist अलर्बोत् । Caus. लर्बयति । Desi. लिर्बयति । Inten लालर्ब्यते ।

445. ✓ Barba, to go Pre. बर्बति । Per बजर्ब । I Fut बर्बिता । Aorist अबर्बोत् । Caus बर्बयति । Desi. बिर्बयति । Inten बाबर्ब्यते ॥

446. ✓ Marba, to go Pre. मर्बति । Per ममर्ब । I Fut मर्बिता । Aorist अमर्बोत् । Caus. मर्बयति । Desi. मिमर्बयति । Inten मामर्ब्यते ॥

447. ✓ Karba, to go. Pre. कर्बति । Per ककर्ब । I Fut कर्बिता । Aorist अकर्बोत् । Caus कर्बयति । Desi. किर्बयति । Inten काकर्ब्यते ॥

448 ✓ Kharba, to go Pre खर्बति । Per खखर्ब । I Fut खर्बिता । Aorist अखर्बोत् । Caus. खर्बयति । Desi. चिखर्बयति । Inten चाखर्ब्यते ।

449 ✓ Garba, to go Pre गर्बति । Per जगर्ब । I Fut गर्बिता । Aorist अगर्बोत् । Caus गर्बयति । Desi. जिगर्बयति । Inten जागर्ब्यते ॥

450 ✓ Sharba, to go Pre शर्बति । Per शशर्ब । I Fut शर्बिता । Aorist अशर्बोत् । Caus. शर्बयति । Desi. शिशर्बयति । Inten शाशर्ब्यते ॥

451 ✓/Sambh, to go Pre सभति । Per ससर्ध । I Fut सर्धिता । Aorist असर्धति । Caus सधयति । Desi सिमार्धयति । Inten सासर्धयते ॥

157 ✓/Chauri, to go Pre चरति । Per चचर्ध । I Fut चर्धिता । Aorist अचर्धति । Caus चधयति । Desi चिचर्धयति । Inten चाचर्धयते ।

कुबि ४५३ अ, च्छादने । कुम्बति ॥

159 ✓/Kubh, to cover, conceal, clothe, conceal Pre कुम्बति । Per चुकुम्ब । I Fut कुम्बिता । Aorist अकुम्बति । Caus कुम्बयति । Desi चुकुम्बयति । Inten चोकुम्बयते । Noun कुम्बा 'a tank, petticoat'

लुबि ४५४, तुबि ४५५, अर्दने । लुम्बति । तुम्बति ॥

161 ✓/Lubi, to torment, harass Pre लुम्बति । Per लुलुम्ब । I Fut लुम्बिता । Aorist अलुम्बति । Caus लुम्बयति । Desi लुलुम्बयति । Inten लोलुम्बयते । Noun अनासु 'a girl'

162 ✓/Tubi, to torment, harass Pre तुम्बति । Per तुतुम्ब । I Fut तुम्बिता । Aorist अतुम्बति । Caus तुम्बयति । Desi तुतुम्बयति । Inten तोलुम्बयते । Noun तुम्बा ॥

चुबि ४५६ वक्तृसंयोगे । चुम्बति ॥

166 ✓/Chubi, to kiss Pre चुम्बति । Per चुचुम्ब । I Fut चुम्बिता । Aorist अचुम्बति । Caus चुम्बयति । Desi चुचुम्बयति । Inten चोचुम्बयते ॥

(The three roots ✓/lumb, ✓/tumb, and ✓/chumb are found in the Churidi also)

षृभु ४५७ षृम्भु ४५८ हिंसाथी । सर्भति । ससर्भ । रुर्भिता । सम्भति । ससम्भ । सभ्यात् । षिभु षिम्भु इत्येके । सर्भति । सिर्भति ॥

457 ✓/Sribhu, 458 ✓/Shtimbhu, to injure According to Maitreya the roots are षिभु and षिम्भु also According to Tāraṅgini, these are सिभु and सिम्भु also

457 ✓/Sribhu, Pre सर्भति । Per ससर्भ । I Fut सर्भिता । Caus सर्भयति । Aorist अससर्भत or असोसर्भत । Desi सिषर्भयति or सिषिर्भयति According to Tāraṅgini there is never ष । Inten सरीषर्भयते । यङ् लुक्, सरीषर्भति or सरिषर्भति or सर्षर्भति or सरीषर्धि or सरिषर्धि or सर्षर्धि Part. Part. Pass स्रबधः । Ger सर्भित्वा or स्रवय । Adjective सभ्यम् ॥

457A ✓/षिभु, to injure Pre, सेभति । Per सिसेभ । I Fut, सेभिता । Aor असोभति । Caus सेभयति । Desi सिसेभयति । Int सेविष्यते ॥

458 ✓/Shtimbhu, Pre सम्भति । Per ससम्भ, ससम्भतुः । I Fut, सम्भिता । Ben. सभ्यात् । Aor असम्भति । Caus सम्भयति । Desi सिषम्भयति ॥

458B ✓/षिम्भु, Pre सिम्भति । I Fut, सिम्भिता ॥

शुभ ४५९, शुम्भ ४६० भासणे । भावने इत्येके । 'हिमायाम्' इत्यन्ये ॥

459 ✓/Śubha, 460 ✓/śumbha 1 To speak 2 To shine, adorn 3 To injure Daiva and Maitreya give these two roots the sense of to injure, by reading śubha śi mbha bhāshane cha But Svami reads it without cha This is the opinion of Atreya also Durga gives the meaning bhasane 'to speak, shine' So also Dhana pāla and Śākatayana Gupta makes it begin with षः शुभम् ॥

Pre शोभति Per, शुशोभ । I Fut शोभिता । Nouns शुभः, auspicious' शुभम्, 'white' (Un II 13)

460 ✓/Śumbha, to speak, to shine, Pre, शुम्भति । Per, शुशुम्भ । I Fut, शुम्भिता । Here end the Gupadi roots

अथानुनामिकान्ताः । तत्र कम्यन्ता अनुदात्ततो दश ॥

घिणि ४६१, घुणि ४६२, घृणि ४६३ ग्रहणे । नुम् । घृत्वम् ।
घिण्यते । जिघिण्ये । घृण्यते । जुघ्र्यते । घृण्यते । जघ्र्यते ॥

Now we give the roots whose final is a nasal Of these the ten ending with
✓kum are Aundattet

461 ✓ Ghini, to take, to receive Pre घिण्यते । Per जिघिण्ये । I Fut -
घिण्यता । II Fut जिघिण्यते । Impera घिण्यताम् । Imper जिघिण्यत । Pot घिण्येत ।
Bene घिणिष्येष्ट । Aor अघिणिष्यत् । Con अघिणिष्यत । Caus घिण्ययति । Aor अजो-
घिण्यत । Desi जिघिणिष्यते । Intens जिघिण्यते । यङ लुक्, जेघिण्येति । जेघि यट । Imperfect
अजेघिन् । Gti घिणित्वा ॥

462 ✓ Ghumi, to take, to receive Pre घुण्यते Per जु गये ॥

463 ✓ Ghumi, to take, to receive to seize । Pre घृण्यते । Per जरयणे ।
Inten जरिष्यते । यङ लुक् । जरिष्येति or जरिष्येति Imper अजरिष्येति ॥

घुण ४६४, घूर्ण ४६५, अमणे । घ्राण्यते । घूर्ण्यते । इमौ तुदादौ
परस्मैपदिनौ ॥

464. ✓ Ghurn, 465 ghurna, to roll, stagger, reel

464 ✓ Ghurna, Pre घ्राण्यते । Per, जुघुणे । I Fut घोषिता । Caus घोषयते ।
Aorist अजुघुण्यत । Desi जुघुण्यते or जुघुण्यते । Intens जोघुण्यते । यङ लुक् जोघुण्येति
or जोघुण्यत् । Dual जोघुयट । Nonn घोषा Gei घुणित्वा or घोषित्वा ॥

465 ✓ Ghurna, to roll &c These two roots ✓ Ghurn and ✓ Ghurna
are Parasmarpadi also in the Tudadi class

Pre घूर्ण्यते । The Imperfect in yan luk is अजोघूर्ण्य (VIII 2 24 S 280)

पण ४६६ व्यवहारे, स्तुतौ च । पन ४६७, च । स्तुतावित्येव सवध्यते
पृथङ्निर्देशात् । पनिसाहचर्यात्पणोरपि स्तुतावेवायप्रत्ययः । व्यवहारे तु पण्यते । पेणे ।
पणितेत्यादि । स्तुतावनुबन्धस्यैवले चरितार्थत्वादायश्रयान्ताच्चात्मनेपदम् । पणा-
यति । पणाया चकार । पेणे पणायितासि । पणितसे । पणाय्यात् । पणिषीष्ट ।
पनायति । पनाया चकार । पेने ॥

466 ✓ पण and 467 ✓ पन ॥

The first root means 'to transact business' 'to buy' as well as 'to praise' The
second root पन means only 'to praise' The च draws in the unvittti of स्तुतौ
only and not that of व्यवहारे because it has been exhibited separately and not as
पण, पन व्यवहारे स्तुतौ च ॥

These two roots take आय by III 1 28 S, 2303, but पण must then mean
'to praise' only, for it has been read along with पन in that sūtra But when
पण means 'to deal or barter &c' the form is पणति । Per पेणे । First Fut पणिता ॥

The anudatta indicator final अ in पण and पन hnds its scope only when
the roots mean 'to praise,' therefore when the roots take the affix आय, they will be
Parasmaipadi and not ātmanepadi As पणयति । Per पणायाचकार । पेणे । First
Future पणयितासि or पणितसे । Ben पणाय्यात् or पणिषीष्ट ॥

466 ✓ Pāṇi, "To transact business, to buy," ("To praise") The following conjugation is added the sense of transacting business only

I Fut पश्यते । Per, पश्य । I Fut पशिता । II Fut पशियते । Imperative पशताम् । Imper अपशत । Pote पश्येत् । Bene पश्यामीष्ट । Aorist अपश्याष्ट । Condi अपश्याष्यत् । Can पश्यायति । Aorist अपश्यायत् । De पश्यिष्यते । Inten पश्यस्यसे । Yan luk पश्यस्यति or पश्यस्यिष्ट, Dual, पश्यस्यत । Imperfec. अपश्यन् । Past Part Pass पशितम् । Adjective, पश्यम् । Nouns, पाण्य 'trade' पाण्य 'a trader' वणिक् (Un II, 70). विपणि पशसम् ॥

466 A ✓ Pāṇi, to praise In this sense प्राय is added and the conjugation is then Parasmaipadi. When प्राय is not added, then the forms are as given before

Pie पशयति । As पशयति राजानम् 'He praises the king.' Per. पशयाच्चकार । I Fut पशयिष्यात् । पशयिष्याति or पशितासे । Pote पशय्यात् । Bene पशय्यात् ॥

467 ✓ Pāṇi, to praise. Pie पशयति । Per पशयाच्चकार or पशे । Noun वणिक ॥

भाम ४६८ क्रोधे । भामते । भामे ॥

468 ✓ Bhāna, to be angry Pie भामते । Per भाम । I Fut भामित् । De. विभामयति । Inten 3 S भामन्ति 1st S भामामि । I D भामाम्य । I Pl भामामः । Aorist अभामान् । Nouns भान् भामिनी ॥

चतृप् ४६९ सहने । चतते । चतमे । चतमिषे । चतसे । चतमिष्ये । चतमिष्ये । चतमिष्ये ॥

469 ✓ चतृप् सहने to endure, to suffer The indicative long ऊ ranks as optomally unit (VII 2 4⁶ and 1a S 227⁹ and 3045) the च् is for feminine अह (III 3 104 S 3281)

Thus the Present is चतते । The Perfect is 3. S चतसे । 2. S. चतमिषे or चतसे, "I चतमिष्ये or चतमिष्ये ॥

In the First Person, the सद् form is चतमिषे । But in the ant form, the will be changed to च् by the following sutra

३३०६ । स्थोत्रस्य । च । २ । ६५ ॥

भान्तस्य धातोर्मस्य नकारादेशः स्यान्नकार लकारे च पर । सत्वम् । चतमिष्यते अक्षयवते । चतमिष्यते चतमम । चतमिष्यते-चतमिष्यते । चतम । आशिष्य । चतमिष्यते-चतमिष्यते । अक्षयवते-अक्षयवते

2309 न is substituted for the म of a root before the affixes beginning with म and च ॥

Note -As अक्षयवते, अक्षयवते the Imperfect of म, as in the sentence अक्षयवते तमस्य पर । The म is added as a Vedic diversity. So also अक्षयवते with अक्षय, the augment is not added by the option allowed, owing to VII 1. 68. This sutra applies those cases where the म is not at the end of a word, as it was in the last sutra.

Thus from the root चतृप् we have in the perfect 1st person dual चतमिष्ये । But when the intermediate हृद् is not added, then the म् is changed to च् ; then to च् ॥

As चतमिष्यते or चतमिष्यते ; so also in the plural, चतमिष्यते or चतमिष्यते ।

469 A ✓ Kāṣhānush, to endure to suffer Pre चतते । Per. चतसे । I चतमिष्यात् or चतमिष्यात् । II Fut. चतमिष्यते or चतस्यते or चतमिष्यते । Imperative चतत

Imperf अक्षमत् । Pote. क्षमेत् । Bene क्षमिषीष्ट or क्षायीष्ट or क्षामिषीष्ट । Aorist अक्षमिष्ट or अक्षमत् । Condi अक्षमिष्यत् or अक्षस्यत् । Pass क्षम्यते । Aorist अक्षमि or अक्षामि । अक्षिमत् । Caus. क्षमयति । Aorist (VI 4 92 S 2568) I F क्षमयिता । Ben. क्षमयिषीष्ट । Desi. चिक्षमिष्यते or चिक्षसते । Inten अक्षम्यते । Yanluk चक्षमाति or चक्षन्ति । The nasal is added to the reduplicate by VII 4 85 S 2613 Aorist अचक्षमात् । Past Part, Pass, क्षान्तः । Ger क्षमित्वा or क्षान्त्वा । Infin. क्षमितुम् or क्षंतुम् । Nouns क्षम । F. क्षमा, क्षमक ॥

470 कम् कान्ती । The word Kanti here means 'desire' The root therefore means 'to desire, long for, wish' The following sūtra applies to its conjugation,

२३१० । कमेणिङ् । ३ । १ । ३० ॥

स्वार्थः । कित्वात्तद् । कामयते ॥

2310 The affix णिङ् comes without changing the sense after the root कम् 'to desire'

The गु indicates *vaddha* (VII 2 115) and इ shows that the root takes the affixes of the Atmanepada, as, कामयते 'he desires', so also कामयेते and कामयन्ते ॥

The Perfect is formed periphrastically by काम which being an aidnadhātuka affix required the elision of णि of the root by VI 4 51 S 2313 But the following sūtra prevents the elision

२३११ । अयामन्तात्वाय्येत्विष्णुषु । ६ । ४ । ५५ ॥

'आम्' 'अन्त' 'आलु' 'आय्य' 'इत्' 'इष्णु' इत्थं श्रुत्यादेशः स्यात् । वक्ष्यमाणलोपापवादः कामाया चक्रे । 'आयादय आर्धधातुके वा' (२३०५) । चक्रे । कामयिता-कमिता । कामयिष्यते-कमिष्यते ॥

2311 अय is substituted for the इ of णि, before the affixes आम्, अन्त, आलु, आय्य, इत्, and इष्णु ॥

Note.—Thus कारया चकार, शारया चकार, गययन्तः, मययन्तः (formed by the Unadi affix भञ्, भ = अन्त, added to the roots गृह् and मृह्) आलु । इष्टयालु । आय्य, इष्टयाय्य, मृष्टयाय्य । इत्तु—स्तनायतु । इष्णु—धीवधिष्णुः ॥

Note.—This sūtra could have been well dispensed with for the इ of णि would take gun- इ which will be changed to अय् by the rules of Sandhi, before these affixes The substitution of अय for इ is for the sake of the subsequent sūtra VI 4 51 S. 3336 however, because there इ could not be changed to अय by any sandhi rules

The णि is always changed to अय, therefore the अय substitution of the present sūtra would have been redundant, but it is taught here in order to supersede the elision declared here after in VI 4 51 S. 2313 Thus कामया चक्रे ॥

The addition of आम् being optional (III, 1 31, S 2305) we have the alternative form चक्रे also

the Future forms are —कामयिता or कमिता ॥ कामयिष्यते or कमिष्यते ॥ In forming the Aorist, the following sūtra applies

२३१२ । णिञिदुस्तुभ्यः कर्तरि षड् । ३ । १ । ४८ ॥

यिद्यन्तात् इयादिभ्यश्च षोडशक स्यात्कर्त्रर्थे लुङि परे । 'अकाम' 'इ' 'अत' इति स्वते ॥

2312. After a root which ends in णि (III 1 20, 21, 41, &c.) and after the verb णि 'to service,' दृ 'to run,' and स्तु 'to drop,' चङ is the substitute of णि, when लुङ follows signifying an agent

NOTE — The चङ prevents *guna* and *vridhī* and च is to distinguish it from अङ. When चङ is added there is reduplication (VI 1 11). The usual terminations of the Imperfect are employed after the root, when चङ is used, as अचाकृत 'he caused to make', अशिषियत् 'he served', अतुद्वत् 'he ran', अमुस्तुवत् 'it flowed'. This form is not used in Passive, as, अकारयिष्याताम्. Thus अकाम + च + अत ॥

Now applies the following sūtra, by which the च (णि) is elided

२३१३ । णेरनिटि । इ । ४ । ५५ ॥

अनिटिद्वाराधधातुके णेरे णीति । स्यात् । परत्वात् 'एरेकेचः-' (२१०) इति यणि प्राप्ते । + यल्लोपाविष्यत् यल्लुङ्गद्विदीर्घेभ्यः पूर्वसिप्रतिषेधेन + इति धाति कम् । णिलोपस्य तु पाचयते णात्कारित्यादि लिङ्गजन्ममयकाश्च इति भावः । यस्तुतस्तु 'अनिटि' इति धातुचनसामर्थ्यादार्धधातुक्रमाक्रमस्य विषयः । तथा चेत्यादेरपवाद गद्यायम् । इयङ् । अततत्तत् । यण । आटिटत् । गुण । कारणा । दृष्टिः । कारक । दीर्घ । कार्यते ॥

2313 The च of the verbal stem formed with the affix णि, is elided before an ārdhadhātuka affix which does not take the augment इट ॥

NOTE — This debars इयङ् the semi vowel य, the *guna*, *Vridhī* and the long substitutions. Thus अततत्तत्, अरत्तत्, आशिशत्, आटिटत्, कारणा, कारणा कारक, कारक, कार्यते, कार्यते and जीवति (see VII 4 1 for the shortening of the stem of the Aorists in these). Why do we say 'not having the augment इट ? Observe कारयिता and कारयिता ॥

The sūtra VI 4 82 S 272 (a semi vowel is substituted for the final च or इ of a root before a vowel beginning affix &c) being subsequent in order of Aṅghadhyāyī would debar the present sūtra and prevent the elision of च and cause य to be substituted instead. This however is prevented by the following

Vārtikā : The rule ordaining the elision of णि (S 2313) and that teaching the elision of अ (VI 4 18 S 2398) take effect even to the supersession of the subsequent rules ordaining इयङ् (VI 4 78 S 2390), or semi vowel य (VI 4 82 S 272), or *guna*, (VII 3 84 S 2168 &c) or *vridhī*, (VII 2 115 S 234), or lengthening.

NOTE — The elision of अ supercedes only the two rules of *vridhī*, lengthening and not the others. The elision of च (णि) supercedes all the above five rules of *yañ*, *yañ*, *guna*, *vridhī* and lengthening.

Q There is no necessity for this *vartikā* with regard to णि for if the five rules mentioned above were not to be superseded by णि elision, then this rule will find no scope anywhere. And as scope must be given to every rule, the present sūtra inferentially and *energetically* supercedes the above rules.

Ans The *vartikā* is not unnecessary. The णि elision finds its unrestricted scope before the ārdhadhātuka affixes like लिङ् (III 3. 174 S 3313). Thus from √

पाचयति we have पात्तिः, from ✓याजयति, याजि. The intermediate इट is prevented here by VII 2 9 S 3163 Hence if this vartika were not taught, the णि would be elided only before the ārdhadhātuka anṭ affix क्तिच् and no where else

As a matter of fact, the force of the word अनिटि in the sūtra is that the rule of the elision of णि applies to all ārdhadhātuka affixes and not only to a single affix क्तिच्

NOTE.—Had the present sūtra not superseded इयङ् &c, then it would have been more proper to draft it as णे only without the word अनिटि. For the sūtra णे with the anuvṛtti of आर्धधातुके read into it, would apply to the affix क्तिच्, only after the rules इयङ्, यङ् &c had restricted its scope. So there would be no necessity of adding अनिटि. The very fact that the word अनिटि is added shows that the sūtra has for its scope all ārdhadhātuka affixes, and therefore it is an exception by anticipation to the rules of णान् &c

Thus इयङ् is superseded in अततञ्जत. It is चङ् Aorist. There is no scope of Guna here, as चङ् is ङित् and यङ् of sūtra VI 4 82 S 272 has also no scope, as the इ (णि) in ताङि is preceded by a conjunct consonant ङ. Therefore इयङ् is the only rule left that would have applied to this णि. The present vārtika de-bars इयङ्, but causes the elision of इ.

Similarly यङ् (semivowel) substitution is superseded in आटिटत्. Guna is superseded in कारणा and vriddhi in कारक and lengthening in कार्यते.

Thus अकाम्+इ+अ+त=अकाम्+०+अ+त. Now applies the following

२३१४ । यो चङ्युपधाया ह्रस्वः । ९ । ४ । १ ॥

चङ्परं यो यङ्ग तस्योपधाया ह्रस्व स्यात् ॥

2314 A short is substituted for the vowel, standing in a penultimate position, in the णि formed stem, when the affix चङ् (sign of the Reduplicate Aorist) follows

Thus अकाम्+इ+अ+त=अकाम्+अ+त (VI 4 51 S 2313)=अकम्+अ+त (VII 4 1. S 2314)

Now applies the following sūtra which causes reduplication.

२३१५ । चङि । ६ । १ । ११ ॥

चङि परेऽनभ्यासधात्वयवस्यैकाच प्रथमस्य द्वे स्तोऽजावेस्तु द्वितीयस्य ॥

2315 Of a non-reduplicate root there is reduplication when the affix चङ् of the Aorist follows

Dr Ballantyne translates it thus.—"When चङ् follows, there are two in the room of the first portion, containing a single vowel, of an unreduplicated root but the reduplication is of the second portion of a root that begins with a vowel."

The first syllable is reduplicated if the first portion of the root begins with a consonant, the second syllable is reduplicated if the first portion begins with a vowel

Thus अकम्+अ+त=अचकम्+अ+त ॥

Now applies the following atideśa sūtra

२३१६ । सन्धिल्लघुनि चङ्परं नलोपे । ७ । ४ । २३ ॥

'चङ्परं' इति लघुञादि । स च 'अङ्गस्य' इति च द्वयमप्यावर्तते । अङ्गसंज्ञानिमित्तं यच्चङ्परं

तिरिति यावत् तत्परं यन्लघु तत्परं योऽङ्गस्याभ्यासस्तस्य सनीयं कार्यं स्वायत्ता(वर्गलोपे)ति ।
अथवा 'अङ्गस्य' इति नावर्तते । अङ्गपरं सा यदङ्गं तस्य योऽभ्यासा लघुपरस्तथेत्यादि प्राग्वत् ॥

2316 In the reduplicated Aorist of the णि-stems, the reduplicate adapts itself to that of the Desiderative, when the vowel of the root is light, and the root has not lost its end-vowel before the णि affix

The word अङ्गपरं is a Bahuvrīhi compound and therefore it means णि . This word णि so qualified, as well as the word अङ्गस्य should both be twice employed in this sūtra, in order to give the full meaning. We explain therefore the sūtra thus — "that णि which is followed by that affix अङ्, which gives the designation of अङ्ग to the root"—this is one portion. The next part is—"a short vowel which follows such णि, and the abhyāsa of the anga which follows such short vowel—of that abhyāsa, the operations are like those of the Desiderative, before the णि, when no अङ् vowel is elided."

On the word अङ्गस्य is not repeated. Then the sūtra would mean 'that anga which stands before that णि which is followed by अङ्—the abhyāsa of such an anga, when followed by a short vowel,—on that abhyāsa, the operations are like those of the Desiderative &c

NOTE.—Dr. Ballantyne has translated this sūtra as follows —Let the effect be like as if सन् (III 1 7 S 2608) had followed, on the reduplicate, if followed by a light vowel of an inflective base to which णि followed by अङ् is affixed—provided there is not the elision of any letter in the pratyāhāra अङ् occasioned by the affixing of णि (as, for example under the provisions of VI 4 48 S 2308)

NOTE.—The words of this sūtra require a little detailed explanation. The word समुच्चय means "like unto सन् or Desiderative", i.e. as the Desiderative is treated, so should the अङ्, Aorist of the णि stems. The words लघुनि and अङ्गपरं are both in the Locative case, but not in apposition with each other, but refer to different objects. लघुनि means 'when a light vowel follows,' namely that reduplicate which is followed by the light root vowel. The operations to be performed on such a reduplicate, in the अङ्, Aorist after the णि, are the same, as on the reduplicate of the Desiderative. अङ् अङ् लोपे "provided that a simple vowel of the Pratyāhāra अङ् has not been elided." We read the word णि into this sūtra, because there can be no other root which will form अङ्, Aorist णि stems. In such Aorist (III 1 48), as well as the simple roots णि, द्रु, and अरु. The words अङ्गपरं is a Bahuvrīhi and qualifies the word अङ्ग underscoring that stem which is followed by अङ्, therefore, it refers to the णि stem, and not to the simple roots णि, द्रु and अरु. The light vowel, therefore, refers to the light vowel of the णि-stem before अङ् ॥

The word अङ्गलोपे is in apposition with अङ्गपरं. Thus अङ्+णिङ्, (III 1 30). = अङ्गाम्+ङ्+अत् (III 1 48). = अङ्गाम्+अत् (VI 4 51) = अङ्गाम्+अत् (VII. 4. 1) = अङ्गाम्+अत् (VI 1 11) Then applies the next sūtra.

NOTE.—Thus VII 4. 79 teaches the substitution of ण् for ण in the reduplicate of the Desiderative. The same substitution will take place in the reduplicate of the Aorist as अङ्गीकरत्, अङ्गीयत्. Thus by VII 4 80, ण् is substituted for

the उ of the reduplicate in the Desiderative, the same will be the case in the reduplicate of the Aorist, as अपीयवत् and अलीनवत्, and अजीकवत्. Thus by VII 4 81, इ is optionally substituted for उ in the Desiderative reduplicate of स &c, the same will hold good in the Aorist reduplicate, as असिसवत् or असुसवत्, अशिशवत् or अशुशवत्, अदिद्रवत् or अदुद्रवत्, अपिप्रवत् or अपुप्रवत्, अपिप्तवत् or अपुप्तवत्, अचिच्यवत् or अचुच्यवत्. Why do we say 'having a light vowel? Observe अततत्त, अररत्त, अजजागरत् ॥

By sūtra III 1 48 S 2312 the roots चि, दु, and सु also form चङ् aorist. The sanva bhāva however does not take place with regard to these roots because these roots do not get the designation of अङ् before चङ्. The rule is therefore confined to चि roots, for these are the roots which get the designation अङ् before the affix चङ्. Moreover the reduplicate must be that of the अङ्, which can be of चि roots only

२३१७ । सन्यतः । ७ । ४ । ७८ ॥

अभ्यासस्य त इकारः स्यात्सनि ॥

2317. इ is substituted for the final short अ of the reduplicate in the Desiderative

NOTE.—As पिपक्षति, पियक्षति, (VIII 2 36, 41) तिष्ठासति, विपाक्षति ॥ Why do we say in the Desiderative? Observe यपाक्ष ॥ Why do we say 'for the अ'? Observe लुलूषति ॥ Why do we say 'short अ'? Observe पापचिच्यते the Desiderative of the Intensive पापस्यते ॥

Therefore अचकम् + अत = अचिकम् + अत, because चङ् is considered like सङ् ॥

Now applies the following

२३१८ । दीर्घो लघोः । ७ । ४ । ८४ ॥

लघोऽभ्यासस्य दीर्घः स्यात्सन्वत्भावविषये । अचीकमत । शिङ्भावपक्षे ॥

• कमश्चलेचङ्, लक्ष्य + । शेरभावाच्च दीर्घसन्वद्भावौ । अचकमत ॥

स ज्ञायाः कार्यकालत्वादङ् यत्र द्विरुच्यते ।

तत्रैव दीर्घः सन्वच्च नानेकाक्षयिति माधवः ॥ १ ॥

अकास्त्यर्थापयत्यूर्ध्वोत्थादौ नाङ् द्विरुच्यते ।

किं त्यस्यावयवः कश्चित्तस्मादेकाक्षविद्वद्वयम् ॥ २ ॥

अस्तुतोऽङ्स्यावयवो योऽभ्यास इति वर्णनात् ।

कणा दीर्घोऽर्थापयते द्वय स्यादिति मन्महे ॥ ३ ॥

अकास्तीं तूभयमिदं न स्यात्स्याच्च व्यवस्थया ।

योर्ध्विशेष्यं स निहितं लघुनीत्यङ् मेव वा ॥ ४ ॥

इति व्याख्याधिकस्य कौयटेनैव वर्णनात् ।

शेरलोपेऽपि स सन्वत्स्वगितामपि सिद्धये ॥ ५ ॥

2318. In the reduplicative syllable, a prosodially short vowel is lengthened in the Reduplicated Aorist of the चि-stem when the vowel of the root is light, and the root has not lost its end-vowel before the Causative चि ॥

Therefore अचिकम् + अत = अचीकमत ॥

The affix शिङ्, being optional, when it is not added, then applies the following vārtika.—“The aorist of ✓Kam is formed by चङ् even when it does not take शिङ्” As there is absence of चि, so we have neither lengthening nor sanvadbhāva. Thus अचकमत ॥

NOTE.—In Grammar there are two opinions as regards rules of definition (संज्ञा), one is expressed by the maxim कार्यकालं संज्ञापरिभाषं and the other by यथोद्देशं संज्ञापरिभाषः. The first means that a rule defining a term (i.e. a samjñā rule) or giving a maxim of interpretation (paribhāṣhī) manifests itself at the time of application. Whenever an occasion arises to apply such rule it appears there anew. The other means that the samjñās and paribhāṣhas remain where they have been originally taught, and do not appear anew each time when a particular operation is to be performed. They exert their influence from the place where they are, and do not require to be recited afresh each time that an operation is to be performed.

Now the abhyāsa is defined in the sūtra पूर्वोभ्यासः. (VI 1 4 S. 2178) and the word abhyāsa occurs in the sūtra 2316. In both views of the function of a definition, the sūtras पूर्वोभ्यासः and सन्वद्विधायां &c. will become one sentence. But in the first view of kāryakāla pakṣha the one sentence will be of different *padas* or words, in the second view the one sentence will be of different sentences. Mādhava favours the view of kāryakāla pakṣha with regard to the sūtra 2316; which opinion the author has summarised in the following two verses:—

Verse 1 "According to Mādhava, the rules of lengthening (2318) and sanvadbhāva (2316) apply there only where the kāryakāla function of a rule of definition being taken as valid, the anga or inflective base is reduplicated and not where there are many-syllabled stems."

NOTE:—The sense is that in the sūtras 2316 and 2318 there is the anuvitti of the words angasya and abhyāśasya. Here the designation of abhyāsa (reduplicate) will be given to the first portion of the doubled anga. Therefore the lengthening (2318) and sanvadbhāva (2316) will take place in that abhyāsa only which is the abhyāsa of an anga—that is where an anga has been reiterated, there the first portion will get the designation of abhyāsa for the purposes of the application of 2316 and 2318. As अदीयस् and अदीयस्व &c.

Verse 2 "But in the roots चक्षस्ति, अर्चयस्ति and ऊर्ध्वस्ति &c. there is no reduplication of an anga but only a portion of an anga is reduplicated. Therefore the two rules 2316 and 2318 are confined to monosyllabic roots."

NOTE:—Thus we have अचक्षस्ति, अर्चयस्ति and ऊर्ध्वयस्ति without the application of S. 2316 and 2318. Here the whole anga chakṣas &c. has not been reduplicated, but only a part of it, namely the first consonant in the case of chakṣas and the second consonant in the case of vowel beginning roots.

The result is that it is only in monosyllabic roots that the whole of anga is reduplicated, and not only a part of it (for there can be no such part), and consequently the dirgha and sanvadbhāva apply to monosyllabic roots. More over, in this view (kāryakāla pakṣha), the word ekāchah in the sūtra ekāchahive prathamasya (VI: 1 1 S. 2175), qualifies the word angasya understood therein.

Obj. Let it be so, that the dirgha and sanvadbhāva rules apply to the reduplicate of monosyllabic roots only. Then stretching this argument further the other rules that apply to reduplicates will also be restricted in their scope.

such as the rules of shortening (VII 4 59 S 2180), retention of first consonant (VII 4 60 S 2179) and substitution of a palatal (VII 4. 62 S 2245), &c and these will not apply to polysyllabic roots

Verses 3 and 4 As a matter of fact, if we explained the sūtra by saying angasya awayavo yo' bhyāsa—'th) reduplicate which is a portion of an augi'—then we opine that there must be lengthening in the case of √ānu, and both (lengthening and sanvad bhāva) in the case of √athīpayati while in the case of √chakās none of these two will apply, or if they apply, it would be under restrictions. They will not apply when laghuni is qualified by सि by being in proximity to it, but will apply when anga is so qualified

NOTE : Thus instead of और्णुनवत् we would get और्णुनवत् । The sanvadbhāva is inappropriate here, for when नु is doubled, there is no अ in the reduplicate and so there can be no change of अ to इ ॥

The root अर्थाय is derived from अर्थ, in the sense of अर्थमाचष्टे । The आ and पुन् augment are added before चिच । Here both the dugha and sanvad bhāva will apply, and we should get the form आर्तिचयत् instead of आर्तचयत् । In the case of the root √अर्थ (उपयाच्ञायाम्), of the churādi class, the aorist is अर्तचयत् neither the dirgha nor sanv d bhāva apply there

In the root chakās both will not apply or will apply with qualifications. If we explain the sūtra by saying chañ pare nau yal laghu—'the reduplicate, if followed by a light vowel, in the case of a root to which सि followed by चङ is affixed'—then there will be no application of these two rules. But if we explain the sūtra by chañpare nau yad angam 'the reduplicate of an inflective base to which नु followed by chan is affixed'—then these two rules will apply to chakās. Thus in the first case we have अचचकासत्, in the second अचीचकासत् ॥

Verse 5 Because Kaiyyāṭa alone has given these two alternative explanations, the rules become applicable even where an ak vowel of सि is elided so as to make them applicable to agiti roots also

NOTE There are two conflicting views, one of Haradatta and another of Kaiyyāṭa. They can be harmonised by giving them different scopes

कमु ४७० कान्तौ । कान्तिरिच्छा ॥

470 √Kamu, to desire. Pre कामयते । Per कामयाञ्चके । I Fut कामयिता । II Fut कामयिष्यते । Imperative कामयताम् । Imp अकामयत । Pote कामयेत । Bene कामयिषीष्ट । Aorist अचीकमत । Caus कामयति । Here the first सि is elided by VI 4 51 S 2313 Des: चिकामयिषते । Ger कामयित्वा । Noun कामना ॥

470 A. √Kamu, without सि before adhadhātukas. Pre कामयते । Per चकमे । I Fut कमिता । II Fut कमिष्यते । Bene कमिषीष्ट । Aorist अचकमत । Caus कामयति (Vridhi by न कस्यमिचमा) Des: चिकमिषते । Inten चङ्कम्यते । There is no yan luk form. See √मुपू । Past Part Pass कान्त Ger कमित्वा or कान्त्वा । The उ makes इद् optional. Nouns कामुक (III 2 154 S 3134) कम् (III, 2 167 S 3147) कम्पन । कंसः (Un III. 62)

Here end the anudātta roots ending in a nasal

Now the thirty roots upto √कमि inclusive are Parasmaipadi

अथ क्रम्यन्तास्त्रिगुणपरस्मैपदिनः ॥

अण ४७१, रण ४७२, वण ४७३, भण ४७४, मण ४७५, कण ४७६, कण ४७७, व्रण ४७८, भ्रण ४७९, ध्वण ४८०, धण ४८१ शब्दा-
र्थाः । अणति । रणति । वणति । वकारादिस्वाभ्यासलोपौ न । ववणतुः । ववणियथ ।
धणः कैश्चिद्व्यति । धणति ॥

171 ✓ Ana, to sound Pie अणति । Per. आण । I Fut अणिता । Caus आणयति । Aorist अ+अणियत् । Desi. अणियिष्यति । Nouns अणु. 'small,' 'a kind of grain' अण्ड (Un I 114) अडु or आडु 'a boat'

472 ✓ Rana, to sound Pie रणति । Per रराण । I Fut रणिता । Aorist अरणोत् or अराणोत् । Caus रणयति Aorist अरोरयत् or अरायत् । Desi. ररिष्यति । Inten. ररयते । Yan luk ररणाति or ररणिट । D रराणट । Past Part Pass रणित or रण्डा । Nouns रणन 'sound,' 'noise,' रणः 'War,' 'sacrifice,' रणरयन् 'anxiety'

473 ✓ Vapa, to sound. Pre वणति । Per ववाण । The rule VI 4 126 S 2563 does not apply, because the root begins with व, and so there is no व nor elision of the reduplicate ववणतुः ववणियथ । Nouns वाण । वायो । वायिनी 'a clever woman' वण्ड 'an ox without a tail'

474 ✓ Bhana, to sound Pie भणति । Per. बभाण । I Fut भणिता । Nouns भाणः । भणितः । भड । भाड ॥

475 ✓ Mina to sound ; murmur Pie मणति । Per ममाण । मेणतुः । I Fut. मणिता । Nouns मणितम् । मणि । मणिकः । मड ॥

476 ✓ Kana, to sound Pre कणति । Per ककाण । I Fut. कणिता । Nouns कणः । कणिका । कठः (Un I 103)

477 ✓ Kyana, to sound, jingle, tinkle, hum, warble, sing Pre. क्वणति । Per कक्वाण । I Fut क्णिता । Nouns क्णः । क्णः 'harp' कुणा नः (Un III 76) 'grain 'a sacrificial accessory' कुणपम् (Un III 143)

478 ✓ Viana, to sound. In some texts it is ✓brana with a labial B. Pre वणति । Per वव्राण । I Fut वणिता ॥

479 ✓ Bhiana to sound Pie, भणति । Per बभाण । I Fut. भणिता ॥

480. ✓ Dhvana, to sound. Pie ध्वणति । Per, दध्वाण । I Fut ध्वणिता ॥

481. ✓ Dhanā, to sound According to Mādhaviya, the Saṁmatā gives ✓dhranī Some read ✓dhanī. Pre धणति ॥

ओण ४८२ अपनयने । ओणति । ओणाचकार ॥

482 ✓ Onri, to remove, take or drag along Pre. ओणति । Per ओखाचकार । I Fut. ओणिता । Caus. ओणयति । Aorist मा अवाओणियत् । Desi. ओणियिष्यति । Nouns अवाचनम् । N s अवाचा 'a thief' (III. 2. 75 S. 2980, VI. 4. 41 S. 2982) fem. अवाचरी (IV 1 7 S 456).

ओण ४८३ वर्णगत्योः । ओणति । ओणोण ॥

483. ✓ Sopri, to go, move, to become red. Pre. ओणति । Per. ओणोण । I Fut ओणिता । Caus ओणयति । Aorist अणुओणत् । Desi. ओणोणियति । Inten. ओणोणयते । Yan luk ओणोणिट । Nouns ओणः । ओणोणः । ओणोण (IV. 1 43 S. 501).

ओण ४८४ संघाते । ओणति ॥

484 ✓ Sronṇi, to collect Pre. ओणति । Nouns ओणिः । ओणी । ओणो a star,

श्लोण ४८५ च । शोणादयस्त्रयोऽमी तालव्याष्मादयः ॥

485 ✓ *Slonri*, to collect Pre श्लोणति । The three roots *slonri*, *slonri* and *slonri* begin with a palatal sibilant

पैण ४८६ गतिप्रेरणश्लेषणेषु । प्रैण इति क्वचित्पठ्यते । पिप्रैण ॥

486 ✓ *Painri*, to go, 2 to send 3 to embrace, adhere (?) Some read it as ✓ *Painri*, others as ✓ *lanri* Pie प्रैणति ॥

486 A ✓ *Prainri*, to go, approach, send, embrace Per पिप्रैण ।

486 B ✓ *Lainri*, to go' approach, send, embrace

ध्रण ४८७ शब्दे । उपदेशे नान्तोऽयम् । रषाभ्याम्—(२३५) इति शात्वम् । ध्रणति । योपदेशकल यङ्लुकि । दधन्ति । अण इत्यपि केचित् । वेणुत्, वेणुय ॥

487 ✓ *Dhrapa*, to sound This root has a न as its final in the upadśā, & e, originally it is ध्रन, the न is changed to ण by VIII 4 1 S 235 The result of the root being न ending originally appears in *yan luk*, where this न is changed to anusvāra This anusvāra is then changed to न before त, as दधन्ति । Of course, it must be remembered that न change to ण by VIII 4 1 S 235 is considered asiddha (VIII 2 1 S 12) for the purposes of VIII 3 24 S 123 or anusvāra change As दधन्ति । Had it been ण originally VIII 3 24 S 123 would not have applied, and the form would have been दधणिट । The nasal in the reduplicate is by VII 4 85 S 2643 Pie ध्रणति ।

487 A ✓ *Bana*, to sound Pie अणति । Per. अबाण, वेणुत्, वेणु, वेणि । According to Mādhava, अण, भण and धण are also read here in some lists According to Matieya, भण is found in Dīdaka, and धण in Saumatā

487 B. ✓ *Vana*, to sound Pie अणति । Per. अवाण । अवाणत् ॥

कनो ४८८ दीक्षिकान्तिगतिषु । चकान ॥

488 ✓ *Kani*, to shine, 2 to love, wish, 3 to go. Pre कनति । Per चकान । I Fut. कनिता । Nouns कन्या । कानीन । कनकम् ॥

घृण ४८९, वन ४९० शब्दे । स्तनति । वनति ॥

489 ✓ *Shtana*, to sound Pie स्तनति । Per तस्तान । I Fut स्तनिता । Caus. स्तनयति । Aorist अतिष्टात् । Desi तिस्तनिवति । Inten तस्तन्यते । *Yan luk* तस्तनीति, or तस्तन्ति । Nouns स्तान्यम् । स्तनः । स्तन्यम् । अभिनिष्ठान (VIII. 3 86 S 3193)

490 ✓ *Vana*, to sound. Pre वनति । Per. वयान । ववनत् । I Fut वनिता । Nouns वनिष्ठः (Un IV 2) The rectum part of the entrails of an animal offered in sacrifice वनम् । वन्या । वतिः (VI 4, 37 S 2428) वन्ति (VI 4, 39 S 3314) Past Part. Pass. वनितम् । Ger वनिस्वा ॥

वन ४९१, षण ४९२ संभक्तौ । वनेर्यभेदात्पुनः पाठः । सनति । ससान । सेनतुः ॥

491 ✓ *Vana*, 492 ✓ *Shana*, to honor वन has been repeated here as it has a different meaning from the वन mentioned before It is conjugated like the preceding Pre वनति । Nouns वनिन् 'worshipping' तद्वन् (Ken opamishad)

492 ✓ *Shana*, 'to honor' Pres सनति । Per ससान Dual सेनतु. &c. In forming the Benedictive the following sutra applies

२३१९ । ये विभाषा । इ । ४ । ४३ ॥

जनसंनखनमास्य वा न्यायादेः कङिति । सायात्—सन्धात ॥

2319 There is optionally the sub-tititution of long *ai* for the finals of *jan*, *san* and *xan* before an affix beginning with *y* and marked with an indicatory *ka* or *ḥ* ॥

NOTE.—Thus *ajāyate* or *ajāyate* (with *yak*) *ajāyate* or *ajāyate* (with *yak*) । So also *śāyate* or *sāyate*, *śāyate*, or *sāyate*, *śāyate*, or *sāyate*, *śāyate* or *sāyate* ॥ Before the vikāraṇa *ayān* of the Fourth class, which is *ḥi* according to I 2 4, the *ja* is *always* substituted for *jan* by VII 3 79 No option is allowed there Therefore in the Benedictive of *√jan* we have *śāyāts* or *sāyāts* ॥

492 *√Shana*, to honor *Pie* *sanati* । *Per* *sasana* । *Sen* *tu* । *I Fut* *sanita* । *Bene* *śāyāts* or *sāyāts* । *Desi* *sishanishati* or *sishanishati* (VI 2 49 S 2618 read with VI 1 42 S 2504) । *Inten* *śāśayate* or *sāśayate* । *Yan* *luk* *s* *sanoti*, or *s* *saniti* । *Dual* *s* *śāts* । Noun *śānu* 'peak,' Past Part Pass *śāts* । Past Part Active *śāśayān* ॥

अम ४९३ गत्यादिषु । कनीदीप्तिप्रकान्तिगति- इत्यत्र गते, परयोः शब्द-संभक्तयोरादिशब्देन सहः । अमति । आम ॥

493 *√ama*, to go, 2 to *sonni* 3 to honor The word *आदि* in *गत्यादि* means the *गति* of the root *कनी* no 488, plus the *शब्द* and *संभक्ति* of the root, that follow it *Pie* *amati* । *Per* *āma* । *ām* *tu* । *I Fut* *āmīts* । *Caus* *āmishati* । *Desi* *āmishishati* । Nouns *āma* । *ām* *am* 'Dysentery' *ānu* (with *kvip*) । *ām* *am* । *ām* *am* । Past Part Pass *āmish* or *āmant*, *āmishvān* or *āmantvān* ॥

अम ४९४, हम्म ४९५, मीमृ ४९६ गतौ । द्रमति । द्रमाम । ह्मयन्त- (२२९९) इति न वृद्धिः । अद्रमीत् । हम्मति । जहम्म । मिमति । मिमीम । अय शब्द च ॥

494 *√Drama*, 495 *√Hamma*, 496 *√Mimr*, to go about, run *Pie* *drmati* । *Per* *drāma* । The *Viddhi* is prohibited by S 2209. *I Fut* *drīts* । *Acist* *adrāmīts* । *Caus* *dramishati* । *Acist* *adrāmishati* । *Pass* *adrām* or *adrām* with *ḥi* and *drām* or *drām* with *ayān* । *Fut* *drāmishyate* or *drāmishyate* or *drāmishyate* । *Desi* *drāmishishati* । *Inten* *drāmishyate* । *Yan* *luk* *drāmīts* or *drāmīts* । *D* *drāmān* । *I* *drām* । *P* *drām* (VIII 2 65 S 2309) *Imp* *adrām* (VIII 2 61 S. 34) । Nouns *drām* । *drām* । *drām* ॥

495 *√Hamma* to go *Pre* *hamati* । *Per* *hama* । *I Fut* *hāmīts* । *Caus* *hamishati* । *Acist* *ahāmīts* । *Desi* *hāmishishati* । *Inten* *hāmishyate* । *Yan* *luk* *hāmīts* or *hāmīts* । *D* *hāmān* । *I* *hām* । *P* *hām* । *Imp* *ahām* । Nouns *hamati* 'Knowledge' ॥

496 *Mimr*, to go Some say it means 'to sound' also *Pie* *mīmsi* । *Per* *mīmīms* । *Mīm* *tu* । *I Fut* *mīmīts* । *Caus* *mīmishati* । *Acist* *mīmishishati* । *Desi* *mīmishishati* । *Inten* *mīmishyate* । *Yan* *luk* *mīmīts* or *mīmīts* । *Imp* *mīm* । *Past part* *Pass* *mīmish* । *Ger* *mīmish* ॥

अमु ४९७, अमु ४९८, जमु ४९९, जिमु ५००, अमु ५०१, अदने ।

497 *√Chamu*, 498 *√Chhamu*, 499 *√Jamu*, 500 *√Jamu*, 501 *√Jhamu*, to eat When the root *अमु* is preceded by *आ* then the vowel is lengthened by the following sutra *Pre* *chamati* । *Per* *chama* । *Cham* *tu* । *I Fut* *chāmīts* । *Caus* *chamishati* । *Desi* *chamishishati* । *Inten* *chamishyate* । *Yan* *luk* *chāmīts* or *chāmīts* । *D* *chāmān* । Nouns *cham* spoon, *अमु* ॥

२३२० । ष्टिवुकुलमुचमा शिति । ७ । ३ । ७५ ॥

एषामचो दीर्घः स्याच्छति ॥

+आङि चम इति वक्तव्यम्+

आचामति । 'आङि' क्रिम । चमति । विचमति । अचमीत् । जिमि केचित्पठन्ति । जेमति ॥

2320 Before any other Present character (शित), the root vowel of ष्टिव, क्लम्, and आचम is lengthened

Vārtika - It should be stated that the rule applies to ✓cham, only then, when it is preceded by the preposition अ, and not otherwise

Thus आचामति । Why do we say 'when preceded by अ'? Observe चमति, विचमति । The Aorist is अचमीत् । Some read ✓जिमि also here Thus जेमति ॥

Note The Kaṣika reads this sūtra as ṣṭivu klamy āhamam sṭi, having inserted the आ from the vārtika ✓Klam lengthens its vowel before ṣyan by VII 3 74 S 2519, the present rule produces this change before the affix ṣap also, which it gets by III 1 70

497 A ✓āchamu, Pie आचामति । Imperative आचामतु । Imper आचामत् । Caus आचामयति । Nouns चम । चमक. ॥

498 ✓Chhamu, to eat Pie छमति । Per चच्छाम । I Fut छमिता । Caus छमयति । Pass Aor अच्छमि or अच्छामि । Nvul छामछामम् । Fut छमिष्यते or छामिष्यते or छमिष्यते । Desi चिच्छमिषति । Inten चच्छम्यते । Yan luk चच्छमीति or चच्छन्ति । D चाच्छान्त. ॥

199 ✓Jamu, to eat Some read this as जिम । Pie जमति । Per जजाम जेमतु । I Fut जमिता । Past Part Pass जान्त । Ger जमित्वा or जान्त्वा ॥

500 ✓Jumu, Pre जेमति । Ger, जेमित्वा (?) or जिन्त्वा । Noun जेमनम् ॥

501 ✓Jhamu, Pie जमति । Per जजाम । I Fut जमिता ॥

क्रम ५०२ पादविक्षेपे ।

Now we take up the conjugation of 502 ✓Kramu, 'to walk, to step. This root takes षण् विकारम् also by the following sūtra

२३२१ । वा भाशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुचमिचुटिलष. । ३ । १ । ७ ॥

अभ्य षण्य स्यात्कत्रथे सार्वधातुक परे ॥

2321 The affix षण् is optionally employed in the active voice before a sārva dhātuka affix after the following verbs, भाश 'to shine,' भ्लाश 'to shine,' भ्रम् 'to whirl,' क्रम् 'to walk,' क्लम् 'to be sad,' चड 'to fear,' चुट 'to cut' and लष 'to desire'

Note.—Thus भाशते or भाशयते 'he shine', भ्लाशते or भ्लाशयते, he shines,' भ्रमति or भ्राम्यति 'he whirls', क्रामति or क्राम्यति 'he walks', क्लामति or क्लाम्यति 'he is sad' So also ऋष्यति or ऋषति, चुट्यति or चुटति, लष्यति or लषति ॥

Thus क्रम्+अप्+ति or क्रम्+अण्+ति । Now applies the following sūtra

२३२२ । क्रम. परस्मैपदेषु । ७ । ३ । ७६ ॥

क्रमेर्दीर्घः स्यात्परस्मैपदे परे शिति । क्राम्यति - क्रमति । चक्राम । क्राम्यतु-क्रामतु ॥

2322 The long is substituted in क्रम्, before a शित् affix, in the Parasmaipada

As क्रामति, क्रामतः, क्रामन्ति or क्राम्यति &c Per चक्राम । Imperative क्राम्यतु or क्रामतु &c

Why in the Parasmaupada ? Observe आक्रमते आदित्य. ॥

How do you explain the lengthening in उत्क्राम and सक्राम (Imperative 2nd Per Sg) For when ह्रि is elided by लुक्, (VI 4 105) then by I 1 63 the affix being dropped by a elision, it would produce no effect and so there ought to have been no lengthening ? This is no valid objection. The prohibition of I. 1 63, applies to the अङ्ग stem after which the affix is elided. Here क्रम् is not a stem or anga with regard to ह्रि, but it is a stem with regard to शप् as क्रम्+शप्+ह्रि. Therefore, though ह्रि is elided, the lengthening will take place by I 1 63, (प्रत्यय लक्षणम्.) ॥

२३२३ । लुक् क्रमो रनात्मनेपदनिमित्ते । ७ । २ । ३६ ॥

अत्रिषेड । अक्रमीत् ॥

2323 The augment वृद् is added to ārdhahātuka valādi affixes after ✓लु and ✓क्रम, only then when they do not occasion the taking of the Personal endings of the Atmanepada

The roots लु and क्रम्, are udātta, and will get वृद् augment naturally, the sūtra makes a restriction on myama. The restriction is that when the roots themselves occasion ātmanepada affixes, then they do not take वृद्, otherwise they will. Thus अक्रमीत् ॥

502 ✓Kramu, To walk, step. Pie क्रामति । Per चक्राम । चक्रमत् । I Fut. क्रमिष्यति । II Fut. क्रमिष्यति । Imperative क्रामतु । Imper. अक्रामतु । Pote क्रामेत् । Bene क्रम्यात् । Aorist अक्रमीत् । Condi. अक्रमिष्यत् । Caus. क्रमयति । Aorist अचक्रमीत् । Dear. अचक्रमिष्यति । Inten. चक्रुः क्रम्यते । Yan luk. चक्रुः क्रमीति or चक्रुः कन्ति । Past Part. Pass. क्रान्तः । Ger. क्राम्या । (VI 4 18 S 3329) or क्रमिष्या । Nouns क्रमः । क्रमकः । चक्रुः, क्रमय । नकः । क्रमि ॥

503 A. ✓Kramu, This root is ātmanepada also when simple (I 3 43 S 2716) Pie क्रमते । Per. चक्रमे । I Fut. क्रन्ता । II Fut. क्रस्यते । Imper. अक्रमत । Pote क्रमेत् । Bene. क्रमिष्यत् । Aorist अक्रमत् । Condi. अक्रमिष्यत् ॥

Here end the thirty Parasmaupada roots,

अथ रेवत्यान्ता अनुदात्तेतः ॥

The roots upto रेव inclusive are anudattet.

अथ ५०३, वय ५०४, पय ५०५, मय ५०६, अय ५०७, तय ५०८, णय ५०९, गतौ । अयते ॥

The Present is अयते । In forming the Perfect the following sūtra applies:—

२३२४ । दयायासश्च । ३ । १ । ३७ ॥

‘दय’ ‘अय’ ‘आस’ यभ्य आस्यत्लिङि । अयाचक्रे । अयिता । अयिषीष्ट ॥

2324 After the verbs दय ‘to give,’ ‘to go,’ and ‘to protect,’ अय ‘to go,’ and आस ‘to sit,’ there is the affix आस्य, when लिङ् follows

Thus अयाचक्रे । First Future अयिता । Pot. अयेत् । Benedictive अयिषीष्ट । Before the affix आस्य of the Perfect and Aorist, the following rule applies —

२३२५ । विभाषेतः । ८ । ३ । ७८ ॥

इय परो य इद तत परेण वीध्य लुङ्, लिटा धस्य वा सूर्यस्य स्यात् । अयिषीद्वम-
अयिषीध्वम । आयिष्य । आयिद्वम-आयिध्वम् ॥

2325 The cerebral sound is optionally substituted for the व् of वीध्यम् and of the Aorist and the Perfect after the augment इट्, when the stem ends in इय् ॥

Thus अयिषीद्वम or अयिषीध्वम् । Aorist आयिष्य, आयिद्वम् or आयिध्वम् ॥

When upasargas ending in र र such as निर, दुर, or प्रा precede √aya, the र is changed to ल by the following

२३२६ । उपसर्गस्यायतौ । ८ । २ । १८ ॥

अयतिपरस्योपसर्गस्य यो रेफस्तस्य लत्व स्यात् । प्रायते-पनायते । निम दुरे लत्वस्यासिद्धत्वाच्च लत्वम् । निरयते । दुरयते । निरदुरोस्तु निलयते । दुलयते । 'प्रत्यय' इति त्वियो रूपम् । अय कथम् 'उदयति विततोर्ध्वरश्मिरक्जो' इति माघ । 'इट्' 'किट्' 'कटी' इत्यत्र प्रचलितस्य र्भविष्यति । यट् । अनुदात्तेत्वलक्षणमात्मनेपदमनित्यम् । अलिङ्गोक्तिरणाङ्गापकात् । वादित्वात् वचये । पेये । मेये । वेये । तेये । प्रययते । नेये ॥

2326 ल is substituted for the र of a Preposition, when √अय follows

Thus पलायते, प्लायते । The र् of the Prepositions दुरस् and निरस् is changed to र्, but this र् is not changed to ल, because it is asiddha thus we have the forms निरयणम्, दुरयणम् । But there is a preposition निर also, the र् of which is changed to ल, as निलयनम् । See VII 2 46 So also there is a Preposition दुर which forms दुलयते ॥

The word प्रत्ययः is not formed from प्रति + √अय but from प्रति + इय् ॥

If the root अय is Atmanepadi why is it conjugated as Parasmaipadi in the following line of Māgha — "udayati vitator dhva rāṣṇi rajjan." The word udayati is not formed by ud + √ay but from ud + √i, the √i is obtained by the analysis of √कटी as we have already shown See √कटी । No. 312. Or the following maxim applies :

Maxim — The ātmanepada, which a root may take because it is enunciated in the Dhātupāṭha as anudātteta is not of universal application. This maxim we infer from the jñāpika of √अलिङ् which is shown with an indicative क् । This root is of Aḍādi class No 7. It is read as anudāttet It would have been conjugated in the ātmanepada by the mere fact of its being called anudāttet, the further adding of क् shows that the anudāttet ātmanepada is not universally valid

In the Perfect of √वय, the rule VI, 4. 126 S 2263 applies, because the root begins with a व and so we have वचये and not वेये । But पेये, मेये, वेये, तेये । प्रययते and नेये ॥

503 √Aya, to go Pie. अयते । Per अयाचक्रे । I Fut अयिता । II Fut अयिष्यते । Imperative अयताम् । Imper अयात । Pot अयेत् । Bene अयिषीष्ट, अयिषीद्व (or ध्व)म् । Aorist आयिष्य, आयिद्व (or ध्व)म् । Cond आयिष्यत् । Cus आययति । Aorist अ + अयियत् । Des अयियिषते । Nouns आय । अय ॥

504 √Vaya, to go, move Pie वयते । Per वचये । I Fut वयिता । Des विवयिषते । Inten वावयते ॥

504 ✓ Vaya, in the Yanluk Pre वाचयीति or वाचयति । D वाचय* Pl वाचयति, 2 S वाचयथि, or वाचसि वाचथ वाचय, 1 S वाचयीमि or वाचामि । वाचाथ, वाचामः । Imperative वाच, वाचयानि । Imper अवाचत ॥

505 ✓ Paya, to go Pre पयते । Per पेये । I Fut पयिता ॥

506 ✓ Mayi, to go Pre मयते । Per मेये । I Fut मयिता ॥

507 ✓ Chaya, to go, Pre चयते । Per चेये । I Fut चयिता ॥

508 ✓ Taya, to go move, to guard, protect Pre तयते । Per तेये । I Fut तयिता । Noun तय* 'protection'

509 ✓ Naya, to go, to protect According to Maitreya it means 'to protect' also Pre नयते । Per नेये । I Fut नयिता ॥ In some lists ✓ दयि is also mentioned

दय ५१० । 'दानगतिरक्षणहि सादानेषु' । आदान ग्रहणम् । दयाचक्रे ॥

510 ✓ Daya, to grant, give, 2. to go, 3 to protect, 4 to hurt, (to feel pity) 5 to accept The word आदान means to accept Pre दयते । Per, दयाचक्रे । I Fut दयिता । Nouns दयालु, दया ॥

रय ५११ गतौ ।

511 ✓ Raja, to go Pre रयते । Noun राय. ॥

ऊयो ५१२ तन्तुसंताने । कयाचक्रे ॥

512 ✓ Uyi, to weave, sew Pre ऊयते । Per कयाचक्रे । I Fut ऊयिता । Caus ऊययति । Aorist अऊययत् । Past Part Pass. ऊतः । Past Part Active ऊतयान् Ger. ऊयित्वा । Noun ऊतिः ॥

पूयी ५१३ विशरणे दुग्न्धे च । पूयते । पुपूये ॥

513 ✓ Pūyi, to split up, to stink, to putrefy Pre पूयते । Per पुपूये । I Fut पूयिता । Caus पूययति । Aorist अपूपयत् । Desi. पुपूयिषते । Inten पोपूय्यत । Yan luk पोपूयीति or पोपीति । D पोपूत । Past Part Pass पूत. । Past Part Active पूतयान् । Ger पूयित्वा । Nouns पूय. 'pus' पूति. ॥

क्रूयी ५१४ शब्दे उन्दे च । चुक्रूये ॥

514 ✓ Kruyi, to make a creaking sound, to be wet. Pre, क्रूयते । Per चुक्रूये । I Fut क्रूयिता । Caus क्रापयति (VII 3 36 S 2570) Aorist, अक्रूयत् । Yanluk चोक्रूयीति । Noun चेलक्रोप दृष्टदेव 'It rained enough to wet the garment.'

क्षमायी ५१५ विधूनने । क्षमाये ॥

515. ✓ Kshmayi, to shake, tremble Pre क्षमायते । Per क्षमाये । I Fut, क्षमायिता । Caus क्षमापयति । Aor अविक्ष्मयत् । Caus Yan luk क्षामाययतीति । Desi. विक्षमाययते । Inten. क्षामायते । Yan luk क्षामायीति, or क्षामाति D. क्षामीतः । Imperative क्षामीतात् and क्षामीहि । Past Part. Pass. क्षमात. । Past Part Act, क्षमातान् ॥

स्फायी ५१६, आप्यायी ५१७, वृद्धौ । स्फायते, पस्फाये, ध्यायते ॥

516 ✓ Sphayi, 517 ✓ Opyayi, to grow large or fat, to swell Pre स्फायते । Per पस्फाये । I Fut स्फायिता । Cause स्फाययति । (VII 3 41 S 2593). Aorist अस्फिष फयत् । Yan luk पस्फाययति । Nouns, स्फाः । स्फायदम् । स्फीरः । Past. Part. Pass. स्फीतः । (VI. 1. 22. S. 3044). Past. Part. Pass. स्फीतयान् ॥

517 ओप्यायी वृद्धौ 'To grow large,' Present प्यायते । In forming the Perfect, पी is substituted by the following

२३२७ । लिङ्यङोश्च । ६ । १ । २८ ॥

लिङि यङि च प्याय पीभाव स्यात् । पुन प्रसङ्गविज्ञानात्पीशब्दस्य द्वित्वम् । 'अनेकाश्च - (२७२) इति यथा । पिप्ये । पिप्यति । पिप्यिरे ॥

2327 There is substitution of पी for प्याय, when the affixes of the Perfect (लिङ्) and the Intensive (यङ्) follow

The anuvritti of the word विभाषा ceases The phrase प्याय पी of the preceding Ashtādhyāyī sūtra is drawn into this by force of the word च 'and', thus आपिप्ये, आपिप्याते, आपिप्यिरे । The rule of substitution of पी being a subsequent rule, would have debarred reduplication which precedes it in order The reduplication, however, takes place after the substitution by force of the maxim of पुन. प्रसङ्ग "occasionally the formation of a particular form is accounted for by the fact that a preceding rule is allowed to apply again, after it had previously been superseded by a subsequent rule" Thus पी+लिङ् = पि+पी+त = पि+प्य+त् (VI 4 82 S 272 the य being substituted) = आपिप्ये with the affix आ । So also in the Intensive, as आपेपीयते, आपेपीयेते, आपेपीयन्ते ॥

In the Aorist, the following rule applies :—

२३२८ । दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ६१ ॥

यभ्यश्चलेत्तिद्यथा स्यादेकवचने तशब्दे परे ॥

2328 चिष् is optionally the substitute of लि, when त, the third person singular of the Atmanepada follows, after the verbs दीप, 'to shine,' जन 'to be produced,' बुध 'to teach or know,' पूर 'to be full,' ताय 'to extend or protect' and प्याय 'to swell'

NOTE.—Thus अदीपि or अदीपिष्ट 'he shone', अजनि or अजनिष्ट 'he was produced', अबोधि or अबुध 'he knew', अपूरि or अपूरिष्ट 'he was full', अतायि or अतायिष्ट 'he extended', अप्यायि or अप्यायिष्ट 'he grew'

Then applies the following.

२३२९ । चिषो लुक् । ६ । ४ । १०४ ॥

चिष्. परस्य तशब्दस्यलुक्स्यात् । अप्यायि—अप्यायिष्ट ॥

2392 The personal-ending त is elided after चिष्, the third person, singular Atmanepada of the Aorist

Thus अप्यायि or अप्यायिष्ट ॥

NOTE.—As अहारि, अलावि, अकारि, अपाचि । So also अहारितराम, अहारितमाम here the elision of the personal affix त (III 1 60) of the Aorist being considered as *asidhā*, the affixes तरप् and तमप् are not elided though if the sūtra were to be literally interpreted, every affix after चिष्, ought to be elided On the word कङ्कति is understood here, so that कित् and डित् affixes of चिष् are elided and not every affix

517 ✓ Opyai, to grow large Pie प्यायते । Pie पिप्ये । पिप्याते । पिप्यिरे । पिप्यिरे । पिप्याये । पिप्यिध्वे । पिप्यिवहे । I Fut प्यायिता । Aorist अप्यायि or अप्यायिष्ट । Inten पेपीयते । Yan luk पाप्याति D. परप्यात्. Past Part Pass पीन । Act पीनवान् । Noun आप्यान ॥

तायु ५१८ संतानपालनयोः । सतानः ऋन्थ । तायते । तताये ।
अतायि-अतायिष्ट ॥

518 ✓/Tay, to spread, extend, 2 to protect, preserve The word santana means context Pre तायते । Per तताये । I Fut तायिता । Aorist अतायि or अतायिष्ट । Caus ताययति । Aorist अतायत । Past Part Pass तायत । Act, तायितवान् ।

शल ५१९ चलनसंवरणयोः ।

519 ✓/śala, to shake, to tremble, to cover, to go Pre शलते । Per शले । I Fut शलिता । II Fut शलिष्यते । Imperative शलताम् । Imper अशलत । Pote शलेत । Bene शलिषीष्ट । Aorist अशलिष्ट । Caus शालयति । Aorist अशीशलत । Inten, शाशल्यते । Yan luk शाशलोति or शाशलुति । Imperfect अशाशल । Past, Part Pass शलित । Ger, शलित्वा । Nouns, शलभः । शलकम् । शलाका । शालुक । शललम् । शलालु ॥

519 A ✓/Chala, has the same meaning as शल । Not found in the Siddhanta nor in the Madhaviya, but given by Westergaard

वल ५२०, वल्ल ५२१, संवरणे संचरणे च । ववले । ववल्ल ॥

520 ✓/Vāla, 521 ✓/Valla, to cover, enclose, to go Pre ववते । Per, ववल्ले । Caus वलवति । It is मित् according to Bhoja See ✓/554 Nouns वाल । वार । वनिन । वलिभ । वलि । वलय । वलभो । वलाक । वालाकि । वलमीर्क ॥

521 ✓/Valla, to cover, to go, move Pre वल्लते । Per ववल्ले । I Fut वल्लिता । Inten Yan luk Imperfect अववल । Nouns वल्लभः । वल्लरी । वल्लि । वल्लो । वल्लुर 'dried meat'

मल ५२२, मल्ल ५२३, धारणे । मले । ममल्ल ॥

522 ✓/Mala, 523 ✓/Malla, to hold, possess. Pre मलते । Per मले । I Fut मलिता । Nouns माला । माली । मलय । मलम् । मलिनः । मलीमसः । आमलकी ॥

523 ✓/Malla, to hold, possess Pre मल्लते । Nouns मल्लः । मल्लिका । मल्लकः । मलमल्लम् ॥

भल ५२४, भल्ल ५२५, परिभाषणहिंसादानेषु । बभले । बभल्ले ॥

524 ✓/Bhala, 525 ✓/Bhalla, 1. to describe, 2. to hurt, 3 to give Pre, भलते । Nouns भानम् । भलक । भल्ल ॥

525 ✓/Bhalla, Pre भल्लते । Nouns भल्लुक । भल्लः । भल्ली ॥

कल ५२६ शब्दमख्यानयोः । कलते । चकले ॥

526 ✓/Kala, to sound, to count Pre कलते । Per चकले । Nouns कालः । काली । कालिकम् । कलभ । कलिः । कलिका ॥

कल्लः ५२७ अव्यक्ते शब्दे । कल्लते अशब्दे इति स्वामी । अशब्द-सूक्ष्मीभाव इति च ॥

527. ✓/Kalla, to sound indistinctly According to Kāraṇawān it means 'to remain silent, to make no sound'. Pre कल्लते । Noun कल्लम् ॥

तेवृ ५२८, देवृ ५२९, देवने । तितेवे । दितेवे ॥

528 ✓/Tevri, 529 ✓/Devri, to play, sport. Pre तितेवे । Per, तितेवे । I Fut तेविता । II Fut तेविष्यते । Imperative तेवताम् । Imper अतवत । Pote तेवेत । Bene तेविषीष्ट । Caus तेवयति । Aorist अतितेवत् । Des तेवेति । Inten तेतेवते । Noun तयू. (VI, 3 19 S 2561)

529. ✓Devri, to play Pre देवते । Nouns देवर (Un III 132) देवलः (Un I, 106) द्यू ॥

षेवृ ५३०, गेवृ ५३१, ग्लेवृ ५३२, पेवृ ५३३, मेवृ ५३४, म्लेवृ ५३५, सेवने । परिनिविध्य — (२२७५) इति षत्वम् । परिषेवते । सिषेवे । अय सापदेशोऽपीनि न्यासकारादयः । तद्वाप्यविरुद्धम् । गेवते । जिगेवे । जिग्लेवे । पिपेवे । मेवते । म्लेवते ॥

530 ✓Shevri, 531 ✓Gevri, 532 ✓Glevri, 533 ✓Pevri, 534 ✓Mevri, 535 ✓Mlevri, (536 ✓Sevri, 537 ✓Khevri, 538 ✓Klevri, 539 ✓Kevri,) to serve Pre सेवते । Per सिषेवे । I Fut सेविता । Caus सेवयति । Aorist असिषेवत् । Desi, सिसेविषते । The स is not changed to ष by VIII, 61, S 2627. Inten सेवेष्यते । Noun सद्यु । Past Part Pass सेवित । Ger सेवित्वा ॥

NOTE — This root is enunciated by Nyasakāra and others as सेव । But this is against Bhāṣhya

531 ✓Gevri, to serve Pre गेवते । Per जिगेवे ॥

532 ✓Glevri, to serve, worship, Pre ग्लेवते । Per जिग्लेवे ॥

533 ✓Pevri, to serve, Pie पेवते । Per पिपेवे ॥

534 ✓Mevri, to serve, Pre मेवते ॥

535 ✓Mlevri, to serve, Pre म्लेवते ॥

शेवृ, ५३६, खेवृ ५३७, क्लेवृ ५३८, केवृ ५३९, इत्यप्येके ।

536 ✓Sevri, to serve Pre शेवते ॥

537 ✓Khevri, to serve Pre खेवते ॥

538 ✓Plevri, to serve Pie प्लेवते ॥

539 ✓Kevri to serve, Pre केवते ॥

रेवृ ५४० म्लवगतौ । म्लवर्गतिः म्लुतर्गतिः । रेवते ॥

540 ✓Revri, to go, to jump Pre रेवते । Nouns रेवा । रेवन ।

NOTE — According to Maitreya रेव and म्लव are two roots But this is doubtful

Here end Anudātṭeta roots ending with रेव ॥

अथावत्यन्ताः परस्मैपदिनः ॥

मव्य ५४१ अन्धने । ममव्य ॥

From this up to ✓चनि are udātṭeta 1, e, Parasmaipadins

541 ✓Mavya, to fasten, bind Pre मव्यति । Per ममव्य । I Fut, मव्यिता । II Fut, मव्यिष्यति । Imper, मव्यतु । Imper असमव्यत् । Poten मव्येत् । Bene मव्यात् । Aorist असमव्यीत् । Caus, मव्ययति । Aorist असमव्यत् । Desi, मिमव्ययति । Inten मामव्यते । Noun in वृच् is मामविता or मामव्यता (VIII 4 64 S 60, VI 4 49 S, 2631) Past Part. Pass मव्यितः । Ger मव्यित्वा ॥

541 ✓Mavya, Yan luk conjugation Pie, मामव्यीति or मामति । D मामैत । Pl मामव्यति । 2 S, मामव्यीषि or मामसि । मामीथ । मामीथ । 1, S मामव्यीमि or मामैमि । मामीव । मामीम । Imper मामव्यीतु, मामीतात or मामतु । D, मामीताम । Pl मामव्यतु । 2, S, मामीहि or मामीतात् । Dual, मामीताम् । Pl, मामीत । 1, S, मामव्य, नि मामव्याव । Imperfect असमव्यीत् । असमीताम् । असमव्य । 2, S, असाम । 1, S, असामव्यम् । D, असामीव । Pl, असामीम ॥

सूक्ष्म ५४२, ईक्ष्य ५४३, ईक्ष्य ५४४, ईक्ष्याः ।

542 ✓ Shukshya (Sukshya) 543 ✓ Ikshya, 544 ✓ Irshya, to disrespect, disregard, slight Pic सूक्ष्मयति । Per सुषूक्ष्मय । I Fut सूक्ष्मयिष्या । II Fut सूक्ष्मयिष्यति । Imper सूक्ष्मयतु । Imper असूक्ष्मयत । Potent सूक्ष्मयेत् । Bene, सूक्ष्मयात् । Aorist असूक्ष्मयत् । Condi असूक्ष्मयिष्यत् । Caus सूक्ष्मययति । Aorist असुसूक्ष्मयत् । Desi सुसूक्ष्मयिष्यति । Inten सोसूक्ष्मयेते or "द्वयते । Yan luk सोसूक्ष्मयेति or सोसूक्ष्मयेत् ॥

543 ✓ Ikshya, to envy Pic ईक्षयति । Per ईक्ष्याचकार । I Fut ईक्षयिष्या । II Fut ईक्षयिष्यति । Imper ईक्षयतु । Imper मेक्षयत । Potent ईक्षयेत् । Bene ईक्षयत । Aorist मेक्षयात् । Condi मेक्षयिष्यत् । Caus ईक्षययति । Aorist मेक्षययत् । Desi ईक्षयिष्यति ॥

544 ✓ Irshya, to envy, Pic ईर्ष्यति । Per ईर्ष्याचकार । I Fut ईर्ष्यिष्या । Caus ईर्ष्ययति । Aorist मेर्षययत् । Desi ईर्ष्ययिष्यति or ईर्ष्ययिष्यति (III 1 7, S 2608 Vart). Noun ईर्ष्या ॥

हय ५४५ गतौ । अहयति । यान्तत्वाच्च वृद्धिः ॥

545 ✓ Hayi, to go Pic हयति । Per जहाय । जहयिष्य । I Fut हयिष्या । Aorist, अहयति (There is no Viddhi as the root ends in य VII 2 5 S 2299) Caus हाययति । Aorist अजहयत् । Desi जिहयिष्यति । Inten जाहय्यते । Ger हयित्वा । Noun हत् (with kvip), हय horse

545 ✓ Hayi, Yan luk conjugation Pic जाहयति or जाहति । D जाहत । Pl जाहयति । 2 S जाहसि । 1 S जाहामि ॥

शुच्यी ५४६ अभिषवे । अजयशाना शिथिलीकरणं स्रायाः सधानं वाभिषवः स्नानं च । शुशुच्य । लुच्य ५४६ वा इत्येके ॥

546 ✓ Suchyi to squeeze, express (as juice), to distil Abhishtava means the loosening of the ingredients or members of a thing, as well as to distil liquor According to Chandra it means 'to bathe' also It is the sacred bath or baptism. Some read the root as ✓chuchya Pic शुच्यति । Per शुशुच्य । I Fut, शुच्यिष्या । Caus, शुच्ययति । Aorist अशुशुच्यत् । Desi शुशुच्यिष्यति । Inten शोशुच्यते । Noun in मृच् — शोशुच्यता or शोशुच्यता । Noun शुक्ति ॥

546 ✓ Suchyi, Yan luk conjugation Pic शोशुच्यति or शोशोति । 1 S शोशुच्यः । Pl, शोशुच्यति । 2 S शोशुच्यसि or शोशोति । 1 S शोशुच्यामि or शोशोमि । शोशुच्य । Imper, शोशोतु or शोशुच्य । Imperfect अशोशुच्य । अशोशुच्यम् ॥

546 A ✓ Chuchyi, to squeeze &c Pic लुच्यति ।

हय ५४७ गतिकान्त्याः । जहयं ॥

547 ✓ Haya, to go, to worship, to be weary or fatigued Pl जहयं । Per जहयं । I Fut जहयिष्या । Caus जहययति । Aorist अजहयत् । D अ जहयिष्यत् । Inten जाहय्यते । Trich जाहयता or जाहयिष्यता । Nouns हत् (with kvip) हायं (100) हयिष्यता ॥

547 ✓ Haya, Yan luk conjugation Pic जाहयति । जाहति । 1 S जाहयः । Pl जाहयति । 2 S जाहसि । 1 S जाहामि । Imperative जाहयत । जाहयामि । Im अजहयामि । अजहयताम् । अजहयतुः । अजहय्यम् ॥

अल ५४८ भूषणपर्याप्तिवारणेष्वा । अलति । आल ॥

548 ✓ Ala, to adorn, to be competent or able, to prevent Pic अलति । Perfect आल । In forming the Aorist, the following sūtra applies:—

२३३० । अतो ह्यन्तस्य । ७ । २ । २ ॥

'लृ' इति लुप्तषष्ठीकम् । अस समीपौ यो रौ तदन्तस्याङ्गव्यातो यदि न्य त्परं प्रपदे पुरे निचि । 'नेटि' (२२६८) इति निषेधस्य 'अतो हलादे' (२२८४) इति विक्रपस्य वाक्यवाद । भा भवानालोत् । अय स्वरितेदित्येके । तन्मतेऽलते इत्याद्यपि ॥

2330. The Vriddhi is substituted for the short अ, when it is immediately followed by the final र or ल of a root, before the Parasmaipada sixth-Aorist

The 'लृ' in the sūtra is in the Genitive case, the case affix is elided here

NOTE If the word 'anta' in the sūtra be taken to mean a member of a part, and 'lānta' be taken as a Bahuvrīhi, meaning 'that which has a l or a r as its member', and the word anga be taken as separate, then there would be no necessity of using the word anta in the sūtra, the tadanta vrīhi would have been enough, and would have shown that l or r must be final. And in that view the rule would have applied to अवलित also. If the word anta be taken to mean 'proximity' as it is taken by the Kāśika in the above note, then in the compound be genitive Tatpuruṣa, the rule would apply to √Rap, √Tr n, √Śalla &c. because here r or l is in proximity to the अ of the root stem. But if the compound be Karmadhāraya, meaning 'the proximate l or r', then anta being attributive ought to have stood first in the compound. To avoid all these difficulties the author says 'l, r is in the genitive case &c.' The sūtra, therefore, means —

If the l or r is in the proximity of a short अ, then of a stem ending in such a l or r, there is the vriddhi of अ, when the Parasmaipada sixth aorist follows. This supersedes the prohibition of VII 2 4 S 2268, and the option of VII, 2 7 S 2284. Thus the aorist will be आलोत् । (= अ + आलोत्) as in भा भवानालोत् (where the augment अ is elided, but the long आ is heard)

Some say the अल is avoided. The root takes the ātmanepada affixes also, according to their view. Thus अलते ॥

548 √Al, to adorn, 2 to be competent or able, 3 to prevent. According to Maitreya the root is ātmanepadī also. Pre अनति । Pei आल । I Fut अलिता । Aorist अत्र लीत् । Otus आलयति । Aorist आलिलत् । Desi, अलिलरति । Past Part Pass अलित । Ger अलित्र । Noun अलकम् । अलका । अलि । आनी । अलोकम् ॥

जिफला ५४९ विशरणे । तृफल- (२३२९) इत्यत्वम् । जेनतु । जेनु ।

अफालीत् ॥

549 √ñ phalā, to burst open, split or cleave asunder. Pre फलति । Pei पफोल । जेनतु । जेनु । (by VI 4 112 S. 2301) Aorist अफालोत् । Itus फलयति । Aorist अफोर्लत् । Desi, पिफलिरति । Inteu पफुल्यते । Yan luk पनकुनीति । D पम फुलत् । 1, S पमफुलति । Past Part, Pass, फुल्लः । Pass Part, Aor फल्लवान् । Ger अलित्या । Nouns फलम् । फलगु ॥

मोल ५५०, रमोल ५५१, रमील ५५२, क्षमोल ५५३ निमेषण ।

निमेषण सकोचः । द्वितीयस्तालव्यादिः । तृतीयो दन्त्यादि ॥

550 √Mīla, 551 √Śmīla, 552 √Smīla, 553 √Kshmīla, to close (as the eyes), close or contract the eyelids. nimeshana means contraction. The second √śmīl begins with the palatal sibilant, the third √smīl begins with a dēns-

tal. Thus मीलति, मीलति, मीलति, मीलति । Pre मीलति । Per मीलति । I Fut. मीलिता । Caus मीलयति । Aorist मीमिषत् । Des. मीमिषति । Inteh मीमिष्येते । Yan luk मीमिषीति or मीमिषति ॥

कील ५५४ प्रतिषृम्भे । प्रतिषृम्भौ रोधनम् ॥

554. ✓ Pīla, to check, obstruct, hinder Pratishtumbha means obstruction, Pie पीलति । Per पीलीत । I Fut पीलिता । Noun पीला । वेल्. । पीलु । पीलुकुण्. ॥

नील ५५५ वर्णे । निनील ॥

555. ✓ Nīla or nīla, to colour or dye blue Mādhava reads the root as नील । Pre नीलति । प्रनीलति । Per निनील । I Fut नीलिता । Nouns नील F नीली or नीला ॥

शील ५५६ समाधौ । शीलति ॥

556 ✓ Śīla, to meditate, contemplate Pre शीलति । Nouns शीलम् । शीलः ।

कील ५५७ बन्धने ।

557 ✓ Kīla, to bind, 'to stake' Pre कीलति । Nouns कीलः । कीलकम् ॥

कूल ५५८ आवरणे ।

558 ✓ Kūla, to cover कूलति । Noun कूलम् ॥

शूल ५५९ रुजायां संघाते च ।

559 ✓ Śūla, to be ill, to make loud noise, to impale According to Mādhava संघाते च । Pie शूलति । Noun शूलम् ॥

**तूल ५६० निष्कर्षे । निष्कर्षौ निष्कोषणम् । तच्चान्तर्गतस्य बहिर्निः-
सारणम् । तुल ॥**

560 ✓ Tūla, to draw out Nishkarsha means unsheathing, bringing out that which is within hence 'to extract' Pie तूलति । Per तुल । Derivative Nominal root तूलनामुकुश्याति=अनुतूलयति । The लिप् added by III. 1. 25, Aorist अतुलत् । Noun तुलम् ॥

पूल ५६१ संघाते ।

561 ✓ Pūla, to heap up, collect, Pre पूलति । Noun पूलः ॥

मूल ५६२ प्रतिष्ठायाम् ।

562 ✓ Mūla, to be firm, stand fast, to take root. Pie. मूलति । Nouns. मूलम् । मूल्यम् । मूलकः ।

फल ५६३, निष्पत्तौ । फलतुः । फलुः ।

563. ✓ Phala, to bear fruit, accomplish Pre फलति । Per. फलात् । फलतुः । फलुः । Nouns. फलम् । फलकम् । Past, Part Pass फलितम् ॥

शुल्ल ५६४ भाषकरणे । भाषकरणमभिप्रायाविष्कारः ।

564. ✓ Chulla, to intimate one's desire, to sport, Pre. शुल्लति । Noun शुल्लः । शुल्ली ॥

फुल्ल ५६५ विकसने ।

565 ✓ Phulla, to bloom, expand, Pre, फुल्लति । Noun, फुल्लः । Past, Part. Pass. फुल्लितः । Ger. फुल्लित्वा ॥

चिल्ल ५६६ शैथिल्ये भावकरणे च ।

566 ✓ Chilla, to become loose, to intimate one's desire. Pre. चिल्लति ।

in चिल्ल ॥

तिल ५६७ गतौ । तेलति । तिल्ल इत्येके । तिल्लति ॥

567 ✓ Tila, to go, move. Some read it as तिल्ल and conjugate it as तिल्लति । Pre तेलति । Noun तिल- । तैलीनम् ॥

वेल ५६८, चेल् ५६९, केल् ५७०, खेल् ५७१, क्वेल् ५७२, वेल् ५७३, चलने । पञ्च ऋदित षष्ठो लोपधः ॥

568 ✓ Velri, 569 ✓ Chelri, 570 ✓ Kelri, 571 ✓ Khehri, 572 ✓ Kshvelri
573 ✓ Vella, to move, tremble, shake, play, sport The first five have an indica-
tory ऋ, the last ends in ल and has a ल as penultimate Pre वेलति । Caus Aorist
अविचेलत् । Noun वेला ।

569 ✓ Chelri, Pre चेलति । Caus. Aorist अविचेलत् । Noun चेल', f चेनी, n
चेलम् ॥

570 ✓ Kelri, Pre केलति । Caus Aorist अचिकेलत् । Nouns केलि- । केलिन,
केला ॥

571 ✓ Khehri, Pre खेलति । Caus Aorist अचिखेलत् । Noun खेलः ॥

572 ✓ Kshvelri, Pre क्ष्वेलति ॥

573 ✓ Vella, Pre वेल्लति । Caus Aorist अविचेल्लत् । Noun वेल्लः 'poison.'

पेल ५७४, फेल ५७५, शेल् ५७६ गतौ । पेल इत्येके ॥

574 ✓ Pelri, 575 ✓ Phelri, 576 ✓ Selri, to go, move, shake Some
read पेल also Pre पेलति । Caus Aorist अपिपेलत् । Noun पेला ॥

575. ✓ Phelri, Pre फेलति ।

576 ✓ Selri, Pre शेलति । Caus Aorist अशिसेलेत् ॥

NOTE Here in some texts we find the following three roots also — *ves* —

खेल्, पेल्, सेल् ॥

स्खल ५७७ संचलने । चस्खाल । अम् खालीत् ॥

577 ✓ Skhala, to stumble, Pre स्खलति । Pre चस्खाल । Aorist. अस्खालीत् ।
Caus स्खलयति । It is मित् according to Bhoja See ✓854

खल ५७८ संचये ।

578. ✓ Khala, to gather, collect Also चलने to move, shake Pre खलति ।
Per चखाल । Aorist अखालीत् । Nouns खल- 'knave,' खलम् । खलतिः 'bald.'

गल ५७९ अदने । गलति । अगालीत् ॥

579 ✓ Gala, to swallow. Pre गलति । Aorist. अगालीत् । Noun. गलः ॥

शल ७८० गतौ । सलति ॥

580 ✓ Shala, to go. Pre सलति । Caus सलयति, Aorist असोचलत् । Noun.
शालः । सलिलम् ॥

दल ५८१ विशरणे ।

581. ✓ Dala, to burst open, split, cleave, crack, Pre दलति । Caus. दलयति ।
It is मित् according to Bhoja. See ✓854. Nouns. दाडिमम् । कुश्रालः ॥

श्वल् ५८२, २० ल् ५८३, आशगमने । शश्वात् । अश्वालीत् । शश् ल् ।
अश्वल्लीत् ॥

582 ✓ Śvala, to run, go quickly Pre अश्नति । Per अश्वात् । Aorist
अश्वालीत् । Caus अश्वालयति । Aorist अशिश्वलत् । Desi अशिश्वलति । Inten अशिश्वत्ये ॥

583 ✓ Śvala, Pie अश्वल्ति । Per अश्वलत् । Aorist अश्वल्लीत् ।

खोल ५८४, खोर् ५८४ क, गतिप्रतिघाते । खोलति । खोरति ॥

584 ✓ Kholri, 584 A ✓ Khorri, to limp, to be lame Pre खोलति । Per
घुखोल । Caus खोलयति । Aorist अचुखोलत् । Noun खोडः 'lame'

584 A ✓ Khorri, Pre खोरति ॥

धोर् ५८५, गतिचालुर्ये । धोरति ॥

585 ✓ Dhorri, to go quickly to be skilful, to trot Pre धोरति । I Fut.
धोरित् । Caus Aorist अदुधोरत् । Noun धोरितक ॥

त्स ५८६ छद्मगतौ । तत्सार । अत्सारीत् ॥

586 ✓ Tsara to go or approach gently or stealthily, creep, crawl, to pro-
ceed craftily, or fraudulently Per त्सरति । Per तत्सार । तत्सरत् । I Fut त्सरित् ।
Aorist अत्सारीत् । Desi तित्सरति । Inten तात्सर्ये । Yau luk तात्सरीति or तात्सरित्,
2 S तामाप् । Imperfect अतात्स । Nouns त्सरः । त्सरक ॥

कमर ५८७ कूचने । चक्मार ॥

587 ✓ Kmara, to be crooked act dishonestly, deceive Per क्मरति । Per.
चक्मार । I Fut क्मरित् । Aorist अक्मारीत् ॥

अम् ५८८, बभ्र ५८९, मम् ५९०, चर ५९१, गत्यर्थः । चर-
तिभक्षणेऽपि । अभ्रति । आनभ्र । मा भवानभ्रोत् । अङ्गान्त्यरेफस्या... समीपस्था-
भावान्नक्विति ॥

588 ✓ Abhra, 589 ✓ Babhra, 590 ✓ Mabhra, 591 ✓ Chara, to go
to move ✓ चर means also to eat Pre अभ्रति । Per आनभ्र । I Fut अभ्रित् । Aorist
अभ्रोत् as मा भवानभ्रोत् । The इ here is final of an augs, yet as it is not in the
proximity of च, because इ intervenes, it does not cause the viddhi of the च of
✓ चम् (See S 2330) Caus. अभ्रयति Aorist आब्रिभ्रत् । Desi अद्रि भ्रति । Nouns,
अभ्रम् । अभ्री । आभ्रकम् ॥

589 ✓ Babhra, Pre. अभ्रति । Per अन्नभ्र । I Fut अभ्रित् । Desi अन्नभ्रयति ।
Inten आन्नभ्रये । Yau luk आन्नभ्रति । Ababhrati Imperfect अन्नन्नभ्र or अन्नन्नभ्रम् ॥

590 ✓ Mabhra, Pre. अभ्रति । ॥

591 ✓ Chara, Pre. चरति । Per. चचार । चरत् । चेरः । I Fut चरित् । Aorist.
अचारीत् । Desi. चिचरति । Inten. चर्यते । Yau luk चचरति or चचरत् । Imper-
fect अचरत् । Nouns आचार्यः । चरः । चरी । चराचरः । चरिण्युः । चरण । चोरकम् । चरः ।
चरकः । चर्म । चारुः । Adj. in च चर्यम् । आचर्यः । उपचार्यम् ॥

ष्टिबु ५९२ निरसने । ष्टिबुकम्- (२३२०) इति दीर्घः । ष्टीवति । अस्य
द्वितीयस्यकारष्ठकारो वेति वृत्तिः । तिष्ठेव । तिष्ठिवत् । तिष्ठिवु । टिष्ठेव । टिष्ठि-
वत् । टिष्ठिवुः । हलि च (३५४) इति दीर्घः । ष्टीव्यात् ॥

592 ✓ Shthivu, to spit The short इ becomes long ई by VII. 3. 75. S.
2300. As ष्टीवति । According to the Vṛtti the second letter of this root is

either च or ट dental or lingual. In other words, the root is छिब or स्थिब. Of course, by sandhi च छिब will become छिब, but this च will reappear for the purposes of reduplication. Thus from ✓छिब where च is changed to ठ we have तिष्ठेव &c. But from ✓स्थिब where the ट is original we have टिष्ठेव, टिष्ठिषु. Pie छीवति. Per तिष्ठेव or टिष्ठेव. तिष्ठिवतु or टिष्ठिवतु. तिष्ठिषु or टिष्ठिषु. I Fut छेविता. II Fut छेविष्यति. Imper छीवतु. Bene छीव्यात्. Before the affixes beginning with a consonant the च is lengthened by VII 2 77 S 354. Aorist अछेवीत्. Caus छेवयति. Aorist अतिष्ठिवत्. Desi तिष्ठेविष्यति or तुष्टुष्यति or टिष्ठेविष्यति &c. Inten तेछीव्यते or टेछीव्यते &c. Noun छीवनम् or छेवनम्. Past Part Pass षठ्युत. Ger छवित्वा or षट्त्वा.

जि ५९३ जये । अयमजन्तेषु पठितुं युतः । जय उत्कर्षप्राप्तिः । अकर्म-
क्रोडयम् । जयति ॥

593 ✓जि जये 'to surpass, excel'. This root ends in a vowel, and appropriately ought to have been classed with vowel-ending roots, and not here among consonant ending roots. Jaya means to get excellence. This is Intransitive. The root जय 'to obtain victory' is Transitive. Pre जयति ॥

In forming the Perfect, the following sūtra applies

२३३१ । सन्निटोर्जः । ७ । ३ । ५७॥

जयते सन्निपिनसितो योऽभ्यासस्ततः परस्य कृत्व स्यात् । जिगाय । जिग्यतुः । जिग्युः । जिगयिष्य-जिगय । जिगाय-जिगय । जिगिय । जिगियम् । जेता । जीयात् । अजेयीत् ।

2331 A guttural is substituted for the ज् in ✓जि after a reduplication before the Desiderative affix सन्, and in the Perfect

As जिगाय. Why in the Desiderative and Perfect only? Observe जेजोयते. Though the root ज्या also assumes the form जि by vocalisation (VI 1 16, 17) yet that जि is not to be taken here. That will form जिज्यतु. जिज्यु ॥

593 ✓Ji, to surpass, excel. Pie जयति. Per जिगाय. जिग्यतुः. जिग्युः. जिगयिष्य or जिगेय. जिगाय or जिगय. जिगिय. जिगियम्. I Fut जेता. II Fut जेयति. I Imp जयतु. Imper अजयत. Poter जयेत्. Bene जीयात्. Aorist अजेयीत्. Caus जाययति. Aorist अजीजयत्. Desi जिगीष्यति. Inten. जेजोयते. Yan luk जेजयीति or जेजेति. D जेजितः. Pl जेजयति ॥

जीव ५९४ प्राणधारणे । जिजीव ॥

594 ✓Jiva, to live, or to breathe. This is intransitive. Pre जीवति. Per जिजीव । I Fut जीविता. Caus जीवयति. Aorist अजिजीवत्. Desi जिजीविष्यति. Inten जेजीव्यते. No Yan luk. Nouns जीवम् as in यावज्जीवम्. जीविका. जीमूतः । जीवात् । जीवातृकः । जीवन्तः ॥

पीव ५९५, मीव ५९६, तीव ५९७, णीव ५९८ स्थौल्ये । पिपीव । मिमीव । तितीव । निनीव ॥

595. ✓Piva, 596 ✓Miva, 597 ✓Tiva, 598 ✓nīva, to grow fat. Pie पीवति. Per पिपीव । I Fut पीविता. Caus पीवयति. Aorist अपीपिवत्. Desi पिपीविष्यति. Inten पेपीव्यते. Noun पीवर 'fat'.

596 ✓Miva, to grow fat. Pie मीवति. Per. मिमीव. Noun. मीवरः 'general' venerable.

597 ✓Tiva, to grow fat Pre तीवति । Per तितिव । Noun तीवर 'a hunter.'

598 ✓Niva, Pre प्रणीवति । Per, निनीव । Noun नीवर 'a trodder'

क्षीवु ५९९, क्षेवु ५९९क, निरसने ।

599. ✓Kshvu (Ksriyu) to spit, eject from the mouth According to Chanara the root is क्षेवु । Pie क्षीवति or क्षेवति । Past Pa t, Pass. क्ष्वृत । Ger. क्षीवित्वा or क्ष्वृत्वा ।

599 A ✓Kshevu, Pre. क्षेवति, ॥

उर्वी ६००, तुर्वी ६०१, थुर्वी ६०२, दुर्वी ६०३, धुर्वी ६०४ हि
सार्थाः । ऊर्वाचकार । 'उपधाया च' (२२६५) इति दीर्घः । तुर्वे ॥

600 ✓Urvi, 601 ✓Turvi, 602 ✓Thurvi, 603 ✓Durvi, 604 ✓Dhurvi, to hunt Pre ऊर्वति । The lengthening is by VIII. 2 78 S. 2265, Per. उर्वा चकार । I Fut ऊर्वता । II Fut ऊर्विष्यति । Impve ऊर्वतु । Imper ऊर्वस् । Poten. ऊर्वेत् । Bene ऊर्विष्यत् । Aorist ऊर्वीत । Caus ऊर्वयति । Aorist अ+ऊर्वितु । Desi ऊर्विष्यति । Noun ऊः d उर्वे Pl उरः । Past Part Pass. ऊर्वा । Active ऊर्वावान् ॥

601 ✓Turvi, Pre तुर्वति । Per तुर्वतु । I Fut तूर्वता । Caus तूर्वयति । Aorist अतुर्वत् । Desi तूर्वयति । Inten तोतुर्वते । Past Part Pass. तूर्वः । Active तूर्ववान् । Ger तूर्वित्वा ।

Yan luk Pie. तोतुर्वति or तोतोर्वि । (VI 4, 21. S. 2655, and L. 1. 4. S. 2656) तोतुर्व । (VIII 2, 77, S 354) , तोतुर्वति । Imper तोतोर्व or तोतुर्वता । 2 S तोतुर्वि । d. तोतुर्वम् । Aorist अतोर्वो । अतोर्वु । ॥

602 ✓Thurvi, Pre थुर्वति or थुर्वति ॥

603, ✓Durvi, Pie. दुर्वति or दुर्वति ।

604. ✓Dhurvi, Per धुर्वति । Noun, धूः d धुरे । धूषत or धूषतिः । धीरेय. । धूषे ।

गुर्वी ६०५ उद्यमने । गूर्वति । जुगूर्व ॥

605 ✓Gurvi, to endeavour, Pre, गूर्वति । Per, जुगूर्व । Noun गुर्व ॥

मुर्वी-६०६ बन्धने ।

606. ✓Murvi (Mūvi), to bind, tie, Pre. मूर्वति । Per, मुमूर्व । Noun, मोर्वी ।

पुर्व-६०७, पर्व ६०८, मर्व ६०९ पूरणे ।

607. ✓Purva (ṭiṭva), 608, ✓parva, 609 ✓Marva, to fill, Pre, पूर्वति. (S. 2265), Nouns पूः । पूर्वः ॥

608. ✓Parva, Pie, पर्वति । Per, पपर्व । I Fut. पर्वता । Desi. पिपर्विषति । Inten. पापर्वते । Yan luk पापर्वति Imperfect अपावः । Noun, पः d. परे Pl, परः । पर्वतः । पर्वती ॥

609 ✓Maiva, Pie. मर्वति ।

चर्व ६१० अदने ।

610 ✓Charva. to chew. Pre. चर्वति, Caus. चर्वयति ।

भर्व ६११ हिंसायाः ।

611 ✓Bharva, to hurt, Pre भर्वति ।

कर्व ६१२, खर्व ६१३, नर्व ६१४ दर्पे ।

612 ✓Karva, 613, ✓Kharva, 614, ✓Garva, to be proud, to boast.
Pie. कर्वति ।

613. ✓Kharva, Pre खर्वति ।

614, ✓Garva, Pie. गर्वति ।

अर्व ६१६, शर्व ६१६, षर्व ६१७ हिंसायाम् । आनर्व । शर्वति ।
सर्वति ॥

615 ✓ Arva, 616, ✓ Sarva, 617, ✓ Sharva, to kill, Pre अर्वति । Per.
आनर्व । I Fut अर्वति । Desi अर्विविषति ।

616 ✓ Sarva, Pre शर्वति । Noun शर्वः f शर्वीणी ॥

617 ✓ Sharva, Pre शर्वति । Caus शर्वयति । Des of Caus सिधर्विवति ।
Ordinary Desi सिधर्विवति । Noun सर्व । सर्वदा ॥

इवि ६१८ व्याप्तौ । इन्वति । इन्वतां चक्रारं ॥

618, ✓ Ivi, to pervade, surround, Pie. इन्वति । Per इन्वतां चक्रारं । I Fut.
इन्वति । II Fut इन्विष्यति । Imperative इन्वतु । Imper इन्व । Bene इन्वयत् । Aorist,
इन्वीत् । Caus इन्वयति । Aorist इन्विषत् । Desi इन्विषति । Noun इन्वका ।
'stars'

पिवि ६१९, मिवि ६२०, णिवि ६२१ सेचने । तृतीयो मूर्धन्यो-
ऽप्यादिरित्येके । सेचने इति तरङ्गिण्याम् । पिन्वति । पिन्वित् ॥

619 ✓ Pivi, 620, ✓ Mivi, 621, ✓ nivi, to wet, to moisten According
to some the third root is णिवि । According to Tarāṅginī these mean 'to serve' also
Pre, पिन्वति । Per पिन्वित् । I Fut पिन्विता । Caus, पिन्वयति । Aorist अपिपिन्वत् ।
Desi, पिपिन्विषति । Inten पौपिन्व्यते ।

620 ✓ Mivi, to sprinkle, to honor, Pre मिन्वति ।

621, ✓ nivi, Pre निन्वति प्रणिन्वति ।

621 A, णिवि ✓ Shivi, Pie सिन्वति ।

हिवि ६२२, दिवि ६२३, षिवि ६२४, जिवि ६२५ प्रीणनार्थाः ।
हिन्वति । दिन्वति ॥

622, ✓ Hivi (ivi), 623 ✓ Divi, 624, ✓ Dhivi, 625, ✓ Jivi, to be glad
or to gladden Pie. हिन्वति । Per जिहिन्व । I Fut. हिन्विता ।

623, ✓ Divi, Pie. दिन्वति ।

624 ✓ षिवि 'to gladden, to be glad' In conjugating this root the follow-
ing sūtra applies —

२३३२ । धिन्विह्रय्योर च । ३ । १ । ८० ।

अन्योरकारोऽन्तादेशः स्यादुप्रत्ययश्च शब्द्वयम् । 'अतो सीपः (२३०८) । तस्य इयानिर्वा-
द्वाधाल्लघूप्रथमयो न । उप्रत्ययस्य पितृसु गुणः । धिनोति । धिनुत । धिन्वन्ति ।

2332, The vikarana उ comes (instead of षप्) after the roots
धिन्वि 'to please', and क्षयि 'to hurt', when a sārvaadhātuka affix
denoting the agent follows; and in these verbs ऋ is the substi-
tute of the final व of these two roots

The roots धिन्व् and क्षय् belong both to the Bhuādi class. Thus धिन्व्
उ+ति=धिन्+अ+उ+ति=धिन्+०+उ+ति (The अ is elided by VI. 4 48 S. 2308)
=धिनेति 'he pleases' It might be asked, why there is no *guna* of the short
penultimate व् of धिन् by rule VII. 3, 86 which requires the base to be *gunated*
before the sārvaadhātuka affix उ । The answer is to be found in sūtra I, 1. 57
the zero substitute of ऋ, though a blank, is like the former occupant (*sthānavat*)
and thus prevents *guna* and व् is not considered penultimate,

While the उ itself is gunated before the धित् affix तिप्, though it is not gunated before non-pit affixes, as धितुत, धिन्यन्ति ॥ In forming the First Person dual and plural, the next sūtra gives an option

NOTE.—Though the root धिनेव ✓ Dhinv originally is not one that ends in अ and it assumes the form धिन dhina subsequently, yet at the time of applying the ārdhahātuka affix उ, it is अ ending, so the lopa rule VI 4 18 S 2308 applies

२३३३ । लोपश्चास्यान्यतरस्या म्योः । ६ । ४ । १०७ ॥

अस्ययोगपूर्वो य प्रत्ययोकारस्तदन्तादङ्गात्परस्य लोपो वा स्यात् म्योः परयो । धिन्व-धिन्य । धिन्म-धिनुम् । मिति तु परत्वाद्गुणः । धिनेमि ॥

2333 The उ of the vikarāṇa उ and णु where not preceded by a conjunct consonant, may be elided optionally before a personal ending beginning with म् or ण् ॥

Thus धिन्य or धिनुव. धिन्म or धिनुम्. Before the affix मिप्, however, there will be gura, by the subsequent rule because the affix is धित् and thus we have धिनेमि ॥

In forming the Imperative the following rule applies,

२३३४ । उत्तश्च प्रत्ययादस्योऽङ्गात्प्रवृत्तिः । ६ । ४ । १०८ ॥

अस्ययोगपूर्वो य प्रत्ययोकारस्तदन्तादङ्गात्परस्य उत्तुं क्त्वात् । धिनु । नित्यस्य तुकारलोपः पूर्वमाद । धिनवाय । धिनवाम । जिन्यतीत्यादि ॥

2334 The Imperative हि is elided after the उ of an affix, in the vikarāṇa with which the Present stem is made, provided that the उ is not preceded by a conjunct consonant

The affix उ with which the Present stem is made is उ and णु ॥ After this उ, the imperative हि is elided Thus धिनु ॥

NOTE.—Why after 'उ' ? Observe लुनोहि लुनोहि । Why do we say "उ being part of the vikarāṇa or affix" ? Observe रुहि, युहि, here उ is part of the root itself, and not of the vikarāṇa Why do we say 'not preceded by a conjunct consonant' ? Observe प्राप्नुहि, राध्नुहि, तत्तुहि ॥

NOTE.—The elision of हि after the उ of the vikarāṇa उ and णु is optional in the Vedas ; as आतनुहि यातुधानान्, धिनुहि यक्षपतिम्, तेन मा भागिन कणुहि ॥

The augment आद् being *nitya* (compulsory and never set aside by any rule) takes effect prior to the application of the rule requiring elision of उ । Thus म and ण being preceded by आ, there is no occasion for applying VI 4 107 S 2333 ; for उ is not followed by ण or म but by वाय or वाम । Thus we have in the Dual and Plural धिनवाय and धिनवाम ॥

624 ✓ Dhivi, Pre धिनेमि । धिनुतः । धिन्यन्ति । धिनोधि । धिनुध । धिनुध । धिनेमि । धिनुयः or धिन्वः । धिनुम् or धिन्म । Impve धिनेतु । धिनु तम् । धिन्व-त्ताम् । धिनु । धिनवानि । धिनवाय । धिनवाम । Imper अधिनेतु । अधिनुताम् । अधिनेतः । अधिनवम् । अधिनुव or अधिन्वः । Pote धिनयात् । Caus धिन्वयति ॥

625 ✓ Jivi, Per जिन्यति ॥

रिचि ६२६, रचि ६२७, धचि ६२८ गत्यार्थाः । रिच्यते । रच्यते । धच्यते ॥

626 ✓ Rivi, 627 ✓ Rivi, 628 ✓ Dhavi, to go, move Pre. रिच्यति । Per रिचिष्य । I Fut रिच्यिता । Aorist अरिच्यीत् । Caus रिच्ययति, रिच्ययते । Desi रिचिषिषति । Inten रेरिच्यते ॥

627 ✓ Ravi, Pre रण्वति । Pei ररण्व । I Fut रण्विता । Aorist अरण्वीत
Desi रिरण्विषति । Inten रारण्व्यते ॥

628 ✓ Dhavi, Pie धन्वति । Per दधन्व । I Fut धन्विता । Aorist अधन्वीत ।
Caus धान्वयति, धान्वयते । Desi दिधन्विषति । Inten दाधन्व्यते । Nouns सुधन्वा । धन्वि ॥

**कृवि ६२९ हिंसाकरणयोश्च । चकाराद्गतौ । 'कृणोति, इत्यादि धिनो-
तिवत् । अयं स्वादौ च ॥**

629 ✓ Kivi, to injure, to do By force of च the root means 'to move' also
It is conjugated like ✓ धिन्व् and it also belongs to Svidi class Pre कृणोति ।
(The sūtra III 1 80 S 2332 applies here also) Per कृकृयव । I Fut कृयिषता ।
Imperative कृणोतु । Imper अकृणोत । Pote कृणुयात् । Aorist अकृणवीत ॥

मव ६३० बन्धने । मवति । मेवतु । मेव । अमवीत्-अमावीत् ॥

630 ✓ Mava, to fasten, bind Pie मवति । Pei ममाव । मेवतु । मेव
I Fut मविता । Aorist अमवीत or अमावीत । Caus मावयति, मावयते । Aor अमीमवत ।
Desi मिमविषति । Inten मामव्यते । Noun -मू, d मुवौ ॥

630 ✓ Mava, Yau luk conjugation Pie मामवीति or मामोति । मामूत ।
मामवति । मामोषि । मामूथ । मामूथ । मेमोमि । मामाव । मामूम । Imper मामोतात or
मामोतु । मामोहि । मामवानि । Imper, अमामोत । अमामो । अमामवम ॥

**अव ६३१ रक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणस्वा-
म्यर्थधाचनक्रियेच्छादीप्त्यवाप्त्यालिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिषु ॥**
अवति । आव । मा भवानवीत् ॥

631 ✓ Av, 1 to protect, 2, to go, 3 to be beautiful or brilliant, desire,
4, to please, 5 to be satisfied, 6 to understand 7 to enter, 8 to hear, 9 to rule or
be lord of, 10 to beg, 11 to act, 12 to wish, 13 to shine, 14 to obtain, 15 to
embrace, 16 to injure or kill, 17 to accept (the word is udana and not dina) 18 to
divide, 19 to prosper Pie अवति । Per आव । आवतु । I Fut अविता । Aorist आवीत
(अवीत् without augment). Caus, आवयति, आवयते । Aorist अविषत (without augment)
Desi, अविषति । Nouns कृति 'help' (III 3 97) अविष (Un, I 45) 'ocean'
ऊन 'wanting' (Un III 2), अविनि, 'earth' (Un II, 102) ओम 'Om' (Un I, 142)
अवि 'a sheep' 'the sun' ओतु 'the wolf', 'a cat'

**धावु ६३२ गतिशुद्ध्योः । स्वरितेत् । धावति-धावते । दधाव-
दधावे ॥**

632 ✓ Dhāvu, to run, 2 to purify This root is svaritē and so it is
both Atmanē and Parasmanepadi Pre, धावति or धावते । Pei, दधाव । दधावतु ।
I Fut धाविता । Caus धावयति, धावयते । Desi दिधाविषति or ते । Inten दाधाव्यते ।
Past Part, Pass धात । Act धातवान् । Ger धावित्वा or धात्वा ॥

Here end the roots ending in व ॥

Now we give the Atmanepadi roots ending in a sibilant

अथोष्मान्ता आत्मनेपदिनः ॥

**धुक् ६३३ धिक् ६३४ संदीपनक्लेशनजावनषु । धुक्ते । दुधुक्ते
धिक्ते । दिधिक्ते ॥**

632 ✓ Dhuksha, 1 To kindle, 2 To be weary 3 To live Pic धुक्षते ।
Per दधुक्षे । I Fut धुक्षिता । II Fut धुक्षिष्यते । Imperative धुक्षताम् । Imper अधुक्षत ।
Poten धुक्षत । Bene धुक्षिषीष्ट । Aorist अधुक्षिष्ट । Cond अधुक्षिष्यत । Caus धुक्षयति
धुक्षयते । Aorist अधुक्षत । Desi दुधुक्षिषत । Inten दोधुक्षयत । Noun धुक्ष ॥

633 ✓ Dhuksha, Yan luk conjugation Pre दोधुक्षति or दोधुषिष्ट । दोधुक्षि ।
Imperative दोधुष्ट । दोधुडि । दोधुक्षणि । Imper अधोधोद । अधोधोष्ट ॥

634 ✓ Dhuksha, to kindle 2 to harass, 3 to live Pic धिक्षते । Per
दिधिक्षे । I Fut धिक्षिता ॥

वृक्ष ६३५ वरणे । वृक्षते । ववृक्षे ॥

635 ✓ Vriksha, to accept, select, to cover Pic वृक्षते । Per ववृक्षे । I
Fut वृक्षिता । Desi ववृक्षिषते । Inten वरीवृक्षयते । Yan luk वरिवृषिष्ट । or ववृषिष्ट ।
Noun वृक्ष 'a tree'

शिक्ष ६३६ विद्योपादाने । शिञ्जते ॥

636 ✓ Śiksha, to learn, to teach According to Tarangini this root is
Paishamipadi in senses other than that of learning This is not approved by
the Mahaviya Pre शिञ्जते । Per शिशिञ्जे ॥

भिक्ष ६३७ भिक्षायामलाभे लाभे च । भिक्षते ॥

637 ✓ Bhiksha, 1 to beg 2 to ask without obtaining 3 to obtain
This root takes two accusatives Pre भिक्षते । Noun भिक्षु 'a beggar, a mendicant'
भिक्षाक 'a beggar' Past Part Pass भिक्षित । Act भिक्षितवान् । Adjec
भिक्षितव्य ॥

**क्लेश ६३८ अव्यक्तायां वाचि । वाधने इति दुर्गः । क्लेशते ।
चिक्षे ॥**

638 ✓ Klesa, 1 to speak inarticulately 2 To impede or hinder, accord-
ing to Durga According to Swāmi the root means also 'to speak articulately'
Pre क्लेशते । Per चिक्षे । I Fut क्लेशिता । Pass क्लेशयते । Desi चिक्षिष्यते ॥

दक्ष ६३९ वृद्धौ शीघ्रार्थे च । दक्षते । ददक्षे ॥

639 ✓ Daksha, 1 To grow, 2 To do, go or act quickly Pre दक्षते ।
Per ददक्षे । I Fut दक्षिता । Noun दक्षिणः / या । दक्षिणयः । दक्षिणाश्चः ॥

दीक्ष ६४० मौण्ड्येज्योपनयननियमव्रतादेशेषु । दीक्षते । दिदीक्षे ॥

640 ✓ Diksha, 1 To shave one's head 2 To sacrifice 3, To invest with
the sacred thread 4 To practise self restraint, 5 To dedicate one self to, or to
vow (6 To consecrate oneself for the performance of a sacred rite 7 'To initiate',
Pic दीक्षते । Per दिदीक्षे ॥

ईक्ष ६४१ दर्शने । ईक्षा चक्रे ॥

641 ✓ Iksha, 1 To see, behold, view, perceive, observe, look or gaze at.
Pre ईक्षते । Per ईक्षाचक्रे । I Fut ईक्षिता । II Fut ईक्षिष्यत । Imperative ईक्षताम् ।
Imper ईक्षत । Poten ईक्षे । Bene ईक्षिषीष्ट । Aorist ईक्षिष्ट । Cond ईक्षिष्यत ।
Caus ईक्षयति । Aorist ईक्षत । Desi ईक्षिष्यते । Noun मुखप्रसक्त ॥

ईष ६४२ । गतिहिंसादक्षिणेष । ईषा चक्रे ॥

642 ✓ Īsha, to fly away, escape 2 To attack, hurt, kill, 3 To look, see
Pic ईषते । Per ईषाचक्रे । I Fut ईषिता । Noun ईषा । मनीषा ॥

भाष ६४३ व्यक्तायां वाचि । भाषते ॥

643 ✓ Bhaṣa, 1 To speak articulately Pie भाषते । Per बभाषे । I Fut भाषिता । II Fut भाषिष्यते । Caus भाषयति, भाषयते । Aorist अब्धीमषत 01 अब्धभाषत् (VII 4, 3 S 2565) Inten बभाष्यते । Yan luk बभाषिष्टि । Noun भाषक ॥

वर्ष ६४४ स्नेहने । दत्त्याष्ट्यादि । वर्षते ॥

644 ✓ Vaṛsha, 1, to anoint The root begins with व् दन्तो—labial The root वर्ष 'to rain' is Paśasmaipadi, as will be shown hereafter When meaning 'to be strong' it belongs to Churādi class Pie वर्षते । Per ववर्षे । I Fut वर्षिता । Desi चिचर्षिषते । Inten वावर्ष्यते । Yan luk वावर्षिष्टि । लङ् अवर्षवट् ॥

गेष ६४५ अन्विच्छायाम् । 'ग्लेषु' इत्येके । अन्विच्छा अन्वेपणम् । जिगेषे ॥

645 ✓ Geshi, 1 To seek, search, investigate According to Maitreya, it is ग्लेषु । Pie गेषते । Per जिगेषे । I Fut गेषिता । Caus गेषयति । Aorist अजिगेषत । Desi जिगेषिषते । Inten जेगेष्यते । Yan luk जेगेषिष्टि । जेगेष्ट ॥

पेष ६४६ प्रयत्ने । पेषते ॥

646 ✓ Peshi, 1 to 'strive diligently for In the Mūdhaviya the root is पेषु and the form given is पेषते । Pie पेषते । Per पिपेपे ।

जेष ६४७, णेष ६४८, एष ६४९, प्रेष ६५० गतौ । जेषते । नेषते । एषा चक्रे । पिप्रेषे ॥

647 ✓ Jeshi, 648, ✓ neshi, 649, ✓ Eshi, 650 ✓ Preshi, 1 to go to move Pie जेषते ।

648 ✓ neshi, Pie नेषते, प्रणेषते ॥

649 ✓ Peshi, Pie एषते । Per एषाचक्रे । I Fut एषिता । II Fut एषिष्यते । Caus एषयति । Aorist एषिषत (without the augment)

650 ✓ Preshi, 1 to go, move, Pie प्रेषते ।

रेष ६५१, हेष ६५२, ह्येष ६५३ अव्यक्ते शब्दे । आद्यो वृक्षशब्दे । ततो द्वौ अश्वशब्दे । रेषते । हेषते । ह्येषते ॥

651 ✓ Reshi, 652, ✓ Heshi, 653, ✓ Hieshi, 1 To howl or yell The root रेष is specially confined to the howling of the wolf Pie रेषते ।

652 ✓ Heshi, to neigh The neighing of a horse Pie हेषते ।

653 ✓ Hieshi, to neigh Pie ह्येषते ॥

कास ६५४ शब्दकुत्सायाम् । कासा चक्रे ॥

654 ✓ Kāsi, to cough, or make a sound indicative of any disease Pie कासते । Per कासाचक्रे । I Fut कासिता । II Fut कासिष्यते । Imperative, कासताम् Imper अकासत । Pote कासेत । Bene कासिषीष्ट । Aorist अकासिष्ट । Condi अकासिषत । Caus, कासयति । Aorist अचकासत । Desi चिकासिषते । Inten चाकास्यते । Yan luk चाकासि । लोट, चाकाधि । लङ्, अचाकत । 2 S अचका । Nouns —कासार, कास । कासू । कासूतरी । कसूरिः ॥

भास ६५५ दीप्तौ । बभासे ॥

655 ✓ Bhāsi, to shine Pie भासते । Caus भासयति । Aorist अब्धीमसत 01 अब्धभासत् (VII 4, 3, S 2565) Nouns —भा, D भासा Pl भास । भास्कर ॥

णासु ६५६, रासु ६५७ शब्दे । नामते, प्रणासते ॥

656 ✓ *nasu*, 657, ✓ *Rasu*, to sound Pie नामते । प्रणासते । Nouns — नास्यम् । नासिका ॥

657 ✓ *Rasu*, to sound Pie रासते । Nouns. — रास । रासम् 'an ass' रासा ॥

णस ६५८ कौटिल्ये । नसते ॥

658 ✓ *nasa*, to be crooked or curved, to bend Pie नसते । प्रणसते । Per नसे । I Fut नसिता । Caus, नासयति । Aorist अनोनसत् ॥

भ्यस ६५९ भये । भ्यसते । बभ्यसे ॥

659 ✓ *Bhyasi*, to fear Pre भ्यसते । Per बभ्यसे । I Fut भ्यसिता । II Fut, भ्यसिष्यते । Caus भ्यासयति । Aorist अभिभ्यसत् । Inten. बाभ्यस्यते । Yan luk बाभ्यसि लोट्, बाभ्यधि ॥

आङः शसि ६६० इच्छायाम् । आशंसते । आशशसे ॥

660 ✓ *āśasi*, to wish, desire The root must always be preceded by the Upasarga आ । Durga reads it as आशन्स without indicatory इ । So also Swami, शंस to praise is Patasmaipadi. It belongs to the Adadi class also Pie आशंसते । Per आशशसे । I Fut आशसिता । Caus आशसयति । Aorist आशशसत् । Desi आशिशंसिष्यते । Inten आशशस्यते । Past Part. Pass आशसित । Adj आशस्यम् । Nouns — आशसु । आशस्य ॥

660 ✓ *Āśans*, Yanluk Pre आशशसि । Imperf आशशस्य । Imper आशशसन् ॥

ग्रसु ६६१, ग्लसु ६६२ अदने । जयसे । जग्लसे ॥

661 ✓ *Grasu*, 662, ✓ *Glasu*, to swallow, devour, eat up, consume, Pre, ग्रसते । Per जयम् । I Fut ग्रसिता । Caus ग्रसयति, ग्रसयते । Past Part Pass ग्रस्तः । Ger ग्रसित्वा or ग्रसत्या । Nouns ग्रसः । ग्रसिष्णुः ॥

ईह ६६३ जेषायाम् । ईहा चक्रे ॥

663 ✓ *ihā*, to endeavour Pie ईहते । Per, ईहाचक्रे । I Fut ईहिता । II Fut, ईहिष्यते । Imperative ईहताम् । Imper, ऐहता । Pote ईहेत । Bene ईहिष्येष्ट । Aorist ईहिष्ट । Candi ऐहिष्यत् । Caus ईहयति, Aorist ईजिहत् । (without the augment) Desi ईजिह्यते । Nouns ईहा ऐही, पर्यही ॥

बहि ६६४, महि ६६५ वृद्धौ । बहते । बबहे । मंहते ॥

664 ✓ *Bahi*, to increase Pie बहते । Per बबहे । I Fut बहिता । Bene, बहिष्येष्ट । Caus बहयति, Aorist अबहयत् । Desi बिबहिष्यते । Inten बाबह्यते ॥

664 ✓ *Bahi*, Yan luk. Pie बाबहिष्यते । d बाबह्यते । pl. बाबह्यति । आभङ्गि बाबहिष्य । बाबह्यः ॥

665 ✓ *Mahi*, to increase, Pre, मंहते ॥

अहि ६६६ गतौ । अहते । आनहे ॥

666 ✓ *Ahi*, to go, approach, set out Pre अहते । Per, आनहे । I Fut अहिता । Caus आहयति, Aorist अहिष्यत् । Desi, अहिष्यते । Nouns — अहः ॥

गर्ह ६६७, गल्ह ६६८ कुत्सायाम् । जगर्हे । जगल्हे ॥

667 ✓ *Garha*, 668, ✓ *Galha*, to blame, Pre, गहते । Per जगर्ह । I Fut, गहिता । Desi, जिगर्हिष्यते । Inten जागर्ह्यते । Yan luk जागर्हिष्यति । Imperfect जगर्ह्यते ॥

668 ✓ *Galha*, to blame, Pre, गल्हते । Per जगल्हे । I Fut, गल्हिता । Desi, जिगल्हिष्यते । Inten जागल्ह्यते । Yan luk Imperfect जगल्ह्यते ॥

बर्ह ६६९, बल्ह ६७० प्राधान्ये । ओष्ठ्यादी ॥

669 ✓ Balha, 670, ✓ Bilha, to be pre eminent or excellent, These roots commence with ब (labial) Pie बर्हते । Per बबर्हे । I Fut बाहता । Noun बर्हिणः । बर्हि ॥

670 ✓ Balha, to be pre eminent Pie बल्हते । Per अबल्हे । I Fut बनहिता ।

बर्ह ६७१, बल्ह ६७२ परिभाषणहिंसाच्छादनेषु । दंत्योष्ठ्यादी कर्चितु । पूर्वयोर्दंत्योष्ठ्यादितामनयोरोष्ठ्यादिता चाहुः ॥

671 ✓ Varha, 672, ✓ Valha, 1 To speak 2 To hurt 3 To cover Mādha-viya reads 'daneshu' 'to give' as the third meaning The root begins with व (dento-labial) Some read the last two roots with ब, and the present two with ब (h) Pie वर्हते । Per ववर्हे । I Fut वर्हिता ॥

672 ✓ Valha Pie बल्हते । Per अबल्हे । I Fut बल्हिता ॥

ग्लिह ६७३ गतौ । प्लिह ॥

673 ✓ Pliha, to go, move Pre ग्लेहते । Per प्लिहते । I Fut ग्लेहिता । Desi प्लिहियते । Ger प्लिहित्वा or ग्लेहित्वा । Noun ग्लिहा ॥

वेहृ ६७४, जेहृ ६७५, बाहृ ६७६ प्रयत्ने । आद्यो दंत्योष्ठ्यादिः । अन्त्यः केशलोष्ठ्यादिः । उभावप्योष्ठ्यादी इत्येके । दन्त्योष्ठ्यादी इत्यपरे । जेहतिर्गत्यर्थोऽपि । ववाहे ॥

674 ✓ Vehri, 675, ✓ Jehri, 676, ✓ Bāhri, to endeavour

The root 'vchri' begins with dento-labial व । बाहृ, 676 begins with the labial ब । Some say both begin with ब (labial) Others say both begin with व (dento-labial) Pre वेहते । Per ववेहे । I Fut वेहिता । Caus वेहयति । Aorist अविवेहत् Noun वेहत् 'a barren cow'

675. ✓ Jehri, to endeavour It also means 'to go' Pie जेहते ।

676 ✓ Bāhri, to endeavour Pie बाहते । Per अबाहे । Nouns बाहु बाहा ॥

द्राहृ ६७७ निद्राक्षये । निक्षेपे इत्येके ।

677 ✓ Drāhi, to wake According to some it means 'to throw' Pie द्राहते । Inten दाद्राहयते । Yañluk दाद्राग्धि । d, दाद्राग्ध । 2. S दाद्राग्धि । Imperfect अदाद्राक् ॥

काश ६७८ दीप्तौ । चकाशे ॥

678 ✓ Kaśi, to shine. Pre काशते । Per चकाशे । I Fut काशिता । II Fut काशियते । Impve काशताम् । Imper, अकाशत । Poten काशेत । Bene काशिकीष्ट । Aorist अकाशित । Condi, अकाशियत । Caus काशयति । Aorist अचकाशत् । Desi चकाशियते । Inten आकाशयते । Nouns काशो । नोकाशः । काशिः । काष्टम् । काशिकी । काश ।

678 ✓ Kaśri, Yañluk conjugation Pie आकाष्टि । आकाशि । आकाशिम । आकाशव । आकाशम । Impve, आकाश्टि । Imperfect अचाकाद् ॥

ऊह ६७९ चितके । ऊहां चले ॥

679 ✓ ūha, to reason, infer, deliberate about Pre ऊहते । Per ऊहाचक्रे । I Fut ऊहिता । II Fut ऊहियते । Imperative ऊहताम् । Imper. ऊहत । Poten ऊहेत । Bene ऊहिकीष्ट । Aorist, ऊहाष्ट । Condi, ऊहियत । Caus. ऊहयति । Aorist ऊहि-च । Desi. ऊहिचियते ॥

**गाहृ ६८० विलोडने । गहते । जगाहे । जगहिषे । जघात्ते । जगहिद्वे—
जगहिध्व—जगाद्वे ॥**

680 ✓ गाहृविलोडने 'to shake, stir up, churn, agitate' Pre गहते । Per जगाहे । 2nd Per S जगहिषे or जघात्ते । Pl जगहिद्वे or जगाद्वे । I Future गहिता । When इ is not added then the following applies

२३३५ । ठो ठे लोपः । ८ । ३ । १२ ॥

ठस्य लोपः स्याद्भेदे परे । गहिता - गाढा । गहिष्यते—घाच्यते । गहिषीष्ट—घाचिष्ट । अगहिष्ट—अगाढ । अघाचताम । अघाचत । अगाढा । अघाच्यम । अघाचि ॥

2335 There is elision of ढ when ढ follows

Though this sūtra is read in the division of Grammar which is governed by पदाधिकार, yet this elision takes place only when the ढ is not at the end of a pada. Thus गाढा from गाहृ + ता । The हृ is changed to ढ by VIII 2 31 S 321 and the त is first changed to घ by VIII 2 40 S 2280 and then to ढ by VIII 4, 41 S 113. Thus गाढ + ढा । The first ढ is elided by this sūtra and we get गाढा । The change of घ into ढ by VIII 4 41, should be considered as valid and siddha for the purposes of this rule, otherwise this rule would have no scope.

NOTE —The form जघात्ते is thus evolved —गाहृ + घास - गाहृ । से (III 1, 80 S 2236) = गाढ + से (VIII 2, 31 S 321) = घाढ + से (VIII 2 37 S 336) = घाक + से (VIII 2 41 S 395) = घात्ते, and with reduplication जघात्ते ।

680 ✓ Gāhṛ, to stir up Pre, गहते । Per जगाहे । जगहिषे or जघात्ते । जगहिद्वे, ध्व or जगाद्वे । I Fut गहिता or गाढा । II Fut गहिष्यते or घाच्यते । Imperative गहताम । Imper jगहत । Potn गहेत । Bene गहिषीष्ट or घाचिष्ट । Aorist अगहिष्ट or अगाढ । अघाचताम । अघाचत । अगाढा । अघाच्यम । अघाचि । Chas गहयति । Aorist अजीगहत् । Desi जिघाचते or जिगहिषते । Inten जागहयत । Yan luk जागाहि । Ger गाह्वा or गहिष्या ।

गृहृ ६८१ ग्रहणे । ग्रहते । जग्रहे ॥

*चतुर्थेभ्यो लिटः क्तिन् गुणा पूर्वविप्रतिषेधेन *

जग्रहिषे—जग्रहे । जग्रद्वे । ग्रहिता—गर्हा । ग्रहिष्यते—घर्यते । ग्रहिषीष्ट—घृचिष्ट । लुङि । अग्रहिष्ट । इडभावे ॥

681 ✓ गृहृ ग्रहणे 'to take,'

Thus Pre ग्रहते । Per जग्रहे । Before the augment इट् the following Vartika applies

Vart —The affixes of लिट (Perfect) are क्तिन् in the case of roots that have a penultimate ऋ, and this क्तिन्-condition takes effect before the application of Guna rule, by debarring the subsequent in anticipation. The sūtra requiring Guna, namely, युगन्तव्यु (VII 3 86 S 2189) being subsequent to the लिट rule, would have applied first, but it is set aside by this vartika. Thus we have जग्रहिषे or जग्रहे । जग्रद्वे । 40 Aorist अग्रहिष्ट ।

But when it does not take the augment इट्, the following rule applies in forming its aorist

२३३६ । शलङ्गुपधादिनिटः क्सः । ३ । १ । ४५ ॥

इगुपधो य शलन्तस्तस्मादिनिटश्चले क्तादेश स्यात् । अद्यत्त ॥

2336 After a verb that ends in a शल् consonant (श, ष, स, and ह) and has an इक् vowel for its penultimate letter, and does not take इट (VII 2 10), क्स is the substitute of च्ल

Thus अयच् + क्त + त = अद्यत्त ।

Before the affixes beginning with a vowel, the अ of क्स is elided by the following sūtra

२३३७ । क्सस्याचि । ७ । ३ । ७२ ।

अजादो तद्धि क्तस्य नोप स्यात् । 'अलोऽप्यस्य' (४२) । अद्यत्ताताम् । अद्यत्तन्त ॥

2337 The (अ of the Aorist characteristic) क्स is elided before an affix beginning with a vowel

The elision is of the final अ of क्स, and not of the whole affix, (See I 1 52 S 42) Thus अद्यत्ताताम् । अद्यत्तन्त ॥

NOTE — Why do we say 'when ending in श, ष, स and ह' ? Observe अभिजसीत् अच्कीत्सीत्, here सिच् is employed Why do we say 'having for its penultimate इ, उ, ऋ or ॠ' ? Observe अधाक्षीत् । Why do we say 'not having an intermediate इ' ? Observe अक्रोषीत् and अमोषीत् । See VII 2 4 and VIII 2 28

Had the अ not been elided before आताम्, and आशाम्, then इय must have been substituted for it according to VII 2 81 Why do we say before an affix beginning with a vowel ? Observe अधुत्त, अधुत्ताताम् । Why do we say क्स and not only स ? So that the elision should not take place here, as उत्सो, उत्सा, वत्सो, वत्सा, वृणसो, वृणस ॥

681, ✓Grihu, to take Pie गर्हते । Per जग्हे । जग्हिषे or जग्धे । जग्हिष्ये । or जग्ध्वे । I Fut गर्हिता, गर्हा । II Fut गर्हिष्यते, चर्ह्यते । Imperative गर्हताम् । Imper अगर्हत । Poten गर्हित । Bene गर्हिष्ये or चर्ह्ये । Aorist अगर्हिष्ट or अद्यत्त । अगर्हिषाताम् or अद्यत्ताताम् । अगर्हिषत । अगर्हिष्ठा । or अरुक्षया । अगर्हिष्वम or ध्वम अद्यत्तवम । अगर्हिषि or अद्यत्ति । अगर्हिष्यहि or अद्यत्तावहि । Desi जिगर्हिषते, जिग्धते । Inten जगर्गह्यते । Yan luk जग्ह्वति or जग्धि d जग्ध । Noun गृहम् । Ger गर्हित्वा । गृहया ।

ग्लह् ९८१ च । ग्लहते ॥

681 A. ✓Glaha oh, to take, Swāmi, Kāsyapa and Simmata read glaha Pie. ग्लहते । Noun ग्लहः ॥

घुषि ९८२ कान्तिकरणे । घुषते । जुघुषे । केचित् 'घष' इत्यदुपध पठन्ति ॥

682 ✓Ghushi, to be beautiful or brilliant Some read it as ✓Ghas, Chandia and Kāsyapa read it as घिषि with a penultimate इ । Pre घुषते । Per जुघुषे । I Fut घुषिता । Desi जुघुषिते । Inten. जोघुष्यते । Yan luk जोघुषि । लोट् 2nd P. जोघुषिषि । लङ् अजोघुष ॥

Here end the roots whose final is a sibilant and which are āmanepadi.

Herewith commence roots ending with a sibilant and which are Parasmai padī

अयार्हत्यन्ता परस्मैपदिनः ॥

घुषिर् ६८३ अविशब्दने । विशब्दन प्रतिज्ञान ततोऽन्यस्मिन्वर्थ इत्येके ।
'शब्दे' इत्यन्ये पेटुः । घोषति । जुघोष । घोषिता । इतिवाद्द्वा । अघुषत्-
अघोषीत् ॥

683 ✓ Ghushir, not to proclaim 2 To sound The word avisāhdana means not visāhdana. The word visāhdana means 'promise' According to others the word is śābde only and the root means 'to sound'. The inductive इर् makes the rule III 1 57, S 2269 applicable in the root. When the root has all other meanings except that of 'proclaiming' (vśābdina) it is read here. When it has the meaning of visāhdana (proclaiming), it belongs to Churāth class (X 187) Pre घोषति । Per जुघोष । I Fut घोषिता । Aorist अघुषत् or अघोषीत् । अघुषताम् । or अघोषिष्याम् । Caus घोषयति । Aorist अजुघुषत् । Desi जुघुषिषति, or जुघोषिषति, luteo जोघुष्यते । Yau luk जोघोषि । लोट् 2nd S जोघुषि । लङ् अजोघोष । Past Part Pass घुष्ट (VII 2 23 S 3063) Ger घुषित्वा or घोषित्वा । Noun घुष्टा ॥

अक्षू ६८४ व्याप्नोति ।

684 अनु व्याप्नोति 'to pervade' As अक्षति । But by the following sūtra, it takes the vikāraṇa अनु also

२३३८ । अक्षोऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ७५ ॥

अक्षो वा अनुप्रत्यय स्यात्कर्त्रर्थे सार्धधातुके परे । पक्षे शय । अक्षोति । अक्षगुत् । अक्षगुयन्ति । अक्षति । अक्षत । अक्षन्ति । आनक्ष । आनक्षिष्य-आनक्ष । यात् लप् णट् । अक्षिष्यति । 'स्को' (३८०) इति क्लेप । 'पटो क सि' (२२५) । अक्षयति । अक्षयन् । अक्षगुति । अक्षगयानि । अक्षगोति । अक्षगुयम् । अक्षगुयात् । अक्षयात् । ऊदित्वाद्दे । नटि' (२२६) । मा भयानक्षीत् । अक्षिष्याम् । अक्षिषुः । इडभावे तु मा भयानाक्षीत् । आक्षाम् । 'आक्षू' ॥

2338. The vikāraṇa अनु is optionally employed after the root अक्ष 'to pervade,' when a śāivadhātuka affix denoting an agent, follows

Thus अक्षोति or अक्षति 'he pervades or obtains' D अक्षगुत् । Pl. अक्षगुयन्ति ।

684 ✓ Akshu, to pervade Because the root has an inductive long ऊ the इट् augment is optional Pre अक्षति । अक्षतः । अक्षन्ति । Per आनक्ष । आनक्षिष्य or आनक्षिष्य । आनक्षिष्य or आनक्षिष्य । I Fut अक्षिता, or अक्षिष्या । II Fut, अक्षिष्यति or अक्षयति (= अक्ष + मयति = अक्षक् + स्यति VIII 2 41 S 295 = अक्ष् + स्यति the क् is elided by VIII 2 29 S 380 = अक्षयति) । Imperative अक्षतु or अक्षयतु । अक्षगुति । अक्षगयानि । Imper आक्षत or आक्षयत । I S. आक्षयुयम् । Pote अक्षत्, or अक्षगुयात् । Hone अक्षयात् । Aorist आक्षोत् (अक्षोत्, without augment by VII 2 4 S 2268) D अक्षिष्याम् । P अक्षिषु । When इट् is not added, we have अ-आक्षीत् । आक्षाम् । आक्षू । Caus अक्षयति । Aorist आक्षिषत् । Desi अक्षिष्यति or अक्षिषति । Past Part Pass अक्षः । Ger अक्षित्वा । अक्ष्वा । Noun अक्षिः 'eye'

तक्षू ६८५, त्वक्ष ६८६ तनुकरणे ।

685 तक्षू तनु करणे 'to make thin.' As तक्षति । This root also take अनु optionally by the following sūtra.

२३३९ । तनुकरणे तक्षः । ३ । १ । ७६ ॥

अनु. स्याद्वा अक्षिष्ये । तक्षोति-तक्षति वा काष्ठम् । तक्षिष्य-तक्षट् । अतक्षीत् । अतक्षिष्याम्

अतादात । अताष्टाम् । 'तनूकरणे' क्रिम । चाग्निं सतदति । भस्मयतीत्यर्थः ।

2339 The affix णु is optionally employed after the root तद 'to make thin' when a sārvaadhātuka affix denoting an agent, follows

Thus तदति or तदणोति काष्ठ 'he planes the wood' Why do we say 'when meaning to make thin ?' Observe, वग्निं सतदति । 'he cuts with speech'

685 ✓Takṣhū, to make thin Pre तदति or तदणोति । Per सतद । ततद्विध or सतद । Aorist अतदोत् or अतादोत् । अतद्विष्टाम or अतद्विष्टाम । Noun तद्विष्टा ॥

686 ✓Tvakṣhu, Pie त्वदति । Per तत्वद । I Fut त्वद्विष्टा ॥

उक्ष ६८७ सेचने । उक्षा चकार ॥

687 ✓Uksha, to sprinkle Pre उदति । Per उक्षा चकार । I Fut उद्विष्टा । Nouns —महोक्ष औक्षकम् । जातोक्ष । वृक्षोक्ष ॥

रक्ष ६८८ पालने ।

688 ✓Raksha, to protect, Pie रक्षति । Per ररक्ष । I Fut रक्षिता । Nouns रक्षण, राक्षसः । रक्ष । निरक्षी ॥

णिक्ष ६८९ चुम्बने । प्रणिक्षति ॥

689 ✓niṣksha, to kiss, Pie निक्षति । With प्र we have प्रणिक्षति invariably by VIII 4 14 S 2287 But in Kuidanta we have प्रणिक्षयाम or प्रनिक्षयाम् by VIII 4 33 S 2839 Per निनिक्ष । I Fut निक्षिता ॥

तृक्ष ६९०, स्तृक्ष ६९१, एक्ष ६९२, गतौ । वृक्षति । स्तृक्षति । नक्षति ॥

690 ✓Triṣksha, 691 ✓Striksha, 692 ✓naksha, to go, to move Pie वृक्षति । Per तवृक्ष । I Fut वृक्षिता । Caus वृक्षयति Aorist अतवृक्षत् । Desi तितवृक्षति । Inten तरोवृक्षयते । Yan luk तरोवृष्टि । Nouns त्राक्षर्य । वृक्ष Name of Kāśyapa

691 ✓Striksha, Pie स्तृक्षति । Per तस्तृक्ष । I Fut स्तृक्षिता । Inten तरोवृष्टयते ॥

692 ✓naksha, to go, to move Pie नक्षति । प्रणक्षति । Per, ननक्ष । I Fut, नक्षिता । Noun नक्षत्रम् ॥

वक्ष ६९३ रोषे । संघाते इत्येके ।

693 ✓Vaksha, to be angry Some say it means 'to accumulate' Pie वक्षति । Per वयक्ष । I Fut वक्षिता । Noun वक्ष ॥

मृक्ष ६९४ संघाते । अक्ष इत्येके ।

694 ✓Miksha, to accumulate Some say the root is मृक्ष । Pie मृक्षति । or मक्षति । Per ममक्ष or ममक्ष । I Fut मक्षिता or मक्षिता । Noun मक्षिका ॥

तक्ष ६९५ त्वचने । त्वचन सवरण त्वचो यद्वय च ॥

695 ✓Taksha, to cover. The tvachana means 'to cover' and also 'to appropriate' Some read it as ✓paksha with the meaning to accept The root तक्ष meaning 'to make thin' has already been taught before Pie तदति । Per सतद । I Fut तद्विष्टा । See no 685

पक्ष ६९६ परिग्रहे इत्येके ।

696 ✓Paksha, to accept, Pie पक्षति । Per पपक्ष । I Fut पक्षिता । Noun पक्ष ॥

सूक्ष् ६९७ आदरे । सुपूर्व । 'अनादरे' इति तु काचित्कोऽपपाठः ।
'अवज्ञाऽहेलनमसूक्ष्णम्' इत्यमरः ॥

697 ✓ Shurksha, to respect 'To disregard' according to some But this is wrong. See Amarakosha where the author gives the meaning of the word असूक्ष्णम् as 'disregard' and 'dishonor', (I, 7, 23 verse), Pie सूक्ष्ति ॥

काक्षि ६९८, वाक्षि ६९९, माक्षि ७०० काङ्क्षायाम् ।

698 ✓ Kākshi, 699 ✓ Vākshi, 700 ✓ Mākshi, to desire, to wish for
 Pie काङ्क्षति । Pre चकाङ्क्ष । I Fut काङ्क्षति । Caus काङ्क्षयति, Aorist अचकाङ्क्षत् । Desi चिकाङ्क्षति । Inten चाकाङ्क्षते । Yan luk चकाङ्क्षि ॥

699 ✓ Vakshi, Pie वाङ्क्षति ॥

700 ✓ Makshi, Pre माङ्क्षति ॥

द्राक्षि ७०१, ध्राक्षि ७०२, ध्वाक्षि ७०३ घोरवासिते च ।

701 ✓ Drākshi, 702 ✓ Dhīākshi, 703 ✓ Dhvākshi, to make a discordant sound By force of च, it means 'to desire' also Pre, द्राङ्क्षति । Noun द्राक्षा ॥

702 ✓ Dhīākshi, Pre ध्राङ्क्षति । Noun ध्राक्षा ॥

703. ✓ Dhvākshi, to crow, to caw, 2 To desire Pie ध्वाङ्क्षति । Per, दध्वाङ्क्ष । I Fut ध्वाङ्क्षति । Noun तीर्थध्वाक्ष (II 1 42 S 719) ध्वाक्षामत । (VII 2 9 S 1897)

चूष ७०४ पाने । चुचूष ॥

704 ✓ Chūsha, to drink, to suck Pre चूषति । Per चुचूष । I Fut चूषिता
 Caus चूषयति । Aor अचूषत् । Desi चुचूषति । Inten चोचूषते । Yan luk चोचूषि ।

तूष ७०५ तुष्टौ ।

705 ✓ Tusha to be satisfied, to satisfy Pie तूषति ॥

पूष ७०६ वृद्धौ ।

706. ✓ Puṣha to nourish, to increase, to grow. Note This root belongs to Divādi and Kryādi classes also Pre पूषति । Nouns पूषा 'Sun' (Un I 156) पूषो a niche for placing the lamp'

मूष ७०७ स्तेये ।

707 ✓ Mūsha, to steal, rob, plunder Note, मुष with short उ belongs to Kryādi class Pre मूषति । Nouns मूषकः 'mouse thief' मूषिका ॥

लूष ७०८, रूष ७०९ भूषायाम् ।

708 ✓ Lūsha, to adorn, decorate Pre लूषति ॥

709 ✓ Rūsha, to adorn, Pie रूषति ॥

शूष ७१० प्रसवे । प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् । तालव्योष्मादिः ॥

710 ✓ Śūsha, (to produce, beget) The word prasava means permission. Therefore the root means 'to permit.' The root begins with the palatal sibilant and not with the dental sibilant as some wrongly read it Pre. शूषति ॥

यूष ७११ हिंसायाम् । जूष च ।

711 A ✓ Jūsha cha, to injure. This root is found in the Churādi also, Pre. जूषति ।

711 ✓Yûsha, to injure Some read the root as जूष । It is conjugated similarly to जूषति । Per यूषति । Noun यूष 'soup broth' So also यूषन् ।

भूष ७२, तसि ७१३ अलंकारे । भूषति ॥

712 ✓Bhûsha, to adorn, It is found in the Churâdi class also Pre भूषति ॥

713 ✓Tasi, to adorn It is not found in the Siddhânta or the Madha viya Pre तंसति ॥

ऊष ७१४ रुजायाम् । ऊषा चकार ॥

714 ✓ûsha, to be ill, Pre ऊषति । Per ऊषाचकार । Caus. ऊषयति । Aorist without augment ऊषिषत् as माभवावृषिषत् । Desi. ऊषिषति । Nouns —ऊषः 'Salt ground' ऊषर a saline soil'

ईष ७१५ उच्छे ।

715 ✓Isha, to glean Pie ईषति । Per ईषाचकार । I Fut ईषिषति । Aorist ईषीत् । Nouns ईषा 'the pole or shaft of a carriage or a plough'

कष ७१६, खष ७१७, शिष ७१८, जष ७१९, झष ७२०, शष ७२१, वष ७२२ मष ७२३ रुष ७२४, रिष ७२५, हिंसार्था । तृतीय-षष्ठौ तालव्याभ्यादी । सप्तमो दन्त्याष्ट्यादिः । चक्राव । चखाव । शिशेष । शिशेषिषि । शेष्टा । कृषः । अशितत् । अशेद्यत् । जेषतुः । जभषतु । शेषतु । वष-षतु । मेषतुः ॥

716 ✓Kasha 717 ✓Khasha, 718 ✓Ś sha 719 ✓Jasha, 720 ✓Jhasha, 721 ✓Śasha, 722 ✓Vasha, 723 ✓Masha, 724 ✓Rugsha, 725 ✓Risha To injure, to kill The third (no 718) and the sixth (No 721) begin with a Palatal sibilant The seventh (No 722) begins with a dento labial Pre कषति Per चक्राव । I Fut कषिषति । Aorist अक्राषीत् or अक्रषीत् । Past Part Pass कषित or कष्टम् । Nouns निशप । अकषकः or विकः । सर्व कषम् । चक्राविन् (III 2 143. S 3123)

717 ✓Khasha, to injure Pre खषति । Per चखाव । Nouns खष्य 'angel violence' (Un III. 28)

718 ✓Śisha, to injure Pie शेषति । Per शिशेष । शिशेषिषि । I Fut शेष्टा । II Fut शेक्ष्यति । Imperative शेषतु । Imper अशेषत् । Pote शेपेत । Bene शिष्यात् । Aorist अशिषत् (with क्स III 1 45 S 2336) Or अशेदीत् । Condi अशेद्यत् । Caus शेपयति । Aorist अशीषिषत् । Desi शिशिषति । Inten शेशिष्यत् । Yan luk शेपेष्टि । Past Part Pass, शिष्टः । Past Part Act शिष्टवान् । Ger, शिष्ट्वा । Nouns शिष्य= कालयोगः ॥

719 ✓Jasha, to injure, Pre जषति । Per जक्राव । जेषतुः । I Fut जषिषति । Imperative जषतु ॥

720 ✓Jhasha, to injure Pie झषति । Per. जक्राव । जभषतुः ॥

721 ✓Śisha, to injure Pre शषति । Per शक्राव । शेषतु । Noun शष्य ।

722 ✓Vasha, to injure Per वषति । Per वक्राव । वषषतु । वषषु । I Fut वषिषति ॥

723 ✓Masha, to injure Pie मषति । Per मक्राव । मेषतु ॥

724 ✓Rusha, to injure, Pie रोषति । Per रक्राव । रोषिषि । I Fut, रोषिषति or रोषा । In forming the First Future the augment इद् is optional by the following sūtra II Fut रोषिष्यति । Past Part Pass रोषितम् । र्षितम् or कष्टः । Ger. र्षित्वा or र्षद्वत्वा ॥

२३४० । तीव्रमहलुभरुपरिः ३ । २ । ४८ ॥

इच्छत्यादे परस्य तादिर्धाया तु कस्येद्या स्यात् । रोषिता—रोषा । रोषिष्यति । रोषिता—रोषा । रोषिष्यति ॥

2340 An ārdhadhātuka affix beginning with a त may optionally take the इद्, after the roots इष, मृष, लुभ, रुष, and रिष ॥

Therefore we have in the First Future two forms रोषिता or रोषा ॥

725. ✓ Risha, to injure. Some read the root पुष along with these 10: '1. The Mādhaviya does not approve it. Pre रोषति । Per रिरिष । I Fut रोषिता, or रोषा । Past Part Pass रिष्ट ॥

भष ७२६ भर्त्सने । इह भर्त्सेन श्वरक्षः । भषति । बभाष ॥

726 ✓ Bhasha, (to abuse, reproach) 2. To bark. The word bhartsana here means the 'sound of a dog'. The root therefore means 'to bark, growl'. Pre. भषति । Per बभाष । Noun भषक ॥

उष ७२७ दाहे । ओषति ॥

727 ✓ Usha, to burn. Pre ओषति । In forming the Perfect, the following sūtra allows an option. Per ओषाञ्चकार । उषेय । ऊषतु । उषेयिष्य । I Fut ओषिता । II Fut ओषिष्यति । Imperative ओषतु । Imper. ओषत् । Pote. ओषेत् । Bene. उष्यात् । Aorist ओषीत् । Caus. ओषयति, Aorist उषियत् (without augment) Desi. ओषिषिषति । Nouns. उष्मा । उष्ण । उष्यिका 'gruel' उष्णकोलस । ओष्ट. 'lips' विम्बोष्टी । उष्ट. camel

२३४१ । उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ३८ ॥

अभ्यो लिट्याभ्या स्यात् । ओषा चकार उषेय । ऊषतु । उषेयिष्य ॥

2341. The affix आम् is optionally employed after these roots, viz:—उष, 'to burn,' विद् 'to know,' and जागृ 'to wake,' when लिट् follows.

Thus ओषाञ्चकार or उषेय । So also विदाञ्चकार or विवेद, जागराञ्चकार or जाजागर । As there is an agreement in the present instance to regard the verb विद् as ending in a short अ, guna is not substituted, as it would otherwise have been, by rule VII 3 86.

जिषु ७२८, विष ७२९, मिषु ७३०, णिषु ७३१, सेचने । जिजेष । क्रादानियमार्तादट् । विवेपिष्य । विवपिष्य । वेष्टा । वेष्टति । अयत्तम् ॥

728 ✓ Jishu, 729 ✓ Vishu, 730 ✓ Mishu, 731 ✓ ṇishu to sprinkle. Pre. जेषति । Per जिजेष । I Fut. जेषिता । Caus. जेषयति, Aor. अजीजिषत् । Desi. जिजिषिषति । Inten. जेजिष्यते । Yau luk जेजेष्टि । Past, Part, Pass जिष्टम् । Ger जेषित्वा । जिषित्वा (I 2. 26) जिषद्वा (VII 3 56).

729. ✓ Vishu, to sprinkle. The root विष्णु व्याप्ती belongs to the Juhotyādi class and विष विप्रयोगे to Kryādi class. Pre. जेषति । Per विवेप । विविषतु । विविषु । विवेपिष्य । विविपिष्य । I Fut. वेष्टा । II Fut. वेष्ट्यति । Aorist अविजित् (III 1, 45) Desi. विविषति (I 2 10). Past. Part. Pass. जिष्टम् । Ger. विषित्वा । वेष्टित्वा । विष्ट्वा । Adj. वेष्ट्यम् (V 1. 100).

NOTE.—Though it is given in the list of anī roots, yet it takes इद् in the Perfect by VII 2, 13.

✓730 Miṣhu, to sprinkle When it means 'to emulate,' it belongs to Tudadi class Pie मेषति । Per मिसेष । I Fut मेषिता । Nouns मेष । मेषी । Past Part Pass मिष्टम् । Aor मिष्टवान् । Ger मिषित्वा or मेषित्वा ॥

731 ✓nṣhu, to sprink'e (Not given by Bhattoji) Pie नेषति ॥

पुष ७३२ पुषी । पोषति । पोषिता । पोषिष्यति । अपोषीत् । अनिट्केष पुष्य इति श्यना निर्देशादय सेट् । अतो न क्स. । अङ्विधौ दैवादिकस्य ग्रहणाच्चाङ् ॥

732 ✓Puṣha, to nourish Pe पोषति । Per पुपोष । पुपोषिष्य । I Fut पोषिता । II Fut पोषिष्यति । Aorist अपोषीत् । This root is सेट्, for the पुष which is anit belongs to Divadi class, as it is exhibited in the Anit list as पुष्यति । Therefore the a rist is not formed by क्स । Nor is the aorist formed by अङ् under III 1 55, for that पुष is also of the Divadi class Pist Part Pass पुषित । पोषित । पुष्टम् ॥

अिषु ७३३, श्लिषु ७३४, प्रुषु ७३५ पुष ७३६, दाहे । अेषति । शिश्रेष । अेषिता । श्लेषति । शिश्लेष । श्लेषिता । अयमपि सेट् । अनिट्सु दैवादिकस्येय ग्रहणम् । इति कैयटादयः । यत्त्वनिट्कारिकान्यासे द्वयोर्यहणमित्युक्त तत्स्वोक्तिविरोधाद्ग्रहणान्तरविरोधाच्चापेक्ष्यम् । पुपोष । पुपोष ॥

733 ✓Śiṣhu, 734 ✓Śi shu, 735, ✓Prushu, 736 ✓Plushu, to burn Pre अेषति । Per शिश्रेष । I Fut अेषिता ॥

734 ✓Śiṣhu, to burn This root is also सेट् । The root Śiṣh read in the Anit list is Divadi according to Kaiyaṭa and others The opinion of the author of Anit Kūikānjāsa is that both roots are anit That is however wrong, as it is against his former opinion, and against other books See III 1 46 and comments on it by Kaiyaṭa and Haradatta Pie श्लेषति । Per शिश्लेष । शिश्लेषिष्य । I Fut श्लेषिता । Past Part Pass श्लिष्ट । Nouns, श्लिष्टम् । श्लेषम् । श्लेष । ॥

735, ✓Prushu, to burn Pre अेषति । Per पुप्रोष ॥

736 ✓Plushu, to burn Pre अेषति । Per पुप्रोष ॥

पृषु ७३७, वृषु ७३८, मृषु ७३९ सेचने । मृषु सहने च । इतरौ हिंसाम-
क्लेशनयोश्च । पषति । पषति । पृष्यात् ॥

737 ✓Prishu, 738 ✓Vrishu, 739 ✓Mrishu, to sprinkle. The root मृषु means 'to endure' also The other two (prish and vrish) mean 'to hurt,' and 'to vex' also According to Kaśyapa they mean 'to give' also Pre पषति । Per पषति । I Fut पषिता । II Fut पषिष्यति । Imperative पषतु । Imper अपषत् । Pote पषेत् । Bene पृष्यात् । Aorist अपषीत् । Condi अपषिष्यत् । Caus, पषयति, Aor अपपषत् or अपपीपषत् । Desi पिपषिष्यते । Inten, पपीपष्यते । Past, Part Pass, पृष्टम् । पृषितम् । Ger, पृषित्वा । पृष्ट्वा । Nouns, पृषिणी । पृषिणीः ॥

737 ✓Prishu, yañ luk conjugation Pre पषीति or पषति । पषति । Imperative पषति । पषति । Imper अपषत् । अपषत् । Aorist अपपृषीत् ॥

738. ✓Vrishu, to sprinkle Pie. वषति । Per वषति । Nouns वष । वृष्टि । वृष्यम् । वृष्यः । वृषभ । वृषिण ॥

739 ✓Mrishu, to sprinkle, Per. मषति । Pre, ममष । Ger. मषित्वा । मषित्वा । मष, दवा ॥

वृषु ७४० संघर्षे ।

740, ✓Ghrishu, to rub Pre घर्षति । Per कघर्ष । I Fut घर्षिता । Noun घट्टम्

हृषु ७४१ अलीके ।

741 ✓Hr̥shu, to tell a lie, to become erect, to bristle, to be delighted
As हृष्टानि or हर्षितानि लोमानि 'the hair bristling up with delight' Pre हर्षति ।
Nouns हर्षुजः । हर्षयितुः ॥

तुस ७४२, ह्रस ७४३, ह्रस ७४४, रस ७४५ शब्दे । ततोस । जहास ।
जहास । ररास ॥

742 ✓Tusa, 743 ✓Hrasa, 744. ✓Hrasa, 745 ✓Rasa, to sound
Pre तोसति । Per तुतोस । I Fut तोसिता । II Fut तोसिष्यति । Imperative तोसतु ।
Imper अतोसत । Poten तोसेत । Bene तुस्यात् । Aorist अतोसीत । Caus, तोसयति । Aorist
अतुसत । Desi, तुसिष्यति । ततोसिष्यति । Inten तोसत्यते Yan luk तोसोस्ति । Imperative
2nd S तोसुधि । (VIII 2 25) Imper. 2nd or 3rd S अतोसोद् (VIII 2 73) or 2 S
अतोसो । Ger तुसित्वा or तोसित्वा (I 2. 26)

743 ✓Hrasa, Pre हसति । Per जहास । I Fut हसिता । Desi जिहसिष्यति
Inten जाहस्यते । Yan luk जाहसि ॥

744 ✓Hrasa, Pre हसति । Per. जहास । I Fut हसिता ॥

745 ✓Ras, to make sound The root रस meaning 'to taste' belongs to
Churadī class, Pre रसति । Per ररास ॥

लस ७४६ श्लेषणक्रीडनयोः ।

746, ✓Las, to embrace, to play This root belongs also to the Churadī (189)
Pre, लसति । Nouns आलस्यम् । अलस । लस । विलासिन् (III 2 113),

घस्लृ ७४७ अदने । अय न सार्वत्रिकः । लिट्यन्यतरस्याम् (२४२४) इत्या-
देर्घस्मादेशविधानात् । ततश्च यत्र लिङ्ग वचन वास्ति तत्रेवास्य प्रयोगः । अत्रैव
पाठः शपि परस्मै पदे लिङ्गम् । लृटिस्त्वरणमार्ङ् । अनिट्कारिकासु पाठो वलादा-
र्धधातुके । क्मरचि तु त्रिशिष्योपादानम् । घसति । घस्ता ॥

747 ✓Gh̥sh, to eat This root is defective and is not conjugated in
all tenses and moods. Because it is ordained as the substitute of अद् in the Perfect
(4 e II 4 40) Had it been an independent root, perfect in all its conjugation,
there would have been no necessity of that sūtra Therefore this root घस् is used
in those tenses and moods only where it is either specifically ordained or where
its presence may be deduced Its being read in the Bhvādī class shows that it
is conjugated as a Bhvādī root, and not as an Adādi root though a substitute of
अद् । Moreover it is Parasmaipadī The indicatory ङ् shows that the Aorist is form-
ed with अङ् । This root is read in the list of the Anit. roots (see p 73) in order
that no हृद् augment is to be added in Ardhadhātuka affixes beginning with a वल् conso-
nant. Thus by III 2 160 it takes the affix क्मरच् ; but no augment is added
before this affix As घस्मरः । Pre, घसति । Per जघास । I Fut घस्ता । In forming the
2nd Future the following sūtra 2342 applies —II Fut घत्स्यति । (VII 4 49)
Imperative . घसतु । Imper. अघसत । Poten, घसेत् । The root is not found in the
Benedictive The Aorist is formed by the following sūtra 2343, Aorist अघसत् ।
Nouns घस्मरः । जासः । जासिः ॥

२३४२ । सः स्याद्धातुके । ७ । ४ । ४९ ॥

सस्य त. स्यात्सादावार्धधातुके । घतस्यति । घसतु । अघसत । घसेत । लिङाद्यभावादाशिष्य
स्याप्रयोग ॥

2343 त् is substituted for the final स of a root before an Aīdha
dhātuka affix beginning with स ॥

As घस् + स्यति = घत + स्यति = घतस्यति । Why do we say 'when ending in स' ?
Observe वक्ष्यति ॥ Why do we say 'beginning with स' ? Observe घास , वास ॥ Why
an aīdhadhātuka ? Observe आस्ते, वस्ते, from आस, 'to sit' and वस, 'to cover', both
Adādi roots

२३४३ पुषादिद्युताद्यल्बितः परस्मैपदेषु । ३ । १ । ५५ ॥

अयन्विकरणपुषादेर्द्युतादेर्लुङितश्च परस्य च लेरङ् स्यात्परस्मैपदेषु । अघसत् ॥

2343 अङ् is the substitute of च्लि, after the verbs पुष् 'to nourish'
and the rest, द्युत् 'to shine', and the rest, and the verbs having an
indicatory ल्, when the affixes of the Parasmaipada follow

Thus अघसत् । The verbs classed as पुषादि, are a sub-division of the 4th
conjugational verbs, and द्युतदि verbs belong to the 1st conjugation As पुष्
अपुषत् 'he nourished', द्युत्, अद्युतत् 'he shone', गम्त्, अगमत् 'he went' But not so in
the Atmanepada, as व्यद्योतिष्ट, अलातिष्ट

जज ७४८, चर्च ७४९, भर्भ ७५० परिभाषणहिंसातर्जनेषु ।

748 ✓ Jarja, 749 ✓ Charcha, 750 ✓ Jharjha, to say, 2, to injure, 3, to
threaten

The roots चर्च and भर्भ belong to the Tudīdi class also, and give rise to the
same forms. The difference is in the accent only 'चर्च to study' is Chuiādi Pre
जर्जति ॥

749. ✓ Charcha, Pre. चर्चति ॥

750 ✓ Jharjha, Pie भर्भति । Noun भर्भः ।

पिसृ ७५१, पेसृ ७५२, विसृ ७५३, वेसृ ७५४, पिशृ ७५५, पेशृ
७५६ गतौ । पिपिसितुः । पिपेसतुः ॥

751, ✓ Pisri, 752 ✓ Pesri, to go, to move The root पिस would become पेस
by guna, the reading tw. roots separately is for the sake of क्त affixes, such as
those of Perfect Pie. पेसति । Pei पिपेस । पिपिसतुः । Caus पेसयति, Aor, अपिपेसत् ।
the Inten, पेपिस्यते । Nouns — पेस्वरः । (III 2 175)

752 ✓ Pesri, Pre पेसति । Per पिपेस । पिपेसतु । Inten पेपेस्यते ॥

753. ✓ Visri, to go, Pre वेसति । Per. विवेस । विविसतुः । Inten वेविस्यते ॥

754 ✓ Vesri, to go Pre वेसति । Per, विवेस । विवेसतुः ॥

755. ✓ Pīśri, to go, to move Pie पेसति । Per. पिपेस । पिपिसतुः । Inten.
पेपिस्यते ।

756 ✓ Peśri, to go, Pie, पेसति । Pei पिपेस । पिपेसतुः । Inten पेपेस्यते ॥

हसे ७५७ हसने । हसिस्वान्नवृद्धिः । अहसीत् ॥

757. ✓ Hase, to laugh Pre हसति । Pei. जहास । I Fut हरिता । Aorist.
अहसीत् । (There is no Vṛiddhi, as the root has got an indicatory ह । VII 2. 5)
Nouns — हसः, हासः । हास्तिनः । हसतः । हसती । हास्तिकम् । हसम् ॥

णिश ७६८ समाधौ । तालव्योष्मान्तः । प्रणेति ॥

758 ✓ *nise*, to meditate This root begins with a dental *n* and ends with a sibilant of the palatal class. Pie *नेति* or *प्रणेति* । P. *निश* । I Fut *नेजिष्ये* । Caus *नेजयति*, Aorist *अनीनिशत्* । Des. *निनिशति*, or *निनिशति* । Inten *नेनिशयते* । Yau luk *नेनेष्टि* । Ger *निशित्वा* । *नेशित्वा* । Nouns *निश* । *नेशम्* ॥

मिश ७६९, मश ७६० शब्दे रोषकृते च । तालव्योष्मान्ते ॥

759 ✓ *Mise*, 760 ✓ *Māsa*, to make a sound or noise, 2 to be angry. These two roots end in a palatal sibilant. Pie *मेति* । Per *मिमे* । I Fut *मेजिष्ये* ।

760 ✓ *Misa*, Pre *मिषति* । Per *ममाश* । I Fut *मजिष्ये* ॥

शव ७६१ गतौ । श्रन्त्याष्ट्यान्तस्तालव्योष्मादिः । शवति । अशवीत्-अशावीत्

761 ✓ *Śān*, to go, approach This root begins with a palatal sibilant and ends with a dentalabial *व* । Pre *शवति* । Per. *अशाव* । I Fut *शविष्ये* । Nouns *शवम्* । *शा* ॥

शश ७६२ श्लतगतौ । तालव्योष्माद्यन्तः । शशाश । शेशुः । शेषः । शेषिय ॥

762 ✓ *Śaśa*, to leap bound, jump The root ends in the palatal sibilant. Pre *शशति* । Per. *अशाश* । *शेशु* । *शेषु* । *शेषिय* । I Fut. *शशिष्ये* । Nouns *शश* । *शशन* ॥

762 A ✓ *Kasa*, or ✓ *Kasha*, to go. Some read this root here But it belongs to Adak class properly Pie *कशति* । Per *ककाश* ॥

शसु ७६३ हिंसायाम् । वन्त्योष्मान्तः । न शसद्वद-(२२६३) इत्येत्थ न । शशसुः । शशसुः । शशसिथ ॥

763 ✓ *Sasu*, to injure, kill This root ends in a dental sibilant. Pie *शसति* । Per *अशस* । *अशससुः* । *अशसु* । *अशसिथ* । There is no *य* nor elision of the reduplicate, because of the prohibition of VI 4 126 S 2263 Noun *शस्रम्* । Ger *शसित्वा* or *शस्त्या* ॥

शंसु ७६४ स्तुतौ । अयं दुर्गतावपीति दुर्गः । नृशंसो घातुकः क्रूर इत्यमरः । शशंस । आशिषि नलोपः । शस्यात् ॥

764. ✓ *Samsu*, to praise Durga says 'the root means misfortune also, Pre. *शंसति* । Per *अशंस* । I Fut *शंसिष्ये* । Bene *शस्यात्* । The nasal is elided by VI 4. 24 Caus *शंसयति* । Aor. *अशशसत्* । Des. *शिशंसति* । Inten *शशस्यते* । Yau luk *शशसि* । 'The nasal is not elided. Dual *अशशस्त* । Here the nasal is dropped. Imperative 2nd Per. S. *अशशधि* । Past Part Pass *अशसम्* । Past Part Act *अशसितवान्* । Ger. *अशसित्वा* or *अस्त्या* । Nouns *शंस* । 'cruel' *अशशंस* । *शस्याम्* ॥

शह ७६५ परिकल्कने । कल्कनं शाठ्यम् । अशहीत् ॥

765. ✓ *Chaha*, to cheat, deceive. The word *parikalkana* means duplicity. Pre. *अहति* । Per. *अचाह* । *अहसुः* । I Fut. *अहिष्ये* । Aorist *अचहीत्* । Des. *अहिषति* । Inten. *अचहयते* । Yau luk. *अचाहि* । The *ह* is changed to *क* by VIII. 2. 31, then applies VIII. 2. 40, then 4 41 and VIII. 3. 13.

मह ७६६ पूजायाम् । अमहीत् ॥

766 ✓Maha, to honor, respect Pie महति । Per, ममाह । Aorist अमहीत्
Nouns महाजातीया, महिषः, महिमा, महिष्यान् देशः, माहिषम् । महीन् । महती ॥

रह ७६७ त्यागे ।

767 ✓Raha, to quit, abandon, Pre रहति । Per रराह । I Fut रहिता
Nouns रहः । रहसो । रहस्यम् । राहु । अवरसम् । तप्तरसम् ॥

रहि ७६८ गतौ । रहति । रह्यात् ॥

768 ✓Rahi, to move with speed, hasten Pre रहति । Per ररह । I Fut रहिता । Noun रह ॥

दह ७६९, दहि ७७०, बृह ७७१, बृहि ७७२ वृद्धौ । दहति । दर्व ।
ददृहतुः । दृ हति । बर्हति । दृ हति । बृहि शब्द च । बृहित करिगर्जितम् इत्य-
मर । बृहिर इत्येके के । अबृहत-अवर्हीत् ॥

769 ✓Daha, 770 ✓Dahi, 771 ✓Briha, 772 ✓Brihi, to grow, increase
The root बृहि (772) means also 'to make sound' As बृहित करिगर्जितम् 'the sound of an elephant' (A K II, 8 107) Some read it as बृहिर । The aorist therefore will अबृहत or अवर्हीत् । Pre दहति । Per दर्व । ददृहतुः । I Fut दर्हिता । Caus दर्हयति । Aor अवदहत or अदीदृहतुः । Desi दिदृहिषति । Inten दरीदृहते । (VII 4 90 S. 2644) Yan luk दर्हीति or दर्हिम् । Past Part Pass दर्हितम् । Past Part. Act दहितवान् । Ger दर्हित्वा । Nouns दृढः । दृढिष्ठः ॥

770 ✓Drihi, Pre दृ हति । Per ददृह । I Fut दृ हिता । Desi दिदृहिषति । Inten दरीदृहते । Yan luk दर्हीति । दर्हिङ्, मधि । दर्वङ्, धि । Imperfect अवदृहन् । Past Part Pass दृ हितम् or दृढः । Past Part Act दृ हितवान् । Ger दृ हित्वा ॥

771 ✓Briha, Pie बर्हति । Per बवर्ह । I Fut बर्हिता ॥

772 ✓Brihi, Pre बर्हति । Per बबृह । I Fut बर्हिता ॥

तुहिर ७७३, दुहिर ७७४, उहिर ७७५ अर्दने । तोहति । तुतोह ।
अतुहत-अतोहीत् । दोहति । अदुहत-अदोहीत् । अनिट्कारिकास्वस्य दुहेर्भेदश्च
नेच्छन्ति । ओहति । उवोह । कहतुः । ओ हिता । मा भवानुहत । ओहीत् ॥

773 ✓Tuhir, 774 ✓Duhir, 775 ✓Uhir, to distress pain Pie तोहति । Per तुतोह । I Fut तोहिता । Aor अतोहीत् or अतुहत (III 1 57) Caus तोहयति । Aor अतुहत् । Desi तुतुहिषति । तुतोहिषति । Inten तातुहते । Yan luk तोतोहि । तोतूढ । Past Part Pass तुहितम् । Past Part Act तुहितवान् । Ger तुहित्वा । तोहित्वा । (I 2 26)

774 ✓Duhir, According to Maitreya and others this root should not be included in the anit list Pie दोहति । Per, दुवोह । I Fut, दोहिता । Aorist अदुहत or अदोहीत् ॥

775, ✓Uhir, Pie ओहति । Per उवोह । कहतुः । कहु । I Fut ओहिता । Aorist ओहत or ओहीत् मा भवानुहत । Here the aorist is formed by अङ् of हरितो वा (III. 1. 57) The other form is ओहीत् ॥

अह ७७६ पूजयाम् । आनर्ह ॥

776 ✓Arha, to honor, worship Pie अर्हति । Per आनर्ह । I Fut, अर्हिता । Desi, अर्जिषति । Nouns सुखार्ह । दुःखार्ह । अर्धः ॥

Here ends this sub-section

अथ कूपपर्यन्ता अनुदात्तेतः ॥

The roots up to कूप are anudātteta

द्युत ७७७ दीप्ती । द्योतते ॥

777. द्युत दीप्ती 'To shine Pre द्योतते । In the Perfect, the following applies.

२३४४ । द्युतिस्वाधोः सप्रसारणम् । ७ । ४ । ६७ ॥

अनघोरभ्यामस्य स प्रसारणं स्यात् । दिद्युते । दिद्युताते । द्योतिता ॥

2344 There is vocalisation of the half-vowel of the reduplicate of द्युत, and स्वाधि (Causative of स्वप्) ॥

As दिद्युते । वि दिद्योतिषते, विदिद्युतिषते, (I 2 26) वि देद्युत्यते ॥

In forming the aorist the following sūtra applies.

२३४५ । द्युद्-यो लुङि । १ । ३ । ८९ ॥

द्युतादिभ्यो लुङ् परस्मैपदं वा स्यात् । पुषादिसूत्रेण परस्मैपदेऽङ् । अद्युतत्-अद्योतिष्ट ॥

2345 After the verbs dyut 'to shine,' and the rest the terminations of the Parasmaipada are optionally employed, when the affixes of lun (aorist) follow

The Dyutādi verbs are 22 in number (Bhūādi 777 and twenty one that follow it up to चट 'to try.' By the use of the word द्युद्-य, in the plural in the sūtra, the force is that of "and the rest" These verbs are anudātteta and so by sūtra, I- 3 12 they would have been invariably ātmanepadi, this aphorism makes them optionally so.

777 ✓ Dyuta, to shine The roots beginning with dyut and ending with Kūpū are udatta and anudātteta Pre द्योतते । In forming the Perfect there is vocalisation by VII 4, 67 S 2344 Per दिद्युते । दिद्युताते । I Fut द्योतिता । II Fut द्योतिष्यते । Impera द्योतताम् । Imper अद्योतत । Pote द्योतेत । Bene द्योतिषीष्ट । Aorist अद्युतत् or अद्योतिष्ट । The root is optionally Parasmaipadi by I, 3 91 S. 2345 When Parasmaipadi the Aorist is formed by अङ्, because it belongs to पुषादि class Caus द्योतयति, Aor अदिद्युतत् । Desi. दिद्युतिषते, विद्योतिषते । Inten. देद्युत्यते । Yau luk देद्युतीति or देद्योति । Ger, द्युतिष्य । or द्योतिष्य । Nouns. दिद्युत् । द्योति ॥

श्विता ७७८ श्वर्णे । श्वेतते । श्विष्यते । अश्वितत्-अश्वेतिष्ट ॥

778 ✓ Svītā, to become white, be white Pre श्वेतते । Per. श्विष्यते । I Fut श्वेतिता । Aorist, अश्वितत् or अश्वेतिष्ट । Past Part Pass. श्वितम् । (VII. 2 16) श्वितितम् (VII 2 17)

मिमिदा ७७९ स्नेहने । मेदते ॥

779 ✓ Ālmidā, to be unctuous or greasy. This root is found in the Divādi and the Churāli classes also. Pre. मेदते । In forming the Perfect, the following sūtra 2346 required guṇa but it is not so See explanation. Per. मिमिदे । I Fut, मेदिता । Aorist अमेदिष्ट or अमिदत् । Past Part, Pass. मिम । Nouns. मेदुरः । मिम ॥

२३४६ । मिदेर्गुणः । ७ । ३ । ८२ ॥

मिदेरिको गुणं स्यादित्यत्र कश्चकारादौ । 'यश्च' आदिशित्वाभावाच्चात्नेन गुणः । मिमिदे । अमिदत्-अमेदिष्ट ॥

2346 For इ in मिद् there is substituted a guṇa before such a शित affix, where the indicative श stands in the beginning of the affix

NOTE —As मेद्यति, मेद्यतः, मेद्यन्ति ॥ Why मिद् only? Observe स्विद्यन्ति कलिद्यन्ति । The root जिमिदा belongs both to the Bhvādi and the Divādi classes. The Bhvādi मिद् will get guṇa before by शप् virtue of VII 3 86 but the Divādi मिद् would not have got guṇa before शप्, as this affix is कित् (I 2 4). Hence the necessity of this sūtra. Before non शित् affixes there is no guṇa, as मिद्यते, मेमिद्यते ॥

The phrase शिति 'where the affix has an indicative श' is understood here from the preceding Aṣṭādhyāyī sūtra VII 3 75. The word शित should be explained as a Karmadharaya compound meaning श indicative (शप्चासौ इत्येति); Then शिति would mean by यस्मिन् विधि स्तदादौ and the affix that begins with an indicative श. Therefore the affix इश् (III, 4 81) though a शित affix, does not begin with an indicative श, and hence before this affix there will be no guṇa. Hence we have मिमिदे in the Perfect.

जिष्विदा ७७४ स्नेहनमोचनयोः । मोहनयोः न्येके । स्वेदते । सि-
ष्विदे । अस्विदत्-अस्वेदिष्ट । जिष्विदा च इत्येके । अत्-विदत्-अत्-वेदिष्ट ॥

780 ✓ शि shvidā, to be greasy, to be disturbed. Some give the reading as मोहनयोः । Some read here the root जिष्विदा also. Its forms in the aorist are अत्-विदत् or अत्-वेदिष्ट । Pre स्वेदते । Per सिष्विदे । I Fut स्वेदिता । Aorist अस्विदत् or अस्वेदिष्ट । Caus, स्वेदयति, Aor अस्विदत् । Desi सिष्विदयते । Inten सेष्विद्यते । Yan luk सेष्वेति । Past, Part Pass स्विच्च ॥

रुच ७८१ दीप्तावभिप्रीतौ च । रोचते सूर्यः । हरये रोचते भक्तिः ।
अरुचत्-अरोचिष्ट ॥

781 ✓ Ruṇa, to shine, to like, to be pleased, Pre, रोचते, as रोचते सूर्य । हरये रोचते भक्तिः । Per रुचते । I Fut रोचिता । Aorist अरुचत् or अरोचिष्ट । Caus रोचयति, रोचयते, Desi रुचिषते, अरोचिषते, Ger, रोचित्वा or रुचित्वा । Nouns, रोचनम् । रोचः । रुचम् । रोचकः ॥

घुट ७८२ परिधर्तने । घोटते । जुघुटे । अघुटत्-अघोटिष्ट ॥

782. ✓ Ghuṭa, to barter, exchange Pre घोटते । Per जुघुटे । I Fut घोटिता । Aorist, अघुटत् or अघोटिष्ट । Caus घोटयति, Aor अघुघुटत्, Desi, जुघुटिषते । Inten जोघुटयते । Yan luk जोघोटि । Past, Part, Pass, घुटितम् or घोटितम् । Ger, घोटित्वा or घुटित्वा । Nouns घुटिका । घोटकः । घोटः ॥

रुट ७८३, लुट ७८४, लुठ ७८५ प्रतिघाते । अरुटत्-अरोटिष्ट ॥

783. ✓ Ruṭa, 784 ✓ Luṭa, 785 ✓ Lutha, to strike against, resist. The roots rut and lut end with t ह, the last लुठ लुथ ends with थ ठ । Pre, रोटते । Per रुटे । I Fut रोटिता । Aorist अरोटिष्ट or अरुटत् ॥

784. ✓ Luta, Pre, लोटते । Per लुलुटे । I Fut लोटिता । Aorist, अलुटत् ॥

785 ✓ Luṭha, Pre, लोठते । Per, लुलुठे । I Fut, लोठिता । Aorist, अलुटत् or अलोठिष्ट ॥

शुभ ७८६ दीप्तौ ।

786 ✓ Śubha, to shine Pre. शोभते । Per. शुशुभे । Aor. अशुशुभत् । Caus. शोभयति । Desi. शुशुभिषते । शुशोभिषते । Inten. शोशुभ्यते । Yan luk शोशोषिष्य । Ger. शोभिष्या or शुभिष्या ॥

क्षभ ७८७ संबलने ।

787 ✓ Kshubha, to shake, tremble, to be agitated or disturbed.

Mādhaviya gives the meaning of sanchalana as “प्रकामिषि पर्यसे गमन च” । This root belongs to Divādi and Kryādi classes also Pre. क्षोभते । Per. क्षुशुभे । Aorist अक्षेभिष्ट or अक्षुभत् । Past Part. Pass. क्षुब्ध or क्षुभितः ॥

यभ ७८८, तुभ ७८९ हिंसायाम् । आद्रोऽभावेऽपि । ‘नभन्तामन्यके समे’ । ‘मा भूवचन्यके सर्वे’ इति निरुक्तम् । अनभत् । अनुभिष्ट । इमौ विवादी प्रयादी च ॥

788 ✓ nabha, 789 ✓ Tubha, to injure, to hurt नभ means ‘deprivation’ also Thus in the Nirukta we find “नभन्ताम् अन्यके समे” explained as “मा भूवचन्यके सर्वे” । So also the Bhāṣya explains the word नभन्ताम् by माभवनत् in the following नभन्तामन्यके । मा क्वाका अधिघन्यसु = अन्यकेषां शत्रूणां घन्यसु स्थिता क्वाका । किञ्च मा भवनत् । Pre. नभते (प्रणभते) । Per. नेभे । Aorist अनभिष्ट or अनभत् । Noun नभः “sky,” “ocean”

789 ✓ Tubha, to hurt, injure This and the last root belong to Divādi and Kryādi classes also Pre. तोभते । Per. तुशुभे । I Fut. तोभिष्या । Aorist अतुभत् or अतोभिष्ट

संसु ७९०, ध्वंसु ७९१, भ्रंसु ७९२ अवसंसने । ध्वंसु ७९३ गतौ च । आड न लोपः । अससत्-अससिष्ट । ‘नाससत्करिणां येवम्’ इति रघुकाव्ये । ‘भृशु’ इत्यपि केचित्पठुः । अत्र तृतीय एव सारल्यान्त इत्यन्ये । ‘भृशु’ भृशु अधःपतज् इति विवादौ ॥

790, ✓ Sransu, 791 ✓ Dhvaṅsu, 792 ✓ Bhraṅsu, to fall or drop down, slip off or down अशु means ‘to go’ also Before the Aorist in अशु there is elision of the nasal, and the form is अससत् as in the following verse of Raghuvamśa, नाससत् करिणां येवम् । Some read here अशु also Pre. संसते । Per. सससे । I Fut. संसिता । Aorist अससत् or अससिष्ट । Desi. सिससिषते । Inten. सासस्यते । Yan luk सनीससीति । सनीससत् । Past Part. Pass. संसतम् । Gerund संसित्वा or ससत्वा । Noun. सञ्जासत् ॥

791 ✓ Dhvaṅsu, to fall down Pre. ध्वसते । Per. दध्वसे । I Fut. ध्वंसिता ॥

792 ✓ Bhraṅsu, to fall down. Pre. भ्रसते । Per. बभ्रसे । I Fut. भ्रंसिता ॥

793 ✓ Dhvaṅsu, to go Pre. ध्वसते । Per. दध्वसे । I Fut. ध्वंसिता ॥

सम्भु ७९४ विश्वासे । असभत्-असमिष्ट । इत्यादिप्रत्ययः सारल्यान्तिस्तु प्रमादे गतः ॥

794 ✓ Srambhu, to confide This root begins with a dental sibilant (स), that which begins with a palatal sibilant (श) has already been taught before in the sense of carelessness See root no 420. Pre. सम्भते । Per. सभम्भे । I Fut. सम्भिता । Aorist असभत् or असमिष्ट । Caus. सम्भयति । Aor. असम्भत् । Desi. सिस्मिषते । Intensive सासम्भ्यते । Ger. सम्मित्वा or सभ्य्या । Noun. विश्वम्भी ॥

of its indicatory long ऊ (VII. 2 44) For this 'option' is an *antaranga* operation because it applies to *all* *ārdhadhātuka* affixes, while the 'prohibition' of the present sūtra is a *bahiranga*, because it applies to those affixes only which begin with सः. So that the 'prohibition' of this sūtra would not have debarred the 'option' of VII 2 41 and in the *Parasmaipada* स्यन्द् would have had two forms, which, however, is not the case because of the word चतुर्थ्य by which the 'prohibition' is extended to स्यन्द् also. Thus in the *Parasmaipada*, we have only one form, as, स्यन्तस्यति, but in the *Ātmanepada* we have *two* forms स्यन्दिष्यते or स्यन्तस्यते ॥

The word *Parasmaipada* is understood in this sūtra, so that the prohibition does not apply to *ātmanepada* affixes as चर्त्तिषीष्ट, चर्त्तिष्यते, चर्त्तयिष्यत्, चर्त्तयिष्यते, स्यन्दिषीष्ट or स्यन्तस्यीष्ट. Moreover, with regard to *Ātmanepada* also, the हृद् is added to these roots when they stand in the same 'pada' with the affixes. But when the *Ātmanepada* affixes are added not to the roots 'vrit &c,' but to the roots which are derived from the *nominal* bases formed from 'vrit &c,' then the 'root' is not in the same *pada* with the affix, and the prohibition of this sūtra will apply. As चिद्वत्सि वीयते. Moreover, the rule applies, as we have said, to the affixes standing in the same 'pada' with the 'roots', therefore it will apply to *Desiderative* roots, as चिद्वत्स्यति, though अय here intervenes between the *ārdhadhātuka* affix सन् and the *Parasmaipada* तिप्, so also, an *ekādeśa* though *stānāvat* and therefore an intervention, will not be considered so for the purposes of this rule, as चिद्वत्स्यति, so also in चिद्वत्स्यति. The prohibition, moreover, applies, to क्त affixes, and where there is *luk* elision of *Parasmaipada* affixes, As चिद्वत्सिता and चिद्वत्स्यत् where the *Imperative* हि is *luk*-elided, and being so elided, the force of *Parasmaipada* does not here remain by नृत्तुमताङ्गस्य (I. 1. 63), hence the above *śat*.

वृधु ७९६ वृद्धौ ।

796 ✓ Vṛidhu, to grow, increase. The conjugation is like that of वृत् । Pre. वर्धते । Per वर्धये । I Fut वर्धिता । Noun. वर्धिष्युः । वर्धिनः । वर्धः ॥

शृधु ७९७ शब्दकुत्सायाम् । शमौ श्रुतिवत् ॥

797. ✓ Śṛidhu, to break wind downwards. Conjugated like वृत् । Pre. शर्धते । Per शर्धय । I Fut शर्धिता ॥

स्यन्द् ७९८ प्रस्रवणे । स्यन्दते । सस्यन्दे । सस्यन्दिषे-सस्यन्तसे । सस्यन्दिष्ये-सस्यन्धे । स्यन्दिता-स्यन्ता । 'वृद्ध् यः स्यतनोः' (२३४०) इति परस्मैपदोक्ते कृते कर्दिङ्गणमन्तरङ्गमिति विकल्प बाधित्वा चतुर्थ्यणसामर्थ्यात् 'म वृद्ध् यः' (२३४८) इति निषेधः । स्यन्त्स्यति-स्यन्दिष्यते-स्यन्त्स्यते । स्यन्दिषीष्ट-स्यन्त्सीष्ट । 'वृद्ध् यो लुङि' (२३४५) इति परस्मैपदपक्षेऽङ् । नलोपः । अस्यदत्-अस्यन्त् । अस्यन्त्साताम् । अस्यन्त्सत् । अस्यन्त्स्यत्-अस्यन्दिष्यत्-अस्यन्त्स्यत् ॥

798 ✓ Syandū, to ooze, trickle, drop, distil. The स is changed to श optionally when preceded by अन्तु &c. See VIII 1. 72 S. 2349. Pre स्यन्दते । Per. सस्यन्दे । सस्यन्दिषे or सस्यन्तसे । सस्यन्दिष्ये or सस्यन्धे । सस्यन्दिष्यते or सस्यन्दिष्यते । I Fut. स्यन्दिता or स्यन्ता । II Fut. स्यन्दिष्यते or स्यन्त्स्यति or स्यन्त्स्यते । Impera स्यन्ताम् ।

Imper अस्यन्दत । Potē. स्यन्देत । Bene स्यन्दिषीष्ट or स्यन्सीष्ट । Aorist (1) अस्यन्दिष्ट । (2) अस्यदत् or (3) अस्यन् । (1) अस्यन्साताम् or अस्यन्सत । (2) अस्यदताम् । [When the root takes the affixes of the Paśasmaipada, then the Aorist is formed by अङ् (S 2345), before which the nasal is elided] Coudi (1) अस्यन्दिष्यत or (2) अस्यन्त स्यत or (3) अस्यन्त स्यत् । Desi सिष्यन्दिषते, सिष्यन्सते, सिष्यन् सति । Inten सास्यन् द्यते । Past. Pass स्यन्तः । Ger स्यन्दिष्या or स्यन्त्या । Nouns सिन्धु । सेन्धवः ॥

२३४९ । अनुविपर्याभिनिभ्यः स्यन्दतेरप्राणिषु । ८ । ३ । ७२ ॥

भ्यः परस्याप्राणिकर्तृ कस्य स्यन्दतेः सस्य वो वा स्यात् । अनुष्यन्दते-अनुस्यन्दते वा जलम् । 'अप्राणिषु' किम् । अनुस्यन्दते हस्ती । 'अप्राणिषु' इति पर्युदासात् 'मत्, स, योदके अनेष्यन्दते' इत्यत्रापि पठे कस्य भवत्येव । 'प्राणिषु न' इत्युक्तौ तु न स्यात् ॥

2349. ष् is optionally the substitute of the स् or स्यन्, after the prepositions अनु, वि, परि, अभि and नि, when the subject is not a living being.

The root स्यन् प्रसवणे is anudatta. Thus अनुष्यन्दते । विष्यन्दते । परिष्यन्दते । अभिष्यन्दत तैलम् । निष्यन्दते । अनुस्यन्दते । विस्यन्दते । परिष्यन्दते । Thus अनुष्यन्दते or अनुस्यन्दते जलम् ॥

Why do we say 'when the subject is not a living being' ? Observe अनुस्यन्दते हस्ती । The option of this sūtra will apply, when the subject is a compound of living and non living beings. Thus अनुस्यन्दते or अनुष्यन्दते मत्, स, योदके । The subject here is a Dvandva compound, and it is not in the singular number because of II 4 6. The word अप्राणिषु is a Paryudāsa and not a Pīasajya-pratishedha. If it be the latter sort of prohibition, then the force will be on the word *living*, and in a compound like मत्, स, योदके, consisting of *living* and *non living* beings, the prohibition will apply because it has a *living* being in it, and so there will be no पठ्य । In the other view, the force is on the word *non living*, and because the compound contains a non living being, therefore the option will be applied, and the presence of the living being along with it will be ignored.

The anuvṛtti of परि, नि and वि is understood here from VIII 3 70. So these words could well have been omitted from the sūtra, which might have then been अन्वभिभ्याश्च स्यन्दतेरप्राणिषु, and by the force of च we would draw in the anuvṛtti of परि &c.

799 कृप् सामर्थ्ये । In conjugating this root, the following applies

२३५० । कपो रो लः । ८ । २ । १८ ॥

'कपः' 'उ' इति छेदः । 'कप' इति लुप्तबन्दीकम् । लघ्वावर्तते । कपो यो रेफस्तस्य स स्यात् । कपोर्कारस्यावयवो यो रो रेफसदृशस्तस्य च सकारसदृशः स्यात् । कल्पते । चक्रूः । चक्रुः पिये-अक्रुणम् इत्यादि स्यन्दिषत् ॥

2350 For the र of the root कृप् there is substituted ल् ॥

The word कपो is compounded of कप + उ । The term कप is used with the force of the genitive, the case ending is considered as latent. It is repeated, The meaning is 'In the place of the र of कप there is ल् । In the place of the र-sound which is a portion of the क् of कप and therefore which may be considered as like र, there is substituted something which is like ल् । That is when कप assumes by

guna &c the form कर्ण &c, then for र is substituted ल and we have कल्य । But even with कर्ण, a l-sound like ल is substituted for र, and we have कर्ण । Is कल्यते, कर्णपे &c like स्यान्ति ॥

The इ here merely indicates the sound, and includes both the single consonant इ and the same consonant of the vowel ऋ. So also with ए. So that for the single इ there is substituted ए, and for इ when a portion of ऋ, the ए is substituted, i.e. ऋ becomes ए. Thus कप=कए, as in the sūtra लुटिश्च कल्पः (I 3 93) कल्पा, कल्पारी, कल्पारः. कल्पः. कल्पवान्.

The word कृप is derived from the root कृप् by vocalisation, as it has been enumerated in Bhīḍādi class (कृपे. संघसारण III 3 104). The vocalised root form कृप is not to be taken here, as it is a lākṣaṇika form.

Vart — The words कपण, कपाण, कपीट, कर्पूर &c, are also from कप् : Or by the Unādi diversity, the स change does not take place

Vari —Optionally so of काल &c As, काल or कारः, मूलम् or मूरम्। लघु or रघु, असुरः or असुलः, जलम् or जरम्, अङ्गुलि or अङ्गुलिः ॥

Var -Optionally so in the Vedas, or when names, of कपिलका &c, as कपिरक.
or कपिलक, तिल्विलाकम् or तिल्विरकम्, लोमाणि or रोमाणि, पाशुर or पाशुल, कर्म or कल्म,
शुक्रः or शुक्र, कल्मषं, कर्मषं ॥

Some say 'र and ऌ are one' and operations regarding र may be performed with regard to ऌ.

In forming the FirstFuture, the next sūtra applies.

२३५१ । लुटिचक्रपः । १ । ३ । ८३ ॥

सुटि स्यसनाच्च ऋपेः परस्मैपद वा स्यात्, ।

2351 After the verbklip 'to be fit', Parasmaipada is optionally employed, when lut (1st Future) is affixed, as well as when sya and san are affixed.

The verb कृ is one of the five verbs of the sub class, कृतादि । (I. 3. 92 S. 2347) Therefore it will take both Parasmaipada and Atmaepada, when the affixes स्य or स्व follow The present sūtra makes the additional declaration in the case of the 1st Future or लृट् Thus in Lu we have — कर्त्तव्यसि or कर्त्तव्यसे, in the 2nd Future we have — कर्त्तव्यस्ये or कर्त्तव्यस्यति, in the Desiderative we have — कर्त्तव्यप्स्यति or कर्त्तव्यप्स्यते, in the Conditional we have — कर्त्तव्यस्यत्, or कर्त्तव्यस्यतः ॥

२३५२ । तानि च रूपः । ७ । २ । ६० ॥

ऋपेः परस्य तासि सुकारः। वेराधेधातुकस्य सेटम स्यात्तद्वानपौराभावे । कल्प्तासि । कल्प्तास्य ।
 कल्पितासि । कल्प्तासि । कल्प्स्यति । कल्पिष्यते । कल्प्स्यते । कल्पिषीष्ट — कल्प्सीष्ट । अकल्पत् —
 अकल्पिष्यत् । अकल्पत् । अकल्प्स्यत् — अकल्पिष्यत् — अकल्प्स्यत् । वृत् । वृत्तः सपूर्वो भूतातिङ्-
 तादिभ्योऽप्यर्थः ॥

23: 2. The (Parasmaipada) ārdhadhātuka affixes beginning with ऋ, and the affix ऋक् (the sign of the Periphrastic Future) do not get the augment ऋ, after the root ऋक् except in the Atmāna pāda affixes.

Thus कल्प्या, कल्पस्यति, अकल्पस्यत, विकल्पस्यति : But कल्पिताते, कल्प्यते, कल्प्यते, अकल्प्यते, विकल्प्यते in the Atmanepada,

In the case of क्लृप् also, the इद् is added to the ârdhahâtuka affixes in the Atmanepada, when the root stands in the same pada with the affixes and there is prohibition everywhere else. So also there is prohibition before krit-affixes, and the luk-elision of Parasmaipada. As चिकलृप्सिता, चिकलृप्स त्व ॥

According to Padamanjari, these two sūtras could have been shortened thus - (1) न वृद्ध्यः पञ्चम्यः, (2) तासि च, and “क्लृप्” could well have been omitted. The तास् comes only after क्लृप् and not after other roots of Vritādi class, in Parasmaipada [1 3 92 and 93]. Therefore, there is no fear that the prohibition तासि च will apply to the other roots of vritādi, but only to ‘klip,’ because the word परस्मै-पदेषु is understood here, and as no roots of vritādi class take Parasmaipada in the Periphrastic Future except ‘klip,’ there is no fear of any ambiguity.

कृप ७६६ सामर्थ्ये ।

799 ✓ Kripā, to be fit or adequate for. By VIII 2 18 S 2350 the r of this root is changed to ल. Pre कृते. Per चकलृपे. चकलृपिषे or चकलृपसे. I Fut कल्पता. कल्पामि. कल्पार. कल्पामि or कल्पितासे or कल्पामि. कल्पतास्य. II Fut कल्पिष्यते. कल्पस्यते. कल्पस्यति. Imperative कल्पताम्. Imper अकल्पत. Pote कल्पेत. Bene कल्पिषीष्ट. कृप्सीष्ट. Aorist अकल्पत् or अकल्पत् or अकल्पिष्ट. Condi. अकल्पिष्यत् or अकल्पस्यत्. Inten चलीकृष्यते. Yan luk चल्कल्पि or चलिक्ल्पि or चलीकल्पि. वृत्. “Vri” here means that the Dyutādi and the Vritādi roots end here. ॥

अथ त्वरत्यन्तास्त्रयोदशानुदात्तैः षितश्च ॥

Now the thirteen roots ending with त्वरति No 812 are anudatteta and shit

घट ८०० चेष्टायाम् । घटते । जघटे । घटादयो मितः इति वक्ष्यमाणेन मित्सञ्ज्ञा । तत्फलं तु यौ मितां ह्रस्वः (२५६८) इति चिण्णमुलोदीर्घोऽन्यतरस्याम् (२०६२) इति च वक्ष्यते । घटयति । विघटयति । कथं तर्हि ‘कमलवर्णोद्घाटनं कुर्वते ये’ ‘प्रविघाटयिता समुत्पन्नहरिदश्वः कमलाकरानिव’ इत्यादि । शृणु । घट सघाते इति चौरादिकस्येदम् । न च तस्यैवार्थशेषो मित्त्वार्थमनुवादेऽयमिति वाच्यम् । नान्ये मितोऽहेतौ इति निषेधात् । अहेतौ स्वार्थे णिचि जपादिपञ्चकर्मतिरिक्ताश्चुरादयो मितो नेत्यर्थः ॥

800 ✓ Ghata, to be busy with, strive after. The Ghatādi roots are मित्, a designation which will be explained further on. The result of their being मित् is that the root is shortened in the causative by VI 4 92 S 2568, and there is optional lengthening before the affixes चिण् and शसुल् by VI 4 93 S 2762. As घटयति, विघटयति. If so, how do you explain the lengthening in घाटनं and प्रविघाटयिता in “कमलवर्णोद्घाटनं कुर्वते ये” and “प्रविघाटयिता समुत्पन्नहरिदश्वः कमलाकरीनिव”. There is a घट सघाते belonging to the Churādi class (No 183). The above forms are from that root. It should not be said that that root is only a particular case of the present root, the sense of स घात being a species under the genus घेष्टा, and therefore that root is also mitādi. This we say because there is a specific prohibition “no other roots of the Churādi which take णिच् are मित्.” The meaning of अहेतौ is that except the five roots जप & no Churādi root which takes णिच् without change of sense is a मित्. For, the अहेतु or स्वार्थे णिच् is added only to Churādi roots. Pre. घटते. Per. जघटे. I Fut. घटिता. II Fut. घटि-

व्यते । Bene घटिष्यति । Aorist अघटिष्यत् । Coudi अघटिष्यत् । Pass चव्यते । Aor अघाटि or अघटि । Caus घटयति । Aor अजीघटत् । Before स्य, ताम् & the lengthening is optional as घटिष्यते or घाटिष्यते &c Desi जिघाटयते । Inten जाचव्यत् । Yan luk जाघटि । Nouns घटो । घटिका । घटना ॥

व्यथ ८०१ भयसंचलनयोः । व्यथते ॥

801 व्यथ भयस चलनयो ॥

In conjugating this root in the Perfect, the following applies

२३५३ । व्यथो लिटि । ३ । ४ । ६ = ॥

व्यथोऽभ्यासस्य स प्रसारणं स्यात्लिटि । हलादि श्रेयापवादः । यस्य हलादि श्रेयेण निवृत्तिः । विव्यथे ॥

2353 There is vocalisation of the half vowel of the redupli-
cate of व्यथ in the Perfect.

As विव्यथे, विव्यथते, विव्यथिरे । This ordains the vocalisation of य, which otherwise would have been elided as being a non initial consonant (VII 4 60) The vocalisation of य् is prevented by VI 1 37 Why do we say in the Perfect? Observe वाव्यथते ॥

801 ✓ Vyatha, 1 to be afraid, 2 to tremble Pre व्यथते । As व्याघातव्यथते । In forming the Perfect, the sūtra VII 4 68 S 2353 applies, which causes vocalisation Pre विव्यथे । I Fut व्यथिता । Caus व्यथयति, Aor अविव्यथत् । Inten. वाव्यथते । Yan luk वाव्यथति or वाव्यति । Nouns विधुर । विधुर । अव्यथो ॥

प्रथ ८०२ प्रख्याने । प्रथते ॥

802 ✓ Pratha to become famous or celebrated Pre प्रथते । Per प्रथते । I Fut प्रथिता । Pass प्रथ्यते । Aor अप्रथि or अप्राथि । Caus प्रथयति, Aor अप्रथयत् । Nouns प्रथिषी । पार्थिवः । पार्थिवो । पृथु । प्रथिमा ॥

प्रस ८०३ विस्तारे । प्रसते ॥

803 ✓ Prasā to spread Pre प्रसते । Per प्रसते । Pass, प्रस्यते । Aor अप्रसि or अप्रासि । Caus प्रसयति, Aor अप्रसयत् । Desi, विप्रसिषति, Inten प्राप्रस्यते । Yan luk. प्राप्रति । Imperfect 3rd S अप्राप्रत् । 2nd S. अप्राप्रत् or अप्राप्रः । Noun, प्रसा ॥

म्रद ८०४ मर्दने ।

804 ✓ Mrada, to pound, crush, grind Pre म्रदते । Per ममदे । I Fut. म्रदिता । Caus म्रदयति, Aor. अममदत् । Desi मिमृदिषते । Inten मामृदत् । Yan luk. मामृदीति or मामृति । Nouns मरुः । मार्दयम् । मट्टो । मट्टिका । मुदिमा ॥

स्खद ८०५ स्खदने । स्खदने विद्रावणम् ॥

805 ✓ Skhuda, to cut, to tear to pieces Pre, स्खदते । Per अमृ, खदे । I Fut. स्खदिता । Pass स्खद्यते । Aor, अस्खदि or अस्खादि । Caus स्खदयति, स्खदयते, Aor अस्खिष्यदत् ॥

क्षजि ८०६ गतिदानयोः । मित्रमामर्थादनुपधात्स्वऽपि 'चिण्णामुलोः—'
(२०६२) इति दीर्घविकल्पः । अर्वाञ्जि—अर्वाञ्जि । सञ्ज सञ्जम् । घाञ्ज घाञ्जम् ॥

806 ✓ Kshaji, 1 to go 2 give Pre सञ्जत । Per, सञ्जजे । I Fut सञ्जिता । Pass, सञ्जयते । Aor अचञ्जि or अघाञ्जि । With यामुन् we have सञ्जम् सञ्जम् or सञ्जम् सञ्जम् । See S 2763 Caus, सञ्जयति, सञ्जयते । Aor. अचञ्जत् । Desi. विचञ्जयते, Inten आचञ्जयते । Yan luk. आचञ्जति ॥

दत्त ८०७ गतिहिंस्रनयोः । योऽय दृष्टिगैर्ग्रयोरनुदात्तेषु पठितस्तस्येहा-
र्थविशेषे मित्रार्थोऽनुवादः ॥

807 ✓ Daksha, 1 to go, 2, to injure The root दक्ष meaning दृष्टिगैर्ग्रयोः
(No 639) read in the anudattat class is also a मित् root, that meaning being included
in the meaning of the present root Pre दक्षते । Per ददक्षे । I Fut दक्षिता । Pass-
दक्ष्यते । Aor अदक्षि or अदक्षि । Caus दक्षयति, दक्षयते । Aor अददक्षत् ॥

क्रप ८०८ कृपायां गतौ च ।

808 ✓ Kṛapa, 1 to pity, 2 to go, Pie क्रपते । Per चक्रप्रे । I Fut कृपिता ।
Pass, क्रप्यते । Aor अक्रपि or अक्रापि । Caus क्रपयति, Aor अचिक्रपत् । Desi चिक्रपिषते ।
Inten चाक्रप्यते । Yan luk चाक्रपि । Nouns कृपण । कर्पूरः । कपीद ॥

कदि ८०९, कदि ८१०, कृदि ८११ वैकल्ये । वैकल्ये इत्येके । ज्योऽ-
अनिदित इति नन्दी । इदित इति स्वामी । कदि कदी इदितौ क्रद क्रद इति
चानिदिताशि मैत्रेयः । कदिक्रदिक्रदीनामाह्वानरोदनयोः परस्मैपदेषूक्तानां पुनरिह
पाठो मित्रार्थे आत्मनेपदार्थश्च ॥

809 ✓ Kadi, 810 ✓ Kṛadi 811 ✓ Kladi, to be confounded or perplexed,
to confound. Some read it as वैकल्ये । According to Nandi, all these three roots are
without the indicatory इ । According to Swami they have an indicatory इ । According
to Maitreya कदि and कदि have an indicatory इ, while क्रद and क्रद are without it.
These three roots have been read in the Parasmaipada subclass See ante Their repeti-
tion here is for the sake of showing that they are मित and also atmanepad Pie.
कन्दते । Per चकन्द । I Fut कन्दिता । Pass कन्द्यते । Aor अकान्दि or अकन्दि । Namul-
कन्द कन्द । or कान्द कान्दम् । Caus कन्दयति, कन्दयते । Aor अककन्दत् । Desi चिकन्दिषते ।
Inten चाकन्द्यते । Yan luk चाकन्दि ।

810 ✓ Kṛadi, to confound Pre कन्दते । Per चकन्दे । I Fut कन्दिता ॥

811 ✓ Kladi, to confound, When these three roots are अनिदित then we
have कदयति, अकदि &c Pre कन्दते । Per चकन्दे । I Fut कन्दिता । Nouns कन्दन ।
कन्दल । कदली ॥

जित्वरा ८१२ संभ्रमे । घटादयः वितः । वित्त्वादङ् इत्सु वक्ष्यते ॥

812 ✓ Jivara, to hurry, make haste Pie त्वरते । Per तत्तरे । I Fut त्वरिता ।
Pass त्वर्यते । Aor अत्वरि or अत्वारि । Namul त्वरत्वरं or त्वारत्वार । Caus, त्वरयति ।
त्वरयते । Aor अतत्वरत । Desi तित्वरिषते । Inten तात्वर्यते । Yan luk तातृर्ति । तातृर्तः ।
तातरीषि । तातृर्षि । तातृर्थ । त त्वरीमि । तातृर्मि । Imperative तातृर्षि । Past, Part,
Pass त्वरित or तूरा । Nouns त तूरा ॥

Here end those Ghatādi roots which are वित् । The force of वित् will be mentioned
hereafter in the last subdivision

अथ फणान्ताः परस्मे दिनः ॥

Sub section Now the roots that are given here after upto फण, are Parasmaipad

ज्वर ८१३ रोगे । ज्वरति । जज्वार ॥

813 ✓ Jvara, to be diseased, to be feverish Pre ज्वरति । Per जज्वार ।
I Fut ज्वरिता । II Fut ज्वरिष्यति । Imperative ज्वरतु । Impel अज्वरत । Pote ज्वरेत् ।
Bene ज्वर्यात् । Aorist अज्वारीत् । Condi अज्वरिष्यत् । Pass, ज्वर्यते । Aor, अज्वरि or

अज्वरि । Caus ज्वरयति, ज्वरयते । Aor अजिज्वरत् । Desi जिज्वरिषति । Inten जाज्वर्यते ।
Yan luk जाज्वरि, जाज्वरि । Past, Part Pass ज्वरितः । ज्वरितवान् । Nouns ज्व, जुरो ज्वरः ।
सज्वारी ॥

गड ८१४ सेचने । गडति । जगाड ॥

814 ✓ Gada, to distil, draw out Pre गडति । Per जगाड । I Fut गडिता ।
Pass गड्यते । Aor अगाडि or अगडि । Caus गडयति, गडयते । Aor. अजोगडत् । Desi
जिगडिषति । Inten जागडते । Yan luk जागडि । Nouns गडुल ॥

**हेड ८१५ वेष्टने । हेड् अनादरे इत्यात्मनेपदिषु गतः स एवात्सृष्टानुबन्धोऽ
नूद्यतेऽर्थविशेषे मित्त्वार्थम् । परस्मैपदिभ्यो ज्वरादिभ्यः प्रागेऽनुवादे कर्तव्यं तन्मध्यऽ
नुवादसामर्थ्यात्परस्मैपदम् । हेडति । जिहेड । हिडयति । अहिडि-अहीडि । अनादरे
तु हेडयति ॥**

815 ✓ heda, to surround. The root हेड् अनादरे is ātmanepadi. That
very root without its indicator ऋ is repeated here for the sake of including it in
the मित्त्व class. That root ought to have been included in the preceding list
which gives ātmanepadi roots, and not here in the Parasmaipadi subdivision. The
very fact of its so given here shows that it is Parasmaipadi also Pre हेडति । Per.
जिहेड । I Fut हेडिता । Pass हेड्यते । Aor अहिडि or अहीडि । Caus हिडयति, Aor. अजोहिडत् ।
But from the root हेड् अनादरे (No 304) we have हेडयति । Desi जिहेडिषति ॥

**वट ८१६ भट ८१७ परिभाषणे । वट वेष्टने भट भृतौ इति पठितयोः
परिभाषणे मित्त्वार्थोऽनुवादः ॥**

816 ✓ vaṭa 817 ✓ bhata to speak, converse These two roots have already
been taught before in वट वेष्टने no 322, and भट भृतौ no 329 They are repeated
here, in order to give them the additional meaning of paribhāṣana, and make
them मित् । Caus. वटयति । भटयति । No lengthening Aor अवटि or अवटि । अवटि or
अभाटि ॥

**नट ८१८ नृतौ । इत्यमेव पूर्वमपि पठितं तत्राय विवेकः । पूर्वं पठितस्य
नाट्यमर्थः । यत्कारिषु नटव्यपदेशः + वाक्यार्थाभिनयो नाट्यम् । घटादौ तु नृत्तं नृत्यं
घाय । यत्कारिषु नर्तकव्यपदेशः । पदार्थाभिनयो नृत्यम् । गात्रविप्रेमात्रं नृत्तम् ।
केचित् घटादौ नटं नृतौ इति पठन्ति । गतौ इत्यन्य । िप्यदेशपर्युदासवाक्येभाष्य-
ज्ञता नाटि इति दीर्घपाठाद्घटादिर्गोपदेश एव ॥**

818 ✓ nṭa to dance This root has also been taught before. See No.
332 The difference is this, the root taught before means nṭyam or dramatic
representation and a person who does that is called nṭya 'an actor' The repre-
sentation on the stage by spoken words to express the sense of something is nṭyam
or drama But the root given here means to dance, the appropriate verbal nouns
being nṭyam or nṭittam, and not natyam. The person who does this is called
नर्तक. 'a dancer', and not नटः 'an actor' The difference between nṭyam and nṭittam
is this Representing of an action or object such as by pantomime or gesticulation
is nṭyam, while nṭittam is dancing pure and simple, mere movement of the body.

Some read नट नतौ 'to bend, to bow', in the Ghatâdi list, and say the ghatâdi nata means to bow. They give the illustration नटयति शाखा 'He causes the branch to bend'. Others say that it means to go.

The ghatâdi naṭa (१६, the present root) is to be understood to have been enunciated with an initial ण, that is it is णट नृत्तौ । The reason for this is that in the exceptions to the roots that are taught with an initial ण, the author of the Māhabhāṣya gives नाटि, १६ the nāṭa with long णा । The मित root can never have long णा in the causative. See V 1. 65 already gone before. In other words, the present root नट् and the root no 342 are both योषदेश्च and the Churâdi root नट् is not so and is the root mentioned in sūtra VI I 65.

Note —The representation on scene may be by words (vakyārtha abhinaya) and then it is drama or nāṭyam. Or it may be by gesticulation without words (padārtha abhinaya), and then it is called nṛṭyam. Or there may be no representation at all, but mere rhythmic movements of limbs according to rules and then it is called nṛtta. Their respective nouns are nata 'an actor,' and nartaka 'a pantomime' or 'a dancer'.

The Causative of the Ghatâdi नट is नटयति 'he causes to dance'. The aorist is अनटि or अनाटि ॥

ष्टक ८१६ प्रतीघाते । स्तकति ॥

819 ✓ Shtaka to resist, repel, push back, strike against. Pre स्तकति । Per तस्ताक । I Fut स्तकित् । Caus स्तकयति, स्तकयते । Aor अतिष्टकत् । Pass aor अस्तकि or अस्ताकि । Desi तिस्तकियति । Inten तास्तक्यते । Yan luk तास्तकि ॥

चक ८२० तृप्तौ । वृत्तिप्रतीघातयोः पूर्वं पठितस्य वृत्तिमात्रे मिस्वार्थोऽनुवादः । आत्मनेपदिषु पठितस्य परस्मैपदिष्वनुवादात्परस्मैपदम् ॥

820 ✓ Chaka to be satiate, satisfied. This root has already been taught before as चक वृत्ति प्रतीघाते । No 93 'to be satisfied', and 'to resist'. It is ātmane padī there. It is repeated here in order to make it a मित् root, and then to continue its meaning to satisfaction only. It is moreover Parasmaipadī now because of its repetition in this list. Pie चकति । Per चक । I Fut चकित् । Aorist अचाकीत् or अचकीत् । Caus चकयति, चकयते । Aor अचोचकत् । Pass aor, अवृकि or अचाकि ।

कखे ८२१ हसने । एदिरवाच वृद्धिः । अकखीत् ॥

821 ✓ Kakhe to laugh. As it has an indicative वृ, there is no Vṛiddhi in the aorist. As अकखीत् । Pre कखति । Per. कखात् । अकखत् । I Fut कखित् । Aorist अकखीत् । Caus कखयति, कखयते । Pass, Aor अकखि or अकाखि । Desi चिक्खियति । Inten चाकख्यते । Yan luk चाकखि ॥

रगे ८२२ शङ्कायाम् ।

822 ✓ Rage to doubt. Pre रगति । Per रराम ॥

लगे ८२३ संगे ।

823. ✓ Lagi to adhere or stick to. Pie लगति । Noun लग्नः ॥

हूगे ८२४, हूगे ८२५, षगे ८२६, छगे ८२७ संवरणे ।

824 ✓ Hīage 825 ✓ Hīage, 826 ✓ Shage, 827 ✓ Shthage 'to hide, cover'. Some read स्यगे instead of छगे । But it is incorrect, Pre, छगति । Per. छगाम ।

Aorist अङ्गगीत् । Caus हङ्गयति, हङ्गयते । Aor अङ्गिहङ्गत् । Pass Aor अङ्गागि । c अङ्गागि । Desi जिङ्गिगयति । Inten जाङ्गयते । Yan luk जाङ्गयति ॥

825. ✓ Hlaga, Pre हङ्गति । Per जङ्गाग । I Fut हङ्गिता । Aorist अङ्गगीत् ॥

826. ✓ Shage, Pre सङ्गति । Per ससाग । सेगु । सेगु । Aorist असङ्गीत् । Caus सङ्गयति, सङ्गयते । Aor असङ्गीग । Pass Aor असङ्गि or असाङ्गि । Desi सिङ्गिगयति । Inten, साङ्गयते । Yan luk साङ्गति ॥

827. ✓ Shthage Pre स्थति । Per तस्थाम । I Fut स्थगिता । Aorist अस्थगीत् । Caus स्थगयति, स्थगयते । Aor, अतिस्थगत् । Pass Aor अस्थगि or अस्थ्यागि । Desi तिस्थगि यति । Inten तास्थयते । Yan luk तास्थति ॥

कगे ८२८ नोच्यते । अस्यायमर्थ इति विशिष्य नोच्यते । क्रियामामान्यार्थत्वात् । अनेकार्थत्वादित्ये ॥

828. ✓ Kage to act, perform The word no'ohyate means 'nothing is said That is we do not give any specific meaning to the ✓ Kage, because it denotes action in general Some say it has many meanings and therefore no particular meaning is assigned Pre कङ्गति । Per अकङ्गाग । I Fut कङ्गिता । Aorist अकङ्गीत् । Desi चिकङ्गिगयति ॥

अक ८२९, अग ८३० कुटिलायां गतौ ।

829. ✓ Aka, 830. ✓ Aga To go or move tortuously like a serpent Pro अकङ्गति । Per आक । I Fut अङ्गिता । Aorist आकोत्, अ मा भवानकोत् । Caus अकङ्गयति । Aor मा भवान् अकङ्गत् । Pass Aor मा भवान् अङ्गि or अङ्कि । Desi अङ्किगयति ॥

830. ✓ Aga, Pre अङ्गति । Per आग । I Fut अङ्गिता । Aorist अङ्गीत् । Caus अङ्गयति, अङ्गयते । Desi अङ्गिगयति ॥

कण ८३१, रण ८३२ गतौ । चक्राय । रराय ॥

831. ✓ Kana, 832. ✓ Rana to go, to move These two roots have the meaning 'to make noise' also See Nos 176 and 472 When they have that sense their causative is कङ्गायति and रङ्गायति । Pre कङ्गति । Per अकङ्गाग । I Fut कङ्गिता । Caus कङ्गायति, कङ्गायते । Pass Aor अङ्गिगि or अङ्कागि । Desi अङ्कागयति ॥

832. ✓ Rana, to go. Pre रङ्गति । Per रराय । I Fut रङ्गिता । Caus रङ्गायति । रङ्गायते ॥

चण ८३३, शण ८३४, अण ८३५ दाने च । शया गतौ इत्यन्ये ॥

833. ✓ Chana, 834. ✓ Śana, 835. ✓ Śana To go as well as to give According to some ✓ Śana means to go Pre चङ्गति । Per अचङ्गाग । सेगु । सेगु । I Fut, चाङ्गिता । Aorist अचङ्गीत्, or अचङ्गीत् । Caus अचङ्गयति, अचङ्गयते । Aor अच अचङ्गम् । Pass Aor अचङ्गि or अचाङ्गि । Desi अचङ्गिगयति । Inten अचङ्गयते । Yan luk अचङ्गयति ॥

834. ✓ Śana Pre शङ्गति । Per शङ्गाग । I Fut शङ्गिता । Aorist अशङ्गीत् । अशङ्गीत् ॥

835. ✓ Śrana, Pre श्रङ्गति । Per श्रङ्गाग । I Fut श्रङ्गिता । Aorist अश्रङ्गीत् । अश्रङ्गीत् ॥

अथ (अथ) ८३६, (क्रथ) ८३७, क्रथ ८३८, कृथ ८३९ हिंसार्थाः । जातिनिग्रहण—(६१७) इति सूत्रं क्राथेति मिश्र्येऽपि वृद्धिनिपात्यते । क्राथयति । मिश्र तु निपातनात्परत्वात् चिण्यमुलो—(२७६२) इति वीर्घं चरितार्थम् । अक्रथि—अक्रथि । क्रथं क्रथम् । क्राथ क्राथम् ॥

836 ✓Ślatha (✓śnatha), 837 ✓Ślatha (✓Knatha) 838 ✓Kratha, 893 ✓Klatha To injure Though the root ✓कथ is a मित root, yet it takes vrid-dhi in the Causative, because it has been particularised so in the sūtra II 3 56 S 613 As कथयति । The मित operation takes place on this root in the चिथि and यमुल affixes by VI 4 93 S 2762, because that is a sūtra subsequent to the nipātana sūtra II 3 56 This मित causes the lengthening before चिथि and यमुल् । As अक्रथि or अक्रथि । कथेकथेन or कथकथयम् । Pre चयति । Per चथाथ । I Fut चथिता । Caus चययति, चययते । Aor अचिथयत् । Pass 20 अचथि or अचथि । Des, चिथिचयति । Inten चययन्ते । Yan ink चययति ॥

837 ✓Ślatha, Pre चलयति । Per. चयनाथ । I Fut चलयिता । Des, चिथिचयति । Inten चययन्ते ॥

838 ✓Knatha, to injure Pie कथति । Per चक्राथ । I Fut कथिता ॥

839 ✓Klatha, Pre कथयति । Per चक्राथ । I Fut कथिता ॥

'वन ८४० च' । हिंसायामिति शेषः ॥

840 ✓Vana (chana) to injure By the force of the word च, the mean- ing of 'to injure' is drawn into it from the last. Some read it as ✓Chana, Pre चनति । Per चवान । I Fut चनिता । Caus चनयति, चनयते । Pass Aor अचनि or अचनि ॥

चनु च ८४१ नोच्यते । 'चनु' इत्यपूर्वेणैवाय धातुर्न तु तानादिकस्या- नुवादः । उदित्करणसामर्थ्यात् । तने क्रियासामान्यं चनतीत्यादि । प्रचनयति । अनुप- ष्टस्य तु मित्वविकल्पो वक्तव्यते ॥

841 ✓Vanu And ✓Vanu also is not mentioned. That is to say that this ✓Vanu is an original root and not a repetition of the Tanādi root ✓Vanu to beg (VIII 8) This we say because this ✓Vanu has an indi- catory उ and scope must be given to it. For had it been merely a repetition of the Tanādi ✓Vanu, that root has already an indicator उ so that letter need not have been repeated here The conjugation is चनति and not चनुते । With a preposition we have प्रचनयति without lengthening When the root does not take any preposition, it is optionally मित् and then the Causative is चनयति or चानयति । See Gana sūtra चान्नावनु चर्मा च lower down The root ✓Vanu means action in general Pie चनति । Per चवान । I Fut चनिता । Caus प्रचनयति । Aor, प्राचीवनत् । Pass Aor प्राचनि or प्राचनि ॥

ज्वल ८४२ दीप्तौ । आपत्ययार्थं पठिष्यमाण एवाय मित्वार्थमनूक्यते । प्रज्व- लयति ॥

842 ✓Jvala to shine With this root also begins a sub class called jvalādi which by III 1 140 take च in forming verbal nouns, and it will be taught later on, see No 884 That root, to be taught subsequently, is repeated here in order to make it मित् । As प्रज्वलयति । When it does not take a preposition it is optionally मित् । See Gana Sūtra later down, Pie चनति । Caus प्रज्वलयति । Pass Aor, प्राज्वलति or प्राज्वलति ॥

हल ८४३, हल ८४४ चलने । प्रहलयति । प्रहलयति ॥

843 ✓Hvala, 844 ✓Hmala to walk, move, Pie हलति । Per, जह्वान ।

I Fut वृलिता । Aorist अहृलीत् । There is no optional vridhhi See VII 2 2
Caus प्रहृलयति । Without any preposition the root is optionally मित् । See below,
Aorist Pass प्राहृलि or प्राहृलि । Desi जिहृलियति । Inten जाहृल्यते । Yan luk
जाहृल्यति ॥

844 ✓ Hmala, Pre जमलति । Per जमाल । I Fut जमलिता ॥

‘स्मृ ८४५ आध्याने’ । चिन्तायां पठिष्यमाणस्य आध्याने मित्वाद्योऽ-
नुवादः । आध्यानमुत्कण्ठापूर्वक स्मरणम् ॥

845 ✓ Smri To remember with regret or anxiety This root is taught
further on in the sense of ‘remembering’ It is repeated here for the sake of making
it मित् when it has the sense of remembering with regret, Adhyāna means ‘remem-
bering with anxiousness’ Pre, स्मरति । Caus मातु, स्मरयति । Pass Aor, अस्मरि
or अस्मरि ॥

दृ ८४६ भये । ‘दृ विदारणे’ इति क्रयादेरयं मित्वाद्योऽनुवादः । दृणन्तं
प्रैरयति द्रयति । भयादन्यत्र दारयति । धात्वन्तरमेवेदमिति मते तु दारतीत्यादि ।
केविदुतादौ ‘अत्स्मृदृत्वर-’ (२५६६) इति सूत्रे च ‘दृ’ इति दीर्घस्याने ह्रस्व पठन्ति
तर्चेति माधवः ॥

846 ✓ Dṛi to fear Deva, Dhanapala and Purṇa Chandra are of opinion
that this is an original root But Maitreya holds that it is the same root as
दृविदारणे ‘to burst’ of the Kryādi class No 23 and that it is repeated here to
give it the designation of मित् । This is the opinion endorsed by the author of
Siddhanta Thus the causative द्रयति means दृणन्तं प्रैरयति “Causes to burst
or split up”. When it has not the meaning of fear, we have दारयति । According to
those who hold it to be a Bhuādi root, it is conjugated as दरति &c Some read
this root as दृ with a short ऋ in the sūtra VII 4 95 S 2566 instead of long दृ ॥
But that is wrong according to Mādhava, Pre दरति Per ददार । दद्रुत् or ददरत् ।
I Fut, दरिता । Caus द्रयति ॥

नृ ८४७ नये । ज्ञ्यादिषु पठिष्यमाणस्यानुवादः । नयादन्यत्र नारयति ॥

847 ✓ Nṛi to lead. This is a repetition of the root which will be taught
in the Kryādi class When the meaning is not that of to lead, the causative
is नारयति । See Kryādi No 25 Pre नरति or नयाति । Per ननार । I Fut नरिता ।
Aorist अनारोत् । Caus. नरयति । Pass Aor, अनरि or अनारि ॥

आ ८४८ पाके । अ इति कृतात्त्वस्य ‘आ’ इत्यदादिकस्य च सामान्ये
मानुस्तरणम् ॥

× लुग्विकरणालुग्विकरणयोरलुग्विकरणस्य ×

× लृक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणम् × इति परि-
भाषाभ्याम् । अययति विक्रयतीत्यर्थः । पाकादन्यत्र आपयति । स्विदयतीत्यर्थः ॥

848. ✓ Śrā, to cook. The ✓ Śrai to cook will be taught later on. See
No. 966 It is that root with its ऌ changed to आ, so that Śrā may include both
the Bhuādi No. 966, and the Adādi Śra No 44. The following two Paribhāṣāś
should be remembered in connection with forms like these,

Paribhāṣā 1 —If a root occurring in a rule be such that it belongs to two classes, one in which there is no elision of the characteristic (Vikarana), and the other in which there is an elision of the vikarana (such as the roots of the Adādi class), then we must interpret the rule to mean the root which is not Adādi. Thus here ज्ञा belongs both to Bhuādi and Adādi we must take it to mean Bhuādi, and not Adādi, in accordance with this maxim.

Paribhāṣā 2 —Whenever a term is employed which might denote both something original and also something else resulting from a rule of Grammar—or when a term is employed in a rule which might denote both something by an other rule in which the same individual term has been employed, and also something else formed by a general rule—such a term should be taken to denote, in the former case, only that which is original, and in the latter case, only that which is formed by that rule in which the same individual term has been employed. Thus in accordance with this maxim, the *original* root ज्ञा of the Adādi class is to be taken, and not the root ज्ञे of the Bhuādi class which assumes the form ज्ञा by the application of a rule of Grammar. The combined result of the two maxims is that we take *both* roots—the ज्ञे of Bhuādi and the ज्ञा of Adādi. Thus the Caus ज्ञापयति means 'causes to boil'. When not meaning to cook, we have ज्ञापयति 'he causes to perspire'. Pre, ज्ञायति । Per, ज्ञिष्याय । I Fut, ज्ञायिष्या । Caus ज्ञापयति । Aor ज्ञापयि or ज्ञापयिष्व ।

मारणतोषणनिशामनेषु ज्ञा ८४९ । 'निशामनं चाक्षुषज्ञानम्' इति माधवः । 'ज्ञापनमात्रम्' इत्यन्ये । 'निशानेषु' इति पाठान्तरम् । निशान तीक्ष्णोक्त्यर्थम् । एष्वेवार्थेषु जानातिमिति । 'ज्ञप मिच्च' इति चुरादौ । ज्ञापन मारणादिकं च । तस्यार्थः । कथं 'विज्ञापना भर्तृषु सिद्धिमेति' इति 'तज्ज्ञापयत्याचार्यः' इति च । शृणु । माधवमतेऽचाक्षुषज्ञाने मित्वाभावात् । ज्ञापनमात्रं मित्वमिति मते तु ज्ञा निघोते' इति चौरादिकस्य । धातूनामनेकार्थत्वात् । निशानेष्विति पठता हरदत्ता-द्वीनां मते तु न काप्यनुपपत्तिः ॥

849 ✓Jñā to kill, to satisfy, to observe or behold. According to Mādhava, niśāmana means visual perception. Others say it means to inform in general. Another reading is Niśāneshu. The root will then mean 'to sharpen'. The root ✓ज्ञा is मित् in these senses only. The Churādi ✓ज्ञप is also मित् । See Churādi No 81. That also means to make known, to kill &c. If the root in these senses be मित्, how do you explain the forms विज्ञापयति and ज्ञापयति instead of विज्ञपयति and ज्ञपयति in the following sentences:—विज्ञापना भर्तृषु सिद्धिमेति 'Respectful statement made to superiors brings success' or ज्ञपयति आचार्यः 'thus announces or proclaims the Achārya' ? Listen. According to Mādhava the ✓Jñā is मित् when it means seeing with eyes, and not intellectual conception. The root is therefore not मित् in the above examples, where it means to inform &c and not visual perception. But in the opinion of those who hold the view that ✓Jñā is मित् in the sense of 'to see, to inform' in general, the above forms are explained by saying that they are derived from the ✓Jñā miyoga of the Churādi class No 193. For roots have many meanings, and so ✓Jñā is not confined to miyoga only. Of course, no such difficulties arise in the case of Haradatta

and others who read निशानेषु 'to sharpen,' and not the ambiguous word निशानेषु in the text

NOTE —The different meanings of this root are illustrated by the following examples. Thus पशु सञ्जयति 'He causes the sacrificial animal to be killed' विष्णु विञ्जयति 'He propitiates Vishnu', सञ्जयति रूप 'He shows the form' (according to Mādhava), 'He explains the form' (according to others) प्रक्षयति शरम् 'He sharpens the arrow'

कम्पने चलिः ८५० । 'चल कम्पने' इति ज्यलादिः । चलयति शाखाम् । कम्पनादन्यत्र तु शीलचालयति । अन्यथा करोतीत्यर्थः । 'हरतीत्यर्थे,' इति स्वामी । सूत्र चालयति । क्षिपतीत्यर्थः ॥

850. ✓Chali to shake. The ✓Chala to shake is a root belonging to the Jvalādi sub division. Thus चलयति शाखाम् 'He shakes the branch' But when it does not mean to shake, the Causative is chālayati, as शीलं चालयति 'He deviates from good conduct. That is, he does what is not proper' According to Svami it means 'to take away' So also सूत्रं चालयति 'he throws the thread' Here चालयति means क्षिपति according to Sudhākara. Pie चलयति । Poi चवाल, चेलतु, चेलु । I Fut चलिता ॥

छदिर ८५१ ऊर्जने । 'छद अपवारणे' इति चौरादिकस्य स्वार्थोऽङ्गभावे मिस्वार्थोऽयमनुवादः । अनेकार्थत्वाद्ऊर्जर्ये वृत्तिः । छदन्तं प्रयुङ्क्त छदयति । बलवन् प्राणयन्त वा करोतीत्यर्थः । अन्यत्र छादयति । अपवारयन्त प्रयुङ्क्तइत्यर्थः । स्वार्थे णिचि तु छादयति । बलीभवति । प्राणीभवति अपवारयति वेत्यर्थः ।

851 ✓Chadair to strengthen, to animate This is a repetition of the ✓Chahada 'to cover over,' of the Churādi class No. 290, without the णिच्, in order to make it a मिस् root. As the roots have many meanings, the sense of ऊर्जन is, attached to it here. Thus छदयति means 'he strengthens or animates' In other senses, the causative is छादयति which means 'he causes to cover' When the root is Churādi and takes णिच् without change of sense, we have छादयति meaning 'he becomes strong,' 'he becomes animated' or 'he covers'

जिह्वोन्मथने लङ्घिः ८५२ । 'लङ्घ जिह्वो' इति पठितस्य मिस्वार्थोऽनुवादः । उन्मथन उपनम् । जिह्वाशब्देन वष्टीत्युत्पन्नः । लङ्घयति जिह्वाम् । तृतीया-तत्पुरुषो वा । लङ्घयति जिह्वया । अन्ये तु जिह्वाशब्देन तद्व्यापारो लङ्घयते । समा-हारद्वन्द्वोऽयम् । लङ्घयति शत्रुम् । लङ्घयति दधि । अन्यत्र लाङ्घयति पुनम् ।

850 ✓Lid to loll the tongue This is a repetition of the ✓Lad 'to play' (see No 381), in order to make it मिस् when it has this particular sense. The word unmathana means 'to strike' It forms with the word jhva a Genitive Tatpurusha compound meaning 'striking or shaking of the tongue.' Thus लङ्घयति जिह्वाम् 'He lolls the tongue' Or the word unmathana may form an Instrumental Tatpurusha compound with the word jhva. As लङ्घयति जिह्वया 'He strikes by the tongue any other object.' Others hold that by the word jhva is indicated the action of the tongue. They say jhvonmathana is a Samahara Dvandva compound meaning 'the action of the tongue' and 'to strike.' Thus लङ्घयति शत्रुम् 'He abuses the enemy', and लङ्घयति दधि 'he licks the curd or churns the curd'

Note Thus for the purposes of मित the root must mean (1) to loll the tongue, (2) to strike with the tongue, (3) to blame or abuse, (4) to lick &c (any action of the tongue) or to churn, or shake. When it has not these meanings, we have लाडयति पुत्रम् 'He fondles his son'

Note Another reading is जिह्वोन्मथनयोः । The word मथन is same as मन्यन The क in the three roots कलि, छदि and लडि is not indicative of लुप्त augment, but merely marks the root,

**मदी ८५३ हर्षरत्नेपनयोः । म्लेपनं दैन्यम् । दैवादिकस्य मित्त्वार्थोऽयम्-
नुवादः । मदयति । हर्षयति । म्लेपयति धेतुर्थे । अन्यत्र मादयति । दित्तविकार
मुत्पादयतीत्यर्थः ।**

853 ✓ Madi 'to rejoice', 'to be poor' Glepan means poverty. This is a repetition of the Divādi root No. 99, for the sake of making it मित । Thus मदयति means 'He causes to rejoice', or 'he causes to be poor' When not denoting 'to rejoice or to be poor', we have मादयति 'It produces mental confusion' So also निमादयति 'He pronounces the vowels and consonants clearly' As we find in the Prātisakhyam उपलब्धि विमाद इति । अक्षरव्यञ्जनानामिति शेषः ॥

**ध्वन ८५४ शब्दे । भाष्यय मित्त्वार्थमनुवादते । ध्वनयति घण्टाम् । अन्यत्र-
ध्वानयति । अस्पष्टाक्षरमुच्चारयतीति र्थे । अत्र भोजः 'दलि दलि स्खलि राणि ध्वनि
त्रपित्तपयश्च' इति पपाठः ।**

854 ✓ Dhvana to sound, This is a repetition, for the sake of मित, of the root No 881 to be taught hereafter, see its conjugation there Thus the Causative is ध्वनयति घण्टाम् 'He sounds the bell,' In any other sense we have ध्वानयति meaning 'He causes to articulate indistinctly'

Here Bhoja adds the following seven roots also, namely, दलि, धनि, स्खलि, रणि, ध्वनि, त्रपि and छपि । Of these ध्वनि and रणि have already been mentioned before in this list see No 854, and 832 The ✓ Dala to split (No 581), ✓ vala 'to cover' (No 520) ✓ skhala 'to stumble' (No. 577), and ✓ trap 'to be ashamed' (No. 399), have already been taught before, though not in the मित sub division The causatives of these will be दलयति, वलयति, स्खलयति and त्रपयति ॥

The root छपि is the same as the ✓ K-hu to waste, to be mentioned later on (see No 961) : the ये has been changed to अ and पुङ्गु augment has been added, As छपयति ॥

तत्र ध्वनि ८५५ रणी उदाहृतौ ।

855. ✓ Runi to sound Caus रणयति ॥

दल विशरणे ८५६ ।

856. ✓ Dali to split Caus दलयति ॥

वल संवरणे ८५७ ।

857 ✓ Vala, to cover Caus वलयति ॥

स्खल संचलने ८५८ ।

858. ✓ Skhala to stumble Caus स्खलयति ॥

अपि ८५९, क्षपयश्च ८६० । अपुष लज्जायाम् इति गताः । तेषां
शौ दलयति । वलयति । स्खलयति । जपयति । 'क्षै सये, इति वक्ष्यमाणस्य कृताः
त्वस्य पुका निर्देशः । क्षपयति ।

859 ✓ Trap to be ashamed Caus क्षपयति । Cf ✓ Trapuṣh 369

860 ✓ Kshai, to waste Caus क्षपयति with the पुक् augment.

स्वन ८६१ अवतंसने । शब्दे इति पठिष्यमाणस्यानुवादः । स्वनयति ।
अन्यत्र स्थानयति ।

861 ✓ Svana, 'to adorn' This is a repetition of the ✓ Svana 'to sound,'
No 879 to be taught later on Thus the causative is स्वनयति 'He causes to adorn.'
But in any other sense we have स्थानयति 'He causes to resound.'

घटादयो मितः । मित्सज्ञा इत्यर्थः ।

"Gata sūtra" A. The roots beginning with घट No 800 and end-
ing with स्वन (No 861) are as if they had an indicatory म् ॥

The result of which is that sutras VI 4. 92 &c apply to them They
get the designation मित् ॥

जन ८६२, जृष ८६३, कसु ८६४, रजो ८६५, श्मन्ताश्च ८६६ ।
'मितः' इत्यनुवर्तते । 'जृष' इति पितृनिर्देशाज्जीयतेर्यङ्गम् । जृषातेस्तु जारयति ।
केचित्तु 'जनी जृषासु—, इति पठित्वा 'ष्णासु निरसन' इति देवादिकमुदाहरन्ति ।

"Gana sūtra" B The roots ✓ Jani, ✓ Jīṣha, ✓ Knasu,
✓ Rañja and those whose final is ञ्म are also मित् ॥

The word मित् is understood in this sūtra The root जृ is exhibited in the
sūtra with an indicatory य, as जृष, and therefore it means the root जृ that is
conjugated as जीयते ॥ is the Divādi जृ । The Kiyādi जृ (जृषाति) is not मित् and
its causative is जारयति । Some read this sūtra as, "The roots ✓ Jani, ✓ Jri, and
✓ Shnasu &c", and they take the Divādi root ✓ Shnasu No. 5 and give example
of it as क्षपयति ॥

862. ✓ Jani 'to be produced' It is a root of the Divādi class and is conju-
gated there See No. 41. It being a मित् the Causative is जनयति ॥

863. ✓ Jriṣh, 'to grow old' This is also a Divādi root (see No. 22) Its
causative is जारयति । Some read जृ instead of ज ॥

864 ✓ Knasu, This is also a Divādi root (see No. 5) The Causative is कसयति ॥

865 ✓ Rañja 'to color' This is a root belonging to both Divādi and Bhvādi
classes Its causative is रजयति or रञयति । An रजयति मृगाम् = रमयति । The म् is
elided by the vārtika under VI 4. 91 रजयति पक्षिणाः । No elision, as the object is
'birds' and not beasts.

866 The roots ending in ञ्म are मित् ॥

As the roots कम्, गम्, रम्, &c. Thus their causatives are कमयति, गमयति, रमयति ॥

उक्त्वल्लालनमामनुपसर्गाश्च । ८६७ । एषा मित् वा । प्राप्तिभा
षियम् । ज्वलयति । ज्वालयति । उपसृष्टे तु नित्यं मित्वम् । प्रज्वलयति । क 'तार्ह' प्रज्वाल-
यति । उच्चापयतीति । घञन्तात् 'तत्करोति—' इति यौ । क संक्रामयतीति । 'मितो

ह्रस्व.' (२५६८) इति सूत्रे 'वा वित्तविरागे' (२६०५) इत्यन्तो 'वा' इत्यनुवर्त्य व्यङ्ग्यं विभाषाश्रयणादिति वृत्तिः । एतेन 'रजो विश्रामयनराज्ञां' 'धूर्वा विश्रामयेति सः' इत्यादि व्याख्यातम् ।

867. "Gaṇī sūtra C The roots ✓Jāla, ✓Hvala, ✓Himala, and ✓Nama, are optionally मित् when not preceded by any preposition

When they are connected with a preposition they are optionally मित् । This is an example of prāptavibhāṣā For these roots have already been declared as मित् by the previous rules नम ए is in अम and is मित् by the last sūtra The present sūtra declares an option under certain circumstances As ज्वनयति or ज्वानयति ॥

But when they are preceded by an upasarga they are necessarily मित्, and the option is allowed As ज्वलंयति ॥

How do you explain the non-mit causatives like ज्वलानयति and उच्चाययति । These are not from the roots ज्वल् and नम्, but from the nouns ज्वन and नम formed by चञ् added to the above roots To the nouns ज्वन and नम is added the Denominative affix णि with the force of तत्करोति । (See Churāli Gāṇī sūtra तत् करोति सदाचष्टे after the root कञ्) How do you explain the form संक्रामयति ? According to the author of Kāśikā Vṛtti, it is explained as an example of option For he reads in the sūtra मित्वा ह्रस्व (VI 4 92 S 2568), the anuvṛtti of वा 'optionally' from वा वित्तविरागे (VI 4 91 S 2604), and makes that rule a vyavasthita vibhāṣā On that theory is explained also the forms रजो विश्रामयन् राज्ञाम् and धूर्वा विश्रामयेति ॥ ८७०.

ग्लान्नावनुवर्मा च । ८६८ । अनुरसगदिश मित्वं वा स्यात् । आक्षयौ ह्यपि इतरयोः प्राप्ति विभाषा ।

868 "Gāṇī sūtra" D The roots Glā, Śnā, Vanu and Vama are optionally मित्, ॥

These roots are optionally मित् when not preceded by any preposition In the case of the first two roots, it is an aprāpta vibhāṣā, for no rule has as yet declared ✓Glā and ✓Śnā to be मित् । In the case of the last two roots, it is prāpta vibhāṣā for they were already मित् by the previous sūtra Caus संपयति, स्नापयति, स्नपयति, स्नापयति, वनयति, वानयति, वमयति, वामयति ॥

न कर्म्यमिचमाम् । ८६६ । अमन्तत्वात् प्राप्ति मित्वमेषा न स्यात् । कामयते । आमयति । वामयति ।

869. "Gāṇī sūtra" E. The roots ✓Kam 'to love' ✓Am 'to go' and ✓Cham 'to eat' are not मित् ॥

These roots all end in अम् and, therefore, by the Gaṇī-sūtra जनी &c they would have been मित् । Thus Caus कामयते । आमयति । आचामयति ॥

शमो दर्शने । ८७० । शाम्यति दर्शने मित् न स्यात् । नशामयति रूपम् । अन्यत्र तु "प्रशयिनो निशमय्य बधूकया." । कथं तर्हि 'निशामय तदुत्पत्ति विस्तराद् शक्तो मम' इति । शम आलोचने इति चौरादिकस्य धातूनामनेकार्थत्वात् क्ववये वृत्तिः, शाम्यति वृत्तिः ।

870 "Gana sūtra" F. The root ✓*śāna* meaning 'to see,' is not मित् ॥

This root belongs to the Divādi class. As निशामयति इयम् । 'He shows the form' अत्युत्कृष्टमिदं तीर्थं भागद्वयं निशामय । "This is a very excellent holy place see it O! Bhāradvāja" When not meaning to see it is मित्, as it ends with णप् । Thus प्रणयिने निशमय्य यधु कथा । How do you explain the form निशामय in the following verse निशामय तदुत्पत्तिं विस्तराद् गदतो मम । "Hear from me in detail the account of his birth" This is a form of the Churādi root शम् No 156. As roots have multiple meanings it means here to listen', like श्राम्यति ॥

यमोऽपरिवेषणे । ८७१ । यच्छतिर्भोजनतोऽन्यत्र मिन् न स्यात् । आया-
मयति । द्राघयति । व्यापारयति वेत्यर्थः । परिवेषणे तु—यमयति ब्राह्मणान् ।
'भोजयति' इत्यर्थः । 'पर्यवसित नियमयन्' इत्यादि तु नियमवच्छब्दात् तत्करोतीति
शेषोध्यम् ।

871 "Gana sūtra" G. The root ✓*yama*, when not mean-
ing to eat, is not मित् ॥

When not meaning to eat, the root यम उपरमे (यच्छति &c). is not मित् । Thus आयामयति which is equivalent to द्राघयति or व्यापारयति । But when it means 'to eat,' we have यमयति ब्राह्मणान् । 'He feeds the Brāhmanas' The form नियमयन् is not the causative Present Participle of ✓*yama*, but to the noun नियमवत् is added the Denominative affix शि under तत्करोति sūtra. When this affix is added, the णत् is added. From the Denominative root thus formed, we get the Present Participle नियमयन् ॥

स्वदिर ८७२ अवपरिभ्यां च । मिनेत्येव । अवस्त्रादयति । परि-
स्त्रादयति । 'अवावपरिभ्यां' इति न्यायकारः । स्वामी तु 'न कर्मि—' इति नञमु-
त्तरचिसूत्रयामननुवत्यं शमः 'अदर्शने' इति विश्वेद । यमस्तु 'अपरिवेषणे' मित्त्व-
माह । तन्मते 'पर्यवसित नियमयन्' इत्यादि सम्प्रयोगे । 'उपसृष्टस्य स्वदेशेदेवादि-
पूर्वस्य' इति नियमात्स्वरादयतीत्याह । तस्मात्स्वद्वये उदाहरणवत्युदाहरणयोर्व्य-
वस्थाः कलितः । इदं च मतं दृष्टिन्यासादिविरोधादुपेत्यम् ।

872. "Gana sūtra" H. The root *Skhada* when preceded by
the Prepositions 'ava' or 'pari' is not मित् ॥

The words 'it is not मित्,' are understood here also. Thus अवस्त्रादयति and
परिस्त्रादयति ॥

According to Bōdhi Nyāsa, the three prepositions अव, च, and परि are taken
for the purposes of this rule.

In the opinion of Svāmī the anuvṛtti of 'not' from the sūtra न कर्मि &c Gana
sūtra E is not to be read in the subsequent sūtras F, G, and H, as we have done.
According to him the sūtra F is not ग्रमे दृश्ये but ग्रमेऽदर्शने meaning "the root
✓*śāna* when denoting 'not seeing' is मित्" । He explains sūtra G as "the root
✓*yama* when not meaning to eat is मित्" । In his opinion the examples पर्यवसित
नियमयन् &c are perfectly valid examples under the rule, with nothing exceptional
about them. With regard to the present sūtra H. he explains it by saying 'the

✓Skhada which is always मित्, without a preposition, is conditionally मित्, when preceded by the Prepositions अच्, and परि but it is not मित्, when preceded by any other Preposition than these two. In other words he makes the present sūtra a Niyama rule, restricting the मित्, = hood of the compound verb ✓Skhada to the Prepositions अच् and परि. Therefore प्रसवादर्थित् is not मित्, because the upasarga is प्र. Thus of the three sūtras F, G and H as regards F there is no ultimate difference between the Swami and us. With regards to G and H his view is diametrically opposed to us so that the examples we have given under these sūtras are his counter-examples, and our counter-examples are his examples. This opinion should be rejected as opposed to the author of the Kasikā Vritti, and Nyāsa Kāra &c

फण् ८७३ गतौ । 'न' इति निवृत्तप्रसभवात् । निषेधात्पूर्वमसौ न पठितः । फणादिकार्यानुसंधात् ।

873 ✓Phana, to go. The अनुवर्ति of न of the Gana sūtra E which was current in the previous sūtras, is not to be read in this, and its अनुवर्ति ceases, for it is not possible to read it into this sūtra. This sūtra could well have been inserted prior to the commencement of the prohibitory sūtras E, F, G, H. But it has not been so read, because of the necessity of those rules which ordain special operations with regards to फणादि roots such as the next sūtra.

२३५४ । फणा च सप्तानाम् । इ । ४ । १२५ ॥

यच् वा एत्याभ्यसलोपो, स्तः किति लिटि सेटि यनि च । फेत्सु । फेसु । फेणिय । पफणत् । पफणु । फणयति ॥

2354 य is optionally substituted for the अच् and आच् of the seven roots फण्, राज् भाज् भृज्, भृज्, स्मृज्, स्मृज्, and स्मृज्, and the reduplicate is elided thereby, before the affixes of the Perfect having an indicative क् (or क्) as well as before the च् with the इद् augment

Thus फेणत्, फेसुः, फेणिय or पफणत्, पफणु, पफणिय ॥ So also the causative फणयति ॥

‘वृत् । घटादिः समाप्तः । फणः प्रागेव वृद्धित्येके । तन्मते फणयतीत्येव ।

End The word वृत् means that the Ghatādi roots end here or they remain only upto this place. It marks the end of this subdivision. Some read this word वृत् just before फण्, and so in their opinion it is not a मित् root. Their causative is फणयति ।

Pre फणति । Per पफण । फेणुः । फेसु । पफणिय । पफण । पफणिय or फेणिय । पफणिय । I Fut. फणित् । Aorist अफायीत् । अफयीत् । Caus फणयति । Caus Aor अफायीत् । When not meaning, to go, we have फणयति सकृन् ‘He skims the gruel’, Desi पफणयति । Inten पफयति । Yan luk. पफयतीति or पफायि । D. पफायटः । Imperative पफाय । Noun फणटः ‘a decoction’

राज् ८७४ दीप्तौ । स्वरितेत् । राजति-राजते । रेजतु - रराजतुः । रेजे रराजे । ‘अतः, इत्यनुवृत्तावपि विधानसामर्थ्यादात् एत्वम् ।

874 ✓ Bhāṣi to shine. It is svarit and consequently is conjugated in both P and Pre. Pre राज्ञि । A राजते । Per. राज । रजतु. or राजतुः । A राजे or रजे । Though by VI 4 120, the ॠ substitution can take place only where there is short ॠ and not where there is long ॠ as in राज, yet it is so here, because of the special rule VI 4 125 S 2354, which causes the ॠ to be changed to ॠ. I Fut. राजिता । A राजिता । Caus राजयति । A राजयते । Aor अरराजत् । Desi निराजयति । A निराजयते । Inten. राजयते । Yāp luk राजयिष्ये । Nouns सम्राट् 'an emperor' राष्ट्रम् । राजन् । राजन्यः ॥

‘दुभ्राज ८७५, दुभ्राश्रु ८७६, दुभ्राश्रु ८७७ दीप्तौ’ । अनुदात्तेतः । भाजतेरिह पाठः फणादिकार्यार्थः । पूर्व पाठस्तु व्रश्चादिष्वभावाद्यर्थः । तत्र हि राज्ञिसाहचर्यात्पक्षादेरेव ग्रहणम् । भेजे-वभाजे । ‘वा भाश-’ (=३२१) इति व्यन्वा । भाश्यते-भायति । भेजे-वभाजे । भ्लाशते-भ्लाश्यते । भ्लेशे-वभ्लाशे । द्वावपीप्ता तालव्यान्तौ ॥

875 ✓ Tu bhāṣi, 876 ✓ Tu Bhāṣi, 877 ✓ Tu Bhāṣi ri 'to shine. These are anudāttat. The root ✓ Bhāṣi is repeated here to make it applicable the Phan di rule S 2354. Its enumeration in the preceding root No. 194 is to prevent the application to it of the इत्य rule VIII, 2, 36. The ॠ of that भाज is not changed to ॠ, but the ॠ of this bhāṣi is so changed. For in the sūtra VIII 2 36 the root bhāṣi is read in the company of राज and so indicates that it is the Phanadi ✓ Bhāṣi which is the subject of that rule. Pre भाजते । Per. भेजे or वभाजे । I Fut. भाजिता । Inten. भाजयते । Yāp luk भाजयिष्ये । Imperfect. वभाश्यात् । Noun भाजयुः । म प्लम् ॥

876 ✓ Bhāṣi to shine. Pre भाषयते or भाषते । The वयम् is added optionally by III 1 70 S. 2321. Per. भेजे, वभाजे । I Fut. भाषिता । II Fut. भाषयते । Imperative भाषयताम् । भाषयताम् । Imper. वभाषयत । वभाषयत । Pote भाषयेत । भाषेत । Bene भाषिषीष्ट । Aorist वभाषिष्ट । Caus भाषयति । Aor. वभाषयत् । Desi विभाषयते । Inten. वभाषयते । Yāp luk वभाषयिष्ये । Nouns भाषयुः ॥

877 ✓ Bhāṣi to shine. Pre भ्लाषयते । भ्लाषते । Per. भ्लेशे । वभ्लाशे । I Fut. भ्लाषिता । II Fut. भ्लाषयते । Imperative भ्लाषयताम् । भ्लाषयताम् । Imper. वभ्लाषयत । वभ्लाषयत । Pote भ्लाषयेत । भ्लाषेत । Bene, भ्लाषिषीष्ट । Aorist. वभ्लाषिष्ट । Desi, वभ्लाषयते । Nouns, भ्लाषयुः ॥

‘स्यसु ८७८, स्वस ८७९, स्तस or स्तन ८८०, ध्वन ८८१ शब्दे । स्यमादयः स्तस्यन्ताः परस्मैपदिनः । स्यसु-सस्यसुः । अस्यमीत् । स्वेनसुः-सस्यसुः । सस्यसुः । सस्यनीत्-सस्यनीत् । त्रिष्यणति । अत्रयत्रयति । सद्यच्छ भुङ्क्त इत्यर्थः । ‘त्रेवसु स्वसः-’ (स्वस) इति पाठम् । फणादयो गताः । वध्वनसुः ॥

The roots commencing with ✓ Syam and ending with ✓ Kharate are Parasmaipadi. 878 ✓ Syamu, 879 ✓ Syana 880. ✓ Shṛṇu 881 ✓ Dhvana to sound. Pre, स्वसति । Per. सस्याम् । स्यसुः or सस्यसुः । स्यसि or सस्यसि । स्यसुः । I Fut. स्वसिता । Aorist अस्यसि । Caus स्वसयति । Aorist. अस्यस्यत् । It is a मित्र root as it ends with यम् । Desi. त्रिष्यमिति । Inten. त्रिष्ययते । Yāp luk. त्रिष्ययति or त्रिष्यन्ति । Ger. स्वसिष्या or स्यान्ता ॥

879 ✓ Svana to sound. Pre स्वनति । With वि or अव, we have विस्वनति
अवस्वनति । The स is changed to ष by S 2274. Per सस्वान । सस्वनतु, or स्वनतु ।
I Fut, स्विता । Aorist अस्वानोत् or अस्वनात् । Caus स्वानयति । Aor अस्विस्वनत् । It
is a मित root as read in the Ghatâdi list. Desi. सिस्विनति । Inten सस्वन्यते । Yan
luk सस्वन्ति ॥

880 ✓ Shtana to sound. Pre स्तनति । Per तस्तान । I Fut स्तनिता ॥

881 ✓ Dhvana to sound, Pre ध्वनति । Per दध्वान । I Fut ध्वनिता ।
Noun, ध्वनि. ॥

Here ends Phandâs submission.

षम ८८२, ष्टम ८८३ अवैकल्पे । ससाम । तस्ताम ॥

882 ✓ Shama, 883 ✓ Shtama 'to be confused,' or 'not to be confused'
Pre समति । Per ससाम । समतुः । समिध । I Fut, समिता । Caus समयति । Aor
असीषमत् । Desi. सिमिधति । Inten, समयते । Yan luk समीति or ससन्ति । d.
ससान्त. ॥

883 ✓ Shtama 'not to be confused' Pre स्तमति । Per तस्ताम । तस्तमतुः ।
I Fut स्मिता । Caus स्तमयति । Aor, अतिष्ठमत् । Inten तस्तम्यते । Yan luk, तस्तन्ति ॥

ज्वल ८८४ दीप्तौ । अदो लान्तस्य (२३३०) । अज्वालीत् ॥

884. ✓ Jvala, to shine, to burn Pre ज्वलति । Per जज्वाल । जज्वलत् । I
Fut ज्वलिता । II Fut, ज्वलिष्यति । Imperative ज्वलतु । Impe: अज्वलतु । Pote ज्यलेत् ।
Bene ज्वल्योत् । Aorist अज्वालीत् । I See S 2330 for Vriddhi Condi अज्वातिनात् ।
Caus ज्वलयति, or ज्वालयति । प्रज्वलयति । No option, it is necessarily मित here. Desi,
जिज्वलिषति । Inten जाज्वल्यते । Yan luk जाज्वलाति । Nouns ज्वालः । ज्वलः । ज्वलन् । ॥

चल ८८५ कम्पने ।

885 ✓ Chala, to shake, tremble, move, Pre चलति । Per. चचाल । चलतुः ।
चेलु । I Fut चेतिता । Aorist अचालीत् । Caus चलयति, चालयति । Nouns, चल । चाल ।
अचनः ॥

जल ८८६ घातने । घातनं तैद्वयम् ॥

886 ✓ Jala, to be sharp. Ghâtana means sharpness. Pre जलति । Per.
जजाल । I Fut जलिता । Aorist, अजालीत् । Nouns जलः । जालः । जड. ॥

टल ८८७, ट्वल ८८८ वैक्लव्ये ।

887. ✓ Tal, 888 ✓ Tval, to become confused or disturbed. Pre, टलति ।
Per. टटाल । I Fut टलिता ॥

888 ✓ Tval to become disturbed or confused. Pre दवलति । Per टट्वाल ।
टट्वालतुः । I Fut टवलिता । Aorist अट्वालीत् । Nouns दवालः । दवल ॥

स्थल ८८९ स्थाने । Or छल स्थाने ।

889 ✓ Sthala to stand firm, be firm. Pre स्थलति । Per तस्थाल । I Fut,
स्थलिता । Aorist, अस्थालीत् । Caus, स्थलयति । Aor अतिष्ठलत् । Inten तास्थल्यते ।
Yan luk तास्थल्यति । Nouns, स्थलः । स्थालः । स्थल । स्थलो । स्थला । स्थाली । विष्ठलम् ।
अतिष्ठलम् ॥

हल ८६० विलेखने ।

890 ✓ Hal, to plough Pre वलति । Per जहाल । I Fut, वलिता । Aorist, अजालीत् । Nouns, वल । जाल । वलि । ॥

णल ८६१ गन्धे । बन्धने इत्येके ॥

891 ✓ nal to smell Kāsyapa says it means 'to bind' Pre नलति । Per ननाल । I Fut नलिता । Aorist अनलीत्, or अनलीत् । Nouns नल । नाल । नाली । नणाली । नड । नड, यल । नड वान् ॥

पल ८९२ गतौ । पलति ॥

892 ✓ Pala, to go, move Pre पलति । Per पपाल । I Fut पलिता । Aorist, अपालीत्, or अपनीत् । Nouns पलम् । पल्ल 'meat' पलालम् । पलाती ॥

बल ८६३ प्राणने धान्यावरोधने च । बलति । बेलतुः । बेलुः ॥

893 ✓ Bala 1 to breathe or live 2 To hoard grain Pre बलति । Per, बजाल । बेलतुः । बेलुः । I Fut, बलिता । Aorist, अबलीत्, or अबलीत् । Nouns बालम् । बलम् । बाला । बल्ल । बलि ॥

पुल ८६४ महत्त्वे । पोलति ॥

894 ✓ Pula, to be great, to be lofty Pre पोलति । Per, पुपोल । I Fut पोलिता । Caus, पोलयति । Aor अपूपुलत् । Desi पुपुलिषति, पुपोलिषति । Inten पोपुल्यते । Yan luk पोपुलीति or पोपोलति । Past Part Pass पुलितम् or पोलितम् । Ger, पुलित्वा or पोत्वा । Nouns पुल । पुलक । पुलिन । पुलाक । ॥

**कुल ८६५ संस्त्याने बन्धुषु च । सस्त्यान संघातः । बन्धुशब्देन तद्ध्या-
पारो दह्यते । कोलति । चुकोल ॥**

895. ✓ Kula, to accumulate collect, (2) to behave as a kinsman, to be related Saṁstyaṇa means collection By the word bandhu or kinsman is taken here the act or behaviour of a Kinsman Some read saṁtāna instead of saṁstyaṇa Saṁtāna means an uninterrupted flow, as of father, son and grandson &c Per कोलति । Per चुकोल । I Fut कोलिता । Desi चुकोलिषति, चुकुलिषति । Inten, कोकुल्यते । Nouns, कुलीनः । कुल्यः । कोलेयः ॥

**शल ८९६, हुल ८६७, पल्लु ८६८ गतौ । शजाल । जुहोल । पपात ।
पेतुः । पतिता ॥**

896 ✓ Śal, 897 ✓ Hula, 898 ✓ Patlṛi to go The root ✓ Hula means to kill and to cover also (हिंसा संवरणयोश्च) । Some texts read this sūtra as ✓ Śala, ✓ hivala, ✓ himala, ✓ patlṛi gatau, ✓ hula hulaṁ samvaranayā cha. Pre शलति । Per, शजाल । I Fut शलिता । Nouns, शाल । शाला ॥

897. ✓ Hula to go Pre होलति । Per जुहोल । I Fut होलिता । Caus, होलयति । Desi, जुहोतिषति, जुहुलिषति, Inten होहुल्यते । Ger हुलित्वा or होलित्वा ॥

898 ✓ Patlṛi to fall, Pre पतति । Per पपात । पेतुः । पेतुः । I Fut, पतिता । II Fut पतिष्यति । Imperative, पततु । Imper अपतत् । Pote पतत् । Hene पत्तात् । Aorist अपपत् । In forming the Aorist, the next sūtra applies which inserts a प । Condi, अपतिष्यत् । Caus, पातयति । Desi पिपतिषति or पितति । This root is optionally सेट् । See ante, Inten, पापत्यते । Yan luk पपीपत्यते or पपीपति । Past. Part Pass पतितम् । Ger, पतित्वा । Infini पतितुम् । Nouns, पतन । पातुकः । पत्रम् । पत्रम् । पतङ्गः । पतत्रम् । पातालः । पताका । पन्था । पथिकः ॥

२३५५ । पतः पुम् । ७ । ४ । १६ ॥

अङि परे । अपतत् । नेगेद= (२२८५) इति शास्त्रम् । प्रययत् ।

2355. The augment प् is added after the vowel of the root पत, in the अङ्, Aorist

As अपतत्, अपतताम्, अपतन् । The प् takes the अङ्, Aorist as it has an indicatory ऋ in the Dhatupāthi (III 1 55)

The न of the upasarga नि is changed to ण after an alterant preposition by § 2385 As प्रययत् ।

कथे ८९९ निष्पाके । कथति । चक्राय । अकथीत् ॥

899 ✓ Kvathe to boil, decoct, digest, Pre कथति । Per चक्राय । I Fut कथयिष्याम् । Aorist अकथीत् । Caus कथययति । It belongs to the Ghaṭādi class and is hence मित्, Noun क्राथ् ॥

पथे ९०० गतौ । अपथीत् ॥

900. ✓ Pathe to go Pre, पथति । Per पयाय । पेयतु । I Fut पथिष्याम् । Aorist अपथीत् । Noun पथ । पाथ् ॥

मथे ९०१ विलोडने । मेथतुः । अमथीत् ॥

901 ✓ Mathe to churn Pre मथति । Per, ममाय । मेथतु । I Fut मथिष्याम् । Aorist अमथीत् । Nouns माथ्, मथ् ॥

टुवम् ९०२ उद्गिरणे । इहैव निपातनात् ऋतः इत्त्वमिति सुधाकरः । वषाम् । अवमतुः । वार्द्धित्वादेत्वाभ्यासलोपौ न । भागवतौ तु वेमतुरित्याद्यप्युदाहृतं तद्वाभ्यादौ न दृष्टम् ॥

902. ✓ Tuvama, to vomit The word उद् गिरणे is from the root ✓ वृ । The short ऋ could not be changed to ॠ by any rule of Grammar The Grammatical form would have been उद्गिरण् with the Guna of ऋ ; But Pāṇini uses the word उद्गिरण् in this sūtra So Sudhakara says " the Nipātana of this sūtra is the authority for changing the short ऋ of वृ into ॠ " Pre, वमति । Per वषाम् । अवमतुः । There is no यत् or the elision of abhyāsa, because the root begins with व । In Bhagavriti the forms वेमतु &c are given They are not found in the Bhāṣya &c I Fut वमिष्याम् । Aorist अवमीत् । No Vriddhi Caus वामययि, वमयति । See Gana sūtra D of the Ghaṭādi Desi. विवमिषति । Inten वम्यते । Yau luk. वमन्ति । d वमान्ति ; Imperative वंवाहि । Imperfect अय वन् । Past Part. Pass. वान्त । Act. वान्तवान् । Nouns वाम् । वमथुः ॥

भ्रमु ९०३ चलने । 'वा भाश-' (२३२१) इति श्यन्वा । भ्रम्यति-भ्रमति ।

'भ्रम्यति' इति तु दिवादेर्ब्रुयते ॥

903, ✓ Bhramu to move, to walk.

This root is optionally conjugated as a Divādi root with ब्रयन् Vakareṇa (See 2321). Thus भ्रम्यति or भ्रमति । The form भ्राम्यति will be taught later on in the Divādi. The Perfect is ब्रवाम् ।

an forming its dual the following sūtra applies.

२३५६ । वा जुभ्रमुन्नसाम् । ६ । ४ । १२४ ॥

एवामेत्याभ्यामलोपौ वा स्त किति लिटि सेटि यलि च । भ्रमत्-अभ्रमत् । अभ्रमोत् ॥

2356 य is optionally sub-stituted for the अ of the stems जर् (जृ) भ्रम, and चस्, and the reduplicate is thereby elided, before the affixes of the Perfect having an indicative क् (or क्), as well as before the यल with the augment इद् ॥

Thus (जेरत्, जेरु, जेरिथ, जजरत्, जजरु, जजरिथ) भ्रमत्, भ्रमु, भ्रमिथ, or अभ्रमत्, अभ्रमु, अभ्रमिथ । जेसत्, जेसु, जेसिथ, or तजसत्, तजसु, तजसिथ ॥

903 ✓ Bhramu to move, to walk Pie भ्रमति or भ्रम्यति । Pre अभ्राम । अभ्रामत्, or भ्रमत् । I Fut भ्रमिता । H Fut भ्रमिष्यति । Imper, भ्रमत् or भ्रम्यत् । Imper, अभ्रमत् or अभ्रम्यत् । Poten भ्रमेत् or भ्रम्येत् । Bene भ्रम्यात् । Aorist अभ्रमोत् । Condi अभ्रमिष्यत् । Caus भ्रमयति । As it ends in अम् so it is मित । Desi अभ्रमिष्यति । Inten अभ्रमयते । Yan luk अस भन्ति । d अस भान्तः । Imperative अस भ्राञ्चि । Imperfect अभ्रमन् । Past, Part, Pass भ्रान्तः । Aot भ्रान्तवान् । Ger भ्रमित्वा or भ्रान्तवा । Nouns भ्रमः । भ्रमरः । कृः ॥

क्षर ६०४ संचलने । अतारोत् ॥

904 ✓ Kshara, to ooze, to flow Some read this sūtra as क्षल संचलने ✓ क्षल is conjugated like १, क्षर । Pie क्षरति । Pre क्षार । I Fut क्षरिता । Aorist अक्षारोत् । Desi, विक्षरति । Inten, आक्षर्यते । Yan luk आक्षरति । Imperative आक्षरि । Imperfect अक्षार । Nouns । क्षर । क्षर । क्षरज ॥

Here end the roots beginning with Sama, which were Uddatta and Uddhat.

SUB-SECTION.

अथ द्वावनुदात्तौ ॥

Now the next two roots are Anudatteta.

षह ६०५ मर्षणे । परितिविभ्य । (२२७५) इति षत्वम् । परिषहते । सेहे । सहिता । 'तीषसहे-' (२३४०) इति वा इट् । इडभावे ण्वधत्वद्युत्थकलोपाः ॥

905 ✓ Shaha to endure, to bear.

The स is changed to ष by VIII 3 70. S. 2275 when preceded by pari, vi, or ni. As परिषहते । The Perfect is सेहे । The first future सहिता । The इट् augment is optional by VII. 2, 48 S. 2340. When इट् is not added, then we have the equation सङ् + ता = सङ् + ता (VIII. 2 31 S. 324) = सङ् + धा (VIII. 2 40. S. 2280) = सङ् + का (VIII. 4. 40 S 111) = सङ् + का (VIII 3 13 S. 2335).

Now applies VI 3 113 S 2 357 by which the अ of स is changed to ओ ॥

२३५७ । महिप्रहोरोदवर्णस्य । ६ । ३ । ११२ ॥

अनयोदवर्णस्य ओत्स्यादुठलोपे सति ॥

2357. When ण् or र् are elided, there is the substitution of ओ for the अ or आ of the verbs सङ्, and षङ्, ॥

Thus स + का = सोका ॥

This स of Sudhā however is not changed to ष after परि &c, because of the following sūtra:—

२३५८ । सोढः । ८ । ३ । ११५ ॥

सोढरूपस्य सहेः सस्य षत्वं न स्यात् । परिसोढा ॥

2358 The ष् of सोढ form of the root सङ् is not changed to ष ॥

As परिषोढो । This is an exception to VIII 3, 70

NOTE — Why do we say 'when सद् assumes the form of सोढ' । Observe परि-
पहतं, विपहतं ॥

The change of स to ष of ✓ सद् is optional by the following sūtra when the
augment अद् intervenes between the verb and the preposition परि &c,

२३५९ । सिवादीनां वाङ्मयायेऽपि । ८ । ३ । ७१ ॥

परिनिविभ्य परेषां सिवदोनां रुस्य षो वा स्वादङ्मयायेऽपि । पर्यपहत-पर्यसहत ॥

2359 The ष change may take place optionally in the सिद् and
the rest (of sūtra VIII 3 70 S 2275), even when the augment अ
intervenes between the prepositions परि, नि or वि and the verb

The सिवादि are the four roots सिव सद्, स्तु and स्वञ्ज, as well as the aug-
ment सुद् । This is an example of ubhayatīa vibhāṣhā In the case of स्तु and
स्वञ्ज it is prāpta vibhāṣhā, in the case of others it is apīṣṭa. Thus परि + असहत
(Imperfect) = पर्यपहत or पर्यसहत ॥

905 ✓ Shaha, to endure, to forbear. Pre सहति । Per सेहे । I Fut सहिताः
सोढा । II Fut सहिष्यते or सोक्ष्यते । Imperative सहताम् । Aorist असहित । Causative
साहयति । Aor असोवहत । Desi सहिहसते । Inten सनह्यते । Yan luk सासोढि । Dual
सासोढः 2 S सासहि । Adjective सह्यम् । Nouns साह । रुह । सहिष्णुः । सहन । सासहि ॥

रमु ९०६ क्रीडायाम् । रमे । रमिषे । रन्ता । रस्यते । रसीष्ट । अरस्त ॥

906 ✓ Ramu, to play, sport, dally Pre रमते । Per रमे । I Fut
रन्ता । II Fut रस्यते । Imperative रमताम् । Imper अरमत । Poten रमेत । Bene रसीष्ट ।
Aorist अरस्त । Condi अरंस्यत । Caus रमयति । Aor, अरारमत । Desi, रिर सते । Inten
ररस्यते । Yan luk ररन्ति । D ररत (the nasal is elided by VI 4, 37) 2 S ररसि ।
S, ररयिम् । 1 Pl ररयमः । Nouns रम । रामः । रमणः । रन्ति । रलम् । रथ ॥

SUB-SECTION

अयं कसन्ताः परस्मैपदिनः ।

The roots upto ✓ कस are Parasmaipadi

षद् लृ ६०७ विशरणगत्यवसादनेषु ।

907. ✓ Shadhi, 1 To split or burst, 2 to go 3 to be dejected. In con-
jugating this root, सद् is replaced by सोढ by the following sūtra —

२३६० । पाप्नाध्मास्थान्वादाण्दृश्यतिर्तिथदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छ-
पश्यर्क्षधौशीयसीदाः । ७ । ३ । ७८ ॥

पादीनां पिबादयः सृगिस्सकशकारादौ प्रत्यये परे । सीदति । ससाद । सेदतुः । सेदिथ —
ससत्य । सता । सत्स्यति । लृदित्वादङ् । असदत् । 'सदिरपते' (२३७१) । निपीदति । न्यपीदत ॥

2360. Before a Present-character (शित), the following substitu-
tions take place — पिब् for पा, जिघ् for घा, धम् for ध्मा, तिष् for स्था, मन्
for म्ना, पक्ष् for दा (दाण्), पश्य् for दृश्, अक्क्ष् for अक्ष्, धौ for स, शीय् for शद् and
सीद् for सद् ॥

Thus we have सीदति in the Present. The Perfect is ससाद । सेदतुः । सेदिथ or
ससत्य । The First Future is सता । The Second Future is सत्स्यति । The Aorist
formed by अङ्, as the root has an indicatory स् in as असदत् ॥

The स is changed to ष when preceded by an alternant Preposition except प्रति (VIII. 3 66 S 2271) as निषीदति and न्यषीदत् । But the स coming after the reduplicate is not so changed because the following applies :—

२३६१ । सदेः परस्यलिटि । ष । इ । १५८ ॥

उदेरभ्यासात्परस्य षत्वं न स्याल्लिटि । निषसाद । निषेदतुः ॥

2361 The स of सद after the reduplicate in the Perfect is not changed to ष ॥

In the Perfect, when root is reduplicated, there are two स' s, as ससाद । After a preposition, the first स will be changed to ष but not so the second Thus अषि पसाद, परिपसाद, निषसाद, विषसाद । Pre सादति । Per ससाद । सेदतुः । 2 S ससत्य or सेदिय । 1 d सेदिव । 1 pl सेदिम । 1 Fut ससा । II Fut ससत्यति । Imperative सीदतु । Imper असीदत् । Poten सीदेत् । Bene ससात् । Aorist असदत् । Caus सादयति । Aor असोपदत् । Desi सिषत्सति । Inten, सासयते । Yan luk सासति । Per, Part Parasmai सेदिवान । Nouns, परिषद् । सद्, । साद । निषाद । सज् । सद् ॥

शद्लु ९०८ शातने । विशीर्यतायामयम् । शातनं तु विषयतया निर्दिश्यते ॥

908, ✓ Śadti, to fall, perish, decay, wither. The root means 'to decay.' Here Maitreya has the following 'The root śadhi means tending asunder (विशातन) The root has the meaning of decay The form शातने however is given as its meaning and not विशीर्यतायाम्, because शातन is derived from this very root sad with ल्युट् affix, and is a well known word.' This root, however, is Atmanepadi before श्ति affixes by the following :—

२३६२ । शदेः शितः । ष । इ । ६० ॥

शिक्षाविनेऽस्मादात्मनेपदं स्यात् । शीयते । शशाद । शेदतुः । शेदिव-शस्य । शसा । अशदत् ॥

2362 After the verb śid to decay, when it has one of the affixes with an indicatory ś (śit) the Atmanepada is used.

NOTE.—The root 'sad' when taking any affix which is marked with an indicatory ष, is conjugated in the Atmanepadi. In connection with this, must be read sūtra VII § 78, S. 2360 पाश्चात्मास्यान्नादाण्डुयर्त्तिसर्त्तिसदसदापिक्किथमतिष्ठ मनय, कषय, क्षीय, क्षीयसीदाः by which the root शद् is replaced by शीय before affixes having an indicatory ष । Thus शद् + ष + ते = शीय + अते = शीयते 'he decays or withers,' शीयते they two decay, शीयन्ते they decay Pre शीयते । Per शशाद । शेदतुः । शेदिव or शस्य । शेदिव । 1 Fut शसा । II Fut शस्यति । Imperative शीयताम् । Imper, अशीयत । Poten शीयत । Bene शसात् । Aorist अशदत् । Caus शातयति । Desi शिषत्सति । Inten, शासयते । Yan luk शासति । Nouns शाद । शातनम् । शद्, । शज्, ॥

कृश ६०६ आह्वाने रोदने च । क्रोशति । क्रोष्टा । च्लेः कसः । अक्रुशत् ॥

909 ✓ Kruśa 1 To cry out (2) to weep. Pre क्रोशति । Per, चुक्रोश । चुक्रुशतुः । 2. S. चुक्रोशिव । 1 d चुक्रुशिव । 1. Pl, चुक्रुशिम । 1 Fut, क्रोष्टा (The root is Anit. See Anit list) II Fut क्रोशयति । Imperative क्रोशतु । Poten क्रोशेत् । Bene क्रुश्यात् । Aorist अक्रुशत् । The aorist is formed by the ulix कृश by III. 1. 45, Caus, क्रोशयति ।

Aor अचुक्षुयत् । Desi चुक्षुयति । Inten. चोक्षुयते । Yan luk चोक्षोष्टि । Imperative चोक्षोदति । Imperfect अचोक्षोद । Past Part Pass कुष्ट । Nouns :— आक्षोभकः । क्षोष्टः । क्षोभः । कुणः ॥

कुच ६१० संपर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेषु । कौचति । कुकोच ॥

910. ✓ Kucha (1) To connect (2) To make crooked or curve, (3) to stop (4) to delineate. Pre कौचति । Per कुकोच । I Fut कौचता ॥

बुध ६११ अवगमने । बोधति । बोधिता । बोधिष्यति ॥

911. ✓ Budha to know, understand Pre बोधति । Per बुबोध । I Fut, बोधिता । II Fut बोधिष्यति । Caus. बोधयति । Aor अबुबुधत् । Desi बुबुधायति । Inten बोबुध्यते । Yan luk बोबोष्टि । Imperative बोबुष्टि । बोबुधानि । Imperfect ३ S अबोभेत् । 2. S. °द । Past, Part Pass बुधितम् or बोधितम् । Ger बुधित्वा or बोधित्वा ॥

रुह ६१२ बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च । रोहति । रोह । रोहिय । रोठा । रोहयति । अरुहत् ॥

912. ✓ Ruha to grow, germinate, shoot forth Pre रोहति । Per रोह । 2. S रोहिय । I d रुहिय । I Fut रोठा । II Fut रोहयति । Imperative रोहतु । Imper अरोहत् । Poten रोहेत् । Bene रुहात् । Aorist. अरुहत् । Caus रोहयति । Aor अरुहत् । Or Caus Pre रोहयति । Aor. अरुहयत् । Desi रुहति । Inten रोहते । Yan luk रोरोष्टि । d. रोहः । 2 S रोरोष्टि । Imperative ३, S रोहति । Imp. अरोह । अरोहाम् । Past, Part Pass रुहः । Nouns रोहितः । रोहित ॥

कस ६१३ गतौ । अकासीत्-अकसीत् । वत् । ज्वलादिगणः समाप्तः ॥

913. ✓ Kasa, to move, to go, approach Pre कसति । Per अकास । I Fut, कसिता । Aorist अकासीत् or अकसीत् । Caus. कासयति । Aor. अचीकसत् । Desi. चिकसि-वति । Inten. चनीकस्यते । Yan luk चनीकसीति । Imperfect अवनीकत् । Noun. अस्वरः ॥

धत् । End. Here ends the Jvaladi Gana.

अथ गूढत्यन्ताः स्वरितेतः ॥

The roots upto ✓ Gāha are svarit and consequently are both Parasma and Atmanepadi

हिक् ६१४ अव्यक्ते शब्दे । हिक्कति-हिक्कते ॥

914. ✓ Hikka to hiccough Pre. हिक्कति । A हिक्कते । Per. जिहिक्क । A. जिहिक्के । I Fut. हिक्किता । A हिक्किता । II Fut हिक्किष्यति । A. हिक्किष्यते । Imp. हिक्कतु । A. हिक्कताम् । Imp. अहिक्कत् । A. अहिक्कत । Pot हिक्कत् । A. हिक्कते । Ben. हिक्कयात् । A. हिक्किषाष्ट । Aor ४ अहिक्कीत् । A. अहिक्किष्ट । Caus. हिक्कयात् । Aor अजिहिक्कत् । Desi. जिहिक्कियति । जिहिक्कियत । Inten जेहिक्कयते । Yan luk जेहेति ॥

अञ्च ६१५ गतौ याचने च । अञ्चति-अञ्चते । 'अचु' इत्येके । 'अचि' इत्यपरे ॥

915. ✓ Añchu to go, move, (2) to request, ask, or call for. Some read it as ✓ achu, while others as ✓ achi Compare ✓ añchu ante Pre अञ्चति । A. अञ्चते । Per आनञ्च । A. आनञ्चे । I Fut अञ्चता । A. अञ्चता । Desi अञ्चिचयति । अञ्चिचयते ।

टुयाचृ ९१६ याच्छायाम् । याचति—याचते ॥

916 ✓ Tujachri to beg, ask, solicit Pre याचति । A याचते । Per. ययाच । A. ययाचे । I Fut याचिता । A याचिता । Caus याचयति । याचयते । Aor अययाचत् । Desi विधाचिषति । विधाचिषते । Inten याचाच्छते । Yan luk यायास्त । Past Part Pass याचित । Act याचितवान् । Adj याच्छम् । Nouns याचयु । याचज्ञा ॥

रेट् ९१७ परिभाषणे । रेटति । रेटते ॥

917 ✓ Retri to speak, Pre रेटति । A. रेटते । Per रिरेट । A रिरेटे । I Fut रेटिता । A रेटिता । Caus रेटयति । रेटयते । Aor अरिरेटत् । Desi रिरेटिषति । रिरेटिषते । Inten रेरैट्यते । Yan luk रेट्टि । Past Part Pass रेटित । Ger रेटित्वा ॥

चते ९१८, चदे ९१८(क) याचने । चचात । चेत । अचतीत् । चचाद । चदे । अचदीत् ॥

918 ✓ Chate, 919 ✓ Chade to ask, beg, request Pre चतति । A चतते । Singular चतति । चतते &c Per. चचात । चेततु । A चेत । I Fut चतिता । A चतिता । Aorist, अचतीत् । अचतिष्ट । Caus चातयति । चातयते, Aor अचोचतत् । Desi चिचतिषति । चिचतिषते । Inten चाचत्यते । Yan luk चाचति । Past. Part Pass चतित । चतितवान् । Ger चतित्वा । Adj चत्यम् । Nouns चतुर । चत्वारः ॥

प्रोथृ ९१९ पर्याप्तौ । पुप्रोथ । पुप्रोथे ॥

919 ✓ Prothri 'to be equal to, 'to be match for' Pre प्रोचति । A प्रोचते । Per पुप्रोथ । A पुप्रोथे । I Fut प्रोचिता । A प्रोचिता । II Fut प्रोचिष्यति । A प्रोचिष्यते । Caus प्रोचयति । प्रोचयते । Aor, अपुप्रोचत् । Desi पुप्रोचिषति । पुप्रोचिषते । Inten पोप्रोथ्यते । Yan luk पोप्रोति । Nouns प्रोथः ॥

मिदृ ९२० मेदृ ९२०(क) मेधाहिंसनयोः । मिमेद । मिमेदे । 'धान्ता-विमौ इति स्वामी । मिमेथ । 'धान्तौ' इति न्यासः ॥

920 ✓ Midri, 920 A ✓ Medri, 1. 'to be wise 2. to injure. According to Saana these two roots end in च instead of द, as मिमेथ । According to Njāna they end in द । Pre. मेदति । A मेदते । Per. मिमेद । मिमिदतुः । A, मिमेदे । I Fut. मेदिता । II Fut. मेदिष्यति । Caus. मेदयति । Aorist अमिमिदत् । Desi मिमिदिषति । मिमिदिषति । Inten. मेमिद्यते । Yan luk मेमेति । Ger मिदित्वा or मेदित्वा ॥

Note —Medri is conjugated like ✓midri. Its Perfect dual is मिमेदतुः । for य is heard here.

मेधृ ९२० (ख) संगमे च । मेधति । मिमेधे ॥

920. B ✓ M-dhri 'to be fat' 2 'to injure' 3. To meet Pre. मेधति or ते । Per. मिमेध or दे । I Fut मेधिता । II Fut मेधिष्यति or ते ॥

णिदृ ९२१ णेदृ ९२१ क । कुत्सासंनिकर्षयोः । निनेद । निनिदतुः । निनेदे ॥

921. ✓ nidri, 921 A. ✓ pedri 'to blame' 2. to approach. Pre. नेदति । Per. निनेद or दे । निनिदतुः ।

धाधु ९२२, मधु ९२३ उन्दने । उन्दनं कन्दनम् । अर्धति—अर्धते । अर्धिता । अर्धति—अर्धते ॥

922 ✓ Śūdhū, 923 ✓ Mīdhū 'to be moist' or 'moisten', 'undanam' means 'moistening' Pre ग्रथति । A ग्रथते । Per अग्रथ । A अग्रथे । d. अग्रथतुः । I Fut ग्रथिता । A ग्रथिता । Caus ग्रथयति, ग्रथयते । Aor अग्रथत्, or अशीग्रथत् । Desi अग्रथयति, अग्रथयते । Inten अग्रथयते । Yan luk अशीग्रथि । Imperative अशीग्रथ । Imperfect अशीग्रथत् । Past Part Pass ग्रथ । Ger ग्रथित्वा or ग्रथ्या ॥

923 ✓ Mīdhū to moisten Pre मर्धति । A मर्धते । Per ममर्ध । ममर्धे । I Fut मर्धिता । A मर्धिता । II Fut मर्धिष्यति । A मर्धिष्यते । Caus मर्धयति, मर्धयते । Desi. मिमर्धयति । मिमर्धयते । Inten मरीमृध्यते । Past Part Pass मृद्ध । Ger मर्धित्वा or मृध्या ॥

बुधिर ६२४ बोधने । बोधति-बोधते । इत्स्वाद्बुधा । अबुधत्-अबोधत्-अबोधिष्ट । 'दीपजन-' (२२२८) इति विण्त्वन भवति पूर्वोत्तरसाहचर्येण देवादिक्स्थैव तत्र ग्रहणात् ॥

924 ✓ Budhir to know, to understand Pre बोधति । A बोधते । Per बुबोध । A बुबोधे । I Fut बोधिता । A बोधिता । II Fut बोधिष्यति । A बोधिष्यते । Imperative बोधतु । A बोधताम् । Imper अबोधत । A अबोधत । Poten बोधेत । A बोधेत । Bene बुध्यात् । A बोधिषीष्ट । Aorist, अबुधत् । अबोधत् । A अबोधिष्ट । The Paśmasāpadī Aorist is optionally formed by अङ्, as the root has an indicatory इर । See III. 1. 57 S 2269 The root occurs in the sūtra III 1 61 S 2328, and therefore ought to have taken चिण also. But it does not take it, because the ✓ बुध there refers to the Divādi ✓ budh (No 63), as it is read there (In S 2328) with other roots of the Divādi class Caus बोधयति, बोधयते ॥

उबुन्दिर ९२५ निशामने । निशामन ज्ञानम् । बुबुन्दि । अबुदत् । अबुन्दीत् ॥

925 ✓ U bandir to perceive, to know The word nisāmāna means knowledge According to Mādhava knowledge derived from visual perception. Pre बुन्दति । A बुन्दते । Per बुबुन्द । A बुबुन्दे । I Fut बुन्दिता । A बुन्दिता । Aorist अबुन्दत्, or अबुन्दीत् । A अबुन्दिष्ट । Desi बुबुन्दयति, बुबुन्दयते । Inten बोबुन्दयते । Yan luk बोबुन्ति । Imperative बोबुद्धि । Past Part, Pass बुब्धम् (VIII 2 42 S 3016) Ger. बुन्दित्वा or बुन्त्वा । Noun बुद्बुदः ॥

वेण ६२६ गतिज्ञानचिन्तानिशामनवादिग्रहणेषु । वेणति-वेणते । नान्तोऽप्ययम् ।

926 ✓ Venri, 1 to go, 2 to know 3 to reflect 4 to perceive, 5 to play on an instrument, 6 to take Some read this root with a न also. Mādhava reads vāditra grahana as a compound meaning "to take up a musical instrument in order to play upon it" Pre वेणति । A वेणते । Per विवेण । A विवेणे । I Fut. वेणिता । A वेणिता । Aorist अवेणीत्, A अवेणिष्ट । Caus. वेणयति । Aorist. अविवेणत् । Desi । विवेणयति । Inten वेवेणयते । Yan luk वेवेणिष्ट । Nouns, वेणि । वेणी ॥

खनु ६२७ अयदारणे । खनति-खनते ॥

927 ✓ Khnu to dig. Pre खनति । A खनते । Per, -चखान । A, चखने । In forming the dual the following sūtra applies, which gives us चखन्तुः । I Fut खनिता । A खनिता । II Fut खनिष्यति । A खनिष्यते । Imper अखनत् । A, अखनत् ।

Poten, खनेत् । A खनेत् । Bene खायात्, or खन्यात् । A खनिषीष्ट । There is आ optionally by VI 4 43 S 2319 Aorist अखनीत् or अखानीत् । A अखनिष्ट । Caus, खानयति । Aor अचीखनत् । Desi, चिखनिषति । Inten चखन्यते । चाखायते । Yan luk चखन्ति । d चङ्खात् । Past, Part Pass खात् । Ger खनित्वा or खात्वो । Nouns — खनक. । परिखा । आखान ॥

२३६३ । गमहनजनखनघसा लोपः कृडित्यर्द्ध । ६ । ४ । ८८ ॥

ययामुपधाया लोप. स्यादजादा कृडिति न त्वडि । चखन्तु । 'ये विभाषा' (२२९६) । खायात्, -खन्यात् ॥

2363 The root vowel of गम्, हन्, जन्, खन्, and घस् is elided before an affix beginning with a vowel, when it has an indicative क् or ङ्, but not before the Aorist affix अङ् ॥

Thus चखन्तु, चख्नु । Bene, खायात् or खन्यात् ॥

चीवृ ६२८ अदानसंवरणयोः । चिचीव-चिचीवे ॥

928 ✓ Chivri to take or receive 2 to cover, P e चावति A चीवते । Per चिचीव । A चिचीवे । I Fut चीविता । A चाविता । Caus, चीवयति । Aor, अचिचीवत् । Desi चिचाविषति । Inten चेचीवते । There is no Yan luk Noun चीवरम् ॥

चायृ ६२९ पूजानिशामनयोः ।

929 ✓ Chāyri to worship 2 To observe P e चायति । A चायते । Per, अचाय । A अचाये । I Fut चायिता । A चायिता । Aorist अचायीत् । A अचायिष्ट । Caus चाययति । Aor अचचायत् । Desi चिचायिषति । चिचायिषते । Inten चेचीयते (VI 1 21, S 2467). Yan luk चेकीयति or चेकीते । d चेकीतः । Past, Part Pass अपचायित or अपचितः । Ger चायित्वो । Noun चनः ॥

व्यय ९३० गतौ । अव्ययीत् ॥

930 ✓ Vyaya 'to go, to move' Pre व्ययति । A व्ययते । Per, वव्योय । A वव्यये । I Fut, व्ययिता । A व्ययिता । Pas, व्ययते । Caus व्याययति, व्याययते Aor, अव्यव्ययत् ॥

दाशृ ९३१ दाने । ददाश-ददाशे ॥

931 ✓ Dāṣṣi 'to give' Pre दाशति । A, दाशते । Per, ददाश । A, ददाशे । I Fut, दाशिता । A दाशिता । Caus दाशयति, दाशयते । Aorist, अददाशत् । Desi, दिदाशयति, दिदाशयते । Inten दादाशयते Yan luk दादाशिट । Past, Part, Pass दाशन् । Nouns, दाश । पुरोदाशः ॥

भेष ९३२ भये । गतौ इत्यके । भेषति-भेदते ॥

932 ✓ Bheshti 'to fear' According to some this root also means to go to mo o P e भेषति । A भेषते । Per, बिभेय । बिभेये । I Fut, भेषिता । A, भेषिता । Caus भेषयति, भेषयते । Aor अविभेयत् । Desi बिभेयिषति, बिभेयिषते । Inten बिभेयते । Yan luk बिभेयिट ।

भेषृ ६३३, भेष ६३३ (क) गतौ ।

933. ✓ Bheshri 'to go,' 933 A, ✓ Bhleshri 'to go, Pre. भेषति । A, भेषते । Per, बिभेय । A, बिभेये । I Fut भेषिता । A भेषिता । Inten बिभेयते । Noun भेषः ॥

अस ६३४ गतिदीप्त्यादानेषु । अस-सते । आस-सासे । अयं । शान्तोऽपि ॥

934 ✓Asa 1 'to go' 2 to shine, 3 to accept, take or seize' Kshiraswami and Maitreya read this root as अष । Pie अवति । A अवते । Per. आस । A. आसे । I Fut अवतिता । A अवतिता । Caus आसयति । A आसयते । Aor. आसिसत् । Desi. आसिसिषति । A अवसिषते ॥

अय ९३५ गतौ ।

935 ✓Aya 'to go' Swami and Kāśyapa read this root after 931 ✓Dā-
र्क्ष । But this appears anārsha, for Haradatta commenting on VIII 2 19 S
2326 says अयति is anudāttet Pie अयते । Per अयादक्ते । I Fut अयिता ।

स्पश ९३६ बाधनस्पर्शनयोः । स्पशन यथनम् । स्पशति-स्पशते ॥

936 ✓Spaś 1 to obstruct 2 to touch 3 to string together, Spāśana
here means stringing together as a ring to Swāmi. Some read the root as Pash
others as past Pie स्पशति । A स्पशते । Per पस्पश । A पस्पशे । I Fut स्पशिता । A.
स्पशिता । Aorist अस्पशोत् or अस्पशीत् । Caus स्वाशयति । Aor. अपस्पशत् । Desi.
पिस्पशिषति । Inten पास्पश्यते । Yau luk पास्पष्टि । Noun पस्पशा ॥

लष ९३७ कान्तौ । आभाश- (२३२९) ईति श्यन्वा । लष्यति । लषति । लेषे ॥

937 ✓Lasha 'to wish, to desire' By III 1 70 S 2321 this root
takes śjan vikāraṇ also Pie लषति । A लषते । With श्यन् we get लष्यति or
लष्यते । Per ललाष । A लेषे । I Fut लषिता । A लषिता । Aorist अलाषीत् or अलपीत् ।
C us लाषयति । Aor अलीलयत् । Desi लिलशिषति । Inten लालष्यते । Yau luk लालष्टि ।
Nouns लषण । लाषक । विनाषे ॥

चष ९३८ भक्षणे ।

938 ✓Chasha 'to eat' Pie चषति । A. चषते । Per चचाष । A चेचे । I Fut
चषिता । A. चषिता । Nouns, चषक चाप ॥

छष ९३९ हिंसायाम् । चच्छषतुः । चच्छषे ॥

939 ✓Chhasha 'to hurt, to injure.' Pie छषति । A छषते । Per. चच्छाष ।
d चच्छषतु । A चच्छषे । I Fut छषिता ॥

भष ९४० आदानसंवरणयोः ।

940 ✓Jhasha 1 to take, 2. to put on or wear. In the sense of 'to
injure or hurt' this root is Para-māpadi only (See No 720) Pie भषति । A भषते ।
Per लभाष । I Fut भषिता । Aorist अभषीत् or अभषीत् ॥

अक्ष ९४१ भक्ष ९४१ (क) अदने । भक्ष ईति मैत्रेयः ॥

941 ✓Bhāksha, 941 A. ✓Bhāksha 'to eat, to devour' According
to Kshiraswami, the root is Bhāksha ; Maitreya reads it Bhaksha Pie भक्षति A
भक्षते । P. भलक्षति । A भलक्षते । Per बभक्ष । A बभक्षे । P बभलक्ष । I भलक्षे I Fut
भक्षिता । A. भक्षिता । P भलक्षिता । A भलक्षिता । Aorist अभक्षीत् । Caus भक्षयति ।
भलक्षयति । Aor. अबभक्षत् । अबभलक्षत् । Desi बिभक्षिषति । बिभलक्षिषति । Inten बाभ
क्षयते । Yau luk बाभक्षि । बाभलक्षि । Imp बाभक्ष हि । बाभलक्षि । Imperfect. अबभक्ष ॥

दास्य ९४२ दाने ।

942. ✓Dasri 'to give,' Pre. दासति । A दासते । Per. ददास । A ददासे । I Fut.
दासिता । A. दासिता । Aorist. अदासीत् । A अदासिष्ट ॥

माह् ६४३ माने ।

343 ✓ Māhri to measure, Per माहति । A माहते । Per ममाह । A ममाहे । Fut माहित । A माहिता । Aorist अमाहीत् । A अमाहिष्ट । Caus माहयति । A माहयते । Aor अममाहत् । Desi मिमाहिवति । A मिमाहिवते । Inten मामाहते । Yan luk मामाहि ।

गुह् ९४४ संवरणे ॥

944. ✓ Guhu 'to cover'

In conjugating this root the followings⁴ tra applies.

२३६४ । ऊवधाया गोहः । ६ । ४ । ८९ ॥

गुह् उपधाया ऊतस्योदगुहतेतायजादी प्रत्यये । गृहति-गृहते । ऊदितवादिङ्वा । गृहिता-गोहा । गृहिष्यति-घोक्षयति । गृहेत । गुह्यात् । अगृहोत् । इडभावे ष । अघुक्षत् ॥

2364 For the penultimate अ of the gunated stem गोह् (from गुह्), there is substituted ऊ before an affix beginning with a vowel.

Thus गुह् + ऋ + ति = गोह् । अ + ति = गृह् + अ + ति = गृहति । Atmanepada गृहते । In the First Future the इट augment is optional, as the root has an inductive long ऊ (VII 2 44) Thus गृहिता or गोहा । So also in the Second Future, as गृहिष्यति or घोक्षयति । The Potential is गृहेत । The Benedictive is गुह्यात् । The Aorist is अगृहोत् । But when it does not take इट, we have क्स, and then the form is अघुक्षत् ॥

In the Atmanepada, this क्स is optionally elided by the following.

२३६५ । लुग्या लुहदिल्लिल्लिगुहामात्मनेपदे दनये । ७ । ३ । ९३ ॥

यदा क्सस्य लुग्या स्यादन्त्ये तडि । इत्यधत्त्वट्त्वटलोपदीर्घा । अगृह । अघुक्षत् । 'क्सस्या चि' (२३३७) इत्यन्तलोपः । अघुक्षाताम् । अघुक्षन्त । अगृह्-घि-अघुक्षावहि । अगृह्-घि-अघुक्षामहि ॥

2365 The whole of the affix क्स is elided optionally before the personal endings of the Atmanepada beginning with a dental, after लुक्, लिङ् and गुह् ॥

Thus अगृह् + क्स + त = अगृह् + ० + त = अगृह् + त (VIII 2 31 S 324) = अगृह् + ध (VIII 2, 40 S 2280) = अगृह् + ठ (VIII, 4, 40 S 111) = अगृह् + ठ (VIII 3 13 S, 2335) = अगृह् (VI, 3 111. S 171)

The other form is अघुक्षत् । Before the dual आताम् the final अ of क्स is elided by S 2337 and we have the form अघुक्षाताम् । The Plural similarly is अघुक्षन्त । The 1st Person dual is अगृह्वहि or अघुक्षावहि । The Plural is अगृह्वहि or अघुक्षामहि ॥

NOTE — As अगृध or अघुक्षत्, अगृधा or अघुक्षया, अगृध्म, or अघुक्षध्म, अगृध्वहि or अघुक्षावहि, अगृध्म or अघिक्षत्, अगृध्म or अघिक्षत्, अगृध्म or अघिक्षत्, अगृध्म or अघिक्षत् ॥

Why लुक् &c. only? Observe व्यत्ययक्षत् । Why in the Atmanepada? Observe अघुक्षत् only. Why before an affix beginning with a dental? Observe अघुक्षामहि only. Though the anuvriti of लोप was understood in this sūtra; the employment of the term लुक् indicates that the whole of the affix is to be elided. For लोप would have elided only the final अ of क्स । But even with the elision of अ alone we would have got all the above forms, except those in घि । For अ being elided, we have ख between (a consonant of क्ख class) and a dental (which is also a letter of क्ख class). This ख situate between two क्ख will be elided by VIII. 2, 26. Nor can it be objected that the elided अ is athāvat, for by पूर्वजासिद्धि VIII. 2, 1, such an

elision cannot be s̥thānivat. Though ष is a dento labial, yet it is included in the word dental. Had it not been meant to be so included, तै (letters of त class) would have been taken in the sūtra See III 1 45, for this Aorist affix

914 ✓ Ghuñ 'to cover, hide, conceal' Pie गृह्णति । A गृह्णते । Per जुगृह । A जुगृहे । But the dual is जुगृहतु for here गृह never assumes the form गृह । I Fut गृहिता or गृहा । A गृहा । It optionally takes इद् as the root has an indicatory long ऊ । II Fut, गृहिष्यति, or घोक्षयति । A गृहिष्यते or घोक्षयते । Imperative गृहतु । A गृहताम् । Imper, अगृहत् । A अगृहत । Poten गृहेत् । A गृहेत । Bene गुह्यात् । A गृहिषीष्ट or जुगृष्ट । Aorist अगृहोत् or अघुक्षत । A अगृहिष्ट or अगृह or अघुक्षत । Condu अगृहिष्यत । अघोक्षयत । A अगृहिष्यत अघोक्षयत । Caus गृहयति । A गृहयते । Aor अजगृहत् । Desi जुगृहति । जुगृहते । Inten जोगृह्यते । Yan luk जोगृहीति or जोगृहाति । Past Part Pass गृह । Ger गृहया or गृहित्वा । Adj, गृहनीय । गुह्यम् । Noun गुहा ॥

Here end the lukkals roots which are ubhayapadi and end in a Consonant.

अयाजन्ता उभयपदिनः ।

Now we take up the conjugation of roots ending in a vowel and which are ubhayapadi.

अत्र ६४५ सेवायाम् । अयति-अयते । अयिष्यतुः । अयिता । अयिषि-
(२३१२) इति चङ् । अयिष्यत् ॥

945 ✓ Śrñ 'to serve' Pie अयति । A अयते । Per अयिष्य । अयिष्यतुः । अयिष्यु । अयिष्यिष्यु । अयिष्य । A अयिष्ये । I Fut अयिता । A अयिता । II Fut अयिष्यति । A अयिष्यते । Imperative अयतु । A अयताम् । Imper अययत् । A अययत । Poten अयेत् । A अयेत । Bene अयात् । A अयिषीष्ट । Aorist अयिष्यत् । The Aorist is formed by चङ् (III. 1 48 S 2312) Caus अययति or अययते । Aor. अयिष्यत् । Desi अयिष्यति, अयिष्यते (VII 2 49, S 2618 or VI 4 16 S 2614) A अयिष्यते, अयिष्यते । Intensive अययते । Yan luk अययति or अययति । Past, Part Pass, अयत । Ger अयित्वा । Noun अयि । अयि । अययु

भूय ६४६ भरणे । भरति । बभार । बभूवुः । बभूव । बभूव । बभूव । भर्ता ॥

946 ✓ Bhr̥ñ 'to fill, to support

The present is भरति । Per बभार । d. बभूवु । 2 S बभूव । 1 d बभूव । The Atm. Per 2nd S is बभूव । The First Future is भर्ता । In forming the Second Future the following sūtra applies

२३६६ । चङ् नोः स्ये । ७ । २ । ७० ॥

अतो हन्तेष्व स्यस्य इद् स्यात् । भविष्यति ॥

2366 स्य the sign of the Future and Conditional gets the augment इद्, after a root ending in short अ and after हन् ॥

Thus भविष्यति । In forming the Benedictive the following sūtra applies -

२३६७ । रिङ् शयमिङ् । ७ । ४ । २८ ॥

शे यकि यादावार्धधातुके रिङि च अतो रिङादेशः स्यात् । रिङि प्रकृते रिङिधिषामर्थ्य द्वौर्धौ न । भविष्यत् ॥

2367. For the final short अ of a root, there is substituted रि, before the Present-character अ (अ), before the Passive-character य, and before the augment आङ् in the Benedictive.

NOTE —The word लिङि in the aphorism is qualified by the phrase यकारादौ असार्धधातुके । A Lu affix which begins with a य and is not a Sâvadhâtuka, is necessarily the ingment दास of the Benedictive. Thus य—आ द्विपते and आ धिपते (the य comes by VI 4 77) यरु—क्रियते द्विपते । लिङ्—क्षिपते and क्षिप्यात् । This short रि debars the long री of the last. The word non Sâvadhâtuka being understood, the rule does not apply to the Potential, as क्षिभूयात् । The पि (VII 4 22) is understood here also, therefore when the Benedictive affix does not begin with य, the rule does not apply, as कपीष्ट, दृषोष्ट ॥

Thus we have क्षिप्यात् । In the Atmanepada the following sūtra applies.

२३६८ । उरुच । १ । २ । १२ ॥

अवर्णात्परो भनादौ लिङ्, तङ्, पर. सिञ्चत्येते कृते स्त. । भूषोष्ट । भूषीयास्ताम् । अभार्षति । अभार्षाम् । अभार्षुः ॥

2368. And after verbs ending in ऋ, the substitutes of lin and the affix *sich*, *ue kit*, when they begin with *phal*, and the Atmanepada affixes follow

Thus भूषोष्ट । d भूषीयास्ताम् । The Aorist is S अभार्षति । d अभार्षाम् । Pl अभार्षुः । When इद् is not added, the following sūtra applies

२३६९ । ह्रस्वाङ्गात् । ८ । २ । २७ ॥

सिचो लोप स्याज्जम्नि । अ. त । अ. याताम् । अभिरष्यत् ॥

2369 The म् of the aorist sign सिच् is elided, before an affix beginning with a *phal* consonant, when it is preceded by a stem ending in a short vowel

NOTE —As अकृत अहुया । Why do we say after a short vowel stem. Observe अचोष्ट, अचोष्ट । Why do we say 'after a stem'? Observe अकृषा । अनाविष्टाम्, अनाविष्टुः, अनाविष्टाम् and अनाविष्टुः । Why do we say "before an affix beginning with a *phal*" Observe अकृषाताम्, अकृषत ॥

This lopa is also of the सिच्, therefore not here द्विष्टार, द्विष्टाम् । Here to the word द्वि is added the affix सुञ् (V. 4, 18), and then the comparative affixes तद् and तम् with आम् (V. 4 11). This इ is not dropped

Thus अभुत् । d. अभूषाताम् । The conditional is अभिरष्यत् ॥

316. ✓ Bhṛā 'to fill' 'to support.' Pre भरति । A. भरते । Per अभार । अभारुः । अभर्थ । अभृष । A. अभर्षे । I Fut. भर्ता । A. भर्ता । 2nd S भर्तासे । II Fut. भरिष्यति । A. भरिष्यते । Imperative भरतु । A. भरताम् । Imper अभरतु । 3. अभरत । Poten भरत । A. भरत । Bene भ्रियात् । A. भूषोष्ट । Aorist. अभार्षत् । A. अभुत् । (Comp. भारयति । भारयते । Aor. अक्षीभरत् । Desi. अभिरपति, सुभुषति । अभिरपते, सुभुषते । Inten अभर्षाते । Yau lak अभर्षति । Imperative अभर्षि । Imperfect अभर्षे । Adj. भरणीय । Noun. भर्ता । भाषा । अभर्ष । भरतः ॥

हृञ् ६४७ हरणे । हरणं प्रापयं स्वीकारः स्तेयं नाशनं च । अहर्ये । अह्रिय । अह्रिये । अहर्ति । अह्रियति ॥

947. ✓ Hṛñ 'to take, carry, convey.' Harana means 'to convey' 'to accept', 'to steal' and 'to destroy.' As भारं ह्रति ग्रामम् 'he conveys the load to the village, अंशं हरति 'he accepts a share,' सुवर्णं हरति सैरः 'the thief steals gold' प्राप्यं हरति. शिवः 'Siva destroys sin.' In the sense of 'conveyance,' it takes two objectives Pie. हरति । A. हरते । Per. अहार । अहर्ये । अह्रिय । A. अहरे । अह्रिये । I Fut. हर्ता । A. हर्ता । II Fut. हरिष्यति । A. हरिष्यते । Nouns. हरिः । हरः । सुदधम् । हर्तः ॥

धृञ् ६४८ धारणे । धरति । अधार्षति । अधृत ॥

948 ✓ Dhru 'to hold, support' Pie, धरति । A धरते । Per दधार । A दधे ।
I Fut धर्ता । A धर्ता । Aorist अधार्षति । A अधृत । Nouns, धर्म । धारा ॥

कृञ् ६४९ करणे ।

949 ✓ Kriñ 'to do' "his root is not mentioned in the Siddhānta Kaumudī
According to Māhava, it is anaiśham It is conjugated like the last

णीञ् ९५० प्रापणे । निनयिष्य । निन्यिषे ॥

950 ✓ niñ 'to lead, to carry' Pie नयति । With the preposition प्र, प्रणयति ।
A नयते । Per निनाय । निन्यतु । निन्यु । निनयिष्य or निनेष्य । निन्यथु । निन्यु । निनाय or निनय ।
नinin्यिष्य । निन्यिष्य । A निन्ये । निन्यिषे । निन्यिष्ये or निन्यिष्ये । निन्यिष्ये । I Fut नेता । A नेता
2nd नेतासे । II Fut नेष्यति । A नेष्यते । Imperative नयतु । A नयताम् । Imper अनयत ।
A अनयते । Poten नयेत । A नयेत । Bene नोयात । A नेयोष्ट । Aorist अनेयेत । A
अनेष्ट । Caus नाययति । A नाययते । Aor अनोनयत । Desi निनीयति । A निनीयते ।
Inten नेनीयते । Yan luk नेनेति । d नेनीत । Nouns नाय । नीमि । नेम । नीय ॥

Here end the Ubhayapada roots ending in a vowel

SUBSECTION

अथाजन्ताः परस्मैयद्दिनः ।

Now we take up the conjugation of Parasmaipadī anti roots ending in a vowel

धेङ् ९५१ पाने । धयति ॥

951 ✓ Dhet to sick, to drink

The Present is धयति । In forming the Perfect, the root is considered as if it
was धा by the following sūtra

२३७० । आदेव उपदेशेऽगिति । ६ । १ । ४५ ॥

उपदेश यजन्तस्य धातेरास्य स्यात्तु गिति ॥

2370 In a root, which in the system of grammatical instruction (see in the Dhātupāṭha), ends with a diphthong (य, ऐ, औ and औ), there is the substitution of आ for the diphthong, provided that no affix with an indicative ण् follows it.

Thus धे is equal to धा । Thus धा + णल् । Now applies the following sūtra

२३७१ । आत औ णलः । ७ । १ । ३४ ॥

आदन्ताद्धातेर्णल औकारादेशः स्यात् । दधा ॥

2371. औ is substituted for णल्, the affix of the first and third person singular of the [Perfect, after roots ending in long आ ॥

Thus धा + णल् = धा + औ = दधे । The long आ is elided before dual by the following sūtra.

२३७२ । आतो लोप इटि च । ६ । ४ । ६४ ॥

अजाद्योर्धधातुकयोः कृडिदिटोः परयोरातो लोपः स्यात् । द्वित्वात्परत्वात्लोपे प्राप्ते
'द्विष्यन्नेऽपि' (२२४३) इति निषेधः । द्वित्वे कृत आलोपः । दधतुः । दधुः । दधिय-दधाथ । दधिय ।
दधिम । धाता ॥

2372. The final आ of a root is elided before an Ādhadhātuka affix with the augment इद् as well as when it begins with a vowel and has an indicator क or ह ॥

Thus दा + अन्तुः । Here the rule of elision (VI 4, 64, S 2372) is subsequent in the Ashtadhyāyī order to the rule of doubling (VI 1 1 and 8 S 2175 and 2177), hence elision ought to take place first and then doubling. But this is prevented by S 2243. We double the root first and then elide the आ । Thus the dual is दधतु । Pl दधु । 2nd S दधिय or दधाय । 1st d दधिय ॥

The First Future is धाता । In forming the Benedictive the following two sūtras apply.

२३७३ । दाधा घृदाप् । १ । १ । २० ॥

दाकृपा धाकृपात्र धातवो घृषकाः स्युर्दापदैपो विना ॥

2373 The verbs having the form of dā 'to give' and dhā 'to place,' are called ghu

NOTE — This dā is the word ghu. Four verbs have the form of दा, or assume it by the application of VI 1 15 S 2370 and two, of धा, they are called घु । The ghu verbs have certain peculiarities of conjugation to be described hereafter.

The घु verbs are the following — दुदाञ् "to give," as प्रणिददाति, दोग "to give," as, प्रणुदाता, दो "to cut," as, प्रणिदति, देह् "to pity" as, प्रणिदयते, दुधाञ् "to place" as, प्रणिदधति छेद् "to cut" as, प्रणिदयति । In these examples, because of the verbs being घु, the न् of प्रणि is changed into य by VIII 4, 17.

Similarly दाप् "to cut" and देप् "to clean" not being called घु rules VII, 4 46 and 47 do not apply to them. Thus दा + क्त = दात 'what is cut,' as, दातं वृद्धिः । So also अवदत् "washed" as, अवदातं सुखं "a bright face." But with दा "to give," &c दा + क्त = दद् + त् (VII 4 46) = दत्त. "given," so also we have प्र + दा + क्त = प्रत्तम् (VII 4 47). The word घु occurs in sūtra VI 4 66, &c. The word dāp includes also dāp by the paribhāṣā given under III, 4, 19, ये changed into आ by VI, 1, 45 S 2370.

The root having got the designation घु, now applies the next sūtra.

२३७४ । यल्लिङ् । ६ । ४ । ६० ॥

घुसंज्ञाना मास्वादीना षेत्वं स्यादर्धधातुको किति लिङ् । धेयात् । धेयास्तम् । धेयासुः ॥

2374. य is substituted for the आ of the above roots in the Benedictive mood Active.

NOTE — Thus धेयात्, धेयात्, धेयात्, धेयात्, धेयात् and अयसेयात् । Before non-कित् and non कित् we have दासीष्ट and धासीष्ट । By the word लिङ् is here meant the आर्धलिङ् or the Preterite mood, the Personal endings of which mood are Ādhadhātuka by III, 4 116. Moreover by III, 4, 101 the Parasmaipada affixes only of the Benedictive are कित्, so the present rule does not apply to the Atmanepada affixes of the Preterite.

Thus धा + यात् = धेयात् । D. धेयास्तम् । Pl. धेयासुः ॥

In forming the Aorist there is optionally चङ् by the following.

२३७५ । विभाषा छेद्वयोः । ३ । १ । ४९ ॥

आभ्यां छलेचङ् वा स्यादात्कम् याचिनि लुकि परे । 'चकि' (२३१५) इति द्वित्वम् । अदधत् ॥ अदधताम् ॥

2375 After the roots धे 'to suck,' and सिञ्च, 'to grow,' चङ् is optionally the substitute of चलि, when लुङ follows signifying an agent

As, अदधत् 'he sucked' dual अदधाताम् । The reduplication is by S 2315 When it takes the alternative सिञ्च, then the next sūtra II 4 78 S 2376 comes into operation and we have अघात् and अघासीत् 'he sucked' So also of सिञ्च, we have अग्निसिञ्चयत् 'he grew' It also takes the चङ्, (III, 1, 58) and then its form is अग्नयत् or अग्नययत् ॥

२३७६ । विभाषा घ्राधेदृशाच्छासः । ३ । ४ । ७८ ॥

यभ्य. सिञ्चो लुगघा स्वात्परस्मैपदे परे । अघात् । अघाताम् । अघु ॥

2376 After the verbs घ्रा 'to smell,' घेद् 'to drink' घा (घो) 'to pare,' छा (छो) 'to cut,' and सा (सो) 'to destroy,' there is optionally the elision of सिञ्च, when parasmaipada terminations are employed

Thus we have अघात् । d अघाताम् । Pl अघु । When सिञ्च is not elided, the following applies

NOTE.—Thus (अघात्, or अघासीत् 'he smelled,') अघात्, or अघासीत्, 'he drank,' अघात्, or अघासीत्, 'he pared,' अच्छात्, or अच्छासीत्, 'he cut' and असात्, or असासीत् 'he destroyed' There is no option allowed in Atmanepada, thus, अघाताता सुमनसो देवदत्तम् । The root घेद् is a Ghu verh, and in its case, the सिञ्च would have been elided by the last rule also The present declares an option,

२३७७ । यमरमनमाता सक्च । ७ । २ । ७३ ॥

यया सक्चयादेभ्य सिञ्च इद् स्वात्परस्मैपदेषु । अघासीत् । अघासिष्टाम् । अघासिषु । ॥

2377 The सिञ्च of the Aorist in the Parasmaipada takes the augment इद् after यम, रम, नम and roots ending in long आ, and स् (सक्) is added at the end of these stems

Thus अघासीत् । D अघासिष्टाम् । Pl अघासिषु ॥

NOTE.—Thus अघासीत्, अघासिष्टाम्, अघासिषु । अरसीत् । अरसिष्टाम् । अरसिषु । The root रम is Parasmaipadi when preceded by वि or आ (I 3 83) अनसीत्, अनसिष्टाम्, अनसिषु । Of roots ending in long आ:—अघासीत् । अघासिष्टाम्, अघासिषु । यमादांना हलन्तलक्षणा वृद्धि प्राप्ता सा नेटीति प्रतिषिध्यते । When the conjugation is Atmanepadi, the rule does not apply As आयत् । अरत् । अनत् ॥

The Vriddhi in the case of यम् &c ordained by VII 2 3, does not take place by VII 2 4 In the Atmanepada we have आयत् । The root यम is Atmanepadi, as it is preceded by आ (I 3 75) अरत्, अनत् (III, 1 85) Exception to VII 2, 10, 44.

धेद् २५१ पाने । धयति ॥

951. ✓ Dheṭ 'to drink, to suck' Pre धयति । Pre. दधौ । दधत् । दधुः । दधाच or दधिच । दधिच । I Fut धाता । II Fut धास्यति । Imperative धत्तु । Imper अघयत् । Poteu धयेत् । Bene, घेयात् । Aorist अघासीत् or अदधत्, or अघात् । d अघासिष्टाम् or अदधताम् or अघाताम् । Condi अघास्यत् । Pass धीयते । Aorist S अघायि (VII 3: 38 S 2761), d अघायिषाताम् or अघायिषाताम् । Caus धाययति । Des: णित्सति । Inten, तेधीयते । Yan luk. दाधेति or दाधाति । D. दाद्यः । Nouns धयः । धाना । धेनुः ॥

श्लौ ९५२, श्लौ ९५३ हर्षक्षये । हर्षक्षयो धातुत्रयः । श्लायति । जलौ ।
जल्लिथ-जल्लाय ॥

952, ✓ Glai, 953 ✓ Mlai 'to despond,' 'to be dejected in spirit' The word haisha Kshaya means the exhaustion of the vital humours, Pre श्लायति । Per जल्लौ । जल्लिथ or जल्लाय । जल्लौ । जल्लिथ । जल्लिम । I Fut, श्लायता । II Fut श्लायस्यति Imper श्लायतु । Imper अश्लायत । Poten श्लयेत् । Bene श्लेयात्, or श्लायत् (See VI 4 68 S 2378 for these forms) Aorist अश्लायीत । Caus श्लापयति । Aorist अजिग्लपत Desi जिग्लोसति । Inten जाग्लायते । Yan luk जाग्लेति । d, जाग्लोत । Imp जाग्लोधि Nouns, श्लान । श्लानि । श्लो ॥

२३७८ । वान्यस्य सयोगादेः । ६ । ४ । ६८ ॥

सुमास्यादेरन्यस्य सयोगादेर्धातोरान्त एत्वं वा स्यादार्धधातुके किति लिङि । श्लायत्-श्लेयात् । अश्लायीत् । श्लायति ॥

2378 For the final आ of any other root than those mentioned in VI. 4 66, ॥ may optionally be substituted, in the Benedictive active, when the root begins with a conjunct consonant

The स्था was the only root of VI 4 66, which could have been affected by this rule. It has been, however, specially exempted by the word अन्यस्य । Thus श्लेयात्, or श्लायत्, श्लेयात्, or श्लायत्, but only श्लेयात् (VI, 4 66), and यायात् (not commencing with a double consonant) The phrase कडिति is understood here and therefore the rule applies to Paraśmapada affixes (III 4 104) Thus श्लासोष्ट in Atmanepada. The root considered as an anga, should consist of a double consonant, therefore in निर्घायात् (from निर + घा) घ is not to be considered as a root having a double consonant, for र is no part of the anga, but of the preposition

953, ✓ Mlai to be sad or dejected, Pre श्लायति । Per मल्लौ । I Fut. श्लायता । Noun श्लानः ॥

श्लौ ९५४ न्यक्करणे । न्यक्करणेतिरत्कारः ॥

954 ✓ Dym to treat with contempt, to disfigure. Nyakkarana means humiliation, contempt &c Pre द्यायति । Per दधौ ॥

श्लौ ९५५ स्वप्ने ।

955 ✓ Drai to sleep, Pre द्यायति । Per दट्टौ । Nouns, निद्राणु । निद्रा ॥

श्लौ ९५६ तृप्तौ ।

956 ✓ Dhai 'to be pleased' Pre धायति । Per दधौ ॥

श्लौ ९५७ चिन्तायाम् ।

957 ✓ Dhyai 'to think of, meditate upon' Pre ध्यायति । Per दधौ । Nouns, ध्यात । धुधी । धोवरी ॥

श्लौ ९५८ शब्दे ।

958, ✓ Kai 'to sound,' 'to bark at,' Pre शायति । Per शौ । I Fut. शायता । Noun शौरः ॥

स्त्यै ९५६, ष्ट्यै ९५६ (क) शब्दसंघातयोः । स्त्यायति । षोपदेश-
स्यापि सत्वे कृते रूप तुल्यम् । षोपदेशफलं तु तिष्ठत्यासति । अतिष्ठत्यपदित्यत्र षत्त्वम् ॥

959. ✓Styai 959 A. ✓Shītyai '1 to sound, echo' 2 to be collected into
a heap

The conjugation will be the same whether the root be taken as स्त्यै or ष्ट्यै,
because ष is changed to स । The difference however appears in the Desiderative
and the Causative, as तिष्ठत्यासति (Des), अतिष्ठत्यपत् (Causative Aorist) Pre. स्त्यायति ।
Per तस्त्यौ । I Fut स्त्याता । Past Part Pass. स्त्यानः । प्रस्तीतः । Nouns स्त्री । स्तूयः

खै ६६० खदने ।

960. ✓Khai 1 to be steady or firm 2. to strike, hurt, kill Pre खायति ।
Per खौ । I Fut खाता ॥

क्षै ६६१, जै ६६२, वै ९६३ क्षये । चार्यात् । जजौ । ससौ । साता ।
'घुमास्या-' (२४६२) इत्यत्र 'विभाषा घाघेट्-' (२३७६) इत्यत्र च स्यतेरेव ग्रहणं न
त्वस्य । तेन एत्वसिज्जुलौ न । सायात् । असासीत् ॥

961 ✓Kshai, 962 ✓Jai, 963. ✓Shai, to wane, waste, decline Pre क्षायति
Per खौ । I Fut खाता । Past. Part Pass. क्षामः, Active क्षामवान् । (VIII. 2. 53 S,
3032)

962. ✓Jai to wane, decline, decay. Pre जायति । Per जजौ । I Fut जाता ॥

963 ✓Shai to decline. The ✓सा in VI 4 66 S 2462 and II 4. 78.
S 2376 refers to the Divadi ✓सा and not to the present root Therefore there
is not the स substitution of VI 4 67 S 2374 or the elision of सिच् by II. 4.
78 S 2376. Thus the Ben is सायात् and not सेयात् and the Aorist is असासीत् and
not असात् । Pre सायति । Per. ससौ । I Fut साता । Bene सायात् । Aorist असासीत् ।
Pass सायते । Caus. सापयति । Aorist असीषत् । Des. सिषासति । Inten सासायते ॥

कै ९६४, गै ९६५ शब्दे । गेयात् । अगासीत् ॥

964 ✓Kai, 965 ✓Gai to sound, to caw The word शब्द means a parti-
cular kind of sound, such as, singing, cawing &c Pre कायति । Per चकौ । I Fut.
काता । Noun काकः ॥

965 ✓Gai to sing, to speak Pre गायति । Per गजौ । I Fut गाता । Bene.
गेयात् । (VI 4 66. S 2462.) Aorist. अगासीत् । Past Part Pass गीतः । Active गीतवान् ।
Ger गीत्वा । Nouns गायकः । गायकः । गायणः । प्रगीति । गायो जङ्गीतः ॥

शै ६६६, श्रै ९६७ पाके ।

966 ✓Śai 967, ✓Śrai to cook Pre. शायति । Per. श्रौ । I Fut. श्राता ॥

967 ✓Śrai to cook, boil Pre शायति । Per. श्रौ । I Fut. श्राता । Caus.
अययति । Past. Part. Pass श्रतस् । श्रायाम् । (VIII. 2. 43. S 3017) अयितम् । Noun श्राया ॥

पै ६६८, ओवै ६६९ शोषणे । पायात् । अपात् । अपासीत् । 'घुमास्या-'
(२४६२) इतीत्य तदपवादः । 'एलीडि' (२३७४) इत्येत्थ 'गातिस्था-' (२२२३) इति
सिज्जुलुक् च न । पाकपस्य लाक्षणिकत्वात् ॥

968. ✓Pai, 969. ✓Ovai to dry, wither.

The ✓Pā though occurring in VI 4 66 S 2462 does not refer to this ✓Pā as it is Lākṣhanika and not original, for the same reason, VI 4 67 S 2374 does not cause the *ṣ* change in the Benedictive Nor does II 4 77 S 2223 cause the elision of the *सि* in the Aorist Pre वायति । Per वयै । I Fut वाता । II Fut वास्यति । Imperative वायतु । Imper अपायत । Poten वायेत् । Bene वायात् । Aorist अपासीत् or अपात् । Desi पिपासति । Inten वापयते । Yan luk वापाति or वापेति । D वापीत् । Imperfect अपापेत् or अपापात् । D अपापीताम् । Pl अपायु । Ben —पापाय त् ॥

969 ✓Ova to dry, to be languid or weary Pre वायति । Per, ववै । Caus वापयति । Noun वान् ॥

हृष्टै ६७० वेष्टने । स्तायते ॥

970 ✓Shtai to put on adorn Pie स्तायति । Per तस्ती । I Fut स्ताता । Caus स्तापयति । Aorist अतिष्टयत् ॥

हृष्टौ ६७० वेष्टने । 'शोभायाच' इत्येके । स्नायति ॥

970 A ✓Shpai to put on, some say that it means to adorn Pre स्नायति ॥ Noun:—उष्णीषम् ॥

दौप ६७१ शे-घने । दायति । अघुत्वादेत्वसिज्जुक्कौ न । दायत् । अदासीत् ॥

971 ✓Daip to purify, to cleanse

As this root is specifically excluded from the designation of ghu (I, 1 20 S 2373) it does not take the *ṣ* in Benedictive nor does it elide its *सि* in the Aorist, as दायत् and not देयात्, अदासीत् and not अदात् । Pie दायति । Per ददौ । I Fut दाता । Bene दायत् । Aorist अदासीत् । Caus दापयति । Aorist अदीदयत् ॥

पा ६७१ पाने । 'पाधाध्मा-' (२३६०) इति पिबादेशः । तस्यादन्तत्वा-
चोपधागुणः ॥

972 ✓Pā to drink Pre पिबति । (The ✓Pā is replaced by ✓piḥa oy VII 3 78 S 2360 As पिब ends with *ब*, the *ब* is not penultimate and is therefore not gunated.) Per पपी । I Fut पाता । II Fut पास्यति । Imperative, पिबेत् । Imper अपिबत् । Poten पिबेत् । Bene पेयात् । Aorist अपात् । Caus पाययति or पाययते । Aorist अपीप्यत् Desi पिपासति । Inten पेयीयते । Yan luk पापेति or पापाति or पापति । D पापीत् । Imperfect Pl अपायु । Pot, पापायात् । Bene पापेयात् । Aorist अपापात् । Plural अपायु । Nouns प. as सुराप. । पानम् । स पीतिः । पायुः । पेठ । पापम् । पाथ. । प्रयः । पात्रम् ॥

घ्रा ६७३ गन्धोपादाने । जिघ्रति । घ्रायात्-घ्रेयात् । अघ्रासीत् । अघ्रात् ॥

973 ✓ghrā to smell, 2 to kiss Pre जिघ्रति । (S 2360) Per जघ्री । जिघ्रि I Fut घ्राता । Bene घ्रेयात् । or घ्र यात् । Aorist अघ्रासीत् or अघ्रात् । Caus, घ्रापयति । Aor अजिघ्रत् or अजिघ्रयत् । Desi जिघ्रासति । Inten जेघ्रीयते । yaḥ luk जाघ्रेति or जाघ्राति D जाघ्रोत् । Past Part. Pass घ्रायः । घ्रात् । Active घ्राणवान् । घ्रातवान् । Nouns घ्राघ्र । घ्राणम् । घ्रातम् ॥

ध्मा ९७४ शब्दाग्निसंयोगयोः । धमति ॥

974 ✓Dhmā to blow (as a wind instrument), 2 to blow a fire Here agnisanyoga means to blow a fire with the mouth Pre धमति । (S 2360). Per, दध्मी । I Fut ध्माता । Poten धमेत् । Bene, ध्मायात् or ध्मेयात् । Caus ध्मापयति Aorist

अधिधमपत् । Desl दिधमासति । Inten दिधमीयते । yan luk दाधुमति । Past Part Pass धमात् । Active धमातवान् । Ger धमान्वा । Noun धमः ॥

ठा १७५ गतिनिवृत्तौ । तिष्ठति । 'स्वादिष्वभ्यासेन—' (२२६७) इति षत्वम् । अधिष्ठा । 'उपमर्गात्—' (२२७०) इति षत्वम् । अधिष्ठाता । स्थेयात् ॥

975 ✓ Dhṛhā to resort or go to 2 to stop, to be restrained Pie तिष्ठति । (स्या is replaced by तिष्ठ (under VII 3 78 S 2360) With स &c the root is Atmanepadi as स तिष्ठते, तिष्ठ स तस्ये &c) Pei तस्ये । The स will be changed to ष after an alterant letter, even though the reduplicate त् intervenes. As अधिष्ठती । See VIII 3 64 S 2277, I F it स्याता । The स will be changed to ष after an alterant Preposition As अधिष्ठाता । See VIII 3 65 S 2270 A स स्याता । II Fut स्यास्यति । अधिष्ठास्यति । A स स्यास्यते । Imperative तिष्ठतु । A सतिष्ठाताम् । Imper, सतिष्ठतु । A समतिष्ठतु । Poten तिष्ठेत् । A सतिष्ठेत । Bene स्थेयात् । The ष is not optional, as the rule VI 4 68 S 2378 does not specifically apply to ✓ Sihā A सस्यासीष्ट । Aorist अस्यात् । The सिच् is elided by II 4 77 S 2223 With an alterant Preposition अधिष्ठात् (VIII 3, 63, S 2276) A समस्यत । D समस्यताम् । Caus स्यापयति । Aor सतिष्ठिषत् (VII 4 5 S 2588), and not सताम्यपत् । Desl तिष्ठासति । Inten तिष्ठीयते (VI 4 66 S 2462) Yan luk तास्याति । D तास्यीतः (VI 4 113 S 2497) Pl तास्यति (VI 4 112 S 2483) Past Part Pass न्यत । Aot त्वितवान् । Ger स्थित्वा । Nouns, स्यायी । इन्द्र प्रस्थः । पुथिष्ठिरः । स्याणुः । स्थिरः । कपि त्व ॥

ता १७६ अभ्यासे । मनति ॥

976 ✓ Mñā to learn diligently, to repeat in mind Pie मनति । मन replaces म् by VII 3 78 S 2360 Per, मन्वी । Nouns आमाप । निमः । मुचम् ॥

दाण् १७७ दाने । प्रणयच्छति । देयात् । ददात् ॥

977 ✓ Dap to give Pre यच्छति । यच्छ is substituted for दा by VII 3 78 S 2360 The root being ghu, we have प्रणयच्छति by VIII, 4 17 S 2285 Per ददे । I Fut देना । II Fut दास्यति । Imperative यच्छतु । Imper अयच्छतु । प्रणयच्छतु । Poten यच्छेत् । Bene देयात् । (VI 4 67 S 2374) Aorist ददात् । (II, 4 77 S 2223) प्रणयदान् । Caus, दापयति । Aor अदीदपत् । Desl दिव्यति (VII 4 54 S 2623 and VII 4 58, S 2620) Inten देदीयते । Yan luk दादेनि or दादाति । D दानः । Imperative देहि । Past Part Pass दत् । Aot दत्तवान् । Ger दत्त्वा । Adj दानीय । द्वेयम् । Nouns दासः । दानु । देणुः ॥

ह १७८ कौटिल्ये । हृषति ॥

978 ✓ Hṛi to be crooked,

The present is हृति । The Perfect is हृ + णक् । Now applies the following sūtra

२३७९ । अतश्च सयोगादेर्गुणाः । ७ । ७ । १० ॥

अतस्तस्य सयोगादेर्गुणः गुणः स्यात्सिटि । कित्त्वर्मयोदं परत्वावयवस्यपि भवति । रपरत्वम् उपधादङ्गिः । जङ्गार । जङ्गुरतुः । जङ्गुः । जङ्गुर्थः । हृर्ता । 'अङ्गनो. स्ये' (२३३६) । हृरिष्यति ॥

2379. A root ending in short ऋ and preceded by a conjunct consonant, gets Guna in the Perfect,

Though this rule is primarily for the sake of कित् affixes even, yet being subsequent it applies to णक् also By I 2, 5 S 2242, the affixes of the Perfect,

other than पित् are कित् and consequently would not have caused Gupa. This sūtra prevents that

Then comes the question, does this sūtra prevent the Vriddhi of गुल्? According to the Kāśika, it does not debar the Vriddhi of गुल् caused by VII 2 115 S 254. But according to the Siddhānta the present sūtra VII 4 10 being subsequent in order of the Aṣṭādhyāyī to the Vriddhi sūtra, VII 2 115 S 254 applies to that latter also. Thus we get hvri + nal = hva + nal (Gupa caused by the present sūtra) = hvar + nal (I 1 70 S 51) = hvā + nal (there is Vriddhi of the penultimate अ by VII 2 116 S 2282) = जह्वार. Dual जह्वारतु. Pl जह्वारः. 2nd S. जह्वार्य.

First Future ह्वर्त्ता. In the Second Future there is वृद् augment by VII 2 70 S 2366. Thus we have ह्वरिष्यति ॥

In forming the Benedictive, the following sūtra causes Gupa

२३८० । गुणोऽतिसंयोगादयोः । ७ । ४ । २१ ॥

अतिसंयोगादेरन्तस्य च गुणः स्यादधिक्यं वादाचार्यभातुके लिङि च । ह्वर्त्तात् । अह्वार्योत् । अह्वार्यमि ॥

2380 Guna is substituted for the final ऋ in the root ऋ (अर्त्ति), and in those roots ending in ऋ, in which the vowel is preceded by a conjunct consonant, when the Passive character यञ् or the Benedictive augment वाच् follows

NOTE —The words अत, यञि and लिङि are understood here. Not so the word अ as its anuvṛtti is impossible. Thus अयते, अर्यात्, स्मर्यते and स्मर्यात्. This is an exception to I 1 5

Thus ह्वर्त्तात्. The Aorist is अह्वार्योत्, d अह्वार्यमि ॥

978 ✓ Hvrī to be crooked Pre ह्वरति । Per जह्वार । जह्वारतु. । जह्वार. जह्वारिष्य । I Fut ह्वर्त्ता. II Fut ह्वरिष्यति । Imper ह्वरतु । Imper अह्वरतु Potē ह्वरेत् । Bene ह्वर्यात्. Pass ह्वर्यते । Desi जुह्वर्यात् (VI 4 16 S 2614, causes lengthening, VII 1 102 S 2494 substitutes ऊर, which becomes ऊर by VIII 2 77 S 354) Inten जाह्वर्यते (VII 4 30 S 2633) Yan luk जह्वर्त्ति । D जह्वर्त्तं । Imperative जह्वर्त्तुहि । Jaihvrihi 1st S जह्वर्त्ताणि । Imperfect अजह्वर्त्तुः । Past Part Pass ह्वृतम् । Act ह्वृतवान् ॥

सृष्ट ६७९ शब्दोपतापयोः । 'स्वरितसूति-' (२२७९) इति चेद् । सस्वरिथ-सस्वर्य । वमयोस्तु ॥

979 ✓ Svri to sound, to pain

The Present is स्वरति । The Perfect 3rd S is सस्वारः । D सस्वारतुः । 2nd S. सस्वरिथ or सस्वर्य । The वृद् augment is optional by VII 2 44 S 2279. But this वृद् option is set aside in the 1st Person Dual and Plural by the following sūtra.

२३८१ । अयुक्तः किति । ७ । २ । ११ ॥

अयुक्तः एकाच उगन्ताच्च परयोर्गित्कि तोरिणः स्यात् । परमपि स्वरत्यादिविकल्पं बाधित्वा पुरस्तादप्रतिषेधकायहारम्भसामर्थ्यादनेन निषेधे प्राप्ते क्रादिनियमार्थित्यमिदं । सस्वरिथ । सस्वरिम । परत्वात् 'अल्लोः स्य' (२३६६) इति नित्यमिदं स्वरिष्यति । स्वर्यात् । आस्वारीत् । अस्वारिष्यात् ॥

2381 The augment इद् is not added to an affix having an indicative क् or य when it comes after the root त्रि, or after a monosyllabic root ending in उ, ऊ, ऋ or ॠ in the Dhātupāṭha

This sūtra VII 2 11 is prior in Aṣṭādhyāyī order to the sūtra स्वरितसुप्ति ६० VII 2 44 S 2279 that ordains option, but nevertheless it debars that option; because this rule occurs in the general section of prohibition of इद् which commences with नेद्विज कृति (VII, 2 8) and is prior to the इद् ordinance of VII, 2 35 The present sūtra, therefore, would have totally debarred इद् as in the Nishphā स्तुतः स्तुत ६०

The augment however is added compulsorily in the Perfect, by the general restrictive rule of Kṛadī (VII 2 13 S 2293) for स्तु is not within the exception of that rule. Thus we get सस्वरित् and मस्वरित् ॥

In the Second Future there is compulsory इद् augment by VII, 2 70 S 2366 As स्वरिष्यति । The Benedictive is स्वर्यात् । The Aorist is अस्वारीत् or अस्वार्येत् । १) अस्वरिष्टाम् or अस्वार्याम् ॥

979 ✓Sṛi 1 to sound 2 to pain or the pained Pre स्वरति । With सम the root is Atmanepadi As संस्वरते । Per संस्वार । सस्वरतुः । सस्वर्ये or सस्वरिष्य । सस्वरिष्य । सस्वरिम । A. सस्वरे । स स्वरिष्ये । I Fut. स्वर्यात् । A स स्वरित् or स स्वर्यात् । II Fut. स्वरिष्यति । A. सस्वरिष्यते । Imperative स्वरतु । A स स्वरतम् । Imper. अस्वरत् । Potent. स्वरेत । A स स्वरेत । Bene स्वर्यात् । A स स्वरिष्येष्ट । Caus स्वारयति । Aor अस्विरत् । Desi सिस्वरिष्यति, सुसुर्वति । Inten सास्वर्यते । Yan luk सर्वसि । D सस्वृतम् । Past Part Passा स्तुतः । Act स्तुतवान् । Ger स्तुत्वा । Noun स्तुतः ॥

स्म ६८० चिन्तायाम् ।

980 ✓Smri to remember Some texts read the ✓Dvri at this place next to ✓Smri It is conjugated like ✓hvri As स्मरति ६० Noun स्मर । Pre स्मरति । Per स्मरार । I Fut स्मर्यात् । II Fut स्मरिष्यति । Imperative स्मरतु । Imper. अस्मरत् । Potent स्मरेत् । Bene स्मर्यात् । Aor अस्मारीत् । Caus स्मारयति । When Ghaṭādi स्मारयति । Aor अस्मारत् । Desi सुस्मर्यते ॥

ह्र ६८१ संवरणे ।

981. ✓Hvri to cover (?) It is conjugated like ✓hvri No 978 Pre स्वरति ॥

सृ ६८२ गतौ । क्रादित्वाचेष्ट । सर्थेस । ससुव । रिङ् । स्रियात् । असाध्याम् ॥

982 ✓Sri to go As this root is specially mentioned in VII 2 18 it does not take इद् in the Perfect As ससर्थे and ससुव । In the Benedictive there is रि substitution in the room of the vowel ऋ, as स्रियात् ॥

In the Aorist we have असार्येत् । dual असाध्याम् ॥

The following sūtra requires अङ् in the Aorist of सृ ॥

२३८२ । सतिशास्त्यतिभ्यश्च । ३ । १ । ५६ ॥

अभ्यश्चेदङ्, स्यात्कतं रि जुङि । इह जुप्तशपा शासिना साहचर्यात्, 'सत्यर्नी' जाहोत्यादिकावेव गच्छते । तेन भूयोद्योनाङ् । शीघ्रगतौ तु 'माघाधमा-' (२३६०) इति श्रुति धारादेशः । धावति ॥

2382 After the verbs ग 'to go,' आ 'to order,' and ग 'to go,' ग is the substitute of ग in the Parasmaipada as well as, in the Atmanepada

NOTE — Thus ग 'he went,' आ 'he ordered,' ग 'he went' This sūtra has been separately enunciated in order to make the rule applicable to Atmanepada, as समरन्त (I 3 29) The ग in the text is for the sake of drawing the anuvṛtti of the phrase 'in the Parasmaipada' of the last sūtra, into the present and its anuvṛtti will extend to future sūtras also.

The roots गति and गति here being read along with the ग—elided root ग, mean the Juhotyādi roots ग and ग and not the ग and ग of the Bhvādi class Therefore in the Bhvādi there is no ग, Aorist

When the root √Sṛ means to move quickly, it is replaced by धी in conjugational tenses by S 2360 As धीयति ॥

982 √Sṛ to go, to move Pre गति । Per गति । सत्तु । सत्तु । सत्तु । सत्तु । सत्तु । सत्तु । सत्तु । सत्तु । As this root is specifically mentioned in the Kīādi rule VII 2 13, there is no इट् augment in the Perfect As सत्तु । सत्तु । I Fut सति । II Fut सति । Imperative सत्तु । Imper गति । Poten सत्तु । Bene सति । There is रि for ण by VII 4 28 Caus, सति । Aor असति । Desi सति । luten सति । Yan luk सति । d सति । Nouns स । सत्तु । सत्तु । सत्तु । सत्तु । सत्तु ॥

अ १८३ गतिप्रापणयोः । चच्छति ॥

983. √Ri to go. The Present is चच्छति । The च is replaced by चच्छ by S 2360, In the Perfect there is Guna by the following

२३८३ । चच्छ युताम् । ७ । ४ । ११ ॥

तौदादिचच्छन् धातेः कृता च गुणं स्वास्ति । यत्प्रिग्वदुपधावृद्धिः । आर । आरतु । आरः ॥

2383 There is guna in the Perfect of √चच्छ, of the Tudadi class, and of √ग and roots ending in long गृ ।

NOTE — As आनच्छ, आनच्छतु, आनच्छु, from चच्छ, आर, आरतु, आरः from ग, and नि चकतु, नि चक, नि जगत्तु, नि जग from ग and गृ । चच्छ not having light vowel in the penultimate, would not have received guna by VII. 3 86, this sūtra ordains it, roots in long गृ never receive guna, but इट् substitution, this ordains guna. The Vṛddhi of VII 2 115 supersedes this rule, within its own jurisdiction, a prior superseding the posterior as निचकार, नि जगार ॥

Thus गृ + गृ = अर + गृ । Now there is Vṛddhi of the penultimate अ by VII 2 116, and with reduplication we get आर । Thus 3rd S आर । D आरतु । Pl आर ॥

In the 2nd Per S the इट् augment is compulsory by the following sūtra,

२३८४ । इट्त्वा । व्ययतीनाम् । ७ । २ । ६६ ॥

'अद्' 'अ' 'अद्' अभ्यस्यते । नित्यमिदं स्यात् । आरिष । अर्त । अरिषति । अर्थात् । आरिष । आरिषम् ॥

2384 The affix अद् gets always the augment इट् after अद्, च and व्यय ॥

NOTE.—As आदिथि, आरिथि, and सविद्यथि : The root व्यञ्ज is not changed to व्य् (VI 1 46) in the Perfect By VII 2 63, the roots अद् and व्ये would have optionally been सेद्, and अ never, therefore, the present sūtra makes the हट् augment compulsory The हट् is repeated in the aphorism for the sake of clearness, the rule could have stood without it, for the anuvritti of 'optionally' could not have run into it from the last sūtra: for if it was an optional sūtra, the enumeration of अद् and व्ये was useless, as they were already provided for by VII 2 63 Therefore, this sūtra makes an invariable rule Thus आरिथि u

983 ✓ Ri to go, 2 to obtain Pre अश्नुति । I Fut अर्था । II Fut अरिष्यति । Imperative ऋक्षतु । Imper आर्क्षत । Poten अश्नेत । Bene अर्थयति । Aorist आर्क्षत् । आर्क्षाम् । Caus अर्थयति (VII, 3, 36) Aor मा भवार्थार्षयत् । Desi अरिरिष्यति । Inten अर्थयते । Yan luk अर्त्सि or अरियस्मि or अर्तीति । D अर्क्षतः or अरियूत । Pl आरतोति । 2nd, S अरवि° or अरिवि° । 1st S अर्मि or अरिमि । D अर्क्ष्व । or अर्यूव । Pl अर्क्ष्वः or अर्यूवः । Nouns अर्थ । अर्थ । आरी । अरित्रम् । अणम् । क्षत । अक । अर्थ । अरक्षः । अर्मि । अर्थ । कर्मि । अर्वा । अरणि । अरुण । अन । अरर । इरिया । अर्था । अर्थाव ।

गृ ९८४, घृ ९८५ शेचने । गरति । जयतु । जगार । जगर्थ । जयिव । रिड् ।
 ययात् । अगावीत् ।

984 ✓ Gri, 985 ✓ Ghri to sprinkle Pre गरति । Per जगार । जयतु । जगर्थ ।
 कषिब । I Fut गर्त । II Fut गरिष्यति । Imperative गरतु । Imper जगारत । Poten गरेत् ।
 Bene दियात् । There is रिङ् by VII 4 28 Aorist अगार्थेति । Caus गारयति । Aorist,
 अजीगरत् । Desi जिगीर्षेति । Inten जेयीयते । Yan luk जर्गति । Noun गर्त्त । ॥

985 ✓ Ghri, to sprinkle Pie घरति । *Yours* घत । घणा । घर्म ॥

ਧਰੁ ੬੮੬ ਹੁਓਨੇ ।

986 1 Dhvri, to bend 2 to Kill Pre ध्वरति ॥

सु ९८७ गतौ । सुलोथ । सुसुष । सूयात् । 'णिञि-' (२३१२) इति चङ् ।
लघपधगणादन्तरङ्गत्वाद्बभूव । असुसुषवत् ॥

987 ✓ *Sin*, to go, to move The motion must however be of liquids As
 स्रवति घृतम् 'The butter flows' *Pie* स्रवति । *Pei* सुखाव । सुस्रवत् । सुस्रोथ । सुस्रव । I *Fut*
 स्रोता । II *Fut* स्रोष्यति । Imperative स्रवत् । Imper अस्रवत् । *Poten* स्रवत । Bene
 स्रूयात् । Caus स्रावयति । Aor अस्रुवत् । or असिस्रवत् । (VII 4 81) The aorist takes
 ण्, by S 2312 There is no guna caused by S 2189 as उवङ् is antaranga and
 supersedes guna *Desi* सुस्रवति । Inten सोस्रवते । Yau luk सोस्रोणि । D सोस्रुत । Pl
 सोस्रवति । Nouns आस्रावः । स्रवः । स्रात ॥

षु ६८८ प्रसवैश्वर्ययोः । प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् । सुषोथ-सुषुविथ । सीता ॥

988 1/ Shu to permit, to be glorious

The word प्रसव here means to permit, to approve, to command, as in the sentence देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे ॥

The Perfect 2nd S is सषोथ । or सषवथ । 1st d सुषुविथ । First Future होता ॥

In the Aorist the following Sutra applies

२३८५ । स्तुस्रध्वजभ्यः परस्मैपदेषु । ७ । २ । ७२ ॥

यस्य सिद्ध इह स्यात्परस्मैपदेषु । असादीत । पूर्वोत्तराभ्यां जिदभ्या ऋश्चर्मात्सुनीतिरेव
प्रत्ययमिति पक्षे असादीत ॥

2385. The सिच् of the s Aorist gets the ण् in the Parasmaipada after the roots स्तु, सु and धृञ् ॥

As अस्तावीत्, असावीत्, अधावीत् । But अस्तोष्ट, अष्टोष्ट, अषोष्ट or अषविष्ट in Atmanepada Exception to VII 2 10 and 44.

The root स्तु, has an indicatory झ, as it is read in the Adādi class as स्तुञ्, स्तुतो, (No 32) the root धृञ्, has also an indicatory झ, therefore the root सु, of this sūtra, according to some, refers to सुञ्, having an indicatory झ, because it is read in the company of two roots one before and one after, each of which has an indicatory झ. According to them the present is confined to the सुञ् of the Svādi class. Therefore the Aorist would be अष्टोषीत् of this Bhvādi ✓su, and असावीत् of the the Svādi ✓su.

सु ६८८ प्रसवैश्वर्ययोः । प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् । सुषोथ-सुषुविथ । सोता ॥

988 ✓Shu, Pre सवति । Per. सुषाथ । सुषुवतुः । सुषोथ । सुषुविथ । सुषुविथ । I Fut. सोता । Aorist असावीत् or अष्टोषीत् । Pass सुयते । Aor असावि । Desl सुसुषीत् । Inten सोसूयते । Yāh, luk सोषोति । Past Part. Pass सुतः । Ger सुप्ता । Noun. सव्यम् ॥

सु ६८९ अवणे ।

989 ✓Śru to hear

In conjugating this root the following sūtra applies.

९३८६ । सुवः च च । ३ । १ । ७४ ॥

सुवः च इत्यादेशः स्यात् अनप्रत्ययप्रच । श्रवोऽपवादः । 'श्रोति'त्वाच्चातोऽङो न । श्रवोति । श्रवता ॥

2386 And च is the substitute of सु, and there is the affix ञ् after it, when a sārvaadhātuka affix denoting an agent, follows

This debars the Bhu Class vikarana श्रप् । As the vikarana ञ् is ङित् (as it has no indicatory ए I 2 4.), there is no guna of the vowel of the root Thus सु + ञ् + तिप् = च + सु + ति = श्रवोति 'he hears', श्रवुत, 'they two hear'

In forming the plural, the following sūtra applies

९३८७ श्रुतुवोः सार्वधातुके । ६ । ४ । ८७ ॥

श्रुवोति- श्रुप्रत्ययान्तव्यानेकादेशोऽङ्गस्य चास्ययोगपूर्वोर्वास्व यस्यादजादौ सार्वधातुके । श्रवकोऽपवाद । श्रवन्ति । श्रवामि । श्रवय - श्रवय । श्रवम - श्रवम । सुषोथ । सुषुव । श्रव । श्रवयानि । श्रवयात् । श्रुयात् । अश्रवात् ॥

2387 The semi-vowel ञ् is substituted for the च of सु, and for that of ञ् (the characteristic of the fifth class roots), before a sārvaadhātuka affix (III 4 118) beginning with a vowel, when the stem consists of more than one syllable and the च is not preceded by a conjunct consonant

NOTE —Thus सु—श्रुति, श्रुतु, अश्रुतु so also with सु—as सुन्वति, सुन्वन् । असुन्वन् । Why do we say "of सु and ञ् formed stems"? Observe योयुवति, रोदवति from Intensive bases, by the elision of the यङ् affix. The यङ् elided is in the

secular literature also, by the implication (juāpaka) of this aphorism, for no counter-example can be formed of a root consisting of more than one syllable and ending in ङ, not preceded by a conjunct consonant and followed by a Sārvadhātuka affix, unless the Intensive roots with the elision of यङ् be taken. Nor can we get examples from the Chhandas, for the preceding rule applies only to ardhadhātuka affixes. Why do we say before a Sārvadhātuka? Observe लुङ् लुङ् लुङ् (VI 4. 77) So also not in आपनुवन्ति and राधनुवन्ति as the उ is preceded by a conjunct consonant.

This debars the लवङ् substitute. Thus श् + न् + अन्ति = शयवन्ति (and not सुशु वन्ति).

989 ✓ Śru to hear Pre शृणोति । शृणुत । शृणवन्ति । शृणोषि । शृणुषः । शृणुष । शृणोमि । शृणुव or शृणव । शृणुम or शृणम । With स the root is ātmanepad. As शृणुते । D सशृण्वते । P सशृण्वते । Per शृण्व । A सशृण्वे । शृण्वतु । शृण्वीय । शृण्व । शृण्व । I Fut श्रोता । A सश्रोता । II Fut श्रोष्यति । A स श्रोष्यते । Imperative शृणोतु । A स शृणुताम् । शृणु । शृणवानि । Imper अशृणोत् । अशृणुताम् । A समशृणुत । Potē शृणुयात् । A सशृण्वीत् । Bene शृणुयात् । A स श्रोषीष्ट । Aorist अश्रोषीत् । A. समश्रोष्ट । Caus आश्रयति । Aor आश्रयत् or अश्रयत् (VII 4 81 S 2578) Des. शृण्वते । Inten. श्रोयते । Yan luk श्रोष्यतीति or श्रोषीति । Per Part Parasmai, शृणुवान् । Nouns श्रुतिः । श्रवण । श्रोत्र । श्रव । श्रोणि ॥

ध्रु ९९० स्थैर्ये । ध्रुवति । अय कृतादौ गत्यर्थोऽपि ॥

990 ✓ Dhru to be firm or fixed. This root is read in the Kutādi sub-division also, where it has the sense of motion. Pre ध्रुवति । Per ध्रुवाव । ध्रुवतु । ध्रुवोच or ध्रुवविच । Noun ध्रुव ॥

दु ९९१, द्रु ९९२ गतौ । दुदोय-दुदविच । दुदविच । दुदोय । दुदुव 'विचि-' (२३९२) इति चङ् । अदुदुवत् ॥

991 ✓ Du, 992 ✓ Dru to go, move Pre दवति । Per. दुदाव । दुदुवतु । दुदोच or दुदविच । दुदुविच । I Fut दोता । Nouns दव । सदाव । दून । दूत ॥

992 ✓ Dru, to go, move Pre द्रवति । Per. दुद्राव । दुद्रुवतु । दुद्रोय । दुद्रुव । I Fut द्रोता । II Fut द्रोष्यति । Aor अदुद्रुवत् । The चङ् affix is used here (S 2312) Caus द्रावयति । Aorist अदुद्रुवत् or अद्रिद्रुवत् (VII 4 81 S 2578) Des. दुद्रुवति । Inten. द्रोयते । Yan luk द्रोदोति । Nouns द्रोणः । द्रविणम् । द्रिद्रु ॥

जि ९९३, जि ९९४ अभिभवे । अभिभवो न्यूनीकरणं न्यूनीभवम् च । आद्ये सकर्मकः । शत्रुञ्जयति । द्वितीये स्वकर्मकः । 'अध्ययनात्पराजयते' । अध्येतुं ज्ञायतीत्यर्थः । 'विपराभ्यांजिः' (२६८५) इति तङ् । 'पराजिरेसोठः' (५८८) इत्यपा-दानस्थम् ॥

993 ✓ Ji 994, ✓ Jri to conquer, overcome. The word abhi-bhava means both to conquer and to be conquered. In the first sense, the root is Transitive. As शत्रुञ्जयति 'he conquers the enemies' In the second sense it is Intransitive. As अध्ययनात् पराजयते which means he is tired of or weary of study. It is ātmanepadī because of S 2685. The object takes the ablative case by S 589. Pre जयति । Per. जिगाय । See जि already given before. Nouns -धनञ्जयः । शत्रुजित् । जयो ॥

994 ✓ Jñ, to conquer Pre ज्ञयति । Per जिज्ञाय । जिज्ञयतु । जिज्ञयिष्य or
 जिज्ञेय । जिज्ञयिष्य । I Fut ज्ञेता । II ज्ञेयति । Imperative ज्ञयतु । Imper जिज्ञयत ।
 Poten ज्ञयेत । Bene ज्ञेयान । Aorist ज्ञेय । Caus ज्ञेयति । Acc ज्ञेयम् ।

1
2
3

4
5
6
7

8
9
10

11
12
13
14
15

16
17
18
19

According to Haradatta (See Padamanjari on III 2 8 गापोष्ठक) this root belongs to the Adādi class. This makes no difference however in the ultimate result *Queis*. What is the necessity of reading it in the Bhuādi list

998 ✓ Gān to go Pie गाते । गाते । गाते । गासे । गाथे । गाथ्ये । गे । गावहे । गामहे । Per जगे । जगाते । जगिषे । जगिष्य । जगे । जगिष्ये । I Fut गाता । II Fut गास्यते । Imperative गाताम् । गाताम् । गाताम् । गास्व । गे । गावहे । गामहे । Imper अगात । अगाताम् । अगात । अगाथा । अगे । अगावहि । Potēn गेत । गेयाताम् । गेरन् । गेथा । गेय । Bene गापोष्ठ । Aorist अगास्त । अगामाताम् । अगासत । अगास्या । अगासि । Caus गावयति । Aor अजागयन् । Desi जिगासते । Inten जेगीयते ॥

कुङ् १०००, घुङ् १०००, उङ् १००१, डुङ् १००२, खुङ् १००३ शब्दे । अन्ये तु 'उङ् कुङ्खुङ्गुङ्घुङ्घुङ्' इत्याहुः । कवते । चुकुवे । घवते । अघते । कवे ॥ 'X वार्यादाङ्ग वलोयः X' इत्युङ् । ततः सवर्णदीर्घः । ओता । ओष्यते । ओषीष्ट । ओष्ट । डवते । जुडुवे । डोता ॥

999 ✓ Kun, 1000 ✓ Ghun, 1001 ✓ Un, 1002 ✓ dun, 1003 ✓ Khun to sound make an indistinct noise Others read it as Un-Kun Khun Gun Ghun hun Pre कवते । Per चुकुवे ॥

1000 ✓ Ghun 'to sound, make an indistinct noise' Pre घवते । Per चुकुवे ।

1001 ✓ Un to sound Pie अघते । अघसे । Pei कवे । Here there is उवङ्, on the maxim "a rule of anga or stem is stronger than that relating to a letter" See S VI 4 78 S 2290. Thus उ + उवङ् = ऊव by the rule of lengthening of homogenous letters I Fut ओता । II Fut, ओष्यते । Imperative अघताम् । Imper अघत । Potēn अघेत । Bene ओषीष्ट । Aorist ओष्ट । Caus आवयति । Aor मा भवा नविवत् । Desi ऊवष्यते ॥

1002 ✓ nun to sound Pre डवते । Per जुडुवे । I Fut डोता ॥

1003 ✓ Khun to sound Pie खवते । Per चुकुवे । I Fut खोता ॥

च्युङ् १००४, ज्युङ् १००५, प्रुङ् १००६, म्लुङ् १०६७ गतौ । 'कुङ् इत्येके ॥

1004 ✓ Chyun, 1005 ✓ Jyun, 1006 ✓ P'un, 1007 ✓ P'un 'to cause to go away' Some read ✓ Klun also here Pie च्यवते । Per चुच्युवे । चुच्युवहे । चुच्युविष्ये । चुच्युव । I Fut च्योता । II Fut च्योष्यते । Imperative च्यवताम् । Imper अच्यवत । Potēn च्यवेत । Bene च्योषीष्ट । Aorist अच्योष्ट । Condi अच्योष्यन् । Caus च्यावयति । Aor अच्युच्यवत् or अविच्यवत् (VII 4 81 S 2578) Desi चुच्युषते । Inten च्योच्युषते । Yān luk च्योच्योति । Nouns च्यवनम् । च्योत्रम् ॥

1005 ✓ Jyun to go near, to approach Pie ज्यवते । Pei जुज्युवे । I Fut ज्योता ॥

1006 ✓ Prun to go, move, jump Pre प्रवते । Pei पुप्रुवे । I Fut प्रोता । Caus प्रावयति । Aorist अप्रिप्रवत्, or अप्रुप्रवत्, (VII 4 81 S 2578)

1007, ✓ Plun to float, swim, to leap, jump &c Pie प्लवते । Per पुप्लुवे । Caus, प्लावयति । Aorist अपिप्लवत्, or अपुप्लवत्, (VII 4 81 S 2578)

रुङ् १००८ गतिरेषणयोः । रेण हिता । रुह्ये । रवितासे ॥

1008 ✓ Run 1 to go, to move 2 to hurt, kill, injure, Pie रवते । Per, रुह्ये । रवितासे । Caus. रावयति ॥

धृङ् १००९ अवध्वंसने । धरते । दधे ॥

1009 ✓ Dhrin, to hold to suffer, to destroy It is conjugated like ✓ Dhrīṣṭ
Pre. धरते । Per. दधे ॥

मेङ् १०१० प्रणिदाने । प्रणिदानं त्रिनिमयः प्रत्ययेण च । प्रणिमयते ।
'नेर्गद-' (२२८५) इति यात्वम् । तच्च घुप्रकृतिमाडिति यदित्वा, डितो माप्रकृतेरपि
यहणस्येष्टत्वात् ॥

1010 ✓ Men to exchange or barter The word pranidāna means exchanging, to give something in return Pre मयते । With the Prepositions प्र and नि we have प्रणिमयते । The न is changed to ण by S 2285 The form माङ् of that sūtra includes the मेङ्, also, For मे also assumes the form मा by VI 1 45 and moreover it has the indicatory ङ । In fact we read the following 'ishti under VIII 4 17 S 2285 मा इति माङ् मेङ् यदणमिष्यते 'By the word मा in the sūtra, both the verbs माङ्, and मेङ् are to be taken, and not the roots मी or मि or मा, माने though they also assume the form मा by VI 1 50" The general rule is ना मादा यदणेषु अविशेष. "the forms gā, mā, and dā include all roots that are originally gā, mā, dā or which assume these forms by VI 1 45 and 50" This rule would have included ✓मी, ✓मि and ✓मा माने also The ishti prevents this In explaining I 1 21, ढाधाचवदाप् Pāṇjali refers to VIII 4 17 and states that the word घु मा of that aphorism should be taken to mean घुप्रकृतिमाङ्, '० घुप्रकृतिप्रच माङ्, च "Ghu roots, the originals of ghu roots and the root माङ् and the originals that assume the form माङ्." Thus the sūtra VIII, 4 17 applies not only to that ghu दा and धा as प्रणिदाता, प्रणिधाता, but to the originals दे and धे also as प्रणि दयते, प्रणिधयते though here दे and धे have not assumed the form दा and धा and are not strictly ghu Similarly VIII 4 17 applies not only to the root मा but to the originals also, with this proviso that the originals must have an indicatory ङ. Thus not only we have प्रणिमाता but प्रणिमयते also The rule VIII 4 17, mentions मा only, the root मे assumes the form मा before ṛdhauātuka affixes by VI 1 45, but not before णप् of the Present Therefore यात्व rule strictly cannot apply to मयते । Hence the necessity of explaining the sūtra घुमा (VIII 4 17) by घुप्रकृति माङ्, । Per ममे । 2nd, S ममिषे । I Fut माता । 2nd S, माताने । II, Fut मास्यते । Imperative मयताम् । Imper अमयत । Poten मयेत् । Bene मासीष्ट । Aorist अमास्त । Caus माययति । Aor. अमीमयत् । Desi मित्सते । VII 4 54 S 2623 and VII 4, 49 S, 2312 Inten मेसीयते (VI 4 66 S 2462) Yañ luk आमाति । D. मामीत । Past Part, Pass मितम् । Ger अपमाय याचते । अपमित्य ॥

देङ् १०११ रक्षणे । दयते ॥

11 ✓ Den to protect, cherish.

The Present is दयते । In forming the Perfect, the following sūtra applies

२३८८ । दयतेर्दिगि लिटि । ७ । ४ । ९ ॥

'दिग्यादेशेन द्वित्वबोधनमिष्यते' इति वृत्तिः । दिग्ये ॥

2388 दिगि is substituted for दे (दयते), in the Perfect.

As अय दिग्ये, अय दिग्याते, अय दिग्यरे ॥ The root देङ् 'to protect' (Bhu. 1110) is to be taken, and not दय 'to give' (Bhu. 510), for that root forms its Perfect by

आम (Periphrastic Perfect) as taught in III I 37 The substitute दिग्गि debaras reduplication according to the Kāśikā

In forming the aorist the following sūtra applies

२३८९ । स्याध्वोरिच्छ । १ । २ । १७ ॥

अनयोः रिदादेशः स्यात् सिच्छ किलस्यात् । अदित् । अदिथा । अदिव ॥

2389 The affix *si* before the Atmanepada affixes, is *hit* after *stha* "to stand" and *ghu* (I 1, 20) verbs, and these verbs change their आ into इ before these terminations

Note The roots स्या 'to stand,' दा 'to give,' धा 'to place' द्वे 'to pity' धे 'to feed' दौ 'to cut' change their vowels into इ before the terminations of the Aorist of the Atmanepada, and those terminations are also *hit* As उपास्थित, 'he worshipped' उपास्थितात्, उपास्थित, अदित 'he gave' अधित 'he fed'

The root देह is ghu So its Aorist is अदित । 2nd S अदिथाः । 1st S अदिषि ॥

1011 ✓ Den to protect, cherish Pre दयते । Per दिग्गे । दिग्घाते । दिग्घरे । दिग्घे । I Fut दाता । II Fut दास्यते । Imperative दयताम् । Imper. अदयत । Poten दयेत् । Bene दादीष्ट । Aorist अदित् । Ger ददाय ॥

इयैङ् १०१२ गतौ । श्यायते । शश्ये ॥

1012 ✓ Śyam to go, move Pre ज्ञायते । Per श्यये । श्ययाते । श्ययाये । I Fut ज्ञाता । II Fut ज्ञास्यते । Imperative ज्ञायताम् । Imper अज्ञायत । Poten ज्ञायेत् । Bene ज्ञादीष्ट । Aorist अज्ञयात् । Caus. ज्ञाययति । Aor अज्ञिययत् । Desi ज्ञिययासते । Inten ज्ञाज्यायते । Yan luk ज्ञाज्याति । Ger अज्ययाय । Nouns ज्ञात 'fat' ज्ञीन or ज्ञानः

प्यैङ् १०१३ वृद्धौ । प्यायते । प्ये । प्याता ॥

1013 ✓ Pyān, 1014 ✓ tiam to grow, increase, swell Pre प्यायते । Per प्ये । I Fut प्याता ॥

त्रैङ् १०१४ पालने । त्रायते । तत्रे ॥

1014 ✓ Train to protect, cherish Pre त्रायते । Per तत्रे । Past Part Pass त्रात । त्राय ॥

पृङ् १०१५ पवने । पवते । पुपुवे । पविता ॥

1015 ✓ Pun to cleanse, purify Pre पवते । Per पुपुवे । I Fut पविता । II Fut पविष्यते । Imperative पवताम् । Imper अपवत । Pote पवेत् । Bene पविषीष्ट । Aorist अपविष्ट । Caus पावयति । Aor अपीपवत् । Desi पिपविषते । Inten पोपयते । Yan luk पोपोति । Past Part Pass पूतम् । पवितम् । Past Part Aor पूतवान् । पवितवान् । Ger. पवित्वा or पूत्वा । Nouns पोत्रम् 'mouth of a hog' पवित्रम् sacred grass.

मूङ् १०१६ बन्धने । मवते ॥

1016 ✓ Mān to bind, fasten, tie, Pre मवते । Per मुमुवे । I Fut मविता । Caus. मावयति । Aorist अमीमवत् (VII 4 80 S 2577) Desi मुमूपते । Ger मूत्वा ॥

डीङ् १०१७ विहायसा गतौ । डयते । डिङ्घे । डयिता ॥

1017 ✓ Dīn 1 to fly, pass through the air 2 to go. Pre डयते । Per डिङ्घे । डिङ्घे । I Fut डयिता । II Fut डयिष्यते । Imperative डयताम् । Imper अडयत । Pote डयेत् । Bene डयिषीष्ट । Aorist अडयिष्ट । Caus डाययति Aor अडोडयत् । Desi डिङ्घियते । Inten. डेडोयते । Yan luk डेडेति । Past Part Pass डयित । Ger. डयित्वा ॥

Here end the Atmanepad roots,

तृ १०१८ प्लवनतरणयोः ॥

1018 ✓ Tri to float, to cross over

In conjugating this root the following sūtra applies :

२३९० । ऋत इद्वातोः । ७ । १ । १०० ॥

ऋदन्तस्य धातोर्द्वय इतस्यात् ॥

+ इत्वोत्वाभ्या गुणवृद्धी विप्रतिषेधेन + । तरति । 'ऋच्छत्युताम' (२३८३) इति गुण ।
तुफल - (२३०९) इत्येत्वम् । तेरत् । तेरुः ॥

2390 For the final long ऋ of a root, there is substituted इ I 1 51)

NOTE — As किरति गिरति from कृ and गृ of the Tudādi class आस्तीर्यम् विलीर्यम् । from स्तृ, the lengthening is by VIII 2 77 Why do we say of a root ? Observe पितृणाम्, मातृणाम् । This substitution will apply to Derivative roots also, as चित्री-र्षति from कृ 'to scatter'

Thus तृ + ऋप् + ति = तिर + ऋप् + ति । Now applies the following

Vdr'ska — The rules of इ and उ are set aside by the rules of guna and Vri-
ddhi, on the maxim that the subsequent debars a preceding rule The general
rule that a subsequent debars a precedent would not have applied here, because
the इत्व rule being antaranga is stronger than the guna rule Hence the necessity
of this vātika Therefore we have तृ + ऋप् + ति = तर + ऋप् + ति (Guna) = तरति ॥In the Perfect, the sūtra VII 4 11 S 2383 applies and we have ततार । In
the dual, the sūtra VI 4 122 S 2301 applies, and we have तेरतु । तेरुः ॥

In the first Future, there is optional lengthening of the इद् by the following.

२३९१ । वृत्तो षा । ७ । २ । ३८ ॥

वृद्वज्यामुदन्त द्वेष्टो र्द धो वा स्याच्च तु लिटि । तरीता--तरिता । 'अलिटि' इति किम् ।
तेरिच । 'हलि च (३५४) इति दीघ । तेर्यात् ॥2391 The इद् is optionally lengthened after वृद्, वृज् and after
roots ending in long ऋ, except in the PerfectThus तरिता or तरीता । Why do we say except in the Perfect ? Observe तेरिच ।
Before consonantal affixes there is lengthening (VIII 2 77 S 354) As तेर्यात् ॥NOTE : — As वरिता । वरीता । प्रावरिता । प्रावरीता । ऋकारान्तेभ्यः । तरिता । तरीता ।
आस्तरिता । आस्तरिता । वृत इति किम् । करिष्यति । हरिष्यति । अलटीत्येव । अवरिच । तेरिच ।
Why do we say 'after वृ and long ऋ ending roots' ? Observe करिष्यति and हरिष्यति ॥

In forming the Aorist the following sūtra applies —

२३९२ । तिचि च परस्मैपदेषु । ७ । २ । ४० ॥

अत्र वृत्त इटो दीर्घो न । अतारिष्टाम् ॥

2392 The इद् is not lengthened after वृ and ऋ ending roots, in
the s-Aorist of the ParasmaipadaAs प्रावारिष्टाम्, प्रावारिष्टुः, अतारिष्टाम्, from तृ प्लवनतरणयोः । आस्तारिष्टाम्, आस्ता-
रिष्टुः, from स्तृज् आच्छादने, but प्रावरिष्ट, प्रावरीष्ट in the Atmanepada1018 ✓ Tri, 1 to float, 2 to cross over Pte तरति । Per ततार । तेरतुः ।
तेरुः । तेरिच । तेरुः । तेर । ततार or ततरे । तेरिच । तेरिम । I Fut, तरिता, तरीता । II Fut,

तरिष्यति, तरीष्यति । Imperative तरतु । Imper अतरत । Poten तरेत । Bene, तीर्यात् ।
Aor अतारीत् । अतारिष्याम् । अतारी अतारिष्यम् । अतारिष्य । Desi तितरीर्यति । तितरिष्यति ।
तितरीष्यति । Inten तातीर्यते । Yan luk तातीर्ति । D तातीर्त् । P तातिरति । 2nd S
तातीर्षि । D, तातीर्थः । Imperative तातर्तु or तातीर्त्तात् D, तातीर्ताम् P तातिरतु । 2nd
S तातीर्हि । 1st S तातराणि ॥

अथाष्टावनुदात्ततः ॥

गुप १०१९ गोपने ।

1019 ✓Gupa to hide, (to despise according to Maitreya)

तिज १०२० निशाने ।

1020 ✓Tija to sharpen (to endure or forgive)

मान १०२१ पूजायाम् ।

1021 ✓Manā to worship, (to ask).

बध १०२२ बन्धने ।

1022 ✓Badha to bind, (to loathe)

In conjugating these roots, the following three sutras apply.

२३९३ । गुप्तिन्किद्ध्यः सन् । ३ । १ । ५ ॥

2393 After the verbs गुप "to despise" तिज "to forgive" and कित् "to heal" comes the affix सन् ॥

२३९४ । मान्बधदानशान्भ्यो दीर्घश्चाभ्यासस्य । ३ । १ । ६ ॥

सूत्रद्वयोक्तं सन्धात् मानादीनामभ्यासस्योकारस्य दीर्घश्च । 'गुपेर्निन्दायाम्' । 'तिजे ।
क्षमायाम्' । 'क्रित्यधिप्रतीकारे' 'निघृष्टे' 'अपनयने' 'नाशने' 'सशये' च । मानेर्जिज्ञासायाम् ।
'बधेऽभिचलविकारे' । 'दानेराज्जबे' । 'शानेर्निशाने' ॥ 'सनाद्यन्ता -' (२३०४) इति धातुत्वम् ॥

2394 The affix सन् comes after the verbs मान 'to honor,' बध 'to bind,' दान 'to cut' and शान 'to whet', and long ई is the substitute of the इ (VII 4 79) of the reduplicative (VI 1 4) syllable.

This affix is to be added to the above verbs when they have the following meaning ✓Gup to 'despise,' ✓Tij 'to endure' and ✓Kit 'to heal,' 'to curb' 'to remove,' 'to destroy,' 'to doubt,' ✓Man 'to ask' ✓Badh 'to loathe' ✓Dan 'to straighten' ✓Šan 'to whet' according to the following vārtikas —

Vārtika The affix सन् is added to ✓Gup when it has the sense of to blame or despise.

Vārtika The affix सन् is added to ✓Tij when it means 'to forbear'

Vārtika The affix सन् is added to ✓Kit when it means 'to heal' 'to restrain or punish,' 'to remove,' 'to destroy,' 'to doubt'.

Vārtika The affix सन् is added to ✓Man when it means 'to ask'

Vārtika The affix सन् is added to ✓Badh when it means mental perturbation

Vārtika The affix सन् is added to ✓Dan when it means to straighten.

Vārtika The affix सन् is added to ✓sān when meaning 'to sharpen.'

The stems ending in सन् &c are dhātus or roots by S 2304. When सन् is added there is reduplication by the following.

२३९५ । सन् यङोः । ६ । १ । ८ ॥

सञ्जन्तस्य यङन्तस्य च प्रथमैकाक्षी द्वे स्तोऽङ्गावेस्नु द्वितीयस्य । अभ्यासकार्यम् । सुषिभृतयः किट्टिच । निन्दाद्ययका यवानुदात्तत्वात् दानशानी च स्वरितत्वात् । यते नित्य सञ्जन्ताः । अथान्तरं त्वननुबन्धकाश्चुरादयः । अनुबन्धस्य केवलस्य चरितार्थत्वात्सञ्जन्तात् । धातोरित्यविहितत्वात्सन्नाञ्च नार्थधातुकत्वम् । तनेद्गुणो न । जुगुप्सते । जुगुप्साचक्रे । तितिक्षते । भीमासते । भस्माव । चत्वम् । आभत्सते ॥

2395. Of a non-reduplicate root ending in सन् (Desiderative) or यङ् (Intensive) affixes, there is reduplication of the first syllable if it begins with a consonant, and of the second syllable if the root begins with a vowel

NOTE.—The word सन् यङोः should be construed as genitive dual and not as Locative dual. In the latter case, the meaning would be “when the affixes सन् and यङ् follow, a non-reduplicate root is reduplicated.” The difficulty would be that while the root alone would be reduplicated, the augment इद् would not, as in अटिडिषति, अशिषिषति. The phrase धातोरनभ्यासस्य is understood here also. The reduplication is of the first or second syllable, according as the root has an initial consonant or vowel. Thus यङ् + सन् (III 1 7) यङ् reduplicate पिपक्षति (VII 4 79)

The roots √Gupā &c, with the exception of √Kit, when having the senses of ‘despising’ &c are anudatteta and not otherwise. The roots √Danā and √śauā are svariteta. These roots are always found with सन् added to them. Without सन् we never find them conjugated either in the Ātmanepada or the Parasmaipada. When they have different meanings from those given to them in the above vārtikas, namely when they have the Dhātupāṭha meaning of गोपन् &c they are considered to have no indicatory letters attached to them, and then they belong to the Churādi class. Thus √Gup to speak is Churādi No. 281, √Tij ‘to sharpen’ No 110, √Mana ‘to honour’ No 299, √Badh ‘to bind’ No. 14. The Ātmanepada affixes are added to the roots ending in सन्, because in the case of these roots having the indicatory letter अ anudatta as final there is no scope for the Ātmanepada affixes. For the simple roots गुप् &c are never found conjugated as गोपते, and so the Anudatta indicatory अ in गुप् &c, does not mean, as it does every where else, that the simple roots √Gupa &c, should be conjugated in the Ātmanepada, but that the an added root √Gup is to be so conjugated.

The affix सन् here is not an Ārdhadhātuka affix, as it is in the regular Desideratives, because this सन् is not ordained to be added to roots but to special terms ‘gup’ ‘tij’ &c. It is only where सन् is added by force of the sūtra धातोः (III 1 7, S 2608) that it is Ārdhadhātuka. The significant use of the word dhātuh in III 1. 7, while its absence from the two immediately preceding sūtras III 1. 5 and 6 shows that the सन् of these two latter sūtras is not an Ārdhadhātuka affix. Therefore it does not take the augment इद् nor does it cause Guna.

As जुगुप्सते ‘he censures or despises’, तितिक्षते ‘he endures patiently’; चिकिस्सते ‘he deals’. But गोपायति ‘he protects’, तेजयति ‘he sharpens’, संकेतयति ‘he makes sign.’

When सन् is added, there is reduplication of the root, by VI 1. 9. Thus, गुप+सन् = जुगुप् + स (VII 4 62) = जुगुप् to which is added the third person singular termination अत्ते = जुगुप् सत्ते ॥

The सन् s to be added only then, when the sense of the desiderative verb is as below मीमासते 'he investigates', बीभत्सते 'he loathes', दीदासते 'he straightens', शीशासते 'he sharpens'. The verbs given in this and the preceding sūtra, are Desiderative in form, but not in meaning. The word 'optionally' in the next sūtra, may be read into this also, whereby the addition of सन् becomes optional. Thus मानयति, बाधयति, दानयति and निश्चानयति are also valid forms,

NOTE The ✓Gup 'to be agitated,' (Dīvādī No 123), and ✓Gupā 'to protect' (Bhūādī 422) are not to be taken for the purposes of this sūtra, because ✓Gup here is read along with ✓Tj, and therefore it refers to that ✓Gup of the Dhāupītha which is followed by ✓Tj and which is anudātta. In fact the anubandha अ in ✓Gupa ✓Tja, &c is specially added to these roots in order to make them take ātmanepada affixes. For the letter अ being anudātta, makes these ✓Gup &c ātmanepadi. Though ✓Gup &c are not full roots, but root elements, for the full root is gup+san, yet the ātmanepada ordained for the element applies to the root also, on the maxim अवयवे क्तं लिङ्गं समुदायस्य विशेषक भवति । (See Kārikā I 3 62). For if a mark (such as the anudatta अ in ✓Gupa) finds no scope in the part, it qualifies the whole, because scope must be given to it. Therefore though the simple root element ✓Gupa cannot be conjugated in the ātmanepada, the full root ✓Jugupsa is ātmanepadi by virtue of the indicatory anudatta anubandha अ of ✓Gup.

1019 ✓Gup, to hide. Pre जुगुप्सते । Per जुगुप्सावत्ते । I Fut जुगुप्सिता । II Fut जुगुप्सिष्यते । Imperative जुगुप्सताम् । Imper अजुगुप्सत । Potē जुगुप्सेत । Bene, जुगुप्सिष्ये । Aorist अजुगुप्सिष्ये ॥

1020 ✓Tj, to sharpen, whet but here 'to forgive' Pre, तितिक्षते । Per, तितिक्षावत्ते । I Fut तितिक्षिता । II Fut तितिक्षिष्यते । Imperative तितिक्षताम् । Imper, अतितिक्षत । Potē तितिक्षेत । Bene तितिक्षिष्ये । Aorist अतितिक्षिष्ये ॥

1021 ✓Mīna 'to worship' 'to honor,' but here 'to investigate.' Pre, मीमासते । Per मीमासावत्ते । I Fut मीमासिता ॥

1022 ✓Bībhṛa to bind, fasten but here 'to loathe,' Pre, बीभत्सते । Thus बध् + सन् + शप् + ते = बध् + सन् + शप् + ते = बिबध् + स + ते (VII 4 79 S 2317) = बीबध् + स + ते (III 1, 6 S 2394) = बीभध् + सते (VIII 2 37 S, 326) = बीभत् + सते (VIII 4 55 S 121).

रभ १०२३ राभस्ये । आरभते । आरभे । रब्धा । रप्स्यते ॥

1023 ✓Rava to long for, be eager 2 to embrace Pre, आरभते । Per आरभे । आरभिषे । आरभिवहे । I Fut आरब्धा । II Fut आरभ्यते । Imperative आरभताम् । Imper आरभत । Bene आरभसीष्ये । Aorist आरब्ध । Caus आरम्भयति । Aor आरम्भत् । Desi आरिष्यते । Inten आरारभ्यते । Yāh luk आरारम्भीति । आरारब्ध । d. आरारब्ध । Pl आरारभति । लीट् आरारम्भाणि । लङ्, आरारय । Nouns, आरम्भः । आरम्भणम् । रभ रभम् ॥

डुलभ १०२४ प्राप्ता । लभते ॥

1024. ✓Dulabhash to get, obtain, Pre, लभते ॥

स्वञ्ज १०२५ परिष्वङ्गे ।

1025 ✓ Shvañja to embrace

In conjugating this root, the following sūtra causes the elision of the nasal before the affix ञप् ॥

२३९६ । दशसञ्जस्वञ्जां शप् । ६ । ४ । २५ ॥

2396 The nasal of दश, सञ्ज and स्वञ्ज, is elided before the vikarana शप् of the roots of the Bhū class.

NOTE Thus दशति, सजति and परिष्वजते for the change of the स, of स्वञ्ज, to ञ see VIII, 3 65

२३९७ । रञ्जं श्व । ६ । ४ । २६ ॥

श्वोऽं शप् नलोपः । स्वजते । परिष्वजते । 'अन्विग्न्यदिर्मस्वञ्जीनां लिटः कित्, च वा' इति ध्याकरणान्तरम् । देभत् । 'सस्वजे' इति भाष्यादाहरणादेकदेशानुमत्या इहाप्याश्रीयते । 'सदे. परस्वलिटि' (२३६१) इति सूत्रे ' + स्वञ्जोऽपसंख्यानम् + ' । अतोऽप्यासात्परस्य णत्व न । परिष्वजे-परिष्वज्ज्जे । सस्वजिणे-सस्वज्जिणे । स्वङ्क्ता । स्वङ्क् यते । स्वजते । स्वङ्क्षीष्ट । प्रत्यङ्गङ्क्ता 'प्राकृतात्-' (२२७६) इति णत्वम् । परिनिविभ्यस्तु 'सिधादीना वा-' (२३५६) इति विकल्पः 'एतदर्थमेव 'उपसर्गात्सुनेति-' (२२७०) इत्येव सिद्धे स्तुस्वञ्जयोः 'परिनिवि-' (२२७७) इत्यत्र युनःपादानम् । पर्यङ्गङ्क्ता-पर्यस्वङ्क्ता ॥

2397. The nasal of रञ्ज is also elided before शप् ॥

NOTE — As रजति, रजतः, रजन्ति । The separation of this from the preceding is for the sake of the subsequent sūtras in which the anuvṛtti of rañj only runs and not of dañs &c

Thus स्वजते । परिष्वजते । In another grammar we find the following

Rule. The roots शन्य, ण्य, दम्भ and स्वञ्ज are optionally कित् when the affix of the Perfect follow,

[NOTE — See I 2 6. in Kāśikā, where however वा optionally' is omitted]

Thus देभत् । Moreover we find the example सस्वजे in the Mahābhāṣya. See VIII 3 118 S 2361 Therefore we adopt the above rule here also, though it is the opinion of a particular school only

The स is not changed to ञ after the reduplicate in the case of परिष्वज्जे owing to the following

Varitka — In the sūtra VIII 3 118 S 2361 (सदेः परस्वलिटि) we must enumerate स्वञ्ज also, i.e., the prohibition of that sūtra applies to the ✓स्वञ्ज also. Therefore there is no ञ change after the reduplicate.

Thus परिष्वज्जे where the लिट् is कित् and causes the elision of the nasal, or परिष्वज्ज्जे where the लिट् is not treated as कित् ॥

Similar 2nd Person Singular of the Perfect, in सस्वजिणे or सस्वजिजे ॥

1st. Future स्वङ्क्ता । 2nd Future स्वङ्क् यते ॥

Pot: स्वजते । Benedictive स्वङ्क्षीष्ट । Aorist शति + श्वङ्क्ता । Here स is changed to ञ by VIII 3 63 S 2276 read with VIII 3 65 S 2270 But this change is optional by the VIII, 3 73 and 71 S 2275 and 2359 when the upasargas are परि, नि and वि । For this purpose of विकल्प only, the roots स्तु and स्वञ्ज have been repeated in the sūtra VIII, 3, 70 S. 2275, though then स would have been changed

to च by VIII 3, 65 S 2270 after pari, m and v; also Thus we have —पर्यष्वङ्क्त
or पर्यष्वङ्क्त ॥

1025 ✓ Shvañja to embrace, clasp Pre स्वजते । Per सस्वजे or सस्वज जे ।
सस्वजिषे or सस्वज जिषे । सस्वजिषहे । I Fut स्वङ्क्ता । II Fut स्वङ्क्तव्यते । Imperative
स्वजताम् । Imper अवजत । Poten स्वजेत । Bene, स्वङ्क्तीष्ट । Aorist अस्वङ्क्त ।
Caus स्वजयति । Aor अवस्वज जत् । Desi सिस्वङ्क्ते । Inten स्वास्वज्यते । Yan luk
सास्वङ्क्ति or सास्वज जीति । d सास्वक्त । Pl सस्वजति । Imperative 2nd P, S सास्वकधि ।
Imp 3rd P S असास्वन् ॥

हृद् १०२६ पुरीषोत्सर्गः । हृदते । जहृदे । हृता । हृत्स्यते । हृदेत ।
हत्सीष्ट । अहत्त ॥

1026 ✓ Hada to void exc em'n', Pre हृदते । Per जहृदे । जहृदिषे । I Fut
हृता । II Fut हृत्स्यते । Imperative हृदताम् । Imper अहृदत । Poten हृदेत । Bene
हृत्सीष्ट । Aorist अहृत् । Caus हृदयते । Aor अजोहृदत् । Desi जिहृत्सते । Inten छाहृ-
दते । Yan luk छाहृदीति or जाहृति । Past, Part Pass हृत् । (VIII. 2 42 S 3016).

Here end the conjugations of the four roots beginning with हम् ॥

SUBSECTION.

अथ परस्मैपदिनः ॥

Now the Parasmaipadi roots

चिष्विदा १०२७ अव्यक्ते शब्दे ।

1027, ✓ ākshvidā to sound indistinctly Pre च वेदति । Per चिच्च वेदे ।
चिच्च वेदिष्य । चिच्च वेदिष्य । I Fut च वेदिता । II Fut च वेदिष्यति । Imperative च वेदतु-
Imper अवच वेदत् । Poten च वेदेत । Bene च विद्यात् । Aorist अववेदीत् । Caus च वेदयति ।
Aor अवचिच्च विदत् । Desi चिच्च विदिषति or चिच्च वेदिषति । Yan luk चेद् वेति । Past,
Part Pass चविष्यः or च वेदितम् । Ger चविदित्वा or च वेदित्वा ॥

स्कन्दिर् १०२८ गतिशेषणयोः । चस्कन्दिय-वस्कन्य । स्कन्ता ।
स्कन्त्स्यति । नलोपः । स्कन्दात् । इरित्वादङ्वा । अस्कदत्-अस्कान्तमीत् । अस्का-
न्ताम् । अस्कान्तुः ।

1028 ✓ Skandir 1 to go move 2 To become dry

The present स्कन्वति । Perfect 2nd P S चस्कन्दिय or वस्कन्य । 1st, P स्कन्ता ।
2nd P स्कन्त्स्यति । In the Benedictive the nasal is elided (III 4 104 S 2216 and
VI 4 24 S 415) as स्कन्दात् । In the aorist there is optionally अङ् because the
root has the indicatory दृ (III 1 57 S 2269)

Thus अस्कदत् or अस्कान्सीत् । d, अस्कान्ताम् । Pl अस्कान्तुः । When preceded by
the preposition चि, the स is optionally changed to ष by the following sūtra,

२३९८ । वेःस्कन्देरनिष्ठायाम् । ष । ३ । ७३ ॥

यत्वा वा स्यात् । क्त्येवेदम् । 'अनिष्ठायाम्' इति पर्युदासात् । विष्कन्ता-विस्कन्ता । निष्ठाया
तु विस्कन्त ॥

2398 The च is optionally substituted for the स, of स्कन्द, after
the preposition चि, but not in the participles in त and तवत् ॥

This rule is confined to क्त affixes only, because of the prohibition of the क्त निष्ठा । Thus विष्कन्ता of विस्कन्ते, विष्कन्तुम् of विस्कन्तुम्, विष्कन्तव्यम् or विस्कन्तव्यम् ॥

Why do we say 'but not in the Nishthā'? Observe विस्कन्ते ॥

The same is the case when the prefix is परि by the following sūtra

२३९९ । परिश्च । च । ३ । ७४ ॥

अस्मात्परस्य स्कन्देः सस्यो वा । योगविधीनात् 'अनिष्ठायाम्' इति न स चध्यते । परिष्कन्तति = परिस्कन्तति । परिस्कन्ते = परिष्कन्ते । पत्यपक्षेऽप्यस्यम् । न च पदद्वयाश्रयतया अस्मात्परस्यत्वस्यासिद्धत्वे । 'धातूपसर्गयोः कार्यमन्तरङ्गम्' इत्यभ्युपगमात् । पूर्वं धातुपसर्गेण युज्यते तत् साधनेने इति भाष्यम् । 'पूर्वं साधनेन -' इति मतान्तरे तु न सत्यम् ॥

2399 च is optionally substituted for the क्त of स्कन्द after the preposition परि every where

Thus परिष्कन्तति or परिस्कन्तति । परिष्कन्ता or परिस्कन्ता, परिष्कन्तुम् or परिस्कन्तुम्, परिष्कन्तव्यम् or परिस्कन्तव्यम् ॥

The word परि could well have been included in the last sūtra as विपरिभ्या स्कन्दे &c. The very fact that it has not been so included, indicates that the prohibition of अनिष्ठायाम् does not apply to it Thus परिष्कन्ते or परिस्कन्ते ॥

When च is changed to क्त, then न is also changed to क्त । It cannot be said that the क्त change depends upon two words, viz, the preposition and the word that follows it and therefore it is अहितङ्ग and consequently अ-ङ्ग or non effective in applying an अन्तरङ्ग rule by the change of न to क्त । For we have already said that an operation depending upon a verbal root and a preposition is an अन्तरङ्ग operation.

Moreover we find in the Bhashya, the following rule laid down —

The root is first joined with its preposition and then conjugated and affixes joined to it. But in the opinion of those who hold that the root is conjugated first and then the preposition added to it, there will be no क्त change, and we shall get the form परिष्कन्ते ॥

1028 ✓ Skandir 1, to go, move, 2, to become dry. Pre. स्कन्तति । Per. अस्कन्द । चस्कन्दिष or चस्कन्ध । चस्कन्दिष । I Fut स्कन्ता । II Fut स्कन्तस्यति । Imperative स्कन्दतु । Imper अस्कन्दत । Poten. स्कन्देत् । Bene स्कन्दोत् । Aorist अस्कन्दत् or अस्कन्सीत् । अस्कन्ताम् । अस्कन्तु । Caus स्कन्दयति । Aor अवस्कन्दत् । De. विस्कन्तति । Inten चनोस्कन्दते (VII 4 84 S 2642) Yab luk चनोस्कन्ति । D चनोस्कन्तः । Past Part Pass. स्कन्त । Ger स्कन्त्वा । Noun उत्कन्द. 'a kind of disease.'

धम १०२९ मैथुने । येभिः । ययब्ध । यब्ध । ययस्यति । अयाप्सीत् ॥

1029. ✓ Yabha, to cohabit, to have sexual intercourse with Maitreya reads this root as जभ । Dhanapāla and Śākatāyana read both जभ and यभे । Śākatāyana further reads जप and जभे । Pre यभति । Per ययाभ । येभतुः । येभिः or ययेब्ध । येभिः । I Fut यब्धे । II Fut ययस्यति । Imperative यभतु । Imper. ययभतु । Poten. यभेत् । Bene. ययात् । Aorist अयाप्सीत् । अयाब्धाम् । Caus याभयति । Aorist अवीयभत् । Desi. विययस्यति । Inten यायभ्यते । Yan luk यायब्धि । Ger ययिष्या । Adj ययम् ॥

णम १०३० प्रहृत्वे शब्दे च । नेमिथ—ननन्थ । नन्ता । अनसीत् । अनसिष्टाम् ॥

1030. ✓ nama 1 To bow to, salute, bend, 2 to sound. Pre. नमति । Per. नमाम् । नेमतुः । नेमिष or ननन्ध । I Fut, नन्ता । II Fut, नन्स्यति । Imperative नमतु

Imper अनमत् । Potē नमेत् । Bene नम्यात् । Aorist अनसीत् । अनसिष्टाम् । Caus. नाम-
यति, or नमयति । (See ✓ 812 &c) With the preposition it is always मित् as प्रणमयति ।
Aorist अननीनमत् । Desi निनयति । (VII 2 73, S 2377) Inten ननम्यते । Yan luk.
ननमोति or अननन्ति । D ननन्त् । Pl ननमति । 1st D ननन्त् । 1st Pl ननमः । Imper
अननन् । अननताम् । Ger नन्त्वा । Nouns — नम । नेमि । नमः । नप्ता ॥

गम्लृ १०३१ सुप् १०३२ गतौ ।

1031 ✓ Gam lṛ, 1032 ✓ Sripṛi 'to go' In the conjugation of the
✓ Gam, the following sūtra applies

२४०० । इषगमियमा ङ । ७ । ३ । ७७ ।

इषा ङ स्याच्छक्ति परे । गच्छति । जगाम । जग्मतु । जग्मु । जगमिथ—जगन्व । गन्ता ॥

2400 ङ is substituted for the final of इष, गम् and यम् before a
Present-character (चित्) ॥

NOTE.—As इच्छति, गच्छति, यच्छति । The इष with the indicatory उ is taken
here, (Tud 59), and not इष् of Divādi (19) class or of Kryādi class (53) There
we have इच्छति and इच्छाति respectively Those who do not read the sūtra as इषु
&c, but as इषगमि &c, read the anuvṛtti of the word अचि from VII 3 72 into
this sūtra, so that the चित् is qualified by the word अचि, i.e. a चित् affix which
is merely a vowel and has no consonant in it, (and not a चित् affix which begins
with a vowel) Therefore though ज्ञानच् is a चित् affix beginning with a vowel yet
as it contains a consonant, the ङ substitution does not take place, as इषाया (III
1 83) The reading of the text according to Patanjali and Kātyāyana is इषगमिय
मा ङ, and hence the necessity of the above explanation The reading इषु, though
convenient, is not āśha.

Thus Pre 3rd S गच्छति । Perfect, जगाम । जग्मतु । जग्मु । 2nd S, जगमिथ (or
जगन्व) । 1st Future गन्ता ॥

In forming the 2nd Future, the following sūtra applies.—

२४०१ । गमेरिट् परस्मै पदेषु । ७ । २ । ५८ ॥

गमे. परस्य सकारादेरिट् स्यात् । गमिष्यति । लृटिस्वादङ् । 'अनङि' इति पर्युदासाच्चेधधा-
लोपः । अगमत् । सपत्ति । ससर्प ॥

2401 An ādhadhatuka affix beginning with a ग, gets the इट्
augment, after गम् in the Parasmaipada

As गमिष्यति, अगमिष्यत्, जिगमिषति ॥

NOTE.—Why of गम् ? Observe चेष्यति । The repetition of इट् shows that
the rule is invariable Why 'in the Parasmaipada' ? Observe सगसीष्ट, सगसीष्ट,
संगस्यते, सजिगसते, सजिगसिष्यते, अधिजिगसते अधिजिगसिष्यते ॥

As the ✓ Gam has an indicatory lṛ, it forms its Aorist with यङ् । There is
not the elision of the penultimate by VI 4 98 S 2363, because of the special prohi-
bition contained in that very sūtra in the case of the affix यङ् । Thus Aorist is अगमत् ॥

The ✓ Srip is thus conjugated —Pre-ent सर्पति । Perfect ससर्प । In form-
ing the 1st Future, the following sūtra applies —

२४०२ । अनुदात्तस्य चटु पधस्यान्यतरस्याम् । ६ । १ । ५९ ॥

उपदेशेऽनुदात्ता य ऋदुपधस्तस्याम्वा स्यात्कलादासक्ति परे । सप्ता-सर्पा । सपस्यति—
सपस्यति । असपत् ॥

2402 The augment अम् comes optionally after the ञ of those roots which are exhibited in the Dhātupāṭha as anudātta, when such roots end in a consonant having a ञ as penultimate, and are followed by an affix beginning with a mute or sibilant and not having an indicatory क् ॥

NOTE —The word उपदेश is understood here, so also कल्पमिति । Thus वृत्ता or तर्पिता ० तर्ता, दृष्टा, दर्पिता ० दर्ता । The roots वृष् 'to satisfy,' and दृष् 'to be happy to release,' belong to Divādi class, sub class Radhādi, and they take the augment इद् optionally (VII, 2 45), so we have the three forms given above for these roots are also anudatta in their first enunciation

Why do we say "which are anudātta in the Upadeśa or the system of grammatical instruction" ? Observe वर्ता, वर्तुम्, वर्तव्यम्, from वृष् उद्यमने which is exhibited as उदात्त, and because it has an indicatory क् it takes इद् optionally Why do we say 'having a penultimate ञ letter' ? Observe भेता, जेता । Why do we say 'before an affix beginning with a mute or a sibilant' ? Observe तर्पयाम्, दर्पयाम् । Why do we say 'not having an indicatory क्' ? Observe वृष्, दृष्टः । Before affixes not beginning with a क् consonant this augment will not be inserted, as तर्पयाम् । दर्पयाम् ॥

Thus 1st Future वृत्ता or वर्ता । 2nd Future वृष्यति or वर्ष्यति । Aorist. वृत्तप ।

1031 ✓ Gamli to go Pre. गच्छति । Per जगाम । जगमुः । जगन्त्य or जगमिथ । जगिष्व । जगिम । I Fut गन्ता । II Fut गन्मिष्यति । Imperative गच्छतुः । Imper जगच्छत । Poten गच्छेत् Bene गम्यात् । Aorist जगमत् । Pas गम्यते । Caus, गमयति । Aorist, जजीगमत् । Inten जगम्यते । Yan luk जगमीति । or जगन्ति । D जगृतः । Pl जगृमति । 1st S जगृन्मि D जगृन्व । Nouns —जन्तवः । पञ्चगः । जगत् गौ । गङ्गा ॥

1032 ✓ Sripri to go Pre सर्पति । Per सरपे । सरपतुः । सर्पिथ । सरपिष । I Fut सर्पा, सर्पा । II Fut सरप्यति, सरप्स्यति । Imper सर्पतु । Imper, असर्पतु । Pote, सर्पेत् । Bene सरप्यात् । Aor सरपत् । असपताम् । Caus सर्पयति । Aorist असरपत् । or असरप्यत् । Deside सरिष्यति । Inten सरिष्यते । Yan luk सरिष्यति । or सरिष्यति । or सरिष्यति । Aorist सरिष्यत् । Adj य । सप्य । Nouns —सर्पः । सर्पिः । सरिष्य ।

यम १०३३ उपरमे । यच्छति । येमिथ—ययन्त्य । यन्ता । अयसीत् अयमिष्टाम् ।

1033 ✓ Yama to check, curb, restrain According to Maitreya, the root has an indicatory उ । Pre, यच्छति । (VII 3 77 S 2400) Per, ययाम । येमतुः । येमु । येमिथ or ययन्त्य । I Fut यन्ता । II Fut यस्यति । Imperative यच्छतु । Imper, अयच्छतु । Poten यच्छेत् Bene यम्यात् । Aorist अयसीत् । अयसिष्टाम् । Caus, यमयति । Aorist, अयीयम् । Desi यियमति । Inten, ययस्यते । Yan luk ययन्ति । ययन्तः । Adj याम्यम् । Nouns यमुना । यम् । संयत् । ययम् ॥

तप १०३४ संतापे । तप्ता । अताप्स्येत् ॥

1034 ✓ Tapa to suffer pain

As 1st Future तप्ता । Aorist अताप्स्येत् ॥

The स of the preposition निस् is changed to त् when followed by this root by the following sūtra :—

२४०३ । निस्स्तपतावनासेवने । ८ । ३ । १०२ ॥

षः स्यात् । आसेवन येन पुन्य ततोऽन्यस्मिन्विषये । निष्ठपति ॥

2403 ष is substituted for the स of निस् before the verb तप, when the meaning is not that of 'repeatedly making red hot'

The word आसेवन means doing a thing repeatedly and here it means making it red hot repeatedly. Thus निष्ठपति सुवर्णम् = सकृत् अग्निम् स्पर्शयति, i. e., he puts the gold into fire only once.

Why do we say when not meaning repeatedly. Observe निष्ठपति सुवर्णं सुवर्णं कार. = पुनः पुनरग्निं स्पर्शयति ॥

NOTE —In the sentences निष्ठपत रक्ष, निष्ठप्रा अरातय the change has taken place either as a Vaidic irregularity or because the sense of repeatedness is not implied here

1034 ✓ Tapa, to suffer pain, to mortify the body Pre तपति । Per तप्ताय । तेषिथ or तत्तप्य । I Fut तप्ता । Imperative तपतु । Imper अतपत । Poten तपेत । Bene तप्यात् । Aorist अतापसीत् । अताप्ताम् । Pas तप्यते । Caus तापयति । Aorist अतीतपत् । Desr तितप्सति । Inten तातप्यते । Yan luk तातप्ति । Adj तप्यम् । Nouns —सताप । तापसः । तपः । तपस्या । तपस्वी ॥

त्यज १०३५ हानौ । तत्यजिथ—तत्यक्थ । त्यक्ता । अत्याक्षीन् ॥

1035 ✓ Tyaj to abandon Pre त्यजति । Per तत्याज । तत्यजतु । तत्यजिथ or तत्यक्थ । तत्यजिथ । I Fut त्यक्ता । II Fut. त्यक्ष्यति । Imperative त्यजतु । Imper अत्यजत् । Poten त्यजेत् । Bene त्यज्यात् । Aorist अत्याक्षीत् । अत्याक्ताम् । Caus त्याजयति । Aorist अतित्यजत् । Desr तित्यजिषति । Inten तात्यज्यते । Yan luk तात्यक्ति । Nouns :—त्यग्निन् । त्यागः । त्यक् ॥

षञ्ज १०३६ सङ्गे । 'दशसञ्जस्वञ्जा शपि' (२३६६) इति न लोपः । सजति । सङ्कता ।

1036. ✓ Shanj, to stick or adhere to, cling to, The nasal is elided by VI 4, 25 S 2396 Pre सजति । (With the preposition अस्मि, we have अभिसजति) । Per ससञ्ज । ससञ्जतु । ससङ्क्ष्य or ससञ्जिथ । ससञ्ज जिथ । I Fut सङ्क्ता । II Fut सङ्क्ष्यति । Imperative सजतु । Imper असजत् । Poten सजेत् । Bene सज्यात् । Aorist असङ्क्षीत् । असङ्क्ताम् । Desr सिसङ्क्षति । Nouns निषङ्ग, सग. । प्रसङ्ग । सङ्क्षि ॥

दृशिर १०३७ प्रेक्षणे । पश्यति ॥

1037 ✓ Dṛṣir 'to see' The root is replaced by पश्य by VII 3 78 S 2360. Thus Present is पश्यति ॥

In the conjugation of the Perfect (2nd Person Singular) the following two sutras apply —

२४०४ । विभाषा सजिदृशोः । ० । २ । ६५ ॥

आभ्या यल ह्रस्वा ॥

2404 यल the Personal ending of the Perfect, optionally gets the augment ह्रस्व after सज् and दृश् ॥

NOTE —As ससष्ट or ससजिथ, ददृष्ट or ददृशिथ । See VI 1, 58 below for the अस augment

२४०५ । सृजिदृशोर्भल्यमकिति । ६ । १ । ५८ ॥

अनयोरमागमः स्यात्कलाद विकृति । दद्रुष्ट-ददर्शय । द्रष्टा । द्रक्ष्यति । दृश्यात् । इतिषोदक वा ॥

2405 The augment अम् (अ) comes after the ऋ of सृज् 'to create,' and दृश् 'to see,' when an affix beginning with a कल् letter (the Mute and the Sibilant) follows provided that it has no indicative क् ॥

Thus where there is दृद् augment we have ददर्शय, but when there is no दृद् augment, we have the अम् and thus get दद्रुष्ट ॥

1st. Fut द्रष्टा, 2nd Fut द्रक्ष्यति । Ben दृश्यात् । As the root has an indicative क् the aorist is formed optionally by अक् (III 1 57 S 2269) When there is अक्, the following sūtra applies —

NOTE:—Thus सृज् + सृन् = सृ + अ + ज् + तृ = सृष्टु । Nom sing सृष्टा, so also सृष्टुम्, द्रष्टव्यम्, द्रष्टा, द्रष्टुम्, द्रष्टव्यम् । This अम् augment prevents the guna substitute ordained by VII 3 86 But in अस्माचीत् and अद्राचीत् the Vriddhi takes place in the Aorist, after the augment अम् had taken effect.

Why do we say when beginning with a Mute or a Sibilant? Observe सृज्-नम्, दर्शनम् with यु । Why do we say not having an indicative क्? Observe सृष्टः, दृष्टः, before the affix क् । The forms of roots being exhibited in the sūtra, the rule applies when affixes relating to verbs come after these, and not when other affixes relating to nouns follow Thus रज्जुसङ्ग्रह्याम्, देवदृग्भ्याम् । Here the words are used as nouns rather than verbs For the maxim आतोः स्वङ्गपञ्चये तत्प्रत्यये कार्यं applies here

२४०६ । अदृशोऽङि गुणः । ७ । ४ । १६ ॥

अदृशान्तानां दृशेच्च गुणः स्यादङि । अदर्शत् । अदभावे ॥

2406 Guna is substituted for the vowel of the root, before the affix अङ्, in the roots ending in ऋ or ॠ, as well as in अ ॥

Thus अदर्शत् । But when अङ् is not added the following sūtra applies —

NOTE —As अकलाङ् गुणकोऽङ्कारत्, अहतेभ्योऽङ्कार नम्, असरत्, आरत्, अदर्शत्, अदर्शताम्, अदर्शनम् । The affix अङ् means the Aorist character अङ्, of which the above examples are given It also is the krit affix (III 3, 104) of which we have कृ—कार ॥

The word अङ्कारत् is अङ् Aorist formed from कृ by III. 1. 59. The word असरत् is स (III 1 56) अदर्शत् by VI 1 57

२४०७ न दृशः । ३ । १ । ४७ ॥

दृशश्चले. क्से न । अद्राचीत् ॥

2407 कस is not the substitute of क्त्वि after the verb दृश् 'to see.' Thus अद्राचीत् ॥

NOTE —This is an exception to the sūtra III 1. 45 enjoining क्त्वि । The root दृश् will form its Aorists by III. 1 57 and will take अङ् and सिच्, as अदर्शत् or अद्राचीत् 'he saw.'

1037. ✓ Dṛśīr to see The root is ātmanepadi, with the preposition सम् । As सम्प्रत्यये । Pre पश्यति । Per ददर्श । ददृशत् । ददर्शय or दद्रुष्ट । ददृशिव । I Fut द्रष्टा । II Fut द्रक्ष्यति । (VIII 2 41 S. 295) Imperative पश्यतु । Poten. पश्येत् । Bene. दृश्यात् । Aorist अदर्शत् or अद्राचीत् । Pass दृश्यते । Aorist अदर्शि । Caus. दर्शयति । Aorist. अदीदृशत् or अददर्शत् । Desl. दिदृक्षते । (1. 3. 57 S, 2731). Inten. दरोदृश्यते । Yan luk

ददृष्टि । ददृष्ट । Imperative ददृष्ट । 1st. S ददृष्टानि Imperfect अददृष्ट । Nouns दृश्यम् । दृश्यम् । पशुः । दृष्टि । दृश्यरी ॥

दंश १०३८ दशने । दशन दष्टाव्यापारः । एषोदरादित्वादननासिकलेपः । अत एव निपातनादित्येके । तस्याप्यत्रैव तात्पर्यम् । अर्थनिर्देशस्याधुनिकत्वात् । 'दशसञ्ज-' (२३९६) इति न लोपः । दशति । ददशिय-ददष्ट । दष्टा । दक्षयति । दश्यात् । अदाक्षीत् ।

1038, ✓ Dausā to bite The word *daśana* 'actions of the teeth' i. e. biting The word दशन is derived from this root. The nasal is elided by VI 3 109 S 1034 Others say, the nasal is elided as a *nipātana* or anomaly, because the word दशन is so exhibited here They also refer to this because the particularising of the meaning is modern In other words, they also mean that दशन has lost its nasal because such is the usage of the masters of language, for Prishodarādi only validates the usage of the *shishtas* But in the Dhātupātha sūtra दश दशने the meaning दशन given to दश is not the work of any ancient author for all Dhātupātha meanings are recent additions to the bare list of roots prepared by Pāṇini so any form occurring in these meanings cannot *ipso facto* be a standard Therefore those who say that दशन is valid by *nipātana* here must be presumed to mean that standard writers have used the word *dasana*, which has been repeated here by the person or persons who have added these meaning to the roots There they also indirectly mean that the form is valid under the Prishodarādi class

Thus दश + णप् + ति = दश + अ + ति (the nasal is elided by VI 4 25 S. 2396) = दशति । The 2nd Per Singular of the perfect is ददशिय or ददष्ट । First Future दष्टा । Second Future दक्षयति । Benedictive दक्ष्यात् । Aorist अदाक्षीत् ॥

1038, ✓ Dausā to bite, sting Pre दशति । Per ददश । ददशतु । ददशिय or ददष्ट । ददशिय । I Fut दष्टा । II Fut दक्षयति । Imperative दशतु । Imper अदशतु । Potē दशेत् । Bene. दक्ष्यात् । Aorist अदाक्षीत् । अदाष्टाम् । Caus दक्षयति । Aorist अद । दक्षत । Desi. दिदक्षति । Inten ददक्षते । (III 1 24, S. 2635, VII, 4 86, S 2638) Yan luk दन्दशति or दन्दष्टि । Nouns दक्षा । दक्षी । ददशूके ॥

कृष १०३९ विलेखने । विलेखनमाकर्षणम् । कृष्टा-कृष्टा । कक्षयति-कर्षयति । * स्पृशमृशक्षयतृपट्टपा स्तेः सिक्त्वा वाच्यः * । अक्राक्षीत् । अक्राष्टाम् । अक्राक्षीत् । अक्राष्टम् । अक्राक्षुः । पक्षे कसः । अक्षत् । अक्षत्ताम् । अक्षत्तु ।

1039 ✓ Kṛish to plough, till The word *vilekhana* means tilling The First Future is कृष्टा or कर्षा । Second Future is कक्षयति or कक्षयति । The Aorist sign सिक् is optional under the following

Vārtika The सिक् of the Aorist is optional after the roots ✓ Spriś, ✓ Mīś, ✓ Kṛish, ✓ Tṛip, and ✓ Drip Thus अक्राक्षीत्, or अक्राक्षीत् । D अक्राष्टा or अक्राष्टाम् । When सिक् is not added we have कक्ष, as अक्षत्, &c Pre कषति । Per अकर्षे । अक्षतु । अकर्षिय । अकर्षिय । I Fut कृष्टा, कर्षा । (VI 1 59 S 2402). II Fut कक्षयति, कर्षयति । Imperative कर्षतु । Imper. अकर्षत् । Potē कर्षेत् । Bene कक्ष्यात् । Aorist अक्राक्षीत्, or अक्राक्षीत् । Dual अक्षत्ताम् or अक्राष्टाम् or अक्राष्टाम् । Plural अक्राक्षुः or अक्षत्तु । Con अक्षयत् । Caus कर्षयति । Aorist अक्षीकषत् or अक्षकर्षत् । Desi. चिकक्षति । Inten चिकक्षते । Yan luk चरिकर्षि । चरिकर्षि or चरिकर्षीति । D चरीकष्टः or चरिकर्षः । Imperative चरीकष्टि । Imperfect अचरीकर्षत्, or अचरीकष्ट । Noun —कष. ॥

दह १०४० भस्मीकरणे । देहिय-ददग्ध । दग्धा । दह्यति- । अधाक्षोत् ।
अदाग्धम् । अधाक्षुः ॥

1040 ✓ Daha to burn Pre दहति । Per ददाह । देहेतु । देहिय or ददग्ध (VIII 2 32 S 325, VIII 2 40 S 2280, VIII 4 53 S 52) I Fut दग्धा । II Fut दह्यति (VIII 2 32 S 325, VIII, 2 37 S 326, VIII 4 55 S 121) Imperative दहतु । Imper अधहत् । Potē दहेत् । Bene दह्यात् । Aorist अधाक्षोत् । अदाग्धम् । अधाक्षुः । Caus दाहयति । Aorist अदीदहत् । Inten द दहते । Yan luk द दग्ध । Nouns — परिदाही । निदाघः । अवदाघः । परिदाघः । दहनः ॥

मिह १०४१ सेचने । मिमेह । मिमेहिय । मेढा । मेह्यति । अमिहत् ॥

1041 ✓ Miha to wet, moisten, sprinkle Pre मेहति । Per मिमेह । मिमेहिय । मिमेहिय । I Fut मेढा । II Fut मेह्यति । Imper मेहतु । Imper अमेहतु । Potē मेहेत् । Bene मिह्यात् । Aorist अमिहत् । Caus मेहयति । Aorist अमीमिहत् । Desi मिमिहति । Inten मेमिहते । yan luk मेमेढि । मेमीढः । Perfect Partī, मीद्वान् । मेढम् । मेह्य । मिहिरः । प्रमेहः ।

Here end the Skandādī roots.

कित १०४२ निवासे रोगापनयने च । चिकित्सति । संशये प्रायेण विपूर्वः । 'विचिकित्सा तु संशयः' इत्यमरः । अस्यानुदात्तेत्यमाश्रित्य 'चिकित्सते' इत्यादि कश्चिदुदात्तहार । निवासे तु केतयति ॥

1042 ✓ Kita to live' 2 to heal, cure, when meaning to doubt, it is generally preceded by वि । Thus विचिकित्सा means doubt see Amarakosha I. 5 3 It is Parasmaipadī but some take it to be anudātteta and so conjugate it in the ātmanepadī As चिकित्सते । when meaning to dwell, it is conjugated as केतयति । This root is *always* सन् ending in the sense of 'to heal' 'to doubt' See III 1 5. S 2396 This सन् not being an Ardhadhātuka affix, does not take इद् augment or cause Guna Pre चिकित्सति । "He cures" or केतयति । "He dwells" II Fut चिकित्सयति ।

Desi चिकित्सयति । As a general rule सन् is not added to a root which has already taken सन् । But that rule applies to the Desiderative सन् and not to the Svāittha सन् ॥

दान १०४३ खण्डने ।

शान १०४४ तेजने । इतो बहत्यन्ताः स्वरितेः । दीदासति-दीदासते शोशासति-शीशासते । अर्थविशेषे सन् । अन्यत्र दानयति । शानयति ॥

1043 ✓ Dana (to straighten) to cut, divide 1044 ✓ Śāna to sharpen. From this upto ✓ Vaha the roots are svariteta These roots are also *always* सन् ending (See III 1 6 S 2394) When not meaning 'to straighten' and 'to whet' respectively, we have दानयति । शानयति in the Churādī. Pre दीदासति A. दीदासते । Caus दानयति ॥

1044. ✓ Śan to sharpen, whet Pre शोशासति । A शीशानते । Caus, शानयति ॥

दुपचष् १०४५ पाके । पचति-पचते । पचिथ-पचथ । पचे । पक्ता । पचीष्ट ।

1045 ✓ Dupachash to cook, boil Pre पचति । A पचते । Per पपाच । पचतु । पचक्थ or पचिथ । A पचे । I Fut, पक्ता । A पक्ता । II Fut, पचयति । A पचयते ।

Imperative पचतु । A पचताम् । Imper अपचत् । A अपचत । Pote पचेत् । A पचेत् । Bene पच्यात् । A पच्येत् । Aorist. अपाचोत् । A. अपचत् । अपचताम् । Desi पिपचति or पिपचते । Inten पापच्यते । Yan luk पापक्ति । D पापक्त । Past Part Pass पक्व । (VIII 2 52 S 3031) Aot पक्वान् । Nouns पचः । अणच । पाकिमम् । पाक । पचनम् ।

षच १०४६ समवाये । सचति । सचते ॥

1046 ✓ Shaoha to be associated with Pre सचति । A सचते । Per सहाच । सेवतुः । सेचिष । सेचिष । I Fut सचिता । II Fut सचिष्यति । Imper असचत । Bene सच्यात् । Aorist असचोत् or असाचोत् । (VII 2, 7 S, 2 84) Caus साचयति । Aorist असोचत । Desi सिचिषति । (VIII, 3. 61 S 2627) Inten सासच्यते । Yan luk सासक्ति ॥

भज १०४७ सेवायाम् । बभाज । भेजतुः । भेजु । भोजय-बभक्ष्य ।

भक्ता । भक्ष्यति । भक्ष्यते । अभ्राजोत् । अभक्त ॥

1047 ✓ Bhaja to seive Pre भजति । A भजते । Per बभाज । A भेजे । भेजतुः । भेजिष or बभक्ष्य । भेजिष । I Fut भक्ता । A भक्तासे । II Fut भक्ष्यति । A भक्ष्यते । Imperative भजतु । A भजताम् । Imper अभजत् । A अभजत । Poten, भजेत् । A भजेत् । Bene भक्ष्यात् । A भक्ष्येत् । Aorist अभ्राजोत् । A अभक्त । अभक्षताम् । Caus भाजयति । Aorist अभिभजत । Desi बिभक्षति । A बिभक्षते । Inten बाभक्ष्यते । Yan luk बाभक्ति । 1d; भजनाद्या । बिभक्ष्य । Nouns —भाज । भागी । भिगी । साभाग्यम् । भक्ता । भक्ति ॥

रञ्ज १०४८ रागे । रजति-रजते । अराङ्गोत्-अरङ्क्त ॥

1048 ✓ Ranj to be dyed or colored Pre रजति । A रजते । The nasal is elided by VI, 4 26 S 2397 Per ररञ्ज । ररञ्जतु । ररञ्ज्य or ररञ्जिष । A ररञ्जिषे । I Fut रङ्कता । A रङ्कतासे । II Fut रङ्क्ष्यति । A रङ्क्ष्यते । Imperative रजतु । A रजताम् । Imper अरजत् । A अरजत । Poten रजेत् । A रजेत् । Bene रक्ष्यात् । A रक्ष्येत् । Aorist अररङ्गोत् । Dual अराङ्कताम् । A D अरङ्कताम् । Pl अराङ्क्तु । A अरङ्क्त । Desi रिरङ्क्षति । A रिरङ्क्षते । Inten अरङ्क्ष्यते । Yan luk रारङ्क्त । D रारङ्क्त । Nouns —रञ्ज । रजन । रजनी । रागी । रागः । रगः । रजः । सरजसम् । रजतम् । राजतम् ॥

शप १०४९ आक्रोशे । आक्रोशो विरुद्धानुधानम् । शशाप-शोपे । अशाप्सीत्-अशप् ॥

1049 ✓ Śapa to curse Pre शपति । A शपते । Per अशाप । शोपतुः । शशप्य or शोपिष । A शोपे । I Fut शप्ता । A शप्तासे । II Fut शपस्यति । Imperative शपतु । A शपताम् । Imper अशपत् । A अशपत । Poten शपेत् । A शपेत् । Bene शप्यात् । A शप्स्येत् । Aorist अशप्सीत् । अशप्ताम् । A अशप् । A अशपताम् । Caus. शापयति । Aor अशी-शपत् । Desi शिशप्सति । Inten शाशप्यते । Yan luk शाशप्ति । Nouns शपय । शवलः । शब्दः ॥

त्विष १०५० दीप्तौ । त्वरति-त्वेषते । तित्विषे । त्वेष्यति । त्विषोष्ट ।

अत्विक्षत । अत्विक्षाताम् ॥

1050 ✓ Tvish to shine, glitter, blaze Pre त्वेषति । A त्वेषते । Per तित्वेष । तित्विषतुः । तित्विषिष । तित्विषिष । A तित्विषे । I Fut त्वेषता । A त्वेषतासे । II Fut त्वेष्यति । A त्वेष्यते । Imperative त्वेषतु । A त्वेषताम् । Imper अत्वेषत् । A. अत्वेषत । Poten त्वेषेत् । A त्वेषेत् । Bene त्विष्यात् । A त्विष्येत् । Aorist अत्विक्षत । अत्विक्षाताम् । A अत्विक्षत । A. Dual अत्विक्षाताम् । A Pl अत्विषन्त । Caus त्वेषयति । Aorist अत्विष्यत् । Desi तित्विषति । A. तित्विषते । Inten तेत्विष्यते । Yan luk तेत्विषेत् । Dual तेत्विष्येत् । Nouns त्वेषता । त्वेष्यम् ॥

यज १०५१ देवपूजासंगतिकरणदानेषु । यजति-यजते ॥

1051 ✓ Yaja 1. to worship with sacrifices, 2 to consecrate, 3 to bestow. Thus the Present is यजति or यजते । In forming the Perfect the following sūtra applies —

२४०८ । लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् । इ । १ । १७ ॥

वचयादीना यद्यादीना चाभ्यासस्य सम्प्रसारण स्यात्किंति । इयाज ॥

2408 There takes place vocalisation of the semivowel of the reduplicate (abhyāsa) of both vachyādi (VI 1 15) and grahādi (VI 1 16) words, when the affixes of लिट् follow

Thus इयाज । In forming the Dual and Plural, the following sūtra applies.

NOTE — Thus वच—उवाच, उवचिथ, स्वप्—सुप्वाप, सुप्चपिथ, यज—इयाज, इयजिथ, हुवप्—उवाप, उवपिथ । As regards प्रधादि verbs, यद्—जग्राथ, जगृहिथ (there is no speciality in the case of this verb, as these forms would have been evolved without even this rule) ज्या—जिज्यौ, जिज्यिथ, वयि—उवाय, and उवयिथ, व्यथ—विख्याथ, विव्यधिथ, वथ—उवाथ, उवथिथ, व्यस—विख्याथ, विव्यधिथ, वसव—वस्रवच and वस्रविचथ ॥

This vocalisation of the reduplicate is taught with regard to those affixes which are not कित् । With regard to कित् affixes, the Rule VI 1 15 will apply.

२४०९ । वचिस्वपियजादीनां किति । इ । १ । १५ ॥

वचिस्वप्योर्यजादीना च सम्प्रसारण स्यात्किति । पुन प्रसङ्गविज्ञानादतिवृत्तम् । ईजतु । ईजु । इयजिथ—इयष्ट । ईजे । यष्टा । यज्यति । इज्यात् । यज्हीह । अयादीत । अयष्ट ॥

2409 The semivowels of the roots वच्, स्वप्, and यजादि verbs are vocalised when followed by an affix having an indicative क ॥

Thus यज् + अतुस् (which is कित् by I 2 5) = इज् + अतुस् = इज इज् + अतुस् = ईजतुः । The reduplication takes place after vocalisation

And as the rule of vocalisation is subsequent to that of reduplication in order, therefore by the maxim of परस्मै 1 4 2, vocalisation will take place first and then reduplication, according to the maxim पुन प्रसङ्ग विज्ञानात्सिद्धम् "occasionally the formation of a particular form is accounted for by the fact that a preceding rule is allowed to apply again, after it had previously been superseded by a subsequent rule"

NOTE — The anuvritti of व्यङ्ग does not run into this sūtra. The root वच् includes the वच् परिभाषने of the Adādi class (II 54) and the वच् substitute of हू (II 4 53) स्वप्, is the root जिज्यप् श्रये of the Adādi class (II 59) The यजादि verbs are the last nine roots of the Bhvādi class viz यज्, वय्, वद्, वस्, वेज्, व्येज्, हुज्, वद् and विव् ॥ The semivowels of these eleven verbs are changed into the corresponding vowels, when an affix having an indicative क is added to them Thus with the Past Participle affixes क्त and क्तवतु we have the following forms — 1 वच्—उक्तः, उक्तवान्, (VIII 2 30,) 2 स्वप् = सुप्, सुप्तवान् 3 यज्—इष्टः, इष्टवान्, (VIII 2 36) 4 वय्—उप्, उप्तवान् 5 वद्—ऊठ, ऊठवान् (VIII 2 31, 40, VIII 3 13 and VI 3 III) 6 वस्—ऊषित ऊषितवान्, (VII 2 56 VIII 3 60) 7 वेज्—उतः, उतवान्, 8 व्येज्—सवीतः, सवीतवान्, 9 हुज्—हूतः, हूतवान्, 10 वद्—उदितः, उदितवान्, 11 वुवोश्चिथ—यूनः, यूनवान् ॥

1051 ✓ Yajñ 1. to worship with sacrifices 2 to consecrate dedicate 3 to bestow Pre यजति । A यजते । Per इयाज । ईजतु । इयजिथ or इयष्ट । ईजिथ । I Fut. यष्टा । II Fut यज्यति । A यज्यते । Imper यजतु । A यजताम् । Imper अयजत । A अयजत । Poten यजेत । A यजेत । Bene इज्यात । A यजोष्ट । Aor अयाजीत । अयाष्टाम् । अयष्ट । A अयज्ञाताम् । Pas इज्यते । Caus याजयति । Aorist अयीयजत । Des। यियजति । A यियजते । Inten यायज्यत । yanluk यायष्टि । Nouns यागः । यायजूक । इज्या । यज्ञ । यजुः । यद् । पदा । यावति । यका । ऋतिक् । इष्टि ॥

दुधप् १०५२ बीजसंताने । बीजसंतानं त्वेने विकिरणं गर्भाधानं च । अयं छेदनेऽपि । केशान्वपति । उवाप-ऊपे । वप्ता । उप्प्यात् । वप्सीष्ट । प्रणयवाप्-सीत्-अवप् ॥

1052 ✓ Tu vap 1 to sow, 2 to beget, produce The word vja—santāna literally means scattering the seeds—whether the seeds of grain &c in a field or in the womb This root also means to cut as केशान् वपति he cuts the hair, Pre. वपति । The preposition नि is changed to णि by VIII 4 17 S 2285, As णिवपति । Per उवाप । A ऊपे । उवपथ or उवपिथ । उवपिथ । I Fut वप्ता । Imper वपतु । Bene. उप्प्यात् । A वप्सीष्ट । Nouns वापो । वापि । वप्र

वह् १०५३ प्रापणे । उवाह । उवा य । 'सहिवहोरोदवर्णस्य (२३५७) उवोढ-ऊहे । वोढा । वल्-यति । अवाचीत् । अवोढाम् । अवाङ् । अवोढ । अवज्ञा-ताम् । अवज्ञत । अवोढा । अवोढवम् ॥

1053 ✓ Vaha to carry, to convey Pre, वहति । A वहते । Per उवाह । ऊहतुः । उवाहथ । उवोढ । ऊहिथ । A ऊहे । ऊहिथे । I Fut वोढा । II Fut वल्-यति । A वल्-यते । Imperative वहतु । A वहताम् । with व we have प्रवहति । Imper अवहतु । A अवहत । Poten वहेत । A वहेत । Bene उवाह । A वल्-यति । Aorist अवाचीत् । D अवोढाम् । Pl अवाङ् । A अवोढ । D अवज्ञाताम् । A Pl अवज्ञत । A 2 S अवोढा । A Pl अवोढवम् । A 1 S अवहि । Cond अवह्यत् । Pas उवहते । Caus वाहयति । Aorist अवोवहत् । Des। विवहते । Inten वावहते । Yan luk वावोढ । वावहति । Nouns '—ऊढ । ऊढि Marriage. अपोढ । प्रोढ । वव' वधू । अनुवोही ॥

वस १०५४ निवासे । परस्मैपदी । वसति । उवास ॥

1054 ✓ Vasa to dwell.

This root is Parasmaipadi The present is वसति । The Perfect 3rd S is उवास । In the dual the स is changed to व by the following sūtra

२४१० । शासिषसिधमीना च । व । इ । ई० ॥

इणकुभ्या परस्मैवा सस्य वः स्यात् । ऊवतुः । ऊवुः । उवसिथ-उवस्य । वस्ता । 'सःस्वार्ध-धातुके' (२३४२) वत्-यति । उप्प्यात् । अवासीत् । अवाताम् ॥

2410 The व is substituted for the स, of शास, वस, and वव, when it is preceded by an इण, vowel or a guttural

NOTE —Thus अन्वशिषत्, अन्वशिषताम्, अन्वशिषन्, the Aorist of शास, the स्ति is replaced by अद् (III. 1 56), and the आ changed to इ by VI 4 34 So also शिष्ट, शिष्टवान् ॥ From वस् उवितः, उवितवान्, उवित्वा । The Samprasāraṇa takes place by VI 1. 15 as it belongs to Yajādi class From वस् w have ववतुः, ववुः in the Perfect. वव, is the substitute of अद् (II, 4, 30), the penultimate अ is elided by

VI 4 98 So also अक्षन् in अक्षन्मोमदन्त पितर (Rig I 82 2) This is the Aorist form of अक्ष् the घृस is substituted for अक्ष (II 4 37), the Aorist sign is elided by II 4 80.

Thus ऊषत् । Pl ऊषुः । 2nd S उषसिथ or उषस्य । The First Future is वस्ता । The second Future is thus formed वस् + स्यति । Here the स् of ✓वन् is changed to त् by VII 4 49 S 2342 We have therefore, वत्स्यति । The Benedictive is उष्यात् । The aorist is अवात्सीत् । अवात्ताम् ॥

1054 ✓Vasa to live, to dwell Pre वसति । Per उवास । ऊषत् । उषसिथ or उषस्य । ऊषिव । I Fut वस्ता । II Fut वत्स्यति । Imperative वसतु । Imper अवासत । Bene उष्यात् । Aorist अवात्सीत् । अवात्ताम् । अवात्सु । Caus वासयति । Aorist अवोवसत् । Des! विवत्सति । Inten वावस्ति । Yan luk वावस्ति । Imperfect अवावत् । Past Part Pass उषित । Aot उषितवान् । Ger उषित्वा । Nouns वास्तव्यः । अमावस्यम् । आवासी । प्रवासी । वत्सरः । वसतिः । वसन्त । वास । वस्ति । वस्त्रम् । वासि । वसुः । वसिष्ठः ॥

वेज् १०५५ तन्तुसंताने । वयति-वयते ॥

1055 ✓Veñ to weave

The Present is वयति । A वयते । In the Perfect ✓वे is replaced optionally by ✓वय by the following sūtra

२४११ । वेजो वयिः । २ । ४ । ४१ ॥

वा स्याल्लिटि । इकार उच्चारणार्थः । उवाय ॥

2411 When लिटि follows, वयि is optionally the substitute of वेज् 'to weave'

The व् in वयि is for the sake of pronunciation only. The substitute is वय । Thus वय + यत् = वय + वय् + अ (VI 1 8, S. 2177) = उय् + वय् + अ (VI 1 17 S 2408) = उवाय । In the dual we have वय् + अत् = उय + अत् ॥

The dual affix अतुस् being कित् (I 2 5) the following sūtra would have applied and caused the vocalisation of य्, but it is not so by the sūtra that follows, namely S 2413

२४१२ । यद्विज्यावयिव्यधिषष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतोनाडिति च । ६ । १ । १६ ॥

यथा किति डिति च सप्रसारणं स्यात् । यकारस्य प्राप्ते ॥

2412 There is vocalisation of the semi-vowels of the following verbs, when an affix having an indicatory क् or क follows—ग्रह 'to take', ज्ञा 'to become old', वेज् 'to weave', व्यध 'to strike', वज्र 'to shine', व्यध 'to deceive', व्रज 'to cut', पृच्छ 'to ask', and भृज् 'to cook, to fry'

The य required vocalisation, which is however prevented by

२४१३ । लिटि वयो यः । ६ । १ । ३८ ।

वयो यस्य सप्रसारणं न स्याल्लिटि । ऊषत् । ऊषुः ।

2413 In the substituted root वय (II 4 41), the य in the Perfect is not vocalised

The phrase सप्रसारणं is understood here Thus उवाय ऊषत्, ऊषुः । The word लिटि is employed in this aphorism for the sake of subsequent sūtras this one could have done well without it even.

Though the य is not vocalised, it is optionally replaced by व by the following sūtra.

२४१४ । वयसास्यान्यतरस्यां किति । इ । १ । ३९ ॥

ययो यस्य वो वा स्यात्किति लिटि । ऊवतु* । ऊयु । वयसासावभावात्थलि नित्यमिट् । उवयिथ । स्थानिवद्भावेन जित्वात्तङ् । ऊये । ऊवे । ययादेशाभावे ॥

2414 Before the tense-affixes of the Perfect that have an indicative क (I 2 5), for the व् of वय may optionally be substituted & व् ॥

.hus ऊवतुः or ऊवतु*, ऊयु* or ऊयु* ॥

NOTE —According to Pātanjali, the phrase वयसास्य of this sūtra could have been dispensed with, this much would have been enough :—अन्यतरस्या किति वेजः । Thus वे + अतुस् = वा + वा + अतुस् = ववतु* and वयु. (the vocalisation being prohibited) In the alternative —वा + अतुस् = उ + अतुस् = उ + उवङ् + अतुस् (VI 1 77) = ऊवतु, ऊयु* ॥ Here there is vocalisation. In the case of वय substitute, the व is never vocalised, so we have ऊयतु, ऊयु । Thus all the three forms have been evolved without using वयसास्य ॥

In the 2nd S there is always वट् augment, in spite of VII 2 62 S 2295, because ✓वय is defective and can never be conjugated in the First Future with तात् । Thus we have उवयिथ ॥

The defective root वय being the substitute of वेज् is considered to have an indicative व् by I 1 56 S 49 and so is conjugated in the Parasmai and Atmane both. Thus Atmane—Perfect is ऊये or ऊवे ॥

When there is no वय substitution for वे in the Perfect, the following sūtra applies

२४१५ । वेजः । इ । १ । ४० ॥

वेजो न सप्रसारणं स्यात्लिटि । ववौ । ववतु* । वयु । वविय-ववाच । ववे । वाता । ववात् । वासीष्ट । अवसीष्ट ॥

2415 The semivowel of वे 'to weave' is not vocalised in the Perfect

Thus ववौ, ववतु*, वयुः । This root belongs to वज्रोदि class and would have been vocalised before कित् affixes by VI. 1 15, and before non कित् affixes the Reduplicate syllable of the Perfect would have been vocalised by VI 1. 17. Both vocalisations are prohibited here

1055. ✓Veg to weave. Pie. वयति । A. वयते । Per. ववाम or ववौ । Dual. ववतुः or ववतुः । ऊयुः or ऊयुः । 2nd S. उवयिथ । ऊययु । ऊय । उवाच or ववाच । ऊयिथ । ऊयिथ । A ऊये । A ऊयाते । A ऊयिद्वे or व्वे । A. ऊयिद्वे । I Fut वाता । A वाता । II Fut. वास्यति । A वास्यते । Imperative वयतु । A. वयताम् । Imper ववयत् । A ववयत । Pote. वयेत् । A वयेत । Bene ऊयात् । A वासीष्ट । Caus वाययति । Aorist अवौवयत् । Desi. विवायति । A. विवायते । Inten. वावायते । Yāñ luk वावायति or वावेति । वावोतः । वावति । Imperative वावीहि । Adj. वावीय* । वाय* । Noun.—तन्तुवाय ॥

वेज् १०५६ संवरणे । व्ययति ॥

1056. ✓Vyēñ to cover

The Present is व्ययति । In the Perfect, the sūtra VI. 1. 45. S. 2370 required the व् to be changed into वा, but the following sūtra prevents that.

२४१६ । न व्यो लिटि । ६ । १ । ४६ ॥

व्यञ्ज आरंभ न स्याल्लिटि । दृष्टिः । परमपि हलादिशेषे आधित्वा यस्य सम्प्रसारणम् । उभयेषा यद्गणसामर्थ्यात् । अन्यथा वज्यादीना यक्षादीना चानुवृत्त्यैव सिद्धे किं तेन । विव्याय । विव्यतुः । विव्यु । 'दृढतयस्ति—' (२३८४) इति नित्यमिदं । विव्ययिष । विव्याय—विव्यय । विव्ये । व्याता । वीयात् । व्यासीष्ट । अव्यासीत । अव्यास्त ॥

2416 There is not the substitution of आ for the Diphthong of the root व्ये when the affixes of the Perfect follow

Thus सविव्याय, सविव्यायिष । The reduplicate of the Perfect is vocalised here by VI 1 17 The Vriddhi in सविव्याय takes place by VII, 2 115 before the यित् affix क्त ॥

Though in the reduplicate, the य required to be elided by VII. 4 60 S 2179 because it is subsequent to the rule of samprasāraṇa, yet the latter prevails and the य is vocalised to वृ । (Had VII 4 60 S, 2179 applied then the vocalisation would have been of वृ ।) This we do, because of the word ubhayesham being used in the sūtra VI, 1 17 S 2408 For there was no necessity of using this word in the sūtra VI 1 17, S 2408, as the anuvṛtti of Vachyādi and grādī was already current in it

Though the phrase समववाक् could have been supplied into this sūtra by the context and the governing scope of the preceding sūtras, its express mention in this sūtra is for the sake of indicating, that the rule of vocalisation supersedes even the rule of हलादि शेष VII 4 60, the vocalisation must take place at all events Thus व्ये + क्त = व्ये + व्ये + क्त । Here by VII 4 60, the second consonant य of व्ये ought to have been elided, and the equation would have stood व्ये + व्ये + क्त and there would have been vocalisation of क्त by VI 1 17, S. 2408 But that is not intended There is vocalisation of य and we have विव्याय । In fact the universal maxim of vocalisation is —“Thesamprasāraṇa and the operation dependent on it possess greater force than other operations which are simultaneously applicable”

1056 ✓ Vyeñ to cover Pre व्ययति । A व्ययते । Per. विव्याय । A विव्ये । विव्यतुः । A विव्याते । विव्युः । विव्ययिष । A विव्यये । A विव्यव्ये or विव्यव्ये । विव्याय । A विव्यव्ये । I Fut व्याता । A व्याता । II Fut व्यास्यति । A व्यास्यते । Imperative व्ययतु । A व्ययताम् । Imper अव्ययत । A अव्ययत । Poten व्ययेत । A व्ययेत । Bene वीयात । A व्यासीष्ट । Aorist अव्यासीत । अव्यास्ताम् । A अव्यास्त । Caus व्याययति । Desl विव्यासति । A विव्यासते । Inten वीवीयते । Yan luk व्याव्यति or व्याव्यति । Dual व्याव्यतः । Plural व्याव्यति । Adj व्यानीय । व्यायम् । व्यातव्यम् । Noun —नीविः ॥

हञ् १०५७ स्पर्धायां शब्दे च ।

1057 ✓ Hveñ To emulate, to call by name

The following sūtra applies in forming its Perfect,

२४१७ । अभ्यस्तस्य च । ६ । १ । ३३ ॥

अभ्यस्तीभविष्यते ह्रस्वः संप्रसारण स्यात् । ततो द्वित्वम् । जुहाव । जुहुवतुः । जुहुवतुः । जुहोय or जुहविष । जुहुवे । ह्याता । ह्यातात् । ह्यासीष्ट ॥

2417 There is vocalisation of the semivowel of ह्या in the reduplicated form, in both the syllables.

NOTE —The abhyasta means the reduplicate and the reduplicated, both the syllables. The vocalisation takes place before reduplication. Thus जुहाव, जोहूयते,

and जुहुवति । This and the last sūtra are one, in the original of Pāṇini, they have been divided into two by the authority of a Vārtika

The root जु is vocalised *first* and then reduplicated. In other words, when such an affix follows which will cause reduplication, then जु becomes जु by vocalisation first, and it is reduplicated afterwards. For the purposes of reduplication जु is the proper stem. Thus जुहाव, Dual जुहुवतुः, (VI 4 77 S 371) Pl. जुहुवुः । 2nd S जुहोच or जुहविच । Atm 3, S जुहुवे । First Future ह्यता । Ben ह्यन्त । A. ह्यासीष्ट ॥ In forming the Aorist the following applies

२४१८ । लिपिसिचिह्रश्च । ३ । १ । ५३ ॥

यभ्यश्च्लेरङ्, स्यात् ॥

2418 After the verbs लिप 'to paint,' सिच 'to sprinkle' and जु 'to call,' अङ् is the substitute of चलि when जुङ् follows signifying the agent

NOTE :—Thus अलिपत् 'he painted or wrote', असिचत् 'he sprinkled', and अजित 'he called or challenged'

But there is option in the Atmanepada

२४१९ । आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । ३ । १ । ५४ ॥

आतो लोपः । अहुत् । अहुताम् । अहुन् । अहुत । अह्रास्त ॥

2419 After the verbs लिप, सिच and जु, अङ् is optionally the substitute of चलि, when the affixes of the Atmanepada follow

Thus (अलिपत् or अलिप् 'he painted', असिचत् or असिक्त 'he sprinkled'), अहुत् or अह्रास्त 'he challenged' There is elision of आ by VI 4 44 S 2372

1057 ✓ Hveñ 1 To vie with, emulate 2 To call by name Pre ह्यति । A. ह्यते । Per जुहाव । A. जुहुवे । जुहुवतुः । A. जुहुवाते । जुहविच (by guna of उ) or जुहोच । A. जुहुविचे । A. जुहुविध्वे or दवे । I Fut ह्यता । A. ह्यतासे । II Fut ह्यस्यति । A. ह्यस्यते । Imperative ह्यतु । A. ह्यताम् । Imper अहुयत् । Potē ह्येत । Bene ह्यात । A. ह्यासीष्ट । Aorist अहुत् । अहुताम् । A. अहुत । A. अहुताम् । A. अहुत । Or अह्रास्त । A. अह्रास्ताम् । A. अह्रास्त । Caus ह्यायति । Aor अजुहवत् । Dual अजुहवताम् । अजुहवन् । Nouns :—आहुः । निहवः । विहवः । आहावः । आह्रा । आह्रतिः । संह्रतिः ॥

अथ द्वौ परस्मैपदिनौ ॥

वद् १०५८ व्यक्तायां वाचि । अच्च् वदति । उवाद् । ऊदतुः । उवदिथ । वदिता । उवात् । 'वदन्नञ' (२२६७) इति वृद्धिः । अवादीत् ॥

The next two roots are Parasmaipadi

1058 ✓ Vada to speak distinctly Pre वदति । Per उवाद् । ऊदतुः । ऊदु । उवदिथ । उवाद् or उवद् । ऊदित् । I Fut वदिता । II Fut वदिष्यति । Imperative वदतु । Imper अवदत् । Potē वदेत् । Bene उवात् । Aorist अवादीत् । Here the vridhi is by VII, 2 3 S 2267 Caus वादयति । Aorist, अवीवदत् । A. वादयते । Aorist अवीवदत् । Desi विवदिषति । Inten वावद्यते । Yan luk वावदीति or वावति । Nouns —अवद्यम् । प्रवादी । प्रियवद् । परिवदी । वदन्नञः । वादिः । वावदूकः । परिववादकः ॥

दुभोश्चि १०५९ गतिवृद्धयोः । खयति ॥

1059 ✓ Tuośvi 1. to go 2 increase.

The Present is चि+अप्+ति=खयति । In the Perfect there is vocalisation optionally by the following.

२४२० । विभाषा श्वेः । ६ । १ । ३० ॥

श्वयते. सप्रसारण वा स्यात्स्तिष्ठि यङिच । शुशाव । शुशुवतुः । श्वयतेलित्प्रभ्यासलक्षण । प्रतिषेधः । तेन 'लित्प्रभ्यासस्य-' (२४०८) इति सप्रसारणं न । शिश्रवाय । शिश्रिवयतु । श्वयिता । श्वयेत् । शुयात् । 'कृतस्मृ-' (२२६९) इत्यङ् वा ॥

2420 There is optionally the vocalisation of the semivowel of श्व before the affixes of the Perfect and the Intensive

The phrases लिङ् यङ् and सप्रसारणं are to be read into this sūtra. Thus शुशावे । श्व + यत् = (श उङ् + यत् VI 1 १०) = शु + यत् (VI 1 108) = शु + शु + अ (VI 1 8) = शुशाव । (with vṛiddhi) ? र शश्राव, शुशुवतु or शिश्रिवयतु । So also in the Intensive as शिश्रुयते or शश्रुयते. The root श्व would not have taken vocalisation before यत् by any previous rule, this sūtra teaches optional vocalisation. The root would have taken vocalisation before लिङ्, which is a क्ति affix, invariably by VI 1 15, this sūtra modifies that by making the substitution optional

Yārtika —In the alternative, when the root does become vocalised, the reduplicate is also not vocalised in spite of VI 1 17 This explains the form शिश्रवाय, which by VI 1 17 would have been शुश्रवाय ॥

The aorist is optionally formed by अङ् (III 1 58 S 2291) when the aorist is formed by अङ्, the following sūtra applies

२४२१ । श्वयतेरः । ७ । ४ । ११ ॥

श्वयतेरिक्कारस्याकार स्यादङि. पररूपम् । अश्वत् । अश्वताम् । अश्वन् । 'विभाषा षट्स्थो.' (२३७५) इति षट्. षयङ् । अशिश्रिवयत् । 'श्वयन्त-' (२२६६) इति न वृद्धिः । अश्वीत् । वृत् । यज्ञादयो वृत्. भ्वादिस्त्वाकृतिगण । तेन लुलुप्स्यतीत्यादिसम्यह ॥

2421 The अ is substituted for the final of श्व in the अङ् Aorist

As अश्वत्, अश्वताम्, अश्वन् । For the अ of the stem and the अ of the affix there is the single substitute of the last by VI 2 97 See III 1, 58.

Optionally the Aorist is formed by reduplication (अङ्) by III 1 49 S 2375 Thus अशिश्रिवयत् । Here there is श्वयङ् substitution by VI. 4, 77, S 271, as it is autaranga and therefore stronger than guṇa

When the ordinary aorist is formed with लिङ्, then by VII 2 5. S 2299 there is no Vṛiddhi and we get the form अश्वयीत् ॥

वृत् 'End' Here end the yajadī roots

The Bhuḍī class is an Akṛitigana. All roots not otherwise classified, fall under this class As लुलुप्सति &c

1059 ✓ Tuosvi 1 to go 2 to increase Pie श्वरति. Pei शुशाव । शुशुवतु । शुशुव । शुश्रिवय । शुशुवयु । शुशुव । अ शुशाव । शुशुविव । शुशुविम । शिश्रवाय । शिश्रिवयतुः । शिश्रिवयु । शिश्रिवयिष । शिश्रिवययु । शिश्रवाय अ शिश्रवय । शिश्रवयिष । शिश्रवयिष । I Fut. श्वयिता । II Fut श्वयिष्यति । Imperative श्वयतु । Imper. अश्वयत । Potēn श्वयेत् । Bene शुयात् । Aorist. अश्वयत् । अशिश्रिवयत् । अशिश्रिवयताम् । अशिश्रिवयन् । अशिश्रिवय । अशिश्रिवयम् । अशिश्रिवय । अशिश्रिवयाव । अश्वयीत् । अश्वयिष्याम् । Des. शिश्रिवयिष्यति । Inten अश्वयते, शिश्रुयते, Yan luk शेषयति or शेषयति । Dual शेषयत । Pl शेषयति Past Part Passive श्वन् । Act श्वनवान्. Nouns — श्वययुः । श्वन् 'dog'. श्वापदः ।

इति तिङन्तभ्वादिप्रकरणम् ॥ Here ends the conjugation of roots belonging to the Bhvādī class

CHAPTER II

अथ तिङन्तादादिप्रकरणम् ।

THE ADĀDI VERBS

Before we take up the conjugation of the regular roots commencing with अद् 'to eat', we shall show the conjugation of the sūtra root अस्ति, which is treated like the roots of this class

२४२२ । अस्तेरीयङ् । ३ । १ । २९ ॥

अस्ति षोडशस्मादोयङ् स्यात्स्वार्थे । जुगुप्साधामर्थं धातुः' इति जुगुप् । कषाधाव्' इत्यङ्के 'सनादन्ताः'—(२३०४) इति धातुत्वम् । अस्तीयते । अस्तीयावक्त्वाधधातुर्काचिदन्ताधातुः 'आयादव्' आर्धधातुके वा' (२३०५) इति यङ्भावे 'शेवात्कर्तरि—' (२१५६) इति परस्मैपदम् । आनर्त्तं । अस्तिष्यति । आर्त्तं ॥

2422 The amix इयङ् comes after the sūtra root अस्ति 'to reproach' without changing the sense

NOTE—The indicatory ङ् shows that the verb will take the amxes of the Atmanepada, as अस्तीयते 'he pities or reproaches', so also, अस्तीयाव्, अस्तीयन्ते ॥

Many say that the meaning of this root is 'to reproach' But others say it means 'to pity' The whole form अस्तीय gets the designation of dhatu and is called 'root,' by S 2304.

Thus the Present is अस्तीयते, the Perfect is अस्तीयावक्त्वा ॥

The addition of ईयङ् is optional when the affix of the Ardhalhātu follows (S 2305). So when the ईयङ् is not added, the root is Parasmaipadi by the universal sūtra 2159 Thus another form of the Perfect is आनर्त्तं ॥

The Future is अस्तिष्यति । The Aorist is आर्त्तं ॥

Pre अस्तीयते । Per अस्तीयावक्त्वा or आनर्त्तं । I Fut अस्तीयिष्यति । अस्तिष्यति II Fut अस्तीयिष्यति । अस्तिष्यति । Aorist आर्त्तं ॥

अद् भक्षणं । द्वौ परस्मैपदिनौ ॥

Now we take up the conjugation of the root अद् 'to eat.' This and the next root are parasmaipadn The vikarana अद् is elided by the following —

२४२३ । अद्विभृतिभ्यः शप् । २ । ४ । ७२ ।

लुक्त्वात् । अस्ति । अत । अदन्ति ॥

2423 After the verb अद् 'to eat' and the rest, there is luk elision of the Vikarana अद् (III 1 68)

Thus अद्+शप्+ति=अस्ति 'he eats', अदन्ति 'he kills', द्वेष्टि 'he envies' The Adādi verbs belong to the second conjugation In this class of verbs, therefore, the terminations are added direct to the root.

	लट् PERSENT		
	<i>Singular</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	अस्ति ।	अस्त ।	अदन्ति ।
Second Person	अस्सि ।	अस्य ।	अस्य ।
First Person	अस्मि ।	अदु ।	अस्म ।

— ० —

In forming the Perfect, the following sūtra applies

२४२४ । लिट्यन्यतरस्याम् । २ । ४ । ४० ॥

अतो चस्त्वं वा स्याल्लिटि । कघास 'अमहन्'-(२३६३) इत्युपधाश्लोष । तस्य चर्विधिं प्रति स्थानिवद्भावनिषेधाच्च सत्त्वं । 'आसिषि'-(२४१०) इति सत्त्वं । कचतु । कचु । चसे । स्तासावभावात्थलि नित्यमिदं । कचसिच । आद । आदतुः । इडत्यति-(२३८४) इति नित्यमिदं । आदिसिच । अता । अतुस्यति ॥

2424 When लिट् (Perfect) follows चस्त्वं is optionally the substitute of कद

कघास or आद 'he ate,' कचतुः or आदतुः 'they two ate,' कचु. or आदुः 'they all ate,' The word कचतुः is thus formed — चस् + अतुस् = चस् + चस् + अतुस् (VI 1 8) = च + चस् + अतुस् (VII 4 60) = च + चस् + अतुः (VII. 4 62) = क + चस् + अतुस् (VIII 4 53) = क + चस् + अतुस् = (VI 4 98) = कचतुः (VIII 3 60). The penultimate अ of चस् is elided by S 2363, this lopa being considered as not sthānivat for the purposes of the application of चर्विधि, the च is changed to क by खरिजः । See I. 1 57 The क is changed to च by S 241^१

The Second Person Sing is कचसिच the augment इट् is Nitya and not optional, because, ✓ Ghas being a Defective verb has no First Future (तास.) See S, 2294 to 2296

PERFECT

	<i>Singular</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural.</i>
Third Per.	कघास ।	कचतुः ।	कचुः ।
Second Per	कचसिच ।	कचयुः ।	कच ।
First Per.	कघास or कचस ।	कचिव ।	कचिम ॥
— ० —			
Third Per.	आद ।	आदतुः ।	आदुः ।
Second Per	आदिसिच । (The इट् is compulsory S 2384).	आदयुः ।	आद ।
First Per.	आद ।	आदिव ।	आदिम ॥

लुट् I. FUTURE

	<i>Singular.</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	अतार ।	अतारि ।	अतारः ।
Second Person	अतासि ।	अतास्य ।	अतास्य ।
First Person.	अतास्मि ।	अतास्व ।	अतास्वः ॥

लुट् II. FUTURE

Third Person	अतस्यति ।	अतस्यत* ।	अतस्यन्ति ।
Second Person	अतस्यसि ।	अतस्यथ ।	अतस्यथ ।
First Person	अतस्यामि ।	अतस्याव ।	अतस्यामः ॥

In the Imperative the following sūtra applies

२४२५ । हुभलभ्यो हेर्धिः । ६ । ४ । १०९ ॥

होर्भलन्तेभ्यश्च हेर्धि स्यात् । अछि । अत्तात् । अदानि ॥

2425 After हु and after a consonant (with the exception of semi-vowels and nasals), धि is substituted for the Imperative affix छि, when the latter does not take the augment इद् ॥

Thus अद् + छि = अद् + धि = अछि ॥

लोट् IMPERATIVE

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	अत्तु or अत्तात् ।	अत्ताम् ।	अदन्तु ।
Second Person	अच्छि or "	अत्तम् ।	अत्त ।
First Person	अदानि ।	अदाव ।	अदामः ।

— 0 —

Informing the Imperfect, the following sūtra applies

२४२६ । अद्ः सर्वेषाम् । ७ । ३ । १०० ॥

अद् परस्याप्लवर्णधातुकस्याडागमः स्यात् सर्वमतेन । आदत् । आताम् । आदन् । आद* आत्तम् । आत्त । आदम् । आद्व । आद्वम् । अद्यात् । अद्याताम् अद्यु* । अद्यास्ताम् । अद्यास्तु ॥

2426 After अद् 'to eat', comes the augment अट् before a Sārvaadhātuka affix consisting of a single consonant, according to the opinion of all grammarians.

As आदत् and आद्वः । Before a non-aprikta we have अत्ति, अत्तिव् । The word सर्वेषाम् makes it a necessary rule and not optional, like the last Ashtādhyāyī rule VII, 3 99

लङ् IMPERFECT

	<i>Sing.</i>	<i>Dual.</i>	<i>Plural</i>
Third Person.	आदत् ।	आताम् ।	आदन् ।
Second Person	आदः ।	आत्तम् ।	आत्त ।
First Person.	आदम् ।	आद्व ।	आद्वम् ।

लिट् POTENTIAL

Third Person	अद्यात् ।	अद्याताम् ।	अद्यु* ।
Second Person	अद्याः ।	अद्यात्तम् ।	अद्यात्त ।
First Person.	अद्याम् ।	अद्याव ।	अद्यामः ।

आशीर्लिङ् BENEDICTIVE

Third Person	अद्यात्	अद्यास्ताम्	अद्यास्तु ।
--------------	---------	-------------	-------------

2428 The final nasal of those roots which in the Dhātupāṭha have an unaccented root-vowel, as well as of वन and तन &c is elided before an affix beginning with a consonant (except a semi-vowel or nasal), when these have an indicative कृ or क् ॥

NOTE — Thus यमु gives us यत्वा (with क्त्वा), यत (with क्त्, यतवन्, यति (with क्त्त्) Similarly रमु gives us रत्वा, रत, रतवान्, रति । यम्, रम्, मम्, गम्, हन् and मन् which end in a nasal are to be considered as unaccented roots, though taught as accented in the Dhātupāṭha So also of वन्, व, वति. with क्त्त्, with क्त्त् the nasal is not elided as वन्ति (VI 4 39), and before other jha-ladi affixes व, retains न as all those affixes take the augment वट । The तनादि roots belong to the eighth class Thus ततः, ततवान् । The Tanādi roots are ten in number, तन् सन्, क्षण, क्षिण, क्षण, क्षण, क्षण, वन्, मन् and कृञ् । Of these सन् takes long आ also (VI 4 45) क्षण, क्षत, क्षतवान्, क्षण, क्षण, क्षतवान्, क्षण, क्षत, क्षतवान्, क्षण, क्षत, क्षतवान्, वन्, क्षत, क्षतवान्, मन्, मत्त, मत्तवान् ॥

The word अनुनासिक is in the genitive case the sign of the genitive being suppressed This qualifies all but one word वनति or the sūtra. The roots ✓Yam, ✓Kam, ✓Nam, ✓Gam, ✓Han and ✓Manya are taught as Anudatta The Tanādi roots are ✓Tan, ✓Kshan, Kshin ✓Rin, ✓Trā, ✓Ghim, ✓Van, and ✓Man Thus हन् + तः = ह + ० + त = हत ॥

The Third Person Plural is formed thus:—हन् + ऋन्ति = हन् + ऋन्ति (VI. 4 98 S 2363) = वन + ऋन्ति (VII 3 54 S 358) = वृन्ति ॥

When an alterant upasarga is added, the न is changed to ण by the following Sūtra

२४२९ । वमोर्वा । ण । ४ । २३ ॥

उपसर्गस्याचिन्तात्परस्य हन्तेर्नस्य णो वा स्यादुभयो परयो । प्रहृषिम-प्रहृन्ति । प्रहृषव-— प्रहृषव । हो हन्ते - (३५८) इति कुत्वम् । कथान । कथतु । कथु ॥

2429 Optionally when व or म follows, the न of ✓han is changed to ण, when preceded by an upasarga competent to cause change

Thus प्रहृषव, परिहृषव, or प्रहृषवः and परिहृषव, प्रहृषन्मः or प्रहृषन्, परिहृषमः or परिहृषन्मः ।

This sūtra enjoins an option in certain cases, where it would have been obligatory by the last Ashtādhyāyī rule VIII. 4 22

In forming the perfect, the ह् is changed to a guttural by VII 3 54 S 35 8

PRESENT.

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural.</i>
Third Person	हन्ति ।	हतः ।	घन्ति ।
Second Person	हसि ।	हथः ।	हथ ।
First Person	हन्मि ।	हन्व ।	हन्म ।

Now we take up लिट् or the Perfect

हन् + लिट् = हन् हन् + ष = ह + हान् + ष = ज् + चान् + ष by VII 3 54. S. 358 कथान । The dual is कथतु and the Plural कथु ॥

In forming the 2nd Pers Singular, the following sūtra applies:—

२४३० । अभ्यासाच्च । ७ । ३ । ५५ ।

अभ्यासात्परस्य हन्तेर्हस्य कृत्व स्यात् । जघनिथ-जघन्य । हन्ता । 'अछनो'— (२३८६)
हताद् । हनिष्यति । हन्तु । हतात् । हन्तु ।

2430 A Guttural is substituted for the ह in हन् after a reduplication also

NOTE —As जिघांसति, जङ्घन्यते, अह जघान ॥ The rule applies when such an affix follows which causes the reduplication of the stem (anga) हन्, therefore not in हननीयितुमिच्छति = जिह्नननीयति ॥

Thus we get जघनिथ or जघन्य ।

NOTE —Although this sūtra could apply to the third person singular as well, yet VII-3-54 alone has been mentioned simply because it is antargā.

कृट्, PERFECT

	<i>sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	जघान ।	जघतुः ।	जघ ।
Second Person.	जघनिथ or जघन्य ।	जघथु ।	जघ ।
First Person	जघान or जघन ।	जघिथ ।	जघिम ।

लुट् I FUTURE

Third Person	हन्ता ।	हन्तारि ।	हन्तार ।
Second Person	हन्तासि ।	हन्तास्यः ।	हन्तास्य ।
First Person	हन्तास्मि ।	हन्तास्यः ।	हन्तास्म ।

लृट् II. FUTURE (before स्य the augment हृद् comes by VII 2 70 S, 2366)

Thud Per	हनिष्यति ।	हनिष्यत ।	हनिष्यन्ति ।
Second Per	हनिष्यसि ।	हनिष्यथ ।	हनिष्यथ ।
First Per	हनिष्यामि ।	हनिष्यावः ।	हनिष्यामः ।

In forming the Imperative 2nd Per Sing the following applies,—

२४३१ । हन्तेर्जः । ६ ४ ३६ ।

हो परे । आभीयतया जस्यासिजत्वाच्चेर्न लुक् । जहि । हनीनि । हनाव । हनाम । अहन् ।
अहताम । अघन् । अहनम् ।

2431 ज is substituted for हन् before हि ॥

Thus जहि अहन् ॥

This ज substitute of हन् is ordained by VI 4 36, a rule belonging to the Âbhiya section (asiddha vaṭ atrābhat VI 4 22.S 2193), therefore it is considered asiddha or not to have taken effect for the purposes of the elision of हि । For had ज been considered as valid, then हि would have been elided by VI 4.105 S 2202.

Thus the Conjugation of हन् in the Imperative is -

IMPERATIVE

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	हन्तु or हतात् ।	हताम् ।	हन्तु ।
Second Person	हहि ।	हतम् ।	हत ।
First Person	हनानि ।	हनाय ।	हनाम ॥

In conjugating हन् in लङ्, the Third Person Sng is thus formed अ + हन् + त् = अ + हन् + ० = अहन् the letter न being elided by VII-68 thus we conjugate the root '—

IMPERFECT

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	अहन् ।	अहताम् ।	अहन्तु ।
Second Person	अहन् ।	अहतम् ।	अहत ।
First Person	अहनम् ।	अहन्य ।	अहन्य ॥

लिङ्, POTENTIAL

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	हन्यात् ।	हन्याताम् ।	हन्यु ।
Second Person	हन्या ।	हन्यातम् ।	हन्यात ।
First Person,	हन्याम् ।	हन्याव ।	हन्याम ।

In the Benedictive वध replaces हन् by the following sūtras

२४३२ । आर्धधातुके । २ । ४ । ३५ ।

इत्यधिकृत्य ।

2432 The clause 'when the affix is ardhha-dātuka' is understood in the following aphorisms up to the aphorism 58 of the fourth chapter of the second Book of Pāṇini

२४३३ । हनो वध लिङि । २ । ४ । ४२ ।

2433 वध is the substitute of हन् 'to kill' when the ārdhadātuka लिङ् (Benedictive) follows

२४३४ । लुङि च । २ । ४ । ४३ ।

वधादेशोऽन्तः । 'आर्धधातुके' (२३०७) इति विषयसंप्रप्ती । तेनार्धध तुकेऽपदेशोऽकारान्तत्वात् 'अतो लोपः' (२३०८) । वध्यात् । वध्यास्ताम् । 'आर्धधातुके' किम् । विध्यादौ हन्यात् 'हन्तेः' (३५६) इति शात्वम् । प्रथययात् । अवधीत् ।

अथ अत्वार स्वरितेत् । 'द्विष ३ अप्रीतिः' । द्विष्टि-द्विष्टे । द्वेष्टा । द्वेष्टा । द्वेष्टयति-द्वेष्टयते । द्वेष्टु-द्विष्टात् । द्विष्टि । द्विष्टायि । द्वेष्टे । द्वेष्टायै । अद्वेष्ट ।

2434 And when लुङ् (Aorist) follows वध is the substitute of हन् ॥

The substitute is *vadha* ending with an अ । Thus वध्यात् 'may he kill' वध्यास्ताम् 'may they two kill,' वध्यायुः 'may they all kill'

As the substitute वध ends in short अ, this अ is elided by S 2308 because वध ends in an अ, at the time when the ārdhadātuka affix is taught This elision being like the original (Sihāvat I. 1, 56), in forming the Aorist लुङ्, we

have अवध + ० + ईत = अवधीत । Here zero being sthānivat prevents the vriddhi of अ of व which otherwise would have taken place by VII 2 7

Note — अवधीत् 'he killed,' अवधिष्टाम् 'they all killed' The division of this aphorism from the last sūtra (yoga-vivāga) indicates that the next Ashtādhyāyī rule II 4 41 applies to the Aorist only and not to the Benedictive as well There is no option in the Benedictive Atmanepada

The word आर्धधातुके in S 2432 is in the 7th case, the force of this case affix here is not that given in I 1. 66 2 & the sūtra does not mean 'when an ārdhadhātuka affix follows' But the 7th case has the force of indicating the subject (विषय) the meaning of the sūtra being 'when the subject is an ārdhadhātuka affix' The result of this explanation is, that the various substitutions enjoined hereafter, should be made first, and then the respective affixes should be applied Thus whenever we want to affix any Ārdhadhātuka affix to अस् 'to be,' we must first substitute भू for it, and then take the proper ārdhadhātuka affix which would come with regard to भू Thus we can apply यत् to भू by rule III 1 97, which says 'after verbs ending in vowels यत् is applied' But this affix could never have been applied to अस्, which ends in a consonant Thus we have भव्यम् So the substitution does not depend upon any particular affix, but ārdhadhātuka affixes as a class.

Or to take the example of वध । This vadha ends with अ and is the substitute of हन् which ends with a consonant But to वध will be applied all those rules which can apply to a root ending with a vowel, when an ārdhadhātuka affix is to be added Thus अत्. लोप of 2306 will apply to this final अ of वध and cause its elision Thus वध्यात्, वध्यास्ताम् ।

Why do we say 'when an ārdhadhātuka affix is to be added' ? There will be no वध substitution before the sārvadhātuka affixes, such as the Potential &c. Thus the Potential is हन्यात् । The न is changed to श before an alterant letter See S 359 As व्रह्मयात् । The aorist is अवधीत् ॥

Pie हन्ति । हत । घ्नन्ति । हंसि । हय । हय । हन्मि । हन्व । हन्म । Per कथान । जघत् । जघ् । जघ्निथ or जघन्य । जघयु । जघ । कथान । or जघन । जघिव । जघिम । I Fut हन्ता । II Fut हनिष्यति । Imperative हन्तु or हतात् । हताम् । घन्तु । जहि हतम् । हत । हनानि । हनाव । हनाम् । Imper अहन् । अहताम् । अघन् । अहन् । अहतम् । अहत । अहनम् । अहन् । अहन्म । Poten हन्यात् । हन्याताम् । हन्यु । हन्या । हन्याताम् । हन्यात् । हन्याम् । हन्याव । हन्याम् । Bene वध्यात् । वध्यास्ताम् । वध्यासु । वध्या । वध्यास्ताम् । वध्यास्त । वध्यासम् । वध्यास्य । वध्यास्य । Aorist अवधीत् । अवधिष्टाम् । अवधिषुः । अवधीः । अवधिष्टम् । अवधिष्ट । अवधिषम् । अवधिष्ट । अवधिषम् । Cond अहनिष्यत् ।

With the upasaṃga आ, the root is atmanepadī Thus —

Pie आहते । आघाते । आघते । आहसे । आघासे । आह्ये । आघ । आहन्वहे । आहन्महे । Per आजघे । आजघाते । आजघिरे । आजघिरे । I Fut आहन्तासे । II Fut आहनिष्यते । Imperative, आहताम् । आघाताम् । आहने । आहन्व । Imper. आहत । आघाताम् । आहय । आघि । आहन्वहि । आहन्महि । Poten आघीत । आघीयाताम् । आघीया । Bene. आवधिषीष्ट । आवधिषीयास्ताम् । Aorist आवधिष्ट or आवधिषाताम् । आवधिष्टा । आवधिषो कवम् । आवधिषि । Cond, आहत । आहताताम् । आहसत । आहय । आहयम् । आहसि । आहन्वहि ।

Sub section III. The following four roots are conjugated in both forms.
3. ✓ dviṣḥ to hate

Thus the present parasmai is हृदि, Atm हृष्टे । First Fut, हृष्टा । Second. Future Parasmai, is हृष्यति, Atm हृष्यते । Imperative Parasmai 3rd S हृष्यु or हृष्यात् 2nd S हृष्वहि, 1st S हृष्यामि । Atm 1 S. हृष्ये, 1. D हृष्यामहे । Imperfect 3 S. हृष्यत् । In forming the plural the following sūtra applies

२४३५ । द्विषश्च । ३ । ४ । ११२ ।

लङो भेजुस् वा स्यात् । अद्विषु* । अद्विषन् । अद्वेषम् । द्विषीत । द्विषीष्ट । अद्विषत ।
 'दुष्ट ४. प्रपूरयो, । दोग्धि । दुग्धः । घेति । दुग्धे । धुञे । दुग्धे । दोग्धु । दुग्धि । दोग्धानि । धुञ्चो
 दोग्धे । अधाक् । अदोहम् । अधुष्यम् । अधुक्षत्-अधुक्षत । 'लुक्वा, दुह'- (२३६५) इति
 लुक्पक्षे तथोऽथस्वसिद्धिषु । लक्ष्मदपि । दिष्ट ५ उपपद्ये । उपपद्यो दृष्टिः । प्रणिदोग्धि । लिष्ट व
 आस्वादने । लेष्टि । लीष्ट* । लिहन्ति । लेष्टि—लीटे । लिष्टे । लिष्टवे । लेढु । लीढाम् । लेष्टानि
 अलेष्ट । अलिङ्गताम् । अलीढ । अलिङ्गोवष्टि । 'चक्षि ७ व्यत्याया वाचि' । अथ दर्शनेऽपि । ककार
 अनुदातो गुञ्जर्थः । 'विचक्षण' प्रथयन् । नुभु न । 'अन्नेदित' इति व्याख्यानात् । ककारस्तु 'X
 अनुदात्तेष्वप्रयुक्तमात्मने पदमनित्यम् X' इति ज्ञापनाथैः । तेन 'श्फायसिर्मेकसन्धि—' इत्यादि
 सिध्यति । चष्टे । चक्षते । 'आर्धधातुके' (२३७७) इत्यधिकृत्य ।

2435 In the opinion of Śākatāyana only, 'jus' is the substitute of 'jhi', in the Imperfect after the verb 'dvish' (to hate)

Thus अद्विषु. ॥ But according to others, अद्विषन् । 1st S अद्वेषन् ।

The Potential Atm is द्वितीय । Benedictive Parasmai द्वितीय, Aor 1st
अद्विजत ।

द्विष ३ अप्रीतौ ॥

Pre द्वेष्टि । द्विष्ट* । द्विषन्ति । द्वेष्टि । द्विष्टः । द्विष्ट । द्वेष्टि । द्विष्ट । द्विष्य । द्विष्य । द्विष्य । Perf.
द्विष्टेय । द्विष्टिषु । द्विष्टिषु । द्विष्टेयिषु । द्विष्टिषु । द्विष्टिषु । द्विष्टेय । द्विष्टेय । द्विष्टिषु । द्विष्टिषु ।
द्विष्टिषु । I Fut द्वेष्ट्या । द्वेष्ट्याती । द्वेष्ट्याः । द्वेष्ट्यासि । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्यासि ।
द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्यासि । II Fut द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ ।
द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । Imperative द्वेष्टु or द्विष्टात् । द्विष्टम् । द्विष्टु ।
द्विष्टि । द्विष्टम् । द्विष्ट । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । द्वेष्ट्याथ । Imper द्वेष्टु । द्विष्ट्या । द्विष्टु । or
द्विष्टन् । द्वेष्टु । द्विष्ट । द्विष्ट । द्वेष्टम् । द्विष्ट्य । द्विष्ट्य । Potan द्विष्ट्यात् । द्विष्ट्याताम् ।
द्विष्ट्य । द्विष्ट्या । द्विष्ट्यात् । द्विष्ट्यात् । द्विष्ट्याम् । द्विष्ट्याथ । द्विष्ट्याम् । Bene द्विष्टोष्ट । द्विष्टोयोस्ताम् ।
द्विष्टोरन् । द्विष्टोष्टाः । द्विष्टोयोस्ता । द्विष्टोध्यम् । द्विष्टोम् । द्विष्टोवहि । द्विष्टोमहि । Aorist द्विष्टत् ।
द्विष्टताम् । द्विष्टन् or द्विष्टु । द्विष्टन् । द्विष्टन् । द्विष्टन् । द्विष्टन् । द्विष्टन् । द्विष्टन् । द्विष्टन् ।
Cond द्वेष्टेयत् ॥

Pre द्विष्टे । द्विषाते । द्विषते । द्विषे । द्विषाथे । द्विद्वष्टे । द्विषे । द्विष्यसे । द्विष्यसे । Per. द्विष्टिष ।
द्विद्विषाते । द्विद्विष्ये । द्विद्विष्ये । द्विद्विषाथे । द्विद्विद्वष्टे । द्विद्विषे । द्विद्विष्यसे । द्विद्विष्यसे । I Fut
दवेष्टा । द्वेष्टार । दवेष्टार । दवेष्टासे । दवेष्टासाथे । दवेष्टाथ्ये । दवेष्टाथे । दवेष्टास्यसे । दवेष्टा ।
स्महे । II Fut दवेक्ष्यते । दवेक्ष्येते । दवेक्ष्यन्ते । दवेक्ष्यसे । दवेक्ष्येथे । दवेक्ष्यथे । दवेक्ष्ये
दवेक्ष्यावसे । दवेक्ष्यामहे । Imper । दवेष्टा । दवेष्टीताम् । दवेष्टताम् । द्विष्ट्वा । द्विषाथा । द्वि-
द्वष्टम् । दवेषे । दवेषावहे । दवेषामहे । Imperfect अद्विष्ट । अद्विषाता । अद्विषत ।
अद्विष्टा । अद्विषाथा । अद्विष्ठवम् । अद्विषि । अद्विष्यहि । अद्विष्यहि । Poten द्विषीत । द्विषी-
याताम् । द्विषोरन् । द्विषीषा । द्विषीषाया । द्विषीष्यम् । दविषीष । दविषीषहि । दविषीषहि ।

लिलिह्ये । लिलिह्ये । लिलिह्ये । लिलिह्ये । I Fut लेढा । लेढाहे । II Fut लेह्यते
Imper । लेढाम् । लिहाताम् । लिहाताम् । लीह्य । लिहाया । लीढवम् । लेहे । लेहावहे । लेह
महे । Imper अलीढ । अलिहाताम् । अलीह्यत । अलीढा । अलिहाया । अलीढवम् । अलिह
अलिह्यति । अलिह्यति । Poten लिहोत । लिहोया । लिहोय । Bened: लिहोष्ट । Aorist अलि
ह्यत or अलीढ । अलिहाताम् । अलिहन्त । अलिहया or अलीढा । अलिहायाम् ।
अलिह्यवम् or अलीढम् । अलिह । अलिहावह or अलिह्यह Condi अलिह्या ।

अलिह्य ३ व्यक्तायां वाचि ।

7 ✓ Chakshin व्यक्ताया वाचि । 'to speak articulately' This loc. also means
to see, as विश्वा रूपमिच्छते अलीमि । The letter ह् in अलिह्य is evidence of the
fact that the affix लुच् is added to the root by III 2 149 S 3139. It could
not have been the case had the root not contained the anudatta ह् । This
निबन्धन. प्रथमम् ।

This ह् though indicatory, does not cause the insertion of the nasal नुम्
because we have explained the word इदित् by अन्तेदित् in the sūtra VII 1
58 S 2262 because the word अन्त. is understood here from the preceding
Ashtadhyāyī sūtra 'goh padante' VII 1 57 S 3574 So that only those roots are
इदित् for the purposes of नुम् augment, which contain the ह् as their Final The
ह् in अलिह्य is not final and so the root is not इदित् for the purposes of that sūtra.

What is the use of the letter ह् when the root is already *abhyāyapadi* ?
Ans The ह् indicates by implication the existence of the following maxim —

The ātmanepada which is caused by an anudatteta letter, is *anīya* Thus
the Present Participle form स्फायन् is valid, as in the example स्फायन् निर्मोकसन्धि ।
॥ Here स्फाय is used as parasmaipadi though ordinarily it is ātmanepadi because
the root स्फायी has anudatta long ह् as indicatory See Bhvādi No I 516

Thus we have चष्टे (the क् is elided be स्तो VIII 2 29 S 380) चष्टाते ॥
In forming the Perfect, the following two sūtras apply which are governed by
the anuvritti of ārdhadhātuka of the rule 2377

२४३६ । चक्षिह् । ख्याञ् । २ । ४ । ५४ ॥

2436 ख्याञ् is the substitute of चक्षिह् 'to perceive, to tell,
when any ārdhadhātuka affix is to be applied

२४३७ । वा लिटि । २ । ४ । ५५ ॥

अत्र भाष्ये वशादिरपमादेशः । अतिरुक्तायदे 'अस्य वा वा इति स्थितम् । जिह्वात्पदद्वयम् ॥
चक्षो-चक्षे-चक्षी-चक्षे । '+ चक्षो द्वितीया.-+' इति तु न चत्वंस्यासिद्धत्वात् । चक्षो
ख्याता-वशाता । ख्यात्यति-ख्यात्यते । वशात्यति-वशात्यते । अवष्ट । वक्षीत । ख्यायात-वश
यात । वक्षेयात्

2437 ख्याञ् is optionally the substitute of चक्षिह् when लट्
(Perfect) follows

In the Mahābhāṣya the substitute begins with क्श्च Kś The च् is changed
to च optionally by the vārtika अस्य वा वा ॥ This vārtika he reads in the section
of asiddhas As the substitute has an indicatory च् it is conjugated in both padas
Thus the perfect is चक्षो or चक्षे । or चक्षो or चक्षे ॥

Note —In the Mahābhāṣya on II 4 54 S 2436 we find Patanjali saying that the substitute begins with ख and is खञ्जः। This substitute Khṣān assumes the form Khyān also Thus खञ्जः becomes ख्याञ् by substituting य for ञ under the following vārtika :—अखिञ्जे यस्य य वचन विभावा “The letter य optionally replaces the ञ of this substitute, and this य is asiddha, because this vārtika ought to be put in the section of asiddhas (VIII 2 1.) just at the close of the rules relating to the change of न to य ।” That being so, for the application of the prior rules the य is considered asiddha, but for the application of the subsequent चरत्त्व rule, it is considered siddha Thus पर्याख्यानम्, here ञ changed to य is asiddha and so the sūtra कृत्यञ् does not apply and न is not changed to य ॥

Note .—Prohibition must be stated when वञ्च means ‘exclusion’, as दुर्जनाः वञ्च्यन्ते ‘bad men should be excluded’

Note —Prohibition must be stated when the affixes अञ् and ञन follow, as वृक्षस्य राक्षसाः ‘the Rākshasas are cruel’ This is Vedic Sanskrit, modern वृक्षः. The meaning of the root वञ्च here, is ‘to injure’ So also विवचनः परिहृतः, here the affix is ञन .

The substitute खञ्ज becomes क्यञ् by VIII 4 55, S 121 This क्यञ् is conjugated as क्यञो । A क्यञो :

The vārtika द्वयो द्वितीया (See S 130 and 294) required क् to be changed to ख, giving the form, क्यञो, क्यञोः but that vārtika also does not apply because चरत्त्व rule VIII 4 55 S 121 by which the root खञ्ज was changed to क्यञ् is considered asiddha, so that for the purposes of that vārtika, क्यञ् is still खञ्ज ॥ From the root वञ्च itself, we get the perfect regularly. Thus वचते ।

The First Future is क्यप्ता or क्यप्ताम् ॥ The Second Future is क्यस्यति or क्यस्यते । Or क्यस्यति or क्यस्यते ॥ The Imperfect is क्यच्छत् । The Potential is क्यक्षीत् । The Benedictive is क्यप्तात् or क्यप्ताम् or क्यप्तात् ।

In forming the Aorist the following sūtra applies :—

२४३८ । अस्यतिवक्तव्यातिभ्योऽङ् । ३ । १ । ५२ ।

यभ्यश्चलेरङ् । अक्यत्-अक्यत-अवशासीत्-अवशास । + वर्जने वशाज्नेष्टः + । समसलिष्टेत्यादि ।

अथ एक्यन्ता अनुदात्तेतः । ‘ईर ङ गतो कम्पने च’ । ईरं । ईरा चले । ईरिता । ईरिष्यते ईरताम् । ईर्यं । ईर्यम् । येरिष्टः । ईर ङ स्तुते । ईरुते ।

2438 After the verbs अङ् ‘to throw’, वञ् ‘to speak’, and क्य ‘to speak’, अङ् is the substitute of लि, when the Aorist follows signifying the agent

Note —अङ् may be either the root, or the substitute of लृ (II. 4. 53) and so also क्य may be the root, or the substitute of लृ (II. 4. 54) The root अङ् belonging to the द्विवादि or the Fourth conjugation, falls under the subdivision पुषादि, and therefore it would have taken अङ् in the Parasmaipada by rule III 1. 55 The repetition is to indicate that it takes अङ् in the Ātmanepada also, as पर्याख्यत (VII. 4. 17), अवोचत् and आख्यत् In the Passive, we have पर्याख्यताम्

Thus the aorist is P. अक्यत् or A. अक्यत or अवशासीत् or अवशास ॥

Isht: The substitute क्वाञ् does not take place when the meaning is 'exclusion,' as समञ्चिष्ट &c

Note —The following from Mādhaviya Dhātuvṛtti will make this clear. In the Mahābhāṣya the author has given the *two* substitutes क्वाञ् and क्वाञ् first, and then he, in the alternative, gives *one* substitute ख्वाञ् which includes both क्वाञ् and क्वाञ्, for it can assume both these forms. For ख्वाञ् becomes क्वाञ् by the चरत्व rule (VIII 4, 55 S 121) And ख्वाञ् also becomes क्वाञ् by the operation of a vārtika which changes the व् into य, and this य is considered asiddha when a prior rule is to be applied, because that Vārtika is read in the section of asiddhas, just after the य change rules

The necessity of taking the substitute to be ख्वाञ् will be manifest from the following considerations —

(a) In forming an abstract noun from सुप्रख्य such as सुप्रख्यस्य भाव = सौप्रख्यम्. This is formed by ल्यङ् affix V 1 124 S 1788. But if ल्य be considered to have a penultimate य (as in fact it has, but which under the above rule we consider as व्) then the affix would have been लुङ् by V 1 132 S 1797: and the form ought to have been सौप्रख्यकम्. But we never have this form, because V 1 132 S 1797 does not apply, as the existence of य in ल्य is ignored by it and to it, it is व्. This is summed up in the vārtika प्रयोजन सौप्रख्ये लुङ् विधिः।

(b) Similarly पुसः ख्यानं = पुख्यानः. Here the स् of पुस् being elided as the final of a conjunct consonant (VIII 2 23 S 54), we have पुस् + ख्यानम्. Now by the vārtika under S 139, the स् of पुस् would be changed to स्, because ख्या begins with ख् a letter of खय् pratyāhāra, and is followed by य a letter of अम् pratyāhāra and so S. 139 ought to apply. The form ought to be पुस्ख्यानम्. But this is not so, because the य in ख्या is considered asiddha and so ख् is not followed by a letter of अम् pratyāhāra, and so the condition for the application of S 139 does not exist. This is summed up by the vārtika रुद्धिः पुख्याने।

(c) Similarly चखिष्ये. We get this form thus चख् + इट् + ध्वे = चख्य + च् + ध्वे. Here च् a letter of चय् pratyāhāra is followed by इट्, and therefore VIII 3, 79 S 2325 requires the च् to be changed to ढ. But this is not done, because च् is asiddha, and so there is no letter of चय् pratyāhāra in च्य, and so VIII. 3 79 S. 2325 does not apply.

(d) Similarly नमः ख्याने. Here the visarga is followed by ख् a letter of खय् pratyāhāra, and the ख् itself is followed by य (for य् is य्), a letter of अय् pratyāhāra, and so VIII 3, 35 S. 150 applies, and the visarga remains unchanged. But if the substitute were not ख्वाञ्, then ख् being followed by य् would have brought in the application of VIII. 3 37 S. 142 and the visarga would be changed to क् jihvāmuliya. But this is not so. This is summed up in the vārtika -संस्थानस्य नमः ख्याने। Samsthāna means the jihvāmuliya change.

(e) Similarly the Niṣṭhā is ख्यातम् with त. Had the य been really य and not व् in disguise, then the root ख्या would be a यय् or semi vowel having root, and VIII. 2. 43, S. 3017 would apply, and त would be changed to न. This is

summed up by the vārtika निष्ठा नन्वसाध्याते । The prohibition of VIII. 2 57 S 3040, does not apply to this स्था but to no 39 स्था ॥

(f) Similarly पर्याख्यानम् । Here न is not changed to ञ, though between the र of पर्य and न, there are only ऋट् pratyāhara letters य, ञा, य, ञा, and कु letter ख, and so the Sutra VIII 4 2 S 197 read with VIII 4 29 S 2835 would have applied Bu. ञ of स्था is not considered an ऋट् letter as it is ञ; and therefore, that sūtra does not apply. This is summed up in the vārtika शास्त्र पर्याख्याने ।

Pre चष्टे । चक्षते । चक्षते । अङ्गुष्ठे । Per चक्षते । चक्षसाते । चक्षिरे । चक्षिषे । चक्षिष्ये । चक्षे । Imper चक्षत । चक्षताम् । चक्षन् । चक्षाम । अङ्गुष्ठम् चक्षे । Imper अचष्ट । अचक्षताम् । अचक्षन् । अचक्षत । अचक्षताम् । अचक्षन् । अचक्षन् । Poten चक्षीत । चक्षीयाताम् । चक्षीयन् । चक्षीया । चक्षीयन् । चक्षीयम् । चक्षीय ।

Nouns चिचक्षः । चक्षः । अङ्गु । संस्रयः पर्याख्यानः ।

7 (b) ✓ Khyāñ to speak Parasmai Per, चक्षो । चक्षतु । चक्षु । चक्षिष्य or चक्ष्याथ । चक्ष्यु । चक्ष्य । चक्ष्यो । चक्षिष्य । II Fut चक्षता । चक्षतासि । चक्षतासि । II Fut चक्ष्यास्यति । Bene चक्षेयात् or चक्ष्यायात् । चक्षेयास्ताम् or चक्ष्यायास्ताम् । चक्षेयासु । चक्षेया or चक्ष्यायाः । चक्षेयास्ताम् । चक्षेयासम् । or चक्ष्यायास्ताम् । Aorist अचक्षत् । अचक्षताम् । अचक्षन् । अचक्षः । अचक्षम् । अचक्षन् । Cond अचक्ष्यास्यत ।

Pass चक्षयते । Aor अचक्षयि or अचक्षत । Dual अचक्षेताम् । Caus चक्षययते । Aor अचिचक्षयत । Desider चिचक्ष्यासति । Inten चाचक्ष्यायते ।

Nouns सुचक्षः । अचक्षान । अचक्षेयम् ।

7 (c) ✓ Khyāñ Atm Per चक्ष्ये । चक्ष्याते । चक्षिरे । चक्षिषे । चक्षिष्ये । चक्षिष्ये । चक्षिष्ये । चक्षिष्ये । I Fut चक्ष्याता or चक्ष्यायिता । चक्ष्यातासे । चक्ष्यायिता । II fut चक्ष्यास्यते or चक्ष्यायिष्यते । Bene चक्ष्यासीष्ट । चक्ष्यासीयास्ता । चक्ष्यासीष्टाः । चक्ष्यासीध्वम् । चक्ष्यासीय । Aorist अचक्षयत् । अचक्षेताम् । अचक्षन्त । अचक्षयः । अचक्षयध्वम् । अचक्षे । अचक्षयन् । Condi, अचक्ष्यास्यत । स्यत or अचक्ष्यायिष्यत । Desi चिचक्ष्यासते ।

7 (d) Kśāñ to speak Per अक्ष्यी । अक्ष्यतु । अक्ष्यु । अक्षिष्य । अक्ष्याथ । अक्ष्यथुः । अक्ष्य । अक्ष्यो । अक्षिष्य । अक्षिष्यम् । I Fut अक्ष्याता । अक्ष्यातासि । अक्ष्यातासि । अक्ष्यातासि । Aorist अक्ष्यासीत् । अक्ष्यासीष्टाम् । अक्ष्यासीषुः । अक्ष्यासीध्वम् । Condi अक्ष्यास्यत् । Passive अक्ष्यायते । Aor, अक्ष्यायि or अक्ष्यायिष्यत् or अक्ष्यास्यत् । Dual अक्ष्यायिष्याताम् or अक्ष्यायिताताम् । Caus, अक्ष्याययति । Aor अचिचक्षयत । Desi चिचक्ष्यासति । Inten चाक्ष्यायते । Adj, अक्ष्येयम् ।

Per, अक्ष्ये । अक्ष्याते । अक्षिरे । अक्षिषे । अक्षिष्ये । अक्ष्याथे । अक्षिष्ये । अक्ष्ये । अक्षिष्ये । I Fut अक्ष्याता । अक्ष्यातासे । अक्ष्यातासे । II Fut अक्ष्यास्यते । अक्ष्यास्ये । अक्ष्यास्ये । Bene, अक्ष्यासीष्ट । अक्ष्यासीयास्ताम् । Aorist अक्ष्यास्यत् । अक्ष्यास्यताम् । अक्ष्यास्यत । अक्ष्यास्यः । Condi अक्ष्यास्यत । चिचक्ष्यासते ।

Sub section IV The roots upto ✓ prich are anudātta

ईर ८ गतौ कम्पनेच ॥

8 ✓ Ir a to go 2, to agitate Pre, ईरते । ईरते । ईरत । ईरन् । ईराथे । ईरे । Per ईराचक्षी । Some give the form ईरिरे । I Fut, ईरिता । ईरितासे । ईरितासे । II Fut ईरिष्यते । ईरिष्ये । ईरिष्ये । Imper ईरताम् । ईरन् । ईरन् । ईरे । In pot, ईरत । ईरताम् । ईरत । ईर्यः । ईरि । ईरिष्ये । Poten ईरीत । ईरीयाताम् । ईरीया । ईरीय । Bene ईरीसीष्ट । ईरीसीष्टाम् । ईरीसीष्टाः । ईरीसीध्वम् । or ईरीषिष्यत् । Aorist, ईरिष्यत् । ईरिष्यताम् । ईरिष्यत् । ईरि-

ध्वम् । ०: ऐरिध्वम् । ऐरिधि । ऐरिध्वहि । Pass ईर्यते । Caus ईरयति । ईरयते । Aor मा भवान् ईरिरेत् । Desi ईरिरेषिते । Nouns ईरयामीर , समीरण , and ईम्-

ईड् ९ स्तुतौ ॥

9 ✓/ida to praise Now we take up the conjugation of ईड् to praise Thus ईड् + ते = ईदटे । ईड् + से ॥ Now applies the following two sūtras —

२४३९ । ईशः से । ७ । २ । ७७ ।

2439 The sārvaadhātuka affix से (the ending of the second Person Present and Imperative Atmanepada) gets the augment इद् after ईड् (Ad 9)

NOTE — As ईशिषे and ईशिष्य ॥ से becomes स्व by III 4 91 and 80 The से is exhibited in the sūtra without any case ending

२४४० । ईड्जनोर्ध्वे च । ७ । २ । ७८ ।

ईशोडजना 'से' 'ध्वे' शब्दयोः सार्वधातुकारिट् स्यात् । योगविभागो वैचित्र्यार्थः । ईडिषे । ईडिष्ये । + एकदेशविकृतस्यान्यत्वात् + । ईडिष्य । ईडिष्यम् । + विकृतिप्रसङ्गेन प्रकृतेर-ग्रहणात् + । ईडध्वम् । ईश १० ऐश्वर्ये । ईष्टे । ईशिषे । ईशिष्ये । 'आस १९ उपवेशने' । आस्ते 'दयायासश्च' (२३२४) । आसाचके । आस्य । आध्यम् । आसिष्ट । 'आङ्शसु १२ इच्छायाम्' । आशास्ते । आशासाते । आङ्पुवत्त्व प्रायिकम् । तेन 'नमोवाक प्रशास्त्रे' इति लिङ्गम् । 'वस १३ आच्छादने' । वस्ते । वस्ते । वध्य । ववसे । वसिता । 'कसि १४ गतिशसनयो' कस्ते । कसाते । कसते । 'अयमनिदित इत्येके' कस्ते । तालव्यान्तोऽप्यानिदित । कष्टे कशाते कष्टे । कष्टठवे । णिषि १५ चुम्बने' । निस्ते । दन्त्यान्तोऽयम् । आभरणकारस्तु तालव्यान्त इति वक्ष्याम । 'णिजि १६ शुद्धौ' । निड् त्ते । निड् त्ते निजिता । 'शिजि १७ अव्यक्ते शब्दे' । शिड् त्ते । 'पिजि १८ धर्म्ये' । 'संपर्चन इत्येके' । उभयत्रेत्यन्ये । 'अवयवे' इत्यपरे । 'अव्यक्ते शब्दे इतीतरे' । पिड् त्ते 'एजि' इत्येके । एड् त्ते । 'एजौ १९ वजनं' । दन्त्योऽप्यादिः । ईदित् । वृत्ते । वृजाते । वृष्टे । 'इदित्' इत्यन्ये । एड् त्ते । 'एजा २० मयचने' । एत्ते ।

'ब्रूङ् २१ प्राणिगर्भविमोचने' । ब्रूते । सुषुवे । सोता-सविता । 'भूसुप्ते' (२२२४) इति गुणनिषेधः । सुवे । सविषोष्ट । असविष्ट-असोष्ट । 'श्रीङ् २२ स्वप्ने' ।

2440 The sārvaadhātuka affix से and ध्वे, (the endings of the Present and the Imperative Atmanepadi) get the augment इद् after the roots ईड् (Ad 9) and जन् ॥

NOTE — Thus ईडिष्ये, ईडिष्यम्, ईडिषे, ईडिष्य, जनिष्ये, जनिष्यम्, जनिषे, जनिष्य । The root जनौ (IV 41) is taken here The Vikarana ष्यन् has been elided in this case, as a Vedic irregularity, and so also there is not elision of the penultimate

This sūtra could well have been included in the last The making of it a separate sūtra is a mere amplification and a variety Thus ईड् + से = ईडिषे । ईडिष्ये ॥ The affix इद् will come before the स्व of the Imperative also for though स्वे is not strictly speaking से and these rules do not strictly apply to स्वे, yet they would apply on the maxim "a form modified in a portion of it is not different from the original" So से and स्व ध्वे and ध्वम् are one and the same, as ईडिष्य and ईडिष्यम् ॥ By using the word विकृति in the above vārtika, the original affix ध्वम् (prakṛiti) is not to be taken Therefore we have ईड्ध्वम् in लङ् where no augment इद् is added, in other words when ध्वे is changed to ध्वम् by III 4. 91 S 2252 this ध्वम् is

vikṛiti or a *modified* form of ध्वे, and a rule applicable to ध्वे will apply to *this* ध्वम् ॥ But when ध्वम् is not a modified form of ध्वे but an *original* affix (prakṛiti) the rule applicable to ध्वे will not apply to it The ध्वम् of the imperfect (लङ्) is such an original affix : and therefore no कृद् is added to it

9 ✓ *ida* To praise

Pre ईद्वे । ईडाते । ईडते । ईडिषे । ईडाये । ईडिध्वे । ईडे । ईद्वहे । ईद्वमहे । Per. ईडाचक्रे । I Fut ईडिता । ईडितासे । ईडिताहे । II Fut ईडिष्यते । Imp ईद्वाम् । ईडाताम् । ईडिष्य । ईडायाम् । ईडिध्वम् । ईडे । ईडावहे । ईडामहे । Imp ऐदृ । ऐडाताम् । ऐडत । ऐदृठाः । ऐडा-
याम् । ऐडध्वम् । ऐडि । ऐडहि । ऐडमहि । Potē ईडीत । ईडीथाः । ईडिध्वम् । ईडिध्व । Bene
ईडिषीष्ट । ईडिषीष्टा । ईडिषीष्यम् । ईडिषीष्य । Aorist ईडिष्ट । ऐडिषाताम् । ऐडिषत ।
ऐडिषा । ऐडिषाथा । ऐडिष्यम् । ऐडिषि । ऐडिष्वहि । ऐडिषमहि । Pass. ईड्यते । Caus
ईडयति । Aor मा भवान् ईडिषत । Desi । ईडिषिषते ।

ईश १० ऐश्वर्ये ॥

10 ✓ *is a* To rule over Pre ईष्टे । ईशाते । ईशते । ईशिषे । ईशाये । ईशिध्वे । ईशे
ईश्वहे । ईश्वमहे । Per ईशाचक्रे । I Fut ईशिता । II Fut ईशिष्यते । Imp ईष्टाम् । ईशाताम्
ईशिताम् । ईशिष्य । ईशायाम् । ईशिध्वम् । ईशे । ईशावहे । ईशामहे । Imper ऐष्ट । ऐशाताम्
ऐशत ऐष्टा । ऐशाथा । ऐश्वदध्वम् । ऐशि । ऐश्वमहि । ऐशमहि । Potē ईशीत । Bene
ईशिषीष्ट । ऐशिषीष्टा । ऐशिषीष्यम् । ऐशिषीष्य । Aor ऐशिष्ट । ऐशिषाताम् । ऐशिषत ।
ऐशिषा । ऐशिषाथा । ऐशिष्यम् । ऐशिषि । ऐशिष्वहि । ऐशिषमहि । Pass
ईशयते । Caus ईशयति । ईशयते । ईशक Desi । ईशिषिषते । Noun ईश्वरः ॥

आस ११ उपवेशने ।

11 ✓ *āsa* To sit down Pre आस्ते । आसाते । आसते । आस्ते । आसाये । आध्वे
आसे । आस्वहे । आस्महे । Per आसाचक्रे । The Perfect is formed periphrastically by
III 1 37 S 2324 I Fut आसिता । आसितासे । आसिताहे । II Fut आसिष्यते । Impera
आस्ताम् । आसाताम् । आसताम् । आस्व । आसाथा । आध्वम् । आसे । आसावहे । आसामहे
Imperf आस्त । आसातोम् । आसत । आस्था । आसाथा । आध्वम् । आसि । आस्वहि । आस्महि
Potē आसीत । आसीथा । आसीष्य । Bene आसिषीष्ट । आसिषीष्टा । आसीषीष्य । Aor
आसिष्ट । आसिषत । आसिषा । आसिषाथा । आसिष्यम् । आसिषि । आसिष्वहि । आसिषमहि ।
Caus आसयति । Aor मा भवान् आसित् । Desi आसिषिषते ।

Nouns आसीन । उपासितः । कैलासः ।

आङ् शासु १२ इच्छायाम् ।

12 ✓ *śās u* To wish for, long for The root शास् is generally found preceded
by आ, but is not universally so for we find it preceded by प्र also : as in the
sentence नमोवाकं प्रशास्महे ॥

Pre आशास्ते । आशासाते । आशासते । आशास्ते । आशासाये । आशाध्वे । आशासे ।
आशास्वहे । आशास्महे । Per आशाशसे । आशाशासाते । आशाशासिरे । आशाशासिषे । आशाशा-
साये । आशाशासिध्वे । आशाशासे । आशाशासिष्वहे । आशाशासिमहे । Imper आशास्ताम् ।
आशासाताम् । आशास्व । आशासाथाम् । आशाध्वम् । आशासे । आशासावहे । आशासामहे ।
Imper, आशास्त । आशासाताम् । आशासत । आशास्था । आशासाथाम् । आशाध्वम् । आशासि
आशास्वहि । आशास्महि । Aor आशासिष्ट । आशासिषाताम् । आशासिषत । आशासिषा । आशा-
सिषाथा । आशासिष्यम् । आशासिषि । आशासिष्वहि । आशासिषमहि । Caus. आशाशयति ।
Desider. आशाशयिषते । Inten आशाशयते । yañluk आशाशसीति । 01 आशाशास्ति ।

प्रस १३ आच्छादने ।

13 ✓ vas α To wear, to put on

Pre वस्ते । वसाते । वसते । वसे । वसाथे । वसथे । वसे । वस्वहे । वस्महे । Per वससे । ववमाते । ववसिरे । ववसिथे । ववसाथे । ववसिथे । ववसे । ववसिवहे । ववसिमहे । I Fut वसिता । Impera वस्तात । वसताम् । वसाताम् । वस्व । वसाथा । वध्यम् । वसे । वसावहे । वसामहे । Imper अवस्त । अवसाताम् । अवसत । अवस्था । अवसाथा । अवध्यम् । अवसि । अवस्यहि । अवस्महि । Aorist अवसिष्ट । अवसिषाताम् । अवसिषत । अवसिष्टा । अवसिषाथा । अवसिष्ठवम् । अवसिषि । अवसिष्यहि । अवस्यहि । Caus वासयति । Desider ववसिषते । Inten वावस्यते । yan luk वावसोति or वावसि ।

Nouns. वसन् । वस्त्रम् । वास । वसा । Past Part वसित । Gerund वसिष्या ।

कृति १४ गतिशासनयोः

14 ✓ Kas : To go, to destroy Some read this root without क्, so that no nasal is added as कस्ते । The root has also final श without nasal, as कष्टे ।

Pre कस्ते । कसाते । कसते । कसे or कस्ते । कन्थे । Per चकसे । चकसिथे । चक्रन्थहे । Fut कसिता । II Fut कसिष्यते । Impera कस्तात । कस्व । कन्थम् । कसे । Imper अकस्त । अकस्थः । अकसि । Poten कसीत । कसीथा । कसीथ । Benedic कसिषीष्ट । Aorist अकसिष्ट । अकसिष्टा । अकसिषि । Caus कसयति । Aor अवकस्त । Desider चक्रन्थते । Inten चाकस्यते । yan luk चाकसीति or चाकसि । Imperfect अचाकन् ।

14a ✓ Kasa Pre, कस्ते । कसाते । कसते ।

14b ✓ Kāśa

Pre कष्टे । कशाते । कशते । कले । कशाथे । कष्टथे । कशे । कश्त्रहे । कश्यहे । Per चकशे । चकशिथे । I Fut कशिता । II Fut कशिष्यते । Impera कष्टा । कशाताम् । कशताम् । कश्त्र । कशाथा । कष्टवम् । कशे कशावहे । कशामहे । Imper अकशत । अकशताम् । अकशत । अकशता । अकशायाम् । अकशवम् । अकशि । अकशयहि । अकशमहि । Poten कशेत । कशीथा । कशीथ । Benedic कशिषीष्ट । Aorist अकशिष्ट । अकशिषाताम् । अकशिषत । अकशिष्टा । अकशिषाथा । अकशिष्यम् । अकशिषि । अकशिष्यहि । अकशिष्यहि । Caus काशयति । Aor, अचोकाशत् । Desider चकशिषते । Inten चाकश्यते । yan uk चकशति or चाकशिष्ट ।

Nouns — कशा । कश्यम् । प्रतिष्कश ।

शिसि १५ लुङ्गने

15 ✓ nisi to kiss The final ण is dental. The author of Ābharana mistook it to be a palatal ending निष् । Pre निस्ते । Per निनिसे । I Fut नि सिता ।

शिसि १६ शुद्धे

16 ✓ nji to wash The root is सेद् । The juhotyādi ✓ ny is anit

Pre निहस्ते निज्ज ते । निज्जते । निहस्ते । Per निनिज्जे । निनिज्जते । I Fu निज्जिता । II Fut निज्जिष्यते । Imper निहत्ताम् । Imper अनिहत्त । Poten निज्जत । Bene निज्जिषीष्ट । Aorist अनिज्जिष्ट । Caus निज्जयति । निज्जयते । Aor अनिनिज्जत । Desi निनिज्जयत । Intens नेनिज्जयते । Yan luk नेनिज्जोति or नेनिहन्ति ।

शिसि १७ अज्यक्तेशब्दे ।

Conditional असोष्यत, असविष्यत । Passive सुयते । Aor, असावीत or असावि or असविष्ट or असविष्ट । Causative सावयति, Aor असूषयत् । Desiderative सुपूयते । Intensive सोपूयते । Yan luk सोपुवीति or सोपूति । सूतवन् । सूत्वा । Nouns.—सूनु, सूरि, सुत्का । सूर । प्रसूः । सूत । प्रसव, सुपूति, विपूति, निपूति, दुपूति,

शीङ् २२ स्वप्ने

22✓sin to sleep In conjugating this root the following sūtra applies

२४४१ । शीङ्ः सार्वधातुके गुणः । ७ । ४ । २१ ।

'ङ्किति च' (२२९७) इत्यस्यापवादः । श्येते । श्ययते ।

2441 For the vowel of श्ये there is substituted guna, when a Sārvadhātuka affix follows

This is an exception to S 2217 As श्येते, श्ययते ॥

NOTE —But श्रिये before the ārdhahātuka affix (III 4, 115) Though these sārvaadhātuka affixes were ङित् (I 2 4 S 2234) and would not have caused guna (I 5 S 2217), they do so by virtue of the present sūtra The word श्रिये is read in the sūtra with the anubandha ङ्, in order to indicate that the rule does not apply to यङ् लुक् as श्रियेतः, श्रिययति । In forming the plural the following rule applies,

२४४२ । श्रियेते ङट् । ७ । १ । ६ ।

शीङ्ः परस्य भावेऽस्यातोऽङ्गागमः स्यात् । श्येते । श्येते । श्येते । श्येते । श्येते । श्रियेते । श्रिययते ।

2442 The अत् substitute of ङ्, gets the augment ङ् after the root श्ये ॥

Thus श्येते, श्येताम्, अश्येत ॥

NOTE —The augment ङ् is added at the beginning of the affix, making अत्=रत् ॥ Had this र been an augment of ङ्, then like the आद् augment in श्रियन्ते, it would have intervened between the श्ये and ङ्, and ङ् not immediately following a non-अ stem, अत् would not have been substituted for ङ् at all Therefore ङ् is made the augment of the substitute अत्, and not of ङ् ॥ The root श्ये is read in the sūtra with its anubandha ङ्, in order to indicate, that there is no ङ् augment when there is elision of the Intensive affix यङ्, nor any Guna As व्यति श्रिययते ॥

22✓sin to sleep, to lie down

Pie श्येते । श्रिययते । श्रियेते । श्रियेते । श्रियेते । श्रियेते । Per श्रिये । श्रिययते । श्रिययते । श्रिययते or श्रिये । श्रियेते । श्रिययते । I Fut श्रिययते । II Fut श्रिययते । Imperative श्रियेताम् । श्रिययताम् । श्रियेताम् । श्रियेते । श्रियेते । श्रियेते । Imper. अश्येत । अश्ययताम् । अश्येत । अश्येता । अश्ययि । अश्ययति । Potem श्रियीत । श्रियीता श्रियीय । Bene श्रियीषेते । श्रियीषेता । श्रियीषेद्वम् or श्रियीष्यम् । श्रियीषीय । Aorist अश्ययिष्ट । अश्ययिष्टा । अश्ययिष्टवम् or श्रिययिष्ट । Cond अश्ययिष्यत । Pass श्रिययते । Aor अश्ययि or अश्ययिष्ट or अश्ययिष्ट । Caus श्रिययति । Aor अश्यीश्रियत् । Desः श्रियययते । Inten

शाश्वयते । yaṇ luk शोशयीति or शोशेति । Dual शोशेत । Pl शोश्यति or शोशीयते ।
Fut Part शयिष्यमाण । Ger शयिष्य । Infini शयितुम् । Adje शयितव्य शयनीय शोयम् ।
Nouns — शयानु, शयय । गिरिशः । शय्या । शयानक । शय्या । शिखावलः । शिनिः ।

अथ स्तौत्यन्ताः । परस्मै पठिनः । ऊर्णुस्तूभयपदी ।

Now the roots up to स्तौति are Parasmaipadī. But the root ऊर्णु is both Atmane padī and Parasmaipadī.

यु २३ मिश्रणेऽमिश्रणे च

23 ✓ yu 'To join, mix' 'to loosen.

It is thus conjugated यु+ति । Now applies the following sūtra which causes the vriddhi of the उ of यु ।

२४४३ । उतो वृद्धिर्लुकि हलि । ७ । ३ । ८९ ॥

सुविषय उकारस्य वृद्धिः स्वातिविति ज्ञानादौ सार्वधातुके न स्वभ्यस्तस्य । यीति । युत । युवन्ति । युषाव । यविता । युषात । इह 'उतो वृद्धिः'—'न । भाष्ये 'विच्छ विच्छ विच' इति व्याख्या नात् । विशेषविहितेन द्वित्वेन वित्त्वस्य बाधात । युषात । अयावीत् ।

2443 A root ending in short उ, which has no Present characteristic (i.e. the vikaraṇa is dropped by luk elision), gets vriddhi, before a पित Sārvadhātuka affix beginning with a consonant, but not if the stem is reduplicated.

Thus यीति । युतः । युवन्ति । यीति । युषः । युषः । यीमि । युषः । युमः । Per युषाव । युषुवत्तुः । युषुवत्तुः । युषुविच । युषुवत्तुः । युषुवत्तुः । युषाव or युषवः । युषुविच । युषुविम । I Fut यविता । II Fut यविष्यति । Imperative योतु or युतात् । युताम् । युवन्तु । युहि । यवानि । यवाव । Imper अयावीत् । युताम् । अयुवन् । अवी । अयवम् । Potē युषात् । युषाताम् । युयु । युषा । युषातम् । युषातः । युषाम् । युषाव । Bene यूषात् । यूषाताम् । Aorist. अयावीत् । अयाविष्टाम् । अयाविषुः । अयावी । अयाविषम् । Cond. अयाविष्यत् । Pass Pre. यूयते । Imperative यूयताम् । Imperfect अयूयत । Pot यूयेत । Caus वावयति । Aor. अवीयवत् । (VII 4 80 S 2377) Desi विविचिषति । युयूषति । Inten योयूयते । yaṇ luk योयवीति or योयोति । Nouns [यवमान् । यूका । यीवनि । युषः । यविष्टः । यीवनम् । युवति । यावकः । यव । यवनः ॥ Past Part. युतः । युतवान् । Fut Part यविष्यमाणः । Ger. युष्या । Inf योतुम् । Adj योतव्य । यवनीय । यवम् ।

23 ✓ yu to join, unite, mix

Pre यीति । युतः । युवन्ति । यीति । युषः । युषः । यीमि । युषः । युमः । Per युषाव । युषुवत्तुः । युषुवत्तुः । युषुविच । युषुवत्तुः । युषुवत्तुः । युषाव or युषवः । युषुविच । युषुविम । I Fut यविता । II Fut यविष्यति । Imperative योतु or युतात् । युताम् । युवन्तु । युहि । यवानि । यवाव । Imper अयावीत् । युताम् । अयुवन् । अवी । अयवम् । Potē युषात् । युषाताम् । युयु । युषा । युषातम् । युषातः । युषाम् । युषाव । Bene यूषात् । यूषाताम् । Aorist. अयावीत् । अयाविष्टाम् । अयाविषुः । अयावी । अयाविषम् । Cond. अयाविष्यत् । Pass Pre. यूयते । Imperative यूयताम् । Imperfect अयूयत । Pot यूयेत । Caus वावयति । Aor. अवीयवत् । (VII 4 80 S 2377) Desi विविचिषति । युयूषति । Inten योयूयते । yaṇ luk योयवीति or योयोति । Nouns [यवमान् । यूका । यीवनि । युषः । यविष्टः । यीवनम् । युवति । यावकः । यव । यवनः ॥ Past Part. युतः । युतवान् । Fut Part यविष्यमाणः । Ger. युष्या । Inf योतुम् । Adj योतव्य । यवनीय । यवम् ।

23 ✓ Yu, Passive

Pre यूयते । I Fut याविता or यविता । II Fut याविष्यते or यविष्यते । Imperative यूयताम् Imper अयूयत । Pot यूयेत Bene. याविषीष्ट or यविषीष्ट । Aorist. अयावि or अय-

विाठ ०५ अयाविष्ट । अयाविषाताम्, or अयविषाताम् ।

रु २४ शब्दे

Thus रु + ति । Now applies the following Sūtra

२४४४ । तुस्तुश्रम्यमः सार्वधातुके । ७ । ३ । २५ ।

इभ्यः परस्य सार्वधातुकस्य कनादेस्तिङ् ईडया स्यात् । 'नाभ्यस्तस्य-' (२५०३) इत्यतोऽनुवृत्तिः सम्भवे पुनः स धधातुः क्यङ्गमपिदर्थम् । रवीति-रीति । रवीत-रुत । 'हृनादे' किम् । रुवन्ति । 'तिङ्' किम् । श्राम्यति । 'सार्वधातुके' किम् । आश्रयि कयात् । विध्यदो तु कयात्-रुवियात् । अरावीत् । अरविष्यत् । 'तु' २५ इति सोऽनो धातुर्गतिवृद्धिद्विसासु । 'अथ च लुग्यिकरण' इति स्मरन्ति । तवीति-तीति । तुवीत-तुत । तोता तोष्यति । शु २६ स्तुते । नीति । नयिता । 'टु' २७ शब्दे । जीति । जीवता । 'ह्यु' २८ तेजने । ह्योति । ह्यवित । 'व्यु' २९ प्रसवणे । वीति । सुप्यात् । खतिता । सूयात् । 'उर्युज' ३० आच्छादने ।

2444 A sārvaadhātuka conjugational tense affix, beginning with a consonant, optionally gets ईट्, augment, after the roots तु, रु, स्तु, श्रम and अम् ॥

Note —The root तु (Adādi 25) means 'to increase,' रु (Adādi 24) 'to make' a sound, स्तु (Adādi 34) 'to praise', श्रम्, 'to be satisfied', and अम्, 'to go' According to Kāśika तु is a Sautia dhātu Thus उत्तीति or उत्तवीति, उपरीति or उपरवीति, उपस्तीति उपस्तवीति, श्राम्यध्वम्, or श्रमीध्वम्, अभ्यमति or अभ्यमीति ॥ श्रम् and अम् can then be followed by a consonant beginning sārvaadhātuka affix, when they lose their Present character (vikarīna) as a Vedic anomaly (bahulam chhandasī)

Note —The Apisālās read the sūtra as तुस्तुश्रम्यमः सार्वधातुकासुच्छन्दसि ॥ This will then become a विधि rule for the Vedic forms The word सार्वधातुका is here exhibited in the feminine Thus रवीति or रीति, रुवीत or रुत ।

The repetition of 'sārvaadhātuka', though its anuvṛitti was present from 2503 is for the sake of stopping the anuvṛitti of पित, and this rule applies to आपत् affixes also, as सुवीत, श्रमिष्टम् ॥

Why do we say 'beginning with a consonant' Observe रुवन्ति । Why do we say तिङ् "tense affix" Observe श्राम्यति । Why do we say 'a Sārvaadhātuka affix Observe कयात् in the Benedictive While the Potential is कयात् or रुवीयात् । The aorist is अरावीत् । The conditional is अरविष्यत् ॥ तु is a sautia Dhātu, meaning 'to go, to increase, to injure' They say the vikarāna after is luk-elided Thus तवीति or तीति । तुवीत or तुत । I Fu तोता । II Fu तोष्यति ॥

24✓ru to cry, howl, to sound in general

Pie रीति, रवीति । रुतः or रुवीतः । रुवन्ति । रीषि । or रवीषि । रुयः or रुवीयः । रुय or रुवीय । रीमि or रवीमि । रुवः or रुवीव । रुम or रुवीम । Per कराव । I Fut रविता । II Fut रविष्यति । Imperative. रीतु, रवीतु । Impel अरीतु, अरवीतु । Potent कयात् or रुवीयात् । Bene. कयात् । Aorist अरावीत् । Desider रुह्यति । Inten रीक्यते । yan luk रीरवीति or रीरीति । d रीरुवीतः or रीरुत । Past Part. रुतः । रुतवान् । Fut Part । रविष्यमाणः । Gerund रुत्वा । Nouns रुवणः । रविः । अरावः । कराव ।

तु २५ गति वृद्धि द्विसासु

25✓/Tu 1 to g 2 to increase 3 to injure, hurt This is a sūtra root, not found in the Dhātu pīṭha They say it belongs to the addā class

Pie तवीति, तैति, । तुवीत. or तुतः । Per तुताव । तुतोथ or तुतविथ । I Fut ताता । II Fut तोष्यति । Caus तावयति, तावयते । Desider तुतूषति or तुतावयिषति । Inten तेतूयते ।

णु २६ स्तुतौ

26✓/nu to praise

Pre नैति । प्रणैति (VIII 4 14 S. 2287) Per नुनाव । प्रणुनाव or वनुनाव । Desider नुनूषति or नुनावयिषति ।

26✓/nn, with the preposition आ the root is ātmānepdī

Pre आनुने । आनुवाते । आनुयते । आनुषे । आनुवे । आनुवहे । Per आनुनुवे । आनुनुविषे । आनुनुविष्ये or ढवे । आनुनुवहे । I Fut आनविता । II Fut आनविष्यते । Imperative आनुताम् । आनुष्व । अनवे । Impre आनुत । आनुया । आनुवि । Poten आनुवीत । आनुवीथा । आनुवीथ । Bene आनविषीष्ट । Aorist, आनविष्ट । आनविष्टा । आनविषि । Desider आनुनूषते । Inten यानु luk आ नोनुते ।

टु २७ शब्दे ।

27✓/tukghu 1 to sneeze 2 to cough

Pre क्षीति । Per चुकाव । I Fut क्ष्विता । Inten क्षीयते । Nouns — क्षुरम् । क्षुमा

हणु २८ तेजने ।

28✓/Kshnu to sharpen, whet With सम्, it is ātmānepdī I. 3 65 S 2736

Pre हणीति । A सन्नयते । Per ह्णयाव । ह्णयुप्रतु । ह्णयुवु । A सन्नय, युवे । I Fut ह्णयिता । A सन्नयिता । II Fut ह्णयिष्यति । A सन्नयिष्यते । Imperative ह्णय । A सन्नयताम् । Imper अह्णयौ । A समह्णयत । Poten ह्णयात । A सन्नयवीत । Bene ह्णयात । A सन्नयविषीष्ट । Pass ह्णयते । Caus ह्णययति । Desi ह्णयति । A सन्नययते । Inten ह्णयते ॥

णु २९ प्रसवणे ।

29✓/shpu to tickle, ooze

Pie स्नेति । Per सुष्पाव । I Fut स्नयिता । II Fut स्नयिष्यति । Imperative, स्नेता । Imper अस्नौत । Poten स्नयात । Bene, स्नयात् । Aorist अस्नायीत् । Pass स्नयते । Caus स्नावयति । Aor अस्नुयत । Desi सुष्णयति । Inten सोष्णयते । यानु luk सोष्णयति or सोष्णीति । Nouns — प्रसूता, सुषा, प्रास्नीष्ट ।

29✓/shnu Passive

Pre स्नयते । Per सुष्णुवे । सुष्णुवे । सुष्णुध्वे । सुष्णुवहे । I Fut स्नोता । स्नोतासे II Fut स्नोष्यते or स्नाविष्यते । Imperative स्नयताम् । Imper. अस्नयत । Poten स्नयेत । Bene स्नोषीष्ट । Aorist अस्नावि । अस्नावाताम् ।

उणु ३० आच्छादने ।

30✓/ānu ā to cover. In conjugating this root, the following applies

२४४५ । ऊर्णोतेर्विभाषा । ७ । ३ । ९ ।

या वृद्धिः स्वाक्षरादौ पिति सार्वधातुके । ऊर्णोति । ऊर्णोति । ऊर्णुत । ऊर्णुवन्त । ऊर्णुते-ऊर्णुजाते । ऊर्णुवते । * ऊर्णोतेराद्येति वाच्यम् * ।

2445 Before a पितृ Sālvadhātuka affix beginning with a consonant, the final उ of ऊर्णु gets optionally vriddhi

As प्रोर्णोति or प्रोर्णोति, प्रोर्णोषि or प्रोर्णोषि, प्रोर्णोमि or प्रोर्णोमि, but प्रोर्णोषानि before an affix beginning with a vowel

In forming the Perfect, there is no addition of the Periphrastic आम्, by the following

Partaka. It must be stated that the root urnû does not take the affix आम्, n

The root is therefore, reduplicated The following is the particular sūtra that applies to its reduplication

२४४६ । न न्नाः सयोगादयः । ६ । १ । ३ ।

कण्. परा सयोगादयो नन्ना द्विर्न भवन्ति । नुशब्दस्य द्वित्वम् । शास्त्रस्यासिद्धत्वात् । 'x पूर्ववत्प्रिच्छीयमद्विर्वचने x' इति त्वनित्यम् । 'उभौ सभ्यास्य' (२६०६) इति लिङ्गात् । ऊर्णुनाय । ऊर्णुनुवत् । ऊर्णुनुव ।

2446 the letters न, द, or र, when preceded by a vowel, and forming the first letter of a conjunct consonant, are not reduplicated

Note —The word dvitīyasya "of the second syllable," is understood here This sūtra debarb the doubling of the consonants n, d, and r when forming parts of the second syllable, provided these letters occur in the beginning of a conjunct (sanyoga) letter Thus the Desiderative root of उन्दि is उन्दिष, formed by adding ण् and ण्द ॥ The second syllable here is न्दिष, which is to be reduplicated by the last rule But in doing so, न् will not be doubled Thus we get the form उन्दिषिषति, so also from कण्द and कण्, we have कण्दिषिषति and कण्दिषिषति ।

Notes:— Why do we say "when न् द् and र are the letters"? Observe कण्दिषति from कण्, in which क् is the initial letter and has been reduplicated in to क् ॥ Why do we say "being the first letter in a conjunct consonant"? Observe. कण्दिषिषति from the root कण् 'to breathe', the न् being changed into ण्, by VIII 4.19 and 21. The phrase कजादे. of the last sūtra is understood in this sūtra also. Thus कण्दिषति ॥ Some explain the word कजादे. understood in this sūtra in the same way as in the last, namely as a karmadhāraya compound in the Ablative singular They do so, in order to explain the form कण्दिषिषति, which is thus evolved कण्दिषिषति = कण्द + कण् III 1 8 = कण्दिष ॥ Then कण्दिषिषति = कण्दिष + ण् ॥ Here though the second syllable consists of न्, द् and र, yet न् alone is rejected in reduplication and not द् and र also, as द् and र are not immediately after the initial vowel (कजादि) क in this case.

Therefore in ऊर्णु the syllable णु will be reduplicated and not the र of र्णु । Thus ऊर्णु + ण् = । Here the syllable णु is considered as णु for the purposes of doubling,

because the शु in कुरु was obtained by changing न into शु by applying the Tripādī sūtra VIII 4. 1 S 235 and such a change is asiddha for the application of 7 1 Pāda rules (See VIII 2. 1 S 12). Thus we get $\text{कुरुनु} + \text{अ}$ ॥

Q What of the maxim which says that in the case of reduplication the Sūtra VIII 2. 1 S 12, does not hold good; and which therefore required that शु should be reduplicated into शु ?

Ans To this we answer that the maxim quoted by you (पूर्वत्राविद्धी यमद्विवचने) is not of universal application. This we infer from the implication of VIII. 4. 21 S 2606. That sūtra says "Both the न 's are changed into शु in the reduplicated forms of the root चन , when preceded by an alterant preposition." Thus the root $\text{च} + \text{चन} = \text{चान}$. The Desiderative root from it is चाणिच . If the maxim above given were of universal application then the reduplicated form would be चाणिचाणिच and there would have been no necessity of the sūtra. The very fact that sūtra requires both न 's to be changed to शु shows the limited scope of this maxim. The following note on VIII 4. 21 S 2606 will explain the point better —

Note If the maxim पूर्वत्राविद्धीयमद्विवचने be not applied here, then we have the following dilemma in, $\text{चानि} + \text{स} + \text{ति}$ ॥ Here the affix सन् requires reduplication, and the present sūtra requires शु change of न ॥ The शुत्व being asiddha, the reduplication being made first, we have $\text{चाणिनि} + \text{स} + \text{ति}$, and then the reduplicate शु intervenes between the cause च and root- न of नि , and so this न would not be changed to शु ॥ If however the above maxim be applied, we first apply the शुत्व rule as $\text{चाणि} + \text{स} + \text{ति}$, and then reduplicate चि , and we get the form चाणिचिचति even without this sūtra.

Note If we could get this form by the application of the above maxim where is the necessity of the present sūtra? The sūtra is necessary in order to indicate that the above maxim is *anyā* or not of universal application. And because it is *anyā*, that the form चौजडत् is evolved by reduplicating डत् (See VIII 2. 1)

Therefore शु in the reduplicate here becomes नु , and we get कुरुनाच by viddhi. Dual कुरुनुचतुः ; Plural कुरुनुचुः . In forming 2nd Person singular the following sūtra applies

२४४७ । विभाषोर्थाः । १ । २ । ३ ।

इडादिप्रत्ययो वा ङित्स्यात् । कुरुनुविच-कुरुनविच । कुरुविता-कुरुविता । कुरुतु-कुरुतु । कुरुवानि-कुरुवे ।

2447 After the verb āru 'to cover,' the affix beginning with the augment इद् is regarded optionally like nit

Thus before the इडादि termination इच् of the 2nd Per we may have either कुरुनुविच or कुरुनविच . The 1st Future is कुरुविता or कुरुविता . The equation of the form is — $\text{कुरु} + \text{इ} + \text{ता} = \text{कुरुव} + \text{इता}$ (VI 4 77) = कुरुविता . When the affix is not regarded as ङित् it produces guna , and we have the second form कुरुदिता ॥

NOTE —Of course there is no option allowed before those affixes which do not take the augment इट् and before those terminations, consequently, we have only one form as कर्णु + लुट् = कर्णु + अनम् = कर्णुवनम् 'covering,' कर्णुवनीयम् 'which ought to be covered'

In forming the Imperfect, the following rule applies .

२४४८ । गुणोऽपृक्ते । ७ । ३ । ९१ ।

कर्णुतिगुणः स्यादपृक्ते हलादीनिपिति सार्वधातुके । वृद्धपवादः । और्णोति । और्णो । कर्णुयात् । कर्णुया । इट् वृद्धिर्न । 'इट् पिब' इति भाष्यात् । कर्णुयत् । कर्णुविषीष्ट-कर्णुविषीष्ट । और्णु-वीत-और्णुविष्टाम् ।

2448 Before a पित् Sāryadihātuka affix which is a single consonant, Guna is substituted for the final of कर्णु ॥

This debars Viddhi As और्णोति, और्णो ॥ Though the anuvrtti of हलि was understood in this sūtra from the last aphorism VII, 3 90 the employment of the term अपृक्ते implies the existence of the following maxim. —यस्मिन् विधिस्तदादायत् यद्यपि "when a term which denotes a letter is exhibited in a rule, in the form of a Locative case and qualifies something else which likewise stands in the Locative case, that which is qualified by it must be regarded as beginning with the letter which is denoted by the term in question, and not as ending with it"

In the Potential we have कर्णुयात्, कर्णुयाः etc Here there is no Viddhi even in the 3rd singular numbers For though तिप्, सिप्, मिप् are पित् and so also their substitutes, and though they ought to cause Viddhi by VII 3 89 S 2443 yet as we have already said before, according to the Bhashya an affix which is *specifically* called कित् loses its *general* character of पित्, and *vice versa*, an affix which is *specifically* called पित् loses its *general* character of कित् ॥

In the Benedictive we have कर्णुयात् or कर्णुविषीष्ट or कर्णुविषीष्ट ॥ In the Aorist the 3rd P Sing is और्णुवीत्, dual और्णुविष्टाम् । The following sūtra gives alternative forms

२४४९ । कर्णोतिर्विभाषा । ७ । २ । ६ ।

इडादौ सिचि परस्मैपदे परे वा वृद्धिः स्यात् । पक्षे गुणः । और्णोवीत् । और्णोविष्टाम् । और्णो विष्णुः । और्णोवीत् ।

'यु ३१ अभिगमने' । वीति । वीता । 'यु ३२ प्रसवेऽवर्धयो' । प्रसवोऽभ्यनुज्ञानम् । वेता । और्णोवीत् । 'यु ३३ ऋद्धे' । वेता । 'यु ३४ स्तुती' । स्तीति- स्तवीति । स्तुत --स्तुवीत् । स्तुते - स्तुवीते । 'स्तुतुधुभ्यः' (२३८५) इतीट् । अस्तावीत् । 'प्राक्लितात् (२२७६) इति पत्वम् । अभ्यञ्जीत् । 'सिवादीनां वा-' (२३५६) । पय्यञ्जीत्-पय्यस्तीत् । 'ब्रूज ३५ व्यक्ताया वाचि' ।

2449 Before an इट् beginning s Aorist of the Parasmaipada, there is optional Viddhi of the vowel of कर्णु ॥

As और्णोवीत् or और्णोवीत् ॥ This option applies when the सिच् is not treated as कित् ॥ But after कर्णु, सिच्, is optionally कित्, (I 2 6) when it is कित् there being neither guna nor viddhi we have उवङ् substitution, as और्णुवीत् (VI

4 77). Thus we have three forms in the Parasmai-Aorist
AORIST I, FORM

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third person	श्रीर्थावीत् ।	श्रीर्थाविष्टाम् ।	श्रीर्थाविषु ।
Second person	श्रीर्थावी ।	श्रीर्थाविष्टम् ।	श्रीर्थाविष्ट ।
First person	श्रीर्थाविषम् ।	श्रीर्थाविष्व ।	श्रीर्थाविष्व ।

II FORM

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third person	श्रीर्थावीत्	श्रीर्थाविष्टाम्	श्रीर्थाविषु
Second person	श्रीर्थावी	श्रीर्थाविष्टम्	श्रीर्थाविष्ट
First person	श्रीर्थाविषम्	श्रीर्थाविष्व	श्रीर्थाविष्व

THIRD FORM

	<i>Sing</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third person	श्रीर्थावीत्	श्रीर्थाविष्टाम्	श्रीर्थाविषु
Second person	श्रीर्थावी	श्रीर्थाविष्टम्	श्रीर्थाविष्ट
Third person	श्रीर्थाविषम्	श्रीर्थाविष्व	श्रीर्थाविष्व

— 0 —

30. $\sqrt{\text{urnu}}$ (Parasmaipadi) to cover

Pre कर्णोति, or कर्णोति । कर्णुत* । कर्णुवन्ति । कर्णोषि or कर्णोषि । कर्णुथः । कर्णुथ
कर्णोमि or कर्णोमि । कर्णुथ । कर्णुम । Per कर्णुनाव । कर्णुनुवत् । कर्णुनुषु । कर्णुनुविष or
कर्णुनुविष । कर्णुनुविषु । कर्णुनुषु । कर्णुनाव । कर्णुनुविष or कर्णुनुविष । कर्णुनुविषम् । I Fut
कर्णुविता or कर्णुविता । II Fut कर्णुविष्यति or कर्णुविष्यति । Imperative कर्णोतु or कर्णोतु ।
कर्णुताम् । कर्णु वन्तु । कर्णुहि । कर्णुतम् । कर्णुत । कर्णुवानि । कर्णुवाव । कर्णुवाम । Imper
श्रीर्थात् । श्रीर्थाताम् । श्रीर्थावन् । श्रीर्थाः । श्रीर्थातम् । श्रीर्थावन् । श्रीर्थावम् । श्रीर्थाव । श्रीर्थावम् ।
Poten कर्णुयात् । कर्णुया । कर्णुयाम् । Bene कर्णुयात् । Aorist श्रीर्थावीत् । श्रीर्थावीत्
Cond श्रीर्थाविष्यत् श्रीर्थाविष्यत् । Pass कर्णुयते । Caus कर्णुययति । Aor श्रीर्थावन्त ।
Desidera कर्णुनुषति, कर्णुनुविषति कर्णुनुविषति । Inten कर्णुनूयते । (See Vārtika under
S 2630) yan luk कर्णोनाति (VII 3 89 S 2443) Nouns — ऊर्कः, उरु. सङ्घितोः
शफोः, वामोः, वरीयान्, वरिमा, ऊर्णापु ऊर्णा, वरा, वरिष्ट* Pres Part कर्णुवन् Past
Part Pass कर्णुत Aot कर्णुतवान् Fut Part कर्णुविष्यन् or कर्णुविष्यन् । Grund.
कर्णुत्वा ।

30. $\sqrt{\text{urnu}}$ (Atmanepadi)

Pre कर्णुते । कर्णुवाते । कर्णुवते । कर्णुषे । कर्णुवाथे । कर्णुध्वे । कर्णुवै । कर्णुध्वे । कर्णुमहे ।
Per कर्णुनुवे । कर्णुनुवाते । कर्णुनुविरे । कर्णुनुविषे । कर्णुनुवाथे । कर्णुनुविध्वे or ध्वे । कर्णुनुवे ।
कर्णुनुविष्वे । कर्णुनुविष्वे । I Fut कर्णुविता । कर्णुविती । II Fut कर्णुविष्यते । कर्णुविष्यते ।
Imperative कर्णुताम् । कर्णुवाताम् । कर्णुवताम् । कर्णुष्व । कर्णुवाथाम् । कर्णुध्वम् । कर्णुवै ।
कर्णुवाध्वे । कर्णुवामहे । Impera श्रीर्थात् । श्रीर्थावाताम् । श्रीर्थावत । श्रीर्थाया । श्रीर्थावाथाम् ।
श्रीर्थाध्वम् । श्रीर्थावि । श्रीर्थावहि । श्रीर्था महि । Poten कर्णुवीत् । कर्णुवीयाताम् । कर्णुवीया ।
कर्णुवीय । कर्णुविष्यति । Bene कर्णुविष्ये, or कर्णुविष्ये । कर्णुविष्ये or ध्वम् । कर्णुविष्ये ।

Aorist श्रीर्णुविष्ट । श्रीर्णु विधाताम् । श्रीर्णु विषत । श्रीर्णु विष्टाः । श्रीर्णु विधाया । श्रीर्णु विध्वम् ।
 श्रीर्णु विषि । श्रीर्णु विष्यहि । श्रीर्णु विष्यहि । श्रीर्णु विष्ट । श्रीर्णु विधाताम् । श्रीर्णु विषत ।
 श्रीर्णु विष्टाः । आर्णुविधाया । श्रीर्णुविध्वम् । श्रीर्णु विषि । श्रीर्णु विष्यहि । श्रीर्णुविष्यहि । Condi.
 श्रीर्णु विष्यत, or श्रीर्णुविष्यत । Pas कर्णुयते । Casu कर्णुयते, Desider कर्णुयते । कर्णु न
 विषते, कर्णुनुविषते Pre Part Atmaue कर्णुवान् Past Part Pass कर्णुत Active,
 कर्णुतवान् । Fut Part कर्णुविष्यमाणः । or कर्णुविष्यमाणः Ger कर्णुत्वा । Infini
 कर्णुवितम् । Adj कर्णुविष्य । कर्णुवनेय कर्णुव्यम् ।

द्यु ३१ अभिगमने ।

31/√dyu to advance towards, encounter, attack, assail

Pre द्योति । Per द्युवाय । द्युयवतु । द्युद्विष or द्युद्वीष । द्युयव । द्युवाय । or द्युद्व ।
 द्युयविष । I Fut द्योता । II द्योष्यति । Imperative द्योतु or द्युतात् । द्युहि । द्युवानि ।
 Imper अद्योत् । अद्युताम् । अद्यो । अद्यवम् । Poten द्युयात् द्युयाताम् । द्युया । द्युयाम् ।
 Bene, द्युयात् । Aorist, अद्योवीत । अद्योष्टाम् । अद्योवी । अद्योवम् । Condi अद्योष्यत् ।
 Pass, द्युयते । Causative द्यावयति । Aorist अद्युद्ववत । Desi द्युद्वयति । Inten द्योद्वयते ।
 yanluk द्योद्वीति or द्योद्वीति । Passive द्युत । Ger द्युत्वा ।

षु ३२ प्रसवैश्वर्ययोः ।

32/√shu 1 to consent, or permit 2 to possess power or supremacy The
 word prasava here means 'consent, approval, permission' As श्रौमिति ब्रह्मा प्रवीति ।
 Pre शीति । Per सुवाय । I Fut शीता । Aorist अशीवीत । Noun —सववी ॥

कु ३३ शब्दे ।

33/√Ku, to hum, to ooo (as a bee)

Pre कीति । Per चुकाय । चुकविष or चुकोष । चुकुविष । I Fut, कीता । Inten
 चोक्कयते । yan luk चोकीति or चोक्कीति । Nouns.—कवि । काव्यम् ॥

ष्टुज् ३४ स्तोता ।

34/√shṭuñ (Parasmaipadi) to praise

Pre स्तोति, or स्तवीति, । स्तुत or स्तुवीत । स्तुवन्ति । स्तोषि or स्तवीषी । स्तुथ, or
 स्तुवीथ । स्तुथ or स्तुवीथ । स्तोमि or स्तवीमि । स्तुव, or स्तुवीव । स्तुमः or स्तुवीमः । Per
 तुष्टाव । तुष्टोष । तुष्टव । I Fut स्तोता । II Fut स्तोष्यति । Imperative स्तोतु or स्तवीतु
 or स्तुतात् or स्तुवीतात् । Dual स्तुता or स्तुवीता । Pl स्तुवन्तु । 2nd s स्तुषि or स्तुवीहि ।
 1st s स्तवानि । Imper अस्तोत or अस्तवीत् । d अस्तुताम् or अस्तवीताम् । Pl अस्तु-
 वन् । 2nd s अस्तौ or अस्तवी । 1st s अस्तवम् । d, अस्तुव or अस्तवीव । Poten
 स्तुयात् or स्तुवीयात् । d स्तुयाताम् or स्तुवीयाताम् Pl स्तुयु or स्तुवीयु । 2nd s स्तुया or
 स्तुवीयाः । d स्तुयाताम् or स्तुवीयाताम् । 1st s स्तुयाम or स्तुवीयाम् । Bene, स्तुयात् । Aorist
 अस्तावीत । अस्ताविष्टाम् । अस्तावी । अस्तावम् । Condi अस्तोष्यत् । Pass, स्तुयते । Causa
 स्तावयति । Desi, स्तुष्टुषति । Inten त्वाष्टुयते Pre Par स्तुवन् । Past Pass Pat स्तुत ।
 Act स्तुतवान् । Fu स्तावन् । Ger स्तुत्वा । Infini स्तोतुम् Adj स्तोतव्य स्तवनीय, स्तव्यम् ॥

The ईद is added in अस्तावीत् by S 2385 The स is changed to ष after an
 alterant upasarga अभि etc by S 2276, as अभ्यष्टीत् । This is optional under S
 2359, as पर्यष्टीत or पर्यस्तौत् ॥

34 Shtuñ (Atmaepadi)

Pre स्तुते । स्तुवाते । स्तुवते । स्तुवे । स्तुध्वे । स्तुवे । स्तुवहे । Per तृष्टुवे । तृष्टुवाते । तृष्टुवते । तृष्टुवे । तृष्टुध्वे । तृष्टुवहे । I Fut स्तोता । Impera स्तुताम् । स्तुवाताम् । स्तुध्व । स्तुध्वम् । स्तवे । Imper अस्तुत । अस्तुवाताम् । अस्तुधा । अस्तुधि । Poten स्तुवीत । स्तुवीयाताम् । स्तुवीथा । स्तुवीथ । Bene स्तोषीष्ट । Agist अस्तोषीष्ट । अस्तोषाताम् । अस्तोषा । अस्तोषीषम् । Past Part Pass स्तुत Active स्तुतवान् । Ger स्तुत्वा । Nouns — ज्योतिष्टोम । यावस्तुत । प्रस्तावः । स्तुतिः । सस्तव ।

Present स्तुवीते । स्तुवीषे । स्तुवीध्वे । स्तुवीवहे । Impera स्तुवीताम् । स्तुवीध्वम् । Imperi अस्तुवीत । अस्तुवीथा । अस्तुवीध्वम् । अस्तुवीवहि ।

ब्रूञ् ३५ व्यक्ताया वाचि ।

In the conjugation of this root we have double forms in the Present tense, by the following sūtra

२४५० । ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः । ३ । ४ । ८४ ।

ब्रुवो लट् परस्मैपदानामादित पञ्चाना गलानां पञ्च वा स्युर्ब्रुवश्चाहोदेशः । अकार उच्चारणार्थः । आह । आहन्तु । आहुः ।

2450 Instead of the first five tense-affixes, in the Present tense of the Parasmaipada coming after the verb 'brū' (to speak) there may optionally be the affixes of the Perfect, and 'āha' is at the same time, the substitute in the room of 'brū'

The अ is for the sake of utterance only, the real substitute is आह ॥

Thus आह 'he says', आहन्तु 'they two say', आहुः 'they say', आत्थ 'thou sayst', आहयुः 'you two say', the rest like ब्रू as shown below —

	Third Person	Second Person	First Person
Singular	आह or ब्रवीति	आत्थ or ब्रवीषि	ब्रवीमि
Dual	आहन्तु or ब्रूत	आहयु ०1 ब्रूथ	ब्रूथ
Plural	आहु or ब्रुवन्ति	ब्रूथ	ब्रूम

The word आदित 'first' is used in the sūtra to indicate that the substitution should not take place in the case of the last four affixes. The repetition of the word ब्रूव. in the sūtra indicates the original expression which is to be replaced, and shows that this change occurs in the Parasmaipada affixes only.

In forming the second Person singular आह + थ the following sūtra applies

२४५१ । आहस्यः । ८ । २ । ३५ ।

भलि परे । चर्त्वम् । आत्थ । आहयुः ।

2451 For the ह of the root आह, there is substituted थ before a jhal letter,

Thus आह + थ = आत्थ + थ = आत्थ ॥

As हट्मात्थ, किमात्थ. The word आहयु becomes आत्थ by VIII 4 55 S. 121.

The word भलि is understood here. Hence there is no change before vowel affixes, as आह, आहन्तु, आहुः ॥

In the alternative, when there is no आह् substitution, we have ब्रू + तिप् ।
Now applies the following

२४५२ । ब्रुवः ईट् । ७ । ३ । ८३ ॥

ब्रुव परस्य हलदे पित ईट् स्यात् । 'अत्य' इत्यत्र स्थानिवद्भावात्प्राप्तिः भवतीति अत्व-
विधानाच्च भवति । ब्रवीति । ब्रूत । ब्रुवन्ति । ब्रूते । आर्धधातुकाधिकारे ।

2452 Before a पित Sārva dhātuka affix beginning with a 'con-
sonant, the augment ईट् is placed after ब्रू ॥

As ब्रवीति, ब्रवीषि, ब्रवीमि, अब्रवीत् ॥ But अब्राणि before such an affix beginning
with a vowel, and ब्रूत before an affix which is not पित् ॥

The augment ईट् ought to have come in आह् + च also, because च being
a substitute of the पित् affix तिप् will be considered as पित् by the rule of
athanwat (I 1 56 S 49) But the augment does not come, because the च substitu-
tion for ह् by the last aphorism takes place only before a non-vowel affix for भल्लि
is understood That rule would have become redundant, if we could make the
form आहोच ॥

In the Section treating of the rules that apply to ārdhādhātuka affixes,
we have the following sūtra, which applies to this root when an ārdhādhātuka
affix follows, such as the affixes of the Perfect

२४५३ । ब्रुवो वचिः । २ । ४ । ५३ ॥

उवाच । ऊचत् । ऊचुः । उवचिच-उवकच । ऊचे । वक्ता । ब्रवीतु । ब्रूतात् । 'किञ्चपिच'
इत्यपिस्त्वादीयन । अब्राणि । ब्रूवै । ब्रूयात् । उच्ययात् । 'अस्यतिवक्ति-' (२४३८) इत्यद् ॥

2453 वचि is the substitute of ब्रू 'to speak' when any ārdha-
dhātuka affix is to be applied

Thus the Perfect of bru is formed from ✓ vach, as उवाच । ऊचत् । ऊचुः 2nd
उवचिच or उवकच 1st ऊचे । The First Fut is वक्ता 'he will speak' The व् of वचि
is for the sake of articulation only The substitute being like the principal, वच्
is Atmanepadī when the fruit of the action accrues to the agent, as ऊचे 'he
spoke,' उच्यते 'he will speak'

In the Imperative one form is ब्रवीतु with the ईट् of S 2452 but the affix
तातङ् VII 1 35 S 2197. which replaces तु is not considered पित्, because of the
maxim already mentioned before "a कित् is not पित्, nor a पित् should be considered
कित् for the purposes of operations depending on them" Therefore we have
ब्रूतात् and not ब्रवीतात् । 1st Sing ब्रवाणि । A ब्रूवै । Pot ब्रूयात् । Ben उच्ययात् ।

In the Aorist, the affix अह् is added by III. 1. 52 S. 2438. When अह्
is added the following applies

२४५४ । वच उम् । ७ । ४ । २० ॥

अहि परे । अब्राहत्-अब्राहत् ।

2454 The augment उ is added after the अ of वच् in the अह्-
Aorist.

As अवोचत्, अवोचाताम्, अवोचन् ॥ See III 1 52 S 2438.

ब्रू ३५ व्यक्ताव्या वाचि ।

35 ✓ brū (Parasmaipadī) to speak distinctly

Per ब्रवीति । ब्रूत । ब्रुवन्ति । ब्रवीषि । ब्रूथ । ब्रूथ । ब्रवीमि । ब्रूव । ब्रूय । Per उवाच । ऊचत् । ऊचु । उवचिथ or उवक्थ । ऊचथु । ऊच । उवाच or उवच । ऊचिथ । ऊचिम । I Fut वक्ता । II Fut वक्ष्यति । Imperative ब्रवीतु । ब्रूताम् । ब्रुवन्तु । ब्रूहि । ब्रूतम् । ब्रूत । ब्रवाणि । ब्रवाव । ब्रवाम । Imper ब्रूवीत् । अब्रूताम् । अब्रूवो । अब्रवम । अब्रूव । Poten. ब्रूयात् । ब्रूयाताम् । ब्रूयाम् । ब्रूयाव । Bene उच्यताम् । उच्यतास्ताम् । Aorist अवोचत् । अवोचताम् । अवोचन् । अवोचतम् । अवोचत । अवोचम् । अवोचाव । अवोचाम । Condi. अवक्ष्यत् । अवक्ष्यते । Caus वाचयति । Desider विवक्षति or ०ते । Inten वाचयते । Perf Part Atmane अनूचानः । Nouns — वाचयम् । वाग्मी । वाचा, वाचाट् । नैरुक्तम् ॥

35 ✓ brū (Atmanepada) to speak distinctly

Present, ब्रूते । ब्रूवाते । ब्रुवते । ब्रूषे । ब्रूषे । Per ऊचे । ऊचाते । काचरे । ऊचिषे । ऊचाथे । ऊचिथ्वे । ऊचे । ऊचिष्वे । ऊचिमहे । I Fut वक्ता । वक्तासे । वक्ताहे । II Fut वक्ष्यते । Imper ब्रूताम् । ब्रूवाताम् । ब्रुवताम् । ब्रूष्व । ब्रूवायाम् । ब्रूष्वम् । ब्रूष्वे । ब्रवावहे । ब्रवा महे । Imper अब्रूत । अब्रूथा । अब्रूषि । Poten ब्रूवीत् । ब्रूवीयाताम् । ब्रूवीया । ब्रूवीय । ब्रूवीषि । Bene वक्षीष्ट । वक्षीयाताम् । वक्षीष्टाः । वक्षीय । Aorist अवोचत् । अवोचताम् । अवोचन्त । अवोचथाः । अवोचे । अवोचावहि । Condi अवक्ष्यत् । अवक्ष्यते । Pass उच्यते । वाचयते । विवक्षते । Inten वाचयते । Nouns वाग्मी । वाच । वाचिकम् ।

अथ शास्यन्ताः परस्मैपदिन । इङ् स्वात्मने पदी ।

The following roots upto शास् are Parasmaipadī But the root इङ् is Ātmanepadī

इण् ३६ गतौ । एति । इतः ॥

The Present 3rd S. is एति । D इत । In forming the plural, the following rule applies

२४५५ । इणोऽयण् । इ । ४ । ८१ ।

अजादौ प्रत्यये परे । इयङोऽपवादः । यन्ति । इयाय ।

2455 For the इ of the root इण (एति) is substituted a semivowel (य), before an affix beginning with a vowel

Thus यन्ति, यन्तु, आयन् ॥ This supersedes इयङ् substitution, and is itself superseded by VII 2. 115, and VII 3 84 which ordain Viuddhi and Guna on the maxim मध्योऽपवादः । पूर्वान् विधीन् जायन्ते, नातरान् ॥ "Apavādas that are surrounded by the rules which teach operations that have to be superseded by the apavāda operations, supersede only those rules that precede, not those that follow them" So we have अयनम् and आयकः ॥

The perfect 3rd S is इयाय । In forming the dual the following sūtra applies.

२४५६ । दीर्घ इणः किति । ७ । ४ । ६९ ।

इणोऽभ्यासस्य दीर्घः स्यात् किति लिटि । ईयतु । ईयुः । इयसिथ - इयेथ । येत् । येताम् । आयन् । इयात् । ईयात् ।

2456 A long vowel is substituted in the reduplicate of the root वृ (वृत्ति), before a Personal ending of the Perfect, which has an indicative क् ॥

As ईयत्, ईयुः ॥ These are thus formed वृ + अतुम् = वृ + अतु (य substituted for वृ by VI 4 81 S 2455) Then there is reduplication, the य becomes sthānivāt to वृ by I 1, 59, S 2243 and we have वृ य + अतु. and then by the present rule ईयत्. ॥ Why do we say before a कित् affix ? Observe वृयाय, वृययिष्य ॥

The 2nd S. is वृययिष्य or वृयेष्य. The First Fut is वृता. The Imperative 3rd S is वृतात्. 2nd S वृहि 1st S अयानि. The Imperfect is वृत्, d वेताम्, Pl अयन् ॥ Pot वृयात्. Ben ईयात्. But this long ई which was obtained by VII 4 25 S 2298 is shortened after an upasarga by the following

२४५७ । एतेलिङि । ७ । ४ । २४ ।

उपसर्गात्परस्य इयोऽथो ह्रस्व. स्वादार्थधानके किति लिङि । निरियात् । × उभयत आशये नान्तादिषत् × । अभीयात् । 'अणः' किम् समेयात् । 'समीयात्' इति प्रयोगस्तु भीषा-दिषत् ।

2457. The short is substituted for the simple (अण) vowel of the stem वृ (वृत्ति) before the augment दाच् in the Benedictive, when a Preposition precedes it

As निरियात् । उदियात् । समियात् । अन्वियात् ॥ This is an exception to VII 4 25 S 2298 by which a long would have been substituted But ईयात् without a Preposition The अण् (VII 4 13 S 834) is understood here also Therefore ए form of ई will not be shortened, as आ + ईयात् = एयात्, समेयात् ॥

But in अमि + ईयात् = अमि + वृयात् = अभीयात्, the long ई obtained by ekādeśa is not shortened, because it is not preceded by an upasarga, for अम् is no upasarga, and there is no long ई after अमि, for the analysis of अभीयात् gives us अमि + वृयात्. Nor can you say that the rule of अन्तादिषत् (VI 1 85 S 75) should apply here, and this ekādeśa long ई should be considered as the beginning of the succeeding form, because the present rule of shortening depends upon the fulfilment of two conditions—1 A preposition to precede, and 2 A long vowel ई to succeed They being so mutually inter-dependent, that VI 1 85 S 75 cannot apply.

Why do we say the simple अण् vowels are shortened ? Observe सम् + वृयात् = समेयात्. The ए obtained by अ + ई is not shortened, because it is not an अण् vowel.

The समेयात् is not from this root, but from the Bhvadi root ई गति (uo 342 A) The proper form of the Benedictive from the Adādi is समियात् ।

The Aorist is formed by substituting ✓ मा in the place of ✓ वृ by the following

२४५८ । इयो गा लुङि । २ । ४ । ४५ ।

‘गातिस्था—’ (२२२३) इति सिचो लुक् । अगात् । अगाताम् । अगु ।

2458 ग is the substitute of the root गृह्, when लुङ् follows

When ग is substituted, the aorist sign सिच् is elided by II 4 77 S 2223 अगात् ‘he went’ अगाताम् ‘they two went’ अगु ‘they all went’

NOTE —The repetition of the word लुङ् in this sūtra, though its anuvritti was current from the last Ashtādhyāyī aphorisms, indicates that there is no option allowed even in the Atmanepada ग being the invariable substitute in all the Padas. Thus अगापि भवता ‘you went.’ The form अगात् is thus evolved अ + ग + सिच् + त = अगात्, (II 4 77 S 2223)

इण् ३६ गतो ।

36 ✓ in to go

Pie एति । इत । यन्ति । एचि । इय । इच । एमि । इव । इम । Per इयाय । ईयन् । ईयु । इययिष्य or इयेय । ईय, इयाय or इयाय । ईयिष्य । I Fut यता । II Fut यष्यति Imperative यतु or इतात । इताम् । यन्तु । इहि । अयानि । अयाव । अयाम । Impe येत येताम् । आयन् । ऐ । ऐतम् । ऐत । आयम् । मेव । ऐम् । Poten इयात् । इयाताम् । इयत । इयाम । इयाव । Bene ईयात् । ईयास्ताम् । Aorist अगात् । अगाताम् । अगु । अगा । अगा तम् अगाम । अगात्र । अगाम । Condi ऐष्यत । Pass ईयते । Aorist अगापि । Causa अययात् as in प्रत्याययति, or गमयति (II 4 46 S 2607) Des जगमिषति । (II 4 47 S 26 15) or इषिषति । as in प्रतीषिषति । Per Part Para उपेयिषान् (III 2 109 S 3098)

Nouns —इत्वर । इत्वरी (F) । इभ । एक स्वका । एविका । एनी ॥

इङ् ३७ अध्ययने ।

नित्यमधिपूर्व । अधीते । अधीयाते । अधीयते ।

37 ✓ in to study This root is invariably found preceded by अधि । The Present S is अधीते, D अधीयाते, pl अधीयते । In forming the perfect, following sūtra applies

२४५९ । गाङ् लिति । २ । ४ । ४९ ।

इहो गङ्ग्याल्लिति लावस्याया विवक्षिते वा । अधिजगे । अधिजगाते । अधिजगिर । अध्येता । अध्येयते । अध्यये । गुणायादेशयो क्तयोऽपसर्गस्य यण ‘पूर्वे धातुरपसर्गस्य—’ इति दर्शनेऽन्तरङ्गत्वाद्गुणात्पूर्वं सवर्णदीर्घः प्राप । ‘योरध्ययने वृत्तम् (३०६६) इति निर्देशात् भवति अध्येत । परत्वादियङ् । तत् आट । वृद्धि । अधीयाताम् । अधीयि । अधीयहि । अधीयीत । अधीयीयाताम् । अधीयीध्वम् । अधीयीय । अधीयीष्ट ।

2459 गाङ् is the substitute of इङ्, when लिट् (Perfect) follows

Or rather the substitution takes place in anticipation of the adding of the लिट् affixes. Therefore in reduplication, ग is not considered as sthanivat to इ, for if it were so, then the sūtra I 1 59 S 2243 would require इ in the reduplicate.

The Perfect 3rd S is अधिजगे, dual अधिजगाते, pl अधिजगिर । The First Future is अध्येता । The Second Future is अध्येयते । The Imperative अध्यये formed thus: अधि + इ + ऐ = अधि + ए + ऐ = अधि + अय + ऐ = अध्यये । The guna and अय substitutions take place first, and then the conjunction takes place with the upasarga, whose इ is then changed to अ । This is in contravention to the general maxim that a root must first combine with ‘the Preposition’ for in that view,

the rule of सवर्णं द्वौर्ध्वः being antaranga would have applied prior to the application of the guna rule : namely अघि+ङ+ऐ would have become अधी+ऐ first and then guna अघे+ऐ=अघ्ये । But this is not the correct form, and this we infer from Pāṇini himself using the form अध्ययन in the sūtra गोरध्ययने वृत्तम् (VII. 2 26 S 3066). The form अध्ययन is thus evolved अघि+ङ+अन=अघि+ए+अन=अघ्ये+अन=अध्ययन । Had the root combined first with the preposition, then this form could not have been got. The employment of the form अध्ययन by Pāṇini himself shows that the rule पूर्व धातुसर्गसंगेय &c does not apply to अघि+ङ ।

The Imperfect (लङ्) third person singular is अध्येत (अघि+आद्+ङ+त VI 4 72 S 2254 = अघि+ऐ+त S 269 = अध्येत) । In forming the dual, the equation stands thus अघि+आद्+ङ्यङ्+आताम् । Here the ङ्यङ् substitution for ङ takes place first, because it is taught by VI 4 77 S 271, a rule subsequent in Ashtādhyāyī order to the rule ordaining आद् namely VI 4 72 S 2254. When ङ is thus replaced by ङ्यङ् then comes आद् । Then आ and ङ् of ङ्यङ् coalesce into Vṛddhi by S 269. Thus अघि+आ+ङ्य+आताम्=अघि+ऐय+आताम् (VI 1. 90 S 269) अध्येयाताम् । The plural is अध्येत (अघि+आ+ङ्य+अत the ङ् is replaced by अत VII. 5 S 2258). The first person Singular is अघि+आ+ङ्य+ङ्=अघि+ऐय+ङ् अध्येयि । The dual is अध्येयहि ।

The Potential 3rd Per S is अधीयीत and is thus formed अघि+ङ+सीयुद्+त=अघि+ङ+ईयुद्+त the ङ is elided by VII 2 79 S. 2211=अघि+ङ्यु+ईयुद्+त the ङ्यङ् substitution by VI 4 77 S 271=अधीयीत the यु is elided by VI 1 66 S 873

The dual is अधीयीयाताम् । The Second person plural is अधीयीध्वम् । The first person Singular is अधीयीय ।

The Benedictive 3rd pers Singular is अधीयीष्ट । Thus अघि+ङ+सीयुद्+सुद्+त ॥ Here by III 4 107 S 2210 there is सुद् । The dual is अधीयीयास्ताम्, and the plural is अधीयीरन् ॥

The Aorist (लुङ्) of अघि+ङ is optionally formed from another stem, namely from ✓गा as the following sūtra shows

२४६० । विभाषा लुङ् लङोः । २ । ४ । ५० ।

लङो गाङ् वा स्यात् ।

2460 In the Aorist and the Conditional Tenses, गाङ् is optionally substituted for the root ङङ् ।

Thus अघि+ङ+त=अघि+आद्+ङ+सिञ्+त VI 4 72 S. 2254 = अघि+अद्+गा+ए+सिञ्+त ।

This Substitute गाङ् should not be confounded with the root गाङ् । A peculiarity of this substitute गाङ् is that all affixes except यित् or जित् after it are considered as डित् and so cause no guna or viddhi &c This is done by the following sūtra

२४६१ । गाङ् कुटादिभ्योऽङ्गित् डित् । १ । २ । १ ॥

गाङादेशात् कुटादिभ्यश्च परेऽङ्गितः प्रत्ययाडितः स्यः ॥

2461 All affixes after गह (the substitute of ह) and after the कृडादि roots are treated as if they had an indicatory ह, except जित् or गित् affixes

Thus अधि+अद्+ह+सिच+त=अधि+अद्+गा+सिच+त। Now the following sūtra applies by which गा is changed to गौ।

२४६२। घुमास्यामाया जहाति सा हलि। ८। ४। ६६।

यवामात ईत् स्यात् हलादौ कृडित्यार्धधातुके। अध्यगीष्ट। अध्यीष्ट। अध्यगीष्यत-अध्यीष्यत। इक् ३८ स्मरणे। अध्यमप्यधिपूर्वः। अधोगर्हदयेशाम- (६१३) लिङ्गात्। अन्यथाहि 'हृगर्थ'-इत्येव ब्रूयात्। * इणवदिक इति वक्तव्यम् *। अध्ययन्ति। अध्यगात्। केचित् आर्धधातुकाधिकाराक्तस्यैवातिदेशमाहुः। तन्मते यण। तथा च भट्टि- 'संघीतयो राघवयोरधीयन्' इति।

'वी ३६ गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु'। प्रजनं गर्भग्रहणम्। असन स्नेहणम्। वेति। वीति। विद्यन्ति। वेति। वेमि। वीहि। अवेत्। अवीताम्। अविद्यन्। अडागमे सत्यनेकास्तवा-व्यपिति केचित्। अध्यन्।

अत्रेकारोऽपि धात्वन्तरं प्रचल्यते। इति। ईतः। इयन्ति। ईयात्। ऐषोत्।

य ४० प्रापये। प्रापयामिह गतिः। ग्रथियाति। यात। यान्ति।

2462. For the final of the roots, called ghu, as well as of mā, sthā, gā, pā, hā, and sā, there is substituted ह before an ārdhadhātuka affix beginning with a consonant, which has an indicatory क or ह।

By the preceding sūtra, affixes after गा are हित, and therefore by the present sūtra गा becomes गौ। Thus अधि+अद्+गा+सिच+त=अध्यगीष्ट।

But the substitution of गा for ह is optional. When there is no substitution, we have अधि+आद्+ह+सिच+त=अधि+हे+स+त (VI 1 90 S. 269)=अधीष्ट।

The Conditional is अध्यगीष्यत or अध्यीष्यत।

इह ३७ अध्ययते

37✓ in (Atmanepadi) to study

Pre अधीते। अधीयाते। अधीयते। अधीषे। अधीयाषे। अधीष्ये। अधीषे। अधीवहे। अधीमहे। Per अधिजगे। अधिजगाते। अधिजगिरे। अधिजगिषे। अधिजगाषे। अधिजगिष्ये। अधिजगे। अधिजगिष्यहे। अधिजगिमहे। L-Fut अधीता। II Fut अधीष्यते। Imperative अधीताम्। अधीयाताम्। अधीष्व। अध्ययै। अध्यावहे। Imper अधीत। अधीयाताम्। अधीयत। अधीया। अधीयि। अधीयहि। Potē अधीयीत। अधीयाताम्। अधीयीषा। अधीयीष्वम्। अधीयीय। अधीयावहि। Bene अधीवीष्ट। अधीवीयास्ताम्। अधीवीष्टाः। अधीवीष्यम्। अधीवीय। Aorist अध्यगीष्ट or अधीष्ट। अध्यगीषाताम् or अधीषाताम्। अध्यगीष्टाः or अधीष्टाः। अध्यगीष्यम्। अधीष्यम्। अध्यगीषि or अधीषि। अधीष्वहि। Cond अध्यीष्यत। अध्यगीष्यत। अध्यगीष्येताम्। अध्यगीष्यन्त। अध्यगीष्यथा। अध्यगीष्यध्वम्। अध्यगीषे। अध्यगीष्यावहि। Passive अधीयते। Caus अध्यापयति। Aorist अध्यजीगपत् or अध्यापिषत्। Desl. अधिजगसते। Nouns:—अध्याय। स्वाध्यायः। कडाध्यापकः।

इक् ३८ स्मरणे

38✓ ik (Parasmaipadi) to remember. This root like the preceding, is also invariably found with the preposition adhi. Because we find Pāṇini himself using the word adhigārtha in sūtra II 3 52 S 613 in the sense of remembering, with the preposition adhi. If this root conveyed the sense of remembering without *adhi*, then Pāṇini would have used the word igārtha इगर्थ in that sūtra, and not adhigārtha.

Part It should be stated that ✓ik is treated like ✓in so that there is यण (S 2455) substitutions here also. Thus Present Pl अधियन्ति. The aorist is अध्यगात्. But according to some this rule is confined to ārdhadhātuka affixes only, i. e., इक् is like इण so far as ārdhadhātuka affixes go, but not to sārva-dhātuka affixes. Therefore there is no यण of VI 4 81 S 2455 in their opinion on the contrary इयङ् comes. As the present participle अधीयन् used by Bhaṭṭi in the following verse ससीतयो. राघवयोरधीयन्=स्मरन्. (2) This is the view of Atreya. According to him the Pre Pl is not अधियन्ति, but अधि + इयन्ति or अधीयन्ति. Haradatta is against this view.

Pre. अध्यति. अधीत. अधीयन्ति or अधियन्ति. Per अधीयाय. I Fut अध्येता. II Fut अध्येयति. Imperative अध्येन्. Imper अध्येत. Poten अधीयात. Bene. अधीयात. Aorist अध्यगात्. Con अध्येयत्. Pas अधीयते. Caus अधिगमयति. Deside अधिजिगमिषति. Pre Part Parasmai अधियन्. Past Part Pas अधीतः. Act अधीतवान्.

श्री ३९ गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु

39✓ vi 1 to go 2 to pervade 3 to conceive, bring forth 4. to shine, be beautiful 5 to throw, cast 6 to eat. The root वी is split up, by some, into वी+ई. The long ई is conjugated as. इति, ईत, इयन्ति. ईयात्, ईयाताम्. Aor ऐषीत्. &c.

Pre वेति. वीतः. वियन्ति. वेषि. वीष. वीष. वेमि. वीमः. वीम. Per विषाय. विष्यत्. विष्यु. विषयिष्य or विषेय. विष्यथु. विष्य. विषाय or विषय. I Fut वेता. II Fut वेयति. Imperative वेतु. वीता. वियन्तु. वीहि. वयानि. वयाव. Imper अवेत्. अवीताम्. अवियन्. When there is अद् augment, the root becomes अनेकाच् (of more than one syllable), and so there is यण adesa of VI 4 82 S 272, according to Atreya and the proper form is अव्यन् and not अवियन्. अवै. अवीतम्. अवीत. अवयम्. अवैष. अवैम. Poten वीयात. वीयाताम्. वीयु. Bene वीयात. वीयाताम्. Aorist अवैषीत्. अवैषीताम्. अवैषी. अवैषम्. Con. अवैष्यत्. Pas वीयते. Caus व्यापयति. Aorist अवैषयत्. In the sense of conceiving, we have व्यापयति (VI 1 55 S 2603) Deside, विव्रीषति. Inten. वेवीयते. yau luk वेवेति or वेवरीति. D वेवीत. Pl वेव्यति. Nouns वेत्रम्. वेत्रकीयम्. Pre. Part Parasmai, विद्यन्. Past Part Pas वीतः. Act. वीतवान्.

39 A. 1✓ 1 to go

Pre. इति. ईतः. इयन्ति. Poten. ईयात्. ईयाताम्. Aorist ऐषीत्.

या ४० प्रापणे । प्रापणमिह गतिः । प्रणिश्याति । यातः । यान्ति ।

40 ✓ yā to go. The word prāpana here means motion. The नि is changed to शि by VIII 4 17 S 2285 and so we have प्रणिश्याति । D यातः । Pl यान्ति ।

Pre याति । यातः । यान्ति । यासि । याथः । याथ । यामि । यावः । याम् । Per ययौ । ययत् । ययुः । ययाथ or ययिथ । ययथुः । यय । ययौ । ययिथ । ययिम । I Fut याता । II Fut यास्यति । Imperative यातु or यातात । याताम् । यान्तु । याहि । यातम् । यात । यानि । याव । याम् । Imper अयात । अयाताम् । अयु* or अयान् । The Imperfect Plural is optionally formed by जुस by the sūtra given below अया । अयातम् । अयात । अयाम् । अयाव । अयाम् । Poten यायात् । यायाताम् । यायु । Bene. यायात् । यायाताम् । यायातु* । Aorist अयासीत् । अयासी* । अयासिथम् । Condi अयास्यत् । Pass यायते । Caus यापयति । Aorist अयोषयत् । Deside यियासति । Inten ययायते । yan luk यायेति or यायाति । D यायीत् । Pl यायति । Nouns ययाति । यामः । यात्रा । यायावरः । ग्रभया । यातु* । ऋगयु । अथ्वर्यु । देवयुः ।

२४६३ । लङः शाकटायनस्यैव । ३ । ४ । १११ ।

आदन्तात्परस्य लङो भेजुंश्वा स्यात् । अयु.-अयान् । यायात् । यायाताम् । यायाताम् ।

‘वा ४१ गतिगन्धनयो’ । गन्धन सूचनम् । ‘भा ४२ दीप्ती’ । ‘ष्ठा ४३ ग्रीचे’ । ‘आ ४४ पाके’ । ‘द्रा ४५ कुत्साया गती’ । ‘रा ४६ भक्षणे’ ।

‘वा ४७ रक्षणे’ । यायाताम् । अयासीत् ।

‘रा ४८ दाने’ । ‘ला ४९ आदाने’ । द्वावपि दाने’ इति चन्द्र

‘दाप् ५० लवने’ । प्रणिश्याति-प्रनिश्याति । यायाताम् । अयासीत् ।

‘ख्या ५१ प्रकथने’ । अय सार्वधातुकमात्रविषय । ‘* सस्यानत्वे नमः ख्यात्रे * इति वार्तिकम् । तद्धास्य खेह लिङ्गम् । सस्यानो जिह्वामूलीयः । स नेति ख्यात्रादेशस्य ख्यादित्वे प्रयोगे जनमित्यर्थः । ‘सपूर्वस्य ख्याते प्रयोगो न’ इति न्यासकारः ।

‘पा ५२ पुरणे’ । ‘मा ५३ माने’ । अकर्मक । ‘तनौ ममुस्तत्र न केटभट्टिष’ इति माघः । उपसर्गवशेनार्थान्तरे सकर्मकः । ‘उदर परिमाति मुष्टिना’ । ‘नेर्गद-’ (२२८५) इत्यत्र नास्य यङ्गम् । प्रणिश्याति-प्रनिश्याति ।

‘वच ५४ परिभाषणे’ । लङ्गिः । अयमन्तिपरो न प्रयुज्यते । अनुवचनपरः’ इत्यन्ये । ‘क्षिपर’ इत्यपरे । वाधि । वाच्यात् । उच्यात् अवेक्षत । ‘विद ५५ ज्ञाने’ ।

2463 In the opinion of Śākatāyana only, ‘jus’ is the substitute of ‘jhi’, in the Imperfect of the roots which end in a long ‘ā’.

Thus अयु । In the alternative, we have अयान्

NOTE —Why is लङ् repeated here, when the context would have supplied this word; for the sūtra applies to हित् tenses, of which लुङ् being dealt with in the last, would leave लङ् only to be dealt with by this aphorism, for no other हित् tense (like लिङ् or लृङ्) can end in आ ? The repetition shows that the rule applies to those affixes which come after लङ् as लङ्, and not to those which come after another tense which is treated like लङ्. Thus लोद् is treated like लङ्, but for the purposes of this rule, लोद् would not be so treated. Thus the कि of

लोद will not be changed into लुस् by III. 4 109 Thus बिभ्यत्, जायत्, विदन्तु । The word एव has been used in the sūtra for the sake of the subsequent sūtra

वा ४१ गतिगन्धनयोः । गन्धन सूचनम् ।

41✓ वृ 1 to go 2 to blow. The word gandhanam here is synonymous with sūchana

Pre वाति । Per ववौ । I Fut वाता । II Fut वास्यति । Imperative वातु । Imper अवात् । Poten, वायात् । Bene वायात् । Aorist अवासीत् । Condi अवास्यत् । Pass वायते । Caus वापयति or वाजयति (VII 3 38 S 2590) Deside, विवासति । Inten ववायते । Nouns वातूनः । वातिक । वायु । वातकी । वात्या । वात । निर्वाण । निर्वाणः । निर्वाणः ।

भा ४२ दीप्तौ.

42 ✓ bhā to shine with the Prepositions त्व and अति, the root is ātmāne-padī Thus Sing व्यतिभाते, D व्यतिभाते, Pl व्यतिभाते । 2nd S व्यतिभासे । 1st S व्यतिभि ।

Pre भाति । Per बभौ । I Fut भाता । II Fut भास्यति । Imperative भातु । Imper अभात् । Poten भायात् । Bene भायात् । Aorist अभासीत् । Con अभास्यत् । Pass भायते । Caus भापयति । Deside बिभासति । Inten बोभायते । Nouns भा । निभः । प्रतिभा । प्रभायन । प्रभा । प्रभानम् । भानुः ।

ष्णा ४३ शौचे

43 ✓ śnā to bathe

Pre स्नाति । Per सन्नौ । सन्निध or सन्नाय । सन्निध । I Fut स्नाता । II Fut स्नास्यति । Imperative स्नातु । स्नाहि । स्नानि । Imper अस्नात् । अस्नाताम् । अस्तु । अस्नाः । Poten, स्नायात् । स्नायाताम् । Bene स्नेयात् or स्नायात् । Aorist अस्नासीत् । Condi अस्नास्यत् । Pass स्नायते । Caus स्नापयति, स्नपयति । Deside सिष्णासति । Inten सास्नायते । yan luk सास्नाति । Nouns निष्णातः । नदीष्ठा । प्रस्नः । स्नानः । स्नापकः ।

आ ४४ पाके.

44 ✓ Śrā to cook, boil, Compare Bhvādi root शै पाके (No 966).

Pre आति । Per अशौ । I Fut आता । II Fut आस्यति । Imperative आतु । Imper अआत् । Poten आयात् । Bene अयात्, आयात् । Aorist अआसीत् । Condi अआस्यत् । Pass आयते, Caus आययति, आययति । Deside आआसति । Inten आआयते । Nouns आया । अयिता । अतम् । Pre Part Parasmai आत् । Past Part Pass. आय । अितम् । Act आयवान् ।

द्रा ४५ कृत्साया गते

45 ✓ diā 1 to be ashamed 2 to run, make haste According to Śwāmī it means to sleep also. In this sense it is generally preceded by नि ।

Pre द्राति । निद्राति । प्रणिद्राति । Per दद्रौ । I Fut द्राता । II Fut द्रास्यति । Imperative द्रातु । Imper अद्रात् । Poten द्रायात् । Bene द्रेयात् । द्रायात् । Aorist अद्रासीत् । Condi अद्रास्यत् । Pass द्रायते । Caus द्रापयति Deside दिद्रासति Inten दाद्रायते । Nouns निद्रालु । तन्द्रालुः । निद्रा । तन्द्रा । Past Part Pass. द्राणः । Act, द्राणवान् ।

प्रा ४६ भक्षणे.

46 ✓ psâ to eat, devour.

Pre प्शति । प्रणिप्शति । Per पशौ । I Fut प्शता । II Fut प्शस्यति । Imperative प्शतु । Imper अप्शत । Poten प्शयात् । Bene प्शेयात्, प्शयात् । Aorist अप्शसीत् । Condi अप्शस्यत् । Pass प्शयते । Caus प्शपयति । Deside पिप्शसति । Inten. पाप्शयते । Nouns विश्वप्श । दूप्श ।

पा ४७ रक्षणे । पायास्ताम् । अपासीत् ।

47 ✓ pā to protect

Pre पाति । Per पपौ । I Fut पाता । II Fut पास्यति । Imperative पातु । Imper अपात । Poten पायात् । Bene पायात् । पायास्ताम् । Aorist अपासीत् । Condi अपास्यत् । Pass पायते । Aorist अपासीत् । Caus पालयति । Desi पिपासति । Inten पाययते । Nouns पति । पितृव्य । गोपालकः । पितामह । बृहस्पतिः । पित्र्यम् । वावस्पतिः । दिवस्पतिः । नपात् । पिता । सपन्न ।

रा ४८ दाने ।

48 ✓ rā to give, grant, bestow.

Pre राति । Per ररौ । I Fut राता । II Fut रास्यति । Imperative रातु । Imper अरात । Poten रायात् । Benedic रायात् । Aorist अरासीत् । Con अरास्यत् । Pass रायते । Caus रापयति । Desidera रिरासति । Inten रारायते । Nouns.—रातिः । (friend) रात्रिमटः । रात्रिः । असुर । (life giver) द्विरात्रः । द्वैरात्रिकम् ।

ला ४९ आदाने । “द्वार्षपि दाने” इति चन्द्रः ।

49 ✓ lā to take, receive, obtain According to Chandra, both ✓ rā and ✓ lā mean to give

Pre, लाति । Perfect ललौ । I Fut लाता । II Fut लास्यति । Impera लातु । Imper अलात् । Poten लायात् । Bene लायात् । Aorist अलासीत् । Con अलास्यत् । Pass लायते । Can लापयति or लालयति (VII 3 39 S 2591) Desi लिलासति । Inten. लालायते । Nouns —कपालु । बहिमा । व्यालः । बाहुलकम् । बहिष्ठ । बहीयान् ।

दाप् ५० लवने । प्रणिदाति—प्रनिदाति । दायास्ताम् । अदासीत् ।

50 ✓ dāp to cut.

Pre दाति । प्रणिदाति or प्रनिदाति (VIII 4 18 S 2232) Perfect ददौ । I Future दाता । II Future दास्यति । Impera दातु । Imper अदात । Poten दायात् । Benedic दायात् । दायास्ताम् । Aorist अदासीत् । The सिच् is not elided, as the root is not *ghu* Con अदास्यत् । Pass दायते । Aorist अदासीत् । Cau. दापयति । Desi. दिदासति । Inten. दादायते । Noun :—दात्रम् ।

ख्या ५१ प्रकथने ।

51 ✓ Khyā to tell.

This root is conjugated in the Sārvadhātuka tenses only. It never takes the affixes of the ārdhadhātuka class. Thus it is a defective root, not having all the tenses. It should not be confounded with the substitute ✓ Khyā that replaces ✓ chakshin (See Adādi 4). That khyā, of course, takes ārdhadhātuka affixes.

The reason of our confining this root to Sārvadhātuka affixes is this. If this root were capable of taking ārdhadhātuka affixes, then we could form the noun ख्यात् from it by adding the ārdhadhātuka affix लृच्. But we cannot do so: if we want to get the word ख्यात् we must derive it from ख्या of ✓ खल्लि (II 4 54 S 2436). For that ख्या is really खञ्ज, the ज्ञ is changed to य, and this य is considered asiddha. Therefore in नमः ख्यात्रे the visarga is not changed to the jīhvāmuliya य, by VIII, 3 37 S 142, because ख is considered to be followed by य, a यर् letter, and so the visarga retains its form by VIII 3 35 S 150. Had however ख्यात्रे in नमः ख्यात्रे been derived from this ✓ ख्या, then nothing could have prevented the application of VIII 3, 37 S 142 and we would have got jīhvāmuliya in नमः ख्यात्रे.

Under the sūtra खल्लि ख्याञ् (II 4 54 S 2436) the Mahābhāṣya reads several vartikas: one of them is *Vart*. The substitute is खञ्जदि, i. e. खञ्ज. The reason of this is given in the subsequent vartikas: one of which is सव्यनत्व नमः ख्यात्रे. *Vart*. The substitute is to be considered as kṣān, in order to prevent samsthāna-modification of visarga in namah khyātre. Samsthāna is the technical term for jīhvāmuliya, in the terminology of ancient grammarians. The necessity of making ख्याञ् substitute खञ्जदि is to prevent this jīhvāmuliya change.

We learn from the implication of this vartika and its explanation in the Mahābhāṣya that the present root never takes ārdhadhātuka affixes.

This root, according to the author of Nyāsa, can never be preceded by the preposition सम्. That is we never find the form सम्ख्याति. The form सख्ये: &c., is from the substitute ✓ ख्याञ् and not from this root. See III 2 7 S 2921.

According to the Mādhaviya Vṛtti, this root ख्या should also be considered as if it was खञ्ज, just like the substitute ख्याञ् for the purposes of ārdhadhātuka affixes. According to Atreya it is conjugated only in the ārdhadhātuka form, others conjugate it generically, without confining it to ārdhadhātuka affixes.

The word सखा is derived from this root. The word समान is changed to स by Upaḍi IV 136.

According to the Mādhaviya, this root when taking ārdhadhātuka affixes, is treated just like ख्याञ् obtained from खञ्ज, and so the noun ख्यात् formed from this root is just like ख्यात् derived from ख्याञ् root. But Bhattoji does not agree with this opinion. According to the Mādhaviya it would be conjugated in all Moods and Tenses, and not confined to Sārvadhātuka only.

ख्या ५१ प्रकथने (अयसार्चधातुक मात्र विषयः) ।

51 ✓ Khyâ to tell, declare, communicate This root is conjugated in the Sâivadhâtuka tenses only

Pre. ख्याति । Im ख्यातु । Imp अख्यात । Poten. ख्यायात् । Nouns — सखा । सखी । परमसख ।

प्रा ५२ पूरणे ।

52 ✓ prâ to fill.

Pre प्राति । Per पप्री । I Fut. प्राता । II Fut. प्रास्यति । Im. प्रातु । Imper. अप्रात् । Po प्रायात् । Bene प्रायात्, प्रेयात् । Ao अप्रासीत् । Con. अप्रास्यत् । Pass प्रायते । Cau प्राययति । Des. पिप्रासति । Inten प्राप्रायते । Nouns — प्रायः (VIII. 2 43. S. 3617), प्राणवान् । प्राय । (III 1 141 S 2203)

मा ५३ माने ।

53 ✓ mâ, to be contained or comprised in It is Intransitive As we find in Mâgha. तनौ ममुस्तत्र न कैटभद्विष. तपोधनाभ्यागम सम्भवा मुद. (Sis. I 23.) The delights produced from the arrival of the austere sage could not be contained (mamuh) within the body of Hari the killer of Kaitava. The root is transitive when preceded by particular prepositions and having senses other than that given in the Dhâtupâtha As उदर परिमाति मुष्टिना "With the fist he estimates the capacity of the stomach." So also मुखमुपमाति । अग्निमनुमाति । गृहम् निर्माति । भवान् प्रमाति ।

The मा in sūtra VIII 4 17 S 2285 is not this root Therefore we have अणिमाति or प्रनिमाति which is governed by VIII. 4 18 S 2232

Pre- माति । Pe. ममै । I Fut माता । II Fut मास्यति । Imper मातु । Im अमात् । Poten मायात् । Bene मेयात् । Aor अमासीत् । Con अमास्यत् । Pass मीयते । Cau मापयति । Des. मिमसति (VII 4 84 S. 2623 read with VII 4 58, S 2620) The स is changed to त । Int मेमीयते । (VI, 4 66 S 2462) Nouns—मायः । माया । प्रमा । मायिक । मायन् । मायावी । मायी ।

वच ५४ परिभाषणे ।

54 ✓ vaoha to speak. This root is not conjugated in the 3rd person Plural, when the affix is अन्ति । Therefore the following are wrong — वचन्ति, वक्ष्यन्ति, वचन्तु, अवचन् or अवोचन् । Others say it is not conjugated in any Plural Therefore वक्ष 2nd Pl, वक्षम । 1st Pl ऊचु. Per Pl ऊच । Per 2nd Pl ऊचिम । Per 1st Pl वक्तार । Fut Pl वच्यासु । वच्यासु are wrong While some hold that the Plural so debaired is the affix णि only In this view वक्ष्य, वक्ष्मः, ऊच, ऊचिम are correct.

Pie वक्ति । वक्त । वक्षि । वक्ष्य । वक्ष्म । वक्ष्मि । वक्ष्व । वक्ष्मः । Per. उवाच । ऊचतुः । ऊचु । उवक्ष्य or उवक्षि । ऊच । उवाच or उवच । ऊचिष । I Fut वक्ता । II Fut वक्ष्यति । Imp वक्तु, वक्तात । वक्ता । वचन्तु । वक्षि । वक्षानि । Imper अवक् or वग । अवक्ताम् । अवचन् । अवक् । अवचम् । Po वच्यात् । वच्याताम् । वक्ष्यु । वक्ष्याः । वक्ष्याम् । वक्ष्याव । Bene. उच्यात् ।

उच्चास्ताम् । Aorist अवोचत । अवोचताम् । अवोचन् । Con अवच्यत । Pass उच्यते । Caus वाचयति । Des विवक्षति । In वावक्षते । Nouns.—उक्तम् । औक्त्यिक । वक्त्रम् । वक्त्रकः ।

विद ५५ ज्ञाने ।

55 ✓ vīda to know In the Present Tense, the ordinary affixes are optionally replaced by those of the Perfect by the following —

२४६४ । विदो लटो वा । ३ । ४ । ८३ ।

वेत्तेलट परस्मैपदानां णलादयो वा स्युः । वेद । विदतु* । विदु । वेत्थ । विदथु* । विद । वेद । विदु । विदम् । यत्ने वेत्ति वित्त इत्यादि । विवेद । विविदतु । 'उषविद-' (२३४९) इत्याम्यत्वे 'विद' इत्यकारान्तनिपातनाच्च लघूपथगुणः । विदाचकार । वेदिता ।

2464 The nine affixes of the Perfect tense, are optionally added in the Present tense also, after the verb 'vid'

Thus —

Singular.	वेद or वेत्ति	वेत्थ or वेत्सि	वेद or वेत्सि
Dual	विदतु* or वित्त	विदथु or वित्थ	विदु or विदु
Plural	विदु or विदन्ति	विद or वित्थ	विदम् or विदम्
	लिट्		
<i>Singular</i>		<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
विवेद ।		विविदतु* ।	विविदु ।
विवेदिथ ।		विविदथु ।	विविदिथ ।
विवेद ।		विविदिथ ।	विविदिम ।
	or		
विदाचकार ।		विदाश्चक्रतु* ।	विदाचक्रु* ।
विदाश्चक्रिथ ।		विदाश्चक्रथु ।	विदाश्चक्रिथ ।
विदाश्चकार ।		विदाश्चक्रिथ ।	विदाश्चक्रिम ।

When we form the Periphrastic Perfect with अस्म by III 1 38 S 2341, there is no guna of the इ of विद because it is not penultimate, as the root given in S 2341 is विद ending with अ and not विद् ending in a consonant

The First Future is वेदिता । In the Imperative, we have the optional form, विदाकुर्वन्तु &c also by the following —

२४६५ । विदाकुर्वन्तिवत्यन्यतरस्याम् । ३ । १ । ४९ ।

वेत्तेलौट्यामुणाभावा लोटो लुक्लोढन्तकरोत्यनुपयोगश्च वा निपात्यते । पुङ्गवचने न विवक्षित इति शब्दात् ।

2465 The form विदाकुर्वन्तु is optionally employed as an irregular form in the Imperative

This irregular form is obtained by adding the affix अस्म to the root विद् 'to know,' when followed by लोट् or the Imperative tense, the tense affixes of लोट् are then elided by *luk*, moreover there is no substitution of *guna* as required by VII 3. 86, and when we have thus obtained the form विदाम्, we annex to it the

लोढ of the verb कृ, thus we have विदाडकुर्वन्तु or विदन्तु 'let them know' The third person plural is not only intended to be spoken of by the employment of the form विदाडकुर्वन्तु in the aphorism, on the contrary, the word इति shows that all the numbers and persons of the Imperative may be so employed, as विदाङ्करोतु विदाङ्कृतम् &c

In other words the Periphrastic Imperative is formed by adding to विदा the Imperative of the root कृ । To form the Imperative of $\sqrt{\text{कृ}}$, the following sūtras apply, it being remembered that the root $\sqrt{\text{कृ}}$ belongs to the Tanādī class

२४६६ । तनादिङ्कज्य उः । ३ । १ । ७९ ।

तनादे कजश्च 'उ' प्रत्ययः स्यात् । शपोऽपवादः । तनादित्वादेव सिद्धे कज्यद्वया 'गणकार्यस्या नित्यत्वे' लिङ्गः । तेन 'न विश्वसेदविश्वस्तम्' इत्यादि सिद्धम् । विदा करोतु ।

2466 The affix उ comes after the roots of the Tanādī class and after the verb कृ 'to make' when a sārvaadhātuka affix follows, signifying the agent

This debars अप As तन् + उ + ति = तनोति 'he expands', कृ + उ + ति = करोति 'he makes' Though the root कृ is included in the list of the Tanādī verbs, for which see Dhātupāṭha, yet its separate enunciation in the present sūtra is for the sake of showing that the operations dependent upon a word being included in a gana or class, are not of universal validity Therefore forms like विश्वसेत are valid, as in the sentence, न विश्वसेदविश्वस्तम् । Here there is not the elision of अप् in विश्वसेत though the root वृष् belongs to the adādī class (No 60) According to the Kāśikā, the separate enunciation of कृ in this sūtra is for the sake of making a restrictive rule with regard to this verb, that is to say, the root कृ is a Tanādī root only for the purposes of taking the affix उ, all the other operations of Tanādī verbs are not to be performed upon it. Thus the rule II 4 79 does not apply to कृ Thus अकृत and अकृत्या, the सिच elision is compulsory and not optional

Thus the 3rd Person Singular is विदाकरोतु । In forming the 3rd Person Singular with तातद् or of the Dual &c of the Imperative of कृ the following applies

२४६७ । अत उत्सार्वधातुके । ६ । ४ । ११० ।

उ प्रत्ययान्तस्य कजोऽकारस्य उत्स्यात्सार्वधातुके किङ्कति । उदिति तपरसामर्थ्याच्च गुणः । विदा कुरुतात विदा कुरुताम् । उत्तर- (२३३४) इति हेतुर्लुक् । आभीयत्वेन लुकोऽसिद्धत्वादुत्त्वम् । विदा-कुरु । विदाकारवाणि । अयेत । अविताम् । 'सिजभ्यस्त-' (२२२६) इति भेर्लुक् । अविदुः ।

2467 Before a Sārvaadhātuka affix with an indicative क् or ह, short उ is substituted for the अ of कृ (कर् + उ) when gunated.

Note:—Thus क+उ+तस=कर+उ+तस (VII 3 84)= कुर+उ+तस=कुरुत (VI 4 110) The तस is हित् by I 2 4 So also कुर्वन्ति, कुरु ॥ Why do we say 'before a Sârvadhâtuka'? So that the rule may apply to what was once a Sârvadhâtuka, though no longer éxistent Thus कुरु where the personal ending हि is elided, but it leaves its effect behind

The त in उत shows that this उ is not to be gunated by VII 3 86 When the affix is not कित् or हित् we have करोति, करोषि and करोमि (1 2 4)

Thus we have विदाकुरुतात् । D विदाकुरुताम् ।

In forming the 2nd Person Singular, the हि is elided by VI 4 106 S 2334 This elision of हि is ordained by a sūtra which falls in the subdivision of asiddhas, under अशिद्धवदत्राभात् (VI 4 22 S 2183), and therefore, it is considered to have not taken place for the purposes of उ change required by VI 4 110 S 2467 Therefore we have the form कुरु though no sârvadhâtuka affix follows Thus विदाकुरुः 1st Sing विदाकरवाणि ।

The Imperfect 3rd S is अवेत्, D अविताम् । The Plural is formed by जुव under III 4 109 S 2226 • Thus अविदुः । In the 2nd Singular, there is क substitution of द by the following.—

२४६८ । दश्च । ८ । २ । ७५ ।

धातोर्दस्य पदान्तस्य सिपि परे क स्याद्वा । अवे-अवेत् । 'अस ५६ भुव' । अस्ति ।

2468 द or, क may optionally be substituted for the final द् of a root, before the Personal-affix सि, when such द stands at the end of a Pada

Thus अवे or अवेत्

55 विद ज्ञाने (Parasmaipadi)

55✓ vīda to know

Pie वेत्ति, वेद । चिदत् or वित्. । विदन्ति or विदुः । वेत्सि or वत्स । वत्स or विदथुः । वित्थ or विद । वेत्सि or वेद । विदु or विदुः । वित्थ or वित्थ । Pei विवेद, विदानकार । विविदत् । विविदुः । विवेदथ । विवेद । विविदिव । I Fut वेदिता । II Fut वेदिष्यति । Imperative वेत्तु or वित्तात् or विदाकरोतु । वित्ता विदन्तु । विच्छि । वित् । वित् । वेदानि । वेदाव । वेदाम । Imper अवेत् । अविताम् । अविदुः । अवेत् or अवे । अविताम् । अविता । अवेदम् । अविदुः । अविदुः । अविदुः । अविदुः । Bene विद्यात् । विद्याताम् । विदुः । विद्या । विद्याम् । Bene विद्यात् । विद्याताम् । Aorist अवेदीत् । अवेदिष्याम् । अवेदिषुः । अवेदी । अवेदिष्यम् । अवेदिष्य । अवेदिष्यम् । Condi अवेदिष्यत् । Puss विद्याते । Caus वेदयति । Aorist अवेदिष्यत् । Deside विविदिषति । Inten वेदिष्यते । Jan luk वेदन्ति or वेदिदीति । Nouns — वेदः । वेद्यः । विदुरः । वित्ति । वेदिक् । वेदना । विन्दुः । विद्या । चातुर्वेद्यः । Pie Part Parasmai विदन् । विदुन् Per Part Parasmai विद्वान् । Past Part Pass विदित । Aot विदितवान् Gerund विदित्वा (I 2 8 S 2609)

55✓ vīda The root is Ātmanepadi with the Preposition सम (1 3 29, S. 2669)

Pre सविने । सविदाते । सविदते or सविद्रते । (VII 1 7 S 2701) सचित्से । सविदे । Per सविविदे । सविदाचक्रे । सविविदिषे । सविविदे । सविविदिषे । I Fut. संवेदिता । संवेदितासे । II. Fut. संवेदिष्यते । Imperative सविता । सविदाता । सविदता or सविद्रता । सवित्स्व । संवेदे । Imper. समवित् । समविदाता । समविदत or समविद्रत । समावत्या । समविदि । Poten सविदीत । सविदीयानाम् । Bene संवेदिषोष्ट । संवेदिषीयास्ताम् । Aorist समवेदिष्ट । समवेदिषाताम् । Inten । संवेदिने । D संवेदिदाते । संवेदिदते ।

अस ५६ भुवि । अस्ति ।

56 ✓ १३२, to be The Present 3rd S is अस्ति । In the dual अ is elided by the following —

२४६८ । अनसारल्लोपः । इ । ४ । १११ ।

अनस्यास्तेञ्चकारस्य लोपः स्यात्सार्वधातुके क्ङिति । स्त । सन्ति । 'तासस्त्यो -' (२१६९) इति ल्लोपः । अस्ति । स्य । स्य । अस्मि । स्व । स्म । 'आर्धधातुके' (२४३३) इत्यधिकृत्य ।

2469 Before a Sārvadhātuka क्त् or ङित् affix, the अ of अन and अस् is elided

अन is the characteristic of the roots of the Rudhādī class, while अस् is the root itself. Thus रुन्ध , रुन्धति, भिन्त , भिन्दन्ति, So also of अस्.—स्त , सन्ति ॥ But भिनन्ति and अस्ति before non—क्त् and non—ङित् affixes अन+अस् ought to be अनास्, instead of that we have अनस् in the sūtra. The पररूप single substitution is an irregularity

Sing	Dual	Plural
अस्ति ।	स्त ।	सन्ति ।
(अस् + सि =) अस्ति । (The स is elided by स्य ।		स्य ।
	VII 4 50 S 2191)	
अस्मि ।	स्व ।	स्म ।

Before ardhadhātuka affixes, the root अस् is replaced by भू by the following sūtra which falls in the section governed by आर्धधातुके (II 4 35 S 2132).

२४७० । अस्तेभूः । २ । ४ । ५२ ।

बभूव । भविता । भवतु । स्तात । स्ताम । सन्तु ।

2470 भू is the substitute of the verb अस् 'to be,' when an ārdhadhātuka affix is to be applied

Thus बभूव । Fut. भविता 'he will be,' भवितुम् 'in order to be,' भवितव्यम् 'must be' Note — Now the Perfect tense affixes are also ārdhadhātuka affixes (III 4. 115) The Perfect of अस् is therefore the same as that of भू, namely, बभूव &c. There is, however, an important exception to this rule, namely, when अस् is employed as an auxiliary verb in forming Periphrastic Perfect of other verbs. In that case अस् forms its Perfect tense regularly, आस, आसतुः, आसु &c, 'This apparent breach of the present sūtra is explained by taking the term कञ् in III.

1 40 as a Pratyāhāra including क, भू, and अस and if अस could not form its Perfect in the regular way, its inclusion in this Pratyāhāra would be useless, hence we conclude, that as an auxiliary verb, अस forms its Perfect regularly

The Imperative is असु or स्तात् । 3rd स्ताम् । Pl सन्तु । In the Second Person Singular अस + हि the following applies .—

२४७१ । घसोरेद्वावभ्यासलोपश्च । ६ । ४ । ११९ ।

घोरस्तेष्वैत्व स्याद्धौ परेभ्यासलोपश्च । आभीयत्वेनैत्वस्यासिद्धत्वाद्धेर्धि । 'अनसो -' (२४६६) इत्यल्लोप । एधि । तातडपक्ष एत्व न । परेण तातडा बाधात् । 'x सकटूतो - x' इति न्यायात् । स्तात् । स्तम् । स्त । असानि । असाव । असाम । 'अस्तिस्तिच -' (२२२५) इतोद् । आसीत् । अनसो -' (२४६६) इत्यल्लोपस्याभीयत्वेनासिद्धत्वादाद् । आस्ताम् । आसन् । स्यात् । भूयात् । अभूत् । सिचोस्तेष्वच विद्यमानत्वेन विशेषणादीयन ।

2471 For the final vowel of the roots दा and धा (घु), and for the स of अस, is substituted ए before the Imperative ending हि, and thereby the reduplicated syllable of दा and धा is elided

Thus (देहि, and धेहि, of घु, and) एधि, of अस, the स is elided by this sūtra, and अ is elided by VI 4 111 S 2469 This लोप of the present sūtra should be considered as having an indicatory ए so that the whole of the reduplicate and not only the final letter of the abnyāsa (I 1 55) is elided

Sing	Dual	Plural
असु	स्ताम्	सन्तु
एधि	स्वम्	स्त
असानि	असाव	असाम
	नङ	
आसीत्	आस्ताम्	आसन्
आसी.	आस्त	आस्व
आसम्	आस्व	आस्व

This ए ordained by the present sūtra is considered asiddha, as it falls in the ābhiya section (VI 4 22 S 2183) and therefore हि is changed to धि by VI 4 101 S 2425, for it is considered to have come after a भल् letter स, though this स no longer exists But when तातड् is added in the Imperative Second Singular, there is no ए change of the स of अस । Because the तातड् is ordained by a subsequent sūtra, and debars it Even after the adding of तातड्, there is no ए change by considering it as sthānivat to its principal हि, on the maxim that a rule once set aside, is set aside for good.

Thus we have स्तात् । स्तम् । स्त । असानि । असाव । असाम । In the Imperfect we have ईद् by VII 3 96 S 2225 as आसीत् । In the dual, there is आद् augment before स्ताम् (VI 4 73 S 2254), because the elision of अ by S. 2469 is asiddha, it being an ābhiya rule, and hence स्ताम् is considered as beginning with vowel Thus we have आस्ताम् । Pl आसन् । Pot स्यात् । Ben भूयात् । Aor, अभूत् । This is thus derived अभू + सिच् + त् = अभू + ० + त् (the सिच् is elided by II.

4 77 S 2223) Now the aprikta त required ईट by VII 3 96 S 2225 But it is not added, as we have already explained under that sūtra, that ईट comes only then when तिच् and अस exist as म्तिच् and अस । See page 31 of this volume, Therefore we have अभूत ।

The स of अस is changed to ष when preceded by an alterant preposition, by the following :—

२४७२ । उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यचपरः । ८ । ३ । ८७ ।

उपसर्गेभ्य प्रादुसञ्च परस्यास्ते सस्य ष स्याद्यकारोच्चि च परे । निष्ठात् । प्रादुष्यात् । निषन्ति । प्रादु षन्ति । 'यचपर' किम् । अभिस्त । 'मजू ५७ शुद्धे' ।

2472 The स of the verb अस is changed to ष, when it is followed by a vowel or य् and is preceded by प्रादु, or an upasarga having इ or उ in it

The word यच पर means 'followed by य् or अच्' ॥ The word प्रादु is an Indeclinable, meaning 'evidently'

Thus अभिषन्ति, निषन्ति विषन्ति, प्रादु षन्ति, अभिष्यात्, निष्यात् विष्यात्, प्रादु ष्यात् ॥

Why do we say "when it is followed by a vowel or य्" ? Observe निस्त, विस्त, प्रादुस्त ॥

५६ अस भुवि ।

56 ✓ asa, to be

Pre अस्ति । स्तः । सन्ति । अस्ति । स्यः । स्यः । अस्मि । स्वः । स्मः । Per अभूव or आस । आसतु । आसुः । आसिथ । आसथु । आस । आस । आसिथ । आसिम । I Fut भविता । II Fut भविष्यति । Imp अस्तु or स्तात् । स्ताम । सन्तु । श्थि or स्तात् । स्त । स्त । असानि । असाव । Imper आसीत् । आस्ताम । आसन् । आसी । आसम । आस्व । Pot स्यात् । स्याता । स्युः । स्याः । स्याम् । स्याव । Bene भूयात् । Aor अभूत । अभूवन् । अभू । Cond अभविष्यत् । Pass भूयते । Cau अस्ते स्थाने भूरादेशात् अन्यानि कृषाणि भूधातोर्ज्ञेयानि । Nouns .—नास्तिनास्ती ।

56 ✓ asa This root is Atmanepath, also, when preceded by व्यति ।

Pie व्यतिस्ते । व्यतिषाते । व्यतिषते । व्यतिसे । व्यतिषाथे । व्यतिष्ये । व्यतिषे । व्यतिस्वहे । Imper व्यत्यसे ।

57 ✓ mriṣ to wipe, wash off, cleanse The ऋ gets vriddhi by the following sūtra —

२४७३ । मृजेर्द्धिः । ७ । २ । ११४ ।

मृजेरिक्को वृद्धि स्याच्छातुप्रत्यये परे । 'किङ्कृत्यजादौ वेष्टते' । 'वञ्च-' (२६४) इति ष । मर्ष्टि । मृष्ट । मृजन्ति-मार्जन्ति । ममार्ज । ममार्जतु-ममृजतु । ममार्जिथ-ममार्ष्टि । मार्जिता-मार्ष्टा । मृष्टि । ममार्ष्टि । ममार्जम् । ममार्जित्-ममार्जित । 'कटिर् ५८ अश्रुविमोचने' ।

2473 The Vriddhi (आर्) is substituted for the root vowel (ऋ) of the stem मृज before any affix that is ordained after a root, provided it is not कृत् or ङिच् ।

As मार्षी, मार्षुम्, मार्ष्यम् । The मृज here is a root, and the affixes before which this Vriddhi takes place are those which come after roots and not which come after Prātipadikas Therefore, not before the affixes भ्या &c as कृपरिमृद्भ्याम्, मृद्भिः । The anuvṛtti of the word vibhakti has ceased This sūtra debars guna of VII 3 84

Ishṭi —The vriddhi is optional before a कित् or डित् affix whose first letter is a vowel

The क् is changed to घ by VIII-4 36 S 294 Thus मृज् + ति = मार्ष् + ति = मार्ष + ति = मार्षि ।

मृजू ५७ शुद्धौ ।

57 ✓ mṛjū to wipe or wash off, cleanse

Pie मार्षि । मृष्ट । मृजन्ति or मार्षन्ति । मार्षि । मृष्ट । मृष्ट । मार्षि । मृज् । मृजम् । Per ममार्ज् । ममार्ज्त्तु or ममृज्त्तु । ममृज्त्तु or ममार्ज्त्तु । ममार्ज्थ or ममार्ष्ट् । ममार्ज्थि, ममृज्थि or ममृज्थि । I Fut मार्षिष्यति, मार्षिष्यति । II Fut मार्षिष्यति, मार्षिष्यति । Imp मार्षु or मृष्टात् । मृष्टा । मृजन्तु or मार्षन्तु । मृष्टि । मार्षानि । मार्षाव । मार्षाम् । Imper अमार्ष । अमृष्टाम् । अमृजन् or अमार्षन् । अमार्ष । अमार्षम् । अमृज् । Pot मृज्यात् । मृज्याताम् । मृज्या । मृज्या । Bene मृज्यात् । मृज्यास्ताम् । Aor अमार्षीत् or अमार्षीत् । अमार्षिष्याम् or अमार्षिष्याम् । अमार्षिष्यु or अमार्षु । अमार्षी or अमार्षी । अमार्षिष्यम् or अमार्षिष्यम् । Con अमार्षिष्यत्, अमार्षिष्यत् । Pass मृज्यते । Can मार्षिष्यति । Aorist अमरीमृजत् or अममार्जत् । Des मिमृजति, मिमार्जिष्यति । Int मरीमृज्यते । yanluk मरीमार्जिष्यति or मरिमार्षि or मरीमृजति । Nouns —अपामार्ज् । मार्षार । मार्षालीय । मृजा । Pie Part Par मार्षन् मृजन् । Past Par Pass मृष्ट । Act मृष्टवान् । Ger मार्षित्वा, मृष्ट्वा ।

58 ✓ rud ir, to weep, to shed tears

This रुद + ति । Now applies the following sūtra by which इद् is added even in Sarvadhātuka affixes —

२४७४ । रुदादिभ्यः सार्वधातुके । ७ । २ । ७६ ।

'रुद' 'स्वप्' 'श्वस्' 'अन' 'जङ्' एभ्यो वलादे सार्वधातुकस्येद् स्यात् । रोदिति । रुदित । ह्यै परत्वादिति धित्व न । रुदिहि ।

2474 A sārvaadhātuka affix beginning with a consonant other than a य, gets the augment इद् after the root रुद्, and the four that follow it namely स्वप्, श्वस्, अन and जङ् ।

Thus रोदिति, स्वपिति, श्वपिति, प्राणिति, जङ्गिति । But जागर्ति which is beyond the five, and स्वप्ता before ādhadhātuka affixes, and रुदन्ति before a vowel beginning affix

The dual is रुदित । The हि is not changed to धि by VI 4 101 S 2425 by the सकृदगत paribhāṣa, as the इद् augment is subsequently taught Or in the sūtra VI 4 101 S 2425 we may read the anuvṛtti of हल्, and it is only when हि begins with a हल् that the rule will apply Here by the addition of इद् the affix हि becomes ajāli, and so that rule has no scope Thus रुदिहि

In the Imperfect there are ईद and अद् augments by the following two sūtras

२४७५ । रुदश्च पञ्चभ्यः । ७ । ३ । ९८ ।

हलादे पित सार्धधातुकस्याप्तस्य ईद स्यात् ।

2475 After रुद and the four roots that follow it, comes the augment ईद to a sârvadhâtuka affix consisting of a single consonant

२४७६ । अङ्गाभ्यङालवयोः । ७ । ३ । ९९ ।

अरोदीत्-अरोदत् । अरुदीताम् । अरुदन् । अरोदी-अरोद । प्रकृतिप्रत्ययेः शेषापेक्षाभ्यामङीङ्या मन्तरङ्गत्वाद्यासुद् । ऋयात् । अरुदत्-अरोदीत् ।

‘अिष्वप् ५६ श्ये’ । स्वप्रिति । स्वपित । सुष्वप । सुषुपत् । सुषुप् । सुष्वपिथ-सुष्वप्य ।

2476 According to the opinion of Gārgya, and Gālava, the augment अद् comes before a Sârvadhâtuka affix consisting of a single consonant, after the above five roots रुद &c

Thus we have अरोदीत् with ईद, or अरोदत् with अद् added to त् । Similarly अरोदी- or अरोद- ।

Note.—As अरोदीत्, अरोदो, अस्वपीत् and अस्वपी, अश्वपीत्, अश्वपीः, प्राणीत्, प्राणी, अजलीत्, अजली. ॥ Why of these five only ? Observe अजागद् भवान् ॥ Why an aprikta affix ? Observe रोदिति ॥ The word रुद. in the preceding sūtra is singular, though it ought to have been plural

Note.—As अरोदत् अरोद, अस्वपत् अस्वप, अश्वपत् अश्वप, प्राणात् प्राण, अजलत् अजलः ॥ The names of Gārgya and Gālava are mentioned for honoris causa

Note.—The mention of these names is not for the sake of “option” (विकल्पार्थम्) Because the very injunction about अद्, would make the ईद of the preceding sūtra optional The mention of more than one Achārya in the sūtra is also for this very reason ।

In the Potential the यासुद् augment is added first to the affix, because it is antaranga, as it depends merely on the Mood लिङ्, while with regard to it, the ईद and अद् augments are Bihiranga, because they depend on a particular base (prakṛiti such as ✓rud &c) and a particular affix (pratyaya, namely only those which are aprikta) Therefore ईद and अद् augments, though taught subsequent to यासुद् augment, do not debar it, because they are of weaker force compared with it Therefore यासुद् is added first, and the 3rd Per. S affix becomes घात्, which being no longer aprikta, there is no occasion for adding to it the augments ईद or अद् of these two sūtras Thus we have रुदात् ।

The 201st is अरुदत् or अरोदीत्,

रुदिर् ५८ अश्रुविमोचने ।

58✓ rudir to weep, to cry

Pre रोदिति । रुदित् । रुदन्ति । रोदिवि । रुदिवि । रुदिवि । रोदिमि । रुदिवि । रुदिमः ।
Per करोद । रुदतु । रुदुः । करोदिवि । रुदयु । रुद । करोद । रुदिवि । रुदिम् । I Fut
रोदिता । II Fut रोदिष्यति । Imp रोदितु or रुदितात् । रुदिताम् । रुदन्तु । रुदिहि ।
रुदितम् । रुदित । रोदानि । रोदाव । रोदाम । Imp अरोदीत् or अरोदत् । अरुदिताम् । अरुदन् ।
अरोदीः or अरोद । अरुदितं । अरुदित । अरोदम् । अरुदिवि । अरुदिमः + Pot. रुद्यात् । रुद्याता ।
रुद्यु । रुद्या । रुद्यात् । रुद्यात । रुद्याम् । Ben रुद्यात् । रुद्यास्ताम् । Aor अरुदत् or अरोदीत् ।
अरुदताम् or अरोदिष्टाम् । अरुदन् । अरुद अरुदम् । अरुदाव । Con अरोदिष्यत् । Pass
रुदते । Gau रोदयति । Aorist अरुदत् । Des रुदिष्यति । In रोक्यते । Yanluk रोकीति
or रोरोति । Du रोक्तुः । Imper अरोरीत् । Nouns — रोदसी । रुद्राणी । रुद्रः । अतर्क्रीयम् ।

59✓ शि श्रवण to sleep

The Present is स्वपिति । स्वपित् &c The Perfect is सुष्याप । सुषुपत् । सुषुपुः ।
&c When the root takes the upasargas सु or वि or निर or दुर then the ष of the
vocalised सु in the Perfect is changed to ष by the following —

२४७७ । सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाः । ८ । ३ । ८८ ।

अभ्यः सुष्यादेः सस्य ष स्यात् । 'पूर्वे धातुरपसर्गेण युज्यते' । किति लिटि परत्वात्संप्रसारणे षत्वे च
कृते द्वित्वम् । × पूर्वत्रासिद्धोऽयमद्विर्वचने × । सुषुपुपत् । सुषुपुपुः । अकिति तु द्वित्वेऽभ्यासस्य
संप्रसारणम् । षत्वेऽस्यासिद्धत्वात्तत् पूर्व 'ह्लादिः शेषः' (२१७६) । नित्यत्वाच्च । तत् सुपि रुपाभा
वाच्च ष । सुषुष्याप । सुषुष्या । अस्वपीत-अस्वपत् । स्वष्यात् । सुष्यात् । सुषुष्यात् । अस्वाप्सीत् ।
'प्रवस ६० प्राणने' । प्रवसिति । प्रवसिता । अश्वसीत्-अश्वसत् । प्रवस्याताम् । प्रवस्यास्ताम् ।
'ह्रयन्तलण-' (२२६६) इति न वृद्धिः । अश्वसीत् । 'अन ६१ च' । अनिति । आन । अनिता ।
आनीत्-आनत ।

2477 The ष of स्वप when it assumes the form सुष, and of सूति,
and सम is changed to ष after सु, वि, निर and दुर ॥

The maxim is that the root is first joined with the upasarga, and then
grammatical rules applied. Thus the compound verbs are सुस्वप्, विस्वप् &c To
this when the affixes of the Perfect which are कित् are added, then first there is
vocalisation of ष into उ, and उ changed to ष, and then reduplication. That is
the steps are (1) सुषुप् (2) सुषुप, (3) सुषुप सुप । For the purposes of reduplication
the ष changed to ष by the rule of Tripāḍi ought to have been considered asidha
by VIII 2 1 This is prevented by the maxim already given under S VI 1 3
: e, for the purposes of reduplication, the Tripāḍi rules are not asidha. There-
fore ष is reduplicated. Thus we have the following equation सु + स्वप् + अतुष् = सु
सुप् + अतुष् (VI 1 15 S 2409) = सु + सुप् + अतुष् (VIII 3 88. 2477) = सुषुपसुप् +
अतुष् (पूर्वत्रासिद्धोऽयमद्विर्वचने) = सुषुपुपत् । So also सुषुपुपुः ।

Before those affixes of लिट् which are not कित्, there is reduplication first,
and then vocalisation of the abhyāsa. The ष change ordained by the present Tri
pāḍi sūtra being considered asidha (VIII, 2. 1), the ह्लादिशेषः (S 2179) rule

applies prior to it. And because it is a *mutya* rule also, therefore it applies first. When *हलादिशेष* has applied, there remains no *form* सुप् but only सु, and therefore the present rule does not apply, and there is no व change. Thus सुस्वप् + गल् = सुस्वप्स्वप् + गल् = सुसुप्स्वप् + गल् = सुसुस्वप् + गल् (S 2179). Now the second सु cannot be changed to वु by the present sūtra because the condition for the application of this rule, namely the existence of the form सुप् is absent. Thus we get सुसुस्वप् and सुस्वप्.

Note —The word सुप्ति is exhibited in the sūtra as the form of स्वप् with vocalisation. Thus सुप्तिः, नि सुप्तिः, दु सुप्तिः. The word सूति is the क्तिन् ending form of सू, the rule applies to this form only, as सुप्तिः, विप्तिः, निप्तिः, and दुप्तिः. The word सम also means the noun सम and not the verb सम स्तम वैल्लभ्ये. Thus सुवमम् विवमम्, निवमम्, दुवमम्.

Note —The following kārīkā sums up the above discussion.

Kārīkā —सुप्ते वत्स्व स्वप्तेर्मा भूद्विसुप्तापेति केन न ।

हलादिशेषात् सुप्तिरिष्टं पूर्वं वृत्त्यम् ॥

स्यादोना नियमो नात्र प्राक्वितादुत्तरः सुप्तिः ।

अनर्थके विववप सुप्तिभूतो द्विरुच्यते ॥

Kārīkā—Why is वत्स्व taught with regard to the सुप् form of स्वप्? *Ans.* सुप्तेः वत्स्व स्वप्तेर्मा भूत्, so that the वत्स्व change should not take place in स्वप् form, as विस्वप् and विस्वप्स्वप् (III 2. 172). *Q* विसुप्तापेति केन न? For what reason the वत्स्व change has not taken place in the reduplicate विसुप्ताप, for here also in the reduplicate, is the form सुप्, as विसुप्स्वप्, and then by applying हलादिशेष rule, the ए is elided, and एदेशविकृतस्यानन्वत्वात् applies? *Ans.* हलादि शेषान् न सुप्तिः, we reduplicate the form स्वप् as विस्वप्स्वप् and then elide ए as विस्वप्स्वप्, and then vocalise, as विसुप्स्वप्, so that there being no form सुप्, there is no वत्स्व. इष्टं पूर्वं प्रसारणं, in fact, the vocalisation takes place first, and then elision according to an īṣṭi. See VI 1 17. Otherwise in स्वप् स्वप्, as ए is elided वृ would also have been elided. Why is the स of विसुप्ताप not changed to व by VIII 3 64? स्यादोना नियमो नात्र प्राक् वितादुत्तरः सुप्तिः, the rule VIII 3 64 does not apply, because that rule is confined only to verbs up to सित in VIII 3 70, while सुप् is after that verb. Moreover the ए of सुप् being elided, the mere सु is अनर्थक, and the maxim is अनर्थकं वृत्त्यो नानर्थकस्य. *Q* If this maxim is applied, how do you form विसुप्सुप्? *Ans.* अनर्थके विसुप्सुप्: सुप्तिभूतो द्विरुच्यते, here the form सुप् is doubled, and not सुप्. The root is first joined with the affix वि + स्वप्, then there is vocalisation विसुप्, then there is व change, as विसुप्, then reduplication, as विसुप्सुप्. Now वत्स्व being considered asiddha, the doubling should take place first? No, for we have already shown that for the purposes of doubling, the वत्स्व change is not asiddha (VIII. 2. 3 Vārt.)

अश्वप् ५९ शये ।

59 ✓ āshvap to lie down, to sleep

Pre स्वपिति । स्वपित् । स्वपन्ति । स्वपिषि । स्वपिथि । स्वपिथ । स्वपिमि । स्वपिव । स्वपिम् । Per सुष्याप । सुषुपत् । सुषुपु । सुष्यथ or सुष्यपिथ । सुषुपथुः । सुषुप । सुष्याप । सुषुपिथ । सुषुपिम । I Fut स्वप्यात् । II Fut स्वप्यति । Imp स्वपितु । स्वपिताम् । स्वपन्तु । स्वपिहि । स्वपितम् । स्वपित । स्वपानि । स्वपाव । स्वपाम् । Imperfect अस्वपत् or अस्वपीत् । अस्वपिताम् । अस्वपन् । अस्वप, or अस्वपी । अस्वपितम् । अस्वपित । अस्वपम् । अस्वपिव । अस्वपिम् । Pot स्वप्यात् । स्वप्याताम् । Bene सुप्यात् । सुप्यास्ताम् । Aorist अस्वाप्सीत् । अस्वाप्ताम् । अस्वाप्सु । अस्वाप्सी । अस्वाप्सम् । Con अस्वप्यत् । Pass सुप्यते । With the Preposition सु, we have सुषुप्यते । Cau स्वापयति । Aorist असुषुपत् । Des सुषुपति । With वि, we have विषुषुपति । Inten सोषुप्यते । (VI 1 19 S 2645) विषोषुप्यते । Yan luk सास्वपीति । Nouns — स्वप् ।

अवस् ६० प्राणने ।

60 ✓ avas to breathe In the Potential, the root is conjugated like the Bhuadi, the vikarana शप् is not elided This is the view of the Mādhaviya Bhattoji would elide शप् here also The Potentials would according to him be अवस्यात्, D अवस्याताम् &c

Pre अवसिति । अवसित् । अवसन्ति । अवसिषि । अवसिमि । Per अवसात् । अवसतुः । अवसिथ । अवस । अवसा । अवसिथ । I Fut अवसिताम् । II Fut अवसिष्यति । Imperative अवसितु । अवसिहि । अवसानि । Imper अवसत or अवसीत् । अवसिताम् । अवसी । अवस । अवसम् । अवसिथ । Poten अवसेत् । अवसेता । अवसेयु । अवसे । अवसेयम् । Bene अवस्यात् । अवस्याताम् । Aorist अवसत् । or अवसीत् । (There is no viddhi because of S 2299) अवसिष्यात् । अवसो । अवसिषम् । Cond अवसिष्यत् । Pass अवस्यते । Caus अवसायति । Aorist अवसवत् । Deside अवसिषति । Inten अवस्यते । yan luk अवसीति । Nouns — अवसनः । अवसतः । अवस ।

61 ✓ ana to breathe

The Pre is अनिति, Perf आन, I Fut अनिता, Imper आनीत् or आनत्

The न of this root is changed to ण after an alterant preposition by the following sūtra

२४७८ । अनितेः । ण । ४ । १९ ।

उपसर्गस्याभिनितात्परस्यानितेर्नस्य ण स्यात् । प्राणिति ।

‘अण इव भक्षश्चनयोः’ । अणिति । अणितः ।

2478 The न of the verb अन् ‘to breathe’, is changed into ण, when preceded by an upasarga competent to produce the change

Thus प्र+अनिति=प्राणिति ‘he breathes’ पराणिति ॥ For ऋद् augment, see VII. 2 76

अन ६१ च (प्राणने) ।

61✓ana to breathe

Pre अनिति । अनितः । अनन्ति । अनिषि । अनिमि । Per आन (प्र+आन=प्राण) प्राणतुः । प्राणु । प्राणिय । प्राणिय । I Fut अनिता । II Fut अनिष्यति । Imperative प्र+अनिषु or प्राणितात् । Imper अनिषु । अनितु । Poten अन्यात् । प्राणयात् । Bene अन्यात् । प्राणयात् । प्राणयास्ताम् । Aorist आनीत् । प्राणीत् । प्राणिष्यात् । प्राणी । Condi अनिष्य । Pass अन्यते । Caus आनयति । प्राणयति । Aorist प्राणयत् । Deside अनिनिषति । प्राणिनिषति । Nouns—प्राणः ।

62✓jaksha 'to eat,' when it is the reduplicated form of चक्ष्, and 'to laugh,' when it is the reduplicated form of हस ।

The Pre Sing is जक्षति, Dual जक्षतः । In the plural the अन्त् is replaced by अत् by the following

२४७९ । अदभ्यस्तात् । ७ । १ । ४ ।

अस्य अत्स्यात् । अन्तापवादः । जक्षति । 'सिजभ्यस्त-' (२२२६) इति भेजुस् । अजक्षुः । अयमन्तःस्थादिरित्युज्ज्वलदत्तो जक्षाम । वदादय पञ्च गताः ।

2479 अत् is substitute for ऋ after a reduplicated verbal stem

This debar the अन्त substitution required by VII 1 3 S 2169 Thus

जक्ष्+ङि=जक्षति । In the Imperfect Plural however जुस् replaces ङि by III. 4 109 S 2226 As अजक्षुः ।

Ujvaladatta gives this root as यक्ष, and not जक्ष which is a mistake

जक्ष ६२ भक्षहसनयोः ।

62✓jaksha 1. to eat 2 to laugh.

Pre जक्षति । जक्षतः । जक्षति । जक्षिषि । जक्षिमि । Per जक्ष । जक्षिष्य । जक्षिष्य । I Fut जक्षिता । II Fut जक्षिष्यति । Imperative जक्षितु । जक्षिता । जक्षतु । जक्षिष्य । जक्षिष्य । Imper अजक्षीत्, अजक्षत् । अजक्षिताम् । अजक्षुः । Poten जक्ष्यात् । जक्षेत् according to Chandra जक्ष्याताम् । Bene जक्ष्यात् । जक्ष्यास्ताम् । Aorist अजक्षीत् । अजक्षिष्यात् । अजक्षी । अजक्षिष्य । Condi अजक्षिष्यत् । Pass जक्ष्यते । Caus जक्षयति । Aorist अजिजक्षत् । Deside जिजक्षति । Inten. जाजक्ष्यते । yan luk जाजक्षीति or जाजक्षि । Noun—जक्षत् ।

Here end the five roots beginning with ✓rud

'जाग्र ६३ निद्राद्ये' । जागर्ति । जाग्रत । जाग्रति । 'उपधिद-' (२३४९) इत्याम्ना । जागराचकार-जजागर ।

63✓jāgrī to awake

The Pre is जागर्ति, Dual जाग्रतः, Pl जाग्रति । In the Perfect there is optionally Periphrastic आम् by III 1 38 S. 23±1. As जागरा चकार or जजागर । In the dual, we have guna by the following

२४८० । जायोऽविचिणलडित्सु । ७ । ३ । ८५ ।

जागर्तुं स्याद्विचिणलडित्सुऽन्यस्मिन्वृद्धिविषये प्रतिषेधविषये च । अजागरतु । अजाग । अजागताम् । अयस्तत्वाज्जुस ।

2480 The Guna (instead of Vriddhi or its prohibition) is substituted for the ऋ of the stem जाय्, except before the affix वि, before the Aorist character चिण, before the Personal ending ल of the Perfect, and before an affix with an indicatory इ ॥

Thus अजागरतु । The Imperfect is अजाग । D अजागताम् । In the plural, the root being a reduplicated one we have जुस by VII 1. 4 S 2479 Before this जुस्, the ऋ of jāgrī takes guna by the following

२४८१ । जुसि च । ७ । ३ । ८३ ।

अजादौ जुसीगन्ताद्गुणं स्यात् । अजागरः । 'अजादौ' किम् । जाययु । आशिवि तु जागर्थात् । जागर्थास्ताम् । जागर्थासु । जुडि अजागरीत । 'जाय् इत्' इत्यत्र ययप्राप्, त सार्धधा तुकगुणो बाधते, त विचि वृद्धि ता जागर्तिगुणः, तत्र कृते हलन्तलक्षणा प्राप्ता, 'नेटि' (२२६८) इति निषिद्धा, ततः 'अतो हलादे -' (२२८४) इति बाधित्वा 'अतो व्रान्तस्य' (२३३०) इति प्राप्ता, 'ह्रनयन्त-' (२२६६) इति निषिध्यते । तदाहु —

'गुणो वृद्धिर्गुणो वृद्धिः प्रतिषेधो विकल्पनम् ।

पुनर्वृद्धिर्निषेधोऽतो यणपूर्वा. प्राप्नो नच ॥'

अत्रि । 'वरिद्रा षड्-दुर्गतिः' । वरिद्राति ।

2481 Before the personal-ending जुस (उस्) of the Imperfect when it begins with a vowel, guna is substituted for the final इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, and ए of the stem

Note —As अजुह्वुः, अविभयुः, अविभहः, अजागरः ॥ This Personal ending is हित according to I 2 4, and would not have caused guna (I 1 5), but for this sūtra The ending जुस् (III 4 108) comes in the लिङ also There, however, it does not cause guna As चिन्नुः, सुनुयुः ॥ Here there are two हित् affixes, the augment यासुद्, and the sārvaadhātuka जुस, and the यासुद् prevents guna The वृक् is read into the sūtra from I 1. 3

As अजागरः । Why do we say that the affix जुस must be ajādi or vowel beginning? When this affix takes the augment यासुद् of the Potential, it assumes the form युक्, and is no longer vowel beginning Before it, there will be no guna As जाययुः । The Ben forms are जागर्थात्, D जागर्थास्ताम्, Pl. जागर्थासु । The Aorist is अजागरीत । It is thus evolved

जाय्+इ+स्+ईत् The ऋ followed by इ required to be changed to ए by VI 1 77 This is prevented by the Guna rule VII. 3 84 S 2168 The ऋ ought to become ॠ । This guna however is set aside by the Vriddhi rule VII 2 1 S 2297

This vriddhi, however, is set aside by peculiar guna of jāgrī under VII. 3 85 S 2480 Thus we get जागर् +इ+स्+ईत्

Now the root being जागृ ending in a consonant, sūtra VII 2 3 S 2267 requires the viddhi of अ, but this viddhi, in its turn is set aside by VII 2 4 S 2268 But now VII 2 7 S 2284 requires *optional* viddhi, but it is restricted by VII 2 2 S 2330, and the viddhi becomes compulsory But VII 2 5 S 2299 sets aside this viddhi also Thus.

जागृ+इत्=जागृ+इस् (VI 1 77 S 47)=जागृ+इत् (VII 3 84 S 2168)=जागृ+इस् (VII 2 1 S 2297)=जागृ+इस् (VII 3 85 S 2480)=जागृ+इत् (VII 2 3 S 2267)=जागृ+इस् (VII 2 4 S 2268)=जागृ or जागृ+इत् (VII 2 7 S 2284)=जागृ+इस् (VII 2 2 S 2330)=जागृ+इस् (VII 2 5 S 2299)

The following verse sums up these

“Guna Viddhi, Guna Viddhi, prohibition, option, again Viddhi and then exception, these, with the change of *re* into a semi vowel in the first instance, are the nine results ”

जागृ इत् निद्राक्षये ।

63 ✓ jāgri to wake

Pre जागृति । जागृतः । जागृति । जागृषि । जागृमि । जागृव । Per जागृष्वकार, जजागार, जजागरतु । जजागक । जजागरिष । जजागरथु । जजागर । जजागर । जजागरिष । I Fut जागरिता । II Fut जागरिष्यति । Imperative जागृतु or जागरितात । जागृता । जागृतु । जागृषि । जागराणि । Imper अजाग । अजागताम् । अजागक । अजाग । अजागरम् । अजागृव । Poten जागृयात् । जागृयाताम् । जागृयु । जागृया । जागृया । जागृयाव । Bene जागृयात । जागृयास्ताम् ✓ Aorist अजागरीत् । अजागरिष्टाम । अजागरिष्टु । अजागरी । अजागरिष । Condi अजागरिष्यत । Pass जागृयते । Caus जागरयति । Aorist अजजागरत् । Deside जजागरिषति । Inten जागृयते । Nouns — जागृक । जगरा । जागृया । जागृवि । जजागृवान् । Past Part Pass जागरित । Act जागरितवान् । Fut Part जागरिष्यन् । Gerund जागरित्वा । Infini जागरितुं । Adj जागरितव्य । जागरणीय । जागर्यम् ।

64 ✓ daridrā to be poor The Present 3rd Singular is दरिद्राति । In forming the Dual, the आ is replaced by इ, by the following .

२४८२ । इदृरिद्रस्य । इ । ४ । ११४ ।

दरिद्रातेरिक्कार स्याज्जलदौ कृति चार्धधातुके । दरिद्रित् ।

2482 इ is substituted for the आ of दरिद्रा before a Sārvadhā tuka क्त or क्त affix beginning with a consonant

Thus दरिद्रित्, दरिद्रिष, दरिद्रिव, दरिद्रिम. n But दरिद्रित् before a vowel affix (VI 4 112) and दरिद्राति before a non-क्त affix

In forming the plural, the आ is elided before the affix अति (VII. 1. 4. S. 2479), by the following sūtra —

२४८३ । श्नाभ्यस्तयोरातः । इ । ४ । ११२ ।

अनयोरातो लोप स्याद्विहित सार्वधातुके । ददिद्रति । अनेकास्त्वादाय्या । ददिद्रा चकार ।
 'आत औ खल' (२३७१) इत्यत्र 'औ' इत्येव सिद्ध औकारविधानं ददिद्रातेरालोपे कृते अथार्थम् ।
 अत एव ज्ञापकाशब्देत्येके । दददिद्रौ । दददिद्रतुतिरित्यादि । यत्तु खलं दददिद्रेति तच्चिर्भूतमेव ।
 * ददिद्रातेरार्धधातुके विवक्षित आलोपो वाच्यः * । * लुङि वा * । * सनि यत्तुलि ल्युटि च न * ।
 ददिद्रिता । अददिद्रात् । अददिद्रिताम् । अददिद्रु । ददिद्रियात्-ददिद्र्यात् । अददिद्रोत । इदसकौ ।
 अददिद्रासीत् ।

2483 Before a Sârvadhâtuka कित or कित affix beginning with a vowel, the long आ of दना (the vikarâṇa of the 9th class) and of the reduplicate stems is elided

Note —Thus लुनते, लुनताम्, अलुनत, मिमते, मिमताम्, अमिमत, सजिहते, सजिहताम् and समजिहत ॥ Why do we say 'of दना and the reduplicates?' Observe यान्ति यान्ति ॥ Why 'of long आ?' Observe विधति ॥ Why 'before कित् and कित्?' Observe, अलनात्, अजज्ञात् ॥

Thus ददिद्रा+ङि=ददिद्रा+अति (VII 1 4 S 2479)=ददिद्रति (VI 4 112 S 2486)

As the root is polysyllabic, its Perfect is formed periphrastically by आम् by the vârtika under III 1 35 S 2306 Thus ददिद्राचकार । Some say the Perfect is formed regularly, because of the implication of the sūtra आत औ खलः (VII 1 34 S 2371) There the sūtra teaches the substitution of औ for खल, while the same form like पौ, दौ &c could have been evolved by the substitution of औ for खल् । The fact that औ is taught there and not औ indicates that औ is to be heard even in the root daridrâ when the final आ is elided They form the Perfect as दददिद्रौ । Dual दददिद्रतुः &c But the form दददिद्रु in खल् is wrong and without authority

Vârt —The final of ददिद्रा is elided before an Ârdhadhâtuka affix And this elision should be considered as siddha, in applying rules relating to affixes Thus ददिद्रा by losing आ becomes ददिद्र, and we should apply those affixes which would come after a form like 'daridr', and not what would have come after a form like 'daridrâ' Thus ण comes after roots ending in long आ (III 1 141) but this affix would not be applied here, but the general affix अच् (III 1. 134) Thus ददिद्राति=ददिद्र

Vârt.—Optionally so in the Aorist (adyatana past) as अददिद्रोत् or अददिद्रासीत् The latter form is evolved by adding सक् of VII 2 73 S 2377 and elision of सिच् ॥ The form ददिद्रस्य in the sūtra is Vedic, the root being shortened from ददिद्रा to ददिद्र ॥

Vârt —The elision does not take place in the forms ददिद्रायक and ददिद्राय, and the Desiderative may be either दददिद्रासति or दददिद्रिषति ॥ To sum up 'आ of ददिद्रा should be considered as elided when applying an Ârdhadhâtuka affix, but optionally so before लुङ् (Aorist), and not at all before सन् (Desiderative), यत्तुल् and ल्युट्' ॥

Therefore the first Future is ढरिद्रा+इद+ता=ढरिद्र्+इ+ता (*vārtika*)=ढरिद्रिता
The Imperfect is अढरिद्रात्, D अढरिद्रिताम्, pl अढरिद्र्.

ढरिद्रा ६४ दुर्गतौ ।

64 ✓ daridrā to be poor.

Pre ढरिद्राति । ढरिद्रितः । ढरिद्रति । ढरिद्रासि । ढरिद्रिथ । ढरिद्रिथ । ढरिद्रामि
ढरिद्रिथ । Per ढरिद्राचकार । I Fut ढरिद्रिता । II Fut ढरिद्रिष्यति । Imperative
ढरिद्रातु or ढरिद्रितात् । ढरिद्रिता । ढरिद्रिहि । ढरिद्राणि । Imper अढरिद्रात् ।
अढरिद्रिताम् । अढरिद्रु । अढरिद्राः । अढरिद्राम् । Poten ढरिद्रियात् । ढरिद्रियाताम् ।
Bene ढरिद्रियात् or ढरिद्रात् । ढरिद्रास्ताम् । Aorist अढरिद्रीत् or अढरिद्रासीत् ।
अढरिद्रिष्टाम् । अढरिद्रिषु । अढरिद्रोः । अढरिद्रिषम् । Condi अढरिद्रिष्यत् । Pass ढरिद्रायते ।
Aor अढरिद्रि । or अढरिद्रायि । Both with चिञ् । Caus ढरिद्रायति । Deside
दिढरिद्रासति, दिढरिद्रिषति । Inten दिढरिद्रायते । Nouns — ढर्द्रु । ढरिद्र् । ढर्द्रुणः ।
ढरिद्राणः । ढरिद्रायकः । Past Part ढरिद्रितः । Aot ढरिद्रितवान् ।

‘चकास ६५ दीप्तौ’ । अस्य अत् । चकासति । चकासा चकार । ‘धि च’ (२५४६) इति
श्लोचः । सिञ्च यवेत्येके । चकाच्चि । ‘चकाधि’ इत्येव भाष्यम् ।

65 ✓ chakā ri to shine In the 3rd Person plural, the ऋ is replaced by
अत् by VII I 4 S. 2479 as चकासति । The Perfect is चकासा चकार । In the 2nd
Person Singular of the Imperative, the स of चकास् is elided by VIII 2 25 S
2249 As चकाधि । Others say that the स of सिञ् only is elided by that sūtra,
and they give the form as चकाच्चि where स is changed to द । But in the Mahā-
bhāṣya the form given is चकाधि । In the Imperfect 3rd Singular, the स becomes
द by the following sūtra

२४८४ । तिप्यनस्तेः । ८ । २ । ७३ ।

पदान्तस्य धातोः । अस्य द स्यातिपि न त्वस्तेः । अचकात्-अचकाद् । अचकासुः ।

2484 द is substituted for the final स of a root, with the
exception of अस्, before the Personal ending ति (त्), when it stands
at the end of a word

Note —The स of a root can stand at the end of a word when the
Personal ending is dropped Thus अचकाद् भवान्, अन्वयाद् भवान्, from the roots
अचकास् and आस् ॥ The Personal affix is elided by VI. 1 68, and thereby स comes
to stand at the end of a Pada

Note —Why do we say ‘before तिप्’? Observe अचकास् formed by क्तिप् affix
added to the root

Note —Why do we say ‘with the exception of अस्’? See आप यवेदं सजिहं
सर्वेन आः ॥ Here आः is the Imperfect 3rd Person singular of अस् ॥ The ऋद् is
not added as a Vedic irregularity See VII 3 93, 97

This sūtra is an exception to सञ्जुषोः (VIII 2 66 S 162) Thus we
have अचकाद् or अचकात् । The Plural is अचकासुः by जुस् (S 2226) In the 2nd
Person singular, the स is either changed to द or ण by the following —

२४८५ सिपि धातो ह्रो । ८ । २ ॥ ७४ ॥

पदान्तस्य धातोः सस्य रुः स्याद्वा । एते [जन्तवेन] दः । अचकाः-अचकात् ।

2585 द or रु may optionally be substituted for the स of a root, before the Personal ending सि (स्), when such स stands at the end of a Pada

Thus अचकास् त्वम् or अचकात् त्वम्, अन्वशास् त्वम् or अन्वशात् त्वम् ॥ For the रु is first substituted visajanyā, which is then changed to स ॥

The word धातो is employed in the sūtra for the sake of the subsequent sūtras so also the word रु ॥

चकास् ६५ दीप्तौ ।

65 ✓ chakāsi to shine

Pre चकास्ति । चकास्तः । चकासति । चकास्ति । चकास्मि । चकास्व । Pei चकासाञ्चकार । I Fut चकासिता । II Fut चकासिष्यति । Imperative चकासु । चकास्ताम् । चकासतु । चकाधि । Imper अचकात् । अचकास्ताम् । अचकासु । अचकात् or अचका । अचकास्त । अचकास्त । अचकासस् । अचकास्व । अचकास्म । Poten चकास्यात् । चकास्याताम् । Bene चकास्यात् । चकास्यास्ताम् । Aorist अचकासीत् । अचकासिष्टाम् । अचकासी । अचका सिष्यम् । Condi. अचकासिष्यत् । Des चिचकासिष्यति । Caus चकासयति । Aorist अचीचकासत् ।

‘शासु ६६ अनुशिष्टौ’ । शास्ति ।

66 ✓ Śasu to teach

The Present 3rd Person Singular is शास्ति । In forming the Dual, the शा is replaced by ह by the following sūtra

२४८६ शास ह्रदह्रलोः ॥ ६ । ४ । ३४ ॥

शास उपधाया ह्रत्यादङि ह्रलादौ कृत्तिच । ‘शासिषि-’ (सू २४९०) कृति षः । शिष्टः । शासति । शशास । शशासतु । शासु । शिष्टात् । शिष्टाम् । शासतु ।

2486 Before the Aorist in अह् and before an affix beginning with a consonant having an indicative क् or ह्, there is the substitution of ह् for the vowel of शास ॥

Thus शास+तस्=शिस्+तस्=शिष्+तस् (VIII 3 60 S 2410) =शिष्टः । The 3rd Pl is शासति ।

The Perfect is शशास, D शशासतुः ।

The Imperative 3rd Singular is शासु or शिष्टात् D शिष्टाम्, Pl शासतु । In forming 2nd singular, the root शास् assumes the form शा by the following sūtra

२४८७ शा हो ॥ ६ । ४ । ३५ ॥

शास्तेः शोदेशः स्यादौ परे । तस्याभीयत्वेनासिद्धत्वाद्धेधिः । शाधि । अशात् । अशिष्टाम् । अशासु । अशात्-अशाः । शिष्यात् । ‘सर्तिशास्ति-’ (सू २३८२) इत्यह् । अशिष्यत् । अशासिष्यत् ।

2487 Before the Imperative affix हि, शा is substituted for शास् ॥

Thus अनुशाधि, प्रशाधि ॥ The हि is changed to धि by VI 4 101 S 2425, though strictly speaking that rule ought not to apply, as हि does not come after a भस् letter but after the vowel आ of शा. But the substitution of धि for शास् is by a rule of ābbhiya section and is asiddha for the purposes of धि substitut on Thus we have शाधि. See VI 4 22

Note —The anuvritti of उपधायाः is not here, so शा is substituted in the room of the full word शास् and not only for the penultimate vowel of शास् ॥ The anuvritti of कित् and ङित् also is not here Therefore, when this हि is treated as पित् (III 4 88), then too the substitution takes place, though a पित् Sārvadhātuka is not ङित् (1 2 4) Thus शाधि is also found in the Vedas as having acute on the first syllable, which can only be when धि is पित् and consequently anudātta (III 1 4)

शास् ६६ अनुशिष्टो ।

66 ✓ śasu to teach, instruct, train This root takes two objects

Pre शास्ति । शिष्टः । शासति । शास्ति । शिष्टः । शिष्टः । शास्ति । शिष्टः । शिष्टः ।
 Par शास । शासतुः । शासासि । शास । शासासि । I Fut शासिता । II Fut शासिष्यति । Imperative शास्तु or शिष्टात । शिष्टा । शासतु । शाधि । शिष्टं । शिष्ट ।
 शासानि । शासाव । Imper अशात् । अशिष्टाम् । अशासु । अशाः । अशात् । अशिष्टम् ।
 अशासम् । अशिष्टः । अशिष्टः । Poten शिष्यात् । शिष्याताम् । Bene शिष्यात् । शिष्यास्ताम् ।
 Aorist अशिषत् । (by ऋ S 2382) अशिषताम् । अशिषन् । अशिषः । अशिषतम् । अशिषत ।
 अशिषम् । अशिषाव । अशिषाम् । Con अशासिष्यत् । Pass शास्यते । Caus शासयति । Aorist
 अशासात् । Deside अशासिषति । Inten. शिष्यते । yan luk शाशासीति or शाशास्ति ।
 D. शाशिष्टः । Nouns:—शिष्टः । शास्त्रम् । शाशीः । शासन । Pre Part Parasmai शासन् ।
 Past Part Pass. शिष्टः । Act शिष्टवान् । Fut Part शासिष्यन् । Gerund शिष्ट्वा ।
 शासित्वा । Infini शासितुं । Adj शासितव्य । शासनीय । शिष्यम् ।

दीधीक् ६७ दीप्तिदेवनयोः । यतदादयः पञ्चधातवः कान्दसाः । दीधीते । यरनेकाच इति यण् । दीध्यते ।

67 didhīn to shine.

The five roots commencing with this are found employed in the Chhandas literature.

The Present 3rd Sg is दीधीते । The dual is दीधी+आते = दीध्याते the ई is changed to य by VI 4 82 S 272 The First Person Singular is दीधी+इद् । Now the following sūtra requires that the ई should be elided before the 1st Per Sg. affix.

२४८८ यीवर्णयोर्दीधीवेत्योः ॥ ७ । ४ । ५३ ॥

यतयोरन्वस्य लोपः स्यात्कार इवर्णौ च परे । इति लोप आधित्वा नित्यत्वाट्टरेत्वम् । दीध्ये । 'दीधीवेजीटाम्' (सू २१६०) इति गुणनिषेधः । दीध्याचक्रे । दीधिता । दीधिष्यते ।

2488 The final of दीधी and वेवी falls before an affix beginning with य, व or ई ॥

Note — Thus आदीध्य and आवेव्य गतः, आदीध्यते, and आवेव्यते before य ॥ आदीधिव, आवेविव, आदीधात and आवेवीत ॥ Why before य, व or ई ? Observe आदीध्यन्म् and आवेव्यन्म् ॥ The long ई in दी is a sūtra वैचित्र, for यिवर्णयो would have been enough

But this elision is prevented by the rule which requires the व to be changed to य (III 4 79 S 2233) because it is a nitya rule. When व is changed to य there is no occasion for the application of this sūtra. Thus we have दीधी+य=दीध्ये । The Per is दीधी+आम्+चक्रे । The आम् does not cause the guṇa of the final ई because of the prohibition of I 1 6 S 2190. Thus we have दीध्याचक्रे ।

दीधीङ् ६० दीप्तदेवनयोः ।

67 ✓ didhī 1 to shine 2 to seem, appear.

Pre दीधीते । दीध्याते । दीध्यते । दीधीवे । दीधीव्ये । दीध्ये । दीधीवहे । Per दीध्याचक्रे । I Fut. दीधिता । II Fut दीधिष्यते । Imperative दीधीताम् । दीध्यातां । दीधीष्व । दीध्ये । दीध्यावहे । Imper. आदीधीत । आदीध्याताम् । आदीधीथा । आदीधि । (ई elided by S 2488) Poten दीधीत । दीधीयाता । Bene दीधीवीष्ट । Aorist आदीधिष्ट । आदीधिष्ठाः । आदीधिषि । Condi. आदीधिष्यत । Pass. दीधीयते । Caus दीधयति । (दीधी+णिच्+अप्+तिप् No vriddhi by S 2190 = दीध+णिच्+अप्+तिप् S 2488 = दीधि+अप्+तिप् = दीधे+अ+ति) Deside दिदाधिषते । (ई elided by S 2488) Inten देदीध्यते । Nouns — दीधितिः । Pie Part Parasmai दीधयन् । Past Part Pass दीधीतः । Act. दीधीतवोन् । Fut Part दीधिष्यमाणः । Gerund दीधीत्वा । Infini दीधीतुम् । Adject दीधीतव्य । दीध्यनीय । वेधीयम् ।

वेवीङ् ६८ वेतिनातुल्ये ।

वीगतीत्यनेन तुल्येण वर्तते इत्यर्थः ।

68 ✓ vevīṇ 'to obtain' 'to conceive,' 'to pervade,' 'to cast,' 'to eat,' 'to wish,' 'to shine' It has the same meaning as the root वी 'to go' (II 39) It is conjugated like दीधी ।

Pie वेवीते । Per वेव्याचक्रे । I Fut वेवीता । II Fut वेविष्यते । (S 2488) Imperative वेवीताम् । Imper. आवेवीत । Poten वेवीत । Bene वेविषीष्ट । Aorist आवेविष्ट । Condi. आवेविष्यत । Pass वेवीयते । Caus वेवयते । Deside वेवेवीषते । Inten वेवेवीषत । Pie Atmane Par वेवयानः । Past Part Pass वेवोत । Act वेवीतवान् । Fut Part वेवीष्यमाणः । Gerund वेवीत्वा । Infini. वेवीतुम् । Adject. वेवीतव्य । वेव्यनीय । वेवेयम् ।

Here end the roots beginning with अच् ।

अथ ऋय परस्मैपदिनः । 'वस ६६ वसि ७० स्वप्ने' । ससि । सस्तः । ससन्ति । ससाव । सेसत् । सस्तु । सधि । 'पूर्वत्रासिद्धम्' (सू १३) इति सलोपस्यासिद्धत्वात् 'अतो हे' (सू २२०३) इति न लुक्-असत् । असस्ताम् । असः । असत् । सस्यात । असासीत्-अससीत् । सन्ति । इदित्वाहुमि कते सस्य' इति स्थिते 'स्त्रोः-' (सू ३८०) इति सलोपे 'अरो अरि सवर्ण' (सू ७१) इति तकारस्य

या लोपः । सन्तः । सस्तन्ति । बहुना समवाये द्वयोः सयोगसञ्ज्ञा नेत्याश्रित्य 'स्को'- (सू ३८०) इति लोपाभावात् । सस्ति । सस्तः । सस्तन्ति इत्येके ।

वस इट वस्ति क स्वप्ने ।

69 ✓ shas 69 (a) ✓ shasti 'to sleep' The roots वस्, संस्त, वश्च and the Intensives without वङ् are all Parasmaipadis. Some say that वस् and वस्ति are not two different roots and that वस्ति is the root वस् exhibited with वितप् in order to show difference of meaning. Swāmi gives only one root वस् वसने । वसन means sleep. The second root is सन्स्त् the इ in वस्ति is indicatory.

Pre वस्ति । सस्त । ससन्ति । सस्ति । सस्मि । Per वसास । सेवतु । सेसु । सेसिथ । सेस । वसास or वसस । सेसिव । I Fut वसिता । II Fut वसिष्यति । Imperative वस्तु । वधि । (वस्+धि = व+धि (VIII 2 25. S 2249) Now अतो हे S 2202 required the elision of धि as it follows after a root ending in ञ् । But it is not so, because the elision of स is by a Tripādi rule and therefore asiddha before 7½ Pādi rules. S 12) वसानि । Imper वसत् । वसस्ताम । वसः । वसत् । Poten वस्यात् । वस्याताम् । Bene वस्यात् । Aorist वसासीत् । or वससीत् । Cond, वससिष्यत् । Pass वस्यते । Caus वासयति । Aorist वसीवसत् । Deside, विससिष्यति । Inten वासयते । yan luk वासस्ति ।

Nouns — वस्यकः । वस्य । वासा । Pre Part Parasmai वसन । Past Part Pass वसितं Act वसितवान् Fut Part वसिष्यमाण Gerund वसित्वा Infini वसितुं Adject वसितव्यं वसनीय वस्यम् ।

60 (a) ✓ shasti The इ is indicatory, and causes the addition of the nasal. The root is thus सन्स्त् The Present 3rd Singular is सन्स्त + ति । (Sanst + ti) The स् is elided by VIII 2 29 S 380 and we have सन्त् + ति । Then the त् is elided by VIII 4 65 S 71 We have then सन् + ति = सन्ति । According to Ātreya and Maitreya, the स is not elided, and they give the forms सस्ति, D संस्तः, P संस्तन्ति । They say that in सन्स्त् the conjunct or the sanyoga consonants are नस्त्, and therefore the designation of sanyoga cannot be given to स्त alone, and so the rule VIII 2 29 S 380 does not apply as in सन्स्त् the स is not the initial of a conjunct consonant. Where there is conjunction of many consonants, the conjunction of two of them is not called sanyoga, the definition cannot be split up.

Pre सन्ति । सन्त । संस्तन्ति ।

'वश्च ७९ कान्तौ' । कान्तिरिच्छा । वष्टि । उष्ट' । उश्चन्ति । वक्षि । उष्ट' । उवाश्च । उश्चतुः । वक्षिता । वष्टु । उष्टात् । उळि । अवद् । औष्टाम् । औश्चन् । अवश्चम् । उश्चयाताम् । उश्चयास्ताम् ।

७० वश्च कान्तौ

70 ✓ vash 'to wish, desire, long for' कान्त here means desire

Pre वष्टि । उष्ट' । उश्चन्ति । वक्षि । उष्टः । (VI 1 16 S. 2412) वश्चिम् । उश्चव' । Per उवाश्च । उश्चतुः । उवश्चिथ । उवश्चिव । I Fut वक्षिता । II Fut, वक्षिष्यति । Imperative वष्टु or उष्टात् । उष्टाम् । उळि । वश्चानि । Imper अवद् । औष्टाम् । औश्चन् । अवद् । औष्टम् ।

औष्ट । अवशम् । औश्व । Potē उश्यात् । उश्याताम् । Bene उश्यात् । उश्यास्ताम् ।
Aorist अवशीत् । or अवशीत् । Condi अवशिष्यत् । Pass उश्यत । Caus वाशयति ।
Aorist अवशयत् । Deside विवशिषति । Inten वावश्यते । (VI 1 20 S 2646)
yan luk वावष्टि । D वावष्ट । Nouns — वशः । गोवशः । वशः । औशिल । उशीरम् ।
उशना । Pre Part Parasmai वशन् । Past Part Pass वशित । Act वशितवान् Fut
Part वशिष्यमाणः । Gerund वशित्वा । Infini वशितुम् । Adj वशीतव्यं वशनीय वश्यम् ।
'चर्करीतं च' (ग सू) । यङ्लुगन्तमदादौ बोध्यम् ।

चर्करीतं च । ७१ ।

यङ् लुगन्तमदादौ बोध्यम् ।

71. And Charkarita verbs

This is a Gana sūtra The word charkarita is the name given to the Intensive verbs where the यङ् is elided All yan luk Intensive roots are to be conjugated as Adādi roots In fact, they belong to this class As almost all roots can give birth to yan luk roots, as derivative dhātus, the scope of the Adādi class is immensely increased We have given the illustrations of yan luk under each root already, and so no especial illustrations are given here The method of the formation of yan luk will be taught in a future chapter

'हुङ् ७२ अपनयने' । हुते । जुहुवे । हुवीत् । होषीष्ट । अहोष्ट ।

हुङ् ७२ अपनयने

72✓ hnuñ 'to take away, rob, abstract

Pre निहृते । निहृवाते । निहृवते । निहृवे । निहृवे । Per निजुहुवे । निजुहुवाते ।
निजुहुविषे । निजुहुविष्ये or ह्ये । I Fut नि + ह्रीता । II Fut नि + ह्रीष्यते । Imperative
निहृताम् । निहृष्व । निहृष्वे । Imper नि + अहृत । न्यहृवाताम् । न्यहृवाः । न्यहृष्वि । न्यहृष्वि ।
Potē निहृवीत् । निहृवीयाताम् । Bene निह्रीषीष्ट । Aorist नि + अह्रीष्ट । न्यह्रीष्टाः ।
न्यह्रीष्यम् । न्यह्रीषि । Condi अह्रीष्यत् । Pass हुयते । Caus निह्रावयति । Aorist
न्यजुह्वत् । Deside निजुहृषते । Inten निजोहृयत् । yan luk निजोहृवीति । or निजोह्रीति ।
Pre Part Parasmai Atmane ह्र्वान् । Past Part Pass हुयते । Act हुतवान् ।
Fut Part ह्रीष्यमाणः । Gerund ह्रुत्वा । Infini ह्रीतुम् । Adject ह्रीतव्य । ह्रवनीयम् ।
ह्रव्यम् ।

इति तिङन्तादादिप्रकरणम् ।

Here end the Adādi roots

CHAPTER III.

अथ तिङन्तजुहोत्यादिप्रकरणम् ।

THE JUHOTYADI VERBS

This class of verbs begins with the root जु which by reduplication becomes juhu. The class gets its name from the first root.

हु १ दानादनयोः ।

‘आदाने च’ इत्येके । ‘प्रीयानेपि’ इति भाष्यम् । दान चेह प्रचेप । स च वैधे आपारे हविष्येति स्वभावाल्लभ्यते । इतश्चत्वारः परस्मैपदिन ॥

1 /hu To give, to eat Some read it as âdâne “to accept” In the Mahabbhâshya the additional sense of ‘to satisfy’ is also given to this root The दान or giving here refers to the giving or throwing (of oblation into fire) The throwing therefore, naturally means the throwing in a proper receptacle (like fire &c) and of the proper thing (as oblation &c)

The first four roots are Parasmaipadi Thus हु+शप्+तिप् । Now applies the following —

२४८९ । जुहोत्यादिभ्यः श्लुः । २ । ४ । ७५ ॥

शप् श्लु स्यात् ॥

2489. After the verbs हु ‘to sacrifice’ and others, there is slu elision of the Vikarana शप् (III 1 68)

Thus हु+o+तिप् । Now applies the following .—

२४९० । झी । ६ । १ । १० ॥

धातोर्द्धे स्त । जुहोति । जुहुत । ‘अदभ्यस्तात्’ (२४७६) इत्यत् । ‘दुश्नुवो -’ (२३८१) इति यष् । जुह्वति ॥

2490 Of a non reduplicate root there is reduplication when the vikarana is elided by slu (श्लु) ।

NOTE —The श्लु is the characteristic sign of the roots of the third class, and causes the elision of the vikarana शप् । The reduplication is of the first or second syllable, according as the root has an initial consonant or a vowel Thus जुहोति (from हु), बिभेति, जिहति ॥

Thus हु+o+तिप्=जुहोति । The dual is जुहुत । The Plural is जुहु+भि=जुहु+अति (VII 1 4 s 2479)=जुह्व+अति (VI 4 87 s 2387 व् instead of अवङ्)=जुह्वति ॥

In forming the Perfect, we have optionally the Periphrastic form, with **आम्** added to the reduplicated stem by the following —

२४९१ । भीह् । भूह्वा श्लुवच् । ३ । १ । ३९ ।

एभ्यो लिट्याम्बोः स्यादामि श्लाघिव कार्यं च । जुह्वाचकार । जुहाव । होता । होष्यति । जुहोतु । जुहुतात् । हेधि । जुहुवि । आदि परत्वाद्गुण । जुह्वानि । परत्वात् 'जुसि च' (२४८२) इति गुण । अजुह्व । जुहुयात् । ह्वयात् । अहौषीत् ॥

2491. **आम्** is optionally affixed, when **लिट्** follows, after the verbs भी 'to fear,' ह्री 'to be ashamed,' भृ 'to nourish,' हु 'to sacrifice,' and when **आम्** is affixed, the effect is as if there were श्लु elision and the roots belonged to Hvādi class

NOTE —The effect of श्लु is to cause reduplication by rule VI. 1 10 As विभयाच्चकार or विभाय जिह्याच्चकार or जिह्याय, विभराच्चकार or बभार, जुह्वाच्चकार or जुहाव ॥

Thus जुह्वाचकार or जुहाव । The First Fut is होता । The second Future is होष्यति । The Imperative 3rd Sg is जुहोतु or जुहुतात् । 2nd S is जुहुवि, the हि is replaced by वि by VI 4 101 s 2425 The 1st Sing is जुह्वानि by आट् (III 4 92 s 2204), and as आट् is णि by the above sūtra, it causes guna

In the Imperfect 3rd Plu we have अजुह्व with जुल् । The जुल् causes guna under VII 3 83 s 2481, and it debar the semi vowel substitution required by VI 4 87 s 2387, because the गुण (VII 3 83) is taught subsequent in Aṣṭādhyāyī order than the यणदेश (VI 4 87)

	<i>Singular</i>	<i>Dual</i>	<i>Plural</i>
Third Person	जुह्वाचकार	जुह्वाचकृतु	जुह्वाचक्रु
Second Person	जुह्वाचकथं	जुह्वाचकथु	जुह्वाचक्रु
First Person	जुह्वाचकार	जुह्वाचक्रिष्व	जुह्वाचक्रिम
or			
Third Person	जुहाव	जुहुवतु	जुहुवु
Second Person	जुहुविथ or जुहोथ	जुहुवथु	जुहुव
First Person	जुह्वानि	जुहुनिष्व	जुहुविम
लोट्			
Third Person	जुहोतु	जुहुताम्	जुहुतु
Second Person	जुहुवि	जुहुतम्	जुहुत
First Person	जुह्वानि	जुह्वाम्	जुह्वाम
लुङ्			
Third Person	अहौषीत्	अहौषाम्	अहौषु
Second Person	अहौषी	अहौषम्	अहौष
First Person	अहौषम्	अहौष्व	अहौषम

1 /hu to offer or present (as an oblation to fire)

Pre जुहोति । जुहुत । जुहति । जुहोषि । जुहुथ । जुहुथ । जुहोमि । जुहुव । जुहुम । Per जुहवाचकार or जुहाव । जुहुवतु । जुहुवु । जुहोथ or जुहविथ । जुहुवथु । जुहुव । जुहाव, जुहव । जुहुवि । जुहुविम । I Fut होता । II Fut होष्यति । Impera जुहोतु । जुहुताम् । जुहुतु । जुहुधि । जुहुतम् । जुहुत । जुहवनि । जुहवाव । जुहसम । Imper अजुहोत । अजुहुताम् । अजुहुवु । अजुहो । अजुहुतम् । अजुहवम् । Poten जुहुयात् । जुहुयाताम् । जुहुयु । Bene ह्यात् । ह्यास्ताम् । The lengthening is by VII 4 25 s 2298 Aorist अहौषीत् । अहौष्टाम् । अहौषु । अहौषी । अहौष्टम् । अहोष्ट । अहौषत् । अहौष्व । अहौषम् । Condi अहोष्यत् । Pass ह्यते । Caus हवयति । अजृह्वत् । Desid जुहुषति । Intensive जोह्वयते । जोहोति । जुह्वति । Nouns होम । हवि । होवम् । हावम् । जोहूत । जोहूत । होता । होतारो । होर होता । जुह । होवा ॥

जिभी २ भये । जिभेति ॥

2 / ūbhi to fear

The Present is जिभेति । In the dual, there are double forms owing to the following sūtra

२४९२ । भियोऽन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ११५ ।

इकार स्यादजादौ कृजिति सार्वधातुके । विभित-विभीत । विभ्यति । विभयाचकार । विभाय । भेता ॥

2492. इ is optionally substituted for the ई of भी before a Sārvadhātuka affix beginning with a consonant and having an indictory क् or ङ् ॥

Thus विभित or विभीत, विमिथ or विभीथ, विमिव or विभीव, विभिम or विभीम । But विभ्यति before a vowel-beginning affix and विभेति before a non क्ङ् affix and भीयते before an Ādhdhātuka affix.

2 / ūbhi to fear, to be afraid

Pre जिभेति । विभित, विभीत । विभ्यति । जिभेति । विभीथ, विमिथ । विभीथ । जिभेति । विमिव, विभीव । विभिम, विभीम । Pre विभयाचकार or विभाय । विभ्यतु । विभ्यु । विभयिथ or विभेय । विभ्यथु । विभ्य । विभाय । विभ्यिव । विभ्यिम । I Fut भेता । II Fut भेष्यति । Impera जिभेत् । विभीतात् । विभीताम् । विभ्यतु । विभिहि, विभीतात्, विभीहि । विभीतम् । विभयानि । Imper अजिभेत् । अजिभीताम् । अजिनयु । अजिभे । अजिभीतम् or अजिभितम् । अजिभयम् । अजिभिव, अजिभीव । Pot विभीयात् । विभियाताम् । विभीयाताम् । विभीया, विभिया । विभीया । Bene भीयात् । भीयास्ताम् । Aorist अभेषीत् । अभैष्टाम् । अभैषी । अभैष्टम् । Cond अभेष्यत् । Pass भीयते । Caus भापयते । (VI 1 56 s 2593) भीषयते । (VII 3 40 s 2595) भापयति । Aor अभीभयत् । अभीभयत । अभीभयत । Desi विभीषति । Intensive बेभीयते । yanluk बेभेति । बेभीत विभित ॥ Nouns -भीति । भयम् । भी । भियो । भीर । भीम । भयानक । भीलुक । भीष्म । भेक । भीरुक ॥

ही ३ लजायाम् । जिहति । जिहीतः । जिह्रियति । जिह्रयाञ्चकार
-जिह्राय ॥

3 /hi to be ashamed

Pre जिहति । जिहीत । जिह्रियति । Per जिह्रयाञ्चकार or जिह्राय । I Fut
हीता । II Fut हिष्यति । Impera जिह्रेतु । Imper अजिह्रेत् । Poten. जिह्रियात् ।
Bene हीयात् । Aorist अहिषीत् । Condi अहिष्यत् । Pass हीयते । Caus. हिप-
यति । Aor अजिह्रियत् । Desi जिह्रीषति । Inten जेह्रीयते । Past Parti Pass
हीत । हीय । Act हीतवान् । हीयवान् ॥ Nouns हीक । ह्लीक । ही ॥

८४ ४ पालनपूरणयोः ॥

4 /pri 1 to nourish 2. to fill

Thus पृ+ति=पृ पृ+ति । Now applies the following sūtra by which
इर् is substituted for the ऋ of the reduplicate,—

२४९३ । अतिपिपत्योश्च । १ । ४ । ११ ॥

अभ्यासस्येकारोऽन्तादेश स्याच्छ्रौ ॥

2493 इ is substituted for the vowel of the reduplicate of अति
and पृ in the reduplicated Present form

NOTE —As इयति (VI 4 78) चूमम्, पिपति सोमम् ॥

Thus पिपृ+ति । Now the following sūtra requires that the ऋ of पृ
should be changed to इर् ॥

२४९४ । उदीर्घ्यपूर्वस्य । १ । १ । १०२ ॥

अङ्गावयवौष्यपूर्वो यो ऋतदन्तस्याङ्गस्य उरस्यात् । गुणवृद्धी परत्वादिर्न बाधेते । पिपति ।
उत्वम् । रपरत्वम् । 'हलि च' (३५४) इति दीर्घ । पिपूर्त । पिपुरति । पवार । किति खिति 'ऋच्छ-
त्यताम्' (२३८३) इति गुणे प्राप्ते ॥

2494 इर् is substituted for the final long ऋ of a root, when
it is preceded by a labial consonant belonging to the root-stem

NOTE —As पूर्त and पुपूर्ति from पृ, so also मुमूर्षति ॥ The lengthening
is by VIII 2 77 The rule applies when the dento-labial व precedes ऋ
मुमूर्षति ऋत्विजम् from पृ so also प्रावुपूर्षति कम्बलम् । The labial consonant must
be the consonant of the root Therefore when ऋ 'to go' is preceded by
सम्, the rule will not apply, for स is not part of the root as समीर्यम् by
VII. 1 100

NOTE —Vārti,—The Guna and Vriddhi do take place in supersession
of इर् and उर substitution Thus आस्तरणम् and आस्तरक (from स्तर with ल्युट्
and श्वल्), निपरणम्, निपरक from पृ, निगरणम्, निगरक from गृ ॥

Thus पिपृ+ति ought to be पिपुर्+ति । But the rules of Guna and
Vriddhi being subsequent in the Ashtādhyāyī order, supersede this rule

Thus we get by guna विपत्तिः । But in the dual, there will be इ of this sūtra, which must be followed by र् (I 1 51 s 70), and is then lengthened by VIII 2 77 s 354 Thus पृच्छ+त=पिपु+त (VII 1 102 s 2494)=पिपुर्+त (I 1 51 s 70)=पिपूतं (VIII 2 77 s 354) The Plural is पिपुर्ति ॥

The Perfect is पपार । In the dual we have पृच्छ+अतुस् । Now VII 4 11 s 2383 requires guna of अच् । But the following sūtra allows an option २४९५ । इहृद्वा ह्रस्वो वा । १ । ४ । १२ ॥

एषा किति लिटि इत्सो वा स्यात् । पञ्चे गुण । पप्रतु । पपु । परपतु । पपरु । परिता-परीता । अपिप । अपिपूतम् । अपिपरु । विपूयात् । पूयात् । अपारीत् । अपारिष्टम् । 'ह्रस्वा-न्तोऽयम्' इति केचिन् । विपत्तिः । पिपुत । पिपति । पिपुयात् । आशिषि । मियात् । अपार्षीत् । पाणिनीयमते तु 'त रोदसी पिपुतम्' इत्यादौ छान्दसत्व शरणम् ॥

2495. In इह, 'to injure' हृद् 'to tear' and पृच्छ 'to protect' the vowel may optionally be shortened in the Perfect.

NOTE —As विशश्नु by shortening or विशश्नु by guna, which prevents ए and adhyāśalopa (VI 4 126) विशश्नु or विशश्नु, विद्दतु or विददतु, विदद् or विददद्, निपप्रतु or नि पप्रतु, नि पपु or नि पपरु ॥ Why is the word 'short' made optional in the sūtra, and not the word 'guna', for in the absence of guna, the long अच् would have become र before अतु by यथादेश, and we would have got the forms विशश्नु, विशश्नु by the regular rules of 'sandhi'? The word 'short' is used in the sūtra in order to debar the इर् and उर् alternatives. Had the sūtra been इहृद्वा the alternative examples would have been with इर् (VII 1 10) as शिशिरत्, दिदिरत् and उर् (VIII 2 77) पिपुर्तु ॥ Some say this sūtra is unnecessary. The above forms like विशश्नु, विशश्नु, &c, can be regularly obtained from the roots आ 'to cook', द्रा 'to abuse', and प्रा 'to fill' and as the roots have many other senses, besides those assigned to them in the Dhātupāṭha, the roots आ, द्रा and प्रा will give the meanings of इहृद्, हृद् and पृच्छ ॥ If that were so, the form विशश्नुवान् with the affix क्तु could not be formed, for we should have either विशश्नुवान् from इहृद् root or विशश्नुवान् from आ root but never विशश्नुवान् ॥ So the rule about shortening is necessary.

Thus पृच्छ+अतुस्=पपु+अतुस्=पप्रतु । Pl पपु । In the other alternative we have पपरतु and पपरु by guna.

The First Fut is परिता or परीता । The Imperfect is अपिपूतम् । P अपिपरु । Pot विपूयात् । Ben पूयात् । Aor अपारीत् । D अपारिष्टम् ॥

Some read this root as ending in short अच् namely as पृ । The conjugation then is Pri 3 s विपत्तिः । D पिपुत । Pl पिपति । Pot पिपुयात् । Ben मियात् । Aor अपार्षीत् । The forms like पिपुत in the त रोदसी पिपुत are Vaidic according to the Paninian system.

Pre विपतिं । विपुर्त । विपुरति । विपिर्षि । विपूथ । विपूथ । विपिर्षि । विपुर्व । विपुर्म ।
 Per पवार । पवतु ०। पवरतु । पमु or पवरु । पवरिथ । पवथु । पम । पवार ।
 पपर । पमिव or पपरिव । पमिम or पपरिम । I Fut परिता । परीता । (VII 2 78 s
 2391) II Fut परिष्यति । परीष्यति । (VII 2 78 s 2391) Imper विपतु ।
 विपुर्तात् । विपुर्ताम् । विपतरु । विपुर्हि । विपुर्तन् । विपुर्त । विपराणि । विपराव । विपराम ।
 Imper अपिप । अपिपुर्ताम् । अपिपह । अपिप । अपिपुर्तम् । अपिपुर्त । अपिपरम् । अपि-
 पूर्व । अपिपुर्म । Pot विपुर्तात् । विपुर्ताताम् । विपुर्ता । विपुर्ताम् । Bene पुर्तात् । पुर्ताताम् ।
 Aorist अपारीत् । अपारिष्यम् । अपारिषु । अपारी । अपारिष्यम् । अपारिष्य । अपारिष्यम् ।
 अपारिष्य । अपारिष्य । Cond. अपरिष्यन् । अपरीष्यन् । Pass पूर्यते । Caus पारयति ।
 Aor अपरीत् । Des₁ विपुर्षति । विपरिषति । विपरीषति । Inten पोपुर्षत । Yanluk
 पापति । पापरीति । पापुर्त । Past Part Pass, निपूत । पूर्य । Act निपुर्तवान् ।
 पूर्यवान् । Ger पूर्या । Nouns -परुष । परुषी । परुषेय । पुरु । परुष । पर्व । पू । D.
 पुते । Pl. पुर । पोरुषम् । पुरुषा । पूर्यम् । पुरीष ।

‘दुभृञ् ५ धारणपोषणयोः’ ॥

5 √dubhrñ, 1 to support, 2 to nourish

Thus भृ+श्लु+तिप्=भृभृ+ति=वृभृ+ति । Now the following sūtra causes
 इ in the reduplicate

२४९६ । भृजामित् । १ । ४ । ७६ ॥

‘भृञ्’ ‘माङ्’ ‘ओहाङ्’ एवा त्रयाणामभ्यासस्य इत्स्याङ्चौ । विभर्ति । विभृत । विभति ।
 विभृध्वे । श्लुवद्भावाद्वित्वेत्वे । विभरामास—वभार । वभर्थे । वभुव । विभृहि । विभराणि ।
 अविभ । अविभृताम् । अविभह । विभृयात् । विभयात् । भृषीष्ट । अभर्षीत् । अभृत ॥

2496. In the Reduplicated Present form the three roots श्लु, जा (माङ्) and हा (ओहाङ्), इ is substituted for the vowel of the reduplicate, when श्लु follows

NOTE — As विभर्ति, मिमीते, (VI 4 113 जिहीते ॥ The word ‘three’ is understood here, therefore not in ओहाङ्—जहाति ॥ The rule applies in the Reduplicated Present system (श्लु) only therefore not in वभार ॥

Thus वृभृ+ति=विभृ+ति=विभर्ति । D विभृत । Pl विभति । The root is Ubhayapadi, and so in the ātmanepada Pre. 2nd Pl we have विभृध्वे ॥

In the Perfect we have श्लु-vad-bhāva of III 1 39 s 2191, and so reduplication, and the इत्त्व । As विभर्त् । To this we add आम् and get विभरामास । In the alternative we have वभार &c

5 √dubhrñ 1 to hold, 2 to nourish

Pre विभर्ति । विभृत । विभति । विभर्षि । विभृथ । विभृथ । विभर्षि । विभृव ।
 विभुम । Per विभरा चकार, वभार । वभतु । वभ्रु । वभर्थे । वभथु । वभ्र । वभार । वभृव ।
 वभुम । I Fut भर्ता । II Fut भरिष्यति । Imper विभर्तु । विभृतात् । विभताम् ।

विभ्रतु । विभ्रुहि । विभ्रुतम् । विभ्रुत । विभ्रराणि । विभ्रराव । विभ्रराम । Imper अविभ्र ।
अविभ्रताम् । अविभ्ररु । अविभ्र । अविभ्रुतम् । अविभ्रुत । अविभ्ररम् । अविभ्रुव । अविभ्रुम ।
Pote विभ्रयात् । विभ्रयाताम् । Bene. विभ्रयात् । विभ्रयास्ताम् । विभ्रयान् । Aorist अभाषात् ।
अभाषाम् । अभाषु । अभाषी । अभाषम् । अभाषे । अभाषम् । अभाषम् । Con अमरि-
ष्यत् । Pass भियते । Caus भारयति । Desid. बुभूषि । Pre. Part. Parasmai
विभ्रत् । Atmane विभ्राण । Nouns — भुत्रिमम् । भरथु । भृत्य । भार्या ॥

Atmane Pre विभ्रते । विभ्राते । विभ्रये । विभ्राथे । विभ्रध्वे । विभ्रे । विभ्रवहे ।
विभ्रमहे । Per विभ्रराचक्रे । वभ्रे । I Fut भर्ता । II Fut भरिष्यते । Impera
विभ्रताम् । विभ्रुव । विभ्रै । Imper अविभ्रत । अविभ्राता । अविभ्रन । अविभ्रया । अविभ्रि ।
अविभ्रवहि । Pot विभ्रीत । विभ्रीयाताम् । विभ्रीथा । विभ्रीय । विभ्रिवहि । Bene भूषीष्ट ।
भूषीयास्ताम् । Aorist. अभ्रुत । अभ्रुताताम् । अभ्रुथा । अभ्रुवम् । अभ्रुवि । Condi.
अमरिष्यत । Pass भियते । Caus. भारयते । Desi बुभूषते । Inten बेधीयते ॥

माङ् ६ माने शब्देच ।

6 /mān 1 to measure 2 to roar, sound

Thus मा+श्नु+ते । The affix being ङित् the following sūtra causes the
आ to be replaced by ई ॥

२४९७ । ई हल्यघोः । ६ । ४ । ११३ ।

श्नाभ्यस्तयोरात् ईत्यात्सार्वधातुके ङिति हलि न तु घुसंज्ञकस्य । मिमीते । 'श्नाभ्य-
स्तयो -' (२४८१) इत्यालोप । मिमाते । मिमते । म्रयमास्त ॥

2497 Before a Sârvadhâtuka कित् or ङित् affix beginning
with a consonant, the आ of आ and of the reduplicate stems is
replaced by ई, except when the root is दा or चा (घु) ॥

NOTE — Thus लुनीत , पुनीत , लुनीथ , पुनीथ , लुनीते und पुनीते । Of redupli-
cates we have मिमीते, मिमीषे, मिमीध्वे, सजिहीते, सजिहीषे, सजिहीध्वे । Why do we
say 'beginning with a consonant' ? Observe लुनन्ति, मिमते । Why with the
exception of घु ? Observe दत्त , धत्त । So also लुनाति and जडाति before non-कित्
and non-ङित् affixes

Thus मा+श्नु+ते=मी+श्नु+ते=मिमीते । In the dual मिमा+आते=मिम्+आते
(the आ is elided by VI 4 112 s 2483)=मिमाते । So also in the Plural मिमा+
अते=मिम्+अते=मिमते । The aorist with प्र+नि is म्रयमोस्त । The न is changed
to ण by VIII 4 17 s 2285

Pre मिमीते । मिमाते । मिमते । मिमीषे । मिमाथे । मिमीध्वे । मिमे । मिमीवहे ।
मिमीमहे । Per ममे । ममाते । ममिरे । ममिषे । ममाथे । ममिध्वे । ममे । ममिवहे । ममिमहे ।
I Fut माता । II Fut मास्यते । Impera मिमीताम् । मिमाताम् । मिमताम् । मिमीष्व ।
मिमाथाम् । मिमीध्वम् । मिमै । मिमावहे । मिमामहे । Imper अमिमीत । अमिमाताम् ।

अभिमत । अभिमीथा । अभिमाथाम् । अभिमीध्वम् । अभिमि । अभिमीवहि । अभिमीमहि ।
 Potē mīmīta । mīmīyātaam । mīmītha । mīmīya । Bene मासीष्ट । मासीयास्ताम् ।
 Aorist. अमास्त । अमासाताम् । अमासत । अमास्था । अमासाथाम् । अमाध्वम् । अमाति ।
 अमास्वहि । अमास्प्रहि । Condi अमास्यत । Pass मीयते । Caus मापयति । Aor अभी-
 मयत् । Deside मित्सते । VII 4 54 s 2623 causes इत्, then the स् is changed
 to द् । and abhyasa elided by VII 4 58 s 2620 Intensive मीयते । Yan-
 luk. मामाति । मामेति । Dual मामीत । Pl मामति । Past Partī, Pass भित ।
 Aot भितवान् । Fut, Partī मान्यमान । Ger. भित्वा । Nouns -माय । मेरु ।
 मायक । मेयम् । प्रभिति । प्रमा । वातप्रमी । माया । मायावी । मिति । प्रमाय । मायिक ।
 धान्यमाय । प्रम । प्रमिति ॥

ओहाङ् ७ गतौ । जिहीते । जिहाते । जिहते । जहे । हाता । हास्यते ।

7 /ohân, to go

Pres जिहीते । जिहाते । जिहते । जिहीषे । जिहाथे । जिहे । जिहिवहे । Per जहे ।
 I Fut. हाता । II Fut. हास्यते । Impera. जिहीताम् । जिहाताम् । Imper
 अजिहीत । अजिहाताम् । अजिहत । Pot जिहीत । जिहीयाताम् । Bene. हासीष्ट ।
 हासीयास्ताम् । Aorist अहास्त । अहासाताम् । Condi अहास्यत । Pass. हीयते ।
 Caus. हाययते । Aor अजीहयत् । Desidera जिहासते । Inten जहायते । Yan-
 luk जहातीति । Past. Partī. Pass हान । Active हानवान् ॥ Nouns -हानि ।
 हायन । जिहायणी ॥

‘ओहाक् ८ त्यागे’ । परस्मैपदी । जहाति ॥

8 /ohâk to abandon

This root is Parasmaipadī The Present 3rd P S is जहाति । Before
 the terminations that are क्ति, there is optional change of the आ into short
 इ by the following —

२४९८ । जहातेञ्च । ६ । ४ । ११६ ॥

इत्स्याद्वा इलादौ क्ति सार्वधातुके । पञ्चर्त्त्वम् । जहित -जहीत । जहति ॥

2498 इ is optionally substituted for the आ of हा (जहाति)
 before a Sâivadhâtuka क्ति or क्ति affix, beginning with a conso-
 nant

Thus जहित or जहीत (VI 4 113 s 2497) जहिथ or जहीथ (VI 4 113)
 But जहति before a vowel affix, and जहाति before a non-क्ति affix, and हीयते
 and जिहीयते before an âdhadhâtuka The separation of this sūtra from the
 last, is for the sake of subsequent aphorism.

Before the Imperative termination हि, there is आ substituted for आ
 as well as the preceding इ, and ई by the following .—

२४९९ । आ च हौ । ६ । ४ । ११७ ॥

जहातेहौ पर आ स्याबादिदीतौ । जहाहि-जहिह-जहीहि । अजहात् । अजहु ॥

2499. आ as well as हू (VI 4 116 s 2498) and ह्ये (VI. 4. 113. s. 2497) may optionally be substituted for the final of the stem of ह्रा before the Imperative ending हि ॥

Thus जहाहि, जहिहि or जहीहि (VI 4 113 s 2497)

The Imperfect is अजहात् । Pl अजहु । In the Potential the आ is elided by the following —

२५०० । लोपो यि । ६ । ४ । ११८ ॥

जहातेरालोप स्याबादो सार्वधातुके । जह्यात् । 'एलिङि' (२३७४) । हेयात् । अहासीत् ॥

2500. The final of the stem of ह्रा is elided before an affix beginning with य being a Sârvadhâtuka कित् or डित् affix

Thus जह्यात्, जह्याताम् and जह्यु ॥

In the Benedictive the आ is changed to ए by VI 4 67 s 2374 As हेयात् । The Aorist is अहासीत् ॥

Pre. जहाति । जहित or जहीत । जहति । जहासि । जहिथ or जहीथ । जहिथ or जहीथ । जहामि । जहिव ०। जहीव । जहिम ०। जहीम । Per जहौ । जहतु । जहु । जहिथ ०। जहाथ । जह्यु । जह । जहौ । जहिव । जहिम । I Fut. हाता । II Fut हास्यति । Impera जहातु or जहितात् । जहिताम् ०। जहीताम् । जहतु । जहिहि ०। जहीहि ०। जहाहि । जहित or जहीत । जहीत । जहानि । जहाव । जहाम । Imper अजहात् । अजहिताम् । अजहु । अजहा । अजहि (ही) तम् । अजहीत । अजहाम् । अजहाव । अजहाम । Pote जह्यात् । जह्याताम् । जह्यु । जह्या । जह्याम् । जह्याव । Benedi हेयात् । हेयान्ताम् । Aor अहासीत् । अहासिषाम् । अहासिषु । अहासी । अहासिष्ठम् । अहासिष्ट । अहामिषम् । अहासिष्व । अहासिष्म । Con अहास्यत् । Pass हीयते । Caus. हापयति । Aor अजीहयत् । Desider जिहासति । Inte जहीयते । Yanluk जाहीति । जाहेति । Dual. जाहीत । Pre. Par. Parasmai जहन् । Past Par. Pass हीन । Active हीनवान् । Fut. Par. हास्यन् । Ger हित्वा । Infini. हातुम् । Adj हातव्य । हानीय । हेयम् । Nouns —हानि । प्राङ्ण । विहाय । दीर्घाहा । अह । पूर्वाङ्ण । निरह ॥

डुदाञ् ९ दाने । प्रणिददाति । दत्त । ददति । दत्ते । ददौ ।
'ध्वसोः' (२४७१) हत्येत्वाभ्यासलोपौ । देहि । अददात् । अदत्ताम् । अददुः ।
दद्यात् । देयात् । अदात् । अदाताम् । अदुः । अदित

9 /dudāñ to give, bestow It is a ghu root

The Preposition नि is changed to णि after an alternate word when it is joined to this root As प्रणिददाति (VIII 4 17 s 2285) The डित् dual loses the आ by s. 2483. as ददा+त = दत्त । The Imperative 2nd Singular loses

the abhyāsa, and आ is changed to ए (VI 4 119 s 2471) as देहि । But this sūtra will not apply to तातङ् substitute of हि, as दत्तात् त्वम् on the maxim of सङ्गुदगत &c

Pre ददाति । दत्तं (s 2483) । ददति । ददासि । दत्थ । दत्थ । ददामि । दद्व । दद्य
Per ददौ । ददतु । ददु । ददाथ or ददित्थ । ददथु । दद । ददौ । ददिव (s 2372) । ददिम ।
I Fut दाता । II Fut दास्यति । Impera ददातु, ददातु । दत्ताम् । ददतु । देहि । दत्ताम् ।
दत्त । ददानि । ददाव । ददाम । Imper अददात् । अदत्ताम् । अददु । अददा । अदत्ताम् ।
अदन । अददाम् । अदद्व । अदद्य । Poten दद्यात् । दद्याताम् । दद्यु । दद्या । दद्यातम् । दद्यात् ।
दद्याम् । दद्याव । दद्याम । Bene देयात् । देयास्ताम् (s 2374) । Aor अदात् । अदाताम् ।
अदु । अदा । अदातम् । अदात । अदाम् । अदाव । अदाम । (s 2223) Condi अदास्यन् ।
Pass दीयते । Caus दापयति । Aor, अदीदपत् । Desid दिस्तति । Inten देदीयते ।
Pre Partī Parasmaī ददत् । Past Partī Pass दत्त । Aot दत्तवान् । Fut.
Partī दास्यन् । Ger दत्त्वा । Infi दातुम् । Adjeo दातव्य । दानीय । देयम्

9 /dudāñ Atmanepada

Pre दत्ते । ददाते । ददते । दस्ते । ददाथे । दध्वे । ददे । दद्वहे । दद्यहे । Per ददे ।
ददाते । ददिरे । ददिषे । ददाथे । ददिध्वे । ददे । ददिवहे । ददिमहे । I Fut दाता । II Fut
दास्यते । Impera दत्ताम् । ददाताम् । ददताम् । दस्त्व । ददाथा । दध्वम् । ददौ । ददावहे । ददामहे
Imper अदत्त । अददाताम् । अददत्त । अदत्था । अददाथा । अदध्वम् । अददि । अदद्वहि ।
अदद्यहि । Poten ददीत । ददीयाताम् । ददीरन् । ददीथा । ददीयाथाम् । ददीध्वम् । ददीथ ।
ददीवहि । ददीमहि । Bene दासीष्ट । Aor अदित । (s 2369) अदिषाताम् । अदिषत ।
अदिथा । अदिषाथाम् । अदिध्वम् । अदिषि । अदिष्वहि । अदिस्महि । (s 2389) Condi
अदास्यत । Pass दीयते । Caus दापयते । Desid दिस्तते । Inten देदीयते । Yan.
दादेति or दादाति । Dual दात । Pre Partī Atmane ददान । Past Partī
Pass. दत्त । Active दत्तवान् । Fut Partī दास्यमान । Ger दत्त्वा । Infi
दातुम् । Adj दातव्य । दानीय । देयम् । Nouns - दाय । दायद । आदि । आथ ।
दन्निम् ॥

‘दुधाञ् १० धारणपोषणयोः’ । ‘दानेऽपि’ इत्येके । प्रणिदधाति ॥

10 /dudhāñ 1 to hold 2 to maintain Some say it means ‘to give’ also

The Present 3rd Singular with the Prepositions प्र and नि is प्रणिदधाति ।
The न is changed to ण by s 2285 because it is also a ghu root

In forming the dual, we have दग्+तस्=दृ+तस् (the आ is elided by
VI 4 112 s 2483) Now the following sūtra, changes the दृ into ध ॥

२५०१ । दधस्तथोच्च । ८ । २ । ३८ ॥

द्विरुक्तस्य भवन्तस्य धायातोर्वशो भवस्यात्तथपरयो स्थोश्च परत । ‘वचनसामर्थ्यादा-
लोपो न स्थानिवत्’ इति वामनमाधवौ । वस्तुतस्तत् पूर्वत्रासिद्धे न स्थानिवत् । धत्त । दधति ।
धत्थ । दध्व । धत्ते । धस्ते । धध्वे । धेहि । अधित ॥

2501. For the द् of द्ध (the reduplicated form of ध) is substituted ध, before the affixes beginning with त, थ, स and before चवम् ॥

NOTE —The word द्ध is taken in the sūtra as the reduplicate form of धा दधाति and not the root द्ध धारणे of Bhuādi class, as शप् intervenes there. By the word च we draw in the words स and थ ॥ Thus धत, धथ, धत्स, धत्स्व, धध्वम् ॥

In the opinion of Vamana and Mādhava the elided आ is not considered as sthānivat, because of the express injunction of this sūtra by which a letter of भृ प्रत्यङ्गा is substituted in the room of द् a letter of वृ प्रत्यङ्गा. Had the elided आ been sthānivat, the root will not be कृ- ending, and so this sūtra would have been inapplicable. Not only this but in धृ+०+तस् the elided आ would prevent the application of खरिच (VIII. 4. 55 s 121) and the second धृ could not be changed to त् ॥

But we need not endorse this view of Vāmana and Mādhava. As a matter of fact, the rule of sthānivat does not apply to the Tripādī aphorisms at all. Therefore the elided आ is not sthānivat and we have धृ changed to त्, as धत् ॥

NOTE —The elided आ is also not sthānivat, because we have to apply here a चत्वे rule, an express prohibition of sthānivat is made with regard to खरिचि by I 1 58 s 51.

NOTE —The last Pāṇini sūtra VIII 2 37 s 326 could not have applied to द्ध for two reasons. 1st It does not begin with a वृ letter, for the real reduplicate is धृ, and द् is merely a substitute, and is considered asiddha. 2ndly The form द्धा does not end in a jhash consonant, but in a vowel आ and though this आ is elided before these affixes, yet the lopa would be sthānivat. Hence the necessity of च in this sūtra. See contra, the vārtik in Mahābhāṣya.

The word कृत्ति is understood here, and so also कृन्तस्व, and there can be no affix, but begins with त or थ, that can come after द्ध ॥ Why do we employ then the words 'before त and थ'? Had we not used these, the sūtra would have referred to स and थ only, as being in immediate proximity, and the च draws them in. According the Padamanjari the words तथीच could have been dispensed with for before स् and ध्व, the च change would have taken place by the last sūtra, whilst by this sūtra, the same change would have taken place before all other कृत्- beginning affixes, and such affixes that can come after द्ध are त or थ- beginning affixes.

The word jhash is understood here also, therefore the rule applies to दृश् then only, when it assumes the form of दृष्, by the elision of आ, and hence not here in दधाति

दुधाञ् १० धारणपोषणयोः । दानेपि इत्येके । प्रणिदधाति ॥

10 √dudhāñ 1 to hold, contain 2 to maintain

Some say it means to give also The Present 3rd Sg is प्रणिदधाति ॥

Pre दधाति । धत्त । दधति । दधासि । धत्थ । धत्थ । दधामि । दध्व । दध्म ॥

Per दधौ । I Fut धाता । II Fut धास्यति । Impera दधातु ०। धत्तात् । धत्ताम् । धत्त । धेहि । धत्तम् । धत्त । दधानि । दधाव । दधाम । Imper अदधात् । अधत्ताम् । अदधु । अदधा । अधत्तम् । अधत्त । अदधाम् । अदध्व । अदध्म । Potēn. दध्यात् । दध्या । दध्याम् । Bene धेयात् । धेयास्ताम् । Aor. अधात् । अधा । अधाम् । Condi अधास्यत् । Pass. धीयते । Caus आपयति । Desid धित्सत् । Inten दधायते । Pre, Partī Paras mai दधत् । Past Partī Pass हितम् । Act हितवान् । Fut Partī धास्यन् । Ger हित्वा । Infī धातु । Adj. धातव्य । धानीय धेय । Nouns —धाय, दधि । उपधि । द्वित्रिमम् । धात्री । सुषन्धि, विधि, अन्तर्धा, शिरोधि, धीवरी, धीवा, धातु, धामा, कर्कन्धु, सर्वधनी, धीवर, धाना ।

10 √dudhāñ Atmanepada

Pre धत्ते । दधाते । दधते । धत्से । दगधे । धध्वे । दध्वे । दध्वहे । Per दधे । दधाते । दधिषे । दधे । I Fut धाता । II Fut. धास्यते । Impera धत्ताम् । दधाताम् । दधताम् । धत्स्य । दधाथाम् । धध्वम् । दधे । दधावहे । दधामहे । Imper अधत्त । अदधाताम् । अदधत् । अधत्था । अदधाथाम् । अधध्वम् । अधधि । अधध्वहि । अधध्महि । Potēn. दधीत । दधीयाताम् । दधीरन् । दधीथा । दधीयाथाम् । दधीध्वम् । दधीय । दधीरहि । दधीमहि । Bene धासीष्ट । Aor. अधित । अधिषाताम् । अधिषत् । अधिथा । अधिषि । Con. अधास्यत् । Pass धीयते । Caus. आपयते । Desid धित्सते । Inten. दधीयते । दाधेति । दाधाति । धात् । Pre Partī Atmane दगन् । Past Partī Pass हित । Act हितवान् । Fut Partī धास्यमान । Ger हित्वा । Infī धातुम् । Adj धातव्य । धानीय । धेयम् । प्रध । किञ्चिद्वा । अन्तर्धि । दुष्पन्धि । उदधि । औषधेयम् । दुषन्धि । अद्वालु । दिधिषू । धन ॥

अथ त्रय स्वरिते । Now the next three roots are svaritē

णिजिर् ११ शौचपोषणयोः ॥

11 √niju to wash, to nourish Thus निज्+श्नु+तिप् ॥ Now applies the following sūtra which causes the guna of इ ॥

२५०२ । निजा अयाया गुणः श्लौ । ७ । ४ । ७५ ॥

निज्विज्विषामङ्गस्य गुण स्याच्छ्लौ । नेनेक्ति । नेनक्ति । नेनिजति । नेक्ता । नेच्यति । नेनेकु । नेनिग्धि ॥

2502 Guna is substituted for the vowel of the reduplicate in the Reduplicated Present form (श्नु) of निज् विज् and विष् ॥

Thus नेनेक्ति, वेवेक्ति, वेवेष्टि ॥ The word त्रयाणा could have been spared in this sūtra, as these three roots stand at the end of a subdivision, and निजा would have denoted these three without the word triaṇām. The word is however used here for the sake of the subsequent sūtra. Why do we say in the reduplicated Present form? Observe निनेज् in the Perfect. In the Imperative 1st Person Sg the following applies

२५०३ । नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके । १ । ३ । ८१ ॥

सचूपचगुणो न स्यात् । नेनिजानि । अनेनेक् । अनेनित्ताम् । अनेनिजु । नेनिज्यात् । निज्यात् । अनिजत्—अनेहीत् । अनित् । ॥

2503. The guna is ordained by VII 3. 86 s. 2189, is not substituted for the penultimate light इक् /owel in the reduplicated form of a root, before a Sârvadhâtuka affix beginning with a vowel and having an indicatory प् ॥

As नेनिजानि, अनेनिजम्, परि वेत्रिवाणि, पर्यवेविषम् ॥ Why of a reduplicated root? Observe वेदानि ॥ Why beginning with a vowel? Observe नेनेक्ति ॥ The word पित् is read here for the sake of the subsequent sūtras like VII 3 92. For here in cases other than पित्, guna will be prevented by ङित् because of सार्वधातुकमपित् ॥ Why a sârvadhâtuka affix? Observe नेनेज् in the Perfect the affixes of which are ârdhadhâtuka (III 4 115). Why do we say a penultimate light vowel? Observe जुहुवानि, अजुहवम् ॥

11. /nijir 1 to wash, cleanse 2 to nourish

Pre नेनेक्ति । नेनित् । नेनिजति । नेनेष्टि । नेनिकथ् । नेनिकथ् । नेनेङिम् । नेनिज्व । नेनिजम् । Per भिजेज् । निनिजत् । निदिज् । निनेजिथ् । निनिजिथ् । निनिज । निनेज । निनिजिव । निनिजिम । I Fut नेत्ता । II Fut नेष्यति । Imper नेनेक्तु or नेनित्तात् । नेनित्ताम् । नेनिजत् । नेनिषिच । नेनित्ताम् । नेनित् । नेनिजानि । नेनिजाव । नेनिजाम् । Imper अनेनेक् । अनेनित्ताम् । अनेनिजु । अनेनेक् । अनेनित्ताम् । अनेनित् । अनेनिजम् । अनेनिज्व । अनेनिजम् । Pot नेनिज्यात् । नेनिज्याता । नेनिज्या । नेनिज्याम् । Bene निज्यात् । Aor अनिजत् । अनेहीत् । अत्रिजताम् । अनेताम् । अत्रिजन् । अनेहु । अतिज् । अनेही । अनेहम् । अनेह्व । Cond अनेष्यत् । Pass निज्यते । Caus नेजयति । Aor अनीनिजत् । Desi निनिजति । Inten नेनिज्यते । Pre Part. Parasmai नेनिजत् । Past Part. Pass, नित् । Act नित्कान् । Fut Part. नेष्यन् । Ger निक्त्वा । Infini. नेक्तुम् । Adj नेक्तव्यं । नेजनीयं । नेज्यम् । Nouns -निज । निर्योजक ॥

11. /nijir to wash or clean oneself, to be purified Atmanepada

Pre नेनित्ते । नेनिजाते । नेनिजते । नेनिष्टे । नेनिजाथे । नेनिजिष्टे । नेनिजे । नेनिज्वहे । Per निनिजे । निनिजिवहे । I Fut. नेत्ता । II Fut. नेष्यते । Imper नेनित्ताम् । नेनिष्व । नेनिजै । नेनिजावहे । नेनिजामहे । Imper अनेनित् । अनेनिकथा । अनेनिजि । अनेनिज्वहे । अनेनिज्वहि । Pote नेनिजीत । नेनिजीयाता । Benedi. निहीष्ट । Aor अनित् । अनिजाताम् । Condi. अनेष्यत् । Pass निज्यते । Caus नेजयते । Desid

निजिज्ञते । Inten नेनिज्यते । नेनिर्जाति । नेनेक्ति । Pre parti. Atmane नेनिजान् । Past Parti. Pass निक्त । Active निक्तवान् । Fut Parti. नेक्ष्यमाण । Ger. निक्त्वा । Infl. नेत्तुम् । Adj. नेक्तव्यं । नेजनीय । नेज्यम् । Nouns — निज । निर्णोजक ॥

विजिर् १२ पृथग्भावे । वेवेक्ति वेवेक्त । विवेजिष । अत्र विज
इट् (२५३६) इति ङित्वं न । ओविजि इत्यस्यैव तत्र ग्रहणात् । शिजिजिजी
रुधादावपि ॥

12 √vijir to separate, divide The sūtra I 2 2 s 2536 does not refer to this root, but to ओविजि (Ind 9) This root is anit and so that rule cannot apply to it at all The roots शिज and विज are given in the Rudhādi list also See Rudhādi 23

Pre, वेवेक्ति । वेवेक्त । वेविजति । Per विवेज । विवेजिष । I Fut वेक्ता । II Fut वेक्ष्यति । Imper वेवेक्तु । Imper अवेवेक्तु । अवेविजम् । अवेविज्व । अवेविजम् । Pote वेविज्यात् । Benedi. विज्यात् । Aor अवैक्षीत् अविजन् । Con अवेष्यन् । Pass विज्यते । Caus वेजयति । Desid विविजति । Inten वेविज्यते । Pre Parti Parasmai वविजन् । Past Parti Pass. विक्त । Act विक्तवान् । Fut Parti वेक्ष्यन् । Ger विक्त्वा । Infl वक्तुम् । Adj वेक्तव्य । वेजनीय । वेज्यम् ॥

12 √vijir to separate, divide Atmanepada

Pre वेविक्ते । वेविजाते । वेविजते । Per विविजे । I Fut. वेक्ता । II Fut. वेक्ष्यते । Impera. वेविक्ताम् Imper अवेविक्त । Pot वेविजीत । Bene. विक्षीष्ट । Aorist अविक्त । Condi अवेष्यत । Pass. विज्यते । Caus. वेजयते । Desidera विविजते Inten वेविज्यते Pre Parti Atmane वेविजान् । Past Parti Pass विक्त । Active विक्तवान् । Fut. Parti. वेक्ष्यमाण । Ger विक्त्वा । Infl. वेक्तुम् । Adj वेक्तव्य । वेजनीय वेज्यम् ॥

विष्लु १३ व्याप्तौ । वेवेष्टि-वेविष्टे । लदित्वादङ् । अविषत् ।
तङि कस । अजादौ कसस्याचि (२३३९) इत्यलोपः । अविहत् । अविहतात्सु ।
अविहन्त ॥

13 √vishri, to spread through, extend, pervade

Pre वेवेष्टि । वेविष्ट । (VIII 4 41 s 113) Per विवेष्ट । I Fut वेष्टा । II Fut वेक्ष्यति । (VIII 2 41 s 295) Impe वेवेष्टु । वेविष्टि । [वेविष्+दि=वेविष्+धि(VI 4. 101 s 2425)=वेविष्+दि (VIII 4 41 s 113) वेविष्टु+दि (VIII. 4. 53 s 52) Imper अवेवेष्टु । (VIII 2 39 s 84) Pote. वेविष्यात् । Bene. विष्यात् । Aorist. अविषत् । The aorist is formed with अङ् as the root has an indicative लृ (III 1 55 s 2343) Cond अवेष्यन् । Pass विष्यते । Caus वेषयति । Desid विविष्टति । Inten वेविष्यते । Pre. Parti. Parasmai वेविषत् । Past Parti Pass विट । Active. विष्टवान् । Fut. Parti वेक्ष्यन् । Ger विष्ट्वा Infl. वेष्टुम् Adj. वेष्टव्यं । वेषणीय । वेष्यम् ॥

Pre वेविष्टे। Per त्रिविष्टे। I Fut वेष्टा। II Fut वेष्टयते। Impera वेविष्टाम्। Imper अवेविष्ट। Pot वेविष्टीत Bene विष्टीत। Aorist अविष्टत। अविष्टाताम्। अविष्टन्त। The aorist is formed with क्त। Before vowel affixes the अ is elided by s 2337 Condi अवेष्टयत। Pass विष्टयते। Caus वेष्टयते। Desid विविष्टते। Inten वेविष्टयते। Pre Partī Atmane वेविष्टाय। Past Partī Pass. विष्ट। Active विष्टवान्। Fut. Part. वेष्टयमाण। Ger विष्ट्वा। Infl. वेष्टम्। Adj वेष्ट्यं। वेष्टणीय। वेष्ट्यप्॥ Nouns :- विष्टु। विष्ट्य। परिवेष्ट। वेष्ट्या। विष्टम्।
हृत्। हृत्तानिजादय। Here ends the Nijādi sub class

अथ आगयान्तात् परस्मैपदिनश् छान्दसाश्च ।

All the roots upto the end of this class are Parasmaipadi and found in the chhandis literature

घृ १४ क्षरणदीप्त्योः । 'जिघर्म्यग्निं हविषा घृतेन' । 'भुजानित्'
(२४९६) । 'बहुलं छन्दसि' (३५९८) इतीत्त्वम्॥

14 /ghri, 1 to sprinkle 2 to shine

Pre जिघर्ति। जिघर्मि। Thus जिघर्म्यग्निं हविषा (मनसा, घृतेन (Rig II 11 4). Here the reduplicate vowel is replaced by इन् of VII 4 76 s 2496 by the diversity allowed under VII 4 78 s 3598 The classical form is चरति with शप् see Bhuādi 985 Per जघार। I Fut चर्ता। II Fut चरिष्यति। Impera. जिघर्तुं। Imper अजिघ। Poten जिघ्रियात्। Bene घ्रियात्। Aorist अघर्षीत्। Gon. अघरिष्यत्। Pass घ्रियते। Caus चारयति, Desi. जिघीर्षति। Inten. जेघ्रियते। Pre Partī Parasmai जिघ्रत्। Past Partī Pass घृत। Act. घृतवान्। Fut Partī. चरिष्यत्। Ger घृत्वा। Infl घर्तुम्। Adj घर्तव्यं। घरणीय। घर्तयम्॥

हृ १५ प्रसह्यकरणे । 'अयं सुबोऽभिजिहर्ति होमात्' ॥

15 /hri, to take by force

Pre जिहर्ति। As in the following अयं सुबोऽभिजिहर्ति होमान् (Rig Veda). The classical form is हर्ति with शप्। See Bhuādi 947 Per जहार। I Fut. हर्ता। II Fut हरिष्यति। Impera जिहर्तुं। Imper अजिह। Poten. जिह्रियात्। Bene ह्रियात्। Aor अहर्षीत्। Condi अहरिष्यत्। Pass ह्रीयते। Caus. हारयति। Desi जिह्रीर्षति। Inten जाह्रियते। Past Partī Parasmai जिह्रत्। Past Partī Pass हृत। Act हृतवान्। Fut Partī हरिष्यत्। Ger हृत्वा। Infini हर्तुम्। Adj हर्तव्यं। हरणीय। हारयम्॥

अट् १६ सृ १७ गतौ । 'बहुलं छन्दसि' (३५९८) इत्येवे सिद्धे 'अतिपिप-
त्योश्च' (२४९३) इतीत्त्वविधानादयं भाषायामपि । 'अभ्यासस्यासवर्णे'
(२२९०) इतीयङ् । इयर्ति । इयृतः । इयृति । आर । आरतुः । 'इडत्यर्ति-'
(२३८४) इति नित्यमिड् । आरिष्य । अर्ता । अरिष्यति । इयराणि । ऐयः ।
ऐयताम् । ऐयरुः । इयृयात् । अर्यात् । आरत् । ससर्ति ॥

16 /rī 17, /sī to go, to move Though by the bahulam of VII 4 78 s 3598, the reduplicate would have taken इ, yet the specific rule VII 4 77 s 2493 ordains इ in the reduplicate of ऋ, which shows that this root is found in the classical literature also Before non-homogeneous vowel, the इ is replaced by इयङ् under VI 4 78 s 2290

With सम् the root is ātmanepadi also As sam 1yrte,, D 1yrāte, 2nd S 1yrshe, 1st S 1yre Per आरे, अरिषे आरिवहे । Imperative इयुता, इयाता, इयुष्व, इयरै । Imperfect ऐयुत, ऐयाता, ऐयुथा, ऐयि, ऐयुवहि । Pot इयीत, इयीयाताम्, इयीथा, इयीथ । Bene ऋषीष्ट, ऋषीयास्ताम् । Aor आरत, आरेतां । आरन्त । आरथा । आरे, आरावहि ॥

Pre इयति । इयुत । इयति । (1yrati) इयषि । इयमि । इयुव । Per आर । आरतु । आरिष (the इङ् is compulsory under s 2384) आरिव । I Fut अतां । II Fut अरिष्यति । Impera. इयतु, इयतात् । इयताम् । इयतु । इयहि, इयतात् । इयराणि । Imper ऐय । ऐयताम् । ऐयरु । ऐय । ऐयरम् । ऐयुव । Pot इयीयात् । इयीयाताम् । इयुयु । इयुया । इयुयाम् । Bene अयात् । अयास्ताम् । Aor आरत । आरताम् । आर । आरम् । आराव । Codn अरिष्यत् । Pass. रियते । Caus आरयति । Desid रियिषति । Pre. Parti Parasmai इयत् । Past Parti Pass ऋत । Active ऋतवान् । Fut. Parti. अरिष्यन् । Ger ऋत्वा । Infi अर्तुम् । Adj अर्तव्यं । अरणीय । अयम् ॥

सृ १७ गतौ । ससर्ति ॥

17 /sri, to go, move-

Pre ससर्ति । The classical form of these two roots is ऋच्छति and सरति under Bhuādi Per ससार । I Fut सर्तां । II Fut सरिष्यति । Imper ससर्तु । Imper असस Pot सलियात् । Bened स्रियात् Aorist असारीत्, असरीत् । Condi असरिष्यत् । Pass स्रियते । Caus सारयति । Disid सिषीषति Inten. सिलियते । Pae. Parti Parasmai. ससत् । Past Parti. Pass. सत । Act. सृतवान् Fut Parti. सरिष्यन् । Ger सृत्वा । Infi सर्तुम् Adj सर्तव्यं । सरणीय । सर्यम् ॥

भस् १८ भर्त्सनदीप्त्योः । बभस्ति । 'घसिभसोर्हलि-' (३५५०)

ब्रह्मपधालोपः । 'भ्रलो भ्रलि' (२२८१) इति सलोपः । ब्रधः । भ्रस्यति ॥

18 /bhasa, 1 to revile, blame, abuse, 2 to shine.

Pre बभस्ति । As कपिर्बभस्ति ते जनम् (Rig V) The dual is बभस्+तस्=बभस्+तस् (the penultimate अ is elided by VI 4 100 s 3550)=बभ्+तस् (the सू elided by VIII 2 26 s 2281)=बभ्+धस् (VIII 2 40 s 2280)=बभ्+धस् (VIII 4 43 s 52)=बभध । The Plural is similarly बप्सति formed thus बभस्+अति=बभस्+अति (s 3550) बप्स्+अति (VIII 4 55 s 121) In both these classes, the elided penultimate अ, i.e., the loṇādesa zero is not sthā-

Pre. जजन्ति । जजात । जज्ञति । जजन्सि । Per जजान । I Fut जनिता ।
 II Fut जनिष्यति । Impera जजन्तु । Imper अजजन् । Pot जजम्यात् or जजायात् ।
 Bene जन्यात्, or जायात् । Aorist अजानीत्, अजनीत् । Condi अजनिष्यत् ॥

गा २५ स्तुतौ । देवाङ्गिगति शुन्नयुः । जिगीतः । जिगति ॥

25 /gâ, to praise, sing

Pre जिगति । जिगीत । जिगति । As देवान् । जगात सुम्नुयु (Rig Veda)

Here ends the Juhotyadī class.

CHAPTER IV

अथ तिङन्त दिवादि प्रकरणम् ।

THE DIVADI ROOTS

This class contains some 137 roots. The first root is दिव् which gives the name to the class

**दिवु १ क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्व-
मकान्तिगतिषु । ऋषन्ता परस्मैपदिनः ॥**

1 √divu 1 to play &c. The roots up to ऋष् are Parasmaipadi. In conjugating these roots, the vikāṭana śyan is added by the following sūtra.

२५०५ । दिवादिभ्यः श्यन् । ३ । १ । ६९ ॥

शपोऽपवाद । 'हलि च' (३५४) इति दीर्घ । दीव्यति । दिदेव । देविता । देविष्यति । दीव्यतु । अदीव्यत् । दीव्येत् । दीव्यात् । अदेवीत् । अदेविष्यत् ॥

2505 The affix श्यन् comes after a root of the Divādi class when a sārvaadhātuka affix denoting the agent follows

This debus शप् The servile ण of श्यन् is for the sake of accent (VI 1 197), showing that the *udātta* accent falls on the radical verb and not on the affix, and the indicatory श makes the affix sārvaadhātuka, but as the affix is non-पित् it does not cause gunā of the vowel of the root (I 2 4 s 2234). It is conjugated as दिव्+श्यन्+तिप्=दीव्+य+ति ॥ The इ is lengthened by VII 2 77 s 354. Thus we have दीव्यति ॥

1 √div 1 to play, sport, 2 to emulate or desire victory, 3 to sell, to deal in, 4 to shine; 5 to praise, 6 to be glad, rejoice, 7 to be mad or drunk, 8 to be sleepy, 9 to wish for, 10 to go

Pre दीव्यति । दीव्यत । दीव्यन्ति । दीव्यसि । दीव्यामि । Per दिदेव । दिदिवतु । दिदिवु । दिदिविथ । दिदिविव । दिदिविम । I Fut देविता । II Fut देविष्यति । Impera. दीव्यतु । दीव्यताम् । दीव्य (VI 4 105 s 2202) दीव्यानि । Imper अदीव्यत् । अदीव्यताम् । अदीव्य । अदीव्यम् । Poten दीव्येत् । दीव्येताम् । दीव्येयु । दीव्ये । दीव्येयम् । Bene दीव्यात् । दीव्यास्ताम् । Aor अदेवीत् । अदेविष्यात् । अदेवी । अदेविषम् । Con. अदेविष्यत् । Pass दीव्यते । Caus देवयति । Aor अदीदिवत् । Desid दुव्यषति । दिदेविषति । Inten देदीव्यते । No yañluk Ger. देवित्वा or वृत्वा । Noun —देव ॥

दिवु २ तन्तुसंताने । परिषीध्यति । परिषिषेव । न्यषेवीत्-न्यसेवीत्

2 /śhivu to sew, darn, stitch together.

The स is changed to ष when preceded by the upsargas परि, नि or वि (VIII 3 70 '2275)

Pre सीव्यति । Per सिषेव । I Fut सेविता । II Fut सेविष्यति । Impera सीव्यतु । Imper असीव्यत् (with परि we have पर्यसीव्यत् or पर्यसीव्यत् by VIII 3 71 s 2999) Poten सीव्येत् । सीव्येताम् । Bene सीव्यात् । Aor असेवीत् । Condi असेविष्यत् । Causा सेववति । Aor असीषिवत् । Desid सिस्येवति । सिषेविषति । Inten सेषीव्यते । Past Part Pass स्यूत । Active स्यूतवान् । Ger सेवित्वा । स्यूत्वा । Nouns —सेवन सीवन, सूत, सूत्रम् ॥

स्त्रिवु ३ गतिशोषणयोः ॥

3 /śriva 1 to go, 2 to become dry

Pre जीव्यति । Per सिञ्च । I Fut ज्ञेविता । II Fut ज्ञेविष्यति । Impera जीव्यतु । Imper अजीव्यत् । Poten जीव्येत् । Bene जीव्यात् । Aor अज्ञेवीत् । Condi अज्ञेविष्यत् । Desid सिञ्च विषति । सुञ्चति । Inten. सेजीव्यते । Yanluk s सेजोति, d सेजत्, pl सेजवति, 2 s सेजोवि, 1 s सेजोमि, d सेजीव, pl. सेजम् । Past Part Pass ज्ञत् । Active ज्ञत्वान् । Ger ज्ञेवित्वा । ज्ञत्वा । Nouns —ज्ञति । ज् । ज्ञौ ॥

ष्ठिवु ४ निरसने । केचिदिहेन न गठन्ति ॥

4 /śhthivu, to spit, eject saliva from the mouth, to sputter Atieya reads this root here Others do not

Pre षीव्यति । Per, तिष्ठेव । I Fut षेविता । II Fut षेविष्यति । Impera षीव्यतु । Imper अषीव्यत् । Poten षीव्येत् । Bene षीव्यात् । Aor अषेवीत् । Con अषेविष्यत् ॥

ष्णुसु ५ अदने । 'आदाने' इत्येके । 'अदर्शने' इत्यपरे । सुष्णोस ।

ष्णसु ५ (क) निरसने । स्नस्यति । सस्नास ॥

5 /śhnusu, 1 to take, 2 accept; 3 to disappear, become invisible Some give it the sense of ādāna 'to accept' Others of अदर्शन or disappearance

Pre स्नुस्यति । Per सुष्णोस । सुष्णुसतु । सुष्णोमिथ । सुष्णुम । मुष्णोस । सुष्णुसिव । I Fut स्नोसिता । II Fut स्नोमिष्यति । Impera स्नुस्यतु । Imper अस्नुस्यत् । अस्नुस्य । Pot स्नुस्येत् । Bene स्नुस्यात् । Aor अस्नोमीत् । अस्नोमिषाम् । अस्नोषी । अस्नोषिष्ट । Con अस्नोमिष्यत् । Caus स्नोमयति । Aor अस्नुष्युसत् । Desid स्नुसुतिषति । स्नुसोमिषति । Inten सोष्णुस्यते । yanluk सोष्णुसीति । सोष्णोस्ति । D सोष्णुस्त । Ger स्नुसित्वा । स्नोसित्वा । Noun. स्नुषा ॥

5 (a) /śhnasu, to spit

Pre स्नस्यति । Per. सस्नास ॥

कसु ६ हरणदीप्तयोः । ह्वरथ कीटित्यम् । चकनास ॥

Pre वृत्त्यति । Per जनत् । नवृत्तत् । ननर्तिथ । नवृत्तिव । I Fut नर्तिष्यति । II Fut नर्तिष्यति ०। नत्स्यति । Impera वृत्त्यत् । Imper अवृत्त्यत् । Pot वृत्त्येत् । Bene वृत्त्यात् । Aorist अनर्तिष्यत् । अनर्तिष्याम् । Condi अनर्तिष्यत् । अनत्स्यत् । Caus नर्तिष्यति । नर्तयते । Aor अनर्तिवृत्तत् । अननर्तत् । Desid निनर्तिष्यति । निवृत्सति । Inten नर्तिवृत्त्यते । Yanluk, ननर्ति । नर्तिनर्ति । नर्तिनर्ति । Past Partl. Pass वृत्त । Act, वृत्तवान् । Adj नर्तिष्यम् । नर्तनीय । नर्त्यम् । Noun -नर्तक ॥

त्रसी १० उद्वेगे । वाभाश (२३२१) इति श्यन्वा । त्रस्यति-त्रसति ।

त्रसत् -तत्रसत् ॥

10 √trasi to fear, tremble, quake This root optionally takes the vikāṇa syan See 2321

Pre त्रस्यति or त्रसति । Per तत्रास । तत्रसत् or त्रसत् । तत्रसिध । I Fut त्रसिता । II Fut त्रसिष्यति । Impera त्रस्यतु or त्रसतु । Imper अत्रस्यत् or अत्रसत् । Poten त्रस्येत् or त्रसेत् । Bene त्रस्यात् । Aorist अत्रासीत् or अत्रसीत् । Condi अत्रसिष्यत् । Causa त्रासयति । Aor अतित्रसत् । Desid तित्रसिषति । Inten. तात्रस्यते । Yanluk तात्रस्ति । तात्रसीति । Past Partl Pass त्रस्त । Act त्रस्त-वान् । Nouns —त्रस्तु । त्रास । तरगापत्रस्त ॥

कुथ ११ पूतीभावे । पूतीभावो दौर्गन्ध्यम् ॥

11 √kutha, to stink, become putrid, foul The word पूतीभाव means bad smell.

Pre कुथ्यति । Per चुकोथ । चुकोथिथ । I Fut कोथिता । II Fut कोथिष्यति । Impera कुथ्यतु । Imper अकुथ्यत् । Poten कुथ्येत् । Bene कुथ्यात् । Aor अकोथीत् । Pass कुथ्यते । Causa कोथयति । Aor अचुकुथत् । Desid चुकुथिषति or चुकोथिषति । (I 2 26 s 2617) Inten चोकोथ्यते । Yanluk चोकोत्ति । Ger कोथित्वा । (I 2 23 s 3324) Nouns -कुथ । प्रकुथित ॥

पुथ १२ हिंसायाम् ॥

12 √putha, to injure, hurt It is conjugated like the last. Compare the √puthi of the Bhuādi No 45

Pre पुथ्यति ॥

गुथ १३ परिवेष्टने ॥

13 √gudha, to wrap up, cover, envelop. This root ends in ष (dh) and not थ (th)

Pre गुथ्यति । Ger गुथित्वा । Nouns -गोथा । गोथिका । गौधेर । गौधार । गोधम् । गौधेय ॥

क्षिप १४ प्रेरणे । क्षिप्यति । क्षेप्त ॥

14 √ks'upa to send

Pre क्षिप्यति । Per. क्षिपे I Fut क्षिप्ता or क्षेप्ता । (The first form is given in the Mādhaviya) II Fut क्षिप्स्यति । Impera क्षिप्यतु । Imper. अक्षिप्यत् । Poten क्षिप्येत् । Bene क्षिप्यात् । Aor अक्षेप्सीत् । अक्षेप्ताम् । Condi अक्षेप्स्यत् । Caus क्षेपयति । क्षिपयति । Aorist. अचिक्षिपत् । Desid विक्षिप्सति । Inten चेक्षिप्यते । Yanluk चेक्षेति । Past-Partl Pass. क्षिप्त । Ger क्षिप्त्वा । Nouns -क्षिपक । क्षिप्नु । क्षिप्रम् । क्षिपा ॥

पुष्प १५ विकसने । पुष्प्यति । पुष्प ॥

15 /pnshpa, to blossom

Pre पुष्प्यति॥ Per पुपुष्प । पुपुष्पिथ । पुपुष्पिव । I Fut पुष्पिता । II Fut. पुष्पिष्यति । Impera पुष्प्यतु । Imper अपुष्प्यत् । Pot पुष्प्येत् । Bene पुष्प्यात् । Aor अपुष्पीत् । Caus पुष्पयति Aor अपुपुष्त् । Desid पुपुष्पिषति । Inten पोपुष्प्यते । Yanluk पोपुष्पति । Nouns पुष्पम् । पुष्पकम् ॥

तिम १६ छिम १७ छीम १७ (क) आर्दीभावे । तिम्यति- स्तिम्यति-स्तीम्यति ॥

16 /tima 17 /shtima, /shtima to become wet Some read here a fourth root तीम ॥

Pre तिम्यति । स्तिम्यति । स्तीम्यति । तीम्यति । Per तितेम । तिष्टेम । I Fut तेमिता । II Fut तेमिष्यति । Impera तिम्यतु । Imper अतिम्यत् । Pot तिम्येत् । Bene तिम्यात् । Aor अतेमीत् । Caus तेमयति । Aor अतीतिमत् । Desid तिति-मिषति । तितेमिषति । Inten तेतिम्यते । Yanluk तेतेमि । Nouns -तिमि । तिमिरम् ॥

ब्रीड १८ चोदने लज्जयां च । ब्रीड्यति ॥

18 /vrida, to throw, cast, send forth, to be ashamed, feel shame

Pre ब्रीड्यति । Per विब्रीड । विब्रीडिथ । विब्रीडिव । I Fut ब्रीडिता । II Fut ब्रीडिष्यति । Impera ब्रीड्यतु । Imper अब्रीड्यत् । Pot ब्रीड्येत् । Bene ब्रीड्यात् । Aorist अब्रीडीत् । Condi अब्रीडिष्यत् । Causा ब्रीडयति । Aor अबिब्रीडत् । Desid विब्रीडिषति । Inten बेब्रीड्यते । yanluk बेब्रीडि । Past Part Pass ब्रीडित । Ger ब्रीडित्वा । Noun -ब्रीडा ॥

इष १९ गतौ । इष्यति ॥

19 /isha, to go Isha 'to wish' is Tudādi Isha to repeat is Kryādi

Pre इष्यति । Per इयेष । ईषत् । इयेषिथ । ईषिव । I Fut िषिता । प्रेषिता । (VI 1. 94 s 78) II Fut एषिष्यति । Impera इष्यतु । इष्य । इष्याथि । Imper ण्येत् । Pot इष्येत् । Bene इष्यात् । Aorist रेषीत् । Caus एषयति Aor अ+इषिषत् । Desid इषिषिषति । Past Pass एषित । Ger एषित्वा । Nouns -प्रेष । प्रैष्य । अन्वेषणा । पर्येषणा । परीष्टि । एषणी । इषीका । इषीकतुलम् । इष्टवचितम् ॥

षह २० पुह २१ चक्यर्थे । चक्यर्थस्त्वसिः । सच्चति । बुध्यति ॥

20 /shaha, 21 /shuha, to satisfy, to be pleased Mādhaviya does not approve the reading of सह here The word चक्यर्थ here means 'satisfaction'

Pre सच्चते ॥

Pre सुद्यति । Per सुपोह । I Fut सोहिता । II Fut सोद्विष्यति । Impera-
सुद्यतु । Imper असुद्यत् । Pot सुद्येत् । Bene सुद्यात् । Aorist असौहीत् ।
Caus सोद्वयति । Aor असुद्वयत् । Desid सुसुद्विषति । सुसोद्विषति । Inten सोषुयते ।
yanluk सोषुहीति । नोपोहि । Past Partl. Pass सुहिता । Ger सुदित्वा । सोदित्वा ॥

जृष् २२ जृष् २३ वयोहानौ । जीर्यति । जजरत्-जेरत् । जरिता-
जरीता । जीर्येत् । जीर्यात् । ष्टस्तम्भु (२२९१) इत्यङ्वा । ऋदृशोऽङि गुणः
(२४०६) । अजरत्-अजारीत् । अजारिष्टाम् । क्षीयति । जभरत् । अभारीत् ॥

22 √jriṣh, 23 √jhrish, to become old, to wither

The aorist is formed optionally by अङ् (s 2291) and the ऋ is gunnted
by s 2406 The ष is indicatory for the purposes of मित operations in the
causative

Pre. जीर्यति । जीर्यत । ऋ+श्यन्+ति=जिर्+य+ति VII 1 100 s 2390
=जीर्यति । VIII 2 77 s 354) Per जजार । जजरत् or जेरत् । जजर or जेर ।
जजार or जजर । जजरिष or जेरिष । जजरथु or जेरथु । जजर or जेर ।
I Fut जरिता or जरीता । (VII 2 38 s 2391) II Fut जरिष्यति or जेरीष्यति ।
Impera जीर्यतु । Imper अजीर्यत् । Poten जीर्येत् । Bene जीर्यात् । Aor.
अजारीत् or अजरत् । अजारिष्टाम् or अजरताम् । Causा जरयति । Aor. अजीजरत् ।
Desid जिजीर्यति । जिजरिषति । जिजरीषति । Inten जेजीर्यते । Pre Partl Paras-
mai. जीर्यन् । Nouns.—जीर्यन्ती । जरन् । जरती । युवजरती । जरद्गव । अजर्यम् । जरा ।
अतिजरासि अनुजीर्य । जार । जरन्त ॥

23 √jhrish to become old

Pre क्षीर्यति । Per. जकार । जकरत् or केरत् । जकर or केर । Aor अकारीत् ॥

षूङ् २४ प्राणिप्रसवे । स्यते । सुषुवे । स्वरतिसूति- (२२७९) इति
विकल्प बाधित्वा श्वक किति (२३८१) इति निषेधे प्राप्तं क्वादिनियमान्
नित्यमिड् । सुषुविषे । सुषुविषहे । सोता-सविता ॥

24 √shûn, to beget, to give birth

In the perfect the इट् augment is compulsory For the prohibition
of VII 2 11 s 2381, though it debars the option of VII 2 44 s. 2279,
yet is in its turn set aside by the restriction of VII 2 13 s, 2293.

Pre स्यते । स्येते । स्यसे । स्ये । स्यावहे । Per. सुषवे । सुषुविषे । सुषुविषहे ।
I Fut सोता or सविता । (VII 2 44 s 2279) II Fut. सविष्यते or सोष्यते ।
Impera स्यताम् । स्येताम् । स्यस्व । स्यै । Imper अस्यत । अस्येताम् । अस्यथा ।
अस्ये । अस्यावहि । Poten स्येत । स्येयाताम् । स्येथा । स्येय । स्येवहि । Bene
सोषीष्ट or सविषीष्ट । सोषीयास्ताम् or सविषीयास्ताम् । Aor असोष्ट or असविष्ट । असोषा-
ताम् । असोषा । असोषि । Past Partl Pass सन । Active सन्वान् Ger सत्वा ॥

दूङ् २५ परितापे । दूयते ॥

25 /dûn, to be afflicted, to suffer pain, be sorry

It is conjugated like the last

Pre दूयते । Per. दूद्वे । I Fut दोता ॥

दीङ् २६ क्षये । दीयते ॥

26 /dîn, to waste away The Present is दीयते । The Perfect is दिदी + ए । Now applies the following sūtra by which a य is inserted before ए ॥

२५०७ । दीङो युङचि क्ङिति । ६ । ४ । ६३ ॥

दीङ् परस्याजादे क्ङिति आर्षधातुकस्य युङ् स्यात् । * युग्युदावुवङ्ग्यो सिद्धौ वक्तव्यौ * । दिदीये ॥

2507 युङ् is the augment after दीङ्, of an ārdhadhātuka affix beginning with a vowel and having an indicative क् or ङ् ॥

Thus उपदिदीये, उपदिदीयाते and उपदिदीयिरे ॥ The Personal ending is क्ति by I 2 5 दीङ् being in the Ablative case, the augment is applied to the affix Thus दिदी + युङ् + ए । Now this युङ् augment is ordained by VI 4 63 s 2507, a rule falling under the ābhiya section (VI 4 22 s 2183) and therefore is as if non-existent, and so by VI 4 82 s 272, the long ई ought to be changed to य् before ए । The form ought to have been दिद्ये like दिदेय (No 27) But this is prevented by the following vārtika Thus augment, however, is not to be considered as asiddha (VI 4 22) for the purposes of semi-vowel substitution under VI 4 82 s 272 If that substitution were allowed, the augment would become useless

Vārtika The augments युक् and युङ् are to be considered as valid or siddha for the purposes of the application of उवङ् and यङ् substitutions

In the Future, the ई of दी is changed to आ by the following aphorism.

२५०८ । नीनातिमिनोतिदीङ्ण ल्यपि च । ६ । १ । ५० ॥

एषामात्वं स्यात्स्यपि । चकारादशित्येभिनिमित्ते । दाता । दास्यते । अदास्त । अदास्था ॥

2508. And there is substitution of आ for the finals of नी 'to hurt', क्षि 'to scatter', and दी 'to decay' when the affix ल्यप् follows, as well as before those non-शित् affixes which demand the substitution of a diphthong, for the root-vowel of these verbs

NOTE—By force of the word च 'and' in the sūtra, the substitution takes place before all affixes other than शित्, and this substitution takes place, before the occasion for the applying of the affixes arises (उपदेशवत्स्थावाम् आत्वं

भवति) ॥ So that these verbs should be understood as if they were enun-
ciated with an आ, so that all rules of affixes relating to आ will apply to
them Thus प्रमाता, प्रमातयम्, प्रमातुम्, प्रमाय, निमाता, निमातुम्, निमातव्यम्, निमाय,
उपदाता, उपदातव्यम् उपदातुम् उपदाय ॥ The substitution of आ being understood
to have taken place in the very उपदेश (in the dhātupāṭha) of these roots, the
affixes relating to roots ending in इ or ई do not apply to these at all Thus
अदायो वर्तते, ईषदुपदानं, formed by घञ् and युच् by taking दी=दा and adding
these affixes (III 3 128 and III 3 18) and not the affixes अच् (III 3 56)
and खल् (III 3 126)

Thus दी+ता=दे+ता (This would have been in the ordinary way)
But here ए is to be replaced by आ, or, rather no occasion should be given to
convert ई to ए, but change the ई at once to आ । Thus we get दाता ॥

26 √dîn to waste, decay, diminish

Pre दीयते । दीयेते । Per दिदीये । दिदीयाते । दिदीयिरे । दिदीयिषे । दिदीयिद्वे ।
दिदीये । दिदीयिवहे । I Fut दाता । II Fut दास्यते । Impera दीयताम् । दीयेताम् ।
दीयस्व । दीयै । Imper अदीयत । अदीयेताम् । अदीयथा । अदीये । Pot दीयेत । दीयेथा ।
दीयेय । Bene दासीष्ट । Aorist अदास्त । अदासाताम् । अदास्था । अदासि । Condi
अदास्यत । Caus दापयन् । Desid दिदीषते । दिदासते । Inten देदीयते । yanluk
देदेति । D देदीत । Pl देयाते । Past Parti Pass. दीन । Active दीनवान् । Ger
दीत्वा ॥

डीङ् २७ विहायसा गतौ । डीयते ॥

27 √dîn, to fly, pass through the air

Pre डीयते । Per डिडेय । डिडिये । I Fut डयिता । II Fut डयिष्यते ।
Impera डीयताम् । Imper अडीयत । Poten डीयेत । Bene डयिषीष्ट । Aor
अडैष्ट । Causा डाययते । Aor अडोडयन् । Desid डिडियिषते । Inten डेडीयते ।
Yanluk डेदेति । Past Parti Pass. डीन । Active डीनवान् । Ger डयित्वा ॥

धीङ् २८ आधारे । धीयते । दिध्ये । धेता ॥

28 √dhîn, to hold, contain, to disregard, disrespect

Pre धीयते । Per दिध्ये । I Fut धेता । II Fut धेय्यते । Impera. धीय-
ताम् । Imper अधीयत । Poten धीयेत । Bene धेयिषीष्ट । Aorist अधेष्ट । Desid
दिधीपते । Past Parti Pass धीन । Active धीनवान् । Ger धीत्वा ॥

मीङ् २९ हिंसायाम् । हिंसात्र प्राणवियोगः । मीयते ॥

29 √mîn, to hurt, kill, injure, die, perish It is conjugated like
√dhîn Hînsâ here means the giving up of life

Pre मीयते । Per मिम्ये । I Fut मेता । II Fut. मेय्यते । Impera. मीय-
ताम् । Imper अमीयत । Poten मीयेत । Bene. मेयिषीष्ट । Aor. अमेष्ट ॥

रीङ् ३० श्रवणे । रीयते ॥

30 /rīn, to trickle, drip, distil, ooze, flow

Pre. रीयते । Per रिये । रिषिषे । I Fut रेता । II Fut रेव्यते । Impera रीयताम् । Imper अरीयत । Poten रीयेत । Bene रेवीष्ट । Aor अरेष्ट । Caus. रेवयते । Aor अरीरिपत् । Desi. रिरिषते । Past Part Pass रीण । Active रीयवान् । Ger रीत्वा । Nouns -अरीयम् । रीति । रत ॥

लीङ् ३१ इलेषणे ॥

31 /līn, to stick or adhere firmly to, cling to In the case of this root the ई is optionally changed to आ by the following

२५०९ । विभाषा लीयतेः । ६ । १ । ५१ ।

लीयतेरिति यका निर्देशो न तु श्यन् । लीलीङोरात्स्व वा स्यादेज्जिवये ह्यपि च । लेता-
लाता । लेष्यते । लास्यते । 'हज्जिवये' किम् । लीयते । लिख्ये ॥

2509. There is optionally the substitution of आ for the final of ली 'to adhere', in the very dhātupāṭha, when the affix ल्यप् follows or such an affix as would have demanded the substitution of the root vowel to a diphthong

The liyateh in sūtra is conjugated with यक् and not with श्यन्, and therefore it includes the li of Divādi and Kryādi both

The final of ली will take guna substitution before शिङ् affixes, and will become ले, this incipient diphthong ए is changed to आ by this rule The same is the case with all the roots subsequently taught, thus लिङ् will be लेङ्, and then ए changed to आ, गुर्=गोर् and ओ changed to आ &c Therefore we have employed the anuvṛtta of एच् 'diphthong' in all sūtras The words ह्यपि and आदेच उपदेश are understood here The roots ली belonging to Divādi and Kryādi are both included here Thus विलाता, विलातुम्, विलातव्यम्, विलाय । Why do we say "before an affix which would have changed the ई to ए or ऐ?" Observe लीयते, लिख्ये । The श्यन् causes no change, and ए causes यण् change by s 272, therefore before these affixes there is not आ substitution

Pre लीयते । Per लिख्ये । लिख्ये । I Fut. लाता, लेता । II Fut लास्यते, लेष्यते । Impera लीयताम्, लीयस्व, लीयै । Imper अलीयत । Poten. लीयेत । Bene लासीष्ट, लेषीष्ट । Aor. अलास्त or अलेष्ट । Condi अलास्यत or अलेष्यत । Causa विलासयति । विलापयति । विलीनयति । विलाययति । Aor अलीलपत् । Desid लिषीषते । Inten. लेलीयते । Yanluk. लेलेति ॥

व्रीङ् ३२ वृणोत्यर्थे । व्रीयते । विव्रिये ।

32 √vīn to choose, select This root is found in the Kryādi class also
Pre. व्रीयते । Per विव्रिये । I Fut व्रीता । Parti Pass व्रीय । Act व्रीयवान् ॥

२५०९ । क । स्वादय ओदितः । (गणसूत्रः) ॥

तत् फलं तु निश्चयत्वम् ॥

2509. A. The roots वृ and the rest are to be considered as if they had an indicative ओ ॥

The roots beginning with वृङ् (No IV 24) an ending with this root व्रीङ् are ओदित् । The result is that the Past participles are formed by न् instead of त् (See VIII 2 45 s 3019) We have given examples under each root already

पीङ् ३३ पाने । पीयते ॥

33 √pīn, to drink

Pre पीयते । Per पिप्ये । Causa. पाययन्ति । This is always Parasmaipadī (I 3 87 s 2753) पाययते is from the Bhuādi पिबति (I 3 89 s 2755) Past Parti Pass पीत । Active पीतवान् । Ger पीत्वा, आपीय । while the form आपाय is from the Bhvādi root pibati

माङ् ३४ माने । मायते । ममे ॥

34 √mān, to measure Compare Adādi मा माने No 53 and Juhotyādi No 6. The root मेङ् पण्डिताने (I 1010) of the Bhvādi also assumes the form मा । The sūtra VI 4 66 s 2462 applies to all these मा's

Pre मायते । Per. ममे । I Fut. माता । II Fut मास्यते । Impera माय-
ताम् । Imper अमायत । Potēn. मायेत । Benē मानीष्ट । Aor अमास्त ॥

ईङ् ३५ गतौ । ईयते । अयां चक्रे ॥

35 √īn, to go Compare अयति of the Bhuādi No 342 (a), and एति of the Adādi No 36

Pre ईयते । Per अयांचक्रे । I Fut एता । II Fut एष्यते । Impera ईय-
ताम् । Imper ऐयत । Potēn ईयेत । Bene एषीष्ट । Aor ऐष्ट । Causa आययते ।
Aor. आयियत । Desid ईषिषते । Ger प्रेय, प्रतीय with lyap

प्रीङ् ३६ प्रीतौ । सकर्मकः । प्रीयते । पिप्रिये ॥

36 √prīn, to be satisfied or pleased It is a Transitive verb
Pre प्रीयते । Per पिप्रिये । Causa प्राययते ॥

अथ परस्मैपदिनश्चत्वार ।

Now the following four roots are Parasmaipadis

शो ३७ तनूकरणे ॥

37 /शो to attenuate In conjugating this root, the vowel ओ is elided by the following sūtra

२५१० । ओत् श्यनि । ७ । ३ । ७१ ।

लोप स्याच्छ्रयनि । श्यति । श्यत । श्यन्ति । शशौ । शशन् । शाता । शास्यति । 'विभाषा घ्राघेट्-' (२३७६) इति सिचो वा लुक् । लुगभावे 'यमरम-' (२३७७) इतीट्सकौ । अशात् । अशाताम् । अशु । अशासीत् । अशासिष्टाम् ॥

2510 A stem ending in ओ loses its final before the characteristic श्यन् ॥

NOTE —As निश्यति from शो, अवच्छ्रयति from छो, अवव्यति from दो, and अवव्यति from सो ॥ The ट् in ओत् is for the sake of euphony or ease of pronunciation

According to Padamanjanī, the sūtra' should have been ओत् शिति, and thereby there would be the saving of half a mātrā, and also there would be no necessity of repeating the word शिति in VII 3 75

37 /so, to sharpen, to make thin, attenuate The सिच् is elided optionally by s 2376 When it is not elided, in that alternative, we have ईट् and सक् augments by s 2377

Pre श्यति । श्यत । श्यन्ति । श्यसि । श्यथ । श्यथ । श्यामि । श्याव । श्याम । Per शशौ । शशन् । शशिथ or शशाथ । शश । शशिव । I Fut शाता । II Fut शास्यति । Impera श्यतु । श्यतात् । श्यता । श्यन्तु । श्यानि । Imper अश्यत् । अश्य । अश्यम् । Potē. श्येत् । श्येताम् । श्येयु । श्ये । श्येयम् । Bene श्यायत् । शयास्ताम् । Aor अशात् । अशासीत् । अशयताम् । अशासिष्टाम् । अशु । अशा । Causa शाययति । Desid शिशासति । Inten शशायते । Yanluk. शशति । Past Part Pass. शातं, शित । Act. शयतवान्, शितवान् । Ger शात्वा or शीत्वा । Noun -शक. ॥

छो ३८ छेदने । छ्यति ॥

38 /chho, to cut, mow, reap It is conjugated like शो ॥

Pre छ्यति । Per चच्छौ । चच्छतु । I Fut छाता । II Fut छास्यति । Impera. छ्यतु । Imper अछ्यत् । Potē. छेयत् । Bene छायात् । Aor अछात् or अछासीत् । Nonn -छाया ॥

षो ३९ अन्तकर्मणि । स्यति । ससौ । अभिस्यति । अभ्यस्यत् ।

अभिससौ ॥

39 √sho, to finish, complete, bring to an end It is conjugated like शो ॥

Pre स्वति । Per ससौ । I Fut साता । II Fut सास्यति । Impera स्यतु । Imper अस्यत् । Potē स्येत् । Bene सेयात् (and not सायात्, because of VI 4 67 s 2374) Aor असात् or असासीत् । Past Part. Pass सित । Active सितवान् । Ger सित्वा, अवसाय ॥ Nouns --साय । सायतन ॥

दो ४० अवखण्डने । द्यति । ददौ । प्रणिदाता । देयात् । अदात् ॥

40 √do, to cut, divide, mow, reap It is conjugated like शो ॥

Pre द्यति । प्रणिद्यति because it is a ghu root VIII 4 17 s 2285 Per ददौ । I Fut दाता । II Fut दास्यति । Impera दतु । Imper. अद्यत् । Potē द्येत् । Bene देयात् and not दयात्, VI 4 67 s 2374 Aor अदात् । Causa दापयति । Desid दित्सति । Inten देदीयते । Past Part. Pass दित । Act दितवान् । Ger दित्वा, अवदाय ॥

अथात्मनेपदिन पञ्चदश ।

Now the following fifteen roots are Atmanepadi

जनी ४१ प्रादुर्भावे ॥

41 √jani to be born Before the affix śyan the जन is changed to जा by the following sūtra

२५११ । ज्ञाजनोर्जा । ३ । ३ । ३९ ॥

अनयोर्जादेश स्याच्छ्रुति । जायन्ते । जज्ञे । जज्ञाते । जज्ञिरे । जनिता । जनिष्यते । 'दीप-जन—' (२३२८) इति वा चिण् ॥

2511 Before a शित् affix, जा is substituted for ज्ञा and जन् ॥

NOTE —As जानाति and जायते ॥ The जन् here belongs to Divādi class, meaning 'to be produced', and not जन् of the Juhotyādi class Why जा (long) and not ज, for this ज would assume the form जा by VII 3 101 ? This long जा of जा indicates the existence of the maxim given above in VII 3 78 s 2360, and had ज been the substitute, VII 3 101 s 2170 could not have lengthened it

In forming the Aorist, there is optionally चिण् by s 2328 When चिन् is added the following applies

२५१२ । जनिवध्योश्च । ३ । ३ । ३५ ॥

अनयोरुपधाया वृद्धिर्न स्याच्चिणि ण्यति कृति च । अजनि-अजनिष्ट ॥

2512 The Vriddhi is not substituted for the vowels of जन् and वध् before the Aorist sign चिण् and the krit-affixes with an indicative ज् and य् ॥

A१ अजनि and अवधि with चिष्, and जनक and वधक (with वृष्), प्रजन, वध ॥ This rule refers to the separate and the distinct root वज and not the substitute of हन् ॥ This we see in the line भक्तकथेन विद्येत वधकोऽपि न विद्यते ॥ The form from हन् will be घातक ॥ Moreover the substitute वध ends with अ i e, it is of two syllables 'vadha', and as such it also does not admit Viddhi (See II 4 42) The prohibition refers to चिष् and krit-affixes, therefore not here, as जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् ॥

41 /janî, to be born or produced, to 1140

Pre जायते । Per जज्ञे । जज्ञाते । जज्ञिषे । जज्ञिषे । I Fut. जनिता । II Fut. जनिष्यते । Impera जायताम् । जायस्व । जाये । Imper अजायत । Poten जायेत । Bene जनिषीष्ट । Aor अजनि or अजनिष्ट । अजनिषाताम् । Causa जनयति । Aor अजनि । अजानि । Desid जिजनिषते । Inten जाजायते । जजन्त्यते । Yanluk जजनीति । जजन्ति । Nouns — अनुजाता । जनु । जज्ञि । जन्म । जन्तु । जन्म्य । जान्य । जन । जनता । द्विज । पञ्चजनीनम् । वीजम् ॥

दीपी ४२ दीप्तौ । दीप्यते । दिदीपे । अदीपि-अदीपिष्ट ॥

42 /dîpî, to shine, blaze

Pre दीप्यते । Per दिदीपे । I Fut दीपिता । II Fut दीपिष्यते । Impera दीप्यताम् । Imper अदीप्यत । Poten दीप्येत ॥ Bene दीपिषीष्ट । Aor. अदीपि or अदीपिष्ट । Condi अदीपिष्यत । Causa दीपयते । Aor अदीदिपत् । अदीदिपत् । Desid दिदीपिषते । Inten. देदीप्यते । Yanluk देदीप्ति । Past Part Pass. दीप्त । Act दीप्तवान् ॥ Nouns - दीप्ति दीप दीप ॥

पूरी ४३ आप्यायने । पूर्यते । अपूरि-अपूरिष्ट ॥

43 /pûrî, to fill, satisfy, please It is conjugated like the above

Pre. पूर्यते । Per पूर्यते । I Fut पूरिता । II Fut पूरिष्यते । Impera पूर्यताम् । Imper अपूर्यत । Poten पूर्येत । Bene पूरिषीष्ट । Aor. अपूरि or अपूरिष्ट । Past Part Pass पूर्य, पूरित । Act पूर्यवान्, पूरितवान् ॥ Noun -- पूर ॥

तूरी ४४ गतित्वरणहिंसनयोः । तूर्यते । तुतूरे ॥

44 /Tûrî, 1 to go quickly, make haste, 2 to hurt, kill

Pre तूर्यते । Per तुतूरे । I Fut तूरिता । II Fut तूरिष्यते । Impera. तूर्यताम् । Imper अतूर्यत । Poten तूर्येत । Bene तूरिषीष्ट । Aor अतूरिष्ट । Condi अतूरिष्यत । Causa तूरयते । Aor अतूतूरत् । Desid तुतूरिषते । Inten तोतूर्यते । Yanluk तोतूरति । Past Part Pass तूर्य । Act तूर्यवान् ॥

धूरी ४५, गूरी ४६ हिंसागत्योः । धूर्यते । दुधूरे । गूर्यते । जुगूरे ॥

45 /dhûrî, 46 /gûrî, to go, to hurt, kill

Pre. धूर्यते । Per दुधूरे । I Fut धूरिता । II Fut धूरिष्यते । Impera धूर्यताम् । Imper अधूर्यत । Poten धूर्येत । Bene धूरिषीष्ट । Aor अधूरिष्ट । Past Partī Pass धूर्यं । Act धूर्यवान् ॥

46 /gûrî to hurt, to go

Pre गूर्यते । Per जुगूरे । I Fut गूरिता । II Fut गूरिष्यते । Impera गूर्यताम् । Imper. अगूर्यत । Poten गूर्येत । Bene गूरिषीष्ट । Aor अगूरिष्ट । Condi अगूरिष्यत । Past Partī Pass गूर्यं । Act. गूर्यवान् ॥

घूरी ४७, जूरी ४८ हिंसावयोहान्योः ॥

47 /ghûrî, 48 /jûrî, to kill, hurt, 2 to grow old

Pre घूर्यते । Per जुघूरे । I Fut घूरिता । II Fut घूरिष्यते । Impera घूर्यताम् । Imper अघूर्यत । Poten घूर्येत । Bene घूरिषीष्ट । Aor अघूरिष्ट । Condi अघूरिष्यत । Past Partī Pass घूर्यं । Act घूर्यवान् ॥

48 /jûrî to hurt, to grow old

Pre जूर्यते । Per जुजूरे । I Fut जूरिता । II Fut जूरिष्यते । Impera जूर्यताम् । Imper अजूर्यत । Poten जूर्येत । Bene जूरिषीष्ट । Aor अजूरिष्ट । Past Partī Pass जूर्यं । Act जूर्यवान् ॥

शूरी ४९ हिंसास्तम्भनयोः ॥

49 /sûrî 1 to injure, hurt, kill, 2 to be firm

Pre शूर्यते । Per शुशूरे । I Fut शूरिता । II Fut शूरिष्यते । Impera शूर्यताम् । Imper अशूर्यत । Poten शूर्येत । Bene शूरिषीष्ट । Aor अशूरिष्ट । Past Partī Pass शूर्यं । Act शूर्यवान् ॥

चूरी ५० दाहे ॥

50 /chûrî to burn

Pre चूर्यते । Per चुचूरे । I Fut चूरिता । II Fut चूरिष्यते । Impera चूर्यताम् । Imper अचूर्यत । Poten चूर्येत । Bene चूरिषीष्ट । Aor अचूरिष्ट । Condi अचूरिष्यत । Past Partī Pass चूर्यं । Act चूर्यवान् ॥

तप ५१ ऐश्वर्ये वा । अयं धातुरैश्वर्ये वा तद्दृश्यनौ लभते । अन्यदा तु शब्दिकरण परस्मैपदीत्यर्थः । केचित्तु वाग्रहणं वृत्तुधातोराद्यवयवमिच्छन्ति । तप्यते । तप्ता । तप्स्यते । 'पत' इति व्यत्यासेन पाठान्तरम् । 'द्युतद्यमानियुतः पत्यमानः' ॥

51 /tapa/pata, to burn, 2 or to be powerful This verb takes éyan and âtmanepada when it has the meaning of 'to be powerful or lord' Otherwise it belongs to the Bhuâdi class and is Parasmaipadi. According

to some, the word वा of this sūtra is not to be read here, but that it is a portion or a member of the next sūtra वृत्तुवरणे and should be attached at the beginning there, as वावृत्तु वरणे । As ततो वावृत्त्यमाना सा रामशाला न्यविक्षत । The letters of तप are reversed, and we get the root पत also. That is another reading as we find in the Nirukta — इरज्यति, पत्यते, क्षयति, राजति these four have the meaning of lordliness and power ” So also in Parakshudra “युत धामा नियुत पत्यमान ।”

Pre तप्यते । Per तेपे । I Fut तप्ता । II Fut तप्स्यते । Impera तप्यताम् । Imper अतप्यत । Poten तप्येत । Bene तप्तीष्ट । Aor अतप्त । अतप्साताम् । Condi अतप्स्यत । Caus तापयति । Aor अतीतपत् । Desid तितप्सते । Inten तातप्यते । Yanluk तातप्ति । Past Parti Pass. तप्त । Act तप्तवान् । Ger. तप्त्वा । Noun—तपन ॥

वृत्तु ५२ वरणे । वृत्यते । पक्षान्तरे । वावृत्यते । 'ततो वावृत्यमाना सा रामशाला न्यविक्षत' इति भट्टि ॥

52 √vrtu, to select, choose If the वा of the last sūtra, be really a portion of this, then the root is वावृत्तु and वृत्तु ॥

Pre वृत्यते, वावृत्यते । See above Per वृते । I Fut वर्तिता । II Fut वर्तिष्यते । Impera वृत्यताम् । Imper अवर्तयत । Poten वृत्येत । Bene वर्तिषीष्ट । Aor अवर्तिष्ट, अवर्तिषाताम् । Condi अवर्तिष्यत । Caus वर्तयति । Aorist अवी वृतत्, अववर्तत् । Desid विवर्तिष्यते । Inten वरीवृत्यते । Yanluk ववृतीति । Past Parti Pass वृत्त । Act, वृत्तवान् । Ger. वृत्वा । वर्तित्वा । Nouns -वृत्रम् ॥

क्लिश ५३ क । उपतापे । क्लिश्यते । क्लेशिता ॥

53 A √klisa, to suffer pain

Pre क्लिश्यते । Per चिक्लिशे । I Fut क्लेशिता । II Fut. क्लेशिष्यते । Impera क्लिश्यताम् । Imper अक्लिश्यत । Poten क्लिश्येत । Bene क्लेशिषीष्ट । Aor अक्लिष्ट । Condi अक्लिशिष्यत । Caus क्लेशयते । Aor अचिक्लिशत् । Desid चिक्लिशिष्यते । चक्लिशिष्यते । Inten चेक्लिश्यते । Yanluk चेक्लेष्टि । Past Parti Pass क्लेशित, क्लिष्ट । Active क्लेशितवान्, क्लिष्टवान् । Ger क्लिष्ट्वा, क्लेशित्वा ॥

काश्रु ५३ दीप्तौ । काश्यते ॥

53 √kāśi, to shine

Pre. काश्यते । Per चकाशे । I Fut काशिता । II Fut काशिष्यते । Impera. काश्यताम् । Imper अकाश्यत । Poten काश्येत । Bene काशिषीष्ट । Aor अकाशिष्ट ॥

वाश्रु ५४ शब्दे । वाश्यते । ववाशे ॥

54 √vāśi, to sound, hum (as birds), roar, cry &c

Per वाश्यते । Per ववाशे । I. Fut वाशिता । II Fut वाशिष्यते । Impera वाश्यताम् । Imper अवश्यत । Poten वाश्येत । Bene वाशिषीष्ट । Aor अववाशिष्ट । Condi अववाशिष्यत् । Causa वाशयते । Aor अववाशत् । Desid विवाशिषते । Inten वावाश्यते । yanluk वावाष्टि । Nouns -वाश , वाशिरा ॥

अथ पञ्च स्वरितेत ।

Now the following five roots are 'svaṛītet.

मृष ५५ तितिक्षायाम् । मृष्यति-मृष्यते । ममर्ष-ममृषे ॥

55 /mrisha, to suffer, bear, endure, put up with

Pre मृष्यते । P मृष्यति । Per ममृषे । P ममर्ष । A ममृषिवे । I Fut मर्षिता । II Fut मर्षिष्यते । P मर्षिष्यति । Impera मृष्यताम् । P मृष्यतु । Imper अवमृष्यत । P अवमृष्यत् । Poten मृष्येत । P मृष्येत् । Bene मर्षिषीष्ट । P मृष्यात् । Aor अवमर्षिष्ट । P अवमर्षत् । Condi अवमर्षिष्यत् । P अवमर्षिष्यत् । Causa मर्षयते । Aor अवमर्षत् । ममीमर्षत् । Desid मिमर्षिषते । ०। ति । Inten मरीमृष्यते । Yanluk मरीमृषीति । ममृषीति । ममर्षिष्टि । मर्षिमर्षिष्टि । मरीमर्षिष्टि । Past Parti Pass मर्षित । Aor मर्षितवान् । Noun -दुर्मर्षण ॥

शुचिर् ५६ पूतीभावे । पूतीभावः क्लेदः । शुच्यति-शुच्यते । शुशोच-शुशुचे । अशुचत्-अशोचीत्-अशोचिष्ट ।

56 /śuchir, to bathe, per form ablutions Pātibhāva means bathing

Pre शुच्यते । P शुच्यति । Per शुशुचे । P शुशोच । I Fut शोचिता । II Fut शोचिष्यते । P शोचिष्यति । Impera शुच्यताम् । P शुच्यतु । Imper अशुच्यत । P अशुच्यत् । Poten. शुच्येत । P शुच्येत् । Bene शोचिषीष्ट । P शुच्यात् । Aor अशोचिष्ट । P अशुचत् or अशोचीत् । Condi अशोचिष्यत् । P अशोचिष्यत् । P अशोचिष्यत् । Causa शोचयते । Aor अशुशुचत् । Desid शुशोचिषते । शुशुचिषते or ति । Inten शोशुच्यते Yanluk शोशोक्ति । Past Parti. Pass शुक्त । Aor शुक्तवान् । Ger शुचित्वा । Nouns -शुक्ति । शुक्तिका ॥

णाह ५७ बन्धने । नह्यति-नह्यते । ननाह । ननह्-नेहिथ । नेहे । नह्ना । नत्स्यति । अनात्सीत् ॥

57 /naha, to tie, bind This is anit

Pre नह्यते । प्रणह्यते । P नह्यति । Per नेहे । P ननाह । नेहत् । नेह् । P २ s. ननह् । or नेहिथ । I Fut नह्ना । [नह्+ता=नह्+ता (by VIII 2 34 s 440)=नह्+था (VIII 2 40 s 2280)] II Fut नत्स्यते । P नत्स्यति । Impera नह्यताम् । P नह्यतु । Imper अनह्यत । P अनह्यत् । Pot. नह्येत । P नह्येत् । Bened नत्सीष्ट । Aorist अनह् । अनत्आताम् । P अनात्सीत् । Causa नाहयते । Aor अनीनहत् । Desid निनत्सते ०। ति । Inten नानह्यते yanluk. नानहि । Nouns.-बन्धी । बपा-नहत् । नाभि । पयनाभ ॥

रञ्ज ५८ रागे । रज्यति-रज्यते ॥

58 /rañj, to be dyed or colored, redden comprise the Bhuñdi root रञ्ज (No 1048) also

Pre. रज्यते । P रज्यति । The nasal is elided by VI 4 24 s 415

शप् ५९ आक्रोशे । शप्यति । शप्यते ॥

59 /sapa, to curse This is also conjugated in General Tenses like the Bhuñdi root शप् (No 1049)

Pre शप्यते P शप्यति ।

यथैकादशानुदात्तेत ।

Now the following eleven roots are anudāttet They are ant and Atmanepadi

पद ६० गतौ । पद्यते । पेदे । पत्ता । पद्येत-पत्सीष्ट ॥

60 /pada, to go, move The aorist singular is formed by विष् under the next sūtra

१५१३ । चिद्यते पद । ३ । १ । ६० ॥

पदश्चलेश्चिद्यत्तात्तशब्दे परे । प्रयक्ष्यादि । अपत्ताताम् । अपत्सत ॥

2513 चिद्य is the substitute of चित् after the verb पद to go, when the affix त follows

The affix त here means the third person singular tense-affix of the Atmanepada, as अपादि 'he went', but not so in the dual and plural, as अपत्ताताम् they two went, अपत्सत they went, अट्+पद्+चिद्य्+त=अ+पाद्+इ=अपादि (the affix त being elided by VI 4 104)

Pre पद्यते । Pre पेदे । पेदिषे । I Fut पत्ता । II Fut पत्स्यते । Impera पद्यताम् । Imper. अपद्यत । Pot पद्येत । Bened पत्सीष्ट । Aorist अपादि । अपत्ताताम् । अपत्सत । Causa. पादयते Aor अपीपदत् । Desid पित्स्यते । Inten. पनीपयते yauluk. पनीपति । Nouns -इत्पदिष्णु । पदन । आपन्नजीविक । पाद् । प घेती । पादुका । पद्यम् । पद्यवती । पद्य ॥

खिद ६१ दैन्ये । खिद्यते । चिखिदे । खेत्ता । अखित ॥

61 /khida, to suffer pain or misery

Pre खिद्यते । Per चिखिदे । I Fut खेता । II Fut. खेत्स्यते । Impera खिद्यताम् । Imper. अखिद्यत । Pot खिद्येत । Bene खिन्मीष्ट । Aorist अखित । Causa खेदयते Aor अचीखिदत् । Desid चिखित्सते । Inten चेखिगने Past Parti Pass खित् । Act खित्तवान् । Ger. खित्त्वा । Noun खिदिम् ।

विद् ६२ सत्तायाम् । विद्यते । वेत्ता ।

62 √vidā, to be, to exist

Pre विद्यते । Per विविदे । I Fut. वेत्ता । II Fut वेत्स्यते । Impera विद्यताम् । Imper अवियत । Pot. विद्येत । Bene वित्सीष्ट । Aorist अवित् ॥

बुध ६३ अवगमने । बुध्यते । बुबुधे । बोद्धा । भोत्स्यते । भुत्सीष्ट ।

अबोधि-अबुद्ध । अभुत्साताम् ॥

63 √budhā, to know, understand, perceive

Pre बुध्यते । Per बुबुधे । I Fut बोद्धा । II Fut भोत्स्यते । VIII 2 37. 326 Impera बुध्यताम् । Imper अबुध्यत । Poten बुध्येत । Bene भुत्सीष्ट । Aor अबोधि or अबुद्ध । अभुत्साताम् । Causa बोधयति । Desid बुभत्सते । Inten बोबुध्यते । Yanluk. बोबोद्धि । Atmane बुबुगान् । Past Parti Pass बुद्ध । Act बुद्धगन् ॥

युध ६४ संप्रहारे । युध्यते । युयुधे । योद्धा । अयुद्ध । कथं 'युध्यति'

इति युद्धमिच्छतीति क्यच् । '×अनुदात्तेस्वलक्षणमात्मनेपदमनित्यम्×' इति वा ॥

64 √yudhā, to fight, struggle It is conjugated like the last

QUES -How do you explain the form युध्यति which is Parasmaipadi ?

ANS -It is either a denominative verb formed from the noun युधम् as युधमिच्छति=युध्यति with the affix क्यच्, or the Atmanepada dependent on a root being anudattet is not of universal validity Therefore this root is Parasmaipadi also (See the explanation of this Paribhāṣhā under VIII 2 19 s 2326)

Pre. युध्यते । Per युयुधे । I Fut योद्धा । II Fut योत्स्यते । Impera युध्यताम् । Imper अयुध्यत । Pten युध्येत । Bene युत्सीष्ट । Aor अयुद्ध । अयुत्साताम् ॥

अनो रुध ६५ कामे । अनुरुध्यते ॥

65 √ano rudhā, 'to desire' The √rudh preceded by the preposition anu and meaning to desire, belongs to the Divādi class and is Âtmanepadi The √rudh itself belongs to the Rudhādi class

अण ६६ प्राणने । अण्यते । आणो । अणिता । अण इति दन्त्या-

न्तोऽयमित्यक्ते ॥

66 √ana, √ana, to live, to breathe Some read this root with a dental n (न)

Pre अण्यते । Per आणे । I Fut अणिता । II Fut अणिष्यते । Impera अण्यताम् । Imper अणयत । Pot अण्येत । Bene. अणिषीष्ट । Aorist. आणिष्ट । Causa. आणयति Aor आणियत् as in माभवानणियत् । Desid. अणियिषतते ॥

मन ६७ ज्ञाने । मन्यते । मेने । मन्ता ॥

67 /mana, to think, believe &c

Pre मन्यते । Per मेने । I Fut. मन्ता । II Fut मंस्यते । Impera मन्यताम् । Imper. अमन्यत । Pot मन्थेत । Bene मसीष्ट । Aorist अमन्त । अमसाताम् ॥

युज ६८ समाधौ । समाधिश्चित्तवृत्तिनिरोधः । अकर्मक । युज्यते । योक्ता ॥

68 /yuja, to concentrate the mind Samādhi here means the cessation of the modification of the thinking principle The root is intransitive

Pre युज्यते । Per युयुजे । I Fut योक्ता । II Fut योक्ष्यते । Impera युज्यताम् । Imper अयुज्यत । Poten युज्येत । Bene युक्षीष्ट । Aor अयुक्त । Nouns - प्रयुक् । योगी । योग ॥

सृज ६९ विसर्गे । अकर्मक । 'ससृज्यते सरसिजैरुणाशुभिन्नैः' । ससृजिषे । सृष्टा । सृक्ष्यते । 'लिङ्सिचौ-' (२३००) इति कित्त्वान् गुणो नाप्यम् । सृक्षीष्ट । असृष्ट । असृक्षाताम् ॥

69 /sija to quit, abandon, leave It is also intransitive as in the verse वृन्त-रत्न इति पुष्प मनोकहाना, ससृज्यते सरसिजैरुणाशुभिन्नै । There is no guna of the vowel in the Benedictive, owing to I 2 11 s 2300, nor is अम् added by VI 1 58 s 2405, because the affixes are कित् ॥

Pre सृज्यते । Per ससृजे, ससृजिषे । I Fut सृष्टा । II Fut सृक्ष्यते । Impera सृज्यताम् । Imper असृज्यत । Poten. सृज्येत । Bene सृक्षीष्ट । Aor असृष्ट, असृक्षाताम् । Causa सर्जयते । Aor असृजत ० अससर्जत । Desid सिसृक्षते । Inten सरीसृक्ष्यते । Yanluk सरीसृष्टि ॥

लिश ७० अल्पीभावे । लिश्यते । लष्टा । लक्ष्यसे । लिक्षीष्ट । अलिक्षत । अलिक्षाताम् ॥

70 /lisa, to become small, decrease

Pre लिश्यते । Per. लिक्षिषे । I Fut लष्टा । II Fut लक्ष्यते । Impera लिश्यताम् । Imper अलिश्यत । Poten लिश्येत । Bene लिक्षीष्ट । Aor अलिक्षत । अलिक्षाताम् । Causa. लेशयति । Aorist अलीलिशत् । Desid. लिक्षिषते । Inten लेशिश्यते । Yanluk लेशेष्टि । Noun - लिक्षा ॥

अथागम्यान्तात् परस्मैपदिन ॥

राधः ७१ अकर्मकाद्बृद्धावेव ।

एवकारो भिन्नकृत् । राधोऽकर्मकादेव श्यन् । उदाहरणमाह वृद्धानिति । यन्मद्यमपराध्यति । द्रुष्यतीत्यर्थः । 'विराध्यन्तं चमत् क' । द्रुष्यन्तमित्यर्थः । राध्यत्योदन । सिध्यतीत्यर्थः । कृष्णाय राध्यति । देव पर्यालोचयतीत्यर्थः । देवस्य धात्वर्थेऽन्तर्भावाज्जीवत्यादिवदकर्मकत्वम् । रराध । ररायतु । रराधिथ । 'राधो हिसायाम्' (२५३२) इत्येत्वाभ्यासलोपाविह न । हिसार्थस्य अकर्मकतया दैवादिकत्वायोगात् । राद्धा । रात्स्यति । अर्थं स्यादिश्रुरादिश्च ॥

Now up to the end of this class all the roots are Paśasmaipadi

71 √rādhā, to prosper This root takes श्यन् only when it is intransitive. The एव is to be joined to the word अकर्मकात् by transposition, namely राधोऽकर्मकादेव श्यन् । The example will be when the root has the meaning of वृद्धि &c In fact, the word वृद्धि is merely illustrative The whole sūtra therefore means "the √rādhā belongs to the Divādi class, when it is intransitive and has the meaning like those of to increase, prosper &c' Therefore we have examples like these also —(Māgh II 11) नदये सात्वती सुनुर्यन्मद्यमपराध्यति I do not grieve that the son of Sītavati should offend me [or sin against me] Here, because the root is intransitive, though it means to be inimical, it is conjugated in this class Similarly विराध्यन्तं चमत्क. (Māgh II 43) Here also the verb is intransitive, and means to be inimical So also राध्यत्योदन । Here the verb means to become cooked So also कृष्णाय राध्यति गर्ग । Garga looks to the welfare of Kṛṣṇa, or he calculates the good and bad fortunes of Kṛṣṇa from his horoscope Here the meaning of the future good and bad fortunes is to be known from the implication of the root and it is therefore intransitive like the verb जीवति &c Namely the root governs the word दैव (fortune, luck) in the objective case, but this will not make the root transitive, because such an object is a portion of the meaning of the root and not a separate word governed by the root, so also is the root √jīva Intransitive which governs the word prāṇa (life-breath) as object, the root meaning to hold breath The sūtra VI 4 143 s 2532 does not apply to this √rādhā, and so there is no elision of the reduplicate nor the change of the root vowel to ए in the Perfect, because the √rādhā 'to injure' being transitive cannot belong to this class This root also belongs to Svādi and Churādi classes

Pre. राध्यति । Per रराध । ररायतु । I Fut रद्धा । II Fut रात्स्यति । Impera राध्यतु । Imper अराध्यन् । Poten राध्येत् Bene राध्यात् । Aor. अरासीत् । अराद्धताम् । अरात्सु । Caus राधयति Aorist अरीरधन् । Desid. रिरात्स्यति । Inten राराध्यते ॥

व्यध ७२ ताडने । ग्रहिज्या-(२४१२) इतिसमसारणम् । विध्यति ।
विव्याध । विविधतुः । विव्यद्-विव्यधिष । व्यद्वा । व्यत्स्यति । विध्येत् ।
विध्यात् । अव्यात्सीत् ॥

72 √vyadha, to pierce, to bore, to pick The Present is व्यध+श्यन्+
तिप्=विध्+श्यन्+तिप् (the affix श्यन् being ङित् causes the vocalisation by VI
1 16 s 2412)=विध्यति ॥

Pre विध्यति । Per विव्याध । विव्यधतु । विव्यधिष ०1 विव्यद् । विव्यधतु ।
विव्यध । विव्याध । वि यधिव । I Fut व्यद्वा । II Fut व्यत्स्यति । Impera विध्यतु ।
Imper अविध्यत् । Poten विध्येत् । Bene विध्यात् । Aor अव्यात्सीत् । अव्यादाम् ।
Deside विव्यत्सति । Inten. वेविध्यते । Yanluk वाव्यदि ॥

पुष ७३ पुष्टौ । पुष्यति । पुपोष । पुपोषिष । पोष्टा । पोष्यति
पुषादि-(२३४३) इत्यङ् । अपुषत् ॥

73 √pusha, to nourish, foster

The aorist is formed by अङ् as the root belongs to Pushādi class
(III 1 55 s 2343)

Pre. पुष्यति । Per पुपोष । पुपोषिष । I Fut पोष्टा । II Fut पोष्यति ।
Impera पुष्यतु । Imper अपुष्यत् । Poten पुष्येत् । Bene पुष्यात् । Aor अपुषत् ।
Pass पुष्यते । Aor अपोषि । d अपुष्ताताम् । Pl अपुष्टत । Causa पोषयति । Aor.
अपुपुषत् । Decid पुपुष्टति । Inten पोपुष्यते । Yanluk पोपोष्टि ॥

शुष ७४ शोषणे । अशुषत् ॥

74 √śusha, to be dried, become dry or parched up

Pre शुष्यति । Per शुशोष । I Fut शोष्टा । II Fut शोषयति । Impera
शुष्यतु । Imper अशुष्यत् । Poten शुष्येत् । Bene शुष्यात् । Aor अशुषत् । Past.
Parti Pass शुष्क Act शुष्कवान् । (VIII 2 51 s 3030)

तुष ७५ प्रतौ ।

75 √tusha, to be pleased or satisfied

Pre. तुष्यति । Per तुतोष । I Fut तोष्टा । II Fut तोषयति । Impera
तुष्यतु । Imper अतुष्यत् । Poten तुष्येत् । Bene तुष्यात् । Aor अतुषत् । Past
Parti Pass. तुष्ट Act तुष्टवान् । संतोष ॥

दुष ७६ वैकृत्ये ।

76 √dusha, to be bad or corrupted

Pre दुष्यति । Per दुदोष । I Fut दोष्टा । II Fut दोषयति । Impera
दुष्यतु । Imper अदुष्यत् । Poten दुष्येत् । Bene दुष्यात् । Aor अदुषत् । Past
Parti Pass दुष्ट Act दुष्टवान् । दोषी । दोषीका ॥

शिलष ७७ आलिङ्गने । शिलष्यति । शिश्लेष । श्लेष्टा । श्लेष्टयति ॥

77 √ślisha, to embrace The Present is शिलष्यति । Per शिश्लेश । I Fut. श्लेष्टा । II Fut श्लेष्टयति । This root belongs to Pushâdi class and ought to take अङ् in the Aorist (III 1 55 s 2343) but in forming its Aorist, अङ् is not added, but क्स under the sūtra शिलष आलिङ्गने (II 1 46. s 2514) We divide this sūtra in two parts, by the method of Yoga bibhāga The first portion being शिलष, and the second आलिङ्गने ॥

२५१४ । शिलषः— ।

अस्मात् परस्यानिटश्चले क्स स्यात् । पुषाद्यलोऽपवादो न तु चिण् । पुरस्तादपवादस्यात् ॥

2514. After the root ślish, the ksa is the substitute of the anit chli of the Aorist.

The root शिलष ends in ष a letter of शङ् pratyāhāra and would take क्स by I. 1 45 s 2336, why then this sūtra ?

This debar the अङ् which would have come otherwise to the supersession of क्स as the root belongs to the Pushâdi class But this substitute क्स does not debar the चिण् on the maxim that an apavāda rule which comes before a general rule, debars the rule which stands near to it, and not those which are far from it Therefore this sūtra III 1 46 debar the अङ् of III 1 55 but not the चिण् of III 1 60 Why do we say of anit—chli ? The rule will not apply to the Bhvâdi शिल्प् 'to burn', for that is सेट्, as अश्लेषीत् ॥

The next portion of the sūtra is given below

२५१४ । शिलष आलिङ्गने । ३ । १ । ४६ ॥

शिलषश्चलेरालिङ्गन एव कसौ नान्यत्र । योगविभागसामर्थ्यात् 'शल इगुपवात्'—(२३३६) इत्यस्याप्यय नियम 'अशिलक्षत्कन्या देवदत्त' । आलिङ्गन एव इति किम् । समशिलषज्जतुकाष्टम् । अङ् । प्रत्यासत्ताविद् शिलषि । कर्मण्यनालिङ्गने सिजेव न तु क्स । एकवचने चिण् । अश्लेषि । अशिलक्षाताम् । अशिलक्षन्त । अशिलष्टा । अशिलद्धम् ॥

2514 क्स is the substitute of च्लि after the verb शिलष, only then when it is employed in the sense of embracing and not otherwise

This is a restrictive aphorism By the breaking of this sūtra into two, the general rule III 1 45 s 2336, under which the root would have taken क्स universally is restricted in its scope to that root शिल्प् which means to embrace As अशिलक्षत् कन्याम् 'he embraced the girl' But समाशिलषज्जतुकाष्टम् 'the glue joined the wood' Here the Aorist is formed by अङ् । The root शिलष means here to glue (?). In the Passive when not meaning to embrace, the Aorist is by सिच् and not क्स ॥

* In the 3rd Person Singular, there is चिच् । As अरलेषि । अरिल्लताम् । अरिल्लन्त । अरिल्लता । अरिल्लन्तम् ॥

NOTE.—The following extract from the Mādhaviya, will clear this sūtra 'How will you form the Ātmanepada Aorist? We shall form it with the क्त् of शल्लङ्गुपधात् III 1 45 s 2336 As समारलेषि कन्या देवदत्तेन 'the girl was embraced by Devadatta' The dual and plural are समारिल्लताम् and समारिल्लन्त । The 3rd Per Sing is formed by चिच् (is in समारलेषि) because it being subsequent (III 1 60 s 2513) debais क्त् III 1 45 s 2336). If so, the क्न् ought to come, even when the root does not mean to embrace? But the desired form is obtained from सिच् as समारिल्लन्त जन्तुनि काष्ठे 'The glues were joined by the woods' How do you explain this? To get over this difficulty, we divide the sūtra रिल्ल अलिङ्गने into two The first will be रिल्ल क्न् The affix ksa comes in the Aorist of ślish' This, on the maxim or पुरस्तादपवाद &c debais the अक् and not the चिच् । The second will be अलिङ्गने । The root must mean to embrace This rule will then be a nyāma or restriction on the first By this division of one sūtra into two, क्न्, whether obtained from III 1 45 or III 1 46 first half (रिल्ल), will be restricted to that ślish which means to embrace, and to nothing else Therefore in the sense of 'non-embracing', it will take अक् in the Parasmaipada, and सिच् in the Ātmanepada respectively

77 /ślisha, to embrace

Pre रिल्ल्यति । Per शिरलेष । I Fut रलेषा । II Fut रलेष्यति । Impera- रिल्ल्यतु । Imper अरिल्ल्यत् । Poten रिल्ल्येत् । Bene रिल्ल्यात् । Aor अरिल्लत् अरिल्लत् । Nonn - रलेष्या ॥

शक ७८ विभाषितोऽमर्षणे । विभाषित इत्युभयपदीत्यर्थः ।

शक्यति-शक्यते हरिं द्रष्टु भक्तः । शशाक । श्रेयि-शशक्य । शके । शक्ता । शक्यति शक्यते । अशकत्-अशक्त । सेट्कोऽयमित्येके । तन्मतेनानिट्क-रिकास्तु लदित्पठितः । शकिता । शकिष्यति ॥

78 /śaka is ubhayapadī when śōt meaning मर्षण 'to endure.' 1 to be able, have power to effect

(2 to bear, endure) It is both Padis According to some this root is not anit, but सेट् । In their opinion, the root शक् mentioned in the Anit kārīkās does not refer to this root but to शक् of the Śwādī class Therefore the I Future of this root is शकिता । The II Future शकिष्यति । The word विभाषित is a technical word meaning ubhayapadī When the root means मर्षण 'to endure' it does not belong to this class

NOTE—According to the Mādhaviya, the root belongs to this class when meaning endure According to Kāshīaswāmī the sūtra is thus explained

“when the sense is to endure, there is *option* (vibhāṣita) with regard to the root *sah*, that is in one alternative, it may be Divā h, in the other Svāda As शक्यते and शक्नोति ।” Śāktāyan has also taken the word विभाषित in this sense

Pre. शक्यति । A शक्यते । Per शशक । A शेके । शेकतु । शेकिथ ०। शशकथ । I Fut शक्ता ०। शकिता । II Fut शक्यति । A शक्यते ०। शकिष्यति । Impera. शक्यतु । Imper अशक्यत् । Poten शक्येत् । Bene शक्यात् । Aor अशक्त । A अशक्त । Pass शक्यते । Desid शिशचति ०। ते । Past Part. Pass शक्त. or शक्ति Act शक्तवान् । Ger शक्त्वा ॥

विदा ७६ गात्रप्रक्षरणे । चर्मस्रुतावित्यर्थः । अयं जीदिति न्यासकारादयः । नेति हरदत्तादयः । स्विद्यति । सिष्वेद । सिष्वेदिथ । स्वेत्ता । अस्विदत् ॥

79 √shvidā, to sweat, perspire The word गात्रप्रक्षरण means the discharge of perspiration According to Nyāsikāra &c the root has an indicative नि according to Haradatta &c it is not so See Padamanjanī on I 2 19 s 3052

Pre स्विद्यति । Per सिष्वेद । सिष्वेदिथ । सिष्वेदिथ । I Fut स्वेत्ता । II Fut स्वेत्स्यति । Impera. स्विद्यतु । Imper अस्विद्यत् । Poten स्विद्येत् । Bene स्विद्यात् । Aor अस्विदत् । Causa स्वेदयति । Aor अस्विसदत् । Desid सिष्विरसति । Inten सेष्वियते । Yanluk सेष्विति । Past Part. Pass स्विन्न । Act स्विन्नवान् ।

क्रुध ८० क्रोधे । क्रोद्धा । क्रोत्स्यति ॥

80 √krudha, to be angry

Pre क्रुध्यति । Per चुक्रोध । चुक्रोधिथ । चुक्रुधिथ । I Fut क्रोद्धा । II Fut क्रोत्स्यति । Impera क्रुध्यतु । Imper अक्रुध्यत् । Pot. क्रुध्यत् । Bene क्रुध्यात् । Aor अक्रुधत् । Noun – क्रोधन ॥

**क्षुध ८१ बुभुक्षायाम् । क्षोद्धा । कथं क्षुधित इति । संपदादिक्लि-
वन्तात्तारकादित्वादितजिति माधवः । वस्तुतस्तु वसतिक्षुधो (३०५६) इतीद् ।**

81 √kshudha, to be hungry If the root is anit, how do you explain the form क्षुधिते । According to Mādhava it is formed thus From the root क्षुध we form the noun क्षुन् by adding क्त्वा under Sampadādi class (III 2 178) From this noun क्षुन् we form a secondary noun by adding the affix इतच् by considering it to belong to the Tārakādi class, the force of the affix being तदन्य स ज्ञात (V 2 36 s 1837) Thus क्षुदस्य संज्ञातं=क्षुधित । As a matter of fact the form क्षुधित is not a Taddhita derivative from the noun क्षुन्, but it is the Participle of क्षुध the इद् being added under VII 2. 52 s. 3046.

Pre बुध्यति । Per बुबोध । I Fut. बोदा । II Fut. बोत्स्यति । Impera
[बुध्यत् । Imper अबुध्यत् । Poten बुध्येत् । Bene बुध्यात् । Aor. अबुयत् । Condi
अबोत्स्यत् ॥

शुध ८२ शौचे । शुध्यति । शुशोध । शोढा ॥

82 /śudhi, to become pure or purified

Per शुध्यति । Per शुशोध । I Fut. शोदा । II Fut. शोत्स्यति । Impera
शुध्यत् । Imper अशुध्यत् । Poten शुध्येत् । Bene शुध्यात् । Aor अशुयत् । Con.
अशोत्स्यत् ॥

षिधु ८३ संराद्धौ । ऋदिष्पाठः प्राप्तादिकः । सिध्यति । सेढा ।
सेत्स्यति । असिध्यत् ॥

83 /śhidhu, to be accomplished or fulfilled To read it as षिध् with
long ऊ is incorrect

Pre सिध्यति । Per सिषेध । I Fut. सेढा । II Fut. सेत्स्यति । Impera
सिध्यत् । Imper असिध्यत् । Poten सिध्येत् । Bene सिध्यात् । Aor असिधत् ।
Desid सिषित्सति । Inten सिषिष्यते Yanluk संषेदि Past Part Pass
सिद्ध । Ger सिद्ध्वा । सिषित्वा । संषित्वा । Caus सेषयति or साधयति । (VI 1 49.
s 2602)

रध ८४ हिंसासंराध्योः । सराद्धिर्निष्पत्तिः । रध्यति । रधिज-
भोरधि (२३०२) इति नुम् । ररन्ध । ररन्धत् ॥

84 /radhi, to injure, to be completed Samrāddhi means completed
Pie रध्यति । Per ररन्ध । The nasal is added by s 2302 The augment इट् is
optionally added by the following sūtra

२५१५ । रधादिभ्यश्च । ७ । २ ४५ ॥

रध् नश् 'टप्' इप् 'दुह्' 'मुह्' 'ष्णह्' 'ष्णिह्' 'एभ्यो वलायाध्वातुकस्य वेट् स्यात्
ररन्धिय ररद्ध । ररन्धिव -रेध्व ॥

2515 A valāli-ādhadhātuka affix optionally takes इट् after
रध् and the seven roots that follow it (Divāli. 84 to 91).

Thus ररन्धिय or ररद्ध । ररन्धिव or रेध्व The augment नुम् does not come
in those affixes which use सेट् except in the Perfect by the following sūtra

NOTE —As रयिता or रद्धा नष्टा (VII 1 60 नुम्) नक्षिता वृत्ता (V-
1 59 अम्) तप्तं, तर्पिता । दग्ना दप्तं दर्पिता द्रोण्या द्रोढा (VIII 2 ३३) द्रोहिता मोण्या,
मोढा, मोहिता, स्नोदा, स्नोहिता, स्नोण्या, स्नेग्ना स्नेढा स्नेहिता ॥

NOTE —Some hold that the रधादि roots optionally take इट् in the
Perfect Tense also, because the present sūtra being subsequent to VII

2¹ 13, debars that sūtra so far Others hold that the रधादि roots will *always* take इट् in the Perfect, because the former rule VII 2 13 is stronger than the present, inasmuch as that is a prohibitory rule So they from ररन्धिष्व and ररन्धिम् ॥

२५१६ । नेत्यलिटि रधे । ७ । १ । ६२ ॥

लिङ्गवर्जं इटि रधेनुंन स्यात् । रधिता—रद्धा । रधिष्यति । रत्स्यति । अङि नुम् । 'अनि-
दिताम्— (४१५) इति नलोप । अरधत् ॥

2516. The augment नुम् is not added to रध्, before an affix beginning with the augment इट्, except in the Perfect.

As रधिता, रधितुम्, रधितव्यम् but रन्धनम्, रन्धक before Anit affixes, and ररन्धिष्व, ररन्धिम् in the Perfect

NOTE —When नुम् is added रन्ध् becomes a root ending in a conjunct consonant, and therefore the लिङ् affixes after it are not कित् (असंयोगात् लिङ् कित् I 2 5), and therefore the न् is not elided by VI 4 24 But when the affix क्तु of the Perfect is added, we have रधिवत् Nom Sg रधिवान् ॥ Here the affix being expressly taught with an indicatory क् the न् is elided The reduplicate is elided, the अ changed into ए, then इट् is added, then नुम्, and then the नुम् is elided by the expressly taught कित् ॥

NOTE —Why was not the sūtra made as इटि लिटि रधे when by so doing, the augment नुम् would have been added only in the Perfect when it had इट् and no where else ? This form of sūtra would have also meant that नुम् would be added in that Perfect which took इट् and in no other Perfect, while cases other than Perfect might take it That being so, there would be no नुम् in ररन्ध, while रधिता would require नुम् ॥ See, however, the Mahābhāṣya for the *contra*

	लुङ्	
अरधत् ।	अरधतां ।	अरधन् ।
अरध ।	अरधतम् ।	अरधत ।
अरध ।	अरधाव ।	अरधाम ।

This form अरधत् is thus evolved —

अ+रध्+त्वि+त्=अ+रध्+अङ्+त्=(III 1 55 s 2343 the root is Pushādi)=अ+रध्+नुम्+अ+त् (VII 1 61 s 2302)=अ+रध्+अ+त्=(the न् is elided by VI 4 24 s 445)=अरधत् ॥

Pre रध्यति । Per ररन्ध । ररन्धतु । ररन्धु । ररन्धिथ or ररद्ध । ररन्धथु । ररन्ध । ररन्ध । ररन्धिष्व or रेन्ध । ररन्धिम् or रेन्धम् । I Fut. रधिता or रद्धा । II Fut रधिष्यति or रत्स्यति Impera रध्यतु । Imper. अरध्यत् । Pot रध्येत् । Bene रध्यात् । Aor अरधत् । Condi अरधिष्वत् । अरत्स्यत् । Causa.

रन्धयति Aor अरन्धत् । Desid रिरन्धति । रिरत्सति । Inten रारन्धते Yanluk
रारन्धीति or रारद्धि । Nouns -रन्धनम् । रन्धक ॥

णश ८५ अदर्शने । नश्यति । ननाश । नेशतुः । नेशिथ ॥

85 /naśa, to be lost

According to one view, the aorist takes ए, not only in the cihandas, but in ordinary language also as 3rd s अनिशत्, pl अनशन्, 1st s अनेशम् ॥

85 /naśi, to be lost The Present is नश्यति । Per ननाश, नेशतु, नेशिथ । When the second Person Singular does not take इद् the following sūtra applies

२५१७ । नश्चिजनशोर्नलि । ७ । १ । ६० ॥

नुम्स्यात् । ननष्ट । नेशिथ—नेश्च । नेशिम—नेश्म । नशिता—नष्टा । नशिष्यति—नक्ष्यति । नश्येत् । नश्यात् । अनशत् । प्रणश्यति ॥

2517. The augment नुम् is added after the vowel of the root in नश्च् and नश, before an affix, beginning with any consonant, other than a semi vowel or a nasal.

NOTE —As मङ्क्ता, मस्ञ्+तृच्+no इद् by VII 2 10 s 2246), add न्=मल् न्+तृ+तृ, elide तृ by VIII 2 29, change ज् to क, and न् to anusvāra which then becomes ङ् ॥ मङ्क्तुम् मङ्क्तव्यम् नष्टा, नष्टुम् and नष्टव्यम् ॥ But मज्जनम् and नशिता, and मग्न (VI 4 32) In मग्न and मग्नवान्, the नुम् is supposed to be placed before the last consonant in मस्ञ् in order that it may get elided

Thus -नश्+थल्=नश्+नश्+थल्=न+नश्+थल्=न+नश्+नुम्+थल्=ननष्ट ॥

After an alternant preposition, the न is changed to ण, i, प्रणश्यति । But not so, under the circumstances mentioned in the following sūtra

२५१८ । नशोः षान्तस्य । ८ । ४ । ३६ ॥

यत्न न स्यात् । प्रनष्ट । अन्तप्रद्वयं भूतपूर्वप्रतिपत्त्यर्थम् । प्रनक्ष्यति-नशिष्यति ॥

2518 The ण् is not the substitute of the verb नश् 'to destroy', when ending in ष् ॥

When the श् is changed to ष् in नश्, the न of नश् is not changed Thus प्रनष्ट, परिनष्ट ॥ The नुम् ordained by VII 1 60, is elided by VI 4 24 and श् changed to ष् by VIII 2 36 S 294

Why do we say षान्तस्य ? Observe प्रणश्यति, परिणश्यति ॥ The word अन्त is taken in order that the prohibition may apply to words like प्रनक्ष्यति, which did end with ष् though the ष has been changed by other rules, and is no longer visible For here the श् of नश् is changed to ष् by VIII 2 36, and then this ष् is changed to क् by VIII 2 41 s 295, and the नुम् is added by VII. 1. 60, s 2517

Pre नश्यति । Per. ननाश । नेशत् । नेशु । नेशिथ or ननंष्ट । नेशथु । नेशिव or नेश्व । नेशिम or नेशम् । I Fut नशिता or नष्टा । II Fut नश्यति or नङ्क्ष्यति । Impera नश्यत् । Imper अनश्यत् । Poten नश्येत् । Bene नश्यात् । Aor अनशत् । अनश । अनशम् । Condi अनश्यत् or अनङ्क्ष्यत् ॥

तृप ८६ प्रीणने । प्रीणन तृप्तिस्तर्पणं च । 'नाग्निस्तृप्यति काष्ठानाम्' । 'पितृहन्ताप्सीत्' इति भट्टिः इत्युभयत्र दर्शनात् । ततर्पित-तत्रप्य-ततर्प्य । तर्पिता-तर्प्ता त्रप्ता । 'कृशमुशस्पृश'-इति सिच्चा । अताप्सीत्-अतर्पीत्-अत्राप्सीत्-अतृपत् ॥

86 √tripi, to be pleased, to become satisfied The word प्रीणन here means satisfaction, as well as causing satisfaction to another, a- नाग्निस्तृप्यति काष्ठानाम् the fire is never situated with fuels, so also पितृहन् अताप्सीत् 'He caused satisfaction to the ancestors' (Bhatti I 1) There we find it used in both senses In the aorist the सिच् is optional by the vārtikā under III 1 47 s 2407 Thus we have four forms (1) अतृपत्, d अतृपताम् with अङ् as the root belongs to the pushādī class (2) अतर्पणीत्, d अतर्पसिष्टाम् with सिच् । There is no vriddhi because of VII 2 4 s 2268 (3) अत्राप्सीत् when anit, and अम् augment (4) अतार्पणीत् no अम्, but vriddhi in both cases by III. 2 3 s 2267

Pre तृप्यति । Per ततर्प । ततृपत् । ततर्पिथ or ततर्पथ or ततृप्य । ततृपथु । ततृप । ततर्प । ततृपिव I Fut. तर्पिता । तर्प्ता or त्रप्ता । II Fut तर्पिष्यति । तर्प्यति or तृप्यति । Impera. तृप्यत् । Imper अतृप्यत् । Poten तृप्येत् । Bene तृप्यात् । Aor (1) अतृपत् । अतृपताम् (2) अतर्पणीत् । अतर्पसिष्टाम् । (3) अताप्सीत् । (4) अत्राप्सीत् । Causa तर्पयति । त्रापयति । Aor अततर्पेत् । अतीतृपत् । Desid तितर्पिषति । तितृप्यति । Inten तर्पिष्यते । Yanluk तर्पिष्यति । तर्पिष्यति । Past Part Pass तृप्त । Active तृप्तवान् । Ger तर्पित्वा । तृप्त्वा ॥

तृप ८७ हर्षमोहनयोः । मोहनं गर्वः । दृप्यतीत्यादि ॥

रधादित्वादिसौ वेङ्कावमर्थमनुदात्तता ॥

87 √dripi, to be greatly delighted, 2 to be mad or foolish The word 'mohana' here means to be proud These two roots trip and drip being रधादि take इङ् optionally (VII 2 45 s 2515), they are anudāttet in order to apply to them the augment अम् ॥

Pre दृप्यति । Per दर्प । I Fut दर्प्ता ॥

द्रुह ८८ जिघांसायाम् । 'वा द्रहमुह'-(३२७) इति वा घः । पक्षे

ढ. । दुद्रोग्ध-दुद्रोढ । दुद्रोहिथ । द्रोहिता-द्रोग्धा द्रोढा । द्रोहिष्यति-
धोक्ष्यति । ढत्वचत्वयो स्तुल्य रूपम् । अद्रुहत् ॥

88 /druha, to bear malice or hatred, to seek to hurt or injure In 2nd Per S of the Perfect when no इद् is added we have दुद्रोग्ध । It is thus evolved दुद्रोद्+थ=दुद्रोघ+थ (VIII 2 33 s 327)=दुद्रोच्+थ (VII 2 40 s 2260)=दुद्रौग्+थ (VIII 4 53 s 52)=दुद्रोग्ध । But when इ is not changed to घ for s 327 is optional, then इ is changed to ढ by VIII 2 31 s 324 and the थ is changed to ढ by VIII 4 41 s 113 and the first ढ is elided by VIII 3 13 s 2335 and we have दुद्रोढ ॥

Pre द्रुष्यति । Per द्रुदाह । द्रुदुहत् । द्रुद्रोहिथ ०। द्रुद्रोग्ध ०। द्रुद्रोढ । द्रुद्रुहत् । द्रुद्रुहिथ ०। द्रुद्रुह । I Fut द्रोहिता ०। द्रोग्धा ०। द्रोढा । II Fut द्राहिष्यति ०। धोक्ष्यति । The form will be the same धोक्ष्यति, whether इ is changed to घ ०। ढ । Thus द्रोच्+स्यति=द्रोच्+स्यति (VIII 2 37 s 326)=धोक्+स्यति (VIII 4 55 s 121)=धोक्ष्यति । So also when इ is changed to ढ । ढ-द्राद्+स्यति=धोद्+स्यति=धोक्+स्यति (VIII 2 41 s 295)=धोक्ष्यति । Impera द्रुष्यत् । Imper अद्रुष्यत् । Poten द्रहेयत् । Bene द्रुष्यात् । Aor अद्रुहत् । Condi अद्रोहिष्यत् ०। अद्रोक्ष्यत् । Causa द्रोहयति । Aor अद्रुहत् । Desid द्रुद्रोहिषति । द्रुद्रुहिषति । द्रुद्रुक्षति । Inten द्रोदुष्यते । Yanluk. द्रोद्रोधि । द्रोद्रोढ । द्रोद्रोधि । Past Partl Pass द्रुग्ध ०। द्रुद् । Act. द्रुग्धवान् or द्रुदवान् । Ger द्रुहित्वा ०। द्रोहित्वा ०। द्रुग्ध्वा ०। द्रुद्वा ॥

मुह ८९ वैचित्त्ये । वैचिर्यमविवेक । मुक्षति । मुनोहिथ-मुनोग्ध-
मुनोढ । नोग्धा-नोढा नोहिता । नोहिष्यति-नोक्ष्यति । अमुहत् ॥

89 /Muha, to faint, swoon

Pre मुक्षति । Per मुनोह । मुमुहत् । मुनोहिथ ०। मुनोग्ध ०। मुनोढ । मुमहिथ ०। मुमुह । I Fut मोहिता । नोग्धा । नोढा । II Fut मोक्ष्यति ०। मोहिष्यति । Impera मुष्यत् । Impe. अमुष्यत् । Pot मुष्येत् । Bene मुष्यात् । Aor अमुहत् । Condi अमोहिष्यत् ०। अमोक्ष्यत् । Causa मोहयति । Desid मुमहिषति । मुनोहिषति । मुमुक्षति । Inten मोमुष्यते Yanluk मोमोधि । मोमोढि । Past Partl Pass मुग्ध ०। मूढ । Act. मुग्धवान् । मूदवान् । Ger महित्वा ०। मोहित्वा । मुग्ध्वा or मूद्वा ॥

ष्णुह ९० उद्गिरणे । स्नुक्षति । स्नुषोह । स्नुषोहिथ-स्नुषोग्ध-
स्नुषोढ । स्नुषुहिथ-स्नुषुह । स्नोहिता-स्नोग्धा-स्नोढा । स्नोहिष्यति-
स्नोक्ष्यति । अस्नुहत् ॥

90 /shnuha, to vomit

Pre स्नुक्षति । Per स्नुषोह । स्नुषोहिथ ०। स्नुषोग्ध ०। स्नुषोढ । स्नुषुहिथ ०। स्नुषुह । I Fut स्नोहिता, स्नोग्धा ०। स्नोढा । II Fut स्नोहिष्यति ०। स्नोक्ष्यति । Impera स्नुक्षत् । Imper. अस्नुक्षत् । Pot स्नुक्षेत् । Bene स्नुष्यात् । Aor अस्नुहत् । Past Partl Pass. स्नुग्ध ०। स्नूढ । Ger स्नोहित्वा स्नुहित्वा स्नुग्ध्वा । स्नूद्वा ॥

**विगह ९१ प्रीतो । स्निह्यति । सिष्येह । वृत् । रथादयः समाप्ताः ।
पुषादयस्तु आगच्छान्तादिति सिद्धान्तः ॥**

91. √shniha, to feel or have affection for

Pre स्निह्यति । Per सिष्येह । सिष्येहिथ or सिष्येग्थ or सिष्येद । सिष्येहिथ
or सिष्येह । I Fut स्नेहिता । स्नेग्ता । स्नेदा । II Fut स्नेहिष्यति or स्नेचयति । Imp-
era स्निह्यतु । Imper अस्निह्यत् । Poten स्निह्येत् । Bene स्निह्यात् । Aor.
अस्निहत् । Inten सेषिष्यत । सेऽपेग्थ or सेऽनेदि । Desid. सिस्निह्यति । सिस्नेहिषति ।
सिस्निह्यति । Partl Pass स्निग्थ or स्नीद । Actl सिग्थवान् or स्नीदगान्
Ger स्निहित्वा or स्नेदित्वा or स्निग्ध्वा or स्नीद्वा । Caus स्नेहयती । Aor अतिष्णिहत् ।

Vrit Here end the Radhādi roots But the Pushādi roots do not end
here for the valid opinion is that they extend upto the end of this class
NOTE —The word वृत् might be applied to Pushādi and some have
applied it thus They say the pushādi ends here , and śamādi begins next
This is however not correct

शमु ९२ उपशमे ।

92 √śamu, to be tranquil Thus शम्+श्यन्+तिप् । Now applies the
following which causes the श् of शम् to be lengthened

२५१९ । शमानष्टानां दीर्घं श्यनि । ७ । ३ ७४ ॥

शमादीनामित्यर्थः । प्रथिशाम्यति । शेमत् । शेमिथ । शमिता । अशमत् ॥

2519 Before the Present character श्यन्, a long is substitu-
ted for the root-vowel in शम् and the seven roots that follow it

NOTE —As शाम्यति ताम्यति, दाम्यति, आम्यति, आम्यति, वाम्यति, क्लाम्यति
and मायति ॥ Why of these eight only ? Observe अत्यति ॥ Why before
श्यन् ? Observe अमति , the श्यन् being optional after this root by III 1 70

Thus प्रथिशाम्यति । The नि is changed to णि (III 4 17 s 2285).

92 √śamu to be calm, quiet or tranquil

Pre शाम्यति । Per शशाम । शेमत् । शेम् । शेमिथ । शेमिव । I Fut शमिता ।
II Fut शमिष्यति । Impera शाम्यतु । Imper. अशाम्यत् । Poten शाम्येत् ।
Bene शाम्यात् । Aor अशमत् । Pass शाम्यते । Aor अशामि or अशामि । Caus
शमयति । Desid शिशमिषति । Inten शंशम्यते Yanluk शशमीति । शंशन्ति ।
शशान्त । Past Partl Pass. शान्त । Active शान्तवान् । Ger शमित्वा or
शान्तवा । Nouns —शमी । शमन । प्रशान् । शान्ति । शमित । शम्ब । शम्बु । शा-
म्ब्यम् । शमीलम् । शमीली । शमलम् ॥

तमु १३ काङ्क्षायाम् । ताम्यति । तमिता । अतमत् ॥

93. √tamu, 1. to wish, desire, (2 to be distressed in body or mind)

Pre वाच्यति । Per वतान् । तेनतुः । तेनिय । तेनिय । I Fut वनिता । II Fut वनिष्यति । Impera वाच्यतु । Imper. अवाच्यत् । Poten. वाच्येत् । Bene वच्यत् । Aor अवतत् । Condi. अवनिष्यत् । Causa वतयति । Desid वितवनिषति । Inten वतव्यते । Yanluk वतनीति । वतन्ति । d. वताम् । Past. Part. Pass. वातः । Act वातवात् ॥

दमु ९४ उपशमे ।

उपशम इति पदस्य । तेन चकर्मकोऽवत् । न तु शनियदकर्मकः । अदत् ।

94. /damu, to make calm or tranquil, to tame 'The word उपशम here has causative force, & to make one calm or tranquil and not to be himself tranquil It is therefore a transitive verb and herein it differs from /वत् । In fact the word उपशम here is derived from the causative root of वत्, and is therefore different from the उपशम of No. 92, which is derived from the simple root वत् ॥

Pre दाच्यति । Per ददान् । I Fut दनिता । II Fut. दनिष्यति । Impera. दाच्यतु । Imper. अदाच्यत् । Poten. दाच्येत् । Bene दच्यत् । Aor अदत् । Condi. अदनिष्यत् । Causa दतयति or ते । Past Pass. दातः । or दनितः । Act दातवात् । Nouns दननः । दातः । अरिदतः । दनितः । दनुनाः । दयः । ददिदनावनः

अमु ९५ तपसि खेदे च ।

आच्यति । अचनत् ।

95. /Śramu, 1 to perform austerities, 2 to be afflicted or distressed.

Pre आच्यति । Per अचान् । I Fut अनिता । II Fut अनिष्यति । Impera. आच्यतु । Imper. अआच्यत् । Poten. आच्येत् । Bene अच्यत् । Aor अचनत् । Condi. अचनिष्यत् । Past Pass. आतः । Act आतवात् । Noun — कुनार अनया

अमु ९६ अनवस्थाने ।

'वा भाय-' (सू २३२९) इति शब्दा । तत्र कृते 'अनानष्टानात्-' (सू २५१९) इति दीर्घः । आच्यति । अच्यत् । अचनत् । येव स्वादिबत् ।

96. /bhramu, to roam or wander about. This root optionally takes यत् by III 1 70 S 2321 When यत् is added then there is lengthening of अ by VII. 3 74 S 2519 As आच्यति । The aorist is by अच् as अचनत् । Otherwise it is conjugated like the /अन of the Bhuādi class No. 903

Pre आच्यति । Aor. अचनत् । Noun अभी

क्षमू ९७ सहने ।

आच्यति । अचनिय-अचन्य । अचनिय-अचन्य । अचनिय-अचन्य । अनिता-अच्यत् । अचनयित् । स्वादिस्तु चित् ।

97. /kṣhamū, to suffer, endure. This root has not the indicative च. The Bhvādi root क्षमू has an indicative च Therefore from the present root we get the noun क्षान्तिः while from that of the Bhvādi class,

Pre. शास्वति । Per चक्षान । चक्षन्तुः । चक्षन्ति or चक्षन्त्य । चक्षन्ति or चक्षन् । चक्षन्ति or चक्षन् । I Fut. क्षन्ति or क्षन्ता II Fut क्षन्ति or क्षन्ति Impera शास्वतु । Imper क्षास्वतु । Poten शास्वेत् । Bene. क्ष्वात् । Aor क्षन्तु । Causa. क्षन्ति । Aor क्षन्ति । Desid. क्षन्ति or क्षन्ति । Inten चक्षन्ते । yanluk चक्षन्ति । Past. Ger क्षन्ति or क्षन्ति Noun क्षन्ति ।

क्रमु ९८ ग्लानौ

क्राम्यति-क्रामति । ग्रीव देवन्वयि 'सिमुक्रु' (बू २३२०) इत्येव । दीर्घे सिद्धे यनादिपाठे चितुर्धः । अङ् । अक्रामत् ।

98 /klamu, to be fatigued or tired. This also takes optionally इयच् by III. 1 70 S 2321. The अ of /क्रमु would have been lengthened, before इयच् as it is lengthened before णच् by VII. 3 75 S 2320, then why is it read in the यनादि class? It is read in the यनादि class in order that it may take the affix चितुर् (III. 2 141 S. 3121). The aorist is formed by अङ् as अक्रामत् ।

Pre क्राम्यति or क्रामति । Per चक्राम । I Fut क्रामि । Aor अक्रामत् ।

मदी ९९ हर्षे ।

माद्यति । अनदत् । यनादयोऽहौ गताः ।

99. /madi, to revel or delight in

Pre माद्यति Aor अनदत् । Causa. मदयति or मादयति । Nouns —मदनः उन्मादी । मदः । प्रमदः । वक्त्रमदः । उन्मदिष्युः । मदिरा । हरमनदः । मदश्च । Gerunc मदित्वा । Part मत्तः । मत्तवान् ।

Here end the eight roots of the Samādi class.

असु १०० क्षेपणे ।

अस्यति । आस । अक्षिता ।

100 /asu, to throw Pres. अस्यति । First Future अक्षिता ।

In forming the Aorist अ is inserted by the following sūtra —

२५२० । अस्यतेस्युक् । १ । ४ । ११ ।

अङि परे । आस्यत् । अस्य पुनादित्वादङि सिद्धे अस्यतिवक्ति- (बू २४३८) इति वचनं तत्पर्यम् । तद् अङ् 'उपसर्गादस्यत्पुनोः' इति वक्ष्यते । पर्यास्यत् ।

2520 The root अङ् (अस्यते) gets the augment अङ् before this Aorist. formed by अङ् ॥

As आस्यत्, आस्यताम्, आस्यन् ॥ See III. 1 52 S. 2438.

This root takes अङ् by III. 1 55 S. 2343, because it belongs to the पुनादि class. Why is then अङ् enjoined specifically after it by the sūtra III. 1 52 S. 2438? That sūtra ordains अङ् in the Atmanepada, while the Puṣhādi aṅ comes in the Parasmaipada only. The /as is conjugated in the Atmanepada when it takes particular prepositions, such as परि &c as will be taught in the vārtika under sūtra VII. 1 7. S. 2701. As पर्यास्यत् ।

100 /asu, to throw.

Per अस्यति । Per. आस । आसिष । I Fut. अक्षिता । II Fut अक्षिष्यति । Impera. अस्यतु । Imper. अस्यत् । Poten. अस्येत् । Bene. अस्यताम् । Aor अस्यत् । आस्यताम् । Causa आसयति । Aor. आसितुम् । Desid. अक्षिष्यति । Past. Pass. अस्यतः । Act.

अस्तवाद् । Ger. अस्तित्वा or अस्तत्वा । Nouns —अस्तुरः । स्वस्ता । स्वस्तत्वा । सत्यस्यद् । प्रासन्नम् । अस्तुः ।

100 /as preceded by any prefix is conjugated in the Atmanepadi

Pre निरस्यते । Per निरासे । निरासिसे I Fut. निरासिता । II Fut. निरसिष्यते । Impera निरस्यताम् । Impera निरास्यत । Poten निरस्येत । Bene निरसिषीष्ट Aor. निरास्यत । निरास्येताम् । Pass. निरस्यते । Aor. निरासि d. निरासिषाताम् । Desid निरसिष्यते or ति ।

यसु १०१ प्रयत्ने ।

101 /yasu, to strive, endeavour, labor This root optionally takes यत् by the following two sūtras —

२५२१ । यत्तोऽनुपसर्गात् । ३ । १ । ३१ ।

2521 The affix यत् is optionally added after the verb यच् 'to strive', when it is employed, without a preposition, and when a sārvaadhātuka affix denoting an agent, follows.

Thus यस्यति or यचति, 'he strives' But no option is allowed in आयस्यति, प्रयस्यति This option is allowed even when the preposition is यच् by the following sūtra —

२५२२ । संयसश्च । ३ । १ । ३२ ।

यस्यत्वा स्यात् । यस्यति-यचति । संयस्यति-संयचति । 'अनुपसर्गात्' क्तिम् । प्रयस्यति ।

2522 The affix यत् is optionally employed after the root यच् 'to strive', when it is preceded by the preposition यच्, and when a sārvaadhātuka affix denoting an agent, follows

Thus संयस्यति or संयचति 'he strives'.

101. /yasu, to strive, endeavour, labor

Pre यस्यति or यचति । Per ययाच । येचतुः । I Fut. यचिता । II Fut. यचिष्यति । Impera यस्यतु or यचतु । Impera अयस्यत् or अयसत् । Poten यस्येत् or यचेत् । Bene. यस्यात् । Aor अयसत् । Condi अयसिष्यत् । Causa यचयति Desid यिचिष्यति । Inten. यायस्यते । yanluk यायस्ति । Past Pass यस्त । Act यस्तवाद् Ger यचित्वा or यस्तत्वा ।

जसु १०२ मोक्षणे ।

जस्यति ।

102 /jasu, to set free, release This root is in the Churādi also.

Pre जस्यति । Per जजाच । जचितुः । I Fut. जचिता । II Fut. जचिष्यति Imper जस्यतु । Imper. अजस्यत् । Poten जस्येत् । Bene जस्वाद् Aor अजसत् Noun, अजस्यद् ।

तसु १०३ उपक्षये ।

तस्यति । अतसत् ।

103. /tasu, to fade away, become exhausted, to throw or toss.

Pre. तस्यति । Per तताच । I Fut. तसिता । II Fut. तसिष्यति । Impera. तस्यतु । Imper अतस्यत् । Poten तस्येत् । Bene. तस्याद् । Aor. अतसत् । Condi. अतसिष्यत् ।

दसु १०४ च ।

दस्यति । अदसत् ।

104 √dasu cha, to throw, toss, decay In the sense of 'to give,' it is Bhvādi.

Pre दस्यति । Per ददास । I Fut. दक्षिता । II Fut दक्षिष्यति । Impera. दस्यतु । Imper अदस्यत् । Poten दस्येत् । Bene. दस्यात् । Aor अदसत् । Condi. अदक्षिष्यत् ।
Nouns —दक्षी । Past. दक्षितः or दस्तः

वसु १०५ स्तम्भे ।

वस्यति । ववास । ववसतुः । 'न वसदद्-' (सू २२६३) इति निवेद्यः । वशादिव्यञ्जिति नते तु । वेवसुः । वेसुः ।

105 √vasu to fix In the Perfect there is no वस्व nor the elision of the reduplicate, because VI 4 126, S. 2263 applies According to others the root is वसु with 'b' In that view the Perfect will be वेवसु , वेसुः ।

Pre वस्यति । Per ववास । ववसतुः । I Fut वक्षिता ।

व्युष १०६ विभागे ।

अय दाहे पठितः । अर्धभेदेन त्वङ्गस्य पुनः पठयते । अव्युषत् । ओष्वादिर्दन्त्यान्त्योऽयम् । 'व्युषति' इत्यन्ये । अचकार 'वुष' इत्यपरे ।

106 √vyugh to divide This has already been taught before with the sense of 'to burn' It is repeated here again, because a new meaning is given to it, and to conjugate it in the aorist with अङ् as अव्युषत् Some read this root as 'byus', beginning with ब 'b', and ending with ब 's' As व्युष्यति ।

The others read the root without य, as वुष, √vusa

Pre. व्युष्यति or व्युष्यति or वुष्यति । Aor अव्युषत् or अव्युषत् ।

स्र ष १०७ दाहे ।

अस्रषत् । पूर्वअपाठः विजयं इत्याहुः । स्रङ्वादिपाठेन गताच्चात् स्रषत् ।

107. √plusha, to burn The aorist will be with अङ्, as अस्रषत् । It has been taught before also There the aorist is with चिच् । Thus say some Acharyas. The better would be to say that it is included in the Bhuādi class and so the aorist will be with चिच् ।

Pre स्रष्यति । Per पुस्रोष । I Fut. सोषिता । Aor अस्रषत् ।

बिभ्र १०८ प्रेरणे ।

बिब्र्यति । अबिब्रत् ।

108 √bisa, to incite, drive or urge on, instigate.

Pre. बिब्र्यति । Per बिब्रेष । I Fut. बेब्रिता Aor. अबिब्रत् । Nouns । बिब्रत् । बिब्रः । द्विब्रत् । द्विब्रिस्तम्भी ।

कुस १०९ संश्लेषणे ।

अकुषत् ।

109 √kusa to embrace, surround.

Pre कुष्यति । Per. कुषोष । I Fut. कोषिता । Aor अकुषत् । Noun* कुषितायी

बुस ११० उत्सर्गे ।

110. √busa, to discharge, emit, pour forth, divide.

Pre. बुस्यति । Per. बुबोच । I Fut. बोविता । Impera बुस्यतु । Imper. अबुस्यत् ।
Poten बुस्येत् । Bene बुस्यात् । Aor. अबुसत् । Nouns बुसश् । सत्तेबुसश् । बुस्यश् ।**मुस १११ खण्डने ।**

111. √musa, to cleave, divide

Pre. मुस्यति । Per. मुबोच । I Fut. मोविता । II Fut. मोविष्यति Impera मुस्यतु ।
Imper. अमुस्यत् । Poten मुस्येत् । Bene. मुस्यात् । Aor. अमुसत् । Nouns मुसकश् ।
मुयकश् । मुस्ता । मुस्तकश् ।**मसी ११२ परिणामे ।**

परिणामो विकारः । 'समी' इत्येके ।

112. √masi, to weigh, measure, to change form Some read it as
समी √samī.Pre. मस्यति । Per. ममाच । मेसतुः । I Fut. मविता । II Fut. मविष्यति । Impera
मस्यतु । Imper. अमस्यत् । Poten मस्येत् । Bene मस्यात् । Aor. अमसत् । Condi
अमसिष्यत् । Causa. मासयति । Aor. अमीनसत् । Desid. निमसिष्यति । Inten.
मानस्यते । yañluk मानस्ति Past Pass. मस्तः । Act मस्तवात् । Nouns —मस्तकश् ।
मस्तु**लुट ११३ विलोडने ।**113. √luta, to roll or wallow on the ground The Bhuādi root
forms its aorist as अलोटीत् with लिच् । It is in the Dyutādi list also, and
so the aorist is with लृच् also As अलुटत् । A अलोटिष्ट ।Pre. लुटयति । Per. लुलोच । I Fut. लीटिता । II Fut. लीटिष्यति । Impera लुटयतु
Imper. अलुटयत् । Poten लुट्येत् । Bene लुट्यात् । Aor. अलुटत् । Condi.
अलोटिष्यत् ।**उच ११४ समवाये ।**

उच्यति । उवोच । उचतुः । ना भवानुचत् ।

114. √ucha, to be suitable, suit, fit.

Pre. उच्यति । Per' उवोच । उचतुः । उवोचिष्य । I Fut. ओचिता । II Fut. ओचि-
ष्यति । Impera उच्यतु । Imper. ओच्यत् । Poten. उच्येत् । Bened. उच्यात् । Aor.
ओचीत् (The real form without the augment अ is उचत् as in ना भवानुचत् ।)
Condi ओचिष्यत् Desid. ओचिष्यति । Past Pass. उचितः । Ger. ओचित्वो ।
Nouns —ओचित्वश् । ओकः । ओकसी । उचश् । ओचिषी ।**भृशु ११५ अंशु ११५ (क) । अधः पतने ।**

भमर्ष । अभृशत् । 'अनिदिताद्-' (४१५) इति नलोपः । अरयति । अभ्रशत् ।

115. √bhriṣu, √bhransu, to fall down As भमर्ष । Aor. अभृशत् ।
From अश्रु we have अरयति and Aor. अभ्रशत् । The nasal is elided by.
S 415.Pre. भृशयति । Per. भमर्ष । भृशतुः । भृशिष्य । भृशम् । भृशयिष्य । I Fut.
भृशिता । II Fut. भृशिष्यति । Impera. भृशयतु । Imper. अभृशयत् । Poten. भृशयेत् ।

Bene. वृष्यात् । Aor. अवृष्यत् Condi. अवृष्येत् । Causa. वृषयति Aor. अवृष्यत् । अवृष्यत् । Desider. वृषयिष्यति । Inten. वरीवृष्यते । yañ luk वरीवृषि । Past. Pass वृष्टः । Act. वृष्ट्वात् । Ger. वृषित्वा वृष्ट्वा । Nouns — वृष्यत् । वार्यत् । वृषिता । वृषीयात् ।

115 A. /bhrāmśu.

Pre अवृषति Pre. वृष्यत् वृष्यत् । वृषयिष्यत् । वृषयिष्यत् I Fut. वृषिता । II Fut. वृषिष्यति । Impera वृषयतु । Imper वृषयत् । Poten वृषयेत् । Bene वृष्यात् । Aor. अवृष्यत् । Causa. वृषयति । Desid. वृषयिष्यति । Inten वृषयते । yañ luk वृषयि । Past Ger. वृषित्वा । or वृष्ट्वा ।

वृष ११६ वरणे ।

वृषति । अवृष्यत् ।

116 /vris to choose, select.

Pre. वृषति । Per. वर्यत् । I Fut. वरिष्यत् । II Fut. वरिष्यति । Impera. वृषयतु । Imper. अवृषयत् । Poten वृषयेत् । Bene. वृष्यात् । Aor. अवृष्यत् । Nouns वृषितः । (VI 4 161 S 1785) वृषीयात् ।

कृष ११७ तनूकरणे ।

कृषति ।

117 /kriśa, to become lean or emaciated, to wane

Pre. कृषति । Per. कर्ष्यत् । I Fut. कर्षिष्यत् । II Fut. कर्षिष्यति । Impera कृषयतु । Imper. अवृषयत् । Poten. कृषयेत् । Bene कृष्यात् । Aor. अवृष्यत् । Condi. अवृष्येत् । Causa. कर्षयति । Ger. कर्षित्वा । or कृषित्वा । Nouns कृष्यत् । कर्षितः । कर्षिता । कृषीयात् । कर्षयितः । कर्षयितः । कर्षिता । कृषातुः ।

जितृष ११८ पिपासायाम् ।

118. /ñitrīṣha to be thirsty.

Pre. जितृषति । Per. जितृष्यत् । I Fut. जितृषिष्यत् । II Fut. जितृषिष्यति । Impera जितृषयतु । Imper. अवृषयत् । Poten जितृषयेत् । Bene जितृष्यात् । Aor. अवृष्यत् । Condi. अवृष्येत् । Past जितृषितः । Ger. जितृषित्वा or जितृषित्वा । Nouns. जितृष्यत् । जितृष्यात् । जितृष्यत् । जितृष्यत् ।

हृष ११९ तुष्टौ ।

हृषयति । हृषयति ।

119. /hrīṣha, to be delighted, pleased It is differentiated from the Bhuadi हृष by taking हृष and forming the aorist with अहृष ।

Pre हृषति । Per. अहृष्यत् । I Fut. हृषिष्यत् । II Fut. हृषिष्यति । Impera हृषयतु । Imper. अवृषयत् । Poten हृषयेत् । Bene हृष्यात् । Aor. अवृष्यत् । Condi. अवृष्येत् ।

रुष १२० रिष १२० (क) हिंसायाम् ।

‘रीषचह-’ (२३४०) इति वेद । रोषिता-रोषिता । रोषिता-रोषिता ।

120 /ruṣha, /rūṣha, to be angry, to injure It optionally takes हृ under S 2340. A रोषिता or रोषिता, रोषिता or रोषिता ।

Pre रुषति । Per. वरोष । वरोषित । वरोषित । I Fut. रोषिता । or रोषिता । II Fut. रोषिष्यति । Impera. रुषयतु । Imper. अवृषयत् । Poten. रुषयेत् । Bene. रुष्यात् । Aor.

लुभ १२८ गार्ध्ये ।

गार्ध्याकाङ्क्षा । 'वीचयद्-' (२३४०, इति वेद् । लोभिता-लोभ्या । लोभिष्यति । लुभ्येद् । लुभ्यात् । अलुभत् । आदेः लुभ्यतस्त्वलोभतीत्यपीत्याहुः ।

128. √lubha, to covet, long for. The word 'gārdhyam' means 'greed'. It is optionally वेद् by S. 2340. As the word, वृद् 'finished,' is not used at the end of Bhuādi class, as it is used at the end of other classes, every root can be conjugated in the Bhuādi class, as that list is not exhaustive. Therefore लुभ forms लोभते also in the Bhuādi class. This is the opinion of Atreya.

Pre लुभ्यति । Per. लुभेत् । लुभेति । I Fut. लोभिता or लोभ्या । II Fut. लोभिष्यति । Impera. लुभ्यतु । Imper. अलुभ्यत् । Potē. लुभ्येद् । Bene. लुभ्यात् । Aor. अलुभत् । Condi. अलोभिष्यत् । Causa. लोभयति Aor. अलुलुभत् । Ger. लोभित्वा or लुभित्वा or लुभ्या । Part. लुभ्यः ।

लुभ १२९ क्शुभने ।

लुभ्यति ।

129 √kṣhubha, to be agitated or disturbed

Pre लुभ्यति । Per. लुभेत् । I Fut. लोभिता । II Fut. लोभिष्यति । Impera. लुभ्यतु । Imper. अलुभ्यत् । Potē. लुभ्येद् । Bene. लुभ्यात् । Aor. अलुभत् or अलोभीत् ।

लुभ १३० लुभ १३१ हिंसायाम् ।

लुभितलुभयोः कृतादौ कयादौ च पठ्यन्ते । तेषां कृतादित्वादङ् विभुः । कयादित्वात्पठे विभक्तवत्येव । इह पाठस्तु इयमर्थः ।

130. √nabha, 131. √tubha to injure, hurt, kill. The roots लुभ and लुभ and tubha are in the Dytādi and Kryādi list, also (See Bhuādi 787 &c.) and Kryādi, they would have taken अङ् in the aorist by the fact of their being listed in the Dytādi, their inclusion in the Kryādi class shows that the aorist is formed with विच् also when it is considered to belong to that class. See Kryādi No. 47 &c. Their inclusion therefore, here, is purely for the sake of इवद् ।

Pre. लुभ्यति । प्रलुभ्यति । Per. लुभेत् । लोभेत् । लोभेति । लोभेति । I Fut. लुभिता । Aor. अलुभत् or अलुभीत् or अलोभीत् ।

131. √tubha. The remarks applicable to √kṣhubha and √nabha apply to this also.

Pre लुभ्यति । Per. लुभेत् । I Fut. लोभिता । II Fut. लोभिष्यति । Impera. लुभ्यतु । Imper. अलुभ्यत् । Potē. लुभ्येद् । Bene. लुभ्यात् । Aor. अलुभत् । Condi. अलोभिष्यत् ।

क्लिद् १३२ आर्द्रभावे ।

क्लिप्यति । क्लिप्तेद्वि-क्लिप्तेत्य । क्लिपिद्वि-क्लिपिद् । क्लिपिद्वि-क्लिपिद् । क्लेदिता-क्लेत्ता ।

132. √klidā, to become wet, be damp, moist

Pre. क्लिप्यति । Per. क्लिपेद् । क्लिप्तेद्वि or क्लिप्तेत्य । क्लिपिद्वि or क्लिपिद् । क्लिपिद्वि or क्लिपिद् । I Fut. क्लेदिता or क्लेत्ता । II Fut. क्लेदिष्यति or क्लेत्स्यति । Impera,

क्लिद्यत् । Imper अक्लिद्यत् । Potē क्लिद्यत् । Bene. क्लिद्यात् । Aor. अक्लिद्यत् । Condi. अक्लिदिष्यत् or अक्लिद्व्यत् । Causa क्लेदयति Aor अचिक्लिद्यत् । Des चिक्लिदिषति । चिक्लिद्वति । Inten चेक्लिद्यते । yañluk चेक्लेति । Part Pass. क्लिन्तः । Act. क्लिन्तवात् । Ger क्लिदित्वा or क्लेदित्वा ।

जिमिदा १३३ स्नेहने ।

‘जिदेर्नुः’ (२३४६) । नेदति । अजिद्वत् । द्युतादिपाठादेवानिदत् । अनेदिद्वेति चिङ्गे इह पाठोऽनेदीदिति वा भूदिति । द्युतादिभ्यो बहिदेवात्मनेपदिषु पाठस्तूयितः ।

133 ✓ñi midā, to be unctuous or greasy, to love. This root would have formed its aorist with अद् by the very fact of its being included in the Dyutādi class (See Bhuādi 777 to 799) The aorist would be अजिद्वत् and अनेदिद्व there under Its inclusion here indicates that it never takes चिद्, and we can never have the form अनेदीत् । If this be so, its inclusion there is problematic For it would have formed अजिद्वत् under Pushādi. The better arrangement would have been, not to read it in the Dyutādi class, but in the atmanepadi class any where else of the Bhuvādi, to give us the form अनेदिद्व ।

Pre नेदति । The vowel is gunated by S 2346 Per. जिनेद् । जिनेक्षि । I Fut. नेदिता । II Fut. नेदिष्यति । Impera नेदतु । Imper अनेदत् । Potē. नेदेत् । Bene. निद्यात् । Aor अजिद्वत् । Des. निनिदिषति । जिनेदिषति । Ger. नेदित्वा or निदित्वा ।

जिद्विदा १३४ स्नेहनोचनयोः ।

134 ✓ñi kshvidā 1 to be greasy or unctuous, love, 2. to release. It is in the Bhvādi also See No 780.

Pre विदति । Per चिक्वेद । I Fut. वनेदिता । II Fut. वनेदिष्यति । Impera. विवदतु । Imper अजिद्व्यत् । Potē चिक्वेद । Bene. चिक्वेदात् । Aor. अजिद्वत् । Condi. अचक्वेद्व्यत् ।

अधु १३५ वृद्धौ ।

आनर्च । आर्चत् ।

135. ✓ridhu to prosper, grow, increase. This root is found in the Svādi also See No. 24.

Pre अर्चति । Per. आनर्च । आनृचतुः । आनर्चिष । आनर्चिष । I. Fut. अर्चिता । II Fut. अर्चिष्यति । Impera. अर्चतु । Imper. आनर्चत् । Potē. अर्चयेत् । Bene. अर्चयात् । Aor आर्चत् । (The real form is अर्चत् without the augment अ as in ना भवात् अर्चत्) Condi. आर्चिष्यत् । Causa अर्चयति । Aor आर्चिषत् । Des. अर्चिषति or ईर्चति । VII 2. 49. S. 2318. Past. Part. अर्चुः । Ger. अर्चित्वा or अर्चयत्वा ।

गृधु १३६ अभिकाङ्क्षायाम् ।

अगृधत् । गृत् । पुषादयो दिवाद्यन्त्रवृत्ताः । जेषितु पुषादिसमाहर्चनेव वृत्कारणम् । दिवादिस्तु स्वादिबदाकृतिसमाः । तेन वीर्यते वृत्ततीत्यादि चिङ्गित्याहुः ।

136. ✓gridhu, to covet desire, to be greedy.

Pre वृचति । Per जगर्षे । जगृचतुः । जगर्षिष । जगृचिष । I Fut गर्षिता । II Fut. गर्षिष्यति । Impera वृच्यतु । Imper जगृच्यत् । Poten वृच्येत् । Bene वृच्यत् । Aor. जगृचत् । Condi जगर्षिष्यत् । Causa गर्षयति or ते (I 3 69 S 2739) Desi. जिगर्षिषति । Inten. जरीष्यते । yañ luk जगर्षीति । Ger गर्षित्वा or वृद्ध्या । Nouns वृज्जुः । गर्षणः । वृषः ।

वृत् । Finish. According to Atreya and Maitreya the Divâdi and Pushâdi reach their completion here. Others hold that the word vrit applies to Pushâdi only. There is no end to Divâdi class. It is an Akritigana like the Bhvâdi. And thus the forms वीयते and वृचति &c. are explained by them.

मृग १३७ अन्वेषणे ।

137. mriga, to seek, search for

Pre. वृचति ।

इति तिङन्तदिवादिप्रकरणम् ।

अथतिङन्त स्वादि प्रकरणम् ।

CHAPTER V.

THE SU-CLASS VERBS.

पुम् १ अभिषवे ।

अभिषवः खपन पीडनं खानं सुपाचवानं च । तत्र आनेऽकर्तकः ।

The first root of this class is —

1. /shuñ to bathe. The word abhishava here means to make one bathe, to squeeze, to bathe, and to distil spirituous liquor. It is intransitive in the sense of bathing.

Thus सु + षप् + ति । Now applies the following sūtra by which the vikarana इत् comes after these verbs instead of षप् ।

२५२३ । स्वादिभ्यः श्रु । ३ । १ । ७३ ।

सुनोति । सुनुत । 'सुसुवोः' (२३८७) इति षप् । सुच्यति । सुन्वः—सुनुवः । सुन्वहे—सुनुवहे । सुषाव—सुपुवे । वेःता । सुनु । सुनवानि । सुनवै । सुनुयात् । नृयात् । 'स्वसुषूभ्यः' (२३८५) इतीद् । अवावीत्—अवेष्ट । अभिषुषोति । अभ्यषुषोत् । अभिसुषात् ।

2523 The affix, इत् comes after the roots of Svâdi class when a sârvadhâtuka affix denoting an agent follows.

This debars षप् । As सु + इत् + तिप् = सु + सु + ति = सुनोति 'he presses out'.

The dual is सुनुवः । The plural is सुनु + अन्ति = सुन्वन्ति । Here व is substituted for च by VI. 4. 87 S 2387. The First Person dual is सुन्वः or सुनुवः by VI. 4. 107 S 2333. The âtmanepadi dual is सुन्वहे or सुनुवहे । In the aorist there is इद् by VII. 2. 72, S. 2385. As अवावीत् ।

The च is changed to च after an alterant preposition (VIII 3 65. S 2270) As अभिषुचोति । But not in अभिषुचाव because of the implied prohibition of VIII 3 64 S 2277 Nor is च changed in the Second Future and Desiderative, because of the following

२५२४ । सुनोतेः स्यसुनोः । ८ । ३ । ११९ ।

स्ये सनि च परे सुनः वे. न स्यात् । विशेष्यति ।

2524 The सू of सु (सुनोति) is not changed to सू in the Future, Conditional and Desiderative

Thus —अभिसोच्यति, प्रसोच्यति, आभ्यसोच्यत्, पर्वसोच्यत् ॥

1 /shu, to press out or extract juice, to distil Parasmaipada.

Pre सुनोति । सुनुतः । सुन्वन्ति । सुनोचि । सुनोति । सुनुवः । सुन्व । Per. सुषाव । सुषुवतुः । सुषोष or सुषविय । सुषुवतु । सुषुव । सुषाव or सुषव । सुषुविष । I Fut सोता । II Fut सोच्यति । Impera सुनोतु । सुनुतात् । सुनुतात् । सुन्वन्तु । सुनु । सुनुतव । सुनुत । सुनवानि । Imper. असुनोत् । असुनुतात् । असुन्वत् । असुनोः । असुनवत् । असुषव or असुनुव । Poten सुनुयात् । सुनुयातात् । सुनुयुः । सुनुयः । सुनुयात् । Bene. सूयात् । सूयातात् । Aor असावीत् । असाविष्टात् । असावीः । असाविवत् । Condi असोच्यत् । Causa. सावयति । Aor असुषुवत् । Desid सुनुषति । Inten सोषुवते । yanluk सोषुवीति or सोषोति । d. सोषुतः । Nouns —राजसूयः । आसाव्यत् । सुल्बरी । सुत्या । सुरा । सुरकः ।

1 shu, to press out or extract juice, to distill Atmanepada

Pre सुनुते । सुन्वाते । सुन्वते । सुनुषे । सुन्वे । सुनुवहे सुन्वहे । Per सुनुवे । सुनुविषे । सुनुविष्टे सुनुविष्टे । सुनुवे । सुनुविष्टे । सुनुविष्टे । I Fut सोता । II Fut सोच्यते । Impera. सुनुतात् । सुन्वातात् । सुन्वता । सुनुष्व । सुनवे । सुनवावहे । Imper असुनुत । असुन्वातात् । असुन्वत । असुनुयाः । असुन्वि । असुन्वहि । असुनुवहि । Poten सुन्वीत । सुन्वीयातात् । Bene सोषीष्ट । सोषीयातात् । सोषीष्टवत् । Aor असोष्ट । असोषातात् । असोष्टा । असोषि । Condi. असोच्यत् ।

विज् २ अन्धने ।

चिनोति । चिचिनोति । चिचाव-चिच्ये । चेता ।

2 /ghñ To bind Parasmaipada

Pre चिनोति । चिनोचि चिनोमि । चिनुवः चिन्व । Per चिचाव । चिच्यतुः । चिचियिष or चिचेष । चिच्य । चिचाव or चिच्य । चिचियिष । I Fut चेता । II Fut चेष्यति । Impera चिनोतु । चिनु । चिनवानि । Imper असिनोत् । Poten चिनुयात् । Bene. चीयात् । Aor अचैषीत् । अचैष्यात् । Condi अचेष्यत् । Pass चीयते । Causa चावयति । Aor अचेष्यत् । Desid चिचिषति or चि । Inten. चेषीयते । yanluk चेषयीति or चेषेति । Part Pass चितः । Act. चितवोन Nouns —चैरिक्तः । चेनु । चित्ता । चेतः । चित्तः । अचित्ता चेतत् । परिचितः । परिचयः ।

2 /shñ to bind, fasten Atmanepada.

Pre चिनुते । चिनुषे । चिन्वे । चिन्वहे or चिनुवहे । Per चिच्ये । चिचिये । चिचियवहे । I Fut चेता । II चेष्यते । Impera चिनुतात् । चिनुष्व । चिनवे । Imper असिनुत । असिनुयाः । असिन्वि । असिन्वहि or असिनुवहि । Poten चिन्वीत । Bene. चेपीष्ट । Aor अचेष्ट । अचेषातात् । Condi. अचेष्यत् ।

शिञ् ३ निशाने ।

तास्यार्थः । शेषः ।

3. /sifi, to whet, to sharpen. Parasmaipada.

Pre शिनोति । Per शिषाय । I Fut. शेषः । II Fut. शेष्यति । Impera शिनोतु । Imper. अशिनोत् । Potē. शिनुयात् । Bene. शीयात् । Aor. अशेषीत् ।

3. /sifi, to whet, sharpen. Atmanepada

Pre शिनुते । Per शिरये । I Fut. शेषः । II Fut. शेष्यते.

कुभिञ् ४ प्रक्षेपणे ।

‘कीमातिभिनेति-’ (२५०८) इत्यात्वद् । कनी । कनिष्-कनाय । निम्बे । नाता । नीयात् । नासीष्ट । अनासीत् । अनाविष्टात् । अनास्त ।

4 /du miñ, to throw, cast, scatter Parasmaipada

Pre. निनोति । Per कनी (S. 2508). निम्बयुः । निम्बु । कनिष् or कनाय । कम्बयुः । कम्ब । कनी । निम्बय । निम्बिय । I Fut. नाता । II Fut. नास्यति । Impera निनोतु । निनु । निनवानि । Imper. अनिनोत् । अनिनुतत् । Potē. निनुयात् । Bene. नीयात् । Aor. अनासीत् । अनाविष्टात् । Condi. अनास्यत् । Causa. नाययति । Aor. अननीयत् । Desid. नित्सति । Inten. नेनीयते । yanluk नेनेति । नेनवीति । Nouns¹ निन्नियत्, नीरः, प्रमयः

4 /du miñ. Atmanepada

Pre निनुते । Per निम्बे । निम्बये । निम्बयहे । I Fut. नाता । II Fut. नास्यते । Impera निनुतात् । निनुष्व । निनवे । Imper. अनिनुत । Potē. निन्वीत् । Bene. नासीष्ट । Aor. अनास्त । अनासातात् । Condi. अनास्यत् ।

चिञ् ५ चयने ।

प्रक्षिपिनेति ।

5 /chiñ, to collect The Present 3rd person is चिनोति । The preposition नि is changed to चि as प्रक्षिपिनेति (VIII 4 17 S 2285) In the Perfect, the च is optionally changed to छ by the following —

२५२५ । विभाषा येः । १ । ३ । ५८ ।

अभ्यासात्परस्य चिञः कुत्स वा स्यात्सन्निहिति च । प्रक्षिपिकाय । चिचाय-चिक्वे-चिक्वे । अशेषीत्-अशेषत् ।

2525 A guttural is optionally substituted for the च् of चि after a reduplication in the Desiderative and Perfect

As चिचिनति or चिकीषति, चिचाय or चिकाय । But चेषीयते in other cases.

5 /chiñ, to collect Parasmaipada.

Pre. चिनोति Per चिकाय or चिचाय । चिक्वयुः or चिचयुः । चिकयिक् or चिक्वेय or चिचयिक् or चिचैय । चिक्विक् । or चिचिय । I. Fut. चेषः । II Fut. चेष्यति । Impera. चिनोतु । चिनुतात् । Imper. अचिनोत् । Potē. चिनुयात् । Bene. चीयात् । Aor. अचेषीत् । Condi. अचेष्यत् । Causa. चापयति । चावयति । Desi. चिचीयति । चिकीषति । Inten. चेचीयते चेकीयते । yanluk चेचेति । Past Pass चितः । Act चितवात् । चेषत् । Nouns —निकायः । कवाय । परिचायः । उपचायः । अग्निचित् । इवेनचित् । निरुचयः । द्वाचितीने । पुष्पप्रचायः । फलप्रचयः । कायः । द्वाचितिकः । गोमद निकायः । मिष्टुनिकायः । चिचिः । द्विचितीक । आचितीन । द्वाचितः । आचितकः । आचितः । चित्रत् ।

5 /chñ, to collect Atmanepada

Pre चिनुते । Per. चिक्वे or चिक्वे I Fut चेत । II Fut चेतते । Impera, चिनुवात् । Imper. अचिनुत । Poten चिन्वीत् । Bene चेवीत् । Aor. अचेत् ।

स्तृञ् ई आच्छादने ।

स्तृणाति । स्तृणुते । 'गुणोक्तिः' (२३८०) इति गुणः । स्तृणात् ।

6. /strñ, to cover The Present is स्तृणाति । Atm. स्तृणुते । In the Potential there is guna by S. 2380 As स्तृणात् । In the Atmanepada, the इट् is optional in the Benedictive and Aorist by the following.

२५२६ । अतश्च संयोगादेः । १ । २ । ४३ ।

अदन्तात्संयोगादेः पर्योक्तिः कृत्विचोरिक्त्वा स्यात्तडि । स्तरिषीट्-स्तृषीट् । अस्तरि-
अस्तृत ।

2526. The इट् is optionally added to the endings of the Atmanepada Benedictive and S-Aorist, after a root, which ends in short ऋ, which is preceded by a conjunct consonant.

As स्तरिषीट् or स्तृषीट् । Aor अस्तरिट् or अस्तृत ।

Note — Why ending in short ऋ ? Observe ऋषीट्, अर्षीट्, ऌषीट् and डषीट् । Why 'beginning with a conjunct consonant, ? Observe कृषीट्, इषीट्, अकृत and अकृत । Why 'in the Atmanepada' ? Observe अश्वाधीत्, अस्ताधीत् । In अस्तृषीट् and अस्तकृत there is not इट्, first because स्तृ (the form assumed by कृ with इट् augment) is not so 'enunciated in the Dhātupāṭha, the word upadesa of VII. 2 10, is understood here, so that the rule applies to those roots only which in the Dhātupāṭha are ऋ ending and preceded by conjunct consonant, and secondly इट् augment is considered as not attached to the root (VI 1 135), and therefore स्तृ is not considered a root beginning with a conjunct consonant

6 /strñ, to cover Parasmaipada.

Pre स्तृणाति । स्तृणुते । स्तृण्वन्ति । स्तृणोषि । स्तृणोमि । स्तृण्वः or स्तृणुव । स्तृणुन or स्तृण्वः । Per. तस्तार । तस्तारुः । तस्तवः । तस्तव्यः । तस्तर । तस्तार or तस्वर । तस्तरि । I Fut तस्ता । II Fut, स्तरिष्यति । Impera स्तृणोतु । स्तृणु । स्तृण्वानि । Imper. अस्तृणोत् । Poten. स्तृणुवात् । Bene. स्तृणात् । Aor 'अस्ताधीत् । अस्ताधीत् । Condi. अस्तरिष्यत् । Pass. स्त्रियते । Causa. स्तारयति । Aor अतिस्तरत् । Desid. तिस्तीर्यति । Inten तास्तर्यते । yañluk तस्तर्ति । तस्तरीति । Pass. स्तृतः । Act स्तृतवात् । Ger. स्तृत्वा

6. /strñ, to cover Atmanepada

Pre. स्तृणुते । स्तृणुते । स्तृण्वे । Per तस्तरे । तस्तराते । तस्तरिषे । तस्तरिह्वे तस्तरिष्वे । तस्तरि । तस्तरिष्वे । I Fut तस्ता । II Fut स्तरिष्यते । Impera स्तृणुतात् । स्तृण्वत् । स्तृण्वे । Imper. अस्तृणुत । Poten. स्तृण्वीत् । Bene स्तृषीट् or स्तरिषीट् । Aor अस्तृत or अस्तरिट् । अस्तृणावात् or अस्तरिणावात् । Condi. अस्तरिष्यत् ।

कृञ् ७ हिंसायाम् ।

कृणाति-कृणुते । कृणात् । कृण्वे । कृणे । कृणात् । कृणीत् । अकृणीत् । अकृत ।

7 /kriñ, to hurt, injure, kill. Parasmaipada

Pre. कृषीति । Per चकार । चक्रुः । चकार्य । चक्र । चकार or चकर । चक्रुव । I Fut कर्ता । II Fut करिष्यति । Impera कृषीतु । Imper अकृषीतु । Penen कृषीवाद् । Bene क्रियाद् । Aor अकार्षीत् । अकार्षीत् । Causa कारयति । Aor अचरीकरत् । Desid चिकीर्षति । Inten चेकीयते । yanluk चरीकर्ति ।

7 /kriñ Atmanepada

Pre कृषुते । Per चक्रे । चक्राते । चक्रुवे । चक्रुहवे । चक्रे । चक्रुवहे । I Fut कर्ता । II Fut करिष्यते । Impera. कृषीवाद् । Imper अकृषुत । Poten कृष्वीव । Bene-कृषीष्ट । Aor अकृत । अकृषावाद् । Desid चिकीर्षते ।

वृञ् ऋ वरये ।

8 /vriñ to choose, select In the Perfect, 2nd person singular the augment वृद् is optional by the nipāṭin of the following sūtra

२५२७ । अमूयाततन्मज्जमन्मववर्थेति निगमे । ७ । २ । ६५ ।

यथा वेदे वृद्ध भावे निपात्यते । तेन भाषाया बलीद् । अवर्त्ति । ववृत् । ववृवहे । वरिता-वरीता ।

2527 In the Veda are found the irregular forms babhūtha, ātatantha, jagrimbha. and vavartha

As त्व हि होता प्रयसो बभूव (=बभूविष), येनान्तरिक्षमुर्गानतन्म (=आतेनिष), अमूया ते दक्षिणनिन्द्र इतश् (=अवृदिन), अवर्थे त्व हि ज्योतिषा (=ववर्त्तिष). See VII 2 13 This is also a niyama rule with regard to वृ, for by VII 2. 13 the root वृ was already anit, and its Perfect would have been ववर्थे by that rule The special mention of this form shows that in classical literature this root is always वेद् before व of the Perfect

Therefore we have in classical literature ववर्त्तिष with the वृ affix. In the First Future we have वरिता or वरीता । The lengthening is by VII. 2 38 S 2391.

The वृद् augment is optional in the Atmanepada Benedictive and Aorist by the following —

२५२८ । लिङ्सिबोरात्मनेपदेषु । ७ । २ । ४२ ।

वृद्धवृज्जानृदन्ताच्च पर्योर्लिङ् सिबोरिद्वा स्यात्तङि ।

2528. The वृद् is optionally added to the endings of the Atmanepada Benedictive and s-Aorist, after vri and roots ending in long r (ऋ).

Thus the Benedictive is वृषीष्ट । But when वृद् is added, we have the following equation वृ+वृ+वृ+वृ=वृ+वृ+वृ+वृ+वृ । Now VII. 2 38 S. 2391 requires the lengthening of the short वृ । This is prevented by the following.

२५२९ । न लिङि । ७ । २ । ३९ ।

वृते लिङ् इतो दीर्घो न स्यात् । वरिषीष्ट-वृषीष्ट । अवरीत् । अवर्त्तिष्ट-अवरीष्ट-अवृत् ।

2529 The **वृ** is not lengthened after, the root **वृ** and **वृ** ending radicals in the Benedictive

As वरिषीष्ट,

8. /vriñ, to choose, select Parasmaipada.

Pre वृषोति । Per ववार । ववृषुः । ववरिष । ववृ । ववार or ववर । ववृष । I Fut वरिता or वरीता । II Fut वरिष्यते or वरीष्यते । Impera वृषोतु । वृषुताम् । Imper अवृषोत् । Poten वृषुताम् । Bene वृषात् । Aor अवारीत् । अवारिष्यात् । Condi. अवरिष्यत् । अवरीष्यत् । Pass वृषते । Aor अवारि । Causa वारयति । Aor. अवीवरत् । Desid वृष्यते । विवरिषति । विवरीषति । Inten वेवीर्यते । yañ luk वर्धति । Nouns — वृत्यः । वारण्यः । वार्या । पतिवरा । निवरा । ववषानी । वावषी ।

8 /vriñ, to select, choose. Atmanepada.

Pre वृषते । Per ववृ । ववृषे । ववृष्वे । ववृवहे । I Fut वरिता or वरीता । II Fut वरिष्यते or वरीष्यते । Impera वृषुताम् । Imper अवृषुत । Poten वृष्वीत् । Bene वृषीष्ट or वरिषीष्ट । Aor अवृत or अवरिष्ट । अवरीष्ट । अवृषाताम् or अवरिषाताम् or अवरीषाताम् । अवृष्वत् । अवरिष्वत् । अवरीष्वत् । अवरिष्ट्वत् । अवरीष्ट्वत् । Condi अवरिष्यत । अवरीष्यत । Causa. वारयति । अवीवरत् । Desid. वृष्यते । विवरिषति । विवरीषति । Inten. वेवीर्यते । Nouns वृत्यः । वार्या । वरा । वारण्यः । वृष्यः । वीवारः । निवर । प्रावरः । प्रवरः । प्रवरा । वर्त । वर्षी । वार्ष्णिनाययिः । वर्यः । वर्ष्यः । वर्धः । वर्धी । वार्ष्ण्यधी । वर्यः । ववषानी । नैत्रावरणः । ववषदन्तः । वर्यजिह्वः । वरयित । वर्यदन्तकः । ववृः । वरत्री ।

धुज ९ कम्पने ।

धुनोति-धुनुते । अधोवीत् । अधोष्यत् । दीर्घान्तेऽप्ययत् । धुनोति-धुनुते । 'स्वरैतिवृत्ति-' (२२७८) इति वेद । दुवविष-दुवोष । किति निति तु 'गुणः-' (२३८१) इति निषेध बाधित्वा आदिनियमाग्नित्यभिद् । दुधुविष । 'स्तुधुधूयः-' (२३८५) इति नित्यभिद् । अधोवीत्-अधोविष्ट-अधोष्यत् ।

9 /dhuñ, to tremble, shake. This root is taught with long ऊ also, as धुज् । It will be optionally वेद as it is specifically mentioned in the sūtra VII 2. 44 S. 2279 As दुवविष or दुवोष । In other terminations of the कित् Perfect the इट् augment is compulsory, because the prohibition of VII. 2. 11 S. 2381 is superseded by VII. 2. 13. S 22 93 As दुधुविष । The P. Aor. is अधोवीत् । The इट् here is compulsory under VII 2 72 S. 2385

Pre धुनोति । Per धुषाव । धुवविष or धुवोष । I Fut. धोता । धोताचि । II Fut. धोष्यति । Impera धुनोतु । Imper अधुषोत् । अधुषुताम् । Poten धुनुताम् । Bene. धुषात् । Aor. अधोवीत् । Condi अधोष्यत् । Causa धावयति । Aor. अधोष्यत् । Desid. धुष्यते । Inten दोष्यते । yañluk दोषोति । Part. धुवः । Ger धुत्वा । Nouns धुनिः ।

9. /dhuñ. Atmanepada.

Pre. धुनुते । Per धुषुते । धुषुषे । I Fut धोता । धोताचि । II Fut धोष्यते । Impera. धुनुताम् । Imper अधुषुत । Poten. धुष्वीत् । Bene. धोषीष्ट । Aor. अधोष्यत् । Condi. अधोष्यत । Desid. धुष्यते ।

9 (a) धुज् /dhñ. This dhñ is found in the Kryādi class and Yujādi also. The root dhñ without ञ् is in the Tudādi also.

Pre धूनेति । A. धूनुते । Per. हुषाव । A. हुषुते । हुषविय or हुषाय । हुषुविय ।
I Fut धेता or धवित । II Fut धेयति or धविष्यति । A धीष्यते or धविष्यते ।
Impera. धूनेतु or धूनुताव । Imper. अधूनेत । Poten धूनुयाव । A धून्वति । Bene.
धूयाव । A धीषीष्ट or धविषीष्ट । Aor अधावीष्ट । अधाविष्टाव । A अधीष्ट or अधविष्ट ।
Causa धूयति (See Vârtika under S. 2572 for न). Desid धूयति । Past Part.
धूतः । Ger. धूत्वा ।

The following roots are Parasmaipadins.

दुहु १० उपतापे ।

हुनेति ।

10 /tndu, to burn

Pre हुनेति । Per हुदाव । I Fut. दाता । II Fut दायति । Impera हुनेतु ।
Imper. अधूनेत । Poten हुनुयाव । Bene हुवाव । Aor. अधीषीष्ट । Condi अधीष्यत
Causa दायति । Aor अधूदवत् । Desid हुह्यति । Inten दाह्यते । yaḥluk दादेति ।
Parti हुतवाव । Ger. हुत्वा । Noun दावः । दह्युः ।

हि ११ गती दृढौ च ।

11 /hi, to go, 2 to promote.

Thus हिनेति । The न is changed to ह after an alterant preposition by
the following sūtra

२५३० । हिनु निना । ८ । ४ । १५ ।

उपसर्गस्याग्निनिष्ठात्परस्य दतयोर्नस्व ऋः स्यात् । ग्रहिणेति ।

2530 The न of हिनु and नीना is changed into ह, when com-
ing after an upasarga containing in it a cause of change.

Thus ग्रहिणेति । (ग्रहिणुत, ग्रहीष्यति, ग्रहीषीतः) ॥

Note —The root हि belongs to the Svādi class of verbs and takes the
vikarāna नु technically हनु, and the root नी belongs to Kṛyādi class which
takes the vikarāna नना ॥ In the sūtra the verbs are shown with the
vikarānas affixed Under certain circumstances the forms of the vikarāna
is changed from नु to ने and ना to नी, but the rule still applies, because the
substitute of an अच् or vowel is like the principal. See I. 1 57.

In forming the Perfect we have हि + णत् = निहि + ण । Now applies the
following sūtra by which the ह is changed to च ।

२५३१ । हेरचङि । ३ । ३ । ५६ ।

अभ्यासात्परस्य हिनेतेर्हस्य कुत्वं स्यान्न नु चङि । जिषाय ।

2531. A guttural is substituted for the ह of हि (हिनेति)
after a reduplication, but not in the Reduplicated Aorist (चङ्) ।

As ग्रहिषाय but ग्रहीह्यत् हृतत् in the Reduplicated Aorist.

Obj The word अचङि could be dispensed with from the sūtra, in as
much as चङ् can never come after the simple root हि, but after the causa-
tive of हि, and the causative stem of हि is a different verb than, हि. Ans.
The fact of this word अचङि being employed in the sūtra indicates the

existence of the following maxim मङ्गलि ग्रहणे वदधिकस्वापि/मङ्गलत् “A radical denotes whenever it is/employed in Grammar, not only that radical itself, but it denotes also whatever stem may result from the the addition to it of the causative affix चि” “Therefore we have मङ्गिषावाचिषति”

11. /hi, to go, promote.

Pre हिवोति । Per. जिषाय । जिष्यतुः । जिष्युः । जिषयिष्य or जिषेय । जिष्य । जिषिष्य । I Fut. हेवा । II Fut. हेच्यति । Impera हिवेतु । Imper अहिवेत् । Poten. हिषुवात् । Bene. हीवात् । Aor. अहेवीत् । Condi. अहेच्यत् Causa. हावयति, Aor. अजीहवत् । Desid. जिषीषति । Inten. जेषीयते । yan luk जेषेति । Part. Pass हितः । Act हित्वात् । Nouns — हेतिः । हयः । हेतुः । अहिवोक्तः ।

पृ १२ प्रीतौ ।

पृषोति । पर्व ।

12. /pri, to please or delight.

Pre पृषोति । Per. पषार । पमृतुः । पम्रः । पवर्ष । पमृतुः । पम्र । पषार or पवर । पमिव । पमिष । I Fut. पर्व । II Fut. पर्विष्यति । Impera. पृषोतु । Imper अपृषोत् । Poten. पृषुवात् । Bene. प्रिवात् । Aor. अपषावीत् । Condi. अपर्विष्यत् Causa. पारयति Aor. अपीपरत् । Desid. पुपर्वति । Inten. पेप्रीयते ।

स्पृ १३ प्रीतिपालनयोः ।

‘प्रीतिपालनयोः’ इत्यन्ये । ‘चलनं जीवन्त्’ इति स्वामी । स्पृषोति । पस्पार । ‘स्पृ’ इत्येके । स्पृषोति । पृषोत्वाद्यस्य योऽपि आन्दवा इत्याहुः ।

13. /spri, to gratify, to protect. Another reading is ‘priti-chalanyoh’ — ‘to gratify, to live’ The word ‘chalana’ here means ‘living’, according to Sv&mi. Some read it as स्पृ /smri as स्पृषोति । The three roots pri, spri, and smri are Vaidic, according to some

Pre. स्पृषोति । Per. पस्पार । पस्पर्ष । I Fut. स्पर्व । II Fut. स्पर्विष्यति । Impera स्पृषोतु । Imper अस्पृषोत् । Poten स्पृषुवात् । Bene. स्प्रिवात् । Aor. अस्परावीत् । Condi. अस्पर्विष्यत् । Causa. स्पारयति । Desid. पुस्पर्वति । Inten. पेस्प्रीयते ।

आप्ल १४ व्याप्तौ ।

आप्नोति । आप्तुः । आप्तवन्ति । आप्तुवः । आप्ता । आप्तुहि । लुदितावाक् । आपत् ।

14. /apli, to pervade.

Pre. आप्नोति । आप्तुः । आप्तवन्ति । आप्नोषि । आप्नोषि । आप्तुवः । Per. आप । आप्तुः । आपिष । आपिष । I Fut. आप्ता । II Fut. आप्त्वति । Impera आप्नोतु । आप्तुहि । आप्तवानि । Imper. आप्नेत् । Poten आप्नुवात् । Bene आप्त्वात् । Aor. आप्तत् । The aorist is formed by अङ् as the root has an indicatory लृ (III 1 55 S. 2343). Condi. आप्त्वत् । Causa आपयति । Aor. ना भवात् अपिपत् । Desid. आप्त्वति VII 4 55 S 2619. Part. Pass आप्तः । Act आप्तवात् । Nouns — आप्य आहिः । आप्तजीविकः । आपः । पपीपत् । आप्तपीपत् । द्वैपावन ।

शक् १५ शक्नौ ।

अशक्त् ।

15. /sakri, to be able

Pre यक्नोति । यक्नुतः । यक्नुवन्ति । Per ययाक । येकतु । येकुः । ययक्य or येकिय । I Fut. यक्ता । II Fut. यक्यति । Impera. यक्नोतु । यक्नुहि । Imper. अयक्नोत् । Poten यक्नुयात् । Bene यक्यात् । Aor अयक्यत् Condi |अयक्यत् । Desid शिष्यते 'He desires to be able'. As चतुषि शिष्यते । See Vārtika under S 2687. Past Pass यक्तः । यकितः । Act. यक्तवात् । यकितवाम् । Nouns —यक्तः । यकलम् ।

राध १६ साध १७ संसिद्धौ ।

राध्नोति ।

16 /rādha, to accomplish, 17 /sādha, to accomplish 'The Present is राध्नोति । In the Perfect, the reduplicate is elided, and र substituted for आ by the following sūtra

२५३२ । राधो हिंसायाम् । ६ । ४ । १२३ ।

राध्नायस्योपो स्तः किति क्षिति वेदि यति च । रेधुः । रेधुः । रेधिय । राद्धा । राध्नोति । राद्धा । अराध्नीत् । अराद्धात् ।

2532. The र is substituted for the आ of राध when meaning 'to hurt some one', and the reduplicate is elided, before the affixes of the Perfect having an indicatory क् (or क्), as well as before यल् with the इङ् augment

Thus अयरेधुः, अयरेधुः, अयरेधिय, but रराधुः, रराधुः, रराधिय in any other senses than that of 'hurting' In this sūtra the long आ of राध is to be replaced by र, the anuvritti of short अ (अतः VI 4 120) is therefore not appropriate here. We should either read the anuvritti of आ from VI 4 112, or we should read the word एकहलन्त्ये in this way "in^१राध् whatever stands between two simple consonants is replaced by र".

16 /rādha, to accomplish, complete

Pre राध्नोति । राध्नुतः । राध्नुवन्ति । राध्नुवः । Per रराध । रराधु or रेधुः । रेधुः or रराधुः । रराधिय or रेधिय । I Fut राद्धा । II Fut रात्स्यति । Impera राध्नोतु । राध्नुहि । Imper, अराध्नोत् । Poten राध्नुयात् । Bene राध्यात् । Aor |अरात्सीत् । अराद्धत् । अरात्सु । Condi. अरात्स्यत् । Pass राध्यते । Causa राधयति । Aor. अरीरधत् Desid रिरात्स्यति । Inten रराध्यते ।

17 /sādha, to complete, finish

Pre साध्नोति । Per ससाध । ससाधुः । ससाधुः । ससाधिय । ससाधिय I Fut. साद्धा । II Fut सात्स्यति । Impera साध्नोतु । Imper असाध्नोत् । Poten साध्नुयात् । Bene साध्यात् । Aor असात्सीत् । असाद्धात् । Condi. असात्स्यत् । Causa साधयति । Aor. असीरधत् । Desid सिषात्स्यति । Inten सासाध्यते । यानुक सासाद्धि । Nouns साधुः साधनः

अथ द्वावनुदात्तेतौ

The two following roots are anudāttet.

अशू १८ ठयाप्तौ संपाते च ।

अशूते ।

18. /asū to pervade 2 to accumulate

The Present is अरुते । In the Perfect न is inserted after the long आ of the reduplicate, by the following sūtra

२५३३ । अस्मोतेश्च । १ । ४ । १२ ।

हीर्षादभ्यासादवर्षात्परस्व बुद् स्यात् । आनये । अगिता-अष्टा । अगिष्यते-अगयते । अरुणीत । अवीष्ट-अगिषीष्ट । आगिष्ट-आष्ट । आघातात् ।

2533 After the lengthened आ of the reduplicate of अग् (अरुनेति), comes the augment बुद् (बु) before the [short अ of the root in the Perfect

This applies to a case where the root does not contain a double consonant. Thus अगानये, अगानयते, अगानयिरे । The rule applies to अग् of the Svâdi 18 and not to अग् of the Kryâdi 51, there we have आग, आगयुः, आगुः ।

18 /asû, 1 to pervade 2. to heap, accumulate

Pre अरुते । अरुताते । अरुवते । अरुते । अरुष्वे । अरुवे । अरुवहे । Per. आनये । आनयते । आनयिषे or आनये । आनयिष्वे or आनय्वे । आनयिष्वे or आनयवहे । आनयिनहे or आनयनहे । Fut. अष्टा । अगिता । II Fut. अगयते । or अगिष्यते । Impera अरुतात् । अरुतुव । Imper आरुतुव । आरुतुवाः । आरुतुवि । Poten अरुणीत । अरुणीयाः । Bene अगिषीष्ट । अवीष्ट । Aor आगिष्ट or आष्ट । आगिषातात् आघातात् । Condi अगयत । आगिष्वत । Causa आगयते । Aor आगिषत् । Desid आगिष्यति । Inten आगारयते । yan luk आग्रीति । Pass अष्टः । Act अष्टवात् । Ger अष्टवा or अष्टित्वा । Nouns —आगिष्यः । आगु । अगुर् । अगर्त् । अगुः । अश्व । अशः । अति । अति ।

ष्टिच १९ आस्कन्दने ।

स्तिष्नुते । तिष्ठिषे । स्तेषिता ।

19 /shtigha, to assail, attack

Pre. स्तिष्नुते । Per तिष्ठिषे । I Fut स्तेषिता । II Fut स्तेषिष्यते । Impera स्तिषतात् । Imper अस्तिषत । Poten. स्तिषेत् । Bene स्तिषिषीष्ट । Aor, अस्तेषिष्ट । Condi अस्तेषिष्यत । Causa स्तेषयति Aor अस्तिष्ठिषत् । Desid तिष्ठिष्यते । तिष्ठिष्यते । Inten तस्तिष्यते yan luk तस्तिषीति or तस्तेषिषि । Ger स्तिष्ठित्वा । स्तेषित्वा ।

अथ ओ गयान्तात् परस्मैपदिनः ॥

All the roots up to the end of this class are Parasmaipadins

तिक् २० तिग २० क । गतौ च ।

आदास्कन्दने । तिक्नोति । तिग्नोति ।

20 /tika 20(a) /tiga to go, attack, assail. By force of the letter च the meaning to assail is also taken here

Pre तिक्नोति । Per तिक्ते । तिक्तेषि । तिक्तेष्वि । I Fut तेकिता । II Fut. तेकिष्यति । Impera. तिक्नोतु । Imper अतिक्नोत् । Poten. तिक्नुयात् । Bene. तिक्नयात् । Aor अतेकीत् । Condi । अतेकिष्यत् । Causa तेकयति Aor. अतीविकत् । तैकायनिः Desid तिक्तेष्यति । Inten तेकिष्यते । yan luk, तेतिकीति । Nouns —तिक्तेः तैकायनः । तिक्कितवाः ।

20. /tiga to go, to attack, assail.

Pre तिग्मोति । Per. तिग्म । I Fut. तेजिता । II Fut. तेजिष्यति । Impera-
तिग्मोतु । Imper. अतिग्मोत् । Poten. तिग्मुयात् । Bene. तिग्मात् । Aor. अतेगीत् । Condi.
अतेजिष्यत् । Causa. तेजयति । Desid. तितेजिष्यति । Inten. तेजिष्यते ।

यथ २१ हिंसायाम् ।

विष्मोति ।

21. /shagha, to hurt, injure, kill

Pre विष्मोति । Per. वशाच । वेपयुः । वेपिष । वेपिष । I Fut. वषिता । II Fut.
वषिष्यति । Impera. वष्मोतु । Imper. अवष्मोत् । Poten. वष्मुयात् । Bene.
वष्मात् । Aor. अवषीत् or अवषीत् । Condi. अवषिष्यत् । Causa. वाचयति । Aor.
अवषीष्यत् । Desid. वषिष्यति । Inten. वाचयते । yañ luk. वाचयीति । वाचयि ।

जिघृषा २२ प्रागल्भ्ये ।

वृष्मोति । वषर्ष । वषिषिता ।

22. /hīdhrishā, to be proud or over-bearing

Pre वृष्मोति । Per. वषर्ष । वष्युः । वषर्षिष । वषर्षिष । I Fut. वषिषिता । II Fut.
वषिष्यति । Impera. वृष्मोतु । Imper. अवृष्मोत् । Poten. वृष्मुयात् । Bened. वृष्मात् ।
Aor. अवषीत् । Condi. अवषिष्यत् । Causa. वषयति । Aor. अवषीष्यत् । अवषर्षत् । Desid.
वषिष्यति । Inten. वरिष्यते । yañ luk. वरीषीति । वरिषीति । Part Pass वृष्टः ।
Act वृष्टवात् । Ger. वषिषत्वा । Noun — वषृक् ।

दम्भ २३ दम्भने ।

दम्भन दम्भः । दम्भोति । ददम्भ । 'अग्निग्रन्थिदम्भित्प्रकीर्णं कितः कितं वा' इति
व्याकरणान्तरनिर्वाण्यासीयते इत्युक्तम् । 'अग्निदित्वा' (४१५) इति वसीचः । तत्वाभीयत्वाद-
सिद्धत्वेन दम्भाभ्यासलोपयोगमाप्नोति । * दम्भेह दम्भाभ्यासलोपी वक्तव्यौ * । देवः । ददम्भः ।
ददं कितं विद्विषयकमिति सुपाकारादयः । दम्भते तित्तिग्मिष्यु । देव । देनिय । 'देव' इति
व्यापारं बोध्यम् । अपिद्विषयकमिति व्यासकारादयते तु । ददम्भ । ददम्भय । ददम्भेत्वेव ।
ददम्भात् ।

23. /dambhu, to deceive, cheat, to injure, hurt Thus the Present is
दम्भोति । Perfect ददम्भ । We have already mentioned under S. 2397, that
according to a certain Grammar (?) the affixes of the Perfect are optionally
क्ति after the roots śranth, granth, dambh, and svañj. That rule is to be
adopted here. The nasal is elided by S 415 This elision being ābhiya
(because taught by VI 4 24 which occurs in the subdivision of अविह
वदन्नात् VI 4 22 S 2183), is asiddha and so there can be no र change
or elision of the reduplicate in the Perfect Hence the following vartuka.
"The र change and the elision of abhyāsa take place with regard to this
root dambha by the sūtra VI. 4. 120 S. 2260." Thus देवः । When not क्ति,
we have ददम्भः ।

According to Sndhākara and others the क्ति taught by the above, applies
to all affixes of the Perfect, whether they be पित् or non-पित् । In their
opinion, even in the singulars तिप्, विप् and निप् we have देव, देनिय and देव ।
According to Nyāsakāra and others, the क्ति taught by the above rule is con-

fined to non-विद् affixes, therefore the singulars are 3 ददन्, 2. ददन्ति and 1 ददन् ।

Pre. दन्तेति । The nasal is elided by S. 415. Per ददन् or देन । दन्तुः or ददन्तुः । ददन्तुः or देन्तुः । ददन्ति or देन्ति । देन्तुः or ददन्तुः । ददन् or देन । ददन् or देन । देन्ति । I Fut. दन्ति । II Fut. दन्तिष्यति । Impera. दन्तेतु । Imper. ददन्तेतु । Potē dदन्तुवाद् । Bene. ददन्वाद् । Aor. ददन्तीद् । Condi. ददन्तिष्यद् । Causa दन्तयति । Aor ददन्तीद् । Desid. ददन्तिष्यति । चिप्सति । चीप्सति । VII 4 56. S. 2621. Inten ददन्ते । yan luk ददन्ति । Past Pass ददन्तुः Aot ददन्तुवाद् । Ger. दन्तिष्वा or ददन्त्वा ।

अधु २४ वृद्धौ ।

24. /ridhu, to prosper, flourish, grow

Pre अर्धन्तेति । Per आनर्ध । आनर्धन्तुः । आनर्धन्ति । आनर्धन्ति । I Fut आर्धन्ति । II Fut. आर्धन्तिष्यति । Impera अर्धन्तेतु । Imper आनर्धन्तीद् । Potē अर्धन्तुवाद् । Bene अर्धन्वाद् । Aor अर्धन्तीद् । Condi. आर्धन्तिष्यद् । Causa. आर्धयति । Aor आर्धन्तीद् । Desid. आर्धन्तिष्यति or ईर्धन्ति । Past. Pass. अर्धन्तुः । Ger आर्धन्तिष्वा or अर्धन्त्वा ।

तृप २५ प्रीयते ।

तृप्णादिस्वादिभ्यश्च न । तृप्तेति ।

25. /trīpa, to be pleased or satisfied Some read this root here. The न is not changed to च as it is considered to belong to the kshubhnādi class.

Pre. तृप्तेति । Per. तर्प । तर्पन्तुः । तर्पन्ति or तर्पन्ति or तर्पन्ति । तर्पन्तुः । तर्प । तर्पन्ति । I Fut. तर्पन्ति or तर्पन्ति or तर्पन्ति । II Fut. तर्पन्तिष्यति or तर्पन्तिष्यति or तर्पन्तिष्यति । Impera. तृप्तेतु । Imper. तर्पन्तीद् । Potē तर्पन्तुवाद् । Bened. तृप्त्याद् । Aor. तर्पन्तीद् or तर्पन्तीद् । तर्पन्तिष्यद् or तर्पन्तीद् ।

२५३३ । क । छन्दसि ।

आ गङ्गादिभिकारोऽयम् ।

2533, A The roots given here-after up to the end of the chapter are found employed in the Chhandas literature only

This is an adhikāra gana sūtra and exerts its influence up to the end of the chapter.

अह २६ व्याप्तौ ।

अहन्तेति ।

26. /aha, to pervade.

Pre. अहन्तेति ।

दध २७ घातने पातने च ।

दधन्तेति ।

27 /dagha, 1 to kill, hurt, 2. to protest

Pre दग्धोति ।

चमु २८ भक्षणे

च ह्योति ।

28 /chamu to eat

Pre चक्षोति ।

रि २९ क्षि ३० क्षिरि ३१ जिरि ३२ दाश ३३ ह ३४ हिंसायाम् ।

रिणोति । क्षिणोति । क्षीं जायायावपीत्येके । न तद्वयः यक्षयुतां चिणोति । श्रुधीत्येक
खवाजादिरित्यन्ये । श्रुचिणोति । क्षिरिणोति । जिरिणोति । दाशनेति । ह्योति । हृत् ।

29 /ri, 30 /kshi, 31 /chiri, 32 /jiri, 33 /dāsa, 34 /dri to hurt
kill

Pre रिणोति ।

30. /kshi to hurt, kill Some say that this root is found in the
ordinary Sanskrit also As न तद् वयः यक्षयुतां चिणोति । Here kshinoṭi is
used So also ह्यं हृदि व्यायतपातनचिणोत् । Some read it as श्रुचि, as श्रुचिणोति,
and do not read two root रि and चि separately, but one root श्रुचि ।

Pre चिणोति ।

31 /chiri to hurt, kill

Pre चिरिणोति ।

33 /jiri, to kill, hurt

Pre. जिरिणोति ।

33 /dās, to hurt, kill

Pre. दाशनेति ।

34 /dri, to hurt, kill

Pre ह्योति ।

वृत् । End.

इति तिङन्तस्वादिप्रकरणम् ।

Here end the roots of the Svādī Class.

— 0 —

॥ अथतिङन्त तुदादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER VI.

TUDADI ROOTS.

तुद १ व्यथने ।

इतः षट् स्वरितैः ।

This class of verbs take the vikarṇa ष । The first root is तुद 'to tor-
ment',

Thus तुद्+ञप्+ति. Now applies the following sūtra by which ञ comes to the exclusion of ञप् ।

२५३४ । तुदादिभ्यः शः । ३ । १ । ३९ ।

तुदति-तुदते । तुतोद । तुतोदिय । तुतुदे । नोत्ता । अनौत्सीह-अनुत्त ।

2534. The affix ञ is employed after the roots of the Tu-
d âdi class, in denoting the agent when a [sârvadhâtuka affix
follows.

This debars ञप्. The indicatory ञ makes this affix a sârvadhâtuka
affix. As तुद्+ञ+ति=तुद्+ञ+ति=तुदति (I 2 4) 'he pains or torments'.

The root तुद् and the six following roots are svaritæ.

1 /tuda, to pain, vex, torment

Pre तुदति । तुदत । तुदन्ति । तुदचि । तुदयः । तुदय । तुदानि । तुदावः । तुदानः ।
Per. तुतोद । तुतुदतुः । तुतुद । तुतोदिय । तुतुदयुः । तुतुद । तुतोद । तुतुदिय । तुतुदिन । I Fut
नोत्ता । II Fut नोत्स्यति । Impera तुदतु । Imper तुदतात् । तुदतात् । तुदत्तु । तुद or तुदतात् ।
तुदतत् । तुदत । तुदानि । तुदाव । तुदान । Imper अनुदत् । अनुदः । अनुदत् । Poten
तुदेव । तुदेवात् । तुदेयुः । तुदेः । तुदेयत् । Bene तुदमात् । तुदमास्तात् । Aor अनौत्सीह ।
अनौत्तात् । (VIII 2 26 S. 2281) अनौत्सी । अनौत्स्यत् । Condi अनौत्स्यत् । Causa
नोदयति । अनुतुदत् । Desid. तुतुत्स्यति । Inten नोतुदते । van luk नोतुदोति or
नोतोति । Ger. तुनवा । Nouns —तुत्स्यत् नोत्तत् अन् तद् विष्णु तुद् तिलतुद् तदती । तुदन्ती ।

Atm Pre. तुदते । तुदेते । तुदन्ते । तुदये । तदेये । तुदये । तुदे । तुदावहे । तुदानहे ।
Per. तुतुदे । तुतुदाते । तुतुदिरे । तुदिये । तुतुदाये । तुतुदिये । तुतुदे । तुतुदियहे । तत्तदिनहे ।
I Fut नोत्ता । II Fut नोत्स्यते Impera. तुदतात् । तुदेवात् । तुदमात् । तुदत्त । तुदेया ।
तुदध्वत् । तुदे । तुदावहे । तुदानहे । Imper अनुदत् । अनुदयाः । अनुदे । Poten तुदेत ।
तुदेयातात् । तुदेत् । तुदेयाः । तुदेय । तुदेवहि । Bene तुत्सीह । तत्सीवास्तात् (I 2
II. S. 2300) Aor अनुत्त । अनुत्तातात् । Causa नोदयते । Desid तुतुत्स्यते ।

शुद् २ प्रेरणे ।

तुदति-तुदते । तुतोद-तुतुदे । नोत्ता ।

2 /nuda, to send

Pre. तुदति । प्रनुदति or ते । Per तुतोद । I Fut. नोत्ता । II Fut नोत्स्यति ।
Impera तुदतु । Imper. अनुदत् । Poten तुदेव । Bene तुदमात् । Aor अनौत्सीह ।
Condi अनौत्स्यत् Causa नोदयति Desid. तुतुत्स्यति । Inten नोतुदते । Past
Pass तुन्तः । तुत्तः । Act तुन्तवात् । तुत्तवात् । Ger. तुत्वा । Nouns काकुद् । योकायतुद् ।

Atm. Pie. तुदते । Per तुतुदे । I Fut. नोत्ता । II Fut. नोत्स्यते । Impera
तुदतात् । Imper अनुदत् । Poten तुदेत । Bene. तुत्सीह । Aor अनुत्त । Condi.
अनौत्स्यत् । Causa नोदयते । Desid तुत्स्यते ।

दिश ३ अतिसर्जने ।

अतिसर्जन दानम् । देहा । दिदीह । अदिद्यत्-अदिद्यत ।

3. /disa, to give, grant, bestow

Pre. दियति । Per. दिदेव । दिदेयिष । दिदिषिष । I Fut. देहा । II Fut देयति ।
Impera दिद्यतु । Imper. अदिद्यत् । Poten. दिद्येत् । Bene. दिद्यतात् । Aor. अदिद्यत् ।

अदिशताच् । अदिशच् । अदिशः । Condi. अदिशयच् Causa दिशयति । अदीदिशच् । Desid. दिदिशति । Inten. दिदिशयते । yañ luk दिदिशीति । दिदिष्टि । Nouns — दिक्, dual दिक्वी pl दिक्वः । प्रतिदिशयच् । दिशा दिशयच् । दैहिकः दिष्टिः दिशः प्रादिवः प्रदिशिनी ।

Atm. Pie दिशते । Per दिदिशे । दिदिशिरे । दिदिशिवे । दिदिशिवहे । I Fut. दिहा । II Fut. दिशयते । Impera दिशताच् । Imper अदिशत । Poten. दिशेत । Bene. दिशीष्ट । Aor अदिशत । अदिशताच् । अदिशथाः । अदिशि । अदिशावहि । Desid. दिदिशते ।

अस्ज ४ पाठे ।

‘अदिशया-’ (२४१२) इति संप्रसारणम् । अस्य कृत्वेन चः । अस्य जहत्वेन चः । कृत्त्वति-कृत्त्वते ।

4. /bhrasja, ‘to cook’.

In conjugating this root there is vocalisation of र into ऋ by S. 2412 ‘Then the ऋ is changed to च a letter homogeneous with ऋ’ । Then the च becomes ऋ by ऋच् rule. Thus ऋच् + च + ति = ऋच् + च + ति because च is ऋच् by I 2. 4. S. 2234 (VI. 1 16, S. 2412) = ऋच् + च + ति (VIII. 4. 40. S. 111) = ऋच् + च + ति (VIII. 4. 53 S. 52) = कृत्त्वति । Atm. कृत्त्वते ।

In the Perfect, the following sūtra applies —

२५३५ । अस्जो रोपधयो रनन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४९ ।

अस्जे रेकस्वोपधायाश्च स्यान्ते रनाग्नौ वा स्यादार्धहृतौ । निस्वादन्त्याश्चः परः । स्थानवह्नी-निर्देशाद्भोपधयोर्निवृत्तिः । वनर्त्त । वनर्त्तुः । वनर्त्तिय-वनर्त्तुः । वनर्त्त । रननाये वन्रज । वन्रजतुः । वन्रजिष । ‘स्वोः-’ (३८०) इति वनोपः । ‘वृद्ध-’ (२८४) इति चः । वन्रज । वन्रजे । नहर्त्त-अह । अहयति-नहयति । * कृत्त्वति रनाग्नौ वापित्वा संप्रसारणं पूर्वविप्रतिषेधेन * । कृत्वाच् । कृत्वास्ताच् । नहर्त्त-अहर्त्त । अनाग्नौ-अनाग्नौ । अनर्त्त-अनर्त्त ।

2535. In the room of the र and the penultimate letter च् of the root अस्ज, there is optionally the substitute रच्, when an ārdhadhātuka affix follows.

Note —The र and च् cease to exist and र takes their place. The substitute having an indicative च् comes after the final vowel (I. 1 49) Thus अस्ज + च् = नर्त्त + च् = नहर्त्त the च् being changed to च by VIII. 2 36, and च to ऋ by VIII 4 41. The other form will be अहृ, so also अहृच् and नहर्त्तच्, अहृच् and नहृच्, अहृजन् or नहृजन्. But अहृच् and अहृच् by VI 1. 16, in spite of this rule. The word उपदेश (VI. 4. 37), is understood here also. The rule therefore applies to the simple root bhrasj as originally taught in the Dhatupātha, and not to any Derivative root from it. As the Intensive (चङ्) is चरीकृत्त्वते ।

Thus bhrasj + nal = bhary + nal. The र and च् are elided, and in their place is put र् । In other words, the stem before ārdhadhātuka affixes is नर्त्त । Thus we have च नर्त्त । When there is not रच् augment, then we have वन्रज &c. In this latter case, in second person singular we get वन्रज thus वन्रज् + च = वन्रज् + च (the च is elided by S. 380) = वन्रज् + च (च changed to च by VIII. 2. 36, S. 294)

49

अकार्षीत् । अकार्षीत् । अकार्षीः । A अकृष्ट । D अकृष्टात् । pl अकृष्ट 3 with अच् ।
अक्रावीत् । D. अक्रावात् । &c Causa कर्षयति । Aor अचकर्षत् । अचीकृषत् । Desid.
चिकृषति । Inten, चरीकृष्यते । yah luk चरीकृष्टीति ।

ऋषी ७ गती ।

परस्मैपदी । ऋषति । आनये ।

7. /rishi, to go This root is Parasmaipadi.

Pre ऋषति । प्रार्षति (VI 1. 91 S. 74.) Per आनये । (VII 4 70 S 2248,
and VII 4 71 S 2288) आनृषत् । आनृषुः । आनर्षिष्य । आनर्षिष्य । I Fut अर्षित II
Fut अर्षिष्यति । Impera ऋषत् । Imper अर्षत् । (VI 1. 90. S 269). Potē
ऋषेत् । Benc. ऋष्यात् । Aor अर्षीत् । As ना भवानर्षीत् । The vriddhi is preventive
by VII 2 4 S 2268. Causa अर्षयति । Aor अर्षिषत् । Desid अर्षिषति । Past
Part Pass ऋष्टः । Act. ऋष्ट्वात् । Ger. अर्षित्वा । Nouns —ऋषः ।

जुषी ८ प्रीतिसेवनयोः ।

आत्मनेपदिनहृत्वारः । जुषते ।

8. /jushi, 1. to be pleased, to enjoy. 2. to devote or attach one
self to.

This and the following three roots are Atmanepadis

Pre जुषते । Per जुजुषे । जुजुषिषे । I Fut. जोषित । II Fut जोषिष्यति । Impera
जुषत्वात् । Imper. अजुषत । Potē जुषेत । Bene जोषिषीष्ट । Aar. अजोषिष्ट । अजोषि-
षत्वात् । Causa जोषयति । अजुजुषत् । Desid जुजुषिषते । जुजोषिषते । Inten. जोजुष्यते
yan luk जोजोषिष्ट । Past Pass जुष्टः । Act जुष्ट्वात् । Ger जुषित्वा । जोषित्वा ।
Nouns —जुषत् । जुष्यः । सङ्गः । D. सङ्गपी । pl सङ्गयः । जोषयत् ।

ओविजी ९ भयचलनयोः ।

प्रायेणायुत्पूर्वः । उद्विजते ।

9 /O vijī This root is generally found preceded by उत् । As उद्विजते ।
The चेद् affixes are treated as क्ति by the following sūtra.

२५३६ । विज् इट् । १ । २ । २ ।

विजेः पर इडादिः प्रत्ययो क्तिङ् । उद्विजिता । उद्विजिष्यते ।

2536. An affix that begins with the augment इट् (VII. 2.
35) is क्ति after the root *vyj*, 'to be afraid, to tremble.'

Note —The root विज् does not strengthen its vowel before the affixes
that take the intermediate इ, because those terminations are treated like
क्ति affixes. The root विज् belongs to the Tudādī class. Thus उद्विजिता 'he
will be agitated,' उद्विजितुम् 'for the purpose of being agitated.' उद्विजितव्यम्
'ought to be agitated'

But those affixes, which are not preceded by the augment इट्, are not
like क्ति, and they consequently produce their own proper action, such as
gunation &c. As उत् + विज् + लुट् = उद्वेजयत्, उद्वेजनीयम् 'that which ought to
be agitated.'

9 /O vijī, 1 to be afraid. 2. to shake, tremble.

Pre उद्विजते । Per. उद्विजते । उद्विजति । I Fut उद्विजता । No guna II Fut. उद्विजिष्यते । Impera उद्विजताम् । Imper उद्विजत । Poten उद्विजेत । Bene. उद्विजिषीष्ट । Aor. उद्विजिष्ट । Causa. उद्वेजयते । Aor उद्वेजीविजत् । Desid उद्विजिष्यते । Inten. उद्वेजिष्यते । yañ luk उद्वेजिषीति । उद्वेजेत् । Past Pass उद्विजन्तः । Act. उद्विजन्वात् । Ger. उद्विजित्वा ।

ओलजी १० ओलस्जी १० क । ब्रीडायाम् ।

लजते । लेजे । लज्जते । लज्जते ।

10 /O lajī, /O lajī to be ashamed, to blush

Pie लजते । Per लेजे । लेजिषे । I Fut लजिता । II Fut लजिष्यते । Impera लजताम् । Imper लजत । Poten लजेत । Bene लजिषीष्ट । Aor लजिष्ट । Condi लजिष्यत Causa लजयति । Aor लजिजत् । Desid लिलजिष्यते । Inten लालज्यते । yañ luk लालजीति । लालक्ति । Past Pass लजन्तः । Act लजन्वात् । Ger लजित्वा ।

10A /O lajī to be ashamed, to blush.

Pie. लज्जते । Per लज्जते । IFut लजिता । IIFut. लजिष्यते । Impera. लज्जताम् । Imper. लज्जत । Poten. लज्जेत । Bene लजिषीष्ट । Aor. लजिष्ट । लजिष्यताम् । लजिष्यत । Causa लजयति । Aor लजजत् । Desid. लिलजिष्यते । Inten. लालज्यते । yañ luk लालजीति । लालक्ति । Part. Ger लजित्वा । Nouns — लज्जा ।

अथ परस्मै पदिनः ।

ओलस्जू ११ छेदने ।

‘ग्रहिणा- (२४१२) । वृक्षि । वृक्ष । वृक्षतुः । वृक्षिष्य-वृक्ष । ‘लिट्यभ्यासस्य-’ (२४०८) इति समसारणम् । रेफस्य श्रुकारः । ‘उरत्’ (२२४४) । तस्य ‘अथ परस्मिन्-’ (५०) इति स्थानिवद्भावात् ‘न समसारणे-’ (३६३) इति वस्त्वोरव न । वृक्षिता-वृष्टा । वृक्षिष्यति-वृक्षयति । वृक्षयात् । अवृक्षीत्-अवृक्षीत् ।

11 /O vraschu, to cut

The वृ of the root is vocalised to वृ by VI 1 16 S 2412, because the affix य is कृत् । Thus वृक्षति ।

In the Perfect वृक्षत् + णत् = वृक्षत् + णत् (vocalisation is by VI 1 17 S 2408) = वृक्षत् + णत् (The ण् is changed to अ by VII 4 66, S 2244) This वृ is not now vocalised to वृत् we have not the form वृक्ष because the अ substitute of ण् is considered sthanivat to ण् by I 1 57 S 50 Therefore वृ being really equivalent to वृ there is no further vocalisation because of the prohibition of VI 1 37 S 363. Thus the Perfect is वृक्षत्.

Pie. वृक्षति । Per वृक्ष । वृक्षतु । वृक्षिष्य वृक्ष । वृक्षिष्य । I Fut वृक्षिता । or वृष्टा । II Fut. वृक्षति । or वृक्षिष्यति । Impera वृक्षतु । Imper अवृक्षत् । Poten वृक्षेत् । Bene वृक्षयात् । Aor अवृक्षीत् or अवृक्षीत् । अवृक्षिष्टात् or अवृष्टात् । अवृक्षिष्यः । अवृक्षीः । अवृक्षिष्ट । अवृक्षिष्ट । अवृक्षिष्य । Causa वृक्षयति । Aor अवृक्षत् । Desid. विवृक्षिष्यति, or विवृक्षति । Inten. वरी वृक्षयते yañ luk, वावृष्टि । Dual. वावृष्ट । Past. Pass वृक्षन्तः Act वृक्षन्वात् Ger वृक्षित्वा Nouns — वृक्षः ।

व्यच १२ व्याजीकरणे ।

विचति । विचयाच । विचिचतु । व्यचिता । व्यचिष्यति । विचयात् । अव्याचीत्-अव्याचीत् । ‘व्यचिः कुटादित्वमनवि’ इति तु नेह प्रवर्तते । ‘अनवि’ इति यत् दायेन कृष्णात्रविचयत्वात् ।

12 /Vyacha to deceive.

Vārtika.—The root व्यच् 'to deceive,' is also treated like kutādi verbs, except before the affix अच्. As विचिता 'the deceiver', विचित्रच् 'for the purpose of deceiving' विचित्रवच् &c. Here there is samprasāraṇa before the nit terminations त्, तुच् and वच्, and the च of व्यच् is changed into इ by VI. 1 16.

But the affix अच् is not nit and consequently there is no samprasāraṇa before it. Thus उच्यचाः 'an imp'.

By I. 2 1 S 2461, all affixes other than those which have an indicatory अ or च are treated as nit after the roots of the kutādi class. The /vyacha by the above Vārtika, is declared to be a root of the kutādi class. Therefore all affixes after it being nit, there ought to have been samprasāraṇa in the Aorist also. But this is not so, because the word अनवि indicates that the /vyacha is kutādi only before the affixes of the same class as अच्, viz, before the कृत् affixes, not before the लिट् affixes.

Pre. विचति । (S. 2412). Per. विचवाच । विचित्रुः । विच्यचिच । विचित्रयुः । विचित्र विचयाच । विचित्रिच । I Fut. व्यचिता । II Fut. व्यचिच्यति । Impera. विचतु । Imper. अविचत् । Poten. विचेत् । Bene. विचयात् । Aor. अचयाचीत् or अच्यचोत् । अचयाचिष्टात् or अच्यचिष्टात् । Causa. व्याचयति । Aor. अविच्यचत् । Desid. विच्यचिचति । Past. Pass. विचः or विचितः । Act. विचनवाच् or विचितवाच् Ger. विचित्वा Noun.—उच्यचाः 'an imp'.

उच्छि १३ उच्छे ।

उच्छति ।

13 /uchhi, to glean, gather bit by bit.

This and the next root are given in the Bhvādi class also No. 230 and 231.

Pre. उच्छति ।

उच्छी १४ विवासे ।

उच्छति ।

14. /uchhi, to abandon, to cease, to finish.

Per. उच्छति ।

अच्छ १५ गतीन्द्रियप्रलयमुक्तिभावेषु ।

'अच्छत्युताच्' (२३८३) इति गुणः । द्विषत्प्रत्ययस्यानेकह्रस्वप्रत्ययत्वात्तु । आनर्च्छ । आनर्च्छुः । अर्च्छिता ।

15. /richha, 1 to go. 2 to fail in faculties. 3. to become hard or stiff.

In the Perfect there is guna by VII 4. 15 S 2383 and there is augment of the तुच् because the words two consonants in VII. 4. 71. S. 2288, include more than two consonants also.

Pre. अच्छति । Per. आनर्च्छ । आनर्च्छतुः । आनर्च्छः । आनर्च्छिय । आनर्च्छिव । I Fut. अर्च्छिता । II Fut. अर्च्छिष्यति । Impera. अर्च्छतु । Imper. आर्च्छत् । Poten. अर्च्छेत् । Bene. अर्च्छयात् । Aor. आर्च्छत् । (अर्च्छत् without the augment as in वा

मवानुच्छीत् ।) आर्चिष्ट्यात् । आर्चिष्ट्वत् । Causa. आर्चयति । Aorist आर्चिष्टत् ।
(मामवानुच्छिष्टत्). Desid. आर्चिष्टवति । Ger आर्चिष्ट्वा ।

मिच्छ १६ उत्क्लेशे ।

उत्क्लेशः पीडा । निमिच्छ । अनिमिच्छीत् ।

16 /michha 1 to hinder, 2. to annoy

The word 'utklesha' here means pain

Pie निमिच्छति । Per. निमिच्छ । निमिच्छतुः । I Fut निमिच्छता । II Fut
निमिच्छस्यति । Impera. निमिच्छतु । Imper अनिमिच्छत् । Poten निमिच्छेत् । Bene
निमिच्छयात् । Aor अनिमिच्छीत् । Causa निमिच्छयति । Aorist अनिमिच्छित् । Desid
निमिच्छिष्यति । Inten नेनिमिच्छये । yañ luk, नेनिच्छीति । नेनेष्टि ।

जर्च १७ जर्ज, चर्च १७ क । कर्क १७ ख । परिभाषणभर्त्सनयोः ।

17. /jarcha, 17A /jarja, 17B /charcha, 17C. /jharcha,

1 to say, 2 to blame

Pie जर्चति । चर्चति । कर्कति । Per जजर्च । चचर्च । ककर्क । Nouns —चर्चिका ।
जर्जर । कर्करः ।

त्वच १८ संवरणे ।

तत्वाच ।

18. /tvacha, to cover.

Pre त्वचति । Per तत्वाच । I Fut त्वचिता । II Fut त्वचिष्यति । Impera.
त्वचतु । Imper. अत्वचत् । Poten त्वचेत् । Bene त्वच्यात् । Aor अत्वाचीत् । or
अत्वचीत् । Causa त्वचयति । Aorist अतित्वचत् । Nouns —त्वक् त्वचः वाक्त्वचत् ।

आर्च १९ स्तुती ।

आनर्च ।

19. /richa, to praise.

It is conjugated like /आच ।

Pre आर्चति । Per आनर्च । I Fut आर्चिता । Nouns —आर्क ।

उडज २० आर्जवे ।

20 /ubja, to make straight.

The penultimate according to some, is not ञ but an upadhmaniya letter, viz., a sibilant of the guttural class, i.e. उडज. This upadhmaniya is included in the ञर्, i.e. the sibilants ञ, ञ, ञ include these lost sibilants of the guttural and palatal classes also. Thus the root being उडज, the upadhmaniya is changed to a letter of the ञर् class, viz., ञ. Thus we get उडज. Some read the root as having a penultimate द (da) which becomes ञ. Whereas others read it as having ञ as a penultimate originally. Thus according to these different views we have either आडुजः or आडुज्ज similarly आडुज्जः or आडुजः ।

In the Desiderative, उडिञ्चिष्यति ।

Pie उडजति । Per. उडजां चकार । I Fut. उडजिता । II Fut. उडजिष्यति ।
Impera उडजतु । Imper. औडजत् । Poten. उडजेत् । Bene. उडज्यात् । Aor. औडजीत् ।

Causa, उज्जवति । Aorist औज्जिषत् । (नामवाङ्मिश्रणत्) । Desid. उज्जिष्यति (and
Aor. उज्जिष्यति) Ger उज्जित्वा । Infin उज्जितुम् । Adjec उज्जितव्यम् । Nouns.—
उज्जः । औजः ।

उज्ज २१ उत्सर्गः ।

21. /udjha, (ujjha) to abandon

This root has a द as penultimate which is changed to ञ ।

Pre उज्जति । Nouns —उज्ज्योनवः ।

लुभ २२ विभोहने ।

विभोहनमाकुलीकरयत् । लुभति । लोभिता-लोभया । लोभ्यति ।

22. /lubha, to bewilder, confound, perplex

The word विभोहन means to make one perplexed

Pie लुभति । Per लुलोभ । I Fut लोभ्या or लोभिता । II Fut. लोभ्यति ।

Impera. लुभतु । Imper लुभत । Poten लुभेत् । Bene. लुभ्यात् Aor. लोभीषत् Causa
लोभयति । Aorist लुभयत् Desid लुभ्यति or लुलोभ्यति । Inten लोभ्यते । yañ
luk लोलोभ्य । Ger लोभित्वा लुभित्वा ।

रिफ २३ कत्थनयुद्धनिन्दाहिंसादानेषु ।

रिफति । रिरेफ । 'रि' इत्येके । 'यि' न विद्या न विद्या न विद्या रिद्विगति ।

23 /rīpha, /rīha, 1 to speak, to boast, to utter a rough grating
sound, 2. to fight, 3 to revile, blame. 4 to hurt, kill 5 to give

It is conjugated like /lubha. Some read it as /rīha as in the ex-
ample यि न विद्या न विद्या रिद्विगति । "The (innocent) child-like Brāhmaṇas in-
jure others through their intelligence" The word न means इव or equal to.

Pie रिफति । Per रिरेफ ।

तृप् २४ तृप् २५ तृप्ती- ।

आदाः प्रथमान्तः । द्वितीयो द्वितीयास्तः । द्वावि द्वितीयास्तवित्यन्ते । तृपति । तत्तर्प ।
तर्पिता । 'तृप् तृप्' इति चिह्निकल्पः यौवादिकस्यैव अकृषवात्त्वात् । तेनात्र नित्यं चिह्नं ।
अतर्पीत् । तृप्ति । अस्य कृषवात् 'अनिदितात्-' (४९५) इति नलोपे । * ये तृप्तादीनां
तृप्तादयः * । आदिशब्दः प्रकाटे । तेन येऽत्र नकाराद्युपकारास्ते तृप्तादयः । तृप्ति । तृप्ति ।
तृप्तात् ।

24. /trip, /trīpha, 25 /trīmpa, to become satisfied

The first ends with ष and the second with ण. Some say that both end
in ण. The optional चिह्न ordained by the Vārtika तृप् तृप् given under S
2407 in conjugating the /krīsha of the Bhvādi class, does not apply to
this /trīpa. For the /trīpa mentioned in that Vārtika refers to pushādi
/trīpa, because it declares a rule which sets aside the अङ् अorist of the
pushādi class (See III 1 55 S 2343) Therefore in conjugating the /trīpa
of the Tudādi class, the चिह्न aorist is compulsory, as अतर्पीत् । The vikaraṇa
न of the Tudādi class being an अपिद् sārvaadhātuka affix is hit under I. 2. 4
S. 2234. Consequently, the nasal of /तृप् requires elision by VI 4. 24
S. 415. But after such elision, the nasal is again inserted by the following
Vārtika given under VII 1. 59.

Vart —The /तृक् and others like it which have a nasal, should be also enumerated as taking the augment तुप् । These are the following roots of Tudādi class 24 तुप् तृक्, 25. तृक् तुप्, 26 तुप् तुप्, 27 तुक् तुक् हिंसायात् 28 हृक् (हृप्), 29 हृक् उत्क्लेषे 30 शृक् (रिक्), शृक् (रिक्), हिंसायात् 31 तुक्, तुक् शृक्, 32 उभ उभ प्ररुषे, 33 शुभ, शुभ योभार्थे ॥ Of these, those which have a nasal, lose it by VI 4. 24, and then get the तुप् augment by the present rule, which being specifically ordained, cannot be again dropped Thus तुक्कति, तुक्कति, तुक्कति, हृक्कति &c Those which have no nasal, are conjugated as तुक्कति, तुक्कति, हृक्कति तुक्कति, उभति and शुभति ॥

The word आदि in the above *Vārtika* means प्रकार 'of the like nature' therefore, all roots of the Tudādi class which have a nasal conjunct consonant are to be classed as तुक्कादि or तुक्क like

Pre तुप्ति । Per तत्तर्प । I Fut. तर्पिता । II Fut. तर्पिष्यति । Impera तुप्तु । Imper अतुप्तु । Poten तुप्ते । Bene तुप्त्यात् । Aor जतर्पीत् । Causa तर्पयति । Aorist अतुप्तुत् । Desid. तितर्पिषति । Inten. तरीतुष्यते । yañ luk तर्तहि Ger तर्पित्वा ।

25 /trimpha to become satisfied.

Pre तुक्कति । Per ततृक् । I Fut तुक्कित । II Fut तुक्कित्यति । Impera तुक्कतु । Imper अतुक्कत् । Poten तुक्केत् । Bene तुक्क्यात् । Causa तुक्कयति । Aorist अतुक्कत् । Desid. तितुक्कित्यति । Inten. तरीतुक्क्यते । yañ luk तरीतुक्कति । Ger. तुक्कित्वा or तुक्कित्वा ।

तुप् २६ तुम्प् २६ क । तुक् २७ तुम्क् २७ क । हिंसायाम् ।

तुप्ति । तुप्ति । तुक्कति । तुक्कति ।

26 /tupa, /tumpa, 27 /tupha, /tumpha, to injure, hurt These roots are Bhuādi also See Nos. 431, 432, 435 and 436.

The difference is in accent.

Pre तुप्ति ।

26A. /Tumpa to injure.

Pre तुप्ति ।

27. /tupha to injure.

Pre तुप्ति ।

27 A. /tumpha to injure.

Pre तुप्ति ।

हृप् २८ हृम्क् २८ उत्क्लेषे ।

प्रयत्नः प्रयत्नान्तः । द्वितीयो द्वितीयान्तः । प्रयत्नो द्वितीयान्त इत्येके । हृप्ति । हृप्ति । हृप्ति ।

28 /dripa, /drīpha, 29 /drimpha to pain, torture.

Pre. हृप्ति । हृप्ति ।

29. /drimpha.

Pre. हृप्ति ।

अफ ३० अम्फ ३० क । हिंसायाम् ।

अफति । आनर्क । अम्फति । अम्फाचकार ।

30 /rip̥ha, /rip̥ha, /rim̥pha to injure, hurt, kill

Pie अफति । अम्फति । Per आनर्क । आनुफदु फाञ्चकार । Desid. अफिफिचति ।
अम्फिफिचति । Ger अफिँत्वा । अम्फित्वा ।

गुफ ३१ गुम्फ ३१ क । ग्रन्थे ।

गुफति । जुगोफ । गुम्फति । जुगुम्फ ।

31 /gupa, /gum̥pha to weave together, tie, wind round

Per गुफति । गुम्फति । Per जुगोफ । जुगुम्फ ।

उभ ३२ उम्भ ३२ क । पूरणे ।

उभति । उयोभ । उम्भति । उम्भाचकार ।

32 /ub̥ha, /umb̥ha, to fill with

Pre उभति । उम्भति । Per. उयोभ । उभदुः । उम्भाञ्चकार । Nouns — उभी । उभाहस्ति
उभावाहस्ति । उभावाहु । उभयावाहु । उम्भी । अवस्त्रुम्भी उम्भः । उम्भीनवः । उम्भः ।

शुभ ३३ शुम्भ ३३ क । शोभार्थे ।

शुभति । शुम्भति ।

33 /sub̥ha, /sum̥bha to look beautiful, be splendid.

Pre शुभति । शुम्भति ।

दृभी ३४ ग्रन्थे ।

दृभति ।

34 /dribh̥i to tie fasten, string together.

Pre दृभति । Past Pass. दृब्धः ।

चृती ३५ हिंसाग्रन्थनयोः ।

चर्तिता । 'चेऽचिचि-' (२५०६) इति वेट् । चर्तिच्यति-चर्त्यति । अचर्तीत् ।

35 /chrit̥i, 1 to hurt, kill, 2 to tie, bind or connect together.

Pre चृतति । Per चर्तते । चचृतदुः । चचर्तिय । I Fut चर्तिता । II Fut चर्तिच्यति
or चर्त्यति । The चट् is optional by S 2506, Impera चृतदुः । Aor अचर्तीत् ।
Causa. चर्तयति Aor अची चृतत् । अचचर्तत् । Inten. चरीचृत्यते । yañ luk चरीचर्ति ।
चरीचृतः । Past चृतः । चृतवान् ।

विध ३६ विधाने ।

विधति । वेधिता ।

36 /vid̥ha to rule, govern, administer.

Pre. विधति । Per. विधेय । I Fut. वेधिता । II Fut. वेधिच्यति । Impera. विधदु
Imper. । अविधत् । Poten विधेत् । Bene. विध्यात् । Aor अवेधीत् । Causa. वेधयति
Aor. अवीविधत् । Desid. विविधिचति । विवेधिचति । Inten. वेधिच्यते । yañ luk वेवेधि ।
Ger विधित्वा । वेधित्वा ।

जुड ३७ गती ।

तवर्गपञ्चमान्न हत्येके । जुडति । 'नवती जुडन्ति' ।

37. $\sqrt{juda}$ ($\sqrt{juna}$) to go. Some read it as $\sqrt{jun}$, as in the example, हृदिये विद्ये गतौ जुनन्ति ।

Pre जुहति । Per जुजोह । I Fut. जोडिता । II Fut. जोडिष्यति । Impera जुहतु । Imper. अजुहत् । Poten जुहेत् । Bene जुह्यात् । Aor अजोहीत् । Condi अजोडिष्यत् । Causa. जोडयति । Aor. अजुजुहत् । Desid. जुजुडिषति । जुजोडिषति । Inten. जोजुडयते yan luk जोजुडीति । जोजोड्ढि । Past Pass. जुडितः । Ger. जुडित्वा । जोडित्वा ।

मृड ३८ सुखने ।

सुडति । मर्डिता ।

38 $\sqrt{mrda}$ to be delighted or happy.

Pre सुडति । Per मर्ड । I Fut. मर्डिता । II Fut. मर्डिष्यति । Impera सुडतु । Imper. असुडत् । Poten सुडेत् । Bene सुड्यात् । Aor अमर्डीत् । Condi अमर्डिष्यत् । Desid. तिमर्डिषति । Inten. मरीसुडयते yan luk मरीमर्ड्ढि । Nouns — सुडानी सुडः सुडीक ।

पृड ३९ च ।

पृडति ।

39. $\sqrt{prida}$ cha, to delight, please.

Pre पृडति । Per पर्ड । I Fut. पर्डिता । II Fut. पर्डिष्यति । Impera पृडतु । Imper. अपृडत् । Poten पृडेत् । Bene पृड्यात् । Aor अपर्डीत् । Condi अपर्डिष्यत् । Causa. पर्डयति । अपरीपृडत् । Desid. विपर्डिषति । Inten. मरीपृडयते yan luk मरीपर्ड्ढि ।

पृण ४० प्रीणने ।

पृणति । पर्ण ।

वृण ४० क । च ।

वृणति ।

40 $\sqrt{prina}$, $\sqrt{vrina}$ to delight. The $\sqrt{vr}$ is read after this

Pre वृणति । वृणति । Per पर्ण । I Fut. पर्णिता । II Fut. पर्णिष्यति । Impera वृणतु । Imper. अवृणत् । Poten वृणेत् । Bene वृण्यात् । Aor अपर्णीत् । Nouns — लोकावृणः ।

मृण ४१ हिंसायाम् ।

41. $\sqrt{mrina}$ to injure, hurt, kill

Pre मृणति । Per. मर्ण । I Fut. मर्णिता । II Fut. मर्णिष्यति । Impera मृणतु । Imper. मृमृणत् । Poten मृणेत् । Bene मृण्यात् । Aor अमर्णीत् । Nouns — मृणालम् ।

तुण ४२ कौटिल्ये ।

तुणोण ।

42. $\sqrt{tuna}$ to curve, make crooked, bend.

Pre तुणति । Per तुणोण । I Fut. तोडिता । II Fut. तोडिष्यति । Impera तुणतु । Imper. अतुणत् । Poten तुणेत् । Bene तुण्यात् । Aor अतोडीत् ।

पुण ४३ कर्मणि शुभे ।

पुणति ।

43 /puna to be virtuous or holy, act in a virtuous manner

Per पुणति । Pei. पुणेण । I Fut पोणिता । II Fut पोणिष्यति । Impera पुणतु ।
Imper अपुणत् । Poten पुणेत् । Bene पुण्यात् । Aor अपोणीत् । Nouns —अनैपुणः ।
अनिपुणः । नैपुणी । आचार निपुणः । निपुणः ।

मुण ४४ प्रतिज्ञाने ।

44 /muna to promise

Pre मुणति । Per मुणेण । I Fut मोणिता । II Fut मोणिष्यति । Impera मुणतु ।
Imper अमुणत् । Poten मुणेत् । Bene मुण्यात् । Aor अमोणीत् ।

कुण ४५ शठदोषकरणयोः ।

45 /kuna, 1 to sound, 2 to support and

Pre कुणति । Per कुणेण । I Fut कोणिता । II Fut कोणिष्यति । Impera कुणतु ।
Imper अकुणत् । Poten कुणेत् । Bene कुण्यात् । Aor अकोणीत् ।

शुन ४६ गतौ ।

46 /suna, to go, move

Pre शुनति । Per शुणेण । I Fut शोणिता । II Fut शोणिष्यति । Impera शुनतु ।
Imper अशुनत् । Poten. शुनेत् । Bene शुण्यात् । Aor अशोनीत् । Nouns —शुनक ।

द्रुण ४७ हिंसागतिकौटिल्येषु ।

47 /druna 1 to hurt, injure, 2 to go, move, 3 to make curved or crooked, bend.

Pre. द्रुणति । Pei. द्रुणेण । I Fut. द्रोणिता । II Fut द्रोणिष्यति । Impera. द्रुणतु ।
Imper अद्रुणत् । Poten. द्रुणेत् । Bene. द्रण्यात् । Aor. अद्रोणीत् । Nouns —द्रुणः ।
द्रोणी । द्रोणिदि । द्रुषी । द्रोषी । द्रोणाचन । द्रोणकरी । द्विद्रोणस् । द्रोण ।

घुण ४८ घूर्ण ४९ अमणौ ।

48. /ghuna, 49 /ghūrna, to roll, whirl, stagger, reel.

Pre घुणति । Pei. घुणेण । I. Fut घोणिता । II Fut घोणिष्यति । Impera. घुणतु ।
Imper अघुणत् । Poten घुणेत् । Bene घुण्यात् । Aor अघोणीत् ।

Atm Pre. घुणते । Per घुणते । I Fut घोणिता । II Fut घोणिष्यते । Impera. घुणतात् ।
Imper. अघुणत् । Poten. घुणेत् । Bene घुणिषीष्ट । Aor अघुणिष्ट ।

49 /ghūrna to roll, whirl.

Per. घूर्णति । Per घूर्णते । I Fut घूर्णिता । II घूर्णिष्यति । Impera. घूर्णतु ।
Imper. अघूर्णत् । Poten घूर्णेत । Bene. घूर्ण्यात् । Aor अघूर्णीत् ।

Atm, Pre. घूर्णते । Per. घूर्णते । I Fut घूर्णिता । II Fut घूर्णिष्यते । Impera. घूर्णतात् ।
Imper अघूर्णत् । Poten. घूर्णेत । Bene. घूर्णिषीष्ट । Aor. अघूर्णिष्ट ।

शुर ५० ऐश्वर्यदीप्तयोः ।

शुरति । शुरोर । आश्रिषि सूर्यात् ।

50. /shura, /sura, 1. to rule, 2. shine.

Pre. कुरति । Per. कुषोर । कुषुरतुः । I Fut कोरिता । II Fut कोरिष्यति । Impera. कुरतु । Imper अकुरत् । Potē कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Causa कोरयति । अकुरुयत् । Inten कोषुर्यते । yan luk कोषोर्ति । Noun — कुराः ।

कुर ५१ शब्दे ।

कुरति । कुर्यात् । अत्र 'न भकुर्कु'रात्' (१६२८) इति निषेधो न । करोतिरेव तत्र ग्रहणादित्याहुः ।

51. /kura to sound

Pre कुरति । Per. कुषोर । I Fut कोरिता । II Fut कोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Potē कुरेत् । Bene कुर्यात् । The lengthening ordained by हलिष (VIII 2 77 S 354) was set aside with regard to कुर् by नभ कुर् &c. S 1629 But that prohibition refers to कुर् form of /कृ 'to do' according to commentators Hence there is lengthening with regard to this root Aor अकोरीत् ।

कुर ५२ छेदने ।

52. /khura, /kshura to scratch, cut

Pie कुरति । Per- कुषोर । I Fut खोरिता । II Fut खोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Potē कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Inten कोषुर्यते । Noun — कुराः । कस्या अकुरा । कुराण ।

मुर ५३ संवेष्टने ।

53. /mura to encircle, surround

Pre कुरति । Per कुषोर । I Fut मोरिता । II Fut मोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Potē कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Condi अकोरिष्यत् । Noun — कुराः ।

कुर ५४ विलेखने ।

54. /kshura, /khura to make lines or furrows.

Pie कुरति । Per कुषोर । I Fut कोरिता । II Fut कोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Potē कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Condi अकोरिष्यत् । Noun — कुराः ।

घुर ५५ भीमार्थशब्दयोः ।

55. /ghura, 1 to be frightful or terrible, 2 to sound, snore, snort to cry in distress

Pre कुरति । Per कुषोर । I Fut कोरिता । II Fut कोरिष्यति । Impera कुरतु । Imper अकुरत् । Potē कुरेत् । Bene कुर्यात् । Aor अकोरीत् । Nouns — कोराः । कुषुराः ।

पुर ५६ अग्रगमने ।

56. /pura to go in front

Pre कुरति । Per. पुषोर । I Fut पोरिता । II Fut पोरिष्यति । Impera पुरतु । Imper अपुरत् । Potē पुरेत् । Bene पुर्यात् । Aor अपोरीत् । Nouns — पुराः । पुरी ।

वृह ५७ उद्यमने ।

दन्त्योष्ठ्यादिः । यवर्गीयादिरि त्यग्ये ।

57 /vrihû, /brihû, to grow, increase, expand The root begins with the dento labial व व Others say it is labial ब b

Pre वृहति । Per ववर्ह । ववृहत् । ववर्हिथ । or ववर्ह । I Fut वर्हिता । or वर्हा । II Fut वर्हिष्यति । or ववर्षति । Impera वृहत् । Imper अवृहत् । Poten वृहेत् । Bene वृह्यात् । Aor अवर्हिषीत् or अवृहत् । अवर्हिष्यात् or अवृहतात् । Causa वर्हयति । Aor अवर्हिष्यत् । अववर्हत् । Desid विवर्हिषति । विवृषति । Inten वरीवृहयते । yañ luk वरीवर्हि । Past Ger वर्हित्वा or वृह्त्वा ।

तृह ५८ स्तृह ५८ क । तृह ५८ ख हिंसायाः ।

तृहति । तवर्ह । स्तृहति । तस्तर्ह । तर्हिता-तर्हा । तर्हिता-स्तर्हा । अतृहीत्-अतार्हीत् । अतार्हीत् ।

53. /trihû, (a) strihû, (b) trinhû to injure, hurt, kill. Pre. तृहति । Per. तवर्ह ।

58(a). /strihû Pie. स्तृहति । Per. तस्तर्ह । I Fut तर्हिता or तर्हा ।

58(b) तृह /trinhû to injure, kill.

Pre. तृहति । The nasal is elided by VI 4 24 S 415, as the vikarana व is कित् (I 2 4) Per. तवृह । तवृहत् । तवृहिय । or तवृह । I Fut तृह्या । or तृहिया । II Fut तृहियति । or तृह्यति । Impera तृहत् । Imper अवृहत् । Poten तृहेत् । Bene तृह्यात् । The yañluk-being कित् the nasal is elided Aor अतृहीत् । अतृहिष्यात् or अतार्हीत् । अतार्हीत् । अतार्हीत् । Causa. तृहयति । Aor अतृहयत् । Desid. तितृहियति । or तितृह्यति । The anit, च् is कित् । Inten. तरीतृहीति or तरीतृह्यीति । Past तृहः । तृह्यात् । Ger तृहित्वा or तृह्त्वा ।

हृष ५९ हृच्छायाम् ।

'हृषयति-' (2800) हति छः । हृच्छति । हृषिता-हृष्टा । हृषियति । हृष्यात् । हेषीत् ।

59 /isha to wish for, desire Some read it as having an indicative च । By S 2400 the च is replaced by छ in conjugational tenses

Pre हृच्छति । Per हृषेच । हृषत् । I Fut हृषिता । हृष्टा । II Fut. हृषियति । Impera हृच्छत् । Imper. हृषेचत् । Poten हृच्छेत् । Bene. हृष्यात् । Aor. हेषीत् । Nouns —हृष्टिः । हृष्टा । हृष्टुः । हृषी ।

मिष ६० स्पर्धायाम् ।

मिषति । मेषिता ।

60 /misha, to rival, contend, emulate.

Pre. मिषति । Per. मिषेच । I Fut मेषिता । II Fut मेषियति । Impera मिषत् । Imper. अमिषत् । Poten मिषेत् । Bene. मिष्यात् । Aor अमेषीत् अमेषिष्यात् । Causa. मेषयति । Aor अमीमिषत् । Desid. मिमिषियति । मिमेषियति । Inten. मेमिष्यते । yañ luk मेमेष्टि । Ger. मेमिषत्वा or मिमिषत्वा । Nouns —मेचः । मेपी । मिषेचः ।

किल ६१ श्वेत्यक्रीडनयोः ।

61. /kila, 1. to be or become white, 2. to play, sport.

Pre. किलति । Per. 'किषेच । I Fut. केषिता । II Fut. केषियति । Impera. किलत् । Imper. अकिलत् । Poten किलेत् । Bene किल्यात् । Aor अकेशीत् । Causa. केषयति । Desid. विक्लिष्यति । विक्लिष्यति । Inten. केकिल्यते । Noun. —किलिष्यत् ।

तिल ६२ स्नेहे ।

62. /tila, to be unctuous or greasy.

Pre. तिलति । Per. तितेल । I Fut. तेलिता । II Fut. तेलिष्यति । Impera. तिलतु ।
Imper. अतिलत् । Poten. तिलेत् । Bene. तिल्यात् । Aor. अतेलीत् । Causa. तेलयति ।
अतीतिलत् । Desid. तितिलिषति । तितेलिषति । Inten. तेतिष्यते ।

चिल ६३ वसने ।

63. /chila, to put on clothes

Pre. चिलति । Per. चिचेल । I Fut. चेलिता । II Fut. चेलिष्यति । Impera. चिलतु ।
Imper. अचिलत् । Poten. चिलेत् । Bene. चिल्यात् । Aor. अचेलीत् । Causa. चेलयति ।
अचीचिलत् । Desid. चिचिलिषति । चिचेलिषति । Inten. चेचिष्यते ।

चल ६४ विलसने ।

64. /chala, to sport, play, frolic about

Pre. चलति । Per. चचाल । I Fut. चलिता । II Fut. चलिष्यति । Impera. चलतु ।
Imper. अचलत् । Poten. चलेत् । Bene. चल्यात् । Aor. अचलीत् । Causc. चलयति ।
Desid. चिचलिषति । Inten. चाचल्यते ।

इल ६५ स्वप्नक्षेपणयोः ।

65. /ila, 1. to sleep, 2 to throw.

Pre. इलति । Per. इलेल ईलतुः । I Fut. इलिता । II Fut. इलिष्यति । Impera. इलतु ।
Imper. अइलत् । Poten. इलेत् । Bene. इल्यात् । Aor. ऐलीत् । ऐलिष्यात् । Condi. ऐलिष्यत् ।
Causa. इलयति । Desid. इलिषति । Noun — इला 'earth'.

विल ६६ संवरणे ।

दन्तबोधुषादिः ।

66. /vila, to cover conceal. It begins with the dento-labial व v

Pre. विलति । Per. विवेल । I Fut. वेलिता । II Fut. वेलिष्यति । Impera. विलतु ।
Imper. अविलत् । Poten. विलेत् । Bene. विल्यात् । Aor. अवेलीत् ।

बिल ६७ भेदने ।

ओष्ठुषादिः ।

67. /bila, to split, cleave, divide. It begins with the labial ब b.

Pre. बिलति । Per. बिबेल । I Fut. बेलिता । II Fut. बेलिष्यति । Impera. बिलतु ।
Imper. अबिलत् । Poten. बिलेत् । Bene. बिल्यात् । Aor. अवेलीत् । Noun — बिलत् ।

शिल ६८ गहने ।

68. /nila, to become grave, hard, to lurk, hide, to stick, to die.

Pre. शिलति । प्रशिलति । Per. शिनेल । I Fut. शेलिता । II Fut. शेलिष्यति ।
Impera. शिलतु । Imper. अशिलत् । Poten. शिलेत् । Bene. शिल्यात् । Aor. अनेलीत् ।

हिल ६९ भावकरणे ।

69. /hila, to sport amorously.

Pre. हिलति । Per. हिहेल । I Fut. हेलिता । II Fut. हेलिष्यति । Impera. हिलतु ।
Imper. अहिलत् । Poten. हिलेत् । Bene. हिल्यात् । Aor. अहेलीत् ।

शिल ७० चिल ७० उच्छे ।

70 /śila, /śhila to glean

Pre चिलति । चिलति । Per चिलेत् । चिलेत् । I Fut चेलिता । चेलिता ।

मिल ७१ श्लेषणे ।

71. /mila to join The svaritē /mila is given further on The present /mila will be Parasmaipadi even when the fruit of the action accines to the agent.

Pre मिलति । Per मिलेत् । I Fut मेलिता । II Fut मेलिष्यति । Impera मिलतु । Imper मिलत् । Potē मिलेत् । Bene. मिल्वात् । Aor अनेलीत् ।

लिख ७२ अक्षरविन्यासे ।

लिखेत् ।

72 /likha to write.

Pie लिखति । Pu लिखेत् । I Fut लेखिता । II Fut लेखिष्यति । Impera लिखतु । Imper अलिखत् । Potē लिखेत् । Bene लिख्यात् । Aor अलेखीत् । Desid. लिखिष्यति । लिखेतिष्यति । Inten लेखिष्यते । Past Pass लिखितः । Act. लिखित्वात् । Ger लिखित्वा । लेखित्वा । Nouns —लेखन । लेखनी देवा । लेखा । दूरलेखः । दन्तलेखकः ।

कुट ७३ कौटिल्ये ।

'वाङ्कुटादिभ्यः—' (२४६१) इति ङिङ्ङिङ् । उकुटिष्य । उकोट । उकुट । कुटिता ।

73 /kuta, to be crooked or curved From this up to 108 /kufi are the kutādi roots All affixes after these roots are considered as fit except those which have an indicatory अ or क (See I 2 1 S 2461).

Pre कुटति । Pei उकोट । उकुटतु । उकुटिष्य । उकोट or उकुट । उकुटिष्य । I Fut कुटिता । II Fut कुटिष्यति । Impera कुटतु । Imper अकुटत् । Potē कुटेत् । Bene कुट्वात् । Aor अकुटीत् । अकुटिष्यत् । Causa, कोटयति । Aor अकुटयत् । Desid उकुटिष्यति । Inten अकुटयते । yan luk अकुटीति । अकुटीति । The affixes are fit in the yan luk Ger कुटित्वा । Nouns —कुटयः । कोटयः । कोटः । कुटयः । कुटिलयः । कोटयः कुटिलयः । कुटिलिका । कौटिलिकः । कुटी । कुटीरः । कुटरः ।

पुट ७४ सश्लेषणे ।

74 /puta to embrace, clasp, intertwine.

Pie पुटति । Per पुपोट । I Fut पुटिता । Aor अपुटीत् । Nouns —पुटिका । पुटः ।

कुच ७५ संकोचने ।

75. /kucha, to contract The word संकोचन given as the meaning of this root is formed by the affix ङ्युट् added to कुच् । The form ought to be सङ्कुचन, but the use of संकोचन by Pāṇini shows that ङ्युट् causes guna in spite of the root belonging to the kutādi class

Pre कुचति । Pei उकोच । I Fut कुचिता । Aor अकुचीत् । Nouns —सकोचः

गुज ७६ शब्दे ।

76. /guj, to sound to hum, buzz.

Pre. गुञ्जति । Per. गुञ्जोऽ । I Fut. गुञ्जिता Aor. अगुञ्जीत् । Noun —गुञ्जः ।

गुड ७७ रक्षायाम् ।

77 /guda, to defend, preserve

Pre. गुडति । Per. गुडोऽ । I Fut. गुडिता । Aor. अगुडीत् । Nouns —गुडः
'Sugar,' गुडा 'hair'

डिप ७८ क्षेपे ।

78. /dipa, to throw, cast, send This root is found in the Divādi class also, as दुप्यति ।

Pre. डिपति । Per. डिपेऽ । I Fut. डिपिता । Aor. अडिपीत् ।

कुर ७९ छेदने ।

'न भकुर्गुर्य' (१६२९) इति न दीर्घः । कुर्यात् ।

79 /chhura, to cut, divide. The च is not lengthened in the Benedictive, because of the prohibition of VII 2 79 S 1629

Pre. कुरति । Per. कुरोऽ । I Fut. कुरिता । Bene. कुर्यात् । कुर्यास्ताम् । Aor. अकुरीत् । Noun —कुरिका ।

स्फुट ८० विकसने ।

स्फुटति । पुस्फोट ।

80 /sphuta, to expand, open, blow, blossom

It is conjugated in the Bhuadi and Churadi classes also.

Pre. स्फुटति । Per. पुस्फोट । I Fut. स्फुटिता । Aor. अस्फुटीत् ।

मुट ८१ आक्षेपमर्दनयोः ।

81. /muta 1 to blame, rebuke, 2 to crush

It is conjugated in the Bhuadi also as मोटति ।

Pre. मुटति । Per. मुनोऽ । I Fut. मुटिता । Aor. अमुटीत् ।

त्रुट ८२ छेदने ।

'वा त्रात्र-' (२३२१) इति त्रयन्वा । त्रुट्यति-त्रुटति । त्रुनोऽ । त्रुटिता ।

82 /truta, to tear, break, snap

Pre. त्रुटति । or त्रुट्यति । This root optionally takes त्रय by III 1 70 S. 2321 Per. त्रुनोऽ । I Fut. त्रुटिता । Impera. त्रुटतु or त्रुटयतु । Imper. अत्रुटत् or अत्रुटयत् । Poten. त्रुटेत् or त्रुटयेत् । Aor. अत्रुटीत् । Noun —त्रोटिः ।

तुट ८३ कलहकर्मणि ।

तुटति । तुनोऽ । तुटिता ।

83 /tuta, to dispute, quarrel.

Pre. तुटति । Per. तुनोऽ । I Fut. तुटिता । Aor. अतुटीत् । Noun —तुटिः ।

चुट ८४ कुट ८५ क । छेदने ।

84. /chuta, /chhuta, /chuna to cut off, divide.

The Bhvādi form is चोटति ।

Pre. चुटति । कुटति । Per. चुनोऽ । कुनोऽ । I Fut. चुटिता । कुटिता । Aor. अचुटीत् । अकुटीत् ।

शुट ८५ बन्धने ।

85 √juda, √juta, to bind.

Pre. जुडति । जुडति । Per. जुजोड । जुजोड । I Fut. जुडिता । जुडिता । Aor. अजुडीत् । अजुडीत् ।

कड ८६ मदे ।

86 √kada, to be disturbed or confused This root need not have been read in the kutadi list, as it does not show any peculiarity of nit conjugation

Pre. कडति । Per. अकाड । I Fut. कडिता । Aor. अकडीत् ।

लुट ८७ संश्लेषणे ।

87 √luta, to adhere

It is conjugated in the Bhvādi and Divādi classes, also, as लोटति and लुटति ।

Pre. लुटति । Per. लुलोड । I Fut. लुडिता ।

कृड ८८ घनत्वे ।

चनत्वं साम्प्रतम् । चकई । कृडिता ।

88 √krīda, to cluster together The word, चनत्वं means साम्प्रतम् 'clustered together', 'dense'. According to some it means 'to graze'

Pre. कृडति । Per. चकई । I Fut. कृडिता ।

कुड ८९ आसये ।

89 uḍa, to play or act like a child

Pre. कुडति । Per. कुजोड । I Fut. कुडिता ।

पुड ९० उत्सर्गे ।

90. √Puda, to leave, quit, abandon

Atreya reads पुड instead

Pre. पुडति ।

घुट ९१ प्रतिघाते ।

91 √ghuta, to retaliate, to strike again It is conjugated in the Atmanepadi of the Bhvādi class also (I. 782).

Pre. घुटति । Per. घुजोड । I Fut. घुडिता । Nouns —घोटः । घोटकः ।

तुड ९२ तोडने ।

तोडनं वेदः ।

92. √tuda, to split, rend, break. The word तोडनं means breaking. This root ends in the third letter i.e., ड, but that which ends in the first letter i.e., ट (टुट) meaning (to dispute, quarrel, has already been conjugated before (See No. 83).

Pre. तुडति । (The Bhvādi form is तोडति ।) Per. तुजोड । I Fut. तुडिता ।

थुड ९३ स्थुड ९४ संवरणे ।

थुडति । तुवोड । तुवड । 'थुड' 'हुड' इत्येके ।

93 ✓thuda, 94 ✓sthuda to cover, screen Some read थुड and हुड instead

Pie. थुडति । Per तुवोड । I Fut थुडिता ।

94 ✓sthuda to cover, screen

Pre स्थुडति । Per तुवोड । I Fut थुडिता ।

स्फुर ९५ फुल ९६ संवलने ।

'स्फुर स्फुरते' 'स्फुल संवलने' इत्येके ।

95 ✓sphura, to throb, palpitate, shake The स is changed to स् after निर्, वि &c by the following sūtra —

२५३७ । स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निर्विभ्यः । ८ । ३ । ७६ ।

पठ्यं वा स्यात् । निस्फुरति-निस्फुरति । 'स्फर' इत्यकारोपचं केचित्पठन्ति । पस्फार ।

2537 स् is optionally substituted for the स् of स्फुर् and स्फुल after the prepositions निर्, नि' and वि ॥

Thus निस्फुरति or निस्फुरति, निस्फुरति or निस्फुरति, विस्फुरति, विस्फुरति ॥ स्फुलति, निस्फुलति, निस्फुलति, निस्फुलति, निस्फुलति, विस्फुलति, विस्फुलति ॥

Pre स्फुरति । Some read स्फर instead, as स्फरति, पस्फार &c Per. तुस्फोर । I Fut. स्फुरिता । II Fut स्फुरिष्यति । Impera स्फुरतु । Imper अस्फुरत् । Poten स्फुरेत् । Bene स्फुर्यात् । Aor अस्फुरीत् । Causa. स्फोरयति or स्फारयति । Aor अयुस्फुरत् । (पुस्फो रयिषति । पुस्फारयिषति ।) Desid. पुस्फुरिष्यति । Inten योस्फुर्यते । yañ luk योस्फोर्ति । Dual, योस्फूर्तः ।

96 ✓sphula, to tremble, vibrate 2 to collect

Pie स्फुलति । Per तुस्फोल । I Fut स्फुलितः ।

स्फुड ९७ चुड ९८ झुड ९९ संवरणे ।

97 ✓sphuda, 98 ✓chuda, ✓buda, 99 ✓vruda to cover

Pre स्फुडति । Per तुस्फोड ।

98 ✓chuda.

Pre चुडति । Per तुवोड ।

99. ✓vruda.

Pre झुडति । Per तुवोड ।

क्रुड १०० कुड १०१ निमज्जने इत्येके ।

100 ✓kruda, ✓kuda, 101 ✓bhrīda, to sink, dive

Pre. क्रुडति । Per तुकोड । Nouns — क्रोडा । क्रोडः । कस्याश्चक्रोडी ।

101 ✓bhrīda

Pre कुडति ।

हुड १०२ संधाते ।

102. ✓huda, to collect, This root is neither mentioned in the Siddhānta Kaumudī nor in the Mādhaviya Dhātu vṛtti.

गुरी १०३ उद्यमने ।

अगुराचेर । उरते । अगुरे । गुरिता ॥

103. /guri, to make an effort or exertion.

This is anudâttet, set and âtmanepadi.

Pie. गुरते । Per. अगुरे । अगुरिचे । I Fut. गुरिता । II Fut. गुरिष्यते । Impera. अगुरताम् । Imper. अगुरत । Poten. गुरेत् । Bene. गुरिषीष्ट । Aor. अगुरिष्ट । अगुरिषाताम् । Causa. गोरवति । Aor. अगुरवत् । Desid. अगुरिष्यते । Inten. जोगूर्यते । yan luk जोगोर्ति । Past. Pass. गूर्यः । Act. गूर्यवात् । Noun — गूर्तिः ।

गू १०४ स्तवने ।

‘पीरान्तः । ‘पटीकृतगुणोदयः’ । इतस्तत्त्वात् परस्मैपदिनः । भुवति । अगुवीत् ।

104. /nû, /nu, to praise It ends in long ऊ, as in the sentence परिभूत गुणोदयः । The four roots hereafter are Pai ismaipadis

Pie. भुवति । Per. भुनाब । भुनुवतुः । भुनुविष । I Fut. भुविता । II Fut. भुविष्यति । Impera. भुवतु । Imper. अगुवत् । Poten. भुवेत् । Bene. न्यात् । Aor. अगुवीत् । Desid. भुनुष्यति । Inten. नोनयते । yañ luk नोनोति । Past. Pass. नूत । Act. नूतवात् । Gei. नूत्वा ।

धू १०५ विधूयने ।

भुवति ।

105. /dhû, to shake, agitate

It is conjugated like the last

Pie. भुवति । Nouns — ववित्रम् ।

गु १०६ पुरीषोत्सर्गे ।

अगुविष-अगुव । गुता । गुष्यति । अगुवीत् । ‘ह्रस्वादङ्गात्’ (२३६८) । अगुताम् । अगुव् ।

106. /gu, /gû, to evacuate, defæcate

Pie. भुवति । Per. भुनाब । भुनुवतुः । अगुविष or अगुव । I Fut. गुता । II Fut. गुष्यति । Impera. अगुवतु । Imper. अगुवत् । Poten. गुवेत् । Bene. गूयात् । Aor. अगुवीत् । अगुताम् । अगुवुः । (VIII 2 27 S 2 69) Desid. अगुष्यति । Past. Pass. गूनः । Act. गूनवात् ।

ध्रु १०७ गतिर्यैर्ययोः ।

‘ध्रुव’ इति पाठान्तरम् । आकाशे भ्रुवतीत्यादि भ्रुवतिवत् । द्वितीयस्तु वेद् । ध्रुविष । भ्रुविता । भ्रुविष्यति । भ्रुव्यात् । अध्रुवीत् । अध्रुविष्टात् ।

107. /dhrû, 1 to go, move. 2. to be firm or fixed. Another reading is ध्रुव । The first root is अविष्ट and is conjugated like the last. The second is set and is conjugated as follows —

Pre. भ्रुवति । Per. ध्रुवाव । ध्रुववतुः । ध्रुविष । I Fut. भ्रुविता । II Fut. भ्रुविष्यति । Impera. ध्रुवतु । Imper. अध्रुवत् । Poten. ध्रुवेत् । Bene. ध्रूयात् । Aor. अध्रुवीत् । अध्रुविष्टात् । अध्रुविषुः । Desid. ध्रुविष्यति । Inten. दोध्रूयते ।

कुङ् १०८ शब्दे ।

‘दीर्घान्तः’ इति कैयटादयः । कुञ्जिता । अकुञ्जिह । ‘ह्रस्वान्तः’ इति व्यासकारः । कुता । अकुत । वृत् । कुटादयो वृत्ता ।

108 /kuñ, /kuñ, to sound, to moan, groan, cry According to Kaiyata, the root ends in long ऊ and so its I Fut is कुञ्जिता and Aorist अकुञ्जिह । According to Nyāsakāśa, it ends in short उ and its I Fut and Aorist are कुता and अकुत respectively

Pre कुञ्जति । I Fut कुता । Vrit (end). Here end the kutādi roots

पृङ् १०९ व्यायामे ।

प्रायेण व्याङ्पूर्वः । रिङ् । इयङ् । व्याप्रियते । व्यापमे । व्यापप्राते । व्यापरिचयते । व्यापृत । व्यापृषातात् ।

109 /pñ, to be busy or active

It is generally preceded by the preposition व्याङ्

The रि is changed to रिङ् by VII 4 28 S 2367 and then there is यङ् substitution

Pie व्याप्रियते । Pei व्यापमे । व्यापप्राते । I Fut व्यापर्षा । व्यापर्षाते । II Fut. व्यापरिचयते । Impera व्याप्रियतात् । Imper व्याप्रियन् । Poten व्याप्रियते । Bene. व्यापृषोह । व्यापृषीयास्ता । व्यापृषोरन् । Aor व्यापृत । व्यापृषातात् । व्यापृषत । Cansa व्यापारयति । Aor व्यापीपरत् । Desid व्यापुष्यते । Inten व्याप्रेमियते । yan luk व्यापर्वति । Past Act व्यापृतवात् । Gei व्यापृत्य ।

मृङ् ११० प्राणत्यागे ।

110 /mñ, to die This root is Atmanepadī under certain restrictions as mentioned in the following sūtra —

२५३८ । म्रियतेर्लुङ्लिटोश्च । १ । ३ । ६१ ।

लुङ्लिटोः । शितञ् प्रकृतिप्रतामृङस्तङ्नाम्यत्र । डिङ् ल्यार्यश्च । म्रियते । म्रियार । म्रियर्ष । म्रियि । म्रियिषि । म्रियिष्यति । म्रिह । अमृत ।

2538 After the verb mri to die, when it has one of the affixes having an indictory ञ, as well as when it takes the affixes luñ (aorist III 2 110) and liñ (Benedictive III 3 159) the Atmanepada affixes are used, (but in other tenses it is Parasmaipadī).

Note —This is a restrictive sūtra the root मृङ् (to die), is marked with ञ् as an indictory letter, so by sūtra I 3 12 it would be always Atmanepadī. But the present aphorism restricts it to लुङ् luñ (Aorist) and लिङ् liñ (Benedictive) tenses, as well as to those tenses which are म्रिङ्. Those that take म्रिङ् affixes are the special tenses ८३ the Present, the Imperfect, the Potential and the Imperative

It is only before these three affixes, namely, liñ, lun and sit affixes, that the root mri takes the terminations of the atmanepada. Thus the

acrist अमृत amrita he died, Benedictive वृषीष्ट mrīṣhīṣhta 'may he die' Similarly before śit affixes thus श्रियते 'he dies,' = श्रु + ष + ते (VII. 4. 28) = श्रिय + ष + ते = श्रियते (VI. 4. 77.) श्रियेते, श्रियन्ते

In other tenses, viz, the two Futures, the Perfect and the Conditional, this verb is Parasmaipadī. As — नरिष्यति he will die अनरिष्यद्.

The indicatory क् in the root is for the sake of accent, under VI 1 186 S 3730

Pre. श्रियते । Per 'नमार । नम्रतुः । नम्रुः । नमर्षे । नम्रिष । I Fut नमर्षी । नमर्षिषि । II Fut नरिष्यति । Impera. श्रियताम् । Imper. अश्रियत । Poten. श्रियेत् । Bene. वृषीष्ट । Aor अमृत । अनृषाताम् । Causa. नारयति । Aor अननीमरत् । Desid अनुमृषति । Inten. नरीम्रीयते । yañ luk नर्नेरीति । नर्नेर्ति Past Pass नृतः । Act नृतवात् । Ger नृत्वा । Nouns — नृत्युः । अनरः । अनृतम् ।

The following seven are Parasmaipadīs.

रि १११ पि ११२ गतो ।

लङ्प्रथमपुष्पादन्तरङ्गत्वादियङ् । रियति । पियति । रेता । वेता ।

111 √ri, 112 √pi to go

Pre रियति । Per. रिराय । रिर्येद्गुः । रिर्युः । रिरियिष । or रिरिये । रिरिषिष । रिरिषिषि । I Fut रेता । II Fut रेच्यति । Impera. रियतु । Imper. अरियत् । Poten. रियेत् । Bene. रीयात् । Aor अरेषीत् । अरेष्टात् । अरेवुः । Causa. राययति । Aor. अरीरयत् । Desid रिरियति । Inten. रेरीयते । yañ luk रेरेषीति । रेरेति ।

112 √pi, to go. It is conjugated like the last

Pre. पियति । Per. पिषाय । I Fut वेता । II Fut वेच्यति । Impera. पियतु । Imper. अपियत् । Poten. पियेत् । Bene. पीयात् । Aor. अपेषीत् ।

धि ११३ धारणे ।

113 √dhi, to hold, have possess

Per. धियति । Per. दिषाय । दिष्येद्गुः । दिष्युः । दिषियिष or दिषिये । I Fut वेता । II Fut वेच्यति । Impera. धियतु । Imper. अधियत् । Poten. धियेत् । Bene. धीयात् । Aor. अधेषीत् ।

क्षि ११४ निवासगतयोः ।

114 √kshī 1 to abide, dwell, stay 2 to go, move

Pre तिद्यति । Per. तिषाय । तिष्येद्गुः । तिष्युः । तिषियिष or तिषिये । I Fut वेता । II Fut वेच्यति । Impera. तिष्यतु । Imper. अतिष्यत् । Poten. तिष्येत् । Bene. तीयात् । Aor. अतिषीत् । Nouns — तीयायुः । तिषायुः । तिषयकः । तिषिक्कः ।, यर्षा ।

शू ११५ शेरणे ।

शुषति । श्विषति ।

115 √shū to excite, incite, impei

Per. शुषति । With the proposition शु we have शुशुषति । शुषतः । शुषन्ति । शुषति । शुषन्ति । Per. शुषाय । शुष्येद्गुः । शुष्युः । शुषियिष । I Fut. श्विषति । II Fut. श्विष्यति । Impera. शुषतु । Imper. अशुषत् । अशुष्यत् । Poten. शुषेत् । Bene. श्वयात् । Aor. श्वयावीत् । अशुषाविष्टात् । Causa. शाययति । Aor. अशुषयत् । Desid. शुशुषति । Inten.

सोपूयते । yañ luk सोपोति । Past Ger. सूत्वा । Nouns — सोरीयश् । सूर्यः । प्रसवी । सूर्या । सवित्रश् । सूरी । दूरः । सौर्यश् । सौरः । सौरी ।

कृ ११६ विलेपे ।

किरति । किरत । चकार । चकरतु । करिता-करीता । कीर्यात् । अकार्यात् ।

116 /kri 'to scatter' This root adds a sibilant by the following —

२५३९ । किरतौ लवने । ६ । १ । १४० ।

उपास्किरतेः शुङ्गागमः स्याच्छेदेऽर्थे । उपस्किरति । * अङ्-यावच्छवायेऽपि शुट् काट्पूर्वं इति वक्तव्यम् * । उपास्किरत् । उपस्स्कार ।

2539 The augment शुट् is placed before क when the verb कृ comes after उप and the sense is that of 'to cut or split'

Thus उपस्कार नम्रका लुनन्ति, उपस्कार काश्मीरका लुनन्ति-विशिष्य लुनन्ति ।

Vart —The above augment takes place when चञुल् is added to the verb उप कृ, as shown in the above examples When the meaning is not that of 'to cut', the form is उपस्किरति ॥

Vart —The augment शुट् comes before क, even when a letter of अट् pratyāhāra (vowel or semi-vowel) intervenes between उप and the root, or when the reduplicate intervenes As उपास्किरत् and उपस्स्कार ।

२५४० । हिंसायां प्रतेश्च । ६ । १ । १४१ ।

उपात्प्रतेश्च किरतेः शुट् स्याद्विवायाश् । उपस्किरति । प्रतिस्किरति ।

2540 The augment शुट् is placed before क, when the verb hi comes after उप and प्रति, and the sense is "to cause suffering"

Thus उपस्किरति प्रतिस्किरति । So also उपस्कार्कश्च or प्रतिस्कार्कश्च इन्त ते वृषल भूयात् = तथा ते वृषल विलेपो भूयाद् यथा हिंसाननुवचनाति ।

Why do we say when 'the sense is to cause pain? Observe प्रतिकीर्णश्च ॥

116 /kri to scatter

Pre किरति । किरत । Per चकार । चकरतु । चकरिय । चकार or चकर । चकरिय । I Fut करिता or करीता II Fut करिष्यति or करीष्यति । Impera. किरतु । Imper अकिरत् । Poten किरेत् । Bene कीर्यात् । Aor अकारीत् अकारिष्टात् । Causा कारयति । Aor अवीकरत् । Desid चिकरिषति । Inten चेकीर्यते । yañ luk चाकतीती । चाकर्ति । Past Pass कीर्णः Act कीर्णवाश् । Nouns — कुटः । कुट । अजकीर्णी । कीर्णिः । विकिरः । विकिरः । अस्करः । अवस्करः । उस्कारः ।

गृ ११७ निगरणे ।

117 /gri, to swallow By the following sūtra, the र of this root is optionally changed to ल ।

२५४१ । अचि विभाषा । ८ । २ । २१ ।

गिरते रेकस्व लत्व वा स्याद्विवादी । गिरति-गिरति । जगार-जगाल । जगरिय । जगलिय । गरिता-गलित ।

2541 The र of gri is optionally changed to ल before an affix beginning with a vowel.

As निगिरति or निगिलति, निगरण् or निगलण्, निगारकः or निगालकः ॥

Note — This is a vyavasthita vibhâshâ, the optional forms have particular meanings. Thus गलः meaning 'neck' is always with ल, while गरः 'poison' is always with र ।

117 √grî to swallow

Pie गिरति, or गिलति । Per जगार, or जगाल । जगरिष्य । जगलिष्य । Fut. गरिता or गरीता, गलिता or गलीता । II Fut गरिष्यति गरीष्यति । गलिष्यति or गलीष्यति । Impera गिरतु or गिलतु । Imper अगिरत् or अगिलत् । Poten. गिरेत् or गिलेत् । Bene. गीरीत् । Aor अगारीत् or अगालीत् । अगारिष्ठात् or अगालिष्ठात् । Pass गार्यते or गार्यते । Causa गारयति or गालयति Aor अजीगरत् or अजीगलत् । Desid जिगरिष्यति । or जिलिष्यति । Inten जेगिर्यते । yañ luk, जागर्ति । Dual जागीर्तः । Nouns — गर्भिभार्यः । गर्भः । गर्भिण्यः । गरा । गोगर्भिणी । युवः । गर्भिणी । उग्ररः । गरीयात् । तिजिगिलः । गरिमा । गरिह ।

117. √grî when this root is preceded by the preposition आ, it is Atman padî, and is conjugated as follows —

Pie. अवगिर (or ल) ते । Per अवजगिरे (or ले) । अवजगरि (or लि) वे । I Fut अवगरि (or री, लि or ली) ता II Fut अवगरिष्यते । I अव गिरताम् । Im. अवगिरत । Pot. अवगिरेत् । Ben अवगीर्षीह् or अवगर्षीह् । Aor अवगारिह् ।

छङ् ११८ आदरे ।

आद्रियते । आद्रियेते । आद्रे । आदाद्रे । आदर्यते । आदरिष्यते । आद्रीह् । अहृत । आहृषाताम् ।

118. √drî, to respect, honor

Pre. आद्रियते । Per आद्रे । आद्रीवे । I Fut. आदर्यते । II Fut आदरिष्यते । Impera. आद्रियताम् । Imper आद्रियत । Poten आद्रियेत । Bene. आद्रीषीह् । Aor आहृत । आहृषाताम् । Pass आद्रियते । Causa - दारयति । Aor. अदीदरत् । Desid आदिदरिष्यति । Inten दीद्रीयते । yañ luk दर्दति । Ger. आहृत्य । Nouns — आहृत्यः । आदरः । आदरी ।

छङ् ११९ अवस्थाने ।

अवस्थे ।

119 √dhrin, to be, or exist, to live

It is conjugated like the last.

Pre अवस्थे । Per दध्ने । I Fut वर्तते । II चरिष्यते । Impera. अवस्थताम् । Imper. अवस्थत । Poten. अवस्थेत । Bene अवस्थीह् । Aor अवसृत् । Nouns — वर्तः । आचारः । अव्य परस्मैपदिकः बोध्यः ।

प्रच्छ १२० शीत्सायाम् ।

पृच्छति । पप्रच्छ । पप्रच्छतुः । पप्रच्छिष्य-पप्रह । प्रहा । प्रचयति । प्रमाणीत् । वृत् । क्षिप्रदयो वृत्ताः ।

120 √prachha, to ask, question, interrogate.

The following sixteen roots are Parasmaipadis.

With च it is Atmanepadî, as —

Pre. पृच्छति । पप्रच्छते । Per. पप्रच्छ पप्रच्छतुः । पप्रह । पप्रच्छिष्य । पप्रचयते । पप्रचयिष्ये । I Fut. प्रहा । प्रमहा । II Fut प्रचयति । प्रचयते । Impera, पृच्छतु । पप्रच्छताम् ।

Imper. अयुच्यत् । सययुच्यत् । Potē युच्येत् । सयुच्येत् । Bene युच्यताम् । सययुच्येत् ।
Aor. अयाचीत् । अयाहात् । सययह । सययहाताम् । Causa प्रचयति । Aor. अपप्रच्यत् ।
Desid. विप्रच्यति । Inten. यरीयुच्यते । yan luk यामच्यति । यामहि । Past Ger.
युह्या । Nouns —प्रयः । सययमाद् । प्राद् ।

सृज १२१ विसर्गे ।

‘विभाषा सृजिहयोः’ (२४०४) । ससर्जिन्-सस्रह । स्रहा । स्रवति । ‘सृजिहयोर्ल्यप्प्रकृतिः’
(२४०५) इत्यानामसः । सृजेत् । सृज्यात् । अस्माचीत् ।

121. /srija, to leave, quit, abandon.

Pre सृजति । Per ससर्ज । ससृजतुः । ससर्जिन् or सस्रह । by VII 2. 65 S, 2404.
ससृजिन् । I Fut स्रहा । II Fut स्रवति । The अच् augment is by VI 1 58 S
2405 Impera सृजतु । Imperi अयुच्यत् । Potē सृजेत् । Bene सृज्यात् । Aor. अस्माचीत् ।
अस्माहात् । Pass सृज्यते । Aor. असर्जि । Causa. सर्जयति । Aor. असीसृजत् । अससर्जत् ।
Desid. विसृजति । Inten. यरीसृज्यते । yan luk यरीसृजति । यरीसर्हि । ससिहृ । Adjs.
सृज्यत् । Nouns —ससर्जि । स्रयी । स्रजिहृ । स्रजीवाद् । स्रक ।

तुमस्जो १२२ शुद्धौ ।

मज्जति । मज्जज्ज । ‘मस्तिज्जयोर्ल्यप्प्रकृतिः’ (२५१७) इति तुम् । * मस्तिज्जयोर्ल्यप्प्रकृतिः * ।
अय।गादिलोपः । मज्जज्ज्य । मज्जज्जिन् । मज्ज्ज । मज्जयति । अनाज्जिहृत् । अनाज्ज्यात् ।
अनाज्ज्यु ।

122. /tu masjo, to bathe By VII 1. 60 S 2517 a nasal is inserted
before the consonantal affixes and this nasal is inserted before the final ज
of the root by the following vārtika —The तुम् comes before the final letter
of the /masja, i.e. between स and ज । Thus मज्जज्ज After reduplication,
we get 2nd Pers Sing of the Perfect as मज्जज्ज्य । The initial सृ is elided
by VIII 2 29 S. 380 But when the affix स is वेद् there is no तुम्, then we
get the form as मज्जज्जिन् ।

Pre मज्जति । Per मज्जज्ज । मज्जज्जतुः । मज्जज्जिन् or मज्जज्ज्य । मज्जज्जिन् । I Fut
मज्ज्ज्यात् । II Fut मज्जयति । Impera मज्जज्जतु । Imperi अनज्ज्यत् । Potē मज्जेत् । Bene
मज्ज्यात् । Aor. अनाज्जिहृत् । अनाज्ज्यात् । अनाज्ज्युः । Causa मज्जयति । Aor. अनमज्जत् ।
Desid. मिमज्जति । Inten. यानमज्ज्यते yan luk यानमज्जति । Past Ger. मज्ज्ज्यात् or
मज्ज्ज्यात् । Nouns —मज्ज्ज्यः । मज्ज्जः । मज्ज्ज्यः । मज्जज्जुः । मज्ज्या । मज्ज्यानी ।

रुजो १२३ भङ्गे ।

रोक्ता । रोक्षति । अरोचीत् । अरोक्तात् ।

123. /rujo, to break to pieces, destroy.

Pre. रजति । Per. ररोज । ररजतुः । ररोजिन् । ररजिन् । I Fut रोक्ता । II Fut.
रोक्षति । Impera रजतु । Imperi अरजत् । Potē रजेत् । Bene. रज्यात् । Aor.
अरोचीत् । अरोक्तात् । अरोक्षुः । Causa रोक्षति । Aor. अररजत् । Desid. ररजति ।
Inten. रोक्ष्यते । yan luk रोरोक्ति । Past Pass. रग्गः । रुग्ग । Act रग्ग्यात् ।
रुग्ग्यात् । Ger. रक्त्वा । Nouns कूलरुग्गुजः । रोगः । रुग्गीगः । रुग्ग्यरोगः रजा ।

भुजो १२४ कौटिल्ये ।

अजिबत् ।

124 /bhujō, to bend, to curve, make crooked

It is conjugated like the last

Pie भुजति । Per भुजोत् । I Fut भोक्ता । II Fut भोक्ष्यति । Impera भुजतु
 Aor. अभोक्षीत् । Nonn — नूल विभुजः । 'a chariot'

छुप १२५ स्पर्शे ।

छोहा । अचछीप्सीत् ।

125 /chhupa, /chupa, to touch

Pie छुपति । Per छुच्छोप । छुच्छपतुः । छुच्छपिय । छुच्छपिय । I Fut लोमा । II
 Fut छोऽभ्यति । Impera छुपतु । Imper अछुपत् । Poten छुपेत् । Bene छुप्प्यात् । Aor.
 अचछीप्सीत् । अचछीप्सात् । Causa छोपयति । Aor अचच्छपत् । Desid छुच्छुप्सति । Inten
 चोच्छुप्यते । yan luk चोच्छति । Pass. छुहः । Ger छुप्त्वा ।

रुश १२६ रिश १२६ क । हिसायाम् ।

रायव्याप्तौ । रोहा । रोक्षयति । रोहा । रोक्षति ।

126 /rusā, /rīsa to injure, hurt, kill

Pre रक्षति । Per ररोक्ष । रराक्षिय । ररक्षिव । I Fut रोहा । II रोक्षयति । Impera.
 रयतु । Imper अरयत् । Poten रक्षेत् । Bene ररयात् । Aor अरयत् । Causa रोक्षयति ।
 Aor अरयत् । Desid ररक्षति । Inten रोक्षयते । yan luk रोरोहि ।

126A. /rīsa, to injure

Pic. रिशति । Per रिरेक्ष । II Fut रेक्षयति । Impera रिशतु । Imper अरिशत् ।
 Poten रिशेत् । Aor अरिशत् । Causa रेक्षयति । Aor अरीरिशत् । Desid. रिरिश्ति ।
 Inten रेरिश्यते । yan luk रेरेहि ।

लिश १२७ गतौ ।

अलिबत् ।

127 /lisā, to go, move It is conjugated like /rīsa It is also
 found in the Divādi class

Pie. लिशति । Per लिलेश । I Fut लेहा । Aor आलवत् ।

स्पृश १२८ सस्पर्शने ।

स्माष्टा-स्पर्ष्टा । स्पृशयति-स्पर्शयति । अस्माक्षीत्-अस्पर्क्षीत्-अस्पृष्टत् ।

128 /sprisā, to touch

Pre स्पृशति । Per पस्पर्श । पस्पृशेत्तुः । पस्पृशिय । पस्पृशिव । I Fut स्पृष्टा ।
 Impera स्पृशतु । Imper अस्पृशत् । Poten स्पृशेत् । Bene स्पृश्यात् । Aor. अस्पर्क्षीत्
 अस्माक्षीत् अस्पृष्टत् । अस्पर्ष्टात् अस्माष्टात् । अस्पर्क्षुः अस्माष्टु । I esid पस्पृशति ।
 Inten पस्पृश्यते । yan luk, परीस्पृष्टि । Past Nouns — स्पर्श । हृदिस्पृक् ।
 दिविस्पृक् उदकस्पर्शः मत्रस्पृक्

विच्छ १२९ गतौ ।

'उग्रधूप-' (२३०३) इत्याय । आर्षधानुके.वा । विच्छायति । विच्छायाचकार-विच्छिक्त ।

129 /vichha to go, move By III 1 28 S 2303, आच is added to the root before ādhadhātuka affixes optionally

Pre विच्छायति । Per विच्छिच्छ or विच्छायाचकार । विच्छिच्छतुः । विच्छिच्छ्य । विच्छिच्छ्य । I Fut विच्छिता or विच्छायिता । II Fut विच्छिष्यति or विच्छायिष्यति । Impera विच्छायतु । Aor अवीच्छीत् अवेच्छीत् । अविच्छिष्टाच् । Causa विच्छयति । Aor अविविच्छत् or अविविच्छायत् । Desid वविच्छयति । Inten वेविच्छ्यते । Past Pass विच्छितः । or विच्छायितः । Ger विच्छायित्वा or विच्छिन्ना । Noun — विरहः ।

विश १३० प्रवेशन ।

विशति । वेष्टा ।

130 /vīṣa, to enter It is conjugated like /118

With the prefix नि, it is Atmanepadi

Pre विशति । निविशते । Per विवेश । निविशते । निविशति । I Fut. वेष्टा । निवेष्टा । II Fut. निवेशयते । Impera निविशताच् । Imperi न्यविशत । Poten निविशेत Ben निविशीष्ट । Aor न्यविशत । Desid निविशयते । Inten. निवेदिष्यते yan luk निवेदिषीति or निवेदेष्टि । Past Pass विष्ट । Act विष्टवाच् । Nouns — वेदन । वेद्यन्तः । विशपदी । वेष्टया । वेष्टः । D देविश्या । S. विष्ट् । विशी । Pl. विशः ।

मृश १३१ आनर्शन ।

आनर्शन स्वार्थः । अनाशीत्-अनाशीत्-अनृषत् ।

131 /mrīṣa, to rub, stroke, to touch, to handle. It is conjugated like /spīṣā

Pre मृशति । Per मनर्श । मनृषतुः । मनर्शिय । मनृषिय । I Fut मर्श । Aor अनाशीत्, अनाशीत्, or अनृषत् ।

शुद १३२ प्रेरणे ।

कर्मनिप्रायेऽपि फले परस्मैपदार्थः पुनः पाठः ।

132 /nuda, to send, to prompt, propel It has been repeated here because it is Parasmaipadi even where the fruit of the action accrues to the agent (See No 2)

षद्ल १३३ विशरणगत्यवसादनेषु ।

‘सीदति’ इत्यादि औवाचिक्यत् । इह पाठो दुम्बिकस्वार्थः । सीदती-सीदन्ती । स्वलादी पाठस्तु स्वार्थः । सादः । स्वरार्थश्च । श्वनुदात्तः । श्वददात्तः ।

133 /shadlri 1 to recline, lie down, 2 to go, 3 to be languid, to be in distress It is conjugated like the Bhvādi /shad ( ) Its insertion here is for the sake of making the दुप् optional as सीदती or सीदन्ती । Its insertion in the jvalādi list is for the sake of adding the affix ञ् to it (III. 1. 140 S 2902) as वादः । Also for the sake of accent, as the base in the Bhvādi class is anudātta, because of the affix ञप्, while the base in the Tudādi is udātta, because of the vikāṇa ञ । Thus Bhvādi is सीदति, while Tudādi is सीदति ।

Pre सीदति । Nouns — सीदती or सीदन्ती ।

शद्ल १३४ शातने ।

स्वरार्थ एव पुनः पाठः । शता तु नास्ति । ‘शदेः शितः’ (२३६३) इत्यात्मनेपदोक्तेः ।

134 /sadri, to fall, perish, decay, wither.

It has been repeated here for the sake of accent, for it is conjugated like the Bhvâdi root except in the Present tense.

Thus Bhvâdi गीयते has accent on गी while in the Tudâdi, the accent falls on च । Its repetition here is not for the sake of adding the nasal च्च optionally in the च्च (Present participle Parasmai), because before च्च affixes it is always Atmanepadi by I 3 60 S 2362. Therefore it never takes च्च but चानच् । So it always forms गीयानः ।

Pre गीयते । Per ग्याद् । I Fut. ग्यात् । II Fut. ग्यात्स्यति । Impera गीयताम् । Imper गीयत । Poten गीयेत् । Bene. ग्याद् । Aor ग्याद् । Causa ग्यात्स्यति । Desid गीयत्स्यति । Inten ग्याद्यते । yañ luk ग्यात्स्यति ।

अय चट् स्वरि तेतः ।

मिल १३५ संगमे ।

‘मिल सरसेचने’ इति षटितस्य पुनः पाठः कर्त्रभिप्राये तद्धर्षः । मिलति-मिलते । मिलेत्-मिलिष्ये ।

135 /mila, to assemble, to accompany, to come or meet together. The repetition of this root which has already been mentioned before as मिल सरसेचने is for the sake of making it Atmanepadi when the fruit of the action accrues to the agent

Pre. मिलति A मिलते । Per. मिलेत् A मिलिष्ये । I Fut P and A. मिलेत् । II Fut. मिलिष्यति A ते । Impera. मिलतु A. मिलताम् । Imper. मिलतु A च । Poten. मिलेत् A च । Bene. A. मिलिष्ये । Aor A. मिलेत् । Desid मिलिष्ये । or मिलिष्यते ।

मुच्ल १३६ मोक्षणे ।

136. /muchlri, to liberate, to loose.

The nasal is inserted in the conjugation of this root by the following —

२५४२ । श्रे मुचादीनाम् । ७ । १ । ५१ ।

मुच्यताम् । मुच्यति । मुच्यते । मोक्ता । मुच्यताम् । मुच्येत् । अमुच्यत्-अमुच्यत । अमुच्यताम् ।

2542. In मुच् &c., before the characteristic च्च of the Tudadi class, the च्च is placed after the vowel of the root.

Thus मुच्यत्-मुच्यति, (मुच्यति, विच्यति, लिच्यति, विच्यति, कृच्यति, लिच्यति, विच्यति)।

Note :—Why “before च्च”? Observe मोक्ता. मोक्षत्, मोक्षयत् । Why “of मुच् &c.”? Observe मुच्यति, मुच्यते ।

Pre. मुच्यति । Per. मुच्येत् । अमुच्यत् । मुच्येत् । मुच्येत् । I Fut मोक्ता । II Fut मोक्ष्यति । Impera मुच्यतु । Imper अमुच्यत् । Poten मुच्येत् । Bene मुच्यताम् । Aor. अमुच्यत् or अमोक्षयत् । Causa मोक्षयति । Aor. अमुच्यत् । Desid मुच्यति । Inten मोच्यते । yañ luk मोक्षेत् । Nouns —मोक्षः । मुक्ता । मोक्षकः । निर्मोक्षः । नमुच्यः । नमुच्यति । नमुच्यते । नमुच्येत् । नमुच्यतः ।

Atm Pre. मुच्यते । Per मुच्येत् । I Fut मोक्ता । II Fut मोक्ष्यते । Impera मुच्यताम् । Imper अमुच्यत । Poten मुच्येत् । Bene मुच्येत् । Aor. अमुच्यत् । अमुच्यताम् । Causa. मोक्षयते । अमुच्यत । Desid मुच्यते ।

लुप्त १३७ छेदने ।

लुपति-लुपते । अलुपद्-अलुप्त ।

137 /luprī, to cut off, to break

It is conjugated like the last

Pre लुपति । Causa. लोपयति । Aor. अलुलुपत् or अलुलोपत् । Inten. लोडुप्यते ।
yan luk लोडोति ।

Atm. Pre लुपते । Aor. अलुप्त ।

विद्वत् १३८ लाभे ।विन्दति-विन्दते । विवेद-विविदे । व्याग्रभुत्यादिभ्यो वेदकोऽयम् । वेदिता । भाष्यादिभ्योऽ
निष्कः । वेत्ता । परिवेत्ता । परिवर्जने । ज्येष्ठ परित्यज्य दारानर्ग्वि लब्धवानित्यर्थः । तुन्तृभ्यो ।

138. /vidrī, to get, obtain, acquire

Pre विन्दति । विन्दतः । Per. विवेद । विविदुः । विवेदिष । I Fut. वेदिता ।
According to Vyāgrabhūti, it is set, but according to the Bhāṣya, it is
anī as वेत्ता । Impera विन्दतु । Imper. अविन्दत् । Poten. विन्देत् । Bene. विदमात् ।
Aor. अविदत् । अविदतात् । Causa. वेदयति Aor. अवीविदत् । Desid. विविदिषति or
विवेदिषति । Inten. वेदिषते । yan luk वेवेति । Past Pass वित्तः । Ger. विदित्वा or
वेदित्वा । Nouns —विन्दः । गोविन्दः । कुन्दः । ब्राह्मणवेदः । विन्दुः । वित्तम् । वेदिता ।
परिवेत्ता is formed by adding the affix रुप् or रुष् to the root This word
means a younger brother married before the elder.Atm. Pre विन्दते । Per. विविदे । I Fut. वेदिता । II Fut. वेदिष्यते । Impera
विन्दतात् । Imper. अविन्दत् । Poten. विन्देत् । Bene. वेदिषीष्ट । Aor. अवेदिष्ट ।**लिप १३९ उपदेहे ।**उपदेहो वृद्धिः । लिपति-लिपते । लेहा । 'लिपिपिबि-' (२४१८) इत्यम् । वडि तु वा ।
अलिपद्-अलिपत-अलिप्त ।139 /lipa, to besmear, to anoint, to cover upadeha means to 'in-
crease'. Its aorist is formed by अङ् (III. 1 53 S. 2418) The अङ् aorist
is optional in the Atmanepadī.Pre लिपति । Per. लिपेत् । लिपेपिष । लिपिषिष । I Fut. लेहा । II Fut. लेप्यति ।
Impera लिपतु । Imper. अलिपत् । Poten. लिपेत् । Bene. लिप्यात् । Aor. अलिपत् ।
Causa. लेपयति Aor. अलीलिपत् । Desid. लिपिष्यति । Inten. लेलिप्यते yan luk
लेलेति । Nouns —लिपः । मिलिष्ठा । लिपिः । लिपिः ।Atm. Pre. लिपते । Per. लिपिषे । I Fut. लेहा । II Fut. लेप्यते । Impera.
लिपतात् । Imper. अलिपत् । Poten. लिपेत् । Bene. लिपिषीष्ट । Aor. अलिप्त or
अलिपत । Desid. लिपिष्यते ।**विष १४० क्षरणे ।**

विह्वति-विह्वते । अविषत्-अविषत-अविष्क । अविषिष्यति । अविषिष्यत् । अविषिषेच ।

140. /shicha to sprinkle, moisten.

Pre विह्वते । Per. विषिषे । अविष्क Aor. अविषत् अविषातात् । विविधते ।

Pie. विह्वति । With the prefix अवि, च is changed to व Thus अविषिह्वति ।
अविषिष्यत् । अविषिषेच । Per. विषिषे । विषिष्यतुः । विषेपिष । I Fut. वेत्ता । II Fut
तेष्यति । Impera विह्वतु । Imper. अविह्वत् । Poten. विह्वेत् । Bene. विष्यात् । Aor

अविचत् । Causa वेचयति । Aor अवीचिचत् Desid विचिचति । Inten. वेचिचयते । yan luk वेचेत्ति । Nouns —चकृत् । चिह्नयत् ।

अय अयः परस्मैपदिनाः ।

कृती १४१ छेदने ।

कृन्तति । चकृत् । कर्तिता । कर्तिचयति-कर्त्स्यति । अकर्तौत् ।

141 /kritâ to cut

The following three roots are Parasmaipadis

Pre. कृन्तति । Per. चकृत् । चकृत्तु । चकर्तिष । चकृत् । चकृतिष । I Fut कर्तिता । II Fut कर्तिचयति or कर्त्स्यति । Impera कृन्तु । Imper अकृन्तत् । Poten कृन्त । Bene कृत्यात् । Aor अकृत्तत् । अकर्तिष्टात् । Causa कर्तयति । Aor अचकर्तत् । Desid. चिकृत्सति or चिकर्तिषति । Inten चरीकृत्यते । yan luk चरिकर्ति । Past Pass कृतः । Act कृतवात् । Nouns —चिकर्तनः । कृतिः । कृत्स्नम् ।

खिद् १४२ परिघाते ।

खिन्दति । चिखेद् । खेत्ता । अय दैव्ये दिवादी रुधादी च ।

142. /khida, to strike, press down, afflict

This root when meaning 'to be poor,' belongs to the Divâdi and Rudhâdi classes also.

Pre खिन्दति । Per. चिखेद् । चिखिदतु । चिखेदिय । I Fut खेत्ता । II Fut खेत्स्यति । Impera खिन्दतु । Imper आखिन्दत् । Poten खिन्देत् । Bene चिखात् । Aor अखेत्सीत् । अखेत्तात् । Causa खेदयति । Aor अवीखिदत् । Desid चिखित्सति । Inten चेखिदाते । yan luk चेखेत्ति or चेखिदीति । Past Pass खिन्नः । Ger. खित्वा । Noun —खिदिनम् ।

पिश १४३ अवयवे ।

पिचति । पेयिता । अय दीपनायामपि । 'त्वष्टा रूपाय पिचतु' । वृत् । लुपादयस्तुदादयश्च ।

143 /piś, to shape, fashion form.

This root when meaning 'to go', belongs to the Churadi class.

It means also 'to kindle, to show,' as in the sentence त्वष्टा रूपाय पिचतु ।

Pre पिचति । Per. पिपेच । पिपेचिष । पिपिचिष । I Fut पेयिता । II Fut. पेचिचयति । Impera. पिचतु । Imper अपिचत् । Poten. पिचेत् । Bene. पिचयात् । Aor अपेचिषीत् । अपेचिष्टात् । Causa. पेचयति । Aor अवीपिचत् । Desid. पिपिचिषति । Inten पेचिरयते yan luk पेचिषीति or पेचेष्टि । Past Pass पिचितम् । Ger. पेचित्वा or पिचित्वा । Nouns —पिचाच । पिचिताचः । पिचङ्ग पिचङ्गा । पेची ।

वृत् (end) Here end both the Muchâdi and the Tudâdi

इति तिरुन्तुदादिप्रकरणम् ।

अथ तिङन्त रुधादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER VII.

THE RUDHADI ROOTS.

These are some twenty-five roots in all. Their chief peculiarity is that in the conjugational tenses they insert a nasal after the final vowel. The first root is

रुधिर् १ आवरणे ।

नव स्वस्तितेव इतिवत् ।

1. /rudhir, to cover. This root and the eight that follow it are all svaritit and have each an indicative रु (III 1. 57 S 2269). This root takes two accusatives as अन्नं ना रुधति । In conjugating verbs of this class, the vikarana रुन् is added by the following —

२५४३ । रुधादिभ्यः अम् । ३ । १ । ७८ ।

अथोऽपवादः । निरुधादन्त्यादयः परः । नित्यत्वाद्गुणं वाचते । रुधति । 'इन्सोरस्लोपः' । (२४६८) अन्त्यस्यासिद्धत्वादनुस्वारः । परस्वर्गः । तस्यासिद्धत्वापत्त्य न । 'न प्रदान्त-' (५९) इति सन्त्यानुस्वारपरस्वर्गयोस्लोपो न स्थानियत् । रुन्धः । रुन्धन्ति । रुन्धे । रोद्धा । रोत्स्वति-रात्स्वतः । रुद्धुः । रुन्ध्यात् । रुन्धि । रुधयानि । रुधये । अरुधत् । अरुन्ध्यात् । अरुधत् । अरुधः । अरुधत् । अरुधत्-अरौत्सीत्-अरुद्ध ।

2543. The affix रुन् comes after the roots of the Rudhâdi class, in denoting an agent when a sârvadhâtuka affix follows.

This debars रुन् । The indicator रु of the affix रुन् shows that the affix न् is to be placed after the last vowel of the root, for sūtra I 1. 47. S 37. applies, though it is an affix, and not an augment. As रुन्+रुन्ध्+ति=रुन्+न+ति=रुन्ध्+ति=रुधति 'he obstructs'. So also निरुन्धि 'he splits'. The indicator न् is for the sake of sūtra, VI 4. 23. S 2544 and VI. 4. 111 S. 2469, and not to give this vikarana the name of sârvadhâtuka, since no purpose is served by calling it a sârvadhâtuka. Obj. By being a sârvadhâtuka, it will prevent guna in non-पित् affixes, by making them कित् (I. 2. 4 S. 2234)? No. The guna ordained by VII 3. 84. S. 2168 is with regard to the रुन् vowels of an anga or stem. But in रुन्+रुन्ध्+त्+ति, the रुन् that ends in the रुन् vowel उ is not the stem or aṅga, but merely a portion of the stem and so पित् affixes cannot cause the guna of this रुन् । Nor does the vikarana itself cause guna, because it being a nitya or compulsory affix is added, before the coming into operation of the Guna rule.

Thus व + न + च् + तिप् = व + न + च् + चि (VIII 2 40 S 2280) = व + न + च् + चि (VIII 4 53. S 52) = वचडि ।

The dual is thus formed व + न + च् + तच् = व + च् + ० + च् + तच् (VI 4. 111. S 2469. The अ of न is elided before the क्ति सार्वधतुका affix तच्) = व + च् + ० + च् + तच् । The च् is considered asidhha for the purposes of anusvāra change, as it was evolved by the operation of a Tripādi rule VIII 4 1. S 235, which is looked upon as non-effective for the purposes of the prior rule VIII. 3 24 S. 123 Therefore च् being still looked upon as च् we change it to anusvāra. व + ० + च् + तच् । The anusvāra is then changed to a letter homogeneous with the subsequent by VIII 4. 53. S 124 As, व + च् + ० + च् + तच् । This च् obtained by a Tripādi rule is asidhha for the purposes of the prior VIII. 4. 1. S 235, and so it is not again changed to च् ।

Question.—In the equation व + च् + ० + च् + तच्, how can च् be changed to anusvāra before च्, since the lopādesa zero *intervenes* between it and च् and it is sthānivat? Moreover in व + ० + च् + तच् how can the anusvāra be changed to च्, since it is not followed by च्, but by a lopādesa zero?

Answer—The zero is not sthānivat because I. 1 58. S. 51 makes a special exception in favor of savarna—viddhi and anusvāra—vidhi.

For further explanation of this rule see my Ashtādhyāyī page 50 paras. 6 and 7).

Thus in the third person dual we get व + च् + च् + तच् = व + च् + च् + तच् (VIII 2. 40 S 2280) = वचचः or वचच् ॥

1. ✓/rudhir to cover.

Pre वचडि । वचडुः । वचन्ति । वचस्ति । वचः । वच । वचति । वच्यः । वच्यः ।
 Per वरोच । वचधुः । वचधुः । वरोचि । वचधि । I Fut वरोच । II. Fut. वरोच्यति ।
 Impera. वचडु or वचद् । वचध । वचन्तु । वचडि । वचध । वच । वचधानि ।
 वचधाय । वचधान । Imper. अवचत् or ० इ । अवचधात् । अवचधत् । अवचत् or अवचः ।
 अवचधत् । अवचध । अवचधत् । अवचध । अवचध । Poten. वचध्यात् । वचध्यातात् । वचधुः ।
 वचध्या । वचध्यातात् । वचध्यात । वचध्यात् । वचध्या । वचध्या । Bone वध्यात् । वध्यास्तात् ।
 Aor अवचत् or अवरोच्यत् । अवचतात् or अवरोच्यत् । अवचत् or अवरोच्यः । अवचः or
 अवरोच्यः । अवचत् or अवरोच्य । अवचत् or अवरोच्य । अवचत् or अवरोच्य । अवचत् or
 अवरोच्य । अवचत् or अवरोच्य । Pass. वच्यते । Aor अवरोचि । Causा वरोचयति । Aor.
 अवचयत् । Desid वच्यते । Inten. वरोच्यते । yan luk वरोचि Past. Paiti, वचः ।
 Paiti Gei वचया or वच्य । Nouns — वरोचः । वचिरत् ।

1 ✓/rudh Atmanepadi

Pre वच्ये । वचयति । वच्यते । वच्ये । वच्यते । वच्ये । वच्यते । वच्यते ।
 Per वच्ये । वचयति । वचयति । वचयति । वचयति । वचयति । वचयति ।

I Fut. रोह । II Fut. रोह्यते । Impera. बन्वात् । बन्वातात् बन्वतात् । बन्वस्व । बन्वायात् । बन्वन् । बन्वै । बन्वावद् । बन्वानद् । Imper. अबन्वत । अबन्वातात् । अबन्वत । अबन्वाः । अबन्वायात् । अबन्वन् । अबन्धि । अबन्धन् । अबन्धन्धि । Poten. बन्धीत । बन्धीयातात् । बन्धीत् । बन्धीयाः । बन्धीयायात् । बन्धीयन् । बन्धीय । बन्धीवद् । बन्धीवद्भि । Bene बन्धीह । बन्धीयास्तात् । Aor अबन् । अबन्वातात् । अबन्वत । अबन्धाः । अबन्वायात् । अबन्धन् । अबन्धि । अबन्धन्धि । अबन्धन्धि ।

भिदिर् २ विदारणे ।

मिनत्ति-मिन्ते । मेषा । मेत्स्वति । अभिनत्-अभिनः । अभिनद् । अभिनत् । अभिनत्-अभिनत्-अभिनत् ।

2. /bhidir to break, cleave, split.

Pre. मिनत्ति । मिन्तः । मिन्दन्ति । मिनत्ति । मिन्धः । मिन्धः । मिनद्भि । मिन्धः । मिन्धः । Per. विभेद । विभेदन्तुः । विभेदः । विभेदित । विभेदित । I Fut. मेषा । II Fut. मेत्स्वति । Impera. मिनत् or मिन्तत् । मिनत् । मिन्तत् । मिन्दन्तुः । मिन्धि । मिनद्भि । Imper. अभिनत् । अभिनत् । अभिनद् । अभिनः । अभिनत् । अभिनत् । अभिनद् । अभिनद् । Poten. मिनदात् । मिनदातात् । मिनदाः । मिनदात् । Bene मिनदात् । मिनदास्तात् । Aor. अभिनत् । अभिनत् । अभिनत् । अभिनत् । Causa मेदयति । Aor. अभिनत् । Desid. विभेदयति । Atm विभेदयते । Inten मेदिदाते । yañ luk मेदिदीति or मेदिदि । Nouns —भिद्वरं । विदा । मिनत् । भिद्वरं । उद्भिदः ।

2. /bhidir Atmanepadi

Pre. मिन्ते । मिन्ते । मिन्दे । Per. विभेद । विभेदिते । I Fut. मेषा । II Fut. मेत्स्वते । Impera. मिनत् । मिनदातात् । मिनत्स्व । मिनद् । Imper. अभिनत् । अभिनदातात् । अभिनत् । अभिनत् । अभिनद् । Poten. मिनदीत । Bene. मिनदीह । Aor. अभिनत् । अभिनदातात् ।

छिदिर् ३ द्वैधीकरणे ।

अच्छिदत्-अच्छिदीत्-अच्छिदः ।

3. /chhidir to cut, to take away, to remove.

Pre. छिनत्ति । Aor. अच्छिदत् or अच्छिदीत् or अच्छिदः । Nouns. छिद्वरं । विदा । छिदिः । छेदः । छिदिर् । छिद्वः ।

रिचिर् ४ विरेचने ।

रिचक्ति-रिक्ते । रिचे-रिचि । रेक्ता । अरिचत् । अरिचत्-अरिचीत्-अरिचः ।

4. /richir to purge, evacuate.

Pre. रिचक्ति । A. रिक्ते । रिचि । रिक्चः । रिक्चः । रिचि । रिक्चः । Per. रिचे, A. रिचि । रिचन्तुः । रिचेचि । रिचिचि । I Fut. रेक्ता । II Fut. रेचयति । A. रेचयते । Impera. रिचत् or रिक्तात् । A. रिक्तात् । रिक्तात् । रिक्चन्तुः । रिक्चि । A. रिक्चि । रिचानि । A. रिचि । Imper. अरिचत्-0ण् । A. अरिक्च । A. अरिक्चयाः । A. अरिचि । Poten. रिक्चात् । A. रिचि । रिक्चातात् । Bene रिचि । A. रिचिह । Aor. अरिचत् or अरिचीत् । A. अरिच । A. अरिचातात् । Causa रेचयति । Aor. अरिचत् । Desid. रिचयति । A. रिचयते । Inten रेचिचते । yañ luk रेचिचि or रेचिचि । Nouns —रेक्ता । रिक्चः । रिचि । रिचि । रिचिचि । रिचिचि ।

विचिर् ५ पृथग्भावे ।

विनक्ति-विक्ते ।

5 √vichir to separate, to discriminate.

It is conjugated like √vichir.

Pre विनक्ति । A. विक्ते । विक्तः । Nouns — विवेकी । विवेकः ।

क्षुदिर् ६ संपेषणे ।

क्षुचति-क्षुते । क्षोत्ता । अक्षुदत्-अक्षीत्सीत्-अक्षुत् ।

6 √kshudir to bruise, pound down.

Pre क्षुचति । क्षुत्तः । क्षुन्दन्ति । क्षुचन्ति । क्षुचद्भि । क्षुचद्भिः । Per क्षुचोद । क्षुचदक्षुः । क्षुचोदिय । क्षुचुदियः । I Fut. क्षोत्ता । II Fut. क्षीत्स्यति । Impera क्षुचत्तु or क्षुत्तात् । क्षुत्तात् । क्षुन्दन्तु । क्षुचि । क्षुचयानि । Imper अक्षुचत् । अक्षुन्तात् । अक्षुन्दत् । अक्षुचत्-इ or अक्षुचः । अक्षुचदत् । अक्षुचद्भि । Poten क्षुन्दात् । क्षुन्दातात् । Bene क्षुचात् । क्षुचास्तात् । Aor. अक्षुदत् or अक्षीत्सीत् । अक्षुदतात् or अक्षीत्तात् । अक्षुदत् । Causa क्षोदयति । Aor. अक्षुदुदत् । Desid क्षुचुत्स्यति । A क्षुचुत्स्यते । Inten क्षोदयते । yañ luk क्षोचोत्ति । Pass Pass Part. क्षोदिह । Act. क्षोदिवात् । Nouns — क्षुद्रः । क्षीर । क्षोदिना ।

6. √kshudir. Atmanēpada.

Pre. क्षुते । क्षुन्दाते । क्षुत्स्ये । क्षुन्त्ये । क्षुन्दे । Per क्षुचुदे । क्षुचुदिये । क्षुचुदिवहे । I Fut. क्षोत्ता । II Fut. क्षीत्स्यते । Impera क्षुन्तात् । क्षुन्दातात् । क्षुन्दतात् । क्षुत्स्ये । क्षुचदिवहे । Imper अक्षुन्त । अक्षुन्दातात् । अक्षुन्दत । अक्षुन्त्याः । Poten. क्षुन्दीत । क्षुन्दीयातात् । Bene क्षुत्सीह । क्षुत्सीयास्तात् । Aor अक्षुत् । अक्षुत्वातात् ।

युजिर् ७ योगे ।

योक्तः ।

7. √yujir to join, unite.

Pre. युनक्ति । युक्ते । युज्जन्ति । युजन्ति । युजन्ति । Per. युयोज । युयोजिय । युयोज । युयुजिय । I Fut योक्ता । II Fut योच्यति । Impera युनक्तु or युक्तात् । युक्तात् । युज्जन्तु । युज्जि or युक्तात् । युक्तात् । युजयानि । युजयानि । युजयानि । Imper. अयुजत्-0म् । अयुज्तात् । अयुक्त । अयुक्तत् । Poten युज्यात् । युज्यातात् । Bene. युजात् । Pass युज्यते । Nouns — युजः । युजः । अययुक् । योक्तः । योगी । योग्यः । योगिकः । युजत् । परियोगः ।

7. √yujir. Atmanepada.

Pre. युक्ते । युज्जाते । युज्ये । युज्ये । युज्ये । Per. युयुजे । I Fut. योक्ता । II Fut. योच्यते । Impera. युक्तात् । Imper अयुक्त । अयुजि । अयुज्ये । Poten. युज्जीत । Bene. युजीह ।

चक्षुदिर् ८ दीप्तिदेवनयोः ।

क्षुचति-क्षुते । चक्षुर्द । 'क्षुचिर्द' (२५०६) इति वेत् । चक्षुर्दिये-चक्षुर्दये । क्षुचिता । क्षुचियति-क्षुच्यति । अक्षुदत्-अक्षुर्दीह-अक्षुर्दीह ।

8 /uchhrīdir 1. to shine 2. to play

Pre. कृणति । कृन्तः । कृन्तन्ति । कृणत्सि । कृन्थः । Per चम्बुदे । चम्बुदितुः । चम्बुद । चम्बुदि । I Fut कर्दिता । II Fut कर्दिष्यति । Impera कृणतु or कृन्तात् । कृन्तात् । कृन्तन्तु । Imper अकृणत् । अकृन्तात् । Poten कृन्त्यात् । Bene कृन्त्यात् । Aor. अकृदत् । Causa. कर्दयति । Aor अचम्बुदेत् or अचम्बुदत् or अचिम्बुदत् । Desid. चिम्बुर्दिषति or चिम्बुत्सति । Inten. चरीचम्बुदते । yañ luk चर्दति । Pass Past Parta कृण्णः । Act. Past Parta कृण्णवात् । Gel. कृत्वा or कर्दिता ।

8. /uchhrīdi. Atmanepada

Pre कृन्ते । कृन्ते । कृन्दे । कृन्द्वे । Per चम्बुदे । चम्बुदिषे । or चम्बुत्से । (The इद् augment is optional by VII 2 57 S 2506). I Fut कर्दिता । II Fut कर्दिष्यते or कर्त्स्यते । Imper. अकृन्त । अकृन्तात् । Poten. कृन्दीत् । Bene कर्दिषीष्ट or कृत्सीष्ट । Aor अकृन्त or अकृर्दिष्ट । अकृत्सतात् or अकृर्दिषातात् ।

उत्तुदिर् ९ हिंसानादरयोः ।

तृणसीत्यादि ।

9 /utridir 1. to kill, to destroy, 2. to disregard.

It is conjugated like the last

Pre. तृणति ।

कृती १० वेष्टने ।

परस्मैपदी । कृणति । आर्षधातुके तौदादिकवत् ।

10 /kriti to surround, encompass

It is Parasmaipadi, before ādhadhātuka affixes it is conjugated like the /krit of the Tudādi class

Pre. कृणति । कृन्तः । कृन्तन्ति । कृणत्सि । कृणद्भि । Per चकर्त् । चकृतुः । चकर्त्सि । चकृत । चकर्त् । चकृत्सि । I Fut कर्तिता । II Fut कर्त्स्यति or कर्तिष्यति । Impera कृणतु । Imper. अकृणत् । Poten कृन्त्यात् । Bene कृन्त्यात् । Aor अकर्त्त । अकर्त्तिष्ठात् । Causa. कर्त्तयति । Aor अचकर्त्त । Desid चिकृत्सति or चिकर्त्तिषति । Inten चरीकृत्सते । yañ luk चरिकृत्सीति ।

अिङ्गन्धी ११ दीप्तौ ।

अय आत्मनेपदिनः ।

11. /hi indhi to kindle, to blaze

This and the two following roots are ātmanepadi.

Thus इ+इन्ध+इध्+ते । Now applies the following sūtra by which the इ of इध् is elided

२५४४ । आत्मलोपः । ६ । ४ । २३ ।

इन्धः परस्मैपदी लोपः स्यात् । 'इत्थोरलोपः' (२४६८) । इन्धे । इन्धे । इन्धित । इन्धये । इन्ध । इन्धा ।

2544 After ऋ, which is added to the roots of the seventh class as a characteristic (i.e. the vikarana ऋ), there is the elision of the following ऋ :

Therefore, इ + ऋ + ऋ + ते = इ + ऋ + ते = इन्ते ।

11. √hi indhī to kindle, to blaze

This and the two following roots are Atmanepadi.

Pre. इन्ते or इ हे । इन्ताते । इन्त्से । इन्ते । Per. इ चांचले or ईचे or (I. 2. 6 S. 3393) I Fut. इचिता । II Fut. इचिष्यते । Impera. इच or इच्छां । इच्छाताम् । इच्छताम् । इच्छ । इन्ते । Imper. ऐच or ऐच्छ । ऐच्छाताम् । ऐच्छत । ऐच्छाः । ऐच्छि । Poten. इचीत । इच्छीयाताम् । Bene. इचिषीष्ट । इचिषीयाताम् । Aor. ऐचिष्ट । ऐच्छिषाताम् । Pass. इच्यते । Causa. इचयति । Aor. ऐचिदयत् । Desid. इचिष्यते । Pass. इच्छः । Nouns.—अग्निनिम्बः । कुन्ति । आग्निन्नः । विष्णुः । इचः ।

खिद १२ दैन्ये ।

खिन्ते । खेत्ता ।

12. √khida to suffer pain or misery.

Pre. खिन्ते । खिन्ताते । खिन्त्से । खिन्ते । Per. खिचिदे । I Fut. खेत्ता । II Fut. खेत्स्यते । Impera. खिन्ताम् । खिन्ताताम् । खिन्त्स्व । खिन्दे । Imper. अखिन्द । अखिन्ताताम् । अखिन्दि । Poten. खिन्दीत । Bene. खिन्दीष्ट । Aor. अखित । Causa. खेदयति । Aor. अचीखिदत् । Desid. खिन्स्यते । Inten. खेखिदते । Pass. खिन्न । Ger. खित्वा । Nouns.—खिदिदम् ।

विद १३ विचारणे ।

विन्दे । वेत्ता ।

13. √vida to consider, regard.

Pre. विन्दे । I Fut. वेत्ता ।

अथ परस्मैपदिनः ।

The following roots are Parasmaipadi

शिष्ल १४ विशेषणे ।

शिनष्टि । शिष्टः । शिष्यन्ति । शिष्येयिष । शेषा । शेषयति । शेषिः । अस्तम् । 'करो कदि- (७९) इति वा ङलोपः । अनुस्वारपरस्मैपदौ । शिषिड-शिषिड्ड । शिनषाणि । अशिनष्ट् । कुक्षित्वा च । अशियत् ।

14. √sishlri to distinguish or discriminate from others.

Pre. शिनष्टि । शिष्टः । शिष्यन्ति । शिनष्टि । शिनष्टि । शिष्यः । Per. शिष्ये । शिष्यिष्युः । शिष्येयिष । शिष्यिविष । I Fut. शेषा । II Fut. शेषयति । Impera. शिनष्ट् or शिष्टात् । शिष्टात् । शिषिड or शिषिड्डि । The ङ is changed to चि । The च् changed to ङ letter ङ by VIII 4 53 S 52 The ङ is optionally elided by S 71. The च् changed to anusvāra, and which is changed to च् again. See note under S 2543 शिनषाणि । Imper. अशिनष्ट्-०ङ् । अशिष्टात् । अशिनषत् । अशिष्य । Poten. शिष्यात् । शिष्याताम् । Bene. शिष्यात् । Aor. अशियत् । The aorist is

formed by अङ् because of the indicatory वृ । See III 1. 55 S. 2343. Causa. येवयति । Aor. अयेवीयत् । Desid. यियिष्यति । A. यियिष्यते । Inten. येयिष्यते । yañ luk येयिषीति or येयेहि । Pass. यिह्यः । Act. यिह्यवात् । Nouns -- विधेयः । वैधेयिकं ।

पिष्ट १५ संचूर्णने ।

यिषिषत् । यिषिह ।

15. /pishlri to pound, to grind.

It is conjugated like /चिष् ॥

Pre यिषिह Noun — यिह्य ।

भञ्जो १६ आनर्दने ।

भनक्ति । वनञ्जिष्य । वनञ्जय । नञ्क्ता ।

16. /bhanjo, to break, tear down, shatter

Pre भनक्ति । नञ्क्ता । नञ्जयति । भनयि । भनयिष्यति । नञ्जयः । Per. वनञ्ज । वनञ्जयतुः । वनञ्जिष्य or वनञ्जय । वनञ्जिष्य । I Fut नक्ता । II Fut नञयति । Impera ननक्तु or ननक्तात् । ननक्ति । ननयानि । Imper. अननञ् or ०न् । अननक्तात् । अननञ्जत् । अननञ् । अननञ्जत् । Poten नञयात् । Bene नञयात् । Aor. अनानीत् । अननक्तात् । Pass. नञयते । Aor. अनजि or अनजि । Causa नञयति । Aor. अननञ्जत् । Desid. निनयति । Inten. वनञयते । yañ luk वनक्ति or वनजीति । Pass. भनयः । Act. ननयवात् । Ger. ननङ्त्वा or नत्वा । Nouns — ननुरा । ननः । नन्री ।

भुज १७ पालनाभ्यवहारयोः ।

भुनक्ति । भोक्ता । भोक्ष्यति । अभुनक्

17. /bhuja, 1 to protect, 2 to eat.

Pre. भुनक्ति । भुक्त् । भुञ्जति । भुनयि । Poten भुञ्जयात् । Bene भुञ्जयात् । Aor. अभोवीत् । अभोक्तात् । Causa भोजयति । Aor. अभभुजत् । Desid. भुञ्जति । Inten. भोजयते । yañ luk भोजीति or भोजीति । Pass. भुजयः । Nouns — भोगः । भुजः । भोजः ।

17. /bhuja, 1. to protect, 2 to eat Atmanepada

Pre. भुक्ते । भुञ्जते । भुञ्जते । भुजे । भुञ्जाये । भुङ्ग्ये । भुञ्जे । भुञ्जावहे । भुञ्जावहे । Per. भुञ्जे । भुञ्जिष्ये । I Fut भोक्ता । भोक्तावे । II Fut भोजयते । Impera. भुक्तात् । Imper. अभुञ्ज । अभुजावात् । Poten भुञ्जीत् । भुञ्जीयातात् । Bene. भुजीह । Aor. अभुज । Desid. भुञ्जते ।

तृह १८ हिंसि १९ हिंसायाम् ।

18. /triha, to injure. Thus तृ + हन् + तृ + ति = तृहन् + ति । Now by the following sūtra, तृहन् becomes तृहेह् before पित् affixes which begin with a consonant,

२५४५ । तुह्यद् इम् । ७ । ३ । ९२ ।

तुहः रगनि कृत इनागमः स्वाढलादी पिति । तुयेडि । तुयडः । ततर्ह । तर्हिता । अतुयेड् । दिनस्ति । जिहिच । हिचिता ।

2545. Before a पित् Sārvaadhātuka affix beginning with a consonant, च is added after अ of the verbal stem तुयड् ॥

Note —As तुयेडि, तुयेचि, तुयेछि, अतुयेड् ॥ In the last example though the affix vanishes altogether, yet it produces its effect. Why beginning with a consonant? Observe तुयडानि ॥ Why a पित् affix? Observe तुयडः with तच् ॥ The stem तुयड is formed from the root तुह (Rudhādi) with the vikarana रनच्, and is so exhibited in the sūtra in order to indicate that the augment इच् is added *after* the vikarana रनच् has been added, and that the root तुह of Tudādi class is not to be taken

Thus तुय + च + त् + ति = तुयेड् + ति (VI. I 87 S. 69) = तुयेड् + ति (VIII 2 31. S. 324) = तुयेड् + चि (VIII. 2. 40 S. 2280) = तुयेड् + डि (VIII. 4. 41 S 118) = तुये + डि (VIII 3. 31. S 2335) = तुये डि ।

18. √trihā, √trihī, 19. √hisi to injure.

Pre, तुयेडि । तुयडः । तु इनाग । तुयेचि । (VIII 2. 41 S. 295) तुयडः । तुयड । तुयेछि । तु'हः । तु'छः । Per. ततर्ह । ततुचतुः । ततुचुः । ततर्हिय । ततुचिय । I Fut. तर्हिता । II Fut. तर्हिष्यति । Impera. तुयेडु or तुयडात् । तुयडाच् । तु इन्तु । तुयिड । तुयडानि । Imper. अतुयेड्-०च् । अतुयडाच् । अतुयड् । अतुयेड्-०च् । अतुयडच् । अतु'ह । Bene. तुय्यात् । तुय्यात्ताच् । Aor. अतर्हीत् । अतर्हिष्टाच् । Pass तुयसे । Aor. अतर्हि । Causa तर्हयति । Aor. अततर्हत् or अतीतुहत् । Desid. तितर्हिष्यति or तितुचति । Inten. तनीतुयसे । yañ luk. तनीतर्हि । Ger. तर्हिष्या ।

19. √hisi to injure.

Pre. हिनस्ति । हिस्तः । हिचगिति । हिनस्चि । हिनस्ति । Per. जिहिच । जिहिचतुः । जिहिचिय । जिहिचिय । I Fut हिचिता । II Fut हिचिष्यति । Impera. हिनस्तु or हिस्तात् । हिस्ताच् । हिचन्तु । हिचि । हिचानि । Imper. अहिनत् । अहिस्ताच् । अहिचत् । अहिनत्-०च् । अहिनः (VIII. 2. 74 S 2485). अहिनचत् । अहिन्च । Poten. हिंस्यात् । हिंस्याताच् । Bene. हिंस्यात् । हिंस्यात्ताच् । Aor. अहिचीत् or अहिसिष्ट । Causa. हिंचयति । Aorist. अजिहिचत् । Desid. जिहिचिष्यति । Inten. जेहिंच्यसे । yañ luk जेहिंस्ति । Pass. हिंचितः । Ger. हिंचिष्या । Nouns —हिंचकः । हिंचच् । हिंचा । हिंचः ।

उन्दी २० होदने ।

उनति । उन्तः । उन्दति । उन्दांचकार । औनत् । औन्ताच् । औन्दत् । औनः । औनच् । औनचत् ।

औविशी २३ भयचलनयोः ।

विनक्ति । विहृक्तः । 'विज हट्' (२५३६) इति क्तिन्त्वत् । विविजिय । विजिता । अविनक्त् । अविजीत् ।

23 /o vijī 1 to be afraid, 2. to shake

Compare the Divādi root also See No 9.

Pre विनक्ति । विहृक्तः । विजङ्गति । विनक्ति । विनजिन् । विजृम्भः । विजृम्भः । Per विजेत् । विजिजुः । विविजुः । विविजिय । विविजिन् । I Fut विजिता । There is no guna of the root vowel because of the prohibition of I 2 2 S 2536. II Fut. विजिज्यति । (I. 2 2. S 2536). Impera विनक्तु or विहृक्तात् । विहृग्धि । विनजानि । Imper. अविनक्त् । अविहृक्तात् । Poten विजृज्यात् । विजृज्याता । Bene विज्यात् । विज्यास्ता । Aor अविजीत् । अविजिष्टात् । Causa जेज्वति । Aor अवीजिजत् । Desid विविजिषति । Inten जेजिष्यते । yañ luk. जेजिजीति or जेजेत्ति । Pass विज्जः । Aot विहृज्यात् । Ger विजिज्या । (I 2 2 S 2536, in spite of I 2 18 S 3322)

वृजी २४ वर्जने ।

वृजति । वर्जिता ।

24 /vrjī to avoid, shine

Pre वृजति । वृहृक्तः । वृजङ्गति । Per वर्ज । वृजजुः । वर्जिष्य । वृजिज्व । I Fut. वर्जिता । II Fut. वर्जिष्यति । Impera वृजक्तु or वृहृक्तात् । वृहृक्तात् । वृहृग्धि । वृजजानि । Imper. अवृजक्त् । अवृहृक्तात् । अवृजक्त् । अवृहृक्त् । अवृजज्यत् । अवृजज्व । Poten वृजज्यात् । Bene वृज्यात् । Aor अवर्जीत् । अवर्जिष्टात् । Causa वर्जयति । Aor अवीज्यत् or अववर्जत् । Desid विवर्जिषति । Inten वरीज्यते yañ luk वरीजिजीति or वरीजिर्त्ति । Pass वृज्जः । Ger वर्जिज्या । (I 2 18. S. 3322, causes guna) Nouns — प्रवर्ग्यत् ।

पृची २५ संपर्के ।

पृचति । पपर्थ ।

25. /prichī, to bring in contact with, join

Pre पृचति । पृहृक्तः । पृचङ्गति । Per पपर्थ । पपृचजुः । पपृचिष्य ।

Here end the Rudhādi Roots

अथ तिङन्त तनादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER VIII. THE TANADI ROOTS.

अथ दश स्वर्णितः ।

These are ten roots in all of which the first seven are Svaritab, and conjugated in both Padas. The first root is.

तनु १ विस्तारे ।

तनादिङ्गुण्यत्' (२४६६) । तनोति । तन्वः-तनुवः । तनुते । तनान । तेने । तनु । तननीत्-तनानीत् ।

1 लङ् /tanu to stretch In conjugating the roots of this class, sū t III. 1 79 S. 2466, introduces the vikarana च। For the facility of reference we repeat that sūtra here

२५४७ । क । तनादि कृञ्भ्य चः । ३ । १ । ७८ ।

2547. A The vikarana च comes after the Tanādi roots and after the root कृ, in the active voice before sārvaadhātuka affixes

This debars चच् । Thus चच् + च + ति = चञ्चु + ति = चञ्चोति । The 1st Person dual is चञ्चामः or चञ्चुवः । The च is optionally elided here.

In the Atmanepada we have चञ्चते । Per चञ्चाम । Pt तेने । Impv. चञ्च । The चि is elided by VI 4 106 S 2384 Imperf चञ्चनीच् or चञ्चानीच् । In forming the aorist, the चिच् is optionally elided by the following —

२५४७ । तनादिभ्य स्तथासोः । २ । ४ । ७९ ।

तनादिः चिचो वा कृञ्भ्योस्तथासोः । यावा लोहपर्वदेकवचनं तयासो वृद्धते । तेनेच् न । कृञ्भ्योस्तथासोः । चञ्चनीच्-चञ्चानीच् । 'चञ्चनीचोपदेशः' (२४२८) । इत्यनुनासिकसोः । तकि । अतत-अतनिह । अतथाः-अतनिहाः ।

2547 After the verbs of Tanādi class there is optionally the luk-elision of चिच्, when the Atmanepada affixes च and चच् of the third and second person singular follow.

The च refers to the 3rd Per Singular affix, because it is read in the company of चाच् which is also singular Hence in the Second Per Plural of Parasmaipada च there is no elision of चिच् Thus, अतनिह वृषच् or अतनिह वृषच् । The viddhi is by VII, 2 7 S 2284 In अतत the nasal is elided by VI 4 37. S 2428 As अतच् + चिच् + त = अतच् + ० + त (S 2547) = अत + ० + ० + त (S 2428)

Thus अततः (VI. 4 37) or अतनिह 'he expanded,' अतथाः or अतनिहाः 'thou didst expand' Similarly अतत or अतनिह 'he gave' अतथाः or अतनिहाः 'thou didst give.'

1, /tanu to stretch, extend.

Pre. तनोति, तनुतः । तन्वति । तनोचि । तनोति । तन्वः or तनुवः । तन्न or तनुनः । Per तनान । तेनुतुः । तेनुः । तेनिच । तेनुतुः । तेन । तनान or तन्न । तेनिच । तेनिच । I Fut. तनित्वा । II Fut. तनित्वाणि Impera तनोतु, or तनुताच् । तनुताच् । तन्वन्तु । तनु । तनयानि । Imper. अतनीच् । अतनुताच् । अतन्वच् । अतनोः । अतनवच् । अतन्व or अतनुव । Potent. तनुयाच् । तनुयाताच् । तनुयाः । तनुयाच् । Bene तन्वाच् । तन्वास्ताच् । Aor. अतनीच् । अतनिहाच् or अतनिहाः । Pass. तायते or तन्वते । Causa तानयति । Aor. अतीतनच् । Desid. तितनित्वा or तितनित्वा or तितनित्वा । The इच् is optional under a Vārtika to VII. 4 56 S. 2621. The lengthening is by VI 4 17. S. 2622. Inten. तन्वते यां luk तन्वति । D. तन्वास्तः । Ger. तन्वा or तनित्वा । Nouns :—तन्विः । तनिः । चरीतच् । तनुः । तन्वः । तन्वच् । तावः । तितवः ॥

Ī /tanu Atmanepada.

Pre तनुते । तन्वाते । तन्वते । तनुवे । तन्वे । तनुवहे or तन्वहे । Per तेने । तेनाते । तेनिवे । तेनिवहे । I Fut तनिता । II Fut. तनिष्यते । Impera. तनुतात् । तन्वातात् । तनुव । तन्वे । Imper अतनुत । अतन्वातात् । अतन्वत । अतनुयाः । Poten. तन्वीत । तन्वीयातात् । तन्वीयाः । तन्वीय । Bene तनिषीह । तनिषीयास्तात् । Aor अतत or अतनिह । अतयाः or अतनिह्याः । अतनिष्यत् ।

अणु २ दाने ।

अनोति-अनुते । 'दे विभाषा' (२३१९) । आयात्-अन्यात् । 'जनसन-' (२५०८) दृष्ट्यात् । असात-असनिह । असायाः-असनिह्याः ।

2. /shanu to give, bestow

In the Potential the ण is optionally replaced by आ under VI 4. 43. S. 2319. Thus आयात् or अन्यात् । Before jhalādi affixes there is आ substitution by VI. 4. 42. S. 2504 As असात् or अस निह । असायाः or असनिह्याः । The ण in the root is lākshanika, the real letter is न । We see this न in yañ luk as संवन्ति । Pre अनोति । A अनुते । Per. ससान । A सेने । Poten आयात् । Bene. अन्यात् । Aor असातीत् A असनिह or असात । (VI 4 42 S. 2504), Pa५५ आयाते or अन्याते । Desid सिषासति or सिषनिषति । Inten असन्प्यते or ससायते yañ luk संवन्ति । Pass. सातः । Act सातवात् । Ger सात्वा or सनिष्वा । Nouns —सातिः । सतिः । सतिः ।

अणु ३ हिंसायाम् ।

अनोति । अनुते । 'द्वयन्त-' (२२९९) इति न वृद्धिः । अशकीत्-अशत-अशचिह । अशयाः-अशचिह्याः ।

3. /kshanu to hurt, injure, to kill

In the aorist there is no Vridhhi, because of the prohibition of VII 2 5. S 2299 As अशकीत् A अशत or अशचिह । अशयाः or अशचिह्याः । The ण of the root is lākshanika, the real letter is न । We see it in विशन्ति and वन्ति ।

Pre. अशोति A अनुते । Per अशात् A अशते । I Fut. शणित्ता । A शणित्ताहे । II Fut. शणिष्यति A. शणिष्यते । Impera अशेतु or अशुतात् A अशुतत् । अशतात् । Imper. अशकोत् । A अशकुत । Poten. अशुयात् A अशवीत । Bene अशयात् A. अशचिह । Aor अशकीत्, अशचिह A. अशत A अशचिह्यात् A अशयाः or अशचिह्याः । Causa. शणयति Aor अशिषयात् । Desid शिषयति । Inten अशुष्यते । Part Pass. शतः । Ger. शत्वा or शचिष्वा ।

अणु ४ च ।

अभक्षयनिषिद्धी लक्ष्यचणुचः । 'X संज्ञापूर्वको विधिरनित्यः X' इति न भवतीत्यादिवा-
दयः । भक्षयवेत्यर्थे । अशोति-अशेति । अशितायि । अशिताहे । अशेकीत् । अशित-अशेचिह ।

4 /kshinu cha to kill, hurt.

When the vikrana च is added there is guna of the penultimate short ऋ । But according to Aṭreya, there is no guna, on the maxim that a rule enun-
ciated by employing a technical term in it is not universally valid.

Pre विधीति or वेधीति A विधुते । Per विधेय A विधिते । I Fut. वेधिता । वेधितासि । A वेधितासे II Fut वेधितव्यति । A वेधितव्यते । Impera विधीतु A विधुतात् । Imper अविधीतु A अविधुत । Poten विधुयात् A विधयीत । Bene. विधयात् A विधिषीष्ट । Aor. अवेधीत् A अविधित or अवेधिष्ट । अविधिष्ठाः । Causa वेधयति । Desid. विधिष्यति । Inten. वेधितव्यते याँ luk वेधेक्षति । Pass धितः । Ger. विधितव्य or वेधितव्य or धितव्य । Nouns -- धितिः ।

अष्टा ५ गतौ ।

अभ्योति-अभ्योति। अभ्युत्त । अभ्युत्थित। आनर्ह । आनृषे। अर्धिताति । आर्धित् । आर्त-
आर्धित् । आर्थाः-आर्धित्वाः ।

5 ✓ rinu to go

Pre. अशेति । अशुतः । अश्वन्ति । अशेति । अशेति । Per. आनर्त्त । आनृत्तुः ।
 आनर्त्तय । आनृत्त । आनृत्तय । I Fut. अर्त्तित । अर्त्तितसि । II Fut. अर्त्तित्यति ।
 Impera. अशेत्तु । अशुत्ति । Imper. आशेत् । आशुत्तात् । Poten. अशुत्तात् । Bene.
 अशुत्तात् । Aor. आशीत् । आर्त्तित्वात् । आर्त्त ०। आर्त्तित् । Causa. आर्त्तयति Aor. आर्त्तयत्
 or अ+अर्त्तित ०। अ+अर्त्तितत् । Desid. अर्त्तितवति । Pass. अशुतः । Act. अशुतवात् ।
 Ger. अशुतवो or अर्त्तित्वा । Nouns — अर्त्तः । अर्त्तयः । अशुतिः । दशर्त्तः ।

5. $\sqrt{r}$ mu Atmanepada

Pre अङुते । अरवते । 'अरवते । अरवे । Per. आनुते । आनुमिषे । आनुमिषवे । I Fut. अङिंता । II Fut. अङिंम्यते । Bene अङिंषीह । Aor. आङिंषुः or आङिंषाः ।

तथा ६ अदने ।

सुखोऽसि-सर्पोऽसि । सुश्रुते-सर्जते ।

6 ✓ trinu to eat grass or graze

Pre. वस्योति or वृष्योति A. वसुते or वृषुते । Per. वसत् । Nouns — वसुध । वसुधम् ।

पृष्ठ ९ दीसौ ।

जषर्ष । जषूषे ।

7 ghri^{du}, to shine, burn.

Pie चर्षति । A. चर्षते । Pei चर्षन् A. चर्षन्ते । Noun — चर्षा ।

अथ ह्याममुदात्तेती ।

Now the next two roots are an undetected

वन्तु ८ याचने ।

कथुते । बबने । बाध्नन्ति परस्मैपदी । बजोति । बवान् ।

8. $\sqrt{\text{vanu}}$ to beg, ask, request Thus Pre वदुने । Per. वदने । In the opinion of Chandra, the root is Parasmaipadī As वदोमि । Per. वदाम ।

Pre. वजुवे । वजुवे । वज्वे । वजुवहे । Per. वजने । वजनिवे । I Fut. वजिता । II Fut. वजिष्यते । Impera वजुवाह । Imper. वजवजुत । Poten. वजवीत । Bene. वजिषीह । Aor. वजनिह् or वजत । वजनिह्वाः or वजवाः । Causa. वाजयति । Desid. वजिष्यते । Inten. वजयत्ये । yañ luk वजयिषि । Past Part Pass वतः । Ach. वतवाह । Ger. वजित्वा or वज्वा । Nouns — वज्जिः । वजी । वाज्जा । वजीवजः । वजीवः ।

मनु ९ अवबोधने ।

महर्षे ! जेने ।

9. ✓manu to consider.

Pre. જાણે । Per. જાણે ।

कुक्ञ् १० करोते ।

करोति । 'अत उत्तरार्धपाठो' (२४६७) । कुवतः । यच् । 'न भकुर्वात्' (१६२९) इति न दीर्घः । कुर्वन्ति ।

10. √du kṛi, to do

The Present 3rd Per Sing. is करोति । The dual is कृ+उ+तः=कृ+उ+तः=कुर्+उ+तः । (the कृ is changed to उ by VI 4 110 S. 2467)=कुवतः । The plural is कुव+अन्ति=कुर्वन्ति । The उ is changed to व । The lengthening required by VIII. 2. 78. S. 2265, does not take place because of the prohibition of VIII 2. 79 S 1629.

In the First Person Dual and Plural, the affix उ is elided by the following —

२५४८ । नित्यं करोतेः । ६ । ४ । १०८ ।

करोतेः । प्रत्ययलोपः स्वाह्नयो. वरयोः । कुर्वः । कुर्वः । चकार्च । चकुच । कर्त्ता । कर्त्तव्यति ।

2548 The elision of उ is invariable before च् and च् in the case of कृ (करोति)

Thus कुर्वः and कुर्वः ॥ Thus कृ+उ+तः=कुर्+उ+तः (VI. 4. 110. S. 2467)=कुर्+उ+तः (VI. 4 108) Now the lopa being not sthānivat, when a vowel is to be lengthened (I 1 58 S. 51.) उ of कृ should be lengthened by VIII 2. 77 S. 354 This contingency is prevented by VIII 2 79 S. 1629.

In the Potential we have the same elision by the following —

२५४९ । ये च । ६ । ४ । १०९ ।

कुज लोपः स्वादादी प्रत्यये परे । कुर्वीत् । आशिषि क्रियात् । कुर्वीह । अकार्षीत् । 'तनादिभ्यः' (२५४७) इति कुलोऽभावे 'हस्वावज्ञात्' (२३६९) इति विचो लोपः । अकृत । अकृषाः ।

2549 The affix उ of the stem कुव is always elided before a personal ending beginning with a य ॥

Thus कुर्वीत् कुर्वीताच् and कुर्वुः ॥ The augment पाठुच् is treated here as an affix, and it makes the personal ending to which it is added, as an affix beginning with य ॥

The Parasmaipada aorist is अकार्षीत् । In the Atmanepada, the विच् will be optionally elided by II. 4. 79 S. 2547. In the other alternative the विच् will be elided by VIII 2 27. S 2369. In other words, there will be no विच् at all As अकृत and अकृषाः ।

10 √du kṛi to do.

Pre. करोति । कुवतः । कुर्वन्ति । करोषि । कुवथः । कुवथ । करोमि । कुवः । कुर्वः । Per. चकार । चकुच । चक्रुः । चकार्च । चकुच । I Fut. कर्त्ता । II Fut. कर्त्तव्यति । Impera. कर्त्तव्य, कुवताच् । कुवाच् । कुव । कर्त्तव्यि । Imper. अकरोत् । अकरोः । अकरोवच् । Poten. कुर्वीत् । कुर्वीताच् । कुर्वीः । Bene. क्रियात् । क्रियावत् । Aor. अकार्षीत् । अकार्षीत् ।

Pass. क्रियते Aor अकृत् । Causa कारयति Aor अक्रीकृत् । Desid चिक्रीर्षति ।
Inten चेक्रीयते yañi luk चक्रीर्षति or चक्रीरीति । Pass कृतः । Act कृतवाच् । Nouns —
कृती । कृत्रिणश्च । कर्त्तृ । कर्मणः । कारः । क्रतुः । कार्याश्च । । कृकः

10 √du kriñ. Aṭmanepada

Pre कुरुते । कुर्वति । कुर्वते । कुरुते । कुर्वे । कुर्वरे । Per चक्रे । चक्राते । चकृते । चकृवरे ।
Impera. कुरुताच् । कुरुयच् । करवै । Imper अकुरुत । अकुरुयाः । Poten कुर्याति । कुर्याताच् ।
कुर्याय । Bene कुरीष्ट । कुरीयास्ताच् । Aor. अकृत । अकृवाताच् ।

When the root कृ is preceded by the upasarga चच् &c, a sibilant is inserted by the following two sūtras.

२५५० । संपरिभ्या करोती भूषणे । ६ । १ । १३७ ।

2550 The augment जुट् is placed before क when चच्, परि and चच् are followed by the verb कृ and the sense is that of ornamenting

२५५१ । समवाये च । ६ । १ । १३८ ।

चपरिपूर्वस्य करोतेः जुट् स्वाद्भूषणे सपाते चाये । संस्करोति । अल करोतीत्यर्थः । संस्कुरुवन्ति । सवीभवन्तीत्यर्थः । सपूर्वस्य कृत्रिण्यस्येऽपि जुट् । 'संस्कृत भवाः' (१२१७) इति व्यापकात् । 'परिनिविभ्याः' (२२७५) इति चः । परिष्करोति । विवादीनां वा । पर्यवकाशीत्-पर्यवकाशीत् ।

2551 The augment जुट् is placed before क, when the verb कृ comes after चच्, परि and च , the sense being that of combining

Thus संस्करोति । The meaning is अलकरोति 'he adorns' So also संस्कुरुवन्ति meaning 'they combine.'

The augment जुट् is sometimes added to the root preceded by चच् even when the meaning is not that of adorning Because Panini himself has used the word संस्कृत in the sūtra संस्कृत भवाः (S 1217) not in the sense of adorning.

With परि, the च of जुट् is changed to च by VIII 3 70 S 2275 As परिष्करोति । It is optional under the conditions of S. 2359 As पर्यवकाशीत् or पर्यवकाशीत् ।

Thus संस्कृता, संस्कृतश्च, संस्कृतं चच् ॥ The च of चच् is changed to anusvāra by VIII 3. 5. So also परिष्कृता परिष्कृतं परिष्कृतं चच् ॥ The च is changed to च by VIII, 3. 70 So also with उप, as उपसृता, उपसृताश्च उपसृताश्च ॥ Why do we say 'when meaning to ornament'? Observe उपकरोति ॥ Sometime जुट् comes after चच् even when the sense is not that of ornamenting, thus संस्कृतमन्त्रम् ॥

The word समवाय means aggregation Thus तत्र नः संस्कृतश्च तत्र नः परिष्कृतश्च, तत्र नः उपसृताश्च = अनुदिताश्च that is 'we assembled there.'

With उप the root, takes जुट् and has then the following additional meanings also, in addition to, that given above.

२५५२ । उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु क । ६ । १ । १३९ ।

उपात्कृतः शुद्ध स्यादेवमेव । चात्प्रायुक्तयोर्बन्धोः । प्रतियतो गुणाधानश्च । विकृतमेव वैकृत विकारः । वाक्यस्याध्याहारः । आकाङ्क्षितैकदेशपुरश्च । उपस्कृता कन्या । अलङ्कृत्यर्थः । उपस्कृता ब्राह्मणाः । अनुदिता इत्यर्थः । एषोदकस्योपस्कृते । गुणाधानकरोतीत्यर्थः । उपस्कृतं शुद्धे । विकृत मित्यर्थः । उपस्कृतं ब्रुते । वाक्याध्याहारेण ब्रुत इत्यर्थः ।

2552. The augment शुद्ध is placed before क, when the verb कृ comes after उप, and the sense is that of 'to take pains for something, to prepare, and to supply an ellipses in a discourse'.

To take pains in imparting a new quality to a thing in order to increase its value, or to keep it safe from deterioration is called प्रतियत्नः ॥ That which is prepared or altered is called वैकृत ॥ The word वैकृत is the same as विकृत, the affix कृ being added without changing the sense, by considering it to belong to प्रचादि class (V 4 38). To supply by distinct statement the sense of a sentence which is alluded to, is called the अध्याहार of a sentence. Thus उपस्कृता कन्या, 'an adorned girl' उपस्कृता ब्राह्मणाः 'the assembled Brāhmanas,' are examples under S. 2550 and 2551 While in the sense of 'taking pains' we have एषोदकस्योपस्कृते (See I 3. 32), काण्ड-गुणस्योपस्कृते ॥ In the sense of 'altering by preparing' we have उपस्कृतं शुद्धे, उपस्कृतं गच्छति ॥ In the sense of 'supplying a thesis' we have उपस्कृतं ब्रुयति, उपस्कृतं ब्रूयते ॥ When not having any one of the above five senses (VI. 1. 137-139) we have उपकरोति ॥

By the following sūtra, the augment is always to be placed before the क of कृ ।

२५५३ । सुट्कात्पूर्वः । ६ । १ । १३५ ।

“अहम्भावव्यापारोऽपि” इत्युक्तम् । सचस्कारः । ‘कात्पूर्व’ इत्यादि भाव्ये प्रत्याख्यातम् । तथा हि ‘पूर्वं बाहुवचनं च पुरुषते’ । अन्तरङ्गत्वात्सुट् । ततो द्वित्वम् । यत् च ‘श्रुतश्च संयोगादिर्गुणः’ (२३८९) । सचस्कारतुः । ‘कुबुध्’ (२२९३) सूत्रे ‘श्रुतो भारद्वाजस्य’ (२२९६) इति सूत्रे च “कृजोऽनुट इति वक्तव्यम्” । तेन सुट्कात्परस्येष्टम् । सचस्कारिय । सचस्कारिय । ‘गुणोऽर्ति’ (२३८०) इति सूत्रे ‘नित्यं चन्द्रवि’ (३५८९) इति सूत्रात् ‘नित्यम्’ इत्यनुवर्तते । ‘नित्यं चः संयोगादित्यस्य’ इत्यर्थात्सुटि गुणो न । सत्क्रियात् । ‘श्रुतश्च संयोगादे’ (२५२६) इति किञ्चिदोर्द्धम् । ‘एकाच उपदेशे’ (२२४६) इति सूत्रात् ‘उपदेशे इत्यनुवर्त्य ‘उपदेशे चः संयोगादिः’ इति व्याख्यानात् । सचस्कारिणः । सचस्कृत । सचस्कृतात्ताम् ।

2553 Upto VI. 1. 157 inclusive, the following sentence is to be supplied in every aphorism.—“before कृ is added च” ॥

Vart —The augment is to be added to कृ even when the augment अट् or the reduplicate intervenes between the Preposition and the कृ । We have taught this vārtika already under VI. 1. 140. S. 2539. Thus सचस्कार in the Perfect. Here the च is added between the abhyasa च and कृ ।

In the Mahābhāṣya the addition of the phrase कात्पूर्वः in the sūtra has been criticised as redundant. That being so, we add the preposition first to the root, on the maxim that an upasarga is first joined to the

root. Then we add **हु** as it is *antaranga* to the rule of reduplication. Then we reduplicate. Thus we have **चंरु**. Now we apply VII. 4. 10 S 2379, and *guna* is substituted for **च** in the **लिङ्** affixes of the Perfect. As **चंचरकरु** :

The sūtras S 2293 and 2296 which prohibit **रु** augment with regard to **ङ**, should be read as qualified by the following —

Vārṇika —The sūtras 2293 and 2296 apply to the **ङ** which has not taken the augment **हु**. Therefore when **हु** is added, the root takes the augment **रु**. As **चंचरकरि** । **चचरकरि** ।

In the **लिङ्**, the root **रु** ought to take *guna*, by VII. 4. 29 S. 2380, because it ends in **च** and begins with a conjunct consonant. This *guna*, however, does not take place, because in S 2380 we read the *anuvṛtti* of **निरु** from the preceding *Ashtādhyāyī* sūtra VII. 4. 8 S. 3587, and we interpret the word *saṅyogādi* there to mean such a root which *always* begins with a conjunct consonant. But **रु** is not such a root. The **रु** has temporarily assumed this form. Thus we have **चरिक्करा** ।

Nor is **रु** augment added in the Benedictive and the Aorist by VII. 2. 43 S 2526 for **रु** is not the *saṅyogādi* root contemplated by that sūtra. For in that sūtra we read the *anuvṛtti* of **उचदे** from the preceding *Ashtādhyāyī* sūtra VII. 2. 10 S 2246, and we interpret that sūtra to mean 'a root which in its *first enunciation* (*upadesa*) in the *Dhātupāṭha* is *saṅyogādi* and ends with **च** takes **रु** in the Benedictive and Aorist in the *Atmanepada*' Now **रु** is not *saṅyogādi* in the *upadesa* there it is only **रु**. So that sūtra does not apply, and we have no **रु**. The Benedictive therefore is **चरुक्की** and the Aorist is **चनरुक्**, dual **चनरुक्ता** ।

The view of *Kāśikā* is given in the following note —

Note —What is the necessity of using the phrase **कार्त्तुर्व** in this sūtra? It is used to indicate that the **च** remains unattached to **रु**, though it stands before it. Thus though **च** becomes **चु**, yet the latter should not be considered to be a verb beginning with a conjunct (*sanyoga*) consonant and therefore the *guna* taught in VII. 4. 10 S 2379 (the root ending in **च** and preceded by a conjunct letter, takes *guna* before **लिङ्**) does not apply, nor do the rules like VII. 4. 29 S. 2380, nor the rules ordaining the addition of intermediate **रु** (VII. 2. 43 S 2526) by which the **रु** would come in **लिङ्** and **चिङ्** (Benedictive and Aorist) as, **चंरुक्की** and **चनरुक्**, and so also VII. 4. 29 S. 2380 does not apply as **चंरिक्कते** the Benedictive (**चरिक्**) of **चंरु** । If so, then the *anudatta* accent taught in VIII. 1. 28 would not take place, since the augment **हु** would intervene between the non-**लिङ्**-word **च** and the **लिङ्**-word **करोति**, thus **चचरुक्कते** would have accent on the verb. It is a maxim **स्वरविधौ व्यवहृत्यविद्यमानवत्** 'in applying a rule

relating to accent the intervening consonants are considered as if non-existent', and therefore वृद् does not offer any intervention to the application of the rule VIII 1 28 S 3935 If वृ is not to be taken as attached to क, how do you explain the guṇa, in the Perfect 3rd Per Dual and Plural in संवत्सरतुः and संवत्सराः which apparently is done by applying VII 4. 10. S 2379. Though that rule strictly applies to roots beginning with a conjunct consonant, it will apply also to roots like संवृ which have a conjunct consonant for their penultimate, and the guṇa is done also on the maxim वृत्तव्यपतितस्तद् ग्रहणेन वृत्तते (See VI. 1 132). The indicatory वृ in वृद् is for the purpose of differentiating it from वृ in the Sūtra VIII 3. 70.

इति तिङ्शततन्नादिप्रकरणम् ।

अथ तिङ्शत क्रयादि प्रकरणम् ॥

CHAPTER IX.

THE KRYADI ROOTS

दुक्तीन् १ द्वयविनिर्गये ।

1. √du kṛiñ To purchase, to barter

The kryādi roots form the ninth class. They contain 61 roots In conjugating these roots रत्ना is added as a vikāraṇa by the following sūtra.

२५५४ । क्रयादिभ्यः क्रा । ३ । १ । ८९ ।

क्रीणाति । 'ई इत्ययोः' (२४८७) । क्रीणीतः । ईत्वात्पूर्व केरप्तादेशः परत्वाग्निस्त्वत्वा-
दन्तरङ्गत्वाच्च । एवं भव्याद्भायः । ततः 'इनाभ्यस्तयोः—' (२४८३) इत्यास्तोपः । क्रीणन्ति ।
क्रीणीते । क्रीणाते । क्रीणते । विक्राय । विक्रियतुः । विक्रीय-विक्रय । विक्रियिष्य । विक्रियिष्ये
क्रीता । क्रीयति । क्रीयात् । क्रीयीष्ट । अक्रीयीष्ट । अक्रीष्ट ।

2554. The affix रत्ना comes after the roots of the Kryādi class when a sārvaadhātuka affix follows denoting the agent.

Thus क्री+रत्ना+तिप्=क्रीणाति 'He buys' The dual is क्री+ना+तच् =क्री+नी+तच् (VI 4. 113. S. 2497, the अत् is replaced by ई)=क्रीणीतः । The plural is क्री+ना+क्ति. Here अन्त should replace क prior to the operation of the ई—rule because it is a subsequent rule, being VIII. 1. 3. S. 2169, because it is a *niṭya* or universal rule, and lastly because it is *antaraṅga*. So is the case when क is replaced by अच् (by VII. 1. 5. S 2259). After such अन्त substitution, we have क्री+ना+अन्ति. Now applies VI. 4. 112 S. 2483 and अत् is elided. Thus we yet क्रीणन्ति ।

Parasmai Pre जीवाति । जीमीतः । जीवाणि । जीवानि । जीमीवः । Per. वनौ । निष्यद्गुः ।
जनिष्य or जनाय । निष्यद्गुः । निष्य । वनौ । निजिष्य । I Fut. जातः । II Fut. जातवति । Impera.

जीनाद् । Imper अजीनाद् । Poten. जीनीयाद् । Bene नीयाद् । Aor अनासीत् ।
अनासिद्वाद् । Causa नापयति । Aor. अजीनयत् । Desid निरुचते । Inten. जेजीयते
yañ luk जेजेति । Past Partī Pass. जीतः । Act. जीतवाद् । Ger जीत्या । Nouns —
प्रययः । ययः ।

Atmane Pre. जीनीते । जीनाते । जीनीये । जीने । जीनीवहे । Pre निरुच्ये । निरुच्ये ।
निरुच्ये । निरुच्यवहे । I Fut जाता । II Fut. जास्वते । Impera जीनीतस् । Imper.
अजीनीत । Poten जीनीत । Bene. नासीद् । Aor अनास्त । अनासातात् । Desid निरुचते ।

विञ् ५ बन्धने ।

चिनाति-चिनीते । चिधाय-चिध्वे । चेता ।

5. √shī to bind, fasten.

Pre चिनाति A चिनीते । Per चिधाय A चिध्वे । I Fut चेता । II Fut चेष्यति
A. चेष्यते Desid चिषीयति । Past Partī Pass चितः । Act चितवाद् ।

स्कृञ् ६ आप्रवणे ।

6 √skū to cover, overspread

This root takes ण् as well as णा vikarana by the following sūtra

२५५५ । स्तन्मुस्तन्मुस्कन्मुस्कृन्मुस्कृञ्भ्यः इनुश्च । ३ । १ । ८२ ।

चात् णा । स्कृनोति-स्कृनुते । स्कृनाति-स्कृनीते । प्रुस्काव-प्रुस्कृवे । स्कोता । अस्कोपीत्-
अस्कोष्ट ।

2555. And there is the affix णा after स्तन्मुस्तन्मुस्कन्मुस्कृन्मुस्कृञ्भ्यः or
स्कृन्मुस्कृञ् 'to hinder', 'to be dull or insensible', 'to support', and
स्कृ 'to go by leaps', as well as the affix ण्, when a sârvadhâtuka
affix follows, in denoting the agent

As स्तन्मुनाति or स्तन्मुनोति, स्तन्मुनाति or स्तन्मुनोति, स्तन्मुनाति or स्तन्मुनोति, स्तन्मुनाति
or स्तन्मुनोति, स्तन्मुनाति or स्तन्मुनोति. The first four of these roots are not found in
the Dhâtupâtha and are to be found in the sūtras, and hence called Sâitra
roots.

6. √skū to cover, overspread.

Parasmai. Pre स्कृनोति or स्कृनाति । स्कृनीतः स्कृनन्ति । स्कृनासि । स्कृनासि । Per
प्रुस्काव । प्रुस्कावतुः । प्रुस्कथिथ or प्रुस्कोथ । प्रुस्कृव or प्रुस्कृविथ । I Fut स्कोता । II Fut
स्कोप्यति । Impera. स्कृनीतु or स्कृनातु । स्कृनुतात् or स्कृनीतात् । स्कृन्वन्तु । स्कृनु or स्कृनीदि ।
स्कृनवानि or स्कृनानि । स्कृनाव । Imper अस्कृनात् । अस्कृनीतात् । अस्कृनाः । अस्कृनात् ।
Poten स्कृनीयात् or स्कृनुयात् । स्कृनीयाः । स्कृनीयात् । Bene स्कृयात् । स्कृयास्तात् । Aor.
अस्कोपीत् । अस्कोष्टात् । Causa स्कावयति Aor. अप्रुस्कवत् । Desid प्रुस्कृषति । Inten.
प्रोस्कृषते yañ luk प्रोस्कृति । Past Partī Pass स्कृतः । Act स्कृतवात् । Ger. स्कृत्वा ।

Atm. Pre स्कृनुते or स्कृनीते । स्कृनीये । Per प्रुस्कृवे । प्रुस्कृविथे । प्रुस्कृविथे । I
Fut स्कोता । II Fut. स्कोप्यते । Impera. स्कृनुतात् or स्कृनीतात् । स्कृन्वातात् or
स्कृनातात् । स्कृन्वतात् । स्कृनीन्व । स्कृन्वै or स्कृवै । स्कृनावहे । Impe. अस्कृनीत् ।
अस्कृनातात् अस्कृनीयाः । अस्कृति । अस्कृनीवहि । Poten. स्कृनीत or स्कृन्वीत । स्कृनीवातात् ।
स्कृनीयाः or स्कृन्वीयाः । स्कृनीय or स्कृविथ । स्कृन्वीय । Bene. स्कोपीष्ट । Aor.
अस्कोष्ट अस्कोवातात् । Desid. प्रुस्कृषते ।

स्तम्भवादयश्चत्वारः सूत्रा ।

सर्वे रोधनार्था इत्येके । नाशवस्तु प्रयत्नवृत्तीनां स्तम्भार्थे द्वितीयो निष्कोषणार्थस्तु त्रयो धारणार्थ इत्याह । सर्वे परस्मैपदिनः । नलोपः । विहृन्मोति-विहृन्मति । अश्वहृन्मोति-अश्वहृन्मति । अश्वतहृन्म । 'अस्तम्भु-' (२२८९) इत्यङ् वा । व्यहृन्मत् । अश्वहृन्मत् । स्तुन्मोति । स्तुन्मति ।

Some say all these five roots are Sautra and mean to obstruct But Mādhava gives the meaning of 'hindering,' to the first and third i.e., √stambhu and √skambhu, of 'cutting into pieces' to √stumbhu the second, and of 'support' to √skambhu the fourth. All these are Parasmaipadins The nasal is elided

7 √stanbhu (√stunbhu,) 8 √skanbhu, (√skunbhu) to stop, hinder

Pre विहृन्मोति or विहृन्मति । The nasal is elided by VI 4. 24 S 415 So with अश्व, as अश्वहृन्मोति or अश्वहृन्मति । Per. अश्वतहृन्म । Impera. स्तम्भुहि or स्तम्भान् । Aor व्यहृन्मत् with अङ् of III. 1 58. S. 2291, or अश्वहृन्मत् ।

7(a) √stunbhu.

Pre. स्तुन्मोति or स्तुन्मति । Impera स्तम्भुहि or स्तम्भान् ।

8 √skambhu.

In the case of स्तम्भु, the व् is changed to ब् when the verb is preceded by वि by the following sūtra

२५५६ । वेः स्तम्भनातेर्नित्यम् । ८ । ३ । ११ ।

वेः परस्मैपदिनः स्तम्भ वः स्थात् । विस्तम्भन्मोति । विस्तम्भन्मति । स्तुम्भन्मोति । स्तुम्भन्मति ।

2556. व् is always substituted for the व् of स्तम्भ, after the preposition वि ॥

Thus विस्तम्भन्मोति or विस्तम्भन्मति ।

8(a) √skumbhu. As स्कुम्भन्मोति or स्कुम्भन्मति ।

In the case of the above four roots there is this further peculiarity, that in the Imperative Second Per. Sing Parasmai, we have शानच् substituted for रन् by the following sūtra .—

२५५७ । हलः शानङ्गो । ३ । १ । ८३ ।

हलः परस्मैपदिनः शानङ्गादेशः स्वाङ्गो षरे । स्तम्भान् । स्तुम्भान् । स्कुम्भान् । पदे 'स्तम्भुहि,' इत्यादि ।

2557 The affix शानच् is the substitute of रन् after a root ending with a consonant, when हि follows.

Note —The affix हि is the 2nd person singular of लोड् or the Imperative mood Thus पुषाच्च 'do thou nourish', वृषाच्च 'do thou take', from roots पुष् and वृष् which end with consonants But we have क्रीषीहि 'do thou

buy', here there is no substitution of *यानच्*, because the root ends with a vowel. The repetition of *यान* in the sūtra shows that *यानच्* is a mere substitute and not an independent affix.

Thus from *√स्तम्भु—स्तम्भान्*, *√स्तम्भु—स्तम्भान्*, *√स्तम्भु—स्तम्भान्*, *√स्तम्भु—स्तम्भान्*. In the other alternative we have *स्तम्भु* &c

युञ् ९ बन्धने ।

युनाति । युनीते । योता ।

9. *√yuj* to bind, to fasten

Pre. *युनाति* A. *युनीते* । I Fut. *योता* Desid. *युयुषति* ।

ऋञ् १० शब्दे ।

ऋनाति—नीते । ऋविता ।

10 *√krñ* to make a creaking sound.

Pre. *ऋनाति* A. *ऋनीते* । Per. *उक्ताव* । *उक्तावतु* A. *उक्तावे* । *उक्तावाते* । I Fut. *ऋविता* । II Fut. *ऋविष्यति* A. *ऋविषीह* । Aor. *अक्तावीह* A. *अक्ताविह* । Desid. *उक्तावति* or *० ते* ।

द्रूञ् ११ हिंसायाम् ।

द्रूणाति—द्रूणीते ।

11 *√drū* to hurt, injure.

Pre. *द्रूणाति* A. *द्रूणीते* ।

पूञ् १२ पवने ।

12. *√pū* to purify. The long *ऊ* is shortened before the *चिद्* affixes by the following sūtra

२५५८ । *प्वादीनां ह्रस्वः । १ । ३ । ८० ।*

चिदि चरे । युनाति—युनीते । यविता ।

2558 A short is substituted for *उ* &c, before a *चिद्* affix.

Notes.—The *Pvādi* roots form a subdivision of the *Kryādi* class, beginning with *युञ् पवने* (12) and ending with *यती गती* (32). The *स्वादि* roots (VIII, 2 44) are a portion of *प्वादि* (Nos. 13 to 32). Others hold that upto the end of the *Kryādi* class are *Pvādi*. Thus *युनाति*, *युनाति*, *युयुषति* ॥ Those who hold that the *Pvādi* roots are upto the end of the Class, explain the non shortening of *यानाति* (for *याना* would also then become *Pvādi*), by saying that the express text of VII 3. 79, substituting long *याना* prevents the shortening. They say had *याना* been also shortened, then merely *याना* substitute would have been enough and not *याना*, and this *याना* would have been lengthened in the case of *याना* by VII 3 101, to form *यानाते* ॥

12. *√pū* to purify.

Pre. *युनाति* A. *युनीते* । *युनाति* A. *युनीते* । *युनाति* A. *युने* । Per. *युपाव* A. *युपुवे* । *युपुवतु* A. *युपुविरे* । *युपुविष* A. *युपुविषे* । A. *युपुवे युपुविष* । I Fut. *यविता* । II Fut. *यविष्यति* A. *यविष्यते* । Impera. *युनाह* । *युनीताह* । *युनीत* । *युने* ।

कृञ् १३ छेदने ।

कृणाति । कृणीते ।

13 /lān to cut

It is conjugated like the last

Pre कृणाति A कृणीते । Causa. कावयति Aoi अलोक्षयत् । (VII 4 80 S 2577).
Past Part. Pass. कृतः । Ger कृत्वा । Nouns :—कृषिकः । कृषिः । कृषकः । अक्षिप्रायः ।
लोच । लोतः ।

स्तृञ् १४ आच्छादने ।

स्तृणाति-स्तृणीते । तस्तार । तस्तरुः । स्तरिता-स्तरिता । स्तृणीयात् । स्तृणीत । आशिषि
स्तीर्यात् । 'सिद्धिर्वाचः-' (२५२८) इति षेद् । 'न सिद्धि' (२५२९) । इति वृत्त इष्टो सिद्धि वीर्यो
न स्यात् । स्तरिणीष्ट । 'उच्च' (२५३८) इति सिद्धवत् । स्तीर्यात् । सिद्धि च परस्मैपदेषु (२५२९)
इति न वीर्यः । अस्तारीत् । अस्तारिष्टात् । अस्तारिष्ट-अस्तारिष्ट-अस्तारिष्ट ।

14 /strifi to cover

Parasmai Pre स्तृणाति । स्तृणाति । स्तृणानि । Per तस्तार । तस्तरुः । तस्तरिषः ।
तस्तरिष । I Fut स्तरिता or स्तरिता । (VII 2 38 S 2391) II Fut स्तरिष्यति or
स्तरिष्यति । (VII 2 38 S 2391) Impera. स्तृणातु । स्तृणीहि । स्तृणानि । स्तृणाव ।
Imper अस्तृणात् । अस्तृणीतात् । अस्तृणाः । अस्तृणात् । Poten स्तृणीयात् । Bene स्तीर्यात् ।
Aoi अस्तारीत् । अस्तारिष्टात् । There is no lengthening of ह into ई by S 2391,
because of the prohibition of VII 2 40 S 2392 Causa. स्तारयति । Aoi
अवस्तारत् । VII 4 95 S 2566 Desid तिस्तीर्यति or तिस्तरिषति । or
तिस्तरिषति । The षद् is optional by VII 2 41 S 2625 Past Part. Pass
स्तीर्यः । Nouns —कृषिप्रसारः । प्रस्तारः । विस्तारः । विस्तारः । विष्टारः । अवस्तारः ।
स्तोर्षिः ।

Atmane Pre स्तृणीते । स्तृणीषे । स्तृणे । Per तस्तरे । तस्तरिषे । तस्तरिषे । II
Fut स्तरिष्यते or स्तरिष्यते (VII 2 38 S 2391) Impera स्तृणीतात् । स्तृणीष्व ।
स्तृणे । Imper अस्तृणीत । अस्तृणीतात् । Poten स्तृणीत । Bene स्तरिणीष्ट or स्तीर्यात् ।
The षद् augment is optional by VII 2 42 S 2528 The long ई does
not take place in स्तरिणीष्ट, because VII 2 38 S 2391 is set aside by
VII 2 39 S 2529 In स्तीर्यात् there is no guⁿa, because the affix is सिद्ध
by I. 2. 12 S. 2368] Aoi अस्तोर्षे or अस्तारिष्ट or अस्तरीष्ट । The षद् is
optional by S 2528. The lengthening of ह takes place by VII 2. 38 S.
2391

कृञ् १५ हिंसायाम् ।

कृणाति-कृणीते । चकार-चकरे ।

15. /krifi to injure, hurt, kill.

It is conjugated like the last,

Pre. कृणाति । A. कृणीते । Per. चकार । A. चकरे । चकारुः । चकवः ।

वृञ् १६ वरणे ।

वृणाति-वृणीते । ववार-ववरे । वरिता-वरीता । आशिषि 'उदोदुष्यप्रवस्य' (२४८४) ।
वव्रात् । वरिणीष्ट-वव्रीष्ट । अवारीत् । अवारिष्टात् । अवारिष्ट-अवारीष्ट-अवव्रीष्ट ।

16 vṛk to choose, select,

Pre वृकति । A. वृकीते । Per ववार । A ववरे । I Fut वरिता or वरीता । II Fut वरि (or री) च्यति । A. वरि (or री) च्यते । Impera. वृकातु । A वृकीतात् । Imper. अवृकात् । A अवृकीत । Poten. वृकीयात् । A वृकीत । Bene वृकीत् । The च् is changed to उ by VII 1 102. S 2494, then र् is added by I 1 51 S. 70, and उ lengthened by VIII. 2. 77 S 354 A वरिषीह or वृषीह when there is no ह् by the option of VII 2 42, S 2528, then the affix is क्त् by § 2368, and च् is changed to उ by S. 2494. When there is ह् it is not lengthened because of S 2529. Aor अवारीत् । D अवारिष्टात् । A. अवारि (or री) ह् or अवृह् । Causa वारयति Aor. आवीवरत् । Desid वृवृषति or विवरि री) (or री) वति । Inten वीवृषते yañ luk वावर्ति । Past Part. Pass. वृषः । Act वृच वीत् । Noun — वृषिः ।

धूञ् १७ कम्पने ;

पुनाति-पुनीते । दुषयिष-दुषोष । दुषयिष । धोता-धवित । 'दुषुधुषयः' (२३८५) वतीह् । अवधीत्-अवधिह्-अधोह् ।

17. /dhûk to shake, agitate

Parasmai Pre पुनाति । Per दुषाव । दुषुवतुः । दुषयिष । दुषयिष । दुषुविष । I Fut. धोता or धवित । II Fut धो (or धवि) च्यति । Impera. पुनातु । पुनीतात् । Imper. अपुनात् । Poten. पुनीयात् । Bene धूयात् । Aor. अवधीत् । अवधिष्टात् । The ह् is compulsory under S 2385, Causa धूनयति । Aor. अहूयुनत् । Desid धूयति । Inten. दोषूयते । yañ luk दोषोति । Past Part. Pass. धूतः । Ger. धूत्वा । Noun — धूतः ।

Atmane Pre धनीते । Per धुवे । धुविषे । धुविषि (or ध्वे) । धुविषे । II Fut. धो (or धवि) च्यते । Impera. पुनीतात् । Imper. अपुनीत । Poten. धुनीत । Bene. धो (or धवि) वीह् । Aor. अधो (or धवि) ह् । Desid धूयते ।

। अय कम्पादयन्तः परस्मैपदिनः ।

Now all the roots upto /badha are Parasmaipadins

शु १८ हिंसायाम् ।

'शुभ्रं हवो वा' (२४८५) इति हवपदे यच् । अथवा 'शुभ्रत्वात्' (२३८३) इति शुभ्रः । यवतुः-यवरतुः । 'युक्तः किति' (२३८९) इति निवेद्यत्वादिनिघने वाचः । यवरिष-यविष । वरिता-वरीता । वृषीह् । वीर्वात् । अवारिष्टात् ।

18 /sri to hurt, injure, kill,

Pre मृषाति मृषीतः । मृषाति । मृषानि । Per मषार । मष (or मषर) तुः । मषः or मषवः । मषयिष । मष । मषार or मषिर । मषिव or मषरिव । The non पित् terminations being क्त् by 1 2 5. S 2242 there is optional shortening of the long ष by VII 4 12. S 2495. When there is shortening, the ष is changed to र or a semi-vowel. In the other alternative, there is guna by S. 2383. As मृ + अतुच् = मषतुः । or मृ + अतुच् = मषर् + अतुः = मषरतुः ।

The sūtra 2381 would have prohibited ह् before क्त् affixes १. ८., non-पित् affixes. But it is set aside by the nīyama rule of VII. 2. 13. S. 2293. Therefore मृ + ह् + व = मषिव । I Fut मरिता or मरीता । II Fut. मरि (or री) च्यति । Impera. मृकातु । मृकीतात् । मृकीह् । Imper. अमृकात् । अमृकीतात् । मषाः । अमृकात् । अमृकीव । Poten. मृकीयात् । मृकीयातात् । Bene.

शीर्षात् । शीर्षास्ताद् (VII 1 100 S. 2390), Aor अशीर्षात् । अशीर्षाष्टात् । (No lengthening of ष, See VII. 2 40. S. 2392) Causa. शीर्षयति । Aor अशीर्षयत् । Desid. शिष्यति (or री) षति or शिष्यीर्षति । Inten. शीर्षयते yañ luk शीर्षयति । Nouns —शारः । शीशार । शारक । शराहः । शिशारः । शरः । शरीर । शरत् । शरद्विजः । शारदिक । शारद । शरदिकः । शारदका । परशुः । परश्व्यं । पारश्वत् । पराशरः ।

पृ १९ पालनपूरणयोः ।

पमत्तु -पपरत्तुः । आशिशि पूर्यात् ।

19 /pri 1. to nourish, 2 to fill.

Pre पृणाति । Per पवार । पपरत्तुः । पमत्तुः । I Fut. परि (or री) ता । II परि (or री) षति । Impera पृणातु । Imper अपृणात् । Poten पृणीयात् । Bene. पूर्यात् । (S. 2494,) Aor. अपातीत् । अपारिष्टात् । Causa पारयति । Aor अपीयत् । Desid. पिपरि (or री) षति or पुपूर्यति । Inten पोपूर्यते । yañ luk पायति । Past Part Pass पूर्यः । Act. पूर्येवात् ।

वृ २० वरणे ।

'वरणे' इत्येके ।

20 /vri to choose, elect Some say it means 'to support'

It is conjugated like /vriñ.

Pie. वृणाति ।

भृ २१ भर्त्सने ।

भर्त्सेऽप्येके ।

21 /bhri to blame, censure It is conjugated like /vriñ It means also 'to support'

Pre वृणाति । Per वभार । Nouns —भरः । भरिन् ।

भृ २२ हिंसायाम् ।

वृणाति । नभार ।

22. /mri to kill, to injure It is conjugated like /vri.

Pre वृणाति । Per. नभार ।

दृ २३ विदारणे ।

ददरत्तुः । दद्रुः ।

23 /dri to pierce

Pie. दृणाति । Pei ददार । ददरत्तुः or दद्रुत्तुः । ददरः or दद्रु । Causa ददयति or दारयति । Aor अददत् । Nouns —दरः । दरी । दुरंदरः । ननदरः । दारः दरत् । दृषत् ।

जृ २४ ययोहानी ।

'जृ' इत्येके । 'यृ' इत्येके ।

24. /jri to grow old, to wither. Some read it as /jhrī, others as /jū dhri

Pre जृणाति ।

24(a). /dhri, according to Maitreya.

Pre. जृणाति ।

नृ २५ नये ।

25. /nri to lead, to go.

Pre. नृणाति । Past Part. Pass नीर्वात् । Act नीर्वावात् । Nouns —नरः । ना । नारी ।

कृ २६ हिंसायाम् ।

26. /kri to injure, hurt, kill.

Pre. कृणाति ।

गृ २७ गतौ ।

गृणाति । अर्रांचकार । अरिता-अरीता । आर्णीत् । आर्णीतात् । ईर्वात् । आरिहात् ।

27. /ri to go, move

Pre गृणाति । गृणीतः । गृणाति । गृणानि । Per अर्रांचकार । I Fut अरिता or अरीता । II Fut अरिष्यति or अरीष्यति । Impera गृणातु । गृणीतात् । गृणीहि । गृणानि । Imper आर्णीत् । आर्णीतात् । आर्णाः । आर्णात् । आर्णीव । Poten गृणीयात् । गृणीयातात् । Bene ईर्वात् । ईर्वातात् । Aor आरीत् । आरिहात् । Causा आरवति । Aor. नाभवानरित् । Desid. अरिदिषति or आरिदिषति or ईर्षिषति । Past Part. Pass गृणीर्वात् । Act. गृणीर्वावात् । Ger ईर्वा ।

गृ २८ शब्दे ।

28. /gri to sound, to call out, invoke, proclaim

Pre गृणाति । Per. जगार । Inten जेगिर्यते । yañ luk जागर्ति । D जागीर्तः ।

ज्या २९ व्योहानौ ।

‘व्योहानौ’ (२४१२) ।

29. /jyā to grow old, to decay Thus ज्या+ना+ति=जि+ना+ति (vocalisation by S 2412.) Now the following sūtra lengthens the य, which however again becomes short by S 2558.

२५५९ । हलः । ई । उ । २ ।

अङ्गावयवाङ्गलः परे वस्तुपसारणं तदन्ताङ्गस्य दीर्घः स्यात् । इति दीर्घं कृते । ‘व्यादीनां वृद्धः’ (२५५८) । जिनाति । जिनीतः । जिज्यतुः ।

2559. The long vowel is substituted for a vocalised half-vowel अ, इ and उ at the end of a stem, when it is preceded by a consonant which is a portion of the stem

Thus जि+ना+ति=जी+ना+ति=जि+ना+ति (shortened by S 2558 as 1b belongs to Pṛādi class)

Pre. जिनाति । जिनीतः । जिनाति । जिनानि । जिनीवः । Per जिज्यौ । जिज्यतुः । जिज्यिष्य or जिज्याव । जिज्यिष्य । I Fut ज्यात । II Fut. ज्यास्यति । Impera. जिनातु । जिनीतात् । जिनीहि । जिनानि । जिनाव । Imper अजिनात् । अजिनीतात् । अजिनाः । अजिनात् । अजिनिष्य । Poten. जिनीयात् । जिनीयातात् । जिनीयाः । जिनीयात् । Bene. जीवात् । जीवातात् । Aor. अज्यावीत् । अज्याविहात् । Causा ज्यापवति । Aor अजिज्यपत् । Desid. जिज्यावति । Inten जेजीयते yañ luk जाज्याति । Past Part. Pass. जीनः । Ger. जीन्वा । Nouns :—ज्याव । ज्यानिः ।

री ३० गतिरेषणयोः ।

रेषण वृकथञ्द ।

30 /i 1 to go 2 to howl. The word रेषण means the howling of a wolf

Pie. रिषाति । रिषीतः । रिषासि । रिषानि । Per. रिषाय । रिषियुः । रिषियि or रिरेय । रिषिव । Impera रिषातु । रिषीहि । रिषानि । Imper अरिषात् । अरिषीतात् । अरिषाः । अरिषात् । Poten. रिषीयातात् । Bene. रीयात् । रीयातात् । Aor. अरैषीत् । अरैष्टात् । Causa रेषयति । Aor अरीत्पत् । Desid. रिरीषति । Inten. रेरीयते ।

ली ३१ स्नेषणे ।

‘विभाषा लीयतेः’ । (२५०९) इत्येजिपये आस्व वा । ललो-लिलाय । लाता-लेता । *

31 /li to adhere, to melt The ली is optionally treated as ला under circumstances mentioned in S 2509 As First Fut लाता or लेता ॥ Per. ललो (from ला), or लिलाय ।

Pre लिनाति । Per. लली or लिलाय । लिण्युः । ललाय or लिलेय or लिण्यि or लिण्विव । I Fut. लाता or लेता । Impera. लिनातु । Imper. अलिनात् । Poten. लिनीयात् ।

वली ३२ वरणे ।

व्लिनाति ।

32 /vli, or /bli, 1 to go 2 to choose. 3. to support

Pie व्लिनाति । व्लिनीतः । व्लिनासि । व्लिनानि । Per. व्लिनाय । व्लिण्युः । व्लिण्विव or व्लिण्वियि । व्लिण्विव । I Fut व्लेता । II Fut व्लेयति । Impera. व्लिनातु । व्लिनीहि । व्लिनानि । Imper अव्लिनात् । Poten. व्लिनीयात् । Bene व्लीयात् । Aor अव्लैषीत् । अव्लैष्टात् । Causa व्लेपयति । Aor. अविव्लिपत् । Desid विल्लीषति । Inten वेल्लीयते । Past Part Pass व्लीनः । Ger व्लीत्वा ।

ली ३२ क । गतौ ।

वृत् । लवदियो वृत्ताः । ण्वदयोऽपीत्येके ।

32(a) /pli to go

It is conjugated like /bli

Pre. व्लिनाति ।

Vrit —End Here end the Lu&di roots According to others Pr&di also end here

त्री ३३ वरणे ।

33 /vri to select

Pre व्रीषाति । व्रीषीतः । व्रीषासि । व्रीषानि । Per. व्रीषाय । व्रीषियुः । व्रीषिय । व्रीषिव । I Fut व्रीता । II Fut व्रीयति । Impera व्रीणातु or व्रीषीतात् । व्रीषीहि । व्रीषानि । Imper अव्रीषात् । अव्रीषातात् । अव्रीषाः । अव्रीषात् । Poten व्रीषीयात् । Bene व्रीयात् । Aor अव्रैषीत् । अव्रैष्टात् । Causa. व्राययति । Aor अविव्रयत् । According to Swami वृषयति । Desid. व्रीषीषति । Inten व्रीषीयते yah luk व्रीति ।

त्री ३४ भये ।

‘भरे इत्येके ।

34. /bhrī to fear, to support

It is conjugated like the last

Pre श्रीणाति ।

शीष् ३५ हिंसायाम् ।

एषां अयाया हस्वः । केषाचिन्मते तु न ।

35. /kshish to injure, kill. The three roots श्री, श्री and शीष् are shortened. According to the opinion of others they are not. The root शीष् has an indicatory ष, and consequently takes the affix अङ्, as शीवः ।

Pre शीणाति । Per चिवाय । Act शीतवात् । Ger. शीत्वा । Adjct. शीयः ।

-ज्ञा ३६ अवबोधने ।

'ज्ञानमोर्जा' (२५९९) । जानाति । दीर्घनिर्देशज्ञानमर्थान्न हस्वः ।

36. /jñā to know. Thus ज्ञा + क्ता + ति = ज्ञा + ता + ति (S. 2511). As the substitute ज्ञा is taught with a long ज्ञा in the rule S. 2511, it is not shortened by the Pvādi rule VII. 3 80 S. 2558.

Pre जानाति । जानीतः । जानन्ति । जानाति । जानामि । जानीवः । Per. जज्ञौ । जज्ञुः । जज्ञिष्य । Or जज्ञाय । जज्ञिव । I Fut. ज्ञाता । II Fut. ज्ञास्यति । Impera जानातु । जानीहि । जानामि । Imperा अजानात् । अजानीतात् । अजानात् । Poten जानीयात् । Bene ज्ञावात् or ज्ञेयात् । ज्ञायास्तात् or ज्ञेयास्तात् । Aor अज्ञावीत् । अज्ञाविष्टात् । Cauza ज्ञावन्ति । Aor. ज्ञविषत् । Desid. ज्ञिष्यते । Inten ज्ञायाते । yañ luk जानाति । Past Part. Pass. ज्ञतः or ज्ञपितः । Nouns — ज्ञा । माज्ञा ।

बन्ध ३७ बन्धने ।

बन्धाति । बन्धन्धय बन्धन्ध । बन्धा । बन्धारी । भन्तव्यति । बन्धान । अभाण्टवीत् । 'पूर्वप्राप्तिद्वय' (१२) इति भास्मावाट्पूर्वं क्लो नलि' (२२८९) इति सिङ्गलोपः । प्रत्ययलक्षणैः सादिप्रत्ययनाशिद्वय भन्धावो न प्रत्ययलक्षण प्रति सिङ्गलोपस्वादिद्वयत्वात् । अभाण्टात् । अभाण्टुः ।

37. /bandha to bind, fasten.

Pre बन्धाति । बन्धीतः । बन्धन्ति । बन्धामि । The root nasal is elided by VI 4 24 S. 415 Per. बन्धन्धय । बन्धन्धु । बन्धन्धय । बन्धन्धय । I Fut. बन्धुता । Thus बन्ध् + ता = बन्ध + ता (VIII 2. 40 S. 2280) = बन्ध् + ता । VIII. 4. 52 S. 52) = बन्ध् + ता or बन्धा (VIII. 4. 65. S. 71) D. बन्धारी । II Fut. भन्तव्यति । Thus बन्ध् + रयति = बन्ध् + रयति (VIII 2 37 S. 326) = भन्त + रयति (VIII 4 55 S. 121) Impera बन्धातु । बन्धीतात् । बन्धान (III. 1. 83 S. 2557) बन्धान । Imperा अबन्धात् । अबन्धीतात् । अबन्धाः । अबन्धीतात् । अबन्धीत । अबन्धीव । Poten. बन्धीयात् । Bene बन्धात् । Aor. अभाण्टवीत् । अभाण्टात् । अभाण्टुः । The vṛddhi is by VII. 2 3 S. 2263 In the dual we have अभाण्ट् + त् + तात् । By the rule of पूर्वप्राप्तिद्वय (S. 12) before the change of व, we apply 2281 the त् is elided as it is between two jhal letters (VIII 2 26 S. 2281) = अभाण्ट् + तात् । Now we cannot consider तात् as क्तात् for the purposes of changing न to न by S. 326 The rule प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् । (I. 1 62. S. 262) does not apply, for the elision of भिच् is asidha for the purposes of that rule of pratyaya lakṣaṇa. Thus we get अभाण्टात् । Cause बन्धवति । Aor. अददवत् । Desid. बिभन्धति । Inten.

वाच्यते yañ luk वाचन्ति । Past Part. Pass. बद्धः । Nouns — वचिरः । वक्त्रः । वक्त्रुः । वक्त्रः ।

वृद्ध् ३८ संभक्तौ ।

वृणीते । वज्रे । ववृषे । ववृद्धे । वरिता-वरीता । अवारिह-अवृत ।

38 /vriñ to divide.

Compare Svādi वृञ् ।

Pre. वृणीते । वृणाते । वृणीषे । वृषे । वृणीवहे । Per वज्रे । ववृषे । ववृद्धे । वज्रे । ववृवहे । I Fut वरिता or वरीता । II Fut वरिष्यते or वरीष्यते । Impera वृणीताम् । वृणाताम् । वृणीष्व । वृषे । Imperi अवृणीत । अवृणाताम् । अवृणीथाः । अवृषि । Poten वृणीत । वृणीयाताम् । Bene वृणीह or वरिणीह । Aor अवरिह or अवरीह or अवृत । अवृद्ध्वत् । (2) अवरिह्वत् । (3) अवरीह्वत् । (4) अवरिह्वत् । (5) अवरीह्वत् । Aor अवारि । (2) अवृत । (3) अवरिह । (4) अवरीह । (5) अवारिह । In the dual the five forms of the Active, plus अवारिह्वत् and अवारिष्वत् । In all seven Causa वारयति । Aor, अववीवत् । Desid. वृद्ध्वन्ति or विवरिषति or विवरीषति । Inten वृणीष्वे yañ luk वरिषि Nouns — वर्या । वार्या । वरेयः ।

अन्थ ३९ विसीचनप्रतिहर्षयोः ।

इतः परस्मैपदिनः । श्रुताति । 'शृन्विशृन्वि-' इत्यादिना किरवपठे इत्याभ्यासलोपाध्यायक यक्तव्यो इति इदस्तादयः । जेयुः-जेयुः । इदं किरव' पितानपीति सुधाकरणते । जेयिष । अस्मिन्मपि पठे यति । यथाय । उत्तमे तु यथाय-यथयेति साधयः । तत्र भूत कृष्यत् ।

39 /sranth 1, to loosen, libera, 2 to delight repeatedly. From this forward are Parasmaipada roots According to Haradatta, there is ह्रस्व and elision of the reduplicate in the Perfect, when the affixes are treated as किर under the Rule mentioned in S 2397 See Padamanjari on I 2 6, where Haradatta says "It must be stated that there is also ह्रस्व and elision of the reduplicate" According to the opinion of Sudhākara this किरव applies to the पित terminations of the Perfect also as जेयिष In this view the कृत् (3rd S and 1st S.) is also किर । As यथाय । In the 1st S Mādhava has given two forms यथाय and यथय । The authority for it is questionable When किर, the nasal is elided by VI 4 24 S. 415. According to Mādhava the किर rule is optional.

Pre, श्रुताति । श्रुताति । श्रुतीतः । श्रुतीतः । Per. यथाय or यथय । जेयुः or यथययुः । जेयुः । यथुन्विष or जेयिष । जेयुः । जेय । यथुन्व or यथाय or यथय । जेयिष । जेयिन । I Fut श्रुतिता । II Fut. श्रुतिष्यति । Impera श्रुतानु । श्रुतीताम् । श्रुतान । (III 1 88 S. 2557) श्रुतानि । Imperi. श्रुतान्ताम् । श्रुतीताम् । श्रुतनाः । श्रुतनीव । Poten श्रुतीयात् । श्रुतीयाताम् । Bene श्रुतात् । श्रुतात्ताम् । Aor. श्रुतुषीत् । श्रुतिष्यत् । श्रुतिष्यत् । Pass श्रुतीते । (The व is elided by the vārtika under III 1 88 S. 2771). Aor. श्रुतिह । Causa श्रुतेयति । Aor. श्रुतुष्यत् । Desid. श्रुतिष्यति । Inten श्रुतिष्ये yañ luk श्रुतिष्यति or श्रुतिष्यति । Ger. श्रुतिष्यत् or श्रुतिष्यत् । Nouns — श्रुतना । श्रुतः । श्रुतुषः ।

सन्थ ४० विलोडने ।

46. /kusha to tear, extract, pull or draw out

The वट augment is optional, if the root is preceded by निर by the following sūtra

२५६० । निरः कुषः । १ । २ । ४६ ।

निरः परात्कुषो बलादेरावधातुकस्य वट्वा स्वात् । निष्कोषिता-निष्कोष्टा । निरकोषीत्-निरकुषत् ।

2560 A valādi-ārdhadhātuka affix gets optionally the augment वट्, after कुप् when it is preceded by निर ।

As निष्कोष्टा or निष्कोषिता, निष्कोष्टस् or निष्कोषितुस्, निष्कोष्टव्यस् or निष्कोषितव्यस् । But only कोषिता, कोषितु, कोषितव्यस् without निर ।

Pre कुप्नाति । कुप्नासि । कुप्नानि । कुप्सीवः । Per कुषोष । कुषवतुः । कुषोषिव । कुषुषिव । Impera कुप्नातु । कुषाव । Imper अकुप्नात् । Poten कुप्सीयात् । Bene कुप्वात् । Pass कुष्यति or कुष्यते । Aor अकोषि । Nouns —कुषुः । कुषिः । कौषेयकः । कोषः । कोषेयः ।

46. /kusha, preceded by निर

Pie निष्कुप्नाति । Per निष्कुषोष । I Fut निष्कोषिता or निष्कोष्टा । II Fut निष्कोषिष्यति or निष्कोषयति । Aor निरकोषीत् or निरकुषत् । Desid. निष्कुषोषिष्यति or निष्कुषति । Past Part Pass निष्कुषितस् ।

तुभ ४९ संवलने ।

'तुभ्नादिषु च' (७८२) । तुभ्नाति । तुभ्नीतः । षोभिता । तुभाण ।

47 /kshubha to shake, tremble The vikarana वा is not changed to वा because of the prohibition under VIII 4 39 S 792 This root is conjugated in the Bhvādi and Divādi also

Pre. तुभ्नाति । तुभ्नीतः । Per तुषोष । तुषवतुः । तुषोषिव । तुषुषिव । I Fut. षोभिता । II Fut षोभिष्यति । Impera तुभ्नातु । तुषान । तुभ्नानि । Imper. अतुभ्नात् । Poten तुभ्नीयात् । Bene. तुभ्नात् । Aor. अषोभीत् । अषोभिष्टात् । Desid तुषुषिष्यति ।

तुभ ४८ तुभ ४९ हिंसायाम् ।

तुभ्नाति । तुभ्नाति । 'नमते' 'लोभते' इति षयि । 'तुभ्यति' 'तुभ्यति' इति षयि ।

48 /nabha, 49 /tubha to hurt, injure. These two roots are conjugated in the Bhvādi and Divādi also

Pre तुभ्नाति । With प्र, we have प्रविभुष्यति or प्रविभुष्यति । VIII. 4. 18. S 2232. Aor. अनभीत् or अनभीत् ।

49 /tubha.

Pre तुभ्नाति ।

क्लिशू ५० विबाधने ।

'वाट्' (११२) इति वृत्तनिषेध । क्लिशति । क्लेशिता-क्लेशा । अक्लीशीत्-अक्लिषत् ।

50 /klišu to torment, afflict—Thus क्लिश् + ना + ति । Here न is not changed to a nasal homogenous with श namely ण् because of the prohibition of VIII. 4. 44. S 112.

Pre क्लिप्यति । क्लिप्यतीतः । क्लिप्यन्ति । क्लिप्यन्ति । Per चिक्लेय । चिक्लिष्यतुः । चिक्लिष्यति or चिक्लेयु । चिक्लिष्यति or चिक्लिष्य । I Fut क्लेष्टा 01 क्लेयिता । II Fut क्लेयिष्यति or क्लेयति । Impera क्लिप्यन्तु ॥ क्लिप्यन्तु । क्लिप्यन्ति । Imper. अक्लिप्यन्तु । Poten क्लिप्यीयात् । Bene क्लिप्यात् । Aor अक्लेयीत् 01 अक्लिषत् । अक्लेयिष्यात् । Causa क्लेययति Aor । अक्लिष्यत् । Desid चिक्लेयिष्यति, चिक्लिष्यति 01 चिक्लिषति । Inten चिक्लिष्यते . Past Part Pass क्लिष्ट 01 क्लिषितः Ger । क्लिषित्वा or क्लिष्ट्वा ।

अथ ५१ भोजने ।

अश्नाति । आश ।

51 /asa to eat.

Pre अश्नाति । अश्नातीतः । अश्नाति । अश्नाति । Per आश । आशिय । आशिय । I Fut अशिता । II Fut अशियति । Impera अश्नातु । अश्नान् । अश्नानि । Imper अश्नात् । आशनाः । आशनात् । Poten अश्नीयात् । Bene अश्यात् । Aor आशीत् । आशिष्यात् । Causa आशयति । Aor आशयन्ति । Desid अशियिष्यति । Inten अशययते । yañ luk आशितुः । See vārtika under S 2630 Per Part Pass Parasmai अश्नात् । (III 2 109 S 3098)

उधृस ५२ उज्ज्हे ।

उकार इत् । उज्जाति । उकारो धात्ववयव इत्येके । उज्ज्हाकार ।

52 /udhrasa to throw or toss up. 2 to glean The उ is indicatory. Kshīraswāmī says the उ is part of the root Then the Perfect is उज्ज्हाकार । Pre उज्जाति । Aor उज्ज्हात् ।

Pie उज्जाति । Per. उज्जात् । उज्ज्हाति । I Fut उज्ज्हाति । II Fut उज्ज्हाति । Impera उज्ज्हातु । उज्ज्हात् । Imper. उज्ज्हात् । Poten उज्ज्हात् । Bene उज्ज्हात् । Aor उज्ज्हात् । 01 उज्ज्हात् । Causa उज्ज्हायति । Aor उज्ज्हात् । Desid उज्ज्हायति । Inten उज्ज्हायते yañ luk उज्ज्हात् । Past Part Pass उज्ज्हात् । Ger. उज्ज्हात् । 01 उज्ज्हात् ।

इष ५३ आभीक्ष्ये ।

पीनः पुन्य भूयार्थो वा आभीक्ष्ये । इष्याति । 'तीक्ष्ण' (२३३०) इत्यत्र चदिना वाच्यार्थकारविकारणस्य तीक्ष्णस्यैव इष्येति न तु इष्यतीत्याहोदित्युः । इषिता । इष्यते । इष्यातेरपि इष्येति उचितः । तथा च वार्तिकम्— '* इष्येत्कारे इष्यते' इति ।

53 /isha to cause to move quickly, let fly, cast 2 to fly off, escape, 3 to strike, smite

The word ābhikshnyam means continued repetition or intensity. See III. 2 81. The continuity refers to the action in general The /isha mentioned in VII. 2. 48 S 2340 does not refer to the present root, because that root is recited there along with इष and therefore refers to the Tudādi root इष whose vikarana is इष and not to this root or to the /isha of the Divadi class. This is what the Achāryas say. Therefore the इष् augment is not optional in the case of the present root Thus the 1st Future is इष्यति according to their opinion. But as a matter of fact, the present root also takes optionally इष् because of the following.

Vartaka The हृ is prohibited in the 3rd Singular after the /isha of the Divādi class only (See Padamanjali on VII 2 48).

Pre. हृणाति । हृणीतः । Per हृयेव । हृयतुः । हृयुः । हृयेषिय । हृयेव । हृेषिव । I Fut. हृषिता or हृष्टा । II Fut. हृषिष्यति । Impera हृणातु । हृषाच । हृणानि । Imper. हृणात् । हृषीतात् । हृणाः । Poten हृणीयात् । Bene हृष्यात् । Aor हृषीत् । Condi. हृषिष्यत् । Causa. हृषयति । Aor. चा हृषयिष्यत् । Desid. हृषिष्यति । Past Part. Pass हृषितः । Ger हृषित्वा ।

विष ५४ विप्रयोगे ।

विष्णाति । वेष्टा ।

54. /visha to separate, to disjoin

Pre विष्णाति । Per विवेष्ट । विवेष्टिय । विविष्टिव । I Fut. वेष्टा । Impera विष्णातु । विषाच । विष्णानि । Imper. विष्णात् ।

मुष ५५ मुष ५६ स्नेहनसेचनपूरणेषु ।

मुष्णाति । मुष्णाति ।

55. /prusha, 56. /plusha, 1 to become wet or moist, 2, to pour out, sprinkle, 3, to fill.

Pre मुष्णाति । Per मुमोष । मुमोषिय । मुमुषिव । II Fut. मोषिष्यति । Impera मुष्णातु । मुषाच । मुष्णानि । Imper. मुष्णात् । Poten मुष्णीयात् । Bene. मुष्यात् । Aor. मुमोषीत् । Causa. मोषयति । Aor. अमुष्यत् । Desid. मुमु (or मो) षिति । Inten. योमुष्यते yañ luk योमोष्टि । Past Part. Pass मुषितः । Ger. मोषित्वा or मुषित्वा ।

56. /plusha. It is conjugated like the last

Pre. मुष्णाति ।

पुष ५७ पुष्टौ ।

पोषिता ।

57. /pusha, to nourish, to support

Pre. पुष्णाति । पुष्णीतः । Per पुपोष । पुपोषिय । I Fut. पोषिता । Impera पुषाच । Imper. पुष्णात् । Poten पुष्णीयात् ।

मुष ५८ स्तेये ।

मोषिता ।

58. /musha to steal

Pre मुष्णाति । I Fut. मोषिता । Desid. मुमुषिति । Ger. मुषित्वा ।

खच ५९ भूतमादुर्भावे ।

भूतमादुर्भावेऽतिक्लान्तोत्पत्तिः । खञ्जाति । वास्तोऽवपित्वेके ।

59. /khacha, to come forth, appear, to be born again.

Some say the root is खच ।

Pre खञ्जाति । Per. खखाच । खखिष्य । खखिव । I Fut. खषिता । II Fut. खषिष्यति । Impera. खञ्जातु । खखान । खखानि । Imper. खखञ्जात् । Poten. खखीयात् । Bene. खख्यात् । Aor. अखखीत् or अखाखीत् । Causa. खाखयति । Aor. अखीख्यत् । Desid. खखिष्यति । Inten. चाखख्यते । yañ luk चाखति । Past Part. Pass. खषितः । Ger. खषित्वा ।

Palasna. Per. $\sqrt{\text{पुष्पाति}}$. $\sqrt{\text{पुष्पीतः}}$. $\sqrt{\text{पुष्पाति}}$. $\sqrt{\text{पुष्पानि}}$. Pre. जग्राह. जगृहः।
जगृहः। जगदिय. जगृहः। जग्राह or जग्राह. जगृहिव. I Fut. ग्रहीता (S. 2562) II Fut.
ग्रहीष्यति (S. 2562) Impera. $\sqrt{\text{पुष्पातु}}$. $\sqrt{\text{पुषाव}}$. $\sqrt{\text{पुष्पानि}}$. Imper. $\sqrt{\text{अपुष्पाव}}$.
 $\sqrt{\text{अपुष्पीताव}}$. Poten. $\sqrt{\text{पुष्पीयाव}}$. $\sqrt{\text{पुष्पीयाताव}}$. $\sqrt{\text{पुष्पीयाः}}$. Bene. $\sqrt{\text{पुषाव}}$. $\sqrt{\text{पुष्पात्ताव}}$.
Aor. जग्राह. जगृहीह. The *vriddhi* is prohibited because the root ends in *व*.

See S. 2299 Desid निष्कृते । Inten जरीयते । yañ luk जायति । D जायतः । Another form is जायसीति । 2nd S जायति । 1st जायति । D जायतः । Nouns — जयन्तः । जयन्ताः । जयः । जयः । जयः । जयः ।

Atm. Pre जुह्वीते । जुह्वीते । जुह्वीते । जुह्वीते । Per. जुह्वे । जुह्वते । जुह्वि । जुह्वि । जुह्वि । जुह्वि । II Fut जयिष्यते । Impera जुह्वीताम् । जुह्वीताम् । जुह्वीतम् । जुह्वीतम् । Imper जुह्वीत । जुह्वीताम् । Poten जुह्वीत । जुह्वीताम् । Bene. जयिषीह । जयिषीताम् । Aor. जयिषीह । जयिषीताम् । Desid. निष्कृते ।

61. √graha, yañ luk

Pre जाग्रहीति or जाग्रहि । जाग्रह । जाग्रहि । जाग्रहि । जाग्रहः । Per जाग्रहान् । जाग्रह । I Fut जाग्रहीत । II Fut जाग्रहीष्यति । Impera जाग्रहु । जाग्रहात् । जाग्रहि । Imper जाग्रह । जाग्रहात् । जाग्रहुः । जाग्रह । Poten जाग्रहात् । जाग्रहात् । Bene जाग्रहात् । जाग्रहात् । Aor. जाग्रहीत् । Condi. जाग्रहीष्यत् ।

Here end the Kryâdi roots.

इति विकृतप्रयादिप्रकरणम् ।

अथ विकृत चुरादि प्रकरणम् ।

CHAPTER X.

THE CHURADI ROOTS.

चुर १ स्तेये ॥

This class contains roots which are conjugated almost like causatives. The affix चिच् must be added, by the following sūtra, in order to complete the root.

२५६३ । सत्यापपाशरूपवीक्षातूलश्लोकतेनालोमत्वव्यममेवखेचूर्ण-
चुरादिभ्यो चिच् । ३ । १ । २५ ।

सत्यो लिप्त्वात् । चूर्णान्तेभ्यः 'आतिपदिङ्गात्वात्वे' इत्येव चिच् तेषामिह ग्रहणं प्रयोज्यम् । चुरादिभ्यस्तु स्वात्वे । 'प्रयत्न-' (२१८८) इति श्रुतिः । 'व्याप्त्याः-' (२३०८) इति भाट्टवत् । लिप्त्वादि श्रुत्यादेर्वा । चोरवति ।

2563. The affix चिच् is employed after these words, viz — सत्य 'truth' (which then takes the form of सत्याप as exhibited in the sūtra), पाश 'a fetter', रूप 'form', वीक्षा 'a lute', तूल 'cotton', श्लोक 'celebration', तेना 'an army', लोम 'the hair of the body', व्यम 'the skin', मेव 'mail', खे 'celebration', चूर्ण 'powder' and the verb of the Churâdi class

Thus वक्तावति 'he speaks truly', विधावति 'he unfetters or liberates', दृषवति 'he looks', उषवीवति 'he sings with the lute', कृदुलवति 'he makes a brush', उपरलोवति 'he praises in verse'; अग्निलवति 'he advances with the army', कृदुलोवति 'he rubs over the hair', त्वचवति 'he feels of the skin', कर्णवति 'he puts on the mail armour', वर्णवति 'he celebrates or colors', कृदुलवति he pulverises. The roots of the *Churādi* class belong to the tenth conjugation, a list of which will be given hereafter. After the verbs of the *Churādi* class, the affix चिप् is employed without alteration of the sense, as चोरवति 'he steals'. So also चिप्तवति ।

From चरु upto कृच् are enumerated certain prātīpādikas that take चिप् । It was not necessary to have mentioned them separately. For they would, like every other noun, have taken चिप् to form verbs, under the General Rule given further on: namely the —

Gana-Sūtra.—Diversely the affix चिप् is added to a prātīpādika, with the force of the meaning of the root, and thereby the word undergoes the same modifications as before चरु ।

This *gana sūtra* is taught further on, See root No 368. The mention of these special nouns in this *sūtra* is therefore illustrative only. While in the case of the *Churādi* roots, the force of the affix is that of *svātha*—i.e., it does not change the meaning of the root

Thus चुर् + चिप् = चोर + चिप् (The *guna* is by S 2189) = चोरि । Now the stem चोरि gets the designation of dhātu or root by S 2304. Being a dhātu, it takes चप् विकाराना, the *vikarāna* of the roots in general, and the terminations तिप् &c. Thus चोरि + चप् + तिप् (III 1 64. S 2167) = चोरे + क्त + ति (VII 3 84 S. 2163) = चोरवति ।

The root चोरि like all other roots of this class may be conjugated in the *Atmanepada* also, when the fruit of the action accrues to the agent. The following *sūtra* states that rule

२५६४ । चिचश्च । १ । ३ । १४ ।

चिचश्चादात्मनेपद इत्याहर्कुर्गानि क्रियादले । चोरवते । चोरयानाच । चोरयिता । चोर्याद । चोरयिषीष्ट । चिचि—' (२३१२) इति चङ् । 'चो चङि—' (२३१४) इति इत्थः । द्वित्वच् । इत्यादिः शेषः' (२१७९) । वीर्षो लपो' २३१८ इत्यस्यानदीर्घः । कृदुलवत्-कृदुलवत् ।

2564, After a verb ending in affix ni (चिप्) when the fruit of the action accrues to the agent, the *Atmanepada* is employed.

Thus चोरवते. The Perfect is formed periphrastically, as चोरयानाच । The First Future is चोरयिता । The Paras. Ben is चोर्याद । The *Atm. Benedictive* is चोरयिषीष्ट ।

The aorist of चिचश्च roots is formed by चङ् under III. 1 48 S. 2312. Thus चोरि + चङ् + व = चोर् + चङ् + व (VI 4. 51 S. 2313) = चूर् + चङ् + व (the shortening takes place by VII 4. 1. S. 2314) = चूर् + चूर् + चङ् + व (VI. 1, 11.

मिदि (मिद्) ८ स्नेहने ।

मिन्दयति-मिन्दति ।

8 /mīdi, to love, to be unctuous or greasy. The indicator **इ** is to imply that **चिच्** is optional. The root is found in the Bhuādi and Divādi also.

Pre मिन्दयति or मिन्दति ।

ओलडि (उलडि) ९ उत्क्षेपणे ।

ओलपडयति-ओलपडति । ओकार इदित्येके । लपडयति-लपडति । उकारादिरपयित्वान्ये ।
उलपडयति ।

9 /oladi, to toss up throw up. Some say that ओ is not part of the root, but indicator. Some read it as उलडि beginning with उ u.

Pre ओलपडयति or ओलपडति । or लपडयति or लपडति । or उलपडयति or उलपडति । Desid. ओलिलपडयिषति ।

जल १० अपवारणे ।

‘लज’ इत्येके ।

10 /jala, to cover, screen. Some read it as लज /laja.

Pre जालयति । लालयति ।

पीड ११ अवगाहने ।

पीडयति ।

11 /pīda, to pain, torment. In the aorist, the shortening of the penultimate required by VII 4 1 S 2314, is optional, in the case of this root, by the following sūtra

२५६५ । आजभासभावदीपजीवनीलपीडामन्यतरस्याम् । ७ । ४ । ३ ।

एराजुपवाया ह्रस्वो वा स्वाचचक्षुरे ली । अपीपिडत्-अपिपीडत् ।

2565 The shortening of the penultimate of the **चिच्** ending stem, in the **चच्** (reduplicated) Aorist, is optional in the following — bhrāj, bhās, bhāsh, dip, jīv, mīl and pīd.

Thus अपिपीडत् or अपिपीडत् ।

Pie. पीडयति । Aor. अपिपीडत् or अपिपीडत् । Noun — पीडा ।

नट १२ अवस्यन्दने ।

अवस्यन्दन नाटयत् ।

12. /nata, to drop or fall. Avasyandana means dancing, or acting. The roots have many meanings, and so it means to hurt also when preceded by **उत्**, as **चोरस्वोन्नाटयत्** under II 3 56 S. 617, where the verb governs the genitive. But that rule does not apply to the aorist, where we have the accusative, as **चोरजनीनटत्** । See the Bhuādi नट् No 332, for the contrary opinion.

Pre. नाटयति । Aor. अनीनटत् ।

अथ १३ प्रयत्ने ।

'प्रयत्नानि' इत्येके ।

13. √sratha, to make effort. Maitreya reads it as प्रयत्नानि 'to go'. Many say it means great rejoicing. Some read the root ऋचि after this.

Pre. वाचयति ।

अथ १४ संयमने ।

वाचयति । 'बन्ध' इति चान्द्रः ।

14. √badha, to restrain. Chandra reads it as बन्ध । The root is found in the kryādi also, as बध्नाति । The Bhuādi बध्ना is always बध् ending and so its form is बीभत्सवे । That can never be confounded with this root. See Bhuādi No. 973

Pie वाचयति ।

पृ १५ पूरणे ।

चारयति । दीर्घोच्चारणं चित्त्वं पाठिकत्वे लिङ्गं तद्धि वेदकत्वात् । एवं पूरयतिपिपतिभ्यां 'वरिता' इत्यादिविद्वावपि परति परत इत्यादिविद्धिः कसत् ।

15 √pri, to fill. The long ऋ indicates by implication that the चित् is optional and that the root is also वेद् । The result is that we have forms like चरति and चरतः in the present. Of course in the First Future also we have the alternative form चरिता but then this can be derived either from the पृ-पूरयति or पू-पिपति (See Kryādi No. 19, and Juhotyādi No. 4)

Note —If the चित् were invariably added, then there was no necessity of long ऋ, for short पू would also give the form चारयति । The only purpose that long ऋ serves is that the root becomes वेद् under the Kārikā ऊद्बन्धैः । &c, (See S. 2258) Thus पू + इद् + ता = चरिता । But this form can be evolved from other roots also

Pre चारयति or चरति । D. चारयतः or चरतः ।

ऊर्ज १६ अलम्बनयोः ।

16 √ūrja, to strengthen, to live, to breathe.

Pre ऊर्जयति । Aor जीर्जिजत् । Desid. जीर्जिजयिषति । Noun —ऊर्ज ।

पक्ष १७ परिग्रहे ।

17. √paksha to take, seize, to side with.

Pre पक्षयति । Aor. अपपक्षत् ।

वर्ण १८ वूर्ण १८ क । प्रेरणे ।

'वर्ण वर्णने' इत्येके ।

18. √varṇa, to send.

Some read √varṇa varṇane, 'to describe,' and √chūrṇa preshape 'to send or incite'.

Pre. वर्णयति ।

18A. √chūrṇa to powder.

Pre. चूर्णयति ।

प्रथ १९ प्रख्याने ।

प्राचयति । 'नाम्नो निनीऽदेतो' इति ब्रह्मपाठस्याप्यास्य निचयः ।

19 /pratha to spread abroad, proclaim. This root is Bhuñādi also, and read there in the ghatādi class which is चिद् । See Bhuñādi No. 802. But the Churādi pratha is not चिद्, because under the gāṇa sūtra नाम्नो निनीऽदे तो given under VII 3 36 S. 2570 further on, no other roots, except the five चद् &c. of the Churādi class, in which चिद् is चरेद् + e, does not change the meaning of the root, are चिद् । Therefore it is not चिद् । We have always प्राचयति and never प्रचयति from this root.

In the aorist, the following sūtra ordains च in the reduplicate instead of द of VII 4 79 read with VII 4 93. (S 2317 and 2316).

२५६६ । अतस्त्वंदृवरप्रथञ्दत्स्वरूपशाम् । १ । ४ । ९५ ।

इत्यात्मन्वाचस्याकारोऽप्यदिहः स्वाचचङ्गरे चो । इत्यापवादः । अपचयत् ।

2566. Short च is substituted for the vowel of the reduplicate in the Reduplicated Aorist of the Causative, of the roots smri, dri, tvar, prath, mrad, stri and spaś

Note.—Thus अचस्वरत्, अद्वरत्, अतस्वरत्, अपचयत्, अचञ्जदत्, अतस्वरत्, अपचयत्. This debars the द which would have come under VII 4 93. The short च indicates that it is not to be lengthened by VII. 4 94, as अद्वरत् ।

This debars the द of VII. 4 79 S 2317. Thus अपचयत् ।

Pre. प्राचयति । Aor अपचयत् ।

पृथ २० प्रक्षेपे ।

20. /prtha, to throw, cast. By the following sūtra, short च is optionally substituted in the reduplicate of the aorist

२५६७ । उच्यते । १ । ४ । ११ ।

उचयाया उच्यतेत्य उचाने उच्यवाहा चङ्गरे चो । इत्यात्मन्वाचः । अचिद्वचत्-अचयत् । 'चच' इत्येके । प्राचयति ।

2567 The short च is optionally substituted for the penultimate च of a Causative or चिद्—ending stem, in the reduplicated Aorist in चद् ।

Note.—This debars the दद् (VII 3. 101), अद् (VII. 3 86), and आद् (VII. 2 114) substitutes Thus अचिदीकृद् (VII 1. 101) or अचिदीकृद् from कृद् (Chur 111) अचयत् (VII. 3. 86), or अचिद्वचत्, अचयार्चत् (VII. 2 114) or अचिद्वचत्. Though the दद्, अद् and आद् substitutes are antaranga operations, they are prohibited by the express text of this sūtra. The short च is substituted even for a long च the द of चद् shows that, as in अचिद्वचत् (VIII 2. 77). In fact, this च substitute does not take place after the operations of दद्, अद् and आद् substitutions have taken effect, but it is a form which suspends the operation of all those rules.

Thus अपीयत् or अपयत् । Some read this root as यय .

Pre. पार्ययति or पाययति । Aor. अपययत् or अपीयत् । अपीयत् ।

शम्ब (शम्ब) २१ (शम्ब) संबन्धने ।

शम्बयति । अशम्बयत् । शम्बय । अशम्बयत् । शम्ब दत्तेके ।

21. √shamba, to collect, to heap together.

Maitreya reads after this—

२१ क । शम्बय । अशम्बयत् ।

The root शम्ब also has the same meaning Some read it as शम्ब ।

Pre. शम्बयति । अशम्बयति । Aor. अशम्बयत् । अशम्बयत् । Noun — शम्बरत् ।

भक्ष २२ अदने ।

22 √bhaksha, to eat.

Pre. भक्षयति ।

कुट् २३ वेदनमर्त्सनयोः ।

‘पुट्’ दत्तेके । कुट् यति ।

23. √kutta, 1. to cut, divide 2 to blame, censure. Some say it means ‘fill’ also,

Pre कुट् यति । Aor. अकुट् यत् । Nouns कुटाकः । कुटाकी । कुटनं कुटः । कुटिन ।

पुट् २४ चुट् २४ क । अल्पीभावे ।

24 √putta, 24A √chutta, to become small, decrease.

Pre. पुट् यति । Aor. अपुट् यत् ।

24A √chutta.

Pre चुट् यति । Aor. अचुट् यत् ।

अट् २५ पुट् २६ अनादरे ।

अट् यति । अयं दोषः । पुट् स्वस्यासिद्धत्वात् ‘न न्द्राः-’ (२४४६) इति निषेधः । आट्टित् ।

25 √Atta 26 √shuṭṭa, to despise, contemn

The root अट् has a penultimate ट् really This ट् is changed to ट् by VIII 4 41 S. 113 The ट् substitution being considered asiddha the ट् is not reduplicated by the prohibition of VI 1 3 S 2446. The ट् is reduplicated. Thus आट्टित् । See also Bhuādi अट् No 273.

Pre. अट् यति । Aor. आट्टित् ।

26 √shuṭṭa.

Pre. चुट् यति । Aor. अचुट् यत् ।

लुण्ट २७ स्तेये ।

लुण्टयति । ‘लुण्टति’ इति ‘लुटि स्तेये’ इति लीलादिप्रत्ययः ।

27 √lunt, to steal, rob, lout

But the Bhuādi लुटि स्तेये (No. 350) gives लुण्टति । What is the necessity of reading the Bhuādi root with ल्, when by reading the present root as लुटि we could have obtained the Chuiādi and the Bhaādi form लुण्टयति and लुण्टति by making the लिच् optional. This is for the sake of the लृच्

affix which would have been otherwise debarred by the वाक्य of III. I. 155. S. 3185 where चुरट is specifically mentioned. Under the present arrangement वाक्य of that sūtra applies to the pratipādokta form चुरट of Churādi, and not to the कृटि of Bhuādi. Thus from Churādi we have the noun चुरटाकः, but from Bhuādi, we get the noun कृटिहृद् ।

Pre चुरटवति । Aor अचुरचुरटत् । Noun —चुरटाकः fem चुरटाकी ।

शठ २८ श्वठ २९ असंस्कारगत्यो. । श्वठि इत्येके ।

28. /satha. 29 /svatha, 1 to finish, 2. to go, move.

Some read it as श्वठि /svathi

Pre शठयति । श्वठयति । श्वरठयति । Aor. अशीशठत् । अशीश्वठत् । अश्वश्वरठत् ।

तुजि ३० पिजि ३१ हिंसाखलादाननिकेतनेषु ।

तुज्जयति । पिज्जयति । इदित्कारानुज्जति । पिज्जति । 'तुज' 'पिज' इति केचित् । 'तुजि' 'पिजि' इत्येके ।

30. /tuji. 31 /piji 1 to hurt, kill, 2, to be strong or powerful, 3. to give, to take, 4 to live, dwell.

Because of the indicatory इ, the चिच् is optional. Some read these as तिज्, and पिज् others as तजि and पिजि । The Bhuādi तुजि means 'to protect' also (See No. 264).

Pre तुज्जयति or तुज्जति । Aor अतुतुज्जत् ।

31 /piji

Pie पिज्जयति or पिज्जति । Aor अपिपिज्जत् ।

पिस ३२ गतौ ।

पेसयति । पेसति' इति तु यपि गतत् ।

32 /pisa, to go. The Bhuādi पिस forms पेसति । (See No. 751)

Pie. पेसयति । Aor अपीपिसत् ।

शान्त्य ३३ सामप्रयोगे ।

33 /shāntva, to pacify, appease.

Pre शान्त्ययति । Aor अशशान्त्यत् । Desid. शिशान्त्ययिषति ।

श्वल्क ३४ वल्क ३५ परिभाषणे ।

34. /śvalka. 35. /valka to tell, narrate.

Pie. श्वल्कयति । Aor अशश्वल्कत् ।

35. /valka.

Pre वल्कयति । Aor अववल्कत् ।

शिणह ३६ स्नेहने ।

'सिणह' इत्येके ।

36. /shniha to make unctuous, to cause to love.

Some read it as सिणह । It is conjugated in the Divādi also (See No 91).

Pre. स्नेहयति । Aor, अशिणिशहत् ।

*स्मित ३७ अनादरे ।

अनोपदेशत्वात् च । अविस्मिदद् । 'स्मित् अनादरे' इत्येके । क्तिञ्चकारवर्गः चत्वारिंश-
त्वादिचकारात् । क्तावयवे ।

37. √smīṭa to slight, scorn, despise.

As it is not taught with च, there is no change of च into क, as अविस्मिदद् । Some read it as स्मिद् 'to slight' As the indicative क् can have no meaning in a part of a root, it must therefore be taken to indicate that the चिञ्च् root is ātmanepadi As क्तावयवे । This is on the maxim अवयवे कृतं लिङ्गम् &c.

Pre स्नेहयति । क्तावयवे । Aor. अविस्मिदद् । अविस्मिदद् ।

स्मिष ३८ श्लेषने ।

38. √śliṣha to unite, join, connect.

The रसेयति 'to burn' is Bhuādi, and दिस्यति to embrace is Divādi.

Pre रसेयति । Aor. अविस्मिदद् ।

पथि ३९ गतौ ।

पथयति-पथति ।

39 √pathi to go. The ययति is Bhuādi. The indicative क् makes it Bhuādi पथयति also

Pre. पथयति or पथति । Aor. अपथयद् or अपथयद् ।

पिच्छ ४० कुहने ।

40 √pichha to cut, divide.

Pre. पिच्छयति । Aor. अपिच्छद् ।

खदि ४१ संवरणे ।

खदयति-खदति ।

41. √chhadi to cover.

Pre. खदयति or खदति । Aor. अखदद् ।

अथ ४२ दाने ।

दायेषाय विप्रर्चः । विजाययति ।

42. √srana to give, bestow It is generally preceded by the pre-
position वि. This root is read in the ghatāli list also. The causative is
therefore जाययति ।

Pre विजाययति । Aor. अययद् ।

तड ४३ आघाते ।

ताडयति ।

43 √tada to beat, strike.

Pre. ताडयति । Aor. अतीतद् ।

खड ४४ खडि ४५ क । कडि ४६ ख । श्रद्धेने ।

जाडयति । अडयति । कडयति ।

44. /khada 44A. /khadi, 44B /kadi, to cut, divide.

Pre. काडयति । कखडयति or कखडति । कखडयति or कखडति । Aor. कखीकडद् । कखयडीद् or कखकखडद् । कखकखडद् or कखयडीद् ।

कुडि ४५ रक्षणे ।

45. /kudi, to protect.

Pre. कुडयति or कुडति

गुडि ४६ वेष्टने ।

'रखणे' इत्येके । 'कुडि' इत्येके । कुडकुडयति-अवकुडयति । 'गुडि' इत्यपरे ।

46. /gudi to surround, envelop, cover. Some say it means to protect, some read the root as कुडि । others as गुडि ।

Pre. गुडयति or गुडति । अव गुडयति or अव गुडति ।

खुडि ४७ खण्डने ।

47. /khudi to break in pieces, to divide

Pre. खुडयति or खुडति ।

वटि ४८ विभाजने ।

'वटि' इत्येके ।

48. /vati to divide. Some read it as /vadi.

Pre. वडयति । वरडयति । or वरडति ।

भडि ४९ भूषायां हर्षे च ।

49. /inadi 1 to adorn, 2. to rejoice The भडयति is Bhuādi. There is a Bhuadi root भडि भूषायाश्च (No. 344). So the च in भडि of the present root is not to indicate that the चिच् is optional. Therefore we cannot have the form भडयति meaning 'he rejoices.'

Pre. भडयति ।

भडि ५० कल्याणे ।

50. /bhadi to make fortunate. See Bhuādi /bhadi No. 292.

Pre. भडयति or भडति ।

चर्द ५१ वमने ।

51. /chharda to vomit

Pre. चर्दयति । Aor. कचचर्दद् ।

पुस्त ५२ पुस्त ५२ क । आदरानादरयोः ।

52. /pusta. 52A. /busta, to regard, to disrespect, contemn.

Pre. पुस्तयति । पुस्तयति । Noun.—पुस्तकम् । पुस्तक ।

चुद ५३ संबोधने ।

53. /chuda, to send, direct* to ask. When it means to ask, it takes two accusatives as देवदेवस्यै चोदयति ।

Pre. चोदयति । Nouns:—ब्रह्मा । ब्रह्मणः ।

नङ्क ५४ भङ्क ५५ नाशने ।

चोददेवस्यै चोदयति । अङ्कयति ।

54. √nakka 55. √dhakka to destroy completely. The root begins with the dental *ṇ* and is specially mentioned in the list of seven roots which do not change their *ṇ* to *ṣ* See VI 1 65. S. 2286.

Pre. नक्कयति । प्रनक्कयति ।

55. √dhakka, to destroy

Pre. धक्कयति ।

चक्र ५६ चुक्क ५६ क । उययने ।

56. √chakka 56A. √chukka, to suffer, to inflict pain Some texts read it as चिक्क √chikka

Pre. चक्कयति । चुक्कयति ।

क्षल ५७ शौचकर्मणि ।

57. √kshala to wash, purify, cleanse.

Pre. क्षालयति । Aor. क्षचिक्कलत् ।

तल ५८ मतिष्ठायाम् ।

58. √tala, to establish.

Pre. तालयति । Aor. अतीतलत् । Nouns — ताल । तल ।

तुल ५९ उन्माने ।

तोलयति । अद्भुतलत् । कथं 'तुलयति तुलना' इत्यादि । 'अतुलोपनाम्नात्-' (६३०) इति निपातनादङ्गत्वे तुलाङ्गत्वे चिङ्गी ततो चिङ् ।

59. √tula to weigh, measure If the proper form is तोलयति how do you explain the form तुलयति in the sentence तुलयति तुलना &c. The form तुलयति is derived from the noun तुला with चिङ् under the gana sūtra already mentioned before and to be taught hereafter (see root √kṣa sūtra 2578). The word तुला is formed by लङ् under the nipātana of II, 3 72. S. 630 where Pāṇini himself uses the word तुला । Thus तुला + चिङ् (gana sūtra) = तुलयति । But the aorist is अद्भुतलत् । There is no lengthening of the reduplicate as a vowel has been elided

Pre. तोलयति । Aor. अद्भुतलत् । Nouns — तुला । तुल्यत् ।

दुल ६० उत्क्षेपे ।

60. √dula, to swing

Pre. दोलयति । Aor. अद्भुदलत् । Nouns — दोला । दुलिः ।

पुल ६१ महत्वे ।

61. √pula, to be great, to be lofty, तोलयति is Bhuḍi.

Pre. पीलयति ।

चल ६२ समुच्छ्राये ।

62. √chula, to raise, elevate.

Pre. चीलयति । Noun — चीलः ।

मूल ६३ रोहणे ।

63. √mūla to plant, to grow, sprout.

Pre. मूलयति ।

कल ६४ विल ६५ क्षेपे ।

64 /kala. 65. /pila to hold, bear, carry. The form कल कलयति is from kathâdi कल. The कलते is Bhuâdi (No 526)

Pre कालयति ।

65 /pila or /vîla. The Tudâdi root form is विलति ।

Pre. वेलयति or वेलयति । Nouns —वेला ।

विल ६६ भेदने ।

66 /bila to split, to divide. The Bhuâdi form is वेलति ।

Pre वेलयति ।

तिल ६७ स्नेहने ।

67 /tila, to be unctuous or greasy, to annoint The Tudâdi form is तिलति, and Bhuâdi तेलति । Pre. तेलयति ।

चल ६८ मृतौ ।

68 /bala, to live Not in the Siddhânta. Instead of this we find there चल मृतौ । The Bhuâdi is चलति ।

Pre चालयति ।

पाल ६९ रक्षणे ।

69 /pâla to protect

Pie पङ्कयति । Aor असीपलद् ।

लूष ७० हिंसायाम् ।

70. /lûsha, to hurt, injure

Pie लूषयति । Aor अलूषयद् ।

शुल्ब ७१ माने ।

शूर्प ७१ क । च ।

71. /sulba 1 to measure 2. to create. Another reading is शूर्प 'śûrpa'

Pre शुल्बयति । शूर्पयति । Aor अशुल्बयद् । Noun —शूर्प ।

चुट ७२ छेदने ।

72 /chuta to cut off, divide

Pie. चोटयति or चुटति in Tudâdi

मुट ७३ संचूर्णने ।

73 /mṛta to crush, break, powder

Pre. मोटयति or मोटति in the Bhuâdi with the sense of 'to rub' or मुटति in Tudâdi No 98

पडि ७३ क । पसि ७४ नाशने ।

परडयति-परडति । पसयति-पसति ।

73A /pedi. 74 /pasi to destroy The Bhuâdi form is परडते (No 30)

Pre, परडयति or परडति । पसयति or पसति । Noun:—पासु ।

वज ७५ मार्गसंस्कारगत्योः ।

75. √vaja 1, to trim, prepare, 2. to go, move. Another reading is वृज 'to go.' Swami reads it वृज, मार्ग as two roots namely vraj one, and marga another root. In another text we find वज् वृज् two roots (See also Bhāṭṭi Nos. 271 and 272).

Pre वाजयति । वृजयति । मार्गयति ।

शुल्क ७६ अतिस्पर्शने ।

76 √śulka to gain, to pay, give · to touch.

Pre शुल्कयति ।

चपि ७७ गत्याम् ।

चपयति-चपयति

77. √chapi, to go, move.

Pre. चपयति or चपयति ।

क्षपि ७८ क्षान्त्याम् ।

क्षपयति-क्षपयति ।

78 √kshapi to endure.

Pre क्षपयति or क्षपयति ।

क्षजि ७९ कृच्छ्रजीवने ।

79 √kshaji, to live in distress or pain.

Pre क्षजयति or क्षजयति । Another form is with च ohh.

इवर्त ८० गत्याम् ।

इवम ८० क च ।

80. √śvarta, 80A √svabhra, to go, move.

Pre. इवर्तयति । इवमयति ।

ज्ञप ८१ मिच्छ ।

ज्ञप् ज्ञापे ज्ञापने च.वर्तते ।

81. √jñapa, 1. to know 2 to inform This root is ज्ञिद् and it means to know and make others to know Being a ज्ञिद् root the following sūtra (S 2568) applies

२५६८ । मित्तां ह्रस्वः । ६ । ४ । ९२ ।

मितामुपधाया ह्रस्वः स्वारचौ परे । ज्ञपयति ।

2568 The roots having an indicatory च, retain their penultimate short vowel before the affix ज्ञि The penultimate of ज्ञि roots is shortened

The ज्ञि roots are चडादि a subdivision of Bhvādi (800 to 873), and all other roots that end in ज्ञ as ज्ञच् and ज्ञच् of the Divādi class Thus ज्ञपयति ज्ञजयति, ज्ञनयति, ज्ञरयति, ज्ञमयति, ज्ञययति । Some read the anuvṛtti of the word 'optionally' from the last sūtra into this. This will then be a limited option only (vyavasthita-vibhāṣā). The forms ज्ञज्ञापयति and ज्ञज्ञानयति are thus explained,

Pre. चययति Desid. चियययिषति । चीयति । Past Part. Pass. चयः or चयितः ।

यम ८२ च परिवेषणे ।

चान्तिह । परिवेषयतिह वेष्टयत् । न तु जीकना चापि वेष्टना । चययति चययत् । परिवेष्टयत् इत्यर्थः ।

82 √yama cha By force of च, this root is also a चिह । The word pariveshaya here means 'to move round' and not 'to feed', or 'surround.' As चययति चययत् "He moves round the moon." Pre. चययति ।

क्षप ८३ । (चह) ८३ क । परिकल्पने ।

चहयति । अचीचहत् । कयादौ चहयनायत्य तु अहस्तत्वेनाग्लोपित्वाहीर्षधम्बद्वावी न । अचचहत् । 'चय' इत्येके । चययति ।

83 √kshapa to miss, to deceive. Not in the Siddhanta.

83A. √chaha, to deceive. This root is read in the kathâdî list also, as will be taught further on The result is that as it ends with च, which is however elided therefore it becomes अग्लोपिह and consequently VII. 4. 93. S 2316 does not apply and so there is no lengthening under S 2318 or Sanbadbhava in the aorist As अचचहत् ।

Maitreya reads the root as √चय and he gives the example चययति ।

Being चिह, we have the Passive aorist अचहि or अचाहि with चिप् and चाहिचाह with चडल् । Pre चहयति । Aor अचीचहत् ।

रह ८४ त्यागे ।

इत्येके । अरीरहत् । कयादेस्तु अररहत् ।

84 √raha to quit, leave, abandon This will also be found in the kathâdî, and the aorist there will be अररहत्, while the aorist here is अरीरहत् ।

Pre रययति । Aor अरीरहत् ।

बल ८५ प्राणने ।

बलयति ।

85 √bala to strengthen, to live. Pre. बलयति ।

चिञ् ८६ चयने ।

86 √chri to collect, gather Thus चि+चिप्+चय्=चिप्+चिप् । Now applies the following sūtra

२५६९ । चिस्फुतोर्गी । ६ । १ । ५४ ।

आत्व वा स्यात् ।

2569. There is optionally the substitution of च in the room of the diphthong of the roots चि and च्र when the affix चिप् is added.

Thus चि+चिप्+चय्+चिप्=चा+चिप्+चय्+चिप् ।

Now applies the following sūtra by which a च् is inserted

२५७० । अतिङ्गीक्षीरीक्षूयीक्ष्माद्यातां पुग्यौ । ७ । ३ । ३६ ।

चययति-चययति । मित्रकारचयानर्थादस्य चिञ्चिकल्पः । चयते । प्रचिचयति-प्रचिचयति ।
'नाम्ये भित्तोऽहेतो' । अहेतो एवार्थे चिञ्चि स्यादित्योऽप्ये भित्तो न स्युः । तेन अनादीनामन्त्यस्यप्रसुक्तं
भित्तं न ।

2570. The augment पुग् (पु) is added to the roots च्, क्षी, क्षी, री, वृग्, क्षाच्, and to a root ending in long आ, when the affix चि follows.

Thus चा + पु + चि + अ + ति = च + पु + चि + अ + ति S. 2568. Because the root is भित्ति = चययति । When there is no आत्व of S. 2569, we have चययति ।

The root चि has an indicative च् which shows that चिच् is optional. Therefore without चिच् we have चयति or चयते ।

So also प्रचिचयति or प्रचिचयति ।

नाम्ये भित्तोऽहेतो ।

Gana sūtra—Except these (jñap, yama, chaha, chapa, raha, bala and chi) no other roots of this churādi class are भित्ति ।

The word अहेतो means 'without the causative force'—the class where चिच् is added as svārtha, i.e., the Churadi class. Therefore the roots च् &c., though ending in आच् will not be भित्ति under the gana sūtra कर्णीयम् (See S. 2353) See S. 2352 also. Pre. चययति or चययति or चयति ।

चह ८७ चलने ।

87. √ghatta to shake, stir about Pre. चहयति । The Bhuādi form is चहते ।

मुत्ता ८८ संघाते ।

88. √musta to heap up, gather, accumulate. Mādhaviya reads here अचययति ।

खह ८९ संवरणे ।

89. √khatta to cover, screen. Pre. खहयति ।

चह ९० स्फिह ९१ चुबि ९२ हिंसायाम् ।

90. √shatta 91. √sphitta. 92. √chubi to injure, kill. Pre. चहयति ।

91. √sphitta. Pre. स्फिहयति ।

92. √chubi.

Pre. चुम्बयति (or चुम्बति Bhuādi 'to kiss.')

पुस, वयुष ९३ पुल ९४ संघाते ।

'पुर्च' इत्येके । 'पुष' इत्येके ।

93. √pusa. 94. √pula to collect. Some read पुर्च √purpa. Others read पुष √puna. Some read √vyus for √pus.

94. √pūla. Pre. पुल्लयति ।

पुंस ९५ अभिवर्धने ।

95. /pumsa 'to crush, grind, to trouble. Pre. पुंसवति :

व्यप (व्यय) क्षेत्रे ९६ टक्ति ९७ बन्धने ।

व्यपवति-टक्ति ।

96. /vyapa, to throw. This root is not in the Siddhānta.

97. /taki to bind, tie, fasten.

Pre. टक्ति or टक्ति । Nouns — टक्ता । तिक्ता ।

धूस ९८ कान्तिकरणे ।

धूसवति । दन्तवाग्दः । 'धूर्ध्ववाग्दः' इत्येके । 'दासवाग्दः' इत्यपरे ।

98. /dhūsa, to adorn, decorate. The sibilant is dental (ध). Some say it is cerebral (ध) Others say it is palatal (ध).

Pre. धूसवति । Noun — धूसरः ।

कीट ९९ वर्णे ।

99. /kita 1. to tinge or-color, 2. to band. Pre. कीटवति ।

धूर्णे १०० संकोचने ।

100. /chūrna, to contract, to close, shrink. The repetition of /chūrna is for the sake of different meaning.

Pre. धूर्चवति ।

पूज १०१ पूजायाम् ।

101. /pūja, to worship. Pre. पूजवति । Noun — पूज

अर्क १०२ स्तवने ।

'अर्चने' इत्येके ।

102. /arka, 1. to heat, warm. 2. to praise. Some read अर्चने instead of स्तवने । अर्चन, means 'heating.' Pre. अर्कवति ।

शुठ १०३ आलस्ये ।

103. /śūtha, to be idle or lazy.

Pre. शोठवति । The Bhuādi form is शोठति (No. 364).

शुठि १०४ शोचने ।

शुठवति-शुठति ।

104. /śūthi to be dry.

Pre. शुठवति or शुठति । The root शुठ is read in the Bhuādi also. (No. 365) This root would have given the form शुठति । The Bhuādi शुठ is rather superfluous.

जुड १०५ प्रेरणे ।

105. /juda, to send.

Pre. जोडवति । The form जुडति is Tudādi (No. 365).

गज १०६ मार्ज १०७ शब्दाद्यौ ।

गाजयति । मार्जयति ।

106. √gaja. 107. √mārja to sound, roar.

Pre. गाजयति or गाजयते । The Bhuādi forms are गजयति, गजयति and गजयति । (Nos. 265, 266 and 267).

मर्च १०७ क । च ।

मर्चयति ।

107. √mārja. 107(a). √marcha to sound.

Pre. मार्जयति । मार्जयति । Bhuādi मर्चयति ।

घृ १०८ प्रस्त्रवणे ।

‘आवणे’ इत्येके ।

108 √ghri to sprinkle over, wet, moisten. Some read आवणे instead of प्रस्त्रवणे ।

Pre. घारयति । The Bhuādi is चरति । The juhotyadi is जिघर्ति । (See No I. 985 and No III. 14).

पचि १०९ विस्तारवचने ।

पचयति । ‘पचते’ । इति उपस्कार्यैव पचि गतम् ।

109 √pachi, to explain fully, dilate upon, amplify

Pre. पचयति or पचति । In the Bhuādi पचते has been taught (No. 187).

तिज ११० निशाने ।

तेजयति ।

110 √tiija, to sharpen. Pre तेजयति । The Bhuādi form is तेजति ।

कृत १११ संशङ्कने ।

111 √krita, 1 to mention, utter, 2. to name, call. Thus कृत + चिप् + यप् + ति । Now applies the following sūtra by which the ऋ is changed to इ २ ।

२५७१ । उपधायाश्च । ७ । १ । १०१ ।

जातोपधायाश्च ऋत इत्येवात् । उपरत्नम् । ‘उपधायां च’ (२२६५) इति दीर्घः । कीर्तयति । ‘उपधा’ (२५६७) । अर्धोक्तत्-अचिकीर्तय ।

2571. इ is also substituted for the penultimate long ऋ of a root and thereby इ is added to इ by I 1 51. S 70.

As कीर्तयति, कीर्तयतः, कीर्तयन्ति, from कृत् २ । The lengthening is by VIII. 2, 78. S 2265.

Pre- कीर्तयति । Aor. अर्धोक्तत् or अचिकीर्तय (See VII. 4. 7. S. 2567),

वर्ध ११२ छेदनपूरणयोः ।

112. √vardha, 1. to cut, divide, 2. to fill. Pre. वर्धयति । Aor. अर्धवर्धय ।

कुञ्चि ११३ आच्छादने ।

कुञ्चयति । ‘कुञ्चि’ इत्येके ।

113 √kubī, to cover. Some read कृभि √kubhi

Pre कुम्भवति or कुम्बति । कुम्भवति or कुम्बति । Noun —कुम्भा ।

लुबि ११४ लुबि ११५ अदर्शने ।

‘अदर्शने’ इत्येके ।

114. √lubi, (to torment, harass). 115. √tubi to become invincible to hurt, trouble. Instead of ‘adarshane,’ another reading is ‘ardane’.

Pre लुम्भवति ।

115 √tubi ‘to disappear’. Pre. तुम्भवति ।

क्लप ११६ व्यक्तायां वाचि ।

‘क्लप’ इत्येके ।

116. √hlapa to speak, to sound, to creak. Some read it √klapa.

Pre. क्लापयति । क्लापयति ।

चुटि ११७ छेदने ।

117 √chuti to cut, divide Pre. चुटयति or चुटति ।

मृडि, तुडि ११८ इल ११९ प्रेरणे ।

मृडयति । रेलित् ।

118. √mridi. √tudi 119 √ila to send The √mridi is apparently wrong according to Mādhava and it is not given in the Siddhānta. nor is √tudi.

119. √ila Pre मृडयति । Aor रेलित् ।

म्लक्ष १२० म्लेच्छने ।

120. √maraksha (1. to smear, anoint 2. to accumulate) 3. to speak indistinctly. Pre. मृडयति ।

म्लेच्छ १२१ अठ्यक्तायां वाचि ।

121 √mlechha, to speak confusedly, barbarously.

Pre म्लेच्छयति । • The Bhuādi form is म्लेच्छति ।

व्रूस १२२ वर्ह १२३ हिंसायाम् ।

केचिदिह गर्ज गर्दं गच्छे । गर्धं अभिकाङ्क्षाया निति पठन्ति ।

122. √vrūsa 123. √varha, to injure, kill. Some read here √garja and √garda ‘to make sound’, and √gardha ‘to desire’

Pre. वृचयति ।

123 √varha Pre वर्हयति ।

गर्ज गर्द १२४ शब्दे ।

124. √gaija, √garda to sound. Pre. गर्जयति । गर्दयति ।

गर्ध १२५ अभिकाङ्क्षायाम् इति पठन्ति ।

125. √gardha, to be desirous or greedy. Pre. गर्दयति ।

गुर्द १२६ पूर्वनिकेतने ।

126. √gurda, 127. √purva, to dwell, inhabit. Some do not read

प्रवृ as a separate root but make it part of the meaning, as purvanikatane 'former dwelling place'. Pre. पूर्ववति ।

पुर्व (पूर्व) १२७ निक्षेपने ।

127. √purva Pre. पूर्ववति ।

जसि १२८ रक्षणे ।

'जीवने' इति केचित् । जंजवति-जंजति ।

128. √jasi, to protect, to liberate. Instead of rakshane, Deva reads it mokshane. Pre. जंजवति or जंजति । The Div&di form is जवति ।

ईड १२९ स्तुती ।

129. √ida, to praise.

Pre. ईडवति । The ad&di form is ईड्ते । Aor. ईडिषत् ।

जसु १३० हिंसायाम् ।

130. √jasu to injure, to kill.

Pre. जाजवति । Past Part. Pass. जसत् । Ger. जचित्वा or जसत्वा ।

पिडि १३१ संघाते ।

131. √pidi, to heap or accumulate. Pre. पिरंजवति or पिरजति ।

रुष १३२ रोषे ।

'रु' इत्येके ।

132. √rusha, to be angry. Some read it as √ruṣ

Pre. रोषवति । The Bhu&di form is रोषति । The Div&di is रुषति ।

डिप १३३ क्षेपे ।

133. √dipa, to throw, cast. Pre. डेपवति ।

हृ प १३४ समुच्छ्राये ।

134. √shṭṭpa, to heap up, to erect, raise. Pre. हृपवति ।

आकुस्मादात्मने यदिचः । कुस्मनात्मने वा इति वक्ष्यते

सगतिं व्याप्येत्यर्थः । अकर्तुं गतिं कर्त्तावन्निश्च ।

Sub-section II. upto the √kusma, are Atmanepadis The √kusma will be taught later on. All the roots taught hereafter and including √kusma are Atmanepadis This is in order to make these roots Atmanepadis when the fruit of the action does not accrue to the agent.

चित १३५ संचेतने ।

चेतवते । ज्ञानीचित् ।

135. √chita, to perceive, to understand.

Pre. चेतवते । The Bhu&di form is चेतति (See No. 39). Aor. ज्ञानीषिषत् ।

दशि १३६ दंशने ।

दशयते । अददत् । इतिस्वविभक्त्याये । दंशति । आकुस्मीवनात्मनेपदं विभूयति योनेनेनेति आकृष्यादात् । यकोपे चञ्जिवाहक्याहुवातेरेव अददत् ।

136. √daśi, to bite.

Pre. दंश्चति । As the root has an indicative द्, the चिप् is optional, and when there is no चिप्, the form is दंश्चति । It is Parasmaipadī because the Atmanepada ordained by the rule that all roots up to /kuma, are Atmanepadī, is confined to चिप् ending roots only and not when those roots do not take the affix चिप्. This is the opinion of all the commentators. When there is the elision of च्, the root is Bhuādi, because it is read along with /sañj In other words the elision of the nasal of द्श्च ordained by VI. 4 25. S 2396, is confined to the /dans of the Bhuādi class and not to the present root which is also optionally conjugated in the Bhuādi class. Therefore here we have दंश्चति, while the root belonging to the Bhvādi class is conjugated as दश्चति । Pre. दंश्चते । Aor. दश्चद्दश्च ।

दक्षि १३७ दर्शनदंशनयोः ।

दंश्चते-दंश्चति । 'दश्' इत्यच्चेत्ते ।

137. /dasi, 1. to see. 2 to bite. Some read this root as dāsa with-
out द्. It is found in the Divādi class also as दश्चति ।

Pre दश्चते or दंश्चति । Nouns — दासः । दासी ।

दप १३८ डिप १३८ क । संघाते ।

138. /dapa, /dipa to collect, accumulate. The Parasmai डेचति has already been taught before. The root has a different meaning there.

Pre डाचयते । डेचयते ।

तन्नि १३९ कुटुम्बधारणे ।

तन्निचते । चाण्डा चाण्डवनिनि नरवा 'कुटुम्बचते' इत्युक्तमस्ति ।

139. /tattiri to support or maintain (as a family) Chāndrā says that तन्नि and कुटुम्ब are two different roots and so he gives the example of कुटुम्बचते । Pre तन्निचते or तन्निचति । Noun — तन्निच् ।

मन्नि १४० गुह्यपरिभाषणे ।

140. /mattiri, to consult, to give advice, to mutter, to speak in secrecy. Pre. मन्निचते । P. मन्निचति ।

स्पश १४१ यद्दक्षसंज्ञेयस्योः ।

141. /spaśa, to take 2. to unite.

Pre दशाचयते । दश्चति । Aor. दश्चद्दश्च ।

तर्ज १४२ मर्त्त १४३ तर्जने ।

142. /tarja, 143. /bhartsa, to threaten, menace.

Pre. तर्जयते । मर्त्तयते ।

वस्त १४४ गन्ध १४५ अर्चने ।

वस्तयते । गन्धयते ।

144. /vasā, 145. /gandha, to torment.

Pre. वस्तयते । गन्धयते ।

विष्क १४६ हिंसायाम् ।

'विष्क' इत्यच्चेत्ते ।

146. √vishka, to injure, to hurt. Some read it as विष्क giving the example of विष्कयते । Pre. विष्कयते ।

निष्क १४७ परिमाणे ।

147. √nishka, to weigh, measure.

Pre. निष्कयते । Nouns —निष्कः । निष्किकः ।

लल १४८ ईप्सायाम् ।

148. √lala, (to fondle), to desire.

Pre. लालयते । Aor. अलीलसत । Nouns —कुलालः । कौलालिका ।

कूण १४९ संकोचे ।

149. √kūna, to contract, close. Some read the root as कुच, but it is not approved, for the √kuna will be taught in the kathādi class. The Tudādi form is कुचति । Pre. कूचयते । Noun —कूचिः ।

तूण १५० पूरणे ।

150. √tūna, to fill, fill up. Pre. हूचयते । Nouns —हूचः । हूचिरः ।

भूण १५१ आशाविशङ्कयोः ।

151. √bhrūna, 1. to hope 2. to fear. Pre. ब्रूचयते । Noun —ब्रूचः ।

शठ १५२ स्थापयाम् ।

152. √satha, to praise, to boast. Pre. वाढयते ।

यक्ष १५३ पूजायाम् ।

153. √yaksha, to worship. Pre. यचयते ।

स्यम १५४ वितर्के ।

154. √syama, to consider, reflect. Syamate is Bhuādi form, the meaning differs from the present root. Pre. स्थानयते ।

गूर १५५ उद्यमने ।

155. √gūra, to make an effort or exertion. Some read it as गुरी, but this is not an approved reading. Pre. गूरयते ।

शम १५६ लक्ष १५७ आलोचने ।

‘नान्ये नितः—’ इति निषवनिषेधः । आचयते ।

156. √śama, 157. √laksha, to see, look at, inspect, display. Though the root ज्ञ ends in अच्, it is not नित् because of the prohibition, no other roots of the Churādi class are नित् except the seven viz, ज्ञच् &c. Therefore we have आचयते but never ज्ञचयते । Pre. आचयते । ज्ञचयते ।

कुत्स १५८ अवक्षेपणे ।

158. √kutsa, to abuse, revile. Pre. कुत्सयते ।

त्रुट १५९ छेदने ।

‘त्रुट’ इत्येके ।

159. √truta, to cut, divide. Some read it as कुट. This root is found in the Tudādi class also. Pre. जोटयते ।

गल १६० गलने ।

160. /gala, to flow. Pra. गलवते । The Bhuādi form is गलति ।

भल १६१ आभयडने ।

161. /bhala, (to see, behold), to expound, explain. Pre. भाववते ।

कुट १६२ आम्रदाने ।

‘अम्रदाने’ इत्येके ।

162. /kūta, to abstain from giving, to censure. According to some, it means also to be distressed. Some read it as कुट प्रतापने meaning to burn. The form will be कोटवते । Pre. कूटवते ।

कुह १६२ क । प्रतापने ।

162A. /kutta, to burn, कुहवते । This is found in the kathādi also.

वञ्चु १६३ प्रलम्भने ।

163. /vanchu, to cheat, deceive, defraud. According to Haradatta, the root has an indicatory long ञ. The root is Parasmaipadi in certain senses.

Pre. वञ्चयते । वञ्चति । (Because the वृद् is optional before ञ्वा by the force of the indicatory ञ, therefore the वृद् is optional. The reasoning is the same as in the case of the वृद् roots of this class) Inten वञ्चिष्यति (VII 4 84 S 2642). Past Part. Pass वञ्चत् । Ger. वञ्चित्वा or वञ्चित्वा (I 2 24 S 3325) or वञ्चन् ।

वृष १६४ शक्तिवन्धने ।

शक्तिवन्धनं प्रजननवाच्यं शक्तिवन्धनम् । वर्धयते ।

164. /vrisha, to be powerful or eminent. 2 To have the power of production. The words शक्तिवन्धने mean both ‘the power of procreation,’ and ‘to be powerful.’ The forms वर्धति and वर्धते are Bhuādi from different roots. Pre. वर्धयते ।

मद १६५ तृप्तियोगे ।

मादयते ।

165. /mada, to please, gratify. Pre. मादयते ।

दिवु १६६ परिकूजने ।

166. /divu, to suffer pain, lament, moan. Pre. दीवयते । Noun — चरिदिवकः ।

गृ १६७ विज्ञाने ।

गारयते ।

167. /gri, to make known, relate, teach. The form गिरति is Tūādi from /gri (No 117), गृह्णाति (kryādi 28) गरति (Bhuādi No. 984). Pre. गारयते ।

विद् १६८ चेतनाख्यानविवासेषु ।

वेदयते ।

वत्तायां विद्यते ज्ञाने वेत्ति विन्दे विचारये ।

विन्दते विन्दति माहो दत्तमुपवर्णयेद्विद् कृतात् ॥

168. √vidā, 1. to feel, experience, 2. to tell, declare 3. to dwell. This root is found in other classes also. In the sense of 'to be' we have विद्यते 'It is', (This is Divādi.) In the sense of 'to know,' we have वेत्ति 'He knows', (This is Adādi.) In the sense of 'to reason,' or 'reflect' we have विन्दे, 'He reflects', (This is Suādi). In the sense of 'to obtain or gain,' we have विन्दति or विन्दते 'He acquires', (This is Tudādi). All these meanings are summarised in the verse given above.

Pre. वेदयते ।

मान १६९ स्तम्भे ।

मानयते ।

169. √māna, to be proud. While जानते 'he knows', and ज्ञुते 'he understands' are other forms. Pre. मानयते ।

यु १७० युगुप्सायाम् ।

याचयते ।

170. √yu, to censure. While युनाति or युनीते 'He binds' and योति 'He mixes' are other forms. Pre. याचयते ।

कुस्म १७१ नास्ती वा ।

'कुस्म' इति बाहुः कुस्मिन्स्मयने वर्तते । कुस्मयते । अयुकुस्मत् । अय वा 'कुस्म' इति प्रातिपदिकम् । ततो बाह्वयै चिच् । इत्याकुस्मीबाः ।

171. √kusma, 1. to smile improperly, 2 to guess, perceive, imagine.

Gana sutra.—The affix चिच् comes after kusma, whether it be a root or a Name (i. e., a Prātīpadika).

The word kusma is either a root meaning to smile improperly. As कुस्मयते, Aor अयुकुस्मत् or the word kusma is a noun and to it is added चिच् to make a derivative verb. *Quere* From what root is this noun derived, if there is no distinct root like kusma.

Note —कु is not to be considered as a prefix. कुस्म is an invariable compound, if it be a compound of कु+स्मि (smile). The anomalies in the other view are (1) कुस्मयते and not कुमस्मयते (2) we could not get कुस्मयतिचिच् । (3) nor अयुकुस्मयत् with चिच्, and अच् would come after कु । (4) nor कुस्मयः with कुच् but कुस्मितिः (5) No कच् in कुस्मयिषा (6). The gerund would be with क्वप् and not with क्त्वा.

Pre. कुस्मयते । Per. कुस्मयति चिच् । I Fut. कुस्मयिषा । Aor. अयुकुस्मयत् । Dead. अयुकुस्मयिष्यति । Ger. कुस्मयिष्या । Nouns.—कुस्मयः (and not कुस्मितिः); कुस्मयः ।

Here ends the A kusmīya sub-division.

चर्च १७२ अध्ययने ।

172 /charcha, to study. Pre. चर्चयति । Noun —चर्चः ।

बुक्क १७३ भाषणे ।

173. /bukka, to bark, to speak, to sound in general.

Pre. बुक्कयति । The Bhuādi is बुक्कति ।

शब्द १७४ उपसर्गादाविष्कारे च ।

आद्वापये । प्रतिशब्दयति । प्रतिश्रुतमाविष्करोतीत्यर्थः । 'अनुपसर्गाच्च' । 'आविष्कारे' इत्येव । शब्दयति ।

174. /śabda, 1. to sound, 2. to speak, call. When preceded by an upasarga, it means to disclose. By the force of "च" it means to bark also. As प्रतिशब्दयति = प्रतिश्रुतमाविष्करोति "He discloses the promise"

When not preceded by a preposition it also has the same meaning १.८., to disclose. As शब्दयति । Pre. शब्दयति ।

कण १७५ निमीलने ।

काचयति । 'वी चक्षुषयाया इत्यः' (१२३३) । 'काचयादीनां वा * इति विकल्प्यते । अचीकचत्-अचकाचत् ।

175 /kana, to wink, to close the eye with the lids or lashes. In forming the reduplicated aorist in चक्, the shortening required by VII. 4. 1. S 2314 is countermanded by the vārtika —There is option with regards to /काच &c" Therefore the shortening is optional

Pre काचयति । Aor. अचीकचत् or अचकाचत् । Noun —काचः ।

जम्भि १७६ नाशने ।

जम्भयति-जम्भति ।

176. /jabha, to crush destroy. Pre जम्भयति or जम्भति ।

शूद १७७ क्षरणे ।

शूदयति । अशूदयत् ।

177 /shūda, 1. to strike, hurt, kill, 2. to pour out. Some read आशयते instead of शरये । शूदते is Bhuādi. Pre शूदयति । Aor अशूदयत् ।

जसु १७८ ताडने ।

जाचयति-जचति ।

178. /jasu, to strike, to hurt. The चिच् is optional, as the root has an indicatory ड । Pre. जाचयति or जचति ।

पश १७९ बन्धने ।

पाचयति ।

179. /paśa, to bind. Pre. पाचयति ।

जान १८० रोगे ।

जानयति । 'नाये नितः—' इति निषेधः । 'जान' गत्यादी जयि गतः । तस्याङिभुनयन् 'न कल्पयित्वा' इति निषेधः । जानति ।

180 √ama, to be ill or diseased.

Though ending in अच् the root is not निच् because of the rule that only jñap &c. roots of the Churādi class are mit The √ama 'to move' is Bhuādi also. With regard to this root, the निच् hood is prohibited by the rule — "The roots कच्, चच् and अच् are not निच् in the causative." Therefore both अच् roots are non-mits See the gana sūtra न कच्यनिचनान् under the Bhuādi root √svana No. 861

Pre. आनयति । आनयतः । Noun — आनः ।

घट १८१ स्फुट १८२ भेदने ।

विकासे शययोः 'स्फुटति-स्फोटते' इत्युक्तम् ।

181 √chata 182 √sphuta to pierce, break When meaning to bloom, the root is conjugated in the Tudādi and Bhuādi as स्फुटति or स्फोटते ।

घट १८३ संघाते ।

घाटयति ।

183. √ghata, to injure, kill, collect together. Pre घाटयति ।

हन्त्यर्थोश्च १८४ ।

ननययानुक्ता अपि हन्त्यर्थः स्वार्थे निच कच्यत इत्यर्थः ।

184. *Gana sūtra* — The roots denoting 'to kill' take निच् without change of sense

Although such roots are read in the other nine classes, yet they are all capable of being conjugated in the Churādi class, by virtue of this rule This therefore increases the list of Churādi roots enormously Thus from the Adādi root हच् we can form not only हन्ति 'he kills,' but घाटयति 'he kills' also.

• दिवु १८५ नर्दने ।

उदित्वाद्देवतीत्यपि ।

185. √divu to vex, torment. Owing to the indicatory उ, the निच् is optional We have therefore देवति also Pre देवयति ।

अर्ज १८६ प्रतियत्ने ।

अवयवार्णवदेऽपि । इत्यवयवयति ।

186. √arja, to prepare It has other meanings also. As इत्यवयवयति. 'He acquires property.'

घुषिर् १८७ विशङ्कने ।

घोषयति । 'घुषिर्विशङ्कने' (३०६३) इति वृत्ते 'अविशङ्कने' इति विशेषास्तिसृणां निचोऽप्युक्तं निच् । घोषयति । इतिस्वादाद्या । अघुषद्-अघोषीत् । यवन्तस्त्र घु अघुघुषद् ।

187. √ghushir, to sound, to cry or proclaim aloud. Pre. घोषयति । In the sūtra VII. 2. 23 S 3063 we are told that the root घुषिर् does not take the intermediate ह when the meaning is other than that of 'to sound'

('a visabdane.') Therefore by the implication of the word अविशब्दे in that sūtra, we infer that the चिच् is not compulsory after this root. Therefore we have चोचति also. Owing to the indicatory च्, the aorist is optionally formed by अच्. As अचुचत् or अचोचत्. The aorist of the Churādi will be अचुचत्.

आहुः क्रन्द १८८ सातत्ये ।

मौवादिभ्यः क्रन्दचातुराहानादर्थ उक्तः । च हवाच् पूर्वो चिच् कृते सातत्ये । आक्रन्दयति । अन्ये तु 'आच् पूर्वो पुचिः क्रन्दसातत्ये' इत्याहुः । आचोचयति ।

188 /ā kranda "to repeat" In the Bhuādi class the root, /kranda has been taught in the sense of to call &c, (No. 71) That very root when preceded by the preposition आच् takes the affix चिच् when the meaning is that of repetition. As आक्रन्दयति.

Others says that the root /ghushir preceded by आच् has the sense of क्रन्दसातत्ये "repetition of sound". As आचोचयति ।

लास १८९ शिल्पयोगे ।

189. /lāsa, to exercise or practise any art. The Bhuādi कचति has a different meaning. Pre लाचयति ।

तसि १९० मूष १९० क । अलंकरणे ।

अवतचयति-अवचयति । मूषयति ।

190 /tasi, to decorate. Pre. अवतचयति or अवचयति । 190(a) /bhusa to decorate. As मूषयति ।

मोक्ष १९१ असने ।

191 /moksha, to cast, hurl, fling. Pre मोचयति । As मोचयति यराच् ।

अर्ह १९२ पुजायाम् ।

192 /arha, to worship. Pre अर्हयति ।

ज्ञा १९३ नियोगे ।

आज्ञापयति ।

193. /jñā, to order, direct. The root is always preceded by आच् । When meaning to kill, &c, we have जचयति । When meaning to understand, we have जचयति, or विज्ञापयति । See Ghatādi list in the Bhuādi class. The kryādi form is जानाति । Pre. आज्ञापयति ।

भज १९४ विआसने ।

194. /bhaja to give.

Pre भाजयति । The Bhuādi is भजति or भजते । The Rudhādi is भजाय ।

शुधु १९५ प्रसहने ।

'अशमर्षत्-अशीर्षत्' ।

195. /śridhu to insult, to mock, ridicule. The चिच् is optional because of the indicatory च् । Pre. शर्षयति । शर्षति । Aor. अशमर्षत् or अशमृषत् or अशीर्षत् । Ger. शचित्वा or शद्भ्या ।

यस १९६ निकारोपस्कारयोः ।

196. √yata, 'to endeavour.' The word 'nikāra' means 'endeavour,' direction.' Kshīrasvāmi reads निराकारोपस्कारयोः nirākāra he explains to mean 'to overpower.' Preceded by नि it means 'to give back.' As नृचं निर्यातयेति 'he repays the debt' Pre वातयति ।

रक १९७ लग १९७ आस्वादने ।

'रघ' इत्येके । 'रग' इत्यन्ये ।

197. √raka, √laga to taste Some read √ragha, others √raga instead of √raka. The Ghatādi form is लगयति but the sense is different. Pre राकयति । लाकयति । राघयति । रागयति ।

अञ्चु १९८ विशेषणे ।

अञ्चयति । उदित्वनिङ्विकल्पार्थे । अञ्च इव विनाशितो विद् । अञ्चति । यत् शृङ्गकु-
मृदीनामपि बोध्यम् ।

198. √anchu to manifest. As अञ्चयति । The indicatory च makes the augment च् optional, consequently the चिच् is also optional. Thus अञ्चति । Similar is the case with the roots √śridhu, √jasu, &c, mentioned before

लिंगि १९९ चित्राकरणे ।

लिङ्गयति-लिङ्गति ।

199 √ligi, to paint.

Pre. लिङ्गयति or लिङ्गति । The Bhuādi लिङ्गति means 'to go'

मुद २०० संसर्गे ।

मोदयति सकृद् दूतेन ।

200. √muda to mix, blend As मोदयति सकृद् दूतेन 'he mixes the gruel with clarified butter'

त्रस २०१ धारणे ।

'ग्रह' इत्येके । 'धार' इत्यन्ये ।

201. √trasa, to hold. Some read grahane 'to take', others धारणे 'to obstruct,' instead of 'dhāraṇe'. Pre. त्रासयति ।

उग्रस २०२ उच्छेदे ।

उकारो चात्मवच इत्येके । नेत्यन्ये । त्रासयति । उग्रासयति ।

202. √udhrasa, (to throw or toss up), to glean. Some say उ is part of the root. Others say it is not. The root is kryādi also.

Pre. त्रासयति or उग्रासयति ।

मुच २०३ प्रसीधने मीदने च ।

203. √muchā to liberate, to gladden, delight. It is Bhuādi and Tudādi also. Pre. निर्मोचयति ।

वस २०४ स्नेहच्छेदापहरणे ।

204 /vasa 1. to love, 2. to cut, divide, 3 to take.

Pre वाचयति । Other forms are वस्ते 'he covers' (Adâdi No. 13), वस्वति 'he stops' (Divâdi No. 105), while वाच is kathâdi.

चर २०५ संशये ।

205 /chara to doubt. Pre चारयति । The Bhuâdi is चरति ।

च्यु २०६ सहने ।

'हचने च' हत्येके । च्याचयति । 'च्युच' हत्येके । च्योचयति ।

206. /chyu to laugh, to suffer pain. Some read it as च्युच /chyns.

Pre. च्याचयति or च्योचयति ।

भुवोऽवकल्कने २०७ ।

अवकल्कन निजीकरणित्येके । बिम्बनमित्येके । भाचयति ।

207. /Bhû The root /bhu takes the affix चिच् when meaning 'to mix' 'to reflect' The word avakalkana means according to some 'to mix' others say it means 'to think' Pre. भाचयति । The Bhuâdi form is भाचति ।

कृपेक्ष २०८ ।

कल्पयति ।

308 /kripa This root also takes चिच् in the senses mentioned in the last Pre कल्पयति ।

आ स्वदः सकर्मकात् ।

स्वदिननिष्ठाया संनवा कर्मण्येव च चिच् ।

Gana sūtra —The affix चिच् comes after the following roots upto /svada inclusive when they take an object

Where there is a possibility of governing an objective case there these roots are Churâdi.

Some explain this sūtra as. "The root Svada preceded by आ takes the affix चिच् when it is Transitive"

ग्रस २०९ ग्रहणे ।

ग्राचयति कलच् ।

209 /grasa to eat, devour. As ग्राचयति कलच् 'he eats the fruit'

पुष २१० धारणे ।

पोषयत्यभारयच् ।

210 /pusha, to put up or wear. As पोषयत्यभारयच् 'She wears ornaments'. Other forms are पोषति (Bhuâdi), पुष्यति (Divâdi) पुष्याति (kryâdi).

दल २११ विदारणे ।

दाचयति ।

211. √dala to split, to tear As दाहयति ।

पठ २१२ पुट २१३ लुट २१४ लुजि २१५ मिजि २१६ पिजि २१७ लुजि
२१८ भजि २१९ लघि २२० त्रसि २२१ पिसि २२२ कुसि २२३ दशि २२४ कुशि
२२५ घट २२६ घटि २२७ बृहि २२८ बर्ह २२९ बल्ह २३० गुप २३१ धूप २३२
विष्क २३३ चीव २३४ पुथ २३५ लोक २३६ लोच २३७ खद २३८ कुप २३९
तर्क २४० वृत् २४१ वृधु २४२ भाषार्थाः ।

पाटयति । पोटयति । लोटयति । दुष्जयति । दुष्जति । बर्ष परेषां । पाटयति ।
चरटयति ।

212 √pata, 213. √puta, 214. √lata, 215 √tuji 216 √miji,
217 √piji, 218 √luji, 219 bhaji, 220 √laghi, 221 √trasi, 222 √pisi, 223
kusi, 224 √dasi, 225 √kusi, 226 √ghata, 227 √ghati, 228 √brihi, 229
√baiha, 230 balha, 231 √gupa, 232 dhûpa, 233 √ichchha, 234 √chîva,
235 √putha, 236 √lokri, 237 √lochri, 238 √nada, 239 √kupa, 240 tarka,
241 √vritu, 242, √vridhu, to speak to shine

Thus पाटयति, पोटयति, लोटयति, दुष्जयति, or दुष्जति । So also of the rest
चरटयति, चरटयति ।

In forming the Aorist of लोङ् and लोट् there is no shortening by
the following —

२५७२ । नाग्लोपिशास्वदिताम् । ७ । ४ । २ ।

ल्लिङ्गलोपिनः शास्तेर्मुदि । ओपचावा इस्वो न स्वाचक्षपरे लौ । अल्लोक्त ।
अल्लोक्त । वर्तयति । वर्धयति । उदिस्वाहुर्तेति । वर्धति ।

2572 The shortening of the penultimate of the stem,
before the causative affix, in the reduplicate-Aorist, does not
take place, when it is a (Denominative) stem, which has lost
a simple (end vowel of the Nominal-stem), before the Causa-
tive sign and also not, when it is the verb भाष्, or a root which
has an indicative अ »

Note — The word अल्लोपिन् means literally a stem, in which a simple
vowel (अक् pratyâhâra) or a portion containing an अक् vowel has been
dropped. As the final vowels of Denominative stems are so elided before
the Causative sign ल्, the sûtra has been translated accordingly Thus
अननासत् = नासनासत्, अननातरत् = नातरनासत्, अत्यरराजत् = राजानमतिप्राप्तवारत्,
अन्यल्लोपिन् = लोनाल्लुहृत्वारत् » Where a simple अक् vowel alone is elided, as
in the case of नासा, there the elided अ being sthânavat, would prevent the
shortening, the अ of ना not being then considered penultimate. So that
अल्लोपिन् could be spared from the sûtra, since the sthânavad-bhâva would
prevent shortening. But where an अक् vowel plus a consonant is drop-
ped, as in राजत् and लोचत्, there the sthânavad-bhâva does not apply (I. 1.
57), hence the necessity of employing the term अल्लोपिन् in the sûtra.

Similarly अयवाचद् from वाच्, and अयवाचद् from वाच्, अयवाचद् from वाच्, and अलुलोक् from लोक्. See III 1. 21 and 25

Thus अलुलोक् and अलुलोचद्. So also वर्तयति । वर्तयति । As वृत् is read above with an indicative च, the चिच् is optional and so we have वर्तति ।

212. /pata Pre. पाटयति । But पटयति in kathâdi and पटति in Bhuâdi.

213. /puta Pre. पोडयति । But पुटयति in kathâdi and पुटति in Tudâdi.

214. /luta Pre. लोटयति । But लोटति (Bhuadi No. 336) and लुटयति (Divâdi No 113). So also लोटते and लुपटति ।

215. /tuji Pre. तुज्जयति । तुज्जति । But जोजति (Bhuâdi).

216. /mij Pre. मिज्जयति । मिज्जति ।

217. /piji Pre. पिज्जयति । पिज्जति । But पिह्ते । (Adâdi).

218. /luji Pre. लुज्जयति ।

219. /bhaji Pre. भज्जयति । But भजति । (Bhuâdi) भनति (Rudhâdi), and भाजयति already gone before

220. /hghi Pre. खह्यति । खह्यति ।

221. /trasi Pre. त्रसयति । त्रसति । But त्रसयति and त्रसति (Divâdi)

222. /pisi Pre. पिसयति । पिसति । But पिसयति 'he moves' and पिसति Bhuâdi

223. /kusi Pre. कुसयति । कुसति । Noun कुसुवः ।

224. /daśi Pre. दसयति । दसति । But दसति 'he bites' is Bhuâdi

225. /kusi Pre. कुसयति । कुसति ।

226. /gata. Pre. गटयति । It means 'to collect' also Its repetition here is because of the difference of meaning. While गटते is ghatâdi

227. /ghati Pre. घटयति । घटति । Noun घट्टा ।

228. /vriha Pre. वृहयति । वृहति । The Bhuâdi is वर्हति ।

229. /varha Pre. वर्हयति ।

230. /valha Pre. वल्हयति ।

231. /gupa Pre. गोपयति । But गोपायति 'he protects' is Bhuâdi,

गुपयति is Divâdi

232. /dhâpa Pre. धूपयति । But धुपति is Tudâdi

233. /vichohha Pre. विच्छयति । But विच्छययति is Tudâdi.

234. /chiva Pre. चीवयति ।

235. /putha Pre. पोथयति । But पुथयति 'he injures' is Divâdi; and

पुथयति is Bhuâdi.

236. /lokri. Pre. लोक्कयति । But लोक्कते 'he sees' is Bhuâdi. Aor.

अलुलोक् । S 2572.

237. /lochri. Pre. लोचयति । But लोचते 'he sees' is Bhuâdi Aor.

अलुलोचद् ।

238. /nada. Pre. नादयति । But नदति 'he sounds,' is Bhuâdi.

239. /kupa. Pre. कोपयति । But कुपयति 'he is angry' in the Divâdi.

240. /tarka. It means 'to reason' 'to argue', 'to draw inferences,' also Pre. तर्कयति ।

241. /vritu. Pre. वर्तयति । वर्तति because of the indicatory व । वृत्त्यते is Divâdi. वर्तते is Bhuâdi.

242. /vridhu. Pre. वर्धयति । वर्धति for the same reason.

कृठ २४३ लजि २४४ अजि २४५ दसि २४६ सृशि २४७ रुशि २४८ शीक
२४९ रुसि २४९ क । नट २५० पुटि २५१ जुचि (जिचि) २५२ जि २५२ क ।
चि २५२ ख । रचि २५३ लचि २५४ अहि २५५ रहि २५६ महि २५७ ख ।

243. /rutha to 257 /mahī cha, to speak These fifteen roots are given by Kāsyapa and Swāmi.

Pre. रोठयति । But चरयति 'he steals' is Bhuâdi and रोठते 'he re-acts'

244. /laji. Pre. लज्जयति । लज्जति । compare लजति-लज्जति 'he parches' in the Bhuâdi No S 257, 253) and लाजति-लाज्जति । (Bhuâdi Nos. 259 & 260) लजते is Tudâdi No. 10 and लज्जयति 'he manifests' is kathâdi

245. /aji. Pre. अज्जयति । अज्जति । But अजति in Rudhâdi

246. /dasi. Pre. दसयति । दसति ।

247. /bhriśi. Pre. बृशयति or बृशति । But भर्षति (Bhuâdi) and बृशयति (Div. 115) 'he falls.'

248. /ruśi. Pre. रसयति । रसति ।

248 (a). रसि, 249. /sika

Pre. रसयति । रसति । शीकयति । But शीकति-०ते 'he sprinkles' is Bhuâdi No. 75.

250. /nata. Pre. नाटयति । When meaning to dance, it is also Ohurâdi as taught in No 12 नटति is Ghatâdi

251. /puti. Pre. पुटयति । But चोटते 'he changes' is Bhuâdi

252. /juchi. Pre. जुचयति or जुचति ।

253. /faghi. Pre. रङ्गयति or रङ्गति । See also Bhuâdi No. 107, for रङ्गते । 'he moves'.

254. /laghi. Pre. लजयति or लङ्गयति ।

255. /ahi.

Pre. अहयति or अहति । But अहते 'he moves' is Bhuâdi No 666.

256. /rahi. Pre. रहयति or रहति । But रहयति 'he abandons' is kathâdi.

257. /mahī. Pre. महयति or महति । But महयति 'he honors' is kathâdi महति is Bhuâdi No. 766 महते is No 665.

लङि २५८ लङ २५९ नल २६० ख ।

258. /ladi. 259. /tada. 260. /nala cha, to speak.

Pre. ललयति or ललति । But ललयति 'to fondle,' and ललति also लोटयति । But लोटति and लुटयते (Bhuâdi Nos. 374 & 295), and लुटति is Tudâdi No. 92 लाजयति or लाजयति । But लजति is Bhuâdi No. 891.

पुरी २६१ आग्यायने ।

ईदित्थं निष्ठावानिदिनवेधाय । अत एव लिख्वा ।

पूरयति-पूरति ।

261. /pūi, to fulfil, satisfy. The long indicative ई is for the sake of prohibiting the augment इट् । Therefore the लिच् is optional.

Pre पूरयति or पूरति । But पूरते in the Divādi No 43.

रुज २६२ हिसायाम् ।

262 /ruja, to hurt, kill

Pre रोजयति । But रजति 'he breaks' is Tudādi No 123.

स्वाद २६३ आस्वादने ।

'स्वाद' इत्येके । अस्विस्वदत् । दीर्घस्य स्वधीपदेशत्वात् । अस्विस्वदत् ।

263 /shvada, to taste Some read it as /shvāda. The aorist of स्वद् is अस्विस्वदत् But of the long स्वाद् it is अस्विस्वदत् । The च is not changed to ञ because the root is exhibited as स्वाद् and not as स्वाच् ।

Pre स्वादयति । But the Bhuādi form is स्वादते or स्वदते । Aor. अस्विस्वदत् ।

आधृषाद्वा ।

इत ऊट्ट्वं जिभाषितं जिघो घृषघातुनभिधाय ।

Gana Sutra —The roots upto dhiṣha inclusive are optionally conjugated in लिच् । (No 306)

युज २६४ पृच २६५ सयमने ।

योजयति-योजति । अयौषीत् । पर्चयति-पर्चति । पर्चिता । अपर्चति ।

264 /yuja 265 /pūcha, to join, unite

Pre योजयति । or योजति । I Fut योक्ता । Aor अयौषीत् ।

265 /pūcha Pre पर्चयति or पर्चति । I Fut पर्चिता । Aor अपर्चति ।

अर्च २६६ पूजायाम् ।

266 /archa, to worship Pre अर्चयति or अर्चति ।

षह २६७ सर्षणे ।

साहयति । 'च स्वाय नागः सहति कलनेभ्यः परिभवच्' ।

267. /shaha, to cause to bear or suffer.

Pre साहयति or सहति or सहते । This ought not to be read here according to the author of the vritti. However the form सहति is valid, as we find it in the following sentence च स्वाय नागः सहति कलनेभ्यः परिभवच् ।

ईर २६८ क्षेपे ।

268 /īa, to cast, (to go) Pre ईरयति or ईरति । But ईर्ते is Adādi

ली २६९ द्रवीकरणे ।

लाययति-लयति । लेता ।

269. /lī, to melt Pre. लाययति or लयति । But लीवते is Divādi No. 31, and लिनाति is kryādi No. 31, I Fut; लेता ।

वृजि २७० वर्जने ।

वर्जयति-वर्जति ।

270. √vr̥jī, to shun, avoid. The long ई indicates the absence of the augment वृ in the Nishthā.

Pre. वर्जयति or वर्जति । But वृक्ते is Adādi No 19, and वृक्ते and वृक्ते is Rudhādi No. 24, I Fut. वर्जिता ।

वृज् २७१ आवरणे ।

आवयति-आरति-आरते । अरिता-अरीता ।

271. √vr̥ñ, to cover.

Pre. आवयति or अरति । A. आरते । of वृञोति, वृञति of Svādi No 8, and वृञीते of kryādi No 20, I Fut. अरिता or अरीता ।

जृ २७२ वयोहानौ ।

आवयति-आरति । अरिता-अरीता ।

272. √jri, to grow old Pre. आवयति or अरति । I Fut. अरिता or अरीता ।

जि २७३ क । च ।

जृणयति-जृणति । जृता ।

272A √jri cha, to grow old Pre. जृणयति or जृणति । I Fut. जृता ।

रिच २७३ वियोजनसंपर्चनयोः

रेचयति-रेचति । रेक्ता ।

273. √richa, 1. to separate, 2 to unite Pre. रेचयति or रेचति । I Fut. रेक्ता ।

शिश २७४ असर्वोपयोगे ।

शेषयति-शेषति । शेषा । अशिशत् । अश विश्वोऽतिशये ।

274. √śiśha, to leave as remainder, spare It is generally preceded by the preposition वि meaning to excel Thus विशेषयति or विशेषति ।

Pre. शेषयति or शेषति । I Fut. शेषा । Aor, अशिशत् ।

तप २७५ दाहे ।

तापयति-तपति । तप्ता ।

275 √tapa to burn Pre. तापयति or तपति । I Fut. तप्ता ।

तृप् २७६ तृप्तौ ।

'क्षदीपने' इत्येके । तर्पयति-तर्पति । तर्पिता ।

276. √tripa, to please Kshīrasvāmi says it means क्षदीपने 'to kindle'. This root is not Anit The वृप् of the Divādi class is Anit.

Pre. तर्पयति or तर्पति । But तृपयति is Divādi No. 86, and तृपति is Tudādi No. 26, I Fut. तर्पिता ।

छुदी २७७ संदीपने ।

छर्दयति-छर्दति । छर्दिता । छर्दिष्यति । 'छेदयति-' (२५०६) इति विकल्पो न ।

साहचर्यात्तत्र दीपादिकस्यैव ग्रहणात् । 'तप क्षुप हृष क्षदीपने' इत्येके । तर्पयति । तर्पयति ।

277. /chhridi, to kindle The root रुद् mentioned in sūtra VII. 2 57, S. 2506 does not refer to the present root, but to the Rudhādi root, because the other roots read along with it there belong to that class, consequently there is no optional adding of the augment रुद् ।

Some read here the following three additional roots /chripa as चर्पयति, /chhripa as चर्पयति, and /dripa, as दर्पयति ।

Pre. चर्दयति or चर्दति । But चृन्दे, चृणति is Rudhādi No. 8, I Fut. चर्दितः । II Fut. चर्दिष्यति । Past Part. Pass चृद्वः । Act चृद्ववाद् ।

दुभी २७८ भये ।

दर्शयति-दर्शति । दर्शिता ।

278. /drībhi, to fear.

Pre. दर्शयति or दर्शति । I Fut. दर्शिता । Past Part. Pass दृश्वः ।

दुभ २७९ संदर्भे ।

अथ दुवादासीदित् ।

279 /drībha, to tie, fasten, string together This root is ईदिह in the Tudādi class It is conjugated like the last, but as it has no indicatory long ई, the nishthā is वेद् ।

Pre. दर्शयति or दर्शति । The Tudādi form is दुनति । Past Part. Pass. दर्शितः ।

अथ २८० मोक्षणे ।

‘दिवायाद्’ कथ्येते ।

280 /sratha, to untie, loosen, (to kill) Some say it means ‘to hurt’ or to injure’. Pre. क्षययति or क्षयति । See क्षाययति No. 13, for ‘he endeavours’, क्षययति । ‘he is weak’ in Kathādi.

नी २८१ गतौ ।

जाययति-जयति । जेता ।

281 /mī, to go, move.

Pre. जाययति or जयति : cf. नीनीते, निनाति of the kryādi No 4, निषीति, निषुते of the Svādi No. 4, I Fut. जेता । Desid. निषीयति ।

ग्रन्थ २८२ बन्धने ।

ग्रन्थयति-ग्रन्थति ।

282. /gratha, to fasten, tie. Pre. ग्रन्थयति or ग्रन्थति ।

शोक २८३ आमर्शणे ।

283. /śika, to be patient. Pre. शीकयति or शीकति । cf. शीकते ‘he sprinkles’ Bhuādi No 75 I Fut. शीकितः ।

शीक २८४ च ।

284 /chika cha, to endure, bear suffer.

Pre. शीकयति or शीकति I Fut. शीकितः ।

अर्द २८५ हिसायाम् ।

स्वरितेत् । अर्दयति-अर्दति-अर्दते ।

285. √aida, to injure, hurt, kill It is Svaritē.

Pre अर्दयति or अर्दति or अर्दते । cf Bhuadi No 56

हिसि २८६ हिसायाम् ।

हिसयति-हिसति । 'हिनस्ति' इति रगणि गतम् ।

286. √hisi, to hurt, injure, kill. The हिच् would have been optional by the very fact that it has an indicatory ह् । Its inclusion in the शुभादि list appears superfluous

Pie. हिसयति or हिसति । But हिनस्ति is Rudhadi No. 19

अर्ह २८७ पूजायाम् ।

287. √arha, to worship. Pre. अर्हयति cf. No. 192 or । अर्हति ।

आढः षद् २८८ पद्यर्थे ।

आसादयति-आसीदति । 'प्राप्ता-' (२३६०) इति सीदादेशः । आसत्ता । आसात्सीत् ।

288. √ānah shada, to approach, go to, reach The √shada preceded by the preposition आ is optionally conjugated in the Chuiādi class

Pie. आसादयति or आसीदति । The सीद् is substituted for षद् by VII 3.

78. S 2360 in the Bhuādi See No 907, I Fut आसत्ता । Aor आसात्सीत् ।

शुन्ध २८९ शौचकर्मणि ।

शुन्धता । अशुन्धीत् । अशुन्धिष्टात् ।

289. √sundha, to be purified or cleansed, to cleanse

Pre शुन्धयति or शुन्धति । cf Bhuādi No 74, which is however intransitive I Fut शुन्धता । Aor. अशुन्धीत् । अशुन्धिष्टात् ।

छद् २९० अपचारणे ।

स्वरितेत् ।

290. √chhada, to cover It is svaritē

Pre छादयति or छदति or छदते । But छदयति is ghatādi

जुष २९१ परितर्कणे ।

परितर्कणभूदो हि वा । 'परितर्पणे' इत्यन्ये । परितर्पणं परितृप्तिक्रिया । जीषयति-जीषति । प्रीतिसेवनयोजुष्म इति तुदादौ ।

291. √'jusha, to hurt, to be satisfied The word paritarkana means 'to reason' 'to injure'. Kshīra Swāmī says the root means 'to be satisfied'. It is conjugated in the Tudādi also. See No. 8.

Pre जीषयति or जीषति ।

धूञ् २९२ कम्पने ।

काचित्पञ्चकम्प । * धूम्रीजीजुंस्त्वक्तव्यः * । धूमयति-धूमयति-धूमयते । केचित्तु 'धूम्रीयोः-' * इति पठित्वा प्रीतिविषयार्थान्तेरेव धूमनाहुः । धावयति । अयं स्वादौ जयादौ तुदादौ च । स्वादौ इत्यञ् । तथा च कबिरहस्ये—

'धूमोति चम्पकवनानि धुनोत्यशोकं हत धुनाति धुवति स्फुटितातिमुक्तम् ।

वायुर्विधुनयति चम्पकपुष्पदेवदूयत्कानले धवति चम्पकमञ्जरीम् ॥'

292. √dhûñ, to shake, agitate, cause to move Under the rules applying to चिच्, we find the following vârtika under sūtra VII 3 37. S 2585, in which the anuvritti of चो "when चि follows," is current from VII 3 36 S 2570 —

Vârtika —It should be stated that the roots dhûñ and priñ take the augment डक् when the affix चि follows

Thus धूनयति or चवति or चवते। Some read this vârtika as घूञ् प्रीणोर्नुवक्तव्यः । and because घूञ् is found in the company of प्रीणति, they would confine the augment डक् to the घू of the kryâdi class and not to the Churâdi घू. According to them, it is conjugated as चावयति ।

This root is Svâdi No 9, kryâdi No 17, and Tudâdi No 105 The उ is short in the Svâdi Thus we find in the above verse of Kavirahasya all the different conjugations of the √dhû

Pre धूनयति or चावयति or चवते ।

प्रीञ् २९३ तर्पणे ।

प्रीणयति । * घूञ्प्रीणोः- * इति ह्रस्वोक्तपाठे डु । प्रावयति-प्रयति-प्रयते ।

293 √priñ, to please, satisfy. If we apply the vârtika given under the last root, then we get डक् augment, and the form will be प्रीणयति । But if we follow the opinion of Haradatta, who reads the vârtika as घूञ्प्रीणो. &c, then there will be no डक् augment, and the form will be प्रावयति ।

Pre. प्रीणयति or प्रावयति । Without, चिच्, प्रयति or प्रयते ।

अन्य २९४ ग्रन्थ २९४ क । संदर्भे ।

294. √srantha, 294A. √grantha, to fasten, tie

Pre अन्धयति or ग्रन्थयति or अन्धयति, ग्रन्थयति । of अट्नाति, ग्रन्थति Kṛjâdi No. 41, अन्धते, ग्रन्थते Bhuadi

आप्त २९५ लम्बने ।

आपयति-आपति । आपत् । आप्ता । स्वरितेद्वयमित्येके । आपते ।

295 √âplri, to obtain Some say this root is svaritet

Pre आपयति or आपति or आपते । I Fut आप्ता । Aor, आपत् with अच् because the root has an indicative च् ।

तनु २९६ अट्टोपकरणयोः ।

'उपसर्गाच्च द्वैच्ये' । तानयति । वितानयति-तनति । वितनति । 'चन अट्टोपकरणयोः' इत्येके । चानयति-चनति ।

296 √tanu, 1. to confide, trust, place confidence in 2 to help, assist, aid When preceded by an upasarga it means to extend. Some read it as √chana to trust, 'to kill' Pre तानयति । वितानयति । तनति । वितनति । चानयति । चनति । of चनयति । of the Ghatâdi.

वद २९७ संदेशवचने ।

वादयति । स्वरितेत् । वदति-वदते । अनुदात्तेद्वयित्येके । ववदतुः । ववदिय । ववदे । ववदात् ।

297. *√vāda*, to cause to speak or say, to cause to sound, play on a musical instrument. This root is svaritē. Some say it is anudāttē.

Pre वादयति or वदति । A. वदते । Per ववाद । A. वक्ते । ववदतुः । ववदिय । Bene, ववदाद् ।

यच्च २५८ परिभाषणे ।

वाचयति-वचति । वक्ता । ववाचीद् ।

298. *√vacha*, to speak. Pre वाचयति or वचति । I Fut वक्ता । Aor. ववाचीद् ।

मान २९९ पूजायाम् ।

मानयति-मानति । मानिता । विचारणे तु नीवादिभ्यो नित्यसम्पत्तः । इत्यस्मै मानयते । इत्याकुस्मीयाः । सम्पत् इति दिवादी । अजुत इति तनादी च ।

299 *√māna*, to honour, to worship. When म् means 'to reflect,' it is Bhuādi and invariably followed by च् । When meaning 'to stop,' it is read in the Akusmiya class, and we have मानयते । In the Divādi we have मन्वते । (No. 67), in the Tanādi अजुते (No. 9).

Pre. मानयति or मानति । I Fut मानिता ।

मू ३०० प्राप्ताव्यत्मनेपदी ।

भावयते-भवते । चिञ्चनियोगेनैवात्मनेपदनित्येणे । भवति ।

300. *√bhū*, to obtain, gain. It is Atmanepadi. Some say it is Atmanepadi only then when चिच् is joined to it. Otherwise it is Parasmaipadi, as भवति and never भवते ।

Pre भावयते or भवते । According to others भवति । I Fut, भविता ।

यर्ह ३०१ विनिन्दने ।

301 *√garha*, to blame, censure, reproach.

Pre. गर्हयति or गर्हति । cf Bhuādi गर्हते No 667.

मार्ग ३०२ अन्वेषणे ।

302 *√mārga*, to seek. Pre. मार्गयति । But कृतयते is kathādi I Fut. मार्गिता । Pre. Partī Atmane मार्गितः ।

कठि ३०३ शोके ।

उत्पुर्वोऽयजुत्कपटावाच् । कपटत इत्यात्मनेपदी गत ।

303. *√kathi*, to mourn, grieve for. When preceded by उत् it means 'to be anxious'. कपटते is Atmanepadi already taught before Pre. कपटयति or कपटति । But कपटते is Bhuādi No 283, and कठति (Bhūadi NO. 356) I Fut. कठितवा ।

मृज्ज ३०४ शौचालंकारयोः ।

मार्जयति-मार्जति । मार्जिता-मार्जिता ।

304. *√mriḡ*, 1. to wipe or wash off, cleanse. 2. to deck, adorn. The च् is optional because of the indicative क् ।

Pre. मार्जयति or मार्जति । I Fut. मार्जिता or मार्जिता । Past Partī, मार्जितः ।

मृष ३०५ तितिक्षायाम् ।

स्वरितेत् । नर्वयति-नर्वति-नर्वते । दृषयति-दृषयते इति द्विवादी । वेचने यपि नर्वति ।

305 √mrisha, to suffer, endure, put up with.

Pre. नर्वयति or नर्वति । A नर्वते । But दृषयते or ति is Divādi No. 55, and नर्वति 'he sprinkles' is Bhuādi. No 739.

धृष ३०६ प्रसहने ।

नर्वयति-नर्वति । इत्याधृषीवाः ।

306. √dhrisha, to assail, attack, outrage. According to Śākatāyana the root has an indicative अ । The Nishthā is therefore धृष्टः । Some read the root यश्च यन्धने here. Pre. नर्वयति । I Fut नर्वितार or नृषिता ।

Here end the Yujādi or Adhrishīya roots.

अथावन्ताः ।

Sub-section *Kathadī Roots*—Now all the roots taught hereafter end in a short अ ।

कथ ३०७ वाक्यप्रबन्धे ।

अन्तोपस्य एवानिवृत्तात्तान् वृद्धिः । कथयति । अन्तोपिहान्न दीर्घसम्भवात् । अचकथत् ।

307 √katha, to tell, narrate The final अ in कथ is part of the root and not indicative The result of which is that when this अ is elided, the substitute Zero becomes sthānivat and prevents vriddhi Thus कथ+विद्+यप्+ति=कथ्+विद्+यप्+ति (the अ is elided by VI 4 48 S 2308) This elided अ becomes sthānivat for the purposes of purvaviddhi, under I 1. 57 S. 50, the substitution of vriddhi for the penultimate by VII 2. 116 S. 2282, does not take place, for the अ in क is not penultimate Hence we get कथयति and not काथयति ।

Moreover as there is the elision of the vowel अ of the root कथ by VI. 4 48 S 2308, the root is अन्तोपिह् and therefore, in the Aorist there is neither the lengthening oy VII 4 94 S 2318, nor the San-vadbhāva, taught in VII. 4. 93. S 2316 We have अचकथत् ।

Other uses of making the final अ a portion of the root will be mentioned later on as occasion requires Pre कथयति । Aor अचकथत् ।

वर ३०८ ईप्सायाम् ।

वरयति । वारयतीति गतच् ।

308 √vara, to ask for, choose

Pre वरयति । While वारयति has been taught before See No 271.

गण ३०९ सख्याने ।

गणयति ।

309 √gana, to count, number, enumerate In forming the aorist a , long ई is optionally substituted for the अ of ग by the following sūtra.

२५७३ । ई च गणः । ७ । ४ । ९ ।

गणेरभ्यासस्य ईदस्याचक्षुपरे णी । आदत् । अजगणत्-अजीगणत् ।

2573 In the Reduplicate Aorist of the णिच् ending roots ई is substituted optionally for the vowel of the reduplicate in गण् ॥

As अजीगणत् or अजगणत् ॥ गण is a root which ends in अ, and this अ being elided by VI 4 48 before the affix णि, the rule VII. 4. 93, does not apply to it, because there is an ak-lopa here, so in the other alternative, it has its natural अ ।

Pre गणयति । Aor अजगणत् or अजीगणत् । Nouns — गणिका । गणिवच ।

शठ ३१० श्वठ ३१० क । सम्यगवभाषणे ।

310. /satha, 310A. /svatha, to speak ill of, to speak well or elegantly. Some read अभाषणे ।

Pre शठयति । श्वठयति । But शठयति and श्वठयति in Gatyādi, and शठयति in Ākusmiya, and शठति is Bhuādi No 321.

पट ३११ वट ३११ क । ग्रन्थे ।

311. /pata, 311A. /vata, to sting, or weave

Pre. पटयति । But पाटयति 'he speaks' has been taught before पटति 'he moves' is Bhuādi No 318 So also वटयति । But Bhuādi is वटति No. 322, and the causative of it is पाटयति 'he causes to surround' वटयति is ghatādi No 816

रह ३१२ त्यागे ।

अररहत् ।

312 /raha, to quit, leave, abandon Pre. रहयति । But रहति Bhuādi No. 767, and रहति 'he goes' No. 768 Aor. अररहत् ।

स्तन ३१३ गदी ३१४ देवशठदे ।

स्तनयति । गदयति । अजगणत् ।

313 /stana 314 /gadi, to thunder, roar loudly The long ई is the sign of the dual case in स्तनगदी ।

Pre स्तनयति । Aor अतस्तनत् । Desid. तिस्तनयिषति । च is not changed to ष as the root is not षोपदेश । Noun स्तनयिन् ।

314 /gadi. Pre गदयति । But गदति Bhuādi No. 52.

पत ३१५ गतौ वाणिजन्तः ।

वादन्त इत्येके । आदौ पतयति-पतति । पताचकार । अपतीत् । द्वितीये पातयति । अपीपतत् ।

Gana Sutra —Optionally the verb /pata takes णिच् when meaning 'to go' Some say the option refers not to णिच् but to its being adanta (ending in a short अ) According to the first view we have पतयति or पतति । Per पताचकार । Aor अपतीत् । According to the second view we have Pre. पातयति । Aor अपीपतत् ।

315 /pata, 'to go'

Pre पतयति or पतति । I पातयति or पतयति । Per. पताचकार । The Perfect is periphrastic, as the root contains more than *one* vowel (*i e*, pata) Not so the Bhuâdi /pata No 898 But if वा refers to अदन्त, then the Per. is पतवा चकार । Aor. अपतीद् or अपीपतद् । Noun —पतवाजुः ।

पष ३१६ अनुपसर्गात् ।

गतावित्येव । पषयति ।

316 /pasha, when not preceded by a preposition, means 'to go,' and takes णिच् ।

Pre पषयति । But it is Bhuâdi when preceded by an upasarga, as मपषयति । The anuvritti of वा is taken here by some According to them the root is optionally अदन्त । Thus we have पाषयति also.

स्वर ३१७ आक्षेपे ।

स्वरयति ।

317 /svara, to find fault, blame, reprove, censure

Pre स्वरयति । But स्वरति 'he makes sound' is Bhuâdi

रच ३१८ प्रतियत्ने ।

रचयति ।

318 /racha, to arrange, prepare, make ready Pre रचयति ।

कल ३१९ गतौ संख्यानेष ।

319 /kala, to go, 2 to enumerate, calculate Pre कलयति । But कालयति 'He throws' is No 64, and कलवे is Bhuâdi No 526, Noun —कलिः 'the period or unit of astronomical calculation'

चह ३२० परिकल्कने ।

परिकल्कन दन्तः घाटय च ।

320 /chahā, to be proud or haughty The word parikalkana means pride and deceit Pre चहयति । See the section Ghatâdi for this root The Bhuâdi is चहति । No 765

मह ३२१ पूजयाम् ।

महयति । महतीति णिपि गतच् ।

321. /maha, to honor, worship Pre. महयति । But महति is Bhuâdi No 766

सार ३२२ कृप ३२३ अथ ३२४ दीर्घलये ।

सारयति । कृपयति । अथयति ।

322. /sāra, 323. /kripa. 324 /sratha, to be weak. Pre सारयति ।

323 /kripa Pre. कृपयति But cf. कल्पयति from कृप्यवानट्ये (No I 779) and कल्पते from Bhuâdi No 799

324 /sratha

Pre. अथयति । But आथयति 'He tries' is No. X. 13, and आथयति 'He releases' is No. X. 282, while अथति is âdhrishīya.

स्पृह ३२५ ईप्सायाम् ।

325 √spriha, to desire. Pre. स्पृहयति । Noun —स्पृहयासुः ।

भाम ३२६ क्रोधे ।

अवभामत् ।

326 √bhāma, to be angry.

Pre. भामयति । But भामते is Bhu&di No 468 Aor अवभामत् ।

सूच ३२७ पैशून्ये ।

सूचयति ।, अयोपदेशत्वात् च । असूचुषत् ।

327. √sūcha, to trace out, spy, ascertain

Pre सूचयति । Aor असूचुषत् । The च is not changed to ष, as the root is not योपदेश । Inten सोसूच्यते । च not changed to ष ।

खेट ३२८ भक्षणे ।

वृत्तीयान्त इत्येके । 'खोट' इत्यन्ये ।

328 √kheta, to eat. Some read it as खोट √khota and √kheda

Pre खेटयति । खोटयति । The Bhu&di form is खेटति । Noun —आखेटना ।

क्षोट ३२९ क्षेपे ।

329 √kshota, to throw Pre क्षोटयति ।

गोम ३३० उपलेपने ।

अङ्गुगोमत् ।

330. √goma, to plaster with cowdung Pre गोमयति । Aor अङ्गुगोमत् ।

कुमार ३३१ क्रीडायाम् ।

अङ्गुकुमारत् ।

331 √kumāra, to play Pre कुमारयति । Aor अङ्गुकुमारत् ।

शील ३३२ उपधारणे ।

उपधारणमभ्यासः ।

332 √sīla, to study, practise repeatedly. The word upadhāraṇa means 'practice' Pre शीलयति । But शीलति 'he meditates' is Bhu&di No 556, Past Part. Pass शीलितः ।

साम ३३३ सान्त्वप्रयोगे ।

असवानत् । 'साम सान्त्वने' इत्यतीतस्य तु असीषनत् ।

333 √sāma, to appease, conciliate, soothe.

Pie सामयति । Aor असवानत् । But असीषनत् from the root साम सान्त्वने which has been taught before *Quere* No where before has the root साम सान्त्वने been taught in the current texts of the Siddhānta Kaumudī or Dhātupāṭha. Mādhava also refers to साम सान्त्वने here, but no where has he given it separately. Others say that the root सान्त्व सामप्रयोगे No 33, should be read as two roots (1) सान्त्व (2) साम, and प्रयोगे is their meaning.

वेल ३३४ कालोपदेशे ।

वेलयति । 'काल' इति पुराणानुस्मृत्यै । कालयति ।

334 /vela, to count the time. Some say काल is a separate root, and not the meaning of वेल । Pre वेलयति । कालयति । Noun — वेला ।

पल्यूल ३३५ लवनपवनयोः ।

335. /palyūla, 'to salt,' to purify' The word palyula means 'soap.' As in the Taittiriya Samhita नास्य पल्यूलनेन वासः पल्यूलयेयुः । Pre. पल्यूलयोते ।

वात ३३६ सुखसेवनयोः ।

'गतिमुल्लसेवनेषु' इत्येके । वातयति । अववातत् ।

336 /vāta, 1 to go 2, to make happy, 3. to serve

Pre वातयति । Aor अववातत् ।

गवेष ३३७ मार्गणे ।

अवगवेषत् ।

337 /gavesha, to seek, search, to hunt Pre गवेषयति । Aor. अवगवेषत् ।

वास ३३८ उपसेवायाम् ।

338 /vāsa, to scent, perfume, incense, fumigate, make fragrant, to steep, infuse, to spice, season Pre वासयति । Compare वस्ते Adâdi No 13, and वस्यति 'he stops' Divâdi No. 105, Noun — वासना ।

निवास ३३९ आच्छादने ।

अग्निनिवासत् ।

339 /nivāsa, to dress Pre निवासयति । Aor अग्निनिवासत् ।

भाज ३४० पृथक्कर्माणि ।

340. /bhāja, to divide, distribute Pre विभाजयति

सभाज ३४१ प्रीतिदर्शनयोः ।

'प्रीतिसेवनयोः' इत्यन्ये । सभाजयति ।

341 /sabhāja, 1. to please, 2 to show According to others it means 'to please' and "to serve." Pre सभाजयति ।

ऊन ३४२ परिहाणे ।

ऊनयति । 'ओः पुनरिज्—' (२५७७) इति सूत्रे 'पययोः' इति वक्तव्ये वर्गप्रत्याहारजकारणद्वौ लिङ्ग 'विचि अच आदेशौ न स्वाद्धित्वे कार्ये' इति । 'यत्र द्विरक्षारभ्यासोऽस्तरलक्षणादोऽप्यक्रियाया परिनिष्ठिते रूपे वाच्ये लभ्यते तत्रैवायं निवेद्यः' । आपकस्य सजातीयापेक्षत्वात्तेन 'अधिकीर्तत्' इति सिद्धम् । प्रकृते तु न अणदस्य द्वित्वं तत ऊत्तरलक्षणेऽस्त्वोपः । औनयत् ।

नामवानूनयत् ।

342 /ūna, to leave deficient or unfinished, to lessen, diminish Pre. ऊनयति । Aor. अ+ऊनयत् or औनयत् । Noun — नाशोः ।

In forming its aorist, the syllable न is reduplicated in order to obtain the desired form औनयत् which is done by first reduplicating the न and then

eliding the अ by force of the affix लिच्. Of course, this is an unusual procedure, but in following the ordinary procedure the difficulty is this, if in कृत् + लि + चच् we elide the अ of क first and this we must do, because elision taught later should be applied first, then the only syllable that we can reduplicate will be क् formed by क् + क् of लिच्, and the form would be कौक्कित्. Nor can the sūtra द्विर्वचनेऽचि help us (whether we interpret that sūtra to mean that the elided अ is *sthānivat* for the purposes of reduplication or that the elision should not take place when there is reduplication yet to be done), because the affix लिच् does not cause reduplication and therefore द्विर्वचनेऽचि does not apply to it. To get out of this difficulty, we take the help of the *jñāpaka* of VII. 4. 80 S. 2577, *viz.*, the existence of the following rule — Though लिच् is not the cause of reduplication, yet the substitution to be caused by it does not take place or is to be considered as *sthānivat* for the purposes of reduplication.

The *jñāpaka* is arrived from the whole sūtra according to some. By VII. 4. 80 S. 2577, the following forms are evolved विभावयिषति, विलावयिषति, जि जा व यिषति, from √bhû, √lû and √jû, by changing the क् of the reduplicate in to ह. Now, had लिच् been allowed to operate first, there would have been no क् in the reduplicate, but the व्, ल् and ज् would have been followed by अ, and this अ would have been changed to इ by the ordinary rule of VII. 4. 79 S. 2317. It is only when लिच् is added that there is a possibility of व्, &c. being followed by अ, otherwise not.

Objection — Admitting that the forms विभावयिषति &c. would have been obtained by the application of VII. 4. 79 S. 2317 without the help of VII. 4. 80 S. 2577 yet, this latter rule is necessary for the purposes of the forms like विपयिषते, यिषयिषति from the √pû & √yu. Because by the ordinary rule, the forms would have been पुपयिषते and पुययिषति, hence the necessity of S. 2577. Hence that sūtra, as a sūtra, cannot be the *jñāpaka* of the rule given above, for it has its scope here. The इद् augment is added to the चच् in the case of these two roots √pû and yu (by VII. 4. 74 S. 2626 and VII. 2. 49 S. 2618) and as the affix चच् assumes the form इच्, and as it is the cause of reduplication, as well as of guna, the latter will not take place till reduplication is over, for द्विर्वचनेऽचि applies here. Thus पु + इच् + ति = पुपु + इचति = पुपोइचति = पुपयिषति. So also पुययिषति. Now nothing can change the उ to इ but this sūtra. In fact only these two roots require this sūtra, because then Desiderative takes the augment इच् and so is not कित्.

Therefore the author says the use of the class term पु and the pratyāhāra चच् instead of व and क is the real *jñāpaka* here. For as the necessity of the sūtra is only to evolve the two forms विपयिषते and यिषयिषति, while other forms can be evolved by the ordinary rules of चच् वतः &c. Pāṇini

would have made the sūtra ओः ययोरवरयोः । His not having made it so, is the jñāpaka that णिच् does not produce its effect till the reduplication is not over. For had it produced its effect first, then अवीनवत्, अवीनवत्, अरीरवत्, अलीलवत् अजीजवत् (the चङ् aorists of वृ, भृ, कृ, लृ and जृ, and चङ् is treated like चङ्), could have been evolved by the ordinary rule of सन्वतः, and there would have been no उ in the reduplicate to operate upon by ओः उ &c. Therefore the employment of उ instead of च, and of चङ् pratyahāra instead of च is useless hence we say this is वाचकः of the above rule. The operation of the jñāpaka is formed where the sūtra ओः पुचङ् &c. does not apply, as in जुहावयिषति, उहुहावयिषति Aor औहुडवत् जुहावयिषति Aor अहुडवत्, ऊर्जु नावयिषति Aor और्जुनवत्, पुष्कारयिषति Aor अपरुडवत् ।

In the formation of the forms in लिट् or aīdhhatuka where guna is applicable the letter ई is changed to अ by the sūtra विभाषालीयतेः

ऊन + णिच् + चङ् + वृ = ऊनृ + णिच् + चङ् + वृ = ऊनिनि + चङ् + वृ = ऊनिनत् with अट् = औनिनत् ।

When we elide the अ of ऊन before the णि and चङ्, because the rule of elision is subsequent to that of reduplication, and also because it is antaranga, then we get the stem ऊनि, a root which begins with a vowel, and in its reduplication the sūtra अनादेर्द्वितीयस्य (VI 1 2 S 2176) applies, and so नि is reduplicated, and we get the above form औनिनत् ।

But this is not the desired form the correct form is औननत् । This cannot be obtained without reduplicating न । Nor can you say that by applying the sūtra द्विचनेऽचि (I 1 59 S 2243-), the elided अ of ऊन will be sthānivat for the purposes of reduplication and that न will be reduplicated and not नि । That sūtra applies where the cause of reduplication follows such elided अ । But here the अ is elided by णिच् which is not the cause of reduplication, and so that sūtra does not help you. Therefore our author says "In the sūtra VII 4. 80 6 2577 Pāṇini has used उ, चङ्, णि, while च, चङ् would have been sufficient, the very fact of Pāṇini's using the word उ denoting the whole class of labials, the word चङ् denoting the letters included in that pratyāhāra, and न, indicates, that the substitution for the vowel does not take place before णिच् when reduplication is to be done

The meaning is this. The sūtra VII 2 74. S 2626 ordains the augment वृट् to the affix चङ् after the root वृङ्, and the sūtra VII 2 49 S. 2618 similarly ordains वृट् to चङ् after the root वृ (व्रीति). Thus वृ + वृ + च + ति, and वृ + वृ + च + ति, here the affix वृ causes guna, and we have वृ + वृति, and चङ् causes reduplication and by the sthānivadbhāva of द्विचनेऽचि or the prohibition of substitution by the above vārtika, the reduplication will be of the stem ending in च, thus उ वृ + वृति, and उवृ + वृति = उवृविषति and उवृविषति । Now applies VII. 4 80 S. 2577, and उ is changed to अ । Therefore in order that the उ of the reduplicate may

be changed to *व*, the word *व*, *वच्* have not been used by Pāṇini, but *वु*, and *वच्* । Otherwise the forms *विचविचति* or *व वि* could not be formed, by substituting *व* for the *उ* of the reduplicate

Moreover, if you say that by using the terms *वु* and *वच्* the rule is made applicable to all the labials, as a class, and so also to all semi-vowels and that thus we get *अवीनवत्*, *अवीनवत्*, *अरीनवत्*, *अलीनवत्*, *अवीनवत्*, *बिनावविचति*, *बिनावविचति*, *रिनावविचति*, *खिनावविचति* । We reply that these forms could have been got without that sūtra. For after changing the *उ* to *अच्* or *आच्* as required, we reduplicate the stem ending in *अच्* or *आच्* and then for the *अ* of the reduplicate we substitute long *ई*, by VII. 4 79. S 2317 and VII. 4 94. S 2318. Therefore the mention of *वु*, *वच्* is useless in that sūtra

Consequently we say that the sūtra indicates by implication the existence of the above maxim, that the substitution required by *विच्* does not take place in the case of a vowel, when a reduplication is to take place. In other words, the substitution is postponed, till the reduplication is not effected. After that the substitution takes place.

Moreover this prohibition, that a substitution caused by *विच्*, does not take place, is qualified by this further proviso 'This prohibition applies only there, where by reduplication, the first vowel of the second portion of the stem next to the reduplicate is *अ*, whether original or obtained by the application of any rule.'

The utility of the maxim obtained from the implication of *ओः प्रवच् वि* &c is illustrated in the following example *उ + विच् + वच् + ति = उवा-चविचति* । The *वच्* aorist is *अनुवचत्* । Similarly 'he acts like उव्' is *उवचति* । Here to the nomina base *उव* we add *क्विप्* under the vārtika to S. 2665, and we get the root *उव* । To this we add *विच्* and *वच्* । We get *उववाचविचति*, the *वच्* aorist is *अनुवचत्* । Similarly from the sūtra Dhātu *वु*, we have with *विच्* and *वच्*, the form *वुवाचविचति*, the *वच्* aorist is *अवुवचत्* । Similarly *वुवाचविचति* and *अवुवचत्* । *वुवाचविचति*, *अवुवचत्* । The *आ* in the last example is by VI 1 54 S. 2569, and we have *अवुवचत्* । Here the *उ* appears in the reduplicate. If there had not been the above jñāpaka rule we would have got the forms *विवाचविचति* &c. Considering all these points, the author of the vārtikas, Kātyāyana says "The *वु* and *वच्* in the sūtra VII. 4 80 indicate by implication that the substitute of a vowel caused by *वि* is sthānivat to the original." This sthānivadbhāva is illustrative of the prohibition also namely that the substitution for the vowel does not take place till the reduplication is not done. Therefore, Bhattoji Dikshita has given the above rule in the form of a prohibition, rather than an affirmation. For prohibition is also illustrative of the sthānivadbhāva.

Question—If this be a general rule, then from the root *कृतस्वयम्*, we get the following form in the aorist, *कृ + विच् + वच् + त्* Here we redupli-

cate first, and get कृ + कृत + चिच् + अ + इ = चर् + कृत + चिच् + अ + इ (VII. 4. 66. S 2244) = अचकीर्त्तत् । But this is incorrect

Answer.—In order to prevent this, we have added the proviso, that the above rule will not apply when the substitution caused by चि is not, such as ends in अ । Here the substitution caused by चिच् is not अ ending. The *uttarakhanda* or the portion of the stem next to the reduplicate may contain either an original अ, or the अ of the affix चर् । Thus in औजदत् or औजनत् the *uttarakhanda* of the stem is द् and इ without any अ of their own, the अ that is seen in them is the अ of चर्, so they have no अ in their परिनिहित state, so the author has used the additional word प्रक्षिप्तः । They get an अ in the state of evolution While in the case of बुधायिचिच् &c there is no अ in the prakriyā state, for there the vowel is (बुधौ + चि + इ + चि) औ, and it is in painishthita state that we get आ of चर् ॥

Moreover a jñāpaka rule applies to cases *sur generis* and not to every case indiscriminately Therefore we have the form अचिकीर्त्तत् and not अचकीर्त्तत् । For the jñāpaka is derived here from the sūtra बुधच् नि &c., where *always* the *uttarakhanda* of the stem will have the letter अ, and so the jñāpaka is confined to such cases only

In the case of जन, before चर्, we reduplicate the न first, and then elide the अ, as जन + चिच् + जङ् + इ = जनन + चिच् + चङ् + इ = जनद् + चिच् + चङ् + इ, (VI. 4 48 S 2308) = जनद् + चङ् + इ (VI 4 51 S 2313) = जननद् ।

अवज्ज ३४३ शब्दे ।

अवध्वनद् ।

343 /dhvara, to sound Pre ध्वनयति । The Bhuādi form is ध्वनति । Aor. अदध्वनत् ।

कूट ३४४ परितापे ।

'परिदाहे' इत्यन्ये ।

344 /kūta to be distressed, some say it means to burn. (It means also to invite. See the next root)

Pre. कूटयति । The form कूटयति belongs to the आकुत्सीय class

संकेत ३४५ ग्राम ३४६ कुण ३४७ गुण ३४८ क । चासन्त्रयो ।

चात्कूटोऽपि । कूटयति । संकेतयति । ग्रामयति । कुणयति । गुणयति । पाठान्तरम् ।

केत ३४९ ख । आश्रयो निमन्त्रयो च ।

केतयति । निकेतयति 'कुण गुण चासन्त्रयो' । चकारात्केतये ।

345 sanketa 346 /grāma 347. /kuna. /guna to invite

By force of the word च, we draw in the root कूट also Thus कूटयति also means 'he invites' While another reading is केत चाश्रये निमन्त्रये च । keta 'to be learned' or 'to hear' 'to invite' As केतयति and निकेतयति । After this are read the following. /kuna /guna 'to invite' By force of च they have the sense of ketana also. Pre सकेतयति ।

346 /grāma Pre ग्रामयति ।

347. /kuna /guna cha. Pre कुणयति । गुणयति ।

कूण ३४८ संकोचनेऽपि ।

348 √kūna, means to contract, close also, in addition to the meanings given to the roots mentioned last Pre कूणयति ।

स्तेन ३४९ चौर्ये ।

अतिस्तेनत् ।

349 √stena, to steal Pre स्तेनयति । Aor अतिस्तेनत् । Nouns — स्तेन । स्तेनयत् । स्तेन्यत् ।

आगर्वादात्मनेपदिनः ।

Section VI Up to the √gaiva inclusive, are Atmanepadis-

पद ३५० गतौ ।

पदयते । अपपदत् ।

350 √pada, to go or move Pre पदयते । The Divādi form is पद्यते । Aor अपपदत् ।

गृह ३५१ ग्रहणे ।

गृहयते ।

351 √griha, to accept Pre गृहयते । Noun — गृहयालु ।

मृग ३५२ अन्वेषणे ।

मृगयते । 'मृगयति' इति कण्ठ्वादि ।

332 √mriga, to seek. Pre. मृगयते । The form मार्गयति is आप्तुधीय, and मृगयते is कण्ठ्वादि ।

कुह ३५३ विस्मापने ।

353 √kuha, to cheat, deceive, Pre कुहयते । Nouns — कुहना । कुह ।

शूर ३५४ वीर ३५५ विक्रान्तौ ।

354 √sūra 355 √vīra, to act the hero, be powerful Pre शूरयते ।

355 √vīra Pre वीरयते ।

स्थूल ३५६ परिवृ हणे ।

स्थूलयते । अतुस्थूलत् ।

356 √sthūla, to become big or stout, grow bulky or fat

Pre स्थूलयते । Aor अतुस्थूलत् । Nouns, — स्थूलः । स्थूलितः । स्थूलीयान् ।

अर्थ ३५७ उपवाञ्छायाम् ।

अर्थयते । आर्तयत् ।

357 √artha, to request, beg, supplicate Pre अर्थयते । I Fut अर्थयिष्या । II Fut अर्थयिष्यते । Aor आर्तयत् ।

सत्र ३५८ संतानक्रियायाम् ।

अवसत्रत् । अनेकास्तवान्न योपदेश । सिसत्रयिषते ।

358 √sattva, to perform a sacrifice

As the root consists of more than one vowel it has not been taught with a व as its initial Therefore in the Desiderative the root व remains unchanged Pre सत्रयते । Aor अससत्रत् । Desid सिसत्रयिषत् ।

गर्व ३५९ माने ।

गर्वयते । अदन्तत्वसानवर्धयिष्यत्तिकल्पः । 'वासोऽन्त उदासः' लिटि 'आप्' च फलम् । व्रजनयेऽपि । इत्यानवर्धयः ।

359 /gaiva, to be proud. As the root ends in अ, therefore the णिच् is optional. The result of this is that the final of the root is udātta, by which the accent falls on च and also the Perfect is formed by जाच् as the root consists of more than one vowel. So also in the case of the other roots mentioned hereafter. Pre गर्वयते ।

Here ends the section of आगर्वादि ।

सूत्र ३६० वेष्टने ।

बुधयति । अमुबुधत् ।

360 /sūtra, to tie, to bind. Pre. बुधयति । Aor. अमुबुधत् । Inten. बोसूयते ।

सूत्र ३६१ मूत्रवणे ।

बुधयति—बुधति ।

361 /mūtra, to make water, to micturate.

Pre. बुधयति or बुधति । Inten. बोसूयते ।

रुक्ष ३६२ पारुध्ये ।

362. /rūksha, to be severe. Pre. रुधयति । The Bhuādi form रुधति ।

पार ३६३ तीर ३६४ कर्मसमाप्तौ ।

अपपारत् । अतितीरत् ।

363. /pāra 364 /tira, to accomplish.

Pre. पारयति । तीरयति । Aor. अपपारत् । अतितीरत् ।

पुट ३६५ संसर्गे ।

पुटयति ।

365 /puta, to compose, put together. Pre. पुटयति । The form पुटयति 'he speaks' has already been taught before. पुटति 'he embraces' is Tudādi.

धेक ३६६ दर्शने इत्येके ।

अदिधेकत् ।

366 /dheka, to see. This root is given by some. Mādhava does not give it. Aor, अदिधेकत् ।

कत्र ३६७ शैथिल्ये ।

कत्रयति—कत्रति । 'कर्त' इत्यप्येके । कर्तयति—कर्तति ।

367, /kattra, to relax. Durga reads it as कर्त । Pre. कत्रयति or कत्रति । कर्तयति or कर्तति । Nouns — कत्रिः । कान्निवकम् ।

प्रातिपदिकाद्वात्वर्थे बहुलमिष्टवच ३६८ ।

प्रातिपदिकाद्वात्वर्थे शिक्स्यादिष्टे यथा प्रातिपदिकस्य पु बहुलवरत्नावदिलोपविन्नतुल्यो-
-वणादिलोपमस्यस्कादादेशमसंज्ञास्तद्वशावापि स्युः । पटुवाचष्टे पटयति । परत्वाद्बहु-
दिलोपः । अपीपटत् । 'कौ चङि-' (२३१४) इत्यत्र भाष्ये तु 'बुद्धेलोपो बलीयाच्' इति स्थितम् ।
अपपटत् । 'तत्करोति तदाचष्टे' । पूर्वस्य प्रपञ्चः । करोत्याचष्ट इति वात्वर्थेनात्र चित्रार्थः । ल-
ङ्ग्यस्त्वविधितः । 'तेनातिक्त्रायति' । अत्रतेनातिक्त्रायति अत्रयति । इतिनातिक्त्रायति इत्ययति ।
'चातुक्च च' । शिक्प्रकृतिर्धातुक्च प्रतिपद्यते । चयद्वयोऽनुक्तवचुच्चयार्थः । तथा च वार्तिकश्च-
* आख्यानात्कृतस्तदाचष्टे कृतलुक्प्रकृतिप्रत्ययापत्तिः प्रकृतिवचश्च कारकश्च इति । कसवचनाचष्टे
असं चातयति । इह 'कस इच्' इति स्थिते ।

368. *Gana sūtra*.—After every nominal stem the affix *चिच्* may be added with the force of a verb, and it is then treated like the affix *इहृच्* ।

All the changes which the affix *इहृच्* causes, takes place, when *चिच्* is added to nouns. The affix *इहृच्* forms superlatives under V 3. 55 S 2001 upto V 3 65 and changes caused by *इहृच्* are given in sūtra, VI. 4 154 and the following

Thus the nominal stem if feminine, becomes masculine when *इहृच्* is added. The same will be the case when *चिच्* is added so also there is the elision of *टि*, the elision of *चिच्* and *ननुप्*, the elision of *चच्* &c, the substitution of *म*, *इय*, *इका* &c, and getting the designation of *न* । Thus there is elision of *टि* in *चटयति* derived from *चट्* । The *चिच्* causes the vriddhi of the *उ* of *प्रट्*, because the rule of vriddhi is subsequent and after the vriddhi has taken place, the vārtika causes the elision of *टि* । Thus in this view, the aorist is *अपीपट्* । But in commenting on the sūtra VII. 4 1 S. 2314. *चौ चटि* &c. Patanjali says "The lopa rule is stronger than the rule of vriddhi". Therefore in *चट् + चि + चच्* if we have *टि* lopa first, then the equation is *चट् + चिच् + चच् = चट् + ० + चच् = अपपट्* । In this view there is not sanvadbhāva nor lengthening as required by VII 4 93 S. 2316, and VII 4. 94 S. 2318, because there is the elision of *उ* (the vowel of *अच्* pratyāhāra) The force of *चिच्* after nominal stems is given by the following.

वद् करोति वद् आचष्टे ॥

Gana sūtra —The affix *निच्*, coming after a noun, denotes "he does that thing", or 'he declares that thing'

This is an amplification of the last *gana sūtra*. Doing or declaring whatever is expressed by the noun, is the meaning of the affix *चिच्* । The senses of the tense affixes *लट्* &c, is not mentioned here, for they will come as a general rule

तेनाति ज्ञापति ॥

Gana sūtra —The affix *चिच्* is added to a nominal base, in the third case in construction, in the sense of 'he excels by means thereof'

As *अस्तेनाति ज्ञापति = अस्तेनवति* 'he surpasses by means of the horses' so also *इस्तेनवति* 'he excels through the elephant'

वायुस्तेन व ॥

Gana sūtra.—The nominal base before the affix *चिच्*, takes the form of a dhātu. [By force of the word *च*, other meanings not specified are also included. Thus the following vārtika teaches —

Vārtika —After a word formed by a *krit* affix, and denoting a story, there is added the affix *निच्* with the force 'he recites or declares that legend, and thereby the *krit* affix is elided and the word resumes its original form, and the base is as if the agent.

Thus *कंसवधनाचष्टे = कंस वधवति* 'he declares or recites the story of the killing of Kansa'. Here we have *कंस + वच्* । Now applies the following sūtra

Note —The Prātipadika followed by the causative *चि*, undergoes all the changes, as it would have undergone, had the affix *इहृच्* followed it. Those changes are (1) *पु* *चङ्गावः* the feminine noun becomes masculine as,

रनीनाचष्टे = रतयति, रयेतयति ॥ इह belongs to वसिष्ठादि affixes and causes mas-
culation by VI 3 35 S 886 (2) रभावः—the change of ऋ to र, as वृहुनाचष्टे =
प्रययति, वृदयति, see VI 4 161. S 1785, (3) टिलोपः—as, पटुनाचष्टे = पटयति,
लषयति by this sūtra, (4) यथादिपरस् २ e, the application of Rule VI 4 156
S 2015 as, वृहूनाचष्टे = वृहयति ॥ According to the school of Bhāradvāja,
three more purposes are served (5) चिच् नतोर्लृक्—as अग्निषणाचष्टे = अग्नयति,
वसुमन्ताचष्टे = वसयति, see V 3 65 S. 2020, (6) कर्त्तृविधिः—the substitution of
कर्त् for युवत् and अरण (V 3 64 S 2019)—as जुवानाचष्टे or अरण्याचष्टे = कनयति ॥
(7) प्रादि substitution, as required by VI 4. 157 S. 2016 as, त्रिवनाचष्टे =
त्राययति ॥

Vari —After words ending in कृत् affixes and describing legends,
comes the affix चिच्, when the sense is 'he recites or narrates that' The
कृत् affix is elided, the word resumes its basic (प्राकृतिक) form, and the base
is as if the agent, thus कंसवचिनाचष्टे = कंसं वातयति, बलिवन्धनाचष्टे = बलिं बन्धयति,
राजागमननाचष्टे = राजानम् आगमयति

Note —Under the conditions mentioned in the last वार्तिक, the upa-
sarga आ is elided, when duration of time is meant expressing limit Thus
आरात्रिबिवासाचष्टे = रात्रि बिवासयति, here the आ of आरात्रि is elided

Note —Under the conditions mentioned in the last note the affix
चिच् has the sense of 'making wonderful', meaning 'attaining that'.
Thus उज्जयिन्यः प्रस्थितो माहिष्मत्या सूर्योद्गमन समाचयते = सूर्योद्गमयति 'going from
Ujjain he finds the sun rise in Mahismati (wonderful speed)'.

Note —When an asterism is in composition and the sense is that of
knowing, there comes the affix चिच् after a word-ending in कृत् affix, the
कृत् affix is elided the word reassumes its basic form and the base is as if
the agent Thus पुण्ययोग जानाति = पुण्येण योजयति. So also जयानिर्देजयति.

२५७४ । हन्तेस्तोऽचिरणली । १ । ३ । ३२ ।

हन्तेस्तकारोऽन्तादेशः स्याच्चिचरणलृक् जिति सिचि । नन्वत्ताङ्गस्य चातुस्रस्य च
कसविशिष्टस्य प्राप्ता । ततश्चाङ्गित्वयोदेशिः । किं च । कुत्वतत्वे न स्थाता । चातोः स्वचपशब्दे
तत्प्रत्यये कार्यविधानात् । सत्यम् । * प्रकृतितत्त्व * इति चकारो भिन्नप्रत्ययः । कतरक च ।
चात्कार्यम् । हेतुमयिणश्च प्रकृतेर्हन्तादेशे हेतुनरसौ बाह्य कारकं चातावनन्तपूर्त द्वितीयान्त बाह्यं
च कार्यं कुत्वतत्त्वादि तदिहापीत्यर्थः । कसनजीवतत् । 'कर्तृकरणाद्वात्यर्थे' । कर्तृभ्यां चारात्
चत्करण न तु चर्तुरादिनामनित्यर्थः । अस्मिन् इति । असयति ।

2574 र is substituted for the र् of the root र् before an
affix with an indicatory ष् or ष, which causes also the vriddhi
of the penultimate अ, but the augment is not added before
the Aorist-sign चिच्, nor before the Personal ending षत् of the
Perfect

Note —The anuvritti of Taddhita ceases and with it that of कृत्
also which causes Vriddhi in Taddhita only The चिच् and जित् do govern
still Thus वातः (with चञ्), वातयति (with चिच्), वातकः (with वृहुल्),
वायुवातिन् with वृज्, वात-वातश्च with वृहुल् ॥ But जयानि and जयान with चिच्

and कृत् ॥ This sūtra has reference to roots, and refers to those affixes only which come after roots (चातुस्र्यस्य), therefore not in चातुस्र्यः from वृत्तहृत् ॥

Thus कृत्कृत्कृत्कृत्कृत् ॥ Here to the kṛt formed word कृत्कृत् we add the affix कृत् ॥ Now कृत् is formed by कृत् affix added to हृत् by III 3 76 S 3253, and thereby हृत् is changed to कृत् ॥ By the vārtika given above, we drop the kṛt affix कृत्, and then the modification कृत् disappears and the original हृत् reappears ॥ Thus we get कृत् हृत् + कृत् ॥ Now by the present sūtra we substitute कृत् for हृत् ॥ As कृत् + हृत् + कृत् = कृत् + कृत् + कृत् = कृत् चातुस्र्यति ॥

Now, the whole form कृत् हृत् gets the designations of aṅga and dhātu and not the form हृत् alone. Therefore the augment अद् should be placed before कृत् in the Imperfect and the aorist and the reduplication should be of कृत् and not of हृत् ॥ But this is undesirable, for the proper form of the Aorist is कृत्कृत्कृत्कृत्कृत् and not something like अकृत्कृत्कृत्कृत् ॥

This objection that the whole form कृत्कृत् is the aṅga and the dhātu, is open to the above objection with regard to the augment अद् and the reduplication. Moreover, there will be no gutturalization of हृ into कृ or of the change of कृ into कृ, for it is the general rule, that when a particular root form is mentioned in a sūtra, the operation ordained by the sūtra, is to be performed on that root form alone when the particular affix follows ॥ Therefore the changes which will take place with regard to the /han will not take place when the root is कृत् हृत् ॥

As in the word चातुस्र्यस्य there is no change of कृ into कृ by the present sūtra, because the root here is not simple हृत् but compound of वृत्त + हृत् ॥

True, this would have been so, but the above vārtika uses the word 'cha' in 'prakritivat cha,' and it indicates a different operation, for it is to be read not after प्रकृति but after कारक, i.e., प्रकृतिवत् कारकं च ॥ And by the force of the word 'cha', we draw in the word 'kāryam' also ॥ Thus not only the kāraka relation resumes the form of the original, but the operation (kāryam) also is the same.

Note —Though by simply making the kāryam the same as the original, we can get the अद् augment and the reduplication of the original verb, yet by applying the same to kāraka, we get back the original case ending of the noun. By kāryātidesa we get the हृ changed to कृ, and कृ to कृ ॥ Thus when the noun (or rather compound word) कृत्कृत् is to be converted to a denominative verb, not only by kāryātidesa the कृत् goes back to its original form हृत् and then हृत् is operated upon but the upapada कृत् which had lost its case-ending in forming the samāsa, gets back that case-ending by kārakatidesa. ॥ Thus the aorist of the denominative verb derived from कृत्कृत् will be कृत्कृत्कृत्कृत्कृत् ॥ Here the accusative case-ending which was latent in कृत्कृत् becomes manifest as a kāraka relation ॥

When the कृत् affix of the causative (hetumat) is added to the root /han, the root undergoes certain changes. With regard to the causative

affix चिच् the root वृ is the base (prākṛiti). There is always a particular kāraka relation which a word has before a causative verb, though that case-relation becomes latent when an upapada samāsa is formed, that particular case-relation, as well as the particular operations, such as gutturalisation of वृ to व and व change of च, which take place before the causative चिच् in the case of वृ, both these namely the kāraka relation, and kārya operation re-appear in the case of denominative verbs formed from nouns like कंसवचः &c. As कंसवचीचवत् ।

Note —Similarly from the compound word राजानवर्ण, we have राजानवर्णयति meaning “he declares the coming of the king, or narrates the story of the coming of the king” So also from देवदत्तपाक we have देवदत्तेन पाचयति, from वक्त्रिणी इरण we have वक्त्रिणीच् or वक्त्रिणव्या इरयति ।

कर्तुं करणाद् वाच्यते ॥

Gana sūtra.—To the noun denoting the instrument with which the agent operates, is added the affix चिच् with the force of a verb.

The word करण or instrument here means the object by means of which any act is accomplished by the agent and not merely the organs of sense like eye, ear, &c

Thus अस्त्रिना हन्ति = अस्त्रवति He kills with the sword

Note —Similarly चक्षुषा पश्यति = चक्षयति । Some do not form such verbs. So देवदत्तेन पाचयति = देवदत्तयति । Other examples are कटिनिदल वज्जयति = अवकलयति । परशुना क्षिपति = परशयति ‘he axes’. दानेन क्षुणाति = दाचयति ‘he sickles’

वचक ३६९ दर्शने ।

369 /vashka, to see Pre वचकयति ।

चित्र ३७० चित्रीकरणे ।

‘आलेख्यकरणे’ इत्यर्थः । कदाचिद्दर्शने । ‘चित्र’ इत्ययमनुवर्तमाने चित्र कर्तते । चित्रयति ।

370 /chitra, to paint, to see The word chitri karana means ‘painting a picture’

Vartuka —The affix चिच् is added to चित्र with the force of ‘to see as a wonder’. As चित्रयति ‘he sees as a wonder’ Pre चित्रयति ।

अंस ३७१ समाघाते ।

371 /ansa, to divide. Pre. अंसयति । Noun —अंसः ।

वट ३७२ विभाजने ।

372. /vata to distribute Pre. वटयति ।

रट ३७३ परिभाषणे ।

373 /rata to speak This root is not found in the Siddhānta

लज ३७४ प्रकाशने ।

‘वटि’ ‘लजि’ इत्येके । वटयति । लजयति । अदन्तेषु पाठबलाददन्तत्वे वृद्धिरित्यन्ये । वटयति । लजयति । शाकटायनस्तु कथादीनां सर्वेषां प्रकणाद् । तन्मते ‘कथापयति’ गथापयति इत्यादि ।

374. /laja, to make clear Instead of 372 /vata and 374 /laja, others read these as /vati and /laji. As वटयति, लजयति । These roots

ordinarily even would not take vriddhi, because the vowel is heavy. Their inclusion in the kathādi class therefore can serve no purpose. We therefore, infer that the vriddhi of the इ of चिच् takes place in their case. Thus we have वरदाचयति and सञ्जाचयति. Note — Both these roots have already been taught in the Chūrādi class, वृ as No 311 and सज्जि as No 244.

But according to Sākatayana, all the roots of kathādi subdivision take वृच् augment. According to him the forms are कथाचयति, गथाचयति।

Pre चययति।

मिश्र ३९५ संपर्के।

375. √misra to mix Pre मिश्रयति। Noun — युद्धमिश्रः।

सङ्ग्राम ३९६ युद्धे।

अवसङ्ग्रामत्। अकारपरलोपात्। अवसङ्ग्रामत्।

376. √saṅgrāma, to fight This is anudatta-ta. Because an अ is understood here. Note सङ्ग्राम + अ (anudatta) = सङ्ग्राम। Thus the final अ of सङ्ग्राम represents really two अ's, one an anudatta अ which is इत् and makes the root Atmanepadi, and the other the अ of the word सङ्ग्राम which is elided before चिच्। The word सङ्ग्राम is really a noun denoting 'a battle' and the affix चिच् is added to it with the force of कर्त्तुं करोति 'he does that'.

The aorist is अवसङ्ग्रामत् the penultimate आ is not shortened, as the elided अ acts as a preventive, for it makes the root an अङ्लोपि one. Pre. सङ्ग्रामयति। Aor. अवसङ्ग्रामयत्।

स्तोत्र ३९७ स्ताधायाम्।

अनुस्तोत्रत्।

377. √stoma, to praise. Pre स्तोत्रयति। Aor अनुस्तोत्रत् (No shortening of the penultimate) Nouns — स्तोत्रः। अग्निष्टोत्रः।

छिद्र ३९८ कर्णभेदने। कर्ण ३९९ इति धात्वन्तरमित्यन्ये।

'करणभेदने' इत्यन्ये।

378. √chhidra 379. √karna, to pierce

The Siddhānta text is √chhidra, karnabhedane 'the root chhidra means to pierce the ear.' Some read 'karnabhedane' instead of karnabhedane. While the others hold that कर्ण is a separate root altogether. Pre. छिद्रयति। कर्णयति।

अन्ध ३८० दृष्ट्युपघाते।

'उपसंहारे' इत्यन्ये। आन्दधत्।

380. √andha, to grow blind. Some read upasamhāre instead of upaghāte Pre. अन्धयति। Aor आन्दधत्।

दण्ड ३८१ दण्डनिपातने।

381. √danda, to beat with a stick. This root takes two objects,

अङ्ग ३८२ पदे लक्षणे च।

आङ्गकत्।

382. √aṅka, to mark, to step.

अङ्ग ३८२ क। च।

आङ्गकत्।

382A. /aṅga This also means the same. Pre. अङ्गयति । अङ्गयति ।
But अङ्गते and अङ्गति are Bhuādi Aor अङ्गत् । अङ्गनयत् ।

सुख ३८३ दुःख ३८४ तत्क्रियायाम् ।

383 /sukha, to give pleasure, 384 /duhkha, to give pain.
These are also nouns, and कृच् would have been added to them under
the gana sūtra given above. Some say their separate mention is for the
sake of adding the affix even when an upasarga is added. Pre. सुखयति ।
दुःखयति ।

रस ३८५ आस्वादनस्नेहनयोः ।

385 /rasa, to taste, to delight. Pre. रसयति । But रसति is Bhuādi.

व्यय ३८६ वित्तसमुत्सर्गं ।

अव्यययत् ।

386 /vyaya, to dissipate Pre. व्यययति । But व्ययते is Bhuādi

रूप ३८७ रूपक्रियायाम् ।

रूपस्य दर्शनं करणं वा रूपक्रिया ।

387. /rūpa, to give beauty. The seeing of beauty and making
beautiful are both meant by the word rūpa-kriya Pre. रूपयति । रूपति ।

छेद ३८८ द्वैधीकरणे ।

अचिच्छेदयत् ।

388 /chhed, to bisect, divide into two

Pre. छेदयति । छदयति । Aor. अचिच्छेदत् ।

छद् ३८८ क । अपवारणे ।

हृत्पथे । छदयति ।

388A /chhada apavāṇa is given by some instead of /chhed.

लाभ ३८९ प्रेरणे ।

389 /lābha, to send Pre. लाभयति । But लाभते 'he acquires' is
Bhuādi

व्रण ३९० गात्रविचूर्णने ।

390 /vrana, to wound Pre. व्रणयति । But व्रजति 'he makes sound'
is Bhuādi.

वर्ण ३९१ वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु ।

वर्णक्रिया वर्णकरणम् । गुणवर्णं वर्णयति । कथा वर्णयति । विस्तृतातीत्यर्थः । हरिं वर्णयति ।
स्तीतीत्यर्थः ।

391. /vaina, to color, to exert, to extend, praise, explain

The word वर्णक्रिया means giving color. As वृचर्णं वर्णयति 'he polishes
the gold. But कथा वर्णयति 'he relates a story'—or 'he expands the talk'
हरि वर्णयति 'he praises Hari' Pre. वर्णयति ।

बहुलमेतन्निदर्शनम् ३९२ ।

अदन्तधातुनिदर्शनमित्यर्थः । बाहुलकादप्येऽपि बोध्याः । तद्वथा । 'वर्णं हरितवर्णं ।
अपपच्यत् । 'विचक दर्शने' । 'व्य प्रेरणे' । 'वस निवासं' । 'तुल्य आवरणे' । 'सहमान्दोलयति ।
प्रेक्षोलयति । विहङ्गयति । अवधीरयतीत्यादि । अन्ये तु दशमणीपाठो 'बहुलश्' इत्याहुः ।
तेनापठिता अपि सौत्र लौकिकवैदिका बोध्याः । अपरे तु नवमणीपाठो 'बहुलश्' इत्याहुः ।
तेनापठितेऽप्येऽपि कृषित्स्वार्थे णिच् । 'रामो राज्यलक्ष्मीकरत्' इति सयेत्याहुः । पुरादिभ्य एव
बहुल णिजित्यर्थ इत्यन्ये । सर्वे पदाः प्राधा ग्रन्थे स्थिताः ।

392 *Gana sūtra*.—In this class diversely many roots besides those mentioned above are to be included as ending in अ ।

This class means the sub class of roots ending in अ or the kathādi class. By force of the word बहुल other words are also so included As the following

392(a). √parṇa, 'to make green' As पर्णयति, Aor अपपर्णत् ।

392(b). √viśka 'to see' As विष्कपयति ।

392(c). √kṣhapa 'to send' As क्षपयति ।

392(d). √vasa 'to dwell' As वसयति ।

392(e). √tuttha, 'to cover' As तुत्थयति ।

So also we get the forms आन्दोलयति, मेघं खोलयति, विहस्ययति, अश्वधीरयति &c

Others say that the word बहुल here means that there is diversity regarding all the roots of the ten classes. Therefore roots not mentioned in the Dhātupāṭha are valid, such as saṁtā roots, the laukika roots found in ordinary language, and vaidika roots Others say the bahula applies to the roots of the nine classes namely roots, other than churādi, also take णिच् without any causative force As राज्ञो राज्यनधीकरत् while others hold that bahulam qualified णिच् namely the churādi roots take nichidiversely All these several views are to be found maintained by the ancient authors. Thus the following is valid.

विगलन्त्याशु जीमूता, विह्वलन्ते दिविग्रहाः ।

अयन्ति विद्युतः प्रावृट्, जीवन्तेकामविग्रहाः ।

Pre पर्णयति ।

णिङङ्गानिरसने ३९३ ।

अङ्गवाचिन प्रातिपदिकान्निरसनेऽर्थे णिङ् स्यात् । इत्सी निरस्यन्त इत्ययते । पादयते ।

393 *Gana sūtra* —The affix णिङ् comes after a noun denoting a bodily organ, when the sense is that of 'moving' or 'removing' Thus इत्सी निरस्यति = इत्ययते 'he moves the hand' So also पादयते ।

श्वेताश्वश्वतरगालोडिताह्वरकाणामश्वतरेतकलीपश्च ३९४ ।

श्वेताश्वश्वदीनां चतुर्णामश्वश्वदो लुप्यन्ते णिङ् च चात्वर्थे । श्वेताश्वश्वश्वदो तेनातिक्रामति वा श्वेतयते । अश्वतरगालोडितयते । गालोडित आवा विनश्यः । तत्करोति, गालोडयते । आह्वरयते । केचित्तु श्विचनेवानुवर्तयन्ति तन्मते । परस्मैपदमपि ।

394 *Gana sūtra* —The words svetāsva, āsvataṁ, gālodita, and āhvaraka lose their final *usva*, *tara*, *ṛta*, and *ka* respectively before the affix णिङ् ।

Thus श्वेतयते 'he declares the śvetāsva story, or he surpasses by a white horse'. So also अश्वयते 'he surpasses by means of a mule'

The word गालोडित means the confusion of speech He who does that, is said गालोडयते He speaks confusedly So also आह्वरयते ।

Some read the anuvṛtti of णिच् only in this sūtra According to them, these may be Paraṣm upadhis also As श्वेतयति ।

पुच्छादिषु चात्वर्थे इत्येव सिद्धम् । ३९५ ।

विजन्तादेव बहुलवचनादात्मनेपदमस्तु । नास्तु 'पुच्छभाषट्' (२६७६) इति णिङ् विधिः ।

विह्वलन्तो ग्रन्थान्ते नङ्गलार्थः ।

395. *Gana sūtra* —The words puchohha &c., would take the affix णिङ् by the rule प्रातिपदिकाद् &c., (*gana sūtra* 368 ante), and therefore Pāṇini need not have made his rule III. 1. 20 S. 2676 regarding those words.

These words would take णिच् by the *gana sūtra* above mentioned, and they would be ātmanepadī by force of the word *bahula* so no need of teaching णिङ् । und. I. 1. 20. S. 2676.

The word Siddham is used at the end as a mark of auspiciousness.

Here ends the Churādi Chapter.

इति तिङन्तपुरादिप्रकरणम् ।

अथ निष्कन्त शिष्प्रकरणम् ।

CHAPTER XI.

CONJUGATION OF THE CAUSATIVES,

Causatives are formed by adding शिच् to any root The force of this is given in the two following sūtras.

२५७५ । तत्प्रयोजको हेतुश्च । १ । ४ । ५५ ।

कर्तुः प्रयोजको हेतुस्ततः कर्तुं चक्षत् स्यात् ।

2575 That which is the mover thereof, *i. e.*, of the independent source of action, is called Hetu or cause, as well as kartā or agent

Note —Thus कारयति he causes to be made, हारयति he causes to be taken. When hetu is employed as agent, the verb is put in the causative form (III 1. 26)

The force of the word च is to give both names to the mover of an agent *viz.* Hetu and kartā otherwise by I 4 1 one name would have been given

२५७६ । हेतुमति च । ३ । १ । २६ ।

प्रयोजकव्यापारे प्रेषणादौ वाच्ये चातोर्षिच्छ्यात् । भवन्त प्रेरयति भावयति । 'शिचञ्' (२५६४) इति कर्तुं च क्त आत्मनेपदम् । भावयते । भावयावभूव ।

2576 The affix शिच् is employed after a root, when the operation of a causer, such as command &c, is to be expressed

Note —The *hetu* means the mover of the independent agent, an operation relating to the *hetu*, such as *directing* &c is called *hetumat*, as कठ कारयति 'he causes to prepare a mat', ओदनं पाचयति 'he makes the rice to be cooked' In other words, the affix शिच् forms the causative verbs

Thus भवन्त प्रेरयति = भावयति 'he sets one a thinking.' By I 3. 74 S 2564, the शिचञ् roots are conjugated in the Atmanepada, when the fruit of the action accrues to the agent, as भावयते 'he sets himself a-thinking.' So also भावया वभूव ।

२५७७ । ओः पुयस्ज्यपरे । ७ । ४ । ८० ।

शनि चरे यदङ्ग तदवयवाभ्यासोकारस्येव स्यात्पवर्ग्यपञ्कारेणवर्ग्यपरेषु परतः । अजी-भवत् । अजीपवत् । जूङ् । अजीभवत् । अजीपवत् । अजीरवत् । अजीलवत् । अजीजवत् ।

2577 व is substituted for the final उ or ऊ of a reduplicate, before a labial, a semi-vowel and before ञ्, when अ or आ follows these consonants, in the Desiderative

The चिञ्जन्त roots form the their Aorists with चङ् and all the operations of चङ् are performed on them. Therefore the Aorist of the चिञ्जन्त root भावि from √bhū, is thus formed — भावि + चङ् + त्. Now the चङ् requires reduplication. Thus we get भा + भावि + चङ् + त्. But भा is really to be considered as भू for the चिञ् operation is suspended, as already explained before in conjugating the √ana, (Churādi 342). Thus we get भु + भावि + चङ् + त् (the इ being elided by VI 4 51 S 2313) = भु + भव् + अ + त्. Now applies the present sūtra and we get अवीभवत्. So also अवीपवत्. अवीभवत् from the √mūn अवीपवत् from the √yu. अरीरवत्. अलीलवत्. अजीजवत् from the sautra root जु 'to go'.

But this व is optional in the case of the roots given in the next sūtra (For further explanation of this sūtra See S. 2626)

२५७८ । अस्वतिश्रुणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीना वा । ७ । ४ । ८१ ।

इयामभ्यासोकारस्य इत्थं वा स्यात्स्ववर्णपरे चात्त्वचरे परे । अस्वित्त्वत्-असुत्त्वत् । 'नाग्लोपि-' (२५७२) इति ह्रस्वनिषेधः । अशशासत् । असुहोक्तत् । अचीचकासत् । मतान्तरे । अचचकासत् । 'अग्लोपि' इति तुमुक्थानुप्रकरण उदाहरिष्यते । ययन्तायिणश्च । पूर्ययिप्रतिषेधादपवादत्वाद्वा वृद्धिं बाधित्वा ग्लोपः । चोरयति । 'चौ चडि-' (२३९४) इति ह्रस्वः । 'दीर्घे लघोः' (२३९८) । न चाग्लोपित्वाद्द्वयोरप्यसम्भवः । ययाकृतिनिर्देशात् । असुचुरत् ।

2578. व is optionally substituted for the final उ of the reduplicate of स्, श्रु, ड, घृ, प्लु and च्यु when the semi-vowel is followed by अ or आ of the root in the Desiderative or in the Causative Aorist

Note — Thus सिखावयिषति or सुखावयिषति, शिश्रावयिषति or शुखावयिषति, दिद्रावयिषति or दुद्रावयिषति, पिप्रावयिषति or पुप्रावयिषति, पिप्लावयिषति or पुप्लावयिषति, चिच्यावयिषति or चुच्यावयिषति. All these are Desideratives of the Causatives of the above roots. Here though a letter like स्, श्रु, ड &c., intervenes between the semi-vowel and the preceding उ of the reduplicate, yet the substitution takes place owing to the express text of this sūtra. In the preceding aphorism, the semi vowel followed immediately after the उ of the reduplicate. The option of the present sūtra is, therefore, an aprāpta-vibhāṣā. The word अचरे is understood here also therefore not in असुचुरति, सुचुरति.

Thus the Aorist of स् is अस्वित्त्वत् or असुत्त्वत्. By VII 4 2 S 2572, where an अच् vowel of the root is elided, there is no shortening, as अशशासत्, असुहोक्तत्, and अचीचकासत्. According to another opinion the form would be अचचकासत्.

The example of अङ्कोच will be given in the Chapter of roots derived from nouns.

Causatives may be formed of Chudādi roots also, though they already end in चिच्. In that case, the first चिच् will be elided either because of the conflict of two rules, or because one is an exception to the other and so there will be no vriddhi. Thus चोरयति. In the aorist here is the shortening of the penultimate by VII. 4. 1 S. 2314. Thus चोर becomes चुर. Then there is lengthening of the reduplicate VII. 4. 94 S. 2318. Thus अचुरचुरत्. Both the shortening by VII. 4. 1 S. 2314 and the lengthening by VII. 4. 94 S. 2318 apply successively and are not impossible because there is the form of चिच् before the affix चङ्. But we may have another form अचुरचोरत् also.

२५७९ । गौ च संश्रवोः । ६ । १ । ३१ ।

सम्पदे चङ्परे च गौ श्रवतेः सम्प्रसारण वा स्यात् । 'X सम्प्रसारण तदाश्रय च काय वलवत् X' इति वचनात्सम्प्रसारणम् । पूर्वकपच् । अङ्गुश्वच् । अल्लुत्वात्त दीर्घ । अगिश्चवच् ।

2579 There is optionally the vocalisation of the semi-vowel, in the causative of श्रि, when followed by the Desiderative चङ् and the Aorist चङ् affix.

The phrase विभाषा एवेः is understood here. In forming the Desiderative and the Reduplicated Aorist forms of the Causative of श्रि, there is optional vocalisation. Thus श्रुश्रावयिषति or श्रिश्रावयिषति. So also in the Reduplicated Aorist चङ्, as अङ्गुश्वच् or अगिश्चवच्. By the maxim सम्प्रसारणं सम्प्रसारणाश्रय च वलीयो भवति (see sūtra VI. 1. 17), the antaraṅga substitution of Vriddhi &c, is superseded by the samprasāṭana and the subsidiary operations relating to it here. The vriddhi and the substitution of आच् take place *after* the samprasāṭana has taken place. The sūtra VII. 4. 80 teaching the substitution of ई for the उ of the reduplicate, when चङ् follows, shows by implication that the substitution caused by चि is sthānivat though it itself does not cause reduplication (I. 1. 59). Thus श्रि + चि = श्रै + च् = श्राच् + च् = श्रायि. In reduplicating श्रायि we cannot form श्राश्रायि, but must consider the substitute equal to the original श्रि and must reduplicate it. We thus get श्रिश्रायिषति. In the case of vocalisation, the rules of Vriddhi &c are postponed. Thus श्रि + चि + चङ् (VI. 1. 108) = श्रु + चि + चङ् = श्रौ + च् + चङ् = श्राच् + च् + चङ् + चङ् = श्राये + च् + चङ् = श्रायि + चङ्. Here we require reduplication. The substitute आच् in श्राच् though not *caused* by चङ् is treated sthānivat under I. 1. 59 to च, which is carried in reduplication. Similarly the Aorist श्रि + चि + चङ् = श्रु + च् + च = श्रु + श्रु + च् + च = श्रु + श्रौ + च् + च = श्रु + श्राच् + च् + च = श्रु + श्राच् + च् + च (VII. 4. 1) = श्रु + श्राच् + च् + च (VI. 4. 51) = अङ्गुश्वच् (VII. 4. 94.)

२५८० । स्तम्भुसिबुसहां चङि । ८ । ३ । ११६ ।

उपसर्गविनिश्चयस्य यो ह स्याच्चङि । अवातस्तम्भत् । पर्यवीचिवत् । अलीचिवत् । आटिटत् । आगिमत् । बहिरङ्गोऽप्युपवाहस्यो द्वित्वात्प्रयोगेव । ओवेर्द्वित्वात्कारिकाङ्गात् । ना

नन्निदिषत् । वजादावेवनी विधानात् न वृद्धिः । ना नवाग्नेदिषत् । 'न वृद्धाः'-(२४४६) इति वदराणां न द्वित्वम् । औन्दिषत् । आङ्दिषत् । आर्चिषत् । 'उक्ता' आर्जवे । उपदेशे दकारोपपत्तिः । 'मुञ्जमुञ्जौ पावपुपतापयोः' (२८९७) इति सूत्रे निपातनादस्य च । च चान्तरङ्गोऽपि द्वित्वविषये 'न वृद्धाः'-(२४४६) इति निषेधात्पि न द्वित्वे कृते प्रवर्तते न तु ततः प्राक् । दकारोच्चारण-भावात् । औन्दिषत् । आङ्दिषत् । आर्चिषत् । नैव । अदिषत् ।

2580. The *च्* change does not take place in the reduplicated Aorist of the roots स्तम्, चिच् and चङ् ॥

The root स्तम् required *च्* change by VIII 3 67, and the roots चिच् and चङ् by VIII 3 70. Thus पर्यस्तस्तम्, अस्तस्तम् ॥ 'चिच्:—पर्यसीषिषत्, व्यसीषिषत् ॥ चङ्:—पर्यसीचद्, व्यसीचद् ॥

Note—This prohibition refers to the *च्* change that is caused by an Upasarga and not to the reduplicate change, as we have illustrated in the above example

Similarly आदिषत्, आशिषत् । Here the reduplication is of the root *plus* the affix चिच्, viz., of णि and णि । Thus अद् or अच् + चिच् + चङ् = आदि or आशि + चङ् । Here the rule of shortening of the penultimate, (VII 4 1 S 2314) though a Bahuraṅga operation takes place before reduplication because of the implication of the long ण् in the root ओच् । For, when the root is reduplicated along with the चिच्, there is no sanvadbhāva, and consequently, there is no lengthening by VII 4 94 S 2318. Thus we have अदिषत् and अशिषत् which with the augment becomes आदिषत् and आशिषत् । But if the reduplication, had taken place before the shortening of the penultimate, then the penultimate could never have been shortened. Now, the root ओच् (Bhuādi 482) has an indicatory ण् which means that in the चङ् aorist, the penultimate will not be shortened (VII. 4 2. S 2572) Thus ओच् + चिच् + चङ् = ओणि + चङ् + त्. Had the rule of shortening not applied before reduplication, we would get regularly ओणिचि + चङ् + त् giving us the form ओणिषत्. But the indicatory ण् is a jñāpaka showing that the shortening takes place before reduplication and hence the necessity of adding ण् to the root ओच् to prevent this shortening.

Similarly the Causative Aorist of च is चदिषत् without the augment च । As in ना नवाद् इदिषत् । With the preposition च, it will be ना नवाद् मेदिषत् । Here the sūtra VI 1 89, S 73 does not cause vridhī of न + इदिषत्, because in explaining that sūtra we have shown that the vridhī takes place then only when there is a diphthong in the root, चिच्, and not when by shortening, it assumes the form च । In fact that sūtra VI. 1 89. S 73 is qualified by the word एवादि ॥

In reduplicating, the न, द, and र are not reduplicated because of the prohibition of VI. 1. 3 S. 2446. As औन्दिषत्, आङ्दिषत्, आर्चिषत् ।

The root उद्ञ Tudâdi No 21 is really उद्ञ and has a penultimate द in upadesa. The द is changed to ञ, because of the nipātana of the sūtra VII. 3 61. S. 2877 where Pāṇini used the form उद्ञः. Though this द changed to ञ is antaraṅga, yet S 2446 applies, and ञ is not reduplicated, but ञि is reduplicated, for the rule changing the द to ञ is suspended till reduplication, and comes into force after reduplication, and not before it. This is because उद्ञ is उद्ञ really. Thus its aorist is औद्विजन्तः. See Tudâdi No 21.

The prohibition of नञ् (S 2446) applies only where the root begins with a vowel. Where the root begins with a consonant, there the न, द or र is reduplicated. As अद्विजन्तः ।

२५८१ । रमेरशब्दोः । १ । १ । ६३ ।

रमेरुत्स्यादिवि । न तु यञ्शब्दोः । अररन्तः ।

2581 The augment जुच् is added after the vowel of the root रच् before an affix beginning with a vowel, but not before the vikaraṇa यच् or the affixes of the Perfect

Thus आरम्भवति, आरम्भकः, वाच्यारम्भी, आरम्भवारम्भः, आरम्भो वर्तते ॥ Aor अररन्तः । But आरम्भे in यच्, and आरम्भे in लिट्, and आरम्भा before an affix beginning with a consonant.

२५८२ । लभेश्च । १ । १ । ६४ ।

अललम्भत् । हेरचङि (२५३९) इति चूने 'अचङि' इत्युक्तेः कुल्ल न । अजीहवत् । 'अत्स्व-दृत्वरप्रथमदत्तुस्वयाच्' (२५६६) । अललम्भत् । अददत् । तपरत्त्वानम्यादिन लघोर्न दीर्घः ।

2582 So also of लच्, before an affix beginning with a vowel, with the exception of यच् and लिट् there is the augment जुच् ॥

As ललम्भवति, ललम्भकः, वाच्यलम्भी ललम्भलम्भः, ललम्भो वर्तते Aor, अललम्भत् ॥ But ललन्ते with यच्, and लले in the Perfect, and ललन्त before an affix beginning with a consonant. The separation of this from the last, is for the sake of the subsequent aphorisms.

The Aorist of the Causative of हि is अजाहवत् । The ह is not changed to a guttural here by VII 3 56. S 2531 because exception is specifically made there in favor of चङ् Aorist

By VII. 4 95 S, 2566, the reduplicate vowel is changed to ञ in the case of /smri, /dri &c As अचचन्तः । अददन्तः । The short अ is not lengthened, because it is so ordained, otherwise S 2566 would have taught long आ at once

२५८३ । विभाषा वेष्टि चेष्टयोः । १ । ४ । ६६ ।

अचवासस्यापच वा स्याचचङ्परे चो । अचवेष्टत्-अविवेष्टत् । अचवेष्टत्-अचिचेष्टत् । 'आजभाष-' (२५६५) इत्यादिना बोधथाह्वयः । अविभजत्-अबभ्राजत् । * काययादीनां वेष्टि वक्तव्यम्* । ययन्ताः कण्ठशमयअणलुपहेटः काययादयः यङ्भाष्य उक्ताः । हायिवाचिलोहितलोपय-ह्वयारोऽधिक्यं व्याप्ते । 'वाचिलोति' इत्यप्यन्यत्र इत्येव द्वादश । अचीकषत्-अचकाषत् ।

2583 Short अ is optionally substituted for the vowel of the reduplicate in वेह् and वेह् in the Reduplicated Aorist of the Causative.

Thus अववेहत् or अविवेहत्, अववेहत् and अविवेहत्. In one alternative there is shortening of the reduplicate (VII 4 59), and after such shortening, there is अ substituted in the other alternative.

By VII 4 3 S 2565, the roots /bhraj &c., are optionally lengthened in the penultimate. As अवभ्रजत् or अवभ्राजत्.

Vartika —The roots काशि and the rest optionally shorten their penultimate in the चङ् Aorist.

In the Mahābhāṣya, the following six roots, when Causative, are classed as Kānyādi, namely कण्, रण्, मण्, जण्, लुप and देह. The Nyāsa adds the following four ह्रावि, वाशि, लोटि, and लोपि. While two more वाशि and लोटि are mentioned in other places. Thus altogether there are twelve Kānyādi roots. Thus अजीकणत् or अचकणत्. अरीरणत् or अरारणत्. अजीमणत् or अवभाणत्. अजीमणत् or अयभाणत्. अलूलुपत् or अलूलोपत्. अजीदिहत् or अजीहेहत्.

२५८४ । स्वापेक्षङि । ६ । १ । १८ ।

यस्यस्व स्वपेक्षङि समसारण स्यात् । असुपुषत् ।

2584 Of the causative verb स्वापि “to cause one to sleep”, there is vocalisation of the semi-vowel, when the affix चङ् of the Reduplicated Aorist follows.

Thus the Aorist of स्वापि is असुपुषत्, असुपुषतात्, असुपुषत्.

Note — The vocalisation takes place before reduplication, then there is guna of the penultimate short vowel, then this is again shortened by VII. 4. 1, then there is reduplication, and then lengthening of the vowel of the reduplicate by VII. 4. 94. Thus स्वापि + चङ् = सुपि + चङ् = सुप् (VI 4 51) + चङ् (VII 3 86) = सोप् + चङ् = सुप् + चङ् (VII. 4 1) = सु + सुप् + चङ् (VI. 1 11) = सुपुषत् (VII. 4 94) which with the augment अ becomes असुपुषत्.

Note — Why do we say ‘when चङ् follows’? Observe स्वाप्यते, स्वापितः. The anuvritti of किति has ceased, that of किति however is here.

२५८५ । शाच्छासाह्वाव्यावेपांयुक् । १ । ३ । ३१ ।

लौ । प्रकीडयति । शाययति । द्रावयति ।

2585 The augment युक् (च्) is added to the verbal stems जा, क्षा, खा, द्रा, वे and पा before the affix चि (Causative).

This debars युक्. As जाययति, क्षाययति, अजाययति, द्रावयति, शाययति, वावयति, drink’. (Bhu 972) and पावयति. The word पा includes the root पा ‘to वै ‘to dry’ (Bhu 968), but not पा ‘to protect’ (Ad. 47) because the latter looses the यप् vikarṇa.

Note —The roots पुच् and ग्रीच् take the augment पुच् before चि, as पुचयति, ग्रीचयति ॥

All these augments are added to the roots, in order that VII. 4. 1. should cause the shortening of the vowel preceding these. Thus the Aorist of the above are अशीचयत्, अशीचयत्, अहृषयत्, अशीचयत् ॥

The roots वा, वा, वा, हा व्या and वा are exhibited as ending in long वा their Dhātupāṭha forms are वा, वो, वो, वै, वो, वे, व्ये and वै ॥ This indicates that these roots would have taken पुच् by VII. 3. 36, the word आच् 'ending in long आ' means the roots which actually end in long आ, as well as those which get long आ by VI. 1. 45. This also indicates, that in this subdivision or section, the maxim of lakshana pratipadokta &c does not apply. Therefore when the roots व् with आच्, and चि assume the form अचि-आ and वा before the affix चि by VI. 1. 48, the augment पुच् is added to them, thus अवाचयति, वाचयति ॥

In forming the aorist of हा the following sūtra causes vocalisation.

२५८६ । ह्रः संप्रसारणम् । ६ । १ । ३२ ।

अचरे चहरे च हो हः संप्रसारणं ह्यात् । अहृषयत्-अहृषयत् ।

2586. There is the vocalisation of the semi-vowel of the causative of *hva* (ह्) before the Desiderative and the Reduplicated Aorist affixes.

The whole of VI. 1. 31 is to be read into this sūtra. Thus (हृषययिषति, हृषययिषति, अहृषयत्, or अहृषयत्, अहृषयताच् and अहृषयत् ॥

Note —The root ह् does not take the augment च required by VII. 3. 37 before the affix चि, because the Samprasāraṇa rule is stronger. The repetition of the word संप्रसारणं in this sūtra, though its anuvṛtti was present, indicates that the force of the word विनाश has ceased. Though this and the next sūtra VI. 1. 33 could well have been made one, their separation shows that the samprasāraṇa does not take place when another affix, not causing reduplication, intervenes. As हाचकमिच्छति=हाचकीयति, the Desiderative of this verb is जिहाचकीयति ॥

२५८७ । लोपः पिबतेरीडचाम्यासस्य । ७ । ४ । ४ ।

पिबतेचयथा लोपः स्वादन्त्यासस्य ईदन्त्यासस्य चहरे हो । अचीयत् । 'अर्तिही-'
(२५७७) दति पुच् । अर्चयति । द्वेषयति । ज्ञेययति । देवयति । यलोपः । ज्ञोययति । ज्ञापयति । स्वापयति ।

2587 The penultimate vowel, in the Causative stem of च 'to drink' is elided in the Aorist, and for the vowel of the Reduplicate there is substituted long ई ॥

As वा+चि+अच्=वाच्+चि+अच् (VII. 3. 37)=वाच्+अच् (VI. 4. 51)=वृच्+अच् (VII. 4. 8)=वृच्+अच् (I. 1. 59)=वीचयत् (VII. 4. 4) Thus अचीयत्, अचीयताच्, अचीयत् ॥ When the penultimate वा is elided, there remains च्

which cannot be reduplicated as having no vowel, but the elided अ is considered as sthānivat and thus च is reduplicated Sātra VII. 4 80 establishes by implication the principle that the substitutes caused by चि are sthānivat. Thus च् + चि = चाचि, in reduplicating, this चा will not be reduplicated, but च्, as चुभाचि, चा = च् by sthānivad bhāva.

We repeat here VII 3 36 S. 2570, because of the context.

२५८७ । क । अतिह्रीवलीरीकनूयीहमाय्यातां पुङ्खौ । ७ । ३ । ३६ ।

2587A The augment पुङ् (च्) is added to the roots च्, ही वली, री, वञ्च्, वनाच्, and to a root ending in long आ, when the affix चि (the Causative) follows

As अर्पयति, ह्वेयति, व्लेपयति, रेपयति, ज्ञोषयति, वनापयति ॥ The anuvṛtti of every word other than अङ्ग (VI. 4 1.) ceases The च् of वञ्च् and वनाच् drops by VI 1 66. The guṇa takes place by VII 3 86 Of the roots ending in long आ, we have स्थापयति, दापयति, चापयति ॥ The root च् (Bhu 983) गतिमापययोः, and च् (Juhotyādi 16) गतो अल् both meant here Similarly री includes रीङ् स्थावणे (Divādi 30), and री गतिरेषणयोः (Kryādi 30) The augment is added at the end of the preceding stem of the root, and not to the affix Being added to the root it becomes part of the root stem, and in forming the reduplicate Aorist of such stems, the vowel before च् is shortened by VII 4. 1 If च् were not the part of the stem, that vowel would not be shortened. Thus from दापयति, we have Aorist अदीदपत् ॥

In forming the Aorist of स्थापयति, the following sūtra applies —

२५८८ । तिष्ठतेरित । ७ । ४ । ५ ।

उपधाया द्दादेयः स्थापयत्परि यौ । अतिष्ठित् ॥

2588 Short इ is substituted for the penultimate vowel of the Causative stem of स्था in the Aorist

Thus अतिष्ठित् अतिष्ठित्ताच्, and अतिष्ठित् ॥ The form is thus evolved स्था + चिच् + अत् = स्थाच् + इ + अत् (VII 3 36) = स्थाच् + अत् (VI 4. 51) = तिष्ठित् + अत् (VII 4. 5) = तिष्ठित् ॥

२५८९ । जिघ्रतेर्वा । ७ । ४ । ६ ।

अजिघ्रित्-अजिघ्रित् । 'उर्ध्व' (२५६७) । अवीकृतत्-अचिकीर्तत् । अवीवृतत्-अववर्तत् । अमीहृतत्-अमनावर्तत् । * पातेर्वा लुगल्लभयः * । पुकोऽपवादः । पात्यति ।

2589 Short ए is optionally substituted for the penultimate vowel of the Causative stem of ज्ञ in the Aorist.

As अजिघ्रित् or अजिघ्रित्, अजिघ्रित्ताच् or अजिघ्रित्ताच्, अजिघ्रित् or अजिघ्रित् ॥ Thus ज्ञा + चि + अत् = ज्ञाच् + इ + अत् (VII. 3 36) = जिघ्रित् + इ + अत् (VII 4 6) = जिघ्रित् + अत् (VI. 4 51) = जिघ्रित् ॥ When इ is not substituted अ is shortened by VII 4. 1.

We repeat here VII. 4. 7. S. 2567.

२५८९ । क । उच्चर्त्त । १ । ४ । १ ।

2589A Short च् is optionally substituted for the penultimate च् and च् of a Causative stem, in the reduplicated Aorist.

This debars the च् (VII 3 101) च् (VII 3. 86), and चार् (VII. 2. 114) substitutes Thus च्चिर्त्त (VII 1. 101) or च्चिर्त्त from कृत् (Chur. 111) च्चवर्त्त (VII 3 86), or च्चिर्त्त, च्चनार्त्त (VII 2 114) or च्चिर्त्त ॥

Note — Though the च्, च् and चार् substitutes are antaranga operations, they are prohibited by the express text of this sūtra — The short च् is substituted even for a long च् the च् of च्चर्त्त shows that, as in च्चिर्त्त (VIII 2, 77) In fact, this च् substitute does not take place after the operations of च्, चार् and च्चर्त्त substitutions have taken effect, but it is a form which suspends the operation of all those rules

In forming the च्च Aorist of च्, the augment उक् should have been added by 2587A but the following vārtika prevents it.

Vart — The root च् 'to protect' takes the augment उक् before च्, as चाक्षयति ॥

The root च् would have also taken the augment उक् but this is prevented by the following when the root means 'to shake'

२५९० । वो विधूयने जुक् । १ । ३ । ३८ ।

वातेर्ज्वलस्यापयो कम्पेऽर्थे । वाजयति । 'कम्पे' क्त् । केशान्वापयति । विनाषा जीवतेः' (२५९०) ।

2590 वा gets the augment जुक् (ज्) before the affix णि when the Causative has the sense of 'shaking'

As पथेऽपेवाजयति ॥ But वा वापयति केशान् when the sense is not that of shaking This form could have been obtained from the root वच् 'to move', (Bhu 271) with the affix णि in the ordinary way without any augment. The special augment ज् to वा indicates that this root will not take जुक्, which it would have otherwise done by the last sūtra The root वा belongs to Bhu 969 (जीवे जीवणे) ॥

The roots ली, and लीच् optionally become ल by VI 1 51 S 2509 and therefore they would have taken जुक् in the Causative The following sūtra ordains जुक् optionally —

२५९१ । लीलीनुग्लुकावन्यतरस्यां स्नेहविपातने । १ । ३ । ३९ ।

लीयतेर्लतिङ् । क्लान्तुग्लुकावाययो वा लो ली स्नेहद्रवे । विलीयति-विलापयति-विलासयति-विलायति वा घृतम् । ली 'हृ' इति द्विज्कारप्रत्ययेऽदाह्रवणे पुञ् । स्नेहद्रवे क्त् । लीङ् विलापयति । * प्रलम्बनानिभयपुञ्जाहु लियो विलयकारत्वमिति वाच्यम् *

2591 The roots ली and लीच् get optionally जुक् and जुक् augment respectively, before the affix णि when the causative means 'the melting of a fatty substance.'

As वि लीनयति, वि लालयति, वि लाययति, or वि लापयति चत् ॥ The augment डक् is added to ली when the root ends in long ई, and that also optionally. When the augment is not added, the regular causative लाययति is formed. But when ली gets the form ला by VI. 1. 51, it does not take the augment डक् ॥ The root ली includes both ली and लीङ् of Kryâdi and Divâdi. The root ला includes ला 'to give' (Adâdi 49), and ला the form assumed by ली under VI 1. 51. When लुक् is not added to ला, डक् is added by VII 8 86. Why do we say when meaning 'to melt fat'? Observe only लोहं विलापयति, जटाभिरालापयते (1 3. 70)

Vārtika —The ली invariably takes ला substitution when the sense is that of 'deceiving,' 'sub-duing,' or 'showing respect,' when the affix is not चिच् ॥ As कस्तुबालापयते, रघेनो वर्तिकाडुलापयते ॥ The option allowed by this aphorism is a restricted option (vyavasthita-vibhāṣā). The substitution of ला for the final of ड् is optional when the sense of the root is not that of 'showing respect,' 'subduing' or 'deceiving' But when it has any one of these three senses, the substitution is compulsory. See I. 1 70.

When the ली becomes ला by this Vārtika, it is always conjugated in the Atmanepada, even when the fruit of the action does not accrue to the agent by the following sūtra

२५९२ । लियः संमाननशालीनीकरणयोश्च । १ । ३ । ७० ।

लीङ् लियोर्यस्तयोरात्मनेपद् स्यादकर्तुर्नेऽपि कले पूजाभिषेकयोः प्रत्यक्षने चार्थे । जटाभिरालापयते । पूजानभिषेकतीत्यर्थः । रघेनो वर्तिकाडुलापयते । अभिषेकतीत्यर्थः । बालमुल्लापयते । वञ्चयतीत्यर्थः ।

2592 After the causative of the verb ली to melt or stick, the Atmanepada is employed, when used in the sense of showing respect, subduing and deceiving, even though the fruit of action does not accrue to the agent.

The phrase of the causative ending in चिच् is to be supplied here from sūtra 67. This sūtra has its scope only when the fruit of the action does not accrue to the agent. In the Dhātupāṭha, there are two roots ली, one is technically called लीङ् and means 'to stick,' and belongs to the Divâdi class. The other ली meaning to 'melt' belongs to the Kryâdi class. As there is no specification in the sūtra as to what ली is to be taken, both are, therefore, taken.

As जटाभिरालापयते 'he gets respect or causes respect to be shown to him on account of his matted hair' रघेनो वर्तिकाडुलापयते 'the hawk subdues the partridge' बालमुल्लापयते 'he deceives the boy'.

The root ली also becomes ला by the following

२५९३ । विभेतेहँतुभये । ६ । १ । ५६ ।

विभेतेदेव आपदं वा स्वात्मयोजकाद्भयं चेत् ।

2593. There is optionally the substitution of **भा** for the diphthong of the root **भी** 'to fear', in the Causative, when the fear is produced directly through the agent of the causative.

Thus **भी+ङि=भा+ङि** This **भा** takes **बुक्** by VII 3. 36 S. 2570. The following sūtra causes it to be conjugated in the Atmanepada.

२५९४ । भीस्मयोहेतुभये । १ । ३ । ६८ ।

स्वतन्त्राभावाभावात्तन्त्रेण स्वार्थे तोहेद्भवत्यनी । बुद्धे नवग्रह च आत्मर्षिपक्षधर । बुद्धो भाषयते ।

2594. After the causatives of the verbs **bhī** to fear, and **smi** to wonder, even where the fruit of the action accrues not to the agent, the Atmanepada is employed, when the fear is produced directly by the causative agent

Note —The phrase 'of the causative ending in **ङि**' is understood in this sūtra and is to be supplied from the previous aphorism This sūtra is also restricted to cases where the fruit of the action does not accrue to the agent The word **हेतु** in the aphorism has been defined later on in sūtra I. 4. 55 (स्वतन्त्राभावात्), it is the agent which is the mover of another's agent. When a fear is caused by a **हेतु** it is called **हेतुभय** The word **नव** 'fear' in the aphorism is illustrative and includes by implication **विस्मय** 'astonishment' also As **जटिलो भीषयते** 'the jatila, the cock headed frightens,' **बुद्धो भीषयते** 'the munda, the shaven-headed frightens', **जटिलो विस्मापयते** 'the jatila astonishes,' **बुद्धो विस्मापयते** the munda astonishes' i.e., the very fact of matted-hair or shaven-head frightens' &c

Note —Why do we say **हेतुभय**? For if the fear or astonishment is not the direct result caused by the agent, but arises from something else, then the Atmanepada will not be used. As **कुञ्चिकेन भाषयति** 'he frightens him with the kunchika,' **रूपेण विस्मापयति** 'he astonishes with his form' Here kunchika and rupa are the instruments, which cause fear or astonishment, and are not the hetu thereof

Thus **बुद्धो भाषयते** ।

But when the root **भी** is not changed to **भा**, then instead of **बुक्**, it takes the augment **बुक्** by the following sūtra

२५९५ । भिय हेतूभये बुक् । १ । ३ । ४० ।

'भी' 'ई' इति ईकारः प्रकृत्यवते । ईकारान्तस्य भियः बुक्स्वावर्णो हेतुभये । भीषयते ।

2595 The augment **बुक्** is added to the root **भी** before the affix **ङि**, when fear is caused immediately owing to the agent of the Causative

As **बुद्धो भीषयते**, **जटिलो भीषयते** ॥

Note —See I. 3 68 Here also **भी** with long **ई** being employed in the sūtra, indicates that **बुक्** is added then only, when the root has the form **भी**,

but when it assumes the form **आ** by VI 1 56, the proper augment **युक्** will come, as **भ्रूडो भाषयते** ॥ Why do we say 'when the agent of the causative is himself the direct cause of fear'? Observe **कुञ्चिकेन भाषयति**, for here **कुञ्चिका** causes fear and not the agent of the verb. The **ई** is vriddhied and **आ** substituted.

The **भी** of this sūtra may be taken to be a compound of **भी**+**ई** meaning that the root **भी** when ending in long **ई** takes **युक्** and not when it ends in long **आ** ॥

२५९६ । नित्यं स्मयतेः । ई । १ । ५९ ।

स्मयतेरेचो नित्यवात् स्थापयौ द्वेतेः स्मये । जटिलो विस्माययति । द्वेतीक्ष्ण्यस्मयाविदु-
क्तेर्नेह । कुञ्चिकेन भाषयति । विस्माययति । कथं तर्हि 'विस्माययन्विस्मितनात्मवृत्तौ' इति ।
'ननुभ्यवाचा' इति करणादेव हि तत्र स्मयः । अन्यथा शानजपि स्वात् । सटवच् । 'विस्माययन्'
इत्येव पाठ इति साम्प्रदायिकाः । यद्वा । ननुभ्यवाचप्रयोज्यकर्त्री विस्माययते तथा सिद्धौ वि-
स्माययन्निति यस्मात्स्थानी 'यत्ता' इति व्याख्येयम् ।

2596 There is invariably the substitution of **आ** for the diphthong of the root **स्मि** 'to smile' in the Causative, when the astonishment is produced directly through the Agent of the Causative.

The words **जो** and **हेतुभवे** are both understood here. The word **नित्य** shows that the anuvritti of **विभाषा** ceases. Thus **भ्रूडोजटिलो वा विस्माययते** ॥ Otherwise we have **कुञ्चिकेन विस्माययति** ॥ The word **अय** here is taken to mean **स्मयति** i. e., 'wondering, feeling astonished' See I. 3 68 where also this meaning has been extended to **अय** by its connection with **भीस्मि** together, the proper word ought to have been **हेतुभवे** in connection with **स्मि**, and **हेतुभवे** in connection with **भी** ॥

Question —How do you explain the form **विस्माययन्** in the following verse (Raghu Vamśa II 33) **तनार्यदृष्ट निवृत्तयेषु ननुभ्यवाचा ननुवयक्तेषु । विस्माययन् विस्मितनात्मवृत्तौ । किहोरवयव निजनाह विदः** ॥ "The lion, who had seized the cow, spoke to him (King Dilipa) the elect of the Aryas, the banner of Manu's line, and possessed of lion's prowess, in human accents, thus astonishing him (the more) who was (already) surprised at his own state (of paralysis in not being able to shoot the arrow at the lion)?" For here the astonishment is not produced by the Agent, (kartā), but by the Instrument (kārana), namely by "the human voice" in which the lion addressed the King Dilipa and, therefore, there ought to have been no **आ** nor **युक्** ॥ Moreover, the proper participial affix in that case would have been **शानच्** of the Atmanepada and not **यट्** as it is in **विस्माययन्** ॥

Answer —True. Therefore, the text according to the traditional reading is **विस्माययन्** and not **विस्माययन्** ॥ (Note —In fact Mallinātha reads it as **विस्माययन्** and explains it as **विस्मि + शि = विस्मै + शि = विस्मायि**, which with **यट्** becomes **विस्माये + यट् = विस्माययन्** ॥)

Or The real sentence is this The king (already) wonders (at his loss of control over his limbs) (राजा विस्मयते) Him astonishes (further) the human voice (of the lion) (तं ननुच्यवाक् विस्मापयते). By means of that voice the lion astonished the king (तया सिंहो विस्मापयत्) Thus the *hetu* of the first causative is 'the human voice' and so there are both *आ* and *उक्*. That is to say, the human voice is the agent of the impeller of the action, and it produces astonishment By means of that the lion astonished &c Thus it is a case of double causative and the *चटु* affix is added after such a double Causative

The human voice causes astonishment, ननुच्यवाक् विस्मापयते। The lion through the human voice causes astonishment, सिंहो ननुच्यवाक् विस्मापयत्। Thus विस्मापि + चि + चटु = विस्माप् + चि + चटु (the first चि is elided by VI 4. 51 S 2313) = विस्मापि + चटु = विस्मापयत्।

२५९७ । स्फापो वः । ७ । ३ । ४१ ।

स्फी । स्फावयति ।

2597 For the final of the stem स्फाप् is substituted व् in the causative

As स्फावयति ॥

२५९८ । शदेरगतौ तः । ७ । ३ । ४२ ।

शदेरौ लोऽन्तादेशः स्वाप्न डु गतौ । आतयति । गतौ डु गाः आदयति गोविन्दः । गतयतीत्यर्थः ।

2598 For the final of the गट् is substituted व् in the Causative, when it does not mean 'to drive'

As पुष्पाणि आतयति, फलानि आतयति but गाः आदयति गोपालकः "the cowherd drives the kine"

२५९९ । रुहः पोऽन्यतरस्याम् । ७ । ३ । ४३ ।

रुो । रोपयति-रोहयति ।

2599 व् may optionally be substituted for the final of रुह् in the Causative

As त्रीदीर् रोपयति or रोहयति ॥ "He sows the barley" According to Padamanjari this sūtra could be dispensed with The form रोपयति could be obtained from the root रुप् of the Divādi class which though meaning रोहण may be taken to mean 'grow' also, अनेकार्थत्वाद् बाह्यात् ॥

२६०० । क्रीड्जीनां क्री । ६ । १ । ४८ ।

स्वातेच आस्व स्वापणो । आपयति । आध्यापयति । आपयति ।

2600 The substitution of *आ* for the diphthong takes place in the causatives of the roots क्री 'to buy', वृ 'to study' and जि 'to conquer'

Thus आपयति Aor अक्रिकपह् ; अध्यापयति and आपयति Aor अजीजपत् । The augment वृ is added by VII 3. 36, since these roots end in long *आ* ॥ The aorist of अध्यापयति is formed by the following sūtra.

२६०१ । शौ च संश्वङोः । २ । ४ । ५१ ।

सम्पदे च रूपरे च शौ इङो गार्हवा स्वात् । अज्यजीगपत् । अज्यापिपत् ।

2601 गार्ह is optionally the substitute of इङ् in the causative (जि) when that causative takes the affix san (desiderative) and chan (Aorist)

Thus (अजिजिगापयति or अज्यापिपयति 'he desires to teach') अज्यजीगपत् or अज्यापिपत् 'he taught' The ई is changed into आ by VI 1 48 Thus इ + जिच् = आ + जिच् = आ + प् + इ = आपि This rule applies to the Desideratives of Causatives and the Aorist of the Causatives

२६०२ । सिध्यतेरपारलौकिके । ६ । १ । ४९ ।

वेदलौकिकेऽर्थे विद्यमानस्य सिध्यतेरेव आस्यं स्वावची । अन्नं वाचयति । निश्वाद्य-
सीत्यर्थः । 'अपारलौकिके' सिद्ध्यति । वाचयः सिध्यति । तस्य निश्चिनीति । तं मेरयति । वेचयति
वाचयत इति ।

2602. The substitution of आ takes place for the diphthong in the causative of सिद्ध्य, when it does not refer to the next life.

The word अपारलौकिक is derived from परलोक 'the next world' by adding the affix इङ् with the force of 'for the sake of' (V. 1 109). The double Vriddhi takes place by VII 3 20 The sense of the word सिद्ध्य must refer to अज्ञान or non intelligent things for the purposes of this substitution. Thus अन्नं वाचयति, ज्ञानं वाचयति ॥ Why do we say when not referring to the next world? See तपस्तपस्य वेचयति, स्वान्नेवन कर्त्तापि वेचयति ॥ The force of सिद्ध्य is here that of knowledge, वाचयः सिद्ध्यति = ज्ञानाववेचनावाचयति "The ascetic realises the truth," & c, becomes Perfect The austerity incites the ascetic to the acquisition of that knowledge, and so we say वेचयति वाचयते तपः 'the austerity produces perfection in the ascetic'. Why the substitution does not take place in अन्नं वाचयति, ब्राह्मणेभ्यो दास्यानि 'he causes food to be prepared for the purpose of giving to the Brahmanas' Here though the gift of the food produces effect in the next world, yet as that is the effect of दातृ and not of the verb सिद्ध्य, the substitution does take place. When the verb सिद्ध्य directly and not through the mediation of another action, produces pāraloukika effect, then the substitution does not take place. The verb सिद्ध्य here belongs to the Divādi class and not to the Bhuādi, as the form सिध्यति in the sūtra shows it.

२६०३ । प्रजने वीयतेः । ६ । १ । ५५ ।

अस्यैव आस्यं वा स्वावची प्रजनेऽर्थे । वाचयति-वाचयति वा नाः पुरोवातः । गर्भं
वाचयतीत्यर्थः । 'ऊरुपचाया गोदः' (२३६३) । गृहयति ।

2603. There is optionally the substitution of आ in the room of the diphthong of the root वी in the Causative, when meaning 'to conceive an embryo'.

Vart —The causative of the root रुञ्ज loses its nasal when meaning 'to hunt the deer' as, रुञ्जयति हृणाद् 'he hunts the deer', but रुञ्जयति पक्षिभ्यः 'he hunts the birds' Moreover when the sense is other than that of hunting, we have रुञ्जयति in connection with हृणः also As रुञ्जयति हृणाद् तुल्यदानेन he gratifies the deer by giving them grass'.

In the Chuiâdi class, under the subdivision चपादि which are निच् we find the root चिच् (X 86) In forming its causative the following sūtra applies.

२६०५ । च । चिस्फुरेणौ । ६ । १ । ५४ । ।

2605B There is optionally the substitution of च्च in the room of the diphthong of the roots चि and स्फुर when in the Causative

Thus चपयति चपयति (VII 3. 36 for the addition of च्) but from the चिचिनेति (V. 5) we have चापयति and चापयति । The svâdi चि is not निच् । So also स्फोरयति or स्फुरयति । The Aor is अयुस्फुरत् or अयुस्फुरत् ।

२६०६ । उभौ साम्यासस्य । ८ । ४ । २१ । ।

साम्यासस्यानितेवभौ नकारौ चत्वं प्राप्नुवो निमित्ते चति । प्राक्षिपत् ।

2606 Both the न's are changed into च्च in the reduplicated forms of the verb च्च, when preceded by an upasarga competent to cause the change

Thus in the Desiderative प्राक्षिचिचति and the Aorist of the Causative प्राक्षिचत्, and so also चराचिचिचति and चाराचिचत् ॥

Note —If the maxim पूर्वत्राविहीयन्निर्वचने be not applied here, then we have the following dilemma in, प्राणि + च + ति ॥ Here the affix च्च requires reduplication, and the present sūtra requires च change of न ॥ The चत्वं being asiddha, the reduplication being made first, we have प्राणिनि + च + ति, and then the reduplicate च intervenes between the cause प्राणि and the root च्च of नि, and so this न would not be changed to च्च ॥ If however the above maxim be applied, we first apply the चत्वं rule, as प्राणि + च + ति, and then reduplicate चि, and we get the form प्राक्षिचिचति even without this sūtra.

Note —If we could get this form by the application of the above maxim, where is the necessity of the present sūtra? The sūtra is necessary in order to indicate that the above maxim is *anvīya* or not of universal application And because it is *anvīya*, that the form औजडत् is evolved by reduplicating डत् (See VIII. 2. 1);

२६०७ । औ गनिरबोधने । २ । ४ । ४६ । ।

इत्यो गणिः स्थापयते । गनयति । बोधने तु प्रत्यापयति । * इत्यवधिकः—* । अक्षिपयति । 'इत्यवधिकः' (२५७४) । औ इत्येवम् इति कुत्सत् । पातयति । * इत्येवमित्येवमित्येति च क्तवत् ॥ इतीत्यव्यञ्जनस्य इतीत्येवम् इति कार्यः । आक्षि चकारस्य द्वित्वं चारयितुमिच्छत् ।

द्वितीये तु 'अत्रादेर्द्वितीयस्य' (२१७६) इत्यस्यापवादतया सम्प्रत्ये प्रवर्तते । ऐर्चिर्चत्-ऐर्चिर्चत् । द्वितीयस्यापवादार्थं विज्ञप्तावच्छिन्नं चकार इवाभ्यासे श्रूयते । इत्यादिः शेषात् । द्वित्वं तु द्वितीयस्यैव । तृतीयाभावेन प्रकृतवार्तिकप्रकृतैः । निवृत्तमेव साक्षातोर्द्वितीयस्योऽर्थः । तेन 'मार्ययन्ति अवनोत्थितं मिया' इत्यादि विद्वत् । एव सकारकेषु चर्च्ये इत्यम् ।

2607 When the affix चि (Causal) follows, गन् is the substitute of च् when the sense is not that of 'informing' but that of 'going'

गन्वति 'makes him go' गन्वतः, गन्वन्ति &c But प्रत्याययति 'causes to believe.' अचिगाययति The च् of गन् is for articulation

Vārt —So also च्च् to 'remember' which is treated like च्च् as, अचिगन्वति ॥

We repeat here the sūtra VII. 3 32. S. 2574.

२६०७ । क । हनस्तोऽचिगन्वतोः । ७ । ३ । ३२ ॥

2607A For the च् of च्च् is substituted च् before an affix with an indicatory च् or च्, but not before the affix चिच् of the Aorist, nor before चच् of the Perfect.

Thus च्च् + चिच् = च्च् + चिच् = च्च् + चिच् । Then by VII. 3 54 S 358, च् is changed to च and we get चाचवति ।

So also ऐर्च्येति ॥ In forming its चच् Aorist, the reduplication is irregular, as given in the following Vārtika

Vārtika —In the case of ऐर्च्येति the third should be reduplicated

The meaning is, the *third consonant*, or the *third syllable* If we take the first meaning, then this Vārtika prohibits the reduplication of च्, (for च् is already prohibited by नञ्प्रतिषेधः) If we take the second meaning, this vārtika becomes an exception to VI. 1 2. S 2176 and is applicable to Desiderative bases only, for there alone we get the *third syllable*.

Thus by the ordinary rule the Aorist is ऐर्च्येचत्, while by this vārtika it is ऐर्च्येचत् according to the first meaning In the case of the second meaning, the च् alone will be heard in the reduplicate चच् Aorist Because the च् would be elided by इत्यादिष्वेचः (VII. 4 60 S. 2179) So the reduplication will be of the *second* syllable only, because there being no *third* syllable, the vārtika under consideration does not apply for it applies only to the Desideratives.

In fact only *one* meaning can be illustrated in the Aorist of the Causative, while both are applicable in Desiderative, as given in the following note.

Note.—In the case of the verb ऐर्च्येति the third should be reduplicated, "Third of what"? Some say the third of the consonants, and according

to them the form is इच्छिष्यति ॥ Others say the third syllable, 'therefore of the root इच्छिष्य (इच्छ + इच्छ + च्छ), the third syllable च्छ is reduplicated. Thus इच्छिष्यच्च, इच्छिष्यच्च (VII. 4. 79) the च्छ of च्छ is changed into short च्च by VII. 4. 79 = इच्छिष्यति ॥

The root च्छ (X. 357) belongs to the Agārviya subdivision, and ought to be conjugated in the Atmanepadī. How do you explain the Parasmaipada in प्रार्थयन्ति ययनोत्थित मियाः (Māgha)? It ought to be Atmanepada because the /artha/ belongs to agarviya subdivision of the Churādi.

Of the root, in which the causative च्छि, ceases to have the force of the causative (nivṛtta-preshana), the meaning is the same as of the pure non च्छ root. In fact the च्छि does not make any alteration in the meaning. Therefore प्रार्थयन्ति is really equal to प्रार्थयन्तु कुर्वन्ति ।

So is to be understood to be the case in all Transitive roots

Here ends the Chapter on the Conjugation of Causatives

इति तिङन्तविष्णुप्रकरणम् ।

— ० —

॥ अथ तिङन्त सन् प्रकरणम् ॥

CHAPTER XII.

THE DESIDERATIVE VERBS

२६०८ । धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा । ३ । १ । ७ ।

इति कर्मण इषिणीककर्तृकाद्धातोः सम्प्रत्ययो वा स्यादिच्छावाद् । धातोर्बिहितत्वादि च कार्ष्णभाक्तवत् । इच्छ । हितवत् । 'सम्प्रत्ययः' (२३९७) । पठितुनिच्छति विपदिषति । 'कर्माः' क्तिच् । गमनेनेच्छतीति कटणागता भूत् । 'समानकर्तृकाद्' क्तिच् । शिष्याः पठन्तिवतीच्छति गुरुः । प्राग्रहकारपक्षे वाच्यमपि । 'लुङ्स्वनीर्षस्तु' (२४२७) । 'इच्छा च उपदेशे' (२२४६) इति नेट् । चक्ष्य सत्त्वत् । ज्ञातुनिच्छति ज्ञिषत्वति । 'इच्छतिस्तुनीयस्य-'* इति यिषनीर्द्धितवत् । इच्छिष्यति-इच्छिष्यति ।

2608 The affix च्छ is optionally attached, in the sense of wishing, after a root expressing the object wished, and having the same agent of the action as the wisher thereof.

The word धातोः being especially used in this sūtra, shows that this च्छ is an ārdhadhātuka affix, while the च्छ taught in the two preceding Ashtādhyāyī sūtras S 2309 and 2393. do not get this designation. The result is that this च्छ gets the augment इच्छ where necessary. Thus पठ + इच्छ + च्छ + च्छ + ति = पठ् पठ् + इच्छति = पठ् + इच्छति । Now applies VII. 4. 79. S. 2319 and the च्छ of च्छ is changed to च्च । Thus we get विपदिषति 'He desires to read'.

Why do we say कर्त्तव्यः 'after (a root expressing) an object'? The affix will not come after an Instrumental case. Thus गन्तुमेच्छति, here there is no affix. But गन्तुमिच्छति will be जिनमिच्छति.

Why do we say वसन्तकर्तृकात् 'when the subject of the verb to wish, is also the subject of the verb denoted by the object wished'? Observe "विद्ययाः पठन्तु" इति, इच्छति गुरुः 'The teacher wishes 'Let the pupils read' Here the teacher is the agent of the verb 'to wish', but he is not the agent of the verb 'to read', and hence there is no affixing of वच् ।

The word वा 'optionally' shows that a sentence may also be employed to express the same idea. Thus कर्तुमिच्छति or चिकीर्षति.

In forming the Desiderative of √अद् 'to eat', चच् replaces अच् by II 4 37 S 2427. The वच् augment is not added because of S 2246

Thus चच् + चच् + चप् + ति = जचच् + चति = जिचच् + चति (S. 2617) = जिचच्चति (The च is changed to ज)

Vārt —The third of ईर्ष्य is reduplicated optionally This vārtika has already been given under the last sūtra S. 2607 There are two interpretations of it One is that the third consonant of ईर्ष्य namely च is reduplicated The other is that the third syllable of ईर्ष्य is reduplicated namely the च of चच् । Thus we have two forms ईर्ष्यिचिचति or ईर्ष्यिचिचति ।

२६०९ । रुद्विदमुषग्रहिस्रविप्रच्छः संश्च । १ । २ । ८ ।

रुद्वः रुद्वक्ता च द्विदो लः । रुद्विचति । विविदिचति । मुषुचिचति ।

2609. The affixes *ktv* and *san* (III 1. 7) are *kt*, after *rud* 'to weep,' *vid* 'to know,' *mush* 'to steal,' *grah* 'to seize,' *svap* 'to sleep,' and *prachohh* 'to ask'

Thus रुद्विचति 'he wishes to cry' विविदिचति 'he wishes to know', मुषुचिचति 'he wishes to steal'.

In forming the Desiderative of रुद्, the augment रुच् is not added by the following sūtra

Note —The verb रुद् is changed into रुच्, रुवच् into रुवच्, रुवच् into रुवच् before *kt* affixes by samprasāna (VI 1 16).

Note —The *ktv* and *san* would have been *optionally kt* after the verb रुद्, विद् and मुष् by virtue of I 2 26, but this sūtra makes them *necessarily* so, after these three verbs In the case of the verb रुद्, these affixes are *kt* by virtue of this sūtra only. In the case of the verbs रुवच् and रुवच् the affix रुक्ता is of course *kt*, because these two verbs are *anit*, that is, they do not take the intermediate च, and therefore the रुक्ता being directly affixed to them, and rule I. 2 18 not applying, the indicative *k* would make it *kt*. In reference to these verbs, therefore, the present sūtra teaches something new, only with regard to the affix रुच्, by making

that also *kut*. The verb मृच्छ takes the intermediate ऋ when the affix वृ follows, by virtue of the sūtra VII. 2 75

२६१० । सनि ग्रहगुहोश्च । ७ । २ । १२ ।

ग्रहेषु हेतुगताश्च सन् इदम् स्यात् । 'ग्रहिण्या-' (२४१२) इति संप्रसारकश्च । सप्तः
 सप्तस्यासिद्धत्वाद्भवः । जिघृक्षति । सुषुप्सति ॥

2610. The Desiderative affix **वद्** does not get the augment **वद्**, not only after roots ending in **उ, ऊ, ऋ** and **ॠ**, but also after **अद्** and **इद्** »

Thus ग्रह् + वद् + वप् + ति = ग्रह् + वति। The *र* is vocalised by I. 1 16 S 2412. Then reduplication takes place. As जावृह् + वति। Then *व* is changed to *ड* by VIII. 2 31. S 324, and *ड* changed to *क्* by VIII 2 41 S 295. Thus जावृक् + वति (for the *व* was already changed to *व* because it followed वृ, the *व* being no intervention). But this *व* of वद् being considered asiddha, the *वृ* is changed to *वृ*, or rather *क्* (for *ड* of *व*) being considered asiddha, the *व* is changed to *व* by VIII 2 37. S 326, for जावृक् is still considered a कश्चित्, as if ending in *ड*, and followed by *व* still, though it is changed to *व*, and thus S 326. is made applicable. The whole equation is thus shown ग्रह् + वद् (the affix is कित् by 1. 2. 8) = ग्रह् + वद् (VI 1 16) = ग्रह् + वद् (VIII 2 31) = ग्रह् + वद् (VIII 2 41) = कित्कति (VIII. 2 37). So also with ग्रह् सवरणे the वद् is कित् here by 1 2 10

From हव् we have हवुवसति । The desiderative वव् of मव्व takes हव् by the following sūtra

२६११ । किरश्च पञ्च भयः । ७ । २ । ७५ ।

‘कृ’ ‘गृ’ ‘हृ’ ‘बृ’ ‘प्रभृ’ इत्ययः सप्त इत् स्यात् । विभृच्छिषति । चिकरिषति । जिगरिषति । जिगलिषति । जनेदो दीर्यो नेष्टुः । दिदरिषते । दिप्ररिषते । कबर् ‘उद्धिभीर्षुः’ इति । औवादिकयोर्षु भूभोरिति शृङ्गाय ।

2611 The desiderative *√gr* takes *√dri* after *√gr* and the four roots that follow it. (Tud. 116-120), namely *√gr*, *√dri*, *√dhr̥i* and *√pracheha*.

Thus चिञ्चिषति, जिञ्चिषति दिङ्चिषते, दिञ्चिषते, विञ्चिषति (1. 2. 8, VI 1. 16) But चिञ्चिषति not included in the five The roots च् and ञ् would have optionally got च् in the desiderative by VII 2. 41, which would have been optionally lengthened by VII 2. 38. But the च् here being specifically ordained, does not get lengthened by VII. 2. 38. S 2391 How do you explain उद्दिषीते? It is from the Bhuādi root वृ or वृ॥ Nos. 948 and 1009.

२६१२ । इको भल्ल । १ । २ । ९

हमनामकलादिः सङ्गितस्वरात् । उल्लसति । बीह् । हासुनिष्कसि दिदीयते । हस्तिवयस्या-
नाभात् 'नीमातिनिमोति-' (२५०८) इत्याहं न । अत एव 'वनि नीमा-' (२६३३) इति वृत्ते
नाभालोः प्रथमश्रीग्रहणं कृतम् ।

2612. The affix *san* beginning with a letter of the *Pratydhara jhal* is like *kit*, after verbs ending in *ik* vowels

Thus from $\sqrt{\text{हृ}}$ we have हृष्यति . The चश् here takes no augment इद् , and so it is कलादि , and consequently हृ is not gunated, because the affix is किच् .

Similarly from दीङ् Divādi (No. 26) we have दिहीषते 'he wishes to give'. The ई is not changed to आ because VI 1. 50 S 2508 applies there only where ई otherwise would have been changed to ए or ऐ (एच् विधत्तः). Therefore in the sūtra VII 4. 54, S 2623, the roots आ and पी are separately enumerated

Note —After the verbs ending in इच् the desiderative suffix चश् is *kit* when it is कलादि , that is to say when the affix चश् does not take the intermediate इ . The affix चश् is an affix which begins with च् a letter of the कल् class. But if the intermediate इ is added before it, it is no longer a कलादि affix, and in that case it is not किच् . Thus from जि 'to conquer' which is a verb ending in इच् , we have जिषीषति 'he wishes to conquer' यु 'to mix' युष्यति , so also कृ 'to do' चिकीर्षति , वृ 'to cross' विषीर्षति , भू 'to be' भुष्यति .

Note —If however, verbs ending in इ or उ or अ or इ , take an intermediate इ , they likewise take guna. As स्मि 'to smile' takes guna, and makes its desiderative विस्मयिषति .

Note —The कलादि चश् is not *kit* after verbs ending in any other letter than the इच् . As पिपायति (from पा) 'he wishes to drink'. So from स्वा we have सिष्टायति .

Note —The object of making the affix चश् *kit* after verbs ending in *ik* vowels, is to prevent the guna of the vowel of the root, as in चिकीर्षति 'wishes to collect' गुहयति 'wishes to praise'.

२६१३ । हलन्ताच्च । १ । २ । १० ।

इचवर्णीयाहुलः परे कलादिः सञ्चित्स्याद् । गुहृ । गुह्यति । विमिश्रति । 'हृक्' किच् । विषयते । 'कल्' किच् । विचर्षिषते । इच्छयश् आतिपरश्च । दृष्ट् । दृष्टति — दितुं दिषति ।

2613. And after a root ending in a consonant, and preceded by a vowel of the *pratydhara ik*, the affix *san* beginning with a *jhal* consonant, is like *kit*

Thus from पुह we have पुष्यति , and from पिह 'to pierce' we have पिषित्तिषति 'he wishes to break,' here the root पिह contains the *ik* vowel इ , it ends in a consonant ह , the affix चश् is directly added without taking an intermediate इ , and therefore it fulfills all the conditions of the sūtra and the vowel is not gunated.

Why do we say "preceded by इ ई उ ऋ ऌ ए औ vowel"?

If the final consonant of the verb is not preceded by a vowel of the *ik* class, the affix चश् is not *kit* after such a verb. As $\text{चञ्} + \text{चश्} + \text{ते} = \text{चिचयते}$

'wishes to sacrifice' Had the affix च्च् been here a *kit* affix, there would have been samprasârana by rule VI 1. 16 which declares that there is samprasârana of the verbs च्च्, स्वच्च्, and यच्च्, &c., before *kit* affixes.

Why do we say jhalâdi *san* ?

If the *san* takes the intermediate ह् and is then no longer a क्सादि च्च्, it is not *kit*, and it causes guna. As च्च् + ह् + च्च् = चिचिचिचि 'he desires to be' Here there is guna of *re*.

Roots like दृक्, दृङ् &c., are governed by this rule, though they end in conjunct consonants, for the word दृक् of the sūtra means *gât* or class, thus दृक् + च्च् + तिप् = दच + चति (VI. 4. 24 the *m* being elided by treating च्च् as कित्) = चिचिचिचि or चिचिचिचि (VII. 4. 56) So from दृङ् we have तिचिचिचि or तिचि चिचिचि ।

२६१४ । अज्झलनगमां सनि । ६ । ४ । १६ ।

अज्झलाना हन्तेरजादेशगनेह दीर्घः स्यात्कलादौ सनि । 'सन्निटोर्जे' (२३३१) । जिगीचति । 'जिजाया ये' (२५२५) । चिकीचति-चिचिचिचि । जिचाचति ।

2664 The lengthening of the vowel takes place in the case of a stem ending in a vowel, as well as of च्च् and गच्च् (which is the substitute of च्च्) when the Desiderative affix च्च् being jhalâdi (*i. e.* not taking the augment ह्) follows.

Note — Thus of roots ending in vowel we have — चिचिचिचि, जुहुचति, चिकीचति, जिगीचति (VII 1 100), of ह्च् and गच्च्, जिचाचति, and अचिजिगासते ॥

Thus from the root जि, we get जिगीचति, the ज् is changed to ग् (VII 3. 57 S 2331) Similarly from √चिच्च् चयने, we get चिकीचति or चिचिचिचि, the च्च् is optionally changed to च्च् by VII 3 58 S 2525. From the √ह्च् we get जिचाचति ।

The गच्च् of this sūtra is the substitute of the root ह्च् and in forming its desiderative, the following sūtra applies —

२६१५ । सनि च्च् । २ । ४ । ४७ ।

ह्च्चो गनिः स्यात्सति न तु बोधने । जिगनिचति । बोधने प्रतीचिचति । '* ह्च्चवदिहः *' । अचिजिगनिचति । कर्त्तव्यं तच्च् । 'परस्मैपदेषु' ह्त्सुक्तेर्नेट् । 'कलादौ सनि' इति दीर्घः । जिगास्यते । अचिजिगास्यते । अत्रादेशस्येत्युक्तेर्गच्छतेर्ने दीर्घः । जिगसते । सजिगंसते ।

2615 And when च्च् (Desiderative) follows, गनि is the substitute of ह्च्च् when the sense is not that of 'informing'

जिगनिचति 'wishes to go' जिगनिचतः, जिगनिचन्ति. But अर्थाद् प्रतीचिचति 'he wishes to inform the meaning.' So also with ह्च्च्, as अचिजिगनिचति ॥ The yogavibhāga indicates that the anuvṛitti of च्च् only runs in the next sūtra and not of चि. The form is thus evolved in the Paśasmaipada, गच्च् + च्च् = गच्च् + गच्च् + च्च् (VI. 1. 9) = ग + गच्च् + च्च् (VII. 4 60) = ज + गच्च् + च्च् (VII. 4 62) = ज + गच्च् + ह्च् + च्च् (VII. 2. 50) = जिगनिच, and then we add the personal terminations.

But in the Passive, the conjugation will be Atmanepadī. No इच् will be added here to the affixes, because it is confined to the Parasmaipada affixes only. The च् being now *phalādi*, there will be lengthening.

Thus we get जिचांस्यते । अचिजिचांस्यते ।

The last sūtra refers to that गच् which is the substitute of इच् and therefore there is no lengthening of the root गच् meaning 'to go'. In its case, the forms will be जिगस्यते । अजिगस्यते ॥

Note —The rule applies to that गच् which is the substitute of इच्, इच् or इच् (II 4 47 and 48) 'to study'. Therefore, not in अजिगस्यते वत्सो वात्रा (cf VII 2. 58). In the Veda we read स्वर्गे लोकं सचजिगंस्यच्, where though गच् means 'to go' and is not, therefore, the substitute of इच्, the lengthening takes place by the rule VI 3. 137. Or the word अच् should not be added in the sūtra at all which should be read as हनगना चनि meaning, "There is lengthening of the stem when the Desiderative चच् follows". This would apply of course, to vowel-ending stems, because the sentence would mean that, for there cannot be lengthening of a consonant. This will apply to गच् also, in this way — 'A stem ending in a vowel is lengthened in the Desiderative, and so also of गच् which is a substitute of the vowel-stem इ' ॥ In this way, we may see, that there is no necessity of the Vārtika.

२६१६ । इडश्च । २ । ४ । ४८ ।

इडो गमि स्वाट्ठनि । अचिजिगास्यते ।

2616 And of इच् 'to study,' गमि is the substitute when चच् follows.

अचिजिगास्यते, ० वेहे, ० उभे 'he wishes to study.' The root इच् is always preceded by the preposition अचि. This will be Atmanepadī by I. 3 12 and I, 1 56. The form is similarly evolved by the application of rules VII 2. 58, and VI 4 16.

२६१७ । रलो व्युपधाद्गुलादेः संश्च । १ । २ । २६ ।

उच्च इक्षणी ते उपधि यस्य तस्माद्गुलादे रजन्तात्परौ क्त्वाचनौ वेदौ वा किलौ स्तः । 'यु तित्वाच्योः समवाच्यश्' (२३४४) । दिद्यु तिचते-दिद्योतिचते । इदिच्यते-इदोचिचते । लिखति-लिखेतिचति । 'रलो' क्त्वा । दिदेचिचति । 'व्युपधात्' क्त्वा । विवर्तिचते । 'गुलादेः' क्त्वा । इचिचिचति । इड नित्यमपि द्वित्वं गुणेन धाव्यते । 'X उपधाकार्यं हि द्वित्वात्मकत्वात् X' ओषेष्टु द्वित्वकत्वस्य चास्याप्येषधपकत्वात् ।

2617. After a verb which begins with a consonant, and ends in a letter of *Ral pratyahara*, and has as its penultimate इ or ई, उ or ऊ, the *ktivā* and *san* affixes are optionally *lost*.

The wording of this sūtra requires a little explanation. It consists of the following words —

1. रलः *ralah*, ablative of रल् (after the consonants included in the *Pratayhara rāl* i e, all the consonants except य y and व v). Verbs having their final letter any single consonant except य y or व v.

2. व्युपधात् means "after penultimate वी." It is a compound of वी + उपधा. The वी itself is a compound of उ + ह = वि, in the dual वी. Therefore the phrase means "after (verbs) having for their penultimate either ह or उ long or short"

3. हलादे. means "beginning with a consonant"

All these three words qualify the word "verb" understood

4. चञ् means "and san."

The sūtra means, those verbs which have a रल् letter in the end, a हल् in the beginning, and an ह, ई or उ, ऊ in their penultimate, may optionally treat the affixes *ltvā* and *san* as क्ति

Thus दद्मुत् 'to shine,' makes दद्मुत्तिष्वा or दरोत्तिष्वा 'having shone,' लिख् 'to write' makes लिखिष्वा or लेखिष्वा

Similarly in *san* affix we have लिखिष्यति or लिखेतिष्यति 'he wishes to write' दिदमुत्तिष्यति or दिदरोत्तिष्यति 'he wishes to shine'

So also हविष्यते or हरोष्यते ।

Why 'rala'? The rule does not apply if the verb ends in a letter other than रल्. As दिव् + रक्का = देविष्वा, its desiderative will be दिदेविष्यति. No option is allowed here

Why व्युपधात्? There is no option when the penultimate vowel is not ह or उ. As वृत् + रक्का = वर्तिष्वा Des. विवर्तिष्यते.

Why हलादे? The rule does not apply if the verb does not begin with a consonant. As हविष्वा and हविष्यति. There is no option allowed here.

Note :—The rule does not apply if the रक्का and चञ् are *aniti*. As भुङ्क्वा, भुङ्कते

The reduplication though *natya*, is here postponed in favor of *guna*, because of the maxim—"An operation relating to penultimates is stronger than reduplication"

Moreover, the indicatory च्च in the root ओच् is also a *śāpaka* of the relative strength of these rules

२६१८ । सनीवन्तर्धश्चस्जदम्भु श्रिस्वयूणु भरक्षपिसनाम् । ७ । २ । ४९ ।

इवन्तेभ्यर्षादिभ्यश्च सन इद्वा स्यात् । इडभावे 'इलन्ताश्च' (२६१३) इति क्तिवच् । 'इवोः' (२६६१) इति वस्य कट् । यच् । द्वित्वच् । दुधृषति-दिदेविष्यति । 'स्तौतिरयोरेव' (६२९) इति वषयमाह्ननियमान्न यः । सुस्मृषति-सिषेविष्यति ।

2618 The desiderative च्च may optionally take इद्, after a root ending in इव्, and after ऋड्, अस्ज, दम्भु, नि, हव, श्च, ऊर्ज्, च्, चप्, and चच् ॥

Note —Thus दिदेविष्यति or द्दिदृष्यति, सिषेविष्यति, सुस्मृष्यति ॥ ऋड्, अर्द्धिष्यति, ईर्त्तयति ॥ अस्ज, विभ्रज्जिष्यति, (VI. 4. 47) निभ्रज्यति, (VIII. 2. 36 and 41) विभ्रज्जिष्यति,

विभर्षति ॥ दधु, दिदम्भति, विषसति, (VII 4, 56) चीप्सति, जि, जम्भिर्भविषति, जम्भि-
जीषति ॥ दधु, निदधरिषति, बुद्धर्षति ॥ बु, विवविषति, (VII. 4. 80) बुद्धर्षति, ऊर्जु,
मोर्जुर्नविषति, मोर्जुर्बुविषति, मोर्जुर्नूषति ॥ The root दृञ् of the Bhuādi class is to
be taken, as the form वर with वप् in the sūtra indicates, विनरिषति, बुद्धर्षति ॥
अपि, जिहपयिषति, चीप्सति ॥ व व्, विवविषति, विवावति ॥ जेषिद्वनररविषतिनितविषति-
वरिद्रावावति पठन्ति ॥ तितनिषति, तितवति, तितवति, विवविषति, विववति, विद्वारविषति,
दिदरिद्रावति ॥ वनीति किम् ? देविता, अह्ना ॥ See S 2621 further on.

When no दृट् augment is added, the वप् is क्त्वि by S 2613. The व् is
changed to क् by S 2561. Thus दिव्+वप्+वप्+विप्=दिव्+वति=दि+
क्+वति=दूयति=दुदूयति । When however, वप् takes दृट्, then the affix is
not क्त्वि, and we get दिदेविषति ।

Similarly from विष् we get, बुद्धर्षति or विवेविषति । The second व is not
changed to क् because of the nityama rule VIII. 3 61. S 2627 to be taught
later on

In forming the Desiderative of ऋच्, we have अर्हिषिषति with ऐट् वप्,
and ऋच्+वप् when anit. Now apply the following two sūtras.

२६१९ । आप्ताप्युचामीत् । ७ । ४ । ५५ ।

इवावच ईत्स्वात्वादी वति ।

2619 For the vowel of the roots आप्, वप् and ऋच् there
is substituted long ई before the वप् of the Desiderative, when
it begins with व् ॥

Note —Thus आप्—ईवति, वप्—वीप्सति, ऋच्—ईर्षति (I 1. 51). The
reduplication is dropped by VII. 4 58. In the Causative stem वप्ति there
are two vowels, the व् (वि) is dropped by pūrva-vipratishedha (the prior
debarring the subsequent) according to VI 4 51, and ई substituted for
अ according to the present sūtra. The word वप् is to be read into the
sūtra, otherwise मावस्यति ॥ The वप् must begin with व् i. e., should not
take the दृट् augment, as in जिहपयिषति, अर्हिषिषति ॥ The roots वप्ति and
ऋच् are optionally ऐट् in the Desiderative by VII. 2 49.

२६२० । अत्र लोपोऽभ्यासस्य । ७ । ४ । ५८ ।

‘अनि नीना-’ (२६२३) इत्याख्य यदुक्त तत्राभ्यासस्य लोपः स्यात् । आप्तिवति ईप्सति ।
अर्हितुनिवति । एपरवप् । वत्सर्व । ईर्षति-अर्हिषिषति । विवविषति-विनविषति-
विववति-विभर्षति ।

2620 The reduplicate is dropped under the circumstances
mentioned in the foregoing sūtras VII 4 51 to VII. 4. 57.

Note —The examples are given under the above-mentioned sūtras
The word ‘of the reduplicate’ अभ्यासस्य is to be supplied in all the subse-
quent sūtras upto the end of the chapter. Thus sūtra VII. 4. 59, says ‘a
short is to be substituted’, we must supply the words ‘for the reduplicate’
to complete the sense, as बुद्धीक्षिषते, बुद्धीक्षिषते ॥ The word अत्र in the sūtra
indicates that the reduplication is not to be elided, when an affix is treated

We have said in explaining I 2 10. S 2613 इत्थं वाच् च, that the word वाच् or consonant there signifies the whole *class*, and not a root which ends in a *singles* consonant. The वाच् being कित् after a root that ends in one consonant or more, it is कित् after इत्थं also, which ends in two consonants च् and च्. Therefore the nasal is elided. Thus we get चित्वाचि or चीत्वाचि. The च् is changed to च्.

When the वाच् is वेद् we have चित्वाचि. From चि (fifth root of S 2618), we get Anit चित्वाचि and set चित्वाचि.

From वृ (sixth root of S 2618), we have Anit वृत्वाचि, and set चित्वाचि. The च् in the Anit form is by VII. 1 102 S. 2494, after the short वृ has been lengthened by S 2614.

From वृ (seventh root of S 2618) we have Anit वृत्वाचि, set चित्वाचि. Here the equation is वृ + च् + चि = वृवृ + चि (the reduplication takes place first). = वृ + चि = चित्वाचि (VII 4 80 S 2577).

From कर्त्तु (eighth root of S 2618) we have Anit कर्त्तुन्वाचि or कर्त्तुन्वाचि; set कर्त्तुन्वाचि. In कर्त्तु + चि, the guna being taught subsequently should take place first, and then reduplication. Then we get कर्त्तु + चि, and here कर्त्तु is changed to कर्त्तु, and we have कर्त्तु + चि. But we cannot, however, do this the guna and कर्त्तु substitution do not take place *prior* to reduplication, because of the sūtra द्विर्वचनेऽचि (S 2248), which teaches, according to one interpretation, that a substitute of a vowel is just like the original for the purposes of reduplication, and according to another, that no substitution should take place so long as reduplication is not finished. Under whatever view of that sūtra, the reduplicate is कर्त्तु and not कर्त्तु.

Nor must one object saying, "How can a Sannanta be the occasion or cause of reduplication, when it is itself an effect with regard to reduplication?" For the following Paribhāṣhā answers this objection.

"Surely, that which undergoes an operation can, so far as it undergoes that operation, not be made the cause (of the application of a Grammatical rule)."

To explain this Paribhāṣhā, the following is extracted from Kielhorn's translation of the Paribhāṣhendusekhara:—"The words 'so far as it undergoes that operation' are intended to make (the formation of) कर्त्तुन्वाचि and other (forms) possible. For in (the formation of) this (कर्त्तुन्वाचि) the syllable च् has been reduplicated in accordance with I 1 59, whereas without (the restriction 'so far as it undergoes that operation') that (rule of Pāṇini's) could have had no concern (with the formation of कर्त्तुन्वाचि). The term कर्त्तुन्वाचि in VI. 1 9 being a genitive, that which ends with वाच् (i.e., कर्त्तु + वाच्) undergoes the operation (of reduplication) taught in VI 1. 9. Were, then, the present Paribhāṣhā to enjoin merely that 'that which undergoes an operation cannot be made

the cause of the application of a grammatical rule'). इद् which forms part of the *kāryam* उङ् + इद्) could not be the cause of the peculiar reduplication (which is taught in I. 1. 59.) But as the Paribhāṣā teaches that, that which undergoes an operation can only so far as it undergoes that operation not become the cause of the application of a grammatical rule, there is no reason why इद् in उङ् + इद् should not cause the application of I 1. 59, for although उङ् + इद्, which includes इद्, is *kārya*, yet the syllable उ only can be called the *kāryam anubhavan kārya*."

From अर the ninth root in S. 2618, we have अनुवर्ति (Anit) and निवर्ति (set)

The root वृत्ति (the last but one of S. 2618) is from वृ with the augment उङ् । Or it is the root वृ one of the निवृ roots, and वृ is part of the root. It is then of the Churādi class. When the वृ is Anit, it is क्ति by S. 2612 and so there is no guṇa. The lengthening required by S. 2614, is superseded by the subsequent rule which causes the elision of वृ in वृत्ति. Then there is क्ति by S. 2619. Thus we have वृत्ति (Anit). Or निवृत्ति (Set). But the non-निवृ root वृत्ति gives us निवृत्ति.

From वृ (the last of S. 2618) we have विवृत्ति (the long वृ replaces व by S. 2504) as Anit, and निवृत्ति as set.

Vart —The इद् is added to वृ after अद् वृ and इद्वा optionally, as निवृत्ति or तित्वत्ति or तित्वत्ति, (VI 4. 17) विवृत्ति or विवृत्ति (VII 4 54, VIII. 2. 29. VII 4 58) दिवृत्ति or दिवृत्ति. Why do we say 'Desiderative'? Observe देवता, ब्रह्मा.

In the case of तद् the following sūtra applies.

२६२२ । ततोतेविभाषा । ६ । ४ । १३ ।

अत्योपचाया दीर्घो वा स्वात्मलादी वृत्ति । तित्वत्ति-तित्वत्ति-विवृत्ति । * आशङ्क्यां चवत्त्वः * । इवा अनुवर्ति । कूल विवृत्ति ।

2622 The lengthening of the penultimate of वृ is optional, before the Desiderative वृ, when it does not take the augment इद्.

Thus तित्वत्ति or तित्वत्ति. But in निवृत्ति no alternative is allowed, as इद् is added to वृ by VII. 2 49 Vart optionally.

Vart —The affix इद् is added, when the sense is that of 'in imminent danger', as वृत्ति पतित्वत्ति कूल इद् = विवृत्ति कूल इद् 'the bank is in imminent danger of falling down'. So also इवा अनुवर्ति.

Vart —There is no affixing of इद् after a verb which has already taken इद् in the sense of wishing. As वृत्ति वृत्ति. But from the वृ of III 1 5, 6 not denoting wishing, we have अनुवृत्ति, वृत्ति.

Besides विवृत्ति given above we have an Anit form also; when the following sūtra applies.

२६२३ । सनि नीनाधुरमलभशकपतपदामचङ्क्षु । ३ । ४ । ५४ ।

एषामच इत्थात्सादौ सनि । अन्त्यासलोपः । 'स्कोः-' (३८०) इति सलोपः । पितृवति । दिदरिद्विषति-दिदरिद्रावति । 'कुमिञ्' 'नीञ्' आभ्या चङ् । कृतदीर्घस्य निगोतेरपि नीकषादि-येषादिङ् । 'सः सि-' (२३४२) इति सः । नितृवति । नितृवते । 'ना' नाने । नितृवति । नाङ्गुले । नितृवते । 'देवाङो' । दितृवति । 'देङ्' । दितृवते । 'दाङ्' । दितृवति-दितृवते । 'चेट्' । चितृवति । 'वाङ्' । चितृवति-चितृवते । रिण्वते । सिण्वते । 'अङ्' । शिचति । 'अक' 'अर्चते' इति दिवादिः । स्वरितेत् । शिचति-शिचते । पितृवते । * रादौ द्विषायां सनीच् चाभ्याः * । पितृवति । 'द्विषायाच्' कित् । आदिरावति ।

2623. The इच् is substituted for the root-vowel of नी, ना, वा and ना (ङ), रन्, सन्, चङ्, पद् and पद् when the Desiderative चच् beginning with च् (e, not taking the augment च्) follows

Thus चच्+चच्=चपितृच्+चच् । The reduplicate is elided by S. 2620 and the च is elided by S. 380. Thus we get पितृवति (चच्+चच्+चाच्+चिच्=चिचृच्+चति=चिचृ+चति)

So also from दृदि of the Vārtika we have दिदरिद्विषति or दिदरिद्रावति ।

The नी includes नीनाति (Kryādi 4) and निगोति (नि of Svādi 4) for नि assumes the form नी, by VI. 4. 16. Thus नितृवति, प्रनितृवति । The च् of इच् becomes च् by S. 2342. The वा denotes all the roots which assume the form वा, on the maxim नाभादा ग्रहणेचविशेष. "The terms वा, ना or दा when they are employed in Grammar denote both the original roots वा, ना and दा and also the roots which are changed to वा, ना and दा" । They are ना and नर्चि नाने, and नेङ् मदिदाने । Thus नितृवति, नितृवते, अप नितृवते । डु-दितृवति or दितृवते from दौ, or देङ् or दाङ् । So also चितृवते or चितृवति from चेट् or चाङ् । रन्-आदिपृचते, सन्-आदिपृचते, चङ्-शिचति । But from the Divādi 100b we have शिचति or ते । पत्-पितृवति, चङ्-प्रपितृवते । In the roots that end in a vowel, the च् of चच् is changed to च् by VII 4. 49, S. 2342 and in the roots that end in a consonant, this च् is dropped, according to VIII. 2. 29 S. 380. The reduplication falls by VII 4. 58 S. 2620

Why do we say 'when the Desiderative follows'? Observe दास्यति । The word चि is understood here from VII. 4. 49, so the rule will not apply when the Desiderative takes the augment इच्, as प्र चतिषति । Here चच् optionally takes इच् under the vārtika सनिपतिदिद्रावाङुपचङ्क्षानच् S. 2621.

Vārti.—The इच् comes after the root-vowel of रच् in the Desiderative, when the sense is that of 'to injure.' As मदि पितृवति । Why do we say when the sense is that of 'to injure'? Observe आदि रावति ।

२६२४ । मुषोऽकर्मकस्यगुणो वा । ३ । ४ । ५५ ।

सादौ सनि । अन्त्यासलोपः । नीचते-मुपुचते वा चत्वाः स्वयमेव । 'अर्चकस्य' कित् । मुपुचति चत्वं कृत्यः । 'न' वृद्धमक्षपुष्पः' (३३३८) । निपुचति । चति डु । चिचर्तिषते । 'डिःचिचि-' (२४०६) इति चेङ् । चिचर्तिषति-निपुचति ।

चक्राभ्यां चद्वित्वेदो द्वित्वश्च । हलादिः शेषः' (२१७९) । उचिच्छिषति । 'X विविचापाये नैमिषिकापाय X' इति त्वनित्यश्च । 'चङ्घोः' (२५६१) इति चतुर्लङ्गह्रस्वाज्जापकात् । प्रत्युतिप्रत्यापत्तिवचनाद्वा- । 'चौ च सङ्घोः' (२५७९) (२६०९) इति सूत्राभ्यामिदो गाङ् खयतेः संप्रसारश्च वा । अचिञ्जिनायविषति-अध्यापयविषति । शिखायविषति-शुभावयिषति । 'ङः संप्रसारश्च' (२५८६) । शुभावयिषति । 'चौ द्वित्वात्प्रमाण आदेशो न' इत्युक्तत्वाद्गुकारस्य द्वित्वश्च । पुष्कारयिषति । जुषाययिषति । 'ओः पुषयज्यपरे' (२५७७) । पिषाययिषति । विषाययिषति । विनाययिषति । रिदाययिषति । लिखाययिषति । जिजाययिषति । 'पुययिष' इति किङ् । पुनाययिषति । 'अपरे' किङ् । जुषयति । 'अवति' (२५७८) हवीर्यं वा । पिषाययिषति । जुषाययिषतीत्यादि । 'अपरे' इत्येव । जुषयते ।

2626. The Desiderative चङ् gets the augment चट् after the roots चिञ्, पुञ्, ज्ञ्, अज्ङ् and अज् ।

Thus चिञ्चयिषते, पिषयिषते (VII. 4 80) अरिचिषते, अजिञ्चयिषति (VI. 1. 2 and 3) and अजिषिषते । The root पुञ् is not governed by this rule, as पुषयति । The $\sqrt{\text{अज्}}$ (V. 18) of the Suâdi class is taken here, and not $\sqrt{\text{अज्}}$ (IX. 51) of the Kryâdi class, for the latter *always* has चङ्, while the former having an indicatory long ञ् has *optionally* चङ् । Both the Rhuâdi and Juhotyâdi ञ् are taken in the sūtra.

The $\sqrt{\text{अज्}}$ is Anit as a rule. In अरिचिषते the reduplication is of the syllable रिच (अ + चङ् + चङ् = अरि + चङ् + चङ् = अरिच). Here चङ् is a portion of the kâryin अरिच and since a portion of चङ् itself undergoes grammatical operation therefore, it can not be the cause for the application of the operating rule, hence the sūtra द्विचनेऽचि (S. 2243) does not apply. See the Pañbhâshâ under VII 4 56. S. 2621. In fact, the rule of reduplication here is चङ्चङोः (Genitive case) meaning "of a sananta or a yañanta, there is reduplication" (VI. 1. 9 S. 2395) Strictly speaking, therefore, चङ् is not the *cause* of reduplication but that a san-ending stem is reduplicated. The san-ending stem is अरिच, and it is to be reduplicated. Therefore रि is doubled and ञ् the original root for अर्ङ् substitute is not considered sthānivat. Had चङ्चङोः been in the Locative then द्विचनेऽचि would have applied.

In the Desiderative of $\sqrt{\text{अज्}}$, both ज's become changed to च when preceded by an alterant preposition, (VIII. 4. 21. S. 2606). Thus मजिचिषति ।

In the case of $\sqrt{\text{उङी}}$, the augment जुङ् is added to ञ्, and it becomes च्, thus we have चङ् । Here च though caused by a Tripâdi rule is not asid-dha for the purposes of reduplication because of the maxim "the sūtra VIII. 2 1 does not hold good in reduplications" Therefore, we reduplicate चिङ् (च and ञ् and चङ्). Then by हलादिशेषः rule (S. 2179) we get चि (not चि,) thus, उचिच्छिषति । The maxim "on the disappearance of a cause, the effect also disappears", is not of universal application. This we learn from the jñâpaka of S. 2561 where Pāṇini uses चङोः, the च along with the augment जुङ् or by the vâṭika under S. 2573, (आह्वयानात् कृतञ् वदाचङ् च कृतञ्चञ् मङ्गुविप्रत्यापत्तिः &c.) For had the rule "on the disappearance of a cause, the

effect also disappears" been of universal validity, there was then no necessity of using the words prakṛiti-pratyāpatti "there is return of the original form" in the above vārtika. For as soon as the krit affix was elided, the effect of krit would have also vanished, and so the word would have assumed its original form, without the express rule to that effect. That vārtika also is, therefore, a jñāpaka.

By the two sūtras of the same form, namely, **चो ष संस्वरतोः** (VI 1. 81. S 2579, II. 4. 51. S 2601), the root **हृ** is replaced by **ग**, and there is vocalisation of **वि**. Thus we have **अविनिगाधयिषति** or **अध्यायिषति**। **विनाययिषति** or **धुनाययिषति**।

By VI 1. 82. S. 2586, **ह** is vocalised. As **धुनाययिषति**। Here **उ** is reduplicated, because of the maxim, the vowel substitution does not take place, prior to reduplication, when **वि** follows. (See **अन** Churādi No. 342).

So also we have **पुनराययिषति**, **धुनाययिषति**।

Here we again give the sūtra VII. 4 80 S 2577

२६२६ । क । ओः पुनराययपरे । ७ । ४ । ८० ।

2626A **ह** is substituted for the final **उ** or **ऊ** of a reduplicate, before a labial, a semi-vowel and before **ञ**, when **अ** or **आ** follows these consonants, in the Desiderative.

The word **पुनरह**—**वि** is the Locative singular of the samāhāra dvandva compound of those three words—**पु**, **हृ** and **हृ**॥ The samāsānta affix **हृ** (V. 4. 106) does not come, as these affixes are anitya. The word **अ-हरे** means that after which is the letter **अ**॥

Thus 1 Labial—**पिपयिषति**, **पिपाययिषति**, **पिनाययिषति**, 2. Semi-vowel—**पिपयिषति**, **पिपाययिषति**, **पिनाययिषति**, **पिनाययिषति**, 3. **अ**—**पिनाययिषति** from the root **पु**॥

The word **पिपयिषति** is from **पु** which gets **हृ** augment in **हृ** (VII. 2 74). then there is guna and **अ** substitutions, but these latter being sthānivat for reduplication (I. 1 59), **पु** is doubled, and for **अ** there is substituted **ह** by the present sūtra. **पिपाययिषति** is the Desiderative of the Causative of **पु**॥ **पिनाययिषति** is the Desiderative of the Causative of **पु**॥ **पिपयिषति** is the Desiderative of **पु** 'to mix', which is **वे** by VII 2 49 **पिपाययिषति** is the Desiderative of the Causative of this root. The words **पिपाययिषति** and **पिनाययिषति** are the Desiderative of the Causatives of **पैति** and **धुनाति**॥

This sūtra indicates the existence of the following maxim—**अद्विर्वचन निमित्तेऽपि चो ह्यनित्यं भवति**, "though not the cause of reduplication, the substitute which takes place when **वि** follows, becomes like the original" Thus in **पिनाययिषति** we have **पायि+हृ** from **पु+वि+हृ**, here the **पायि** substitute caused by **वि** is sthānivat to **अ**, otherwise there would be no **उ** in the reduplicate to be operated upon by the present sūtra, See VI. 1. 31 S 2621 also.

Why do we say "for the व or क"? Observe पापयते, the Desiderative of which will be पापयिषति ॥

Why do we say "followed by a labial, semi-vowel or ञ"? Observe अज दुगावयिषति, according to Padamanjari it is अजदुगावयिषति from the sautṛa root दु ॥ दुहावयिषति ॥

Why do we say 'when these consonants are followed by an ञ'? Observe दुग्धयति ॥

By VII. 4, 81 S. 2578, there is व substitution optionally in the case of the roots mentioned in that sūtra. Thus विष्ठावयिषति or दुष्ठावयिषति. The word अचरे of the above sūtra applies to this also. Thus we have दुग्धयते only when ञ does not follow.

२६२७ । स्तौतिरयोरेव ऋयभ्यासात् । ८ । ३ । ६१ ।

अभ्यासेषः परस्य स्तौतिरयोर्योरेव सस्य वः स्यात्स्वभूते ऋणि नाग्नस्य । दुग्धयति । 'दु तिस्वाप्योः' (२३४४) इत्युत्त्वच् । दुग्धापयिषति । विष्ठावयिषति । 'स्तौतिरयोः' क्त्वि । विविषति । उपसर्गेषु स्यादित्त्वभ्यासेन च- (२२७७) इति चत्त्वच् । परिषिषिषति । 'चत्वि' । क्त्वि । तिष्ठावति । दुग्धयति । अभ्यासादित्युक्तेर्ह निषेधः । इच् । प्रतीयिषति । इच् । अशीयिषति ।

2627 व् is substituted for व after ह or उ in the reduplication of a Desiderative, if the व of वच् is changed to व् and not otherwise and then only in ह्नु and in the Causative of roots, which in the Dhātupāṭha begin with a व ॥

This rule is confined to the Desideratives of ह्नु and of व् beginning roots in the Causative, provided that the Desiderative sign व् is changed to व् ॥ The rule applies to the व् of the substitute, and not to the affix व्, as there can be no such व् after a reduplicate syllable. Therefore व् means that व which replaces the व् of the roots.

Thus from ह्नु we have ह्नुवति ॥ Here the व of वच् is changed to व by the last sūtra, and therefore so also after the reduplicate व, the व of ह्नु is changed to व ॥

Of the Causatives of roots beginning with व् in the Dhātupāṭha, we have विषेययिषति, विषिञ्जयिषति, दुष्ठावयिषति ॥ In this last, the व् of वच् is changed to व by VII 4 67 S. 2344. So also विष्ठावयिषति ।

Why 'stu and the Causatives'? Though this व change would have taken place by the preceding Ashtādhyāyī sūtra (VIII. 3 59), yet the separate enunciation of this rule indicates that this is a *niyama* aphorism—the व change takes place only in these cases of ह्नु and the Causatives of Desideratives under the conditions mentioned in this sūtra, and *no where else*. Thus विविषति from the root विचरते (Tud 140). This is a root, which is exhibited in the Dhātupāṭha with a व, therefore the form ought to have been विविषति by VIII. 3. 59, but it is not so, because of the

niyama of the present sūtra So also लुचुचते from लुच् माचिप्रचते (Div. 24) and लुचुचति from लुच् मेरते (Tnd 115).

If this is a niyama rule by the very fact of its separate enunciation, what is then the necessity of using the word च in the aphorism? Ans. हृदोऽवधारणार्थम्, so that, the sūtra may mean "if लुच् and Causatives only, when च follows"? and not "if लुच् and Causatives when च only follows". In the latter view, we could not get the form लुहाव, and the rule would have applied to चिचिचति also.

Why do we say "in the Desiderative च"? So that the niyama may not be any where else. Had चति not been used in the sūtra, the restriction would have been with regard to every affix, and the sūtra would have meant "if there is occasion of चत् change after a reduplicate, it should take place only in the case of लुच् and the Causatives". Therefore च change would not have taken place in चिचिच, as it is not a Causative.

Why do we say 'after a reduplicate'?

Answer —So that this restriction may apply to that च which would have been caused by the ह् or उ of an abhyāsa, and not to that which would have been caused by an upasarga. As अभिविचति, though without the Preposition, the form is चिचिचति. Here च is changed to च by S. 2277

Question —No, this cannot be the reason, because the च caused by the upasarga is considered as asiddha and hence there would be no restriction

Answer —Then we say, the abhyāsa is taken to be qualified by चत्, namely that abhyāsa which is caused by चत्, would give occasion to this rule and not any other abhyāsa. Therefore if a reduplication has been caused by चत् and then चत् is added to it, then the restriction of the present sūtra will not apply, and चत् change will take place though the root may not be a Causative &c. Thus the चत् of स्वप् is चोषुप् (VI P. 19) the Desiderative of this root is चोषुचिचते, with ह् augment, the elision of च (VI. 4 48) of च, the elision of च by VI. 4. 49

Question —No this also cannot be the reason because the चत् change is antaṅga, while the restriction niyama is Bahiraṅga. Therefore the word abhyāsa is employed superfluously in the sūtra

Answer.—The word abhyāsa is taken in the sūtra, so that the restriction may be with regard to that च which might have been caused by the ह् or उ of the abhyāsa, and not to that च which might be occasioned by the ह् or उ of a dhātu or verbal root. Thus प्रवीचिचति, प्रवीचिचति. Here the root वच् or वच् in the sense of चोषन् &c, is turned to Desiderative with चत्, and by VI. 1. 2, the च is reduplicated, then by VII. 4 79, the च is changed to च. Thus चिचिच, here by the force of the ह् of the abhyāsa चि, the च is changed to च as चिचिच, (VIII. 3. 59) then as the restriction of this sūtra does not apply, the root वच् causes the चत् of the abhyāsa, as चिचिच. Had the word अभ्यसाद् not been used in the sūtra, the च of abhyāsa could not

have been changed to च, for then the sūtra would have meant 'च is substituted for च, only in the case of च् and Causatives in the Desiderative चच्', and as हृषिच is not a Causative-Desiderative, the restriction would have applied.

२६२८ । सः स्विदिस्विदिसङ्गीनां च । ८ । ३ । ६२ ।

अभ्यासेः परस्व वयन्तानानेवा सस्व स पव न चः चति करे । सिस्वेदयिषति-सिस्वाद यिषति । सिवाहयिषति । 'स्यादिकवेवाच्चासस्व' इति निवृत्तान्नेह । अनिसुवृषति ।

शेषिकात्तुवर्ध्याचक्षैषिकी ननुवर्धिकः ।

सकृत्प्रत्ययो वेष्टुः सम्प्रसारण सन्निवृत्ते ॥

शेषिकाचक्षैषिकः सकृदो च । तेन शालीये नव इति साक्यनेव न तु ज्ञान्ताच्छः । 'सकृत्' क्तिङ् । आहिच्छन्ने नव आहिच्छन्ने । आहिच्छन्ने नव आहिच्छन्नीयः । अदकम्ताच्छः । तथा नत्वर्थात्सकृत् स न । चनवानस्यास्ति । इह ननुवन्ताम्ननुवन । विरूपस्तु स्वादेव । 'दक्षिणती शाला । 'सकृत्' इत्यनुपचयते । अर्थद्वारा सादृश्य तस्यार्थः । तेन ह्यक्षासम्प्रसारण सन्निवृत्ते । स्वार्थसम्प्रसारण स्वादेव । जुगुप्सिषते । नीनांसिषते ।

2628 The च is substituted for the च् after the reduplicate of the चच् Desiderative of the Causatives of स्विद् स्विद्, and चच् ॥

The च substitute of च् debars the cerebral change In other words, the च of these roots remains unchanged. As सिस्वेदयिषति, सिस्वादयिषति and सिवाहयिषति ॥

By the niyama of S. 2277, there is no change here अनिसुवृषति ।

Karika—An affix of the same form is not again added to a word which has already once taken it, under the following circumstances,—(1) a word which has already taken a saishika affix will not take another saishika of the same form (2) a word which has taken an affix having the sense of *matup*, will not take another *matup* sense affix of the same form, and (3) lastly a root that has already taken the affix चच् will not take another चच् ।

Thus of (1) we have शालीयः formed by the saishika च added to शाला । No second च can be added. Thus we cannot have शालीये नवः=शालीयीयः, but we must use the sentence शालीये नवः ।

Why do we say 'of the same form'? Observe आहिच्छन्ने नवः=आहिच्छन्ने with चच्, from this we have a tertiary derivative आहिच्छन्ने नवः=आहिच्छन्नीयः with च ॥ Here चच् and च are not of the same form, and so one does not debar the other.

Similarly with *matup*-affix. As from चनवान् we cannot have a tertiary derivative with *matup* as चनवानस्यास्ति, no second ननुप् is added here. Of course, an affix of dissimilar form can be added. As दक्षिणती शाला । The word 'sarūpa' here means the same in form AND sense. Therefore if a root has taken the Desiderative चच् (the affixes which has the force of *he wishes*), it will not again take another चच् । But if a root has taken the svārthika चच् (the affix which does not change the meaning of the root, as the चच् of III. 1. 5 S. 2393 added to गुप्, तृज् and कृत् &c.), then it will take the Desiderative चच् also. Thus from the sannanta root जुगुप्सा we form the Desiderative जुगुप्सिषते, नीनांसिषते ॥

Here end the Desideratives.

इति विकृतचम्पकचच् ।

॥ अथ तिङन्तयङ् प्रकरणम् ॥

CHAPTER XIII.

INTENSIVES WITH YAN

२६२९ । धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमनिहारे यङ् । ३ । १ । २२ ।

[चीनः पुन्यं चकार्यश्च क्रियासमनिहारस्तस्मिन्प्रत्यये यङ् स्यात् ।

2629. The affix यङ् comes after a root consisting of a single syllable, beginning with a consonant, when the repetition of the act or the intensity thereof is intended.

Note —The phrase *kriyā-samabhāra* means repetition of the act or its intensity. As पक् 'to cook', पापक्वते 'he cooks again and again', ज्ञापक्वते 'he shines with great intensity'. The root must be a simple root, and not compounded with any *upasarga*. We cannot therefore make Intensives of verbs like गच्छ 'to go', (because the root गच्छ is preceded by the *upasarga* ग), or जाग्र 'to be awake', (because it contains two vowels), or ईक्ष 'to see' (because it begins with a vowel)

२६३० । गुणो यङ्लुकोः । ३ । ४ । २२ ।

अभ्यासस्य गुणः स्यादङि वङ्लुकि च । 'समास्यताः—' (२३०४) इति चाहुत्वास्तदादयः । ङिदन्तत्वादात्मनेपदङ् । पुनः पुनरतिशयेन वा भवति बोध्यते । बोध्ययां चङ् । अर्धबोध्यिह । 'धातोः' किम् । आर्यचातुर्कत्वं यथा स्यात् । तेन 'ब्रूवो वविः' (२४५३) इत्यादि । 'हकाचः' किम् । पुनः पुनर्जागति । 'हलादेः' किम् । धृषणीयते । धृष्यं बोधते रोचत इत्यङ् यङ्नेति भाष्यम् । चीनः पुन्ये तु स्वादेव । रोचयते । बोध्ययते । 'ब्रूयिष्यन्ति' इत्यङ् यङ्नेति बोध्यते । 'यङ्' चाप्यङ् । आदात्म्ययङ्गुणादात्म्यताः । बोध्ययते । बोध्ययते । बोध्ययते । अनेकास्तत्वेनापीपदेस्तत्त्वात्पदं न ।

2630 Guna is substituted for the ह and ङ (with their long) of a reduplicate, when the Intensive character यङ् follows and also when it is elided

Thus वेधीयते, बोध्ययते with यङ्, and बोध्ययति with यङ् लुक् ।

The stems ending in यङ् or यङ् लुक् get the designation of dhātu, by S 2304, and so are conjugated in all Moods and Tenses. In making the Intensives, the root is reduplicated and it takes the terminations of the Atmanepada as the root is ङि because यङ् has an indicative ह् ।

Thus बोध्ययते 'He becomes again and again' or 'it becomes intense'. Per. बोध्ययां चङ् । Aor, अबोध्यिह ।

Why have we used the word धातोः 'after a root' in the sūtra? So that the affix यङ् may get the designation of Ārdhadhātuka. Being an Ārdhadhātuka affix, the modifications which a root undergoes before it, take place here also. Thus ह् is replaced by यङ् before Ārdhadhātuka

affixes. The same substitution will take place before यच्. So that the Intensive of कृ will be from the root कृच् (S 2453).

Why do we say "after a monosyllabic root"? The affix कृच् is not added to the root वाच् which is of two syllables. Here we must use a sentence as, पुनः पुनर्वागतिः ।

Why do we say "beginning with a consonant"? Observe कृचभीचते from कृच ।

The affix कृच् is not added according to the Bhāṣya, in these cases कृच' मोचते or कृच रोचते, as it is against usage to make Intensive forms of these verbs in the sense of *intensity*, though in the sense of *repetition* we have रोचचते and मोचुचते ।

Vart —The intensive affix कृच् comes after कृचि, कृचि, कृचि अदि, अति, अति, अज and अर्च, though some of these contain more than two vowels and others begin with a vowel. The first four roots कृच, कृच, कृच and अर्च all end in अ which is a portion of the root and therefore they are dysyllabic. These are Churādi roots

In कृचुचते, the second च is not changed to च, because the root is not monosyllabic and is not taught in the Dhātupāṭha with an initial च ।

So also कृचुचते ।

२६३१ । यस्य हलः । ई । उ । ऋ ।

'यस्य इति समासग्रहणम् । हलः परस्व यञ्ङइस्य लोपः स्वादावर्वाणुके । 'आदिः परस्व' (३३) । 'अतो लोपः' (२३०८) । कृचुचाम् । कृचुचिता । कृचुचिता । कृचुचिता ।

2631 When a consonant precedes the final च in a verbal stem, this च is elided also before an ārdhādhatuka affix

Thus Per कृचुचाम् । I Fut. कृचुचिता । So also कृचुचिता । कृचुचिता ।

In the sūtra यस्य is given, which is the Genitive singular of च namely of the two letters च अ ॥

Note —By the rule of अलोऽन्त्यस्य (I 1 52), the अ of च ought to be elided and not च, but that rule is evidently inapplicable here, since the elision of अ would have taken place by the preceding Ashtādhyayi rule S. 2308 the present rule therefore teaches the elision of च (ya).

The word हलः is to be considered as in the ablative case, and then by I 1. 54, S 44 the first letter would be elided namely च । The अ is of course, elided by VI. 4 48 S. 2308.

Why have we taken [the two letters (चअ) conjointly viz.,] च and not च् ? Observe कृचिचिता, कृचिचिता, कृचिचिता from the simple roots कृचि, कृचि, and कृचि ॥ Here च् not being followed by अ, is not elided (see Bhuadī 541—546).

Why do we say 'when preceded by a consonant'? Observe कृचुचिता, कृचुचिता ॥

In conjugating the root कृच in the intensive, the following sūtra applies.

२६३२ । दीर्घोऽकितः । ७ । ४ । ८३ ।

अकितोऽभ्यासस्य दीर्घः स्वादाङि यङ्गुकि च । अट्टाट्यते ।

2632. A long vowel is substituted for the अ of the reduplicate in the Intensive (with expressed or elided यङ्), when the reduplicate receives no augment having an indicative वृ॥

The reduplicate receives augments like नीक्, दुक् by S. 2642 and S. 2643. Thus अट्टाट्यते । So also पापच्यते, and पापचीति, वाचच्यते and वाचचीति॥ Why do we say "when it gets no augment? Observe यवच्यते, यवचीति, ररच्यते, ररचीति॥

Note — Obj — When the वृ augment is added, the reduplicate will end in a consonant, and as it does not end in a vowel, there will be no occasion for lengthening, hence the employment of the term अकितः is useless

Note :—Ans.—The employment of this term by the Achārya indicates the existence of the following maxim अभ्यासविकारेऽप्यपवादो नोत्पन्नो विधीर्वाच्यते "so far as changes of a reduplicative syllable are concerned, rules which teach those changes do not supersede one another" What is the necessity of this indication (jñāpaka)? Observe डोढीच्यते, here the rule of lengthening of this sūtra, does not supersede, though it is subsequent, the rule of shortening in VII. 4. 59, so the diphthong औ is shortened to उ, and it is then gunated by VII. 4. 82 Secondly observe अचीकृत्, here इ is substituted in the reduplicate by VII. 4. 79 plus 93, and then this is lengthened by VII. 4. 94, the latter not superseding the former Thirdly observe चीनीच्यते &c., where in वाच् + च्वृ (III. 1. 6), the reduplicate is lengthened but that does not prevent the इ of VII. 4. 79 Fourthly observe अजीगच्वृ, where the ई substitute (VII. 4. 97) does not supersede the sūtra VII. 4. 60, by which the वृ of गच् is elided.

In conjugating the √ri of the above vārtika (S. 2630), the following sūtra applies —

२६३३ । यङि च । ७ । ४ । ३० ।

अर्तेः संयोगादेऽन्यतो गुणः स्वादाङि । यकारपररेकस्य च द्वित्वनिषेधः । 'अटाट्यते' इति आच्योदाहरणात् । अटारित्वा । अयाचिता । अर्चोन्वते । वेनिद्यते । अस्त्योपस्य स्वातिवत्त्वात्पुनो-पचागुणः । वेनिदिता ।

2633. Guṇa is substituted for the final अ of the root अ (अर्ति) and in those roots, ending in short अ, in which the vowel is preceded by a conjunct consonant, when the Intensive character यङ् follows,

The root अ takes यङ् according to the Vārtika under Sūtra 2630, with Guṇa we have अ + य = अर्च॥ By VI. 1. 2, the second member is reduplicated, in spite of the prohibition in VI. 1. 3, for according to Patanjali इ followed by च is not governed by that prohibition. So we have अर्चर्च, and

according to VII 4 60, the *य* is dropped, and we have *अर्य*, and by VII. 4. 83, we get *अर्य*॥ This is an exception to I 1 5 Thus we have *अर्यते* according to the example given in the Bhāṣya The I Fut. is *अर्यति* : So also *अशयित* is I Fut. of *अश* of the same vārtika. From *अशु* we have *अशुते* ।

Similarly from *निद* we have *नेनिदते* । The elided *अ* of *य* acts as *स्वामिबद्* and so prevents the guna of the penultimate *य* ॥ I Fut. is *नेनिदति* ।

२६३४ । नित्य कौटिल्ये गतौ । ३ । १ । २३ ।

यत्पर्याप्तकौटिल्य एव यद् स्यान्न तु । क्रियासमन्वितारे । कुटिल वृत्ति वाच्यते ।

2634 The affix *यङ्* invariably comes, in the sense of crookedness, after a simple verb expressing motion

Thus *क्रय्* 'to move', *चक्रयते* 'he moves crookedly'. So also *वाङ्मयते*. After a verb of motion, the *यङ्* never expresses intensity or repetition, so if the latter sense is to be expressed, a phrase must be employed, as *चुर्ध्वं क्रानति* 'he wanders much' This is inferred from the word *नित्य* used in the sūtra *२. ६*, *यङ्* always has the sense of crookedness and no other sense after a verb of motion.

२६३५ । लुपसद्वरजपजमदहदशगुम्यो मावगर्हायाम् । ३ । १ । २४ ।

रम्यो वात्वर्यगर्हायामेव यङ् स्यात् । गर्हित लुपति लोलुप्यते । वाच्यते ।

2635 The affix *यङ्* when it is intended to convey the sense of contempt (गर्हा) in respect of the sense of the root (भाव) comes always after the following roots, *viz* — *लुप्* 'to cut off', *सद्* 'to sit', *चर* 'to walk', *जप्* 'to mutter silently any sacred formula', *जम्* 'to gape or yawn', *दह* 'to burn', *दग्* 'to bite' and *य्* 'to swallow'

Thus *लोलुप्यते* 'he cuts off badly', *वासद्यते* 'he sits badly', *चचुर्वते* 'he walks badly', *जजप्यते* 'he recites badly', so also *जजम्यते*, *दग्दह्यते*, *दग्दह्यते*, *निजेगिष्यते* The affix *यङ्* does not come in the sense of repetition &c., after the above verbs, but only in the sense of censurable performance of the action denoted by the verbs. Separate words must be used to express the Intensive or the Frequentative meaning. 'As *चुर्ध्वं लुपति* 'he cuts off much'

Note —Why do we say 'when contempt in regard to the sense of the root is meant'? Observe *वाङ्मयति* 'he recites well' There is no affixing as no contempt is denoted Why do we say 'in regard to the action denoted by the root? When the contempt is not with regard to the sense of the root, but with regard to the action as accomplished, the affix is not employed Thus *जम्न जपति वृत्तः* — the Sūdra recites the sacred mantras. The word *नित्य* of the last aphorism is understood here also.

The Intensive of *चर* is formed by the following —

२६३६ । चरफलोश्च । ७ । ४ । ८७ ।

अनयोऽप्यावस्यातो शुक्त्वादाह् यद् शुकोः । शुक्' इत्यनेनाशुस्वारो लक्ष्यते । * च च पदान्त्व-
बद्धाच्चः * । 'वा पदान्त्वस्व' (१२५) इति यथा स्यात् ।

2636 The augment शुक् comes after the reduplicate of चर् and चल् in the Intensives (with or without यद्) ॥

Note —Thus चङ्ग्वते and चङ्गीति (the lengthening of च is by VIII. 2. 77) चङ्ग्वते and चङ्गीति ॥ See the following sūtra.

The शुक् here refers to anusvāra. It is treated like padānta by the following

Vārtaka.—The anusvāra should be treated as if final in a Pada. That being so, VIII. 4. 59 S. 125 applies to it and it remains unchanged.

Thus चर् + यद् = चर् चर् + यद् = च चर् + यद् । Now, applies the following.

२६३७ । उत्परस्यातः । ७ । ४ । ८८ ।

चरफलोऽप्यावस्यात उत्त्वादाह् यद् शुकोः । 'इति च' (३५३) इति दीर्घ । चङ्ग्वते-
चङ्ग्वते । चङ्ग्वते-चङ्ग्वते ।

2637. For the subsequent च (i.e., for the च of the root and not of the reduplicate), there is substituted उ in the Intensive (with or without यद्) of चर् and चल् ॥

The examples have been given above, as चङ्ग्वते, चङ्गीति and चङ्ग्वते चङ्गीति ॥ The lengthening is by S 354. Why do we say 'the च which stands subsequent to the reduplicate'? The substitute does not replace the च of the reduplicate. Why do we say 'of च'? The substitute should not replace the final letter, which it otherwise would have done by I 1. 12. The ह् in चर् debars guṇa (VII 3. 86) in चङ्गीति and चङ्गीति, for though उ is lengthened by VIII. 2. 77, in चङ्गीति, yet that lengthening is considered as non-existent or asiddha (VIII. 2 1) for the purposes of Guṇa (VII. 3. 36). *Quere.* If the ह् in चर् debars guṇa, why should it not debar lengthening also of VIII 2. 77?

In conjugating √japa and √jabha, √daha and √daśa of S 2635 the following applies

२६३८ । जपजभद्दहदशभक्षपशां च । ७ । ४ । ८९ ।

चवानप्यावस्य शुक्त्वादाह् यद् शुकोः । गर्हितं जपति जजप्यते इत्यादि ।

2638. The augment शुक् comes after the reduplicates of जप, जभ, दह, दश, भक्ष, and पश in the Intensive (with or without यद्) ॥

Thus जजप्यते and जजपीति, जजप्यते and जजपीति, ददप्यते and ददपीति, ददप्यते and ददपीति ॥ The root is दच्, but it is exhibited in the sūtra as दच, showing that even in यद् शुक्, the root loses its nasal. Similarly चंचप्यते and चंचपीति, and चंचप्यते and चंचपीति ॥ This last is a sautra root

In conjugating √grī of S. 2635, a च is substituted for र by the following —

The augment makes the reduplicate किर and so there is no lengthening because of अक्षितः of sūtra VII. 4 83 S 2632

Thus चनीवक्ष्यते and चनीवक्ष्यीति, चनीकक्ष्यते and चनीकक्ष्यीति, दनीवक्ष्यते and दनीवक्ष्यीति, दनीभक्ष्यते and दनीभक्ष्यीति, (चनीभक्ष्यते and चनीभक्ष्यीति), चनीकक्ष्यते and चनीकक्ष्यीति, चनीपक्ष्यते and चनीपक्ष्यीति, and चनीपक्ष्यते and चनीपक्ष्यीति, चनीस्कक्ष्यते and चनीस्कक्ष्यीति. The nasal is elided in one alternative by VI 4 24.

In forming the Intensive of nasal-ending roots डृक् is inserted by the following.

२६४३ । लुगतोऽनुनासिकान्तस्य । १ । ४ । ८५ ।-

अनुनासिकान्तस्योङ्गस्य योऽन्वाद्योऽदन्तस्य डृक्स्यात् । डृक्प्रत्ययान्तो लक्ष्यते इत्युक्तम् । यङ्गस्यते-यङ्गस्यते । तपस्वस्यते-तपस्वस्यते । तपस्वस्यते-तपस्वस्यते । 'तपस्व' ऋषिः । तपस्वस्यते । 'ये विष्वासा' (२३१८) । जाजायते-जज्जस्यते । 'हृते हिंसायां यङि चनीवावो वाच्यः' । जेचनीयते । हिंसायात् किर । जज्जस्यते ।

2643 The augment डृक् (र) is added after the short अ of a reduplicate in the Intensive (with or without यङ्) when the root ends in a Nasal.

The डृक् is anusvāra as already mentioned in S 2636

As तप्तस्यते and तप्तनीति, जङ्गस्यते and जङ्गनीति, यङ्गस्यते and यङ्गनीति, ररस्यते and ररनीति. The augment र here should be considered as anusvāra, because an ādesa is indicated by the nature of the sthānin which is replaced, and therefore in यङ्गस्यते, it remains anusvāra. Had it been र it could not have been changed to anusvāra in यङ्गस्यते, ररस्यते (See VIII. 3 21). In तप्तस्यते &c, the anusvāra is changed to र ङ &c, by VIII 4 58, the other forms तप्तस्यते तप्तनीति, जङ्गस्यते, जङ्गनीति are derived by the following —

Vart — This anusvāra should be treated as if it was at the end of a Pada or word. That being so VIII. 4 59 applies, and we have the anusvāra unchanged, as in तप्तस्यते &c

Why do we say "after a short अ"? Observe जेतिष्यते. The र in अरु indicates that the augment will not be added to a reduplicate which once was long आ but became short by VII 4 59 as from जान 'to be angry' is जातस्यते, (the second lengthening takes place by VII. 4. 83). Why do we say ending in a nasal? Observe पाचयते.

The nasal ending roots जन्, चङ्, खन् optionally become जा, चा, खा by VI. 4 43 S. 2819, as जाजायते or जज्जस्यते.

Vart — In the Intensive of हृ 'to kill,' चनी is substituted for हृ as जेचनीयते. The substitute is with a long ई, had it been with a short इ, that might also have been lengthened by VII. 4 25. Not doing so, however indicates the existence of the maxim चङापूर्वकविपरित्यक्तम् "A rule is not universally valid, when that which is taught in it is denoted by a technical term." It is through this that स्वायमुचः is formed from स्वयमु, because the Guna taught by VI. 4 146, does not take place here before the Tad-

dhita affix च्, in as much as that rule VI. 4 146 is taught by employing the technical term गुञ् in ओर्गुञ् instead of ओरोर्गु, hence that rule is anitya, and we have उचञ् ॥

Why do we say when meaning 'to kill'? Observe कञ्चयते where it means to do.

२६४४ । रीरुदुपचस्य च । ७ । ४ । ९० ।

रुदुपचस्य चातेरेरुदुपचस्य रीरागमः स्यादाङ्कवङ्कुञ्जोः । वरीवृत्त्यते । वृज्जनादित्वात् नञ् । नरीवृत्त्यते । वरीवृत्त्यते । उचयञ् सत्त्वञ् । चलोङ्ग्यते । * रीरुत्वत् इति वक्तव्यञ् ॥ । वरीवृत्त्यते । परीवृत्त्यते ।

2644 The reduplicate of a root, which has a ऋ in the penultimate position, gets the augment री in the Intensive (with or without) ॥

As वरीवृत्त्यते and वरीवृत्तीति, वरीवृत्त्यते and वरीवृत्तीति ॥ नरीनत्त्यते and नरीनृत्तीति ॥ Here न is not changed to ञ because it is considered to belong to Kshubhnādi class So also वरीवृत्त्यते । From कृप् we get चलोङ्ग्यते with क in both places.

Vart —It should be rather stated 'a root which contains a ऋ, when वङ् follows, whether this ऋ be of upadesa, or obtained by sampiasāraṇa so that the augment may come in वरीवृत्त्यते and वरीवृत्तीति where the ऋ is of vocalisation, and not penultimate also So also परीवृत्त्यते ।

२६४५ । स्वपिस्वमिठयेजा यङि । ६ । १ । १९ ।

स्वपारणं स्यादाङ्गि । सोवृत्त्यते । सेचिच्यते । चेकीयते ।

2645. There is vocalisation of the semi-vowel of the verbs स्वप् 'to sleep', स्वप् 'to shout', and ञे 'to cover', when followed by the affix चङ् of the Intensive

Thus सोवृत्त्यते, सेचिच्यते, चेकीयते (VII 4 25 the short ङ is lengthened). Why do we say 'when चङ् follows'? Observe स्वप्न formed by नञिच् III. 2 172.

२६४६ । न वशः । ६ । १ । २० ।

वावश्यते ।

6246 There is not vocalisation of the semi-vowel of वश, when the affix चङ् follows.

The word वङि is understood here As वावश्यते, वावश्यते, वावश्यते ॥ Why do we say "when चङ् follows"? Observe उह, उशन्ति ॥ See VI 1. 16 to which this rule is an exception.

२६४७ । चायः की । ६ । १ । २१ ।

चेकीयते ।

2647 The verb की is substituted for the verb चाय 'to worship, to observe', when the Intensive affix चङ् follows.

The phrase यङि is understood here.. Thus ऐकीयते, ऐकीयते, ऐकीयन्ते ॥

Note —The exhibition of की in the sūtra with a long ई indicates that there is long vowel even in tenses where यङ् is elided, as ऐकीयः ॥ For if the sūtra had enunciated की with a short य as the substitute of यङ् the forms ऐकीयते &c., would have been still valid. Thus की + यङ् = कि + य = ऐ + कि + य = ऐ + की + य (VII 4. 25 causing the lengthening of the short य) But then the Nishtha would have been ऐकीयः which is wrong

२६४८ । ई प्राप्नोः । १ । ४ । ३१ ।

ऐकीयते । ऐकीयते ।

2648 Long ई is substituted for the vowel of the roots क् and ञ् in the Intensive.

As ऐकीयते, ऐकीयते ॥ The long ई is for the sake of the subsequent Ash-
tādhyāyī sūtra, short य would have by VII. 4 25, given the same forms also.

२६४९ । अयङ् यि क्किति । १ । ४ । २२ ।

कीङोऽयङादेशः स्वादादौ क्किति चरे । आचक्षते । आचक्षस्व इत्यः । ततो युचः ।
कीङीक्यते । कीङीक्यते ।

2649. Before an affix beginning with य् and having an
indicatory य् or ङ्, there is substituted अय् for the ई of की ॥

As आचक्षते with यङ्, आचक्षते with यङ्, आचक्षस्व and आचक्षस्व with इत्य् which
being the substitute of क्स्वा is क्ति ॥ But क्कित्ये where the affix is य्, and
कीङ्ये where the affix is य् (neither क्ति or क्ति) ॥

So also कीङीक्यते and कीङीक्यते ।

Here ends the conjugation of Intensives in Yan.

इति तिङन्तयङ् प्रकरणम् ।

— ० —

॥ अथ तिङन्त यङलुक् प्रकरणम् ॥

CHAPTER XIV.

INTENSIVES WITH YAN—ELIDED.

२६५० । यङोऽयि च । २ । ४ । १४ ।

यङोऽयि च लुक्स्वाचकारात् विनापि बहुलं लुक्स्वात् । अनैमित्तिकोऽयनम्प्ररङ्गत्वादादौ
भवति । ततः प्रत्ययसङ्घेन यङन्तत्वाद्भित्त्वत् । आचक्षकार्यत् । आचक्षस्वत्वाद्भवः ।
'विधातृकर्तृ' (२१५८) इति परस्मैपदम् । 'अनुदात्तकृतः' (२१५९) इति तु न । क्कित्यस्य
प्रत्ययाप्रत्ययसाधारणत्वेन प्रत्ययसङ्घसामुत्तेः । यत्र हि 'प्रत्ययस्वासाधारणं रूपमासीदति तत्रैव
यत्' । अत एव युङ्ग्यत्वादाद् इत्यत्र 'अत्ययन्तस्य' (४२५) इति दीर्घो न । येषु स्थानीकादयो
अनुदात्तकृतस्तेभ्योऽपि न । 'अनुदात्तकृतः' (२१५९) इत्यनुवन्निर्देशात् । यत्र च '× रित्वा-
शपा-×' इति निषेधात् । अत एव इत्यन्मादयो न । नच निर्देशात् । किं तु नचैव । 'चर्करीत् च'
॥ स्वादादौ पाठाच्छो युङ् ।

2650 And there is diversely the luk-elision of वृ (III. 1. 22) when the affix कृ (III L. 134) follows —

By using 'diversely' there is elision of वृ when other affixes than कृ follow, both in the sacred and profane literature, as सोषुव 'much outter' (सोषुव+कृ), सोषुवः 'much purifier,' वनीकृतः from कृ 'to drop,' वनीकृतः from कृ 'to fall,' the नी being added by (VII. 4. 84).

Note —So also वृ is elided before other affixes than कृ; thus बाहुनिनी कालीनि, दुःखनिनीदीनि. See also I. 1. 4.

The elision of वृ takes place first before all other operations, because (the elision is antarahga as it is not dependent on any thing else as an efficient cause. Then after such elision, the reduplication takes place, because the affix वृ, though elided, leaves its effect behind. The root is considered to be वृक्त and so reduplicated. When doubling takes place, all operations of reduplication also take place. As the base ending in वृ (whether present or elided) gets the designation of Dhātu (root), it is conjugated in all moods and Tenses. It is conjugated in the Parasmaipada, because of the universal rule of S. 2159. The वृ of वृ does not make the conjugation Atmanepadi by S. 2157. The वृ cannot act as Pratyaya-lakshana because the elision of वृ takes place even where व or a pratyaya is added, and where it is not added. The rule of Pratyaya lakshana applies there only where an affix (pratyaya) is elided. It applies to the non-usual form of the affix, and depends upon the real (non-common) form of the affix (an affix stripped of all its indicatory letters). If there were the Pratyaya lakshana of the elision of that which was not an integral portion of an affix, the formation of बहवृक् would be impossible. For it is formed by adding वृ to the plural noun वृक्तः as सोषुव वृक्तः (अस्तिवृ)=बहवृक्. In forming this Bahuvrīhi compound, the Nominative Plural affix कृ of वृक्तः is elided, but there is no pratyaya lakshana. Had there been a pratyaya-lakshana, the word बहवृक् being still considered to be कृ—ending, would cause the rule S. 425 to apply, and so there would be lengthening of the penultimate. But it is not intended because कृ is not essentially a Pratyaya in the sūtra कृतवृक् &c (S. 425).

The Atmanepada terminations will not come in yan-luk after those roots even which in the Dhātupāṭha are especially Atmanepadi i.e., which are anudatta or which have an indicatory वृ. Thus the roots वृक्त, वीर्य &c, must be conjugated in the Parasmaipada in yan luk, though in their ordinary state they are Atmanepadi. Because the rule अनुदात्तानि (S. 2157) refers to indicatory letters which are anudatta, or which is वृ. The change caused by an indicatory letter does not take place in वृ वृक् on the maxim रिक्ता अपावृक्ते &c, (S. 2246).

Similarly there will not be added the vikaranas वृक् &c., to the Intensive-roots in yan luk, because those vikaranas are exhibited in the rules

ordaining them as coming after roots belonging to *ganās* (गणनिर्देश): so they do not come in *yañ luk*. But not so the *vikarāna* षप्. The rule ordaining it does not mention any *gana*, the rule is not भ्वादिभ्य षप् but चर्करि षप् (III 1 63 S 2167) The षप् not being गणनिर्देश will come after *yañ luk* roots

This षप्, however, is elided by the following *gana sūtra*.

। चर्करितं च ।

1. And after the verb called *charkarita* the affix षप् is *luk*-elided

This *sūtra* is given at the end of *Adādi* roots. *Charkarita* is the technical name for षङ्लुक् roots

The षप् being *luk*-elided, the conjugation is very much like that of the *Adādi* verbs with the following modifications.

२६५१ । यङो वा । १ । ३ । ९५ ।

यङ्गतात्परस्य हलादेः पित् चार्धबाहुकस्वेद्वा स्यात् । 'भुजुवी-' (२२२४) इति शुभनिषेधो यङ्लुकि भाषायां न । 'भोभुजुतेतिके-' (३५८६) इति ह्रस्ववि निपातनात् । अत एव यङ्लुग्भाषायां निषिद्धः । न च यङ्लुक्प्रमात्र एव शुभाभावो निपात्यतामिति भाष्यम् । 'X प्रकृतिग्रहणे यङ्लुगन्तस्यापि ग्रहणात्+' । 'द्विः प्रयोगो द्विवचनं बाह्व्य' इति विद्वांस्तात् । बोभवीति-बोभोति । बोभुतः । बोभुवति । बोभवाचकार । बोभविता । अबोभवीत्-अबोभोत् । अबोभोतात् । अबोभुतः । बोभोति । बोभूतः । बभुवति । बोभवाचकार । बोभविता । अबोभवीत्-अबोभोत् । अबोभूतात् । अबोभुतः । बोभूयात् । बोभूयातात् । बोभूयास्तात् । 'गातिस्था-' (२२२३) इति चित्ते लुक् । यङो वा' (२६५१) इतीदृशे शुभ बाधित्वा नित्यत्वाद्वाङ् । अबोभूवीत् । अबोभोत् । अबोभूतात् । अब्यस्ताभयो लुक् । नित्यत्वाद्वाङ् । अबोभूतुः । अबोभविष्यदित्यादि । पास्पर्धीति-पास्पर्धि । पास्पर्धः । पास्पर्धति । पास्पर्त्सि । 'पुष्कलभ्यो हेर्धि' (२४२५) । पास्पर्धि । लङ् । अपास्पर्त्-अपास्पर्द् । विपि 'वृद्ध' (२४६८) इति वत्वपठे 'रे' रि' (१७३) अपास्पाः । जागाडि । जापाटि । अजापात् । विपि वत्वपठे । अजापाः । 'पाय्' । नापाति । नापातः । 'दध' । दादडि । दादडः । दादटि । अदाचत् । अदादुः । अदाचः । अदाचत् । लङि । अदादावीत्-अदादवीत् । बोस्कुन्दीति-बोस्कुन्ति । अबोस्कुन् । अबोस्कुन्तात् । अबोस्कुन्तुः । बोभुदीति-बोभोति । बोभोदाचकार । बोभोदिता । अबोभुदीत्-अबोभोत् । अबोभुतात् । अबोभुतुः । अबोभुदीः-अबोभोः । अबोभोत् । लुकि शुभः । अबोभोदीत् । बोकुर्ति-बोभुर्दीति । लङ् तिप् । अबोभूत्-अबोभूदीत् । क्षिप्पठे । अबोभूः । अबोभूः । अबोभूः । तृतीवद्धीति-वनीवृत्ति । वनीवृत्तः । वनीवृचति । अबनीवृद्धीत् । अबनीवृत् । जङ्गमीति-जङ्गमि । 'अनुदासोपदेश-' (२४२८) इत्यनुदासिकलोपः । जङ्गलः । जङ्गलति । 'न्वोश्' (२३०८) । जङ्गमि । जङ्गम् । एकाग्रहणोक्तत्वाग्नेयिन्येषः । जङ्गमिता । अनुदासिकलोपस्याभोयत्वेनासिद्धत्वाग्ने हेर्लुक् । जङ्गहि । 'मि नो धावोः' (३४१) । अजङ्गम् । अनुवन्निर्देशाग्ने चलेरङ् । 'हयन्त-' (२२८८) इति न वृद्धिः । अजङ्गमीत् । अजङ्गमिहात् । हन्तेर्यङ्लुक् । 'अभ्यावाच्य' (२४३०) इति कुत्व यदपि 'हो हन्तेः-' (३५८) इत्येतो 'हन्तेः' इत्यनुवत्ये विहितं तथापि यङ्लुकि भवत्येवेति न्यासकारः । 'X रितपाशपा X' इति निषेधस्तत्त्वमित्यः । 'शुभो यङ्लुकोः' (२६३०) इति सामान्यापेक्षयापकादिति भावः । जङ्गमीति । जङ्गमि । जङ्गतः । जङ्गन्ति । जङ्गमिता । रितपानिर्देशाज्जादेशो न । जङ्गहि । अजङ्गमीत् । अजङ्गम् । जङ्गयात् । आशिपि तु वध्यात् । अवधीत् । अवधिष्टानित्यादि । यथादेशश्च द्वित्वं न भवति । स्थानिवत्वेन 'अभ्यावाच्य' इति निषेधात् । लङि चानानाधिकरण्यभातोर्विधेयचङ् । बभुवीद्विषात् । आङ्पूर्वात् 'आङो वनहनः' (२६८५) इत्यात्मनेपदम् ।

श्रीमद्भक्तप्रिये हस्तादि । 'उत्तररत्न-' (२३३७) इति उत्तररत्नाभ्यनुक्तः । 'इति च' (३५४) इति दीर्घस्तु
स्वादिह । उत्तररत्नाद्विद्वत्त्वेन उत्तररत्नविद्वत्स्वार्थोवात् । चक्षुसीति-चक्षुर्वि । चक्षुर्वि । चक्षुर्पति ।
अचक्षुसीत् । अचक्षुः । चक्षुर्नीति । चक्षुर्भि । 'नमनन-' (२५०४) इत्यात्स्वम् । चक्षुः । 'नमनन-
(२३३३) इत्युपमासीधः । चक्षुर्नमति । चक्षुर्ह । चक्षुर्नामि । अचक्षुर्नीत् । अचक्षुः । अचक्षुः ।
अचक्षुः । 'ये विनावा' (२३३९) । चक्षुर्वात्-चक्षुर्वात् । अचक्षुर्नीत्-अचक्षुर्वात् । 'उतो बुद्धिः-'
(२४४३) इत्यत्र 'नामयस्वत्य' इत्यनुपपत्तेरतो बुद्धिर्न । योयोति-योयसीति । अयोयसीत्-अयोयोत् ।
योयुवात् । आशिषि दीर्घः । योयुवात् । अयोयोयसीत् । योयसीति-योयोति । जाहेति-जाहाति ।
'ई इत्ययोः' (२४८७) । जाहीतः । इह 'जहातेज' (२४८८) 'जा च ही' (२४८९) 'सोषो वि'
(२५००) 'पुनास्या' (२४६२) 'हर्षिक' (२३७४) इत्येते पञ्चापि न भवन्ति रिक्ता निर्देशात् ।
जाहाति । जाहाति-जाहेति । जाहीयः । जाहीय । जाहीहि । जहाहेत् । जहाहात् । जहाहीतात् ।
अजहातुः । जाहीयात् । आशिषि जाहायात् । जहाहासीत् । जहाहाविष्टात् । अजाहिषत् । जुहा
सुते प्रत्ययसङ्गताभावात् 'स्वपिस्वपि-' (२३४५) इत्युत्पन्नं न । 'पदादिभ्यः-' (२४०४) इति
नञ्निर्दिष्टत्वादित्यत्र । सास्वपीति । सास्वति । सास्वतः । सास्वपति । अजास्वपीत्-अजास्वप् । सास्व-
प्वात् । आशिषि तु 'वापिस्वपि-' (२४०९) इत्युत्पन्नम् । जाजुप्वात् । अजास्वापीत् । अजास्वपीत् ।

2651. The **ॴ** **Sārvadhātuka** affixes, beginning with a consonant, optionally get the augment **ॴ** in the Intensive.

Note.—As सासपीवि in सासुपिको सासपीवि, so also हुन्दुभिर्वादीवि, निचाबडो वृषको दोरवीवि महादेवोपर्वी जाविदिह । (Rig IV, 58 3). Also not, as गर्वर्णि वज्र and गर्वर्णि. These are all examples of the Intensive with the elision of वक्.

When the stem retains वृ, there can be no विव Sārvadhātuka affix beginning with a consonant after it, because then वृ will intervene between the affix and the stem. Hence no examples of the same can be given.

Thus $\text{ब्र} + \text{वद्} = \text{ब्र} + 0 = \text{ब्र} + \text{ब्र} + 0 = \text{बो} + \text{ब्र} + 0 = \text{बोब्र}$ This is the new root $\text{बोब्र} + \text{वद्} + \text{ति} = \text{बोब्र} + 0 + \text{तिव्}$. Now applies the present sūtra. $\text{बोब्र} + \text{व्} + \text{ति}$. Then arises the question should the व be gunated or not?

To this we answer by saying "there should be guṇa in the वक् लुक् for the rule prohibiting guṇa in the case of वृ, as taught in VII 3. 88 S. 2224 cannot apply to the yañ luk in the classical literature. This we infer from VII 4. 65. S 3576 (jñāpaka). For if the yañ luk of the classical literature did not take guṇa because of the prohibition of VII 3 88. S. 2224, why did Pāṇini show वोज्झ (Imperative) as an exceptional form in the Vaidic yañ luk? That very form वोज्झ given by Pāṇini in VII. 4 65. S. 3596 show by implication that in the classical वक् लुक् the form would not be वोज्झ but some thing different i.e., there would be guṇa." This jñāpaka further shows that yañ luk is not confined to the Vaidic forms, but in the classics also

The sūtra VII 3. 88. S 2224 prohibits in express terms the guṇa of **अ** before the sārvaadhātuka विद् affixes. So it is argued that there should be no guṇa. But as a matter of fact that prohibition does not apply to **अ** in the classical literature. This we infer by Pāṇini using the Cihāṇḍasa form **अ** in S. 3596. Had the prohibition of the gunation of **अ** applied to the classical yaṇ luk (as it applies to the Vaidic yaṇ luk) then Pāṇini

would not have given that particular example बोध् in the Vaidic when such would have been the regular form

Nor can it be said that the prohibition of guṇa with regard to ब्, as given in VII 3 88 S 2224 applies to the simple root ब् and not to the derivative root बोध्, and so there was the necessity for Pāṇini of showing the irregular form बोध्. For the Paribhāṣā प्रकृति &c, states, that a rule enunciated with regard to a simple root, applies to its बद् बद्ध form also. Therefore, the prohibition of guṇa with regard to ब् would have applied to बोध् also. The maxim प्रकृति प्रत्यये बद् बद्धावस्थादि ग्रहण is further strengthened by the fact that the reduplications in the sixth adhyāya of Pāṇini (VI 1. 1. &c) are really the double use or repetition of the original root, and so they are not essentially different from the original roots

Therefore we have बोध् + ईति = बोधवीति. When there is not the ईद् augment, there we have बोधेति. The dual affix लृच् being कृद् causes no guṇa, as बोधुवः. The Plural is बोध् + णि = बोध् + णति (VII. 1. 4. S. 2479) = बोधुवति.

The Perfect is बोधवर्त्तकत्. I Fut. बोधविता. II Fut. बोधविष्यति. Impv. 3. S. बोधवीडु or बोधोडु (Vaidic बोधुडु). With क्ताच् we have बोधुवाद्. 2. S बोधुहि. 1- S बोधवानि. D बोधवाव. Imperfect अबोधोद् or अबोधुवीद्. D. अबोधुवाद्. pl अबोधुवः. Pot. बोधुवाद्. D बोधुवाताद्. Ben. बोधुवाद. D. बोधुवास्ताद्.

In forming the Aorist the चिच् is elided by II 4. 77 S. 2223. When ईद् is added by VII. 3. 94. S. 2651 the उ is replaced by डच् (VI. 4. 88 S. 2174) which debaras the guṇa, because it is nitya. Thus we have अबोधोद् or अबोधुवीद्. D अबोधुवाद्. The plural is formed by डच्, and डच् replaces उ. Thus अबोधुवः. (Note — Māhava gives अबोधुवद्).

The conditional is अबोधविष्यद्.

Now we shall take some typical roots and conjugate them in yañ lak.

2. √spardha. (Bhvādi 3).

Pre. पारस्परीति. Here the reduplicate has been lengthened by VII. 4. 83. S. 2632. There is insertion of the long ई optionally by VII. 3 94. S. 2651. When there is no insertion of the long ई, the form is पारस्परी. The ऋ is changed to ॠ by VIII 2. 40 S. 2280 and one ऋ is elided by VIII. 4. 65. S. 71. Dual पारस्परीः. Pl. पारस्परीति. 2nd Sing. पारस्परीहि.

In the Perfect, we have पारस्परीकृत्. I Fut. पारस्परीता. II Fut. पारस्परीष्यति. Imperative 3rd S. पारस्परीडु or पारस्परी or पारस्परीद्. Dual. पारस्परीद्. Pl. पारस्परीडु. 2nd S पारस्परी. The हि is changed to चि by VI. 4. 101 S. 2425. Imperfect अपारस्परी or अपारस्परीद्. When there is augment ईद् in the Imperfect, then the form १५ अपारस्परीद्. In the 2nd Per singular one form is अपारस्परी where the final ड् of the root is changed to ऋ by VIII. 2. 75. S. 2468 and one ऋ is elided by VIII. 3, 14. S. 173. But

when there is no वत् by S 2463, the form of the 2nd Per. singular is अवास्वर्त् or अवास्वर्त् । Pot. वास्वर्त् Dual. वास्वर्त् । Ben. Dual. वास्वर्त् । Aor. अवास्वर्त् । Here the ई is compulsory by VII. 3. 96 S. 2225 The व is elided by VIII 2. 28 S 2266. Dual अवास्वर्त् । Pl. अवास्वर्त् । Con. अवास्वर्त् ।

3. √gādhri (Bhvādi 4).

Pre 3rd S जागधि or जागधीति with long ई । The sūtras VIII. 2. 40 S 2280 and VIII 4. 53 S. 52 apply in evolving the first form, for इ of तिप् is changed to व and the व of the root is changed to द । The 2nd Sing. is जागत् । Here by VIII. 2. 37 S. 326 the व of the root is changed to द, and by VIII. 4. 55 S. 121 the व is replaced by द । The Perfect is जागर्त् चकार । The form is Parasmaipadi. I Fut. जागर्त् । II. Fut. जागर्त् । Imperative 3rd S. जागर्त् or जागर्त् or जागर्त् । Dual जागर्त् । Pl जागर्त् । 1st S. जागर्त् । Imperfect 3rd S. अजागर्त् । अजागर्त् । Dual अजागर्त् । Pl. अजागर्त् । Or 2nd S. with व is अजागर्त् otherwise it is अजागर्त् or ० । Pot जागर्त् । जागर्त् । Aorist अजागर्त् । Dual अजागर्त् । Ben. जागर्त् । जागर्त् । Con. अजागर्त् ।

4. √nāthri, (Bhvādi 7).

Pre. 3rd Sing. नाथि or नाथीति when ई is added Dual नाथः 2nd Dual नाथः । In नाथि the व is replaced by न (VIII 2. 40 S. 2280 and then this is changed to न by VIII 4 55 S. 121

5. √dadha, (Bhvādi 8).

Pre, 3rd S दादधि or दादधीति with ई । Dual दादः । Pl दादः । 2nd S. दादधीति or दादत् । 1st S दादधि or दादधीति । Per दाद चकार । I Fut. दादधि । II. Fut. दादधि । Impera. 3rd S. दादधु or दादधु or दादधी । 1st S. दादधि । Imperfect अदाधत् or अदाधत् । Dual अदादधत् । Pl. अदादधुः । 2nd S. अदाधः or अदाधत् or ० । अदादध । 1st S अदादधत् । Pot दादधत् । Dual दादधत् । Ben. दादधत् । Dual दादधत् । Aor अदादधीत् or अदादधीत् where the vriddhi is optional by VII. 2. 7. S 2284 Dual अदादधिद्वत् or अदादधिद्वत् । Con. अदादधिद्वत् ।

6. √skudi, (Bhvādi 9).

Pre. बोस्कुदीति with ई, or बोस्कुत्ति without ई । Per. बोस्कुद्वचकार । Imperfect अबोस्कुत् or अबोस्कुदीत् with ई । Dual अबोस्कुत् । Pl. अबोस्कुत् । Aor. अबोस्कुदीत् । The ई is compulsory by VII 3. 96 S. 2225. Dual अबोस्कुदिद्वत् ।

7. √muda (Bhvādi 16)

Pre. 3rd S मोमुदीति or मोमोति । Dual मोमुः । Pl मोमुद्वत् । 2nd S. मोमोत्ति or मोमुदीति । 1st S मोमुद्दि or मोमुदीति । Dual मोमुद्वः । Per. मोमोद्वचकार । I. Fut. मोमोद्वि । II Fut. मोमोद्वि । Imperative मोमोतु or मोमुदीत् or मोमुद्वत् । 2nd S. मोमुद्वि । There is no guna here, as दि is अपि । 1st S मोमुद्वि । Dual मोमुद्वत् । The guna is prevented here by VII 3 87.

S 2503 *Quere*:—Why does not the sūtra I. 1. 4. S. 2656 prevent guṇa in the case of जेजोदिता (I. Fut.) also?

Answer—The elision of वृ is by II 4 74 S 2650 where the word बहुल is understood from the preceding AshtAdhyāyī sūtra बहुलं वृद्धि (II. 4. 73 S 3400). Hence diversely, the guṇa is not prevented here, for the elision of the Ārdhadhātuka वृ is by a bahulam rule, and so it does not occasion the application of the rule I. 1. 4. S. 2656. This is not however the view of the Mādhaviya. The form there given is जेजुदिता।

Imperfect, 3rd S. जेजेजेत् or जे, or जेजेजुदीत्। Dual जेजेजुजात्। Pl. जेजेजुजुः। 2nd S. जेजेजेत् or जेजेजेत् or जेजेजेः (VIII. 2. 75. S. 2468) or जेजेजुदीः with ईत्। 1st S. जेजेजुद्। Pot जेजेजुदात्। Ben. 3rd S. जेजेजुदात्। Dual जेजेजुदात्। Aorist जेजेजेदीत्। Here there is guṇa, either because the elision of वृ is considered as asiddha, and so वृ causes guṇa, or there is guṇa by pratyaya-lakṣhaṇa (I 1. 62. S 262), therefore the sūtra VII. 3. 87 S. 2503 finds no scope here Dual जेजेजेदिता। Con. जेजेजेदिता।

8. /kurda (Bhvādi 21), /gurda (22) /khurda (23).

Pre. जेकुर्दि or जेकुर्दिः। 2nd S. जेकुर्तः। Per. जेकुर्दा वकारः। I. Fut. जेकुर्दिता। Imperfect 3rd S. जेजेकुर्दि or जेजेकुर्त् or जेजेकुर्त् (VIII 4 56 S. 206), 2nd S. जेजेकुः (VIII 2. 75 S. 2468), or जेजेकुर्दिः। The Imperfect 2nd S. of /khurd and /gurd are जेजेकुः and जेजेगुः respectively.

9. /vanchu 'to go' (Bhvādi 204). The force of the Intensive affix वृ here is that of moving crookedly by III 1. 23. S 2634. By VII 4 84 S. 2642 there is inserted the augment जीवृ।

Pre, 3rd S. जीवजीवि or जीवजीक्। Dual जीवजीक्। Pl. जीवजीक्। In the Dual the nasal is elided, because the Dual affix वृ is ङि and so VI 4 24 S. 415 causes the elision. Imperative 3rd S. जीवजीवि or जीवजीक् or जीवजीक्तात्। Dual जीवजीक्तात्। pl. जीवजीक्तात्। 2nd S. जीवजीवि। 1st S. जीवजीक्तात्। Imperfect जीवजीवजीदि or जीवजीवृत्।

10. /gamṭi to go (Bhvādi 1031).

Pre. जीवजीवि or जीवजीक्। The augment जीवृ is added by VII 4. 85 S. 2648. The final nasal is elided by VI 4. 37 S. 2428 in the dual as जीवजीक्। Pl. जीवजीक्। The penultimate ञ is elided by VI 4 98 S 2363. The 1st Sing. is जीवजीक्। Dual जीवजीक्। The final ञ of वृ is changed to ङ by VIII. 2. 65 S. 2309, I Fut. जीवजीक्तात्। Here the intermediate वृ is not debarred, because the prohibition of S 2246 we have already explained applies to monosyllabic roots and not to yañ luk. See sūtra VII 2. 10. S 2246. Compare I. Fut. वृत्ता of the primitive /gam Imperative 3rd S. जीवजीक्तात् or जीवजीक्तात्। 2nd S. जीवजीक्। Q. Why does not the sūtra जेजे देः (VI. 4. 105 S 2202) cause the elision of दि for the stem जीव ends in ञ? Ans.—The real stem is जीवृ (ङ changed to ङ by S. 2309); and the final ङ is elided before दि by the ābbhiya rule VI 4 37 S. 2428, and consequently this elision is considered as asiddha (VI. 4. 22 S. 2183), and so the दि is not

elided But according to Sudhākara the form would be *चङ्ङ्वि*, the *व* is not elided, for the sūtra VI 4 37 S. 2428 is confined to the primitive roots (upadeśa) as taught in the Dhātupāṭha and which are anudātta and not to derivative roots. The Imperfect is *चङ्ङनीद* or *चङ्ङन्*. This latter form is got by the application of *जेने चनेः* (VIII 2 64. S 341) whereby the final *व* of the root is changed to *वृ*. Dual *चङ्ङवाम्*. Pl. *चङ्ङन्* (ajāṅmuḥ) 2nd S. *चङ्ङसीः*. Dual *चङ्ङवम्*. Pl. *चङ्ङन्*. 1st S. *चङ्ङन्*. Dual *चङ्ङन्*. Pl. *चङ्ङन्*. The Aorist 3rd S is *चङ्ङनीद*. There is not the *चङ्* aorist here, for *चङ्* is confined to the primitive *√gam* which has an indicatory *वृ* (III 1 55. S 2343), and not to the derivative root where there is no anubandha *लृ*. Nor is there *ṽiddhi* in the aorist, for it is prevented by VII 2 5 S 2299 The dual is *चङ्ङनिवाम्* :

11. *√han* to kill (Adādi 2)

Pre *चङ्ङनीद* or *चङ्ङन्*. Q—Here the *व* is changed to *वृ* by VII 3 55 S. 2430. But a reference to that sūtra will show that its operation is confined to the primitive root *हृ* for in the sūtra *चङ्ङवाचाम्* (VII. 3 55. S 2430), the word *हृन्ति* is understood from the preceding *ashtadhyāyī* sūtra *हो हन्तेः* &c, (VII 3. 54 S. 358), and as *हृन्ति* in the sūtra is exhibited with *तिवृ*, therefore that rule is confined to Primitive roots, and not to *यान् लुक्* because of the Paribhāṣā —

रित्वा चपाङ्ङुवन्तेन निर्दिष्टं चङ्ङनेन च ।

यदेकाङ् प्रत्ययैव चङ्ङेदानीं च चङ्ङ लुकि ॥

See sūtra 2246 (VII 2. 10) for its explanation Ans.—The objection is valid. But according to Nyasakāra, the *व* is changed to *वृ* in spite of that Paribhāṣā, which only shows that the rule contained in the Paribhāṣā above given is not of universal application and is *anitya*. That the Paribhāṣā is *anitya*, we infer from the *jñāpaka* of sūtra *जुवो चङ्ङ लुक्* (VII. 4. 82. S. 2630), which ordains *guṇa* of the *abhyāsa* of the *यान्*-root. But the rule requiring reduplication is enunciated by using the word *एकाङ्* for VI 1 1 S. 2175 says *एकाङो द्वे प्रत्ययस्य*, and if the above Paribhāṣā were of universal application, there would be no reduplication in *चङ्ङ लुक्* any where. But Pāṇini takes for granted that there is reduplication in *यान् लुक्* also, for he ordains *guṇa* of the reduplicate in *यान् लुक्* by S. 2630, which he would not have done had there been no reduplication in *चङ्ङ लुक्*. The fact that there is reduplication in *यान् लुक्*, is a breach of the above Paribhāṣā. Hence the Paribhāṣā is *anitya* evidently, so far as reduplication is concerned. Why should it not be *anitya* in other respects also?

The Dual is *चङ्ङवाम्*. Pl. *चङ्ङन्*. I. Fut. *चङ्ङन्ति*. Imperative 2nd Sing. *चङ्ङ्वि*. The sūtra *हन्तेर्* (VI. 4. 36 S. 2431) does not apply here, and so the *व* of *हन्* is not changed to *वृ* as in *हृन्ति*, because the rule 2431 is shown with *रित्व्* and so the above Paribhāṣa applies. It is not consid-

ered anitya here. The chhāndas form of 2nd Sing. given in Nyāsa is **जङ्घनीद्**. The elision of the final **द्** required by VI 4. 37 S. 2428 does not take place in this example.

The Imperfect is **जङ्घनीत्** or **जङ्घन्**. Pot. **जङ्घ्यात्**. Ben. **जङ्घात्**. Aor. 3rd S. **जङ्घीत्**. Dual **जङ्घिहात्** &c. Here the **ṣhan** is replaced by **ṣvadha** (II, 4. 42 S. 2433 and 2434) and when so, there is no reduplication. For the whole reduplicated stem "**जङ्घद्**" is replaced by **जङ्घ** in the Benedictive and Aorist, and this substitute **जङ्घ** is not again reduplicated. The reason of this is, that **जङ्घ** being a substitute of the reduplicated stem "**jañghan**," is *sthānivat* to it (I. 1. 56 S. 49) and is considered to be an *abhyasta* or reduplicated stem already, and there is no reduplication of an already reduplicated stem, because of the prohibition "**जङ्घ्याद्यङ्घ**" in VI 1. 8 S. 2177, and as it is in apposition with **जङ्घी** in the same sūtra S. 2177, it qualifies the root. So that a root which is not a reduplicate, is reduplicated. Because the force of the *Bahuvrīhi* in the compound **जङ्घ्याद्यङ्घ** makes it a qualifying term to the word '**dhātōḥ**' in S. 2177.

The **ṣhan** is *Atmanepadī* when preceded by the Preposition **आङ्**. See sūtra S. 2695. The *yañ luk* of **ṣhan** therefore will be **आजङ्घते** &c.

12. **ṣhara** to go, to eat (Bhṛāḍī, 591)

Pre. **जङ्घुरीति** or **जङ्घर्ति**. The **ज** of **जङ्घ** is changed to **ड** by VII. 4. 88 S. 2637. This short **ड** is lengthened by VIII. 2. 77. S. 354 in the second form where there is no **रैद्**. Thus we have **जङ्घर् + ति**. This long **ज** is to be considered as non-effective for the purposes of *guna* ordained by VII 3. 86 S. 2189, because it is caused by a *Triṣadī* rule (VIII. 2. 77 S. 354) and is therefore *asiddha* for the purposes of the application of a prior rule (VIII. 2. 1 S. 12). This long **ज** therefore ought to be *gunated* by VII. 3. 86 S. 2189. This however is not the case because the **ज** was ordained by **जङ्घराजङ्घ** (VII. 4. 88 S. 2637), the indicatory **द्** in **जङ्घ** shows that there is no *guna*, but the form **ज** is to be retained. Q.—If the form **ज** is to be retained, because of **द्** in **जङ्घ** (I. 1. 70 S. 15), why is it lengthened by VIII. 2. 77 S. 354 for **द्** should prevent lengthening also. Ans.—The lengthening is, however, considered as *asiddha* for the purposes of the application of all other rules, and hence it is not prevented.

The dual is **जङ्घूर्तः**. Pl. **जङ्घुरति**. I. Fut. **जङ्घुरिष्यति**. II Fut. **जङ्घुरिष्यति**. Imperative **जङ्घुरीतु** or **जङ्घर्तु**. Imperfect **जङ्घुरीत्** or **जङ्घन्**. The lengthening here is by VIII. 2. 76 S. 433.

13. **ṣkhan** to dig (Bhṛāḍī 927).

Pre. **जङ्घनीति** or **जङ्घन्ति**. Dual **जङ्घ्यातः**. Here the final **द्** is replaced by **आ** (VI 4. 42 S. 2504). The lengthening of **ज** of **जङ्घ** would have taken place by VI. 4. 15 S. 2666 also, but that rule is barred by the subsequent rule VI 4. 42 S. 2504. The plural is **जङ्घन्ति** (*chañkhnati*). The penult

अरिपुति । लिङि रिक्पानिर्देशात् 'युञोऽर्ति-' (२३८०) इति युञो न । रिक् रलोपः दीर्घः ।
आरिवाह-अरिारिवाह-अरीरिवाह । (22) 'युङ्ग गृह्ये' । अर्जुहीति । अर्जुहि । अर्जुहि । अर्जुहि ।
अजर्जर्त् । (23) युङ्गवातेस्तु जाग्रहीति-जाग्रहि । तसादौ डिग्निमित्तं सप्तसारवत् । तस्य
वदिरङ्गत्वे नासिद्धत्वात् नगादयः । जाग्रहः । जाग्रहति । जाग्रहीषि-जाग्रहि । छुटि । जाग्रहिता ।
युञोऽर्ति- (२५६२) इति दीर्घस्तु च । तत्र 'यकाचः' इत्यनुबन्धे । नाबवस्तु दीर्घनाह तद्गाह-
विषद्वय । (24) अर्जुहीति । अर्जुहि । अर्जुहि । अर्जुहि । अर्जुहीषि-अर्जुहि । अर्जुहीति । इडभाषे
युङ्गः । इलठयादिलोप । अनयायः । अरत्न वत्त्वे । अजर्जर्त् । अजर्जुहात् । सिचि 'दृङ्' (२४६८)
इति पथे वत्त्वत् । अजर्जर्त् । अजर्जर्हीत् । अजर्जर्हि । (25) पामञ्छीति-पामञ्छि । तसादौ
'ग्रहिण्या-' (२४९२) इति सप्तसारत्वं न भवति रिक्पानिर्देशात् । अङ्गोः घृट्- (२५६९) इति
य । 'त्रङ्' (२८४) इति च । पामञ्छः । पामञ्छति । पामञ्छि । पामञ्छवः । पामञ्छनः ।

(26) 'वकारवकारान्तात्तु अठनाभिर्ना यङ्गुलङ्गनात्' इति 'अङ्गोः-' (२५६९) इति युञो
नाच्ये 'अनितत्' । कैयटेन स्पष्टीकृतत् । इदं च 'अङ्गोः-' (२५६९) इति यत्रोऽट् लङ्गिष्वकत् ।
'अष्टवत्' (२६५४) इत्युट्नाभिर्नाः अविनयोस्तु यङ्गुलङ्गयेवेति श्याम् । नाचकारादिसंनतं
च । (27) 'नञ्च वचने' । अयं यान्त अठनाबी । 'तेवृ देवृ देवने इत्यादयो यान्ताः । (28) 'इव
गते' । जाह्वीति-जाह्वति । जाह्वतः । जाह्वयति । जाह्वीषि-जाह्वति । बलि कोपे यसादौ दीर्घः ।
जाह्वानि । जाह्वाव । जाह्वान । (29) 'इयं गतिज्ञान्त्योः' । जाह्वीति-जाह्वति । जाह्वतः ।
जाह्वयति । छोटि । जाह्वति । अजाह्वः । अजाह्वीत् । अजाह्वयुः । (30) 'नञ्च वचने' ।

2653 The reduplicate of a root, which ends in short अ, gets, in the Intensive without चङ्, the above augments री, र् and रि॥

Note—Thus चर्कति, चरिर्कति, and चरीर्कति, जर्हति, जरिर्हति and जरीर्हति ॥ Why do we say 'which ends in a short' अ? The rule does not apply to roots ending in long अ as, चाकति, चाकीर्तः, चाकिरति from कृ ॥ The word अतः qualifies the word अङ्ग and not the word अङ्गवा, for an abhyāsa is always short, so the र् in अङ्ग would become meaningless if the word qualified reduplicate Therefore कृ ending in long अ does not get री, र् and रि augments in the reduplicate

Thus from वृत् we get वर्चति with चङ्, चरिर्चति with रिङ्, and चरीर्चति with रीङ् of VII 4 90 S. 2644. The Dual is वर्चतः or चरिचृतः or चरीचृतः । Pl वर्चन्ति or चरिचन्ति or चरीचन्ति । Perfect वर्चतांवाच or चरिचतांवाच or चरीचतांवाच । I Fut वर्चतिता or चरिचतिता or चरीचतिता । II Fut वर्चतिष्यति or चरिचतिष्यति or चरीचतिष्यति । Here the affix चङ् takes the augment इट्, in spite of the prohibition of VII 2 59 S. 2348, because that rule uses the word युङ्गवः and is thus a नञ्निर्देश rule, and hence by the Paibhāṣā already mentioned under /han, such a rule does not apply to यान् लुक् Imperative, 3rd S वर्चतीतु or वर्चतु or चरिचतु or चरीचतु or चरिचतीतु or चरीचतीतु । Dual वर्चतात् or चरिचतात् or चरीचतात् । Pl वर्चतु or चरिचतु or चरीचतु । 2nd S. वर्चति or चरिचति or चरीचति । Imperfect 3rd S अचर्चतीत् or अचरिचतीत् or अचरीचतीत् with ईट् । or अचर्चत् or अचरिचत् or अचरीचत् without ईट् । In the 2nd Person singular where there is च substitution for इ by S 2468, the र् is elided by S 173. Thus we have अचर्चाः or अचरिचाः or अचरीचाः । Where there

is no चत्, for it is optional, there we have the regular forms अचर्त्तुः or अचरिषुः or अचरीषुः with ईद्, and अचर्त्तु—अचरिषु—अचरीषु without ईद्.

The aorist of the simple root कृ is formed by अच् by पुषादिबहुवचि (III. 1. 55 S 2343), but the rule is enunciated with regard to gāna by using the words pushādi &c., so it does not apply to च् लुक् under the Paribhāṣā already mentioned before. Hence we have Aor. 3rd S अचर्त्तुद् or अचरिषुद् or अचरीषुद्.

19. √du kṛi 'to do' (Rudhādī ४).

Pre चर्त्तुः or चर्त्तुः or चरिषुः or चरीषुः &c The conjugation of √kṛi is perhaps the most difficult, even according to ancient grammarians. The old name of the yañ luk, i.e., Charkarita is derived from this root. The following karika shows the idea of the ancients as regards this root and root kṛi in long ऋ.

Kārikā — किरि चर्त्तुः शब्दं चर्त्तुः शब्दं चो नयेत् ।

मात्रिणं लभ्य चर्त्तुः शब्दं शब्दं चो नयेत् ॥

Kārikā — He who can conjugate, in the Present tense, the yañ luk Intensive of कृ and of other roots ending in long ऋ, is considered by me to be a person who has attained the right knowledge of the employment of the augments र् री, रि &c, and he has obtained the right use of words.

The word किरि in the *Kārikā* is illustrative of all roots like कृ (किरि) ending in long ऋ. चर्त्तुः is the name given to the च् लुक् form of the Intensive by ancient grammarians. चर्त्तुः means, therefore, a form ending in yañ luk. चर्त्तुः is illustrative of च् or Present tense.

The following conjugation of √कृ has been prepared by Pandit Jay Govinda Mālavya and we give it here as a grammatical curiosity.

Note — The difference between √कृ and √कृ with long ऋ is shown in चाकर्त्तु without ईद्. With ईद् the form is चाकर्त्तुः. Imperative चाकर्त्तु or चाकर्त्तुः or चाकीर्त्तु. Dual चाकीर्त्तु. Pl. चाकर्त्तु. 2nd Sing चाकीर्त्तु. Imperfect अचाकर्त्तु or अचाकः. अचाकीर्त्तु. आचकः. Pot चाकीर्त्तु. Ben. 3rd Dual चाकीर्त्तुः. Aor. अचाकर्त्तु dual अचाकर्त्तुः.

॥ दुकृञ् करणे ॥

	Singular.	Dual	Plural
Pre. 3rd	वर्करीति, वरिक्करीति, वरीकरीति, वर्कति, वरि- कर्ति, or वरीकर्ति ॥	वर्कृतः, वरिक्कृतः, or वरीकृतः ॥	वर्कति, वरिक्कति or वरीकति ॥
2nd	वर्करीसि, वरिक्करीसि, वरीकरीसि, वर्कसि, वरि- कर्ति or वरीकर्ति ॥	वर्कृतः, वरिक्कृतः or वरीकृतः ॥	वर्कृत्य, वरिक्कृत्य or वरीकृत्य ॥
1st	वर्करीमि, वरिक्करीमि, वरीकरीमि, वर्कमि, वरि- कर्ति or वरीकर्ति ॥	वर्कृतः, वरिक्कृतः or वरीकृतः ॥	वर्कृतः, वरिक्कृतः or वरीकृतः ॥
Per. 3rd	वर्करावुक्कार, वरिक्करावुक्कार or वरीकरावुक्कार ।	वर्करावुक्कतुः, वरिक्करावुक्कतु or वरी- करावुक्कतुः ।	वर्करावुक्कतुः, वरिक्करावुक्कतुः or वरी- करावुक्कतुः ॥
2nd	वर्करावुक्कय, वरिक्करावुक्कय or वरीकरावुक्कय ।	वर्करावुक्कतुः, वरिक्करावुक्कतु or वरी- करावुक्कतुः ।	वर्करावुक्कतुः, वरिक्करावुक्कतु or वरी- करावुक्कतुः ॥
1st	वर्करावुक्कार, वरिक्करावुक्कार or वरीकरावुक्कार ।	वर्करावुक्कतुः, वरिक्करावुक्कतु or वरी- करावुक्कतुः ।	वर्करावुक्कतुः, वरिक्करावुक्कतु or वरी- करावुक्कतुः ॥
3rd	वर्करावाव, वरिक्करावाव or वरीकरावाव ।	वर्करावावतुः, वरिक्करावावतु or वरी- करावावतुः ।	वर्करावावतुः, वरिक्करावावतु or वरी- करावावतुः ॥
2nd	वर्करावावसि, वरिक्करावावसि or वरीकरावावसि ।	वर्करावावतुः, वरिक्करावावतु or वरी- करावावतुः ।	वर्करावावतुः, वरिक्करावावतु or वरी- करावावतुः ॥
1st	वर्करावाव, वरिक्करावाव or वरीकरावाव ।	वर्करावावतुः, वरिक्करावावतु or वरी- करावावतुः ।	वर्करावावतुः, वरिक्करावावतु or वरी- करावावतुः ॥
3rd	वर्करावावुक्क, वरिक्करावावुक्क or वरीकरावावुक्क ।	वर्करावावुक्कतुः, वरिक्करावावुक्कतु or वरीकरावावुक्कतुः ।	वर्करावावुक्कतुः, वरिक्करावावुक्कतु or वरी- करावावुक्कतुः ॥

	Singular.	Dual.	Plural.
Per 2nd	चक्ररास्वभूविष्य, चक्रिरास्वभूविष्य or चरी- करास्वभूविष्य ।	चक्ररास्वभूयुः, चक्रिरास्वभूयुः or चरीकरास्वभूयुः ।	चक्ररास्वभूव, चक्रिरास्वभूव or चरी- करास्वभूव ।
1st	चक्ररास्वभूयुः, चक्रिरास्वभूयुः or चरीकरास्वभूयुः ।	चक्ररास्वभूविष्य, चक्रिरास्वभूविष्य or चरीकरास्वभूविष्य ।	चक्ररास्वभूविष्य, चक्रिरास्वभूविष्य or चरीकरास्वभूविष्य ।
I. Fut 3rd	चक्ररिता, चरकरिता or चरीकरिता ।	चक्ररितातौ, चक्रिरितातौ or चरी- करितातौ ।	चक्ररिताः, चक्रिरिताः or चरी- करिताः ।
2nd	चक्ररितावि, चरकरितावि or चरीकरितावि ।	चक्ररितास्य, चक्रिरितास्यः or चरी- करितास्यः ॥	चक्ररितास्य, चरिरितास्य, or चरी- करितास्य ।
1st	चक्ररितास्वि, चक्रिरितास्वि or चरीकरितास्वि ।	चक्ररितास्वः, चक्रिरितास्वः or चरी- करितास्वः ॥	चक्ररितास्व, चक्रिरितास्वः or चरी- करितास्वः ।
II Fut. 3rd	चक्ररिष्यति, चक्रिरिष्यति or चरीकरिष्यति ।	चक्ररिष्यत, चक्रिरिष्यत or चरी- करिष्यत ।	चक्ररिष्यन्ति, चक्रिरिष्यन्ति or चरी- करिष्यन्ति ।
2nd	चक्ररिष्यवि, चक्रिरिष्यवि or चरीकरिष्यवि ।	चक्ररिष्यथ, चक्रिरिष्यथः or चरी- करिष्यथ ।	चक्ररिष्यथ, चक्रिरिष्यथः or चरी- करिष्यथः ।
1st	चक्ररिष्यामि, चक्रिरिष्यामि or चरीकरिष्यामि ।	चक्ररिष्याम, चक्रिरिष्याम or चरी- करिष्यामः ।	चक्ररिष्याम, चक्रिरिष्यामः or चरी- करिष्यामः ।
Imperative 3rd	चक्ररीतु, चक्रिरीतु, चरीकरीतु । चरकुं, चरिक्तुं or चरीकृतुं ।	चक्रूताथ, चरिक्तुताथ or चरीकृताथ ।	चक्रूत, चरिक्तु or चरीकृत ।
2nd	चक्रूहि, चरिक्तुहि or चरीकृहि ।	चक्रूतथ, चरिक्तुतथ or चरीकृततथ ।	चक्रूत, चरिक्तुतथ or चरीकृततथ ।
1st	चक्ररावि, चक्रिरावि or चरीकरावि ।	चक्रराव, चक्रिराव or चरीकराव ।	चक्रराव, चक्रिराव or चरीकराव ।
Imperfect 3rd	अचक्ररीत, अचक्रिरीत, अचरीकरीत, अचर्क, अचरिक्तः or अचरीक ॥	अचक्रूताथ, अचरिक्तुताथ or अचरी- कृताथ ।	अचक्रूत, अचरिक्तः or अचरीकृतः ।

॥ KRI 'TO SCATTER.'

		Singular	Dual	Plural.
Pre	3rd	वाकरीति or वाकर्ति	वाकीर्त्तः	वाकिरति
	2nd	वाकरीषि or वाकर्षि	वाकीर्षः . .	वाकीर्ष
	1st	वाकरीमि or वाकर्मि	वाकीर्मः .	वाकीर्मः
Per	3rd	वाकराञ्जकार, वाकरानाञ्च or वाकराञ्चभूव	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चभुः or वाकराञ्चभूवभुः ।	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चभुः or वाकराञ्चभूवभुः
	2nd	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चिञ् or वाकराञ्चभूविञ्	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चिञ् or वाकराञ्चभूवञ्	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्च or वाकराञ्चभूव
	1st	वाकराञ्चभूव, वाकरानाञ्च or वाकराञ्जकार	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चिञ् or वाकराञ्चभूविञ् ।	वाकराञ्जकृञ्, वाकरानाञ्चिञ् or वाकराञ्चभूविञ् ।
	3rd	वाकरिता .	वाकरितारौ	वाकरितारः ।
	2nd	वाकरि तासि	वाकरिताभ्यः .	वाकरिताभ्यः ।
	1st	वाकरितास्मि	वाकरितास्व .	वाकरितास्वः ।
II Fut	3rd	वाकरिष्यति	वाकरिष्यतः	वाकरिष्यन्ति ।
	2nd	वाकरिष्यसि	वाकरिष्यथः ...	वाकरिष्यथः ।
	1st	वाकरिष्यामि .	वाकरिष्यावः ..	वाकरिष्यावः ।
Impera	3rd	वाकरीतु, वाकर्तु or वाकीर्त्त	वाकीर्त्ताद् वाकीर्त्तद्	वाकिरतु । वाकीर्त्त ।
	2nd	वाकीर्षि or वाकीर्त्ताद्	वाकराव . .	वाकराव ।
	1st	वाकराञ्जि	अवाकीर्त्ताद्	अवाकवः ।
Imper.	3rd	अवाकरीतु or अवाकः	अवाकीर्त्तद्	अवाकीर्त्त ।
	2nd	अवाकरी or अवाकः	अवाकीर्ष	अवाकीर्ष ।
	1st	अवाकरद् . .	अवाकीर्व	अवाकीर्व ।
Pot.	3rd	वाकीर्याद् .	वाकीर्याताद् .	वाकीर्युः ।
	2nd	वाकीर्या ...	वाकीर्यावद्	वाकीर्यति ।
	1st	वाकीर्याद् ..	वाकीर्याव	वाकीर्याव ।
Ben.	3rd	वाकीर्यात्	वाकीर्यास्ताद् .	वाकीर्यातुः ।
	2nd	वाकीर्याः ...	वाकीर्यास्वद् .	वाकीर्यास्त ।
	1st	वाकीर्यावद् ...	वाकीर्यास्व ..	वाकीर्यास्व ।
Aer.	3rd	अवाकरीतु ...	अवाकारिहृद्	अवाकारिभुः ।
	2nd	अवाकरीः ..	अवाकारिहृद् . .	अवाकारिहृद् ।
	1st	अवाकारिषद्	अवाकारिष्म	अवाकारिष्म ।
Con.	3rd	अवाकरिष्यद्	अवाकरिष्यताद् . .	अवाकरिष्यव ।
	2nd	अवाकरिष्यः .	अवाकरिष्यतद्	अवाकरिष्यत ।
	1st	अवाकरिष्यद् .	अवाकरिष्याव	अवाकरिष्याव ।

21 $\sqrt{\text{trā}}$ 'to cross' (Bhu 1018)

Pre. 3rd Sing. तातर्त्ति । In the reduplicate the त् is changed to त्र by VII 4 66 S 2244, which त्र is followed by र् (I 1 51 S. 70) and this र् is elided by VII. 4 60 S. 2179 The त्र is then lengthened by VII 4 63 S. 2632, thus we get tā'tarti. Dual तातीर्त्त । Pl. तातिरर्त्ति । 2nd S. तातर्त्ति । Dual तातीर्त्तः । Imperative 3rd S. तातर्त्तु of तातरीर्त्तु or तातीर्त्तु । Dual तातीर्त्तात् । Pl. तातिरर्त्तु । 2nd S. तातिर्त्ति । 1st S. तातर्त्ति । Imperfect 3rd S. अतातरीत् or अतातः । Dual अतातीर्त्तात् । Pl. अतातर्त्तः । Pot. तातीर्त्तात् । Dual तातीर्त्तात् । Ben. तातीर्त्तात् । Dual तातीर्त्तात् । Aor. अतातरीत् । Dual अतातर्त्तात् ।

22 $\sqrt{\text{ri}}$ 'to go' (Bhu. 983, juhotyādi 16).

Pre. अरर्त्ति or अरिर्त्ति or अररीति or अरिरीति । In forming the Intensive in yañ luk of $\sqrt{\text{ri}}$, the root is first reduplicated अर, then the first अ is changed to ञ by VII 4 66. S. 2244, अ+अ=अ+अ । This अ is followed by र (I. 1. 51. S. 70) as अर्+अ । The र is elided however by VII 4. 60. S. 2179 As अ+अ । Then by VII. 4 92 S. 2653 the three augments र्, री or रिक् may be added to the reduplicate. The second अ is then gunated. Thus with र्क् the stem becomes अरर् । In the case of रीक् or रिक् there comes the further substitution of हवर् by VI. 4. 78 S 2290 Thus with री or रि, the stem was अरी+अर् or अरि+अर् With हवर् substitution, we have, अरिर्+अर् or अरिर्+अर् In other words, the रीक् and रिक् forms become the same, when हवर् is substituted Thus the रीक् and रिक् stem is अरिर् which with ति gives अरिर्त्ति । With the augment ईद् we get the other two forms अररीति or अरिरीति ।

The Dual is अरर्त्तः aritañ or अरिर्त्तः । The plural is अर्+अर्त्ति । There is reduplication as before, and we get अ+अर्+अर्त्ति । Then र्क् is added to the reduplicate, and we have अर्+अर्+अर्त्ति । The अ is replaced by अर् by VII 1 4 S 2479. Thus we have अर्+अर्+अर्त्ति । The अर्+अर्त्ति becomes रति by वचादेश (semi-vowel substitution VI. 1 77 S 47) Thus we have अर्+रति । The first र् of रक् is elided by VIII 3 14 S 173 Thus we get अ+रति । Then the अ is lengthened into आ by VI § 111 S 174, and so the form ultimately is आरति । Q.—But how do you elide र by VIII. 3. 14 S. 173, for that sūtra says that र is elided when it is followed by र्, while in अर्+रति, the र is not technically followed by र्, for the र of रति is really अ, by the maxim of sthānivat-ādesa' (I. 1 57 S 50). Ans.—The र substitute of अ is not considered sthānivat, because in the Tripādi rules, the rule of sthānivat does not apply and the elision of र before र् is by a Tripādi rule (VIII 3 14 S. 173). See vātika पूर्वजाविद्ध्येन हवर्निबद्ध under VIII. 4 1 S. 235, and VIII. 3. 53 S. 434 Thus the plural with the रक् augment is आरति ।

With रीक् or रिक् augments, the plural will be अरी+अर्+अर्त्ति or अरि+अर्+अर्त्ति With हवर्-substitution for री and रि, we get अरिर्+अर्+अर्त्ति

in both cases Then there is *r* for *ṛ*, as *ariy + r + ati + a*. अरिच् + रति
Thus the form is अरिचरति *ariyrati* Q.—Why is not *ṛ* elided before *r* by
लोपोष्मोर्ध्वलि (VI 1 66 S 873)? Ans—The *ṛ* would have been elided had
there been an original *r* following it the *r* that follows is really *ṛ* by
sthānivat rule of अच चरस्तिच् (L 1 57 S 50) The rule I 1 58 S 51
does not apply as that is modified by the *vārtika* रवरदीर्घ यलोपेन लोपाच्चादेश
श्च न स्यानिवत् । See sūtra II 4 56 S 2292 where this *vārtika* is explained

In the Benedictive, there is no *guna* for the *guna* ordained by VII
4 29 S 2380 (युक्तः अति सयोगा दगे) applies to the primitive root *ṛ* and not
to *yañ luk*, as the root is exhibited in the sūtra as अ ति with दितच्, and
therefore by the Paribhāṣha already given under S. 2246 and here also
under *han*, the rule does not apply to *yañ luk*

Next there is रिच् ādesa by VII 4 28 S 2367. Then there is elision
of the first *r* by रोरि (VIII 3 14 S 173), and lengthening by VI 3 111
S 174. Thus आरिवात् or अरिचिवात् or अरीचिवात् ।

A complete conjugation of this root is given below according to Pan-
dit Jay Govinda Mālavya

ṛ 'to go

Pre 3rd P S अरति or अरिचरति or अररीति or अरियरीति or अरियरीति । D
अरुतः or अरिचृतः । Pl. आरति or अरिचृति । 2nd P S. अरति or अरीचि or अररीचि
or अरियरीचि । D. अरुच्य or अरिचृच्य । Pl. अरुच्य or अरिचृच्य । 1st P S अरति or
अरिचरति or अररीचि or अरियरीचि । D. अरुच्य or अरिचृच्य । Pl. अरुच्यः or अरिचृच्यः ।

Per 3rd S. अरराज्जाकार or अरियराज्जाकार ।

I Fut S अरतिता or अरियरीता ।

II Fut S अरिचिचति or अरियरिचिचति ।

Impera 3rd S. अरुत् or अरिचृत् or अररीत् or अरियरीत् or अरुत्वात् or अर
चृत्वात् । D. अरुत्वात् or अरिचृत्वात् । Pl. आरुत् or अरिचृत् । 2nd S अरुचि or अरिचृचि
or अरुत्वात् or अरिचृत्वात् । D. अरुच्यत् or अरिचृच्यत् । Pl. अरुच्यत् or अरिचृच्यत् । 1st S
अरराचि or अरियराचि । D. अरराच्य or अरियराच्य । Pl. अरराच्य or अरियराच्य ।

Imper 3rd S. आर or अरिय or अररीत् or अरियरीत् । D. आरुत्वात् or
अरिचृत्वात् । Pl. आरः or अरियः । 2nd S आरः or अरियः or अररी or अरियरीः ।
D. आरुच्यत् or अरिचृच्यत् । Pl. आरुच्यत् or अरिचृच्यत् । 1st S आरत् or अरियत् ।
D. आरुच्यत् or अरिचृच्यत् । Pl. आरुच्यत् or अरिचृच्यत् ।

Pot 3rd S. अरुवात् or अरिचृवात् । D. अरुवात् or अरिचृत्वात् । Pl. अरुच्युः
or अरिचृच्युः । 2nd S अरुचाः or अरिचृचाः । D. अरुचात् or अरिचृत्वात् । Pl.
अरुचात् or अरिचृत्वात् । 1st S. अरुचात् or अरिचृचात् । D. अरुचात् or अरिचृचात् ।
Pl. अरुचात् or अरिचृचात् ।

Ben 3rd S अरिवात् or अरिचिवात् or अरीचिवात् । D. अरिवास्तात् or अरिचि-
वास्तात् or अरीचिवास्तात् । Pl. आरिवास्तुः or अरिचिवास्तुः or अरीचिवास्तुः । 2nd S
आरिवाः or अरिचिवाः or अरीचिवाः । D. आरिवास्तात् or अरिचिवास्तात् or अरीचिवास्तात् ।

Pl. आरियास् or आरियास् or आरियास् । 1st S आरियास् or आरियास् । or आरियास् । D आरियास् or आरियास् or आरियास् । Pl आरियास् or आरियास् or आरियास् ।

Aor 3rd S आरियास् or आरियास् । D. आरियास् or आरियास् । Pl. आरियास् or आरियास् । 2nd S आरियास् or आरियास् । D आरियास् or आरियास् । Pl आरियास् or आरियास् । 1st S आरियास् or आरियास् । D. आरियास् or आरियास् । Pl आरियास् or आरियास् ।

Con S आरियास् or आरियास् ।

23 √grihā 'to seize'. (Bhādi 681)

Pre जर्गहीति the guna is prevented by VII 3. 87 S. 2503 or जर्गहि । Dual जर्गहि । Pl जर्गहि । 2nd S जर्गहि or जर्गहि । Dual जर्गहि । 1st जर्गहि । Dual जर्गहि । Pl जर्गहि । Per जर्गहि । I Fut जर्गहि or जर्गहि । The इट् augment is not optional here, though the root has an indicatory long क । Imperative जर्गहि or जर्गहि । Dual जर्गहि । Pl जर्गहि । 2nd S जर्गहि । 1st S जर्गहि । Imperfect 3rd S अजर्गहि । But when there is no इट्, the form is अजर्गहि ajarghart Here there is न् bhāva by VIII 2 37 S 326. Dual अजर्गहि । Pl अजर्गहि । 2nd S अजर्गहि or अजर्गहि or अजर्गहि ajarghart or ajarghart, 1st Sing अजर्गहि । Dual अजर्गहि । Pot जर्गहि । Aor अजर्गहि । Dual अजर्गहि । Con अजर्गहि ।

24 √graha 'to hold' (Kiyādi 61).

The yañ luk forms of the √grah are some what different from these of the last root Pre 3rd S जाग्रहीति or जाग्रहि । The samprasāraṇa required by VI 1 16 S 2412 does not take place, as the affix वल् is elided by लुक् and so there is no pratyaya-lak-hana Thus जाग्रह् + ति = जाग्रह् + ति = जाग्रह् + ति = जाग्रहि ।

The dual however causes vocalisation, because the dual affix लृक् is कृत् and so VI. 1 16 S 2412 applies But the लृक् so obtained by vocalisation, is Bahiranga and so the augments वल्, लृक् or कृत् do not come Thus we get जाग्रह् । Pl. जाग्रहि । 2nd S जाग्रहि or जाग्रहि । 1st S जाग्रहि । Dual जाग्रहि । Per. जाग्रहि । I Fut जाग्रहि । II Fut जाग्रहि । The Future forms with long ई are according to Mādhava He says "The sūtra VII. 2 37 S 2562 ग्रहोऽलिटि दीर्घः causes the lengthening of the इट् augment for the sūtra means ग्रहोऽलिटि दीर्घः ॥ अस्व व इति विहितविशेषणत्वेऽपि द्विप्रयोग-कृत्वाद् द्विवचनस्य द्विवक्तोऽपि च इव ग्रहिति दीर्घो भवति । But the author of the Siddhānta Kaumudī says "The rule ग्रहोऽलिटि (VII. 2 37 S 2562) does not cause the lengthening of इट्, because the words वक्ताः "after a monosyllabic" are understood there The Intensive root जाग्रह् is not monosyllabic. The lengthening given by Mādhava is against the Mahā Bhāṣya and the rest like Kaiyata and Haradatta." So the forms are I Fut. जाग्रहि । II Fut. जाग्रहि ।

25. √grīdhū 'to be greedy'. (Divādi 136).

Pre जर्गुवीति or जरिगुवीति or जरिगुवीति with ईद् and the augments वल्, रिक् or रीक् । Or जर्गुहिं or जरिगुहिं or जरिगुहिं without ईद् । Dual जर्गुहः or जरिगुहः or जरिगुहः । Pl जर्गुवति or जरिगुवति or जरिगुवति । Similarly 2nd Per Singular has six forms जर् or जरि or जरिगुवीति or जरिगु ।

The Imperfect 3rd Sing. is जर्गुवीद् or जरिगु or जरिगुवीद् with ईद् ।

When there is no ईद् added, then there is guna of the ऋ of the root, as जर्गु+त्=जर्गु+०, the aprikta ऋ is elided by VI 1 68 S. 252, then guna जर्गु+० Then ग is changed to ञ by VIII 2. 37 S 326 as जर्गु । The ञ is changed to ङ by VIII 2 39 S 84, and optionally this ङ is changed to ञ by VIII 4. 56 S. 206 So the forms with reduplication are जर्गुर्गु or जर्गुर्गु with वल्, and जरिगु or जरिगुर्गु with रिक् and रीक् । The dual is जर्गुहः or जरिगु or जरिगुहः । The 2nd Per. Sing is जर्गुवीः &c. But when ईद् is not added and where the affix ङिप् is changed to ञ which is again changed to र we have जर्गुर्गु । This form is thus evolved

जर्गु+त्=जर्गु+० (VI 1. 68 S. 252) =जर्गु (guna)=जर्गु (ग changed to ञ by VIII 2 37 S 326)=जर्गु (VIII 2 39 S 84) जर्गु (ङ changed to ञ by VIII 2 75 S 2468)=जर्गु (the first र is elided by VIII 3 14 S 173)=जर्गु (elongation by VI 3 111 S 174)=जर्गु (with reduplication and वल् augment). With रिक् and रीक् we have जरिगु and जरिगु ।

The Aorist is जर्गुर्गु (or जरिगु and जरिगु) Dual जरिगु or जरिगु or जरिगु गर्गुहः ।

(Note —See volume I p 88, sūtra VI. 3. 111 S 174 for जर्गुर्गु.)

26 √prachchha 'to ask' (Tudādi 120)

Pre चामचितीति with ईद् । चामचि without ईद् । The च is changed to ञ by VIII 2 36 S 294 The Dual is चामचि । The ञ of prachchha is not vocalised to ञ before the ङिप् affix वल्, though so required by VI 1 16 S 2412, because the root is exhibited in this sūtra 2412 as चामचि with रित्, and therefore by the paribhāṣhā already given under √han, the rule 2412 does not apply to चामचि । The ञ is replaced by च (by VI 4- 19 S. 2561), and this च is changed to ञ by VIII 2. 36 S 294. Thus we get चामचि । The plural is चामचि । 1st Sing चामचि । Dual चामचि । pl चामचि । I Fut चामचि । II Fut चामचि । Imperative 3rd S चामचि । 2nd S चामचि । 1st Sing. चामचि । Imperfect चामचि । pl. चामचि । 2nd S चामचि or चामचि । Dual चामचि pl चामचि । 1st S. चामचि । D चामचि । Pl. चामचि ।

27 Roots ending in व् or ञ्, where the व is changed to लृ do not take yan luk

In the Great Commentary it has been indirectly said in the explanation on the sūtra चामचि (VI 4 19) that those roots are not capable of being conjugated in yan luk which end in व् or ञ्, and are such that their व् is changed to long ञ (लृ) In other words no root which ends in व् or

च् can be conjugated in yañ luk, when the च् of such a root is capable of being changed to long ऊ. Though the Mahābhāṣya has not expressly laid down such a rule, yet it can be inferred from its comment on VI 4 19, S. 2561, while Kaiyyata in his gloss thereon is more express. But च् of a root is changed to ऊद् by VI. 4. 19 S. 2561 (ऊद्बोः &c.) as well as by VI. 4. 20 S. 2654 (ऊद्बोः &c.). The prohibition of चद् लुक् applies to the ऊद् of VI. 4. 19 S. 2561 (ऊद्बोः) and not to the ऊद् of ऊद्बोः &c. (VI 4. 20). Therefore in the case of the two roots ऊद् (Divādi 3) and चद् (Bhvādi 630), where the ऊद् substitution takes place by ऊद्बोः &c. (VI 4 20 S. 2654) it is proper that they should be conjugated in yañ luk. The opinion of Mādhava and others is also to the same effect. The root चद् 'to bind' (Bhvādi 541) ends in च्, and the च् of this root is replaced by ऊ after the elision of च् by हलोपना (VIII. 4. 64 S. 60). This is a root which ends in a च् where the rule of ऊद् applies. The root ought not to take yañ luk. But the Mādhaviya gives its yañ luk form. Very likely sūtra VI 4 20 S. 2654 when it uses the /चद् means /चद्बो also. According to Siddhānta /mavya does not take yañ luk.

The roots like तेच्, देच् (Bhvādi 528,) &c., end in च्, and their च् is changed to ऊद्, and so they take no yañ luk.

28 /चद्बो to bind. [Note —As said above, according to Bhattoji Dikṣita this root does not take yañ luk. According to Mādhaviya it does.]

Pie चाचरयति with ईद् : चाचरति without ईद्. In this case the च् of चच् is elided by लोपोच्चारणं (VI 1. 66 S. 873) while the च् was elided by VIII 4. 64 S. 60. Dual चाचौत. Here the च् of चच् is elided by VIII 4 64 S. 60. The stem then is चच्, and here च् is changed to ऊद् and there is viddhi. The ऊद् substitution (VI 4. 19) being subsequent to lopa of VI 1 66 debars the latter. The viddhi takes place by VI. 1. 89 S. 73. As चाचच् + तद् = चाच + ऊद् + तद् = चाचौ + तः (च + ऊ = लो S. 73). The 3rd P pl is चाचरति. The plural affix is क्ति, an affix beginning with a च् letter, and so the च् of चच् ought to be elided before it by VI. 1 66 S. 873. But as क्ति is always replaced by क्ति, the affix cannot be said to begin with a च् letter; and so the lopa of S. 873 is debarred.

The 2nd Pers. Sing. is चाचरयसि with ईद् or चाचरति without ईद्. Dual चाचौतः. Pl. चाचौतः. In these the च् is elided, the च् is replaced by ऊद् and there is viddhi, i.e., the च् of च plus the ऊ of ऊद् become लो by VI 1. 89 S. 73.

The 1st Per. Sing. is चाचरयामि or चाचरामि. Dual चाचौतः. Pl. चाचौतः. Though the affix चिप् being चिद् is not क्ति, yet before this affix also there is ऊद् substitution, because it begins with a nasal (anunāsika), and so VI 4. 19 S. 2561 applies.

The Imperative 3rd S is जानयीतु or जायतु or जानीतात् । Dual जानीतात् । Pl. जानयन्तु । 2nd S जानीहि or जानीतात् । Dual जानीतम् । Pl. जानीत । 1st S जानयामि । Dual जानयाम ।

Imperfect 3rd Sing अजानयीत् । Dual अजानीतात् । Pl. अजानयन्तु । 2nd S अजानय । 1st S, अजानयम् । D अजानाय । Pl अजानीम । In the Dual, the य being elided, there is lengthening of the अ of न by VII 3 101 S 2170 In the plural the य being elided, the न् is changed to ऋ because the affix न् begins with a nasal

29 √haya to go (Bhvādi 545).

Pre. 3rd S जाह्यीति or जाहति । Dual जाहतः । Pl जाहयति । 2nd S जाहति or जाह्यीति । 1st S जाह्यीनि or जाहानि । There is lengthening of the अ in the second case because when the य् of ह्य् is elided before the valāhi affix ति by लोपोन्वयेति (VI 1 66 S 873), the अ of ह is lengthened by VII 3 101 S 2170 Dual जाहावः । Pl. जाहानः ।

The full conjugation of this root is shown below —

Pre 3rd P. S. जाह्यीति or जाहति । D जाहदः । Pl जाहयति । 2nd P S जाह्यीमि or जाहमि । D जाहयः । Pl. जाहय । 1st P S जाह्यीमि or जाहानि D जाहावः । Pl जाहानः । Per 3rd S जाहयाल्लुकार । 2nd S जाहयाल्लुक्यं । 1st S जाहयल्लुकार । 1st Fut 3rd S. जाहयिता । II Fut 3rd S जाहयिष्यति । Impera 3rd S जाह्यीतु or जाहतु or जाहतात् । D. जाहतात् । Pl जाहयतु । 2nd S जाहति or जाहतात् । D जाहतम् । Pl. जाहत । 1st S जाहयामि । D. जाहयाम Pl जाहायान । Imper 3rd S अजाह्यीत् । अजाहत् । D. अजाहतात् । Pl अजाहयतुः । 2nd S. अजाहयोः or अजाह । D अजाहतम् । Pl अजाहत । 1st S अजाहयम् । D अजाहाव । Pl अजाहाव । Pot 3rd S जाहय्यात् । D जाहय्यातात् । Pl जाहय्युः । 2nd S जाहय्याः । D जाहय्यात् Pl जाहय्यात । 1st S जाहय्याम् । D जाहय्याव । Pl जाहय्याव । Ben. 3rd S जाहय्यात । D जाहय्यातात् । Pl जाहय्यातु । 2nd S जाहय्याः । D जाहय्यास्त । Pl जाहय्यास्त । 1st S. जाहय्यावम् । D जाहय्याव । Pl जाहय्याव । Aor 3rd S अजाह्यीत् । D अजाहयिष्यात् । Pl अजाहायिष्युः । 2nd S अजाहयोः । D अजाहयिष्यत् । Pl अजाहयिष्यत् । 1st S अजाहयिष्यम् । D अजाहयिष्य Pl अजाहयिष्य । Con. 3rd S अजाहयिष्यत् ।

30 √haya to go &c (Bhvādi 548)

Pre 3rd Sing. जाह्यीति or जाहति । Dual जाहर्तः । Pl. जाहर्तति । 2nd S जाहर्ति । The य is not optionally doubled because of the prohibition of यतोऽपि (VIII. 4 49 S 340). 1st S. जाहर्ति । Imperative 2nd Sing जाहर्हि । 1st S. जाहर्षामि । Imperfect 3rd S अजाह्यीत् । But when ह्य् is not added, the form is अजाहः । The य् is elided by VI 1 66 S. 873, the अप्रकृता ह् is elided by VI 1 69 S 252. The Dual is अजाहर्तम् । Pl. अजाहर्तुः । 1st S अजाहर्षम् ।

31. √mava 'to bind' (Bhvādi 630)

In conjugating this root in यङ् ङङ् the अङ् portion of the root यव is replaced by ङङ् by the following sūtra.

२६५४ । ऊवरत्वरत्विज्यविमवामुपधायाश्च । ६ । ४ । २० ।

ऊवरादीनामुपधायाश्चकारयोः क्त्वात्कौ कलादावमुनाधिकारो च प्रत्यये । अत्र विकृतीति जायुवर्तते । अवतेस्तुनि 'ओतुः' इति दर्शनात् । अमुनाधिकारश्च जायुवर्तते । अवतेर्ननीप्रत्यये तस्य टिलोपे ओत् इति दर्शनादीदृशत्वात् कटि पिति गुणः । जानोति-जानवीति । जानूतः । जानवति । जानोषि । जानोमि । जानावः । जानून् । जानोतु । जानूतात् । जानूहि । जानवाणि । जानामोत् । जानामोः । जानानवत् । जानानाव । जानानून् । 'तुर्वी हिचायात्' । तोतुर्वीति ।

2654 In the five roots ऊवर्, त्वर्, जिह्, अह् and नह्, there is the single substitution of ऊद् for the ह् and the vowel preceding the final consonant when they are followed by the affix क्वि, or an affix which begins with a nasal or a *jhal* consonant

Note — एतः ऊः, ऊरौ ऊरः इति ॥ त्वरः—तूः, तूरौ तूरः इति ॥ जिह्वि—जूः, जूवौ, जुवः, जतः, जूतवान्, जूति ॥ अह्—ऊ, उवौ, उवः, ऊति ॥ नह्—नूः, नूवौ नुवः, नूतः, नूतवान्, नूति ॥ ऊवरत्वरोरपरा चकाराद् परा, अन्त्य भनवा प्रवर्त ॥

Note —In ऊवर् and त्वर् the ऊ replaces ह् as well as the अ which follows ह्, and in जिह्, अह् and नह् it replaces the ह् and the vowel ह् and अ which precede ह् ॥ Another reading is जिह् ॥

The anuvṛtti of क्वि and क्वि is not current in this sūtra from VI. 4. 15 S 2666 though they were current in the sūtra immediately preceding this in the Ashtādhyāyī namely in VI. 4. 19 S 2561 For in अह्+तुर् the root is replaced by ऊ before this affix तुर् which is neither क्वि nor क्वि, and we get the form ओतुः 'a cat.' Had the condition of क्वि or क्वि been applicable to this sūtra, then we could not have got the form ओतुः from अह् । The root अवा takes the affix तुर् by the Unādi sūtra I. 69 (चित्तिन-गति &c) See Unādi p. 164

Though the anuvṛtti of क्वि and क्वि is not current in this sūtra, yet that of अमुनाधिकारि and कलादि is current from the preceding Ashtādhyāyī sūtras VI. 4. 15 S 2666 and VI. 4. 19 S 2561 An affix which begins with a nasal letter, when added to any one of the five roots mentioned in this sūtra, causes the ऊद् substitution. This we infer from अह्+ननि=ओत् । Here there is ऊद् substitution before the affix नह् which begins with a nasal. The हि portion of the affix is elided See Unādi p 181, sūtra अवतेटिलोपश्च (Un I 142).

Pl. जानवति with ईद्, but जानोति without ईद् । Here the अह् portion of नह् is replaced by ऊद्, and so we have जानू+तिप्=जानोति । The affix तिप् being पिप् is not क्वि and causes guṇa. The dual is जानूतः । Pl. जानवति । The plural affix अति is not jhaḍi and so there is no ऊद् substitution 2nd S जानोषि । 1st S जानोमि । Dual जानावः । Here the ह् of नह् is elided before the व of the valādi affix by VI. 1. 66. S 873, and then the अ of न is lengthened by VII. 3. 101 S 2170 Pl. जानून् । Imperative 3rd S जानोतु or जानूतात् । 2nd S जानूहि 1st S, जानवाणि । Imperfect 3rd S. जानामोत् or जानामोः । 1st S जानानवत् । Dual जानानाव । Pl. जानानून् ।

such an Ārdhadhātuka (III 4. 114) affix follows, which causes a portion of the root to be elided

Note —Thus in लोह्वः “a great cutter,” the original root is लृ “to cut” which forms the Intensive verb लोह्व. In forming the noun of agency from the verb लोह्व, an Ārdhadhātuka suffix ख् III. 1 134, is added. Thus लोह्व+ख्. At this stage, by force of II. 4 74, which declares that ‘before the affix ख् (III 1 134) the व of the Intensive verb must be suppressed,’ the वा is dropped and we have लोह्व+ख्. Here by the general rule VII. 3 84, the final ख would have been gunated. But by virtue of the present sūtra, no guna takes place, because here on account of the Ārdhadhātuka affix ख्, a portion of the root, namely, व, has been elided, therefore no guna takes place. Thus we have लोह्व ‘a great cutter’

Note —The word वाहु ‘root’ has been used in the sūtra in order to indicate that the exception does not apply where there is an elision of an anubindl or of an affix. As in लृ+इत=लो+इत=लवित. Here the indicatory letter लृ has been elided, but that does not prevent gunation.

Note —The word “ikah” of the previous sūtra is understood in this sūtra also. The ik letters only are not gunated or vriddhied before such Ārdhadhātuka affixes, the other vowels may do so. Thus in खभाजि the equation is as follows —ख+भज्+चिच्=ख+भज्+इ (VI 4 33). Here the Ārdhadhātuka affix चिच् has caused a portion of the root भज्, to be suppressed, viz., the letter ज् has been elided. But nevertheless the ख of भज् is vriddhied before चिच् because ख is not included in the pratyāhāra ik, and the exception contained in the present sūtra only applies to the ik letters. So also रज्ज्+चज् (III. 3. 18)=रज्+अ (VI 4 27.)=राजः (VII 2 116, and VII. 3. 52)

In लोह्वर+ति therefore there should be no guna, says the opponent. To this it is replied that there will be guna, for the prohibition of व वाहुलोपे &c., of the present sūtra applies only to ārdhadhātuka affixes, and चिच् being चिच् is Sārvadhātuka (III. 4 113 S 2166).

Therefore there is guna. Thus the form is लोह्वर्ति. The dual is लोह्वर्तः. The affix चिच् being चिच् does not cause guna. The lengthening of the व is by S 354. The व् of लृ would have been elided before चिच्, by VI. 1 66 S 878 also, but in the case of लोह्वर्+चिच् (Dual) the elision of व् taught by S 878 would have been set aside by VI 4 19 S. 2561, and there would have been कट् substitution for व्. Hence the necessity of the sūtra लोह्वः (VI. 4 21 S. 2655.) The plural is लोह्वर्ति.

Similarly from the roots दुर्वी दुर्वी and दुर्वी ‘to injure’ (Bhvādi 602 604 603) we have दोह्वर्ति । दोह्वर्ति । दोह्वर्ति ।

33. मूचोह्वा ‘to faint’ (Bhvādi 227).

Pre लोह्वर्ति with ईट्, and लोह्वर्ति without ईट्. The ख is elided by राज् लोपः (S. 2655). Dual लोह्वर्तः । Pl. लोह्वर्ति । 2nd S. लोह्वर्ति or

नोनोर्हि । Dual नोनूर्धः । Pl नोनूर्धः । 1st S नोनूर्धोनि or नोनोर्नि । Dual नोनूर्धः ।
 pl नोनूर्धः । Per नोनूर्धो चकार । I Fut नोनूर्धिता । Impera नोनूर्धोतु or नोनोर्तु
 or नोनोर्तात् । 2nd S नोनोर्हि । Imperfect अनोनोर्धोत् or अनोनोः । Pl अनोनोर्धुः ।
 Pot नोनोर्ध्यात् । Aor अनोनोर्धोत् । Dual अनोनोर्धोत्वात् । Con अनोनोर्ध्वयत् ।

In the sūtra II 4 35 S 2432 आर्धधातुके, the word ārdhadhātuka is in the locative case. The force of the locative is that of विषयसदानी । That is, it means whenever there is an occasion to add an ārdhadhātuka affix. Thus the root गच्छ 'to go' (Śhvādī 248) is replaced by गी whenever there is an occasion to add an ārdhadhātuka affix. Thus its Intensive with लृक् is गेवीयते । The /aja is replaced by /vi generally before any particular ārdhadhātuka affix is added. But in लृक् लृक्, the very ārdhadhātuka affix लृक् is elided, and so there is no occasion to add an ārdhadhātuka affix, and consequently there is no substitution of गी for गच्छ by II 4 56 S 2492, therefore there can be no लृक् लृक् conjugation of गच्छ, as it is not a root that commences with a consonant (III. 1 22 S 2629). See Ashtādhyāyī p. 324 on II 4 35.

Therefore where लृक् is expressly added, there गच्छ is replaced by गी and we have गेवीयते । But where लृक् is to be elided by लृक् by II 4 74 S 2650, there no ārdhadhātuka affix is expressly added, so the root गच्छ is not subject to the addition of an ārdhadhātuka affix, and so there is no substitution of गी by गी and consequently there is no लृक् लृक् conjugation at all.

इति तिङन्तलृक्लुक्प्रकरणम् ।

Here ends yañ luk.

॥ अथ तिङन्ते नामधातुप्रकरणम् ॥

CHAPTER XV.

THE DENOMINATIVE VERBS.

२६५७ । सुय आत्मनः क्यच् । ३ । १ । ८ ।

इति कर्मण इति सुयस्य चिन्तनः सुयस्यादिष्ठायागर्भे क्यच्प्रत्ययो वा स्यात् । आत्मनस्य चिन्तनात्-
 सुयस्य ।

2657. The affix क्यच् is optionally employed, in the sense of wishing, after a word ending in a case-affix, denoting the object wished as connected with the wisher's self.

The case-affix is elided, where the noun becomes part of the verb S 650.

Note — This forms the Denominative verbs, *i. e.*, verbs derived from nominal bases. As, पुत्र 'son', पुत्रीयति 'he wishes for a son of his own' (पुत्र + वप् + ति = पुत्री + य = पुत्रीय) (II 4 71 S 650 VII, 4 33 S 2658)

Note — Why do we use the word वप् ? The affix should not come after a whole sentence, but only after the particular word ending in the case-affix. Thus in वदामास पुत्रनिष्कृति, the affix comes only after पुत्रश्च and not वदामास पुत्र.

Note — Why do we say *almanah*? Observe राज्ञः पुत्रनिष्कृति 'he wishes a son for the king'. Here there is no affixing as the wishing is for another and not for one's own self.

Note — The क in वप् is for the sake of classing *kyach*, *kyañ* and *kyash* in one common group by simply using the word वप्, as in the sūtra नः क्ये I 4 15 S. 2659, while च् distinguishes *kyach* from *kyañ* &c, and is not for the sake of accent, the affix will be udātta by III. 1. 3 S 3708.

Thus पुत्र + वप् + ति. Now applies the following —

२६५८ । वयधि च । ७ । ४ । ३३ ।

अथ 'इत्' स्यात् । आत्मनः पुत्रनिष्कृति पुत्रीयति । 'वाग्यो वि प्रत्यये' (६३) गठयति । गठयति । 'लोपः आकल्यस्व' (६७) इति वु न । अपदान्तत्वात् । तथा हि ।

2658. Long ई is substituted for the final अ or आ of a Nominal stem, before the Denominative affix वप् ॥

Thus पुत्र + च + वप् + ति = पुत्री + यति = पुत्रीयति । So also गो + वप् + ति = गव्यति । Here sūtra VI 1 79 S 63 applies. So also गव्यति । The elision of च optionally, allowed by S 67 does not apply here because that refers to the final च of a Pada while here it is not pada final because by the next sūtra, nouns ending in च only get the designation of Pada before वप् affix.

Note — As पुत्रीयति, चटीयति, खट्वीयति, नाक्षीयति ॥ This is an exception to VII 4 25 S 2298. The separating of this aphorism from the preceding, is for the sake of the subsequent aphorism.

२६५९ । नः क्ये । १ । ४ । १५ ।

अयधि ययधि च वाग्यमेव यद् वदामास्यत् । वनिषातपरिषातया वयसौ वद्व लोपो न । गठयिषकारः । गठयिता । नाव्यायकारः । नाव्यिता । वलोपः । राजीयति । 'प्रत्ययोद्धरदयोश्च' (१३७३) । लवयति । लयति । 'यकार्ययो' इत्येव । युञ्जयति । अस्नयति । 'इति च' (३५४) । नीर्यति । प्रूर्यति । 'वातोः' इत्येव । नेह । दिवनिष्कृति दिव्यति । इह पुत्रनिष्कृति पुर्वतीति नाथयोक्तं मत्स्यदाहरण विम्वयत् । पुर्वितोः वाग्यात् । दीव्यतीति दीर्घस्तु प्राचः प्राणादिक इव । अद्वयति । 'रीकृतः' (१२३४) । कर्त्रीयति । 'वयज्योद्ध' (२११९) । नागीयति । वाग्यति । 'अकृतसार्धे' (२२९८) इति दीर्घः । कवीयति । वनिष्कृति ।

2659 The word-form ending in च, is alone called pada, when kya follows (*i. e.*, the affixes *kyach*, *kyañ* and *kyash*).

Note.—These are affixes by which denominative verbs are formed from nouns. A word ending in ण is called pada, when these affixes follow. Thus राजन् + क्वप् = राजीव, and the 3rd Per. स राजीवति "he behaves like a king." So also राजन् + क्वप् = राजावते (VII 4 25) चर्चन् + क्वप् = चर्चवते or चर्चवति. The result of its being called pada is that the ण् of राजन्, चर्चन् &c., is elided by VIII. 2 7, S 236 (there is elision of ण् final in a pada which is entitled to the designation of prâtipadika) Thus राजन् + क्वप् = राज + व = राजीव (VII. 4. 33 S 2658)

Note —These three affixes क्वप् &c., come after case-inflected words (i.e., words ending in sup), and though before these affixes, the case terminations are elided, still by I 1. 62 such words would have retained the name of pada which they got by I. 4. 14. S. 29. The present sūtra, however, makes a restriction (niyama) It declares that only words ending in ण् retain the name of pada while all other case-inflected words before these affixes do not retain that designation. Thus the words वाक् 'speech,' क्षुप् 'a ladle' are not treated as pada and we have वाक्वते and क्षुक्वते. Had they been pada, the क् would have been changed into क्ण् by VIII. 2. 30 S 378.

In forming the Perfect, we apply आक्, as गच्छ + आक् + चकार । Now VI 4 49 S. 2631 requires the elision of च । But the elision does not take place because of the maxim —"That which is taught in a rule the application of which is occasioned by the combination of two things, does not become the cause of the destruction of that combination " Here आक् and आक् substitutions were caused in गी + क्वप् and गी + क्वप्, by the presence of ण्, and this च cannot now destroy this ण् by S 2631

Thus we get Per. गच्छाचकार । I. Fut गच्छिष्यति । So also गच्छाचकार । I. Fut. गच्छिष्यति ।

But a word ending in ण् gets the designation of Pada, and so its ण् is elided by VIII 2. 7 S. 236 As राजीवति ।

From पुष्पन् we get स्वप्नति, the syllable पुष्प is replaced by स्व (VII. 2. 98 S. 1373). So from अस्मन् we get नदति । The sūtra VII 2 98 S 1373 has current in it the anuvṛtti of वकार्ययोः 'when in the singular', from VII 2 97 S 389 Therefore in the plural we get पुष्पनदति and अस्मनदति ।

From गीः and प्रः we get गीर्यति and प्रर्यति । Here by VIII. 2 77 S 354 the penultimate is lengthened The lengthening, however, takes place of the short vowel of the root, for the word dhātōh is understood in that sūtra. Therefore, there is no lengthening here दिवस्वप्नति = दिव्यति । The counter-example पुर्णस्वप्नति = पुर्वति given by Mādhava in this connection is of doubtful validity. For प्रः and गीः stand on the same level. If निरस्वप्नति is गीर्यति, पुर्णस्वप्नति should be प्रर्यति । Because प्रः and गीः are derived from the roots गृह्णन्ते and पृ पातनपुर्णयोः by adding the affix क्ण् and VII. 1. 100. S. 2390, and VII. 1 102 S. 2494

The example दीव्यति given by the ancients is erroneous. For if दीव् were दीव्यति, then दिव् might be derived from √दिङ्, with क्तिप्, but the form would be द्युः which with क्वप् will be द्युवति । If it (दिव्) be formed by the affix क्तिप् then the penultimate will be gunated, and we get दीव्यति । In the KAsikā on इति च (VIII. 2 77 S. 354) we find the same counter-example दिवमिच्छति = दिव्यति ।

So also from कद्व् we get कद्वत्यति । From कर्तृ, we have कर्त्रीवति by रीङ् of VII 4. 27 S 1234 The patronymic क् however is elided, as from नाग्व् we get नागीवति by VI 4. 152 S 2119 From वाक्, वाक्वति । From कवि, we have कवीवति । The lengthening is by S. 2298 So also चनिच्यति ।

२६६० । क्वस्य विभाषा । ६ । ४ । ५० ।

इतः परयोः क्वक्त्वयोर्लोपो वा स्वादार्थमाहुते । 'आदेः परस्य' (४४) । 'अतो लोपः' (२३०८) । तस्य स्वादिक्त्वयोरुपपत्त्युच्यते न । चनिच्यता । चनिच्यता । " नास्तमकुतिकुपुष्वन्ताद्व्ययाश्च क्वप् न " । क्षिनिच्छति । हृदिनिच्छति । स्वरनिच्छति ।

2660 The elision of व् of the Denominative stem (क्व) is optional, when preceded by a consonant and followed by an ārdhahatuka affix.

The क्व denotes the affixes क्वप् and क्वङ् । Thus चनिच्यता or चनिच्यता, हृदिच्यता or हृदिच्यता meaning चनिच्यतात्वन हृच्छति or चनिच हृवाचरति &c

Of the whole affix व् (consisting of two letters व् and क्), the व् v is elided by this sūtra read with S आदेः परस्य (S 44), the क् is then elided by S 2308 Thus चनिच्य + इ + ता = चनिच + इ + ता (VI. 4 50 S 2660) = चनिच् + ० + इ + ता (VI 4 48. S 2308) This elided क् acts as śhānivāt, and so the इ of चनिच् does not become penultimate and so it is not gunated by VII. 3. 86 S 2189 Thus we get चनिच्यता in the First Future

When व् is not elided, we have चनिच्यता ।

Varī — The affix क्वप् does not come after a case inflected noun, which in its basic condition (prakṛiti) ends in च्, nor after an Indeclinable. Thus the Pronouns किच्, इदच् are च-ending Prakṛitis. No क्वप् can be added to them. So we have a sentence only. As क्षिनिच्छति or हृदिनिच्छति । Similarly स्वर is an Indeclinable and here also we have स्वरनिच्छति ।

२६६१ । अशनायोद्व्ययनाया बुभुक्षापिपासागर्धेषु । ७ । ४ । ३४ ।

अवजन्ता निपात्यन्ते । अशनायति । उद्व्यति । चनायति । 'बुभुक्षादौ' किच् । अशनीयति । उद्वकीयति । चनीयति ।

2661. The Denominative roots अशनाय, उद्व्य and चनाय are irregularly formed, when they respectively mean 'to be hungry', 'to be thirsty', 'to be greedy'.

Thus अशनीवति from अशन + क्वच्, आ instead of ई, the other form being अशनीवति who is not hungry at the time, but wishes to get food for some future occasion, and therefore when not meaning 'to be hungry', उद्वृणति 'he is thirsty', ज्वद् being substituted for उदक्, in any other sense we have उदकीवति, who wants water for purposes of bathing &c. जनावति 'he is greedy', in any other sense, धनीवति who is poor, and therefore wishes to get riches

२६६२ । अश्वक्षीरवृषलवृषानामात्मप्रीती क्वचि । ३ । १ । ५१ ।

यर्षा क्वचि अशुभागयः स्यात् । * अश्ववषयोर्नेष्टुनेष्टायात् * । अश्वस्यति बहवा । वृषस्यति गौ । * क्षीरलवणयोर्लज्जसायात् * । क्षीरस्यति बालः । लवणस्यत्युष्टुः । * सर्वमाति-
पदिकानां क्वचि लालसायां लुगलुक्सी * दक्षिणवति-द्वयस्यति । लघुस्यति-लघ्वस्यति ।

2662 The augment अशुद् is added after the words अश्व, क्षीर, वृष and लवण before the Denominative affix क्वच्, when the delight of the subject in these things is to be expressed

The anuvṛtti of क्वचि does not extend to this sūtra or any further (Thus अश्वस्यति बहवा, क्षीरस्यति बालक, वृषस्यति गौ, लवणस्यत्युष्टुः ॥ अश्व + अशु + क्व + ति = अश्वस्यति (VI 1 97 S 191) Why 'when the delight of the subject is meant'? Observe अश्वीवति, क्षीरीयति, वृषीयति and लवणीयति ॥

Vārti —After अश्व and वृष, the force of the augment is that of desiring sexual connection. Vārti —After क्षीर and लवण it has the force of ardently wishing for, &c., an intense thirsting after the thing. The augment is not added, though the sense may be that of delight, if it has not the above meanings. Others say Vārti —The augments लुक् and अशुक् should be added after every nominal stem when the sense is that of intense yearning after that thing as दध्यस्यति, लघ्वस्यति with अशुक् । When the augment लुक् is added the forms are दक्षिणवति, लघुस्यति &c.

२६६३ । कामयकृच्च । ३ । १ । ८ ।

उक्तयिष्ये कामयकृत्वात् । पुत्रमात्मन इच्छति पुत्रकामवति । इह 'यस्य ह्य' (२६३९) इति लोपो न । अनर्मकत्वात् । 'यस्य' इति सप्तम्यग्रहणित्युक्तम् । यमस्कामयति । सर्विकाम-भवति । मास्तामयेभ्योऽप्यय स्यादेव । क्रिकामयति । स्वःकामवति ।

2663 And the affix कामयच् is also employed, in the same sense of wishing, after a word ending in a case-affix, denoting the object wished as connected with the wisher's self.

Thus, पुत्रकामयति 'he wishes for a son of his own'

The making of this a separate sūtra, instead of adding it with III 1. 8. S 2667 and making one sūtra of them both, is for the sake of the subsequent sūtra, where the anuvṛtti of *kṛyach* only runs, and not that of *kām-yach*, The कृ of *kām-yach* is not indicative, but is a part of the real affix. Here therefore rule I 3. 8 S 195 which would have made the letter क indicative does not apply; because no particular purpose would be served

by making it indicatory. Or the affix *kāmyach* may be considered to have an indicatory च before it, the affix being *chhāmyn*.

The rule VI 4 49 S 2631 requiring the elision of च, does not apply here, because that rule would be redundant here. The verse of S 2631 refers to the syllable च + य, "ya," as we have explained it there. Were this च of काच्य to be elided before ardhadhātuka affixes we could not get the desired form.

So also we have यद्यच् काच्यति, चरिष्यच् काच्यति ।

This affix comes after bases ending in च and after Indeclinables even, contrary to चच् । See vārtika under VI 4 50 S 2660. Thus we get किक्याच्यति । स्वः काच्यति ।

२६६४ । उपमानादाचारे । ३ । १ । १० ।

उपमानात्कर्तव्यः सुवन्तादाचारेऽयं कथ्यते । पुत्रनिवाचरति पुत्रीयति आग्रहः । विष्णूयति द्विजम् । * अविस्मरणाच्चेति वक्तव्यम् * । प्रासादीयति कुट्टये भिद्युः । कुटीयति प्रासादे ।

2664 The affix क्यच् is optionally employed, in the sense of treatment, after a word ending in a case-affix denoting the object of comparison.

Thus पुत्रनिवाचरति आग्रहः=पुत्रीयति आग्रहः 'he treats the pupil as a son'. So also विष्णूयति द्विजम् 'he treats the Twice-born as a Vishnu'.

Vart. —So also in a locative case. As प्रासादीयति कुट्टये 'he dwells in a hut as if it were a palace' ययं कीयति नचजे 'in a cot he lies down as if he were on a royal bedstead', he treats a cot as a royal bedstead'. So also कुटीयति प्रासादे ।

२६६५ । कर्तुः क्यच् सलोपश्च । ३ । १ । ११ ।

उपमानात्कर्तुः सुवन्तादाचारे क्यच् वा स्यात् । सान्तस्य तु कर्तुर्वाचकस्य लोपो वा स्यात् । क्यच् वेत्युक्तेः पठे वाच्यम् । सान्तस्य लोपस्तु क्यच्नियोगमिष्टः । न च उपसर्गश्चः * ओजसोऽप्सरसो नित्यमितरेषा विभावसा * । कृच्छ्र इवाचरति कृच्छ्रायते । ओजः शब्दे कृत्तिविषये तद्वति । ओजायते । अप्सरायते । यथायते-यथस्यते । विद्यायते-विद्वस्यते । स्वदायते । नदायते । अनेकार्थत्वे तु पुष्पायते । अस्नदायते । 'क्यच्नानितोश्च' (८३७) । कुमारीवाचरति कुमारायते । हरिणीवाचरति हरितायते । गुरीयति गुरुयते । वपस्वीव वपसायते-वपसीयते-वपसीयते । पुत्रतिरिच पुत्रायते । पट्टीहृद्व्याधिव पट्टीहृद्वयते । 'न कोपवादाः' (८३८) । पाचिकायते । * आचारेऽवगमनक्षीयदोहेभ्यः क्तिष्वा * । वाग्रहसात्कथयति । अवगमनादयः पचादवगमनाः । क्तिर्नियोगेनामुदात्तत्वचमुदात्तत्वच वाच्यमवगमन प्रतिपाद्यते । तेन तच् । अवगमयते । क्षीयते । होडते । भूतपूर्वादप्येकाच आच् । इतद्वार्तिकारम्भसाधनार्थात् । न च अवगमनत इत्यादि सिद्धितत्फलम् । केवगानानेवाचारेऽपि कृत्तिर्नवात् । चातुर्गानानेकार्थत्वात् । अवगमनाचक्षे । क्षीयाचक्षे । होडाचक्षे । वार्तिकेऽवेत्युपसर्गविशिष्टपाठालोकादुपसर्गात्तरविशिष्टाचक्ष कथञ्चेति वाच्यवादयः । तच् नेति सूचितम् । * सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्तिष्वा वक्तव्यम् * । पूर्ववार्तिके तु अनुपस्थात्तार्थं तत्र क्तिष्वायते । प्रातिपदिकग्रहादिह भुप इति न सम्भवति । तेन पदकार्यं न । कृच्छ्र इवाचरति कृच्छ्रति । 'अतो गुणे' (१८१) इति यथा सह परकम् । आ इवाचरति अति । अतः । अति । प्रत्ययग्रहचमपनीय अनेकाच इत्युक्तेर्तात् । ओ । अतुः । उः । द्विष्यच् । 'अतो

मुने' (१८९) । 'अत आदिः' (२२४८) इति दीर्घः । कृत् । औ । वृद्धिः । अतुसादिषु तु 'आतो लोप इति च' (२३७२) इत्यालोपः । नास्तीवाचरति नास्तीति । लिङ्गविशिष्टपरिभाषयैकादेशस्य पूर्वान्तरवाद्वा द्विप् । नास्तीवाचकार । लङ् । अनास्तीत् । अत्र इत्युच्चारणोपो न । कीदाइचर्यादापो-
ऽपि खोदेव लोपविधानात् । इहृवकी । अनास्तीवीत् । कविरिव कवयति । आशीर्लङ् । कवीयात् ।
'पिचि वृद्धि -' (२२८७) इत्यत्र 'नातोः' इत्यनुवर्त्य चातुदेव वो चातुरिति उवाच्यानाम्नानाचातोर्न
वृद्धिरिति कैयटादयः । अकववीत् । नाचवस्तु नामचातोरेपि वृद्धिनिष्पत्तिः । अकवावीत् । निरिव
अयति । विभाय । विव्यतु । अवयीत्-अवायीत् । नीरिव अयति । शिमाय । शिनिवतुः । पितेव
पितरति । आशिपि रिङ् । पित्रिवात् । चूरिव भवति । अत्र 'गातित्वा-' (२२२३) इति 'पुबो
तुक्-' (२१७४) इति भवतेः- (२१८९) इति च न भवति । अभिष्यक्तत्वेन चातुपाठस्यस्यैव तत्र
अचवात् । अवावीत् । पुभाय । पुत्रिव भवति । 'बिन्नि- (२३९२) इति न चङ् । अद्रावीत् ।

2665. 'The affix चवङ् is optionally employed in the sense of behaving, after a word ending in a case-affix, denoting the object of comparison of the agent, and there is elision (lopa) of the final च of the noun, if it ends with a च.

The word च 'optionally' is current from III 1 7. S 2608 Since 'चवङ् is optionally employed', as said above, we have in the alternative the full sentence. The elision of च of the च ending nouns, is dependent on the presence of चवङ्. This elision is a regulated one—the च is dropped under particular circumstances only as taught in the following

Vartika.—The elision of the च of the words औजस् and अस्वराय is invariable, of others optional

Thus from *krishna*, we have औजसायते "he acts like Krishna"

The word औजस् 'strength', when used as a verb means a person possessed of it. As औजायते 'he acts as if he possessed vigour = औजस्वीव आचरति । So also अस्वरायते 'she behaves like an Apsaras' The elision of च is compulsory in these two cases

But not so here ययायते or ययस्यते, विद्वायते or विद्वस्यते ।

So also स्वदायते from पुण्ड्र and नदायते from अस्नद् । But when the Pro-nouns are plural, we have पुण्ड्रदायते and अस्नदायते ।

A Feminine noun becomes masculine before चवङ् by VI. 3 36 S. 837. Thus कुमारायते 'he acts like a girl' हरितायते 'he behaves like a she-antelope' So also गुरुयते 'he behaves like a female teacher'

So also चपलीवाचरति = (1) चपलायते, or (2) चपलीवते, or (3) चपलीयते । The word चपल means an 'enemy', and its feminine is चपली 'a female enemy,' formed by ङीप् as the word belongs to the Sâñgavâdi class. With चवङ्, the word resumes its masculine form चपल, from which we get चपलायते, with lengthening under VII 4 25 S 2298 This is the first form (2). The second is from चपली 'a co-wife one having the same husband as another.' It is formed by ण् under IV 1 35. S 492 and then ङीप् added to चति । Therefore when this चपली becomes masculine the form becomes

चयति, from which we get चयनीयते : (3). The third comes from चयी 'legal wife', compounded with च, and as this word has no corresponding masculine, it retains its form, and we get चयनीयते :

Similarly from उचति we have उचायते (masculine), from चट्पीदृशगतिञ्चाचरति we have चट्पीदृश्यते. Here दृशी which is in immediate contact with the affix has become masculine, but not so चट्पी because it is not followed by चयङ्.

But a Feminine with a penultimate ङ does not become masculine (VI 3. 37 S 838). Thus पाणिक्कायते. So also पङ्कनीयते, दीप्नीयते, ब्राह्मणीयते. &c.

Vārtika.—The affix कृप् comes optionally after the words avagalbha, klīṣa and hoda, with the force of behaving like that.

By force of the word 'optionally' we have the affix चयङ् also, as well as a sentence

Q—All nouns can take कृप् in this sense under the vārtika “चर्वमाति-पदिजे-य कृप्” to be stated here after, what is the necessity of the present vārtika?

Ans.—As a matter of fact the present vārtika teaches something other than what appears on the surface. The words avagalva &c are formed by the अच् affix of the Pachādi class. This अच् is to be known to be Anudātta and Anunāsika when in contact with कृप्. Thereby, these verbs will be conjugated in the Atmanepada. When these nouns do not take कृप्, but take क्यञ्, then the affix अच् is not Anudātta or Anunāsika. Consequently it does not get the designation of इत् and is not therefore elided.

Thus अचगच्छ + कृप् + चप् + ते = अचगच्छ + ० + अते (अ elided because इत्) = अचगच्छते. So also क्लीयते and होइते. So also अचगच्छन्नायः.

But अचगच्छ + चयङ् + चप् + ते = अचगच्छायते (here अ is not elided, but lengthened by VII 4 25. S. 2298) So also क्लीयायते, होढायते.

The Perfect of कृप्—ending words is formed by अच् (periphrastically), though it does not consist of more than one syllable. For when गच्छ (noun) becomes गच्छ् (verb by कृप्) it becomes monosyllabic and ought to form regular Perfect. But that is not the case because it was at one time not monosyllabic. This is because of the very fact of this vārtika. The making of this vārtika is a Jñāpaka, that a stem which at one time was polysyllabic is still treated as such for the purposes of Periphrastic Perfect. The getting the form अचगच्छते is not absolutely dependent on this vārtika so it cannot be said that the vārtika is necessary for the formation of अचगच्छते. For the simple roots also can be used with the force of “behaving like that” because roots have many meanings. (That is to say, the form अचगच्छते can be derived from the simple root √गच्छ dhārshtye (Bhūādi 419) with the Preposition अच्, and so there is no necessity of deriving it from the noun अचगच्छः. Therefore the real thing taught by this vārtika is that

the 'Perfect is formed by *आत्*, which would not be the case in the event of the simple root *गृह्*.) Thus the Perfect of the Denominative *अवगृह्णते* is *अवगृह्णात्*, of the simple *अवगृह्णते* is *अवगृह्णते*. Similarly *ह्रीत्* *आत्*, *हेत्* *आत्*. The *√kṛ* is *Bhūādi* 406, and *√hod* *Bhūādi* 305.

In the *vārtika*, we have *ava-galva*, with the preposition *ava*. From this fact, Mādhava and others hold, that from the simple noun *गृहः*, or from a noun having some *upasarga* other than *अव* before it, there will be no *ङिप्* but *ङ्यप्* only. The proper inference is, however, that they will not take the affixes of the *Atmanepada*.

(Note —In the *Mādhaviya Dhātuvṛtti*, however, we find him saying under the *√galva* (*Bhūādi* 419) that the conjugation will be *Parasmaipadī*, and not that no *kvip* will be added. Bhattoji had perhaps some different text of the *Mādhaviya* before him. The counter-example given in the *Mādhaviya* is *गृह्णति* and *प्रगृह्णति*.)

Vart —The affix *ङिप्* comes optionally in this sense after all crude nouns. As *अव्यति* or *अव्ययते* *गर्हति* or *गर्हयते*.

The affix *ङिप्* has been taught in the previous *vārtika* with regard to three nouns.

As the word '*prātipadika*' is used in the present *vārtika*, the word *कुपः* (S 2657) 'after a case inflected noun,' has no applicability here. Therefore, the operations dependent on the word getting the designation "*pada*" do not take place here.

Thus *कृष्ण इवाचरति* = *कृष्णति*. It is thus formed *कृष्ण + च + तिप्* = *कृष्ण + ति* (the final *अ* of *Kṛṣṇa* and the *अ* of *च* coalesce into the form of the subsequent by *sūtra* VI. 1. 97 S 191). Similarly *अ इवाचरेति* = *अति*. D. *अतः* : p] *अति*.

The Perfect will be formed not by *आत्* which ought to be under the strict interpretation of III. 1. 35. S. 2306. For *अ* is here a denominative formed with the affix *kvip*, and therefore, it is a *pratyayānta dhātu*, within the meaning of that *sūtra*. But in explaining that *sūtra*, we have removed the word '*pratyaya*' and substituted for it '*anekācchah*'. So that, even where a root is a derivative root (*pratyayānta*), but if it is monosyllabic, it will not take *आत्*. Therefore the Perfect is formed by *ओ*, *अतुः* : *उः*. *आत्*. As *अ + चत्*. Now applies VI. 1. 97 S 191 by which *अ + अ* (of *चत्*) would become *अ*. But this is superseded by VII. 4. 70 S 2248 and we have lengthening instead. Thus *अ + चत्* becomes *आ + चत्*. Then the *चत्* is changed to *ओ* by VII. 1. 34 S 2371. Then *आ + ओ* becomes *ओ* by VI. 1. 88 S. 72.

In the Dual, we have *आ + अतु*. Here *आ* is elided by VI. 4. 64, S 2372 and thus we get *अतु* as the Dual. Similarly in the Plural we have *उः* only.

Similarly from गारुड 'a garland', we get गारुडति 'it is like a garland.' The word गारुड is feminine, formed by the affix आ added to गार. So the word गारुड is not *prâtipadika* or a crude noun but a *प्रत्ययान्त* noun. How is then क्तिप् added to it, for the *vârtika* says that the affix क्तिप् is added to *prâtipadikas* only? The affix क्तिप् is added by the maxim — "A *Prâtipadika* denotes, whenever it is employed (in grammar), also (such a crude form) as is derived (from it) by the addition of (an affix denoting) gender." Therefore the *vârtika* applies to feminine nouns also, though they are not *prâtipadikas* in the strictest sense of the word. Or गारुड + आ = गारुडा. Here the single substitute आ may be considered as the final of the crude noun गारुड by VI 1. 85 S. 75. Thus, in this view, गारुडा 2 *prâtipadika*. Thus गारुडा + क्तिप् + यप् + तिप् = गारुडति. The Perfect will be गारुडकार. Imperfect अगारुडात्. The equation here is — अगारुडा + द. Why is not the द elided by VI 1. 68, S. 252? Because the elision ordained by that sūtra is confined to the case-affix हु when it follows the feminine ending in long ई or आ. In fact, the आप् in that sūtra, being read in connection with की is confined to the case affix हु and not to the tense-affixes ति and वि. In the Aorist, we have the augments वृद् and चवृद् by VII 2. 78 S. 2377. Thus we get अगारुडावीद्.

Similarly from कवि 'a poet,' we get कवि + क्तिप् + यप् + ति = कविवति 'he behaves like a poet.' The Benedictive is कवीयात्. In the Aorist, there are two forms — अकववीद् or अकवावीद्. The first is without *vriiddhi*, because the rule of *vriiddhi* contained in VII 2. 1 S. 2297 is confined to the *vriiddhi* of the vowel of the roots only, for the word कवोः is understood in that sūtra from the previous *Astadhyaîyî* sūtra VII 1. 100 S. 2390. Therefore the sūtra चिचि वृद्धि &c., is to be explained as, there is *vriiddhi* of the vowel of the root when it is an original root. Therefore there is no *vriiddhi* of the vowel when it is not an original root, but a denominative root. This is the opinion of Kaiyata. But Mâdhava would have *vriiddhi* of the Denominative roots also and so we get the second form.

Similarly from वि 'a bird,' we have ववति 'he flies like a bird'. Perfect विवाच, विव्यहः. Aorist अववीद् or अवावीद्.

From श्री 'fortune,' we have श्रवति, Perfect श्रिवाच, श्रिविद्यत्.

From पितृ 'father,' we have पितरति 'he treats like a father'. In the Benedictive, the ऋ of पितृ is replaced by रि by VII 4. 28 S. 2367. Thus पिरिवात्.

From भू 'existence' we have भवति 'he behaves like a being'. In its Aorist, there is not the elision of विप् as is the case with the original root भू for II. 4. 77 S. 2223 does not apply to the Denominative root भू, nor is there the augment हुक् ordained by VI. 4. 88 S. 2174 in the Perfect and the Aorist, nor is the उ of the reduplicate changed to ऋ by VII 4. 78 S. 2181 because all those rules apply to the root भू of the *Dhâtupâtha*,

because of the express employment of the root $\sqrt{\text{बु}}$ in those sūtras. Therefore we have in the Perfect बुजाव and not बज्व and in the Aorist अजावीद् and not अज्वद् .

From $\sqrt{\text{वृ}}$ 'a tree,' we have वृजति 'it is like a tree.' The Aorist is अज्रावीद् . It is not formed by वज्व , though the aorist of the simple root $\sqrt{\text{वृ}}$ is so formed under III 1. 48 S. 232

From इदव् or राजव् 'a king', we have इदव् or $\text{राजव्} + \text{क्लिप्} + \text{यप्} + \text{तिप्}$. Now applies the following sūtra, by which the penultimate अ is lengthened

२६६६ । अनुनासिकस्य क्लिप्तोः कङिति । ६ । ४ । १२ ।

अनुनासिकान्तस्योपधाया दीर्घः स्वात्कौ कलादी च कङिति । इदमिवाचरति । इदमिति । राजेव राजानति । यस्या इव ययीनति । नयीनति । अमुचीयति । दौर्गि देवतीति नाथव । अज कति दावतीत्युचितम् । क इव कति । 'चकौ' इति इददत्तः । नाथवस्तु 'यवस्त्रोपी #' इति चोपापयति वृद्धि वाचित्वादी लोपाच्चक इति रूपमाह । स्व इव वस्वी । वस्व । यत्तु स्वात्माव स्वात्कारेति तदनाकारमेव ।

2666. The penultimate vowel of a stem, ending in a nasal is lengthened before the affix क्लि , and before an affix having an indicative क् or ङ् , which begins with a consonant other than a semi-vowel or a nasal,

Thus from इदव् 'this', we have इदवति 'he behaves like this' from राजव् we have राजानति 'he is like a king' Similarly from चविद् 'road'. चवीनति . Some give यवेनति . From नयिद् , नयीनति .

From अमुचीय , अमुचीयति .

Note —The other examples of this sūtra are given below.

Thus मयाव् and मताव् from the roots यव् and तव् by VIII 2 64. So also before an affix beginning with a कन् consonant (any consonant but a nasal and a semi vowel) As यान्तः (with क्त), यान्तवाद् (with क्तवद्), यान्तवा (with वत्वा), and यान्तिः (with क्लिद्). These are all formed with क्लिद् affixes. As to ङिद् affixes we have यजान्तः and तजान्तः formed by तद् 3rd Person Dual added to the Intensive roots यव् and तव् ॥ तव् is ङिद् by 1 2 4. Why do we say 'ending in a Nasal'? Observe ओदापक् , पक् , पक्वाव् ॥ Why do we say 'before क्लि and jhalādi affix'? Observe गन्वते , रन्वते ॥ Why do we say a ङिद् or a क्लिद् affix? Observe गन्वा and रन्वा ॥

Similarly from दिद् , as दौर्गिवाचरति we have देवति according to Mādhava. ($\text{दिव्} + \text{क्लिप्} + \text{यप्} + \text{तिप्}$). But the proper form is दावति with the कङ् substitution under VI 4 19 S. 2561. Thus $\text{दिव्} + \text{क्लिप्} + \text{यप्} + \text{तिप्} = \text{दि} + \text{क्} + \text{क्लिप्} + \text{यप्} + \text{तिप्}$. Here the guna of the penultimate required by VII. 3. 86. S 2189 is debarred by the antaraṅga कङ् , and we have द्व् which now by guna gives दावति .

the sense of 'something becoming what it was not before' Thus the present sūtra is an exception to sūtra V. 4. 50 which ordains चि

न च्यादिः ।

चुच, शीघ्र, जम्ब, जपल, पवित्रत, उत्तुङ्ग, उन्ननन्, अमिनन्, पुनन्, हुनन्, र हन्, रेहन्, यरवन्, बहन्, वेहन्, नृपन्, शुधि, अवर, ओजन्, वर्चन्, (विनन्, रभन्, रोहन्, हन्, शुचिन्, अरजन्) ।

When there is not the sense of abhuta tad-bhāva, we have no affixing of kyāñ. Thus क्व दिवा च्या भवन्ति which means "where go the stars in the day time, that appear at night"? The word च्या here refers to stars, &c

पुनन् is a word of this Bhriśādi class. Its final च् is elided Thus पुननायते । In the Imperfect where is the augment अह् to be added? Before पु or after पु ? The following considerations show that it should be after पु ।

'In the Chuiādi class we have संघात पुढे (No. 376) The word samgrāma' there is a noun. It takes चि in the sense of तद् करोति &c. [See vārtika under 100th कञ् (X. 367).] When चि is added the samgrāma is considered to have a final indicatory अ in addition to the अ of the noun In fact, samgrāma+a=samgrāma Here अ+अ have become one single अ by अतो पुढे (VI 1. 97 S. 191) Therefore we have used the phrase "अवनन् दासेत्, अकार मरलेयात्" in explaining that root The second अ is considered as हच् and anudātta. The samgrāma, is consequently conjugated in the Atmanepada.

Now why has Panini used the bigger word च्यात and not the shorter word घात, for घात पुढे would have given the same forms, by adding the proper upasarga चच् to the verbs, as the word च्यात? The use of the bigger word च्यात indicates the existence of the following rule — "A compound noun having for its first term a word of the same form as an upasarga, is split up, and separated from such upasarga looking first term, when an affix giving it the designation of dhātu '100' is intended to be added to it"

Therefore in पुनन् though पु is not strictly speaking an upasarga, but as it is उपसर्ग सनागाकार, it must be separated from नन् and अह् inserted in the middle. Thus the Imperfect is एवनायत । Similarly उन्ननायते, Imp. उह्नायत ।

Similarly in अवनन् &c, we have Imp अवानरुत । Aor अवागल्बिह । where अव the upasarga looking term is separated from गल्ब

The jñāpaka rule above given is not to be extended to every case It is confined to cases *suo generis* The separation of the pseudo upasarga takes place there only where the full and exact sound of the upasarga is heard in utterance and not there where by ādeśa (substitution), the upa-

sarga form is modified and becomes something else. Thus आ + उदः = ओदः । The gerund formed from the denominative √odha will be ओदायित्वा with ktvā, and not with lyap as is the case with उदयनाय or उदयनय &c. Because the upasarga आ is not heard here as आ but has become ओ and so the above rule does not apply.

As regards the *limited* scope of this rule derived from the jñāpaka of चंद्रावप्रदे, the authority is to be found in the vārtika given under VI. 1. 95. and Patanjali's comments there on. That vārtika is as follows —

Vartika — There is not the single substitute of the form of the subsequent in the case of आट् when followed by उच् or ओच् or आट् ।

Thus उच्चा 'the cow'. From it we have Denominative Imperfect 3rd singular ओचोचत् "he desired a cow." आट् + ओचोचत् । Here आ + उ does not become ओ by VI. 1. 96 S. 2214 but ओ । The affix here is क्वप् (S 2658). Similarly ओच्चारयत् । Here आ + ओ(च्चारयत्) does not become ओ by VI. 1. 95 S. 80, but ओ by the present vārtika. Similarly आट् + आट् + उदीचत् । Here आट् + आट् do not become pararupa ekādesa but we have ओदीचत् । In all these cases there is vriddhi by VI. 1. 90 S. 269. The force of च in आट् (S 269) is to *reordain* vriddhi, which was set aside by the preceding Ashtādhyāyī rules. This च used by Panini also indicates the limited scope of the jñāpaka upasarga samānākāram purvapadam &c. And it has been fully established by Patanjali also in the Sixth Adhyāya.

The following extract from the *Kasika* on VII. 2. 21 will be explicit.

मन्त्री परिवृद्धः ।

The irregularly formed परिवृद्ध means 'Lord'.

This is formed, like वृद्ध, from वृद् or वृद्ध् । When not having the sense of 'Lord', we have परिवृद्धित्वा and परिवृद्धित्वा ।

The च is elided first as an anomaly. By so doing we can get the forms like परिवृद्धवति, परिवृद्धवन्तः, परिवृद्धीकृत्या । The form परिवृद्धवत् is formed by क्वप् instead of ktvā । Though the full noun is परिवृद्ध and चिच् is added to such a noun, yet for the purposes of ktvā it is considered as a compound verb, having परि as upasarga. In fact, चिच् is added to वृद्ध, and the root becomes वृद्धि, and then ktvā is added to this root, and then there is compounding of चिच् with this word ending in ktvā, and then by the regular process the ktvā is replaced by क्वप् । The general rule is that Derivative roots formed from nouns, like परिवृद्ध, उत्पन्नवत्, पुननवत् &c., which have an upasarga as one of their formative elements, are treated as if they were compound verbs having those upasargas. The result of this is, that though the full noun is पुननवत्, yet in the derivative verb पुन will be treated as an upasarga, as in ordinary compound verbs. Thus the augment च in the Imperfect is added after पुन and not before it, as चपननायत्, चपननायत् । The rule is उपसर्गव्यवहाराकारं पूर्वपदं बाहुल्यमाश्रित्य मन्त्रे चिच्चीरिति प्रत्यक् क्रियते । The

Participial form of these words is therefore with *क्यप्* and not *क्त्वा*, as *सुप्तनाट्य* and *उन्ननाट्य* ॥ The only exception to this rule is the noun *सप्राग*, in which the *upasarga* *सप्* is not considered as a separate member in the Derivative verb. This being the general rule, in *परिवृद्धयति* the portion *परि* is treated as an *upasarga*, and *वृद्धयति* as the verb, and its accent is governed by *विङ् ८ विङ्* (VIII 1 28) i.e., it becomes altogether unaccented and *परि* retains its accent. So also *परिवृद्धय*, where *परि* is compounded with the Participial form *वृद्धित्वा*, and then *त्वा* is changed to *क्यप्* by VII 1 37

२६६८ । लोहितादिडाञ्भ्यः क्यप् । ३ । १ । १३ ।

लोहितादिभ्यो डाञ्भ्याञ्च भवत्यर्थे क्यप्स्यात् ।

2668 The affix *क्यप्* in the sense of becoming what the thing previously was not, is employed after the words *लोहित*, &c and after those that end with the affix *डाच्* (V, 4 57), when these words do not take the affix *क्वि* (V. 4 50)

२६६९ । वा क्यप् । १ । ३ । ९० ।

क्यप्स्यात्परस्मैपदं वा स्यात् । लोहितायति-लोहिनायते । अत्र 'अच्ये' इत्यनुबुद्धत्वाभूत्-तद्वाचविषयस्य लक्ष्यं तच्च लोहितशब्दस्यैव विशेषणम् । न तु डाचोऽन्वयमात् । नाप्यादिशब्द-आद्याया तस्य प्रत्याख्यानमात् । तथा च वार्तिकम्—'लोहितडाञ्भ्यः क्यप्भवनं भृशादिक्वितराणि' इति । न चैव काम्यश्च इव क्यप्चोऽपि ककारं यूयेत उच्चारणसामर्थ्यादिति वाच्यम् । तस्यापि भाच्ये प्रत्याख्यानमात् ॥ पटपटायति-पटपटायते । कृन्वस्तिथौ न विनापीह डाच् । डाञ्भ्यात्परस्मैपदो विधानसामर्थ्यात् । यत् ।

लोहितशब्दानुसृष्टानि इवैवर्गलुप्तानि च ।

सूक्तानिद्राकृपाभूनाः कवला नित्यवर्तन्ती ॥

इति पठित्वा श्यानादिभ्योऽपि क्यप्ति पदद्वयपुद्गादृष्टिं तद्वाच्यवार्तिकविषयम् । तस्मा-लो-व. क्यप्तेव । श्यानायते । दुःखादयो वृत्तिविषये तद्वति वर्तन्ते । सिद्धविशिष्टपरिभाषया लोहिनीशब्दादपि क्यप् । लोहिनीयति । लोहिनीयते ।

2669 The affixes of the *parasmaipada* are used optionally after the denominative verbs ending in the affix *kyash*

'Thus *लोहितायते* or *लोहितायति* 'he becomes red', (*पटपटायते* or *पटपटायति* 'he makes a noise like *patapata*'), (*लोहित*+*व*=*लोहिता*+*व*=*लोहिताय*, VII. 4 25)

The *anuvritti* of *अच्ये* is current in S 2668 from S. 2667 and hence the affix *क्यप्* is added in the sense of *अभूतवद्भव* i.e., something becoming that which it was not before. It qualifies the word '*lohita* only and not the *डाच्*, for it is impossible for *डाच्* ending words to denote that meaning. Nor does *क्वि* qualify the word covered by the term *आदि* in the *sūtra*. For the employment of *आदि* has been considered superfluous by the following —

Vārtika —“The *sūtra* should have been rather *लोहितडाञ्भ्यः क्यप्* — the affix *kyash* comes after *lohita* and *dāch* ending words—provided they are not of the *Bhrasadi* class.’ There is no special class *lohitādi*.

It should not be said that the क of क्यच् is part of the affix, just as the क of क्वाच् and therefore should not be elided, but should be heard, as it is possible to utter it, as in लोहितक्यते like लोहित क्वाक्यति । The superfluity of the क of क्यच् is established

With हाच् we have पटपटाक्यति or पटपटाक्यते ।

The affix हाच् (V 4 57) comes when the verb following is one of the three क्यच्, झ्, or कृ, as पटपटाकरोति, भवति ०।-स्वाच्. The present sūtra teaches by implication that when क्यच् follows हाच्, the above restriction, that the verb should be कृ, झ् or क्यच्, is not applicable. Here हाच् comes without the addition of कृ, झ् or क्यस्ति

But those who on the strength of the following verse, use both the Parasmai and the Atmanepadas after the words ख्यान् &c, go against the Bhāṣya and the vārtika.

Verses —1. lohita, 2. syāma, 3. duḥkka, 4. narsha, 5. garva, 6. sukha, 7. mārchohā, 8. nīdā, 9. kṛpā, 10. dhūma, 11. karuṇā, 12. nitya, 13. charman (are lohītādī words)

These words take क्यच् and never क्यच् । Thus ख्यानाक्यते । The words दुःख &c, take क्यच् when meaning 'he who is or possesses that'.

By the rule, a masculine includes the feminine, the affix क्यच् comes after लोहिनी also, as लोहिनीक्यति or लोहिनीक्यते ।

Note —The word पटपटाक्यते is formed by adding the affix *dāch* to the word पट which is first reduplicated, and then takes the denominative affix *kyash*. The affix *dāch* is added to express articulate sounds

Note —There is no special class called *lohītādī*. The vārtika, therefore, proposes that the sūtra should read 'without the word *dā* as लोहितहाक्यते क्यच्, 'the affix *kyash* comes after *lohita*, and words ending in *dāch*

Kasika —This rule applies to words other than त्रिषादि which are always invariably Atmanepadī owing to the क्तिच् affix क्यच् while क्यच् is optionally both, (I 3 90). Thus वर्णाक्यति or वर्णाक्यते, निद्राक्यति or निद्राक्यते, क्लृप्ताक्यति or क्लृप्ताक्यते कृपाक्यति or कृपाक्यते. The *lohītādī* is an आकृतियन्, the following being some of the words of this class, लोहित, नील, हरित, पीत, नम्र, केश and नन्द.

Kasika —The indicatory क in क्यच् is not for the sake of prohibiting *guna* and *vriddhi* (I 1. 5). For *guna* or *vriddhi* takes place in a *dhatu* followed by a *sarvadhātuka* or *ārdhadhātuka* affix. The affix क्यच् is not added to a *dhatu* but to a nominal stem hence there is no scope for the operation of *gunu* &c. The क is for the sake of grouping क्यच्, क्यच् and क्यच् in one class as क्य, as in sūtra १ क्ये (I 4 15). There is, however, no word ending in क्य among those enumerated above.

२६७० । कष्टाय क्रमणे । ३ । १ । १४ ।

२६७२ । बाष्पजोष्मभ्यामुद्धमने । ३ । १ । १६ ।

आभ्यां धर्तभ्यां चयङ् स्यात् । बाष्पमुद्धमति बाष्पायते । उष्मायते । * केनायतेति बाष्पय् * । केनायते ।

2672 The affix चयङ् is employed in the sense of ejecting, after the words बाष्प 'vapour' and उष्म 'heat' as the object of the action

Thus, बाष्पायते 'it emits vapour', उष्मायते 'it sends out heat'

Variika. So also केनायते 'it ejects froth'

२६७३ । शब्दवैरकलहाभ्रकण्डमेवेभ्यः करणे । ३ । १ । १७ ।

रण्यः कर्णश्च करोत्यर्थे क्यङ् स्यात् । शब्द करोति शब्दायते । एते 'तत्करोति-' इति विश्वपीठ्यत इति व्यास । शब्दयति । * बुद्धिबुद्धिनीहारेभ्यश्च * । बुद्धिनायते ।

2673 The affix क्यङ्, in the sense of making, comes after these words, as the object of the action, viz — शब्द 'sound', वैर 'hostility', कलह 'strife', अभ्र 'cloud', कण्ड 'sin' and मेघ 'cloud'.

Thus, शब्द करोति = शब्दायते 'he makes a noise' So also वैरायते, कलहायते, कण्डायते, मेघायते, नेपायते ।

Vart — It should be stated that the affix comes after बुद्धि, बुद्धि and नीहार, as बुद्धिनायते, बुद्धिनायते, नीहारायते ।

According to Nyās, these words take the affix णिच् also in the sense of तत्करोति तदाचष्टे, (see churādi /katra) as शब्दयति ।

Note — So also should be included the words छटा, अट्टा, शीला, कोटा पोटा चोटा and कट्टा, as अट्टायते, अट्टायते, शीलायते, कोटायते पोटायते, चोटायते and कट्टायते ।

Note — The word करण in the sūtra is not the Grammatical *Karana* or the instrumental case, but has here its primary meaning of 'doing'

२६७४ । सुखादिभ्यः कर्तृवेदनायाम् । ३ । १ । १८ ।

सुखादिभ्यः कर्तृभ्यो वेदनायामश्च यङ् स्याद्वेदनाकर्तृभ्यो चेतुषादीनि स्युः । सुख वेदयते सुखायते । 'कर्तृग्रहणश्च' किञ् । परस्य सुख वेदयते ।

2674 The affix क्यङ् in the sense of feeling, comes after the words सुख 'pleasure' &c., when the pleasure &c, belong to the agent as he feels thereof

Thus सुखायते 'he feels pleasure', दुःखायते 'he feels pain'

Why do we say 'when the feeling belongs to the agent'? Observe सुखं वेदयति मन्त्राचक्रो देवदत्तस्य 'the valet knows the happiness of his master Devadatta' Here the agent viz, a valet, is not the percipient of the 'happiness,' which belongs to his master, hence there is no affixing

सुखादिः ।

सुख, दुःख, दुःख, गहन, कृष्ण, अस्, अलीक, प्रतीक, कण्ड, कृष्ण, कोट ।

२६७५ । नमोवरिवश्चित्रकः क्यच् । ३ । १ । १९ ।

‘करणे’ इत्यनुवृत्तेः क्रियाविशेषे पुत्राया चरित्रार्थाभावात् । नमस्यति देवाद् । पुनयतीत्यर्थः । चरित्रस्यति गुरुद् । अनुवृत्त इत्यर्थः । चित्रीयते । चित्रमयत इत्यर्थः । चित्रापयत इत्यर्थः ।

2675 The affix क्यच्, in the sense of making, comes after these words as the object of the action viz — नमस् ‘adoration’, चरित्रस् ‘Lonor’ and चित्र ‘wonder’

Thus नमस्यति देवाद्, ‘he worships the gods’, चरित्रस्यति गुरुद्, ‘he honours or serves the elders’, चित्रीयते ‘he astonishes (makes it wonderful)’ The क् in चित्रक् indicates that it takes the affixes of the Atmanepada (चित्र+य=चित्री+य (VII. 4. 38)=चित्रीय)

२६७६ । पुच्छभायङ्चीवराणिङ् । ३ । १ । २० ।

‘* पुच्छादुद्धरणे व्यवहारे पर्यवर्त्तते च *’ । विविध विग्रहोत्प्रेषण व्यवहारे । उत्पुच्छयते । विपुच्छयते । परिपुच्छयते । ‘* भायङ्गात्समाचरणे *’ । संभायङ्गयते । भायङ्गानि समाचिनोति । राशीकरोतीत्यर्थः । समवभाषयत । ‘* चीवरादर्जने परिधाने च *’ । लचीवरयतेभिः । चीवरापर्यवर्त्तयति परिधत्ते इत्यर्थः ।

2676 The affix णिङ्, in the sense of making, comes after these words as the object of the action, viz — पुच्छ ‘tail’, भायङ् ‘pot’ and चीवर ‘rag’.

Thus उत्पुच्छयते ‘he lifts up the tail’, (the sense must be that of lifting or throwing about), संभायङ्गयते ‘he collects pots in a heap’, लचीवरायते भिः ‘the beggar collects or wears rags’ Of the affix णिङ्, the effective portion is ङ, the other letters are servile The ङ indicates Atmanepada (I. 3. 12) and ण serves the purposes of the application of the rule VI 4 51 which applies generally to all affixes containing णि, such as णिङ्, णिच् &c

Vart — After the word पुच्छ the sense of the affix is that of lifting up, casting away or throwing about. The word व्यवहारे means throwing in different or contrary ways As उत्पुच्छयते, विपुच्छयते परिपुच्छयते ।

Vart — After भायङ् the sense of the affix is that of accumulation in a heap As संभायङ्गयते ‘he collects the pots, &c, makes a heap of them’. The Aorist is समवभाषयत ।

Vart — After चीवर the sense of the affix is that of acquiring or wearing As लचीवरयते भिः ‘the beggar acquires or wears rags’

२६७७ । मुण्डनिभङ्गकलवराग्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्यो णिच् । ३ । १ । २१ ।

कृत्र्ये । मुण्ड करोति मुण्डयति । ‘* वृताद्भोजनतन्निवृत्त्यर्थः *’ । पयः मुद्राग्ने वा वृत्तयति । ‘* वस्त्रात्समाचरणे *’ । सवस्त्रयति । ‘* इत्ययोर्विभ्यो ग्रहणे *’ । इलिकरयोर्दन्तत्वर्थं च निपात्यते । इलिकल वा मुद्राति इलयति, कलयति । षट्पल इलिकः । परत्वाद्भूदौ सम्वाचपीमुद्रावेऽनेव लुप्यते । अतः सम्वाचपीदीर्घो न । अक्षरत् । अक्षरत् । नत मुद्राति कृत इति । मुद्राणि विद्वन्ति विद्वत्सायति । मुल्ल केवा इत्येके । जटीमुताः केवा इत्यर्थः । पापनिवृत्त्यर्थः । मुण्डादयः ‘सत्यापपाय—’ (२५६३) इत्यनेव पठितु मुक्ताः । ‘प्रातिपदिकाद्वात्त्वर्थः—’ इत्येव सिद्धे

इति विष्णुसनायनाध्यायप्रकरणम् ।

इति विष्णुसनायनाध्यायप्रकरणम् ।

2677. The affix **ङिच्**, in the sense of "making," comes after these words as the object of the action **वृद्ध**, 'shaving', **मिश्र** 'mixture', **रम्य** 'soft', **लवण** 'salt', **व्रत** 'vow', **वस्त्र** 'dress', **वृत्त** 'plough', **कल** 'strife', **कृत** 'done', and **वृत्त** 'matted hair'

Thus **वृद्धकरोति** = **वृद्धयति** 'He shaves'

Vart —The **ङिच्**, after the word 'viata' has the force of 'eating as a vow', or 'abstaining from eating as a vow' Thus **पयो वृत्तयति** 'He lives on milk as a vow' **सुदाम्नं वृत्तयति** 'He abstains from the Sûdias' food, as a matter of religious vow'

Vart —The **ङिच्** has the force of 'to cover', after the word 'vastra' As **वस्त्रयति** 'He covers with clothes'

*Vari —After the words 'hali' and the rest, the affix **ङिच्** has the force of 'to seize or take.'

Vart :—And the words 'hali' and 'kali' become irregularly 'hala' and 'kala' and are so exhibited in the sūtra As **हलि वृद्धयति** = **हलयति** : **कलि वृद्धयति** = **कलयति** : A big plough is called **हलि** : The Aorist however is **अजहलत्** :

Thus **हलि + ङिच् + कृ + ट** Here VII 2 115 S 254 requires the vṛiddhi of the **ह** of hali. While the ishta vad bhāva ordained by the gana-sūtra under Chuiādi /katra (367) requires the elision of **ह**, as it is the ङि portion But even if **ह** be not elided first and be changed to **हे** because the vṛiddhi rule is subsequent in Ashtādhyāyī order to the ङि elision rule (VI 4 155 S 1786), thus **हलै + ङिच्** : then will apply the ङि elision rule, and **हे** will be elided by ishta-vad-bhāva, and we get **हल् + ङिच् +** Here no **अङ्** vowel has been elided for **हे** is not **अङ्**, and so the root is **अजन्लोपिच्** and so there will be sanvad bhāva and lengthening To prevent this the words are shown as **हल** and **कल** in the sūtra, so that rules VII 4 79 S. 2317 and VII 4 94 S 2318 should not apply to them. So we get **अजहलत्**, and **अजकलत्** : For in **हल** and **कल** even if we make vṛiddhi, the vowel elided will be **अङ्** vowel, as **हल + ङिच्** = **हला + ङिच्** = **हल् + ङिच्** : Thus it is **अङ्** lopt and so there is no **सन्वद्भावात्** &c

Note —In one view, the use of **हल** and **कल** in the sūtra is useless. The words **हलि** and **कलि** also would have given the above forms, if the ङि elision were to take place prior to vṛiddhi, for then the words would become **अङ्—लोपिच्** : Thus **हलि + ङिच् + कृ + ट** = **हल् + ङिच् + कृ + ट** VI. 4. 155 S. 1786) Now sūtras S 2317 and 2318 cannot apply, as an **अङ्** vowel of the root has been elided Thus we have **अजहलत्** : The fact however, is that Pāṇini having shown **हलि** and **कलि** in the sūtra with **अङ्** as **हल** and **कल**, must have meant that the vṛiddhi should take place before ङि elision Thus **वृद्ध + ङिच् + कृ + ट** = **वृद्धी + ङिच् + कृ + ट** = **वृद्ध + ट + अङ्** =

अधीपदत् । Here अ is elided and it is not an अक् vowel, and so the root remains अनृलोपिन् and the proper form is अधीपदत् and not अपपदत् ।

Similarly कृत वृद्धानि = कृतयति 'he appreciates kindness, i.e., he is grateful' So also हस्तानि विहन्ति = विहस्तयति । Some say पुस्त means 'hair.' Others say it means 'matted locks or hair' While according to another interpretation, it means 'sin.' There विहस्तयति means he combs the hair, or disentangles matted hair, or delivers from sin.

It would have been more appropriate to have inserted these words पुस्त &c, in the sūtra III 1 25. S 2563, instead of making a separate sūtra of them

All nouns can be converted into roots by adding चिच् under the gana sūtra प्रतिपदिक्काद् घात्वर्थं बहुलनिष्ठवच् च (churādi / katra 367). So the nouns पुस्त &c, would have taken चिच् under the above gana-sūtra also, the specific mention of these few nouns like munda &c, in this sūtra and some other sūtras by Pāṇini indicates that these will take चिच् even where there is वाचिष्ठा i.e., where something must be added to complete the sense Therefore in the case of nouns not specifically mentioned by Pāṇini in any of his sūtras, we cannot add चिच् where there is वाचिष्ठा । Therefore though from पटु आचष्टे we have पटयति, we cannot have this form after रमणीय पटु आचष्टे । But some of the words पुस्त &c, will become verbs even where there is वाचिष्ठा । As पुस्तयति नाचयन् 'he shaves the boy', मिश्रयति अन्नम् 'He mixes the food' रमययति वस्त्रम् 'he softens the dress' लवययति व्यञ्जनम् 'he salts the condiment'.

The words हलि and क्षति have been specifically mentioned by Pāṇini, in order to indicate that they become अ ending before चिच् ।

The noun वस्त्य is specifically mentioned (S 2563) in order that it may take the augment आनुच्, as वस्त्यापयति ।

While other nouns have been specifically mentioned by Pāṇini, simply by way of amplification.

Thus वस्त्य करोति or आचष्टे = वस्त्यापयति ।

Vart — The words अर्च, and वेद take the augment आच् before the affix चिच्, as अर्चयति, वेदयति The whole equation is thus shown अर्च + आनुच् + चिच् + यप् + तिप् = अर्च + आच् + इ + अति = अर्चायि + अति = अर्चायति (VII. 3 86). The final syllable called टि is not elided in this case, i.e., of अर्चायि the syllable आच् is not elided before चिच्, as it would have been by VI 4 155 S 1786 The reason is that if आच् was to be elided, there would have been no necessity of adding it.

The affix चिच् has the sense of 'unfettering' after the word वाच, of 'seeing' after रूप, of 'singing in accompaniment' after वीणा, of 'brushing' after हस्त, of 'praising' after श्लोक, of 'leading' after सेना, of 'rubbing' after शोण, of 'taking' after रत्न, of 'putting on' after वर्ण and of 'taking' after वर्ण.

Thp⁹ विपाशयति 'he loosens the noose'. दृश्यति 'he sees the form', उप-
कीलयति 'he sings to the accompaniment of the Vinā'. अतुल्यति "he brushes
with the tula brush" Tula is a brush made of the heads of grass उप-
प्रशंसति 'he praises with verses'. From सेना we have अन्विषेयति 'he leads
the army'. The स of सेना is changed to ष by S 2270. The Imperfect is
अन्विषेयत्. Here the स is changed to ष by S 2276. The Desiderative is
अन्विषेययिषति 'he desires to lead the army' Here स is changed to ष by
S. 2277

From स्नान, we get अतुल्यति 'he rubs the han'

The noun त्वच is formed from the root त्वच त्वरणे (Tudādi 18), with the
affix gha. Thus त्वचयति 'he takes the skin'

So also चर्मयति "he fastens with leather"

वर्णयति 'he takes color' from varna

Similarly कूर्चैरवध्वजते = अवध्वजयति ।

By the gana sūtra under √katra (X 367), the feminines are converted
to masculine and so on (see page 498) Thus दनीयाचष्टे = दतयति (दनी fem
to दत्त masc) ददनाचष्टे = दारदयति । The descendant of दद is दारदः by अण्
under IV. 1. 170 S. 1188. The feminine of दारदः is दद the affix being
luk-elided by IV 1 177 S 1196. दाद् (ददद् fem.) आचष्टे = दारदयति (the fem
ददद् becomes masc. दारदः).

From वृद्ध = मथयति (वृद्ध becomes मथ by VI 4 161 S 1785) The Aorist
is अथिमथत् or अथमथत् । The टि is elided either after vriddhi has taken
effect or prior to it Thus वृद्ध + शिच् + चङ् + त् = वृथौ + शिच् + अत् = वृथ् + इ +
अत् (टि elided by S 1786) = अथिमथत् । When टि is elided before vriddhi, then
the root being अग्लोपिच् there is no san-vad-bhāva nor lengthening, and
we have अथमथत् ।

From वृद्ध we have वृद्धयति (S. 1785) Aor अववृद्धत् । So also from
वृथ्, अथयति, Aor. अववृथत् । वृथ्, मथयति, Aor अवमथत् । वृद्ध मृद्धयति, Aor.
अवमृद्धत् ।

Similarly परिबृद्धयति, Aor पर्यवृद्धत् । From ऊढि, the Aor. is औजिहत् ।
The word ऊढि 'marriage' is formed from the √वह with the affix क्तिच् ,
the वृ is changed to ङ by VIII 2 31 S 324. This change of वृ into ङ,
being ordained by a Tīpādi rule is considered asiddha and therefore in
reduplication, we do not reduplicate ङि, but consider it still to be वृ ति and
reduplicate this last. Thus we get औजिहत्

But there is another view which declares that for the purposes of
reduplication, the changes caused by the Tīpādi rules are to be consi-
dered as valid, for the sūtra VIII 2 1 S 12 is not of universal applica-
tion (See Paṇbhāsha under VI. 1. 3 S. 2446). According to this Paṇ-
bhāsha, we can not get the form औजिहत् । But we have already explained

under VI 1 3 S 2446, that this Paribhāṣhā itself is not of universal application. This Paribhāṣhā, therefore not being *niṭya* we apply VIII. 2 1 S 12 to get the above form

But others hold this Paribhāṣhā to be *niṭya* and they reduplicate ङि and so give the form औजडद् ।

Similarly from the noun ऊङ (वङ् + ऊ), we have the Aorist औजडद् or औडडद् । Thus ऊङ् + चिच् + ञच् + द् = ऊङ् + ० + चिच् + ञच् = ऊङि + ञच् । Here in reduplicating, we ought to reduplicate ङि with the ञ् of चिच् added to it. How is ङ then reduplicated in the above forms, i.e., how ञ is got in ञ and ञ of औजडद् and औडडद्. This is done by the indication of the sūtra VII 4 80 S 2577 (ओ पुवक्ष्यपरे) where Pāṇini has used the class term पु and the pratyāhāra ञच् in the single letter ञ instead of ञ and ञ. We learn from this indication, that a substitution in the room of a vowel caused by चि does not take place when reduplication is to be done. Therefore we do not elide the final ञ of ऊङ before चिच्. The equation therefore is ऊङ् + चिच् + ञच् = ऊङङ् + चिच् + ञच् = ऊङङ् + चिच् + ञच् = औजडद् । This we have fully discussed in conjugating the √āna of the Churādi class (No 342)

The following verse summarises the nouns that change their ञ् to रः ।

युञ्ज् युञ्ज् युञ्ज् चैव कृञ् च कृञ् नेवच ।

परि पुञ् पुञ् चैव षडेताद् रविषो रनरेत् ॥

In forming the Denominative verbs of स्व &c, which are monosyllabic nouns, we apply VI 4 163 S 2010 which we repeat for the sake of the context

२०१०क । प्रकृत्यैकाच् । ६ । ४ । १६३ ।

2010A. "A monosyllabic bha stem retains its original form, without undergoing any change before the affixes ञङ्, ञच् and ईवच् ॥

Thus स्व + चिच् + ञच् + तिच् = स्व + चिच् + ञङि । By retaining its original form, there is not the elision of the final ञ of स्व by ङेः (VI. 4 155 S. 1786) Therefore चि produces vridhhi. Thus we get स्वा + चिच् + ञङि । Then there is the addition of the augment पुच् by VII. 3. 36. S 2570

Thus we get स्वापयति 'He makes his own'.

Objection.—Similarly from रवि or रवि आचष्टे we ought to have स्वापयति or वापयति । Here युञ्जद् and ञ्जन्जद् have been changed to रवद् and ञद् by VII 2 98 S 1373 i.e., the युञ्जद् and ञ्जन्जद् (ending with ञ्) have been replaced by रव and ञ, so that we have युञ्जद् = रव + ञद् and ञ्जन्जद् = ञ + ञद् ॥ But before रव + ञद् or ञ + ञद् be changed to रवद् or ञद् by ञ + ञ becoming ञ by Para-rūpa rule (VI. 1 97. S. 191), the sūtra ङे (S. 1786) manifests

itself because it is a nitya rule and so the अद् is elided. Thus we get एव and न left. Then there is the vriddhi and पुद् augment. Thus पुद् + एव + अति = एव + अद् + ए + अति (VII. 2. 98 S. 1373) = एव + ए + अति (VI. 4. 155 S. 1786) = एवा + ए + अति (VII. 2. 115 S. 254) = एवाप् + ए + अति (VII. 3. 36. S. 2570) = एवापयति. So also जाययति.

Ans —The proper forms, however, are एवादयति and जादयति. Because the Para rūpa rule (VI. 1. 97. S. 191) being antaraṅga takes effect first, so that एव + अद् and न + अद् become एवद् and नद् and then by the application of the present sūtra prakṛityaikāch (S. 2010), the bases tvad and mad do not lose their टि portion अद्, and thus we get the above forms.

Not should the mistake be made that the rule of the retention of the original (i.e., VI. 4. 163. S. 2010) has been set aside by Patanjali in his Great commentary.

Note —In the Mahābhāṣya, Patanjali first settles that the Prakṛityaikāch rule is confined to the affixes ishtha, una and iyaś and then goes on asking 'what are the examples of Prakṛitibhāva before these affixes ishtha, una and iyaś'

1st Ans —मेवाद् (म + ईवद्), and मेहुः (म + हुह) where the टि (अ of म) is not elided (म is the substitute of मिव by VI. 4. 157 S. 2016). No, these are not the proper examples. The म &c, substituted for मिव &c, by VI. 4. 157. S. 2016, is asiddha, because of अविवृद्धवदत्रात् (VI. 4. 22 S. 2183), and S. 2016 is an ābhiya rule so म substitution being asiddha, म is considered as if it was मिव, i.e., a word of two syllables, and so S. 2010 cannot apply to म. So there is neither Prakṛitibhāva here, nor the elision of टि portion in म + हुह.

2nd Ans —Let then the proper examples be मेवाद and मेहुः which are formed by मयस्व + ईवद्, and मयस्व + हुह, and where the word मयस्व is replaced by न by V. 3. 60 S. 2009. The न substitution is by a rule outside the ābhiya class and is therefore not asiddha. Hence the present sūtra applies to it, and there is Prakṛitibhāva, and the अ of न is not elided before these affixes.

No this also is not a valid example. The अ of न will not be elided because of the fact of its so uttered as a monosyllable in S. 2005.

3rd Ans —The proper examples, therefore, are अजिह, अजीवाद् from अज्जिवि. Here जिव् is elided by V. 3. 65 S. 2020, and so अज् becomes monosyllabic. Here the final अज् is not elided, but the word retains its original form.

So much for Patanjali. Even with regards to अजिहः several objections are raised to be set aside ultimately. Patanjali, therefore, has not really overruled this Prakṛityaikāch sūtra, but has only shown that the forms,

मेहुः, मेहुः &c, can be derived otherwise than by this rule. The necessity of this sūtra manifests itself in evolving the form स्थाववति ।

Similarly from युवा and जावा we have युववति and जाववति, and from the plural युवनान् and जावान् जावते also the same forms. The substitutes युव and जाव of the Dual do not come in the Denominative.

Similarly from रवानान्वाते we have राववति. Here the final अद् of रवद् is elided by VI. 4 144. S. 679. There is no Prakṛiti-bhāva and अद् is not retained. Because the rule of Prakṛitibhāva supersedes only the sūtra ऐः (VI. 4 155 S. 1786) and not the preceding sūtra नस्तद्धिते (VI. 4 144 S. 679) on the maxim येन नामादि &c, १८०, "a rule which is given (in reference to a particular case or particular cases, to which, or to all of which,) another (rule) cannot but apply, (or in other words, which all fall already under some other rule), supersedes the latter."

Or by the maxim "A rule, may it enjoin or forbid (anything) either enjoins or forbids only that which is nearest to it in some other rule."

In other words, under the first maxim, wherever there is an occasion to apply the rule prakṛityaikāch, there also applies the ऐः (S. 1786) but not नस्तद्धिते (S. 679). Thus in जावद् + हद् the हद् is not elided by ऐः (S. 1786) nor by S. 679.

In रवद् + चिद् + जति, there is vocalisation of व into उ by VI. 4. 133 S. 362 because the stem is bhā. The vocalisation takes place even after the elision of अद् of रवद्, as the zero is considered sthānivat or because the elision is considered asiddha and so the रव is उ ending for the purposes of vocalisation. Thus we have रु + चिद् + जति = रौ + चि + जति = स्थाववति ।

According to others in रवद् + चिद् + जति the rule VI. 4 144 S. 679 does not apply for that rule is primarily for Taddhita affixes, and it is by atidesā or analogy that it is applied to चिद् by the Gana sūtra प्रातिपदिकाद् &c (Chunādi, /katra No 367). As the rule नस्तद्धिते (S. 679) never applies to हद् affix it does not apply to चिद् also. For the forms जतिहुः &c. are derived by ऐः (S. 1786) and not by नस्तद्धिते (S. 679) because ऐः (VI. 4 155) is subsequent in the Ashtādhyayi order to नस्तद्धिते (VI. 4 144). According to them the form is रुववति. Here by ishtavad-bhāva there is vocalisation of व into उ by VI. 4 133. S. 362. Thus रु + चिद् + जति. Now there is Prakṛiti-vad-bhāva, because the word is monosyllabic, and so there is no उद् elision.

Similarly चिद्वाचकाद् = चिद्ववति. Some say there is no samprasāraṇa here because of the maxim "when an operation which is taught in the aṅgādhikā (VI. 4. to VII. 4) has taken place and another operation of the aṅgādhikā is subsequently applicable, this latter operation is not allowed to take place."

While others would have vocalisation, vriddhi and आच्, and they form विदावयति (विद्+विच्+अति=विदु+विच्+अति=विदौ + इ+अति=विदावि +अति=विदावे+अति)

While others hold that the proper form is विदयति. They say that the samprasāraṇa being a nitya rule takes effect prior to the टि elision. Then there is para-rupa, as it is an antaranga operation. Then there is टि elision. Their equation is this —

विद्+विच्+अति=विदु+विच्+अति=विदुच्+विच्+अति=विद्+विच्+अति=विदि+अति=विदे+अति=विदयति ।

Similarly उदयुनायते=उदीचयति. Here the upasarga उच् is separated from the verb अच्, and the affix विच् is added to this अच्. Then by Prakṛityaikāch (S 2010) the टि-portion is not elided. Thus अच्+विच्+अति. Then by VI. 4 139 S. 420, the अ of अच् is changed to ई. The nasal of अच् is elided by VI. 4 24. S 415 before the affix क्ति. Thus ईचि+अति=ईचे+अति=ईचयति ।

The Aorist is उदीचिचत्. Thus ईचि+चच्+त्=ईचिचि+चच्+त् (By I 1 59. S 2243 the इ of चिच् is not elided till reduplication is not finished. After reduplication, it is elided by VI 4. 51 S. 2313)=ईचिचत् or with अ and vriddhi दीचिचत् ।

Similarly from the noun मयिच् we have Pre मयीचयति. Thus मयि+अच्+विच्+अति=मयि+च्+विच्+अति (the अ is elided by VI 4. 138 S. 416)=मयी+च्+विच्+अति (the इ of मयि is lengthened by VI 3 138 S 417)=मयीचि+अति=मयीचयति ।

The Aorist is मयिचिचत्. It is thus formed, मयि+अच्+विच्+चच्+त्=मयि+च्+त्+अच् (the अ of the root is elided by VI. 4 138. S 416)=मयि+चि+अच्=मयि+चिचि+अच्=मयि+अच्+चिचत्=मयिचिचत्. Here the Aorist augment is अच् and not आच् ।

If we apply the option of śākalya, as given in VI. 1. 127. S. 91, there will be no sandhi, but prakṛitibhāva. As मयि अचिचत् ।

Similarly उदयुनायते=उदीचयति. The aorist is either उदयिचिचत् or उदि अचिचत् just like मयिच्. उदि is the substitute of उच् by VI 3 98. S. 421.

From तिर्यङ्नायते=तिरायति. Here तिरच् is not an upasarga, nor similar in form to any upasarga. Therefore it is not separated from the root. So the word is not monosyllabic, and hence prakṛityaikāch does not apply. Therefore there is the elision of the टि—portion by VI. 4. 155 S 1786. Thus तिरि+अच्+विच्+अति=तिरि+०+विच्+अति. Now तिरच् was replaced by तिरि by VI 3. 94 S. 423 only then, when the अ of अच् was not elided. But now as the whole root अच् has been elided including the अ, should not the original word तिरच् reappear? No तिरच् is still replaced by तिरि because the elision of अच् is Bahuraṅga and so asiddha as regards तिरि sub-

stitution Therefore we have तिरि + चिच् + अति = तिरै + इ + अति = तिराचि + अति = तिराये + अति = तिराययति ।

In तिरि + ० + चिच् + अति, should not the final इ of तिरि be elided by क् (S 1786), or in तिराच् + चिच् + अति why is not the टि portion आच् elided by S 1786 ? It is not elided because the first टि elision (of अच्) is not considered as asiddha under the ābhiya rule (See S 2183), hence the इ of रि is not penultimate, nor is आच् penultimate, before चिच्, because the elided अच् is considered as still existent. This is on the analogy of चिचोक्तृ ।

Note —Thus चिचोक्तृ (VI 4 104, S 2329) declares that there is elision of त after चिच् । Thus अपाचि is the 3rd Per Sing Aorist of चच्, the conjugational affix त is elided. But in forming the comparative or superlative of अपाचि with त्र or तन् we do not again elide the त of these affixes, but get अपाचितराच् । अपाचिततन् । Similarly once having elided a टि portion, we do not again elide any टि ।

Or we may rely on the maxim अङ्गवृत्ते &c., "when an operation which is taught in the aṅgādhikāra (VI 4 to VII 4) has taken place, and another operation of the aṅgādhikāra is subsequently applicable this latter operation is not allowed to take place"

In forming the Aorist with चच्, there is not the shortening of the penultimate by VII. 4 1 S 2314 as the root is ag-lopin. Thus तिरि + अच् + चिच् + चच् + त् = तिरि + ० + इ + अत् = तिरै + इ + अत् = तिराय + अत् = अतितिरायत् ।

The word सन्नयन् 'a comrade' is formed by सच् + अच्, the सच् is placed by सन्नि under VI 3 95 S 422. From the noun सन्नयन् we have सन्नयन्नायत् = सन्नययति (सन्नि + अच् + चिच् + अति = सन्नि + ० + चिच् + अति = सन्ने + इ + अति). The Aorist is similarly अयसन्नयत् ।

From विष्णु अङ्गति we have विष्णक् (that which moves in the sky) That which moves विष्णक्, is called विष्णवन् 'all-pervading' (See VI 3. 92 S. 418). From this noun we have, Pie विष्णवद्वायति । The Aorist is अविविष्णवयत् ।

Similarly from the noun देवद्वयन् we have Pre देवद्वायति । Aor. अदिदेवद्वायत् । See VI 3, 92 S 418

Similarly from अद्वयन् (VIII. 2 80 S. 419) we have Pre अद्वद्वायति । Aor अद्वद्वायत् । (which with अच् becomes आच् &c.).

From अद्वयन् (another form of adadrañoh) we have Pre अद्वयुजायति । Aor with the augment आच् अद्वयुजायत् ।

From अद्वयन् (the third form of adadrañ h) we have Pre अद्वयुजायति । Aor. आद्वयुजायत् ।

From the noun धृ 'the earth,' we have Pre, नाचयति । Aor अचीचयत् ।

From धृ 'brow,' we get Pie नाचयति । Aor अचुचयत् ।

From श्री 'fortune, Pre नाचयति । Aor अश्रीचयत् ।

From गो 'cow' Pre नाचयति । Aor. अगुचयत् ।

From वै 'wealth', Pre, राचयति । Aor, अरीचयत् ।

From नौ 'boat' Pre नावयति । Aor अनावत् ।

From स्वययः 'a beautiful horse, or he who possesses a beautiful horse.' Pre, स्वययति । Aor स्वाययत् ।

By the *vartika* given under IV 2. 102 S 1324, there is elision of the णि portion of the stem of an Indeclinable word, when it goes the designation of bha. Therefore in forming denominative verbs from Indeclinables, there is elision of णि caused by that *vartika*. Thus स्वय आचष्टे=स्वयति । The Aorist will be अस्वयत् or अस्वियत् ।

Note —The Mādhaviya gives the forms Pre स्वरयति । Aorist अस्वरयत् or अस्वरयत् ।

Similarly, from बहुलं आचष्टे=भावयति or according to some बहवति । The बहु is replaced by ब् by VI. 4 158 S. 2017.

Similarly from अगिबद् we have अगवति । The बिद् is elided by V 3. 65 S. 2020. Aorist is अगवत् ।

In अङ्+बिच्+अति, the vriddhi required by VII 2 116 S. 2282 does not take place because of the maxim अङ्गवृत्ते पुनवृत्तौ &c, or because of the maxim संज्ञा पूर्वकविधिरनित्यत्वम्, &c "A rule is not universally valid, when that which is taught in it is denoted by a technical term"

Because the sūtra VII. 2 116 S 2282 uses the technical term vriddhi which is current in that sūtra from Ashtādhyāyī VII. 2 114 S. 2473

From नीनत् (m नीनन्त आचष्टे or f. नीनती आचष्टे) we have Pre. नवयति, Aor अनिवत् । Here ननुप् is elided by V 3 65 S. 2020.

From पयस्विनीत् आचष्टे, we have Pre पययति । Here बिच् is elided by V 3 65 S 2020. After this there is no elision of णि of पयच्+बिच्+अति because the above rule (S 2020) ordaining लुच् of बिच् is an apavāda to the rule of the elision of णि. The Aorist is अपययत् ।

Note —From नीनन्त, we have Pre. नवयति, Aor. अनिवत् । Compare the three Aorists of अगिबद्, पयस्विन् and नीनत् with the Aorist from the nouns नौ, अङ् and पयच् ।

From	नौ,	the Aorist is	अनावत् ।
"	नीनत्,	"	अनिवत् ।
"	अङ्,	"	अस्वियत् ।
"	अगिबद्,	"	अगवत् ।
"	पयच्,	"	अपययत् ।
"	पयस्विन्,	"	अपययत् ।

The Pre of पयच् moreover is पययति, while that of पयस्विन् is पययति ।

By VI 4. 156 S 2015, the words ह्यूल, ह्यूर, ह्युव, ह्यस्व, ह्यिम and ह्युद्र lose their ह, र, व &c, before ह्यु । Therefore from ह्यूल we have ह्यूल+बिच्+अति=ह्यूल+बिच्+अति=ह्यो+बिच्+अति (the guna is by VI. 4. 156 S. 2015)=ह्ययति ।

Similarly from दूरद्, we have Pre दूरयति । The Aorists are अदूरयन्द् and अदूरयन्द् respectively How do you explain then दूरयति in the following श्रीकारयति कारयति विष्णु ईरयत्यवने विवस्वति (author of दुवाकर). It is from दूर + अतति or दूर + अवने The meaning is दूरान् कुर्वति । It is locative singular of दूरयद् । That is, we form the upapada compound दूर + अतति or अवति + क्तिप् = दूरयद् 'The long-goer' From this noun दूरयद् we get with विच्, the 3rd Per. S. दूरयति, or the Locative Sing of यद्, दूरयद् १०, दूरयति ।

From पुष, we have Pre. यद्वसति or कनवसति । पुष is replaced optionally by कष by S. 2019. The Aorist will be अकृषयद् or अकषीकनद् ।

By V 3 63S 2014, the word अस्मिन् is replaced by नेह, and वाह by वाह before the affix हह। Therefore from अस्मिन्, we have Pre नेहवति, Aor. अस्मिनेहत्। From वाह Pre. वाहवति, Aor. वाहहवत्।

From प्रसव we have Pre प्रसवयति, Aor. प्रासवत्सु : Here प्रसव is not replaced by अ, though before the affix वत्, it is always replaced by अ or उव (V 3. 60 and 61 S. 2009 and 2011). The substitutions do not take place because we separate the upasarga प्र from प्रसव and the affix वत् is added to प्रसव and not to प्रसवय and there is no rule by which प्रसव can be replaced by अ or उव ।

By V. 8 62 S 2013, न्व replaces नृ. Therefore the denominative verb of नृ is न्वापयति ।

The word वृद्ध is also replaced by वर्ध by VI 4 157 S 2016 Therefore there is another form ३.६, वर्धवति । The Aorist of वृद्ध will be अवीरवत् or अवरवत् ।

By VI 4 1b7 S, 2016, **मित्र** is replaced by **म**, **सिहर** by **सह**, **स्मिहर** by **सह**, **उव** by **उद्**, **महुल** by **महेदि**, **मुव** by **मद्**, **बुद्** by **बुद्ध** (**grief**) by **मप्**, **दीर्व** by **प्राव** and **अन्हारक** by **अन्वद**. Therefore.

From प्रियद्, Pre. प्रायवति (प्रियवति Kshirabhami) ; Aor. अविप्रयद् ।

From दिवस, Pre स्वायम्नि (स्वयति Maitreya स्विस्वति Kaumāra) : Aor
अतिस्वयत् ।

From विकारह, Pro. स्वस्ववर्धति । Aor. अपिविकारह ।

From कृ, Pre कृयति or कृयति । Aor. कृयीष्य ।

From बहुलं Pre बहुवचि । Aor अवबहव । -

From गृह, Pre गत्यति । Aor. आजीगरह ।

From ह्रस्व, Pre. आपवसि (According to Mādhava ह्रस्वसि) : Aor. अविजगह :

From दीर्घ, Pre. द्राघयति । Aor अदद्राघत् ।

From वृन्दारक, Pre. वृन्दयति । Aor. वीवृन्दत् ।

Here ends the conjugation of Denominatives.

अथ तिङन्तकण्ठादि प्रकरणम् ।

— ० —

CHAPTER XVI.

KANDVADI ROOTS

२६७८ । कण्ठादिभ्यो यक् । ३ । १ । २७ ।

इभ्यो बाहुभ्यो नित्यं यक्स्यात्स्वायै । 'बाहुभ्यः' जित् । प्रातिपदिकेभ्यो ना भूत् । द्विषा हि कण्ठ्वादयः प्रातयः प्रातिपदिकानि च । 'कण्ठ्' अत्र 'ग्रायविचर्षणे' । कण्ठ्बुधति-कण्ठ्बुधते । मन्तु अपराधे । रोष इत्येके । मन्तुयति मन्तुस्तु जितनाह । मन्तुयते । वस्तु प्रजानाधुर्ययोः । वस्तुयति । अस्तु उपतापे । अस्तु 'अस्तुज इत्येके । अस्त्वति । अस्तुयति-अस्तुयते । लेट् लोट् धीत्यै पूर्वभावे स्वप्ने च । दीप्तादित्येके । लेट्यति । लेटिता । लोट्यति । लोटिता । लेला दीप्ती । 'हरस् हरस् हरज् ईर्ष्यायाश्' । हरत्यति । हरत्यति । इति च' (३५४) इति दीर्घः । ईर्यति-ईर्यते । 'उषस् प्रभातीभावे' । 'वेद धीत्यै स्वप्ने च' । नेषा आशुग्रहे नेषायति । 'कुबुध हेये' । कुबुधति । 'नगच परिवेष्टने' । नीच दास्व इत्यम्ये । 'तन्तस् पन्पस् दुःखे' । 'दुख दुःख तत्किवा-याश्' । दुखति । दुःखति । दुख दुःख बाहुभवतीत्यर्थः । 'उषर प्रजायाश्' । 'अरर आरौर्भवति' । 'निषस् चिक्षित्वायाश्' । 'निषज उपसेवायाश्' । 'इषुच अरवारणे' । 'वरण वरण गती' । 'पुराच धीर्दे' पुराच स्वरायाश्' । 'पुराच चारकपोषणयोः' । 'गद्वद वाक्स्वलने' यला लेला लेला विलासे । 'हस इत्यम्ये' लेला हल्लने च । अदन्तोऽवृत्तिव्यम्ये । लेरति । लिट् अल्पकुल्लनयोः । लिट्यति 'लाट् लीवने' । 'इषीङ् रोषणे लज्जाया च । नदीङ् प्रजायाश्' । नदीयते प्रजा लभत इत्यर्थः । रेखा हलावासादनयोः । 'प्रयस् परितापपरिचरणयोः' । 'तिरस् अन्तर्धौ' । अगद नीरोगत्वे । 'उरस् बलार्चः' । उरत्यति । यल्लवान्भवतीत्यर्थः । 'तरण गती' । 'यवस् मधुधौ' । 'यवस् मधुधौ' । 'अवस्तर अवस्तरणे' । आकृतिगणोऽयम् ।

इति तिङन्तकण्ठादिप्रकरणम् ।

2678 The affix यक् is always employed after the roots कण्ठ् 'to itch', &c

Thus, कण्ठ्बुधति or कण्ठ्बुधते 'he itches or scratches'. The words कण्ठ् &c. are both roots and nouns, and are placed, therefore, in a separate list by themselves and are not included in the general list either of verbs or of Denominatives. The affix applies to these words as roots and not as nouns.

Note —The anuvṛtti of प्रातोः is current from III 1, 22. The anuvṛtti of वा 'optionally' however, is not current. Hence the word 'always' used above. Otherwise the form would have been कण्ठ्बुधति also.

2 /mantu, 'to offend'. Some say it means 'to be angry,' 'to be jealous'. Pre. मन्तुयति । But Chandra makes this root जित्, and so we have Atmanepada also. As मन्तुयते ।

3. $\sqrt{\text{valgu}}$, (1) 'to praise or honor', (2) 'to be handsome mild or gentle.' Pre वल्लुयति ।

4. $\sqrt{\text{asu}}$, 'to envy, to be jealous, to grumble, to detract from', some read it as 5 $\sqrt{\text{asû}}$, $\sqrt{\text{asûñ}}$

Note —Mādhava reads $\sqrt{\text{asu}}$ $\sqrt{\text{manas}}$ etau upatāpe, and gives the examples अव्यति, Noun अव्युः । He says that Vardhamāna, Haradatta and the author of Ganaratna Mahodadhī read this root as $\sqrt{\text{as}}$ ending in च and they say that some read it as asun , according to them the examples are Pre अव्यति from $\sqrt{\text{अव}}$, अव्यति and अव्यते from $\sqrt{\text{asun}}$

6. $\sqrt{\text{let}}$, 7. $\sqrt{\text{lot}}$, 'to deceive, 2 to be first, 3. to sleep' Some say these roots mean to shine also

Thus Pre लेटयति । I Fut लेटिता (the च is elided by VI 4. 49 S 2631) The equation लेट् + च + इट् + ता = लेट् + च् + इट् + ता (The च is elided by VI 4 48 S. 2308) = लेट् + ० + इट् + ता = लेटिता. So also लोटयति and लोटिता ।

8. $\sqrt{\text{lelā}}$, 'to shine', as in वालीपुलो लेलावत्तः, वदानीतार्तिहस्ताय ।

9. $\sqrt{\text{iras}}$, 10. $\sqrt{\text{iraj}}$, 11. $\sqrt{\text{irafi}}$, 'to envy'. Thus Pre इरस्वति 'he behaves insolently' इरस्वति. But $\sqrt{\text{ir}}$ forms its Pre. ईर्यति or ईर्यते by VIII 2 77 S 354, ईर्यति means 'he completes the journey'.

12. $\sqrt{\text{ushas}}$, 'to dawn,' as उषस्वति रात्रिः 'the night ends in the dawn'

13. $\sqrt{\text{veda}}$, 'to cheat, 2 to sleep,' Pre. वेदयति ।

14. $\sqrt{\text{medhā}}$, 'to apprehend quickly,' Pre. मेधायति, (Mādhava says मेधयति).

15. $\sqrt{\text{kushuva}}$, 'to throw, 2 to abuse, 3. to despise,' Pre कुशुयति ।

16. $\sqrt{\text{magadha}}$, 'to surround' Some say it also means 'to serve to be a slave, to attend upon as a bard, waiter &c' Pre मगधयति ।

17. $\sqrt{\text{tāntas}}$, 18. $\sqrt{\text{pampas}}$, 'to grieve,' 'to be sorrowful.' Pre तन्तस्वति । पम्पस्वति ।

19. $\sqrt{\text{sukha}}$, 'to be happy,' 20. $\sqrt{\text{dāḥkha}}$ 'to be sorrowful' Pre सुखयति 'he feels happy', दुःखयति 'he feels sorrow' These roots are in the churādi class also (383 and 384). The forms given there are सुखयति and दुःखयति ।

21. $\sqrt{\text{sapara}}$, 'to honor, to worship.' Pre सपर्यति । According to Ganaratna Mahodadhī, the root ends in ऋ. Noun सपर्य ।

22. $\sqrt{\text{arais}}$, 'to work with the awl' Pre. आरयति । The word आरा means prāṭod i.e., 'a goad, a long whip, a pricking instrument' The action connected with it is called आराकर्म ।

23. $\sqrt{\text{bhishaj}}$, 'to doctor' Pre. बिषययति or बिषययति ।

24. $\sqrt{\text{bhishnaj}}$, 'to serve, worship, honor, to practise, follow', Pre. बिषययति ।

25. $\sqrt{\text{ishudha}}$, 'to contain arrows, implore, request, ask, to desire oblations', Pre. इशुयति ।

26. /charana, 27. /varana, 'to go' Pre. चरयति । वरयति ।
 28. /churāṇa, 'to steal'. Pre. चुरयति ।
 29. /turana, 'to be swift, to make haste'. Pre. तुरयति ।
 30. /bhurāṇa, 'to hold to support, to maintain'. Pre. भुरयति ।
 31. /gadgada, 'to falter in speech', Pre. गद्गयति ।
 32. /elā, 33. /kelā, 34. /kheḷā, 'to be merry or frolic some'
 Pre. हलयति । केलयति । खेलयति । Some read, 35. /ilā instead of /elā as
 as हलयति ।
 36. /lekhā 'to sport or dally wantonly, to totter, waver' Pre.
 लेखयति । Some read it as /lekha ending in short अ । The conjugation
 then is लेखति । The अ is elided by अतो लोप (VI. 4 43 S. 2308)
 37. /liṭa 'to be small', 'to abuse, revile, censure'. Pre. लिटयति ।
 38. /lāta, 'to live' Pre. लाटयति ।
 39. /hṛinī, 'to be angry', 'to feel ashamed' Pre. हृणीयते ।
 40. /mahin, 'to be honored.' Pre. महीयते. 'He gets honor' As
 मेरुवर्चसं महीयते (Rāmāyana) 'after death he is highly respected in
 Heaven'
 41. /rekhā, 'to praise, flatter', 2 to obtain, (3. to vex, annoy,
 exasperate) Pre. रेखयति 'he feels flattered,' or, 'he flatters another'
 The word आवाहन means 'obtaining, attaining', or 'causing to obtain &c'
 42. /dravas, 'to trouble or afflict oneself', 2. 'to serve or wait
 upon a person.' Pre. द्रवयति ।
 43. /tiras, 'to disappear.' Pre. तिरयति ।
 44. /agada, 'to be free from disease'. Pre. अगयति 'he has good
 health.'
 45. /uras, 'to be strong' Pre. उरयति 'he becomes strong'
 46. /tarana 'to go'. Pre. तरयति ।
 47. /payas, 'to flow' Prasrīti is a measure, i.e., a handful consi-
 dered as a measure equal to two palas. Pre. पययति ।
 48. /sambhūtyas, 'to be abundant' Pre. सम्भूययति । Aor सम्भूयसीत् ।
 Here the augment अद् is added before सम्भूय which is not separated
 49. /ambara, 50 /samvara 'to bring together'. Pre. अम्बरयति । सम्बरयति ।

This is an Akritigaṇa.

Here ends the 'Kandvādi class.

— o —

apply to it because it does not immediately follow the vowel. Thus वृद्धिर्द्वीविषति or वृद्धीविषति ।

Similarly from the √वृद्धि + वृ + षद् we have three forms, viz — विवृद्धीविषति, or वृद्धिर्वीविषति or वृद्धीविषति ।

Similarly from the noun विवृ we form denominative with षिच् before which विवृ is replaced by वृ (VI 4 157 S 2016) and from this denominative root we can form the desiderative root also and thus the following three forms are obtained —

विप्रवृषति, or प्रविप्रविषति or प्रवृषति । (प्र + वि + षच् + वृ + षद्). Similarly from वृष the following three forms are obtained — विवृषति, or वृषति, or वृषति । वृष is replaced by वृष (VI 4. 157 S 2016)

From वृष we have the following forms — विवृषति, or वृषति, or वृषति । वृष is replaced by वृष by V 3 63 S 2014.

In the first form, the second वृ is not changed to वृ because that वृ is changed to वृ which is a substitute, that is, in the case of those roots only which are read in the Dhātupāṭha with a वृ and where this वृ is replaced by वृ. Though वृष is also a substitute and the वृ of वृष may be called a substitute वृ, because it is a member of a substitute, yet it is not a substitute वृ in the above sense.

We may form a quaternary derivative even. Thus from the root वृ we may form the Intensive root वृष्व. From this, a Desiderative root वृष्विष, from this again a causative root वृष्विषि from this again a Desiderative root वृष्विषिषति. Thus वृष्विषिषति ।

Similarly from वृ we may have the Intensive root वृष्व from this the causative root वृष्विष, from this the Desiderative root वृष्विषिषति, from this again a causative root वृष्विषिषति as in वृष्विषिषति &c.

Here ends the rosary of affixes.

CHAPTER XVIII.

अथ तिङन्तात्मनेपद प्रकरणम् ।

THE RULES OF ATMANEPADA.

२६७९ । क । अनुदात्तङित आत्मनेपदम् । १ । ३ । १२ ।

आत्मे । येते ।

2679A After a root which has an indicative anudatta vowel or an indicative n in the Dhātupāṭha, the affixes are those of the Atmanepada.

The word *âtmanepada* governs all the subsequent sūtras upto I. 3 77 inclusive. Thus the root *आव* has the final *व* of *व* as *anudatta*. Therefore it is conjugated in the *âtmanepada*. Similarly *जीह्* has an indicatory *ह* and therefore it is also conjugated in the *âtmanepada*.

२६७९ । भावकर्मणोः । १ । ३ । १३ ।

बभूवे । अगुबभूवे ।

2679 An *âtmanepada* affix is the substitute of the affix *त्* (III 4 69) when it denotes the action of the verb or the object of the verb.

Thus बभूवे । अगुबभूवे ।

Note —Sūtra III 4 69 declares the "letter *त्* (कट्, चिट् &c.) is placed after transitive verbs in denoting the object also as well as the agent, and after intransitives in marking the condition (तत्, the action itself which the verb imports) also as well as the agent." The *Parasmaipada* and *Atmanepada* affixes would have come, therefore, generally after all these verbs. The present sūtra restricts *Atmanepada* affixes to *bhāva* and *karma* verbs.

This is clear. Impersonal verbs and passive verbs as a rule are conjugated in the *âtmanepada* and take the terminations of that *pada*. These originally were verbs expressive of states rather than of actions. As of *आव* we have *आवते नवता* 'you dislike' (lit, 'it is disliked by you') *सुष्वते नवता* 'you sleep'. Similarly passive verbs as *क्रियते कटः* 'the mat is made', *हिन्यते भारः* 'the load is carried'.

All verbs in Sanskrit may have three voices viz., active, passive, and middle or impersonal, active voice is generally *parasmaipada*. The reflexive verbs known as *कर्तृकर्तरि* are also *âtmanepada*. Thus *कुर्वते वेदादः स्वयमेव* 'the wood cuts of itself.' See sūtra 78.

२६८० । कर्तरि कर्मव्यतिहारे । १ । ३ । १४ ।

क्रियाविनिश्चये दोषोक्त्येकवर्त्यात्मनेपद स्यात् । व्यतिस्तुतीते । अगुबभूव योग्य कर्म करोतीत्यर्थः । 'दन्वोरल्लोपः' (२४६८) । व्यतिस्ते । व्यतिपाते । व्यतिषते । 'वाचस्पतिः-' (२१८९) इति च-लोपः । व्यतिषे । 'धि च' (२२४८) । व्यतिषे । इ इति' (२२५०) । व्यतिरे । व्यत्यसे । व्यतिषीत् । व्यत्यास्य । व्यतिराते । व्यतिराते । व्यतिराते । व्यतिपाते । व्यतिपाते । व्यतिपाते । व्यतिषते ।

2680 In denoting the agent, when reciprocity of action is to be expressed, the affixes of the *Atmanepada* are employed.

Note —The active or कर्तृवाच्य verbs when denoting reciprocal action are *âtmanepada*. As, *व्यतिषन्ते*, 'they look for each other'.

व्यतिस्तुतीते 'he performs cutting of wood which was the appropriate office of another.'

Note —The words "reciprocity or interchange of action" of this sūtra govern and are understood in the two following sūtras also.

Note —The word karma in the sūtra means action and not the technical 'karma' meaning 'object' and the word vyatihāra means reciprocity or interchange.

When an action, such as cutting, which was appropriate to one person as a sūdra, is performed by another, as by a Brāhmaṇa whose duty it was not, that is called 'interchange of action'

When such interchange is not meant Parasmaipada is used. As कृन्ति 'they cut' The word kartari here is used for the sake of the subsequent aphorism 78, which see

By VI 4. 111 S 2469, the च of कृ is elided. Thus Sing कृतिरहे । Dual कृतिराहे । Pl. कृतिरहे ।

Before 2nd P S-g हे, the च of the कृ is elided. Thus कृतिरे । कृतिराहे ।

Before the Pl. affix रहे, the च is also elided by VIII. 2 25 S. 2249, as कृतिरहे ।

In the 1st. person, the च is replaced by कृ by VII 4 52 S 2250 As कृतिहे ।

Thus the full conjugation of the root कृति + कृ is—

1st Person.		2nd Person.		3rd Person.
Sing. कृतिहे,	...	कृतिरे,	...	कृतिरहे ।
Dual कृतिरहे	..	कृतिराहे,	..	कृतिराहे ।
Pl. कृतिरहे	..	कृतिरहे,		कृतिरहे ।

The Imperative 1st P. Sing. is कृत्वाहे । The Imperfect 3rd P Sing is कृतिरहे । The Aorist is कृतिरहे ।

From the कृ (II. 48), we have कृतिरा । It is conjugated 3rd Per S कृतिराहे, Dual कृतिराहे । Pl. कृतिराहे ।

Similarly from कृ (II 42), we have 3rd Pers Sing कृतिराहे, Dual कृतिराहे, Pl कृतिराहे, Per. कृतिरहे ।

The following sūtra makes an exception, with regard to the roots meaning 'to go,' and 'to kill'

२६८१ । न गतिहिसार्येभ्यः । १ । ३ । १५ ।

कृतिगच्छन्ति । कृतिवृन्ति । * प्रतिवेष्टे हडादीनामुपसंख्यानम् * । हडादयो हस्यकाराः कृतिगच्छन्ति । कृतिवृन्ति । कृतिजहन्ति । * हृतेरप्रतिवेष्टः * । समहन्ते राजानः ।

2681 After verbs having the sense of 'motion,' or 'injury,' when expressing interchange of action, the Atmanepada affixes are not used

This aphorism prohibits Atmanepada affixes in certain cases, where by force of the last sūtra, Atmanepada affixes would have been obtained. As कृतिगच्छन्ति 'they go against each other,' कृतिवृन्ति 'they injure each other.' कृतिजहन्ति 'they fight together.'

The word 'not' of this sūtra is understood in the subsequent sūtra.

Vart —This prohibition extends to the verbs हृ 'to laugh,' and the rest. As हृतिहृति, हृतिहृति, हृतिहृति. The हृति are those roots which are like the verb to laugh, namely those which express sound.

Vart —Prohibition must be made of the verb हरति 'he injures,' as चरहरति राजानः ॥

२६८२ । इतरेतान्योन्योपपदाच्च । १ । ३ । १६ ।

* चरत्परीपपदाच्चेति वक्तव्यम् * । इतरेतस्यान्योन्यत्वं चरत्परीपपदाच्चेति वक्तव्यम् ।

2682 And after the verbs which take the words itare-tara 'each other,' and anyonya 'one another,' as upapada (or dependant qualifying words), the affixes of Atmanepada are not used, though reciprocity of action be denoted

Thus इतरेतस्व उपति कुनन्ति 'they cut each other' अन्योन्यत्वं उपति कुनन्ति 'they cut one another'

Vart —This rule must also be applied when the word चरत्पर is in composition with the verb, as an upapada. As चरत्परस्व उपति कुनन्ति

२६८३ । निविशः । १ । ३ । १७ ।

निविशते ।

2683 After the verb vis 'to enter,' when preceded by the preposition ni, the Atmanepada affixes are employed

As विविशति 'he enters,' but निविशते 'he enters in.'

Note —Even when the augment अच् of the Imperfect, Aorist and Conditional tenses intervenes between the root and the preposition, terminations are of the Atmanepada As अविशत् 'he entered in.'

Note —The नि of the sūtra must be an upasarga because that has a sense, and not any नि. On this there is this paubhāṣā —अर्थवद्भवति वाच्यकस्य "a combination of letters capable of expressing a meaning denotes whenever it is employed in grammar that combination of letters in so far as it possesses that meaning, but it does not denote the same combination of letters void of a meaning." Thus in मधुनि विविशन्ति ज्वराः 'the beetles enter the honey flowers' Here the नि is a part of the word मधुनि and has no sense by itself, and therefore the verb is in the Parasmaipada and not in the Atmanepada.

२६८४ । परिग्रह्येभ्यः क्रियः । १ । ३ । १८ ।

अकर्त्रभिप्रायार्थमिदम् । विक्रीयीते-विक्रीयीते-क्रीयीते ।

2684 After the verb kri 'to purchase,' when preceded by pari, vi or ava, the Atmanepada affix is employed, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The verb वृक्रीम् 'to buy or barter,' has an indicatory क् and therefore, by I. 3. 72 it will be Atmanepadi when the fruit of the action accrues to

the agent. The present sūtra, therefore, refers to cases where the fruit of the action does not accrue to the agent

The root क्री 'to buy' as a general rule takes the terminations of both padas, but when it is preceded by pari, vi, or ava, it is restricted to Atmanepada terminations. As परीक्रीयते 'he buys', विक्रीयते 'he sells', अवक्रीयते 'he buys.'

Note —The word pari, vi, and ava must be upasargas, therefore, in the following example, there is no Atmanepada termination, because the vi there, is not a preposition but a noun, as, बहुविक्रीयति वनम्

२६८५ । विपराम्यां जेः । १ । ३ । १९ ।

विजयते । पराजयते ।

2685 After the verb जु 'to conquer,' preceded by vi or parā, the Atmanepada affix is employed.

This sūtra debars I. 3 78 S. 2159 by which the root ज is generally Parasmaipadi.

As विजयते 'he conquers' पराजयते 'he conquers' The words vi and parā must be upasargas (prepositions), for the application of this rule. In the following examples, they are used as substantives बहुविजयति वनम्, परा जयति देवाः ।

२६८६ । आङो दीङ्नास्यविहरणे । १ । ३ । २० ।

आङ्पुर्वाद्वातेर्पुल्लविकवनादन्वयार्थं वर्तमानादात्मनेपद् स्यात् । विद्यायादत्ते । 'अनाद्य-' इति लिप् । पुल्ल् अवाददाति । आस्थप्रवृत्तनविहितम् । विपादिकां अवाददाति । 'पादस्फोटो विपादिका' । नदी पुल्ल् अवाददाति । '* पराङ्गकर्तृकाम्ब निवेशः *' । अवाददते पिपीलिकाः । तङ्गस्व पुल्लम् ।

2686 After the verb दा 'to give,' preceded by ān, and when not meaning 'to open the mouth,' the Atmanepada affix is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The root दा is generally both Parasmaipadi and Atmanepadi (I 3 72 S. 2158). But when preceded by the preposition आ, it is restricted to the Atmanepada. As विद्यायादत्ते 'he acquires knowledge' But when it means "to widen the mouth" whether actually or metaphorically, it is parasmaipadi. As पुल्ल् अवाददाति 'He expands his own mouth.'

The prohibition also applies when the action is similar to the act of opening the mouth As विपादिकां अवाददाति 'he opens the tumour' पुल्ल् अवाददाति नदी the river breaks the bank'

Vart —When the action does not affect the agents' own body the verb is Atmanepadi, as अवाददते पिपीलिकाः वर्तनस्य पुल्लम्, 'the ants open the mouth of a locust.'

२६८७ । क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च । १ । ३ । २१ ।

आदाहः । अनुक्रीडते । संक्रीडते । परिक्रीडते । आक्रीडते । अनोः कर्मप्रवचनीवाप्त । उपसर्गोऽस्य तादात्म्यात् । तादात्म्यमनुक्रीडति । तेन वदेत्यर्थः । तुतोवार्थ इत्यनोः कर्मप्रवचनी-
वत्त्वम् । “ अनोऽनुक्रीडते ” । संक्रीडते । क्रीडते तु । संक्रीडति चक्रम् । “ आगतेः सप्तमाया ” ।
वयस्यस्येह ग्रहणम् । आगमवत्त्व तादात् । ना त्वदिष्टा इत्यर्थः । “ शिष्टेर्जिज्ञासाया ” । यमुपि
यिषते । यमुर्जिषणे आने यच्छो भवितुमिच्छतीत्यर्थः । “ आशिषि नाथ ” । आशिष्येवेति
नियमायै वार्तिकवित्तुक्तम् । सर्पिषो नाथते । सर्पिर्न स्वादित्वाभावात् इत्यर्थः । कथं नाथसे किमु
पति न भूदुताम् इति । नाथसे इति पाठश्च “ दुरतेर्गतताच्छीस्ये ” । यत प्रकारः चैतृकमन्त्रा
अनुदरन्ते । नातृक नाथ । पितृमनुद्यागत प्रकार सत परिक्रीडयन्तीत्यर्थः । ताच्छीस्ये किम् ।
नातृकानुदरति । “ किरतेर्द्विपञ्चिकाकुलावकरणेऽपि नाथयम् ” इत्यादयो नियमाः । तत्र ह्ये
विशेषण कारणम् । इतरे फले ।

2687 After the verb *kriḍ* ‘to play’ preceded by *anu*, *sam* or *pari*, as well as *ān*, the *Atmanepada* affix is used

The word “आह्” is to be read into the sūtra by virtue of the word च in the text As आक्रीडते, संक्रीडते, अनुक्रीडते, or परिक्रीडते ‘he plays’

The word *anu*, *pari* &c, being taught along with *sam*, indicates that the *upasargas anu*, *pari* &c, are to be taken, and not the *karmapra-
vachaniya-anu pari* &c Therefore, when these prefixes are used as *kai-
mapravachaniya*, they do not cause the verb क्रीड् to take the *ātmanepada* terminations, as तादात्म्यमनुक्रीडति ‘he plays with the boy.’ For the definition and action of *karmapravachaniya*, see I. 4. 85 S. 549 and II 3. 8. S. 518.

Vart —When the verb क्रीड् compounded with च् means ‘to make a rattling or creaking noise,’ it does not take *ātmanepada* terminations. As संक्रीडन्ति चक्राणि ‘the carts rattle or creak.’ But when it does not mean ‘to creak,’ the conjugation is *Atmanepadī*. As संक्रीडते ‘he plays together’

Vart —The verb आगम् takes the *ātmanepada* terminations when meaning ‘to wait for,’ ‘to over look’ ‘to have patience’ as, आगमवत्त्व तादात् नाथयकम् । ‘Have patience with the boy’ This applies to the causative root आगमि ।

Vart —The verb षिषे Desiderative of यच् takes *ātmanepada* terminations, when meaning ‘to enquire’ —as, यमुपि षिषते ‘he investigates archery’ i. e., he desires to be proficient in the science and practice of archery

Vart —The verb नाथ् when meaning to bless, takes the *ātmanepada* terminations, as, सर्पिषो नाथते he blesses another soliciting from him clarified butter’ i. e., “may I have ghee and you be blessed for giving it to me” We have already explained that this vāitika declares a *niyama* rule i. e., नाथ् takes the *ātmanepada* only in blessing But how do you explain नाथते in नाथते किमु पति न भूदुताम् “why do you not pray to the Lord of all the world-upholders’ (*Kirātārjunīya* XIII. 59)? The text ought to

be नाबने and not नाबने । Why do we say 'when meaning to bless ?' Observe, नाबनननुनाबति, 'he begs of the boy'

Vart :—The verb हरति takes the *Ātmanepada* terminations when meaning 'to take after the nature of the parents' 'As पैतृकनखा बभ्रुहरन्ते 'the horses resemble their father' नातुलं गानोऽब्रुहरन्ते 'the cows always imitate their mother in their actions and behaviour.' But when not having this meaning, we have नातुलहरति 'he resembles his mother' Here mere resemblance of form is indicated, and not resemblance in action, and behaviour

Vart —The verb किरति takes *Ātmanepada* terminations when meaning 'to scratch out or scatter with joy, for abode or food' The joy &c. are objects The joy is the cause of throwing The other two namely 'food' and 'abode' are the results Thus अप+कृ । Now applies the following —

२६८८ । अपाकृतुपाच्छकुनिषवालेखने । ६ । १ । १४२ ।

अपात्किरतेः कुट् स्यात् । * कुट्पि हर्षादिभ्येव वक्तव्यः * । अपत्किरते वृषो इहः । कुक्कुटो नवायी । खा आनवायी च । 'हर्षादिभ्यु' हेति कित् । अपत्किरति कुकुनम् । इह तद्वृटो न । हर्षादिनात्रविवादा यद्यपि तद् प्राप्तस्यापि 'कुडनाले नेकपते' इत्याहुः । गजोऽपत्किरति । * आङि कुम्भयोः * । आहुते । आहुच्छते । * यप उपाखरते * । आक्रोशायास्त्वस्तितीऽ कर्तुं नेऽपि कले यपवच्छेदार्थं आत्मनेपद वक्तव्यमित्यर्थः । कृत्वाव अपते ।

2688. The augment कुट् is placed before क when the verb कृ comes after अप and the sense is 'the scraping of earth by four-footed animals or birds.'

Vart —The कुट् is added only then when 'joy &c' as mentioned in the preceding sūtra is indicated.

The verb किरति takes *Ātmanepada* terminations when meaning 'to scratch out or scatter with joy', to make for abode or 'to search for food' As अपत्किरते वृषवो इहः 'the bull gores the earth with joy' अपत्किरते कुक्कुटो नवायी 'the cock scratches the earth in search of food,' अपत्किरते खाऽऽनवायी 'the dog scratches the earth to make his abode' Why do we say 'joy etc' ? When not having these senses, we have अपत्किरति कुकुनम् 'he scatters about the flowers'

Here there is neither the *Ātmanepada* nor कुट् । Though there would have been *Ātmanepada* affix wherever there is the expression of joy &c., yet it is not so, according to the opinion of Patanjali in these cases where we cannot add कुट् । Thus गजोऽपत्किरति 'the elephant scatters the earth with joy.' As the elephant has no claws with which it could scratch (आलेखन), the verb कृ does not take कृट् and consequently there is no *Ātmanepada* also

Vart —The verbs कु 'to cry' and प्रच्छ 'to ask' take the *Ātmanepada* terminations when preceded by the preposition आह, as आहुते गुनासः 'the jackal howls.' आहुच्छते ब्रह्म 'he questions the Guna.'

Vart —The verb *अप्* when meaning 'to abuse or censure' takes Atmanepada affixes. As कृष्णाय अपते 'he abuses Krishna' Otherwise we have अपति 'he curses'

Note —This rule of *अप्* applies when the scraping is through pleasure, or for the sake of finding food, or making a resting place. Therefore not here —अपकिरति स्था खोदयिष्यहनायिवः॥ And it is in the above senses of scraping through pleasure &c, that the root takes Atmanepada affixes, otherwise the Parasmaipada affixes will follow. See I. 3 21 *Vart*.

२६८९ । सप्तमप्रविभ्यः स्यः । १ । ३ । २२ ।

सतिष्ठते । स्थाभोत्तिष्ठ' (२३८९) । पनस्तिष्ठत । सनस्तिष्ठादात् । सनस्तिष्ठत । अवतिष्ठते । प्रतिष्ठते । वितिष्ठते । * आह प्रतिज्ञावापुपसत्तयानत् * । अहं नित्यमाविष्ठते । नित्यत्वेन प्रविजानीत इत्यर्थः ।

2689 After the verb *sthâ* 'to stand,' preceded by *sam*, *ava*, *pra*, or *vi*, the Atmanepada conjugation is used

As सतिष्ठते 'he stays with' The aorist is formed by I 2. 17. S 2389 As सनस्तिष्ठत । dual सनस्तिष्ठादात् । Pl. सनस्तिष्ठत । अवतिष्ठते 'he waits patiently,' प्रतिष्ठते 'he sets forth,' वितिष्ठते 'he stands apart'

Vart —The verb *स्था* when preceded by *आह* and meaning 'solemn declaration' or 'promise' takes the Atmanepada terminations, as अस्ति संस्कारमात्रमाविष्ठते॥ Or to take another example, अहं विद्य वा तव आरसादास्थान्ये 'for thee I shall surely have recourse to water or poison' Or अहं नित्यं आविष्ठते 'know the Word to be eternal'

२६९० । प्रकाशनस्थेयारुययोश्च । १ । ३ । २३ ।

गोपी कृष्णाय विष्ठते । आशय प्रकाशयतीत्यर्थः । 'अशय्य कर्त्तादिषु विष्ठते यः' कर्त्तादीन्निर्णयत्येनाशयतीत्यर्थः ।

2690 After the verb *sthâ* when meaning 'to indicate one's intentions to another,' or 'to make an award as an arbitrator,' the Atmanepada affix is employed

The word *prākāśana* means disclosing one's intentions. The word *stheyākhyā* is a compound of *stheya* 'arbitrator' and *ākhyā* 'name'

As गोपी कृष्णाय विष्ठते, 'the Gopi expresses her wish to Krishna, स्वयिविष्ठते, 'he refers to thee for settlement,' अशय्य कर्त्तादिषु विष्ठते यः, 'who, when he is in doubt, has recourse to Kaina and others as his judges or umpires'

२६९१ । उदोऽनूर्ध्वकर्मणि । १ । ३ । २४ ।

उत्ताडुत्तिष्ठते । अनूर्ध्व- इति क्ति । पीडाडुत्तिष्ठति । * ईडावानेव * । नेह । शानाचक्षते - उत्तिष्ठति ।

2691 After the verb *sthâ*, preceded by *ut*, when not meaning 'to get up or rise,' as from a seat, the Atmanepada conjugation is employed

The word 'karma' in this aphorism means 'action,' and does not mean the grammatical karma or object.

As युक्तो उचिहते 'he strives for liberation' Why do we say not rising up'? - Observe चीटादुचिहति 'he rises up from the seat.'

Vart —The force of the preposition 'ut' must be to express ईहा, 'effort, exertion wish or desire, to surprise or excell.' If this be not the force of ut, the terminations are those of the Parasmaipada. As अस्माद् द्यामाद् यवमुचिहति 'a hundred is yielded by this village' The word ईहा qualifies the word 'anūdhakarmani,' and does not debar the latter.

२६९२ । उपालम्बन्त्रकरणे । १ । ३ । २५ ।

आग्नेय्याग्नीत्रमुपतिहते । 'मन्त्रकरणे' किम् । 'भर्तारमुपतिहति यौवनेन' । * 'उपादेवप्रजा-
र्जनविकरचनिककरचपयिचिबति वाचवच् *' । आदित्यमुपतिहते । कथं तर्हि 'स्तुत्य स्तुतिभिरत्यर्चा-
निरवतत्ये चरत्यर्चते' इति । देवतास्वारीवाद् । नृपस्य देवतास्वराद्वा । गङ्गा यमुनामुपतिहते ।
उपतिहचरतीत्यर्थः । रथिकामुपतिहते । मित्रीकरोतीत्यर्थः । चर्याः क्षुण्णमुपतिहते । प्राप्नो-
तीत्यर्थः । * वा लिप्तावाप्तिरिति वक्तव्यम् * । भिक्षुकः प्रभुमुपतिहते-उपतिहति वा । लिप्तावा
उपगच्छतीत्यर्थः ।

2692 After the verb sthā, preceded by upa, when mean-
ing 'to adore,' the Atmanepada conjugation is used.

As वेङ्गवानाहंपस्वमुपतिहते 'he approaches with prayers or worships the
Gārhapatya fire with andra hymns' So also आग्नेय्याग्नीत्रमुपतिहति "he
praises Agnidhra fire with Agneyya Riks" : २, stands in its front
uttering the said verses.

If it does not mean 'praising with hymns' the terminations which
the verb takes, are those of the Parasmaipada, as भर्तारमुपतिहति यौवनेन 'she
approaches the husband through youth'

Vart —The verb स्था after the preposition उप takes the terminations
of the Atmanepada, when meaning 'worshipping a deity,' 'to approach
for intercourse or uniting or joining, 'to form friendship with,' and 'to
lead to as a way.' Thus —1st Deva pñā आदित्यमुपतिहते 'he worships the
Aditya' 2. Sangati karana पतिमुपतिहते नारी 'the wife approaches the
husband,' रथिकामुपतिहते 'forms union with charioteers.' 3. Mitra karana
चरमुपतिहते शत्रुः 'the good man approaches the saints to make friends
with.' What is the difference between Sangati-karana and Mitra-karana?
Sangati-karana means drawing near and approaching together in space,
as गङ्गायमुनामुपतिहते 'the Ganga joins the Yamuna' While the friendly
relations may be established without coming in physical contact. 4.
Patha —अथ चर्याः क्षुण्णमुपतिहते 'this road leads to Srugha'

Vart —It must be stated that the Atmanepada is optional when the
sense is 'desire of getting' As भिक्षुको ब्राह्मणकुलमुपतिहते or उपतिहति 'a
beggar waits at the palace of a Brāhmaṇa with the desire of getting
something.'

२६९३ । अकर्मकाच्च । १ । ३ । २६ ।

उपातिष्ठतेरकर्मकादात्मनेपद स्यात् । भोजनकाले उपतिष्ठते । कनिष्ठितो भवतीत्यर्थः ।

2693 After the verb *sthā*, preceded by *upa* when used intransitively, the Atmanepada conjugation is used.

As भोजनकाले उपतिष्ठते 'he stands ready at the time of dinner,' यावदुपतिष्ठति 'he is present whenever it is dinner time,' यावदोदनमुपतिष्ठते 'he is present whenever there is food, that is he comes at the time of dinner' The word *bhukta* is formed by adding the affix *kta* to the root, and has the force of 'condition' here.

The phrase 'when used in the Intransitive' governs the three succeeding sūtras also.

If it is transitive, the verb *upasthā* takes the *prasmaipada* terminations. As राजानमुपतिष्ठते 'he approaches the king'

२६९४ । उद्दिभ्या तप । १ । ३ । २७ ।

'अकर्मकात्' इत्येव । उत्तपते । वितपते । दीप्यत इत्यर्थः । 'स्वाङ्गकर्तृकाच्चेति वस्तुवत्*' । स्वानङ्गं स्वाङ्गं न तु '* अङ्गवत्-' इति परिभाषितम् । उत्तपते । वितपते पाणिम् । नेह । जुवर्ष-
जु सपति । संतापयति वितापयति केत्यर्थः । नैत्रो नैत्रस्य पाणिजुसपति । संतापयतीत्यर्थः ।

2694 After the verb *tapa* 'to shine,' when used intransitively, and preceded by *ut* or *vi*, the Atmanepada conjugation is employed.

As उत्तपते or वितपते विद्यया विद्वार्षी 'The scholar shines with knowledge.' But in the case of transitive verbs, it is *Parasmaipadi*. As उत्तपति जुवर्ष-
जुवर्षकारः, 'the goldsmith heats the gold,' वितपति बृह सविता 'the sun heats the back.'

Vart —It must be stated that the terminations are of the *atmanepada*, though the verb *ut-tapa* or *vi-tapa* be transitive, when the object is some limb or member of one's own body. As उत्तपतेपाणिम् or वितपतेपाणिम् or बृह 'he heats his own hand or back' The word *स्वाङ्ग* means one's own body and not the *pāribhāsika* or the technical *स्वाङ्ग* meaning "a thing not being liquid or gaseous and being capable of being perceived by the senses, and not being one produced by a change from the natural state, exists in a living being and though found elsewhere actually or at any particular time, had previously been known as existing in only a living being, or is found to have actually (not figuratively) the same relation to the being it is in, as a similar thing has to a living being" (IV. 1 54 S 510 स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादस्योपोपवात्). Therefore not so in the following देवदत्तो वसदत्तस्य बृहजुसपति 'Devadatta heats the back of Yajñadatta' When the preposition is other than *ut* or *vi*, the *prasmaipada* affix is employed, as, तिष्ठति.

२६९५ । आङी यसहन्तः । १ । ३ । २८ ।

आयच्छते । आहते । अकर्त्तृकात्स्वाङ्कर्त्तृकादित्येन । भेदः । परस्य शिर आहन्ति । कथं तर्हि 'आज्जणे विपक्षविलोचनस्य बधः' इति आरब्धः । 'आहृष्य ना रङ्गसन्त' इति भट्टिः । प्रनाह हवावसिति भागवृत्तः । प्राप्तेत्यध्याहारो वा । ह्यङ्गोपे पञ्चमीति तु ह्यङ्गन्त विधेयं तदर्थोद्देश-
तिर्यत्र तद्विषयम् । भेदुमित्यादि गुणुन्ताध्याहारो वास्तु । वलीयतेत्येति वा ।

2695 After the verb yam 'to stop,' and han 'to injure' when used intransitively and preceded by ān, the Atmanepada conjugation is employed.

The word, intransitive of s 2693 and 'a member of one's body as object' are understood here also. Both these verbs are generally parasmaipadī. When they take the affix आ they become ātmanepadī. Yam belongs to Bhvādi class, and han to the Adadi class. Thus आ + य + च + ते = आ + यच्छ + अते (VII 3. 77) = आयच्छते 'it spreads.' आयच्छते and आयच्छन्ते । So also आ + ह + च + ते = अ + ह + ते (I 2 4 and VI 4. 37) = आहते, 'he strikes' आ + ह + आते = आ + ह् + आते (I. 2 4 and VI 4 98) = आहन्ते (VII § 54), Pl आयच्छते.

Not so when these verbs are used in the transitive, as आहन्ति कूपार-
ज्जुम् 'he draws up the rope from the well,' आहन्ति दूषल पादेन 'he strikes the sinner with the foot'

When the object is some member of the agent's own body these verbs take the Atmanepada terminations though transitive. As आयच्छते पादिवम् 'he puts forth his own hand' आहते शिर 'he hurts his own head' When the object is some limb of another's body, the terminations are of the Parasmaipada, as आहन्ति शिरः परकीय 'they hurt others head'

If so, how do you explain the use of the Atmanepada आज्जणे in the following line of Bhāravi? आज्जणे विपक्षविलोचनस्य बधः । (Kūāṭārjunīya XVII. 63) Or the Atmanepada आहृष्य in आहृष्य ना रङ्गसन्त of Bhaṭṭi? (Bhaṭṭi VIII. 15) According to the opinion of Bhāṅgavṛtti these are mistakes of those authors. Or the word प्राप्य is understood in every one of those lines that is to say, the verb आहृष्य is used Intransitively and so it properly takes the Atmanepada conjugation. If प्राप्य a word formed by ह्यप्, is understood here, then by the vārtika पञ्चमी विधाने ह्यप् सोपे कर्त्तृव्युपसर्गान्, the words बधः and रङ्गसन्त ought to be in the Ablative case (See S 594). That vārtika is confined, however, to cases where the sense of a sentence is clear without the use of a ह्यप् formed participle, (as given in the examples under S 594) But when a ह्यप् ending word is necessary to complete the sentence, there the above vārtika is not valid, and so the verb governs the accusative.

Or we may explain the above by taking the word भेदुम् 'to pierce' to be understood in the said lines. So there is no ह्यप् elision in this case and no difficulty about the above vārtika.

Or the words *समीपनेत्य* 'coming in front' are understood therein *विष-
मलोचनस्य समीपनेत्य* *वचः आगच्छने* 'having approached in front of Shiva of the
Divine sight, he struck his breast' &c he struck his *own* breast as an
athlete does out of extreme satisfaction and since the striking is of one's
own-breast (*स्वाङ्गकर्त्तृ*), the *Atmanepada* conjugation is appropriate

२६९६ । आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । २ । ४ । ४४ ।

इतो तथादेशो वा लुकि आत्मनेपदेषु परेषु । आबधित् । आबधिषाताम् ।

2696. When *Atmanepada* affixes follow, *बृ* is optionally
the substitute of *इ* in the *लृक्* (*Aorist*)

Thus *आबधित्* or *आइत*, *आबधिषाताम्* or *आइषाताम्*; *आबधियत* or *आइयत*.

२६९७ । हन् सिच् । १ । २ । १४ ।

कित्स्यात् । अनुनासिकलोपः । आइत । आइषाताम् । आइयत ।

2697 The *such* *Atmanepada* affixes are *kit* after the root
han 'to kill'

As *आइत*, *आइषाताम्*, *आइयत* are the *aorist* of *हन्*

The verb *हन्* becomes *Atmanepadi* when preceded by *आ* (I 3 28). By
the present *sūtra* the *Aorist*-affixes in the *Atmanepada* are *कित्* after *हन्*
and by VI 4 37 the *न* is elided before *कित्* affixes, then by VIII. 2 27 the
च is elided Thus *आइन् + सिच् + त = आइत*

२६९८ । यमो गम्यने । १ । २ । १५ ।

विचिकित्स्यात् । गम्यनं लृचनं परदीर्घाविष्कारवत् । उदायत । 'गम्यने' *कित्* । उदायत्स
पादम् । आकृष्टवानित्यर्थः ।

2698. The affix *such* before *Atmanepada* affixes, is *kit*
after the verb *yam*, when meaning 'to divulge'

The word *gandhana* means 'to divulge,' 'to make known the faults
of another that had been concealed.'

The result of *kit* is that the nasal is elided. The verb *यन्* becomes
Atmanepada when preceded by the preposition *आ* by rule I. 3 28 Thus
उत् + आ + यन् + त = उदायत = 'he divulged,' उदायषाताम्, उदाययत, the *such* is
elided by VIII. 2. 27 and *च* by VI 4. 37

Why do we say 'to divulge' When the verb *यन्* has any other mean-
ing than 'to divulge,' then the *सिच्* in the *Atmanepada* is not *kit*, as
उदायत्सपादम् 'he raised the foot' So also *उदायत्स कुपादुवत्* 'he raised water
from the well.

२६९९ । समो गम्युच्छिन्न्याम् । १ । ३ । २९ ।

'आकर्त्तृकाभ्याम्' इत्येव । समच्छते ।

2699 After the verbs *gam* 'to go,' and *richehh* 'to be-
come hard,' when used intransitively and preceded by *sam*, the
Atmanepada conjugation is employed.

The above two verbs when preceded by the preposition **सङ्** and used in the intransitive, take the terminations of the *Ātmanepada*. As **सङ्गच्छते** (VII 3 77) 'he joins.'

२७०० । वा गमः । १ । २ । १३ ।

गमः परौ कलादी लिङ्विधौ वा कितौ स्तः । सङ्गच्छीष्ट-सङ्गच्छीष्ट । सङ्गच्छ-सङ्गच्छ । सङ्गच्छिष्यते । 'अकर्तृकाभ्याम्' किच् । ग्राम सङ्गच्छति । "विदिप्रविद्धस्वरतीनामुपसंख्यानम्" । वेत्तेरेव ग्रहणम् । संविद्ये । संविदाते ।

2700 Optionally after the verb *gam*, the *liṅ* (the Benedictive) and the aorist *sich* beginning with *jhal* consonants, in the *Ātmanepada*, are *kit*

The verb **गच्** 'to go' is *Ātmanepadi* after the preposition **सङ्** by I. 3. 29

The result of its being *kit* is that the nasal is dropped in the *Ātmanepada*, in forming the Aorist with **सिच्**, and the Benedictive. Thus we have the forms —**सङ्गच्छीष्ट** or **सङ्गच्छीष्ट** in the Benedictive, and **सङ्गच्छ** or **सङ्गच्छ** in the *sich* Aorist

From **सङ्गच्छ** we have **सङ्गच्छिष्यते** ।

Why do we say 'when these two roots **गच्** and **सङ्गच्छ** are Intransitive?' Observe, **ग्राम सङ्गच्छति** ।

Vari —The roots **विद्** 'to know,' **प्रच्छ** 'to ask,' **स्व** 'to find fault with,' should also be enumerated as taking the *Ātmanepada*

The **विद्** is the root **वेत्ति** (Ad&di No 55). As **संविद्ये**, Dual **संविदाते** । In forming the plural the following sūtra applies

२७०१ । वेत्तेर्विभाषा । १ । १ । १ ।

वेत्ते परस्य क्तादेशस्यातो बडागमो वा स्वात् । संविद्यते । संविद्यते । सङ्गच्छते । संस्रवते । "अतिशुद्धिश्चक्षते वक्तव्यम्" । अतीति द्वयोर्ग्रहणम् । अङ्गविधौ त्विद्यतेवेत्युक्तम् । ना सङ्गच्छत । ना सङ्गच्छताम् । ना सङ्गच्छतेति । सन्नात् । सन्नात्ताम् । सन्नात्तेति च क्तादेशः । ह्यतेस्तु ना सन्नात् । ना सन्नात्ताम् । ना सन्नात्त । सन्नात्त । सन्नात्ताम् । सन्नात्तेति च । सङ्गच्छते । सङ्गच्छते । अकर्तृकादित्येव । अत एव रक्षातीति पुरापि सङ्गच्छते इति कुरारिप्रयोगः । प्रानादिक इत्याहुः । अप्याहारो ज्ञा इति कथयद्वा इति अयास्मिन्नकर्तृकाधिकारे इतिगन्वादीना कथयकर्तृकतेति चेद् । शृणु ।

धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसङ्गात् ।

प्रसिद्धेरविषयात् कर्तृणोऽकर्तृका क्रिया ॥

बहति भारम् । नदी बहति । स्वप्नत इत्यर्थः । जीवति । नृत्यति । प्रसिद्धेर्यथा । नेधो बर्धति । कर्तृणोऽविषयातो यथा । दितान्न च सङ्गच्छते स किं प्रभुः । "उपसर्गादस्यत्प्रभोर्बेति वाच्यम्" । 'अकर्तृकात्' इति निवृत्तम् । बन्ध निरस्यति-निरस्यते । सङ्गच्छते-सङ्गच्छते ।

2701 The अव substitute of क (ātmanepada plural) gets the augment **चद्** after the verbal stem **विद्** (वेत्ति) ॥

As **संविद्यते** or **संविद्यते**, **संविद्यताम्** or **संविद्यताम्**, **संविद्यत** or **संविद्यत** ॥ The **विद्** is the Ad&di root here, and does not apply to **विन्ते**, **विन्दाते**, **विन्दते**, which belongs to the Rudhādi class (**विद् विचारणे**) ॥

There is no augment in वृत्तु here also, as वृत्तिवृत्तिः

Similarly from वृत्तु we have वृत्तुवृत्ते 'he asks'

From वृत्तु, वृत्तुवृत्ते 'He blames'

Vart —The âtmanepada terminations are added to √वृ, √śru, and √driś, when preceded by the preposition वृ ।

The √वृ includes the two roots of the Bhuâdi and the Juhotyâdi both. But in the वृ-âorist, only the Juh tyâdi is taken, as we have already mentioned under III 1 56 S. 2382 As ना वृत्तः । वृत् + वृ + विच् + तः । The विच् is कृद् by I 2 12 S. 2368, and so there is no guna. The विच् is elided by VIII 2 27 S. 2369, and thus we get वृत्तः । The augment वृत् is not added because of ना । The dual is ना वृत्तवताम्, and the plural is ना वृत्तवन् । The âorist with the augment वृत् is वृत्तवर्त्तः, D वृत्तवर्त्तवाम्, Pl वृत्तवर्त्तवः । Thus वृत् + वृत् + वृत्तः = वृत् + वृत्तवर्त्तः (the vridhhi ekâdesa is by VI 1 90 S. 269) = वृत्तवर्त्तः ।

Quere —When वृ of वृत्, and the वृ of √वृ become वृत् by ekâdesa then the real equation stands thus —वृत् + वृत् + विच् + तः । Now विच् follows after a long stem, and so it cannot be elided by VIII 2 27, S. 2369 and 3 S. form ought to be वृत्तवर्त्तः । The form वृत्तवर्त्तः appears to be a mistake (*Tattivabodhini*)

The above forms are of the Bhuâdi वृ । Of the Juhotyâdi वृ, the âorist is by वृत् । Without the augment the forms are ना वृत्तः (वृत् + वृ + वृत् + तः = वृत् + वृत् + वृत्तः VII. 4. 16 S. 2406). The dual is ना वृत्तवताम् । The Plural is ना वृत्तवन् । But with the वृत् augment we have 3, S वृत्तवर्त्तः, D वृत्तवर्त्तवाम् Pl वृत्तवर्त्तवः ।

Similarly from वृत् + वृ we have वृत्तुवृत्ते and from वृत् + वृष् we have वृत्तुवृष्ते ।

The words वृत्तवर्त्तवः 'after an Intransitive verb' are understood in these vârtikas also. So we have वृत्तवर्त्तवः Parasmaipadî when the verb is Transitive. Therefore some say that वृत्तुवृत्ते (Âtmanepada) is wrong in the following line of Murâri —

वृत्तवर्त्तवः पुराणि वृत्तुवृत्ते । Or it is a correct form, the word इति वृत्तवृत्तवः is understood in it, i.e., वृत्तवर्त्तवः पुराणि वृत्तुवृत्ते ।

In this section, Intransitive verbs are taught, for the anuvritti of वृत्तवर्त्तवः commenced from I 3 26, S. 2393 and is current, how do you include the verbs वृ 'to kill' and वृ 'to go' along with the Intransitives in I. 3 28, 29 ? Listen

वातोर्वर्त्तवरे वृत्तवर्त्तवर्त्तवर्त्तवः ।

प्रविष्टेरविष्टवर्त्तवः कर्त्तवर्त्तवर्त्तवः क्रिया ॥

"An Intransitive action of a root is denoted —

(1) When it is used with a different meaning than the ordinary root meaning

(2) When the object is included in the sense of the root-meaning.

(3) When the object of the verb is so wellknown and invariable that it is never expressed

(4.) When it is not desired to express the object, २८, when the object of the verb is understood or is of secondary importance.

1 Thus वहति चारु 'he carries the load' Here वहति is Transitive and is so used also But it may be used Intransitively, when it has a sense other than that of carrying, though metaphorically it may mean so Thus, नदी वहति 'the river flows.' Here वहति means 'flows.' (2) So also जीवति 'He lives' which is really equal to प्राणान् चारवति । Here the object प्राणान् is really included in the meaning of the root जीव । Similarly नृत्यति 'he dances,' which is really equal to नात्राणि विधेयति २८, he contorts the various limbs of his body' (see √जीव 'प्राणचारणे' I 594, √नृति 'नात्र विधेये' IV 9), here the objects प्राण and नात्र are included in the meanings of the roots (3) A root whose object is well known and is therefore invariably omitted is also used Intransitively As मेघो वर्षति the cloud rains Here the object वल्ल is not mentioned because it is so well known that whenever one says मेघो वर्षति, it is understood that मेघो वल्ल वर्षति ।

(4) When the object is not prominently desired to be denoted २८, when no stress is laid on the object As दित्वा न च संयुजते चक्षि मनुः Here the object of संयुजते २८, advice is understood

Thus हृ 'to kill,' and गच्छ 'to go' though ordinarily Transitive, may become Intransitive, and so they have been mentioned in sūtras I 2. 14 S 2697 and I 3 29 S 2699

Vart —The verbs जड् (Drv 100) 'to throw' and ऊह (Bhuādi 679) 'to optionally take the affixes of the ātmanepada, when they follow after an upasarga.

The anuvritti of 'after an Intransitive verb' which commenced with I 3 26 S 2693 ceases Thus वल्ल निरस्वते or निरस्वते 'he throws off the bonds' वल्लति or वल्लते ।

The root ऊह, however, is shortened to उह, after a Preposition before an affix beginning with च, by the following sūtra.

२७०२ । उपसर्गाद्ध्रस्व ऊहतेः । ७ । ४ । २३ ।

पादौ कृत्ति । वल्ल संयुजते । जग्नि, वज्रस ।

2702. The short is substituted for the ऊ of ऊह, when a Preposition precedes it, and an affix beginning with च with an indicative च् or क् follows

As वज्रस । So also, वज्रसते, प्रवज्रसते, वज्रस जग्ज्जसते, जग्ज्जस ॥ So also जग्नि वज्रस । But ऊहते without Preposition

२७०३ । निसमुपविभ्योः ह्र् । १ । ३ । ३० ।

निहते ।

2703 After the verb *hve* 'to call,' preceded by *ni*, *sam*, *upa*, or *vi*, the Atmanepada conjugation is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent,

As निहयते ।

२७०४ । स्पर्धायासाहः । १ । ३ । ३१ ।

कृष्णश्चाश्वत्थमाहयते । 'स्पर्धायास्' क्तिच् । पुत्रमाहयति ।

2704 After the verb *hve*, when meaning 'to challenge' and preceded by *ân*, the Atmanepada is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

As कृष्णश्चाश्वत्थमाहयते 'Krishna challenges Chânuira (in order to conquer him)' छात्रश्चात्रमाहयते 'one student emulates with another student.'

This sūtra is also for the purpose of showing that the root *hve* takes the Atmanepada terminations even when the direct fruit of the action does not accrue to the agent.

Why do we say "spardhāyam" meaning "to emulate, to vie, to desire to conquer another"? When the verb *hve* has not the above signification, it takes the terminations of the Parasmaipada. As पुत्रमाहयति गोपासः 'the cowherd calls the son.'

२७०५ । गन्धनावक्षेपखसेवनसाहसिक्यप्रतियत्नप्रकथनीपयोगेषु कृजः ।

१ । ३ । ३२ ।

गन्धनं हि सा । उत्कुरुते । खसिणीतीत्यर्थः । खसः हि प्राणवियोगात्पुच्छत्वाद्धि सैव । अवक्षेपः मर्त्यर्शनम् । श्वेती वृत्तिकानुदाकुरुते । मर्त्यवतीत्यर्थः । हरिमुपकुरुते । सेवते । परदागामकुरुते । तेषु सहसा प्रवर्तते । खोदकस्योपस्कुरुते । गुणमाचरे । गाथाः प्रकुरुते । प्रकथयति । खतं प्रकुरुते । खनीयं विनिगुह्यते । एषु क्तिच् । कटं करोति ।

2705 After the verb *kri* when meaning 'to divulge,' 'to revile,' 'to serve,' 'to use violence,' 'to cause change,' 'to recite,' and 'to do an act tending to effect a desired purpose,' the Atmanepada is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent

The verb *कृज्* by I. 3 72 would take the affixes of the Atmanepada when the direct fruit of the action accrues to the agent. This sūtra has been begun to show that this verb takes the Atmanepada terminations under certain circumstances even when the direct fruit of the action does not accrue to the agent

The word *gandhana* comes from the *√gandh* 'to injure,' (Churādi 145), and means to inform against another maliciously with the object of injuring such person. *Avakshepana* means 'revile' 'to overcome,' *sevana* means 'to obey and serve,' *sāhasikya* means 'an act of violence,' *pratiyatna* means 'imparting a new quality or virtue,' *prakathana* means 'to

narrate fully," upayoga means 'the disposal of a thing for the object of attaining merit &c.'

Thus उद्वृणते = वृणवति means he informs against and as informing against another may lead to the loss of life or that person, it is "killing" or himsā (2) रवेनो वर्तिकाशुदाकुर्वते 'the hawk reviles the partridge' (3) हरिमुपकुर्वते 'he serves Hari.' महाभाजनमुकुर्वते 'he serves the Mahāmātra' (4) वरदारान् प्रकुर्वते 'he brings under control another's wife' i.e., violates her. (5) रथोदकस्योपकुर्वते 'the fuel gives a new quality (boils) to the water (or he prepares the wood and water for a sacrifice)' The object of the verb kri takes the affix of the sixth case i.e., genitive, only when the verb means pratiyatna, see II, 3 53 Therefore udakasya, though an object, has genitive form The verb takes the augment कुट् only when it is preceded by upa and signifies pratiyatna see VI 1 139 Therefore, there is the insertion of sibilant in upaskurute The word edhodakasya is a samāhāra compound of रथाः 'fuels' and उदक 'water' the word edha being a word ending in आ or it is a sandhi of रथस् + दक । The word दक has the same meaning as उदक । (5) गायत्रि प्रकुर्वते 'he recites stories,' जनापवादाम् प्रकुर्वते 'he recites slander' (6) शतं प्रकुर्वते 'he devotes a hundred' pieces of money, to charitable purposes

Why do we say in these senses? Witness कट करोति 'he makes a mat. In this case the Atmanepada affix is not employed

The verb kri is understood in the three succeeding sūtras.

२७०६ । अर्थेः प्रसहने । १ । ३ । ३३ ।

प्रसहनं क्षान्तिमवह । अहं सर्वं क्षान्तिमवे व' इति पाठात् । शत्रुमविह्वलते । क्षान्त इत्यर्थः । क्षान्तिवृत्तीति वा ।

2706 After the verb 'kri', preceded by adhi, when the sense is that of 'overcoming or forgiving', the Atmanepada is used, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The word prasahana means 'forbearance,' as well as 'over-coming,' because the root अह is read in the Dhātupāṭha as having both these senses. As शत्रुमविह्वलते 'he forgives the enemy,' or 'he conquers him'

Note — Why do we say, 'in the sense of to overcome?' Witness अर्थं विवक्षते 'he learns the meaning' in which example the Atmanepada affix is not employed

२७०७ । वेः शब्दकर्मणः । १ । ३ । ३४ ।

स्वरान्विह्वलते । उच्चारयतीत्यर्थः । 'शब्दकर्मणः' विह्व । चित्तं विवक्षतेति ज्ञानः ।

2707. After the verb kri, preceded by vi, even when the fruit of the action does not accrue to the agent, and when the sense is that of 'making sound.' (literally, having 'sound' for its object) the Atmanepada is employed.

The word *karma* in the *sûtra* indicates the objective case or *kâraka*, and does not express 'action' as in some previous *sûtras* such as I. 3. 24 S 2691

As *क्रोष्टा विकुर्वते स्वराद्* 'the birds are making noise,' *चर्वाचो विकुर्वते स्वराद्* ॥

The word *वि* governs the succeeding *sûtra*

Why do we say "when governing a word expressive of sound in the objective case"? Witness *चित्तं विकरोति काम* 'Desire perverts the mind.'

२७०८ । अकर्मकाच्च । १ । ३ । ३५ ।

'विः कृज' इत्येव । आत्मा विकुर्वते । विकार लभन्ते ।

2708 After the verb *hri* preceded by *vi*, when used intransitively, the *Atmanepada* is used

As *विकुर्वन्ते वैश्ववाः* 'the horses move gracefully,' *ओदनस्य प्रचरिष्यान्ना विकुर्वन्ते* the students being full of food, are acting as they will, or are aimlessly wandering about'

२७०९ । संमाननोत्सजनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगलनव्ययेषु नियः ।

१ । ३ । ३६ ।

अनोत्सजनज्ञानविगलनव्यया नयतेर्वाच्चाः । इतरे प्रयोगोपादयः । तथा हि । काश्चे नयते । आचार्यश्च विद्वान्तं शिक्षयेन्न प्रापयतीत्यर्थः । तेन च शिक्षयन्माननं कर्तितम् । उत्सर्जने । दूरतः पुन्यते । उत्तिष्ठयतीत्यर्थः । नाचनकपुन्यते । विधिनात्मनोप प्रापयतीत्यर्थः । उपनयनं पूर्ववेद्याप्यापनेन हि उपनेतरि आचार्यस्य क्रियते । ज्ञाने । तस्य नयते । निश्चिनोतीत्यर्थः । चर्नकरादुपनयते । भृतिदानेन स्ववनीप प्रापयतीत्यर्थः । विगलनवृत्तादेर्निर्वाणम् । आर नियते । पात्रे देयं नागं परिपोषयतीत्यर्थः । यत विनयते । चर्वाचो विनियुक्त इत्यर्थः ।

2709 After the verb *ni* 'to lead,' when used in the sense of 'to guide so as to render the person guided worthy,' 'to lift up,' 'to make one a spiritual guide,' 'to determine the true sense,' 'to employ on wages,' 'to pay as debt,' and 'to give as in charity,' even when the fruit of the action does not accrue to the agent, the *Atmanepada* is used.

Here the senses of 'to lift up,' 'to know,' 'to pay a debt' and 'to spend' qualify the verb *वि* and are denoted directly by the root. The other senses given in the *sûtra*, do not adhere in the root, but depend upon the context, or is the result of the act. As *चाश्चे नयते* 'He leads the pupil into the Scripture' i.e., teaches him the truths found in the scriptures. From this results the *संमानन* of the pupil

Note —*Sammanana* means to respect, as *नयते चार्वाचो बोधयते* 'the Chârvi gives instruction in the Lokâyata śāstra' The word Chârvi primarily means intelligence, and by secondary use it has been extended to the 'preceptor' also, such a preceptor gives instruction in Lokâyata Śāstra, that is to say, having established the truth of the doctrines of that

philosophy by argumentation, imparts them to the pupils. Those doctrines being thus established by reason, cause or bring respect (Sanmānitā) and honor to the pupil when learned by him.

Utsaṅjana, 'to throw up, or lift up,' as वाचकमुपनयते 'he lifts up the boy' दण्डमुपनयते 'he lifts up the staff.'

Achārya karana 'acting as a teacher,' that is to say, to bring a boy near oneself in such a way, that being so brought near (upa-neta), he may be instructed and so the instructor becomes an āchārya. As वाचकमुपनयते 'he initiates the boy' (i.e. making himself the preceptor he brings the boy near himself). Mere initiation does not make the initiator an Achārya, when after initiation, the initiator goes on teaching the boy, then he is called an Achārya, with regard to that boy.

Jñāna means 'knowledge, a demonstrated verity.' As नयते चार्वी लोकायते 'the Chārvī investigates the truth of the Lokāyata doctrine' Or तद्वचनयते 'He demonstrates or verifies the Truth.'

Bhrīti means 'wages.' As कर्मकारमुपनयते 'he employs the servants on hire or wages' literally, he brings the labourers near himself by giving them wages.

Vigānana means the paying off as a tribute debts &c. As मद्रा करं निनयते, 'the Madrās pay the tax due to the king, that is, they discharge the debt.'

Vyaya means 'allotment of money on works of charity, &c.' As शतं विनयते 'he expends a hundred pieces on charitable acts.'

Why do we say, in these senses? Witness खर्गं नयति ग्रामम् 'he carries the goat to the village.' Here there is no Atmanepada affix, as the verb has not any one of the above significations.

२७१० । कर्तृस्थे चाशरीरे कर्मणि । १ । ३ । ३७ ।

नियः कर्तृस्थे कर्मणि यदात्मनेपदं प्राप्य तच्छरीरावयवविभक्ते एव स्यात् । मूत्रे शरीरस्यार्थेन तदवयवयोः लभ्यते । क्रोधं विनयते । उपगमयति । तत्फलस्य चित्तप्रसादस्य कर्तुं गत्वात् 'स्वरि-जितः' (२१५८) इत्येव सिद्धे नियमार्थनिर्देशः । तेनेह १ । गङ्गां विनयति । कस्य तर्हि 'विगमय्य नयन्ति पीडयन्' इति । कर्तुं गामित्वाविजयायां नयिष्यति ।

2710 After the verb *ni*, when it governs an incorporeal object existing in the agent, as its object, the Atmanepada is used.

The verb *ni* is Atmanepadi when governing an object which has no material body, but is an abstract noun, that is an object which has abstract but no concrete existence, and when such an object has its seat in a portion of the agent of the verb. The word śarīra means the body of living beings, any portion of such body is also called śarīra. As क्रोधं विनयते 'he subdues his own anger,' नष्टं विनयते 'he suppresses anger.' The result of the subjugation of anger is mental peace, and thus the fruit of

the action accrues here to the agent, therefore, the verb would have been *âtmanepadi* by S. 2158 also. The present *sûtra* declares a *niyama* or restriction. Therefore not in बहु विनवति ।

The object must reside in the agent, (*kartrîtha*), otherwise the verb will be *Parasmaipadi*. As देवदत्तो यज्जदत्तस्य क्रोधं विनवति 'Devadatta removes Yajnadatta's anger'

The object moreover must be immaterial, otherwise the affix will be of *Parasmaipada*. As बहु विनवति 'he removes his own work.' शिरसां विनवति 'he bows his neck.' How do you explain the *Parasmaipada* in विनवत्य नवन्ति चोरवत् ? This is valid when the accrual of the fruit of action to the agent is immaterial and not desired to be expressed

Why do we say 'in the case of an object?' Witness बुद्ध्या विनवति 'he is submissive through knowledge,' प्रवृत्त्या विनवति. Here the verb विनवति has not taken an accusative case, but is in construction with an instrumental case, and therefore the present rule does not apply

२७११ । वृत्तिसर्गतायनेषु क्रमः । १ । ३ । ३८ ।

वृत्तिरप्रतिवन्धः । अत्रि क्रमते बुद्धिः । न प्रतिवन्धत इत्यर्थः । चर्च उत्साहः । अथवनाथ क्रमते । उत्सहते । क्रमन्तेऽस्मिन् शास्त्राणि । स्वीतानि भवन्तीत्यर्थः ।

2711 After the verb *kram* 'to move,' when used in the senses of 'continuity' 'energy' and 'development,' the *Atmanepada* is employed

The word '*kram*' governs the succeeding *sûtras* up to I 3 43 and is understood in them all.

The verb *kram* by I 3 78 (after the rest, let the *parasmaipada* affixes be employed in marking the agent), would have taken the affixes of the *Parasmaipada*, the present aphorism enjoins *Atmanepada* affixes in certain cases when the verb means to have a taste for &c

Vṛitti 'continuity' means unobstructed flow, or want of interruption (१८, a taste for, or facility in anything), *sarga* 'energy' means application, resolution and determination *Tâyana* 'development' means increase and growth

As (1) अत्रिष्य क्रमते बुद्धिः—'his reason proceeds unobstructed through the Rik scriptures १८, he can easily comprehend the Rik.' (2). व्याकरणव्ययनाथ क्रमते 'the pupil shows energy or exerts to study the grammar' (3) अस्मिन् शास्त्राणि क्रमते 'the shastras are developed in him.'

Why in these senses only? Witness अपक्रानति 'he runs away.

२७१२ । उपपराभ्याम् । १ । ३ । ३९ ।

बुद्ध्यादिभ्याम्प्राप्ते क्रमेण उपसर्गान्तरं पूर्वात् । उपक्रमते पराक्रमते । नेह संक्रानति ।

2712 After the verb *kram*, preceded by *upa* and *para* when used in the senses of continuity, energy and development, the *Atmanepada* is employed.

The words *vritti* &c, of the last sūtra are understood here also. Why has this been made a separate sūtra and not included in the last? The reason is to make a restrictive rule in the cases of upasargas, that is to say, only in the cases of the upasargas *upa* and *parā*, there is *ātmanepada* affix, but not so when any other upasarga precedes the verb *kram*, though the sense may be of continuity &c. Thus उपक्रमते 'he commences to advance,' पराक्रमते 'he marches to attack'

Why do we say after the upasargas 'upa and parā'? Because, after any other preposition the affix will be of the *parasmaipada*, as क्रमति 'he makes progress.' If the sense is not that of "continuity" &c, *parasmaipada* will be employed, as उपक्रमति पराक्रमति

२७१३ । आङ उद्गमने । १ । ३ । ४० ।

आक्रमते सूर्यः । उदयत इत्यर्थः । * ज्योतिषद्गमन इति वाच्यम् * । नेह । आक्रमति धूनी इत्येतत्कार ।

2713 After the verb *kram*, preceded by *ān*, the *Atmanepada* is employed, when used in the sense of 'the rising of a luminary'

As आक्रमते सूर्यः 'the sun rises' आक्रमते चन्द्रमाः 'the moon rises' ज्योतिषीणि 'the stars rise'

Vart —This ascending must refer to the heavenly bodies. Therefore in आक्रमति धूनी इत्येतत्कार, 'the smoke rises from the surface of the terrace,' the verb *kram* is *parasmaipadi*. Why do we say in the sense of "to ascend"? Witness आक्रमति वाचकः कुतपम् 'the boy assails the ox'

२७१४ । वेः पादविक्रमणे । १ । ३ । ४१ ।

वाङ् विक्रमते वाची । 'पादविक्रमणे' विक्र । विक्रमति वणिः । द्विधा वणिः । स्फुटतीत्यर्थः ।

2714 After the verb *kram*, preceded by *vi*, the *Atmanepada* is employed, when used in the sense of 'placing of foot-steps'

As वाङ् विक्रमते वाची 'the horse is pacing gracefully' The term *vikramana* is applied to the special movements of horse &c

Why do we say "in the sense of throwing of foot"? In any other sense the terminations will be those of the *parasmaipada*. As विक्रमति खजिनवन्धिः 'the fold of the antelope skin is ruptured into two?'

Note:—Though in the *Dhātupāṭha* the verb *क्रम* and *क्रु* have the meanings of *pāda viharana* and *pāda-vikshepa*, that is "throwing or placing of foot," and so it might be objected that the present sūtra is a useless repetition, yet as verbs have various other meanings than what is assigned to them in the *Dhātupāṭha*, the present sūtra is not unnecessary.

२७१५ । प्रोपाभ्यां सनर्थाभ्याम् । १ । ३ । ४२ ।

सनर्थी सुखादौ । सनर्थाभ्यां सनर्थाभ्याम् । प्रारम्भेऽनवोत्पत्त्यर्थे । प्रक्रमते । उपक्रमते । सनर्थाभ्याम् । प्रक्रमति । सनर्थाभ्याम् । उपक्रमति । आगच्छतीत्यर्थः ।

2715 After the verb *kram*, the *Atmanepada* is employed when it is preceded by *pra* and *upa*, both conveying the same sense, viz, that of "beginning an action."

The word *samartha* means 'the same meaning'. It is a compound of *सम* + *अर्थ*. The sandhi ought to have been *समार्थ*, but it is considered to belong to the *sakandhvâdi* class, and hence *para-rûpa* *ekâdesa* into *समर्थ*. The *upasargas* *प्र* and *उप* have the common meaning of denoting beginning, though they have each other meanings also.

As *प्रक्रमते भोक्तुं उपक्रमते भोक्तुं* 'he commences to eat &c

The prefixes *pra* and *upa* are synonyms, when they denote the commencement of an action.

Why do we say, "when they are synonyms" Witness the following पूर्वद्युः प्रजायति अतरेदुपप्रजायति 'he goes during the first part of the day and he comes back during the latter part of the day'. Here in one case the sense is "to go," in another it means "to return."

Note — Why in the latter case of 'aparedyur upakramati' there is not *Atmanepada* by virtue of I 3 39 as there is the *upasarga* *upa* here? The answer is that I 3 39 is not applicable as that rule is limited by the condition of the sense of 'continuity' &c while in the present *sûtra*, that limitation is not applicable.

२७१६ । अनुपसर्गाद्वा । १ । ३ । ४३ ।

जायति-क्रमते । अत्राहविनावेवम् । दुरयादी तु नित्यत्वेव ।

2716. After the verb *kram*, the *Atmanepada* is optionally employed, when it is not preceded by any preposition.

The root '*kram*' may always be conjugated as *Atmanepadi* when not having any *upasarga*. The option allowed by this *sûtra* is an example of what is technically known as *aprâpta vibhâshâ* viz, an option which is not an alternative limitation to a general rule already found or known.

Examples जायति or क्रमते 'he goes over'

Note — Why do we say 'when it is without any preposition? For no option is allowed when it takes preposition. As संजायति. Nor is any option allowed when it has particular meanings of 'continuity' &c., as given in I. 3. 38 S. 2711, though the root there also is without any preposition.

२७१७ । अपह्नवे ज्ञः । १ । ३ । ४४ ।

अनपजानीते । अपह्नवतीत्यर्थः ।

2717 After the verb *jña*, when used in the sense of 'denying,' the *Atmanepada* is employed.

The root *jña* which ordinarily means 'to know' and is *parasmaipadi* by I 3. 78. S. 2159 becomes *Atmanepadi* when through the virtue of any

prefix it means 'to deceive' as *सहस्रपजानीते* he denies the debt of a hundred rupees.'

Note.—Why do we say when meaning "to deny?" Observe —*ननु किंचिदपि जानाति* 'thou knowest not anything'

२७१८ । अकर्मकाच्च । १ । ३ । ४५ ।

चरिषो जानीते । चरिषा उपादेन प्रयत्नं इत्यर्थः ।

2718. And when used intransitively, after the verb *jāa*, the *Atmanepada* is employed, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

As *चरिषो जानीते*, *ननुनी जानीते* 'he engages in sacrifice by means of clarified butter or honey' (See II 3. 51 S. 612).

Note—This *Atmanepadī* form of *jāa* is employed when the fruit of the action does not accrue to the agent. From I 3. 76 S. 2743 it will be seen that when the fruit of the action accrues to the agent, the verb is *Atmanepadī*

Note—How in the above example the verb *jāa* is intransitive? Because the word *sarpīḥ* is not the object of knowledge, but it is an instrument of sacrifice, into which one engages from complete knowledge (*jñāna*), and it (*sarpīḥ*) is in the genitive case by virtue of II 3 51 (*ज्ञेयविषयस्य कर्त्रे*) by which the instrumental) *kāraka* of the *jāa* is put in the genitive case.

Note—Why do we say of "Intransitive"? Because in the transitive it is *parasmaipadī*, as *स्वरेण पुत्रं जानाति* 'he knows (recognizes) the son by his voice'

Note—According to *Tattvabodhinī*, *च* not preceded by an *upasarga* will take *Atmanepada* by I. 3 76. S. 2743 the present *sūtra* is limited to cases where it is preceded by a preposition. As *चरिषोऽनुजानीते* ।

२७१९ । संप्रतिभ्यामनञ्याने । १ । ३ । ४६ ।

सह संजानीते । अवेद्यत इत्यर्थः । अतं प्रतिजानीते । अङ्गीकरोतीत्यर्थः । 'अनाञ्जाने' इति बीजो विनश्यते । तद्वानय्याद् 'अकर्मकाच्च' (२७१८) इति माहिरपि कार्यते । नातरं नातुर्वा नञ्जानाति । कर्मणः शेषत्वविशेषात् नञ्ही ।

2719 After the verb *jāa* preceded by *sam* or *prati*, the *Atmanepada* is employed, when not used in the sense of "remembering with regret."

The word *jāa* is understood in this *sūtra*: and the aphorism applies to that *jāa* which is used in the transitive As *सह संजानीते* 'he looks for a hundred,' so *अतं प्रतिजानीते* 'he promises a hundred'

This *sūtra* should be split up into two, (1) *संप्रतिभ्यां* (2) *अनाञ्जाने* । By this means the operation of I. 3 45 S. 2718 is superseded in the case of the Intransitive *च* also, when it means 'to remember with regret.'

Why do we say when 'not meaning remembering with regret?' Because it is not Atmanepadi, when it conveys that meaning. Thus वातुः or वातर संजानाति 'he remembers with regret his mother' The object is put in the Genitive case under II 3 50 S. 606.

२७२० । भासनीपसंभाषाज्ञानयत्नविमत्युपसन्नशेषे वदः । १ । ३ । ४९ ।

उपसंभाषोपसन्नशेषे धातोर्दास्ये इतरे प्रयोगोपाचयः । शास्त्रे वदते । भासमानो ब्रवीतीत्यर्थः । उपसंभाषोपसन्नशेषे । श्रुत्यानुपवदते । ज्ञानत्ववतीत्यर्थः । ज्ञाने । शास्त्रे वदते । यत्ने । श्रेष्ठे वदते । विमते । श्रेष्ठे विवदन्ते । उपसन्नशेषेऽप्युपपन्नवदन् । उपवदते प्रार्थयत इत्यर्थः ।

2720 After the verb *vad*, the Atmanepada is employed, when used in the senses of "showing brilliance, or proficiency in," "pacifying," "knowledge," "effort," "difference of opinion," and "flattering"

{ The senses of 'persuasion' and 'enticing' are denoted by the root, the other senses are expressed by the context

By I. 3 78, *vad* generally takes the terminations of the Parasmaipada, by the present sūtra, it takes also the affixes of the Atmanepada when having certain meanings

Bhāsana, (shining) means to illumine as वदते चार्वा लोकावते. The Chârvi illumines the Lokâyata shâstras, by his discourses and clear exposition शास्त्रे वदते 'He expounds the scriptures'

Upasambhāshā (persuasion) means to appease, to conciliate, as श्रुत्यानुपवदते he conciliates or cajoles the servants.

Jñāna (knowledge) means to know completely as वदते चार्वा लोकावते the Chârvi knows completely to discourse upon Lokâyata shâstra.

Yatna (endeavour) means energy as श्रेष्ठे वदते 'He toils in the field,' श्रेष्ठे वदते 'he toils in the house'

Vimati (disagreement) means dissension, want of unanimous opinion. As श्रेष्ठे विवदन्ते 'They disagree over the field' i.e., holding different opinions they talk diversely

Upamantrana (enticing) means to coax in secret, as, उपसंभाषोपवदते 'he entices the wife of a respectable family (i.e., seduces her in secret)' चरदारानुपवदते 'he flatters another's wife'

Why in the above senses only? Observe वद किञ्चिद्भवति 'he says something',

२७२१ । व्यक्तवाचां समुच्चाराणो । १ । ३ । ४८ ।

समुच्चारादीनां समुच्चाराणो वदोदात्तनेपद इत्याद् । संभवदन्ते ब्राह्मणाः । वेद । समवदन्ति क्षत्राः ।

2721. After the verb *vad*, the Atmanepada is employed when used in the sense of "speaking articulately in a similar manner by men"

As अग्निरस्ति (he swallows) The root gri 'to swallow' preceded by the preposition ava is Atmanepadī. According to the Mahābhāṣya the verb gri taken in this sūtra means 'to swallow' and belongs to the Tuddādi class No. 117, it is not the gri 'to make sound' which belongs to the Kryādi class No. 28. Because there is no word formed with the latter verb by affixing the preposition 'ava' to it. By I 3 78 this verb gri 'to swallow' would have been Parasmaipadī, the present sūtra debar's that.

When it is not preceded by ava, it is Parasmaipadī, as विस्ति 'he swallows.'

२६२५ । समः प्रतिज्ञाने । १ । ३ । ५२ ।

अहं नित्यं वगिरस्ते प्रतिज्ञानीत्यर्थः । 'प्रतिज्ञाने' क्ति । वगिरस्ति ग्रासश्च ।

2725 After the verb gri preceded by sam, the Atmanepada is used, when employed in the sense of 'promising'

As अहं वगिरस्ते 'he promises to pay a hundred' Or अहं नित्यं वगिरस्ते 'He acknowledges that the Word is eternal' If it does not mean to promise or acknowledge, it takes the Parasmaipada terminations. As वगिरस्ति ग्रासश्च 'he swallows the mouthful'

२७२६ । उदश्चरः सकर्मकात् । १ । ३ । ५३ ।

वर्णमुच्चरते । उदश्चर्य गच्छतीत्यर्थः । 'सकर्मकात्' क्ति । वाचस्पत्युच्चरति । उच्चरिहा गच्छतीत्यर्थः ।

2726 After the verb char 'to walk' preceded by ut, when used transitively, the Atmanepada is employed

As वर्णमुच्चरते he strays away from (the path of) religion (or duty) उच्चरन् वाचस्पत्युच्चरते 'he transgresses the commands of his preceptor'

Why do we say 'when used in the transitive'? Observe वाचस्पत्युच्चरति 'the vapour is rising.' Here it is Parasmaipadī

२७२७ । समस्तृतीयायुक्तात् । १ । ३ । ५४ ।

रथेन चरते ।

2727 After the verb char, preceded by sam, and connected with a noun in the Instrumental case, the Atmanepada is employed.

As रथेन चरते 'he drives in a chariot'

२७२८ । दाणश्च सा चेच्छतुर्थ्यर्थे । १ । ३ । ५५ ।

अपूर्वादावस्त्वितिगान्तेन पुष्पादिकं स्यात् तृतीया शेषचतुर्थ्यर्थे । दास्या संयच्छते । पूर्वस्य 'च' इति चह्वी । तेन वृक्षद्वयमिदं व्यचक्षतेऽपि प्रदर्शते । रथेन समुदाचरते । दास्या संयच्छते ।

2728 And after the verb dā to give, preceded by sam, and connected with a noun in the Instrumental case, the Atmanepada is employed, provided this Instrumental case has the sense of the Dative case.

When is the 3rd case used with the force of the 4th case? That is answered by the following —

Vart —The Instrumental has the force of the Dative when immoral conduct is implied. As दास्या or दूपस्या संमदच्छते “he gives (money with the object of enticing) to the female slave or prostitute.” The word चयः in the preceding sūtra is in the Genitive case. Therefore it applies even there where another preposition intervenes between the चय and the root. In fact चयः covers both this and the sūtra that precedes it. As एतेन चतुर्दाचरते ।

Note —The verb dā to give, is generally parasmaipadī, it becomes ātmanepadī under the above conditions

Note —Why do we say “when it has the force of the dative case”? Because when it has not the sense of the dative, parasmaipada terminations will be used, as पाणिना संमदच्छति, ‘he gives with his hand.’

Note —It might be asked how the ātmanepada terminations are employed when the preposition sam is not directly applied to the verb, but another preposition pra, intervenes between sam and the verb. The reply is that the word samah in I. 3. 54 S. 2727 is not in the ablative case (which would have required its being placed immediately before the verb), but it is in the genitive case and is used as an attribute

२७२८ । उपाद्यमः स्वकारणे । १ । ३ । ५६ ।

स्वकारण स्वीकारः । नार्थाश्रयवच्छते ।

2729. After the verb yam, to give, preceded by upa, when used in the sense of ‘espousing,’ the Atmanepada is employed

This is clear. As नार्थाश्रयवच्छते ‘he espouses or knows his wife’ But not so when another’s wife is meant, there it is parasmaipadī

By I 3 78 the verb yam would have been parasmaipadī, but the present sūtra makes an exception, when the root takes the preposition upa and means “to marry, to espouse, or to accept.” The meaning of *sva-karana* is confined to accepting in general. This is according to the Kāśikā, according to the Mahābhāṣya, *sva-karana* means ‘to make one’s own what was not previously his own’

Note —Why do we say in the sense of “marrying”? When it has any other sense, the parasmaipada affixes will be employed, as देवदत्तो यजदत्तस्य नार्थाश्रयवच्छति, ‘Devadatta has illicit intercourse with the wife of Yajñadatta’ In forming the aorist, the following sūtra applies.

२७३० । विभावोपयमने । १ । २ । १६ ।

यमः विचिह्नया स्वादिवादे । रामः सीताश्रयायत-उपायंस्त वा । उदयोदेत्यर्थः । गन्धमाज्ञे ययमने तु पूर्वविप्रतिषेधान्नित्यं किरियम् ।

2730 The *such* before the Atmanepada affixes is *not* optional, when *yam* means ‘to espouse.’

Thus रामः सीतामुवाच or उवाचस्य 'Rāma espoused Sita' उवाच or उवाचस्य वाचात् 'he espoused his wife.'

The word 'Upayamana' in the sūtra means 'to accept in marriage,' 'to espouse.' The verb वच preceded by the preposition उप is Ātmanepadī when it means 'to espouse' by I. 3 56 S 2739.

When वच means 'to divulge,' the aorist is विद् by I. 2. 15 S 2698. Therefore, when उपवच means 'to divulge,' its aorist will be compulsorily विद् and not *optionally* so for the present sūtra (I 2 16) though subsequent, is debarred in anticipation by the preceding Ashtādhyāyī sūtra I 2 15 S. 2698.

२७३१ । आत्र स्मृथां सन । १ । ३ । ५३ ।

अन्वयानेवा प्रवृत्त । वने जिज्ञासते । बुद्धयते । बुद्धयते । विदुषते ।

2731 After the Desideratives formed by the affix san, of the verbs jñā 'to know', śru, 'to hear', smṛi 'to remember,' and dṛis 'to see,' the Ātmanepada is employed.

Note —The above four roots are ātmanepadī when in the Desiderative form, the suffix "san" being the pratyaya by which desideratives are formed.

Note —The verb jñā takes the terminations of the ātmanepada when used in the senses indicated by the three sūtras 2717, 2718 and 2719 already explained. The desiderative form of jñā would *ex-necessitate* take ātmanepada affixes when used in the above senses I. 3 62 S 2734. The present sūtra, however, enlarges the scope of ātmanepada by declaring all desideratives of jñā to be ātmanepada, in whatever sense they may be used.

Note —Similarly by I. 3. 29 and the vārtika under it, the roots śru, and dṛis, take the terminations of the ātmanepada, when preceded by sam, the desideratives of those would of course have taken ātmanepada affixes by I. 3 62, but the present sūtra makes it general.

Note —The present sūtra however enunciates a new rule in the case of the root smṛi.

As वने जिज्ञासते 'he wishes to know (i.e., enquires after) religion', बुद्धयते 'he serves the teacher', वद् बुद्धयते 'he wishes to remember the forgotten' वद् विदुषते 'he wishes to see the king'

Why do we say, when taking the affix san? Because the primitive verbs will take the parasmaipada terminations as जानाति he knows; शृणोति he hears, स्मरति he remembers चरयति he sees.

२७३२ । नानोक्तः । १ । ३ । ५८ ।

पुनरुक्तिश्चास्ति । पूर्ववत्स्वीयाय निषेधः । 'X अनन्तरस्य X' इति व्याख्या । तेनेह च । चरिषीऽपुनिश्चास्ति । चरिषा प्रवर्तिषुनिष्करीत्यर्थः । 'पूर्ववत्स्वन' (२७३१) इति वद् । 'अकर्तृ-काश्च' (२७१८) इति केवलादिवाचात् ।

2732. After the desiderative of *jñā*, when preceded by *anu*, the *Atmanepada* is not employed

This sūtra read with S 2718 limits the scope of *parasmaipada* to the transitive, desiderative verb *anu-jñā*. As *पुत्रंनुजिज्ञासति* 'he enquires after the son.' This is an exception to the last sūtra only. Because of the maxim 'a rule, may it enjoin or forbid anything, either enjoins or forbids only that which is nearest to it in some other rule' Therefore not here *सर्विदोऽनुजिज्ञासते* meaning 'he wishes to sacrifice with clarified butter'. Now *अनुज्ञा* when Intransitive is *Atmanepadi* by I 3. 45 S 2718 and therefore, its Desiderative is also *Atmanepadi* by I. 3 62 S 2734

Why do we say when preceded by *anu*? Because otherwise it will take the *Atmanepada* terminations. As *धर्मंनु जिज्ञासते* he inquires after religion

२७३३ । प्रत्याङ्भ्या ऋवः । १ । ३ । ५९ ।

आभ्यां सम्प्रसारणमुक्तं न स्यात् । प्रतिशुक्लवति । आशुक्लवति । कर्मप्रवचनीयस्त्वदादेव । देवदत्त प्रति शुक्लवते । 'शदेः शितः' (२३६२) 'प्रियतेर्भृल्लिङोच्' (२५२८) व्याख्यातम् ।

2733 After the desideratives of *sru*, when preceded by *prati* and *ân*, the *Atmanepada* is not used.

The verb *sru*, when taking the prefixes *prati* and *ân*, is not *Atmanepadi*, though taking the desiderative "san" This is also an exception to the rule I 3 57. Thus *प्रतिशुक्लवति* and *आशुक्लवति* ॥

The word *prati* and *ân* must be *upasargas*, if they are used as *karma-pravachanīyas* (I. 4 83 S 546) then the rule will not apply. As *देवदत्त प्रति शुक्लवते* ॥

२७३३ । ऋ । शदेः शितः ॥ १ । ३ । ६० ॥

2733A. After the verb *sad* to decay, when it has one of the affixes with an indicator *ś* (*sit*) the *Atmanepada* is used but not in the Desiderative

The root 'sad' when taking any affix which is marked with an indicator *श*, is conjugated in the *Atmanepada*. In connection with this, must be read sūtra VII 3 78 S. 2360, by which the root *शद्* is replaced by *शीव* before affixes having an indicator *श*. Thus *शद् + श + ते* = *शीव + जते* = *शीवते* 'he decays or withers,' *शीयते* 'they two decay,' *शीयन्ते* 'they decay.'

Why do we say before affixes having an indicator *श*? Before other affixes, it is not *Atmanepadi*. As *अशयस्वद्* 'if he decayed', *यस्वति* 'he will decay'. *शियस्वति* 'He wishes to decay'

The well-known *vikāranas* like *शप्*, *श* &c, the affixes like *शद्* &c, are *शित्* affixes. In other words, the root *sad* is *Atmanepadi* in all conjugational tenses.

The sūtra has been explained before also. See No. 2362. It is repeated here because of the context.

२७३३ । ख । म्रियतेर्लङ्लिङ्गोश्च ॥ १ । ३ । ६१ ॥

2733B After the verb *mri* to die, when it has one of the affixes having an indicative *च*, as well as when it takes the affixes *lun* (Aorist III 2 110) and *luh* (Benedictive III, 3. 159) the *Atmanepada* is used, but not in the Desiderative

This is a restrictive *sūtra*, the root *मृ* (to die), is marked with a *ङ* as an indicative letter, so by *sūtra* I 3 12 S 7157 it would be always *Atmanepadī*. But the present aphorism restricts it to *लुङ्* *lun* (Aorist) and *लिट्* *luh* (Benedictive) tenses, as well as to those tenses which are *मिद्*

It is only before these three affixes, namely, *lin*, *luh* and *sit* affixes, that the root *mri* takes the terminations of the *atmanepada*. Thus the aorist *अमृत* *amrita* 'he died', Benedictive *मृषीष्ट* *mṛishishta* 'may he die'. Similarly before *sit* affixes, thus *म्रियते* 'he dies,' = *मृ + च + ते* (VII 4 28) *म्रिय + च + ते* = *म्रियते* (VI 4 77) *म्रियते*, *म्रियन्ते*. The root *मृ* belongs to the sixth class of verbs called *Tudādi* which take the vikāraṇa *च* in the conjugational tenses (II 1. 77). But the Desiderative is *मृनूर्पति*.

In other tenses, *viz.*, the two Futures, the Perfect and the Conditional, this verb is *parasmaipadī* *मरिष्यति* he will die *अमरिष्यत्*. This *sūtra* has been taught in No 2538. It is repeated here for the sake of the context.

२७३४ । पूर्ववत्सनः । १ । ३ । ६२ ।

सनः पूर्वो यो चातुल्लेन दुस्य सन्नन्तादप्यात्मनेपदं स्यात् । यदिचिपते । शिञ्चिपते । निचिचिपते । 'पूर्ववत्' किञ् । तुनूर्पति । 'यदे'—(२३६२) (२५३८) इत्यादिरूपद्वये 'सने न' इत्यनुवर्त्ये वाक्यभेदेन व्याख्येयम् । तेनेह न । शिञ्चत्तति । तुनूर्पाति । 'आत्मनेपदवत्कुञ्जोऽनुप्रयो-गस्य' (२२४०) । इषाचक्रौ ।

2734. The verb which is *Atmanepadī* in its primitive form before the taking of the affix *san*, will also be *Atmanepadī* when it ends in the affix *san*

In other words, after a desiderative verb, *Atmanepada* is employed, if it would have been used after the primitive verb

If the primary verb is *parasmaipadī*, its desiderative will be also *parasmaipadī*, if the primary verb is *Atmanepadī*, its desiderative will be *Atmanepadī*. This is the general rule. Some exceptions to it have already been mentioned in *sūtras* I 3. 57, 58, and 59. A root which was *Atmanepadī*, before taking the Desiderative affix *चञ्* *san*, will be *Atmanepadī* even when it takes the affix *चञ्* *san*. In other words, that by reason of which the *Atmanepada* affixes were ordained in the primary verb, will cause the same terminations to be applied when the verb ends in *चञ्* *san*. Thus it was said in *sūtra* 1. 3. 12, that roots having an *anudatta* accented vowel as indicative, or a *ङ* *n* as their indicative letter, take the terminations of the *Atmanepada*. Thus *वृद्धे* 'he prospers,' and *वेदे* 'he sleeps.' The verb *वृध* 'to increase' and *वीड्* (to lie down) will remain *Atmanepadī*, even when

they are used as Desideratives. Thus इद्विचिच्छे 'he wishes to prosper' and निविचिच्छे. Similarly I 3 17 S 2686 declared that the verb निविच् is ātmanepadī as निविच्छे, this will be ātmanepadī also in the Desiderative form, as निविचिच्छे 'he wishes to enter'. So also by I 3 40, S 2713 आक्रच्छे is ātmanepadī, the Desiderative आचिच्छे will also be ātmanepadī.

But though by I 3. 60 and 61. नीयते and नियते are ātmanepadī, yet निवस्यति 'he wishes to lie down' दुर्मुर्षति 'he wishes to die,' are parasmaipadī. Because the ātmanepada affixes were ordained after the roots वृच् and दृच् only under exceptional conditions and not generically, and as those conditions do not exist in the desiderative, the latter does not take the ātmanepada terminations. In fact, the words चरो ऋ are to be read into those two sūtras i.e., ऋ from S. 2732, and चरो from 2734, and so in the Desiderative they are not ātmanepadī.

Of course, that which in its primary state would not have taken the terminations of the ātmanepada, there being a prohibition to that effect will not allow them in its Desiderative form. As चतुचिच्छेति 'he wishes to imitate,' पराचिच्छेति. Here the root चृच् by I 3 79 has been especially declared to be parasmaipadī, to the exclusion of ātmanepada affixes which would otherwise have come by I 3 82 and 72, and therefore its Desiderative is also parasmaipadī. The force of च् causing ātmanepada is counteracted by I 3 79 S 2745.

Now it might be asked — "True, this rule provides for those cases where a root is conjugated in two forms, one a Primitive and another a Desiderative conjugation. But what provision do you make for those partial verbs which take the affix च् even in their primitive form, and in whose case we have no prior form to look upon as a guide in the application of ātmanepada affixes. And there are at least 7 such quasi-roots which take च् in this way called also the self-descriptive च्. Those quasi-roots are वृच्, तिच्, कृच्, ज्ञच्, वच्, दाच् and याच्. What are we to do with these quasi-roots, which are always conjugated with the affix च् and have no simpler conjugation?" To this we reply, "In the case of these partial verbs which take the self-descriptive च् the pada will be regulated by the indicatory letters which these quasi-roots have. For though the full roots are वृणुस्व तिचिस्व, चिचिस्व, नीयान्स्व, नीयस्व, नीयन्स्व and दीयान्स्व yet by the maxim अद्ययत्ते कृतं लिङ्गं चतुर्दाशस्य विशेषकं भवति, "a sign made in a portion of a thing, qualifies the whole thing" the sign made in the expression वृच् &c, will qualify the whole verb वृणुस्व &c." Thus we have वृणुस्वते 'he despises,' चिचिस्वते 'he cures, नीयान्स्वते 'he investigates' &c.

२७३४ । क । आसृभृत्ययत्त कृजोऽनुप्रयोगस्य । १ । ३ । ६३ ।

इथा चक्षे ।

2734A. The auxiliary कृ is Atmanepadī, if the principal verb to which आसृ is added is ātmanepadī,

Thus एवं चर्त्तः । See S 2240

There are in Sanskrit two forms of the Perfect (परिष्ठा). one formed in the ordinary way by the reduplication of the root, and adding the terminations, the other called the periphrastic Perfect, is formed by adding क्त्वा to the root and then affixing to it the perfect tense of the roots कृ (to do), भू (to be) or अस् (to be). These latter verbs are called anuprayoga or auxiliary verbs, as it is with their help that the Perfect tense is formed. The question then arises, what conjugation, parasmai or ātmanepada, do these auxiliaries take in forming the periphrastic Perfect? This sūtra supplies the answer —the auxiliary कृ follows the conjugation of principals, the other auxiliaries do not. Thus the root वृ (to increase, prosper) is ātmanepadī, therefore in forming the periphrastic Perfect, the verb कृ will be also in the ātmanepada. Thus एवं चर्त्तः (he prospered). Similarly वद् (to appear with great splendour) is parasmaipadī and the auxiliary कृ after it will be parasmaipada, as वद्वाद्वाक्कार (he appeared with great splendour).

But the other auxiliaries भू and अस् retain their own peculiar conjugation and are not influenced by the conjugation of their principal. Thus वदामासुः, वदामासुः

The word ām-pratyaya of the sūtra means 'that after which the affix ām (III 1 35 and 36. क्त्वात्प्रत्ययान्तोपसर्गो विधिः) comes.' Of the verb कृ when subjoined to another as an auxiliary, the termination is that of the ātmanepada like the verb that takes the affix ām. If this sūtra enjoined a rule of injunction (vidhi), then there would be the termination of the ātmanepada even in examples like उद्भाषकार and उद्भाषकार where the fruit of the action accrues to the agent. This is no valid objection to the present sūtra. It is to be interpreted in both ways, that is, both as a vidhi (a general injunction) and a niyama (a restrictive injunction). How is that to be done? Because the word pūrvavat of the last sūtra is to be read in the present aphorism also. The second explanation, in that case will be for the sake of establishing a niyama or restrictive rule.

२७३५ । प्रोपास्यां युजेरयज्ञपात्रेषु । १ । ३ । १४ ।

प्रयुक्ते । उपयुक्ते । * स्वराक्षन्तोपसर्गादिति वक्तव्यम् * । उपयुक्ते । प्रयुक्ते ।
'अयज्ञपात्रेषु' क्त्वा । इदं न्वद्धि पात्राणि प्रयुजति ।

2735 After the verb yuj to join, Atmanepada is used when it is preceded by pra and upa, except with reference to sacrificial vessels, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The verb युजिर् 'to join' is svarītet, and consequently by sūtra I 3 72 it is always ātmanepadī, when the fruit of the action accrues to the agent. The present sūtra declares when this verb may take the terminations of ātmanepada, even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

After the verb जुञ् preceded by the prepositions म and च the terminations are of the ātmanepada, when not employed in reference to sacrificial vessels. As मयुक्ते 'he joins or employs', चयुक्ते 'he fits or uses.'

Why do we say "when not employed in reference to sacrificial vessels?" Because there the terminations will be of the parasmaipada. As इन्द्र न्वहि वाजाहि मयुनक्ति.

Vārtika —It shall be rather stated that the root takes the terminations of the ātmanepada when preceded by any preposition beginning or ending with a vowel. This is an important modification of the above rule. Thus चयुक्ते and नियुक्ते. In fact, all upasargas, with the exception of च, नि, and इ, either begin or end with a vowel, and therefore the *Vārtika* amounts to the inclusion of all prepositions with the above exception.

With च, नि and इ, however, the root will take parasmaipada terminations, as संयुनक्ति.

२७३६ । सप्तः दण्डः । १ । ३ । ६५ ।

चयुक्ते यजत् ।

2736 After the verb kshnu, 'to sharpen,' preceded by sam, the Atmanepada is employed

The verb क्ष् 'to sharpen, or grind,' is generally parasmaipadī but it is ātmanepadī when it is preceded by the prefix च, as चयुक्ते यजत् 'he whets the weapon' चयुक्तावे 'they two whet' चयुक्तावे 'they all whet'.

Note —It might be objected, why has a separate aphorism been made of the verb kshnu, it could well have been included in the I 3 29 S 2699 which also speaks of the force of the prefix sam, when used with the verbs gam, ricchha &c. To this the answer is that, that sūtra treats of intransitive verbs, the word akarmaka being 'understood' therein, while the present sūtra, as is evident from the example we have given above, treats of transitive verbs.

२७३७ । भुजोऽनवने । १ । ३ । ६६ ।

भोदनं भुक्ते । अन्ववहरीत्यर्थः । 'भुजुते पृथिवीपालः पृथिवीनेव क्षेत्रज्ञात्' । वृद्धो जनो दुःखयतानि भुक्ते । इत्येवमगो, भुजेत्यर्थः । 'अनवने' किम् । नही भुनक्ति ।

2737 After the verb bhuj, the Atmanepada is used, except in the sense of 'protecting'

The word अनवन् means protection. अनवन् 'non-protection'

The root bhuj, when it does not mean to protect, is ātmanepadī. This root belongs to the Rudhādi class and has several meanings, as, to feed, to cherish, to preserve, to eat and to enjoy. As भोदनं भुक्ते 'he eats rice' also dual bhuñjāte, pl. bhuñjate &c. So also भुजुते पृथिवीपालः पृथिवीनेव क्षेत्रज्ञात् 'the king enjoys only the earth' वृद्धो जनो दुःखयतानि भुक्ते 'the old man suffers many pains. But नही भुनक्ति 'He protects the earth.

The root *bhuj* belongs also to the *Tudâdi* class, No 124 but there it has the sense of being curved or crooked. The *bhuj* belonging to the *Tudâdi* class is not to be taken in this *sûtra*, because that *bhuj* has never the sense of protecting. Therefore *विभुजति पाणिम्* 'he bends the hand,' is in the *paras-maipada*.

२७३८ । शेरखौ यत्कर्म खौ चेतस कर्तानाध्याने । १ । ३ । ६७ ।

अथवादात्मनेपद स्यादखौ वा क्रियासैव शेरखयन्ते भोजयते अखौ यत्कर्मकारक न शेरखौ कर्ता स्यान्म त्वाध्याने । शिखम् २५६४) इति चिट्टेऽकर्त्रभिप्रायार्थनिदम् । कर्त्रभिप्राये तु विभाषीप-
पदेन- (२७४४) इति विकल्पे 'अकारकर्मकात्-' (२७५४) इति परस्मैपदे च परत्वात्प्राप्ते 'पूर्व-
विप्रतिषेधेनेदमेवेत्यते' । कर्तृस्यभावका कर्तृस्यक्रियासौदाहरणम् । तथा हि । पश्यन्ति भव
भक्ता । चाबुधशानविषय कुर्वन्तीत्यर्थः । प्रेरणाशक्त्याने । पश्यति भवः । विषयो भवतीत्यर्थः । ततो
हेतुनविषयम् । दर्शयन्ति भव भक्ताः । पश्यन्तीत्यर्थः । पुनपर्ययस्याविवक्षाया दर्शयते भवः । इह
प्रथमतृतीययोरेवस्ययोर्द्वितीयचतुर्थोऽर्थः । तत्र तृतीयकथाया न तत् । क्रियासाधनेऽप्यखौ
कर्मकारकस्य खौ कर्तृत्वाभावात् । चतुर्थ्या तु तत् । द्वितीयाभावाय क्रियासाध्यात् । प्रथमायां
कर्तृखौ भवत्येव कर्तृत्वाच्च । एवमारोहयते हस्तीत्यप्युदाहरणम् । आरोहन्ति हस्तिन हस्तिपकाः ।
एवभावयन्तीत्यर्थः । तत आरोहति हस्ती । न्यग्भवतीत्यर्थः ततो शिखारोहयन्ति । आरोहन्ती
त्यर्थः । तत आरोहयते । न्यग्भवतीत्यर्थः । यद्वा पश्यन्त्यारोहन्तीति प्रथमकथा प्राग्वत् । ततः
कर्तृख एव हेतुत्वारोपाधिकम् । दर्शयति भवः । आरोहयति हस्ती । पश्यत आरोहन्त प्रेरयती-
त्यर्थः । ततो शिखम्वा तत्प्रकृतिभ्या च उपात्तयोर्द्वयोरेपि प्रेरणयोस्त्याने दर्शयत आरोहयत
इत्युदाहरणम् । अर्थः प्राग्वत् । अस्मिन्पक्षे द्वितीयकथाया न तत् । स्वानक्रियत्वाभावारिकर्म-
स्वाधिक्यात् । 'अनाध्याने' किम् । स्मरति वनगुरुन कोकिल । स्मरति वनगुरुनः । उदकवटा-
पूर्वकवटुखौ विषयो भवतीत्यर्थः । भोक्तृयोर्हेतुभवे (२५६४) व्याख्यानम् ।

2738. After a verb ending in the affix *ni* (causal) the *Atmanepada* is employed, provided that, when the object in the non-*ni* (or non-causal) case becomes the agent in the causal and when the very *verb* (*karma*=*kriya*) of the non-*ni* is also employed in the causal with *ni*, but not so when it means 'to remember with regret,' (even when the fruit of the action does not accrue to the agent)

The phrase 'खे (after the causative)' of this *sûtra* governs the four succeeding *sûtras* and is understood in them. The *sûtra* consists of the following words —खे: 'after the causative,' अखौ 'in the non causative,' यद् 'what,' कर्त्तृ 'object,' or 'action'. This word has two meanings in this *sûtra* first, the *karma-lâra*, 'the objective case,' secondly *kriya*, 'the verb' खौ 'in the causative,' खे 'if,' खः 'that,' कर्त्ता 'nominative,' अनाध्याने 'except to remember.'

In general, by I 3 74, S 2564 the causative verbs take the terminations of the *âtmanepada*, when the fruit of the action accrues to the agent. The present *sûtra* applies to the case where the fruit of the action does not accrue to the agent.

But even where the fruit of the action accrues to the agent, there are two exceptions. The sūtra I 3 77, S 2744 makes the ātmanepada optional while I 3. 88 S 2754 makes it Parasmaipadī. These two rules I 3. 77 and 88 being subsequent to the present I 3. 67, would debar this latter. But according to Patañjali it is not so. The चिञ् root is conjugated in the ātmanepada, if it fulfils the conditions of this sūtra and the subsequent rules S. 2754 and 2744 are set aside by purva-vipratishedha.

Note.—Thus I 3 77 S. 2744 has full scope in दध् दध् दधति or दध् दध् दधते 'he sacrifices for his own yajña' But the present sūtra will debar the option, in दध् दधते राजा स्वयमेव 'the king makes himself seen.' Similarly I. 3 88 S 2754 has full scope in गोपीं कृष्णं सोपवति 'Gopi puts Krishna to sleep,' from कृष्णं सोते 'Krishna sleeps' But the present sūtra will apply to ज्ञातव्यते ज्ञेयः स्वयमेव ।

By III 1 87 S 2766 we learn that there is ātmanepada when the action affecting the agent is similar to the action which affects the object. Will not that general rule have covered the particular cases of the causatives? No. The examples to be given under the present sūtra are those, where the *bhava* inheres in the agent and where the *kriyā* inheres in the agent. Thus परयन्ति भव भक्ताः 'the devotees see the Supreme Being' i.e., by constant devotion, &c., they persuade Him to appear and thus make himself the object of visual perception. When this sense of persuasion is ignored, and the agency of the devotees is put out of sight, in other words when मेरुर्वाच is given up, for in the Reflexive sense where agent is abandoned, for the sake of facility, such is the case, we have चरयति भवः 'The Supreme Being manifests,' i.e., becomes an object of perfect of perception. See Reflexive verbs Chapter 21. To this verb we add the affix चिञ् with the sense of *hetu*. We get दर्शयन्ति भव भक्ताः 'the devotees cause the manifestation of the Supreme Being'—i.e., they see the Being. Again from this दर्शयन्ति, when we do not wish the sense of the causative to be expressed, i.e., when we do not wish to lay any stress on the sense of the causative we have the ātmanepada as दर्शयते भवः । 'Bhava shows himself' Here the sense of the first and the third cases and of the second and the fourth cases is the same. That is परयन्ति भव भक्ताः and दर्शयन्ति भव भक्ताः have the same meaning. So also चरयति भव and दर्शयते भवः । In the third case (दर्शयन्ति) there is not ātmanepada. For though the verb or action is the same as in the first example, yet the object kāraka of the non-ni verb (namely Bhava) is not here the agent of the ni-verb. But in the fourth case (दर्शयते) we have ātmanepada. For the verb here is the same namely the verb of the second example and the verb of the fourth are both Reflexive, and also the word Bhāva which was *object* in the first example, has become the *agent* in this fourth example.

Note —The above is an example of kartristha bhāva-verb. Bhāva or condition-verb is that sense of a root where the action is accomplished by means which are not dependent on motion from one place to another by the agent. As in the above example the act of seeing does not require any change of place or motion for its accomplishment अपरिपन्थन वाचनवाच्यो वाच्यो भवः । It resembles very much Reflexive verbs. Or rather *actions* which can be accomplished without much movement of the agent are Bhāvas.

While क्रिया or active-verb is that action which is accomplished by the movement of the agent अपरिपन्थनवाचनवाच्यं क्रिया । We shall now give an example of kartristha kriyā.

Thus (1) आरोहन्ति इस्मिन् इस्तिपक्षाः 'the elephant-keepers bend down the elephant' Arohanti means to bend. From this we have the Reflexive voice, आरोहन्ति इस्ती 'the elephant bends down'.

From this we have the Causative आरोहयन्ति इस्मिन् इस्तिपक्षाः 'the elephant keepers bend down the elephant', here आरोहयन्ति cause to bend down, has the same meaning as आरोहन्ति । From this we have the Reflexive, by abandoning the force of causative, आरोहयते इस्ती 'the elephant bends down'.

Or परयन्ति and आरोहन्ति the first examples are retained as above namely परयन्ति भव भक्ताः or आरोहन्ति इस्मिन् इस्तिपक्षाः ।

From this we get *directly* causatives with चिच् having super imposed on the object the sense of hetu, namely the making the object the inciter of the action. As दर्शयति भवः, आरोहयति इस्ती meaning incites while seeing and bending, the full sentences being परयतो भक्तान् दर्शयति भवः 'Bhāva shows himself to the gazing devotees', i e, Bhava appears in such a glorious manner that it *compels* the devotees to look at Him. Here the object Bhāva is now the inciter of the action. He *draws* the gaze of all towards Him. Here the Hetu (S 2575) activity is imposed on the whole object आरोहतो इस्तिपक्षाद् आरोहयति इस्ती 'to the bending elephant keepers bends the elephant,' i e, the elephant bends of itself in such a graceful way as draws or attracts the attention of its keepers, as if it invites them to mount it. From these चिञ्जन् verbs, दर्शयति and आरोहयति from these very original roots परयन्ति and आरोहन्ति when the appropriate inciting senses are removed, we get the examples दर्शयते and आरोहयते । The meaning is the same as mentioned before. Here there are three stages only. (1) परयन्ति भव भक्ताः or आरोहन्ति इस्मिन् इस्तिपक्षाः । (2) परयतो भक्तान् दर्शयति भवः, or आरोहतो इस्तिपक्षाद् आरोहयति इस्ती । (3) दर्शयते भक्तान् लवः or आरोहयते इस्तिपक्षाद् इस्ती । The last, of course, are examples under the present sūtra. In the second case, here, though the verb is चिञ्जन् it is not Atmanepadi. As there is absence of the same *actions* or verbs, because there is the addition of the sense of चिच् in the second.

Note —Why do we say 'in the non-causative non-nī'? For this rule will not apply, when the primitive verb itself is formed by the affix चिप्, such are the roots of the tenth class or Churādi in which the nich is added in the self-descriptive sense, and not for a causative purpose. Thus the root गच belongs to the Churādi class, whose causative and primitive forms are the same. As गचयति गच गोपालकः 'the cowherd counts the herd'; and the causative form is गचयति गचः स्वयमेव 'the herd makes itself to be counted.' The terminations in both cases are those of the Parasmaipada.

Note —Why do we say 'when the object (karma) becomes the agent.' Because the rule will not apply, when any other kāraka or case, than the karma or object, of the primitive verb becomes the agent in the causative. Thus कुनति दात्रेण 'he cuts with the scythe,' दात्रयति दात्रं स्वयमेव 'the scythe is made to cut of itself' Here the word dātra was the instrument of the primitive verb which became agent in the causative, and therefore in the causative the terminations are of the parasmaipada only.

Note —Why do we say 'if in the causative' in the sūtra? It is for the purpose of indicating that the verb must be one and the same, both in the primary sentence and the causative sentence. Therefore the rule does not apply here where the causative verb चिचयति in the second sentence was not used in the first sentence, आरोहन्ति इस्तिन इस्तिपकाः 'the elephant-keepers bend the elephant,' and आरोहयन्तो इस्तिभीताश्च चिचयति नृपेण 'the elephant that is being caused to bend is made to sprinkle with urine the frightened men'

Note.—The word च 'that' is employed in the aphorism to show that the objects in both sentences must be the same and not different. Therefore in the following example where the objects are different, the terminations of the parasmaipada are only used. आरोहन्ति इस्तिन इस्तिपकाः 'the elephant-keepers bend the elephant,' and आरोहयन्तो इस्ति स्वस्वमारोहयति नृपेण 'the elephant, that is being caused to bend, makes in a mount on the land'

Note —Why do we use the word kartā 'agent' in the sūtra? If the former object is not the agent in the second case, the terminations of the parasmaipada only would be used. As आरोहन्ति इस्तिन इस्तिपकाः 'the elephant keepers bend the elephant,' and दात्रायति नृपेण 'the Mahā mātra makes them bend'

Note —Why do we say 'except when meaning to remember with tenderness?' - Observe, स्मरति वनगुरुमिव कोकिलः 'the dove remembers, with regret, the forest tree,' and स्मरयत्येनं वनगुरुमः स्वयमेव 'the forest tree is made to be remembered of itself'

२७३९ । क । भीदभ्योर्ह्यनुभये ॥ १ । ३ । ६८ ॥

2739A. After the causatives of the verbs bhī 'to fear', and smī 'to wonder,' even though the fruit of the action

accrues not to the agent, the Atmanepada is employed, when the fear is produced directly by the causative agent

The phrase 'of the causative ending in चि' is understood in this sūtra and is to be supplied from the previous aphorism. This sūtra is also restricted to cases where the fruit of the action does not accrue to the agent. The word हेतु in the aphorism has been defined later on in sūtra I 4 55 (ह्येतन्न कर्त्ता), it is the agent which is the mover of another's action. When a fear is caused by a हेतु it is called हेतुभय. The word भय 'fear' in the aphorism is illustrative and includes by implication विस्मय 'astonishment' also. As जटिलो भीषयते 'the jatila the cock-headed frightens', दुपट्टो भीषयते 'the munda, the shaven-headed frightens', जटिलो विस्माययते 'the jatila astonishes', दुपट्टो विस्माययते 'the munda astonishes' &c, the very fact of matted-hair or shaven-head frightens' &c.

Why do we say हेतुभय? For if the fear or astonishment is not the direct result caused by the agent, but arises from something else, then the Atmanepada will not be used. As कुञ्चिकेन भाषयति 'he frightens him with the kunchika,' रूपेण विस्माययति 'he astonishes with his form'. Here kunchika and rūpa are the instruments, which cause fear or astonishment, and are not the hetu thereof. This sūtra has been explained in S 2594

२७३९ । गृध्रिवञ्जयोः प्रलम्भने । १ । ३ । ६९ ।

प्रसारणेऽर्थे ययन्ताभ्यानाभ्यां प्राग्वत् । नाशयकं गर्भयते । बह्वयते वा । 'प्रलम्भने' क्तिप् । श्वात् गर्भयति । अभिकाङ्क्षावत्योत्पादयतीत्यर्थः । अहिं बह्वयति । वर्जयतीत्यर्थः । 'निवः श्वाननशासीनीकरणयोश्च' (२५८२) । व्याख्यातम् ।

2739 After the causatives of the verbs grīdh 'to covet,' and vāñich 'to go,' the Atmanepada is employed, when used in the sense of deceiving, even though the fruit of action does not accrue to the agent

The phrase 'of the causatives ending in चि' is to be supplied here from I. 3. 67. This sūtra is also restricted to the cases where the fruit of the action does not accrue to the agent. The word प्रलम्भन of the sūtra means deceiving. As बालवत् गर्भयते 'he deceives the boy,' नाशयकं बह्वयते 'he cheats the boy.'

Why do we say 'when it means deceiving' When these verbs have not this meaning, their causatives take parasmaipada. As श्वानं गर्भयति 'he causes the dog to be greedy', अहिं बह्वयति 'he avoids the serpent'

२७४० । क । लियः संनाननशासीनीकरणयोश्च ॥ १ । ३ । ७० ॥

2740A. After the causative of the verb li 'to melt or stick,' the Atmanepada is employed, when used in the sense of showing respect, subduing and deceiving even though the fruit of action does not accrue to the agent.

The phrase 'of the causative ending in चि' is to be supplied here from 1 3167. This sūtra has its scope only when the fruit of the action does not accrue to the agent. In the Dhātupāṭha, there are two roots क्षी, one is technically called क्षीच् and means to stick, and belongs to the Divadi class. The other क्षी meaning to 'melt' belongs to the Kryādi class. As there is no specification in the sūtra what क्षी is to be taken, both are therefore taken.

The force of the word च in the sūtra is to include the word प्रसन्नन 'to deceive' of the last sūtra into the present. The word संमानन means 'to show respect.' The word बासीनीकरण means 'to subdue.' As बहामिरालापयते 'he gets respect or causes respect to be shown to him through or on account of his matted hair' रवेनो बलिं काशुस्त्रापयते 'the hawk subdues the partridge,' कस्त्राशुस्त्रापयते 'who deceives thee.'

The sūtra विभाषा क्षीयते: VI 1 51 declares that the ई of क्षी is optionally changed into आ before certain terminations. But there is no option allowed when the root क्षी has any of the above three senses. In these cases the substitution of आ is necessary and not optional. For the option allowed by sūtra VI 1 51 is a व्यवस्थितविभाषा and not a general विभाषा applicable everywhere.

Why do we say 'when it has the meaning of, to show respect &c.'? Because otherwise there is parasmaipada. As बालकशुस्त्रापयति This sūtra was explained as S 2592.

२७४० । निश्चयोपपदात्कृजोऽभ्यासे । १ । ३ । ३१ ।

वि०: इत्येव । पदं निश्चया कारयते । स्वरदिदृष्टनसकृदुच्चारयतीत्यर्थः । 'निश्चयोपपदात्' किञ् । पदं शुद्धं कारयति । 'अभ्यासे' किञ् । सकृत्पदं निश्चया कारयति । 'स्वरितजितः कर्त्रनिमाये क्रियायते' (२९५८) । वजते । शुद्धते । 'कर्त्रनिमाये' किञ् । श्रुतिवजो वजन्ति । शुष्मन्ति ।

2740 After the causative of the verb kri, the Atmanepada is used, when it has the word mithya, 'incorrect,' as an upapada (or dependent word,) and is employed in the sense of 'repeated wrong utterance' even when the fruit of the action does not accrue to the agent.

The phrase 'of the causative ending in चि' is to be supplied from I 3. 67. The aphorism is restricted to the cases where the fruit of the action does not accrue to the agent. The word abhyāsa means doing again, or repetition, as पदं निश्चया कारयति means 'he repeatedly pronounces the word incorrectly, that is with wrong accent &c., not once but constantly.'

Why do we say 'when the word mithyā is used as an upapada?' The causative of kri will take parasmaipada when it has any other upapada. Thus पदं शुद्धं कारयति 'he pronounces the word correctly.'

Why do we say 'of the verb कृञ्'? Because the causative of any other verb used along with the word mithyā will not have Atmanepada, as पदं

निव्या वाचयति 'he repeatedly utters the word wrongly.' Here वच् takes parasmaipada.

Why do we say 'repeatedly'? For if the incorrect utterance is not habitual, then parasmaipada will be used, as वद निव्याकारवति 'he pronounces wrongly, not always but once'

२७४० । क । स्वरितजितः कर्त्रभिप्राये क्रियाभले । १ । ३ । ७२ ।

2740A After the verb marked with a svarita (svaritet) or which has an indicatory णि (ñit), the terminations of the Atmanepada are employed, when the fruit of the action accrues to the agent.

The anuvritti of the phrase च does not go further. The word क्रियाभल is a compound, meaning 'fruit of the action.' When the principal object for the sake of which the action is begun, is meant for the agent indicated by the verb, there the Atmanepada is used after verbs having an indicatory ण् or a svarita accent. As वजते 'he sacrifices for himself' पचते 'he cooks for himself.' Here the verb वच् and पच् are marked with svarita accent in the Dhātupāṭha, and therefore they take the Atmanepada terminations.

Similarly कुडते 'he presses the soma-juice,' कुरुते 'he does' Here the verbs कुज् and कृज् have an indicatory ण्.

In all the above cases, the principal object of the action such as getting heaven by performance of sacrifice, eating of food &c, is meant for the agent. That is to say, he sacrifices in order that he himself may attain heaven, he cooks in order that he himself may eat, &c.

Why do we say 'when the fruit of the action accrues to the agent'? Otherwise it will have parasmaipada. As वजन्ति वाचकाः the priests sacrifice, (not for themselves, but for their clients)' पचन्ति वाचकाः 'the cooks cook (for their masters)' कुर्वन्ति कर्तव्यः 'the menials work (for their master).' Here though the fees and the wages are the fruits which the agent gets, yet as that fruit is not the principal object for which the action was begun—the principal object of the sacrifice was not that the priest should get his fee, but that the sacrificer may go to heaven—the verb takes the terminations of the Parasmaipada. Here the principal fruit of the action does not accrue to the agent, but to a third party. See also S 2158.

२७४१ । अपाहृद् । १ । ३ । ७३ ।

व्यायनपचते । कर्त्रभिप्राय इत्येव । अपचदति । 'विचक्ष' (२५६३) । कारवते ।

2741 After the verb vad to tell, preceded by apa, when the fruit of the action accrues to the agent, the terminations are of the Atmanepada.

The phrase "when the fruit of the action accrues to the agent," is understood here. The sūtra is clear. As *वयसाणे स्वाध्यायपद्वदे* 'the wealth-seeker forsakes justice, that is to say, he wishes to acquire wealth at the sacrifice of justice.' But when the fruit of the action does not accrue to the agent, the *parasmaipada* is employed. As *अपचक्षति*.

२७४१ । क । लिखश्च । १ । ३ । ७४ ।

2741A After a verb ending in the affix *ni* (causal) when the fruit of the action accrues to the agent, the *Atmanepada* is employed.

The phrase "when the fruit of the action accrues to the agent" is to be supplied from sūtra I 3 72. The verbs that take the affix *निच्* *nich* are generally causatives. As *कटं कारयते* 'he causes the mat to be made for himself', *भोजनं पचयते* 'he causes the food to be cooked for himself'. When the fruit of the action does not accrue to the agent, the *Parasmaipada* is used. As *कटं कारयति परस्व* 'he causes another's mat to be made' See S. 2564

२७४२ । समुदाहृत्यो यमोऽग्रन्थे । १ । ३ । ७५ ।

'अग्रन्थे' इति ऋद्धः । ग्रीहीत्ययच्छते । आरुपुदयच्छते । वक्त्रनायच्छते । 'अग्रन्थे' किर । उदाहति वेदः । अधिगन्तुमुदाह करोतीत्यर्थः । कर्त्रभिप्राय इत्येव ।

2742. After the verb *yam* to strive, preceded by *sam*, *ut* and *ān*, when it does not refer to a book, the *Atmanepada* is employed, when the fruit of the action accrues to the agent.

The phrase 'when the fruit of the action, accrues to the agent' is read into this aphorism by *anuvṛtti* from sūtra I 3. 72. As *ग्रीहीत् वयच्छते* 'he gathers rice' *आरुपुदयच्छते* 'he lifts up the load' *वक्त्रनायच्छते* 'he draws out the cloth.' The root *yam* preceded by the preposition *आह्* takes the terminations of the *Atmanepada* by virtue of I 3. 28 also, but in that aphorism the verb was intransitive, here it is transitive, and this explains the necessity of making two different sūtras for one compound verb *आयच्*.

Why do we say 'when it does not refer to a book' For otherwise the verb will take the terminations of the *parasmaipada*. As *उदाहति चिकित्सा वेदः* 'the physician studies diligently the [science of] medicine' *उदाहति वेदं* 'he exerts to learn the Vedas.'

When however the fruit of the action does not accrue to the agent the above compound verbs are *parasmaipadā*. As *चयच्छति*, *उदाहच्छति*, *आयच्छति*.

२७४३ । अनुपसर्गाच्छः । १ । ३ । ७६ ।

वा ज्ञानीति । 'अनुपसर्गात्' किर । स्वर्गं लोकं न प्रजानाति । अथ तर्हि महिः—'इत्थं नृपः पूर्वजन्तुलोके तदाऽनुवर्ते नमनं कुतश्च' इति । कर्त्तव्यं लिङ् । नृपेणेति विपरिचयः ।

2743. After the verb *jñā*, when not preceded by any *upa-*

sarga, the terminations are of the Atmanepada, when the fruit of the action accrues to the agent

The phrase 'when the fruit of the action accrues to the agent' is understood in this sūtra also. Thus गं जानीते 'he recognises the cow as his own', अश्वं जानीते 'he recognises the horse as his own'

Why do we say when not preceded by any upasarga? For when compounded with prepositions, it may take the Atmanepada terminations, as स्वर्गं लोकं न प्रजानाति बूढः 'the fool does not know the heavenly regions.' How do you explain अजुज्जे in the following verse of Bhatṭa — "इत्थं नृपः पूर्वमवाञ्जुलोचं ततोऽजुज्जे गमनं भुवस्व"? (I 23) 'The king first deliberated, in this manner and then ordered the going of his son'. Here अजुज्जे is 3rd Person Singular of the Passive of अजुज्जः. It should be translated 'going of the son was ordered by the king'

Note — When however, the fruit of the action does not accrue to the agent, the simple root ज्ञा takes parasmaipada terminations. देवदत्तस्य गां जानाति 'he recognises Devadatta's cow.'

२७४४ । विभाषोपपदेन प्रतीयमाने । १ । ३ । ३७ ।

स्वस्तिस्रिव इत्यादिपञ्चदश्या यदात्मनेपदं विहितं तत्त्वकीरोच्चारितेन यदेन विभाषनस्य कर्तृगामित्वे द्योतिते वा स्यात् । एवं यच्च यजति-यजते वा । एवं कटं करोति-कुरुते वा । एवं पुत्रमपवदति-अपवदते वा । एवं यच्च कारयति-कारयते वा । एवं श्रीहिं जययति-जययते वा । स्या गं जानाति-जानीते वा ।

इति तिङन्तात्मनेपदप्रकरणम् ।

2744 The Atmanepada is optionally used, when the fact of the fruit of the action accruing to the agent is indicated by an upapada *etc.*, by a word used along with the verb

By the preceeding five sūtras L 3 72 to 76 Atmanepada terminations were ordained to come after the verbs which implied the accrual of the fruit of the action to the agent, that is to say, where the verb by itself denoted this. But when the same idea, instead of being inherent in the verb, the necessity of using the Atmanepada affixes to denote the same idea is obviously removed, and in such a case it is optional whether we use the Atmanepada or Parasmaipada terminations. As एवं यच्च यजति or यजते 'he sacrifices for his own yajña,' एवं कटं करोति or कुरुते 'he makes his own 'mat' एवं पुत्रमपवदति or अपवदते स्वनादनं पाचयते or पाचयति &c., &c. So on with all the five sūtras.

Here ends the Chapter on the rules of Atmanepada.

अथ तिङन्त परस्मैपद प्रकरणम् ।

CHAPTER XIX.

THE PARASMAIPADA RULES.

We repeat here the sūtra I 3 78 S 2159, in order to complete the context.

२७४५ । क । शेषात् कर्तरि परस्मैपदम् ॥ १ । ३ । ७८ ॥

2745. A. After the rest *i e.*, after all those verbs, not falling under any one of the previous provisions, the terminations of the Parasmaipada are employed, in marking the agent (*i e.*, in the active voice).

Thus कस्मिन् 'it is.'

The rules of Atmanepada have been declared in the preceding 66 sūtras I. 3 12 to 77. The terminations of the Parasmaipada, which are the general verbal terminations, will come everywhere else, that is to say, where its operation is not debarred by any one of the preceding aphorisms. The present sūtra declares this universal rule. The word *sesha* or the rest, means that which is the residue after the application of all the previous restrictive rules. Thus it was declared by sūtra I. 3. 12 that a root having an Anudatta vowel or a ङ as हृद् will take Atmanepada terminations. As जास्ते, वेदे. The converse of this will take parasmaipada terminations, namely all verbs which do not have an anudatta accent or a ङ as हृद्. Thus गच्छि 'he goes,' बलि 'it blows'. It has been declared by sūtra I. 3. 17 that the root विद्य when preceded by वि takes Atmanepada termination, as विविद्यते. When not preceded by वि but any other preposition it will take the parasmaipada termination. As अविद्यति, प्रविद्यति.

Note — Why do we say "when marking the agent"? For when used in the passive voice, the root will take the Atmanepada termination. As पच्यते 'it is cooked' गच्छते 'it is gone'.

Note — Why is not parasmaipada used when the verb is employed reflexively? As in the following example — पाचयते ओदनः स्वयमेव 'the food cooks of itself'. Because in the present sūtra, the word कर्तरि of sūtra I. 3. 14 is to be read in by anuvṛtti, so that, in fact there are two कर्तरि in

this aphorism which thus means "when the agent of the verb is an agent pure and simple then parasmaipada is employed" While when a verb is used reflexively (कर्त्तृकर्त्तरि) the agent of the verb is also, in one aspect, the object of the verb, and it is therefore, that in reflexive verbs the Atmanepada terminations are employed. The Reflexive verbs however take atmanepada by the atidesa of S 2766.

२७५५ । अनुपराभ्यां कृज् १ । ३ । ७९ ।

कर्तृनेऽपि फले गणनादी च परस्मैपदार्थनिदम् । अनुकरोति । पराकरोति । कर्त्तरीत्येव । भावकर्त्तृयोर्ना भूत् । न चैवमपि कर्त्तृकर्त्तरि प्रसङ्गः । कार्यातिदेशपक्षस्य युक्त्यतया तत्र 'कर्त्तृ-वत्कर्त्तृया-' (२७६६) इत्यात्मनेपदेन परिकल्प्य बाधात् । याकातिदेशपक्षे तु 'कर्त्तरि शब्' (२९६७) इत्यतः 'शेवात्-' (२९५९) इत्यतश्च कर्तृग्रहणद्वयननुवर्त्य कर्त्तृव्यः कर्त्ता न तु कर्त्तृकर्त्ता तन्निति उवाचयेयम् ।

2745 After the verb *kri* to make, preceded by *anu* and *para*, parasmaipada is employed, even when the fruit of the action goes to the agent, and when the sense is that of "divulging" &c

By aphorism I 3 32 the root *कृ* took the terminations of the Atmanepada when the sense denoted was that of "divulging, reviling" &c, and it also took Atmanepada terminations, when the fruit of the action accrued to the agent by virtue of I 3 72, because the root *कृ* has an indicative *क्*. The present sūtra makes an exception to those rules, and ordains Parasmaipada. Thus *अनुकरोति* he imitates *पराकरोति* he does well.

The word *कर्तृरि* is understood here also. The verb must be in the Active voice for the application of this rule. If however it is used Impersonally (भाव), or Passively (कर्त्तृ), then this sūtra will not apply. Moreover it will not apply to *कर्त्तृकर्त्ता* also, namely to Reflexive verbs. In the case of these, the verb denotes the agent and the object both. In so much as it denotes the agent, should not *अनुकृ* and *पराकृ* take the Parasmaipada terminations? No. For the sūtra *कर्त्तृवत् कर्त्तृया* &c III 1. 87 S. 2766 is an atidesa sūtra it makes *all* the rules of Passive voice to apply by analogy to Reflexive verbs. That sūtra, therefore, being a subsequent sūtra, debars the Parasmaipada of *अनुकृ* and *पराकृ* when used in the Reflexive sense and ordains Atmanepada instead.

There are two views about atidesa sūtras. One is, that an atidesa is of the *operations* (Kārya) only. This is the principal view (and adopted by the author in explaining S 2766). In this view, all *operations* of the Passive come after the Reflexive also. As Atmanepada is an operation enjoined after the Passive verbs, it will be enjoined by *kārya*-atidesa after the Reflexive verbs also. Thus the *ātmanepada* enjoined by I. 3. 13 S. 2679 after the Passive verbs, comes after the Reflexives also.

The other view is called Śāstrātidega namely *all* SURAS applicable to the Passive, become applicable to the Reflexives. In this view we have to apply the *Rules* (śāstra), namely the particular sūtras. In applying a sūtra we must see whether it is still in force or not, or has been superseded by any subsequent sūtra. In this view, the sūtra कर्त्तव्य कर्त्तव्य (S. 2766) does not *ordain* the ātmanepada, but only the application of the rule I 3 13. S. 2679 (वाचकर्त्तव्यः) which ordains ātmanepada. In applying therefore, वाचकर्त्तव्यः (S. 2679) to the present sūtra अङ्गुष्ठं पराङ्गुष्ठं कृञः, we see that this latter is a subsequent sūtra to the former, (this being I. 3 79, while वाचकर्त्तव्यः is I. 3. 13), therefore this supersedes the former: consequently the Reflexives of अङ्गुष्ठ and पराङ्गुष्ठ must be Parasmaipadī. To get over this difficulty, we explain the present sūtra I 3 79 by reading into it the anuvṛtti of two कर्त्तरि's, one from I 3 14. S. 2680 (कर्त्तरि कर्त्तव्ये &c) and the other from I. 3 78 S. 2745A. (येवाह कर्त्तरि), therefore when the agent of अङ्गुष्ठ or पराङ्गुष्ठ is agent pure and simple, then these verbs take the Parasmaipadī and not when the agent is also the object as in the Reflexive verbs

२७४६ । अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः । १ । ३ । ८७ । "

'क्षिप मेरुणे' । स्वप्तिरेह । अतिक्षिपति ।

2746 After the verb kship, 'to throw', coming after abhi, prati and ati, parasmaipada is used, even though the fruit of the action goes to the agent

The root क्षिप 'to throw', is svaliteta, therefore, by I 3 72 it would have taken ātmanepada termination, when the fruit of the action accrued to the agent, this aphorism ordains parasmaipada instead. As अतिक्षिपति 'he throws on,' अतिक्षिपति 'he turns away or rejects,' अतिक्षिपति 'he throws beyond'

Note — Why do we say "when coming after abhi, prati, and ati"? Because when compounded with any other preposition, it will not take parasmaipada, but will be governed by I 3. 72. As अतिक्षिपति 'he throws down.'

The second कर्त्तु of I. 3 14 is also understood here, so that when the verb is used reflexively, the agent not being purely an agent, the present sūtra will not apply. As अतिक्षिप्यते स्वयमेव 'it is thrown on of itself.'

२७४७ । माह्वः । १ । ३ । ८९ ।

मह्वति ।

2747. After the verb vah 'to carry,' coming after pra, the Parasmaipada is used, even though the fruit of the action accrues to the agent,

The root वह 'to carry' is svaritē, and by I 3 72 it would have taken the Atmanepada termination, when the fruit of the action accrued to the agent. But the present sūtra ordains parasmaipada instead. As प्रवहति 'it flows.'

Why do we say "when coming after pra"? Because after any other preposition it will not take parasmaipada, as आणहति 'he brings'

२७४८ । परिमृषः । १ । ३ । ८२ ।

परिमृष्यति । श्रीवाहिकस्य तु परिमृषति । इह परिरिति योग विभक्त्यद्वैतीयमिति केचित् ।

2748 After the verb mrish 'to bear,' preceded by pari, the Parasmaipada is used, even when the fruit of the action accrues to the agent

The root हृ 'to suffer' (Divādi 55) is svaritē, and by I. 3. 72 it would have taken Atmanepada termination, when the fruit of the action accrued to the agent. This ordains parasmaipada instead. As परिहृष्यति 'he endures or he becomes angry' But the Bhuādi no 739 forms परिमृषति, When not preceded by this preposition, it takes the Atmanepada terminations. As आहृष्यते.

According to some authors, the root वह of the last aphorism, is said to be understood in this, so that वह preceded by परि will also take parasmaipada terminations, as परिहति This is done by dividing परेहः into two sūtras namely, (1) परे 'after pari the /vah is Parasmaipadī.' (2) हृवः the /mrish is Parasmaipadī after pari.'

२७४९ । उपाङ्परिमृषो रजः । १ । ३ । ८३ ।

विरजति ।

2749. After the verb ram 'to sport,' preceded by vi and ān, the Parasmaipada is used.

The verb रज means 'to sport.' It is anudāttet and therefore by I. 3. 12 it would have taken Atmanepada terminations, the present sūtra ordains Parasmaipada instead, as विरजति 'he takes rest', आनरजति 'he delights in, चरिरजति he sports.'

With other prepositions than these, it will take Atmanepada terminations. As अभिरजते

२७५० । उपाङ् । १ । ३ । ८४ ।

यजदत्तमुपरमति । उपरमयतीत्यर्थः । अन्तर्भावितवयोऽप्यहम् ।

2750 And also after upa, the /ram, takes the affixes of the Parasmaipada

As यजदत्तमुपरमति 'he causes Yajñadatta to refrain' The sense of the verb uparamati is causative here, as if it was उपरमयति. This is an example of a verb involving in it the causative affix चिच्

२७५१ । विभाषाकर्मकात् । १ । ३ । ८५ ।

उपाद्भेदकर्मकात्परस्मैपद वा । उपरयति-उपरयते वा । निवर्तते इत्यर्थः ।

2751 After the /ram, preceded by upa, the parasmaipada is optionally used, when employed intransitively

The last aphorism ordained Parasmaipada absolutely, this declares an option under certain circumstances. As वायुमुक्तुपरयति or उपरयते 'he desisted from or was quiet while it was eaten'

२७५२ । बुधयुधनशजनेङ्मुद्रस्तुभ्यो णे । १ । ३ । ८६ ।

भ्यो वयन्तेभ्यः परस्मैपद स्वात् । 'जिघृक्ष' (२५६४) इत्यस्यापवादः । बोधयति पठ् । बोधयति काष्ठानि । नाशयति दुःखम् । जनयति सुखम् । अध्यापयति । प्रावयति । प्रापयतीत्यर्थः । द्रावयती । विस्त्रापयतीत्यर्थः । स्त्रापयति । स्वन्दयतीत्यर्थः ।

2752 After the verbs budh 'to know,' yudh 'to fight,' nas 'to destroy,' jana 'to be born,' in 'to go,' pu 'to move,' diu 'to run,' and sru 'to flow,' ending in the affix णि (i.e., when used in the causative), the Parasmaipada is employed, even when the fruit of the action goes to the agent

By I. 3 74, causatives took the ātmanepada terminations, when the fruit of the action accrued to the agent. This makes an exception to that and ordains Parasmaipada. As बोधयति पठ् 'he expands the lotus,' बोधयति काष्ठानि 'he causes the stick to strike,' नाशयति दुःखम् he causes the destruction of sorrow, जनयति सुखम् he begets happiness, अध्यापयति वेदम् he teaches the Veda, प्रावयति 'he causes to obtain', द्रावयति 'he causes to melt', स्त्रापयति 'he causes to trickle'

Of the above eight roots, those which are intransitive would have taken the Parasmaipada terminations under the conditions mentioned in I. 3, 88 that is to say, when the agent is a being endowed with reason. The present aphorism in the case of such intransitive verbs makes this additional statement, that those intransitive verbs will take parasmaipada, even when the agent is not a being endowed with reason. As बोधयति पठ् 'he makes the lotus to expand', बोधयति काष्ठानि 'he makes the woods to strike each other,' नाशयति दुःखम् 'he destroys sorrow,' जनयति सुखम् 'he produces pleasure'

Again of the above eight roots, those that have ordinarily the sense of "moving" will get parasmaipada by I. 3 87. The present sūtra, in their case makes this additional statement, that they will take parasmaipada terminations, even when the sense is not that of moving. Thus पु, means both 'to move,' and 'to obtain,' द्रु means 'to run' as well as 'to melt,' and स्तु, means 'to flow' as well as to 'to trickle'. As प्रवते he obtains, अयोद्रवति the iron melts; कुपिडका स्त्रवति 'the water-vessels drip.' The examples in the first paragraph have therefore been thus translated.

The root द्रु is always compounded with अचि

२७५३ । निगरखचलनार्थेभ्यश्च । १ । ३ । ८७ ।

निगरयति । आशयति । भोजयति । चलयति । कम्पयति । * अदेः प्रतिविधेः * ।
आदयते देवदत्तेन । 'गतिबुद्धि-' । (५४०) इति कर्तृत्वद् * आदिस्वाद्योर्न * इति प्रतिविद्धद् ।
'निरखचलन-' (२७५३) इति सूत्रेण प्राप्तस्यैवार्थं निवेद्यः । येषादित्यकर्त्राणिप्राये परस्मैपद
स्यादेव । आदयत्वन्म वदुना ।

2753 And after the causatives of verbs which have the sense of the 'eating or swallowing' and 'shaking or moving,' the Parasmaipada is employed, even when the fruit of the action goes to the agent

The phrase 'when used in the causative (चेः) of the last sūtra is to be read into this also. The Parasmaipada is ordained as an exception to I 3 74 by which the ātmanepada was ordained, when the fruit of the action accrued to the agent. The word निगरख means 'eating,' and चलन means 'moving,' 'shaking'. As निगरयति 'he causes to swallow', आशयति 'he causes to eat', भोजयति 'he feasts', चलयति 'he moves', चोदयति, कम्पयति 'he shakes.' This aphorism applies to transitive verbs, and to verbs whose agents in non-causative state are inanimate objects i.e., not possessed with reason

Vart —The prohibition of the root अद् 'to eat,' must be mentioned. The causative of अद् 'to eat,' takes the ātmanepada. Thus अस्ति देवदत्तः 'Devadatta eats', आदयति देवदत्तेन 'It is caused to be eaten by Devadatta'. The agent Devadatta of primitive verb has not become the object of the causative verb, as was required by the sūtra I 4 52 S 540, because the vārtika आदि स्वाद्योर्न (given also under that sūtra) prevents this. So देवदत्त is put in the Instrumental case. The prohibition of the vārtika applies to the Prasmaipada ordained by the present sūtra alone and not of any other sūtra. Therefore there will be Parasmaipada when the agent is denoted, by the general sūtra येषात् कर्तरि (S 2159), when the fruit of the action does not accrue to the agent. As आदयति अन्नं वदुना 'He causes the boy to eat the food'

२७५४ । अण्वावकर्मकादिचित्तवत्कर्तृकात् । १ । ३ । ८८ ।

ययन्तात्परस्यैव स्यात् । येने कृष्णस्य गोपी शाययति ।

2754 The affixes of the parasmaipada are employed after the causal of that verb, which in its non-causal state was intransitive and had a being endowed with reason for its agent, even when the fruit of the action accrues to the agent

As येने कृष्णः 'Kishna sleeps' त गोपी शाययति 'Gopi puts him to sleep'

The phrase चेः is understood here also. The Atmanepada was ordained by I 3, 74 when the fruit of the action accrued to the agent. This aphorism is an exception to that, and ordains Prasmaipada. As आशयति

देवदत्तः 'Devadatta sits' आसयते देवदत्तं he makes Devadatta to sit. शेते देवदत्तः Devadatta sleeps, नाययति देवदत्तं he causes Devadatta to lie down

२७५५ । न पादभ्याकृद्यनाकृद्यसपरिमुहुरुचिर्नृतिवद्वसः । १ । ३ । ८९ ।

इत्यो वयस्तेभ्यः परस्मैपद न । पिबतिर्निगरणार्थः । इतरे चित्तवत्कर्तृकार्कणकाः । नृतिर्देवनागोऽपि । तेन सूत्रद्वयेन प्राप्तिः । पाययते । दनयते । आवालयते । आयासयते । चरिनीहयते । रोचयते । नर्तयते । वादयते । वासयते । *चेष्ट उपसखवानम्* । 'वापयते शिशुनेकवनीची' । अकार्कणप्राये 'शेवात्-' (२१५८) इति परस्मैपद स्यादेव । वत्सान्पाययति पयः । 'वनयन्तीकननीयतानदात्' । निशा वासयति । 'वा कयसः' (२६६८) । लोहितायति-लोहितायते । 'दुग्धयो वृद्धि' (२३४५) । अद्भुतत्-अद्भुतिष्ठ । 'वृद्धयः स्वसनोः' (२३४७) । वत्स्यति । वर्ति-यते । विवृट्सति । विवर्तिषते । 'वृष्टि च कृपः' (२३५१) । कल्हा । कल्हासि । कल्पितवाचे । कल्पयति । कल्पयते-कल्पयते । चिह्नयति-त्रिकल्पयते-चिह्नयते ।

इति तिङन्तपरस्मैपद प्रकरणम् ।

2755. But the affixes of the Parasmaipada are not used after the causals of the verbs *pâ* 'to drink', *dam* 'to tame', *āyam* 'to extend', *āyas* 'to exert oneself', *parimuh* 'to be bewildered', *ruḥ* 'to shine', *nrit* 'to dance', *vad* 'to speak', and *vas* 'to dwell'.

The last two aphorisms had ordained Parasmaipada instead of Atmanepada, even when the fruit of the action accrued to the agent, thus debarring the latter's action which would otherwise have taken place by virtue of I. 3 74. This sūtra prohibits the last two sūtras, and re-instates Atmanepada of I 3 74. Thus the root *पा* 'to drink', has the sense of *nigaraṇa* or 'swallowing', the roots *दृ* &c, have sentient beings as their agents, the root *नृ* 'to dance' has the sense of *चलन* or 'moving,' but still these verbs have Atmanepada affixes, and do not take the parasmaipada in the causative. As *पाययते* 'he causes to drink,' *दनयते* 'he causes to be tame' *आवालयते* 'he lengthens', *आयासयते* 'he troubles,' *चरिनीहयते* 'he entices', *रोचयते* 'he makes agreeable', *नर्तयते* 'he causes to dance,' *वादयते* 'he makes to speak', *वासयते* 'he causes to dwell'

Vārt —The root *चेष्ट* should be enumerated along with *पा* &c. Thus *वापयते शिशुनेकवनीची* 'The two does suckle one young infant'. *वनीची* is nom. dual (Vaidic)

But the Parasmaipada ordained by S. 2159 is not debarred by the present sūtra. Therefore where the fruit of the action does not accrue to the agent, there is Parasmaipada. As *वत्सात् पाययति पयः* 'he makes the calves to drink milk

So also *वनयन्तीकननीयतानदात्*.

So also *निशा वासयति* ।

२७५५ । क । वा क्यथः । १ । ३ । ९० ।

2755A. The affixes of the Parasmaipada are used optionally after the Denominative verbs ending in the affix kyash

This sūtra has already been given before See No 2669 As लोहितायति लोहितायते ।

२७५५ । ख । द्युद्भ्यो लुङि । १ । ३ । ९१ ।

2755B After the verbs dyut 'to shine' &c the terminations of the Parasmaipada are optionally employed, when the affixes of lun (aorist) follow.

This sūtra has already been given before. See No. 2345.

These verbs are anudatta so by I. 3. 12, they would have been invariably ātmanepadī, this aphorism makes them optionally so in the aorist Thus अद्युतत् or अद्योतिह 'he shone'. In other tenses than the aorist (कृङ्) these verbs are invariably Atmanepadī As द्योतते 'he shines'

२७५५ । ग । वृद्भ्यो स्यसजोः । १ । ३ । ९२ ।

2755 C After the verbs vrit to exist, and the rest the Parasmaipada is optionally employed when the affixes sya (Future and conditional) and san (Desiderative) follow

This sūtra has already been given before See No 2347

The वृतादि verbs are five in number and are included in the वृत्तादि subclass They are वृत् 'to be', वृष् 'to grow', वृष्ट 'to fart or break wind' वृष्णु 'to ooze,' and वृष्टु 'to be able' As 1st Future वृत्स्यति or वृत्तिष्यति, 'it will be,' Conditional अवृत्स्यत् or अवृत्तिष्यत्, Desiderative विवृत्स्यति or विवृत्तिष्यति &c

In other tenses than the above, they are always Atmanepadī As वृत्ते it is.

२७५५ । घ । लुटि च क्लृपः । १ । ३ । ९३ ।

2755D After क्लृप् 'to be fit', the Parasmaipada terminations are optionally employed in the First Future as well as in the Second Future, the Conditional and the Desiderative

Thus 1st Fut P कल्प्स्यति A कल्पितान्ते, or कल्प्स्यते । 2nd Fut P कल्पिष्यति, A कल्पिष्यते or कल्प्यते ॥ Des किल्प्यन्ति । A विक्ल्पिष्यते or विक्ल्प्यते ।

Here ends the Chapter on Parasmaipadas.

अथ भावकर्मणि प्रकरणम् ।

— 0 —

CHAPTER XX.

— 0 —

THE IMPERSONAL AND PASSIVE VERBS.

अथ भावकर्मणो लडादयः ॥

Now we shall conjugate roots in Impersonal and Passive forms Here we repeat sūtra I 3 13, S 2679

२७५६ । क । भावकर्मणोः । १ । ३ । १३ । इति तङ् ॥

2756A An ātmanepada affix is the substitute of the affix क (III. 4 69) when it denotes the action of the verb or the object of the verb.

The Impersonal (bhāva) and Passive verbs are conjugated in the ātmanepada.

२७५६ । सार्वधातुके यक् । ३ । १ । ६७ ।

धातोर्यकप्रत्ययः स्वाद्भावकर्मवाचिनि सार्वधातुके परे । भावो भावना उत्पादना क्रिया सा च धातुत्वेन सकलधातुवाच्या भावार्थकलकारेणानुद्यते । युक्त्वदस्मद्भावा सामानाधिकरण्याभावात्प्रथमपुरुषः । तिङ्वाच्यभावनाया असत्वरूपत्वेन द्वित्वादाप्रतीतेर्न द्विवचनादि । किं त्वेकवचनमेव । तस्योत्कर्षिकत्वेन सख्यानपेक्षत्वादनभिहिते कर्तरि तृतीया । त्वया नयान्यैश्च भूयते । वभूवै ।

2756 The affix यक् comes after a root, when a सार्वधातुक affix (III. 4 113) follows, denoting the action or the object

Note —In forming Impersonal and Passive verbs, this affix is employed in the conjugational tenses Thus in Impersonal verbs आस्यते भवता 'you sit', जल्पते भवता 'you lie' So in Passive verbs, as क्रियते कटः and गम्यते ग्रासः. The क of यक् is servile, and prevents guna and viddhi. This affix is also used in reflexive voice (कर्मकर्तरि), as क्रियते कटः स्वयमेव 'the mat becomes made of itself'

The word bhāva means 'production, creating.

Note —From the causative of √कृ, namely from √भावि is derived भावः by the affix क्त् (III 3 56 S. 547). The causative, √भावि has the sense of 'production'. While the pure root कृ has the same meaning as √कृ 'to do' The author expresses both these meanings by saying —

Bhāva means production, the action of manifestation.

Note —As in करोति कटः 'he makes the pot,' the operation helping the production of the pot depends on the potter, similar is the case in भावयति

चट् 'the pot is (caused to be or) produced' But in भवति चटः 'the pot becomes,' the operation helping the production of the pot inheres in the pot itself, but in a different way it is the *effect* of the operation of production while in the case of the potter it was the *cause*. Thus कृ &c., become Intransitive where the *effect* and *operation* inhere in one, while the roots are Transitive when the *effect* and the *operation* are in different objects.

This *action* (kriyâ) being the essence of a *root*, is expressed by every root, and is denoted by कृ, कृट् &c., when it has the sense of the action. As this verb expresses *pure* action, there can be no syntactical agreement between it and 'I' and 'Thou'. So Impersonal verbs can never be conjugated in the First or Second Person but only in the Third Person. Moreover as the conjugational terminations, in the case of Impersonal verbs, do not denote any substance, in as much as the action denoted by the tense-affix is not of the nature of a substance, to which the notions of duality or plurality might attach, since here there is no notion of duality &c., neither Dual or a plural affix is employed. Hence necessarily the Impersonal verb takes the singular affix only for that is the general number where no particular number is meant. Thus these verbs are conjugated only in the Third Person singular.

Note — As a general rule, the Impersonal verbs are conjugated only in the singular but sometimes they take Dual and plural terminations also. As कृष्टाविका आस्वन्दे, इत्यायिका. चक्षन्ते in the Mahâbhâshya Tattva-bodhini.

Where the agent is not particularised there the Third Person is used. स्वया or तया or अन्ये भूयते । 'It is become by thee or me or by others i e., thou becomest, I become, they become' So also बभूवे 'it was become.'

२७५७ । स्यसिचसीयुट्तासिषु भावकर्मणोरुपदेशेऽजन्तग्रहणं वा चिरवदिट् च । ६ । ४ । ६२ ।

उपदेशे योऽङ् तदन्तानां हनादीनां च चिषीवाङ्कार्यं वा स्वात्स्न्यादिषु परेषु भावकर्मणो-
र्गन्धमात्रयोः स्वादीनामिडागमश्च । अयमिट् चिरवद्भावसंनियोगविहितत्वात्तदभावे न । इहार्थातुल्य
इत्यधिकृतं वीयुटो विशेषश्च नेतरेषामन्यसिचारात् । चिरवद्भावाङ्गुष्ठिः । भाविता-भविता ।
भाविष्यते-भविष्यते । भूयताम् । अभूयत । भूयेत । भाविषीष्ट-भविषीष्ट ।

2757 Before the affixes क्य (First Future and Conditional), लिङ् (Aorist), the ârdhadhâtuka वीडुट् (Benedictive) and लृटि (the Periphrastic Future), when these are used in the Impersonal (भाव) and Passive ((कर्त्तृ) Voices, (1) the verbal stems ending in a vowel in the Grammatical system of instruction i e., in Dhâtupâtha, as well as which end in an affix which is enun-
ciated as a vowel in upadesâ, and the verbs (2) क्य (3) लृट् and (4) वृड् are treated with regard to operations relating to the

stem (aṅga) optionally in the same way, as in the third person singular of the Passive Aorist in चिच्, and when so treated, they have the augment इद् ॥

Note—The words उपदेशेऽज् have been explained उपदेशे यीऽज् तदन्तानां च, stems ending in that which is a vowel in the state of original enunciation. Thus the causatives (चिच् ३. ८, इ-ending) roots, though not taught in the Dhātupāṭha will be governed by this rule. The author has not explained उपदेशेऽज् by उपदेशेऽनन्तानां for then the causatives would not be included, for causative roots are not listed any where, for upadesa means direct and express utterance the causatives are not so uttered. Moreover the atidesa here is with regard to अङ्गकार्य, and not all the other operations of चिच्. Thus from इद् we have Passive Future चाविच्यते. Here इद् is not replaced by चच्, though in चिच् there is that substitution as अचिच् for this substitution by II 4. 48. S 2434 is not an aṅga-operation. Similarly from इच् we have आविच्यते, here there is no ना substitution, from इच् we have आआविच्यते here there is no नाच् substitution.

The इद् taught in this sūtra does not come where there is not chin-vad bhāva because it is taught only as secondary to chin-vad bhāva and not primarily. The anuvṛtti of ārdhadhātuka is current in this sūtra from VI 4 46. S 2307, and it qualifies चीयुद्: but not the others, because they are all ārdhadhātukas already and so do not require any such qualifications. In fact इच्, चिच् and ताचि are invariably ārdhadhātuka, while चीयुद् when in the Potential is sārvaadhātuka also. When there is chin-vad bhāva, there is vriddhi, because चिच् has an indicatory च (VII. 2 115 S 254)

Thus 1st Fut आविच्यते or अविच्यते 'it will be become by some one

2nd Fut आविच्यते or अविच्यते 'it will be become by some one. Impv. भूयताच् 'let it be become' Imperf अभूयत 'it was become' Pot भूयेत Bene आविचीद् or अविचीद् 'may it be become'

The aorist is formed as follows —

२७५८ । चिच्भावकर्मणो । ३ । १ । ६६ ।

चलोक्षित्याद्भावकर्मणाचिचि तयत्वे परे । अभावि । अभाविच्यत-अभविच्यत । तिलोक्त-स्वात्कर्त्तव्यं न द्वितीया । अनुभूयत आनन्दक्षेत्रेण स्वया नया च । अनुभूयेते । अनुभूयन्ते । त्वननुभूयते । अहननुभूये । अम्बनावि । अम्बनाविचाताच्-अम्बनविचाताच् । शिलोपः । भाव्यते । भावयाचक्रे । भावयाचभूये । भावयाभावे । इह तयत्वेस्य इति इट् सत्वे च कृते 'इ इति' (२२५०) इति इत्वं न । ताचिचाइचर्यादस्तेरपि व्यतिह इत्यादौ चार्द्धातुक इति इत्त्वप्रवृत्तेरित्याहुः । आविच्यते । चिच्यदिट् आनीयस्वेनासिद्धत्वादिशिलोपः । पक्षे । भावयिता । भाविच्यते-भावयिच्यते । भाव्यताच् । अभाव्यत । भाव्येत । भाविचीद्-भावविचीद् । अभावि । अभावविचाताच् । अभाव-विचाताच् । भूयच्यते । भूयचाचक्रे । भूयचिता । भूयचिच्यते । बोभूयते । यङ्लुगन्तात् । बोभूयते । बोभवाचक्रे । बोभविच्यते-बोभविता । 'अकृतस्वर्च-' (२२६८) इति दीर्घः । स्तुयते विच्युः । तुहुते । इताचिता-ज्योता । स्वाविच्यते-स्तोच्यते । अस्तावि । अस्ताविचाताच्-अस्तोचिताच् । 'पुनोऽर्ति-

(२३८०) इति गुणः । अर्थते । स्मर्यते । स्मरते । परत्वाग्निहोत्रत्वाच्च जुहो रपरे कृतेऽव्ययत्वाभावेऽप्युपदेशद्वयाच्चिद्वयवदिद् । आरिता-अर्ता । स्मारिता-स्मर्ता । जुहोऽर्ति- (२३८०) इत्यत्र नित्यग्रहणानुवृत्तेरुक्तत्वाच्चेद् गुणः । सत्क्रियते । 'अनिदिताच्-' (४१५) इति नलोपः । स्मर्यते । इदितस्तु नन्दते । समसार्चश्च । इत्यते । 'अयत्न्य कृत्ति' (२६४८) । गम्यते ।

2758 चिच् is the substitute of च्चि when च of the third person singular Atmanepada follows, denoting the action (भाव) of the object कर्त्तव्यं.

Note —A verb is said to denote an action when it is used impersonally, and it is said to denote an object when used in the Passive sense. As अथयि भवता 'it was lain by you & e, you lay', अकारि कटो देवदत्तेन, 'the mat was made by Devadatta' The repetition of चिच् here is for the sake of distinctness

Thus another form of the Aorist is अभाविः । The Conditional is अभाविष्यत् or अभाविष्यत् ।

Conjugation of च्चि in the Impersonal

Pre भुयते । Per बभूवे । I Fut. भाविता or भविता । II Fut भाविष्यते or भविष्यते । Impve भुयताच् Imperf अभुयत् । Pot भूयेत् । Bene भाविषीष्ट or भविषीष्ट । Aor. अभावि । (Condi. अभाविष्यत् or अभाविष्यत् ।

Passive.

In the Passive, the verb does not govern the accusative, because the force of the accusative is contained within the tense affix Thus अनुभूयते आनन्दक्षेत्रेण त्वया नयाय । 'The pleasure is experienced by Chaitra, by thee and by me' Pre 3 S. अनुभूयते । D अनुभूयेते । Pl अनुभूयन्ते । 2nd अनुभूयसे । 1st S. अनुभूये । Aor. 3 S. अनुभवि । D, अनुभवविषाताच् or अनुभवविषाताच् ।

From the causative √भावि, we may form also the Impersonal and the Passive, as follows —भावि+यच्+ते=भाव्+यच्+ते (The चि is elided by VI 4 51. S 2313)=भाव्यते 'it is caused to be'. Pra, 3rd S भाव्यते । Per. भावयामासे, भावया बभूवे or भावयामासे । In this last example, we have भावे and not भावे । The 3rd S. affix व is replaced by च (III 4 81 S 2241) in the Perfect. Similarly 1st S. हृद् becomes च by III 4 79. S 2233 Thus अवृत्+च (whether 3rd Singular or 1st Singular)=अ+अवृत्+च=आवृत्+च । Now VII 4 52 S 2250 requires the च् to be changed to ह् । But as a matter of fact it is not so. Because they say, the rule 2250 applies to the च् of अवृत् before the Sârvadhâtuka च् only, and it is there only that the च् is changed to ह्, because अवृत् is read along with वाच्—affix in VII 4. 50 S. 2191, whose anuvritti runs into VII 4 52, S. 2250 Therefore, before the Sârvadhâtuka च् the च् of अवृत् is changed to ह् । Thus in the लृट्, First Person singular, of अवृत् preceded by अवृत्, we have अवृत्+अवृत्+च=अवृत्ति (the अ is elided by VI 4 111. S 2469, and च् changed to ह् by S. 2250). But not so in the Perfect 3rd S. भावयामासे ।

The 1st Fut. is भाविता । It is thus derived भावि+इद्+ता The इद् augment here is added by VI. 4. 62, S 2757. This इद् is called चिक्वदिद्, and is distinguished from the ordinary इद् augment of the seventh Book of Pāṇini. The chin-vad it being ordained by VI. 4. 62, an ābhiya rule which commenced with VI. 4. 22 S 2183, is considered as if non-existent. Therefore in भावि+(इद् non-existent)+ता, the चिक् is considered to be followed by an अनिट् affix ता, and so the चि is eluded by लेखिति VI. 4. 51 S. 2313. and we get भाव्+इद्+ता=भाविता ।

The chin vad bhāva being optional, when we do not have it, then the form is भावि+इद्+ता=भावयिता (here the इद् is not chin-vad-it)—'it will be caused to be'.

The 2nd Fut. is भाविष्यते (chin vad-इद्) or भावयिष्यते ।

The Imperative is भावयताम् । The Imperfect is आभाषयत् । The Potential is भाष्येत । The Benedictive is भाविषीष्ट् or भावयिषीष्ट् । The Aorist is आभावि, D आभाविषाताच् or आभावयिषाताच् &c

The Impersonal and Passive conjugations of the Desiderative of भू is Pre भुञ्ज्यते 'it is wished to be' Per. भुञ्ज्या चक्रे 'it was wished to be', I Fut. भुञ्जिष्यति 'it will be wished to be' II Fut. भुञ्जिष्यते 'it will be wished to be.' The Aorist with चिक् is अभुञ्जि ।

The Intensive Impersonal or Passive is बोधय्यते, and the yañ luk is बोध्यते । The Per बोधवा चक्रे । I Fut. बोधाविता or बोधयिता ।

Similarly from स्तु 'to praise,' the Impersonal and Passive conjugations are Pre. स्तूयते, as स्तूयते विष्णुः 'Vishnu is praised' The short उ is lengthened before the affix यक् by VII. 4. 25 S 2248 Per. स्तुष्टुवे । I Fut. स्तुविता or स्तोता (S 2757) II. Fut. स्तुविष्यते or स्तोच्यते । Aorist 3 S अस्तावि, Dual अस्ताविषाताच् or अस्तोषाताच् ।

Similarly from the √गृ 'to go,' we have अर्पते (गृ+यक्+ते=अर्+य+ते there is guna by VII. 4. 29 S 2380), 'it is gone.'

Similarly from √स्मृ 'to remember,' we have Pre स्मर्यते 'it is remembered', Per स्मरन्ते 'it was remembered.' I Fut. of स्मृ is स्मरिता or स्मर्ता, and इद् is स्मारिता or स्मर्ता । The two roots are gunated to स्मर् and स्मर् because the rule ordaining guna is subsequent to the rule of इद् of chin-vad-it, and it is a *niṭya* rule (because the guna rule will debar the vriddhi rule of अचोऽङ्गिति VII. 2. 115. S 254, and thus we get स्मर् and स्मर् the र् being added by I. 1. 51 S 70, and now अत उपधायाः VII. 2. 116. S 2282 will cause vriddhi, and we get स्मार् and स्मार्, thus guna is *niṭya*) Now after guna, the roots are no longer vowel-ending, for they end in र्, yet as in the upadesa-state these roots were vowel ending, they will take the इद् augment of chin-vad-इद्. Thus we have स्मरिता । When this इद् is not added we have स्मर्ता, स्मारिता or स्मर्ता ।

Why there is no guna of the root कृ which with the augment इद् becomes कृद्, and thus becomes saṅyogādī and so VII. 4. 29 S. 2380 ought to

apply to it' No because, the word संयोगादेः of VII 4 10 S. 2379, whose *anuvṛtti* is current in S 2380, is qualified by the word *natya* of VII. 4, 8. S 3587, therefore only those roots which are *invariably* sañyogādi are gunated and not a root like रुक् which becomes sañyogādi by the addition of the augment जुह् । Therefore there is no *guna* in संलिङ्गयते ।

Similarly from √sras we have स्रस्यते 'it is fallen'. The nasal is elided by VI 4 24 S 415. But from √nadi (which being इदिद् becomes नद्द्) we have नद्दते 'it is become happy by so and so, २८, so and so is happy.' Here the nasal is not elided, because it is इदिद् ।

Similarly from उर्व् 'to worship,' we have उर्व्यते 'it is worshipped' The व is changed to ह by vocalisation under VI 1. 13 S 2409 before the कित् affix यक् ।

Similarly from यी we have य्यते The यी is changed to यद् before the कित् affix यक् by VII 4 22 S 2649

२७५८ । तनोतेर्यकि । ६ । ४ । ४४ ।

आकारोऽन्तादेशो वा स्वाद् । तायते-तन्यते । 'ये विभाषा' (२३९८) । जायते-जन्यते ।

2759 The long जा may be optionally substituted for the final of तद् before the Passive characteristic यक् ।

Thus तायते or तन्यते, but no option is allowed in तन्तन्यते with यक् ।

२७५९ । क । ये विभाषा । ६ । ४ । ४३ ।

2759A The long जा is optionally substituted for the final of √jan, √san, and √khan before an affix beginning with य and which has an indicatory क् or ह् ।

This sūtra is a repetition of No. 2319. Thus from √जद् we have जायते or जन्यते 'it is born.'

२७६० । तपोऽनुतापे च । ३ । १ । ६५ ।

तपश्चलेक्षित्वेन स्वात्कर्तृकर्तव्यतुतापे च । अन्वतप्त पापेन । पाप कर्तुं तेनाभ्यासत इत्यर्थः । कर्तव्यं त्वक् । यद्वा पापेन पु वा कर्त्ता अयोपीत्यर्थः । 'तुनादवा-' (२४६२) इतीत्यद् । दीयते । दीयते । 'आदेशः-' (२३७०) इत्यत्राश्रयितीति कर्त्तृवात्पादित्वं च कर्त्तृकारादौ निवेचः । एव आदि-क्षिप्वाभावाच्चक्षिप्वात्स्व । जगते ।

2760. चिह्न is not the substitute of चिह्न after the verb तप् 'to suffer', when used reflexively, and when the sense is that of experiencing remorse.

This prohibition applies even to the passive and impersonal voices of the verb तप्, as अतप्त तपस्त्वापचः 'the ascetic performed austerity', अन्वतप्त पापेन. 'The remorse was experienced by the sinner' The word पाप means here 'the doer of पाप,' namely the sinner "By him is experienced remorse," is the sense of the above sentence. The aorist अन्वतप्त is Passive. Or it may mean "by the person, or the doer of sin was experienced the

remorse resulting from sin,"—in other words, 'the sinner repented from evil deeds'

By VI. 4. 66. S. 2462, the ghu verbs substitute a long ई for this आ before चक् । As दीयते 'it is given', धीयते 'it is held'

By VI. 1. 45 S. 2370, the roots ending in ए or ऐ, ओ, औ in the Dhātupāṭha, change their diphthongs into आ before all affixes except those which have an indicator य । Now एच्, the 3rd P. S. Atmanepada affix of the Perfect is a गित् affix. Will therefore diphthong ending roots not change their vowels into आ before the गित् affix एच्, because of the prohibition of अङिति in S 2370? The word अङिति however was explained as a Karmadhāraya compound meaning an affix which has an indicator य in its beginning, and as एच् has not य in its beginning, the prohibition of that sūtra does not apply. Thus we have आ in the Perfect 3rd P S also. As ग्लै + एच् = ग्लै + एच् (VI 1 45 S 2370) = ग्लै ।

Note —The augment इट् is, of course, added to the affixes स्व, विच्, वीयुट् and ताप्ति and not to the stem. What are the special objects served by this atideśa aphorism? They are given in the following verse —

Kārikā चिपचक् वृद्धिर्चक् च इत्येव चत्वं
दीर्घश्चोक्तो यो निता च चिपीति ।
इट् चादिद्वस्तेन ते छुप्यते चि-
र्विषयत्वात् वलनितोऽविचारी ॥

Note —First —The viddhi takes place as in चिच् (VII 2. 116, VII. 3. 34), Secondly, there is the addition of वृच् augment (VII. 3 33), Thirdly च is substituted for the इ of इच् (VII 3 54), Fourthly, the roots having indicator य (Bhūādi 809 to 873) optionally lengthen their vowel (VI. 4 93), and lastly the addition of the augment इट् being considered as asiddha or not to have taken effect by VI 4 22, the rule VI 4. 51 applies and the causative affix चि is elided and this इट् is added irrespective of the conditions and limitations of VII. 2 35 &c.

(1) Roots ending in a vowel in the Dhātupāṭha with the affix स्व as, चिः—चायिच्यत or चेच्यते, अचायिच्यत or अचेच्यत । So also, with दा, as, दायिच्यते or दाच्यते, अदायिच्यत or अदाच्यत ।

In अङि there are three forms, the two आनिच्यते or अङिच्यते, अआनिच्यत and अअनिच्यत being given by the elision of the causative ending by VI. 4. 51, in spite of the इट् augment which is considered as asiddha, and अच् being a root of नित् class, the आ is lengthened optionally by VI. 4 93. The forms अङिच्यते and अअङिच्यत are given when not treated as चिच्, the causative is retained, the penultimate being shortened by VI 4 92. With the affix चिच्—अचायिषाताच् or अचेषाताच्, अदायिषाताच्, or अदिषाताच् and अआ-निषाताच् or अअनिषाताच् । With the affix वीयुट्—चायिषीष्ट or चेषीष्ट, दायिषीष्ट or दाषीष्ट and आनिषीष्ट or अनिषीष्ट । With the affix ताप्तिः—चायिता or चैता,

दायिता or दाता, यानिता or यानिता । The चिच् aorist model of these roots is आयायि अदायि (VII. 3. 33), and अयानि (VII. 3. 34) or अयायि (VI. 4. 93).

(2) इच् — Fut. चानिच्यते or इनिच्यते, Con अचानिच्यत or अइनिच्यत, Aor अचानिषाताच् or अइनिषाताच् and अइषाताच् (II. 4. 44), Ben चानिषीष्ट or इनिषीष्ट, Per. Fut. चानिता or इन्ता ॥ The चिच् model is अचानि ॥

(3) ग्रहः — Fut. ग्राहिच्यते or ग्रहीच्यते, Con अग्राहिच्यत or अग्रहीच्यत, Aor अग्राहिषाताच् or अग्रहीषाताच् (अग्रहिषाताच्) ?, Ben ग्राहिषीष्ट or (ग्रहीषीष्ट) ? ग्रहीषीष्ट, Per Fut ग्राहिता or ग्रहिता । The lengthening of ही takes place by VII. 2. 37 The चिच् model is अग्राहि ॥

(4) दृष् — Fut. दर्शिच्यते or द्रश्च्यते, Con अदर्शिच्यत or अद्रश्च्यत, Aor अदर्शिषाताच् or अद्रुषाताच्, Ben दर्शिषीष्ट or द्रुषीष्ट, Per Fut दर्शिता or द्रष्टा (दर्ष्टा) ? । The चिच् model is अदर्शि ।

Why do we say before च्य &c ? Observe चेतव्यच्, दातव्यच् । Why in the Impersonal and Passive ? Observe चेत्यते and दास्यते ॥ Why in Upadesa ? The rule applies to कारिच्यते also, though कार् (after guna change) ends in a consonant, but in its original enunciation it ends with a vowel The atidesa rule being enunciated with regard to stems (angā), prevents the substitutions of इच् and इच् and इच् । Thus इनिच्यते, चानिच्यते, च्यते or आचिच्यते, अध्येच्यते or अध्याचिच्यते । The substitutes चच् or गच् (II. 4. 42 43, 45, 50) do not come according to the Kāsika, when these roots are treated as चिच् ।

२७६१ । आतो युक्चिचकृत् । ७ । ३ । ३३ ।

आदन्तानां युगागमं स्वाचिचिञ्जिञ्जिति ऋति कृति च । दायिता-दाता । दायिषीष्ट-हामीष्ट । अदायि । अदायिषाताच् । अदिषाताच् । अचायिषाताच् । अचिषाताच् । अग्रायिषाताच् । अग्रायाताताच् । इत्यते । 'अचिचकृत्' (२५७४) इत्युक्तेर्नलो न । हो इन्तेः- (३५८) इति कुम्भश्च । यानिता । इन्ता । यानिच्यते-इनिच्यते । आशीर्लङि यथादेशस्यापवाद-स्त्रियवद्भावः । आर्षपातुके वीमुटीति विशेषविहितत्वात् । यानिषीष्ट । पठे । यपिषीष्ट । अयानि । अचानिषाताच् । अइषाताच् । पठे यथादेशः । अययि । अययिषाताच् । अयानिच्यत-अइनिच्यत । न च स्वादिषु चिचवदित्यतिदेशाद्गृह्येयं स्वादिति वाच्यम् । 'अङ्गस्य' (२००) इत्यधिकारादाङ्ग-स्वैवातिदेशात् शुभ्रते । चिचवदितो न दीर्घत्वम् । प्रकृतस्य वलादित्यस्यैवेतो ग्रहोऽकृति- (२५६३) इत्यनेन दीर्घविधानात् ग्राहिता-ग्रहिता । ग्राहिच्यते-ग्रहीच्यते । ग्राहिषीष्ट-ग्रहीषीष्ट । अग्राहि । अग्राहिषाताच्-अग्रहीषाताच् । दृश्यते । अदर्शि । अदर्शिषाताच् । चिचः कित्वादङ्ग । अद्रुषाताच् । गिरतेर्लुङि भवति चतुरधिकं यतश्च । तच्च हि । चिचवदितो दीर्घो नेत्युक्तम् । अगारिच्यत् । द्वितीये त्विति 'कृतोवा' (२३८५) इति वा दीर्घः । अगरीच्यत्- अगरीच्यत् । यथा त्रयाणां लत्व इत्येव द्वित्वत्रयं चेति यद्वा वैकल्पिकानि । इत्येव यत्नवतिः । 'लिङ् लिङो -' (२५२८) इति विकल्पत्वादित्यभावे 'उच्च' (२३६८) इति कित्वम् । रपरत्ये 'इति च' (३५४) इति दीर्घः । 'इणः वीच्यच्' (२२४७) इति नित्यं इत्यच् । अगार्ह्यच् । त्वनामा द्वित्वविकल्पेऽष्टौ । उक्तपरत्वं अस्यां सङ्गच्छते उक्ता सत्येति ।

इद् दीर्घस्त्रियवदिद् लत्वद्वये द्वित्वत्रिकं तथा ।

इत्याद्यानां विकल्पेन चतुर्भिरधिकं यतश्च ।

हेतुपरत्वं तात्पर्यं किञ्चित् । यच्च किलोप. । ग्रह्यते मोहो युक्तुर्देन ।

2761. A root-stem ending in आ receives the augment युक् (य्), before the Aorist sign चिच्, and before a krit-affix with an indicative व् or व्, which causes also the vriddhi of the root-vowel.

Note —As अदायि, अदायि with चिच्, दायः and दायकः, वायः, वायकः with व् and वहुलः. Why 'चिच् and krit only'? Observe ददौ, दधौ in the Perfect, and ददितः, ददाति with दद् a Taddhita affix (IV 1. 96). So also दा देवता अहय = दः ।

Thus I F दायिता or दाता । Ben दायिषीष्ट or दायीष्ट । Aor 3rd S अदायि, D अदायिषाताच् or अदिषाताच् । So also अवायिषाताच् or अविषाताच् । So also from वलै, अग्लायिषाताच् or अग्लायताच् ।

From the √दृच्, we have Pre दृश्यते, I F दानिता Here the न of √दृच् is not replaced by न by VII. 3 32 S. 2574 and as the I F. is चिच्वत्, so there is no न substitution here The दृ is changed to च by VII 3. 54 S 358. When there is no चिच्वद्भाव, I F. is दन्ता । II F. दानिष्यते or दनिष्यते । In the Benedictive, the √दृच् is not replaced by वच्, because the चिच्वद् भाव supersedes the substitution of वच्

Note —But in the Aorist, the वच्चादेश will optionally take place on the maxim येन ना मृति &c., for the वच्चादेश is superseded in the case of लिङ् (II 4 42 S 2433) but not in the case of लृट् (II 4 43 S. 2434)

The वच्चादेश takes place in both the Parasmai and Atmanepadas of the Benedictive by II 4 42 S. 2433, but the चिच् वद् भाव is specially confined to the Atmanepada Benedictive, for there is no वच्चादेश here Thus the Benedictive is दानिषीष्ट (with चिच्वद् भाव) and दनिषीष्ट without it The Aorist is अदायि, D अदायिषाताच् । Without चिच्वद् भाव is अहसाताच् । In the other alternative, there will be वच्चादेश by II 4. 44 S. 2696, and thus we have अदयि, D अदयिषाताच्, The conditional अदयिष्यत् or अहनिष्यत् ।

It should not be said that by चिच् वद् भाव there should be वच्चादेश in the Future, Conditional &c., also, for the analogy of चिच्वद् operation is confined to the operations relating to a stem (अङ्) only, because VI. 4 62 S [2757 is an aṅgābhikāra rule in which the anuvṛtti of aṅga is current. Therefore though there is वच्चादेश before चिच् by II, 4 43 S. 2434, yet this चिच् operation not being an aṅga operation, will not take effect by force of the rule S. 2757

Note —अहसाताच् is thus evolved —दृच् + चिच् + साताच् । The चिच् is कित् by VI 4 37 S 2428 Therefore the न is elided Thus we get अहसाताच् ।

Similarly from the √ग्रह् (S 2757), we have Pre. गृह्यते । I. F. ग्राहिता where there is चिच्वद् भाव. Why is not the दृच् of ग्राहिता lengthened by VII 2. 37 S. 2562 ? The दृच् ordained by S. 2757 is not lengthened, because the lengthening ordained by S 2562 is of the valādi दृच्, i.e., of the दृच् ordained by the 7th Book of the Ashtādhyāyī i.e., by VII. 2. 35 S. 2134

and as the rule of lengthening of इद् (VII. 2 37 S 2562) follows just after the rule ordaining the वलादि इद् (VII 2 35), it is confined by context to that इद् only and not to the चिच् इद्. Where there is not चिच् इद् भाव, we have ग्रहीत where there is lengthening of the वलादि इद्. II. F ग्राहिष्यते, without चिच् इद्, ग्रहीष्यते. Ben ग्रहीषीह without चिच् इद्, and ग्राहिषीह with चिच् इद्. Aor 3 S अग्राहि. D. अग्राहिषाताम् or अग्रहीषाताम्.

From /हृच् (S 2757), Pre हृष्यते. Aor 3rd अहर्षि D अहर्षिषाताम् with चिच् इद् भाव.

Note —The /हृच् forms its Aor with चिच् because the च्च् is prohibited by III 1 47 S 2407 and when it takes चिच्, then there is चिच् इद् भाव.

As the चिच् is क्तिच्, by I 2 11 S. 2300, there is no अच्. Thus we have अहृषाताम्.

From √gñ, we have in the Aorist Second Person Plural (dhvam), 104 forms. Thus —With चिच्-वद्-इद् which is not lengthened as we have said already, we get अगारिच्वद्. with the val&di-इद्, the lengthening is optional by VII 2. 38 S 2391. Thus अगरीच्वद् or अगरिच्वद्. In every one of these the र is changed optionally to ल by VIII 2 21 S. 2541. Thus there are six forms. Again in every one of these six, the च may optionally be changed to ङ by VIII 3 79 S 2325. Thus there are twelve forms. Of these twelve forms, the six in च may double their च, and the six in ङ similarly double their ङ. Thus there are 24 forms. The doubling takes place by अनचिच् (VIII 4 47. S. 48).

Again when we apply the rule यणहति यङ्गनी नच हति यङ्गी (See under VIII 4 65 S. 71), the च is doubled in every one of the above 24 forms. Thus there are forty eight forms.

Again by applying अनचिच् (VIII 4. 47 S. 48) the च is doubled. There are thus 96 forms. Thus —

I	II	III	IV.	V	VI
अगारिच्वद्.	अगालिच्वद्.	अगरीच्वद्.	अगलीच्वद्.	अगरिच्वद्.	अगलिच्वद्.
अगारिह्वद्.	अगालिह्वद्.	अगरीह्वद्.	अगलीह्वद्.	अगरिह्वद्.	अगलिह्वद्.
अगारिच्वद्.	अगालिह्वद्.	अगरीच्वद्.	अगलीच्वद्.	अगरिच्वद्.	अगलिच्वद्.
अगारिह्वद्.	अगालिह्वद्.	अगरीह्वद्.	अगलीह्वद्.	अगरिह्वद्.	अगलिह्वद्.
अगारिच्वद्.	अगालिच्वद्.	अगरीच्वद्.	अगलीच्वद्.	अगरिच्वद्.	अगलिच्वद्.
अगारिह्वद्.	अगालिच्वद्.	अगरीह्वद्.	अगलीह्वद्.	अगरिह्वद्.	अगलिह्वद्.
&c.	&c.	&c.	&c.	&c.	&c.
अगरिच्व्वद्.	&c.	&c.	&c.	&c.	&c.

To these ninety-six forms must be added the eight other forms thus evolved. By लिङ्चिचोः (VII 2. 42 S 2528), the इद् augment is optional. When, therefore there is no इद् we have अङ् + च्वद्. The affix is treated as क्तिच् by I 2. 12 S 2368, and so the long ञ् is replaced by च् (VII. 1 100. S 2390) and this च् is followed by र by I 1 51 S. 70. Thus अङिच् + च्वद् = अङीच् + च्वद् (the lengthening is by VIII, 2. 77 S. 354) = (1) अङीह्वद्

(the च is changed to ङ compulsorily by VIII 3 78 S 2247) This is one new form. The ङ here may be doubled by VIII 4 46 S 59, as, (2) अगोर्हङवच् । The व of these two forms may be doubled by यचो नच &c, as, (3) अगोर्हङवच् and (4) अगोर्हङवच् । Thus there are four forms. The च of every one of these four, may be doubled by अनचिच् (VIII. 4 47 S 48). Thus there are eight forms. These eight forms, added to the above ninety-six forms give us one hundred and four forms. The whole of this is summarised in the following verse

“इष्ट दीर्घश्चिच्चिदिट् लट् लृट् लृट् द्वित्वनिष्ठा तथा ।

इत्यष्टानां विकल्पेन चतुर्भिर्द्वित्वैश्च शतम्” ॥

Similarly from the *causative* णि-100b, a Passive stem is formed with चक्, when णि is elided. As शक्यते मोहो मुकुन्देन ।

२७६२ । चिचणमुलोदीर्घोऽन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ९३ ।

चिचणमुलोदीर्घो नितान्तपञ्चाया दीर्घो वा स्यात् । प्रकृतो 'नितान्त इत्य' (२५६८) एव तु न विकल्पितः । यन्तान्ताभ्यां ह्रस्वविकल्पादिहेतुः । दीर्घविधौ हि णिचो लोपो न स्थानिवदिति दीर्घः सिध्यति । ह्रस्वविधौ तु स्थानिवच्च दुर्वारम् । भाष्ये तु 'X पूर्वत्रादिहेतु न स्थानिवत् X' इत्यवष्टम्भ्य द्विवचनसवर्णाभ्युत्थारदीर्घजङ्गलः प्रत्याख्याताः । चाविति जातिपरो निर्देशः । दीर्घ-अङ्गण चेद् नास्त्विति तदाशयः । शानिता-शानिता-शानयिता । शानियते-शानियते-शानयियते । यङन्ताविणच् । शक्यते । शशानिता-शशानिता-शशानयिता । यङ् लुगन्ताविणच्यप्येवम् । भाष्यमते तु यङन्ता च यचदिदि दीर्घो नास्तीति विशेषः । ययन्तस्वाभावे । शक्यते मुनिना ।

2762 Optionally a long may be substituted for the penultimate of the causative of चिच् roots, before the third person of the Passive Aorist in चिच् (च), and before the Absolutive affix चमुल् (अच्) ।

In the case of the primitive roots the shortening ordained by VI 4. 92 S 2568 is *compulsory*, the present sūtra does not ordain optional *lengthening* in their case. It does not apply to Primitive roots. But the optional shortening of the causative of a causative was unprovided for hence this sūtra applies to the causative of a causative.

Moreover the present sūtra is a दीर्घविधि, a rule of lengthening. Therefore, in forming the causative of a causative, when the first णि is elided, the elision does not act as sthānivat, because of the prohibition of I 1. 58. S. 51 in favor of dīrgha vidhi and so there is lengthening. But if this sūtra were a hrasva-vidhi (i.e., if instead of dīrgha, the sūtra had used hrasva) then the elided णि would be sthānivat, and there would be nothing to prevent its being sthānivat.

In the Mahabhāṣya, the commentator Patanjali relying on the vārtika पूर्वत्रादिहेतु न स्थानिवच्च has shown that Pāṇini's sūtra I 1. 58 S 51 is superfluous so far as (1) rules of doubling, (2) rules of homogeneous letters, (3) rules of anusvāra, (4) rules of lengthening (5) rules of चच् letter substitution, and (6) the rules of चच् letter substitution are concerned.

The word **दीर्घ** in the sūtra refers here to the whole class of causatives. The sense is that the word **दीर्घः** should not be used in the sūtra for the desired object can be obtained by making the *hrasva* (short) optional.

Thus I Fut. of the Passive of the causative **यानि** is **यानिता** or **यानिता** or **यानयिता**. II. Fut. **यानिष्यते** or **यानिष्यते** or **यानयिष्यते** : The **चिच्** may be added to the Intensive.

As **ययिष्यते** : I Fut. **ययानिता** or **ययानिता** or **यययानिता** : Aor. **अययानि** or **अययानि** :

The forms of the causative of the *yañ-luk* will also be the same.

According to the Mahābhāṣya there is no lengthening, after the Causative of the Intensive, when there is *chiñ-vad* इट्, because the elided **अ** of **यच्** being *sthānivat*, the **च्** is not immediately followed by **चिच्**, and so the **अ** of **यच्** is not *penultimate* and consequently the lengthening or the *vriiddhi* of the penultimate finds no scope. This is the peculiarity according to the Bhāṣya.

When there is no Causative **चिच्**, the simple Passive form is **ययिष्यते** **युनिता** : This is an Impersonal verb.

Note —In **यानिता** &c, the *gana sūtra* **अनीकृषः** &c, the root being **नित्**, the penultimate would *always* have been short by VI 4 12. S 2568 the present sūtra makes the *long* optional.

Note —The optional *short* of the penultimate in the case of the causative of a causative could not be obtained by S 2568 as the elided **चिच्** would intervene, if the present sūtra were a *hrasva-vidhi*.

Note from the Kaṣikā Why have we used the word **दीर्घ** in the sūtra ? The rule does not teach merely the *optional shortening*. So that in the alternative of short, we have **अयानि** and in the other alternative we have **अयानि**, so that there is long. For had **दीर्घ** not been used, it would have taught optional short only, i.e., it would be a **इत्थविषयविधि** only, and there will be this difficulty —when the causative of causative is taken, as in **यययिष्यते** **प्रयुक्ते**, there would not be lengthening in the alternative. Because the *lopa* substitute of **चि** would be *sthānivat* therefore, the **चि** which would be followed by **चिच्** or **चतुल्**, would not have in it the **नित्** *āṅga*, because the first **चि** intervenes between the **नित्** *āṅga* and the **चिच्** and **चतुल्** affix, and that **चि** which is preceded by a **नित्** *āṅga* is not followed by **चिच्** and **चतुल्** because the second **चि** (though elided) intervenes. Therefore, there would not be *optional* short here, but *compulsory* short, by the preceding *Ashtādhyāyī* sūtra and no lengthening. The rule, therefore, teaches the optional substitution of the *long* (**दीर्घ**) as there arises no such anomaly in this view. For taking this rule to be a **दीर्घविधि**, the *lopa* substitution of **चि** would not be *sthānivat*, by the express prohibition contained in I 1. 58 and so we can get forms of double causative. But if we take it a **इत्थविषयविधि**, then the *lopa-adesa* of **चि** being *sthānivat*, would prevent getting

the alternative long form. Therefore, the word दीर्घ is used in the sūtra to make this rule a दीर्घविवि, and prevent sthānivat-bhāva.

Thus take the causative of वच् which will be वचि by the last Ashtādhyāyī sūtra. Take its Intensive with वच्, वचि+वच् which causes doubling by VI 1. 9 = वचि वचि+वच् = वचवचि+वच् (VII 4 60) = व वचि+वच् (वृच् or nasal being added to the abhyāsa by VII 4 85) = वचवचि+वच् = वचवच्+व (VI. 4 51) = वचवच् Add चिच् to this *ve*, make the causative of the Intensive वचवच्+व+चि. Then the अ of व is elided by VI. 4. 48 = वचवच्+चि+चि Then च् is elided by VI. 4. 49 = वचवचि+चि = वचवचि. This वचवचि is the causative root of the Intensive of the Causative वच्. Now add चिच् or वचुल् to this root, and we get two forms short and long अवचवचि or अवचवचानि with चिच् and वचवचन् or वचवचान् with वचुल्. The long forms could not have been obtained had this not been a दीर्घविवि, for then the lopa-adesā of चिच् being sthānivat would have prevented the application of दीर्घ.

The roots वच् and वच् (both Divādi) ending in च् do not ever lengthen the root vowel before चिच् and वचुल् by VII. 3 84. The present sūtra, therefore, does not apply to the *simple* roots. The derivative causative roots of these, namely, वचि—वचवचि, वचि—वचवचि, optionally lengthen the penultimate before these affixes. Thus वचि+चिच् = वच्+चिच् (the इ of चि being elided by VI 4 51, = वचि or वचि (with the augment अ = अवचानि or अवचानि). This rule applies when the Causative of the Causative root takes these affixes.

In fact the mention of the word दीर्घ implies as much, otherwise the sūtra could have been made without this word, for the word 'optionally' would have brought in both 'short' and 'long'. Thus in वचवचन् मयुक्ते 'he causes another to make quiet' we add चि (Causative sign.), to the Causative root वचि, as वचि+चि = वच्+चि (VI 4 51) = वचि, the lopa-adesā here is not sthānivat for the purposes of *lengthening* (दीर्घविवि) the अ of वच् (I. 1 58). From this वचि with चिच् we get अवचानि, and with वचुल् we get वचवचन्. But we cannot get the short forms, by taking the other alternative, as the lopa-adesā will then be sthānivat. Hence the necessity of the word दीर्घ in the sūtra. Thus the चिच् and वचुल् forms of the Causative of the Causative (*ve*, the double Causative) of वच् are अवचानि or अवचानि, वचवचन् or वचवचान् and from the form वचवचन्, we have अवचवचि or अवचवचानि, वचवचवचन् or वचवचवचान्. These latter are from the Causative stems of the Intensive root. The sign वच् of the Intensive has been elided (VI. 4 49) as shown above.

२७६३ । नोदात्तोपदेशस्य सान्तस्यानाचमेः । ७ । ३ । ३४ ।

उपधाया वृद्धिर्न स्वादिचिचि जिति चिति कृति च । अवचि । अवचि । 'उदात्तोपदेशस्य' इति किच् । अवचानि । 'सान्तस्य' किच् । अवचि । 'अनाचमेः' किच् । अवचानि । '* अनाचमिकनि-वर्णीयानिति वक्तव्यम् *' । चिति 'आयादयः-' (२३०५) इति लिङ्गादेः । अवचानि । चिक्चिचो-

रप्येवञ् । अवाणि । 'वच हिसायाच्' । हलन्तः । 'अनिवज्योः--' (२५१२) इति न वृद्धिः । अवधि ।
वायोऽ विचिष्य सुहित्वा (२४८०) इत्युक्तेन गुणः । अवाणादि ।

2763 The vriddhi is not substituted before the Aorist चिच् or a krit-affix with indicatory च् or च् for the penultimate vowel of that root which ends in च् and is acutely accented in its original enunciation (Dhātupāṭha), but not so in च् after आ ।

The vriddhi of the penultimate अ takes place before चिच् and चिच् affixes (VII 2 116), that vriddhi does not take place in the case of udātta roots ending in च् । Thus अचनि, अतनि, and अदनि in चिच् । Compare VI. 4 92, 93. Similarly with कृत् affixes, as यनकः, तनकः दनकः, यनः, तनः, दनः । Why do we say 'acutely accented'? Observe, अचानि । यानकः, रानकः ।

Note —How do you explain उदान् and उपरान्? These are irregular forms exhibited by Pāṇini himself in the Dhātupāṭha अडउदाने (Bhu 880), यन उपराने (Bhu 1033) Why do we use "in the original enunciation or upadesa"? So that the rule may apply to यनी, दनी, तनी, but not to यानकः, रानकः । Here to the root यच्, तच् and दच् is added the affix चिचुच् (III 2. 141). The words यनिच् &c, get the affix-accent, namely acute ह्रस्व, and thus the root-vowel becomes anudātta. Though the root now becomes anudātta, yet because in its upadesa it was udātta, the present sūtra will apply and prevent vriddhi. The roots यच्, तच् are anudātta in upadesa, but in यानकः रानक they become udātta by चिच् accent. This accent is a secondary accent and not the 'original' accent, and hence the present rule does not apply and there is vriddhi.

Why do we say ending in च्? Observe अवादि । वारकः वाठकः । Why with the exception of आचच्? Observe आचानि । आचानकः ।

Vdt —Prohibition must be stated in the case of the roots आ-चच्, कच् and वच्, as अचानि, अकानि, and आचानिः । Note —In the case of कच्, the affix चञ् is added in that alternative, when the root does not take the affix चिच् (III, 1 31) It thus gets vriddhi. Similarly कच् gets आच by S 2305 when it does not take चिच् । Thus अकानि with चिच्. The same with चिच् and चिच् ।

Note —The word आचः is formed from the Churādi अच्, which with the affix चिच् gets vriddhi, because चिच् is not a krit-affix, and is not therefore governed by this rule. If you say "let there be vriddhi of चिच् but this vriddhi will be shortened by VI. 4 92 because it is a चिच् root," we reply "this root is not चिच्". The चिच् roots are those enumerated in Bhuādi class, subdivision अडादिः (800) No doubt, there it is said that the roots ending in अच् are चिच् (in अचन्ताच्) But a root is regarded चिच् only with regard to the Causative चिच् affix and not with regard to that चिच् of the Churādi class where the sense of the causative is not involved in it. Therefore this root is not चिच् (VI 4 93)

Note—The phrases सूर्यविक्राना वृत्ति and others like it are incorrect. Why do we say 'चिच् and krit only'? Observe वृत्तान्, ददान्, चचान् ।

The root वच् हिंसादाच् ends in a consonant, it is √badh and not √badha. There is no vriddhi of its penultimate अ, because VII 3 35. S 2512 prevents it. Thus अचचि ।

In the case of √जाच् there is no guna but vriddhi, because VII 3. 85. S 2480 prohibits it with regard to चिच् । Thus अजानाचि ।

२७६४ । भञ्जिश्च चिचि । ६ । ४ । ३३ ।

नलोपो वा स्याद् । अभाजि-अनञ्जि ।

2764 The nasal may be optionally elided in नञ् before the third person Passive of the Aorist in चिच् (च्)

Thus अभाजि or अनञ्जि ॥ This is an aprāpta vibhāsha, and teaches for the first time the elision of न in a certain contingency.

२७६५ । विभावा विचयमुलोः । ७ । १ । ६६ ।

लनेर्नुभागनो वा स्याद् । अलम्भि-अलाम्भि । अवस्थितविकल्पत्वात्मादेर्नित्यं डुच् । प्राक्लम्भि । द्विकर्तृकाया डु

गीरो कर्त्तुं हि दुस्मादेः प्रधाने नीदृक्त्वदाच् ।

बुद्धिभक्षार्थयोः शब्दकर्त्तृणां च निजेच्छया ।

प्रयोक्त्वकर्त्तव्यत्वेवा वयस्तातां लादयो जाताः ॥

गीर्दुस्मते चवः । अजा दान नीयते । द्विजते । कृष्यते । उद्यते । भोज्यते नाशवर्कं चर्त्तः । नाशवको चर्त्तमिति वा । भोज्यते नाशवकोदनः । नाशवक ओदनं वा । देवदत्तो दान गम्यते । 'अकर्त्तृकाया कालादिर्कर्त्तृकायां कर्त्तुं भावे च लकार इच्यते' । नाशो नाश वा आस्यते देवदत्तेन । चिजस्तासु प्रयोक्ते प्रत्ययः । नाशनास्यते नाशवकः ।

इति भावकर्त्तृकप्रकरणम् ।

2765 The डुच् is optionally added to लञ् not preceded by a Preposition, before the चिच् Aorist and the Absolutive चणुच्

Thus अलाम्भि or अलम्भि, लाभलाम्भ or लाभलम्भम् ॥ This is a Vyavasthita-vibhāsha, the option is allowed where there is no Preposition along with the root, and no option is allowed but डुच् must be added, when a Preposition precedes as प्राक्लम्भि, प्रलम्भम् ।

As regards those roots which governed *two* objects (I. 4 51 S 539), the question arises 'with regard to what object, the principal or the secondary should the tense-affixes, &c., be added? Or should they be added with regard to both?' This query is answered by the following verse —

"The tense-affixes are added with regard to the *secondary* object after (the twelve roots) डुच् &c., (of the verse given under S. 539): and with regard to the principal object after नी, इ, कृच् and च । As regards

the causative roots meaning 'to understand,' 'to eat,' 'to teach or make sound' (See I 4 52 S. 540), *any* one of the two objects may be chosen as one desires for the purposes of being made the agent of the Passive verb) As regards other causative roots, the Passive tense-affixes &c., are added with regard to the prayojya-object"

Note —That object which gets this designation by the sūtra अकथितं च (S 539), i.e., the akathita object is *secondary* object. Those nouns which get the designation of karma or object by S. 540 are secondary objects. That noun which was *agent* of the non-causative verb, and which gets the designation of *object* in the causative verb is called prayojya-object. The 'other causatives' referred to above are roots which mean 'to go', and which are 'intransitive'

Thus नी देवदत्ते चयः देवदत्तेन 'By Devadatta the cow is milked milk,' from देवदत्तो वां दोग्धि चयः । Here वां the *secondary* object of the Active voice, has become agent in the Passive voice. Similarly with kṛitya affixes, as नीर्दोग्धयः or दोग्धीया चयः. So also नीः दुरीहि or दुरीह्य चयः ।

Similarly अवा ग्रामं नीयते from आनयन्ता नयति । Here the *principal* object of नी has become the agent in the Passive. So also with द्विषति कृषयते, and उहयते । So also अवा ग्रामनेतव्यः, नयनीया, नेया &c.

With roots meaning 'to understand' &c., we have कोष्यते वाचयन्तं वर्तः or कोष्यते वाचयको वर्तः । Here the agent of the Passive may be the principal or the secondary object indifferently, from the causative कोषयति वाचयन्तं वर्तः ।

From the causatives of roots meaning 'to go' we have देवदत्ते ग्रामं गच्छते 'D. is made to go to the village' from गच्छति देवदत्तं ग्रामं 'he causes D to go to the village.' Here Devadatta is prayojya-object of the causative, and it is made the agent of the Passive.

Ishti. —The tense-affixes may be used Passively or Impersonally after Intransitive and after roots that govern an object of time. As नश्ये or नश्येत् आस्यते देवदत्तेन ।

But after a causative of such a root, the affix comes with regard to prayojya object. As आस्यमानस्यते आस्यमानः 'the boy is made to sit for a month.'

Here ends the Chapter on Impersonal and Passive Verbs.

अथ कर्मकर्तृतिङ्प्रकरणम् ।

CHAPTER XXI.

REFLEXIVE VERBS.

यदा कौकर्मतिशयं द्योतयितुं कर्तृव्यापारे न विवक्ष्यते तदा कारकान्तराद्यपि कर्तृसत्ता नश्यते । स्वव्यापारे स्वतन्त्रत्वाद् । तेन पूर्वं कर्तृत्ववादिशब्देऽपि सप्रति कर्तृत्वात्कर्तरि लकारः । शब्दविशिष्टमस्ति । काष्ठानि पचन्ति । रसाक्षी पचति । कर्मणस्तु कर्तृत्वविवक्षायां प्राक्तनकर्मका अपि प्रायेष्टाकर्तृकास्तेभ्यो भावे कर्तरि च लकाराः । पच्यते श्रोत्रेण । निदयते काष्ठेन । कर्तरि तु ।

When in order to express the notion of the extreme facility of the action of the verb, it is not desired to express the operation of the agent, then other kārakās also get the designation of the agent (karta). Because they are independent in their own sphere of action and whatever is independent is called karta (I. 4 54 S 529) Therefore, though in its original state, it might have been an instrument or any other kāraka, in the present state, since it denotes agency, it becomes the Nominative of the verb in the active voice. Thus शस्त्रमिच्छति, 'the sword cuts very well' Here though the sword was the instrument in the former state (अस्त्रिणा क्षिपति 'he cuts with the sword'), yet since no stress is laid on the real agent, namely, the person who cuts, but, the action of the cutting was well done, as if the agent was nobody but that the sword itself did the whole work. In fact when prominence is intended to be given to any particular kāraka, it is put in the Nominative case. Similarly काष्ठानि पचन्ति 'the fuel cooks,' रसाक्षी पचति 'the pot cooks,' here the original was रसाक्ष्या पचति । Here the locative has become the Nominative, expressing that the pot has so largely contributed to the action of cooking that we can say 'the pot has cooked' In fact, the quality of the pot determines the quality of the cooking, so where it is intended to express where the quality of the pot is very good, there the pot is put in the Nominative case.

Thus an Instrument or a Locative kāraka becomes karta

But where it is wished to express the extreme good quality of the object, in other words when it is intended to make the object the agent, then there is this difference, that the transitive verbs of the original sentence generally become intransitive in the second and the conjugation is either Impersonal or the tense affix denotes the agent, namely those roots which govern only one object become intransitive in the reflexive state, while the roots which govern ordinarily two objects, remain transitive in the reflexive also, but they can now govern only one object, because

one of the two objects has become the agent. When the verb has become intransitive, the result is that it is conjugated either in the Impersonal or it denotes the agent. Thus पच्यते ओदनेन, 'it is cooked by the rice', विदधते काष्ठेन, 'it is split by the wood'. In other words the rice and the wood are so good, that there is no difficulty, on the other hand, there is extreme facility in cooking them that is the rice becomes cooked of itself and the wood splits as if on its own accord. These are examples of roots which govern one object. Of verbs which govern two objects the following examples may be given - चक्ष्णाति ज्ञानतोऽमुं 'the ocean churns the ambrosia', i.e., चाग्रदन्मुञ्च चक्ष्णाति 'he churns the ambrosia out of the ocean'. Another example is स्वयं प्रदुग्धेऽनं गुर्वै वपस्तुता वत्प्रेमानस्य बहूनि मेदिनी ।

Some say that the secondary object of the roots governing two objects can only become the agent of the reflexive verb. This is however doubtful, because we find examples like अज्ञा ज्ञानं नयति । वच्यते ब्रजे गो स्वयमेव &c.

We have said that when an object becomes an agent in the Reflexive, the verb is conjugated either in the Impersonal or in the Active voice. Examples have already been given of the Impersonal use, but when it denotes the agent, namely when the reflexive verb is conjugated in the active voice, or technically when the tense affixes denote the agent, then the following sūtra applies, by which all the rules of the Passive conjugation of the ordinary verbs are applied to the active conjugation of the Reflexive

२७६६ । कर्मवत्कर्मणा तुल्यक्रियः । ३ । १ । ८९ ।

कर्मण्यया क्रियया तुल्यक्रिय कर्मा कर्मवत्त्वात् । कार्वातिदेशोऽप्ये । तेन यगात्मनेपद-विशिष्यवदित् स्तुः । कर्तुर्निहितत्वात्प्रयत्ना । पच्यते ओदनः । निदधते काष्ठम् । अवाचि । अभेदि । ननु भावे लकारे कर्तुर्हिनीया स्यादस्मादतिदेयादिति चेन्न । लकारवाच्य एव कर्ता कर्मवत् । 'लिङ्ग्याशिष्यश्च' (३४३४) इति द्विलकारकारकात् 'लः' इत्यनुबृत्तेः । भावे प्रत्यये च कर्तुर्लकारेणानुपस्थितेः । अत एव कृत्यक्तत्वस्यार्था कर्मकर्तरि न भवन्ति । किं तु भाव एव । भेत्तव्यं कुसुलेन । ननु पश्चिभिर्भोः कर्मण्या क्रिया विष्कृत्तिर्द्विषामभवन च । सैवेदानीं कर्तुं स्या न तु तत्तुल्यः । सत्यम् । कर्मत्वकर्तृत्वावस्थाभेदोपाधिक तत्त्वज्ञानाधिकारश्चक्रियाया भेदनामित्य उच्यते । 'कर्मणा' इति कश्च । कर्णाधिकारवाच्या तुल्यक्रिये पूर्वोक्ते साध्यविरिप्त्वाद्वा ना भूत् । किञ्च । कर्तुं स्यक्रियेभ्यो नाभूत् । गच्छति ज्ञानः । आरोहति हस्ती । अविगच्छति याकार्यः स्मरति कदम्बाति वा । यत्र कर्मणि क्रियाकृतौ विधेयो दृश्यते यथा पक्केषु तद्वत्त्वेषु यथा वा चिह्ननेषु काष्ठेषु तत्र कर्मण्या क्रिया नेतरत्र । न हि पक्कापकृतवत्त्वेष्विव यतागतज्ञानेषु वैलक्षण्यमुपलभ्यते । करोतिवत्पादनार्थं । उत्पत्तिञ्च कर्मण्या । तेन कारिष्यते षट् इत्यादि । यकार्यत्वे तु नेतस्वि च्येत् । शानेष्वादिबद्धस्य कर्तुं स्यत्वात् । यतेनानुपपन्नस्यनानेऽर्थ इति उदाहरणम् । कर्तुं स्यत्वेन यगन्वाचक्ष्यनि कृत ओलोये च रूपविद्धेः । ताच्छीस्वादावय चानहन स्वात्मनेपदम् । * सकर्म-काणां प्रतिषेधो वक्तव्यः * । अन्वोन् सृजतः । अज्ञा ज्ञानं नयति । * दुहिपच्योर्ननुल सकर्म-करोरिति वाच्यम् * ।

2766 The क denoting the agent, is treated as if it were a क denoting the object when the action affecting the agent is similar to the action which affects the object.

This rule substitutes operations (kāryātidesa S. 2745). This direction implies the substitution for the operations incident to a tense-affix or क्, denoting an agent of all the operations, which fall to be performed when the tense-affix or क् denotes the object. Hence there shall be the affixing of क् (III. 1. 67, S. 2756) the employment of Atmanepada terminations (I. 3. 13. S. 2679), the substitution of चिच् for चिञ् (III. 1. 66 S. 2758), and the treatment of the word as directed in sūtra VI, 4, 62 S. 2757 (Dr. Ballantyne). Thus लियते काष्ठ स्वयमेव 'the wood splits of itself', अनेदि काष्ठ स्वयमेव 'the wood splits of itself'. So also the aorist अवाचि and अनेदि.

Will not, by force of this atidesā, the agent become the object when the verb is conjugated in the Impersonal Mode? No. The atidesā says, the agent expressed by the tense affix is treated like the object, i.e., the *Active voice* is treated like the *Passive voice* and not that the (noun) agent becomes the (noun) object. The present sūtra III 1. 87 (S. 2766) is preceded in the Ashtādhyāyī by the two sūtras III 1. 85 and III. 1. 86 namely उपलब्धो बहुलश्च and लिङ्यादिच्यद् (S. 3433 and 3434). When these two sūtras are read together as *one* sentence, then by *saṁhita sandhi*, the anusvāra becomes ल् as उपलब्धो बहुलश्च लिङ्यादिच्यद्. From this double ल्, one is read by *anuvṛtti* in the present sūtra. Therefore, we explain the present sūtra by saying लकारवाच्यः कर्ता कर्तव्यः। But in the Impersonal verb, the agent is never expressed by the tense-affix. The tense affixes, in the Impersonal have no indicative force as regards the agent.

The result of this is that in the Reflexive verbs we have no *kṛtya*-derivatives, or Past Participles with क्, or the adding of affixes having the force of क्.

Note —The affix *kta* ought to have been omitted from the above, as we find it in the Reflexive. As लिप्तेः कुपूत स्वयमेव। So also चिनो प्राचः स्वयमेव।

These affixes (*kṛtya*, *kta* and *khalartha*) are found in the Impersonal mode only. As भोक्तव्यं कुपूतेन।

Obj. The actions of the verbs 'to cook' and 'to split', when regarded as affecting their object, mean 'to soften &c, the rice &c', and 'to divide into two the wood &c.' That *very* action (of softening and dividing which we found formerly in the object) we now find affecting the agent, it is a case of *identity* of action and not *similarity* of action—why do you say then *similarity* (tulya)

Ans —True. Logically there is no *absolute* difference in the action, when it affected the object in the ordinary verb as जोदनं चयति and when it affected the agent in the Reflexive, as चयति जोदनः स्वयमेव, but as there is a grammatical difference, namely, the noun which was in the nominative case before is now in the accusative case, so there is a difference in

their status and condition, and so there is a difference in the syntactical agreement of the action in the two verbs—relying on this grammatical and linguistic difference, the word *tulya* has been used

Note—*Tulya* means similarity, and consequently it implies difference. But in पचति ओदनः स्वयमेव and ओदनं पचति there is no such *basic* or *intrinsic* difference. Hence the above objection. The answer to it in short is that though there is no essential difference yet there is *external* difference. For the *state* of an agent is certainly different from the *state* of an object, though the thing itself remain the same. Therefore an action related to an agent is different from that very action when related to an object.

Why have we used the word कर्त्तव्य 'similar to the object'? The rule will not apply when the action affects in a similar way the Instrumental *āraḥ* or a Locative *kāraḥ*. Therefore in वायुं ज्वरति क्षिप्रं the conjugation is Active both in the original ज्वरिता क्षिप्रं and the Reflexive

Moreover, the rule does not apply when the *action* affecting the *agent* is similar in both cases. As ग्रामं गच्छति he goes to the village गच्छति ग्रामः the village goes. So also आरोग्यं वृत्तिः ।

अविनश्यति शास्त्रार्थः स्मरति ननुदयति च ।

अथ कृपावशत् तस्मै नमोऽस्तु पुरो वदाम् ॥

"Salutation be always to that Teacher by the force of whose grace, the sense of the scriptures is understood and is remembered and faith is enkindled"

Note—In English these must be put in Passive construction, but not so in Sanskrit.

Obj. A root or dhātu generally denotes two things, the production of some effect, and the operation itself. Both are included in the word action. The thing related with the operation is agent, that related with the product is object. Now the roots 'to cook', 'to split', or 'to go' and 'to mount' being Transitive, the product of these inheres in the object and so to cook and to split are similar 'to go' and 'to mount', how can it be known that the roots like 'to go', 'to mount', inhere in the agent only? To this the answer is given below.

Where some specific *change* is seen in the object, by the action of the verb, as the action of cooking produces a definite change in the object cooked, for rice before cooking is different from the rice after cooking, or a wood before splitting is different from the wood after splitting there alone we say that '*the action is in the object.*' and not anywhere else. But no such difference is seen in a *village* before one goes to it, and after one goes to it, as we see in the case of cooked and uncooked rice. There-

fore verbs like 'to go', 'to understand' 'to remember' &c, are such where 'the action is in the agent' For a scripture learned, or a thing remembered remains the same both before and after the act Similarly 'he mounts the elephant, the verb 'mounts' is an action which remains in the agent for the elephant remains the same before the mounting and after it

In other words the roots meaning 'to make karoti' in the sense of producing, and production are those whose action penetrates the object (karmastha karyā) As कारिष्ते चटः &c, The चट् is chñ-vad by VI 4 62. S. 2757 In the alternative the ordinary चट् will come under VII 2 70 S 2366 (The Conditional is अकारिष्यत or अकारिष्यतः Benedictive कारिषीष्टु or कुरीष्टु I Fut कारिता or कर्त्तुः Pass क्रियतेष्ट स्वयमेव I Aor अकारिः (But this is not the case with regard to verbs which denote the mere exertion or effort of the agent

Such verbs never become Passive by the present sūtra कर्त्तव्य कर्त्तव्य &c Because 'exertion or effort', is like 'knowledge', 'wishing' &c, essentially actions inhering in the agent (kartristha) Thus has been explained what verbs may be conjugated in the Passive Mood when used Reflexively, and what verbs cannot be so conjugated

The form अतुव्यवस्यमान is to be explained in the same way in the sentence अतुव्यवस्यमानेऽर्थः The verb is kartristha so there is no चङ् of the Passive Mode, the vikarāna ववच् is added, the अतो is elided and so the above form is obtained Thus अतु + वि + अ + नो + ववच् + मान = अतुव्यव + च् + य + मान (VII 3 71 S 2510)

How do you add the Atmanepada affix मानच् (मान्) to the चो when you do not treat the verb like a Passive? The affix is not मानच् but the tāch-ohhūya affix मानच्.

In देवदत्त यजदत्तो अन्योन्य स्पर्शतः 'Devadatta and Yajñadatta touch each other,' here D and Y are both agents and objects should the conjugation be Passive in the Reflexive of स्पर्शतः under these circumstances? No because of the following vārtika

Vārtika — Prohibition must be stated of the Transitive verbs Thus अन्योन्य स्पर्शतः । So also अजा ज्ञान नयति ।

Vārtika — The two Transitive roots √duh to milk, and √pach to cook diversely are conjugated in the Passive when used Reflexively

२७६७ । न दुहन्नुनमा यक्विष्यौ । ३ । १ । ८९ ।

एवं कर्त्तव्यं रि यक्विष्यौ न स्तः । दुहेत्तेन यक् सव निषेधः । चिरदु विकल्पिष्यते । यच् छुच् । नोः ययो दुषे ।

2767 The affix यक् (III 1. 67 and चिच् (III. 1. 62) are not employed in the reflexive voice of the verbs ड् 'to milk', छ् 'to fall in drops' and नच् 'to bow'.

The affixes **वच्** and **चिच्** are used in forming the reflexive verbs, when the action affecting the agent is similar to the action which affects the object. With regard to the root **वृह्**, the affix **वच्** is only prohibited by the present sūtra, the **चिच्** being optionally employed by rule III. 1. 63, as **वृहते अदुग्ध गौः स्वयमेव** 'the cow flows or flowed of itself', **प्रवृहते** or **मास्मोह गौः स्वयमेव** 'the cow flows or flowed of itself'. **वपते** or **अनस्त-द्वहः स्वयमेव** 'the stick bends or bent of itself'.

२७६८ । अचः कर्मकर्तरि । ३ । १ । ६२ ।

अजन्तादुचलेत्विवा स्यात्कर्णकर्तरि वचदे परे । अकारि-अकृत ।

2768 **चिच्** is optionally the substitute of **चि** when **व**, the third person singular of the Atmanepada follows, after a root which ends with a vowel, and when the object itself is spoken of as the agent

A reflexive verb is one in which the object is spoken of as the agent. In reflexive verbs therefore, **चिच्** is employed after roots ending in vowels, as **अकारि कटः स्वयमेव** 'the mat became made of itself'. This is an optional rule (**प्राहविवावा**). Therefore we have also **अकृत कटः स्वयमेव**, similarly **अलावि** or **अलावि कटार स्वयमेव** 'the embankment broke of itself.'

But in verbs other than those that end in vowels, i.e., in those which end with a consonant the **चिच्** is obligatory in the reflexive-voice, and not optional, as **अवेदि काष्ठ स्वयमेव** 'the wood split of itself'. So also in verbs other than reflexives, - as **अकारि कटो देवदत्तेन**

२७६९ । दुहृश्च । ३ । १ । ६३ ।

अदोहि । पठे कट । लुग्वत्- (२३६५) इति पठे लुक् । अदुग्ध-अपुहत् । वदुग्धः कत पचते । * वृजिपुत्रयो रवस्तु * । अनयोः सकर्णकयोः कर्ता बहुल कर्णवदगपवादश्च रयम्बापद इत्यर्थः । * वृषेः अद्वीपपत्ने कर्तय्येति वाच्यम् * । लुहृते अज भक्तः । कट्या विट्पादवती-त्यर्थः । अवर्जि । पुण्यते ब्रह्मचारी योगम् । * भूवाकर्णकिरादिना चाम्यत्रात्मनेपदात् * । भूवावाचिर्ना किरादिना सम्भन्तावा च वक्षिषको चिरवदिह च नेति वाच्यमित्यर्थः । अलजुपते कम्पा । अलज्जुत । अवकिरते-हस्तो । अवाकीर्त । गिरते । अगीर्त । आत्रियते । आहृत । किरादि-स्तुदात्मनर्णकः । चिकीर्षते कटः । अचिकीर्षिह । इच्छायाः कर्तुं स्वत्वेऽपि करोति क्रियाविधनि कर्णव्यक्रियास्त्वम् ।

2769 **चिच्** is optionally the substitute of **चि** after the verb **दुह** 'to milk', when it is used reflexively, and when **व** follows.

Thus **अदोहि** or **अदुग्ध गौः स्वयमेव** 'the cow milked of itself.' In verbs other than reflexive, the **चिच्** is compulsory, e.g., **अदोहि गौर्गोपाख्येन** 'the cow was milked by the cowherd'.

In the alternative when **चिच्** is not added, the aorist is formed by **क्वृ**, as **अपुहत्**. This **क्वृ** may be elided optionally by VII. 3. 73 S 2365, as **अदुग्ध** ।

Similarly with √वृ (See Vārtika to S. 2766) As उदुम्बरः कल पचते 'Udumbara fruit ripens', from the sentence, कालः उदुम्बर कल पचति 'time ripens the Udumbara fruit'

Vārtika :—But the √srij and √yuj take the affix syan. These transitive roots are diversely conjugated in the Passive when used in the Reflexive form. The affix इयच् debars यक्. The difference is in the accent

Vārtika — It must be stated that the affix syan is added to the √srij, only then when it means 'made with faith or taking place of faith'. As सचयते कल भक्त 'the devotee makes the garland with faith'. When there is not this sense, the यक् affix is used. The Aorist is अचयत् ।

Similarly with the √yuj. As युज्यते ब्रह्मचारी योग 'the Veda-student performs Yoga or concentration of mind'

Vārtika — No conjugation other than that of the Atmanepada takes place of the roots denoting acts of adorning, or the roots कृ &c, &c, or which are Desiderative. Verbs denoting to adorn, the roots 'to scatter' &c, and the verbs ending in च्, do not take यक् or चिच् or चिच् च् इट्. —As अलङ्कृत्यते कन्या 'the girl adorns herself' अलङ्कृत्यते 'she adorned herself'. So also अवकिरते इक्ष्मी, Aorist अवाकृत । So also Pre गिरते । Aor. अगीर्त । Pre आद्वियते । Aor. आद्वित । The kñādi roots are a sub-division of Tudādi roots. Of Desideratives we have, Pre. चिकीर्षते कटः । Aor. अचिकीर्षत् । Though the 'wishing' is a kartristha kriya (an action that primarily affects the agent only), yet with regard to the action of 'to make', it is considered to affect the object, and so there is Reflexive Mode

२३७० । न रुधः । ३ । १ । ६४ ।

अस्नात्स्तेक्ष्मिण । अवाचद् गो । कर्मकर्तरीत्येव । अवारोधि गौर्गोपान्नेन ।

2770 चिच् is not the substitute of क्ति, in the third person singular of the Atmanepada after the verb च् 'to obstruct' when used in the reflexive sense

Thus अववाचद् गो स्वयमेव 'the cow was obstructed of itself'. In verbs other than reflexive, चिच् is employed e.g., अववारोधि गौर्गोपान्नेन.

२३७१ । तपस्तपःकर्मकस्यैव । ३ । १ । ८८ ।

कर्ता कर्मवत्स्यात् । विध्यर्थेनिदम् । एवकारस्तु व्यर्थं एवेति वृत्त्यनुसारिणः । तप्यते तपस्त्वापचः । अर्जयतीत्यर्थः । तपोऽनुतापे च' (२०६०) इति चिचिनिषेधात्विच् । अतएव तपः कर्मकस्य' इति किच् । उत्तपति सुवर्णं सुवर्णकारः । न दुष्टस्तुनना यक्षिण्यौ' (२०६१) । प्रस्तुते । प्राक्काविष्ट—प्राक्कोट । नमते दण्डः । अनस्त । अन्तर्भाषितव्यर्थोऽत्र नमिः । * यक्षिण्योः प्रतिवेष्टे हेतुनपिअभिज्ञानुपसख्यानम् * । कारयते । अचीकरत् । उच्छ्रियते दण्डः । उद्विज्यते । चिचकृदिट् तु स्यादेव । कारिष्यते । उच्छ्रियिष्यते । झूते कथाः । अवोचत् । भारद्वाजीयाः पठन्ति । * लिखन्मिग्रन्थिभ्रजः तन्नेपदाकर्मकाणां उपसख्यानम् * । पुच्छमुदस्यति उत्पुच्छयते गोः । अन्तर्भाषितव्यर्थतायाच् । उत्पुच्छयते गाश्च । पुनः कर्तृत्वविवादायाच् । उत्पुच्छयते गोः उद-

पुत्रकृत । यद्विषयोः प्रतिषेधाच्छब्दही । अन्विग्रन्थोरापुषीयस्वारिचक्षणावयवे ग्रहणम् । ग्रन्थति
ग्रन्थम् । अन्वति नेत्रला देवदत्तः । ग्रन्थते ग्रन्थः । अग्रन्थिष्ट । अन्वते । अग्रन्थिष्ट । क्रैवादि-
कपोस्तु । अरनीते । ग्रन्थीते स्वयमेव । विजुर्वते वैश्वनाः । यस्मन्तीत्यर्थः । वेः शब्दकर्मणः'
(२७०७) 'अकर्तृकाच्च (२७०८) इति तच् । अन्तर्भावितपर्ययस्य पुन प्रेषकत्वाये । विजुर्वते
वैश्वनाः । व्यकारिष्ट । व्यकारिवाताम् । व्यकारितम् । व्यकृतम् । व्यकृताताम् । व्यकृतम् ।

2771 The agent of the verb वच् 'to heat,' becomes similar to the object, only when the object is the word तपस् itself

This is a *rule* or original rule, and not an *atidesa sūtra*. According to the followers of the Vṛtti, the word वच् in the sūtra is useless. As तप्यते तपस्तापचः 'the devotee performs austere devotion', it means he acquires *tapas*

In forming the aorist, the sūtra III 1 65 S 2760 prohibits चिच्, and so the ordinary affix चिच् is employed. As अतह ।

Why do we say 'when the object is the word tapas itself'? Observe तपति जुवर्त्तुवर्त्तुकार् 'the goldsmith heats the gold'.

We repeat here the sūtra III 1 89 S 2767

२७११ । क । न दुहस्नुनमा यक् चिणौ । ३ । १ । ८९ ।

2771A The affixes *yak* and *chin* do not come in the Reflexive after the verbs *duh snu* and *nam*

Of *duh* examples have been given now are given examples of other roots of this sūtra. Thus प्रस्तुते । Aor प्रास्ताविष्ट or प्रास्तोष्ट । So also नमते ददहः । Aor अनस्त । The root नच् has really a causative force, the sense of the causative चि being in the root

Vartika —In connection with the prohibition of यक् and चिच् should be enumerated the roots formed by चि of the causative, the roots चि Sri 'to serve,' and ब्रू 'brū' 'to speak'

As Pre. कारयते । Aor अवीकर्त् । Pre उच्छ्रयते ददहः । Aor उदश्रियित । Though there is no चिच्, yet the हट् of chin-val does come. As कारिचयते । उच्छ्रायिचयते ।

So also from ब्रू, Pre, ब्रूते कथाः Aor अबोचत ।

The Bharadvajiyas give this *vārtika* as below.

This prohibition of the employment of the affixes यक् and चिच् is extended to the verbs that take the affix चि causatives, to the verbs अन्व 'to loosen', (ग्रन्थ 'to compose' and) ब्रू 'to speak', and to the Atmanepadi Intransitive verbs. As कारयते 'it is caused to be made of itself', अवीकर्त् 'it was caused to be made of itself', अरनीते 'it loosens of itself', अग्रन्थिष्ट 'it loosened of itself', ग्रन्थीते, अग्रन्थिष्ट 'it composes or composed of itself', ब्रूते and अबोचत् 'it speaks and spoke of itself', आहते and आहतिष्ट नाहयकः स्वयमेव

As with चि (*which* now includes the Causative चिच् as well as चिच् &c (III. 1. 20 S 2676 &c) उच्छ्रययते नोः from पुच्छुदस्वति । But if it

be derived from the root in which the causative sense is considered to be latent, then we have उत्पुच्छयते वाक् । Again when it is intended to express the agent, we have उत्पुच्छयते नौः । The Aorist is उत्पुच्छत् । Here वक् and चिक् being prohibited, we have वप् and चङ् ।

The roots ग्रन्थ and ग्रन्थ of this vārtika belong to the Adhrīṣīya sub-division of the Churādi class. So the adding of चि is optional. When they do not take चि then they are governed by this vārtika. As ग्रन्थात् ग्रन्थप् । ग्रन्थति नेत्रला देवदत्त । The Reflexive are —Pre ग्रन्थते । Aor अग्रन्थिष्ट । Pre ग्रन्थते । Aor अग्रन्थिष्ट ।

But from the kīyādi /sranth and /grantha, the examples are अटनीते or अटनीते स्वयमेव ।

With Intransitive verbs the examples are —विकुर्वते सैन्धवाः ।

The Atmanepada is by S. 2707 read with S 2708. When the root is considered to have the latent sense of चि in it, and no stress is laid on the act of direction &c, of the agent, the example becomes विकुर्वते सैन्धवाः ।

Aor व्यकारिष्ट । Dual. व्यकारिषाताम् । Pl. व्यकारिषत । Or S व्यकृत । D व्यकृषाताम् । Pl. व्यकृषत ।

२९९२ । कुषिरजो प्राचां श्यन्परस्मैपदं च । ३ । १ । ९० ।

अनयो कर्मकर्तरि न वक् किं तु श्यन्परस्मैपदं च । आत्मनेपदापवादः । कुष्यति-कुष्यते वादः । रज्यति-रज्यते वक् । यगविषये तु नास्य प्रवृत्तिः । कोषिषीष्ट । रङ्क्षीष्ट ।

इति कर्मकर्तृ तिङ्प्रकरणम् ।

2772 The affix श्यप् comes after the roots कुष् 'to pull', and रज्ज 'to colour', in the reflexive voice, according to the opinion of the Eastern Grammarians, and these verbs take the affixes of the Parasmaipada.

This debars the affix वक् and the Atmanepada terminations. As कुष्यति पाद स्वयमेव 'the foot draws up of itself', रज्यति वक् स्वयमेव 'the cloth colours of itself'.

The phrase 'in the opinion of the Eastern' shows that it is an optional rule, so that we have also the forms कुष्यते and रज्यते.

It is only when these roots take श्यप् that they are Parasmaipadi optionally when they do not take श्यप्, they are compulsorily Atmanepadi in the Reflexive. The sūtra therefore, does not apply where वक् comes under the ordinary rule. Thus Pre कोषिष्यते । Per कुकुषे । Cond अकोषिष्यत । Ben. कोषिषीष्ट । From रज्ज् we get Pre रज्यते । Per ररज्ज । Aor अरज्जि । Con. अरज्ज्यत ।

With श्यप् we have कुष्यति (the कुष् is compulsory, VII 1 81 S 446). With वक् it is optional by VII 1 80 S 445.

Here ends the Chapter on Reflexive verbs

अथ लकारार्थप्रकरणम् ।

CHAPTER XXII.

THE MEANING OF MOODS AND TENSES.

A—1 Past Tense Second Future used as Past Tense

२७७३ । अभिज्ञावचने लृट् । ३ । २ । ११२ ।

स्मृतिबोधिन्युपपदे भूतानद्यतने चातोर्लृट् स्यात् । लङोऽपवादः । स्मरसि कृष्ण गोकुले वत्स्यामः । एव बुध्यसे चेत्तयसे इत्यादियोगेऽपि । तेषामपि प्रकरणादिवशेन स्मृतौ वृत्तिरभवत् ।

2773 When a word implying 'recollection' is in connection with it, a verb takes the affix लृट् (2nd Future) in the sense of the past before the commencement of the present day

The word अभिज्ञा means 'recollection' This rule sets aside the affix लङ् As स्मरसि कृष्ण गोकुले वत्स्यामः 'rememberest thou Krishna we were dwelling (lit we will dwell) in Gokula' Here वत्स्यामः = अवस्यामः

The word वचन meaning 'signification' in the sūtra, denotes that the construction is the same when the synonyms of अभिज्ञा are used, as स्मरसि 'dost thou remember', बुध्यसे 'dost thou know', चेत्तयसे 'dost thou reflect', and the like Because these also by context, are capable of being used to denote 'remembrance.'

२७७४ । न यदि । ३ । २ । ११३ ।

यद्योगे उक्त न । अभिज्ञानादि कृष्ण वदने ऋधुञ्छुदाइ ।

2774 The affix लृट् (the 2nd Future) is not applied in the sense of the past, when the upapada denoting recollection has in connection with it the particle न

This prohibits लृट् which the verb वद obtained from the last sūtra As अभिज्ञानादि कृष्ण वत् वने ऋधुञ्छुदाइ 'thou rememberest Krishna how we did enjoy in the forest'.

२७७५ । विभाषा साकाङ्क्षे । ३ । २ । ११४ ।

उक्तविषये लृट्वा स्यात् । लयलक्षणादेन साकाङ्क्षेऽहोत्वर्थः । स्मरसि कृष्ण वने वत्स्यामस्तत्र साक्षादयिष्यामः । वाचो लक्ष्मण पारस लक्ष्मणः । परो नह् । वच्छब्दयोगेऽपि 'न यदि' (२७७४) इति बाधित्वा परत्वाद्विकल्पः । 'परोवे लिट्' (२१७९) । चकार । उक्तमपुनरे विस्तारितेषादिना पारोक्ष्यम् । 'सुतोऽहं किञ्च किञ्चलाप' । 'बहु जगद् पुरस्तात्तस्य मत्ता किञ्चलाप' । '* अत्यन्ताप्रह्वे लिङ्वात्तयः *' । कसिङ्गेववात्सीः । नाह कसिङ्गाञ्जनान ।

2775. The लृट् is optionally applied in the sense of the past, when a word implying 'recollection' is in connection with it, and whether such word has the particle च् or is employed simply, provided that the two verbs, occurring in the same complex sentence, are so connected together, that each is necessary to the other, to complete the sense of the speaker

The word वाक्याङ्ग means the relation between the sign and the thing signified, wished for or wanted by the speaker, or in other words, when the first verb is related to another verb used in the same sentence, as a sign is to that which is indicated by the sign. As स्मरति कृष्णं वने गच्छामस्तत्र गच्छामि च : 'do you remember Krishna we went to the forest and there did cause the cows to graze' Here dwelling is the लक्ष्य or mark, and grazing is the लक्ष्य or thing marked. In the alternative there will be Imperfect.

This option is allowed because the present sūtra is subsequent whether the particle च् is or is not used. As अस्मिन्नामस्मिन्नेव दत्तं च् करणीरात् गच्छामि (or च् करणीरात् गच्छामि) च् तत्रोदनं भोजयामहे (or च् तत्रोदनं भुञ्जामहे) 'Do you recollect, Devadatta, how we went to Kashmir and how we ate rice there'

In the above examples, the verb 'to go' is the sign, and the 'eating' or 'drinking', in the second sentence, is the thing really signified, the first verb is necessary as an introduction to the thought of the speaker which dwells more upon the second verb. Here the second sentence or proposition is used as completion or complement of the first proposition

B.—Perfect Tense

२७७५ । क । परीक्षे लिट् ॥ ३ । २ । ११५ ॥

2775A. The affix लिट् comes after a verb, in the sense of the past, before the commencement of the current day and unperceived by the narrator

The word परीक्षे 'unperceived' qualifies the words कृत 'past' and अनद्यतन 'non-current day' understood in this aphorism.

As, चकार 'he did'

Note — "It is evident that the लिट् (perfect) should not be used in the first person, i.e., when the agent of the action is the speaker or writer himself for it is impossible that the action should not have been witnessed by him"

But if by reason of some distracted, unconscious or absent state of mind, it is possible for the agent to speak of the action as one, of which he was not a conscious witness, the Perfect may be used even in the first person. As दुर्लभं किञ्च विचार्य 'indeed I prated while asleep' बहुजगद्

पुरस्तात्तस्य यत्ता किंवाद् (Māgha XI 39) 'I forsooth prated much before him, because I was fienziend'

Vārt —The Perfect should be employed (in denoting past time simply, whether of the current day or otherwise, and whether the action has been witnessed personally or not) if the sense is total denial of the action. As कलिङ्गेष्ववतीर्यः ? वाह कलिङ्गात् जगाम 'did you live in the Kalinga country?' 'I did not even go to the Kalinga country'

२७७६ । ह्यश्वतोर्लङ् च । ३ । २ । ११६ ।

अनयोऽप्यदयोर्लङ् विषये लङ् स्यात् । चास्तिङ् । इति हाकरोच्चार वा । यश्चदकरो-
च्चार वा ।

2776 And the affix लङ् comes after a verb when the particles इ and यश्चद् are in connection with it, and when the verb denotes past action unperceived by the speaker, and before the commencement of the current day

The force of च 'and' is that the affix लिङ् (Perfect) may also be employed in similar construction. As इति हाकरोत् (Imperfect), or इति इ चकार (Perfect) 'Alas ! he did it यश्चदकरोत् or यश्चच्चार again and again he did it

२७७७ । प्रश्ने चासन्नकाले । ३ । २ । ११७ ।

प्रश्नः प्रश्नः । आसन्नकाले पृच्छमानेऽर्थे लिङ् विषये लङ् लिटी लः । अगच्छद् ।
जगाम लिङ् । आसन्नकाले तु कश्च जगाम लिङ् ।

2777 The affixes लङ् (Imperfect) and लिङ् (Perfect) come after a verb (in expressing a past time not belonging to the current day and unperceived by the speaker) when the past time referred to is recent, and the sentence is interrogative

This sūtra also qualifies the words भूत, अनद्यतन and परोक्ष which are understood in it. The word प्रश्न means 'what should be asked', and आसन्न-
काल 'time close at hand' As, some one may ask another, अगच्छद् देवदत्तः
or जगाम देवदत्तः 'did Devadatta go or has Devadatta gone (just now)' ?
अगच्छद् देवदत्तः or जगाम देवदत्तः 'Did Devadatta sacrifice or has Devadatta
sacrificed'?

Why do we say 'in asking question'? Otherwise there would be Perfect tense only. As, जगाम देवदत्तः 'Devadatta has gone'

Why do we say 'when the past time referred to is imminently recent ? Observe भवन्त पृच्छामि, जगाम कश्च किल बाहुदेवः 'I ask you, did Krishna indeed kill Kansa in days of yore'

O—Present used as Past.

२७७८ । लट् स्मे । ३ । २ । ११८ ।

लिटोऽपवादः । यत्ति स्म पुषिहितः ।

2778 The affix लट् (Present) comes after a verb when the particle एन is in connection with it, (and denotes a past time not belonging to the current day and unperceived by the speaker)

All the words within brackets are understood in this aphorism. This debars लिट् or the Perfect tense Thus यजति एन युधिष्ठिरः 'Yudhishtira sacrificed'

२७७९ । अपरोक्षे च । ३ । २ । ११९ ।

भूतानद्यतने लट् स्यात्स्मरयोगे । एव एन पिता ब्रवीति ।

2779 The affix लट् (Present) comes after a verb when the particle एन is in connection with it, and denotes a past action not belonging to the current day, and when the action is perceived by the agent

As एव एन पिता ब्रवीति 'thus said the father'.

२७८० । ननौ पृष्टप्रतिवचने । ३ । २ । १२० ।

अनद्यतने परोक्ष इति निवृत्तश्च । भूते लट् स्यात् । अकार्षीः क्विप् । ननु करोमि नोः ।

2780 The affix लट् is employed after a verb in denoting past action, when the word ननु is in connection with it, and an answer is given to a question

The anuvritti of the words 'anadyatana' and 'paroksha' does not extend to this sūtra This declares a rule with regard to past time in general This debars लृट् (the Aorist tense) As अकार्षीः क्विप्—ननु करोमि नो 'Devadatta, did you make the mat? O, yes I did make it'

Note —Why do we say 'in reply to an interrogation?' Observe ननु-कार्षीप् नागवक. 'certainly, Mānavaka did it'

२७८१ । नन्वोर्विभाषा । ३ । २ । १२१ ।

अकार्षीः क्विप् । न करोमि । नाकार्षम् । अहं नु करोमि । अहं न्वकार्षम् ।

2781 The affix लट् comes optionally after a verb, in denoting past time, in reply to an interrogation, when the words न 'not' and उ 'what of that' are in connection with it

As, अकार्षीः क्विप्—न करोमि नो or नाकार्षम्,—अहं नु करोमि or अहं न्वकार्षम् 'Devadatta, did you make the mat?—No I did not,—what of that, I did'

२७८२ । पुरि लुङ् चास्मे । ३ । २ । १२२ ।

अनद्यतनग्रहणं नलङ्कृत्यानुवर्तते । पुराग्रहयोगे भूतानद्यतने विभाषा लुङ् चास्मै न तु स्मरयोगे । पक्षे यथाप्राप्तश्च । वसन्तीह पुरा आत्राः—अवात्सुः—अवसत्—अनुर्वा । 'आस्मे' क्विप् । यजति एन पुरा । भविष्यतीत्यनुवर्तमाने ।

2782 Optionally the affixes लृट् and लट् come after a verb, in denoting past time not belonging to the current day, when

the word **पुरा** is used in the sentence, provided that the word **एन** is not used.

The anuvṛtti of the word *anadyatana*, which had come to a stop with III 2 120, manifests itself again in this sūtra by a process of jumping over the two intermediate aphorisms. This sort of anuvṛtti is technically called *manduka pluti* 'the leap of a frog' i.e., skipping of several sūtras and supplying a word from a previous sūtra.

This is an optional rule, so that when *lat* and *lun* are not used, the proper tenses, as the case may be, must be employed. As **बभूवहीह पुरा छात्राः** 'the pupils lived here formerly'. So also, Aorist, **अवात्सु पुरा छात्राः**, Imperfect, **अवसन्निह पुरा छात्राः**, Perfect, **अवुरिह पुरा छात्राः**.

Why do we say 'when the word **एन** is not used'? Observe **वचति एन पुरा** 'he did perform a sacrifice formerly'.

The anuvṛtti of Future **अविच्यति** from III 3 3. S. 3171, is current in the next sūtra, which shows when the Present may be used with the force of Future.

२७८३ । यावत्पुरानिपातयोर्लट् । ३ । ३ । ४ ।

यावद्भुक्ते । **पुरा भुक्ते** । निपातावेवो निश्चयं सोपपन्नः । 'निपातयोः' किम् । यावद्वाक्ये तावद्भोष्यते । करचभूतया पुरा वाक्यति ।

2783 The affix 'Lat' comes after a root, with the force of futurity, when it has in construction with it the particles 'yâvat' and 'purâ'.

The Present tense has the force of the Future when the *adverbs* **यावत्** and **तावत्** are used. The phrase 'futurity &c' is to be read into this sūtra from III 3 3. S. 3771. Thus **आहोकेते निपतति पुरा** 'he will surely fall in the range of your sight' (Megha dūta) **यावदस्य दुरात्मनः सत्रुम्भूलनाय यत्नन् प्रेषयामि**, 'I shall send verily, Satrugghna to exterminate this wretch'. Or **यावद्भुक्ते** He will surely eat or **पुरा भुक्ते**. These two particles denote 'certainty'.

These words **पुरा** and **यावत्** must be used as adverbs (nipâtas), and not as relative pronouns. Therefore not here, **यावद् वाक्यति तावद् भोष्यते** 'as long as he will give, so long he will eat', **पुरा व्रजिच्यति** 'he goes along the city'. Or **करच भूतया पुरा वाक्यति**, Here **यावत्** is a relative pronoun, and **पुरा** is the Instrumental singular of **पुर** 'city'.

२७८४ । विभाषा कदाकर्हिः । ३ । ३ । ५ ।

अविच्यति लट् वा क्वात् । कदा कर्हि वा भुक्ते-भोष्यते-भोक्षा वा ।

2784. The affix 'Lat' is optionally employed after a root with the force of the futurity, when it has in construction with it, the adverbs 'kadâ' and 'karhi'.

As **कदा भुक्ते** 'when will he eat', or **कदा भोष्यते** or **भोक्षा**, so also **कर्हिभुक्ते** or **भोष्यते** or **भोक्षा** 'when will he eat'.

२७८५ । किंवृत्ते लिप्त्वायाम् । ३ । ३ । ६ ।

नमिष्यति लङ्वा स्वाह । क कतर कतम वा भोजयति-भोजयिष्यति-भोजयित्वाति वा ।
'लिप्त्वायाम्' किम् । कः पाटलिपुत्रं नमिष्यति ।

2785. When the word 'kim' or its derivatives are in construction with the verb, the affix 'Lat' is employed optionally after a root, in denoting future time, provided that the sentence expresses a desire of gaining on the part of the speaker

The word 'optionally' is understood in this sūtra. By using the word लङ् along with कि it is meant that the rule applies even when कि takes the affixes डत्त and डत्तन्. The word लिप्त्वा means 'the desire of gaining or acquiring, a wish to have something or an intention of begging'

As क कतमो भोजयति or भोजयित्वाः 'whom will you feed?' It implies a request on the part of the questioner to feed him also. So also कतरो भिषां दास्यति, ददाति, दाता, or कतमो भिषां दास्यति &c. 'Which of the two or which of these all, will he give alms? Will he give something to me?'

Why do we say 'when a desire of gain' is meant? When no desire of gain is implied, the Future tense must be employed, as, कः पाटलिपुत्रं नमिष्यति 'who will go to Pātaliputra?'

२७८६ । लिप्त्वनानसिद्धौ च । ३ । ३ । ७ ।

लिप्त्वनानेनाम्नादिना स्वर्गादेः सिद्धौ नान्यनानायां नमिष्यति लङ्वा स्वाह । ददाति-दास्यति-दाता वा । च स्वर्गं याति-दास्यति-दाता वा ।

2786 And when the success, that would accrue to another by fulfilling the desire of the speaker, is indicated in a sentence, the Present tense may optionally be employed with the force of the futurity

The word 'optionally' is also understood here. The word लिप्त्वनानसिद्धिः is equal to लिप्त्वनानात् सिद्धिः, an Ablative-Tatpuruṣa Compound, signifying *siddhi* or success, that would be acquired by another, by complying with the request of the speaker. The difference between this and the last sūtra is that whereas the last related to interrogative sentences having कि in construction, the present relates to sentences in general. As यो भक्तं ददाति, च स्वर्गं गच्छति 'he who gives food, goes to heaven', यो भक्तं दास्यति or दाता, च स्वर्गं गमिष्यति or गच्छा.

Here the speaker encourages the giver to the act of charity by holding out the hope, that from rice which is the object desired (लिप्त्वनान) the success (सिद्धिः), in the shape of *svarga*, will accrue to the giver

In other words, the Present is sometimes used for the Future in conditional sentences, i.e., it is employed in connection with a sentence declaring the compensation or reward which follows from the granting of the wish.

२७८७ । लोट्त्वलक्षणे च । ३ । ३ । ८ ।

लोट्त्वः प्रेषादिलक्ष्यते येन तस्मिन्मर्थे वर्तमानाद्वातोर्भविव्यति लङ्वा स्वात् । कृष्णश्चेद्भुक्ते त्वं गाव्यारय । पथे लट्नुटौ ।

2787 The affix 'Lat' is optionally employed with the force of the futurity, after that root, which in a conditional sentence, is the condition precedent for the action indicated by another verb having the sense of the imperative mood

The word लोट्त्व means 'having the sense of the affix लोट् or imperative mood'. The force of *lot* is 'to command, direct, invite &c' as given in III 3 162 and 163 The sūtra, translated literally, will mean 'the Present tense may optionally be employed when the action denoted by the verb is related to another action denoted by another verb in the imperative, as a sign (लक्ष्य) is to the thing signified (लक्ष्य)' Thus उपाध्यायश्चेदागच्छति (आगच्छति or आगन्ता) अथ त्वं हन्तोऽधीष्व 'if the professor comes (i.e., will come) then read you prosody' Here the coming of the professor is the *lakshana* of the direction as to reading. Or कृष्णश्चेद्भुक्ते त्वं गाव्यारय 'if Krishna will eat, thou graze the cattle,' i.e., thou shouldst graze the cattle during the time that Krishna takes his meals In the other alternative, there will be first and second Future.

२७८८ । लिङ् चौर्ध्वनौहृत्तिके । ३ । ३ । ९ ।

चौर्ध्वं मुहूर्ताद्वचः चौर्ध्वनौहृत्तिक । निपातनात्समासः उत्तरपदवद्विज्ञ । चौर्ध्वनौहृत्तिके न-विष्यति लोट्त्वलक्षणे वर्तमानाद्वातोर्लिट्त्वलटौ वा स्तः । मुहूर्तादुपरि उपाध्यायश्चेदागच्छेत्-आगच्छति-आगच्छति-आगन्ता वा । अथ त्वं हन्तोऽधीष्व ।

2788 The 'Lat' (Present) or the 'Lāt' (Potential) is used under similar conditions in denoting futurity, when the future time is future by a 'muhūrta' (48 minutes)

All the conditions of the last sūtra apply here also, namely 'when the action denoted by the verb is related to another action denoted by another verb in the imperative, as a sign is to the thing indicated' By force of the word च we read the anuvṛtta of *lat* also into this aphorism The word चौर्ध्वनौहृत्तिक is a secondary derivative from चौर्ध्वमुहूर्त meaning 'that which exists in time above a muhūrta' This is an irregular compound, and the vriddhi takes place irregularly of the च of मु and not of ऊ as the general rule required The whole word thus formed qualifies the word 'future' Thus चौर्ध्वं मुहूर्तादुपरि मुहूर्तस्य उपाध्यायश्चेदागच्छेत् (आगच्छति आगच्छति or आगन्ता), अथ त्वं हन्तोऽधीष्व 'If the teacher comes after an hour (of 48 minutes), you had better read the Prosody'

२७८९ । वर्तमानसमीप्ये वर्तमानवद्वा । ३ । ३ । १३१ ।

समीपमेव समीप्यत् । स्वार्थे व्यञ्ज् । 'वर्तमाने लट्' (२१५१) इत्याख्ये 'उक्तादयो बहुलम्' (३१६९) इति यावद्वेनोपाधिना प्रत्यया उक्तास्ते तथैव वर्तमानेसमीपे भूते भविष्यति च वा स्युः । कदा आगवोऽङि । अयमागच्छानि । अयमागच्छ । कदा गमिष्यति । एव गच्छानि-गमिष्यति वा ।

2789. The affixes which are employed when the sense is that of present time, may, optionally in like manner, be employed when the sense is that of past or future time, not remote from the present.

The words वशीय and वाशीय are the words with the same signification, the latter being derived from the first by adding the affix चवङ्. This affix is added with a self-descriptive force, without making any modification in the meaning. We learn thus incidentally from Pāṇini's using the word वाशीय, that the affix चवङ् also comes with a self-descriptive (svārtha) force, and the words बाहुर्वचः &c are thus formed.

The affixes which begin with III. 2 123 S 2151 (वर्तमाने लट्) and end with III 3. 1. S. 3161 (उपादयो बहुलं,) are affixes which come in denoting the present time. These affixes come also with the force of the past or future time, when the sense is that the action has just taken place, or will immediately take place. Thus, to the question कदा देवदत्त आगतोसि 'when didst thou come Devadatta', it may be replied, either अयमागच्छामि 'I come now', or आगच्छन्तमेव ना बिद्धि 'know me even to have come', or अयमागमम् 'I have now come', or यदोत्तमागतः 'I have come now'. So also to the question कदा देवदत्त गमिष्यसि 'when will you go Devadatta' it may be replied, either एव गच्छामि 'I go now' or गच्छन्तमेव ना बिद्धि or एव गमिष्यामि or गच्छासि &c

Note —The phrase 'in like manner' (वत्) has been employed to indicate complete resemblance, that is to say, with whatever qualifications, the affixes have been enjoined to denote present time, namely, with whatever bases (प्रकृति), and words in compositions (उपपद), and restrictive significations (उपाधि), certain affixes have been enjoined, —the same affixes under those conditions and those circumstances, only will denote also immediate future and recent past. Thus चानद् by III 2 128 comes after the prakritis ड् and ण् in forming present participles, this affix, to denote past and future, must come only after ड् and ण् and so on. Thus पदनामः, वचनानां, अलङ्कारिण्यः (III 2 136) &c

Why do we say 'not remote from the present, (वाशीय)'? This rule will not apply when distant future or distant past is intended to be expressed. As पचद् अगच्छद् पाटलिपुत्रम् 'he went day before yesterday to Pataliputra', वर्षेण गमिष्यति 'he will go in a year'

Dr. Bohtlingk translates this sūtra thus —'Whatever is near to the present time, may be expressed as a present tense'.

२७९० । आशसायां भूतवच । ३ । ३ । १३२ ।

वर्तमानवाशीय इति नाशुवर्तते । नविष्यति काले भूतवचवर्तमानवच प्रत्यया वा ह्युदात्तवायाच् ।
देवदेववर्षीहृषति-वर्षिष्यति वा । चागमनवाङ्मन-वचानः-वचस्वानो वा । 'X वाचाग्यातिदेवे विवेचानतिदेवः X' । तेन लङ् सिद्धौ न ।

2790. The affixes which are employed, when the sense is that of the past time or of the present time, may, optionally, in like manner, be employed, after a root in denoting future time, when hope is expressed.

The word 'optionally' is understood here also. The phrase 'not remote from the present' is not valid in this aphorism. The word आर्त्तञ्च means the wish or expectation of getting an object not yet obtained, and consequently this can refer only to future time. The force of च is to draw the word वर्त्तमानवत् from the last sūtra in this aphorism. This sūtra has been thus put by Mr. Apte — "When hope is expressed in a conditional form, the Aorist (लृट्), the Present, or Simple Future is used in both the clauses to denote a future time. Thus उपाध्यायश्चेदगमत् or आगमः, or आगच्छति or आगमिष्यति वा एते व्याकरणसम्बन्धोऽनभि, or अभीतवन्तः or अभीनहे or अप्येद्यानहे 'if the teacher were to come, we should read grammar'. देवश्चेदवर्षीयुर्वर्षति-वर्षिष्यति वा, वास्यन्वाप्सन्-वपानः-वप्स्यानोवा । 'If it rained, rains or will rain we will sow paddy'.

This construction is possible only when the past tense is expressed by लृट् (Aorist), and not by लङ् or लिट्. For लृट् denotes past time in general while लङ् and लिट् denote particular forms of past time, (see III 2. 110, 111 and 115) The phrase भूतवत् making an analogy with past time in general, will not therefore, refer to लिट् or लङ् which refer to past time in special.

Parābhāṣā — "When operations dependent on the general properties of one thing are transferred to something else, operations dependent on special properties of the former are not thereby transferred to the latter "

२७९१ । क्षिप्रवचने लट् । ३ । ३ । १३३ ।

क्षिप्रपर्याय उपपदे पूर्वविषये लृट् स्यात् । वृद्धिश्चेत्क्षिप्रमाशु स्वरित वा यास्यति । शीघ्र वास्यानः । नेति वक्तव्ये लृट्ग्रहणं छुटोऽपि विषये यथा स्यात् । यत्र शीघ्र वप्स्यानः ।

2791 When the word 'kshipra' (quickly) or its synonym is in construction with the verb, the future affix, 'Lit' is employed after the root, when 'hope' is expressed in a conditional form.

This supersedes the last rule by which Aorist could also have been employed. By the present rule the Second Future can only be employed. Thus उपाध्यायश्चेत्क्षिप्रमागमिष्यति (or उपाध्यायश्चेदागमः—Apte) क्षिप्र व्याकरणसम्बन्धोऽनभि 'if the teacher were to come soon, we shall soon learn grammar' वृद्धिश्चेत् क्षिप्रमाशु स्वरितवायास्यति । शीघ्र वप्स्यानः । 'If it rains soon, we shall sow early "

By force of the word वचन in the aphorism, we take the synonyms of क्षिप्र also, such as शीघ्र, आशु, स्वरितञ्च, &c.

An objector might say, "the use of the word लृट् in the sūtra is redundant, for the Future is the natural tense to be used, whenever hope is indi-

cated Sūtra III. 3 132 was merely an exception to this rule, so that the present sūtra re-enacting the general-rule, ought to have been worded thus,—न चिमन्वने, 'not so when a word expressing quickness is employed', for such a rule debarring the past-tense given by III 3 132, would have, of necessity, given scope to the Future tense which is the natural tense to express hope" To them we say, that there are two future tenses, लृट् and लृट् । By specifying लृट् we mean that लृट् should not be employed, even where it would otherwise have come, such as in the following —यः चिमन्वन्वेद्यामहे 'to-morrow we shall learn soon' Oः ख्वं श्रीमं वप्स्वामः 'to-morrow we shall sow quickly'.

२७९२ । आशंसावचने लिङ् । ३ । ३ । १३४ ।

आशंसावाचिन्नुपपदे नचिन्वति लिङ् स्वान्न दु भूतवत् । उपलब्धेयवादायलेशीवीय । आशंसे चिमन्वीवीय ।

2792 The affix of the Potential is employed in denoting Futurity, after a root, when the upapada in composition with it, is a word expressing 'hope'

This is also an *apavāda* of III 3 132. S 2790 and teaches the employment of the Potential with a future force Thus उपलब्धेयवादायलेशीवीय, आशंसे भुक्तीशीवीय 'if the teacher will come, I hope, you will study with diligence' This being a subsequent rule, will apply even when the words expressive of 'quickness' are in composition Thus आशंसे चिमन्वीवीय 'I hope, I will learn soon'. So also, अवकल्पये भुक्तीशीवीय, &c.

२७९३ । नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्धसानीप्ययोः । ३ । ३ । १३५ ।

क्रियायाः सारत्ये सानीप्ये च सङ्खुटी च । यावज्जीवनमननदादास्यति वा । सानीप्यं भुख्यजातीयेनाप्यवधानम् । येन योर्धनास्यतिक्तास्ता तस्यानङ्गीनाचित । सोनेनायह । येनभावा-
स्वानामिनी तस्यानङ्गीनापास्यते । सोनेन यस्यते ।

2793. When constant continuance of action or a near Past or Future is meant, the Past and Future are not denoted as taught in III 2 111 and III 3. 15, through the Imperfect and the Second Future, but through the Aorist and the First Future.

The affixes लृट् (Imperfect Past) and लृट् (First Future), have been ordained to come, when past time not belonging to the current day, and future time not belonging to the current day, are respectively indicated The present sūtra prohibits these two affixes The word क्रियाप्रबन्धः means 'performing an action with continuity', and सानीप्य means 'not remoteness of time, immediateness, without the intervention of anything of the same genus' Thus यावज्जीवं भुख्यन्ननदाद् (not अहदाद्) 'he gave food throughout his life', or भुख्यन्न दास्यति 'he will give much food'. यावज्जीवं भुख्यन्नपिद् throughout his life he taught', or यावज्जीवनप्यापयिष्यति 'through-

out his life he will teach'. In both these cases the Aorist and Second Future are used instead of the Imperfect and the First Future

So also when recent past or immediate future is meant, the Aorist and the Second Future are employed, instead of the Imperfect and the First Future. Thus येन पूर्णमास्यतिक्रान्ता, वत्स्यानुवाच्यायोद्गीनायित or सोमेनायष्ट or नानदित 'during the full-moon that has just past, the teacher consecrated the fire, or performed the soma-sacrifice or gave a cow'. Here the Aorist is for the Imperfect येनमासाद्याऽऽगामिनी, वत्स्यानुवाच्यायोद्गीनायास्यते or सोमेन पश्यते, or च ना दास्यते 'on the next new-moon day, the teacher will perform the fire-sacrifice or the soma sacrifice, or he will give a cow'. Here the Second Future is employed instead of the First Future

Note —The double negative न अनद्यतन 'not now today' implies the proper corresponding tenses which indicate adyatana

२७९४ । भविष्यति नर्यादावचनेऽवरस्मिन् । ३ । ३ । १३६ ।

भविष्यति काले नर्यादोक्तावरस्मिन्प्रविक्रामेऽनद्यतनवन्न । योऽवनच्चा गन्तव्य आ पाटलि-
पुत्रात्तस्य यदवर कोशाब्ध्यास्तत्र सक्तूपास्यानः ।

2794 The Futurity is not expressed, as taught in III 3 15, through the Second Future, but through the First Future, when a statement is made of a limit on this (avara) side of another place

The phrase नानद्यतनवत् is valid in this sūtra also The two conditions of the last aphorism, namely, 'continuity of action' and 'immediateness', however, do not apply here Thus योऽवनच्चागन्तव्य आपाटलिपुत्रात्तस्य यदवर कोशाब्ध्यास्तत्रोदनं भोजयामहे, तत्र सक्तूपास्यानः 'on this side of the road from the city of Kosāmbi to the city of Pātaliputra, there we will eat rice, and there we will drink saktu.'

Note —Why do we say 'in denoting future time'? Observe योऽवनच्चागन्तव्य आपाटलिपुत्रात् तस्य यदवर कोशाब्ध्यास्तत्र पुक्ता अभ्येति 'on this side of the road that leads from the city of Kosāmbi to the city of Pātaliputra, we read together &c.

Note —Why do we say 'when signifying limit'? Observe योऽवनच्चागन्तव्य आपाटलिपुत्रात् तस्य यदवर कोशाब्ध्यास्तत्रोदनं भोजयामहे &c. Here the First Future is employed.

Note —Why do we say 'when the अवर is in construction'? Observe योऽवनच्चागन्तव्य आपाटलिपुत्रात् तस्य यदवर कोशाब्ध्यास्तत्रोदनं भोजयामहे &c

The examples of limit given in this aphorism, refer to local limit, in the subsequent sūtras examples will be given as to the limit of time and some difference will be observed therein.

२७९५ । काल विभागे चानहोरात्राणाम् । ३ । ३ । १३७ ।

पूर्ववृत्तं चर्चनप्रवर्तते । अहोरात्रसमन्विता विभागे प्रतिषेधार्थमिदम् । योगविभाग उत्तरार्धः ।

योऽयं चत्वारः आगामी तस्य यद्वरनाश्रयावयास्तत्र युक्ता अध्येयान्ते । 'अनन्तरात्रायास' किम् । योऽयं चास आगामी तस्य योऽवरः पञ्चदशरात्रस्तत्राध्येयान्ते ।

2795. The Second Future is employed instead of the First Future, in denoting Future time not belonging to the current day, when the word 'avara' is used together with a word expressing division of time, but not when it is a word giving the sense of 'day' or 'night'

The whole of the last sūtra should be read into this. The difference between this and the last sūtra is, that sūtra III 3 136 referred both to the limit of *space* and *time*, while sūtra III. 3 137 refers to the limit of *time* only, moreover with regard to time there is exception with regard to the portions of day and night. The *yoga-vibhāga*, the separation of this sūtra from the last, is for the sake of subsequent aphorisms. Thus योऽयं चत्वारः आगामी तस्य यद्वरनाश्रयावयास्तत्र युक्ता अध्येयान्ते 'in the month of Chaitra, the year after next, we shall read together', तत्रोदन भोक्ष्यान्ते 'we shall eat rice then &c'.

Note —This construction is, of course, only valid in denoting future time, otherwise not. Therefore not here योऽयं चत्वारोऽतीतस्य यद्वरनाश्रयावयास्तत्र युक्ता अध्येयान्ते 'in the month of Chaitra, the year before last, we read together', तत्रोदनमभुञ्जन्ते 'we ate together &c'.

Note —Why do we say 'limit'? Observe योऽयं निरवधिः कास आगामी तस्य यद्वरनाश्रयावयास्तत्र युक्ता अध्येयान्ते—तत्रोदन भोक्ष्यान्ते ।

Note —The limit must be 'on this side i.e. अवर side' With the पर side limit, this rule will not apply With the word पर, this construction is optional See the next sūtra

Why do we say 'when not divisions of day and night'? There are three sorts of counter-examples in this case, as, योऽयं चास आगामी तस्य योऽवरः पञ्चदशरात्रः or योऽयं त्रिषद्वारा आगामी तस्य योऽवरोऽर्द्धमासः or योऽयं त्रिषद्वारेरात्र आगामी तस्य योऽवरः पञ्चदशरात्रस्तत्र युक्ता अध्येयान्ते तत्र चत्वारः पातासः । Here Lut or First Future has been employed and not the Second Future.

२७९६ । परस्मिन्विभाषा । ३ । ३ । १३८ ।

अवरस्मिन्विषयं पूर्वसूत्रद्वयमनुवर्तते । अप्राप्तविभाषेव । योऽयं चत्वारः आगामी तस्य यद्वरनाश्रयावयास्तत्राध्येयान्ते । अध्येयान्ते । 'लिङ्गनिमित्ते लुक् क्रियाविपत्तौ' (२२२८) न लिङ्ग्यतीत्येव । सुवृष्टिज्ञेयमविषयतदा सुनिश्चयमविषयम् ।

2796. Optionally so, when a declaration is made with regard to that side of a limit of time

The whole of the last two aphorisms except the word अवर must be read into this. The sūtra will then stand thus "The Second and the First Futures are optionally both employed in denoting future time, not belonging to the current day instead of the First Future alone, when the

word पर is used signifying a limit of time on that side of a fixed period, provided that this word does not give the sense of day or night "

This is an example of aprāpta vibhāṣā

This rule allows an option when the time refers to the पर side of a starting limit Thus योऽयं सप्तमस्य आगामी तस्य च परमाश्रयवदास्तत्र युक्ता अध्येष्यामहे or अध्येतामहे 'we will read together in the month of Chaitra, the year after next'

All the counter-examples given under the last aphorism, are also valid here by substituting the word पर instead of अवर

२७९६ । क । लिङ् निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ ॥ १३९ ॥

2796A Where there is a reason for affixing 'Lṛin' the affix 'Lṛin' is employed in the Future tense when the non-completion of the action is to be understood

The words 'in denoting future time' are understood here The reasons for affixing लिङ् are such as cause and effect &c. mentioned in III 3 156 and 157 &c The लृङ् is called the Conditional tense "It comes in the conditional sentences in which the non-performance of the action is implied, or where the falsity of the antecedent is implied as a matter of fact It usually corresponds to the English Pluperfect Conditional, and must, in Sanskrit be used in both the antecedent and the consequent clauses" — *Apte's Guide*

Thus सुवृष्टिर्देनविष्यत् तदा शुभिजनविष्यत् 'if there had been good rain, then there would have been plenty of food, or if there were to be good rain then there would be plenty of food'. It is implied that there was not good rain, nor consequent plenty or that the occurrence of good rain is dubious, and the desirable consequence equally so

२७९७ । भूते च । ३ । ३ । १४० ।

पूर्वसूत्र संपूर्णमनुवर्तते ।

2797 And (where there is a reason for affixing 'Lṛin', the affix 'Lṛin' is to be employed, when the non-completion of the action is to be understood) if the sense is that of past time

The whole of the last aphorism is understood in this The last sūtra enjoined लृङ् in the Future tense, this sūtra ordains it in the Past, the Conditional tense having both these significations The reasons for affixing लिङ् are given in sūtras III 3 152 and those that follow it In sūtra III 3 141 and those that follow, as far as III 3 152, optional rules for the employment of the Conditional tense will be given. Thus — दृष्टो नया भवत्पुत्रो ऽन्तर्धी च दृष्टमन्तावः अवरश्च द्विजो ब्राह्मणार्थी, यदि च तेन दृष्टोऽनविष्यत् तदाऽनोदयत, न तु भुक्तवान्, अन्वेन पया च गतः । 'I saw your son, wandering about in search of food I saw also a twice-born in search of a Brāhmana (whom he would feast), if he (your son) had been seen by him (the twice-born), then he

would have been fed, but as a matter of fact, he has not been fed, he went by a different road'.

The conditional sentence यदि च तेन दूहोऽनधिक्यत् तदाऽभोजयत् is employed under circumstances set out above. It refers to a past time, there is the relation of cause and effect existing, one being in search of food, and another in search of a guest to feed, and the action is not completed, both taking different roads, did not come across each other.

२७९८ । वीताप्योः । ३ । ३ । १४१ ।

'वा 'आ' 'उताप्यो' । उताप्योऽप्यतः प्राप्नुते सिद्धिनिमित्तं लुक् चेत्यधिक्रियते । पूर्ववृत्तं तु 'उताप्योः' इत्यादौ प्रवर्तत इति विवेकः ।

2798. From this point as far as sūtra III 3 152 (the whole of the following sentence is to be taken as exerting a governing influence on the sūtras that follow where there is a reason for affixing 'Lin', the 'Lin' may be) optionally (employed in denoting past time, when the non-completion of the action is to be understood)

All the words within brackets must be supplied from the previous sūtras to complete the sense. This sūtra consists of three words वा 'optionally', आ 'as far as' and उताप्योः (the sūtra III 3. 152). The words वा + आ + उ form वा by the rules of conjunction. The particle आ in this aphorism has the force of limit exclusive and not that of limit inclusive. The optional use of the conditional tense will be illustrated in the following aphorisms, where, in addition to the special tenses to be employed by those rules, we may employ the conditional also under those very circumstances, in the alternative, provided that the non-completion of the action is understood. Prof. Bohtlingk translates this aphorism thus "optionally so, in connection with उत and अपि, the conditional tense may be employed"

२७९९ । गर्हाया लङ्पिजात्त्वोः । ३ । ३ । १४२ ।

आम्वा वेने लट् स्यात् कालत्रये गर्हायात् । लुकादीन्परत्वादय वाच्ये । अपि जावत् इत्यपि । जातु गणिकानाचर्ये । गर्हितत्वेन ।

2799. The affix 'Lat' is employed after a root, when it has in composition with it the words 'api' or jātu', the sense implied by the sentence being that of 'censure'

This debars the Aorist &c, as it is subsequent.

The word गर्हा means 'censure,' 'blame'. The affix लट् has been enjoined to come with a present signification, and would not have come to denote time in general, which, however, it does here, for here the Present tense is employed in preference to the tense required by the time of the action, which is totally excluded. Hence the present sūtra. The लट् here denotes all the three times,

Thus अपि तत्र भवाद् वृषल याजयति 'even your honor sacrifices (or sacrificed or will sacrifice) to a Sûdra, जातु तत्र भवाद् वृषल याजयति गर्ह्यते, अहो अप्याप्यतेतद् 'possibly your honor sacrifices for a Sûdra', the sense implied being that such conduct on the part of those men are blameworthy

In the present case, there being no occasion for the application of लिङ्, of course, we cannot employ लृङ् to denote the non completion of the action

So also अपि ०१ जातु जाया त्यजति, जातु गणिकानां चरते । गर्हितनेतद् । Fie ! you abandon (or abandoned or will abandon) your wife !

२८०० । विभाषा कथमि लिङ् च । ३ । ३ । १४३ ।

गर्हायामित्येव । कालस्ये लिङ् । चान्द । कथं चर्त्तं त्यजेत्यत्र लिङ् वा । पदे कालस्ये चकाराः । अत्र भविष्यति नित्यं लृङ् भूते वा । कथं नान तत्र भवाच्चर्त्तं नत्यत्रयत् ।

2800 The affix 'Lin' as well as 'Lat' is optionally employed after a root, when the word 'katham' is in construction with it, and censure is implied

The lat here denotes all the three times

The word 'censure' is understood, and by च we draw लट् from the previous sūtra into this. By using the word 'optionally' in the aphorism, it is indicated that this rule does not exclude the application of the alternative tenses which would otherwise have been required by the time of the action. It is not total exclusion like the last. Thus कथं चर्त्तं त्यजेः ०१ त्यजति । 'How dost thou abandon duty'.² In the alternative we have three ordinary tense affixes. Here in denoting the future there is always Conditional. As कथं नान तत्र भवाच्चर्त्तं नत्यत्रयत् ०१ अत्यासीत् । While in denoting the Past, the Conditional is optional, when non completion of the action is implied कथं नान तत्र भवाद् वृषल याजयेत् ०१ याजयति or याजयिष्यति 'Indeed, how your honor can (or will) sacrifice for a Sûdra'

So also कथं नान तत्र भवाद् वृषल याजयिता अयाजयत् ०१ याजयामकार ।

Here there is an occasion for the application of the Potential mood (लिङ्), therefore when we intend to express non-completion of action in the past time, we can *optionally* employ the Conditional also (लृङ्). As कथं नान तत्र भवाद् वृषल अयाजयिष्यत् or याजयेत् 'Indeed, why did your honor (attempt to) sacrifice for that Sûdra (in vain)'

Under similar circumstances, in denoting future time the Conditional (लृङ्) must *invariably* be employed (III ३ 139) as कथं चर्त्तं त्यजेः 'why will you (attempt to) give up your duty'

२८०१ । कियृते लिङ् लृटौ । ३ । ३ । १४४ ।

गर्हायामित्येव । विभाषा तु जातुवर्तते । क-कतर-कतमे वा हरि निन्देत्-निन्दिष्यति वा । लृङ् प्राग्वत् ।

2801 The affixes 'Lin' and 'Lrit' come after a verb, when the interrogative words like 'kim' &c, are in composition with it and censure is implied.

Here also the Potential and the First Future are employed in preference to the time required by the action.

The word 'censure,' is understood here, not so, however, the word 'optionally' This excludes all other tense-affixes. The repetition of the word लिङ् in this sūtra, is for the sake of excluding लृट्, whose anuvritti would also have run into this sūtra, had we taken the anuvritti of लिङ् from the last sūtra instead of repeating it. Thus कः कतरो वा हरि निन्देत्, निन्दिष्यति वा 'who will censure Hari ?

In the Past tense, when the non-completion of action is implied, we may optionally employ the Conditional (लृट्), and in the Future tense, under similar circumstances, we must employ the Conditional necessarily, as की नाम वृषलो य तन्न भवानयाजयिष्यत् 'who is the Sūdra for whom you honor did sacrifice (in vain)'. This sūtra may be rendered thus also — "In connection with an Interrogative Pronoun, when censure is implied, may be employed the Potential or the First Future".

२८०२ । अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिवृत्तेऽपि । ३ । ३ । १४५ ।

नर्षयानिति निवृत्तत् । अनवक्लृप्तिरसंभावना । अमर्षोऽसंभावना । न संभावयानि न मर्षये वा भवान्हरि निन्देत्-निन्दिष्यति वा । कः-कतर-कतरो वा हरि निन्देत्-निन्दिष्यति वा । लृट् प्राग्वत् ।

2802 When it is to be expressed that some body holds that something is not likely to take place, or is not to be tolerated, the Potential and the First Future are employed, even without the Interrogative Pronoun

The anuvritti of the word 'censure' ceases. The word अनवक्लृप्तिः means 'impossibility, not to be believed'. The word अमर्षः means 'not endurable or not to be tolerated'. This excludes all other tenses, the Potential and the 2nd Future coming in preference to all other tenses required by the time of the action. Thus न संभावयानि न मर्षये वा भवाद् हरि निन्देत् or निन्दिष्यति 'I do not believe, or I cannot tolerate that you can revile or will revile Hari. Similarly कः or कतर or कतरो हरि निन्देत् or निन्दिष्यति ॥

Note —So also नावक्लृप्तयानि, न संभावयानि, न अद्दधे, तन्न भवान् नाम वृषल याजयेत् or याजयिष्यति 'I do not believe, or think it possible or trust that your honor sacrifices (or sacrificed or will sacrifice) for a Sūdra' न मर्षयानि तन्न भवान् वषल याजयेत् or याजयिष्यति 'I can not tolerate that your honor does (did or will) sacrifice for a Sūdra'.

When past time together with the non-completion of the action is to be expressed, we may *optionally* employ the Conditional (लृट्), but *necessarily* so, when Future time is to be expressed. Thus नावक्लृप्तयानि तन्न भवान् नाम वृषल याजयिष्यत् 'I do not believe that your honor did or will sacrifice for a Sūdra',

२८०३ । किंकिलास्त्यर्थेषु लृट् । ३ । ३ । १४६ ।

अनवकृत्यनर्षयोऽस्तिवद्गर्हायां चेति यावदनुवर्तते । किञ्चित्तेति सज्जुदायः श्रोतव्योक्तत उप-
पद्यते । अस्त्यर्थाः अस्तिनवतिविद्यते । लिङोऽपवादः । न अहं न नर्षये वा किञ्चित् त्वं
शुद्धान्न सोऽहं । अस्ति नवति विद्यते वा शुद्धीं गमिष्यति । अत्र लृङ् न ।

2803 The affix 'Lrit' (the Second Future) is used after a root, when the words 'kimkila' or those having the sense of 'asti' (he is) are in construction with it, (when the action is not likely to occur, or is not to be tolerated and when censure (S 2806) is implied)

The words within brackets must be supplied from the last aphorism and from S 2806 The whole word किञ्चित् is to be taken as an upapada and not the word कि and कित् separately This word expresses 'anger'. The words having the sense of *asti* are अस्ति, नवति and विद्यते । This rule supersedes the Potential (लिट्) Thus किञ्चित् or अस्ति or नवति or विद्यते नाम तत्र भवान् वृषस्य याजयिष्येति, न नर्षयामि, न अहं न 'Is it possible that your honor will (or did or does) sacrifice for a Sûdra? I cannot believe or tolerate it'

Another example is न अहं न नर्षये वा किञ्चित् त्वं शुद्धान्न सोऽहं 'I do not believe or can tolerate that thou shouldst eat the food of a Sûdra', अस्ति नवति विद्यते वा शुद्धीं गमिष्यति 'Is it possible that thou shouldst go to a female Sûdra'.

As there is no occasion for लिङ् here, we cannot have the Conditional (लृङ्) required by rule III 3 141

२८०४ । जातुयदोलिङ् । ३ । ३ । १४७३

* 'यदायदोऽपसखयान् *' । लृटोऽपवादः । जातु यदा यदि वा त्वाहुषो हरिं निन्देन्नावकल्पयामि न नर्षयामि । लृङ् प्राग्वत् ।

2804 The affix 'Lin' comes after a root, the words 'jātu' and 'yat' being in construction with it, when the sense is that the action is not believed to be likely, or is not to be tolerated.

This excludes the Second Future or 'Lrit' जातु तत्र भवान् वृषस्य याजयेत्, or यन्मानं तत्र भवान् वृषस्य याजयेत् न अहं न नर्षयामि ।

Vart —The words यदा and यदि should be enumerated along with the words जातु and यत् in this rule As यदा or यदि वा त्वाहुषो हरिं निन्देन्नावकल्पयामि न नर्षयामि 'neither do I think nor do I tolerate that one like you should blaspheme Hari'

Here also, when the non-completion of the action is implied, the Conditional (लृङ्) is necessarily employed in denoting future time, and optionally so in denoting past time As जातु, यत्, यदा or यदि त्वाहुषो हरिं निन्देत् or निन्दिष्वत् नावकल्पयामि, न नर्षयामि वा 'neither do I believe, nor do I tolerate that one like you did attempt to blaspheme Hari'. यदि तुरभिवार-
ज्यस्तन्मुखोऽहं वाचयाम्यत् तव रति रसविषयत् पुष्करिणी के क्षिप्रमिह 'if you had felt (which you clearly have not) the fragrant smell of her breath, would you have had any liking for this lotus?'

२८०५ । यच्छयत्रयोः । ३ । ३ । १४८ ।

यच्छ यत्र वा त्वनेव कुर्याः न अदधे न नर्षयानि ।

2805 The affix 'Lin' comes after a root, the words 'yachcha' and 'yatra' being in construction, when the sense is that the action is not believed to be likely, or not to be tolerated

This supersedes the Second Future The separation of this aphorism from the previous one is for the sake of the rules that follow The rule I. 3 10 does not also apply here Thus यच्छ यत्र वा त्वनेव कुर्याः न अदधे, न नर्षयानि 'I do not think, nor can I tolerate that thou wilt do so'.

The Conditional (लृट्) will also be employed under its own proper conditions as shown in the last aphorism

२८०६ । गह्नीयां च । ३ । ३ । १४९ ।

अनवज्ञेयनर्षयोरिति निवृत्तत् । यच्छयत्रयोरेणि गह्नीयां लिङेव स्यात् । यच्छ यत्र वा त्वं शुद्ध याजयेः । अन्वाप्ये तत् ।

2806. The affix 'Lin' comes after a root in all tenses when the words 'yachcha' and 'yatra' are in composition with it, provided that censure is implied

The governing force of the words *anavakṣipta* and *amarsha* ceases This debar all other tense-affixes Thus यच्छ or यत्र तत्र नवाद् वृत्तं याजयेद् अदो वृद्धः चर्द् ब्राह्मणः, गह्नीये, अदो अन्वाप्येनेत् 'we blame you, who being an opulent, old Brāhmana (who ought to know better) officiate as a sacrificial priest, for a Sūdra, O! It is improper'!

When the non-completion of the action is indicated, the Conditional tense must be employed under the rules given in III. 3. 139-140-141. As यच्छ or यत्र त्व इति निन्दे or अग्निभिश्चर्द्, गह्नीये 'we censure that you should (have attempted to) blaspheme Hari', &c

२८०७ । चित्रीकरणे च । ३ । ३ । १५० ।

यच्छ यत्र वा त्वं शुद्ध याजयेः । आह्वयेनेत् ।

2807. The affix 'Lin' comes in all tenses after a root, when used with the words 'yachcha' and 'yatra' and the sense implied is that of 'wonder'

The word चित्रीकरण means 'wonder, astonishment, strangeness &c'. This debar all the other tense-affixes. Thus यच्छ or यत्र तत्र नवाद् वृत्तं याजयेद् आह्वयेनेत् 'this is a wonder that you should sacrifice for a Sūdra'

Note —When the non-completion of the action is indicated the Conditional is employed under the rules III 3 139, 140 and 141 Thus आह्वयेनेत् यच्छ or यत्र त्वं शुद्ध याजयेः or अवाजयिष्यः 'it is a wonder that you should (have attempted to) perform a sacrifice for a Sūdra', आह्वयेनेत् यच्छ

or वन्न एव पुत्र आयाजयिष्यः 'it is a wonder that you should (hereafter attempt to) make a Sūdra perform a sacrifice.

२८०८ । शेषे लृङ्यदौ । ३ । ३ । १५१ ।

यच्चयत्ताभ्यामन्यस्मिन्नुपपदे चित्रीकरणे गन्धे चातोर्लृङ् स्वात् । आश्चर्यमन्धो नाम कृष्णं ब्रूयति । 'अयदौ' किम् । आश्चर्यं यदि होऽधीयीत ।

2808. In all other cases, when wonder is implied by words other than 'yachcha' and 'yatra', the affix 'Lrit' is employed after a root, except when the word 'yadi' is used

In all other cases, that is to say, in cases where the words यच्च or वन्न are not employed, as well as where the word यदि is not used, the Second Future is used in preference to the Potential

Thus आश्चर्यमन्धो नाम कृष्णं ब्रूयति 'a miracle that the blind see Krishna.' आश्चर्यं, चित्रं, अद्भुतम् अन्धो नाम पर्यतमारीकयति, वयिरी नाम उवाकरश्च अच्येच्यते 'it is wonderful, strange and astonishing that the blind man should ascend a mountain, or a deaf person should read grammar'.

Not so, when the word यदि is employed. Thus आश्चर्यं यदि होऽधीयीत 'a wonder, if he study' आश्चर्यं यदि च भुञ्जीत 'a wonder, if he eat'

As there is, in this case, no occasion to employ the Potential, we cannot employ the Conditional as directed in sūtras III 3 139, 140 and 141.

२८०९ । उताप्योः सनर्ययोर्लिङ् । ३ । ३ । १५२ ।

वाहनित्यर्थेऽनबोक्तव्यार्थता । उत अपि वा इत्यादय इति । 'सनर्ययोः' किम् । उत वपश्च पतिष्यति । अपिवास्वति द्वारम् । प्रश्नः प्रश्नादर्थं च गम्यते । इतः प्रवृत्ति निरूपेणैव क्रिया-तिपक्षौ भूतेऽपि नित्ये लृङ् ।

2809 'The affix 'Lin' comes after a verb in all tenses, when the words 'uta' and 'api', both having the same meaning, are in composition

This excludes all the other tense-affixes. The meaning which is common both to उत and अपि is that of वाङ् 'assuredly, certainly, surely, really' Thus उत or अपि इम्यदय इति 'assuredly Hari destroys all sin' उत कुर्वद् 'certainly he does', अपि कुर्वद् 'assuredly he does', उवाधीयीत 'certainly he studies (will study &c.)', अयधीयीत 'surely he studies &c'

Why do we say 'when they mean certainly'? Observe उत दहः पतिष्यति 'will the stick fall?' अपि द्वार वास्वति 'he shuts the door' Here उत is employed in asking questions, and अपि with वा means 'to shut'.

The option allowed by rule III. 3. 141. ceases. Hereafter the Conditional (लृङ्) must invariably be used even in indicating Past action, when action is not completed, and there is reason for the employment of लिङ् (Potential) In indicating Future time, of course, लृङ् must necessarily be employed as before. Henceforward, therefore, no option is allowed, but लृङ् must be employed where sūtras III. 3. 139 and 140

required it As उताहनिष्यद् दस्यु राजा 'will the king kill the robber'?
Ans नाहं न हनिष्यति "He did not kill, he will not kill"

२८१० । क्त्वाप्तप्रवेदनेऽकचिच्चति । ३ । ३ । १५३ ।

स्वानिप्रायाविच्छेदने गन्धमाने लिङ् स्वान्नं तु कचिच्चति । कानो ने भुञ्जीत भवाद् ।
'अकचिच्चति' इति किम् । कचिच्चजीवति ।

2810 The affix 'L'n' comes after a root, in expressing or making known a wish, except when the word 'kaochchit' is in composition with it

The phrase क्त्वाप्तप्रवेदन means the expression of one's wish This debars all other tense affixes As कश्चि ने भुञ्जीत भवाद् = अनिक्तापो ने भुञ्जीत भवाद् 'it is my wish that you will eat'.

Why do we say 'except the word कचिच्चद्'? Observe कचिच्चजीवति ते चाता कचिच्चजीवति ते पिता । नारायिद् त्वां दृष्ट्वाणि कचिच्चजीवति पार्वती ॥ 'I hope thy mother is living, I hope thy father is living, I ask thee, O mārāvid! (Parrot), I hope that Pārvati is living'.

२८११ । संभावनेऽलमिति चेत्सिद्धाप्रयोगे । ३ । ३ । १५४ ।

अलमर्थोऽलमिति । संभावनमित्यलमिति च प्रयत्नवा सप्तम्या च विपरिवर्त्यते । संभावनेऽर्थे लिङ् स्यात्तच्चेत्संभावनलमिति सिद्धाप्रयोगे इति । अपि गिरि विरसा निम्नदाद् । 'सिद्धाप्रयोगे' किम् । अलं कृण्वी इति न हनिष्यति ।

2811 The affix 'Lm' is employed after a root, when the expectation (of a person or thing being able or competent to do or suffer the action denoted by the verb) is implied (or expressed by any other word used along with them) than 'alam'.

The word लिङ् is understood here The word संभावन means supposition and expectation in the power or ability of another to perform any action This word is here qualified by the sense of the word अल and though it is in the seventh case in the aphorism it must be construed as if it was in the first case Similarly अल is in the first case, it should be construed in the seventh case The word अल means 'adequate', so that the above mentioned संभावन must be completed, full and true &c, realised The phrase सिद्धाप्रयोगे qualifies अल which must be taken here to be in the seventh case and means 'if the non-employment or omission of अल is valid or unobjectionable' When is that unobjectionable? When the sense of अल is implied by the sentence, but this word itself is not used The Potential Mood is employed when the expectation is of the kind above described This rule debars all other tense-affixes Thus अपि पर्वत विरसा निम्नदाद् 'I expect he will break even the hill with his head', अपि द्रोणवाक् भुञ्जीत 'I expect you will eat away even a *drona* of cooked food'.

Why do we use the word अल 'competent to do'? Observe, विदेवस्थानी देवदत्तः प्रायेण गमिष्यति ग्रामम् 'I expect Devadatta, who is living in a foreign country, will some day go back to his country' Here though 'expectation' is expressed the idea conveyed by अल, namely, the power to do something or adequacy to do is not present, and hence the Future is employed instead of the Potential.

Why do we use the phrase सिद्धामपेक्षे 'when the actual result does not take place'? Observe, अल देवदत्तो हस्तिनं हनिष्यति 'Devadatta is in a position to kill the elephant and he will carry it out also'

Under similar circumstances, in past and future times, when non-completion of action is indicated, the Conditional tense (लृट्) must be invariably used in preference to every other tense. Professor Bohtlingk translates the sūtra thus, "The Potential is employed when it is expressed that some one is believed to be capable of doing something, pre supposing that the actual performance of the action does not take place"

२८१२ । विभाषा यातौ संभावनवचनेऽयदि । ३ । ३ । १५५ ।

पूर्वसूत्रप्रयुक्तते । संभावनेऽर्थे यातायुवपदे लृट् वा स्यात् न तु यच्छब्दे । पूर्वेषु नित्ये प्राप्ते वचनम् । संभावयानि भुञ्जीत भोक्षते वा भवात् । 'अयदि' लिट् । संभावयानि भुञ्जीयास्तवम् ।

2812 The affix 'Lui' is optionally employed after a verb when it has another verb which expresses 'expectation', in construction with it, but not so when the word 'yat' is used

The whole of the last sūtra qualifies this sūtra, the 'expectation' indicated here being of the kind mentioned in the last sūtra and governed by the conditions laid down in that aphorism. The word by which an 'expectation' is expressed such as संभावय अयि, or अयिनाम, is called संभावन वचनम्. This sūtra enjoins an option, where by the last aphorism, there would have been necessarily the Potential Tense. Thus संभावयानि भुञ्जीत or भोक्षते भवात् 'I expect you will eat', अथवा रूपयानि भुञ्जीत or भोक्षते भवात् 'I hope you will eat', अद्ध्ये भुञ्जीत or भोक्षते भवात् 'I believe you will eat'. Why do we say 'not so when "yat" is used'? But no option is allowed, and the Potential must necessarily be used, when the word यद् is employed. As संभावयानि यद् भुञ्जीत भवात् 'I expect you will eat'

The sūtra may also be rendered thus "The Potential is not necessarily employed, where there is in connection with it a verb in the sense of 'to hold as possible', but not when यद् is employed."

२८१३ । हेतुहेतुमतोर्लिङ् । ३ । ३ । १५६ ।

वा स्यात् । कृष्णं ननेच्छेत्सुखं यायात् । कृष्णं नश्यति चेत्सुखं यास्यति । 'ननिच्छत्येवेच्छते' । नेह । इच्छतीति पलायते ।

2813 The affix 'Lui' is optionally employed after both those verbs which express the condition and its consequence.

The word **हेतु** means 'cause' or 'condition' and **हेतुनन्** means 'consequence' or 'effect'. This supersedes all other tense-affixes, in other words, 'in conditional sentences in which one statement is made to depend upon another as its reason or ground, the Potential is used in both the antecedent and the consequent, otherwise called the *protasis* (**हेतु**) and *apodosis* (**हेतुनन्**), the former containing the condition or ground of argument, and the latter the conclusion based upon it'. Thus — **कृष्णं नमस्कृत्य चैव सुखं यायात्** or **कृष्णं नमस्कृत्य चैव सुखं यास्यति** 'If he bow to Krishna, he will get happiness'. **दक्षिणेन चैव यायात् न चकटं पर्याप्तयेत्** 'if he go by the right side, the cart will not be upset', **यदि कमलकां प्राक्ष्येन्न चकटं पर्याप्तयेत्** 'if he calls Kamalaka, the cart will not be upset'. Here 'going by the right side' is the *protasis* (**हेतु**), and 'not-upsetting' the *apodosis* (**हेतुनन्**).

This is an optional use of the Potential, we may use the Second Future in the alternative, thus **दक्षिणेन चैव यास्यति न चकटं पर्याप्तयेत्** 'if he goes by the south, the cart will not be upset'.

The word **विनाया** 'optionally' used in the sūtra immediately preceding is also understood here.

Ishti — This usage is confined to the Future only.

Though the anuvṛtti of **लिट्** could have been taken from the last aphorisms, its repetition here is for the sake of pointing out the particular time, namely, the Future, in which the Potential should be employed. Therefore, it is not employed in the following sentences, **हन्तीति पलायते** 'he kills, therefore he flies', **वर्षति इति यावति** 'it rains, therefore he runs'.

It, of course, follows that when the non-completion of the action is indicated, the Conditional (**लृट्**) should be employed, under these very circumstances. See examples under III 3 139.

२८१४ । इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ । ३ । ३ । १५७ ।

इच्छानि भुञ्जीत-भुङ्क्ता वा भवात् । एव कानये प्रार्थये इत्यादियोगे बोध्यम् । * कानये प्रवेदन इति वक्तव्यम् * । नेह । इच्छन्करोति ।

2814 The affixes 'Lin' and 'Lot' are employed after a root, when another verb having the sense of 'wishing', is in construction with it.

This supersedes all other tense affixes. When words expressing 'wish', such as **इष्**, **क्व**, **प्रार्थ** &c., are used, the Potential or Imperative is used, thus **इच्छानि कानये** or **प्रार्थये भुञ्जीत भवात्** or **भुङ्क्ता भवात्** 'I wish, desire or pray that your honor may eat'.

Vart — It is only when a desire is expressed, that the Potential or the Imperative should be employed, and not merely when the verb 'to wish' or its synonyms are in composition. Therefore, the Potential or the Imperative is not used here **इच्छन् करोति** 'wishing, he does'.

The sūtra may be rendered thus 'In connection with a verb in the sense of 'wishing' the Potential or the Imperative may be employed.

२८१५ । लिङ् च । ३ । ३ । १५९ ।

समानकर्तृकेषु इच्छार्थेषु लिङ् । मुञ्जीयेतीच्छति ॥

2815 The affix 'Lin' is used after a verb, when another verb meaning 'to wish' is in construction with it, and the agent of both the verbs is the same

Under similar conditions, with words implying 'wish', the Potential is used in the sense of the Infinitive. Thus मुञ्जीय इति इच्छति 'he wishes that he may eat', गीयेतीच्छति 'he wishes that he will read'

When the non completion of the action is implied, the Conditional must be employed under the III § 139

२८१६ । इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने । ३ । ३ । १६० ।

लिङ् स्वात्मने लट् । इच्छेत्-इच्छति । कामयेत्-कामयते । विधिनिसन्त्रास- (२८०८) इति लिङ् । विज्ञौ । यजेत । निमन्त्रते । इह मुञ्जीत भवाद् । आपन्नते । इहासीत । अयोष्टे । पुत्रनव्यापये भवाद् । सप्रश्ने । किं भो वेदमधीयीत उत तर्कच् । प्रार्थने । ओ भोजनं लभेय । एवं लोट् ।

2816 After roots meaning 'to wish', the Potential (Lin) is optionally used in denoting the present time

This ordains लिङ् where there would have been otherwise कट्. Thus इच्छति or इच्छेत् 'he wishes', वहि or उदयात्, कामयते or कामयेत् ।

२८१६ । क । विधिनिसन्त्रासमन्त्रणाधीष्ट संप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् । ३ ।

। ३ । १६१ ॥

2816A The Potential mood is employed in denoting (a) command, (b) invitation, (c) permission, (d) entreaty, (e) question, and (f) prayer

As (a) command यजेत 'Let him sacrifice, (b) Invitation इह मुञ्जीत भवाद् 'I invite you to dine here (c) Permission इहासीत 'you may (are permitted) sit here' (d) Entreaty पुत्रनव्यापयेद् भवाद् 'I entreat you to teach my son' (e) Question किं भो वेदमधीयीत उत तर्कच् 'may I read the Veda or the Logic'. (f) Prayer ओ भोजनं लभेय 'O ! May I get food'

So is the case with the Imperative by the next sūtra

२८१६ । ख । लोट् च । ३ । ३ । १६२ ।

2816B. The affix 'Lot' also is employed after a root in the sense of commanding, &c

The Imperative Mood is employed also under the circumstances mentioned in the last aphorism. The division of this aphorism from the last, is for the sake of subsequent sūtras in which the anuvṛtti of लोट् only runs and not those of others. Thus —

(1) कट् तावद् भवाद् करोतु 'make the mat', शान भवाद् आगच्छतु ।

(2 and 3) अमुत्र भवाद् आस्राज् 'there you are invited to' or you may, sit.

- (4) पुत्रमवाप्स्यसि 'you will teach, I hope, the son.
 (5) किं नो वेदमध्यै उत तर्कम् 'Sir what shall I learn, the Vēda or the Logic?
 (6) भवति नै प्रार्थना व्याकरणमध्यै छन्दोऽध्यै 'this is my prayer that I may learn the Grammar, or that I may learn the Prosody'

२८१७ । प्रेषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च । ३ । ३ । १६३ ।

प्रेषो विधिः । अतिवर्गः कालचारादुत्था । भवता बहुवचः । भवाम्यवताश्च । चकारेण लोटोऽनुवर्त्येव प्राप्तकालार्थः ।

2817. The affixes called 'Kṛitya', and the affix 'Lot' come also after verbs, in the sense of direction, granting permission, and proper (particular) tin

The word प्रेष means 'direction', अतिवर्गः means 'permission to do as one likes', प्राप्तकालः means 'arrival of appropriate occasion or time for the doing of an action'. The force of च is to introduce the word लोट् into this aphorism. Thus भवता बहुवचः 'you should sacrifice'. भवाश्च यजताश्च 'you do sacrifice'. So also भवता कटः करणीयः, कर्तव्यः, कृत्यः or कार्यः 'you must, may, or it is proper time for you to make the mat'

So instead of the Passive Potential Participles, for such the Kṛitya affixes (III. 1. 95 &c) may properly be called, we may have the Imperative also. Thus करोतु कट 'you must (may or it is the appropriate time to) make the mat'

Note —It might be asked 'Why the *kṛitya* affixes are enjoined to come with the force of direction, permission &c' They have been ordained most generically to come in denoting action in the Abstract (भाव) and object (वर्ग), and *a fortiori* they will come in denoting the senses of direction, permission &c, for the latter are but a species of action. If you say that लोट् being ordained in these special senses, will (on the principle, that an *apavāda* or special rule excludes an *utsarga* or general rule within the jurisdiction of such special rule) exclude *kṛitya* affixes, we would reply, that *kṛitya* affixes will not be excluded, for the rule of non-uniform affixes (III 1 94) will apply'.

Note —To this objection we answer 'the special mention of the word *kṛitya* in this sūtra, indicates the existence of the following maxim —

'The rule of non-uniform affixes (III. 1. 94) does not necessarily apply to all cases after sūtra III. 3 94 treating of primary affixes by which feminine nouns are formed'.

Q.—What is the difference between the words विधि and प्रेष? Ans. Some say विधि means a precept enjoining something for the first time, while प्रेष means mere 'direction'.

२८१८ । लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके । ३ । ३ । १६४ ।

प्रेषादयोऽनुवर्त्ये । अनुवर्त्ये च लोट्-यजताश्च-यजन्वच ।

2822 The affixes 'kritya', and the affix 'trich' are added to a root, when fitness as regards the agent is implied, (as well as the affix 'lin')

The force of च् is to introduce the Potential (लिट्) into this, from the last. Thus भवता खलु कन्या वेदव्या वाङ्मा or वहनीया, (kritya), or भवाद् खलु कन्या वेदा (trich), or भवाद् खलु कन्या वदेद् (lin) 'your honor is fit to marry the girl'

Note —Why specifically enjoin 'kritya' and 'trich' in the sense of fitness? They being enjoined universally, would a *fortiori*, be applied when fitness is to be denoted? Because the लिट् being specially enjoined to denote fitness, and being an *Apavāta* would have debarr'd kritya and trich, which being universal affixes would give way. Nor can we, to prevent this contingency, take shelter under rule III 1. 94 of 'non-uniform affixes', for we have seen that that rule is not universally valid

२८२३ । शक्ति लिट् च । ३ । ३ । १७२ ।

शक्ति लिट् इत्याद् । चात्कृत्याः । भार त्व वदेः । नाडि लुङ् (२२९८) नाकार्षीः । कथं वा भवतु वा नविष्यतीति । नाय नाङ् किं तु वाच्यम् ।

2823 And the affix 'Lin' as well as the 'kritya' affixes come after a verb, when the sense is that of 'capability'

The word 'capability' qualifies the root so that the sense of capability must be inherent in the root. Thus भवता खलु भारो वोढव्यः, वहनीयः, वाङ्मा (kritya), or भवाद् खलु भार वदेद् 'you can carry the load'.

Though kritya affixes would have come in this sense, even without any special rule for they are general affixes, then special mention in this sūtra is to guard against their being superseded by लिट्, for rule III 1. 94 is not universally valid

२८२३ । क । नाडि लुङ् । ३ । ३ । १७५ ।

2823A When the particle ना is added, then the aorist is employed in all tenses and moods (See No 2219)

Thus ना कार्षीः 'Do not do' How do you explain the Imperative and the Second Future in the sentence कथं वा भवतु वा नविष्यति? This is not नाङ् but a different particle ना ।

२८२४ । धातुसंबन्धे प्रत्ययाः । ३ । ४ । १ ।

धातुसंबन्धो संबन्धे यत्र काले प्रत्यया उक्तास्ततोऽन्यत्रापि स्युः । तिङ्वाच्यक्रियाया प्राधान्यात्तदुत्तरेण पुत्रपुत्रक्रियावाचिभ्यः प्रत्ययाः । यद्यन्तर्द्वयं । भूते लट् । अतीतवासकर्तृकर्तृक वर्जनर्थः । योऽन्यथाप्यस्य पुत्रो भविता । सोऽनेन यद्यन्यथा यः पुत्रस्तत्कर्तृक भवन् ।

2824. When there is a syntactical relation between the senses of the verbs, the affixes are valid, even in denoting time other than that for which they have been specifically enjoined.

The action denoted by the *conjugated* verb being the principal, regulates the time element of the verb subordinate to it in the other and so the affixes of the verb in the subordinate sentence denote the same time as that of the principal, though primarily those affixes might have denoted some other time.

Note —The above sūtra is thus translated by Professor Böttlingk — “Words formed with affixes stand, (in reference to the time) in closer relation to the verb (with which they are allied)”

Note —The above is not a literal translation but rather an adaptation. The literal translation will be something like this “Affixes are employed in denoting relation (संबन्ध) between the senses of verbs” The word वातुसम्बन्ध is a Genitive Compound meaning ‘relation of root’ The word वातु ‘root’ is figuratively used for वातुर्थ ‘sense of root’, so that the above compound means ‘relation of the senses of roots’ In other words, the relation between the roots should be that of qualifier and the qualified. When there exists such a relation between the senses of two verbs, namely, that of qualifier and the thing qualified, then the affixes may be employed in denoting other times than that specifically ordained for them.

Thus तत्र वचद् ददर्श ‘living there, he saw’, अग्निहोत्राज्यस्य पुत्रो जनिता ‘to him a son will be born, a performer of the Agnishtoma sacrifice’, कृत्वाः कटः श्वो जनिता ‘he will be to-morrow maker of the mat’, भाविकृत्स्वभावीद् ।

Note —Here, though the time of the action of living denoted by वचद् is present, (III 2 124), this action is present only in relation to the action of seeing, and though because the latter action is past, the former action also is past with reference to the speaker or writer, this circumstance does not affect the form of वचद्, which therefore may remain as it is. In other words, ‘affixes are related directly to the root, and not to the whole sentence’

Note —Similarly the word अग्निहोत्राज्यो is formed by an affix (III 2 85) denoting past time, while the word जनिता is in the Future tense. Now, this linking together of a word in the Past tense with a word in the future is a valid usage. Here the time of the qualified verb जनिता does not affect the special time of the qualifier *Agnishtomayaj* ।

Note —Q.—Why has the word सत्स्व been repeated in this sūtra, when it was understood in this from III 1 1? Ans.—The repetition is for the sake of indicating that the affixes which are not ordained to come after roots (वातु), but which are enjoined to come after nouns &c such as Taddhita affixes, are even valid in other tenses than those in which they have been specifically enjoined when related to a verb. Thus गोत्राभावीद् ‘he was possessed of a cow’, गोत्राद् जनिता ‘he will be possessed of a cow’. Here the Taddhita affix वातुप् is added to the noun गो ‘cow’, with a present signification (V. 2. 94), the word गोत्राद् meaning ‘who has cows’ or ‘in

which there *are* cows' This word *नोचद्*, however, is related and validly so, to the words *आसीद्* and *अविता*—one in the Past tense and the other in the Future

२८२५ । क्रियासमभिहारे लोट् लोटो हिस्वी वा तध्वनोः । ३ । ४ । ३ ।

चौनः पुन्ये वृत्तार्थे च दोत्ये वावोर्लोटे ह्यात्तस्व च हिस्वी स्तः । तिङान्तवाद् तो च हिस्वी क्रमेण परस्मैपदात्मनेपदसङ्घौ स्तस्तिङ्सङ्घौ च । तध्वनोर्बिभवे तु हिस्वी वा स्तः । पुन्यैकवचनसङ्घे तु नाभयोरविदिश्येते । हिस्वविधानवागव्याद् । तेन सकलपुन्यवचनविषये परस्मैपदिभ्यो हिः कर्त्तरि आत्मनेपदिभ्यः स्वोभावावर्त्तकत्वं तु ।

2825. When the (frequency or) repetition of an action is indicated, the affix 'Lot' is added to the root, and the verb is repeated. And the affixes 'hi' and 'sva', or the affixes 'ta' and 'dhvam' are the substitutes of 'Lot'

Professor Bohtlingk translates this as follows "When the repetition of an action is expressed, the Imperative is used, and though the second person singular is used, it may also stand for the second person plural."

The phrase *वावोर्लोटे* of the last sūtra is understood here also. The frequency or repetition of an action is called *वचनहारः* । This word qualifies the sense of the original. In other words, "when the sense of frequency &c. is understood in connection with the action, this sense not being included in that of the verb, as it may be in the case of a verb from frequentative roots "

This Imperative mood is employed in all Tenses and Persons in connection with all moods. But this peculiar use of the Imperative is confined to the 2nd person singular and plural Parasmaipada (हि and च, and 2nd. person singular and plural Atmanepada (स्व and ध्वम्). In other words, "the Imperative second person (Parasmaipada and Atmanepada) is repeated, though the subject of the main verb be different and the verb be in any tense " Thus- *कुनीहि कुनीहीत्येवाहं कुनाति* 'he cuts repeatedly', as if some one was always calling out to him 'cut thou, cut thou'. *कुनीहि कुनीहीत्येव इमौ कुनीतः* or *इमे कुनन्ति* 'they cut often and often' So also *कुनीहि कुनीहीत्येव त्वं कुनाति*, *पुनश्च कुनीतः* or *तुयं कुनीत* 'thou or you two or you all cut repeatedly' as if some one was calling out to you 'cut you, cut you'

So also *कुनीत कुनीतेत्येव त्वयं कुनीत*, *अहं कुनाति*, *अयमस्मावीद्* &c 'you cut, I cut, he has cut repeatedly', as if some one was calling out to us 'cut ye, cut ye'. Similarly with Atmanepada roots, as *अधीच्चाधीच्येत्येवायमधीते*, *इमौ अधीयाते*, *इमे अधीयते* &c 'he or they study hard' as if some one was calling out to them 'study thou, study thou'

So also *अधीच्यमधीच्यन्तित्येव त्वयमधीच्ये* &c Similarly in every tense, mood and person, as *अधीच्चाधीच्येत्येवाहमधीते*, *आवाचमधीते*, *अवमधीतहे* ।

The Intensive verbs in *चङ्* also have this meaning of frequency, but there the verb is not repeated, as the sense of frequency there is inherent

in the verb, in this case we must repeat the verb to express frequency, See VIII. 1 4

This use of the Imperative is not found in Literature (Bohtlingk), but in Marathi

२८२६ । समुच्चयेऽन्यतरस्याम् । ३ । ४ । ३ ।

अनेकक्रियासमुच्चये दोत्ये प्रागुक्त वा स्वात् ।

2826. The affix 'Lot' is similarly added to the root optionally, when several themes follow one after another.

In this case also the terminations of the second person singular and plural Atmanepada and Parasmaipada are employed, namely, हि, स्व, or त् and च्चस् । Thus आच्छन्नत् नटनत् खट्टरनत् स्याद्यपिधाननटेत्येवाचनत्ति or इनाचनत्, or इनेऽटन्ति ।

Similar examples can be formed as in the last aphorism, only the Imperative is not doubled as in the last case

Similarly छन्दोऽधीच्य, व्याकरणधीच्य, निरुक्तधीच्येत्येवायनधीते, or इनायधीयाते or इनेऽधीयते 'he or they two or they all learn, learning Prosody, learning Grammar, learning Nirukta'

This being an optional rule, we have these forms also व्याकरणध्यात, छन्दोऽधीते, निरुक्तधीते, इत्येवायनधीते, इनायधीयाते, इनेऽधीयते । छन्दोधीये, व्याकरणधीये निरुक्तधीये, इत्येव त्वनधीये, पुमानधीयाये वृयनधीच्ये । छन्दोधीये व्याकरणधीये, निरुक्तधीयइत्ये वाहिनधीये, आवागधीयइ, वयनधीनइ ।

२८२७ । यथाविध्यनुप्रयोगः पूर्वस्मिन् । ३ । ४ । ४ ।

आद्यं लोट् विधाने लोट्प्रकृतिभूत एव धातुरनुप्रयोग्यः ।

2827 In the first case (comprised under sūtra III 4. 2), the same verb must be used in the subsequent clause, as the verb which was put in the Imperative mood

The examples have already been given under III 4 2. S 2825 We cannot say लूनीहि लूनीहीत्येवायं हिचि, we must use a verb from the root लू 'to cut. Such as लुनाति, &c, So also अधीच्वाधीच्य takes अचोते only after it and not a synonymous verb like पठति &c

२८२८ । समुच्चये सामान्यवचनस्य । ३ । ४ । ५ ।

समुच्चये लोट् विधौ सामान्यार्थस्य चातोऽनुप्रयोगः स्वात् । अनुप्रयोगादथायस्य लट्हा द्योस्ति - वादयस्व । ततः सकृदाकालयोः पुनर्वाच्येऽर्थस्य चाभिव्यक्तिः ॥ क्रियाचमाम्हात् इवाच्ये ॥ * ॥ याहिवाहीति याति । पुनः पुनरतिशयेन क् याज् इत्यस्यार्थः । एककर्तृक वर्तमानं यान् यातीत्यस्य । इतिशब्दस्त्वनेदाच्यवे तात्पर्यं ग्राहयति । इदं धातुः । याति । यासि । याथः । याय । यातयाति ति वृत्त्यं याय । याहिवाहीत्येवासात् । यास्यति - ; अधीच्वाधीच्येत्यधीते । च्वस्त्विवये पठेऽधीच्यनधीच्यमिति वृयनधीच्ये । समुच्चये तु अलूनीयत् धाताः सादित्वभ्यवहरति । अन्नं भुक्ष्व वाधिकमास्वाद्यस्वेत्यभ्यवहरति । तच्चनोस्तु पठतस्वादित्यभ्यवहरति । भुक्ष्वस्वादित्यभ्यवहरति । पठे हिस्वो । अत्र समुच्चयीयानां विधेयान् अनुप्रयोगार्थेन सामान्येनासेदाभ्यवः । पठे चत्तून् पिबति धानाः आहति अन्नं भुक्ष्वे वाधिकमास्वादते । इति

THE SIDDHĀNTA KAUMUDĪ.

VOLUME II.

PART II.

अथकृदन्तप्रकरणम्

THE KRIDANTA AFFIXES.

CHAPTER I.

२८२९ । धातोः । ३ । १ । ९१ ।

वा तृतीयेनान्तरेऽधिकारोऽयम् । 'तन्नीपपद'सहनीत्यम् (७८१) । 'कृदन्ति' (३७३) ।

2829. As far as the end of the Third Book reckoning from the present aphorism, the affixes treated of are to be understood as coming after some verbal root.

This is an Adhikāra Sūtra. All these verbal affixes are broadly divided into two parts कृद् and कृत्य affixes, which will be described later on.

Here we must again repeat the two sūtras that follow it in the Ashtādhyāyī, namely, III 1 92 S 781, and III 1. 93 S 374,

२८ २९ । क । तन्नीपपद सहनीत्यम् ॥ ३ । १ । ९२ ॥

2829A. Here a word exhibited in the locative case is called an upapada or a dependant word.

२८ २९ । ख । कृदन्ति ॥ ३ । १ । ९३ ।

2829B Any affix except *tan*, is called *krit*.

२८३० । वा सरूपोऽखियाम् । ३ । १ । ९४ ।

परिभाषेयम् । अस्मिन्नात्यधिकारोऽसकृपोऽपवादप्रत्ययसदृशस्य वाचको वा स्वात्मव्याधिकारो वर्तते विना ।

2830 In this portion of the sūtras, in which there is a reference to verbal roots, an affix which is calculated to debar a general one, not being of the same form, optionally debars it ; but not so in the case of feminine affixes (III. 3. 94, &c.)

Note—Thus the affixes **वृक्** and **दृक्** (III 1 133) are general affixes applicable to all roots in forming nouns of agency, and the sūtra III 1. 133 which ordains these affixes, is an *utsarga* or a general rule, while the sūtra III 1 135 ordaining the affix **क्** after verbs having a penultimate **इक्** vowel, and the roots **वा**, **प्री** and **क्** is an *apavāda* or a special aphorism. In the latter case, therefore, optionally we may have the affixes **वृक्** and **दृक्** also. Thus **विचि** is a root that has a penultimate **इ** belonging to the *pratyāhāra* **इक्**, and therefore, in forming the noun of agency from it, the affix **क्** will have to be applied by rule 133 of this chapter already mentioned, thus **विचिप् + क्** = **विचिप् + क्** = **विचिपः**, but this special rule, however, does not debar the operation of the general rule, and we have optionally **विचिप् + वृक्** = **विचिपक्**, and **विचिप् + दृक्** = **विचिदृक्** nom. sing. **विचिदृक्**.

२८३१ । कृत्याः । ३ । १ । ८५ ।

अधिकारोऽयं वृक् कः प्राक् ।

2831. From this aphorism, as far as the aphorism **वृक् दृक्** (III. 1. 133), all the affixes treated, will get the name of *Kṛitya*.

This defines the class of affixes known as *kṛitya*, a subdivision of *kṛit* affixes. These are certain affixes like **तव्य**, **जनीव**, &c, which may be treated as declinable verbal terminations, (III 4 70) The word formed by them may be called Passive Potential Participles or Future Passive Participles.

२८३२ । कर्तरि कृत् । ३ । ४ । ६७

कृत्यत्त्वयः कर्तरि स्यादिति प्राप्ते ।

2832. The affixes called 'Kṛit' are used in the sense of agent.

The words formed by *kṛit* affixes have the sense of agency. When no other special sense has been assigned to them by any rule, then this rule will apply, and fix the force of the affix. This rule will not, therefore, apply to *kṛit* affixes like **वृज्** (III 2 5 and 6) to which a special sense has been assigned, but affixes like **वृक्** and **दृक्**, &c, (III 1 133). Thus **कारकः** means a 'doer', **कर्ता** 'an agent', **नन्दनः** 'one who causes happiness', **ग्राही** 'who seizes', **पच** 'who cooks'.

The following sūtra, however, makes an exception to this general sense of *kṛit* affixes.

२८३३ । तयोरेव कृत्यक्तखलर्थाः । ३ । ४ । ७७ ।

एते भावकर्तारोरेव स्युः ।

2833. The affixes called 'kṛitya' and the affix **क्ता** and those that have the sense of 'khal', have only these last two senses, namely, an action and an object, (*bhāva* and *karṇa*).

Note—The word त्वो 'of those two' refers to भाव 'an Impersonal act', and कर्म 'object'. The word एव 'only' is used in the sūtra to exclude the word 'agent' from it. Thus कर्तव्यः कटो भवता 'the mat must be made by you', भोज्यः शोदनो भवता 'the rice must be eaten by you'. Here the affix तव्य has the force of denoting the object, we may, therefore, call it the Potential Passive Participle affix. So also आश्रितव्यं भवता 'you must eat', श्रितव्यं भवता 'you must lie down'. Here the sense of the affix तव्य being that of the action itself, which being Impersonal, is in the singular number as it is one only, and neither male nor female, there is, from the nature of the case, a singular affix, and the neuter gender is employed.

Similarly the affix क्त denotes both the object and the action, कृतः कटो भवता 'the mat is made by you', भुक्तः शोदनो भवता 'the rice is eaten by you'. Here क्त is used with the force of denoting the object and may be called the past passive participle.

Similarly ल may be used in denoting the mere act, आश्रित भवता 'you sat', श्रित भवता 'you lay down'.

Similarly the affixes having the sense of कृत् (III 3 126) denote both the object and the Impersonal act. In the following examples the affixes denote the object, ईषत्करः कटो भवता 'this mat is made, by little at a time, by you', सुकरः 'what is made with ease', दुःकरः 'what is made with difficulty'. In the following examples the affixes denote the act, ईषदाहयनव भवता and स्वाहयनव भवता.

After transitive verbs, the *kritya*, the *kta* and the *khalārtha* affixes only denote the object, but never denote the भाव or 'an Impersonal action'.

२८३४ । तद्वत्तद्व्यानीयः । ३ । १ । ९६ ।

इति मन्त्राः स्य । तुकारेणैव स्वरादौ । अपितव्यम् । एषनीय इत्यम् । भावश्चैतद्विहितम् ।
तुत्तव्यम् । तद्वत्तद्व्यानीयो वा धर्मस्त्वया । * वसेस्तव्यत्कर्तारि लिख * । वसतीति
वाक् । * केलितर उपस ख्यान्त * । पक्षिणः सावाः पक्ष्याः । भिदितनाः सरलः । भिदितव्यः ।
कर्तारि तद्वत् । वृत्तिकारस्तु 'कर्तारि चायनिष्यते' इत्याह । तद्वत्तद्व्यानीयम् ।

2834 The affixes तद्वत्, तव्य and एषनीय come after verbal roots.

The phrase 'after verbal roots' is understood in this aphorism by anuvṛtti from sūtra 2829. The final letters त् of तद्वत् and र् of एषनीय are for the sake of indicating accent, being merely diacritical letters. The letter त् indicates svarita accent (VI 1 185) and the letter र् indicates penultimate udātta accent (VI 1 217), these being exceptions to the general rule of accent given in III 1 3.

Thus तव्य + तद्वत् = तद्वितव्यम्, and तव्य + तव्य = तद्वितव्यम् 'must be increased', तव्य + एषनीय = तद्वेषनीयम् 'must be increased'. In these cases the sense being that of the Impersonal action itself or bhāva, there is neuter gender singular number.

When karma or object is denoted by these affixes, we have the example चेतव्यः or चेतनीयः चर्तव्यः "The dharma must be acquired by thee." Here the affixes have a Passive designation

Vart.—The affix तव्यत् when coming after the verb वच् 'to dwell' in marking the agent, is treated as if it had an indicatory च The force of च is to cause vriddhi Thus वच् + तव्यत् = वास्तव्यः 'a dweller' Here the word is in the masculine gender, as the force of the affix is that of the agent, and not as it generally has that of an act or object (III 4 70)

Vart.—The affix केलिन् should be enumerated in addition to those already enumerated in this aphorism Thus चकेलिना नाभाः 'kidney beans fit to be cooked', निदेलिना वरजाः 'the woods are apt to be split, i.e., fragile' This affix is to be employed when it is intended to express an object alone (i.e., in the passive sense) and cannot be employed like those enumerated above to denote also the action The author of Kāśikā says that the affix is used in the Reflexive sense (karma-kartari) But this is opposed to the Bhāṣya.

२८३५ । कृत्यचः । ८ । ५ । २९ ।

उपसर्गस्यान्निमित्तात्परस्या च उत्तरस्य कृत्यस्य नत्व खत्व' स्यात् । प्रवाणीयन् । 'अचः' क्तिच् । प्रत्ययः । "निर्विद्यन्तेऽपि न ख्यातम्" । अचः परत्वाभावात्कारेण व्यवधानाच्चाप्राप्ते चचनच् । परत्वखत्वच् । वृत्त्येव षट्त्वच् । निर्विद्यः ।

2835 The च of the Kṛtaffix, preceded by a vowel, is changed into च, when it follows an alterant upasarga.

The following are the specific Kṛit affixes in which this change takes place—अन (च), नान (चानच् &c VII 2 82), अनीय (III 1 96) अनि (III 8. 111) इनि (चिनि III 2 78, &c) and the substitutes of निष्ठा (VIII 2 42).

Thus

अनः प्रयाचच्, परिनाचच् प्रनाचच् परिनाचच् ॥ नानः प्रयायनाचच्, परिवायनाचच् ॥

अनीय प्रवाणीयच्, परिवाणीयच् ॥

अनि अमयाणि, अपरिवाणि ॥

इनि प्रवायिन्, प्रयायकौ, परिवायिन्, परिवायिकौ

निष्ठादेशः महीणः, परिहीण, महीणवान् परिहीणवान् ॥ Long ई by VI 4 66

Why do we say अच 'preceded by a vowel?' Observe प्रबुद्धः, the Nishthā of नच् ॥ It is thus formed नच् + खत = नच् + त = नच् + न (VII 2 45, the root नच् is read as दृच् नच् जो बुद्धौ in the dhātupāṭha, having an indicatory ओ thus giving scope to the rule) नच् + न = नच् + न (The न substitution being considered asiddha, the च of masj is elided by VIII. 2. 29 and then there is gutturalisation by VIII 2. 30) = नच्चः ॥

Vart.—The word निर्विद्यः should be enumerated in this place. As निर्वि रवोऽपि खल्लङ्गेन ॥ निर्विद्योऽनल्लङ्गादेन ॥ Here the न does not come after a vowel but after च् of विच् and so the rule would not have applied to it. This vārtika

makes the rule applicable to this न also Thus निर्विद् + त = निर्विद् + न
(VIII 2 42 S 3016) = निर्विद् + त = निर्विद् + न ॥ The द् is changed also to न ॥

२८३६ । खेर्विभाषा । ८ । ४ । ३० ।

उपसर्गस्यान्निमित्तात्परस्य वयन्ताद्विहितोऽः कृत्स्यस्य नस्य को वा स्यात् । प्रयापकीयन्
प्रयापनीयन् । 'विहितयिषेयकन्' क्तिन् । वक्ता व्यवधाने यथा स्यात् । प्रयाप्यनाञ्च परम् । क्त्वे
'दुर् उपसर्गत्वं न' इत्युक्तम् । दुर्वापनन् । दुर्वापनन् ।

2836 The द् of a Kṛit-affix ordained after a causative verb
(वयन्त), is optionally changed to न् when it comes after an
alterant upasarga

Thus प्रयापकन् or प्रयापनन्, परिवापकन् or परिवापनन् प्रयाप्यनाञ्च or प्रयाप्यमानन्,
प्रयापकीयन् or प्रयापनीय, अग्रयापकिः or अग्रयापनिः, प्रयापिषी or प्रयापिनी ॥

Why have we used the word विहित 'ordained' in explaining the sūtra ?
Because the change takes place, even where the कृत् affix does not follow
directly, after the affix चि but where a third affix such as वच् intervenes
As प्रयाप्यनाञ्च परम् ॥ The सेः being in the ablative, under the ordinary rule of
interpretation (I 1 72), the kṛit-affix should come immediately after चि.
For the purposes of causing the change of न् to न्, the word दुर् is not
considered to be an upasarga This has already been taught before, (see
vārtika under VIII 4, 16 S 2231) Thus दुर्वापनन् or दुर्वापनन् ॥

२८३७ । हलश्चेषुपधात् । ८ । ४ । ३१ ।

हलादेरिषुपधात्कृन्स्त्वाच्चः परस्य को वा स्यात् । प्रकोपकीयन्-प्रकोपनीयन् । 'हलः' क्तिन् ।
प्रोहकीयन् । 'इषुपधात्' क्तिन् । प्रवपकीयन् ।

2837 A kṛit-affix, coming after a verb, which begins with
a consonant and has a penultimate इच् vowel, changes optionally
its न् which is preceded by a vowel, into न्, when it comes after
an alterant upasarga.

The phrase कृत्स्नः is understood here. Thus प्रकोपकीयन् or प्रकोपनीयन्, चरि
कोपकन् or चरिकोपनन् ॥

Why do we say हलः 'beginning with a consonant'? Observe प्रवकीयन्, and
प्रोहकीयन्, where the change is obligatory, under VIII 4 29 These are
from इह चेष्टावान् and अह वितर्क ॥

Why do we say इषुपधात् 'having a penultimate इच् vowel'? Observe
प्रवकीयन् and चरिकोपनन्, no option

Note—The word हलः in the sūtra should be interpreted as हलादिः, and not
as ordinarily "after what ends in हल्" ॥ For an इषुपधा verb implies that
it ends with a consonant, and so the employment of the word हलः in the
text would have been useless had it meant हलन्तात् ॥

२८३८ । इजादेः सनुमः । ८ । ४ । ३२ ।

उनुमस्येति तर्हि इजादेर्हन्ताद्विहितो यः कृत्स्नस्त्वयैव । प्रेक्षणीयम् । 'इजादेः' किम् । 'निसिन्मन्' । प्रपञ्जीयम् । अनुमस्यनुस्वारोपलभ्यम् । 'अट् कञ्चान्'-(१८७) इति सूत्रेऽप्येवम् । तेनेह न । प्रेक्षन् । इह तु स्वादेव । प्रोक्षन् ।

2838 A krit-affix ordained after a verb beginning with an इच् vowel, having the augment नुच् in it, and ending with a consonant, changes its न into च when preceded by an alterant upasarga.

The word इजः of the last sūtra is understood here. But contrary to the construction put upon it in the last sūtra, here it means इजस्ताद्, by the natural rule of construction as given in I 1 72. We must interpret it so here, because it is impossible for an इजादि root to commence with a इच्, while to have done so in the last aphorism would have been redundant.

Thus प्रेक्षणीयम्, परेक्षन् from इक्षि मत्वर्थः the नुच् is added because it is इक्षिम्. The rule will not apply to प्रेक्षन् but it will apply to प्रोक्षन् from उन्मन् रणे where न् or the nasal is part of the root. The नुच् here means the anusvāra generally as also in sūtra (VIII 4 2). Therefore though the change would have been void by the general rule, (VIII 4 29) this sūtra makes a निबन्ध or restriction. That is, only in the case of इजादि अनुच् verbs the change takes place, not in other अनुच् verbs. Thus प्रपञ्जीयम्, चरितञ्जीयम् from the root चरि मत्वर्थः.

Note—This rule does not affect rule VIII 4 30, relating to चञ्च् verbs, for those verbs cannot be said to end with a consonant. Moreover, we have used the word विहितः in explaining the sūtra, in order to indicate this fact, that the krit-affix must be *ordained* after a consonant ending verb. In the case of causative verbs, the krit-affix is *ordained* after a vowel-ending (चि) verb, and the vowel is elided *after* the adding of the affix. So that *before* the adding of the affix, the verb did not end in a consonant.

२८३९ । वा निसिन्मन्निन्दाम् । ८ । ४ । ३३ ।

चर्चनस्य वा वा स्वात्कृति परे । प्रसिद्धित्वम्-प्रसिद्धित्वम् ।

2839. The न् of चिच् 'to kiss' निच् 'to be angry' and निन्द 'to blame' is changed to च optionally, when preceded by an upasarga having in it a cause of change.

Thus प्रसिद्धित्वम् or प्रसिद्धित्वम्, प्रसिद्धित्वम् or प्रसिद्धित्वम्, प्रसिद्धित्वम् or प्रसिद्धित्वम्.

Note—These verbs are written with च in the Dhātupāṭha, and therefore by rule VIII 4 14 ante, the change of न् into च would have been obligatory. The present sūtra makes it optional. The root चिच् means 'to kiss', चिच् रोचते, and चिदि कृतवाचाद्.

२८४० । न भाभूपूकनिगमिष्यायिवेपाम् । ८ । ४ । ३४ ।

सन्धेः कृन्त्यस्य चो न । प्रभापनीयम् । प्रभवनीयम् । 'पूञ् सवेह् प्रहकनिच्यते' । पूञ्स्तु प्रपवणीयः
लोपः । * यद्यन्तनादीनामुपसंख्यानम् * । प्रभापनीयम् । 'कयाञ्च यस्य यो वा' इत्युक्तं चत्वप्रक-
रणोपरि वक्ष्येयम् । चत्वस्यासिद्धत्वेन यकारव्यवधानात् न चत्वम् प्रख्यापनीयम् ।

2840 The न of a krit-affix is not changed to च, though preceded by an upasarga having in it a cause of enange, when the affix is added to the following verbs : ना 'to shine', भू 'to be', पू 'to purify', कनि 'to be brilliant', गमि 'to go', त्वापि 'to increase', वेप 'to shake'

This rule is an exception to VIII 4 29 Thus —

ना, प्रभापनीयम् परिभापनम् । भू, प्रभवनीयम् परिभवनम् । पू, प्रपवनम्, परिपवनम् ॥

Ishi :—The verb पूञ् is to be taken and not the verb पूश् ॥ In the case of the latter the change is obligatory, as, प्रपवणीयः लोपः ॥

कनि प्रकननम्, परिकननम् ॥ गमि गगननम्, परिगननम्

त्वापि प्रत्वापनम्, परित्वापनम् ॥ वेप् प्रवेपनम्, परिवेपनम् ॥

Vārt :—The above roots, even when in the Causative, do not change the न of their krit affix. As प्रभापनीयम्, परिभापनम् ॥ There is no change in प्रख्यापनीयम् also. It is derived from the root ख्याञ् with the prefix प्र. The ख is replaced by च by a vārtika in the Mahābhāṣya under II 4 54 and the position of this vārtika is taught there also, namely that it should be read in the subdivision of asiddhas (VIII 2 1) just at the close of the च चाङ्ग rules. Therefore च being considered asiddha, the न is not changed to च because a ख intervenes or rather is still considered to intervene between the र of प्र and न ॥ Had the root been, ख्याञ्, no rule would have prevented the change of न to च in प्रख्यापनीयम् and the form would be प्रख्यापनीयम्. See II 4 54 S 2436.

When the च् is changed to व् in नच् the न of नच् is not changed. Thus प्रनन्दः, परिनन्दः ॥ The नच् ordained by VII 1 60, is eluded by VI 4 24, and च् changed to व् by VIII 2. 36

Why do we say चान्तस्य ? Observe प्रचरयति, परिचरयति ॥ The word चान्त is taken in order that the prohibition may apply to words like प्रचक्षति, which did end with च् though the च has been changed by other rules, and is no longer visible. For here the च् of नच् is changed to व् by VIII. 2 36, and then this व् is changed to च् by VIII 2 41, and the नच् is added by VII 1. 60

२८४१ । कृत्यल्युटो बहुलम् । ३ । ३ । ११३ ।

आप्त्यनेन जानीय चूर्णम् । दीयतेऽस्मै दानीयो विप्रः ।

2841. The affixes called 'kritya' (III. 1. 95) and the affix 'lyut', are diversely applicable.

By saying 'diversely' we mean that they occur in other places than those where ordained by the rules. Thus *kritya* affixes are ordained to come when an 'act' or an 'object' is to be expressed, but they come also when the *kāraka* is other than the objective. Thus *स्नानार्थं* 'powder for bathing', *ब्राह्मणेभ्यः* 'a Brāhmana to whom a donation is to be made'. In the first of these examples the 'powder' is the 'instrument' expressible by the 3rd case, and in the second the 'Brāhmana' is the recipient expressible by the fourth case, so that in both cases the affix is applied without any express rule.

Similarly, *स्युट्* is ordained to come in denoting instrument, location, and a verbal noun (III 3 115 and 117). But it is applied in other senses also. Thus *राजभोजनः* 'balls for eating of kings', *राजास्त्रादनानि वाचांसि* 'dresses to be worn by the 'king'.

By using the word 'diversely', even the *krut* affixes are applied in places other than those expressly ordained. Thus *पादाभ्याम् द्वित्वे* = *पादहारकः* । *गलेष्वप्यते* = *गलेष्वोपकः* । For accent see VI 2 150.

To the root *बद्* with the उपसर्ग *नञ्* (the negative Particle *ञ*) would have been added the two affixes *यत्* and *व्यप्* under sūtra III 1 106 S 2854. This sūtra ordains *यत्* only and that also, when the sense is that of censure. The irregular form *अबद्ध्य* therefore is for both these purposes.

Thus *अबद्ध्य पाप* 'a trifling sin'. Why do we say "when condemnable"? Observe *अनुद्ध्य गुरुनाम* 'the name of the teacher is not to be uttered'. The name of the teacher is neither condemnable nor incapable of utterance. But it is not polite for the pupil to utter the name of the teacher. As says the verse of the Smṛiti —

"Let the person desirous of prosperity not take his own name, or his teacher's name, or the name of a great miser, or of an elder son or wife."

२८४२ । अचोयत् । ३ । १ । ९७ ।

अजन्ताद्वारितोत्त्वात् । जेयन् । जियन् । अजयद्वा जययनकर्तुम् । योगविभागोऽप्येवम् । तव्यदादिष्वेव यतोऽपि सुषट्ठरात् ।

2842 The affix *यत्* comes after a root that ends in a vowel.

The letter *ह्* of this affix is indicative showing that the udātta accent falls on the first vowel (VI 1 213), thus *गा + यत्* = *जेय* noun sing, *जेयद्* 'what is to be sung', so also *जेयद्* 'what is to be drunk', *जेयद्* 'what is to be conquered'. The *ञ* of *गा* and *पा* is changed into *र* by VI 4 65.

Note — Why do we say 'that ends in a vowel'? By III 1 124, a root ending in a consonant takes *व्यप्* affix instead of *यत्*, reading these two aphorisms together, the conclusion to be drawn is that the affix *यत्* comes

after roots which *primarily* end in a vowel, though in the course of development they may end in a consonant by the application of other rules. Thus from *वे* 'to cut', we have the desiderative root *वित्*, which ends in a vowel. This *व* is elided before *ārdhahātuka* affixes and thus the root becomes *विट्*, which ends in a consonant, nevertheless we shall have the affix *वत्* and not *ववत्*. Thus *दिट्स्वत्* 'what is wished to be cut', *वित्स्वत्* 'what is wished to be placed'. Similarly *कु* before *ārdhahātuka* affixes becomes *कौ*, the *कौ* is changed into *कव्* before *व* (VI 1 79) and the form then is *कवत्*. The root *कव्* however takes *वत्* and not *ववत्* as *कव्यो पववत्*, &c.

We could have well spared the word *कवः* in this sūtra. For all roots either end in a vowel or a consonant. Now III 1 124 specifically ordains *ववत्* after all roots ending in a consonant. Therefore *कव* would find its scope only after those roots which end in a vowel.

For similar reasons, moreover there was no necessity of making this a separate sūtra. It could well have been included in the preceding *Ash-tādhyāyī* sūtra III 1 96. That is instead of *तवत् तव्यानीवरः* we could have well enunciated it as *तवत्तव्यानीवर्यतः* meaning "the affixes *tavyat*, *tavya*, *aniyar* and *yat* come after verbal roots". The scope of *yat* would be restricted to vowel ending roots by the subsequent sūtra III 1. 124.

२८४३ । इद्यति । ई । ४ । ६५ ।

यति पर आत ईत्स्यात् । गुणः । देवत् । स्लेयत् । * तजिषतिवतिवतिजतिभ्यो वङ्गाण्यः* तजयत् । व्रतयत् । वरयत् । यत्यत् । जनेर्यद्विभिः स्वरार्थः । यतपि रूपविहिः । न च वृद्धिमङ्गः । 'जनिकम्पेत्' (२५१२) इति निवेदात् । * इतो वा यदुभयं वक्तव्यः * । कथः । यजे वज्रपातो यवत् । यात्यः ।

2843 The final *वा* of a stem is changed into *व* before the *Krit-affix वत्* "

Thus *देवत्*, *स्लेयत्*. The *Guna* takes place according to VII 3 84

Vart.—The verbs *कृ* 'to laugh at' *वृ* 'to kill' *वृ* 'to ask' *वृ* 'to attempt' and *जृ* 'to be born', should be enumerated in addition, that is to say, these verbs, though ending in a consonant, take *वत्* and not *ववत्*, as *तजयत्*, *व्रतयत्*, *वरयत्*, *यत्यत्*, and *ज्ज्यत्*. The root *जृ* would have assumed the form *जव्य* even by the affix *ववत्*, the present *vārtika* ordains *वत्* for the sake of the accent. The *ववत्* would not have caused *vṛddhi* of the *व* of *जृ*, for *vṛddhi* is specifically prohibited with regard to *जृ* by VII 3 85. The accent of *वत्* is regulated by VI 1. 218, and of *ववत्* by VI 1 185

Vart.—And of the verb *वृ* 'to kill' *वज* is the substitute when it optionally takes the affix *वत्*. Thus we have *वज्यत्* or *वात्यत्*. The latter form is evolved by sūtras VII. 3. 32 and 54. The affix *वत्* comes only after the *वज्* substitute, after *वृ* the affix *ववत्* comes which changes the *वृ* into *व*, and *व* into *व* and causes *vṛddhi*.

३८४४ । पोरद् पधात् । ३ । १ । ९८ ।

यवर्गान्ताद्गुपवादात्स्याद् । एवतोऽपवादः । अप्यच् । लभ्यच् । 'X नातुबन्धकृतमसारूप्यच् X' ।
अतो न एवद् । लभ्यवाद्यस्तु ह्युरेव ।

2844. The affix *बद्* comes after a root, which ends in a labial letter preceded by a short *अ*

This debars *एवद्*, thus *अप् + एद् = अ्यच्* 'to be sworn', *लभ् + एद् = लभ्यच्* 'to be acquired'.

Note —Why do we say 'which ends in a labial'? Because if a root ends in any other consonant, though preceded by a short *अ* the root will take *एवद्*, thus *अप् + एवद् = आक्यच्* 'what is to be cooked', *वाक्यच्* 'speech'

Why do we say 'when preceded by a short *अ*'? When preceded by any other vowel, it will take *एवद्*, thus *कुप् + एवद् = क्रोध्यच्* 'to be angry', so also *गोप्यच्* 'to be concealed'

The word *अद्* is used in the sūtra in the original. The force of *द्* here is, by I 1 70, that short *अ* having one mātrā or prosodial length is to be taken and not long *आ*. Therefore, after the root *आप्* 'to obtain', we have *एवद्* and not *अद्*, thus *आप्यच्* 'to be reached' & *अ* 'attainable'

In the sūtra III 1 94, s 2830, we have used the word *अवर्गवत्*. But it must be understood that the indicatory letters do not make two affixes *asarūpa*, whose efficient parts are identical. Therefore *एद्* and *एवद्* are *sarūpa* affixes, and one will debar the other. And so there will be no *एवद्* added to these roots. But the affixes *लभ्यच्*, &c, are not debarred, and they will certainly come after these roots.

Note —Why do we say 'not being of the same form'? Because if two affixes have the same form, the present rule will not apply, and in the case of such affixes, the special affix will debar the general affix. Thus the affixes *अद्* and *अ* are, when stripped of their indicatory letters, affixes having the same form & *अ*, and therefore the sūtra III 2. 1 ordaining *अद्* as a general rule, will be always debarred by sūtra III. 2. 3 ordaining *अ*, as the latter is a special sūtra applicable only to those roots which end in long *आ*, or which are simple roots not compounded with any preposition. Thus *गै + दा + क = गैदः* 'giver of cows'. So also *कञ्जलद्* 'blanket-giver'. In these cases we cannot have the affix *अद्*.

It follows from this sūtra as a necessary corollary, that the addition of indicatory letters does not make two or more affixes dissimilar in form (*अवर्गवत्*) when their essential effective element is the same. Thus the affixes *अ*, *अद्*, *अच्*, &c are similar.

Why do we say 'but not so in the case of feminine affixes'? Because in the case of feminine affixes, a special affix will debar a general affix, though they may be dissimilar in form. Thus sūtra III. 3 94, ordaining *विद्* in forming feminine nouns from roots is a general or *utsarga* rule,

while sūtra III, 3 102 ordaining क् after roots that have already taken some affix is a special or *apavāda* rule, and though क् and वि are dissimilar in form, they being feminine affixes, the former will always debar the latter. Thus the compound desiderative roots विदीर्ष and विदीर्ष will form feminine nouns in क्ता and not by क्तिन्. Thus विदीर्षा and विदीर्षा and not विदीर्षति, &c

२८४५ । आङो यि । ७ । १ । ६५ ।

आङः परस्य लनेर्लुप्स्यादादौ प्रत्यये विवक्षिते । तुमि कृतेऽनुपपत्त्याभावाद् वचनेन । आलम्ब्यो गौः ।

2845 The augment उक् is added to लन् preceded by आ, before an affix beginning with व ॥

As आलम्ब्यो गौ ॥ The उक् is added before the addition of the affix, and by so doing लन् becomes लक् and thus loses its character of having a penultimate क्, and therefore by III 1 124, we shall have वक्त् affix, and not वक् affix by III 1 98

Note—Had the उक् been added *after* the addition of the affix, then वक्त् would be added by III 1 98. Though in both cases the form will be आलक्त्, the difference will be in the accent. वक्त् would throw the acute on the first syllable (वर्षात्मा), while, as a matter of fact, the word has svarita on the final, thus instead of आलक्त् (VI 1. 213 and by VI 2 139), which वक्त् g. 7. 2. 1. 3 have आलक्त् (तिह् svar)

Note—Why do we say 'when preceded by आ'? Observe लक्त् ॥ How do you explain अङ्गिष्ठेन आलक्त्? All rules are optionally applied in the Vedas. Or आलक्त् may be explained by saying that the उक् having been added, is again dropped

२८४६ । उपलम्ब्योऽसायाम् । ७ । १ । ६६ ।

उपलम्ब्यः बाहुः । 'स्तुतो' क्तिन् । उपलम्ब्युं शक्य उपलम्ब्यः ।

2846. The augment उक् is added to लन् preceded by उक्, before व, when the reference is to something praiseworthy.

As उपलम्ब्यः बाहुः ॥ (These words are formed by वक्त् and have svarita on the final.) Why do we say 'when referring to something praiseworthy'? Observe उपलम्ब्यः this is formed with the वक्त् affix (III 1 98) and means "capable of being perceived"

२८४७ । शकिसहोऽयम् । ३ । १ । ६७ ।

वक्त् । वक्त् ।

2847. The affix वक्त् comes after the roots शक् 'to be able', and वह 'to bear'.

Thus शक्वक्त् 'possible' वहक्त् 'endurable',

२८४८ । गदसदधरयसश्चानुपसर्गे । ३ । १ । १०० ।

गदस् । नदस् । चर्यस् । * चरेराङि चागुरी * । आचार्यो देवः । गदस्य इत्यर्थः । 'अगुरी' किम् । आचार्यो गुरुः । यमेर्नियमार्यस् । सोपसर्गात्मा भूदिति । प्रयाज्यस् । निगुर्वीत्यादेव । तेन 'तल्ल न भवेद्विनियम्यस्' इति वार्तिकप्रयोगात् । एतेन 'अनियम्यस्य नागुत्तिः' । त्वयानियम्या ननु द्वित्य-
चमुपा' इत्यादि व्याख्यातस् । नियमे चागुरिति वा ।

2848 The affix च् comes after the roots गद् 'to speak', नद् 'to be mad', चर् 'to go, to eat', and 'यन् to restrain', when these roots do not take any preposition.

Thus गदस् 'what is to be spoken, i.e., prose', नदस् 'wine', चर्यस् 'what is to be followed', यन्स् 'what is to be restrained'

Why do we say 'when not preceded by a preposition'? When compounded with an upasarga, these roots will take च्, thus प्रगाद्च, प्रनाद्च &c

The root च् would have taken the affix च् by III 1 98 also, as it tends in च् and is preceded by च्, its separate enumeration in this sūtra is in order to show, that the compound verb च् will not take the affix च्. Therefore with regard to च्, this is a *nyūna* or restrictive rule and not a *vidhi* or original rule. Thus प्रयाज्यस् । Exception, however, must be made in the case of the preposition नि । There the affix च् is added and not च्, as we find the form विनियम्यस् used in a vārtika. For this reason the form अनियम्य is not without authority. As in the sentence त्वया नियम्या ननु द्वित्यचमुपा॥

Or these forms can be explained not as *kritya* words formed by च् added to the root च्, but as *Tadadhita* words formed by च् added to the noun नियम् (IV 4 98)

Vart —The root चर् when preceded by the preposition आच् takes the च् affix when the sense is not that of a preceptor', thus आचार्यो देवः 'an approachable or communicable country'. But when the sense is that of 'a teacher' the root takes च्, thus आचार्यः 'a preceptor'

२८४९ । अवद्यपयवर्षा गह्वर्यपक्षितठ्यानिरोधेषु । ३ । १ । १०१ ।

वदेर्नच्युपपदे वदः डुपि- (२८४४) इति यत्क्ययोः प्राहयोर्यदेव सोऽपि गह्वर्यानेकेत्युपपत्त्यै निपातनम् । अवद्य पापस् । 'गह्वर्ये' किम् । अगुह्य गुरुनाम । तद्धि न गह्वर्यं वचनानर्हं च ।

'आत्मनान गुरोर्नाम नामातिङ्गपक्षस्य च ।

नेवस्कासो न युद्धीयात्पक्षेऽपत्यकलत्रयो ॥'

इति स्मृतेः । पण्या गौः । अवहर्तव्येत्यर्थः । पापयनमयत् । कृत्यार्हमित्यर्थः । अनिरोधोऽमति वधस्तस्मिन्निषये वृद्धो वद् । एतेन वर्षा कम्पा । कृत्याम्ना ।

2849 The words अवद्य (VI 2 160) वष्य and वष्यो are irregularly formed, having the sense of 'condemnable', 'saleable' and 'not restricted' respectively

Thus, अवद्य पाप 'a censurable or trifling sin'. Another and regular form is अगुह्य । This is formed by adding the affix च् to the root गद् by III 1 106. As अगुह्यं गुरुनाम "the name of an elder should not be uttered"

Here there is no sense of condemnation, but it lays down a precept of good conduct according to the above verse of the smṛiti which declares "a person desirous of prosperity should not utter the names of himself or of his Guru or of a very miserly person, or of the eldest son or of a wife." So also **पयः** **कल्पकः** 'saleable blanket', **पयसा गौः** 'saleable cow'. The other and regular form is **पादयत्**, formed by the addition of **यत्** and meaning 'praiseworthy'. So also **यतेन वर्य** 'courted by hundreds', **सहस्रेण वर्य** wooed by thousands, &c, there is no restriction as to the number of candidates for the purposes of selection of a husband by a maid in other words **वर्य**=wooed, courted. Courted by hundreds, &c. The other and regular form is **वृत्वा** from the root **वृ** 'to choose'. **वर्य** means a girl choosing her own husband and is not reserved or shy. The word **वर्य** in the sūtra is in the feminine gender, and it is in this gender only that the word is so formed. In the masculine gender, the word is regularly formed, thus **वार्य** **श्रुतिवत्**:

२८५० । **वह्यंकरणम्** । ३ । १ । १०२ ।

वह्यन्त्येनेति वद **यकट** । 'करकट' किम् । **वाह्य**-बोद्धव्यम् ।

2850 The word **वह्यं** is irregularly formed, in the sense of "wherewith something is carried"

The word **वह्यं** is derived from the root **वह** 'to carry' and means 'a vehicle' &c, that by which a thing is carried, as **वह्यं यकट**. While **वह्यं** does not mean a carriage, the root takes the affix **यत्**, thus **वाह्यः** 'an. &c.

२८५१ । **अर्यः स्वामिवैद्ययोः** । ३ । १ । १०३ ।

'अ गतो' अस्मादात् । **वयतोऽपवादः** । **अर्यः स्वामी वैद्यो वा** । 'अनयो' किम् । **आर्यो ब्राह्मणः** **ग्राह्य इत्यर्थः** ।

2851 The word **अर्य** (and **आर्य**) is irregularly formed when meaning 'lord' and a 'Vaisya'

The root **अ** 'to go', would have taken **यत्** by III 1 124, but it takes **य** when the sense of the word formed by it is that of a 'lord or sir', or a man of the 'Vaisya' caste. As **अर्य** **स्वामी**, 'honored sir' **आर्यो वैद्यः** **Arya** or **Vaisya**.

Note.—Though by VI 1 213, the affix **यत्** makes the udātta accent fall on the first syllable of the word, yet in the case of the word **अर्य**, when it means 'lord', the accent falls on the last syllable.

Why do we say 'when it means sir or a Vaisya'? Otherwise the root takes the affix **यत्** as **आर्यो ब्राह्मणः** 'the respectable Brāhmana,' &c, one worthy to be approached or reachable

२८५२ । **उपसर्ग काल्या प्रजने** । ३ । १ । १०४ ।

गर्भप्रवृत्ति **प्रातःकाला** **वेदित्यर्थः** । **उपसर्ग** **गोः** । **गर्भाधानार्थे** **वृक्षमेवोपगन्तुं** **योग्येत्यर्थः** । 'प्रजने काल्या' इति किम् । **उपसर्ग** **काशी** । **ग्राह्येत्यर्थः** ।

2852 The word **उपसर्ग** is irregularly formed in the sense of "ripe for cover, or ripe for fruition."

The word **उपसर्ग** is formed by adding **वर** affix to the root **सृ** 'to move', compounded with the preposition **उप**. The word **कारवा** means having reached the time. The word **मजन** means the first conception. Thus **उपसर्ग योः** 'the cow fit for cover', **उपसर्ग वडवा** 'the mare fit for the horse'.

Why do we say 'when meaning what has reached the time favorable to conception'? Otherwise the affix **वर** will be used, as **उपसर्ग काशी** 'Kāshī is approachable'.

२८५३ । अजर्यम् संगतम् । ३ । १ । १०५ ।

अजर्यम् 'imperishable' is formed by adding **अ** to the root **जृ** 'to decay', compounded with the preposition **संगतम्**. The word **संगतम्** is understood from the next sentence. The word **अजर्यम्** is an adjective qualifying the word **सङ्गतम्** 'friendship' expressed or understood.

2853 —The word **अजर्यम्** (VI. 2 160) 'imperishable' is irregularly formed when qualifying the word **सङ्गतम्** 'friendship' expressed or understood.

The word **अजर्यम्** is formed from the root **जृ** by the addition of **वर** with the force of the agent and affixing the negative particle **अ**, as **अ + जृ + वर = अजर्यम्** the force is not that of **bhāva** (III 4 70).

Thus **अजर्यं भोज्यं सङ्गतम्** 'let our friendship be imperishable'. So also **अजर्यं सङ्गतम्**. So also Bhatti, "तेन सङ्गतनायैव रामाज्यं कुरु कृतम्" (—) Rama quickly make imperishable friendship with that honored one. The word **अजर्यम्** is an adjective qualifying the word **सङ्गतम्** 'friendship' expressed or understood. It does not mean friendship for two synonyms as can be used in the same sentence and **अजर्यं सङ्गतम्** of Bhatti would have been **अजर्यं सङ्गतम्**. Nor is **अजर्यम्** used in the sense of friendship in the sentence **अजर्यं सङ्गतम्** for here the word **सङ्गतम्** is understood, and **अजर्यम्** qualifies.

Why do we say when qualifying the word **सङ्गतम्**? Observe **अजर्यं सङ्गतम्** 'undecaying blanket' when the force is that of **bhāva**, the affix would be **न्यत्**, though the agent is **सङ्गतम्**. As **अजर्यं सङ्गतम्** "Imperishable through friendship."

२८५४ । वदः सुपि क्यप् । ३ । १ । १०६ ।

वदः 'to speak' is formed by adding **वद** affix to the root **वृ** 'to speak', compounded with the preposition **सुपि**. The word **वदः** is an adjective qualifying the word **सङ्गतम्** 'friendship' expressed or understood.

2854 After the root **वद** 'to speak', governing a case-inflected word as its upapada, and not having a preposition annexed to it, there comes the affix **क्यप्** as well as **वर** to denote condition.

The word **वदः** is to be drawn into this sūtra from the next.

The phrase 'not having a preposition' is to be read into this sūtra by **anuvṛtti** from III. 1 100 S 2848. The force of the word 'also' is to indicate that the affix **वर** is also employed. The word **सुपि** means 'in construction with an upapada that ends in a case-affix'.

Thus ब्रह्म + वद् + क्यप् = ब्रह्म + वद् + य = ब्रह्मीक्यप्, ब्रह्म + वद् + यत् = ब्रह्मवदय् 'told by the Vedas or Brahman' Similarly सत्योदय् or सत्यवदय् 'truth-mouthed'

Some say these two affixes come with a Passive significance and not that of bhâva only

Why do we say 'when it has a case-inflected word as upapada' ? Otherwise वद् + ववद् = वादय् a 'musical instrument'

Why do we say 'not having a preposition' ? Observe प्रवादाय् 'a ru nour' formed by the affix ववद् and not by यत् or क्यप्

२८५५ । भुवो भावे । ३ । १ । १०९ ।

ववद्वाद् । ब्रह्मणो भावो ब्रह्मभूयन् । दुपीत्येव । भव्यन् । अनुपपन्नं इत्येव । प्रभव्यन् ।

2855 — After the root वृ 'to be', in construction with a case-inflected word as its upapada and when used without a preposition, the affix क्यप् is employed to denote condition (bhâva)

The words दुपि and अनुपपन्नं of previous sūtras are understood in this. The *anuvritti* of यद् does not cover this aphorism. As ब्र प्रभुन गत = ब्रह्मत्वं गतः 'gone to or arrived at Brahmahood, देवभुन = देवत्वं गतः 'gone to divinity'

The word *bhâva* of this sūtra governs the succeeding ones

Why do we say 'in construction with a case-inflected word' ? Otherwise it will take वद्, as वृ + वद् = भो + वद् = ववद् (VI 1 79)

Why do we say 'not taking a preposition' ? Observe प्रवदय्

२८५६ । हनस्त च । ३ । १ । १०८ ।

अनुपपन्नं अनुपपदे इत्येभावे, क्यप्स्यात्कारकात्प्रनादेशः । ब्रह्मणो हनत् वधत् । कीदृक् लोकात् ।

2856 After the root हन् 'to kill', when in construction with a case-inflected word as its upapada, and when used without a preposition, comes the affix क्यप् in denoting condition, and the letter त is the substitute of its final द्

The phrases दुपि अनुपपन्नं and भावे are understood in this sūtra

As ब्रह्म + हन् + क्यप् = ब्रह्म + हन् + त = ब्रह्महत्य, (VI 1 71) ब्रह्महत्या 'Brâhmana murder'. The word is feminine because of usage

Note — When not in construction with a noun, the form is वातः 'a blow' (वद् + चिच् + चञ्) This verb does not take the affix क्यप् in denoting condition, there being no example of such formation

Why do we say 'when not taking a preposition' ? Observe प्रवातो वर्तते 'there is a combat'.

२८५७ । एतिस्तुशास्वद्वृजुषः क्यप् । ३ । १ । १०९ ।

ववद्वाद् ।

2857. After the verbs ग 'to go', स्तु 'to praise', याच 'to govern', वृ 'to choose', हृ 'to respect' and वृक्ष 'to please', comes the affix क्यप्

The anuvṛitti of लुप्, अनुपसर्ग and वावे does not extend to this aphorism. The present sūtra ordains generally the affix क्यप् after the above verbs

२८५७ । इत्थस्य पिति कृति तुक् । ६ । १ । ७१ ।

इत्थः । स्तुत्यः । याच इदं हलोः' (२४८३) । शिष्यः । 'यु' इति वज्रो ग्रहणं न कृत्तः । वृत्त्यः । कृत्स्नु वार्वा अतिवृजः । आहृत्यः । लुप् । पुनः क्यपुक्तिः परस्यापि पयतो बाधनार्था । अवयव स्तुत्यः । 'अनिदुहिगुहिस्यो वा' इति कायिका । यस्यच् । मत्स्वच् । हुस्वच् । दोस्वच् । गुस्वच् । गोस्वच् । 'अयस्वस्य कः' (२००८) । ईडवन्दवृशसदुहा ययत्' (३७०२) इति लृट्प्रत्ययलोपः । तिड् । इन्दयोस्तु लृट् प्रत्ययः । 'आहृपूर्वाद्भजेः सहायानुपसर्गवानच्' 'अलृट्' अविशङ्कया दिवु । बाहुल्यतात्कारणे क्यप् । 'अनिदिनाच्' (४१५) इति नलोपः । आहृत्यः ।

2858 To a root ending in a short vowel is added the augment व (वृक्) when a Kṛit-affix having an indicatory व follows

Note—Thus अग्नि+वि+क्विप्=अग्निचित् so also वानमुद् । Similarly प्रकृत्य and प्रहृत्य and उपस्तृत्य formed by the affix क्यप् । Why do we say "ending in a short vowel"? Observe आलूय, ग्रान्धीः । Why do we say "having an indicatory व्"? Observe कृतव्, हुवच् । Why do we say "a kṛit-affix"? Observe पदुतरः, पदुत्तमः, with the Taddhita-affixes तर्च् and तनच् । In the compound ग्रान्थिमुलव्, though the root is made short, yet there is no augment वृक्, in as much as the rule by which the root has been shortened is a Bahiranga rule, and the present rule is an Antaranga one. The maxim is अविदुं बहिरङ्गमन्तरङ्गे । "That which is Bahiranga is regarded as not having taken effect, or as not existing, when that which is Antaranga is to take effect"

Thus वृ+क्यप्=वृ+वृ+य=इत्थः 'to be gone' So also स्तु+क्यप्=स्तुत्यः 'to be praised', याच+क्यप्=यिच्+य (आ being changed into य by VI 4 34 S. 2486)=शिष्यः 'to be instructed, i. e., a pupil' So also वृ+क्यप्=वृत्त्यः 'to be chosen. By वृ in the sūtra the root वृञ् is intended to be taken, and not the root वृङ्. The equivalent derivative of the latter is वार्धः as वार्धः अतिवृजः । आहृ+क्यप् आहृत्यः 'to be honoured', लुप्+क्यप्=लुत्यः 'to be served'.

Though the anuvṛitti of क्यप् was current from the previous sūtra 2854, its repetition in this aphorism is to indicate that other rules such as III 1 125, ordaining nyat should not take effect in the above verbs. Thus III 1 125, s. 2886 requires एयच् after the verb स्तु, but the present rule prohibits that. Thus we have अवयवस्तुत्यः 'must be praised'.

According to Kāśikā, the roots वृच् 'to praise' वृच् 'to milk' and वृच् 'to cover' optionally take the affix क्यप्. As मत्स्वच् or मत्स्वच् (VI 4. 37), हुस्वच् or दोस्वच्, गुस्वच् or गोस्वच्. Of the above three forms s asya may be explained by its being used by Pāṇini in the sūtra V. 3. 60. as formed by nyat of VI. 1. 214. But the authority for the other two is doubtful.

Vart—The verb अन्न (रू 21) 'to anoint', preceded by the preposition आङ् takes the affix क्वप् when used as an appellative. As आ + अङ् + क्वप् = आङ्क्वप् meaning clarified butter. The nasal is elided by VI 4 24 S 415. The affix has the force of instrument as a diversity.

२८५९ । अद् पधाच्चाक् पिचुतेः । ३ । १ । ११० ।

'चुत्' । वृत्त्यश् । 'बृ' । वृध्यश् । कृपिचृत्योस्तु । कल्प्यश् । चर्त्यश् । 'तपरकरश्च' क्वि । 'कृत्' । कीर्त्यश् । अनित्यपयन्ताङ्गुरादय इति शिजभावे यत् । शिजन्तास्तु यदेव ।

2859 After verbs having a penultimate short अ् the affix क्वप् is employed, with the exception of the verbs कृप् 'to be able', and चुत् 'to hurt'

Thus हृत् + क्वप् = हृत्क्वप्, so also वृप्श्च । But कृप् and चुत् will form कल्प्यश्च, and चर्त्यश्च ।

Why have we used the letter च् in अद् ? It is to indicate that short अ् is meant and not long अ (I 1 70). Therefore the root कृत् will take यत् and form कीर्त्यश् । It has already been taught that शिच् added to ङुरादि roots is not of universal application. Therefore when शिच् is not added we have the affix nvat. But when the root ends in nich then the yat is the proper affix.

२८६० । ई च खनः । ३ । १ । १११ ।

चात्क्वप् । आङ्गुचः । खेयश् । 'इ च' इति ह्रस्वः । चुपटः ।

2860 The affix क्वप् is employed after the root खन् 'to dig,' and long ई is substituted for the final of the root.

By the force of च we draw in क्वप्.

Thus खन् + क्वप् = ख + ई + च = खेयश् 'to be dug' (VI 1 87). The long ई is used in the sūtra for the sake of euphony. The same purpose would have been served by using short इ, thus 'इ च खन' । But the long ई indicates that the rule VI 4 43 does not apply here. By that rule the अ of खन् would have been lengthened into आ before the affix क्वप्.

२८६१ । भूयोऽसंज्ञायाम् । ३ । १ । ११२ ।

भृत्या कर्तव्यं नर्तव्या इत्यर्थः । क्रियायवदोऽयं न तु सञ्ज्ञा । "समस्त बहुलम्" । सभृत्याः । असञ्ज्ञायामेव विकल्पार्थमिदं धातुिकम् । 'असञ्ज्ञायाम्' क्वि । भार्या नाम स्त्रिया । अयं क्वय भार्या वधूरिति । इह हि सञ्ज्ञायामसञ्ज्ञा- (३२७६) इति क्वया भाव्यश्च । सञ्ज्ञायाम् दासस्तु पुंलिङ्गि चरितार्थः । सत्यश्च । विभर्तेषु इति दीर्घान्तात्वादेर्वा वयश्च । वयसु भरतेरेव । 'X तदनुबन्धक-इहये-X' इति परिभाषया ।

2861 The affix क्वप् is employed after the verb धृञ् 'to bear' when not used as a name.

Thus धृ + क्वप् = धृत्य Pl भृत्या 'those who ought to be supported,' i.e., 'servants'. The word is here a verbal noun and not an appellative. Why do we say 'when not used as an appellative'? Observe धृ + यत् = भार्य 'Kshatrya'. How do you then explain भार्या meaning 'wife'. For by the

sūtra III. 3 99 S 3276 the feminine ought to have been कृत्वा with क्वप् and not कर्त्वा with nyat, for the exception अववावाक् finds its full scope in the masculine? True the objection is apparently valid कर्त्वा is not from कृञ्भरणे (Bhuādi 946) but from either कृ of the Juhotyādi 5, or from कृ ending in long कृ of the Kryādi class No 21. The कृञ् of the present sūtra must be confined to the Bhuādi root, and not to the कृञ् of the Juhotyādi, for the latter has an indicatory कृ and is read as कृञ् in the Dhātupāṭha. Because the maxim 'an expression with an indicatory letter does not include one with it' applies

Vart.—The use of *kyap* is optional when this verb takes the preposition क्वप्. Thus कृत्वाः or कर्त्वाः. This vārtika allows an option only when the word is not an appellative

२८६२ । कृजेर्विभावा । ३ । १ । ११३ ।

कृजेः क्वप्त्वा स्यात् । पञ्चैरवत् । कृञ्भः ।

2862 The affix क्वप् optionally comes along with nyat after the root कृञ् 'to cleanse'.

This is an example of *Prāp'ta-vibhāṣā*. By III 1 110 *ante*, the root कृञ् having a penultimate कृ would have necessarily taken *kyap*, this sūtra declares an option. As परिहृञ्भः or परिभार्यः 'to be cleansed'. The second form is thus evolved —

परिहृञ् + क्वप् (III 1 124) Now applies the following sūtra by which *j* is changed to *g*

२८६३ । कजो. कु चिरयतोः । ३ । ३ । ५२ ।

कत्व कत्व च कुत्व स्याद्विति एवति च प्रत्यये परे । * निहायाननिष्ठ इति वक्तव्यम् * । तेनेह च । गज्यत् । 'कृजेर्दृष्टिः' (२४९३) । सार्वः ।

2863 For the final क् or कृ of a root, there is substituted a corresponding guttural, before an affix having an indicatory च and before क्वप् ।

Thus we have परिहृञ् + क्वप् । Then there is *vriḍḍhi* of the *ri* of *mrig* by VII 2 114 so we get परिभार्यम् ॥

Note—The यथावत् rule does not apply here. The sūtra does not mean that the च is gutturalised before a चित् and क before a कित् affix, but both

This guttural change takes place in the case of nyanku, &c., also by the following

२८६४ । न्यङ्क्वादीनां च । ३ । ३ । ५३ ।

कुत्व स्यात् । न्यङ्कु । 'नावक्ये.—' इत्युग्रप्रत्यय ।

2864 The guttural is substituted in nyanku and the rest. Thus नि + कृ + कृ = न्यङ्कुः a kind of black antelope.'

२८६५ । राजसूयसूर्यमृषोद्यान् ऋक्षकुप्यकृष्टपद्याव्ययः । ३ । १ । ११४ ।

इते सप्त क्यबन्ता निपातवन्ते । राज्ञा सोतव्योऽभिषेकद्वारा निष्पादयितव्यः । यद्वा । सत्वात् कः सोमो राजा स सूयते करडयत्तऽत्रेत्याधिकरणे ययञिनिपातनाद्धीर्घः । राजसूय-राजसयस् । अर्चयौदि । स्रत्थाकाद्ये सूर्यः । कर्तरि क्यञिनिपातनाद्धीर्घः । यद्वा 'सू मेरते' तुवादिः । सुवति कर्नणि लोके मेरवति क्ययो षट् । वृषोपपदाद्भेदे कर्नणि नित्य क्यप् । वृषोद्वयम् । विशेष्य-निर्गोऽयम् । 'उच्छ्रापवोन्दर्यगुणा वृषोद्या' । रोचते वच । गुपेरादेः कुत्स्व च सञ्ज्ञावात् । सुवर्क-रजतमिन्न चन कुप्यस् । गोप्यतन्वत् । कुष्टे स्वयमेव पच्यन्ते कृष्टपद्या कर्नकर्तरि । शुद्धे तु कर्नणि कृष्टपाकयाः । न व्ययतेऽव्ययः ।

2865 The words राजसूय, सूर्य, मृषोद्या, ऋक्ष, कुप्य, कृष्ट, पच्य, and अन्नयव्य are irregularly formed by the addition of the affix क्यप्.

Thus राज्ञा सोतव्यः or राजा इह सूयते, राज + सू + क्यप् = राजसूयः 'the Râjasûya or coronation sacrifice'. The soma creeper is also called râjâ. The ceremony in which soma is extracted is also called râjasûya. The lengthening is by nîpâtana.

Similarly सूर्य or सूर्य + क्यप् = सूर्यः 'the sun', literally that which moves (सरति) in the sky, or that which impels (सुवति) creation to action. When sūrya is derived from sri + kyap, then ri is replaced by short ङ which becomes lengthened by VIII 2 77. When it is derived from the Tudâdi root सुमेरते, then the augment वद् is added to kyap. वृष + वद् + क्यप् = वृषोद्या 'false speech', this is an exception to III 1 106, by which वद् would also have been applied. This rule prevents it. In mrishodya the affix kyap is added to √vad preceded by the upapada mrishâ, the force of the affix being to denote an object, and it is nitya. The word follows the gender, &c., of the substantive which it qualifies, &c., it is dependant on its substantive (visheshya). Thus उच्छ्रापवोन्दर्यगुणा वृषोद्या. So also रोचते उवौ, वच् + क्यप् = वच्य 'an agreeable lover'. So also गुप् + क्यप् = कुप्यस् 'a base metal (other than gold and silver)', the other form is गोप्यस्. कुष्ट + पच् = कृष्टपद्याः 'that which ripens of itself in cultivated ground.' This is when the force of the affix is that of a reflexive. But when it denotes an object (Passive) only, the form is कृष्टपाकयाः । न व्ययते = अव्ययः 'a snake (what does not move by legs)'.

२८६६ । भिद्योद्धयौ नदे । ३ । १ । ११५ ।

भिदेवच्छेदः क्यप् । उच्छेदयत् च । निनत्ति कूलं निदः । उच्छेदमुदकमुद्धयः । 'नदे' किम् । भेदा । उच्छिन्ना ।

2866 The words निदः and उद्धय are irregularly formed by the affix क्यप् when meaning a 'river'.

Thus भिद् + क्यप् = निदः 'a river that breaks its banks by the rush of its water', the name of the Bhidya river.

कज्ज् + क्यप् = उद्धय 'a river whose waters overflow the banks', name of the Uddhya river, the क् is changed into च. Why do we say "when mean-

ing a river"? When not meaning or qualifying the river, the regular forms are used, thus जेता and उल्लिखता

२८६७ । पुष्यसिध्यौ नक्षत्रे । ३ । १ । ११६ ।

अधिकरेणे ववर्जित्वात्पते । पुष्यन्त्यस्ति नक्षत्राः पुष्यः । सिध्यन्त्यस्ति नक्षत्राः ।

2867 The words पुष्य and सिध्य are irregularly formed by the affix ववप् when used as names of asterisms

Thus पुष्य-ववप्=पुष्यः 'the Pushya asterism' It is so called because objects are nourished under the influences of this asterism सिध्+ववप्=सिध्यः 'the asterism Siddhya' another name of Pushya, so-called because things are accomplished under the influence of this star The force of the affix is that of 'location'

Note—When not the name of asterisms, the forms are पोष्य 'nourishing,' जेवन 'accomplishing'

२८६८ । विषूयविनीयजित्या मुञ्जकल्कहलिषु । ३ । १ । ११७ ।

विषूयजित्यः ववप् । विषूयो मुञ्जः । रज्ज्वादिकरवाय पोषयितव्य इत्यर्थः । विनीयः कल्कः । धिक् औषधिविधेय इत्यर्थः । पापमिति वा । जित्यो हलिः । बलेन कृत्तव्य इत्यर्थः । कृत्तव्यो बलवान् कृत्तकादृक् । अज्यसु विषयश्च । विनेयश्च । जेयश्च ।

2868 The words विषूय, विनीय and जित्ये are irregularly formed when they mean, the 'munja grass', the 'sediment' and the 'plough' respectively.

Thus वि+ञ्ज+ववप्=विषूयः etymologically 'that which has to be purified to make rope', वि+नी+ववप्=विनीय 'a sediment or sin', वि+ववप्=जित्य 'a plough that which is to be conquered by strength'

The regular derivatives are, विषयश्च, विनेयश्च and जेयश्च

२८६९ । प्रत्यपिभ्यां ग्रहे । ३ । १ । ११८ ।

"चन्दरीति वक्तव्यम्" । प्रतिपुष्टश्च । अपिपुष्टश्च । लोके तु प्रतिप्राप्तश्च । अपिप्राप्तश्च ।

2869 The verb ग्रह 'to seize', preceded by the prepositions प्रति and अपि, takes the affix ववप् (in the Vedic literature.)

Vart—It should be rather stated 'in the Vedic literature'

Thus वक्तव्यं च प्रतिपुष्टश्च तत्प्रमाणान्तिपुष्टश्च ॥

Note—The Kāṣikā reads the word chhandas into the sūtra itself

In the classical Sanskrit the proper forms are प्रतिप्राप्तश्च and अपिप्राप्तश्च

२८७० । पदास्वैरिबाह्यापहयेषु च । ३ । १ । ११९ ।

अवपुष्टश्च । अपुष्टं पदम् । अस्वैरी परतन्त्रः । शुभकाः शुकाः । पञ्जरादिवन्धनेन परतन्त्री-कृता इत्यर्थः । बाह्यावां प्रावपुष्टा वेगा । प्रागवहिर्गतेत्यर्थः । कीलिङ्गनिर्देशात्पुन्यं सकर्षणम् । पदे भवः पदयः । दिगादिवापुष्टः । आर्षेणुपुष्ट आर्षपुष्टः । तत्पञ्चाशित इत्यर्थः ।

2870 The root पृह takes the affix ववप्, when it means a 'word', a 'dependant', 'outside' or a 'partisan'.

Thus **प्रवृत्तः** 'the Pragrihya words that donot admit of sandhi', already defined in sūtra I. 1 11. So also **अवृत्तः**. These are technical terms of the Prātisākhya also.

The word **अन्वेति** means dependant upon others, not free to provide for himself. Thus **वृत्तकाः युक्ताः** 'the captive parrots' dependent upon others by being kept in cages, &c.

The word **बाह्य** means 'situated outside'. Thus **ग्रामवृत्ता देवा** 'an army lying outside the village'. The word **बाह्य** being in the feminine gender indicates that the derivative word formed from **वृत्** must also be feminine in gender to have this sense and not when the word is masculine or neuter.

The word **पक्ष** is derived from **पक्ष** 'a side, a party', and means a partisan, follower or friend. Thus **वासुदेवपक्षाः** 'siding with or being the partisans of Vāsudeva'. So also **अर्जुनपक्षाः** 'belonging to the party of Arjun'. So also **आर्यपक्षाः** 'the partisan of the Aryās'.

२८७१ । विभाषा कृद्वयोः । ३ । १ । १२० ।

कृत्त्वत् । कृत्त्वात् । कृत्वात् । पक्षे ।

2871. After the verbs **कृत्** 'to do', and **वृ** 'to rain' the affix **कृत्** is optionally employed.

The root **कृ** would have taken the affix **कृत्** by III 1 124, and the verb **वृ** would necessarily have taken **कृत्** by III 1 110, the present sūtra therefore declares an optional rule. Thus **कृ + कृत् = कृत्वात्** 'to be done', or **कृ + कृत् = कर्त्वात्**. So also **वृत्त्वात्** or **वर्त्त्वात्** 'stimulating'. In deriving the alternative forms, the following sūtra applies.

२८७२ । कृद्वयोर्यत् । ३ । १ । १२४ ।

कृद्वयोर्यत् । कर्त्वात् । वर्त्त्वात् ।

2872. The affix **कृत्** comes after a verb that ends in **कृ** (long or short), or in a consonant.

The phrase **कृद्वयोः** is in the genitive case dual number, the force of the genitive here being that of an ablative. As **कृ + कृत् = कर्त्वात्** 'to be made,' **वृ + कृत् = वर्त्त्वात्**.

२८७३ । युग्यं च यत्रे । ३ । १ । १२१ ।

यत्र वाहयत् । युग्यो गौः । यत्र यूपयुत्य च निपात्यते ।

2873. The word **युग्य** is irregularly formed meaning "a vehicle".

The word **यत्र** means that by which a thing is carried. Thus **युग्यो गौः** 'the carrier bull or the yoked bull'. **युग्यो हस्ती** 'the harnessed elephant ready to carry'. **युग् + कृत् = युग्य**. Here **य** is changed irregularly into **ग** before the affix **कृत्**. When not meaning a carrier or a carriage, it has the form **योग्य**.

२८७४ । अनावस्यद्वयतरस्याम् । ३ । १ । १२२ ।

अनोपपदाद्भेदधिकरणे वयत् । वृद्धौ सत्या पाक्षिको ह्रस्वश्च निपात्यते । अना सह वसतोऽस्या चन्द्राकारवशात्स्या-अनावत्वा । 'श्रुतलोपर्यत्' (२८७२) । 'चनेः-' (२८६३) इति कुत्वञ्च । पाक्यश्च । '*पाक्षौ सूत्रेपर्यङ्गाच्च*' । श्रुतुपयत्तस्य वयपोऽपवादः । पाक्षिक्या सञ्जने पाक्षि-
चर्गा रञ्जु । '*समवपूर्वाच्च*' । समवसर्गा ।

2874 Optionally the word अनावत्वा is irregularly formed.

The word अना means 'along' or 'together' अना in composition with the root वच् 'to dwell', takes the affix वयत् in the sense of location of time. Optionally the *Vṛddhi* is not substituted in such a case. The time or the day on which the sun and the moon dwell together in the same constellation is called अनावत्वा or अनावत्वा

The final व in अनावत्वा is indicative and is for the sake of showing where the proper accent should fall

The two forms अनावत्वा or अनावत्वा are the same word, and a *fortiori* a rule made with regard to one will be made applicable to the other. And to this effect there is a *paribhāṣā* which declares *एकदेशविकृतस्वानव्यवत्*, 'that which has undergone a change in regard to one of its parts, is by no means in consequence of this change, something else than what it was before the change had taken place'. Therefore sūtra IV 3 30, though it in terms, says अनावत्वायाया is made applicable to the form अनावत्वा also

In the *ashtādhyāyī* order the sūtra श्रुतलोपर्यत् (३ । १ । १२४) follow the present sūtra. So the author reads it again here.

2874A. The affix *nyat* comes after a verb that ends in *ri* or in a consonant.

Thus वच्+वयत्=पाक्यश्च । The gutturalisation is by VII 8. 52 S. 2863.

Vart—The root वच् takes the affix वयत् when compounded with the word पाक्षि. Thus पाक्षिवर्गा रञ्जुः 'a rope'. This debars the *kyap* of 2859

Vart—The root वच् when preceded by both वच् and अच् takes वयत् as *समवसर्गा*

२८७५ । न क्वादे । ७ । ३ । ५९ ।

क्वादेर्वतोऽक्षेः कुत्व न । गठ्यश्च । वार्तिककारस्तु 'चनेः-' (२८६३) इति सूत्रे 'निहायान-
निटः' इति प्रविष्ट्वा 'न क्वादे' (२८७५) इत्यादि प्रत्याचक्ष्यो । तेन अर्जितर्जिप्रभृतीनां न कुत्वं
निहाया वेदत्वात् । मुमुक्षुर्जप्रभृतीनां तु क्वादित्वेऽपि कुत्व स्यादेव । सूत्रनते तु नमपि विपरीत
प्राह तत्रापि चनेत्तरं कुनीनां प्राप्तावयत् ।

2875 A guttural is not substituted for the final च्च् of a root which begins with a guttural, before an affix having an indicative च्च् and before वयत् ॥

As कुत्वः, लठ्यः and गठ्यः with वयत्. This is an exception to VII 3 52.

The *vārtikakāra* is, however, of opinion that this sūtra is superfluous. For he inserts the word निहायान्नि in the sūtra चनेः कु चिचयतोः

(VII 3. 52) which would then mean "For the final च or ञ् of a root, which does not take the intermediate ह् in the nishthâ, there is substituted a guttural before a चित् or ववत् affix" Therefore, there would be no guttural change of the roots /arj, /tarj, &c, because these are वेत् in their nishthâ or Passive Participle. While on the other hand there will be gutturalisation of the finals of युच्, युक्च्, &c, though these roots have a guttural as an initial, and according to the sūtrakâra there ought not to be any gutturalisation. Therefore, though according to the opinion of Pāṇini the sūtra-author, the forms would have been quite the reverse, yet on the maxim वयोचरपुनीनां प्रमाणवद् "when there is a difference of opinion among the Three Sages, the opinion of the later in age prevails over that of the older" The opinion Kātyāyana supersedes the rule of Pāṇini here.

२८७६ । अजिब्रजयोश्च । ७ । ३ । ६० ।

* न जुल्वद् । वजाजः । परित्राजः ।

2876. A guttural is not substituted for the final or ञ् of जञ् and जञ् before an affix having an indicative च and before ववत् ॥

This is an exception to VII 3 52 Thus वजाजः, परित्राजः ।

Note.—There is no example of जञ् with the affix ववत्, because by II 4. 56, नी replaces जञ् before all ārdhadhātuka affixes except चञ् and जञ् ॥ The च of the sūtra implies that the rule applies to other roots also not mentioned, as वाजः, वाजवद् from वञ् ॥

२८७७ । भुजभ्युदगी पायुपतापयोः । ७ । ३ । ६१ ।

वतयोदेतो निपात्यौ । भुजभ्येतेनेति भुजः पायि । 'वतञ्' (३३००) इति चञ् । भ्युदगभ्य-
दिभ्यमिति भ्युदगः । उपतापो रोगः । 'पायुपतापयोः' किर । भोगः वदुदगः ।

2877 भुज 'an arm', and भ्युदग 'a kind of bodily disease', are irregularly formed, without any change of their च before चञ् ॥

The word भुजः = भुजभ्येतेनेन, with चञ् (III 3 121 S 3300) The irregularity consists in the absence of Guna, as well as of gutturalisation भ्युदगिताः वतयेदिनद् = भ्युदगः from the root वदञ् जार्जवे (Tudâdi 20). The irregularity consists in the non changing of च ॥ When not meaning 'an arm' and 'a disease', we have भोगः, वदुदगः ॥

२८७८ । प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्गे । ७ । ३ । ६२ ।

वतो निपात्यौ यज्ञाङ्गे । पञ्च प्रयाजाः । त्रयोऽनुयाजाः । 'यज्ञाङ्गे' किर । प्रयागः । अनुयागः ।

2878. प्रयाज and अनुयाज are irregularly formed with चञ् when meaning a portion of a sacrificial offering.

The words are derived from वञ् with चञ् without the guttural substitution, as पञ्च प्रयाजाः, त्रयोऽनुयाजाः, त्वनग्ने प्रयाजानां यज्ञात् त्व पुनस्तात् ॥ But प्रयागः and अनुयागः when not referring to portions of a sacrifice.

Note—The प्रयाज and अयुयाज are illustrative only. The guttural change does not take place with other prepositions, &c, also, as उपयाजः, उपायुयाजः, संयाजः, अयुयाजः, as in the sentences सकादयोपयाजाः, उपांशु याजमन्त्रा यजति, अष्टो पत्नी संयाजा भवन्ति, अयुवादे दुरन्ति ॥

२८७९ । वञ्चैर्गतौ । ७ । ३ । ६३ ।

कुत्स न । वञ्चयत् । 'गतौ' किम् । वच्य काट्टम् । कुटिलीकृतमित्यर्थः ।

2879 A guttural is not substituted for the palatal of वञ्च् in the sense of 'going'

As वञ्चयत् वञ्चयन्ति वञ्चिजः, Why is गतौ used, when we know from the Dhātupāṭha (Bhuadī 204) that वञ्च् means 'to go'? The specification shows that the roots possess many meanings other than those assigned to them in the Dhātupāṭha. Observe वञ्चयत् काट्टं=कुटिलं ॥

२८८० । ओक उचः के । ७ । ३ । ६४ ।

उचैर्गुं कुत्से निवात्येते के परे । ओकः वञ्चयत्पत्नी । इयुपयत्तवः कः । वजा विद्धे अतो-
हाचार्यनिद्वद् ।

2880 ओक is irregularly formed from the root उच् with the affix क (अ) ॥

The change of च् into क् and the Guna are the irregularities. As ओकः 'a bird, a sūdra'. The affix क is added under III 1 135. The क is added with the force of वञ्च् the Kāraka relation being that of Location, &c. The वञ्च् affix would have given the form regularly, but then the word would have been acutely accented on the first syllable, but it is desired that the acute should be on the last. The words दिवोकराः, वसौकराः &c, are also irregular, formed with the Unadī affix अङ्गु the च् being substituted for च् as an Unadī diversity (bahulam).

२८८१ । वय आवश्यके । ७ । ३ । ६५ ।

कुत्स न । अवश्यपाठ्यम् ।

2881 A guttural is not substituted for the palatal, before the affix वय, when it means 'to do as absolute necessity'.

As अवश्य पाठ्यम्, अवश्य वाच्यम्, but पाठ्यं, वाच्य and रोच्यं when the sense is not that of necessity. See III 3 170 171 for this sense.

२८८२ । यजयाचरुचप्रवचर्चश्च । ७ । ३ । ६६ ।

यवे कुत्स न । याजयत् । याचयत् । रोचयत् । प्रवाच्य ग्रन्थनियेषः । "यञ्च्" । अचर्चयत् । अङ्गुप-
यत्वेऽप्यतश्च याचकायवत् । "त्यजेत्" । त्याजयत् । 'त्यजिप्रवचोश्च' इति कायिका । तत्र प्रवच-
र्चं विलुप्य भाष्यानुक्तत्वात् । 'वचत्प्रकारे त्यजेदवसत्त्वान्' इति हि भाष्यम् ।

2882 A guttural is not substituted for the final palatals of यच्, वाच्, वच्, म-वच्, and अङ्ग् before the affix यत् ॥

As याजयत्, वाचयत्, रोचयत्, प्रवाचयत्, and अचर्चयत् ॥ Though अङ्ग् has a penultimate च् and therefore by III. 1. 110 would have taken च्विच्, it takes

वचन् by force of this sūtra वचन् shows that the present sūtra applies to it, though it means 'a word or speech', and the prohibition of VII 3 67 does not apply वचन् is the name of a particular book Others say that the prohibition applies to वच् only when it is preceded by प्र and does not mean word or speech (VII 3 67) and not when it is preceded by any other preposition As अविवाक्यमिति पठन्ति ॥ This even in a very restricted sense, namely, on the tenth day of the Dasarātra ceremony. In other places we have अविवाक्य ॥

Vārti—एवञ् should be enumerated in this connection, १८, before वचन्, the च् remains unaltered, as एवाक्यञ् ॥ According to Kāśikā, the vārtika applies to एवञ् and वुञ् The inclusion of वुञ्, however, is doubtful, as it is not given in the Mahābhāṣya

२८८३ । वचोऽशब्दसंज्ञायाम् । १ । ३ । ६१ ।

वाचयच् । वचदाकवापो वु वाचयच् ।

2883 The guttural is not substituted for the final of वच् before वचन् when it does not mean 'a word or speech'

As वाचयनाह, अवाचयनाह but अवबुधितं वाचयनाह ॥

२८८४ । प्रयोक्तृप्रनियोक्तृयौ शक्यार्थे । १ । ३ । ६८ ।

प्रयोक्तुं शक्यः प्रयोक्तृ प्रनियोक्तुं शक्यो नियोक्तृ कृत्यः ।

2884. प्रयोक्तृ and प्रनियोक्तृ preserve their palatal in the sense of 'capable to do this'

As प्रयोक्तृ = प्रयोक्तुं शक्यः, नियोक्तृ = नियोक्तुं शक्यः, १८, a servant, but प्रयोक्तृ and नियोक्तृ in other senses

२८८५ । भोज्यं भक्ष्ये । १ । ३ । ६९ ।

भोज्यमन्वच् । * वदप्रकरणे लघिदन्निष्ठा चेति वक्तव्यम्* । साध्यच् । दन्निर्वाहुष्यपटितोऽपि चार्तिजनसत्सर्वकार्यः । दाभ्यः ।

2885. भोज्य preserves its palatal in the sense of 'eatable'.

The word is derived from भुञ् with वच् in the sense of 'able'. As भोज्य ओदनः 'eatable rice', भोज्या यवागूः 'eatable barley-gruel'. भक्ष्य here means anything which is fit for being eaten When not having this sense we have भोग्यः कर्तव्यः ॥

Vārtik—The verb लप् and दप् should be enumerated in the chapter of वचन् Thus लप् + वच् = साध्यच् Though दप् is not read as a root in the Dhātupāṭha, it must be taken as a root by the force of this vārtika. Thus दाभ्यः

२८८६ । ओरावश्यके । ३ । १ । १२५ ।

उवर्त्तनाद्वातिवर्त्यस्वाहवर्यभावे ओरावे । साध्यच् । वाच्यच् ।

2886 The affix वच् comes after a root that ends in the letter व long or short when the sense is that of necessity

This debars the affix वृ Thus जु+वृ=जौ+य=जाय (VI. 2 115 and VI 1 79) 'must be cut', so also जु+वृ=पायवृ must be purified'

२८८७ । आहुयुजपिरविलपिप्रपिचनश्च । ३ । १ । १२६ ।

'वृज्' । आहायवृ । 'जु निश्चरे' । वायवृ । वायवृ । वायवृ । लायवृ । ज्ञायवृ । चायवृ ।

2887 The affix वृ comes after the verbs आहु 'to distil', जु 'to join', वृ 'to sow', र्व 'to speak distinctly' कृ 'to be ashamed', and च 'to drink'

The verb आहु is a compound verb formed by the preposition आह् and the root जु. This sūtra debars वृ that would otherwise have come by III 1 97 and 98 S 2842 & 2844.

Thus आहु+वृ=आहायवृ, (VII. 2 115 and VI. 1. 79), so also वायवृ, वायवृ, वायवृ, ज्ञायवृ and चायवृ

२८८८ । आनाद्योऽनित्ये । ३ । १ । १२७ ।

आह्+ज्+नयते+र्यदायादेशश्च निचास्वते । दक्षिणाग्निर्योऽनित्यः । स हि गार्हपत्यादानीयते-
ऽनित्यश्च सततप्रवृत्तनात् । आनेयोऽन्यः । घटादिः । वैयकुलादेरानीतो दक्षिणाग्निश्च ।

2888 The word आनाद्यः is irregularly formed when meaning 'impermanent'

This word is thus formed —आह्+नी+वृ=आ+ने+य=आनाय, (the ई being changed into आ by the analogy of VI 1. 79)

As आनाद्यो दक्षिणाग्निः This is a species of Dakṣiṇāgni fire As this fire is brought from the Gārhapatya fire and is not permanently kept alive, therefore it is called ānāyya This however, is not co-extensive with Dakṣiṇāgni It is that fire which is brought from the Gārhapatya, and has the same source with the Dakṣiṇāgni and Ahavaniyāgni A Dakṣiṇāgni fire may be taken from different sources, as from the family of a well to do Vaisya, or from a frying place, or from Gārhapatya fire When it is taken from the last, i.e., from Gārhapatya fire, it is ānāyya Dakṣiṇāgni. Ahavaniya is also taken from Gārhapatya.

It is not every thing, that is not lasting, which is called ānāyya, for a fragile pot will not be called so It applies only to the consecrated fire. When it has not this sense, the form is आनेय meaning 'what ought to be brought'

२८८९ । प्रज्ञायोऽसंसृजौ । ३ । १ । १२८ ।

संसृजति प्रीतिविषयीकृतं कर्तव्याचारः । तथा नीतिस्वादोऽपि संसृजतिः । प्रज्ञायोऽज्ञेयः । प्रीत्य-
नर्ह इत्यर्थः । प्रज्ञायोऽज्ञेयवादी । निरक्त इत्यर्थः । प्रज्ञेयोऽन्यः ।

2889. The word प्रज्ञायः is irregularly formed when meaning 'disapproved'.

The word असंसृजि is a negative word meaning 'non-agreement'. It means also 'disrespect' •

Thus प्रवाय्यद्वोरः 'the thief is to be disliked'

Why do we say when meaning 'disapproved' Because otherwise the regular form is प्र+नी 'to lead' यत्=प्रवेयः 'tractable'

The word in the sūtra is असंनति which we have translated as 'disapproved' But the word सति also means अभिलाष or 'desire', and असंनति would therefore, mean 'free from desire or worldly attachment'. Therefore the word असंनति means also 'free from attachment', as in the following sentence —

येष्टाय पुत्राय पिता ब्रह्म प्रब्रूयात्, प्रवाय्याय अन्तेवाहिने नाम्यस्तै कस्तैश्च 'let the father teach the Secret Doctrine to his eldest son, or to such pupil who is free from worldly attachment, and to no one else'

२८९१ पाय्यसान्नाय्यनिकाय्यचाय्यामानहविर्निवाससामिबेनाषु । ३ । १ । १३१ ।

मीयतेऽनेन पाय्य चायत् । चयडात्वादे पत्य च । 'प्रातो युक्-' (२७६१) इति युत् । चयत् कीर्यते होमार्चनग्नौ प्रतीतिं धामाच्च हविर्विद्येय । चयदायादेश सने दीर्घश्च निपात्यते । निवीय-तेऽस्तिन्धान्यदिक निशाया विवासः । अधिकरणे चयत् । आयोधात्वादेः कुन्व च निपात्यते । मीयतेऽनया समिदिति भाव्वा ऋत् ।

2890 The words पाय्य, सान्नाय्य, निकाय्य and चाय्या are irregularly formed meaning 'a measure', 'an oblation to fire', 'a dwelling', and 'a sacrificial prayer', respectively

These words are supposed to be formed thus — ना (to measure) + चयत् = चाय्यत्, the च being changed into य and another य being added by VII 3 33. The regular form is मेयत् 'to be measured' (चा + चयत् = से + च VI 4 65 = मेय) चय् + नी (to lead) + चयत् = सान्नाय्यत् 'the oblation' It being a crude form applies to a particular kind of oblation The regular form is चन्नेयत् । नि + चि (to collect) + चयत् = नि + चै + य = नि + चाय + य = निकाय्यः 'a dwelling' The regular form is निवेय । चा (to put) + चयत् = चाय्या (fem) The sāmādheni is the name of certain R̥v̥ hymns used as supplemental verses in a Latany. The other form is मेय ।

२८९१ । कृत्वा कुरुषपाय्यसंचायौ । ३ । १ । १३० ।

कुरुतेन दीयतेऽस्तिन्धोचः कुरुषपाय्य कुरुः । चमीयतेऽसौ संचायः ।

2891. The words कुरुषपाय्य and संचायः are irregularly formed meaning a sacrifice.

These words are thus formed कुरुष + चा (to drink) + चयत् = कुरुष + चा + च + च (VII. 3. 33) = कुरुषपाय्यः 'the sacrifice in which Soma is drunk with a bowl'. The accent falls on the first syllable by VI 1 213 चय् + चि (to collect) + चयत् = संचायः, 'the sacrifice in which Soma is collected'

If not applied to sacrifices, the forms will be कुरुषवान् and संचेयः

२८९२ । अग्नौ परिचाय्योपचाय्यसमूह्याः । ३ । १ । १३१ ।

अग्निपाय्यार्थे स्वकवियेव यते चायवः । अन्यत्र तु परिचेयत् । उपचेयत् । संचायत् ।

2892. The words परिचायः, उपचायः and समूहः are irregularly formed when they are names of fire

These, ^{as २८९३} are thus formed — परि + चि + यत् = परि + चै + य = परि + चाय + य = परिचायः 'sacrificial fire arranged in a circle' (the चै being changed into चाय by the analogy of VI 1 79 'this peculiar sandhi before the semivowel य has been illustrated in the previous examples also) So also उपचायः 'a kind of sacred fire' चय् + यद् + यत् = चय् + ऊद् + य = समूहः 'a kind of fire' समूहं चिच्छीत यजुक्तायः let him kindle the Samūhya fire desirous of a victim'.

Why do we say 'when they are names of fire'? Observe otherwise, वेयच् 'to be heaped', उपवेयच् 'to be increased', उवाहयच् 'to be carried'.

२८९३ । चित्याग्निचित्ये च । ३ । १ । १३२ ।

सीयतेऽसौ चित्योऽग्निः । अग्नेह्ययनमग्निचित्या । प्रैवातिर्गर्गमाप्तकालेषु कृत्याश्च (२८९२) । त्वया गन्तव्यम् । गन्तव्यम् । गन्तव्यम् । इह लोटा वाया वा भूदिति पुनः कृत्यविधिः स्वधिकारा-
ह्वर्गं वाचस्पतिविधिः कृत्यविधिः इति आपयति । तेन 'X कृत्युत्तुपुनःकालेषु य-य' इति सिद्धम् ।
'अहं कृत्युत्तुपुनः (२८९२) स्तोत्रार्हः स्तुत्याः स्तुतिकर्तृ । स्तोता स्तुतिकर्ता । सिद्धा वाया वा
भूदिति कृत्युत्तुपुनोर्विधिः ।

2893 The words चित्त्वं and अग्निचित्त्वं are also irregularly formed

The word चित्त्वं comes from the root चि 'to collect', and means fire, *i.e.*, that which is collected As चित्योऽग्निः 'the funeral pile fire' The word अग्निचित्त्वं means, arranging the fire The affix च has been added to denote 'condition, together with the augment हुक् (च) These words have *udatta* 'accent on the last vowel The regular form is वेयच् 'to be gathered'

२८९३ क । प्रैवाति सर्गं प्राप्तकालेषु कृत्याश्च । ३ । ३ । १६३ ।

2893A. The affixes called 'kritya', and the affix 'Lot' come after verbs, in the sense of direction, granting permission, and proper (particular) time

Thus त्वया गन्तव्यं or गन्तव्यम् or गन्तं "you must go", "you may go", or "it is proper time for you to go"

The re ordaining of kritya affixes by this sūtra, in order that the kritya may not be debarred by lot or Imperative affixes, indicates by implication the existence of the following maxim "the rule of non-uniform affixes (III. 1 94) does not necessarily apply in all cases after sūtra III. 3 94, treating of primary affixes by which the feminine nouns are formed."

In other words, the rule III. 1. 94 was not sufficient by itself to ordain kritya affixes to be added with the force of "directing," &c, for the *specific* affixes of वेयच् would have debarred the *general* affixes of kritya. Hence the repetition of the word kritya in this sūtra. See sūtra 2817 where this

aphorism is fully explained. Therefore the *kta*, *lyut*, *tumun*, and *khal*, meanings are never denoted by the *kṛitya* affixes, and the *kṛityas* can never come with the force of *kta*, &c. Thus इवित् or इवन कान्त्य Here by the sūtras III 3 114 and 115, the *kta* and *lyut* have been added to /इव् with the force of भाव or condition. But the *kṛit* affix चञ् though denoting भाव by III 3 18, will not be added to /इव् with this peculiar force. Similarly we have इच्छति भोक्तु 'He wants to eat', but we cannot have the लोट् affix here, though that also is ordained after a verb denoting इच्छा by III 3 157 but the लिट् will come not by force of III 3 157, but by III 3 159. Similarly by III 3 128 the affix डुच् is added to roots ending in long आ, but the affix णच् will not come after such a root, by III 3 127.

२८९३ । ख ॥ अहं कृत्यतृचश्च । ३ । ३ । १६९ ।

2893B The *kṛitya* affixes and the affix तृच are added to a root, when fitness as regards the agent is implied, (as well as the *lin*.)

Thus स्तुत्यः 'praiseworthy' लोका 'the panegerist'. The ordaining of the *kṛitya* and *trich* is for the sake of indicating that they are not to be debared by the Potential for the *anuvṛitti* of लिट् is current into this sūtra by force of च in this aphorism. See S 2818

२८९४ । भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्या वा । ३ । ४ । ६८ ।

इति कृत्यान्ताः कर्त्तरि वा निपात्यन्ते । पदे तयोरेवेति सकर्त्तृकात्कर्त्तरिणि । अकर्त्तृकात् भावे ज्ञेयाः । भवतीति भव्यः । भव्यमनेन वा । गायतीति गेयः साङ्गामयस् । गेय साननेन वा इत्यादि । 'यदि लिट् च' (२८९३) । चात्कृत्याः । बोधु यक्यो बोधव्यः । वदनीयो वाक् । लिङ्गा वाच ना भविति कृत्योक्तिः । सापवादनेनैव सापनसमवे प्रेपादिवृत्ते 'कृत्याश्च' इति सुत्यञ्च । अहं कृत्यतृचोर्ग्रहण च ।

2894 The words 'bhavya', 'geya', 'pravachaniya', 'upasthāniya', 'janya', 'āplāvyā' and 'āpātya' may optionally be used to denote the agent.

These words are formed by *kṛitya* affixes and therefore by rule III. 4. 70, they would generally denote an action in the abstract, and the object but not the agent. The present sūtra, however, makes them denote optionally the agent also. In the alternative they denote the action-name and the object also. Thus चञ्च may mean 'existed', 'existence' or 'one who exists', गेय means 'a singer', 'a song', or 'singing', प्रवचनीय means 'one who explains', 'what ought to be explained', or 'an explanation', उपस्थानीय means 'who waits upon', 'what ought to be waited upon or served', or 'waiting upon or attendance', जन्म = जन्मतेजो or जन्मनेन means 'one who gives birth, i.e., a father', 'birth' or 'what is born', आह्वय = आह्वयतेजो or आह्वयनेन 'mean 'who immerses', one 'immersing', or 'what ought to

immersed', आपात्य = आपतत्यदी or आपात्यननेन means 'what falls upon', 'falling upon', or 'what ought to fall upon' Thus येयो वासवक वाग्ना 'the boy is the singer of the Sâma', or येयानि वासवकेन वागानि 'the boy ought to sing the Sâma', प्रवचनीयो गुरुः स्वाध्यायस्य 'the guru is the expounder of the lesson', प्रवचनीयो गुरुका स्वाध्यायः 'the lesson ought to be explained by the teacher', उपस्थानीयोऽन्वेदार्थी गुरोः 'the pupil is the servant of the teacher', उपस्थानीयः शिष्येण गुरुः 'the teacher ought to be served by the pupil'

२८९४ । क । शक्ति लिङ्च । ३ । ३ । १७२ ।

2894 A And the affix *lin* as well as the *kritya* affixes come after a verb, when the sense is that of 'capability.'

By the force of the word च, we draw in the anuvritti of *kritya*. Thus बोद्धुं बद्धव्यो बोद्धव्यः or बद्धनीयो, or बाधः "capable of carrying" That the लिङ् may not debar the *krityas*, so the *kritya* has been read into this sūtra by the anuvritti or च ॥

We could have well omitted the words कृत्वाङ् in the sūtra III 3. 163, if we consulted brevity, for the jñāpaka of this sūtra would have been enough, *re*, the च of this sūtra would have done it. The inclusion of the words कृत्वाङ् and वृद् also in III 3. 169 is open to the same remarks.

इति कृत्वाङ्कृत्यमकरचच् ।

Here ends the Chapter on the *Kritya*

THE KRIDANTA AFFIXES

CHAPTER II

अथ कृदन्तप्रकरणम् ।

२८५ । एतत्तृचौ । ३ । १ । १३३ ।

आतोरेतो स्तः । 'कर्तरि कृत्' (२८२२) इति कर्त्रर्थः । 'उनीरुताकौ' (१२४७) । कारकः । कर्ता । वेदुमर्हो वेदा । कारिका । कर्त्री । 'गाङ्कुटा-' (२४६१) इति कृत्स्वः । कुटिता । अङ्गि-
दिभ्यस्तेर्न कृत्स्वः । कोटकः । 'विज इट्' (२५३६) । विजिता । 'हनस्तेऽङ्गिदणलो' (२५०४) ।
आतकः । 'आतो युक्-' (२७६१) । दायकः । 'नोदातोपदेशस्य-' (२७६३) इति न वृद्धिः । यनकः ।
हनकः । अनिटस्तु नियानकः । 'ननिबध्योश्' (२५१२) । जनकः । 'वध हिसायाच्' । वधकः ।
'रञ्जिदागि' (२३०२) । रण्यकः । रम्भकः । 'नेठर्गलिटि रञ्जि' (२५१६) । रण्यिता-रडा ।
'नस्त्रिभयोः' (२५१७) इति युक् । नक्का । नष्टा-नयिता । 'रनेत्यग्लिटोः' (२५८१) । रम्भक ।
रन्ध्रा । 'सनेश्' (२५८२) । रम्भकः । सन्ध्या । 'लीचसह-' (२३४०) । रण्यिता-रडा । रडिता-
कोडा । दरिद्रातेरालोप । दरिद्रिता । 'बहुलि न' दरिद्रायकः । 'कृत्यल्युट्-' (२८४१) इत्येव
बहुलमस्तु । यत्र विहितारततोऽन्यत्राणि स्युरित्यर्थाद् । यत्र च बहुलयइत्येव योगविभागेन कृन्मात्र-
स्वार्थव्यभिचारार्थः । पादाभ्यां द्वियते पादशात्कः । कर्त्रर्थि एतुल् । * कृनेः कर्तृर्थात्तन्नेपद्-
विषयात्कृत् इतिनियेनो वाच्यः* । मज्जन्ता । 'कर्तरि' इति कृत् । मज्जनितस्य । 'आत्मनेपद्-'
इति कृत् । मज्जन्ता । अनप्यभायोऽप्यय्यदः । तेन 'अनुपसर्गाद्वा' (२७१६) इति विकल्पः । हृत्प
न निषेधः । सनिता । तदर्हत्वेनेव तद्विषयत्वम् । तेन ध्रुवोत्पत्तीति केचित् । 'मनेरित्-' (२४०९)
इत्यत्र परस्मैपदप्रत्यय तजानयोराभावात् सत्यति । कृत्रिगभिधिता । यत्र 'न वृत्तपञ्चतुर्भ्यः' (२३४८) ।
विधृत्स्वता । तज्जन्ताएतुल् । अस्त्वोपस्व स्वानिवरणान्न वृद्धिः । पापयकः । यद्भुगन्मास्तु
पापायकः ।

2895. The affixes एतुल् (अक) and इत् (वृ) are placed after all verbal roots, expressing the agent

The word 'root' is understood in the above aphorism. Thus कृ + एतुल् = कार + तु (VII 2 115) = कार + अक (VII 1 1) = कारक, nom sing कारकः 'doer'. कृ + इत् = कर + तु (VII 3 84) = कर्तृ, nom sing कर्त्री. So also हारकः and हर्ता.

The इ of इत् is not indicative, but distinguishes this affix from इत्, the simple इ includes both इत् and इत्, as in V 3 59, and VI. 4. 154.

The accent is by III 1 3.

The trich has the force of 'fitness' also by III. 3 169. Thus वेदुमर्हो = वेदा ।

Their feminines will be कारिका and कर्त्री ।

The affix इत् is कृत् after the roots ना and कुट &c by I 2.1. Therefore we have कुट् + इत् = कुटिता । But एतुल् is not कृत् because it has an indicative इ । Thus कुट् + एतुल् = कोटकः ।

So also by I 2 2 an affix that begins with the augment इद् is द्वि after the root विञ्. Thus विञ् + दुव् = विजिता ॥

By VII 3 32, व् replaces the ञ् of वञ् before a द्वि affix. Thus वञ् + वदुल् = वातकः ॥

By VII 3 33, the augment दुव् is added to वदुल् when it comes after roots ending in long आ ॥ Thus दा + वदुल् = दा + व + ञ्क = दावकः ॥

By VII 3 34, udātta roots ending in ञ् do not take vridhī before वदुल्. Thus वञ् + वदुल् = वनकः, so also दनकः ॥ But roots which are anudātta and anit consequently take vridhī. Thus निवञ् + वदुल् = निवावकः ॥

By VII 3 35 there is no vridhī of the roots कञ् and वञ् 'to kill'. Thus कञ् + वदुल् = कनकः so also वनकः ॥ The कञ् here is a distinct root and not the substitute of कृञ् ॥

By VII 1 61 a nasal is inserted in the roots रञ् and वञ् before वदुल्. Thus रवञ्कः and ववञ्कः ॥ But by the subsequent sūtra VII 1 62 the nasal is not inserted in रञ् before वेद् affixes. Therefore रञ् + दुव् = रविता ॥ It is optionally वेद् by VII 2 45. The other form is रञ् + दुव् = रवता ॥

By VII 1 60 a nasal is inserted in the roots वञ् and वञ्. Thus वञ्कः and वञ्कः. But वञ्कः is thus formed. To the root वृञ् (Tud 121) is added दुव्, the nasal is inserted by VII 1. 60, the ञ् is elided by VIII 2 29, and then the final ञ् is gutturalised into ञ् ॥

By VII 1 63 a nasal is inserted in the root रञ् before वदुल्. Thus रवञ्कः ॥ But रवञ्कः with दुव् ॥

By VII 1 64 कञ् gets a nasal before vowel-affixes. Thus कवञ्कः but कवञ्कः with दुव् ॥

By VII 2 48 the augment इद् is optionally added to दुव् after the roots इव्, वव्, वृव्, वव्, and रिव्. Thus इवित् or इवता, ववित् or ववता, &c

By the vārukas under VI 4 112, the आ of इरिद्रा is elided before दुव्. Thus इरिद्रिता ॥ But not so before वदुल्. As इरिद्रायकः ॥

The sūtra कृत्यल्युटो वदुलश्च III 3 113 should be divided into two parts (1) कृत्यल्युटः 'Let the affixes kṛitya and lyut be applied also to places other than those specifically ordained,' (2) वदुलश्च "The kṛit affixes have the senses other than those specifically given to them and are applied to other than those expressly ordained" By thus splitting up III 3 113 into two sūtras, we can extend the scope of kṛit affixes. Thus वदुल् may be added with the force of object' also. As वादाभ्या द्वियते = वादहारकः ॥

Vārt—Prohibition of इद् should be stated with regard to an Active kṛit affix when it comes after that root कृञ् which is the subject of getting ātmanepada affixes. In other words, which is conjugated in the ātmanepada. Thus by I 3 42 कृञ् preceded by म् or उप is ātmanepadī. Therefore दुव् will not take इद्. As मकुन्ता उपकुन्ता ॥ Why do we say 'the Kṛit-affix should have an active force'? Observe मकुनितव्यम्, उपकुनितव्यम् ॥ Why do we

say "when it was subject of *Ātmanepada*"? Observe संनिताः । Here there is वृद्ध augment, for संक्त् is not *Ātmanepadī* but *Parasmaipadī*

The word विषय in the *vārtika* means *ananyabhāva* or *solely* Therefore where the *Ātmanepada* is *optional* as it is by I 3 43 when *kram* takes no *upasargas* there this prohibition does not apply for it is not *solely* *Ātmanepadī*

Thus कृन्तिता । But according to another view, the word विषय does not mean 'solely', but "subject to" or 'capable of' Therefore, wherever, the root कृच् is *liable* to be conjugated in the *Ātmanepada*, there the वृद्ध is prohibited So we have the alternative form कृन्ता also for *kram* without *upasargas* can be conjugated in the *Ātmanepada* though not *solely* in the *Ātmanepada*.

The *sūtra* VII 2 58 declares that an *ardhadhātuka* affix beginning with a च gets the वृद्ध augment after गच् in the *Parasmaipada* The phrase 'in the *Parasmaipada*' indicates the absence of the affixes *tan* and *āna*. Therefore the वृद्ध is added before the कृत् affix As सजिगन्निषिता । To the root गच् preceded by सच् we add the desiderative सच् । Then there is reduplication, and we have सजगच् + च Then ज becomes जि by VII 4 79 Then comes the augment वृद्ध and we have सजिगन्निच् and च् is changed to च् । Then सजिगन्निच् + वृच् = सजिगन्निच् + वृद्ध + च् = सजिगन्निषिता ॥

So also VII 2 59 declares that कृच् and the three roots that follow it get the augment वृद्ध before च । The *krit* also get the augment Thus विवृत्तिषिता ॥

The affix च्चुच् is added to the Intensive root also As पापचक्रः । There is no *vṛddhi*, as the elided च्च is *sthānivat* But in *yanluk* Intensive the form is पापाचक्रः । The Intensive root is पापचच् Thus पापचच् + च्चुच् = पापचच् + च्चुच् (the च्च is elided by VI 4 48) Thus *lopaḍesa* is *sthānivat* for the purposes of preventing *Vṛddhi* See I 1 57 So the च्च of च्चुच् is not *vṛddhi*ed The च्च is elided by VI 4 49 Thus we have पापचक्रः ॥

२८९६ । नन्दिग्रहपक्षादिभ्यो ल्युक्छिन्यचः । ३ । १ । १३४ ।

नन्दादिभ्यो ग्रहादिर्छिनिः पक्षादेरुच्यत् । नन्दयतीति नन्दन् । जननार्हयतीति जनार्हन् । जघृक्षुदन् । विशेषेण भीषयतीति विभीषकः । लवकः । नन्दादिभ्यो निपातनायचत्वच् । ग्राही । स्वायी । जग्नी । विषयी । कृष्यन्नायो निपातनात् । विषयी । इह पत्यवपि । परिभाषी-परिभषी । पाक्षिको बृहस्पन्नायो निपात्यते । पक्षादिनाकृतिगणः । 'शिवश्चनरिष्टस्व करे' (३४८८) । 'कर्णसि बटो ठच्' (१८३६) इति सूत्रयोः करोतेर्घट्टिच्चाप्ययोगात् । अष्टम्ययेपदे यङ्मुक्छिषानाचच् । केषां-निपातल्लङ्घु वन्धासज्जनार्थः । केषांचित्प्रपञ्चार्थः । केषांचिद्वाचकवाचनार्थः । पचतीति पचः । चेलच् । नदच् । चोर्च् । देवच् । इत्यादयश्चितः । नदी । चोरी । देवी । दीव्यते 'ह्रुपच-' (२८७) इति कः प्राप्तिः । जारभटा । खपचा । जनयोः 'कर्णचयच्' (२८१३) प्राप्तिः । च्चुक्छिवादिषु पाठाच्छपाकोऽपि । 'यकोऽपि च' (२६५०) इति लुक् । 'न पातुलोपः-' (२६५६) इति गुक्कृद्विनिषेधः । चैक्रिचः । नेच्यः । सोलुचः । पोपुचः । नरीपुचः । '* चरिचलिपतिवदीना वा द्वित्वनञ्पाठवाच्यादयैरिति वक्तव्यम् * । आगमस्य दीर्घत्ववानर्थादभ्यासहस्यो 'हसादिभ्यः' (२१७८) च च । चराचरः ।

चलाचल । पतापतः । वदावदः । ‘* हन्तेर्षत्व च *’ । चत्वसभ्यासस्योत्तरस्य तु ‘अभ्यासाच्च’ (२४३०) इति कुत्वच् । घनाघनः । ‘* पाटेर्णिजुक्चोक्च दीर्घाभ्यासस्त्व *’ । पाटूपट । पडे चरः । चलः । पतः । वद । हनः । पाट । ‘रात्रेः कृति- इति वा जुञ् । रात्रिचरो रात्रिचर ।

2896. After the verbs classed as नन्द ‘to be happy’, ग्रह ‘to take’ and पच ‘to cook’ there are the affixes ल्यु (अन) णिनि (हन्) and अच अ) respectively.

The word *ādā* meaning ‘and the rest,’ is to be joined with every one of the above three words. These three affixes come respectively after the verbs of the above three classes. Thus after the verbs of नन्द class, comes the affix ल्यु, after the verbs of ग्रह class, comes the affix णिनि, after the verbs of पच class, comes the affix अच.

The नन्दादि verbs will not be found in one place in the Dhātupāṭha. The list of the words formed by these affixes have, however, been collected in the Ganapāṭha. Thus नन्द+ल्यु=नन्द+ल्यु (I 3 8)=नन्द+अन (VI 1 1)=नन्दन, nom sing नन्दनः ‘son’ (lit, what gladdens). So also from the following causative roots, nouns are formed, meaning names—वाचि—वाचनः or वाचनः, नदि—नदनः, दूषि—दूषण. (or भूषण.), वाचि—वाचनः, वर्धि—वर्धनः, शोभि—शोभन and रोचि—रोचन.

The following derivatives are names—सहि—सहनः, तपि—तपनः, दनि—दननः.

So also the following words—अल्पनः, रमण, दर्पण, सकन्दन, सकर्षण, सहर्षण, जगर्दनः, यवनः, पवन, भयुसूदनः, विभीषण, लवणः (the ण in लवण is ure ular), चित्त-विनाशन, कुलदनन. and शत्रुदननः ॥

The ग्रहादि verbs are also nowhere enumerated in a group. The following are, however, those verbs—ग्रह्—ग्रहिन् nom ग्राही, उत्सह—उत्साहिन् nom उत्साही, उद्दृश्—उद्दृशित्, उद्गास्—उद्गासित्, स्था—स्थायित्, मन्त्र—मन्त्रित्, समर्द—समर्दित्. So also the verbs रच, कु वच्, वच् and ग्रा preceded by नि, as, निरचन्, निश्चावित्, निवासित्, निवापित्, निशावित्. The verbs याचि, व्याहृ, संव्वाहृ, ब्रज्, वद and वच take णिन् when preceded by the negative particle, as, अयाचित्, अव्याहारित्, असंव्वाहारित्, अब्राजित्, अवादिन् and अवाचित्. So also after verbs ending in a vowel when agents are non-conscious beings as, अकारित्, अहारित्. So also, अविनायित्, अविद्यावित्, विशयित्, विषयित् (meaning a place) विशाणित् and विषाणित्, अभिभावित्, अपराधित्, उपरोषित्, परिभवित् and परिभाषित्.

The following are पचादि words—पच, वच, वप, वद, चल, तप, पत, नदट्, भषट्, वन, गरट्, झवट् तरट्, श्रीरट्, ग्राहट्, जर, नर, चर, घन, सूदट्, देवट्, मोरट्, सेव, मेघ, क्लोष, अण, दण, दण इम्भ, जारुमर, ववपच, मेघ, कीच, वप, वद, रज, दीषट्, चरट्.

The ट् up नदट् &c. shows that the feminine of these is formed by long ई (IV 1 15). The पचादि class is an आकृतिगण. Because we find words not enumerated above also formed by *ach* affix. Thus the word कर ‘doer’ is an ach-formed word and is used by Pāṇini himself in the sūtra IV 4 143. So also the word पटः “dexterous” in the sūtra V 2 35. That अच् is a general affix coming after almost all roots, we may infer from II, 4, 74 which

declares that the Intensive character *वृ* is elided before the affix *अच्*, thus showing that *अच्* comes after all Intensive roots and *a priori* after all simple roots. Some of the *पचादि* words are read in order to fasten the anubandha *ट्* to them, others are merely illustrative, while the remaining words debar the application to them of other affixes like *अच्* &c. Thus *पचः* is formed by *अच्* meaning "the cook", and it is merely illustrative. While *नदट्*, *चोरट्* and *देवट्* are read with the anubandha *ट्* indicating that then feminine is formed with long *ई*, as *नदी*, *चोरी* and *देवी*. In the case of *देव* the affix *क* was the proper affix because the root has a penultimate *इ*. But *अच्* debars that *क* of III 1 135. In the cases of *जारभरा* and *इवपचा* the affix *अच्* of III 2 1 is debared by *अच्*, for these words can be analysed as *जार विभर्ति* and *इवान पचति*. The word *इवपाक* is also another form of this word as found in the Nyankvâdi list.

When the *वृ* is elided by II 4 74 before the affix *अच्*, then there is no Guna or Vriddhi of the root because of the prohibition of I 1 4. Thus we have, *चेकिय*, *नेन्च*, *लोद्युवः*, *पोयुव* and *मरीयुवः* ॥

Vart—The roots *चर्*, *चल्*, *पत्*, and *वृट्* take reduplication when followed by the affix *अच्* (III 1 134) and the reduplicate (abhyâsa) takes the augment *आक्*. The final consonants of the Abhyâsa (reduplicate) are not elided in these verbs, in order to give scope to the augment, for if the final consonants be elided by VII 4 60, then the addition of the augment becomes unnecessary, as there is no difference between the augment and the âdesa (shortening of the vowel) taught in VII 4 59. Thus *चराचर*, *चलाचल*, *पतापत*, *पदापद* ॥

The above vârtika is optional, so we have the forms *चरः पुरुषः*, *चला रथः*, *पदो मनुजः* &c.

Vart—The root *हृ* is reduplicated before the affix *अच्*, and the augment *आक्* comes after the Abhyâsa, and *च* is the substitute of *इ* of the Abhyâsa. Thus *हृ+अच्=चर्+आक्+हृ+अच्=चनाचन* (the second *इ* is changed into *च* by VII 3 55), as in the phrase *चनाचन, होमनक्षर्वशीनाच्* ॥

Vart—The causative root *पाटि* is reduplicated before the affix *अच्*, there is elision of *णि* (sign of the causative), and *उक्* is the augment of the Abhyâsa, and it is lengthened. Thus *पाटि+अच्=पाटूपटः* ॥

To the upapada or *रात्रि* is optionally added the augment *वृ* when it is followed by a kîtt word (VI 3 72). Thus *रात्रिवृचरः* or *रात्रिचरः* ॥

२८९७ । इगुपधक्षाग्रीकिरः कः । १ । ३ । १३९ ।

इत्य क स्यात् । हिपः । लिपः । वृष । कृयः । च । ग्रीवादीनि प्रिय । किरतीति किरः । वासकपयिषिना वृत्त्युवाचपि । हेपकः—हेपः ।

2897 After a verb ending in a consonant but preceded by *इ*, *उ* or *ऋ* (long or short), and after the verbs *ज* 'to know', *जे* 'to please', and *कृ* 'to scatter', comes the affix *क* (*अ*)

Thus विद्+क्=विद् non sing विद्ः So also लिखः 'inscription', वुचः 'who knows', कृषः 'lean', वा+क्=वः 'who knows' (VI 4 64), ग्री+क्=ग्रीयः 'what pleases', कृ+क्=कृि+ञ (VII 1 100)=कृि+ञ (I 1 51)=कृिः 'who scatters' i.e. 'hog' By the rule of non uniform affix (III 1 94) we have न्वल् and त्रिच् also. As सेवकः or सेवः ॥

Note—The words देव 'God', सेव 'service' and सेव 'ram', should be read in the पञ्चादि class of the last sūtra, being formed by the affix ञच् and not by क्

२८९८ । आतश्चोपसर्गः । ३ । १ । १३६ ।

क. स्वात् । 'स्वात्स्वधा' (२८९३) इति स्वस्यापवादः । दुग्ध । प्रथः ।

2898. Also after a verb ending in long आ when there is a preposition along with it, the affix क् is placed

This is an *apavāda* of III 1 40, and debars the affix क् Thus प्रस्था+क्=प्रस्थ+क्=प्रस्थः (VI 4 64) दुग्धै+क्=दुग्ध+ञ=दुग्धः 'very weary' (आ substituted for ई by VI 1 45) दुग्धै+क्=दुग्धा+ञ=दुग्धाः 'very languid' So also प्रथः ॥

The final आ is dropped before the affix क् by VI 4 64 There is elision of long आ when an ārdhahātuka affix follows beginning with a vowel and having an indicatory क् or ङ्

२८९९ । पात्राध्नी येद् दुशः शः । ३ । १ । १३७ ।

विद्यतीति विद्यः । त्रिजः । वनः । पयः । यथा कन्या । 'येद्विद्यवात्स्वतन्त्रनी' इति लक्ष्मी कीध्याहः । 'लक्ष्मीऽन्वन्नेत्यते' इति हरदत्तः । पश्यतीति पश्यः । 'जः कञाच्चा न' । 'कञाच्चादिभिः' (७३५) इति निर्देशात् ॥

2899 The affix ष (क्) is employed after the roots पा 'to drink', ज्ञा 'to smell', प्ना 'to blow', येद् 'to suck', and दृश् 'to see'

Thus पा+ष=विद्+ञ (VII 3 78)=विद् nom sing विद्यः, त्रिजः । प्ना+ष=पश्+ञ (VII 3 78)=पनः, ये+ष=पयः, so also दृश्+ष=पश्यः, (VII 3 78)=पनः, ये+ष=पयः, so also दृश्+ष=पश्यः, (VII 3 78) As in यदा पश्यः पश्यते वक्ष्यवर्णः । यदा is the proper feminine of पय, as यथा कन्या । The root येद् having one indicatory ङ् would have made the feminine यरी with कीच् as we have in स्तनन्धरी formed by लृच् but this ordains यदा ॥ According to Haradatta the feminine in कीच् is formed only when the root takes लृच् and no where else

Some commentators read the word 'upasarga' into this sūtra. According to them the forms like पश्यः &c, cannot be formed

The affix ष, of which ष् is indicatory, the real affix being क्, causes the root to undergo all those changes, which it undergoes in special tenses, for it is a sārvaadhātuka affix there, see sūtra III 4 113 and VII. 3, 78.

Prohibition must be stated of the root **ग्रा**, when the word to be formed is a name because of the word being so exhibited in II 1 56 As **वि + ग्रा + क = व्याग्रः** 'tiger' (an animal that goes about smelling) Here there is **क** and not the affix **ञ**

२९०० । अनुपसर्गास्त्रिम्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च ।

३ । १ । १३८ ।

ञः स्वात् । लिप् । विन्द । धारयः । पारयः । वेदयः । उदेजयः । सातिः सुखार्थं दीप्तौ हेतुनययन्तः । सातयः । वासकपण्यायेन विवर्षि सात्वचनात्मा । सात्वन्तो भक्ताः । 'यद् नर्पके' सुटादि । हेतुनययन्तो वा । साहयः । 'अनुपसर्गाद्' क्तिच् । प्रलिपः । '* नौ लिप्पेर्वाभ्यः *' । निलिप्त्वा देवाः । '* गवादिभु विन्देः सन्नायाद् *' । गोविन्दः । अरविन्दः ।

2900 The affix **ञ** is employed after the following verbs when used without a preposition लिप्, विन्द and the causatives धारि पारि, वेदि, उदेजि, चेजि, चाति and चादि

Thus लिप्: 'smearing'; विन्द: 'acquiring'; धारय: 'holding' पारय: 'ferrying', वेदय: 'knowing', उदेजय: 'shaking', चेजय: 'perceiving', सातय:, and साहय:

The root चाति mean "to cause happiness," and is a sūtra root with the causative चि added to it. Thus चातय: "one who causes delight" By the maxim of va saruṇa III. 1 94) we can have क्विप् also As चाद् चरनात्मा "the supreme self, the giver of happiness" सात्वन्तो भक्ताः "The devotees are, &c" The चद् 'to endure' 'to forbear' is churādi (No 267) and so has taken the चि Or it is the causative of चद् of Bhvā li or Divādi

Why do we say 'when used without a preposition'? Observe प्रलिपः, here the affix is **क**.

Var'—The verb लिप् with the preposition नि takes the affix **ञ** As निलिप्त्वा 'the name of certain deities', 'a cow'

Var'—The affix **ञ** is employed after विन्द when compounded with the words गो, &c., and when the word to be formed is a proper noun As गोविन्दः 'Krishna' (protector of cows), अरविन्दः 'a lotus' (having petals like spokes).

२९०१ । ददातिद्वयात्योर्दिभावा । ३ । १ । १३९ ।

ञः स्वात् । ददः । दयः । पदे चङ्गनायो च । अनुपसर्गादित्वेव । प्रदः । प्रयः ।

2901 The affix **ञ** is optionally employed, after the root दा 'to give,' and धा 'to hold,' when used without a preposition

This debar's **ञ**. Thus दद. 'giving', or दायः 'inheritance', दधः 'holding' or धावः 'having'.

When a preposition is used, the affix **ञ** is not employed, as प्रद, प्रय

२९०२ । उवलितिकसन्तेभ्यो ऋः । ३ । १ । १४० ।

इतिग्रन्थे आद्यर्थः । उवलादिभ्यः कसन्तेभ्यो ऋः स्याद्वा । पठेऽच् । उवालः—उवलः । ऋलः—चलः । अनुपसर्गादित्येव । उज्ज्वलः । ‘* लोनेवपसकयानच् *’ । इहानुपसर्गादिति विभाषेति च न सवध्यते । अतनोतीत्यवतान ।

2902 After the verbs beginning with उवल् ‘to shine’ and ending with कल् ‘to go’, when used without a preposition, the affix ऋ is optionally employed

The word इति in उवलिति means “beginning with”. These are about 56 verbs, all belonging to the *Bhūddi* class See Nos 842, &c

This debars the affix अच् which comes in the alternative as उवाल or उवलः, चालः or चलः

The affix ऋ (अ) having an indicatory च् causes the vriddhi of the penultimate अ When the affix ऋ is not used, then अच् is used, and we have the other form But compound verbs take अच्, as मज्जल ‘luminous’

Vart — The verb लृच् ‘to stretch’ must be included in this list, and it takes the affix ऋ, as अवतान The conditions ‘option’ and ‘without preposition’ do not apply in this case The verb लृच् necessarily takes this affix, though compounded with an upasarga

२९०३ । इयाद् व्यधास्तु संस्त्रतीणवसावहृलिहृल्लिषश्च सश्च । ३ । १ । १४१ ।

इयैर्ग्रन्थेभ्यो नित्यं च स्याद् । इयैर्लोऽवस्यतेऽवास्तत्वात्सिद्धे पृथग्गुह्यनुपसर्गे कं वाचि-
तुम् । अवस्थापः । प्रतिस्थापः । आद् । दायः । धायः । व्यापः । ‘लृ गतो’ आहर्षः सपूर्वश्च ।
आन्नाहः । सन्नाहः । अत्याहः । अवसाहः । अवहारः । लेहः । रलेषः । रवासः ।

2903 The affix ऋ is employed after the following verbs also — इयै ‘to go’, verbs ending in long आ, व्यध ‘to pierce’, आस्तु ‘to pain’, लृच् ‘to flow’, अतीच् ‘to pass on’, अवसा ‘to complete’, अवहृ ‘to take away’, लिहृ ‘to lick’, लिष ‘to embrace’, and लृच् ‘to breathe’

The root इयै, before affixes, becomes इया, (VI 1 45) and is thus included in the phrase ‘verbs ending in long आ What is then the use of its separate enumeration? The separate enumeration is for the sake of excluding the application of every other rule which might have prohibited ऋ. Thus III 1. 136 enjoins च् when a compound verb ends in आ. But that rule does not apply to the verb इया

Thus अवस्थापः ‘frost’, प्रतिस्थापः ‘catarrh’, दाहः ‘inheritance’, धावः ‘having’ ‘व्यापः ‘pāin’, आस्नाहः ‘wound’, संनाहः ‘flow’, अत्याहः ‘transgression’, अवसाहः ‘conclusion’, अवहारः ‘taken away’, लेहः ‘licking’, रलेषः ‘embracing’ रवासः ‘breath’ See VII 3 33

२९०४ । दुन्योरनुपसर्गे । ३ । १ । १४२ ।

चः स्याद् । दुनोतीति दावः । नीवाहर्षात्वानुपसर्गाद्दुनोतेत्येव चः । दवलेत्तु पचासाच् । दवः । नवनीति नावः । उपसर्गे तु प्रदवः । प्रदवः ।

2904 The affix च is employed after the verbs ड 'to burn' and नी 'to lead', when used without a preposition

The root ड is the Svādi verb ड ड 'to burn' (No 10), and not the Bhvādi ड 'to go' (No 992) because it is read along with नी. The Bhvādi ड takes the ञच् of the पचादि class (III 1 134) as दवः ।

Thus ड+च=दौ+ञ (VII 2 115)=दावः (VI 1 78) 'burning' So also नी+च=नी+ञ=नादः 'leading'

Why do we say 'when used without a preposition'? Observe प्रदवः 'burning', प्रदवः 'friendship'

२९०५ । विभाषा ग्रहः । ३ । १ । १४३ ।

को वा । पदेऽच् । व्यवस्थितविभाषेयम् । तेन जलचरे ग्राह । 'भवतेष्व' इति कायिका । भवेदेव सग्राहः । भावाः पदार्थाः । भावयन्ते तु ग्राहयन्त्यनुपदिश्यन्तादच् । भावः ।

2905 The affix च is optionally employed after the verb ग्रह् 'to seize'.

This debars the affix ञच् which comes in the alternative Thus ग्रह्+च=ग्रह्+ञ (VII 2. 116)=ग्राहः 'seizing', 'a crocodile', or ग्रह्+ञच्=ग्रहः 'a planet'.

The option allowed by this aphorism is a *vyavasthita vibhāṣhā* or definite option, that is to say, the affix च is *always* used when the word to be formed means a water animal, such as a crocodile, shark, &c, and in that sense the word is ग्राह But not so, when heavenly luminaries are meant, there the word is ग्रह

According to Kāśikā vārtika this rule should be extended to the Bhvādi root बू 'to be' also Thus —भावाः 'conditions' 'objects,' and भव 'existence,' 'deity'. But this vārtika is not found in the Bhāṣhya According to him bhāva is wrong According to Bhāṣhya the word bhāva is derived from the Churādi ब्रू (भावि) । (No 300) 'to obtain' १८, from भावि ॥

२९०६ । गेहं कः । ३ । १ । १४४ ।

गेहे कर्तृति ग्रहेः कः स्वात् । गृह्णाति भाष्यादिकनिति गृहच् । तात्पर्याद्गृहा दाराः ।

2906. The affix क is employed after the verb गृह् when the agent so expressed denotes 'a house'.

Thus गृह्+क (VI 1 16)=गृहक् 'a house,' i.e., that which holds paddy, grain, &c The र is changed into ऋ by the rule of *samprasādana* The plural form गृहाः means 'wife', as she is especially the person that constitutes the house, while the plural of गृह meaning 'house' will be गृहाणि.

Note —The sūtra is apparently redundant Grihu could have been derived from grihu 'to take' with the affix क of III. 1. 135.

२९०७ । शिल्पिनि ष्युन् । ३ । १ । १४५ ।

क्रियाकौशल शिल्प तद्वत्कर्तरि ष्युन्स्वात् । * नृतिशक्तिरिच्छन्त्येव * । नर्तकः—नर्तकी । खनक—खनकी । * अग्निं जलेने च रज्ज्वर्जलोपो वाच्यः * । रजकः—रजकी । भाष्यमते तु नृतिशक्तिरित्येव ष्युन् । रज्ज्वस्तु 'वकुम्भिरिषसंश्रयोः' इति ष्युन् । टाप् । रजिका । पुंशेने तु रजकी ।

2907. The affix ष्युन् (ञक) comes after a verb, when the agent so expressed denotes an artist

Dexterity in action is called silpa

Vart—This affix should be confined to the verbs नृत् 'to dance', खद् 'to dig' and रज्ज्व 'to dye'

Thus नृत् + ष्युन् = नर्त + ञक (VII 1 1) = नर्तकः dancer.' The letter च is indicatory (I 3 6) and by IV 1. 41, it denotes that words formed by pre-fixes having indicatory च् form their feminine gender by the affix क्चिप । Thus the feminine of नर्तक is नर्तकी, so also खनकः 'miner', fem. खनकी, रजकः 'washerman', fem. रजकी

In the case of the root रज्ज्व the nasal is elided According to the opinion or the author of *Mahābhāṣya*, only two verbs are governed by this sūtra namely नृत् and खद् According to him, the verb रज्ज्व takes the affix ष्युन् Thus रज्ज्व + ष्युन् = रज्ज्व + तु (VI 4 37) = रज्ज्व + ञक (VII 1 1) = रजकः feminine रजिका, 'a washerwoman', but the wife of a washerman will be रजकी ॥

२९०८ । गायकन् । ३ । १ । १४६ ।

गायतेः स्वकन्स्वात् । शिल्पिनि कर्तरि । गायकः ।

2908 The affix कन् (कक) comes after the verb गै to 'sing,' when the agent so expressed denotes an artist

As, गै + कन् = गायकः (VI 1. 45) 'a singer', fem गायिका.

२९०९ । गयुट् च । ३ । १ । १४७ ।

गायनः । टिप्पणाद्वायनी ।

2909 The affix गयुट् is also employed after the verb गै 'to sing', when the agent so expressed denotes an artist

By the word च 'also', the word गाय of the last sūtra is drawn into this Thus गै + गयुट् = गाय + ञन (VII 1. 1) = गायनः fem गायनी, the च is added by VII. 3. 33

२९१० । हश्चव्रीहिकालयोः । ३ । १ । १४८ ।

हाको हाकश्च गयुट् स्वात् व्रीही काले च कर्तरि । जहात्युदकमिति हायनो व्रीहिः । जहाति वायमिति हायनो वर्षश्च । जिहीते प्राप्नोतीति वा ।

2910. After the verb हा, also the affix गयुट् is employed when the agent so expressed denotes 'rice' and 'time'.

The verb *हा* denotes the verbs *हाक* 'to abandon' and *हाङ्* 'to go' both belonging to the Third Conjugation, forming *हाति* and *हाति* as 3rd pers. sing. Thus *हा + वृद्ध* = *हावन्* 'a kind of rice (that which *jaṭṭati* 'leaves off' all water) *हावन्* 'a year' (that which *gṛhṭe* 'goes through' all conditions)

The accents are however different in the two. In one case the *udatta* is on the middle, in the other, on the last

२९११ । मुसुल्वः समभिहारे वुन् । ३ । १ । १४९ ।

समभिहारप्रत्ययेन वाच्यकारित्वं लक्ष्यते । प्रवक्तुः । वरक्तुः । लवक्तुः ।

2911. After the verbs *मु* 'to go', *वृ* 'to move', *वृ* 'to flow' and *वृ* 'to cut', the affix *वुन्* is employed, when repetition is meant

As, *मु + वुन्* = *मो + वक्तु* (VII. 1. 1) = *प्रवक्तुः*, so also, *वरक्तुः* and *लवक्तुः*

The word *samabhīhāra* in the sūtra indicates that the action done by the agent must be well performed. The affix *vun* being thus ordained for the action, when it is well performed, it follows that it will not be employed where the action is repeatedly ill performed. The affix will be employed even when there is no repetition, but the action is well performed even at the first attempt

२९१२ आशिषि च । ३ । १ । १५० ।

आशीर्षिवाच्यत्वेऽप्येवमुक्तत्वात्कर्तृः । जीवताद्-जीवकः । नन्दताद्-नन्दकः । आशीः प्रयोक्तृर्जनः । आशानिष्ठः पित्रादेरिवमुक्तिः ।

2912. The affix *वुन्* is employed after all verbs, when benediction is intended

As, *जीव् + वुन्* = *जीवकः* 'may he live' = *जीवताद्*, *नन्दकः* 'may he be happy'

The word *आशीः* means a sort of prayer, and it relates to action. The force of this affix is that of 'an agent', with the addition that the action is simply the object of a prayer of some one who wishes that that may be the action of that agent

The benediction here is the attribute of the person using the word. The speech is to be uttered by a father or a person like him, giving benediction on his son, &c., by saying "जीवकः" &c. The feminine is *जीवका*. See *vārtika* to VII 3 45 S 464

२९१३ । कर्मव्ययम् । ३ । २ । १ ।

कर्मव्ययपदे चातोर्वप्रत्ययः स्यात् । उपपदप्रत्ययः । कुम्भं करोतीति कुम्भकारः । आदित्यं चरतीत्यादावननिधानम् । ' * श्रीलिङ्गानिबन्धनापरिच्छेदः चः * ' । अश्वोऽपवादायै चार्तिक् । नावयीता । नावका । नावका । कन्यावाचारा । ' * ईश्वरनिबन्धना चः * ' । कुलप्रवीणः । वपुषा । कर्त्तुं तर्हि गङ्गापरस्परपदः । कर्मचः शेषत्वविवक्षायां नविष्यति ।

2913. The affix *क्व* comes after a verbal root when the object is in composition with it, (as an upapada)

This gives rise to that well known kind of compounds called upapada samāśas under II 3 65 Thus कुम्भम् करोति 'he make a pot' = कुम्भकारः ॥ But we cannot form any compound of the phrase आदित्र्यं चरति, &c, because never found in usage.

Vart—The affix च comes after the verbs शील्, काच्, भवच् and आचर and the noun in composition with it retains its original accent As मांसशीलः 'addicted to flesh', fem मांसशीला, मांसकानः 'loving flesh', fem. मांसकाना, मांसभक्षः 'carnivorous', fem, मांसभक्ता, and कल्याणचरः 'good-conducted', fem कल्याणचारा ।

Vart—The affix च comes after the roots ईक्ष् 'to look' and अक्ष् 'to forbear' under similar circumstances As सुखमतीक्ष्, fem सुखमतीक्षा 'expecting happiness', बहुवचनः fem बहुवचना 'much forbearing' How do you explain the forms गङ्गाधरः, ध्रुवरः &c, not formed by अक्ष्? These are not upapada samāśas at all but genitive compounds, where the Genitive has the force of accusative by sesha rule of II 3 50 Thus धर. is a noun meaning "holder." Therefore गङ्गाया धरः 'the holder of Ganga' = गङ्गाधरः &c.

२९१४ । ह्वात्मानश्च । ३ । २ । २ ।

अपस्वाद् । कापश्चाद् । स्वर्गहायः । तन्नुवाचः । चान्वभाचः ।

2914 The affix चच् comes after the root ह्वे 'to call', वेच् 'to weave', माच् 'to measure' when the object is in composition with it.

This debars the affix क (III 2 3), as स्वर्ग + हे + अच् = स्वर्ग + हा + क = स्वर्ग + हाय + क (VII 3 33) = स्वर्गहायः So also तन्नुवाचः, चान्वभाचः ।

२९१५ । आतोऽनुपसर्गे कः । ३ । २ । ३ ।

आदन्ताद्वातोऽनुपसर्गात्कर्त्तव्यपदे कः स्वाग्नाच् । 'आतो लोपः' । गोदः । पार्श्विन्त्रच् । 'अनुपसर्गे' किम् । गोवन्दाय । * कविषो सर्वत्र संस्वारविन्दो हः * । इह जिनाति ब्रह्मण्यः । सर्वत्र ग्रहादातलोपसर्गे । आहः । ग्रहः ।

2915. The affix क comes after a verbal root that ends in long आ when there is no upasarga preceding it and when the object is in composition with it

This debars अच्, as गो + दा + क = गो + द + अ = गोदः 'Giver of cows' (the long आ is elided by VI 4 64.) So also, कम्बलदः 'who gives a blanket' पार्श्विन्त्रच् 'what protects the rear', अङ्गुलिन्त्रच् 'what protects the finger (a thumble)'

Why do we say 'when there is no upasarga'? Witness गोवन्दायः 'who ceremoniously gives a cow', वरदवादाय 'who ceremoniously gives a mare'. Here the compound verb वदा takes the affix अच्

Vart.—The affix च before which the final consonant with the vowel that precedes it is dropped, comes always after those roots whose semi-

vowel is vocalised in conjugation in cases where क would have otherwise come Prasârana means samprasârana. Thus the root jyâ ends in long आ and would have taken क. But this root becomes vocalised by VI 1 16 before the vikarana śnâ. Therefore the upapada sāmāsa will be ज्यक्ष्यः. So also आहः and ग्रहः. Had the affix been क, the forms would have been ज्यक्ष्विः, आहुवः and ग्रहुवः by vocalisation. The affix क prevents it.

२९१६ । सुपि स्थः । ३ । २ । ४ ।

सुपीति योगो विभज्यते । सुप्युपपदे आदन्तात्कः स्यात् । द्वार्यां पिबतीति द्विपः । वनस्थः । विषमस्थः । ततः स्थः । सुपि तिष्ठते कः स्वाहारस्त्वानर्थ्याभावे । आहुनाहुत्यानवाहुत्यः ।

2916. The affix क comes after the root स्वा, when in composition with a word ending in a case-affix, as an upapada.

In the three previous sūtras, the word in composition was always in the accusative case. This sūtra declares that with regard to the verb स्वा, the upapada may have any case not necessarily the accusative. As वनस्थः=वने तिष्ठति 'who dwells in accessible position', and विषमस्थः 'having an inaccessible position', ततः स्थः.

This sūtra should be divided into two sūtras (yoga-bibhāga). Thus — (1) सुपि. The affix क comes after every root ending in long आ, when in composition with a case-inflected word, as द्वार्या पिबति=द्वि+पा+क=द्विपः (VI 4 64 S. 2372) 'who drinks with two organs,' i.e., the proboscis and the mouth, an 'elephant'. So also पादपः 'a plant' (what drinks through the foot) कच्छपः 'a tortoise' (that always protects its mouth by by drawing it in, at the approach of danger). (2) सुपिस्थः. The affix क comes after the root स्वा when in composition with a word ending in a case-affix. Since this is a new rule, it applies when the verb denotes 'condition or state', for when it denotes agent, the affix would have come by III 4 67 S. 2834. As आहुनाह्+उत्यानह्=आहुत्य, 'the rising or appearance of rats,' 'a swarm of rats'. See VI. 4, 64. S. 2372 for the elision of आ, and VIII 4 61 S. 118.

Note — Why do we make this two-fold division, when we see the second rule is included in the first as the verb स्वा also ends in a long आ? The reason is that the first rule applies where the agent is indicated, while the second rule applies where condition is to be denoted. As आहुनाहुत्यानह्=आहुत्यः 'a swarm of rats', so also वनलोत्थः 'a swarm of locusts'.

२९१७ । मष्टोऽग्रगामिनि । ८ । ३ । ८२ ।

प्रतिष्ठत इति मष्टो गौः । अग्रतो गच्छतीत्यर्थः । 'अग्र-' इति क्तिच् । मष्ट्यः ।

2917. The word मष्ट is irregularly formed when denoting 'a chief' or 'one who goes in front.'

Thus ग्रहो गोः 'a good cow' ग्रहोऽश्वः meaning a 'best horse' Why do we say when meaning 'going in front'? Observe प्रत्ये हिमवतः पुत्रे Or the sacred peak of the Himalaya" प्रत्ये, ग्रीहीषाद् 'a measure'

२९१८ । अस्वाम्बगोभूनिसव्यापद् वित्रिकुशेकुशङ्कङ्गुनञ्जिपुञ्जि

परमेवर्हिर्दि व्यञ्जिभ्य. स्थः । ८ । ३ । ९७ ।

'स्थः' इति कर्मत्वयान्तस्यानुकरणम् । बहुपर्यै प्रथमा । स्थः स्वस्य स्वस्य चः स्यात् । द्विहः । त्रिहः । इतः कर्त्तव्यं कर्त्तव्यं पुपीति द्वयन्यपुवर्तते । तत्राकर्त्तव्ये पुपीत्यस्य सवन्धः ।

2918. The *व्* of स्थ is changed to *व्* after अस्व, आस्व गो, भूनि, चञ्च, अप, द्वि, त्रि, कु, वेकु, यङ्कु, अङ्कु, नञ्जि, पुञ्जि परत्वे, वर्हिर्, दिवि and अञ्जि ॥

Thus अस्वहः, आस्वहः, गोहः, भूनिहः, चञ्चहः, अपहः, द्विहः, त्रिहः, कुहः, वेकुहः, यङ्कुहः, अङ्कुहः, नञ्जिहः, पुञ्जिहः, परत्वेहः, वर्हिहः, दिविहः, अञ्जिहः ॥

The word स्थ is formed by the affix क and is shown in the sūtra in the first case, but with the force of the sixth case and means the word-form स्थ, and it is not the genitive case of स्थ, for then the rule would apply to गोस्थानह्, भूनिस्थानह् &c ,

No ६ — *Vart* — The same change takes place in स्वा, स्थि, and स्थ ॥ As चञ्चहा. । परत्वेही । चञ्चहा कारयि. ॥

Both the words कर्त्तव्य and पुपि are understood in the sūtras that follow ११४, the word कर्त्तव्य in sūtras that relate to transitive verbs, and the word पुपि everywhere else

२९१९ । तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदो । ३ । २ । ५ ।

तुन्दशोकयोः कर्त्तव्योपपदयोराभ्यां कः स्यात् । * आनन्दपुत्रादिवदोति वक्तव्यम् * तुन्द परिमार्च्छति तुन्दपरिहृजेऽलवः । शोकापनुदः । तुलस्याहर्वा । अलवादनन्त्र तुन्दपरिमार्च्छेत् । इदम् सवारावारत्तोपदेयेन शोकपनुदति च शोकापनुदः । * कर्मकरश्च नृपविभुजादिभ्य उपपत्त्यपानम् * । नृपानि विभुजति नृपविभुजो रयः । आकृतिगर्भोऽवर् । गहीत्रः । कुत्रः । गिर-वीति गिरः ।

2919 The affix क comes after the verbs परिहृष् 'to wash out' and अपनुद् 'to drive away,' when in composition with the words तुन्द 'navel' and शोक 'grief', as objects, respectively.

As तुन्द परिहृष् आस्वे 'he lay lazy' So also शोकापनुद् पुत्रो जातः 'a son, destroyer of sorrow is born'

Vart — This affix is to be applied only then, when the meaning of the word to be formed is 'lazy' and 'giver of happiness'

The epithet तुन्द परिहृष् is applied to 'a lazy person', while तुन्द परिमार्च्छेत् means 'who clears his navel' So शोकापनुद् means 'giver of happiness,' while शोकापनुदः means 'remover of sorrow' he who by teaching the nothingness of the world removes sorrow is so called

Vart — The words नृपविभुजः 'a chariot' and the rest should be included in the subdivision of words formed by the affix क The words belonging

to this head can only be recognised by their form, there being no list of them to be found anywhere. Thus चरविभुज् 'a chariot', बलभुज् 'a bow,' काण्डपुद् 'sesamums', कुडुपद् (को मोदते) 'a lotus'

पद्मीभुज् 'a mountain', कुभुज् 'a mountain', गिरि 'a crocodile in the Ganges' (literally 'one who swallows')

२९२० । प्रे दातुः । ३ । २ । ६ ।

दातृपाठानामादीन् प्रोपवृत्त्यात्कर्तृरनुपपदे कः स्वाद्बोऽपवादः । सर्वप्रदः । परिप्रदः । अनुपवर्ग इत्युक्ते प्रादन्त्यस्मिन्नुपि न कः । नोत्तमदात् ।

2920 The affix क comes after a root having the form of दा 'to give' &c, and दा 'to know', when taking the preposition प्र, and in composition with a word in the accusative case

By III 2 3 the affix क was applied after verbs that ended in long आ and had no *upasarga*. Now begins the case of verbs with *upasarga*. This debars the affix कच्, as सर्वप्रदः (VI 4 64) 'giver of all, liberal', परिप्रदः (VI 4 64) 'acquainted with roads'. The long आ of दा and दा is elided by VI 4 64 S 2372

Why do we say 'when taking प्र'? With any other *upsarga* these verbs will take the general affix कच्, as नोत्तमदात्. ॥

२९२१ । समि ह्यः । ३ । २ । ७ ।

नोत्तम्यः ।

2921 The affix क comes after the root ह्य 'to tell', when preceded by the preposition च, and when the object is in composition with it.

The verb ह्य ends in long आ and by III 2 3 when compounded with an *upasarga*, it would have taken the affix कच्. This debars कच्, as नोत्तम्यः (VI 4 64) 'a cowherd' (गोचरह्ये),

२९२२ । गापीष्टक् । ३ । २ । ८ ।

अनुपवृत्त्याभ्यानाम्ना टक्त्वात्कर्तृरनुपपदे । गापय-गाययी । उपवर्गे तु गापयङ्गावः । * विवर्तेः घुरापीष्टोरिति बाष्पङ्क् * । घुरायी । यीघुरी । अन्वत घीरपा ब्राह्मणी । घुरां वावि रवरीति घुरावा ।

2922 The affix टक् comes after the verbs गै 'to sing' and वा 'to drink' when used without a preposition, and when the object is in composition with it.

The phrase *anupasarga* is to be read again into this sūtra by *anuvṛtti* from III 2 3, though this *anuvṛtti* had temporarily lain dormant in III 2 6 and 7 as being unnecessary. This debars क, of this affix, ट् and क् are indicative, the ट् showing, among others, that the feminine is formed by the affix क्रीप् (IV. 1 14).

As, यक् गायति=यक्+गाः+टक्=यक्गः (VI 4 64) 'who sings Sakra hymns' गायः 'singer of Sâma', fem यक्त्री and गायत्री ।

Vart—The affix टक् comes after the verb वा when it means to drink and only when it is in composition with the words सुरा and शीघ्र as its object. This is an important modification of the general sūtra. Thus सुराव fem. सुरापी 'wine-bibber', शीघ्रवः fem शीघ्रपी 'spirit drinker'.

Why do we say 'when in composition with sūrā and śidhu'? Observe चीरपा ब्राह्मणी 'the milk-drinking Brāhmani', formed by the affix च and the feminine, therefore, not formed by the affix ई but by आ

Why do we say 'when वा means to drink'? When वा means 'to protect' this affix is not used, as सुरापा 'who protects wine'.

When these words are compounded with an *upasarṅga* they do not take टक् but अच्, as यक्चंगायः, गायनगायः ।

Note—*Vart*—There is diversity in the Ohhandas as to the employment of these affixes, as वा ब्राह्मणी सुरापी or सुरापा नवति नैना देवाः पतिलोकं नवन्ति 'the Gods do not carry that Brāhmani to the regions of her husband who drinks wine'

२९२३ । हरतेनृद्यननेऽच् । ३ । २ । ९ ।

अयहरः । 'अनुद्यनने' क्ति । भारहारः । * यत्किंवाङ्गलाङ्कुशतोऽनयष्टिपटपटीचतुः पट्टिपट्टयानम् * । यत्किंनृह । लाङ्गलनृह ॥ सूत्रे च भार्ययै । सूत्रनृहः । यत्तु सूत्रं केवलमुपादधे न तु भारवति तन्नाथेव । सूत्रधारः ।

2923 The affix अच् comes after the verb हृन् when it does not mean 'to raise up', when the object is in composition with it.

This debars अच् The word उद्यनन means 'to raise a load' Thus अयं हरति=अयहर 'who takes a share, or sharer', so रिङ्गयहर, 'an heir' (हृ+अच्=हर+अ=हर) (VII 3 34)

Why do we say 'when it does not mean to raise up'? For then the affix अच् will be employed, as भारहार 'a burden-bearer, a porter'

Vart—This affix comes after the verb हृन् when in composition with the words यत्कि 'spear', लाङ्गल 'plough', अङ्कुश 'goad', यष्टि 'staff', तैलर 'an iron club', पट 'jar', पटी 'a small jar', चतुर् 'a bow', as यत्किग्रहः 'a lancer', लाङ्गलग्रहः 'a plough-man', अङ्कुशग्रहः 'an elephant driver', यष्टिग्रहः 'a staff-bearer', तैलरग्रहः 'a club-bearer', पटग्रहः, पटीग्रहः 'a jar-bearer', चतुर्ग्रहः 'a bow-bearer'

Vart.—This affix comes after the verb हृन् when the word सूत्र is in composition with it and the sense is that of 'holding', as सूत्रनृहः 'a thread-holder'. When it has not this meaning we have सूत्रग्राह 'a thread-taker'.

२९२४ । वयसि च । ३ । २ । १० ।

वयस्यार्थं वृत् । कवचहरः कुमारः ।

2924. The affix **ञच्** comes after the verb **वृञ्** when the object is in composition with it and when the meaning of the word so formed is descriptive of age.

In this sūtra the verb **वृञ्** has the sense of *udyamana* which was specifically excluded in the last. The word **कवच** means the condition of human body as dependent upon time. This rule applies to those words which indicate the attainment of appropriate age for the accomplishment of objects described by the *upapada*, or the reaching of that age in which the thing described by the *upapada*, naturally takes place, as **अस्मिन् वयसि** 'the dog that has reached the age when it can chew bones' (lit. when it can raise it up), **कवचहरः कुमारः** 'the boy old enough to wear (lit. 'to raise up or bear) the shield', so that the verb here has the sense of 'raising up'.

२९२५ । आङि ताच्छील्ये । ३ । २ । ११ ।

पुष्पायवाहरति ताच्छीलः पुष्पाहरः । 'ताच्छील्ये' क्तिप् । भाराहारः ।

2925. The affix **ञच्** comes after the verb **वृञ्** (when the object is in composition with it), the root taking the preposition **आङ्**, and the sense of the word so formed is inclination or accustomed occupation.

The word **ताच्छील्य** means a natural inclination or habitual occupation, as **पुष्पाहर** (**पुष्प** + **आहरति** = **पुष्प** + **आहर**) 'he who has a natural tendency towards fetching flowers or whose habitual occupation is to collect flowers'.

Why do we say 'when denoting inclination'? Otherwise the affix will be **ञच्**, as **भाराहारति** = **भाराहार** 'who brings load'.

२९२६ । अर्हः । ३ । २ । १२ ।

अर्हतिरव्ययत्वं न पुनपदेऽप्योपवादः । पुत्रार्हं ब्राह्मणी ।

2926 The affix **ञच्** comes after the verb **अर्ह** 'to respect', when the object is in composition with it.

This debars **ञच्**. The words so formed are especially of feminine gender. As **पुत्रार्हं ब्राह्मणी** 'a Brāhmaṇa lady deserving of respect'.

२९२७ । स्तम्बकृष्यो रमिजयोः । २ । २ । १३ ।

* 'इति वृचक्रयोरिति वक्तव्यम् * । स्तम्बे रमते स्तम्बेरनो हस्ती । 'वृचक्रयोरिति' (२९२) एति 'हलन्तात्' (२९६) इति वा डेरलुक् । कर्षेज्य सूचकः ।

2927 The affix **ञच्** comes after the verb **रम्** 'to sport' and **ञच्** 'to whisper' when the case-inflected words **स्तम्ब** 'a clump

of grass' and कर्णे 'ear' are in composition with them respectively

The verb रक्ष् is intransitive and the verb वच् can take an object under very limited circumstances only, namely, when the object denotes *Sābda*; therefore in the case of both these verbs, the object cannot be in composition as an accusative case, consequently the *upapada* here must be a general case-inflected word. Hence there is the *anuvṛtti* of the word वच् from sūtra III 2 4 into this, and the *anuvṛtti* of the word कर्णे is inapplicable here.

Vart—The words to be formed must have the sense of 'elephant' and a 'tale-bearer'. Thus स्वस्वेरनते=स्वस्वेरनः 'an elephant (lit. who sports in cluster of grass)' कर्णे वचति+कर्णेवचः 'a slanderer (lit. who whispers in the ear)'. The case affix is not elided, either VI 3 14 S 972, or VI 3. 9 S 966 prevents the elision of the locative case-ending.

The affix ञच् is not employed when the words to be formed do not mean an 'elephant' and a 'traducer'. Thus स्वस्वे रन्ता 'who plays in clusters of grass' कर्णे वचिता नमक, 'the mosquito that hums near the ear'.

२९२८ । शनि घातोः संज्ञायाम् । ३ । २ । १४ ।

अन्वयः । शब्ददः । पुनर्वाहुशब्द वाचकविषयेऽपि प्रवृत्त्यर्थः । कृजो हेत्वादिवु टो ना भूद । शङ्करा नाम परिव्राजिका वन्दीता ।

2928 The affix ञच् is employed after all verbal roots, when वच् 'well', is in composition, and the word so formed denotes a name.

As वच्+कृ+ञच्=चकरः lit. 'who does good'. So also वचनः वचदः । All these are proper nouns.

Why have we repeated the word *dhātu* in this aphorism, when it was understood by *anuvṛtti* from sūtra III 1. 91? To this the reply is, that the repetition of the word *dhātu* shows that there is prohibition of the affix ट, that comes after the verb कृ in certain senses (III 2 20), when the word वच् is in composition. The affix ञच् will be employed after the verb कृ and not the affix ट, when वच् is an *upapada*, even when the sense to be indicated is that of cause, habit, &c (III 2 20). The result is that the feminine of चकर will be चंकरा, and not चकरी, which, had the affix been ट, would have been the proper feminine (See IV 1 14) चकरा means 'a female-ascetic,' 'a vulture' and 'one having the habit of doing good'.

२९२९ । अधिकरेणे शेते । ३ । २ । १५ ।

शे शेते लशय । * पार्वदिषूपसक्यान्व * । पार्वतीभ्या शेते पार्वशयः । वृष्टशयः । उदरेष शेते उदरशय । * उत्तानादिवु कर्तृषु * । उत्तान शेते उत्तानशयः । अन्नमूर्धशयः । अवनतो मूर्धा यस्य सोऽवनमूषा । अघोमुखः शेत हृत्त्वर्थः । * मिरी उदरचन्दसि * मिरी शेते

गिरिः । अथ तर्हि 'गिरिःपुष्पधार प्रत्यय' वा जुञ्जेयी ' इति । गिरिस्त्वस्तीति विशदे सोमा-
दित्वापत्ता ।

2929 The affix **ञच्** comes after the verb **जी** 'to lie down' when in composition with a case-inflected word indicating location, i.e., in the locative case

The word **चूनि** (III 2 4) a noun ending in a case-affix is understood in this aphorism As **से येते=सद्यः** 'who lies in the sky'

Vart—The affix **ञच्** comes after the **व** **ञ** **जी** when in composition with the words **पार्श्व** 'ribs', &c, though not necessarily denoting location, as **पार्श्वान्वा येते=पार्श्वयः** 'who reclines on his sides', **उदरयः** 'who lies on his stomach', **दृढयः** 'who lies on his back'.

Vart—So also when the words **उत्तान** &c, are in composition with it denoting agent and in the nominative case As **उत्तान येते=उत्तानयः** । **अवपूर्ण येते=अवपूर्णयः** 'he who sleeps with his face downwards'

Vart—In the Chhandas the affix **उच्** comes after the verb **जी** when in composition with the word **गिरि** in the locative As **गिरौयेते=गिरिः** 'who lies on the mountain' How do you explain the use of **गिरिः** in the classical literature then, as in the following verse of Kalidāsa (Ku I 60 and 37) **गिरिपुष्पधार प्रत्ययं वा जुञ्जेयी** 'She of the beautiful hair daily worshipped Girisa' It is formed by the affix **ञ** (V 2 100 S 1907) **गिरिस्त्वस्ति** 'He who has hills', and not by this *vārtikā*

The letter **उ** of **उच्** is indicative denoting that there is elision of the final vowel with what follows it (I 1 64)

२९३० । अरेष्टः । ३ । २ । १६ ।

अधिकार उपपदे । कुम्भर । कुम्भरी ।

2930. The affix **ट** comes after the verb **चर्** 'to go' when a word in the locative case is in composition with it

The word *adhikarana* of the last sūtra is understood in this As **कुम्भु चरति=कुम्भरः** 'who goes among the Kurus', **मद्रचरः** 'who goes among the Madras'.

Of the affix **ट** the real affix is **ञ**, the letter **ट** being indicative, showing that the feminine of these words is formed by the affix **ञीच्** See IV 1. 14), as **कुम्भरी**, **मद्रचरी** ।

२९३१ । भिक्षसेनादायेषु च । ३ । २ । १७ ।

निष्ठा चरतीति निष्ठावरः । सेनाचरः । आदायेति स्वयम्भुः । आदावचरः । अयम् 'भिक्षु-
स्थिता चरन्तीति' इति पञ्चादिषु चरतिनि पाठात् ।

2931 The affix **ट** is employed after the verb **चर्** 'to go', when the words in composition with it are **निष्ठा** 'alms', **सेना** 'army' and **आदाव** 'having taken'

The *anuvṛtti* of the words 'in the locative case' does not extend to this aphorism, and hence the necessity of making a distinct and separate sūtra

Thus निहावरः 'a beggar' (who goes for alms), वेनावरः 'one who enters into an arm', आदावरः 'one who goes after having taken' The word ādāya is formed by *lyap* (the substitute of *ktvā*) How do you explain the word चहचरी the feminine in कीप् of चहचर which must have been formed by च ta in order to get nīp? It is not formed by ta-affix, but it is a compound of चह+चरच् The word charat is read with t in Pachādī list III 1 134 S 2896 The difference between an upapada compound such as bhikshāchara, and a noun compound as चहचर is that the former is a *matya*, and the latter an optional compound See II 2 19 S 782

२९३२ । पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सतेः । ३ । २ । १८ ।

पुरःवरः । अग्रतःवरः । अग्रतयेषाम् वा चरतीत्यग्रेवरः । पुरोऽग्रे इत्येवमत्यनपि निषात्सते । अथ तर्हि 'ग्र्य तदग्रवरगर्हितकृष्णवारच्' इति । बाहुल्यमिति इत्यस्यः ।

2832 The affix च comes after the verb वृ 'to move' when the words in composition with it, are पुर, अग्रतः and अग्रे, all meaning 'in front of or before'

The last word is 'agre' with च and not 'agra' This anomaly indicates that the word *agresara* may be analysed not only in the locative, but in the accusative and instrumental also As अग्रच् चरति or अग्रेच चरति or अग्रे चरति That the word in the sūtra is 'agre' and not 'agra' is implied by its being put last in the compound, otherwise as it begins and ends in a vowel, it would have stood first (II 2 33 S 904) Moreover, even from 'agra' we could get the form 'agre-sara,' by non-elision of the 7th case-affix the special mention of 'agre' shows that in analysis it may be in other cases than the locative

As पुर चरति=पुरःवरः 'who goes in front, a harbinger' So also अग्रतच् चरः and अग्रेचर 'going in front, a leader' How do you explain अग्रवर in ग्र्य तदग्रवरगर्हितकृष्णवारच्? It is a diversity according to Haradatta, allowable under III 3 113 S 2841

२९३३ । पूर्वे कर्तरि । ३ । २ । १९ ।

कर्तृवाचिनि पूर्वशब्द उपपदे सतेऽतः स्यात् । पूर्वं चरतीति पूर्ववर । 'कर्तरि' क्ति । ई देवं चरतीति पूर्ववारः ।

2933 The affix च comes after the verb वृ 'to go', when ग्र्य is in composition with it, denoting the agent

Thus पूर्वं चरति=पूर्ववरः 'going in front'

Why do we say 'denoting the agent'? Otherwise the affix चक् will be employed As पूर्वदेवं चरति=पूर्ववारः 'going to the east'

२९३४ । कृञो हेतुताच्छीलियानुलोम्येषु । ३ । २ । २७ ।

एषु व्योत्येषु करोतेत्यः स्वाद् । 'अत कृञनि-' (१६०) इति नः । यश्चस्त्वरी विद्या । आह-
कारः । वचनकारः ।

2934 The affix ट comes after the verb कृच् 'to make', when the object is in composition with it denoting 'cause', 'habit' and 'going with the grain' (concession).

The word एषु of this sūtra means the final or conclusive cause, and is not the grammatical हेतु meaning 'agent' ताच्छील्य means 'habit,' and literally, the act of being accustomed to that आनुलोम्य comes from अनुलोम्य meaning 'with the hair', that is to say, regular, in natural order, successive, and hence 'favourable', and 'agreeable', 'complaisance', 'acquiescence', &c Of हेतु, we have योक्तकरी कथा 'the daughter that causes sorrow, यश्चस्त्वरी विद्या 'honorable science', the visarga of yasah is changed to s by VIII 3 46 S 160, कुलकर वन 'the family making wealth' Of ताच्छील्य, we have आहकारः 'who performs obseques', अर्थकरः 'who amasses wealth' Of आनुलोम्य, we have प्रेषकर 'who promptly does what he is directed', वचनकारः 'who regularly does what he is told'

Why do we say 'when having these senses'? Otherwise the affix will be अच्. As कुम्भकार 'potter', नगरकार 'city-maker'

२९३५ । दिवाविभानिशामभाभास्कारान्तानन्तादिवहुनान्दीकिलिपि-
लिखिलिभक्तिकर्तृवित्रनेत्रसख्याजड्याबाह्वहयत्तदुनुरत्तु पु।३।२।२९।

एषु कृञच् स्यादेतेत्यादावपि । दिवाकारः । विनाकारः । निशाकारः । सन्कादित्याह । भास्कारः । बहुकरः । बहुयवद्वय वैपुल्याय सख्यापिडया वृत्तगृह्यत् । लिपिलिखियदौ पर्याये । सख्या । सञ्जकारः । द्विकारः । कस्कादिभ्यादहस्कारः । 'निरुप्य सन्कादेऽनुसरपदस्त्वत् (१५८) इति परत्वच् । चतुष्कारः । अर्थकरः । ' * कियत्तदुनुरत्तु कृञोऽविबधान् * ' इति वार्तिकम् । किकारः । यत्कारः । तत्कारः । हेत्वादी ट बाधित्वा परत्वादच् । पु शेने जीच् । किकरी ।

2935 The affix ट comes after the verb कृच् 'to make' when the following words are in composition with it —दिवा 'by day', विना 'light', निशा 'night', प्रभा 'splendour', भा- 'light', कार 'work', अन्त 'end', अयन्व 'endless', आदि 'beginning', बहु 'many', नान्दी 'benediction', किम् 'what', लिपि 'writing', लिखि 'writing', इति 'oblation', भक्ति 'devotion', कर्तृ agent, चित्र painting', क्षेत्र 'field', words denoting numerals, बाह्व 'thigh', बाहु 'hand', वर 'day', यद् what', तद् 'that', बध् 'bow' and अह् 'wound'.

Both the words ' karma' and ' sup' are understood in this aphorism, that is to say, sometimes these upapadas have the accusative case and

sometimes they have other cases, as the construction may require This affix *ट* comes when the sense is not that of cause, &c, as it was in the last sūtra

Thus दिवाक 'the sun.' The word दिवा is an indeclinable and means 'in the day time' There the *upapada*, therefore, is in the locative case. The sun is so called, because it makes creatures active in the day time

So विधाकर 'the sun' (light-maker), निधाकर: 'the moon' (the night-maker), मनाकर 'the sun' नासकर: 'the sun' (the letter ष is not changed into *visarga*, as it belongs to the Kaskādi list VII 3 48 S 144, कारकर: 'agent', म्रत्यकर: 'death' (endmaker), अनन्तकर: 'magnifying to any extent', आदिकर: 'the creator', बहुकर: 'the busy', The word 'bahu' here means 'spaciousness', and so it is not sankhya when meaning 'many' it is sankhya and would be governed by sankhya of this sūtra नादीकर: 'the speaker of benediction', किंकर: 'a servant', लिपिकर: 'a scribe', लिपिकर: 'a scribe'; बलिकर: 'offering sacrifice', भक्तिकर: 'a devotee', कर्तृकर: 'an agent', चित्रकर: 'a painter', वैवकर: 'a cultivator', एककर: 'doing only one thing', द्विकर: 'doing two things', त्रिकर: 'doing three things', जङ्घाकर: 'a runner, an express', बाहुकर: 'a hero', 'a manual labourer', अहस्कर: 'the sun' (VIII 3 48 S 144 by which there is १), एहकर: doing that, एहकर: 'doing that', बधुकर: 'bow-maker' (by VIII 3 ५० S 159 ष is changed to च), अवहकर: 'causing or inflicting wounds'

Vari —The affix *ञच्* comes after the verb कृ when किय, यत्, तद् and बहु are in composition with it The speciality of *ट* affix is that the feminine of words derived from it is formed by long ई, while the feminine of words derived by *ञच्* is formed by long आ Thus किकरा a female servant एकरा, एकरा, and बहुकरा, these words might be said to belong to the *अजादि* class (See IV. 1 31) Even when 'hetu,' &c (S 2934) is expressed, there would be *ञच्* and not *ट* for that is debarred The feminine is by *कीच्* as किकरी 'the wife of a servant'

२९३६ । कर्मणि भृती । ३ । २ । २२ ।

कर्मणश्च उपपदे करोतेष्टः स्याद्भृती । कर्मकरो भृत्यः । कर्मकारोऽन्यः

2936 The affix *ट* comes after the verb कृ 'to make', when the word कर्म is in composition with it, and the sense of the word so formed is that of 'wages'

The word भृति means service for hire, wages The word कर्म does not mean the grammatical object but the word-form कर्म, as कर्मकर: a hired labourer' (not a slave), otherwise the affix is *ञच्*, as कर्मकार: 'an artisan

२९३७ । न शब्दलोकोकलहगाथावैरसादुसूत्रमन्त्रपदेषु । ३ । २ । २३ ।

एव कृत्यो न । हेत्वादिषु प्राज्ञः प्रविधिष्वपि । चण्डकार इत्यादि ।

2937 The affix **ट** does not come after the verb **कृ** 'to make', when the following words are in composition with it — **शब्द** 'sound', **श्लोक** 'verse', **कलह** 'quarrel', **गाथा** 'praise', **वैर** 'enmity', **चाटु** 'flattery', **सूत्र** 'thread', **मन्त्र** 'hymns' and **पद्य** 'word'.

This prohibition relates even when the sense is that of cause, habit, &c, of S 2934. The affix **ट** being prohibited, the general affix **ञच्** takes its place. As **शब्दकारः** 'sounding, sonorous', **श्लोककारः** 'a verse-maker', **कलहकारः** 'one who fomented quarrels', **गाथाकारः** 'a writer of Gāthās or prakrītīc verses', **वैरकारः** 'an enemy', **चाटुकारः** 'a flatterer', **सूत्रकारः** 'an author of sūtras', **मन्त्रकारः** 'a composer of Mantras', **पद्यकारः** 'an author of Padapāthā'.

२९३८ । स्तम्बशकृतोरिन् । ३ । २ । २४ ।

* श्रीदिवत्सयोरिति वक्तव्यम् * । स्तम्बशक्तिर्निदिः । शकृतत्किर्बलः । 'श्रीदिवत्सयोः' क्तिन् । स्तम्बकारः । शकृतकारः ।

2938 The affix **इच्** comes after the verb **कृ** when the words in composition with it, are **स्तम्ब** 'a sheaf', and **शकृत्** 'ordure'.

Thus **स्तम्ब + कृ + इच् = स्तम्बकर्त्ति** nom sing **स्तम्बकर्त्ति**, so also **शकृत्कर्त्ति**.

Vart—This rule is applicable when the sense of the words to be formed, is that of 'rice' and 'a calf' respectively. Therefore **स्तम्बकर्त्ति**, means 'rice', and **शकृत्कर्त्ति** 'a calf'.

When the words have not the senses of 'rice' and 'a calf', the affix **ञच्** is employed. As **स्तम्बकारः** 'sheaf-maker', **शकृत्कारः**, 'ordure-maker'.

२९३९ । हस्तेद्वैतिनाययोः पशौ । ३ । २ । २५ ।

द्वैतिनाययोः पशवोर्हज हस्तेनाय पशौ कर्त्तरि । द्वैति हस्तेति द्वैतिहस्तिः । नाय नायारम्भः हस्तेति नायहस्तिः । 'पशौ' क्तिन् । द्वैतिहारः । नायहारः ।

2939. When the agent indicated is an animal, the affix **इच्** comes after the verb **हृ** 'to take', the words in composition with it being **द्वैति** 'a leather-bag' and **नाय** 'nose-string'.

Thus **द्वैतिहस्तिः** 'a dog' (a carrier of skin), **नायहस्तिः** 'a beast' (that carries the nose-rope). The word **नाय** means 'a rope put in the nose of animals'.

When the words formed do not denote an animal, the affix **ञच्** is employed, as **द्वैतिहारः** 'a water-carrier (a carrier of a leather-bag for holding water)' **नायहारः** 'a carrier of his master'.

२९४० । क्लेशहिरात्मन्मरिश्च । ३ । २ । २६ ।

क्लेशानि पृच्छति क्लेशग्रहिः । लघपदस्य ऋधत्तत्वं ग्रहेरिन्द्रियस्य निपात्यते । आत्मन् विन-
वोति आत्मन्मरिः । आत्मनो मुनायनः । मृच इच् । पात्कुचिभरिः । पाद्माला आत्म-दाकुचि-
क्विति वेद । 'ज्योत्स्नाकारम्भमुदरभरवक्षोराः' इति मुनायः ।

2940 And the words फलेग्रहि and आत्मन्नरि are irregularly formed

The word फलेग्रहि is formed by adding the affix हृ to the verb ग्रह and making the upapada end in the vowel ए Thus फलानि ग्रह्वाति = फलेग्रहि: 'the fruit-bearing, i.e., a tree'

The word आत्मन्नरि is formed by adding the augment जु (न) to the upapada आत्म, and the affix हृ to the verb हृन् Thus आत्मन विनर्ति = आत्मन्नरि: 'selfish' (one who feeds his own self)

The word 'and' indicates that there are other such irregularly-formed words As कुक्षिन्नरि: 'gluttonous, selfish' (caring to feed his own belly) उदरन्नरि: 'gluttonous, selfish'

Chandra Grammarian says that when the words आत्मन्, उदर and कुक्षि, are in composition as upapadas, then also the above forms are valid As we find *Murāri*, author of *Anargha-rāghava* using the form उदरन्नरि in the following verse —

ज्योत्स्ना करम्भमुदर नरवदकोराः ।

The word कुक्षि नराः in the following is wrong it ought to be कुक्षिं नरवः ।

निरिस्तु कनकाचल	इति न सन्ति चारुन ब्रज
किटिस्त चरणीधर	कति न सन्ति भूदारका ।
नरस्तु नलयानिलाः	कति न सन्ति कञ्जानिलाः
प्रमुस्तु विवृताक्षय	कति न सन्ति कुक्षिन्नराः ।

२९४१ । एजेः खश् । ३ । २ । २२ ।

बभ्रन्तादेजेः खश् रयाद् ।

2941. The affix खश् comes after the verb हृ 'to tremble' when ending in ङि and when the object is in composition with it

Note — This affix comes after the causative of हृन् Of the affix खश् the letters ख् and श् are indicatory, the real affix is ज्ञ The ख् indicates that the augment जुच् is added to the upapada ending in vowel (VI 3 67) The श् indicates that this is a Sārvaadhātuka affix (III 4 113), and therefore the vikaranas like चच् &c (III 1 68) will be employed here.

२९४२ । अरुद् विषदजस्तस्य मुम् । ६ । ३ । ६७ ।

अरुदो द्विपतोऽजस्तस्य च जुनागल इवातिष्ठदन्त उत्तरपदे न ह्रस्वव्ययस्य । शिस्त्याच्छवादिः । अननेत्रयतीति अननेत्रयः । '० वातशुनीतिलसर्पेण्वजधेदुदज्जातिभ्यः खश् उपचक्षयानश्' । वातनभा वृणाः ।

2942 जुच् is the augment added immediately after the final vowel, of अरुच्, द्विपच्, and of a stem ending in a vowel, unless it is an Indeclinable, when a word formed by a ङिच् affix follows

Note—Thus अद्वन्द्व द्वन्द्व, कालिन्या &c See III 2 35, 39, 83 The व् of अद्व and the द् of द्वि are dropped by VIII 2 23

Note—Why do we say 'of अद्व &c'? Observe विद्वन्त्या ॥ Why do we say 'not an Indeclinable'? Observe दीयानम्यनहः, दिवानम्यारात्रिः ॥ Why do we use the word अन्त in अजन्त, when merely saying अच् would have sufficed by the rule of tadanta-vidhi? This indicates that the shortening taught in the preceding sūtra does not debar the जुच् augment, nor does जुच् debar the shortening. So that जुच् is added after the shortening has taken place

Thus जननेजयति = जननेजयः (जन + जयि + यच् + लृच् = जनच् + जये + ज + ज) जनने जय 'who awes mankind'

Vart—The affix लृच् comes after the verbs गच्छ 'to go', वेष्ट 'to suck', वृष्ट 'to strike', हा 'to leave' when in composition with the words वात 'wind', शुनी 'a bitch', तिल 'sesamum' and वर्ध 'flatulence'. As वातजयाः वृणाः 'swift antelopes' (going with the wind) For शुनी, the following applies by which the long ई of शुनी is shortened

२९४३ । खित्यनव्ययस्य । ६ । ३ । ६६ ।

खित्ये परे पूर्वपदस्य इत्यः स्यात् । ततो जुच् । जुनिचयः । तिलजुदः । वर्धजहा नाचाः । जहातिरन्तर्भावितवयव ।

2943 A short is always substituted for the final of the first member, when the second member is a word formed by an affix having an indicative लृच्, but not when the first member is an Indeclinable

Thus शुनी + जे + लृच् = जुनिचयः 'a bitch-sucker', तिलजुदः 'an oilman', वर्धजहा नाचाः 'a kind of bean' (that causes or cures flatulence) The word जहाति has the causative sense latent in it and means "causes to go away"

Thus कालिन्या, हरिश्चिन्या ॥ The augment जुच् does not prevent the shortening, had it done so, the rule would have been unnecessary. But दीयानम्यनह दिवानम्यारात्रिः, where दीया and दिवा are Indeclinables there is no shortening. The above words are formed by लृच् (III 2 83). The phrase anavyayasya indicates by implication that the word खित् here means खिद्यन्तः contrary to the maxim enunciated in VI 3 17 उत्तरपदाधिकारे प्रत्ययानुद्वे तदन्तविधिर्न्यते ॥ For अ. Avyaya can never take a खित् affix which is ordained only after dhātus

२९४४ । नासिकास्तनयोर्भावेदो । ३ । २ । २९ ।

अनं भातिरुच्—* स्तने घेटो नासिकाया च्छ्वेनि वाच्यम् * । स्तनं जयतीति स्तनचयः । घेटश्चिक्वास्तनचयी । नासिकचयः । नासिकचयः ।

2944 The affix लृच् comes after the verbs घ्ना 'to blow' and जे 'to suck' when नासिका 'nose' and स्तन 'breast' are in composition with them as object

Var'—It should be stated that stana is compounded with √dhet, while nāsikā is compounded with √dhet and √dhma both

The rule of *yathāśankhyā* as given in I 3 10 does not, however, apply here For स्तन is compounded with च्छे, as (स्तन + च्छे + खञ् = स्तन + छु + च्छे + खञ् = स्तन + च्छ + खञ् + छ + ख) = स्तनञ्चय 'an infant' (sucking the breast)

The feminine of स्तनञ्चय is स्तनञ्चयी: as the verb च्छे has an indicatory ट् ।

But नासिका is compounded with both च्छा and च्छे as नासिका + च्छा + राञ् = नासिक + च्छ + राञ् + छ (VI 3 66 and 67, VII 3 78) = नासिकञ्चन: 'blowing and breathing through the nose' So also नासिकञ्चय: 'drinking through the nose'.

२९४५ । नाडीमुष्टयोश्च । ३ । २ । ३२ ।

वतयोश्चपदयोः कर्नयोर्नासितोः खञ् स्यात् । 'यथासङ्ग नेच्यते' । नाडिचनः—नाडिचयः । मुष्टिचनः—मुष्टिचयः । ' * यदीक्षारीक्षरीमुपसङ्ख्यानम् * ' । चटिचनः—चटिचय इत्यादि । क्षारी परिनाशविधेयः । क्षरी गर्दभी ।

2945 And when the words नाडी 'a tube' and मुष्टि 'fist' are objects in composition with the verbs च्छा and च्छे, the affix खञ् is employed

Ishti—(Here also the irregularly-formed *Dvandva* compound नाडीमुष्टि shows that there is non-applicability of the rule of *yathāśankhyā*, for मुष्टि being a चि ought to have stood first (II 2 32)

Thus नाडिचनः 'blowing through the tube', मुष्टिचनः 'blowing through the fist', नाडिचयः 'sucking through the tube', an infant, मुष्टिचयः 'an infant'

Var'—The words ghati, khāri (a measure), khari (she-ass) should be enumerated

The word *and* in the aphorism indicates that there are other words also so formed. Thus चटिचनः, चटिचयः, क्षारिचनः, क्षारि चयः, (क्षारिचनः, क्षारिचयः, 'a mountain'), so also खरिचनः ।

२९४६ । उदि कूले रुजिवहोः । ३ । २ । ३१ ।

उत्प्लुर्वाभ्या रुजिवहिभ्या कूले कर्नयुपपदे खञ् स्यात् । कूलमुपलवीति कूलमुपलवः । कूल उपल ।

2946 The affix खञ् comes after the verbs बद् 'to break into pieces' and वह्, 'to carry' when preceded by the upasarga उ and the word कूल 'bank' is in composition with them as the object

Thus कूलमुपलवति = कूलमुपलवः 'breaking down banks' (such as a chariot, river, elephant, &c), कूलमुपलवः 'tearing up or carrying away the bank'.

२९४७ । बहाम्ने लिहः । ३ । २ । ३२ ।

बहः स्कन्धस्य लेहीति बहलिहो गौः । अदादित्वात्करो । लुङ् । लयो हित्वात्तुल्यः । खञ्-लित्वा वायुः ।

2947 The affix लक्ष् comes after the verb लिह् 'to lick when the word in objective case in composition with it, is the word वह 'the shoulder of an ox' or अन्न 'a cloud'.

As वहलिहो गौः 'the shoulder-licking cow', अन्न लिहो वायुः 'the cloud-licking wind' The root लिह् belongs to the Adâdi class, so the vikarana वप् is elided. The ह् of लिह् is not gunated as the affix लक्ष् is लिह् (I 2 4 S 2234)

२९४८ । परिमाणे पचः । ३ । २ । ३ ।

प्रत्ययपचा स्थाली । खारिपचा कटारः ।

2948 The affix लक्ष् comes after the verb पच् 'to cook' when the word in objective case in composition with it denotes a measure

Thus प्रत्य पचति=प्रत्यपचा 'a pot having the capacity to cook a *prastha* of food', so also ब्रोहस्पचः, खारिपचः 'a kettle'

२९४९ । नितनखे च । ३ । २ । ३४ ।

नितपचा ब्राह्मणी । नखपचा यवागूः । पचिरन्न तापवाची ।

2949. The affix लक्ष् is employed after the verb पच् when नित 'a small quantity' or नख 'nail' is the word in composition with it in the objective case.

The aphorism has its scope when the words formed do not denote measures, which was the case in the last sūtra. Thus नितपचा ब्राह्मणी the 'Brāhmanī who cooks a little, i.e., a niggardly Brāhmanī', नखपचा यवागूः 'the nailscorching barley gruel' Her पच denotes 'to scorch', 'to heat.'

२९५० । किञ्चरुषोस्तुदः । ३ । २ । ३५ ।

विष्णु तुदः । तुमि कृते सयोगोत्तस्व लोपः । अरु तुदः ।

2950 The affix लक्ष् comes after the verb तुद् 'to strike', when विष्णु 'the moon' or अरु 'a wound' is the word in composition with it in the objective case.

As विष्णुस्तुदः राहुः 'the Rāhu that eclipses the moon', अरुस्तुदः 'corrosive, wounding the vital parts' For the addition of the augment तुद् after the word अरु, see VI. 3. 67. S. 2942. Thus अरुस्तुद्+तुद् । Now स् the final of a conjunct consonant is elided by VIII. 2 23. S 54, and the form is अरुस्तुदः ।

२९५१ । असूर्यललाटयोर्दृशितपोः । ३ । २ । ३६ ।

असूर्यमित्त्वसमर्थवशातः । दृशिना नञः सवन्धाद् । सूर्ये न परस्मैतीत्यसूर्यपश्य राजराजाः । ललाटतपः सूर्यः ।

2951 The affix खञ् comes after the verb दृश् 'to see' and तप् 'to heat' when असूर्य and सलाह are respectively the words in composition with them in the objective case

Thus असूर्य + दृश् + खञ् = असूर्यस्परय, as असूर्यस्परया राजदारा 'the king's wives not even seeing the sun' (being shut up in the harem, and so having no opportunity of seeing the sun, far less any other person who is a stranger, that is, they are so well protected that even the sun cannot see them, much less any irreverent gaze)

So also सलाहस्तपः 'heating the fore-head' (such as the sun)

The word असूर्य is an incomplete or impossible compound, as the negative अ applies to the verb दृश् and not to the word सूर्य This is in opposition to the rule of *samartha pada vidhi* (II 1 2)

२९५२ । उग्रपश्येरन्मदपाणिन्धमाश्च । ३ । २ । ३९ ।

यते निपात्यन्ते । उग्रनिति क्रियाविशेषण तस्मिन्नुपपदे द्वये खञ् । उग्र पश्यतीत्युग्र परयः । इदोदकं तेन पायति दीप्यतेऽविश्वनत्वादिति इरन्मदो ज्ञेयश्चेति । इह निपातनात्पर्यन्त । पाणयोऽन यन्तेऽस्मिन्निति पाणि यनोऽश्वा । अन्धकाराद्भात इत्यर्थः । तत्र हि सर्पादिपनोदनात् पाणयः शब्दास्ते ॥

2952. The words उग्रस्परय, इरन्मद and पाणिन्धम are irregularly formed

Thus उग्रस्परयति = उग्रस्परयः 'fierce looking' The word ugra is an adverb, with this as an upapada, khaś is added to dris इरया नयति = इरन्मदः 'delighting in drinking, an epithet of Agni, a flash of lightning' The word ira means 'water' that which is excited or illumined by water is so-called As an anomaly the vikarana syan is not added So पाणिन्धमाः पन्थावः dark roads', literally "where hands (pāṇayah,) are clapped (dhmāyante), owing to darkness, in order to drive away the snakes, &c"

२९५३ । प्रियवशे वदः खञ् । ३ । २ । ३८ ।

प्रियंवदः । वर्यवदः । * गने सुपि वाच्यः * । असहायनिदश्चित्तगमो हस्ती । * विहायतो विह इति वाच्यम् * । * खञ्च विहा वाच्य * विहगम - विहगः । भुजगम - भुजगः ।

2953. The affix खञ् comes after the verb वद् 'to speak' when प्रिय or वश is the word in composition with it in the objective case

Thus प्रिय वदति = प्रियंवदः 'who speaks kindly', वशवद 'who professes submission'

Of the affix खञ्, the letters ख्, and ञ् are indicatory, ख् indicates the insertion of the augment वृ (VI 3 67), and ञ् shows that there is shortening of the vowel in certain cases (VI 4 94 S 2955)

In the case of प्रिय and वश with वद्, the affix खञ् could have given the same result as the affix खञ् Making a separate affix in this sūtra is for

the sake of the aphorisms that follow, where this affix will produce different effects than खच्

Vart—The affix खच् comes after the verb गच्छ् 'to go' when a word ending in a case-affix is in composition with it. As नितगनो हस्ती 'the slow-moving elephant', नितगना हस्तिनी 'the slow-moving she elephant'. The words so formed are not epithets or names.

Vart—This affix comes, under similar circumstances, when the word in composition with गच्छ् is विहायच्, and the latter is then replaced by the word विह. As विहायता गच्छति=विहगता: 'a bird (that which goes through the sky)'

Vart—In the *Vārtikas* above given, the affix खच् may optionally be considered as if it had an indicatory ङ. The force of ङ is to cause the elision of the final vowel with what follows it. As विहगः or विहगनः 'a bird'. So also बुजगन् or बुजगन् a serpent' (what goes crookedly)

२९५४ । द्विषत्परयोस्तापे । ३ । २ । ३२ ।

खच्स्वाद् ।

2954 The affix खच् comes after the verb ताप 'to heat', when द्विषत् or पर is the word in composition with it in the objective case.

Note—The verb तप् belongs both to the *Bhu* and the *Chur* classes. Both are meant in the sūtra. In the case of the *Bhuddi*, the verb तापि is the causative ending in णि of तप्, while in the *Churādi*, all verbs take चि.

Note—Thus द्विषन्त तापयति=द्विषन्तप (VI 4 94) 'one who destroys his enemies', so also पटन्तप 'one who subdues his enemies, a hero'.

The ताप becomes तप by the following sūtra, which shortens the vowel.

२९५५ । खचि ह्रस्व । ६ । ४ । ९४ ।

खचरे खौ उपधाया ह्रस्व एवाद् । द्विषन्त पर वा तापयतीति द्विषन्तपः । परन्तपः । षट्षष्ठी-
ग्रहणादिलङ्गविशिष्टपरिभाषानिर्वाहः । तेनेष्टु ऋ । द्विषन्ती तापयतीति द्विषन्तीतापः ।

2955 The penultimate of the Causative stem is shortened before the affix खच् ॥

Thus द्विषन्तपः, परन्तपः, पुरन्तपः ॥ See III 292, and 41

This affix, however, will not apply when the above upapadas are in the feminine gender. In this case the general affix ऋच् will be employed; as द्विषन्ती तापयति=द्विषन्तीतापः । The maxim "that a masculine includes the feminine for the purposes of the application of Grammatical rules" is not of universal application, because had it been so, Kātyāyana would not have used both the masculine ghata and the fern ghāti in *vārtika* under S 2945

२९५६ । वाचि यमो व्रते । ३ । २ । ४० ।

वाचयद् उपपद यञ्जेः खच्स्वाद्भ्रते गन्धे

2956 The affix खच् comes after the verb बच् 'to curb' when the word वाक् 'speech' is in composition with it as object, and the sense indicated is that of a vow

२९५७ । वाच्यमपुनरदरी च । ६ । ३ । १ । ६९ ।

वाक्पुरोक्तमन्तर निपात्यते । वाचयते नौनव्रती । 'व्रते' किच् । अक्त्वादिना वाक् वच-
तीति वाग्यासः ।

2957. वाचयन् and पुनरदर are irregularly formed.

The word व्रत means a vow taken according to the rules of Dharma-śāstra. Thus वाचयन् आस्ते 'he has taken the vow of rigid silence'.

Why do we say 'vow'? Otherwise the form is वाग्यासः 'restraining speech' (VI 3 69) owing to want of power, &c.

Not.—Similarly पुनरदरवति=पुनरदरः see below, for its formation. The shortening of वाक् and दार takes place by VI. 4. 94 S 2955.

२९५८ । पूः सर्वयोदोरिसहोः । ३ । २ । ४१ ।

पुर दारयतीति पुरदरः । सर्वसहः । सहिग्रहणसंज्ञार्थम् । 'सगे च दारेः' इति काशिका ।
बाहुल्येन लघ्वनिदिन्याहुः । नग दारयतीति नगदरः ।

2958. The affix खच् comes after the verbs दारि 'to split' and बह् 'to bear' when respectively in composition with the words पुर 'a city' and सर्व 'all', in the objective case.

As पुर दारयति=पुरदरः 'name of Indra (who splits asunder cities)' (VI 3. 69 and VI 4 94), सर्वसहोत्तज् 'the king who is all-forbearing' The खच् is taken here in order to form words which are not Names. When Names are to be formed, it takes kha by S 2963.

Vart.—So also when the word नग is in composition with the verb दारि, as नगदरः 'a fistula in the anus' This vātika is given in the Kāśikā. The word can be formed by the rule of 'bahulam' also according to some.

२९५९ । सर्वकूलाश्रकरीषेषु कषः । ३ । २ । ४२ ।

सर्वकषः खल । कूलकषा नदी । अश्र कषो वायुः । कुरीषकषा वात्या ।

2959 The affix खच् comes after the verb कृ 'to rub' when the words सर्व 'all', कूल 'bank', अश्र 'cloud' and करीष 'a dry cow-dung', are in composition with it in the objective case

As सर्वकषः खलः 'a villain, a rogue', कूलकषा नदी 'a river', अश्रकषो वायुः 'a wind', करीषकषा वात्या 'a strong wind'.

२९६० । मेघतिभयेषु कृजः । ३ । २ । ४३ ।

मेघकरः । अतिभयः । भयकरः । भयभयदेन तदन्वविधिः । अतयकरः ।

2960 The affix खच् comes after the verb कृ 'to make' when the words मेघ 'cloud', अति 'misfortune' and भय 'fear' are in composition with it in the objective case.

As नेचकरः 'producing clouds', अतिकरः 'giving pain', नवकरः 'frightful'

Vart —The *-to-lanta vidhi* applies in the case of upapadas like नव, &c This is an exception to the *vidhi* under I 1 72 S 26 by which, in the case of affixes, *tadanta-vidhi* was prohibited Thus we have नवकरः 'who causes security'

२९६१ । होमप्रियमद्रेऽण् च । ३ । २ । ४४ ।

एषु कृजोपस्थात् । आत्त्यच् । होमकरः—होमकारः । प्रियकरः—प्रियकारः । नदकरः—नदकारः । वेति वाच्येऽवयवक हेत्वादिवु सो ना भूदिनि । कच तर्हि 'अस्वारम्भाः होमकाराः' इति कर्तव्यः शेषस्त्वविशेषात्वा पचाद्यच् ।

2961. And the affix अच् as well as कच् comes after the verb कृ 'to make' when the words होम 'happiness', प्रिय 'pleasant' and नद 'joy' are in composition in the objective case

The word 'and' denotes that the affix कच् is also to be included.

Thus होमकारः or होमकरः 'propitious', प्रियकारः or प्रियकरः 'showing kindness', नदकारः or नदकरः 'causing delight'

The repetition of the affix अच् when its *anuvrtti* could have been read into this sūtra by using the word वा 'optionally', indicates that these words never take the affix ट् of sūtra III 2 20 S 2934 though cause, habit, &c., may be denoted, so that the feminine of those words is formed by क्वा and not by ई । How do you explain अस्वारम्भाः कचकर 'small beginnings lead to or cause prosperity'. The form Kshemakara is derived by the अच् of the Pachādi class, the object denoting a relation not otherwise specified

२९६२ । आशिते भुवः करणमवयोः । ३ । २ । ४२ ।

आशितशब्द उपपदे भवतेः कच् । आशितो भवत्यनेनाशितमव बोधनः । आशितस्य भवन आशितमव ।

2962. The affix कच् comes after the verb कृ 'to be' when in composition with the case-inflected word आशित 'satisfied by eating' and the sense is that of instrument or condition.

The word भुवि of III 2 4 is understood here.

Thus आशितकृत्—meaning 'food' the quantity of rice sufficient to feed the guests to their satiation literally by that which one is satiated आशितो भवति अनेन Here the word denotes instrument And आशितमवः also means 'satiety', which denotes condition, namely, the state of being satiated.

२९६३ । संज्ञायां सृजृजिघारिसहिलपिदमः । ३ । २ । ४६ ।

विद्वन् विनर्तति विश्वमपः । एतत्तर धाम । इह एवेन तर्तीति व्युत्पत्तिमात्रं न त्ववयवार्था-
भुवनः । पतिवरा कन्या । अत्रु जयेर हस्ती । भुनक्तः चर्वत । अत्रु तपः । अत्रु सहः । अरिंदनः ।
दधिः घनमात्रे तेन सकर्मक इत्युक्तम् । नताम्परे तु अस्तर्भावितवयवोऽत्र दधि ।

2963 The affix कच् comes after the following verbs when the words to be formed denote a name —viz, कृ 'to bear', कृ 'to

cross over', वृ 'to choose', जि 'to conquer', धरि 'to hold', धरि 'to bear', तपि 'to heat' and दन 'to subdue'

Both the words कर्मेणि and सुपि of III 2 1 and 4 are understood here and should be applied as the occasion requires. Thus विश्वनरा 'earth' (that which supports all), रथतर 'the Rathantara Sāma' the etymology is merely रथेन तरति, but the whole word does not show in it the meanings of its different components. The word rathantara, however, is considered to be a *compound*, the result being that it takes the accent of the compound and has the avagraha of the compound. As in रथन्तरनाजबारा बसिहः the avagraha is after रथः. The accent is on the second member by ह्रस्वस्य-प्रकृतिस्वरः. Had it been an indivisible word there would have been no avagraha, and accent would have been on the first as it is a Neuter noun (see Phit II. 3) चरित्वरा 'a girl' lit. (who is about to choose a husband), यन्त्रजयः 'an elephant' lit. (who conquers the enemy), युगपरः 'a mountain' or 'the pole of a carriage to which the yoke is fixed', यन्त्रसह 'Śatrunsaḥ' (withstanding an enemy), यन्त्रतपः 'Śatrunṭapa' (destroying an enemy), अरिदमः 'Arindama' (victorious). The √dam is Transitive when meaning 'to pacify'. This has already been mentioned (see S 2519 root दम्). According to another opinion, the root dam has latent in it the sense of the causative and so becomes Transitive.

Why do we say 'when denoting a name'? Observe कुटुम्बधारः 'he who supports his family'.

२९६४ । गमश्च । ३ । २ । ४९ ।

सुतङ्गमः ।

2964 And the affix लच् comes after the verb गम् 'to go' when in composition with a word ending in a case-affix, and when the word to be formed denotes a name

As सुतङ्गमः 'Sutangama' Though the verb गम् could well have been included in the last aphorism, the separation serves the purpose of carrying the *anuvṛtti* of गम् into the subsequent sūtras

२९६५ । अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।

अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।
अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।
अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।
अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।
अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।
अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।
अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।
अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।
अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।
अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषु डः । ३ । २ । ४८ ।

2965 The affix ड comes after the verb गम् 'to go' when in composition with the following words as its objects — अन्त

'end' अत्यन्त 'excessive,' अच्यव् 'road,' दूर 'far,' पार 'across,' सर्व 'all' and अनन्त 'endless'

The anuvritta of the word सद्यावाच् does not extend to this. As अत्यन्तः 'having gone to the end, thoroughly conversant', अत्यन्तगः 'going too fast', अच्यवः 'a way-farer', दूरगः 'going to a distant place', पारगः 'completely familiar', सर्वगः 'going everywhere, the Supreme Being', अनन्तगः 'going to infinity, moving for ever'

Of the affix इ the letter इ is indicative, the real affix being अ. The इ indicates that the टि portion of the word to which this is added, must be elided (VI 4 143), as अन्त + गच् + इ = अन्त + ग् + अ (the टि portion अच् of गच् is elided). Now though the rule VI 4 143 says 'when that which has an indicative इ, follows, there is elision of the टि of अच्', yet in the present case, such elision takes place, although the word गच् here is not one of those called अ (I 4 18), because the presence of इ as an indicative letter must not be unmeaning and should find some scope.

Vart—The इ is also employed when the words in composition are सर्वत्र 'everywhere' and पन्न 'creeping', as सर्वत्रगः 'Supreme Spirit', पन्नगः 'a snake' पन्नच् is an adverb formed by the affix च added to the पच् (IV. 60) and means 'creepingly' or 'downward'.

Vart—So also when the word in composition is उरच् 'breast', and there is elision of its final. As उरच् + गच् + इ = उरगः 'moving on breast, a snake'.

Vart—So also with the words दु 'well' and दुर् 'bad' when the resulting words denote location. As दुगः 'that in which one goes easily, easy of access' दुर्गः 'difficult of access, a fort'.

Vart—Others say, that this इ is added when other words besides the above stand as upapadas. Thus ग्रामगः 'going to the village'.

Vart—विहायच् is replaced by विह when the affix इ (III 2 48) comes after the verb गच्, as विहगः 'a bird'. Thus we have three forms विहग, विहङ्ग, विहङ्गम.

२९६६ । आशिषि हनः । ३ । २ ४९ ।

यन्नु वच्चाच् हनुद् । 'आशिषि' किल् । यन्नुचातः । * हारावाहनीऽनन्तस्य च टः संज्ञा-
वाच् * । दादयम् उपपदे आह्वयार्द्धित्वेऽपटकारस्यान्तादेशो वक्तव्य इत्यर्थः । दावापाट ।
'* चारी वा *' चावापाट चावापाट । * कर्त्तव्यि सवि च * । कर्त्तव्युपपदे संज्ञार्द्धित्वेऽपट
इत्यर्थः । वचान्तद्वयतीति वचसपाट । पदसपाट । वचसचातः । पदसचातः ।

2966 The affix इ comes after the verb हृ 'to kill', when the object is in composition with it, and when benediction is intended.

The affix इ is understood in this sūtra. Thus यन्नुच् वच्चाच् = यन्नुच् 'may he kill the enemy'.

Why do we say 'when benediction is intended'? Otherwise we have वधुघातः 'who kills his enemy'

Vart—The affix अघ् comes after the verb अह् when the word दाव 'wood' is in composition with it, and its final letter is changed into ट, when the word so formed denotes a name As दाव आहन्ति=दावघाटः (दाव+आह्+अघ्) 'the wood-pecker'

Vart—So also optionally when the word चाव 'beautiful' is in composition under the circumstances detailed in the last *vārtika* as चावघाटः or चावघातः ।

Vart—So also, when the verb ह् is preceded by the preposition च्, and is in composition with a word in the objective case, the affix अघ् is employed, and the final is replaced by ट, as वर्णह् सङ्गच्छति=वर्णसघाटः or वर्णसंघातः 'the alphabet', पदह् सङ्गच्छति=पदसघाटः or पदसघातः 'connecting the words that are separated, an annotator'

२९६७ । अये ह्येतमसोः । ३ । २ । ५० ।

अपघ्नाह्निर्हः स्यात् । अनायीर्घनिदह् । ह्येवापहः पुत्रः । तनोऽपहः सूर्यः ।

2967 The affix ष comes after the verb ह् 'to kill' when it is compounded with the preposition अघ्, and when the object in composition with it, is the word ह्ये 'pain' or तनह् 'darkness'

As, ह्येवापहः पुत्रः 'the pain-allayer, &c, the son', तनोऽपहः सूर्यः 'the darkness destroyer, &c, the sun'

This aphorism has its scope when the sense is not that of benediction.

२९६८ । कुमारशीर्षघोर्णिनिः । ३ । २ । ५१

कुमारघाती । शिरसः शीर्षभाघो निपात्यते । शीर्षघाती ।

2968 The affix णि comes after the verb ह् 'to kill' when the word in composition with it is कुमार 'a child', or शीर्ष 'head'.

Thus कुमार+ह्+णि=कुमार+घात+ह् (VII 3 54 and VII 3, 32)=कुमारघातिह् Nom. sing. कुमारघाती 'child-killer' So also शीर्षघातिह् Nom. sing. शीर्षघाती 'head-striking'

The word शीर्ष is an irregular form of the word शिरस् ।

२९६९ । लक्षणे जायापत्योष्टक् । ३ । २ । ५२ ।

हन्तेष्टकस्याल्लक्षणेति कर्तरि । जायाघ्नो जा । पतिघ्नी स्त्री ।

2969 The affix टक् comes after the verb ह् 'to kill' when it is in composition with the word जाया 'wife' or पति 'husband' as object, and when the word so formed denotes the agent possessed of that attribute (or when the word so formed denotes a mark).

The word लक्ष्य of this sūtra gives rise to the doubt whether it means लक्षणे कर्तरि or लक्षयति कर्तरि. In the former case the meaning will be 'when the agent is itself the mark', as जायाघ्नः 'a mole' (a mark on the body indicative of the death of one's wife). In the latter case the meaning will be 'when the agent is possessed of the attribute denoted by the word', as जायाघ्नः 'the murderer of his wife', पतिघ्नी 'the murderer of her husband'.

Of the affix टक् the letters ट् and क् are indicatory. The ट् shows that the feminine is formed by ऐ, and क् causes the elision of the penultimate अ of इद्. Thus जाया + इद् + टक् = जाया + इद् + अ (VI 4 93) = जायाघ्नः. (VII 3 54).

२९७० । अमनुष्यकर्तृके च । ३ । २ । ५३ ।

जायाघ्नस्त्रिलोकालकः । पतिघ्नी पाणिरेखा । पिच्छन् घृतम् । 'अमनुष्यः' इति किञ्च । आसुषातः घृद्रः । अयं कर्त्रे बलभद्रः प्रलम्बघ्नः । यमुघ्नः । घृतघ्नः इत्यादि । भूतविभुजादित्वा-
स्त्रिलोकः । चौरघाते नगरघाते हस्तीति तु बाहुल्यकादयि ।

2970 And the affix टक् comes after the verb हर 'to kill' when the object is in composition with it, and when the word to be formed denotes an agent other than a human being.

As जायाघ्नस्त्रिलोकालकः 'the mole' (literally that which indicates the death of one's wife), पतिघ्नी पाणिरेखा 'the line of the palm of the hand' (that which indicates the death of one's husband). These two forms were deducible also from the last aphorism स्त्रिलोकं यमु 'honey' (literally that which has the property of destroying the phlegm) पिच्छन् घृत 'clarified butter' (lit. that which destroys the bile).

Why do we say 'when the agent is not a human being'? 'Observe आसुषातः घृद्रः 'a Sūdra' (literally one who kills the mice). Here the affix is अक्. How do you explain the forms प्रलम्बघ्नः the killer of Pralamba demon, (an epithet of Balabhadra), Śatrughna, or यमुघ्नः ? These forms are valid under Mūlavibhujādi class (III. 2. 5. vārt S 2919) and are formed by the affix क्.

Why is the affix टक् not employed in the following? चौरघाते or नगरघाते हस्ती 'an elephant' (१९, who kills a thief). Here the word is formed by the affix अक् on the analogy of sūtra III 3. 113 which allows a diversity in case of *kritya* affixes, which diversity is extended in this case to a *krat* affix.

२९७१ । शक्तौ हस्तिकवाटयोः । ३ । २ । ५४ ।

हस्तेष्टवस्त्रवाच्छक्तौ द्योत्यायाद् । बहुवचनकर्तृकार्थनिदम् । हस्तिको ना । कवाटघ्नोऽपि ।
पाटेति पाठान्तरम् ।

2971 The affix टक् comes after the verb हर 'to kill' when the word in composition with it as its object is हस्ती 'elephant' or कवाट 'gate' and when the sense indicated is that of power.

The sūtra applies where the agent is a human being As इस्तिनं हन्तुं बलः=इस्तिनः बलुष्यः 'a man who is strong enough to kill an elephant', so also कपाटध्वजः 'a burglar' (who is capable of breaking open the doors)

Why do we say 'where power is indicated'? Observe विधेय इस्तिनं हन्ति =इस्तिनातः 'who kills the elephant by poison'. Here the affix is कच्

Another reading is कपाटः ॥

२९७२ । पाणिघतादधी शिल्पिनि । ३ । २ । ५५ ।

इत्येष्टविटलोपो बलश्च च विधात्वन्ते पाणिघतादधीत्यपद्वयेः । पाणिघः । ताडयः । 'शिल्पिनि' । किच् । पाणिघातः । ताडघातः ॥ * ताडय उपसंख्यानच् * । ताडान् इति ताडयः ।

2972 The words पाणिघ and ताडय are irregularly formed when denoting an artificer.

These forms are thus evolved This affix टच् is employed after the verb हृ in composition with पाणि 'hand' and ताड 'a blow' as object, then the टि portion of हृ, i.e., अच् is elided, and ह is changed into च irregularly Thus पाणि+हृ+टच्=पाणि+हृ+अ=पाणिघः 'a drummer' (workman or handier after-man), ताडयः 'a smith'

Why 'when denoting an artificer'? Observe पाणिघातः 'beating', ताडघातः 'hammering'

Vart.—The word ताडयः should be enumerated in this connection; ताडयः 'a regicide'. The affix ल्युट् is taught now in the following —

२९७३ । आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषुष्वयर्थेष्वचदौ कृजः करणे ल्युट् । ३ । २ । ५६ ।

इषुष्वयर्थेष्वचदौ कृजः कर्मरूपपदेषु कृजः ल्युट्स्वात् । आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेषुष्वयर्थेष्वचदौ कृजः । 'अचदौ' किच् । अढ्योऽनुर्वन्त्यनेन । इह प्रतिषेधवाचक्यास्तस्युच्चि नेति काचित्का । भाव्यन्ते तु ल्युट् स्वादेव । अच् वाचित्युत्तरार्थश्च ।

2973 When the sense of the word to be formed is that of an instrumental agent, the affix ल्युट् comes after the verb कृ 'to make', when the following words are in-composition with it as objects —आढ्य 'rich', सुभग 'fortunate', स्थूल 'big', पलित 'grey', नग्न 'naked', अन्ध 'blind' and प्रिय 'pleasant', provided that, these words have the sense of the words formed by the affix क्वि, though not actually ending in the affix क्वि (S 2117)

The affix क्वि (V. 4 50) is added to a noun when it is in composition with the verbs कृ 'to become', कृ 'to make' and अच् 'to be', its force being that a thing attains to a condition in which it previously was not. The क्वि being an optional affix, its sense is two-fold, namely, words ending in क्वि and words not ending in क्वि. Both may have the force of क्वि. In the present sūtra, however, the words that actually end in क्वि have been ex-

cluded, while words which do not take the affix *प्ति*, but have the force of *प्ति* are included in the present sūtra.

Thus आढय + कृ + क्युप् = आढय + क्य + क्यप् = आढय करणच् 'that by the instrumentality of which the poor becomes rich, viz, wealth, prosperity, means of enriching', सुमगकरणच् 'making happy', स्थूलकरणच् by which one becomes big', पलितकरणच् 'rendering grey', नग्नकरणच् 'making naked' अन्धकरणच् 'making blind', मिर्यकरणच् 'showing kindness'

Why do we say 'when the force is that of the affix *प्ति*' ? Otherwise आढय वैलेन कुर्वन्ति, २९, अन्धयन्ति 'they anoint with oil' Here though something is joined with what it previously was not joined, namely, with oil, yet as the radical word is not prominent here, the sense is not that of *प्ति* and hence this counter-example

Why do we say 'when not ending in the affix *प्ति*' ? Observe आढयो कुर्वन्ति अनेन 'they make rich by this' Here the affix क्युप् is not employed

Kāśika —It might be objected. 'well if क्युप् is not used, then the affix क्युट् must be used (III 3 117) as there is no difference between क्युप् and क्युट्, both having the efficient portion कृ, what is then the use of prohibiting *प्ति* ? We reply, 'because there is this prohibition, when the affix क्युप् is not employed the affix क्युट् will not also be employed Thus by implication the affix क्युट् is also prohibited The prohibition of *प्ति* in this sūtra is for the sake of the aphorisms that follow'

Bhāṣya —Pātaṅjali observes that this prohibition is superfluous, because there is no distinction between क्युट् and क्युप् For the word formed by any one of these affixes have the same form and the same accent Nor is there any distinction in the feminines of their derivatives. For the word formed by नञ्, लञ्, ईञ्, अञ् and क्युप् take ई in the feminine as well as the words तदन and तद्धन Nor is there any distinction in their *samāsas* For in both the cases it will be *niṭya samāsa* Nor is the prohibition made for the sake of the augment कृप् For it being an indeclinable, कृप् cannot come after it The prohibition, therefore, is of no use to this sūtra, but it is inserted here for the sake of the following sūtras.

२९७४ । कर्तरि भुवः सिक्नुञ्चुकञौ । ३ । २ । ५७ ।

आढयादिभु क्यर्चय्यन्तेव वतेरेतीत्यः । अनाढय आढयो भवतीति आढय नविष्णुः । आढयनाडुकः । 'स्पृशोऽनुदके चिवेत् (४३२) पुवस्पृक् । कर्त्तरीति नियुक्तम् । नन्वेक स्पृशतीति नान्नस्पृक् । 'अतिवन्द्यवत्पिदुष्टिचञ्चुचिञ्चुञ्चौ च' (३७३) व्याख्यातम् । 'त्वदादिभु' द्वयेरनालोचने कञ्च' (४२९) ' * सनानान्वयोऽपि वाच्यम् * ' । सद्रक-सद्रयः । अन्वाहृक्-अन्वाहृयः । ' * वक्षोऽपि वाच्यः * ' । ताहृयः । सहृयः । अन्वाहृयः ।

2974. When the word to be formed denotes an agent, the affixes सिक्नुच् and चुकच्, come after the verb कृ 'to become', when it is in composition with words आढय, &c, provided that

these have the sense of the words formed by the affix **क्विप्** though not ending in **क्विप्**

Thus **आदयन्मविष्णुः** 'becoming rich (who was not rich before)', **आदयन्मातुङ्गः** 'becoming rich'

Why do we say 'when denoting the agent'? Not so when it denotes the instrument. The affixes will apply when the sense of the upapada is that of **क्विप्**, otherwise not, as **आदयी सविदा** 'he will be rich'.

These affixes will not apply when the upapada ends in **क्विप्**, **आदयी सविता**.

२९७४ । क । स्पर्शोऽनुदके क्तिन् । ३ । २ । ५८ ।

2974A. The affix **क्तिन्** comes after the verb **स्पर्श्** 'to touch', when it is in composition with a case-inflected word other than **उदके** 'water'.

By III 2 4, the *anuvṛitti* of the word **कुपि** is to be read into this sūtra. It might be objected 'why do we not read the *anuvṛitti* of the word **कर्त्तृ** instead of **कुपि**, because the verb **स्पर्श्** is a transitive verb, and after such verbs, the *anuvṛitti* of **कर्त्तृ** ought to come from III 2 4'? To this we say there is no harm in reading the *anuvṛitti* of **कुपि** in this case, because the word **कर्त्तृ** of the last sūtra is also, in a way understood here, and indicates the collection of all sorts of agents whether objects, instruments, &c, and this can only be when the first member of the compound is a word in general.

Thus **घृतं स्पर्शति** = **घृतस्पर्श**, nom sing **घृतस्पर्श्** 'he who touches clarified butter' **स्पर्श् + क्तिन् + ड = स्पर्श् + क्ति + ०** (VI 1 68) = **स्पर्श् + ०** (VI 1 67, and VIII 2 62) So also **मन्त्रेण स्पर्शति** = **मन्त्रस्पर्श्** 'who touches with hymns', **जलेन स्पर्शति** = **जलस्पर्श्** 'who touches with water' But **उदकेन स्पर्शति** = **उदकस्पर्शः** here we have the general affix **अन्**. See S 482

२९७४ । ख । अत्विग्दधृक्स्त्रिदिगुष्णिगशुयुजिक्रिञ्चां च । ३ । २ । ५९ ।

2974B The words **अत्विक्** 'a domestic priest', **दधृक्** 'impudent', **जक्** 'a garland', **दिक्** 'a direction' and **उष्णिक्** 'a quatrain' are irregularly formed by adding the affix **क्विप्**, and so also after the verbs **अजु** 'to worship', **युजि** 'to join' and **शुञ्च** 'to approach', the affix **क्विप्** is employed.

The first five words are irregular forms. Thus **अजु + यञ् + क्तिन् = अत्विक्** 'he who performs sacrifice in the season **अतै** or to the season (**अजुत्**)'. This word, however, is a **कृति** word in which it is fruitless to search for its etymological meaning **यञ् + क्तिन् = दधृक्**. Here there is reduplication and the final has acute accent **यञ् + क्तिन् = जक्**. Here there is augment **अज्** **युज् + क्तिन् = दिक्**. So also **उज् + क्तिन् = उष्णिक्**. All these are in fact crude nouns, their current meaning having little traces of their root meaning

The affix *क्विप्* comes after the three roots *युच्*, *अञ्चु*, and *कुञ्च*. Being read along with the five above mentioned irregularly-formed words, there is some irregularity in the application of *क्विप्* to these verbs. Thus the affix *क्विप्* comes after *अञ्चु* only when a word ending with any case affix precedes it in composition. As *अ + अञ्चु + क्विप् = आञ्चम्* nom. sing. *आञ्* (VI 4. 24, VII 1. 70, VIII. 2. 23 and 62) 'east', so also *अ + कुञ्च + क्विप् = आकुञ्चम्* nom. sing. *आकुञ्* (VI 4. 24, VII 1. 70, VIII. 2. 23 and 62) 'west', *उदञ्च* 'north'.

The affix *क्विप्* comes after *युचिर्* and *कुञ्च* when these are uncombined. Thus *युच् + क्विप् = युच्*. In nominative singular, *युच् + लु = युञ्च + ल्* (VII. 1. 71) = *युञ्च + ०* (VI 1. 63) = *युञ्* (VIII 2. 62) 'who joins'. When the root *युच्* is in composition with an *upapada*, it takes the affix *क्विप्* (see III 2. 61). As *अश्वयुञ्च* 'yoked with horses'.

So also *कुञ्च + क्विप् = कुञ्चम्*, nom. sing. *कुञ्*, 'a curlew'. The non elision of the *अ* (VI 4. 24) of *कुञ्च* is an irregularity, as this word has been taught in connection with other irregular words. See S. 373.

२९७४ । ग । त्यादादिषु दृशीज्जालोचने कञ् । ३ । २ । ६० ।

2974C. And the affix *कञ्* comes after the verb *दृश्* 'to see' when it is in combination with *त्वद्*, &c., and does not signify perception.

See 429

The force of 'and' is that the *क्विप्* also comes under similar circumstances *त्वद्*, &c. are pronouns, for a list of which see I 1. 27. Thus *त्यादृक्* nom. sing. *त्यादृक्*, 'such-like' when it is formed by *क्विप्*, and *त्यादृशः* 'such like' when the affix is *कञ्*. So also *तद् + दृश् + क्विप् = तादृक्* (VI 3. 91) nom. sing. *तादृक्* (VI 1. 68, VIII 2. 36 and 62, VIII 4. 56), and *तादृशः* when *कञ्* is the affix. So *तादृक्* or *तादृशः* 'what like'.

What is the force of the letter *ञ्* of *कञ्*? It is for the sake of accent, the *udatta* is on the first syllable of those words which are formed by an affix having an indicative *ञ्* or *ञ्* (VI 1. 117). But the indicative *ञ्* would have given the same accent, there being no difference between *कञ्* and *कञ्* in this respect. The indicative *ञ्* then serves only the purpose of distinguishing the affix *कञ्* from *कञ्* in sūtra IV. 1. 15 in which *कञ्* is taken and not *कञ्*. Had we not formed this separate affix, then for *कञ्कवरप्* of that sūtra, we should have read *कञ्कवरप्* so that the feminine of words formed by *कञ्* would have also taken long *ई*, so that the feminine of *यावक*. (*याव + कञ्* ° V 4. 29) would have been *यावकी* instead of *यावका*.

Why do we say 'when not signifying perception'? See *त परयति = तद् दृश्* 'who sees that'. The words *त्यादृक्*, *तादृक्*, &c., are crude nouns, in which the etymological sense of the root not being visible, the act of seeing can never be denoted by these words.

प्रविद् 'knower', ब्रह्मविद् 'knower of Brahma' and निविद् 'invocation' विद्—
काष्ठविद् 'wood-cutter', प्रविद् 'cutter' विद्—रज्जुविद् 'rope-cutter', प्रविद्
'a cutter' वि—शत्रुविद् 'enemy-conqueror', प्रविद् 'conqueror' नी—नेनानीः
'leader of an army', प्रवीः 'a leader', ग्रामवीः 'head-borough', अग्रवीः 'first'.
(Why is there cerebral व in these words? Because the word ग्रामवी has a
cerebral व in sūtra V 2 78 and that indicates that these words will have
व, as also by sūtra VIII 4. 3) राट्—विश्राट् 'splendour', राजाट् 'emperor'
(the letter व is added by VIII 3 25).

Vart—The letter व replaces the न of the root नी to lead', when the
words 'agra' and 'grāma' are in composition with it, as अग्रवीः and ग्रामवीः।

२९७६ । मजो विवः । ३ । २ । ६२ ।

उप्यपवर्गे चोपपदे मजेर्विवः स्यात् । अञ्जनात् । मनात् ।

2976 The affix विव comes after the verb मज् 'to share'
when in composition with a word ending in a case-affix whe-
ther it be an upasarga or not

The words 'upasarga' and 'supi' are understood in this sūtra. As अञ्ज
मजते=अञ्जनात् । Nem sing अञ्जनात् 'sharing a portion. So also when in
composition with a preposition, as मनात् 'division'.

२९७७ । अदोऽनन्ते । ३ । २ । ६२ ।

विद् स्यात् । आननन्ति आनात् । सस्यात् । 'अनन्ते' किद् । अन्नादः ।

2977. The affix विद् comes after the verb अज् 'to eat,'
when in composition with a case-inflected word other than
अन्न 'food'

Thus आननन्ति=आनात् 'eating raw food', सस्यात् 'granivorous'.

Why do we say 'when अन्न is in composition?' Because with अन्न as
an upapada, we have अन्नादः 'eating food', which is formed by the general
affix अच् (III. 2. 1)

२९७८ । कृच्ये च । ३ । २ । ६९ ।

अदेर्विद् । पूर्वैश्च विद्धे वचननस्वात्मनार्थम् । कृच्यत् । आननां वचनस्यः । कच तर्हि 'कृच्यदो-
ऽन्नप आनुतः' इति । पञ्चम्यां च शब्द उपपदेऽच् । उपपदस्य कृच्यदेवः दृष्टोक्तादित्यात् ।

2978 The affix विद् comes after the verb अज् 'to eat,' when
the word कृच्य is in composition with it.

As कचनन्ति=कृच्यत् 'carnivorous'.

Why has it been made a separate sūtra, when this form could have been
obtained by the last sūtra also? To this the vārtika replies. 'This has
been made a separate sūtra in order to indicate that the rule of वाचस्प (III
1 94) does not apply here' Therefore the affix अच् will not apply in the
alternative If the affix अच् does not apply, how then we get the form
कृच्यदः in the verse कृच्यदोऽन्नप आनुतः (Amarakosha I. 1. 62) which is evident-

ly formed by the affix **अव्**? The affix **अव्** comes after the root when the word formed means 'the eater of meat which has been cut, dressed and cooked', thus **क्रव्याद्** means a man who eats meat cooked and prepared, i.e., a meat-eater, a Rakshasa as opposed to a vegetarian or civilised man, while **अव्याद्** means 'an animal which eats raw flesh', the word **क्रव्याद्** in fact may be regarded as an irregular form falling under the **घृषेदरादि** class of sūtra VI 3 109 Thus **पक्वमाव् + अव् = क्रव्य + अव्** the upapada **pakvamāmsa** is replaced by **kravya** irregularly under **Prishodarādi**.

२९७९ । दुहः कव्यश्च । ३ । २ । ७७ ।

कानदुधा ।

The affix **कप्** comes after the verb **दुह्** 'to milk' when in composition with a word ending in a case-affix and the letter **च** replaces its final.

As **कानदुधा** 'a milch cow, giving abundance of milk'.

२९८० । अन्येभ्योऽपिदृश्यन्ते । ३ । २ । ७५ ।

कन्दशीवि निवृत्तश्च । अनिक्कवनिष्कवनिष्कवृत्ते प्रत्यया धातोः ह्युः ।

2980 These affixes viz **कनिच्**, **कवनिच्**, **कनिप्**, and **विच्** are seen after other verbs also besides those ending in long **आ**

The word **कन्दवि** is not understood here.

As these affixes all begin with a consonant, the question arises, will they take the augment **इद्**? This is answered by the next aphorism.

For examples of this sūtra, see 2981 and 2982.

२९८१ । नेङ्वशि कृति । ७ । ३ । ८ ।

यथादेः कृत इव न स्यात् । यृ । दुग्धर्ता । मातरित्वा ।

2981. The augment **इद्** is not added to a **krit**-affix beginning with a sonant consonant (**यच्** *pratyāhāra*)

As **दु + दु** 'to injure' + **कनिच्** = **दुग्धर्तृ**, 1st. sing. **दुग्धर्ता** 'who destroys well i.e., destroys sin or ignorance' **मातृ + वृ** 'to go' + **कवनिच्** = **मातृ + इद् + वृ** (VI 1 71) = **मातरित्वा**, 1st. sing. **मातरित्वा** 'who goes early'.

२९८२ । विङ्वनोरनुनासिकस्यात् । ३ । ४ । ४१ ।

अनुनासिकस्यात्स्यात् । विजायत इति विजाया । ओयु । अघावा । विच् । वेद् । देद् । दुग्धश्च ।

2982. A stem ending in a nasal, and followed by the **विद्** or **वृ**, always substitutes long **आ** for its nasal.

Thus **अज्जाः**, **गोज्जाः**, **श्वतज्जाः**, **अद्रिज्जाः**, **गोपाः**. (e.g. **गोपा इन्द्रोन्मेषा अति** Rv IX 2 10), **कूपजाः**, **यतजाः**, **सहस्रजाः**, **दयिजाः**, **अग्नेया उन्नेतृणाश्च** ॥ The affix **विद्** (which is totally elided) is added under III, 2, 67. The **व** of **वृ** is changed to **य** by

VIII 3 108 in गोवा ॥ With the affix वृ we have the following — विजावा अग्रेजावा (III 2 75) The repetition of the word अनुनासिक in this sūtra shows that the limitation of anudāttopadesa, &c., which applied to the अनुनासिक of sūtra VI 4 37 S 2428 does not apply here

Now we give examples of the affixes taught in III 2 75 S 2980

वि+वृ+वनिप्=वि+जा+वृ (VI 4 41) =विजावृ 1st sing विजावा 'who brings forth' अग्रेजावा 'who goes before' So also from /ओष् Bhuādi 482 we have ओष्+वृ=ओ+जा+वृ=अजावृ Nom S अजावा । रिन्+विष्=रेन् (VII 3 86) 1st sing रेह् 'who injures', as in रेहवि पर्षे नये (Yajur Ved. VI 18) Similarly from /rush with बिष्, the form is रोह् । So also लुगच् formed by दिष्

Note.—The word 'also' in S 2980 has the force of removing all conditions under which these affixes were employed in the previous aphorisms, that is to say, these affixes come even when there is no upadada As पीवा, पीवा

The words 'are seen' in this sūtra show that all verbs do not admit of these affixes indiscriminately It is only when we see a particular form that we can infer the existence of these affixes.

२९८३ । क्लिप्त् । ३ । २ । ७६ ।

अयमपि दृश्यते । 'चत्सुद्विष-' (२९७५) इति त्वस्यैव प्रपञ्चः । उखाखत् । पर्षेऽवत् । वाहज्जट ।

2983 And the affix चवृप् is also seen after all verbs, whether having an upadada or not in the Vedic as well as in the modern Sanskrit

As उखावाः खचते=उखाखत् (VI 4 24) 'falling from the pot', पर्षेऽवत् 'falling from the leaves', वाहाद् अयमपि=वाहाज्जट्, 1st sing वाहाज्जट् 'falling from a car' The वा is long by VI 3 137 See Rig Ved 1 2. ८

२९८४ । अन्तः । ८ । ४ । २० ।

पदान्तस्यान्तिर्देश्य अन्तः स्यादुपसर्गस्यान्तिविज्ञात्पक्षेण । हे भाव । 'भाव इत्-' (२९८६) इतीत्यच् । नित्राणि यास्ति नित्राणीः । * आयावः क्वो उपपाया इत्य् वाच्यम् * आयाः । इत्येवमेति । गीः । पुः ।

2984. The व of अच् is changed into च, when it is preceded by an upasarga competent to produce the change, provided it occurs at the end of a pada.

As हे भाव । हे पठन् ॥ This rule is an exception to VIII 4 37 by which the final व् in a pada is not changed into च ॥ The word अच् in the sūtra is to be understood to be equivalent to पदान्तः, and the rule applies when the word is in the vocative case

The word **ग्राह्** is a **क्विप्** formed word, and the **ह्** final is not elided in the Vocative Singular because of the prohibition of VIII 2 8, in every other place, when the **ह्** is *padānta*, it would be dropped, and therefore the illustration is given with Vocative singular, which alone satisfies the requirements of this sūtra.

By VI 4 34 S 2486, the **आ** of **ग्राह्** is changed to **ह** before **क्विप्**. As **मित्रशी** = **मित्राणि शास्ति**. The stem is **मित्रशिन्** nom **मित्रशी**.

Vārtika —The **आ** of **ग्राह्** preceded by the preposition **आह्** is changed to **ह** before **क्विप्**. As **आशी** from **आशिह्**. Similarly are formed **नीः** and **पूः** with the affix **क्विप्**. The crude forms are **गिह्** and **पुह्**.

२९८५ । इत्स्मन्त्रङ्गिषु च । ६ । ४ । ९९ ।

सु आदेशस्त्व- स्वार । तनुच्छत् । 'अनुनासिकस्य क्विप्' (२६६६) इति दीर्घः । 'नो नो जातोः' (३४९) । प्रताह् । प्रयाह् । 'उह्वोः' (२५६९) इत्युह् । अह्वद्गुः । 'उवरत्वर-' (२६५४) इत्युह् । पूः । पूरौ । पूर । ह । हू । ऊह् । वृद्धि । जनानवतीति जनौ । जनौवौ । जनावः । नूः । नुवौ । नुवः । पुनूः । पुनवौ । पुनव । 'रात्त्रोप' (२६५५) । नूह्वीनूः । पुतौ । पुतः । पुतौ । पू ।

2985 The penultimate of **आदि** is shortened before the affixes **ह्व**, **नह्व**, **अह्व** and **क्विप्** ॥

Thus **अदिह्व**, **अह्वह्व** (neuter), **अमह्व**, **आनच्छत्** and **उपच्छत्** ॥ The first three are Unādi affixes

As **तनुच्छत्** ।

From the roots **वह्** and **ग्रह्** with affix **क्विप्**, are formed **प्रताह्** and **प्रयाह्**, thus **प्रयाह् + क्विप् = प्रयाह् + क्विप् =** (the lengthening of the penultimate is by VI 4 15 S 2666) **प्रयाह्** (**ह** changed to **ह्व** by VIII 2 64 S 341) So also is **प्रताह्** ।

From the दिह् 'to play', with affix **क्विप्**, is formed **अह्वह्वः** 'dice-player' ? The **ह्व** is changed to **ऊ** by VI 4 19 S 2561 Thus **अह्वदिह्व + क्विप् = अह्वदिह्व + क्विप्** ।

From the roots **उवह्व** and **उवरह्व** with the affix **क्विप्**, are formed **पूरह्व** and **हूरह्व**, the **ह्व** is changed to **ऊ** by VI 4 20 S 2654 They are declined thus N S पूरः । d पूरौ । pl. पूरः । Nom S हूरः । d हूरौ । pl. हूरः । From **अह्व** (S 2654) is obtained **हू** with **क्विप्** From the root **अह्व** (S. 2654) is derived **ऊ** with **क्विप्** Thus **अह्व + क्विप् = अ + ऊह्व + क्विप् = ऊ** । d उवौ । pl उवः । With the upapada **जन** we have **जन + अह्व + क्विप् = जन + ओ = जनौ** with the *vridhhi* It is declined Nom S जनौ । d जनौवौ । pl जनाव ।

From **नह्व** (S 2654, with **क्विप्**) is obtained **नू**, declined as Nom S नू । d नुवौ । pl नुवः । But **पुनू**, d पुनवौ, pl पुनवः

From **पुच्छह्व** (S 2656), by applying VI. 4 21 S 2655, is obtained with **क्विप्** नूः । नूरौ । pl. नूरः । From **गृह्वी** we get Nom S गृह्वी । d गृह्वी । pl गृह्वी ।

२९८६ । गमः कौ । ६ । ४ । ४० ।

अनुनासिकलोपः स्यात् । अङ्गत् । ‘ * गमादीनामिति वक्तव्यम् * ’ परीतत् । सयत् । सुनत् ।
‘ * ऊङ् च गमादीनामिति वक्तव्य लोपश्च * ’ । अयेभूः । अयेभूः ।

2986 The nasal of गम् is always elided before क्विप् ॥

Thus अङ्गत्, कलिङ्गत्, अश्वगतो हरय ॥ The त् is added by VI 1 71

Vart—It should be stated of गम् and the rest. The elision takes place here also सयत् परीतत्, सुनत् ।

Vart.—The nasal of गम्, &c is elided before ऊङ् as, अयेभूः, अयेभूः ॥

२९८७ । स्थः क च । ३ । २ । ७७ ।

चात्किवप् । शंस्यः । शस्याः । ‘ शनि धातो-’ (२९२८) इत्वच् धातिवु सूत्रम् ।

2987 The affixes क and क्विप् come after the verb स्या when it is in composition with a word ending in a case-affix or an upasarga

Why has this aphorism been made, when by III 1 4 स्या would have taken क and by III 1 75 it would have taken क्विप् also? This repetition is for the purpose of prohibiting the prohibition, that is to say, the sūtra III 2 14 S 2928 prohibited the sūtra III 2 4 S 2916 and the present sūtra removes that prohibition. Thus शस्य and शस्या But for this sūtra, this form could not have been evolved, for, with the upapada शच् the verb स्या would have taken the affix अच् by III 2. 14.

२९८८ । सुप्याजातौ शिनिस्ताच्छील्ये । ३ । २ । ७८ ।

अजात्यर्थं सुपि धातोर्णिनि स्यात्ताच्छील्ये दोत्ये । उष्णभोजी । शीतभोजी । ‘अजातो’ किम् । ब्राह्मणानामन्त्रयिता । ‘ताच्छील्ये’ किम् । उष्ण भुङ्क्ते कदाचित् । इह वृत्तिकारिणोऽपसर्गभिन्न एव सुपि शिनिरिति व्याख्याय उत्पत्तिर्यामाह्नि सतेऽपसख्यानमिति पठितम् । इदं दत्त-भाषणादिभिर्ज्ञेयं तदेवानुवृत्तम् । एतच्च भाष्यविरोधादुपेक्ष्यम् । प्रसिद्धरचोपसर्गेऽपि शिनि । ‘स वपुषोऽपजीविनाम्’ । ‘अनुयायिवर्ग’ । ‘पतत्यथो धाम विशारि’ । ‘न वरुचनीया प्रभवोऽनु जीविभिः’ इत्यादौ । ‘ * वायुकारिण्युपसख्यानम् * ’ । ‘ * ब्रह्मणि वद * ’ । अताच्छील्यार्थं धातिकाङ्क्षम् । चाशुदायी । ब्रह्मवादी ।

2988 When ‘habit’ is to be expressed, the affix शिनि comes after a verb, provided that the word with a case-affix in composition with it does not mean a genus

Thus उष्ण+भुङ्+शिनि=उष्णभोजिन्, 1st. sing उष्णभोजी ‘who eats his meal hot’ So also शीतभोजी, &c

Why do we say ‘when it does not mean a genus’? Witness ब्राह्मणानामन्त्रयिता ‘the inviter of Brāhmanas’ We cannot form ब्राह्मणानामन्त्रयी

Why do we say ‘when habit is to be expressed’? Witness उष्ण भुङ्क्ते कदाचित् ‘he sometimes eats hot’ The author of the Kāśikā vṛtti says that

though the anuvṛtti of the word 'sup' was understood in this aphorism, its repetition here declares that the upasargas are not included and he gives the following vārtikā —

Vart—The verb आनु in composition with the preposition उत् or मति should be enumerated as taking this affix. As उदाचारिन्, fem उदाहारिणी, 1st plural उदाचारिण्यः. So also मदाचारिणी, pl मदाचारिण्यः. Haradatta and Mādhava have followed Kāsika in this respect.

This is however, against the Bhāṣya and should be discarded. Moreover this affix comes even with upasargas. As अनुवाचिन् अनुजीविन्, उपजीविन्, &c. As in the verse सब्रूयैषजीविनाम्, अनुवाचियर्गः। यहात्ययो भाव विचारि। यदुपजीविताः मय्येऽनुजीविनिः।

Vart—So also when the sense is having skill in such and such action' As चातुकारी 'excellent worker', चातुदायी 'giving liberally'.

Vart—So also after the verb चव preceded by ब्रह्म. As ब्रह्मवादिन् in ब्रह्मवादिनो वदन्ति 'the knowers of Brahmin say'. These two vārtikās cover cases where there is not the sense of 'habit'.

२९८९। कर्तयुं पमाने । ३ । २ । ७९ ।

विनि स्वात् । उपपदार्थ कर्ता प्रत्ययार्थस्य ऊर्तुपमानम् । उच्छ ह्य क्रोशति उच्छक्रोशी । च्वाच्छरावी । अताच्छील्यार्थे जात्यर्थे च सूत्रम् । 'कर्तरि' णिङ् । अणुपानिव भवति नायात् । उपमाने णिङ् । उच्छः क्रोशति ।

2989 The affix विनि comes after a verb when it is in composition with a word denoting an object of comparison, expressing the agent, the sense of the affix being 'doing something like that', that is to say, when the upapada agent is the standard of comparison of the agent denoted by the word to which the sense of the affix refers.

Thus उच्छ ह्य क्रोशति = उच्छक्रोशिन् 'who makes a noise like a camel', च्वाच्छरादिन् 'who makes a noise like a crow'.

This sūtra applies where 'habit' is not indicated, or where 'genus' is denoted in opposition to the last aphorism.

Why do we say 'when expressing the agent'? Witness as अणुपानिव भवति नायात् he eats māsha like aṇupa. Here अणुप is object and not agent, and hence no composition takes place.

Why do we say 'denoting a standard of comparison'? Otherwise there will be no composition. As उच्छः क्रोशति 'the camel makes noise'.

२९९०। ब्रते । ३ । २ । ८० ।

विनिः स्वात् । स्वपिडलयावी ।

2999 The affix विनि comes after a verb, in composition with a word ending in a case-affix, when 'vow' is meant.

The word व्रत means a 'vow' as regulated and ordained by the Scriptures. This condition 'when vow is expressed' applies to the completed word, that is to say, when the complete word made up of the root, the upapada, and the affix denotes a vow. As स्वयिद्वलयायिन् 'the vow of sleeping on bare ground (and nowhere else) of a person who has taken this vow' अन्नाद्भोजिन् 'who has vowed not to eat during the performance of a Srâddha ceremony'.

Why do we say 'when vow is to be expressed'? Otherwise there is no composition. As स्वयिद्वले येते देवदत्तः Devadatta sleeps on bare ground'.

This sūtra is also an exception to III 2 78 applicable when 'habit' is not meant, or when 'genus' is to be expressed.

२९९१ । बहुलमाभीक्ष्ये । ३ । २ । ८१ ।

पौनःपुन्ये दोस्ते सुपुषपदे चिनिः । चीरपायिष उशीनराः ।

2991 The affix चिनि comes after a verb diversely, when continued repetition of an action is to be expressed.

The word आभीक्ष्य means continued repetition, that is to say, zealous practice or assiduous performance of anything, but does not mean habit. As कशावपायिषो गान्धाराः 'the people of Gândhâra are kashâya drinkers' कशाव + पा + चिनि = कशाव + पा + पुक + चिनि (VII 3 33) So also चीरपायिष उशीनरा 'the people of Usinâra are milk drinkers' चीर-पायिषो बाह्लीकाः 'the people of Bâhlika are sauvira-drinkers'.

By using the word 'diversely' in the sūtra, this affix is not applied in other places, as in the following -कुड्मावखादः 'a grain eater'.

२९९२ । मनः । ३ । २ । ८२ ।

सुपि मन्यतेचिनिः स्यात् । दर्शनीयमानी ।

2992 The affix चिनि comes after the verb मन् 'to think', when there is a word with a case-affix, in composition with it.

The word 'supi' is understood in this sūtra. As दर्शनीयमानी 'who thinks himself handsome', मन्यमानानी 'who thinks himself beautiful'.

Note — The verb मन् belonging to the 4th conjugation is taken here and not that belonging to the 8th conjugation because the anuvriti of the word 'diversely' is understood here. In the present aphorism, whether we take the Divâdi or Tanâdi मन् the resulting form would be the same, namely, मनिन्. But not so in the next aphorism, where before the affix क्त्वं there would be difference of form owing to the vikarîna, & c., in the 4th conjugation क्त्वं would be added, but not so if the verb belonged to the 8th class.

२९९३ । आत्ममाने खश्च । ३ । २ । ८३ ।

स्वकर्त्तृके मनते वर्तमानान्मन्यतेः सुषि खश्च स्यात् । चादिशनिः । परिहृतमात्मानं मन्यते परिहृतमन्यः । परिहृतमानी । खित्यनव्ययस्य' (२९८३) । कालिनम्वा । 'अनव्ययस्य' किञ् । दिवा-
नम्वा ।

2993 And the affix खश्च comes after the verb मन् 'to think,' when the word in composition with it is a word with a case-affix, and when it is employed to signify thought, whereof the object is self (the sense of the affix being 'thinking himself as such').

The word आत्ममान means 'thinking of one's own self' By the word 'and' it is meant that the affix चिनि may be employed in the same sense This rule applies where the agent, indicated by the sense of the affix, thinks himself possessed of the qualities of 'handsomeness,' &c, denoted by the upapada As दर्शनीयमन्यः or दर्शनीयमानी 'who thinks himself handsome', परिहृतमन्यः or परिहृतमानी 'who thinks himself learned'.

२९९३ । क । खित्यनव्ययस्य । ६ । ३ । ६६ ।

The long vowel is shortened before खश्च by VI 3 66 S. 2943. Thus कालिनम्वा । Why do we use in S 2943 'when not an Indeclinable word'? Observe दिवानम्वा ।

२९९४ । इच् एकाचोऽम्प्रत्ययवच्च । ६ । ३ । ६८ ।

इत्यन्तादेकाचोऽस्यात्स च स्वात्मवत्खित्यन्ते परे । 'औतोऽम्प्रत्ययोः' (२८५) । गानम्यः । 'बान्म्ययोः' (३०२) । क्रियमन्य । क्रीमन्यः । नृ । नरमन्य । भुवमन्यः । क्रियमात्मानं मन्यते क्रियमन्यं कुलश्च । भाष्यकारवचनाच्छ्रीयद्दस्य हस्त्वो भुवमोरभावश्च ।

2994 A monosyllabic word, ending in any vowel other than अ, when followed by a word formed by a खिच् affix, receives the augment अच्, which is added in the same way as the affix अच् of the Accusative singular

The word अच् is to be repeated here thus इच् एकाचोऽच्, अम्प्रत्ययवच्च ॥ This गानम्य, क्रीमन्य or क्रियमन्य, भुवमन्यः ॥ By force of the atideśa अम्प्रत्ययवच्च, the changes produced by the Accusative ending are caused by this augment also viz the substitution of long आ, the substitution of a vowel homogenous with the first, the guna, the substitutes इयच् and उवच् As आ-ना मन् (VI 1. 93 S 285), पूर्ववर्त्त as क्रीमन्यः (VI 1 107 S 194), guna, as,—नरमन्य (VII 3 110 S 275) from नृ । And इयच् and उवच्, as क्रियमन्यः, भुवमन्यः (VI 4 80 S 302) Why do we say ending in a vowel other than अ (इच्) ? Observe स्वप्नमन्यः ॥ Who do we say 'a monosyllable' ? Observe लोकाभ्यु नम्यः ॥

The affix **ञच्** is elided after a Neuter noun (VII 1 23), therefore, will this **ञच्** also be elided when **जी** is treated as Neuter ? As **स्त्रियमात्मानं नन्यते ब्राह्मणकुलं = स्त्रियनन्यत्** or **स्त्रिनन्यत्** . The second form is the valid form according to the great commentator. Here there is shortening of **जी**, and the absence of **ञच्** and **डच्** augments.

२९९५ । भूते । ३ । २ । ८४ ।

अधिकारोऽयम् । 'वर्तमाने खट्' (२९५९) इति यावत् ।

2995 All the affixes to be treated of hereafter should be understood to come in the sense of past time

The phrase 'with the sense of past time' is an *adhikāra* or governing aphorism and exerts its influence up to aphorism III 2 123. S 2151, that is to say, these affixes give a signification of past tense to the verb whose *anuvṛtta* is also understood throughout the subsequent *sūtras*, see III 1 91

Thus it will be taught in the next aphorism 'after the verb **वच्**, when the word in composition is in the instrumental case, the affix **चिनि** is employed Here to complete the sense we must read into the *sūtra*, the words 'with the sense of past time' As **अग्निष्टोमेनेष्टवाच् = अग्निष्टोमवाजिच्** 'who has sacrificed with an Agnishtoma or a five-day series of offerings'

Why do we say 'with the sense of past time'? Otherwise these affixes will not be employed As **अग्निष्टोमेन वजति** 'he sacrifices with Agnishtoma'

२९९६ । करणे यजः । ३ । २ । ८५ ।

करण उपपदे ब्रूतार्थादजेर्चिनिः स्यात्कर्त्तरि । षोमेनेष्टवान्ष्टोमवाजी । अग्निष्टोमवाजी ।

2996 The affix **चिनि** comes after the verb **वच्** 'to sacrifice' with the sense of past time, when the word in composition is in the instrumenal case

The *anuvṛtta* of **चिनि** and not of **वच्** is to be read into this *sūtra*. As **अग्निष्टोमवाजिच्** 'who has sacrificed with Agnishtoma' Here Agnishtoma is the instrument for the attainment of the desired fruit. So also **ष्टोमवाजिच्** ।

२९९७ । कर्मणि हनः । ३ । २ । ८६ ।

पितृव्यधात्री । कर्मणीत्येतत् 'खट् च' (३००३) इति यावदधिक्रियते ।

2997 The affix **चिनि** comes after the verb **हृच्** 'to kill', with the sense of past time, when the word in composition is in the accusative case.

As विदुःपतिन् 'who has killed his paternal uncle', हृ + क्तिनि = च + क्तिनि (VII 3 54) = च + क्तिनि (VII 3 32) = चतिन् (VII. 2 116)

This affix is employed only when censure is implied. Therefore it is not employed in चोर हतवान् 'he has killed the thief'

The anuvṛtti of the word कर्त्तव्य of this aphorism extends up to sūtra III 2 96, S 3006

२९९८ । ब्रह्मभूषणवृत्तेषु क्तिप् । ३ । २ । ८९ ।

यद् कर्त्तव्यपदेषु हन्तेर्भूते क्तिप्परात् । ब्रह्महा । भूषणहा । वृत्रहा । 'क्तिप्' (२९८३) इत्येव सिद्धे नियमार्थनिदम् । ब्रह्मादिभ्येव हन्तेरेव भूत एव क्तिवेवेति बहुविधोऽत्र नियम इति काशिका । ब्रह्मादिभ्येव क्तिवेवेति द्विविधो नियम इति भाष्यम् ।

2998 The affix क्तिप् comes after the verb हृ 'to kill' with the sense of past time, when the following words in the accusative case are in composition ब्रह्म 'a Brāhmaṇa,' भूष 'at foetus' and वृत्र 'Vṛitra'

As ब्रह्महृ 1st sing ब्रह्महा 'who has killed a Brāhmaṇa', भूषहृ 'who has killed a foetus', वृत्रहृ 'who has killed Vṛitra,' &c, Indra'

Since by sūtra 2983, the affix क्तिप् was ordained to come after all verbs, and therefore would have come after the verb हृ also, where is the necessity of the present aphorism? This aphorism makes a nīyama, &c, the verb हृ takes the affix क्तिप् only when it is composition with the words ब्रह्म, &c Four-fold restriction is here intended according to the Kāśikā —

(1) When हृ has, as upapada, the words ब्रह्म, &c, and not any other word, as पुरुष हतवान् 'he has killed the man'.

(2) When the words ब्रह्म, &c, are upapadas of any other verb than हृ, then this affix is not employed; so that the verb must be हृ, thus ब्रह्माधीतवान् 'he has read the Veda'

(3) The क्तिप् is the only affix to denote past time in the case of हृ, preceded by ब्रह्म, &c, and no other affix can be employed in this sense

(4) This is employed only in the past tense and not in any other tense, as ब्रह्माहं हन्ति or हन्मिष्यति 'he kills or will kill the Brāhmaṇa'. According to the Bhāṣya, the nīyama is two fold only namely 2 and 3, &c, the upapadas must be Brāhmaṇa, &c, and the affix must be क्तिप्

2999 The affix क्विप् comes after the verb कृ 'to make' with the sense of past time, when the following words in the accusative case are in composition.—कु 'well', कर्म 'action', पाप 'sin', मन्त्र 'hymn' and पुण्य 'virtue'.

The phrase 'in the accusative case' is understood in this aphorism, and applies to all the abovementioned words, except कु which being an attributive word, of course, cannot take any case-terminations. As कुकृत्य (VI 1 71) 'who has done well', कर्मकृत्य 'who has done all works', पापकृत्य 'who has committed sins', मन्त्रकृत्य 'who has made a mantra', पुण्यकृत्य 'who has done virtuous actions'.

This sūtra also ordains a restrictive rule or niyama. Three-fold restriction is intended here according to the Kāsikā namely, restrictions with regard to past time, root कृ and the affix, but not with regard to upapada 1 The restriction being that the affix must be क्विप्, we have no कृत् in कर्मकृत्यवाद्. 2 The root must be कृ, we have मन्त्राख्याय.—मन्त्रमधीतवाद्. Here there is no क्विप्. 3 The time must be past. Therefore no क्विप् in the Present or Future, as मन्त्रं करोति or करिष्यति. There being no restriction with regard to the upapadas, this affix is employed when words other than these कु कर्म, &c, are upapadas. As, शास्त्रकृत्य 'who has made Scriptures', भाष्यकृत्य 'who has made a commentary'. The कृ is added to the root by VI. 1. 71.

३००० । शोभे कुजः । ३ । २ । ९० ।

शोभयुद् । बहुविधोऽत्र नियम इति कायिका । शब्दसुतरस्मिन् ।

3000 The affix क्विप् comes after the verb कु 'to press out juice', with the sense of past time, when the word शोभ, in the accusative case, is in composition.

As, शोभयुद् 'who has pressed the soma juice, or soma-distiller', 1st dual शोभयुतौ, 1st. plural शोभयुतः ।

This sūtra is also for the sake of making a niyama of restrictive rule. The four-fold restriction is here intended, i.e., as regards the verb, the sense, the upapada and the affix. This is according to the Kāsikā. It also in the next sūtra.

३००१ । अग्राचेः । ३ । २ । ९१ ।

अग्रिचिद् ।

3001. The affix क्विप् comes after the verb अग्रि 'to collect' with the sense of past time, when the word अग्रि, in the accusative case, is in composition.

As, अग्निचित् 'one who has kept the sacred fire', 1st. dual अग्निचितौ, 1st. plural अग्निचितः ।

Here also, as in the last aphorism, four fold restriction is intended.

३००२ । कर्मस्थयदयाख्यायाम् । ३ । २ । ९२ ।

कर्मस्थयपदे कर्मस्थेव कारके चिनोतेः क्विप्स्यात् अग्न्याधारस्थलविशेषस्याख्यायाद् । इयेन ह्य चितः इयेनचित् ।

3002 In expressing an object the affix क्विप् comes after the verb चि 'to collect' with the sense of past time, when it is in composition with a word in the accusative case, provided that the word so formed is the name of the place or altar of fire

The words ऐः and कर्मस्थि are understood in this sūtra The Name is expressed by taking the complete word consisting of the verbal root, the upapada and the affix As इयेनचित् 'a fire altar which has been arranged in the shape of a hawk', कङ्कचित् the fire altar arranged like a heron'

The word आख्या indicates that these words are rudhī words, their sense depending upon usage rather than etymology The arrangement of bricks for sacrificial purpose with regard to fire, gets these various names, that is, when the bricks are arranged like a falcon, it is called इयेनचित्, and so on

३००३ । कर्मणीनिविक्रियः । ३ । २ । ९३ ।

कर्मस्थयपदे विपूर्वात्क्रीणादेरितिः स्यात् । * कुत्सितशब्द कर्तव्यम् * । वीचविक्रयी । घृतविक्रयी ।

3003 The affix इनि comes after the compound verb विक्रि 'to sell', in the sense of past time, when in composition with a word in the accusative case

Vārtā —The repetition of the word कर्मस्थि in the sūtra, though its anuvṛtti might have been drawn from the last aphorism, indicates that when the object carries with it sense of censure on the agent, then only this affix is employed and not with every and any object As वीचविक्रयिन् 'the seller of soma plant', घृतविक्रयिन् 'the seller of liquors', employing disapproval of the action of those persons who carry on these mean professions But not so in वीचविक्रयः 'the seller of paddy'.

३००४ । दृशेः क्वनिप् । ३ । २ । ९४ ।

कर्मस्थि भूत इत्येव । पार दृष्टवान् पारदृष्टा ।

3004 The affix क्वनिप् comes after the verb दृश् 'to see' in the sense of past time, when in composition with a word in the accusative case.

As मेरुद्वयवद् 1st sing मेरुद्वया 'who has seen the Meru' चारुद्वया 'who has seen the end or the other side'

Though the affix क्वनिप् was valid by sūtra III 2 75 its repetition here shows that no other affix comes in this sense after this verb

३००५ । राजनि युधिकृजः । ३ । २ । ९५ ।

क्वनिप्त्वात् । युधिरन्तर्भावितयदर्थः । राजान् योचितवान् राजयुष्वा । राजकृत्वा ।

3005 The affix क्वनिप् comes after the verbs युष् 'to fight' and कृ 'to make' with a past signification, when the word राजन् 'king' is in composition, in the accusative case.

How can the verb युष्, which is an intransitive verb, govern an object? It is a transitive verb, inasmuch as it is taken to be a causative verb, with the क्विप् affix latent. As राजयुष्वा, 1st sing राजयुष्वा (VII 2. 7) 'who has caused the king to fight', राजकृत्वा, 1st sing राजकृत्वा (VI 1. 71) 'who has made a king'.

३००६ । सहे च । ३ । २ । ९६ ।

क्वनिपोति निवृत्तम् । सहयुष्वा । सहकृत्वा ।

3006 The affix क्वनिप् comes after the verbs युष् and कृ, with a past signification, when the word सह 'with,' is in composition.

The anuvritti of karmanī ceases.

The word सह, being a particle, and not denoting a substance, is incapable of taking any case. As सहयुष्वा 'who has made to fight with', सहकृत्वा 'who has done any thing along with another'.

३००७ । सप्तम्यां जनेर्हः । ३ । २ । ९७ ।

सरसिजम् । सप्तम्याया जातेऽसप्तम्यः । 'दयापोः-' (१००५) इति ह्रस्वः ।

3007 The affix ज comes after the verb जन् 'to be produced', with a past signification, when the word, in composition with it, is in the locative case

As सरसिजम् । So also उपसरे जातः = ० परजः । जन् + ज = ज् + ज (VI 4 143) = ज 'born of the first conception', सप्तम्यः 'born in the stable'. Here सप्तम्या is shortened to सप्तम्य by VI 3. 63 S 1001.

३००८ । पञ्चम्यामजातौ । ३ । २ । ९८ ।

जातियद्वर्जिते पञ्चम्यन्त उपपत् जनेर्हः स्यात् । सत्कारणः । जहृष्टजः ।

3008 The affix ज comes after the verb जर्ह, with a past signification, when the word in composition with it, is in the ablative case, which does not denote a genus.

As बुद्धिजः 'born through understanding', संस्कारजः 'born of habit', दुःखजः 'born through pain'. अदृष्टजः "result of the past karmas (dṛishta)"

Note.—Why do we say 'when not denoting a genus'? Observe दस्तिनो जात 'born of elephant', अश्वजातः 'born of horse'.

३३०९ । उपसर्गे च संज्ञायाम् । ३ । २ । ९९ ।

'प्रजा स्वात्सर्वदती जने'

3009. The affix **ञ** comes after the verb **जृ** with a past signification, when an upasarga is in composition and when the sense is simply appellative.

The term here being simply appellative, and not descriptive, cannot be explained by giving the signification of its component elements. As प्रजाः 'people', or 'a son', as in the sentence प्रजास्वात्सर्वदती जने (Amarakosha III. 3. 32)

३०१० । अत्र च कर्मणि । ३ । २ । १०० ।

अनुपूर्वाञ्चनेः कर्मरूपपदे चः स्वात् । पुनर्वचनपुनश्च ताता पुनपुनः ।

3010 The affix **ञ** comes after the verb **जृ** with a past signification, when the root takes the preposition **अनु** and is compounded with a word in the accusative case.

As पुनपुनः 'a girl born after the male child, *i.e.*, a girl having an elder brother', स्वपुनपुनः 'a boy born after the female child, *i.e.*, a boy having an elder sister'.

३०११ । अन्येष्वपिदृश्यते । ३ । २ । १०१ ।

अन्येष्वप्युपपदेषु जनेर्हः स्वात् । अजः । द्विजः । ब्रह्मजः । अपिगर्भः । सर्वोपाधिष्वभिधी-
रार्थः । तेन वात्सर्वदती कालकाम्बरेष्वपि क्वचित् । परितः खाता परितः ।

3011 The affix **ञ** is seen to come after the verb **जृ** with a past signification, though it be in preposition with other nouns, having cases other than those mentioned in the previous sūtras.

Thus the locative case has been dealt with in sūtra III. 2. 97, but the affix comes when the upapada has any other case than the seventh. As न जायते = सन्त 'unborn', द्विजः = द्विज 'twice-born'

Thus, it is said in sūtra III. 2. 98 that the upapada may be in the ablative case when genus is not denoted. We see, however, the affix employed when genus is denoted. As ब्राह्मजो जर्मे, चन्द्रिज युद्धः ।

It is declared in sūtra III. 2. 98 that when appellative is meant, the affix **ञ** comes after the compound verb **जृ**. We find, however, the affix employed when the sense is not simply appellative, as अभिजाः or परिजाः 'born or produced all round, *i.e.*, hair'.

It is declared in sūtra III 2. 100 'When an object is in composition with the verb कृत्वा this affix is employed' But it may also be employed when no object is in composition As कृत्युजः 'born after, i. e., younger brother'

The force of the word अपि though is to free this rule from all restrictions and conditions. So this affix comes after other verbs and other cases in composition with such verbs As वरितः खाता=वरिता 'a moat' (literally that which has been dug all round), जाला 'a pond'.

The Past Participles

३०१२ । क्तवत्तवत् निष्ठा । १ । १ । २६ ।

यतो निष्ठावतो स्तः ।

3012 The affixes kta and ktavatu are called Nishthā.

३०१३ । निष्ठा । ३ । २ । १०२ ।

भूतार्थवृत्तेर्भातोर्निष्ठा स्यात् । तत्र 'तयोदेव-' (२८३३) इति भावकर्तृयोः क्तः । 'कर्तरि कृत्' (२८३२) इति कर्तरि क्तवदुः । उक्तावितौ । स्मृतं भवा । स्तुतस्तवया विष्णुः । विष्णुर्विश्वं कृतं वा ।

3013 The affixes called निष्ठा come after a verbal root, employed with the sense of past time

By III 4 70 S 283d, the affix kta denotes 'state' and 'object,' i. e., it is Passive Participle, while the ktavatu is Active Participial affix by virtue of III 4 67 S 2832 The क्त and क्तवत् are इत्, the real affixes are क्त and क्तवत् । As स्नातं भवा 'bathed by me' स्तुतस्तवया विष्णुः "Vishnu was praised by thee" विष्णुर्विश्वं कृतं वा 'Vishnu made the universe'. As कृ+क्त=कृतम् 'made, कृ+क्तवत्=कृतवत्, 1st sing. कृतं वा 'done', so also भुङ्क्ते and भुङ्क्तं 'eaten'.

३०१४ । निष्ठायामनयदर्थे । ६ । ४ । ६० ।

नयदर्थे भावकर्तृयोः ततोऽन्यत्र निष्ठायाम् विद्ये दीर्घः स्यात् ।

3014. A long is substituted for the इ of णि before the Passive Participle in क्त, when it has not the sense of the future Passive Participle in क्तवत् ।

Note—The force of नयत्, is to denote condition (Impersonal action) and object (passive) When the Past Participle has not the force of क्तवत्, the vowel of णि is lengthened Thus ज्ञाहीणः, प्रसीतः, परिशीलः all used in the active sense The क्त is added to the Intransitive णि to denote the agent (III 4 74) Thus प्रसीतनिदं देवदत्तस्य 'this is the spot where Devadatta perished'. Here क्त is used with a Locative force (III. 4. 76). Why do

we say 'not having the force of वृद्धे?' Observe अक्षितमक्षितानेवेष्टाः ॥ Here त is added with the force of condition, and akshitam means 'imperishable'. The vowel not being lengthened the त is not changed to न (VIII 2 46).

३०१५ । क्षियो दीर्घात् । ८ । २ । ४६ ।

दीर्घात्क्षियो निष्ठातस्य नः स्याद् । क्षीयवाद् । भावकर्तृवोस्तु क्षित कानो नया । 'अयुक्तः किति' (२३८९) । क्षितः-क्षितवाद् । भूतः-भूतवाद् । भुत । ' * ऊर्ध्वोर्ध्वद्वावो वाच्यः * ' । तेन वक्रास्तत्त्वान्नेह । ऊर्ध्वतः । भूतः । वृत्तः ।

3015 The त of Nishthā is changed to न, after क्षि, when the root-vowel is lengthened

Thus क्षीयते क्षेयाः, क्षीयो जायते, क्षीयस्तत्त्वदी ॥ The vowel of क्षि is lengthened by VI 4 60 and 61

Why do we say 'when the vowel is lengthened,' Observe अक्षितमाक्षितानेवेष्टाः ॥ The word अक्षित is formed with क्त in the sense of भाव and means 'imperishable' The Nishthā being added in the sense of एषद्, there is no lengthening of the vowel by VI 4 60

The root क्षि includes the two roots क्षि षये and क्षि निवासगतयोः ॥ As क्षितः कानो नया ॥ See also the commentary of Sāyana on अक्षितो ति षनेदि न वाजनिम्नः बहुलिङ्गः (Rig I 5 9)

३०१५ । क । अयुक्तः किति । ७ । २ । ११ । S 2381.

Kartika —वाच्य ऊर्ध्वोर्ध्वद्वावो यङ्प्रसिद्धिः प्रयोजनम् । आनङ्ग प्रतिषेधार्थनेकाक्षणेऽप्यहाद् ॥

3015A The augment वृद् is not added to an affix having an indicatory क्, when it comes after the root क्षि, or after a monosyllabic root ending in ष, क, ख or क् in the Dhātupāṭha

As क्षित्वा, क्षितः, क्षित्वाद् ॥ So also with roots ending in षक् vowels as उक्त्वा, भुतः, भूतवाद्, लृप्त्वा, लृप्तः, लृप्तवाद्, हृत्वा, वृत्तः, वृत्तवाद्, तीर्त्वा, तीर्थः, तीर्थवाद्, ॥ भूतः । भूतवाद् । भुतः ॥

Why 'क्षि and षक् ending roots only? Observe विदितः ॥ Why having an indicatory क्? Observe कयितु, कयितुम्, कयितव्यम् ॥ Some read two क's in the sūtra and would apply it to the indicatory न् also, as भूष्ण (III 2 139)

Kārika —ऊर्ध्व is treated as if it was उ, when the affix वृद् is to be applied, आवृ is to be prohibited, or वृद् is to be debarred

The √ūnu being thus treated as a monosyllabic root, does not get वृद् । Thus ऊर्ध्वतः । So also भुतः । वृत्तः ॥

३०१६ । रदाभ्यां निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः । ८ । २ । ४२ ।

रेवदकाराभ्या परस्य निष्ठातस्य नः स्याद् । निष्ठापेक्षया पूर्वस्य षाठोर्दकारस्य च । दः । 'अत एव— (२३८०) । रपरः । वृत्तवाद् । तीर्थः । बाह्वृत्तत्वेन वृद्धेरासद्वृत्त्वान्नेह । वृत्तस्वापरस्य कानिः । भूष्णः । वृत्तः ।

3016 After र and द, for the ण of the participial suffix ण and णच्, there is substituted न, and the same substitution takes place also for the preceding द ॥

After र:—अस्तीर्णं विस्तीर्णं, विधीर्णं निगीर्णं, अवगृह्णं ॥ Thus from √गृ we get गृ+क्त=गि+क्त (VII 1 100 S 2390)=गिर्+क्त (I 1 51 S 70) गिर्+न (VIII 2 42 = S 3016)=गीर्णं ।

Note—Why do we say 'after र and द'? Observe कृतः, कृतवान् ॥ The word र here does not denote the common sound र, which would include ऋ also, but the consonant र ॥ But even if र be taken a common sound name including र and ऋ, yet the द change does not take place in कृत, &c, because between ण and the र sound, there intervenes vowel-sound इ, for ऋ is sounded not like pure र, but र+ a vowel sound

Note—Why do we say "of the Participial suffix"? Observe कर्ता, इर्ता ॥

Note—Why do we say "for the ण"? Observe चरित्, हरित् ॥ Here the ण of the Nishthā does not follow immediately after र the augment च्च् intervenes

Note—Why do we say "of the preceding"? The succeeding द will not be changed. As निम्नवद्भ्याम्, निम्नवद्भिः ॥

In the word कर्ति, the descendant of कृतः the ण of Nishthā is immediately preceded by र, but no change has taken place, because the Vriddhi, by which कृ is changed to कर्, is Bahiranga and consequently asiddha, and for the purposes of न change, the र so obtained is invalid For the Vriddhi is ordained because of the क्च् of कच् added to कृत, and it lies outside of the nishthā ण, and so is Bahiranga

After दः—निम्नः, निम्नवान्, क्षिप्तः, क्षिप्तवान् from निद् and रद् ॥

३०१७ । संयोगादेरातो धातोर्न्ययतः । ८ । २ । ४३ ।

निष्ठातस्य नः स्यात् द्राघः । इत्यानः । ग्लानः ।

3017 For the ण of the Nishthā there is substituted न, after a root ending in ञ् and commencing with a conjunct consonant, if the latter contain a semi-vowel.

Thus from √द्रा कुत्वायाच् we have मद्राञ्च, मद्राचवान् ॥ इत्यानः ॥ ग्लानः, ग्लानवान् from ग्ले ॥ These roots द्रा and ग्लान् end in ञ्, have a conjunct consonant in the beginning, one of which is a semi vowel र and ञ ॥

३०१८ । लघादिभ्यः । ८ । २ । ४४ ।

रक्षविद्यतेर्लृजादिभ्यः प्राग्वत् । लूनः । ञ्वा । 'ग्रहिण्या' (२४१२) । जीनः । ' * दुग्धोर्दी-चरच * ' । ' दु गतो ' । दूनः । ' ददु उपताप ' इत्ययं दु न युज्यते साधुबन्धकत्वात् । ' दृढुतया दुतया ' इति नायः । गूनः । ' * पुजो विनाये * ' । पूना यवाः । विनष्टा इत्यर्थः । पूतमन्वत् । ' * विनोत्रेर्ग्रासकर्मकर्तृकस्य * ' । चिनो ग्रासः । ' ग्रास इति क्षिप् । चिता पायेन युक्ती । ' कर्म कर्तृक- ' इति क्षिप् । चितो ग्रासो देवतसेन ।

३०२० । द्रवमूर्तिस्पर्शयोः इयः । ६ । १ । २५ ।

द्रवमय मूर्तेः कान्तिन्ये स्पर्शे चार्थे इयेङ् । समवायस्य स्वाग्निहोत्राच् ।

3020 There is vocalisation of the semivowel *u* the root *इय* (इयै) 'to go' when the *nishthā* affixes follow, when the sense is 'coagulation' or "cold to touch"

The word *द्रवमूर्ति* means 'hardening of a fluid,' by coagulation, &c.

Thus *इये + क्त = चि + क्त* । Now applies the following *sūtra* by which the *nishthā* *त* is changed to *न* :

३०२१ । इयोऽस्पर्शे । ८ । २ । ४७ ।

इयेङ्गे निहातस्य नः स्वादस्पर्शेऽयं । 'द्वलः' (२५५५) इति दीर्घः । घीनं घृतम् । 'अस्पर्शे' क्तिप् । घीतं जलम् । 'द्रवमूर्तिस्पर्शयोः' क्तिप् । सरवानो वृश्चिकः घीतात्सङ्कुचित इत्यर्थः ।

3021 The *Nishthā* *त* is changed to *न* after *इये*, but not when the Participle denotes 'cold to the touch.'

Thus *चि + त = चि + न = घीनं* (the lengthening is by VI 4 2. S 2559) as *घीनं घृतं* 'frozen butter'

Why do we say 'not cold to the touch'? Observe *घीनं जलम्* 'cold water'. Why do we say 'there is vocalisation when meaning 'coagulation' and 'cold to touch'? There is no vocalisation when the sense is not that of 'coagulation' or 'cold', as *सरवानो वृश्चिकः* 'the rolled up scorpion' The short *इ* is lengthened in *घीन*, &c, by VI 4 2 S 2559.

The word *स्पर्श* is a *guna* word formed by *चञ्*, and denotes the particular *guna* or sensation to be sensed through the organ of touch. In this sense it is derived from the root *स्पर्श* संस्पर्शने ॥ It also denotes a disease, derived from *स्पर्श* उपगतये ॥ There is nothing to show, what *स्पर्श* is meant in the *sūtra* Explanation is the only refuge here.

३०२२ । प्रतिशब्द । ६ । १ । २५ ।

प्रतिशब्दस्य इयः समवायस्य स्वाग्निहोत्राच् । प्रतिशीनः ।

3022. There is vocalisation of *इय* preceded by the *upasarga* *प्रति*, when the *nishthā* affixes follow

Thus *प्रतिशीनः प्रतिशीन्यान्* ॥ This *sūtra* applies to cases where the words need not have the meaning of "coagulation" or "cold".

३०२३ । विभाषाम्यवपूर्वस्य । ६ । १ । २६ ।

इयः समवायस्य वा स्वाच् । अभिप्रदानं अभिशीनम् घृतम् । अवप्रदानोऽवशीनो वृश्चिकः । अवप्रदत्तप्रिभावेयम् । तेनेह च । उपवप्रदानः ।

3023. There is optionally the vocalisation of *इय* followed by the *Nishthā* affixes, when the *upasargas* *अभि* and *अव* precede it.

Thus अभिसृजिन् or अभिसृजान् घृतं, अवशीतो or अवश्यातो वृश्चिकः ॥ This option applies even when the word means "coagulation" and "cold" As (?) अवशीते or अवश्याते घृतं, वेदः ॥ अवशीतो or अवश्यातो वायुः, &c, अवशीते or अवश्यातेनुवर्त्तते ॥

The पूर्व in this sūtra serves the same purpose as in VI 1 23 Thus अभिसृजिन् or अभिसृजान् अवसृजिन्, अवसृजान् ॥ The word पूर्व shows that it is a vyavasthita vibhāṣhā, hence there is no option allowed when अभि and अव are in the middle, as, सप्तमिद्वान्, सप्तमवसानः ॥ Here we cannot have the alternative forms सप्तमवसाने, &c

३०२४ । अङ्गोऽनपादाने । ८ । २ । ४८ ।

अङ्गो निष्ठात्वे नः-आन् त्वपादाने ।

3024 The Nishthā is changed to न, after अङ्, but not when it is in connection with an Ablative case

Thus सप्तमौ यजुनेः पादौ=सङ्गतौ, तस्मात् सप्तमो न्वक्ताः ॥ The इट् augment is not added in सप्तमः by the following

३०२५ । यस्य विभाषा । ८ । २ । १५ ।

यस्य क्वचिद्विभाषयेद्बुद्धितस्ततो निष्ठाया इत्येवात् । 'उदितो वा' (३३२८) इति क्त्वाया वेदत्वादिह नेट् । सप्तमः । 'अनपादाने' क्त् । उदत्तमुदकं कृपात् । नत्वस्यासिद्धत्वात् 'ब्रह्म-' (२८४) इति पत्ये प्राप्ते । ' * निष्ठादेशः क्त्वस्त्वप्रत्ययेद्बुद्धिषु सिद्धौ वाच्यः * ' । वृक्कः । वृक्कवान् ।

3025. The Participial-affixes do not take इट्, after those roots, to which another suffix can optionally be added, with or without this augment ॥

That is, a root which is *optionally* Set before other affixes, is *invariably* anit before Nishthā Thus by VII. 2. 44, वल् consonant beginning affixes are optionally सेट् after the roots वृ, &c The Nishthā after वृ, &c, will be *invariably* anit. Thus विवृतः, विवृतवान्, वृष्टः, वृष्टवान् ॥ By VII 2. 56 § 3328 the roots having an indicatory उ, *optionally* are followed by Set इत्वा ॥ The Nishthā after उदिद् roots will *invariably* be anit as सप्तमः (from /aichu 'to honor'.)

Note.—By the vārtika तनि यदि इतिग्राह्यानुपसंख्यानम् the roots उद्, पत and इतिग्रा take optional इट् in the Desiderative (VII 2 49) Though पत is a root which thus *optionally* takes इट् in the Desiderative, yet its Nishthā is always सेट्, for Pāṇini himself has employed the word पलित in sūtra II. 1 24, 38 According to Padamanjari this rule of यस्य विभाषा is antya and not of universal application Because had this rule been of universal application, then the root कृन् which is *optionally* anit by VII. 2. 57, would be *universally* anit by the present sūtra and there would be no necessity of reading it with a long ई in the Dhātupāṭha, as कृन् ई (VI 141) to make its nishthā anit under VII. 2. 14.

Why do we say in S. 3024 'when not in construction with an Ablative case' ? Observe उद्भूतमुद्भूतं कृपात्=उद्भूत 'drawn out'.

The word व्यक्तृ is from the root व्यक्तृ व्यक्तृव्य कर्त्तृव्य, and not from the root व्यक्तृ, and hence the Nishthâ is not changed.

The change of त into न is ordained by a Tripâdî rule (VIII 2 48 &c) and therefore it is considered asiddha (VIII 2 1 S 12), and therefore the न् of √व्यासच् requires to be changed to न before त by VIII 2 36 S. 294. This is, however, prevented by the following

Vart—The substitute of the Nishthâ affixes should be considered as valid or siddha for the purposes of the rules relating to the (1) changing of न to न्, (2) accent (3) affix, and (4) इद् augment. As (1) वृक्त्तः, वृक्त्तवाच्. The root is ओवृत्तु (Tudâdî 11) the indicatory ओ shows that the nishthâ त is changed to न (VIII 2 45 S 3019). This nishthâ substitute is considered as valid or siddha, and the final of the root is not changed to न, as it otherwise would have been by VIII 2 36 S 294 for न would have been still considered as त or a कल् letter. The equation is as follows:—वृत्त+त=वृत्त+न (VI 1. 16)=वृत्त+न (VIII 2 45)=वृत्त+न (VII 2. 29)=वृत्त+न (VIII 2 30)=वृत्तः (VIII 4 1). The न् is changed to न् by VIII 2 30, by considering न as asiddha and therefore equal to त of a कल् letter. Thus it will be seen that this न is कल् for the purposes of rule VIII. 2. 30, but it is सिद्ध only for the purposes of rule VIII 2 36.

३०२६ । परिस्कन्दः प्राच्यभरतेषु । ८ । ३ । ७५ ।

पूर्वैश्च पूर्वन्वे प्राहे तदभावे निपात्यते । परिस्कन्दः । 'प्राच्य-' इति क्तिच् । परिस्कन्दः—परिस्कन्दः । 'परिस्कन्द' (२३६६) इति विकल्पः । 'स्तम्भेः' (२२७२) इति पस्वे प्राहे ।

3026 The word परिस्कन्द is used without the cerebral change in the country of Eastern Bharata.

This is an anomaly. The न् required by the VIII 3 74 S 2399 is prohibited. The other form is परिस्कन्दः. The word परिस्कन्द is formed by the affix कल् or it is a Nishthâ, the त being elided. The word न्त्त qualifies the word प्राच्य.

Prof Bohtlingk translates it 'परिस्कन्द is seen in the usage of the Eastern People and the Bharata'. He bases his construction on the sūtras II. 4 66, and IV 2 113, where प्राच्यभरतेषु means "the Eastern People and Bharata".

Why do we say 'Eastern' ? Observe परिस्कन्दः or परिस्कन्दः. The double form is by the option of VIII 3 74 S 2399.

The न् of √स्तम्भ required to be changed to न् by VIII. 3 67 S. 2272. The following sūtra prevents that

३०२७ । प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च । ८ । ३ । ११४ ।

अत्र चत्वं न स्यात् ।

3027 The words प्रतिस्तब्ध and निस्तब्ध are anomalous

In these words the च is not changed to च, though so required by VII.

3 67 S 2272

३०२८ । दिवोऽविजिगीषायाम् । ८ । २ । ४ ।

दिवो निष्ठातस्य नः स्यादविजिगीषायाच् । इङ्गन्तः । विजिगीषायां इ । इङ्गन्तः ।

3028. The Nishthā न is changed to न, after दिव् when the sense is not that of 'play'

The word विजिगीषा means "desire of conquest or gain", but here it means "gambling".

Thus आसूयः, = औदरिकः, चरिषूयः = चीयः ॥ Why do we say "when it does not mean to play"? Observe इङ्गन्त वर्तते ॥ Here the throwing of dice is with the desire of winning or gaining victory (vijigishā) over the opponent.

३०२९ । निर्वायोऽवाते । ८ । २ । ५० ।

अवात इति षष्ठेदः । निष्ठातस्य नः स्यादवातेर्निष्ठातस्य नः स्यादवातेर्नः । निर्वायोऽग्निर्निर्वा । वाते इति निर्वाते वातः ।

3029 The word निर्वाय is irregularly formed by changing the Nishthā न to न, when the 'wind' is not the agent of the verb

The word निर्वाय is formed the root वा, with the preposition नि and the Participial affix त् ॥ Thus निर्वायोऽग्निः, = उपवायतः, निर्वायः प्रदीपः, निर्वायो भिक्षुः = उपवतः ॥

Why do we say when not meaning "the wind"? Observe निर्वायो वातः, निर्वाय वातेन ॥

In the sentences निर्वायः प्रदीपो न तेन, निर्वायोऽग्निर्वातेन, the न change has taken place, because the location of the verb वा is in the प्रदीप and अग्नि, and not in the वात, which is merely an Instrument. Hence the above writter uses the words "if the sense of the verb वा has not the word वात as its agent"

३०३० । शुचः कः । ८ । २ । ५१ ।

निष्ठात सत्त्वेन । शुचः ।

3030 च is substituted for the Nishthā न after the root शुच् ॥

As शुचः, शुचकवाच् ॥

३०३१ । पयो यः । ८ । २ । ५२ ।

पयः ।

3031. च is substituted for the Nishthā न after the root पय् ॥

As पयः, पयकवाच् ॥

३०३२ । क्षायो नः । ८ । २ । ५३ ।

शानः ८

3032 न is substituted for the Nishthā न after the root क्षे ।

Thus शानः, शानवाच् ॥

३०३३ । स्तयः प्रपूर्वम् । ६ । १ । २३ ।

मात्स्वयः संप्रसारणं स्वाग्निहोत्राद् ।

3033 The verb स्तया (स्तये and स्तये) when preceded by म changes its semivowel to a vowel, when a Nishthā affix follows

The phrases "when the nishthā follows", and "there is vocalisation" are understood here. The anuvṛtti of स्तये does not run here. The roots स्तये and स्तये both assume the form स्तया and are included here. Thus म + स्तया + क्त = म + स्ति + क्त (VI 1 108) = प्रस्तीकः (VI 4 2), and प्रस्तीकवाच् ॥ The न of nishthā affix would have been changed into व by VIII 2 43 in as much as the root स्तया has a semivowel and ends in long स्तयः ॥ But by the vocalisation of न, the condition of वच्च्वद् for the application of VIII 2 43, no longer existing, the affix न is not changed to व ॥ But न is optionally changed to न by VIII 2 54 below as प्रस्तीकः and प्रस्तीकवाच् ॥

३०३४ । प्रस्तयोऽन्यतरस्याम् । ८ । २ । ५४ ।

निहातस्य नो वा स्वाद् । प्रस्तीकः-प्रस्तीकः । 'माद्' क्तिच् । स्तयानः ।

3034 न is optionally substituted for the Nishthā न, after the root स्तये preceded by म ॥

Thus प्रस्तीकः or प्रस्तीकः, प्रस्तीकवाच् or प्रस्तीकवाच् ॥ In the second alternative when न does not come, we first vocalise the root स्तया into स्तयः, and then add न ॥ Had Samprasāraṇa not taken place first, then the Nishthā न would have been changed to व after स्तया by VIII 2 43. But when samprasāraṇa is once made, the root no longer has a semivowel and so there remains no occasion for the application of VIII 2 43.

Why do we say "when preceded by म?" Observe संस्तयानः (VIII 2. 43) संस्तयानवाच् ॥ If it was intended that vocalisation should take place when म singly stood before, then the sūtra could well have run thus प्रस्तयः ॥ The use of the word पूर्वम् implies that the rule applies when म stands first, though other upasargas may intervene between it and the root. Thus प्रसंस्तयानः, प्रसंस्तयानवाच् ॥ The compound मपूर्वम् should be explained as a Bahuvrīhi = मः पूर्वो यस्य चाहुपवर्त्तन्मुदावस्य च मपूर्वम् (that which consisting of root and upasarga is preceded by म is called मपूर्वम्). Therefore the rule is made applicable to प्रसंस्तयानः &c.

३०३५ । अनुपसर्गात्फुल्लक्षीबकशोक्लाघाः । ८ । २ । ५५ ।

अिकला । फुल्लः । निष्ठातस्य लत्व निपात्यते । कवत्विकदेशस्यापीद् निपातनमिष्यते । फुल्लवान् । शीवादिषु तु कप्रत्ययस्यैव लक्षोप । तस्यासिद्धत्वात्प्राप्त्येदोऽभावश्च निपात्यते । शीवो नक्तः । कृशस्तनुः । उल्लाघो नीरोग । 'अनुपसर्गात्' किम् ।

3035 The irregular Participles फुल्ल 'blown,' शीव 'drunk, mad' कृश 'lean' and उल्लाघ 'healthy' are formed then only, when no Preposition precedes them

The word फुल्ल is derived from the root अिकला विभक्तौ the त् is changed to ल् ॥ The change of क् to ल् (VII 4 88) and the want of वृद्ध augment (VII 2 16) are regular The same change takes place before कवत् also as फुल्लवात् ॥

The affix त् is elided after the roots वाङ्, कृष् and उद्—लाप्, and as the elision is asiddha there would have been वृद्ध, but as an anomaly the augment वृद्ध is prohibited also, this is the irregularity in शीवः, कृशः and उल्लाघ ॥

Why do we say when not preceded by a Preposition? Observe (प्रफुल्लः पुननवः, प्रशीबितः, प्रकृशितः, प्रोक्लाघितः ॥ In the case of लाप्, prepositions other than उद् are prohibited)

३०३६ । आदितश्च । ७ । २ । १६ ।

आकारेण निष्ठाया इवम स्यात् ।

3036. The Participial-affixes do not get वृद्ध augment after a root which has an indicatory आ ॥

The root अिकला has an indicatory आ, and so its nishthā will not take वृद्ध । Thus फल् + क् । Now applies the following by which the क् of क् is changed to ल् ॥

Note —As अिनिदा—निम्नः, निम्नवात्, अिनिदा—शिवरत्न, शिवरत्नवात्, अिनिदा—स्विन्नः, स्विन्नवात् ॥ The च implies that other roots not enumerated are to be also included, as आरवस्तः, वास्तः ॥

Note —This and the sūtra following it in the Ashtādhyāyī could have been made into one, as आदितश्च निष्ठाया भावादिर्जनोः ॥ The separate making of two sūtras indicates that the rule of वृत्त निष्ठाया (VII 2 15), applies with the restrictions and limitations of the rule ordaining 'option', i. e., the prohibition of वृद्ध augment, with regard to the participial-affixes is limited by the same conditions, which apply to the optional employment of वृद्ध before other affixes in the निष्ठाया rules (यदुपाधेर्विभाषा, तदुपाधे प्रतिषेधः) ॥ Thus VII 2 68 ordains वृद्ध optionally to the affix वत् after the roots गम्, हम्, विद् and बिम् ॥ The root विद् there is the Tudādi root meaning 'to acquire' The rule वृत्त निष्ठाया will apply to this विद् with this meaning and not to विद् meaning 'to know' the Past Participles of which are विदितः, विदितवात् ॥

३०३७ । ति च । ७ । ४ । ८९ ।

अकलोत्त उत्स्यात्तादौ किति मकुत्तः । मवीवितः । मकुचितः । मोत्स्याचितः । कथं तर्हि 'लोप्रभुनं वायुनतः मकुत्तश्च' इति । 'कुत्त विकवने' पचावः । सूत्रं तु कुत्तादिनिवृत्त्यर्थम् ।
* 'उत्कुत्तसेकुत्तयोवपसत्यानम्' *

3037 उ is substituted for the vowel of च् and क् before an affix beginning with त having an indicative क्

Thus वृत्तिः (= चरण or ब्रह्मण) मकुत्ता. and मकुत्ति ॥ The anuvritti of च् कुकोरभ्यासस्य does not apply here, though present See VIII 2 55

Thus क्त् + त = कुत् + त = मकुत्तः । so also मवीवितः । मकुचितः । मोत्स्याचितः । How do you explain the form मकुत्तश्च in लोप्रभुनं वायुनतः मकुत्तश्च । (Raghu II 29) It is not the Passive Part of विकृता, but a derivative of √कुत्त 'to bloom' with the affix च् of the Pachâdi The present sūtra prevents the forms कुत्त, &c

Vart — The forms उत्कुत्तः and वकुत्तः should be enumerated Here त् is changed to ल, though the root has taken a Preposition

In the word परिकृतः, the word परि is not a Preposition with regard to the verb कृ, परिगतः कृतः = परिकृतः ॥ So that परि is upasarga of the verb गतः understood, hence we have the form कृत ॥

३०३८ । नुदविदेन्द्राघ्राहीभ्योऽन्यतरस्याम् । ८ । २ । ५६ ।

रन्वो निहातस्य नो वा । जुन्नः-जुतः । 'विद्' विचारणे रौषादिक एव दृश्यते । उन्दिना परेष वाद्वर्थात् । विन्न-वित्तः । वेत्सेत्तु विदितः । विदितेर्विन्नः । उन्दी ।

3038 The Nishthâ त may optionally be changed to न, after नुद, विद, उन्द, त्रा, प्रा, ही ॥

Thus जुन्नः or जुतः, विन्नः or वित्तः, (उजुन्नः, or उजुत्तः, त्रावः or त्रातः, प्रावः or प्रातः हीयः or हीतः) ॥

• With regard to ही, the न change was not ordained by any rule, and so it is an aprâpta vibhâshâ With regards to others, the न change would have *always* taken place by VIII 2 42 and 43, this makes it optional

The root विद् विचारणे of Rudhâdi is to be taken here, and not other विद् roots, because it is read along with √undî which belongs to that class

Thus Nishthâ of विद्-वेत्ति of Adâdi class is विदित, (2) of विद्-विदिते, of Divâdi class is विन्न only, (3) of विद् of Tudâdi is विन्न, (4) of विद् of Rudhâdi are both वित्तः and विन्नः ॥ The Tudâdi विद् has also the form वित्तः in the sense of भोग by VIII 2 58

The root उन्द is read in the Dhâtupâtha with an indicative long ई, the force of which is explained in the following sūtra.—

३०३९ । इकीदितो निष्ठायात् । ३ । २ । १४ ।

इकवतेदीदितव निष्ठाया इव । उक्तः-उक्तः । आत्तः-आत्तः । आत्तः-आत्तः । इकी-इकी ।

3039 The Participial affixes व and तव (kta and ktavatu), do not get the इद् augment after त्वि, and after the root which has an indicative ई ॥

Thus उक्त+क्त=उक्तः or उक्तः । The Past Participle of √आ (S 3038) is आत्तः or आत्तः । Of √आ (S. 3038) is आत्तः or आत्तः । Of √इ, इकी-इकी ।

३०४० । न च्याख्यापुमूर्ध्वस्य । ८ । २ । ५७ ।

नचो निष्ठायात् नच । आत्तः । उक्तः । उक्तः । 'रास्तेयः' । नचः । नचः ।

3040. The Nishthā न is not changed-ō न after च्या, च्या, नच, नचूर्ध्व and नच ॥

Thus च्यात्तः, आत्तयात्, उक्तः । एवत्तयात्, उक्तः, उक्तयात्, नचूर्ध्व, नचत्तयात्, नचत्तयात् ॥

This debates the न change prescribed by VIII 2 42, 43. S 3016 and 3017

The root नचूर्ध्व is exhibited in the sūtra in its lengthened form, the root नचूर्ध्व is lengthened by VIII 2. 78 and the च्च is elided before न by VI 4. 21. S 2655

३०४१ । वित्तो भोगप्रत्यययोः । ८ । २ । ५८ ।

विन्दतेर्निष्ठायात् वित्तो भोगे प्रतीते चार्थे । वित्तं भोगः । वित्तः भुवः । 'जनयोः' वित्तः । वित्तः । 'विभावा गनयन-' (३०४८) इति वचनो वेदत्वादिह नेह ।

3041 The irregularly formed Participle वित्त denotes 'possession' and 'renowned'

This is derived from विद्गु लाने of the Tudādī class, the व is not changed, to न though so required by VIII 2 42 S 3016.

Thus वित्तनस्य बहु=जननस्य बहु 'he has much riches' Because riches are enjoyed (भुज्यते), so they are called भोग or 'enjoyments' *pr* excellence

In the sense of 'renowned', we have वित्तोऽयं ननुवः 'this man is renowned or famous' Here वित्तः=प्रतीतः ॥ प्रतीयते=प्रत्ययः ॥

Why do we say when having the sense of 'possessions' and 'famous'? Observe वित्तः ॥ The root is anit in the Nishthā because it is optionally वेद् before च्च affix by VII 2. 68, S. 3099 See S 3025.

३०४२ । भित्तं शकलम् । ८ । २ । ५९ ।

भित्तमनन्तम् ।

3042. The word भित्त is irregularly formed in the sense of a fragment, a portion'

Thus निरु निरुति, निरु प्रवर्तति ॥ This is synonymous with वक्तव्य ॥ The root-meaning of निरु is not very manifest in this word, it may be taken as a *rudhi* word The regular form is निरु under VIII. 2 42 S. 3016

३०४३ । अचनमवर्त्ये । ८ । २ । ६० ।

अचनमवर्त्येः क्ते तकारस्य नत्व निपात्यते आचनमवर्त्यव्यवहारे । अचनमवर्त्ये ।

3043 The word अच is irregularly formed in the sense of 'debt'

It is derived from अच, the त is changed to न ॥ The word अचनमवर्त्ये is compounded from आचन अचि "he who in a debt transaction holds a lower position, i.e., a debtor" The other form is अचत 'truth, right'

३०४४ । स्फायः स्फी निष्ठायाम् । ६ । १ । २२ ।

स्फीतः ।

3044 The स्फी is the substitute of स्फाय 'to swell,' when the Nishthâ affixes follow

Thus स्फीतः, स्फीतवाद् ॥ Why do we say "when the Nishthâ affixes follow" Observe स्फायि formed by क्तिच् ॥ In the phrase स्फायी लघ्वि, the word स्फायी is the feminine of the word स्फायि formed by क्तिच् ॥

३०४५ । इविनष्टायाम् । ७ । २ । ४७ ।

निरः कुपो निष्ठाया इट् स्याद् । 'यस्य विनाशा' (३०३५) इति निर्विणे प्राप्ते पुनर्विणि । निष्कुपितः ।

3045. The augment इट् is added to the Participial affixes व and लघ्व, after कुप् preceded by निर ॥

As निष्कुपितवाद्, निष्कुपितः ॥ The special mention of इट् in the sūtra is for the sake of making its addition invariable, otherwise it would have been optional, or debarred by VII 2 15 S 3025 In the subsequent Ashtādhyāyī sūtra, the addition becomes again optional.

३०४६ । वसतिस्तुथोरिट् । ७ । २ । ५२ ।

आभ्यां वसतिस्तुथोरित्यनित् स्याद् । उचितः । वुचितः ।

3046. The affix क्त्वा, क्ता and क्तावतु always receive the augment इट् after वच् (वसति) and वुच् ॥

As उचित्वा, उचितः and उचितवाद् वुचित्वा, वुचितः, वुचितवाद् ॥

Note —The वच् of the Adâdi class will get इट् as it is enumerated in the list of वेट् roots The repetition of इट् shows that the rule is invariable, the 'optionally' of the preceding Ashtādhyāyī sūtra does not affect it

३०४७ । अजुचेः पूजायाम् । ७ । २ । ५३ ।

पूजावर्जाजुचेः क्त्वानिष्ठोरिट् स्याद् । अजुचितः । गती त्वक्त ।

3047. The affixes *ktvā*, *kta* and *ktavatu* take the augment *इद्* after the root *अञ्च्*, when meaning 'to honor or do something to show honor'

As *अञ्चित्वा वातु बुद्धेति*, *अञ्चिता अस्व पुत्रः* (III. 2. 188, VI 4. 30. II 3. 67). By VII. 2. 56 *अञ्च्* would optionally have caused *इद्* to come before *ktvā*, and hence by VII. 2. 15 S 3035 never before the *Nishthā*. This sūtra ordains invariable addition of this augment. Why do we say when meaning 'to honor'? Observe *उदकमुदकं कृषाद्*, 'the water is raised from the well, where *कृषा* means 'to go'. See VIII. 2 48 S. 3024, and VII 2. 15. S. 3025.

३०४८ । लुभो विमोहने । १ । २ । ५४ ।

लुभः कत्वानिष्ठयोर्नित्यमिद् स्वान्न तु गार्घ्ये । लुभितः । गार्घ्ये तु लुब्धः ।

3048. The affixes *ktvā*, and *kta*, *ktavatu* take *इद्* after the root *लुभ्* (Tud 22) when meaning 'entangled or confused'

As *लुभित्वा* and *लोभित्वा*, *विलुभिताः केशाः*, *विलुभितः वीर्यवन्तः*, *विलुभितानि पदानि* ॥ *विमोहन = आकुलीकरणं* ॥ By VII 2 48 *लुभ* would have optionally caused *इद्* to come before *ktvā*, and then by VII 2 15 the *Nishthā* would never have been वेद् ॥ Hence this sūtra. Why do we say when meaning 'to entangle'? See *लुब्धः वृषलः = वीर्येण वीर्यवन्तः*, ॥ *लुप्* 'to be greedy' (Div 128) is not governed by this rule, but by VII. 2. 48. As *लुब्ध्वा* or *लोभित्वा* and *लुभित्वा* (1. 2. 26) ॥

३०४९ । क्लिशः कत्वानिष्ठयोः । १ । २ । ५० ।

इच्छा स्वार् । 'क्लिश उपतापे' नित्यं प्राप्ते । 'क्लिग् विवाचने' । अस्य कत्वार्था विकल्पे चिद्वेदोपि निष्ठार्था निवेने प्राप्ते विकल्पः । क्लिशितः-क्लिष्टः ।

3049. The affixes *ktvā*, *kta*, and *ktavatu*, may optionally take *इद्* after *क्लिग्* ॥

As *क्लिष्ट्वा* or *क्लिधित्वा*, *क्लिष्टः* or *क्लिधितः*, *क्लिष्टवाद्* or *क्लिधितवाद्* ॥ *क्लिग्* (Divādi 52) उपतापे, being *anudāta* would *always* have taken *इद्* before *ktvā* and *Nishthā*. Hence this rule ordains option with regard to *ktvā*. *क्लिग् विवाचने* (IX 50) having an indicatory ऊ would have optionally taken *इद्* before *ktvā* by VII 2 44, but then the *Nishthā* affixes by VII. 2 15 would never have taken the augment.

३०५० । पूडश्च । १ । २ । ५१ ।

पूडः कत्वानिष्ठयोर्नित्यं स्वाद् ।

3050. The affixes *ktvā*, *kta* and *ktavatu* optionally get *इद्* after पू ॥

As प्रत्वा or पवित्वा, वेनेतिप्रुतः, वेनेतिपवितः प्रत्वाद् or पवित्वाद् ॥ This allows option where by VII 2 11 there would have been prohibition See I 2. 22, given below.

When the affix takes the augment इद्, it is no longer regarded as कित्, by the following sūtra, and so there is guna.

३०५१ । पूङ्गः कृत्वा च । १ । २ । २२ ।

पूङ्गः कृत्वा निष्ठा च वेद् किन्म क्याद् । पवितः-प्रुतः । कृत्वाद् इत्तुत्तरार्थे । 'नेपकाद्-' (३३२४) इत्त्वञ्च हि कृत्वेव लभ्यते ।

3051 The set Nishthā and the set *ktvā* are not *kit* after the verb *pūṅ* 'to purify'

Thus पू + इद् + क्त = वे + इत् = पवित् । When there is no इद्, we have प्रुतः ।

By rule VII 2 51, S 3050 after the verb प्रु the Nishthā affixes and *ktvā* take the intermediate इ So that *ktvā* being *set* by virtue of S 3050) would have been non-*kit* by S 3322, and it might be asked what is the necessity of repeating it in this sūtra when I 2 18 S 3322 comprised the case The reason of this repetition is that by mentioning *ktvā* in this sūtra, it has governing force over the succeeding Aṣṭādhyāyī sūtras

Thus in I. 2 23 S 3324 the affix *ktvā* alone is taken and nothing else

३०५२ । निष्ठा शीङ्स्त्रिदिनिदिस्त्रिदिबृषः । १ । २ । १९ ।

बृषः वेतिनिष्ठा किन्म क्याद् । ववितः-ववितवान् । अतुवन्निर्देशो यद् यद् निवृत्त्यर्थः । वेदियतः-वेदियतवान् । * आदिबर्जि निष्ठा वक्तव्या * ।

3052 The set Nishtha affixes are not *kit* after the five verbs *śi* 'to lie down,' *svā* 'to sweat,' *mā* 'to melt,' *kṣhvā* 'to be unctuous,' and *dhṛish* 'to offend'

Thus ववितः । ववितवान् ।

The root शीङ् is read in the sūtra with its indicative letter इ, in order to indicate that this rule does not apply to the Nishthā of *yan luk*. Thus वेदियतः । वेदियतवान् ।

The other four roots स्त्रिङ् (जिस्त्रिदा), निङ् (जिनिदा), बिङ् (जिबिदा) and बृष् (जिबृषा) have all a long आ as indicative, as well as the syllable नि These roots therefore by VII. 2 16 S 3036 are *anī*, and consequently beyond the scope of the operation of the present sūtra As स्त्रिङ्, स्त्रिङ्गवान्

Though Nishthā क्त is generally a Passive Participial affix denoting a Past Time, it also denotes the beginning of an action by the following vārtika

Vārtika when the beginning of an action is intended to be expressed the Nishthā affixes are employed.

When *kta* denotes an *Ādikarma*, it loses its Passive force and becomes an Active Participle by the next sūtra. Therefore, when the Nishthā affixes denote 'a state or condition, bhāva,' or 'beginning of action,' then the above four roots optionally become *set* (VII 2. 17) It is in that case that the present sūtra is applicable to them

३०५३ । आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च । ३ । ४ । ३९ ।

आदिकर्मणि क्तः क्तः च कर्तरि स्यात् । चाद्वादिकर्मणोः ।

3053 The affix 'kta' also denotes the agent, when it expresses a beginning of an action

The word आदिकर्मणि means 'the beginning of an action' or when the action signified by the roots, is intended to be expressed merely as having been simply begun. The force of च in the sūtra is to indicate that even when the beginning of an action is intended to be expressed, the क्त may be used to denote the act and the object as well

Note —When Bhāva and *Ādikarma* are denoted by the Nishthā, it optionally takes इट् by the following

३०५४ । विभाषा भावादिकर्मणोः । ३ । २ । ३२ ।

भाष आदिकर्मणि चादितो निष्ठाया इट्वा स्यात् । प्रवेदितक्षेत्रः । प्रवेदितं तेन । 'त्रि-
'जिह्वा' इति भावादिरन्तर्गतं क्रीडिः साहचर्यात् । स्विद्यतेस्तु स्विदित इत्येव । 'त्रिजिह्वा'
'जिह्विदा' दिवादी भावादी च । प्रवेदितः—प्रवेदितवान् । प्रवेदितः—प्रवेदितवान् । प्रवेदितः—
प्रवेदितवान् । चर्चितं तेन । 'वेट्' क्त्वा । प्रस्विन्नः । प्रस्विन्नं तेनेत्यादि ।

3054 The principal affixes after roots having an indicative आ, may optionally take the augment इट्, when the affixes have an Impersonal sense, or denote the beginning of an action.

Thus the four roots *ñi shvidā*, *ñi midā*, *ñi kshvidā* and *ñi dhrishā* become इट् when their Participle denotes an Impersonal sense, or the beginning of an action and when the Nishthā is not क्त्वा by S 3052, Thus प्रवेदितक्षेत्रः (*Ādikarma*) प्रवेदितं तेन (*bhāva*) The (*ñi*) *shvid* (ā) of this sūtra (S 3052) is the *Bhvādi* root, as it is read in the company of *mid* *kshvid* &c, which have *ñi* indicative. It must, therefore, be that *svid* which has an indicative *ñi*, and that is *Bhvādi* (No 780) Of the *Divādi* root स्विद् (No. 79) there is no *guna*, as स्विदितः ।

The two roots *ñi midā* and *ñi kshvidā* belong both to the *Divādi* (Nos. 133, 134) and the *Bhvādi* (No. 779, 780 or 1027). Both are taken here. Thus प्रवेदितः । प्रवेदितवान् । प्रवेदितः । प्रवेदितवान् ।

The fifth root *dhrishā* (V 22) offers no peculiarity. Thus प्रचर्चितः प्रचर्चितवान् । So also चर्चितं तेन ।

Why do we say in S. 3052 "the इट् nishthā"? Observe प्रस्विन्नः । प्रस्विन्नं तेन । No *guna*.

३०५५ । मृषस्तिक्तियायाम् । १ । २ । २० ।

सेविनहा किम् स्यात् । नर्षितः-नर्षितवाद् । 'जनायाद्' किम् । अपहृषितं वाक्यम् । अवि-
स्पष्टनित्यर्थः ।

3055 The set Nishtha is not *kt* after the verb *mriṣh* when meaning 'to forbear'

Thus नर्षित 'forborne' नर्षितवाद् 'forbore'

Why do we say 'when meaning to forbear?' When it has not this sense, the set *nishthā* will be किम् । As अपहृषितं वाक्यम् 'he spoke unintelligible language'

३०५६ । उदुपधाद्भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम् । १ । २ । २१ ।

उदुपधात्परा भावादिकर्मणोः सेविनहा वा किम् स्यात् । अतित्त-प्रोतित् । अतित्त-
नोदित चातुना । प्रतुतित्त-प्रमोदितः । प्रतुदित्त-प्रमोदित चातुः । 'उदुपधाद्' किम् । विदि-
तम् । 'भावा-' इत्यादि किम् । वषित कार्षापणम् । 'वेद्' किम् । मृष्टम् । 'यन्निवृत्तेन
विवेच्यते' । नेह । गुण्यतेषु चित्तम् ।

3056 The set *Nishthā* is optionally not *kt*, after the verbs having a penultimate उ, if used impersonally or denoting the beginning of action

According to some the *set Nishthā* suffixes are not *kt* after the verbs having a penultimate उ if those verbs are used impersonally (*bhāva*) or denote the beginning of action (*ādi-kārman*) Thus अतु 'to shine' अतित्त नैव or प्रोतित्तनैव 'it has been lighted' Similarly प्रमोदितः or प्रतुतित्तः 'he first illumined' So also अतित्त or नोदित चातुना । प्रतुदित्तः or प्रमोदितः चातुः । The word penultimate or *upādha* has been defined in I 1. 65.

Why do we say "when उ is penultimate?"

If the verb has any other vowel than उ as penultimate, then the rule does not apply As लिखितननेन 'written by him' Or विदितम् । Here इ is penultimate, and, therefore, no option is allowed

Why do we say "when used impersonally or denoting ādikarma?"

This rule has no application where the *Nishthā* does not express either भाव 'condition' or 'Impersonal action', or आदिकर्म 'beginning of action', but is used as a verbal adjective. As वषित कार्षापणं ददाति 'he gives a shining coin (called *kārshāpāṇa*)' Here the word वषित 'shining' is used as adjective.

Why do we say 'वेद्'?

The rule applies to the *Nishthā* which takes the intermediate इ and not to others, as, प्रतुक्त ओदनः 'the rice that has been eaten.' Here no option is allowed So also मृष्टम् ।

Isthā —This optional form of past participle is restricted in its scope. Those verbs which take the *vikarana* ण् २ c., the verbs of the *Bhu* class, &c, admit of this option. Thus गुह् 'to wrap up' belongs to the *Divādi* class, and therefore, its participle has one form only, as, गुहितम् ।

३०५७ । निष्ठायां सेटि । इ । ४ । ५२ ।

सेर्लोपः स्वात् । जाचितः-जाचितवात् । 'रवीदितः-' (३०३८) इति नेट् । सप्रसारणम् ।
 कृणः । दीतः । युष्टः । गृहः । वयुः । वतः । वयुः । ततः । चतेः । सनि वेट्कत्वादिहभावे प्राप्ते
 'द्वितीया जितः-' (३८६) इति वृत्ते निपातनादिट् । पतितः । 'सेउसिचि' (२५०६) इति वेट्कत्वा-
 दिहत्वे कृत्वत्वादीनामीदृश्वेनानित्यत्वस्यापनाह्या तेन 'जाचितनिभराजचिया' इत्यादि । 'यस्व-
 चिनावा' (३०२५) इत्यनैकाच इत्येव । दरिद्रितः ।

3057. The affix चि is elided before the affixes kta, and ktavatu when these take the augment इट् ॥

Thus जाचितः । जाचितवात् । So also, कारितच्, वारितच्, गणितच्, सजितच् ॥

By sūtra VII, 2 14 S. 3039 the /śvi does not take इट् in the Nissthā. The root is ड्, जो रिच in the Dhātupāṭha. Thus रिच+क्त=रु+क्त (the vocalisation is by VI 1. 15 S 2409)=रु+क्त (VI 4 2. S 2559)=रुन. (VIII. 2 45 S 3019) Similarly from /dīpi (IV 42), दीतः, /guhû, गृहः ।

From /vanu, वतः, the nasal is elided by VI 4 37 S 2428 /tanu, ततः । The root वत is optionally वेट् in the Desiderative by the vārtika तनियतिदरि-
 द्रादिभ्य चो वा इट् वाच्यः (See S 2621) The Nissthā would not therefore, have taken इट् (S 3025), but as Pāṇini himself has used the form पतितः in II. 1 24. S 686, we infer that the prohibition of S 3025 does not apply to वत । Or it may be said that S 3025 is anitya (not universally valid). For had it been universally valid, the roots कृत चृत, वृत took optional इट् by VII. 2 57. S 2506, and would therefore have formed their Past Participle without इट् by virtue of S 3025. What was, therefore, the necessity of teaching these roots with a long ई in the Dhātupāṭha (Tudâdī 141 & 35, Divâdī 9), and making them applicable the rule VII, 2. 14. S 3039. Thus यस्व चिनावा (S 3025) is anitya hence the form जाचित, &c., are valid as in जाचितनिभराज चिया । &c. See note under S. 3025

Moreover, the sūtra यस्व चिनावा (S. 3025) applies only to monosyllabic roots, as the word इकाचः is understood therein from VII. 2 10 S 2246. It does not apply to roots having more than one syllable. Thus दरिद्रितः from /daridra

३०५८ । शुद्धस्वान्तऽवान्तलग्नम्लिष्टविरिद्धफागट्खाढाणि मन्थमन-
स्तमःसकताविस्पष्टस्वरानायासभृशेषु । ७ । २ । १८ ।

शुद्धादीन्म्लानिद्विजाति निपातवन्ते शुद्धाद्येन मन्थादिषु वाच्येषु । द्रवद्रव्यसंपृक्ता सक्तयो
 जम्बाः । मन्थनद्वयश्च । शुद्धो मन्थश्चैव । स्वार्थं मनः । अवान्त मनः । लग्न सक्तम् । निष्ठा-
 न्तवपि निपातवत् । म्लिष्टम्लिष्टवत् । विरिद्धः स्वरः । 'म्लिष्ट' 'रिष्ट' मन्थोत्पत्त्याया
 इत्यनपि निपातवन्ते । फागट्फागट्वाच्यः कषायविशेषः । भावजस्तु नवनीतभावात्प्रागवस्थाप्य
 इत्थं फागट्मिति वेदनाप्युच्यते । भाट् मृगश्च । मन्थनं तु कुञ्चितम् । शुद्धो राजेति स्वायम्भवा-
 क्त्वामित्येवाह । स्वनितम् । म्वनितम् । सनितम् । म्लेचनम् । विरेचनम् । मजितम् । माहितम् ।

3058 The following eight words are formed without **इद्** augment, in the senses given against them —

1 **धुक्**: 'porridge' or 'a churning stick', 2 **धुक्ता**: 'the mind', 3 **ध्वान्तः**: 'darkness', 4 **लग्नः**: 'attached', 5 **म्लिष्टः**: 'indistinct or unintelligible', 6 **विरिध**: 'a note or tone', 7 **कायट**: 'a decoction made without an effort or by an easy process', and 8 **बाधः**: 'excessive'

The word 'mantha' means 'fried barley mixed with any liquid substance'. It also means 'the churning stick'. 2 Svânta means 'mind, or manas', 3 Dhvânta means 'darkness'. 4 Lagna means 'attachment.' The **त** of the nishthâ is changed to **न** as an irregularity. 5 Mlshtham means 'indistinct,' or inarticulate speech. 6 Viribdha means 'tone or sound'. These last two words are derived from **√mlechchha** and **√rebhri**. the penultimates have been changed to **इ** anomalously. 7 Phântam is a decoction made by an easy process. But Mâdhava in his commentary on the following text of the satapatha Brahmana (तद् वै नक्षीत सवति घृत देवानां कायटं मधुस्यानात्) says 'phântam is the first particles of butter produced by churning.' 8. Bâdha means excessive.

When the words have not the above senses we have 1 **धुनितं**: 'disturbed or agitated'. The phrase **धुक्तेरा राज** is a metaphorical use of the word and shows the anitya nature of âgama rules (as the **इद्** âgama). 2 **स्वनितः**: as **स्वनितो हृदङ्गः**, **स्वनितं मनसा** ॥ 3 **ध्वनितो हृदङ्गः** or **ध्वनितं मनसा** ॥ 4. **सगितं**, 5 **स्लेष्टित** (=अपलाभित) 6. **विरिधितं** from **रेह** 'to sound', or **विरिधितं** from **रिभि** ॥ 7 **कायित** ॥ 8 **बाधित** from **√बाह** 'to strike'.

३०५९ । धृविशसी वैयात्ये । ७ । २ । ११ ।

यतो निष्ठादानविनय एवानिहो स्तः । धृष्टः । विशस्तः । अम्बत्र धर्षितः । विशचितः । आवा-
दिकर्षणोक्तु वैयात्ये धृतिर्नास्ति । अतएव नियमार्थनिर्दं धृतिमिति वृत्तिः । धृतेरादिभ्यो कर्त्तं
विभक्त्यमिति इदञ्चतः । आचवस्तु तावादिकर्षणोक्तुवैयात्ये विभक्त्यनाह । धृष्टञ्-धर्षितश्च । अधृष्टः-
प्रधर्षितः ।

3059. The Participialaffix does not get **इद्** augment, after the roots **धृ** and **धृ**, 'bold, impudent and arrogant'.

As **धृष्टः विशस्तः** ॥ The root **धृ** is exhibited in the Dhâtupâtha as **निधृषा** 'to be impudent' (V. 22), and as it has an indicative **आ**, its past participle would be **अनिट्** by VII 2 16 S 3036 **धृ** is **धृ** in the Dhâtupâtha (I 763), and as it has an indicative **उ** by VII 2. 56. read with VII. 2 15, its Nishthâ is also Anit. The special mention of these roots here, is for the sake of making a nyama rule namely, **अनिट्** only then when meaning 'impudent', and **इद्** in other senses as **धर्षितः**, **विशचितः**

"बृ never forms past participle with the force of वाच (Impersonal action) or आदिकर्त्तृ (beginning of action), and therefore VII 2. 17 cannot apply to it. Therefore it is a niyama rule"—thus says the author of the Kāśikā. Haradatta says "the use of indicative वाच in बृ is of doubtful propriety." But Mādhava says "that the option is allowed in the Impersonal and Adīkarma when it does not mean impudent." Thus बृ or ब्रूयित् bhāva and and ब्रूयत् and ब्रूयितः (Adīkarma) Bhattijī quotes Haradatta and Mādhava, and says that बृ forms participles in those senses, when option is allowed as, बृ or ब्रूयित्, ब्रूयत् or ब्रूयितः not meaning 'impudent'.

३०६० । दृढः द्यूतबलयोः । १ । २ । २० ।

द्यूते बलवति च निपात्यते । 'दृढ दृढि दृढी' । कस्येदभाषः । तस्य दृढत्वं । इत्य सोपः । इदितो लोपश्च । इदितः-इ दितोऽन्यः ।

3060 The irregularly formed Past Participle दृढ means 'stout' and 'strong'

It is derived from दृह् with क् affix. In other senses, the forms are दृहिवत् or दृहिवत्. There are two roots one दृह् (I 769) without nasal, and the other दृह् (I 770) with the nasal दृह can be derived from any one of these by eliding ह, and the nasal, and changing त् to द, and not adding the augment दृह्.

The difference between द्यूत and बल is that a man may be stout or द्यूत without being strong (बलवान्) and *vice versa*. The word बल in the sūtra is equal to बलवत्. The irregularity in the formation of दृढ consists in the absence of दृह् and the elision of ह् (and of ह, if the root दृह be taken): and the change of त् into द. This irregular elision of ह is for the sake of preventing the application of the rule पूर्वत्रासिद्धम् (VIII. 2 1). The form could have been obtained in the regular way by the elision of ह, thus दृह् + त् = दृह् + त् (VIII 2. 31) = दृह् + च = दृह् + द = दृ + द (VIII 3 13) = दृढ. But then when दृह is elided, the rule पूर्वत्रासिद्धम् will apply, and the forms दृहिया, दृहीयात्, दृहयति could not be obtained. For ऋ is changed to र by VI, 4 161 only when it is *laghu* or light, but दृ lopa being considered asiddha, the ऋ would be heavy as standing before a conjunct consonant. So also the form परिदृहस्यागतः could not be obtained for the णि would not be changed to ञ् before रवत् when the ऋ is not light or *laghu* (VI 4 56). So also, परिदृहस्यापत्यं = पारिदृही (the daughter of Paridrdha) could not be formed. For ऋ being considered guru or heavy, the affix ण्यच् would have come in the feminine (IV. 1. 78).

३०६१ । प्रभौ परिवृढः । १ । २ । २१ ।

'बृह बृहि बृही' । निपातनं प्राग्वत् । परिवृढितः-परिवृढितोऽन्यः ।

3061. The irregularly formed परिवृढ means 'Lord'.

This is formed, like हृद्, from वृद् or वृद् ॥ When not having the sense of 'Lord', we have परिवृद्धित् and परिवृद्धित् ॥

The वृद् is elided first as an anomaly By so doing we can get the forms like परिवृद्धयेति, परिवृद्धयन्तः, परिवृद्धीकृत्या ॥

३०६२ । कृच्छ्रगहनयोः कषः । १ । २ । २२ ।

कषो निष्ठाया इव स्यादित्येवार्थो । कष्टं तु ख तत्कारणं च । 'स्वात्कष्टं कृच्छ्रगहनयोः' । कष्टो मोहः । कष्टं याज्ञश्च । इवगाहनित्वर्थः । कषितमन्यत् ।

3062 The Participial affix does not take the augment इद् after the root कृष्, when the participle means 'difficult' and 'impenetrable'

The word kashta means 'sorrow' and 'its cause'. See Amara Kosa I 9 3 As कष्टो मोह 'delusion is sorrow' २८, cause of sorrow, कष्टं याज्ञश्च 'difficult is the scripture' २८, difficult of penetration कष्टोऽग्निः, कष्टं व्याकरणं ततोऽपि कष्टतराणि शानानि ॥ "Difficult is Fire-sacrifice २८, it is difficult to completely master the ritual connected with the worship of fire, and difficult enough is Grammar, but the Sāmans are worst of all" कष्टानि वनानि 'impervious forests' कष्टाः पर्यन्ताः ॥ When not having these senses, we have कषितं पुर्वश्च ॥

३०६३ । पुषिर्विशब्दने । १ । २ । २३ ।

पुषिर्निष्ठाया निति स्यात् । पुष्टा रज्जुः । 'अविशब्दने' क्ति । पुषितं वाक्यम् । शब्देन प्रकटीकृतमिमावर्तित्वर्थः ।

3063 The Participial affix does not take the augment इद्, after the root पुष् in any sense other than that of 'proclaimed'

As पुष्टा रज्जुः, पुष्टौ प.दौ । Why do we say 'not meaning to proclaim'? Observe पुषितं वाक्यम् 'He uttered definite speech' २८, he expresses his intention by words विशब्दने=प्रतिज्ञानश्च 'assertion, affirmation, agreement'. पुषिद् अविशब्दने is Bhvādi (I 683), and पुषिर् विशब्दने is Churādi (X 187), both of these are referred to in the sūtra The prohibition of विशब्दने in the sūtra, indicates by jñāpaka that the णिच् added to the root in the Churādi class in the sense of विशब्दने is anitya So the following construction becomes valid—as नदीपालवचः सुत्वा जुजुषुः पुष्पनामवाः "expressed their opinions in words". In fact the Churādi णिच् will intervene between the root and the affix, and so no use prohibiting इद् । Thus पुष् + णिच् + क्त = बोधितः (S. 3057)

३०६४ । अर्दः संनिविभ्यः । १ । २ । २४ ।

सतत्पूर्वादर्दनिष्ठाया इव स्यात् । समर्थः । न्यर्थः । व्यर्थः । अर्दितोऽन्यः ।

3064 The Participial affix does not take the इद्, after the root अर्द when it is preceded by सं, नि or वि ॥

As समर्थः 'plagued' न्यर्थः, व्यर्थः ॥ Why 'of अर्द' ? Observe संनेषितः ॥ Why 'सं, नि' or 'वि' ? Observe अर्दितः ॥

३०६५ । अग्नेश्चाविदूर्ये । ७ । २ । २५ ।

अभ्यर्णम् । नातिदूरमासन्न वा । अभ्यर्णितमन्यद् ।

3065 The Participial affix does not take the इट्, after अर्ण preceded by अग्नि, when the meaning is that of 'near'

As अभ्यर्णार्णे सेना, अभ्यर्णार्णे शरत् ॥ Why 'when meaning near'? See अभ्यर्णितो वृषजः शीतेन meaning पीडितः ॥ विदूर means 'remote,' that which is not remote is अविदूर 'non-remote,' the state of being non-remote is आविदूर्य 'non-remote ness' The affix यक् is added irregularly, in spite of the prohibition contained in V 1 121.

३०६६ । शेरुध्ययने वृत्तम् । ७ । २ । २६ ।

व्यपन्ताद्वृत्तेः कल्पेदभावे शिल्लुक्कापीयनाभेऽर्थे । वृत्तं ह्यन्दरक्षाज्ञेयं संपादितम् । अधीतमिति यावत् । अन्यत्र तु वर्तिता रण्डुः ।

3066. The word वृत्त is formed from the causative of वृत्, in the sense of 'studied through or read'

There is absence of इट् and luk elision of the causative sign Thus वृत्तं ह्यन्दम् छात्रेण 'the prosody was finished by the pupil' वृत्तो गुणो देवदत्तेन 'Devadatta has read or gone through Guna' (गुणं पाठ. पदक्रम-संहिता ह्येवमविशेषः) ॥ वृत्तं पारायणं देवदत्तेन ॥ When the sense is not that of 'read', we have वर्तितम् as varititam 1ajjuh 'the coiled rope' ॥ The root वृत् is intransitive, and becomes Transitive when employed in the Causative The participle is formed from this Transitive causative verb, otherwise it could not have governed an object as shown above. "The affix क्त is added with a Passive force to वृत्, as we find the author himself using this form in निवृत्तम् in sūtras IV 2. 68, and V 1 79, on the analogy of निवृत्तं the word वृत् could also have been formed without this sūtra."

३०६७ । शृतं पाके । ६ । १ । २७ ।

आतिशययत्नेः सौ शृषावो निपात्यन्ते शीरद्विधोः पाके । शृतं शीरं स्वयमेव विविक्षन् पचयं वेत्यर्थः । शीरद्वि-यान्म्यसु भाष्य-अपितं वा ।

3067. Optionally शृत is formed in the sense of 'cooked' by the vocalisation of the semivowel of श्र before the nisṭhā affix क्त ॥

The word विभाषा is understood here The roots श्र 'to cook' of the Bhvādi class, and श्रा 'to cook' of the Adādi class, and श्रा 'to cook' of the Bhvādi sub-class Ghatādi, are meant here. In all these, शृ replaces श्रा, whether causative or not. Thus शृतं शीरं, शृतं दधिः ॥ This is a vyavasthita vivhāṣhā, so that श्रा is invariably changed to शृ when referring to शीर and दधि, but not anywhere else. Thus आश्रा पचागूः, अपिता यन्नागूः (VII. 3. 36 and VI. 4 92) This word does not take double causative, though the sense may require it. As, अपितं शीरं देवदत्तेन पचयत्नेन "Devadatta through Yajna-datta has caused the milk to be cooked". The श्रा is intransitive. When

the sense is that of Reflexive, or Causative, there the form श्रुत is to be used As श्रुतं घोर स्वप्नेषु, श्रुतं ह्रीर दिव्यक्षेत्रे ॥

३०६८ । वा दान्तशान्तपूर्णादस्तास्त्र्यष्टचक्षुर्नज्ञाया. । ७ । २ । २७ ।

इते विवि निष्ठान्ता वा निपात्यन्ते । पद्ये । लमितः । शशितः । पूरितः । दाक्षितः । स्वा-
शितः । आदितः । अपितः ।

3068. The following irregularly formed Participles, from the causative roots, may optionally take इट्, namely दान्, गान्, धृज्, दत्त, स्पष्ट, ज्ञान, वस ॥

These words are formed either from the causative base or from the primary roots दृच् &c. The other forms are 'दक्षितः, यक्षितः, प्रक्षितः, दाक्षितः, स्पाक्षितः, ह्राक्षितः and चक्षितः. The words दान्त &c, are formed by the lukelision of नि (Causative), and not taking the हृच् Augment. By VII. 2. 49 चप् optionally is चेच् and therefore, by VII. 2. 15, its Participle would have been *always* अजिह्व hence, this sūtra makes an option.

३०६९ । रुष्यमत्वरसंघुषास्वनाम् । ७ । २ । २८ ।

सन्धो निष्ठाया इदृया । वधितः-वष्टः । आन्त-अन्तितः । हर्षः-हवर्तितः । अस्वादिभ्य
कलं लङ् । संपुष्टः-संपुधितः । आस्वान्तः-आस्वनितः ।

3069. The Participial affix may optionally get इद् aug-
ment, after वृ, कृ, र, and आस्वृ ॥

As. स्वः or स्वितिः ॥ By VII 2. 48, the affixes after स्व are optionally वेत्, and therefore by VII 2 15, the Nishṭha after this verb 'would have been always anit, hence this optional rule. आस्वाप्तः or आस्वदितः, 'पूर्वः or स्वरित ॥ The स्वद् is exhibited in the Dhātupāṭha as निस्वरा (I 812) i.e., with an indicatory long आ, and hence by VII. 2. 16 would have been anit always, this rule makes it optionally anit. So also, संजुष्टी पादौ, or संजुष्टी पादौ, संजुष्टं, or संजुष्टिं वाचयताम्, संजुष्टौ or संजुष्टी दत्तौ ॥ जुव preceded by स्व will be optionally anit, even when having any sense other than that of 'proclaimed', as this subsequent sūtra supersedes VII. 2 23 so far. So also आस्वाप्तः or आस्वदितः द्वेद्वत्, आस्वाप्तद् or आस्वदितं वनः ॥ स्वद् when preceded by आ, though denoting 'mind,' is optionally anit, in spite of VII. 2. 18, that rule being superseded so far by this subsequent rule.

३०७० । हृषिकेशिस्तु । ७ । २ । २८ ।

इतिर्निहाया ब्रह्मा स्यात् क्षीणस्तु विषये । इह-इतिर्नि क्षीण । ‘ * विस्मितप्रतिपातयोदय * ’
 इष्टो-इतिर्नि क्षीणः । विस्मितः प्रतिपत्तो वेदवर्षः । अग्नयस्तु । ‘ इषु अक्षीको ’ उदिद्वान्निष्ठायां
 नेष्टु । ‘ इषु इष्टी ’ इष्टु ।

3070. The Participial affix optionally takes **ह**, after **ह** when the word **होना** or its synonym is in construction with it.

Vartaka—The substitution, however, must take place when the preposition **आङ्** precedes the root, and the words **अण्डुः** and **कण्डुः** are in composition as **आपीनोण्डु** and **ह** means a “well” **आपीनमूढः** ॥

३०७३ । ह्लादो निष्ठायाम् । ६ । ४ । ९५ ।

ह्रस्व स्यात् । प्रहृन् ।

3073 The penultimate of the Causative of **हृ** (**ह्रादि**) is shortened before the Participle affixes **क्त** and **क्तवु** ॥

Thus **प्रहृन्**, **प्रहृन्वात्**, but **प्रह्रादयति** before non *nishthā*. The rule applies also when **क्ति** follows as **प्रहृत्तिः** ॥ This is done by splitting up the aphorism into two (1) **ह्रादः** (2) **निष्ठावाङ्** ॥

३०७४ । द्युतिस्यतिमास्यामिति किति । ७ । ४ । ४७ ।

द्युतिस्यतिमास्यामिति किति । ईस्वद्व्याकरोत्पवाद । दितः । तितः । ना नाङ् नेङ् । नित । स्थितः ।

3074 The short **इ** is substituted for the final of **द्यु** (Div. 40) **द्यु** (Div 39) **ना** (Ad 6, Bhu 1010) and **स्या**, before an affix beginning with **त्** and having an indicative **क्** ॥

This debars the long **ई** and **दृ** substitution (S 3077 and 2462)

As **निर्दितः** and **निर्दितवाङ्**, **अवचितः** and **अवचितवाङ्**, **नितः** and **नितवाङ्**, **स्थितः** and **स्थितवाङ्**, all with **क्त** and **क्तवु** ॥ Why before **त्**? Observe **अवदात्** ॥ Why before a **क्ति** affix? Observe **अवदाता** with **तुङ्** ॥

३०७५ । शास्त्रोत्तरस्याम् । ७ । ४ । ४८ ।

शित-यातः । क्षित-क्षातः । व्यवस्थितविभाषात्वाद्भ्रतविषये इयतेर्नित्यम् । सशित इतम् । सशितो ब्राह्मणः । भ्रतविषयकयत्नवानित्यर्थः ॥

3075 Short **इ** is optionally substituted for the final of **श** (**शे**) (Div 37) and **क्ष** (**क्षे**) (Div 38) before an affix beginning with **त्** and having an indicative **क्** ॥

As **निशित** or **निशातम्**, **निशितवाङ्** or **निशातवाङ्**, **अवक्षित**, **अवक्षितवाङ्** or **अवक्षार्त्**, **अवक्ष्णातवाङ्** ॥ The **श** *always* takes the **इ** when it means a vow as **संशितो ब्राह्मणः**—**संशितव्रतः** “diligent in the performance of his vows, or who has fully completed his vow”. The rule of this sūtra thus becomes a *vyavasthita vibhāṣa*.

३०७६ । दधातेर्हिः । ७ । ४ । ४९ ।

तादौ किति । अनिहितम् । निहितम् ।

3076 **हि** is substituted for **धा** (**दधात**) before an affix beginning with **त्** and having an indicative **क्** ॥

As **अनिहितम्** । **निहितम्** so also, **दितः**, **दितवम्**, **दित** ॥

३०७७ । दा द्दघोः । ७ । ४ । ४६ ।

पुनश्चकस्य 'दा' इत्यस्य 'द्' स्यात्तादौ किति । चत्वंश्च । दत्तः । 'घोः' कित् । दातः । ताप्तादौ वायमादेशः । न चैव विद्वत्तिल्लबादापुपवर्गस्य 'दस्ति' (३०७८) इति दीर्घापत्तिः । तकारादौ तद्विधानात् । दान्तो वा । घान्तो वा । न च दान्तत्वे निष्ठावत्त्व घान्तत्वे 'क्षयस्तयोः—' (२२८०) इति घत्व शङ्क्यम् । सन्निपातपरिभाषाविरोधानात् ।

3077 For दा, when it is a Ghu (I 1 20), there is substituted द्द before a कित् affix beginning with द्

As दत्तः, दत्तवाच्, दत्ति ॥ Why of दा? Observe घीतः, घीतवाच् from घेद्, and the long ई is by VI. 4 66 Why when it is Ghu? Observe दातं बर्हिः from दाप् 'to cut', and अवदात्त जुल from दैप् 'to cleanse'

Note—The substitute is द्द ending in द्, according to an *Ishtā*.

Kārika —ताप्ते दोषो दीर्घत्वं स्याद्, दान्ते दोषो निष्ठा नत्वच् ।

घान्ते दोषो घत्व प्राप्तिश्च, घान्तेऽदोष स्तस्मात् घान्तच् ॥

If the substitute be द्द ending in द्, then it would require the lengthening taught in VI 3 124 S 3079 (N B The sūtra दस्ति should be interpreted as 'the vowel of the Preposition is lengthened before a substitute of दा which ends in द्' in order to make this objection applicable That sūtra however is capable of another interpretation) If the substitute be द्द ending in द् then the Nishthā त would be changed to न by VIII 2 42 as in निद्+त=निन्न ॥ If the substitute be द्द ending in द्, then by VII 2 40 S 2280, the Nishthā त would be changed to च ॥ Hence the substitute is द्द ॥

If however, the sūtra VI 3 124, is interpreted as "the vowel of a preposition is lengthened before a substitute of दा which begins with द्", then the substitute may be द्द also without any harm Even if the substitute be द्द or द्द, the apprehended द् and द् substitutions will not take place, on the maxim चन्निपातलक्षणे विधि रनिमित्त तद्विधातव्य ॥ See VII. 1. 13. S 204.

३०७८ । अचलपसर्गात्तः । ७ । ४ । ४७ ।

अत्रन्तादुपसर्गात्परस्य 'दा' इत्यस्य घोरचस्तः स्यात्तादौ किति । चत्वंश्च । प्रसः । अवसः ।

अवदत्त विदत्त च प्रदत्त चादिकर्त्तव्यम् ।

जुदत्तलजुदत्तं च निदत्तमिति वेद्यते ॥

अथदास्यप्राप्तम् ।

3078. द is substituted for the final vowel of the ghu root दा before a कित् affix beginning with द्, when a Preposition ending in a vowel precedes it

Thus म+दा+त=म+द्+त+क्त=म+द+त+क्त (द changed to द् by S. 121)

The examples under the present sūtra are मक्त, अवक्त, नीलं परीक्षं ॥ For the lengthening see VI. 3. 124. Why do we say ending in a vowel? 2

Observe निर्दत्तं दुर्दत्तं ॥ Why "after an Upsarga only"? Observe दधि दत्तं, मधु दत्तं ॥ Why 'the दा called Ghu'? Observe अवगात्तं जुल form दैर् ॥

The following are exceptions to VII 4 47, अवदत्त, विदत्त, प्रदत्त, जुदत्त, अजुदत्त and निदत्त ॥ Or the words अव &c, here are not Upasargas See I. 4, 57.

Kārikā —अवदत्तं विदत्तं च प्रदत्तं चादिकर्म्मणि ।

जुदत्तमजुदत्तं च निदत्तमिति चेद्यते ॥

The word आदिकर्म्मणि qualifies pradatta only The word च shows that regular forms अवत्त, वित्त, प्रत्त, &c also are valid

Obj The word उपसर्गात् in the sūtra is in the Ablative case, and by I. 1. 67, the substitutes द् should replace only the *first* letter of दा, how does it replace the *whole* ?

Ans—The word अवः is to be repeated in the sūtra, one अवः being in the Ablative case and qualifying उपसर्गात्, and the other अवः being in the Genitive case showing the sthānin to be आ, as "after an Upasarga ending in a vowel, द् is substituted for the vowel of दा" Or the word अवस्य may be read into this sūtra from VII 4 32 Or उपसर्गात्तत् consists of three द्'s, the substitutes being च, and being a substitute of more than one letter, it replaces the *whole* of दा (I 1 55)

Vart—After a Preposition ending in a vowel, त् is substituted for the final अ of दा (दा), when द् would have been substituted otherwise for its final by VII 4 40 As अवत्तं, मत्तं जुहोति and नीत्तं, वीत्तं ॥

३०७९ । दस्ति । ई । ३ । १२४ ।

इगन्तोपसर्गस्य दीर्घं स्याद्वादेशो यस्तकारस्तदादावुत्तरपदे । 'खरि च' (१२१) इति चर्त्त-
नाश्रयात्सिद्धम् । नीत्तम् । दूत्तम् । 'पुनास्या-' (२४६२) इतीत्वम् । वेट् । वीत्तम् । गीत्तम् ।
पीत्तम् । 'जनसन-' (२५०४) इत्यात्वम् । जातम् । वातम् । खातम् ।

3079 A Preposition ending in द् or ड lengthens its final vowel, before the verb दा, when the latter is changed to त् ॥

Thus नीत्तम्, दूत्तम्, वीत्तम्, पीत्तम्, ॥ See VII. 4. 47 S 3078 for the change of दा to त् ॥ But मत्तम्, अजुत्तम्, where the prepositions do not end in द् or ड ॥ Why do we say 'दा is changed to त्'? Observe द्वितीर्यं नितीर्यम् ॥ Why do we say ति 'a substitute of दा, beginning with a त्'? Observe जुदत्तम्, here द् is the substitute of दा (VII 4. 46 S 3077)

Obj.—Now the change of द् to त् takes place by S. 121 (as दा+क्त=द+क्त S 3078=द+द+क्त), and S 121 खरिच (VIII 4 55 S. 121) being a Tripādi is asiddha for the purposes of VI. 3 124 (the present sūtra), and so the द् substitute of द् should be considered as द् and the present sūtra cannot apply.

Ans—The present sūtra will apply by considering ह substitution of ह to be siddha or valid as was done in VI. 1. 113 S. 163 in the case of ह ॥

By VI. 4. 66. S. 2462 the आ of ghu verbs is changed to ई . Thus पिह् (पा) forms its Past Participle पीतह् . By the same rule पा becomes पी as पीतह् , and पा becomes पी as पीतह् .

By VI. 4. 42 S. 2504, the roots अह् , अन and अन become आ , वा and ख , as आतह् , वातह् and खातह् ॥

३०८० । अदो जग्निर्ल्यप्ति किति । २ । ४ । ३६ ।

इति किति जुहवहमीकह् । अदो जग्निः स्वाहल्यपि तादो किति च । इकार उच्चारणार्थः । यत्त्वह् । 'हरो हरि-' (७१) जग्निः । 'आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च' (३०५३) । प्रकृतः कटं हः । प्रकृतः कटस्तेन । निहायानवयवार्थे (३०१४) इति दीर्घः । 'त्रिषो दीर्घाह्' (३०१५) इति यत्त्वह् । प्रचीयः चः ।

3080. The word जग्नि is the substitute of अह् 'to eat,' when the affix ल्यप् (VII 1. 37) or an ārdhadhātuk क्ति affix beginning with ह follows.

अजग्म्य 'Having eaten.' ($\text{अ} + \text{अह्} + \text{ल्यप्} = \text{अ} + \text{जग्म} + \text{य}$). So also जग्म 'eaten' ($\text{अह्} + \text{क्त} = \text{जग्म} + \text{त} = \text{जग्म} + \text{ह्} + \text{य} = \text{जग्म} + \text{य}$ (elided by § 71)

The ह in जग्नि is merely for the sake of articulation and is not an anubandha, otherwise there would have been the insertion of the nasal न (जुह) So also the ह in चपि &c., is merely for the sake of articulation But अह् + क्त = अन्नः 'food' is an irregularity

Note—The employment of ल्यप् in this sūtra indicates the existence of this Paribhāṣā. 'A bahiranga substitution of ल्यप् supersedes even antranga rules.' Because in case this maxim did not exist, the substitution of जग्म for अह् before ल्यप् which is taught in this sūtra, would follow already from the word किति (before that which is distinguished by an indicatory क्) in this rule, i.e., जग्म would (by maxim 'that which is bahiranga is regarded as not having taken effect, or as not existing, when that which 'is antaranga has taken effect') first be substituted for अह् before क्त and ल्यप् afterwards for क्त

Why do we say 'before affixes beginning with त'? Observe अदो 'is eaten'

Why do we say 'before affixes having an indicatory क्'? Observe अजग्म्यह्

Here we repeat III. 4. 71 S. 3053,

३०८० । क । आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च । ३ । ४ । ३९ ।

3080 A. The affix 'kta' also denotes the agent, when it expresses a beginning of an action.

Thus प्रकृतः कट देवदत्तः here the agent is denoted प्रकृत. कटो देवदत्तेन, here the object is denoted प्रकृतम् प्रयुक्तं ओदनं देवदत्तेन, here mere action is denoted Similarly प्रयुक्त ओदन देवदत्तः (agent), प्रयुक्त ओदना देवदत्तेन (object), प्रयुक्त देवदत्तेन (act)

Similarly from /kshi, is derived प्रसीतः चः with the force of &dikarma. The short इ is lengthened by VI. 4 60 S 3014 and the affix च is changed to न by VIII. 2. 46 S 3015. But this lengthening of the short इ of चि is optional under the following sūtra

३०८१ । वाक्रोशदैव्ययोः । ६ । ४ । ६९ ।

चियो निष्ठाया दीर्घा वा स्वादाक्राये दैव्ये च । वीणायुर्नव । वित्तपुर्वा । वीणोऽयं तपस्वी । वितो वा ।

3081. The long is optionally substituted, for the इ of चि, before the Past Participle क्त, not having the sense of the Future Passive Participle क्तव, when the word means 'imprecation' or 'a miserable plight'.

Thus वित्तपुर्वेचि or वीणायुर्वेचि 'Be thou short lived.' वित्तकः, वित्तोऽयं तपस्वी, वीणोऽयं तपस्वी 'this hermit is miserably lean' * When not meaning the cursing or miserable condition, we have one form only, as वीणयन्त्रः *

३०८२ । निनदीभ्यां स्नातेः कौशले । ८ । ३ । ८९ ।

आभ्यां स्नातेः स्वयं च स्वात्कौशले गम्ये । निष्णातः शास्त्रेषु । नदां स्नातीति नदीभ्याः । 'बुधि-' (२९१६) इति कः

3082. The न् is substituted for the ष् of क्त्वा, after नि and नदी when the word so formed denotes "dexterous"

Thus निष्णात शास्त्रेषु 'expert in the scriptures?' निष्णाते रणभुवर्त्तने । नदां स्नातीति नदीभ्याः 'dexterous in swimming in the river' This last word is formed by the क्त added to स्ना preceded by the upapada नदी under sūtra III 2 4. S. 2916.

• Why do say 'when meaning dexterous'? Observe निष्णातः, नदीस्नातः (नदां स्नातः)

३०८३ । सूत्र प्रतिष्ठातम् । ८ । ३ । ९० ।

मते. स्नाते. चत्वच् । प्रतिष्ठात सूत्रम् । शुद्धमित्यर्थः । अन्वयः प्रतिष्ठातम् ।

3083. The word प्रतिष्ठातः is irregularly formed when meaning a sūtra

Thus प्रतिष्ठात. सूत्रम् i e, शुद्धम् 'pure' When it has not this meaning we have प्रतिस्नातम् = 'bathed'

३०८४ । कपिष्ठलो गोत्रे । ८ । ३ । ९१ ।

कपिष्ठलो नाम यस्य कपिष्ठलिः पुत्रः । 'गोत्रे' किर । कुपीना स्थल कपिस्थलम् ।

3084 The word कपिष्ठल is irregularly formed denoting the founder of a gotra of that name

Thus the son of Kapishtala will be कपिष्ठलिः ॥ The word "gotra" here does not mean the grammatical, "gotra," but the popular term 'gotra' denoting 'clans,' as described in the list of pravaras Why do we say "when denoting the founder of a gotra"? Observe कपिस्थलम् 'the land of the monkeys.'

३०८५ । विकुशनिपरिभ्यः स्थलम् । ८ । ३ । ९६ ।

भ्यः स्थलस्य यस्य यः स्यात् । विहलम् । कुहलम् । यनिहलम् । परिहलम् ।

3085 The ह् is substituted for the व् in स्थल after वि, कु, यनि and परि ॥

Thus विहलम्, कुहलम्, यनिहलम् and परिहलम् ॥ The word वि, कु and परि are compounded under II 2. 18, the word यनी forms a genitive by VI 3 63 In the aphorism the word यनि is shown with a short ह्, indicating thereby that when the ह् is not shortened, the cerebral change does not take place, as यनीस्थलम् ।

३०८६ । गत्यर्थाकर्मकरिलषशीङ्स्यासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च । ३ ।

४ । १२ ।

भ्यः कर्तरि क्तः स्याद्भावकर्तृबोधश्च । गङ्गां गतः । गङ्गां प्राहः । श्लानः सः । लक्ष्मीं नायल्लिखो हरिः । शेषनविश्रयितः । वैकुण्ठनविहितः । शिवशुपाशितः । हरिदिनशुपोषितः । रामशनुजातः । गरुडनादः । विश्वनशुजीर्णः । पद्मे प्राप्ता गङ्गा वेनेत्यादि ।

3086. The affix 'kta' is employed in denoting the agent as well as the act and the object, after verbs implying motion, after intransitive roots, and after the verbs 'śliṣh' (to embrace), 'śī' (to lie down), 'sthā' (to stand), 'ās' (to sit), 'vas' (to dwell), 'jan' (to produce), 'ruh' (to mount) and 'jri' (to grow old).

The phrase 'the act and object' has been added into the sūtra by virtue of the word च ॥ गङ्गागतः 'gone to the Ganges', गङ्गाप्राहः 'reached the Ganges', श्लानः सः 'he is, fatigued', लक्ष्मीनायल्लिखो हरिः 'Hari embraced Lakshmi', शेषनविश्रयितः 'Sat on the serpent' वैकुण्ठनविहितः 'resided in the Vaikuntha', शिवशुपाशितः 'Served Shiva' हरिदिनशुपोषितः 'fasted on the day of Hari'. रामशनुजातः 'followed Rāma'. गरुडनादः 'rode Garudha' विश्वनशुजीर्णः 'destroyed the universe'.

In addition to the examples given in the text above, we give the following more from the KĀSĪKĀ,

Thus गतो देवदत्तो ग्रामम् 'Devadatta is gone to the village' (agent), देवदत्तेन ग्रामः गतः 'the village was gone to by Devadatta (object), गत देवदत्तेन 'Devadatta went' (act) The past participle forms from Intransitive verbs, denote the agent and the act only, or in other words, they are used impersonally and in the Active voice, but never in the Passive voice or denoting the object. Thus ग्लानो भवाम्, 'you were wearied' (agent), ग्लानं भवता (object), आसितो भवाम् 'you sat' (agent), आसितं भवता (object), उपश्लिष्टो गुरुः भवाम् 'the guru was embraced by you' (object), उपश्लिष्टम् भवता 'you embraced' (act), उपश्रयितो गुरुः भवाम् 'you lay near the guru' (agent), उपश्रयितो गुरुः भवता (object), उपश्रयितं भवता (act), उपस्थितो गुरुः भवाम् (agent), उपस्थितो गुरुः भवता (object), उपस्थितं भवता (act), उपासितो गुरुः भवाम् (agent), उपासितो गुरुः भवता (object), उपासितं भवता (act), अद्रुपितो गुरुर्भवाम् (agent), अद्रुपितं भवता (act), अद्रुजातो नाशवको नाशयिक्ताम् (agent), अद्रुजाता नाशवकेन नाशयिका (object), अद्रुजातं नाशवकेन (act), आरुढो बृह भवाम् (agent), आरुढो बृहो भवता (object), आरुढं भवता (act), अद्रुजीर्णो वृषली देवदत्तः (agent), अद्रुजीर्णो वृषली देवदत्तेन (object), अद्रुजीर्णं देवदत्तेन (act) The verbs ग्लिप् &c, become transitive with certain prepositions or *upasangas*, hence they have been mentioned here Otherwise there was no necessity of mentioning them separately, as they, being intransitive verbs, when without prepositions would be included in the word *akarmaka* of the sūtra

३०८७ । क नीऽधिकरणे च धौठ्यगतिप्रत्ययसामानार्थेभ्यः । ३ । ४ । ७३ ।

रभ्योऽधिकरणे क्त. स्यात् । चाद्यप्राप्तम् । धौठ्य स्वर्यम् ।

भुक्तुं देवदत्तं निदिदिदं यात रपापते ।

भुक्तनेतदन्तस्तेषु नोप्यो दिष्टवचः ॥

यह आदि कर्तृकत्वात्कर्तरि भावे च । आसितो भुक्तुम् । आसितं तेन । गत्यर्थेभ्य कर्तरि कर्त्तुम् च । रपापतिदिदं यात । तेनेदं यातम् । भुजे. कर्त्तुम् । अनन्तेनेदं भुक्तम् । कथम् ' भुक्ता ब्राह्मणः ' इति । भुक्तमस्ति यवानिति मत्वर्थीयोऽच् वर्तमान इत्यधिकृत्य ।

3087 The affix 'kta' which is ordained after roots denoting fixedness (to cling to a place), motion and taking, gives the sense of location as well.

The verbs denoting धौठ्य or 'persisting in a place' are Intransitive verbs. The *pratyavasāna* means 'eating' also, the force of च in the sūtra is that the affix *kta* expresses other relations also. Thus after verbs denoting 'fixedness' or *dhrauvyārtha* it denotes the agent, the act and the location, after verbs denoting 'taking or eating', it has the sense of object, act and location. Thus आसितो देवदत्तः 'Devadatta sat', आसितं तेन 'sitting by him (act), इदमेवासासितम् 'this was their seat' (location), यातो देवदत्ता ग्रामम् 'Devadatta went to the village' (active), यातो देवदत्तेन ग्रामः (passive), यात देवदत्तेन (abstract), इदमेवां यातम् 'this is their place of going'

(location), भुक्त ओदनो देवदत्तेन (passive), भुक्त ओदन देवदत्तः (active), देवदत्तेन भुक्तम् (abstract), इदमेवं भुक्तम् (location), कथं भुक्ता ब्राह्मणाः । पीता गावः । The आ in भुक्ता and पीता has the force of लट् (IV 2. 85) भुक्तनेषामस्ति or पीतनेषामस्ति ।

Thus in the following verse are illustrated the various uses of आस &c.

मुकुन्दस्यासितमिदं निर्दं वातं रमापतेः ।

भुक्तनेतद्वन्मत्स्येतदुक्तं नौप्यो दिदृश्वः ॥

"This is the seat (āsitam) of Mukunda' this is the path (yātam) trodden by the Lord of Ramā, this is the food (bhukta) of Ananta,"—thus spoke the Gopis desirous of seeing

The आस being Intransitive, the affix has the force of the agent and condition As आसितो मुकुन्दः Mukunda sat. आसितो तेन 'It was sat upon by him.

After roots denoting 'to go', the force of the affix is 'agent' and 'object.' As रमावतिरिदं वातं and तेनेदं भुक्तम् ।

After verbs of 'eating' it denotes the object As अनन्तेनेदं भुक्तम् । How do you explain the active use in भुक्ता ब्राह्मणाः ? It is not Past Participle, but formed by the affix अच् added with the force of Matup, to the noun bhukta as भुक्तमस्ति ब्राह्मणं=भुक्ताः ।

The Past Participle has also the force of the Present by the following sūtra, which is read in the sub-section governed by वर्तमाने of III. 2 123. S. 2151

३०८८ । जीतः कतः । ३ । २ । १८९ ।

जिह्विदा । ह्विरचः । जिह्वपी । इहः ।

3088 The verbal roots, marked with an indicatory त् take the affix क्, in denoting the present time

The *Nishtha* affix क्, as a general rule, is a participial affix and denotes past time, and is so ordained by III 2, 102 The present sūtra thus makes an exception in case of those verbs which are marked with an indicatory जि in the *Dhātupāṭha*, as जिह्विदा 'to be affectionately inclined', जिह्वः (जिह्+क्=जिह्+उ=जिह्+न (VIII 2. 42) 'being affectionately inclined' So (जिह्विदा—जिह्वः 'sounding inarticulately', जिह्वचा—बुहः 'bold'. (जिह्वपी—इहः) । The anuvṛtti of वर्तमाने 'in the sense of present', is read into this sūtra from III 123 S. 2 2151.

३०८९ । मतिबुद्धिपूजार्थम्यश्च । ३ । २ । १८८ ।

मतिरिहेष्ठा बुद्धेः पृथगुपादानात्तर राज्ञा नत इह । तैरिष्यमाक ह्यर्थः । बुद्धः । विदितः । प्रजितः । अर्चितः । चकाराद्भुक्तवदुच्यया । गीतितो रचितः चान्त आकृतो बुद्ध इत्यादि ।

3089 And after roots denoting inclination, understanding, or respect, the affix क् is employed with the force of the present

The word क्ति means 'wish' or 'desire' as it is read along with buddhi and so cannot mean buddhi बुद्धि means 'knowledge', and पूजा means 'worship', 'honor' or 'respect' As राजा क्तः—इष्टः—बुद्धः—चातः—पूजितः, &c. the king wishes, desires, thinks, knows, honors, respects &c

The force of the word क् is to include other kinds of verbs, not included in the above sūtra Thus the following participles have their senses confined not to the past time only क्लिप्तः 'practised', रक्षितः 'protected', क्षान्तः 'forbearing' आक्षुप्तः 'censured', क्षुप्तः 'pleased', क्रुद्धः 'angry', क्षुब्धः 'angry', अनिष्यादितः 'uttered', दुष्टः 'happy', दुष्टः 'satisfied', क्षान्तः 'favourite', क्षयतः 'restrained', उद्यतः 'ready' कष्ट 'evil, misery' (with a future signification), and अमृतम् 'immortal' So also —क्षुप्तः 'sleeping', क्षयितः 'lying down', आशितः 'eaten', क्षिप्तः 'smeared', दुष्टः 'satisfied', all these have a present signification.

३०९० । नपुसके भावे क्तः । ३ । ३ । ११४ ।

क्लोवत्त्वनिषिद्धे भावे क्षालवानाम्ने क्तः स्यात् । कल्पितम् । इक्षितम् ।

3090 The affix 'kta' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender

These are neuter abstract nouns thus, इक्षितम् 'laugh', कल्पितम् 'speech', क्षयितम् 'sleeping' So also क्तं, क्षान्तं &c

३०९१ । क्षुजोर्द्ध्वनिप् । ३ । २ । १०४ ।

क्षुजोर्तेर्यजेद्वर्द्ध्वनिप्स्याद्वृत्ते । क्षुत्वा । क्षुत्वानो । यज्वा । यज्वानो ।

3091. The affix क्त्वनिप् comes after the verbs क्षु 'to press out or extract juice' and यज् 'to sacrifice', with a past signification

As क्षु+क्त्वनिप्=क्षुत्+क्त् (VI 1 71)=क्षुत्वा 1st. sing क्षुत्वा 'who has pressed out or extracted juice'; dual क्षुत्वानो । यज्क्त्, 1st. sing यज्वा 'who has sacrificed' d यज्वानो । The व् is added by VI 1. 71. See Rig. Ved I 3 1.

३०९२ । जीर्यतेरतृन् । ३ । २ । १०४ ।

प्लुत इत्येव । अरत् । अरत्नी । अरत्तः । नाथरपन्थायेन निहायि । जीर्णो जीर्णवा ।

3092. The affix अरृन् comes after the verb जृ 'to grow old' with the sense of past time.

As वृ + अवरु = जरु + अरु (VII 3 84) = जरु, 1st sing जरु, dl जरुन्तो, pl. जरन्तः 'grown old' (VII 1 70)

By the rule दावकन (III 1 94), the Nishthā affixes also come after this verb As जीर्णः and जीर्णवाच् । वृ + क = लिट् + क (VII. 1 100 and I 1, 51, = लिट् + क (VIII 2. 42) = जीर्णः (VIII 2. 77 and VIII 4 1) 'grown old'

३०९३ । अन्दसि लिट् । ३ । २ । १०५ ।

3093 In the Chhandas, the affix लिट् comes after a verb with a past signification

As अह सूर्यमुभयतो ददर्श 'I saw the sun from both sides', अह द्वावापृथिवी आवतान 'I smetched the heaven and the earth' Here the words ददर्श and आवतान have the force of nishthā See Yaj Ved VIII 9.

Why this separate sūtra, when by aphorism III 4 61, in the Chhandas the *lun*, *luñ*, and *lit* come in all tenses? That rule is made with regard to two or more verbs when in syntactical relation (चातुसवच) with each other (III 4 1). The present rule is general, and without any such limitations

३०९४ । लिटः कानञ्च । ३ । २ । १०३ ।

3094 In the Chhandas the affix लिट् is optionally replaced by the affix कानच् ।

As अग्निं चिक्रियान 'he consecrated the fire', सोमं दधुवाचः 'he pressed the soma juice' This being an optional affix, sometimes is not employed, as in the examples in the last aphorism

Why has the word *lit* been repeated in the sūtra, when its anuvritti could have been drawn from the last sūtra? The substitute कानच् replaces not only the special लिट् of sūtra III 2 105, but the general लिट् which comes after the roots in forming the perfect tense, so that the affix कानच् forms verbal adjectives as well as the perfect tense

The affix comes after those verbs only which take Atmanepada terminations See I 4 100 हनुजान (Rig Ved I 3 6)

३०९५ । कसुञ्च । ३ । २ । १०३ ।

इह भूतवाचाम्हे अन्दसि लिट् । तस्य विधीयमानो कसुकानचावपि अन्दसाविति त्रिभुजिनवत् । कवयस्तु बहुल प्रयुज्यते । 'त तस्थिवाच जगरोपकपटे' । 'जेवासि सर्वायधिरगुपस्ते' इत्यादि ।

3095 In the Chhandas the affix कञ्च is optionally the substitute of लिट्

The force of लिट् here is to denote the past in general. According to the opinion of the Three Sages (Pāṇini, Kātyāyana and Patanjali) the

affixes Kānach and Kvasu which come with the force of सिद् are Vaidika also and not found in the classical literature But the poets use it diversely As त तस्मिन्नास नगरोपकरोते ॥ सेवादि सर्वाणि अपिबन्धुनस्ते ॥

As अस्मिन् 1st sing अस्मिन् 'eaten' (Yaj. VIII 19), अस्मिन् 1st sing. अस्मिन् 'drunk'

Sometimes it does not come, as in the example under sūtra III. 2 105, अहं सूर्यपुत्रवतो ददर्श

The division of this sūtra from the last, in which it could well have been included, is for the sake of the subsequent sūtras, into which the anuvṛtti of क्वप् only runs

३०९६ । वसुवेकाजादुसाम् । १ । २ । ६१ ।

कृतद्विर्वचनानिजावाभादन्ताना अवेव ववेरिद् नाम्नेवाद् । ददाद् । आदिवाद् । आद् ददिवाद् । 'ददाद्' सिद् । वसुवाद् ।

3096 The Participial affix वद्(वद्) gets the augment इद् only then when the reduplicated root before it consists of one syllable, or when it comes after a root ending in long आ, and after वद् ॥

Thus monosyllable —आदिवाद् । So also आदिवाद्, आदिवाद्, वेचिवा वेचिवाद् ॥ In the first two of these, the reduplicate stems आद् and आद् become of one syllable by the coalescence of अ आद् and अ आद् ॥ In वेच् and वेच् the reduplicate is elided and the vowel अ changed to ए, and thus the reduplicate has become of one syllable Of roots ending in आ we have ददिवाद्, ययिवाद्, वस्मिवाद्, of वद्—अस्मिवाद् ॥ This वद् would have taken the augment by the general rule of इद् increment, the present sūtra makes a niyama, so that the roots which are not monosyllabic in the reduplicate form are anit as विभिद्वाद्, विभिद्वाद् वसुवाद्, विभिवाद् ॥

३०९७ । भाषायां सदवसन्न वः । ३ । २ । १०८ ।

उदादिभ्यो वृत्तवानाम्भा भाषायां सिद्वा स्वाद् तत्त्वं चमिर्त्वं वृत्तुः । 'विभेद्वीनावन-वन्धवीरः' । अन्वृत्तुवस्तानवन्धनस्य । वृत्तुवाद् ।

3097. In the classical Sanskrit, the affix वद् optionally replaces सिद् after the verbs वद्, वद् and वृ with a past signification.

This being a substitute only, the original affix सिद् also comes after these verbs As, उपसेदिवाद् कौत्सः पाणिनिम् 'Kautsa served Pāṇini' In the alternative, the proper affixes of the past tense will be employed. As उपासदद् 'he served', उपासीदद् and उपसदाद्

So also अन्वृदिवाद् कौत्सः पाणिनिम् In the alternative we have उपासीदीद्, उपासीदीद् and अन्वृदिवाद्.

So also उपगुञ्जवाद् कौत्सः पाणिनिश्च In the alternative we have उपाञ्जीविद्
उपाञ्जीविद् and उपगुञ्जव So also निवेदुवीच् and अन्ववृत्तः from वृद् and वृच् ॥

The affix वृत् is employed with the force of वृद् and वृच् also

३०९८ । उपेयिवाननाश्चाननूचानश्च । ३ । २ । १०९ ।

एते निपातयन्ति । उपगुञ्जवादिभ्यो भाषायास्तपि भूत भावे लिङ्वा तस्य निवृत्तं कृतुः । वृद् ।
उपेयिवान्, 'उपेयुव स्वानपि नर्तिनय्यान्' । उपेयुवी । उपेय्विविधितम् । ईयिवान् । वचीविवान् ।
नन्पूर्वादिभ्योः क्ववृत्तिर्भावश्च । 'भूतत्रयपुनरेतनाद्युपः' इति भारविः । अन्वपूर्वादिभ्योः कर्तरिः कानच् ।
वेदस्यानुवचनं कृतवाननूचानः ।

3098 The forms उपेयिवान्, अनाश्चान्, अन्वचान् are irregularly formed.

These forms are thus evolved —To the verb वृ 'to go' with the preposition उप, the affix क्ववृत् is added as उप+वृ+क्ववृत् The root is reduplicated as उप+वृ+वृ+क्ववृत् The reduplicate is here long वृ by VII 4 69 This long वृ does not coalesce with the short वृ by the rules of sandhi, for then the rule by which this वृ was introduced would have no scope Now we add the augment वृद् contrary and in opposition to the rule VII 2 67, and this is the irregularity As उप+वृ+वृ+वृद्+क्ववृत् Then the root वृ is replaced by वृ by sūtra VI 4 51 As उप+वृ+वृ+वृद्+क्ववृत्=उपेयिवान्, 1st. sing उपेयिवान् The augment वृद् is however dropped in those cases (क्व) where वृत् is changed into वृच्, because the insertion of वृद् was itself an exceptional case of limited scope —for while the general rules VII 2 75 &c. ordained it, the special rule of VII 2 67 prohibited it, and it was by prohibition of this prohibition that वृद् was employed before वृच् Therefore in the accusative plural we have उपेयुवः, instrumental sing उपेयुवा &c

This irregular participle is not limited to the upasarga उप, we find such irregular forms with other upasargas and without them also, thus वचीविवान्, and ईयिवान् as well.

By the anuvritti of the word वा read in this aphorism, we have वृच् &c. in the alternative As in Aorist उपागाद्, Imperfect उपेत्, Perfect उपेयाच् ।

The word अनाश्चान् is thus formed —To the verb अज् 'to enjoy' we add the negative particle अन्, apply the affix क्ववृत् and do not insert the augment वृद्, so, we have अन्+अज्+क्ववृत्=अनाश्चान्, 1st sing अनाश्चान्. In the alternative we have Aorist नाजीच्, Imperfect नाजनाच् and Perfect नाज.

The word अन्वचान् is thus derived —The affix कानच् is added in expressing the agent to the verb वृच् preceded by अन् In the alternative we have Aorist अन्ववीचद्, Imperfect अन्ववृत्तवीच् Perfect अन्वचान्,

३०९९ । विभाषा गन्तव्यविद्विशाम् । १ । २ । ६८ ।

इभ्यो वसे। रिह्वा । जग्निवाङ्—जगन्वाङ् जग्निवाङ्—जगन्वाङ् । विविदिवाङ्—विवि-
द्वान् । विविशिवान्—विविशिवान् । विविशिवान् साहचर्याद्विन्दतेर्ग्रहणम् । 'वेत्तेस्तु विविद्वान् । 'नेहव
शिकृति' (२९८९) इतीप्निषेधः । 'दृष्टेयम्' , दृष्टिवान्—दृष्टवान् ।

3099 The affix वच् (वच्) optionally takes वट् after गच्, इच्,
विच् and विश् ॥

As गच्—जग्निवान् or जगन्वान् (च् changed to ञ् by VIII. 2. 64), इच्—जग्निवान्
or जगन्वान् (VII. 2. 54 and 55) विच्—विविदिवान् or विविद्वान्, विश्—विविशिवान्
or विविशिवान् ॥ The root विच् 'to acquire' belongs to the Tudādi class, as it
is read here with the Tudādi विश् ॥ The root विच् 'to know' (II 55
IV 62), forms invariably विविद्वान् because it is ātmanepadi and cannot
take वट् augment before वच् affix (S 2981)

Vat —The root वृच् should also be enumerated. As दृष्टिवान् and
दृष्टवान् ॥

३१०० । लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे । ३ । २ । १२४ ।

अप्रथमान्तेन शान्ताधिकरणे सतीत्यर्थः । शचादि । पचन्त चैत्र परम् ।

3100 The affixes शच् and शानच् are substitutes of लट्, when
agreeing with what does not end with the first case affix

As पचमान देवदत्त परम् 'behold Devadatta who is cooking', पचता कृतम्
or पचमानेन कृतम् 'done by one who is cooking' पच् + शानच् = पच् + शच् + शानच्
(III 4 113, III 1 68) = पच् + ञ् + शच् + शान् (VII 2 82) = पचमान् । So also
पच् + शच् + शतृ = पच् + ञ् + शतृ = पचतु as पचन्त चैत्र परम् ॥

Why do we say 'when agreeing with what does not end with first
case-affix? Observe देवदत्त पचति 'Devadatta cooks'

The affix शान् of शानच् &c takes the augment न् by the following.

३१०१ । शाने जुक् । १ । २ । ८२ ।

अङ्गस्वातो जुगागन्तः स्यादने परे । पचमान चैत्र परम् । लङित्यनुवर्तमाने पुनर्लङ्ग्रहणमधिक-
विधायार्थं तेन प्रथमाशानाधिकरणेऽपि कृषित् । चन्नादृशः । 'नाहयाक्रोश इति वाच्यम्' ।
'ना जीवन्तः परावसादुःखदुःखोऽपि जीवति' । 'नाकि जुक्' (२२१९) इति प्राप्ते । पचन्त-
शानचर्यास्तत् ।

3101 Before the Participial ending शान्, a verbal stem end-
ing in short ञ्, gets the augment जुक् ॥

Thus पचमानः । As पचमान चैत्र परम् 'see Chaitra who is cooking'

Since the term लट् might have been supplied in III 2 124 S 3100
from the last Ashtādhyāyī aphorism, III 2 123 S 2151 its double cita-
tion is for the sake of larger application of this rule, that is to say, this
rule applies sometimes even when the word is in concord with a nominative

case As चन् ब्राह्मणः 'who is a Brāhmana' = अस्ति ब्राह्मणः, so also विदते ब्राह्मणः and विदतवानो 'ब्राह्मणः, जुह्वन् and जुहोति, and अघियानः and अघीते ।

Vart.—These affixes are employed after a verb, when the particle लट् is in composition, and censure or curse is implied As ना पचन् and ना पचन्वानः 'may he not cook', ना जीवन् यः परावन्नाहुः स्वदण्डोऽपि जीवति 'cursed be he (lit may he not live) who though smitten by the pain of the contempt of others, still lives'. Some commentators read the anuvṛtti of the word 'option' from sūtra III 2 121 into this That option, however, is a limited option (*vyavasthita-vibhāṣā*) and not of universal application Whenever a particular form is found as differing from the general form, there it should be understood that the option has been allowed, and not everywhere.

By III. 3. 175 S 2219 (चकि जुह्) the aorist replaces all tense affixes when चर is used This vartika makes an exception to that and the Present is used

३१०२ । संबोधने च । ३ । २ । १२६ ।

हे पचन् । हे पचन्वान ।

3102 The affixes चट् and चानच् are the substitutes of लट् even when agreeing with what ends with a first case-affix, provided that it is in the vocative case,

This aphorism declares when these participles may be employed even in the first case, as हे पचन् or हे पचन्वान 'O thou who art cooking'

३१०३ । लक्षणाहेतवोः क्रियायाः । ३ । २ । १३६ ।

क्रियायाः परिचायके हेतौ चार्थे वर्तमानाद्वादीर्लटः प्रत्ययानचौ स्तः । यवाना भुञ्जते यवनाः । अर्थवन्मवति । इति परबन्धुत्वमे । हेतुः यल कारण च । 'कृत्यचः' (२८३५) । मपीयनाचः चोचः ।

3103 The affixes चट् and चानच् are the substitutes of लट् and come after a verb, in expressing an attendant circumstance or characteristic, and the cause of an action.

The word लक्षणा means that by which a thing is recognised or known *i.e.* an attribute. हेतु means both the producer or cause as well as the product and the fruit. Both these words are attributes of the word क्रिया. Of *lakṣhaṇa*—as, यवानाः भुञ्जते यवनाः 'the Yavanas take their meals lying down' विहृतीऽनुशासति मयकाः । Of *hetu*—as इति परबन्धुत्वमे 'by (reason of) seeing Hari, he gets liberation, अपीयानो वचति 'for the sake of study he dwells here'. अर्थवन् वचति 'he dwells there in order to acquire wealth.'

Why do we say 'when denoting a characteristic or a cause'? Observe पचति 'he cooks', पठति 'he reads'.

Why do we say 'of the action'? Not so when the participle is the characteristic or cause of a substance or a quality. As *अस्वत्थोऽश्वत्थः* 'that which is shaking is the Aswattna', *यद्भ्रमति तत्सुखः* 'whatever floats is light', *यन्निमीयति तद्गुरुः* 'that which sinks down is heavy'.

Vart—This participle also defines the agent of an action as, *योजीवाण्* *आसीत्* *व देवदत्तः* 'he is Devadatta who sits studying'.

Vart.—This participle is also used to state a general truth as *दूर्वा वर्धते दूर्वा* 'the Dūrvā grass grows in a recumbent position', *आसीन वर्धते शिख* 'a lotus stalk grows in an upright position'. The compound *सहचरेभ्योः* of the sūtra contradicts the rule by which a word of fewer syllables stands, first (II. 2. 14). This shows that the rule II. 2. 14 is not universal.

३१०३ । क । कृत्यचः । ८ । ४ । २९ ।

प्रचीयणाच्चः कृत्यः ।

3103 A The dental *न* of a Krit-affix is changed to *च*, when an alterant preposition precedes it.

Thus with *प्र* we have *प्रचीयणाच्चः कृत्यः* । See S 2835.

३१०४ । ईदासः । ७ । २ । ८३ ।

आचः परस्मान्त्येत्स्वात् । 'आदेः परस्व' (४३) । आसीनः ।

3104 The long *ई* is substituted for the *आ* of *आन*, after *आच्* ॥

Thus *आसीने* *वर्धते* ॥ See I 1, 54 S 44 by which the *first* letter of the *second* term after *आचः* which is exhibited in the Ablative is taken here) The *आने* which is in the 7th case in the last aphorism should be taken in the 6th case in this.

३१०५ । विदेः शतुर्वसुः । ७ । १ । ३६ ।

वेत्तेः परस्य यदुर्ध्वरादेशो वा त्याज्यः । विदद् । विद्वाद् । विदुषी ।

3105 The *वहु* is substituted for the Present Participle affix *वद्* after the root *विद्* 'to know'.

Thus *विदद्* *न* *विद्वाद्*, *विद्वासी*, *विद्वांसः* ॥ The words formed with affixes having an indicatory *व* *वद्* (*उगिद्*) add a *व* in their strong cases (VII 1. 70), and form their feminine with unaccented *ई* As, *विदुषी* । The *वहु* is an affix having an indicatory *वद्*, therefore, its substitute would also be considered as having an indicatory *वद्*, the *व* of *वहु* therefore is not absolutely necessary for the purposes of *उगिद्* operations, *वहु* is so written, in order that in the sūtra *वयो वंसवारच* (VI 4 131), both *व्वहु* and *वहु* should be included. Nor can we object that in the above mentioned sūtra, *वहु* with one indicatory letter being taken, cannot include an affix like *व्वहु* having two indicatory letters,—on the maxim *वकाशुवन्धकमहमे न दशुवन्धकस्य*—for if that were so, there was no necessity of *वै* in *वहु* ॥ Some read the anuvṛtti of the word optionally into this and we have *विदद्*, *विदुषी*, *विदुषांसः* formed with *वहु* (see V. 4. 38).

३१०६ । लौ सत् । ३ । २ । १२७ ।

लौ शतृयावचौ सत्संबौ स्त ।

3106. These two शतृ and शानच् are called सत्

These participial affixes get collectively this name, and as such they are not limited by the conditions enumerated above, so that they replace not only the affixes of the present tense but sometimes of the Future also (III 3. 14), as well as other tenses. Thus ब्राह्मणस्व कुर्वन्, करिष्यन्, कुर्वाणः करिष्यन्नाथ ।

The word सत् occurs in sūtra III. 3 14 s 3107. See below.

३१०७ । कृटः सद्वा । ३ । ३ । १४ ।

अथवस्थितविभाषेयम् । तेनाप्रयनाशानानाधिकरण्ये प्रत्यये। सत्पदयोः कर्वाणे लक्षणहेत्वोक्तं नित्यम् । करिष्यन्त करिष्यन्नाथ परम् । करिष्यतोऽपत्यं कारिष्यतः । करिष्यद्भक्तिः । हे करिष्यन् । अर्जयिष्यन्त्यसि । प्रयनाशानानाधिकरण्येऽपि कवचित् । करिष्यतीति करिष्यन् ।

3107. The affixes called 'Sat' & 'satri' and 'sānach' are optionally the substitutes of 'Lriṭ'

This option is a regulated option, that is to say, the affixes शतृ and शानच् replace लृट् under the conditions in which they replace लृट् thus by III 2. 124, s. 3100 these affixes will replace लृट् when agreeing with what does not end with the first case-affix. In these cases सत् will *invariably* replace लृट्. In other cases it will *optionally* replace लृट्. In these cases they will form what is known as future participles. As करिष्यन्त देवदत्त परम् 'behold Devadatta about to do', करिष्यन्नाथ देवदत्त परम् 'behold Devadatta being about to be done' हे करिष्यन् or हे करिष्यन्नाथ. Besides simple futurity, it denotes intention or purpose, as अर्जयिष्यन्नाथो वसति 'he dwells intending to earn his livelihood', करिष्यन्नाथः सशरं शरासनं 'intending to furnish his bows with arrows'. The descendant of करिष्यन् is कारिष्यतः। So also करिष्यद्भक्तिः।

When, however, it agrees with the nominative case, it is optionally employed. As करिष्यन्, करिष्यन्नाथः, करिष्यति or करिष्यते देवदत्तः 'Devadatta will do

The form करिष्यन् is thus evolved. As कृ + लृट् = कृ + स्य + लृट् (III 1. 38) = कर + षट् + स्य + शतृ = करिष्यन् nom sing करिष्यन् । In other words the participial affixes शतृ (अन्त) and शान, technically known as शतृ and शानच्, also come after a verb that has taken the personal ending स्य of the Future

३१०८ । पूङ्ग्यजोः शानन् । ३ । २ । १२८ ।

वर्तमाने । पचमान । यजमानः ।

3108 The affix शानच् comes after the verbs ३ to purify' and शच् 'to sacrifice'

As पचमानः 'purifier (fire or air)', यजमानः 'sacrificer'.

३१०९ । ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानम् । ३ । २ । १२९ ।

यु दतोत्येषु कर्तरि चानम् । भोगं भुञ्जानः । कवचं विभ्राजः । यन्त्रं निष्पन्नः ।

3109 The affix चानम् comes after a verb, in expressing 'habit', 'standard of age' and 'ability'

The word ताच्छील्य means 'habit' or 'disposition', वयः means the condition of body such as 'infancy', 'youth' &c, शक्ति means 'capacity to do a thing' As भोगं भुञ्जानः 'habituated to enjoy', कवचं विभ्राजः 'wearing an armour (of the age at which armour may be worn)', यन्त्रं निष्पन्नः 'able to destroy his foe' So also, कर्तृद्वयप्रवयनानां, भूययनानां, कवचं पर्यवयनानां, शिखरं वदयनानां and पचयनानां ।

३११० । कृच्छ्रधार्योः शत्रुकृच्छ्रिणि । ३ । २ । १३० ।

आख्या यदु स्यादकृच्छ्रिणि कर्तरि । असीदत् । आरयत् । 'अकृच्छ्रिणि किर । कृच्छ्रधार्यते । आरयति ।

3110 The affix कृच्छ्र comes after the verbs वृ 'to go' and चरि 'to hold' in denoting that the agent does the action without trouble

The word अकृच्छ्र means that which is accomplished by the agent with ease and facility As असीदत् आरययत् 'the facile reading of the Purāna', आरययन्नुपनिषदत् 'easily mastering the Upanishad'. The root चरि is causative of चृ and means here 'to master'.

Why do we say 'when facility is indicated'? Otherwise कृच्छ्रधार्यते 'he reads with difficulty', कृच्छ्र आरयति he remembers with difficulty'.

३१११ । द्विविषोऽभिन्ने । ३ । ३ । १३१ ।

द्विविषयः ।

3111 The affix अभिन्ने comes after the verb द्वि when the agent indicated means an enemy

The word अभिन्ने means 'enemy'. As द्विविषयः 'two enemies', द्विविषयी 'two enemies'.

Why do we say 'when denoting an enemy'? Observe द्विष्टिः भार्य पतिम् the wife hates her husband'.

३११२ । जुजो यज्ञसंयोगे । ३ । २ । १३२ ।

सर्वे जुज्वन्त सर्वे यज्ञमानः सन्निधे

3112 The affix जुज comes after the verb जु 'to press out juice' when the sense is that of association with a sacrifice.

The word यज्ञसंयोग is an instrumental compound, meaning association or connection (संयोग) with sacrifice. As जु+जु+जुः (III. 1. 76, III. 4. 113)

=बुध्+अद् (1 2 4.)=बुध्वद् (VI 1, 77), 1st sing बुध्वद्, 1st. pl. बुध्वन्तः 'the sacrificer', as in सर्वे बुध्वन्तः 'all are interested in, or partake of, or share in the sacrifice' सर्वेकलनायाः ॥

The word बधेन indicates that the principal sacrificer i.e. the बलवान् is meant and not every person who is associated in the performance of a sacrifice in a subordinate capacity, such as दावकाः 'the sacrificing-priests'

३११३ । अर्हः प्रशंसायाम् । ३ । २ । १३३ ।

अवद् ।

3113. The affix अव् comes after the verb अर्ह in expressing praise

As अर्हस्मिन् नवाग्निद्वयम् 'thou art worthy of this knowledge here', अर्हस्मिन् नवाग्निद्वयम् 'thou art worthy of honor in this place'

३११४ । आ क्वेस्तच्छीलतद्वर्ततत्साधुकारिषु । ३ । २ । १३४ ।

क्वविषयविषयान्तरं बध्यमानाः प्रवर्तमानस्तच्छीलतद्वर्ततत्साधुकारिषु कर्तुं प्रवर्तमानाः ।

3114 From this sūtra as far as क्विप् in sūtra III 2. 177 inclusive, the affixes that we shall treat of, are to be understood in the sense of 'agents having such a habit', or 'nature', or 'having skill in such and such action'

The force of आ in this sūtra is limit inclusive, and includes, क्विप्, also The term तच्छील means 'the natural inclination towards an action, not prompted by a contemplation of its fruit or result' The term तद्वर्त means 'who enters upon action, not from habit, but thinking that it is his duty' The term तत्साधुकारि means 'who does the action expressed by the verb in an excellent way' Illustrations of these will be given under the subsequent aphorisms

३११५ । कर्त्ता । ३ । २ । १३५ ।

कर्त्ता कट् ।

3115 The affix कट् comes after verbs in the sense of 'agents having such a habit &c'

The क् of कट् is indicative, and regulates the accent (VI. 1. 197) As कृ+कट्=कर्त्, 1st sing कर्त्ता. This affix denotes *habit* in the following, as, कर्त्ता कट् 'who is accustomed to make mats.' *Nature* —as कुर्याद्वितारः काविद्यायना भवन्ति वधून्मृदात् 'the family of Srāvishtāyana shave the heads of their widows', अन्नमपहर्तार आहूतका भवन्ति आहूते विष्टे 'the Ahvānikas steal away food as soon as Srāddha is accomplished', उन्नेतारस्तौलवायना भवन्ति पुत्रे जाते 'the Taulvāyānas become elated on the birth of a son'. *Skill* —as कर्त्ता कट् 'skilful maker of mats'. गन्ताऽऽखेटत् 'skilful hunter'.

Vart—The simple verbs, without upsargas, take the affix **वृ**, when the words so formed are names of sacrificial priests. As **हु+वृ=होवृ**, 1st sing **होता** 'the *Hotri* priest', so also, **पो+वृ=पोवृ** 'the *Potri* priest'

Why do we say 'when not taking the upasargas'? Observe **उद्गावृ** 'the *Udgâtri* priest', **प्रतिहवृ** 'the *Pratihâtri* priest' Here the affix is **वृ**. Though the form is the same, there is difference however in the accent, i.e. **वृ** places udâta accent on the first syllable (VI 1 197), while **वृ** places it on the last (VI 1 163)

Vart—The augment **नुक्** is added when **नी** takes the affix **वृ**, as **नी+नुक्+वृ=नेष्टवृ**, 1st sing **नेष्टा** 'Neshtri priest'.

Vart—When signifying deity, the verb **त्वश्** takes **वृ**, the letter **व** is the substitute for the **ह** of the root, and the affix does not take the intermediate **इट्** augment, as, **त्वश्+वृ=त्वष्टवृ**, 1st sing. **त्वष्टा** 'Tvashtri'

Vart—The root **चद** takes **वृ**, when the word to be formed means an officer, as **चदवृ** 'an attendant, a door keeper'

Vart—In the Veda, the root **चद** takes **वृ**, as **चद्वृ**. The form is the same as the last, but there is difference of accent

३११६। अलंकृजि राकृमजनीत्पद्योत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृत्तुधुसह-
चर इत्युच् । ३। २। १३६।

अलंकरिष्युः । निराकरिष्युः । प्रजनिष्युः । उत्पदिष्युः । उत्पतिष्युः । उन्मदिष्युः ।
रौचिष्युः । अपत्रपिष्युः । वर्तिष्युः । वर्धिष्युः । रुचिष्युः । चरिष्युः ।

3116 The affix **इत्युच्** comes after the following verbs in the sense of the 'agent having such a habit &c.', viz — **अलंकृ** 'to adorn', **निराकृ** 'to expel', **मज** 'to be born', **उत्पद्य** 'to be ripe', **उत्पत** 'to fly', **उन्मद** 'to be mad', **रुच्** 'to shine', **अपत्रप** 'to be ashamed', **वृ** 'to be', **वृ** 'to grow' **चद** 'to bear' and **चद** 'to walk'

As **अलंकरिष्युः** 'decorating', **निराकरिष्युः** 'repudiating', **प्रजनिष्युः** 'procreative', **उत्पदिष्युः** 'apt to ripen', **उत्पतिष्युः** 'flying', **उन्मदिष्युः** 'mad', **रौचिष्युः** 'bright', **अपत्रपिष्युः** 'bashful', **वर्तिष्युः** 'revolving', **वर्धिष्युः** 'growing', **रुचिष्युः** 'patient', **चरिष्युः** 'moveable'.

Vart—The affix **इत्युच्** debares by anticipation the affix **वृ** of III 2. 151, after the root **अलंकृ** though it has the sense of decorating.

३११७। शोश्छन्दसि । ३। २। १३७।

शोश्च. पारयिष्यवः ।

3117 The affix **इत्युच्** in the sense of 'the agent having such a habit &c', comes in the Chhandas, after a verb that ends in the causative **चि**.

The Causatives take this affix in the Vedic literature. As दृषद् भारयिष्यवः 'who hold the stones', बीरवः भारयिष्यवः ।

३११८ । भुवश्च । ३ । २ । १३८ ।

अन्वसीत्येव । भविष्युः । कार्यं तर्हि 'जगत्प्रसीर्यभविष्यु वैचक्यवश्' इति । निरजुषाः कवयः । चकारोऽनुक्तवपुश्चकार्यः । आजिष्पुर्निति वृत्तिः । एव भविष्युः । नैतद्भाष्ये दृष्टम् ।

3118 The affix इष्णुच् in the sense of 'the agent having such a habit &c', comes in the Chhandas, after the verb भू 'to be' also

Thus भविष्युः 'becoming' How do you explain its use in the classical literature, as in the following जगत्प्रसीर भविष्यु वैचक्यवश् । "The Poets are above all rules and free."

The *yoga-vibhāga* or the division of this sūtra from the last, with which it could well have been read, is for the sake of the subsequent sūtras

The word 'also' indicates the existence of other verbs not included in the above two sūtras, as, आजिष्पुना लोहितचन्दनेन । This example is given in the Kāsika Also भविष्युः । This is, however, not found in the Bhāṣya.

३११९ । ग्लजिस्थश्च भूनुः । ३ । २ । १३९ ।

अन्वसीति निवृत्तम् । गिदध ननु कित् । तेन स्व ईत्वं न । ग्लज्जुः । गित्वाप्न युषाः । जिष्णुः । 'स्वाःस्नुः । चाहुषः । 'ज्युक् किति' (३१८९) इत्यत्र गकारप्रलोपान्नेद् । भूष्णुः । "द्वयेच्छब्दस्य चकारान्त् " । दृक्त्ववः ययवः ।

3119. The affix ण्णु comes after the following verbs in the sense of 'the agent having such a habit &c.' viz—ग्ल 'to be weary', जि 'to conquer' and स्वा 'to stand', as well as after भू 'to be'

As, ग्लज्जुः 'languid', जिष्णुः 'victorious', स्वास्नुः 'disposed to stand firm, immoveable', भूष्णुः 'being'

The anuvṛtti of the word *Ohhandas* does not extend to this sūtra The indicatory letter of this affix is really ण and not क, and therefore, there is no substitution of long ई for the आ of स्वा, which would otherwise have taken place, had the affix been कित् (VI 4 66)

In the sūtra I 1 5 (कृत्ति च) the letter ण is also included, for ण coming before क, is changed by the rules of *sandhi* into क and is not therefore, visible. This affix therefore does not cause *gun* As जिष्णुः । स्वास्नुः । By the force of च, the rule applies to भू/ष्णु also

So also in sūtra VII. 2 11 § 2381 (ज्युक् किति) the augment इद् does not come after the verb स्नु, or a monosyllabic verb ending in a letter of the partyāhāra उक्, when an affix having an indicatory क follows. Here also क includes ण, and therefore in भूष्णु we have no intermediate augment इद्.

Varṭ—In the Ohhandas this affix comes after the verb हृष 'to hate', as हृषयस्य पशवः 'the beasts that bite'

३१२० । त्रसिगृध्रिषृषिस्त्रियेः क्तुः । ३ । २ । १४० ।

मत्तुः । घृक्षुः । घृक्षुः । विभ्रुः ।

3120 The affix क्तु comes after the verbs मत् 'to tremble', घृ 'to be greedy', घृ 'to be bold' and विभ्र 'to throw' in the sense of 'the agent having such a habit &c'

अ, मत्तुः 'trembling', घृक्षुः 'greedy', घृक्षुः 'bold', and विभ्रुः 'throwing'.

३१२१ । शमित्यष्टाभ्यो घिनुक् । ३ । २ । १४१ ।

उच्चार उच्चारणार्थ इति कायिका । अत्रुबन्ध इति भाष्यम् । तेन यमिनितरा यमिनीतरित्यत्र 'उगितञ्च (२८९) इति दृष्टविकल्पः । न चैव यमी यमिनावित्यादेः जुम्प्रसङ्गः । कल्प्रद्वयमप्युक्त्य कलन्तानामेव तद्विधानात् । 'नेदात्तापदेशस्य—' (२९६३) इति वृद्धिनिषेधः । यमी । तनी । दनी । जनी । भनी । हनी । क्षनी । प्रनादी । उत्पूर्यमानदेः अलङ्कारादिभूतेष्वेष्टुक्तो वाचस्पतिविधिना घिनुकपि । उन्मादी । 'ताच्छीलिकेषु वाचस्पतिविधिर्नास्ति +' इति तु प्रायिकम् ।

3121 The affix घिनुक् comes after the eight verbs beginning with यच् 'to be calm', in the sense of 'the agent having such a habit &c'.

The word इति in the aphorism indicates beginning. These eight verbs begin with यच् and end with नद् in the list of verbs. Of the affix घिनुक् the real affix is यच्, the other letters are servile, the च is for the sake of substituting guttural for the final palatals, उ is for the sake of euphony according to Kāśikā, or for the sake of rule VI 3 45 according to the Bhāṣhya, and the letter न् causes vriddhi (VII. 2. 1.6) which in the case of roots ending in न् is prohibited by the rule VII 3 84 S. 2763, the only verb taking vriddhi being नद् ।

As यमिन् 1st sing यमी 'calm', likewise तनी 'desiring', दनी 'taming', भनी 'laborious', जनी 'whirling', 'moving round', क्षनी 'fanguing', यनी 'bearing'; मनादी 'mad' and उन्मादी 'mad'. Though by III. 2 136, S 3116 the verb उन्माद takes the affix हृक्षुक्, it also takes the affix घिनुक् by the rule of वाचस्पत्य III 1, 94)

All these verbs belong to the *Divāli* class. After other verbs than these eight, we have other affixes, as अस्त्रित

The उ being an indicative letter, we have यमनितरा or यमनीतराः. Here there is optional shortening by considering the affix as "ugit" under VI. 3. 45, S 987. Nor is there any occasion to add जुम्प्र augment in यमी, यमिनी &c. because जुम्प्र is added to कल् ending words only the word कल् being drawn into VII 1 70 S 361, from VII. 1. 60 S 2517, that rule (S 361) is limited to words ending in a कल् letter. The vriddhi is prohibited by S. 2763.

Paribhāṣa.—"The rule III. 1. 94 S. 2830 by which an *Apavāda*-affix which is not uniform with an *ulsarga* affix should supersede the

latter only optionally, has no concern with *Apavada* affixes added in the sense of 'having such a habit' i.e. with the affixes taught in III 2 134—177.

This Paribhāṣhā is not of universal application, hence we have two derivatives उन्मदिङ् by S 3 11 6, and उन्मादिङ् by the present sūtra

३१२२ । संयुचानुरुधाङ्पसाङ्ग्यसपरिसृसंसृजपरिदेविसज्जरपरिक्षि-
पपरिरटपरिवदपरिदहपरिमुहदुषद्विवषद्रुहद्रुयुजाक्रीडविविचत्यजरज-
भजातिचरापचरामुषाभ्याहनश्च । ३ । २ । १४२ ।

चिनुपस्वात् । संपर्की । अनुरोधी । आवासी । आवासी । परिसारी । ससर्गी । परिदेवी । सज्जारी । चरिदेवी । परिराटी । परिवादी । परिवाही । परिभाही । दोषी । द्वेषी । द्वेही । दोही । योगी । आक्रीडी । विवेकी । त्यागी । रागी । भागी । अतिचारी । अपचारी । आभोषी । अभ्याषाती ।

3122 The affix चिनुच् comes after the following verbs, in the sense of 'the agent having such a habit &c' viz — संपृच्, अनुवच्, आयच्, आयच्, चरिच्, संसृज्, परिदेव्, सज्जच्, परिसृज्, परिरट्, परिवद्, परिदह्, चिनुच्, उव्, द्विच्, द्रुच्, दुह्, युज्, आक्रीड्, विविच्, त्यच्, रज्, नज्, अतिचच्, अपचच्, आभुच् and अभ्याहृच्

The root संपृच् is to be taken as belonging to the Rudhādi class, and not as belonging to the Adādi, because the vikarana is elided in the latter. The root चरिदेवि belongs to the Bhvādi class, the simple verb being देह् 'to sport'. The verb विच् 'to throw' is common both to the Tudādi and the Divādi, and both are taken here. युज् 'to concentrate' is Divādi, and युज् 'to join' is Rudhādi, both are meant here. The verb रज् 'to color' has lost its nasal in this sūtra, irregularly.

Thus संपृच् + चिनुच् = संपर्क + हृच् (VII 2. 52) = संपर्किङ् 1st sing संपर्की 'mixture', similarly, अनुरोधी 'compliant', आवासी 'one who restrains', आवासी one who exerts', परिसारी 'that which flows round', ससर्गी 'united', चरिदेवी 'lamenting', सज्जारी 'greatly heating', चरिदेवी 'moving about', परिराटी 'crying aloud', परिवादी 'reviling', परिवाही 'burning', परिभाही 'beguiling', दोषी 'guilty', द्वेषी 'hating', द्वेही 'quarrelling', दोही 'milk-
ing', योगी 'uniting or concentrating', आक्रीडी 'playing', विवेकी 'dis-
criminating', त्यागी 'renouncing', रागी 'yearning after', भागी 'sharing', अतिचारी 'transgressing', अपचारी 'offending', आभोषी a thief, अभ्याषाती 'attacking'.

The indicatory च of the affix shows that the final palatal is changed into a corresponding guttural before this affix (VII 3. 52 and 54)

३१२३ । वी कषलसंकटथस्त्रम्भः । ३ । २ । १४३ ।

विकाषी । विलाषी । विकट्यी । विसम्भी ।

3123. The affix चिनुच् comes after the verbs कृच् 'to injure', लब् 'to embrace and sport', कृत्य 'to praise' and स्त्रम्भ 'to believe', when these are in composition with the preposition वि ।

As विकारी 'injuring', विलासी 'sportive, a sensualist', विकल्पी 'vaunting', and विलम्बी 'confiding'.

३१२४ । अपे च लषः । ३ । २ । १४४ ।

चादौ । अपलासी । विलासी ।

3124 The affix चिबुच् comes after the verb लप् 'to wish' when compounded with the preposition अप and वि ।

As अपलासी 'thirsty', विलासी 'The term वि is to be read into this sūtra by the force of the word 'and'

३१२५ । मे लपसृद्रुमथवदवसः । ३ । २ । १४५ ।

मलापी । मसारी । मद्रापी । मनापी । मवादी । मवापी ।

3125 The affix चिबुच् comes after the verbs लप्, वृ, कृ मथ, वद् and वच् when compounded with the preposition म ।

As मलापी 'prattling', मसारी 'extending around', मद्रापी 'running away, fugitive', मनापी 'tormenting', मवादी 'reporting', मवापी 'a traveller'

The root वच् here is the Bhvādi वच् meaning 'to dwell' and is not the Adādi meaning 'to cover', because in the latter the vikaraṇa is elided.

३१२६ । निन्दहिंसक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिव्या
भाषासूयोबुञ् । ३ । २ । १४६ ।

पञ्चचन्दर्षे प्रयत्ना । हन्त्यो बुञ्स्याद् । निन्दकः । हिंसक इत्यादि । वजुला चित्ते बुञ्जयन् चापक तच्छीलादिषु वासकन्यायेन वृत्तादयो नेति ।

3126 The affix बुञ् is added to the following verbs in the sense of 'the agent having such a habit &c' — निन्द्, हिंस, क्लिप्, खाद्, विनाश्, परिक्षिप्, परिरट्, परिवाद, व्याभाष् and सूय ।

In this sūtra the whole phrase ending with अबुञ् has taken the termination of the first case, which, however, has the force of the ablative here.

As निन्द् + बुञ् = निन्दकः (VII 1 1) 'blaming', so also हिंसकः 'injuring', क्लेशकः 'tormenting or troublesome', खादकः 'eating', विनाशकः 'destroying', परिक्षिपकः 'surrounding', परिरटफ. 'who cufs aloud', परिवादकः 'a plaintiff, व्याभाषकः 'detracting', and सूयकः 'detracting'.

The same forms as the above would have been obtained by adding the affix वजुल् taught in III 1 133, as by adding बुञ् its separate enunciation indicates the existence of the following paribhāsha —

The rule of III 1. 94 by which an *apavāda*-affix which is not uniform with *uisargu*-affix should supersede the latter only optionally, has no concern with *apavāda*-affixes added in the sense of 'having such a habit' &c with the affixes taught in III 2 134—177". Therefore the affixes वजुल् &c, are not added in the sense of 'having such a habit &c'.

३१२७ । देविक्रुशोश्चोपसर्गे । ३ । २ । १४७ ।

आदेवक । आक्रोशक । 'उपसर्गे' क्रिप् । देवयिता । क्रोष्टा ।

3127 The affix बुञ् comes after the verbs देवि 'to lament' and क्रुप् 'to cry', when an upasarga is in composition with them.

As आदेवकः 'one who sports or laments', आक्रोशकः 'vociferous, a reviler', परिदेवकः 'one who laments', परिक्रोशकः a reviler'

Why do we say 'when in composition with an *upasarga*'? Observe वेदविता and क्रोधा formed by वृद् (III. 2 135)

३१२८ । चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् । ३ । २ । १४८ ।

चलनार्थादशब्दार्थाच्च वृच् स्यात् । चलनः । चोपनः । कम्पनः । गम्हनः । रवणः । 'अकर्मकात्' किम् । पठिता विद्यात् ।

The affix वृच् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c' after intransitive verbs denoting 'motion' or 'sound'

As चल् + वृच् = चलनः 'moving' (VII. 1 1), चोपनः 'creeping', कम्पनः 'shaking', गम्हनः 'sounding', रवणः 'roaring'

Why do we say 'intransitive'? Observe पठिता विद्यात्.

३१२९ । अनुदात्तेतश्च हलादेः । ३ । २ । १४९ ।

अकर्मकाद्युच् स्यात् । वर्तनः । वर्धनः । 'अनुदात्तेतः' किम् । भविता । 'हलादेः' किम् । रोषणः । 'अकर्मकात्' किम् । पठिता विद्यात् ।

3129 The affix वृच् comes in the same sense after such intransitive verbs as are Atmanepadi and begin with a 'consonant and are Anudâtlet: e. have a gravely accented vowel as indicatory.

As वर्त्तनः 'being', वर्धनः 'growing'

Why do we say 'Anudâtlet'? Observe भविता

Why do we say 'beginning with a consonant'? Observe रषिता, which though Atmanepadi, takes वृच्

Why after 'Intransitive'? This rule will not apply if the root is transitive, as पठिता विद्यात् ।

३१३० । शुक्लकर्म्यदन्त्यसुगुणित्वलशुचलपतपदः । ३ । २ । १५० ।

'शु' इति शीघ्रो भागुर्गती वेगे च । चलनः । चङ्कनः । दम्भनः । सरणः । प्रवेण विद्धे पद इदम् 'चलपतपदः' (३१३४) इत्युक्तो वाचा ना भूदिति । तेन तात्पर्यलिकेभ्य परस्परं वाचस्पद-विचित्रास्तीति । तेनाहङ्कृत्युत्पन्नः ।

3130 The affix वृच् comes after the following verbs in the sense of 'the agent having such a habit &c', viz — शु, चङ्कय, चङ्कय, वृ, वृच, चवक, वृच, चव, चत and चद

The verb शु is not to be found in the Dhātupāṭha, but is taught in the aphorisms and is hence called a *sautra dhātu*. It means 'to go', to be quick. As शु + वृच् = चो + चल (VII. 1. 1 and VII 3 84) = चलनः (VI 1 78, II 3. 46) 'a courser, a swift horse'. चङ्कय + वृच् = चङ्कय + चल (II. 4. 74) = चङ्कनः 'moving about', so also चङ्कनः 'wandering', सरणः 'flowing', गम्हनः 'greedy', रवणः 'burning', रोषणः 'grieving'; चवचः 'desiring', चतनः 'falling', चदनः 'moving'.

The enumeration of the word चद in the above, indicates that this sūtra applies to the transitive verbs; otherwise the sūtra III 2 148 would

have been sufficient, as पद् is a चतुर्थार्थ verb. Moreover the affix ukañ of III 1 154, S 3134 will not now debar this डुप् after पद्, otherwise it would have. Others say that the inclusion of पद् in this aphorism indicates the existence of the *paribhāṣā* already given under sūtra III 2 141 i.e. the rule of III 1 94 has no concern with affixes added in the sense of 'having such a habit &c'. The affix इच्छुप् which by III 2 136 is added to अलङ्कृञ्, supersedes, therefore, not merely the addition of दुप् to अलङ्कृञ् (III 2 135), but also the addition of वृत्तु to the same. If a *tāchokhṛika apavāda* were to supersede only an *atāchokhṛika utsarga*, it would have been superfluous for Pāṇini to teach in this sūtra the addition of डुप् to पद्, because in that case the addition of उक्त्वा to पद् by III 2. 154 would not have debarred the addition of डुप् to पद् by III 2 149. The repetition is for the sake of *jñāpana* therefore, and it indicates the existence of the above-mentioned maxim. The *jñāpana* is not, however, of universal application, for sometimes both affixes are applied concurrently, as नग्ना लेट् विकल्पनः ।

३१३१ क्रोधनवृत्तार्थेभ्यश्च । ३ । २ । १५१ ।

क्रोधनः । रोचयः । नरदनः । भूषणः ।

3131 And after the verbs having the sense of क्रुच् 'to be angry' and नरद 'to a loın', the affix डुप् is employed

As क्रोधनः 'wrathful', रोचयः 'irascible', नरदनः 'adorning', भूषणः 'ornament'. But not so after the verb अलङ्कृ to which sūtra III 2 136 applies

३१३२ । न यः । ३ । २ । १५२ ।

यक्तादान्तादुक्त्वा न स्यात् । कृन्विता । क्वायिता ।

3132 The affix डुप् is not employed after those verbs which end in the letter य

This debars III 2 149. As कृन्विता 'making creaking sound', क्वायिता 'trembling'. In these cases the affix दुप् is employed (III 2 135)

३१३३ । सूददीपयतीक्षश्च । ३ । २ । १५३ ।

सूदन स्यात् । वृद्धिता । दीपिता । दीक्षिता । 'नमिक्त्वम्' (३१४०) इति रेच युचोवाचविद्धे दीपिर्द्विद्वत् आपयति + ताच्छीलिकेदु वाचकपविधिर्नास्ति + इति प्रायिकमिति । तेन कश्च कनना युवतिः । कश्चा कल्पना याता । यदि वृद्धेर्ज्ज कश्च नपुंसकः । नन्द्यादिः ।

3133 The affix डुप्, does not come after the verbs वृद् 'to strike', दीप् 'to shine' and दीक्ष 'to initiate'.

These three verbs are *anudattat*, and by sūtra III 2 149, would have taken डुप्. The present sūtra prohibits that. Therefore, they take दुप्. As, वृद्धि 1st sing वृद्धिता 'one who strikes', 'दीपिदु one who shines', 'दीक्षिदु 'one who initiates'.

Now, it might be objected—"We find that sūtra III. 2. 167 specifically enjoins the affix र after दीप्, this *apavāda* rule will therefore, supersede the general rule, where is then the necessity of the present

rule? If you say that the affix *युच्* is also obtained by the rule of non-uniformity (III 1 94), we reply that the Paribhāṣhā given under sūtra 3121 will prevent that." This objection is answered by saying that the above mentioned Paribhāṣhā is not of universal application, there are exceptions to it, as कञ्जा युवसि and कञ्जना युवति 'a young girl' which are both valid forms derived by adding *र* and *युच्* to the verb कञ्. So also कञ्जना and कञ्जना शाखा 'a shaking branch'.

If we prohibit *युच्* after the root कृच् how do we get the forms कञ्जसूदन and रिपुसूदन? This objection may be answered in three ways (1) the present is *anvīya* rule, not of universal application, which can be inferred from finding this sūtra separated from the last (yogavibhāga), when it was easier to make them one, (2) the words कञ्जसूदन &c, belong to the कञ्जादि class (III 1 134) taking the affix *र* or (3) they are formed by III. 3. 113 by the affix *र*युच्.

३१३४ । लषपतपदस्याभूवृषहनकनगमशृभृष उक्तञ् । ३ । २ । १५४ ।

आयुक्तः । पातुक इत्यादि ।

3134 The affix *उक्तञ्* comes after the following verbs, in the sense of 'the agent having such a habit &c' —लष्, पत, पद, स्वा, भू, वृष्, हन्, कञ् गम and शृ ।

As अयुक्तायुक्त इत्यलसगत, प्रपातुका गभी भवन्ति, उपपातुकसत्त्वं उपस्यायुक्ता एव पश्यन्ते भवन्ति 'प्रभायुक्तमन् भवति, प्रयष्टुकाः परम्परा, आयातुक कापालिकस्य गुलश्च, कातुक रत्नं स्त्रियो भवन्ति, आयातुक वाराणसी एव आहुः, किशारक तीव्रगन्तुः । The व is added after स्वा in उपस्यायुक्त by VII ३ ३४ The ह् is changed into वात् by VII ३ ३२ and ५४

३१३५ । जल्पभिक्षकुट्टलुण्टमृडः पाकन् । ३ । २ । १५५ ।

जल्पाकः । भिक्षाकः । कुट्टाकः । लुण्टाकः । वराकः । वराकी ।

3135 The affix *पाकन्* comes, in the sense of the 'agent having such a habit &c', after the following verbs —जल्प, निष्, कुट्ट, लुण्ट and वृ ।

The प is indicatory showing that the feminines of the words so formed take the affix *ङीप्* २० long ई (IV 1 41) As जल्पाकः 'talkative', भिक्षाक 'a beggar', कुट्टाक 'who or what cuts', लुण्टाक 'a thief or robber', वराकः 'low, miserable' In the feminine जल्पाकी, वराकी &c

३१३६ । प्रजोरिनिः । ३ । २ । १५६ ।

प्रजयी । प्रजविनी । प्रजविनः ।

3136. The affix *रिनि* comes in the sense of 'the agent having such a habit etc', after the verb प्रजु 'to hasten forward'

As प्रजविन्, sing प्रजयी 'an express, courier', dual प्रजविनी, pl प्रजविनः

३१३७ । जिहृक्षिविश्रीयधमाव्यथाभ्यनपरिभूप्रसूभ्यश्च । ३ । २ । १५७ ।

जयी । इरी । धयी । विजयी । आत्ययी । धयी । आत्ययी । अभ्ययी । परिभयी । प्रसूयी ।

3137 The affix इनि comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs जि 'to conquer', ह 'to respect', वि 'to waste, to dwell, to go', निशि 'to shelter', ह 'to go', वृ 'to vomit', अत्य 'not to give pain', अभ्य 'to injure', परिहृ 'to humiliate' and प्रहृ 'to beget'

As जयिन् 1st sing जयी 'conquering', similarly, हरी 'respecting', हयी 'wasting', निशयी 'wasting', अत्ययी 'exceeding', वयी 'vomiting', अभ्ययी 'free from pain', अभ्ययी 'not injuring', परिहयी 'humiliating' and प्रहयी procreating

३१३८ । स्पृहियहृपतिदमिनिद्रातन्द्राअह्नाभ्य आलुच् । ३ । २ । १५८

आदात्तत्रयस्यरादावदन्ता । स्पृहयालुः । हृहयालुः । पतयालुः । दयालुः । निद्रायालुः । तन्द्रायालुः । तदो नान्तत्वे निपात्यते । तन्द्रायालुः । * यीदो वाच्यः * । ययालुः ।

3138 The affix आलुच् comes in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the following words — स्पृह 'to desire', हृह 'to seize', पत 'to fall', दय 'to give, to go, to protect', निद्रा 'to sleep', तन्द्रा 'to be tired' and अह्ना 'to venerate'.

The first three verbs belong to the Churādi class and end in short अ and take णिच् without guna or vridhi

As, स्पृहयालु 'disposed to be desirous of', हृहयालु 'disposed to catch hold of or seize', पतयालु 'tending or prone to fall', दयालु 'compassionate', निद्रायालु 'disposed to sleep'. The word निद्रा is formed by adding the preposition नि to the verb द्रा 'to go crookedly', तन्द्रायालु 'slothful', तन्द्रा is formed by adding तद् to द्रा, and then irregularly changing the ह into हृ अह्नायालु 'full of faith'. The term अह्ना is formed by adding अह् to the verb धृवाच् 'to hold'. See VI 4 55 for adding अया

Vart — The affix आलुच् comes also after the root यीह् 'to lie down', as ययालु 'disposed to lie down'

३१३९ । दाधेत्सिधदसदो रुः । ३ । २ । १५९ ।

दाहः । धाहः । सेहः । सधुः । सधुः ।

3139 The affix रु comes after the verbs दा 'to give', सेह् 'to suck', धि 'to bind', सध 'to fall' and सध 'to sit'

As, दाहः 'a munificent man', धाहर्वत्सो नातरत् 'a sucking child of the mother. The genitive case is here prohibited by II 3. 69, the रु being taken as equivalent to उ. As सेहः 'binding', सधुः 'falling', and सधुः 'resting'

३१४० । सुधस्यद्गः कसरच् । ३ । २ । १६० ।

सुसरः । कसरः । अह्वरः ।

3140 The affix कसरच् in the sense of 'the agent having such a habit &c', comes after the verbs सु 'to flow', अहि 'to eat', and अह 'to eat'.

As सुसरः 'going a kind of deer', कसरः 'gluttonous', अह्वरः voracious'.

३१४१ । भञ्जभासनिदो घुरच् । ३ । २ । १६१ ।

भङ्गुरः । भासुरः । नेदुरः ।

3141 The affix घुरच् comes in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs भञ्च् 'to break', भाच् 'to shine', and निद् 'to be fat'

As भञ्च् + घुरच् = भञ्च् + उर (VII 3 52) = भङ्गुरः 'brittle', the palatal being changed into guttural because of the indicatory च So also नेदुरः पद्भुः 'a fat breast', भासुरं ज्योतिः 'splendid light'.

After the verb भञ्च् this affix gives a reflexive signification—that which naturally breaks of itself

३१४२ । विदिभिदिच्छिदेः कुरच् । ३ । २ । १६२ ।

विदुरः । निदुरच् । छिदुरच् ।

3142. The affix कुरच् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs विद् 'to know', निद् 'to divide' and छिद् 'to pierce'

As विदुरः पण्डितः 'a knowing Pandit' निदुरः काष्ठश्च 'a splitting or fragile wood', छिदुरः रज्जुः 'a cutting or breaking rope' The affix is employed in a reflexive sense after the verbs विद् and छिद्

Note—The affix कुरच् comes after the verb ज्यच् 'to kill', and there is vocalisation of the semivowel, as विधुरः ।

३१४३ । इत्यगजितसतिभ्यः क्वरप् । ३ । २ । १६३ ।

इत्यरः । इत्यरी । नरवरः । जित्वरः । वृत्वरः ।

3143 The affix क्वरप् comes, in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs इ 'to go', नच् 'to destroy', जि 'to conquer', and वृ 'to flow'

The प् is indicatory employed in order to introduce the augment कृक् between the verb and the affix (VI 1 71) Thus इ + क्वरप् = इ + कृ + वर = इत्यरः, fem इत्यरी 'a traveller', नरवरः, fem नरवरी 'transitory', जित्वरः, 'victorious', fem जित्वरी, वृत्वरः fem वृत्वरी 'going, a river'

Though the affix begins with a letter of वल् *pratyāhāra*, and ought to have taken the intermediate वृ (VII 2 35) yet it is prohibited by VII 2 8

३१४४ । गत्वरश्च । ३ । २ । १६४ ।

गनेरनुगतिविक्रोधापि निघ्रात्यते । गत्वरी ।

3144. And the word गत्वर is irregularly formed.

The word गत्वर is formed by eliding the च् of गच् and adding the affix क्वरप्. As गत्वरः, fem गत्वरी 'locomotive, transient'.

३१४५ । जागरकः । ३ । २ । १६५ ।

जागर्तेकः स्थाय । जागरकः ।

3145 The affix क्क comes after the verb जाच् 'to be awake' in the sense of 'the agent having such a habit'

As जागरकः 'wakeful',

३१४६ । यजजपदशां यङः । ३ । २ । १६६ ।

यज्यो यज्जतेभ्य ऊङः स्यात् । दशमिति भाविना नलोपेन निर्देशः । यायङ्गकः । यज्जपङ्गकः । यज्जपङ्गकः ।

3146 The affix यङ् comes in the sense of 'the agent having such a habit &c', after the verbs यज्, जप् and दज् when they end in the affix यङ्

The intensives of these verbs take ऊङ् As यायङ्गक 'a performer of frequent sacrifices', यज्जपङ्गकः 'a mutterer of prayers repeatedly', यज्जपङ्गकः a snake (what bites frequently)' The nasal is inserted by VII. 4 86. S. 2658 The root दज् (Bhvādi) is shown in the sūtra without its nasal, in anticipation of its losing it before the affix by VI 4 24 S 415.

३१४७ । नमिकम्पिस्स्यजसकमहिंसदीपो रः । ३ । २ । १६७ ।

नमः । कम्पः । स्नेहः । नमिर्नम्यपूर्वः क्रियावातत्वे वर्तते । अजसल संततमित्यर्थः । कम्पः । हिंसः । दीपः ।

3147 The affix र comes in the sense of 'the agent having such a habit &c' after the verbs नम 'to bow', कम्प् 'to shake', स्नि 'to smile', अजस् 'not to cease', कम् 'to desire', हिस् 'to injure', and दीप् 'to shine'

Thus, नम काष्ठ 'soft wood', कम्पा शाखा 'shaking branch', स्नेहं मुखं 'smiling face', अजसलं ब्रूहीति 'he sacrifices perpetually', कम्पा युवती 'a beautiful maiden', हिंसं रक्षः 'the injuring Rākshas', दीपं काष्ठ 'brilliant wood'

The word अजसल is an adverb, and is derived from the root जस् 'to set free' with the negative particle अ, and the affix र, as अ + जस् + र = अजसल ।

३१४८ । सनाशंसभिश्च उः । ३ । २ । १६८ ।

चिकीर्षुः । आशंसुः । भिक्षुः ।

3148 The affix उ comes after roots that have taken the affix च् and after the verbs आशंसु 'to wish' and भिक्षु 'to beg' in the sense of 'the agent having such a habit &c'.

The term च् in the aphorism means Desideratives in the affix च्, and not the verb च्, because the verb च् is never seen with this affix

As, चिकीर्षुः 'desirous of doing', चिकीर्षुः desirous of taking', आशंसुः 'desirous', भिक्षुः 'a beggar'.

The verb आशंसु with the upasarga आ is the verb अश् 'to desire' and not the verb शंसि 'to praise'.

३१४९ । विन्दुरिच्छुः । ३ । २ । १६९ ।

वेत्तेर्न निषेधत्वं च निपात्यते । वेत्ति तच्छीलो विन्दुः । इच्छति इच्छुः ।

3149 The words विन्दु and इच्छु are irregularly formed by the addition of the affix उ, in the sense of 'the agent having such a habit &c'

To the verb वेदि we add the augment जुच् and then the affix उ, as, विच् + जुच् + उ = विन्दुः (I 1. 47) = वेदनशीलः 'intelligent', so of इच् 'to wish', the च is replaced by उ, and we have इच्छुः = इच्छनशीलः 'desirous'.

३१५० । क्वाच्छन्दसि । ३ । २ । १३० ।

‘देवाञ्जिगति सुबुधुः’ ।

3150 The affix च comes in the Chhandas, after the roots that have taken the Denominative affix क्य in the sense of ‘the agent having such a habit &c’

The term क्य includes the three affixes क्यन्, क्यङ् and क्यच् (see sūtras III. 1 8 11, 13, &c). As मित्रयुः, सत्वेदयुः, सुन्नयुः (Rig Ved I 3 4) As देवाञ् जिगति सुबुधुः ।

In the modern Sanskrit बुध् will be employed. As मित्रीयित्, By sūtra VII 4 ३३, the long ई replaces the final अ, when क्यच् follows, as पुत्र+क्यच् = पुत्री+य = पुत्रीय. Why then in the case of मित्रयुः there is not the substitution of long ई for the अ of नित्? Because the rule VII 4 33 is set aside by VII 4 35 which declares that in the Chhandas the long ई is not substituted for the अ ।

३१५१ । आदूगमहनजनः किकिनौ लिट् च । ३ । २ । १३१ ।

आदन्तादृदन्ताद्वादिभ्यश्च किकिनौ स्तरङ्गदसि लौ च लिङ् वत् । अपि सोमञ् । ददिर्गाः । अग्निर्वज्रञ् । जग्मिर्गुवा । ‘जग्मिर्हृज्मनिजिज्यञ्’ । जहि । ‘* मायाया आङ्कूस्मिजग्मिजिज्यः *’ । हयिः । अक्रिः । सखि । जग्मिः । जहि । नेमिः । ‘* वासदिवावहिवाचलिपापतीनामुपसख्या-नञ् *’ । यङ्क्तेभ्यः सहेत्यादिभ्यः किकिनौ पतेर्नीगभाषश्च निपात्यते ।

3151. In the Chhandas, the affixes कि and क्ति in the sense of ‘the agent having such a habit &c’ come after the verbs, that end in long आ, or short or long अ, and after the verbs गच्छ ‘to go’, हृच्छ ‘to kill’, and जच्छ ‘to be produced’, and these affixes operate like लिङ् causing reduplication of the root

The ह् after आ is either for the sake of euphony, or for the sake of precision. Had it been ह् then by the rule of तपर (I 1 70) short अ would only be included and not long अ. But the present rule is applicable to long अ as well

Thus पा+कि=पयिः ‘drinking’, as पयिः सोमञ् drinking the soma-juice, ददिर्गाः ‘giving cows’ (Rig Ved VI 23 4) मित्रावरुणौ तदुरिः (Rig Ved IV. 39 2, VI 68 7) दूरे अञ्वाजगुरिः (Rig Ved X 108 1) गच्छ+क्ति=जग्मिः ‘being in constant motion, wind’, जग्मिर्गुवा (Rig Ved II 23 11), हृच्छ+क्ति=जह्युनिः ‘killing, a weapon offensive’, जह्युनिर्हृज्म (Rig Ved IX 61 2), जच्छ+क्ति=जहिः as जहिर्वीजञ् (T S VII 20, 1). So also जग्मिर्वज्रञ् ।

The letter क् in these affixes is indicative. It might be said ‘it is superfluous to make these affixes क्ति, because these being treated like लिङ् will be क्ति by rule I 2. 5’ True, they would be क्ति by the rule I 2. 5, but then the rule VII 4. 11 (when लिट् follows, guna is the substitute of the verb अङ् and of those that end in the long अ) would also have applied to these affixes, and would have caused guna. It is to prevent this guna of the letter क् that we have annexed an indicative क् to these affixes.

Vart.—The affixes कि and किङ् are of universal application in the Ohhandas, and are not confined to the verbs enumerated in the sūtra, as we see them in चङ् &c, as वेदिः (Yaj Ved XII 105), नेतिः (Rig Ved II 5 3)

Vart.—The affixes कि and किङ् come after the roots घाञ्, कृञ्, घृ, कनि, गनि, and ननि in the classical literature also, as, दधिः, चक्रिः, सखि, जघि, जगिः, नेतिः ।

Vart.—The affixes कि and किङ् come after the Intensive (यङन्त) roots of चङ्, वङ्, चल्, and पत् As, चावहि, चावहिः, चावलिः, चावतिः (VII 4 83)

३१५२ । स्वपितृषोर्नजिङ् । ३ । २ । १७२ ।

स्वमक् । तुष्णक् । तुष्णजौ । तुष्णजः । 'घृषेष्ट' इति वाच्यमिति काशिकादौ । घृष्णक् ।

3152 The affix नजिङ् comes, in the sense of 'the agents having such a habit &c', after the verbs स्वप् 'to sleep' and तुष् 'to be thirsty'.

As स्वप् + नजिङ् = स्वमज् 1st sing स्वमक् 'sleeping, drowsy', तुष्णज् 1st sing तुष्णक् covetous, thirsty'

Vart.—So also after the verb घृष् 'to insult, be bold', as, घृष्णज् 1st. sing घृष्णक् 'bold, impudent' (This vārtika is found in Kāśikā).

३१५३ । शृण्वद्योरासुः । ३ । २ । १७३ ।

शरासुः । बन्दासुः ।

3153 The affix आसु comes in the sense of 'the agents having such a habit &c' after the verbs शृ 'to injure' and बन्द 'to praise', 'to salute'

As शरासुः 'noxious, a mischievous animal', बन्दासुः 'praising, a bard'.

३१५४ । भियः क्लृकनौ । ३ । २ । १७४ ।

भीरुः । भीलुकः । * क्लृकन्नपि वाच्यः * । भीरकः ।

3154 The affix क्लृ and क्लृकन come in the sense of 'the agent having such a habit' after the verb भी 'to fear'

As, भीरु 'fearful, timid', भीलुकः 'timorous, a bear, a tiger, a jackal'.

Vart.—The affix क्लृकन् should also be stated, as भीरकः .

३१५५ । स्थेशभासपित्तकसो वरच् । ३ । २ । १७५ ।

स्थावरः । ईश्वरः । भास्वरः । पित्तवरः । कस्वरः ।

3155. The affix वरच् comes, in the sense of 'the agents having such a habit &c' after the verbs स्था 'to stand', ईश्व 'to rule', भास् 'to shine', पित् 'to go' and कस् 'to go.'

As स्थावरः 'immoveable', ईश्वरः 'ruler, God', भास्वरः 'luminous' पित्तवरः 'going, destructive', कित्तवर 'opening, expanding'

३१५६ । यश्चयङः । ३ । २ । १७६ ।

यतिर्यङन्ताद्वारच्यतात् । 'अतो लोपः' (२३७८) । तस्य 'अचः परस्मिन्'—(५०) इति रयानि-
कद्वावे प्राप्तौ पदस्य अस्मादयवे द्विर्वचगादौ च कर्तव्ये परनिमित्तोऽजादेशो न स्यानिवत् । तस्य
यलोप प्रति स्थानिवदावनिवेधात् लोपो व्यो.—(८७३) इति यलोप । अतलोपस्य स्थानिवदधमा-
नित्यातो लोपे प्राप्तौ वरे छुप्त न स्थानिवत् ॥ यायावरः ।

3156 The affix वरच् in the sense of 'the agent having such a habit &c' comes after the verb वा when it ends with the affix वच्

With the affix वच्, the intensives of verbs are formed, as वायावरः 'a vagrant, an ascetic'. See sūtra I 1. 58

Thus वा + वच् + वरच् । Now applies VI 4. 48. S 2308, requiring the elision of the व् of the व् of वच् । Thus वा + व् + ० + वरच् । This elided व् caused by a subsequent rule would have been sthānivat by I 1 57 S. 50. But it is not sthānivat for the purposes of the rules relating to the final member of a pada, or for doubling &c. See I. 1. 58 S | 51 Now VI 1. 66. S. 373 requires the elision of व् before वर । But if the elided व् be sthānivat, then it would intervene, and व् could not be said to be followed by व् and so there would be no elision of व् । But I 1. 58 S. 51 declares that for the purposes of व् elision the vowel substitute is not sthānivat. Thus वायाव् + ० + वरच् = वाया + ० + ० + वरच् । Now the वा of वा requires to be elided, if the elided व् be sthānivat. But this is prevented by the same rule (I. 1. 58. S 51) with regard to वर विधिः ।

Note.—To understand this sthānivat question properly, we give the following quotation from the Ashtādhyāyī I. 1 58 S. 51.

Thus from the intensive verb वायाव we have वायावरः 'a vagrant' It is formed in this wise वायाव + वर (III 2. 176) = वायाव् + ० + वर (VI 4. 48). Here the व् of व has been dropped and replaced by lopa, on account of its being followed by the ārdhadhātuka affix वरच् । The next step is to drop the व् by rule VI. 1 66, which declares that the letters व् and ष् are dropped before affixes beginning with any consonant except व् २०, beginning with consonants of वच् pratyāhāra Now if the lopa substitute be considered as sthānivat to व, then the affix वरच् is not an affix having an initial consonant and the rule, which requires the dropping of व्, would not apply The sūtra I. 1. 58 however provides for this by not making it sthānivat

Thus वाया + ० + वर । Now there is a rule (VI 4 64) which declares that the final long वा of a base is dropped before ārdhadhātuka affixes having an initial vowel. Here therefore, if the ādesa 'lopa,' which replaced the vowel व, be considered as sthānivat, by I 1 57 S 50 and वर be considered as an affix having a latent initial vowel, then the वा of वाया requires to be dropped But this sūtra prevents this and we have the form वायावर, as अस्तु वायावरः प्रवपेत पितृणां ॥

३१५७ । आजभासयुर्विद्युतोर्जिपुजुग्रावस्तुवः क्विप् । ३ । २ । १९९ ।

विष्ठाट् । आः । आद्यो । पूः । पुटो । विष्णुट् । जक् । प्रः । पुटो । इतिग्रहस्यपक्षपञ्च-
वतिदीर्घः । प्रः । पुटो । पुवः । ग्राववद्वस्व वातुना जग्रावः सूत्रे निपात्यते । ततः क्विप् ।
ग्रावस्तुव् ।

Vart — When क्विप् follows, the long vowel is the substitute of क्व 'to speak', अक् 'to ask', आश्रयत् 'to praise long', कटन् 'to move through a mat', हु 'to move rapidly', and ऋ 'to serve', and there is no substitution of a vowel for the semivowel (VI 1. 16). Some of these would have been formed by the Unādi sūtra (II. 57). Their inclusion in the vārtika shows that in the tachchulādi sense, the क्विप् should not be superseded by क्वृ ।

As, वाक् 'the voice', प्रश्न+क्विप्=प्रश्+क्विप् (VI 1 10)=प्रश्+क्विप् (VIII 2 36) प्राश् (VIII 4 56) 'who asks', आवतस्तुः 'who praises long', कटम्बः 'a worm', द्रुः 'swift', लक्ष्मीः 'the goddess Lakshmi'.

The word **ॐ** which was mentioned in the last sūtra is redundant here

Varṭ—There is reduplication of the verbs च्छु 'to shine', गच्छ 'to go' and बु 'to invoke', when चिक्त् follows. By force of 'drisyaṭe', the words get the designation of abhyāsa so the doubling of the eighth adhyāya applies also. As, चिच्छु 'shining', जगच्छ 'going, the world.

Vart—There is lengthening also of the vowel of वृत् as वृत्तः 'a crescent-shaped wooden ladle used for pouring the sacrificial ghee into the fire'

Vart —The root ह 'to fear' is shortened also, as वह् 'fearing.'

Varṭ—The verb चिन्त 'to think' has samprasāraṇa, as चिन्तः 'thinking'.

३१५९ । भुवः संज्ञान्तरयोः । ३ । २ । १७९ ।

मित्रभूनाम कश्चित् । धनिकाधमर्णयोरेतरे बत्तिष्ठति विश्वासार्थं स प्रातः ।

3159 The affix निवप् comes after the verb वृ 'to be' when the word so formed denotes a name or a surety

As, विभूः 'a person called Vibhū', प्रतिभूः 'a surety i.e. he who stands intermediate between the debtor and the creditor' So also निग्रभूः ।

३१६० । विप्रसंभयो ड्वसज्ञायाम् । ३ । २ । १८० ।

एभ्यो भुवो दुः स्यान्न तु संज्ञायाश्च विभुवर्षिकः । प्रभुः स्वामी । सभुर्जनितः । संज्ञायां तु विभु-
र्नाम कक्षिश्च । * नितद्वादिभ्य उपसत्स्थानश्च * । नितं द्ववतीति नितवः । शतदुः । शचभुः । जन्तर्
भावित एयर्थोऽत्रभवति ।

3160 The affix ञ comes after the verb ञ when it is preceded by the upasargas वि, प्र and स्य, provided that the word to be formed does not mean an appellative

As विभुः 'all pervading', प्रभुः 'lord', स्रष्टुः 'Creator'

Why do we say 'when it is not a proper name? Observe विष्णुः 'a person called Viṣṇu'

Vart—The words चित्तु &c, also are formed by this affix. As नित्तु 'the sea', यत्तु 'causing happiness'. This has the force of latent causative as यत् (युल) भावयति = यत्तु 'causing happiness'. So also यत्तु :

३१६१ । घः कर्मणि छुन् । ३ । २ । १८१ ।

षटो धाजश्च कर्मवयस्यै वृत्स्यात् । ' धात्री जनन्यामक्षकीवसुनस्युपमातृषु' ।

3161 The affix *shṭran* comes, in denoting the object, after the verb ऋ 'to feed'

The indicatory Ψ denotes that the feminine is formed by स्त्री (स्) affix. As चामरी 1, "the mother" whom the children suck (*dhayanti*) 2, the Amalaki fruit, which holds (*dadhāti*) all medicinal properties' 3, "the earth" which sustains all), 4 the wet nurse'. See Amarakosa III. 3. 176.

३१६२ । दाम्नीशसयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशनहः करणे । ३ ।
२ । १८२ ।

दात्रादेः घृन्त्यात्करणेऽयम् । दायन्त्यनेन दात्रश्च । नेत्रश्च ।

3162 The affix *shtran* with the sense of instrument, comes after the verbs दाच् 'to cut', नी 'to lead' घन 'to hurt', यु 'to join', युज् 'to join', स्त 'to praise', डद 'to inflict pain', सि 'to bind', सिच् 'to sprinkle', मिह 'to urinate', पत 'to fall', दश 'to bite' and नह 'to bind'

As दात्र, 1st sing neuter दात्रश्च 'a sickle' (lit, that with which one cuts), नेत्र 1st sing नेत्रश्च 'eye'

३१६३ । तितुत्रतथसिखुसरकसेषु च । ७ । २ । ९ ।

यथा दद्याना वृत्प्रस्थयानानिपन स्यात् । यस्त्रश्च । योत्रश्च । योक्त्रश्च । स्तोत्रश्च । तोत्रश्च ।
वेत्रश्च । सेक्त्रश्च । नेद्वश्च । पत्रश्च । दष्ट्रा । नद्धी ।

3163 The वृत् augment is not taken by the following Krit-affixes — ति, तु, त्र, त, थ, सि, यु, सर, क and च ॥

यस्त्र (VII 2 9) 'a weapon', योत्र 'the tie that fastens the yoke', योक्त्रश्च 'the tie of yoke', स्तोत्र a penegyric, तोत्र 'a goad', वेत्र 'a ligament', सेक्त्र 'a sprinkling vessel', नेद्वश्च 'the penis', पत्रश्च 'a vehicle', दष्ट्रा 'a large tooth'

The word दष्ट्रा belongs to the *Āḍa* class and hence forms its feminine in दाप् (आ) and not in ई (IV 1 4)

The root दश् is read in the aphorism without its nasal i.e. as दश् This indicates by implication that दश् loses its nasal before some affixes such as क्युट्, thus we have दशनश्च 'tooth'

And lastly नह् + च्चश्च = नहश्च fem नद्धी (VIII 2. 34), and 40), 'a thong'

Note.—Thus (1) क्तिच्—तन्ति but तन्तिता तन्तिवच्, क्तिच्—दीप्तिः but दीप्तिता, दीप्तिवच् ॥ (2) तुच् (Un I 70)—सक्तुः but, सक्तिता, सक्तिवच् ॥ (3) च्चच् (III 2 182)—पत्रं but पत्रिता, पत्रिवच् so also Unādi च्चच् (Un IV 158), as तत्रच् from तच् ॥ (4) तच् (Un III 86)—हस्तः but हस्तिता हस्तिवच्, so also लेव- पीतः, धूर्तः from लृ, प्र, धूर्ति forming वेष्ट लक्षिता, पक्षिता धूर्तिता ॥ The affix mentioned in the sūtra refers to this Unādi त (Un III 86), and not to the त (क्) of Nishthā, for the Nishthā त takes the augment, as हस्तिवच् ॥ (5) क्यच् (Un II 2)—कुह्यन् but कोषिता, कोषिवच्, काह्यन् but काथिता, काथिवच् ॥ (6) क्विच् (Un III. 155), as कुविः but कोषिता, कोषिवच् ॥ (7) क्युट् (Un III. 157)—इह्युः but इविता, इविवच्, (8) सरच् (Un III 70)—असरच्

३१६४ । हलसूकरयोः पुवः । ३ । २ । १८३ ।

पुङ्गवोः करणे घृन्त्यात् । तच्चेत्कारश्च हलसूकरयोरवयवः । हलस्य सूकरस्य वा योत्रश्च ।
पुङ्गवित्यर्थः ।

3164 The affix च्चश्च is employed after the verb प्र with the sense of instrument, when denoting a member of the body of a plough or of a hog

The verb *प्र* includes both *प्रह्* and *प्रञ्*, as *चोत्रञ्* 'a plough-share', *चोत्रञ्* 'the snout of a hog'.

३१६५ । अति लूधूसूखनसहचर इत्रः । ३ । २ । १८४ ।

अरित्रञ् । लवित्रञ् । भवित्रञ् । सवित्रञ् । खनित्रञ् । सहित्रञ् । चरित्रञ् ।

3165 The affix *इत्र* comes after the verbs *ञ्* 'to go', *ल* 'to cut', *ष* 'to shake', *वृ* 'to bring forth', *ख* 'to dig', *सह* 'to bear', and *चर* 'to go' with the sense of instrument

Thus, *अरित्र* 'a rudder', *लवित्र* 'a sickle', *भवित्र* 'a fan', *सवित्र* 'cause of production', *खनित्र* 'a spade', *सहित्र* 'patience', *चरित्र* 'an instituted observance or a narrative'

३१६६ । पुत्रः संज्ञायाम् । ३ । २ । ३८५ ।

चवित्रञ् । येनाययुत्पुत्रये यच्चायानिकावेष्टनञ् ।

3166 The affix *इत्र* comes after the verb *प्र* 'to purify' with the force of the instrument, when the sense of the complete word is simply appellative, and not descriptive

The verb *प्र* includes two verbs *प्रह्* and *प्रञ्* both meaning 'to purify', but belonging to two different conjugations, as *चवित्र* 'an instrument for cleansing or purifying' such as a sieve or a strainer, and in this sense it means 'two blades of *Kusa* grass used at sacrifices in purifying and sprinkling ghee' It also means 'the sacred thread, the clarified butter' &c

३१६७ कर्तरि चर्षिदेवतयोः । ३ । २ । १८६ ।

पुत्र इत्रः स्यात् ऋषी करणे देवताया कर्तरि । ऋषिर्देवतान्नः । तदुक्तवृषिणेति दर्शनात् । पुत्रतेऽनेनेति चवित्रञ् । देवताया तु 'अग्निः पवित्र च ना पुनातु' ।

3167 The affix *इत्र* comes after the verb *प्र* 'to purify' in the sense of 'the agent or the instrument' when it is respectively employed in connection with a Vedic mantra or a deity

That is to say, when applied to a *Rishi* the force is that of an instrument, and when applied to a *Devatā* the force is that of an agent As, *चवित्रोऽयवृषिः* 'this Vedic Rishi or the Mantra of the Veda is sacred' (through whose instrumentality one is sanctified) The word *Rishi* here means 'mantra or sacred Vedic verse' as we find in the sentence *तदुक्तवृषिणा* ॥ *अग्निः पवित्र च ना पुनातु* 'the God Agni is sacred' (one that purifies), 'let him purify me'. So also, *वायुः चोक्तः सूर्य इन्द्रः पवित ते ना पुनातु* ।

HERE ENDS THE FIRST PART OF THE KRIT-AFFIXES.

THE UNÂDI SUTRAS.

The *Unâdi* suffixes, though as necessary as the *Kridanta* ones, and as important as the *talâhita* suffixes added to the nouns of the *ganâ-pâ'ha*, are seldom treated of in ordinary treatises of grammar as an essential subject of grammatical instruction. Pânini himself, though diffuse in other respects, stops short when treating of the *Unâdi*s by saying "Unâdayo bahulam, they are too many." Moreover the formation of *Unâdi* words are so very arbitrary and complicated on account of the insertion, transposition, substitution and transmutation of letters by the indeterminate laws of prosthesis, epenthesis, metathesis, paragoge, synalepha, synesis, synacresis, synecphonesis, &c, that it can hardly be brought under the definite rules of permutation by sandhi, or reduced under the strictest forms of grammar for the adhesion of these suffixes. The primary signification of the root also is utterly lost in the derivative word formed from it.

Dr Carey, at the end of his Sanskrit Grammar, has a Chapter devoted to the rules for the formation of *aunâdika* words, and says they were contrived by the ancient grammarian Kâtjâyaana for the derivation of doubtful words in the same manner as the Sautra roots are supposed for the themes of some derivative words of uncertain origin. Dr Aufrecht, in the preface to his edition of the *Unâdi mîtti* says "The *Unâdi* Sûtras are rules for deriving, from the acknowledged verbal roots of the Sanskrit, a number of appellative nouns, by means of a species of suffixes, which, though nearly allied to the so-called *krîts*, are not commonly used for the purposes of derivation." Again, in another place, for distinguishing them from the *krît* suffixes, he says, "We find the *krît* suffixes in whole classes of verbs, employed for the same purpose, and subject to the same grammatical laws. The *Unâdi* suffixes, on the contrary, seem in both respects to baffle the efforts of the grammarian who tries to bind them to a definite rule. Lastly, it must be confessed that the derivations given of *Unâdi* words are frequently arbitrary and whimsical." It is necessary to notice in this place, in the words of Goldstucker, p 171, "that there were two classes of scholars in ancient India, who entertained different views of the formation of words,—the one comprising the Nairuktâs or etymologists (except Gârgya), and the other consisting of some of the *Vaiyâkharanas* or grammarians, and the etymologist Gârgya. The former maintained that all nouns are derived from verbal roots, and the latter that only those nouns are so derived in which the accent and formation are regular, and the sense of which can be traced to the verbal root,

which is held to be their origin." The former prove the possibility of the undertaking, by the *Nirukta* and *Unādi Sūtras*, as Yaska says, *वाक्यान्वाक्यानीति वाक्यान्वाक्यो वैदिकसंज्ञकः* "that all nouns derive their origin from verbs, so says Śākatāyana, and all the commentators of the Vedās" The latter denied the possibility of deriving the Unādi words from verbal roots. Pāṇjali, in his commentary on Pāṇini, says *उवादीन्वच्युत्पन्नानि मन्त्रिषदिकानि* "Unādis are crude forms without origin," and another grammarian, *उवादीनि यथा जातानि यथा वाचूनि* "the Unādi words are perfect as they are," thus expressing the opinion that it is impossible to assign to them the same grammatical rules to which we are accustomed in other words.

"We have no direct tradition," says Aufrecht, "as to the author of the sūtras. They were composed before the time of Pāṇini, as they are referred to by him in two different passages of his grammar. The fact, however, that both Yaska and the author of the *Kārikā* (*वाक्यान्वाक्यं तस्य च तोक्ता*) specify Śākatāyana as the grammarian who derived all nouns from verbs, speaks in favour of Nāgoji's conjecture that the authorship is to be attributed to Śākatāyana." Again says he, on page IX, "That in Vimala's Rūpamālā grammar, I find the statement that Vararūchi is their author." *उवादि स्फुटीकराय व्यवहित इत्येव सूत्राणि मन्त्रितानि तदथा कृतापाणि नीत्यादिः* This assertion which makes Vararūchi older than Pāṇini, would have a claim to probability. But if Vararūchi be another name for Kātyāyana, then Dr Carey's text of the sūtras has every right to be attributed to him. Goldstucker, however, in his strictures on Aufrecht, would not have him for the elder Kātyāyana, but Vararūchi himself, who as he explains from the above passage on page 171, composed a separate work of his own on the *Unādi Sūtras* in order to illustrate the suffixes. He does not allow the *Unādi Sūtras* to be anterior to Pāṇini, but acknowledges the suffixes to be of higher antiquity, and that Pāṇini lived a considerable time before the author of the *Unādi Sūtras*, who compiled them for supplying the defects in Pāṇini's work. (Dr. Rājendralal Mitra).

अथउणादयः ।

THE UNADI AFFIXES.

PADA I.

१ । कृषापाजिनिस्वदिसाध्यशूभ्य उच् । १ । १ ॥

करोतीति कारः किल्पी कारकच् । 'आतो युक्'— (२०६९) । वातीति वायुः । पात्रुर्ददा अयस्यभिभवति रोषाज्जायुरीषवच् । निनेति प्रविशति देहे ऊष्माकमिति वायुः विसृज । स्वादुः साधनोति परकार्यं साधुः । अरुते आहुः । यीम्व । 'आयुर्गृहिः पाटलः स्यात्' ।

1. The affix *un* comes after *√kri* 'to do' (VIII, 10), *√vā* 'to scent', to 'blow' (II 41), *√pā* 'to drink', 'to protect' (I 972, II 47), *√ji* 'to conquer' (I 593), *√mi* 'to throw' (V. 4) *√svad* 'to be pleasant to taste' (I 18), *√sādh* 'to accomplish' (V. 17) and *√asū* 'to pervade' (V 18)

Thus कृ+उच्=कार्+उच्=कारः 'an artificer, artist' lit the maker वा+उच्=वा+युक्+उच् (the augment *yuk* is added by VII. 3 33 S. 2761)=वायु 'wind,' lit. the blower वा+उच्=वायुः 'anus' 'protector' In this last sense, we find it in शुक्लस्य स्वतवां वायुरने (स्वतवाद्+वायुः=स्वतवां वायुः VIII 3. 11 S 3633). See also Amarakosa I. 6. 73. So also जि+उच्=जि+उच्=जायुः 'medicine' अगदो जायुः Amarakosa.

So also नि+उच्=नायुः 'bile, phlegm' (Amarakosa I. 6. 62). It means 'sound' also. स्वाद्+उच्=स्वादुः 'sweet' साद्+उच्=सायुः 'saint', lit. 'who helps or accomplishes the work of another'. आहुः 'quick', 'rice' See Amarakosa II 9. 15.

By virtue of III. 3 1, S 3169, the unadi affixes are added to roots other than those specifically mentioned in these sūtras because of *bahutām* ("diversely") Thus *√rah* 'to abandon—राहुः 'the demon Rāhu', lit. 'that which after catching the Moon, again abandons, it' *√vā* 'to dwell' वाहुः 'The Container, the All-pervading',—lit. 'that in which all dwell', or 'who dwells every where'. He who is All-pervading (*vāsu*) and divine (Dev ḥ) is called Vāsudeva

२ । कन्दसीहः । १ । २ ।

'आ न आयो' ।

2 In the Vedas the affix उच् comes after वच् (to go).

Thus वच्+उच्=वे+उ=वाय्+उ=वायुः 'man'

As in त्वानने प्रयत्नमायुजायवे &c. (Rig I 31. 11), वा नस्तोने तवये वाग आयो &c. (Rig. I. 114. 8.) This आयुः is a word ending in उ, and should be dis-

tinguished from the word आयुश् ending in श् which is formed by the affix उश् (See Upādi II 118). In the classical Sanskrit the word आयुश् meaning 'life-period' of man, is Neuter and ends always in श्. See Amarakośa (I 8. 119.) आयुर्जीवितकालो ना । So also जटायुश् and जटायु ।

३ । हसनिजनिचरिचटिभ्यो जुष् । १ । ३ ।

दीर्घत इति दाव । 'शुः प्रत्ययः चातुरक्षियाश्' । जातु । जातुनी । इह 'जनियञ्याह (२५१२) इति न निषेधः । अतुवम्भद्वयसाधनार्थात् । चाव रम्भश्च । चाटु प्रियं वाक्यम् । दृगन्त्यादिस्वात्कु-प्रत्यये 'चटु' इत्यपि ।

3 The affix *ñun* comes after the roots *√dri* (I 846) 'to tear', *√shanu* (I. 492) 'to give', *√jana* (I 862) 'to beget', *√chaia* 'to walk' (I 591) and *√chata* (I. 316) 'to pierce'

Thus दृ + जुष् = दावः 'timber' (Amarakośa II 4. 13) lit. 'that which is torn asunder' चातुः 'summit' (A K II 3. 5) जातुन knee dual जातुनी । Here the prohibition against *vriddhi*, as ordained by VII 3 35, S 2512, does not apply, because the affix जुष् has two letters ज् and श् both of which are potent enough to produce *vriddhi*. If the *vriddhi* force of one letter be debarred by VII 3. 35 'the other letter will produce its effect चाव, 'pleasant' चाटुः 'flattery' or 'flattering speech'. Another form is चट derived by affixing कु under *Mṛgayādi* class

४ । किञ्जरयोः श्रियाः । १ । ४ ।

किं शृणीतीति क्रियाश्च । चस्वश्रुक् वाक्यम् । जराणेति जरातुर्नर्भयः । 'नर्भययो जरातुः स्याद्' ।

4 The affix *ñun* comes after *√sri* (IX 18) 'to injure' preceded by *kim*, and *√in* (II 36) 'to go' preceded by *jara*

Thus किञ्जृ + ज् उश् = क्रियाश्च 'the beard of coin', 'an arrow' (A. K. II. 9 21 and III 3 162.) जरा दृ + उश् = जरातुः 'the uterus' (A. K. II 6. 8) The *Medinī Kosā* says "Kim sânu masc. means the ear of coin, an arrow, a heron's feather" It means a desert, a bleak mountain also

५ । त्री रश्च लः । १ । ५ ।

अस्त्वनेन जर्षा इति तातुः ।

5 The affix जुष् comes after the *√tri* (I 1018) 'to cross over' and श् 'to go' and thereby its र is changed into ल्

Thus तृ + जुष् = तातुः the palate, lit. 'over which the sounds of letters cross'. The sūtra is त्रः रः चलः । Some read श् into it, thus तृ + श् = तृ, dual त्री । Gen dual त्रीः । Thus श् + जुष् = जातु + उ = जातुः 'potato', 'pot' A. K. II. 9 31.

६ । कूके वचः कश्च । १ । ६ ।

कूकेन गलेन वक्षतीति कूकवाक्यः । 'कूकवाक्यमृते च वरते चरवाक्ये' इति विग्रहः ।

6 The affix *nūn* comes after the *√vach* (III 54) 'to speak' preceded by कृक and the च is changed into क.

Thus कृकवप् + जुक् = कृकवाकुः (a peacock) lit. that which speaks or makes sound 'through the throat'. Krika = throat *Viśva Kosa* says "Krikavāku means a peacock and a lizard (sarata) and a cock (charanāyudha) "

७। भृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिसस्त्रिभ्य उः। १। ७।

भरति विभर्ति वा भवः स्वामी इच्छ । प्रियन्तेऽस्मिन्भुतानि नवर्निर्जलदेयः । येते शयुरजगरः । तर्ह्वत् । चरन्ति भक्षयन्ति देवता इममिति चर । त्वरः खङ्गादिभुष्टिः । तदुः स्वल्पम् । तन्मते कर्नपायोऽनया तदु शरीरम् 'क्षिया नूर्तिस्तदुस्तन्' । चदुः शक्तविशेषः । 'चदुर्ना च चदुर्बिदुः' । 'चदुरिवाजनि चक्र' इति श्रीहर्षः । तदुः क्लिन्नरः । 'तदुः पानीयकाकिका' इति रघवः । त्वर-त्वादिवात्कुत्तव जहत्वेनचस्यदः ।

7. The affix *उ* comes after the *√bhrī* (I 946 to support) *√mri* (VI, 110 to die) *√si* II 22 (to sleep), दृ (to cross over), चर (to move), 'to eat' चर (to go with speed), तन (to spread), चर (to produce or yield corn), नि (to scatter), नृज (to purify)

Thus च + उ = भवः 'Master', 'God' lit. who supports, नरः 'desert', lit. the waterless place where people die चदुः python' lit. who sleeps (4 K I 8 5), त्वरः 'tree', lit. by which the planters thereof cross the hell चरः 'chaur', the food offered to the gods lit. that which the Devas eat. त्वरः 'sword,' 'the fist' तदु 'a little', 'body' (fem) Then it is either तदुः or तन् । Literally that by which the noose of Karma is drawn out is tanu—as embodiment means further production of new karmas. चदुः 'a bow' The word चदु ending in उ is masculine Another form is चदुच् ending च् । The masculine form is found in the following verse of Sri Harsha चदुरिवाजनि चक्रः ।

So also from नि—चदुः 'kinnara' (see A. K. I 1 74). The आ required by VI 1 50 S. 2508 does not take place as a diversity. So also चदुच् + उ = चदुग् 'an aquatic bird', lit. that which immerses itself in water,' *Rabhasa* says "madgu and Pāṇīya-kārikā are synonyms" The च is gutturalised to न् by its belonging to Nyankvādi class The च becomes द् by चदुत्त्व change.

८। अणश्च। १। ८।

'अवलेयककाकयः' । चात्कटिवटिस्वाच् । कटति रत्तर्ना कटुः । कटति चटतीति कटुः ।

8 The affix *उ* comes after the root अण (I. 471 to sound)

Thus अण् + उ = अणुः (an atom). By force of the word च, this affix comes after कट् (to go) and कट् (to surround), also कटु as 'bitter' that which cuts the tongue, कटुः speaker, 'the child of a twiceborn.'

९। धान्ये नित्। १। ९।

धान्ये वाच्येऽय उग्रत्ययः स्वाच् । उ च नित् । निचवादाद्यु दात्तः । प्रियङ्गवज्ञेऽवचज्ञे । श्रीहर्षेदस्त्वयुः पुनाद् । निद्रग्रहर्ष 'कलिपादि-' इत्यादिवचनभिधाय्य संवध्यते ।

9 The affix ~~u~~ comes after the root ~~uu~~ (to sound) and it is considered as having an indicative ~~u~~, when the word denotes a kind of barley.

Thus अन्नः grain, barley. The indicatory न makes this word have the acute accent on the first syllable, while अन्नः formed by the previous sūtra, has the accent on the last syllable

This consideration of the affix as नित् governs the subsequent sūtras as far as षष्ठिपठि &c, (Un I 19). Thus मियङ्गवह नेउवह ने (Yajur Veda)

The word **अणुः** (mas.) is a kind of rice See A K. II 9. 20

१० शृङ्खलस्निह्नित्रप्यसिधसिह्निक्लिदिवन्धिमनिभयश्च । १ । १० ।

शृणातीति शब्दः । 'शब्दराजपक्षोपयो' । स्वर्ध्वक्षम् । अत्रुच्यार्थिः । चन्द्र इत्यग्रे । प्रपु सीसम् ।
'पु वि भून्म्यक्षव प्राणाः' । वसुहृद्देव्यौ योज्येऽप्यौ वसु तोवे धने तस्यौ हजुर्धक्षैकदेशः ।
होहृहृहृहृः । वसुः । ननुः । चात् विदि अक्षयये' । विन्दुः ।

10 The affix **ଭ** comes after the root **ହ** (to hurt), **ବୁ** (to sound), **ସିନ** (to be easily attached), **ଅସୁ** (to be ashamed), **ଅ** 'to throw', **ବସ୍** ('to live', 'to cover') &c, **ବ** (to kill), **ଲି** (to become wet), **ବନ୍ଧ** (to tie), **ଜ୍ଞ** (to sound) 'to know'.

Thus वृ + उ = वर (weapon), स्ववः (Thunder-bolt) A K I 1 50 वृषे (disease, moon) वसु (Tin), जसुः (life), (जसु is always used as masculine gender plural) (see Amara kosha II 8 119) वसु m lake, fire, yoke, and rays, नent 'water,' 'wealth,' and 'gem' वसुः (chin), जसुः (moon) वसु (friend), वसुः (The divine sage supposed to be the father of the human race)

The affix उ comes after the root बिद् also because of the word उ in the sūtra, as बिन्दु 'a drop'.

Note — ऀर 'anger, arrow, thunder bolt' (Hema Chandra) Trapu, tin or lead because on seeing fire it trembles (trapate) as if it was ashamed Trapu ranga or si-raka (Medini). ऀयुः 'life-breaths' lit they throw about the body human aura हयुः masculine means 'check' It is feminine also हनुमान् 'Hanumān'—the broad-cheeked one Sometimes it is long, as हनुनाहः वन्धुः 'friend' lit one who binds another with the ties of affection'. वयुः the first king it means Mantra also

११ । ह्यन्देः संप्रसारणं धश्च । १ । ११ ।

‘देशे नदविशेषेऽथौ सिन्धुर्ना सरिति स्त्रियात्’ इत्यमरः ।

11 The affix व comes after the root वृण् (to run, to trickle, to flow out) and there is vocalisation and the change of व into वः

Thus स्यन्द् + उ = सिन्धु ('Sindh' Ocean, the Indus,) Amarako-ha III 3.
100 It is masculine when it means the country 'Sindh,' the river 'Indus,'
and 'Ocean'. It is feminine when it means 'a lake'.

१२ । उन्देरिउचादेः । १ । १२ ।

उनसि इण्डः ।

12 The affix उ comes after the root उन्द् (to make wet), and उ is substituted in the place of च of the root,

Thus उन्द् + उ = इण्डः 'The moon'

१३ । ह्येयिः किञ्च । १ । १३ ।

ह्येयिः स्वात्त च किदादेरिकारादेशश्च । ह्येये दिगन्ति इण्डः यत् । 'ह्युर्ह्ययोः' ।

13 The affix उ comes after the root ह्ये (I 642) 'to move', (to kill), and it is treated as if it had an indicatory च and ई is replaced by short ए ॥

Thus ह्ये + उ = इण्डः 'an arrow', lit, the killer. See Amarakosā (II 8. 87).

१४ । स्कन्देः सलोपश्च । १ । १४ ।

कण्डः ।

14 The affix उ comes after the verb स्कन्द (I. 1028 to ascend,) and the उ is elided thereby

Thus स्कन्द + उ = कण्ड (a boiler, an oven) A. K II 9. 30

१५ । सूत्रेरमुच्च । १ । १५ ।

आत्सलोप उमत्तयश्च । एण्डः ।

15 The affix उ comes after the root सूत्र् (IV. 69. "to let go") the उ is elided and the augment अण्ड is added

Thus सूत्र् + अण्ड + उ = एण्डः 'rope' The उ of the augment is changed first to अ by वृत्त्व, and then to उ by अवृत्त्व । एण्डः means 'braid of hair,' 'rope'. 'woman' (Medini).

१६ । कृतेराद्यन्तविपर्ययश्च । १ । १६ ।

ककारतकारयोर्विनिमयः । उर्तुः सूत्रवेष्टनश्च ।

16 The affix उ comes after the root कृत् 'to cut off,' and there is the transposition of the letters उ and क ॥

Thus कृत् + उ = उर्तु + उ = उर्तुः 'a spindle'.

१७ । नावउयेः । १ । १७ ।

अवृत्तनादित्वात्पुनश्च । निवतयञ्चति अण्डः ह्येयः ।

17. The affix उ comes after the root नाव 'to make clear' preceded by the preposition नि ।

Thus नि + नाव + उ = अण्डः (a kind of antelope).

१८ । फलिपाटिनमिसनिजनां गुह्यपाटिनाकिञ्चतश्च । १ । १८ ।

कलेर्गुक् कण्डः । पाटेः षटिः । पाठवर्तीणि कण्डः । कण्डोऽनेन प्रादुर्बन्धीकृतः । कण्डत इति कण्डः । नावत इति कण्डः ।

18 The affix उ and the augment गुक् come after the roots फल् (to bear fruit), पाठ replaced by पठ (to go), नम (to salute, to bow down) replaced by नम, मन (to consider, to think), जन् (to be born), the final र s of the last two roots are respectively replaced by च् and त् ॥

Thus फल् + गुक् + उ = फल्गुः 'unsubstantial' पठुः 'clever' नाकुः 'a white anthill' A. K II 1 14 मधु 'sweet,' and जघुः 'a demon' जघु 'red resin of certain trees'

१९ । वलेगुक्च । १ । १९ ।

'वल सवरणे' ।

19 The augment गुक् comes after the root वल् (I 520 'to live'), before the affix उ

Thus वल् + उ = वल्गु 'beautiful' The root is √vala सवरणे (I 520)

२० । शः कित्सन्वच । १ । २० ।

प्रयतेषः स्यात्स्व च कित्सन्वच । शिशुर्बालः ।

20 The affix उ is कित् and is treated like च् (desiderative) after the √शो (IV 39) 'to sharpen', 'to make thin'

Thus शिशुः 'child', शो + उ = शा + उ (VI 1 45 S 2370) = शाशा + उ = शिशा + उ (S 2317) = शिशुः (VI 4 61 S 2371)

२१ । यो द्वे च । १ । २१ ।

सन्वदिति प्रकृते द्वे प्रद्वनिचवनिद्वयर्थश्च । ययुरखोऽखमेधीय ।

21 The affix उ comes after the verb य (II. 40) 'to go away', and it is doubled

Thus ययुः 'a horse, fit for the Asvamedha sacrifice' या + उ = याया + उ = ययु । Had the affix been like the desiderative as in the last, the form would have been यियु by सन्वतः S 2317 Hence the sūtra kâra uses the words 'dve cha' 'There is doubling, but not like Sanvad

२२ । कुर्वश्च । १ । २२ ।

'बभ्रुर्न्यन्तरे विष्णो बभ्रुः सकुलपिङ्गलो' । चादन्यतोऽपि । चक्रुः कर्ता । जघुर्हन्ता । ययुः पासकाः ।

22. The augment क् comes after the root च् (I 946 III 5) 'to support', and the root is doubled

Thus बभ्रु 'an epithet of Śiva', 'Brown' बभ्रुः means the Vaisvânara fire, 2, the Sulâpâni—the Trident carrier, 3, the Garuda-bannered (Vishnu), 4, broad, 5, mungoose. In these senses it is masculine, when adjective it means 'brown', and then takes the gender of the noun it qualifies

By force of the word च 'and', the affix क् comes after other roots also. As च + क् = चक्रुः 'agent', हृ + क् = हृक्रुः 'killer', पा + क् = पक्रुः 'protector'

२३ । पृभिर्दिव्यधिगृधिधृषिभ्यः । १ । २३ ।

कु स्यात् । पुः । भिनति भिदुर्ज्ज्वत् । 'ग्रहिण्या-' (२४१२) इति संज्ञात् । विरहितं विध्यति विधुः । 'विधुः यथाङ्गे कर्तुं रे हवीकिये च राहवे' । गृधुः काम । धृषुर्देवः ।

23 The affix कु comes after the verbs पृ (III 4) 'to protect', 'to fill up', भिद् (7 2) 'to divide', ध्वज (4 72) 'to hurt', धृष (4 136) 'to desue', धृष (5 22,) 'to conquer' [and हव (1 741, 4. 119) 'to rejoice']

Thus पुः [पृ+कु=पु-कु (VII 1 102 S 2494)=पुर्+ज्] 'much' heaven, the name of a prince, the pollen of flowers भिद् 'Indra's thunder-bolt' lit that which splits asunder पिधुः from ध्वज the ज is vocalised to ह by S. 2412 It means 'the moon, lit 'he who pains the lonely whose lover is absent' The Visvakosha gives its meaning as 'The moon, 2, the camphor, 3, the Hrishikesā, and 4 Rakshasa धृषुः 'God of love', धृषुः 'expert' हवुः 'pleasant', 'sun', 'fire', 'Rāhu'

२४ । कृयोर्लुच । १ । २४ ।

करोतीति कुरु । दृशातीति दुरुः ।

24 The affix कु comes after the roots कृ (VIII 10) 'to do', and दृ (IX 28) 'to sound' and ल is substituted in the place of च and र follows such ल by S 70

Thus कुरुः 'a species of amaranth, दुरुः 'a spiritual preceptor' Kuru is the name of a King it means 'a priest' and 'boiled rice' also.

२५ । अपदुः सुषु स्यः । १ । २५ ।

'सुषानादिषु च (१०२२) इति बत्वच् । अपदुः प्रतिकूलच् । डदु । डुपु ।

25 The affix कु comes after the verb स्या (I 975) 'to stand' when it is preceded by अप, डद् and डु

Thus अपदुः 'unfavourable', 'a child' डदुः 'a wicked person' डुपुः 'a good person' The ल of स्या is changed to ल under VIII 3. 98 S 1022 as these words are considered to belong to the Sushāmādi class.

२६ । रपेरिच्छोपधायाः । १ । २६ ।

अनिष्ट रपतीति रिपुः ।

26 The affix कु comes after the verb रप् (I. 428) 'to speak', and its penultimate च is changed to ह ।

Thus रिपुः 'enemy' lit. who talks always to the injury of one.

२७ । अर्जिहृशिकम्यनिपशिवाधामृजिपशितुग्धुदीर्घहकारश्च । १ । २७ ।

अर्जयति शुभानृजुः । सर्पानविशेवेक पश्यतीति पशुः । कण्डुः । अण्डुः कूपः । 'पातुर्ना न हयो रजः' । वासव्या अपिदन्त्याश्च संबलकरांश्च । बाधत इति बाहुः क्रीडु सयोर्ज्जः ।

27. Before the affix कृ, कृत् is substituted for अर्ज्ज (I 242, X. 186) 'to gain', पश्य is substituted for दृश् (I 1037) 'to see,' the augment डङ् is added to कञ्ज् (I 470 869) 'to desire,' बुङ् to अङ्जि (I. 493, 869, X. 180) 'to be afflicted with disease', long आ is substituted for the short अ of पश्जि (10 179) 'to destroy', and ह् for the final व of दाव्जि (1. 5) 'to oppress'

Thus **सधुः** 'straight', lit. who acquires or takes up good points or qualities, **पशुः** 'cattle' lit. who see all without discriminating anything. **कशुः** 'cupid', **अशुः** 'a well', **पाशुः** 'dust' **पशुः** 'manure', **बाधुः** 'arm', lit. that which obstructs

The word पायु is spelt as पांयु also. It is masculine. See A K II. 8. 98 (पांयुर्न &c). The three words सय, सुकर and पायु are spelt with the palatal स also instead of the dental स as सय, सुकर and पांयु। पायु is masculine, while its synonym सुकः is both masculine, and feminine as सुका।

२८ । प्रथिन्नदिश्वस्जां संप्रसारण सलोपश्च । १ । २८ ।

लयाणां कुः समसारण भ्रत्नेः सलोपश्च । वृद्धः । वृद्ध । न्यङ्क्वादित्वात्कुत्वश्च । वृज्जति-
स्यसा वृद्धः ।

28. The affix *कृ* is added to the roots *प्रव* (I 802) 'to become known', *वृ* (I 804) 'to crush' and *वृञ्* (VI 4) 'to try', and there is the vocalisation of *र* into *ऋ* and the elision of the *व* of *bhrasj*

Thus वृधुः 'wide', वृद्धः 'delicate' ऋषुः 'a Rishi' The ऋ is changed to न as the word is considered to belong to the Nyankvādi class, literally it means 'he who parches up by the force of austerity.'

२९ । लङ्घिष्वङ् ह्योर्नलोपश्च । १ । २९ ।

सप्तः । * बालमूलस्य बलमङ्गलीना वा लो रत्नसापद्यते । रघुर्नृपभेदः । बहुः ।

29. The affix कृ comes after the roots लङ् (I 108, 172, X. 220, 254) 'to leap' and बृह (I. 664) 'to increase' and the nasal is elided.

Thus लघुः 'light', बहुः 'many'

Vart—The व is optionally replaced by र in the following —bāla, mūla, laghu, alam, and angulī. Thus बाल or वार, मूल or मूर, लघु or रघु, अलम् or वरम् and अङ्गुलि or अङ्गुरि. Raghu is the name of a King, the ancestor of Sri Rama Chandra.

३० । कुर्यातेर्मुलोपश्च । १ । ३० ।

सह सन्निध ।

30 The affix कृ comes after the root कृ (II.30) 'to cover', and the व of the verb is elided thereby.

Thus ~~was~~: 'the thigh.'

३१ । महति ह्रस्वश्च । १ । ३१ ।

कच चहत् ।

31 The क of कच is shortened when the sense is that of 'great'

Thus कचः 'precious'

३२ । श्लिषेः कश्च । १ । ३२ ।

श्लिष्यतीति श्लिष्युर्ह्रस्वः । उदात्तो ज्योतिश्च ।

32 The affix क् comes after the root श्लिष (I 734, IV 77, X 38) 'to embrace', and the final च is changed to क ॥

Thus श्लिष्युः 'a servant', 'a libertine', 'astronomy'

३३ । आङ्परयोः खनिशृभ्यां ङिच्च । १ । ३३ ।

आ खनतीत्याहुः । पर युष्मतीति परश्च । दृषोदरादित्वादङ्कारलोपः परश्चरपि ।

33 The verb खर् (I 927) 'to dig up', preceded by आ, and च (9 18) 'to hurt', preceded by पर, take the affix क्, and thereby the last vowel and the consonant following it are elided

Thus आखुः 'a mouse', lit. that which digs all round, परश्च 'a weapon in general', lit. that which hurts an enemy. The word assumes the form खर्चुः also, by the elision of अ of र under the Pīshodarādi class

३४ । हरिमितयोर्द्रुवः । १ । ३४ ।

'द्रु गतौ' अस्माद्वरिमितयोवपपदयोः द्रु च च दित् । हरिमिद्रुयति हरिद्रुवृषः । नितं द्रवति नितद्रुः चयुद्रः ।

34 The verb द्रु (I 992, V 34) 'to run', preceded by हरि ० नित, takes the affix क् under the same circumstances.

Thus हरिद्रुः 'a kind of tree', नितद्रुः 'Ocean'

३५ । शते च । १ । ३५ ।

शतथा द्रवति शतद्रुः । बाहुलकात्केवलादपि । द्रवत्यूर्ध्वमिति द्रुवृषः शाखा च । तद्वान्द्रुनः ।

35 So also when द्रु (I. 992, V. 34) 'to run' is preceded by शत ॥

Thus शतद्रुः = शतथा द्रवति इति literally that which runs in a hundred different channels

By force of the word बहुलं, the affix comes, even after the root singly. As द्रुः (द्रु + क् = द्रु + च = द्रु, a tree) a branch of a tree, lit. that which goes up. That which possesses "dru" or branches, is called द्रुनः 'a tree' S 1915.

३६ । खरुशङ्कु पीयु नीलङ्ग लिगु । १ । ३६ ।

पञ्चैते कुप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । खरुते रेफान्तादेशः । खरुः कानः । ऋरो गुर्लोऽप्यश्च । 'शङ्कुर्नी नीलशययोः' । 'पिबतेरीरु युगागमश्च' । पीयुर्वायसः कालः युवर्च च । निपुर्वाश्च निगता-

वत्सात्कुत्सने दीर्घः । नीलङ्गः कृनिविशेषः युगलङ्गः । 'नीलङ्गः' इति पाठान्तरम् । तत्र चत्वारश्चि दीर्घः । 'लगे यङ्गे' अस्मात् इत्यङ्गः । समतीति लिङ्गु चित्तम् । लिङ्गुपूर्वः ।

36 The five words खर, यङ्कु, पीयू, नीलङ्ग, and लिङ्गु, are irregularly formed by क् affix.

खर is from √खृ 'to dig' (I 927), यङ्कु from √यङ् 'to doubt' (I 86). In खर the र of khan is replaced by र before the affix क् । Kharu means 'cupid, cruel, stupid and a horse' It is the name of a Daitya also. It means also white It is the name of Siva

2. यङ्कु masculine means 'a dart, spear, spike, javelin, dagger', 'a stake' 'a nail, pin or peg', 'poison', 'a measure of twelve fingers', 'the sine of altitude', 'the trunk of a tree'

3 पीयू is from √पा 'to drink' the आ is changed to ई and युङ् augment is added before क् । It means 'a crow, time', 'gold', 'the sun', 'awful'

4. नीलङ्ग is from √ग 'to go' (I 154), preceded by नि, the vowel इ is lengthened before क् । Some derive it from नील + गङ् + क्, the अङ् of गङ् is elided and the augment युङ् is added Another form is नीलङ्ग where the root vowel is also lengthened It means 'an insect', 'a jackal', 'a large black bee'.

5 लिङ्गु from √लगे 'to adhere' (I-823), the अ is changed to इ लिङ्गु (Newt) the 'heart, लिङ्गु: 'a block head' (masc)

३७ । भृगुवाद्यश्च । १ । ३७ ।

इति कुमत्यपान्ता निपात्यन्ते । भृगु यातीति भृगुयुर्वाचः । देवयुर्वाचिकः । निम्रयुर्लोकपाला-
निकः । आकृतिगोऽयम् ।

37 So also the words भृगुः 'hunter' &c are irregularly formed by the affix क् ।

Thus भृगुः 'a hunter', lit 'one who goes (yāti) after deer', देवयुः 'pious', निम्रयुः 'an expert in worldly matters', 'friendly' It is an Akritigana

Note.—Mrigayu means 'a jackal', a hunter', the Supreme Spirit' Other words not enumerated above also belong to this class. √पीठ् to check : पीठुः 'an elephant', 'a tree', 'the trunk of a tree', 'an atom', 'a fruit.' The Aiyās generally mean by this word 'a tree', the Mlechchhas apply it to elephant (𑂣𑂗𑂢𑂰) So also √गङ् 'to go', पाण्डुः 'yellow' &c, with the वृद्धि of the root vowel. √कङ् 'to be proud', कण्डुः 'itching'

३८ । मन्दिवाशिमणिवतिचङ्क् यङ्किभ्य उरच् । १ । ३८ ।

मन्दुरा वाजियाला । वायुरा पालिः । मयुरः । चतुरः । चङ्कुरी चयः । अङ्कुरः । खङ्गुरादित्वा-
रवादङ्कुरोऽपि ।

38 The affix उरच् comes after the verbs मन्द (I 13) to praise &c, वायु (4. 54) 'to roar', चय (I. 901) 'to churn', चने

(I. 918) 'to beg', चङ् (I 93, 820) 'to resist' and ञकि (I 87) 'to count or mark'

Thus चङ्कुरा 'a stable for horses' चाङ्कुरा 'night' lit in which animals, roar, चङ्कुरा 'a town', चङ्कुरः 'cunning', चङ्कुर 'a chariot, a tree', चङ्कुरः 'root' 'blood' 'hair of the body', 'drink', 'a sprout' The word is चङ्कुरः also with long ऊ, when it belongs to the Kharjurādi class, and takes the affix कर् ।

३९ । त्वयेः संप्रसारणं किञ्च । १ । ३९ ।

'विद्युरदोत्तवयोः' ।

39 The affix उत्तव् comes after the verb अय (I. 801) 'to be afraid, or vexed', the व is changed to द and the affix is treated as if it had an indicatory क् ।

Thus विद्युरः 'a thief' 'a Rākshas', see V 4 68 S 676 Pādamanjari

Note —Another reading of the sūtra is त्वये संप्रसारणं चः किञ्च । By this the व is changed to च also According to this reading we cannot get the form विद्युरः । But this is a valid form as found in the Vedās —त्वयेवा विद्युरा वावा । So also अय विद्या विद्युरेणविदत्ता । There is however another word विद्युर with दह also It is derived from दुर 'a yoke or axle' compounded with the preposition वि and means 'whose yoke or companion is gone', hence distressed, love lorn

४० । मुकुरदुर्दुरी । १ । ४० ।

मुकुरो दर्पणः । बाहुलकान्मकुरोऽपि । द् द्विद्वारणे चातोद्विषेचननभ्यासस्य दक्षितलोपश्च । 'दुर्दुरीत्येते जेजे बाह्यभाष्यादिभेदयोः' । 'दुर्दुरी चयिज्जावा स्याद्भाष्यालो च दुर्दुरे' इति विश्व ।

40 The words मुकुर 'a mirror', and दुर्दुर 'frog', are formed by उत्तव् affix.

Another form of मुकुर is मकुर । This is because of the word bahulam. From √dri 'to tear' (IX. 23) is obtained दुर्दुर by reduplication, and adding क् augment to the abhyāsa, and eliding the final consonant, with the vowel that precedes it Dardurah means 'cloud', 'a frog', 'a musical instrument like flute &c', 'a mountain', and the name of a mountain in the south The Feminine दुर्दुरी means 'Chandikā—a name of Durgā'. The Nenter दुर्दुर 'a group or assembly of villages'. (Viśva kośa).

Note —From √चकि 'to adorn' (I 89), is formed चङ्कुरः by adding उत्तव् and dropping the nasal It means 'a mirror', 'the Bakula tree', 'the rod or handle of a potter's wheel' Dardura is derived by some by the guna of dri, and the addition of the augment दृक् । Instead of दानजाल other readings are 'दान जाल and दानजाल ।

४१ । नहुगुरादयश्च । १ । ४१ ।

उत्पन्ना विवाचनैः । नास्तेर्ङ् । नहुरो नत्तमेदः । 'कह वर्ये' । वनागमः । 'कहुँरः खेक-
रवयोः' । वन्नाः । 'कहुँरादिस्वाहुरीऽपि । 'बन्धुरबन्धुरी स्वाता नहुगुरादयोऽपि' इति रत्नविशेषः ।
'बोक्तेर्वा कुक्' । कुक्-कुक् ।

41 So also with the words नहु 'a kind of fish' and the rest

These are words formed by the affix उत्तर् ।

1 From √नही is formed नहुः with the augment कुक् । It is the name of a kind of fish √नही 'to be glad. (IV. 99)

2 √कह 'to colour' (I 405), कहुँरः । The augment is वक् । It means 'white', and 'a demon' Karburam (Neut.) 'water', 'gold'. Karburah (maso) 'sin', 'an evil spirit', Karburā (Fem) 'name of a plant.'

3 बन्धुरः from √बन्धाति (IX 37) 'to bind' As it belongs to the Kharjurādi class also, बन्धूरः with long ऊ is also valid. It means 'bent', and 'lovely' and is used in all the three genders.

Vart—The augment कुक् is optionally added to the √कुक् 'to accept' (I. 91) before the affix उत्तर् । As कुक्कुः or कुक्कुः 'a dog' ।

Similarly √अत 'to move continuously'—आतुरः 'hurt', √वा 'to blow'—वातुरा the augment कुक् is added 'a trap, a net'.

४२ । असेहरन् । १ । ४२ ।

अतुरः । प्रसादात् । आतुरः ।

42. The verb अत् (IV. 100) 'to throw up' takes the affix

उत्तर् ॥

Thus अतुरः 'a demon', with the अत् of the Prājñādi class, आतुरः 'demoniac' (V 4, 38)

४३ । नसेश्च । १ । ४३ ।

पञ्चने पादे 'नसेहरत्' इति वक्ष्यते । 'नसूरा नसुरा ग्रीहिममेदे पचयवोपिति' । 'नसूरा नसुरा वा ना वेद्याग्रीहिममेदयोः' । 'नसूरी पादरोगे स्यादुपचाने पुनः पुनार' । 'नसूरनसूरी च द्वौ' इति विश्वः ।

43. The verb नत् (4 112) 'to measure' 'to become changed' also takes the उत्तर affix.

Thus नसुरा 'kind of small pulse' 'a harlot' In the Fifth Pāda, there is a sūtra declaring that the verb नत् takes the affix उत्तर् । So we get नसूरा 'a lentil', 'a harlot'. In these senses the words are masculine optionally namely नसुरः or नसूरः while नसूरी means 'a kind of disease, small pox', and नसुर. (maso) means 'a pillow', also

४४ । शावशेरासी । १ । ४४ ।

शु इत्यश्वत्थे । नसुरः । 'पतिपत्न्योः प्रभुः स्वभूः आशुरस्तु पिता तयोः' इत्यमरः ।

44 The verb अद् (5 18) to pervade, preceded by दृ the abbreviated form of आद् takes the affix डर् when the sense is that of obtaining

Thus स्वश्वरः 'father-in-law' अद् + अद् + डर् = दृ + अद् + डर् = स्वश्वरः 'wife's father, or husband's father'. Fem स्वश्वरी । See Amarakoṣa. (II 6. 31)

४५ । अविमह्योद्विषच् । १ । ४५ ।

अविषः । महिषः ।

45 The affix टिप् comes after the verbs अवि (I 631). 'to protect', and मह (I 766) 'to worship'.

Thus अविषः 'The Ocean, a king', महिषः 'great' (Buffalo) 'The demon Mahisha' As मुरीयं भान महिषो विचक्षि । So also उव भावा महिषमन्वयेनत् । Fem. महिषी 'Queen'

४६ । अमेदीर्घश्च । १ । ४६ ।

'आनिषं त्वक्षिषां नहि तया स्वाद्भोग्यवस्तुनि' ।

46. The affix टिप् comes after the verb अद् (I. 493, 869), 'to eat'

Thus आनिषच् 'food', 'flesh-food', 'an object of enjoyment'.

४७ । रुहेर्दृष्टिश्च । १ । ४७ ।

'रुह्यम्बररौहिषा' । 'रौहिषो वृणमेदे स्वाद्भोग्यं च रुहं मतम्' इति संवाराचर्यः ॥

47 The affix टिप् comes after the verb रुह् (I, 912) 'to grow', and there is vriddhi of the vowel of the root

Thus रौहिषच् 'a kind of deer', a kind of straw'. Thus रुह्, म्बर and रौहिष are different kinds of deer रौहिषः (maso). is a kind of deer, रौहिषच् (neut) is grass (Samsārāvarta)

४८ । तवेर्णिद्रवा । १ । ४८ ।

'तव' इति वीजो बाहुः । 'तविषताविषावयो स्वर्गे च' । क्षिप्रां तविषी-तविषीतविषी देवक्या भूनिष्ठा । 'तविषी यत्तव' इति वेदभाष्यम् ।

48 The affix टिप् comes after the verb तव् 'to be powerful' and it is treated as if it had an indicatory च् ।

The /तव is a Sautra root. The words तविषः and तविष्यः mean 'the Ocean' and 'heaven' The feminine तविषी or तविषी means 'a river', a divine nymph, daughter of Indra', and 'the earth'. तविषी means 'power' according to the Veda Bhashya, as in the following Vedic Mantras — इन्द्रो बृहस्पतये तविषी-इन्द्रस्त्वान्न तविषीभ्यो विरप्ति । It means strong, and old in the Vedas. Gold is one of its meanings.

४९ । नञि व्यथेः । १ । ४९ ।

अव्ययिषोऽग्निषसूर्ययो' । अव्ययिषी धरातानयोः ।

49 The affix द्विष् comes after the verb अय (I 801) 'to be agitated', when it is preceded by the negative particle अ

Thus अज्यधिपः 'The Ocean' 'the sun'. The feminine अज्यधिपि 'the earth' 'the midnight'

५० । किलेर्बुक्च । १ । ५० ।

किल्बिषश्च ।

50 The augment **उ** is added to **टिप्** when the affix comes after the verb **जिह्** (VI 61) 'to become white', 'to play'.

Thus किरिबबत् 'sin', 'disease', 'a fault'

५१ इषिमदिमुदिस्त्रिदिस्त्रिदिभिदिनन्दिचन्दितिमिमिहिमुहिमुचि-
रुचिरुचिबन्धिधुचिभ्यः किरच् । १ । ५१ ।

‘बभितोऽग्निः । नदिरा दुरा । ‘बुधिरः काञ्चनप्रयोः’ इति विश्वमेदिन्यौ । खिदिरखन्धः । ‘खिदितोऽसिङ्गदारयोः’ । भिदिर वज्रश्च । नदिर युद्धश्च । खियापति । ‘नन्दिराणि ह्वात्, इति विश्वः । ‘नन्दिरौ चन्द्रहस्तिनौ’ । तिमिर तमोऽवितोमह । निदिरः सूर्यः । ‘बुधिरः काञ्चनप्रयोः’ । बुधितो दाता । बभिरश्च । बभिरश्च । बभिरः । ‘बुध योपते’ बुधिर खिदिर । बुधकनित्यन्ये ।

51. The affix **किरि** comes after the verbs **चह** (6 59,) 'to wish', **मही** (4 99,) 'to delight', **हुइ** (I 16,) 'to be glad', **खिइ** (4 61,) 'to suffer pain', **हिदि** (7 3) 'to cut off', **भिदि** (7 2) 'to pierce through' **मह** (I 13) 'to praise', **चह** (I 68) 'to be glad or rejoice', **खिइ** (4 68) 'to be wet or damp' **निइ** (I. 1041) 'to make water', 'to wet', **हुइ** (4 89) 'to lose consciousness', **छह** (6 136,) 'to release', **रह** (I 781) 'to shine beautifully', **रह** (VII 1.) 'to confine' **बन्ध** (I 1022,) 'to tie' **गुह** (4 74) 'to become dry'

Thus वरिहिर 'fire', वरिहिरा 'wine', वुहिर 'a cloud', a libertine' (Visva and Medini Kosās). सिहिर 'an ascetic', 'the moon', सिहिरा 'a sword, an axe, सिहिरस् 'Thunder bolt', वरिहिरस् 'house'. It is fem also, वरिहिरा Visva Kosa वरिहिरस् 'an elephant', 'the moon', सिहिरस् 'darkness', eye-disease, 'सिहिरा 'The sun', वुहिर 'Blockhead', 'god of love', 'a libertine' वुहिरा 'a generous man' वरिहिरस् 'Bright', वरिहिरस् 'Blood', वरिहिर 'Deaf'. From वुहिर 'to dry', is formed वुहिरस् a hole' according to others it means 'dry'.

Note — Ishuam 'food' also Ohhiduah 'fire,' 'rope or cord,' 'a sword,' 'an axe,' Manduam 'a city,' 'a house' mandirah (masc.) 'an ocean.' Mihira 'the sun,' 'the mind.' Rudhirah (masc.) the planet Mars (neut) saffron, and blood.

form valid under the Prishodarādi class (VI 3. 109) 5 ऋषिः 'a hero', 'a servant' from the sautra root, 6 ऋषिः 'ambassador', 'lucky', 7 ऋषिः 'a Rishi', 8 ऋषिः 'an astrologer', 9 ऋषिः 'talkative' 10. ऋषिः 'Indian cuckoo', 11 ऋषिः 'that which happens'.

By virtue of bahulam, ॥कुट् 'to be crooked', कुटिल ।

५५ । कर्मः पश्य १ । ५५ ।

कपिलः ।

55. The affix हल्च् comes after the verb कञ् (I. 470,) 'to desire', and the ऋ is changed to ऋ ।

Thus कपिलः 'Tawny' 'the name of a sage', 'a dog', 'Vishnu', 'incense', fem. 'a brown cow', 'a kind of timber', 'a leech', 'a fire', 'the sun'.

५६ । गुप्तादिभ्यः किल् । १ । ५६ ।

गुप्तो राजा । विजितो निघाकरः । गुहिल वनश्च ।

56. The affix हल्च् comes after the verbs गुप् (I 422) 'to protect' &c and the affix is treated as if it had an indicatory क ।

Thus गुपिलः 'a king', विजिलः 'the moon' गुहिलश्च 'forest', from ॥gupā to protect, ॥tija (I 1020) to sharpen, and ॥guhū (I 914) to cover

५७ । निघिलादयश्च । १ । ५७ ।

चरन्त्येऽत्र रिपवो निघिला नगरी । पथिलः-पथिकः ।

57. The words निघिला 'town' and the rest are formed by हल्च् affix

Thus निघिला 'the name of a city', literally 'where the enemies are crushed, (mathyante)' So also पथिलः 'a traveller' These are from ॥mathe (I 901) 'to agitate', and ॥pathe (I 900) 'to go'

५८ । पतिकठिकुठिगडिगुडिदधिभ्य एरक् । १ । ५८ ।

पतेरः पथी गन्ता च । कटेरः कुण्डजीवी । कुटेरः पर्णाशः । बाहुलकान्मुस । गडेरो मेघः ।
गुटेरो शुद्धकः । दधेरो दध् ।

58 The affix हल्च् comes after the verbs पट् (I 898, IV. 51) 'to fly', कट् (I 356) 'to suffer pain or trouble', कुट् (I 365) 'to be blunted', गट् (I. 814) to water' गुट् (6 77) 'to preserve' and हट् (I. 1038) 'to bite.'

Thus पतेरः 'a bird' 'a traveller' कटेरः 'a man leading a painful life' कुटेरः 'water pot' The nasal is not added as a diversity for the ह of कुटि, required a nasal the root being really कुण्ड । गटेरः 'cloud', गुटेरः 'globe' हटेरः = 'cruel', 'ferocious'

५९ । कुम्भेर्नलोपश्च । १ । ५९ ।

कुम्भेः ।

59. The affix **वरक्** comes after the verb **कुम्** (I 453,) 'to cover' and the nasal of the root is elided thereby.

Thus **कुवेरः** 'the God of wealth'

६० । शदेस्त च । १ । ६० ।

शदेरः शत्रुः ।

60 The affix **वरक्** comes after the root **शद्** (I. 908,) 'to perish', and the **व** is changed to **द** ।

Thus **शदेरः** 'an enemy'

६१ । मूलैरादयः । १ । ६१ ।

हरगन्धा निपात्यन्ते । मूलैरे जटा । गुप्तेरे गोहा । गुप्तेरे लोहपातकः । गुप्तेरे मूर्खः ।

61 The words **मूलैर** and the rest are formed by **वरक्** affix.

Thus **मूलैरः** 'a lock of hair', **गुप्तेरः** 'a protector' **गुप्तेरः** 'a block head', **गुप्तेरः** 'a blacksmith'

These are from **√māla** 'to establish or take root' **√gudha** 'to surround', **√guda** to protect, **√guhû** to cover, and **√muhû** to faint

६२ । कबिरोतकपश्च । १ । ६२ ।

कपोतः पक्षी ।

62 The affix **जोतक्** comes after the verb **कव** (I 405) 'to fly', the **व** is changed to **च**.

Thus **कपोतः** 'a pigeon'

Note—From **√कृ** 'to colour' is derived **कपोतः** 'a pigeon' It is so called because its throat is variously coloured The **क्** of **जोतक्** is redundant or rather misleading The word **कपोतः** has always the acute on the **पो** of the affix as in the lines **यत् कपोतः पदमग्नौ कृचोति । देवाः कपोत इषियो यदिच्छन् ।**

६३ । भातेर्द्वत्तुः । १ । ६३ ।

भातीति भवाद् ।

63 The affix **द्वत्तु** comes after the root **भा** (II. 42) 'to shine', 'to glitter'.

Thus **भावाद्** 'your honor', 'your shining excellency'.

६४ । कठिचकिम्प्यामीरन् । १ । ६४ ।

कठोरः । चकोरः ।

64 The affix **चोत्** comes after the root, **कठि** (I 365) 'to suffer pain', and **चक्** (I 93, 820) 'to be satisfied'

Thus **कठोरः** 'Hard', 'full' **चकोरः** 'a kind of bird'. As **कठोरतापविपक्व-कठनशब्दः** (Māgha).

६५१ किशोरादयश्च । १ । ६५ ।

किंपूर्वस्य गृणातेद्विलोपः । किमोऽन्त्यलोपः । किमोरोऽन्त्यलोपः । सहोरः सप्तः ।

65 The क्तियोर and the rest are formed by जोत्स् affix.

Thus कियोर: 'the young of any animal', सहीर: 'a saint'

From 'to injure', preceded by कृ, is derived कृषोः । The 'i' of the root is elided, and the final of कृ is dropped. It means 'a colt,' 'the sun', 'a youth,' 'a medicinal ' herb', 'sandal' From √saha (I 905) सहोः ॥

६६ । कपिगडिगविहकटिपटिभ्य ओलच् । १ । ६६ ।

कथीति त्रिद्वैद्याल्लेखः । कपोलः । मडोलयश्चोलौ गुरुकपर्यायो । कटोलः कटुः । पटोलः ।

66. The affix जोलच् comes after जंप (I 808) 'to shake', गड् (I. 814) 'run or flow as liquids' गण्ड (I 65, 384) 'cheek', ङडे (I. 315, 342) 'to cover from rain', गड् (I 318,) 'to go'

Thus कपोल 'cheek' the nasal is elided as it is so shown in the sūtra, कपोलः 'raw sugar', कपोलः 'raw sugar', कपोलः 'bitter' कपोलः 'a kind of cloth and vegetable,' 'moon-light'

Some read चरि (I 302) instead of चरि, and form चरिणः 'a chandāla, / चरित' 'to sound,' (I 527) चरिणः 'the noise of the waves.'

६७ । सीमातेरु रन् । १ । ६७ ।

जम्बूद्वीपः ।

67. The affix **जल्** comes after the verb **नी** (IX 4) 'to injure'

Thus **मयूरः** 'a peacock'.

६८ । स्यन्देः संप्रसारणं च । १ । ६८ ।

विष्णुसूक्तम् ।

68 The affix **जल** comes after the verb **व्यसृज** (I. 798) 'to flow out' and the **व** is changed to **ज** ॥

Thus **विष्णुवृक्ष** 'a kind of tree', (neut.) 'red lead'

६९ । सितनिगनिमसिसुयविधाङ्गुशिभ्यस्तुन् । १ । ६९ ।

विभोतीति सेट् । 'तितुज्' (३१६३) इति मेट् । तन्तु । गन्तुः । गन्तु दधिमण्डस्य । सचक्षत इति सक्तुः । अर्थर्थादि । 'स्वर स्वर-' (२६५४) इत्युट् । तत्र द्वितीयमुवर्तत इति प्रते तु बाहुल-
कात् । ओतुर्बिहासः । पातु । ओहा ।

69. The affix ड् comes after the verbs बि (V 2. IX 5) 'to tie', बधि (8. 1.) 'to spread', गच्छ् (I. 1031) 'to go' गच्छी (IV. 112) 'to complete', चश् (I 176, 1046) 'to sprinkle', ऋषि (I 631) 'to protect', बाध् (III. 10) 'to bear', 'to support', श्रु (I. 909) 'to lament'.

Thus वेतुः 'a bridge' 'a dam'. No वृद्ध augment because of the prohibition of (VII 2 9) वस्तुः 'a thread' गन्तुः 'going', वस्तुः 'sour cream' वस्तु 'that which unites' It is masculine (II. 4 31) जोतु 'a cat.' It is thus formed. अद्+तुर्=अ+तु+तुर् (VI 4. 20) Thus sūtra कृत्तिव (I 1 6) is understood in that sūtra (VI 4 20) according to some. So there is no guna Thus जोतु । वातु 'an element', जोष्टु 'a jackal.'

७० । पः किरुच । १ । ७० ।

पिबतीति 'पीतुर्वृत्तौ दिवाकरे' ।

70 The affix इर comes after the verb प (I. 972) 'to drink, to preserve' and is treated as a किर whereby the प is changed to इ (VI 4 66. S 2462)

Thus पीतु fire', 'The sun'

७१ । अर्तेश्व तुः । १ । ७१ ।

अर्तेश्वः स्यात्तु च किर । 'अतुः कीपुष्पकाशयोः' ।

71. The affix तु comes after the verb अ (I 988, III 16, V. 29) 'to go', and it is किर ।

Thus अतु 'season' and menstrual period &c The word has acute on the final As अतुना यत्तु य अतुर्वनीनात् .

७२ । कर्मिन्निजनिगाभायाहिभ्यश्च । १ । ७२ ।

कर्मिन्निजः स्यात् । 'कन्तुः कर्द्वर्षिचयोः' । कन्तुः रपराचः । कन्तुः प्राची । 'वातुः पुंस्त्रीकितौ वृद्धे गन्धर्वे गायनेऽपि च' । वातुरादित्यः । 'वातुत्पन्नकाशयोः' । रपराचि क्रीडः । वेतुः कारवत् ।

72 The affix तु comes after the verb कृ (I. 470, 869) 'to desire', वृ (IV 67, VIII. 9, X 169) 'to think', वृ (I 862, III. 24, IV 41) 'to be born', गा (I 998, III 25) 'to sing' वृ (II. 42) 'to glitter', वा (II 40) 'to become', and रि (V. 11) 'to go'

Thus कन्तुः 'the heart', 'kāmadevā, कन्तुः 'offence', कन्तुः 'animal', वातुः 'the male cuckoo', 'bee' 'a celestial singer', and 'a song.' वातुः 'The sun', वातुः 'time, wind, traveller'. when neuter, it means 'a demon' वेतु 'cause'

७३ । वायः किः । १ । ७३ ।

'वेतुर्वृत्तौ दिवाकरे' ।

73. The affix तु comes after the वाचयि 'to honor' (I. 929) and कि is substituted for वाच् ।

Thus वेतुः 'comet', 'a banner'. Thus वाच्+तु=कि+तु=वेतुः ।

७४ । आम्नोतेह स्वश्च । १ । ७४ ।

कन्तुः वरीत् ।

74. The affix इ comes after the √आहु (V 14, X 295) 'to pervade', and the vowel is shortened

Thus अहुः 'body' 'a sacrificial animal'.

७५ । अहेस्तुम् । १ । ७५ ।

अहुः ।

75. The affix इव comes after √वास 'to dwell,' (I 1054)

As वस्तु 'an object.'

७६ । अगारे विव । १ । ७६ ।

'वैश्वदेवार्चिवाह' ।

76 The affix इव comes after the verb वृ (I 1054,) 'to dwell,' when the sense is that of a house and it is treated as if it had an indicatory व्

Thus वास्तु 'a house' A Kosha II. 2 19.

७७ । कृजः कतुः । १ । ७७ ।

कतुर्वचः ।

77. The affix वृ comes after the verb कृ VIII. 10) 'to do.'

Thus यजुः 'a sacrifice' yajna

७८ । एधिवह्योश्चतुः । १ । ७८ ।

चतुः प्रवचः । वदुर्नद्वार ।

78 The affix चतु comes after the verb वृ (I 2) 'to prosper,' and चर (I 1053) 'to carry'

Thus वरुणः 'a man', वरुणः 'an ox', 'a traveller' The affix has an indicatory च and so the word is end-acute Thus कुर्वान् चत्ये वरुण कृण्वन् ।

७९ । जीविरातुः । १ । ७९ ।

'जीवातुरक्षिया नत्ते जीविते जीवनीयचे' ।

79 The affix आतु comes after √जीव (I 594) 'to live'

Thus जीवातुः (masculine), 'food' 'life', 'a medicine.' A. K II. 8. 119.

८० । आतृकामृद्धिश्च । १ । ८० ।

जीविरित्येव । 'वैवातृकस्त्विन्द्रुभिषगापुष्पस्तु कृषीवसे' ।

80 The affix आतृक comes after the verb √जीव (I. 495) 'to live' and there is vriddhi of र्

Thus वैवातृक 'long-lived', 'moon', 'drug,' and 'an agriculturist, a physician.' A. Kosha I. 3. 16. III. 1. 6

८१ । कृषिवसितनिघनिसर्जिसर्जिभ्य ऊ । १ । ८१ ।

'कर्षः' पुं लि कटीवाग्नौ कर्षूनद्यां स्त्रियां नता । कर्षूः । कर्षूः । कर्षूः यत्तद् । 'वर्जं वर्जने' ।
'वर्जं वर्जिष्' । 'वर्जं व्ययने' । कर्षूः पाना ।

81 The affix ऊ comes after the verbs कृष (I 1039, VI 6) 'to plough', कर्ण (I 497, 869, VI 28) 'to drink', वन (VIII 1, X 296) 'to spread', बन (III 23) 'to become rich', वर्ज (I 243) 'to gain', वर्ज (I 247) 'to pain', and the words so formed are feminine.

Thus कर्षूः nre of dried cow-dung, 'cultivation,' 'river,' कर्षूः 'an army' कर्णः 'body,' कर्णः 'a bow,' कर्षूः 'a merchant,' 'a lightening' कर्षूः 'cutaneous eruption,' 'scab,' 'a worm'

Thus in the Rabhasa-kosa we find 'karsūh pumsa karishāgnau kar-
śūr nadyām &c' The Medini-kosha says 'karsū is masculine and means
fire of dried cow-dung, and it is feminine when meaning 'a river,' 'a
canal' सर्जु, m merchant, f a lightening, heaven, m Creator, Rudra

८२ । मृजेगुंशश्च । १ । ८२ ।

मृजः शुद्धिश्च ।

82 The affix च comes after the मृज (II 57, X. 304) to
clean', and there is guna of the र into ar

Thus मृजः 'purification,' 'a washerman'

The vriddhi ordained by VII 2. 114 S. 2473 is set aside by the guna
specifically enjoined by this sūtra.

८२ क । खड्गुंश्च । १ । ८२ क ।

खड्गुः । खड्गः ।

82 A The augment क is added to क after the verb खड्
(X 44) 'to break', optionally

Thus खड्गु or खड्गः 'breaking', 'dividing'.

८३ । बहो अश्च । १ । ८३ ।

'बहोर्बाहोर्बाहोर्बाहो' ।

83 The substitute च replace the ए of बह (I 1053) 'to carry',
before the affix क

Thus बहू 'a wife', 'a daughter in-law' A. Kosha III 3. 101.

८४ । कषेश्च । १ । ८४ ।

कषः पाना ।

84 The affix उ comes after the verb कष (I 934) 'to injure'
and the च is changed to क

Thus कषः 'itch' scab'.

८५ । शित्कसिपद्यर्तः । १ । ८५ ।

आवुः शक्तिः । पादुः पादचारिणी । आवः विज्ञः ।

85. The affix क comes after the verb आव् (I. 139) 'to go' च् (IV 60) 'to go' च् (1 983, III 16, V. 29) 'to go' and the affix is चिच् ।

Thus आवुः 'a lance', पादुः 'a shoe' आवः 'yellow.' The word आवु means 'indistinct speech', 'a sort of spear or lance', 'understanding'.

८६ । अयो दृश्च । १ । ८६ ।

आदुर्बलमयम् ।

86. The affix क comes after the verb आव् (I 471,) 'to sound', and the च of आव् is changed to च्.

Thus आवुः 'a raft', 'a float'

८७ । नञि लम्बेर्नलोपश्च । १ । ८७ ।

'बुधमलाङ्गणे नजे' इत्यमरः ।

87 The affix क comes after the verb लब्ध् (I 402, 404,) 'to hang down', and the nasal is elided. when the negative न precedes it

Thus लम्बाङ्गः 'the bottle gourd' so called because it floats on water and does not sink (lambate) in it See A K. II 4 153

८८ । के अ एरङ् चास्य । १ । ८८ ।

अवङ् अवङ्गे अवातेः स्वादेरकादेः । 'अवेदस्तुवचन्दे जी' । आहुतकाहुमत्यये कवेरः जीवे तु चिच् ।

88. The affix क comes after the verb च् (IX 18) 'to hurt', preceded by क and the च् is changed to च्

Thus कवेरः 'a kind of grass', and a root' By force of the word 'diversely' (III. 3. 1. S 3169) the affix च् (short) also comes as कवेरः । The former is always feminine, the latter is masculine and neuter.

८९ । ओ हुट् च । १ । ८९ ।

वरतेः स्वाचरव हुट् । 'वर्तुः स्वाहापहस्तकः ।

89. The affix क comes after the verb हुट् (I 1018) 'to cross over', to which is added the augment हुट्.

Thus वर्तुः 'a wooden ladle'. See A K II. 9. 84

९० । दरिद्रातेर्यालोपश्च । १ । ९० ।

दृष्ट् आह्वो अघोर्लोपः । दृष्टुः कुहुमयेदः ।

90. The affix क comes after the verb दृष्टि (II. 64) 'to be poor' and the दृ and आ of the verb are elided.

Thus दर्द्रः 'a kind of leprosy', 'a cutaneous disease' The word वी of the sūtra is a compound of र + आ = दा ॥

Note.—Bhojadeva takes the word as दक्षिणः beginning with र. He explains it in two ways (1) रि + आ = दा, and the form then is दद्रुः for the sūtra then means, the रि and आ of daridrā are elided (2). र + र + आ = दा. In this view the second र r. of daridrā is elided, Thus दर्द्रः. With short उ, the form is दर्दुः. Thus there are four forms (1) dardrū दर्द्रः (2) dadrū दद्रुः (3) dardū दर्दुः (4) dardru by Mṛigayvādi class उ (un I 37).

९१ । नृतिश्चयोः कूः । १ । ९१ ।

नृतिर्नर्तकः । नृचुरपानश्च ।

91 The affix कू comes after the verbs नृ (IV. 9) 'to dance', and नृच (I 797, 922, X. 195), 'to mock at' 'to fart'

Thus नृतिः 'a dancer', नृचः 'the anus'

९२ । ऋतेरन्ध्रः । १ । ९२ ।

ऋतिः यौगो पादु । ततः कुर्यात्तन्ध्रः । रद्भवेनदी चत्तन्ध्रश्च ।

92 The affix कू comes after the verb ऋ (a sautra dhātu) and the augment अच् is added to the verb.

Thus रन्ध्रः 'a celestial river' and 'true speech' The ऋच् is a sautra dhātu

९३ । अद्भुहम्भूजम्भूकफेल्कर्मभूदिधिषूः । १ । ९३ ।

इति कृपत्यपान्त निपात्यन्ते । अद्भुर्बन्धनश्च । 'दुर्भी ग्रन्थे' । निपातनाम्नुश्च । दुर्भूः । अद्भुत्वा-
राभावोऽपि निपातनादित्येके । दुर्भूः । कनेर्जुक् । कम्भूः । 'कम्भु अदने' इत्यस्येत्येके । बाहुल्ये वा
द्विस्त्वोऽपि । कम्भु । कम्भु लाति कफेल्ः इत्येवमात्मक । निपातनादेवम् । कर्त्तुं दधाति कर्मभूद्वि-
धरी । निपातनाम्नुश्च । दिधिं धैर्यं इति स्वजतीति दिधिषूः पुनर्भूः । केचित्तु अद्भुहम्भूजम्भूकफेल्
इति पठन्ति । 'हृन्त उल्केये' हृन्तु चर्पकातिः । 'कनेर्जुक्' । कम्भूः परस्परप्रापदारी ।

93 The words अद्भु, दुर्भू, कम्भू, कफेल्, कर्मभू and दिधिषू are formed by कू affix.

Thus अद्भुः 'a chain, a fetter, 'an ornament worn round the ankles', दुर्भूः 'snake' कम्भू. 'The rose apple and its fruit', (कम्भू a thief) कफेल् 'a kind of annual plant or herb which dies after becoming ripe', 'phlegmatic'. कर्मभू the jujube tree'. दिधिषू 'The second husband of a woman twice married'

Note—From ऋच् 'to bind' (I 63) is अद्भुः । From अच् 'to accept' (II 49) is derived कफेल् with the upapada कफः । From अच् 'to support' (III 10), with the upapada कर्त्तुं is obtained कर्मभूः ।

(2) From the ऋच् 'to string together' (VI 34) is derived दुर्भूः 'a composer, a versifier, a reciter'. It is declined like हृन्त ॥ Another form is दुर्भू without anusvāra

(3) The word कम्भु is formed by adding the augment अच् to the root ऋच् before this affix. Some derive it from ऋच् 'to eat' (I 499).

By force of 'diversely,' there is short उ also, as कण्डुः । As in the line
कण्डुः कण्डोः कण्डो नदीमुखं प्रवर्तते ।

(4) कण+क+उ=कण्डुः 'phlegm producing.' The insertion of क is the irregularity.

(5) कर्क+का+उ=कर्कण्डुः 'what supports the crab'—i.e. badari or jujube. The insertion of the nasal is the anomaly

(6) दिधि+ध+ऊ+दिधिन् literally, 'who abandons (syati) the firmness (didhi), i.e. a widow who remarries

Some read the sūtra as कण्डु-कण्डु-कण्डु-कण्डु । In this view कण्डुः meaning 'a snake,' is derived from √कण्ड (VI 29) 'to pam'

(7) कण्डुः is derived from √कण्ड with the augment डुक् । It means 'one who steals the property of another,' 'a thief'.

९४ । मृगोरुतिः । १ । ९४ ।

मण्ड । मण्डवहः ।

94 The affix रुति (ut) comes after the roots √मृ (VI. 117) 'to swallow', and √मृ (VI 110) 'to die.'

Thus मण्ड 'The wing of a bird', मण्ड 'wind'. This last word has two other forms also, मण्डतः and मण्डतः all meaning wind and breath. The word मण्ड belongs to Yavādi class, (VIII 2 9) and with मण्डप् forms मण्डमण्ड ।

९५ । यो मुट् । १ । ९५ ।

मिर्दिमिस्मिन्मृ च मुट् । मण्डुमुट् मृचमिस्मिन्मृ ।

95. The affix रुति comes after the root √मृ 'to swallow' with the augment डुक् added to it

Thus मण्ड 'gold', 'a kind of grass' The word is feminine

९६ । मृगोरुतिः । १ । ९६ ।

'मृगो मृगोरुतिः' । मण्डुलकाचमण्डुः । मण्डुलं मृगमण्ड ।

96 The affix रुति comes after the verb मृ (I. 741 IV. 119) 'to rejoice' 'to be satisfied.'

Thus मण्डुलः 'a deer', 'a lover'. By force of the word 'diversely', this affix comes after the root √मृ 'to rain' 'to cover' (I. 316) also. Thus मण्डुल 'beautiful' inconstant'.

९७ । मृगोरुतिः । १ । ९७ ।

'मृगोरुतिः मण्डुलं च मृगमण्डुलमिस्मिन्मृ' । मृगमण्डुलः । 'मृगोरुतिः मृगमण्डुलमिस्मिन्मृ' । 'मृग' रुति मृगो मण्डुलः । मण्डुलस्य (or मृगमण्डुलस्य) मृगोरुतिः मृगमण्डुलमिस्मिन्मृ ।

97. The affix रुति (it) comes after the roots √मृ (I 947, III 15) 'to steal', √मृ (I. 982, III. 17.) 'to go', √मृ (I 912) 'to grow' and √मृ (I 711) 'to please'

Thus मृग 'a quarter of the compass, direction', 2. 'yellowish', 3. 'Turmeric, grass'. 4. 'the house of the sun', 'a bay horse'. See Viśvakosha for

the verse "harit kakubhi varne cha &c" हरित् 'a river' रोहित् 'female of a kind of deer' रोहिद् a woman' √yush is a sautra root not found in the original Dhātupāṭha. Thus in the Bhāṣya we have यशस्य रोहिद् "the female of the deer called rishya or white footed antelope is called *rohit*." Similarly यशस्य रोहिद् "the female of a man is called yoshit "

९८ । ताडयितुक् च । १ । ९८ ।

ताडयतीति तडिद् ।

98. The affix तडि comes after the verb तड् (X 43, 259) 'to beat', and the causative sign णि is elided

Thus तडिद् 'lightening' literally that which *strikes* (tādayati).

९९ । शमेर्द्धः । १ । ९९ ।

बाहुलकादिस्वभावात् शमादेश इद् च न । 'शमः स्वात्पु णि नोपसी' । शमः क्लीब ।

99 The affix द्धा comes after the root √sham (IV 92, X 156), 'to be appeased.'

Thus शमः 'a eunuch' The letter द् is not दद्, nor is it replaced by द्य (VII 1 2 S 475), nor the augment इद् comes before it all this is anomalous because of the "bahulam"—the Unādi affixes are *diversely* applied

Note.—The affix द्धा would not have taken इद् by the prohibition of नेद् कृति (VII. 2 8. S 2981), but that sūtra is restricted by the vārtika नेद्भर नमादौ "the इद् does not come before the krit affixes beginning with va, ra, ma and na" hence the above explanation.

The word शमः when masculine means "the bull." It also means 'a eunuch,' 'an emasculated person'

१०० । कमेरठः । १ । १०० ।

कमठः । 'कमठः कण्ठे पु णि कमठमेदे नपु सकच्' इति नेदिनी । बाहुलकाच्छमः ।

100 The affix ञठ (atha) comes after the root √kam (I. 470) 'to desire'.

Thus कमठः 'a tortoise'. According to the Medinikōsha this word when masculine means 'a tortoise', and when Neuter, 'a water jar'.

By the force of the word "bahulam" this affix comes after √jri 'to grow old' As कमठः 'hard, solid, old, decrepit, pale, cruel.'

१०१ । रमेर्वृद्धिश्च । १ । १०१ ।

रामठ इति ।

101. The affix ञठ (atha) comes after the root √ram (I. 906) 'to delight', and there is Vṛiddhi of the vowel of the root.

Thus रामठश्च. 'The name of the plant called asafoetida'.

१०२ । शनेः खः । १ । १०२ ।

शङ्खः ।

102. The affix ख (kha) comes after the root √अप् (IV 92,) 'to be appeased'

Thus शङ्खः 'the conch-shell' 'the bone of the forehead,' 'a hundred billions'

Note —The ख is not दृक् nor is it replaced by ईन् (VII. 1. 2 S. 475).

१०३ । कथेष्टः । १ । १०३ ।

कषरः ।

103 The affix थ (tha) comes after the √कप् (I 476, 831,) 'to sound'

Thus कषरः, throat, 'the neck,' 'vicinity', 'sound', 'a kind of tree'

१०४ । कलस्तृपश्च । १ । १०४ ।

तृपतेः कलप्रत्ययः । चाचुकतेः । तृपता कता । 'तृपता तु कलत्रिजे' ।

104. The affix कल (ala) comes after the √तृप् (IV. 86, V. 25, VI 24,) 'to become satisfied'.

Thus तृपता 'a creeping plant.' By the force of the word च 'and' in the sūtra, this affix comes after the root √तृक् also Thus तृकता "a creeper." It should be distinguished from the word त्रिकला "the three myrabolans." See Amarakosa II 9 111 Compare IV. 1 21, S 479 where this word तृकता is considered as a Dvigu compound त्रिपता and त्रिकला are also valid forms.

१०५ । शपेर्वश्च । १ । १०५ ।

शबलः ।

105 The affix कल (ala) comes after the root √शप् (IV. 59) 'to curse' and the प् is changed to ब्

Thus शबलः 'a variegated colour'.

Note —Another reading is शपेर्वश्च

१०६ । वृषादिभ्यश्चिञ् । १ । १०६ ।

वृषलः । पललश्च । बाहुलकाद्युपः । वरलः । सरलः । कनेर्जुञ् । कम्बलः । 'तुव कपलने' उपलश्च । 'लङ्गेर्हृदिञ्' । लाङ्गलश्च । 'कुटिकविक्कीविभ्यः मरुवयस्य जुट्' । कुट्टलः । कुटेरपि । कुट्टलः । करलश्च । बाहुलकाद्युपः । जौललश्च ।

106. The affix कल (ala) comes after the root √वृप् (I 738) 'to rain' and the rest and it is considered as if it had an indicative oh.

Thus वृषलः 'a horse,' 'a Śūdra.' Similarly from √पल, पललश्च "a sweet-meat made of ground sesamum and sugar," "mire," "flesh" पललः m. "a demon" The affix कल being चिङ् would not have caused guṇa, but owing to the Utnādi diversity it does so in the case of √वृ and √वृ । Thus वरलः 'a kind

of pine tree: 'straight', 'artless'. As in the following verse चरसा चिरसायने चनावसे कलिकुलाः । न शयी न च पुष्पागा जस्मिन् संसार जानने । Here every noun has a double meaning Similarly चरसः 'trembling,' 'liquid.'

१०७ । कमे बुक् । १ । १०७ ।

107 The affix कल (ala) comes after √कर (I 470, 869) 'to desire' and the augment is बुक् "

Thus कलसः "the king of serpents १ s, Śeśha', 'a dew-lap,' 'a wall,' 'a small worm,' 'an upper garment of wool,' when neuter it means 'water' It means also 'a blanket of wool' Similarly from √बुक् 'to break' (Divadi), we get बुक्कल् 'a mace, club,' 'a pestle,' other forms of this word are बुक्क and बुक्कला "

१०८ । लङ्गे वृद्धिश्च । १ । १०८ ।

लङ्गलत् ।

108. The affix लङ्ग (ala) comes after the root √लङ्गि (I. 154) 'to obtain', 'to go,' and there is vridhhi of the root.

Thus लङ्गलत् 'a plough'

१०९ । कुटिकधिकौति भ्यः प्रत्यस्य मुट् । १ । १०९ ।

109. The affix कल comes after the verbs कुट् (VI 73) 'to curve' कप् 'to whip' (I 762, 939, II 14) and कु (I 999, II, 33,) 'to groan, to hum,' and there is augment उट् added also.

Thus कुट्कलत् 'an opening bud' The affix is added to √कुट् also, as कुट्कलत् कललत् 'Sin', कोकलत् 'delicate' In this last word the क of √कु has taken guna by unādi diversity.

No s —The affix कल comes after other roots also as a unādi diversity. As from √कुव or √कुव स्तेवसे we get कोकलः or कोकलः 'the name of a country' From √कर or √कर चंचल or चंचल 'provisions for a journey,' 'a bank or shore,' 'jealousy' From √कदि काहाणे, by the elision of the व we have कदली. The feminine affix क्रीप् is added as it belongs to the gaurādi class. It means 'the plantain tree,' 'a flag,' 'a king of deer,' 'the Bimba plant.' From √कडु काण्दी we have कलल 'water,' 'copper,' a lotus,' 'space,' 'a medicament.' The masculine कललः means 'a kind of deer' कलला means 'an excellent woman.' From √कुव we get कुक्कलः "expert, trained" From √कदि कुपायात् we have कललत् 'orb', 'a district,' a circle of a king's near and distant neighbours consisting of twelve kings'

११० । मृजेहिलोपश्च । १ । ११० ।

मलत् ।

Note—The ञ् in this aphorism is a pratyāhāra meaning the letters ञ, च, छ, ष and ण. No such pratyāhāra, however, is found in the Ashtādhyāyī; the pratyāhārās ending in ञ् are only three ञ्, च् and छ्. See Kāshikā and my Ashtādvyāī. The above words are derived from √damu 'to tame' (IV 94), √ramu 'to play' (I 906), √khanu 'to dig' (I 927), √mana 'to think' (IV 67), √vand 'to honor,' (I 290), √ama 'to go &c' (I 493), √shanu 'to give' (VIII 2), √gam 'to go' (I 103), √chana 'to give' (I 833), √pana 'to barter,' to praise.' (I 466).

११५ । क्तादिभ्यः कित् । १ । ११५ ।

कननादिभ्यो ङः कित्त्वात् । कुण्डच् । काण्डच् । गुल् । गुण्डः । 'गुच जगचे' गुण्डो जगणः ।

115 The affix ङ is कित् after a verb beginning with a guttural

Thus कुण्डच्. 'A bowl shaped vessel,' काण्डच् 'a section', गुण्डः 'treacle' गुण्डः 'a bee'.

Note—From √kun 'to sound, to support' comes कुण्डच् meaning "a hole in the ground for fire" 'a kind of measure', 'a natural basin of water', while कुण्डो means 'a Kamaudalu bowl' कुण्डः also means 'a son born in adultery'

From √Kamu 'to wish', is formed काण्डच् । It means a stem, a portion of a tree, an arrow, an opportunity, water, vile, private place a stem.

From √guṇ 'to make inarticulate sound' comes गुण्डः, a globe or ball, treacle or molasses, an elephant's armour, the cotton tree, the milk hedge plant गुडाजेषः 'he whose hair is like गुडा or milk hedge plant' i.e., जडाधारी 'matted hair' or Shiva. Or गुडाका+ईच् 'Lord of sleep or sloth.'

From गुञ् 'to wander', we get गुण्डः 'a bee'

११६ । स्थाचतिमृजेरालङ्घालजालीयचः । १ । ११६ ।

विद्वतेरालच् । स्वालङ्-स्वालो चतेर्वालच् । आत्वालः । वृजेरालीयच् । जालीयो विहालः ।

116. The affix आलच् comes after the root स्था (I 975) 'to stand', चालच् after the root चह (I 918) 'to beg', and जालीयच् after the root वृज (I 269, II 57,) 'to wash off' 'to make pure.'

Thus स्वालङ् or स्वालो 'a plate', आत्वालः 'a hole in the ground to receive sacrificial fire' 'kusa grass'. जालीयो 'a cat,' 'a Śūdrā 'one who cleanses his body'

Note.—The root स्वा would have given स्वालः by the affix लच् alone. Why read the affix as आलच् ?

११७ । पतिचयिडभ्यामालञ् । १ । ११७ ।

पातालञ् । चपडालः । प्रडादित्वादिति चापडालोऽपीत्येते .

117 The affix आलच् comes after the roots चह (I. 898,) 'to fly', and चपच् (I. 298) 'to become violent'.

Thus चाडाक्षर् "the lower world wherinto people fall owing to sin" चवडाक्षः 'lion', according to some the form is चाड्वाक्षः, the vriddhi taking place as the word is considered to belong to the Prajñādi class

११८. तन्निविशिविद्धिमुचिकुलिकपिपलिपडिचभ्यः कालन् । १ । ११८ ।

तनाक्षः । विद्याक्षः । विद्याक्ष । दृवाक्षर् । कुलाक्षः । कपाक्षर् । पलाक्षर् । पद्माक्षः ।

118. The affix कालन् comes after the roots तन (IV 93) 'to grow tired', विष् (VI 130) 'to enter'. विद् (I 339) 'to curse', 'to cry out against', दृक् (VI 41) 'to kill', कुल (I. 895) 'to be united', कप् (I, 808) 'to shake', पङ् (I. 892,) 'to go', पङ् (I 187,1045) 'to develop'

Thus तनाक्षः 'a kind of tree, a kind of sword' विद्याक्षः 'Big', 'king', 'woman', विद्याक्षः 'a cat' दृवाक्षर् 'the fibrous root of a lotus', कुलाक्षः 'a potter', कपाक्षर् 'the skull', पलाक्षर् 'a straw', पद्माक्षः 'a city'.

Note.—तनाक्षः a tree, a sword, the bark of bamboo, sectarian mark on the forehead. विद्याक्ष name of Ujjayini, of a river विद्याक्षः noble, a kind of deer, a kind of bird

११९. पतेरङ्गपक्षिणि । १ । ११९ ।

पतङ्गः ।

119. The affix अंगच comes after the root पद् (I. 898) 'to fly', when meaning an *insect*.

Thus पङ्गः 'a bird', 'an insect'. It means also a kind of rice, and quick silver, the sun, a bird,

१२०. तरत्यादिग्यञ्च । १ । १२० ।

तरङ्गः । तरङ्गर् ।

120. So also after the roots तृ (I. 1018) 'to cross over' &c comes the affix अङ्गच ॥

Thus तरङ्गः 'a wave', तरङ्गः 'clove' from तृन् 'to cut.'

१२१. विद्यादिभ्यः कित् । १ । १२१ ।

विद्यङ्गः । दृद्यङ्गः । कुद्यङ्गः । पाहुलकादृद्यङ्गः च ।

121. The affix अङ्गच comes after the root विद् (I. 380) 'to sound' and the rest, and is कित् ॥

Thus विद्यङ्गः 'clever' दृद्यङ्गः 'a kind of drum', from √दृद्योदे ॥ कुद्यङ्गः a deer in general; from कृ 'to scatter'. The कृ is changed to कृत् anomalously.

Note.—विद्यङ्गः is the Name of a vegetable and medicinal substance that destroys worms.

१२२. सुवृजोर्द्विश्च । १ । १२२ ।

वारङ्गः । वारङ्गः । वारङ्गविद्भिः ।

122. The affix **अङ्गच्** comes after the roots **गृ** (I 982, III 17) 'to go', and **वृ** (V 8, IX 38, X 271) 'to choose', 'to worship', 'to cover', and there is Vriddhi

Thus **गारङ्गः** 'an antelope,' **वारङ्गः** 'the handle of a sword.'

Note —These words are derived from **√sri gatau**, and **√vriñ varane**, **Sāranga m** means the spotted deer, the cuckoo, a large crane, the flamingo, an elephant, a lotus, the chātaka bird

As a diversity (bahulam), this affix comes after **वृ** 'to lead.' As **गारङ्गः** 'the orange tree, the juice of the pepper plant'

१२३ । गङ्गम्यद्योः । १ । १२३ ।

गङ्गा । अङ्गः पुरोडास ।

123 The affix **गङ्** comes after the root **गृ** (I 1031) 'to go' and **अङ्** (II. 1) 'to eat'

Thus **गङ्गा** 'The river Ganges' **अङ्गः** "a sacrificial oblation called Purodāśā"

Note —By diversity (bahulam), the affix comes after the root **अङ्** 'to go' also As **अङ्गः** the country called **Aṅga** the body, the means, the subsidiary or supplementary portion &c

१२४ । छापूखडिभ्यः कित् । १ । १२४ ।

छागः । पूगः । खड्गः । बाहुलकात् 'चिट् अनादरे' गङ्गस्वाभावश्च। पिङ्गस्तरलः । 'पिङ्गैरगदात संस्रजनेवनेका' इति शाच

124 The affix **गङ्** comes after the roots **छा** (I 498) 'to cut', **पू** (I 1015, IX. 12) 'to make pure' **खडि** (X 44) 'to separate' and it is **कित्** ॥

Thus **छागः** 'a goat', literally that which is cut for the sake of sacrifice **पूगः** 'a betel nut, areca nut, so called as the mouth is *purified* by chewing it, 'a heap,' **खड्गः** 'a sword'

Note —By the force of the word bahulam 'diversely,' this affix comes after the root **चिद्** 'to disregard, despise' (I 326) also and the **च** is not changed to **ख**। As **चिद्गः** 'fickle, an inconsistent lover. As in the *Sisupāla Badha* V 34 —चिद्गै रगदात संस्रजनेव काचिद् ॥

१२५ । शृजः कित्कुट् च । १ । १२५ ।

शृजो गङ्गित्वाचस्य उद् च । 'शृङ्गाः पिङ्गालिपूयादा.' ।

125 The affix **गङ्** comes after the root **शृ** (I 916, III 5) 'to support' with the augment **उद्** and it is **कित्** ॥

Thus **शृङ्गः** a libertine (*shudga*), a large black bee (*ali*) the bark of *Laurus cassia* (*वाकचिनी*) the cloud-rover (a kind of bird) (*dhūmyāta*).

१२६ । शृणातेङ् स्वश्च । १ । १२६ ।

शृङ्गश्च ।

126 The affix ण् with the augment उद् comes after the root शृ (IX 18) 'to kill' and the vowel is shortened and it is किर

Thus शृङ्ग "a horn the top or summit of a mountain, elevation, lordship, a syringe, a mark or sign, the horn of the moon, a lotus शङ्गी fem gold used for ornaments, a kind of fish i.e. sheat fish, a kind of medicinal root, a kind of poison.

१२७ । ययशकुनी । १ । १२७ ।

उद् चेत्यनुवर्तते । यार्ङ्गः ।

127 The affix ण् comes after the root यृ (IX 81) to injure with the augment उद् when it means a bird

Thus यार्ङ्गः a bird.

The वृद्धि takes place by VII 2 I15 S 254 There is another word यार्ङ्ग meaning 'a bow' It is a Taddhita word derived from शृङ्ग as शृङ्गस्य विकारः = यार्ङ्गः ॥

१२८ । मुदिप्रोर्गमी । १ । १२८ ।

उद्गः । गर्गः ।

128 The affix ण् comes after the √उद् (I 16,) 'to rejoice. and the affix ण after √गृ (I 984) 'to swallow

Thus उद्गः 'a kind of bean, a sea bird', गर्गः the sage Garga.

१२९ । अण्डम्बुसुमुजः । १ । १२९ ।

अण्डम्बः । अण्डम्बः पक्षी । अण्डम्बः स्वामी । अण्डम्बो बुधराजः ।

129. The अण्डम्ब comes after the roots कृ (I 946), 'to do' वृ (I 982), 'to go' च (I. 946) 'to support,' वृञ् (IX 20) 'to choose'

Thus अण्डम्बः, a hive, a box or basket of bamboo, अण्डम्बः 'a rogue' or a bird, अण्डम्बः 'a king,' अण्डम्ब 'an eruption on the face'

Note —Karanda means a small box or basket of bamboo, a bee-hive, a sword a sort of duck, liver Varanda means a multitude, a pimple or eruption on the face a veranda, a heap of grass, the string of a fish hook, a pocket

By diversely (bahulam) we get from कृ 'to cross or flow,' अण्डम्बः the string, of a fish hook, old, wood, a raft

१३० । शृङ्गभसोऽदिः । १ । १३० ।

अण्डम्बः । 'दण्डं दण्डकयोः' । अण्डम्बपत्रम् ।

130 The affix ञदि comes after the roots ञ् (IX 18) 'to injure' and दृ (IX 23) 'to tear', the and ञच् (III 18) 'to shine.',
Thus ञरद् 'autumn', दरद् 'heart' 'bank' and ञचद् 'sun'

Note —Śarad means a year, the season called autumn. Darad means the heart, terror tear a mountain, precipice, a bank or mound Bhasad means the sun, a fish, a kind of duck, time, a float, the hinder parts, pudendum muliebre, a mouth

१३१ । दृणातेः पुङ्गुस्त्रश्च । १ । १३१ ।

दृषद् ।

131 The affix ञदि comes after the root दृ (IX 23) 'to tear,' the vowel is shortened and the augment दृक् is added

Thus दृषद् 'stone'

Note —Drishad means a rock, large stone, or stone in general, a mill-stone, a flat stone for grinding condiments upon

१३२ । त्यजितनियजिभ्यो ङित् । १ । १३२ ।

त्यङ् । तद् । तद् । सर्वोदयः ।

132 The affix ञदि comes after the roots त्यज् (I 1035) 'to forsake' तज् (VIII 1) 'to extend' तजि (I. 1051) 'to worship'

Thus त्यङ् 'he' or 'that,' तद् that, तद् who, which or that.

These are Pronouns belonging to the Sarvādi class

१३३ । एतेस्तद् च । १ । १३३ ।

एतद् ।

133 The affix ञदि comes after the root ए (II 36) 'to go.' and the augment एद् is added, and ए is gunated to एः

Thus एतद् this

१३४ । सर्वैरतिः । १ । १३४ ।

'वरद् स्वाहातनेद्योः' । वेदभाष्ये तु 'यानिः कृषाजुष' इति तन्मै 'वरद्भ्यो ऋषुनक्षिकामयः' इति व्याख्यातम् ।

134. The affix ञदि comes after the root ए (I 982) 'to go'
Thus वरद् 'wind', 'cloud', 'a bee'

In the Veda-bhāṣya, commenting on the hymn 'यानिः कृषाजुष' &c Śāyana explains the word वरद्भ्यः by ऋषुनक्षिकामयः "the honey bees."

१३५ । लङ्घेर्नलोपश्च । १ । १३५ ।

लघद् वायुः ।

135 The affix ञदि comes after the root लघ् (I. 172) 'to dry,' and the nasal is elided.

Thus लघद् 'air.'

१३६ । पारयतेरजिः । १ । १३६ ।

पारयसुवर्णश्च ।

136. The affix अजि comes after the causative root पारि (X. 365) 'to accomplish.'

Thus पारय् or पारय् 'gold.'

१३७ । प्रयेः कित्संप्रसारणं च । १ । १३७ ।

प्रयक् । स्वरादिपाठादव्ययत्वश्च ।

137 The affix अजि comes after the verb प्रय (I 802) to become famous and there is vocalization of the र into ऋ

Thus प्रयक् 'separately.' Thus word is an Indeclinable, as it has been listed in the Svarādi class.

१३८ । भियः सुगद्ध्यश्च । १ । १३८ ।

भियक् ।

138 The affix अजि comes after the verb भी (III 2) 'to fear' and the र is shortened and बुक् augment is added.

Thus भियक् a physician.

१३९ । युष्यसिभ्यां नदिक् । १ । १३९ ।

'युष्' धीमो धातु । युष्मद् । अस्मद् । त्वत् । अहत् ।

139 The affix नदिक् comes after the verbs युष् a sautra root and अह (IV 100) 'to throw.'

Thus युष्मद् 'you,' अस्मद् 'I' The √yush is a sautra root

१४० । अर्तिस्तुसुसुधुक्षिभुभायावापदियक्षिनीभ्यो सन् । १ । १४० ।

अर्त्यस्तुसुसुधुक्षिभुभायावापदियक्षिनीभ्यो सन् । अर्त्यस्तुसुसुधुक्षिभुभायावापदियक्षिनीभ्यो सन् । अर्त्यस्तुसुसुधुक्षिभुभायावापदियक्षिनीभ्यो सन् । अर्त्यस्तुसुसुधुक्षिभुभायावापदियक्षिनीभ्यो सन् । अर्त्यस्तुसुसुधुक्षिभुभायावापदियक्षिनीभ्यो सन् ।

140 The affix नद् comes after the fourteen roots ग् (I 983) 'to go,' स्तु (II. 34) 'to praise,' दुष् (V 1.) 'to anoint' to produce, दु (III. 1) 'to give or to take,' द् (I 982) 'to go,' धृ (I 948) 'to maintain,' क्षि (I 255) 'to waste,' दुड (II 27) 'to sound,' भा (II. 42) 'to shine,' वा (II 40) 'to attain,' वा (II 41) 'to move, to blow,' वदि (IV. 60) 'to go.' वच (X. 153) 'to worship' and नी (I. 950) 'to carry.'

Thus अर्त्यः 'eye disease,' स्तौतः 'sacrifice' or 'assemblage,' क्षीतः sacrifice, होतः offering in fire, वचः going, धर्मः duty, religion, क्षेपः happiness, क्षेपः a kind of cloth, a room on the top of a house. Another form is क्षीतः with vṛddhi, as belonging to Prajñādi class. वातः the sun, वातः a period of three hours वातः beautiful, vile, वृत्तः a lotus, वृत्तः consumption from वच 'to honor, वेतः the foundation of a wall.

Note—Soma means a kind of plant, nectar, the moon a ray of light, camphor, water, air, wind, name of Kubera, of Shiva, of Yama, of Sugriva, chief, rice gruel, sky. Dharma means holy, usage, nature, disposition resemblance, a sacrifice, non killing, the upanishad, the law, a bow, Yama, a drinker of Soma.

Kshaumam means linen, silken cloth, wove silk, an airy room on the top of a house, the back of an edifice, a fortified place before the building, linseed, flax.

Bhâma means passion, wrath, anger, the sun, brightness, lustre, splendour, a sisters' husband

Vâma means wealth, name of Shiva, of cupid, an udder, left, vile &c. vâmi means the female of a jackal, a mare, a she ass, the female elephant

Padma means lotus, an army arranged in the form of a lotus, treasure, a high number (one thousand billions), an elephant

Nema means half a part, a boundary, an enclosure, fence, the foundation of a wall, fraud, deceit, evening, a hole, a ditch, a root, acting, dancing upper part Vedic food

१४१ । जहाते संवदालोपश्च । १ । १४१ ।

‘जिह्वाः कुटिलमन्दयोः’ ।

141 The affix च् comes after the root ज् (III 8) to leave the ज् is elided and it is treated as the desiderative with च् ॥

Thus जिह्वा crooked, and slow

The affix च् is to be treated as the desiderative affix च्, when it is added to the root ज् ॥ The result is that there is reduplication (VI 1 9 S. 2395) and the adding of च् by VII. 4 79. S 2317 for the ज् of the reduplicate. ज् + च् = ज्ज् + च् = ज्ज् + च् = जिह्वा + च् = जिह्वच् । The nenter जिह्वच् is the name of the garga-plant.

१४२ । अवेतेष्टिलोपश्च । १ । १४२ ।

अन्त्ययस्त्वाय ष्टिलोपो न प्रकृतेः । अन्त्यया ष्टिलित्वेव ब्रूयात् । ‘अवरत्वर-’ (२३५३) इति ऋटौ । तयोदीर्घे कृते गुणः । चादिपाठादव्ययत्वमित्युक्तमक्षरसंज्ञम् । तेषामवत्त्वावत्त्वात् । अस्तुवस्तु स्वरादिपाठादव्ययत्वम् । अवतीति ओच् ।

142 The affix च् comes after the root अवे (I 631) ‘to preserve’ and there is elision of the च् portion of च्

Thus ओच् । The sacred syllable (Om), the pranava

The elision of ष्टि ordained by this sūtra applies to the ष्टि portion of the affix च्, and not of the base अवे ॥ For were it intended that the ष्टि portion of the base was to be elided, then the easier thing would have been to call the affix च् a ष्टि affix, and the indicatory च् would have elided the ष्टि of the base.

This अद् + व् = av + m = अ + म — The penultimate अ and the final व् are both changed to अद् by VI 4 20 S 2654 Then these two अ's coalesce into one long अ as, अ + व् = ओव् by changing अ to guna ओ॥

Ujvaladatta says "The word ओव् is an Indeclinable, because it is listed in the चारि class (I 4 57 S -20 and I 1, 37 S. 447)" But it is a mistake, for चारि words are Indeclinables only then when they do not denote any substance, but ओव् denotes the Supreme Substance. So it is not an Indeclinable under Chādi class As a matter of fact, it is an Avyaya, because it is read in the Svarādi class (I 1 37. S. 447) The God is called ओव् 'Protector,' because He protects (अवति).

"ओ ग्रहे स्वीकृतो रोवे" इति निरुक्तः ॥

१४३ । पसेरा च । १ । १४३ ।

ग्रामः ।

143. The affix पस् comes after the root वस् (I 661) to eat, with the substitution of आ for व् ॥

Thus ग्रामः a collection, a village, literally that which swallows up or is swallowed up, that is, which comprehends all The word वंग्रामः means battle ग्रामः musical note, वासिग्रामः, शब्दग्रामः, गुणग्रामः where grāma has the meaning of 'collection'

१४४ । अविविविविशुबिम्बः कित् । १ । १४४ ।

अव वगरच् । वृज्जो रचितः । विवः चर्वः । 'युष्मन्निस्सीरयोः' ।

144.- The affix पस् is कित् after the verbs अव (I. 631) 'to preserve', विव (IV. 2) to sew, विज् (V 2, IX 5,) to bind, and वृच् (IV 74) to dry

Thus अवच् town, वृज्जः light, विवः all, युष्मन् fire, air sun In the Veda Bhāṣhya, the word कनाः pl is explained as चर्व का वृज्जनायाः under the verse इति त्वे अमुच् &c In the feminine the form is वना, the long अ is shortened. Umā is a name of Pārvatī

वृज्जः means ray. Some say it means thread विवः all It is a Pronoun. It is listed in the Saiṣanāna class

युष्मन् splendour, the sun. In the Veda bhāṣhya it is explained by the word वल 'strength'.

१४५ । इषियुधीग्धिदमिश्याधूसूम्भो मक् । १ । १४५ ।

'इष्मः कानवचस्तयोः' । ईषीति पाठे दीर्घादिः । युष्मन् यरो योद्धा च । इष्मः समित् । दस्मो वज्रपातः । रथानः । धूमः । धूमोऽन्तरिक्षम् । बाहुलकादीर्णं व्रजः ।

145. The affix मक् comes after the roots इष् (IV 19, VI 59, IX 53) to go, to desire to kill, to give वृष् (IV 64) to fight इष् (VII 11) to light. वृष् (IV 104) throw up. इषेच् (I. 10 12) to go वृच् (V. 9.) to shake वृच् (II, 21.) to bring forth.

To the root *ग्रच्* to eat (I. 661) is added *नक्त* and anomalously we get *ग्रीष्मः* summer season.

१५१ । ग्रथेः विवस्प्रसारणं च । १ । १५१ ।

पृथिवी । *पवप्ति*त्येके । *पृथवी* । *पृथवी* *पृथिवी* *पृथ्वी* इति शब्दार्थवः ।

151 The affix *विवच्* comes after the verb *ग्रथ* (I 802) 'to become famous', and the *र* is changed to *वृ* ।

Thus *पृथिवी* the earth. Some read the affix *पवच्*, then the form is *पृथवी* ॥ Some make the affix *ववच्* and then the form is *पृथ्वी* ॥

In the *Sābdārnava* we have *पृथिवी* *पृथ्वी* ॥

Note —The indicatory *वृ* of the affix denotes that the feminine is formed by *नीच्* ॥ The full text of the *Sābdārnava* is —*पृथिवी* *पृथ्वी* *पृथवी* इत्येव सर्ववशा एवा ॥

१५२ । अशूमुविलाटकिण्डिविशिभ्यः कृन् । १ । १५२ ।

अश्वः । 'मुक् को दनादी' । 'मुच्यः क्यादृशुवर्ययोः' । मुच्यता जलकणिका । लट्वा पठितेयः कल च । कर्त्तव्यं वापच् । बाहुलकादिष्वे कियवमपि । लट्वा । विशिभ्यः ।

152 The affix *कृवच्* comes after the verbs *अशू* (V. 18) to pervade, *मुच* (I 803) to extend, *लट* (I 320) to grow childish, *कण* (X. 175) to close, *लट* (I 351) to desire, and *विश* (VI 130) to enter

Thus *अश्वः* a horse, *मुच्य* the rainy season, the sun, a drop of water, *लट्वा* a sparrow, safflower, *कृवच्* sin, another diversely made form is *कियवच्* also *Kanva* is the name of a sage also *लट्वा* a couch, *विश्व* the universe

Note:—*लट्वा* means a house, a fruit, a kind of musical instrument, a sparrow, and game.

कृवच् means sin and the sage *Kanva* *कियवच्* means a drug or seed used to cause fermentation in the manufacture of spirit.

लट्वा literally that which is desired by the persons feeling sleepy—viz couch.

१५३ । इयशीभ्यां वन् । १ । १५३ ।

इयो गन्ता । 'ये च यदा गतः' । अयस्वे निपातोऽयच् । 'यैव नित्राय वदथाय' ।

153. The affix *वच्* comes after the roots *इय्* (II. 36) to go and *यी* (II 22) to sleep.

Thus *इय*. going, *यैव* happiness

वच्: going, moving, speedy, quick. It means also a course, way, or a courser, a fleet horse as *वच्* वा गवच् ॥

When not denoting a substantive, it is an indeclinable.

So also *यैव* as in *यैव* नित्राय वदथाय ।

Note —According to *Ujjvaladatta* *यैव* means 'male organ.' The meaning given to it in the *Veda Bhāṣya* is that of happiness.

१५४ । सर्वनीघृष्वरिष्यलष्वशिवपट्टमङ्गेष्व अस्वतन्त्रे । १ । १५४ ।

अस्वतन्त्रेति निपात्यन्ते । सूतमनेन विश्वमिति सर्वस् । निघृष्वर्द्धिषेर्गुणाभावोऽपि । निघृष्वर्द्धिषेऽनेन निघृष्वः घृषः । रिष्वो हिष् । लष्वो नर्तकः । लिष्व इत्यन्ये । तत्रोपधाया इत्वनपि । श्वेतेऽस्मिन् सर्वमिति शिवः शशुः । ग्रीहं हृष्वत्बस् । पट्टो रथो भूलोकश्च । मङ्गवन इति मङ्ग । ह्यञ् आकारवकारलोप । जहातेरालोपो वा । ईषेर्वत् । ईष्व आचार्यः । इष्व इत्यन्ये । 'प्रस्वतन्त्रे' कित् । सर्ता सारकः । बाहुलकाद्धसते । इत्थः ।

154 The words सर्व all, निघृष्व fiction, रिष्व anger, लष्व a dancer, शिव fortunate, पट्ट a chariot, मङ्ग्व slanting, bowing humbly and ईष्व teacher are formed by ष्व affix, when not denoting the agent

All these are irregularly formed words not denoting an agent. Thus that by which the universe is pervaded (सूत) is सर्वस् 'All' With the preposition नि added to the √ghrish 'to rub,' we have निघृष्वः । The ण् is not gunated That by which anything is grazed or pounded is निघृष्वः namely a hoof (It means also wind, an ass or mule, a boar, a road) रिष्वः injurious, hurtful लष्वः a dancer Some read it as लिष्वः । In this case the penultimate ल् of the root लष् is changed to इ ॥ That in which the universe sleeps is शिवः "Shiva" The long ई of √शीङ् is shortened पट्टः means chariot, and the Bhuloka (the physical plane) That which is subdued is मङ्गः stooping, submissive It is either from the root ह्यञ् the आ and ण् of the root being elided, or it is from the root जहानि, with the elision of ज्ञा only To the √ईष is added the affix ष्व and we get ईष्वः 'teacher āchāryā' Some read it as इष्वः with short इ ॥

The word स्वतन्त्र in the sūtra means agent (कर्त्ता) Another reading is अस्वतन्त्रे ॥

Why do we say 'when not denoting the agent'? Observe √वृ सर्ता, सारकः ।

By the force of bahulam, we have इत्थ from the root इत्थ् ॥

१५५ । शेषयह्वजिह्वाग्रीवाप्वानीवा । १ । १५५ ।

शेष इत्यन्तोदात्तात्तर्ह्य । यान्त्यनेन यङ् । इत्थो जुगामन्तश्च । लिङ्गन्त्यनया जिह्वा । लकारस्य कः गुणाभावश्च । गिरन्त्यनया ग्रीवा । ईडागमश्च । आग्रीवीत्याप्वो बाहु । नीवा उदरकृन्ति । बाहुर्लित्यन्ये ।

155 The words शेष happiness, यह्व sacrifice, जिह्वा tongue, ग्रीवा neck आप्वो air, नीवा tapeworm, air, are also valid forms in ष्व ॥

The शेष of this sūtra differs from the शेष of I 153, in its accent only. The word शेष of the present sūtra has acute on the final consonant It is derived from √शीङ् 'to lie down' 'to sleep' The यङ् is from √या 'to go', The long वा is shortened, the augment जुङ् is added to the root. It means great, powerful, active, restless.

Note —According to Ujvaladatta this word is derived from $\sqrt{\text{वच्}}$ 'to worship', the च is changed to ह. यहः means a sacrificer यजमानः according to him. In the Vedic Dictionary the word यह is read in the list of 'great'-denoting words. In R̥gveda I 36 1. प्रवो यह पुङ्गवा Sāyana explains यह as महान्त ॥

The word जिह्वा is derived from जिह् to lick. The ज is changed to च, and ह is not gunated. That by which they lick (lihanti) is called जिह्वा 'tongue'. जीवा is from गृ 'to swallow'. That by which a thing is swallowed is जीवा 'throat or neck'. There is added the augment ईद् to the affix. From आप 'to obtain', we have आप्वा 'air'. जीवा means the intestinal worms, e.g. tape-worm, some say it means wind in bowels.

Note —जीवा is derived from जी to injure. The sūtra gives us also the form अजीवा (अप्वा + अजीवा = अप्वाजीवा). If the word in the text be अजीवा then it is derived from अज 'to be ill' and means affliction, terror, a demon, an enemy. Thus in the R̥g Veda VII 55 1 the word अजीवहा is explained as अजीवानां रोगानां नाशके ॥

१५६ । कृगशुद्धम्यो. वः । १ । १५६ ।

कर्तुः कान् आपुङ्ग । गर्वः । शर्वः । दर्वो राक्षसः ।

156. The affix व् comes after the roots कृ (VI 116) to scatter, गृ (VI 117) to swallow, शृ (IX 18) to injure, दृ (IX 23) to tear.

Thus कर्तुः desire, a rat, गर्वः pride. शर्वः An epithet of Shiva, दर्वः a demon.

१५७ । कनिन्युद्वषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवः । १ । १५७ ।

योतीति युवा । वृषेन्द्रः । तथा । राजा । अप्वा वधः । अप्य शरासनम् । द्यु वा सूर्यः । प्रतिदीप्यन्त्यदिनम्प्रतिदिवा दिवसः ।

157. The affix कनिन् comes after the roots वृ (II 23) to mix, दृष (I 738) to sprinkle, लृष (I 685) to make small, रज (I 874) to shine, चन्वि (I 628) to go, द्यु (II 31) to go before, प्रतिदिव (IV. 1) to play.

Thus युवा young man, दृषा the sun, the ear, or Indra तथा a carpenter, राजा king, moon, अप्वा a desert, waste, अप्य a bow द्यु वा the sun' प्रतिदिवा a day.

-१५८ । सप्यशूच्यां लुट् च । १ । १५८ ।

सप्त । अष्ट ।

158. The affix कनिन् comes after the roots सप् (I 427) to connect, and अष्ट (V 18) to occupy, and the augment लुट् is added thereby.

Thus सप् seven, अष्ट eight.

From $\sqrt{\text{अप}}$ सपवाये and अशूच्याही are derived these two numerals.

१५९ । नञि जहातेः । १ । १५९ ।

जहा ।

159. The affix नञि comes after the root जह (III 8) to leave, preceded by the negative अ ॥

Thus जहः day. That which separates the darkness from light, or removes, (जहाति) the darkness.

१६०। श्वस्य क्षन्पूषन्शीहन्क्लेदन्स्नेहन्मूर्धन्मज्जन्मर्त्यन्विश्वन्पश्चि-
जसन्मातरिश्वन्मघन्निति । १। १६० ।

एते ज्योदश्च कनिष्ठप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । श्वसतीति श्वा । उवा । पुषा । 'मिह यवौ ।
इकारस्य दीर्घत्वश्च । श्लेहतीति श्लीहा कुचिभ्यावि । 'क्लिष्ट आद्रीभावे । क्लिप्तमिति श्लेहा चन्द ।
क्लिप्ततेर्गुणः । क्लिप्तमतीति श्लेहा बुद्धरूपश्च । बुद्धन्त्वस्मिन्नादते मूर्धा । बुद्धेयवाया दीर्घे
चोऽन्तादेशो रभावश्च । मज्जत्यस्मिन् मज्जा अस्मिन्तारः । मर्त्यपूर्वो नाक् । मर्त्यना । विश्व एवाति
विश्वत्प्राग्निः । पश्चिवायते पश्चिमा चन्द्रोऽग्निश्च । जनेयपचाचोयो मज्जान्तादेशः । मादर्यन्तरिदे
श्वसतीति मातरिश्वा । मातरिष्कारलोपः । 'मह पुजायाश्च' । इत्य चो जुगागमश्च । मघवेन्द्रः ।
इत्युपादिषु प्रथमः पादः ।

160. The words श्वद् from श्व (I 96) to go, उवद् from उव
(I 687) to sprinkle, पुषद् from पुष (I 706) to nourish, श्लीहद् from
श्लिह् to go (I 673) श्लेहद् from क्लिष्ट (IV 132) to wet, स्नेहद् from स्निह
(IV 91) to be kind, मज्जद् from मज्ज (VI 122) to purify, मर्त्यन् from
from मा to measure, विश्वन् from पश्च (II 46) to eat, पश्चिन् from
पश्च (I 862) to produce, मातरिश्वद् from श्व (I 1059) to grow and
मघवद् from मघ (X 321) to worship, are formed with कनि affix.

These thirteen words are irregularly formed with the affix कनि ।

Thus from दु ओ श्व 'to go, increase' we have श्वा 'dog' From उव
क्लेने 'to sprinkle' we get उवा 'ox' So also पुषा from पुष 'to grow old'
From श्लिह् to go, we have श्लीहा, the ह is lengthened श्लीहा is the disease of
the spleen, the enlargement of spleen श्लेहा means moon and is from श्लिह्
to wet, as the moon causes wet. From स्निह 'to please' we get स्नेहा 'a
friend' 'moon.' The root vowel ह is gunated here to ए. From बुद्ध we got
मूर्धा 'head', because one faints or loses consciousness when struck on this
part. The उ of √बुद्ध is lengthened, and ह is replaced by च and the
augment एच् is inserted That which sinks into the bones is मज्जा 'the
marrow of the bone' मर्त्यन् comes from √माक् preceded by मर्त्यः । That
which eats (पश्चाति) all, is विश्वन् 'fire, the all-devourer' पश्चिन् 'fire
or moon' because it grows all round. It is from √जद्, the penultimate ज
is elided, and a च is added at the end before the affix मातरिश्वा that which
grows (श्वसति) in the mother (मातरि)—mother space The ह of the root श्व is
elided. From मह 'to honor' is derived मघवा 'Indra'. The ह is changed to
च and the augment बुक् is added before the affix.

Note —The affix here is कनि and not कनिद् । So that it is not a निद् affix.
मर्त्यन् is the name of the sun, and of Pittis.

In his gloss on the Rig Veda verse पश्चिन्मानं बुद्धं रचं, Sâyana explains the
word पश्चिन्मानं by पश्चिन्मा 'running or walking round'. He derives it from
√पश्चि preceded by पश्चि and the affix चद् of the Unâdi I 159. The च is
elided, and the udâtta is on the first syllable. Ujjvaladatta reads it as
पश्चिन्मा from √ह् a sautra dhātu,

CHAPTER II.

१६१ । कृहभ्यामेणुः । २ । १ ।

करेणु । हरेणुर्गन्धद्रव्यम् ।

161 The affix एणु comes after the roots कृ (I 949) to do, ह (I 947) to take 1

Thus करेणु an elephant, हरेणुः pease, scent; a respectable woman, a copper coloured deer.

१६२ । हनिकुषिनीरमिकाशिभ्यः क्यन् । २ । २ ।

हयो विषट् । कुष्ठः । नीचो नेता । रयः । काष्ठम् ।

162 The affix क्यन् comes after the roots हन (II 2) to kill, कुष (IX 46) to extract, नी (I 950) to carry, रन् (I 906) to play, काश् (I 678) to shine 2

Thus रय a man who is sad or depressed, कुष्ठः leprosy, नीच leader, रय- a chariot a limb, काष्ठम् wood, turmeric

Note —Kushta means 'leprosy' as well as a scent

नीच is explained as स्तोत्र 'hymn' in the Veda Bhāṣya on the mantra नीचे नीचे लघवान् सुतासः

१६३ । अवे भृजः । २ । ३ ।

अवधृजः ।

163 The affix भृज comes after the root वृ (III 5) to support, to nourish, preceded by अव 3

Thus अवधृजः bathing at the end of a principal sacrifice for purification. It means the end of a sacrifice or yajña

१६४ । उषिकुषिगार्तिभ्यस्यन् । २ । ४ ।

ओष्ठः । कोष्ठम् । गाथा । अर्थः । बाहुलकाच्छेद्यः ।

164 The affix स्यन् comes after the roots उष (I 727) to burn, कुष (IX 46) to extract, कै (I 965) to sound, and गृ (III 10) to go 4

Thus ओष्ठः a lip (lower or upper) कोष्ठः any one of the viscera of the body, such as the heart, lungs &c the belly, abdomen, a granary, store room गाथा a religious verse, अर्थ desire. By force of bahulam, we get शोषः from गृ to go'. It means swelling' intumescence.

१६५ । सर्तेर्यित् । २ । ५ ।

सार्थः सन्तुष्टः ।

165. The affix यन् is चित् after the root वृ (I 982) to go 5.

Thus सार्थः a collection or multitude in general, a company of merchants, caravan of traders, troops.

१६६ । जृहभ्यामूथन् । २ । ६ ।

जहय जासह । वरयो रयगुप्ती ना ।

166 The affix क्यच् comes after the roots वृ (IX 24) to grow old, decay, and वृ (V 8) to choose 6

Thus क्यच् flesh, वृच् a sort of wooden fence or fender with which a chariot is provided as a defence against collision an armour, a coat of mail, a shield, a group In the Veda Bhāshya Varutha is the name of an Asura

१६७ । पातृतुदिवचिरिचिसिचिभ्यस्यक् । २ । ७ ।

पीथो रविर्भूत पीथश्च । 'तीर्थं शास्त्राप्त्वरक्षेत्रोपायोपाष्ठावनमित्रम्' । 'सप्तवारर्षिर्ब्रह्मा-
न्मःस्त्रीरजःसु च विभ्रतश्च' इति विश्वः । ब्रुव्योऽग्निः । उच्यं चाननेदः । रिच्यश्च । बाहुलकाद्बुधेरपि ।
'रिच्यहृच्य चन वसु' । सिच्यश्च ।

167 The affix यक् comes after the roots पा (I 97), to drink, वृ (I 1018) to cross over, दुव (VI 1) to give pain, वच (II 54) to speak, रिच (VII 4) purge, सिच (VI 140) to ooze 7.

Thus पीथः The sun, ghee, तीर्थश्च means "science, road, field, a remedy or expedient, a teacher, a minister, an avatāra, a sage remnants of a meal, water, menstrual courses of a woman"—Viśvakosha It means also a holy place of pilgrimage, ब्रुव्यः fire, collyrium, sulphate of copper, indigo, small cardamoms, उच्यश्च Name of the Samaveda, रिच्यश्च wealth By force of bahula, the affix comes after √यच् also As यच्श्च । सिच्यश्च boiled rice.

१६८ । अर्तेर्निरि । २ । ८ ।

निर्य्यं च वान ।

168 The affix यच् comes after the verb अ (III 16) to go, preceded by निच् 8

Thus निर्य्यः Name of Sāma Veda In the Veda Bhāshya on द्रोणवाचस्ते निर्य्यं सचन्ताश्च this word is explained as हिंसा 'injury

१६९ । निशीथगोपीयावगथाः । २ । ९ ।

निशीथोऽर्चरात्रो रात्रिमात्र च । गोपीय तीर्थश्च । अवगथः प्रातःस्नानम् ।

169 The words निशीथ mid-night, गोपीय pilgrimage and अवगथ bathed early in the morning, are formed irregularly. 9.

निशीथः means mid-night or night in general गोपीय=तीर्थ place of pilgrimage अवगथः= bathed in the morning

Notes —Niśītha is from √नीच् to sleep, with the upasarga नि Gopītha from √पा to drink with the upapada गो Avagatha from √गच् to go, with the proposition अव and the root vowel is shortened In Rīg Veda I. 19 1. the word गोपीय is explained by Sāyana as सोमपानं 'Soma drinking' Swāmī Dayānand explains it as गां वायोद्विर्वीं वाऽपानि=परिहृतः or राजा 'a learned man or a king,' or गावः पिबन्त्युदकमदिबन् = a liver or a tank.

१७० । गश्चोदि । २ । १० ।

उद्गीथः वाङ्मो भागविधेयः ।

170 The affix चक् comes after the root चै (I 965) to sound preceded by उव ॥ 10

Thus उवोव the second part of the Sâma Veda or the chanting of the Sâma Veda.

१७१ । समीक्षः । २ । ११ ।

समिचो वदित् सग्रासह ।

171 The affix चक् comes after the root च (II 36) to go. preceded by उव ॥ 11

The समिचः battle, fire

In the Veda Bhâshya on Rig Veda IX. 95 4, the word समिचः is explained सुहृदि ॥ It means where they go for success सन्त्ययेति जयार्थं यत्नः ॥ In the classical literature also, the चक् preceded by उव and ending in क्ति has this meaning of "battle", as in Amarakoshâ II 8 106 where समितिः means 'battle'

१७२ । तिषपुष्टगूययूषप्रोषाः । २ । १२ ।

तिजेर्जलोषः । तिषोऽनलः । जालह । पुष्टः । गूय विहा । यूय सकूहः । 'प्रोषणक्षी दुर्ज्ञातये प्रोषः प्रहित उच्यते' ।

172 The words तिष fire, love, पुष्ट the back, गूय excrements, यूय flock, and प्रोषः the nostrils of a horse, are irregularly formed with the affix चक् ॥ 12

The word तिष is derived from तिच निधाने (I 1020) The letter च is elided before the affix चक् ॥ It means 'fire' and 'desire or love' From तिचु सेचने (I. 737) is derived पुष्टः which means 'back' of the body. From तिचु 'to evacuate' (VI 106) is obtained गूय the lengthening is anomalous (nipâtana) From तिचु निजने (II 23) comes यूय and similarly the vowel is lengthened It means a herd, a collection, a flock From तिचु गतो (I 1006) is derived प्रोष by the guna of the root-vowel irregularly. प्रोषच् (neuter) means the mouth or nose of a horse, प्रोषः (masculine) means 'march or journey.' Quere. May it not be derived directly from तिचो चर्वाही (I 919)

१७३ । स्फायितडिद्ववश्चिशक्षिपिहृदिसृपितृपिहृपिचन्द्रुन्दिशिव-
तिवृत्त्यजिनीपदिमदिमुदिखिदिखिदिभिदिमन्दिचन्दिदहिंदसिदम्भिद-
सिवाशिथीहृहसिसिधिशुभिभ्यो रक् । २ । १३ ।

ह्राजिशृङ्गो रक्स्वात् । वलि यलोपः । स्फारच् । व्याहृक्वादिस्वात्कुत्तर । तक् । चक् । यक् । धिप्रच् । सुद्रः । सुप्रहृद्रः । तुम पुरोडासः । ह्रमो बलवात् । चन्द्रः प्रथक् । उन्दी उन्दी जलचरः । शिवश्च कुद्रच् । 'हृत्रो रिपो ध्वनौ ध्वान्ते यैले यक् च दानवे । श्वेदी । धीर । नीरच् । पद्मो ग्रासः । सद्मो हवो देशभेदश्च । 'सुह्रा मत्पयकारिणी । शिवो रोगो दरिद्रश्च' । शिद्रच् । निद्र चजुच् । चन्द्रः । चन्द्रः । पचायति चन्दोऽपि । 'दिनाशुक्लान्द्रनाशुक्लः शशी चन्दो हिमवत्ति' । दहोऽग्निः । दक्षः स्वर्गोदरः । यन्नः सपुद्रः स्वरूप च' । वसे, समसारसे ।

173 The affix रक् comes after the following 32 roots, 1 √स्फादी (I 516) to increase, 2 √तञ्जु (VII 22), to contract, 3 चञ्ज (X 136) to deceive, 4 √यङ् (V 15) to be able, 5 √विप (IV 14) to send, 6 √डिदिर् (VII 6) to pulverise, 7 √दृष्टु (I. 1032) to go, 8 √दृष (IV 86) to be satisfied, 9 √दृष (IV 87) to rejoice, to be proud, 10 √वदि (I 11) to salute, to praise, 11 √उन्दी (VII 20) make wet, 12 √श्लिषा (I 778) to be white, 13 √दृष्टु (I 795) to remain, 14 √अज (I 248) to go, to throw, 15 √नी (I 950) to carry, 16 √पद् (IV 60) to go, 17 √वदी (IV 99) to rejoice, 18 √जुद (I 16) to rejoice, 19 √खिद (IV 61) to be sorrowful, 20 √खिदिर् (VII 3) to divide, 21 √निदिर् (VII 2) to divide, 22 √नदि (I 13) to praise, 23 √वदि (I 68) to rejoice, 24 √दह (I. 1040) to reduce to ashes, 25 √दृष्टु (IV 104) to throw up, 26 √दृष्टु (V 23) to defraud, 27 √वव (I 1054) to dwell, 28 √बाधु (IV 54) to sound, 29 √शीङ् (II 22) to sleep, 30 √हृषे (I 757) to laugh, 31 √विप (I 48) to go, 32 √शुष (I 786) to shine

Thus 1 स्फारक् 'enlargement' स्फाप्+रक् The व is elided by र which is a valâdi affix, by S 873. 2 From √तञ्जु we get तञ्+रक्=तञ्जक्. The च is changed to क as the word belongs to Nyankvâdi class. It means butter milk. So also 3 चकक् crooked 4 यक्रः Indra, and a tree. 5 विमक् quick 6 जुदः small 7 सुमः noon. 8 दृमः a sacrificial cake or purodâsa 9. दृमः 'powerful' 10 वन्द्र worshipper 11 उद्रः a kind of aquatic animal 12 श्लिषक् white leprosy 13 दृमः an enemy, a sound, darkness, rock, wheel and the demon Vritra 14 From √अज we get जीरः The √aja is replaced by जी by II 4 56 S 2292 15. From √नी we get नीरक् water 16. चद्रः a village 17 चद्रः joy, and the country called Madra 18 जुद्रः a seal, a coin, a secret sign of recognition 19. खिद्रः a disease, poor 20 खिद्रक् hole. 21 निद्रक् a thunder bolt 22 चन्द्रः deep sound. 23 चन्द्रः moon Another form is चन्द without र formed by अज affix of Pachâdi class As we find in the Sâbdârnavâ the synonyms of moon are दिनाजुः, चन्द्रः, चन्द्रना, चमी and चन्दः ॥ 24. दहः fire 25. दहः a divine physician 26. दहः ocean and small 27 The root वष्टु is vocalised to वृष्टु and we have वृष्टु+रक् ॥ and the व is not changed to व though it comes after उ because of the following sūtra, which ordains that when व is followed by र, there is no mûdhanya change

३१६८ । न रपरसृपितृजिसृपिशिसृपिस्वनादीनाम् । ८ । ३ । ११० ।

रपरस्य सकारस्य सृप्यादीनां स्वनादीनां च लृधन्वो न स्यात् । 'पूर्वपदात्' (३६४३) इति प्राप्तः प्रतिषिध्यत इति वृत्तिर्बुधोऽभिप्राया । तेन 'याविषसि-' (२४१०) इति ग्राहकपि न । उक्तो वरिणः । उक्ता गौः । बाभो दिवसः । बाभ नन्दिदत् । श्रीरोऽजगरः । हजो मूर्खः । विमः बाधुः । दृमच । " जुवेरक् " । शुषक् । बाधुसकादम् ।

3168 The व substitution does not take place if र follows the व, as well as in वृष, वृज, वृष्य and वृष्य, and the words listed in in the Savanâdi class

This debarbs the व change otherwise required by VIII 3 106 S 3643, according to the opinion of Kâsikâ-vritti i.e. in the Vaidic literature also there is no व change, much less would there be such a change in the classical literature, and so VIII 3 60 S 2410, also does not apply. Thus वृष् + रक् = वरुः 'ray' see Amarakośa I 3. 33 and in the same II 9. 66 वरुः means 'a cow' 28 From √वाय we get वायु 'a day' वायुस् 'a temple' 29 From √शीर् is derived शीरः a python snake, 30 From √हृ comes हलः 'a fool' 31. From √विष we get विष 'a saint.' 32. √शुभ gives शुभस् white

By force of the word वहुल, this affix रक् comes after √जुष खरुहने (IV 111) also as जुषस् meaning a pestle, a tear. It is synonym of लृप् a tear

Note — In the Dasapâdi 33 roots are given, namely the root वरु is inserted between दन्ति and वशि. The example is वरुः 'ox' Mâdhava also has the same

१७४ । चकिरस्योरुचोपधायाः । २ । १४ ।

चक्रस्योरुचयश्च । यजोऽरुचः ।

174. The affix *raḥ* comes after √चक (I. 93) to satisfy, √रु (I. 906) to play and the penultimate is changed to उ. 14

Thus चुकस् an acid, a sour रुचः delight, tawny, bright.

Note — चुकः *m* means sourness, and a kind of cane or sorrel and चुकी *f* आङ्ग्रेजिका = चुकस् *n.* = the sourness or acidity obtained from a tree.

१७५ । वी कसेः । १ । १५ ।

विजुल्लसन्तः ।

175 The affix क् comes after √कृ (I 913) 'to do,' preceded by वि, and thereby the क of the root is changed to उ = 15.

Thus — विजुल्लः The moon.

१७६ । अमितस्योर्दीर्घश्च । २ । १६ ।

आम्रश्च । ताम्रश्च ।

176 The affix रक् comes after the verbs √अम (I 493) 'to speak', √वृ (IV 93) 'to grow tired', and there is lengthening of the vowel of the root 16

Thus — आम्रश्च, mango, ताम्रश्च red, metal,

१७७ । निन्दीर्नलोपश्च । २ । १७ ।

निद्रा ।

177. The affix रक् comes after √निन्द (I. 66), 'to blame' and there is elision of the nasal before the affix 17.

Thus — निद्रा sleep.

१७८ । अर्देर्दीर्घश्च । २ । १८ ।

आर्द्रश्च ।

178 The affix रक् comes after the verb √वर् (I 56) 'to go', and there is lengthening 18.

Thus आर्द्रश्च a star आर्द्रा / = the asterism Ardra

१७९ । शुचेर्दीर्घश्च । २ । १९ ।

शुद्धः ।

179 The affix रक् comes after √शुच (I 198) to grieve, and thereby the च is changed to द् and the vowel of the root is lengthened 19

Thus शुद्धः a Sûdha, literally 'a depressed or grieving person'.

१८० । दुरीणो लोपश्च । २ । २० ।

दुःखेनेत्येते प्राप्यत इति दूरश्च ।

180 The affix रक् comes after the verb √दृश् (IV 35) "to go" preceded by दृश् and the root is elided. 20

Thus दूरश्च distance literally that which is reached with difficulty. It is thus evolved दूर + दृ + रक् = दूर + दृक् = दृ + रक् (र is elided by VIII. 3 14. S 173.) = दूरश्च (lengthening by VI 3 111 S 174)

१८१ । कृतेष्वाः क्लृ च । २ । २१ ।

कृष्णश्च । क्लृः ।

181 The affix रक् comes after √कृती (VI 141, VII 11) to out, to light, and the final त is changed to च in one case, and in the other क्लृ replaces the whole verb also 21

Thus कृष्णश्च painful. क्लृः wicked, cruel

१८२ । रोदेर्गिलुक् च । २ । २२ ।

रोदयतीति वदः । 'बहुलमन्यतापि सहाय्यद्वयोः' । विदुमिहमेव । 'बान्धवपक्षेणैव वायाप्यतः पक्षेणैवोपरैः' ।

182 The affix रक् comes after √रोदि (II 58), to shed tears, and there is elision of the causative sign वि. 22

Thus वदः dreadful He who causes others to cry out.

Note —The word वदः is derived from the causative of the √रदिर् to shed tear The Upanishads, however, derive it from the simple root रद्, namely who himself cries out and not who makes others to cry out

23 A बहुलमन्यतापि सहाय्यद्वयोः ।

23 A Diversely in proper names and in the Vaidic literature, the causative वि is elided after other roots than √rud, and before other affixes than rak also

Note —Thus of वदः, we have वदः derived from the causative root रदयति = रदयितव्यः । So also च (बुल) वाचयति = वचुः । &c

Note — In the cchandas, we have from √vridhu to increase, वर्धन्तु रवा नृपतया where वर्धन्तु वर्धयन्ति. So also व जना जनान from √jani 'to produce' = जनवासान् ॥

Thus पर्णशुषः = पर्णानि शोषयन्ति "hot winds which cause the leaves to dry up, i.e., the winter season. Similarly पर्णशुषः = पर्णानि नोचयन्ति which cause the leaves to fall down" i.e. The winter season. As in the sentence वान्ति पर्णशुषो वाताश्च ततः पर्णशुषोऽपरे ॥

१८३ । जीरी च । २ । २३ ।

जीरीऽशुः । श्वहेत्येके ।

183. The affix रक् comes after the verb √इ (I 995) to go, and ई replaces the उ of the root 23

Thus जीरः an atom. Vedic-quick, swift. According to Viśvakosa it means a sword, cumin seed. So also Medini.

According to some the root is √Jyā 'to grow old' (IX 29). Thus ज्या + रक् = जि + रक् (vocalisation by VI. 1 16 S 2412) = जीरः (lengthening by VI 4 2 S 2559). This is an opinion apparently finding its support in the Mahābhāṣya where in commenting on I 1 4 न बाहुलोप आर्चबाहुले, the vārtika जीवेरदाहुक् is set aside on the strength of the vārtika रक्त्विज् चंदादयश्च ॥

१८४ । सुसूधागृधिभ्यः कृन् । २ । २४ ।

सुरा । दूरः । भीरः । वृत्रः ।

184. The affix कृन् comes after the verbs √इ (V 1) to press out, दू (II 21) to bring forth, वा (III. 10) to support, वृजि (IV. 136) to be greedy 24

Thus सुरा 'wine, lib that which is distilled,' sometimes it means the goblet or vessel. The masculine दूरः means 'a god' दूरः means 'the sun' i.e., सुवति प्रेरयति कर्नेषु लोकाश्च ॥ भीरः m strong-minded, wise, gentle, बीरश्च n saffron वृजः a vulture a greedy person

१८५ । शुसिचिमीनां दीर्घश्च । २ । २५ ।

शुः शीरः । दूरः । बीरश्च । पीरश्च । नीरः वसुद्रः ।

185. The affix कृन् comes after √इ (I 995) to go, √जि (V 2), to bind, √जि (V 5) to gather, √जि (V 4), to throw away, and there is lengthening of the root of the vowel. 25

Thus — दूरः a hero, the sum, the lion. बीरः a plough, बीरश्च a rag, नीरः the ocean. √इ is a sautra root like √इ ॥

Note — दूरः a hero, warrior, a lion, a boar, the sun, the Śāla tree, name of Yādava the grand-father of Krishna the Arka plant, the Chitraka tree.

बीरः a plough, the sum, the Arka plant

बीरः a rag, a bark, a cloth or garment a necklace of pearls consisting of four strings, a stripe stroke, lead, a crest, the dress of a Buddhist priest, a manner of writing with strokes बीरी f. a cricket-veil.

नीर the ocean, a limit, boundary, a drink, beverage, a particular part of a mountain

१८६ । वाविन्धेः । २ । २६ ।

वीर्यं विमलम् ।

186 The affix *kran* comes after *√ indhi* 'to shine' when preceded by *vi*

From *√ जि इन्धी* 'to shine' (VII. 11) we get विज्ज् thus वि+इङ्+क्र=वि+इङ्+र (the nasal is elided by VI 4 24 S 415)=वीज् pure, clean, the sky, wind, air, fire

१८७ । वृधिवपिभ्यां रन् । २ । २७ ।

वर्ध्नं वर्ध् । वसः प्राकारः ।

187 The affix *रन्* comes after *√ वृध्* (I. 796) 'to increase' and *√ वुवप* (I 1052) to sow seed

Thus वर्ध् leather, वसः or वर्ध् a field, a rampant earth work, mud wall, a bank or mound of any kind, the slope or declivity of a hill, a summit or peak, the bank of a river the foundation of a building, the gate of a fortified town, a ditch, the circumference of a sphere, dust, वसः a father, a Prajapati, वर्ध lead

१८८ । ऋजून्नायवज्जुविमकुञ्जुञ्जुञ्जुञ्जुभद्रोपभेरभेलयुक्तयुक्तगौर-
वन्मुरामालाः । २ । २८ ।

रजन्ता जनविंशति । निपातनाङ्गनामाः । ऋजू नायकः । इदि इन्द्रः । ऋजुर्नलोपः ॥ अग्रम् । 'वज्रोऽङ्गी हीरके पयो' । कुञ्ज उपभया इत्यम् । विमः । कुञ्जिबुञ्जोर्नलोपः । कुञ्जकरयम् । कुञ्ज कुञ्जम् । कुञ्ज विलेखने' रेलोपः । अयुक्तः । कुञ्ज । कुञ्ज केदने' रलोपो गुणाभावश्च-कुञ्ज । अन्वेर्नलोपः । भद्रम् । 'उच वनवाये' वस्य यः । उग्रः । जिभी । मेरी । पयो ल । भेलो चलतरपञ्चम्यम् । युक्तेत्यम् कः । युक्तः । पयो लः । युक्तः । युक् इडि । 'गौरीऽङ्गे विदे पीठे' 'वज्र वज्रतो' । वन्मो विभागी । इयो गुणाभावः । 'इरा लयो च वारिचि' । 'जा जाने नाका' ।

188. The words ऋजू a leader, वज्र foremost, अग्रम् first, वज्र thunder, विम Brahmin, कुञ्ज, forest कुञ्ज face, कुञ्ज razor, कुञ्ज hood, वज्र wise, उग्र mighty, मेर drum. भेल timid, कुञ्ज pure, युक्त white, गौर white and yellowish, वन्म divider, इरा water, नाका garland, are so formed with the affix *ra*. 28.

These nineteen words are irregularly formed by the affix *रन्*. There is no guna of the root vowel as anomaly. Thus 1 ऋजू 'a leader.' It is from *√ ऋजू गति द्या नादिषु* (I 189) 2 From *√ इदि परलेशवर्गे* (I 64) इन्द्रः Indra: the Inner Self, the sun 3. From *√ अग्रि गतो* (I. 830,) अग्रम् first, over, surplus, front, a weight=pala. The nasal is elided 4 From *√ वज्र पयो* (I. 271) वज्रः m. diamond the thunder-bolt 5 From *√ वुवप* 'to sow seed' (I 1052) comes विमः, the penultimate म् is changed to व ॥ 6. From *√ कुञ्जि* आच्छादने (I. 453) comes कुञ्जम् forest. The nasal is elided. 7. From *√ वृधि*

'to kiss' (I 456) comes **बुद्ध** 'face' The nasal is elided here also 9 From **बुद्ध** **विशेषणे** (VI 52 and 54) comes **बुधः** 'the razor' Thus **बुध**+**र**=**बुधः** The root **र** is elided, and there is no guna 10 From **बुध** **वेदने** (VI 52) comes similarly **बुधः** hoof, the **र** is elided and there is no guna 11 From **बुध** **कल्याणे** (I 12) comes **भद्र** or **भद्रः** with the elision of the nasal It means good, auspicious, happiness, gold, a fragrant grass, iron, a bullock, a species of wagtail, a kind of elephant, an imposter, an epithet of mount Meru 12 From **बुध** **सनवाय** (IV 114) comes **उग्र**, the **व** is changed to **र** It means fierce, formidable, **उग्रः** Name of a mixed caste, Name of Rudra 13 From **बुध** **जिनी नये** (III 2) comes **केरी** Sometimes the **र** is changed to **ख** and we get **केरी** or **केलः** ॥ **केरी** a kettledrum 14. **केलः** a boat, a raft, a float, timid, foolish, unsteady, tall, agile 15. From **बुध** **यौके** (I 198) or **बुध** **प्रतीनाये** (IV 56) comes **युक्तः**, the **व** is changed to **ख** Similar to the last we have **युक्तः** also where **र** is changed to **ख** **युक्तः** bright, the planet Venus, Name of the preceptor of asuras, the month of Jyestha fire, the chitraka plant, the essence of anything, the male and female-energy, **युक्तः** white, Name of Shiva, a disease of the white part of the eye, fresh butter, sour gruel 16 From **बुध** (I 997) by virddhi of the root-vowel, we get **गौरः** white, shining, pure, the white mustard, the moon, a kind of buffalo, a kind of deer, the planet Jupiter, the name of Chaitanya, yellowish color, **गौर** Name of Pārvati, a virgin, the earth, turmeric, the tulsi plant 17 From **बुध** **समस्तौ** (I 491) comes **वन्** wealthy 18 From **बुध** **गवौ** (II 36) comes **हरा** spirituous liquor, water, the earth speech, food 19 From **बुध** **ना जाने** (II. 53) is derived **नाल** the **र** is changed to **ख** **नाल** name of a district in west Bengal, name of a tribe, name of Vishnu, **नाल** a field, high ground, a wood near a village, fraud **नाल** a garland, wreath chaplet, a row, line, series, a group, a string, necklace, a rosary, a streak

१९८ । **समि कसे उकन्** । २ । २९ ।

'कस गती । सस्यकसन्ति पलायन्ते जना अस्मादिति सकसुको दुर्जनः । अस्मिन् ।

189 The **उक** comes after the root **क** (I 918), to go, when preceded by the preposition **स** 29

Thus **सकसुकः** unsteady, fickle, bad, wicked Literally he from whom people thoroughly (**सस्यक**) run away (**कसन्ति**) whom people religiously avoid

१९९ । **पविनशोर्गु कन्कनुमौ च** । २ । ३० ।

पवेः क । पाकुतः सृपकारः । नयेर्गु । नशुकः ।

190 The affix **क** comes after the verbs **पच** (I. 1045) to cook, and **नय** (IV 85) to become invisible and the **व** of **पच** is changed to **ख**, the augment **उ** is added to **नय** 30.

From √पच् (I 1045) to cook and √क्ष् (IV 85) are derived पाकः 'cook,' and नयुक्ः injurious, destructive, small, thin. A nasal is inserted in the last. The च of the affix causes vṛddhi in the case of √पच् ।

१९१ । भियः कृकन् । २ । ३१ ।

भीयकः ।

191 The affix *krukan* comes after the root √bhi to fear (III 2) 34

Thus भीयकः timid, cowardly, a tiger, a jackal, a bear, an owl, a king of sugarcane & a forest, wood

१९२ । कुन्शिस्त्रिसंज्ञयोरपृथस्यापि । २ । ३२ ।

रजकः । दधुकुहकः । चरक । 'चय भयये' । चयक । युनक । नयकः ।

192. When the word to be formed denotes an artisan, or is a name then the affix *koun* is added to a root, even when not preceded by an upapada (as well as when preceded by an upapada) 32

As regards silpin or an artisan or artists. From √रज्ज् राने (IV 58) we get रजकः a washerman √कुह् छेदने (X 23) दधुकुहकः 'sugarcane-cutter,' one whose profession is to make sugar-cane into sugar=गौडिकः । Here there is an upapada दधु, the word is equal to दधुर् कुहयति । As examples of Sañjñā or Appellation —From √चर गतिमचरयोः (I 591) चरकः a spy, a wandering mendicant. From √चय भयये (I 938) चयकः a vessel used for drinking spirits. From √युन गतो (VI 46) युनकः a dog, Name of a sage. From √नय भर्त्सने (I 726) नयकः 'a dog.'

१९३ । रमे रश्च लो वा । २ । ३३ ।

रचको विलासी । रनकः ।

193. When the affix क्चुव is added to the root रच the र is optionally changed to च and the form it assumes is either

रचकः Or रनकः 33

The word रचकः means licentious. रनकः is the name of a sage

१९४ । जहातेर्द्वे च । २ । ३४ ।

जहकस्त्यागी कालञ्च ।

194 When this affix *kvun* is applied to the √जोहाक् (III 8) the root is doubled. 34.

The word जहकः is derived from √जोहाक् त्यागे (III. 8), and means abandoning, leaving, time, the chuld, the slough of a snake

१९५ । चमो चम च । २ । ३५ ।

चमकः कर्मकारः ।

195. When the affix *kvun* is applied to the √चम्, the root assumes the form of चम before the affix is added to it 35.

Thus ध्वनिशब्द करोति, अग्निं ज्ञासयुनक्ति, यः य. ध्वजः कर्मचारीया. (The herald ?, the blacksmith)

From the root √धा अग्निं ज्ञासयुनक्तिः (I 974) 'to blow' is derived ध्वजः 'a blacksmith'

१९६ । हनी यथ च । २ । ३६ ।

ध्वजः ।

196. The root हन् is changed to ध्व् when this affix kvun is applied to it 36

Thus ध्वजः 'an executioner', 'a murderer', 'a kind of reed'

By force of 'bahulam the affix kvun comes after other roots also As √कुह विस्मायने (X 353) gives कुहकः 'a juggler, cheat, rogue' Similarly √कृषी वेदने (VI 141) gives कृषकः 'cutter'

This diverse application of the affix क्वुन् is shown in the next sūtra.

१९७ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ३७ ।

'कुह विस्मायने । कुहकः । कृतकम् ।

137 The affix क्वुन् comes diversely after other roots also 37.

Thus कोहयति, विस्मय कारयतीति कुहकः (the magician, the juggler) कृत्तति क्षिपति अनेन इति कृतक, भिषति येनयः भिदक (the axe), क्षिपति येनतश्चिदकं वज्रोदा (the pearl piercer an instrument for boring diamond, pearl, &c), रोषणे अनेन तदुपकं नातुलु गन्धवा (that which makes food savoury, generally applied to a kind of lemon tree called *citron*, or its fruit, the acid juice of which makes food agreeable), सहनति संयतीति सहगकः (a paramour), उच्छति उत्सृज्यतीति उच्छकः योगी वेधो वा (that which gives off, a devotee or a cloud).

१९८ । कृषेर्द्विश्चोदीचाम् । २ । ३८ ।

कार्षकः-कृषकः ।

198. When this affix kvun is applied to the root √कृष् (I. 1039), there is vriddhi of the vowel of the root, according to the Northern grammarians. 38

Thus कृषकः or कार्षकः । It is derived from the root √कृष् विलेखने (I. 1039) The word कार्षकः means a husbandman, cultivator, a ploughman. कृषकः has the additional sense of attractive, drawing. The neuter कृषकं means a plough share

१९९ । उदकं च । २ । ३९ ।

अपहार्यम् ।

199. This affix kvun is applied to √उन्दी (VII 20), to form the word *udaka* 39

From √undi kledane (VII 20) is derived उदकः by kvun affix and it means water. The word उदकः could have been derived regularly under the preceding sūtra 38, as it is a name, its separate mention here is a superfluity.

२०० । वृश्चिकृषोः किकन् । २ । ४० ।

वृश्चिकः । कृषिकः ।

200 The affix किकन् is applied to the roots वृश्चि and कृष् 40

Thus, वृश्चति किकन्ति इति वृश्चिकः विषी जीव विशेषः शुक कीटीवा A centipede a scorpion, also an earth worm, कृषति येन चः कृषिकः the ploughman These words are from √जो प्रश्न हेतवे (VI 11) and √कृष् विलेखने (I 1039).

२०१ । प्राप्ति पणिकश्च । २ । ४१ ।

प्रापणिकः पण्यविक्रयी । प्राक्पणिकः परदारोपजीवी ।

201 The affix किकन् comes after the roots पण and कण, preceded by the prefix प्रा (२ e प्र and आ) 41

These are derived from √पण व्यवहारे to barter, (I 466), and √कण (I 716) to injure The word प्रापणिक means a merchant, a trader and प्राक्पणिकः a catamite, a man supported by another's wife

२०२ । मुखेर्दीर्घश्च । २ । ४२ ।

मुखिकः आशुः ।

202 When this *likan* affix is applied to the root मु the उ of उ is lengthened 42

Thus मुखिकः a mouse It is derived from √मुष् स्वप्ने (I. 707) to steal

२०३ । स्यमेः संप्रसारण च । २ । ४३ ।

साङ्गीर्षः । शीपिको वृक्षभेदः ।

203 When the affix *likan* is added to √syam there is vocalisation of the root as well 43

The force of च 'as well,' is that there is lengthening also Thus शीपिकः 'a kind of tree' It also means an ant hill, an ant The root is स्यमु यम्बे (I. 878).

२०४ । क्रिय इकन् । २ । ४४ ।

क्रयिकः क्रेता ।

204 To the root क्री is added the affix इकन् 44.

Thus क्रयिक 'the purchaser.' The root is क्रीष् द्रव्यविनिमये (IX 1).

२०५ । आङि पणिपनिपतिसन्निभ्यः । २ । ४५ ।

आपणिकः । आपणिकः । इन्द्रणीलः किरातश्च । आपणिकः रथेनो दैवावतश्च । आणिको ब्राह्मणः ।

205 This affix *ikan* is also applied to the roots पण, पण, पण, and कण, when they are preceded by the preposition आ 45

Thus आपणिकः a shopkeeper. It is a superfluous, for when we get प्रापणिकः by sūtra 41 ante, a fortiori we get आपणिकः । From √पण we get आपणिकः an emerald, sapphire, a kuāta or barbarian. It comes from √पण वृद्धौ (I. 467). From √पण गती (I' 868) comes आपातकः a hawk, falcon,

accidental, unforeseen, sent from heaven. From √कृञ् अयदारेणे (I 927) comes कालविक्रः a mouse or rat, a hog a digger, ditcher, miner, a thief, a spade

२०६ । श्यास्त्याहृजविभ्य इनच् । २ । ४६ ।

रवेनः । स्त्वेनः । हरिणः । अविनेऽप्ययुः ।

206. The affix इनच् is applied to the roots रवे, स्त्वे, ह, and अय ॥ 46.

Thus from रवे गतो (I 1012) comes रवेनः the white color, a falcon, from रवे or हृषी शब्द उपातयोः (I 959) comes स्त्वेनः a thief. Some read this as स्त्वेनः without च ।

From हृज हरणे (I 947) comes हरिणः a deer, the white colour, a goose, the sun, Vishnu, Shiva. हरिणी one of the four classes of women a yellow jasmine, a good golden image, name of a metre, the green color, turmeric, madder From अय एवधारो (I 631) comes अविनः an officiating priest at a sacrifice an Adhvaryu

२०७ । वृजेः क्तिञ्च । २ । ४७ ।

वृजिनच् ।

207 The affix inach is treated as क्तिञ्च when added to the root √वृज् 47

From the root वृजी वर्जने (II 19) we get वृजिनच् sin It means sorrow and 'curve' also.

२०८ । अजेरज च । २ । ४८ ।

जीनाववापताम्यच् । अजिनच् ।

208 The affix inach is added to the root √aja ; and the root √aja (I. 248) is replaced by aja 48

In other words, the root remains unchanged Otherwise by the general rule II 4. 56 S 2292, the root aja would have been replaced by √vi. This prevents that substitution

Thus अजिनच् । The word means skin. See Amarakośa II 7. 47.

२०९ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ४९ ।

कठिनच् । नलिनच् । नलिनच् । कुपिनच् । फलेः । 'पल्पवश्च दिनच्' । दिव्येऽपि दिनच् ।

209 The affix inach comes diversely after other roots also 49.

Thus √कठ कृच्छ्र जीवने (I 356) gives us कठिनच् hard √बल गदने (I 891) gives नलिनच् a lotus √मल चारणे (I 522) gives नलिनच् dirty. √कुपि दाहे (I. 289) gives कुपिनच् Name of a city, the capital of the Vīdarbhas

Note — कठिन hard, stiff, cruel, inexorable, sharp, giving pain mas. a thicket कठिना or sweetmeat made with refined sugar, an earthen vessel for cooking कठिनी chalk, a water jar. नलिन dirty, foul, unclean, soiled, black, sinful, low, नलिन्या a woman during menstruation.

कुण्डिनम् is the name of a city As नगरम् कुण्डिनं अण्डजो बभौ 'the eggborn went to the city Kundinam' (Śhrī Harsha). Kundina is the name of a saint also whose descendants are called कुण्डिन्याः ।

४५A द्युतेः ।

49.A The affix inach is added to the root √दो (IV 40) also

From √दो अवसम्भवे we get दिनम् 'divided or division' as in the Taittiriya पदं यदपि दिनं whatever is out (दिनं = संहित) on a Parush (यदपि = यदपि) १० on a sacred day, belongs to the Devas यदपि दिनं संहितं तद् देवानाम् । The word दिनं means 'a day' also.

२१० । द्रुदक्षिभ्यामिन्न । २ । ५० ।

द्रुविचम् । दक्षिचः । दक्षिचा ।

210 The affix चम् is applied to the roots, द्रु and दक्षि. 50

From √dru गतो (I. 992) and √daksha बृहो (I. 639) we get द्रुविचम् and दक्षिचम् and दक्षिचा ।

Thus, द्रुवति गच्छति द्रुयते प्राप्यते वा तद् द्रुविचं द्रुवं द्रुवर्चम् पराक्रमो वा (Property, gold, thing and power), दक्षते वर्चते श्रीमकारो भवति वा च दक्षिचः/सरलो दानवानः परतत्रोऽनुवर्चन (right, honest, courteous, submissive), क्षिचा च दक्षिचा दानं प्रविष्टा वा. (a gift due to the Brahmanas on occasions of religious observances.)

२११ । अर्तेः किदिच । २ । ५१ ।

हरिचं दृग्यम् ।

211. The affix inan when added to √ri (III. 16) to go, is treated as a किर, and the च् is replaced by short र, which is followed by र by I 1 51 S. 70. 51.

Thus अर्चयति गच्छति वनं यस्याङ्गं जगत्तद् हरिचम् (a desert or saline soil)

Thus च् + इनच् = इ + इनच् (no guna because the affix is treated as किर, and च् is replaced by र by the express rule of this sūtra) = इ + र् + इनिच् (I 1. 51. S. 70) = हरिचम् a desert, dreary region a rivulet, a hole

२१२ । वेपितुहोर्ह्वस्वश्च । २ । ५२ ।

विपिनम् । हुविनम् ।

212. When the affix inan is added to √vep (I 391) to shake, and √tuh (I. 773) to distress, the vowels of the roots are shortened to इ and उ respectively. 52

Thus वेप् + इनच् = विप् + इनच् = विपिनम् 'forest.' हुव् + इनच् = ह्वो + इनच् = हुव् + इनच् = हुविनम् cold, snow

२१३ । तलिपुलिभ्यां च । २ । ५३ ।

'तलिन विरले स्तोके स्वच्छेऽपि तलिनं त्रिषु' । पुलिनम् ।

213. So also the roots तल् and पुल् take the affix inan, and the root vowel remains short 53.

Similarly $\text{हु} + \text{क्विप्} = \text{हूः}$ 'gold'

Similarly मु gives कटम् a lewd person, an insect Similarly हूः meaning sky, Saraswati, a demon and swift

Notes — वक्ति यथा वा वाक् (words), पृच्छतीति माह् , (as शब्द माह्), a disciple, भीयते अयति वा वा श्रीः (a design of nature, beauty) वा अवति यस्या वा वा सूः यज्ञसाधन वा (a sacrificial ladle, a cascade)

हुयते प्राप्यते हुः सुवनया वा हूः हिरण्यं वा (Gold) कटेन प्रवते गच्छतीति कटम् कानुकी जनः कीटो वा (a lewd person, an insect) अवति श्रीम् गच्छतीति हूः शयोऽश्वो बुधन् आकाश विद्या वा (a rabbit, a horse, a bull, the sky, knowledge) So also the forms of मान्मृ (the rainy season), द्वाः (the gate keeper), उदरिणम् (whey), ह्यम् (अवन्ति अवन्ति यथा वा, hymn)

These words are from the roots वचर्परिभाषते (II 54), $\text{वच$ धीप् कावाद् (VI. 120) विज् वेवायाद् (I 945), सु गती (I 987) हुन् गती (I. 992) मुन् गती (I. 1006) and हु गती (a sautra dhātu)

२१८ । आप्नोतेह् स्वश्च । २ । ५८ ।

आपः । अपः । अद्भिः । अद्भयः ।

218. The affix क्विप् comes after the root आप् to pervade (V 14) and thereby the long vowel आ is shortened into अ 58

Thus, आद्भवन्ति अदीरजित्वायः । आपः (waters) This word is always feminine and plural in declension, thus आपः , अपः , अद्भिः , अद्भयः , &c. The word means earth, water See Amarakosa I. 10 8

Thus $\text{आप्} + \text{क्विप्} = \text{अप्}$ । It is declined as above, i.e. Nom Pl आपः , Acc Pl अप Inst Pl. अद्भिः Dat, Abl. Pl अद्भयः Gen. Pl अपा , Loc. अप्सु ।

२१९ । परौ ब्रजे वश्च पदान्ते । २ । ५९ ।

वृजे क्विप्दीर्घो स्त पदान्ते हु पह् । परिवाह् । परिव्राजो ।

219. To the root वृज् , preceded by the prefix परि , is added the affix क्विप् , whereby the short अ of vraj is lengthened into आ , and व् replaces ज when it is final in a pada 59

Thus परितः वर्चते वृजति व परिवाह् (a mendicant) Thus $\text{परिवृज्} + \text{क्विप्} = \text{परिवाह्}$ but in the Nominative Singular it is considered as if it was परिव्राह् । Then, the व् is changed to ह् by अघट्ठ and अट्ठव rules. The root is वृज गती (I 272)

The dual of परिवाह् is परिव्राजो and the plural is परिव्राजः ॥

२२० । हुवः इलुवकच । २ । ६० ।

हुह ।

220. The affix क्विप् is added to the root हु and the vowel is lengthened and the root is doubled as if the affix was रह् 60.

Thus — हुहोति इदम्यति वा यथा वा हुहः (a wooden ladle by which ghee is poured into the sacrificial fire) The root is हु दानादनयोः (III. 1).

२२१ । लुवः कः । २ । ६१ ।

लुवः ।

221. The affix कः is applied to the root लु to flow 61.

Thus — लवति धृतनद्यात् वः लुवः (a sacrificial ladle, meaning the same as लु, Art II. 57, preceding). Similarly लुवच् (motionless, constant)

२२२ । चिकच् । २ । ६२ ।

चकार उपकारकार्यः । क इत्कुत्वच् । लुक् । 'लुक् च लु चक् सप्तद्वि' ।

222. The affix चिक् is also applied to the root लु 62.

Thus धृतनद्याः लवति वा लुक् (a sacrificial ladle) The affix is really च्; the क is for euphony, and क् is indicatory, by which the च् is changed to a guttural. Thus लुक्, dual लुक्चो, pl लुक्चः । The plural form लुक्चः is found in the following लुक् च लु चक् सप्तद्वि ॥

२२३ । तनोतेरनश्चवः । २ । ६३ ।

तनोतेरिक्कुम्भत्वचः । अनो वयन्वादेशश्च । त्वक् ।

223. The portion अच् of the root तच् to spread, is replaced by the syllable च va, when the affix चिक् (च्) is added to it 63. Thus तच् + चिक् = त्व + च् = त्वच् nom. S त्वक् skin.

The substitute is the full syllable च va consisting of two letters च् and अ, and not merely च्. Hence Bhattoji uses the word sabda in explaining this sūtra. For the meaning of the word त्वच् see A. K. II. 6 62.

२२४ । ग्लानुदिभ्यां डौः । २ । ६४ ।

ग्लौः । नौः ।

224. To the roots √glai (I 952) to be dejected, and √nud (VI 2) to propel is added the affix dau 64.

Thus ग्लौ + डौ = ग्लौः moon. नुद् + नौ = नौः boat, ship See A. K. I. 3. I4 and I. 10 10

२२५ । छिवरव्ययम् । २ । ६५ ।

डोरित्येव । ग्लौकरोति । 'कृन्नेवन्तः' (४४९) इति चिह्ने नियतार्थनिर्दिष्ट । उक्तादिप्रत्ययान्त-स्यैव सति ।

225. The words formed by dau are not indeclinables, except when they take the further affix chvi 65

The word डौ is understood in this sūtra. Thus ग्लौ करोति. Here the case-affix is elided, as the word is treated like a च्वि formed taddhita, and hence is indeclinable. It means अग्लौः ग्लौः संपदरते तया करोति, converting that which was not glass (or camphor) into camphor, i.e. encamphoring &c.

The present sūtra is in fact a niyama or restrictive rule, for it restricts the too wide scope of I. 1 39 S. 449 by which every word formed by the krit affix डौ, would have been ipso facto an indeclinable. As Unādis are krit affixes, a word formed by डौ would be an indeclinable. But this

sūtra really says that a unādi word formed by an च or जो, रे or जो affix is not an indeclinable, unless it is used with the force of *chv* affix. See the following sūtras for रे and जो affixes.

२२६ । राते रैः । २ । ६६ ।

राः । रावौ । रावः ।

2.6. To the root $\sqrt{ra}$ (II. 48) to give, is added the affix *da* (रे) 66

Thus रा+रे=रैः । It is declined thus रै+ङुप्=रा+ङुप् (VII 2 85 S 286)=राः । Dual रावौ । Pl रावः । रै means fire, sharp, gold, and riches.

२२७ । गमेडोः । २ । ६७ ।

‘गौर्नादित्ये बलीवदे किरणज्जुलेदयोः । ‘जो डु स्वादिशि नाट्यां जुनौ च जुत्पावपि’ । ‘मृत्तव्योः स्वर्गवज्राण्डुरस्मिद्गवाचलोमज्जु’ । बाहुसकादप्युत्तेरपि डोः । ‘डोः जो स्वर्गान्तरिक्षयोः’

227. To the root $\sqrt{gam}$ (I. 1031) ‘to go’ is added the affix *do* (जो). 67.

Thus गङ्+डो=गो । In declining this word, sūtra VII 1 90 S. 284 applies. The nom. S is गौः । According to Kesava, this word means, when masculine, the sun, a bull, a ray of light, a kind of sacrifice, when feminine it means, a quarter of the compass, the goddess of speech i.e. Sarasvatī, the earth, the cow when both masculine and feminine, it means, heaven, the thunder bolt of Indra, water, ray, a region of the sky, an arrow, and the hair of the body

By force of bahulam, the affix comes after $\sqrt{dyut}$ (I. 777) to shine. Thus डोः fem. Heaven and hrmanent.

२२८ । असेश्च डूः । २ । ६८ ।

डूः । बाह्वने । अग्रगूः ।

228. To the root $\sqrt{bhram}$ (IV. 96) to wander about, is added the affix *dū* (ञ) as well as to the root $\sqrt{gam}$. 68.

Thus डू ‘brow,’ By force of the word च ‘and’, the affix is applied to गङ् also. Thus असेगू a servant, literally one who goes in front.

२२९ । दमे डोसिः । २ । ६९ ।

डोः । दोषी ।

229 To the root $\sqrt{dam}$ (IV 94) to tame, is added the affix *dos* (डोश्) 69.

Thus दङ्+डोश्=दोश्, dual दोषी the fore-arm. According to Śiṃharsha the word is masculine, as दोष उरव । It is neuter also, as कङ्कुड दोषी used in the Bhāṣya. It is feminine also as दोषा ‘arm’ as in Dhananjaya Kosha.

२३० । पयो रिज्यादेश्च वः । २ । ७० ।

वचिक् । स्थायडक् । ‘नैगनो वाचिजो वचिक्’ ।

230 To the root $\sqrt{pan}$ to barter, to praise (I. 466) is added the affix *ṛi* (वच्), and the initial च is replaced by व 70.

Thus वच् + इच् = वच् + इच् = वचिच् nom. s वचिच् a trader The word takes the affix अच् without changing the sense. As वाचिजः a trader See Amarakośa II 9 78 for the phrase वैयसो वाचिजो वचिजः ।

२३१ । वञ्जः कित् । २ । ७१ ।

‘उञ्जिग्रो वृहेऽपि च’ ।

231 The affix *ji* coming after *vas* to desire (II 70) is treated as कित् and so causes vocalisation 71

Thus वच् + इच् = उञ्जिच् । The vocalisation takes place by VI. 1 16. S 2412. It means fire and ghee (clarified butter)

२३२ । भुज उच्च् । २ । ७२ ॥

भुरिच्भुजिः ।

232. The affix *ji* is कित् after the root *bhri* to support (I. 946) and the final of the root is replaced by long *u* which is followed by *r* (I 1 51. S. 70). 72.

Thus वृ + इच् = भृ + इच् = भुरिच् nom. S भुरिच् meaning the earth.

२३३ । जसि सहोरुनि । २ । ७३ ।

जदुरिर्वज्ज् । वदुरिरादित्यः वृषिणी च ।

233 The affix *urin* comes after the roots *jas* to release (IV. 102) and *sah* to endure (I 905) 73

Thus जदुरिः ‘the thunder-bolt’ ‘the wearied’, ‘the hungry.’ वदुरिः ‘the sun, and the earth’, the enduring, the long-suffering

Note:—The words जदुरि and वदुरि are used in the following Riks —जदुरवे स्तव्यं विष्वजुर्गाव् । Here जदुरवे (dative) is explained as जग्मत्ताव ॥ In the Rik नीचायमानं जदुरिं न रवेन च, the word जदुरिच् is explained as जुचेत् ॥ In उत्पन्नं जानी वदुरिर्जग्मत्ताव the word वदुरि is explained by वद्वन् नीलः (Rv. IV. 38 7.)

२३४ । सुगुरुवृजो युच् । २ । ७४ ।

यवनश्चन्द्रमाः । यवनः । एवञः कोकिलः । वरञः ।

234. To the roots *su* to distil (V. 1) *yu* to mix (II 23), *ru* to sound (II 24) and *vriñ* to choose (V 8) is added the affix *yuch* (यच्) 74.

Thus वरञः moon, यवनः the Yavana, एवञः the cuckoo, and वरञः a kind of tree, &c.

Note:—यवनः extracting the Soma-juice, a sacrifice, a libation, bathing, generation. यवनः a tribe of foreigners Greek, an Ionian एवञः sounding, tone. वरञा fem. is the name of a river वरञः a bitter herb, and the neuter वरञं means a rampart, a bridge.

२३५ । अञ्जे रश् च । २ । ७५ ।

अञ्जोवेदुर्जग्मत्ताव् रश्वादेवञ् । एवञः काङ्क्षी । जिह्वावाची ह्र वञ्चवञ्कारवाच् ।

235 The affix *yuch* is added to the root *as* to pervade (V. 18), and thereby *as* is replaced by *ras* 75.

Thus $\text{अञ् + युच्} = \text{रञ् + युच्} = \text{रञ्जना}$ a sort of ornament for wearing round the waist of women. The word रञ्जना tongue, has a dental सः. It is derived from $\sqrt{\text{रञ्}}$ to taste of the Churāli class. (X. 385). It is formed by the affix युच् as it belongs to the Nandādi class. As a matter of fact, both words रञ्जना and रञ्जना are indifferently employed to denote a girdle and a tongue. The अञ् of this sūtra includes अञ् जोजने also (IX 51). The $\sqrt{\text{रञ्}}$ will take युच् by बहुलमन्वतादि (see below II 78). It includes $\sqrt{\text{रञ् मन्वे}}$ (I 745) and $\sqrt{\text{रञ् प्रास्वादे}}$ (X. 385).

२३६ । उन्देर्न लोपश्च । २ । ३६ ।

ओदनः ।

236 The *n* of *undi* (VII. 20) is elided, when the affix *yuch* is added 76

Thus $\text{उन् + युच्} = \text{उद् + युच्} = \text{ओदनः}$ food, boiled rice, grain mashed and cooked with milk a cloud. ओदनी the plant called *balā* (*latia cardifolia*).

२३७ । गमेर्गश्च । २ । ३७ ।

गमेर्गु बुध्याद्वादिभः । गगनम् ।

237 When the affix युच् is added to the root गच् to go (I. 1031) the *n* is changed to *n* 77.

Thus $\text{गच्छन्ति अस्मिन्मिति, गगनम्}$ the sky, the firmament. See A K I 2. 1.

२३८ । बहुलमन्वतापि । २ । ३८ ।

बुध्याद् । स्वन्दनः । रोचना ।

238 The affix उच् is added diversely to various other roots with various other forms. 78.

Thus $\text{ओजतेऽद्यै इति ओजतः प्रदीपो वा}$ (light), $\text{स्वन्दते मन्वतीति स्वन्दनः रोचोवा}$ (a chariot), $\text{नयते प्राप्नोति दृष्टं येन दन्मनः}$ (eyes), $\text{चन्दत्याद्वाद्यतीति चन्दनं}$ (sandal-wood) रोचतेऽद्यै रोचना . The bright sky, a handsome woman, a kind of yellow, pigment usually called *नोरोचना*. Similarly अचनः yellow; the ebony tree) &c.

Note —These words are from the roots $\sqrt{\text{dyut}}$ (I. 777) to shine, $\sqrt{\text{syandā}}$ (I. 798) to flow, $\sqrt{\text{ni}}$ (I. 950) to lead, $\sqrt{\text{chad}}$ (I. 68) to rejoice, $\sqrt{\text{ruch}}$ (I. 781) to shine स्वन्द दनः a war-chariot, air, hearing, a kind of tree called *tanisha* water, चयनं eyes चन्दनः sandal-wood, a kind of monkey, and चन्दनी name of a river चन्दनं a kind of medicinal plant called *Bhadrakālī*. रोचना a red lotus flower, yellow pigment, a handsome woman रोचनाः dark *Sālmali*, bright, a stomachic, name of one of the five arrows of cupid. From अधु to throw, we get अचनं throwing, a missile, name of a tree (*jivaka*). Similarly from $\sqrt{\text{av}}$ to go constantly (I. 38) preceded by राज , we get राजादनः the *Piyāla* tree.

२३९ । रज्जोः क्युन् । २ । ७९ ।

रजनम् ।

239 The root रज्ज takes after it the affix क्युन् (ana) 79.

Thus रजति रज्जोः क्युन् रज्जोः क्युन् (safflower, saffron, a kind of colour resembling the deep yellow of the saffron) रजनी (night)

Note —The root रज्ज to colour (I 1048), takes lyut also and we get रजनम् । The affix क्युन् being किर causes the elision of the nasal । Diversely (bhulam) the affix comes after कृप also, as कृपकः ।

२४० । भूभृष्वस्मिन्मयश्छन्दसि । २ । ८० ।

भुवनम् । भुवन आदित्वः । भुवनो वह्निः । निभुवनं पुरतम् । भृज्जननमन्तरीयम् ।

240. In the cchandās, the affix क्युन् is added to the roots भृ, पृ, and भृज । 80.

Thus भवतीति भुवनम् (the world, the earth,) सृते सृते वा सः भुवनम् (God, the sun) सृतीति कल्पयतीति भुवनः अग्निर्वा (fire) निभुवनं (the act of coition,) भृजति परिपक्वं भवति इति भृज्जनम् a frying pan, (the act of frying)

Note —भृ to be (I 1), पृ to beget (IV 24), सृ to shake (V 9) भृज्ज to fry (VI 4) take kyun in the Vaidic literature. By bahulam, the affix is found after these roots in secular literature also भुवन a world, the earth, the heaven, a being, mankind, water See A K II 1. 6 भृज्ज + क्युन् = भृज्ज + क्युन् (VI 1 16 S 2412) + भृज्ज + क्युन् (अष्टव VIII 4 53 S. 52) भृज्ज + क्युन् = भृज्जनम् a frying pan See A K II 9 30

२४१ । कृपृष्वस्मिन्मिथ्याजः क्युः । २ । ८१ ।

किरणः । पुरतः सपुत्रः । भृज्जनमन्तरिक्षम् । मन्दनं स्तोत्रम् । मिथ्याजः ।

241 The affix क्यु comes after the roots कृ, पृ, भृजि, मन्दि, and मि + था ८१

Thus —किरति त्रिषि पत्यन्धकारमिति किरणः (the rays of sun or moon) विपत्तिं पालयति पूरयति वा स पुरतः (जलैः is understood) sea, सृते वर्जयतीति भृज्जनम् (the sky, force). वो येन वा मन्दते स्तोति स्वयिति कानयते वा मन्दनम् (a hymn, a lover), मिथ्या दधाति यत्तन्मिथ्याजः (death)

The roots are √kṛi to scatter (VI 116), √pṛi to protect (III. 4) √vr̥j to avoid (II 19) √mad to praise &c. (I 13), √dhā to support (III. 10) मिथ्या means the destruction, and family, race.

२४२ । धृष्वेर्ध्वसंज्ञायाम् । २ । ८२ ।

विषयो गुरुः । विषया वीः ।

242. The affix क्यु comes after the root धृ (V. 22) and when this affix is added, the form धृ is changed to धि, and the word so formed denotes a name. 82.

Thus धृष्यतीति प्रागल्भ्य ददाति सः विषयः गुरुः a teacher. A. K. I. 3. 24, An epithet of Brishaspati, the preceptor of the Gods, विषया the speech, praise, hymn, (intellect), understanding, earth, a cup, bowl.

२४३ क । हन्ते घूर्णन् । २ । ८३ क ।

. घुरणः

243A When the affix *घुर* is added to the verb *हृ*, the root changes itself to *घुर*.

Thus हन्ति हननेन वा मादुर्भवति च घुरणः a sound—lit that which manifests on being struck

२४४ । वर्तमाने पृषद् घृहन् महन् जगन् कृतवत् । २ । ८४ ।

अतिप्रत्ययान्ताः । 'पृषु घेचने' गुणाभावः । पृषन्ति । घृहत् । महत् । जगत् । गनेर्जगादेयः । जगत् ।

244 The words *पृषद्*, *घृहत्*, *महत्*, and *जगत्* are formed by the affix *अति*, and it is like *घट्* affix, and the force the affix is to denote present time like the affix *घट्*. 84

These words are formed by the affix *अति*. From *पृषु घेचने* to sprinkle (I 737) comes *पृषन्ति* a drop of water. It is neuter and always used in the plural. The singular is *पृषत्*. There is no guna of the root vowel. Similarly *घृहत्* is from the root *घृह* to increase (I 771), *महत्* is from *मह* to worship (X 321) *जगत्* is from *जग* to go (I 1081), and *जग* is replaced by *जग*.

Note —These word are really formed by the affix *अति* and not *घट्*. It is treated like *घट्* which is an *उगित्* affix and consequently VII 1 70 S. 331 applies, and we get *जगत्* in *जगत्*. In the feminine, we have *जगती* by IV. 1. 6 S 455 as *जगती*.

Note —Had the words *पृषद्* &c been *घट्* formed, then we could have easily omitted the words *वर्तमाने* and *घटुवच्च* from this sūtra. But they are not *घट्* formed. Had they been so, then the vikarana *घट्* would be added to the root *जग*, and there would be *जगत्* by VII 1 80 S 455, and an optional form *जगती* would arise. The accent moreover would be governed by VI. 1. 186 S. 3730 in that case. But if the affix be taken as *अति* then it being an *ādhadhātuka* affix, the vikarana *घट्* is not added, and so the above difficulty does not arise. Hence Bhattoji takes these words as formed by the affix *अति* and not *घट्* though this *अति* is treated like *घट्* for some purposes.

Note —The example given above is *पृषन्ति* plural of *पृषत्*, in order to indicate that the word is neuter when meaning a drop. When masculine it means a deer. *घृहती* means an egg-plant, a thorn, the speech, a reservoir, a name of a metre, a wrapper or mantle. By being treated as *घट्* there is *जगत्* (VII 1 70 S 361), as *जगत्* = *विजगत्*. *जगती* means an egg-plant, when neuter, *जगत्* means kingdom. When masculine, it means Mahat the Great principle of Sāṅkhya, the mighty. *जगती* is also the name of the lute of Nāda, as *जगती* is the name of the lute of Viśvāvasu, *जगती* of Tumburu.

and कण्वरी of Sarasvatī See Māgha I. 10 (आवेष्टानं नदीं जुहुर्जुहुः) जगत् is neuter when meaning the world, the universe when masculine it means wind, air. It has all the three genders when meaning immoveable जगती means the earth, the world, a kind of metre, and man kind. The masculine जगत् 'air,' being treated as जगु formed takes जुह् (VII. 1. 70. S 361), and is declined as जगत्, dual जगन्तो, pl जगन्तः। But the जगत derived under dyuti-gami-juhota-nām dvecha (Vārtika under III 2. 178 S 3158) not being जगु like is declined as जगत्, जगती and जगतः।

Thus पर्षति विजति हिनस्ति वा तत् पृषत् (A kind of deer, a drop of any liquid) वर्हति वर्धतेऽवी वृहत् (large) Fem, वृहती a portion of the Vedas).

२४५। संश्वत् तृप् वेहत्। २। ८५।

वहे निपात्यन्ते। तृप्कृत्वं अतुवद्वायिभूत्यर्थत्। न्विनोतेः कुट् इकारत्वात्। संश्वत्कुहकः। तृप्कृतम्। विप्रुर्वाङ्मतेद्वितीयः हत् इत्। 'इहर्षोपवातिनी'।

245. The words *samschat*, *tripat* and *vehat* are irregularly formed by *st* affix. 85

These are Nipātanas. They are enumerated separately from the last mentioned words, in order not to apply *śatri-vad-bhāva* to them संश्वत् is derived from चिच् चवने (V. 5) with the preposition चत्। The इ of चि is elided संश्वत् means magic. From तृप् मीकने (IV 86) comes तृप्त् 'umbrella.' From हत् to kill (II 2.) comes वेहत् with the upasarga वि। The अत् of हत् is elided, and the इ of वि is changed to व। वेहत् a barren cow, one who destroys the womb. See A. K. II. 9. 69.

Note —The feminine of वेहत् would be वेहती had it been *Śatri*-like. But it is not so and उगितत् (IV. 1. 6) does not apply

According to Subhuti Chandra तृप्त् is derived from तृप्+रिच् to swell. तृप्त् means moon also.

२४६। छन्दस्यसानच् शुजुम्यास्। २। ८६।

श्वसानः पन्थाः। जरसानः पुष्यः।

246. After the roots *√su* to go, and *√jri* to grow old, comes the affix *a-nach* in the *chhandas*. 86

Thus श्वसानः a road, a path, a way. जरसानः an old man or an invalid person.

Note —But in the two verses प्रचम्पदे &c. (Rv I 62. 1 & 2) the word श्वसानाय is explained as अतिबलाय very powerful. It means also a cemetery but then it is differently derived.

२४७। अग्निवृधिसन्दिसहिभ्यः कित्। २। ८७।

अग्निवृधौ लेभः। वृधसानः पुष्यः। सन्दसानोऽग्निर्विवृत्। सहसानो यवो नम्रस्तम्।

247. The affix *असानच्* is कित् after *√rij* (I. 190) to fry, *√vridhu* (I. 796) to increase, *√mad* (I. 13) to praise, and *√saha* (I. 905) to endure. 87.

Thus *सुखवानः* a cloud, *वृषवानः* a man, *वन्दवानः* fire, a living creature, *वहवानः* a peacock, a sacrifice.

Note —The root *वृजि* takes *वृ* as it has an indicatory *वृ*, and this nasal is never elided here. Thus there can be no guna of *वृज*. So also on *वृज* and *वृह*. Therefore with regard to these three roots, the forms would have been the same, whether the affix were *किट्* or not. The difference would be with regard to *वृष* only. The above three roots might easily have been read along with *वृज्* of the last sūtra. The word *वृषः* in the next sūtra could also have been omitted. Thus instead of three apporisms, two would have been enough.

As, *वन्दवसानच् वृज् वृजि नन्दि सहस्रयः । and अर्ते शुट् च वृषेः किट् ॥*

In the Mantras *वृज्वसानः पुनवारः उक्थैः* and *अस्मिन् यजे वन्दवाना वृषवश्च* the words have been given their etymological meaning in the Bhāṣya, and not the meanings as given above.

२४८ । अर्तेर्गुणः शुट् च । २ । ८८ ।

अर्धवानोऽग्निः ।

248. The *वृ* to go (I. 983) takes guna when the affix *asānach* is added to it; and the augment *śut*(*च*) is inserted. 88.

Thus *वृ + वसानच् = अर् + वृ + वसानच् = अर्धवानः* the fire, the killer of enemies

Note —In the Mantra *आवागिषद् ध्वानाय*, the word *अर्धवानाय* (dative) is explained in the Bhāṣya by *यन्त्रां द्वित्रि* to the killer of enemies.

२४९ । सम्मानयस्तुवः । २ । ८९ ।

सूक्तोक्तो वाग्मी ।

249 The affix *anach* is added to the root *√stu* to praise (II. 34), when the preposition *च* is in construction with it. 89.

Thus *संस्तेजसा, अत्र वक्त्रे, a good speaker*

२५० । युयुधुषिदृशिस्मः किट् च । २ । ९० ।

युवानः । युवानः । युवानो साकपालकः ।

250 The affix *anach* is added to *√yuan* to war (IV 61.), *√budhir* to know (I. 924), and *√driśir* to see (I. 1087); and 1 is *किट्*. 90.

Thus *युवानः* an enemy, an opponent. *युवानः* a preceptor. *युवानः* a guardian of the world. By *bahulam* it comes after *√कृष* also. As *कृषाणः* a sword. In the following shloka there is play on the words *कृषणः* 'a miser', *कृषाणः* 'a sword,' and *कोष* 'a treasury' 'a sheath.'

कृषाणेन कथं कार कृषणः वह गपयते ।

परेषां दानसमये यः स्वकोषं विलुङ्गति ॥

२५१ । कुर्वेः सनीलुक् खलीपश्च । २ । ९१ ।

251 The affix ānach is added to the desiderative of the √hurchha, when the sign च् of the desiderative is luk-elided, and the ह of the root is lopa-elided. 91.

Thus जुहुराचः the moon.

Note:—The root √hurchhā to be crooked (I 226) when in the desiderative, takes जानच्, but the च् is elided and so also ह of the root. In the Yajur Veda mantia जुहोष्यन्तम् जुहुराचश्च दनः the word juhurānam is explained as कौटिल्यकारिः 'crooked'. See Isā upan ishad mv edition p. 30

२५२ । शिविते दीश्च । २ । ९२ ।

शिवितदानः पुण्यकर्मा ।

252. To the desiderative of the root √śvitā 'to make white' (I 778), is added the affix ānach, the affix च् is elided and न of the root is replaced by द् । 92

Thus शिवितदानः pious in conduct, virtuous, holy

Note —The affix is किर and so there is no guna. Of course, in the desiderative there is reduplication. See Amarakosā III 1. 46 Kshira-swāmī derives this word from शिवदि हवित्ते (I. 10), with the affix जानच् with the force of किर । In other words, he makes it the Perfect Participle of शिवद् । He apparently has overlooked this sūtra. The difficulty with the root शिवदि is that the nasal caused by हदिद् will not be elided and जानच् is a Vaidic affix.

२५३ । तृन् तृचौ शंसिहदादिभ्यः संज्ञायां चानिटा । २ । ९३ ।

तृचैः कदादिभ्यश्च क्ताचुत्तृचौ स्तः । तौ चानिटौ । शंस्ता । स्तोता । शंस्तरो । शंस्तरः । चदिः चोत्रो यातुः शकलीकरणे भक्तये च । अनुदात्तेत् । 'तृचवै चक्षदानच्' इति १०३त् । 'उच्चाय वा वेदत वा चक्षते' इति ब्राह्मचार्यम् । 'चक्ष्ता स्वात्स्वारयो द्वाःस्वो वैश्यायानपि शुद्रजैः' ।

253 The affix trin comes after √śans, to praise (I. 764) and the affix trich after √kshad and the rest, when the word so formed is a name, and the affixes do not take the intermediate च ॥ 93

Thus चच् + तृच् = चंस्तरु nom. s. चंस्तरा, dual चंस्तरो, pl. चंस्तरः ॥

The root चद् is a sautra dhātu and means to cut, to eat. It is Anudāttet. It is found used in the Rig Verse चक्षये चक्षदानच्, and in the following phrase taken from the Brāhmanas —उच्चाय वा वेदत वाचक्षते । Thus चच् + तृच् = चंस्तरु, nom. s. चक्ष्ता । It means a charioteer, a gate-keeper, an offspring of a śūdra father and a Vaishya wife

Note —In explaining the sūtra VI 4. 11 S 277, it has already been said that the words चच् &c. have been used in that sūtra in order to teach by implication a *niyama* or restriction—namely the unādi words formed by चच् or चच् do not get lengthened, except the eight words svasri &c. specifically mentioned in that sūtra. The word चंस्तरु is not among these

eight, hence its declension is *चंस्तौ* and not *चंस्तारौ*, and *चंस्तरः* and *चंस्तारः* ॥ The word has acute on the first syllable as the affix is *निच्*. 'As in the mantra *वावद्याप उव चंस्तारु विमः* ।

The word *आदि* in *वदादि* refers to roots like *वाडु अडुचिष्टी* (II 66) Thus *वास्ता*, du. *वास्तारौ* pl *वास्तारः* । *वास्ति* or *विनयति चत्वाच्* = *वास्ता* *बुद्धः* ॥ It is the name of the Buddha Similarly *प्रवास्ता* । See VI. 4. 11. S. 277 Its dual and plural are *प्रवास्तारौ*, *प्रवास्तारः* । The lengthening in both cases is by the sūtra VI 4 11 S 277.

According to *Medini Kosha* *वत्त* means the son of a *śūdra* produced on a *Vaisya* woman. This is the meaning taken by *Bhattoji* in the text above. But according to *Amarakosā* it is the son of a *śūdra* by a *Kshatriya* woman.

Similarly from *नी* to lead, we get with the preposition *उच्* the noun *उन्नेत* a kind of *Ritvik* priest.

२५४ । बहुलमन्यत्रापि । २ । ९४ ।

नच् । *नन्ता* । *हच्* । *हन्ता* । इत्यादि ।

254 Diversely also other words are formed by the addition of *हच्* and *हच्* to other roots 94

Thus *नन्त* from *नच्* and *हन्त* from *हच्* ।

This sūtra is superfluous for the word *आदि* of the last aphorism would have made these two affixes applicable to other roots also

२५५ । नमृनेष्टृ त्वष्टृ होतृ पोतृ भ्रातृ जामातृ मातृ पितृ दुहितृ ।

२ । ९५ ।

न पतन्त्यनेन नमृ पौत्रो दीहिभ्रष्ट । नयतेः पुत्रपुत्रश्च । नेष्टृ । त्विषेरितोऽस्त्वच् । त्वष्टृ । होतृ । पोतृतिर्वन्नेदः । भ्राजतेर्जलोपः । भ्रातृ । जाया माति जामातृ । 'मान पुजायाच्' नलोपः । मातृ । पतिराकारस्येस्त्वच् । पितृ । दुहेस्तृच् हट् गुणामावश्च । दुहितृ ।

255 The following ten words are irregularly derived, *नमृ*, *नमृ* (a grandson), *नेष्टृ* (one of the chief officiating priests at a Soma sacrifice), *त्वष्टृ* (name of a Vedic God), *होतृ* (a sacrificial priest), *पोतृ* (one of the sixteen officiating priests at a sacrifice), *भ्रातृ* (brother), *जामातृ* (son-in-law), *मातृ* (mother), *पितृ*, (father), and *दुहितृ* (daughter) 95.

These ten words are formed by *trin* or *trich* With the negative particle *न* added to the root *नी* to fall (I 898) is formed *नमृ* । The son's son or daughter's son is so called because through him the ancestors do not fall from heaven into the *Naraka* called *बुद्* ।

From *नी* to lead (I. 950) we get *नेष्टृ* by *guna* of the root and inserting the augment *बुच्* । It means the *leading* priest in a Soma sacrifice.

From √स्विञ् to shine (I 1050) is obtained स्वहृत् by changing the ह् of the root into अ. It means the divine Architect; a carpenter. From √हु to sacrifice (III 1) comes होता the Hotri priest. From √पु to pumpfy (I 1015) comes the word पोता the Potri priest a kind of Ritvik. From √भ्राज् to shine (I 194) comes भ्रातृ brother. The ह् of the root is elided.

From √मा to measure (II 53) with the upapada जाता wife, comes जातातृ son-in-law, literally he who measures or causes to be measured the wife. From √वाच् to worship (I 1021) comes जाता mother. The ह् of the root is elided. From √पा to protect (II 47) comes पिता, the आ of the root is changed to इ. From the root √दुह to milk (II. 4) comes दुहिता. The affix कृच् takes the intermediate इ as an exception nor does it cause guna.

२५६ । सावसे ऋन् । २ । ९६ ।

स्वसा ।

256 The affix ऋच् comes after the verb कृच् to throw (IV 100) preceded by the preposition-सु 96.

Thus सु + कृच् + ऋच् = स्वसृ, N. S स्वसा (sister)

Another reading of this sūtra is सुञ्जसे ऋच्. There is no difference of meaning, सुञ्जिञ्जसे or सौ ञ्जसे mean the same. The Commentary adopts the first.

२५७ । यते वृद्धिश्च । २ । ९७ ।

जाता । 'भायान्तु भ्रातृवर्गस्य याताः स्युः परस्परम्' ।

257. The affix ऋच् comes after the verb यच् (I, 30) to attempt, endeavour, strive, try, and there is vriddhi of अ. 97.

Thus जाता (a husbands' brothers' wife). The wives of brothers are related to each other as जाता sisters-in-law. See Amarakośa (II. 6. 30) for the above verse of the text.

२५८ । नञि च नन्देः । २ । ९८ ।

न नन्दति ननान्दा । इह वृत्तिर्नानुवर्तत इत्येके । 'ननान्दा तु स्वसा परस्परं ननान्दा नन्दिनी च सा' इति शब्दार्थः ।

258. The affix ऋच् comes after the √नन्द् (I. 67) to be glad, when it is preceded by the indeclinable न and there is vriddhi of the root. 98.

Thus ननान्दा with vriddhi of the last sūtra, (husband's sister) literally meaning one who is never satisfied, however one might strive to please her. Others do not read the anuvritti of vriddhi into this sūtra. The form then is ननान्दा. Thus in Sabdārnava we find 'the husband's sister is nanāndā, also called nanandā, and nandini.'

on इन्द्राजग्नेश्वरचिद् it is explained by दिवाग्रवज्रोपवर्षा (Rv I 31. 16) चरन्ति 'the earth' चननिः the tube a blow-pipe, the artery or vein, also चननी । अचनिः 'motion or way', अचनिः 'the thunder bolt' of Indra : literally by which *is enjoyed* the kingdom by Indra it means the sun also, अचनिः 'the earth' चरन्तिः 'the boat'.

The word रज्जः 'night' turmeric, or red lac, or lotus is diversely formed from the root रज्ज् 'to be delighted' to dye, color, paint &c The *w* of the root is also diversely elided. To the root is added the affix चनि Another form is रजनी । The long ई (जीप्) is added by कृदिकाराद् &c.

२६३ । आङि शुभेः सनश्छन्दसि । २ । १०३ ।

आङ्गुशुभचिरनिर्वाणम् ।

263. In the chhandas the affix चनि comes after the desiderative of the verb शुप् 'to be dried' (IV. 74) preceded by आङ् । 103.

Thus आङ् शुप् + चप् + चनि = आङ्गुशुभचिः (wind, or fire) being worshipped on account of shining very quickly, or causing sorrow to one's enemies.

२६४ । कृषेरादेश्च चः । २ । १०४ ।

चर्वचिर्जनः ।

264. The affix चनि comes after the verb कृष् 'to plough' (I. 1039) and the initial क is changed to च 104

Thus कृष् + चनि = चर्वचिः (a man).

Note —In the Vaidika Nighantū, the form चर्वचिः meaning 'a man' is read in the list of नमुच्यमान

But Ujjvala Datta has read the sūtra as कृषेरादेश्च चः and so he has derived the form चर्वचिः meaning 'a harlot'. But this is not correct Had it been so, the sūtra would have stood as चृषे च from the root dhriṣ.

The Veda Bhāṣya also explains the word चर्वचिः in the same way when commenting on the mantra ओणाचचर्वचिपुतः ॥ (Rv I 3 7)

२६५ । अग्निमुद् च । २ । १०५

अग्निनिर्वाणः ।

265. The affix चनि comes after the verb अद् 'to eat or destroy' (II. 1), to which the augment उद् is added, 105.

Thus अद् + उद् + चनि = अग्निः 'fire'.

२६६ । वृत्तेश्च । २ । १०६ ।

वर्त्तनिः । गोवर्त्तनस्य चकाराण्युद् वर्त्तनिर्निर्वाणः ।

266. The affix चनि comes after the verb, वृ 'to subsist or exist' (I. 795). 106.

Thus वृत् + चनि = वर्त्तनिः 'a way, road.' See Amarakośa (II. 1-15) But according to Govardhana, the augment उद् is also to be added. Thus वृत् + उद् + चनि = वर्त्तनिः 'a road'.

The feminine form is वर्त्तनी with the जीप् of कृदिकाराद् ।

२६७ । क्षियेः क्तिञ्च । २ । १०७ ।

क्षियणिप्रायणः ।

267 The affix क्षि comes after the verb क्षिप् 'to discharge, to let go &c' (VI 5) and the affix is treated as क्ति 107.

Thus क्षिप् + क्षि = क्षियणि: 'a stroke with a whip' a weapon In the Veda Bhâshya क्षियणि: is explained by क्षेपणं throwing, in the mantrê क्षवस्य वाणी क्षियणि जुषयति ॥ (Rv IV 40 4).

२६८ । अर्चिं शुचिं हुं सृपिं छादिं छर्दिभ्य इतिः । २ । १०८ ।

अर्चिर्वाता । इदन्तोऽप्ययत् । 'अग्नेर्वाजन्ते अर्चयः' । योचिर्दीप्तिः । इतिः चर्पि । 'इत्यन्त-' (२६८५) इति इत्ययः । छादिः पटलत् । छर्दिर्वचनव्याधिः । इदन्तोऽपि । 'अर्च' लीकारगुलवात् ।

268. The affix इति comes after the verb अर्च् (I 219) 'to worship' शुच् (I 198) 'to grieve', हु (III 1) 'to offer or present as an oblation to fire', सृप् (I. 1032) 'to creep or crawl', छादि (X. 290) 'to cover' and छर्द् (X 51) 'to vomit' 108

Thus अर्च् + इति = अर्चिश् (a ray light: flame,) The affix इ of the unâdi अय इ (IV. 138) also comes after this verb Thus अर्च् + इ = अर्चिः (ray, flame of fire or of the morning twilight).

अर्चिश् formed with the affix इति is neuter, but अर्चिः formed with the affix इ is feminine and: plural is अर्चयः as in अग्नेर्वाजन्ते अर्चयः । शुच् + इति = योचिश् 'light lustre, radiance' हु + इति = इतिश् 'clarified butter' for offering सृप् + इति = चर्पिश् 'clarified butter' छादि + इति = छदिश् 'the roof or thatch of a house' The word is always feminine See Lûṅganusâsana. III 21. See A K II 2 14. The final अ of छर्दि is elided by VI 4 51. S. 2313 and the penultimate vowel of छादि is shortened by VI 4 97. S. 2985. छर्द् + इति = छर्दिश् (vomiting, sickness). The affix इ also comes after this verb. The word छर्दि ending in इ is also a valid form, meaning vomiting As अर्च' लीकारगुल वात् = अर्चि + अलीकार + गुलवात् .

२६९ । अर्हेर्नलोपश्च । २ । १०९ ।

'अर्हिर्ना जुषयन्तोः' ।

269. The र् of अर्ह् 'to grow, increase' (X. 228) is elided when the affix इति comes after it. 109

Thus अर्ह् + इति = अर्हिः m. 'fire, the kusa grass' अर्हन्त means fire See Amarakośa I 1. 57.

२७० । द्युतेरिसिकादेश्च जः । २ । ११० ।

द्योतिः ।

270 The affix इति comes after the verb द्युत् 'to shine, be bright or brilliant' (I 777) and the initial letter, that is इ is changed to द् । 110.

Thus अद् + इतिच् = अद् + इतिच् = अयोतिच् 'light, lustre', fire, the sun, sight, the star

२७१ । वसौ रुचेः सज्ञायाम् । २ । १११ ।

बहुतेचिर्वचः ।

271 The affix इतिच् comes after the verb वच् to shine (I 781) when preceded by बहु and the word so formed is an appellative. 111

Thus बहुवच् + इतिच् = बहुतेचिच् a sacrifice, religious ceremony By bahulam, this affix comes after the single uncompounded verb also As तेचिच् । See Amarakosha I 3 84

२७२ । भुवः कित् । २ । ११२ ।

भुविः बहुव्रः ।

272. The affix इतिच् comes after the verb वृ (I 1) 'to become' and the affix is treated as if it had an indicatory क् । 112

Thus वृ + इतिच् = भुविच् 'the ocean'

२७३ । सहो भश्च । २ । ११३ ।

वधिरनङ्वाद् ।

273 The affix इतिच् comes after the verb वच् (IV. 20) 'to endure, to support,' and the व is changed to च 113

Thus वच् + इतिच् = वधिच् an ox, a bull.

२७४ । पिबते स्युक् । २ । ११४ ।

'पायिष्यद्भुवःसुव्रयोः' ।

274 The affix इतिच् comes after the verb पा (I. 972) 'to drink' and the augment सुक् is also added to it 114.

Thus पा + सुक् + इतिच् = पायिच् 'the sea, the eye'

२७५ । जने रुचिः । २ । ११५ ।

जजुर्जनच् ।

275 The affix उचि comes after the verb जच् (IV. 41) 'to be born' 115.

Thus जच् + उचि = जजुच् birth, production.

२७६ । मने र्धश्च छन्दसि । २ । ११६ ।

मधुः ।

276. In the chandas the affix उचि comes after the verb मच् (VIII 9) 'to think' and the म is changed to न् । 116.

Thus मच् + उचि = मधुच् 'honey' (compare also Un I. 18.).

२७७ । अतिं पृ वपि यजि तनि धनि तपिभ्यो नित् । २ । ११७ ।

अतः । पर्यग्नियः । वपुः । यजुः । तनुः । तनुषी । तन्धि । वपुरक्षिवात् । 'वपुर्वैवविशुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति' । सान्तस्योदन्तस्य वा वप् । 'तनुः सूर्याग्निमन्त्रु' ।

277 The affix उचि comes after the following verbs, and is treated as if it was नित् and so makes the word first acute. अ (III 16) 'to go, to move or to obtain', वृ (III 1) 'to fill or to satisfy', वप् (I. 1052) 'to be get' 'to produce', वञ् (I 1051) 'to sacrifice', तन् (VIII 1) 'to stretch', चञ् (III 23) 'to sound or to bear fruit', तप् (I. 1034) 'to shine or to blaze.' 117

Thus अ + उचि = अचञ्, 'the sun, the boil', A. K. II 6 54. वचञ् 'a joint or knot', A. K. II 4 162 वपुञ् 'body or person', यजुञ् 'a sacrificial prayer or formula', the Yajur Veda तनुञ् 'the body', it is a neuter noun Its N dual and plural are तनुषी and तन्धि वपुञ् 'a bow', it is never used as a feminine noun This word either ends in the consonant च् or the vowel उ Thus in the passage वपुर्वैवविशुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति 'a bow, though made of pure bamboo, but if without the bow string, can do nothing' The pun is on dhanu and guna If वपु means a rich man, then the verse would mean "A rich man of a pure lineage, can do little if he has no good qualities." In the above verse the word is either *dhanus* ending in च् or *dhanu* ending in उ तनुः 'Fire, the sun, an enemy'

२७८ । एते शिञ् च । २ । ११८ ।

आयुः । आयुषी ।

278 The affix उचि comes after the verb वृ (II. 36) to go, 'to invigorate' and the affix is treated as a नित् and causes the vriddhi of the root 118

Thus वृ + उचि = वृ + उञ् = आयुञ् 'life, duration of life' This word is of the neuter gender So its N Dual is आयुषी

२७९ । चक्षेः शिञ् च । २ । ११९ ।

चक्षुः ।

279. The affix उचि comes after the verb चक्ष् (II. 7) to speak and the affix is treated as if it had an indicative च । 119.

Thus चक्ष् + उचि = चक्षुञ् 'the eye' The affix being treated as चिञ् the root चक्ष is not replaced by क्सा by II 4 54. S. 2434, though the affix is *ārdha-dhātukā*

२८० । मुहे. किञ् च । २ । १२० ।

मुहुरव्ययम् ।

280 The affix उचि comes after the verb मुह् (IV. 89) 'to faint, swoon, lose consciousness, become senseless', and the affix is treated as if it had an indicative क । 120

Thus $\text{शुद्ध} + \text{चि} = \text{शुद्धि}$ । It is an अव्यय or indeclinable and means constantly

२८१ । बहुलमन्यत्रापि । २ । १२१ ।

आचक्षुः । परिचक्षुः ।

281 This affix comes diversely in other places also. 121

Thus आचक्षु 'a learned man', परिचक्षु ।

२८२ । कृ गृ शृ वृञ् चतिभ्यः छ्वरच् । २ । १२२ ।

'छर्वरी व्याघ्ररक्षसः' । छर्वरी गृहकारी । छर्वरी रात्रिः । 'छर्वरः प्राकृतो जनः' । चत्वरच् ।

282 The affix छ्वरच् comes after /कृ (VI. 116) 'to scatter' वृ (VI 117) to swallow, शृ (IX 18) 'to kill, destroy, injure', वृञ् (V 8) 'to choose, select' and चच् (I 918) 'to ask, beg, request'. 122.

Thus कृ + च्वरच् = छर्वरः 'a tiger, a demon' a Rākshasa, गृ + च्वरच् = 'a proud man', शृ + च्वरच् = 'night', वृ + च्वरच् = 'a barbarian, चत्वरच् 'a quadrangular place or courtyard'

Note — छर्वरः also means curly hair, a mode of dancing, the class of weapons, छर्वरा a kind of basil छर्वर yellow sandalwood, ver million, gum myrrh

२८३ । नी सदेः । २ । १२३ ।

'निषङ्गरस्तु जम्बालः' । निषङ्गरी रात्रिः । इत्युच्चादिषु द्वितीयः पादः ।

283 The affix च्वरच् comes after the verb चङ् (I 907) 'to sit down' preceded by the preposition नि 123.

Thus नि + चङ् + च्वरच् = निषङ्गरः 'mud or mire' निषङ्गरी 'night' The च is changed to ञ् by VIII 3 66. S 2271

CHAPTER III.

२८४ । छित्त्वर छत्त्वर धीवर पीवर नीवर चीवर नीवर गह्वर कट्वर संयद्वराः । ३ । १ ।

इत्यादयश्च वरप्रत्ययान्ता निपात्यन्ते । 'छिदिर्' 'छद्' अनयोस्तकारोऽन्तादेशः किवर्तु-
जाभावश्च । छित्त्वरो घूर्तः । 'छत्त्वरो गृहकुञ्जयोः' । धीवरः कैवर्तः । पीवरः हयूलः । नीवरो
दिवकः । चिनीतेर्दोषश्च । चीवर निजुक्प्रवाणश्च । तीवर जातिविशेषः । नीवरः परिव्राट् ।
गाह्वरेर्हयूलश्च । गह्वरच् । कटे वर्णादी कट्वरं व्यवज्जन् । यनेर्दकारः । संयद्वरो मृगः । यदेः
संयद्वर इत्येके ।

284. The following eleven words are irregularly derived with the addition of the affix च्वरच् Ohhitvara, chhatvara, dhivara, pivara, mivara chivara nivara, gahvara, katvara, samyadvara 1.

1. छित्त्वरः 'sit for cutting hostile or roguish', from the verb छिद् 'to cut' (VII, 3). 2 छत्त्वरः 'a house, a bower', from the verb चद् 'to cover', (I. 851).

२८७ । कृषेर्वर्णे । ३ । ५ ।

कृष्णः ।

287 The affix नक् comes after the verb कृष् 'to plough' (I. 1039) when it means one of the colors 4.

Thus कृष् + नक् = कृष्णः 'the dark color, Krishna is the name of the son of Satyavati (Vyāsa), name of Keśava (Shri Krishna), a crow, name of Arjuna, कृष्ण is the name of Draupadi, a grape, a kind of plant. ७. black pepper, iron.

२८८ । बन्धेर्बन्धिवुधी च । ३ । ५ ।

बन्धनः । बुध्नः ।

288. The affix नक् comes after the verb बन्ध् 'to bind' (I 1022) when the ādeśas बुधि and बन्धि replace it (the verb) 5.

Thus बन्ध् + नक् = बन्धनः, 'the sun', बन्ध् + नक् = बुध्नः 'the foot of a tree, an epithet of Śiva'.

२८९ । धाप्यस्यजयातेभ्यो नः । ३ । ६ ।

'धाना जहृष्ये क्षिया' । पर्थे पत्रम् । पर्थे किमुका । 'बन्धो नृपये वेतने च' । जयेर्वी । वेनः । जल जादित्वः । बाहुलकात्पुं लीतेः कोचः पङ्गः ।

289 The affix न comes after the verb धा 'to hold, to contain', (III 10), पृ 'to protect or fill', (III. 4); वृ 'to dwell, inhabit, live' (I 1051); जह् 'to go, to drive', (I 248), and जह्, 'to go, walk, wander' (I 38) 6

Thus धा + न = धानाः f. 'fried barley or rice', पृ + न = पर्थे 'a leaf' or पर्थे 'the Palāsa tree' वृ + न = वृजः, 'price' or वृजम् 'hire or wages' जह् + न = जेनः the root जह् is replaced by the root जी before ārdhadhātuka affixes (II 4 56 S 2292) जेनः means a thief or Prajāpati जह् + न = जेतनः 'the sun, wind, a traveller'.

The word कोचः 'a lame man' is diversely derived by adding the unādi affix न to the root जु 'to go, move, or hear' (I 987 or 989)

Note —There is no vocalisation of √वृ and there is guna of -/जी— the contrary would have been the case had the affix been नक् (क्ति) like the last.

२९० । लक्षेरट् च । ३ । ७ ।

लक्षेरुदादिभ्यन्ताम्नः स्यात्सत्त्वाङ्गानम् । चान्मुद्रित्येके । 'लक्षकं लक्षणकं नाम्नि चिह्ने च' । लक्षको लक्षणकश्च रानन्नाता । 'लक्षका इवयोषाया चारवस्य च लक्षणका' ।

290. The affix न comes after the √लक्ष to mark (X 5) when it belongs to the Churādi class and the root also takes the augments जह् and बुद् । 7

Thus लक्ष् (which in the Churādi class becomes लक्षवति) + जह् + न = लक्षवत् 'a name, sign', but when it takes the augment बुद्, then लक्ष् + बुद् + न = लक्षणकः 'the step brother of Rāma'. The feminine लक्षका means a goose, and लक्षणका a female Sārāsa bird

Notes—The neuter nouns लक्ष्म and लक्ष्मन् both mean a name, a mark. The same Lakshana and Lakshmana when masculine are the names of a brother of Râma.

२९१ । वनेरिच्छोपधायाः । ३ । ८ ।

वेन्ना नदी ।

291. The affix न् comes after the root वच् 'to honor, to worship' (I. 494) and the penultimate vowel is changed to ः 8
Thus वच् + न = विच् + न = वेन्ना, 'a river.' There is guna of the short penultimate ः ॥

२९२ । सिधेष्टेयुं च । ३ । ९ ।

दीर्घोच्चारणसामर्थ्यात् गुणः । सङ्गुण आदित्यः । बाहुल्यकारकोऽस्योऽन् । ऊट् । अन्तरङ्गत्वादाय गुणः । स्वोऽन् ।

292 The affix न् comes after the root सिध्, 'to sew, darn stitch together or weave, (IV. 2)', and the दि portion of the root (namely वच्) is changed to ः 9

Thus सिध् + न = सङ्गुणः 'the sun'.

The word स्वोऽन् is diversely formed without changing the दि portion to ः 9 Thus सिध् + न = सि + ऊ + न = सङ्गु + न (by the Paribhâsha अचिद्ध बहिरङ्ग नन्तरङ्गे) = स्वोऽन् (VH. 3 86 S 2189)

Note—See Kaiyyata on VI 4 19 S 2561 and I. 1. 72 S 26 Had the guna taken place first, then the form would have been सिध् + न = सि + ऊ + न = सि + ऊ + न = सङ्गु + ऊ + न = सङ्गु + न = स्वोऽन् (the ऊ is gunated by VI 3 84 S 2168) But this is not the valid form Therefore the ः of सि is not gunated but changed to ः 9 for the वच् âdesa is antaranga as compared with guna.

२९३ । कृत्तुजसिद्धुपन्यनिस्वपिभ्यो नित् । ३ । १० ।

कर्तुः । वर्तुः । 'कर्तुः' च 'वर्तुः' च । वेना । द्रोणः । पन्नो नीचैर्गतिः । अन्नलोदनः । स्वप्नो निद्रा ।

293. The affix न् comes after the following roots and it is निट् whereby the acute falls on the first syllable, viz., कृ 'to scatter', (VI 116), कृ 'to choose', (V. 8 IX. 16), कृ 'to decay, to become old', (IV 22 and IX 24, X 272) बि, 'to bind', (IV. 2), कृ 'to go', (I 992), प्र 'to praise' (I. 467), अश् 'to breathe' (II 61), स्वप् 'to sleep' (II 59). 10

Thus कृ + न = कर्तुः 'ear', वर्तुः 'color', कर्तुः 'the moon or the tree वेना 'army', द्रोणः 'a measure of capacity', पन्नः 'a snake', अन्नम् 'food' स्वप्नः dream, sleep.'

Note—Karna is the name of the first born of Kuntî, Varna means caste, color, fame, painting, letters of alphabet.

२९४ । धेनू दृढव । ३ । ११ ।

‘धेनः विष्णुर्नदी देवा’ ।

294 The affix न comes after the root धे ‘to drink’ (I 951) and there is short व substituted for the final व of the root 11.

Thus धे + न = धि + न = धेनः ‘the ocean’. The feminine धेनः means a river, speech, and in the Vedas, a milk cow also

Note —Had the व been not replaced by व then this व would have been changed to वा before the ārdhadhātuka affix न and the form would have been धाना or धानः See VI 1 45 S 2370

२९५ । तृषिणुषिरसिभ्यः कित् । ३ । १२ ।

तृष्णा । शुष्णः सूर्यो वह्निश्च । रज्ज्वं प्रज्यवत् ।

295. The affix न comes after the following roots and it is कित्, तृष् ‘to be thirsty’, (IV. 118) शुष् ‘to be dry’, (IV. 74) रज्ज्वं ‘to’ roar, yell, cry out, scream’ (I 745) 12.

Thus तृष् + न = तृष्णा ‘thirsty’ शुष्णः ‘the sun, fire’, रज्ज्वं ‘a thing, object’.

२९६ । सुजो दीर्घश्च । ३ । १३ ।

सूना वधस्थानम् ।

296. The affix न comes after the root सु (V 1) ‘to extract Soma juice, or to perform the Soma sacrifice’, and the vowel उ of the root is also lengthened 13.

Thus सु + न = सूना ‘a slaughter house’.

Note —सूना ‘a slaughter house, the sale of meat, hurting, killing, the soft palate, uvula, girdle, zone, mumps, a ray of light, a river, a daughter, a elephant’s trunk. सून् born, produced, blown, blossomed, empty, a flower

२९७ । रमेस्त च । ३ । १४ ।

रमयसीति रज्ज्वत् ।

297 The affix न comes after the root रज्ज्वं ‘to sport (I. 906) and the व is changed to व 14.

Thus रज्ज्वं + न = रज्ज्वं ‘a gem’. The affix is added to the causative of रज्ज्वं That which causes joy (रमयति) is called रज्ज्वं ।

२९८ । रास्नासास्नास्थूणावीणाः । ३ । १५ ।

रास्ना गन्धद्रव्यम् । सास्ना गोगलकम्बलः । स्थूणा पुद्गलम्बः । वीणा वल्लकी ।

298 The words रास्ना ‘the incense or the name of a plant,’ सास्ना ‘the dew-lap of an ox’; स्थूणा ‘the post or pillar of a house’, and वीणा ‘the lute or the lightning’ are irregular 15.

They are derived from the following thus: by adding the affix न to the roots रज्ज्वं ‘to taste’, (X. 85), रज्ज्वं ‘to sleep’, (II. 69), रज्ज्वं ‘to rest, depend on’, (I. 975), वी ‘to go move’, (II. 39), we get the above words.

२९९ । गादाभ्यामिष्णुच् । ३ । १६ ।

मेष्णुर्गायनः । दिष्णुर्दाता ।

299 The affix इष्णुच् comes after the roots गे 'to sing' (I 965) and दा 'to give' (III 9) 16

Thus गा + इष्णुच् = मेष्णुः 'a singer, an actor', दिष्णुः 'a giver, i. e. a generous man'

३०० । कृत्यशूभ्यां क्स्नः । ३ । १७ ।

कुत्स्नश्च । अक्षयानखरडश्च ।

300. The affix ksna comes after the roots अक्ष 'to surround, encompass' (VII 10) and अक्ष् 'to pervade' (V 18) 17

Thus कृत + क्स्न = कृत्स्नः 'all whole entire, or कृत्स्न water, the flank or hip' अक्ष् + क्स्न = अक्षय 'not broken, entire'

३०१ । तिजेर्दीर्घश्च । ३ । १८ ।

तीक्ष्णश्च ।

301 The affix क्श्च comes after the root तिज् 'to sharpen' (I 1020) and the vowel of the root is lengthened 18

Thus तिज् + क्श्च = तीक्ष्ण 'sharp' The vowel of the root is lengthened The word means pungent, fiery, nitre, pepper, iron, war, poison, death, sea salt, plague

Note —This word is declinable in all the three genders, but it has different meanings when used in the masculine and neuter For the different meanings of this word, any dictionary may be consulted

३०२ । स्त्रिवेरुचोपधायाः । ३ । १९ ।

इत्तरश्च ।

302. The affix इच्च comes after the root त्रिस् 'to embrace, to unite,' (I 734) and the penultimate vowel, i. e. इ is changed to अ 19

Thus त्रिस् + इच्च = इत्तरश्च 'beautiful'

३०३ । यजिमनिशुब्धिदसिजनिभ्यो युच् । ३ । २० ।

यज्युरज्युर्दुः । 'यज्युर्दुर्द्वे क्लीं कुपि' । युज्युर्दुः । दस्युस्तत्कृतः । यज्युः यदीरी ।

303 The affix युच् comes after the roots यज् 'to worship' (I 1051), यज् 'to think', (IV. 67), युज् 'to cleanse, purify' (I. 74) यज् 'to bite, destroy, over power' (IV 104), यज् 'to be born or produced' (I 862) 20

Thus यज् + युच् = यज्युः 'a priest familiar with the Yajur Ved'; यज्युः distress, sacrifice or anger', युज्युः 'fir', दस्युः 'robber or thief', and यज्युः a creature, fire or the creator, i. e. Brahman'

३०४ । भुजिसृङ्ग्यां युक्त्युक्तौ । ३ । २१ ।

भुज्युर्भुजिभ्य । वृत् ।

304 The affixes **भुज्** and **सृङ्** come respectively after the roots **भुज्** 'to eat, to rule or protect &c', (VII 17) and **सृङ्** 'to die, perish' (VI 110) -21

Thus **भुज्+सृङ्=भुज्युः** 'food, a pot, vessel', **सृ+सृङ्=सृष्टुः** 'death'.

३०५ । सर्तुर्युः । ३ । २२ ।

सर्युर्नदी । अयुरिति पादात्सर्युः । सर्युः ।

305 The affix **अयुः** comes after the root **सृ** 'to go' (I 982) 22

Thus **सृ+अयुः=सर्युः** the name of the river, on the banks of which stood Ayodhyā -Some texts read the affix **अयुः** In that case it will be **सरयुः** and not **सर्युः** :

३०६ । पानीविविभ्यः प । ३ । २३ ।

पानि रक्ष्यत्पादात्पानिविति पापत् । ततोपात्पापः । नेपः पुरोहितः । बाहुलकाद्गुणाभावे नीपो वृद्धविशेष । वेत्त पानीयम् ।

306 The affix **पः** comes after the root **पा** 'to protect', (II. 47), **नी** 'to lead, carry' (I 950), **विप्** 'to pervade, spread through' (III 13) 23

Thus **पा+प=पापत्** 'sin' This word literally means that from which one should protect or defend himself that which should be guarded against He who is immersed in or mixed up with it is called **पापः** 'a wretch' or sinner

नी+पः=नेप 'a priest'. Owing to diversity, when there is no guna, then it is **नीपः** 'the Kadumba tree' **विप्+पः=वेत्तः** 'water'.

३०७ । क्युतः किरुच । ३ । २४ ।

क्युपो यक्त्रम् ।

307 The affix **च** comes after the root **क्यु** 'to move, to speak' (I. 1004) and it is **किरु** and so causes no guna of the root vowel 24

Thus **क्यु+च=क्युचः** 'the mouth' literally through which one speaks. Another reading is **क्युपः किरुच** The root is **क्युप्** to move slowly (I. 430). The noun is **क्युप्** a languid walker.

३०८ । स्तुयो दीर्घश्च । ३ । २५ ।

स्तुपः स्तुप्प्रायः ।

308. The affix **च** comes after the root **स्तु** 'to praise, eulogize, extol', (II. 34) and the short **उ** of the root is lengthened. 25.

Thus **स्तु+च=स्तुपः** 'a heap, pile, mound, a Buddhistic monument.'

३०८ । सुश्रूभ्यां निष्ठश्च । ३ । २६ ।

चात्किन् । सूपः । बाहुलकाद्ध्यवश्च । शूर्पश्च ।

309 The affix च causing lengthening of the preceding उ comes after the roots सु 'to extract Soma juice or perform Soma sacrifice, (V 1), and शृ 'to kill, destroy (IX 18) and it is निष्ठ (which thereby places the accent on the first syllable VI 1 197 S 2686), and (it is किन् also and so there is no guna. 26

We read the anuvritti of किन् here by virtue of च "and."

Thus सु+च=सूप 'soup, a sauce', the lengthening takes place on account of diversity शृ+च=शूर्पश्च 'a winnowing basket,' here the long उ in शूर्पश्च takes place by virtue of VIII 2 77 S 354

३१० । कुयुभ्यां च । ३ । २७ ।

कुवन्ति नमस्का अस्मिन्कूपः । कुवन्ति वचनस्यस्मिन्पशुमिति दूपो यद्यस्तम्भः ।

310 The affix च comes after the roots कु 'to sound, to moan groan, cry, hum, (I. 999) and वृ 'to join, unite' (II 23), and the vowel of the root is lengthened 27

Thus कु+च=कूपः the well, *literally*, that in which frogs make noise वृ+च=वृषः 'sacrificial post, *literally* that to which animals for sacrifice are fastened'.

३११ । खष्यशिल्पशष्पबाष्परूपपर्यतल्पाः । ३ । २८ ।

सहेते पमत्ययान्ता निपात्यन्ते । खननेर्नकारस्य षत्वश्च । 'खष्यी क्रोधवलात्कारो' । खी कतेर्ह्रस्वः । शिल्पः कौशलश्च । शसु हिसायाश्च । निपातनात्षत्वश्च । शष्पः बासतुश्च प्रतिभासवश्च । बाधतेः षः । 'बाधपो नेत्रजलोत्पन्नो' । बाष्पश्च । रीतेर्दोर्ध्वः । 'रूप स्वभावे खीर्द्वय' । पू । चर्षे शुद्ध बासतुश्च पङ्क्तुपीठश्च । 'तल प्रतिष्ठाकरश्च' । चुरादिष्विषो लुक् । 'तल्प गम्याह्वदारेषु' ।

311 The seven words khashpa, silpa, sashpa, bāshpa, rūpa, parpa, and talpa are irregularly formed by च । 28.

Thus खष्य 'anger or violence' from the root खश् 'to dig', (I 927) the ख of which is changed to ख् 2 शिल्पश्च 'an art' from the root शील् 'to meditate, contemplate, (I 556) the long ई of which is shortened. 3. शष्पश्च 'young grass or loss of intellect' from the root शश् 'to kill or destroy', (I 763) the श् is irregularly changed to श् 4. बाष्पश्च 'tears', from the root बाष् 'to harass, oppress, (I 5) the श् is changed to श् 5 रूपश्च 'form, appearance or beauty' from the root र 'to cry, to sound, (II 24) the short उ is changed to long ऊ 6 चर्षश्च 'young grass, house, a wheel carriage in which cripples are moved about', from the root चृ 'to fill up or gratify' (III 4) 7 तल्पश्च 'a couch, a wife, an upper story' from the root तल् 'to fix, to establish' (X 58) This root belongs to the *Churādi* class and so there is the elision of चिच् when this affix is added

३१२ । स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्यो योरित्नुच् । ३ । २९ ।

'अयानन्त-' (३३११) इति योरयादेशः । स्तनवित्तुः । हर्षवित्तुः । पोषवित्तुः । मदवित्तुर्वा-
वद्वकः । मदवित्तुर्वादिरा ।

312. The affix itnuch comes after the causatives of √stana (X 313) to sound, √hrisha, (IV 119) to be pleased, √pusha (I 732) to nourish, √gada (X 313) to thunder, and √mada (I §53) to intoxicate 29

Thus स्तन् + चि + हृन्च् = स्तन + अय + हृन्च् (the चिच् is changed to अय by VI. 4 55 S. 2311), = स्तनयित्तुः 'thundering, a cloud, falling-sickness', हर्षवित्तुः 'gladdening, gold, a son', पोषवित्तुः 'cuckoo or the twice born, the Brahman', मदवित्तुः 'talkative, lustful', मदवित्तुः 'the god of love, a drunken man,' the wine

३१३ । कृहनिभ्या क्तनुः । ३ । ३० ।

कृतनुः शिखी । हतनुर्व्याधिः यज्ञ च ।

313 The affix क्तुः ktanu comes after the roots कृ 'to do' (VIII 10) and हृ 'to kill' (II. 2) 30

Thus कृ + क्तु = कृतु 'an artist' There is no guna as the affix is कित् । हृ 'a hunter or disease' and a weapon The न् of the root √han is elided by VI 4 37 S 2428 The same takes place in the following sūtra also

Note —By force of च in the above यज्ञ च, the word hatnu means hantâ killer also In the Daśapadivṛtti the affix is read as kntu without च, and the example given is कृष्टुः agent and हतुः check, the न् of √han is elided diversely and jigatnu is given as illustration from यच् । But all this is erroneous for we find hatnu and kritnu in the following —

As कृकृपकृतनूतये (Rv. I 4 1), ज्येष्ठराज भरे कृतु (kritnu), जानो वधाय हतवे (Rv I 25 2), घृण न भीतमुपहन्तुमुग्रम् । But योनः सन्तुल्य एत वा जियन्तुः (Rv. II 31 9). In his Dhatu vṛtti Mādhava also calls the affix ktanu and he explains the form उपहन्तः । See Dhatuvṛtti of Mādhava under the root हृ ।

Note — जियन् means enemy in the Vedas

३१४ । गमे. सन्धकच । ३ । ३१ ।

जिगत्तुः ।

314 The affix क्त a comes after the root गम् 'to go' (I 1031) and there is सच् नद् भावः & e the root is reduplicated &c like the Desiderative 31

Thus गम् + क्त = जिगत्तु Breath, life

३१५ । दाभाभ्या नुः । ३ । ३२ ।

दाघुर्दाता । भाघुः ।

315 The affix उ comes after the root दा 'to give' (III. 9) and दा 'to shine' (II 42) 32

Thus दातुः 'a donor, valiant', दातुः rays, 'the sun'

३१६ । दधेर्गश्च । ३ । ३३ ।

दधुः ।

316 The affix उ comes after the root वच् 'to speak' (II 54) and the च is changed to व 33

Thus वक्त्रः 'talkative'

३१७ । येट् कृच । ३ । ३४ ।

वयति तानिति वेतुः ।

317. The affix उ comes after the root वेद् 'to drink' (I 951) and the ए of the root is replaced by short ए । 34

Thus वे + उ = वि + उ = वेतुः a cow, literally she who gives *such* to her calves Had the ए not been replaced by ए it would have been changed to उ by VI 1 45 S 2370

३१८ । सुवः कित् । ३ । ३५ ।

'सुतः पुत्रेऽनुवे रवौ' ।

318 The affix उ comes after the root वृ 'to beget' (II 21) and it is treated as कित्, and so there is no guna of the vowel 35.

Thus वृत्तः 'a son, a younger brother, the sun' Vīśvakosā

३१९ । जहातेर्देवन्तलोपश्च । ३ । ३६ ।

जहुः ।

319 The affix उ comes after the root दा to abandon (III 8) which is reduplicated and the final (vowel) is elided 36

Thus दा + उ = दादा + उ = ददुतुः 'name of an ancient king.' The first द is changed to च by VII 4 62 S 2245.

३२० । स्थो गुः । ३ । ३७ ।

'स्वाङ्गः किले स्थिरे इरे' ।

320 The affix उ comes after the root स्था 'to stand' (I 975) 37

Thus स्वाङ्गः 'a peg, firmness and a name of Śiva'. Vīśvakosā.

३२१ । अजिह्वरीभ्यो निचच् । ३ । ३८ ।

अजेर्वी । वेतु । वतुर्नददेभेदयोः । 'रेतुर्द्वयोः कियं वृत्तिः' ।

321 The affix उ comes after the roots गच्छ 'to go' (I 240) वृ 'to select', (IX 38), री 'to go and to howl', (IX 30) and it gets the designation निच which places the accent on the first syllable 38

Thus ञ्+उ (By II 4. 56 S 2292 ञ् is replaced by ञी)=ञी+उ= **ञैः** 'a flute, a reed,' name of a dynasty of kings', **वैः** 'a river or a country' **रेः** 'dust or pollen'

३२२ । विधेः क्तिञ्च । ३ । ३९ ।

विष्णुः ।

322 The affix उ comes after the root विष् 'to pervade' (III 13) and it is treated both as क्तिञ्च and तिञ्च (the vowel is not gunated and the accent is on the first syllable). 39

Thus विष्णुः Vishṇu

३२३ । कृदाधारार्थिकालभ्यः कः । ३ । ४० ।

बाहुलकान्न कस्वेत्यथा । 'कर्त्तुं चक्षुषाः' । दातुं दाता । वाकोऽनृवानोवात् । रात्रौ चोर्वासी । कर्त्तुः । 'कर्त्तुः प्रापाद्ये पाये दन्ते विट्किट्टयोरेपि' ।

323 The affix क comes after the root कृ 'to do', (VIII 10), दा 'to give', (III 9), वा 'to hold and to nourish', (III 10), रा 'to give', (II 48), कर्त्तुं 'to worship', (I 219), कल् 'to go', (X 319) 40

Because of the force of बहुलं 'diversely', which governs all the unâdi sūtras, the क् of the affix क is not हृत्, as it would otherwise have been by I 3 8 S 195. Had it been क्तिञ्च the affix would have been merely क्तिञ्च.

Thus कृ+क=कर्त्तुः 'a white horse, a crab, a mirror, fire, a water-jar', दाकः 'a generous man,' an institutor of sacrifice', वाकः 'an ox, a reservoir', रात्रा 'the full moon night, a river, a scab, a girl in whom menstruation has just commenced' कर्त्तुः 'the sun', a leaf, a crystal, copper, कल्कः 'sinful, sin, filth and dirt, arrogance'

By force of बहुलं, the affix क comes also after the root रच् 'to play' (I 906) Thus रक्कः 'a poor man or miser.'

The र् of रच् is changed to क् by VIII. 2. 18 S. 2350 as belonging to the कपिलकादि class. Thus रच्+क=रक्+क=रक्कः To this we add the feminine affix टाप् and thus get रक्का 'Ceylon', a harlot, a branch, a kind of grain

३२४ । सृदभूशुचिमुचिभ्यः कक् । ३ । ४१ ।

'सृक् उत्पलवातयोः' । 'सृक्ः स्रजःपद्माकयोः' । भूक् किट् । शुक्कः । शुक्कोऽपहृत् ।

324 The affix कक् comes after the roots सृ 'to go', (III 17) शृ 'to select' (V 8.) भू- 'to be', (I 1) शुच् 'to dry up' (IV 74) and शुक् 'to steal' (I 707) 41

Thus सृक्ः 'Air, an arrow, a lotus', सृक्ः a beast of prey, a wolf, a crow, भूकल् a hole, time, शुक्कः 'dry', शुक्कः 'testicle'

Note —In the Veda Bhāshya on सृक् स्रजःपद्मविनिर्गम्यत्वं the word सृक् is explained as स्रजःपद्मं flowing. Pavi thunderbolt, samsāya fully sharpened. Mushka means a mass, heap, a thief, or tree, scrotum.

३२५ । शुक्वल्कोल्काः । ३ । ४२ ।

शुक्वल्कोल्काः । शुक्ः । 'बल्क बल्कलनखिवाद्' । 'उच दाहे' । बल्क लः । उल्का ।

325. The words शुक् 'a parrot, the Śirisha tree, name of a son of Vyāsa, the name of the Minister of Ravana' बल्क 'the bark of a tree' उल्का a meteor, are irregularly formed 42

These words are formed by adding *kak* affix to √शुक् 'to shine' (I 459) the final letter of this root is elided, √बल् 'to go, approach, hasten', (I 520) and √उच 'to burn', (I 727) the च is changed to ल respectively.

३२६ । ह्यभीकापाशत्यतिमर्चिभ्यः कन् । ३ । ४३ ।

'एके शुक्राभ्यस्तेवलाः' । 'मेको नष्टकमेवयोः' इति विश्वनेष्टिभ्यौ । काकः । पाकः शिशुः बल्क यकलद् । अटकः पयिकः यरीरावयवद् । नर्कः यरीरवायुः ।

326 The affix कर् comes after the roots क 'to go' (II 36) की 'to fear' (III 2) कै 'to sound', (I 964) का 'to drink' (I 972) गल् 'to go', (I 896) अर् 'to go walk 'wander', (I 38) नर्च 'to cleanse, sound, to threaten to hurt', (X 107) 43

Thus क+कर्=कः 'one, chief, alone', की+कर्=केकः 'a frog and according to the authors of Visva and Medinī, also a sheep or rain' काकः a crow, a lame man, bathing by dipping the head only into water, a sectarial mark, a kind of measure, name of a Dvīpa, name of several plants, a multitude of crows, a modus coeundi पाकः 'very young, grey-ness of hair caused by old age, cooking, boiling &c' बल्कल=यकलद् the scale of a fish, bark, rind, a part, portion fragment

अटकः 'a traveller' a limb or member of the body' नर्कः 'the vital breath life wind' Some say √march is a sautra dhātu नर्चयति=नर्चयति (Veda Bhāṣya)

By force of बलुक्, the affix कर् comes after the root शो 'to sharpen, whet; make thin, attenuate' (IV 37) Thus शो+कर्=शाकः 'name of the sixth Dvīpa, power, strength, the peak, tree &c.' The root शो becomes श by VI. 1 45. S. 2370.

३२७ । नी हः । ३ । ४४ ।

निरातिः कम्बाम्नी । निराका नोचिह ।

327 The affix कर् comes after the root हा 'to abandon' (III 8) preceded by the pre-fix नि. 44

Thus निहा+कर्=निराका 'a kind of lizard, the Gangetic alligator' See Amarakosa I. 10 22

३२८ । नी सदेष्टिच । ३ । ४५ ।

'निकोऽङ्गी हेति तत्पले' ।

328 The affix कर् comes after the root च्च् to split, to go, to be dejected (I 907) when it is preceded by the prefix नि and

the affix has the force of चिच् whereby the last vowel with the consonant after it is to be elided 45

Thus नि सद् + क = निष्कः 'a golden coin equal to one *karsha* or *suvarna* of 16 *māshas*' The स is changed to च by VIII 3 66 S 2271. Nishka means a *dināra* a thunderbolt, an ornament, gold in general, a piece of gold.

३२८ । स्यमेरीट् च । ३ । ४६ ।

स्यमीको वरुमीक वृषभेदश्च । इट् इत्थ इति केचित् । स्यनिकः ।

329 The affix क्त् comes after the root स्यच् 'to sound' (I 878) and the augment ईट् is added to the affix 46

Thus स्यच् + ईट् + क्त् = स्यमीक. 'an ant hill, a kind of tree'

According to some 'the augment इट् is a short इ and not long ई. So the form is स्यनिकः ।

३३० । अजियुधुनीभ्यो दीर्घश्च । ३ । ४७ ।

'वीकः स्वाहातपत्रिकोः' । वृक्षा । वृक्षो वायुः । नीको वृषद्विषेय ।

330 The affix क्त् comes after the roots अज् 'to go', (I 248), उ 'to join, unite' (II 23) उ 'to shake, agitate', (V 9) नी 'to lead' (I 950) and the short vowel is lengthened and so there is no *guna*. 47

Thus अज् + क्त् = वीकः 'wind or a bird', वृक्षा 'a louse', वृक्षः 'wind' नीका 'a channel for irrigation' a kind of tree

Note — $\sqrt{aja}$ is replaced by $\sqrt{vi}$ by II 4 56 S 2292.

३३१ । द्वियो रश्च लो वा । ३ । ४८ ।

'हीका हीका जपा नता' ।

331 The affix क्त् comes after the root ही to blush, be modest (III 3) and the र is optionally changed to ल्, the vowel of the root is lengthened and so there is no *guna*. 48

Thus हीका or हीका 'bashfulness' timidity.

३३२ । शक्तेरुनीन्तीस्त्युनयः । ३ । ४९ ।

'उन' 'उन्त' 'उन्ति' 'उनि' इति चत्वारः स्मृत्यः । यकुनः । यकुन्तः । यकुन्तिः । यकुनिः ।

332. The four affixes उन, उन्त, उन्ति and उनि come after the root यक् to be able (V 15) 49.

Thus यकुनः 'a bud in general, a vulture' a kind of song, an omen, a prognostic, यकुन्तः 'a kind of bird, a sort of insect', यकुन्तिः 'a bird', यकुनिः 'a bird, vulture', an eagle or kite, a cock, name of the villain in *Mahabharata*.

३३३ । भुयो क्तिच् । ३ । ५० ।

भवन्तिर्वर्तमानकालः । बाहुल्यकदम्बश्च । अवन्तिः । वदेर्वदन्तिः । 'किंवदन्ती जगज्जुतिः

333. The affix क्तिच् comes after the root भू 'to be', (I 1). 50.

Thus भू + क्तिच् = भू + अवन्त (VII. 1. 3 S. 2169) + इच् = अवन्तिः 'the present time.'

By force of वहुत्, this affix comes also after the root ञच् 'to protect' (I. 631) Thus ञञ्जितः 'name of a city, the modern उज्जयिनी'

So also after the root बद् 'to speak' (I 1058). Thus बद्ञ्जितः as in किवद्ञ्जितः 'a rumour.'

Note —अवन्ती f is another name of the present tense See Mahābhāṣya कस्तिर्भवन्तीपरः प्रदीक्ष्यः ॥ The affix comes after कश् also As कश् + क्तिच् = कुञ्जितः. Here the initial क् of कश् is elided, and the root changed to कु ॥ The feminine is कुञ्जि by डीप् (IV 1 6 § S 520).

३३४ । कश्चुच्छिदेष्व । ३ । ५१ ।

चाहुवः । 'विषययुक्तस्य' इत्युक्तस्य दत्तः । 'युक्तस्य' इति पूर्वोक्तः ।

334 The affix कश्चुच् comes after the roots चिप् 'to throw' (IV 14) and भू 'to be' (I 1) 51

The √bhū is read into the sūtra by the force of च and

Thus चिप् + कश्चुच् = चिष्युः 'the spring season' according to Ujvala-datta, the body, a fragrant smell, भू + कश्चुच् = भूष्युः 'a master, the sun', the fire, the moon

३३५ । अमुक् नदेश्व । ३ । ५२ ।

चात्विषेः । नदयुक्तः । विषययुक्तः ।

335 The affix अमुक् comes after the roots नद् 'to sound' (I 55) and चिप् 'to throw' (IV 14), 52

By the force of च 'and', the verb kship is read into this sūtra.

Thus नद् + अमुक् = नदयुः 'a cloud', चिष्युः 'wind'. There is no guna as the affix is कृत् (I 1 5 S 2217)

३३६ । कृद्वारिभ्य उन्नम् । ३ । ५३ ।

'कृद्वारि' इत्येतेः स्वात्कृत्वा च कृत्वा नत्वा । उन्नमः । दारिद्र्यम् ।

336 The affix उन्नम् comes after the roots कृ 'to scatter', (VI 116), वृ 'to choose', (V. 8) वृ 'to kill, hurt', (IX. 23) 53

Thus कृ + उन्नम् = कृन्नमः 'pity, a kind of a tree', कृन्नम means compassion, उन्नमः 'the ocean, firmament, the sun, the Varuna tree' दारिद्र्य 'severity, cruelty, horror' The affix is added to the causative of the root कृ namely to √dâri

३३७ । ओ रश्च लो जा । ३ । ५४ ।

'रश्च' इत्येतेः युजा ।

337 The affix रश्च comes after the root रु 'to cross over' (I 1018) and the र् is optionally changed to र्च् 54

Thus रु + रश्च = रश्चः or रश्चनः 'a young man' The feminine is रश्चि or रश्चिनी । The डीप् is added as it belongs to the Gaurādi class.

३३८ । कुपिपिशिनिधिम्यः कित् । ३ । ५५ ।

इयुनो म्लेच्छजातिः । पिशुनः । निशुनश्च ।

338 The affix उन्च् comes after the roots इच् 'to be hungry', (IV 81) पिच् 'to shape, fashion, form', (VI 143), निच् 'to associate with, to unite', and it is treated as कित् and so there is no guna 55

Thus इच्+उन्च्=इयुनः 'name of a savage race, the Mlechhas', पिशुनः 'a slanderer, traitor,' a spy निशुनश्च 'a pair, couple, sexual union'

Note —पिचि is a sautra root पिशुन means also cotton, a crow, saffron, a goblin

३३९ । फलेर्गुक्च । ३ । ५६ ।

फल्युनः पार्थः । प्रजापत्यश्च । फाल्युनः ।

339. The affix उन्च् comes after the root कच् 'to bear fruit' (I 563) and the augment गुक् is added to the root. 56

Thus कल्+गुक्+उन्च्=फल्युनः 'name of Arjuna' A name of a river a kind of tree

As this word belongs to the प्रजादि class of Ganapātha, the affix ऋच् comes after it Thus फाल्युनः ।

३४० । अशोर्लेशश्च । ३ । ५७ ।

लशुनश्च ।

340. The affix उन्च् comes after the root अच् 'to eat' (IX. 51) which is replaced by लच् 57

Thus अल्+उन्च्=लश्+उन्च्=लशुनश्च 'garlic

३४१ । अर्जेर्जिलुक्च । ३ । ५८ ।

अर्जुनः ।

341. The affix उन्च् comes after the causative of जच् to go, stand (I 189) and there is the elision of चिच् the sign of the causative 58

Thus जच्+चिच्+उन्च्=अर्ज्+O+उन्च्=अर्जुनः name of the third Pāṇḍava who was a son of Kuntī by Indra.

Note —The root may be अर्ज् of the Churādi class (X 186) Arjuna means white, clear, bright, peacock, a cutaneous disease, a tree the only son of his mother

३४२ । तृणाख्यायां कित् । ३ । ५९ ।

चित्रादन्तोदात्तः । अर्जुनश्च ।

342 When अर्जुन means grass, the affix is treated as चिच् which thereby places the accent on the final syllable. 59

Thus अर्जुनश्च a kind of grass.

Note —अश्विनी a procuress, bawd, a cow, a kind of serpent, name of Ushā wife of Aniruddha, name of a river अश्विन silver, gold, slight inflammation of the white of the eye, grass

३४३ । अर्तेश्च । ३ । ६० ।

अवर्चः ।

343. The affix अवर्च् comes after the root वृ 'to go' (III 16) and it is treated as चिच्, throwing the accent on the final (VI. 1 163 S 3710) 60.

Thus वृ + अवर्च् = अवर्चः the sun, , tawny, perplexed, embarrassed dumb, red color, the dawn personified as charioteer of the sun, a kind of leprosy a poisonous creature, a plant, molasses'

३४४ । अजियमिश्रीकृष्णश्च । ३ । ६१ ।

'यजुर्न देवमस्मिदस्' । यजुना । यजुनोऽजगरः ।

344 The affix अवर्च् comes after the roots जच् 'to go', (I 248), चर्च् 'to check, curb, restrain', (I. 1033) and नी 'to sleep' (II 22) and the affix is चिच् । 61.

Thus जच् + अवर्च् = नी (II. 4 56 S 2292) + जन् + अवर्च् = यजुर्न 'a temple, यजुर्नो 'the river Yamunā, Jumna, यजुर्नो, Python

Note —In the mantra विद्यमानि देव यजुनानि विद्वास्, the word यजुना is explained as यजुनानि 'thoughts' in the Veda Bhasya In the Nighantu, Vayuna is read synonym with यज्ञा and यज्ञस्व ।

३४५ । वृत्तुवदिह्निकनिकविभ्यः चः । ३ । ६२ ।

वर्चस् । 'वर्चः स्रवचयुग्रयोः' । वत्सः । वत्सं । वत्सः । वृत्तः । 'कंसोऽङ्गी पापमाजयत्' । कर्त्तव्यवत् ।

345 The affix च comes after the roots वृ 'to select', (IX 16) वृ 'to cross', (I 1018), वच् 'to speak', (I. 1058), वृ 'to kill' (II. 2) वृ 'to shine', (I. 470), कच् 'to injure' (I. 716). 62.

Thus वृ + च = वर्चस् 'a year', वृत्तः 'flood or the ocean', वृ + वृ = वत्सः 'a calf, a boy, son', one just born, but the neuter वत्सवत् means 'the breast', वृत्तः a swan, goose, duck, flamingo, the supreme soul, the individual soul, the vital airs, the sun, Shiva, Vishnu, an unambitious monarch, an ascetic of a particular order, a spiritual preceptor, one free from malice, a mountain, envy, a buffalo. कच् 'a drinking vessel, also the name of the maternal uncle of Krishna. कचवत् 'a star an asterism

Note —In वर्चस् &c there is no intermediate च because of the prohibition of VII 2 9 S 3163 The च is not changed to व as a diversity But there is वच् change in कच् Though all commentators on Unādi sūtras have given वर्चस् and वचस् as illustrations yet the forms वर्चस् and वचस् are also valid according to the authority of the Mahābhāṣya In the other alternative, the forms will be वर्चस् and वचस् । Or the latter forms may be evolved from वृचि वृचि

' a star name of a mountain, a bear, a kind of plant / north pl the pleiades.

३५० । अवेर्जाती । ३ । ६३ ।

'अवेर्जाती' इति च ।

350 The affix च comes after the root अर् 'to go, to kill', (VI 7) and the word so formed means a species of an animal 67

Thus अर् + च = अचः 'a bear, a name of a mountain'.

Though the word has been formed by the last sūtra also, the present sūtra makes a nyāsa, namely √riś never takes च except when it denotes a species while the other three roots take च without any such restriction

३५१ । उन्दिगुयिकुविम्यश्च । ३ । ६८ ।

उत्तः प्रसवश्च । उत्तः स्तवः । कुर्वो जडश्च ।

351 The affix च comes after the roots उन्द् 'to wet, moisten', (VII 10), उर् 'to be angry (IX. 45), and कुर्व 'to extract, (IX 46), and it is treated as क्त् । 68.

Thus उन्द् + च = उत्तः 'a spring, fountain', the द् of the root is elided by VI 4 24 S 415

उत्तः 'a bunch of flowers', a pillar, a pearl necklace, the plumage of a peacock कुर्वः 'the womb'

३५२ । वृषिपययोर्दकी च । ३ । ६९ ।

वृत्तः कामदेव । पयः ।

352 The affix च comes after the roots वृष् 'to covet', (IV 136) and पय् 'to purchase, to praise' (I 466) the ष् and य् of the roots are respectively changed to इ and क् । 69

Thus वृष् + च = वृइ + च = वृत्तः 'the God of love', पय् + च = पक् + च = पयः 'a fort night, &c' Q The च् ordinarily would have been changed to ष् by चर्त्त rule, and so we get वृत्तश् ? Ans No The चर्त्त is asiddha, and so there would have been वृष् by VIII. 2 37 S 326.

३५३ । अशेः सरः । ३ । ७० ।

असरश्च ।

353 The affix सर comes after the root अश् 'to pervade' (V 18) 70

Thus अश् + सर = अशरश्च a letter The च is changed to स, and the latter to ष by S 294 and 295 The word means All-pervading, the supreme Brahman, the Summum Bonum, the letters of an alphabet Ujjvaladatta reads the affix as सरश् having an indicative ष्, but it is incorrect For ष् would place the accent on the first syllable (VI 1. 197 S 3686) while

the word has acute on the middle, by the affix accent (III 1. 3. S. 3708) As in the following Rik mantra श्रुचो अचरे परने इयोमन् (Rv I 164 39) and the following Yajush mantra ओषि च यतानि षट्पुनरादि । So also the Mahābhāṣya at the end of second Ahnika says अचरोते वा सरोऽचरन् ॥

३५४ । वसेश्च । ३ । ३१ ।

वत्सरः ।

354 The affix चर comes after the root वच् 'to dwell' (I. 1054) 71

Thus वच् + चर = वत्सरः 'a year' The च् of वच् is changed to र् because चर is an Ardhadhātuka affix beginning with च । (VIII 4 49 S 2342)

३५५ । सपूर्वाच्चित् । ३ । ३२ ।

संवत्सरः ।

355. The affix चर comes after the root वच् 'to dwell' when it is preceded by any upapada, and the affix is treated as चित्, which places the accent on the last syllable 72

Thus वच् + वच् + चर = संवत्सरः 'a year' So also बहुवत्सरः, परिवत्सरः &c. Some read the sūtra as सपूर्वाच्च, which is incorrect, for चित् accent is not ' .ted to संवत्सर only. As in mantra बहुवत्सराय परिवत्सराय the accent is on the final

३५६ । कृधमदिभ्यः कित् । ३ । ३३ ।

कामकान् वत्सरः । कृन्तुः स्यात्तिकोदकम् । भूचरः । वत्सरः । 'वत्सरा नविका चेवा भक्षणी च वा नता' ।

356. The affix चर comes after the roots कृ 'to do', (VIII 10), शृ 'to shake', (V 9), लृ 'to be/pleased, satisfied', (VI 99), and it is treated as कित् । 73

Thus कृ + चर = कृचरः 'a dish made of milk, sessamum and rice' Here the च is not changed to च्, because of the force of कृञ्च लृञ्च diversely, which governs all the Unādi sūtras

भूचरः 'the grey color', च here also is not changed to च् because of the force of बहुल, वत्सरः 'envy, jealousy &c'. But वत्सरा means 'a gnat' But in the Vedas, the etymological meaning of the word वत्सर is taken, namely 'cause of delight, Thus in हनुनिद्राव वत्सरश्च, and तसिन्धवो वत्सरमिन्द्र पानश्च (Rv. X 30. 9)

३५७ । पते रश्च लः । ३ । ३४ ।

पत्तलः पन्था ।

357 The affix चर comes after the root पच् to fall, to move', (I 898) and the र of the affix is replaced by ल् । 74

Thus पच् + चर = पत्तलः 'a road'

३५८ । तन्युषिभ्यां कसरन् । ३ । ३५ ।

तसरः कञ्जेष्टने । श्रुचरः श्रुत्तिकम् ।

358 The affix क्खरच् comes after the roots लृच् 'to stretch', (VIII 1) and गृच् 'to go' (VI 7) 75

Thus लृच् + क्खरच् = लृखरः the shuttle See Amarakoshā III 2 24. The र् is elided by VI 4 37 S 2428 गृच् + क्खरच् = गृखरः 'a priest, a thorn'.

Note — Riksharam means shower of rain, and riksharah m means a priest But in the mantra अन्नहरा अन्नवः सन्नुपमया the word anriksharāh is explained as thornless

३५९ । पीयुक्कणिभ्यां कालच् संप्रसारण च । ३ । ३६ ।

पीयुः वीजः । पियालो वृक्षभेदः । कुवालो देशभेदः ।

359 The affix कालच् comes after the roots पाच् (a santra dhātu) and कृष्च् 'to sound' (I 477), and thereby the root piya is shortened to पियु and kvan is vocalised to कुच् respectively 76.

Thus पीय + कालच् = पियाल 'name of a tree', here the long ई of पीय has been shortened, कृष् + कालच् = कुवालः 'the name of a country'

By the force of बहुल 'diversely' which governs all the Unādi sūtras the word भगाल (a skull) is formed by the addition of the affix कालच् to the root बह् (to break)

Thus बह् + कालच् = भग (VII 3 53 S 2364) + कालच् = भगालच् (the र् in भग is elided by VI 4 37 S 2428)

३६० । कठिकुषिभ्यां काक् । ३ । ३७ ।

कठाकुः पक्षी । कुषाकुपक्षिः सूर्यश्च ।

360. The affix काक् comes after the root कठ 'to live in distress', (I 356) and कुष् 'to extract' (IX 46), 77.

Thus कठ् + काक् = कठाकुः 'a bird', कुष् + काक् = कुषाकुः fire, the sun a monkey.

Note — Ujvaladatta reads the root कष (I 716) to injure instead of कुष्, and gives the example कषाकुः । This is, however, against Dictionary The Medinī reads the word कुषाकुः । *Query* Is there any word as कषाकुः ?

३६१ । वृतेर्वृक्च । ३ । ३८ ।

'वृषाकुर्वातवरितोः' ।

361 The affix वृक्च comes after the root वृच् 'to move' (I, 982) and the augment इक् is added to the root 78

Thus वृ + इक् + वृक्च = वृषाकुः 'the wind, the river, a wheel, fire, a deer, the thunderbolt of Indra, the suns disc or orb'

३६२ । वृतेर्वृद्धिश्च । ३ । ३९ ।

वार्ताकुः । वार्तुलकाकुकारव्याचवच् । वार्ताकार ।

362 The affix वृद्धिश्च comes after the root वृच् 'to be, to exist' (I 795) and the वृ of the root is *vriddhied* 79

Thus हृ + काङ् = वाङ्मूः 'the egg-plant' By the force of बहुल 'diversely' which governs all Unādi sūtras, the ङ of the affix काङ् is replaced by ञ
Thus हृ + काङ् = हृ + काङ् = वाङ्मूः ।

३६३ । पर्दन्ति संप्रसारणसंज्ञोपश्रवः । ३ । ८० ।

'हृदाङ्गुर्द्विजे व्याघ्रे चित्रके च वरीश्वरे' ।

363 The affix काङ्, comes after the root पर्द 'to break wind', (I 29) and it is treated as निद, the र is changed to ञ, and there is elision of the ञ of the root 80

Thus पर्द + काङ् = हृदाङ्गुः 'a scorpion, a tiger, a panther, a serpent or a tree'

३६४ । कृयुषोभ्योऽभ्युजागूजङ् चः । ३ । ८१ ।

अभ्युजागूजङ्गुते कृयुषोः । 'वरपयुर्नेपयातयो' । वबागूः । 'बबकङ्गुर्विमवाग्निनोः' ।

364. The affixes कृयुच्, जागूच् and जङ्गुच् come respectively after the roots कृ 'to go', (I 982), यु 'to unite', (II 23) बच् 'to speak' (II 54) 81

Thus कृ + कृयुच् = वरपयुः 'a cloud, and wind' यु + जागूच् = वबागूः 'rice gruel', A K II 9 50 बच् + जङ्गुच् = बबकङ्गुः 'a Brāhman or a good speaker'

Note —The word वरपयु has been explained in the Veda Bhāṣya as बीजगामी swift going, in commenting on the mantra वरपयु रस्य वृजुरसः ।

३६५ । आनक्तं शीङ्भियः । ३ । ८२ ।

अयानकोऽजगरः । अयानकः ।

365 The affix आनक्त comes after the roots नी 'to lie down', (II 22) and नी 'to fear' (III 10) 82.

Thus नी + आनक्त = अयानकः 'a python', अयानकः 'fearful, a tiger, name of Rahu, the sentiment of terror, one of the nine sentiments in poetry (रस)

३६६ । आणक्तो लुधुशिङ्घिधाकभ्यः । ३ । ८३ ।

लबाणक्त दात्रच् । अबाणक्तोदातः । शिङ्घाणक्तः स्लेष्मा । लुधोदरादिस्वात्पदे कलाभः । 'शिङ्घाच नाधिकानले । 'बाणक्तो दीनारभागः' ।

366 The affix आणक्त comes after the roots लू 'to cut', (IX 13), लू 'to shake, agitate', (IX 17), शिच 'to smell', (I 174) and ण 'to hold, to nourish'. (III 10) 83

Thus लू + आणक्त = लबाणक्तच् 'a sickle, scythe', अबाणक्तः 'wind', शिङ्घाणक्तः 'mucus discharge from the nostrils', the final क् of this word is sometimes elided by the force of VI 3 109 S 1034, thus शिङ्घाणक् 'the mucus of the nose, rust of iron, a glass vessel', बाणक्तः 'a gold coin, part of a dinara'

Note —In the Vikramāditya Kosa Śinghāna means शिचाकः जैनविपरीति नक्तरेतश्च पिच्छके ॥

३६७ । उलमुकद्विहोसिनः । ३ । ८४ ।

एव दाहे । एव सः पुत्रादयश्च । एवमुक्तं एवमवगात् । इत्यादिभिः । इभिः । इहोति-
निभिः । इति ।

367 The words चरहुनि: 'a fire brand, torch', बर्हि 'a ladle, spoon', and होरी 'a sacrificer' are irregular 84

These are derived from the respective roots *burn* (I 727) with the addition of the affix *burn*, the *burn* of the root being replaced by *burn*, *burn* 'to hurt, kill', (V. 34) with the addition of the affix *burn*, and *burn* 'to worship' (III 1) with the affix *burn*. See A. K. II 9 34 for *darvi*.

३६८ । द्वियः कुक् रश्च लो वा । ३ । ८५ ।

हीकुर्हीकुर्तण्णावाय् ।

368 The affix **हृ** comes after the root **हृ** 'to shy' be modest or shy', (III 13), and the **र** of the root is optionally changed to **हृ**. 85

Thus $ही + कुङ = हीकुङ$ or $हीकुङ$ 'modest or bashful'. The affix being $क्व$ does not cause guna.

३६९ । हसिमृगिणवाभिदनिद्रूपुधुर्विभ्यस्तन् । ३ । ८६ ।

दशमवत्सन्त्रयात् । 'सिद्धन्तः' (३१३३) इति नेट् । इत्यः । गर्भः । गर्तः । रतः । कर्तुः । वातः ।
अग्नयः । दग्धः । 'ज्योतः स्वादन्नुचिद्भवोः' । 'ज्योतो वाक्भवहितयोः' । वायुसकायुषोदीर्घश्च । इत्थं
पार्थ वसिष्ठेन च ।

369. The affix **वृ** comes after the ten roots **वृ** 'to smile, laugh', (I. 757), **मृ** 'to die', (VI 110) **गृ** 'to swallow' (VI. 117), **जृ** 'to go', (II 36), **धृ** 'to blow', (II. 41), **धृ** 'to go,' (I. 493), **धृ** 'to tame, conquer', (IV 94), **धृ** 'to cut', (IX 13), **धृ** 'to cleanse, to purify', (IX 12) and **धृ** 'to hurt, injure, kill' (I. 604) 86

The वृ augment is prohibited by VII 2 9 S 3163. Thus वृ + तृ = वृतृ: 'the hand', वृ + तृ = वृतृ: 'the earth, the mortal, the human being', वृ + तृ = वृतृ: 'the hole', वृ + तृ = वृतृ: 'a deer or antelope', वृ + तृ = वृतृ: 'wind', वृ + तृ = वृतृ: 'the end', वृ + तृ = वृतृ: 'a tooth', वृ + तृ = वृतृ: 'tears, a mark or sign', वृ + तृ = वृतृ: 'a child, a boat', वृ + तृ = वृतृ: 'a rogue', the वृ of वृ + तृ is elided by VI. 1 66 S. 873 and not by VI 4. 21. S. 2655, the penultimate वृ is lengthened by VIII 2 77 S 354.

By the force of बहुन् diversely' which governs all the Unadi sūtras the affix व् comes after the root धृच् to sound, of which the short व is lengthened. Thus धृच् + वन् = धृवन् 'sin, dust, matted hair'

३९० । नक्त्याप इट् च । ३ । ८९

भाषितः ।

370. The affix **वप्** comes after the root **वाप्** 'to obtain', (V 14), preceded by the prefix **व** and there is also the augment **वृ**. 87.

Thus न् + क्वाप् + वृ + त्व = नापितः 'a barber' The न् is not elided as a diversity See VI 3 73 S 757

३७१ । तन्निमृक्ष्या किरञ्च । ३ । ८८ ।

वतश्च । वृत्तश्च ।

371 The affix किर comes after the roots वृ 'to spread', (VIII 1), and वृ 'to die', (VI 110), and is treated as किर which causes the nasal of tan to be elided, and prevents guna of √mri. 86

Thus वृ + त्व = वतश्च 'any stringed musical instrument, wind', वृ + त्व = वृत्तश्च 'death'

३७२ । अल्लिष्टसिन्धुः कः । ३ । ८९ ।

अकृत् । किरित् । वृत्तश्च । वित्तश्च ।

372 The affix क comes after the roots अकृ 'to smear; to make clear', (VII 21), वृ 'to sprinkle, to shine', (III 14), and वृ 'to bind' (V 2) 89

Thus अकृ + क = अकृत् 'a tiger, a kind of fish' This is according to Ujjvaladatta This appears to be wrong, for he cites Visva kosā अकृत् क्वाप् च चकुले, but the true reading is अकृत् क्वाप् च चकुले । वृत्तश्च 'clarified butter', वित्तश्च 'silver, white color, bound', when used as a feminine, it means 'candied sugar'

By the force of बहुल 'diversely' which governs the Unādi sūtras, the affix क comes also after the root गृ 'to go'. Thus गृ + क = गृत् 'gleaning, truth, water, worship &c'

३७३ । दुत्तनिभ्यां दीर्घश्च । ३ । ९० ।

दुत्तः । तातः ।

373. The affix क comes after the roots गृ 'to go', (I 991), and वृ 'to spread' (VIII 1) and the root vowels are respectively lengthened to long क and वा 90

Thus दु + क = दुत्तः 'a messenger' Its feminine is दुत्ती (Gauṇādi कोष्). दुत्ति is from √dūh by kitch वृ + क = तातः 'father, brother &c' It is a word of endearing address.

By the force of बहुल 'diversely' which governs the Unādi sūtras, the affix क comes also after the root वृ 'to sleep', to lie down'. Thus वृ + क = वृत्तश्च or वृत्तः । वृत्तः means the furrow made by the plough. It is synonym of वृत्तः ।

३७४ । जेर्मूट् चोदान्तः । ३ । ९१ ।

जीर्मुत् ।

374 The affix *kta* comes after /j (I 593), and thereby the affix takes the augment वृद् which is udatta and the व of the root is lengthened 91

By force of व 'and', there is lengthening of the vowel व of the root

Thus क्लि + वृद् + क्त = क्लीनृतः 'a cloud, a mountain, a nourisher, an epithet of Indra'

Note —According to some, this sūtra is said to be a non-rishi one, that is, not approved of, or composed by any Rishi. Hence they read the word क्लीनृत in the Ganapāṭha in the वृद्धरादि class.

३७५ । लोष्टपलितौ । ३ । ९२ ।

लुनातेः क्तः सत्यं वृद् भातोर्युक्तः । लोष्टवृ । पलितवृ ।

375 The word लोष्ट 'a clod, a lump of earth' and पलित 'grey hair, mud heat' are anomalous 92

They are irregularly derived from the respective roots लृ 'to cut', (IX 13), and पल् 'to go, move' (I 892) by the addition of the affix क्त. After the root लृ, the व of the affix क्त is replaced by वृद् and the vowel of the root is also gunated. Thus लृ + क्त = लो + वृद् + त = लोष्ट. Similarly पलितवृ.

Note —लोष्ट is both masculine and neuter so the plural is लोष्टानि or लोष्टाः ।

३७६ । हृश्याभ्यामितम् । ३ । ९३ ।

हृशिरपेक्षी वर्धनेदो ।

376 The affix हृश्व comes after the roots हृ 'to steal, rob' (I 947) and ह्रये 'to go, move' (I 1012) 93.

Thus हृ + हृश्व = हृशित 'green or yellow color', ह्रये + हृश्व = ह्रया + हृश्व (VI 1 45 S 2370) = ह्रयेतः 'white color', brilliant

३७७ । रुहे रश्च ली वा । ३ । ९४ ।

'रोहितो वृषभस्त्वयोः' । लोहित रक्तवृ ।

377 The affix हृश्व comes after the root वृ 'to grow', (I. 912) of which the व is optionally changed to र 94.

Thus वृ + हृश्व = रोहितः 'red color, saffron, a kind of deer, a kind of fish' or लोहितवृ 'blood'

Note —Rohita means red, a fox, a kind of deer, red horse, name of Harishchandra's son, a kind of fish, n. blood, saffron, a straight rain bow Lohita copper, Mars, a serpent, a kind of rice.

३७८ । पिशेः किञ्च । ३ । ९५ ।

विधित भाववृ ।

378 The affix हृश्व comes after the root पिश् 'to shape, to light, to adorn' (VI 143) and is treated as क्तवृ. 95.

Thus पिश् + हृश्व = पिशितवृ 'flesh'.

३७९ । श्रुदक्षिस्त्वृहिवृहिस्य आद्यः । ३ । ९६ ।

श्रुवायो यक्षपशुः । श्रुवायो गण्डो वृत्रह । स्तृश्रुवायोः । श्रुश्रुवायो वृक्षवाती ।

379 The affix आद्य comes after the roots श्रु 'to hear', (I 98 9), श्रृ 'to grow', (I 639), स्तृश् 'to desire for', (X 325), शृ 'to take' (I 681) 96

Thus श्रु + आद्य = श्रुवायः 'an animal fit for sacrifice', श्रुवायः 'a vulture, an epithet of garuda', स्तृश्रुवायः 'desirous of obtaining, or a star' and शृश्रुवायः 'a house holder'

Note —In the Veda Bhāṣya on the mantra श्रुते भवति श्रुवायः the word Śravāyā is explained by श्रुवायी 'worthy of hearing' So also the etymological meaning of श्रुवाय is taken in the mantra श्रुवायो वो ह्य आद्य नित्यः ।

३८० । द्विषिषाद्यः । ३ । ९७ ।

श्रुतेर्द्विषित्वमित्थं वृक्ष । 'निम श्रु वो द्विषिषाद्यः' ।

380. The word द्विषिषाद्य is formed by reduplication of the root षा 'to hold, to nourish', (III 10) and adding the affix आद्य and the augment वृक्ष । 97

Thus षा + वृक्ष + आद्य = द्विषिषाद्यः 'a false friend, spirituous liquor' As in the mantra निम श्रु वो द्विषिषाद्यः । The reduplicate षा is changed to श्र ।

Note —Ujvaladatta reads the sūtra as द्विषिषाद्यः, and derives the word from √श्रति with the upapada dadhi 'the word meaning clarified butter.

The author of Daśapādī vṛtti derives it from √dhish to sound (III 22), by reduplication and without guna, and changing the श्र of the reduplicate into ष । The author Prasāda also gives the same derivation But all these are erroneous. The Vedic reading is द्विषिषाद्य and not श्रिषिषाद्य । Quere : may not the word द्विषिषाद्य be derived regularly from √षिष् (III 22) with reduplication, want of gunation and adding आद्य ? In this view, the augment वृक्ष need not be added

३८१ । वृक्ष प्रथमः । ३ । ९८ ।

वरेवः । वृक्षः ।

381. The affix वरेव comes after the root वृ 'to choose' (V. 9) 98.

Thus वृ + वरेव = वरेवः 'the best, the chief'.

३८२ । स्तवः क्लेशयश्चक्षुः । ३ । ९९ ।

'स्तवेत्यं पुरवर्यवश्' ।

382 In the oḥhandas, the affix क्लेश comes after the root क्लृ 'to praise' (II 34) 99.

Thus स्तुवेत्युपवर्णयत् (Rv X 120 6) स्तुवेत्युपवर्णयत् = स्तुवेत्युपवर्णयत् worthy or deserving of being praised 'उपवर्णयत् = बहुवचनं protean in form' Ujjvaladatta reads the sūtra as स्तुवः केष्वः and gives the example स्तुवेत्युपवर्णयत्: Indra इ prevents guna, and उपवर्णयत् augment is added. This is against the Veda and the commentary. The word is stusheyya and not stuveyya in the Vedas

३८३ । राजोरन्यः । ३ । १०० ।

राजोरन्यो बहिः ।

383 The affix अन्य comes after the root राज् 'to shine' (I 874) 100

Thus राज् + अन्य = राजोरन्यः 'fire'. Rājanya meaning a Kshatriya is formed by वत् under IV. 1 137 S 1153 It has svarit on the final

३८४ । शूरन्योश्च । ३ । १०१ ।

शूरन्यश्च । रत्नयश्च ।

384 The affix न्य comes after the roots शूर् 'to injure' (IX 18) and रत्न 'to play' (I 906) 101

Thus शूर् + न्य = शूरन्यश्च 'a place of refuge' रत्नयश्च 'pleasant, delightful'.

३८५ । कर्त्तेर्निष्ठा । ३ । १०२ ।

कर्त्तेर्निष्ठा ।

385 The affix न्य comes after the root कृ 'to go', (III 16) and it is treated as निष्ठा which places the accent on the first syllable 102

Thus कृ + न्य = कर्त्तेर्निष्ठा 'forest'

३८६ । पर्जन्यः । ३ । १०३ ।

'वृषु वीचने' । वरुणः । 'पर्जन्यः वरुणो वरुणोः ।

386 The word पर्जन्य 'cloud, Indra' is irregular 103.

This is formed by adding the affix न्य to the root वृष् 'to sprinkle' (I 737) and changing the वृ to वृ. It means a rain cloud, thundering cloud and Indra, and Vishnu.

३८७ । बहिरान्यः । ३ । १०४ ।

'बहिरान्यस्याग्निवाग्निनोः' ।

387. The affix न्य comes after the root बह् 'to speak' (I 1058) 104.

Thus बह् + न्य = बहिरान्यः 'a liberal or] generous person, a fluent speaker'. The line बहिरान्यस्याग्निवाग्निनोः is from Ajayakosha.

३८८ । अनिनिक्षिपतिनिक्षिपतिभ्योऽन्नम् । ३ । १०५ ।

अननं निक्षिपत् । निक्षिपत् । निक्षिपत् । निक्षिपत् । निक्षिपत् । निक्षिपत् ।

388. The affix न्य comes after the roots अन् 'to go',

३९३ । अमृतशियजिपर्विपचयमितमिनमिहर्ष्योऽतच् । ३ । ११० ।

दशम्योऽतच्वात् । मरतः । मरतो दृष्टुः । 'दर्यतः सोमसूर्ययोः' । यजतः श्रुतिवत् । पर्वतः । पर्वतोऽग्निः । अमृतो रोगः । तमत्तत्तुष्ठापरः । ममत्त मङ्गः । हर्षतोऽयजः ।

393 The affix अतच् comes after the roots च 'to maintain', (I. 946), दृ 'to die', (VI 110), दृश् 'to see', (I 1037), यच् 'to worship', (I. 1051), पच् 'to fill', (I 608), पच 'to cook', (I 1045), अच् 'to go', (I 493), तच् 'to desire', (IV 93), नच् 'to salute, to sound', (I 1030), and वच् 'to go, to desire, to be wearied' (I 547) 110

Thus च + अतच् = मरतः 'name of the younger brother of Râma, as well as of the son of Dushyanta and Sakuntala, an actor &c.', मरतः 'death', दर्यतः 'the sun, the moon', यजतः 'an officiating priest at a sacrifice', पर्वतः 'a mountain', पचतः 'fire', अमृतः 'sickness, disease', तमत्तः 'dangerous', ममत्तः 'bent, bowed, an actor', हर्षतः 'a horse'

Note — In the Dasapâdi the sūtra is read as अमृशीच् &c. According to it, the affix comes after √drin (VI 118) âdare, and √sih (II 22) to sleep, and he gives the examples as मरतः and शयतः, but not दर्यतः. This however is not correct for we find दर्यतः in the following mantras यजन्तमग्निं दर्यत दृष्टवत्, and तस्मि विजय दर्यतः (Rv I 50 4) and दैव्यो दर्यतो रयः &c.

The word Yajata however has been explained in the Veda-Bhâshya by दृष्टव्य worthy of worship or what should be worshipped in the mantra हिरण्यवर्णं यजतो दृष्टवत् &c

The word parvata means m a tree, a kind of vegetable, a kind of fish, a Deva, name of a sage, a rock, hill, a mountain

In the gloss on mantra परित्य् दर्यत हर्षत् (Rv IX 98 7) haryata however is explained by "sarvaih sprihaniya" desired or liked by all

३९४ । पृषिरङ्गिभ्यां कित् । ३ । १११ ।

पृषतो घृगो विन्दुश्च । रजतच् ।

394 The affix अतच् comes after the roots घृष् 'to sprinkle' (I 737) and रज् 'to color, to please' (I 1048) and is treated as कित् 111

Thus घृष् + अतच् = पृषतः 'a variegated antelope, a drop of water, a spot, mark', रजतच् 'silver, gold, a pearl ornament, a mountain' The nasal is elided because the affix is कित् ।

३९५ । खलतिः । ३ । ११२ ।

खलतिः खलोपः अतच्प्रत्ययान्तस्येत्वं च । खलतिर्भिच्छेद्यधिराः ।

395 The word *khlati* is irregular 112.

It is formed by the affix अतच् added to the root खल 'to stumble, to trip', (I 577), when the ख् is elided, and there is short ह added at the end.

Thus खल + अतच् = खल + अतच् + ह = खलतिः 'bald-headed'.

३९९ । उपसर्गे वसेः । ३ । ११६ ।

आवस्यो वृद्ध । संवस्यो ग्रामः ।

399. The affix **अव** comes after the root **वृ** 'to dwell' (I. 1054), when preceded by an upasarga 116

Thus **आ+वृ+अव** = **आवस्य** 'a dwelling house', **संवस्य** 'a village'.

Note —Ujjvaladatta has read the sūtra as **उपसर्गावसे**: whereas others have read it as **आवसे वसे**: According to this latter view, **आवस्य** is the only form, and not **samvasath**.

४०० । अत्यविचनितनिमनिरभिलभिन्नमितपिपतिपनिपक्षि-

नहिभ्योऽसच् । ३ । ११७ ।

अचोदस्योऽसच् स्वाह । अततीत्यस्यो जायुरात्मा च । अवतीत्यस्यो राजा नायुश्च । चनत्यस्तिष्ठनस्यः शीतपानपानश्च । शाक्यत्यस्तिष्ठति तमसोऽम्बकारः । नमसोऽनुकूलः । 'रभसो वैमर्हन्तोः' । नमसो च न बाधकश्च । नमति नमयति वा नमस आकाशः । तपस्यः पक्षी चन्द्रश्च । पतस्यः पक्षी । 'पतस्यः क्षयकृत्स्नस्यः' । पक्षस्यः पतयद्भ्यश्च । नहन्ति ज्ञानश्च ।

400. The affix **असच्** comes after the following thirteen roots *vis*. —**अ** 'to go' (I 38), **अ** 'to protect' (I 631), **च** 'to drink, to eat' (I 497), **व** 'to desire' (IV. 93), **न** 'to salute' (I 1031), **र** 'to begin, to embrace, to long for' (I 1023), **ल** 'to obtain' (I 1024), **न** 'to injure' (I 788 and IX 48), **न** 'to suffer pain' (I. 1034), **प** 'to go' (I. 898), **प** 'to praise' (I 467), **प** 'to purchase, to honor, to praise' (I. 466), **प** 'to honor, to respect' (X 321), 117.

Thus **आ+असच्** = **आसच्** 'wind, the soul', lit. that which constantly moves, , **अनसच्** 'the cup for drinking Soma-juice', lit. in which they drink **अनसच्** 'a king, the sun', lit. he who protects &c, **अनसच्** 'darkness', **नमसच्** (favorable, kindly disposed), **रनसच्** 'violence, anger, joy', **नमसच्** 'wealth, a solicitor', **नमसच्** 'the sky, the ocean', **तपसच्** 'the sun, the moon, a bird', **पतसच्** 'a bird', **पतसच्** 'the jack-fruit', **पक्षसच्** 'an article of sale, a commodity', **नहसच्** 'knowledge'.

Note —**अनसच्** *f* common flax, hemp, linseed. **अनसच्** a vessel can, ladle &c. used at sacrifices for drinking the Soma juice, a cake made of barley. **अनसच्** the bread-fruit tree, a thorn, a kind of monkey; *f* a kind of malady

४०१ । वेजस्तुच् च । ३ । ११८ ।

वाहुतकादात्वाभावाः । वेतस्यः ।

401 The affix **असच्** comes after the root **वे** 'to weave, to sew' (I. 1055), and there is also the augment **उट्**. 118

By force of **वहुल** (diversely) which governs the Unādi sūtras, the **अ** is wanting. Thus **वे+उट्+असच्** = **वेतस्य** 'the reed'.

Note—In the Dasapādi vṛtti, the sūtra is read as विद्यस्तु च, i. e. all the above operations take place after the root वी 'to go &c' (II 39) Thus वी+हृद् +अवच्=वेतसः ।

४०२ । वह्नियुभ्यां कित् । ३ । ११९ ।

वाहसोऽवगरः । वाहयस्तृप्तसपातः ।

402 The affix अवच् comes after the roots वह् 'to carry' (I. 1053), and वृ 'to join' (II 23), and is treated as कित्, 119

Thus वह् + अवच् = वाहसः 'the python, a water course', वाहयसः 'a heap of grass'. There, is vṛddhi as the affix is कित् ।

४०३ । वयश्च । ३ । १२० ।

वयश्चक्षुः । वायसः काक ।

403. The affix अवच् comes after the root वच् 'to go, move' (I. 504), and is treated as कित् 120

Thus वच् + अवच् = वायसः 'a crow'.

४०४ । दिवः कित् । ३ । १२१ ।

दिवसं दिवसश्च ।

404. The affix अवच् comes after the root दिव् 'to play' (IV I), and is treated as कित् 121

Thus दिव् + अवच् = दिवसश्च or दिवस 'a day'

४०५ । कंशुशलिफलिंगदिभ्योऽवच् । ३ । १२२ ।

करलः । शरलः । शकलः । कललः । गर्दलः ।

405 The affix अवच् comes after the roots कृ 'to scatter' (VI 116), शृ 'to injure' (IX 18), वृ 'to go, to tremble' (I 896), कर्च् to scratch (I. 526), and गर्ह् 'to sound, to roar' (I 58). 122

Thus कृ + अवच् = करलः 'the back of the hand from the wrist to the root of the fingers, the trunk of an elephant, a young camel', शरलः 'a young elephant', शकलः 'a grass-hopper, locust, a moth', कललः 'a young elephant', गर्दलः 'a donkey, the white water lily small an insect

४०६ । ऋषिबुषिभ्यां कित् । ३ । १२३ ।

ऋषलः । बुषलः ।

406. The affix अवच् comes after the roots ऋष् 'to go' (VI. 7) and बुष् 'to sprinkle' (I. 738) and it is treated as कित्. 123

Thus ऋष् + अवच् = ऋषलः 'a bull', बुषलः 'a bull'

Note—Rishavā means a bull, the male animal, the best or most excellent, the note ऋ, the hollow of the ear, a boar's tail, a crocodile's tail, a dried plant, name of an antidote, an incarnation of Vishnu, a sacrifice.

४०७ । रुधेर्निष्ठा च । ३ । १२१ ।

‘रुधेर्निष्ठायाद्’ । अस्मादभिनित्कत्वाद् । रुधादेवञ् । ‘रुधभी नत्तदन्तिनि ।

407 The affix **अनच्** comes after the root **रुच्** ‘to be angry’ (I 724) and is treated as **नित्** (which thereby places the accent on the first syllable) and also as **कित्** The root **रुच्** is replaced by **रुच्** 124.

Thus **रुच् + अनच् = रुच् + अनच् = रुधनः** ‘an elephant in rut’.

४०८ । रासिवस्त्रिभ्यां च । ३ । १२५ ।

रासभः । वस्त्रिभः ।

408 The affix **अनच्** comes after the roots **राच्** ‘to cry’ (I 657), and **वल्** ‘to go, to cover, to enclose’ (I 520) 125

Thus **राच् + अनच् = रासभः** ‘an ass, a donkey’, **वल् + अनच् = वस्त्रिभः** ‘a cowherd, a cook, beloved, dear, supreme, a lover, a favourite, an overseer, a good horse’

४०९ । जृविशिभ्यां कच् । ३ । १२६ ।

जरन्तो महिष । वेद्यन्तः । पल्लवश्च ।

409 The affix **कच्** comes after the roots **जृच्** ‘to grow old’ (IV 22) and **विच्** ‘to enter’ (VI 130). 126.

Thus **जृच् + कच् = जृ + कच् = जरन्तः** (VII. 1 3 S 2169) = **जरन्तः** ‘old, decayed’, **वेद्यन्तः** ‘a small pond, pool, fire’ A K I 10 28

Note —By the force of **बहुल** (diversely) which governs all Unādi sūtras, the affix **कच्** also comes after the root **अर्हच्** (I. 776) ‘to deserve, merit, worthy of’, thus **अर्हच् + कच् = अर्हन्तः** ‘a Buddhist or Jaina priest’.

४१० । रुहिनन्दिनीभिर्मायिभ्यः विदाशिषि । ३ । १२७ ।

रोहन्ती वृक्षभेद । नन्दन्त पुत्र । जीवन्त औषधश्च । प्राचन्तो वायु । पितृबान्कीव् । रोहन्ती ।

410 The affix **कच्** comes in the sense of benediction after the roots **रुच्** ‘to grow’ (I 912), **नन्च्** ‘to be glad’ (I. 67), **जीव्** ‘to live’ (I. 594), **प्र + अर्हच्** ‘to breathe’ (II 61), and is treated as **वित्** 127

Thus **रुच् + कच् = रोहन्तः** ‘a tree’, **नन्च् + कच् = नन्दन्तः** ‘a son’, **जीवन्तः** ‘a drug, life’, **प्राचन्तः** ‘wind’ Since the affix is treated as **वित्**, the feminines of the above words are formed by adding **कीव्** । Thus **रोहन्तः + कीव् = रोहन्ती** ।

४११ । तृभूवहिवसिभासिसाधिगडिमविडजिमन्दिभ्यश्च । ३ । १२८ ।

वयभ्यो कण्ठ्याद् । व च वित् । तरन्तः चतुर्गः । तरन्ती जीका । नवन्तः कातः । वदन्तो वायुः । वदन्तः शत्रुः । वाचन्तः सूर्यः । वाचन्तो मित्रः । गडैर्षटादित्वान्मित्त्वं हस्त्वः । ‘अवाचन्तः—’ (२३१९) इति शेरयः । गवदयन्तो जलदः । नवदयन्तो भूषणश्च । जयन्तः शक्रपुत्रः । नन्दयन्तो नन्दकः ।

411 The affix **कच्** comes after the following ten roots and is treated as **वित्**—1. **वृच्** ‘to cross over’ (I. 1018) 2. **वृच्** ‘to be’

४१५ । अतिरिक्तमिच्छन्निदिदेविकासिभ्यश्चित् । ३ । १३२ ।

चङ्भ्योऽरक्षित्वात् । अररं कषाडच् । कनरः काञ्चुकः । अनरः । अनरः । देवरः । वावरः ।

415. The affix अर comes after the six roots ञ् 'to go' (III 16), क् 'to love, to be enamoured of' (I. 470), अच् 'to travel' (IV 96), चङ् 'to eat, to drink' (I 497), and causatives of चिच् 'to play' (IV. 1), and चल् 'to live' (I 1054), and it is treated as चिच् (३ e the accent is placed on the final syllable). 132

Thus ञ् + अर = अररं 'a covering, 'a door', कनरः 'lustful, desirous', अनरः 'a bee, a lover', चनरः 'a kind of an antelope', देवरः 'brother-in-law, v. e. husband's younger brother', वावरः 'a day of the week'

Note —Some have read in the sūtra वाचिभ्य instead of वाचिभ्यः. Accordingly they derive the word वावरः (a cuckoo) from the root वाच् 'to roar, to sound' (IV, 54) with the addition of the affix अर.

४१६ । कुवः कुरन् । ३ । १३३ ।

कुररः पचिभेदः ।

416 The affix कुर comes after the root कु 'to make noise' (II. 38) 133

Thus कु + कुर = कुररः an osprey, 'a kind a bird'

४१७ । अङ्गिलदिनन्दिभ्य आरन् । ३ । १३४ ।

अङ्गारः । नदारी रराट् । 'नन्दारः चारिजातकः' ।

417 The affix आर comes after the roots अङ् 'to go' (I. 155), नद् 'to be pleased' (I. 858), नर्द् 'to praise' (I 13) 134.

Thus अङ् + आर = अङ्गारः 'charcoal', the planet Mars, नदारः 'a hog, an elephant in rut' 'a thorn-apple or dhatura, a lover, libertine, नन्दारः 'the coral tree, an elephant', the celestial tree, the Arka plant, the dhatura plant, heaven a cheat or rogue. After the root न्/मदा, there comes the affix द्रु also, as नदारः ।

४१८ । गङ्गे कङ् च । ३ । १३५ ।

कङ्गारः ।

418 The affix आर comes after the root गङ् 'to distil, to run as a fluid' (I 814, 65 (a), and it is changed to कङ्. 135.

Thus गङ् + आर = कङ्गारः 'the tawny color, a servant'

४१९ । अङ्गारसृङ्गारी । ३ । १३६ ।

सृङ्गभ्यामारन्त्युक् ह्रस्वश्च । सृङ्गारी रवः । 'सृङ्गारः कनकालुका' ।

419. The words सृङ्गारः 'sexual passion' and सृङ्गारः (a golden vase or pitcher) are irregular. They are derived from the respective roots सृ 'to injure' (IX. 18) and रु 'to nourish or maintain' (III. 5), by adding the affix आर and the augments

बुक् and युक् There is shortening of the vowel of the root बु also 136

Thus बु + बुक् + युक् + आरद् = बुगारः the erotic sentiment, love, passion, cotton, marks made with red lead on the body of an elephant बुगारः a golden vase or pitcher, a vase used at the coronation of a king.

४२० । कल्लिमृजिभ्यां चित् । ३ । १३७ ।

कल्लि चौर । कल्लारो वपुर् । नार्जर ।

420 The affix आरद् comes after the roots कल्ल (a sautra root) and वृ 'to purify' (II 57), and is treated as चित् and so the acute is on the final 137

The root कल्ल is a sautra one

Thus कल्ल + आरद् = कल्लारः 'a peacock, the sun, an elephant the belly, an epithet of Brahmā, a hermit नार्जरः 'a cat'

४२१ । कमेः क्तिरुचोपधायाः । ३ । १३८ ।

चिदित्यनुवृत्तेरन्वोदासः । कुमारः ।

421 The affix आरद् comes after the root कम् 'to love' (I 470), and is treated as क्तिर and the penultimate vowel of the root is replaced by च 138

Thus कम् + आरद् = कुमारः 'a son' The anuvṛtta of चित् comes from the previous sūtra and so the accent falls on the last syllable

Note — कुमार means a son, boy, a youth, a prince, an heir apparent, name of Kāṭikeya, of Agni, a parrot, groom, Varunādri

४२२ । तुषारादयश्च । ३ । १३९ ।

तुषारः । काषारः । सहार आघ्रमेद ।

422 The words tusāra and the rest are irregularly formed by the addition of the affix आरद् 139

Thus 1 तुषारः 'snow,' from the root तुष् 'to please' (IV 75.) 2. काषारः 'a pond,' from काष् 'to make a sound indicating any disease' (I 654). 3 सहारः 'the mango tree' from the root सह 'to suffer' (I 905)

४२३ । दीङो नुट् च । ३ । १४० ।

दीनारः सुवर्णनिरण्यः ।

423. The affix आरद् comes after the root दी 'to perish, die' (IV. 26), as well as the augment नुट् 140.

Thus दी + नुट् + आरद् = दीनारः 'a golden coin'.

४२४ । सर्तेरपः पुक्च । ३ । १४१ ।

सर्षपः ।

424. The affix अपः comes after the root वृ 'to move' (III 17) as well as the augment बुक् 141

Thus $\text{सृ} + \text{बृक्} + \text{अप} = \text{सर्षपः}$ 'mustard seed'

४२५ । उषिकुटिदलिकचिखजिभ्यां कपन् । ३ । १४२ ।

'उषयो वह्निसूर्ययो' । कुटपो नाजभायहृत् । दलपः प्रहरणम् । कपयं शाकपत्रम् । खजप घृतम् ।

425 The affix कपन् comes after the roots उष् 'to burn' (I 727), कुट् 'to be crooked' (VI 73), दल् 'to burst open, split, clean, crack' (I 581), कच् 'to bind' (I 181), खज् 'to churn, agitate' (I 250) 142

Thus $\text{उष्} + \text{कपन्} = \text{उषयः}$ 'fire, the sun', कुटयः 'a measure of grain', दलयः 'a weapon', कपयः 'a vessel for vegetables', खजयः 'clarified butter'

४२६ । कपोः संप्रसारण च । ३ । १४३ ।

कुवपन् ।

426 The affix अप (kapan) comes after the root क्वप् 'to sound, jingle, tinkle' (I 477), and the semi-vowel ऋ is vocalised to उ ॥ 143

Thus $\text{क्वप्} + \text{अप} = \text{कुवपन्}$ 'a dead body'

४२७ । कपश्चाक्रवर्मणस्य । ३ । १४४ ।

स्वरे भेदः ।

427 According to Châkravarmana, the affix कप should be used instead of kapan, which thereby places the accent on the first syllable of the affix itself 144

Thus $\text{क्वप्} + \text{कप} = \text{कुवपन्}$ । The accent is on the first अ of the affix

४२८ । विटपपिष्टपविशिपोलपाः । ३ । १४५ ।

चात्वरौज्जी कपन्प्रत्ययान्ताः । 'विट् शब्दे' । 'विटपः' । विशितेरादेः पः । प्रत्ययस्य जुट् । पत्वच् । पिष्टप भुवनम् । विशितेः प्रत्ययान्तेरित्त्वच् । विशिपं सन्निहृत् । 'वरतेः समसारणम्' । 'उलप कोमल वृक्षम्' ।

428 The words विटपः 'a branch of a tree', पिष्टप 'a division of the universe', विशिप 'a temple', and उलपः 'a creeping plant' are irregularly formed. These are formed by adding the affix कपन् to the roots विट् 'to sound' (I 338), विश् 'to enter' (VI. 130), and वल् 'to go, hasten' (I. 520). 145

Thus $\text{विट्} + \text{कपन्} = \text{विटपः}$ a branch, a bush, a thicket $\text{विश्} + \text{कपन्}$ The व of the root विश् is changed to प and there is the augment जुट् and the ण् is also changed to प, hence $\text{विश्} + \text{कपन्} = \text{पिष्} + \text{जुट्} + \text{कपन्} = \text{पिष्टपः}$ a universe, a world of विष्टपम् । In forming विशिप, the augment इत् comes before the affix कपन् Thus $\text{विश्} + \text{इत्} + \text{कपन्} = \text{विशिपं}$ a temple, an abode, a palace

The word उलप is formed by the root वल् undergoing *Samprasârana*. Thus $\text{वल्} + \text{कपन्} = \text{उलपन्}$ a creeping plant, soft grass, a shrub.

Note — The word पिष्टप is so derived from $\sqrt{\text{विष्}}$, according to Ujjvala-atta But others read the sūtra differently, instead of विष्टप they read

विष्टम् । This seems more appropriate as विष्टम् is a well known word, as चक्रवर्त्तनस्य विष्टम् । A K II 1 6

४२९ । वृत्तेस्तिकम् । ३ । १४६ ।

वर्तिका ।

429 The affix तिकम् comes after the root वृ, 'to be, to exist, subsist' (I 795) 146.

Thus वृ + तिकम् = वर्तिका 'a quail, a paint-brush'.

४३० । कृतिभिदिलतिभ्यः कित् । ३ । १४७ ।

कृतिका । कितिका कितिः । कृतिका गोषा ।

430. The affix तिकम् comes after the roots कृ 'to cut' (VI 141), लि 'to penetrate' (VII, 2), ल (a sautra root) and is treated as कित्. 147

Thus कृ + तिकम् = कृतिका 'the third of the 27 lunar mansions or asterisms, consisting of 6 stars, the Pleiades,' कितिका 'a wall, partition, a small house lizard' कृतिका 'a kind of lizard'

४३१ । वृषयश्चिभ्यां तक्म् । ३ । १४८ ।

वृष्टका । वृष्टका ।

431. The affix तक्म् comes after the roots वृ 'to desire for' (VI 59), and ऋ 'to pervade' (V 18) 148.

Thus वृ + तक्म् = वृष्टका 'a brick'. वृष्टका 'a collection of three days beginning with the 7th day after the full moon, the 8th day of three months on which the manes are to be propitiated'

Note —Sūtra VII 3 44. S 463 might have caused the insertion of an ऋ, but it is not so because Pāṇini himself reads it as वृष्टका in VI 3 65. S. 1009 Others say that VII 3. 44 S 463 is anitya because had वृ been anitya, where was the necessity of reading a separate affix tikan.

४३२ । दृगस्तशन्तशसुनी । ३ । १४९ ।

देतयो दृष्टयः । दृष्टय दृष्टयाः ।

432. The affixes तक्म् and तस्युक् come after the root दृ 'to go' (II. 37) 149.

Thus दृ + तस्युक् = दृष्टयः 'a Brāhman'. Similarly दृ + तक्म् nom s दृष्टया formed by tasasun, the ऋ is lengthened to ऋ in दृष्टया by VI 4 14 S. 425. The dual is दृष्टयौ, pl दृष्टयः । This word means a dappled horse also. The adjective दृष्टय means of a variegated color.

४३३ । वीपतिभ्यां तनम् । ३ । १५० ।

'वी गत्यादी' । वेतनम् । पत्तनम् ।

433. The affix तनम् comes after the roots वी 'to go, to pervade' (II. 39), and प 'to fall' (I 898). 150

Thus वी + तनम् = वेतनम् 'pay, hire, wages', पत्तनम् 'a town, city, a musical instrument'. See A. K. II. 2. 1.

४३४ । दृढलिङ्ग्यां नः । ३ । १५१ ।

दृढे । 'दृढः स्यादृढविचक्रयो' ।

434 The affix न comes after the roots dṛi (IX. 23) 'to respect, tear honor, worship' and दृढ् 'to burst open' (I 581). 151.

Thus दृ + न = दृढे: 'kuṣa grass used at sacrificial ceremonies', दृढः a wheel, the name of a sage

४३५ । अतिङ्गुभ्यां भन् । २ । १५२ ।

अर्भे: । गर्भे: ।

435 The affix भन् comes after the roots अद् 'to go' (I. 983) and गृ 'to sound' (IX 28) 152

Thus अद् + भन् = अर्भे: a child, from it we get अर्भकः also with the affix भन् गर्भे: 'the womb, the belly, conception &c

४३६ । इणः कित् । ३ । १५३ ।

इभः ।

436 The affix भन् comes after the root इद् 'to go' (II 36) and is treated as कित्. 153

Thus इद् + भन् = इभः 'an elephant.' See Amarakośa II 8 35

४३७ । असिखिभ्यां खिण् । ३ । १५४ ।

अस्थि । खिण् ।

437. The affix खिण् comes after the roots अद् 'to throw' (IV 100) and खण् 'to stick to, to adhere' (I 1036) 154.

Thus अद् + खिण् = अस्थि 'a bone' खण् 'the thigh

४३८ । प्लुविकुविशुविभ्यः कित् । ३ । १५५ ।

मुचिर्वह्निः । कुचिः । शुचिर्वह्निः ।

438 The affix क्वि comes after the roots मुष् 'to burn', (I 736), कुष् 'to draw out' (IX. 46 and शुष् 'to become dry' (IV 74) 155

Thus मुष् + क्वि = मुचिः 'fire' the burning of a house, oil, कुचिः the belly, the womb, a cavern, the sheath, शुचिः 'wind' light, lustre.

४३९ । अशेर्निन् । ३ । १५६ ।

अचि ।

439 The affix निन् comes after the root अश् 'to pervade' (V. 18) and it is treated as निन् 156.

Thus अश् + निन् = अचि 'the eye'.

४४० । हवेः क्लुः । ३ । १५७ ।

हवुः ।

440. The affix कृ comes after the root वच् 'to desire for' (VI. 59) 157

Thus वच् + कृ = वङ्कः 'sugarcane' See Amarakosā II 4. 163

४४१ । अवितृस्तुतन्निभय ईः । ३ । १५८ ।

'अवीर्णाती रजस्वला' । तरीर्णाः । स्तरीर्णः । तन्नीर्णीयादिर्णः ।

441 The affix ई comes after the roots ञच् 'to protect' (I. 631), कृ 'to cross over' (I 1018), ऋ 'to cover' (IX. 14) and वृच् 'to rule' (X 139. 158.

Thus ञच् + ई = ञचीः 'a woman who has menstruated' तरीः 'a boat', स्तरीः 'smoke', तन्नी the string of a flute &c

४४२ । यापोः किङ् द्वे च । ३ । १५९ ।

यपीरयः । 'यपीः स्यात्स्त्रीमसूर्ययोः ।

442. The affix ई comes after the roots या 'to go, obtain' (II. 40) and वा 'to drink' (I. 972), and is treated as किङ् and there is reduplication of the roots 159

Thus या + ई = यया + ई = ययी 'a horse', the guna is prevented by the affix being regarded as किङ्

So also यपीः 'the sun and the moon'

४४३ । लक्ष्मिर्मुट् च । ३ । १६० ।

लक्ष्मीः । इत्युणादिवृ तृतीयः पादः ।

443 The affix ई comes after the root मच् 'to mark' (X 5), and there is the augment उद् and the sign णि is elided 160

Thus मच् + उद् + ई = मयनीः 'the goddess of prosperity'

CHAPTER IV.

४४४ । वातमनीः । ४ । १ ।

वातमनश्च उपपद्ये नावातोरीमत्ययः । च च किङ् । वातमनीः । अर्थं स्त्रीषु सयोः ।

444 The affix ई comes after the root वा 'to measure, to limit' (II 53) preceded by the word वात (wind) and is treated as किङ् 1.

Thus वात + म + वा + ई = वातमनीः (an antelope, literally that which is as fleet as the wind) This word is both of the masculine and feminine gender

Note — Since the affix is किङ्, the long वा of वा is elided by VI 4. 140 S. 204 See A. K. II. 5 7.

the causative of कृ, the कृ is added by VII 3. 36 S. 2570 and the causative sign कृ is elided by VI 4 51 S 2313.

४४६ । अः करण । ४ । ३ ।

उत्तरद्वि किङ्करादिह काकरस्य नेत्तव । शर्करा ।

446 The affix karan (kara) comes after the root कृ 'to injure' (IX 18) 3.

In the next sūtra, the affix is treated as कृत् therefore we conclude that it is not so in the present one, so the क of the affix is not indicatory and is not elided, and the guna operation is not prevented

Thus कृ + करण = शर्करा sugar candied sugar, a pebble, gravel, small stone, a fragment, any hard particle.

४४७ । पुषः कित् । ४ । ४ ।

पुष्करम् ।

447. The affix कर्त् comes after the root पुष् to nourish (I. 732) and is treated as कित्. 4

Thus पुष् + कर्त् = पुष्करम् 'a pond' a blue lotus, the tip of an elephant's tongue, the skin of a drum, the blade of a sword, the sheath of a sword, an arrow, air, sky, atmosphere, a cage, water, intoxication, the art of dancing, war, battle, union, a place of pilgrimage in Ajmere, the bowl of a spoon, a part, portion, a kind of serpent a kind of drum, the sun, an epithet of Krishna, of Shiva &c.

४४८ । कलश्च । ४ । ५ ।

पुष्कलम् ।

448 The affix कल् also comes after the root पुष् 'to nourish' (I. 732) 5.

Thus पुष् + कल् = पुष्कलम् 'much, copious, full, complete, rich, magnificent, splendid, excellent, best, eminent, near, loud, resonant, a kind of drum an epithet of Shiva, of mount Meru, a particular measure of capacity, alms to the extent of four morsels of food

४४९ । गमेरिनिः । ४ । ६ ।

गमिष्यतीति गमी ।

449 The affix इनि comes after the root गम् 'to go' (I. 1031) 6

Thus गम् + इनि = गमिष्यतीति गमी. one who intends to go. The force of the affix is that of futurity See III 3. 3 S 3171. The गम्नादि of that sūtra refers to this गमी

४५० । जाकि चित् । ४ । ७ ।

जागामी ।

450. The affix **इनि** comes after the root **गृ** (to go) when preceded by the preposition **आ** and is treated as **णि** (where by the penultimate vowel of the root is lengthened) 7

Thus **आ + गृ + इनि = आगानिङ्** n. s. आगामी 'coming, future' = **आग** निचयति ।

४५१ । भुवश्च । ४ । ८ ।

भावी ।

451. The affix **इनि** comes after the root **भू** 'to be' (I 1) and is treated as **णि** 8

Thus **भू + इनि = भाविङ्**, n. s. भावी 'future' = भविष्यात् ॥

४५२ । मे स्थः । ४ । ९ ।

प्रस्थापी ।

452. The affix **इनि** comes after the root **स्था** (I 975) 'to stand' preceded by the preposition **प्र** 9

Since the affix is treated as **णि** and as the root-stem ends in **आ**, the augment **युक्** (य्) is ordained by VII 3 33 S. 2761

Thus **प्र + स्था + इनि = प्रस्था + युक् + इनि = प्रस्थाविङ्** 'departing going' = गन्तुमानः ।

४५३ । परमे कित् । ४ । १० ।

परमेष्ठी ।

453. The affix **इनि** comes after the root **स्था** to stand (I 975) preceded by the word **परमे** and is treated as **किट्** 10

Thus **परमे + स्था + इनि = परमेष्टिङ्** n. s. परमेष्ठी. An epithet of Siva &c

Note —The affix being regarded as **किट्**, causes the elision of the **आ** of the root **स्था** by VI 4 64 S 237. By VI 3 9 S 966, the locative ending of **परमे** is not elided, as it is a name. See A K I. 1. 16.

४५४ । मण्यः । ४ । ११ ।

मण्यतेरिनिः कित्त्वाद् । कित्वाण्णकारलोपः । मण्याः । मण्यानी । मण्यानः ।

454. The affix **इनि** comes after the root **मण्य्** 'to churn' (I. 48) and is treated as **किट्** which thereby causes the elision of **य्** of the root 11

Thus **मण्य + इनि = मण्य् + इनि = मणिङ्** 'a churning stick'. Its Nom. forms are **मण्याः**, **मण्यानी**, **मण्यानः** by VII 1 86 and 87. S. 366 and 367.

४५५ । पतस्य च । ४ । १२ ।

पण्याः । पण्यानी ।

55. The affix **म्** comes after **पठ्** to go (I. 898), and the final of **पठ्** is replaced by **य** 12

Thus पद् + हनि = पद् + हनि = पयिद् । n s. पय्याः, पय्यानी &c See VII 1 86 and 87 S 366 and 367

Note —The word पय is another word having the same meaning. It is formed by अद् affix of Paṣhādī as we find in Subhūti Chandra वाटः पयश्च वागंश्च ।

From अद्भुव with हनि of Matup-sense, we get अद्भुविद् Indra lit lord of heaven or thunderbolt The nom S is अद्भुवाः (the long वा is by VII 1 85 S 365, and व् is changed to ष by VII 1, 86 S. 366) dual अद्भुवाचौ, pl अद्भुवाणः । This is according to Ujjvaladatta अद्भुवः meaning heaven and thunderbolt, is derived by adding the affix ह् to the root वि to dwell (VII 114) preceded by अद्भु thus अद्भुवो देवाः जयन्ति अस्मिन् that in which the Devas (ribhus) dwell or decay, namely heaven or thunderbolt

But the Dasapādi derives the word ribhukshin from the root ग् to go, with the affix भुविन्क् The sūtra given there is अर्ते भुविन्क् । This sūtra is quoted in the Veda Bhāṣya on अद्भुवकनिन्द्राद्भुवकतये । (Rig Veda I 112 4) The difference in these two etymologies consists in this The first (formed with हनि affix) is final acute for the ह् of हद् gets accent of the affix (III 1. 3 S 366) In the other case, the accent is anomalous

अद्भुवः कर्त्तरकः ४ । १३ ।

अद्भुवः ५वी ।

456 The affix आक comes after the root खल् 'to churn, agitate' (I 250) 13

Thus खल् + आक = खलाकः 'a bird, a churning stick .

Note —Swāmi Dayānanda Sarasvatī says that the word नद्याकः (a current stream) from the root नद् (to move slowly) can be evolved under the present sūtra by the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras

४५७ । खलाकाद्यश्च । ४ । १४ ।

खलाका । खलाका । पताका ।

457 The words balākā &c are irregular 14

The words खलाका 'a crane, a mistress,' खलाका 'a pencil or small stick used in painting the eyes with collyrium' and पताका 'a banner,' are irregularly formed by adding the affix आक to the respective roots खल् 'to breathe, to live' (I. 893), खल् 'to shake, stir, agitate' (I 896) and पद् 'to go' (I. 898)

Note —Svāmi Dayānanda Sarasvatī, under the present sūtra places also the following words —नद्याका (a female elephant) from the root नद् (to know), नद्याका (a hurricane) from the root नु (to cleanse), पताका (a bird) from the root पद् to go or move)

४५८ । पिनाकाद्यश्च । ४ । १५ ।

परिचिन्तय शुभ । ह्रीन्तु श्रीः पिनाकः स्वायत्तव्यकरणयोः । 'सह आयायै' । तडाकः ।

458. The words pināka &c are also irregular. 15

The words पिनाकः (the trident or the bow of Siva) and तडाकः (a pond) are irregularly formed by adding the affix आक to the respective roots पा 'to protect' (II 47) the आ of which is replaced by द् and which receives the augment शुभ also, and तद् 'to beat' (X 43)

See Amarakosā III. 3 14, for the verse शुभयद्भुवः ।

Note — Under the present sūtra, Svāmi Dayānanda Saraswati places the following words also — तडाकः (a pond) from the root तद् (to beat), अदाकः (prosperity good fortune) from the root अद् (to be glad) 'स्वायत्तव्यः' (a kind of grain or corn) from the root द्यै (to go, move), नभाकः (the cloudy sky) from the root भा (to shine) with the negative particle न पिपदाकः (oil cake) from the root पिप् (to grind), the प of which is changed to द् and there is the augment of प वार्ताकः or वार्ताकी (egg-plant) from the root वृद् (to exist), the वृ of which is vriddhied शुभाकः (the betel-nut tree) from the root शु (to sound indistinctly), the gunation being prevented by the क in the affix

४५९ । कषिदूषिभ्यानीकम् । ४ । १६ ।

क्षीका पक्षिनातिः । 'दूषिका नैवयोर्नकम्' ।

459 The affix ईकम् comes after the roots कष् to injure (I 716), and दृष् 'to commit a mistake' (IV 76) 16

Thus कष् + ईकम् = क्षीका 'a kind of a bird', VI 4 90 S 2604 In the case of the root दृष्, the affix is added to the causative base Thus दृष् + णि + ईकम् = दृष् + णि + ईकम् (VI 4 90 S 2604) = दूषिका (the णि is elided by VI 4. 51 S 2813) It means the mucus discharge of the eyes See A. K II. 6 67

४६० । अनिष्टुषिभ्यां किञ्च । ४ । १७ ।

अनीकम् । दृषीकम् ।

460 The affix ईकम् comes after the roots अद् to breathe (II 61) and दृष् 'to be glad' (IV 119) and is treated as किञ्च. 17

Thus अद् + ईकम् = अनीकम् 'an army', दृषीकम् 'an organ of sense'

४६१ । कङ्कयः कङ्कयाश्च । ४ । १८ ।

कण्ठयश्च कल्याणश्च शुभतादीकल्याणोः कङ्कयादेशश्च । 'परितकाया कङ्कचीका नैव प्रतिव-
राणि च' ।

461 The affix ईकम् comes after the root कष् 'to sound' (I. 476) when it is conjugated in the पङ् शुभ्य intensive, which is replaced by कङ्कय 18.

Thus कच् + यच् जुक् + ईकच् = कच् कच् + यच् जुक् + ईकच् (VI 1 9 S. 2395) = चकच् + ईकच् (VII. 4 62 S. 2245) = च + जुक् + कच् + ईकच् (VII 4 85 S 2643) = चक् कच् + ईकच् = कङ्कुप् + ईकच् = कङ्कुपीका a small bell or tinkling ornament

४६२ । शृणुवृजा द्वे रुक् चाभ्यासस्य । ४ । १९ ।

चर्चरीको द्विजः । चर्चरीको दिवाकरः । चर्चरीकः कुटिलकोशः ।

462 The affix ईकच् comes after the roots शृ 'to injure' (IX 18), णृ 'to maintain' (IX 19), and चृ 'to choose' (V 8) The reduplication of the roots takes place, and the augment चक् is added to the reduplicate 19

Thus चृ + ईकच् = चृचृ + ईकच् = चर्चृ + ईकच् (VII 41 66 S 2244 and I. 1 51 S 70) = च + चक् + चृ + ईकच् (VII. 4 60 S 2179) = चर्चरीकः 'a rogue, a mischievous man,' चर्चरीकः 'the sun', चर्चरीकः 'curly hair'.

४६३ । कर्करीकादयश्च । ४ । २० ।

'हृत् हृत्' । कर्करीकादीकम्भातोः कर्करीकादयोः । कर्करीक कितलतम् । चर्चरीकं वादिनम् । कर्करीकं यतीरम् । तिलिङ्गीको वृषभेदः । चरेर्मुश्च । चक्षरीको ज्वरः । चर्चरीको शीतजनः । कर्करीका गन्धिका । पुष्पैः पुष्परीका वादिनम् । पुष्परीको उपाशोऽग्निर्दिग्गजम् ।

463 The words कर्करीक &c are irregularly formed by the addition of the affix ईकच् 20

Thus we add the affix ईकच् to the root हृत् 'to throb, palpitate' (VI. 95), which is replaced by कर्कर हृत् + ईकच् = कर्कर् + ईकच् = कर्करीकच् 'a young shoot or branch'

Note —In the above mentioned manner, Ujjvaladatta evolves the form कर्करीकच्.

But Tattva Bodhini says that, in fact, it is derived by the operation of the previous sūtra, i. e. the reduplication and the substitution of च for च of the root, elision of च् and the augment चक् take place and thus कर्करीक is formed. Because in the the gana sūtra चरेर्मुश्च च, which is included in this class, we read the anuvritti of ह्वे चक् &c so that anuvritti should be read into this sūtra also.

Similarly चर्चरीकच् 'a musical instrument' from the root चृ 'to hurt to kill' (IX 23), and कर्करीकच् the body, from the root कृ 'to grow old' (IX 24), are formed by the addition from the affix ईकच्. The word तिलिङ्गीकः (the Tamarind tree) is formed from the root तिच् 'to make wet' (IV 16) by adding the augment जुक् to the reduplicate and changing च to क and affixing ईकच्.

Gana sūtra. The augment जुच् is added to the reduplication of चर ॥

The word चक्षरीकच् (a beetle) is formed from the root चर् 'to walk' (I 591), to the reduplicate of which is added the augment जुच् when the affix ईकच् follows. The ह्वे of the preceding sūtra is understood here also. Instead of adding the augment चक् to the reduplicate, जुच् is added in the case of चर् ॥

The words कर्करीकः 'a poor man, a pauper, a wicked man,' and कर्करीका 'a water jar with hole in the bottom from which the water drops upon the object of worship are derived from the reduplication of the roots कृ 'to die' (VI 110) and कृ 'to do' (VIII 10) respectively and adding the augment वृक् and the affix ईकृ.

The word पुष्करिकृ (a lotus, a musical instrument) is formed from पुष्क to be pious (VI. 43), the letter कृ is added to कृ and then the augment वृक् and the affix ईकृ come after it

Thus पुष्क + ईकृ = पुष्क + कृ + वृक् + ईकृ = पुष्करिकृ a tiger, fire, one of the eight elephants that guard and preside over the eight cardinal points i. e. the elephant of the S E direction The other meanings of this word are, a lotus flower, a white parasol, a kind of serpent, a species of rice, a kind of leprosy a kind of mango tree, a pitcher a mark on the forehead, a medicine, drug

Note — कर्करीकः the palm of the hand with the fingers extended, n. a young shoot or branch, softness, f का a shoe वृद्धरीकः a frog, a cloud, a kind of musical instrument कृ a musical instrument in general कर्करीक the body a region, country, a picture तित्तिडीकः a kind of bull But तित्तिडीकः means the tamarind tree, a sour sauce, चङ्करीकः a large black bee.

४६४ । ईधेः किङ्खलश्च । ४ । २१ ।

इधीका यलाका ।

464 The affix ईकृ comes after the root कृ 'to go' (I 642), is treated as किङ्ख and the long ई of the root is shortened. 21.

Thus कृ + ईकृ = इधीका reed, rush, stalk of grass, an allow, a sort of sugar-cane, probe a painter's brush' The किङ्ख prevents guna The very fact that the short इ is ordained to replace the long ई of the root, would have prevented guna The making of the affix a किङ्ख is unnecessary here, though it is necessary for the subsequent Sūtras

४६५ । अजोश्च । ४ । २२ ।

अजीक उपरतः ।

465 The affix ईकृ comes after the root अज् 'to go' (I 189), and is treated as किङ्ख 22.

Thus अज् + ईकृ = अजीकः 'polluted, smoke', name of India, name of a mountain

४६६ । सतीर्नश्च । ४ । २३ ।

सुधीका लाला ।

466 The augment उक् and the affix ईकृ come after the root कृ 'to go' (I 982), and the affix is treated as किङ्ख 23

Thus कृ + उक् + ईकृ = सुधीका 'saliva' See Amarakosā II. 6 67

४६७ । मृदः कीकच्कङ्कणी । ४ । २४ ।

मृदीको मृगः । मृदङ्कः मिथुः ।

467. The affixes कीकच् and कङ्कण come after the root मृद् 'to be gracious &c (VI 38) and are treated as किर 24

Thus मृद् + कीकच् = मृदीकः 'name of Śiva, a fish, deer', मृद् + कङ्कण = मृदङ्कः 'a child'. Ujvaladatta reads the affix as कीकच् । But it is wrong. The word मृदीकः is end-acute owing to चिद् accent. As in the verse मृदीके अस्त्व जुगती स्यात् the accent is चिद् ॥

४६८ । अलीकाद्यश्च । ४ । २५ ।

कीकङ्कणा निपात्यन्ते । 'अल भूषणादौ' । अलीक निम्ना । विप्रर्वाक्षमलीक विप्रिष खेदश्च । 'मलीक पट्टमन्ते' इत्यादि ।

468. The words अलीकश् (false) &c are irregularly formed with the affix कीकच् । 25

Thus अल् 'to adorn (I 548) + ईकच् = अलीकश्, the word अलीकश् (unpleasantness) is formed from the root अल् preceded by the preposition वि and adding the affix ईकच्

The word मलीकश् 'the edge of a thatched roof' is similarly formed from the root मल् 'to go' (I 520). So also other forms

Note — The word बरणीकश् (An ant-hill) is formed from the root बल् with the additions of the augment जुट् and the affix ईकच्

The word वाहीकः (the cow, the horse) is formed from the root वह् (to carry), the vowel of which is *vriddhret* before the affix ईकच्.

The word कुमतीकः (an epithet of Kāmadeva, of Śiva, of the elephant of the north-east quarter) is formed from the root कृ (to go) preceded by कुम, and the root कृ takes the augment जुट्. Thus कुम + कृ + ईकच् = कुम + जुट् + कृ + ईकच् = कुमतीकः ॥

The word अरीकः (the name of a Rishi) is formed from the root अर (to restrain) by adding the affix ईकच्

४६९ । कृतुभयासीषन् । ४ । २६ ।

करीषोऽली शुभ्रकरोनये । करीषस्तस्मिन् ।

469 The affix ईषच् comes after the roots कृ 'to scatter' (VI 116) and कृ 'to cross over' (I. 1018) 26

Thus कृ + ईषच् = करीषः 'dry cow-dung'. So also करीषः 'a boat'.

४७० । शुपुभ्यां किञ्च । ४ । २७ ।

मिरीष । पुरीषश्च ।

470 The affix ईषच् comes after the roots शृ 'to injure' (IX 18) and पृ 'to nourish' (IX 19) and is treated as किर 27.

Thus शृ + ईषच् = मिरीषः (a kind of a tree), the श् of the root शृ is changed to षच् by VII. 1. 100. S. 2390 read with I. 1. 51. S 70. So also पुरीषश्च 'faeces'.

The अ् is changed to उर् by VII 1 102 S 2494 read with I 1 51 S 70.
See Amarakosā II 6 68

४७१ । अर्जिर्ज च । ४ । २८ ।

‘अर्जिर् पितृपवनश्’ ।

471 The affix ईवन् is क्ति when it comes after the root अर्ज्
‘to procure’ (I 242) which is replaced by अर्ज् 28

Thus अर्ज् + ईवन् = अर्ज् + ईवन् = अर्जिर्वन् ‘a frying pan’

Note —It also means the residue of Soma See gloss on the Mantras
अर्जिर्विद्युत् क्षयसंज्ञत निवे, अस्त्यो पातु नयवाद् अर्जिर्वो &c See Amarakosā for the
verse अर्जिर्व पितृपवनश् (A K II 9 32)

४७२ । अम्बरीषः । ४ । २९ ।

अयं निपात्यते । अवि शब्दे । ‘अम्बरीषः पुमान्भाट्टश्’ । अनस्तु ‘क्षीविः’ अम्बरीषो ना’ ।

472 The word अम्बरीष is irregularly formed 29

It is from the root अम्ब् ‘to sound’ (I 403) by adding the affix ईवन्

The author of the comment on the Unādi sūtras says when used in the
masculine the word अम्बरीष, means ‘a flying pan’

The author of the Amarakosā says that the word अम्बरीष when used in
the neuter gender means a flying pan See Amarakosā II 9 30

Note —The masculine form अम्बरीष is given by the author of the
Unādi sūtras only, but in Sanskrit lexicons, the word is exhibited in the
neuter gender It means also regret, remorse, war, battle, one of the bells,
a young animal, colt, the sun, the hog plum plant, name of Vishnu, name
of Śiva, name of a king of the solar race who was celebrated as a worshipper
of Vishnu

४७३ । कृशृपृकटिपटिशैटिभ्य ईरन् । ४ । ३० ।

कटीरो वशाङ्कुरः । शरीरम् । पटीर कलम् । कटीरः कन्दरोजवनमदेशश्च । पटीरश्चन्दन
कण्टकः कान्तश्च । ‘शौटीरस्त्यागिबीरयोः’ । ब्रह्मणादित्वात्पञ्च । शौटीर्यश्च ।

473 The affix ईरन् comes after the roots कृ to scatter
(VI. 116), शृ ‘to injure’ (IX 18), पृ ‘to fill’ (IX 19), कट् to rain,
to cover (I 315), and to go (I 342) पट् ‘to speak’ (X. 212), and
शौट् ‘to be proud or haughty’, (I 310). 30

Thus कृ + ईरन् = कटीरः ‘the shoot of a bamboo’, शरीरम् ‘the body’, पटीरम्
‘a fruit’, कटीरः ‘a cave, the hip’, पटीरः ‘sandal wood, the God of love,
that is the cupid’, शौटीरः ‘an ascetic, a hero’ As in the Gtina patha, the
word शौटीर is enumerated in the ब्रह्मणादि class, it takes the affix पञ्च also
by V 1 124 S. 1788 Thus शौटीर्यश्च (pride, arrogance &c)

By the force of बहुन् (diversely) which governs the Unādi sūtras, the
words द्विवर्णीः (a man) from the root दिङ् ‘a wander’ (I 287) किरण्वरः (the
variegated color, the orange tree) from the root कृच् (to walk, to step),
जम्बीरः (the citron tree) from the root जश् (to eat), कुम्भीरः (a quiver) from

the root $\sqrt{\text{पू}}$ (to fill up) and other words ending in ईर *e q* कुम्भीरः (an alligator), कुटीरः (a hut) &c. are evolved under the present rule

४७४ । वशेः किर । ४ । ३१ ।

उशीर ।

474 The affix ईर comes after the root वश् to shine (II 70) and is treated as किर 31

Thus वश् + ईर = उशीर 'the fragrant root of the plant *Andropogon muricatus*', the root वश् undergoes Samprasāṇa, since the affix is regarded as किर See Amarakosa II 4 164

४७५ । कश्मेरुच् च । ४ । ३२ ।

कश्मीरी देशः ।

475 The augment च् and the affix ईर come after the root कश् a sautra root and the affix is treated as किर 32

Thus कश् + च् + ईर = कश्मीर 'Kashmir'

Another form is कश्मीरः under the Prishodarāḍi class

४७६ । कृञ् उच्छ । ४ । ३३ ।

कुटीरं वैयुन ।

476 The affix ईर comes after the root कृ 'to do' (VIII 10), the च् of which is replaced by उ (I 1 51 S 70) 33

Thus कृ + ईर = कृच् + ईर = कुटीर 'copulation'

Swāmī Dayānanda Sarasvatī derives कुलीरः (a crab), by the present sūtra, by saying that the र is changed to ल by कपिलकादि rule.

४७७ । घमेः किरच् । ४ । ३४ ।

जीर ।

477 The affix ईर comes after the root घञ् 'to eat' (I 747) and is treated as किर 34

Thus घञ् + ईर = घृच् (the root vowel of घञ् is elided by VI 4 98 S. 2563) + ईर = जीर 'milk'

४७८ । गभीरगम्भीरी । ४ । ३५ ।

गमेर्यः । पठे तुच्छ ।

478 The words *gabhira* and *gambhira* are irregular 35.

The affix ईर comes after the root गञ् 'to go' (I. 1031), the च् of which is changed to म. Optionally the root receives the augment च्

Thus गञ् + ईर = गभीर 'deep', or, गञ् + च् + ईर = गम + ईर = गम्भीर.

४७९ । विषा विहा । ४ । ३६ ।

व्यतेर्जहातेच्च विप्रर्वाण्यानामत्ययः । विषा बुद्धिः । विहा स्वर्गः । अत्रये हने ।

479 The words *viśā* and *viśā* are irregular 36

The affix आ comes after the roots वि 'to bring to an end' (IV 39), and ह् to abandon (III 8) when preceded by the preposition वि and thus these words are formed

Thus वि+वि+आ=विषा (intellect), विह+आ=विहा (heaven)

These two words are Avyayas (or Indeclinables)

४८० । पच एलिनच् । ४ । ३७ ।

‘पचेलिनो वहिरप्योः’ ।

480 The affix एलिनच् comes after the root पच् ‘to cook’ (I 1045) 37

Thus पच्+एलिनच्=पचेलिनः ‘fire or the sun’ The force of the affix is to denote the agent A similar affix is found among the kṛtyas (केलिनच्), but with Passive force. See vārtika under III. 1 96 S. 2834.

४८१ । शीडो धुक्लक्वलज्जवालनः । ४ । ३८ ।

चत्वारः प्रत्ययाः स्युः । शिषु नमश्च । शीलं स्वभावः । शैवलः शैवालश्च । बाहुलकाद्वस्य यो ऽपि । ‘शैवाल शैवलो न क्री शैपालो जलनीलिका’ ।

481 The four affixes धुक् लक्, वलज् and वालश् come after the root शी ‘to sleep’ (II, 22) 38

Thus शी+धुक्=शीडु ‘an alcoholic liquor’ in which sends one to sleep’, शी+लक्=शीलश् ‘conduct’, lit the inner tendency, the latent tendency, the germs of which sleep in the nature शी+वलज्=शैवलः ‘the green moss like substance growing on the surface of water, a kind of plant’, शी+वालश्=शैवालश् (the same as शैवल).

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras, the व of शैवल is optionally changed to प Thus शैवाल or शैपालः as in the Sabdārṇava “शैवाल शैवलो न क्री शैपालो जलनीलिका” ।

४८२ । मृकशिभ्यामूकोकणी । ४ । ३९ ।

चक्रको घृग । काणूकः काकः ।

482. The affixes कक and ककल् come respectively after the roots मृ ‘to die’ (VI 110) and कच् ‘to sound’ (I 476) 39

Thus मृ+कक=मृककः ‘a quadruped, a peacock,’ कच्+ककल्=काणूकः a crow

४८३ । वल्लेरूक । ४ । ४० ।

वल्लूकः पक्षी उत्पलसूल च ।

483 The affix कक comes after the root वल् ‘to go, hasten’ (I 520). 40.

Thus वल्+कक=वल्लूकः ‘a kind of bird, the root of lotus.

४८४ । उलूकादयश्च । ४ । ४१ ।

बलीः समसारकश्च । 'उलूकादिभ्यश्चकौ' । वावहुको बला । अलूकः । 'अनेहु' कश्च । अलूको जलशक्तिः ।

484 The words अलूकः &c are irregularly formed by adding the affix कक. 41.

Thus उलूकः Indra, the owl, is formed by adding the affix कक to the root वल् (I 520) which undergoes Samprasāraṇa. It is the name of a country and its king who was an ally of the Kurus.

वावहुकः (a speaker) is derived by adding the affix कक to the root वद् (to speak) after its having undergone reduplication in वद्वलुगन्त Intensive base.

Thus वद् + कक = वद्वद् वद् + कक = वावहुकः an orator. See Amarakosā III. 1 85.

अलूकः (a bear) from अल्ल 'to wound' (I 525) plus कक.

Ganasūtra The augment डक् is added to /वद् before the affix कक ।

Thus अलूकः (a shell) from अल् 'to control' (IV 92) and adding the augment डक् and the affix कक. It means a bivalve shell, a conch shell, a snail, the edge of the frontal protuberance of an elephant, name of a Sūdra who performed penance.

Note —By the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras, such words as अलूक, अलूक, अलूक, &c. are derived under the present rule अलूकः a jackal, a low man, the rose apple tree, an epithet of Varuna अलूकः name of a tree, अलूक a kind of perfume, a medicinal substance or plant.

४८५ । शलिनशिखम्यामृकश्च । ४ । ४२ ।

शालूक कन्दविशेषः । अमृकः ।

485 The affix ककक comes after the roots वल्, to go' (I. 596) and अमृ 'to decorate' (I 344). 42.

Thus वल् + ककक = शालूकश्च the root of the water-hilly; nutmeg'. See A. K. I. 10 88.

अमृ + ककक = अमृकः 'a frog' lit. who adorns ' rainy season.

४८६ । निचो निः । ४ । ३४ ।

नेतिः ।

486. The affix नि comes after the root नी to carry (I. 950). 43.

Thus नी + नि = नेतिः the circumference, ring or felly of a wheel, lit what leads the wheel. It also means an edge, rim a windlass, thunderbolt, the earth, the tree तिनिः ।

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras, निचि a sister from the root च (to go) is also derived under the present rule. Another form is निचिः according to Atavakosā.

४८७ । अर्तेरुच । ४ । ४४ ।

जनिः ।

487. The affix नि comes after the root रु 'to go' (I 983), and the रु is replaced by उ 44

Thus रु + नि = ऊरु + नि = जनिः 'a wave, bellow'

Instead of रुच with long र् the short उ might have been used as उच and then this उ would have been lengthened by VIII 2 77 S 354 The word ūrmi means also current, flow, light, speed, velocity, a fold or plait in a garment, a row, line, a human infirmity, distress, the course of a horse, missing, regretting, association &c.

४८८ । भुवः कित् । ४ । ४५ ।

भुनिः ।

488 The affix नि comes after the root भु (to be) and is treated as कित्. 45

Thus भु + नि = भुनिः 'the earth' lit, on which creatures come into being

४८९ । अन्नोते रश्च । ४ । ४६ ।

रश्चिः किरणो रज्जुश्च ।

489 The affix नि comes after the root अश्च 'to pervade' (V 18) which is replaced by रश्च 46

Thus अश्च + नि = रश्च + नि = रश्चिः 'the ray of light' a string, cord, rope, a bridle, rein, a goad, whip, an eye lash, a measuring cord, a finger

४९० । दल्लिः । ४ । ४७ ।

'दल विद्यरणे । दल्लिरिन्द्रायुधम् ।

490 The word *dalmi* is also formed by नि 47

The affix नि comes after the root दल् to split (I 581)

Thus दल् + नि = दल्लिः Indra's thunderbolt'

४९१ । वीज्याज्वरिभ्यो निः । ४ । ४८ ।

वाहुलकापवत्त्वम् । वीजं ह्यात्मेर्धविश्वासः प्रवेणी च क्षियायुजे' । ज्यानिः । ज्वरिः ।

491 The affix नि comes after the roots वी 'to go to shine, to be beautiful' (II 39), ज्या 'to become old' (IX. 29) and ज्वर 'to be hot with fever or passion' (I. 813, 48

By the force of बहुल (diversely) which governs all Unādi sūtras, the व of the affix is changed to ष after the root वी । Thus वी + नि = वैणिः 'braided hair' See Amarakosā II. 6 98', ज्यानि 'old age', ज्वरिः 'speed, anger a disease of the female'. The व of ज्वर is changed into ष by VI. 4 20 S. 2654

Note — Under the present rule, by the force of बहुल (diversely) which governs all Unādi sūtras, Swāmī Dayānanda Sarasvatī evolves such words

as **धीधिः** 'the earth', from the root **धि** 'to dwell' and **क्रैधिः** 'buying, purchasing' from the root **क्री** 'to purchase'.

Note —By the rule **कृदिकाराद्** &c the feminine of these words is formed by **धीष्**. Thus **वेणी** braided hair, hair twisted into a single unornamented braid and allowed to fall on the back, said to be worn by women whose husbands are absent from them, continuous flow, current, stream, the confluence of two or more rivers, the confluence of the Ganges, the Yamuna and the Saraswati. See *Amarakosā* II 4 69, **व्याधिः** old age, decay, quitting, abandoning, a river, stream, oppression, deprivation, loss **वृधिः** swift, speedy, quick, running, praising, speed, an epithet of Aditya or sun, the body, the Brahm, anger, a fiery weapon.

४९२ । **सृष्टिभ्या कित् । ४ । ४९ ।**

सृष्टिरङ्कुयः । 'वृष्णिः वज्रियनेवयो' ।

492 The affix **नि** comes after the roots **सृ** 'to move' (I. 982) and **वृष्** 'to sprinkle' to moisten' (I 738) and is treated as **कित्** 49

Thus **सृ+नि=सृष्टिः** 'a goad, a hook to drive an elephant', **वृष्णिः** 'a name of Yādava, an ancestor of Krishna, a cloud, a ram'.

Note —**वृष्टिः** is masculine also when meaning a goad as used in *Māgna* **आरव नमनववत्य वृष्टि शितायव** । According to *Amarakosā* it is feminine II 8 41 **वृष्णि** means heretical, heterodox, raining, *m* a cloud, a ram, a ray of light, name of an ancestor of Krishna, name of Krishna, of Indra, of Agni, air, wind, a heretic

४९३ । **अङ्गेर्नलोपश्च । ४ । ५० ।**

अग्निः ।

493 The affix **नि** comes after the root **अङ्** 'to go' (I. 155) whereby the nasal **ङ्** is elided. 50

Thus **अङ्+नि=अग्निः m.** 'fire', name of various plants.

४९४ । **बहिश्चिञ्चु युद्धग्लान्हात्स्वरिभ्यो नित् । ४ । ५१ ।**

बहिः । जेधिः । बोधिः । बोनिः । द्रोधिः । ग्लानिः । हानिः । हृषिः । बाहुलकाग्लानिः ।

494 The affix **नि** comes after the roots **वह्** 'to carry' (I 1053) **बि** 'to help' (I 945), **व** 'to heal' (I 989), **उ** 'to join, to unite' (II. 28), **वृ** 'to go' (I 992), **वृ** 'to be weary' (I 952), **वृ** 'to kill' (III 8), and **वृहृ** 'to hurry, to move with speed' (I. 812). 51

Thus **वह्+नि=वह्निः** 'fire', **जेनिः** 'a line, a rod', **जेधिः** 'the hip the loins', **बोधिः** 'womb' **द्रोधिः** 'an oval vessel of wood used for holding or pouring out water', **ग्लानिः** 'decay', **हानिः** (loss), **हृषि** speed, the mind, a *Sloka*.'

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unādi sūtras, the words प्लानिः fading from the root प्ले (to fade), and धनिः name of a warrior belonging to the side of the Yadavas from the root धी to lie down are evolved under the persent sūtra.

४९५ । घृक्षिपृक्षिपाक्षिंघृक्षिभूक्षि । ५ । ५२५

घृक्षि पृक्षि निपात्यन्ते । घृक्षिः । किरक्षिः । कृष्टक्षतेः कक्षोषः । घृक्षिभरक्षयक्षीरः । घृक्षेर्घृक्षि । पाक्षिः पादतक्षः । घरेषपनाया कतक्षः । भूक्षिः कपर्दकयतक्षः । विनर्तेरक्षयक्षः । भूक्षिर्भरक्षी ।

495 The words ghrīṣi, prīṣi, pāṣiṣi, el ūṣi and bhūṣi are irregular 52

The following five words viz — घृक्षिः (sun shine), घृक्षिः, a dwarf, पाक्षिः 'the heel', भूक्षिः 'a sum of a hundred cowries', भूक्षिः 'the earth, a desert' are irregularly formed by adding the affix निष् to the respective roots घृ to sprinkle (I 985), कृष्ट, to touch (VI 128) by eliding its कृ, घृ to sprinkle (I. 787) by vriddhi of its कृ, कृ, 'to go' (I. 591) by substituting क for its penultimate vowel, and घृ 'to nourish, maintain' (III. 5) the कृ of which is replaced by क

Note —In Rv I. 66. 1 the word भूक्षिः is explained as भर्ता supporter, nourisher

Note —Swāmi Dayānanda Saraswati places the word घृक्षि (rolling revolving) from the root घृ (to sprinkle) in this list.

४९६ । घृक्षुभ्यां विष् । ४ । ५३ ।

विर्विषयः । विष्ः ।

496 The affix विष् comes after the root घृ 'to select' (V. 8), and घृ 'to worship, regard' (VI 118) 53

Thus घृ + विष् = विष्ः 'voracious, devourer', विष् a ladle, spoon' fem. घृषी with ङीष् of कृदिकारात् &c

४९७ । जृक्षुस्तृजागृभ्यः क्तिन् । ४ । ५४

जीर्विः पशुः । जीर्विर्हिंसः । स्त्रीर्विरप्पशुः । जापृविर्गुणः ।

497 The affix क्तिन् (क्ति) comes after the roots जृ 'to grow old' (IX. 24), जृ 'to injure' (IX. 18) कृ 'to cover' (IX 14) and जाग्र to awake from sleep (II 63) 54.

Thus जृ + क्तिन् = जीर्विः 'an axe, the body, a cart', जीर्विः 'destructive, a savage', स्त्रीर्विः 'an officiating priest at a sacrifice', जापृविः a king'.

The affix being क्तिन् the long कृ is changed to कृ by VII. 1. 100 S 2390 The क्ति is not elided VI 1. 67. S. 375 notwithstanding.

४९८ । दिवो दूवे दीर्घश्वाभ्यासस्य । ४ । ५५ ।

'दीर्घविः स्वर्गभोषयोः' ।

498 The affix *kṛin* (vi) comes after the root दिव् 'to sport, play' (IV. 1) The root is reduplicated and the short vowel of the reduplicate is lengthened 55

Thus दिव् + कृविन् = दिव् दिव् + वि = दीदिविः 'the heaven, salvation'

Note — दीदिवि shining, risen (as a star), दीदिविः boiled rice, heaven, an epithet of Agni, Brihaspati, final emancipation. In Rv I 1.8 दीदिविन् is explained by सोमक manifestor.

४९९ । कृविष्पृष्विद्विस्थविकिकीदिवि । ४ । ५६ ।

कृविस्त्नुवायद्रव्यश्च । पृष्विर्वराह । द्वास्थोर्ह वत्त्वं च । क्विर्दीप्तिः । स्थविस्त्नुवायः । दीप्सतेः किकीपूर्वाद । किकीदिविद्वायः । बाहुलकाद् स्वदीर्घयोर्विनिनयः । 'चायेन किकिदी-विना' ।

499 The words *krivi*, *ghrisnyā*, *cnhavi*, *sthavi*, and *kikīdīvi* are irregular. 56.

The words कृविः (an instrument of weaving), पृष्विः (a boar), क्विः (light), स्थवि (a weaver), किकी दिविः (the bird known as chātaka or blue jay) are irregularly formed with the affix कृविन् from the respective roots कृ 'to do', (VIII 10), पृष् 'to sprinkle', (I 240) क्षो 'to cut', (IV 38), स्था 'to stand', (I. 957), the vowel आ of the last two roots is shortened to अ, and दिव् 'to play', (IV. 1) preceded by the word किकी By the force of बाहुल (diversely) which governs all Unādi sūtras, in किकीदिवी, the short व's are some times changed to long ones and *vice versa*.

As in the line चायेन किकिदीविना ।

५०० । पातेडतिः । ४ । ५७ ।

पतिः ।

500 The affix डति comes after the root पा 'to protect' (II 47) whereby the final vowel of the root is elided as the affix has an indicative व. 57.

Thus पा + डति = पतिः 'master, lord, husband'

५०१ । शकेक्षतिन् । ४ । ५८ ।

क्षत्तव ।

501 The affix क्षतिन् comes after the root क्षन् 'to be able' (V. 15). 58

Thus क्षन् + क्षतिन् = क्षत्तव ordure, excrement, especially of animals See A. K II. 6 67

५०२ । अमेरतिः । ४ । ५९ ।

अमतिः क्षातः ।

502. The affix आत comes after the root अग 'to go' (I. 498). 59.

Thus अद् + अति = अतति: 'time, the moon'

५०३ । वहिवस्यतिभ्यश्चित् । ४ । ६० ।

वहति पवनः । 'वसतिर्बुध्यानिभ्यो' । अति क्रोधः ।

503 The affix अति comes after the roots वह् 'to carry' (I 1053), वच् 'to dwell', (I 1054) ग् 'to go' (III. 16), and is treated as चित् 60

Thus वह् + अति = वहति 'wind', वसति: 'a house, night', अरति: 'anger'.

५०४ । अञ्चेः को वा । ४ । ६१ ।

अङ्कतिरञ्चतिर्वात् ।

504 The affix अति comes after the root अङ् 'to go' (I 203) the च् of which is optionally changed to ञ् 61.

Thus अङ् + अति = अञ्चति: or अङ्कति: 'wind, fire'

५०५ । हन्तेरंह च । ४ । ६२ ।

हन्तेरति स्यादहादेशश्च भावोः । इति हुरितजनया अहतिर्हान् । 'प्रादेशनं निर्वपणं नपवर्जनमहतिः' ।

505 The affix अति comes after the root हन् 'to kill' (II 2) which is replaced by अह् 62

Thus हन् + अति = अह् + अति = f अहति: alms, charities, a gift lit. by which misfortunes are warded off See Amarakosa II. 7. 30 for the line प्रादेशनं &c प्रादेशनं, निर्वपणं, अपवर्जनं are synonyms of अहति: a gift.

५०६ । रमेर्नित् । ४ । ६३ ।

रमतिः कालकामयो ।

506 The affix अति comes after the root रच् 'to play, to rejoice at' (I 906) and is treated as नित् which thereby places the accent on the first syllable. 63

Thus रच् + अति = रन्ति: the God of love, time

५०७ । सृङ् क्रिः । ४ । ६४ ।

सृतिः ।

507 The affix क्रिः comes after the root सृ 'to beget' (IV 24) 64

Thus सृ + क्रिः = सृतिः 'a God, the sun, a learned or wise man, a sage a priest, a worshipper, a title of respect given to Jaina teachers name of Krishna

In the Dasapādi the sūtra reads thus सृङ्गोरिदं दीर्घः । There the ङ् of रिङ् is not an anubandha or indicatory letter, but is part of the affix. In this view, the resultant word is सृतिङ्, declined as —Nom S सृती, dat सृतिङ्गौ, pl सृतिङ्गः ।

The ङ् in रिङ् is not indicatory, but is part of the affix for two reasons. In the next sūtra the affix क्रिङ् is taught where the ङ् is indicatory.

Had the ण of रिच् been indicatory, it would have been briefer to say मुञ्चः क्रिच्, and omit it from the next sūtra. Secondly वृरिच् has not the accent of रिच्, it is finally acute. See Rv I 22 20 तद्विष्णो परम पदं यदा यद्वयन्ति वृरयः &c

The commentator on Dasapāḍī has taken च् as indicatory, and gives the example as वृरिच् । But it is wrong as the accent is not on the first

५०८ । अदिशदिभूशुभिभ्यः क्रिच् । ४ । ६५ ।

अदिः । अदिः वर्कसः । भूरि मधुरच् । भुजिभ्रसा ।

508 The affix क्रिच् comes after the roots अद् 'to eat' (II 1), वृच् 'to perish' (I 908), भू 'to be' and भृच् 'to shine' (I 459) 65

Thus अद् + क्रिच् = अदिः 'a mountain', वृदि 'candied sugar, an elephant, lightning', भूरि 'plenty, abundance', भृदि 'an epithet of Brahman'

Note — भूरिः *m* an epithet of Vishnu, of Brahmā, of Śiva, of India, *n* gold

५०९ । वङ्क्यादयश्च । ४ । ६६ ।

क्रिष्णता निपात्यन्ते । वङ्क्यार्थादभेदो वृद्धाच्च पार्श्वस्थि च । वमिः वेदच् । 'अदिरङ्क्रिष्ण चरकः' । तदिः सौमि चाहुः । तन्निर्तोहः । बाहुलकाद्वा । नेरि ।

509 The words vankri &c are irregularly formed with the affix क्रिच् 66

Thus वङ्क् 'to be crooked' (I 88) + क्रिच् = वङ्किः 'a kind of musical instrument, the timber of a roof, a rib of an animal' वप् 'to sow' (I 1052) + क्रिच् = वमिः 'a field'

In the above two instances the च् of the roots वङ्क् and वप् has not undergone Samprasāraṇa. अह् 'to speak' (X 255) + क्रिच् = अहिः 'a foot', अङ्च् 'to go' (I 109) + क्रिच् = अजिः (a foot)

तद् (it is a सौत्रपाठ १० not enumerated in Dhātu pāṭha but found in the sūtras only) + क्रिच् = तन्निद्रः (sleep) fem तन्निद्री with ङीप् of कृदिकाराच् &c भी (to fear) + क्रिच् = भेरि (a drum) Here guna has taken place by the force of वहुल (diversely) though the affix is क्रिच् ।

५१० । राशदिभ्यश्च त्रिप् । ४ । ६७ ।

रात्रिः । रात्रि कुम्भरः ।

510. The affix त्रिप् comes after the roots रा 'to give' (II 48) and वृच् 'to perish' (I 908) 67

Thus रा + त्रिप् = रात्रिः 'night', वृच् + त्रिप् = वृत्रिः 'an elephant, a cloud name of Vishnu' In the Veda Bhāṣya on वृत्रिनश्च उपना वेदुपर्ययः the word is explained as the name of a Royal sage

५११ । अदेस्त्रिनिश्च । ४ । ६८ ।

चाद्विप् । अत्रि । अत्रिणी । अत्रिचः । अत्रिः । अत्रि । अत्रवः ।

511 The affixes त्रिप् and त्रिप् come after the root खद् (to eat) 68.

Thus खद् + त्रिप् = खत्रिप् (a devourer) Its Nominative forms are खत्रि, खत्रिचौ, खत्रिचः ॥ खद् + त्रिप् = खत्रि (Name of a celebrated sage) Its Nominative forms are खत्रि, खत्री, खत्रयः

Note —Ujjvaladatta reads the sūtra as खदेत्रिप्, and so according to him, the affix is त्रिप्, the व is indicatory He gives the example as खत्रि : But this is not right For the form खत्रिः could have been evolved by the affix त्रिप् of the preceding sūtra, where was the necessity of teaching a new affix त्रिप्, for the accent of खत्रिः whether formed by *trip* or *trin* is the same, for a त्रिप् is unaccented (III 1. 4. S 3709), and so the root retains its accent in the case of त्रिप् ॥

Govardhana also reads the sūtra as Ujjvaladatta, but explains it differently, saying that the व् of *trin* is not indicatory but part of the affix He gives the example as S खत्री dual खत्रिचौ pl. खत्रिचः । But then the difficulty would be as to accent The word खत्रिप् has acute on the final, as in खत्रीया खत्रिच पचि and खत्रे हविनि खत्रिचव् (Rv X 118. 1)

We have the authority of Kaiyata for reading the sūtra as खदेव् त्रिनिप् See Kaiyata's gloss on व सुवताङ्गस्य (I 1. 63 S. 263)

५१२ । पतेरत्रिप् । ४ । ६८ ।

पतत्रिः पचौ ।

512 The affix खत्रिप् comes after the root पद् 'to go' (I 898) 69

Thus पद् + खत्रिप् = पतत्रिः 'a bird'

Note —There is another word पतत्रिप् ending in व् । It is derived from पतत्र 'a wing', with the taddhita affix व्णि with the force of matup It is declined as पतत्री, पतत्रिचौ, पतत्रिचः &c

५१३ । मृकण्डिक्यामीचिः । ४ । ७० ।

मरीचिः । कवीचिः । पञ्चमो निपादव् ।

513 The affix मरीचि comes after the roots व् 'to die' (VI 110) and कण्ड 'to sound' (L 476). 70

Thus व् + मरीचि = मरीचिः 'the name of a Prajāpati, a ray of light, misage, a miser, कवीचिः 'a sound, a tree, a creeper in flower' fem a cart

५१४ । श्वयतेरिचत् । ४ । ७१ ।

श्वयीचिर्गर्गचिः ।

514. The affix रीचि comes after the root श्व 'to increase, to swell' (I 1059) and is treated as चिप् which thereby places the accent on the last syllable 71.

Thus श्व + रीचि = श्वयीचिः 'sickness, disease'.

५१५ । वेजो विचय । ४ । ७२ ।

वीचिस्तत्तः । नञ्प्रत्ययस्योवीचिर्नञ्प्रत्ययः ।

515 The affix वीचि comes after the root वे 'to weave, to cover' (I 1055) and is treated as विच whereby the final vowel of the root is elided 72

Thus वे + वीचि = वीचि (wave, billow, pleasure, leisure). The word वीचि with नञ् compound forms अवीचिः (name of a particular hell) lit where there is no vibration, nor pleasure

५१६ । ऋहनिभ्यामूषन् । ४ । ७३ ।

अरुचः सूर्यः । हन्तृषो राक्षसः ।

516 The affix ऊवन् comes after the root ऋ 'to go' (III 16) and वृ 'to kill' (II 2). 73.

Thus ऋ + ऊवन् = अरुचः 'the sun', हन्तृषः 'a Rākshasa, a Demon'.

५१७ । पुरः कुपन् । ४ । ७४ ।

पुर अग्रगते । पुनर्यः । 'अन्वेष्टानपि-' (३५३८) इति दीर्घः । पुनर्यः ।

517. The affix कुपन् comes after the root पृ 'to become a head' (VI 56) 74

Thus पृ + कुपन् = पुनर्यः a person, no guna as the affix is क्तिच् । By the sūtra VI 3 137 S 3539, the lengthening of the vowel of the root also takes place. So पुनर्यः a male being, man, men, mankind, an officer, the height or measure of a man, the Supreme Being, the pupil of the eye, the soul, the Punnāga tree, the first, third, fifth, seventh, ninth and eleventh signs of the zodiac, the seven divine principles of universe.

५१८ । पुनहिकलिभ्य उवच् । ४ । ७५ ।

उवचच् । नहुषः । कलुषश्च ।

518. The affix उवच् comes after the roots वृ 'to protect, to fill (IX 19)' नृ 'to bind' (IV 57), कृ 'to count, to sound' (I 526) 75

Thus वृ + उवच् = उवर्चश्च hard, abuse, gross, spotted, variegated, नहुषः (name of a king of the lunar race) कलुषश्च 'sin, foul, angry, cruel, dark, idle, a buffalo, filth

Note — The accent of नहुष is anomalous. It is first acute. See gloss on Mantra देवा अह्नवन् नहुषस्य विमर्शः ।

५१९ । पीयेरूषन् । ४ । ७६ ।

पीव इति पीयेः भाट्टः । पीयूषश्च । वाहुषकाद्गुणे 'पीयूषोऽजिपय पयः' ।

519. The affix ऊवन् comes after the root पीव (which is a sautra dhātu). 76.

Thus पीव + ऊवन् = पीयूषश्च nectar, ambrosia See A.K. I. 1. 51.

By the force of बहुल (diversely) which governs all Unādi sūtras, the vowel of the root is some times gunated and so we get the form वेदुष (nec-tar, the milk of a cow that has calved within seven days) See A K II 9 54 for the line वेदुषोऽनिनय पयः।

Swami Dayānanda places the word ऋक्ष (a hook, a goad) under this sūtra, deriving it from the root ऋक्ष् (to count, to mark)

५२० । मरुजेर्मुञ्च । ४ । ३९ ।

मरुञ्चवा ।

520 The affix ऊचच् comes after the root मरुच् 'to bathe, to sink, to purify' (VI 122), and there is the augment उच 77

Thus मरुच् + ऊचच् = मरुच् (the च् being elided by the vārtaka कलि वलीनि ऋक्षमय under VIII 2 29) + उच + ऊचच् = मरुञ्चवा (a box, Madder)

Note —The व of /masj becomes य by चर्त्त rule, then the य is changed to ञ by चच्त्व rule, thus the base is majj, which with उच &c gives mañjjû-shâ with two ञ's Or one ञ is elided by VIII 4. 65 S 71.

५२१ । गहेश्च । ४ । ३८ ।

गवदुश्चः—गवदुश्वा ।

521. The affix ऊचच् comes after the root गवच् 'to cheek, (I. 384), and there is the augment उच 78

Thus गवच् + ऊचच् = गवदुश्चः or गवदुश्वा a mouthful, handful of water

५२२ । अर्तेरुः । ४ । ३९ ।

अरुः अर्तुः । अरुः । अरुः ।

522 The affix अरु comes after the root अच् 'to go' (III. 16) 79

Thus अच् + अरु = अरुः 'an enemy'

Its Nominative forms are अरुः, अरु, अरुः

Note —The affix is aru ending with उ and not arus ending with रुः. Sāyana however has taken this affix as arus. In explaining अरुः in Rv I. 18 3, he says so. अरुः is not however genitive of ararus, but of अरुच् formed with ऊचच् and the negative अरु ।

It is from the root रा to give with the Vaidic Perfect Participial affix ऊचच् । This अरुः being a Tatpurusha, has acute on the first by VI 2. 2 S 8736, because the first member retains its accent. While had this word been formed by the affix अरुच् (if there be such an affix), it could never have acute on the first syllable. In fact Sāyana has himself explained the अरुः (dative) in this way, in his gloss on mantra गुरुहोषोऽरुः इति । Moreover there is a word अरु ending in रु as in the mantras अविद्विद्विरुः गुरु मरुश्च and अपारवनेदेववजनी अरुि &c. See also Rv I. 147. 4.

५२३ । कुटः कित्च । ४ । ८० ।

कुटवर्चकुटश्च । कित्चमबोजम चित्चश्च ।

523 The affix **अर** comes after the root **कुट्** 'to curve, to bend' (VI. 73), and is treated as **कित्** 80.

Thus **कुट् + अर = कुटरः** a tent, a cock

Why the author says that the affix **अर** after **कुट्** should be treated as **कित्** is difficult to understand. Because by I. 2 1. S. 2461 all affixes coming after the root **कुट्** are treated as **कित्** and thus do not cause the guna substitution of the **उ** of **कुट्**

५२४ । शकादिभ्योऽटन् । ४ । ८१ ।

यकटोऽस्त्रिवाह । ककिर्णत्यर्थः । ककुटः संवाहः । देवटः शिल्पी । करट इत्यादि ।

524 The affix **अट्** comes after the roots **गच्छ्** (to go) &c. 81.

Thus **गच्छ् + अट् = यकटः** a 'carriage', **गच्छ् (to go) + अट् = कंकटः** 'military accoutrements', **विच् 'to play' (IV 1) + अट् = देवटः** 'an artist', **कृ 'to scatter' (VI. 116), + अट् = करटः** 'an elephant's cheek'. Or from **बुक्कृन्** to do (VIII 10).

Note.—Under the present sūtra, Svāmī Dayānanda Sarasvatī places many such words as **यकटः**, **नखटः**, **कर्पटः**, **पर्यटः**, **कक्कटन**, **चर्यटः**, **नवटः** &c

Note.—Some derive **यकटः** from **√sak** to be able (V 15) **देवटः** is from **√devri devane** (I 529) **करटः** means also safflower a crow, an athiest, a degraded Brāhmana, a man of a low profession, a musical instrument, the first Śrāddha ceremony performed in honor of a dead person, **करटः** a cow difficult to be milked

५२५ । कृकदिकटिकटिभ्योऽम्बच् । ४ । ८२ ।

करम्बं व्याजिम्ब । 'कदिकटी' योनी । **कदम्बो** दृक्चनेदः । **कटम्बो**ऽप्यनामः । **कटम्बो** वादिम्ब ।

525. The affix **अम्बच्** comes after the roots **कृ** to do (VIII 10) **कृ** and **कट्** (these two are sautra dhātus, not being enumerated in Dhātupāṭha) and **कट्** to rain, to cover (I. 315) 82.

Thus **कृ + अम्बच् = करम्बच्** 'mixed, variegated', **कदम्बः** 'a kind of tree', **कटम्बः** 'the stem or stalk of a pot-herb, the end or point', **कटम्बः** 'a kind of musical instrument'.

५२६ । कदेर्णित्पक्षिणि । ४ । ८३ ।

कादम्बः कादम्बः ।

526. The affix **अम्बच्** comes after the root **कृ** (a Sautra dhātu) and is treated as **पित्** when meaning a kind of bird 83.

Thus **कृ + अम्बच् = कादम्बः** 'kind of goose' The affix being treated as **पित्** causes vriddhi of the end-vowel of the root by VII. 2, 115 S. 254.

५२७ । कलिकट्योरनः । ४ । ८४ ।

कलनः । **कर्द्वनः** ।

527 The affix **अर** comes after the roots **कृ** 'to count' (I 526) and **कृ** 'to rumble as the bowels, to caw as a crow' (I 60) 84

Thus **कृ + अर = कलनः** 'a pen, a reed for writing with, rice which is sown in May-June and ripens in December January', a thief, a rogue.

कर्मनः 'mud, mire'

५२८ । **कुण्डिपुल्योः किन्दच् । ४ । ८५ ।**

'कुण्ड शब्दोपकरणयोः । कुण्डिन्दः शब्दः । पुलिन्दो जातिविशेषः ।

528 The affix **किन्दच्** comes after the roots **कुण्** 'to support, to converse or speak with (VI. 45), and **पुण्** 'to grow, to become tall' (I 894) 85.

Thus **कुण् + किन्दच् = कुण्डिन्दः** 'noise', **पुलिन्दः** 'name of a tribe, a savage, a barbarian'.

५२९ । **कुपेयां वश्च । ४ । ८६ ।**

कुपिन्दकुपिन्दो तन्नुवाये ।

529. The affix **किन्दच्** come after the root **कुप्** 'to be angry' (IV 122) of which the **प्** is optionally changed to **व** 86.

Thus **कुप् + किन्दच् = कुपिन्दः** or **कुविन्दः** (a weaver)

Note —By the force of **बहुल** (diversely) which governs all Unadī sūtras, the word **अलिन्द** (a terrace before a house-door, a place like the square at the door) is derived from the root **अल्** (to decorate) with the addition of the affix **किन्दच्**

५३० । **नी वङ्गोर्घणिन् । ४ । ८७ ।**

निवङ्गयिरालिङ्गकः ।

530 The affix **वयिन्** (*athī*) comes after the root **वञ्** 'to embrace, to fasten (I 1036) preceded by the preposition **नि**. 87

Thus **नि + वञ् + वयिन् = निवञ्** (the **व** is changed to **व्** by VIII 3 65 S. 2270) + **वयिन् = निवन्** (the last consonant **व्** being changed to **व** by VII. 3. 52 S. 2863 because the affix has an indicative *gh*) + **वयिन् = निवङ्गयिः** 'an embrace', a bow man, a charioteer, a car, grass, the shoulder.

५३१ । **उद्यर्तेरिचत् । ४ । ८८ ।**

उदरयिः समुद्रः ।

531. The affix **वयिन्** (*athī*) comes after the root **वृ** 'to go' (III. 16) preceded by the preposition **उद्** and is treated as **चिद्**. 88.

Thus **उद् + वृ + वयिन् = उदरयिः** 'the ocean'

५३२ । **सर्तेर्यिचत् । ४ । ८९ ।**

सारयिः ।

532 The affix चयिच् (*atha*) comes after the root वृ 'to move to go' (III 17) and is treated as चिच् 89

Thus वृ + चयिच् = चरयिच्: 'the chariotter'

५३३ । खर्जिपिप्लादिभ्य ऊरोलचौ । ४ । ९० ।

खर्जूरः । कर्पूरः । यल्लूर युष्कमासच् । पिच्छूलं कुशवर्तिः । 'लङ्गेर्वद्विद्य' (गणसू.) ।
शाङ्गलश्च । कुचलः । तमेवुर्ग्वद्विद्य (गणसू.) । ताम्बूलश्च । मृगातेडुर्ग्वद्विद्य (गणसू.) । चार्दूलः
दुक्षो कुक्क। (गणसू.) दुक्कलश्च । कुक्कलश्च ।

533 The affixes ऊर and ऊलच् come respectively after the roots खर्ज् &c (to pain, to be uneasy), and पिच्छ् (to kill) &c 90

Thus खर्ज् (I 247) + ऊर = खर्जूरः 'date palm', कृप् 'to be able' (I 799) + ऊर = कर्पूर 'camphor', बल् 'to cover' (I 521) + ऊर = बल्लूरः 'dried flesh', पिच्छ् (X 31) + ऊलच् = पिच्छूलश्च (the leaf of the Kusá grass), लङ् 'to go, to go lame' (I 154) + ऊलच् = लाङ्गूलश्च (the tail of an animal), G S The vowel of √laṅg takes vriddhi कुच् 'to embrace' (IV 109) + ऊलच् = कुचूलः 'a granary, तच् 'to be fatigued' (IV 93) + ऊलच् G S The augment वृक् is added to the root which is also vriddhi Thus ताम्बूलश्च 'the areca nut, the *pān* leaf' वृ 'to hunt, to kill' (IX 18) + ऊलच्, G S The augment दुक् is added to the root which also gets vriddhi, thus forming चार्दूलः a tiger, a wolf, a demon, a bird, an eminent person, दु 'to go' (I 991), + ऊलच् and कु 'to sound' (I 999) + ऊलच् G S Both √du and √ku receive the augment कुच् Thus दुक्कलश्च woven silk, a silk garment', and कुक्कलश्च chaff, a fire made of chaff, a hole, an armour'

५३४ । कुवश्चट् दीर्घश्च । ४ । ९१ ।

कूपी चित्रलेखनिका ।

534 The affix चट् comes after the root कु 'to sound' (I. 999). the vowel of which is also elongated 91

Thus कु + चट् = कूपः (the female breast) As the affix has an indicative ट, therefore its feminine form is made by adding क्रीप्, thus कूपी (a small brush of hair, a pencil)

५३५ । समीशः । ४ । ९२ ।

समीचः समुद्रः । समीची हरिणी ।

535 The affix चट् comes after the root वच् 'to go' (II. 36), preceded by the preposition सम, and the vowel of the root is elongated 92.

Thus सम + वच् + चट् = समीचः 'the ocean'. Its feminine is formed by adding क्रीप्, thus समीची 'a doe'.

५३६ । सिवेष्टे रुच । ४ । ९३ ।

सूची रत्नाङ्कुरः । सूची ।

536. The affix चट् comes after the root सिच् 'to sew, to write' (IV. 2) the टि portion of which is replaced by रु. 93

Thus सिद् + चट् = सूचः 'a pointed shoot or blade of Kusa grass' The feminine is with छीप् as सूची a needle

५३७ । शमेर्बन् । ४ । ९४ ।

शम्बो मुसलम् ।

537 The affix बन् comes after the root शम् 'to control' (IV 92) 94

Thus शम् + बन् = शम्बः 'the iron head of a pestle'

५३८ । उल्बादयश्च । ४ । ९५ ।

उल्बन्ता निपात्यन्ते । 'उल्ब उलवाये' । अस्य सत्व गुणाभावश्च । उल्बो गर्भाशयः । मुल्ल वाग्नम् । निम्बः । बिम्बश्च ।

538 The words उल्ब &c. are irregularly formed with affix बन्. 95

Thus उच् 'to collect together' (IV 114) + बन् = उल्बन् 'the womb', the च् of the root is changed to ल् and there is also absence of guna

मुच् 'to grieve' (I-198) + बन् = मुल्बन् 'copper, a rope', there being also as in the previous instance the change of च् into ल् and absence of guna नी (to lead) + बन् = निम्बः (the Nimba tree), and वी 'to pervade, to conceive, to be born' (II 39) + बन् = बिम्बन् 'the disc of the sun or moon' In these two instances the roots नी and वी receive the augment दुच् and their long vowel ई is also shortened to इ before the affix बन् The word बिब is formed from the root वी, since there is no difference between the letters व and ब (बवयोरभेदात्)

५३९ । स्थः स्तोऽम्बजवकी । ४ । ९६ ।

विहृतेरम्बजवक एतौ स्तस्तादृशश्च । 'स्तम्बो गुच्छस्तृणादिनः' । स्तवकः पुष्पगुच्छः ।

539. The affixes अम्बच् and अवक् come after the root स्था 'to stand' (I. 975), whereby स्थ is changed to स्त. 96

Thus स्था + अम्बच् = स्तम्ब 'a clump of grass &c', स्तवकः 'a bunch of flowers'

५४० । शाशपिभ्यां ददनौ । ४ । ९७ ।

'शादो जम्बासमन्वयोः' । शब्दः ।

540. The affixes द and दन् come respectively after the roots शो 'to sharpen, to make thin' (IV 37) and शप् 'to curse' (IV 59). 97

Thus शो + द = शाद 'mud, young grass' शप् + दन् = शब्दः 'noise' It is different from the शब्द meaning a word

५४१ । अवदादयश्च । ४ । ९८ ।

अवतीत्यब्दः । 'कीर्तेर्बुद्' । गणवृत् । कुब्दः ।

541 The words अवद् &c. are irregularly formed, with the affix दप्. 98.

Thus अच् (to defend, protect) + दच् = अक्षदः (a year) Gana sūtra The augment *num* comes after √ku (II 33). Thus कु 'to sound' + दच् कुन्दः 'a jasmine flower', the verb receiving the augment दुच्

Note —Swāmi Dayānanda derives the words वृन्दच्, कन्दः and दुन्दः by the force of the present sūtra

५४२ । वल्लिमलितनिभ्यः कयन् । ४ । ९९ ।

वल्लवच् । वल्लयः । तनयः ।

542 The affix कयच् comes after the roots वल् to go, (I 520), वल् 'to hold', (I 522) and तृच् 'to spread' (VIII 1) 99

Thus वल् + कयच् = वल्लवच् 'a bracelet', वल्लयः 'name of a mountain range in the south of India, abounding in sandal trees', तनयः 'the son'.

५४३ । वृहोः पुद्गुको च । ४ । १०० ।

वृषय आश्रयः । हृदयच् ।

543. The affix कयच् comes after the roots वृ 'to choose' (V 8) and हृ 'to steal or rob' (I 947) which respectively receive the augments पुद्गु and डक्. 100

Thus वृ + पुद्गु + कयच् = वृषयः 'refuge, shelter', हृ + डक् + कयच् = हृदयच् 'the heart' lit that which is attracted or stolen away by sense objects

५४४ । निपीभ्यां रुः । ४ । १०१ ।

मेरुः । सूर्यः । बाहुलकारिणवतेरपि । 'सर्वस्वरवपुः पादः पितृर्वासीर्दिनप्रसी' ।

544 The affix रु comes after the roots नि 'to throw, to scatter' (V. 4), पी 'to drink' (IV. 33). 101

Thus नि + रु = मेरुः 'the Meru, or the Polar mountain', पी + रु = सूर्यः 'the sun'.

By the force of बहुल (diversely) which governs the Unadi sūtrās, the affix रु comes after the root पा (to drink) also. Thus पा + रु = सूर्यः 'the sun' As in Hatta Chandra we find सर्वस्वर वपुः पादः &c.

५४५ । जडवाद्यश्च । ४ । १०२ ।

जडु । जडुशी । अश्रु । अश्रुशी ।

545 The words जडु &c are irregularly formed with the affix रु 102

Thus जड् 'to beget' (IV. 41) + रु = जडु 'the collar bone', the ङ् of the root is changed to द् । Its Nom dual is जडुशी.

अश्रु 'to pervade' (V 18) + रु = अश्रु 'tears', dual अश्रुशी ।

Note —Similarly शिबु (a pot herb, a kind of tree) from the root शी (to lie down) with the augment शुक् and the affix रु, the long ई of the root being shortened.

Under the present rule, Swāmi Dayānanda places such words as शिवु and शडु &c.

५४६ । रुशातिभ्यां कृन् । ४ । १०३ ।

रुहर्तृगमेदः । शातयतीति शलुः । प्रज्ञादौ पाठादस्त्वत् ।

546 The affix कृन् comes after the roots रु to cry, howl (II 24), and शल् 'to sharpen' (I 908) in the causative 103.

Thus रु + कृन् = रुहः 'an antelope'

शादि (causative) + कृन् = शलुः 'an enemy' The word is शलु and not शात्रु the shortening takes place as the word is considered to belong to the प्रज्ञादि class

५४७ । जनिदाच्युसृष्टमदिषमिनमिश्रभ्य इत्वन्त्वन्त्विक्लन्शकस्य-
डडटाटचः । ४ । १०४ ।

जनित्वौ मातापितरौ । दात्वो दाता । च्यौलौ गन्तावडचः क्षीयपुत्रयङ् । सृष्टिरङ्गुयङ् । अदिषो वायुङ् । ष्य आर्द्रक मूलक च । मत्स्य । मरुतः । डित्वाट्टिलोप । ममतीति मटः शैलूचः । विभर्ति भरटः कुलाखौ घृतकङ् ।

547 The following nine affixes इत्वन्, त्वन्, जन्, कनिच्, यच्, ष्य, ड, डट and अटच् come respectively after the nine roots जन् 'to be born, to beget', (IV 41), दा 'to give' (III 9), च्यु 'to drop down' (I 1004), सृ 'to move', (III 17), वृ 'to choose', (V 8) मद् 'to be pleased' (IV 99), षच् 'to be confused' (I 882), मच् 'to salute' (I 1030) इ 'to support, to maintain' (III 5) 104.

Thus जन् + इत्वन् = जनित्वौ 'the father and mother', दा + त्वन् = दात्वः 'a giver, a generous man', च्यु + जन् = च्यौलः 'a goer, oviparous, void of virtue' the vriddhi is caused by the affix जन् being regarded as चित्.

सृ + कनिच् = सृक्निः 'the god to drive the elephant, the moon, the sun, the air', the affix कनिच् being regarded as कित् prevents gunṇa operations taking place and places the accent on the first syllable, as it has an indicative न, whereas the accent of सृक्नि formed under Unadi IV 49 (सृ यृषिभ्या कित्) has the accent on the last syllable. वृ + यच् = वृयः 'ginger, a root a lat, मद् + ष्य = मत्स्यः (a fish), the accent being on the last syllable, whereas the word मत्स्य formed under Unadi sūtra IV 2 has the accent on the first syllable षच् + ड = षडः 'a eunuch' As a diversity, the च of the root षच् is not changed to च though so required by VI 1 64 S 2264. The ड is not डट. Compare मरुतः of मरेडः Un I 99 मच् + डट = मटः (an actor), the च of the root is elided by the affix being regarded as डित्.

घृ + अटच् = भरट 'a potter, a servant'

५४८ । अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते । ४ । १०५ ।

चेत्यनष्टम् । धृशच् ।

548 These affixes come after other roots also 105

Thus पा (to drink) + इत्वन् = पेतवन् 'nectar' धृ 'to nourish' + यच् = धृयः 'much'

Note—S āmī Dayānanda places also the following words under this sūtra.—७१३ - कच्छ । सरटः । घ्यात्वच् । ह्रीन् । लूनिः

५४९ । कुसेरुम्भोमेदेताः । ४ । १०६ ।

कुशुम्भच् । कुशुम्भ । कुसीदच् । कुसितो जनपदः ।

549 The affixes कञ्, उञ्, ईद and इत come after the root कुश् to embrace', (IV 109) 106

Thus कुश्+उञ्=कुशुम्भच् 'safflower', कुश्+उञ्=कुशुम्भ 'a flower', कुश्+ईद=कुनीदच् 'usury', कुश्+इत=कुसित 'an inhabited country

५५० । सानसिवर्णसिपर्णसितण्डुलाकुशचषालेल्वलपल्वलधिष्य-

शल्याः । ४ । १०९ ।

सनोतेरसिप्रत्यय उपधावृद्धि । सानसिर्हिरण्यच् । वृजो जुञ्च । वर्णसिर्जलच् । पृ । पर्णसिर्जलपृहच् । 'तड आघाते' । तण्डुलाः । अक्षि लवण उगच् । अकुशः । चषेरालच् । 'चषालो धूपकटक' । इल्वलो दैत्यमेदः । पल्वलच् । जिघृषा ष्यः । आकारत्येकारः । विष्णयच् । शलेर्यः । 'शर्यं वा पु सि गङुर्ना' ।

550 The words Sānasi, varnasi, painasi, tandula, ankusā, chashāla, ilvala, palyala, dhushnya and śālya are irregular 107

These words are irregularly formed thus 1 सानसिः (gold), from the root षच् 'to give, (VIII. 2) with the affix अशि the penultimate vowel of the root gets vriddhi 2 वर्णसिः (water), from the root वृ to choose' (V 8) with the additions of the augment जुञ् and the affix अशि । In the Daśāpādi, वर्णसि is read instead It means Lokapāla and is to be found in the Mantra वर्णसिं भूरिधायत 3 पर्णसिः 'a house standing in the midst of water, a summer-house', from the root पृ 'to fill' (III 4) with the affix अशि and the augment जुञ् 4 तण्डुलैः (rice) from the root तड् 'to beat' (X 43) with the augment जुञ् and the affix उलच्. It is end-acute, as the affix is चिच् । See mantra त्रेषा तण्डुलान् विभजेत् । 5 अकुशैः 'the goad to drive an elephant' from the root अक्ष 'to mark' (I. 87) and the affix उगच्. It is also end-acute, because the affix is चिच् । As in the Mantra दीर्घेहि अकुशं यथा (Rv. X. 134. 6). 6 चषालः 'a wooden ring on the top of a sacrificial post', from the root चष् 'to eat' (I 958) and the affix आल । Ujjvaladatta gives the affix अ आलच् । But we do not find the चिच् accent in the following चषालये अरवधूपाय प्रतनति or चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याच् । 7 इल्वलः (a demon, one of the five stars in the head of Orion) from the root इल् 'to go, to sleep' (VI. 65) and the affix ललच्. The irregularity consists in there being no guna of the root vowel 8 पल्वलच् 'a small pool or tank lit. in which they drink from the root पाल 'to drink' (I 972), the long vowel of which is shortened before the augment जुञ् and the affix ललच्. 9 विष्णयच् (a house, a seat, fire &c) from the root वृष् to conquer (V. 22) and the affix ष्य The वृ of the root is changed to इ without being followed by रः 10 शर्यच् 'a spear,

javelin, dart' from the root **शल** 'to shake, to go' (I 896), and the affix **य**. It is masculine also and means a porcupine, hedge hog, the thorny shrub, extraction of splinters, a fence, boundary, the Bilva and Madana trees, a kind of fish; name of a king of Madra

५५१ । मूशक्यबिभ्यः क् । ४ । १०८ ।

मूलश्च । यङ्कः प्रियवदे । अमल्लो रसः । बाहुनकादनेः । अमलः ।

551 The affix **क्** comes after the roots **मू** 'to bind' (I 1016), **यक्** 'to be able' (V 15), **अमल** 'to sound' (I 403) 108

Thus **मू + क् = मूलश्च** 'the root of a plant' So also **यङ्कः** speaking kindly sweet speaking See Amarakosā III 1 36 It means also affable, agreeable lit he who *can* or *knows* how to speak, an able man Another form is **यङ्कनः** । From **अमल** to sound, we get **अमल्लः** acid taste

By force of Bahulam (diversity) the affix comes after **आमि** to be ill (X. 180). As **अमलः** acid The long **आ** is shortened as a diversity.

५५२ । माह्याससिभ्यो यः । ४ । १०९ ।

मावा । छाया । सस्यश्च । बाहुलजात्सुनोतेः । सस्य दक्षिणवानयोः ।

552 The affix **य** comes after the roots **मा** 'to measure' (II, 53), **हो** 'to cut' (IV 38), and **सस्य** 'to sleep' (II 69) 109

Thus **मा + य = मावा** 'magic illusion', **छाया** 'shade', **सस्यश्च** 'crop'

By the force of **बाहुल** (diversely) which governs the Unādi sūtras, the affix **य** comes after the root **हु** (to perform a sacrifice) Thus **हु + य = हव्य** 'the usual position of the sacred thread when it hangs down over the left shoulder' It means also left, left hand, southern, contrary, right

Note —By the present rule, Swāmi Dayānand derives the word **अन्य** (another) from the root **अनृ** (to breathe) with the affix **य**

५५३ । जनेर्यक् । ४ । ११० ।

'ये विभावा' (२३१९) । जन्यं युद्धश्च । जाया नार्या ।

553 The affix **यक्** comes after the root **जन्** 'to be born to beget' (III: 24) 110

Thus **जन् + यक् = जन्यश्च** 'a battle' a market, a fair, **जन्वा** the friend of a mother, the relation of a bride, **जन्यः** a father

By VI 4 43 S 2319, the **श्** of **जन्** is optionally replaced by long **आ**. Then the form will be **जा + यक् = जाया** (wife)

५५४ । अघ्न्यादयश्च । ४ । १११ ।

यगन्ता निपात्यन्ते । हन्तेर्यगङ्गागल उपधासोपश्च । अघ्न्या साहेयी । अघ्न्यः प्रजापतिः । 'कनी दीप्तौ' । कन्वा । वयगोरेक्यश्च । वघ्न्या ।

554 The words *aghnya* &c. are irregularly formed with the affix **यक्** 111

Thus हृ 'to kill' (II. 2) + यक् : By VI 4 98 S 2363, the root vowel of हृ is elided, by VII 3 54 S 358, the हृ is changed to चृ. Then as the root receives the augment अद्, the letter अ precedes the root. So हृ + यक् = अहृ and by adding the augment अद् it becomes अहृद्: the creator, but when feminine अहृद्वा 'a cow'

According to some, अहृद्वा is not formed with the augment अद् but by the negative particle नञ्.

Similarly कन्या (a girl) and वन्या are formed with the affix यक् added to the roots कश् 'to shine' (I 488) and वन्श् 'to bind' (I 1022) as व and क are considered to be identical, the form is वन्या also. It means barren

Note —The word वन्या (morning and evening prayer) is formed from the root वा (to hold) preceded by the preposition वच् and followed by the affix यक्. According to Ujjvaladatta, कुडपश् is formed from कु to sound, with the affix यद् and the augment कुक्. The word is first acute as it is formed by यद् (VI 1 213. S 3701). According to others, it is formed by यक् and so is end-acute. See also VI 2. 8 S. 3742 where कुडपश् is said to be formed by the affix डपश्.

५५५ । स्नामदिपद्यतिपशक्तिभ्यो वनिप् । ४ । ११२ ।

स्नावा रसिक । नद्या शिवः । पद्मा पद्मः । 'अर्वा दुर्लभार्थयोः' । पर्व प्रस्थः प्रस्तावश्च । यक्ष्वा इस्त्री । डीङ्गो । यक्ष्यर्थाङ्गलिः ।

555 The affix वनिप् comes after the roots स्ना to bathe', (II 43), अद् 'to be pleased', (IV 99), गद् 'to go', (IV 60) गृ 'to go' (III 16) पृ 'to protect, to fill' (III 4) and यक् 'to be able' (V 15) 112

Thus स्ना + वनिप् = स्नावन् (nom. S स्नावा 'a tendon, muscle, tasteful' नद्यन् 'an epithet of Siva, fond of enjoyment', पद्मन् 'a road, way', अर्कन् 'a horse, running and unworthy, ensurable', यक्कन् 'a knot, joint, a book, section', यक्षन् 'an elephant', the feminine of this word is formed by adding the augment र and the affix डीप्, thus यक्ष्वरी 'a finger'

See IV 1 7 S 456 for the augment र. The word is used in this sense in the Mantra आरोहत दधत यक्ष्वरीर्नम. It also means a kind of metre, a river, a girdle

५५६ । शीङ्क्रुशिरुहिजिलिसृधृभ्यः कनिप् । ४ । ११३ ।

शीवाङ्गणः । क्रुश्वर सृगालः । दहा दृषः । जित्वा जितः । चित्वा चातुः । चृत्वा प्रजापतिः । चृत्वा विष्णुः ।

556 The affix कनिप् comes after the roots शी 'to sleep', (II 22) क्रुश् 'to cry, to lament', (I 909), रद् 'to grow' (I. 912) जि 'to conquer', (I 993) चि 'to dwell', (VI 114), वृ 'to go', (III. 17), पृ 'to support' (I, 948) 113.

Thus श्री + क्वनिप् = श्रीवर् 'a large snake, python' कुम्भवर् 'a jackal', वटवर् 'a plant', जित्वर् 'a conqueror' चित्त्वर् 'wind', सृत्वर् 'the creator', वृत्वर् 'an epithet of Vishnu',

५५७ । चाप्यो. संप्रसारणं च । ४ । ११४ ।

धीवा कर्मकरः । धीवा ह्यूलः ।

557 The affix क्वनिप् comes after the roots धै 'to contemplate' (I 957) and ध्यै 'to grow' (I 1013) which also undergo Samprasādana 114.

Thus ध्यै + क्वनिप् = धीवर् 'clever, an artist', धीवर् 'stout' The lengthening is by VI 4 2 S 2559

५५८ । अर्धे च । ४ । ११५ ।

अर्धवा ।

558 The क्वनिप् comes after the root अद् 'to eat' (II 1) of which the final द् is changed to व् 115

Thus अद् + क्वनिप् = अर्धवर् 'a road'.

५५९ । प्र ईरशदोस्तुद् च । ४ । ११६ ।

मेर्वर् प्रयत्वा च सागरः । मेर्वरी प्रयत्वरी च नदी ।

559 The affix क्वनिप् comes after the root ईर् 'to go' (II 8) and षद् 'to perish' (I 908), preceded by the preposition प्र, to which is added the augment तुद् 116

Thus प्र + ईर् + तुद् + क्वनिप् = मेर्वर् 'the ocean', प्र + षद् + तुद् + क्वनिप् = प्रयत्ववर् 'the ocean'.

The feminines of these words are formed by adding the affix डीव् (IV. 1. 7 S. 456) Thus मेर्वरी and प्रयत्वरी 'a river'.

५६० । सर्वधातुभ्य इन् । ४ । ११७ ।

पचिरग्निः । दुहिः । दुहिः । वलिः । वटिः । देवयजिः । काशत इति काशिः । यतिः । वलिः । वल्ली । केलिः । 'नदी परिणामे' । यतिः । बाहुलकाद्गुणः । कोटिः । हेलिः । योविः । नन्दिः । कलिः ।

560. The affix इन् comes after all roots 117

Thus पच् to cook (I. 1045) + इन् = पचिः (fire), दुहिः (face) from the root दुह् 'to break' (I 374), दुहिः (mouth, face) from दुह् to injure, 'to press out' (I. 295), वलिः 'a fold or wrinkle on the skin' from the root वल् 'to go, approach', (I 520), वटिः 'circular' from the root वट् 'to surround' (X, 311); वलिः 'a sacrificer' from वल् 'to sacrifice' (I 1015) Similarly we have देवयजिः 'a priest or sacrificer to the Gods. काशिः 'the city named Kāśī or Benares', from the root काश् 'to shine' (I. 678), यतिः (an ascetic) from यच् 'to go' (I 30), वलिः 'a kind of jasmine' from वल् 'to hold, possess', (I. 523), कलिः 'play' from कल् 'to sport' (I. 570), यतिः 'ink' from यच् 'to change form, to weigh' (IV. 112), कोटिः (a crore, i. e. ten millions) from

कुट् 'to curve, to bend' (VI 73) Though I 2 1 S 2461 would prevent the guna of कुट्, yet it takes place by the बहुल rule which governs the Unādi sūtras हेलिः 'the sun, amorous sport', from हिल् 'to sport amorously' (VI 69), बोधिः 'perfect wisdom or enlightenment' from the root बुष् 'to know' (I. 911), नन्दिः (joy) from नन्द् 'to be glad' (I 67), कलिः 'stife, quarel' from कल् 'to sound' (I 526)

Note —Some hold that the words सर्वधातुस्यः is an interpolation, because redundant. The real sūtra is इत् ॥

५६१ । हृपिषिरुहिवृतिविदिद्धिदिकीर्तिभ्यश्च । ४ । ११८ ।

'हरिर्विष्णावहाविन्द्रे मेके सिद्धे इये रवौ । चन्द्रे काले सवङ्गे च यने वाते च कीर्तितः'
वेपिर्वज्रम् । रोहिर्ब्रती । वर्तिः । वेदिः । छदिरक्षेता । कीर्तिः ।

561. The affix इत् comes after ' roots ह 'to steal' (I 947), पिष् 'to grind' (VII. 15), वृ 'grow' (I 912), वृ 'to choose' (I 795), विद् 'to exist' (IV. 62), विद् 'to cut', (VII 3), कृत् 'to name, 'to glorify' (X 111). 118

Thus ह+इत्=हरिः 'a name of Vishnu, a flay, the God Indra, the frog, the lion, the horse, the sun, the moon, a parrot, an ape, the God Yama and wind', वेपिः 'lightening', रोहिः 'a religious man, a tree, a seed', वर्तिः 'anything wrapped round, a pad, an ointment', वेदिः 'a learned man, an altar, a name of the Goddess Saraswati', छदिः 'a cutter', कीर्तिः 'glory'

५६२ । ह्युपधात्किम् । ४ । ११९ ।

कृषिः । ऋषिः । शुषिः । लिपिः । बाहुलकादृत्वे लिपिः । 'हल निष्कर्ष' । हलि । हली कूर्चिका ।

562. The affix इत् treated as क्ति comes after those roots which have for their penultimate an इत् vowel 119

Thus कृष् 'to plough' (I. 1039)+इत्=कृषिः 'a farmer', ऋषिः 'a sage' from ऋष् 'to approach' (VI. 7), शुषिः 'pure' from शुष् 'to grieve' (I. 198), लिपिः (writing) from लिप् 'to stain' (VI 139), by the force of बहुल (diversely), it is sometimes written as लिपिः also, हलिः (a painter's brush) from हल् 'to drive out, to measure' (I 560), the feminine of this is हली.

Note —Some read the sūtra as ह्युपधात् किः and make the affix कि an apavāda of इत्. But it is not correct. For कि would make these words final-acute by affix accent. But we find that ऋषिः, शुषिः have acute on the first, as in the Mantras अग्निः प्रवेतिः ऋषिभिः (Rv. I 1. 2) and शुचिर्विम् शुचिः कविः &c.

Note :—The words कृषिः &c. are also formed by the Part ह्युपधादिभ्यः given under III. 3. 108 S. 3285, but there is difference in accent. Then they have acute on the final as in the Mantra अर्चैर्वा दीप्यः कृषिनिवृ कृषत् (Rv. X. 34 13) where कृषिन् has acute on the final.

Note .—शुषिः means summer, fire, pleasure, pure &c.

५६३ । अमेः संप्रसारणं च । ४ । १२० ।

वृनिर्वातः । बाहुलकाद्भ्रमिः ।

563. The affix इन् comes after the root भ्रम् 'to wander' (IV 96), which also undergoes Samprasâraṇa 120

Thus भ्रम् + इन् = वृनिः 'whirl wind' By the force of बाहुल (diversely) which governs the Unâdi sūtras, there is also the from भ्रमिः (whirl wind) In the gloss on the mantra वृनि विद्महा ब्रह्मो पुषन्ति, the word bhrimi is explained by भरणीर्ल ददि जनम् ।

५६४ । क्कितमिशतिस्तम्भान्त इच्छ । ४ । १२१ ।

क्कितिः । संप्रसारणादुच्छेः कृमिरपि । तिमिर्नैरस्यनेदः । 'शितिर्नैचक्युद्धयोः' । स्तिग्निः ससुद्रः ।

564. The affix इन् comes after the roots क्कम् 'to walk, to step' (I 502) च्छ 'to be suffocated, to be fatigued' (IV 93), यत् and स्तम्भ् (these two are सौत्र roots) and is treated as क्कित्. The अ of these roots is replaced by इ 121

Thus क्कम् + इन् = क्कितिः, sometimes the र् of the root undergoes Samprasâraṇa and then we get कृमिः (an intestinal worm), तिमिः 'the ocean, a whale fish', शितिः 'black, white', स्तिग्निः 'the ocean'

५६५ । मनेरुच्छ । ४ । १२२ ।

वृनिः ।

565. The affix इन् comes after the root मन् 'to think' (IV 67) of which the अ is replaced by इ The affix is treated as क्कित्. 122.

Thus मन् + इन् = वृनिः 'a sage', lit who knows, or who thinks, a thinker,

५६६ । वर्णैर्वलिश्चाहिरण्ये । ४ । १२३ ।

वर्णिः सौत्रः । अस्य बलिरादेशः । 'करोपहारयो पु सि बलिः प्राययङ्गो ज्ञियान्' । हिरण्ये तु वर्णि सुवर्णश्च ।

566. The affix इन् comes after the root वर्न् which is replaced by बल् when not meaning हिरण्य ('e gold') 123

The affix इन् is treated as क्कित्. The root वर्न् is a sautra one i. e. not found in Dhātuptāha but only in the sūtras. Thus वर्न् + इन् = बल् + इन् = बलिः 'a tax, an offering usually religious, when in the masculine gender, but when in the feminine gender, it means a fold, wrinkle'

The root वर्न् is not replaced by बल् when it means हिरण्य (gold). Thus वर्न् + इन् = वर्णिः 'gold'.

५६७ । वसिषपियजिराजिब्रजिसदिहनिवाशिवादिवारिभ्य इञ् ।

४ । १२४ ।

'वासिषदेदनवस्तुनि' । वापि -वापी । याजिर्वष्टा । राजिः-राजी । ब्राजिर्वातालिः । वादिः सारथिः । निषातिर्लोहपातिनि । वादिर्ब्रह्मिः । वादिर्विद्वात् । वारिर्गजवपनी । जले तु लीयन् । बाहुल काद् 'वारिः पथिकसहती' ।

567. The affix इञ् comes after the roots वस् 'to dwell' (I 1054) वप् 'to sow' (I 1052), वज् 'to sacrifice' (I 1051), राज् 'to shine' (I 874), गज् 'to go' (I 272), वद् 'to decay' (I 907), हृज् 'to kill' (II 2), वाज् 'to roar' (IV. 54), and causative of वद् 'to say' (I 1058), and चारि causative of चृ 'to choose' (V 8) 124

Thus वस् + इञ् = वासि a small hatchet.

Note — This word वसि is found in the following text of the Var-seshika — वास्यादीनाम् हव करणावा कर्तुं व्यापार्यत्वनियमात् । So also in the Mahā-bhāṣya वास्यर्थनिति अत्रस्कोः इति वलोपः प्राप्नोति । वासिः (a well), वाजिः (a sacrificer), राजिः or रात्री (a streak, line), ग्राजिः (a gust or gale of wind), चादि (charioteer), the root हृज् takes the preposition नि, thus निहृज् + इञ्, (here by VII 3 54. S 358, the ह् of हृज् is changed to च्) निचहृज् + इञ् = निचातिः 'a hammer, an iron club' The ह् of हृज् is replaced by त् by VII. 3 32. S 2574

वासिः (fire), वादिः (a learned man), चारिः (a place for fastening an elephant, but the word चारि when of the neuter gender means water) By the force of बहुल (diversely) चारि also means a caravan

Note — See vartikas under III 3. 108 S 3285 for some of these forms

५६८ । नहो भञ्ज । ४ । १२५ ।

'वासिः स्यात्तन्निवे पु वि' । प्रायश्चित्ते तु क्षियं । पु स्यपीति केचिद् ।

568 The affix इञ् comes after the root बद् 'to tie, to bind', (IV 57) of which ह् is changed to च् 125.

Thus बद् + इञ् = बाधिः 'a Kshatriya when the word is used in the masculine gender, but in the feminine it means the navel' Some use it as masculine when meaning even navel See Langanusāsana बाधिरत्तन्निवे ।

५६९ । कृषेष्टुर्द्धि इच्छन्दसि । ४ । १२६ ।

कार्षिः ।

569 In the Ohhandas the ञ् of the root कृष् to plough (I. 1039) undergoes vriddhi before the affix इञ् 126

Thus कृष् + इञ् = कार्षिः 'fire, ploughing' In the secular literature, the form is कृषिः ।

५७० । अः शकुनी । ४ । १२७ ।

चारिः । चारिका ।

570. The affix इञ् comes after the root चृ to injure, to kill (IX 18) the ञ् of which undergoes vriddhi, when the word means a vulture. 127.

Thus चृ (IX. 18) + इञ् = चारिः 'the bird called Sārikā'.

The र् of चारि is changed to च् by considering it to belong to कषिल कारि class, and so is evolved the word चारिः 'rice, the civet cat'.

५७१ । कृञ् उदीचांकारुषु । ४ । १२८ ।

कारिः शिल्पी ।

571 The affix इञ् comes, after causing vriddhi of the root कृ 'to do' (VIII 10) when the sense is that of an artist 128.

Thus कृ + इञ् = कारिः 'an artist'

५७२ । जनिघसिभ्यामिष् । ४ । १२९ ।

जनिर्जननश्च । चासिर्भक्षयमग्निश्च ।

572. The affix इष् comes after the roots जन् 'to produce' (IV 41) and चश् 'to eat' (I 747) 129

Thus जन् + इष् = जनि 'birth, a woman, a mother' the vriddhi is prevented by VII 3 35 S. 2512 It is feminine gender चश् + इष् = चासिः fire, and food

५७३ । अजयतिभ्यां च । ४ । १३० ।

आजि. सग्रावः । आतिः पक्षी ।

573. The affix इष् comes after the roots अज् 'to go' (I 248) and अद् 'to go constantly' (I 38) 130

Thus अज् + इष् = आजिः 'battle', आतिः 'a kind of bird'

Note — By the force of बहुल (diversely) which governs all Unādi affixes, the root अज् is not replaced by जी, as required by II. 4. 56

Thus Unādi sūtra is in fact a vārtika See III 3. 108 S 3285.

५७४ । पादे च । ४ । १३१ ।

पदाजिः । पदातिः ।

574. The affix इष् comes also after the roots अज् and अद् when preceded by the word पाद. 131

Thus पाद + अज् + इष् = पदाजिः (a foot soldier), पदातिः ॥ By VI 3. 52 S. 990, पद is substituted for पाद.

५७५ । अशिपणाग्योरुहायलुकी च । ४ । १३२ ।

अशेषद् । राशिः पुञ्जः । पणायतेरायलुक् । पाणिः करः ।

575 The affix इष् comes after the roots अज् 'to pervade' (V. 18) and पणाय 'to bargain, to praise' (I 466). The अ of अज् is replaced by इष् and the आ of पणाय is elided before the affix इष्. 132

Thus अज् + इष् = रज् + इष् = राशिः 'a heap', पणाय + इष् = पाणिः (a hand). The root पण always takes आय by III 1. 28 S 2303. This आय is ordained to be elided by the present sūtra

५७६ । वातेर्दिञ्च । ४ । १३३ ।

विः पक्षी । क्षिप्वा बीत्यधि ।

576 The affix हृन् comes after the root वा 'to blow' (II 41), and is treated as हित् (i.e. the last vowel of the root is elided) 133.

Thus वा + हृन् = वः 'a bird' The feminine is वी.

५७७ । मे हरतेः कूपे । ४ । १३४ ।

प्रहिः कूप.

577. The affix हृन् comes after the root वृ 'to steal' (I. 947) preceded by the preposition प्र, (when the word so formed means a well, and is treated as हित् 134

Thus प्र + वृ + हृन् = प्रहिः 'a well' See Amarakośā I. 10 26

५७८ । नी व्यो यलोपः पूर्वस्य च दीर्घः । ४ । १३५ ।

व्येज इवत्यादादलोपश्च नेदीर्घः । नीभिः । नीवी वल्लग्रग्रो मूलपने च ।

578 The affix हृन् comes after the root व्ये (to cover) preceded by the preposition नि The य् of the root व्ये is elided and the short व of the prefix नि is elongated - 135

Thus नि + व्ये + हृन् = नि + व्या + हृन् (VI 1. 45, S 2370) = नि + वा + हृन् = नीभिः 'a cloth worn round a woman's waist. See Amarakośā III 3 211.

५७९ । समाने ख्यः स चोदात्तः । ४ । १३६ ।

समानश्च उपपदे ख्या इत्यस्मादिवस्यात् । स च हित् च वलोपश्च समानस्य उदात्तः स इत्यादेशश्च । समान उवाचते जनैः इति ख्या ।

579 The affix हृन् comes after the root ख्या 'to relate, to tell' (II. 51) preceded by समान and is treated as हित्, and समान is replaced by च which has the udātta accent 136.

Thus समान + ख्या + हृन् = चै + ख् = हृन् + चैति 'a friend' Nom. S. खला

Note —Ujjvaladatta explains the sūtra by saying 'the affix हृन् which has udātta accent comes after khyā' This is wrong. The anuvṛtti of हृन् is current here, not of हृज् । The च of the sūtra is not the pronoun च (चङ्), but an adesā or substitute of samāna. Moreover चङि has acute on the first in the Vedas.

५८० । आङि अहिनिभ्यां ह्रस्वश्च । ४ । १३७ ।

इवस्यात् च हित् आङो ह्रस्वश्च । 'अङि यः पादयन्त्रिकोटयः' । 'सर्वे वृत्रासुरेऽप्यङिः' ।

580. The affix हृन् comes after the roots नि 'to serve' (I. 945) and वृ 'to kill' (II. 2) preceded by आङ्, and is treated as हित्. The आ of आङ् is also shortened 137.

Thus आङ् + नि + हृन् = अङिः 'a corner, angle of a room, house &c'. It is feminine See Amarakośā II 8. 93 for the phrase अङि यः पादयन्त्रिकोटयः—pāli, aśri and kotī are feminine meaning a corner, and the sharp side or edge of a weapon. अङिः 'a snake, the demon Vritra'.

Note:—The word अजि occurs in the sūtra V 4. 120 S 860

५८१ । अच इः । ४ । १३८ ।

रविः । पविः । तरिः । कविः । अरिः । अलिः ।

581 The इ comes after the roots ending in vowels 138/

Thus इ 'to sound' (II 24) + इ = रविः 'the sun', पु to purify (IX 12) + इ = पविः 'the thunderbolt of Indra', तरिः 'a boat' a box for clothes, from तृ 'to cross over' (I 1018), कविः 'a wise man, a poet', from कु to sound, (II 33), अरिः 'an enemy' from अह 'to go' (III 16), अलि (a black bee) from अह (to go), the र being changed to ल् by considering it to belong to the Kapilakādi class

५८२ । खनिकयजयसिखसिखनिसनिध्वनियन्थिलिभ्यश्च । ४ । १३९ ।

खनिः । कषिर्हिलः । अजि । अधिः । बसिर्वखश्च । वनिरग्निः । वनिर्भक्तिर्दान च । ध्वनिः । ग्रन्थिः । वलिः पशुः ।

582 The affix इ comes after the roots खन् 'to dig' (I 927), कश् 'to injure' (I 716), अज् 'to go' (I 248), अश् 'to throw' (IV, 100), बश् 'to cover' (II 13), 'वर' 'to honor, (I, 491 and VIII 8), वश् to love, to worship (I 492) and VIII 2), चश् 'to sound' I 881 and X. 343), यश् 'to tie' (X 282), and वल् 'to move' (I 885) 139.

Thus खद् + इ = खनिः 'a mine', कषि 'injurious, harmful', अजि. 'motion', अधिः 'a sword', बसिः 'a cloth', वनिः 'fire', वनि 'worship, gift', ध्वनिः 'sound', ग्रन्थि 'a joint', वलि 'an animal' or वरि = Another form of खनि is खानि. वनि means begging also

५८३ । वृतेश्छन्दसि । ४ । १४० ।

वर्तिः ।

583 The affix इ comes after the root वर ' (to exist) ', in the Chhandas. 140

Thus वृत् + इ = वर्ति 'anything wrapped round', an ointment, eye-slave, any cosmetic, the wick of a lamp, the fringe, a surgical instrument, a streak, a swelling.

५८४ । भुजेः किञ्च । ४ । १४१ ।

भुजिः ।

584 The affix इ comes after the root भुज् to protect, to eat (VII 17) and is treated as किञ्च 141.

Thus भुज् + इ = भुजिः fire, in the Vedas, it signifies the two Aswinas.

५८५ । कृगृशृपृकुटिभिदिद्धिदिभ्यश्च । ४ । १४२ ।

इः कित्स्व्यात् । किरिर्वराहः । 'गिरिर्गोत्राक्षिरोगयोः' । गिरिषा काण गिरिकाशः । शितिः मलमो हन्ता च । पुर्निर्गद राजा नदी च । कुटिः माला शरीर च । भिदिर्वज्रश्च । द्धिदिः परशुः ।

585. The affix **ह** comes after the roots कृ 'to scatter' (VI 116), वृ 'to swallow' (VI 117), बृ 'to injure' (IX. 18), पू 'to fill' IX. 19), कुह् 'to curve' (VI 73), भिद् 'to divide' (VII 2), क्षिद् 'to penetrate' (VII 3) and is treated as क्तिच्. 142

Thus कृ+ह=किरिः 'a boar, a hog', गिरिः 'a hill, a huge rock, a disease of the eyes, an honorific title given to Sanyasins', भिरिः 'a locust, a killer, a sword', पुरिः 'a city, a king, a river', कुटिः 'a house, a body', भिदिः 'the thunderbolt', क्षिदिः 'an axe'.

५८६ । कुडिकम्प्योर्नलोपश्च । ४ । १४३ ।

'कुडि दाहे' । कुडिदेहः । कपिः ।

586. The affix **ह** comes after the roots कुह् 'to burn' (I. 289) and कम्प् 'to shake, agitate' (I. 400) of which the **ह** is elided. The affix is treated as क्तिच्. 143

Thus कुह्+ह=कुडिः 'the body', कपिः 'a monkey'.

५८७ । सर्वधातुभ्यो ननिन् । ४ । १४४ ।

क्रियत इति कर्त्तृ । चर्त्त । भस्म । जम्भ । शर्त्त । स्थान बलम् । 'इहस्मन्' (२९८५) इति इहस्मन् ।
कृत् । कुत्राणा ।

587. The affix **ननिन्** comes after all roots. 144.

Thus कृ 'to do' (VIII. 10)+ननिन्=कर्त्तृन् act, 'work', चर्त्तृन् (skin) from चट् 'to go' (I 591), भस्मन् 'ashes' from भश् 'to censure to blame, to shine' (III. 18), जम्भन् (birth) from जम् 'to beget' (III 24), शर्त्तन् 'happy, prosperous' from शृ 'to injure' (IX. 18), स्थानन् 'strength, fixity' from स्था 'to stand' (I. 975), कृद् 'a disguise' from the Churādi कृदि 'to cover' (X. 388) the penultimate आ of कृदि is shortened by VI. 4 97 S 2985, कुत्रानन् 'a name of Indra' from कृ 'to protect' (I. 1014) preceded by the preposition कु lit. he who delivers excellently

५८८ । कृहेनोऽपच । ४ । १४५ ।

नकारस्याकारः । 'ब्रह्म तत्त्वं तपो वेदो ब्रह्मा विमः प्रजापतिः' ।

588 The affix **ननिन्** comes after the root वृह् 'to grow, increase' (I 772), the nasal being replaced by अ 145

Thus वृह्+ननिन्=ब्रह्मन् the Nom Sing is ब्रह्मा 'one who knows Brahma, a Brāhmana, the creator' The neuter means Brahman the Supreme. It means austerity and the Vedas also

५८९ । अशिशक्तिभ्यां छन्दसि । ४ । १४६ ।

अशना । शयना ।

589. The affix **ननिन्** comes after the roots अश् 'to pervade' (V 18) and शक् 'to be able' (V 15) in the Chhandas 146.

Thus अश्+ननिन्=अशनन्, 'eating or pervading, a stone, a cloud'; शयनन् 'a name of Indra'.

५९० । हृभृधृसृस्तृशृभृय हननिच् । ४ । १४७ ।

हरिना कालः । हरिना कुटुम्बश्च । हरिना रूपश्च । हरिना वायुः । स्तरिना तलपश्च । हरिना प्रसवः ।

590 The affix हननिच् comes after the roots ह 'to steal' (I. 947), धृ 'to nourish' (III 5) धृ 'to hold' (I 948), सृ to move (III. 17), स्तृ to cover (V. 6), शृ 'to injure' (IX 18) 147.

Thus ह + हननिच् = हरिन् नोम s हरिना 'time or death', हरिन् 'relation' हरिन् 'a form, figure', हरिन् 'wind', स्तरिन् 'a bed, couch', हरिन् 'bearing' 'bringing forth'

Note —In the Dasapādi the affix is read as हिनच् with long ई and निच् । According to it the anuvṛtti of chhandas runs in this sūtra so that these are Vaidic words This view appears to be right The Dasapādi sūtra is हृभृधृभृयानीनच्, and forms are हरिन्, स्तरिन् &c, as found in the following mantras वातस्य वर्णे अभवत् हरिन्, स्त्रीर्षं बर्हिः सुहृ रीना जुषाणा &c. The words चर्चन् also, in the sūtra after the next, indicates that these intermediate sūtras are Vaidic

५९१ । जनिमृड्भ्यामिननिच् । ४ । १४८ ।

जनिना जन्म । मृडिना मृत्तुः ।

591. The affix हननिच् comes after the roots जन् (to beget) and मृ (to die) 148.

Thus जन् (III 24) + हननिच् = जनिन् 'birth, offspring', मृ (VI 10) + हननिच् = मृदिन् 'death'.

५९२ । वेजः सर्वत्र । ४ । १४९ ।

अन्वदि नापाया वेत्वर्यः । वेजा तन्तुवाचदपहः । अर्धर्वादिः । वासनी वेजनी इति वृत्तिः ।

592. The affix हननिच् comes every where after the root वे 'to weave' (I. 55) : e both in the Vaidic and secular literature. 149

Thus वे + हननिच् = वेजन् (a loom), this word belongs to the अर्धर्वादि class (II. 4 31 S. 816) It is read in the Ganapātha both in the पाप्माद्व class (V 2. 100) and संज्ञाद्व class (IV. 2 75). See वासनी वेजनी in the Kāśikā vṛtti.

According to Vṛttikāra, this word is of the feminine gender and not masculine or neuter as required by II. 4. 31 S 816

Thus he says the word form वेजनी is as valid as वासनी a rope for trying cattle. For the formation of the word वासनी, see Unādi IV 152.

५९३ । नामन्सीमन्व्योमन्रोमन्लोमन्पाप्मन्ध्यामन् । ४ । १५० ।

वामनी निपात्यन्ते । ज्ञायतेऽनेनेति नाम । चिनोतेर्दीर्घः । सीमा । सीमानौ । सीमानः । पक्षे ङाप् । सीने । सीमाः । व्येजोऽप्यस्योत्त्व गुणः । व्योम । रीतेः रोम । लोम । पाप्मा पापश्च । ध्याम परिमार्चं तेजश्च ।

593. The seven words *nāman*, *śīman*, *vyoman*, *roman*, *loman*, *pāpman*, and *dhyāman*, are irregularly formed with the affix *नन्दि* 150.

Thus 1. *नामन्* 'a name', from the root *ना* to repeat, 'to remember', (I. 976), the irregularity consists in the elision of the *च्* of the root. 2. *शीमन्* (a boundary) from *श्वि* 'to bind' (IX 5), the *श्* of which is elongated before the affix *नन्दि*. Its Nom. forms are *शीमा*, *शीमानौ*, *शीमान*. The word *शीमन्* forms its feminine with *ङाप्* (IV 1 13 S 461) Thus its Nom. forms are *शीमा*, *शीमे*, *शीमाः*. 3. *व्योमन्* (the sky) from *व्ये* 'to cover' (I 1056), the final of which is replaced by *ङ* which undergoes *guna*. 4. *रोमन्* 'the hair on the body of men and animals', from the *रच्* 'to cry' (II 24). 5. *लोमन्* 'the hair on the body of men and animals', from *लृच्* 'to cut' (IX. 30). 6. *पापन्* (sin) from *पा* 'to drink', (I. 972) with the augment *पुन्*. 7. *ध्यामन्* measure, lustre, splendour from *ध्वे* 'to think, to contemplate' (I. 957)

By the force of *वहुल* (diversely) which governs the *Upādi sūtras*, the following words are also irregularly formed under the present rule — *वहन्* 'consumption', from *वच्* 'to worship' (X 153) *चोमन्* 'the moon', from *मु* to send, (I. 987), *घातन्* 'a house, the body &c'. from *घा* 'to hold, to maintain' (III. 10)

५९४ । निधुने ननिः । ४ । १५१ ।

उपसर्गक्रियासंयन्त्रो निधुनश्च । स्वरासंनिदश्च । दुयर्त्ता ।

594 The affix *ननि* comes after roots which are coupled with a Preposition 151.

The relation of an *upasaṅga* with a verb is called *निधुन* or coupling. Such compound roots take the affix *ननि* instead of *नन्दि*. The difference is in the accent. The word formed by *नन्दि* will have acute on the first syllable, as the affix is *नन्दि* (VI. 1 197 S 3686) While a word formed by *ननि* will have the affix-accent, for all affixes are first acute, if not otherwise provided for (III. 1 3. S 3708). i. e. the accent will fall on the last syllable. Thus from *वृच्* to injure (IX. 18) we have with *नन्दि* (Un IV. 144), *वृर्चन्*, but with *ननि* we get *वर्चन्*. In compounding these words with the preposition *नु*, they retain their accent by VI. 2. 130 S. 3873. Thus *नुवर्चन्* or *नुवर्त्ता*, one under Un IV. 144 and the last under the present *sūtra*

५९५ । सातिभ्यां ननिन्मनिषी । ४ । १५२ ।

व्यतीति शान । शाननी । आतना ।

595. The affixes *ननि* and *नन्दि* come respectively after the roots *शे* 'to put an and to, destroy' (IV. 39) and *जद* 'to go' (I. 38). 152.

Thus $\text{शी} + \text{ननिच्} = \text{शीनच्}$ 'appeasing the Sāmaveda itself', so called because it is very difficult to study. This word is of the neuter gender, its Nom. forms being शीन , शीननी , शीनानि . Similarly $\text{आत्} + \text{ननिच्} = \text{आत्मन्}$ 'the soul'. This word is of the masculine gender.

Note —These two affixes have indicatory न and च , which show that by both the accent is placed on the first syllable (VI 1 197 S 3686) and by the latter (च), vriddhi is substituted for the end vowel of a stem (VII 2 115 S 254).

५९६ । हनिनश्मियां सिकन् । ४ । १५३ ।

'हसिका हसयोचिति' । नसिका ।

596 The affix सिकन् comes after the roots हृ 'to kill' (II. 2) and नञ् 'to buzz, hum' (I 760) 153

Thus $\text{हृ} + \text{सिकन्} = \text{हसिका}$ 'a female goose' & a gander, नसिका 'a fly'

५९७ । कोररन् । ४ । १५४ ।

कवरः ।

597. The affix अरन् comes after the root कु 'to sound' (II. 33) 154

Thus $\text{कु} + \text{अरन्} = \text{कवरः}$ 'mixed, intermingled', a reader or lecturer. Since there is no difference between न and च , the feminine of कवरः is कवरी formed with नीच् (IV 1 42. S 500), meaning a fellet or braid of hair. In other places the feminine form of the word is कवरा (a female reader or lecturer)

५९८ । गिर उडच् । ४ । १५५ ।

गवहः ।

598. The affix उडच् comes after the root गृ 'to swallow' (VI 117) 155.

Thus $\text{गृ} + \text{उडच्} = \text{गवहः}$ 'a kind of bird'.

Note —Some do not read the sūtra as given in the text, but analyse the word गवहः , as गवता हवते namely one who flies with wings (garut) and say that the affix ह comes after the root ही to fly (I 1017) when preceded by the word गवहः , enumerated in the Gunapāṭha under गवादि class. The affix having an indicatory ह causes the elision of the final vowel of ही , and the व of गवहः is elided by taking it to belong to the Prishodaradi class. Thus $\text{गवहः} + \text{ही} + \text{ह} = \text{गवहः}$.

५९९ । इन्देः कनिर्नलोपश्च । ५ । १५६ ।

इदच् ।

599 The affix कनि comes after the root इन्द 'to be supremely powerful' (I 64) of which the nasal is elided. 156

Thus $\text{इन्द} + \text{कनि} = \text{इदच्}$ 'this'.

Note —Ujvaladatta has read this sūtra as हन्तेः कनिष्- with न् । But we do not find the निष् accent in idam in the Vedas. Thus in हर्दस् त्वत् पौत्रस् हन्तृपौत्रस् (Rv VI 44 16), हर्दस् ते सोम्यस् ननु (Rv VIII 54. 8) the accent is on the second, and not on ह्, which would have been the case if the affix were निष् (VI 1 197 S. 3686). But in Dasapāḍī, the sūtra is read as हणो दनक्, i. e. the affix दनक् comes after the root हण् 'to go'.

६०० । कायतेर्ङिनिः । ४ । १५७ ।

किष् ।

600 The affix ङिनि "comes after the root क 'to sound' (I 964). 157

Thus कै+ङि=किष् 'what, &c'. The affix having an indicatory ङ causes the elision of ऐ of the root कै.

Note —The final ह् in ङिनि is merely for the sake of euphony. In fact, Daśapāḍī gives the affix as ङि and not ङिनि ।

६०१ । सर्वधातुभ्यः छन् । ४ । १५८ ।

बलच् । अलच् । यलच् । 'हलन्-' (२८८५) इति हलन्त्वच् । आदनाच्छन् ।

601. The affix छन् comes after all roots. 158.

Thus बह् 'to dwell' (I 1054) + छन्=बलच् 'a cloth', अह् 'to throw' (IV. 100)+छन्=अलच् 'a weapon', यह् 'to injure' (I. 763) + छन्=यलच् 'a weapon', आवि 'to cover' (X. 290)+छन्=बलच् 'an umbrella', the long आ of the root is shortened by VI. 4 97 S. 2985

The words like पत्रच् 'a leaf' from पत् 'to fall' (I. 898) पात्रच् 'a vessel' from पा 'to drink' (I 927), दंष्ट्रा 'a tooth' from दश् 'to bite' (I. 1038) &c are formed by this rule

६०२ । अस्त्रिगमिननिहनिविश्यशां वृद्धिश्च । ४ । १५९ ।

आच्छः । गाम्त्रं यकटश्च । गाम्त्रं स्तोत्रश्च । हाम्त्रं नरकश्च । वैच्छः पिष्टश्च । आच्छनाकायश्च ।

602. The affix च्छन् comes after the roots अह् 'to cook' (VI. 4), गह् 'to go' (I. 1031), बह् 'to bow down, to sound' (I 1030), हह् 'to kill' (II. 2), विह् 'to enter' (VI. 130), and अह् 'to pervade' (V. 18) and it causes the vriddhi of the vowel of the root. 159.

Thus अह्+च्छन्=आच्छः 'light, ether', by VIII. 2. 23 S. 54, the ह् of अह् is elided, and by VIII. 2. 36 S. 294, the च् is replaced by च, and the व of the affix is then changed to ट ॥ गाम्त्रच् 'a car', गाम्त्रच् 'a stotra', हाम्त्रं 'death', वैच्छश्च 'the Heaven', आच्छश्च 'the sky'.

६०३ । दिवेद्युच्छ । ४ । १६० ।

दीर्घं ज्योतिः ।

603 The affix द् comes after the root दि 'to shine' (IV. 1) which is replaced by दु 160

The letter च in the sūtra indicates that the root substitute undergoes *vriddhi* by force of the last sūtra

Thus $\text{दिच् + द्दच्} = \text{दुच् + द्दच्} = \text{दीनच्}$ 'light

६०४ । उषिखनिभ्या कित् । ४ । १६१ ।

उद्दः । खाल खनिज जलाधारश्च ।

604 The affix द् comes after the roots उच् 'to burn' (I. 727) and खच् 'to dig' (I 927) and is treated as कित् 161

Thus $\text{उच् + द्दच्} = \text{उद्दः}$ 'a camel', खानच् 'a spade, an oblong pond'.

६०५ । सिविमुच्योष्टेरूच् । ४ । १६२ ।

सूत्रच् । सूत्रच् ।

605. The affix द् comes after the roots सिच् 'to sew' (IV 2) and सुच् 'to save' (VI 136), the दि portions of which are replaced by ऊ The affix is treated as कित् 162.

Thus $\text{सिच् + द्दच्} = \text{सू + द्दच्} = \text{सूत्रच्}$ 'a thread', सूत्रच् (urine).

Note — These two words could have been formed from the roots सूत्र and सूत्र of the Churādi class also (X 360 and 361) by the affix अच् (III 3. 56 S 3231), but the difference would be in the accent.

६०६ । अनिचिनिदिशसिभ्यः कत्रः । ४ । १६३ ।

आन्त्रच् । चित्रच् । मित्रच् । यज्ञच् ।

606 The affix क्त्र comes after the roots अच् 'to go' (I 493) चि 'to collect, gather' (V 5), मिच् 'to love' (I 779), and यच् 'to injure' (I 763) 163

Thus $\text{अच् + क्त्र} = \text{आन्त्रच्}$ 'an entrail', intestine', चित्रच् 'a picture, मित्रच् 'a friend' यज्ञच् 'a weapon'

Note — The lengthening in *āntram* is by VI 4 15. S 2666 All these words are end acute by affix accent (III 1. 3. S 3708) as in युञ्ज $\text{आन्त्राणि देवे । चित्रं देवानां । मित्रं नयनं । यज्ञस्य यज्ञमसि ।$

६०७ । पुवो ह्रस्वश्च । ४ । १६४ ।

पुत्रः ।

607 The affix क्त्र comes after the root पू 'to purify' (IX. 12)' of which the long ऊ is shortened 164.

Thus $\text{पू + क्त्र} = \text{पुत्रः}$ 'a son'

Note — Some derive the word पुत्र as $\text{पु नाना नरकस्तस्यात् प्रायते}$ i.e. one who saves from the hell called पुत्र In this sense the word will be formed thus — $\text{पुत्र + त्रा + क्त्र} = \text{पुत्रः}$ (III. 2. 3 S 2915)

६०८ । स्त्यायतेङ्ङ् । ४ । १६५ ।

जी ।

608 The affix *drat* comes after the root *स्वै* 'to sound, to collect, crowd' (I 959) 165

Thus *स्वै*+*द्रट्*=*स्त्री* 'a woman' The affix having an indicative *ह* causes the elision of the *टि* (i.e. *वे*) portion of the root *स्वै* Then the *य* of the root is elided by VI 1 66 S 73 Thus the stem formed is *स्त्र*. The feminine is formed by adding *स्त्री* by IV 1 5 S 470

६०९ । गुधृवीपचिवचियनिसदिहदिभ्यस्त्रः । ४ । १६६ ।

'गोत्रस्यान्नामवयोः' । गोत्रा वृथिवी । चर्त्तं पृहत् । वेत्तस् । पक्त्तस् । वक्त्तस् । यन्तस् । वज्रत् । वज्रस् ।

609 The affix *त्रा* comes after the root *वृ* to speak indistinctly (I 997), *वृ* 'to hold' (I. 948), *जी* to go, to beget (II 39), *पृ* to cook (I 1045), *वृ* to speak, (II 54), *वृ* 'to abstain' (I 1033), *वृ* 'to go, to break' (I 907) and *वृ* (it is *sautia* root) 166

Thus *वृ*+*त्र*=*गोत्रः* 'a family', its feminine is *गोत्रा* 'the earth', *चर्त्तस्* 'the house', *वेत्तस्* 'the cane', *पक्त्तस्* 'the sacred fire maintained by a house holder', *वक्त्तस्* 'the face', *यन्तस्* 'an instrument', *वज्रत्* 'a sacrificial session', *वज्रस्* the Kshatriya caste

६१० । हुयामात्रुभसिभ्यस्त्रन् । ४ । १६७ ।

होत्रस् । यात्रा । मात्रा । ओत्रस् । मन्त्रा ।

610 The affix *त्रन्* comes after the roots *हु* to sacrifice, to worship' (III 1), *वा* 'to go' (II 40), *मा* to measure (II 53) *वृ* 'to hear' (I 986), and *वृ* to censure, to shine' (III 18) 167

Thus *हु*+*त्रन्*=*होत्रस्* 'a sacrifice or worship', *यात्रा* 'going', *मात्रा* 'a measure', *ओत्रस्* 'hearing, the ear', *मन्त्रा* 'a pair of bellows, a leathern vessel for holding water'

६११ । गमेरा च । ४ । १६८ ।

गाम्रस् ।

611 The affix *त्रस्* comes after the root *गम्* 'to go' (I. 1031) of which *स्* is replaced by *त्रा* 168

Thus *गम्*+*त्रस्*=*गाम्रस्* 'the body'.

६१२ । दादिभ्यश्छन्दसि । ४ । १६९ ।

दात्रस् । पात्रस् ।

612 In the Chhandas the affix *त्रस्* comes after the roots *दा* 'to cut' (II 50), and the rest. 169.

Thus *दा*+*त्रस्*=*दात्रस्* 'an instrument of cutting, a sickle', *पात्रस्* 'a vessel' from the root *पा* 'to drink' (I. 972), *वेत्तस्* 'a field' from the root *वि* 'to dwell' (VI. 114).

६१३ । भूवादिगुभ्यो णित्रम् । ४ । १७० ।

भावित्रम् । वादित्रम् । गारित्रमोदनम् ।

613 The affix णित्रम् comes after the roots भू 'to be' (I 1), वद् 'to speak, to inform' (I. 1058) and गृ 'to swallow' (VI 117) 170

Thus भू + णित्रम् = भावित्रम् 'the three worlds १ & heaven, earth and lower regions' The indicatory च of the affix causes the vriddhi. वादित्रम् 'a musical instrument' गारित्रम् 'water'

६१४ । चरेवृत्ते । ४ । १७१ ।

चारित्रम् ।

614. The affix णित्रम् comes after the root चर to walk (I 591) when the derivative word means 'conduct' 171.

Thus चर + णित्रम् = चारित्र 'conduct, behavior'

Note — The word चरित्र has been also formed by ह्रस्व affix, as already taught before. From this word, we can get चारित्र्य by अण् of Prajñādi class But the difference is in accent

६१५ । अशित्रादिभ्य इत्रोत्रौ । ४ । १७२ ।

अशित्रम् । वहित्रम् । परित्री नदी । जैह् एवमादिभ्य उत्रः । ओत्रं ग्रहरणम् । वृत्र् । ववत्र मावरणम् ।

615 The affix *itra* and *utra* come respectively after the roots अण् 'to pervade' (V 18) and √tra 'to protect' (I 1014) and like these 172

Thus अण् + इत्र = अशित्रम् 'a thief, an oblation of rice', वहित्रम् 'a raft, boat', परित्री 'the earth' जै + उत्र = जौत्रम् 'a goad, a kind of disease', ववत्रम् 'a cloak, mantle' from √vriñ (I 8)

६१६ । अमेद् विषति चित् । ४ । १७३ ।

अमित्रः शत्रुः ।

616 The affix ह्रस्व, treated as चित्, comes after the root अण् to go (I. 493) when the derivative word means 'an enemy'. 173.

Thus अण् + ह्रस्व = अमित्रः 'an enemy'. Q. Is it not अ + मित्र a non-friend. अ + मित्र = अमित्रम् which is Neuter.

६१७ । आः समिगिनकषिभ्याम् । ४ । १७४ ।

समुर्वादिभ्यो निमुर्वात्कषेष्वा आ स्यात् । स्वरदित्वाद्यव्ययत्वम् । समया । निकषा ।

617 The affix आ comes after the roots हृष् 'to go' (II 36) preceded by the preposition चत्, and कष् 'to extract' (I. 716) preceded by the preposition नि. 174.

The derivative words are avyayas, (indeclinables) since they are enumerated in the list of words beginning with स्वर &c. (I, 1, 37, S. 447).

Thus दृक् + हृक् + आ = दृश्या 'duly, seasonably' निकषा 'near', hard, close by &c

By the force of बहुल 'diversely' which governs all Unādi sūtras, दोषा (at night) is formed from the root दुष् 'to be bad or corrupted' (IV 76) with the affix जा, दिवा 'at day' is from the root दिव् to shine (IV 1) with the affix आ, there is no guna of the root by the बहुल (diversely), स्वषा 'the oblation of food offered to the pitris or manes of deceased ancestors,' from the root स्वद् 'to be sweet' (I 18) the द being changed to च by the force of बहुल 'diversely'.

६१८ । चित्तेः कणः कश्च । ४ । १७५ ।

बाहुलकादयुषः । 'चिकण नवृक्षं जिगृह्य' ।

618 The affix कण comes after the root चित् 'to think' (I. 39), of which the final is replaced by क 175

Thus चित् + कण = चिकणश् 'greasy'. There is want of guna as a diversity See Amarakosha II 9. 46 for the line चिकृणं नवृक्षं जिगृह्य &c

६१९ । सूचे. स्मन् । ४ । १७६ ।

सूक्ष्मश् ।

619. The affix स्मन् comes after the root सूच् 'to pierce' (X. 327). 176

Thus सूचि + स्मन् = सूक्ष्मश् fine, subtle The चि is elided The च is changed to क, and the स to च ।

६२० । पातेर्दुस्सुन् । ४ । १७७ ।

पुनाश् ।

620 The affix दुस्सुन् comes after the root पा 'to protect' (II 47). 177

Thus पा + दुस्सुन् = पुंश्च the आ of पा is elided by the affix being चिट्, च is changed to anusvāra. By VII. 1. 89 S. 486, ञच् is substituted for the final of पुश् in the strong cases. So its Nom. forms are पुनाश्, पुनासी, पनासः the च् being added in the strong cases after ञ by VII. 1. 70 S. 361. This word is, however, differently derived in the Mahābhāṣya, while others read the sūtra as पुनो दुस्सुन् ।

६२१ । रुचिभुजिभ्यां किञ्चयन् । ४ । १७८ ।

रुचिभ्यनिष्टश् । भुजिभ्यो दासः ।

621. The affix किञ्चयन् comes after the roots रुच् 'to please' (I. 781), and भुज् 'to protect', enjoy (VII. 17), 178.

Thus रुच् + किञ्चयन् = रुचिचयश् 'agreeable, pleasing', भुजिभ्यः 'a servant'.

६२२ । वसेस्तिः । ४ । १७९ ।

'वस्तिर्नामैरथो द्वयोः' । 'वस्तयः स्वर्द्धमावृजे' । बाहुलकाच्चासः । वास्तिः दासश्च । चिञ्चयन् (रुचयन्) वस्तयतीत्यवस्तिः । वक्ताच्चादिः ।

622. The affix *ति* comes after the root *वस* 'to dwell to cover' (I 1054, II. 13). 179

Thus *वस् + ति = वस्ति*: 'the abdomen', the portion of the abdomen below the navel. The plural *वस्तयः* means the thread at the end of a piece of woven cloth the fringe of a garment, the skirt, the edge or hem of a garment.

By the force of *वहुल* 'diversely' which governs the Unādi sūtras, the root *शास्* 'to rule' (II 66) takes also the affix *ति* after it. Thus *शास्ति*: punishment by the king.

So also *अगस्ति*: 'the name of a sage', this word belongs to the *अकम्पादि* class of the Ganapāṭha. It is formed from the root *अश्* to throw (IV 100) with the upapada *अग* a mountain. It literally means he who humiliates (*अस्यति*) the mountain (*अग*). Agastī humiliated or threw down the Vindhya hills.

६२३ । सावसेः । ४ । १८० ।

स्वस्ति । स्वरदिपाठादभ्ययत्वश्च ।

623 The affix *ति* comes after the root *अश्* to be (II. 56) preceded by the preposition *सु*. 180

Thus *सु + अश् + ति = स्वस्ति* a term of blessing. This word is an indeclinable, as it is enumerated in the class of *स्वर* &c I. 1 37 S. 447.

६२४ । वी तसेः । ४ । १८१ ।

वितस्तिः ।

624 The affix *ति* comes after the root *वस्* 'to fade away' (IV 103) preceded by the preposition *वि*. 181

Thus *वि + वस् + ति = वितस्ति*: 'a measure of length equal to 12 *angulas* being the distance between the extended thumb and the little finger'.

Similarly *विशस्ति*: from the root *वश्* (to rule)

६२५ । पदिप्रथिभ्यां नित् । ४ । १८२ ।

पत्तिः । प्रथिभिः । * विदुन्नेष्वग्रहादीनाम् - * इतीह ।

625. The affix *ति* comes after the roots *पद्* 'to go' (IV 60) and *प्रथ्* 'to be famous' (I 802) and is treated as *नित्*. 182.

Thus *पद् + ति = पत्ति*: 'a footman', *प्रथ् + ति = प्रथिति*: 'celebrity, fame'. The root *प्रथ्* has received the augment *इद्* by the *Vārtika* *तिङ्* &c given in the Siddhānta Kāumudī under III 3. 103 S 3280, but in Kāśikā under VII 2 9.

६२६ । कृणातेह् स्वश्च । ४ । १८३ ।

कृतिः ।

626 The affix *ति* comes after the root *हृ* to tear (IX. 23) of which the long *ऋ* is shortened 183

Thus *हृ + ति = कृति*: 'a leathern bag for holding water, a fish'.

६२७ । कृतकृपिभ्यः कीटन् । ४ । १८४ ।

किरीटं शिरोवेष्टनम् । तिरीटं पुष्पम् । 'कृपीटं कुचिवारिणी' ।

627. The affix कीटन् comes after the roots कृ 'to scatter' (VI. 116) कृ to cross over (I 1018), कृप् 'to be weak' (I. 799). 184

Thus कृ + कीटन् = किरीटम् 'a diadem a crown', तिरीटम् 'gold', कृपीटम् 'the belly, water, forest' -

Note —In the Daṣapād. the sūtra is read as कृत् कृपिकृपिभ्यः । Accordingly, a fourth example is given there as कम्प् (to shake) + कीटन् = कम्पीटम् ।

६२८ । रुचिवचिकुचिकुटिभ्यः कितच् । ४ । १८५ ।

रुचितनिन्दम् । उचितम् । कुचित परिमितम् । कुटितं कुटिलम् ।

628. The affix कितच् comes after the roots रुच् 'to please' (I 781), वच् 'to speak' (II 54), कुच् 'to utter a shrill cry as a bird' (I 199, 200), कुट् 'to be crooked' (VI 73) 185

Thus रुच् + कितच् = रुचितम् 'pleasing agreeable', वच् + कितच् = उचितम् 'proper', the व of the root undergoing sampriasarana before the affix having an indicative क by VI. 1 15 S 2409 कुचनम् 'small, little', कुटितम् or -लम्.

६२९ । कुटिकुचिभ्यां कनलन् । ४ । १८६ ।

कुट्टनलम् । कुचनलम् ।

629 The affix कनलन् comes after the roots कुट् 'to be crooked' (VI 73) and कुच् 'to pull out, extract' (IX 46) 186

Thus कुट् + कनलन् = कुट्टनलम् 'an opening bud', in the neuter a hall कुचनलम् 'cutting, a leaf'

६३० । कुचेलेशच् । ४ । १८७ ।

कुचनल पापम् ।

630. The affix कनलन् comes after the root कुच् the च् of which is changed to ल् 187

Thus कुच् + कनलन् = कुचनलम् 'sin'

६३१ । सर्वधातुभ्योऽञ्जन् । ४ । १८८ ।

चेतः । चरः । चयः । चदः ।

631. The affix अञ्जन् comes after all roots. 188

Thus चिच् to perceive (I. 39) + अञ्जन् = चेतच् 'consciousness', चरच् a pond from चृ 'to move' (III. 16) it forms its feminine with जीच् thus चरजी 'a large lake', चयच् 'water, milk' from चि 'to drink' (IV 38), चदच् 'an assembly, from चद 'to injure, to cut' (I. 907) Other words are also thus formed by this affix as चर्चच् (light) from चर्च् 'to shine' (I. 175), रोदच् 'weeping' from रुच् 'to weep' (II. 58), वयच् 'age' from वी 'to go, to grow &c', (II. 39), अजन्

food, boiled rice' from अश् 'to breathe' (II. 61), तमश् 'darkness, from तश् 'to fade' (IV. 93), सहश् 'courage' from सह् 'to endure' (I 905), तपश् 'austerity' from तप् 'to burn' (I 1034), महश् 'great' from मह् 'to worship' (X 321), नभश् 'heaven' from नभ् 'to injure' (I 788), रजश् 'dust, powder, diet' from रज् 'to color' (I 1048), the nasal of रज् is elided, because the affix is क्तिच् after this root, as is taught in the subsequent sūtra IV 216.

The words नभ, तप, सह, तम and रज ending in अ are also valid forms. They are derived by the affix अच् (Pachādi), except रज which is formed by क् (पञ्चम्ये कविधानम्)

६३२ । रपेरत् एचच् । ४ । १८८ ।

रेपोऽवद्वच् ।

632 The affix अञ्चुर comes after the root रप् to speak distinctly, to praise (I 428) of which अ is replaced by च । 189.

Thus रप् + अञ्चुर = रेपश् 'low, vile &c'. See mantra अरेपमातन्वा where the word is so explained in the gloss.

६३३ । अशेर्देवने युट् च । ४ । १८९ ।

देवने झुतौ । पञ्च ।

633 The affix अञ्चुर comes after the root अश् 'to pervade' (IV 18) when the derivative word means praise, and there is also the वृह augment 190

Thus अश् + वृह + अञ्चुर = वयश् 'praise' The word देवन् means praise

६३४ । उठजेर्बले बलोपश्च । ४ । १९१ ।

ओज ।

634 The affix अञ्चुर comes after the root उठ् to make straight (VI 20) when the derivative word means strength. There is the elision of ब् of the root also 191

Thus उठ् + अञ्चुर = ओजन् strength, power, light, aura

६३५ । श्वेः संप्रसारण च । ४ । १९२ ।

श्वः । श्वसी । बलपर्वयोऽयश् ।

635. The affix अञ्चुर comes after the root श्वि to go, to swell, the च् of which undergoes Samprasāhana (i. e. च् is changed to ष्). 192.

Thus श्वि + अञ्चुर = श्वैश्च 'strength' This word is of the neuter gender Its Nom forms are श्वः, श्वसी, श्वैश्चि.

६३६ । अयतेः स्वाङ्गे शिरः क्तिच् । ४ । १९३ ।

अयतेः शिर आदेशोऽनुक्तिच् । शिरः । शिरसी ।

636 The affix अञ्चुर treated as क्तिच् comes after the root चि 'to serve' (I. 945) which is replaced by चिरः when the derivative word means a part of the body. 193.

Thus शि + अङ्गु = शिरस् 'the head'. Its Nom forms are शिरः, शिरसी, शिरसि ॥ The word शिर ending in अ is also a valid form, as पिबस् वयमाह गवा शिरे (Vāyu Purana)

६३७ । अर्तैरुच्च । ४ । १९४ ।

उरः ।

637. The affix अङ्गु (treated as किर) comes after the root अ 'to go' (III 16) which is replaced by उ । 194

Thus अ + अङ्गु = उरस् 'the breast, excellent'

६३८ । व्याधौ शुट् च । ४ । १९५ ।

अर्थो गुदव्याधिः ॥

638 The affix अङ्गु comes after the root अ 'to go' and also the augment शुट् when the derivative word means a disease 105

Thus अ + शुट् + अङ्गु = अर्चः 'piles'

६३९ । उदके नुट् च । ४ । १९६ ।

अर्तैरनुत्पत्त्यासत्य च नुट् । अर्चः । अर्चसी ।

639 The affix अङ्गु comes after the root अ 'to go', and also the augment उट् when the derivative word means water 196

Thus अ + उट् + अङ्गु = अर्चस् 'water, stream, flood'. Its Nom forms are अर्चः, अर्चसी, &c.

६४० । हण आगसि । ४ । १९७ ।

हनः ।

640. The affix अङ्गु comes after the root हण् 'to go' (II 36), and also the augment उट् when the derivative word means 'sin'. 197.

Thus हण् + उट् + अङ्गु = हनः 'sin'

६४१ । रिचेर्धने चिच । ४ । १९८ ।

चातमत्ययस्य नुट् । चिरवात्कुत्वच् । रेकयः । पुवर्कच् ।

641 The affix अङ्गु treated as चिच comes after the root रिच् 'to purge' (VII 4) and also the augment चट् when the derivative word indicates wealth. 198.

The affix being treated as चिच, the च् of the root is changed to क् (VII. 3. 52 S 2863).

Thus रिच् + उट् + अङ्गु = रिक् + उट् + अङ्गु = रेकुच 'wealth, gold'. (The च् being changed to क् by VIII. 4. 2. S. 197).

Note — In Dasapādī vṛtti, the augment उट् is not read into the sūtra, and the example given is रेकः, रेकसी &c. Ujvaladatta reads the sūtra as

'richer dhane chit kichcha' and he gives the example रिचनच् । But they are both wrong We find the form रेक्चच् in the Vedas, as in नित्यं रेक्चो. नर्त्याः, परिच द्य हरणस्व रेक्चः (Rv. VII 4. 7).

६४२ । चायतेरन्ने ह्रस्वश्च । ४ । १९९ ।

चनो मत्तच् ।

642 The affix चड् comes after the root चाच् 'to worship, to discern' (I 929), the long चा of which is shortened to short च, and there is also the augment ड् when the derived word has some reference to food. 199.

Thus चाच् + ड् + चड् = चच् + ड् + चड् = चनच् Food, delight. The च् of the root is elided by VI. 1. 66. S. 873

Note —The word is चन and not चव as wrongly given by the author of Dasapādi vritti In the Vedas we find चनो दधिस्य चवतः and जुते दधिस्य चवतः with the dental न ।

६४३ । वृङ्शीङ्भ्यां रूपस्वाङ्गयोः पुट् च । ४ । २०० ।

वर्षो रूपच् । येषो गुह्यच् ।

643 The affix चड् comes after the roots वृच् 'to choose' (IX 38), and शीच् 'to sleep' (II. 22.) and also the augment ड्, when the derived words mean 'form' and 'a part of the body' respectively. 200.

Thus वृच् + ड् + चड् = वर्षच् 'form', शीच् + ड् + चड् = येषच् 'the penis, a testicle, a tail'.

Note —See the mantra चनश्चिरनदेवाञ्चभिवर्षवापुस् । The word येषः ending in च is also a valid form, as in the verse यस्वापुषस्तः प्रहराज येषच् ।

६४४ । स्त्रिभ्यां तुट् च । ४ । २०१ ।

मेतः । रेतः ।

644 The affix चड् comes after the roots लुच् 'to go, to flow' (I 987) and रीच् 'to trickle' (IV. 30), and also the augment ड्. 201.

Thus लुच् + ड् + चड् = लोतच् 'current', the senses रेतच् a flow, current, the semen, the quick silver.

६४५ । पातेर्बले जुट् च । ४ । २०२ ।

राजः । पाजवी ।

645 The affix चड् comes after the root पा 'to protect' (II 47), and also the augment ड्, when the derived word means 'strength' 202.

Thus पा + ड् + चड् = पाजच् (strength) Its Nom forms are पाजच्, पाजवी &c Ujjvaladatta reads the augment as ड् but it is incorrect. In the mantra वृधुपाजा अमर्त्यः (Rv. III. 27. 28) the letter is ज and not च ।

६४६ । उदके शुट् च । ४ । २०३ ।

पाथः ।

646. The affix अशुत् comes after the root पा to protect, and the augment शुट् when the derived word means 'water' 203

Thus पा + शुट् + अशुत् = पाथस् 'water' A K. I. 10 4.

६४७ । अन्ने च । ४ । २०४ ।

पाथो नक्तस् ।

647. The affix अशुत् and the augment शुट् come after the root पा to protect when the derived word means food 204.

Thus पा + शुट् + अशुत् = पाथस् 'food'

६४८ । अदेन्मुन्धौ च । ४ । २०५ ।

अदेर्नन्ते वाच्येऽमुन्मुपागमो पादेनन्तु । अन्धोऽन्धस् ।

648. The affix अशुत् and the augment शुट् come after the root अद् 'to eat' (II. 1), the इ of which is changed to उ, when the derived word means 'food' 205

Thus अद् + शुट् + अशुत् = अन्धस् 'food' A K II. 9 48.

६४९ । स्कन्देश्च स्वाङ्गे । ४ । २०६ ।

स्कन्धः-स्कन्धवती ।

649. The affix अशुत् comes after the root स्कन्द् 'to go, to be dry' (I. 1028), the इ of which is changed to उ, when the derived word refers to 'a part of the body' 206

Thus स्कन्द् + अशुत् = स्कन्धस् 'the shoulder'. Its Nom. forms are स्कन्धस्, स्कन्धवती.

६५० । आपः कर्माख्यायास् । ४ । २०७ ।

कर्माख्याया इत्यो शुट् च वा । आपः । अपः । बाहुलकात् । आपः । आपवती ।

650. The affix अशुत् and optionally the augment शुट् come after the root आप् 'to pervade' (V 14) the long आ of which is shortened to short अ, when the derived word refers to 'work' or 'form' 207

Thus आप् + शुट् + अशुत् = अपस् or without the augment शुट्, अपस् 'work, sacrificial act or rite, form, shape'

By the force of बाहुल (diversely) which governs all Upadī sūtras, the long आ is neither shortened nor the augment शुट् added to, the root आप्, before the affix अशुत्. Thus आपस् is formed. It is of the Neuter gender and means water, sin, a religious ceremony. Its Nom. forms are आपः, आपवती &c.

६५१ । रूपे शुट् च । ४ । २०८ ।

अप्यो रूपस् ।

651 The affix **अङ्** and the augment **उङ्** come after the root **आप्** (to pervade), the long **आ** of which is shortened to **अ** when the derived word means 'shape' or 'form'. 208.

Thus **आप् + उङ् + अङ् = अङ्गम्** (shape, beauty). The **प्** of the root is changed to **व** by VIII. 4 53. S 52

६५२ । उदके नुम्नौ च । ४ । २०८ ।

अङ्गम् ।

652 The affix **अङ्** and the augment **उङ्** come after the root **आप्** the **प्** of which is replaced by **व**, and the long **आ** is shortened to **अ**, when the derived word means 'water'. 209.

Thus **आप् + उङ् + अङ् = अङ्गम्** 'water'.

६५३ । नहेर्दिवि भश्च । ४ । २१० ।

नमः ।

653. The affix **अङ्** comes after the root **नङ्** 'to bind' (IV. 57) the **ङ्** of which is replaced by **व**, when the derived word means 'the sky' 210

Thus **नङ् + अङ् = नम्व** 'the sky'.

६५४ । इष आगोऽपराधे च । ४ । २११ ।

'आगः पापपराधयोः' ।

654. The affix **अङ्** comes after the root **इष्** 'to go' (II 36) which is replaced by **आग**, when the derived word means fault, a wrong act 211.

Thus **इष् + अङ् = आग + अङ् = आग्व** 'fault, offence, sin'.

६५५ । अमेर्हुक्च । ४ । २१२ ।

अहः ।

655 The affix **अङ्** comes after the root **अङ्** 'to go' (I. 493), and also the augment **उङ्**. 212

Thus **अङ् + उङ् + अङ् = अङ्गम्** a sin, trouble, anxiety, care &c.

६५६ । रमेश्च । ४ । २१३ ।

रहः ।

656 The affix **अङ्** and the augment **उङ्** come also after the root **रप्** 'to play' (I 906). 213.

Thus **रप् + उङ् + अङ् = रङ्गम्** enjoyment, speed, eagerness, violence.

६५७ । देशेऽह च । ४ । २१४ ।

रान्तेऽस्तिनरहः ।

657. The affix **अङ्** comes after the root **रप्** (to play) the **प्** of which is changed to **व** when the derived word means a place, 214

Thus **रप् + अङ् = रङ्ग्व** 'a deserted, lonely or hiding place, a secret, mystery, solitude &c'.

६५८ । अङ्गुलिभ्योऽङ्गुलिभ्यः कुश्च । ४ । २१५ ।

रन्ध्रोऽङ्गुलिभ्योऽङ्गुलिभ्यः । 'अङ्गुलिभ्योऽङ्गुलिभ्यः' । अङ्गुलिः पक्षी । योगः समाधिः । नगर्हणः ।

658. The affix अङ्गुलि comes after the roots अङ् 'to go, to worship' (I 203), अङ्गु 'to anoint, to make clear' (VII 21), अङ्गु 'to unite' (VII 7), अङ्गु 'to break' (I. 191) the last letters of each of these is replaced by क. 215.

Thus अङ् + अङ्गुलि = अङ्गुलि 'a sign'. Its Nom. forms are अङ्गुलि, अङ्गुलि. So also अङ्गु 'a bird' its Nom. forms, being अङ्गु, अङ्गुलि, अङ्गुलि. योग 'yoga or contemplation and meditation, नगर्हण' 'light'. The word योग is declined as योग, d योगलि, pl. योगलि.

Note —In हरः स्वरहरो नगः the word bharga ends in अ formed by अङ्गु. Similarly we get from /ucha (IV 114), अङ्गुलि dwelling, temple.

६५९ । भूरङ्गुलिभ्योऽङ्गुलिभ्यः कित् । ४ । २१६ ।

भूरङ्गुलिः । रजः ।

659. The affix अङ्गुलि treated as कित् comes after the roots अङ् 'to be' (I 1) and अङ्गु 'to color' (I. 1048). 216.

Thus अङ् + अङ्गुलि = अङ्गुलि (VI 4. 77 S. 271) + अङ्गुलि = अङ्गुलि 'the atmosphere, the ether'. It is an Indeclinable. So also रजङ्गु 'dust &c.'

६६० । वसेर्चित् । ४ । २१७ ।

वासी वसङ्गु ।

660. The affix अङ्गुलि comes after the root वस् 'to dwell' (I. 1054) is treated as कित्. 217.

Thus वस् + अङ्गुलि = वसङ्गु 'a cloth'. The vridhi is caused by the affix being treated as कित्.

६६१ । वन्देरादेऽङ्गुलिभ्यः कः । ४ । २१८ ।

वन्दः ।

661 The affix अङ्गुलि comes after the root वन्द 'to gladden, to shine' (I 68) the initial व of which is changed to क. 218.

Thus वन्द + अङ्गुलि = वन्दङ्गु (the Veda, a metre).

६६२ । पक्षिभ्योऽङ्गुलिभ्यः सुट् च । ४ । २१९ ।

'पक्षी सु टुली पक्षी' । पक्षी हृदयङ् ।

662 The affix अङ्गुलि with the augment सुट् comes after the roots पक् 'to cook' (I 1045) and पक् 'to speak' (II 54). 219.

Thus पक् + सुट् + अङ्गुलि = पक्षङ्गु 'a wing, a half month'. Its Nom. forms are पक्षः d पक्षी pl पक्षि. In the Śrutis (i. e. Vedas), the word पक्षङ्गु is of the neuter gender and ends in the consonant ङ as in आलायै पक्षी and प्रोक्तैः पक्षी. But in the Smritis, the word is of the masculine gender, ending in a vowel. Thus its Nom. forms are पक्षः, पक्षी &c. So also is the word पक्षङ्गु formed meaning the chest.

६६३ । वहिहाधाज्मयश्छन्दसि । ४ । २२७ ।

यथा अन्वाद् । हावाह्वन्मः । पावाः पर्वत इति प्राहुः । वस्तुतस्तु चिदित्यनुबर्तते न तु बुद् । तेन बहिष्यवाह्विः । इतरयोः 'आतो युक्-' (२७६१) इति युक् । 'ओवा वृष्ण नृवाहवा' । 'ओवा हव वृषतः स्तोत्रवाहाः' । विश्वो विहावाः । 'वाजन्मरो विहावाः' । 'देवो नयः पृथिवी विश्वपावाः' । 'अचारवत्पृथिवी विश्वपायवत्' । 'वर्चस भूरिपायवत्' इत्यादि ।

663 In the chhandas the affix अजुद् comes after the roots वृ 'to carry' (I 1053) वा 'to abandon (III. 8)' and वा to hold (III 10) 220

According to Ujjvaladatta, and others the augment बुद् comes after the roots, by the force of the last sūtra. Thus the examples given by the ancient commentators Prasādakāra &c are वृ + बुद् + अजुद् = ववृद् 'an ox', हावद् 'the moon', वावद् 'a mountain'.

But these forms are not correct, for no such words are to be found in the Vedas and this is a Vaidic sūtra. On the contrary, the forms found there are shown below The anuvṛtti of चिद् is only current in this sūtra and not that of बुद् ।

Thus वृ + अजुद् = वाह्वद् 'Agni, a hymn' In fact, the affix is treated as चिद्, thus causing vriddhi of the penultimate vowel of the root. As in the Rig Veda, ओवा वृष्ण नृ वाहवा and ओवा हव वृषत स्तोत्रवाहाः ।

After the other two remaining roots (३ e वा and वा), the affix अजुद् being treated as चिद् causes the augment युक् to be added by VII. 3 33 S. 2761. Thus वा + युक् = वावद् (abandoning) and वा + युक् = वावद् supporting. As in the Rig Veda, विश्वो विहावाः (Rv. I 128 6) where विहावाः means वहाद् great So also वाजन्मरो विहावाः । Similarly देवो नयः पृथिवी विश्वपावा (Rv I. 73. 3) "Like a God who (Agni) is the supporter of the whole universe." &c, where विश्वपावाः means सर्वस्य जगतो धर्ता । So also अचारवत् पृथिवी विश्वपायवत् । च वर्चसभूरिपायवत् &c.

६६४ । हव आसिः । ४ । २२९ ।

अवाः वहिः । स्वरादिपाठादव्ययत्वम् ।

664. The affix आसि comes after the root वृ 'to go' (II. 36). 221.

Thus वृ + आसि = अवाः 'fire'. It is an avyaya or Indeclinable since it has been enumerated in the list of words beginning with वद् &c. See I 1. 37. S 447

६६५ । मिथुनेऽसिः पूर्ववच्च सर्वम् । ४ । २२९ ।

उपसर्गमिथुने वासुमिथुनं तत्रासुनोपवादेऽसिः स्वरार्थः ।

665. The affix असि comes after all roots instead of अजुद् when they are in combination with an upasarga or preposition and every thing else is like as if *asun* was added. 222.

The difference between अवि and अहृ is in accent only otherwise the forms are the same A root joined with an upasarga is called mithunam

Thus ययस् formed by अहृ Un IV 190, but युययस् under the present sūtra Similarly सुययस् । सुसोतयस् &c.

६६६ । नजि हन एह च । ४ । २२३ ।

अनेहाः । अनेहसी ।

666 The affix अवि comes after the root हृ 'to kill' (II 3) preceded by the negative particle नञ्, and the root हृ is replaced by ह 223

Thus हन + अवि = अहृ + ह + अवि = अनेहस् (without a rival, incomparable, not killed or destroyed or obstructed). Its Nom. sing is अनेहाः by VII 1. 94 S. 276 Its Nom. Dual is अनेहसी

६६७ । विधाजो वेध च । ४ । २२४ ।

विधायीति वेधाः ।

667 The affix अवि comes after the root त्वधाञ् (धा 'to hold' (III. 10) preceded by वि) and the root विधा is replaced by वेध 224.

Thus विधा + अवि = वेध + अवि = वेधस् 'the creator, Name of Brahman'. Its Nom. sing is वेधाः ।

६६८ । नुवो धुद् च । ४ । २२५ ।

नोधाः ।

668. The affix अस् comes after the root नृ 'to praise' (II 26), and there is also the augment धुद्. 225

Thus नृ + धुद् + अस् = नोधस् the panegyrist In the Mantra सदो नवस् नोधाः the word nodhâh is explained in the Nirukta by नोधा अस्ति नवति the Rishi is called *nodhas* or he who praises.

६६९ । गतिकारकोपपदयोः पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं च । ४ । २२६ ।

अविः स्यात् । नुतयाः । जातवेदाः । 'गतिकारकोपपदद्वय' (३८७३) इत्युत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वे सति शेषस्यानुदात्तत्वं प्राप्ते तदपवादार्थमिदम् ।

669 The affix अवि comes after compound words which have for their first member either a *gati* word, or when the upapada is a *kâraka*, and the first member retains its original accent 226.

This sūtra regulates accent.

Thus धु + तप् 'to burn' (I. 1034) + अवि = धुतपस् । Similarly जातवेदस् from /चिद (II 55 and VI 138).

By VI 2. 139 S. 3873 compound words whose first member is a *gati* preposition or a *Kâraka* noun, retain the accent of their *second* member, and the first member becomes *anudatta*. This sūtra makes an exception

to it and declares that such compounds when अवि formed, retain the accent of their *first* member, and the second member becomes anudātta

६७० । चन्द्रेनो डित् । ४ । २२७ ।

चन्द्रोपपदान्नाडोऽविः स्वात्म च डित् । चन्द्रनाः ।

670 The affix अवि treated as डित् comes after the root वा 'to measure' (III 6 and IV. 34) preceded by the word चन्द्र as upapada 227

Thus चन्द्र + वा + अवि = चन्द्रव् + अवि = चन्द्रवन् 'the moon, a month, camphor' Its N S is चन्द्रनाः d चन्द्रनसौः pl चन्द्रनसः । Haradatta explains it by चन्द्र रजत अमृत च तदिव नीयते असी ।

६७१ । वयसि धाजः । ४ । २२८ ।

वयोवास्तवसः ।

671 The affix आज treated as डित् comes after the root वा 'to hold' (III 10) preceded by the word वयस् as upapada 228

Thus वयस् + वा + अवि = वयोवस् (a young man), its Nom sing is वयोवाः

६७२ । पयसि च । ४ । २२९ ।

पयोवाः सजुद्रो जेचङ्ग ।

672 The affix अवि treated as डित् comes after the root वा (to hold) preceded by the word पयस् as upapada 229

Thus पयस् + वा + अवि = पयोवस् (the ocean, a rain cloud), its Nom. sing. is पयोवाः ।

६७३ । पुरसि च । ४ । २३० ।

पुरोवाः ।

673. The affix अवि treated as डित् comes after the root वा (to hold) preceded by the word पुरस् as upapada 230

Thus पुरस् + वा + अवि = पुरोवस् (a family priest, particularly that of a king). Its Nom sing is पुरोवाः ।

६७४ । पुरुरवाः । ४ । २३१ ।

पुरुरवदस्व दीर्घो रोतेरविङ्ग निपात्यते ।

674. The word पुरुरवस् (the Nom sing. of which is पुरुरवाः) is irregularly formed with the affix अवि. 231.

The short उ of पुर is elongated before the root व 'to sound' (II. 24) to which the affix अवि is added Thus पुर + व + अवि = पुरुरवस् 'the son of Budha and Ilā and founder of the lunar race of kings

६७५ । अक्षेर्बहुलं शिञ्च । ४ । २३२ ।

भृञ्चवाः ।

675. The affix अवि which is diversely treated as ञ्च comes after the root वच् 'to observe' (II. 7). 232

Thus वृ + चक्ष् + ऋवि = वृचक्ष्व 'a God, lit seeing or guiding men'.

By the affix being treated as गिच्, it gets the designation of Sârvadhâtuka (III. 4 113 S 2166), hence चक्ष् is not changed to क्षया, as is the case when the affix is not treated as गिच्. Thus प्र + चक्ष् + ऋवि = प्रचक्ष्व (a name of Prajâpati). Its N S is प्रचक्षः ।

६७६ । उषः कित् । ४ । २३३ ।

उषः ।

676. The affix ऋवि comes after the root उष् 'to burn' (I 727) and is treated as कित्. 233

Thus उष् + ऋवि = उष्व 'the dawn'.

Note! — In the Dasapâdī, the sūtra is read as उषः कित्. i. e. the affix ऋवि treated as कित् comes after the root उष् (to dwell) Thus उष् + ऋवि = उष्व । Before ऋ beginning affixes it is declined like ऋचक्ष्व, as वृचक्ष्विः । See Vârtika उषस्त्वेष्वते under VII. 4 48

६७७ । दमेरुनसिः । ४ । २३४ ।

'दमर्चिर्दंष्ट्रनाः' ।

677 The affix उचक्षि comes after the root दृक् 'to control, to restrain' (IV 94) 234

Thus दृक् + उचक्षि = दृचक्ष्व 'fire'. See A. K. I. 1 59 for the verse दमर्चिर्दंष्ट्रनाः &c Sometimes there is lengthening of the उ, as in दृष्टो दंष्ट्रनाः (Rv. V. 4. 18) where damûnâḥ is explained by दानमना दान्त्वमनाया charitably disposed, generous, or controlled of mind. दंष्ट्रनासो ऋचक्षो वे जुहस्ता (Rv. V. 42 12)

The Dasapâdī gives the sūtra as दमेरु नसिः with long उ । According to it, the word with short उ is a diversity.

६७८ । अङ्गतेरविरुहागमश्च । ४ । २३५ ।

अङ्गिराः ।

678 The affix ऋवि comes after the root गम् (to go) and also the augments इ and वृ. 235

Thus अङ्ग (I. 155) + इवृ + ऋवि = अङ्गिरस् (the name of a celebrated sage who composed some of the vaidika hymns).

६७९ । सत्तेरप्पूर्वादसिः । ४ । २३६ ।

अप्सरसः । प्रायेणाय भुवि । अप्सरसः ।

679. The affix ऋवि comes after the root वृ 'to move' (III. 17) preceded by the word अप्. 236.

Thus अप् + वृ + ऋवि = अप्सरस् (a celestial damsel), its Nom. sing. is अप्सरसः.

The word is said to be generally plural, as अप्सरसः । The singular 18 अप्सरा ending in long आ ।

६८० । विदिमुजिभ्यां विश्वे । ४ । २३७ ।

विश्ववेदाः । विश्वभोजाः ।

680. The affix **ञि** comes after the roots **विद्** 'to know' (II. 55) and **बुज्** 'to feed, preserve' (VII. 17), when preceded by the word **विश्व** 237

Thus **विश्व + विद् + ञि = विश्व वेदश्च** 'Fire', its Nom. sing. is **विश्व वेदाः** lit he who knows all (**विश्वं वेत्ति**). So also **विश्व भोजश्च** 'Indra'. lit. he who preserves all **विश्वं बुज्ते** । The forms **विश्ववेदाः** and **विश्वे भोजाः** given by Ujjvaladatta, with the locative case—sign unelided, by virtue of VI. 3. 14. S 972, does not appear to be correct. The locative of **विश्व** is with **स्मिन्** । In the following there is no locative sign —**बुधलीको नवद्व विश्ववेदाः** and **ब्रह्मणः मरुदे विश्वभोजाः** ।

६८१ । वशेः कनसिः । ४ । २३८ ।

संस्कारश्च । उद्यमाः ।

681. The affix **कनसि** comes after the root **वश्** (to desire) 238.

Thus **वश् (II. 70) + कनसि = उद्यमश्च** (Name of Sukra).

Its Nom. sing. is **उद्यमाः** ।

इत्युक्तादिषु चतुर्थः पादः ।

CHAPTER V.

६८२ । अदि भुवो हुतश्च । ५ । १ ।

अद्भुतश्च ।

682 The affix **हुतश्च** comes after the root **भू** (to be) preceded by **अदि** (an Indeclinable, meaning sudden). 1

Thus **अदिभू + हुतश्च = अद्भु + तश्च = अद्भुतश्च** (curious). The affix having an indicative **च** causes the elision of the vowel of the root **भू**.

६८३ । गुधेरूनः । ५ । २ ।

गोधूनः ।

683 The affix **ऊन** comes after the root **गुध्** 'to wrap up, envelope' (IV. 13). 2.

Thus **गुध् + ऊन = गोधूनः** 'wheat, the orange'.

६८४ । नसेरूनः । ५ । ३ ।

नसूरः । नसवे पादे अवेवरश्च 'नसेश्च' इत्यत्र व्याख्यातः ।

684. The affix **नसूर** comes after the root **नश्** 'to weigh, measure' (IV. 112). 3.

Thus लव + ऊरृ = लवूरः 'a kind of pulse, a pillow' By Unādi I. 43, it was taught that the affix ऊरृ comes after the root लवृ giving the form लवूरः with short उ । Thus we have two forms.

६८५ । स्थः किञ्च । ५ । ४ ।

स्थूरो मनुजः ।

685 The affix ऊरृ comes after the root स्था to stand (I. 975) and is treated as किञ्च 4.

Thus स्था + ऊरृ = स्थूरः 'a man'. As the affix is किञ्च, it causes the elision of the long आ of the root । In the Mantra स्थूरस्व रायो दृढतो य ईये (Rv. IV 21. 4) the word sthūra is explained by sthūla 'fat', 'big', steady.

६८६ । चातेरतिः । ५ । ५ ।

चातिः स्वामी । चपातिः पक्षिराजः ।

686. The affix अति comes after the root चा 'to protect' (II. 47). 5

Thus चा + अति = चातिः 'master, lord, husband', चपातिः, (the lord of birds)

६८७ । चातेर्नित् । ५ । ६ ।

'चातिरादित्यसोनयोः' ।

687 The affix अति comes after the root च्वा to move, to plow and is treated as नित् 6.

Thus च्वा + अति = चातिः 'the sun, the moon' See Rabhasa Kosha for the line चातिरादित्यसोनयोः ।

६८८ । अर्तेश्च । ५ । ७ ।

अरतिश्चेष्टः ।

688. The affix अति comes after the root अच् (to go) and is treated as नित् 7.

Thus अच् (III 16) + अति = अर्तेश्च 'dissatisfied, languid'.

६८९ । तृहेः क्तो हलोपश्च । ५ । ८ ।

तृणश्च ।

689 The affix क्त्वा comes after the root तृह् 'to injure, hurt, kill' (VI. 58) of which the ह् is elided 8.

Thus तृह् + क्त्वा = तृणश्च 'grass' No gunā as the affix is किञ्च ।

६९० । वृञ्जुटितनितादिभ्य उल्लङ्घतश्च । ५ । ९ ।

वृज्यन्ते जुटयन्ते तज्यन्ते ताडयन्ते इति वा तद्वृत्ताः ।

690. The affix उल्लङ्घ comes after the roots वृ 'to choose' (V 8) जुट 'to roll' (I 336), तज् 'to spread' (VIII. 1), and ताडि 'to beat' (X. 43), which are replaced by तद्वृत्ताः 9.

Thus वृ or कुट or तृ or वाङ् + उलृच् = तृलृच् + उलृच् = तृलृलृच् 'rice' lit. that which is picked, or rolled, or stretched or thrashed

Note — Although by Unâdi IV 107 (दानवि पर्ववि &c), the word तृलृलृच् was irregularly formed, yet the difference between the word formed under that sūtra and the one formed under the present sūtra consists in the position of the accent. The affix उलृच् of the present sūtra, being चिच् places the accent on the last syllable (VI 1 163 S. 3710), whereas the accent was placed on the middle syllable of तृलृलृच् formed under IV. 107 by force of प्रत्ययस्वर (III 1 3 S. 3708)

६९१ । दंसेष्टनौ न आ च । ५ । १० ।

'दासः सेवकाद्युद्भवोः' ।

691. The affixes ङ and ट् come after the root दस् (to serve), of which the र् is changed to आ 10

Thus दस् + ट or ट् = दासः or दाङ् 'a slave, a servant' The र् of the second affix shows that the accent should be placed on the first syllable. The affix having an indicative ट shows that the word takes the affix ङीच् in forming its feminine. Thus दास + ङीच् = दासी.

६९२ । दंशेश्च । ५ । ११ ।

दाशो चीवरः ।

692 The affixes and operations applicable to दस् by the last sūtra, also apply to दश् (to bite) 11

Thus दश् + ट or ट् = दाशः or दाङ् 'a fisherman

६९३ । उदि चेर्दंशिः । ५ । १२ ।

स्वरादिषाढादुभयस्यच् । उच्चैः ।

693 The affix डैचि comes after the root चि 'to collect, to pick up' (V 5) preceded by the preposition उच्. 12.

Thus उच् चि + डैचि = उच्चैच् 'the affix having an indicative उ causes the elision of the टि portion of the root' + डैचि = उच्चैच् 'loudly, high, above' It is an Indeclinable, being enumerated in the list of words beginning with स्वर (I. 1. 37. S. 437

६९४ । नी दीर्घश्च । ५ । १३ ।

नीचैः ।

694 The affix डैचि comes after the root चि (to collect) preceded by चि of which the short र् is elongated. 12

Thus चिचि + डैचि = नीचैच् 'low, below'. This word is also an Indeclinable.

६९५ । सी रमे. को दमे पूवपदस्य च दीर्घः । ५ । १४ ।

रमेः सुप्रवर्द्धने वाच्ये कः स्याद् । किरणादुपुनासिकलोपः । वृत्त उपगच्छती दयास्तुष्ट ।

695. The affix क comes after the root ख् to play (I. 906) preceded by ड when the word so formed refers to punishment. The short उ of ड is elongated 14

The affix having an indicator क causes the elision of the nasal (ण) of the root Thus ड ख् + क = दुरतः 'kindly disposed, calm'.

६९६ । पूजो यययुक्कहस्वश्च । ५ । १५ ।

यत्प्रत्ययः । डुरवच् ।

696. The affix वच् comes after the root ड् to purify, to cleanse (IX. 12) and also the augment डच् The long vowel of the root becomes shortened 15.

Thus ड् + डच् + वच् = डुरवच् 'virtuous deed, holy, sacred, pure &c'.

६९७ । स्वसेः शि कुट् किञ्च । ५ । १६ ।

अवतेः शिरादेशो यत्प्रत्ययः कित्तस्य कुडागमश्च । शिञ्चवच्

697. The affix वच् treated as कित् comes after the root अच् 'to fall or drop down, to slip off or down' (I. 790), and also the augment कुट्. The root is replaced by शि. 16.

Thus अच् + कुट् + वच् = शि + क् + व = शिञ्चवच् 'a loop or swing made of rope, a burden or load carried in a sling'.

The affix being treated as कित् prevents guṇa taking place,

६९८ । अर्तेः क्युक्कुञ्च । ५ । १७ ।

उरवो नेचः ।

698 The affix वच् comes after the root ग् 'to go' (III. 16), and उ replaces the ग् of the root. 17.

Thus ग् + वच् = उरवः a sheep or ram The उ which replaces ग् is followed by र by I. 1 51 S. 70 The ड् becomes ञ्च by VII. 1. 1. S. 1247.

६९९ । हिंसेरीरन्नीरचौ । ५ । १८ ।

हिंसीते व्याघ्रद्वयोः ।

699 The affixes ईरच् and ईरच् come after the root हिंस् 'to kill, to injure' (VII 19) 18.

Thus हिंस् + ईरच् or ईरच् = हिं सीरः or हिंसीरः 'a tiger, a wicked man'.

Note — The two affixes indicate different positions of the accent.

७०० । उदि ह्यातेरजलौ पूर्वपदान्त्यलोपश्च । ५ । १९ ।

उदरच् ।

700. The affixes अच् and अच् come after the root ह् to tear (IX. 23) preceded by the preposition उच्, of which the last letter (उ. e च) is elided. 19.

Thus उच् ह् + अच् or अच् = उदरच् or उदरच् 'the stomach'.

Note — The two affixes indicate different positions of accent. See VI. 1. 193 S. 3676 and VI. 1. 163 S. 3710.

७०१ । छित्त्तनेमुट् स चोदात्तः । ५ । २० ।

अजल् च छित्त्वाङ्गोर्द्वि स चोदात्तः । जुल्ल ।

701 The affixes अजल् and अल् treated as द्वि come after the root खर् to dig (I 927). and also the augment उद् which is चोदात्त 20

Thus खर् + उद् + अजल् or अल् = उद् + ख + अ = उर्खर् (the mouth). The affixes being treated as द्वि cause the elision of the टि portion of the root, the augment being उद् placed in front of the root.

Quere — What is the necessity of two affixes here, any of them would have been enough.

७०२ । अमेः सन् । ५ । २१ ।

असः ।

702 The affix अस् comes after the root अस् 'to go' (I, 493).
21

Thus अस् + अस् = अस् : 'the shoulder'.

७०३ । मुहेः खो मूर्खः । ५ । २२ ।

मूर्खः ।

703 The affix ख comes after the root उद् to be confused (IV 89) which is replaced by मूर्खः 22.

Thus उद् + ख = मूर्खः 'an ignorant man'

७०४ । नहेर्हलोपश्च । ५ । २३ ।

नखः ।

704 The affix ख comes after the root नद् to bind (IV 57) of which the इ is elided 23

Thus नद् + ख = नखः 'a nail'

७०५ । शीङो ह्रस्वश्च । ५ । २४ ।

शिखः ।

705 The affix ख comes after the root शी to sleep (II. 22) of which the long ई is shortened, 24.

Thus शी + ख = शिखः 'the peak of a mountain, the wick of a candle', the crest.

Note — No guna takes place as the shortening of the root, vowel has been specifically ordained.

७०६ । माङ् कखो मय् च । ५ । २५ ।

मयलः ।

706 The affix कख comes after the root मा to measure (III 6) which is replaced by मय् 25

Thus मा + कख = मयलः 'a ray of light, beauty, flame'.

७०७ । कलिगलिभ्यां कङस्योच्च । ५ । २६ ।

कुल्फः शरीरावबधो रोगश्च । कुल्फः पादग्रन्थिः ।

707 The affix कङ् comes after the roots कल् 'to count, to sound', (I. 526), and गल् 'to eat' (I 579) and the vowel ञ् of the roots is replaced by उ. 26.

Thus कल् + कङ् = कुल्फः 'a disease', गल् + कङ् = कुल्फः 'the ankle'.

७०८ । स्पृशेः श्वण्शुनौ पृ च । ५ । २७ ।

श्वण्शुनौ प्रत्ययौ 'पृ' इत्यादेशः । 'पार्श्वोऽङ्गी कश्चयोत्पः' । पशुं रायुचम् ।

708 The affixes श्वण् and शुच् come after the root स्पृश् 'to touch' (VI. 128), which is replaced by पृ 27

Thus स्पृश् + श्वण् = पृ + श्वण् = पार्श्वः 'the part of the body below the arm-pit' स्पृश् + शुच् = पृ + शुच् = पशुः 'an axe', a weapon'

७०९ । श्मनि अयतेर्हुन् । ५ । २८ ।

श्मन्महो मुखवाची । मुखमायते इति श्मन् ।

709 The affix हुच् comes after the root श्मि 'to serve' (I 945) preceded by श्मन् (face) 28

Thus श्मन् + श्मि + हुच् = श्मन् + हुच् = श्मन्हुः 'moustache and beard', *literally*, that which serves the face'. The affix having an indicatory ङ causes the elision of the णि portion of the root

७१० । अश्रुवादयश्च । ५ । २९ ।

अश्रु जयनजलश्च ।

710 The words अश्रु (tears) &c are irregularly formed. 29.

Note —According to some, this word is formed by adding the affix अश् to the root अश् (to pervade).

According to others, this word is formed by adding the affix हुच् to the root श्मि preceded by the negative particle नञ्

But the opinion of Ujjvaladatta as to the formation of this word from the root अश्रु with the augment अट् and the affix हुच् is incorrect. Since the affix has an indicatory ङ it will cause the elision of the whole root अश्रु in whose stead will be left a zero only

७११ । जनेष्टन्लोपश्च । ५ । ३० ।

जटा ।

711. The affix टच् comes after the root जर् 'to beget' (IV. 41), the र् of which is elided. 30.

Thus जर् + टच् = जटा 'matted hair'.

७१२ । अकृतस्य जङ्घश्च । ५ । ३१ ।

जङ्घ जनेः जङ्घादेशः स्यादकथ । जङ्घा ।

712. The affix जङ्घ comes after the root जर् (to beget) which is replaced by जङ्घ 31.

Thus जङ् + जङ् = जङ्ग + जङ् = जङ्ग The feminine of this will be जङ्गा leg from the ankle to the knee by IV 1 4. S. 454.

७१३ । हन्तेः शरीरावयवे द्वे च । ५ । ३२ ।

जघनच् । 'पद्मान्नितम्बः स्त्रीकटयाः स्त्रीषु जघनं पुरः' ।

713 The affix जङ् comes after the reduplication of root हृ to kill (II 2), when the derived word refers to a part of the body 32

Thus हृ + हृ + जङ् = जघनच् 'the hip and the loins'

Note — The ह is changed to च by VII 3 55 S 2430. See Amarakosha II 6 74 for the verse पद्मात् नितम्बः स्त्री कटयाः स्त्रीषु जघनं पुरः

७१४ । क्षिणेर्न् लो लोपश्च । ५ । ३३ ।

लकारस्य लोपः । केच ।

714 The affix जङ् comes after the root क्षिच् to torment, to distress, to be afflicted, to suffer (IX 50) the च of which is elided 33

Thus क्षिच् + जङ् = केचः 'hair'

७१५ । फलेरितजादेश्च पः । ५ । ३४ ।

पलितच् ।

715 The affix हतच् comes after the root कल् 'to succeed' (I 563) of which the initial letter (क) is replaced by च. 34.

Thus कल् + हतच् = पलितच् 'grey hair'

७१६ । कृन्नादिभ्यः संज्ञाया वुन् । ५ । ३५ ।

करकः—करका । कटकः । नरकच्—नरकः । 'नरको नारकोऽपि च' इति द्विरूपकोशः । सरकं गगनच् । कोरकः कोरक च ।

716 The affix वुन् comes after the roots कृ 'to do' (I. 949) &c. when the words so formed refer to the names of some objects. 35

Thus कृ + वुन् = कर + जङ् (VII 1 1. S. 1247, which ordains the substitution of जङ् for the affix वुन्) = करकः 'the water pot of an ascetic'. Its feminine करका formed with टाच् means hail-stone.

So also कटकः 'a bracelet of gold' from कट् 'to rain' (I. 315), , नरकः or नरकच् 'hell' from नृ 'to carry' (I 847), in the Dvirūpakosha, there is also the word नारक

सरकच् 'the sky' from सृ 'to move' (III 17), कोरकः or कोरकच् 'a bud, an unblown flower' from कृ 'to sound' (VI. 51)

७१७ । चीकयतेराद्यन्तविपर्ययश्च । ५ । ३६ ।

कीचको वंशसेदः ।

717. The affix डृच् comes after 'the root चीक् to suffer' (X 284) the first and second consonants of which change places. 36.

Thus चीक् + डृच् = चीवकः (a bamboo)

३१८ । पश्चिमचयोरिचोपधायाः । ५ । ३९ ।

चेचकः । नेचकः ।

718 The affix डृच् comes after roots चच् 'to cook' (I 1045) and नच् 'to be wicked, to cheat' (I 184), to the penultimate letters of which is added हृच् 37

Thus चच् + डृच् = चहृच् + जहृच् = चेचकः 'an owl', नेचकः 'a peacock, the moon'.

३१९ । जनेररष्ठ च । ५ । ३८ ।

जडरहृच् ।

719 The affix जर comes after the root जर् 'to beget' (I 862), the र् of which is replaced by ढ 38

Thus जर् + जर = जडरहृच् 'the womb'

३२० । वचिसनिभ्यां विचच्च । ५ । ३९ ।

जडरो मूर्खः । 'जडरो बुद्धिहीनश्चो' । विदादित्वाग्नाडरः । जगादित्वाग्नाडरः ।

720. The affix जर treated as चिहृ comes after the roots जर् 'to speak' (II 54) and नर् 'to know' (IV 67), the last letters of which are replaced by ढ 39

Thus जर् + जर = जडरः 'an ignorant or a cunning man', a cook, जडरः a sage, intoxicated, drunk' The form जाडर is also correct as that is read in the Ganapāṭha in the विदाद्व class (IV 1 104)

The form जाडर is also correct as it belongs to the जगाद्व class of the Ganapāṭha.

३२१ । कर्जिहृणातेरलची पूर्वपदान्तलोपश्च । ५ । ४० ।

'जर्जरः झुररश्चो' ।

721 The affixes जल् and जर्च् come after the root √drī 'to tear' (IX 23) preceded by कर्ज् the last letter of which is elided. 40.

The two affixes mark the difference in action.

Thus कर्ज् + जल् or जर्च् = कर्जरः 'a brave man, or a Rākshasa'.

३२२ । कृदरादयश्च । ५ । ४१ ।

कृदरः कुसुलः । घृदरः विलसत् । सृदरः खपः ।

722 The words कृदरः (granary) &c. are irregularly formed with the affixes जल् and जर्च् from the root कृ (to tear) with the Indeclinables kri, mri and sri. 41.

Thus कृ+हृ+ञल् or कृञ्=कृदरः 'granary', वृ+हृ+ञल् or वृञ्=वृदरः 'sporting', सर्+हृ+ञल् or सर्ञ्=सृदरः 'a snake'

७२३ । हन्तेयुर्नाद्यस्तयोर्धत्वत्वे । ५ । ४२ ।

शतलो नारकः ।

723 The affix डृ comes after the root हृ (to kill), the first letter of which (३ e ह) is changed to ञ and the second (३ e ह) to त 42.

Thus हृ+डृ=हृत+ञल् (VII 1 1 S 1247)=चावनः 'a killer'

७२४ । क्रमिगमिन्नमिभ्यस्तुन्वृद्धिश्च । ५ । ४३ ।

क्रान्तुः पक्षी । गान्तुः पक्षिकः । शान्तुर्नयकः ।

724 The affix डृ comes after the roots च to step (I. 502), गृ (to go), वृ 'to forgive' to endure, to suffer' (I. 469), and causes vriddhi. 43.

Thus क्रच+डृ=क्रान्तुः (a bird), गान्तुः 'a traveller', शान्तुः 'a mosquito'.

७२५ । हृयतेः कन्यन्निहृय् । ५ । ४४ ।

कन्यन्प्रत्ययः । हिरयय् ।

725 The affix कन्यन् comes after the root हृय् to go, to be tired (I. 547) which is replaced by हिरय् 44.

Thus हृय्+कन्यन्=हिरय्+कन्यन्=हिरयय् (gold)

७२६ । कृजः पासः । ५ । ४५ ।

कर्पासः । विस्वादिस्वात्कार्पासं यकञ् ।

726 The affix पास comes after the root कृ 'to do' (VIII. 10) 45.

Thus कृ+पास=कर्पासः 'cotton' The word कार्पासय् (cloth) is formed by adding the affix ञल् to कर्पास by IV 3 136 S 1516

७२७ । जनेस्तु रश्च । ५ । ४६ ।

जडुर्हस्ती योनिश्च ।

727 The affix ड comes after the root जृ (to beget), the ज of which is changed to र 46.

Thus जृ+ड=जडुः an elephant, the female organ of generation'. The word ड in the sūtra is exhibited without any case affix

७२८ । कर्षोर्लेहः । ५ । ४७ ।

वर्षा ।

728 The affix ङ comes after the root कर्ष 'to cover' (II. 30). 47

Thus कर्ष+ङ=कर्षं (the ङ causes the elision of the णि of the root) It forms its feminine by the affix टाप्.

Thus कर्षं+टाप्=कर्षा 'wool, a circle of hair between the eye brows.

७२९ । वधातेर्यनुट् च । ५ । ४८ ।

वाग्धव ।

729 The affix वध् and the augment नुट् come after the root वा to hold (III. 10) 48

Thus वा + वध् + नुट् = वाग्धव 'wheat, barley, paddy.

७३० । जीर्यतेः क्तिन् रश्च यः । ५ । ४९ ।

'जिद्विः स्वात्कलपविजोः' । बाहुलकाद् 'इति च' (३५४) इति दीर्घो न ।

730. The affix क्तिन् comes after the root जृ to grow old (IX 24), and च् replaces the र् of the root. 49.

Thus जृ + क्तिन् = जिद् (VII. 1. 100. S. 2 390) + क्तिन् = जिच् + रिच् = जिद्विः 'Time, bird'.

By the force of बाहुल which governs the Unādi sūtras, the penultimate द् of जिद् is not elongated, as is required by VIII. 2. 77 S. 354

७३१ । नव्यतेर्यलोपो नञ्चापनुट् चालः । ५ । ५० ।

नव्यतेरालप्रत्ययः स्वात्स्व्यापनुडागमो वातोर्धलोपो नञ्कारश्चाप्त्यस्य । ननापतालो विषये ।

731 The affix चाल and the augment आपनुट् comes after the root नञ् 'to bind' (I 541), of which य् is elided and the final letter (० e च) is replaced by न् 50

Thus नञ् + आपनुट् + चाल = नन + आपत + चाल = ननापतालः 'an object of sense'.

७३२ । ऋजेः कीकन् । ५ । ५१ ।

ऋजीक इन्द्रो धूमन् ।

732 The affix कीकन् comes after the root ऋज् 'to go' (I. 189) 51

Thus ऋज् + कीकन् = ऋजीकः 'India, smoke'.

७३३ । तनोतेर्हउः सन्वच्छच । ५ । ५२ ।

'तितउः पु वि होर्धे च' ।

733 The affix दान् which is treated like the Desiderative affix च्च् comes after the root तन् 'to spread' (VIII 1) 52

Thus तन् + हउः = ततन् हउ = तित (the टि being elided by the affix having an indicatory ह) + हउ = तितउः 'a sieve a parasol' The अ of the reduplicate is changed to इ by Sanvadbhāva (VII 4 79 S 2317) This is one of those rare words in which two vowels in juxtaposition do not coalesce. The word is both masculine and neuter.

७३४ । अर्भकपृथुकपाका वयसि । ५ । ५३ ।

'अय्य' वृद्धौ । अतो बुद् । भकारश्चाप्तादेशः । प्रथेः कुक्कसमसारण च । पिबतेः कद् ।

734. The words अर्भकः (a boy, child, the young of an animal), पृथुकः (a child) and पाकः (a child, young one) when referring to 'age,' are irregularly formed. 53.

Thus वृश् 'to increase' (IV. 135) + वृश् = वृश् + वृश् = वृश्चः 'the वृ is replaced by च्'.

प्रश् 'to increase, rise' (I 802) + कुक् = वृश् (the र् undergoing samprasāraṇa before the affix having an indicatory क) + कुक् = वृश्चः. वा 'to drink' (I 972) + क् = पाकः a suckling child, or a grown up child

७३५ । अवद्यावमाधमार्धरेकाः कुत्सिते । ५ । ५४ ।

वदेर्नञि वत् । अवदश् । अवतेरनः । वदय पठे चः । अवय । अतर्वत् । अर्वा । रिक्तेस्तीदादिकाद्वेकः ।

735 The words अवदश् (censurable), अवय (sinful, wicked), अवयः (low, mean), अर्धश् (mean) and रेकः (low, vile) are irregularly formed when they refer to 'censurable conduct'. 54.

Thus, with the negative particle नञ्, to the root वद् 'to speak' (I. 1058) is added the affix वत्, अवद् + वत् = अवदश्

वृश् 'to protect' (I 631) + वृश् = अवयः । The व् of the root वृश् is replaced by च्, then we get the form अवयः. वृ 'to go' (III. 16) + वृश् = अर्धश्, Nom. S अर्धा ।

रिक् 'to boast, to sound' (VI 23) + रिक् = रेकः low vile contemptible. The root रिक् belongs to the Tudādi class.

७३६ । लीरीडोर्हस्वः पुट् च तरी श्लेषणकुत्सनयोः । ५ । ५५ ।

तरी प्रत्ययो ज्ञातस्ती चातोर्हस्वः प्रत्ययस्य पुट् । लिङ् रिक्पुट् । रिङ् कुत्सितश्च ।

736 The affixes त् and र् come respectively after the roots ली (IV. 31) 'to stick, to melt' and री to injure, to howl' (IV. 30), the long vowel (ः ए ई) of which is shortened, and they receive the augment पुट्, when they refer to 'clinging to, adhering to,' and 'censurable conduct' respectively 55

Thus/ली + त् = लि + पुट् + त् = लिप्तश् 'besmeared, adhered, joined' री + र् = रि + पुट् + र् = रिप्तश् 'sin, impurity'

७३७ । क्षिश्रीचोपधाया. कन्लोपश्च लो नारच । ५ । ५६ ।

क्षिश्वेः कन्लोपधाया ईत्वं लक्ष्य लोपो नामान्नञ् । कीनायो यनः । कित्त्वफलं चित्त्वश्च ।

737 The affix कश् comes after the root क्षिष् 'to be afflicted, to suffer' (IX 50), the penultimate of which is replaced by long ई and च् is elided, and the augment नार is added. 56.

Thus क्षिष् + कश् = क्षी + नार + च् + कश् = कीनायः (a name of Yama) It is not clear why an affix having an indicatory क has been taught in this sūtra, for the gunation would have been prevented by the penultimate of the root being ordered to get the ई long.

७३८ । अमोतेराशुकर्मणि वरट् च । ५ । ५७ ।

चकाराहुपधाया ईत्वं । ईरवरः ।

738 The affix **वरद्** comes after the root **अच्** 'to pervade' (V. 18) when the word formed from it refers to 'having the power of granting success soon'. 57.

By the force of **च** in the sūtra, the penultimate letter is replaced by **ई** (as in the last sūtra)

Thus **अच् + वरद् = ईरवर्**: 'God'. The feminine will be **ईरवरी** with **कीप्** as the affix is **दिद्**. The accent is in the middle (III 1. 3 S. 3708) for all affixes are **ādyudātta** as a general rule. The word **ईरवरी** may be the feminine of **ईरवर्** also. The latter is formed by adding **कनिप्** to **ईरव** and **च** is changed to **र** by IV 1 7. S. 456. The accent here is on the first syllable. for **vanip** and **ñip** are accentless. But if **ईरवरी** be formed by adding **कीप्** (**उ** **योग-लवच**) then the accent is on the final. Thus **ईरवरी** or **ईरवरी** or **ईरवरी**. The word **ईरवर्** formed by the affix **वरद्** added to the root **ईर** under III 2. 175 S 3155 makes its feminine **ईरवरी** with **टाप्**. (58 a)

५८ । क । इत्येते रन् अच् ।

इति विधानेन चोपपत्त्याद् अरवचः क्वाच् अच्वाच्वा ईरः । इत्येते नञ्चतेऽतिविभिरिति चरः क्वाच् ।

58 (a) The affix **रच्** is added to the root **रच्** to go (II. 2) and the letter **च** is substituted for the final

Thus **रच् + रच् = चरः** house lit. that which is visited by guests. It is a **Dasapādi sūtra**

७३९ । अतीतरन् । ५ । ५८ ।

चरवारः ।

739 The affix **वरद्** comes after the root **चर** to beg (I. 918)

58

Thus **चर + वरद् = चरुद्** (four) its Nom pl is **चरवारः** (VII. 1. 98. S. 331).

Note —The **अ** and **र** in the affix **वरद्** are for the sake of accent, for the purpose of this sūtra could have been served by simply saying the affix **रुद्** &c instead of **वरद्**

७४० । माततेररन् । ५ । ५९ ।

मातः ।

740 The affix **अरद्** comes after the root **अर** 'to go' (I 38) preceded by the preposition **म** 59

Thus **म + अर + अरद् = मातर** 'morning'. It is an Indeclinable, being enumerated in the list of words beginning with **स्वर** &c. (I. 1. 57. S 447).

Note —The **अर** portion of the affix **अरद्** is used for accent, as in the last sūtra.

७४१ । अमेस्तुद् च । ५ । ६० ।

अमस्तुत्तयच् ।

741. The affix **अरद्** comes after the root **अर** 'to go' (I. 498) and there is also the augment **इद्**.

Thus **अर + इद् + अरद् = अरवद्** (in the middle).

७४२ । दहेर्नो लोपो दश्च नः । ५ । ६१ ।

नमस्यो चातोऽप्यस्य लोपो दकारस्य नकारः । नमः ।

742 The affix न comes after the root दृ 'to burn' (I. 1040), the final letter (र्) of which is elided, and द is changed to न. 61

Thus दृ + न = नमः 'a mountain, the sun &c'

७४३ । सिचिः संज्ञायां हनु नी कश्च । ५ । ६२ ।

विभ्रतेः कश्चस्यो दकारादेशो दुश्च स्यात् । सिचिः ।

743 The affix क comes after the root सिच् 'to sprinkle' (VI. 140) when the word derived from it denotes the 'name of a thing' The च of the root is replaced by क and there is also the दुश् augment 62

Thus सिच् + दुश् + क = सिचिः 'a lion'.

७४४ । व्याकिं ज्ञातेश्च जाली । ५ । ६३ ।

जामरचवः स्यात् । व्याजः ।

744 The affix क comes after the root ज्ञा 'to smell' (I. 973) when preceded by चि and जाच् and when the word formed refers to a jāti (i. e. a class of animals.) 63.

Thus चि + जाच् + ज्ञा + क = व्याजः 'a tiger'. The affix having an indicatory क causes the elision of the final vowel of the root.

७४५ । हन्तेरकपुर्णम् । ५ । ६४ ।

होर्णम् ।

745 The affix कप् comes after the root हृ (to kill) which is replaced by उर्. 64

Thus हृ + कप् = उर् + कप् = होर्णम् 'fearful, dangerous'

७४६ । क्षमेरुपथालोपश्च । ५ । ६५ ।

जाद्वम् । जना ।

746 The affix कप् comes after the root क्षम् 'to endure, to suffer' (I. 469) of which the penultimate vowel is elided 65

Thus क्षम् + कप् = क्ष + कप् = क्षम्. It forms its feminine with the affix ङाप्. So we have जना kshma (the earth)

७४७ । तरतेर्ङिः । ५ । ६६ ।

जयः । त्रीम् ।

747 The affix ङि comes after the root तृ 'to cross over' (I. 1018) 66

Thus तृ + ङि = त्रि (VII. 1. 100 S. 2390, VII. 1. 101 S. 2571) + ङि = त्रिः three. The affix having an indicatory ङ causes the elision of the ङि portion of the root Its Nom. pl. is जयः, Accusative pl. is त्रीम् &c.

७४८ । ग्रहैरनिः । ५ । ६३ ।

ग्रहनिः । डीप् । ग्रहणी व्याधिभेदः ।

748. The affix अनि comes after the root ग्रह् to accept (IX. 61) 67

Thus ग्रह् + अनि = ग्रहनि an imaginary organ supposed to lie between the stomach and the intestines. It forms its feminine with the affix डीप्. Thus ग्रहणी 'diarrhoea, dysentery'

७४९ । प्रथेदमच् । ५ । ६८ ।

प्रथनः ।

749 The affix अनच् comes after the root प्रथ् to be famous to prosper. 68.

Thus प्रथ् + अनच् = प्रथनः 'the first'. Its plural is प्रथने or प्रथनाः (I. 1 33. S. 226)

७५० । चरेदच् । ५ । ६९ ।

चरनः ।

750 The affix अनच् comes after the root चर् 'to go' (I 591) 69.

Thus चर् + अनच् = चरनः 'last, ultimate, final' Plural चरने or चरनाः ।

Query.—Why two separat sūtras could not this be included in the last

७५१ । नङ्गेरलच् । ५ । ६० ।

नङ्गलच् ।

751 The affix अनच् comes after the root नङ् to go, move' (I. 157) 70.

Thus नङ् + अनच् = नङ्गलच् good fortune, prosperous.

The Unādi affixes are three hundred and twenty-five in number, according to Jñānendra Swamī whose commentary we have followed in translating and explaining these sūtras

इत्थुणादिषु पञ्चनः पादः ।

३१६९ । उणादयो बहुल । ३ । ३ । १ ।

एते वर्तमाने सत्राया च बहुल स्युः । केचिदतिदिता अप्यस्याः ।

'सत्रासु धातुरूपाणि प्रत्ययास्तस्य परे ।

कार्याद्विदादन्त्यन्भनेतच्छास्त्राणादिषु' ॥

3169 The affixes 'Un' and the rest, with the force of the present, and with a sense simply appellative, are attached diversely.

The phrase 'with the force of the present' (implying neither past nor future time) and 'with a sense simply appellative' (and not descriptive) must be read into this sūtra by anuvṛtti from sūtras III. 2. 123 & 185.

By using the word 'diversely' it is indicated that these affixes are, of course, applied after roots about which they are ordained, but they come also after roots about which they are not ordained. Sometimes we must infer their application by seeing actual words. Some affixes, though there be no express injunction regarding them, are to be inferred to belong to this class. The maxim in regard to the *Unādi* affixes is that when, in appellatives, we find the forms of verbal roots and affixes coming after them, then we may know, from the result as presented in the word, what are the indicatory letters which the affix must be possessed of in order to produce the result.

These *Unādi* affixes come after a limited number of roots, and not after every root, as the affixes taught in Pāṇini whose application is general, hence the word बहुल has been employed. Moreover there has been no exhaustive enumeration of the several roots after which these affixes come only some of them have been collected in works treating of *Unādi* affixes. Thus though the affix लङ् is ordained after हृ, it comes also after चक्ष as चक्षुः. In fact there is a long discussion and it was a moot point at the time of Pāṇini whether these words said to be formed by *Unādi* affixes were really derivative, or primitive ones. Moreover all the operations of these affixes have not been shown, that is their effects are not without remainder (बहिर्). They are valid and good if found in sacred Scriptures or secular literature. The authors of *Nirukta*s and grammarians of the school of Śākātyāna, consider all nouns and substantives (नाम) as derivative words from simple roots (धातु). Therefore where the derivation of a word is not apparent, one should infer the existence of proper base (प्रकृति) and affix (प्रत्यय) to form such a word.

The following slokas will be of some use to the student for ascertaining the *Unādi* affixes

बाहुलं प्रकृतेष्वनुदृष्टः प्राक्सन्तु च यदापि तेषाम् ।

कार्यविशेषविशेषं तदुक्तं नैमिषकदिनम् हि जुसायु ॥ १ ॥

नाम् च बाहुलनाह निबले व्याकरणे शकटस्य च लोकात् ।

यन् यदायैविशेषसन्तुत्य प्रत्ययत प्रकृतेष्वनुदृष्टम् ॥ २ ॥

३१७० । भूतेऽपि दृश्यन्ते । ३ । ३ । २ ।

3170 The 'Unādi' affixes are seen also attached with the force of the past time

By the last sūtra, it was taught that the *Unādi* affixes come with the force of the present time. The present aphorism teaches that they come, with the force of the past also, not as a general rule, but in special cases. The force of the words 'are seen' being that no general rule can be laid

down about it, but on *finding* that certain words have a past significance we conclude that the affix in that particular case has the force of the past time.

Thus वृत् + गमिन् = वर्तन् 'a way, road' (that which has been established as a rule), वृत् + गमिन् = वर्तन् 'skin' (that which is lived in), so also अश्मन् 'ashes' (that which has been reduced to ashes)

३१७१ । भविष्यति गम्यादयः । ३ । ३ । ३ ।

3171 The words 'gamin &c have the sense of the future time

For the word गमिन् see Unādi IV. 6. It is formed with इनि affix.

The force of the future time is in the affix, and is so ordained, and not in the original word which takes the affix. Thus we see that the *Unādi* affixes, in a way, do come with the force of not only present, but past and future also, though in the latter two cases its scope is very limited. As गमिन् 'intending to go to the village', आगामी 'that which has to come' So also प्रस्थायी 'departing', प्रतिद्वी 'an opponent, (who is going to obstruct), प्रतिबोधी 'going to be awakened'. So also प्रतिद्वी 'an adversary', प्रतिद्वी 'an enemy', प्रतिद्वी, आगामी, गमिन्, &c.

The Future, for the purposes of this rule, must be *anadyatana* future i. e. the affix should come in the sense of what will happen but not in the course of the current day. In other words, the force must be of the first future वृत्, and not of the second future वृत्. As वृत् गमिन् आगमिन् 'he intends to go to the village tomorrow'

३१७२ । दाशगोघ्नी संप्रदाने । ३ । ४ । ७३ ।

गमिन् संप्रदाने कारणे निवासेति । दाशगोघ्नी दाशः । गमिन् इति तस्मै गोघ्नीति ।

3172 The words 'dāśa' and 'goghna' are irregularly formed and the affix in these denotes the idea of the Dative or Recipient

The word दाश comes from the root दाश् 'to give' by adding the affix कर्त् under III. 1. 134. S. 2896. This being a कृत् word would have otherwise denoted the agent by III 4. 67 S. 2832. The present sūtra makes it denote the recipient or have the force of the dative case. Thus दाश means 'to whom something is given i. e. a servant'. Similarly *goghna* does not mean 'the killer of cow', but 'he on whose coming, the cow is driven in order to give him, that is to say, a guest'. It is this irregularly formed word *goghna* which is made applicable to the priests, guests, sons in law &c, and not the regularly-formed word *goghna* which means 'a killer of cow', or a 'Chandāla'. Thus दाशः = दाशन्ति तस्मै, गोघ्नः = तस्मै गच्छन्ति ।

३१७३ । भीमादयोऽपादाने । ३ । ४ । ७४ ।

भीमः । भीमनः । प्रस्कन्दनः । प्ररवः । मूर्खः । खलतिः ।

3173 The words 'bhīma' &c are irregularly formed and denote ablat on

These words are formed by the *Unādi* affixes. Thus भी + मक् = भीमः (Un I 145, 148), भी + वृक् + मक् = भीमनः (Un I 148) &c. By the next sūtra, *Unādi* words do not denote ordinarily the recipient and the ablation

The present sūtra makes them do so in the case of भीमादि words. The following is a list of Bhīmāli words — भीमः, भीमनः, भयानकः (Un III. 82), वरः, वरः, (Un I 7), कुलिः (Un IV 45), रवः (Un IV 217), संक्रन्दनः, (lyut) मूर्खः (Un V 22) चक्रवर्तः, कृचः, or कृचः (Un II 61), दुक् (Un. II 62) खलतिः (Un III. 112)

३१७४ । ताम्र्यामन्यत्रोक्षादयः । ३ । ४ । ७५ ।

समदानापादानपरानर्थाय ताम्र्यामिति । ततोऽसौ भवति ताम्रुः । वृत्तं तदिति वर्त्तः । चरितं तदिति चर्त्तः ।

3174 The words formed by 'Unādi' affixes denote other ideas than these two, *i. e.* recipient and ablation

The *Unādi* affixes being a subdivision of *krit* affixes, would have, by III. 4. 67, S 2832 denoted the agent. By the present sūtra they are made to denote the object, the instrument and the location also. The word *सम्प्रदा* has been used in the sūtra in order to include the word *sampraddāna* also. For, had the sūtra been *सम्प्रदात्रोक्षादयः*, only the *Apādāna kāraka* would have been excluded, as being the nearest, but not so the *Sampraddāna kāraka*. Thus कुलितोऽसौ = कुलिः (Un IV. 120) 'agriculture *i. e.* what is ploughed' (object), ताम्रव इति = ताम्रुः (Un I. 69) 'a thread *i. e.* what is drawn out', वृत्तमिति वर्त्तः (Un IV. 145) 'a way *i. e.* what is established', चरितं = चर्त्तः (Un IV. 145) 'skin' (in which they live)

THE KRIT-AFFIXES.—(Continued)

CHAPTER IV.

३१७५ । तुमुन्वुलौ क्रियायां क्रियार्थायाम् । ३ । ३ । १० ।

क्रियार्थाया क्रियायास्तुम्वदे भविष्यत्यर्थे धातोरेतौ स्तः । भान्तत्वादव्ययत्वम् । कृष्णं वृष्टं जातिः । कृष्णं दर्शको याति । अन्नं वासरूपेण वृत्रादयो न । तुम्वद्वुल्लोके ।

3175 The affixes 'tumun' and 'nvul' are placed after a verbal root, with the force of the future, when the word in construction therewith is another verb, denoting an action performed for the sake of the (future) action

The word ending in तुम् is an Indeclinable as it ends in ण् ।

३१७७ । शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्तममहाहस्त्यर्थेषु तुमुन् । ३।४।६५।

रघुपदेष धातोस्तुमुन्स्यात् । शक्नोति भोक्तृ । एव धृष्यतीतित्यादौ । अर्थग्रहणमस्ति नैव लक्ष्यते । अनन्तरस्यात् । अस्ति भवति विद्यते वा भोक्तृ ।

3177 The affix 'tumun' is added to every verb, when another verb 'śak' (to be able), 'dhrish' (to make bold), 'jñā' (to know), 'glai' (to be wearied), 'ghat' (to strive), 'rabh' (to begin), 'labh' (to get), 'kram' (to set about) 'sah' (to bear), 'arh' (to be pleased or to condescend), and a verb having the same meaning as 'as' (to be), is in construction.

Note — The use of the Infinitive in तुमुन् formed by this rule, differs from that given in III 3 10. S 3175 In that sūtra the Infinitive had the force of 'purpose' and here there is no such force. Moreover in this case there is an *upapada* in construction, though that *upapada* is a verb, in III, 3. 10, there was no such *upapada*.

Thus शक्नोति भोक्तृ 'In am able to eat' Similarly जानाति—खायति—पठते—आरभते—कुरुते—प्रक्रमते—वहते—अहति—अस्ति—भवति— or विद्यते भोक्तृ 'he knows', he is wearied, he strives, he begins, he gets, he proceeds, he bears, he condescends or he is to eat'.

The word अर्थ in the sūtra applies to the root अस् only as it is nearest to it. As अस्ति or भवति or विद्यते भोक्तृ ।

३१७८ । पर्याप्तवचनेष्वलमर्थेषु । ३।४।६६।

पर्याप्तिः पूर्णता । तद्वाचिषु वामर्थवचनेष्वलमर्थेषु तुमुन्स्यात् । पर्याप्तो भोक्तृ प्रवीणः कुशलः पटुर्त्यादि । 'पर्याप्तवचनेषु' किम् । अलं भुक्त्वा । 'अलमर्थेषु' किम् । पर्याप्तं भुङ्क्ते । मधुतलेन गन्धते न तु भोक्तृ वामर्थवच ।

3178 The affix 'tumun' comes after a verb having in composition with it 'alam' and its synonyms, when these words express 'to be capable of something'

The word पर्याप्ति means 'capability, ability, fulness' Thus लिखितमपि कलाटे मोक्षिषुक्तं कः वचनैः (Hitopadesa) 'who is able to avoid that which is stamped on his forehead'. लोकात् अलं दग्धुं हि तत्तपः (Kumāra II 56) 'his penance is able to burn the worlds' अस्ति मे विमलः सर्वं परिचातु (Vikramorvasi 2) 'I have power to know every thing' भोक्तृ प्रवीणः कुशलः पटुर्वा 'skillful in eating'

Another interpretation of the sūtra is "the affix *tumun* is added to a verb, when it has in composition with it, the word पर्याप्ति or अलम् or a synonym of *alam* having the sense of *pariāp'a*." Thus पर्याप्तो भोक्तृ, अलं भोक्तृ, भोक्तृ पारयति ।

Why do we say 'pariāp'ti vachana—synonyms of pariāp'ti or capable' ? Observe अलं भुक्त्वा ।

Why do we say "*alum* or its synonyms"? Observe **पर्याप्तं भुङ्क्ते** he eats fully? Here muchness is indicated, and not the capacity of the eater.

३१७९ । कालसमयवेलासु तुमुन् । ३ । ३ । १६७ ।

पर्वयोपादानमर्थोपलब्धकार्यम् । कालार्थेभूतपदेषु तुमुभ्यात् । कालः सन्तया विलानेहा वा
 भोक्तुम् । प्रेषादिग्रहणमिहानुवर्तते तेनेह न । 'भूतानि कालः पचतीति वार्ता' ।

3179 The affix 'tumun' comes after a root, when the words 'kāla', 'samaya', and 'velā' (all meaning time) are in composition

Thus कालो भोक्तु 'time to eat'. लभेयः सद्यः स्नानभोजने वेचितु 'it is time to bathe and take food', वेला भोक्तु 'time to eat'. In short, Infinitive in क्तु may be used with words meaning 'time', as अहमेतेषामात्मानं प्रकाशयितु 'this is, indeed, the time to show myself'.

Why do not we use the Infinitive here कालः पश्यति भूतानि 'time devours all creatures'? The sense of 'direction &c.' is understood in the sūtra from S. 2817 so when 'direction &c.' is not meant, the Infinitive will not be used.

३१८० । भाववचनांश्च । ३ । ३ । ११ ।

भाव इत्यधिकृत्य वक्ष्यमाणा यजादयः क्रियार्याणां क्रियायां भविष्यति स्मः । यागाय याति

3180 And the affixes that are ordained to come after a root with the force of denoting the mere action of the verb, such as **बन्** &c. (III. 1 13.) have also the force of the future, when the word in construction therewith, is another verb denoting an action performed for the sake of the future action.

As यागाय व्रजति 'he goes to sac ifice', झलये व्रजति 'he goes for the sake of success', पुष्टये व्रजति ।

३१८१ । अणकर्मणि च । ३ । ३ । १२ ।

कर्तव्यपथे क्रियार्थां क्रियायां वाच्यता । द्रुतोऽपवादः । काश्चलाश्च वृजति । पदत्वाद्यं
कादीन्वाधते । कञ्चलदायो वजति ।

3181. The affix 'an' comes after a root with the force of the future, when the word in construction with it is in the accusative case, and when the action is performed for the sake of another action.

The word 'future' is understood here. The force of च is merely that of a connective particle. By III. 2. 1. S 2918 the affix च्च् comes after a root when the word in composition is in the accusative case. That is a general injunction, and the rule of च्चस्त्वा not applying, the affix च्च् would have debaired it as already said, hence this repetition. This rule being an apavāda rule (an exception or a special rule with regard to those verbs which have the accusative case in composition) will thus, within its own jurisdiction, prevent the application of च्च् of III. 3. 10 S. 3157; and

by the rule of चरत्त्वं I. 4 2, S.175 it will debar the affixes like क् &c. Therefore this अच् comes after even those verbs also which were especially exempted from its operation by III. 2. 3. S. 2915&c. Thus by rule III. 2 3 the अच् of III 2 1 could not have come after simple verbs ending in long आ, such as दा 'to give' &c. But the present अच् with a gerundial force will come even after such verbs As गोदायो वृजति he goes to give cows, and not गोदः । So also कम्बलदायो वृजति 'he goes to give blanket'; अरवदायो वृजति । दा + अच् = दायः (VII, 3 33).

So also कापडलायो वृजति 'he goes to cut wood' In this case अच् would have been applied even by III 2 1 S. 2913.

३१८२ । पदरुजविशस्पृशो चञ् । ३ । ३ । १६ ।

नविचयतीति निवृत्तश्च । पदरुजो पादः । रुजतीति रोगः । विशतीति वेद्यः । स्पृशतीति स्पर्शः ।

3182. The affix 'ghañ' comes after the roots 'pad' (to pace), 'ruj' (to pain), 'viś' (to enter), and 'spris' (to touch)

The anuvritti of 'future' does not extend to this sūtra. The affixes hereinafter taught come in all the tenses

As पद + चञ् = पादः, 'foot', रुज् + चञ् = रोगः, 'disease', so वेद्यः 'entrance.'

The verb स्पृश् takes चञ् when the sense is that of 'distress', as स्पर्शः 'disease' or 'warmth.' The word स्पर्श meaning 'touch' is formed by adding the affix अच्, under rule III. 1 134, as स्पर्शो देवदत्तः । There is difference in accent between these two words

३१८३ । स् स्थिर । ३ । ३ । १७ ।

'वृ' इति लुप्तविवक्षितं चर्तः स्थिरं कर्तरि चञ्स्यात् । चरति कालान्तरमिति चारः । * व्याधिनस्त्ययलेषु चेति वाच्यम् * । अतिचारो व्याधिः । अन्तर्भावितवर्षोऽत्र चरति । चरित्वादिजन्यविशेषेन चारयतीत्यर्थः । चित्तारो नस्त्ययः । 'चारो बले दृढाये च' ।

3183 The affix 'ghañ' comes after the verb 'sri' (to move) when the agent is permanently fixed

The word स्थिर means an object remaining steady throughout any period of time. That which thus remaining permanent *moves* through any interval of time, will apply to the agent of the verb Thus, वृ + चञ् = चारः 'an essence', as चन्दनचारः 'the essence of sandal', जहिरचारः 'the essence of catechu.'

Why do we say 'permanently fixed'? Observe चर्त 'moves', चारकः 'that which flows.'

Vart — The word, so formed also applies to disease, fish and strength As अतिचारः 'dysentery' The sense of causative is latent here in the root √sri That which causes the excessive flow of blood &c is called अतिचारः । चित्तारः 'a fish', चारः 'strength' See Amarakosā

३१८४ । भावे । ३ । ३ । १८ ।

विह्वलस्थापने चात्वर्थे वाच्ये चातोर्वङ्यत् । पाकः । पाकौ ।

3184 The affix 'ghañ' comes after a root when mere action is denoted

Thus, पक् + चञ् = पाकः 'cooking' (VII 2 116 and VII 3 52), त्यागः 'abandoning', रणः 'colouring' (VI. 4 27) An action expresses a general state, so that all roots denote 'condition' when their-meaning is to be expressed And as the meaning of the root can be expressed by the root itself, therefore, the affixes चञ् &c. come after all verbal roots, when the sense of the root is denoted *as having attained to the completed state*. It is not necessary that the words so formed should be always of the masculine gender, singular number They may take any other gender or number As पक्तिः, पचनञ्, पाकौ, पाकाः । These affixes form in short, verbal nouns, or abstract nouns being names of action

३१८५ । स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि । ६ । १ । ४७ ।

अनयोरेव आत्व स्याद्धञि । स्फार । स्फालः । 'उपवर्गस्य घञि-' (१०४४) इति दीर्घः । परीहारः । 'हकः काये' (१०४५) । काये उत्तरपदे हगन्तस्यैव प्रादेर्दीर्घः । नीकायः । अनूकायः । 'हकः' कित् । प्रकायः । 'नोदात्तोपदेश-' (२७६३) इति न वृद्धिः । यनः । आचनानि । आचनः । कानः । वानः । विज्ञान इति स्वप्राचिनीयञ् ।

3185 In the roots स्फुर् and स्फुल् 'to move', there is the substitution of the आ for the diphthong when the affix चञ् follows.

Thus विस्फारः instead of विस्फोरः, and विस्फालः instead of विस्फोलः ॥ By VIII. 3. 76, the च is optionally changed to व after वि, as विष्कारः, and विष्फालः ॥

By VI. 3 122 S. 1044 the vowel of a preposition is optionally lengthened before this affix. As परीहारः or परिहारः

By VI. 3. 132 S. 1045, the simple vowels इ, उ, ऋ and ए of a preposition are lengthened before the word काय and of no other vowel. As, नीकायः, अनूकायः । Why do we say 'हक् vowels only'? Observe प्रकायः, no lengthening of the अ of प्र ॥

There is no vṛddhi of the penultimate of roots ending in च, because of the prohibition of VII. 3 34. S. 2763. As चञ् + चञ् = यनः । But there is vṛddhi of the penultimate vowels of आचञ्, कञ् and वञ् by the vārtika under S. 2763. As आचनः । कानः । वानः ।

The vṛddhi in विज्ञानः is against the rules of Pāṇini for अच् is an udātta root and is governed by VII. 3. 34 S. 2763.

३१८६ । स्पदो जवे । ६ । ४ । २८ ।

स्वर्धर्षणि नलोपो बृहन्भावश्च निपात्यते । स्पदो जेगः । अग्नयञ् स्पन्दः ।

3186. The word स्पद is formed by चञ् in the sense of 'speed'.

The nasal of *व्यन्द* is elided, and there is absence of *vriddhi*. As *व्यन्दो* *वेगः* । In other places, we have *व्यन्द*

३१८७ । अवोदैधौदुमप्रअथहिमअथाः । ६ । ४ । २९ ।

अवोदोऽवलोदनम् । एष इन्धनम् । ओद्ग उन्दनम् । अन्येर्नलोपो वृद्धयभावश्च ।

3187 अवोद, एष, ओद्ग, प्रअथ, and हिमअथ are irregularly formed by the elision of न ॥

Thus उन्द—अव+उन्द+चञ्=अवोदः, इन्ध+चञ्=एष, the *guna* is irregular, for I 1 4 applied here, and prevented *guna*. उन्द+चञ्=ओद्ग (Unadi चञ्). प्र+अथ+चञ्=प्रअथः (The want of *vriddhi* is the irregularity). So also हिमअथः ॥

३१८८ । अकर्तरि च कारके संज्ञायाम् । ३ । ३ । १९ ।

कर्तृभिन्ने कारके चञ्स्यात् ।

3188. And the affix 'ghan' comes after a root, when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, as a *kārika*, but not as an agent *kāraka*.

Thus रञ्ज्+चञ्. Now applies the following sūtra.

३१८९ । घञि च भावकरण्योः । ६ । ४ । २७ ।

रञ्जेर्नलोपः स्यात् । रागः । 'अनयोः' क्त्वि । रञ्ज्यत्वस्मिन्नङ्गः । प्रास्यत इति प्रासः । 'संज्ञायाम्' इति प्राविकम् । को भवता लाभो लब्धः । इत उत्तर 'भावे' 'अकर्तरि कारके' इति 'कृत्वस्त्वुटो बहुलम्' (२८४९) इति बावद्वयमप्यनुवर्तते ।

3189. The penultimate nasal of रञ्ज् is elided before चञ्, when the word formed with it expresses a state or an instrument.

Thus रागः 'passion, color, or the coloring stuff' Thus आञ्जये रागः, विचित्र रागः denote भाव, while रञ्जयेनेति रागः denotes instrument. The चञ् is added by III 3 121, and ञ् changed to ज् by VII. 3. 52. But रञ्जः=रञ्जित तस्मिन् 'a theatre.

Similarity प्रासः (१. ८. प्रास्यन्ति तद्) 'a dart, lit. that which men throw', प्रवेष्टः (१. ८. प्रवेष्ट्यन्ति तद्) 'a sack, lit. that which men stitch together', आहारः (१. ८. आहारन्ति अस्माद्भवत्) 'food, lit. that from which men take out the juice to nourish themselves. As नष्टराहारः, तदभिलाहारः ।

Note —Why do we say in S. 3188 'not related as an agent'? Observe *वेधः* 'a sheep, lit. that which looks helplessly Here the word *वेध* is related to the verb *निबन्धि* as agent, and the affix is consequently not चञ्.

Note —Why do we say 'when denoting an appellative',? Observe कर्तव्यः कटः 'the mat must be made'

The force of च in the sūtra is to indicate that चञ् may be applied irregularly in cases where appellative is not meant as को भवता दायो दत्तः 'what gift was given by you', को भवता लाभो लब्धः 'what gain was gained by you'.

Both the phrases, 'when denoting mere condition (जाव)' and 'a kāraka which is not an agent' are understood in the succeeding aphorisms. See. II 2. 6 S 756 about चञ् Compound.

३१९० । परिमाणाख्याया सर्वेभ्यः । ३ । ३ । २० ।

चञ् । अत्रयोर्वाचनार्थमिदम् । एकस्तद्वृत्तनिचायः । द्वौ द्युर्पनिष्पादौ । द्वौ कारौ । * दार-
जारौ कर्तरि चिद्वृत्त * । दारयन्तीति दाराः । जारयन्तीति जाराः ।

3190. The affix 'ghañ' comes after all roots, when the word so formed is the name of a measure.

Thus नि + चि + चञ् = निचै + अ (VII. 2. 115) = निचायः (VI 1. 78) 'a heap',
as एकस्तद्वृत्तनिचायः, द्वौ द्युर्पनिष्पादौ । कृ 'to scatter' + चञ् = कारः । द्वौकारौ, जयः
जाराः ।

By using the word 'all' in the sūtra, it is indicated that the affix चञ् (III 3 57) is also superseded when this sense is to be indicated. Otherwise the affix चञ् would only be prohibited by the *Parabhāṣa* — "*Apavāda-*das that precede the rules which teach operations that have to be superseded by the *apavāda*-operations, supersede only those rules that stand nearest to them, not the subsequent rules". Thus चञ् being taught in III. 3 56 would be superseded but not so अत्र taught in the subsequent aphorism III. 3. 57.

Vart —The affix चञ् comes after the causative verbs दारि and जारि, and there is *lute* elision of the causative affix चिच्, when the word so formed is related to the verb as agent. Thus दारयन्ति भ्रातृन् = दाराः 'a wife' (lit. 'who divides brothers' a wife breaking up the brotherly love), जारयन्ति = जाराः 'a paramour'.

३१९१ । इडश्च । ३ । ३ । २१ ।

चञ् । अत्रोपपादः । उपेत्यास्नादधीयते उपाध्यायः । * अयादाने स्त्रियामुपसंख्यानं
उदन्वाच्च वा ङीच् * उपाध्याया-उपाध्यायी । * यं वायुवर्धनिकृतेषु * । 'य' इत्यविभक्तिको
निर्देशः । यारो वायुः । जारौ चञ् । यारो वर्धः । चित्रोकरकनिह घातवर्धः । निद्रियते आद्रियते-
उनेति निवृत्तनावरणम् । बाहुलकात्कारणे कः । गौरिवाकृतनीयारः प्रायेण शिशिरे कृतेः । अकृत-
प्रावरण इत्यर्थः ।

3191. The affix 'ghañ' comes after the root 'in' (to study).

This debars चञ् (III. 3 '56). As अचि + इ + चञ् = अचि + ऐ + अ = अध्यायः
'a lesson or lecture', उपाध्यायः (उपेत्यास्नादधीते) 'a teacher'.

Vart.—When the word to be formed is related to the verb इड् as an
ablative, the word is feminine also and optionally takes the affix ङीच्.
As उपेत्याधीयतेऽस्वा = उपाध्याया or उपाध्यायी 'a female teacher'. One who
herself teaches, and not the wife of a teacher.

Vart.—The affix चञ् comes after the root य् when the word so formed
means 'wind', 'color', or 'cover'. As जारः 'wind', 'green colour' &c
गौरिवाकृतनीयारः प्रायेण शिशिरे कृतेः "generally lean in autumn, like a cow
without the shade over it."

The word वृ is shown in the vārtika without any case-affix. In वातः meaning 'wind', the affix has the force of instrument. In वर्णः 'green colour', the sense of the root is to give diverse colours or to paint. The word निवृत् means by which any thing is covered. It is formed by कृ affix added with the force of instrument, as a diversity, to the root वृञ् वरणे. In नीयार the व is lengthened by S 1044. The words अकृतनीयार mean अकृतप्रावरणः 'where no cover is made'

३१९२ । उपसर्गे रुवः । ३ । ३ । २२ ।

उप । सदावः । 'उपसर्गे' क्तिप् । रुवः ।

3192 The affix 'ghañ' comes after the verb 'rū' (to roar), when it has an upasarga in composition with it

This debars अप् (III 3 57) As संराव 'clamour', उपरावः &c

Why do we say 'compounded with an upasarga'? Observe रुवः 'sound'

३१९३ । अभिनिसः स्तनः शब्दसंज्ञायाम् । ८ । ३ । ८६ ।

अस्मात्स्तनः सस्व नूनन्त्य । अभिनिष्ठानो वर्णः । 'शब्दसंज्ञायाम्' क्तिप् । अभिनिः स्तनति ह्रस्वः ।

3193 The व् of स्तव् is optionally changed to ण् after the double preposition अभि निष् when the word so formed is the name of a particular letter (॥ e visarga).

As अभिनिष्ठानो वर्णः, अभिनिष्ठानो विसर्जनीयः or अभिनिस्तानो वर्णः or विसर्जनीयः ॥ The compound preposition अभि-निष् causes this change, and not any one of them separately. Thus Apastamba — द्रुपद्वर चतुरद्वर वा नामपूर्वनाख्यातोत्तर दीर्घभिनिष्ठान्त, घोषवदादन्तरन्तस्य च "a name (nāme) should be such that it should consist of two syllables or four-syllables, that its first portion should be a noun (nama-pūrva), and its second portion a verb (ākhyāta), that it should end in a long vowel (dīrgha) or a visarga (abhinishtāna), that the first letter of such a noun should be a ghosha or sonant letter (ghosha-vad-ādi), and a semivowel (antastha) should be in the body of it" Thus the names द्रुविषोदा, चरिवोदा fulfill these conditions and are good names.

Why do we say 'when it is the name of a particular letter'? Observe अभिनिः स्तनति ह्रस्वः ॥ The anuvritti of स्तनाच्चे ceases from this place.

३१९४ । सनि युद्रुदुवः । ३ । ३ । २३ ।

समुद्यते निष्प्रीक्रियते गुहादिभिरिति सयावः सिद्धविकारोऽपूपविशेषः । सदावः । सदावः ।

3194. The affix 'ghañ' comes after the roots 'yu' (to join), 'dru' (to run) and 'du' (to burn), when in composition with the preposition 'sam'

As सदावः that which is mixed with sugar &c a sort of sweet cake, सदावः, सदावः । But प्रयवः where the preposition is not sam.

३१९५ । अग्नीभुवोऽनुपसर्गे । ३ । ३ । २४ ।

आयः । नायः । नाव । 'अनुपसर्गे' क्त्वि । प्रजयः । प्रणयः । प्रभवः । कयस् 'प्रभावो राशः' इति । प्रकृष्टो भाव इति प्रादित्वात् । कयस् 'राशो नय' इति । बाहुलकात् ।

3195. The affix 'ghañ' comes after the roots 'sri' (to go to) n'i' (to lead) and 'bhû (to be), when not in composition with an upasarga

This debars the affix अच् (III 3. 56 S 3231) As आयः 'shelter', नायः 'a means', भावः 'a condition'

But with upasargas, we have प्रजयः 'respect', प्रणयः 'love', प्रभवः 'source'

How do we explain the form प्रभाव in प्रभावो राशः 'the splendour of the king'? Here the word प्रभाव is not made from the compound root प्रवृ + चच्, but by compounding प्र with नाव by the rules of Piâdi samâsa, meaning 'excellent condition'.

How do you explain the form नय in नयो राशः? Here the root नी has taken the affix अच् diversely by III 3 113. S. 2841

३१९६ । वी क्षुश्रुवः । ३ । ३ । २५ ।

विश्रावः । विश्रावः । 'वी' क्त्वि । श्रवः । श्रवः ।

3196 The affix 'ghañ' comes after the roots 'kshu' (to sneeze), and 'śru' (to move and hear) when the preposition 'vi' is in composition

This debars the affix अच् (III 3 57 S. 3232); as विश्रावः 'cough', विश्रावः 'flowing forth', 'celebrated' But when without the preposition विः we have श्रवः and श्रवः ।

३१९७ । अवोदोर्नियः । ३ । ३ । २६ ।

अवनायोऽधो नयनम् । उन्नयः ऊर्ध्वनयनम् । कयस् 'उन्नयः उत्प्रेष' इति । बाहुलकात् ।

3197 The affix 'ghañ' comes after the verb 'nî' (to lead) when the prepositions 'ava' and 'ut are in composition.

As अवनायः 'throwing down', उन्नयः 'elevation'.

How do you explain उन्नयः in उन्नयः पदार्थानां? Here the affix is 'ach, by the diversity of III 3 113. S. 2841.

३१९८ । प्रे द्रस्तुक्षुवः । ३ । ३ । २७ ।

प्रद्रावः । प्रस्तावः । प्रस्तावः । 'प्रे' इति क्त्वि । द्रवः । स्तवः । श्रवः ।

3198 The affix 'ghañ' comes after the roots 'dru', 'stu' and 'śru', when the word in composition is 'pra'.

As प्रद्रावः, प्रस्तावः, प्रस्तावः । But not so in द्रवः, स्तवः where there is no pra.

३१९९ । निरभ्योः पूल्वोः । ३ । ३ । २८ ।

निष्पूयते शूर्पादिभिरिति निष्पावो धान्यविशेषः । अभिलावः । 'निरभ्योः' क्तिच् । पवः । लवः ।

3199 The affix 'ghañ' comes after the roots 'pû' (to purify) and 'lu' (to cut) when 'ni' and 'abhi' are respectively in composition

The root *पू* refers to both *पूङ्* and *पूज्*. The I 3 10, S 128 must be applied here, and thus *निष्* comes before *पू*, and *अभि* before *लू*. As *निष्पावः* a kind of grain, lit. purified by 'winnowing', *अभिलावः* 'moving'. But *पवः* and *लवः*, without these prepositions

३२०० । उन्नयोः । ३ । ३ । २९ ।

उद्गारः । निगारः । 'उन्नयोः' क्तिच् । नरः ।

3200 The affix 'ghañ' comes after the root 'grî' when the upasargas 'ut' and 'ni' are in composition

The verb *गृ* here refers to both the verbs *गृ* 'to make sound', and *गृ* 'to swallow'. As *उद्गारः* *उज्ज्वलस्य* 'the roaring of the sea', *निगारो* *देवदत्तस्य* 'the swallowing of Devadatta'. But when without these prepositions, we have *नरः* ।

३२०१ । कृ धान्ये । ३ । ३ । ३० ।

'कृ' इत्यस्माद्धान्यविशेषकानुस्योर्घञ्स्यात् । उत्कारो निकारो धान्यविशेष इत्यर्थः । 'धान्ये' क्तिच् । भिद्योत्कारः । पुष्पनिकरः ।

3201 The affix 'ghañ' comes after the verb 'kri', when the prepositions 'ut' and 'ni' are in composition and when the sense of the verb relates to grain

The verb *कृ* here means 'to scatter', and not 'to injure', because no words formed by this affix are found in Sanskrit in that sense.

As *उत्कारो* *धान्यस्य* 'the winnowing of corn', *निकारो* *धान्यस्य* 'the winnowing of corn'. But when not referring to grain, we have *भैक्षयोत्कारः* 'a heap of alms', *पुष्पनिकरः* 'the essence or heap of flowers'.

३२०२ । यज्ञे सनि स्तुवः । ३ । ३ । ३१ ।

सनेत्य स्तुवन्ति यस्मिन्देशे छन्दोगाः स देशः संस्तवः । 'यज्ञे' क्तिच् । संस्तवः परिचयः ।

3202 The affix 'ghañ' comes after the root 'stu' when it is preceded by the upasarga 'sam' and the word refers to sacrificial subjects.

As *संस्तवश्छन्दोगानाम्* 'the Sanstâva of the Chhandogas, संस्तव (=सनेत्य स्तुवन्ति यस्मिन् देशे छन्दोगाः स देशः) means 'the place which the Brâhmanas repeating hymns and prayers, occupy at a sacrifice'.

But when not referring to sacrifice we have *संस्तवश्चात्रयोः* 'the mutual praising of the two pupils'. i. e. becoming acquainted with each other.

३२०३ । प्रे ऋज्यज्ञे । ३ । ३ । ३२ ।

‘अयज्ञे’ इति हेतुः यज्ञे इति प्रकृतत्वात् । प्रस्तारः । ‘अयज्ञे’ क्त्वि । बर्हिषः प्रस्तारो जुष्टिविद्योषः ।

3203 The affix ‘ghañ’ comes after the root ‘stri’ (to cover), when preceded by the preposition ‘pra’, provided that the word so formed does not refer to sacrifice’.

The division of the sandhi is strah+ayajñe, and not strah+yajñe because there is no necessity of repeating yajñe in this sūtra, as it could have been drawn by anuvṛtti from the last.

As, यज्ञप्रस्तारः ‘a bed of conch’, यज्ञप्रस्तारः ‘strewing of gems’. Why do we say when not meaning sacrifice? Observe बर्हिषः प्रस्तारः ‘a handful of straw’.

३२०४ । प्रयने वायशब्दे । ३ । ३ । ३३ ।

विष्णुर्वास्तुवातेर्यस्यादशब्दविषये प्रयने । पठस्य विस्तारः । ‘प्रयने’ क्त्वि । दृक्प्रविस्तारः । ‘अयज्ञे’ क्त्वि । प्रयविस्तारः ।

3204. The affix ‘ghañ’ comes after the root ‘stri’ (to cover), where the preposition ‘vi’ is in composition with it, when the sense is that of extension, and such spreading does not refer to words.

The word प्रयनं means ‘extent, circuit, range’. As पठस्य विस्तारः ‘the extension of the garment’.

Why do we say ‘when meaning extent’? Observe, दृक्प्रविस्तारः ‘a collection of grass’ Why do we say ‘not referring to words’? Observe विस्तारो वचसात् ‘proximity of words’ or प्रयविस्तारः ।

३२०५ । छन्दोनाम्नि च । ३ । ३ । ३४ ।

‘छन्दः’ इत्यनुवर्तते । विष्टारपङ्क्तिरशब्दः । विस्तीर्यन्कश्चिन्मन्त्राधीत्यधिकरणे, चण् । ततः कर्त्तव्यारयः ।

3205 The affix ‘ghañ’ comes after ‘stri’ with the upasarga ‘vi’, when the word so formed is the name of a metre.

The word छन्द here means prosodial metre such as Gāyatrī &c, and not the Vedas, otherwise the word नाम would not have been used. Thus वि+स्तु+चण्=वि+ष्टु+चण् (VIII 3. 94)=विष्टारः ‘the name of a metre called Viṣṭāra-Pañkti’.

The whole word विष्टारपङ्क्ति is the name of a metre, and is not a word ending with the affix ghañ, only a member of this word, i. e. the first part ends with ghañ. The seventh case-affix in the word छन्दोनाम्नि has the force of location i. e. when the word so formed occurs in a portion of a name of a meter, it is not the full name, but it is in the name i. e. forms a portion of the name It is a Karmadhāraya compound.

३२०६ । छन्दोनाम्नि च । ८ । ३ । ३५ ।

विष्णुर्वास्तुवातेर्यस्यादशब्दस्य चण् पठस्य इत्यशब्दोनाम्नि । इति पठस्य ।

3206. Also when it is the name of a metre, the irregular form विहृत् is used.

By sūtra III. 3 34 the word विहृत् is formed denoting a sort of metre called विहृत्पङ्क्तिः ॥

Why do we say when denoting 'the name of a Chhandas'? Observe षट्स्य विस्वारः ॥

In fact this sūtra makes unnecessary the sūtra III. 3. 34. To avoid this difficulty, some say that the sūtra IH 3 34 is not confined to the preposition वि, so that we can form वस्वारपङ्क्तिः । संवारपङ्क्तिः ॥

३२०७ । उदि ग्रहः । ३ । ३ । ३५ ।

उद्ग्रहः ।

3207. The affix 'ghañ' comes after the verb 'grah' (to seize), when the preposition 'ut' is in composition.

This debars the affix अच्. १ As उद्ग्रहः 'lifting up'.

३२०८ । समि मुष्टौ । ३ । ३ । ३६ ।

मस्तस्य सग्रहः । 'मुष्टौ' क्तिन् । प्रवस्य सग्रहः ।

3208 The affix 'ghañ' comes after the root 'grah' when in composition with the preposition 'sam', when the sense of the root refers to fist

The word मुष्टि means 'boxing, fist', as, अहो मस्तस्य सग्रहः 'O! the clenching of the fist of the athlete', अहो मुष्टिकस्य सग्रहः 'O! the seizing of the boxer', meaning grasping firmly

Why do we say, 'referring to fist'? Observe संग्रहो वाम्यस्य 'a collection of grain'

३२०९ । परिनयोर्नीकोद्युतार्थवयोः । ३ । ३ । ३७ ।

परिपूर्वान्नयवेर्निपूर्वादिभ्यश्च षन्त्यात्क्रमेण द्युतेऽन्ते च विषये । परिभाषेन शारान्दन्ति । समन्तान्नयनेत्यर्थः । द्युतेऽन्त्ये न्यायः । उचितमित्यर्थः । 'द्युतार्थवयोः' क्तिन् । परिषयो विवादः । न्ययो नायः ।

3209 The affix 'ghañ' comes after the roots 'ni' (to lead), and 'i' (to go), when the prepositions 'pari' and 'ni' are respectively in composition with them, and when the words so formed respectively mean 'a game' and 'propriety or arrangement or law'.

Here again we take help of I 3 10 in interpreting this sūtra. The verbs परि + नी and नि + इ, take षञ् when respectively meaning 'gambling' and 'fitness'. As परिभाषेन शारान् दन्ति 'he kills (or takes) many pieces by moving a chessman'. Here परिषाय = समन्तान्नयन means 'the moving of chess-pieces from every side, and so winning the game.' So also नि + इ + षञ् = नि + ऐ + अ = नि + आ = न्यायः 'justice', 'propriety', 'logic'.

But when not having these senses, we have परिणयः 'marriage', and क्षयः 'decay', as न्ययङ्गतः पाप 'the sin has been destroyed'. The word अन्नेष means पादार्थानामनपचारो यथाप्राप्तकरणम् ।

३२१० । परावन्नुपात्यय द्वयः । ३ । ३ । ३८ ।

क्रमप्राप्तस्यानतिपातोऽनुपात्ययः । तव पर्यायः । 'अनुपात्यये' किम् । कालस्य पर्यायः । अतिपात इत्यर्थः ।

3210. The affix 'ghañ' comes after the root 'i' (to go) in composition with the word 'pari', when the sense is that of following in regular succession.

As पर्यायः 'turn, succession', तव पर्यायः 'thy turn', मम पर्यायः 'my turn'

Why do we say 'when meaning turn'? Observe कालस्य पर्यायः 'the lapse of time' The word अनुपात्ययः = क्रमप्राप्तस्यानतिपातः 'not breaking the series or order'

३२११ । व्युपयोः शेते पर्याये । ३ । ३ । ३९ ।

द्वय विधायः । तव राज्ञोपधाय । 'पर्याये' किम् । विधायः लक्ष्य । उपधायः तनीपधायनम् ।

3211. The affix 'ghañ' comes after the root 'śi' (to lie down) when the prepositions 'vi' and 'upa' are in composition with it, and when the sense of the word so formed is that of 'regular succession'.

As, तव विधायः 'thy turn of sleeping' (i.e. the rest enjoyed in rotation by the sentinels on watch), मम विधायः 'may turn of rest', तव राज्ञोपधायः = तव राजानस्य पश्यितुपर्यायः 'thy turn of sleeping the king'

Why do we say 'regular succession'? Observe उपधायः 'lying by the side of or ambush', विधायः 'doubt'

३२१२ । हस्तादाने चेरस्तेये । ३ । ३ । ४० ।

हस्तादान इत्यनेन मत्वावतिरादेयस्य लक्ष्यते । पुष्पग्रन्थायः । 'हस्तादाने' किम् । वृक्षाग्रस्थानां फलानां ग्रहणा प्रथम करोति । 'अस्तेये' किम् । पुष्पग्रन्थग्रहीर्षेण ।

3212 The affix 'ghañ' comes after the root 'ohi' (to collect), when the sense expressed is that of taking by hand, provided it does not refer to stealing

By saying 'taking by hand' the close proximity of the person taking, to the thing accepted or taken, is indicated As पुष्पग्रन्थायः 'gathering flowers by hand', फलग्रन्थायः 'gathering fruits by hand'.

Why do we say 'taking by hand'? Observe वृक्षाग्रस्थानां फलानां ग्रहणा प्रथमं करोति 'he gathers with the stick the fruits hanging on the top of the tree'

Why do we say 'when not meaning to steal'? Observe पुष्पग्रन्थग्रहीर्षेण 'the gathering of flowers by theft'

Prohibition must be stated in the case of the word उच्छयः 'gathering', as पुष्पोच्छयः 'gathering of flowers by hand'.

३२१३ । निवासचितिशरीरोपसमाधानैऋदादेश्च कः । ३ । ३ । ४१ ।

एषु चिनेतिर्धजादेश्च कः । उपसमाधान राशीकरण तच्च चात्वर्थः । अन्ये प्रत्ययार्थस्य कारकस्थोपाधिभूता । निवासे । काशीनिकाय । चितौ । आकायमग्नि चिन्वीत । शरीरे । वीयते-ऽस्मिन्नस्ययादिकमिति कायः । समूहे । गोमयनिकाय । 'एषु' कित् । चयः । 'चः कः' इति वक्तव्ये आदेरित्युक्तैर्यङ्गुल्यादेरेव यथा स्यादिति । गोमयाना निकेचायः । पुनः पुना राशीकरणमित्यर्थः ।

3213 The affix 'ghañ', comes after the root 'chi' (to gather), and 'k' is the substitute of the initial 'ch', in these senses viz — 'a dwelling', 'a fire on the funeral pile', 'the body' and 'collection'

That in which people dwell (निवसति) is called निवासः or 'dwelling' That which is gathered together (वीयते) is called चिति or 'funeral pile' शरीर means the body of all living beings, and उपसमाधान means making a heap it refers to the meaning of the root while the others refer to the meaning of the affix and of the Kāṇaka. Thus निकायः 'a dwelling', as in काशीनिकायः 'Kāśi-dwelling', आकायमग्नि चिन्वीत 'let him arrange the ākāya fire i. e. the funeral fire', कायः 'body', as अनित्यः कायः 'a perishable body' The meaning of the root चि is not very manifest in it. Literally it would mean "that in which are collected together blood, bones &c —an organism" नद्वाद् गोमयनिकायः 'a heap of cow-dung'

Why do we say 'when having these senses'? Observe चयः 'gathering' Why is not this rule applied in नद्वाद् काष्ठनिचय 'a large heap of wood'? Here multiplicity is expressed and not collection or aggregation.

Instead of saying "चः कः", the sūtra uses आदेशः, indicating that in the yañluk, where there are two च's, the first only should be changed to क and not the second As गोमयाना निकेचायः 'the frequent heaping of cow-dung'

३२१४ । संघे चानौत्तराध्वयं । ३ । ३ । ४२ ।

चैर्धजादेश्च कः । भिक्षुनिकायः । प्राचिन्ना समूहः संघः । 'अनौत्तराध्वयं' कित् । सूक्तनिचयः । संघे कित् । चानकर्त्तव्यरूपयः ।

3214. The affix 'ghañ' comes after the root 'chi' (to gather) and 'k' is the substitute of the initial 'ch', in the sense of a multitude or assembly, (of living beings possessing some common characteristics), but not merely a confused crowd of men

The word संघ means a collection or assembly of living beings. It is of two sorts —either by collection of persons possessing common qualifications, or a mere confused crowd of men The collection denoting a confused crowd is here excepted and by *paryudasa* negation the other is taken This भिक्षुनिकायः 'the assembly of Bhikshus, ब्राह्मणनिकायः 'the assembly of Brāhmaṇas', वैशाकरणिकायः 'the assembly of Grammarians'

But **सुकरनिचयः** 'a herd of hogs', because it is a mere collection. So also **कृतकृतवस्तुचयः** 'the collection of what is done and not done', **प्रमाणसमुच्चयः** 'the collection of proofs'. So also **ज्ञानकर्म समुच्चयः** "the harmonious development and treading the path of wisdom and work both simultaneously". Here there is no **सच** in either of the two senses, it not being a collection of living animals, the affix *ghan* is not employed

३२१५ । कर्मव्यतिहारे ऋच्छियाम् ३ । ३ । ४३ ।

शीलिङ्गे भावे णच् ।

3215. The affix *nach* comes after a root in denoting reciprocity of action, and the word so formed is in the feminine gender.

The word **कर्म** means 'action' and is not the technical 'Karma' meaning the accusative case. **व्यतिहार** means reciprocity or interchange of action. The word so evolved is feminine in form and denotes mere 'action' (**भाव**) also. The anubandha **च** in **णच्** is qualitative and is added to distinguish this affix from other affixes thus in V 4 14 S. 3216 this particular affix is meant

Thus **वि + अच + कृच् + णच् + अञ् + ङीच्** = **व्यावक्रोधी** (V 4 14, and VII 3. 6) 'mutual abuse'. So also **व्यावदोषी**, **व्यावलेखी**. The affix **णच्** forms only an imaginary stem, for this stem must take the **अञ्** by V 4 14 which even does not form the complete word until the affix **ङीच्** of the feminine is added

Why do we say 'in the feminine'? Observe **व्यतिपाको वर्त्तते** ।

३२१६ । णचः स्त्रियामञ् । ५ । ४ । १४ ।

3216— The affix **ञ्** (**ञ**) comes without changing the sense, after a word ending in the affix *nach* (**+/-ञ**), when the word is feminine

By III 3 43 the affix **अञ्** is ordained after feminine words denoting reciprocity of action. The affix **अञ्** comes after such a word without changing the sense, when the thing denoted is feminine. Thus **व्यावक्रोधी** **व्यावदोषी** वर्त्तते ॥

३२१७ । न कर्मव्यतिहारे । ७ । ३ । ६ ।

अल्ल वेज्ज क्वाच् । व्यावक्रोधी । व्यावदोषी ।

3217. The prohibition and the augment, ordained by VII. 3 3, S. 1098 do not apply to a word which expresses the reciprocity of an action

As **व्यावक्रोधी**, **व्यावलेखी**, **व्याववर्त्ती**, **व्यावदोषी** ॥ See III 3. 43 and V. 4. 14.

३२१८ । अभिविधौ भाव इनुण् । ३ । ३ । ४४ ।

3218 The affix 'inun' comes after a root in denoting condition, when co-extensiveness is meant

The word अनिविचि means co-extensiveness, that is to say, the complete comprehension or relation between the action and the quality. Thus साराविचि 'a general or tumultuous uproar', सं+कुट्+इच्+अण (V 4 15 and VI 4 164)=साकुटिनच् 'a general confusion', so सञ्जाविचि 'a general flow or stream'.

Why do we say 'when meaning co-extensiveness'? Observe संकोटः, संरावः, संद्रावः ।

३२१९ । अग्निनुयः । ५ । ४ । १५ ।

'इनवयनपदये' (१२४५) । साराविचि वर्तते ।

3219 The affix an (+—अ) comes without changing the sense after a stem ending in the affix inun (इनुच्)

By III 3. 44, the affix इनुच् is added to a root to express a condition resulting from a universal co-operation of the action denoted by the root. But a word formed by इनुच् is after all an imaginary word, it requires the further addition of this affix अच् to make it a complete word. In fact all svârtha affixes generally complete the not fully developed word. Thus साराविचिच् वर्तते, साकुटिनच् ॥ The टि portion is not elided because of VI 4 164 S 1245

३२२० । आक्रोशेऽवन्योर्ग्रहः । ३ । ३ । ४५ ।

* 'अव' 'नि' एतयोर्ग्रहेर्ध्वस्यात् णादे । अवग्रहादस्ते भ्रूयात् । अनिवच इत्यर्थः । निग्रहादस्ते भ्रूयात् । णाच् इत्यर्थः । 'आक्रोशे' किच् । अवग्रहः पदस्य । निग्रहश्चोत्स्य ।

3220 The affix 'ghañ', comes after the verb 'grah' (to seize), in composition with 'ava', and 'ni', when malediction is meant

Though इनुच् is immediately near, we take the anuvritti of चञ् (III 3 16), because we see that its anuvritti is possible.

The word आक्रोशे means 'cursing'. As अवग्रहादो हन्त ते वृषलभ्रूयात् 'cursed be thou, O! sinner'. So also निग्रहादस्ते भ्रूयात् ।

Why 'when meaning cursing'? Observe अवग्रहः पदस्य, निग्रहश्चोत्स्य ।

३२२१ । मे लिप्सायाम् । ३ । ३ । ४६ ।

पान्नमग्रादेव चरति भिक्षुः ।

3231 The affix 'ghañ' comes after the root 'grah' when the word 'pra' is in composition, and the sense denoted is the desire of acquisition

As पान्नमग्रादेव चरति भिक्षुः चिचकार्षी 'the Bhikshu walks for the sake of alms, carrying a vessel in hand', लुब्धमग्रादेव चरति द्विजे दक्षिणार्षी 'carrying

a sacrificial ladle, the Brāhmana walks about for his fee' The word लिख्वा means the wish to have something

Why do we say 'when meaning desire of gain'? Observe मयहे देवदत्तस्य :

३२२२ । परौ यज्ञे । ३ । ३ । ४७ ।

उत्तरः परिग्रहः । स्वयेन वेदेः स्वीकरणम् ।

3222 The affix 'ghañ', comes after the root 'grah', in composition with 'pari' when it relates to sacrificial subjects

As उत्तरः परिग्रहः 'the northern fencing of the sacrificial altar', अक्षरपरिग्रहः 'the southern fencing of the sacrificial altar'

Why do we say 'when relating to sacrifices'? Observe परिग्रहः देवदत्तस्य 'the fencing of Devadatta'.

३२२३ । नौ वृ चान्ये । ३ । ३ । ४८ ।

'वृ' इति शुभ्रपञ्चमीकम् । नीवाराः । 'चान्ये' किम् । निवरा कम्वा । क्तिन्विषयेऽपि बाहुल्यकादम् । प्रवरा सेतिवत् ।

3223 The affix 'ghañ', comes after the verb 'vri', preceded by 'ni', when the sense is that of grain

The वृ here means both वृह् and वृञ् and is in the Ablative case, the case affix being elided. This debars the affix अप As नीवाराः 'rice growing wild or without cultivation'

Why do we say 'meaning grain'? Observe निवरा कम्वा 'a virgin girl'. The proper affix is क्तिन्, but अप is added diversely as प्रवरा (See III 3. 58. S. 3234).

३२२४ । उदि अयतियौतिपूद्रवः । ३ । ३ । ४९ ।

उद्भ्रायः । उदावः । उत्पावः । उद्भ्रावः । कर्त्तव्यं 'पतनान्ताः सज्जुद्भ्रायाः' इति । बाहुल्यकात् ।

3224. The affix 'ghañ' comes after the verbs 'śri', 'yu', 'pû' and 'dru', when the preposition 'ut' is in composition.

This debars the affix *ash* (III 3 56) Thus उद्भ्रायः 'rising of a planet', उदावः 'mixing', उत्पावः 'purifying ghee', and उद्भ्रावः 'flight'.

How do you explain the form सज्जुद्भ्रायः in पतनान्ताः सज्जुद्भ्रायाः? The word विभाषा 'optionally' in the next sūtra, exerts a retrospective effect on this sūtra, and the form is an optional one. This is a most unusual thing and is called सिंहावलोकनश्रयाः 'the maxim of the lion's backward glance'. It is used when one casts a retrospective glance at what he has left behind, while at the same time he is proceeding, just as the lion, while going onward in search of prey, now and then bends his neck backwards to see if anything be within its reach.

३२२५ । विभाषाकिं सज्जुवोः । ३ । ३ । ५० ।

आदावः-आदवः । आदावः-आदवः ।

3225. The affix 'ghañ' is optionally employed after the verbs 'ru' (to roar) and 'plu' (to float), when the preposition 'ân' is in composition

As आरावः or आरव 'noise', आस्नावः or आस्रवः 'bathing'

३२२६ । अवे ग्रहो वर्षप्रतिबन्धे । ३ । ३ । ५१ ।

विभाषेति वर्तते । अवग्रहः-अवग्रहाः । 'वर्षप्रतिबन्धे' क्त् । अवग्रहः पदस्य ।

3226 The affix 'ghañ' is optionally employed after the root 'grah', when the word 'ava' is in composition, the sense being withholding of rain

The word 'optionally' is understood here The word वर्षप्रतिबन्ध means the absence of rain, from some cause or another, when the season has arrived, as अवग्रहः or अवग्रहो देवस्य 'the draught of rain'.

Why do we say 'when meaning 'obstruction of rain'? Observe अवग्रहः पदस्य ।

३२२७ । मे वणिजाम् । ३ । ३ । ५२ ।

मे ग्रहेर्दन्वा वणिजा सवन्धी चेत्येत्ययार्थः । तुलाधूमनिति यावत् । तुलामग्रहेण चरति । तुलामग्रहेण ।

3227 The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'grah' in composition with 'pra', when the word so formed relates to commerce.

Both the words *grah* and *vbhāśhā* are understood here By 'relation to commence' is meant here the string of the balance, and not commerce in general. That string by which a balance is held is called तुलामग्रहः or तुलामग्रहाः, as तुलामग्रहेण चरति or तुलामग्रहेण चरति, and this may be said of any person whether he be a trader or not.

Why do we say 'when belonging to commerce'? Observe मग्रहो देवदत्तस्य 'the whip of Devadatta'.

३२२८ । रश्मी च । ३ । ३ । ५३ ।

मग्रहः-मग्रहाः ।

3228. The affix 'ghañ' comes optionally after the verb 'grah' in composition with 'pra', when the word so formed means 'a rein

The word रश्मि means here the bridle by means of which horses &c. joined to the carriage, are held under control, as मग्रहः or मग्रहाः 'a rein'.

३२२९ । वृणोतेराच्छादने । ३ । ३ । ५४ ।

विभाषा प्र इत्येव । प्रवारः-प्रवरः ।

3229. The affix 'ghañ' comes optionally after the verb 'vri' (to choose), when 'pra' is in composition, and the word so formed means 'a sort of covering'.

As प्राचारः or प्रवरः 'a cloak, a veil'.

Why do we say 'when it means a covering'? Observe प्रवरः नी ।

३२३० । परी सुवोऽवज्ञाने । ३ । ३ । ५५ ।

परिभाषः—परिभवः । 'अवज्ञाने' क्तिच् । सर्वतो भवनं परिभवः ।

3230 The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'bhu', the word 'pari' being in construction, when the sense of the word so formed is 'disregard',

The word अवज्ञान means 'contempt', 'neglect', 'disregard' &c. As परिभाषः or परिभवः 'insult, humiliation'.

Why do we say 'when meaning disregard'? The word परिभवः may be then construed to mean सर्वतोभवन = परिभवः 'surrounding'.

३२३१ । एरच् । ३ । ३ । ५६ ।

अयः । जयः । * भयादीनामुपसङ्ख्यानं ननु सक्ते जादिनिवृत्त्यर्थम् * । नयच् । जर्वच् ।

3231 The affix 'ach' comes after a root ending in 'i' or 'ī' (when mere action is denoted, or when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as an agent).

The words within brackets are to be supplied from sūtras 18 and 19 and these words are to be supplied in every subsequent sūtra as far as sūtra III 3. 113 This debars चञ् The च in अच is qualitative, in sūtras like VI. 2. 144

Thus, अयः 'collection', अयः 'going', जयः 'victory', जयः 'wasting'.

Vart.—In this connection the words नय &c. should also be enumerated. As नी + अच् = नयच् 'fear', जर्वच् 'rain'. These being neuter words, otherwise would have taken the affix क्त &c. but for this Vārtika.

३२३२ । ऋदोरप् । ३ । ३ । ५७ ।

शुभ्रर्षाग्नादुपसङ्ख्यानम् । क्षर । नरः । यरः । वयः । लयः । पयः ।

3232 After a root ending in long 'ri', short 'u', or long 'ū', there is the affix 'ap'.

This debars चञ्. The च is indicative for the sake of accent (III. 1. 3), as कृ + अच् = क्षरः 'scattering', वृ—वरः 'beverage, poison', वृ—वरः 'arrow'; पु—वयः 'barley', कृ—लयः 'reaping', पु—वयः 'winnowing corn'.

The वृ in अच is merely for the sake of euphony. It is not वृ changed into व, for then by the rule 'that which follows वृ is also called चपर' short व only would have been taken and not long व (I. 1. 70).

३२३३ । वृक्षासनयोर्विष्टरः । ८ । ३ । ८३ ।

अनयोर्विष्टरस्य कः पठ्यते निपात्यते । विष्टरो वृक्ष आसनं च । 'वृक्ष' इति क्तिच् । आस्यस्य विष्टरः ।

3233 The word विष्टर is irregularly formed in the sense of "tree" and "seat."

This word is formed by adding the affix अप् to the root स्तृ preceded by the preposition वि. Thus विष्टरो वृक्ष ॥ विष्टरनाशनम् ॥

Why do we say when meaning a 'tree' or a 'seat'? Observe औलपिवाक्यस्य विस्तरः ॥ See sūtra III. 3. 57 S. 3232 by which अप् is added here instead of चञ् ॥

३२३४ । ग्रहवृद्धनिश्चिगमश्च । ३ । ३ । ५८ ।

अपस्यात् । चञ्चोत्पवादः । ग्रहः । वरः । दरः । निश्चयः । गमः । * वक्षिरवोदप-
सखयानम् * । वयः । रणः । * चञ्चो कविद्यानम् * । प्रत्यः । विघ्नः । * द्वित्वप्रकारे के कृजादी-
नानिति वक्तव्यम् * । वक्रश्च । चिह्नितश्च । चकनसः ।

3234 The affix 'ap' comes after the verbs 'grah', 'vri', 'dri', 'nischi' and 'gam'.

This debars चञ्, and in the case of निश्चि the affix अप् is debarred. As ग्रहः 'a planet', वरः 'a boon', दरः 'tearing, a dove', निश्चयः 'certainty', गमः 'march'

The verb निश्चि would have taken चञ्, but takes अप्, which causes difference of accent.

Vart.—The roots वच् and रच् should also be included in this, as वचः 'obedient', रणः 'battle'.

Vart.—When the sense is that of चञ्, the affix क is directed to be employed, after the following verbs — स्वा, ह्वा, पा, वृप्, वृ, and वृप् । As प्रत्यः 'a table-land' (on which they move), प्रत्यः 'a vessel for bathing' (in which they bathe), प्रवाः 'a place where water is distributed to travellers' (that out of which they drink), आविचः (VI. 1. 16) 'an awl, a drill' (that by which they pierce), विघ्नः 'an obstacle' (in which they are obstructed), आशुयः 'battle' (where they fight)

Vart —The roots कृ &c are reduplicated before the affix क. This vārtika comes under VI. 1. 12, relating to reduplications. Thus चक्रच्, चिह्नितश्च and चकनसः

३२३५ । उपसर्गोदः । ३ । ३ । ५९ ।

अपस्यात्

3235 The affix 'ap' comes after the verb ad (to eat) when an upasarga is in composition

Thus म + अप् + अप् । Now applies the following sūtra by which अप् is replaced by चञ् ।

३२३६ । चञ्चोदः । २ । ४ । ३८ ।

अदेर्पस्त्वु स्वादुभयपि च । मृषसः । विवसः । उपसर्गः । चिह्नः । वासः ।

3236 And when the affix अप् and अप् follow, चञ्च is the substitute of अप्

As निचसः (II 4. 38) 'half-chewed morsel', प्रचसः 'voracious'

Why do we say 'when compounded with an upasarga'? Observe चासः 'grass' अद् + चस् = चद् + अस् (II 4. 38) = चासः ।

३२३७ । नी या च । ३ । ३ । ६० ।

नी उपपदे अदेशः स्यादपच । स्याद् : निचसः ।

3237. And the affix 'na' as well as 'ap' comes after the verb 'ad, (to eat), when the upasarga 'ni' is in composition

As नि + अद् + च = नि + चाद् + अस् = न्याद् : (VII 2. 116) 'feeding', नि + अद् + चस् = नि + चद् + अस् (II 4. 38) = निचसः 'eating, food'.

३२३८ । व्यधजपोरनुपसर्गे । ३ । ३ । ६१ ।

अपस्वाद् । व्यधः । जपः । उपसर्गे ङु । आग्याधः । उपजाधः ।

3238. The affix 'ap' comes after the verbs 'vyadh' and 'jap', when no upasarga is in composition with them.

This debars चङ् । As व्यधः 'wound', जपः 'muttering'

Why do we say 'when upasarga-less'? Observe आग्याधः उपजाधः ।

३२३९ । स्वनहसोर्वी । ३ । ३ । ६२ ।

अप् । पक्षे चङ् । स्वनः-स्वानः । हसः-हासः । अनुपसर्गे इत्येव । प्रस्वानः । प्रहासः ।

3239. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'svan' and 'has' when no upasarga is in composition with them.

Thus स्वनः or स्वानः 'sound', हसः or हासः 'laughter' But with upasargas, we have only one from, प्रस्वानः 'a loud noise', प्रहासः 'a loud laughter'.

३२४० । यमः समुपनिविषु च । ३ । ३ । ६३ ।

यचमुपसर्गे च यनेरन्ता । संयमः-संयानः । उपयमः-उपयानः । नियमः-नियानः । विवमः-वियानः । यमः-यानः ।

3240. And the affix 'ap' comes optionally after the verb 'yam' when the upasarga: 'sam', 'upa', 'ni' and 'vi', are in composition; or even when it is upasarga-less.

This debars चङ् । As संयमः or संयानः 'restraint', उपयमः or उपयानः 'marriage', नियमः or नियानः 'restrictive rule', विवमः or वियानः 'cheek, distress', यमः or यानः ।

३२४१ । नी गदनदपठस्वनः । ३ । ३ । ६४ ।

अग्याद्वा स्याद् । निगदः-निगाद्वा । निगदः-निगादः । निपठः-निपाठः । निस्वनः-निस्वानः ।

3241. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'gad' (to speak), 'nad' (to sound), 'path' (to read), 'svan' (to sound), when the upasarga 'ni' is in composition with them.

This debars चङ् । Thus निगदः or निगाद्वा 'recitation', निगदः or निगाद्वा 'noise', निपठः or निपाठः 'reading', निस्वन or निस्वानः 'a noise'.

३२४२ । क्वणो वीणायां च । ३ । ३ । ६५ ।

नावजुपसर्गे च वीणाविषयाच्च क्वणतेरन्वा स्यात् । वीणाशब्दस्य प्राद्वयस्य । निक्वणः-
निकृवाणः । क्वणः-क्वाणः । वीणायां तु । प्रक्वणः-प्रक्वणः ।

3242 The affix 'ap' comes optionally after the verb 'kvan' (to jingle), when 'ni' is in composition with it, as well as when it is without any upasarga, or when 'flute' is meant.

This debars the affix चञ् Thus निक्वणः or निकृवाणः 'a musical tone'. क्वण. or क्वाणः 'sound'. When it refers to 'flute', it must have some upasarga, not necessarily नि, as कल्याणप्रक्वणा वीणा.

But not so here, अनिकृवाणो वर्तते, where the upasarga being अति and the word not referring to 'a flute,' no option is allowed. When flute is not meant, the upasarga must be नि or no upasarga at all, for the optional application of the affix अप्. To sum up, क्वण् takes अप् optionally under three conditions —1st when preceded by नि, or 2ndly when having no upasarga, or 3rdly when it refers to 'flute', and then it must have some upasarga.

३२४३ । नित्यं पणः परिमाणे । ३ । ३ । ६६ ।

अपत्यात् । मूलकपणः । शाकपणः । व्यवहारार्थं, मूलकादीनां प्रतिमितो दुहित्वेऽप्यत्र सोऽस्य विषयः । 'परिमाणे' किञ् । पाणः ।

3243. The affix 'ap' comes invariably after the verb 'pan' (to barter), when the sense is that of measure.

The word नित्य 'invariably' is used in the aphorism in order to stop the anuvritti of the word optionally. Thus मूलकपणः 'a handful of radishes', शाकपणः 'a handful of vegetable'. A small bundle of radishes &c, tied together for the purposes of sale is so-called. These words secondarily have come to mean 'a measure equal to a handful', irrespective of any thing.

When not meaning measure, we have पाणः 'trade'.

३२४४ । मदोऽनुपसर्गे । ३ । ३ । ६७ ।

मदनदः । अनुपसर्गे तु । उन्मादः ।

3244 The affix 'ap' comes after the verb 'mad', when not in composition with an upasarga.

This debars चञ्. As विद्यानदः 'pride of knowledge' मननदः 'pride of wealth', कुलनदः 'pride of family'. When compounded with upasargas, we have उन्मादः 'mad', प्रमादः 'error or carelessness'.

३२४५ । प्रमदसंसदौ हर्षे । ३ । ३ । ६८ ।

'हर्षे' किञ् । प्रमादः । समदादः ।

3245 The words 'pramada' and 'sammada' are irregularly formed, meaning 'joy'.

As कल्याणं प्रसदः 'the joy of girls', कोटिकल्याणं संसदः 'the rejoicing of euc-koos'

Why do we say 'when meaning delight'? Observe प्रसादः 'carelessness', ससादः 'frenzy'.

३२४६ । समुदोरजः पशुषु । ३ । ३ । ६९ ।

संपूर्वोऽजिः समुदाय उत्पुर्वस्य प्रेरणे तस्मात्पशुविषयकादप्येवाद् । 'अपञ्चयोः' इत्युत्तेर्विभावो १ । सजः पशूना सजः । उदजः पशूना प्रेरकश्च । 'पशुषु' किम् । सजापो ब्राह्मणानाद् । उदाजः क्षत्रियाणाद् ।

3246 The affix 'ap' comes after the verb 'aj' (to go), when the prepositions 'sam' and 'ut' are in composition, and the word so formed refers to beasts

This debars चञ्. The root अज 'means to go, to throw'. When preceded by सच्, it means 'a collection', and preceded by उच् it means 'driving'. As सजः पशूना 'a herd of cattle', उदजः पशूना 'driving forth of cattle'. The अज is not changed to जी, because II. 4. 56 S 2292 ordaining this substitution excepts the affixes चञ् and अप् ॥

Why do we say 'when applying to cattle? Observe सजापो ब्राह्मणाना, उदाजः क्षत्रियाणा ।

३२४७ । अक्षेणु ग्लहः । ३ । ३ । ७० ।

अक्षयश्च देवः सज्यते तस्य वत्पक्षरूपेण ब्राह्मणं तस्य 'ग्लहः' इति निपात्यते । अक्षयस्य ग्लहः । 'व्याप्तुर्जीनमिषरसग्लहानदीज्यद्' । 'अक्षेणु' किम् । पादस्य ग्रहः ।

3247 The word 'glaha' is irregularly formed, when the sense of the root refers to gambling.

This word is derived from the root ग्रह्. The verb ग्रह takes the affix अप् and thus forms ग्रह, and then irregularly र is changed into ल, as अक्षयस्य ग्लहः 'cast of the dice', the bet to be delivered on the fall of the dice

Why do we say 'when referring to gambling'? Observe ग्रहः पादस्य ।

Others say, this word is derived regularly from the root ग्लह् 'to gamble', by adding the affix अप्, and thus debarring चञ्. They suppose, therefore, the existence of the root ग्लह् to explain the form ग्लहः । The counter example which they would give is ग्लहः 'receiving', formed by adding the affix चञ् ।

Thus व्याप्तुर्जीनमिषरसग्लहानदीज्यद् (Māgh VIII. 82).

३२४८ । प्रजने सतेः । ३ । ३ । ७१ ।

प्रजने प्रसवगर्भप्रदस्य । गवाजुवचरः । अथ च 'अवचरः' 'प्रचरः' इति । अवचरणे पुंलि, संघायाश्च- (३२९६) इति च ।

3248. The affix 'ap' comes after the verb 'sri' (to flow), in the sense of impregnating (the covering of cows &c).

This debars चञ्. The word प्रजन means 'the first covering of a cow by a bull'. As गवाजुवचरः 'impregnation of cows', चञ्जुनाजुवचरः 'impregnation of cattle.'

How do you explain *avasara* and *prasara*? They are formed by *ghañ* with the force of location denoting a name under III. 3 118 S. 3296

३२५६ । ह्रः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु । ३ । ३ । १२ ।

निहवः । अभिहव । उपहवः । विहवः । 'हव' क्त्वि । ग्रहायः ।

3249 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' to call, when the prepositions 'ni', 'abhi', 'upa' and 'vi' are in composition with it, and its semivowel is changed into the corresponding vowel

This debars चञ् As नि+हवे+अप्=नि+हु+अ (VI 1. 108)=नि+हो+अ (VII. 3 84)=निहवः (VI 1. 78) 'invocation', अभिहवः 'invocation', उपहवः 'invitation', विहवः 'calling'. But ग्रहायः 'a summons'.

३२५० । आहि युद्धे । ३ । ३ । १३ ।

आहुवन्तेऽस्मिन्नित्याहवः । 'उद्धे' क्त्वि । आहावः ।

3250 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' when the word in composition is the upasarga 'Āñ', and the semi-vowel of the root is changed into its corresponding vowel, when the word so formed means battle.

As आहवः 'battle' (where they *challenge* each other) But otherwise आहावः 'calling'

३२५१ । निपाननाहावः । ३ । ३ । १४ ।

आहुपूर्वस्य हवतेः सम वारचनचुद्धिदोदकाचारक्षेहाहवः । 'आहावस्तु निपान न्वाहुपक्षुप-जलायवे' ।

3251. The word 'Āhāva' is irregularly formed when meaning 'a trough'.

The word आहावः is irregularly formed from हे by the prefix आ, then *samprasārana*, and the *vriddhi* of the vowel Thus आ+हे+अप्=आहु+अ=आहो+अ=आहावः 'a trough near a well for watering cattle'. Otherwise आहावः 'calling' Even in the word आहावः the sense of calling is understood. It is that place near a well, containing water, where cattle are called or invited to drink water.

Thus आहावस्तु निपान न्वाहुपक्षुपजलायवे (Amarakośa I. 10 26).

३२५२ । भावेऽनुपसर्गस्य । ३ । ३ । १५ ।

अनुपसर्गस्य हवतेः संप्रसारणच हवाभावे । हवः ।

3252 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' and there is the change of the semi-vowel to its corresponding vowel, when the root is upasarga-less, and mere action is denoted.

As हवः 'calling', हवे हवे हुहव हुहनिहव ।

Why do we say 'when no upasarga is in composition with it? Observe आह्वायः । Though the anuvritti of the word वाच was understood in this aphorism from sūtra 3184, its repetition here shows that the anuvritti of sūtra 3188, which was running, must not be taken, so that this word applies to agent-kāraka also.

३२५३ । हनश्च वधः । ३ । ३ । ७६ ।

अनुपसर्गाद्व्यन्तेर्भावे अस्त्वात् । वधादेश्चाप्तोदात्तः । 'वधेन' दस्युर् । बाहुञ् । घातः ।

3253 The affix 'ap' comes after the root 'han' when upasarga-less, in the sense of mere action, and 'vadha' is the substitute of 'han' before this affix

This वच् has udātta accent on] its final The affix अप् which is anudātta generally (III 1. 4) thus becomes udātta

As वधहोरावाच् 'the killing of thieves, वधोदस्युनाच् 'the killing of robbers'

When action is not denoted, the affix, चञ् applies, as घात 'a blow

So also when an upasarga is in composition with it, as मघातः, घातः ।

The word च in the aphorism does not connect वच्, with the substitute वध, there being no co-ordination, it refers to the affixes under discussion. Thus we have the affix चञ् also, as घातः 'killing'.

३२५४ । मूर्तौ घन । ३ । ३ । ७७ ।

मूर्तिः काठिन्यं तद्विषयनिमित्ते हन्तेरप्स्वात् । घनश्चादेयः । अञ्जयनः । कथम् 'सैन्धवघननामय' इति । घर्जयन्नेन घर्जी लभ्यते ।

3254. The affix 'ap' comes after the verb 'han', when the word so formed means solidity, and 'ghan' is the substitute of han.

The word मूर्ति means 'hardness', 'solidity'. Thus अञ्जयनः 'a mass of clond', दधिघनः 'solid curd'. How do we say घन दधि or सैन्धवघननामय Here the quality is taken for the thing qualified.

३२५५ । अन्तर्घनो देशे । ३ । ३ । ७८ ।

बाहीक्यामदिदेशस्य संज्ञेयम् । 'अन्तर्घनः' इति पाठान्तरम् ।

3255 The verb 'han' preceded by the word 'antar' takes the affix 'ap' and 'ghan' is the substitute of the word 'han', when the word so formed means 'a country'.

As अन्तर + हन् + अप् = अन्तर + चञ् + घ = अन्तर्घनः 'name (of a country of Bāhika', (a porch or court, an open space before the house between the entrance door and the house). Some write the word with a च as अन्तर्घनः, that is also valid.

Why do we say 'when meaning a country'? Observe अन्तर्घातो 'striking in the middle'.

३२५६ । अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च । ३ । ३ । ७८ ।

द्वारदेशे द्वौ प्रकोष्ठौ लिख्यौ आभ्यन्तरे बाह्यश्च । तत्र बाह्ये प्रकोष्ठे निपातननिश्च । प्रविष्ट
द्विर्जनैः पादैः प्रकर्षेण हन्यते इति प्रघणः-प्रघाणः । कर्नवयप् । पञ्चे वृद्धिः ।

3256 The words 'praghana' and 'praghāna' are irregularly formed, meaning 'a portion of a dwelling house'.

Thus प्रघणः or प्रघाणः 'a porch before the door of a house, a portico' The ap has the force of object' There is vridhhi in one alternative. On both sides of an entrance to a house there are open spaces The outer-yard is called praghāna or praghana. Because persons entering *strike* that ground with their feet to throw off dust and dirt—so it is well stricken ground indeed

This is formed from घृ with म, irregularly.

Why do we say when meaning a portion of a house? Observe प्रघातः ।

३२५७ । उद्घनोऽत्याधानम् । ३ । ३ । ८० ।

अत्याधानमुपरिस्थापनम् । यस्मिन्काष्ठेऽन्यानि काष्ठानि स्थापयित्वा तद्वन्ते तदुद्घनः ।
अधिकरणेऽप्य् ।

3257 The word 'udghana' is irregularly formed in the sense of 'bench'

This is formed from उद्+घृ irregularly Thus उद्घनः 'a carpenter's bench' (the wood on which placing other planks &c. the carpenter planes, carves &c) The ap has the force of location

When not having this sense, we have उद्घातः 'uneven'

३२५८ । अपघनोऽङ्गम् । ३ । ३ । ८१ ।

अङ्गं यदीरावयवः । व चेह न चर्चः किं तु पाणिः पादश्चेत्याहुः । कर्णेऽप्य् । अपघातोऽन्यः ।

3258 The word 'apaghana' is irregularly formed meaning 'a member of the body'.

This is formed irregularly from अप+घृ Thus अपघनः 'a limb or member of the body' The word अङ्गम् means a portion of the body, such as hand or foot, and not the whole body The ap has the force of Instrument here Otherwise we have अपघातः ।

३२५९ । करणेऽयोविद्रुषु । ३ । ३ । ८२ ।

यस्य हन्तेः करणेऽप्यस्याहुनादेव ह्य । अयो हन्यतेऽनेनेत्ययोचनः । विघनः । द्रुषनः । 'द्रुषनः'
हन्त्येके । 'पूर्वपदात्त्वदायाच्-' (८५७) इति क्त्वच् । यच्चैवा कुठारेण । द्रुष्यः ।

3259. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the words, 'ayas', 'vi' or 'dru' are in composition with it, when the word so formed is related to the verb as an instrument, and 'ghan' is the substitute of 'han'.

As अयोचनः 'a forge-hammer' (whereby the iron is destroyed), विघनः 'a mallet', द्रुषनः 'an axe' lit. the tree (dru) cutter. Some write द्रुष्यः, the न being changed into य either by rule VIII. 4. 3. S. 857 or by

including this word in the class of आरोहवादि (IV. 2 80). 'Dru' means 'tree'.

३२६० । स्तम्बे क च । ३ । ३ । ८३ ।

स्तम्ब उपपदे हन्तेः करणे कः स्वादेशः । पठे घनादेशश्च । स्तम्बघनः-स्तम्बघनः । करण इत्येव । स्तम्बघातः ।

3260 The affix 'ka' also comes after the verb 'han', when 'stamba' (a clump) is the word in composition, and the relation of the word so formed to the verb is that of an instrument.

The word च in the sūtra draws in अण् from the last aphorism and in that case च् replaces ह् । Thus स्तम्बघ्न or स्तम्बघनः 'a small hoe for weeding clumps of grass'. In the feminine gender, the forms are स्तम्बघ्ना as well as स्तम्बघना । When क is added we have स्तम्बघनः । Thus ह् + क = ह् + अ (VI. 4 98) = घ्न (VII 3 54) When अण् is added, ह् is totally replaced by च् । When instrument is not meant, we have स्तम्बघातः ।

३२६१ । परी घः । ३ । ३ । ८४ ।

परी हन्तेरपुल्याङ्करणे घञ्देशश्चादेशः । परिहन्त्यतेऽनेनेति परिघः ।

3261. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the upasarga 'pari' is in composition, and the relation between the word so formed, and the verb, is that of an instrument, and 'gha' replaces 'han'

Thus परिघः 'an iron beam used for locking or shutting the gate, an iron club'. By the next sūtra, we get another form of this word.

३२६२ । परेश्च घाङ्कयोः । ८ । २ । २२ ।

परी ऐकस्य लो वा स्वादेश्यतेऽङ्कयते च । पलिघः-परिघः । पर्यङ्कः-पर्यङ्कः । इह 'तरङ्गपयो चः' (२००३) इति कृत्रिमस्य न ग्रहणं व्याख्यानात् ।

2262 The र् of परि is changed to च् before gha and anka.

As परिघः or पलिघः, पर्यङ्कः or पर्यङ्कः ॥ The word च here means the word-form च, and not the technical च of तरप् and तनप् ॥ See I. 1 22. S. 2003.

३२६३ । उपघ्न आश्रये । ३ । ३ । ८५ ।

उपप्रवर्द्धान्तेरपुल्याङ्गुपघातोपह् । आ अयमर्थेन आसीत् अश्रये । पवतनापह्णवते आसीत् अश्रयेन गन्धत इति पर्यतोपघ्नः ।

3263. The word 'upaghna' is irregularly formed meaning 'an inclined place for leaning or support'.

It is formed by adding अण् (III 3 76) to the verb ह् preceded by the upasarga उप, then eliding the penultimate अ of ह्, this is the irregularity. Then by sandhi rules ह् is changed into घ्नः । This form would have been given by the affix क also, without any irregularity.

The word *आश्रय* refers to proximity, contiguity. Thus *पर्वतोपवनः* 'the declivity of the mountain', so also *ग्रामोपवनः* 'bordering the village'.

Why do we say 'when meaning 'support'? Observe *पर्वतोपघातः* :

३२६४ । सघोदूचौ गणप्रशंसयोः । ३ । ३ । ८६ ।

सहन सघः । भावेऽप् । उद्वन्वते उत्कृष्टो वायत इत्युद्घः । कर्त्तव्यम् । गत्यर्थानां दुह्यर्थ-
स्वाहन्तिच नि ।

3264 The words 'sangha' and *udgha* are irregularly formed in the sense of 'a collection', and 'a praise' respectively

These words are thus formed, *स*+*ह*+*अप्*=*स*+*ह्*+*अ*=*स*+*ह्*+*अ*=*सघः*. Thus *सघः* *पशूनाम्* 'a herd of cattle', so also *उद्घो* *मनुष्यः* 'an excellent man' 'who knows' well. The word 'respectively' is inserted from I. 3 10. When not used in these senses, we have *सघात* 'union'. In *sangha*, the *ap* has the force of 'condition', and in *udgha* of 'object', as all roots meaning 'to go', denote also 'to understand', so 'han' here means 'to know', in *udgha*.

३२६५ । निघो निमितम् । ३ । ३ । ८७ ।

समन्तान्मित निमितम् । निर्विशेष इत्यन्ते जायन्ते इति निघाः वृथाः । सभारोहपरिखाह इत्यर्थः ।

3265 The word 'nigha' is irregularly formed in the sense of 'as high as broad'

The word *निमित* means 'measured all round' & e 'as high as broad' literally that which is known (*hanyante*=*jñāyante*) fully. As *निघा वृथाः* 'trees as high as broad' *निघा* *मालयः* square or cubic or circular halls. Otherwise, when not meaning 'as high as broad', we have *निघातः* 'a blow'. The word *निमित*=*समन्तान्मित*, *सभारोहपरिखाह*. It may be derived from *ना* or from *नि*. In the first case it will mean 'measured' and in the other, 'erected, built'. Professor Bothlingk refers to *Apastamba Dharma*. I 20 30 for the meaning of this word.

३२६६ । द्वितः क्ति । ३ । १ । ८८

अय भाव सव स्वभावात् । 'क्तेर्नैकित्यम्' । नित्यग्रहातिक्रान्तविषयः । अत सव कृत्यन्तेन न विग्रहः । डुपचप् । चाकेन निवृत्त पक्षिग्रहम् । डुवप् । उग्नितम् ।

3266 The affix 'ktri' comes after the verb which has an indicative 'du', when denoting mere action &c

The phrases 'when the sense is that of mere action', and 'when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as agent', are of course understood in this, as in all the previous aphorisms. Then by IV 4. 20, S. 1570 (of the affix *क्त्रि*, *चप्* is always the augment) we must add *च*, for we can not use the affix *त्रि* alone, but we must always use *त्रिचप्*. Thus *डुपचप्* 'to cook'—

यक्त्रिन्द् 'what is ripe', दुवप्—उप्त्रिन्द् 'sown' (VI. 1. 15), दुवप्—कृत्रिन्द् 'artificial'.

३२६७ । द्वितोऽथुच् । ३ । ३ । ८९ ।

अथनपि स्वभावाद्वाव यच् । दुवेप् । वेपयुः । दवययुः ।

3267. After that verb which has an indicatory 'tu', the affix athuch, comes with the force of denoting mere action &c

As दुवेप्—वेपयुः 'a trembling', दुओश्चिन्—दवययुः 'swelling', दुधु—दवयुः 'sneezing', दुहु—दवयुः 'burning'

३२६८ । यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् । ३ । ३ । ९० ।

यच् । याचना । यत् । विरनः । प्रश्न । 'प्रश्ने चावृत्त-' (२७७७) इति चापकात्प्र सप्त-
चारश्च । कित्त्वं द्व विरन इत्यत्र शुभनिषेधाय । रक्षः ।

3268. After the verbs 'yaj' (to worship), 'yâch' (to ask for,) 'yat' (to strive), 'viechh' (to shine), 'praohchh' (to ask) and 'raksh' (to preserve), comes the affix 'nan' with the force of denoting mere action &c

The conditions of S 3184 and 3188 are understood here also. The च् of नङ् is for the sake of prohibiting guna or vriddhi (I 1. 5 S. 2217), as यच् 'sacrifice', याचना 'solicitation', यत् 'effort', विरनः (VI 4. 19 S. 2561) 'lustre', no guna, because of च् । प्रश्नः 'a question'; रक्षः protection.

The root प्रच्छ, by VI 1 16, S 2412 ought to have changed its र into ऋ the कित् affix नङ्. Its not doing so must be taken to be an irregularity before countenanced by Panini as we know from the fact that Pāṇini himself uses the form प्रश्न in III 2 117 S. 2777.

३२६९ । स्वप्नो नन् । ३ । ३ । ९१ ।

स्वप्नः ।

3269. The affix 'nan' comes, under similar circumstances, after the verb 'svap' (to sleep)

The final च् is indicatory and regulates the accent (VI 1. 197 S. 3686,) as स्वप्नः 'a dream'

३२७० । उपसर्गे घोः किः । ३ । १ । ९२ ।

प्रतिः । अन्तर्धिः । उपाधीयतेऽनेनेरुपाधिः ।

3270. The affix 'ki' comes under similar conditions, after a 'ghu' verb (I. 1. 20 S 2373), when an upasarga is in composition with it.

The क् is indicatory, by force of which the final का is elided (VI. 4. 64 S. 2372). Thus प्र+दा+कि=प्रतिः 'a present', प्रतिः 'the periphery of a wheel', उपाधिः 'fraud', अन्तर्धिः 'vanishing'.

३२७१ । कर्मण्यधिकरणे च । ३ । ३ । ९३ ।

कर्मण्युपपदे घोः किः स्यादधिकरणेऽर्थे । ज्ञानानि धीयन्तेऽस्तिग्निति ज्ञानधिः ।

3271. The affix 'ki' comes after a 'ghu' verb, when a word in the accusative case is in composition with it, and when the relation of the word so formed to its verb, is that of 'location'.

As जलधिः the ocean (in which water is held)', शरधः 'a quiver (that in which arrows are put)'

The word 'location' in the aphorism indicates that the words so formed should have no other significance. The word च in the aphorism draws in the affix कि from the last sūtra.

३२७२ । क्तियां क्तिन् । ३ । ३ । ९४ ।

कीलिङ्गेभावादौ क्तिन्स्यादृषजोऽपवादः । अत्रपी तु परत्वाद्वाचेते । कृतिः । चितिः । स्तुतिः । स्फातो-स्फाति 'स्फीतिकान्' इति तु ग्रन्थादिकम् । कान्वाद्वाच्ये चिति 'अच इः' इति वा । समाधेयम् । * 'अयजीविस्तुभ्यः करणे *' अयतेऽनया कृतिः । यजेरिषेद्ध इष्टि । स्तुति । * 'अयदादिभ्यः क्तिन्निष्ठावद्वाच्यः *' । तेन नटवत् । कीर्त्ति । गीर्त्तिः । क्षून्तिः । धून्तिः । युनि । ह्लादः- (३०७३) इति योगविभागात्किन्नि इत्येव । प्रहृन्ति । 'ति च' (३०३७) । कृतिः । कुन्तिः । * 'चायतेः क्तिन्नि चिभावो वाच्यः *' । अपचितिः । * 'अपदादिभ्यः क्विप् *' । सपत् । विपत् । 'क्तिन्मपीत्यते' । सपत्तिः । विपत्तिः ।

3272. To express an action &c. by a word in the feminine gender, the affix 'kṭin' is added to the root

The conditions of rules 3184 and 3188 are understood here also. This supersedes चञ्, अच् and अप् affixes, being taught subsequent to them. Thus कृतिः 'action', चितिः 'a gathering', चतिः 'understanding' स्तुतिः 'praise', स्फातिः 'swelling'. The form स्फाति is erroneous, for स्फा is changed to स्फी only in the Nishthā (S. 3044). Or it is derived from the root स्फीति formed from the Past Part स्फात with चिच् and adding इ । Thus स्फीति + इ (अच इः) = स्फीतिः (VI. 1. 22. S. 3044). The चिच् is added to p. p. स्फीत to make it a root by the gana—sūtra given under the Churādi कञ् (No 368).

Note.—The affix kṭin should be declared to come after the verbs आच् 'to get' &c. Thus आहि 'getting', राहिः 'accomplishment', दीहिः 'shining', खस्तिः 'a slip', ध्वस्तिः 'destruction', खडिचः 'gam'

Vart.—So also after the verbs शृ 'to hear', यच् 'to worship', इच् 'to wish' and स्तु 'to praise', when instrument is meant, as श्रुतिः 'ear', (that by which we hear)', so इष्टिः, 'a sacrifice' or 'a wish' from यज् and इष. स्तुतिः 'a praise'

Note.—The affix नि comes after the verbs 'क्षी to be exhausted', क्षी 'to fade', 'व्या to grow old' and ह्य 'to leave', as व्यानिः 'exhaustion', व्यानिः 'fading', व्यानिः 'old age', हानिः 'loss'.

Vart.—The affix क्तिन् coming after verbs ending in long ऋ and the verbs लृ &c. is like a Nishthā. Thus कीर्त्तिः 'scattering'. This form is thus evolved कृ + क्तिन् = कि + ति (VII. 1. 100 S. 2390) = किट् + ति (I. 1. 51 S. 70) = कीट् + ति (VIII. 2. 77 S. 354). At this stage, ऋ is changed into ऋ by the

affix being treated as a Nishthā (VIII. 2 42 S 3018), and this न is changed into ञ by the ordinary rules of sandhi, so also गीर्षि 'praise', जीर्षि 'old age'; शीर्षि 'drying' लूनि (VIII 2 44) 'cutting', जुनि 'joining', घूनि 'agitation', धूनि 'destruction' The अ of hlād is shortened to ऌ by the analogy of Nishthā (VI 4 95 S 3073) by dividing it into two). As प्रहन्ति ॥ Similarly वृत्ति । कुत्ति । The अ of चर् and फल् is changed to उ by S 3037

Vart —Before क्ति affix चाय् is always changed to चि, as अपचिति 'Loss, destruction, showing-reverence' The affix क्ति is added to चाय् by considering it as belonging to the class of चाय् &c See above *Vart*. Otherwise it would take the affix अ by III 3 103

Vart —The affix क्विप् comes after the verbs सपत् &c, as सपत् 'prosperity', विपत् 'a calamity', प्रतिपत् 'access' The affix क्ति is also employed after these verbs —as सपत्ति, विपत्ति । The verbs लू &c are 21 verbs of kry&di class

३२७३ । स्थागापापचो भावे । ३ । ३ । ९५ ।

क्तिस्त्वादङोऽपवादः । प्रस्थिति । उपस्थितिः । सगीतिः । संपीतिः । पक्तिः । क्वयत् 'अवस्था' 'सस्था' इति । 'व्यवस्थायात्' इति आपकात् ।

3273 After the roots 'sthā' (to stand), 'gā' (to sing) pā, (to drink) and 'pach' (to cook), the affix 'ktin' is employed, when a word in the feminine gender denoting a 'mere action' is to be expressed

This debars the affix अङ् (III 3 106 S 3283) which generally supersedes क्ति in cases of compound verbs ending in long आ Thus प्रस्थितिः 'a journey' (VII 4 40 S 3074.), उद्गीतिः 'a singing aloud', गै + क्ति = गा + ति (VI. 1 45 S 2870) = गी + ति (VI 4 66 S 2462), सगीतिः 'a concert', प्रपीतिः 'a cistern', सपीतिः 'drinking together', पक्तिः 'cooking'

The repetition of the word चाय् in this aphorism, in spite of its anuvritta being understood from S 3184 is to exclude every other significance.

How do we get forms like अवस्था and सस्था? Pāṇini himself, in his sūtras, has used forms like व्यवस्था &c See I 1 34 S 218 This is enough justification for us to derive forms like अवस्था, सस्था &c by applying the affix अङ् under S 3283 in spite of the present sūtra, which requires us to apply क्ति only

३२७४ । कृतियूतिजुतिसातिहेतिकीर्तयश्च । ३ । ३ । ९७ ।

अवतैः 'उत्तरत्वर' (२६५४) इत्युट् । कतिः । स्वरार्थं वचनम् । उदात्त इति हि वर्तते । कृतिः । जुतिः । अनयोर्दोर्नत्वं च निपात्यते । सपतेः सातिः । 'दातिस्यतिवास्या-' (३०७४) इतीत्ये प्राप्त इत्याभावो निपात्यते । सपीतेर्वा 'जनसन-' (२५०४) इत्यात्वे कृते स्वरार्थं निपातनम् । इन्देर्हि नोतेर्वा इतिः । कीर्तिः ।

3274. And these words viz 'ūti' (preserving, sport), 'yūti' (joining), 'jūti' (velocity), 'sāti', (destruction), 'heti'

(a weapon) and 'kirtī' (fame) are anomalous forms, acutely accented.

The anuvṛtti of the word कर्त्रे does not exist in this, but the word उदात्त of the last Ashtādhyāyī sūtra S 3420 is understood here. The word कृति is thus formed — कृ + कृति = कृ + कृति (VI 4. 20 S. 2654) = कृति. This form is regular and could be evolved from III 3 94 also, but not so the accent. The irregularity in कृति and कृति consists in the lengthening of उ into ऊ, in कृति the ऊ of the root कृ which becomes कृ by VI. 1 45 S. 2370 is not changed into ऊ, as rule VII 4 40 S 3074 required, and this is the irregularity. This form may also be derived from the root कृ with perfect propriety, except as to the accent, which would be regulated by the present sūtra thus कृ + कृति = कृ + कृति (VI 4 42 S 2504) = कृति. The form कृति may be derived either from कृ or कृति.

इन्द्राजेतुनोऽव सहस्रप्रवनेषु च । उग्रउग्रानि कृतिभिः ॥ (Rig I 7 4) 'O Indra mayst thou mighty, defend us in battles and in fights of a thousand duels with thy mighty protections' So also कृतिः.

३२७५ । व्रजयजोभावे क्यप् । ३ । ३ । ३८ ।

व्रज्या । व्रज्या ।

3275 The affix 'kyap' comes after the roots 'vraj' (to go) and 'yaj' (to worship) acutely accented, in forming a word in the feminine denoting action.

This supersedes कृ. Thus व्रज्या 'wandering about', व्रज्या (VI 1 15 S 2409) 'worshipping'. The य् of क्यप् is indicative, and though it serves no purpose in this sūtra, it is, however, necessary in the next, for it is by force of क्यप् having य्, that we add a व by VI 1. 71 S. 2358, in the words formed in the next aphorism.

१२७६ । संज्ञायां समजनषड्निपतमनविदुज्ज्योद्भृजिणः । ३ । ३ । ९९ ।

संज्ञाविभक्तः स्त्रिया भावादौ क्यप्स्यात्स षोडश संज्ञायाम् । * ऋञे क्यपि षोडाशो नेति वाक्यम् । समजनस्यस्यामिति संज्ञया संज्ञा । निवीदस्यस्यामिति निपत्या । आपण । निपतस्यस्यामिति निपत्या पिच्छिला भूमिः । सत्यतेऽनयेति सत्या गलपार्श्वश्चिरा । विदस्यस्यामिति विद्या । बुद्ध्याभिषयः । शय्या । वृत्त्या । ईयतेऽनया इत्या शिविका ।

3276 The affix 'kyap' comes after the following verbs in forming a word in the feminine denoting 'an appellative' and is acutely accented viz — 'sam-aj', 'nīshad' 'nī-pat', 'man', 'vid', 'suñ', 'siñ', 'bhriñ' and 'in'.

Thus संज्ञया an assembly' Vart — The ऋञ्, is not changed to ऋ before the affix kyap in spite of II 4 56 S 2292 निषदा 'a small bed or couch', निपत्या 'slippery ground', सत्या 'the nape or the back of the neck', by which one understands when a man is in an anger', विद्या 'knowledge', बुद्ध्या (VI. 1. 71) 'extraction of soma juice, parturition', शय्या 'bed', वृत्त्या 'wages' service, इत्या 'a litter' palanquin'.

३२७७ । कृजः श च । ३ । ३ । १०० ।

‘कृजः’ इति योगविभागः । कृजः क्यप्त्वात् । कृत्या । ‘श च’ । चाल्कित्वात् । क्रिया । कृतिः ।

3277. And after the root ‘kri’ comes the affix ‘sa’ in forming a feminine, as well as the affix ‘kyap’

By the force of the word च we draw the affix क्यप् into this sūtra, and by the process called योगविभाग we can split up this aphorism into two —

(1) कृजः ‘after the root कृ there is the affix kyap’ As कृत्या ।

(2) श च ‘and the affix श as well as kṛin Thus क्रिया, and कृतिः । When the affix श is added, the root assumes the form क्रिय by III 1 67 S 2756.

३२७८ । इच्छा । ३ । ३ । १०१ ।

इषेभ्यो यो वगभावश्च निपात्यते । इच्छा । ‘*परिचर्यापरिसर्याहृगयाटाटपानाहुपसंख्यानश्च*’ । यो यक्च निपात्यते । परिचर्या वृत्ता । परिचर्या परिसरणात् । अत्र युक्तोऽपि । हृग अन्वेचने चुरादावदन्तः । अतो लोपाभावोऽपि । ये यकि विलोपः । हृगया । अटतेः ये यकि टपशब्दस्य द्वित्वं पूर्वभागे वकारनिवृत्तिर्दीर्घश्च । अटाटपा । ‘*जागर्तैरकारो वा*’ । पठे यः । जागरा-जागर्ता ।

3278. The form ‘ichohhā’ (desire) is irregular.

The word is thus formed इच् + य = इच्छ + अ = इच्छा. The वक् ordained by III 1 67 S. 2756 is not added, this is the irregularity.

Vart —The following words are also irregularly formed —परिचर्या ‘perambulation’, the guna is also an anomaly, परिचर्या attendance, service, हृगया ‘hunting’ from the churādi root mriga (No. 137) ‘to search’: it ends in अ । This अ is not elided, the चि is elided before य and यक् । अटाटपा ‘the habit of roaming about as a religious mendicant’. The affixes य and यक् are irregularly added, and the syllable च is reduplicated, but no य in the first portion, while the vowel is lengthened.

Vart —From the root जागृ we have either जागरा or जागर्ता ‘waking’. The first is formed by the affix अ, the latter by य which brings in यक् (III. 1 67 S 2756).

३२७९ । अ प्रत्ययात् । ३ । ३ । १०२ ।

प्रत्ययान्तेभ्यो चाहुभ्यः क्षिवाभकारप्रत्ययः स्यात् । चिकीर्षा । पुत्रकाभ्या ।

3279. After the verbs that end in an affix, there is the affix ‘a’, the word being feminine

The verbs that end in an affix are derivative roots, such as Desideratives, Causatives, Intensives and Denominatives. Though taking affixes, they are called चाहु (III. 1. 32 S. 2304), after these verbs the affix अ is used in forming the feminine noun.

Thus कृ + वच् = चिकीर्ष ‘to wish to do’, this is a Derivative root, after this root चिकीर्ष, we add अ । Thus चिकीर्ष + अ (VI. 4. 43 S. 2308) = चिकीर्षा । Then we add चाप् by IV. 1. 4. S. 454 and get चिकीर्षा ‘the desire to do’; so also जिहीर्षा ‘the desire to take’, पुत्रीया ‘the desire to be like a son’, पुत्रकाभ्या

'desire of a son', लोलुपा 'much cutting', कपट्या 'itch' The sūtra is also found as **अः** प्रत्ययात् ।

३२८० । गुरोश्च हलः । ३ । ३ । १०३ ।

गुरोः लोपः । हलः । 'गुरोः' क्तिन् । 'हलः' क्तिन् । नीतिः । '* निष्ठायेरे वेद इति वक्तव्यम् *' । नेह । आसिः । 'तिष्ठन्' (३१६३) इति नेह । दीहिः । '* तिष्ठन्नेच्छद्वादीनामिति वाच्यम् *' निष्ठादीतिः । निषट्तिः ।

3280 The affix 'a' comes after that verb which has a prosodially heavy vowel and ends in a consonant, when the word to be formed is feminine

This debars क्तिन् । Thus कुपडा 'an adulteress', दुपडा 'a tigress', ईडा offort', ऊडा 'supplying an ellipsis'

Why do we say 'which has a prosodially heavy vowel'? Observe अक्तिः 'devotion'. Why do we say 'which ends in a consonant'? Observe नीतिः 'polity'

Vart.—The affix क्तिन् comes after roots which take an indicatory **अ** in the Nīsthā. Not here as आसिः । The क्तिन् does not take इह् by VII 2. 9. S 3163. So we get दीहिः ।

Vart.—The affix ति, डु and त्रि take इह् augment after ग्रह् and words of similar formation — as विष्ठादीतिः, उपस्तिहितिः, निष्ठादीतिः । निषट्तिः ॥

३२८१ । बिद्धिदादिभ्योऽङ् । ३ । ३ । १०४ ।

बिद्धयो निदादिभ्यश्च क्तियानङ् । जृप् । 'अहृद्योऽङि युष्' (२४०५, । जरा । अजृप् । अया । निदा । विदारण वयायस् । निस्तिरण्या । छिदा । वृजा । क्रपेः सप्रसारण च । कृपा ।

3281. The affix 'an' comes after those verbs that have an indicatory 'sh', and after 'bhid' &c, when the word to be formed is feminine

Thus जृप् has an indicatory **अ**, the real root being जृ । From it we have जरा 'old age' (VII 4 16 § 2406 causes guna),, अजृप्—अया 'bashfulness'.

So also from verbs of the *Bhidādi* class we have निदा 'breaking', in the alternative we have निस्ति । So also छिदा 'cutting', छित्तिः 'cutting', आरा 'a knife, an iron instrument', आर्तिः 'distress', वारा a stream', वृतिः । The list of *Bhidādi* verbs will not be found given in one place in the *Dhatupāṭha* They have been collected from different *Ganas*, and are the following —

निदा, छिदा, विदा, वृषा, गुहा (निर्वोष्योः), ऊडा, नेषा, गोषा, आरा, हारा, कारा, विषा, भारा, वारा लेखा, रेखा, वृडा, पीडा, वषा, वषा वृजा, वृजा, कृपा । (क्रपेः सप्रसारण च) and there is vocalisation of the र of कृपा. As कृप् + अङ् + आ = कृपा ।

३२८२ । चिन्तिपूजिकथिकुम्भिचर्चश्च । ३ । ३ । १०५ ।

अङ् स्यात् । कुचोऽपकवः । चिन्ता । पूजा । कथा । कुम्भा । चर्चा ।

3282 The affix 'an' as well as the affix 'yuch' comes after the following verbs, forming feminine words.—'chint' (to think), pûj' (to worship) 'kath' (to narrate), 'kumb' (to cover) and 'charch' (to learn)

The force of च is to include the affix युच् into this sūtra (see III 3 107 S 3284) All these verbs belong to the *Churādi* or 10th class, and would have exclusively taken युच् by IIL 3 107 S 3284

Thus चिन्ता 'thought', पूजा 'worship', कथा 'narration', कुम्भा 'a covering', 'a thick petticoat', चर्चा 'recitation'

When the affix is युच्, the forms are चिन्तना &c (VII 1. 1. S. 1247).

३२८३ । आतश्चोपसर्गे । ३ । ३ । १०६ ।

अहं स्यात् । क्तिनोऽपवादः । प्रदा । उपदा । * अदन्तरोपसर्गवद्भूतिः । अद्वा । अन्तर्धिः । 'उपसर्गे चोः १कः' (३२९०) इत्यनेन क्ति । अन्तर्धिः ।

3283 The affix 'an' comes after those verbs which end in long ā when an upasarga is in composition, and when the word to be formed is feminine

This supersedes क्तिन् Thus प्रदा, प्रचा, उपदा, उपचा &c.

Vart—For the purposes of this rule the particles अह् and अन्तर् should be treated like upasargas Thus अद्वा 'faith' अन्तर्धा (I 4 59). So also क्ति is added by S 3270 As अन्तर्धिः ।

३२८४ । ययासन्नन्थो युच् । ३ । ३ । १०७ ।

अकारस्यापवादः । कारणा । हारणा । आसना । अस्थना । * बहुविधमिदमिदमिदमिदमिति वाच्यम् * । चट्टना । वन्दना । वेदना । * हरेरनिष्कार्यत्वं * । अन्वेचना । * परेर्धा * । पर्येचना । परीष्टिः ।

3284 After verbs ending in 'ni', and after 'ās' (to sit) and 'santh' (to loose), there is the affix 'yuch' when the word to be formed is feminine

This excludes the affix अ (III 1 102 S 3279) Thus कृ+चिच्=कारि, कारि+युच्=कारणा (the इ is elided by VI 4 51) 'the causing to do', हारणा 'the causing to take', आसना 'the sitting', अस्थना 'the loosening'.

The root अस्थि taken here belongs to the *Kryādi* class, meaning 'to loosen' and is not the अस्थ of *Churādi* class, for the latter would be included, as a matter of course by belonging to the *Churādi* class, which class of verbs take the affix चिच् ।

Vart—The verb चट् 'to move', वन्द 'to praise', and विद् 'to feel', should also be enumerated, as taking युच्. Thus चट्टना 'shaking', वन्दना 'praising', वेदना 'knowledge, feeling, pain' The verb चट् here belongs to the *Tudādi* class, and means 'to move' and not the चट् of the *Churādi* class, for that is already included by being चिञ्जन् ।

Vart.—The affix युच् comes after हच् when it does not mean 'to desire'. Thus अन्वेष्टा 'solicitation', अन्वेष्टा 'the searching after'

Vart.—So also optionally when हच् takes the upasaiga परि, as, परीक्षा or परीष्टि: 'investigation by reasoning'

३२८५ । रोगाख्यायां नुल्लङ्घलम् । ३ । ३ । १०८ ।

मृच्छदिका । मवाहिका । विषर्चिका । क्वचिन्न । शिरोऽर्तिः । * बालवर्चनिदेशे नुल्लङ्घलम् : * । आसिका । शायिका । * इक्षितपौ भातुनिर्देशे * । पचिः-पचतिः । * वसार्त्कारः * । निर्देश इत्येव । अकार । ककारः । * रादिकः * । रेकः । * नत्ववर्धः * । बहुलवचनादकारलोपः । नत्ववर्धः । * इणजादिभ्यः * आनिः । आतिः । * इण-पादिभ्यः * । वापिः । वासि । स्वरै र्भेदः । * इकृष्यादिभ्यः * । कृषिः । * गिरिः * ।

3285 The affix 'nvul' comes diversely after a verb, when the word to be formed is a feminine noun, being the name of 'a disease'

This debars क्तिन् and all the rest. By using the word आख्या in the sūtra it is meant that the word so formed by this affix should be the appellation of the disease. The word 'diversely' shows the usual licence in the application all the rules of grammar. Thus मृच्छदिका (VII 1. 1 S. 1247) 'vomiting', मवाहिका 'diarrhoea', विषर्चिका 'itch', scab. Sometimes this affix does not apply, as शिरोऽर्तिः 'head-ache'

Vart.—The affix *nvul* is employed also in simply pointing out the meaning of the roots, thus, आशिका 'to enjoy', शायिका to 'lie down' &c.

Vart.—The affixes हच् and रितच् are also employed in merely pointing out the roots, as भिदिः, छिदिः, पचतिः, पठतिः &c. The constant use of these affixes is to be found in these very sūtras. In the aphorisms the roots are exhibited in various ways, thus in S 3224 we have the root नि and यु exhibited as नयतिः and योतिः । These latter forms indicate nothing more than the simple roots. So also, see VIII 4. 17 S 2285, VI. 4. 49. S. 2631

Vart.—The affix कार is employed in merely pointing out letters, as ककारः means 'the letter क', so also अकारः 'the letter अ', इकारः 'the letter इ' ।

Vart.—The affix हच् is employed in pointing out the letter र, as रेकः

Vart.—The affix न् comes after the word नत्वर्ध in merely pointing it out, and there is elision of the final न् diversely, as नत्वर्धयिः ।

Vart.—The affix हच् comes after the verbs अच् &c, as आनिः, आतिः, आदिः ।

Vart.—The affix हच् comes after वच् &c. As वीपिः । वीसिः । The difference is in accent. See S 3686

Vart.—The affix हच् comes after the verbs कृच् &c, as, कृषिः, किरिः, &c.

३२८६ । संज्ञायाम् । ३ । ३ । १०९ ।

अत्र धातो र्नुल् । उदात्तकप्रत्ययनञिका ।

The word 'optionally' is understood in this sūtra also, as विकीर्णत्वदत्ते।

The forms given by वृत्त and वृत् are the same, the difference is only in the accent. (VI. 1 193, S 3676 and VI. 1 163 S. 3710).

३२८९ । आक्रोशे नञ्यनिः । ३ । ३ । ११२ ।

विभावेति निवृत्तम् । नञ्युपपदेऽनिः स्यादाक्रोशे । अजीवनिस्ते मठ भूयाद् । अमवाचिः । 'कृत्येऽप्युटो बहुलम्' (२८४९) । भावेऽकर्तरि च कारके संवाचानिति च निवृत्तम् । राज्ञा भोजनं राजभोजनाः शालयः । 'नपु स्त्री भावे कः' (३०१०) ।

3289. The affix 'an' comes after a verb when the particle 'nañ' is in composition with it, and the sense implied is that of cursing

The anuvṛtti of the word 'optionally' does not extend to this aphorism. The word आक्रोश means to curse. This supersedes the affixes कृत् &c. Thus अजरविस्ते वृषक भूयाद् 'may failure be to thee, O sinner'! तस्याजरविरेवासु 'may he be disappointed'. So also अजीवनिस्ते मठ भूयाद् । अमवाचिः ।

Why do we say 'when meaning to curse'? Observe अजृतिस्तेऽय कटस्ते 'the non-making of his mat'.

Why do we say 'when नञ् is in composition'? Observe हविस्ते वृषक भूयाद् 'may death be to thee, O sinner'!

३२८९ । क । कृत्येऽप्युटो बहुलम् ॥ ११३ ।

वृत्तिः ॥ कृत्यस्यकाः प्रत्यया अप्युट् च बहुलमर्थेऽप्युट् भवति ॥

3289A The affixes called 'kritya' (III 1 95) and the affix 'lyut', are diversely applicable and have other senses than those taught before

The anuvṛtti of the phrases 'when denoting action' and 'when the relation of the word formed to its parent verb is not that of an agent', which began with sūtras III 3 18 and 19, does not extend to this sūtra or further. By saying 'diversely' we mean that they occur in other places than those where ordained by the rules. Thus the *kritya* affixes are ordained to come when 'act' or 'object' is to be expressed, but they come also when the *kāraka* is other than the objective. Thus स्नानीय पुष्पं 'powder for bathing', दानीयो ब्राह्मणः 'a Brāhmana' to whom a donation is to be made'. In the first of these examples the 'powder' is the 'instrument' expressible by the 3rd case, and in the second the 'Brāhmana' is the recipient expressible by the fourth case, so that in both cases the affix is applied without any express rule.

Similarly, वृत् is ordained to come in denoting instrument, location, and a verbal noun (III. 3. 115 and 117) But it is applied in other senses also. Thus राजभोजनाः शालयः 'halls for the eating of kings', राजाभ्यादनानि वाचाचि 'dresses to be worn by the 'king'.

By using the word 'diversely', even the *krī* affixes are applied in places other than those expressly ordained. Thus पादाभ्याश्च द्विपदे = पादहारकः । गतं चोप्यत = गतेचोपकः । For account see VI 2 150

३२८९ । ख । नपुंसके भावे क्तः ॥ ११४ ॥

वृत्तिः ॥ नपुंसकलिङ्गे भावे पातोः क्तः प्रत्ययो भवति ॥

3289B The affix 'kta' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender.

These are neuter abstract nouns thus, हसितश्च 'laugh', जल्पितं 'speech', जावित 'sleeping'. So also गत, चरित &c.

३२९० । ल्युट् च । ३ । ३ । ११५ ।

इवितश्च । इवनश्च । योगविभागे उत्तरार्थः ।

3290 The affix 'lyut' is added to the root, when the name of an action is expressed, in the neuter gender.

Thus इवन छात्रस्य 'the laughter of the student', योगिन 'beauty', जल्पनं 'speech', शयन 'sleep', आसनश्च 'seat'. So also इवितं ॥

The separation of this sūtra from the last, in which it might well have been included, is for the sake of the subsequent aphorism, in which the anuvṛtti of *lyut* only runs, and not that of क्त ।

३२९१ । कर्मणि च येन संस्पृशत्कृतुः शरीरसुखम् । ३ । ३ । ११६ ।

येन स्पर्शयमानस्य कर्तुः शरीरसुखस्युत्पद्यते तस्मिन्कर्मरूपपदे ल्युट् स्वात् । पूर्वोक्त विधौ नित्यसमाकार्यं वचनश्च । पयः पानं सुखश्च । 'कर्तेरि' इति क्तिश्च । कृतोः क्तापत्तिं सुखश्च । नैह युवः कृतौ किं नु कर्म ।

3291. The affix 'lyut' is added to a root, when the name of an action is expressed in the neuter gender, provided that the verb has in construction with it, such a word in the accusative case, as indicates the thing, from the contact with which, there arises a pleasant sensation corporally to the agent

This sūtra is thus translated by Bohtlingk — "The affix ल्युट् comes in connection with an object, when through the contact with that, the agent of the action feels a lively pleasure" Though the affix *lyut* would have presented itself by the last aphorism, under the circumstances mentioned in this sūtra, the framing of this sūtra, is really for the purpose of teaching, that the compound so formed is a नित्य or invariable compound i. e. a compound which cannot be analysed into its component members.—for every ल्युट् compound is a नित्य compound, (II. 2. 19). Thus पयः पानं सुखं 'the pleasure of drinking milk', आदन्नभोजनं सुखं 'the pleasure of eating rice'.

Why do we say 'when the word in construction is in the accusative case'? Observe हसिकाया उदयानं सुखं 'rising from a bed of dawn is pleasant'.

Here there is no compounding as the upapada इलिका is in the ablative case.

Why do we say 'from the contact'? Observe अग्निं नृदयोपासनं सुखं 'it is pleasure to sit near by a fire-hearth' Here there being no contact between 'fire' and 'body', there is no compounding

Why do we say 'to the agent'? Observe गुरोः स्नापनं सुखं 'to the teacher it is pleasure, when he is made to bathe' Here the word गुरु is not the agent, but the object of the verb स्नापयति ।

Why do we say 'corporally'? Observe पुत्रस्य परिप्लवङ्गनं सुखम् 'embracing of the son is a pleasure' Here the pleasure is a mere mental satisfaction and not a physical one.

Why do we say 'a pleasant sensation'? Observe कटकाणां नर्दनं दुःखम् 'it is painful to rub thorns' In all the above counter examples there is no compounding, see II 2 19 S 782 and the connected sūtras

३२९२ । वा यौ । २ । ४ । ५९ ।

अजैर्वा वा ह्यादी । प्रवयस्य । प्राजनम् ।

3292 की is optionally the substitute of क्त्वा when the affix ड (III, 3 15 S 3290) follows

This declares an option in the case of the affix क्त्वा, the word ड in the sūtra refers to this affix, as, प्रवयस्यः or प्राजनो दण्डः 'diving stick or whip'

३२९३ । करणाधिकरणयोश्च । ३ । ३ । ११९

क्युट् स्यात् । ह्यनप्रवृत्तः कुटारः । गोदोहनी स्यात् । खल प्राकरणाधिकरणयोरित्यधिकार

3293 The affix 'lyut' comes after a root, when the relation of the word to be formed to the verb is that of an instrument or location

Thus ह्यनप्रवृत्तः 'an axe (lit an instrument for cutting wood), पलाशव्यवहनः 'palāsa-cutter', गोदोहनी 'a milk-pail' (a vessel into which milk is milked), so also वस्तुधानी । In other words, this affix expresses also the idea of the instrumental case (a tool), and of the locative case (a repository). The anuvṛtti of the words instrument and location extends up to S. 3304 inclusive

३२९४ । अन्तरदेशे । ८ । ४ । २४ ।

अन्तः शब्दादन्तर्देशः वा स्यात् । अन्तर्देशस्य । देशे तु अन्तर्देशनो देशः । अन्तर्देशस्येति । अन्तर्देशः । 'तपरः' किम् । अन्तराणि ।

3294 The क preceded by short अ of the root हृ is changed into क्, when the root follows the upasarga अन्तर, and the word does not mean a country.

Thus अन्तर्हृयते and अन्तर्हृयनं ॥

Why do we say "when not meaning a country कदेवे?" Observe अन्त-
ईननो देशः ॥

The phrase अतुपूर्वस्य "preceded by short अ" of sūtra VIII. 4. 22 S. 359 is to be read into this sūtra also. Observe, अन्तर्नन्ति ॥

Why do we say "short अ?" See अन्तरयानि ॥ The word antar is an upasarga for the purposes of च change, by the vārtika under I. 4. 65, S. 766 therefore, it would have caused the च change by VIII. 4. 22. The present sūtra is made, to show that the change takes place only then, when it does not mean a country.

३२९५ । अयनं च । ८ । ४ । २५ ।

अयनस्य ऋजुः शब्दात्परस्य । अन्तरयच । कदेव इत्येव । अन्तरयनो देशः ।

3295. The ऋ of अयन is changed to च, when preceded by the word अन्तर, and the word does not denote a country.

Thus अन्तरयचं ऋजुमन् ॥ Why do we say "not denoting a country"? Observe अन्तरयनो देशः ॥ This च change would have taken place by VIII. 4. 29, this special sūtra is for कदेव purposes. The word अयन is formed by ऋजु added to अच् or इच् ॥

३२९६ । पुंसि संज्ञाया चः प्रायेण । ३ । ३ । १९८ ।

3296 The affix 'gha' generally comes in the sense of an instrument or location, after a root, when the word to be formed is a name and is in the masculine gender

The force of the word प्रायेण 'generally' is to show that this rule is not a universal rule. Thus दन्तच्छदः 'the lip' छादि 'to cover' + च (VI. 4. 96 S. 3297. See below) = छदः lit. 'that by which the teeth are covered', so also उरच्छदः 'a breast plate', चदः । These denote instruments.

So also in denoting 'location' Thus आ + कृ + च = आकरः 'a mine', so named because men work (akurvanti) in it, आलयः 'house' that in which men settle down

Why do we say 'in the masculine gender'? Observe मसायनम् 'a comb', (lit. that by which men decorate). Here the affix is *lyut*

Why do we say 'when the complete word so formed is merely an appellative'? Observe मरुको दण्डः 'the beating stick'

The indicatory च् is merely qualifying for the application of sūtra VI. 4. 96, S. 3297 by which after the causative छादि, when च is added, the long आ is shortened

३२९७ । क्वादेर्घ्यद्वयुपसर्गस्य । ६ । ४ । ९६ ।

क्षिप्रद्वयुपसर्गस्य क्वादेर्घ्यस्य । द्याद्धे परे । अन्तराक्षान्तेऽनेन दन्तच्छदः । आकुर्वन्त्य-
स्मिन्नाकरः ।

3297. The penultimate of the Churādi कृ is shortened

before the affix च (III. 3 118), when not preceded by two prepositions (or more)

As उत्तरद्वयः, प्रच्छदः, दन्तच्छदः ॥ But चतुस्रच्छदः with two prepositions The same when preceded by more than two prepositions, as चतुस्रपरिच्छदः ॥ The elision of चि of कर्त्तृच् &c., by VI. 4. 51 S. 2313 should not be considered as asiddha (VI. 4. 22 S. 2183) or sthānivat (I. 1. 57 S. 50), otherwise there would be no *penultimate* to be shortened.

३२९८ । गोचरसंचरवह्व्रजज्यजापशानिगमाश्च । ३ । ३ । ११९ ।

चान्ता निपात्यन्ते । 'हलच्' (३३००) इति वचनान्तरं चञोऽपवादः । गावस्तुह्यन्तेऽस्मिन्निति तावतो देयः । सचरन्तेऽनेन सचरो नान्तः । वहन्त्यनेन वहः रुक्कथः । व्रजः । व्यजस्ता-११११११ । निपातनाद्विभातो न । आपशः पशवस्थावश्च । निगच्छन्त्यनेन निगमश्चन्दः । चात्कथः । निक्कथः ।

3298 And the words 'gochara', 'samachara', 'vaha' 'vraja', 'vyaja', 'āpana' and 'nigama' are anomalous.

These words are irregularly formed by the affix च with the same force as in the last aphorism This is an *apavāda* or exception to rule III. 3. 121, S. 3300 by which after roots ending in consonants, the affix चञ् is added. Thus गोचर 'pasturage', (lit. that in which the cows graze), संचर 'a passage', (lit. through which they move), वहः 'a vehicle' (lit. by which men are carried), व्रजः 'a cow-pen, (by which they go), व्यजः 'a fan' (by which they move the air), the anomaly in this consists in not replacing the चञ् of व्यञ् (चि + चञ्) by the substitute ची as required by sūtra II. 4. 56 S. 2292, आपच 'a market' (lit. that in which men come and traffic), निगचः 'the Veda', 'a market' (that into which they enter)

The force of the word च in this aphorism is to include other words also, which have not been already mentioned. Thus क्वच, निक्कचः 'a touch-stone' (lit. that on which they rub)

३२९९ । अव तृक्षोर्घञ् । ३ । ३ । १२० ।

अवतारः कृपादेः । अवस्तारे अवनिक्का ।

3299. The affix 'ghañ' comes after the roots 'tri' (to cross) and 'stri' (to spread), when the upasarga 'ava' is in composition with them, and when the word so formed is an appellative related to the verb either as an instrument or as a location

This supersedes च The ङ् is indicative and causes the vridhhi of ञ् VII. 2. 115 S. 254) and is also for the sake of regulating the accent (VI. 1. 195, 197 S. 3678, 3686). The indicative च् is useful in the subsequent aphorism where it changes the palatals into gutturals. Thus अवतारः "the descent" into the well &c अवस्तार 'a screen round a tent'.

How do we apply अवतार also in phrases like अवतारे नद्याः 'the descent of rivers', for here the word *avatāra* is not an appellative? This use is

also allowed because the anuvṛtti of the word ग्राह्य is understood here also, so that these words *avatāra* &c. may be employed in senses other than appellative

३३०० । हलन्त्य । ३ । ३ । १२१ ।

हलन्त्याद्यन्त्यात् । चापवादः । रन्ते योगिनोऽस्तिमिति रानः । अपवृत्त्यतेऽनेन व्याख्यादि-
रित्त्वपानार्थः । विनार्थः सप्रवृत्तिः ।

3300 And after a verb ending in a consonant, comes the affix 'ghañ', (when the word to be formed is masculine, and related to the verb as an instrument or a location, and thereby the palatal is changed into a guttural).

The whole of the phrase within brackets is to be read into this sūtra from III 3. 118 S. 3296 This excludes च Thus लेखः 'a writing' (that in which something is inscribed), वेदः 'the Veda' (that by which all is known), वेष्टः 'dress' (that which is entered into), बन्धः 'obstruction', मार्गः 'a way' (that on which they seek), आपानार्थः 'a plant' (that by which disease or the like is cleared away), रानः 'Rāma' (i. e. in which the devout delight), विनार्थः

३३०१ । अध्यायन्यायोद्यावसंहाराश्च । ३ । ३ । १२२ ।

अधीयतेऽस्तिमन्त्यावः । निवृत्त्युद्युवन्ति संहारमन्तेनेति विग्रहः । * अवहाराचारावाय-
वाद्युपसंख्यानम् *

3301. And the words 'adhyāya', 'nyāya', 'udyāva', and 'saṁhāra', are anomalous

These words are formed by adding the affix चञ् to the exclusion of च which would have come by III. 3 118 S. 3296 All these words are derived from roots which end in vowels Thus अधि + ह + चञ् = अध्यायः 'a chapter or book' (lit. that in which they read), नी + न्यायः 'logic, justice', (lit. निवृत्ति अनेन that by which men are led), उद् + यु = उद्यावः 'mixture' (lit. उद्युवन्ति अनेन that in which they blend), उद् + ह = संहारः 'destruction' (lit. संहरन्ति अनेन by which they are destroyed). Vart — avahāra, ādhāra and āvāya should be enumerated. आ + वृ = आचारः 'support' (lit. in which anything is held), आ + वि — आवायः = आवयन्ति अस्मिन् । So also अवहारः ।

३३०२ । उदङ्कोऽनुदको । ३ । ३ । १२३ ।

उत्प्लवङ्गवृत्तेर्नन्त्यात् न द्रवको । द्रवमुपपद्यते उद्विष्यतेऽस्तिमिति पुनोदङ्गवृत्तेर्न नान्यद्वत् ।
'अनुदको' किम् । उदकोदङ्गः ।

3302. The word 'udaṅka' is anomalous, when the sense of the root refers to subjects other than 'water'.

The word is thus formed 'उद् + अङ् + चञ् = उदङ्कः 'a vessel'.

Would not the affix चञ् have come by sūtra III 3. 121, S 3300 why then this aphorism? This is made a separate aphorism in order to prohibit the application of the affix, where the word to be formed means 'water'.

Thus तैलोदकः 'a leathern vessel for oil'. So also वृत्तोदकः ।

Why do we say 'when not referring to 'water'? Observe उदकोदकम् 'a bucket for drawing water' (उ + अङ् + रुद्).

३३०३ । जालमानायः । ३ । ३ । १२४ ।

आनीयन्ते नत्स्यादयोऽनेनेत्यानायः । 'जालच्' इति किच् । आनयः ।

3303 The word 'ânâya' is irregularly formed when meaning 'a net'.

The word is thus formed in the sense of instrument. अ + नी + चञ् = आनायः 'a net (by which they are caught), as आनायो नत्स्याना 'a net for fish', आनायो युगायाच् 'a net for wild deer &c' Why do we say 'not'? Observe आनयः ॥

३३०४ । खनी च च । १ । ३ । १२५ ।

चाद्चञ् । आखनः-आखनः । चित्करखन्यतोऽप्यवगतिश्चापमार्गश्च । तेन भयः पदनिश्चयादि । 'खनेर्ङङरेकैकवका वाच्यः *' । आखः-आखरः-आखनिकः-आखनिकवकः । इति खनिजवचनाः ।

3304 The affix 'gha' as well as 'ghañ' comes after the verb 'khan' (to dig), (when the word to be formed is an appellative related to the verb as instrument or location).

The affix चञ् has been read into the sūtra by force of the word च ।

Thus आखनः or आखनः 'a spade, a hoe' The indicator च serves no purpose in the case of khan, for the rule of gutturalisation (VII. 3 52. S. 2863) has no applicability here. Therefore, since some scope must be given to 'च्' we infer that it applies to roots other than खच् also. As खनः । पदच् । (neut.)

Vari —The affix ङ also comes in this sense after the verb खच् Thus आखच् + ङ = आखः 'a spade'. The indicator ङ shows that the final portion called ङि should be elided

Vari —The affix ङर also comes in the same sense as आखरः a spade.

Vari —So also the affix इक, as आखनिकः 'a spade'

Vari.—So too the affix इकवक as आखनिकवकः 'a spade'

३३०५ । ईषद्दुःखेषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् । ३ । ३ । १२६ ।

करकाधिकारयोरिति नियुक्तम् । यद् दुःखसुखार्थेषु पदेषु खल्स्यात् । 'तयोरेव-' (२८३३) इति भावे कर्मणि च । कृच्छ्रे । दुष्करः कटो भवता । अकृच्छ्रे । ईषत्करः । सुकरः । * निनि-नीलिधां खलचोरारंभेति वाच्यम् * । ईषन्निनयः । दुष्प्रनयः । सुविलयः । निनयः । नयः । नयः ।

3305 In the sense of 'hard and difficult' or 'light and easy', the affix 'khal' is added to a verb, when 'ishad'. and 'dur' and 'su' are combined with it as upapadas.

The anuvṛtti of the phrase 'when related as instrument or location' ceases with this aphorism. The word कृच्छ्र means heavy, and दुर् has the force of conveying that sense. The word अकृच्छ्र means 'light, easy', and the words ईषद् and सु convey that sense. The affix comes with the force

of bhāva and karma (S 2833) Thus ईषत्कारे भवता कटः 'a mat is made easily by you', so also दुष्करः 'made with difficulty', सुकरः 'made with ease'. Similarly ईषद्भोजः 'eating pleasantly', दुर्भोज and सुभोजः ।

Why do we say 'after ईषद् &c ? See कृच्छ्रेण कार्यः कटः 'the mat which is made with difficulty'.

Why do we say 'when meaning 'hard or light'? Observe ईषत्कार्ये 'a small work'.

Of the affix खल्, the letter ख and ल् are indicatory, ख causing the insertion of a nasal (technically called वृक् augment, VI 3 67 S 2942), and ल् regulates the accent (VI. 1 193S 3676). The augment वृक् will be added in the subsequent sūtra, the ख thus has no work in this sūtra

Vart —The आ substitution does not take place when the affix खल् (III 3. 56, III. 1. 134) and खलु III 3 126) come after नि, नि नी and लोः as ईषन्निनमः, निनयो वर्त्तते । ईषत्प्रमथ, प्रमथो वर्त्तते । ईषद् विलय, विलयो वर्त्तते ॥

३३०६ । उपसर्गात्खल्प्रत्ययः । ७ । १ । ६७ ।

उपसर्गादेव लोकेर्द्वयत्वात् । ईषत्प्रत्ययः । दुष्प्रत्ययः । सुप्रत्ययः । उपालम्भः ॥ 'उपसर्गाद्' किम् । ईषत्प्रत्ययः । लाभः ।

3306 The augment वृक् is added to खल् preceded by a Preposition, before the affixes खल् (III 3 126) and खल् ॥

Thus ईषत्प्रत्ययः, सुप्रत्ययः, दुष्प्रत्ययः, प्रत्ययः विप्रत्ययः ॥ This is a Niyama rule, and restricts the scope of VII 1 64 S. 2582 Before the vowel affixes खल् and खल्, the root खल् gets the augment वृक् only then when it is preceded by a Preposition, and not otherwise, as ईषत्प्रत्ययः, लाभो वर्त्तते ॥

३३०७ । न सुदुर्भ्यां केवलाभ्याम् । ७ । १ । ६८ ।

उपसर्गात्परिवाहार्त्तु दुर्भ्यां लोकेर्द्वयत्वात्प्रत्ययः । सुलभम् । दुर्लभम् । केवलाभ्याम् किम् । सुप्रत्ययः । अतिदुर्लभः । काचं तर्हि अतिदुर्लभमतिदुर्लभमिति । यदा भवति कर्मणि (नारी) यदा भविष्यति ।

3307. The augment वृक् is not added to खल् before खल् and खल् when इ or ई alone (without another Preposition along with them) precedes the root.

Thus सुलभम्, दुर्लभम्, सुलभा, दुर्लभाः ॥ But सुप्रत्ययः, दुष्प्रत्ययः ॥ The word केवल is used in the sūtra because सुदुर्भ्यां is in the Instrumental case and not in the Ablative. Had it been in the Ablative, there would have been no necessity of using the word केवल, for the rule would not have applied, when a preposition intervened between these and the root. In अतिदुर्लभम्, the word अति is not an Upasarga but a Karmapravachinīya, when अति is used as an Upasarga, we have अतिसुलभः ॥ If the words सुदुर्भ्याम् be construed as Ablative, then also the use of केवल is for a purpose similar to that as above.

३३०८ । कर्तृकर्मणोश्च भूकृजो । ३ । ३ । १२७ ।

कर्तृकर्मणोरीषदादिषु आपपदेषु भूकृजो खलस्यात् । 'यथासख्य नेष्यते' । कर्तृकर्मणी च आतोरव्यवधानेन प्रयोज्ये ईषदाद्यस्तु ततः प्राक् । '* कर्तृकर्मणोश्च' इत्यर्थेयोरिति वाच्यम् '* खिल्वान्मुष् । अनाद्येन दु खेन भूयते दुरादयस्त्ववस् । ईषदादयस्त्ववस् । स्वादयस्त्ववस् । ईषदादयङ्कुरः । दुरादयङ्कुरः । स्वादयङ्कुरः । 'अथर्वयो' किम् आद्येन भूयते ।

3308 The affix 'khal' comes after the verbs 'bhû' and 'kri', when the upapadas in composition with them are 'agent' or 'object' preceded by the words 'ishad' &c. in combination with them, meaning 'hard or light'.

Ishti —The rule of respective allocation does not apply. The agent or the object stand immediately near the root, the words ईषच् &c are placed before them

Thus ईषदाद्य भव 'being enriched easily', दुरादय भवच् 'to be enriched with difficulty', स्वादयकरो देवदत्तो भवता 'Devadutta can be made rich by you easily'

Varj.—It should be stated that the agent and object in composition should be, as if they ended in the affix चि (V 4 50 S. 2117) Compare III. 2 56 and III 2 57. S 2973, 2974 Therefore we do not have it here स्वादयेन भूयते or आदयेन भूयते ॥

३३०९ । आतो युच् । ३ । ३ । १२८ ।

खलोऽपवादः । ईषत्पानः सोमो भवता । दुष्पानः । '* आभाया आचिषुचिद्विषुचिद्विषुचिभ्यो युच्वाच्यः ' । दुःशासनः । दुर्वेधन इत्यादि ।

3309 The affix 'yuch' comes after roots ending in long 'â', (when 'ishad', 'dur' and 'su' are combined as upapadas, in the sense of easily or with difficulty)

The word ईषच् &c. are to be read into this sâtra, not so the words कर्तृकर्मणोः &c This supersedes the affix खल Thus ईषत्पानः सोमो भवता 'the soma juice can be lightly drunk by you', दुष्पानः 'difficult to be drunk', सुपानः 'easy to be drunk' ईषद्दाने गौर्भवता 'the cow can be given with ease by you', दुर्दानः, सुदान &c

Vart—In the classical Sanskrit, the affix 'yuch' comes after the verbs शास्, युच्, दृश्, चृच्, and हृच्, as दुःशासनः 'Duhśāsana' दुर्वेधनः 'Duryodhana', दुर्दर्शनः, दुर्द्वेषः, दुर्नर्तनः ।

३३१० । चात्पदान्तात् । ८ । ४ । ३५ ।

नक्ष्य सो न । निष्पानच् । सर्पिष्पानच् । 'चात्' किम् । निर्वचः । 'चदान्तात्' किम् । युच्वाति । पदेऽन्तः पदान्तोऽयमिति सप्तमीसप्तमोऽयच् । तेनेह न । सुसर्पिष्केच ।

3310 After a च् final in a Pada, the च् is not changed to च् ॥

Thus निष्पानच्, दुष्पानच् 'the visarga is changed to च् here by VIII. 3 41 S 155 and VIII. 4 29 S. 2835 is debarred. सर्पिष्पानच् (is a genitive com-

pound contra II 2. 14 S. 708). So also बहुवचनम् (II. 1 32 S. 694). The च is in these two by VIII 3 45 S. 159, and VIII. 4 10 S. 1054 debarred.

Why do we say “चात् after a च्?” Observe निर्वयः ॥

Why do we say चदात्तम् ‘final in a Pada’? Observe कुष्ठादि, पुष्पादि ॥ The word चदात्त is equivalent to पदे अन्तः or a Locative Tatpuruṣa, and does not mean final of a Pada. Therefore the rule does not apply here. सुवर्षिकेच (ins sg) सुवर्षिकेच ॥ Here the च is added by V 4. 154 S. 891 गीनव सविर्द्वय=सुवर्षिक (a Bahuvrīhi). The च is by VIII. 3 39 S. 153 Before the affix च, the word सुवर्षिच् is a Pada (I 4. 17 S. 230), and thus च् (च्) is final of a Pada but it is final of a preceding member followed by another Pada. The rule, in fact, applies to compounds, the च् being final in the first term

३३११ । आवश्यकाद्यनव्ययोरितिनिः । ३ । ३ । १९० ।

आवश्यकारी । मतदायी ।

3311 The affix ‘nini’ is added to the root in denoting agent, showing that there is some necessity or indebtedness or obligation on the part of the agent in connection with the action denoted by the verb.

Thus आवश्यक् कारी ‘must be done’. The compounding here takes place by II 1. 72 S. 754 So also मत दायी ‘ought to be given a hundred’.

३३१२ । कृत्याश्च । ३ । ३ । १९१ ।

आवश्यकानव्ययोरित्येव । आवश्यक् इतिः सेव्यः । मत देवच् ।

3312. The affixes called ‘kritya’ also come after a root when the sense to be indicated is that of ‘necessity or obligation’.

Thus आवश्यक् इतिः सेव्यः ‘Hail must be served necessarily’. भवता वस्तु आवश्यक् कटः कर्तव्यः, करणीयः, कार्यः or कृत्यः ‘you ought to make the mat’, भवता वस्तु वातव्यम्, दैवम्, &c., ‘you ought to pay a hundred’.

३३१३ । क्तिचकौ च संज्ञायाम् । ३ । ३ । ३९४ ।

वातोः क्तिचकत् स्यादायिचि संज्ञायाम् । ‘विभुज्-’ (३१६३) इति नेट् । भवताङ्गुलिः ।

3313. The affixes ‘ktich’ and ‘kta’ are employed after a root, when benediction is intended, provided that the whole word so formed, is an appellative.

The affixes therefore, give the sense of the agent, with the addition that the action is simply the object of a prayer of some one who wishes that that may be the action of that agent, the sense being simply appellative. Thus वस्तिः=वस्तुताद् ‘a weaver’ (lit. may he weave), वासिः or वसिः=वस्तुतात् (VI 4. 45) ‘wealth or gift’, वुसिः=भवताद् ‘success’, वप्तिः=वस्तुताद् ‘respect’. These are examples of words formed by the affix क्तिच् । Of words formed by क् in this sense, we have देवदत्तः=देवा दत्तं देवायुः ‘Devadatta (lit. may the Gods give him). Though the affix क् has already once

been generally ordained, its repetition here is to prevent its being superseded by क्त्वि. The व् of क्त्वि is qualifying only, distinguishing it from क्त्वि &c and is useful in sūtra VI. 4 39 below. The affixes do not take वृद्ध augment (See S. 3163)

३३१४ । न क्त्वि दीर्घश्च । ६ । ४ । ३० ।

अनिटा वनतितनोस्यादीना च दीर्घानुनादिकलोपी न स्तः क्त्वि परे । यन्तिः । रन्तिः । वन्तिः । तन्तिः ।

3314 Before the affix क्त्वि, the above roots neither drop their nasal nor lengthen their root-vowel

The above roots i e anudāttopadesa, ending in a nasal, and वन and तनादि, do not lose their nasal before क्त्वि. Thus वन्तिः, तन्तिः, वन्तिः. The lengthening would have taken place by VI 4 15, S 2666 when the nasal was not elided that also is prohibited.

३३१५ । सनः क्त्वि लोपश्चास्यान्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४५ ।

सनेतिः क्त्विप्रात्य वा स्वास्तोपप्लवा । वृतात् । वतिः । वतिः । वन्तिः । देवा वनं देवाहुर्देवदत्तः ।

3315 The long आ is optionally substituted for the final of वृ before the affix क्त्वि, and there is also elision optionally of the Nasal.

Thus we have three forms वतिः, वन्तिः and वत्तिः. So also देवदत्तः.

३३१६ । अलखत्वाः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा । ३ । ४ । १८ ।

प्रतिषेधार्थेयोरलखत्वाद्योपपदयोः क्त्वा क्त्वा । प्राचां वृत्तं प्रजायते । 'अनैवाक्यवे' (७८३) इति नियमान्नापपदवशात् । 'दे वदो' (३०७७) । अलं दत्वा । 'पुत्रास्वा' (२४६२) । वीत्वा खलु । 'अलखत्वाः' क्त्वि । ना कार्षीत् । 'प्रतिषेधयोः' क्त्वि । अलकारः ।

3316 According to the opinion of the Eastern Grammarians, the affix 'ktvā' comes after a verb, when there are in combination with it, the words 'alam' and 'khalu', expressing the sense of prohibition

The anuvritti of the words 'in the Vedas &c' does not extend further.

Thus अल क्त्वा 'do not make', खलु वीत्वा 'do not drink' वा changed to वी by S 2462, अलं बाले वदित्वा do not weep, O girl? So also अलं दत्वा (S. 3077) by which द्वा changed to वृ ।

Why do we say 'when there are अल and खलु'? Witness अकार्षीः 'do not make'. Why do we say 'when expressing prohibition'? Observe अलङ्कारः 'decoration'

The phrase 'in the opinion of the Eastern Grammarians' shows that it is an optional rule. Therefore we have अलरोदनेन 'do not weep'. Or if rule III 1 94 be applied, then the use of the word प्राचां is for the sake of merely showing respect (pūjārtha), the rule could have well stood without it. There is no upapada compounding because of the restriction of S. 783.

As *śraṅgāra*: or *śraṅga* 'a cloak, a veil'.

Why do we say 'when it means a covering'? Observe *śraṅga* नो ।

३२३० । परी भुवोऽवज्ञाने । ३ । ३ । ५५ ।

परिभावः-परिभवः । 'अवज्ञाने' किञ् । सर्वतो भवनं परिभवः ।

3230 The affix 'ghañ' is optionally employed after the verb 'bhu', the word 'pari' being in construction, when the sense of the word so formed is 'disregard'.

The word अवज्ञान means 'contempt', 'neglect', 'disregard' &c. As परिभावः or परिभवः 'insult, humiliation'.

Why do we say 'when meaning disregard'? The word परिभवः may be then construed to mean सर्वतोभवन = परिभवः 'surrounding'.

३२३१ । घृञ् । ३ । ३ । ५६ ।

चयः । जयः । * भयादीनामुपलक्ष्यानं नपुंसके क्तादिनिवृत्त्यर्थम् * । नयञ् । अर्थञ् ।

3231 The affix 'ach' comes after a root ending in 'i' or 'ī' (when mere action is denoted, or when the sense is that of an appellative, the word being related to the verb from which its name is deduced, but not as an agent)

The words within brackets are to be supplied from sūtras 18 and 19 and these words are to be supplied in every subsequent sūtra as far as sūtra III. 8. 113 This debars चञ् The च् in अच् is qualitative, in sūtras like VI. 2. 144

Thus, चयः 'collection', जयः 'going', जयः 'victory', चयः 'wasting'.

Vart.—In this connection the words नयञ् &c. should also be enumerated. As नी + अच् = नयञ् 'fear', अर्थञ् 'rain'. These being neuter words, otherwise would have taken the affix क्त &c. but for this Vārtika.

३२३२ । आदीरप् । ३ । ३ । ५७ ।

आवर्त्तान्तादुपलब्ध्वाद् । कट् । गट् । घट् । जट् । झट् । छट् । पट् ।

3232 After a root ending in long 'rī', short 'u', or long 'ū', there is the affix 'ap'.

This debars चञ्. The च् is indicatory for the sake of accent (III. 1. 3), as कृ + अच् = कट् 'scattering', गृ + गट् 'beverage, poison'; गृ + घट् 'arrow'; ग्रृ + जट् 'barley', कृ + झट् 'reaping', कृ + पट् 'winnowing corn'.

The र् in आर् is merely for the sake of euphony it is not र् changed into ण, for then by the rule 'that which follows ण is also called लघ्वर' short ण only would have been taken and not long ण (I. 1. 70).

३२३३ । वृक्षासनयोर्विष्टरः । ८ । ३ । ९३ ।

अनयोर्विष्टरस्य कः पठ्यते निपात्यते । विष्टरो वृक्ष आसनं च । 'वृक्ष-' इति किञ् । आसनास्य विष्टरः ।

3233 The word विष्टर is irregularly formed in the sense of "tree" and "seat."

This word is formed by adding the affix अप् to the root स्तृ preceded by the preposition वि. Thus विष्टरो वृक्ष ॥ विष्टरनासनम् ॥

Why do we say when meaning a 'tree' or a 'seat'? Observe औलपिवाचयस्व विष्टरः ॥ Sep'sūtra III. 3. 57 S. 3232 by which अप् is added here instead of चञ् ॥

३२३४ । ग्रहवृहनिश्चिगमश्च । ३ । ३ । ५८ ।

अस्वयाद् । घञचोरपवादः । ग्रहः । वरः । दरः । निश्चयः । गमः । * वशिष्ठोप-
सख्यानम् * । वयः । दणः । * घञर्थे कविधानम् * । प्रत्ययः । विघ्नः । * द्वित्वप्रकरणे कौज्यादी-
नानिति वक्तव्यम् * । वक्रम् । विह्वलम् । चवनसः ।

3234 The affix 'ap' comes after the verbs 'grāh', 'vri', 'dri', 'niśchi' and 'gam'

This debars चञ्, and in the case of निश्चि the affix अप् is debarred. As ग्रहः 'a planet', वरः 'a boon', दरः 'bearing, a cave', निश्चयः 'certainty', गमः 'march'

The verb निश्चि would have taken चञ्, but takes अप् which causes difference of accent.

Vart.—The roots वच् and रच् should also be included in this, as वचः 'obedient', रचः 'battle'

Vart.—When the sense is that of चञ्, the affix क is directed to be employed, after the following verbs — स्था, स्ना, पा, उवच्, इव and डृच्. As प्रस्थः 'a table-land' (on which they move), प्रस्थः 'a vessel for bathing' (in which they bathe), प्रपाः 'a place where water is distributed to travellers' (that out of which they drink), आविषः (VI. 1. 16) 'an awl, a drill' (that by which they pierce), विघ्नः 'an obstacle' (in which they are obstructed); आवृचः 'battle' (where they fight).

Vart.—The roots कृ &c are reduplicated before the affix क. This vārtika comes under VI. 1. 12, relating to reduplications. Thus चक्रम्, चिह्निकम् and चवनसः.

३२३५ । उपसर्गोदः । ३ । ३ । ५९ ।

3235 The affix 'ap' comes after the verb 'ad' (to eat) when an upasarga is in composition.

Thus अ+अद्+अप्. Now applies the following sūtra by which अद् is replaced by चच्.

३२३६ । घञपोश्च । २ । १५ । ३८ ।

अदेर्घस्त्वृ स्यादुक्त्यपि च । प्रसर्गः । चिञसः । उपसर्गे चिञ् । चत् । १ । १ । ३८ ।

3236. And when the affix चच् and अप् follow, चच् is the substitute of अद्

As निषवः (II. 4. 38) 'half-chewed morsel', प्रषवः 'voracious'

Why do we say 'when compounded with an upasarga'? Observe चावः 'grass' अद्+चञ्=चव्+अ (II 4 38)=चावः ।

३२३७ । नी य च । ३ । ३ । ६७ ।

नी उपपदे अदेर्नः स्यादाव । स्यादः । निषवः ।

3237. And the affix 'na' as well as 'ap' comes after the verb 'ad, (to eat)', when the upasarga 'ni' is in composition

As नि+अद्+च=नि+आद्+अ=स्यादः (VII 2. 116) 'feeding', नि+अद्+अप्=नि+चव्+अ (II 4. 38)=निषवः 'eating, food'.

३२३८ । व्यधजपोरनुपसर्गे । ३ । ३ । ६९ ।

अपस्याद् । व्यधः । जपः । उपसर्गे ङु । आठ्यावः । उपजावः ।

3238. The affix 'ap' comes after the verbs 'vyadh' and 'jap', when no upasarga is in composition with them.

This debars चञ्. As व्यधः 'wound', जपः 'muttering'.

Why do we say 'when upasarga-less'? Observe आठ्यावः उपजावः ।

३२३९ । स्वनहसोर्वा । ३ । ३ । ६२ ।

अप् । पठे चञ् । स्वनः-स्वानः । हसः-हासः । अनुपसर्गे इत्येव । प्रस्वानः । प्रहासः ।

3239. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'svan' and 'has' when no upasarga is in composition with them.

Thus स्वनः or स्वानः 'sound', हसः or हासः 'laughter' But with upasargas, we have only one from, प्रस्वानः 'a loud noise', प्रहासः 'a loud laughter'.

३२४० । यनः समुपनिविषु च । ३ । ३ । ६३ ।

चञ्चुपसर्गे च यनेरञ्जा । संयनः-संयानः । उपयनः-उपयानः । नियनः-नियानः । विनयनः-विनयानः । यनः-यानः ।

3240. And the affix 'ap' comes optionally after the verb 'yam' when the upasarga: 'sam', 'upa', 'ni' and 'vi', are in composition; or even when it is upasarga-less.

This debars चञ्. As संयनः or संयानः 'restraint', उपयनः or उपयानः 'marriage', नियनः or नियानः 'restrictive rule', विनयनः or विनयानः 'check, distress', यनः or यानः ।

३२४१ । नी गद्वदपठस्वनः । ३ । ३ । ६४ ।

अञ्जना स्याद् । गिगदः-गिगादः । गिनदः-गिनादः । गिपठः-गिपाठः । गिस्वनः-गिस्वानः ।

3241. The affix 'ap' comes optionally after the verbs 'gad' (to speak), 'nad' (to sound), 'path' (to read), 'svan' (to sound), when the upasarga 'ni' is in composition with them.

This debars चञ्. Thus गिगदः or गिगादः 'recitation'; गिनदः or गिनादः 'noise', गिपठः or गिपाठः 'reading', गिस्वन or गिस्वानः 'a noise'.

३२४२ । क्वणो वीणायां च । ३ । ३ । ६५ ।

भावपुपसर्गे च वीणाविषयाच्च क्वणतेरन्वा स्यात् । वीणायाश्च प्रांसर्गः । निक्वणः-
निक्वणः । क्वणः-क्वणः । वीणया तु । प्रक्वणः-प्रक्वणः ।

3242 The affix 'ap' comes optionally after the verb 'kvan' (to jangle), when 'ni' is in composition with it, as well as when it is without any upasarga, or when 'flute' is meant.

This debars the affix चञ् Thus निक्वणः or निक्वणः 'a musical tone'. क्वणः or क्वणः 'sound'. When it refers to 'flute', it must have some upasarga, not necessarily नि, as क्वणायप्रक्वणा वीणा.

But not so here, अतिक्वणो वर्तते, where the upasarga being अति and the word not referring to 'a flute,' no option is allowed. When flute is not meant, the upasarga must be नि or no upasarga at all, for the optional application of the affix अप्. To sum up, क्वञ् takes अप् optionally under three conditions —1st when preceded by नि, or 2ndly when having no upasarga, or 3rdly when it refers to 'flute', and then it must have some upasarga.

३२४३ । नित्य पणः परिमाणे । ३ । ३ । ६६ ।

अपत्यात् । मूलकपणः । शाकपणः । व्यवहारार्थं, मूलकादीनां परिमितो दुहिर्बन्धो होत्येव
विषयः । 'परिमाणे' किञ् । पाणः ।

3243. The affix 'ap' comes invariably after the verb 'paṇ' (to barter), when the sense is that of measure.

The word नित्य 'invariably' is used in the aphorism in order to stop the anuvṛtti of the word optionally. Thus मूलकपणः 'a handful of radishes', शाकपणः 'a handful of vegetable'. A small bundle of radishes &c, tied together for the purposes of sale is so-called. These words secondarily have come to mean 'a measure equal to a handful', irrespective of any thing.

When not meaning measure, we have पाणः 'trade'.

३२४४ । मदोऽनुपसर्गे । ३ । ३ । ६७ ।

मदनः । उपसर्गे तु । उन्मादः ।

3244. The affix 'ap' comes after the verb 'mad' when not in composition with an upasarga.

This debars चञ्. As विदामदः 'pride of knowledge', समदः 'pride of wealth', कुलमदः 'pride of family'. When compounded with upasargas, we have उन्मादः 'mad', ममादः 'error or carelessness'.

३२४५ । प्रमदसंमदौ हर्षे । ३ । ३ । ६८ ।

'हर्षे' किञ् । प्रमादः । समदः ।

3245 The words 'pramada' and 'samimada' are irregularly formed, meaning 'joy'.

As कल्याणं प्रसदः 'the joy of girls', लोहितानां संनदः 'the rejoicing of cuckoos'.

Why do we say 'when meaning delight'? Observe प्रसादः 'carelessness', ललादः 'frenzy'.

३२४६ । समुदीरजः पशुषु । ३ । ३ । ६९ ।

संयुक्तोऽङिः समुदाय उत्पुर्वस्य मेरवे तदनासपशुविषयकादप्येवात् । 'अचनयोः' इत्युक्तेर्विभाषी । १ । सननः पशूना सवः । उदजः पशूना मेरवश्च । 'पशुषु' किम् । सनाजो ब्राह्मणानात् । उदाजः क्षत्रियाणात् ।

3246 The affix 'ap' comes after the verb 'aj' (to go), when the prepositions 'sam' and 'ut' are in composition, and the word so formed refers to beasts.

This debars चञ्. The root अज् 'means to go, to throw'. When preceded by सद्, it means 'a collection', and preceded by उद् it means 'driving'. As सननः पशूना 'a herd of cattle', उदजः पशूना 'driving forth of cattle'. The अज् is not changed to जी, because II. 4. 56 S. 2292 ordaining this substitution excepts the affixes चञ् and अच् ।

Why do we say 'when applying to cattle? Observe सनाजो ब्राह्मणानां, उदाजः क्षत्रियाणां ।

३२४७ । अक्षेणु ग्लहः । ३ । ३ । ७० ।

अक्षयज्देन देवन लक्ष्यते तस्य वत्पक्षयज्देन ब्राह्मणं तत्र 'ग्लहः' इति निपात्यते । अक्षय्य ग्लहः । 'ग्यात्युदीनभिवरणलक्षणादीव्यत्' । 'अक्षेणु' किम् । पादस्य ग्लहः ।

3247 The word 'glaha' is irregularly formed, when the sense of the root refers to gambling.

This word is derived from the root गृह्. The verb गृह् takes the affix अच् and thus forms गृह्, and then irregularly र् is changed into ल, as अक्षय्य ग्लहः 'cast of the dice', the bet to be delivered on the fall of the dice.

Why do we say 'when referring to gambling'? Observe ग्लहः पादस्य ।

Others say, this word is derived regularly from the root ग्लह् 'to gamble', by adding the affix अच्, and thus debarring चञ्. They suppose, therefore, the existence of the root ग्लह् to explain the form ग्लहः । The counter example which they would give is ग्लायः 'receiving', formed by adding the affix चञ् ।

Thns ग्यात्युदीनभिवरणलक्षणादीव्यत् (Māgh VIII. 82)..

३२४८ । प्रजने सलैः । ३ । ३ । ७१ ।

प्रजनं प्रथमवर्गमग्रदशम् । गवाशुपशवः । अथ च 'अजवरः' 'प्रवरः' इति । अथिक्करणे पुंवि, संज्ञायाम्- (३२९६) इति चः ।

3248 The affix 'ap' comes after the verb 'sri' (to flow), in the sense of impregnating (the covering of cows &c).

This debars चञ्. The word प्रजनं means 'the first covering of a cow by a bull'. As गवाशुपशवः 'impregnation of cows', चयुनाशुपशवः 'impregnation of cattle.'

How do you explain *avasara* and *prasaṇa*? They are formed by *ghaṇ* with the force of location denoting a name under III. 3 118 S. 3296

३२४९ । ह्रः संप्रसारणं च न्यभ्युपविषु । ३ । ३ । १२ ।

निहवः । अभिहव । उपहवः । विहवः । 'हव' क्त्वि । प्रहायः ।

3249 The affix 'ap' comes after the verb 'hve' to call, when the prepositions 'ni', 'abhi', 'upa' and 'vi' are in composition with it, and its semi-vowel is changed into the corresponding vowel

This debars चञ् As नि+हवे+अप्=नि+हु+अ (VI 1. 108)=नि+हो+अ (VII 3 84)=निहवः (VI 1. 78) 'invocation', अभिहवः 'invocation', उपहवः 'invitation', विहवः 'calling' But प्रहायः 'a summons'.

३२५० । आह्वि युद्धे । ३ । ३ । १३ ।

आहुवन्तेऽस्मिन्निहवः । 'युद्धे' क्त्वि । आहावः ।

3250. The affix 'ap' comes after the verb 'hve' when the word in composition is the upasarga 'Āñ', and the semi-vowel of the root is changed into its corresponding vowel, when the word so formed means battle.

As आहवः 'battle' (where they *challenge* each other) But otherwise आहावः 'calling'

३२५१ । निपानमाहावः । ३ । ३ । १४ ।

आहुपूर्वस्य द्वयतेः संप्रसारणमुद्धिद्वीदकाचारक्षेडाच्चः । 'आहवस्तु निपान' -वाहुपक्षुप-जलाशये ।

3251. The word 'Āhāva' is irregularly formed when meaning 'a trough'.

The word आहावः is irregularly formed from हे by the prefix आ, then samprasāraṇa, and the vriddhi of the vowel Thus आ+हे+अप्=आहु+अ=आहो+अ=आहावः 'a trough near a well for watering cattle'. Otherwise आहावः 'calling'. Even in the word आहावः the sense of calling is understood. It is that place near a well, containing water, where cattle are called or invited to drink water.

Thus आहावस्तु निपानं स्वाहुपक्षुपजलाशये (Amarakośa I. 10. 26).

३२५२ । भावेऽनुपसर्गस्य । ३ । ३ । १५ ।

अनुपसर्गस्य द्वयतेः संप्रसारणस्य स्वाह्वये । हवः ।

3252. The affix 'ap' comes after the verb 'hve' and there is the change of the semi-vowel to its corresponding vowel, when the root is upasarga-less, and mere action is denoted.

As हवः 'calling', हवे हवे युद्धं युद्धनिष्पत् ।

Why do we say 'when no upasarga is in composition with it? Observe आह्वयः । Though the anuvṛtti of the word वाच was understood in this aphorism from sūtra 3184, its repetition here shows that the anuvṛtti of sūtra 3188, which was running, must not be taken, so that this word applies to agent-kāraka also

३२५३ । हनश्च वधः । ३ । ३ । ७६ ।

अनुवर्तमानोदात्तस्य अस्त्वात् । वधादेशश्चातोदात्तः । 'वधेन' दस्युश्च । बाहुञ् । घातः ।

3253 The affix 'ap' comes after the root 'han' when upasarga-less, in the sense of mere action, and 'vadha' is the substitute of 'han' before this affix

This वच has udātta accent on] its final The affix अप् which is anudātta generally (III 1 4) thus becomes udātta

As वचहोराचाद् 'the killing of thieves, वधोदस्युनाम् 'the killing of robbers'

When action is not denoted, the affix, चञ् applies, as घातः 'a blow

So also when an upasarga is in composition with it, as प्रघातः, घातः ।

The word च in the aphorism does not connect वच्, with the substitute वच, there being no co-ordination, it refers to the affixes under discussion. Thus we have the affix चञ् also, as घातः 'killing'.

३२५४ । मूर्तौ घन । ३ । ३ । ७७ ।

मूर्तिः काठिन्यं तस्मिन्मूर्तिष्वेव ह-तेरप्यस्यात् । घनश्चादेशः । अत्रघनः । कथम् 'सैन्धवघननामय' इति । घर्जयन्नेन घर्जी लघयते ।

3254. The affix 'ap' comes after the verb 'han', when the word so formed means solidity, and 'ghan' is the substitute of han

The word मूर्ति means 'hardness', 'solidity' Thus अत्रघनः 'a mass of cloud', द्रविघनः 'solid curd'. How do we say घन इति or सैन्धवघननामय Here the quality is taken for the thing qualified.

३२५५ । अन्तर्घनो देशे । ३ । ३ । ७८ ।

बाहीकघानविशेषस्य अन्तर्घनम् । 'अन्तर्घनः' इति पाठास्तरम् ।

3255 The verb 'han' preceded by the word 'antar' takes the affix 'ap' and 'ghan' is the substitute of the word 'han', when the word so formed means 'a country'.

As अन्तर- + हन् + अप् = अन्तर- + चञ् + अ = अन्तर्घनः 'name [of a country of Bāhika', (a porch or court, an open space before the house between the entrance door and the house). Some write the word with a च as अन्तर्घनः, that is also valid.

Why do we say 'when meaning a country'? Observe अन्तर्घनो 'striking in the middle'.

३२५६ । अगारैकदेशे प्रघणः प्रघाणश्च । ३ । ३ । ७८ ।

घारदेशे द्वौ प्रकोष्ठावलिन्दौ आभ्यन्तरो बाह्यश्च । तत्र बाह्ये प्रकोष्ठे निवातनमिदम् । प्रविष्ट
द्विर्जनैः पादैः प्रकर्षेण हन्यते इति प्रघणः-प्रघाणः । कर्नवयप् । पठे वृद्धिः ।

3256 The words 'piaghana' and 'praghâna' are irregularly formed, meaning 'a portion of a dwelling house'.

Thus प्रघणः or प्रघाणः 'a porch before the door of a house, a portico' The ap has the force of object' There is vriddhi in one alternative. On both sides of an entrance to a house there are open spaces The outer-yard is called praghâna or praghana. Because persons entering *strike* that ground with their feet to throw off dust and dirt—so it is well stricken ground indeed

This is formed from हृ with म, irregularly.

Why do we say when meaning a portion of a house? Observe प्रघातः ।

३२५७ । उद्घनोऽत्याधानम् । ३ । ३ । ८० ।

अत्याधानमुपतिष्ठापनम् । यस्मिन्काष्ठेऽन्यानि काष्ठानि स्थापयित्वा तद्वन्त्ये तदुद्घनः ।
अधिकरणेऽप् ।

3257. The word 'udghana' is irregularly formed in the sense of 'bench'.

This is formed from उद्+हृ irregularly. Thus उद्घनः 'a carpenter's bench' (the wood on which placing other planks &c. the carpenter planes, carves &c.) The ap has the force of location

When not having this sense, we have उद्घातः 'uneven'

३२५८ । अपघनोऽङ्गम् । ३ । ३ । ८१ ।

अङ्गं शरीरावयवः । स चेह न सर्वः किं तु पाणिः पादश्चेत्याहुः । करणेऽप् । अपघातोऽन्यः ।

3258 The word 'apaghana' is irregularly formed meaning 'a member of the body'.

This is formed irregularly from अप+हृ Thus अपघनः 'a limb or member of the body' The word अङ्गम् means a portion of the body, such as hand or foot, and not the whole body The ap has the force of Instrument here Otherwise we have अपघातः ।

३२५९ । करयोऽयोविद्रुषु । ३ । ३ । ८२ ।

ययु हन्तेः करणेऽन्यथादिभ्यश्च । अयो हन्यतेऽनेनेत्ययोचनः । विचनः । कुचनः । 'कुचनः'
हन्त्येके । 'पूर्वपदात्त्वयायाद्-' (८५७) इति कत्वम् । संघेया कुठारत्वात् । कुर्वृचः ।

3259. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the words, 'ayas', 'vi' or 'dru' are in composition with it, when the word so formed is related to the verb as an instrument, and 'ghan' is the substitute of 'han'.

As अयोचनः 'a forge-hammer' (whereby the iron is destroyed), विचनः 'a mallet', कुचनः 'an axe' lit. the tree (dru) cutter Some write कुचनः, the न being changed into च either by rule VIII. 4. 3. S. 857 or by

including this word in the class of आरोहवादि (IV. 2 80). 'Dru' means 'tree'.

३२६० । स्तम्बे क च । ३ । ३ । ८३ ।

स्तम्ब उपपदे हन्तेः करणे कः स्वादन्व । पदे घनादेशश्च । स्तम्बच्नः—स्तम्बचनः । करण इत्येव । स्तम्बचातः ।

3260. The affix 'ka' also comes after the verb 'han', when 'stamba' (a clump) is the word in composition, and the relation of the word so formed to the verb is that of an instrument.

The word च in the sūtra draws in अच् from the last aphorism and in that case च् replaces ह् । Thus स्तम्बच्न or स्तम्बचनः 'a small hoe for weeding clumps of grass'. In the feminine gender, the forms are स्तम्बच्ना as well as स्तम्बचना । When क is added we have स्तम्बचनः । Thus ह् + क = ह् + अ (VI. 4 98) = च् (VII 3. 54) When अच् is added, ह् is totally replaced by च् । When instrument is not meant, we have स्तम्बचातः ।

३२६१ । परी घः । ३ । ३ । ८४ ।

परी हन्तेरपुल्यादुकारणे घञ्देशश्चादेशः । परिहन्त्येऽनेनेति परिघः ।

3261. The affix 'ap' comes after the verb 'han' when the upasarga 'pari' is in composition, and the relation between the word so formed, and the verb, is that of an instrument, and 'gha' replaces 'han'.

Thus परिघः 'an iron beam used for locking or shutting the gate, an iron club'. By the next sūtra, we get another form of this word.

३२६२ । परेश्च घाङ्कयोः । ८ । २ । २२ ।

परे ऐकस्य लो वा स्याद्व्यञ्जनेऽङ्कयञ्च च । पलिघः—परिघः । पर्यङ्कः—पर्यङ्कः । इह 'तत्पञ्चमी च' (२००३) इति कृत्रिणस्य न ग्रहणं व्याख्यानात् ।

2262 The र् of परि is changed to र् before gha and anka.

As परिघः or पलिघः, पर्यङ्कः or पर्यङ्कः ॥ The word च here means the word-form च, and not the technical च of तरच् and तनच् ॥ See I. 1. 22 S. 2003.

३२६३ । उपघ्न आश्रये । ३ । ३ । ८५ ।

उपघ्नोर्वाङ्मतेरपुल्यादुपवालोपश्च । आ अयञ्चदेन आनीप्यं लक्ष्यते । पञ्चतनापहन्वते आनीप्येन गन्धस्य इति पर्यलोपश्च ।

3263. The word 'upaghna' is irregularly formed meaning 'an inclined place for leaning or support'.

It is formed by adding अच् (III 3 76) to the verb ह् preceded by the upasarga उप, then eliding the penultimate च् of ह्, this is the irregularity. Then by sandhi rules ह् is changed into घ्नः । This form would have been given by the affix क also, without any irregularity.

The word आश्रय refers to proximity, contiguity Thus पर्वतोपचनः 'the declivity of the mountain', so also ग्रामोपचनः 'bordering the village'.

Why do we say 'when meaning 'support'? Observe पर्वतोपचातः ।

३२६४ । संघोद्घौ गणप्रशंसयोः । ३ । ३ । ८६ ।

सङ्घनन सघ । भावेऽप् । उद्घन्वते उत्कृष्टो चायत इत्युद्घः । कर्मण्यप् । गत्यर्थानां दुद्घवर्ध-
त्वाद्धन्विचनि ।

3264 The words 'sangha' and udgha' are irregularly formed in the sense of 'a collection', and 'a praise' respectively

These words are thus formed, सघ + हृ + ञप् = स + हृ + ञ = स + घृ + ञ = सघः
Thus सघः पशूनाद् 'a herd of cattle', so also उद्घो ननुसघः 'an excellent man'
'who knows' well The word 'respectively' is inserted from I. 3 10
When not used in these senses, we have सचाता 'union' In sangha, the
ap has the force of 'condition', and in udgha of 'object', as all roots mean-
ing 'to go', denote also 'to understand', so 'han' here means 'to know',
in udgha

३२६५ । निघो निमितम् । ३ । ३ । ८७ ।

सप्तन्तान्मित निमितम् । निर्दिशेद्य ह्यन्यन्ते चायन्ते इति निघाः वृथाः । सप्तारोहपरिचाहा
इत्यर्थः ।

3265 The word 'nigha' is irregularly formed in the sense of 'as high as broad'

In word निमित means 'measured all round' & e 'as high as broad'
literally that which is known (hanyante=jñāyante) fully. As निघा वृथाः
'trees as high as broad' निघा घातयः square or cubic or circular halls
Otherwise, when not meaning 'as high as broad', we have निघातः 'a
blow' The word निमित=सप्तन्तान्मित, सप्तारोहपरिचाहम् । It may be derived
from ना or from नि । In the first case it will mean 'measured' and in
the other, 'erected, built'. Professor Bothlingk refers to *Apastamba Dhar-*
ma. I. 20 30 for the meaning of this word

३२६६ । द्वितः क्ति. । ३ । १ । ८८

अयं भाव इव स्वभावात् । 'क्त्विर्नित्यम्' । नित्यग्रहणात्क्त्विर्नित्यम् । अत एव कृशयन्तेन
न विग्रहः । दुपचप् । बाक्तेन निवृत्त यक्त्विचम् । दुवप् । उग्नितम् ।

3266 The affix 'kṭṛ' comes after the verb which has an
indicatory 'du', when denoting mere action &c

The phrases 'when the sense is that of mere action', and 'when the
sense is that of an appellative, the word being related to the verb from
which its name is deduced, but not as agent', are of course understood in
this, as in all the previous aphorisms. Then by IV 4. 20, S. 1570 (of the
affix कृति, नप् is always the augment) we must add न, for we can not use
the affix कृति alone, but we must always use कृतिनप् ॥ Thus दुपचप् 'to cook'—

पक्वमिदम् 'what is ripe', कुवप्—उप्निचद् 'sown' (VI. 1. 15), कुकृप्—कृमिचद् 'artificial'.

३२६७ । द्वितीऽशुच् । ३ । ३ । ८९ ।

अथनपि स्वभावाद्भाव एव । दुवेष्टु । वेपथुः । श्वयथुः ।

3267. After that verb which has an indicator 'tu', the affix athuch, comes with the force of denoting mere action &c

As दुवेष्टु—वेपथुः 'a trembling', दुओश्चि—श्वयथुः 'swelling', दुहु—ववथुः 'sneezing', दुडु—ववथुः 'burning'

३२६८ । यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् । ३ । ३ । ९० ।

यज्ञः । याचना । यत्न । विहनः । प्रश्न । 'प्रश्ने चासङ्ग-' (२९९९) इति चापकाङ्क्ष संप्र-
सारणम् । कृत्वं तु विहन इत्यत्र गुणनिवेधाय । रक्षणः ।

3268. After the verbs 'yaj' (to worship), 'yāch' (to ask for, 'yat (to strive), 'vichchh' (to shine), 'prachohh' (to ask) and 'raksh' (to preserve), comes the affix 'nan' with the force of denoting mere action &c

The conditions of S 3184 and 3188 are understood here also. The ऋ of नङ् is for the sake of prohibiting guna or vridhhi (I 1. 5 S 2217), as यज्ञः 'sacrifice', याचना 'solicitation', यत्नः 'effort', विहनः (VI 4. 19 S 2561) 'lustre', no guna, because of ऋ । प्रश्नः 'a question', रक्षणः protection.

The root प्रच्छ, by VI 1 16, S 2412 ought to have changed its र into ऋ the कृत् affix नङ्. Its not doing so must be taken to be an irregularity before countenanced by Pāṇini as we know from the fact that Pāṇini himself uses the form प्रश्न in III 2 117 S. 2777.

३२६९ । स्वप्नो नन् । ३ । ३ । ९१ ।

स्वप्नः ।

3269. The affix 'nan' comes, under similar circumstances, after the verb 'svap' (to sleep)

The final ऋ is indicator and regulates the accent (VI 1. 197 S. 3686,) as स्वप्नः 'a dream'.

३२७० । उपसर्गे घोः किः । ३ । १ । ९२ ।

प्रतिः । अस्तर्हिः । उपस्थीयतेऽनेनेरुपस्थिः ।

3270. The affix 'ki' comes under similar conditions, after a 'ghu' verb (I. 1. 20 S 2373), when an upasarga is in composition with it.

The कृ is indicator, by force of which the final ऋ is elided (VI. 4. 64 S. 2372). Thus प्र+दा+कि=प्रदिः 'a present', प्रतिः 'the periphery of a wheel', उपस्थिः 'fraud', अस्तर्हिः 'vanishing'.

३२७१ । कर्मण्यधिकरणे च । ३ । ३ । ९३ ।

कर्मण्युपपदे घोः किः स्यादधिकरणेऽर्थे । अस्मानि धीयन्तेऽस्मिन्निति अस्तर्हिः ।

3271 The affix 'kṭi' comes after a 'ghu' verb, when a word in the accusative case is in composition with it, and when the relation of the word so formed to its verb, is that of 'location'

As जलधिः the ocean (in which water is held)', शराधः 'a quiver (that in which arrows are put)'

The word 'location' in the aphorism indicates that the words so formed should have no other significance. The word क in the aphorism draws in the affix क्ति from the last sūtra.

३२७२ । खियां क्तिन् । ३ । ३ । ७४ ।

कीर्तिने भावादो क्तिन्स्याद्वाच्योऽपवादः । अत्रपी तु परत्वाद्वाच्ये । कृतिः । चितिः । स्तुतिः । स्फापी-स्फाति 'स्फातिकान्' इति तु ग्रामादिकम् । कान्वाद्वाच्ये चिचि 'अच इः' इति वा। सनाचेयम् । * अयवीषिस्तुभ्यः करोते * अयतेऽनया अतिः । यजेरिषेत् इष्टि । स्तुति । * अस्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठाश्चद्व्यभ्यः * । तेन नत्वम् । कीर्षि । गीर्षिः । लूनिः । घूनिः । घूनि । द्वादः- (३०७३) इति योगविभागात्किन्नि इत्यः । प्रहृन्नि । 'ति च' (३०३७) । कृतिः । कुतिः । * चायतेः क्तिन्नि चिभावो वाच्यः * । अपचितिः । * सपदादिभ्यः कृविप् * । सपत् । विपत् । 'क्तिन्नपीत्यते' । सपत्तिः । विपत्तिः ।

3272. To express an action &c. by a word in the feminine gender, the affix 'kṭin' is added to the root

The conditions of rules 3184 and 3188 are understood here also. This supersedes चञ्, अच् and अप् affixes, being taught subsequent to them. Thus कृतिः 'action', चितिः 'a gathering', चित्तिः 'understanding', स्तुतिः 'praise', स्फातिः 'swelling'. The form स्फाति is erroneous, for स्फा is changed to स्फा only in the Nishthā (S. 3041). Or it is derived from the root स्फाति formed from the Past Part स्फाव with चिच् and adding इ । Thus स्फाति + इ (अच इः) = स्फातिः (VI. 1. 22. S. 3044). The चिच् is added to p. p. स्फाव to make it a root by the gana-sūtra given under the Churādi / कञ् (No 368).

Note—The affix *kṭin* should be declared to come after the verbs आप् 'to get' &c. Thus आप्ति 'getting', राद्धिः 'accomplishment', दीप्तिः 'shining', अस्तिः 'a slip', अस्तिः 'destruction', अस्तिः 'gain'

Vart.—So also after the verbs श्रु 'to hear', यच् 'to worship', इष 'to wish' and स्तु 'to praise', when instrument is meant, as श्रुतिः 'ear' (that by which we hear)', so इष्टि, 'a sacrifice' or 'a wish' from वाज and इष. स्तुतिः 'a praise'

Note.—The affix क्ति comes after the verbs 'क्ले to be exhausted', क्ले 'to fade', क्ले to grow old' and ह्य 'to leave', as क्लानिः 'exhaustion', क्लानिः 'fading', क्लानिः 'old age', हानिः 'loss'.

Vart.—The affix क्ति coming after verbs ending in long ऋ and the verbs कृ &c. is like a Nishthā. Thus कीर्षिः 'scattering'. This form is thus evolved कृ + क्ति = क्ति + ति (VII. 1. 100 S. 2390) = क्ति + ति (I 1 51 S. 70) = कीर्षि + ति (VIII. 2. 77 S. 354). At this stage, त् is changed into च by the

affix being treated as a Nishthā (VIII. 2 42 S 3018), and this न् is changed into च् by the ordinary rules of sandhi, so also नीर्त्ति 'praise', जीर्त्ति 'old age', शीर्त्ति 'drying' लूनिः (VIII 2 44) 'cutting', युनिः 'joining', घूनिः 'agitation', धूनिः 'destruction' The आ of hlād is shortened to अ by the analogy of Nishthā (VI 4 95 S 3073) by dividing it into two). As प्रहृन्ति ॥ Similarly वृर्त्ति । कुलति । The अ of चर् and कल् is changed to उ by S 3037

Vart —Before क्तिच् affix चाच् is always changed to चि, as अपचितिः 'Loss, destruction, showing reverence' The affix क्तिच् is added to चाच् by considering it as belonging to the class of आप् &c See above *Vart*. Otherwise it would take the affix अ by III 3 103

Vart —The affix क्विप् comes after the verbs सपत् &c, as सपत् 'prosperity', विपत् 'a calamity', प्रतिपत् 'access' The affix क्तिच् is also employed after these verbs —as सपत्तिः, विपत्तिः । The verbs लू &c, are 21 verbs of kryâdi class

३२७३ । स्यागापापघो भावे । ३ । ३ । ९५ ।

क्तिस्स्याद्ङोऽपवादः । प्रस्थितिः । उपस्थितिः । समीतिः । सपीतिः । पक्तिः । कचच् 'अवस्था' 'सत्या' इति । 'व्यवस्थायाच्' इति शापकात् ।

3273 After the roots 'sthâ' (to stand), 'gâ' (to sing) pâ, (to drink) and 'pach' (to cook), the affix 'ktin' is employed, when a word in the feminine gender denoting a 'mere action' is to be expressed

This debars the affix अङ् (III 3 106 S 3283) which generally supersedes क्तिच् in cases of compound verbs ending in long आ Thus प्रस्थितिः 'a journey' (VII 4 40 S. 3074.), उद्गीतिः 'a singing aloud', गै + क्ति = गा + ति (VI. 1 45 S. 2870) = गी + ति (VI 4 66 S 2462), समीतिः 'a concert', सपीतिः 'a cistern', सपीतिः 'drinking together', पक्तिः 'cooking'.

The repetition of the word भाव in this aphorism in spite of its anuvritta being understood from S 3184 is to exclude every other significance.

How do we get forms like अवस्था and सत्या ? Pāṇini himself, in his sūtras, has used forms like व्यवस्था &c Sec I 1 34 S 218 This is enough justification for us to derive forms like अवस्था, सत्या &c by applying the affix अङ् under S 3283 in spite of the present sūtra, which requires us to apply क्तिच् only

३२७४ । कृतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्च । ३ । ३ । ९७ ।

अवते 'अवरत्नवर-' (२६५४) इत्यङ् । कृतिः । स्वरार्थं वचनम् । उदात्त इति हि वर्तते । यूतिः । जूतिः । 'जनयोर्दोर्लब्धं च निपात्यते । स्वतेः सातिः । 'दातिस्यविनास्था-' (३०७४) इतीदृशे प्राप्त इत्याभावो निपात्यते । समीतेर्वा 'जनसन्-' (२५०४) इत्यात्वे कृते स्वरार्थं निपातनम् । इन्तेर्हि नोतेर्वा इति । कीर्तिः ।

3274 And these words viz 'ûti' (preserving, sport), 'yûti' (joining), 'jûti' (velocity), 'sâti', (destruction), 'heti'

(a weapon) and 'kirtī' (fame) are anomalous forms, acutely accented

The anuvṛtti of the word कर्त्रे does not exist in this, but the word उदात्त of the last Ashtādhyāyī sūtra S. 3420 is understood here. The word कर्ति is thus formed — कृ 'to protect' + क्तिन् = क + क्ति (VI 4. 20 S 2654) = कर्ति. This form is regular and could be evolved from III 3 94 also, but not so the accent. The irregularity in कर्ति and कृति consists in the lengthening of उ into ऊ, in कर्ति: the आ of the root कृ which becomes वा by VI. 1 45 S 2370 is not changed into क, as rule VII 4 40 S 3074 required, and this is the irregularity. This form may also be derived from the root कृ with perfect propriety, except as to the accent, which would be regulated by the present sūtra thus कृ + क्तिन् = वा + क्तिन् (VI 4 42 S 2504) = कर्ति. The form कृति may be derived either from कृ or कृति.

इन्द्रवाजेषुनोऽव स हस्तप्रभेषु च । वृष्टप्रभानि कृतिभिः ॥ (Rig I 7 4) 'O Indra mayst thou mighty, defend us in battles and in fights of a thousand duels with thy mighty protections' So also कृतिः ।

३२७५ । व्रजयजोभावे क्यप् । ३ । ३ । ३८ ।

वृज्या । वृज्या ।

3275 The affix 'kyap' comes after the roots 'vraj' (to go) and 'yaj' (to worship) acutely accented, in forming a word in the feminine denoting action

This supersedes कृत्. Thus वृज्या 'wandering about', वृज्या (VI 1 15 S 2409) 'worshipping'. The प् of क्यप् is indicatory, and though it serves no purpose in this sūtra, it is, however, necessary in the next, for it is by force of क्यप् having प्, that we add a त by VI 1. 71 S. 2858, in the words formed in the next aphorism

१२७६ । संज्ञायां समजनिषदनिपतसनविद्वुञ्जोड्भृजिणः । ३ । ३ । ९९ ।

समजादिभ्यः छिया लावादी क्यप्स्यात्म सोदात् सञ्ज्ञायाम् । * अजे क्यपि धीभावो नेति वाक्यम् * । समजन्त्यस्यामिति समज्या सभा । निषीदन्त्यस्यामिति निषद्या । आपण । निपतन्त्यस्यामिति निपत्या पिच्छला भूमिः । मय्यतेऽनयेति मय्या गलपार्श्वशिखा । विद्वन्त्यस्यामिति विद्या । वृत्त्याभिषवः । शय्या । वृत्त्या । ईयतेऽनया वृत्त्या शिविका ।

3276 The affix 'kyap' comes after the following verbs in forming a word in the feminine denoting 'an appellative' and is acutely accented viz — 'sam-aj', 'nīshad', 'nī-pat', 'man', 'vid', 'suñ', 'siñ', 'bhriñ' and 'in'

Thus समज्या 'an assembly' Vart — The अच्, is not changed to ची before the affix kyap in spite of II 4 56 S 2292 निषद्या 'a small bed or couch', निपत्या 'slippery ground', मय्या 'the nape or the back of the neck', by which one understands when a man is an anger', विद्या 'knowledge', वृत्त्या (VI. 1 71) 'extraction of soma juice, parturition', शय्या 'bed', भृत्त्या 'wages' service, वृत्त्या 'a litter' palanquim'.

३२७७ । कृजः श च । ३ । ३ । १०० ।

‘कृजः’ इति योगविभागः । कृजः क्यप्त्वात् । कृत्या । ‘श च’ । चात्किञ्च । क्रिया । कृतिः ।

3277. And after the root ‘kri’ comes the affix ‘śa’ in forming a feminine, as well as the affix ‘kyap’

By the force of the word च we draw the affix क्यप् into this sūtra, and by the process called योगविभाग we can split up this aphorism into two —

(1) कृजः ‘after the root कृ there is the affix kyap As कृत्या ।

(2) श च ‘and the affix श as well as ktiñ Thus क्रिया, and कृतिः । When the affix श is added, the root assumes the form क्रिञ्च by III 1 67 S 2756.

३२७८ । इच्छा । ३ । ३ । १०१ ।

इच्छेर्भावे शो वगभावश्च निपात्यते । इच्छा । ‘*परिचर्यापरिचर्याद्युगयाटाटयानामुपसंख्यानश्च*’ । शो यक्च निपात्यते । परिचर्या पुत्रा । परिचर्या परिकरञ्च । अत्र गुणोऽपि । वृण अन्वेष्टये चुरादावदन्तः । अतो लोपाभावाऽपि । ये यकि विलोपः । वृणया । अतः ये यकि टपञ्चदस्य द्वित्वं पूर्वभागे वकारनिवृत्तिर्दीर्घश्च । अटाटया । ‘*जागर्तैरकारो वा*’ । पथे यः । जागरा-जागर्ता ।

3278. The form ‘ichchhā’ (desire) is irregular

The word is thus formed इच् + य = इच्छ + अ = इच्छा The यक् ordained by III 1 67 S. 2756 is not added, this is the irregularity.

Vart — The following words are also irregularly formed — परिचर्या ‘perambulation’, the guna is also an anomaly, परिचर्या attendance, service, वृणया ‘hunting’ from the churādi root mriga (No. 137) ‘to search’ it ends in अ । This अ is not elided, the चि is elided before य and यक् । अटाटया ‘the habit of roaming about as a religious mendicant’. The affixes य and यक् are irregularly added, and the syllable अ is reduplicated, but no च in the first portion, while the vowel is lengthened.

Vart — From the root जागृ we have either जागरा or जागर्ता ‘waking’. The first is formed by the affix अ, the latter by य which brings in यक् (III. 1 67 S 2756).

३२७९ । अ प्रत्ययात् । ३ । ३ । १०२ ।

प्रत्ययान्तेभ्यो चाहुभ्यः क्रियानकारप्रत्ययः स्यात् । चिकीर्षा । पुत्रकाभ्या ।

3279. After the verbs that end in an affix, there is the affix ‘a’, the word being feminine

The verbs that end in an affix are derivative roots, such as Desideratives, Causatives, Intensives and Denominatives. Though taking affixes, they are called चाहु (III. 1. 32 S. 2304), after these verbs the affix अ is used in forming the feminine noun.

Thus कृ + यच् = चिकीर्ष ‘to wish to do’, this is a Derivative root, after this root चिकीर्ष, we add अ । Thus चिकीर्ष + अ (VI. 4. 43 S. 2808) = चिकीर्षा । Then we add ङाप् by IV. 1. 4, S. 454 and get चिकीर्षा ‘the desire to do’, so also जिहीर्षा ‘the desire to take’, पुत्रीया ‘the desire to be like a son’, पुत्रकाभ्या

'desire of a son', लोलूया 'much cutting', कपलूया 'itch' The sūtra is also found as ~~अः~~ प्रत्ययात् ।

३२८० । गुरोश्च हलः । ३ । ३ । १०३ ।

गुरवतो हलन्तादिप्रत्ययानकारः स्यात् । ईहा । ऊहा । 'गुरोः' क्तिच् । भक्तिः । 'हलः' क्तिच् । नीतिः । '* निह्वायरे वेद इति वक्तव्यम् *' । नेह । आसिः । 'तिगुञ्ज-' (३१६३) इति नेट् । दीतिः । '* तिगुञ्जेष्वद्वादीनामिति वाच्यम् *' निगुहीतिः । निपठितिः ।

3280 The affix 'a' comes after that verb which has a prosodially heavy vowel and ends in a consonant, when the word to be formed is feminine

This debars क्तिच् । Thus जुषडा 'an adulteress', जुषडा 'a tigress', ईहा offort', ऊहा 'supplying an ellipsis'.

Why do we say 'which has a prosodially heavy vowel'? Observe भक्तिः 'devotion'. Why do we say 'which ends in a consonant'? Observe नीतिः 'polity'.

Vart.—The affix *ktin* comes after roots which take an indicatory ~~अ~~ in the Nīsthā. Not here as आसिः । The *ktin* does not take हट् by VII 2. 9 S. 3163. So we get दीतिः ।

Vart.—The affix वि, वृ and भित् take हट् augments after वृह् and words of similar formation — as विगुहीतिः, उपस्मिदितिः, निगुचितिः । निपठितिः ॥

३२८१ । विद्धिदादिभ्योऽङ् । ३ । ३ । १०४ ।

विद्धयो विदादिभ्यश्च कियानङ् । जृप् । 'अहयोऽङि गुणः' (२४०५) । जरा । जपुप् । जपा । विदा । विदारण वनायच् । भित्तिरण्या । विदा । वृजा । ऋवेः समसाराच च । कृपा ।

3281. The affix 'an' comes after those verbs that have an indicatory 'sh', and after 'bhid' &c, when the word to be formed is feminine.

Thus जृप् has an indicatory च, the real root being जृ । From it we have जरा 'old age' (VII 4 16 § 2406 causes guna), जपुप्—जपा 'bashfulness'.

So also from verbs of the *Bhidādi* class we have विदा 'breaking', in the alternative we have भित्तिः । So also विदा 'cutting', क्तिचिः 'cutting', आरा 'a knife, an iron instrument', आरिः 'distress', आरा 'a stream', वृतिः । The list of *Bhidādi* verbs will not be found given in one place in the *Dhatupāṭha*. They have been collected from different *Ganas*, and are the following —

विदा, विदा, विदा, जपा, गुहा (गिर्वैषम्योः), ऊहा, नेषा, गोषा, आरा, हारा, कारा, विवा, नारा, चारा लेखा, रेखा, वृडा, पीडा, वषा, वषा वृजा, वृजा, कृपा । (ऋवेःसमसाराच च) and there is vocalisation of the र of कृपा. As ऋप्+ऋप्+आ=कृपा ।

३२८२ । चिन्तिपूजिकयिकुम्बिचर्चश्च । ३ । ३ । १०५ ।

अङ् स्यात् । पुकोऽपवदः । चिन्ता । पूजा । कया । कुम्बा । चर्चा ।

3282 The affix 'an' as well as the affix 'yuch' comes after the following verbs, forming feminine words — 'chint' (to think), pûj' (to worship) 'kath' (to narrate), 'kumb' (to cover) and 'charch' (to learn)

The force of च is to include the affix युच् into this sūtra (see III 3 107 S 3284) All these verbs belong to the *Churādī* or 10th class, and would have exclusively taken युच् by IIL 3 107 S 3281

Thus चिन्ता 'thought', पूजा 'worship', कथा 'narration', कुम्भा 'a covering', 'a thick petticoat', चर्चा 'recitation'

When the affix is युच्, the forms are चिन्तना &c (VII 1 1. S 1247).

३२८३ । आतश्चोपसर्गे । ३ । ३ । १०६ ।

अहं स्यात् । क्तिनोऽपवादः । प्रदा । उपदा । * अदन्तरोपसर्गवद्भूतिः । अद्वा । अन्तर्चा । 'उपसर्गे चोः एकः' (३२९०) इत्यनेन कि । अन्तर्धि ।

3283 The affix 'an' comes after those verbs which end in long ā when an upasarga is in composition, and when the word to be formed is feminine

This supersedes क्तिच् Thus प्रदा, प्रचा, उपदा, उपचा &c

Vart —For the purposes of this rule the particles अहं and अन्तर् should be treated like upasargas Thus अद्वा 'faith' अन्तर्धा (I 4 59). So also कि is added by S 3270 As अन्तर्धिः ।

३२८४ । ययासअन्थो युच् । ३ । ३ । १०९ ।

अकारस्थापवादः । कारणा । हारणा । आसना । अन्थना । * बहुविधविदिभिवञ्जेति वाच्यम् * । चटना । वन्दना । वेदना । * इवेरनिष्कार्यस्व * । अन्वेचना । * परेर्वा * । यवेचना । परीष्टिः ।

3284 After verbs ending in 'ni', and after 'ās' (to sit) and 'santh' (to loose), there is the affix 'yuch' when the word to be formed is feminine

This excludes the affix अ (III 1 102 S 3279) Thus कृ + चिच् = कारि, कारि + युच् = कारणा (the इ is elided by VI 4 51) 'the causing to do', हारणा 'the causing to take', आसना 'the sitting', अन्थना 'the loosening'

The root अन्थ taken here belongs to the *Kryādī* class, meaning 'to loosen' and is not the अन्थ of *Churādī* class, for the latter would be included, as a matter of course by belonging to the *Churādī* class, which class of verbs take the affix चिच् ।

Vart —The verb चट् 'to move', वन्द 'to praise', and विद् 'to feel', should also be enumerated, as taking युच्. Thus चटना 'shaking', वन्दना 'praising', वेदना 'knowledge, feeling, pain' The verb चट् here belongs to the *Tudādī* class, and means 'to move' and not the चट् of the *Churādī* class, for that is already included by being चिञ्जत् ।

Vart.—The affix *nvul* comes after *हृ* when it does not mean 'to desire'. Thus *अन्वेष्टा* 'solicitation', *अन्वेष्टा* 'the searching after'

Vart.—So also optionally when *हृ* takes the upasarga *परि*, as, *परिवक्षा* or *परिहि*: 'investigation by reasoning'

३२८५ । रोगारुयाया एवुल्बहुलम् । ३ । ३ । १०८ ।

प्रच्छर्दिका । प्रवाहिका । विचर्चिका । कृचिन् । शिरोऽर्तिः । '* चात्वर्यनिर्देशे एवुल्वक्तव्यः *' । आसिका । शायिका । '* इक्षितपो भातुनिर्देशे *' । पचिः—पचतिः । '* वर्यात्कार *' । निर्देश इत्येव । अकार । ककार । '* रादिकः *' । रेकः । '* वत्वर्याच्छः *' । बहुलवचनादकारलोप । नत्वर्थीयः । '* हृणजादिभ्यः *' आजिः । आतिः । '* हृण-पादिभ्यः *' । वापिः । वावि । चरि भेदः । '* हृकृप्यादिभ्यः *' । कृपिः । *गिरिः* ।

3285 The affix '*nvul*' comes diversely after a verb, when the word to be formed is a feminine noun, being the name of 'a disease'

This debars *क्ति* and all the rest. By using the word *आरुषा* in the sūtra it is meant that the word so formed by this affix should be the appellation of the disease. The word 'diversely' shows the usual licence in the application all the rules of grammar. Thus *प्रच्छर्दिका* (VII 1 1 S. 1247) 'vomiting', *प्रवाहिका* 'diarrhoea', *विचर्चिका* 'itch', scab. Sometimes this affix does not apply, as *शिरोऽर्तिः* 'head-ache'

Vart.—The affix *nvul* is employed also in simply pointing out the meaning of the roots, thus, *आसिका* 'to enjoy', *शायिका* to 'lie down' &c.

Vart.—The affixes *हृ* and *रितृ* are also employed in merely pointing out the roots, as *चिदि*, *क्षिदि*, *पचति*, *चदति* &c. The constant use of these affixes is to be found in these very sūtras. In the aphorisms the roots are exhibited in various ways, thus in S 3224 we have the root *नि* and *उ* exhibited as *नचति* and *चोति*. These latter forms indicate nothing more than the simple roots. So also, see VIII 4. 17 S 2285, VI. 4 49. S. 2631

Vart.—The affix *कार* is employed in merely pointing out letters, as *ककारः* means 'the letter क', so also *अकारः* 'the letter अ', *इकारः* 'the letter इ'.

Vart.—The affix *रक* is employed in pointing out the letter र, as *रेकः*

Vart.—The affix *कृ* comes after the word *नत्वर्थ* in merely pointing it out, and there is elision of the final *अ* diversely, as *नत्वर्थीयः* ।

Vart.—The affix *हृ* comes after the verbs *अजृ* &c, as *आजि*, *आति*, *आदि* ।

Vart.—The affix *हृ* comes after *वृ* &c. As *वृपि*, *वृति* । The difference is in accent. See S 3686

Vart.—The affix *हृ* comes after the verbs *कृ* &c, as, *कृपि*, *किति*, &c.

३२८६ । संज्ञायाम् । ३ । ३ । १०९ ।

अत्र धातो एवुल् । उदासकप्रवचनजिज्ञासा ।

3286 The affix 'nvul' comes after a verbal root, when the word to be formed is an appellative.

As उद्दालकपुष्पमञ्जिका 'a sort of game played by the people in the eastern district in which uddālaka flowers are broken or crushed' वरकपुष्पमञ्जिका 'a sort of game', आम्बूपखादिका, आषोषखादिका, बालभञ्जिका, बालभञ्जिका ।

३२८७ । विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च । ३ । ३ । ११०

परिप्रश्न आख्याने च ऽभ्य इच्छ्याद् । चावयवुल् । विभाषोक्तैर्यथाप्राप्तमन्येऽपि । कां त्वं कारि-कारिकां-क्रिया-कृत्यां-कृति वाकार्योः । सर्वा कारि-कारिका-क्रिया-कृत्यां-कृति-वाकार्ये । एव गति-गतिका-गचनाद् । पार्थि-पार्थिका-पथां-पत्तिद् ।

3287. And the affix 'iñ' comes optionally after a root, when a question and answer is expressed. (as well as 'nvul' and other affixes ordained by other rules).

The word परिप्रश्न means 'question' and आ ख्यान means 'answer' in the sūtra. In making the compound of these words, the logical sequence is not observed. The compound आख्यानपरिप्रश्न may, however, be justified on the ground that in a Compound a word consisting of smaller number syllables should stand first (II 2. 34 S 905,) and hence *ākhyāna* is put first.

The force of च is to draw the anuvṛitti of the word यवुल् from the last sūtra into this. By the word 'optionally', it is meant that those affixes which would otherwise present themselves from the subsequent rules, should also be applied, thus Q.—कां त्वं कारिवाक्योः 'What work did you do?' A.—सर्वा कारिवाक्ये 'I did all work'. Optionally we may have instead of कारि the following also. Q.—अं कारिका, कृत्या, कृति, क्रिया, वाकार्योः A.—सर्वा कारिकां or कृत्यां or कृति or क्रिया वाकार्ये । Similarly, Q.—कां गति (गचना, गतिका &c.) अजीवकः A.—सर्वागति &c. अजीवकम् । So also कां पार्थि or पार्थिका, कां पार्थि or पार्थिका &c.

Why do we say 'in question and answer? Observe कृति and गतिः ।

३२८८ । पर्यायाहोत्पत्तिषु यवुल् । ३ । ३ । १११ ।

पर्यायः परिपाटीकृतः । अर्हकमर्हः योग्यता । पर्यायादिषु दोषेषु यवुल्वा स्यात् । भवत आचिका । याचिका । अग्रगतिका । भवानिष्टमनिकामर्हति । श्रुते । इष्टमनिकां ते आदयति । उत्पत्तौ । इष्टमनिका उदपादि ।

3288. The affix 'nyuch' comes optionally after a root in the sense of succession, merit, debt or production.

The word पर्याय means turn or order of succession, अर्ह means worthy or respect, श्रुत means debt owed to another, and उत्पत्ति means birth or production. This rule supersedes क्ति and other affixes. Thus (1) भवतः याचिका 'your turn of sleeping'; भवतीऽग्रयाचिका 'your turn of eating first'. (2) अर्हति भवानिष्टमनिका 'you deserve to have a meal of sugar and molasses'. (3) इष्टमनिकां ते आदयति 'thou owest me a meal of sugar and molasses'; ओदनमनिका 'a meal of rice', पयः पायिका 'a drink of milk'. (4) इष्टमनिका ते उदपादि ।

The word 'optionally' is understood in this sūtra also, as विकीर्णत्वदत्ते.

The forms given by वृत्त and वृत् are the same, the difference is only in the accent. (VI. 1 193, S 3676 and VI. 1 163 S. 3710).

३२८९ । आक्रोशे नञ्यनिः । ३ । ३ । ११२ ।

विभावेति निवृत्तम् । नञ्युपपदेऽनिः स्यादाक्रोशे । अजीवनिस्ते षट् भूयाद् । अमवाचिः । 'कृत्येत्युटो बहुलम्' (२८४९) । भावेऽकर्तरि च कारके संज्ञायामिति च निवृत्तम् । राजा भोजयते राजभोजनाः शालयः । 'नपु सके भावे कः' (३०८०) ।

3289. The affix 'ani' comes after a verb when the particle 'nañ' is in composition with it. and the sense implied is that of cursing

The anuvṛtti of the word 'optionally' does not extend to this aphorism. The word आक्रोश means to curse. This supersedes the affixes लिङ् &c. Thus अकर्तस्ते वृषक भूयाद् 'may failure be to thee, O sinner' ! तस्याकर्तस्तेवास्तु 'may he be disappointed'. So also अजीवनिस्ते षट् भूयाद् । अमवाचिः ।

Why do we say 'when meaning to curse'? Observe अकृतस्तेव कटस्व 'the non-making of his mat'.

Why do we say 'when नञ् is in composition'? Observe वृत्तिस्ते वृषक भूयाद् 'may death be to thee, O sinner' !

३२८९ । क । कृत्येत्युटो बहुलम् ॥ ११३ ।

वृत्तिः ॥ कृत्यसंबन्धः प्रत्यया वृत्तु च बहुलमर्थेषु भवन्ति ॥

3289A The affixes called 'kṛitya' (III 1 95) and the affix 'lyut', are diversely applicable and have other senses than those taught before

The anuvṛtti of the phrases 'when denoting action' and 'when the relation of the word formed to its parent verb is not that of an agent', which began with sūtras III. 3 18 and 19, does not extend to this sūtra or further. By saying 'diversely' we mean that they occur in other places than those where ordained by the rules. Thus the *kṛitya* affixes are ordained to come when 'act' or 'object' is to be expressed, but they come also when the *śāraka* is other than the objective. Thus स्नानीय पूर्यम् 'powder for bathing', दानीयो ब्राह्मणः 'a Brāhmana' to whom a donation is to be made'. In the first of these examples the 'powder' is the 'instrument' expressible by the 3rd case, and in the second the 'Brāhmana' is the recipient expressible by the fourth case, so that in both cases the affix is applied without any express rule

Similarly, वृत् is ordained to come in denoting instrument, location, and a verbal noun (III. 3. 115 and 117) But it is applied in other senses also. Thus राजभोजनाः शालयः 'halls for the eating of kings', राजाभ्यादनानि वार्यानि 'dresses to be worn by the 'king'.

By using the word 'diversely', even the *krit* affixes are applied in places other than those expressly ordained. Thus पादाभ्यास् द्वियते = पादहारकः । गलं चोच्यते = गलेचोपकः । For account see VI 2 150

३२८९ । ख । नपुंसके भावे क्तः ॥ ११४ ॥

वृत्तिः ॥ नपुंसकलिङ्गे भावे घातोः क्तः प्रत्ययो भवति ॥

3289B The affix 'kta' is added to the root, when action is expressed, the word being in the neuter gender.

These are neuter abstract nouns thus, हसितम् 'laugh', जल्पित 'speech', जावित 'sleeping'. So also गत, वदित &c.

३२९० । ल्युट् च । ३ । ३ । ११५ ।

इवितम् । इवनम् । योगविभाग उत्तरार्धः ।

3290 The affix 'lyut' is added to the root, when the name of an action is expressed, in the neuter gender.

Thus इवन छात्रस्य 'the laughter of the student', योगिन 'beauty', जल्पन 'speech', गवन 'sleep', आसनम् 'seat'. So also इवितम् ॥

The separation of this sūtra from the last, in which it might well have been included, is for the sake of the subsequent aphorism, in which the anuvṛtti of *lyut* only runs, and not that of क्त ।

३२९१ । कर्मणि च येन संस्पृशत्कतुः शरीरसुखम् । ३ । ३ । ११६ ।

येन स्पर्शयमानस्य कतुः शरीरसुखमुत्पद्यते तस्मिन्कर्मण्युपपदे ल्युट् स्यात् । पूर्वेषु चिठे निरवसमाचार्यं वचनम् । पयः पानं सुखम् । 'कर्तरि' इति कित् । श्रुतोः आपनं सुखम् । नेह श्रुतः कर्ता किं तु कर्म ।

3291 The affix 'lyut' is added to a root, when the name of an action is expressed in the neuter gender, provided that the verb has in construction with it, such a word in the accusative case, as indicates the thing, from the contact with which, there arises a pleasant sensation corporally to the agent.

This sūtra is thus translated by Bohtlingk — "The affix ल्युट् comes in connection with an object, when through the contact with that, the agent of the action feels a lively pleasure". Though the affix *lyut* would have presented itself by the last aphorism, under the circumstances mentioned in this sūtra, the framing of this sūtra, is really for the purpose of teaching, that the compound so formed is a निरव or invariable compound i. e. a compound which cannot be analysed into its component members — for every ल्यपद compound is a निरव compound, (II. 2. 19). Thus पयः पानं सुखं 'the pleasure of drinking milk', आदन्नभोजनं सुखं 'the pleasure of eating rice'.

Why do we say 'when the word in construction is in the accusative case'? Observe उदित्वा उदयानं सुखं 'rising from a bed of dawn is pleasant'.

Here there is no compounding as the upapada कृत्तिका is in the ablative case

Why do we say 'from the contact'? Observe अग्निं कुड्योपासनं सुख 'it is pleasure to sit near by a fire-hearth' Here there being no contact between 'fire' and 'body', there is no compounding

Why do we say 'to the agent'? Observe गुरो स्नापनं सुख 'to the teacher it is pleasure, when he is made to bathe' Here the word गुरुः is not the agent, but the object of the verb स्नापयति ।

Why do we say 'corporally'? Observe पुत्रस्य परिप्लव्जनं सुखम् 'embracing of the son is a pleasure' Here the pleasure is a mere mental satisfaction and not a physical one.

Why do we say 'a pleasant sensation'? Observe कटुकानां सदनं दुःखम् 'it is painful to rub thorns' In all the above counter examples there is no compounding, see II. 2 19 S 782 and the connected sūtras

३२९२ । वा यौ । २ । ४ । ५९ ।

अजेर्वी वा स्वादी । प्रवयणम् । प्राजनम् ।

3292 की is optionally the substitute of अज् when the affix ड (III, 3 15 S 3290) follows

This declares an option in the case of the affix क्युट्, the word ड in the sūtra refers to this affix, as, प्रवयणः or प्राजनी दण्डः 'driving stick or whip'

३२९३ । करणाधिकरणयोश्च । ३ । ३ । ११९

क्युट् स्यात् । इधमप्रवृद्धनं कुटारः । गोदोहनी स्याली । खलः प्राक्करणाधिकरणयोरित्यधिकारः ।

3293 The affix 'lyut' comes after a root, when the relation of the word to be formed to the verb is that of an instrument or location.

Thus इधमप्रवृद्धनः 'an axe (lit an instrument for cutting wood), पलाशचरतनः 'palāśa-cutter', गोदोहनी 'a milk pail' (a vessel into which milk is milked), so also चक्रुषानी । In other words, this affix expresses also the idea of the instrumental case (a tool), and of the locative case (a repository). The anuvṛtti of the words instrument and location extends up to S. 3304 inclusive

३२९४ । अन्तरदेशे । ८ । ४ । २४ ।

अन्तः शब्दाद्वर्ततेत्यस्य वाः स्यात् । अन्तर्हणम् । देशे तु अन्तर्हणनो देशः । अन्तर्हणस्येति । अन्तर्हणन्ति । 'तपसः' क्तिच् । अन्तराणाम् ।

3294 The क preceded by short अ of the root हृच् is changed into ऋ, when the root follows the upasarga अन्तर्ह, and the word does not mean a country.

Thus अन्तर्हण्यते and अन्तर्हणम् ॥

Why do we say "when not meaning a country *अदेव*?" Observe *अन्तर-
हिनो देवः* ॥

The phrase *अतुल्यस्य* "preceded by short अ" of sūtra VIII. 4. 22 S. 359 is to be read into this sūtra also. Observe, *अन्तरर्हन्ति* ॥

Why do we say "short अ?" See *अन्तरवर्णि* ॥ The word *antar* is an *upasarga* for the purposes of अ change, by the *vārtika* under I 4. 65, S. 766 therefore, it would have caused the अ change by VIII. 4 22. The present sūtra is made, to show that the change takes place only then, when it does not mean a country.

३२९५ । अयन च । ८ । ४ । २५ ।

अयनस्य ऋजुः यदात्परस्य । अन्तरयस्य । अदेव इत्येव । अन्तरवर्णो देवः ।

3295. The ण of *अयन* is changed to च, when preceded by the word *अन्तर*, and the word does not denote a country

Thus *अन्तरयचं योजनम्* ॥ Why do we say "not denoting a country"? Observe *अन्तरवर्णो देवः* ॥ This अ change would have taken place by VIII. 4 29, this special sūtra is for *अदेव* purposes. The word *अयन* is formed by *अयुट्* added to *अय्* or *इय्* ॥

३२९६ । पुंसि संज्ञाया च प्रायेण । ३ । ३ । ११८ ।

3296 The affix 'gha' generally comes in the sense of an instrument or location, after a root, when the word to be formed is a name and is in the masculine gender

The force of the word *प्रायेण* 'generally' is to show that this rule is not a universal rule. Thus *दन्तच्छदः* 'the lip' *आदि* 'to cover' + च (VI 4. 96 S. 3297. See below) = *छदः* lit. 'that by which the teeth are covered', so also *उरच्छदः* 'a breast plate', *चदः* ॥ These denote instruments.

So also in denoting 'location' Thus *आ + कु + च* = *आकरः* 'a mine', so named because men work (*akurvanti*) in it, *आलयः* 'house' that in which men settle down

Why do we say 'in the masculine gender'? Observe *प्रवाचनम्* 'a comb', (lit. that by which men decorate). Here the affix is *lyut*

Why do we say 'when the complete word so formed is merely an appellative? Observe *मदरको दण्डः* 'the beating stick'.

The indicator च is merely qualifying for the application of sūtra VI. 4. 96, S 3297 by which after the causative *आदि*, when च is added, the long आ is shortened

३२९७ । आदेर्घेऽह्वस्युपसर्गस्य । ६ । ४ । ९६ ।

*हिमवत्सुपसर्गस्य आदेर्घस्य स्वाङ्गे चरे । अन्तराकाराङ्गेऽप्येव दन्तच्छदः । आकुर्वन्त्य-
स्तिमाकरः ।*

3297. The penultimate of the *Churādi* ऋ is shortened

before the affix च (III. 3 118), when not preceded by two prepositions (or more)

As उररहदः, प्रच्छदः, हस्तच्छदः ॥ But चतुपच्छादः with two prepositions The same when preceded by more than two prepositions, as चतुपरतिच्छादः ॥ The elision of चि of कर्तिच् &c., by VI. 4 51 S 2313 should not be considered as asiddha (VI 4 22 S. 2183) or sthānivat (I. L. 57 S. 50), otherwise there would be no *penultimate* to be shortened.

३२९८ । गोचरसंचरवह्व्रजज्यजापनिगमाश्च । ३ । ३ । ११९ ।

चान्ता निनात्यन्ते । 'हलच्' (३३००) इति व्यवहारात् सञ्जोऽपवादः । गावस्तुल्यस्य हि निमित्ति (गचरो देशः । सचरन्तेऽनेन सचरो नार्थः । वहस्यनेन वहः स्कन्धः । वृजः । व्रजस्तस्यादुक्तम् । निपातनाद्विभाजो न । आपवः पवदवानच् । निगच्छत्यनेन निगमरहन्दः । चात्कचः । निक्चः ।

3298 And the words 'gochara', 'sauchara', 'vaha' 'vraja', 'vyaja', 'āpana' and 'nigama' are anomalous.

These words are irregularly formed by the affix च with the same force as in the last aphorism This is an *apavāda* or exception to rule III. 3. 121, S. 3300 by which after roots ending in consonants, the affix चच् is added. Thus गोचर 'pasturage', (lit. that in which the cows graze), संचरः 'a passage', (lit. through which they move), वहः 'a vehicle' (lit. by which men are carried), वृजः 'a cow-pen, (by which they go), लवः 'a fan' (by which they move the air), the anomaly in this consists in not replacing the चच् of चच् (चि + चच्) by the substitute ची as required by sūtra II. 4. 56 S. 2292, आपव 'a market' (lit. that in which men come and traffic), निगमः 'the Veda', 'a market' (that into which they enter)

The force of the word च in this aphorism is to include other words also, which have not been already mentioned. Thus कचः, निक्चः 'a touch-stone' (lit. that on which they rub).

३२९९ । अवे तृक्षोर्घञ् । ३ । ३ । १२० ।

अवतारः कृषादेः । अवतारो जवनिका ।

3299. The affix 'ghañ' comes after the roots 'tri' (to cross) and 'stri' (to spread), when the upasarga 'ava' is in composition with them, and when the word so formed is an appellative related to the verb either as an instrument or as a location

This supersedes च. The घ् is indicatory and causes the vridhhi of च् VII 2. 115 S 254) and is also for the sake of regulating the accent (VI. 1 195, 197 S 3678, 3686). The indicatory घ् is useful in the subsequent aphorism where it changes the palatals into gutturals. Thus अवतारः "the descent" into the well &c. अवतार 'a screen round a tent'.

How do we apply अवतार also in phrases like अवतारो नद्याः 'the descent of rivers', for here the word *avatāra* is not an appellative? This use is

also allowed because the anuvṛtti of the word प्राय is understood here also, so that these words *avatāra* &c. may be employed in senses other than appellative

३३०० । हलश्च । ३ । ३ । १२१ ।

हलन्ताद्यन्त्यात् । वापवादः । रन्ते योगिनोऽस्मिन्निति रातः । अपवृत्त्यतेऽनेन उपाध्यादि-
रित्त्वपाचार्गः । विनार्गः सवृद्धनी ।

3300 And after a verb ending in a consonant, comes the affix 'ghañ', (when the word to be formed is masculine, and related to the verb as an instrument or a location, and there- by the palatal is changed into a guttural).

The whole of the phrase within brackets is to be read into this sūtra from III. 3. 118 S. 3296. This excludes च Thus लेखः 'a writing' (that in which something is inscribed), वेदः 'the Veda' (that by which all is known), वेषः 'dress' (that which is entered into), बन्धः 'obstruction', चार्गः 'a way' (that on which they seek), अपाचार्गः 'a plant' (that by which disease or the like is cleared away), रातः 'Rāma' (i. e. in which the devout delight), विनार्गः

३३०१ । अध्यायन्यायोद्यावसंहाराश्च । ३ । ३ । १२२ ।

अधीयतेऽस्मिन्नध्यायः । नियत्युद्युवन्ति वहरन्त्यनेनेति विग्रहः । " अवहाराचारवादा-
नामुपसंख्यानम् " ।

3301. And the words 'adhyāya', 'nyāya', 'udyāva', and 'saṁhāra', are anomalous

These words are formed by adding the affix चञ् to the exclusion of च which would have come by III. 3. 118 S. 3296 All these words are derived from roots which end in vowels Thus अधि+इ+चञ्=अध्यायः 'a chapter or book' (lit. that in which they read), नी+न्यायः 'logic, justice', (lit. नियन्ति अनेन that by which men are led), उद्यु+उद्यावः 'mixture' (lit. उद्युवन्ति अनेन that in which they blend), वृ+वृह=वहारः 'destruction' (lit. वहरन्ति अनेन by which they are destroyed) Vart —avahāra, ādhāra and āvāya should be enumerated. आ+वृ=आवारः 'support' (lit. in which anything is held), आ+वि=आवायः=आवयन्ति अस्मिन् । So also अवहारः ।

३३०२ । उदङ्कोऽनुदको । ३ । ३ । १२३ ।

उत्प्लवङ्गवृत्तेर्बन्ध्यात् न नुदको । प्लुतप्लवङ्ग्यते उद्विषतेऽस्मिन्निति प्लुतोदङ्गवृत्तेर्नयं भाष्यम् ।
'अनुदको' किम् । उदकोदङ्गनः ।

3302. The word 'udaṅka' is anomalous, when the sense of the root refers to subjects other than 'water'.

The word is thus formed प्लु+अ+च+चञ्=उदङ्कः 'a vessel'.

Would not the affix चञ् have come by sūtra III 3. 121, S 3300 why then this aphorism ? This is made a separate aphorism in order to prohibit the application of the affix, where the word to be formed means 'water'.

Thus तैलोदहः 'a leathern vessel for oil'. So also वृत्तोदहः ।

Why do we say 'when not referring to 'water'? Observe उदकोदंशन 'a bucket for drawing water' (उ + अह + रुड्).

३३०३ । आलनानायः । ३ । ३ । १२४ ।

आनीयन्ते नत्स्यादयोऽनेनेत्यानायः । 'आलन्' इति किञ् । आनयः ।

3303 The word 'Ānāya' is irregularly formed when meaning 'a net'.

The word is thus formed in the sense of instrument. अ + नी + चञ् = आनायः 'a net (by which they are caught)', as आनायो नत्स्याना 'a net for fish', आनायो वृणायाश्च 'a net for wild deer &c' Why do we say 'not'? Observe आनयः ॥

३३०४ । खनो घ च । १ । ३ । १२५ ।

खाद्वञ् । आखनः-आखानः । पितृकरखनन्यतोऽप्यवमिति खाद्वनार्थश्च । तेन भगः पदनिष्ठादि । 'खनेर्द्धरेकेकवका चाख्याः' । आखः-आखरः-आखनिकः-आखनिकवकः । इति खनिप्रवचनाः ।

3304 The affix 'gha' as well as 'ghañ' comes after the verb 'khan' (to dig), (when the word to be formed is an appellative related to the verb as instrument or location).

The affix चञ् has been read into the sūtra by force of the word च ।

Thus आखानः or आखनः 'a spade, a hoe.' The indicatory च serves no purpose in the case of khan, for the rule of gutturalisation (VII 3 52. S. 2863) has no applicability here. Therefore, since some scope must be given to 'च' we infer that it applies to roots other than खन् also. As खनः । पदञ् । (neut.)

Vart —The affix ङ also comes in this sense after the verb खन् Thus आखन् + ङ = आखः 'a spade'. The indicatory ङ shows that the final portion called टि should be elided

Vart —The affix डर also comes in the same sense as आखरः a spade.

Vart —So also the affix इक, as आखनिकः 'a spade'

Vart.—So too the affix इकवक as आखनिकवकः 'a spade'.

३३०५ । ईषद्दुःखु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् । ३ । ३ । १२६ ।

करकाधिकरकयोऽरिति निवृत्तश्च । इषु दुःखदुःखार्थेषु पदेषु खल्स्वात् । 'तयोरेव-' (२८३३) इति भाषे कर्तव्यं च । कृच्छ्रः । दुःखरः कटो भवता । अकृच्छ्रः । ईषत्करः । दुःखरः । * निनिनीतिर्वा खल्योरास्त्व नेति बाध्यम् * । ईषन्निनयः । दुःखनयः । दुःखिलयः । निनयः । नयः । खयः ।

3305 In the sense of 'hard and difficult' or 'light and easy', the affix 'khal' is added to a verb, when 'ishad'. and 'dur' and 'su' are combined with it as upapadas.

The anuvṛtti of the phrase 'when related as instrument or location' ceases with this aphorism. The word कृच्छ्र means heavy, and डर has the force of conveying that sense. The word अकृच्छ्र means 'light, easy', and the words ईषद् and दु convey that sense. The affix comes with the force

of bhāva and karma (S 2833) Thus ईषत्कारे भवता कटः 'a mat is made easily by you', so also दुष्करः 'made with difficulty', सुकरः 'made with ease'. Similarly ईषद्भोजः 'eating pleasantly', दुर्भोज. and सुभोजः ।

Why do we say 'after ईषद् &c.?' See कृच्छ्रेण कार्यः कटः 'the mat which is made with difficulty'.

Why do we say 'when meaning 'hard or light'? Observe ईषत्कार्ये 'a small work'.

Of the affix खल्, the letter ख and ल् are indicatory, ख causing the insertion of a nasal (technically called वुच् augment, VI 3 67 S 2942), and ल् regulates the accent (VI 1 193S 3676). The augment वुच् will be added in the subsequent sūtra, the ख thus has no work in this sūtra.

Vart —The आ substitution does not take place when the affix अच् (III 3. 56, III 1. 134) and खल् III 3 126) come after नि, नि नी and लोः as ईषन्निनयः, निनयो वर्त्तते । ईषत्प्रनयः, प्रनयो वर्त्तते । ईषद् विलयः, विलयो वर्त्तते ॥

३३०६ । उपसर्गात्खल्चजोः । ७ । १ । ६७ ।

उपसर्गादेव लभेत्तुस्त्वाद् । ईषत्प्रलम्भः । दुष्प्रलम्भः । सुप्रलम्भः । उपालम्भः ॥ 'उपसर्गाद्' क्तिच् । ईषत्लम्भः । लामः ।

3306 The augment वुच् is added to खल् preceded by a Preposition, before the affixes खल् (III 3 126) and अच् ॥

Thus ईषत्प्रलम्भः, सुप्रलम्भः, दुष्प्रलम्भः, प्रलम्भः, विप्रलम्भः ॥ This is a Niyama rule, and restricts the scope of VII 1 64 S. 2582 Before the vowel affixes खल् and अच्, the root खल् gets the augment वुच् only then when it is preceded by a Preposition, and not otherwise, as ईषत्लम्भः, लामो वर्त्तते ॥

३३०७ । न सुदुभ्यां केवलाम्भ्याम् । ७ । १ । ६८ ।

उपसर्गात्तरद्विवाभ्यां वु दुभ्यां लभेत्तुस्त्वात्खल्चजोः । सुलभच् । दुर्लभच् । केवलाम्भ्याम्' क्तिच् । सुप्रलम्भः । अतिदुर्लम्भः । अर्धं तर्हि अतिदुलभमतिदुर्लभमिति । यदा लम्भो कर्तव्यः । तदा त्रीणि सदा भविष्यति ।

3307. The augment वुच् is not added to खल् before खल् and अच् when वु or कः alone (without another Preposition along with them) precedes the root.

Thus सुलभच्, दुर्लभच्, सुलामः, दुर्लामः ॥ But सुप्रलम्भः, दुष्प्रलम्भः ॥ The word केवलम् is used in the sūtra because सुदुभ्यां is in the Instrumental case and not in the Ablative. Had it been in the Ablative, there would have been no necessity of using the word केवलम्, for the rule would not have applied, when a preposition intervened between these and the root. In अतिदुलभच्, the word अति is not an Upasarga but a Karmapravachinīya, when अति is used as an Upasarga, we have अतिदुलम्भः ॥ If the words सुदुभ्याम् be construed as Ablative, then also the use of केवलम् is for a purpose similar to that as above.

Thus निष्पानच्, दुष्पानच् 'the visarga is changed to न् here by VIII. 3. 41 S. 155 and VIII 4 29 S. 2835 is debarred. सर्षिष्पानच् (is a genitive com-

pound contra II 2. 14 S. 708). So also बहुवचनम् (II. 1 32 S 694). The च is in these two by VIII. 3 45 S. 159, and VIII. 4. 10 S 1054 debarred.

Why do we say "चात् after a व् ?" Observe निर्वचः ॥

Why do we say वदान्तात् 'final in a Pada'? Observe कुच्यति, पुच्यति ॥ The word वदान्तात् is equivalent to पदे अन्तः or a Locative Tatpuruṣa, and does not mean final of a Pada. Therefore the rule does not apply here. कुच्यति (ins sg) कुच्यते ॥ Here the क is added by V 4. 154 S. 891. योऽनं चर्चिरस्य = कुच्यति (a Bahuvrīhi). The च is by VIII. 3 39 S 153. Before the affix क, the word कुच्यति is a Pada (I 4. 17 S 230), and thus व् (व्) is final of a Pada but it is final of a preceding member followed by another Pada. The rule, in fact, applies to compounds, the व् being final in the first term.

३३११ । आवश्यकाद्यनर्थयोर्निनिः । ३ । ३ । १३० ।

आवश्यकारी । नर्तदायी ।

3311 The affix 'nini' is added to the root in denoting agent, showing that there is some necessity or indebtedness or obligation on the part of the agent in connection with the action denoted by the verb.

Thus आवश्यकारी 'must be done'. The compounding here takes place by II 1. 72. S. 754. So also नर्तदायी 'ought to be given a hundred'.

३३१२ । कृत्याश्च । ३ । ३ । १३१ ।

आवश्यकाद्यनर्थयोर्निनिः । आवश्य हरिः सेव्यः । नर्त देयम् ।

3312. The affixes called 'kritya' also come after a root when the sense to be indicated is that of 'necessity or obligation'.

Thus आवश्य हरिः सेव्यः 'Hari must be served necessarily'. नर्ततां कृत्याः कर्तव्याः, कर्तव्याः, कार्यः or कृत्याः 'you ought to make the mat', नर्ततां नर्त देयम्, देयम्, &c, 'you ought to pay a hundred'.

३३१३ । क्तिञ्च क्ता संज्ञायाम् । ३ । ३ । ३३४ ।

आतोः क्तिञ्च क्ता संज्ञायाम् । 'क्तिञ्च' (३१३३) इति नेट् । नवताङ्गुतिः ।

3313. The affixes 'ktiñch' and 'kta' are employed after a root, when benediction is intended, provided that the whole word so formed, is an appellative.

The affixes therefore, give the sense of the agent, with the addition that the action is simply the object of a prayer of some one who wishes that that may be the action of that agent, the sense being simply appellative. Thus वस्तिः = वसुतात् 'a weaver' (lit may he weave); वातिः or वतिः = वसुतात् (VI. 4 45) 'wealth or gift', वृत्तिः = अवतात् 'success', वस्तिः = वसुतात् 'respect'. These are examples of words formed by the affix क्तिञ्च. Of words formed by क्ता in this sense, we have देवदत्तः = देवा दत्तं देवाहुः 'Devadatta (lit may the Gods give him). Though the affix क्ता has already once

been generally ordained, its repetition here is to prevent its being superseded by क्तिच्. The च् of क्तिच् is qualifying only, distinguishing it from क्तिच् &c and is useful in sūtra VI. 4 39 below. The affixes do not take इद् augment (See S. 3163)

३३१४ । न क्तिचि दीर्घश्च । ६ । ४ । ३० ।

अनिटा वनतितनोभ्यादीना च दीर्घाङुनासिकलोपो न स्तः क्तिचि षरे । यन्तिः । रन्तिः । वन्तिः । तन्तिः ।

3314 Before the affix क्तिच्, the above roots neither drop their nasal nor lengthen their root-vowel

The above roots & anudāttopadesa, ending in a nasal, and वन and तनादि, do not lose their nasal before क्तिच्. Thus यन्तिः, रन्तिः, वन्तिः. The lengthening would have taken place by VI 4 15, S 2666 when the nasal was not elided that also is prohibited.

३३१५ । सनः क्तिचि लोपश्चास्यान्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४५ ।

सनेतिः क्तिच्चात्वा वा स्वात्स्लोपश्च वा । सजुतात् । सतिः । सतिः । सन्तिः । देवा इव देवाभ्युर्देवदत्तः ।

3315 The long आ is optionally substituted for the final of चर before the affix क्तिच्, and there is also elision optionally of the Nasal

Thus we have three forms सतिः, सन्तिः and सत्तिः. So also देवदत्तः ।

३३१६ । अलखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा । ३ । ४ । १८ ।

प्रतिषेधाद्योः अलखल्वोः क्त्वा क्त्वा । प्राचां क्त्वा । 'अनैवाक्येन' (७८३) इति नियमान्नेोपपदवचनात् । 'दो वदो' (३०९९) । अलं दत्वा । 'पुनास्वा-' (२४६२) । पीत्व खलु । 'अलखल्वोः' क्तिच् । वा क्त्वा । 'प्रतिषेधयोः' क्तिच् । अलकारः ।

3316 According to the opinion of the Eastern Grammarians, the affix 'ktvā' comes after a verb, when there are in combination with it, the words 'alam' and 'khalu', expressing the sense of prohibition

The anuvṛtti of the words 'in the Vedas &c' does not extend further.

Thus अल कृत्वा 'do not make', खलु पीत्वा 'do not drink' वा changed to च by S 2462, अलं बाले रदित्वा do not weep, O girl? So also अलं दत्वा (S. 3077) by which द्वा changed to इद् ।

Why do we say 'when there are अल and खलु'? Witness अकार्षीः 'do not make'. Why do we say 'when expressing prohibition'? Observe अलङ्कारः 'decoration'

The phrase 'in the opinion of the Eastern Grammarians' shows that it is an optional rule. Therefore we have अलरोदनेन 'do not weep'. Or if rule III 1 94 be applied, then the use of the word प्राचां is for the sake of merely showing respect (pūjartha), the rule could have well stood without it. There is no upapada compounding because of the restriction of S. 783.

३३१७ । उदीचां नाडी व्यतीहारे । ३ । ४ । १९ ।

उद्यतीहारेऽयं नाडः क्त्वा स्यात् । अपूर्वकालार्थनिदम् ।

3317 According to the opinion of the Northern Grammarians, the affix 'ktvā' is added to the root 'men' (to exchange), when the sense is that of interchange (though the action denoted by the former word is not prior to the action denoted by the latter word)

३३१८ । नयतेरिदन्यतरस्याम् । ६ । ४ । २० ।

नेह वक्तारोऽन्तादेयः स्याद्वा ह्यपि । अपमित्य याचते । अपनाय । उदीचांग्रहणाद्य-
याप्राप्तमपि । याचित्वा अपनयते ।

3318 इ may optionally be substituted for the आ of न् (नयति) before ह्यप् ॥

Thus अपमित्य अपनाय ॥

Thus अपमित्य याचते 'having offered an exchange, he asks' अप+ने+
क्त्वा=अप+ना+ह्यप्=अप+नि+तुक्+य (VI 1 45 and 71) =अप+मित्य
(VII 4 40) This is an optional rule, as the phrase 'according to the
northern' indicates. So we have in the alternative, याचित्वाऽपनयते 'having
asked he exchanges', and this is the more general use of *ktvā*, namely, it
comes after that verb which is concerned about a time *anterior* to that of
the other, see III 4. 21 S 3320. The sūtra III. 4 19 S 3317 is an
exception to III 4 21

The root नेह् has been exhibited in the sūtra S 3317 as नाह्, with the
vowel आ instead of इ. This indicates the existence of the following
Paribhāṣhā —

"A root, which, when destitute of anubandhas, ends in either इ, ओ
or ऐ, must not be considered to have ceased to end in either इ, ओ, or ऐ,
when an anubandha has been attached to it" By this Paribhāṣha ऐप्
must be regarded as ending in ऐ, and as therefore आ may be substituted
for the vowel ऐ (VI 1 45), even while प् remains, ऐप् does assume the form
दाप् and is consequently, by the prohibition अदाप् in sūtra I 1. 20 S 2373,
forbidden to be termed पु ।

३३१९ । परावरयोगे च । ३ । ४ । २० ।

परेषु प्रवृत्तादिषु परस्य योगे नश्ये चातोः क्त्वा स्यात् । अपाव्य नदीं पर्वतः । परतदीयोगो-
ऽत्र पर्वतस्य । अतिक्रम्य पर्वतं स्थिता नदी । अवरपर्वतयोगोऽत्र नद्याः ।

3319. The affix 'ktvā' is added to a root, to denote what
is situate on that (para) side or on this (avara) side of some-
thing.

The situation on the पर 'the other' side and अवर 'this' side, is called
परावरयोगः । Thus अपाव्य नदीं पर्वतः स्थितः 'the mountain is situate without

having reached the river & e on this side of the river, the river being on the other side Here the word चरत् is qualified by the word नदी which is the point from which the situation is taken, and which in this case, is on the other side of the mountain Similarly अतिशयं तु पर्वत नदी स्थिता 'the river is situated on the other side of the mountain' Here the relation between the 'mountain' and the 'river' is of स्वर and चर ।

३३२० । समानकर्तृकयोः पूर्वकाले । ३ । ४ । ३१ ।

समानकर्तृकयोर्धात्वर्थयोः पूर्वकाले विद्यमानाङ्गातोः क्त्वा स्यात् । भुक्त्वा भुजात् । द्वित्वन-
सम्पन्नम् । स्नात्वा भुक्त्वा पीत्वा व्रजति । अमुदात्त- (२४२८) इत्यनुनासिकलोः । विष्णु नत्वा
स्तौति । स्वरत्वादेः 'भुक् किति' (२३८१) इति नित्यनिष्ठभावः पूर्वविधिमिति चेन्न । स्वरत्वा ।
भूत्वा । भूत्वा ।

3320. When two actions have the same agent, the affix 'kṭvā' comes after that verb which takes place in a time anterior to that of the other (& e the Absolute in 'tvā' refers to that action which precedes in time)

Thus भुक्त्वा व्रजति 'having eaten he goes', पीत्वा व्रजति 'having drunk, he goes'.

The rule is not confined to the case of *two* verbs thus, स्नात्वा, पीत्वा, भुक्त्वा, दत्वा व्रजति 'having bathed, drunk, eaten and given, he goes'

Similarly from नत् । विष्णु नत्वा स्तौति 'He praises Viṣṇu, bowing down'. The nasal is elided by S 2428 In the case of स्वर &c, there is always the absence of the इट् augment, because of the prohibition of S 2381 by anticipation As स्वरत्वा, भूत्वा and भूत्वा ।

Why do we say 'having the same agent'? When the agents are different, the gerund cannot be used, but the Locative Absolute construction will have to be used to express the same sense Thus भुक्त्वति ब्राह्मणे गच्छति देवदत्तः the Brāhmaṇa having been fed, Devadatta goes'.

Why do we say 'which denotes prior action'? For, if the actions are co-eval, the gerundial construction will not be employed. Thus व्रजति च कल्पति च 'he goes and chatters'.

३३२१ । क्त्वि स्कन्दिस्सन्दिः । ६ । ४ । ३१ ।

पतयार्णलोपो न स्यात्क्त्वि परे । स्कन्त्वा । क्वित्वादिङ्वा । स्वाङ्त्वा-स्यङ्क्त्वा ।

3321 स्कन्द and स्वन्द retain their nasal before the affix kṭvā

Thus स्कन्त्वा, and स्यङ्क्त्वा or स्वङ्क्त्वा, the इट् being added when स्कन्द is considered as having an indicatory क् in the dhātupāṭha. When इट् is added, kṭvā is no longer क्ति by virtue of I 2. 18, S 3322 and elision would not take place, for no rule of elision would apply in that case

३३२२ । क्त्वा सेट् । १ । २ । १८ ।

सेट् क्त्वा क्तिन् स्यात् । ययित्वा । 'सेट्' क्ति । कृत्वा ।

3322 The affix *ktvā* when it takes the augment *क्* (i. e. when it is set) is not *kit*

Thus श्रित्वा । So also स्वेदित्वा, वैदित्वा, वर्तित्वा, from स्विच्, दिच् and वृच् 'to sweat', 'to shine', 'to be', Why do we say वेद् ? Observe कृत्वा, no guṇa.

३३२३ । मृड्मृदगुधकुशक्लिशवद्वसः क्त्वा । १ । २ । ३ ।

अभ्यः वेद् क्त्वा कित् । वृदित्वा । 'क्लिशः क्त्वा-' (३०४८) इति वेद् । क्लिशित्वा-क्लिष्ट्वा । उदित्वा । उषित्वा । 'वद्विद्-' (२६०८) इति कित् । वदित्वा । विदित्वा । वृषित्वा । वृषीत्वा ।

3323 The वेद् *ktvā* is however, *kit* after mṛid 'to be gracious', mṛid 'to squeeze', guḍh 'to warp up', kuśh 'to tear', kliś 'to suffer', vad 'to speak' and vas 'to dwell'.

All the seven verbs mentioned in this sūtra are वेद् verbs, and take an intermediate क्. The कृत्वा before these verbs would not have been *kit* by virtue of the last sūtra, therefore arose the necessity of this sūtra, to provide in anticipation an exception to that sūtra, in favor of these verbs, where the affix *ktvā* is necessarily *kit*. Thus वृदित्वा 'being gracious' वृदित्वा 'having squeezed' वृषित्वा 'having wrapped' वृषित्वा 'having torn', क्लिशित्वा 'having suffered' or क्लिष्ट्वा by S. 3049, उदित्वा 'having spoken' उषित्वा 'having dwelt' The व् of वद् and वृच् is changed into उ by the rule of Samprasāraṇa (VI 1 15 S 2409) It is कित् after वद्, विद्, वृच्, वृद् by S 2609. As वदित्वा, विदित्वा, वृषित्वा and वृषीत्वा (vocalisation by S. 2412, and lengthening by S 2562).

Moreover in the case of the verbs वृच्, वृच् and क्लिच्, S 2617 would have made *ktvā* optionally *kit*, the present sūtra makes it necessarily so:

३३२४ । नोपधात्थकान्ताद्वा । १ । २ । २३ ।

वेद् कृत्वा कित्वाद्वा । वदित्वा-वृषित्वा । वृषित्वा-वृषित्वा । 'नोपधात्' क्लिच् । क्लिशित्वा । रेफित्वा ।

3324 The sct *ktvā* is optionally *kit* after the verbs having a penultimate क् and ending in क् and क्.

The result of being *kit* is that the nasal is dropped. In other words the dropping of the nasal is optional in such verbs. Thus from वृच् we have वृषित्वा or वृषित्वा 'having twisted', वृषित्वा or वृषित्वा 'having tied round' वृषित्वा or वृषित्वा.

The word "Nishṭhā" does not govern this sūtra and comes to an end with the last Ashtādhyāyī sūtra.

This rule does not apply to verbs that have not a penultimate क् though they may end in क् or क्. As क्लिशित्वा and रेफित्वा 'having reviled' क्लिशित्वा 'having tied'. Here by S 3322 the क्त्वा *trā* being not-*kit*, the vowels of the root दिच्, and वृच् have been gunated.

A verb may have a penultimate क्, but if it has not final क् or क्, the rule does not apply. As क्लृप् + कृत्वा + क्लिशित्वा 'having dropped' क्लिशित्वा 'having killed'. Had it been *kit*, the nasal would have been dropped.

३३२५ । वञ्चिचलुञ्चयूतश्च । १ । २ । २४ ।

चेद् क्त्वा किद्वा । वचित्वा-वक्षित्वा । लुचित्वा-लुक्षित्वा । अतित्वा-अर्तित्वा ।

3325. The set *ktvā* is optionally *kt* after the verbs *vanch*, 'to cheat', *lunch* 'to pluck' and *rit* 'to dare or abhor'

After the above three verbs, the *ktvā* affix being *set* may or may not be *kt*. As वचित्वा or वक्षित्वा 'having cheated'. So also लुचित्वा or लुक्षित्वा 'having plucked' अतित्वा or अर्तित्वा 'having dared'.

When the verb अतृ *rit* takes the affix ईवद् it is not governed by this sūtra. See sūtra III 1 29

When the *ktvā* is not *set* but *ant*, then there is no option allowed

As वच + क्त्वा = वक्त्वा

३३२६ । तृषिमृषिकृशेः काश्यपस्य । १ । २ । २५ ।

र-यः चेद् क्त्वा किद्वा । तृषित्वा-तर्षित्वा । मृषित्वा-मर्षित्वा । कृषित्वा-कर्षित्वा । 'रलो व्युपधात्-' (२३१७) इति वा कित्थश्च । द्यु तित्वा-दोतित्वा । लिखित्वा-लेखित्वा । 'रलो' किद् । सेवित्वा । 'व्युपधाद्' किद् । वर्तित्वा । 'हलादे.' किद् । पयित्वा । 'चेद् किद् । कुक्त्वा । 'वसतिशुधोरिद्' (३०४६) । उचित्वा । लुचित्वा-लोचयित्वा । 'अङ्गेः प्रजायाद्' (३०४७) इति नित्यमिद् । अक्षित्वा । गतौ दु । अकृषित्वा । लोभित्वा-लोभयित्वा । 'अलो विनोदने' (३०४८) इतीद् । विनोदने दु लुक्त्वा ।

3326 The set *ktvā* is optionally *kt*, according to the opinion of the Rishi Kāśyapa, after the verbs *trish* 'to be thirsty', *mrish* 'to sprinkle,' and *kris* to become lean

As तृषित्वा or तर्षित्वा 'having thirsted,' मृषित्वा or मर्षित्वा 'having sprinkled,' कृषित्वा or कर्षित्वा 'having become lean.' By sūtra 3322 the *set* *ktvā* is never *kt*. This sūtra adds another exception to that general rule

The special mention of Kāśyapa is for the sake of showing respect. The व is already understood in this sūtra by Anuvṛtti from sūtra 3324.

३३२६ । क । रलो व्युपधाद् धलादेः संश्च । १ । २ । २६ ।

3326A. A root ending in a letter of रल् *pratyāhāra* (every consonant except व and य), and beginning with ā consonant, and having a penultimate उ or इ optionally gunates its vowel before the चेद् *ktvā* and *san*

Thus द्यु तित्वा or दोतित्वा । लिखित्वा or लेखित्वा । Why 'ending in a consonant other than व or य'? Observe सेवित्वा where सिच् ends in व ।

Why 'having इ or उ as penultimate'? Observe वर्तित्वा from वृत् where the penultimate is अ ।

Why 'beginning with a consonant'? Observe वचित्वा from वच् ।

Why do we say 'चेद् *ktvā*'? Observe कुक्त्वा ।

३३२६ । ख । वसति शुधोरिद् । १ । २ । ५२ ।

3326B. The affixes *ktvā* and the *Niṣṭhā* always get the augment *इद्* after the roots *vas* and *kṣhuh*

Thus उषित्वा । वृषित्वा or वेषित्वा ।

३३२६ । ग । अञ्जेः पूजायाम् । १ । २ । ५३ ।

3326C. The *ktvā* and the *Niṣṭhā* affixes get *इद्* after the root *añchu* 'to honor'.

Thus अञ्चित्वा । But when *añch* means to go there is the optional form अञ्चत्वा also.

३३२६ । घ । लुभो विनीहनेः । १ । २ । ५४ ।

3326D. The *ktvā* and the *Niṣṭhā* take *इद्* after *√lubh* when not meaning to be greedy

Thus लुषित्वा or लोषित्वा । But लुब्धत्वा 'being greedy'

३३२७ । जृञ्जश्चयोः क्त्वि । १ । २ । ५५ ।

आख्यां परस्व क्त्वे इद् स्यात् । जरीत्वा-जंरित्वा । वृक्षित्वा ।

3327. The affix *ktvā* takes the augment *इद्*, after *जृ* and *वृ* ॥

As जरीत्वा or जरीत्वा, and वृक्षित्वा ॥ *जृ* was prohibited by VII. 2 11, S. 2381 and *वृक्ष* would have been optionally वेद्, as it has an indicative long *क्*, by VII. 2. 44. S. 2279 Hence this rule. The special mention of *ktvā*, stops the anuvṛtti of *ktā* and *ktavatu*.

३३२८ । उदितो वा । १ । २ । ५६ ।

उदितः परस्व क्त्वा इद्वा । ज्ञापित्वा । 'अनुनासिकस्य क्त्वि-' (२६६६) इति दीर्घः । ज्ञापित्वा । दात्वा-दक्षित्वा ।

3328. The *इद्* is optionally the augment of *ktvā*, after a root which has an indicative short *क्* ॥

As ददु-दक्षित्वा or दात्वा the lengthening is by VI 4. 15 S. 2666 ददु-दक्षित्वा or दात्वा, ददु-दक्षित्वा or दात्वा ॥ So also दृत्वा or दक्षित्वा ।

३३२९ । क्लृप्श्च क्त्वि । ६ । ४ । १८ ।

क्लृप् उपधाया वा दीर्घः स्यात् । क्लृप्दी क्त्वे परे । क्लृप्त्वा-क्लृप्त्वा । 'क्लृप्' क्त्वि । 'क्लृप्' (३०५०) इति वेद् । दक्षित्वा-दृत्वा ।

3329. The penultimate of *क्लृप्* is optionally lengthened, before the affix *ktvā* when it is *jhalādi*, that is, without the augment *इद्* ॥

Thus क्लृप्त्वा or क्लृप्त्वा, but क्लृप्त्वा only, with *इद्* augment. The word क्लृप् is understood here from VI 4. 15 S. 2666. But when क्लृप् is replaced by दक्षप्, the rule does not apply as प्रक्लृप्, उपक्लृप् ॥ This is on the maxim अन्तरङ्गानपि विधीर्बहिरङ्गोरप्युपाधये 'a bahuranga substitution of दक्षप् supersedes even anbaranga rule.'

३३२९ । क । पूङ्गश्च । ७ । २ । ५१ ।

3329A The kṭvā and the Nishthā optionally take वृ after ङ् ।

Thus चवित्वा (I 2 22. S. 3051 causes guṇa), or वृत्वा ।

३३३० । आन्तमशां विभाषा । ६ । ४ । ३२ ।

आन्तमशां नञश्च नलोपो वा स्वातुक्त्वि चरे । नञ्त्वा-नञ्त्वात्वा । रञ्त्वा-रञ्त्वात्वा । 'नञि-नञि-त्' (२५१७) इति जुष् । तस्य पञ्च लोपः । नञ्त्वा-नञ्त्वा । 'रञादिन्वञ्' (२५१५) इतीदृशे । नञित्वा । 'नञादाविति वाच्यम्' । नञ् । 'नञित्वा । जदित्वाङ्' । चरे । नञ्त्वा-नञ्त्वात्वा । 'ननञ्' (२५०४) इत्याचक्षत् । स्वात्वा-नञित्वा । 'द्वितित्वाङ्' (३०३४) इतीदृशम् । दित्वा । चित्वा । नित्वा । स्तित्वा । 'द्वितीर्हि' (३०३६) । दित्वा ।

3330 The nasal may be optionally elided before kṭvā in a root ending in ङ् and in नञ् ॥

Thus रङ्गत्वा or रङ्गवा, नङ्गत्वा or नङ्गवा, नङ्गवा or नङ्गवा ॥ See VII 1 60 S. 2517 for the augment जुष् in नञ् ॥ When वृ comes, we have चवित्वा ॥ It takes वृ by S. 2515.

Vart.—The elision of ङ् takes place before the jhalādi kṭvā and not when it takes the augment वृ । Therefore not in नञ्ज्, which forms its gerund as नञ्जित्वा । The root being जदिव, the वृ is optional Therefore before the jhalādi kṭvā, the forms are नञ्जत्वा, or नञ्जत्वा । The final of नञ् च् ५०. are replaced by चा before kṭvā (S 2504) Thus स्वात्वा or नञित्वा । The roots जति स्तति get वृ by S 3074 Thus दित्वा, चित्वा । नित्वा । स्तित्वा । The वृ replaces चा before kṭvā (S 3076) As दित्वा ।

३३३१ । जहातिश्च कित्वा । ७ । ४ । ४३ ।

दित्वा । हाङ्गु । हात्वा । जहा जगि- (३०८०) । जगत्वा ।

3331 चि is substituted for हा (जहाति) before क्त्वा ॥

As दित्वा दाङ्ग्य जन गतः, दित्वा नञ्जति । The rule does not apply to च निहीति ॥ There we have हात्वा गतः ॥

The ञ् is replaced by जग्व before kṭvā As जगत्वा ॥ See S. 3080

३३३२ । समासेऽनङ्पूर्वं क्त्वो ल्यप् । ७ । १ । ३७ ।

अव्ययपूर्वपदेऽनङ्गनासे क्त्वो ल्य-दिशः स्वात् । हुक् । मकुट्य । 'अनङ्' कित् । अङ्गत्वा । पञ्च दाङ्गमवकाशनेह । परमङ्गत्वा ।

3332 In a compound, the first member of which is an indeclinable but not नञ्, ल्यप् is substituted for क्त्वा ।

Thus मकुट्य, मङ्गल्य ॥ The tvā is added by III 4 21, the compounding is by II. 2. 18, and हुक् by VI 1 71. प्राख्यत- क्त्व The tvā is added by III. 4. 61. and compounding is by II. 2 22 नानाङ्ग्य, द्विवाङ्ग्य. The tvā is added by III. 4 62 Why do we say 'in a compound'? Observe कृत्वा इत्वा. Here the counter example is इत्वा, which is preceded by an Indeclinable कृत्वा, but as it is not compounded, there is no substitution. Why do we

say 'not preceded by नञ्'? Observe अकृत्वा, अहत्वा । By explaining anañi as a paryudāsa prohibition, we get परमकृत्वा, उत्तमकृत्वा ॥ But if it were a prasajya pratishedha then the forms would be परमकृत्य The word अनञ् means other than नञ्, and words of the same class as नञ्, i. e. indeclinables and does not mean words which are not Indeclinables. The compounds like छात्वाकालक contained in the class of समुख्यसक &c (II. 1 72), do not take ह्यप् anomalously. Or the word चनाचे is in the Locative with the force of specification and means those compounds which are specifically formed with ktvā and not any compound in general.

Now by I. 1. 72, ktvā would denote a form ending with ktvā, and would include the case of a compound ending in ktvā But the general rule is modified by the maxim मन्त्राय ग्रहणे यस्मात् च विहित स्तदादेस्तदन्तस्य ग्रहणम् "an affix denotes, whenever it is employed in grammar, a word-form which begins with that to which that affix has been added and ends with the affix itself." But the affix ktvā is never ordained after a compound Therefore, the case of compounds ending in ktvā, would not be covered by the mere employment of ktvā Then comes the maxim कृद् ग्रहणं नति कारकं पूर्वस्यापि ग्रहणं 'a krit affix denotes whenever it is employed in grammar, a word-form which begins with that to which that krit affix has been added and which ends with the krit affix, but moreover should a gati, or a noun such as denotes a case relation have been prefixed to that word-form, then the krit affix must denote the same word form together with the gati or the noun which may have been prefixed to it" By this a compound also may end in ktvā This maxim will cover cases like मकृत्य, पार्श्वतः कृत्य but not चञ्चैः कृत्य &c because चञ्चैः is neither a gati nor a kāraka Hence the employment of the word चनाचे in the sūtra, and also of the word अनञ्पूर्व, for नञ् is neither a Gati nor a Kāraka.

३३३३ । यत्पुनरुक्तोऽसिद्धः । ६ । १ । ८६ । ।

यत्वे तुकि च कर्तव्ये यकादेयमात्रमसिद्धं स्यात् । कोऽसिद्धः । इह यत्पुन । अपीत्य । प्रेत्य । 'तस्यस्य-' (२८५८) इति तुक् ।

3333 The substitution of a single ādesa is to be considered as to have not taken effect, when otherwise च would have to be changed to य, or when the augment र (तुक्) is to be added

The word असिद्ध means not-accomplished i. e. the operation caused by its having taken effect is not produced. The word asiddha always debars operations dependent upon the ādesa, and gives scope to the operations dependent upon the general rule (असिद्धमननादेयमत्रमतिवेदार्थोपलक्षणमवयवाद्यै च ॥)

Thus कोऽसिद्ध here च is not changed to य The equation is thus exhibited नञ् + असिद्ध = कृद् + असिद्ध (the च changed to र by VIII.

३३३५ । न ल्यपि । ६ । ४ । ६९ ।

एवपि परे पुनस्तथादेरीत्वं न । वेष्ट् । प्रचाय । प्रचाय । प्रचाय । प्रचाय । प्रचाय । प्रचाय ।
'जीनाविनिनोति-' (३५०८) इत्यानन्तः । प्रचाय । निचाय । उपचाय । 'विभाषा लीयते' (३५०९) ।
विचाय-विलीय । विलीयः । उत्चार्य । विचार्य ।

3335. The ई substitution for आ under VI 4. 66, S 2462 does not apply when the absolutive affix ल्यप् follows पु ना, स्वा, ना, वा, हा and डा ॥

Thus प्रदाय, प्रचाय, प्रनाय, प्रस्वाय, प्रनाय, प्रचाय, प्रहाय and प्रवसाय ॥ The affix ल्यप् as the substitute of क्त्वा, is a क्तिप् affix by I 1. 56 The आ replaces the vowels of निनी and नीनाति by S 2508. Thus प्रनाय, निचाय and उपचाय । In the case of ली there is option by S 2508 As विचाय or विलीय । The वि is elided before ल्यप् As उत्चार्य, विचार्य ।

३३३६ । ल्यपि लघुपूर्वात् । ६ । ४ । ५६ ।

लघुपूर्वात्परस्य वेष्ट्यादेस्तः स्यात्क्यपि । विगन्धय्य । प्रगन्धय्य । प्रवेनिदय्य । 'लघुपूर्वात्' क्तिप् ।
जंमचार्य ।

3336 ल्यप् is substituted for the क्त्वा of ल्यप्, before the Absolutive affix ल्यप्, when the vowel preceding the क्त्वा is light.

Thus प्रगन्धय्य गतः, जदन्धय्य गतः, प्रवेनिदय्य, विगन्धय्य ॥ Why do we say preceded by the short क्त्वा? Observe प्रचाय गतः the vowel preceding the क्त्वा is long. Here VI 4 51 applies. The shortening, the elision of च and the elision of क्त्वा should not be considered as asiddha, as their place of operation is not the same. Thus चक् + क्तिप् = चाति, this क्त्वा is shortened by VI 4 92, and we have चाति ॥ This shortening is not to be considered as asiddha, for if asiddha, there being no laghu pūrva, the present rule would not apply. Similarly, वेभिद्य is the Intensive root, its च is elided by VI 4. 49, this elision is not considered as asiddha, if it were asiddha, the क्त्वा of ति would not be laghu. Similarly the elision of क्त्वा in गक् which is a root which ends in क्त्वा, (see Dhātupāṭha Chunaḍi 309), is not considered as asiddha for similar reasons.

३३३७ । विभाषापः । ६ । ४ । ५७ ।

आप्तोर्वेष्ट्यादेस्तो वा स्यात्क्यपि । प्रापय्य-प्राप्य ।

3337 ल्यप् is optionally substituted for the क्त्वा of ति before the affix ल्यप्, after the verb आप् ॥

Thus प्रापय्य or प्राप्य गतः ॥ This however does not apply to the आप् substitute for क्त्वा, as आप्क्यय्य गतः (VI. 1. 48, VII. 3. 36). The maxim of Pratipadokta applies here.

३३३८ । क्षियः । ६ । ४ । ५८ ।

क्षिये क्यपि क्षीयः क्त्वात् । प्रक्षीय ।

3338. A long is substituted for the *र* of *वि* before *ल्यप्* ॥

As *प्रवीय, उपवीय* ॥

३३३८ । ल्यपि च । ई । १ । ४१ ।

वेजो ल्यपि संप्रसारण न स्यात् । प्रवाय ।

3339. The semivowel of *वे* is not vocalised when the Participial affix *ल्यप्* follows

Thus *प्रवाय, उपवाय* ॥

३३४० । ज्यश्च । ई । १ । ४२ ।

प्रज्याय ।

3340. The semivowel of *ज्वा* 'to grow old' is not vocalised when the affix *ल्यप्* follows

Thus *प्रज्याय, उपज्याय* ॥

३३४१ । व्यश्च । ई । १ । ४३ ।

उपज्याय ।

3341. The semivowel of *ज्वा* (*ज्वे*) 'to cover' is not vocalised when the affix *ल्यप्* follows.

As *प्रज्याय, उपज्याय* ॥ The separation of this sūtra from the last is for the sake of the subsequent sūtra, in which the anuvṛtti of *ज्वे* runs

३३४२ । विभाषा परेः । ई । १ । ४४ ।

परिर्वेजो वा संप्रसारण स्यात्कपि । शुक्लं बाधित्वा परत्वात् 'दलः' (२५५८) इति दीर्घः । परिर्वीय-परिज्याय । ल्यप् शुक्लं व्यादाय स्वपिति 'नेत्रे निमील्य इवति' इति । व्यादान्त-मीलनोत्तरकालेऽपि स्वापदास्योरनुवृत्तेस्तर्ह्यविवक्षया न विज्यति ।

3342 The vocalisation may optionally take place when *ज्वे* preceded by *परि* takes the affix *ल्यप्* ॥

Thus *परिर्वीय* *वृषत्* or *परिज्याय* ॥ The augment *वृक्* presented by VI. 1. 71 is debarred by VI 4. 2 S 2559 which causes the lengthening of the vowel since VI 4. 2 is subsequent to VI 1. 71.

Vart.—The phrase *शुक्लं व्यादाय स्वपिति नेत्रे निमील्य इवति* 'he sleeps, with his mouth open, and laughs with his eyes closed', is valid, though the affix *कृत्वा* is not added to the verb denoting prior action. For he sleeps first, and then while so sleeping, he gapes similarly he laughs first and then closes the eyes. So no *kivā* can be properly added under these conditions to verbs denoting subsequent action. There being no *kivā*, *a fortiori* there can be no *lyap* also. The *vartika* makes an exception. Though the 'sleeping' and 'laughing' preceded the action of 'gaping' and 'closing of eyes', yet as they *subsist* even after 'gaping' and closing of eyes', they may be said in so far to be *subsequent* to these.

३३४३ । आभीक्ष्यं समुल्ल । ३ । ४ । २२ ।

बीजं पुनरे वीत्ये पूर्वविषये चतुस्त्यात् क्त्वा च । द्वित्वम् । स्मरंस्मरं भवति शिवम् । स्मृत्वास्मृत्वा । पावपावम् । भोजभोजम् । प्रावप्रावम् । 'चिरञ्जुलोः' (२०६२) इति समुत्परे यौ वा दीर्घः । गार्जगार्जम्-गर्जगर्जम् । 'विभाषा चिरञ्जुलोः' (२०६५) इति पुनः । लम्भलम्भम्-लान्भलान्भम् । व्यवस्थितविभाषयोपबुद्धस्य नित्यं पुनः । प्रलम्भप्रलम्भम् । 'जाग्रोऽविचिरण-' (२१८०) इति पुनः । जागरजागरम् । दधन्तस्याप्तेवम् ।

3343 The affixes 'namul' and 'ktvâ' come after a root, when re-iteration is to be expressed

The phrases 'when the agent of both the verbs is the same' and 'after the verb whose action occurs first in time' are to be read into this sūtra, to complete the sense. The force of च is to introduce the affix क्त्वा into this sūtra. The affixes *ktvâ* and *namul* express 're-iteration' then only when the verb is doubled, and not singly. See rule VIII 1. 4, S 2140. Thus स्मरं स्मरं भवति शिवम् "Constantly remembering he bows to Shiva" So also we may have स्मृत्वा स्मृत्वा भवति शिवम् conveying the same sense. Similarly पावपावम् or भोज भोजम् or गार्ज गार्जम् &c.

By VI 4 93 S. 2762 there is optional lengthening of the penultimate vowel before *namul*, as गार्ज गार्जम् or गर्ज गर्जम् । This is of course confined to the causative निद् roots

In the case of the root labh, there is optionally the augment पुन inserted, as लब्धम् लब्धम् or लान् लानम् by VII. 1. 69 S. 2765 But we have already explained in that sūtra that the option taught therein is a restricted one (vyavasthita vibhāsā) and the पुन is compulsory and not optional after pra &c. Thus प्रलब्धम् प्रलब्धम् only one form. In the case of √jāgrī there is gūṇa by VII. 3. 85 S. 2480 as जागरम् जागरम् The same is the case when the root takes the causative णि also.

३३४४ । जयद्युनाकाङ्क्षये । ३ । ४ । २३ ।

यज्जन्त उच्यते पूर्वकाले यत्प्राप्तं यज्जन् यत् प्रवेष्टीयते क्रिये लब्धाययनपरं नाकाङ्क्षये चेत् । यदयं युद्धं ततः भवति । इह यत्पाकयुक्तो न । 'जनाकाङ्क्षे' क्रिप् । यदयं युद्धं यज्जति ततोऽधीति ।

2844. The affixes 'ktvâ' and 'namul' are not added to a root, when the word 'yad' is used, in a simple sentence, which does not depend upon another to complete the sense.

The word आकाङ्क्षा means 'inter-dependence' or the inability of a word, phrase or sentence, to indicate the intended sense in the absence of another word, phrase, or sentence. In other words, when there are two actions one prior and another subsequent, and they complete the sense of the sentence, without standing in need of any other verb, in such a case, *ktvâ* and *namul* are not used, when the word *yad* is in composition. This sūtra prohibits the affix *ktvâ* also, though the affix *namul* is in immediate context. Thus यदयं युद्धं ततः भवति, यदयमधीति ततः जेहे, having eaten, he cooks; having read, he sleeps'.

But when there is inter-dependence or *आकार्वा*, we have *वदन् वृत्त्वा* *वृत्ति*, *आनीत वद ततः परम्* । Professor Bothlingk translates it thus 'In connection with *वद* the above-mentioned Absolutives will not be applied, unless the two verbs required one more as complement.'

३३४५ । विभाषायेप्रथमपूर्वेषु । ३ । ४ । २४ ।

आनीतवद इति नापुनर्वदे । वदुपपदे तु वचनकर्तृकयोः पूर्वकात्ते कृत्वावपुनो वा ततः ।
अग्रेभोज वृत्ति । अग्रेषु कृत्वा । प्रथमभोजन्-प्रथमं वृत्त्वा । पूर्वभोजन्-पूर्वेषु कृत्वा । पथे कदाचनः ।
अग्रे वृत्ते ततो वृत्ति । आनीतवदे तु पूर्वविप्रतिषेधेन नित्यमेव कितिः । अग्रे भोजभोज वृत्ति ।
वृत्त्वावपुनः ।

3345 The affixes 'ktvā' and 'namul' come optionally after that verb which denotes the prior action, when both verbs have the same agent, provided that the following words are in composition —'agre', 'prathama' and 'pūrva'

This is an *Aprāpta-vrbhdshd* The word 're-iteration' is not understood here. Thus *अग्रे भोज वृत्ति* 'having first eaten he goes'. In the same sense we may use also *अग्रे वृत्त्वा वृत्ति* । Similarly *प्रथम भोज वृत्ति* or *प्रथमं वृत्त्वा वृत्ति* । Similarly *पूर्व भोज वृत्ति* or *पूर्वेषु वृत्त्वा वृत्ति* ।

By using the word 'optionally' it is indicated, that the regular Tenses, such as the Present &c, may be employed also. Thus *अग्रे वृत्ते ततः वृत्ति* 'he eats first and then goes'. The rule is compulsory when re-iteration (S. 3343) is denoted, for then that rule, though prior, will debar this subsequent rule. As *अग्रे भोजं भोजं वृत्ति* or *वृत्त्वा वृत्त्वा* ।

३३४६ । कर्मव्याक्रोशे कृजः समुञ् । ३ । ४ । २५ ।

कर्मव्युपपद व्याक्रोशे गण्ये । चौरकारनाक्रोशति । करोतिवचनारणे । चौरवद्व्युत्पत्त्यर्थः ।

3346- The affix 'khamuñ' is added to the verb 'kri' (to utter), when a word in the accusative case is in construction with it, if the sense intended implies 'abuse'.

Of the affix *समुञ्*, the efficient portion is *कृज*, the indicative *क* introduces the augment *कृ* (VI. 3. 67 S. 2942) Thus *चौर कारनाक्रोशति* 'he reviles him as thief, i. e. calls out in abuse 'thou art a thief, thou art a robber, &c' The person is not really made a thief, but making him a thief is to express one's indignation. The verb *कृ* here means 'to utter'.

३३४७ । स्वादुमि समुल् । ३ । ४ । २६ ।

स्वादुर्मेतु कुमो वसुव्यादेककर्तृकयोः पूर्वकात्ते । पूर्वपदस्य नाम्नात्वं निवात्यते । अस्वादु
स्वादु कृत्वा वृत्ते स्वादुर्कारं वृत्ते । संपन्नकारम् । सवर्णकारम् । संपन्नसवर्णकारो
स्वादुमर्वावो । वाचकमेव कस्यापि । स्वादु कृत्वा वृत्ते ।

3347. (When the actions, signified by the verbs 'kri' and another, have the same agent), the affix 'namul' is added to the verb 'kri' (which is concerned about a time anterior to that of the other), provided that a word signifying 'sweet' is in composition

The words within brackets are to be read into the sūtra by anuvṛtti from III. 4 21 S. 3320. Thus खादुङ्कार or खवणकार भुङ्क्ते 'he eats, having made his food sweet or seasoned. So also चरन्कार । The words चरन् and खवन् are synonyms of स्वादु ।

In the sūtra, the word स्वादुच् is used ending with a च् It is an anomalous form, and indicates that a च् must be added to the उपपत्ति in these cases the object served by this form being that rule IV 1. 44 S 502 by which feminine of words like स्वादु ending in उ is formed by long ई, does not apply here Thus स्वाद्वीच् कृत्वा यवागूच् भुङ्क्ते = स्वादुङ्कार यवागूच् भुङ्क्ते । Here though यवागू is feminine, the attribute is still स्वादु and not स्वाद्वी ।

By applying III. 1 94 S 2830 we have the affix स्वा in the alternative Thus स्वादु कृत्वा भुङ्क्ते । All these affixes form abstract nouns (धातु) as they have the sense of the affix तोषुच् (III. 4 16 S. 3143). In connection with चञ्च्, the Instrumental case can not, however, be used, i. e. we cannot use the Passive construction, e. g. स्वादुङ्कारं यवागून् भुङ्क्ते देवदत्तेन will be wrong

३३४८ । अन्यथैवकथमित्यसु सिद्धाप्रयोगश्चेत् । ३ । ४ । २९ ।

यसु कृजो यञ्जुस्यात् । सिद्धोऽप्रयोगोऽस्यैवभूतश्चेत्कृञ् । व्यर्थत्वात्प्रयोगानर्ह इत्यर्थः । अन्यथाकारच् । एवकारच् । कथकारच् । इत्यकार भुङ्क्ते । इत्य भुङ्क्ते इत्यर्थः । 'सिद्ध-' इति क्विच् । शिरोऽन्यथा कृत्वा भुङ्क्ते ।

3348 When the words 'anyathâ' (otherwise), 'evam' (so), 'katham' (how) and 'ittham' (thus) are compounded with the verb, then 'namul' comes after 'kri' (to make), if it be such that its omission would be unobjectionable

When is the non-employment of कृञ् valid ? When the same sentence will remain correct by omitting कृ, i. e. when without employing it, the same idea will be expressed Thus अन्यथाकार, एवकार, कथकार or इत्यकार भुङ्क्ते 'he eats otherwise, he eats so, how does he eat, or he eats thus' In fact, the sentence अन्यथाकार भुङ्क्ते is equivalent to अन्यथा भुङ्क्ते ।

Why do we say 'if the non-employment would be valid ? Witness अन्यथा कृत्वा शिरो भुङ्क्ते 'he eats, having turned his head aside'. Here कृञ् could not be spared.

३३४९ । यथातथयोरसूयाप्रतिवचने । ३ । ४ । २८ ।

कृञः सिद्धाप्रयोग इत्येव । असूयया प्रतिवचने । यथाकारनर्ह मोक्षे तथाकारं भीक्ष्ये किं तदनेन ।

3349. The affix 'namul' is added to the root 'kri' (to make), when the words 'yathâ' and 'tathâ' are compounded with

it, and the sentence denotes an angry reply (if the omission of 'kriñ' is unobjectionable)

When one questions or replies in indignation, displeasure or anger, then is this construction valid. Thus तवाकारं भोदये, किं तवानेन 'I will eat in that way, what is that to you'? Similarly यवाकारं भोदये, किं तवानेन ।

Why do we say 'when an angry reply is made'? Observe यवाकृत्वाऽहं भोदये तवा त्वं ब्रूयस्व 'in what way I will eat, that thou wilt see'.

Why do we say 'when the omission of कृञ् would be valid'? Witness यवाकृत्वाऽहं चित्ते भोदये किं तवानेन 'what is that to you, in what way turning my head I will eat'?

३३५० । कर्मणि दृशिविदोः साकल्ये । ३ । ४ । २९ ।

कर्मण्युपपदे जमुल्त्वात् । कर्मणादर्थं वरयति । सर्वाः कर्मणा इत्यर्थः । ब्राह्मणवेद भोजयति । य य ब्राह्मणं जानाति सप्तते विचक्षयति वा त सर्वं भोजयतीत्यर्थः ।

3350 When the object is compounded with it, the verb 'driś' (to see), or 'vid' (to know), takes the affix 'namul', to denote the total number of such objects

Thus कर्मणादर्थं वरयति 'he woos every girl that he sees & all the girls seen' ब्राह्मणवेद भोजयति 'he feeds as many Brāhmanas as he knows, & c. all whom he knows, finds or thinks of'

३३५१ । यावति विन्दजीवोः । ३ । ४ । ३० ।

यावद्देव शुक्ले । यावत्समते तावदित्यर्थः । यावत्जीवन्धीते ।

3351 The affix 'namul' comes after the verb 'vid' (to get) and 'jiv', (to live), when the word yāvat, is combined with them

As यावद्देव शुक्ले 'he eats all that he gets' यावत्जीवन्धीते 'he studies as long as he lives, & c. throughout his life'.

३३५२ । चर्मोदरयोः पूरेः । ३ । ४ । ३१ ।

कर्मणीत्येव । चर्मपूरं स्फुराति । उदरपूरं शुक्ले ।

3352 The affix 'namul' comes after the verb 'pūr' (to fill), when the words 'charman' and 'udar' are compounded with it as object.

Thus उदरपूरं शुक्ले 'he eats so as to fill his belly' ? चर्मपूरं स्फुराति 'he spreads so as to cover the skin'.

३३५३ । वर्षप्रमाणं कलोपश्चास्यान्यतरस्याम् । ३ । ४ । ३२ ।

कर्मण्युपपदे प्रत्ययानुस्वाङ्कारलोपश्च वा समुदायेन वर्षप्रमाणे गम्ये । गोष्पदपूरं वृष्टो देवः । गोष्पदं वृष्टो देवः । 'अस्य' इति किञ् । उपपदस्य नाम्नात् । नृषिकाविलमम् ।

3353. The affix 'namul' comes after the verb 'pūr' (to fill), when the word so formed expresses a measure of rain-fall ; and optionally the long 'ū' of this 'pūr' is elided.

Thus गोचपदपूरं or गोचपदम् वृष्टौ देवः 'it rained filling up small puddles (lit. the impression made by the foot of the cow on the soil)'. चीतापूरं or चीताम् वृष्टौ देवः 'it rained filling up all furrows'

Why have we used the word अस्व 'of this pūr' in the sūtra? The long ञ् of पूर is to be elided, and not the long क, if there be any, of the *upapada*. Thus नृपिकाविकपूरं or नृपिकाविकम् वृष्टौ देवः। Here the long ञ् of नृ is not shortened.

३३५४ । चेलो ज्ञोयेः । ३ । ४ । ३३ ।

चेलार्थेन कर्तव्यपदेन ज्ञोयेर्नञ्प्रत्ययान्नप्राप्ते । चेलज्ञोयं वृष्टौ देवः । वक्त्रज्ञोयम् । वचनज्ञोयम् ।

3354. The affix 'namul' comes after the causative of the root 'knūy' (to wet), when there is compounded with it a noun denoting 'clothing', in the accusative case, as an *upapada*, if the whole word so formed expresses a measure of the rain-fall.

The verb ज्ञोयि is the causative root formed from the simple root क्नुय् 'to wet'. Thus चेलज्ञोयं वृष्टौ देवः or वक्त्रज्ञोयं or वचनज्ञोयं &c. 'it rained so as to wet the clothes'.

३३५५ । निमूलसमूलयोः कषः । ३ । ४ । ३४ ।

कर्तव्यीत्येव । कषादिक्लृप्तप्रयोगं वक्ष्यति । अत्र प्रकर्तवे पूर्वकात् इति न संवध्यते । निमूलकाय कषति । समूलकाय कषति । निमूलं समूलं कषतीत्यर्थः । एकस्यापि भास्वर्यस्य निमूलादिविधे-
वक्ष्यन्वप्राप्तेः । तेन चाभाष्यविधेयभावेन विधेयव्यतिरेक्यभावात् ।

3355 The affix 'namul' comes after the verb 'kash' to rub, when the words 'nimūla' and 'samūla' are compounded with it in the accusative case.

Thus निमूलकाय कषति he scrapes down to the scraping up of the roots, समूलकाय कषति he scrapes up to the scraping up of the roots. In fact, the gerund of the root and the root itself denote the same thing, the whole sentence निमूलकाय कषति &c. is equal to निमूलं कषति and समूलं कषति. From this sūtra up to III 4 46, S. 3367 the subsequent verb governing the previous word, must be derived from the same root from which the gerund is derived. Though the verb is the same in the antecedent and the subsequent, yet there is a slight difference of meaning the verbal derivative qualifies the verb and thus intensifies the meaning of the simple root. See III, 4. 46. S. 3367. The word pūrva kālā does not govern this and the subsequent sūtras.

३३५६ । शुष्कचूर्णकक्षीषु पिशः । ३ । ४ । ३५ ।

वृषु कर्तव्येन विवेकज्ञे । शुष्कचूर्णं पिशति । शुष्कं पिशतीत्यर्थः । चूर्णचिह्नम् । वक्ष्येवम् ।

3356. The affix 'namul' comes after the verb 'pish' (to

grind), when the words 'śushka' (dry), 'chūrna' (powder), and 'rūksha' (dry), in the accusative case are compounded with it.

Thus शुष्कवेदं पिनष्टि = शुष्कं पिनष्टि 'he grinds it dry grinding i. e. grinds it dry', चूर्णवेदं पिनष्टि 'he grinds to powder grinding i. e. grinds till it becomes a powder, रूक्षवेदं पिनष्टि 'he grinds it dry'. Here also an appropriate verb from the same root पिच् must be used to govern the gerund.

३३५७ । समूलाकृतजीवेषु हन्कृज्यहः । ३ । ४ । ३६ ।

कर्तृजीवेषु । समूलघातं इति । अकृतकारं करोति । जीवघातं गृह्णाति । जीवतीति जीवः । बहुवचनस्यैव कः । जीवन्तं गृह्णातीत्यर्थः ।

3357. The affix 'namul' comes after the verbs 'han' (to kill), 'kṛi' (to make) and 'grah' (to seize), when the words, 'samūla', 'akṛita' and 'jīva' in the accusative case are respectively compounded with them

Thus समूलघात इति (VIII. 3 32 and 54) 'he destroys so as to tear up by the roots i. e. he totally extirpates', अकृतकारं करोति 'he does a thing which was not done before', न जीवघातं गृह्णाति 'captures him so as to preserve his life, i. e. captures him alive'. Here also appropriate verbs from the same roots are used to govern the gerund. The affix क is added to जीव् because it has a penultimate ह् vowel, and so जीव means 'living' and is equivalent to जीवति ।

३३५८ । करणे हनः । ३ । ४ । ३७ ।

पादघातं इति । पादेन हन्तीत्यर्थः । वयविष्यमुपयोगार्थः । अग्निहवर्त्तनाचार्येऽप्येवमः । निम्नपादुत्तरेणैव दु द्विचार्त्तना च- (३३६८) इति वच्यते ।

3358. The affix 'namul' comes after the verb 'han', when a word in the Instrumental case is in composition with it

Thus पादघात वेदि इति (VII 3 32 and 54) = पादिना वेदि इति, he strikes the Veda with the hand, पादघात भूमि इति 'he strikes the ground with the foot'. Reading this sūtra along with III 4 48, S 3369 we find that ह् here does not mean 'to kill', and the further difference between this aphorism and that is, that in the case of this sūtra a cognate verb from the same root (S 3367) must be used, as the gerund, not so in sūtra III 4 48 because III. 4 46 S 3367 applies here also, and an appropriate verb from the same root is employed to govern the gerund. Further this sūtra is for the sake of forming *Invariable* compounds with the upapadas, such as पादघात ।

According to Pāṇjali, this affix comes after ह् under this apphorism, even when ह् means 'to injure', thus counteracting rule III 4 48, S. 3369 by anticipation, and in opposition to the general principle of interpretation enunciated in rule I 4. 2. Thus अविघातं इति 'he kills with the sword', शरघातं इति, 'he kills with arrows'.

३३५९ । स्नेहने पिबः । ३ । ४ । ३८ ।

स्निहते तेन तस्मिन्कारणे पिबेर्बुद्ध् । उदयेषं पिबन्ति । उदयेन पिबन्तीत्यर्थः ।

3359 The affix *namul*, comes after the verb 'piśh' (to grind), when a word in the Instrumental case denoting 'liquid' is in composition.

Thus उदयेषं पिबन्ति = उदयेन पिबन्ति (VI 3. 58 S 996, 'he grinds with water', तैलयेषं पिबन्ति 'he grinds with oil' Here also III 4 46 S 3367 applies, and an *appropriate* verb from the same root is employed to govern the gerund.

३३६० । हस्ते वर्तिग्रहोः । ३ । ४ । ३९ ।

हस्ताच्चै कर्त्तरे । हस्तवर्ते वर्तयति । कर्त्तवर्त् । हस्तेन गुप्तिकां करोतीत्यर्थः । हस्तग्राहं गृह्णाति कर्त्तग्राहश्च । पाणिग्राहश्च ।

3360 The affix '*namul*' comes after the verbs '*vart*' (causative of *vr̥t*) and '*grah*' when a word denoting 'hand' in the Instrumental case, is in composition.

Thus हस्तवर्ते, कर्त्तवर्ते or पाणिवर्ते वर्तयति = हस्तेन वर्तयति 'he revolves by the hand'. So also, तच् हस्तग्राहश्च गृह्णाति 'he takes him by the hand' so पाणिग्राहश्च, कर्त्तग्राहश्च &c

Here also rule III 4. 46 applies and *appropriate* verbs from the same roots must be employed to govern the gerund &c

३३६१ । स्वे पुषः । ३ । ४ । ४० ।

करश्च इत्येव । स्व इत्यर्थग्रहणश्च । तेन स्वस्वै ययौय चित्तेने च चपुत । स्वपोषं पुष्णाति । जनपोषश्च । गोपोषश्च ।

3361. The affix '*namul*' comes after the verb 'push' (to feed), when a word in the Instrumental case, having the sense of 'sva' is in composition.

The word स्व means 'self', 'kinsmen' and 'property' Thus स्वपोषं पुष्णाति 'he feeds himself', आत्मपोषं, जेपोषं, पितृपोषं, मातृपोषं, जनपोषं, देवोषं &c. See I. 1 68 Rule 3367 applies here also.

३३६२ । अधिकरणे बन्धः । ३ । ४ । ४१ ।

चक्रबन्धं बध्नाति । बन्धे बध्नातीत्यर्थः ।

3362. The affix '*namul*' comes after the verb 'bandh' (to bind) when a word expressing location is in construction with it

Of course, III 4. 46 S. 3367 applies here also, and the gerund must be governed by a verb from the same root as *bandh* Thus चक्रबन्धं बध्नाति 'he binds to the wheel', कुटबन्धं बध्नाति 'he binds in a snare', गुह्यबन्धं बध्नाति 'he binds in the fist'. चौरबन्धं बध्नाति = चोरके बध्नाति ।

३३६३ । संज्ञायाम् । ३ । ४ । ४२ ।

बन्धनादेर्बन्धसंज्ञायाश्च । क्रीडुबन्ध बद्धः । नयूरिकाबन्धश्च । अट्टालिकाबन्धश्च । बन्धविशेषाणां संज्ञा यताः ।

3363 The affix 'namul' comes after the verb 'bandh' (to bind) when the word so formed denotes an appellative

Thus क्रीडुबन्धं बध्नाति 'he binds in the manner called *krauncha-bandhana* or 'heron knot', नयूरिकाबन्धं बध्नाति or बद्ध 'he binds or is bound in a 'peacock knot'. अट्टालिकाबन्धं बद्धः 'bound in a knot called *attālikā bandhana*'

All the above, *krauncha-bandhana* &c are names of various sorts of 'bonds or knots' The rule III 4 46 S 3367 also applies here.

३३६४ । कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः । ३ । ४ । ४३ ।

जीवनाय नश्यति । जीवो नश्यतीत्यर्थः । पुरुषवाहं वहति । पुरुषो वहतीत्यर्थः ।

3364 The affix 'namul' comes after the roots 'naś' (to perish) and 'vah' (to carry), when the words 'jīva' (life) and 'puruṣa' (person) expressing the agent of these verbs, are respectively in construction with them

Thus जीवनाय नश्यति = जीवो नश्यति 'he perishes, so that his life perishes i. e. dies away', पुरुषवाहं वहति 'the man carries, & c. the man becoming a servant, carries another on him = पुरुषः प्रेत्यो भूत्वा वहति ।

३३६५ । ऊर्ध्वे शुषिपूरोः । ३ । ४ । ४४ ।

ऊर्ध्वं कर्तरि । ऊर्ध्वशेष शुष्यति । वृक्षादिकूर्ध्वं ख तिष्ठतुष्पतीत्यर्थः । ऊर्ध्वपूरं पूर्यते । ऊर्ध्वमुखं ख चटादिर्वर्षादकादिना पूर्यो भवतीत्यर्थः ।

3365 The affix 'namul' comes after the roots 'śuśh' (to dry), and 'pûr' (to fill), when the word 'ūrdhva', denoting an agent, is in composition with them

Thus ऊर्ध्वशेष शुष्यति वृक्षः = ऊर्ध्वं शुष्यति 'the tree is dried up while it is still standing' Compare वृक्षोर्ध्वशेषवृक्षवद्विशुषकः 'or wither like the upheaved grass drying up, (Bhatti, III 14) , ऊर्ध्वपूरं पूर्यते 'the jar is filled full to the brim' such as by rain-water &c, the mouth of the pitcher &c being upwards Rule III. 4. 46 S 3367 applies here also

३३६६ । उपमाने कर्मणि च । ३ । ४ । ४५ ।

चात्कर्तरि । वृत्तिर्नायं निहितं जलम् । वृत्तिश्च सुरक्षितमित्यर्थः । अजकनामं नष्टः । अजक इव नष्ट इत्यर्थः ।

3366 The affix 'namul' comes after a root, when an object or an agent, denoting similitude, is in composition with it.

The word 'agent' is read into the sūtra, by virtue of the word च also. That with which any thing is compared is called उपमान or 'object of comparison or similitude' As वृत्तिर्नायम् निहितम् जलम् 'water was kept as as carefully ghee is kept'. अजकनिधायम् निहितः 'was kept as gold', The force is

that of हव, thus वृत्तिनायव निहितः = वृत्तिनिहितः । So also when the object of comparison is as agent thus, जजनाय वहुः 'he perished like a goat'. So also ब्रह्मनायव, दम्तनायव, &c.

३३६७ । कषादिषु यथाविध्यनुप्रयोगः । ३ । ४ । ४६ ।

यस्मादवमुक्तः स ववाऽनुप्रयोगस्य इत्यर्थः । तथैवोदाहरतः ।

3367. The same verb should be employed after the gerunds formed from the verbs 'kash' &c; as the verb from which the gerund is derived

From sūtra III 4. 34 up to sūtra III 4. 45, a verb from the same root must be employed in the subsequent part, as *anuprayoga*, from which the gerund in *namul* was formed. This rule has been illustrated in the examples under the previous aphorisms.

The present is a restrictive or *niyama* rule. This chapter deals with affixes employed in denoting syntactical relation between two verbs (वाङ्मयस्यैव मत्प्रयाः) । See III. 4. 1 so a gerund in *namul*, would, of course, be followed by some verb as *anuprayoga*, the present sūtra declares that the *other* verb must be from the same root as the gerund.

३३६८ । उपदधस्त्वृतीयायाम् । ३ । ४ । ४७ ।

इतः प्रवृत्ति पूर्वकाल इति संबध्यते । 'वृतीयामपवृतीयव्यतरस्याव' (७८४) इति वा चनासः । नूलकोपदं यद् भुङ्क्ते । नूलकोपदं यद् । यदवनास्य नूलकस्य भुङ्क्ते इति करकत्वात्पृथीया । य-वाप्युपदं चिना वद् न यावद् संवत्सरास्तवाप्यायोऽस्त्येव कर्तव्यात् । यतावदेव यान्मयेन मत्प्रयाः चनासः । वृतीयायानिति वचनवाचक्यार्थः ।

3368. The affix 'namul' comes after the root 'dāś' (to bite) preceded by the preposition 'upa', when a word ending with the third case-affix is in composition with it.

The *Upapada sandhi* is optional in this case (II. 2 21 S 784) Thus नूलकोपदं यद् भुङ्क्ते or नूलकोपदं यद् भुङ्क्ते 'he eats after having relished the food with radish'. Similarly आर्द्रकोपदं यद् or आर्द्रकोपदं यद् 'relished with ginger'.

The words नूलक &c in the above examples are the 'objects' of the verb उपदध्, and 'instruments' of the verb भुङ् । Though there is no syntactical relation between the biter and the radish, yet the sense of the passage connotes such relation because it (radish) is the object of the verb 'to bite'. So even in the absence of verbal concordance, there is logical concordance and so this gives rise to the affix and the compounding. Moreover the use of the word tritīyāṁ indicates this.

Note.—The sense is this. The whole sentence when analysed stands thus. 1. नूलकेन भुङ्क्ते 'he eats with the radish'. How does he eat i. e. what does he bite when eating? The word "नूलक" is the logical object answering to this question, but it is not present in the sentence. It is by context that we supply this word in the analysis of the sentence नूलकोपदं यद् भुङ्क्ते । The

whole sentence thus is नृलकेन=नृलकमुपदश्य=शुद्धे । Thus though there is no verbal agreement, there is logical concordance

If the affix were to be added only then where there was a *verbal* concordance between the word in the instrumental case and the root, then the proper construction of the sūtra ought to have been उपदृश्यः करणे just like हनः करणे (S 3358) But it is not so Pāṇini uses the words दृष्टीयावाच्, a bigger word than करणे, implying thereby that the instrumentality of नृलकेन is with relation to another verb than उपदृश्यः । The word नृलक is not related to उपदृश्य as an instrument kāraka, but rather as an object kāraka and it is instrumental kāraka, by mediation, to the verb शुद्धे ।

By the rule of वाचस्पत्य (III. 1. 94) the affix सञ्वा (or its substitute दृश्य) may be optionally used, wherever we may use the affix वञ्ज् । Thus नृलकेनोपदश्य शुद्धे ।

३३६९ । हिंसार्थानां च समानकर्मकाणाम् । ३ । ४ । ४८ ।

दृष्टीयान्त उपपदेऽनुप्रयोगवाचुना । समानकर्मकाणि सार्थानां वञ्जस्त्वाच् । दृष्टोपधात् गाः काशयति दृष्टेनोपधात् । दृष्टताडश्च । 'समानकर्मकाणाम्' इति किम् ? दृष्टेन चोरनाहत्य गाः काशयति ।

3369 The affix 'namul' comes after roots having the sense of 'hins' (to strike), when the object of this gerund is the same as the object of the main verb, and when the noun with which it is compounded ends with the third case-affix

Thus दृष्टोपधात् गाः काशयति 'he collects together cows, beating them with a club' The compounding is optional (II 2 21) Thus, we have also दृष्टेनोपधात् । Similarly with other verbs having the sense of हिञ् thus, दृष्टताडश्च or दृष्टेन साडश्च ।

Why do we say 'when the object of the gerund is the same as the object of the main verb' ? When the objects are different, वञ्ज् will not be employed. Thus चोरेण दृष्टेनोपहत्य, गोपालको गाः काशयति having beaten the thief with the club, the cowherd collects together the cows'.

३३७० । सप्तम्यां चोपपीडरुचकर्षः । ३ । ४ । ४९ ।

उपप्लव्यः पीडादिभ्यः सप्तम्यन्ते दृष्टीयान्ते चोपपदे वञ्जस्त्वाच् । पाशोपपीड श्ले-
पाश्वर्योपपीडश्च-पाश्वर्यवाचुपपीडश्च । दृष्टोपरोच गाः स्वापयति । दृष्टेन-वले उपरोच वा ।
पाशुपकर्षे चानाः सप्तम्याति । गोवाचुपकर्षश्च-पाशिनोपकर्षश्च ।

3370 The affix 'namul' comes after the roots 'pid' (to press), 'rudh' (to obstruct), and 'krish' (to draw), when they are preceded by the preposition 'upa', and when they are compounded with nouns ending with the seventh case-affix or the third case-affix.

The phrase 'the 3rd case-affix' must be read into the sūtra by virtue of the word च । Thus पार्श्वोपवीड् वेदे 'he sleeps pressing on his sides' The compounding is optional (II 2 21); so we have in the alternative पार्श्वोपवीडश्च or पार्श्वोपवीडश्च ।

So also ब्रजोपरोचश्च (or ब्रजे उपरोचश्च or ब्रजेनोपरोचश्च) वा स्थापयति 'he stations the cows so that they are all in the fold' चागुपकश्च (or पायागुपकश्च or पाणिनोपकश्च) घाना संयुङ्गति । It is Bhvādi कृष् here, and not Tudādi

३३७१ । समाससौ । ३ । ४ । ५० ।

तृतीयासप्तम्योर्धातोर्ननुस्त्वात्सन्निवर्त्तयेत्यनेन । केचिद्वाङ्गं युज्यन्ते । केचिन्नुदीरणा । इत्युदाहरणम् । इत्यनेन नुदीरणा ।

3371. (The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Locative or Instrumental case is in composition with it), and when immediate contiguity is intended : e 'to fall together by the ears'

The word सन्निवर्त्तयेत्यनेन means 'immediate contiguity' Thus केचिद्वाङ्गं (or केचिन्नुदीरणा or केचिद्वाङ्गं) युज्यन्ते 'having closely caught each other by the hair, they fight'. Similarly इत्युदाहरणम् or इत्यनेन वाङ्गं or इत्यनेन वाङ्गं, so also यन्त्रिवाङ्गं 'taking a stick', लोष्ट्रवाङ्गं &c See II 2. 21.

३३७२ । प्रमाणाच्च । ३ । ४ । ५१ ।

तृतीयासप्तम्योर्धातोर्ननुस्त्वात्सन्निवर्त्तयेत्यनेन । द्वयङ्गलोत्कर्षे लघ्विहका द्विनिति । द्वयङ्गलेन द्वयङ्गले लोत्कर्षश्च ।

3372 The affix 'namul' comes after a root, when a noun in the Instrumental or Locative case is in composition with it, and when a measure of length is intended

The word प्रमाणाच्च means 'length or extension' Thus द्वयङ्गलोत्कर्षे (द्वयङ्गले उत्कर्षश्च or द्वयङ्गलेनोत्कर्षश्च) लघ्विहका द्विनिति 'he cuts pieces of the length of two fingers' See II. 2-21

३३७३ । अपादाने परीप्सायाश्च । ३ । ४ । ५२ ।

परीप्सा रवर्त्ता । अय्योत्थाय चावति ।

3373 The affix 'namul' is added to the root, when a noun in the Ablative case is in composition, and when 'haste' is intended.

The word परीप्सा means 'haste, hurry' Thus अय्योत्थाय (or अय्योत्थाय) चावति 'having risen from bed, he runs away'. That is to say, he runs with such a haste that he does not perform even the necessary ablutions &c, but as soon as he rises from the bed, he runs off. Similarly रज्ज्वापकर्षश्च चयः चिचति 'he drinks milk from a hole in the vessel', he being in such a haste, that he does not care to drink from the proper aperture. आहुपकर्षश्च प्रपाश् चयचति 'he eats cakes hot from the frying pan', not waiting till they are placed on a dish.

Why do we say 'when meaning hurry'? Observe, आसनादुत्थाय गच्छति 'having risen from the scat, he goes' Here 'haste' not being intended, the affix क्वा (क्वप्) is employed See II 2 21

३३७४ । द्वितीयाया च । ३ । ४ । ५३ ।

चरीयायानित्येव । बहिग्राह युज्यन्ते । लोष्टग्राह ।

3374. The affix 'namul' comes after a verb, when a word in the Accusative case is in composition, and when 'haste' is intended

Thus बहिग्राह (or बहि ग्राह) युज्यन्ते 'they fight, having hastily taken up sticks' That is, they are in such a haste to fight, that they do not tarry to take up the proper weapons, offensive, and defensive, but engage in fight with anything that is at hand, such as sticks, stones &c Similarly लोष्टग्राह or लोष्टग्रह ।

३३७५ । अपगुरो यामुलि । ६ । १ । ५३ ।

'गुरो वदामने' इत्यस्यैवो वात्स्यायनमुलि । अस्यपगोर युज्यन्ते । अस्यपगार ।

3375 There is optionally the substitution of ज्ञा in the room of the diphthong of the root गुर 'to exert' when preceded by the preposition अप and taking the affix यमुल् ॥

The affix यमुल् forming the Absolute Participle is added by III 4 22 and the word formed by it is repeated Thus अपगारनपगार or अपगोरनपगार ॥ So also this affix is added by III 4 53 as, अस्यपगार युज्यन्ते or, अस्यपगोर युज्यन्ते "they are fighting with raised swords"

३३७६ । स्वाङ्गेऽध्रुवे । ३ । ४ । ५४ ।

द्वितीयायानित्येव । अध्रुवे स्वाङ्गे द्वितीयात्ते पादोर्ध्वमुल् । अध्रुवेऽध्रुवति । अध्रुवं विधेयम् । 'अध्रुवे' क्ति । चिर उत्तिष्ठ । येन विना न जीवनं तदध्रुवम् ॥

3376 The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Accusative case is in composition, -signifying the limbs of one's own body, when the limb is such that its loss will not destroy life

Thus अध्रुवेऽध्रुवति 'he narrates, throwing his eye-brows (glances) about in all directions'. अक्षि निष्ठाह्व अरुपति 'he prattles, having closed the eyes'

The स्वाङ्ग word is "a word denoting a thing which not being liquid or gaseous, and being capable of being perceived by the senses, and not being one produced by a change from the natural state, exists in a living being, or though found elsewhere actually or at any particular time, had previously been known as existing in only a living being, or is found to actually, (not figuratively) the same relation to the being it is in, as a similar thing has to a living being".

The word अङ्गुल means 'non-vital organ', or a limb which even being cut off, does not necessarily destroy life. Therefore, we cannot use the affix अङ्गुल in the following, as *head* is not an अङ्गुल limb — उत्तिष्ठत्य गिरः कथयति 'he narrates, having thrown the head on one side' Compare VI. 2 177.

३३७७ । परिक्रियमाने च । ३ । ४ । ५५ ।

सर्वतो विवाध्यमाने स्वाङ्गे द्वितीयांते कनुस्वात् । उरःप्रतिषेधं पुष्यन्ते । कृतकपुरः पीडयन्त्यत्यर्थः । 'उरोविदार' प्रतिषस्करे नलोः । पुनार्थनिदम् ।

(3377: The affix 'namul' comes after a root, when a word in the Accusative case denoting a limb of one's own body, which is completely afflicted by the action, is in composition.

The word परिक्रियमान means 'completely hurt or affected'. Thus उरःप्रतिषेधं or उरःप्रतिषेधं पुष्यन्ते = कृतकपुरः पीडयन्त्यः 'they fight so as to afflict their whole bosom' So also गिरःप्रतिषेधं or गिरःप्रतिषेधं ।

The difference between this and the last sūtra consists in this, that this sūtra applies even to vital organs, such as 'breast', 'head' &c, while the last aphorism applies to 'non vital organs' only

३३७८ । विशिपत्तिपदिस्कन्दां व्याप्यमानासेवमानयोः । ३ । ४ । ५६ ।

द्वितीयायानित्येव । द्वितीयांते उपपदे विप्रयादित्येव कनुस्वात् व्याप्यमान आसेवमाने चार्थे नन्दे । नेहादिद्रव्याणां विप्रयादिक्रियाणि साकल्येन संबन्धे व्याप्तिः । क्रियायाः पीनः पुष्यमासेवा । 'नित्यवीर्ययोः' (२९४०) इति द्वित्वं तु न भवति । सनासेनैव स्वभावतस्तयोरुक्तत्वात् । यद्यप्याभीष्टरथे कनुस्वात् एव तथापि उपपदसंबन्धेनासेवावापि पुनर्विधिः । नेहाजुमवेयनास्ते । नेहं नेहनजुमवेयम् । नेहनजुमवेयनजुमवेयम् । एव नेहाजुमपादम् । नेहाजुमपादम् । नेहाजुस्कन्दम् । असनासे तु नेहस्य कनुस्वात् एव च पर्यायेन द्वित्वम् ।

3378 The affix 'namul' comes after the verbs 'vis' (to enter), 'pat' (to fall), 'pad' (to go) and 'skand' (to leap) when a word in the Accusative case is in composition, and when the sense denoted is that of complete pervasion and total absorption.

The word व्याप्ति (or व्याप्यमान) means the full and complete pervasion of the substances with the actions (denoted by the verbs विश्, &c) The word आसेवा means assiduous performance of any action, or absorption into it. In other words, 'frequency' of an action is आसेवा । The word व्याप्ति therefore refers to the noun (in the accusative case) and आसेवा to the verb (such as विश् &c). These two words have the same significance here as the words निमित्त and बीज in sūtra VIII. 1. 4. S. 2140 and by the application of that rule, both the noun and the verb require to be repeated. That rule, however, will not apply here, when there is compounding by II. 2 21. But when there is no compounding, (for rule II. 2. 21, makes composition only optional) then there is repetition of the noun if व्याप्ति 'all' is meant, and of the verb if आसेवा 'frequency or assiduous performance' is meant. Thus

The word **क्रियावन्तर** means 'the interval between two actions'. Thus **द्वयहात्यास** or **द्वयहत्यासश्च** वाः **पाययति** 'he gives drink to the cows, after an interval of two days, i. e. every third day'. So also **द्वयहतये** or **द्वयह तये** वाः **पाययति** 'having kept the cows thirsty for two days, he makes them drink'. That is to say, 'having given them a drink today, he gives them another drink after an interval of two days', &c.

३३८० । नाम्न्यादिशिग्रहो । ३ । ४ । ५८ ।

द्वितीयाद्यानित्येव । नामादेशनाचष्टे । नामग्राहनादयति ।

3380 The affix 'namul' comes after the roots 'ādis and 'grah', when the word 'nāman' (name) in the Accusative, is in composition.

Thus नामादेशनाचष्टे 'he mentions it, telling his name' नामग्राह नामादयति 'he calls me by taking my name (१.८. by my name)'

३३८१ । अख्ययेऽयथाभिप्रेताख्यानै कृजः क्त्वाणमुली । ३ । ४ । ५९ ।

अख्यानभिप्रेताख्यान नाम, अखियस्वोच्यैः प्रियस्वच नीचैः कथयन् । उच्यैः कृत्य-उच्यैः कृत्वा उच्यैः कारप्रविशनाचष्टे । नीचैः कृत्वा-नीचैः कृत्वा-नीचैः कार् कृते ।

3381. The affixes 'ktvā and 'namul' come after the root 'kri' (to make), when an Indeclinable word is in composition with it, and the meaning is the communication of anything in a disagreeable or undesired way

The word अख्यानभिप्रेताख्यान means literally 'to denote the expression of that which is not really intended' १.८ a manner not suited to the proper communication of that news, such as communicating a bad news in a loud voice and good news in a low voice. The compounding being optional, the affix ख्या may be replaced by कथ् . Thus we have three forms नीचैः कृत्य, नीचैः कृत्वा, or नीचैः कार् . "Thus if one had communicated an agreeable news like the birth of a son in a low voice, the other may retort "किं वरिं वृषल नीचैः कृत्वा, नीचैः कृत्य or नीचैः कारनाचष्टे", and so, if one had communicated an unpleasant news as ब्राह्मण कथयति गर्लिणी in a loud voice, the other may reply "किं वरिं वृषलोच्यैः कृत्वा, उच्यैः कृत्य, or उच्यैः कारनाचष्टे" । (See II. 2 22 for compounding)

३३८२ । तिर्यक्यपवर्गे । ३ । ४ । ६० ।

तिर्यक्कथं उच्यते कृजः क्त्वाणमुली स्तः वनाहो गन्वावाह । तिर्यक्कृत्य गतः । तिर्यक्कार् । वनाप्य गत इत्यर्थः । 'अपवर्गे' किम् । तिर्यक्कृत्वा काह गतः ।

3382 The affixes 'ktvā and 'namul' come after the root 'kri', when the word 'tiryak' is in composition, in the sense of 'carrying to the end'.

The word अखवर्ग means 'completing or finishing'. Thus तिर्यक् कृत्य तिर्यक् कृत्वा or तिर्यक् कार् गतः = वनाप्य गतः 'having completed, he went away'.

Why do we say 'when meaning completion'? Observe तिर्यक् कृत्वा काह गतः 'having placed the word *obliquely*, he went away'.

३३८३ । स्वाङ्गे तत्प्रत्यये कृम्बोः । ३ । ४ । ६१ ।

उल्लसः कृत्य गतः । उल्लसः कृत्वा । उल्लसः कार् । उल्लसोभय । उल्लसोभृत्वा । उल्लसोभाचष्टे ।

3383 The affixes 'ktvā and 'namul' are added to the roots 'kri' (to make) and 'bhū' (to become), in composition

with a word denoting a member of one's own body, when the affix 'tas' is joined thereto

Thus जुलतःकृत्य गतः or जुलतः कृत्य गतः or जुलतः कारगतः । Similarly वृहतः भूय तिष्ठति or वृहतः भूत्वा तिष्ठति or वृहतः भाव तिष्ठति ।

३३८४ । नाधार्यप्रत्यये ऋच्यर्थे । ३ । ४ । ६२ ।

नाधार्यप्रत्ययान्ते ऋच्यर्थविषय उपपदे कृषुबोः कृत्वाणमुक्तौ स्तः । अनाना नाना कृत्वा नानाकृत्य नाना कृत्वा-नानाकारम् । विनाकृत्य-विना कृत्वा-विनाकारम् । नानाभूय-नाना भूत्वा-नानाभावम् । अन्येभ्यो वृत्तवत्के भूत्वा एकधीभूय-एकधा भूत्वा-एकधाभावम् । एकधाकृत्य-एकधा कृत्वा-एकधाकारम् । 'प्रत्ययग्रहण' किय् । द्वितकृत्वा । वृत्तभूत्वा ।

3384 The affixes 'ktvâ' and 'namul' are added to the roots 'kri' and 'bhû', when a word ending in the affix 'nâ' (V 2 27) or in an affix having the force of 'dhâ' (V. 3 42), or having the sense of the affix 'chvi' (to make or to become something what it had not been before, V 4 50), is in composition

The two words, नाना 'various' and विना 'without' are formed by the affix ना (V 2 27), affixes having the force of चा are चा, च्यच्, चक् and चधा (V 3 42 to 46) which are added to numerals in the sense of 'part' or 'fold' &c The force of chvi has already been explained

Thus अनाना नाना कृत्वा गतः = नाना कृत्य गत Similarly नाना कृत्वा or नानाकार गतः । So also विना कृत्य, विना कृत्वा or विना कार गतः । So also नाना or विना भूय-भूत्वा or भाव गतः । With words formed by चा and cognate affixes, we have -द्विधा or द्वेधं कृत्य-कृत्वा-कार-भूय-भूत्वा or भाव गतः । But not so in द्विक् कृत्वा, वृत्तक् कृत्वा ।

Why do we use the word 'affix (प्रत्यय)' in the sūtra? Without it, the sūtra would have run thus नाधार्ये ऋच्यर्थे, and then any word, having the sense of ना, which has the force of 'except, various' or the sense of चा which means 'part or fold', when in composition with कृ or भू, would have taken the affix कृत्वा and कृत्वा But that is not so Thus the words द्विक् 'except' and वृत्तक् 'separately' have the sense of ना and चा respectively, as द्विक्कृत्वा, or वृत्तक् कृत्वा ।

Why do we say 'when the upapada has the force of the affix chvi'? Observe नाना कृत्वा काष्ठानि गतः ।

The word ऋच्ये in नाधार्ये qualifies only the term चा, and not ना, for there is no other affix having the sense of ना which is a single affix taught in V. 2 27, while, as shown above, there are other affixes having the force of चा । The composition optionally takes place by II 2. 22

३३८५ । तूष्णीमि भुवः । ३ । ४ । ६३ ।

तूष्णीमिभवे भुवः कृत्वाणमुक्तौ स्तः । तूष्णीं भूय-तूष्णीं भूत्वा-तूष्णींभावम् ।

3385 The affixes 'ktvá' and 'namul' are added to the root 'bhū', when the word 'tāshnim' (silently) is in composition.

Thus हन्वींभूव, हन्वीं भूत्वा, or हन्वींभाव, having become silent'. The repetition of भू in this sūtra shows that the anuvritti of कृ does not run into it and altogether ceases.

३३८६ । अन्वक्त्यानुलोभ्ये । ३ । ४ । ६४ ।

अन्वक्तृवद् उपपदे भुवः कृत्वाऽनुलोभ्ये अन्वक्तृत्वे गन्वनामे । अन्वक्तृभूव आस्ते । अन्वक्तृभूत्वा-अन्वक्तृभाव । अद्यतः पार्श्वतः पृष्ठतो वायुकूलो भूत्वा आस्त इत्यर्थः । 'आनुलोभ्ये' किच् । अन्वक्तृभूत्वा तिष्ठति । पृष्ठतो भूत्वेत्यर्थः ।

3386 The affixes 'ktvá' and 'namul' come after the root 'bhū', when the word 'anvak', in the sense of being favourably disposed, is in composition.

The word आनुलोभ्य means 'agreeable, friendly or favourably disposed, or doing according to the wish of another'. Thus अन्वक्तृभूव—अन्वक्तृभूत्वा or अन्वक्तृभावनास्ते 'he is favourably disposed', & e he stands in front, or on the flanks or in the rear, ready to help.

Why do we say 'when meaning friendly'? Observe अन्वक्तृभूत्वा तिष्ठति 'he remains behind'.

इति कृदन्तप्रकरणम् ।

Epilogue

इत्थं लौकिकश्रवणार्थं दिङ्मात्रमिह दर्शितम् ।

विस्तरस्तथाशास्त्रं दर्शितः शब्दकोस्तमे ॥

महोद्दिष्टविशेषातिः शेषा विद्वान्तकौमुदी ।

मील्यै भूयाद्भगवतोर्जवानीविश्वनाथयोः ॥

इति श्रीमहोद्दिष्टविशेषातिविरचितार्थं विद्वान्तकौमुद्यानुसाराय समाप्तम् ।

Thus a little guidance to the use and formation of the classical words has been shown (in these two volumes). Their full exposition is given, according to proper authorities and text, in the Śabda Kaustubha.

May this Siddhanta-Kaumudī the work of Bhattoji Dikshita be acceptable to the two great Lords—Bhavāni and Viśvanātha.

Here ends the uttarardha.

OF

THE SIDDHANTA KAUMUDĪ.

OF

BHATTOJĪ DIKSHITA

1-1-07.

THE SIDDHĀNTA KAUMUDĪ.

VOLUME III

वैदिकी प्रक्रिया ।

प्रथमोऽध्यायः ।

THE VAIDIC GRAMMAR.

CHAPTER I

In this volume Bhattoji Dikshita has collected together all the sūtras of Pāṇini which are peculiar to the Vedas. He has arranged them in eight Adhyayas in the order as they are found in the Ashtādhyāyī. The first chapter contains all those sūtras which occur in the First Book of Pāṇini.

३३८७ । कृन्दसि पुनर्वस्वोरेकवचनम् । १ । २ । ६१ ।

येरेकवचनं वा स्यात् । पुनर्वसुर्नक्षत्रं पुनर्वसू वा । लोके तु द्विवचनमेव ।

3387 In the Vedas, the two stars, Punarvāsū, may optionally be singular, (and connote a dual)

In the Vedas, the star *punarvāsū* which is always *dual* in form, may be in the singular form and connote a dual meaning. As पुनर्वसुर्नक्षत्रं or पुनर्वसू नक्षत्रं मदितिर्देवता ॥ The option is only allowed in the Vedas and not in the secular literature. In the latter, it must be in the dual as, गा गताविव दिव पुनर्वसू ॥ Similarly when it is not the appellation of an asterism but of a man, there is no option. As पुनर्वसू माणवकौ

३३८८ । विशाखयोश्च । १ । २ । ६२ ।

प्राग्वत् । विशाखा नक्षत्रम् । विशाखे वा ।

3388 In the Vedas, the two stars Viśākhā may optionally be in the singular number.

The word विशाखा is in the dual number as a rule. In the Vedas, it is found sometimes to have the singular form, denoting duality. Thus विशाखा नक्षत्रम् or विशाखे नक्षत्रमिन्द्राग्नी देवता ॥

३३८९। षष्ठीयुक्तश्चन्दसि वा । १ । ४ । ९ ।

षष्ठ्यन्तेन युक्त पतिशब्दश्चन्दसि घिसञो वा स्यात् । “क्षेत्रस्य पतिना वयम्” । इह वेति योग विभज्य चन्दसीत्यनुवर्तते । तेन सर्वे विधयश्चन्दसि वैकल्पिका । “बहुल चन्दसि” इत्यादिरस्यैव प्रपञ्चः । “यच्च भम्” । नभोऽङ्गिरामनुषा यत्पुपसध्यानम् । + । नभसा तुल्य नभस्यत । भत्वाद् रुत्वाभावः । अङ्गिरस्वदाङ्गिरः । “मनुष्यदाने” । “जनेकसि” इति त्रिहित उरसिप्रत्ययेऽपि मनरेपि बाहुलकात् । वृषन् वस्त्वश्वयोः । + । वृषनर्पुं क वसु यस्य स वृषयवसु । वृषा अश्वो यस्यासि वृषणश्च । इदानीन्तर्दतिनी विभक्तिमाश्रित्य पदत्वे सति नलोप प्राप्तो भत्वाद्धार्यते । अतएव “पदान्तस्य” इति शास्त्रनिषेधोऽपि न । “अल्लोपोऽनः” इति अल्लोपो न । अनङ्गत्वात् ।

-3389 The word pati when used in connection with a noun ending in the sixth (or genitive) case is ghi, optionally, in the Chhandas (Veda)

The word pati is understood in this sūtra from the sūtra patiḥ sanāḥse eva (I 4 8 S 257) By that sūtra, pati would have been ghi only in composition This sūtra makes an exception to that, when this word occurs in the Vedic literature Thus क्षेत्रस्य पतिना वयम् (Rig Veda IV 57 1)

This sūtra may be divided into two, (1) shashthi yuktaschhandasi (2) vā In the latter we shall read the annuvṛtti of chhandasi The sūtra will then mean — (1) In the Chhandas the word pati is ghi when used in connection with a word in the sixth case (2) In the Chhandas there is option Thus this second rule would make all rules optional in the Vedas In fact, the bahulan chhandasi, which recurs so often in Panini would become but a special case of this universal rule vā chhandasi

Note — The word pati being treated as ghi, takes nā in the Instrumental by VII 3 130 S 244

Note — कुलुञ्जाना पतये or पत्ये नमः salutation to the lord of the Kulunchas

Why do we say ‘when used in connection with a noun in the genitive case’? Observe मया पत्या जरदृष्टिर्यथासः ।

Why do we say ‘in the Chhandas’? Observe ग्रामस्य पत्ये ।

Here we repeat the sūtra यच्चिभम् S 231, for the purposes of certain vārtikas which apply to the Vedas

३३८९ क । यच्चि भम् । १ । ४ । १८ ।

3389A And when an affix, with an initial य or an initial vowel, being one of the affixes, beginning with सु and ending in क, follows, not being Sarvanāmasthāna, then what precedes, is called Bha

The word यच्चि is in the 7th case meaning ‘when य् or अच् follows,’ and by the last Vārt of Sūtra I 1 72, it means, ‘when an affix beginning with ya or ach follow.’

Vārtika — The words नमस्, अङ्गिरस् and मनुष्य should be treated as Bha when the affix वत् (V 1 115 S 1778) follows Thus नमस्यत ‘like the sky’ अङ्गिरस्वत् ‘like the Angiras’ मनुष्यत ‘like the man’ By being Bha, the स is not changed into र् which it would have been, had it been a pada (VIII. 2 66 S 162)

The word मनुस् is formed by the affix उस् of the Unādi sūtra (II 115) joined, by being diversely applied to मन् The word मनुस् being treated as bha, the sūtra VIII 3 59 S 212 applies, and स् is changed to ष ।

Vārt —The word वृषन् is treated as Bha in the Vedas when the words वृषु and अश्व follow Thus वृषयसु वृषणश्वस्य मेने Here had the word vishan been treated as pada, the न would not have been changed into ण (VIII 4 37 S 198), and this न would have been dropped before the affix vasu by VIII 2 7 S 236 Nor does the sūtra VI 4 134 S 234 apply, because the word is not an anga

In secular language the forms are वृषयसु and वृषाश्च ।

३३९० । अयस्मयादीनि च्छन्दसि । १ । ४ । २० ।

यतानि च्छन्दसि साधूनि । भवदसन्नाधिकाराद्यथायोग सन्नाट्य बोध्यम् । तथा च वार्तिकम् । उभयसन्नायपीति वक्तव्यमिति । * । “ स सुष्टुभास ऋक्ता गणोन ” । पदत्वात् कुत्वम् । भत्वाज्जभत्वाभाव । जभत्वविधानार्थाया पदसन्नाया भत्वसामर्थ्यन बाधात । ‘ नैन द्विन्वन्त्यपि वाजिनेषु ’ । अत्र पदत्वाद जभत्वम् । भत्वात् कुत्वाभाव । “ ते प्रागधातो ” ।

3390 The words like ayasmaya_&c, are valid forms in the Chhandas (Veda)

These words being taught here in the topic relating to Pada and Bha show that they have been properly formed in the Chhandas by the application of the rules of Bha and Pada

Thus we have the following Vārtika—

Vārt —It should be stated that in some places both these Pada and Bha designations apply simultaneously Thus in the word ऋक्ता formed by ऋच् + क्त the च is first changed into क् by treating the word rich as a Pada Then the word ऋक्ता is treated as Bha, and therefore the क् is not changed into ग before क्त For had it been Pada, the form would have been ऋग्वत् ‘Rigvat’ These irregularly formed words, occur only in the Chhandas or Vedic literature Thus स सुष्टुभास ऋक्ता गणोन (Rig Veda IV 50 5)

Similarly in the sentence नैन द्विन्वन्त्यपि वाजिनेषु (Rig Veda X 71 5) the word वाजिन is formed from वाच् + इन (=वाचा इन, ‘lord or master of speech’) Here rich being treated as a Pada, the च is changed to ज, and then being treated as a Bha, the ज is not changed to a guttural Similarly अयस् + मय=अयस्मय ‘made of non’ Here the word अयस् is treated as Bha and hence the स is not changed into र Thus अयस्मयं वर्म ‘non-made coat of mail’ अयस्मानि पात्राणि ‘non vessels’ The present form of this word is अयोमय ।

Now we repeat the sūtra I 4 80 S 2230, for the purpose of showing its exception in the Vedas

ते प्रागधातोः । १ । ४ । २० ।

3390A The particles called gati and upasarga are to be employed before the verbal root (that is to say, they are prefixes)

३३९१ । छन्दसि परेऽपि । १ । ४ । २१ ।

3391. In the Chhandas (Veda) these gati and upasarga are employed indifferently after the verbal root, as well as before it

As वायविन्द्रश्च सुन्वत आयातमुपनिष्कृतम् ॥ मत्स्वित्या धिया नरा (Rig 1 2 6).
In this we have आयातमुप instead of उपायातम् 'Vāyu and thou Indra, ye heroes, come ye both quickly to the Soma of the worshipper by this sincere prayer'

३३८२ । व्यवहितश्च । १ । ४ ८२ ।

'हरिभ्या याद्योक्त आ' 'आ मन्द्रै र्निद्र हरिभिर्वाहि' ।

3392 In the Chhandas (Veda) these gati and upasarga are also seen separated from the verb by intervening words

As हरिभ्या याद्योक्त आ (for हरिभ्या आयाहि योक्त)

Here आ is separated from the word याहि by the intervening word योक्त So also in the sentence आ मन्द्रै र्निद्र हरिभिर्वाहि मयूर रोमभि. (Rig Veda III 41 1), "O India! come (आ याहि) on horses (हरि) which are spitted (मन्द्रै. = मादयितुम्), and color of peacock's feather"

३३८३ । इन्धि-भवतिभ्या च । १ । २ । ६ ।

आभ्या परा ऽपि लिट् क्ति । 'समीधे दस्यु हन्तमम्' । 'पुत्र ईधे अथर्वण' । अभूव । इदे प्रत्याख्यातम् । 'इन्धेऽहन्तोविषयत्वाद्भूवो वुको नित्यत्वात् ताभ्या लिट्' कितृचनानर्थक्यम्' इति । इति वैदिकप्रकरणे प्रथमोऽध्यायः ।

3393 The Lit or Perfect Tense affixes after the roots iudh 'to kindle,' and bhu, 'to become,' also are क्ति.

After these two roots the terminations of the Perfect are क्ति । These roots have been especially mentioned, because the root इन्धि ending in a compound consonant will not be governed by sūtra I. 2. 5 S 2242, and the root भू is mentioned because all the terminations of the Perfect are क्ति after भू, not excepting the पित terminations. Thus the verbs समीधे and ईधे are illustrations of Perfect Tense from the root इन्धि as in the following examples — समीधे दस्युहन्तमम्, (Rig Veda VI 16 15), and पुत्र ईधे अथर्वण, (Rig Veda VI 16 14). Here the nasal of the root is dropped by regarding the affix as क्ति ॥ Similarly from the root भू, we have अभूव, अभूविष ॥

This sūtra is considered unnecessary by Patañjali the author of Mahābhāṣya, who says "we could have done without this sūtra. Because the direct application of Perfect affixes to √इन्धि is confined only to the Veda, while in the secular literature the Perfect will be formed by आम् as इन्ध्या चकार, and so its conjugation would have been irregular, by Vaidic license (III 4 117 S 3435). While भू always takes the augment वृक् in the Perfect, for after bhā, the वृक् comes invariably whether there be guna or there be not guna. So there is no necessity of saying that the Perfect affixes are क्ति after these two roots"

CHAPTER. II.

३३८४ । तृतीया च होश्चन्द्रसि । २ । ३ । ३ ।

तृतीये कर्मणि तृतीया स्याद् द्वितीया च । 'यवाग्वा अग्निहोत्र जुहोति' । अग्निहोत्र-अग्निहोत्रं हविषि चतंते । 'यस्याग्निहोत्रमधिष्ठितममेध्यमापद्यते' इत्यादिप्रयोगदर्शनात् । अग्निहोत्रं जुहोति । इति श्रुत्यसंशयः । यवाग्वाग्वा हविर्देवतोऽर्थेन त्यक्त्वा प्रतिपत्तीत्यर्थः ।

3394 In the Chhandas (Veda), the object of the verb जु 'to sacrifice' takes the affix of the third case, and of the second as well

This ordains the third case affix, and by force of the word च 'and', the second case affix is also employed as यवाग्वाग्निहोत्र जुहोति ।

Here यवाग्वा is in the Instrumental case, though it is the object of sacrifice. The word अग्निहोत्र here means "the oblation," for we find it used in this sense in sentences like this — यस्याग्निहोत्रमधिष्ठितममेध्यमापद्यते । &c. The word agnihotra when in this sense, should be analysed as अग्नये हूयते "that which is sacrificed in honor of, or for the sake of Agni—: e, an oblation." The sentence यवाग्वाग्निहोत्र जुहोति therefore means "he throws (into the fire) the oblation called yavâgû offering it in honor of the deity."

Note — In the above example yavâgû is in 3rd case and agnihotra in the 2nd case. In this case the latter word means हवि or oblation. The verb जुहोति in this connection means प्रक्षिपति ॥ The whole sentence means "the oblation in the shape of yavâgû, he throws (into the fire)." Though the two words yavâgû and agnihotra are in different cases, yet they are syntactically one, and refer to one and the same object.

But this sūtra is considered unnecessary by Patanjali. According to him the word agnihotra in the above example means simply "agni or fire." As we find it used in the sentence यस्याग्निहोत्रं प्रकल्पितम् ॥

The word agnihotra, when meaning fire, is analysed as हूयते ऽस्मिन् "Agni in which sacrifice is poured" or "sacificial fire."

Therefore, when the example is यवाग्वा अग्निहोत्रं जुहोति, then agnihotra being equivalent to Agni, juhoti means pripana or satisfaction. The whole sentence means यवाग्वा अग्निं प्रीययति "he propitiates fire with yavâgû (barley)."

But when the sentence is यवागु अग्निहोत्रं जुहोति, both words being in the 2nd case, then agnihotra means havis or oblation, and juhoti means prakshepana, : e, "he throws the yavâgu oblation (into the fire)." : e, he throws into the fire the materials of oblations called yavâgû.

३३९५ । द्वितीया ब्राह्मणे । २ । ३ । ६० ।

ब्राह्मणविषये प्रयोगे दिवस्तदर्थस्य कर्मणि द्वितीया स्यात् । बह्व्यपवादः । 'गामस्य तदवहः सभाया दीव्येषु.' ।

3395 The object of the verb दिव् in the sense of 'dealing or 'staking,' takes the second case-affix, in the Brāhmaṇa literature

This debars the Genitive case required by II 3. 59. S 620 Ex गामस्य तदवहः सभायां दीव्येषु. (Maitr S 1. 6 11) In the Vedic literature, the simple verb दिव् takes the accusative, instead of the genitive. When, however, the root दिव् takes an upasarga, then it may optionally govern the genitive also, by II 3 59 S 620

३३९६ । चतुर्थ्यर्थे बहुल कृन्दसि । २ । ३ । ६२ ।

षष्ठी स्यात् । 'पुरुषमृगश्चन्द्रमसे' । 'गोधा कालका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीनाम्' वनस्पतिभ्य इत्यर्थः । षष्ठ्यर्थे चतुर्थीति वाच्यम् । + । 'या खर्वण पिबति तस्ये खर्व' ।

3396 In the Chhandas the sixth case affix is employed diversely with the force of the fourth case-affix

Ex पुरुषमृगश्चन्द्रमसे or चन्द्रमसे 'to the moon, a male deer' गोधा कालका दार्वा घाटस्ते वनस्पतीनाम् or वनस्पतिभ्य 'to you lords of the forest, the lizard, kálaka bud, &c' So also वायुरस्म उपा मन्यत् (R. Ved X 136 7)

Part —In the Veda, the 4th case affix is employed in the sense of the sixth as या खर्वण पिबति तस्ये खर्वोजायते 'whosoever woman drinks with a woman in her courses, gets herself in menstrual'

३३९७ । यजेरच करणे । २ । ३ । ६३ ।

इह कन्दसि बहुल षष्ठी । इतस्य इतेन वा यजते ।

3397 The sixth case-affix is diversely employed in the Chhandas in denoting the instrument of the verb यज् 'to sacrifice'

Ex इतस्य or इतेन यजते 'he sacrifices with butter'

३३९८ । बहुल कन्दसि । २ । ४ । ३९ ।

अदो घस्तादेश स्यात् । घस्ता नूनम् । लुङि "मन्त्रे घस" इति स्लेर्लुक् । अडभावः । सन्धिश्च मे' ।

3398 In the Chhandas (Vedas), घस्त्वं is diversely substituted for अद् ।

As घस्ता नूनम् ।

The words अद् and घस्त्वं are to be supplied in this sūtra from II 4 36 S 3080, and II 4 37 S 2427 घस्ताम् is the Aorist form of अद्, the Aorist sign स्ति is elided by II 4 80 S 3402 The augment अद् is not added, because of VI 4 74 S 2228, read with the बहुल of this sūtra

But the form घस्ताम् could have been obtained by II 4 37 S 2427 also, for that sūtra also ordains घस substitution for अद् । The proper example, under the present sūtra is not घस्ताम् ॥ Hence the other example सन्धिः (Yajur Veda Vaj S XVIII 9), which is free from this objection The word सन्धिः = अदन 'eating' सन्धिः. "companion in eating" It is formed by adding the affix स्तिन् (ति) to the अद्, as अद् + स्तिन्, then अद् is replaced by घस by the present sūtra, Thus घस + ति ॥ Then the penultimate अ of घस is elided by VI 4 100 S 3350, as घस् + ति ॥ Then स is elided by VIII 2 26 S 2281 as घ् + ति Then त् is changed to घ् by VIII 2 40 S 2280 Thus घ् + ति Then घ is changed to ग by VIII. 4 53, S 52 The घ् is considered here as immediately in contact with घ् though technically speaking there is an elided अ between घ् and घ ॥ But this zero is not sthānivat, because VIII 4. 53, is a लृङ् rule, and the zero à left is not sthānivat for the purposes of लृङ् rule (I 1 58 S 51) Thus we get गति, which with स, a shortened form of समान (VI 3 84 S 1012), gives us सन्धि ॥

३३९९ । हेमन्तशिशिरावहोरत्रि च क्कन्दसि । २ । ४ । २८ ।

इ-इ पूर्ववन्निह । हेमन्तश्च शिशिरश्च हेमन्तशिशिरा । अहोरात्रे । 'अदिप्रभृतिभ्यः अण्'

3399 Of the compounds 'hemantasisirau' and 'ahorâtre' the gender is like that of the first word, in the Chhandas (Vedas).

This aphorism debars the general rule given in II 4 26 S 814.

Similarly though the vikarana शप् is ordained by II 4 72 S 2423, to be elided after the roots of the Adâdi class, yet by Vaidic diversity it is some times not so elided, as taught in the next sūtra

३४०० । बहुलं छन्दसि । २ । ४ । ७३ ।

"वृत्रं हनति वृत्रहा" । "अहिं शयत उपपृक् पृथिव्या" । अत्र लुक् न । अदादिभिर्ज्ञेऽपि क्वचित् लुक् । "त्राध्वम नो देवा" । "जुहोत्यादिभ्यः श्लु" ।

3400 In the Chhandas (Vedas) there is diversely the luke-elision of the Vikarana शप् (III 1 68)

There is elision in other conjugations than Adâdi and there is sometimes even no elision in Adâdi verbs. As वृत्रं हनति वृत्रहा 'the Vritra Killer kills Vritra' हन् + शप् + ति = हनति instead of हन्ति । So also, अहिं शयत उपपृक् पृथिव्या, here शयते instead of श्येते (Rg Veda I 32 5) "The Dragon lies low on earth." In these cases the Vikarana शप् has not been elided.

In some cases the शप् is elided even in conjugations other than Adâdi, as त्राध्वम नो देवा निजुर वृक्षस्य (Rig Veda II 29 6) 'Protect us, God, let not the wolf destroy us' instead of त्राध्वम ।

Similarly श्लु elision of the vikarana is required by II. 4 75 S 2489, in Juhotyâdi class. But to this also, there is exception in the Vedas as shown in the following sūtra

३४०१ । बहुलं छन्दसि । २ । ४ । ७४ ।

"दाति प्रियाणि चिद्वसु" । अन्यत्रापि । "पूर्यां विवर्षति" ।

3401 In the Chhandas there is ślu-elision of शप् diversely

The elision does not take place where ordained, and takes place where not ordained. दाति प्रियाणि (instead of ददाति) चिद्वसु (Rig Veda IV 8 3) "he gives even treasures that we love" See also Rig Veda I 65 4, VI 24 2, VII 15, 12, VII 42 4

Similarly the ślu elision with its accompanying reduplication takes place in roots other than those of the Juhotyâdi class. Thus देवे देवो ब्रूविषो देवा पूर्यां विवर्षासि चम "The God who gives you wealth demands a full libation poured to him" (Rig Veda VII 16 11). Here विवर्षति is from the √वर्ष "to shower". It belongs to the Adâdi class, but takes ślu elision. Hence वर्ष + शप् + ति = वर्ष + श्लु + ति = वर्ष वर्ष + ० + ति (VI 1 10 S 2490) = विवर्ष + ति (the व् is changed to व् by VII 4 76 S 2490, read with the bahulum chhandas) = विवर्ष = ति (VIII 2 36 S 294) = विवर्षति (VIII 4 41 S 26)

३४०५ । भन्त्रे घलह् षरणशश्वहाद्वृच् कर्गमिजनिभ्यो लेः । २ । ४ । ८० ।

लिरिति श्लेः प्राचा सञ्ज्ञा । षभ्यो लेर्लक स्यात् भन्त्रे । "अक्षत्रमीमदन्त हि" । घस्त्वा देशस्य 'गमहन' इत्युपधात्तोपे आसिचसीति च । "माहूर्मित्रस्य" "भूर्ति प्रणवमर्त्यस्य" ।

‘नशेयां’ इति कुत्वम् । “सुरुचो वेन आधः” । “मा न आधक्” । आत् इत्याकारान्तानां यष्टयाम् । “आप्रा व्याप्रापृथिवी” । “परावर्गभारभृश्या” । “अकचुषाम्” । “त्वे रयि जगुवासे अनुजम्” । मन्त्रपठ्या ब्राह्मणस्याप्युपसर्गणम् । “अन्नत वा अस्य दन्ताः” । विभाषानुवृत्तेर्न ह । “न ता अमभ्यचजनिष्ट हि सः” ।

इति वैदिकप्रकरणे द्वितीयोऽध्यायः ।

3402. In the Mantra portion of the Vedas there is elision of the sign of the Aorist (and Perfect), after the verbs घृस् ‘to eat,’ हृर ‘to be crooked,’ क्षश् ‘to destroy,’ चृ ‘to choose,’ ‘to cover,’ दृह् ‘to burn,’ verbs ending in long आ, वृच् ‘to avoid,’ कृ ‘to make,’ गमि ‘to go’ and जनि ‘to be produced’

The word लि is the name given by ancient grammarians to the affixes of the Perfect tense as well as the Aorist, or it might be a common term for all tense affixes. Thus from घृस् the substitute of अद् we have अलन् in the sentence, अलन् नमी मदन्तस्मि “Well have they eaten and rejoiced” (Rig I 82 3)

NOTE. — Thus in the Aorist of अद्, there comes घृ (II 4 37 S 2427), the sign of the aorist is elided by this sūtra. The penultimate अ of घृस् is elided by VI 4 98 S 2363, and च is changed to क by VIII 4 55 S 121, and चृ is changed to कृ by VIII 3 60 S 2410, thus we get कृ, then we add the augment अद् which with the third person plural नीरि अन् gives us अलन् ॥

From the verb हृवृ we have माहृर्मन्त्रस्य त्वम् । The माहृर् is the aorist 3rd Pers Singular, of हृवृ । Thus हृवृ + क्ति + ति = हृवृ + ० + ति (S 3402) - हृ + त (the elision of हृ is by III 4 100 S 2207) The gun takes place by VII. 3 84 S 2108 and then the त is elided by VI 1 68 S 242

From नश्च we have प्रयक् in the following verse मानः शंसो अररये, धूर्तिं प्रयक्ष्मर्त्यस्य । रक्षा योन्नमयस्यते । “Let not the foeman’s curse, let not a mortal’s onslaught fall on us Preserve us Brahmanaspati” (Rig I, 18 3) The च् of नश्च is changed to कृ by VIII 2 63 S 431.

The word वृ in the sūtra includes both वृक् and वृञ्, as the word वेन in the following ब्रह्मं जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वितीं मतं सुरुचो वेन आधः । बहुधन्या उपमा, अस्व विष्टा मतश्च येनिमसतश्च विष्ट । (Yajur Veda 13 3)

From दह् we have आधक् as in सरस्वत्यभिने । नदिवस्यो मार्गस्फरी पयसा मान आधक् । “Guide us Saraswati to glorious treasure refuse us not thy milk, nor spurn us from thee” (Rig VI 61 14).

The word आत् means verbs ending in long आ, as प्रा ‘to be full’ Thus, विश्वं देवानामुदगादनीकं अशुभिं स्रज्ज्वल्यभ्याग्ने । आप्रा व्याप्रा पृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्यु चक्षुः । (Rig I 115 1) “The brilliant presence of the Gods hath risen, the eye of Mitra, Varuna and Agni. The soul of all that moveth not or moveth, the Sun hath filled the an and earth and heaven”

The root वृच् gives us वर्क, as in the following verse — मा नो अस्मिन्महाधने परा वर्गं भारभृश्या । सर्वं सरयि जय । (Rig VIII 64 12) “In this great battle cast us not aside as one who bears a load, snatch up the wealth and win it”

From कृ we have अकन् as in the following verse अकन्नुवासेययुनानि &c (Rig Veda I 92. 2) “The Dawns have brought distinct perception as before.”

From गम we have गमन्, as in the following verse दृतेव यन्त बहुभिर्वसत्र्यैस् त्वेयि जागृवासे अनुगमन् । कथतमग्निं दशतं दृष्टं वपावन्त विश्वदा दादिवाच । (Rig Veda VI 13)"

From जन we have अजत, as अजत वा अस्य दन्तः ॥ This is an example from the Brāhman literature as the word मज्ज in the sūtra refers also to the Brāhman literature

But sometimes, the elision does not take place, because the word "option" is understood in this sūtra Thus न ता अगृधन् &c (Rig Veda V 2 4) "These seized him not he had been born already."

CHAPTER III

३४०३ । अभ्युत्सादयामजनयाचिकयारमयामकः पाचयाक्रियाद्विदामकचिति छन्दसि । ३ । १ । ४२ ।

आद्येषु चतुर्षु लुङि 'आम्' 'अक्.' इत्यनुपयोगश्च । अभ्युत्सादयामकः । अभ्युदसोषद चिति लोके । प्रजनयामकः । प्राजीजनदित्यर्थः । चिकयामकः । अचेपीदित्यर्थः चिनोतेराम्निद्वर्चनं कृत्व च । रमयामकः । अरीरमतः । पाचयाक्रियात् । पाच्यादिति लोके । विदामकः । अवेदिषु ।

3403 The forms अभ्युत्सादयामकः, प्रजनयामकः, चिकयामकः, रमयामकः, पाचयाक्रियाद्, विदामकः are irregularly formed in the Chhandas with the augment आम्, and the auxiliary verbs अकृ, क्रियात्, and अकृन् ।

The first two of these and the fourth are the Aorist (लुङ) of the causatives of the roots सद् 'to sit', जन् 'to be born,' and रम 'to sport,' to which the affix आम् is added. The third is the Aorist of the root चि 'to collect,' to which आम् has been added after the reduplication and the change of च into क of the root. The auxiliary अकृ, which is the 3rd Person Singular Aorist of कृ is added to all these four. The fifth is derived from the root पु 'to blow, to purify' by adding the causative affix णिच्, annexing the affix आम् before the terminations of the Benedictive (आशी लुङ) and then using after the form so obtained, the Benedictive of कृ, क्रियात्. The last is the Aorist of विद् 'to know,' to which आम् is added and the 3rd Person Plural of the Aorist of कृ &c, the auxiliary अकृन् is employed. These are the archaic forms, their modern forms are as follow — अभ्युदसोषदत्, प्राजीजनत्, अचेपीत्, अरीरमतः, पाच्याद्, अवेदिषु ।

NOTE — The word अभ्युत्सादयामकः is formed by adding the prepositions आ and अ to the Causative root सादि । सादि with आम् becomes सादय, to which is added अकृ the 3rd pers Singular Aorist of कृ "to do" Thus कृ + क् + तिप् = कर् + क् + ति = कर् + ० + त (II 4 80 S 3402) = कर् + ० + ० (VI 1 68, S 252) which with the augment अद् becomes अकर् or अकृ. This auxiliary अकृ is added to all the first four words. When this periphrastic Aorist is formed with आम् and अकर्, the special mood-affix of the Aorist is elided by II. 4. 81, S 2238. The regular Causative Aorist is अभ्युदसोषदत् (सादयामकः = अयोषदत्). The

Causative सदि is shortened to द्दि by VII 4 1 S 2314 This is reduplicated before the Aorist affix चङ् by VI 1 11 S 2315 Thus सदसद् Then द् is elided by VII 4 60 S 2179 Then applying VII 4 93 S 2316, read with VII 4 79 S 2317, the अ is changed to ई Thus we have सीषद् + चङ् + त् = सीषदत् ।

The word क्रियात् is the Benedictive form of कृ 'to do' The vikarāṇa उ is not added because of the prohibition III 4 116 S 2215, and then there is रि by VII 4 28 S 2367

३४०४ । गुपेयकृन्वसि । ३ । १ । ५० ।

स्तेष्वचङ् वा । 'गृहानञ्जुगुपत युवम्' । अगोपितमित्यर्थः ।

3404 After the verb गुप् 'to protect,' चङ् is optionally the substitute of स्ति in the Chhandas

This rule applies where the root गुप् does not take the affix आण (II 2 28) As इमान् नो मित्रावरुणो यत गृहान् अञ्जुगुपतम् 'Mitra and Varuna protected these our houses' The other forms are अगोपितम्, अगोपिष्टम् or अगोपापिष्टम् In the secular literature, the latter three forms are used, but not the first,

३४०५ । नोनयतिध्वनयत्येलयत्यर्दयतिभ्यः । ३ । १ । ५१ ।

स्तेष्वचङ् न । 'मा त्वायतो जगितुः काममूनवीः' । 'मा त्वाग्निध्वनयीतः' ।

3405 After the causatives of the verbs ऊन 'to decrease' ध्वन 'to sound,' इल 'to send' and अर्द 'to go or to beg' चङ् is not the substitute of स्ति in the Chhandas.

Thus मात्वायतो जगितुः काममूनवीः (Rig Veda I, 53. 3.) मात्वाग्निध्वनयीत धूम गन्धिः (Rig Veda I 162 15.)

Thus we have ऊनवीः in the Vedas, नौनितु in the classical literature, so also ध्वनयीत, ऐलयीत and अर्दयीत, their classical forms being ध्वनयन्, ऐलयन्, ऐलितम् and अर्दितम् See Rig Veda I 53, 3, I, 162 15, and Pāṇini VIII. 2. 5

३४०६ । कृमृदृरुहिभ्यश्चकृन्वसि । ३ । १ । ५२ ।

स्तेष्वङ् वा । 'वदं तेभ्यो करं नमः' । कर्मरत् । कर्मरत् । 'कर्मरतोः कर्मरुचत्' ।

3406 After the verbs कृ 'to do,' मृ 'to die,' रु 'to tear,' and रुह 'to rise,' चङ् is the substitute of स्ति when used in the Chhandas.

Thus कर्मरत् 'he did'; कर्मरत् 'he died'; कर्मरत् 'he tore'; कर्मरत् 'he rose.' The classical Aorist of these verbs are कर्मरत्, कर्मरत्, कर्मरत् and कर्मरत्.

Thus 'ये भूतस्य प्रसिद्धं वदं तेभ्यो नमः' (Rig. Ved. X 85. 17). कर्मरतोः वानमाहवृत्तस्यलकार्यम् (Rig. Ved. I. 10. 3)

३४०७ । कृन्वसि निष्टव्येदेवद्वयप्रणीयोबीयोविष्टव्येदेवद्वयप्रणीयान्वदेव-
यज्वापृच्छ्यप्रतिषीध्यन्नसवाद्यभाष्यस्ताव्योपचाय्यवृद्धानि । ३ । १ । १२३ ।

कृन्वतेति स्पूर्वात्पि प्राप्ते यत् । आद्यन्तयोर्विपर्ययो निष्ठः यत्तं च । 'निष्टव्ये विन्वीत पशुकामः' । देवशब्द उ । पदे दृष्टेर्जुवोतेर्वा क्यदीर्घश्च । 'स्वर्जन्ते वा उ देवपुत्रे' । 'प्र' 'वृत्'

आभ्या नयते क्वप् । प्रणीय । उचीय । उपपृच्छाच्छि क्वप् । उच्छिष्य । 'मृड' 'स्तृज्' 'ध्व' शब्दो यत् । मर्य । स्तर्या । स्त्रिषामेवायम् । ध्वर्य खनेर्यगयति । खन्य । खान्य । यजेर्य । 'गुन्धध्व' दैव्याय कर्मणे देवयज्याय । आह पुचात्पृच्छे क्वप् । 'आपृच्छ्य धरुण व ज्यर्षति' । सीव्यते कपास्य च प्रतिषीव्य । इक्ष्मणि वदेर्यति ब्रह्मवाद्याम् । लोके तु 'वद सुपि क्वप्' (२८५४) इति क्वाव्यतौ । भवते स्तौतिश्च एयत् । भाव्य । स्ताव्य । उपपूर्वाच्छिनेतिर्यदाया देवश्च पृड उत्तरपदे । उपचाव्यपृडम् । '+ छिरय इति वक्तव्यम् +' । उपचेवपृडमेवान्यत् । 'मृड' सुखने 'पृड च' इत्यस्मादिगुणधलक्षणे क ।

3407 In the Vedas the following words are found which are formed irregularly — निष्ठक्य, देवहूय, प्रणीय, उचीय, उच्छिष्य, मर्य, स्तर्या, ध्वर्य, खन्य, खान्य देवयज्या, आपृच्छ्य, प्रतिषीव्य, ब्रह्मवाद्य, भाव्य, स्ताव्य and उपचाव्यपृड ।

The formation of the above words is extremely irregular and they are all met with in the Vedic literature only. Thus the word निष्ठक्य is derived from the root कृत् 'to out,' with the preposition निम्, and the affix ययत्, instead of क्वप्, which is the regular affix, by III, 1 110 S 2859, नि + कृत् + ययत् = नि + कृत् + य (the root कृत् transformed into कृ by transposition) = निष्ठक्य. As निष्ठक्ये चिन्वीत् ऋगुक्ताम् ।

The above is apparently a guess-work etymology of the grammarians.

So also देवहूय is formed by adding to the root हूयते 'to call' or हू 'to invoke,' the affix क्वप् and the upapada देव, the vowel of the root is then lengthened and the augment त् (VI 1 71), is not allowed, देव + हू or हू + क्वप् = देवहूय । Thus स्पथन्ते वाड देवहूये (Rig Ved VII 55 2). So also ज + नी (to lean) + क्वप् = प्रणीय, उत + नी + क्वप् = उचीय, उत + शिप् (to leave) + क्वप् = उच्छिष्य, मृ (to die) + कृत् = मर्य, स्तृ (to cover) + यत् = स्तर्या, it is always feminine ध्व (to bend) + यत् = ध्वर्य, खन् (to dig) + यत् = खन्य, खन + ययत् = खान्य, देव (God) + यज् (to sacrifice) + यत् = देवयज्या, always used as feminine. Thus in गुन्धध्व दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै । आ + पृच्छ (to ask) + क्वप् = आपृच्छ्य । Thus आपृच्छ्य धरुण वाज्यर्षति (Rig Ved VII 107 5) प्रति + सीव (to sew) + क्वप् = प्रतिषीव्य, ब्रह्मण् + वद (to speak) + ययत् = ब्रह्मवाद्य, in secular literature both क्वप् and ययत् come after this word (III 1 106 S 2854) भू (to be) + ययत् = भाव्य, स्तु (to praise) + ययत् = स्ताव्य, उप + चि (to collect) + ययत् + पृड = उपचाव्यपृडम्. *Note* — This last word is formed then only when the word पृड follows and when the sense is that of 'gold'. When it does not mean 'gold,' the form is उपचेवपृडम् । The root पृड is read along with मृड in the Tndīdi class and means "to please". To this root is added the affix क (III 1. 135 S 2897).

३४०८ । कुन्दसि वनमनरक्षिमथाम् । ३ । २ । २७ ।

अथ कर्मण्युपपन्न इत्याह । 'ब्रह्मदनि त्वा तत्रवनिम्' 'उत नो गोबलि धियम्' । 'श्रेयथा पयिरक्षय' । 'अतुरक्षा पथिरक्षी' । 'हविर्मयीनामभि' ।

3408. In the Vedic literature, the affix इन् comes after the verbs वन् 'to honor' सन् 'to worship' रक्ष् 'to protect' and अथ 'to agitate,' when the object is in composition

Thus ब्रह्मवनि स्वा ब्रह्मवनिम् (Yaj. San. I 17, V 12, VI 3), उत नो गोवनिं (Rig. Ved. VI 53 10), यो ते श्वानो पथिरक्षी (Rig. Ved. X 14 11) इन्द्रा यातनाम-भयत् पाराशरो हविर्मयीनाम् (Rig. Ved. VII 104 21).

३४०९ । कृन्दसि सहः । ३ । २ । ६३ ।

शिवः स्यात् । एतनाषाद् ।

3409 In the Chhandas, the affix शिव comes after the verb सह् 'to bear' when it is in composition with a word ending in a case affix.

The words 'upasaṅga' and 'supa' are understood here. As एतन + सह् + शिव = एतनासाह्, nom. sing. एतनाषाट् 'a name of Indra'. The dental स is changed into cerebral ष by VIII 3 56, and the ह into ट by VIII 2 31. The final अ of एतन is lengthened by VI 2 137. See Rig. Veda. I 175 2, III 29 9, VI 19 7, IX. 88 7, X 103 7.

३४१० । वहश्च । ३ । २ । ६४ ।

प्राग्वत् । दित्यषाद् । योगविभाग उत्तरार्ध ।

3410 The affix शिव comes after the verb वह् 'to carry,' in the Chhandas, when a word ending with a case-affix is in composition with it.

As प्रष्टवाद् 1st sing. प्रष्टवाद् 'carrying a *prashtha* measure,' so, दित्यषाद् ।

The division of this sūtra from the last is for the sake of the subsequent sūtras, into which the anuvṛtti of वह् only is carried and not of सह्. See Yajur Veda, XIV 10, XVIII 26.

३४११ । कव्यपुरीषपुरीषेषु ज्युट् । ३ । २ । ६५ ।

ययु वह्नेज्युट् स्याच्छन्दसि । कव्यवाहनः । पुरीषवाहनः । पुरीष्यवाहनः ।

3411 In the Chhandas, the affix ज्युट् comes after the verb वह् when it is in composition with the words कव्य 'oblation of food to deceased ancestors,' पुरीष 'faeces' and पुरीष्य 'water.'

As कव्यवाहनः पितृणाम् (Yajur Veda. II 29) 'fire that carries the oblation to the *pitṛas*,' पुरीषवाहनः 'carrier of water,' पुरीष्यवाहनः (Yaj. Veda. XI 44). The feminine of these words is formed by adding long ई ।

३४१२ । हव्यन्तःपादम् । ३ । २ । ६६ ।

अग्निर्नो हव्यवाहनः । पादमध्ये तु 'वहश्च' इति विश्वेव 'हव्यवाग्निरग्निरः पिता नः' ।

3412. The affix ज्युट् comes in the Chhandas, after the verb वह् 'to carry' when it is in composition with the word हव्य 'an oblation to gods,' provided that, the word so formed does not occur in the middle of a pāda (fourth part of a stanza).

As अग्निश्च हव्यवाहनः 'fire, the carrier of oblation to the gods,' (Rig. Veda. I 44 2).

When this word occurs in the middle of a pāda, or at the beginning the form is हव्यवद् which is derived by adding the affix विद् (sūtra 3110) As हव्यवद्विनिर्जर पिता न 'the never-decaying Agni or fire that carries oblation to the gods, is our father' (Rig Veda III 2 2)

३४१३ । जनसनखनक्रमगमो विट् । ३ । २ । ६७ ।

'विट्'—(३६८२) इत्यात्वम् । अज्जागोज्जा । 'गोषा इन्द्रो नृषा असि' । 'सनी-
तेरन.' (३६४५) इति यत्वम् । 'इय युष्मैभिर्विंसखाद्वाकजत' । 'आ दधिका श्रवसा पञ्च कष्टी' । अयेगा ।

3413 The affix विट् (the whole of which is elided) comes in the Chhandas after the verbs जन् 'to be born,' सन् 'to bestow,' खन् 'to dig,' क्रम् 'to pace' and गम् 'to go,' when a word ending in a case-affix is in composition, and the final nasals are changed into long आ ।

The words छन्दसि उपसर्गे and सुप्ति are understood in this sūtra The verb जन् includes two verbs meaning 'to be born' and 'to happen,' so also सन् means both 'to give' and 'to worship'

Of the affix विट् the latter ट् is indicatory, and is qualifying, as in VI 4 41 S 2982, by which rule the final nasal of जन् सन् &c, is replaced by long आ when the affix विट् follows, and the whole affix is elided by VI 1 67 S 375

As अर्षी जन् + विट् = अज्जा (Rig Ved VII 34 16) 'born in water' (VI 4 41 S 2982), गोजा 'born in the heaven &c God' (Rig Veda IV 40 5) So also from सन्—गोषा 'acquainting or bestowing cows' (VIII 3 108 S 3645), गोषा इन्द्रो नृषा असि O Indra bestower of cows! thou art lover of mankind' (Rig Veda IX 2, 10) From खन्—विहखा 'digger of lotus stalk,' कूपखा 'digger of well' From क्रम्—दधिका 'who gets milk' as, आ दधिका श्रवसा पञ्च कष्टी (Rig Veda IV 38, 10 and 40 5) From गम्—अयेगा उन्नेतृणाम् 'the leader'

३४१४ । मन्त्रे श्वेतवहोक्थशस्युरोडाशो शिवन् । ३ । २ । ७१ ।

'+ श्वेतवहादीना इमादस्यति वक्तव्यम् + यत्र पठत्वा भावि तत्र शिवनेऽपवादो ह्यस्वकथ्य इत्यर्थः । श्वेतवा । श्वेतवाही । श्वेतवाहः । उक्थानि उक्थेर्वा असति उक्थश्या यजमान ॥ उक्थशसौ । उक्थशसः । पुरो दाशयते पुरोडा ।

3414. In the Mantra the affix शिवन् comes after the words श्वेतवह, उक्थशस् and पुरोडाश् ॥

The above words contain both the verb and the upapada, the fact of their being so given indicates that there is some irregularity in the application of the affix

Thus the affix शिवन् comes after the verb वच् preceded by the upapada श्वेत as denoting an agent, while the force of the whole word so formed denotes an object As श्वेता एन चरन्ति = श्वेतवाह nom sing श्वेतवा. 'a name of India' (whom white horses carry) See VIII 2 67 S 3416

The affix शिवन् is applied to the verb अस् 'to praise' when preceded by

the word उक्थ as object or instrument, and then the nasal is irregularly dropped. As उक्थानि उक्थैर्या यमति = उक्थयाम, nom sing उक्थयाः (Rig Veda II 39 1) 'a reciter of hymns, the name of the sacrifice'.

The यिवन् is applied after the verb दाश् to give, preceded by पुरो, and द is changed into ड, the force of the whole word denoting an object. As पुरो दाशयन्ति हन् = पुरोडाश, nom sing पुरोडा (Rig Veda III 28 2) 'an offering'.

Vari — The augment डस् is added to the words श्वेतवाह् &c, when the *pada* affixes follow. Thus before *pada* terminations श्वेतवाह् becomes श्वेतवस्. Therefore its Instrumental dual is श्वेतयोभ्याम्, pl श्वेतयोभिः.

The augment हस् is not applied before सर्वनामस्थान and भ terminations. As श्वेतवाहा, श्वेतवाहः. The whole declension of this word is given below —

	Sing	Dual	Plural
Nom	श्वेतवाह्	श्वेतवाहौ	श्वेतवाहः
Acc	श्वेतवाहम्	Do	Do
Ina.	श्वेतवाहा	श्वेतयोभ्याम्	श्वेतयोभिः
Dat	श्वेतवाहे	Do	श्वेतयोभ्यः
Abl	श्वेतवाहः	Do	Do
Gen	Do	श्वेतवाहोः	श्वेतवाहाम्
Loc.	श्वेतवाहि	Do	श्वेतवसु
Voc	श्वेतवा or श्वेतव.		

३३९५ । अवे यज्ञः । ३ । २ । ७२ ।

अवया । अवयाज्ञा । अवयाज्ञ ।

3415 In the Mantra the affix यिवन् comes after the verb यज् 'to sacrifice' when in composition with the word अव् ।

As अवयाज्ञ, nom sing अवया (Rig Veda I 173 12) 'the name of a Vedic priest', as त्व यज्ञे वरुणस्यावया अस्ति 'Thou art the priest of Varuna in the sacrifice'.

The division of this aphorism from the last in which it could have been included, is for the sake of the subsequent sūtras in which the *anuvāṛṇa* of यज् only runs. This word is thus declined —

	Sing	Dual	Plural
1st	अवयाः	अवयाज्ञौ	अवयाज्ञ
2nd,	अवयाज्ञ	अवयाज्ञा	अवयाज्ञः
3rd	अवयाज्ञा	अवयोभ्या	अवयोभिः

३३९६ । अवयाः श्वेतवाः पुरोडाश्च । ८ । २ । ६७ ।

यत्ते संवृद्धौ कृतदीर्घा निपात्यन्ते । चाहुव्यथा ।

3416. The substitution of VIII 2 66 S 162 takes place for the final of the Nominatives and vocatives of अवयाज्ञ, श्वेतवाह् and पुरोडाश् giving the irregular forms अवयाः, श्वेतवाः and पुरोडाः ॥

They are so exhibited here, for making them long in the Vocative singular also. For they could not have been lengthened in the Vocative singular, be-

cause VI 4 14 does not apply to it. Thus हे अयया, हे श्वेतया, हे पुरोडा. By force of च in the sūtra we form उक्कयया. also similarly

३४१७ । विजुपे छन्दसि । ३ । २ । ७३ ।

उक्क उपपदे यजेविच । उपपद् ।

3417 The affix विच् comes after the verb यज् when उप pre-
cedes, in the Chhandas

As उपपदकर्मिण्ये वहन्ति 'they carry it up with the उपपज् formulas' उपपज्
is the name of eleven formulas at a sacrifice

३४१८ । आतो मनिन्कनिवनिपश्च । ३ । २ । ७४ ।

सुपुष्यर्षो वोपपदे आदन्तेभ्यो धातुभ्यश्छन्दसि विषये मनिनादयस्तत्र प्रत्ययाः स्युः । चाट्विच्
सुदात्रा । सुधीवा । सुधीवा । भूरिदावा । घृतपावा । विच । कीलालपा ।

3418. The affixes मनिन् (मन्) कनिप् (क्न्), वनिप् (क्न्) and विच्
come in the Chhandas, after verbs which end in long आ, when a
case-inflected word or an upasarga is in composition

The force of 'and' is to include विच्. Thus सुदा + मनिन् = सुदामन्, 1st sing
सुदात्रा (Rig. VI. 30 7) 'one who gives liberally', सु मी + कनिप् = सुमी + वन् (VI. 4.
66 = सुमीवन्, 1st sing सुमीवा 'having good understanding', सुपा + कनिप् = सुपोवन्,
1st sing सुपोवा 'a good drinker', भूरि + दा + वनिप् = भूरिदावन्, 1st sing भूरिदावा
(Rig. II 27 17) 'liberal', घृतपावन् 1st sing घृतपावा (Yaj VI 19) 'ghee drinker'

The affix विच् is also included in this aphorism. As कीलाल + पा + विच् =
कीलालवा. (Rig. X 91 14) 'nectar-drinker'

३४१९ । ककुलं छन्दसि । ३ । २ । ८८ ।

उपपदन्तेषु ककुलं क्लृप्त्वात् । मातृहा । पितृहा ।

3419. In the Chhandas, the affix क्लिप् diversely comes after
the verb कृन् 'to kill' with the sense of past time, even when the
word in composition with it is other than those mentioned in
III. 2. 87 S 2998

This aphorism ordains क्लिप् in cases which are not governed by the restric-
tive rule contained in III 2 87 S 2998. As मातृहा सप्तमं नरकं प्रविशेत् 'may
the matricide enter the seventh hell', so also पितृहा 'patricide'

Diversely we find also मातृघात. and पितृघात ।

The Past participle Nishthā is generally formed by ण, but in the Vedas, it
is formed by the affixes of the Perfect tense also, and the Perfect itself is formed
sometimes by the affixes कानच् and कृत्स् as already taught in the sūtras III 2
105 S 3093, III 2 106 S. 3094, III, 2 107 S 3095 They are repeated here
again

३४२० क । छन्दसि लिट् । ३ । २ । १०५ ।

भूत समान्ये । 'अह द्यावापृथिवी आततान' ।

3419 A In the Chhandas, the affix लिट् comes after a
verb, with the force of Past participle, and Past tense in general

As अर्द्धं आधापयवी आतप्तान 'I stretched the heaven and the earth.' Here the word आतप्तान has the force of nishthā

३४१९ ख । लिटः कानच्वा । ३ । २ । १०६ ।

3419 B In the Chhandas the affix लिट् is optionally replaced by the affix कानच्, the affix has the force of the Perfect

As अग्निं चिक्वान 'he consecrated the fire,' सोमं सुसुबाधः 'he pressed the soma juice'

This affix comes after those verbs only which take Atmanepada termination. See I 4. 100 तृत्तान (Rig Veda I 3 6)

३४१९ ग । क्नुस्व । ३ । २ । १०७ ।

इन्द्रिंसि नि कानक्नुस्वास्त । 'चक्राणां दृष्टिः' । 'यो नो अग्ने अरिदान् अद्यायु' । * इन्द्रस्य घञ्छब्दात्परेष्वाया कञ्चक्य * । 'क्वाक्चन्द्रसि' (३१५०) । उपत्यय स्य त । अद्यायु । * अरिधिकारे अत्र सर्वो इन्द्रसि वाच्या * । 'ऊवास्तु मे जव.' । 'देवस्य सधितु सधे' ।

3419 C. In the Chhandas the affix क्नुस्व is optionally the substitute of लिट्, the kvasu formed word has the force of the Perfect.

As अक्षिग्रस्व 1st sing अक्षिग्रान् 'eaten' (Yaj VIII 19), पयिष्व 1st sing. पिबिषान् 'drunk'

Thus चक्राणां दृष्टिः पात्यम (Rig Veda VIII. 7 23).

यो नो अग्ने अरिदान् अद्यायु (Rig Veda I 147 4)

Here the word अरिदान् is formed from the root दा 'to give,' with the affix क्नुस्व having the force of Perfect. The Negative Particle अ is added. Thus दा + क्नुस्व = दा + क्नुस्व = दा + क्नुस्व (VII 2 67 S 3096) = अरिदान्. The Nom. Sing. is अरिदान् 'a generous man' अरिदान् "a miser, an enemy."

By S III 1 8 S 2657 the affix क्नुस्व is added to a noun in order to denote a wish for one's own self. The following vārtika makes an exception in the Vedas.

Vārt — In the Vedas, the affix क्नुस्व is added after the word अद्य, even when the word is with regard to another. As मा त्वा वृका अद्यायवो विदन्. Here अद्यायु (pl अद्यायव) is formed by क्नुस्व, उ being added by III 2 170. S 3150, and अ is added by VII 4 37. See Rig Veda I. 120 7. Thus अद्य + क्नुस्व = अद्य + य = अद्य + य + उ (III 2 170 S 3150) = अद्यायु (VII 4 37 S. 3590).

By sūtra III 3 56. S 3231, the affix क्नुस्व is added to roots ending in दृ or दृ, but in the Vedas this affix is added even after roots in उ or ऊ by the following Vārtika.

Vārt — The word अद्य and सद्य are formed by the affix क्नुस्व and they occur in the Vedas. As 'ऊवास्तु मे जव,' 'देवस्य सधितु,' सधे (Rig Veda V 82 6)

These roots जु and सु would have otherwise taken the affix क्नुस्व. The form would have been the same, but there would be difference of accent. See Rig. I 112. 21, and Yaj XI 2.

३४२० । मन् वृषेपचमनविदभूवीरा उदात्तः । ३ । ३ । १६ ।

वृषादिभ्यः क्तिन्स्यात् । स चोदात्तः । 'दृष्टिं दिष्टः' । 'सुखमिष्टये' । 'यद्यं ते वयसो मतिः' । 'मितिः' । 'अग्ने आ दाहि वसिष्ठे' । 'दातो स्यामोमयासः' ।

3420. In the Mantra literature, 'ktin' acutely accented comes after the following roots, forming words in the feminine gender, denoting a mere action — 'vrish' (to rain), 'ish' (to wish), 'pach' (to cook), 'man' (to think), 'vid' (to know), 'bhū' (to be), 'vi' (to go, to consume) and 'rā' (to give)

The construction of this sūtra is anomalous. Instead of the bases being put in the ablative case, they are put in the nominative case. Thus वृष्टिः 'raining', इष्टिः 'wishing', पक्तिः 'cooking', मतिः 'thinking', विप्तिः 'knowing', भूतिः 'being', वीतिः 'consuming', रातिः 'giving'.

As "स नो वृष्टि दिवः." (Rig Veda 11 6.5).

सुखमिष्टे (Rig Veda VI 70 4)

पथापत्तिरत (Rig Veda IV 24 7).

मव्ययी मति (Rig Veda VIII 74 7)

भूतिभूदिमः (Rig Veda I 161 1)

अग्न आवाहि वीतये (Rig Ved VI 16 10)

रातो ह्यामोभयात् (Rig Ved VII 1, 30)

३४२१। कृन्दसि गत्यर्थेभ्यः । ३ । ३ । १२९ ।

नृगदादिभूयपदेभु गत्यर्थेभ्यो धातुभ्यश्च कृन्दसि युजस्यात् । खलोऽपवादः । सूषसवनोऽग्निः ।

3421 The affix 'yuch' comes in the Chhandas, after roots having the sense of 'to go', when the word 'ishad' &c meaning 'lightly' or 'with difficulty' are in composition with such verbs

This debars the affix युच् of III 3 126, 127 S 3305 and 3308. Thus सूष-सवनोऽग्निः । सूषसवनमन्तरिक्षम् । See T S 7 5 20 1.

३४२२। अन्येभ्योऽपि दृश्यते । ३ । ३ । १३० ।

गत्यर्थेभ्यो येन्ये धातवस्तेभ्योऽपि कृन्दसि युजस्यात् । 'सुवेदनामकयोद्ब्रजणे गम्' ।

3422 The affix 'yuch' is seen to come in the Vedas, after other verbs also, than those meaning 'to go'

Thus सुवेदनाम कयोद् ब्रजणेऽगा, so also सुवेद नाम कयोद् ब्रजणे गां (Rig Veda X. 112, 8)

३४२३। कृन्दसि लुङ्लङ्लिटः । ३ । ४ । ६ ।

धातुवर्गिणः सन्त्ये सन्त्येऽन्त्येऽन्त्ये वास्युः । एते यथास्वम् अत्यथा । लुङि । 'देवो देवेभिरागमत्' । लोट्ये लुङ् । 'इद तेभ्योऽकरं नमः' । लङ् । 'अग्निमद्यो ज्ञातारमद्वीताय वसमानः' । लिट् । 'अद्या ममारः' । अद्या निपत इत्यर्थः ।

3423 In the Vedas, the Aorist, Imperfect and Perfect are optionally employed in all tenses, in relation to verbs

The words धातुसम्बन्ध and कृन्दतरस्याम् are understood here also. By saying 'optionally', other tense affixes may be similarly employed

Thus देवो देवेभिरागमत् (Rig I 1 5) 'O God Agni come hither with the gods'. Here the Aorist आगमत् has the force of the Imperative दे सुतस्य दक्षेतस्य इदं तेभ्योऽकरं नमः 'I make salutation &c. &c.' (Rig X 95 17) Here कृन्दसि Aorist (लुङ्) and has the sense of the Present.

So also अग्निमया होतारमवृणीताय यजमानः । Here लङ् is used instead of लट् ।

So also अद्या ममार = अद्या म्रियते । Here सिट् is used instead of लट् ।

NOTE — अकर्मन् is formed with the affix अङ् of the Aorist because the root गम्लृ has an indicative लृ in the Dhātupāṭha and belongs to Pushādī class

अकर्मन् here छिन् is replaced by अङ् by sūtra VII 2 13 S 2293 Thus क + अङ् + म् Then there is gunā by VII 4 16 S 2406 With the augment अ we get अकर्मन् "I did"

अवृणीत from वृज् 'to choose', add लङ्, and ञ्ना विकारणा because the root belongs to Kryādī class Then there is long ई by VI 4. 113 S 2497 Thus we have अवृणीत ॥

३४२४ । लिङ्घ्ये लेट् । ३ । ४ । ७ ।

विध्यादौ हेतुहेतुमद्भावाद्वा च धातोर्लेट् स्याच्छन्दसि ।

3424 The affix 'Let' is optionally employed in the Vedas, wherever the Potential can be used

The formation of लेट् is shown in the subsequent sūtras In the first place, the विकारणा सिप् is sometimes added between the Personal endings and the root. Secondly, the Personal-endings themselves lose their इ thus ति becomes त्, सि becomes स् । Thirdly, the word takes the augment अद् and आद् between the Personal-endings and the root. Fourthly, the सिप्, विकारणा sometimes causes Vriḍhi also

३४२५ । सिञ्जदुलं लेटि । ३ । १ । ३४ ।

3425. सिप् is diversely the affix of a verbal root when लेट् follows

३४२६ । इतरच्च लोपः परस्मैपदेषु । ३ । ४ । ९७ ।

लेटस्तिङामितो लोपो वा स्यात्परस्मैपदेषु ।

3426. In the Parasmaipada affixes the 'i' is optionally elided in the Subjunctive

The वा of the preceding Aṣṭādhvāyī sūtra III. 4. 96. is understood here also

३४२७ । लेटोऽडाटौ । ३ । ४ । ९८ ।

लेटः 'अद्' 'आद्' एतावागमौ स्त । तौ च पितौ । 'सिञ्जदुलं सिङ्गितव्य' + ' । वृद्धिः । 'इ या आयूषि तारिषत्' । 'सुपेयस्करति जोजिषत्' । 'आ सावित्र्यवर्धमानाय अकम्' । सिङ्गिलोपस्य चाभावे । 'पताति विद्मत्' । 'त्रिय. सूर्ये प्रियो आना भवति' ।

3427. The augments 'at' and 'āt' are added to the personal endings of the Vedic Subjunctive.

The augments अद् and आद् are पितृ and are not to be added at once, but by turns. Thus लुप् + सिप् + अद् + त् = जोजिषत्, तारिषत्, आन्दिषत्, similarly वत् + आद् + ति = पताति, व्यावदाति । See III. 1 34 for the addition of सिप् in the above.

NOTE — The विकारणा सिप् is treated as सिङ् and therefore causes Vriḍhi-

Thus from the root लृ we have तारिषत्, as लृ + तिप् = लृ + सिप् + तिप् = लृ + अद् + सिप् + तिप् = तार + इ + सि + ति = तारिषत् । Thus अ इ आयूषि तारिषत् ।

Similarly जोजिषत् from लुषी प्रीतिसेवनयोः, as 12 सुपेयस्करति जोजिषत् ।

Similarly अस्माविषत from दुप्रसवैश्वर्ययोः, as in the following—

आ स्माविषदर्थसनाय ऋक् (Rig Veda X 99 7)

But when there is no सिष् added, and the इ of the Personal-endings is not elided, then we have forms like पतति विद्युत् and प्रियः सूर्येप्रियो अग्नाभवाति (Rig Veda V 37 5)

In fact लोट् is a composite Mood, and may be considered to have six tenses as shown below —

I.—Present —लोट्

I भवति	भवतः	भवन्ति
भवाति	भवात्	भवान्ति
II भवसि	भवथ.	भवथ
भवासि	भवाथः	भवाथ
III भवामि	भवावः	भवामः
	भवाव	भवाम

II —Imperfect

I भवत	भवत	भवन्
भवात्	भवात्.	भवान्
II भवः	भवथः	भवथ
भवाः	भवाथः	भवाथ
III भवाम्	भवावः	भवामः
	भवाव	भवाम

III —Present Conditional

I. भविषति	भविषतः	भविषन्ति
भविषाति	भविषातः	भविषान्ति
II भविषसि	भविषथः	भविषथ
भविषासि	भविषाथः	भविषाथ
III भविषामि	भविषावः	भविषामः
	भविषाव	भविषाम

IV.—Imperfect Conditional

I. भविषत्	भविषतः	भविषन्
भविषात्	भविषात	भविषान्
II. भविषः	भविषथः	भविषथ
भविषाः	भविषाथ	भविषाथ
III भविषाम्	भविषावः	भविषामः
	भविषाव	भविषाम

V —Strong Present Conditional

I. भाविषति	भाविषतः	भाविषन्ति
भाविषाति	भाविषातः	भाविषान्ति
II भाविषसि	भाविषथ	भाविषथ
भाविषासि	भाविषाथ	भाविषाथ
III भाविषामि	भाविषावः	भाविषामः
	भाविषाव	भाविषाम

VI —Strong Imperfect Conditional

I. भाविषत्	भाविषतः	भाविषन्
भाविषात्	भाविषातः	भाविषान्

II. भाविः	भाविष्यः	भाविष्य
भाविष्यः	भाविष्यः	भाविष्यः
III. भाविष्याम्	भाविष्याम्	भाविष्याम्
	भाविष्याम्	भाविष्याम्

३४२८ । स उत्तमस्य । ३ । ४ । ८८ ।

लेङ्गुत्तमस्यकारस्य वा स्यात् । करवाव । करवाव । देरेत्यम् ।

3428 The 's' of the first person is optionally elided in the Subjunctive

As करवाव or करवाव, करवाव or करवावः । The first person is used in the sūtra to indicate that the स् is not elided in any other person.

३४२९ । आत ऐ । ३ । ४ । ८९ ।

लेट आकारस्य स्यात् । 'सुतेभिः सुप्रथमा मादयेते' । आतामिन्कारस्येकारः । विधि-
शामर्यादाट ऐत्वं न । अन्यथा हि ऐटमेव विदध्यात् । 'वे यजति यजत वत्' ।

3429 In the Subjunctive, 'ai' is the substitute of 'ā' of आताम् and आद्याम् in the first and second person dual of the Atmanepada

Thus मन्त्रयेते, मन्त्रयेते, करवत, करवैते । Why is not the augment आद् changed into ऐ ? Because otherwise the rule enjoining आद् would be superfluous, and the sūtra enjoining आद् ought to have enjoined ऐद् at once

सुतेभिः सुप्रथमा मादयेते (Rig Veda IV. 41 3). Here the affix आताम् is changed to ऐत । The regular form ऐते the आ is changed to इ by III 4 79 S. 2233.

The आ of the augment आद् is not changed to ऐ as we have already said above, and here we have the forms यजति &c वे यजति यजत वत् (Rig Veda VIII 31 1)

३४३० । ऐतिऽन्यत्र । ३ । ४ । ९६ ।

लेट् वकारस्य 'ऐ' स्याद्वा । 'जात ऐ' (३४२९) इत्यस्य किञ्च किञ्चा । 'अङ्गुत्तमीये' । 'यद्वाङ्गुत्तमीये' । 'अन्यत्र' किम् । 'सुप्रथमा मादयेते' ।

3430 In the Subjunctive, 'ai' is optionally the substitute of 'e', in other places than those mentioned in the last sūtra.

Thus ऋते, ईते &c, in the following examples — अङ्गुत्तमीये ऋते, अङ्गुत्तमीये अङ्गुत्तमीये, अङ्गुत्तमीये अङ्गुत्तमीये अङ्गुत्तमीये अङ्गुत्तमीये अङ्गुत्तमीये । And in the alternative we have simply इ अङ्गुत्तमीये अङ्गुत्तमीये अङ्गुत्तमीये अङ्गुत्तमीये अङ्गुत्तमीये ।

NOTE:—ईति from the root ईज ऐत्यर्थे । It is the 1st Pers Sing. The Atmanepada Personal ending इद् of the 1st Pers Sing. is changed to ऐ । This इ is not elided by III 4. 97 S. 3426, because that sūtra is confined to Parasmaipada इ । The इ is changed to इ by III. 4 79. S. 2233, then इ changed to ऐ by this sūtra.

अङ्गुत्तमीये from अङ्गुत्तमीये in the Passive The अ of the Passive is added, and then the 3rd Pers Plural ऋत् or ऋत् । The Personal ending takes the augment आद् and becomes आत्ति । The इ of अङ्गुत्तमीये is changed to इ by VI 1 16. S. 2412, and the इ of आत्ति is changed to इ by III 4 79. S. 2233, and thus इ is changed to ऐ by the present sūtra.

३४३१ । उपसखादाशङ्कयोश्च । ३ । ४ । ८ ।

अथान्ध आशङ्का च नन्द स्यात् । 'अहमेव पशूनामीशे' । 'नेज्जिह्मायन्ता नरकं पताम' ।
अथ. इन्. ज्ञानज्ज्ञो' (२५५७) ।

3431. Where a contingent promise (a reciprocal agreement), or where apprehension is implied, the affix 'Let' is employed after a root, in the Chhandas Literature

The word उपसखाद means 'reciprocal agreement, contracting to do' Thus यदि मे भवानिदं कुर्याद् अहमपि भवत इदं दास्यामि 'If you do this for me, I will give this to you' Agreements like these are called उपसखाद ; while guessing or inferring the result from a cause is called आशङ्का 'apprehension or fear'

Thus अहमेव पशूनामीशे ॥ This is the reply of Rātra, when he was solicited by the Devas, to conquer Tripura The word पशु means "bound souls, jivas treading the round of Samsāra" पताम is Let the final स् is elided by III 4 98 S 3428 मद्यः श्व वेः यदा गृह्यान्ते ॥ मद्येवत्यान्येव च पात्राययुष्यान्ते ॥ नेज्जिह्मायन्तो (or नेज्जिह्मायन्तो) नरकं पताम ॥ (Nir I 11 Bohlml_k) - जिह्मावरणेन नरकपात आशङ्कते ॥ All the above examples have the sense of Potential, but the Subjunctive (Let) must be employed necessarily in these senses and not optionally, which anupratti was understood in the last sūtra

By III 1 83, S 2557, in the Imperative 2nd Pers Singular, ज्ञानच् is sometimes substituted for the vikāṇa ज्ञा, after the Kryādi roots ending in consonants By the next sūtra, ज्ञाच् is optionally the substitute in the Vedas,

३४३२ । छन्दसि शायजपि । ३ । १ । ८४ ।

अपिच्छन्ताच्छानच् । 'हृयहोमश्छन्दसि' इति वक्ष्यम' । 'गृभाय जिह्वया मधु' । 'बधानं दधति' । 'अनिदिताम्—' (४१५) इति वक्ष्यातेर्नलोप । 'गृभ्यामि ते' । 'मध्वाजभार' ।

3432 In the Chhandas, शायच् is also the substitute of ज्ञा after roots ending in consonants, when हि follows

Thus गृभाय जिह्वया मधु (Rig Veda VIII 17 5) "take up the honey with the tongue" The affix ज्ञानच् is also employed by force of the word अपि in the aphorism as बधानं पशून् 'bind the beasts'

Fact. — In the Chhandas, म् is substituted for the ह् of हृ and दृ ॥ Thus महमेन संभरति, महदस्य गृभ्यामि, सामिथ्येनोक्तमिरे, उदग्रामश्च सामश्च ब्रह्मदेवा अशीवुधन् ॥

NOTE — गृभाय is derived from गृह् 'to seize', the र is vocalised by यङिङ्या etc VI 1 16 S 2412, and ह् changed to म् by the vārtika above given. Thus गृह् जना + हि = गृह् + ना = गृभ् + ना = गृभ् + नाय (शायच्) = गृभाय 'take up thou'

NOTE — बधान is formed by ज्ञानच्, added to the root बन्ध 'to bind' the nasal is elided by VI 4 24 S 415, the Imperative affix हि is elided by VI 4 105 S 2202 Thus बन्ध् + ज्ञा + हि = बध् + ज्ञा + हि = बध् । ज्ञान + हि = बध् + ज्ञान + ० = बधान "bind or tether"

Other examples of the change of ह् into म् by the above vārtika are given below. —

गृभ्यामि ते (Rig Veda X. 85 36), मध्वाजभार

३४३३ । व्यत्ययो बहुलम् । ३ । १ । ८५ ।

विकरणाणां बहुल व्यत्यय स्याच्छन्दसि । 'आगृहा शुष्णान्य भेदति' । भिनत्तीति प्राप्ते । 'जरा मरते पति' । म्रियते इति प्राप्ते । इन्द्रो वस्तेन नेषतु । नयतेलोट शप्सिपी द्वौ विकरणाः ॥ 'इन्द्रेण युजा तस्मै वृत्रम्' । तस्मैत्ययं । तस्तेर्विध्यादौ निङ् । उ. शप्सिपीचेति त्रयो विकरणाः ।

सुप्तिरुपपत्तिर्निराया कालहलद्वस्वरक्त्यङ्गा च ।

व्यत्ययमिच्छति शास्त्रकदेवा सोऽपि च सिध्यति बाहुल्येन ।

'धुरि वक्षिणाया' । वक्षिणास्यामिति प्राप्ते । 'जरा मरते पति' । तस्मैत्ययं । तस्तेर्विध्यादौ निङ् । उ. शप्सिपीचेति त्रयो विकरणाः । 'जरा मरते पति' । म्रियते इति प्राप्ते । इन्द्रो वस्तेन नेषतु । नयतेलोट शप्सिपी द्वौ विकरणाः ॥ 'इन्द्रेण युजा तस्मै वृत्रम्' । तस्मैत्ययं । तस्तेर्विध्यादौ निङ् । उ. शप्सिपीचेति त्रयो विकरणाः ।

त्ययस्तुवक्ष्यते । कर्तृशब्द कारकमात्रपर । तथा च तद्वाचिना कतचित्ना व्यत्यय । आवादायश्च विप्रदये च । अवयवे विशेष । यदो यश्चिदादारभ्य 'लिङ्ग्याश्रित्य' (३४३४) इति हकारेण । प्रत्याहारः । तेषां व्यत्ययो भेदतोत्यादिभिरुक्त एव ।

3433 In the Chhandas there is diversely an interchange of the various vikaranas शप् and the rest, which have been ordained under special circumstances

The word व्यत्यय means transgression of the fixed rule, or interchange, taking of two vikaranas at a time, and so on. Thus भेदति = भिद + शप् + ति, instead of भिनत्ति from the root भिद 'to split', belonging to the Rudhādi class, e g आगृहा शुष्णान्य भेदति (Rig VIII 40 11) "He (Indra) breaks the eggs (children) of Shushna", so also, जरा मरते पति (Rig X 86 11.), here there is मरते = मृ + शप् + ते instead of म्रियते, the root मृ belonging to the Tudīdi class. So also there are two vikaranas at one and the same time, in the following. इन्द्रो वस्तेन नेषतु 'May Indra lead by this abode', here there is नेषतु 3rd per sing of the Imperative (लोट्) of the root नी 'to lead', there are two vikaranas सिप् and शप् instead of नेषतु = नी + शप् + तु, इन्द्रेण युजा तस्मै वृत्रम् (Rig VII 48 1) The word तस्मै (स् + उ + सिप् + शप् + अस्) is the 1st per sing of the Optative (लिङ्) of the root तृ and is formed by three vikaranas, the classical form being ह तस्मै 'may we cross.'

Kārikā — In the Vaidic literature we have many apparent irregularities with regard to the application of (1) सुप्, (case affixes), (2) तिङ् (Personal endings), (3) उपसर्ग (Parasmaipada or Atmanepada affixes), (4) rules of gender, (5) person or (6) tense (7) rules of interchange of consonants, or (8) of vowels, (9) rules of accent (10) rules relating to क्त and क्तित affixes and (12) rules relating to the affixes included in the pratyāhāra षष् (III. I. 22 to III 1 86). All these irregularities are explained by the author by the word बाहुल्यम् ॥ In fact, the word *bahulam* not only covers, but explains and justifies all Vaidic anomalies.

NOTE — The word शास्त्रज्ञ "science-maker," in the above kārikā refers to Pāṇini.

Thus —

(1) Irregular application of case-affixes: धुरि वक्षिणाया: (Rig Veda I 164 9.)

Here दक्षिणाया (Genitive) is used instead of the Locative दक्षिणायाम ॥

(2). Irregular application of Personal-endings चर्चालं ये अवग्रहाय सञ्जति (Rig Veda I 162 6) Here सञ्जति is used instead of सञ्जन्ति ॥

(3) Irregular use of Parasmaipada and Atmanepadas as, ब्रह्मचारिणमिच्छते । Here Atmanepida इच्छते is used instead of Parasmaipala इच्छति ॥ Similarly प्रतीपमन्य ऊर्मर्युध्यति instead of युध्यते ॥

(4) Irregular use of Genders, as मधोस्तृता इधानते । Here the word मधु which is Neuter gender, is declined as Masculine The classical form is मधुन ॥

(5) Irregular use of Person The word नरः in the Kārikā means Person As अथा सवीरे दंशमि विंश्याः instead of विंश्यात ॥ Here 2nd Person is used for 3rd Person This word is the Benedictive Mood of the root यु "to mix," with the prefix वि ॥

(6) Irregular use of Tenses The word काल in the Kārikā means the affixes denoting time Thus प्रवेदिनीन् आधास्यमानिन । Here कृट् is used instead of लुट् । It is formed from धा with the affix आनच् (III 3 14 S 3107) and the Mood, affix ह्य (III 1 33 S 2186), and the augment मुक् (VII 2 82 S 3101)

(7) Irregular interchange of consonants as, सञ्जते न च कदुक्षत् । Here द is, not changed to ध । The proper form is कधुक्षत् ।

(8) Irregular vowels ; अ, मित्रं वयं च सूरयः instead of मित्रा वयम् ॥

(9). Irregular use of Accents This will be illustrated later on

(10) Irregular use of Kārakas The word कर्त्तु in the Kārikā means Kāraka, and includes the Kṛit and Taddhita affixes Thus from the root अद् 'to eat' with the upapada अच्, a compound is formed by adding the affix अच् । Thus अच् + अद् + अच् = अच् + आद = अचाद । But in the Vedas, affix अच् is used. Thus अच् + अद् + अच् = अच् + अद = अचादः । Here though the resulting form in both cases is the same, yet in analysis they will be different Thus in one case it would be अच् + आदाय, in the other अच् + अदाय ॥

(11) The यङ् in the Kārikā is a Pratyāhāra formed with the य of III 1. 22, and the ङ् of अङ् in III 1 86 There is irregular use of these affixes also in the Vedas. These affixes are —

1. यङ् Intensive affix 2 यिच् Causative and Ohirādi class affix 3 यङ् Vāndu yādi class affix 4 आय 5 ईयङ् 6. यिङ् 7 ह्य and ताति of the Future Tense &c 8 लिय of Let 9 आम् of Perfect 10 स्ति and सिच्, वत्, चङ् and अङ् and चिच् of the Aorist 11 यक् of the Passive; 12 The vikāranis शप्, श्यन्, शन्, श्व शनम्, उ, श्ना, and the Benedictive अङ् । The irregular use of these has already been illustrated in the examples like भेदति &c

३४३४ । लिङ्याशिष्यङ् । ३ । १ । ८६ ।

आशीर्लिङि परे धातोर्ङ् स्याच्छन्दसि । 'यच् उम्' (२४५४) । 'मन् वेदेमागये' । 'कुशेरवत्तय + ' । 'पितरं च दृष्ट्वेमातर च' अङि तु 'अदृङि-' (२४०६) इति गुणः ज्ञातः ।

3434. The affix अङ् is employed in the Chhandas when the affixes of the Benedictive (आशीर्लिङ्) follow.

This debars ऋच्. The affixes of the Benedictive are ārdhadhātuka by III 4. 116 S 2315; but in the Vedas they are sārvaadhātuka as well, see III 4 117 S 3135. The scope of the present rule is confined to the Benedictive of the verbs स्वा गा, गम, वच्, वद ऋच् and कृच्, as उपस्थेयम्, सत्यमुपनेयम्, गमेमं जानतो गृह्णन्, मंत्रं बोधेमानये, विदेयमेना मनसि पविष्टा, व्रतम् चरिष्यामि तच्छक्रेयम्, स्वर्गं लोकमाकरोयम्.

Pāṇi — The affix ऋच् is employed in the Chhandas after the verb वृच् in the Benedictive. Had there been ऋच्, it would have caused *guna* by rule VII 4 16 S. 2408, to prevent this, ऋच् is ordained, as पितरञ्च दृष्ट्वं मातरञ्च (Rig. Veda I. 24. 1) 'May I see the father and the mother'

३४३५ । कृन्दस्युभयथा । ३ । ४ । ११७ ।

धात्वाधिकार उक्त प्रत्यय सार्वधातुकार्धधातुकौभयसंज्ञः स्यात् । 'वर्धन्तु स्वा सुष्टुतयः' । वर्धयन्तिवत्यर्थः । आधधातुकत्वाविश्लेषः । 'विशृण्विरे' सार्वधातुकत्वात् ऋच् प्रभावश्च । 'हृन्तुवो -' (२३८७) इति यण् । आद्रगमहनजन किञिनी लिट् च' (३१५९) । आदन्ताद् यणान्ताद्मादेशः किञिनी स्त । तौ च लिङ् वत । 'वभिर्वज्रम्' । 'यणि सोमम्' 'दविर्गाः । कर्मिर्गुवा' । 'अभिर्धृचयमिजियम्' । अत्रि । लिङ् वद्रावादेव सिञ्जे 'कृच्छत्पूताम्' (२३८३) इति गुणसाधनार्थे लिङ्त्वम् बहुलं कृन्दसि' (३५७८) इत्युत्वम् । तत्तुरि । जगुरिः ।

3435 In the Vedas this distinction of 'sārvaadhātuka' and 'ārdhadhātuka' is not always maintained, and the affixes ordained after roots are promiscuously employed

In the Vedas, there is no hard and fast rule about sārvaadhātuka and ārdhadhātuka affixes. Sometimes the लिङ् and ऋच् are treated as if they were ārdhadhātuka. Thus वर्धन्तु स्वा सुष्टुतयः । Here the affixes of the लोट् are treated as ārdhadhātuka and consequently there is the elision of the लिङ् by rule VI 4 51 S 2313, the proper form of this word would be वर्धयन्तु । Sometimes ārdhadhātuka affixes are treated like sārvaadhātuka affixes, as विशृण्विरे, here the affixes of the लिङ् are treated as sārvaadhātuka and so there is the Vikarṇa ऋच् and the ड is changed into व । Thus, वि + शृ + ऋच् + इरे = वि + वृ + शृ + इरे (III 1. 74 S 2386) = वि + वृ + न्व + इरे (VI 4. 87 S 2387) = विशृण्विरे । Similarly, सुन्विरे । The लिङ् is sometimes treated in the Vedas both as ārdhadhātuka and sārvaadhātuka at one and the same time, as उपस्थेयम् अरणं बृहन्तम् । Here, by treating the affix as ārdhadhātuka there is elision of स् in the लिङ् (VII 2 79. S 2211) and by treating it again as sārvaadhātuka the आ of स्वा is changed into व । So also in वसिन्ति the affix is treated as sārvaadhātuka and there is no substitution of भू for ऋच् as required by II 4, 52 S 2470.

In this connection, we read here again the sūtra III. 2. 171. S. 3151

३४३५ क । आद्रगमहनजनः किञिनी लिट् च । ३ । २ । १०९ ।

3435 A. In the Chhandas, the affixes 'ki' and 'kin' in the sense of 'the agent having such a habit &c' come after the verbs that end in long 'ā' or short or long 'ṛi' and after the verbs gam 'to go,' han 'to kill,' and jan 'to be produced,' and these affixes operate like 'Lit' causing reduplication of the root.

The difference in the affixes is made by four indicatory letters, viz क्, ख्, ञ् and झ्. The force of क्, ख् and झ् have already been explained, the indicatory ञ् makes the word take the *uddita* accent on the first syllable (VI 1 197 S 3686) Thus से is acute (III 1 3 S 3701), सेन् has acute on the first syllable of the word (VI 1 197), असे has accent of the affix (III 1 3), असेन् throws the accent on the first syllable of the word, the indicatory ञ् makes the numbers 11 and 12 Śārvadhātuka, and the root takes the proper Vikarṇa of its class before these affixes, while before लब्, the acute falls both on the first syllable and the last syllable simultaneously (VI 1 200 S. 3088 VI 2 51 S 3785)

Before going to give examples of these affixes, let us explain what is meant by तुमर्थे 'the sense of the affix तुम्'. The word तुमर्थे is here equivalent to भाव or 'action', for the *pratyayas* or affixes, to which no meaning has been assigned in grammar, convey the meaning of the bases to which they are added. Thus no special meaning having been attached to तुमुन्, it will convey the meaning of the root to which it is added, i.e. it will denote the 'action' of the verb, or Infinitive mood (1) से—यत्ने (from यञ् + से) राय । (2) सेन्—साधामेवे रथानाम् (Rig V. 66 3) from ह यत्ने । (3 and 4) असे and असेन्—अस्मि अत शरदेः कीदृसे धा. (Rig III. 36. 10), So also कृत्वे दक्षाय कीदृसे' (Rig X 57 34) With असेन् the word will be कीदृसे । (5) असे—प्रये भगाय from ह, हसे । प्र + हसे = प्रये (6) कसेन् गर्वामिष चियसे (Rig. V 59 3) It has not the नित् accent (VI 1 197) which would have given us चियसे । (7 and 8) अध्ये, अध्येन् कठरं पृथग्ये । The accent is on the last in one case and on the first in the other (9) कथ्ये—इन्द्राग्नी आहुयथ्ये (Rig VI 60 13) (10) कथ्येन् चियथ्ये । (11 and 12) ग्रथ्ये, ग्रथ्येन्—पृथग्ये (Rig VI 27 5), the accent however is on पि । मङ्ग मादयथ्ये (Rig VI 60 13) (13) तथ्ये—सोममिन्द्राय पानथ्ये । (14) तवद्—तं ते गर्भे हवामहे दशमे मासि सूतये (Rig X 184. 3) (15) तवन्=गतये (Rig I 46. 7), कर्तये (Rig I 85 9), इतये ॥

३४३७ । प्रये रोहिष्ये अव्यायथ्ये । ३ । ४ । १० ।

यत्ते तुमर्थे निपात्यन्ते । प्रयातुं रोहुमव्यायितुमित्यर्थः ।

3437 The words 'prayai,' 'rohishyai,' and 'avyathishyai' are irregular Vaidic Infinitives

Thus (1) प्रये देवेभ्यो मही (Rig I. 142 6), प्र + या + ली = प्रये = प्रयातुम् । (2) अवा-मोपधीना रोहिष्ये । अह् + हष्ये = रोहिष्ये = रोहयाम् । (3) अ + व्याय + हष्ये = अव्यायथ्ये = अव्यायाम् ।

३४३८ । दृशे विख्या च । ३ । ४ । ११ ।

द्रष्टुं विख्यातुमित्यर्थः ।

3438. The words 'dṛśe' and 'vikhye' are anomalous Vaidic Infinitives

Thus दृशे विप्रथाय सूर्यम् (Rig I. 50. 1) = द्रष्टुम् । विख्याते त्वा हवामि = विख्यातुम् ।

३४३९ । शक्ति यामुत्कमुलौ । ३ । ४ । १२ ।

अक्रोतावुपपदे तुमर्थे यतो क्तः । 'विभाजं नायकत्' । 'अधसुपं नायकत्' । विभक्तु-सपलोत्तुमित्यर्थः ।

3439 The affixes 'namul' and 'kamul' are added to roots in the Chhandas to form Infinitives, when they are governed by the verb 'śak' (to be able)

Of the affix कसुन् the real affix is अम्, the letter क् causes viddhi (VII 2 115), and ल regulates the accent (VI 1 193). So also of कमुन् the letter क् prevents guna and viddhi substitution (I 1 5).

Thus अग्निं वै देवा विभज् नाशक्तुवन् 'the Gods were not able to divide Agni' विभज् + कमुन् = विभाज् = विभक्तुम्. So also अपलुप नाशक्तुवन्, instead of अपलोपुम्.

३४४० । ईश्वरे तोसु कसुनौ । २ । ४ । १३ ।

'ईश्वरो विचरितो' । 'ईश्वरो विलिख' । विचरितु विलेखितुमित्यर्थे

3440 The affixes 'tosun' and 'kasun' are added to roots in the Chhandas, to form Infinitives, when the word 'īśvara' is in composition

Thus ईश्वरोऽभिचरितो = अभिचारितुम् । ईश्वरो विलिख = विलिखितुम् । ईश्वरो विवृदः = वितर्दितुम् ।

३४४१ । कृत्यार्थे त्वैकेकेन्यत्वनः । ३ । ४ । १४ ।

'न म्लेच्छितये' । 'अवगाहे' । 'दिदृक्षेय' । 'भूर्यस्पष्ट कर्त्तव्यम्' ।

3441 The affixes 'taval,' 'ken,' 'kenya' and 'tvan' are added to roots in the Chhandas, in the sense of the 'Kṛtya-affixes'

The force of *kṛtya* affixes is to denote 'action' (भाव) and 'object' (कर्मम्). Thus अन्वेतये = अन्वेतव्यम्, परिधातये = परिधातव्यम्, नावगाहे = नावगाहितव्यम्, दिदृक्षेयः (Rig I 106 5) = दिदृक्षितव्यम्, भुञ्जेय = भुञ्जितव्यम्, कर्त्तव्यम्, (Rig I 10 2) = कृतव्यम् ।

The affix त्व was mentioned in sūtra III 4 9, also, there it had the force of the Infinitive, and here that of the Passive Participle. For its accent, see VI 1 200, 2 51

३४४२ । अवचक्षे च । ३ । ४ । १५ ।

'रिपुणा नावचक्षे' । अवख्यातव्यमित्यर्थः ।

3442 The word 'avachakshe' is an anomalous passive participle in the Vedas

Thus रिपुणा नावचक्षे (Rig IV 58 5) = नावख्यातव्यम् । अव + चक्ष् + यञ् = अवचक्षे । The sūtra II 4 54 S 2436, is not applied here

३४४३ । भावलक्षणे स्थेयकृत्प्रदिचरिदुतमिजनिभ्यस्तोसुन् । ३ । ४ । १६ ।

'आसस्थातो. सादन्ति' । आसमाप्त सादन्तीत्यर्थः । उडता । अपकर्तः । प्रकठितोः । प्रचरितो । होता । आतमितो । 'काममाविजनिता भवाम' ।

3443 The affix 'tosun' comes in the Vedas after the following verbs, when mere name of the action is indicated, viz — 'sthā' (to stand), 'm' (to go), 'kṛm' (to make), 'vad' (to speak), 'char' (to walk), 'hu' (to sacrifice), 'tam' (to grow tired) and 'jan' (to produce)

These are also Infinitives. The phrase कृत्यार्थे is not to be read into this sūtra. The word भावलक्षणे qualifies the sense of the root (भावा लक्षणे येन)

Thus, स्वा—आ मस्यातोर्वैद्या सोदन्ति=आसमाप्ते. सोदन्ति । इय्—पुरा सूयस्योदेते र धेय । कज्—पुरा वत्सानामपाकतां । त्रद—पुरा प्रवदितो रग्नेः प्रहोतव्यम् । खर्—पुरा प्रवर्तितो-
रात्रोधीये ङातव्याः । (Gopatha Brahmana II 3, 10) । हु—आ होतोरप्रमत्तस्तिष्ठति । तम्—आ तमितोरासीत (Taitt Br I 4 4, 2) जन्—आ विजनिताः सम्भवाम् (Taitt S II 5 1 5)

३४४४ । सृपितृदोः कसुन् । ३ । ४ । १९ ।

भावलक्षण इत्येव । 'पुरा कूस्य विषयो विगच्छन्' । 'पुरा जनुभ्य आबुद' ।
इति सुतोषोऽध्यायः ।

3444 In the Vedas, the affix 'kasun' comes after the verbs 'srip' (to creep) and 'trid' (to injure), in the sense of Infinitives indicating name of action

Thus विषय । पुरा कूस्य विषयं (Yaj I 28), आबुद । पुरा जनुभ्य आबुद (Rig VIII 1 12) These words are Indeclinable by I 1 40 S 450

CHAPTER IV

३४४५ । रात्रेश्चाजसौ । ४ । १ । ३९ ।

रात्रिश्चाजसौ इत्येतौ कन्दसि । 'रात्री व्यञ्जदायतां' । लोके तु कठिकारादिति ङोञ्यन्तोदात्तः ।

3445 The affix 'ñip' comes after the word 'râtri' in the Chhandas, and in denoting a Name, except when the affix 'jas (nominative plural) is added

Thus रात्री व्यञ्जदायति, या रात्री खण्डा, रात्रीभिः. (3rd pl), (Rigveda X, 127 1 I 35 1) but in the nominative plural we have रात्रयः, the regular plural of the word रात्रि, as in the sentence यास्ता रात्रयः, instead of रात्र्यः । In the classical literature the feminine is formed by ङीप् (IV 1 45) with acute on the final

NOTE — According to Kâtjâjana, ñip is not added, not only when we apply the nominative plural termination जस्, but in all other terminations beginning with जस् also. Thus रात्रिं वदोषित्वा, here in the accusative singular case also the ङीप् is not employed

But how do you explain the form रात्र्यः in the following तिमिरपटलैर-
यगुण्डिताश्च रात्र्यः ? This 'râtriya' is the nominative plural of 'râtri' which is formed by the feminine affix ñip, and not by ñish. The forms evolved by adding ङीप् or ङीष् are one and the same, except with regard to accent, that formed by ñish has udatta accent on the final the other has it on the initial. The word रात्रि is formed by the kîtt affix त्रिप् (Un IV 67), and therefore, it is a word which is governed by IV 1 45 because it is a word falling in Bahuvâdi class, by virtue of the general subrule "a word ending with the vowel ङ् of a kîtt affix, other than लिङ् belongs to Bahuvâdi class, some say that every word ending in ङ्, if it has not the force of the affix लिङ् belongs to this class" Therefore it takes ङीप् in forming the feminine

३४४६ । नित्यं कन्दसि । ४ । १ । ४६ ।

अङ्गादिभ्यश्च कन्दसि विषये नित्यं ङीष् । दनीयं चिन्ता । नित्यमङ्गमुत्तराक्षम् ।

3446 The affix 'nish' is always employed in the Vaidic literature, in forming the feminine of the word 'bhu' and the rest

Thus बह्वीषु क्त्वा ग्रथितम् ॥ Here बह्वी is the name of a herb

The word नित्य 'always' is used in the aphorism, more for the sake of the subsequent sūtra, which it governs than for this sūtra. For the word 'optionally' does not govern this, and the aphorism even without the word 'nitya' would have been a necessary rule and not optional for आरम्भसामर्थ्यादेव नित्योविधि सिद्धः, योग रम्भश्चिन्त्य योजनम् ॥

३४४६ । भुवश्च । ४ । १ । ४७ ।

दीर्घात् क्त्वसि । विभ्वी । प्रभ्वी । विप्रसभ्य इति सुप्रत्ययान्त सूत्रेऽनुक्रियते । उक्तं चानुवृत्ते । उवटादेगस्तु सौत्रम् ।

*मुद्रनाच्छन्दसि लिच्च् + 'नित्यस्वर । 'रथोरभून्मुद्रनानी' । दीर्घो लिट्यमानुवृत्तानाम् ।

3447 The affix 'nis' is always employed in the Chhandas in forming the feminine, after the word 'bhu'

Thus विभ्वी, (Rig. Vel. V 38 1) प्रभ्वी (Rig. Vel. I 188 5)

But why not so in the case of स्वयम्भू ? Because it ends in long ऊ, while विभ्वी &c are feminine of विभु, &c ending in short उ as these two words are formed by the affix हु (उ) of III 2 180. In fact the word उक्त 'after a word ending in short उ' of sūtra IV 1 44 governs this also. The word भुव is the ablative case of भु irregularly formed by the substitution of उवट्, this form being confined to sūtras only.

Foot —In the Chhandas, the affix दीर्घ with the augment आनुक् is added to the word मुद्रन, and the affix is treated as if it had an indicatory ल् ॥ The force of the intention ल् is to make the vowel preceding the affix, take the acute accent (VI 1 193 लिति). Thus रथोरभून् मुद्रनानी गविष्ठी ॥ (Rig. Veda X 120 2.)

३४४८ । दीर्घजिह्वी चच्छन्दसि । ४ । १ । ५८ ।

नयोगोपधत्वादप्राप्तो दीर्घविधीयते । आसुरी वै दीर्घजिह्वी देवाना यज्ञवाद् ।

3448 The form दीर्घजिह्वी 'long tongued' is irregularly formed in the Chhandas

The word दीर्घजिह्वी is the feminine of दीर्घजिह्व, but as the latter has a conjunct consonant for its penultimate, the feminine affix दीर्घ would not have applied to it by IV 1 51. The present aphorism enjoins दीर्घ ॥ Thus दीर्घजिह्वी in the sentence आसुरी वै दीर्घजिह्वी देवाना यज्ञवाद् ॥

NOTE, —The word च, and' in the aphorism is used in order to draw in the word सञ्ज्ञा from the last, so that the word *dirgha-jihvi* is always a Name. Moreover by using the feminine form *dirgha-jihvi* in the sūtra, it is indicated that the application of दीर्घ is necessary and not optional, as was the case in the preceding A hitadhyāya sūtras

३४४९ । कद्रुकमण्डल्यो षक्त्वन्दि । ४ । १ । ७१ ।

ऊह स्यात् । 'कद्रुश्च वै कमण्डलू' ।

* गुग्गुलुमधुजतुपतयालूनमिति यत्तव्यम् + । गुग्गुलू । मधूः । जतू । पतयालूः । 'अव्ययात्तव्यम्' (१३-४) ।

* 'आविष्टस्योपसङ्ख्यानं कृन्दसि +'. 'आविष्टयो वधते' ।

3449 The feminine affix 'ûn' comes in the Vedas after the words 'kadru' (tawny), and 'kamandalu' (a water pot)

Thus कद्रुश्च वै सुपर्णो च ॥ मात्मकमयङ्गु गुद्राय वयात् ॥

Why do we say "in the Vedas" Witness कद्रुः and कमण्डलुः ॥

Vat — So also after the words गुग्गुलु, मधु, कतु and पतयालुः ॥ Thus गुग्गुलुः, मधुः, कतुः, and पतयालुः ।

Vat — The रूप is added to the word आविष् in the Vedas As, आविष्टयो वधते ॥

३४५० । कृन्दसि ठञ् । ४ । ३ । १८ ।

वर्षाभ्यः । ठकोऽपवादः । स्वरं भेदः । वार्त्तिकम् ।

3450 In the Chhandas, the word 'varshâ' takes the affix 'thañ' in the remaining senses

This debars ठक् The form will have difference in accent As नभश्च नभस्यश्च वार्त्तिकोऽयम् ॥ The word ऋतु here means "month," ; e Nabha and Nabhasya are two rainy months

३४५१ । वसन्ताच्च । ४ । ३ । २० ।

ठस्याकृन्दसि । वासन्तिकम् ।

3451 In the Chhandas, the affix 'thañ' comes in the remaining senses after the word 'vasanta'

This debars ऋण (IV 3 16 S 1387) Thus मधुश्च माधवश्च वासन्तिकायुतम् ॥

३४५२ । हेमन्ताच्च । ४ । ३ । २१ ।

कृन्दसि ठञ् । हेमन्तिकम् । योगविभागं वृत्तरार्थं । ज्ञानकादिभ्यश्च कृन्दसि (१४८६) । यानि प्रोक्तानि । छाणोरपवादः । ज्ञानकं प्रत्ययार्थयते ज्ञानकम् । वासन्तमेवम् । 'कृन्दसि' किम् । ज्ञानकीया शिक्षा ।

3452 In the Chhandas, the affix 'thañ' comes in the remaining senses, after the word 'hemanta'

This debars ऋण (IV 3 16). Thus सङ्गश्च सङ्गस्यश्च हेमन्तिकायुतम् ॥ The making of two separate Sûtras of 20 and 21, is for the subsequent sūtra, in which, the anuvṛtti of the word हेमन्त only is taken

Here we must refer again to IV 3 106 S 11८

३४५२ क । ज्ञानकादिभ्यश्च कृन्दसि । ४ । ३ । १०६ ।

3452 A. The affix 'ñin' comes in the sense of enounced b him, after the words 'śaunak' &c, in denoting the Chhandas enounced by them

This debars कृण्वि ऋण ॥ Thus ज्ञानकिनः "who study (IV 2 64) the Chhandas enounced by Śaunaka" Similarly वासन्तमेवम् ।

Why do we say "in denoting chhandas ?" Observe ज्ञानकीया शिक्षा "the Orthography of Śaunaka" The affix here is कृ (IV 2. 114 S 1337)

३४५३ । दृयश्च कृन्दसि । ४ । ३ । १५० ।

विकारं मयद् स्यात् । शरमयं कर्त्तुः । 'यस्य पर्याययो जुहुः' ।

3453 In the Chhandas, after a dissyllabic word, the affix 'mayat' comes in the sense of 'its product or part'

This ordains मयद् in the sacred literature in the sense dealt with in IV 3 143 S 1523 Thus पर्यामय, दभमय शरमय in the following अथ पर्यामयो जुहुर्मवति, दभमयम वासो भवति, शरमयम अहि भवति ।

३४५४ । नो त्वष्ट्रं प्रवित्वात् । ४ । ३ । १५१ ।

उत्त्वानुकारवान् । मौञ्ज शिखम् । वध्नी चम तस्य विकारो वार्धी रज्जु । वैत्रो यूपः , सभाया य ' (१६५७) ।

3454 The affix 'mayat' does not come in the Chhandas after a dissyllabic word, having a short vowel 'u' in it nor after the words 'vardhra' and 'bilwa'

Thus मौञ्ज शिखम् from मुञ्ज by वध्नी ॥ वार्धी बालप्रवृत्तिता भवति, वैत्रो ब्रह्म धर्मेयकामेन कार्य ॥

The word उत्तवत् means 'having उत्त or short u (I 1 70)'

The word मुञ्ज is addy udatta by वृषधान्याना (Phit II 4) and therefore it takes the universal वध्नी (IV 3 134)

The word वध्नी meaning 'skin' is ādyudatta by Phit II 19, and therefore takes वध्नी, the feminine being formed by वीष् (IV 1 15), as वार्धी 'rope made of leather' वैत्रः means the yūpa in which sacrificial victims are tied

By the sūtra सभाया य. (IV 4 105 S. 1657) the affix य is added to सभा in denoting excellence But in the Chhandas, the affix ङ is added under similar conditions as taught below.

३४५५ । ठक्कुन्दसि । ४ । ४ । १०६ ।

समेयो युवा ।

3455. The affix 'dh' comes in the Chhandas after the word 'sabhā,' in the sense 'of excellent with regard thereto'

This debars य of the preceding sūtra IV, 4. 105 S 1657 Thus समेय in समेयोस्य युवा यजमानस्य वीरो जायताम् 'let a refined, youthful hero be born to this sacrificer'

३४५६ । भवे कुन्दसि । ४ । ४ । ११० ।

समुप्यन्ताद्भवार्थे यत् । 'मेधाय च विदुष्याय च' । यद्य.यद्य श्रेष्ठिकाखामणादीनां चाव-
वादेऽयं यत् । पक्षे तेऽपि भवन्ति । सर्वविधोना कुन्दसि वैकल्पिकत्वात् । तद्यथा मुञ्जवाचस्य
पर्वतस्तत्र भवो मौञ्जवत् । 'सोमस्येव मौञ्जवत्स्य भवः' ॥ आचतुर्थसमाप्तेऽङ्कुन्दोऽधिकारः ।

3456 The affix 'yat' comes in the Chhandas, after a word in the locative case in construction, in the sense of 'what stays there'

This debars अय च ङो (IV 3 53). Those affixes also are employed in the alternative, there being much latitude of grammatical rules in the Vedas Thus the words मेधाय and विदुष्याय in the following hymn of the Yajur Veda (16. 38) नमो मेधाय च विदुष्याय च ॥ All the sūtras henceforward up to the end of the fourth chapter, are Vaidic sūtras, the word कुन्दसि being understood in them all. The word भवे governs all the sūtras up to IV 4 118 S 3464.

In the ult inatives the affixes यत् &c, will also be employed Thus there is a mountain called मुञ्जवान् Muñjavat, from it we get the Derivative word मौञ्जवतः in the sense of तत्र भवः, as in the sentence सोमस्यैव मौञ्जवतस्य भक्ष
"The eater of Soma plant produced on Muñjavat Mountains"

३४५७ । पाथोनदीभ्यांङ्या । ४ । ४ । १११ ।

'तमु त्वा पाथे दृश' । चनो दधीत नाद्या गिरो मे' । पाथसि भवः पाथ्यः । नद्या भवो नाद्य ।

3457. The affix 'dyan' comes in the Chhandas, in the sense of 'what stays there,' after the words 'pâthas' and 'nadi,' whereby the last vowel with the consonant following, is elided

This debars यत् ॥ Thus पाथसि भव = पाथ्य 'watery, celestial,' so 'also नाद्य. "of the river, fluvial" As in the following hymns 'तमुत्रपाथो दृश,' (Rig Ved VI. 16 15) 'चनो दधीत नाद्या गिरो मे' (Rig Ved II 35 1) पाथ. means firmament, and water

३४५८ । वेगन्तहिमवद्भ्यामण् । ४ । ४ । ११२ ।

भवे । 'वेगन्तोभ्यः स्वाहा' । 'हिमवतोभ्यः स्वाहा' ।

3458 The affix 'an' comes in the Chhandas in the sense of 'what stays there' after the words 'vesanta' and 'himavat.'

This debars यत् ॥ Thus वेगन्तोभ्यः स्वाहा हिमवतोभ्यः स्वाहा ॥

३४५९ । श्रोतसो विभाषा झङ्यो । ४ । ४ । ११३ ।

जवे यत् । झङ्योस्तु स्वरे भेद । श्रोतसि भवः श्रोत्यः - श्रोतयः ।

3459 The affixes 'dyat' and 'dya' come optionally in the Chhandas in the sense of 'what stays there,' after the word, 'srotas' and before these affixes the final syllable 'as' of srotas is elided.

This debars यत् which comes in the alternative As श्रोतसि भवः = श्रोत्यः or श्रोतयः (Rig Ved X 104 8) the difference being in the accent (III 1 3 and VI 1 185). The anubandha & causes the elision of अस् of श्रोतस् ॥ When यत् is added the form is श्रोतयः ।

३४६० । सगर्भस्यूयसनुताद्यन् । ४ । ४ । ११४ ।

अनुभाता सगर्भः । अनुमखा स्यूयः । 'यो नः सनुय उत वा जिघत्सु' । नुतिर्नुतम् । 'अपुंसको भाषेत' (३०६०) । सगर्भस्यूययोऽपि कर्मधारयाः । 'समानस्य छन्दसि—' (१०१२) इति सः । ततो भवार्थे यन् । यतोऽप्ययत् ।

3460 The affix 'yan' comes in the sense of 'what stays there,' after the words 'sagarbha,' 'sajûtha' and 'sanuta'

This debars यत् the difference being in accent (VI 1 197) Thus अनुभातः सगर्भः 'a younger brother' अनुमखास्यूयः 'a younger friend' यता भवन्ति प्राप्सन् So also यो नः सनुय उत वा जिघत्सु thief lit 'who stays in a concealed place', sanuta meaning 'concealed' (see Rig Veda II 31 9) From the root नु with the Passive त् we get नृतम् ॥ The word समान is always changed into स in the Chhandas

(VI 3 84). All three are karmadhāraya compounds, as समानश्वाहो गर्भश्च = संगर्भ. तच्चभव. = संगर्भः ।

३४६१ । तुयाट् । ४ । ४ । ११५ ।

भवेऽर्थे । यत्ने यदपि । 'आ व शम वृषभ तुय्यासु' इति वट्ट. वा । 'तुय्यासु' इति शाखा न्तरे । 'घनाकाशयज्ञवरिष्ठेषु तुय्यशब्दः' इति वृत्तिः ।

3461 The affix 'ghan' comes in the Chhandas in the sense of 'what stays there,' after the word tugra ,

This debars यत्, which comes in the alternative Thus तुय्यः as त्व मग्ने वृष-भसु तुय्याणाः । Which assumes the form तुय्य tugrya also As आ व शम वृषभ तुय्यासु (Rig Veda I 33 15) Tugrya meaning 'sunk in the waters' Another reading is तुय्यासु । The word तुय्य means 'food, firmament, sacrifice and varishta'

३४६२ । अयाट् । ४ । ४ । ११६ ।

3462 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'what stays there', after the word 'agra'

Thus अये भव = अयम् । Why this separate rule, for यत् would have come after अय by the general rule IV 4 110? The repetition is to show that यत् is not debarred by च and छ of the next sūtra, which would have been the case, had this sūtra not existed

३४६३ । घञ्छो च । ४ । ४ । ११७ ।

आट् । अये भवेऽश्व. - अयिः - अयोयः ।

3463 The affixes 'ghach' and 'chha' come in the Chhandas in the sense of 'what stays there', after the word 'agra'

Thus अयम् by (चत्), अयोयम् (by छ) and अयिर्यम् (by चच्) And अयिषम् (by घञ्) from IV 4 115 See R V 1 13 10 वृषत्वष्टारम् अयम् ॥

३४६४ समुद्राभाट् यः । ४ । ४ । ११८ ।

'समुद्रिया अस्तरहो मनीषिणम्' । 'नानदतो अभियस्येव घोषा' ।

3464 The affix 'gha' comes in the Chhandas in the senses of 'what stays there,' after the words 'samudra' and 'abhra'

This debars यत् । Thus समुद्रिय and अभिय, as in समुद्रिया अस्तरहो मनीषिणम् and नानदतो अभियस्येव घोषा. ॥ The word 'abhra', being a word of fewer syllables than 'samudra', ought to have come first Its coming as a second member is an irregularity, and shows that the rule of pūrva-nipāta is not of universal application

३४६५ । बहिषि दत्तम् । ४ । ४ । ११९ ।

प्राग्विद्ययादित्येय । 'बहिष्येषु निधियु प्रियेषु' ।

3465 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'given,' after the word 'barhis' in the 7th case in construction

The anuvṛtti of तच्च भव ceases Thus बहिष्येषु निधियु प्रियेषु ॥ R V 10 15, 5.

३४६६ । दूतस्य भागकर्मणो । ४ । ४ । १२० ।

भागोऽयः । दूतस्यम् ।

3466 The affix 'yat' comes in the Chhandas after the word 'dāta' in the genitive case in construction, in the sense of 'its share' or 'its duty.'

Thus दूत्यम् 'the share of a messenger or the work of a messenger' As यत्ते अग्ने दूत्यम् ॥ According to VI 1 213, the accent will be दूत्यम् but the accented Text reads दूत्यम् ॥

३४६७ । रक्षोयातूनां हननी । ४ । ४ । १२१ ।

'या तेऽग्ने रक्षस्या तनूः' ।

3467 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'killer,' after the words 'raksha' and 'yātu' in the sixth case in construction

That by which anything is killed is called हननी ॥ Thus रक्षस्य' and यातव्य meaning 'that which kills the demons called Rakshas and Yātus' As या ते अग्ने रक्षस्या तनूः । ० रक्षसा हननी ॥ 'O Agni thy bodies are kill-ers of Rakshas' So यातव्या तनूः ॥ The word is in the plural as a mark of respect

३४६८ । रेवतीजगतीहविष्याभ्यः प्रशस्ये । ४ । ४ । १२२ ।

प्रशसने यत्प्राप्त । रेवत्यादीनां प्रशसने रेवत्यम् । जगत्यम् । हविष्यम् ।

3468 The affix 'yat' comes in the Chhandas, in the sense of 'praising,' after the words 'revati,' 'jagati' and 'havishya' in the sixth case in construction

The word प्रशस्य means प्रशसन 'praising, extolling,' formed by adding the Kṛit affix क्त्वा to the root, with the force of भव or 'condition' Thus रेवत्यम्, जगत्यम् and हविष्यम् 'praising of Revati, Jagati or Havishya' The word हविष्यम् is thus formed हविषे हविष्या = हविष्या 'things fit for offering'; e butter &c (हविष + यत् V. I 4) हविष्यानाम् प्रशसन - हविष्यम् (हविष्य + यत् IV 4 122 = हविष्य + यत् the final अ being elided by VI 4 148 = हविष्य + यत् the य being elided by VIII 4, 64)

३४६९ । असुरस्य स्यम् । ४ । ४ । १२३ ।

'असुर्ये देवमिर्धायि विश्वम्' ।

3469 The affix 'yat' comes in the Chhandas in the sense of 'property,' after the word 'asura' in the 6th case in construction.

This debars अण् ॥ Thus असुर्यम् 'belonging to the Asuras.' As असुर्यं वा यतत् पात्रं यत्कथं कुतानकतम् 'this vessel made on a wheel by a potter belongs to the Asuras' असुर्ये देवमिर्धायि विश्वम् ॥ See Maṭr S. I. 8 3 So also असुर्यं नाम ते लोकः (Ishop. 3)

३४७० । मायायामण् । ४ । ४ । १२४ ।

आसुरी-माया ।

3470 The affix 'an' comes in the Chhandas in the sense of 'glamour,' after the word 'asura' in the 6th case in construction.

This debars यत् ॥ असुरस्य माया=आसुरः feminine आसुरी ॥ As आसुरी माया स्वधया कर्तासि ॥

३४७१ । तद्वानासामुपधानो मन्त्र इतीष्टकासु लुक्च मतोः । ४ । ४ । १२५ ।
वर्चस्वानुपधानो मन्त्र आसामिष्टकाना वर्चस्या । कर्तव्या ।

3471 The affix 'yat' comes in the Chhandas, after a nominal stem, in the 1st case in construction, ending with the affix 'matup,' when the sense is "this is their mantra of putting up," provided that, the things put up are bricks. And the affix matup is elided by luk.

This sūtra requires analysis तद्वान् is formed by adding मतुप् to तद् meaning 'having that,' and refers to a noun formed by the affix मतुप् ॥ The word आसाम् is genitive plural fem of ईद्वं meaning 'of them', the pronoun refers to the word इष्टका ॥ The word उपधान् means 'putting up,' and technically means 'used as a Mantra in the putting up of sacrificial bricks, pots &c' मन्त्र "sacred hymn" इष्टका 'bricks' The whole sūtra means "the affix 'yat' is used with the force of a genitive (āsām), after a word which ends with matup (talvān), and denotes a mantra used in putting up of sacrificial objects, when such mantra refers to bricks and when this affix yat is added, the affix matup is elided." Thus वर्चस्वान् is a Mantra containing the word वर्चस् ॥ The bricks put up or collected (उपधीयते) with the recitation of वर्चस्वान् Mantra will be called वर्चस्वा (वर्चस्व + यत् = वर्चस् + यत् the affix यत् (मत्पु) being elided = वर्चस्व, fem वर्चस्या) ॥ Thus वर्चस्या उपदधाति 'he collects Varchasya bricks' i.e. on which Varchasvān mantra has been pronounced. So तेजस्वा उपदधाति ॥ So पयस्वा, रेतस्वा ॥

NOTE:—Why do we say तद्वान् ? The affix is not to be added to the whole Mantra. Why do we say, उपधान् 'putting up' ? The affix is not to be added to other Mantias such as 'those used in playing etc' e.g. वर्चस्वानुपस्थान मन्त्र आसामिष्टकानाम्, here there will be no affix. Why do we say Mantra ? Observe अङ्गुलिमानुपधानो वस्त आसाम् 'these bricks are collected with hand having fingers,' here there will be no affix. Why do we say इष्टकासु ? Observe वर्चस्वानुपधानो मन्त्र यथा कपालानाम् here there will be no affix, the thing collected being pots/herds and not bricks.

३४७२ । अश्विमानम् । ४ । ४ । १२६

'अश्विनीरुपदधाति' ।

3472 The affix 'an' comes in the Chhandas, after the words aśvimān, to denote bricks put up with the Mantra containing the word Aśvin, and the affix matup is elided.

Thus अश्विमानुपधानो मन्त्र आसामिष्टकाना - अश्विजः fem अश्विनी ॥ The word is thus formed अश्विमान् + कृत् = अश्वि + कृत् the matup being elided IV 4 125 = अश्विन् + अण VI 4 164 = अश्विन् ॥ Thus अश्विनीरुपदधाति 'he collects Aśvin bricks' i.e. bricks at the time of collecting which Mantras containing अश्विन् were uttered. See Yajur Veda Tait S 5 3 1, 1.

३४७३ । वयस्यासु मूर्ध्नि मतुप् । ४ । ४ । १२७ ।

तद्वाताहामिति सूत्रं सर्वमनुवर्तते । मतेरिति पदमावर्त्य पञ्चम्यन्त बोध्यम् । मतुभन्तो यो मूर्ध्नि गच्छन्तीति मतुप्प्राप्ता । प्रथमस्य मतेर्लुक् । वयश्चन्द्रमन्त्रोपधेयास्त्रिष्टकासु । यस्मिन्मन्त्रे मूर्धन्यव्यञ्जनी स्तः । तेन 'उपधेयासु मूर्धन्यतीत्यवधारति' इति प्रयोगः ।

3473 The affix 'matup' is added in the Chhandas, to the word 'mūrdhanvat,' in expressing bricks collected with the Mantra containing the word 'vayas'

The whole of the sūtra 3471 is understood here. The word मतेः should be repeated, and is to be construed in the Ablative case. The sūtra means "After the word mūrdhanvat ending in matup, i e after the word mūrdhanvat, there is added a second matup, and there is elision of the first matup when the bricks are collected with vayas mantra." The word वयस्या means the bricks, the Upadhāna mantias of which contain the word वयस् । The affix मतुप्, declares यत् ॥ A mantra which contains both the word वयस् and मूर्धन्, that Mantra is both वयस्वान् and मूर्धन्वान् ॥ Now in denoting sacrificial bricks put up with such a mantra, the affix यत् would have come by IV 4 125 after both these words वयस्वान् and मूर्धन्वान् ॥ The present sūtra ordains मतुप् after मूर्धन्वान् ॥ Thus मूर्धन्वतीत्यवधारति 'he collects Mūrdhanvati bricks' The words वयस्या. and मूर्धन्वत्या denote the same object See VI 1 176

३४७४ । मत्स्येभ्यो मासतन्वोः । ४ । ४ । १२८ ।

नभोभ्यम् । तदस्मिन्नस्तीति नभस्यो मासः । शीतस्या तनुः ।

3474 The affix 'yat' comes in the Chhandas with the force of matup, after a word in the first case in construction, the word so formed meaning a month or a body

This declares the affix मतुप् and those having the sense of मतुप् ॥ Thus नभसि विद्यन्ते यस्मिन् मासे = नभस्य 'the month of clouds' i e June-July

Similarly शीतस्या तनुः 'the bodies full of vigor'

३४७५ । मधोर्जं य । ४ । ४ । १२९ ।

चाद्यत । माधव - मधव्यः ।

3475 The affix 'fia' as well as 'yat' comes with the force of matup, in the Chhandas, after the word 'madhu'

Thus माधव. or मधव्यः

३४७६ । शीतसोऽहनि यज्ञो । ४ । ४ । १३० ।

शीतस्यग्रहः । शीतशीत वा ।

3476 The affixes 'yat' and 'kh' come with the force of matup, after the word 'ojas,' when a day is meant

Thus शीतस्यम् or शीतशीत = यज्ञ 'the day' lit full of heat

३४७७ । यशोयशश्चादिर्पणादयस्त्रौ । ४ । ४ । १३१ ।

यशो बलं तदेव भगः । यशोभग्यः । यशोभग्यः । यशोभगीनः । यशोभगीनः ।

3477 The affixes 'yal' and 'kh' come in the Chhandas, with the force of matup, after the word bhaga, having the words 'veśas' or 'yaśas' in the beginning

The rule of yathâ saukhya does not apply here

The ल् of यल् shows that the accent falls on the vowel preceding the affix (VI 1 193). Thus वेशोभगो विद्यते यस्य ख = वेशोभग्य 'strong fortune' so also यशोभग्य, 'famous fortune'. The word वेश means 'strength' भग means 'fortune, desire, effort, greatness, virility and fame'. The word वेशोभग may be taken as a Dvandva compound of वेशस 'force' and भग 'fortune'. The word वेशोभग्य would then mean 'possessed of power and fortune'. With ख, वेशोभगीन, यशो भगीन ।

NOTE — Kâsikâ does not read ख into this sūtra. That is more reasonable

३४७८ । ख च । ४ । ४ । १३२ ।

योगविभाग उत्तरार्धे । कर्मनिराकारार्धे च ।

3478 The affix 'kh' also comes after the words 'veśubhaga' and 'yaśubhaga,' in the Chhandas, with the force of matup

Thus वेशोभगीन. and यशोभगीन ॥

Note according to the Kâsikâ. — This sūtra has been separated from the last in order to prevent the application of the यथासङ्ग rule (I 3 10). For had the sūtra been वेशोयश्च चादेर्भगाद् यल्खो, as it occurs in the Siddhanta Kaumudī, then the affix यल् would apply to वेशोभग, and the affix ख to यशोभग, which is not what is intended. Another reason for making it a distinct aphorism is, that the anuvṛtti of ख runs in the next sūtra, not so of यल् ॥

३४७९ । पूर्वैः कृतमिनयो च । ४ । ४ । १३३ ।

'गम्भीरेभिः पथिभिः पूर्विक्षेभिः' । 'ये ते पन्था सवित पूज्यसि' ।

3479 The affixes 'in' and 'ya' as well as 'kh' come in the sense of 'made by them,' after the word 'pūva' (forefathers), in the Instrumental case in construction

The ख is read into the sūtra by force of the word च, the anuvṛtti of सन्त्यर्धे ceases. Thus पूर्वैः कृत = पूर्विक्षे 'made by the ancestors', i.e. a road. So also पूर्व and पूर्विक्ष ॥ The word पूर्वैः in the plural means पूर्वपुरुषे "past generations, ancestors". These words occur generally in the plural, and mean "roads widened by the forefathers". Thus गम्भीरेभिः पथिभिः पूर्विक्षेभिः ॥ So also, ये ते पन्था सवित पूज्यसि (Rg I 35 11). Another reading of this sūtra is पूर्वैः कृतमिनियाच, the affixes then will be ङि (ङ), and य, and ख will be drawn in by virtue of च ॥ The examples then will be पुर्विन्, 3rd pl पुर्विभिः (with ङन्), as पथिभिः, पूर्विभिः, or पूर्विक्षि (ख), or पूर्व्यै (य) ॥

३४८० । अदभिः सस्मृतम् । ४ । ४ । १३४ ।

यस्येदमप्य हवि ।

3480 The affix 'yat' comes in the Chhandas, in the sense of 'anctified,' after the word 'apas' in the third case in construction

Thus अणः 'offering purified with water' As अष्टोदमर्षं त्वि. (Rig Ved X 86 12) The case of construction is indicated in the sūtra itself.

३४८१ । सः सेषः समितौ चः । ४ । ४ । १३५ ।

'सहस्रियासोऽपि नेर्मयः' । सहस्रेण तुल्या इत्यर्थः ।

3481 The affix 'gha' comes in the Chhandas, in the sense of 'like,' after the word 'sahasra,' in the third case in construction

The case of construction is indicated by the sūtra. Thus सहस्रेण समित = सहस्रियः, 'like unto thousand.' As in the following verse—सहस्रियासोऽपि नेर्मयः (Rig Ved I 168 2) The word समित means तुल्य 'equal to' Some read the word समित instead of समित, but the meaning will be the same.

३४८२ । मतो च । ४ । ४ । १३६ ।

सहस्रमव्यान्मत्वर्थं च. स्यात् । सहस्रमव्याप्तीति सहस्रियः ।

3481. The affix 'gha' comes in the Chhandas, with the force of matup, after the word 'sahasra'

As सहस्रस्य विद्यते = सहस्रियः ॥ This debars the मत्वर्थ affixes विनि and इनि and अण of V 2 102 and 103

३४८३ । सोममहंति यः । ४ । ४ । १३७ ।

सोम्यो ब्राह्मणः । यजार्ह इत्यर्थः ।

3483 The affix 'ya' comes in the Chhandas, after the word 'Soma,' in the second case in construction, when the sense is that of 'who deserves that'

Thus सोममहंति = सोम्यो ब्राह्मणः "The Brāhmana who deserves Soma," i. e. honorable and learned, and worthy of performing sacrifices. The difference between यत् and य is in accent

३४८४ । मये च । ४ । ४ । १३८ ।

सोममव्यान्मत्वर्थं स्यात् । सोम्यं मधु । सोममवमित्यर्थः ।

3484 The affix 'ya' comes in the Chhandas, after the word 'Soma,' with the force of the affix mayat

The force of the affix मयद् is that of तत् आगतः (IV 3 74 and 82), विकारावयत् (IV 3 134 and 143) and प्रकृत (V 4 21) The case in construction will vary according to the sense. Thus सोम्यं मधुः रिजन्ति = सोममयः मधुः ॥

३४८५ । मधोः । ४ । ४ । १३९ ।

मधुमव्यान्मत्वर्थं स्यात् । मधव्यः । मधुमय इत्यर्थः ।

3485 The affix 'yat' comes in the Chhandas, after the word 'madhu,' with the force of the affix mayat.

Thus मधव्यान् स्तोकात् मधुमयान् ॥

३४८६ । वसोः समूहे च । ४ । ४ । १४० ।

आन्मत्वर्थं यत् । वसव्यः । '४ अक्षरसमूहे अन्त्यस्य उपसंख्यानम् ४' । इत्यन्तः अष्टादक्षरसमूहे वर्तमानात्स्वार्थं यदित्यर्थः । 'वोवावय' इति चतुरक्षरम्, 'अस्तुयोवद्' इति चतुरक्षरम्, 'येवजावये' इति पञ्चाक्षरम्, 'वज्र' इति द्विष्वर द्विष्वरो अवय्वकारश्च ये समूहवाचक इत्यर्थः ।

3486 The affix 'yat' comes in the Chhandas after the word 'vasu,' when a collection is meant, as well as with the force of mayat

Thus वसव्य = समूह 'a collection'

Vārt —The affix 'yat' comes without changing the sense, after the word कृन्दस् when reference is made to the collection of letter. Thus the word कृन्दस्य. in the following sentence 'सप्तदशक्षरकृन्दस्यः प्रजापतिपुत्रो मन्त्रेऽभिहितः,' the 17 letters here referred to being श्री चाक्षय, four; अस्तु यौदट four, यज, two, ये यजामहे five, and वषट् two

Vārt —The affix यत comes after वसु without changing the sense. As हस्ता यहीतस्य बहुभिर्वसव्ये ॥ Here वसव्ये is equal to वसुभिः. ॥ Similarly अग्निरीशे वसव्यस्य=वसो ॥

३४८७ । नक्षत्राद्भुः । ४ । ४ । १४१ ।

स्वार्थे । 'नक्षत्रियेभ्य स्वाहा' ।

3447 The affix 'gha' comes in the Chhandas after the word 'nakshatra,' without altering the meaning

The anuvitti of समूह does not extend to this sūtra. Thus नक्षत्रियेभ्य. स्वाहा = नक्षत्रेभ्य. स्वाहा ॥

३४८८ । सर्वदेवात्तातिम् । ४ । ४ । १४२ ।

स्वार्थे । 'सविता न सुवतु सर्वतातिम्' । 'प्रदक्षिणिद्वेवतातिमुखाय' ।

3488 The affix 'tātīl' comes in the Chhandas after the words 'sarva' and 'deva,' without altering the meaning.

As सर्वताति and देवताति in the following hymns "सविता न सुवतु सर्वतातिम् (Rig Ved X 3 14), and प्रदक्षिणिद्वेवतातिमुखाय (Rig Ved IV, 6 3)

३४८९ । शिवशमरिष्टस्य करे । ४ । ४ । १४३ ।

करोतीति कर । पचाद्यच् । शिवं करोतीति शिवताति । 'यामि शन्ताती भवयो ददाशुभे' । अथो अरिष्टतातये ।

3489 The affix 'tātīl' comes, in the Chhandas, after the word 'śiva,' 'śam,' and 'arishṭa' in the sixth case in construction when the sense is 'he does,'

The word करः is equivalent to करोति formed by ऋच् (III 1 134)

This shows that the construction must be genitive. With a kit formed word, it has accusative force, as, शिवस्य करः = शिव करोति ॥

Thus शिवस्य कर = शिवताति ॥ So शन्ताति and अरिष्टताति. ॥ As यामि शन्ताती भवयो ददाशुभे (Rig I 112 20) शन्ताती being dual of शन्ताति, and meaning सुखस्य कर्तार, so also अथो अरिष्टतातये । (Rig Ved X 60 8)

३४९० । भावे च । ४ । ४ । १४४ ।

शिवदिभ्यो भावे ताति स्याच्छन्दसि । शिवस्य भावः शिवतातिः । शन्तातिः । अरिष्टतातिः । इति ऋतुर्थोऽध्यायः ।

3490 The affix 'tātīl' comes in the Chhandas, after the words 'śiva,' 'śam' and 'arishṭa,' being in the 6th case in construction, the sense being that of condition.

Thus शिवस्य भावः = शिवतातिः 'the condition of blissfulness' शन्तातिः 'the state of happiness or peace,' अरिष्टतातिः ॥ Here these words have the force of Verbal nouns.

CHAPTER V

३४९१ । सप्तनोञ् कृन्वसि । ५ । १ । ६१ ।

'तदस्य परिमाणम्' (१७२३) इति 'वर्गे' इति च । 'सप्तसामान्यसृजन्' । सप्तवर्गमित्यर्थः । '५ श्रद्धतोऽङिनिःकृन्वसितदस्य परिमाणमित्यर्थे वाच्यः + ' । दर्पद्विग्नोऽर्धमासा । त्रिग्नो मासाः । '५ विग्नोऽर्धेति वाच्यम् + ' । विग्नोऽङ्गिरसः । '५ युष्मदस्मदोः सादृश्ये वतुष्वाच्यः + ' । 'त्वावत् पुङ्गवसो' । 'न त्वावा अन्य' । 'यञ् विप्रस्य मावत्' ।

3491 The affix añ comes after the word saptan, in the Chhandas, in the sense of "this is its measure," when the meaning is that of a Varga

As 'सप्त सामान्यसृजन्' ॥ "They created the seven seven-fold monarchies" The phrase तदस्य परिमाणं (V 1 57 S 1723) and वर्गे (V 1 60 S 1726) are understood here

Thus सप्तन् + अञ् = साप् + अञ् (the टि portion is elided by VI 4 144 S 679) = साप् ॥ Its Plural in कस् is साप्तानि by the ordinary rules of declension of Neuter nouns

Vart — The affix ङिनि comes in the Chhandas, after the words ending in सृत् and जन्, as पञ्चदशिनोर्धमासाः. "Half-months have a measure of 15 days". त्रिग्नो मासाः. "Months are of thirty days"

Vart — So also after the word विग्नति, as विग्नोऽङ्गिरसः "Angirases consist of or comprise twenty Gotras."

Vart — The affix वतुष्प् comes after युष्मद् and अस्मद् in denoting similarity. As 'त्वावत्, पुङ्गवसो' । न त्वावा अन्य. (Rig Veda VI 21 10) यञ् विप्रस्य मावत्: (Rig Veda I 142 2)

३४९२ । कृन्वसि च । ५ । १ । ६७ ।

प्रातिपदिकमात्रात् 'तदर्थति' इत्यर्थे यत्स्याच्छन्वसि । 'सादर्थ्यं विदध्यम्' ।

3492 The affix yat (य) comes in the sense of 'deserving that' in the Chhandas, after every prātipadika

This debars टञ् &c Thus उदक्का वृत्तयः, यूँष्यः पलाशः, गँत्यो देवः ॥ See VI. I 213.

सादर्थ्यं विदध्यम् (Rig. Veda I 91. 20).

The word सादर्थ्य is derived from सदन "house." He who deserves a house is a सादर्थ्यः ॥ The lengthening takes place by VI. 3 137 S. 3539. विदध्य means 'sacrifices' that which deserves a sacrifice is विदध्यम् ॥

३४९३ । वत्सरान्ताच्छ कृन्वसि । ५ । १ । ८१ ।

निर्वृतादिश्वर्षेणु । वदुत्सरीयः ।

3493 The affix chha (iya) comes in the Chhandas, in the five-fold senses taught in V. 1. 79, 80, after a stem ending with vatsara.

This debars ठञ् ॥ Thus इद्वत्सरीय, इदावत्सरीय. ॥

३४९४ । सपरिपूर्वात् ख च । ५ । १ । ९२ ।

आच्छः । संवत्सरीय । सवत्सरीयः । परिवत्सरीय । परिवत्सरीयः ॥

3494. The affixes 'kha' (in) and 'chha' (iya) come in the Chhandas in the fivefold senses taught in V 1 79, 80, after the word vatsara, when preceded by sam and pari

Thus सवत्सरीय, and सवत्सरीय, परिवत्सरीयः and परिवत्सरीय. ॥

३४९५ । कृन्दसि घम् । ५ । १ । १०६ ।

ऋतुश्चत्तदस्य प्राप्तमित्यर्थे । 'भाग चत्विधः' ।

3495 In the Chhandas, the affix 'ghas' (iya) comes after the word 'ritu' in the same sense of 'season has come for it'

This debars ऋण् As भाग चत्विधः (Rig Ved I 135 3) Here there is no Guna by VI 4 146, because by sūtra I 4 16, ऋतु before the affix चस gets the designation of ऋ, hence the guna rule which applies to भ (I 4 18, does not apply.

३४९६ । उपसर्गाच्चकृन्दसि धात्वर्थे । ५ । १ । ११८ ।

धात्वर्थविशिष्टे साधने कर्तमानात् उपसर्गात् उत्तरे स्वार्थे वति स्वात् । 'यदुवृते निवतः । उद्गताभिर्गता नित्यर्थः ।

3496 In the Chhandas, the affix 'vati' is added to an Upasarga (Preposition), in the sense of a verbal root

As the word उद्गतः and निवतः in the following Rik (X 142 4)

यदुवृते निवतो यासि वप्सत पृथगेषु प्रगृध्नीषु सेना ॥ "When thou O Fire! goest burning high (उद्गतः - उद्गतान्) and low (निवतः - निर्गतान्) trees &c

३४९७ । यट् च कृन्दसि । ५ । २ । ५० ।

सान्तादसंख्यादेः परस्य षट्स्वद्वयं स्यान्मद च । पञ्चयम्-पञ्चमम् ।

3497 The 'that' is the augment of 'dat,' in the Chhandas, after a Numeral ending in 'n' and not preceded by another numeral as well as the augment 'mat'

Thus पञ्चयः, षट्पञ्चः or पञ्चयः, १ मत्तः ॥ As पञ्चमयानि पञ्चयानि भवन्ति and पञ्चममिन्द्रियमस्वापाप्तामन् ॥ See V. 2. 6

३४९८ ऋ । कृन्दसि परिपन्थिपरिपन्थौ धर्मवस्थातरि । ५ । २ । ८९ ।

'धर्मवस्थाता ऋतुः' । 'अपत्य परिपन्थिपरिपन्थौ' । 'मा त्वः परिपन्थौ विदन्' ।

3497 A In the Chhandas, the words paṇipanthin and pari-panin are anomalously formed by the affix in (in) and have the sense of "an antagonist."

अपत्य परिपन्थिनम् (Rig Ved I 42 3)

मात्वा परिपन्थौ विदन् (Yaj Ved IV 34) See S 1889

३४९९ । बहुल कृन्दसि । ५ । २ । १२२ ।

मत्वर्थे विनिः स्वात् । कर्मिस्ते शैजस्वी' । 'कृन्दो विनिःकारणे अष्टामेकनाहुयोभयका-
हुदयाना दीर्घाश्चेति वक्तव्यम् +'. इति दोषः । 'महिम्नमुभयाविनम्' । 'मुनमेष्टाञ्च चरत्' ।
'+ कृन्दसीविनिषौ च वक्तव्यौ +'. ई । 'रथीरभूत्' । 'मुमहुसीरिषं वभू' । 'मघजानमीमहे' ।

3498 In the Chhandas, the affix *vinī* is added ¹ versely in the sense of *matup*.

As अने तेजस्विन् ॥ Sometimes it is not added, as सूर्यो वर्चस्वान् ॥

Var — In the Chhandas, the final *अ* of दृष्ट, उभय and वृद्ध is lengthened optionally before *विनि*, and it comes after अष्टा, मेखला and कला also as अष्टावी, मेखलावी, दृष्टावी, उभयावी, कलावी, वृद्धावी ॥ As महिष्ठमुभयाविनम्, शुनमष्टा व्यचरत् ॥ The word “*ashtrā*” is a synonym of “*daśshtrā*” and means ‘tooth.’

Var — In the Chhandas, the affixes ई, and अनिप् come in the sense of *मत्तुप*. ॥ Thus ई. — रघोरधून् सुद्वनानी गविष्ठी (रघो.) Rig Ved X. 102 2. सुमङ्गलीरिय धून् Rig Ved X 85 33 अनिप्. — मयव नमीमहे Rig Ved X 167 2.

NOTE — The affixes इरन् and इरक् come respectively after सेधा and रधः as मैथि, रधिरै. ॥

३४९८ । तयोर्दाहिलौ च छन्दसि । ५ । ३ । २० ।

इव तयोर्दाहिल्यं स्त. । ‘इदा हि वे उपस्तुतिम्’ । तद्धि ।

3499. After these two (nominal stems *idam* and *tad*), come respectively the affixes *dā* and *rhil*, in the Chhandas, and also the other affixes.

The affix *दा* comes after इदम् and हि after तद् ॥ Thus इदा (V. 3. 3. S 1949), तद्हि (VII 2 102 S 265) So also इदानीम् and तदानीम् ॥ As इदा हि सुमुपस्तुतिमिदा वामस्य भुक्तेर् (Rig Veda VIII 27 11)

NOTE — इदम् + दा = इ + दा (इदम् is replaced by इ by V 3. 3 S. 1949).

३५०० । या हेतौ च छन्दसि । ५ । ३ । २६ ।

किमस्या स्थाप्येते प्रकारे च । कथा यामं न पृच्छसि । ‘कथा दाशेम’ ॥

3500. The affix ‘*thā*’ comes in the sense of ‘cause’ also (as well as ‘manner’), in the Chhandas, after the word *kim*.

The word प्रकार वचने is read into the śūtra by force of च ॥ Thus कथा wherefore ? why ? for what reason ?, कथा ‘how’ The former is an example of हेतु ‘reason or cause’, the second of प्रकार ‘manner’ As in the following sentences कथा यामं न पृच्छसि Rig Ved X 116 1 केन हेतुना यामं न पृच्छसि ॥ कथा दाशेम (Rig Ved I 77 1)

NOTE किम् + था = क + था (किम् is replaced by क by VII. 2. 103. S. 312, because the affix था is a vibhakti as defined in V 3 1 S. 1947).

३५०१ । पश्च पश्चा च छन्दसि । ५ । ३ । ३३ ।

कथरस्यास्तार्थ्यं निधातौ । ‘पश्च हि स.’ । ‘नो न पश्चा’ ।

3501. The words *paścha* and *paśchā* are anomalous in the Chhandas, having the force of *astāti*.

By च, the word पश्चात् is also included as पुरा व्याधौ जायते, पश्च, पश्चात् or पश्चात् सिद्ध ॥ As पश्चात् पुरस्तादधरादुदत्तात् (Rig Veda X 87. 21) पश्चेदमुपवर्धमानव्यजंत् (Rig Veda X 149 3) नात् पश्चा (Rig Ved II 27 11).

३५०१ क । तुष्टुन्दसि । ५ । ३ । ५९ ।

वृजन्तान्दन्ताश्च वृष्टकीययुनो स्तः । ‘आस्तुतिं करिष्यः’ । ‘दाह्यीयवी धेनुः ।

3501A The affixes ishtan and iyasun come in the Chhandas after a Nominal stem ending in tri S 2000:

आसुतिं करिष्ठः (Rig Ved VII 97 7) Thus कर्त्तृ + इष्ठ = कर + इष्ठ (वृ elided by VI 4 154 S 2008) दोहीयसी येन ॥ Thus दोह्री + ईयसुन् = दोहृ + ईयसुन् (हीय elided by VII 1 88 S 368 = दोहृ + ईयसुन् (वृ elided by VI 4 154 S 2008))

३५०२ । प्रत्यपूर्वाश्वेमात् थाल् छन्दसि । ५ । ३ । १११ ।

स्वार्थे । 'त प्रत्यया पूर्व्या विश्वयेमया' ।

3502 In the Chhandas, the affix thāl comes in the sense of 'like this', after prātna, pūrva, viśva, and ima (idam).

Thus — त प्रत्या पूर्वा विश्वयेमया ज्येष्ठताति बर्हिषदम् स्वर्बदम् ॥ (Rig Veda V. 44 1) 'Him (India), as the ancients, as the predecessors, as all creatures, and as these living men have worshipped &c'

३५०३ । अमु च छन्दसि । ५ । ४ । १२ ।

किमिच्छिष्यद्यदित्येव । 'प्रत नभ प्रतरम्' ।

3503 In the Chhandas, the affix amu (am) also is added after 'kim' &c, under similar conditions as in V 4 11 S. 2004

To the word किम्, words ending in य, finite verbs and indeclinables, when taking the comparative affixes तर and तम is added the affix अम् in the Vedas, when these words are used as adverbs. By the force of the word च 'also' in the sūtra, the affix आमु is also included. Thus प्रतजय प्रतरम् (Rig Veda X 45. 9) प्रतरम् नभसः ॥ or प्रतराम् वस्य । प्रतर means प्रकृष्टतर ॥

The words ending in आम and अम् are indeclinables, as they are included in the class of Svarādi (I 1 37 S 447).

३५०४ । वृक्ज्येष्ठाभ्यां तिस्तातिलौ च छन्दसि । ५ । ४ । ४१ ।

स्वार्थे । 'यो नो दुरेवो वृकति' । 'ज्येष्ठताति बर्हिषदम्' ।

3504 In the Chhandas, the affix til and tātīl come after vrik and jyeshtha when excellence is denoted

The word प्रशंसायाम् is to be read into this sūtra. This also debars रूपम् V 3 66 S 2021. Thus वृकतिः or वृकताति, as, येनो मरुतो वृकतातिमस्य (Rig Veda, II 34 9). Similarly ज्येष्ठतातिः ॥

यो नो दुरेवो वृकति. (Rig Ved IV 41 4) ज्येष्ठताति बर्हिषदम् (Rig Ved V 44 1)

३५०५ । अनसन्तावपु सकाच्छन्दसि । ५ । ४ । १०३ ।

तत्पुष्पादृदस्यात्समामन्त । 'ब्रह्मसम भवति' । देवच्छन्दसानि ।

3505 In the Chhandas, the affix tach comes after a Tatpuruṣa compound in the Neuter Gender ending in 'an' or 'as'

Thus हस्ति + चर्मन् = हस्तिवर्मन्, as in हस्तिवर्मं जुहोति ॥ also अश्वभर्मः भविषति ॥ So also when a word ends in अम् as, देवच्छन्दसानि (देव + छन्दस् = देव + छन्दस् + टच् - देवच्छन्दसम्) so also मनुष्य छन्दसानि ॥

Why do we say "when ending in अन् or अम्" ? Observe बिल्वदाह जुहोति ॥ Why do we say "in the Neuter" ? Observe सुचास य पृथिवी आमनेहसम् ॥

NOTE —The word वा “ optionally ” should be read into the sūtra. Therefore टच् is optionally added as ब्रह्मसाम or ब्रह्मसामम्, देवच्छन्दः or देवच्छन्दसम् ॥

३५०६ । बहुप्रजाश्छन्दसि । ५ । ४ । १२३ ।

‘ बहुप्रजा निर्वर्त्तिमाविशेय ’ ।

3506 The form bahupriajas is valid in the Vedas.

Thus बहुप्रजा निर्वर्त्तिमाविशेय ॥ Rig Ved I 164 32 In the classical literature, the form is बहुप्रज, as बहुप्रजो ब्राह्मण ॥

३५०७ । छन्दसि च । ५ । ४ । १४२ ।

दन्तस्य दन्तुस्यादुर्वाहो । ‘ उभयतो दन्तः, प्रति गृह्णाति ’ ।

3507 For danta is substituted dat in the Vedas, when final in a Bahuvrīhi

Thus पञ्चदन्तमालभेत, उभयदन्त आलभेत or उभयतो दन्तः, प्रतिगृह्णाति ॥

३५०८ । दन्तश्छन्दसि । ५ । ४ । १५८ ।

अदन्तादुर्वाहेने कप्, । दन्ता माता यस्य दन्तमाता ।

इति पञ्चमोऽध्यायः ।

3508 The affix ‘kap’ does not come after a Bahuvrīhi ending in short ‘i’ in the Vedas

Thus दन्ता मातास्य = दन्तमाता, दन्तपिता, दन्तस्वहा, सुदन्ता ॥

CHAPTER VI

३५०९ । क । एकाचो द्वे प्रथमस्य । ६ । १ । १ ।

‘ छन्दसि वेति वक्तव्यम् * ’ । ‘ यो जागार ’ । ‘ दाति प्रियाणि ’ ।

3509 A In the room of the first portion, containing a single vowel, there are two S 2175.

NOTE —In the Chhandi there is optional reduplication of the root in the Perfect and other tenses. As दाति प्रियाणि ॥ (Rig Ved VI 8 3) or ददाति प्रियाणि ॥ मघवा दातु or ददातु, नन्तुता दासवद धातु or ददातु ॥

NOTE — The root जागृ is optionally reduplicated in the Perfect. As, वे जागार (or जजागार) Rig Ved X 11 14

३५१० । तुजादीना दीर्घाऽभ्यासस्य । ६ । १ । ७ ।

तुजादिराकर्तव्यम् । ‘ प्रभरा तृतुजान ’ ‘ सूर्ये मामदानम् ’ । ‘ दाधार य. पृथिवीम् ’ ‘ ख तृताम् ’ ।

3509 In the room of a short vowel of the reduplicate of the roots ‘tuj’ &c, a long is substituted

There is no list of तुजादि verbs given any where. The word आदि in तुजादि therefore should be construed as ‘ verbs like tuj ’ so that wherever we may find a word having a long vowel in the Reduplicate, we should consider it a valid form. Thus प्रभरा तृतुजान तुज + कानच् III 2, 106 तृतुजान Rig I 61 12) सूर्ये मामदानम् । दाधार य पृथिवीम् Rig Ved III 32 8 स तृताम् Rig Ved I 94 2 Thus lengthening only takes place in the Vedas before some special affixes.

३५१० । बहुल क्न्दसि । ६ । १ । ३४ ।

हु सप्रसारण स्यात् । 'इन्द्रमा हुव ऊतये' ।

* ऋचि त्रेकतरपदादिलोपश्च क्न्दसि * ऋचव्येपरे त्रे. सप्रसारणमुत्तरपदार्थेर्लोपश्चेति व्यक्तव्यम् । तुच सूक्तम् । 'क्न्दसि' किम् । ऋचानि ।

* रयेमतीबहुलम् * । रेवान् । रविमान्गुष्टिषर्धन ।

3510 In the Chhandas, the semivowel of the root hve is diversely vocalised

Thus हुवे or हुवामि, as इन्द्रमाहुव ऊतये (Rig Ved I 111 4). देवो वरस्वतीं हुवे ॥ The form हुवे is Atmanepada, Present tense, 1st Pers sing the vikṛāna अप is elided, then there is vocalisation and substitution of उवङ् ॥ So also हुवामि मयसि शिष्टम् ॥ हुवामि विश्वान् देवान् ॥ So also हुव as शुधीहवम् (Rig I 2 1.) 'hear the invocation'

Vart — There is vocalisation of the semivowel of चि when followed by ऋच, and there is elision of the ऋ of ऋच when it refers to Metres. As तिस्र ऋच यस्मिन् = तुच सूक्तम् । तुच साम् ॥ The word तुच् takes the साऽऽन्ता affix ऋ by V 4 74. Why do we say when referring to a metre? Observe ऋचानि ॥

Vart — In the Chhandas there is diversely vocalisation of the semivowel of रयि followed by the affix सतृप्, as रयि + मत = रङ् + मत = र + ङ + मत = र + ङ + मत (VIII 2 15) = रेवङ्, as, का रेवानेतु नो विश्वः ॥ Sometimes it does not take place, as रयिस्मन् गुष्टिषर्धनम् ॥ The म here is not changed to ङ as required by VIII 2, 15

३५११ । चायः की । ६ । १ । ३५ ।

चायतेर्यहुल कीत्ययमादेशः स्याच्छन्दसि । 'न्य १ न्यञिचसुर्न निचिक्चुरन्यम्' । लिट्युष्टि रूपम् । बहुलपदानुवृत्तेर्न । 'अग्नि ज्योतिर्निचाय' ।

3511 For chây is diversely substituted kî in the Chhandas.

Thus विधुना निचिक्चुः, न्यन्य चिक्चुर्न निचिक्चुरन्यम् ॥ These are forms ending in the affix उस् of the Perfect. Sometimes there is no substitution. As अग्नि-ज्योतिर्निचाय ॥ Thus चाय + उस् = की + उस् = चिकी + उस् = चिक्चुः । So also चाय + क्त = चाय् + ल्यप् = चाय ॥

३५१२ । अपस्पृधेयामानृचुरानृहुश्चिच्युषेतित्याजआताः श्रितमाशीराशीर्तः । ६ ।

१ । ३६ ।

इते क्न्दसि निपात्यन्ते । 'इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेयाम्' । स्पधेर्लङाद्याम् । 'अर्कमानु बु' । 'वसून्वावहुः' । 'अर्धैर्होश्च लिट्युष्टि' । चिक्चुषे । च्युदे । लिटि यासि । 'यसित्याज' । त्यजेर्यालि । 'आतास्त इन्द्र सोमा' । 'श्रिता नो यताः' । 'श्रीङ् पाके निष्ठायाम्' । 'नाश्चिर हुषे' । 'मध्यत आशीर्तः' । 'श्रीङ् एव क्विपि निष्ठाया च' ।

3512 In the Chhandas, the following irregular forms are met with.—अपस्पृधेयाम्, आनृचुः, आनृहुः, चिच्युषे, तित्याज, आताः, श्रितम्, आशीः and आशीर्तः ॥

The word क्न्दसि is understood here. From the root स्पृज् 'to challenge', is formed अपस्पृधेयाम् being the Imperfect (लङ्), 2nd Pers Dual, Atmanepada. there is reduplication of the root, vocalisation of र, and the elision of च irregularly. As, इन्द्रश्चविष्णो यदपस्पृधेयाम् (Rig Ved VI 69 8). In the classical language

the form is **अपत्यर्धेयम्** ॥ Some say, it is derived from **स्पर्श** with the preposition **अप**, the vocalisation of **र**, the elision of **अ**, and the non prefixing of the augment **अद्** in the Imperfect (VI. 4 75). The counter example of this will be **अपात्यर्धेयम्** ॥

From **अर्च** and **अर्च** 'to respect, to worship', are derived **आर्चयुः** and **आर्चयुः** in the Perfect before the 3rd per pl **उत्**, there being vocalisation of **र** and the elision of **अ** irregularly. Then there is reduplication, then **अ** changed to **आ**, then the lengthening of this **अ**, then the addition of the augment **अ**, as **अर्च + उत्** = **अर्च + उत्** = **अ + अर्च + उत्** = **अ + अर्च + उत्** (VII. 4 66) = **आ + अर्च + उत्** (VII. 4. 70) = **आ + अर्च + उत्** (VII. 4 71) = **आर्चयुः** ॥ The irregularity consists in the sam-prasāraṇa with the elision of **अ** ॥ Thus **यवया अर्चमानयुः** (Rig Ved. I. 19 4), **अमृन्वायुः** ॥ The classical forms will be **आर्चयुः**, **आर्चयुः** ॥

The form **चिच्छुदे** is the Perfect 2nd per sing of the root **चुद्** 'to go' there is vocalisation of the reduplicate, and the non addition of the augment **इद्** before the affix **से** ॥ This is the irregularity. The regular form is **चुच्छुमि** ॥

The form **तित्वाज** as in "**यस्त्वित्वाज**" (Rig Ved X 71 6), is the Perfect of **त्वज्**, the vocalisation of the reduplicate is the irregularity. The regular form is **तत्वाज** ॥

From the root **जीञ्** 'to cook', is derived **जाता** before the Nish hā affix, **जी** changed to **ज** irregularly. As **जातास्त इन्द्रसोमाः** ॥ The form **जितं** is also derived from the same root by shortening the vowel with the same affix. As **सोमे गौरी जयिषित**, **जितो नो ब्रह्मा** ॥ Some say the **ज** substitution of **जी** takes place when the word refers to **सोम**, in the plural, and **जि** when it refers to other than **सोम** ॥ Sometimes the word **जात** is seen in the singular, referring to objects other than **सोम**. Thus **यदि जातो जुहोतन** ॥ In fact, the exhibition of the word **जाता** in the plural in the **sūtra** is not absolutely necessary.

The words **जाशीर** and **जाशीरः** are from the same root **जी**, with the prefix **जाङ्** and taking the affixes **विष्णु** and **क्त** respectively. Before these **जी** is replaced by **शी**, and the non addition of **अ** in the Nishthā is irregular, As, "**जाशीरं हुद्दे**" (Rig Ved III. 53 14), **शीरेर्मध्यत जाशीरः** ॥ (Rig Ved VIII 2. 9)

३५१३ । **विदेशकुन्दति** । ६ । १ । ५२ ।

'**विद देवे**'. अस्यैव आ ख्यात । विद्याद । विषेदेत्यर्थः ।

3513 There is optionally the substitution of **ā** in the room of the diphthong of the verb **khid** 'to suffer pain,' in the Chhandas.

The word **विद्यावा** is understood here. Thus **जितं विद्याद** or **विषेद** ॥ In the classical literature we have **जितं विदयति** ॥

३५१४ । **शीर्विशकुन्दति** । ६ । १ । ६० ।

शिरःशक्यस्य शीर्वेन ख्यात । 'शीर्वी' जगतः ।

3514 The word **śirshan** is found in the Chhandas

This word is another form of **शिर**, and means 'head' This is not a substitute of **शिर** in the Vedas, for both forms are found therein. Thus **शीर्वी**

जनतः (Rg Ved VII. 66. 15) In the classical literature there is only one form श्विः ॥

The Sūtras VI 1 104 and 105 declare "The substitution of a long vowel homogeneous with the first, does not take place when अ or आ is followed by a vowel other than अ of the case-affixes of the Nominative and the Accusative" "The substitution of a long vowel homogeneous with the first, does not take place when a long vowel is followed by a Nominative or Accusative case-affix beginning with a vowel other than अ or by the Nom Pl affix लस् ॥" The following sūtra makes an exception in the Vedas

३५१५ । वा छन्दसि । ६ । १ । १०६ ।

दोषाञ्जसीवि च पूर्वसवर्णदीर्घा वा स्यात् । वाराही, वाराही, 'मातृषीरोलते विश्वः' । उत्तरसूत्रद्वयेऽपि वाक्यभेदेन संबध्यते । तेनामिपूर्वत्वं वा स्यात् । अमां च अयं च । 'सूर्ये सुविरामि' । सप्तशतिकाश्च (३३०) इति पूर्वपदमपि वा । वृत्त्यमानः । यत्त्यमानः ।

3515 In the Vedas, the long vowel may optionally be the single substitute of both vowels, in contravention to the prohibition mentioned in VI 1 104 and VI 1. 105

Thus माकती. or माकत्, पियही. or पियही, वाराही or वाराही, उपानही or उपानही ॥

'मातृषीरोलते विश्वः' (Rig Ved. V 8 3)

The two sūtras subsequent to this in the Ashtādhyāyī, namely VI 1 107 and VI 1 108 are also influenced by the present sūtra. Thus sūtra VI 1 107 declares. "There is the single substitution of the first vowel, when a simple vowel is followed by the अ of the Accusative singular अम् ।" But this is optional in the Vedas. Thus अमीम् or अम्यम्, and सूर्ये सुविरामि (Rig Ved, VIII 69 12).

Similarly VI 1 108 declares "There is the single substitution of the first vowel for the vocalised semi vowel and the subsequent vowel" In the Veda this rule is optional, as वृत्त्यमानः or यत्त्यमानः ॥

३५१६ । शेषछन्दसि बहुलम् । ६ । १ । १० ।

लोपः स्यात् । 'वा ते मातायाम्' । 'ताता पियडानाम्' ।

'+ समकदिशु छन्दसि परकप वक्तव्यम् +' । अयात्वेमन् । अया त्वोत्तमन् ।

3516 In the Chhandas, the elision of case-ending (इ) of the nominative and accusative plural neuter, is optional

Thus वा ते मातायाम् (Rg Ved I 162 19) ताता पियडानाम् (Rig Ved I. 162 19).

14.4 — In the Vedas, the para rūpa substitution takes place when यमन् (o) follow. Thus अया त्वा यमन् = अयां त्वेमन् ॥ So also अया त्वा औत्तमन् अया त्वोत्तमन् ॥

३५१७ । भय्यप्रवय्ये च छन्दसि । ६ । १ । ८३ ।

निभेत्यस्मादिति भय्यः । वेते प्रवय्या इति द्वित्रयामेव निपातनम् । प्रवेयमित्यन्यत्र । 'छन्दसि' किम् । भयम् । प्रवेयम् ।

'+ ह्रस्व्या आप उपसख्यानम् +' ह्रस्वे भवाः द्वय्या आप । भवे छन्दसि यत ।

3517 The forms bhayya and pravayyā are found in the Chhandas.

The word भय is derived from भी+यत्, and प्रव्या from प्र+वी+यत्. The guna व is changed to अय. Thus भयं किलावीत्. अस्तसती प्रव्या. The यत् is added to भी with the force of Ablative by virtue of the diversity allowed by कत्वमुटो ऋणु (III 3 113). Thus विभेति अस्माद्=भयम् "frightening or fearable". The word प्रव्या is always used in the feminine in other places प्रवेय is the proper form. Why we do say 'in the Vedas'? Observe भेयम्, प्रवेयम् in the classical literature.

Vart —The word हृदव्या should also be enumerated when referring to water. As हृदे भवा=हृदव्या आपः. The affix यत् is added by IV 4 110 (हृदे+य=हृदय+य) ३५१८. प्रकृत्यान्तःपादमव्यपरे. ६।१।११५।

अक्षपादमध्यस्य एह प्रकृत्या स्यादति घरे न तु वकारवकारपरेऽति. 'उपप्रयन्तो अक्षरम्'. 'सुजाते अक्षरमुच्यते'. 'अन्तःपादम्' किम्. 'यताड यतेऽर्चन्ति'. 'अव्यपरे' किम्. 'तेऽवदन्' तेऽवदन्.

3518 The final 'e' or 'o' and the following 'a' when occurring in the middle half of a foot of a Vaidic verse, retain their original forms, except when the 'a' is followed by 'v' or 'y'.

The word एहः is understood here, but it should be construed here in the nominative case and not in the Ablative. The word प्रकृति means 'original nature, cause'. The word अन्तर् is an Indeclinable, used in the Locative case here and means 'in the middle'. The word पादः 'the foot of a verse' refers to the verses of the Vedas, and not to the verses of the classical poetry. The word अति is also understood here. Thus उपप्रयन्तो अक्षरम् (Rig Ved. I. 74 1.), सुजाते अक्षरमुच्यते (Rig Veda V 79 1).

Why do we say 'in the inner half of a foot of a verse'? Observe अवा मती कुत यताड यतेऽर्चन्ति (Rig Ved I 165 1). Why do we say "when व् or य् does not follow अ?" Observe तेऽवदन् (Rig. X 109 1). Why do we say ए or ओ? Observe अक्षरिणरुचसानमदमव्यत्. Some read this sūtra as नान्त. पादमव्यपरे. According to them, this sūtra supersedes the whole rule of juxtaposition or संज्ञितम् (VI 1 72).

३५१८. अख्यादवद्यादवक्रमुरतायमवन्त्ववस्युश्च. ६।१।११६।

यत्तु व्यपरोक्ष्यति एह प्रकृत्या. 'वसुभिर्नोऽख्यात्'. मित्रमहो अवद्यात्. 'मा शिवाहो अवक्रमुः'. 'ते नो अवता'. 'यतधरो अव मयि'. 'ते नो अवन्तु'. 'कृशिको अवस्य'. यद्यपि. वसुभिर्नोऽवन्तु रयतू' सो यमागात् तेऽरुचिभि' इत्यादि प्रकृतिभावा न क्रियते तथापि बाहुल्यमात्रमाधेयम्. प्रातिपदिके तु वाचनिक एवावमर्च.

3519 The 'e' or 'o' retain their original form in the middle of a Vaidic verse, when the following words come after them (though the 'a' in these has a 'v' and 'y' following it).—अख्यात्, अवद्यात्, अवक्रमुः, अवता, अवस्य, अवन्तु, अवस्युः.

Thus, वसुभिः प्रवसुभिर्नोऽख्यात्. मित्रमहो अवद्यात् (Rig IV. 4. 15), मा शिवाहो अवक्रमुः (Rig VII. 32 27), ते नो अवता. (Not in the Rig Veda) Prof. Bohtlingk gives the following examples from the Rig Veda.—सीदन्तोऽवतन् (VI 14. 3) यदहन्तो अवतान् (IX. 73 5), कर्त अवतान् (IX. 73 8), यतधरो अव मयि, ते नो अवन्तु,

(Not in the Rig Veda according to Prof Bohtlingk the अ of अवन्तु is actually elided in the Veda after ए or आ) कुशिकासो अवस्यव (Rig III 42 9)

Though in the Rig Veda we find examples like ते नोऽवन्तु रथतु (Rig Ved X 77 8), and सोऽयमागत and तेऽरुणेभि (Rig Ved I 88 2) &c where there is no Prakṛti-bhāva, but sandhi, yet these are to be explained by bahuvrīhi as a Vaidic diversity. But in the Pāṇisūtrās, there is an express rule to this effect, and not left to mere inference as here

NOTE — 1 अव्यात is Benedictive 3rd Per Sing of अव 'to protect'

2 अवद्यात is Ablative singular of अवद्य ॥

3 अवक्रमु is the Perfect, 3rd Per Plural of क्रम preceded by the Preposition अव । There is no reduplication as a Vedic irregularity. Some read अवचक्रमु (with reduplication) in the text, but no such word is found in the Rig Veda.

4 अवत is the Aorist of वृद् and वृज, the 3rd Per Pl भि is replaced by अत । (The Aorist sign is elided by II 4 80 S 3402)

5 अयम is from इदम ।

6 अवन्तु is Imperative 3rd Per Pl of अव 'to protect'

7 अवस्यु is a Noun, from अव+असुन=अवस् । There is added स्यच् as अवस्य । Then उ is added by III 2, 170, and we get अवस्यु. ॥

३५२० । यजुष्युरः । इ । १ । ११७ ।

उर शब्द एङन्तोऽणि प्रकृत्या यजुषि । 'उरो अन्तरिक्षम् । यजुषि पादाभावादनन्त.पादार्थ वचनम् ।

3520 In the Yajur Veda, the word 'uras' when changed to 'uro' retains its original form when followed by a short 'a' which is also retained

Thus उरो अन्तरिक्षम् (Yajur Veda Vajasan IV 7) Some read the sūtra as यजुष्युरो ॥ They take the word as उह ending in उ, which in the Vocative case assumes the form उरो ॥ They give the following example उरो अन्तरिक्षं सज्जु ॥ But in the Yajur Veda VI 11, the text reads उरोरन्तरिक्षत सज्जु. ॥

In the Yajur Veda, there being no stanzas, the condition of अन्त.पाद of VI 1 115 'does not apply here, and hence the necessity of a separate sūtra, otherwise VI 1 115, would have covered this case also

३५२१ । आपो जुषाणो वृष्णो वर्षिष्ठेऽम्बेऽम्बालेऽम्बिकेपूर्वे । इ । १ । ११८ ।

यजुष्यति एह प्रकृत्या । 'आपो अस्मान्मातर शुन्ययन्तु' । जुषाणो अग्निराज्यस्य । 'वृष्णो अशुभ्याम्' । 'वर्षिष्ठे अधि नाके' । 'अम्बे अम्बाले अम्बिके' । अस्मादेव वचनात् 'अम्बार्थ' । (२६७) इति द्रष्टव्यम् ।

3521 In the Yajur Veda, the short 'a' is retained after आपो, जुषाणो, वृष्णो, वर्षिष्ठे, and also in and after 'ambe' or 'ambāle' when they stand before 'ambike'

Thus आपो अस्मान्मातर. शुन्ययन्तु (Yaj 1V 2) जुषाणो अशुभ्याम् (Yaj V 35), वृष्णो अशुभ्या गभस्ति पूत (Yaj VII 1) वर्षिष्ठे अधिनाके ॥ The Vajasaneyi Saṁhitā has वर्षिष्ठेऽधि (V S I 22) The Taittiriya Saṁhitā has वर्षिष्ठे अधि ॥ (I 1 8 1 4, 43, 2 5 5 4) अम्बे अम्बाले, अम्बिके (V S 23 18 where the reading is अम्बे अम्बिकेऽम्बालिके) but Tait S VII 4 19 1, and Tait Br. III 9 6.

3 has अम्बे अम्बाल्यम्बिने ॥ The words अम्बे &c. though in the Vocative, do not shorten their vowel by VII 3 107, because they have been so read here

३५२२ । अङ्ग इत्यादौ च । ६ । १ । ११९ ।

अङ्गशब्दे य एङ् तदादौ चाकारे य एङ्पूर्वं. सोऽति प्रकृत्या यञ्जुषि । 'प्रयो अङ्गे अङ्गे अदीष्यत्' । 'अङ्गे अङ्गे अयोचिषम्' ।

3522 In the Yajur Veda, when the word 'ange' is followed by 'ange' the subsequent short *a* is retained, as well as the preceding 'e' or 'o'

Thus ऐन्द्र प्राणो अङ्गे अङ्गे अदाध्यन्, ऐन्द्र प्राणो अङ्गे अङ्गे निदीष्यत्, ऐन्द्र उदानो अङ्गे अङ्गे निधीतः, ऐन्द्र प्राणो अङ्गे अङ्गे अयोचिषम् (Yaj. 6. 20)

३५२३ । अनुदात्ते च कुधपरे । ६ । १ । १२० ।

कथमधिकारपर अनुदात्तेति परे एङ् प्रकृत्या यञ्जुषि । 'अय सो अग्निः' । 'अय सो अध्वरः' । 'अनुदात्ते' किम् । 'अधोऽग्रे रुद्रे' । अयश्च आद्युदात्तः । 'कुधपरे' किम् । 'सोयमग्निमन्तः' ।

3523 In the Yajur Veda, when an anudatta *a* is followed by a Guttural or a *dh*, the antecedent 'e' or 'o' retains its form, as well as this subsequent *a*

Thus अय सो अग्निः (Yaj 12 47), अय सो अध्वरः. ॥ Why do we say when *a* is gravely accented? Observe अधोऽग्रे, here अग्रे has an acute accent on the first syllable. Why do we say "when followed by a Guttural (कु) or a ध"? Observe सोयमग्नि मन्तः ॥

३५२४ । अवपथसि च । ६ । १ । १२१ ।

अनुदात्त अकारादौ अवपथाशब्दे परे यञ्जुषि एङ् प्रकृत्या । 'नीरुद्रेभ्यो अवपथा' । वपेस्यासि लङि 'तिङ्ङतिङ्' (३६३५) इत्यनुदात्तत्वम् । 'अनुदात्ते' किम् । 'यदुद्रेभ्योऽवपथा' । निपातिर्य-
द्यदि- (३३७) इति निघाता न ।

3524 In the Yajur Veda, when the gravely accented *a* of *avapathās* follows *e* or *o* the vowels retain their original form.

Thus नी रूद्रेभ्यो अवपथा ॥ The word अवपथाः is 2nd per Singular Imperfect of वप् in the Atmanejaḍa. Thus अ+वप्+थप्+थास ॥ The अ is grave by VIII 1 28. When it is not gravely accented, the अ drops. As यदुद्रेभ्योऽवपथा ॥ Here अ is not grave by virtue of VIII. 1 30

३५२५ । आहोऽनुनामिकञ्छन्दसि । ६ । १ । १२६ ।

आहो छि परेनुनामिक स्यात् । स च प्रकृत्या । 'अभ औ अप.' । 'गभीर औ उपपुत्रे' । '+ ईपःसादीना छन्दसि प्रकृतिभावा वक्तव्यः +' । 'ईया असा हिरण्यः' । 'उया इयम्' । 'पूया अथिपु' ।

3525. For the adverb 'ai' is substituted in the Chhandas the nasalised 'añ' when a vowel follows it, and it retains its original form.

Thus अभ औ अप. (Rig Veda V. 48. 1), गभीर औ उपपुत्रे किष्कांसतः (Rig Veda VIII. 67. 11.)

Vart —In the Vedas ईषा अन्नं &c are found uncombined As, ईषा अन्नं का ईमिरे पित्रगिला, यथा अन्नं, यथा अगमन् &c

यथा इयम् (Rig Ved VI 75 3) यथा अविष्टु (Rig Ved X 26 1)

३५२६ । स्यश्चन्द्रसि बहुलम् । ६ । १ । १३३ ।

स इत्यस्य होलीप स्याच्छलि । 'एष स्य भानु' ।

3526 In the Chhandas, the case-affix of the nominative singular is diversely elided after *syaz*, when a consonant follows it

Thus उत स्य वाजी क्षिपति सुरपयति । योवाया बद्धो अयिकक्ष आसनि (Rig Veda IV 40 4), एष स्य ते मधुमा इन्द्र सोम (Rig Veda IX 87, 4) Sometimes it does not take place as यत्र स्यो निपतेत ॥ The स्य means 'he'

३५२७ । इस्वाच्यन्द्रोत्तरपदे मन्त्रे । ६ । १ । १५१ ।

इस्वाच्यन्द्रोत्तरपदस्य सुडागम स्यान्मन्त्रे । 'हरिश्चन्द्रो मरुद्ग' । सुचन्द्रस्य ।

3527 In a Mantra, the 'sut' is added to 'chandra,' when it is a second member in a compound and is preceded by a short vowel

Thus हरिश्चन्द्रो मरुद्ग. (Rig Ved IX 66 26) सुचन्द्रो युष्मान् ॥ Why do we say after a short vowel? Observe सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ Why do we say 'in a Mantra' ? Observe, सुचन्द्रा पौर्यामासी ॥ The उत्तरपद can only be in a compound (samāsa) as it is well known to all, and it does not mean, 'the second word,' as the literal meaning might convey Therefore the rule does not apply here सुक्रमसि चन्द्रमसि ॥

३५२८ । पितरामातरा च छन्दसि । ६ । ३ । ३३ ।

तुष्टे निपातः । 'आ मा गन्ता पितरामातरा च' । चाद्विपरीतमपि । 'नमातरापितरा नू चिद्विष्टी' ।

'समानस्य छन्दस्यमूर्धप्रभृत्युदकेषु' । समानस्यस्य स्यान्मूर्धादिभिश्च उत्तरपदे । सगर्भ्यः ।

'+ छन्दसि स्त्रिया बहुलम् +' । विषयदेवयोरद्वयदेशः । 'विश्वाची च यताची च,' 'देवद्वीची नयत देवयन्तः,' 'कद्वीची' ।

3528 In the Vedas the form 'Pitarāmātarā' is also valid.

In the ordinary language मातापितरौ is the proper form The Vaidic form is derived by adding अङ्ग to the first member, and आ is added to the second by VII. 1. 39 and then Guna by VII 3 110 Thus आ मा गन्ता पितरामातरा च ॥

By force of च 'also', the converse is also valid As न मातापितरा नू चिद्विष्टी ।

3528A स is the substitute of समान in the Chhandas, but not before मूर्धन, प्रभृति and उदके ॥ (See VI 3 84 S 1012)

Thus सगर्भ्यः = समानो गर्भ "uterine brother"

Vart —In the Vedas, the initials of विश्व and देव are replaced by अद्ग diversely before the feminine nouns thus in "विश्वाची च यताची च", there is no substitution in विश्वाची, but in कद्वीची there is this substitution कद्वीची is derived from क्रिम+अच=कदि+अच ॥ Then is added डीप्, and then like अश्वाची ॥ Thus vartika is an exception to VI 3 92 S 418

देवद्वीची नयत देवयन्त (Rig Ved III 6. 1) कद्वीची (Rig Ved I 164 17).

३५२९ । सध मादस्ययोश्छन्दसि । ६ । ३ । ९६ ।

सहस्य सधादेशः स्यात् । 'इन्द्र त्वास्मिन्सधमादे' । सोमः सधस्यम् ।

3529. *Sadhi* is substituted for *saha* in the Chhandas when *mada* and *stha* follow

Thus सधमादेऽयुम्य सकास्ता रुधस्या ॥ Another example is आभ्या दृहन्ते हरयो युजाना, अर्वागिन्द्र सधमादो यदन्तु (Rig III 3 7) सहमादयन्ति देवा अस्मिन्-यज्ञ ॥ 'इन्द्र त्वास्मिन्सधमादे' (Rig Ved VIII 2 3)

३५३० । पथि च च्छन्दसि । ६ । ३ । १०८ ।

पथिश्च उत्तरपदे को कथ कादेशश्च । कथपथ-कापथ-कुपथः ।

3530 The substitution of *ka*, and *kava* for *ku* takes place in the Chhandas before *patha*.

Thus कथपथः, कापथः and कुपथः ॥

३५३१ । साढ्यै साढ्वा साढेति निगमे । ६ । ३ । ११३ ।

सहे अत्वाप्रत्यये आद्य द्वयं द्विनि तृतीय निपात्यते । 'मरुद्भयः एतानासु साह्या' अचोर्मध्यस्थस्य डस्य ल ढस्य द्वश्च प्रातिशाख्यं विहितम् । आह हि ।

'द्वयोश्चास्य स्वरयोर्मध्यमेत्य सपद्यते स डकारो लकारः ।

डकारतामेति स एव चास्य ढकारः सन्तृप्सणा सप्रयुक्ते ॥' इति ।

3531 'Sādhyai' 'sādhwā' and 'sādhā' are irregularly formed in the Vedas

Thus साढ्यै समन्तात्, साढ्वा शत्रून् ॥ The words साढ्यै and साढ्वा are both formed by त्वा affix added to सह the श्रो substitution not taking place. In the first, न्वा is changed to ध्यै ॥ The third word साढ्वा is formed by व्वा affix added to सह ॥ In the classical literature सोढा and सोढ्वा are the proper forms.

'मरुद्भय एतानासु साह्या (Rig Ved VII 56 23)

In the Pratisākhya it is ordained that a ढ situated between two vowels is changed to ल, and a ड so situated becomes द्ल ॥ As says the kārīkā.

Kārīkā — The letter ढ falling between two vowels has become ल in the pronunciation of this Professor

So also ड similarly situated is pronounced by him as an Ushman letter e, lh ल्ह ॥

३५३२ । छन्दसि च । ६ । ३ । १२६ ।

अष्टन आत्स स्यादुत्तरपदे । अष्टापदी ।

3532. In the Chhandas also, the long vowel is substituted for the final of 'ashtan' before a second member.

Thus अष्टापदी ॥ The form अष्टापदी is the feminine in ङीप् (IV 1. 8) of अष्टपात् (V 4 138 the अ of पाठ being elided in a Bahuvrīhi), पठ being substituted for पात् by VI 4, 130

३५३३ । मन्त्रे सोमाश्चेन्द्रियविश्वदेवस्य मतौ । ६ । ३ । १३१ ।

दीर्घं स्यान्मन्त्रे । 'अथवावर्तो सोमावर्तोम्' । इन्द्रियावान्मदिन्तम् । 'विश्वक्रमणा विश्व देव्यावता' ।

3533 In a Mantra, the final vowels of सोम, अश्व, इन्द्रिय and विश्वदेव्य are lengthened when the affix 'matup' follows

Thus सोमावती, अशवावती इन्द्रियावती, विश्वदेव्यावती ॥

अशवावती सोमवतीम् (Rig Ved X 97 7)

विश्वकर्म्मणा विश्वदेव्यावता (Rig Ved X 170 4)

३५३४ । ओषधेश्च विभक्तावप्रथमायाम् । ६ । ३ । १३२ ।

दीर्घं स्यान्मन्त्रे । 'यदोषधीभ्य अदधात्योषधीषु' ।

3534 In a Mantra, the final of 'oshadhī' is lengthened before the case-endings, but not in the Nominative

Thus यद ओषधीभ्य अदधात्योषधीषु ॥

३५३५ । ऋचि तुनुधमदुतङ्कुत्रोरुष्याणाम् । ६ । ३ । १३३ ।

दीर्घं स्यात् । 'आ तू न इन्द्र' । 'नू मूर्त' । 'उत वा चा स्यानात्' । मत्तु गोमन्तमीमहे । 'भरता जातवेदसम्' । तडिति थादेशस्य डिस्वपत्ते यदणम् । तेनेह न । 'शृणोत यावाण' । 'कूमना' । 'अत्रा ते भद्रा' । 'यत्रा नश्चक्रा' । 'उरुष्याण' ।

3535 In the Rig Veda, the finals of the particles तु, नु, घ, मत्तु, the tense-affix तङ्, कु, the ending 'tra' and the word उरुष्य are lengthened

Thus तु —आ तू न इन्द्र वृत्रहन् (Rig IV 32 1) नु—नू मूर्त ॥ घ —उत वा चा स्यानात् ॥ मत्तु —मत्तु गोमन्तमीमहे ॥ तङ् —भरता जातवेदसम् (Rig X 176 2) तङ् is the त substitute of था, when it is treated as डित्, therefore it does not apply here, शृणोत यावाण (I 2 4) कु—कूमनस, त्र—'अत्रा ते भद्रा' । 'यत्रानश्चक्रा' उरुष्या योऽग्ने ॥

NOTE :—The च in the sūtra is the sound च and not the technical च (तरण् and तमप) स्यात् means "the wife's brother" भरत is Imperative Second Person Plural शृणोत is the Imperative Second Person Plural formed by the affix तण् (VII 1 46 S 3568) Since this affix is पित the present rule does not apply to it उरुष्य is Imperative 2nd Per Singular and is derived from the Kandwidī root उरुष्य (formed by यक्) The affix हि is elided by VI 4 105 S 2202 The न् of the Pronoun नस् is changed to ण after उरुष्य by VIII 4 27 S 3649.

३५३६ । इकः सुजि । ६ । ३ । १३४ ।

ऋचि दीर्घं इत्येव । 'अभीषुण' सखीनाम् । 'सुज' (३६४४) इति ष । 'नश्च धातुस्यो षप्रभ्य' (३६४६) इति ण ।

3536 In a Mantra, the finals of the preceding member ending in 'i' or 'u' are lengthened before the particle 'su'

Thus अभीषु ण सखीनाम् (Rig IV 31 3) उर्ध्वं क सुण उतये (Rig I 36 13).

The स is changed to ष by VIII 3, 107 S 3644, and ण changed to ण by VIII 4 27 S 3649

३५३७ । द्वयचोऽतस्तिङः । ६ । ३ । १३५ ।

मन्त्रे दीर्घः । 'विदमा हि चक्राजरहम्' ।

3537. A tense affix ending in 'a' is lengthened in the Rīg Veda, when the Verb consists of two syllables

Thus विष्म हि त्वा सत्पतिं शूर मोनाम् &c See Rīg. III 42 6, विष्म हि चक्रा जरसम् । &c But not here देवा भवत यजिनः, as the verb consists of more than two syllables not also here आ देवान् वक्षि यक्षि च as the verbs do not end in अ ॥

NOTE — विष्म is Present First Person Plural. म replaces न. by III 4 82. चक्र is 2nd Person Plural of the Perfect of कृ ॥

३५३८ । निपातस्य च । ६ । ३ । १३६ ।

'यथा हि ते' ।

3538 In the Rīg Veda the final of a particle is lengthened

Thus यथा हि ते, अच्छाते, अच्छा जरितार (Rīg Ved I 2, 2).

३५३९ । अन्येषामपि दृश्यते । ६ । ३ । १३७ ।

अन्येषामपि पूर्वपदस्थाना दीर्घं स्यात् । पुरुषः । दण्डादपि ।

3539 The elongation of the final is to be found in other words also.

Here we must follow the usage of the Śiṣthas. Where the lengthening is not ordained by any rules of Grammar, but occurs in the writing of standard authors, there we should accept such lengthening as valid Thus पुरुषः दण्डादपि ।

३५४० । कन्दस्य भयथा । ६ । ४ । ५ ।

नामि दीर्घा वा । 'धाता धातृणाम्' इति बह्वृचा । तैत्तिरीयास्तु ह्रस्वमेव पठन्ति ।

3540 In the Chhandas, the finals are optionally lengthened before the Genitive plural 'nām'

In some places they are seen as lengthened, in others not. As धाता धातृणाम् (Rīg Ved X 128 7) So also चतसृणाम् and चतसृणाम् ॥

The Rīg Vedins read with long ऋ, the Taittirīyas read it with short अ ॥

३५४१ । वा अपूर्वस्य निगमे । ६ । ४ । ६ ।

अपूर्वस्याचो नोपधाया वा दीर्घासंबुद्धौ सर्वनामस्थाने परे । अभुक्षायम् । अभुक्षायम् । 'निगमे' किम् । तदा । तदायो ।

3541. The lengthening of the penultimate vowel of a stem ending in 'n' before the affixes of the strong-case, is optional in the Nigama, when 'sh' precedes such a vowel.

Thus अभुक्षायम् or अभुक्षायमिन्द्रम् ॥

Why do we say 'in the Nigama'? In the classical literature we have तदा, तदायो, तदाय. always.

३५४२ । जनिता मन्त्रे । ६ । ४ । ५३ ।

इडादौ वृद्धिं शिलोपो निपात्यते । 'यो नः पिता जनिता' ।

3542 In a Mantṛa, the word 'janitā' is formed irregularly by the elision of 'ni' before the affix 'tri' with the augment 'it'

Thus यो न. पिता जनिता (Rig Veda X 82 3) ॥ Otherwise जनयिता in the classical literature It is an exception to VI 4 51

३३४३ । शमिता यजे । ६ । ४ । ५४ ।

शमयितेत्यर्थः ।

3543 'Sāmitā' is formed irregularly by the elision of 'ni' before an 'it' augmented affix, when meaning a sacrificial act

Thus यत हवि शमित. ॥ It is formed by वृच् and is in the Vocative case Why do we say 'when referring to a sacrificial act'? See यतं हवि शमयित. ॥ See Satpatha Br III 8 3, 4 and 5

३५४४ । युषुषोर्दीर्घश्चन्द्रसि । ६ । ४ । ५८

ल्यपीत्यनुवर्तते । विष्णुय । विष्णूय ।

'आडजादीनाम' (२२५४) ।

3544 In 'yu' and 'plu,' long is substituted for 'u' before 'lyap' in the Chhandas

Thus दान्यनुपूर्व विष्णुय, यत्रा यो दक्षिणा परिष्णुय ॥ Why do we say, in the Chhandas? Observe सयुत्य, आयुत्य in the classical literature

By VI 4 72 the augment आद् is added to verbs beginning with a vowel, in the Aorist, the Imperfect and the Conditional In the Vedas, it comes before verbs beginning with consonants also

३५४५ । छन्दस्यपि दृश्यते । ६ । ४ । ७३ ।

अनजादीनामित्यर्थ । आनद् । आव । 'न माद्योगे' (२२२८) ।

3545 The 'āt' augment is found in the Chhandas also

It is found there before the roots beginning with a vowel as well as before consonant roots Thus आनद्, from नञ् in the Aorist The णि is elided by II 4 80, when VIII 2 63 does not apply, then ञ् is changed to ण् by VIII 2 36 which becomes ण् and finally द् ॥ आनक्, from नञ् when VIII 2 63 applies and आयुनक् ॥ आव is Aorist of वृच्, the affix being elided by II 4 80 आनक् from नञ् (II 4 80) and आयुनक् is the Imperfect of युज् ॥

The augments अद् and आद् are elided when the Particle मा is added. See VI 4 74. But not necessarily so in the Vedas as taught below

३५४६ । बहुल छन्दस्यमाड्योगेऽपि । ६ । ४ । ७५ ।

अडाटो न स्त. माड्योगेऽपि स्त । 'जनिष्ठा उय सहसे तुराय.' 'मा व' क्षेत्रे परबोजान्यवापुः'

3546 There is diversity in the Chhandas the augment 'at' or 'āt' is added even with 'mā,' and sometimes not added even when there is no 'mā'

Thus in जनिष्ठा उय (Rig X 73 1), कामसूयेत् (Rig I 53 3) and काममर्देयोत् the augment is not added though there is no मा ॥ In मा व. क्षेत्रे परबोजान्यवापुः, मा अभित्या, मा आव, the augment is not elided, though the particle मा is added.

३५४७ । इरयो रे । ६ । ४ । ७६ ।

'गर्भे प्रथम दधे आप' । रेभायस्वाभीयत्वेनाभिज्ञत्वादालोपः । अत्र रेभ्यश्च्येष्टि कृते पुनरपि रेभायः । तदर्थं च सूत्रे द्विवचनान्त निर्दिष्टमिरयोरिति ।

3547 'Re' is diversely substituted for 'ne' in the Veda

Thus क स्वित्त्वे प्रथम दध्ने ऋण (Rig. A. 82 5) यास्य परिदध्ने ॥ In दध्ने the ऋ of धा is elided, before the affix इरे by VI 4 61, the र substitution being considered as *asiddha* (VI 4 22) for the purposes of the elision of ऋ ॥

Here इद् augment is first added to रे after the सेंद् roots and the affix thus becomes इरे, then रे is substituted again for this इरे by this sūtra, thus the affix is brought back to its original condition. To show this repetition—रे—इरे—रे the sūtra has exhibited the word इरयोः in the dual number.

३५४८ । छन्दस्युभयया । ६ । ४ । ८६ ।

भूमिधियोऽयस्यादियद्वडो च । 'यनेषु चित्र विभ्यम्' । विभुव वा । 'सुधो ह्यमग्ने,' सुधियो वा ।

'+ तन्वादीनां छन्दसि बहुलम् +' । 'तन्व पुषेम्' । तनुव वा । त्र्यम्बकम्-त्रियम्बक वा ।

3548 In the Chhandas, in the case of a stem in 'bhu' and 'sudh' are found sometimes the इयङ्, उवङ्, and sometimes the semi-vowel substitution

As विभ्य, विभुवम्, सुध्, and सुधिय ॥ यनेषु चित्र विभ्य विशे (Rig Veda IV 7 1) विभुवम् ॥ सुधो ह्यमग्ने for सुधियो ह्यमग्ने ॥

Vārtaka—There is diversely the substitution of इयङ् and उवङ् in the Chhandas, after तनु &c and the rest. This ordains substitution even after words which are not roots.

As, तन्व पुषेम् (Rig Ved X. 128 1) or तनुव ॥ त्र्यम्बकम् or त्रियम्बकम् "Thre-eyed"

तनियत्योश्छन्दसि । ६ । ४ । ८९ ।

यतयोश्चत्वाप. कडिति प्रत्यये । 'वितत्रिरे, कवय.' । 'शकुना इव पतिम्' । भाषाया विते- निरे । पतिम् ।

3549. In the Chhandas, the root-vowel of 'tan' 'to stretch' and 'pat' to fall, is elided before an affix beginning with a vowel, when it has an indicative 'k' or 'n'

As वितत्रिरे कवय ॥ It is the 3rd Person Plural Perfect of तन् ॥ The vowel ऋ of तन् is elided. Though the elision is *asiddha* yet the rule VI 4 120 requiring the substitution of ऋ and the elision of the reduplicate त does not apply because then the present sūtra would be nullified. शकुना इव पतिम् (Rig Ved IX. 107 20). This is also लिट् ॥ In the classical language we have वितनिरे, पतिम् ॥

३५५० । घसिभसोर्हलि च । ६ । ४ । १०० ।

'सगिधश्च मे' । 'ब्रह्मा ते हरो धाना.' । 'गुह्यसुभ्या हेर्धि' (२४३५) ।

3550. The root-vowel of 'ghas' and 'bhas' is elided in the Chhandas, before any affix, whether beginning with a vowel or a consonant, which has an indicative 'k' or 'n'.

Thus सगिधश्च मे सपीतिश्च मे ब्रह्मा ते हरी धानाः ॥ सगिधः is thus derived तिन् is added to the root गद्, then by II 4 39, घस् is substituted for गद्, thus घस् + ति = घस् + ति (ग being elided by the present sūtra) = घ् + ति (स् being elided by

VIII 2 26), then **त** is changed to **ध**, and **च** to **न** and we have **निध** ॥ Then **समाना** **निध** = **सनिध** (**समान** changed to **स** VI 3 84) The word **ब्रवाम** is the Imperative of **भस्**, thus **भस् + श्लु + ताम** = **भ भस् + ताम** = **ब्र** **भस् + ताम** (VI 4 100) = **ब्रभ + ताम** (VIII 2 26) = **ब्र ब्र + ताम** = **ब्रवाम** ॥ This rule of elision being a *nitya*, and a subsequent rule, ought to have operated first, but, as a Vaidic anomaly, the reduplication takes place first See VII 2 67

Why do we read "before an affix beginning *also* with a 'consonant'?" Because the elision takes place before a vowel affix also, as **ब्रणति** = **भस् + श्लु + क्ति** = **ब्रभस् + क्ति** (VII 1 4) = **ब्रणति** (VIII 4 55)

Why having an indicatory **क** or **ङ्**? Observe **अशून् बभस्ति** ॥ The **च** has been added into the aphorism by the Vaitikakāra

३५५१ । अशून्ब्रह्मभ्यश्चन्द्रसि । ६ । ४ । १०२ ।

'अशून् ब्रह्म' । 'अशून् गिरः' । 'रायसूधि' । 'उरुसूधि' । अपाधि ।

3551 **धि** is substituted for **हि** in the Vedas, after **शु**, **यु**, **पृ**, **क** and **च** ॥

As **शुची हवम्** (Rig Ved I 2, 1) **अशून् गिरः** (Rig Ved VIII 84 3) **रायसूधि** (Rig Ved I 3, 12) **उरुसूधि** and **अपाधि** ॥

In **अशून्**, the **हि** is not elided after the **उ** or **यु**, as it was required by VI 4 106, since the present aphorism specifically mentions it The lengthening takes place by VI 3 137 The forms other than **अशून्** are irregular, **अप्** being added *diversely* by III 1 85, and then elided *diversely* by **अशून्** II 4 73

NOTE:—**सूधि** is from **पृ** 'to protect' The **अप्** is elided, for the final **च** there as **उर** by VII I 102 S. 2495 and it is lengthened by VIII 2 77 S. 354 **उरुसूधि** from **क**, the **न** of **नस** is changed to **च** by VIII 4. 27 S. 3649 and the *visarga* **यि** is changed to **स** by VIII 3. 50. S. 3635

३५५२ । वा चन्द्रसि । ३ । ४ । ८८ ।

द्विरपिष्टा ।

3552 In the Chhandas the substitute 'hi' is optionally treated as not having an indicatory 'p'

The result is that in the Chhandas, the second person singular of **लोढ** has two forms, as **लोषाहि** or **लोषोहि**, **युयोधि** or **युयोधि**, **धि** being substituted for **हि** in the Vedas (by VI 4 103 S. 3553) as in the following verse

अग्ने नयं सु पर्यारायेऽस्मान्निश्चानिदेव वयुर्नानिषिद्धान् ।

यु योध्यस्मज्जुहुरागमेनाभूथिष्ठान्ते नमऽउक्तिमिधेम ॥

Rig Veda I 189 1 Yajur Veda, 40 16.

३५५३ । अहितश्च । ६ । ४ । १०३ ।

होधि स्यात् । रायन्धि । रमेर्व्यत्ययेन परस्मैपदम् । अप' श्लुरभ्यासदीर्घश्च । 'अस्मि प्रयन्धि' 'युयोधि जातवेद' । यमे अपा लुङ् । धीते अप श्लु । 'अहित' किम् । प्रयोहि ।

3553 'Dhi' is substituted for 'hi' when the tense affix is not 'nit'.

Under III 4 88 S 3352 हि is also पितृ in the Vedas and when it is पितृ it is not हित by 1 2 4. Thus रारन्धि, प्रयन्धि and युयोधि in the following सोमरारन्धि, औस्मभ्य तद्धयंश्च प्रयन्धि, युयोध्यस्मञ् जुहुराणमेन ॥

Why do we say 'when it is not हित्' ? Observe प्रीथीहि ॥

(1) रारन्धि is irregularly formed Paśasmaipada of रम, the ञ् being replaced by ञ्नु, and the reduplicate lengthened as a Vedic form. The स् is not elided, by VI 4 37 as the affix is not हित् ॥ (2) प्रयन्धि is from यम the ञ् is elided (3) युयोधि from यु (यति), the ञ् being replaced by ञ्नु, युयोधि जातवेद (Rig Ved. VIII 11. 4)

३५५४ । मन्त्रेष्वद्यादेरात्मनः । ६ । ४ । १४१ ।

आत्मन्शब्दस्यादेर्नापः स्यादादि । 'त्मना देवेषु' ।

3554 In the Mantras, the beginning of 'ātman' is elided, when the affix of the Instrumental Singular follows

आह् is the name of the Instrumental singular affix, given by ancient Grammarians. Thus त्मना देवेषु (Rig Ved VII 7 1)

३५५५ । विभाषर्जोश्चन्द्रसि । ६ । ४ । १६२ ॥

अजुशब्दस्यतः स्थाने र. स्याद्वा दृष्टमेयस्सु । 'त्व रजिष्ठमनुनेत्रि' । अजिष्ठं वा ।

3555. Before the affixes ishtha, iman and iyas, the 'ri' of 'riju' may optionally be changed to 'ra' in the Chhandas

As रजिष्ठ. and अजिष्ठः, in त्व रजिष्ठमनुनेत्रि (Rig Ved I. 91 1).

३५५६ । अतृष्यवास्तृष्यवास्तृष्यमाध्वीहिरण्ययानिचन्द्रसि । ६ । ४ । १७५ ।

अतो भवमत्वम् । वास्तुनि भव वास्तृष्यम् । वास्तृ च । मधुशब्दस्याणि स्त्रियां यणादेशो निपात्यते । 'माध्वीर्न सन्त्वोषधी' । हिरण्यशब्दाद्विहितस्य मयदो मशब्दस्य लोपो निपात्यते । 'हिरण्ययेन सविता रथेन' ।

इति षष्ठोऽध्यायः ।

3556 In the Chhandas the following are irregularly formed: Rutva, Vāstva, Vāstva, Mādhvī, and Hīranyaya.

The word अतृष्य is derived from अतृ, and वास्तृष्य from वास्तृ with the affix यत्, उ being changed to व ॥ अतो भवम् = अतृष्यम्, वास्तो भवम् = वास्तृष्यम् ॥ वास्तृ is from वस्तृ, vs वस्तुनि भव = वास्तृ with the affix अण् ॥ माध्वी from मधु with the affix अण् in the feminine as 'माध्वीर्न सन्त्वोषधी' Rig Ved I 90 6 हिरण्यय is from हिरण्य with the affix मयद्, the म being elided, as 'हिरण्ययेन सविता रथेन' (Rig Ved. I 35 2.)

CHAPTER VII.

'श्रीहो रुद् (२४४२) ।

By VII. 1 G S 2442, the augment रुद् is added to the -tense affix अत the 3rd Person Plural Atmanopade. But in the Vedas the augment is added to other affixes also.

३५५७ । अहुलं कृन्दसि । ७ । १ । ८ ।

रुढागमः स्यात् । 'लोपस्त आत्मनेपदेषु' (३५६३) इति पक्ष तत्त्वोपः । 'धेनवी रुद्धे' । लोपामावे चत दहते । 'अदृष्टमस्य' । 'अतो मिह येस्' (२०३) ।

3557. The augment 'rut' is diversely applied in the Chhandas.

The *ṛ* of अत is elided by VII 1 41 S 3563, in one alternative Thus धेनवो दुहते ॥ When then there is no elision, we have अत दुहते । So also अतृचमस्य ॥ देवा अतृह, गन्धर्वा अपरसी अतृह ॥ Here अतृह is the Imperfect (लङ्) plural of दुह ॥ Thus दुह + भ = दुह + रत = अतृह, the *ṛ* being elided by VII 1 41 Sometimes, the augment does not take place, as अतृहत ॥ Owing to the word बहुल, 'diversely', the augment *ṛ* is added to other affixes also, than भ ॥ As अतृचम in अतृचमस्य केतवः ॥ This is the aorist in अङ् of the root दुश् by III 1 57, the *guṇa* ordained by VII 4 16, does not take place

By VII 1 9 S. 203, रेस् is substituted for भिस् in the Instrumental Plural after nouns ending in अ But not always so, in the Vedas

३५५८ । बहुल छन्दसि । ७ । १ । १० ।

'अग्निर्वेवेभि' ।

3558. In the Chhandas the substitution takes place diversely

That is रेस् is substituted for भिस् even after stems which do not end in short अ, as नद्ये, and some times the substitution does not take place even after stems ending in short अ, as, देवेभिः, in देवोदेवेभिरागमत् (Rig Veda I 1, 4)

३५५९ । नेतराच्छन्दसि । ७ । १ । २६ ।

स्वमोरदङ् न । 'वार्ज्यमितरम्', 'छन्दसि' किम् । इतरत्काळम् । 'समासेऽनञ्पूर्वे तयो ल्यप्' (३३३२) ।

3559 In the Chhandas, *āt* (or *ad*) is not the substitute of *su* and *am* (Nom and Acc Sg) endings, after *itar*

As इतरमितरमण्डमजायत, वार्ज्यमितरम् ॥ Why in the Vedas ? See इतरत् काळम्, इतरत् कुट्यम् ॥

By VII 1 37 S 3332, ल्यप् is substituted for *ktivā* in a compound the first member of which is an Indeclinable but not नञ् ॥ In the Vedas, this is optional.

३५६० । त्वापि छन्दसि । ७ । १ । २८ ।

यजमानं परिधापयित्वा ।

3560 In the Chhandas the 'ktivā' also, as well as lyap, is substituted for *ktivā*, after an Indeclinable compound, other than one preceded by the Negative 'nañ'

Thus कृण्व वासो यजमानं परिधापयित्वा ॥

३५६१ । सुपां सुलुक्पूर्वसवर्णाच्छेयाडाड्यायाजालः । ७ । १ । ३९ ।

'आजव सन्तु पन्थाः' । पन्थान इति प्राप्ते सुः । 'परमे व्योमन्' । 'व्योमनि' इति प्राप्तं केलुक् । धीती । मती । सुष्टुती । धीत्या मत्या सुष्टुत्येति प्राप्ते पूर्वसवर्णादीर्घ । 'या सुरथा रथीतमा दिविस्पृशा अभिवना' । 'यौ सुरथौ दिविस्पृशौ' इत्यादी प्राप्तं आ । 'नताद्ब्राह्मणम्' । नतमिति प्राप्तं आत । 'यादेव विव्र तात्वा' । यमिति प्राप्ते । 'न युष्मे वाजबन्धवः' । 'अस्मे हन्त्रावृक्षस्यती' । युष्मास्वस्मभ्यमिति प्राप्ते श्रे । उर्या । धृष्युया । उर्या धृष्युनेति प्राप्ते यो ।

‘नामा एचिष्या.’ नामाविति प्राप्ते ङा । ‘ता अनुष्ठीष्यावयतात्’ । अनुष्ठानमनुष्ठा । व्यवस्था-
यदङ् । आङो ङा । साधुया । साधिति प्राप्ते याच् । ‘वसन्ता यजेत’ । वसन्त इति प्राप्ते आल् ।
‘+इयाडियाजीकाराणामुपसख्यानम्+’ । उर्विया । दाविया । उरुया दाक्येति प्राप्ते इया । मुञ्जे-
त्रियेति प्राप्ते द्वियाच । ‘द्विति न शुष्क सरसो ज्ञयानम्’ । डेरीकार इत्याहु । तत्राद्युदात्तं पदे
प्राप्ते व्यत्ययेनान्तोदात्तता । यस्तुतस्तु डीयन्तान्तेर्लुक् । ईकारादेशस्य लूहादरणान्तरं मध्यम ।
‘+आङ्याजयारामुपसख्यानम्+’ । ‘प्रवाहया सिद्धम्’ । आहुनेति प्राप्ते आङादेशः । ‘घेडिति’
(२४५) इति गुणः । स्वप्नया । स्वप्नेनेति प्राप्तेऽयाच् । ‘स न. सिन्धुमिव नावया’ । नोर्वेति प्राप्तेऽ-
यार् । रितस्वरः ।

3561 The following irregular endings are substituted for the various case endings in the Chhandas: (1) ‘s’ of the Nom Sg for ‘as’ of the Plural, (2) the *luk*-elision of the case endings, (3) the single substitution of the homogeneous long vowel for the end vowel of the stem, (4) â, (5) ât, (6) e (sé) for the ending of the Nom Plural, (7) yâ, (8) â (dâ), with the elision of the last vowel and the consonant, if any, that follows it in the stem, (9) yâ (dyâ) with the similar shortening of the stem, (10) yâ, (yâch) and (11) ‘â’ (accent of ‘la’).

Thus (1) अनुष्ठारा अजयः सन्तु पन्था (for पन्थान्) Rig Veda X 85 23.

Vat —It should be stated that case endings replace case-endings promiscuously, as धुरि दक्षिणायाः (for दक्षिणायाम् Rig I 164. 9).

Vat —One personal ending replaces another personal ending in the Vedas चपालं ये अश्वयूषाय तक्षति (for तक्षन्ति) Rig I. 162 6.

(2) *Luk*-elision :—As वरमे व्योमन् (Tait-up. II. 1. 1) for व्योमनि : Here is elision of ङि ॥

(3) Lengthening —धीती, सती, सुधुती for धीया, सता and सुधुता ॥

(4) *As* substitute :—As वा सुरया रक्षोतमोऽस्य वेदा दिविस्पृष्टा । अजिना ता तमामहे ॥ (Rig Ved. I. 22. 2). Instead of वी, सुरवी, दिविस्पृष्टी, तमी, &c. we have वा, सुरया, &c.

(5) आत्-नताद् आत्मन् for नतम् ॥ वादेव निज ता त्वा here वा is for वम् ॥

(6) जे-न युष्मे (for युष्मासु) वाजसन्ध्या, Rig. VIII. 68. 19. जस्मे (for जस्मन्) कन्द्रावहस्पती, Rig IV 49 4

(7) या-उरुया, धुष्नुया for उरुया and धुष्नुया ॥

(8) ङा-नामा (for नामी) एचिष्याः Rig I 143 4.

(9) ङा-अनुष्ठा उच्चावयतात् for अनुष्ठया Ant Br. II. 6. 15. अनुष्ठानेन भक्षान् विशसन करोतु । The word अनुष्ठा (femine) is derived from स्था with the affix अङ् (III. 3. 106) and the preposition अनु । In the Instrumental Singular, the टा is replaced by ङा ॥ But is not the affix अङ् of III. 3. 106 set aside in the case of स्था by the specific affix णिन् of III 3 95? Not always, for Pāṇini himself has used forms like उच्यते (I 1 35) showing that स्था takes the affix अङ् also.

(10) याच्-साधुयी for साधु, the elision of सु which was otherwise required does not take place

(11) आल्-वसन्ता यजेत for वसन्ते ॥

Vārt —The following substitutes should also be enumerated, (a) दृषा, (b) दृष्याच् with the elision of the final vowel and the consonant, if any, that follows it, and (c) long ई ॥ As (a) उडिंया परिधानम्, for उडिंया so also दारिंया for दारिंया ॥ (b) सुवन्निषा for सुवन्निषा, and सुगन्निषा for सुगन्निषा ॥ (c) दृति न शुष्क सरसी शयानम् (Rig Ved VII 103 2) for सरसि ॥

The word सरसी however may be otherwise explained. The ordinary explanation is that हि (Loc Sing) is replaced by long ई of this Vārtika. The word ought to have udātta on the first syllable, but anomalously the accent falls on the last. Thus say those who give this example. But as a matter of fact सरसी here is the feminine in ङीप् of सरस ॥ The Loc Sing हि is elided after it by clause (2) of this sūtra, and it is not an example of the addition of long ई to सरस् ॥ Well, what is then the example of ई substitution of this vārtika? That must be found out.

NOTE —Sāyana also explains सरसी in this way दृति न ॥ दृतिमिव शुष्कं गीरसं सरसी महत्सर, सरसी गैरादिलक्षणे ङीप्, सरस्या “सुषा सुलुक्” इति सप्तम्या लुक् । महति सरसि निर्जले धर्मकाले शयान निवसन्त मण्डूकगणः ॥

Vārt —So also (a) आद् (b) अयाच् and (c) अयार् as प्रवाहया विसृतम् (Rig Ved VII. 62 5), for प्रवाहना । The उ is gunatad to आ by VII 3 111, and आ is changed to अ before आ (b) स्वप्नया सच सेवनम् for स्वप्नेन, (c) सिन्धुमिव नार्वया (Rig Ved I, 97, 8) for नावा ॥ The र् in अयार् regulates the accent.

The word आच्छे in the sūtra is compounded of three words आ + आत् + च्चे, the word आत् = आ + आत् ॥

३५६२ । अमो मश् । ७ । १ । ४७ ।

मिवादेऽस्यामो मश् स्वात् । अकार उच्चारणार्थः । द्वित्वात्सर्वादेशः । ‘अस्तिस्तिच् -’ (२२२५) इति ईद । वधी वृत्रम् । अवधियमिति वाम्ने ।

3562 For the Personal ending *am* of the First Person Singular (in the Aorist) *ma* (I 1 55) is substituted in the Chhandas.

The अश् here is the substitute of सिच्, and not the accusative singular affix. The अ in मश् is for the sake of pronunciation only. As वधी वृत्रम् (for अवधियम्) Rig. I. 165 3 ॥ The अद् augment is diversely elided (VI 4 75). The indicatory अ of अद् shows that the whole of the affix अश् is to be replaced. The long ई is added by VII 3 96. The substitution of म् for स is to prevent the change of म् into anusvira as in VIII 3 25.

NOTE —Thus वृन् + लि + सिच् = वध + लि + सिच् (II 4 43) = वध + सिच् + सिच् (III 1. 44) = वध + वृ + सिच् + सिच् = वध + वृट + लिच् + अश् (III. 4 101) = वध + वृट + सिच् + म् (Present Sūtra) = वध + वृट + सिच् + ईद + म् (VII 3 96) = वध + वृट + ईद + म् (VIII 3. 28) = वधीम् (VI 1 101)

३५६३ । सोपस्त आत्मनेपदेष् । ७ । १ । ४९ ।

अन्तसि । ‘देवा अदुश्’ । अदुश्तेति वाम्ने । ‘वलिङ्गत्. ऋणे’ । ऋते दृति वाम्ने । ‘आत्मने-इति किम् । ‘उत्सं दुहन्ति’ ।

3563 In the Chhandas the *ta* of the Atmanepada Personal ending is elided.

As देवा अनुवृत्ति for अनुवृत्ति (see VII 1. 8), दक्षिणतः श्रये for श्रिते ॥ Owing to the anuvritti of अयि from VII 1. 38, this substitution sometimes does not take place, as आत्मानमनृतकुर्वते ॥ Why in the Atmaṇepada? Observe उत्सं दुहन्ति कलशं अनुवृत्तम् ॥

३५६४ । ध्वमो ध्वात् । ७ । १ । ४२ ।

ध्वमो ध्वादित्यादेशः स्याच्छब्दसि । 'अन्तरेवोष्माणं वारयध्वात्' । वारयध्वमिति प्राप्ते ।

3564 In the Chhandas, 'dhvāt' is substituted for the Personal ending 'dhvam'

As अन्तरेवोष्माणं वारयध्वात् for वारयध्वम् ॥ Ait Br II 6. 14

३५६५ । यजध्वेनमिति च । ७ । १ । ४३ ।

यजध्वेनस्मिन्परे ध्वमोऽन्तलोपो निपात्यते । 'यजध्वेनं प्रियमेधा.' । 'यकारस्य यकारो निपात्यते' इति वृत्तिकारोक्तिः प्रामादिकी ।

3565 यजध्वेनम् is irregularly formed in the Vedas for यजध्वमेनम् ॥

The word यजध्वम् followed by यजम् loses its final म् in the Vedas As यजध्वेनं प्रियमेधा (Rig VIII 2 37). The Kāśika adds "that च is also irregularly changed into व". the form would then be यजध्वेनम् ॥ This is, however, a mistake.

३५६६ । तस्य तात् । ७ । १ । ४४ ।

लोटाऽमध्यमपुरुषबहुवचनस्यस्थाने तात् स्यात् । 'गात्रमस्यानूनं कणुतात्' । कणुतेति प्राप्ते । 'सूर्ये चक्षुर्गमयतात्' । गमयतेति प्राप्ते ।

3566 For the ending *ta* of the 2nd Pers. Pl Imperative is substituted 'tāt' in the Chhandas.

As गात्रं गात्रमस्या नूनं कणुतात् (for कणुत), and ऊवर्ध्वं गोर्धं पार्थिवं यजतात् (for यजत) Ait Br. II 6 15, 16 अस्मारव संयजतात् (= संयजत), सूर्ये चक्षुर्गमयतात् (= गमयत).

३५६७ । तप्तनप्तनयनाश्च । ७ । १ । ४५ ।

तस्येत्येव । शृणोत यावायः । शृणुतेति प्राप्ते त् । 'सुनोतन पचत ब्रह्मवाहसे' । 'दधातन द्विविणं चित्रमस्मै' । तनप् । 'मरुतस्यज्जुष्टन' । जुषध्वमिति प्राप्ते व्यत्ययेन वरस्मैपदं ब्रह्मवा । 'विश्वे देवासो मरुतो यतिष्ठन' । यत्सख्याका. स्येत्यर्थः । यच्छब्दाच्छान्दसोऽस्ति । अस्तस्य वनादेशः ।

3567. Also *ta* and *tana* (before both, on account of the indicatory *ṣ* the preceding vowel of the verbal stem is strengthened, or if weak, not shortened), *tana* and *thana* are substituted for the *ta* of the 2nd Pers Pl. Imperative in the Chhandas

Thus (1) शृणोत यावायः (for शृणुत)

(2) सुनोतन पचत ब्रह्मवाहसे (Rig. Ved V 34. 1) सुनोतन = सुनुत ॥ दधातन द्विविणं चित्रमस्मै (Rig Ved. X. 36 13) The indicatory ष् makes तप् and तनप्, non-ङित् affixes (I 2. 4)

(3) तनः — मरुतः सज्जुष्टन (Rig Ved. VII. 59 9). for जुषध्वम्, the Paras-
maipada and Śīa are anomalous

(4) यनः — विश्वेदेवासो मरुतो यतिष्ठन ॥ The pronoun यत् becomes यति by taking the affix इति, and अस् 'to be.' अस् + त = अस् + यन = यन ॥ Padamanjari says

"The Rig Vedins read यतिष्ठन् instead of यतिष्ठन् in Samhitā Pāṭha, of कोवस्तो मरुतो यतिष्ठन्, and in Pada Pāṭha they read it as यतिष्ठन् ॥ In this case, it is derived from क्त्वा "to be" Kāśikā derives it from वृक् "to wish"

३५६८ । इवन्तो मसि । ७ । १ । ४६ ॥

मसीत्यभिभक्तिको निर्देश । इकार उच्चारणार्थः । मसित्यभिभक्तिकारूपचरमावयवविशिष्टः स्यात् । मस इगागम स्यादिति यावत् । 'नमो भरन्त एमसि' । 'त्वमस्माक तव स्मसि' । इम. स्म इति प्राप्ते ।

3568 The Personal ending *mas* becomes in the Chhandas *masi* ending with an *i*

Thus नमो भरन्त एमसि (Rig Ved I 1 7), for इम. । त्वमस्माक तव स्मसि (Rig Ved. VIII 92 32) for स्म ॥

The word मसि in the Sūtra is read without any case ending The इ in it is for the sake of utterance only. "मस्" assumes in the Vedas a form which ends in इ । In other words the augment इक् is added to the affix मस् ॥ The sūtra might have been मस इक् ॥

३५६९ । त्वो यक् । ७ । १ । ४७ ।

'दिव सुपयो गत्वाय' ।

3569 In the Chhandas the Absolutive affix 'ktvā' gets at the end, the augment 'ya.'

Thus दिव सुपयो गत्वाय (Rig Ved VIII 100 8)

३५७० । इष्टीनमिति च । ७ । १ । ४८ ।

क्त्वाप्रत्ययस्य ईनमन्तादेशो निपात्यते । 'इष्टवीनं देवान्' । इष्ट्वेति प्राप्ते ।

3570. In the Chhandas the Absolutive 'ishtvā' is irregularly used for 'ishtvā'

To the root यञ् is added क्त्वा, and the final आ is replaced by ईनम् ॥ As इष्ट्वीनम् देवान् for इष्ट्वा देवान् ॥ The च in the sūtra indicates that there are other forms like this, as पीत्वीनम् for पीत्वा ॥

३५७१ । छात्वाद्यश्च । ७ । १ । ४९ ।

आदिशब्दः प्रकारार्थः । आकारस्येकारो निपात्यते । 'दिव छात्वी मसादिव' । 'पीत्वी सोमस्य वाद्ये' । छात्वा पीत्विति प्राप्ते ।

3571. 'Snātvī' &c are irregularly formed in the Chhandas.

Thus छात्वी मसादिव, for छात्वा, पीत्वी सोमस्य वाद्ये for पीत्वा ॥ The word आदि 'et cetera' means "of the form of," namely words having the form like 'छात्वी, as पीत्वी &c

३५७२ । आञ्जसेरसुक् । ७ । १ । ५० ।

अवर्णान्ताद्भात्यस्य ञसोऽसुक्स्यात् । देवाः । आञ्जशाः ।

3572 After a stem ending in *a* long or short, the affix *as* of the Nom. Pl gets, in the Chhandas the augment *as* (*asul*) at the end.

Thus *ब्राह्मणास पितरः सोम्यासः* for *ब्राह्मणा* and *सोम्या* : *॥ Rig VI, 75, 10.* *वे पूर्वसो व उपरासः* (*Rig X. 15 2*) for *पूर्वे* and *उपरे* : *॥ So also पुतासः* (*R I 3. 4*).

NOTE.—The form *असे* instead of *असः* is out of respect for ancient grammarians.

३५७३ । श्रीग्रामयोरुन्वसि । ७ । १ । ५६ ।

ग्रामो नृद् । 'ग्रामामुदारो धर्यो रघीनाम्' । 'सूत ग्रामयोगीनाम्' ।

3573 In the Chhandas after the words 'śī' and 'grāmaṇi' Gen Pl 'ām' gets the augment 'n'

As *ग्रामामुदारो धर्यो रघीनाम्* (*Rig Ved X 45 ०*),

NOTE.—This sūtra could be well dispensed with by I 4 5 श्री is optionally a Nadi word in the Genitive plural. We make the option of that sūtra a *vya vasthita vibhāṣa*, by saying श्री is *always* Nadi in the Vedas, and *optionally* every where else. As regards *सूत ग्रामयोगीनाम्* we have *सूताश्च ग्रामयोगश्च सूतग्रामि*, the Genitive Pl. of which by VII 1 54 will be *सूतग्रामयोगीनाम्*, ॥

The necessity of this sūtra will, however, arise if the compound be *सूताश्च ते ग्रामयोगश्च सूतग्रामय* ॥

३५७४ । गोः पादान्ते । ७ । १ । ५७ ।

'चित्रा हि त्वा गोपतिं गुर गोनाम्' । 'पादान्ते' किम् । 'यदां जता पृथगनेषु' । 'पादान्तेषु' क्वचित् । इन्द्रसि सर्वेषां वक्ष्यकत्वात् । 'चिराजं गोपतिं गवाम्' ।

3574 After *go*, when standing at the end of a *Rik* verse, the augment *az* comes before the Gen Pl *ām*

As *चित्रा हि त्वा गोपतिं गुर गोनाम्* (*Rig Ved X 47 1*), but *यदां जता पृथगनेषु* *यदङ्गिरः* in the beginning of a *Pāda*. "All rules have exceptions in the Vedas" is an established maxim, so at the end of a *Pāda*, sometimes this rule does not apply, as *हन्ता जघना कथि चिराजं गोपतिं गवाम्* । *यदां जता पृथगनेषु* (*Rig Ved. I. 122. 7*).

३५७५ । अन्धस्यपि दृश्यते । ७ । १ । ५८ ।

अक्ष्यादीनामनन् । 'इन्द्रो दधीको अक्षमि' ।

3575 In the Chhandas also, the stems *asthi*, *dadhi*, *sakthi* and *akshi* are found to take the substitute *anan* before endings other than those mentioned in VII 1 75 S 322.

Thus the substitute is ordained before endings beginning with a vowel. In the Vedas it comes before affixes beginning with a consonant. As *इन्द्रो दधीको अक्षमि* : (*Rig Ved I. 84. 13*).

३५७६ । ई च द्विवचने । ७ । १ । ५९ ।

अक्ष्यादीनामित्येव । 'अक्षीभ्या ई नासिकाभ्याम्' ।

3576. The acutely accented 'ī' is substituted for the final of *asthi*, *dadhi*, *sakthi* and *akshi*, in the Chhandas, when the case-affixes of the dual follow.

As अङ्गोभ्यान् ते नासिकाभ्याम् ॥ (Rig ved X 163 1) In अङ्गो the augment नुम् is not added to the stem before the vowel beginning ending, because VII 1 73, which ordained नुम्, is superseded by the present sūtra, and being once superseded, it is superseded for good (सकद गती विप्रतिषेधे यदाहित तद्विहितमेव) ॥

३५७७ । वृकस्ववःस्वतवसा कन्दसि । ७ । १ । ८३ ।

यथा नुम्न्यत्सी । 'कीदृङिन्द्र' । स्ववान् । स्वतवान् । उदीष्यपुर्वस्य' (२४८४) ।

3577 वृक्, स्ववस् and स्वतवस् take the augment *num* before the affix *su* (Nominative and Vocative Singular) in the Vedas

Thus ईदृङ्, तादृङ् यादृङ्, सदृङ्, स्ववान् स्वतवान्, "The *r* of ईदृङ् (formed by III 2 60), is elided by VIII 2 23, and *r* substituted for *n* by VIII 2 62. The lengthening in स्ववान् and स्वतवान् is through VI 4 14

कीदृङिन्द्र (Rig Ved X 108 3)

For स्ववान् see Rig, Ved I 35 10, III 54, 12, VI 47 12,

For स्वतवान् see Rig Ved IV 2 6

By VII 1 102 S 2494 उर् is substituted for the final long ऋ of a root when it is preceded by a labial consonant belonging to the root. In the Vedas how ever, there is diversity

३५७८ । अङ्गुर्ल कन्दसि । ७ । १ । १०३ ।

तत्तुरि । अङ्गुरि । यपुरि ॥

3578 In the Chhandas, the *ur* substitution for 'r' of a root-stem is diverse.

That is, it takes place even when the preceding letter is not labial, and does not take place even when the letter is labial. Thus तत्तुरि (Rig Ved I 145 3) हूरे अथवा अङ्गुरि, and यपुरि from तृ गु and दृ ॥ All these words तत्तुरि, अङ्गुरि and यपुरि are formed by the affix क्षिप् (III 1 171)

३५७९ । ह्रु हूरेकन्दसि । ७ । २ । ३१ ।

हूरेर्निष्ठाया, 'ह्रु' आदेशः स्यात् । 'अङ्गुतमसि हविर्धानम्' ।

3579. *Hru* is substituted for *hvar* (Bhādi 978) in the Chhandas before the Participial-affix

As अङ्गुतस्य चाङ्गुतस्य च, अङ्गुतमसि हविर्धानम् (Vaj San 1 9) But अङ्गुतम् in the classical literature

३५८० । अपरिहृताश्च । ७ । २ । ३२ ।

पूर्वप्राप्तस्यादेशस्याभावो निवात्यते । 'अपरिहृताः अनुयाम वाजम्' ।

3580 The word 'aparihvitāh is irregularly formed in the Chhandas.

The ह्रु substitution required by the last sūtra, does not take place here. As अपरिहृत. अनुयाम वाजम् (Rig I 100 19). The word being found in the plural number in the Vedas, it is so shown in the sūtra also

३५८१ । सोमे हूरितः । ७ । २ । ३३ ।

Veda I 162 19) (= विश्रिता), उत यस्ता सुविद्यः (Rig Veda I 162 5) (= श्रिता) प्रयास्ता पोता (Rig Veda I 94 6) (= प्रयासितम्) ॥

The forms 10, 11, 12, 13 and 14 are from the roots वृ and वृ (वृह and वृह) with the affix वृच and the augment उट and ऊट ॥ As तरुतारं or तरुतार रथानाम् Rig Veda X 178 I (= तरितारम् or तरीतारम्), वरुतारम् or वरुतारम् रथानाम् (= वरितारम् or वरीतारम्), वरुचीभि सुशरयोनो अस्तु (Rig Veda VII 34 22) वरुची. is exhibited in this form of Nam pl of the feminine वरुची merely for the sake of showing one form in which it is found another form is अहोरात्राणि वैवस्वतः । Here the plural is formed irregularly, by taking the word as वरुचि ॥ The feminine form could have been easily obtained from वरुच, by adding लोप्, the special mention is explanatory. The rest 15, 16 17, 18 and 19 are from उत-उत्तल, उत्तर, उत्तम, उत्तम and अम्, formed with the vikarana उप and the affix of the 3rd Per Sing तिप्, इ being substituted for अ of उप, or उप is elided and the augment इद् is added ॥ As अग्निस्त्वलिति (= उत्त्वलति), स्तोम इमिति (= उत्तमति), स्तोम हरिति (= उत्तरति), अः सोमं वमिति (= उत्तमति), अभ्यमिति वरुणः (= अभ्यमति) ॥ Sometimes we have अभ्यमोति, as राघवमभ्यमोति ॥

We should read here again VII 2 64 S 2527

३५८२ क ॥ बभूयाततन्यजगृभमववर्थेति निगमे । ७ । २ । ६६ ।

विष्मा तमुत्स यत आबभूय । येनान्तरिहमुर्वाततय । 'जगृभमा ते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्' । त्वं ज्योतिषा विततो अवय । भाषाया तु । बभूविथ । आतेनिथ । जगृहिम । अववर्थेति ।

3582A In the Nigama (Veda) are found the irregular forms बभूय, आततन्य, जगृभ and अववर्थे ॥

As, विष्मा तमुत्स यत आ बभूय । येनान्तरिहमुर्वाततय (Rig Veda III. 22 2), जगृभमा ते दक्षिणमिन्द्र हस्तम् (Rig Veda X 47 1) त्वं ज्योतिषा विततो अववर्थे ।

In the classical literature, we have बभूविथ, आतेनिथ, जगृहिम and अववर्थे respectively

३५८३ । सनिससनिवासम् । ७ । २ । ६८ ।

सनिमित्येतत्पूर्वात्स नते सनोतेर्वा क्लृप्तेरिति । यत्वाभ्यासलोपाभावश्च निपात्यते ।

'* पावकादीना हन्दि + ' प्रत्ययस्थात्कादित्य नेति दास्यम् । 'द्विरप्यवर्णाः शुचयः पावकाः' ।

3583 The form *sasanivāṁsam* with *sann* is irregularly formed

This is derived from सनोति or सनति root with the affix Kvasu As कञ्जि त्वाने सनि ससनिवासम् ॥ The augment इद् is added, there is no change of स of सन्- to य, nor the elision of the reduplicate before वस ॥ The other form is सेनिवासम् when not preceded by सनिम् ॥ This form ससनिवासम् is Vedic, in the classical literature we have सेनिवासम् ॥

Fact — The feminine of पावक &c in the Vedas does not take इ for अ ॥

As द्विरप्यवर्णाः शुचयः पावका, यासु अ लोमका, अस्त्रका &c But पाविका., लोमिकाः in the classical literature (See VII 3 45 S 461)

३५८४ । चोर्लोपो लोटि वा । ७ । ३ । ७० ।

'दधद्रुजानि दासुवे' । 'सोमो दद्वगन्धर्वाष' । 'यदग्निरजये दधम्' ।

3584 The final of 'dā' and 'dhā' ('ghā' roots) may optionally be elided in the Subjunctive 'l t'

As दधदृक्षा दाशुषे (Rig I 35 8) सोमो ददद् गन्धर्वाय (Rig X 85 41) But also ददमिरग्नये ददात् ॥

३५८५ । मीनातेर्निगमे । ३ । ३ । ५१ ।

इति शस्य । 'प्रमिथन्ति प्रतानि' । लोके प्रमीयाति । 'अस्तिसिधोऽयुते' (२२२५) ।

3585 In the Chhandas 'mi' is shortened before a 'sit' affix

As प्रमिथन्ति प्रतानि (Rig X 10 5) The न becomes थ (प्रमिथन्ति according to Kāśika) by VII 4 15 Why in the Chhandas ? Observe प्र मीयाति ॥

By VII. 3 96 S 2225 a single consonantal sārvaadhātuka affix gets the augment ईद्, after अद् (अस्ति) and after the Aorist character सिद् ॥ But in the Chhandas, there is diversity.

३५८६ । बहुलं छन्दसि । ३ । ३ । ९३ ।

'सर्वमा वदम्' ।

अस्तेलङ्, तिप्, ईडभाव अप्रकृतत्वाच्चलङ्कारादिलोपः । इत्वविसर्गो । संक्षिप्तायां तु 'भोभगो - (१६७) इति यत् । 'लोपः शाकल्यस्य' (६७) इति यलोपः । गोभिरक्षा रक्षपालने लुङ्, 'अतोल्बान्तस्य' (२३३०) इति छिद्रि । इडभावश्छान्दसः । अट शेष पूर्ववत् ॥

ह्रस्वस्य गुणः' (२४२) । 'असि च' (२४१) । '+ कसादिषु छन्दसि वा वचन प्राङ् लोपः' (२४०३) इति निषेधे । '+ बहुलं छन्दसोतिवक्तव्यम् + ' । 'आनुवगुजोषत' ।

3586 In the Chhandas, a single consonantal Sārvadhātuka affix gets diversely the augment 'it' after *as* and *such* ॥

As आप एवेद सन्निर्ल सर्वमाः ॥ Here आ. is used instead of आसीत् ॥

NOTE —आ. is thus evolved अ+अस+लङ्+तिप् । The ई that would have come by S 2225 does not come. So we have अ+अस्+त=आस् (the final consonant त् is elided by VI 1 68 S 252) Then the स् is changed to ङ and then ङ to visarga: and we have आर । Then in saṁhitā, the visarga or ङ is changed to य by VIII 3 17 S 167 and we get आय ॥ Then this य is elided by VIII. 3. 19 S, 67, and so we have सवम् आ वदम् ॥

Similarly in गोभिरक्षा । It is the aorist (लुङ्) of रक्ष् 'to protect' The Vrid-dhi takes place by S 2330 The absence of ईद् is the Vaidic irregularity

By VII 3 108, a guna is substituted for short ङ and उ in the Vocative Singular, and also in the Nominative Plural by VII 3 109 The following Vārtika makes an exception to these as well as the other rules of the third Chapter of the Seventh Book from sūtra 108 downwards

Vārt. —All these rules up to the end of this (7th Book, 3rd) chapter are of optional application in the Vedas. As अग्ने or अग्न, पूषां दधि or पूषां दधी, अग्नां शंसन्तः (Rig Veda X 97. 2) or शतक्रतुः पशवे नृभ्यो ययागवे (Rig Veda I. 43 2) or पशवे, नृभ्यः, किंकिदीव्या, किंकिदीविना ॥

By VII 3 87 the guna is not substituted for the penultimate short ङ, उ ङ in the reduplicated form of a root, before a Sārvadhātuka affix beginning with

a vowel and having an indicator य ॥ The following Vārtika makes an exception

Vart.—There is diversity in the Vedas As अनुषक् जुजोषत (Rig Veda III. 4 10) the लेद of जुष् ॥

३५८७ । नित्यं छन्दसि । ७ । ४ । ८ ।

छन्दसि विषये चङ्युपधाया अवर्णस्य ऋचिन्त्यम् । अवीवृधत् ।

3587 Short ऋ is invariably substituted in the Chhandas for the penultimate ऋ or ॠ of a Causative stem, in the Reduplicated Aorist

As अवीवृधत् (Rig Veda VIII 8 8) अवीवृधताम्, अवीवृधन् ॥

३५८८ । न छन्दस्यपुत्रस्य । ७ । ४ । ३५ ।

पुत्रमिच्छत्यादन्तस्य क्यचिर्नित्यदोर्घो न । मित्रयु । 'क्याच्छन्दसि' (३१५०) इति उ । 'पुत्रस्य' किम् । 'पुत्रीयन्त सुदानवः ।

* अमुनादीनामिति वाच्यम् * । 'जनीयन्तोऽन्वयव' । जनमिच्छन्तीत्यर्थः ।

3588 In the Chhandas the rules causing lengthening, or the substitution of long 'i' for the final vowel of the stem before the affix *kyach*, do not apply, except in the case of *putra*

Thus मित्रयु, सखेदयु, देवाङ् जिगाति स्मनुयु, ॥ But पुत्रीयन्त. सुदानव. (Rig VII 96 4)

Vart.—It should be rather stated पुत्र and the rest as जनीयन्तोऽन्वयव. ॥ See III 2 170, for the affix उ ॥

३५८९ । दुरस्युर्द्रविणस्युर्दृष्यति रिष्यति । ७ । ४ । ३६ ।

यते क्यचि निपात्यन्ते । भाषाया तु उपत्ययाभावाद्बुध्यति । द्रविणीयति । दृषीयति । रिष्टीयति ।

3589 In the Chhandas दुरस्यु, द्रविणस्यु, दृष्यति and रिष्यति are irregularly formed

As अविद्योना दुरस्युः, (= बुध्यति with the affix क्यच् added to बुष्ट), द्रविणस्यु, रिष्यत्या (द्रविणीयति, here द्रविणस् is substituted for द्रविण similarly) दृष्यति = दृषीयति (दृष्य substituted for दृष) ॥ रिष्यति = रिष्टीयति (रिष्य substituted for रिष्ट) ॥

३५९० । अश्वाघस्यात् । ७ । ४ । ३७ ।

'अश्व' 'अव' यतयो क्यच्चातस्याच्छन्दसि । 'अश्वायन्तो मघवन्' । 'मा त्वा वृका अघायव' । 'न छन्दसि' (३५८८) इति निषेधो नेत्यमात्रस्य । किंतु दोर्घत्वापीति । अनेकमेव सूत्रं ज्ञापकम् ।

3590 In the Chhandas, long 'ā' is substituted for the final of *aśva* and *agha*, before the Denominative *kyach*

As अश्वायन्तो मघवन् (Rig VII 32 23), मा त्वा वृका अघायवो विदन् ॥ This also indicates that other words do not lengthen their vowel in the Vedas before क्यच्, as taught in VII 4 35 S. 3588 See Vārtika to III 1 8 The word अघायु occurs in Rig I 120 7, 27; 3.

३५८१ । देवसुन्वयोर्यजुषि काठके । ७ । ४ । ३८ ।

अनयोः क्वचि आतस्याद्यजुषि कठशाखायाम् । 'देवायन्तो यजमानाः' । 'सुखायन्तो हवामहे' । इह यजुःशब्दो न मन्त्रमात्रपरः किं तु वेदोपलक्षकः । तेन आगात्मकोऽपि मन्त्रे यजुर्वेदस्ये भवति । किं च आग्नेदेऽपि भवति । सचेन्मन्त्रो यजुषि कठशाखाया दृष्टः । 'यजुषि' इति किम् । 'देवाज्जिगाति सुन्वयुः' । अह्वयदानामप्यस्ति कठशाखा ततो भवति प्रत्युदाहरणमिति हरदत्तः ।

3591 The long 'ā' is substituted for the final of *deva* and *sumna* before the Denominative *kyach* in the Yajush Kāthaka.

As देवायन्तो यजमानः सुखायन्तो हवामहे । Why in the Yajus ? Observe देवाज्जिगाति सुन्वयुः । According to Haradatta the author of Padamanjari, this counter example is taken from the Katha Shākhā of the Rig Veda, for the Rig Veda also has a Katha Shākhā Why do we say in the Kāthaka ? Observe सुन्वयुर्दिमासात् ।

In this sūtra, Yajush is not confined merely to the Mantra, but means the Veda in general. Therefore the rule will apply to a Mantra of the Rig Veda also, if it is found in the Yajur Veda That is, the rule will apply to a Mantra of the Rig Veda also, in the Rig Veda, if it be such a Mantra which is common to the Rig and Yajur Veda Katha Shākhā.

३५८२ । कव्यध्वरपृतनस्यचि लोपः । ७ । ४ । ३९ ।

'कवि' 'अध्वर' 'पृतना' एवामन्त्यस्य लोपः स्यात्कवि परे क्वचिचिषये । 'स पूर्वया निविदा कव्यतायो' । 'अध्वर्युं वा मधुपाणिम्' । 'दमयन्त पृतन्यून' । 'दधातेर्हि' (३०७६) । जहातेच कित्त्व (३३३९) ।

3592 In the Rig Veda, the final of कवि, अध्वर and पृतना is dropped before the Denominative क्वच् ।

स पूर्वया निविदा कव्यतायोः (Rig I 96 2) अध्वर्युं वा मधुपाणिम् (Rig Veda X. 41 3), दमयन्तमपृतन्यून (Rig Veda X 74 5)

By VII 4. 42 S 3076 हि is substituted for the वा of दधाति before an affix beginning with त् and having an indicatory क् । By VII 4. 43, S. 3331 हि is substituted for the ह् of जहाति before क्त्व । But in the Vedas there is diversity

३५८३ । विभाषा कृन्वसि । ७ । ४ । ४४ ।

'हित्वा शरीरम्' । होत्वा वा ।

3593 Hi is optionally substituted for 'hi' before 'ktvá' in the Chhandas

As हित्वा शरीरं शान्त्य, or होत्वा also The long ह् of VI. 4 62 does not take place also as a Vedic irregularity

३५८४ । सुधितवसुधितनेमधितधिष्वधिधीय च । ७ । ४ । ४५ ।

'सु' 'वसु' 'नेम' यत्पूर्वस्य दधातेः त्ते प्रत्यय इत्वं निपात्यते । 'गमे माता सुधितं ब्रह्म शासु' । वसुधितमानो । नेमधिता न पास्या । 'तिष्ठत्यपि दृश्यते' । 'उत व्रतेतं वसुधितं निरेके' । धिष्णवन् दक्षिण इन्द्र हस्ते । धस्वति प्राप्ते । 'सुरेता रेता धिधीय' । आशौलिङ् । इदं । 'इटोभ' (२२५७) धासोयेति प्राप्ते । 'अपो मि' (४४२) ।

'+ मासश्चन्द्रोति वल्लव्यम् +' । माद्धि, शरीद्धि । 'स्वयः स्वतवसोऽप्यस्यवेत्यते' । स्वतवद्भिः । अवतरेसुन् । शोभनमयो येषां ते स्वयवस्तेः । 'तु' इति शोभो धातुस्तस्मादसुन् । इदं

तवो येना ते स्वतवद्भिः । 'समुषद्भिः' । 'मिषुनेऽसि । 'वसे किञ्च इत्यसिप्रत्यय इति वरदत्तः । पञ्चपादोदीत्या तु 'उष कित' इति प्राग्व्याख्यातम् । 'न कवतेर्बडि' (२६४१) ।

3594 The following five Vedic forms are irregularly formed, namely सुधित, वसुधित, नेमधित, धिष्व and धिषीय ॥

Of these five, सुधित, वसुधित and नेमधित are formed from the root धा with the affix क्त, preceded by सु, वसु and नेम ॥ As गर्भे माता सुधितम् (Rig Veda X 27 16) (=सुधितम्), ॥ वसुधितमग्ने जुहोति (=वसुधित) The word वसुधित is a Kar-madhāraya compound, according to Haradatta In the Veda Bhāṣya it is explained as वसूना धातारं प्रदातारम् ॥ The form वसुधिति with क्तिन् is also found in the Vedas As —उतश्चेतं वसुधिति निरेके (Rig Veda VII 90 3) नेमधिता न पौत्या (Rig Veda X 93 13) (=नेमधिता) ॥ नेम means 'half' धिष्व is Imperative 2nd Per. Sg of धा, there is no reduplication, as धिष्व सोमम् = धास्व ॥ धिष्व वज्रम् इस्त आ-दक्षिणत्राभिः (Rig Veda VI 18 9) धिषीय is Benedictive Atmanepada 1st Per Sg of धा, the regular form being धासीय ॥ See III 4 106

By VII 4 48 S 442, त् is substituted for the final of the stem अप before a case ending beginning with म् ॥ In the Vedas this substitution takes place in the case of मास &c

Vārtika —The त् substitution takes place in the Chhandas for the final of मास &c Thus मास्मिः, शस्मि ॥ मास becomes मास् by VI 1 63

Lehte .—The त् substitution should take place, according to Patanjali, after स्ववस्, स्वतवस् and उषस् also As स्ववस्मिः । स्ववस् is derived from अस् 'to protect,' with the affix असुन् and the prefix सु ॥ It means 'he whose protection is good' See Rig Veda I. 35, 10, &c

The word स्वतवस् is derived from the root तु with the affix असुन् and Prefix स्व ॥ It means धनवान् or wealthy As स्वतवस्मिः । See S 3633 Similarly उषद्भिः as in समुषद्भिः अजायथा. (Rig Veda I 6 3)

This word is formed by the affix गसि which is treated as कित् after वस् (See Unādi IV 222 and 233) This is according to the opinion of Haradatta, who follows evidently the lost Unādi Sūtras which consisted of Ten Padas In the present Unādi Sūtra of Five Padas we have उष कित् and not वसे कित् ॥ वसति सुयैष सङ्ग इति उषा ॥

By VII 4 63 S 2641, the Palatal is not substituted for the Guttural of the reduplicate of कृ (कवते) in the Intensive In the Vedas this prohibition applies to the root कृ also

३५९५ । कृषेऽकृन्दसि । ७ । ४ । ६४

कृष्यभ्यासस्य चुत्व न । करीकृष्यते ।

3595 The Palatal is not substituted for the Guttural of the reduplicate of 'krish' in the Chhandas, when in the Intensive

As करीकृष्यतेपञ्चकुण्ठ, otherwise करीकृष्यते कषीत्रल ॥

३५९६ । दाधति दधतिर्दधतिर्बोभूतुतेतित्तुलप्यपिनीफणत्ससनिष्यदत्कृत्कृत्कृत्-
निक्तदद्वरिभद्विध्वतोदविद्युत्तत्तत्तत्तःसरीसृपतवरीशृजन्ममृज्यागनीगन्तीति च । ७ ।
४ । ६४ ।

यत्तेऽष्टादश निपात्यन्ते । आद्यास्थितौ ध्वेनो धारयतेर्वा ।
 भवतेर्धङ्लुगन्तस्य गुणाभावाः । तेन भाषाया गृणी न्यते ।
 तिजेर्धङ्लुगन्तात् । इयतेर्लिट् क्त्वादि शेषाण्येवैकस्य लत्वमित्वाभावश्च निपात्यते ।
 'अलर्त्ति युष्म यजकत्पुनर' । सिपा निर्देशो न तन्त्रम् । 'अर्त्ति दत्त उत' ।
 कर्त्तरेण प्रवृत्तस्य यङ्लुगन्तस्य शतर्थाभ्यासस्य निगममेव निपात्यते । 'अर्त्तिपनीकयत्' ।
 स्यन्ते सपूर्वस्य यङ्लुकि शतर्थाभ्यासस्य निष् । धातुकारस्य लत्वम् ।
 करोतेर्धङ्लुगन्तस्याभ्यासस्य चुत्वाभावः । 'करिज्जित' ।
 कन्दर्बुदि क्वरेर्द्ध्वचनमभ्यासस्य चुत्वाभावे निगममश्च । 'कनिक्षदञ्जनुषम् । अकन्दी
 दित्यर्थः ।
 'विभर्त्तरेभ्यासस्य लत्वभावः । 'वि ये भविष्येति' ।
 ध्वरतेर्धङ्लुगन्तस्य शतर्थाभ्यासस्य विगममेव धातोर्कारलोपश्च । 'द्विष्यते रश्मयः सूर्यस्य' ।
 द्युतेरर्द्धङ्लुगन्तस्य विगममश्च । 'द्विष्यतस्वीदृच्छोमुचान' ।
 तरते । अतरि श्लाघभ्यासस्य विगमम् । 'सहोर्कारिज्जित' । अयेः अतरि श्लाघा द्वितीयक-
 वचनेरीगममेवभ्यासस्य ।

वृजं अतरि श्लाघभ्यासस्य रीक् ।

मजेर्लिट् श्लाघभ्यासस्य क्व धातोश्च युक् । मजेराट् पूर्वस्यलिट् श्लाघभ्यासस्य चुत्वाभावे
 निगममश्च । 'यस्येन्ती वेदा मनीगन्ति कर्णम्' ।

3596. In the Chhandas are found the following eighteen irregularly reduplicated forms — 1 dādharti, 2 dardharti, 3 dardhar-shi, 4 bobhātu 5 tetikte, 6 alarshi, 7 ā panīphanat, 8 sam sanishyadat 9 karikrat' 10 kaniśadat, 11 bharibhrat, 12 davidhvatah, 13 davidyutat, 14 taritratah, 15 sarisrpatam, 16 varivṛjat, 17 mar-mṛjya and 18 ā ganīganti.

The word कन्दर्बुदि is drawn in to this sūtra, by force of क् । The form दार्धर्त्ति, is either from the Causative of the root धृक् अवस्थाने or from धृक् in the श्लु or यङ्लुक् there is lengthening of the abhyāsa and elision of णि ॥ (2) So also दत्त ति is the form in श्लु, with क्त्वा augment of the abhyāsa. (3) दधर्त्ति if it be a form of यङ्लुक् there is no irregularity. (4) बोभूतु is from भू in the Intensive (यङ्लुक्) Imperative, irregularly without गुणः (6) अलर्त्ति is form the root लृक् (इयति) in Present, 2nd Person, the र् of abhyāsa is not elided, though required by VII 4 60, and this र् is changed to ल् irregularly This form is found in the 3rd Person also as अलर्त्ति दत्त ॥ अलर्त्ति युष्म यजकत्पुनरः (Rig Veda VIII 1 7). अलर्त्ति दत्त उत (Rig Veda VIII 18 8) (7) आ पनीकयत् is from कृष् with आ augment and श्च affix is added to यङ्लुक्, and in the reduplicate नी is added (8) संस निष्यत् is from स्यन्त with the Preposition सम्, in the Intensive यान् लुक्, with श्च affix, नि being added in the abhyāsa, the root स is changed to ष ॥ The Preposition सं is not absolutely necessary, with other Prepositions also we have this form as आ सनिष्यत् ॥ (9) करिक्रत is from कृ (करोति), in the Intensive यान् लुक्, with श्च, in the abhyāsa there is no palatal change (VII. 4 62) and रि is added to the reduplicate (10) कनिक्षदत् from कन्द in the Aorist with क्त्वा reduplication, there is no chutva (VII 4 62) of the reduplicate, and the augment नि is added. In the classical literature, the form is अकन्दीत् ॥ कनिक्षदञ्जनुषम् (Rig Veda II. 4. 4). (11) भविष्यत् from भृ (विभर्त्ति) in यान् लुक् with श्च, without क् of VII. 4. 76,

without jaṣṭva, and रि is added to the reduplicate विद्ये भरिभूतोषधीषु (Rig Veda II 4 4) (12) द्रवध्वत् from ध्व (ध्वरते) in the ,an luk, śati, plural number Nominative. The वि is added to the reduplicate, the अ is elided, द्रविध्वत् रश्मय सूर्यस्य ॥ (Rig Veda IV 13 4) (13) द्रविद्युत् from द्युत्, yan luk with śati, there is no vocalisation of the reduplicate, with अ change and वि augment (14) तरिजत् from रु (नरति) with stu śati, genitive singular and रि added to abhyāsa सहेर्जा तरिजत् (Rig Veda IV, 40 3) (15) वरीक्षत् from वृक्ष with śi, s.ā and री augment (17) जर्मज from मज्ज with लिट् (Perfect) गाल, इ added to abhyāsa, and य added to the root, and there is no viḍḍhi, because there is no short penultimate now. In loc VII 2 114 is to be qualified by the words लघुपथ from VII 3 86 (18) आ गनीगन्ति is from गम् with the Preposition आ, in the Perfect, with śi, there is no chutva (VII 2 62), and augment नी is added लघयन्ती वेदा गनीगन्ति कर्णम् ॥ (Rig Veda VI 15 3)

The word इति in the aphorism indicates that other forms, similar to these, are also to be included.

३५८७ । समुखेति निगमे । ७ । ४ । ७७

सुतेर्जिह परस्मैपद युगामोऽभ्यासस्य चात्वा निपात्यते । 'यष्टि समुख स्वविरम्' । सुपुव इति आधायाम् ।

3597 In the Chhandas sastiṣva is irregularly formed in the Perfect.

It is derived from सू । Thus यष्टि समुख स्वविर otherwise सुपुवे । Rig Veda IV. 18 10.

३५८८ । बहुल कन्दसि । ७ । ४ । ७८ ।

अभ्यासस्वेकारः स्याच्छन्दसि । 'पूर्णा विवर्ति' । वजरेतपद्मम् ।

3598 'I' is diversely substituted in the Chhandas for the vowel of the reduplicate, in the Reduplicated Present-form.

As पूर्णा विवर्ति (from वष)

इति सप्तमोऽध्यायः ।

CHAPTER VIII.

३५८९ । प्रसमुपोदः पादपूरणे । ८ । १ । ६ ॥

यवा द्वे स्तः पादपूरणे । 'प्रप्रायमग्निः' । सममिद्युवसे । 'उपोप मे परामग्न' । किं नोदुदु हर्षसे ।

3599. *Pra, sam, upa, and ut* are repeated, when by so doubling, the foot of a verse is completed.

अग्निं पायमग्निर्भरतम्यग्रवे (Rig VII 8 4), सममिद्युवसे वृषन् (Rig Veda X 191 1) उपोप मे परामग्न (Rig Veda I 126 7), किं नोदुदु हर्षसे दातयाउ (Rig Veda IV, 21. 9).

३६०० । कन्दसीरः । ८ । २ । १५ ॥

इवर्णान्तादेकान्ताच्च परस्य मतोर्मस्य वः स्यात् । 'हरिषते हर्षत्रयाय' । गीर्णम् ॥

3600 In the Chhandas *v* is substituted for the *m* of *mat*, when the stem ends in *z*, *i* or *r*.

As, ऋषिवते ऋषयवाच (Rig Veda III 52, 7). Of the stems ending in *r* we have गोर्वाङ् &c

३६०१ । अनो नुट् । ८ । २ । १६ ॥

अचन्तान्मतोर्नुट् स्यात् । 'अचण्वन्त' कर्णवन्त' । 'अच्यन्वन्तं यदनस्या बिभर्ति' ।

3601. The affix *mat* gets the augment 'nut' in the Chhandas, after a stem ending in *an*

As अचण्वन्त. कर्णवन्तः सखाय (Rig Veda X 71, 7) अच्यन्वन्तयदनस्या बिभर्ति (Rig Veda I 164 4)

३६०२ । नाट्टस्य । ८ । २ । १७ ॥

नाम्नात्परस्य घस्य नुट् । 'सुपथिन्तर' ।

'+भूरिदाग्नस्तुद्वाच्य +'. 'भूरिदावतरो जन' ।

'+ इट्थिन. +'. 'रथीतर' । 'रथीतम रथीनाम्' ।

3602 In the Chhandas, the affixes *tar* and *tan* receive the augment *nut* after a stem in *n*.

The affixes *तरप्* and *तमप्* are called घ. Thus सुपथिन् + तर = सुपथि + तर (VIII. 2 7) = सुपथि + न्तर (VIII. 2 17) = सुपथिन्तर' ।

Vārt — The augment तुद् is added to these affixes after भूरिदावन्; as भूरिदावतर (III 2 74, the affix is यनिप्) जन (Rig Veda VIII 5 39)

Vārt — Long ई is the substitute of the final of रथिन् before तर and तम । The word रथिन् is formed by the affix इनि in the sense of मनुष्य. The final न् is first elided by VIII 2 7, and then for the short इ of रथि the long ई is substituted by the present vārtika. If the long ई were substituted for the final न् of रथिन् as रथिई + तर, then this long ई being asiddha, it could not be compounded by ekādeśa with the preceding इ into ई and the form would always remain रथिईतरः । As रथीतरः, and रथीतम रथीनाम् (Rig Veda I 11 1). Or this ई may be considered to have come after रथि in the sense of मनुष्य ।

३६०३ । नसत्तनिषत्तानुत्तप्रतूतंसूतंगूतानि च्छन्दसि । ८ । २ । १९ ॥

सदेनेत्रपूर्वार्धेऽर्ध्याच्च निष्ठाया नत्वाभावा निपात्यते । 'नसत्तमञ्जसा' । निषत्तमस्य च 'रतः' । असत्त निषत्तमिति प्राप्तं । उन्वेनेत्रपूर्वस्यानुत्तम् । प्रतूतमिति त्वरतेः । तूर्धित्यस्य वा । सूतमिति च इत्यस्य । गूतमिति गूरी इत्यस्य ।

3603 In the Chhandas we have the following irregular Participles : *nasatta*, *nishatta*, *anutta*, *prātūrta*, *sūrtta* and *gūrtta*.

The words *नसत्त* and *निषत्त* are derived from the root *सुट्* preceded by *n* and *ni*, and there is not the *n* change of VIII 2 42. Thus नसत्तमञ्जसा ॥ In the classical literature we have असत्तम् ॥ So also निषत्त in the Vedas, as in निषत्तमस्य वारतः (Rig Ved 1 146 1) but निषत्त in the classical literature. The word *अनुत्त* is from उन्त् with the negative यन् ॥ The option of VIII 2 56 does not apply here. As अनुत्तमा ते मघवन् (= अनुचम) ॥ प्रतूतम् is from त्वर् + तूर्ध, as प्रतूतं वाणिजम् (= प्रतूर्धम्) ॥ When it is derived from त्वर् then कट् is added by VI 1 20, and when from

पूर्व, then VI 4 21 is applied सूत is from सू, the ऋ is changed to उ irregularly, as सूतगावः = सूतागावः ॥ सूत is from गूर as गूर्ता अमृतस्य (=गूर्ण) ॥

३६०४ । अन्वधरत्रित्युभयथा ह्रन्दति । ८ । २ । ६० ॥

कृत्वा रेफे वा । अन्वधव-अन्व रेव । ऊध एव-ऊधरेव । अन्व एव-अन्वरेव ।

3604 In the Chhandas, both *ru* and *ra* are substituted for the final of amnas, ūdhas, and āvas

Thus अन्व एव or अन्वरेव, ऊध एव or ऊधरेव, अन्व एव or अन्वरेव ॥ When उ is substituted for the finals, this उ is replaced by य by VIII, 3. 17, which is elided by VIII 3 19 The word अन्वस means 'a little', and अन्व, 'protection'

३६०५ । भुवश्च महाव्याहृतेः । ८ । २ । ६१ ॥

भुव इति-भुवरिति ।

3605 In the Chhandas, *ru* and *ra* may replace the final of the word 'bhuvās' when used as a mahā vyāhṛti

Thus भुवरित्यन्तरिक्षम् or भुव इत्यन्तरिक्षम् ॥ The mahā vyāhṛtis are three भू., भुव and स्व ॥

३६०६ । ओमभ्यादाने । ८ । २ । ८७ ॥

ओमश्चैतदप्यनुत. स्यादादाम्ने । 'ओमश्च अग्निमीले पुरोहितम् । अभ्यादाने किम् । ओमित्ये कादरं ब्रह्म ।

3606 The vowel in *om* is pluta in the beginning of a sacred text

The word अभ्यादानं means the commencement of a sacred mantra or vedic-text Thus ओमश्च अग्निमीले पुरोहित यज्ञस्य देवदत्त्विज ॥ (Rig I 1 1)

Why do we say "in the beginning"? Observe ओमित्येतदक्षरमुद्गीषमुपासीत (Chhândogya Upanishad I 1 1) Here ओम is not used to indicate the commencement of a Text or Mantra, but is itself the subject of comment

३६०७ । ये यज्ञकर्मणि । ८ । २ । ८८ ॥

ये यज्ञमहे । 'यज्ञ-' इति किम् । ये यज्ञमहे ।

3607 The vowel of *ye* becomes pluta in a sacred text, when it is employed in a sacrificial work.

Thus ये यज्ञमहे ॥ Why do we say when employed in a sacrificial work? Observe ये यज्ञमहे इति यज्ञमहे । "Ye yajamahe" consists of five syllables Here it is a simple recitation

३६०८ । यज्ञवष्टेः । ८ । २ । ८९ ॥

यज्ञकर्मणि ढेरेमित्यादेश स्यात् । 'अष्टे रेतासि जि-वतोऽम' । 'टे' किम् । हलन्तेऽन्त्यस्य मा भूत् ।

3608. In a sacrificial work, ओम् is substituted for the final vowel, with the consonant, if any, that may follow it, of a sentence

The word यज्ञकर्मणि is understood here also The word यज्ञवष्टे means ओम् ॥ It is the name given to this syllable. This ओम् is substituted for the final letter.

(टि) of that word which stands either at the end of a Pāda of a sacred hymn or at the end of a hemistich of such Rik. Thus for अथा रेतसि जिह्वति (Rig. VIII 44 16), we may have अथा रेतसि जिह्वतोऽम् ॥ So also for देवाश् जिगाति सुमयुः (Rig. III 27 1), we may have देवाश् जिगाति सुमयोऽम् ॥

The word टि is repeated in this aphorism in spite of its anuvritti from VIII. 2 82, to indicate that ओम् replaces the *whole* of the last syllable, with its vowel and consonant. Had टि not been repeated, then by the rule of अलोऽन्त्यस्य, the final letter only of the टि portion of a sentence would have been replaced. Thus in सुमयुः the visarjanyā alone would have been replaced.

When not employed in connection with sacrificial works, there is no such substitution. Thus in the simple reading of the Vedas, we should always recite अथा रेतसि जिह्वति ॥

३६०८ । याज्यान्तः । ८ । २ । ८० ॥

ये याज्यान्ता मन्त्रास्तेषामन्त्यस्य टेः प्लुतो यज्ञकर्मणि । 'जिह्वामने चक्रे हव्यवाहाः म' । अन्त' किम् । 'याज्यानामवा वाक्यस्युदायरूपाणा प्रति वाक्यं टे स्यात् । सर्वान्त्यस्य शेप्यते ।

3609 The last vowel at the end of Mantras called Yājña, when employed in sacrificial works, is pluta and has the Acute.

Thus स्तोमिर्विधेमानयेऽ (Rig. VIII 43 11), जिह्वामने चक्रे हव्यवाहाःम् (Rig. X, 8 6),

Why do we say 'at the end' ? There are some Yājña hymns, consisting of several sentences. The final vowel (टि) of every sentence would have become pluta, in such a hymn. To prevent it, the word "anta" is used, so that the final vowel of the hymn at the end of all, becomes pluta.

३६१० । बृहिप्रेष्यऔषड्वौषडावहानामादेः । ८ । २ । ८१ ॥

एषामादेः प्लुतो यज्ञकर्मणि । 'अग्नयेऽनुब्रू ३ङि' । 'अग्नये गोमयानि प्रेष्य' । 'अस्तु औषड्' । 'सोमस्याग्ने व्रीही वैषड्' । 'अग्निमावह' ।

3610 In a sacrificial work, the first syllable of बृहि, प्रेष्य, औषड्, वैषड् and आवह is pluta.

Thus अग्नयेऽनुब्रू ३ङि (Mantr. S. I 4 11), अग्नये गोमयानि (or न) प्रेष्य, अस्तु औषड्, सोमस्याग्ने व्रीही वैषड्, अग्निमावह ॥

So also in पित्र्यायामनुस्वधा on the analogy of बृहि, so also अस्तुस्वधा ॥ The word वैषड् is illustrative of the six forms वषड्, वैषड्, वाषड्, वौषड्, वाकड्, वक्कड् ॥

But there is no prolation in आवह देवान् यजमानाय, आवह जात वेदः ॥

३६११ । अग्नीत्प्रेषणे परस्य च । ८ । २ । ८२ ॥

अग्नीधः प्रेष्य आदेः प्लुतस्तस्मात्परस्य च । 'औषधस्व' । देह । 'अग्नीदग्नीन्विह्वर । बृहि श्लुकोहि' ।

3611. In an order given to Āgnīdhra priest, the first syllable as well as the succeeding syllable is pluta.

In a Yajña, the principal priests (ṛtvij) are four, Achvaryu, Udgātā, Hotā and Brahamā. Every one of these has three subordinate priests (ṛtvij) under him.

The duty of Āgnidhra is to kindle the sacrificial fire. In a summons or call (प्रेषण) made by the Adhvaryu, who is the Director of ceremonies, to the Āgnidhra to perform the functions of Āgnidh, both syllables become pluta.

The word अग्नीत् प्रेषण is a compound = अग्नीधः प्रेषणम् "a call or summons relating to Agnidh duty"

Thus आ ३ वा ३ व्य, ओ ३ आ ३ व्य : The pluta takes place only in these examples, therefore, not here, as अग्नीदग्नीन् विहर, अग्निं स्वीयति ।

३६१२ । विभाषा पृष्ट प्रतिवचसे हेः । ८ । २ । ८३ ॥

मुत् । अकार्षीं कटम् । अकार्षीं ही ३ । अकार्षीं हि । 'पृष्ट'—इति किम् । 'कट करिष्यति हि' । 'हे' किम् । करोमि ननु ।

3612 'Hi' at the end of an answer to a question may optionally be pluta

Thus Q अकार्षीं कट देवेदत्त ? Ans अकार्षीं ही ३ or अकार्षीं हि ।

Why do we say "in answer to a question" ? Observe कट करिष्यति हि ।

Why do we say हे. 'of हि' ? Observe करोमि ननु ।

३६१३ । निरुद्धानुयोगे च । ८ । २ । ८४ ॥

अत्र यद्वाक्य तस्य टेः मुतो वा । 'अद्यमावास्येत्यात्' । 'अमावास्येत्येवं वादिनं युक्तया स्वमतात्पूराय यवमनुपयुज्यते ।

3613. The end syllable of that sentence is optionally pluta, when it asserts something which has been refuted, and is employed by the victor by the way of censure

The word निरुद्ध means the refutation of another's opinion. निरुद्ध is a gerund, and means having refuted'. अनुयोगः is the expression of the same proposition which has been refuted. When a person has demonstrated the untenableness of another's assertion, and then employs the said assertion by way of taunt, reproach or reprimand, then the final syllable of such a sentence becomes pluta. The sūtra literally means "Having refuted (it) when asserting (the same by way of censure)."

Thus an opponent asserts that 'the word is not eternal' (अनित्यं शब्दः) । Proving by arguments the untenableness of this position, and after refuting it, the victor says by way of reprimand:—अनित्यः शब्द इत्यात्मा ३ or अनित्यं शब्द इत्यात्मा 'This is then your assertion—that the word is not eternal' Similarly अद्य आक्रमित्यात्मा ३ or अद्य आक्रमित्यात्मा । अद्यमावास्येत्यात्मा ३ or अद्यमावास्येत्यात्मा ।

३६१४ । आमेदित भर्त्सने । ८ । २ । ८५ ॥

'दस्योदस्यो ३ चातयिष्यामि त्वाम्' । आमेदितपदार्थं द्विकृतोपलक्षणम् । 'और और' ।

3614 The final syllable of an āmredita vocative is pluta when a threat is expressed

A Vocative is reiterated when a threat is meant (VIII 1 8 S. 2143). Its final syllable becomes pluta. Thus दस्यो दस्यो ३ चातयिष्यामि त्वाम् ।

Though the anuvṛtti of the sūtra VIII 2. 32, is current here, yet the final of the sentence is not pluta, but of the āmreḍita.

It should be rather stated that any one of the repeated words may be pluta by alternation. Thus चोरैः चोर or चोरै चोरैः ३. The word āmreḍita is employed in the sūtra as illustrative of the doubling, for the threat is expressed by both words, so that pluta may be of both words in turn and not of the second word only, though that is technically called āmreḍita.

३६१५ । अङ्गयुक्तं तिहाकाङ्क्षम् । ८ । २ । ८२ ॥

अङ्गस्थनेन युक्तं तिङन्तं प्लवते । 'अङ्गकुञ्ज ३ इदानीं ज्ञास्यसि कालम्' । 'तिङ्' किम् १ 'अङ्ग देवदत्तं मिथ्या वदसि' । 'आकाङ्क्षम्' किम् २ 'अङ्ग पक्ष' । नेतदपरमाकाङ्क्षति । भयं न ज्ञास्येव 'अङ्गाधीन्य भक्त तव दास्यसि' ।

3615 The final syllable of a finite verb, used as a threat, becomes pluta, when the word *anga* is joined with it, and it demands another sentence to complete the conclusion.

Thus अङ्ग कुञ्ज ३ इदानीं ज्ञास्यसि कालम् । अङ्ग व्याहरी ३ इदानीं ज्ञास्यसि कालम् । Why do we say 'a verb' ? Observe अङ्ग देवदत्तं मिथ्या वदसि ।

Why do we say 'when this calls for a conclusion' ? Observe अङ्ग पक्ष । Here it is a complete sentence and does not demand another to complete the sense.

The word अङ्गस्थने of the last sūtra is understood here also. Therefore not in अङ्ग अधीन्य, ओदनं ते दास्यामि । Here अङ्ग has the force of solicitation. (VIII. 1, 33 S 3940).

३६१६ । विचार्यमाणानाम् । ८ । २ । ८३ ॥

वाक्यानां टे मृतः । 'होतव्यं दीक्षितस्य यद्वा ३ इ' । 'न होतव्यमिति' । होतव्यं न होतव्यमिति विचार्यते । प्रमाणीयस्तुतत्परीक्षणं विचारः ।

3616. The final syllable of those sentences is pluta, which denote acts of reflection (or balancing between two alternatives).

To determine a thing by weighing all arguments *pro* and *con* is called *richhāra* or judgment. Thus होतव्यं दीक्षितस्य यद्वा ३ इ न होतव्यमिति 'should one perform a sacrifice in the house of an initiated person.' Similarly तिष्ठेद्युष्मा ३ इ, अनुवहरे द्युष्मा ३ इ ॥ Here also it is being reflected upon whether द्युष्मे तिष्ठेत् or द्युष्मे अनुवहरेत् ॥ i. e. should the stake remain upright or should it be put flat by the yajamāna, किं द्युष्मितिष्ठेत्, किं वा द्युष्मं यजमानः शाययेत् ॥

३६१७ । पूर्वैः तु भाषायाम् । ८ । २ । ८४ ॥

विचार्यमाणानां पूर्वमेव प्लवते । 'अहिर्नृ ३ रज्जुर्नृ' । प्रयोगायेकस्य पूर्वत्वम् । इह भाषा-यद्व्याप्त्युपयोगश्चक्षुसीति ज्ञायते ।

3617. In common speech, the final vowel of the first alternative is only pluta.

This makes a *niyama* or restriction. The previous sūtra, is thus confined to the Vedic literature, and not to the classical. तु here has the force of 'only.' Thus अहिर्नृ ३ रज्जुर्नृ. 'Is it a snake or a rope' ? ज्ञातो नृ ३ ज्ञातो नृ 'Is it a clock of earth or a pigeon ?'

The priority, of course, depends upon employment. The order of words depends upon one's choice

३६१८ । प्रतिश्रवणे च । ८ । २ । ९९ ॥

वाक्यस्य टेः सुतोऽभ्युपगमे प्रतिज्ञाने श्रवणाभिमुख्ये च । 'गां मे देहि भो' । 'हन्त ते वदामि' । 'नित्यः शब्दो भवितुमर्हति' । 'दत्तं किमात्थ' ।

3618. The final syllable of the sentence which expresses assent or promise, or listening to, is pluta

The word प्रतिश्रवण means 'agreement, assent or promise' It also means 'listening to' All these senses are to be taken here, as there is nothing in the sūtra to restrict its scope Thus it has three senses, 1 to promise something to a petitioner, 2 to acknowledge the truth of some proposition, 3 to listen to another's words Thus गां मे देहि भो, 1 हन्त ते वदामि २ ॥ 2 नित्यः शब्दो भवितुमर्हति ३ ॥ 3 देवदत्त भो, किमात्थ ३ ॥

३६१९ । अनुदात्त प्रश्नान्ताभिपूजितयोः । ८ । २ । १०० ॥

अनुदात्त सुतः स्यात् । दूरादूतादिव सिद्धस्य प्लुतस्यानुदात्तत्वमात्रमनेन विधीयते : अग्निभूते ३ । पटो ३ उ । 'अग्निभूते' 'पटो' एतयोः प्रश्नान्तं टेः अनुदात्तं प्लुतः । शोभनं खल्वपि माणवका ३ ॥

3619 The final vowel at the end of a question or of a praise is pluta, but unaccented

That which is employed at the end of an interrogative sentence is called प्रश्नान्तः । According to some, this rule does not ordain pluta, but only ordains the anudatta-ness of those syllables which become pluta by the previous rules VIII 2 84 &c The meaning of the sūtra then is —That pluta which comes at the end of an Interrogative sentence or a sentence denoting admiration, is anudatta.

Thus अगमाँ ३ पूर्वाँ ३ न यामाँ ३ अग्निभूताँ ३ or अगमँ ३ पूर्वाँ ३ न यामाँ ३ पटो ३ उ (1 ० अगमं पूर्वां न यामां अग्निभूते or पटो) । The words अग्निभूते, and पटो being finals in a question, become anudatta as well as pluta The other words अगमः &c become svarita and pluta by VIII 2 105 See VIII 2 107

As regards अभिपूजिते we have शोभनं खल्वपि माणवका ३ ॥ Here the final of माणवका becomes anudatta and pluta

३६२० । विदिति शेषमर्थं प्रयुज्यमाने । ८ । २ । १०१ ॥

वाक्यस्य टेः अनुदात्तं प्लुतः । 'अग्निचिद्भायात्' । 'अग्निरिव भायात्' । 'उपमार्थे' किम् । 'अग्निचिदाहुः' । 'प्रयुज्यमाने' किम् । 'अग्निमणिवक्त्रो भायात्' ।

3620 The end-vowel at the end of a sentence becomes anudatta and pluta, when the particle *chit* is employed, denoting comparison

The word अनुदात्तं is understood here This sūtra ordains pluta as well, and not merely accent.

Thus अग्निचिद् भायात् 'may he shine as fire' So also अग्निचिद् भायात् 'may he shine as a King'

Why do we say 'when the sense is that of, comparison'? Observe कञ्चिच्चिद् आद्युः । Here चिद् has the force of 'littleness or difficulty'

Why do we say प्रयुज्यमाने 'when expressly employed'? Observe अग्निं सर्वाङ्गवर्तीं प्राप्यात् 'Let the boy shine like fire' Here चित् is understood, hence the rule does not apply

३६२१ । उपरिस्विदासीदिति ५ । २ । १०२ ॥

हे प्लुतोऽनुदात्तः स्यात् । 'उपरिस्विदासीद' इति । 'अदस्विदासीद' इत्यत्र तु 'विचार्य मायानाम्' (३६१६) इत्युदात्तः प्लुतः ।

3621 In उपरि स्विद् आसीद् the end-vowel is anudatta and pluta

The word anudatta is understood here also. The end vowel would have been pluta here by VIII 2 97 . S. 3616, the present sūtra really ordains accentlessness of this pluta

Thus अथ स्विदासीत्, उपरि स्विदासीत् (Rig X 129 5) In the first portion आसीत् is pluta and udatta by VIII. 2. 97, in the second it is anudatta by the present sūtra

३६२२ । स्वरितमामं हितेऽसूयासमतिकोपकुत्सनेषु । ८ । २ । १०३ ॥

स्वरितः प्लुतः स्यादासीत्-ते एतेऽभ्यादी गम्ये । असूयायाम् । अभिरूपका अभिरूपकं रिक्तं ते अभिरूपकम् । समती । अभिरूपका अभिरूपकं शोभनीयसि । कोपे । अविनीतका अविनीतकं वदानी ज्ञास्यसि ज्ञास्यम् । कुत्सनेषु । कुत्सनायां प्राप्तीक रिक्ता ते प्राप्तीकः ।

3622 Of the derivatives of the same form standing at the beginning of a sentence, the end-vowel of the first becomes pluta and svarita, if praise, anger, or blame is expressed

The Vocative । ८ । २ । १०३ S 2143 This sūtra ordains pluta there Thus अन्वयः-४ । ८ । २ । १०३ । आशयक, अभिरूपका अभिरूपक, रिक्तं त अभिरूपकम् । Praise — माणवका माणवः अभिरूपका अभिरूपकं शोभन, खल्वसि ॥ Anger — माणवका माणवः, अविनीतका अविनीतकं वदानी ज्ञास्यसि ज्ञास्यम् ॥ Blame — प्राप्तीका प्राप्तीकं वदानी का प्राप्तीक रिक्ता ते प्राप्तीकः ॥

३६२३ । वियोगीमेषु निहाकाङ्क्षम् । ८ । २ । १०४ ॥

आकाङ्क्षस्य निहाकाङ्क्षस्य हे स्वरितः प्लुतः स्यात् । आचारभेदे । स्वयं तु रथं याति । उपाध्याय वदति गमयति । प्रार्थनायाम् । यत्राग्रे नमोऽष्टः धनं च तात । व्यापारम् । कर्तुं कुत्र गम्यं गच्छ । 'आकाङ्क्षम्' इति । दोषायुगति आनन्दमोन्दिह ।

3623 When an error against 'polite usage' is censured, or when a benediction or a bidding is intended, the end syllable of a finite verb becomes pluta and svarita, if this requires another sentence to complete the sense

The word 'svarita' is understood here The word वियोगी means 'the error in usage' or 'want of good breeding' (VIII 1 60) आशीः means 'benediction.' वीहः means 'order' or 'commanding by words.'

Thus स्वय रणेन रीतिः, उपाध्याय पठति गमयति ॥ स्वय श्रोतन भुङ्क्ते, उपाध्यायं सक्तुं पाययति ॥ In both these, the first sentence requires the second as its complement, and hence there is साकाङ्क्षा ।

Benediction — सुताञ्च लक्ष्मीष्टाः धनं च तात क्लेशोध्येषीष्टाः व्याकरणं च, भद्र ॥

Order:—कट कुट्टं शर्मं च गच्छ, यत्नान् लूनीहि, सक्तुञ्च पिब ॥

Why do we say 'when it requires another sentence as its complement' ? Observe दीर्घायुरसि अग्नीदग्नीन् विहर । There cannot be any counter-example of चित्वा, for there two sentences are absolutely necessary to express the sense of censure.

३६२४ । अनन्त्यस्यापि प्रश्नाख्याययोः । ८ । २ । १०५ ॥

अनन्त्यस्यानन्त्यस्यापि पदस्य टेः स्वरितं प्लुत एतयोः । प्रश्ने । अगमः पूर्वाः न ग्रामाः न । सर्वपदानामयम् । आख्याने । अगमः सः पूर्वाः न ग्रामाः न ।

3624 In a question or narration, the end-vowel of a word, though not final in a sentence, becomes svarita and pluta, as well as of the word which is final in a sentence

The word 'padasya' is understood here and so also the word 'svarita' The end-vowel of a word which is not the last word in a sentence, as well as of the last word, becomes svarita and pluta, when a question is asked, or a fact is narrated In fact, *all* the words of a sentence become svarita and pluta hereby

Thus in questioning we have —अगमाः पूर्वाः न ग्रामाः न अग्नि भूलाः च or पटाः च ॥ Thus all words have become svarita and pluta The final word would in one alternative, become anudatta also, by VIII 2 100, as shown under that sūtra The force of the word अयि in the sūtra, is to make the final word also svarita, and thus this sūtra makes VIII 2 100 an *optional* sūtra with regard to question

In *ākhyāna* or narration, there is no other rule, which is debarred by this Therefore there, *all* words become svarita and pluta *necessarily*, by the force of this sūtra Thus अगमाः सः पूर्वाः न ग्रामाः न भेदाः ॥

३६२५ । प्लुतावेच ह्रस्वौ । ८ । २ । १०६ ॥

प्लुताश्च तादृशं प्लुतो विहितस्तत्रैवेच. प्लुतप्रसङ्गे तदवयवाविदुतो ल्यवेते । येऽतिक्वायन । औः यमव । चतुर्मात्रावचैवोऽप्यवेते ।

3625. In forming the pluta of the diphthongs *ai* and *au* their last element *i* and *u* get the pluta.

The pluta ordained by VIII 2 84 &c when applied to ऐ or औ cause the prolation of the last element of these diphthongs namely of इ or उ । The word प्लुतो in the sūtra is Nominative dual of प्लुत, and the aphorism literally means 'इ and उ are pluta of the diphthongs ऐ and औ' ॥

Thus ऐतिक्वायन, औःयमव ॥

This pluta of ऐ and औ has *four* mātras Thus अ+इ and अ+उ each has *one* mātra The pluta of इ and उ will have *three* mātras Thus अ+इः and अ+उः, or the *ukote* has *four* mātras

other rule, the Vocative would have become prolated.

३६२७ । तयोयविवि सहितायाम् । ८ । २ । १०८ ॥

इदुतेर्यकारवकारौ स्तोत्रि सहितायाम् । अग्नश्वाशा । पटश्वाशा । अग्नश्चिन्द्रम् । पटश्चुदकम् । 'अवि' किम् । अग्नश्चवर्णौ । 'सहितायाम्' किम् । अग्नश्च इन्द्र । सहितायामित्यध्यायसमाप्तेरधिकारः । इदुतेरसिद्धत्वादयमारम्भः सर्वर्णदीर्घत्वस्य शाकनस्य च निवृत्त्यर्थः । यवयोरसिद्धत्वात् 'उदात्तस्वरितयोर्व्यं' स्वरितोऽनुदात्तस्य' (३६५७) इत्यस्य बाधनार्थं वा ॥ ५

3627 For these vowels *i* and *u*, are substituted *y* and *v*, when a vowel follows them in a samhita (in an unbroken flow of speech)

The word सहितायाम् is an adhikāra and exerts its influence up to the end of the Book. Whatever we shall teach hereafter, up to the end of the Book, will apply to the words which are in the Samhitā.

Thus अग्नश्वाशा पटश्वाशा, अग्नश्चिन्द्रम्, पटश्चुदकम् ॥

Why do we say 'when a vowel follows'? Observe अग्नश्चवर्णौ ।

Why do we say सहितायाम् 'in an uninterrupted flow of speech'? Observe अग्नश्च इन्द्रम्, पटश्च उदकम् in the Pada Pātha

This sūtra is made, because इ and उ being Pluta-modifications are considered as asiddha (VIII 2 1) for the purposes of इको यणचि- (VI 1. 77). But supposing that somehow or other, these इ and उ be considered siddha, still the present rule is necessary to prevent their lengthening before a homogeneous vowel (VI 1 101), or their retaining their form unchanged by VI 1 127. If it be said, that these rules VI 1 101, and VI 1 127, would not apply, because of the Vārtika इकं प्लुतपूर्वस्य सर्वर्णदीर्घबाधनार्थं यणादेशो वक्तव्यः (Vārtika to VI 1 77), still the present sūtra ought to be made in order to prevent यण accent (VII 2 4 S 3657)

३६२८ । मत्सो ह सवुडो हन्दि । ८ । ३ । १०९ ॥

ह इत्यधिप्रतिको निर्देशः । मत्सन्तस्य च ह स्यात् । 'अलोऽन्यस्य' (४२) इति परिभाषणानकारस्य । 'इन्द्रं मरुत्वं इह पाहि सोमम् । 'हरिवोमे दिन त्वा' । 'हन्दिरी' (३६००) इति वत्वम् ।

3628 For the final of the affixes *mat* and *vas* there is substituted *ru*, in the Vocative singular, in the Chhandas

The word सहिताया is understood here. A word ending in the affix मत or वस्, changes its final त or स् (I, 1 52 S 42) into र, in the Chhandas, in the Vocative singular. Thus मत—इन्द्रं मरुत्वं इह पाहि सोमम् (Rig III 51 7) हरिवो मेदिन त्वा । Here मरुत्वं is Vocative Sg of मरुत्वत् and हरिव of हरिवत्, meaning 'he who is possessed of Maruts or Hari horses'. The म of मत is changed to व by VIII 2 10, 15 S 3 00. The base मरुत् before this termination is Bhi by I, 4 19. The affix सु (nom sg) is elided by VI, 1 68, the त is elided by VIII 2 23, and the न् (of नुम् VII 1 70) is changed to र by this sūtra. So also इन्द्रापाहि वृत्तुजान उपब्रह्माणि हरिव (Rig I 3 6)

With वस —मीळस्तीकाय तनयाय मल (Rig II, 33 14), इन्द्रसाहु । See VI, 1. 12, for the formation of मीळान्, साहान् with कसु ॥

Why do we say 'of मत् and वस्' ? Observe दाश्वान् स्तोत्र्यामः । Why do we say 'in the Vocative Singular' ? Observe य एवं विद्वान्निम्नसाधने । Why do we say 'in the Chhandas' ? Observe हे गोमन् हे पयवन् ॥

३६२९ । दाश्वान्साह्वान्मोह्वान् । ६ । १ । १२ ॥

यते क्वस्यन्ता निपात्यन्ते । 'मीढवस्तीकाय तनयाय' ।

'+ वन उपसख्यानम् +' । कृनिष्कनिषो सामान्यग्रहणम् । अनुबन्धपरिभाषा त नोपसिद्धते । अनुबन्धस्यैवानिर्देशात् । 'यस्यत्वायन्त वसुना प्रातरित्थ । इय कृनिष् ।

3629 The participles dāśvān, sāhvān and mīdhvān are irregularly formed without reduplication

The word दाश्वान् is from the root दाश् 'to give' with the affix क्वसु (III 2 107), here the reduplication and the augment इद् are prohibited irregularly, as दाश्वानो दाशुष सुतम् (Rig I 3 7) The word साह्वान् is derived from the root सह् 'to endure,' by adding the affix क्वसु (III 2, 107), the irregularity being in lengthening the penultimate, not allowing the augment इद् and the reduplication Thus साह्वान् बलाहक । So also मीढ्वान् comes from मिह् 'to sprinkle' with the affix क्वसु (III 2 107) the irregularity consisting in non-reduplication, non application of इद्, the lengthening of the penultimate vowel, and the change of ह् into ढ । As मीढ्वस्तीकाय तनयाय मल (Rig Veda II 33 14) It is not necessary that these words should be in the singular always, in their plural forms also they do not reduplicate,

Vārt —The affix वन should also be enumerated The affixes कृनिष् and वनिष् are both meant here Its final is also changed to ऋ in the Vocative Sg As यस्यत्वायन्त वसुना प्रातरित्थ । The word प्रातरित्थन् is formed by adding क्वनिष् to the root व् (इय) preceded by प्रात् । See III. 2. 75 The तुक् is added by VI. 1 71

३६३० । उभययत्तु । ८ । ३ । ८ ॥

अम्परे क्वि नकारस्य कर्वा । पशून्तावचकै ।

3630 In both ways, in the Rig verses.

This ordains an option to the last sūtra, by which the ऋ substitution was compulsory. A word ending in न् followed by a letter of क्व्य class, which itself is followed by अम्, changes its final न् to ऋ optionally in the Rig Veda Sometimes there is ऋ and sometimes न् ॥ Thus तस्मिन् त्वा दधाति or तस्मिंस त्वा दधाति, पशून्तावचकै । (Rig Veda X 90 8)

३६३१ । दीर्घादटि समानपादे । ८ । ३ । ९ ॥

दीर्घावकारस्य कर्वा स्यादटि सौ चेकाटो एकपादस्यो स्यातासु । 'देवो अक्का सुमती' । 'मर्षो इन्द्रो य ओजसा' । उभययत्तुनुदसेमं ह । 'आदित्यान्पात्रिशामहे' ।

3631. *R* is optionally substituted for that final *n* of a word which is preceded by a long vowel, and is followed by an 'at' letter (vowels and semi-vowels with the exception of *l*), when these ('*n*' and 'at') come in contact with each other in the same stanza of the Rig Veda

The *n* of VIII 3, 7 is understood here and so also अनु. The word समानपाद means एकपाद : *e* when both words are in one and the same Pāda of the verse. Thus परिधौ रति (Rig IX 107 19) स देवो एहवचति (Rig I 1 2) देवो अक्कानुमती, (Rig Veda IV 1, 2) महौ इन्द्रो य ओजसा (Rig Veda VIII 6 1)

The word उभयथा of the preceding sūtra is understood here also, so that is an optional rule and *n* remains unchanged also, as आदित्यान् हवामहे आदित्यान् याजिषामहे (Rig Veda VIII, 67 1). See VIII 3 3.

३६३२ । आतोऽटि नित्यम् । ८ । ३ । ३ ॥

अटि परतो रो पूर्वत्वात् स्थाने नित्यमनुनासिकः । 'महौ इन्द्र' । तैत्तिरीयास्तु अनुस्वार-सधीयते । तत्र छान्दसो व्यय इति प्राञ्च । एव च सूत्रस्य फल चिन्त्यम् ।

3632 A nasal vowel is *always* substituted for 'ā' before *rit*, when it is followed by a letter of 'at' pratyāhāra (*i e* when it is followed by a vowel or *ha, ya, va* or *ra*)

Thus VIII 3 9 teaches *n* substitution of *n*, the long आ preceding it would have been optionally nasal by the last sūtra. The present sūtra makes it necessarily so. Thus महौ असि (Rig III 46 2) महौ इन्द्रो य ओजसा (Rig VIII 6 1) देवो अक्कदीव्यत ॥

Some (*i e* the Taittiriya) read it as anusvāra. This is a Vedic diversity according to the Eisteins. In this view, the necessity of the sūtra is rather doubtful.

३६३३ । स्वतवान्पायो । ८ । ३ । १९ ॥

हर्वा । 'भुवन्तस्य स्वतवो पायुरग्ने' ।

3633 The *n* of 'svatawān' is changed to 'ru' before 'pāyu'

As स्वत् पायुरग्ने (Rig IV 2 6) The word is स्वतवस्, the नुम is added by VII 1 83. The word is derived from तु वृद्धौ with the affix असुन् (स्वन्तवो यस्य सोऽस्वतवान्) ॥ See S 3594

३६३४ । छन्दसि वाऽप्राप्ते हितयोः । ८ । ३ । ४९ ॥

विर्गस्य सो वा स्यात्कुण्डो प्रथममावेहित च वर्जयित्वा । 'अग्ने ज्ञातर्क्षतस्कविः' । 'गिरिर्न विश्वतस्पृथु' । नेह । 'वसुनः पूर्वं पति' । 'अप्र-' इत्यादि किम् । 'अग्निं प्र विद्मान' । 'पुरुष पुरुषः' ।

3634 *Sa* may optionally be substituted for the visarga before a hard guttural and labial, in the Chhandas; but neither before *pra*, nor before a doubled word

Thus — अग्ने ज्ञातर्क्षतस्कविः (Rig Ved VIII 60 5) गिरिर्न विश्वतस्पृथु (Rig Veda VIII 98 4) But not here — वसुनः पूर्वं पति. (Rig Veda X 48 1)

Why do we say 'not before *pr* and a doubled word'? Observe अग्निं प्र विद्मान् (Av V 26 1), पुरुष पुरुष परि ॥

३६३५ । कः करत्करति कृधिरुतेऽनदितेः । ८ । ३ । ५० ॥

विर्गस्य स स्यात् । 'प्रदिवो अपस्क' । 'यथा नो यस्यसकत' । 'मुपे शस्करति' । 'उर अस्कथि' । सोम न चाक मयवस्तु नस्कतम् । 'अनदिते' इति किम् । 'यथा ना आदति, करत्' ।

3635. The Visarga is changed to *s* in the Chhandas, before कः, करत्, करति, कधि and कृतः but not so the visarga of *adhi*.

Thus प्रदिवोअयस्क ॥ कः is the Aorist of क, the क्ति has been elided by II 4 80, the क्त् of क is gaugated before the affix तिप् thus we have करत्, the त् is elided by VI 1 68, and the augment अट् is not added by VI 4 75. Similarly यथानो अवसत्करत् ॥ Here also करत् is the Aorist of क, with अक्त् by III 1 59 सुपेगस्कृति, here करति is the लट् of क, अप् is added instead of उ, as a Vedic anomaly उरयस्कधि, here कधि is the Imperative of क, the ति, is changed to धि, the vikṛāṇa is elided and धि changed to धि by VI 4 102. See VIII 4 27 for the change of न to य ॥ सोम न चारु मघवत्सु न स्कृतम्, here कृतम् is Past Participle of क ॥

Why do we say 'but not of अदिति,'? Observe यथा नो अदिति करत् (Rig Veda, I 3 42)

३६३६ । पञ्चम्याः परावध्यै । ८ । ३ । ५१ ॥

पञ्चमीविमर्गस्य स स्यादुपरिभावायै परिशब्दे परतः । 'दिवस्परिप्रथमं जज्ञे' । 'अध्यै किम्' । 'दिवस्पृथिव्या. पर्येज' ।

3636 The visarga of the Ablative case is changed to *s* before *pari* meaning 'over'

The word Chhandas is understood here also. Thus दिवस्परि प्रथमं जज्ञे (Rig Ved X 45, 1).

Why do we say 'when परि means 'over'? See किम् पृथिव्याः पर्येज उदभक्तम्. (Rig Ved VI 47 27) Here परि has the sense of 'on all sides'

३६३७ । पातौ च बहुलम् । ८ । ३ । ५२ ॥

पञ्चम्या इत्येव । 'सूर्यो नो दिवस्यातु' ।

3637 *S* may diversely be substituted for the visarga of the Ablative before the verb 'pātu' in the Chhandas

Thus सूर्येनो दिवस्यातु, (Rig Veda X, 153, 1), Sometimes, the change does not take place, as परिशब्द पात ॥

३६३८ । बह्याः पतिपुत्रपृष्टपारपदपयस्योन्नेषु । ८ । ३ । ५३ ॥

'वाचस्पति विश्वकर्मायाम्' । 'दिवस्पुत्राय सूर्याय' । 'दिवस्पृष्टं भण्डमानः' । 'तमसस्पारमस्य' । 'परिवीत इलस्यदे' । 'दिवस्पयो दिधिवायाः' । 'रायस्योन्नं यजमानेषु' ।

3638 For the visarga of the Genitive, there is substituted *s* in the Vedas, before पति, पुत्र, पृष्ट, पार, पद, पयस् and पोष ॥

Thus वाचस्पति, विश्वकर्मायाम्, (Rig Veda X 81 7), दिवस्पुत्राय सूर्याय, (Rig Veda X. 37. 1) दिवस्पृष्टं भण्डमानः (Rig Veda III, 2. 12) तमसस्पारम् (Rig Veda I. 92, 6). परिवीत इलस्यदे, (Rig Veda I, 128 1) दिवस्पयो दिधिवायाः (Rig Veda X. 114. 1). रायस्योन्नं यजमानेषु (Rig Veda X, 17. 9)

Why do we say 'after a genitive case'? See अनुः पुत्रेभ्यो दावं व्यभक्तम् ॥

३६३९ । इजाया वा । ८ । ३ । ५४ ॥

पतिपुत्रादिषु परेषु । इजायास्युन्नः-इजाया. पुत्रः । इजायास्यदे-इजाया पदे ।

3639 *Sa* is optionally substituted for the visarga of 'idāyāh' before *prts* &c, (VIII 3 53) in the Chhandas

Thus इडाया पति or इडायास्पति इडायासुतत्र । इडाया पुतत्र । इडायास्पष्टम् । इडाया पृष्ठम् । इडाया स्यारम्, इडाया पारम् । इडायास्पदम् । इडाया पदम् । इडायास्यव । इडाया षव । इडामा योषम् । इडायास्याषम् ॥

Here we must read again the sūtra VIII 3 102 S 2403 —

३६३९ । क । निसस्तपतावनासेवने ॥

निस सकारस्य मूर्धन्यः स्यात् । 'निष्टप्त रक्षो निष्टप्ता अरातयः' । 'अनासेवने किम् । निसप्तति । पुनःपुनस्तपतात्यर्थः ॥

3639A *Sha* is substituted for the *sa* of *nis* before the verb *tap* when the meaning is not that of 'repeatedly making red hot'

As निष्टप् रक्षो निष्टप्ता अरातयः ॥

Why do we say 'when the meaning is not that of repeatedly making red hot? Observe निसप्तति meaning 'makes repeatedly red hot'

३६४० । युष्मत्तत्तत्तुष्वन्तःपादम् । ८ । ३ । १०३ ॥

पादमध्यस्थस्य सस्य मूर्धन्यः स्यात्कारादिष्वेषु परेषु । युष्मदादेशा त्वत्वातेतया । 'त्रिभिर्दुध देव सवितः' 'तेभिर्दुधा आभिष्टे' । 'अपस्वने सधिष्टव' । 'अग्निष्ट द्विष्टव' । 'आवापृथिवो निष्टतत्तु' । 'अन्त पादम्' किम् । तदग्निस्तदयम् । 'यन्म आत्मनो मिन्द्राभूदग्निस्तत्पुनराहार्ज तवेदा विचर्यणि' । अत्राग्निरिति पूर्वपादस्यान्तो न तु मध्यः ।

3640 The *s* standing in the inner half of a stanza is changed to *sh* before the *ta* of *twam* &c and *rad* and *tatakhus*

The word युष्मद् here means the substitutes त्वम्, त्वाम्, ते, तव । As अग्निष्टव, नामासीत् । त्वा, अग्निष्ट्वा वर्यधामसि । ते, अग्निष्टे विष्टवमानय । तव, अपस्वने सधिष्टव, (Rig VIII 43 9) । तत्, अग्निष्टद्विष्टमापृणाति, (Rig X 2 4) तत्तत्तुस्, आवापृथिवो निष्टतत्तुः पु ॥

Why do we say 'in the inner half of a stanza'? Observe यन्मआत्मनो मिन्द्राभूदग्निस्तत्पुनराह जातवेदा विचर्यणि । Here the word अग्नि is at the end of the first stanza while तत् is at the beginning of the second stanza, therefore the *स्* of अग्निस् is not in the middle of a stanza

३६४१ । यजुष्येकेषाम् । ८ । ३ । १०४ ॥

युष्मत्तत्तत्तुषु परत सस्य मूर्धन्या वा । अत्रिभिर्द्वम् । अग्निष्टे । अपम् । अत्रिभिष्टतत्तु । षष्ठ अत्रिभिस्तामित्यादि ।

3641 In the opinion of some, the above change takes place in the Yajurveda also

Thus अत्रिभिष्टवम् or अत्रिभिस्तत्त्वम् । अग्निष्टवम् or अग्निस्तेदम् । अग्निष्टत or अग्निस्तत् । अत्रिभिष्टतत्तु or अत्रिभिस्तत्तु ॥

३६४२ । स्तुतस्तामयोश्च न्दति । ८ । ३ । १०५ ॥

त्रिभिष्टुतस्य-त्रिभिः स्तुतस्य । गाष्टोमम्-गास्तोमम् । पूर्वपदादित्येव सिद्धे प्रपञ्चार्थमिदम् ।

3642 The *s* of *stut* and *stoma* in the Chhandas, is changed to *sh* in the opinion of some

Thus त्रिभिस्तुतस्य or त्रिभिस्तुतस्य गोष्ठोऽयं वाङ्मयम्, or गोष्ठोऽयं वाङ्मयम्. This change would have taken place by the general rule contained in the next sūtra VIII 3 106, the special mention of स्तुत and स्तोम here is a mere amplification. The word ह्यसि of this sūtra governs subsequent sūtra also.

३६४३ । पूर्वपदात् । ८ । ३ । १०६ ॥

पूर्वपदस्याचिमित्तात्परस्य सस्य वा । 'यदिन्द्राग्नी दीवि षट्.' । 'युर्वहि स्व. स्वर्पती' ।

3643 In the Chhandas, according to some, *s* is changed to *sh*, when it stands in the beginning of a second word, preceded by a word ending in *z* &c.

The words ह्यसि and एकेवा are both understood here. Thus द्विबन्धि. or द्विबन्धिः, त्रिबन्धि. or त्रिबन्धिः, मधुष्टानम् or मधुष्टानम्, द्विसाहस्र विन्वीत or द्विसाहस्र विन्वीत ॥

The word पूर्वपद here means the first member of a compound word as well as the prior word other than that in a compound. Thus त्रि.समूहत्वाय or त्रि समूहत्वाय ॥ यदिन्द्राग्नी दीविष्ट. (Rig Veda I 108 11) युर्वहिस्वः स्वर्पती (Rig Veda IX. 19. 2)

३६४४ । सुजः । ८ । ३ । १०७ ॥

पूर्वपदस्याचिमित्तात्परस्य सुजो निपातस्य सस्य वा । 'ऊर्ध्वं ऊ बु षः.' । 'अभीषु षः' ।

3644 The *sz* of the Particle *sz* is changed to *sha* in the Chhandas, when preceded by an other word having in it the change-effecting letter *z* &c

Thus ऊर्ध्वं ऊ बु षः (Rig Veda I 36 13) अभीषु षः षकीनाम् (Rig Veda I 36 3) The lengthening takes place by VI. 3. 134, and *n* changed to *sh* by VIII. 4 27

३६४५ । सनेतिरनः । ८ । ३ । १०८ ॥

'गोषा इन्द्रो नृवा अवि' । 'अनः' किम् । गोषनिः ।

3645. The *sz* of the verb *san* when it loses its *n*, is changed to *sh* under the same circumstances

Thus गोषा (Rig IX 2 10), formed by the affix षिट् (III. 2 67), the *n* is elided by VI 4 41. So also नृवा. ॥

Why do we say 'when it loses its *n*'? Observe गोषनि वसिष्ठोऽयम् (Atharv III 20, 10). Here the affix is षन् (III 2. 27) See however गोषनि in Rig VI. 53. 10.

३६४६ । सहेः पृतनर्त्तभ्यां च । ८ । ३ । १०९ ॥

पृतनावाहम् । अतावाहम् । चान् । अतीवाहम् ।

3646. The *s* of *sha* is changed to *sh* after *pṛtana* and *rit*

Thus पृतनावाहम् अतावाहम् । The word च 'and' in the sūtra includes word other than those mentioned in it. The word अतीवाहम् would be valid by this also.

३६४७ । निष्यभिष्याड्व्यत्राये वा ह्यसि । ८ । ३ । ११० ॥

सस्य पूर्वन्वः । न्यषीदत्-न्यषीदत् । व्यषीदत्-व्यषीदत् । अभ्यषीत्-अभ्यषीत् ।

3647 The *sh* is optionally substituted in the Chhandas after the prepositions *ni*, *vi* and *abhi* when the augment 'at' intervenes

Thus न्यषीदत् or न्यषीदत् पिता न, व्यषीदत्, or व्यषीदत् पिता न, अभ्यषीदत् or अभ्यषीदत् ॥

The anuvṛtti of सद् and स्वञ्ज is not to be read into this sūtra. It is, in fact a general rule and applies to verbs other than these two. As व्यसौत्, न्यषीत्, अभ्यषीत् or अभ्यसौत् ॥

३६४८ । छन्दस्युदवयवात् । ८ । ४ । २६ ॥

अकारान्तादवयवात्परस्य नस्य याः । नमयाः । पितृयाणाम् ।

3648 In the Chhandas, *na* of a second term is changed into 'na' when the prior term ends with a short 'ri' even when there is an *avagraha* or hiatus between the two terms

The word पूर्वपदान्तात् is understood here. The word अवयवम् means a hiatus or separation. Thus पितृ याणाम्, न नमयाः ॥ Here अ is अवयवम् ॥ The change of न into या is effected ordinarily then, when the terms, one containing the cause, and the other न, are in संहिता or conjunction. For the rules of Sandhi and the rules like these can apply only to words in संहिता ॥ The present rule is an exception to it, and here, even when the words are not in संहिता, but there is an actual hiatus between the two, the change still takes place. The word संहिता of VIII 2 108, exerts regulating influence up to the end of the Book

३६४९ । नश्च धातुस्योरुभ्यः । ८ । ४ । २७ ॥

धातुस्यात् । 'अग्ने रक्षा याः' । 'शिक्षा यो अस्मिन्' । 'ऊरुणस्त्वधि' । 'अभीषुयाः' । 'मोषु याः' । इत्यष्टमोऽध्यायः । इति वैदिक प्रकरणम् ॥

3649. In the Chhandas, the *na* of (the Pronoun) *nas* is changed into 'na' when it comes after a root having a *ra* or *sha* or after the words *uru* and *shu*

Thus अग्ने रक्षाया (Rig VII 15 13) 'O Agni! protect us' शिक्षा यो अस्मिन् (Rig VII 32 26) 'Teach us this' उरु.—ऊरुणस्त्वधि (Rig VIII 75 11) शु—अभीषुयाः सखीनाम् (Rig IV 31 3) कर्ष्य ऊरुण ऊतये (Rig I 36 13).

The word नश्च is here the pronoun नश्च, which is the substitute, in certain cases of अस्मद् (VIII 1 21) and does not mean here the नश्च substitute of नासिका । धातुस्य means 'that which exists in a dhatu,' namely र् and श् when occurring in a root. The word उरु means the word form उरु, and शु means शुञ्, and is exhibited with च change. It does not mean the affix सु of the Locative Plural. Therefore not in इन्द्रो धाता गच्छेत् न. ॥ The word रक्षा is the 2nd Person singular, Imperative the lengthening is by VI 3 135. The root शिक्ष has the sense of दान in the Veda कर्षी is 2nd Person Sg Imperative of कृ (VI 4 102), the visarga of नः is changed to च by VIII 3. 50. In अभीषु there is lengthening by VI 3. 134. so also in ऊरुयाः &c

Here ends the Book on Vedic forms.

अथ स्वर प्रकरणम् ।

ON ACCENTS.

CHAPTER I

३६५० । अनुदात्त पदमेकवर्जम् । ६ । १ । १५८ ॥

परिभाषेयं । स्वरविधिविषया । यस्मिन्पदे यस्योदात्तः स्वरितो वा विधीयते तमेकमचं वर्जयित्वा शेषं तत्पदमनुदात्तकं स्यात् । गोपयत् न. । अत्र सनाद्यन्ता -' (२३०४) इति धातुस्वे धातुस्वरेण यकाराकार उदात्तं शिष्टमनुदात्तम् ।

‘+ सतिशिष्टस्वरजलोपस्यमन्यत्र विकारोभ्य इति वाच्यम् +’ । तेनोक्तोदाहरणे । गुपेर्धातुस्वर आद्यस्य प्रत्ययस्वरश्च न शिष्यते । ‘अन्यत्र’ इति किम् । युञ्ज यञ्जमभिवृद्धे यङ्गोत् । अत्र सति शिष्टोऽपि ‘ञना’ इत्यत्र स्वरो न शिष्यते किंतु तस्य एव ।

3650 A word is, with the exception of one syllable, unaccented

That is, only one syllable in a word is accented, all the rest are anudatta or unaccented. This is a Paribhāṣā or maxim of interpretation with regard to the laws of accent. Wherever an accent—be it acute (udatta) or a circumflex (svarita)—is ordained with regard to a word, there this maxim must be applied, to make all the other syllables of that word unaccented. The word अनुदात्त means ‘having anudatta vowel’. What is the one to be excepted? That one about which any particular accent has been taught in the rules here in-after given. Thus VI 1 162 teaches that a root has acute accent on the final. Therefore, with the exception of the last syllable, all the other syllables are unaccented. Thus in ‘गोपायत नः’ (Rig Veda VI. 74. 4) the acute accent is on य, all the rest are unaccented.

Vart —The सतिशिष्ट accent is stronger than all which precede it, except when it is a Vikarana accent. Thus in the above example, the root accent of गुप and the affix accent of आद्य do not remain, but त्त accent prevails.

Why do we say ‘except when it is a Vikarana accent’? Observe युञ्ज यञ्जमभिवृद्धे यङ्गोत् (Rig Veda III 6 10) Here the vikarana ञना accent is सतिशिष्ट, but it does not prevail over तस्य accent.

Note :—The rule is that except one special accent taught in a sūtra the other syllables take anudatta. Therefore, where there is a conflict of rules, the accent is guided by the following maxim “परान्तिपान्तरङ्गापवादौ स्वरिष्यवस्था सतिप्रकृतिशिष्टेनच” ॥ namely (1) the sequence, a succeeding rule setting aside a prior rule (2) a Nitya rule is stronger than Anitya (3) Antaranga stronger than Bahiranga, (4) the Apavāda is stronger than Utsarga. When all these are exhausted, then we apply the rule of सतिशिष्ट ॥ What is this rule? To quote the words of Kāśikā . यो हि यस्मिन् सति शिष्यते स तस्य आधिक्यो भवति ‘that which does remain

and must last in spite of the presence of another, debars such other' Thus in नोपायति, here the प्रत्ययस्वर, "the accent of the affix" (III. 1 3) by which the acute is on the first syllable of the affix is an apavāda to the धातुस्वर (VI 1. 192) by which the final of a dhātu is acute, and it debars the dhātu accent, but this affix accent is in its turn debarrd in the case of derivative verbs formed with affixes by the rule of सतिशिष्ट, because even after the addition of the affix, these words retain the designation of dhātu. Similarly in काव्योत्तरासङ्गपुत्र 'The son of him whose upper garment (uttarāsanga) is of black color, the Son of Baladeva," the Bahuvrīhi-accent (VI 2 1) being an apavāda to Samāsa-accent, (VI I 223), debars the samāsa accent, but this Bahuvrīhi accent is in its turn debarrd by the rule of सतिशिष्ट, when a further compound is formed and the final word is a compound only and not a Bahuvrīhi. Though the accent of the Vikarana is a सतिशिष्ट yet it does not debar the Sārvadhatuka accent (VI. 1 186). Thus in लुनात्, the accent of the vikarana लो does not debar the accent of तस् ॥

३६५१ । अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोपः । ६ । १ । १६१ ॥

यस्मिन्ननुदात्ते पर उदात्तो लुप्यते तस्योदात्तः स्यात् । 'देवो वाचंम् । अत्र ङीबुदात्तः ।

3651 An unaccented vowel gets also the acute accent, when on account of it the preceding acute is elided

The word udātta is understood here. Thus कुमार + ई = कुमारी ॥ The word कुमार has acute on the last, when the unaccented (anudātta) ङीबु is added to it, the ई is elided (VI 1 148), the anudātta ई becomes udātta. So also पृथिक् + श्वस = पृथिक् (VII 1 88), पृथिक् + ए = पृथे, पृथिक् + आ = पृथै । The पृथिक् has acute on the last. So also कुमुद + इमत्पु = कुमुद्वान् (IV 2 87), नृद्वान्, वेत्स्वत । The words कुमुद &c are end-acute, and the affix मत् (वत्) is anudatta (III 1 4).

देवो वाचं (Rig Veda VIII 100. 11 and 101 16)

३६५२ । चो । ६ । १ । २२२ ॥

लुप्ताकारोऽच्यौ परे पूर्वस्यान्तोदात्तः स्यात् । उदात्तनिवृत्तिस्वरपवादा । 'देवद्वीची' नयत् । देवयन्तः ॥

'अतद्धित इति वाच्यम्' । दाधीचः । माधूचः । प्रत्ययस्वर एवान् ॥

3652 In compound words ending in *anch*, the final vowel of the preceding word has the acute accent in the weak cases in which only *ch* of *anch* remains .

Thus देवद्वीची नयत् देवयन्तः. (Rig Veda III 6 1) This is an exception to VI 1 161, 170 and VI 2 52

Var! — This rule does not apply before a Taddhita affix. As दाधीचः, माधूचः ॥ Here the accent is regulated by the affix (III 1 3)

३६५३ । आमन्त्रितस्य च । ६ । १ । १६५ ॥

आमन्त्रितविभक्त्यन्तस्याटिडदानः स्यात् । 'अन् इन्द्र वरुण मित्र देवा' ॥

3653 The first syllable of a Vocative gets the acute accent:

Thus अन् इन्द्र वरुण मित्र देवा. (Rig Veda V. 4. 2) This debars the final accent ordained by VI 2, 148. Though the affix may be elided by a लुप्तान् word,

(लक् लुप् or लृप्), yet the effect of the affix remains behind in spite of I. 1. 63. 'As ईर्ष्यागच्छ' ईप्ता गच्छत' ॥

३६५४ । आमन्त्रितस्य च । ८ । १ । १९ ॥

पदात्परस्यापादादिस्थितस्यामन्त्रितस्य सर्वस्यानुदात्तः स्यात् । प्रागुक्तस्य षाष्टस्यापवादोऽयमाष्टमिह । 'ह्रस्व मे' गङ्गे यमुने सरस्वति । 'अपादादौ' किम् । 'शुतु' द्विः स्तोमम् । 'आमन्त्रितं पूर्वमविद्यमानवत्' (४१२) । 'अग्ने इन्द्र' । अग्नेन्द्रादीनां निधातो न । पूर्वस्याविद्यमानत्वेन पदात्परत्वाभावात् । नामन्त्रिते समानाधिकरणे सामान्यवचनम् (४१३) । समानाधिकरणे आमन्त्रिते परे विशेष्ये पूर्वमविद्यमानवत् । 'अग्ने तेजस्विनं' । 'अग्ने' ज्ञातः । 'सामान्यवचनम्' किम् । पर्यायेषु मा भूत । 'अन्ये' देवि सरस्वति' ॥

3654. All the syllables of a Vocative are unaccented when a word precedes it, and it does not stand at the beginning of a hemistich.

The Vocative is acutely accented on the first by VI 1 198, the present makes it all unaccented, and is thus an exception to the last sūtra

Thus ह्रस्व मे गङ्गे यमुने सरस्वति (Rig Veda X 75 5)

Why do we say 'when it does not stand at the beginning of a hemistich' ?

Observe शुतुद्रिस्तोमम् (Rig Veda X 75 5)

But rule VIII 1 72 S 412 taught us that a Vocative standing before another word is considered as non-existent. Therefore in अग्ने इन्द्र वरुण every Vocative gets the acute by the last sūtra, and the present sūtra does not make इन्द्र &c. accentless, for the Vocative being non-existent, इन्द्र &c. are considered as not preceded by another word

To VIII 1 72 S 412 there is however an exception made by VIII 1. 73, S 413. Therefore where there are two Vocatives in apposition, one qualifying the other, the first Vocative (or the qualified), is not considered as non-existent for the purposes of the present sūtra. Hence in अग्ने तेजस्विनं; अग्ने ज्ञातः; the words *tejasvin* and *jñātah* qualify *Agne*, and therefore they are unaccented. Why do we say 'when in apposition' ? Observe अन्ये देवि सरस्वति, here the words are not in apposition, & c. one does not qualify the other, but they are merely synonyms and therefore the present sūtra applies

३६५५ । सामान्यवचनं विभाषितं विशेषवचने । ८ । १ । ७४ ॥

अत्र भाष्यकृता बहुवचनमिति पुरितम् । सामान्यवचनमिति च पूर्वसूत्रे योजितम् । आमन्त्रितान्ते विशेषणे परे पूर्व बहुवचनान्तमविद्यमानवद्वा । 'देवी' बहुवचनं न कर्णेत् । अत्र देवीनां विशेषणं वक्षति । 'देवा. शरण्या' । इह द्वितीयस्य निधातो वैकल्पिकः ॥

3655. When the preceding Vocative is in the Plural number, it is optionally considered as non-existent, if the subsequent Vocative, in apposition with it, is a specific term.

The VIII 1. sūtras 73 and 74 as enunciated by Pāṇini are आमन्त्रिते समानाधिकरणे, and सामान्यवचनं विभाषितं विशेषवचने । Patañjali made the amendment by adding सामान्यवचने to 73 and completed the present sūtra by adding बहुवचनम् to it

. This ordains option, where the sūtra VIII. 1 73, S. 413 would have made the consideration of the first vocative as existent, compulsory. Thus देवी. बहुवचनं

नः कणीत (Rig Veda X 128 5) Here बहु is an adjective qualifying देवीः । So also देवा अरयथा. or देवा अरयथा ॥

३६५६ । सुबामन्त्रिते पराङ्मुवत्स्वरे । २ । १ । २ ॥

सुबन्तमामन्त्रिते परे परस्याङ्मुवत्स्वरात्स्वरे कर्तव्ये । 'द्वन्द्व्याणी शुभस्यती' । शुभ इति शुभेः क्लृप्तवत् यन्तम् । तस्य परशरीरानुप्रवेशे षाष्टिकमामन्त्रिताद्युदात्तत्वम् । न षाष्टमिको निघातः शक्यः । पूर्वामन्त्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वात् । 'यत्ते दिवो दुहितर्मतं भोजनम्' । इह दिवः षष्ठ्याष्टमिको निघातः । परशुना वृञ्चन् ॥

'+ षष्ठ्यामन्त्रितकारकवचनम् +' । षष्ठ्यन्तमामन्त्रितान्तं प्रति यत्कारकं तद्वाचकं चेति परिगणनं कर्तव्यमित्यर्थः । तेनेह न । अयमग्ने जरिता । 'यत्तेनाग्ने ब्रह्मणा' समधीनुवृथा वा विलम्बम् ॥

'+ पूर्वङ्गवच्चैति वक्तव्यम् +' । आ ते पितर्मस्ताम् । 'प्रति त्वा दुहितर्दिवः' ॥

'+ अव्ययानां न +' । 'उच्चैरधीयान' । 'अव्ययोभावस्य स्थित्यते' । उपान्यधायां ॥

3656 A word ending in a case-affix, when followed by a word in the vocative case, is regarded as if it was the affix or component part of such subsequent vocative word, when a rule relating to accent is to be applied.

In other words, the word ending in a case affix enters, as if into the body of the vocative (amantrita) word. Thus sūtra VI 1 198 S 3653 declares 'a word ending in a vocative case-affix, gets the udatta accent on the beginning : e, first syllable' Now, this rule will apply even when a word ending with a case-affix precedes such word in the vocative case. Thus the word वृत्ते 'O two lords' has udatta on the first syllable. Now, when this word is preceded by another inflected noun as शुभस 'of prosperity,' the accent will fall on शु, the two words being considered as a single word, as —अश्विना यज्वरीरियो द्रवत् पाणी शुभसनी । पुशुजा चनस्यत्म् । (Rig 1 3 1) 'O Asvins, riding on quick horses, lords of prosperity and bestowers of plenty of food, eat the sacrificial offerings to your satisfaction' Here VIII 1, 19, S 3654 does not make the word accentless, for the preceding Vocative, 'diavatpani' being considered as non-existent, the second is beginning of a Pida. But in the following example यत्ते दिवो दुहितर्मतं भोजनम् (Rig Veda VII. 81 5) the word दिवः is accentless because of the VIII 1 19 S 3654

So also परशुना वृञ्चन् 'O thou cutting with an axe'! The word परशु is formed from the root शृ with the prefix पर and the Unâdi affix कु which is treated as इत् (See Upadi I 34) Hence it has acute on the final. But by the present sūtra, being considered as the component part of the Vocative वृञ्चन्, it becomes first acute

Vart —The rule of this sūtra should be confined to that word only that denotes the agent (kāraka) of the verb with which the Vocative is connected and to the Genitive governing the Vocative. Though the Vocative being a substantive pure and simple cannot stand in relation of a kāraka to a verb, yet the verb in the sentence has a kāraka. That is meant in the Vārtika. Therefore not so here अयमग्ने जरिता (Rig Veda X 142 1) and यत्तेनाग्ने ब्रह्मणा (Rig Veda I 31 18)

Here the words अयम् and यत्तेन are not connected with the verb to which the Vocative refers, while in परशुना वृञ्चन् the word परशुना 'with the axe' is a

kāraka to the verb denoted by the root कृञ् 'to cut' from which the Vocative कृञ्चन् comes. In other words, the preceding word becomes the integral part of the Vocative under two conditions only, namely, (1) when it is a Genitive governing the Vocative as in सुमस्यन्ती where the word सुमस is in the sixth case (derived with the affix क्ति from सुम् the base being सुम), or (2) when the preceding word stands in the relation of a kāraka to the action denoted by the root from which the Vocative is derived as in पुरस्ताद्वरचन् 'O with axe cutting!'

Or we may dispense with this Vārtika, and get the same result by the rule of समर्थवादविधिः, for only that word can become the integral part of a Vocative which is syntactically connected with it, and not any word that might happen to precede it.

Vārt —It should be rather stated 'component part of the preceding' That is, while the sūtra teaches that the preceding word becomes part of the subsequent word, Katyayana would reverse the order. Thus आ ते पितर मरुताम् (Rig Veda II 33 1)

Here the subsequent word मरुताम् becomes as an anga or component part of पितर which is the preceding word. पितर is accentless, because a Vocative, and therefore, मरुताम् also becomes accentless being considered as anga of पितर. So also एतत् त्वा दुहितृ द्विव (Rig. VII. 81 3), here द्विव is accentless, because the Vocative दुहितृ is signata.

Vārt —Prohibition must be stated of Indeclinables as उद्देश्यधीयान् ! ॥

Iskṛ. —But not so of the Avyayibhāva compounds, which are also Indeclinables. As उपायधीयान् ॥

३६५७ । उदात्तस्वरितयोर्यणः स्वरितोऽनुदात्तस्य । ८ । २ । ४ ॥

उदात्तस्थाने स्वरितस्थाने च यो ययततः परस्यानुदात्तस्य स्वरितः स्यात् । अर्धमि हि स्वरितस्य ययः । खलप्याया । अस्य स्वरितस्य त्रैपादिकत्वेनादिप्रत्ययाच्छेदनिघातो न ॥

3657 A svarita vowel is the substitute of an anudātta vowel, when the latter follows after such a semi-vowel, as has replaced an udātta or a svarita vowel

An unaccented vowel becomes svarita, when it comes after a यण (semi-vowel) which यण itself has come in the room of a vowel which was acute or svarita once.

Thus अर्धमि हि । The word अर्धमि is finally acute (See Phit Sūtra IV, 12 and I. 1). It is doubled by VIII 1 4 S 2140. The second अर्धमि gets the designation of anudātta VIII 1 2 and it is anudātta by VIII. 1 3 S 3670. Therefore in अर्धमि + अर्धमि the ष of the first is udātta, the ष of second is anudātta, the ष is changed to य, this य is udātta-yan hence the ष of the second अर्धमि after it becomes svarita by the present sūtra. अर्धमि + अर्धमि = अर्ध य + अर्धमि = अर्धमि ॥

Now to take an example of a svarita-yan. The word खलपू is finally acute by kṛt accent (VI 2 139 S 3873). The Locative singular of this word is खलपू + ह = खलपि, by VI 4 83 S 281. This य is a semivowel which comes in the room of the acute ष, therefore, it is udātta-yan. After this udātta-yan, the anudātta ह of the Locative becomes svarita by the first part of this sūtra. Now when, खलपि +

आर्षा are combined by sandhi, this svarita ऋ is changed to ष, it is, therefore, a svarita yaṁ. The unaccented आ will become svarita, after this svarita yaṁ. As खलपचयाँ. The word आशा is finally acute and consequently आ is not acute (Phit I 18)

This svarita ओ of आशा is evolved by the present sūtra which belongs to the Tripāḍi section of the Aṣṭādhyāyī, and hence it is asiddha (VIII 2 1 S 12). Therefore rule VI 1 158 does not cause the ओ to lose its accent Cf 3660

३६५८ । एकादेश उदात्तेनोदात्तः । ८ । २ । ६ ॥

उदात्तेन सदैकादेश उदात्त स्यात् । 'वोऽश्वा' । 'क्वावर मरुत' ॥

3658 The single substitute of an unaccented vowel with an udātta vowel is udātta

Thus व्व वोऽश्वा (Rig Veda 61 2) and क्वावर मरुत । The word व्व is anudatta by VIII 1 21 S 405 read with VIII 1 18 S 403. The word क्वावरः is acutely accented on the first, as it is formed by adding क्वन् to कश्च (Un I 151). The व्व of व्वस् is changed to र् (VIII 2 66 S 162), which is again changed to उ (VI 1, 113 S 163). Thus वोऽश्वा । Here व्व becomes pūrva rūpa by VI 1 109 S, 86 which is udātta

क्व is formed from कश्च by क्त affix (V 3. 12 S 1959 and VII 2 105 S 2299) and is svarita (VI 1 185 S 3729). The word क्वावर is acutely accented on the first by the Phit II 6. The single long substitute is udatta

३६५९ । स्वरितो वानुदात्ते पदादौ । ८ । २ । ६ ॥

अनुदात्ते पदादौ पर उदात्तेन सदैकादेश स्वरितो वा स्यात् । एते पूर्वसूत्रेणोदात्तः । 'वी३टं ज्योतिर्द्वये' । 'अस्य श्लोको द्विवीर्यते' । व्यवस्थितविभाषात्वादिकारणे स्वरितः । दीर्घप्रवेशोदात्तः । किञ्च 'एक पदान्तात्' (८६) इति पूर्वकृते स्वरित एव । तेऽवदन् । 'सोऽयमागोत् उक्त च प्रातिशब्धे'—'इकारयोश्च प्रश्लेषे क्षेपामिनिहतेषु च' इति ।

3659. The single substitute of an unaccented vowel, standing at the beginning of a word, with an udātta vowel, may optionally be svarita or udātta

Thus वी३टं ज्योतिर्द्वये । अस्य श्लोको द्विवीर्यते । This is a vyavasthita-vibhāṣā, in this wise. There will necessarily be svarita (1) where a long ई is the single substitute of (इ + इ) or of two short इ's, (2) where there is pūrva rūpa by the application of एङः पदान्तात् अति (VI 1 109 S 86). There will be udātta where a long vowel comes in. Thus in वि + वदम् = वी३टम् in वी३टं ज्योतिर्द्वये, the long ई is substituted for two short इ's. This substitution of a long ई for two short इ's is technically called प्रश्लेषः । Where there is Praś lesha, the long ई is necessarily svarita. Similarly when there is अभिनिहतसन्धिः e, the peculiar sandhi taught in VI 1 109. Thus तेऽवदन्, सोऽयमागोत् । So also where there is क्षेपः सन्धिः e, the substitution of a semi vowel in the room of an udātta or svarita vowel as अभ्यभि । The above rules about svarita are thus summarised in the Pratiśakhyas इकारयोश्च प्रश्लेषे क्षेपामिनिहतेषु च । But where a long ई is substituted as a single substitute for इ + ई (one of the इ's being long), there it must always be acute. As अस्य श्लोको द्विवीर्यते (Rig 1. 190 4). The words 'द्विवीर्य' + 'ईर्यते' are

compounded into तिद्योते । The word दिवि (Locative singular) is finally acute by VI 1 171, S. 3717 ईयते is from the Divādi root इङ् गतो, and has lost its accent by VIII 1. 28 § 3935

३६६० । उदात्तादनुदात्तस्य स्वरितः । ८ । ४ । ६६ ॥

उदात्तात्परस्यानुदात्तस्य स्वरितः स्यात् । 'अग्निमीले' । अस्याप्यसिद्धत्वाच्चेद्विधातो न । 'तमीशानासः' ।

3660 The Svarita is the substitute of an Anudatta vowel which follows an Udatta vowel.

Thus अग्निम् + ईले = अग्निमीले । Here ई which was अनुदात्त by rule VIII 1. 28, becomes svarita by the present rule, as it comes after the udatta इ of अग्निः

The rule VI 1 158, S. 3650 does not change this svarita into an Anudatta because for the purposes of that rule, the present rule is असिद्ध, or as if it had not taken place (VIII 2. 1 S. 13) Therefore both the udatta and the svarita accent are heard

तमः शानासः (Rig Veda I 129 2).

Here तमः the Aconsative singular of तद् is finally acute The word ईशानासः is the Nominative Plural of ईशान, the augment असुक् being inserted by VII. 1 50 S. 3572 The word ईशान is derived from ईश् 'to rule' with the affix शानच्, and therefore it is finally acute because of the चित् accent The Nom Pl affix कस् being a सुप्, is anudatta The long ई and the अ of से are svarita

३६६१ । नोदात्तस्वरितोदयमगार्थकाश्यपगालवानाम् । ८ । ४ । ६७ ॥

उदात्तपरः स्वरितपरश्चानुदात्त स्वरितो न स्यात् । गार्थादिमते तु स्यादेव । 'प्र य आरः' । 'बोःश्च' । 'क्राः' । 'भीश्वः' ।

3661. All prohibit the above substitution of svarita, except the Āchāryas Gārgya, Kāśyapa and Gālava, when an udatta or a svarita follows the anudatta

Thus प्र य आरः (Rig Veda III, 7. 1) बोःश्च, क्राः भीश्वः ॥

Note.—This debars the preceding rule. That anudatta which is followed by an udatta is called उदात्तोदय or उदात्तपरः । The word उदय means पर in the terminology of ancient Grammarians That anudatta which is followed by a svarita is called स्वरितोदय । These are Bahuvrīhi compounds Thus उदात्तोदयः—गार्थस्त्वं वीतस्य स्त्वं । The word स्त्वं is first acute by लिट् accent, before this udatta, the य of these words does not become svarita. So with स्वरितोदयः—गार्थः कः, वीतस्य कः । The word कः is svarita being formed by the लिट् affix कत् (V. 3 12 S. 1959), before this svarita the preceding य does not become svarita

Why do we say except in the opinion of Gārgya, Kāśyapa and Gālava? Observe गार्थः कः, गार्थस्त्वं । According to their opinion, the svarita change does take place

The employment of the longer word उदय instead of the shorter word पर is for the sake of auspiciousness, for the Book has approached the end. The very utterance of the word उदय is auspicious. All sacred works commence with

an auspicious word, have an auspicious word in the middle, and end with an auspicious word. Thus Pāṇini comments his sūtra, with the auspicious word वृद्धिः 'increase' (in Sūtra I 1 1), has the word शिव 'the well wisher' in the middle (IV 4 143), and उदय at the end.

The mention of the names of those several Acharyas is for the sake of showing respect (pujārtham)

३६६२ । एकश्रुति दूरात्संयुतौ । १ । २ । ३३ ॥

दूरात्संबोधने वाक्ये स्वरः । 'अगच्छ भो माणवक' ।

3662 In addressing a person from a distance, the tone is called Ekaśruti or monotony.

Monotony or Ekaśruti is the tone which is perceived when a person is addressed; in it there is an absence of all the three tones mentioned above; and there is no definite pitch in it. Therefore, the ordinary recitative tone.

The word 'Sambuddhi' means the addressing a person from a distance, and has not its technical meaning of the singular number of the vocative case. As अगच्छ भो माणवक देवदत्ता 'O boy Devadatta! come' There is vanishing of all the accents in the above case, and the final short vowel of Devadatta is changed into *pluta* by VIII 2 84 (दूराच्छ्रुते च) ॥

३६६३ । यज्ञकर्म न्युङ्खसामसु । १ । २ । ३४ ॥

यज्ञक्रियायां मन्त्र इति स्वात्मपादीन्यर्जयिष्या । 'अग्निर्होर्ध्वः क्रकृत्' । 'यज्ञे' इति किम् । स्वाध्यायकाले त्रैस्वर्यमेव । 'अजय' इति किम् । 'मर्माने वर्धो विवृण्वेत्' । अथो नाम उपाशुषयोग । यथा जले निमग्नस्य । न्युङ्खा नाम षोडश ओकाराः । गीतिषु सामाख्याः ।

3663 In the sacrificial works, there is Monotony, except *japa* (silent repetition of a formula), Nyūṅkha vowels (sixteen of *om*) and the Sāma Vedas

In 'sacrificial works' or on occasions of sacrifice, the mantras of the Vedas are recited in Ekaśruti or monotony. But on occasions of ordinary reading, the mantras are to be recited with their proper three-fold accents.

'Jāpa' is the repetition of mantras, and their recitation in a low voice or whisper as when a person immersed in a river recites them. Nyūṅkha is the name of certain hymns of the Vedas and the names of 16 sorts of 'Om'. Some of these are pronounced with udātta and others with anudātta accent. Sāmas are songs, or the musical cadence in which some vedic hymns are to be uttered. As — अग्निर्होर्ध्वः क्रकृत्पतिः पृथिव्या जुषम् । अयम् रेतोसि जिव्यतो ३म् । (Rig Veda VIII. 14 16).

When a mantra is recited as a *japa*, then it must be pronounced with an accent — As मर्माने वर्धो विवृण्वेत् (Rig Veda X 128 1).

When not employed on occasions of sacrifice, but are ordinarily read, the mantras must have their proper accent, and there will be no Ekaśruti.

३६६४ । उच्चस्तरां वा षष्टकारः । १ । २ । ३५ ॥

यज्ञकर्मणि षोडश उच्चस्तरां वा स्वादेकश्रुतिर्वा ॥

3664 The pronunciation of the word 'vashat' may optionally be by raising the voice (acutely accented), or it may be pronounced with monotony

The phrase 'yajña karma' is understood here. Even in yajña karmas or sacrifices the word वीवद् may optionally be pronounced in a raised tone. The word वीवद् in the sūtra signifies वीवद् ।

३६६५ । विभाषा कृन्दसि । १ । २ । ३६ ॥

कृन्दसि विभाषा एकश्रुतिः स्यात् । व्यवस्थितविभाषेयम् । रोहिताया वैश्वयेम् । प्राजापत्य-
एकश्रुतिर्विद्वधानाम् । अन्येषामपि यथासंप्रदायं व्यवस्था ।

3665 The monotony is optional in the recitation of the Vedas, or they may be recited with accents.

In the Chhandas or the Vedas there is option either to use the Ekaśruti tone or the three tones. Even on the occasion of ordinary reading, the Chhandas might be uttered either with the three accents or monotonously. Some say this is a limited option (vyavasthita vibhāṣā).

The option allowed by this sūtra is to be adjusted in this way. In reading the Mantra portion of the Veda, every word must be pronounced with its proper accent but in the Brāhmaṇa portion of the Veda there might be Ekaśruti. This is the opinion of the Rig Vedins, while some say there must be Ekaśruti necessarily and not optionally in the recitation of the Brāhmaṇas.

Thus — अग्निमीळे पु रोहितं or simply अग्निमीळे पुरोहितं । 'I praise Agni the puronita'.

३६६६ । न सुब्रह्मण्यायास्वरितस्य तूदात्तः । १ । २ । ३७ ॥

सुब्रह्मण्याख्ये निगदे 'यज्ञकर्मणि —' (३६६३) इति 'विभाषा कृन्दसि' (३६३५) इति च प्राप्ता
एकश्रुतिर्न स्यात् स्वरितस्योदात्तश्च स्यात् । सुब्रह्मण्यायोम् । सुब्रह्मण्या साधुरिति यत् । न च 'यज्ञादेश
उदात्तेनोदात्तः' (३६५८) इति सिद्धे पुनरेतदमुदात्तविधानं व्यर्थमिति वाच्यं । तत्रानुदात्त इत्यस्यानु-
वृत्तिः ।

'+ असावित्यन्तः +' तस्मिन्नेव निगदे प्रथमान्तस्यान्त उदात्तः स्यात् । गार्ग्यो यजते । जि-
त्वात्प्राप्त आद्युदात्तोऽनेन आध्यते । '+अमुष्येत्यन्तः+' ब्रह्मयन्तस्यापि प्राग्वत् । दाक्षेऽपिता यजते ।

'+ स्यान्तस्योपोत्तमं च +' । चादन्त । तेन द्वावुदात्तौ । गार्ग्यस्य पिता यजते ।

'+वानामधेयस्य+' । स्यान्तस्य नामधेयस्य उपोत्तममुदात्त वा स्यात् । देवदत्तस्य पिता यजते ।

3666. There should be no Monotony in the recitation of the Subrahmanya hymns and in those hymns, the vowels, that would otherwise have taken the svarita accent, take the 'udatta' accent instead.

The subrahmanya hymns are portions of the Rig Veda mentioned in Śatapatha Brāhmaṇa.

This sūtra prohibits Ekaśruti in the case of certain prayers called subrahmanya. By I 2 34 read with I 2 36 ante prayers might be optionally uttered with Ekaśruti accent. This ordains an exception to that rule. In subrahmanya

prayers there is no *ekāśruti*, and in these hymns, a vowel which otherwise by any rule of grammar would have taken a *svarita* accent, takes an *udatta* accent instead.

As सु ब्रह्मण्यो ऽ मित्रागच्छ हरिश्चागच्छ Here the word सुब्रह्मण्य is formed by the addition of the affix -त् (IV 4 105) to the word सुब्रह्मण्य, and this य will get *svarita* accent by VI. 1 185 (मित्रस्वरितम्) as it has an indicative त्, by the present sūtra, this nascent *svarita* is changed into *udatta*. In the phrase इन्द्र आगच्छ, the word Indra being in the vocative case, इ is *udatta*, the अ of Indra is *anudatta* VI 1 '98 The *anudatta* preceded by an *udatta* is changed into *svarita* (VIII 4 66).

Thus the अ of इन्द्र must become *svarita* but by the present sūtra this nascent *svarita* is changed into an *udatta*. Thus in इन्द्र both vowels become *udatta*. In the word आगच्छ, the आ is *udatta*, the next letter which was *anudatta* becomes *svarita*, and from *svarita*, it is changed to *udatta* by the present rule. Thus in the sentence इन्द्र आगच्छ, the first four syllables are all acutely accented, the fifth syllable is only *anudatta*. So also in हरिश्चागच्छ, for the reasons given above, the letters ह and च्छ are *anudatta*, the rest are all acutely accented. Cf. Shat Br. III. 3. 4. 17 and figg

Vārt —In the Subrahmanya hymns the final vowel of a word in the Nominative case is acute.

Thus गार्ग्यो यजते । Here गार्ग्य is derived from गर्ग by the affix यञ् (IV 4 105), and therefore it ought to be acute on the first because of *ज्ञित्* accent. But the present *vārtika* prevents that. Thus we have गार्ग्यः instead of गार्ग्यः ॥

Vārt —So also the final of a word in the Genitive is acute in the Subrahmanya texts. As दाक्षे पिता यजते । Here दाक्षि is derived from दक्ष by the Patronymic affix इञ् and it would have been दाक्षे, but the *vārtika* makes it दाक्षे ॥

Vārt —But the penultimate as well as the final of the Genitive ending in ह्य is *udatta*.

Thus गार्ग्ये पिता यजते । Here there are two *udattas* in the same word.

Vārt —Optionally the penultimate of a Genitive in ह्य is *udatta*, when the word is a Proper Name. As देवदत्ते पिता यजते or देवदत्तस्य पिता यजते ।

३६६७ । देवब्रह्मणोरनुदात्तः । १ । २ । ३८ ॥

अनयोः स्वरितस्यानुदात्तः स्यात्सुब्रह्मण्ययायाम् । 'देवा ब्रह्मणा आगच्छत' ।

3667. The word 'devā' and Brahmanā in those hymns have 'anudatta' accent

By I 2. 37, it was declared, that in the subrahmanya hymns, *svarita* accent is replaced by *udatta* accent. This sūtra makes an exception in favor of the words देवा and ब्रह्मणा occurring in those hymns. These words have *anudatta* accent. As देवा ब्रह्मणा आगच्छत 'come ye Devās and Brahmanās.' Here the word देवा gets *udatta* accent on the first syllable by VI 1 198 (in the vocative the accent is on the beginning) वा has originally an *anudatta* accent which by VIII 4. 66 (an *anudatta* following an *udatta* is changed into *svarita*) would have been

As देवा मन्तः पृथिव्यात्तरोपे. ॥ Here the word स्नातर is anudatta. The word अयः has udatta on the last syllable by VI 1 171. In the phrase मातरोपः (मातर + अयः) The syllable रो is anudatta, because anudatta + anudatta = anudatta. This anudatta रो, preceding the udatta प., is changed into anudatta.

३६७० । अनुदात्त च । ८ । १ । ३ ॥

द्विरुक्तस्य पर रूपमनुदात्त स्यात् । 'द्विवेदिवे' ।

3670 That which is called Amredita is gravely accented

Thus 'द्विवे द्विवे' (Rig Veda I 1 3)

That is, all the vowels of the amredita become anudatta or accentless

Here ends the Chapter on Accents in general

अथ धातुस्वराः ।

CHAPTER II ROOT-ACCENTS

३६७१ । धातोः । ६ । १ । १६२ ॥

अन्त उदात्तः । 'गोपायत' स्यात् नः । 'असि सत्य' ।

3671 A root has the acute on the end syllable

The word अन्त is understood here. Thus 'गोपायत, नः' 'असि सत्य' (Rig Veda I 87 4)

३६७२ । स्वपादिहिसामर्थ्यनिटि । ६ । १ । १६८ ॥

स्वपादीनां हिंस्रानिठ्यजादौ लसार्धधातुके परे' आदिउदात्तो वा स्यात् । स्वपादिउदात्त लसार्ध' । स्वपन्ति । अस्वन्ति । हिंसन्ति । पक्ष प्रत्ययस्वरस्य मध्योदात्तता । 'कृडित्येवेत्यते' । नेह । स्वपानि । हिंस्रानि ।

3672 The acute accent is optionally on the first syllable when a Personal-ending, being a Sārvadhātuka tense affix beginning with a vowel, (provided that the vowel is not the augment 'it') follows after 'svap' &c., or after 'hins'

The phrase लसार्धधातुके in the locative case is understood here. Thus स्वपन्ति or स्वपन्ति, अस्वन्ति, or अस्वन्ति हिंसन्ति or हिंसन्ति । The accent on the middle falls by the accent of the affix III 1 3. Why do we say before an affix beginning with a vowel? Observe स्वप्यात्, हिंस्यात् । Why do we say 'not taking the augment इट्?' Observe स्वपिः and अस्वसिते ।

Ishts — This rule applies to those vowel-beginning affixes which are इट्, it does not apply to स्वपानि, हिंस्रानि ।

३६७३ । अभ्यस्तानामादिः । ६ । १ । १६९ ॥

अनिठ्यजादौ लसार्धधातुके पर अभ्यस्तानामादिः । 'ये ददति' प्रिया वसु' । परत्वा विश्वस्वरस्य आधत्ते । 'दधाना वन्दे' ।

3673 The acute accent falls on the first syllable of the reduplicate verbs when followed by an affix beginning with a vowel (the vowel being not 'iṭ') and being a sārvaadhātuka personal ending.

Thus ये ददति पिया वसु (Rig Veda VII 32. 15) दैदति, दैदतु, दैधति दैधतु, जैजति, जैजतु, जौजति, जौजतु । Before consonant affixes . ददौत् । Before सेद् affixes — जजितैः । Though the word आदि was understood here from the last aphorism, the repetition is for the sake of making this an *invariable* rule and not an *optional* rule as those in the foregoing. It being a subsequent sūtra, debars the वित् accent, as दधाना इन्द्रे (Rig Veda I. 4 5).

३६७३ । अनुदात्ते-च । ६ । १ । १८० ॥

अविद्यमानेदात्ते लसार्धधातुके परेऽभ्यस्तानामादिददात् । 'दधासि रक्' द्विविधं च दासुवे ।

3674 Also when the unaccented endings of the three persons in the singular follow, the first syllable of the reduplicate has the acute.

The endings तिप् लिप् and मिप् are anudatta (III 1. 4) Thus sūtra applies to those personal endings which do not begin with a vowel. Thus दैदति, जैजति, दैधाति, जैजोति, मिमोति । The word अनुदात्त is to be construed here as a Bahuvrīhi : e, an affix in which there is no udatta vowel, so that the rule may apply when a portion of the affix is elided or a semivowel is substituted as आ हि स्म दैधात्, and दैधात्यत्र । दधासि रक् द्विविधं च दासुवे (Rig Veda I. 94 14)

३६७५ । भीहीभृहुमदजनधनदरिद्राजागरां प्रत्ययात्पूर्वं पिति । ६ । १ । १८२ ॥

भीप्रभतीनामभ्यस्ताना पिति लसार्धधातुके परे प्रत्ययात्पूर्वंमुदात्त स्यात् । 'योऽग्निहोत्रं वृक्षति' । ममत्तु नः परिजमा । 'माता यद्वीर वृधनत्' । 'जागर्षि स्वम्' ।

3675. In भी, ही, भृ, हु, मद्, जन्, धन्, दरिद्रा, and जाग्र, in their reduplicates, the acute accent is, before the sārvaadhātuka unaccented endings of the three persons in singular, *pu*, on the syllable which precedes the affix.

This debars the accent on the beginning. Thus जिमेति, जिमेति, जिमेति जुषोति ममत्तु नः परिजमा (Rig Veda I. 122 3) Here the root मद् has diversely taken in the Obhandas the vikarana क्तु, though it belongs to Divādi class जज्जन्तु, वन्दम् । The verb is here लेट् or the Vedio Subjunctive, so also is the next example दधनत् from धन धान्ये, the द् of ति being elided by III. 4 97, and the augment अद् being added by III 4 94 माता वीरं दधनत् (Rig Veda X 73. 1) दधनत्, दरिद्राति, जागर्षि । In the case of other verbs we have दैदति । Before affixes which have not the indicatory ए (i. e., all endings other than the three singular endings), the accent will be on the first syllable as दैरिद्रति ॥

३६७६ । तिप्ति । ६ । १ । १८३ ॥

प्रत्ययात्पूर्वंमुदात्तम् । चिकीर्षकः ।

3676 The acute accent falls on the syllable immediately preceding the affix that has an indicatory ॥

Thus चिकीर्षकः, चिकीर्षक with the affix लुप् (III 1 133), भीरिर्कविधम् and वेमुकारिर्भक्तम् with the affixes विधम् and भक्तम् (IV 2, 54) accent on the कि and रि ॥

३६७७ । आदिर्णमुल्यन्यतरस्याम् । ६ । १ । १८४ ।

अस्यस्तानामादिब्रुदात्तो वा ऋमुलि परे । लोभ्यं लोभ्यम् । पक्षे लित्स्वरः ।

3677. The first syllable may be optionally acute when the absolute affix 'namul' follows

Thus लोभ्यम् or लोभ्यम् । In the reduplicate form लोभू, the second part भू is unaccented by VIII 1 3 The present sūtra makes लो accented, When लो is not accented, भू will get the accent by लित् accent This rule is confined to polysyllabic the Absolutes, namely to the reduplicated Absolutes (VIII 1 4)

३६७८ । अचः कर्तृ यकि । ६ । १ । १८५ ।

उपदेशोऽजन्तानां कर्तृयकि पर आदिब्रुदात्तो वा । ब्रूयते केदारः स्वयमेव ।

3678 The roots which are exhibited in the Dhātupāṭha with a final vowel, may optionally have the acute on the first syllable, before the affixes of the Passive 'yak' when the sense of the verb is Reflexive

The word उपदेश is understood here Thus ब्रूयते or ब्रूयते केदारः स्वयमेव स्वीयते or स्वीयते केदारः स्वयमेव । When the accent does not fall on the first syllable, it falls on व (VI I 186)

३६७९ । चङ्यन्यतरस्याम् । ६ । १ । २१८ ।

चङन्त धातावुपोत्तममुदात्तं वा । 'मा हि चीकरताम्' धात्वकार उदात्तः । पदान्तरेषमुदात्तः ॥ इति धातुस्वराः ।

3679. The acute accent may be optionally on the penultimate syllable of the reduplicated Aorist in 'chañ' the word consisting of more than two syllables

Thus मा हि चीकरताम् or चीकरताम् । The augment अद् is elided by the addition of मा, VI 4 74, हि prevents the verb from becoming anudātta VIII 1 34 then comes the चित् accent of चङ् ॥ The augmented form with अद् has acute always on the first syllable VI 4 71 When the word is of less than three syllables, the rule does not apply, as, माहि दधत् ॥

Here ends the Chapter of Root-accents.

अथ प्रत्ययस्वराः ।

CHAPTER III.

AFFIX-ACCENTS

३६८० । कर्षत्स्विनो घञोऽन्त उदात्तः । ६ । १ । १५९ ।

कर्षतेर्धतोरकारवत्तच्च घञन्तस्यान्त उदात्तः स्यात् । कर्षः । घापा निर्दिष्टावुदात्तौ उदात्तः । कर्षः । घाकः ।

3680 A stem formed with the Kṛita-affix 'ghañ' has the acute accent on the end-syllable, if it is formed from the root *kṛish*, (*kar-shān*) or has a long ā in it

Thus कर्ष, पार्क, स्वार्ग, रार्गः, दार्घ, धार्घ. This is an exception to VI 1 197 by which affixes having an indicative अ् have acute accent on the first syllable. The word कर्ष formed with the Vikarana अच्, is an exception in the aphorism instead of कर्च् to indicate that कर्च् of Bhvādi gana is affected by this rule, and not कर्च्-कृत्ति of Tudādigana. The word कर्षः derived from the Tudādi कर्च् has the acute accent on the first syllable

३६८१ । उच्छादीनां च । ६ । १ । १६० ॥

अन्त उदात्तः स्यात् । उच्छादिषु युगशब्दो चञ्जलौ युगो निपात्यते कालविशेषे रथाद्यवयवे च । 'वैश्वानर कुशिकेभिर्युगे युगे' । अन्यत्र 'योगे योगे तदस्तरम्' । भक्षशब्दो चञ्जलौ 'मार्जः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः' । उत्तमशब्दतमावपि । 'उत्तमं वक्ष्य' । 'अश्वत्तममीलते' ।

3681. The words *uchchha* &c have acute accent on the last syllable

Thus वैश्वानर कुशिकेभिर्युगे युगे (Rig Veda III 28 3)

But in other places we have योगे योगे तदस्तरम् (Rig Veda I 30 7).

The word भक्ष is formed by चञ्ज affix as in the following मार्जः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः (Rig Veda VI 28 5).

So also उत्तम and अश्वत्त as in उत्तमं वक्ष्य (Rig Veda I 24 15) अश्वत्तममीलते (Rig Veda X 70 3)

Note:—1 उच्छः, 2 स्लेच्छः, 3 कृच्छः, 4 कृच्छः, 5 कृच्छः, 6 कृच्छः, 7 कृच्छः, 8 कृच्छः, 9 कृच्छः, 10 कृच्छः, 11 कृच्छः, 12 कृच्छः, 13 कृच्छः, 14 कृच्छः, 15 कृच्छः. These are formed by चञ्ज, and would have taken acute accent on the first syllable, but as they are formed by चञ्ज affix (III 3, 61) which being grave (VI 1, 162), these words would have taken the accent of the dhātu (VI 1, 162), i.e. acute on the first syllable. Some read व्यर्थः also here, 7 युगः is derived from युज् by चञ्ज affix, the non-causing of guṇa is irregular, and the word means 'a cycle of time', 'a part of a carriage'. In other senses, the form is योगः. 8 गर्गः = (गृह्ये), is formed by चञ्ज, and has this accent when it means 'poison', in other senses, the acute is on the first syllable. 9 कर्षः, वेष्टः, वेष्टः (वेष्टः), and कर्षः, कर्षः. These words are formed by चञ्ज by III. 3 121. When denoting instrument (करण) they take the above accent, when denoting भाव the accent falls on the first syllable. 10 स्तुयुद्रु वक्षन्वसि, a g परिहृत् परिहृत् संयुत्. 11 वत्सनिः स्तोत्रे, the stotra means the Sāma Veda, the word वत्सनि occurring in the Sāma Veda has acute on the last in other places, it has the accent on the middle. 12 कर्षवेष्टः, the वेष्टः has end acute when meaning 'a cave', otherwise when formed by चञ्ज affix it has acute on the first. 13 सामन्तापि भावः कर्षावाप्तः, thus सामन्तः, सायः, in other senses, the acute is on the first. 14 उत्तम-अश्वत्तमौ सर्वत्र, a g उत्तमः, अश्वत्तमः. Some read the limitation of भावगर्हा यत्तु this also. 15 भक्षमन्त्रभागमन्त्रा (भोगवेष्टा). These are formed by चञ्ज, भक्ष though a चञ्ज root is here चञ्जलौ.

1 उच्छः, 2 स्लेच्छः, 3 कृच्छः, 4 कृच्छः, 5 कृच्छः, 6 कृच्छः (व्यर्थः), 7 युगः, 8 गर्गः गृह्ये, 9 वेष्टवेष्टवेष्टव्याः, (वेष्ट वेष्ट) कर्षो, 10 स्तुयुद्रु वक्षन्वसि (परिहृत्, संयुत्, परिहृत्), 11 वत्सनिः

स्तीजे, 12 प्रथमे दर, 13 साख्यतापै भावगर्हायाम 14 उत्तमशश्वत्तमौ (उत्तमशश्वत्तमशब्दी)
सर्वज्ञ, 15 भक्तमन्त्र, भोगमन्त्रा. (भक्तमन्त्रभोगदेहा) ॥

६६८२ । चतुर. शसि । ६ । १ । १६७ ॥

अतुरोऽन्त उदात्त. शसिपरे । 'अतुरा कल्पयन्त' । 'अश्चि र -' (५६८) इति रादेशस्य पूर्व-
विधौ स्थानिवत्त्वादेः । अतश्च. पश्य । 'अतेकरन्' । निष्वादाद्युदात्तात् ॥

3682 The word *chatur*, followed by the accusative plural, has acute accent on the last syllable

Thus अतुर. कल्पयन् (Rig Veda X 114 6) the accent is on तु। The feminine of अतुर is अतस (VII 2 99), which has acute accent on the first (VII 2 99 Vārt), and its accusative plural will not have accent on the last syllable. This is so because अतुर has acute on the first, as formed by उरङ् affix (Upādi V 58). Its substitute अतसृ will also be so, by the rule of स्थानिवत्। The special enunciation of आद्युदात्त with regard to अतसृ in the Vaitika अतसर्थाद्युदात्तनिपातन कर्तव्य (VII 2 99) indicates that the present rule does not apply to अतसृ। Another reason for this is as follows अतसृ + शस् = अतसृ + शस्। Now comes the present Sūtra, here, however, the र् (VII 2 100 S 299) substitute of ऋ being स्थानिवत्, will prevent the udātta formation of the ऋ of तृ, nor will ऋ be considered as final and take the acute, as there exists no vowel ऋ but a consonant र् which cannot take an accent. As अतसृ. पश्य। Professor Bohtingk places the accent thus अतुरः, Pro Max Muller अतुः। I have followed Prof Max Muller in interpreting this sūtra, for Bohtingk's interpretation would make the ending शस accented and not the final of अतुरः।

३६८३ । भाल्युपोत्तमम् । ६ । १ । १८०

षट्त्रिंशत्तुभ्योः या भलादिर्विभक्तित्त्वन्ते पठ ३ ॥ ३५ ॥ भ्यात् । 'बुध्बुध्भिः पृथ्विभिः
 नृधभिर्वाजि नृवृत्ती च' । 'सप्तभ्यो जायमान' । 'आध्' । 'वस्यंत' । 'उपोत्तमम्' किम् ।
 'आदिभिर्ह यमोनः' । 'विश्वेद्वैस्त्रिभिः' । 'भलि' किम् । 'नवाना नवतीनाम्' ॥

3683 The numerals 'shat', 'tir' and 'chatur' when taking a case-affix beginning with a *śh* or *s* get the acute accent on the penultimate syllable, when the said numerals assume a form consisting of three or more syllables

The numerals षट्, वि and चतुर when ending in a case-affix beginning with a क्लृप्त consonant, form a full word (पद), in such a word the penultimate syllable gets the acute accent. The very word penultimate shows that the पद must be of three syllables at least. Thus षट्षि, सप्त्षि, त्रिष्षि, चतुर्षिः ॥ अध्वर्युषि षष्ठ्षि (Rig Veda III 7 7) नवष्षिर्वाजिनं वतीच (Rig Veda X 39 10) सप्तृथ्ये जायमान (Rig Veda VIII 96 16) आदश्षिर्विवस्वतः (Rig Veda VIII 72 8) Why do we say 'beginning with ष् and ण्'? Observe, नवानां नवतीनाम् (Rig Veda I 191. 13) Why do we say 'the penultimate syllable'? Observe आदह्षिर्द्वयमानः (Rig Veda II 18 4) त्रिष्षे देवैस्त्रिभिः (Rig Veda VIII 35. 3)

3684 In the classical language this is optional.

The कलादि case affixes coming after the above numerals षट्, त्रि and चतुर् may make the words so formed take the acute on the penultimate optionally, in the ordinary spoken language. Thus पञ्चमिः or पञ्चमिः । In the alternative, VI. 1. 179 applies. So also सप्तमिः or सप्तमिः, तिस्रमिः or तिस्रमिः ॥

३६८५ । सर्वस्य सुपि । इ । १ । १८१ ॥

सुपि परे सर्वशब्दस्यादिकदात्तः स्यात् । 'सर्वे नन्दन्ति पुशतां' ॥

3685. The acute is on the first syllable of *sarva* when the case-endings follow.

Thus सर्वे नन्दन्ति पुशतां (Rig Veda X 71. 10)

३६८६ । डित्यादिर्नित्यम् । इ । १ । १८७ ॥

डित्यन्तस्य नित्यन्तस्य आद्युदात्तः स्यात् । 'यस्मिन्विद्वांनि पौंस्यां' । पुंसः कर्मणि ब्राह्मणादित्यात्पञ्च । सुते दधिष्व ऋचमः । आयतेरसुन् । 'आयेरचे हस्वश्च' इति चकारादसुने नुदागमश्च ॥

3686. Whatever is derived with an affix having an indicatory स् or न्, has the acute invariably on the first syllable.

Thus यस्मिन् विद्वांनि पौंस्यां (Rig Veda I. 5 9).

Here पौंस्यां is from पुस् with the affix ण्यञ् because it belongs to the Brāhmaṇādi class. (V 1 124 S. 1788)

सुते दधिष्व ऋचमः (Rig Veda I 3 6) Here चमः is derived from the root चाय् पूषानिग्रामनयोः with the affix असुन् (Upādi IV. 199), which takes the augment रुद् also, by force of the word च 'and' in the sūtra above quoted (Upādi IV 199), and then the य of चाय is elided चमस् means 'food'

३६८७ । पथिमयोः सर्वनामस्थाने । इ । १ । १८८ ॥

आदिकदात्तः स्यात् । अथ पन्थाः । 'सर्वनामस्थाने' किम् । 'ज्योतिष्मतः पृथो रञ्' । उदात्तनिश्चितस्वरैरान्तोदात्तं पदम् ॥

3687 The acute accent is on the first syllable of *pathin* and *mathin* when followed by a strong case-ending

The words पथिन् and मथिन् are derived by the Upādi affix इनि, (IV 12. and 13, and are oxytone by III 1 3 They become ādyudātta before strong cases. Thus अथ पन्थाः (Rig Veda IV. 18 1).

Why do we say 'when followed by a sarvanāmasthāna case-affix'? Observe 'ज्योतिष्मतः पृथो रञ्', (Rig Veda X. 53. 6). The accent is on the final by VI. 1. 162, there being elision of the udātta इन् ॥

३६८८ । चन्तश्च तवे युगपत् । इ । १ । १९० ॥

तवेष्टव्यान्तस्यान्तो युग्मदाद्युदात्तो स्तः । 'हर्षेण दातृणा च' ॥

3688 The Infinitive in *tavar* has the acute on the first syllable and on the last syllable at one and the same time

Thus लृषे से दातव्यं उ (Rig Veda IV 21 9) This is an exception to III 1 3 by which त् of लृषे ought to have got the accent, and it also countermands rule VI. 1 158 by which there can be only a single acute in a single word.

३६८८ । लृषो निवासे । इ । १ । २०१ ॥

आद्युदात्तः स्यात् । स्व लृषे सुचिह्नतः । परजन्तः ॥

3689 The word *lshaya* has the acute on the first syllable in the sense of 'house, dwelling'

Thus स्वेत्ये सुचिह्नतः । (Rig Veda X 118 1) The word is formed by च affix III 1 118 and would have had accent on the affix (III. 1 3) When not meaning a house ave लृषो वर्तते दस्युनाम् । The word is formed by अच् (III 2. 31).

। जयः करणम् । इ । १ । २०२ ॥

करणवाची जयशब्द आद्युदात्तः स्यात् । जयस्यनेन जयोऽश्वः ॥

3690 The acute accent falls on the first syllable of *jaya*, in the sense of 'whereby one attains victory'

Thus जयोऽश्वः, but otherwise जयो वर्तते ब्राह्मणानाम् । The former जय is by च affix, (III 1. 118), the second by अच् (III 2 31).

३६९१ । वृषादीना च । इ । १ । २०३ ॥

आदिब्रह्म । आकृतिगणोऽयम् । 'वाजेभिर्वीजिनीयती' । 'इन्द्रं वासीः' ॥

3691 The words *vrisha* &c., have the acute on the first syllable

Thus वाजेभिर्वीजिनीयती (Rig Veda I. 3 10) इन्द्रं वासीः (Rig Veda I. 7 1). 1. वृषः, 2 जेन्, 3 ज्वर, 4 यहु, 5 ह्य, 6 गय, 7 नय, 8 ताय, 9 तय, 10 जयः, 11 यम, 12 वेद, 13 मूढ, 14 अय, 15 गुहा, 16 अमरयो सञ्ज्ञाया समतो भावकर्मयो, 17 मन्त्र, 18 शान्ति, 19 काम, 20 याम, 21 आरा, 22 धारा, 23 कारा, (all three formed by अच् III. 3 104), 25 वृद्ध = नेचरादिषु formed by यञ्, 26 कल्प, 27 पादः formed by यञ्, which may either take the accent indicated by the affix or by VI 1 159, 28 पयः, 29 दव. It is आकृतिगणः । All words which are acutely accented on the first, should be considered as belonging to this class, if their accent cannot be accounted for by any other rule

1 वृषः, 2 जय, 3 ज्वर, 4 यहु, 5 ह्य, 6 गय, 7 नय, 8 ताय, 9 तय, 10 जयः, 11 यम, 12 वेद, 13 मूढ, 14 अय, 15 गुहा, 16 अमरयो सञ्ज्ञाया समतो भावकर्मयो, 17 मन्त्र, 18 शान्ति, 19 काम, 20 याम, 21 आरा, 22 धारा, 23 कारा, 24 वृद्ध, 25 कल्प, 26 पाद, 27 पय, 28 दव, 29 आकृतिगणः ॥

३६९२ । सञ्ज्ञायामुपमानम् । इ । १ । २०४ ॥

उपमानशब्द सञ्ज्ञायामाद्युदात्तः । चञ्चलं चञ्चलः । कनेऽनं लुप । एतदेव ज्ञापयति ॥

* कृचिस्त्व विधेः प्रत्ययचञ्चल न * इति । 'सञ्ज्ञायाम्' क्रिम् । अग्निमग्निचक्रः । 'ह्य-मानम्' क्रिम् । चैत्रः ॥

3692 The acute accent falls on the first syllable of that word with which something is likened, provided that it is a name

Thus चैत्रा, चैत्रका चैत्रकुटी देवी । All these are उपमान words used as names of the उपमेय (the thing compared) The affix कन् (V 3. 96) is elided here by V. 3 98 It might be asked when कन् is elided, its mark, causing the first syllable to be acute (VI 1 197), will remain behind by virtue of I 1 62, where is then the necessity of this sūtra The formation of this sūtra indicates the existence of the following maxim —

Var — The प्रत्ययलक्षण rule is not of universal application in the rules relating to accent

When the word is not a Name, we have अग्निमन्त्रिकः । When it is not an upamauna we have चैत्र (VI 2 148)

३६९३ । निष्ठा च द्वयजनात् । ६ । १ । २०५ ॥

निष्ठान्तस्य द्वयज संज्ञायामादिस्वातो न त्वाकारः । दत्तः । 'द्वयज.' किम् । चिन्तितः । 'अग्निकर्म' किम् । दातः । संज्ञायाम् इत्यनुवृत्तेर्न ह । कतम् । दृतम् ॥

3693. A dissyllabic Participle in *ta* (Nisṭhā), when a Name, has the acute on the first syllable, but not if the first syllable has an 'ā'

Thus गुँत, कुँत, दँत । This debars the affix accent (III 1 3) In non-participles we have देँत, मीँत । In polysyllabic Participles we have चिन्तितैः, रक्तितैः । In Participles having long आ in the first syllable, we have, आतैः, आतूँतैः । When the Participle is not a Name we have, कतम्, दृतम् ॥

३६९४ । शुक्कधृष्टो । ६ । १ । २०६ ॥ -

यतावाद्युदात्ता स्तः । असंज्ञार्थमिदम् । 'अतु सं न शुक्कम्' ।

3694 Also शुक्क and धृष्ट have acute on the first syllable

These are non Names Thus शुँक्क and धृँष्ट । अतु सं न शुक्कम् (Rig Veda IV. 4, 4).

३६९५ । आशितः कर्ता । ६ । १ । २०७ ॥

कर्तृशब्दाश्रितशब्द आद्युदात्तः । 'कवचित्काल आशितम्' ।

3695 The word आशित meaning 'having eaten' has acute on the first syllable

Thus 'कवचित्काल आशितम्' (Rig Veda X 117 7)

३६९६ । रिक्त विभावा । ६ । १ । २०८ ॥

रिक्तशब्दे वादिस्वातः । रिक्तः । संज्ञायौ तु 'निष्ठा च द्वयजनात्' (३६९३) इति नित्यमाद्युदात्तत्वं पूर्वविप्रतिषेधेन ॥

3696 The word *rikta* may have optionally the acute on the first syllable

Thus रँक्त. or रित्तैः । But when it is a Name, then VI 1. 205 S 3693, will make it *always* first acute No option is allowed then

३६९७ । जुष्टार्पिते च छन्दसि । ६ । १ । २७९ ॥

आद्युदात्ते वा स्तः ॥

3697 In the Chhandas, the words 'jushṭa' and 'arpita' have optionally the acute on the first syllable

Thus जुष्ट or जुष्ट, अर्पित or अर्पित । In the classical literature the accent is always on the last syllable (III 1 3)

३६९८ । नित्य मन्त्रे । ६ । १ । २१० ॥

यत्तसूत्रं शक्यमकर्तुम् । 'जुष्टो दमूना' । 'जलर आहु रर्पितम्' इत्यादे पूर्वेष्वेव सिद्धः छन्दसि घाठस्य व्यवास्थिततया विपरीतायादनायोगात् । अर्पिता वृष्टिर्न चलाचलासं' इत्या-
त्रान्तोदात्तदर्शनाच्च ॥

3698 In the Mantras, these words 'jushṭa' and 'arpita' have always the acute on the first syllable

Thus जुष्ट देवानामर्पित पितृणाम् । Some say that this rule applies only to जुष्ट and not to अर्पित, in which option is allowed even in the Mantra so that it has acute on the last in the Mantra even *e g* तस्मिन्वाक त्रिशता न शक्योपितैः ॥

This sūtra is superfluous. For in the examples जुष्टो दमूना (Rig Veda V 4. 6) and जलर आहुरर्पितम् &c, they will have acute on the first, by the preceding sūtra, for the employment of the word छन्दसि in that sūtra shows that in the Mantra the words have acute on the first, as opposed to the ordinary language. So these would never have been final acute. Moreover, in the Mantra, अर्पिता वृष्टिर्न चलाचलासः (Rig Veda I 164 48), we find that the word अर्पिता is end acute, and this also is an argument against the present sūtra. For it shows that in the Mantra, these words are not *invariably* first acute.

३६९९ । युष्मदस्मदोर्हसि । ६ । १ । २११ ॥

आदिब्रुदात्तं स्यात् । 'न हि ब्रुव स्तव नो मम' ॥

3699 The acute accent is on the first syllable of *yushmad* and *asmad* in the Genitive Singular

This applies when the forms are मम and तव, and not मे and ते । Thus मम स्वम्, तव स्वम् । The word युष्मद् and अस्मद् are derived from युष् and अस् by adding the affix मदिक (Un I 139) युष्मद् + डस् = युष्मद् + अश् (VII 1, 27) = तव + अद् + अश् (VI 2 96) = तव + अश् (VII 2, 90) = तव (VI 1 97). Here by VIII 2, 5, व would have been udātta, but the present sūtra makes त् udātta. So also with मम ॥

३७०० । ह्यि च । ६ । १ । २१२ ॥

'तुभ्य' द्विवचन' । 'मद्य वात' पवताम् ॥

3700 The acute accent is on the first syllable of *yushmad* and *asmad* in the Dative Singular.

Thus तुभ्यं द्विवचनः (Rig Veda II 36 1). मद्य वात पवताम् (Rig Veda X 128 2)

3704 The acute accent is optionally on the first syllables of
त्याग, राग, हास, कुह, खट, and क्रय ॥

Thus त्यागः, or त्यागैः, रागः, रागैः, हासः, हासैः. ॥ These are formed by चय affix and by VI 1 159 would take acute on the final, this ordains acute on the first syllable also कुह or कुहैः, or खट or खटैः, क्रयः or क्रयैः, formed by यच् (VII 1 13).

3504 । मतो पूर्वमात्सजाया स्त्रियाम् । इ । १ । २१७ ॥

मतोः पूर्वमाकार उदात्त स्त्रीनाम् । उदुम्बरावती । शरावती ॥

3705 The 'a' before the affix 'mat' has the acute accent, when the word is a name in the Feminine Gender

Thus उदुम्बरावती, पुष्करावती, शरावती (IV 2 85) The lengthening takes place by VI 3 120 कीरणावती ॥ Why do we say 'the आ'? Observe वसुमती, वसुमती ॥ The words वसु (Un III 157) and वसु (V 2 108) are end acute, so the accent is on मतुष by VI 1 176 Why do we say 'when a name'? Observe खट्वावती ॥ खट्वा is formed by कृन् and has acute on the first (Un I 151) Why do we say 'in the Feminine Gender'? Observe शरावान् ॥ Why do we say 'when followed by मत' ? Observe गवादिनी ॥

3505 । अनतोऽवत्याः । इ । १ । २२० ॥

अवतीशब्दस्यान्त उदात्तः । वेचवती । क्षीपः पित्वादुदात्तत्वं प्राप्तम् ॥

3606 The Names ending in 'avati' have the acute accent on the last syllable

Thus अजिरवती, अदिरवती, हसवती, कारयवती ॥ These words being formed by कृच् would have been unaccented on the final (III 1 4) Why do we use अवती and not वती ? Then the rule would apply to राजवती also, for the word is really राजन्वती ending in अवती, the subsequent elision of न् is held to be non-valid for the purposes of the application of this rule (VIII 2 2). But the change of न् into व (सन्=वत्) is considered asiddha for the purposes of this rule.

3506 । ईवत्याः । १ । १ । २२० ॥

ईवत्यन्तस्यापि प्राग्वत । अक्षीवती । मुनीवती ॥

3707. The Names ending in ivati have the acute on the last syllable

Thus अक्षीवती, मुनीवती ॥

अथ फिट् सूत्राणि ।

THE PHIT SUTRAS

CHAPTER I

१ । फिषोऽन्त उदात्तः ॥

प्रातिपदिक फि । तस्यान्त उदात्तः स्यात् । उच्चैः ॥

1 A nominal stem is finally acute As उच्चैः ॥ The word फि is the name of Nominal stems or Prātīpadikas, in the terminology of the ancient Grammarians

२ । पाटलापालङ्कुम्भासागराद्यानाम् ॥

एतदर्थानामन्त उदात्तः । 'पाटला' 'फलेकहा' 'सुङ्ग' 'पाकला' इति पर्यायाः । 'सधावन्ते-' इति प्राप्ते । 'अपालङ्कु' 'व्याधिधात' 'आरेवत' 'आरग्वध' इति पर्यायाः । अम्भार्या । माता । 'उन्-
र्यन्तानाम्' इत्याद्युदात्तत्वे प्राप्ते । सागरः । समुद्रः ॥

2 The synonyms of पाटला, अपालङ्कु, अम्भा and सागर are finally acute Pāṭa-
lā is a kind of herb— पाटला, फलेकहा सुङ्ग, पाकला ॥ By Phit II. 19 the heavy
vowel would have got the accent - this makes these end acute So also अपालङ्कु,
व्याधिधात, आरेवत, and आरग्वध are synonymous meaning a kind of plant (Cassia
fistula) is also अम्भा, माता । This last is an exception to Phit II 9 So
अम्भा, माता ॥

३ । शालाशानामस्त्रियाम् ॥

'शालाशानामस्त्रियाम्-' इति प्राप्ते । 'अस्त्रियाम्' किम् । शाला । आद्युदात्तोऽयम् । इदं
पुनरास्तं चपकात् ॥

3 The words denoting house, are end acute, provided they are not in the
Feminine This is an exception to Phit II 3 Thus शाला । Why do we say
not in the Feminine ? Observe शाला which is first acute, because of this prohi-
bition

४ । गुदस्य च ॥

अन्त उदात्तः स्यात्तु स्त्रियाम् । गुदम् । 'अस्त्रियाम्' किम् । 'आन्तेभ्यस्ते गुदाभ्यः ।
स्वाङ्गशिष्टामदन्तानाम्' इत्यन्तरङ्गमाद्युदात्तत्वम् । ततश्चाप् ॥

4 So also the word गुद, but not in the feminine, is end acute As गुदम् ।
But in the feminine it is first-acute by Phit II 6 and then टाप् is added As
आन्तेभ्यस्ते गुदाभ्यः । (Rig Veda X 136 3)

५ । ध्यपूर्वस्य स्त्रीविषयस्य ॥

अकारयकारपूर्वो योऽन्त्योऽस्य स उदात्तः । अन्तर्या । 'स्त्रीविषयवर्णः-' इति प्राप्ते । कृत्वा
माथा । कृत्वा । 'यान्त यान्त्यात्पूर्वम्' इत्याद्युदात्तत्वे प्राप्ते । 'स्त्री' इति किम् । स्त्री । यजन्त-
त्याद्याद्युदात्तत्वम् । 'विषयवर्णम्' किम् । कृत्वा । कृत्वा । 'यतोऽनासः' (३०१) इत्याद्यास
अभ्यस्तः । अन्तर्यात्पूर्वम् 'यान्तस्यान्त्यात्पूर्वम्' इति मध्योदात्तः ॥

३ A feminine word ending in a vowel and preceded by च् and द् is end-acute, as अन्तर्धाः । This is an exception to Phit II 20 So also कार्यो, मार्यो, जार्यो । This is an exception to III 13 which would have made these first acute Why feminine ? Observe कार्यम् which is first-acute, because it ends in the affix यङ् । Why have we used the word विषय in the sūtra ? The rule is confined to those words only which are always feminine, and have no corresponding masculine form Therefore, not here, ईश्या, कर्त्रिया । The word इभ्य is first acute by VI 1 213, § 3701 and कर्त्रिय is middle-acute by Phit III 13

६ । खान्तस्याश्मादेः ॥

नखम् । उखा । मुखम् । दुःखम् । नखस्य 'स्वाङ्गशिदाम्-' इत्याद्युदात्तत्वे प्राप्ते । उखा नाम भायडविशेषः । तस्य कर्मित्वात् 'खय्युयर्ण' कर्मिमाख्या चेत् इत्युयर्णस्योदात्तत्वे प्राप्ते । मुखदु खयो 'नखविषयस्य-' इति प्राप्ते । 'अश्मादे' किम् । शिखा । मुखम् । मुखस्य 'स्वाङ्गशिदाम्-' इति 'नखविषयस्य-' इति च आद्युदात्तत्वम् । शिखायास्तु 'शीङ् खो निङ् स्वश्च' इत्यादिषु निश्चोत्तेरन्तरङ्गत्वाद्वापः प्रागेव 'स्वाङ्गशिदाम्-' इति एव बोध्यम् ॥

6 A word ending in ख is end-acute, provided it does not begin with a ज् or म् । Thus नखम्, मुखम्, दुःखम्, उखा । The word नख would have been first-acute by Phit II 6, मुख and दुःख would also have been first acute by Phit II 3 The word उखा which means a pot would have been also first acute by Phit II 8 because it is a manufactured article Why do we say 'if not beginning with ज् or म्'? Observe शिखा, मुखम्, governed by Phit II 6 or 3

The word मुख being the name of a part of the human body is first-acute by Phit II 6 Or because it is a Neuter noun, rule II 3 of the Phit Sūtras applies and makes it first-acute,

The word शिखा is formed by Un v 24 with the addition of ख to the root शीङ् । The affix ख being expressly taught as नित्त makes the word शिख first acute before the addition of the feminine टाय as it is an antaranga operation, so the word शिखा is first acute. Or even by Phit II 6 it is first-acute

७ । बहिष्ठवत्सरतिशत्यान्तानाम् ॥

यथामन्त उदात्तः स्यात् । अतिशयेन बहुलो बहिष्ठः । निन्वादाद्युदात्तत्वे प्राप्ते । 'बहिष्ठे रश्मि' सुव् रयेन । 'यद् बहिष्ठ नातिविधे' इत्यादौ व्यत्ययादाद्युदात्त । सवत्सरः । अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरोऽत्र बाध्यत इत्याहुः । सप्रति । अशीति । 'लघावन्ते-' इति प्राप्ते । चत्वारिंशत् । इहापि प्राकृतम् । 'अभ्युयर्णाना मभ्युयर्णो' । अव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरोऽत्र बाध्यत इत्याहुः । आधादिमूत्रेण गतार्थमेतत् ॥

7 A word ending in ति, शत्, च, as well as बहिष्ठ and वत्सर are end acute. Thus बहिष्ठः. (superlative of बहुल, the बहु is substituted by VI 4 157) It would have been first acute, because of the नित् affix इष्टन् (V 3 55) In बहिष्ठे-रश्मि. सुवृता रयेन, यद् बहिष्ठ नातिविधे, (Big Veda V 62 9), the word is first acute anomalously In the word सवत्सर, VI 2 2 is debarred, by which the first member would have retained its accent in an Indeclinable compound With ति we have सप्तति, अशीति । This debar Phit II 19 With शत्, we have चत्वारिंशत् । Here also Phit II 19 is set aside As regards words ending in च्

Pāṇini VI, 2 144 would govern them, as अभ्युपगच्छान् । प्रभृद्यस्यायो । (Rig Veda V 41 19) Śākatīyana's sūtra therefore, is superfluous so far.

८ । दक्षिणस्य साधौ ॥

अन्त उदात्तः स्यात् । साधुवाचित्वाभावे तु व्यंजस्यार्थां सर्वनामस्य 'स्याङ्प्रिटाङ्' इत्याद्युदात्तः । अर्थान्तरे तु 'लघावन्ते-' इति गुरुंदात्तः । दक्षिणः सरलोदारपरच्छन्दानवर्तिषु' इति कोशः ॥

8 The word दक्षिण is end-acute when meaning 'skilful' As वीणाया दक्षिणः = प्रवीणः । When it has not this significance, it will be first acute, if it be a Pronoun meaning 'south,' 'right hand' In this case Phit II 6 would apply In any other case Phit II. 19 would govern it. The word dakṣiṇa has other meanings, as 'sincere, courteous, submissive &c'

९ । स्वाङ्गाख्यायामादिर्वा ॥

इह दक्षिणस्याद्यन्तौ पर्यायिणोदात्तौ स्त । दक्षिणो बाहुः । 'आख्यायद्वयम्' किम् । प्रत्यङ्मुखस्यासौनस्य वामभाषिर्दक्षिणो भवति ॥

9 The first syllable of दक्षिण is optionally acute, when it is the name of a limb When it means right hand, it may be either end-acute or first acute As दक्षिणो बाहुः or दक्षिणो बाहु । Why is the word akhyā used in the sūtra ? In order to prevent the application of the rule to the 'left' hand, though in one case it will be called dakṣiṇa, if a person sits facing west, for then his left hand will point towards dakṣiṇa or south and may be called dakṣiṇa bāhu or the arm pointing towards south

१० । छन्दसि च ॥

अस्याङ्कार्यमिदम् । दक्षिणः । इह पर्यायिणाद्यन्ताद्युदात्तौ ॥

10 In the Chhandas also the word dakṣiṇa may be either first or end acute. This is the case even when it does not mean right arm As दक्षिणाश्च दक्षिणा ना दंदाति दक्षिणा छन्दसुत यद्विद्वत् दक्षिणा च वसुते, यो न आत्मा दक्षिणा वसे' ऋगुते विज्ञानम्, (Rig Veda X 107 7)

११ । कृष्णस्यामृगाख्या चेत् ॥

अन्त उदात्तः । 'वर्गानान्तक-' इत्याद्युदात्तत्वे प्राप्ते अन्तोदात्तो विधीयते । कृष्णानां लीकोऽयम् । 'कृष्णो नो नाव वृद्धम्' । मगाख्याया तु । कृष्णो राक्ष्ये ॥

11 The word कृष्ण is end-acute, if it is not the name of an animal This is an exception to Phit II 10 As कृष्णानां प्रीहीयाम् । कृष्णो नो नाव वृद्धम् । But when denoting a wild animal, we have कृष्णो राक्ष्ये ॥

१२ । वा नामधेयस्य ॥

कृष्णस्येत्येव । 'अर्थ वा' कृष्णो अश्विना । कृष्णविः ॥

12. Optionally so, when Kṛṣṇa is a Proper Name As अ॒र्ध॒ वा॒ कृष्णो॑ लीकोऽयम् इवते राजिनायसु (Rig VIII. 85. 3).

'The Rishi Kṛṣṇa invokes you two, O Aśvinas ! O Lords of riches.'

१३ । युक्ता गौरयोरादिः ॥

नित्यमुदात्तः स्यादित्येके । वेत्यनुवर्तत इति तु युक्तम् । 'हरो' गौरो यथापि वा' इत्यत्रान्तो-
दात्तदर्शनात् ॥

13. The first syllable of शुक्ल and गौर is acute. Some say it is a compul-
sory rule and not an optional one. Others read the anuvritti of वा into it and
make it optional. According to the first opinion, the rule is confined to Proper
Names and therefore in हरो गौरो यथापि वा (Rig Veda VIII, 45-24), it is pro-
perly end-acute, as it is not a Name.

१४ । अगुष्ठोदकवक्त्रशाना छन्दस्यन्तः ॥

अगुष्ठस्य स्वाह्वानामकुर्वादीनाम्' इति द्वितियस्योदात्तत्वे प्राप्तेऽन्तोदात्तार्थं आरम्भः ।
अथायच्छ नियमार्थं छन्दस्येवेति । तेन लोक आद्युदात्तत्वेत्याहुः ॥

14. The initials of अगुष्ठ उदक, वक्त्र and शाना are acute in the Chhandas.
The word अगुष्ठ would have been middle-acute by Phit III 3, this ordains final-
acute. So also with वक्त्र. It would have been first-acute by Phit II 7. The
word शाना is employed for the sake of niyama. It is end-acute in the Vedas only,
in the classical language, it is first-acute.

१५ । पृष्ठस्य च ॥

छन्दस्यन्त उदात्त स्याद्वा भाषायाम् । पृष्ठम् ॥

15. And the word पृष्ठ is end-acute in the Chhandas. In the classical
language, it is optionally so, i.e., it is first-acute also by Phit II 6. As पृष्ठम् or
पृष्ठम् ॥

१६ । अर्जुनस्य तृणाख्या चेत् ॥

'अनर्ज्वन्तानाम्' इत्याद्युदात्तस्यापवादः ॥

16. अर्जु is end-acute, if it is the name of straw. This is an exception
to Phit II 9. Why do we say 'when it is the name of straw'? Observe अर्जुनेः
शुक्लः where it is first-acute by Phit II 9.

१७ । अर्यस्य स्नाम्याख्या चेत् ॥

'यान्तस्यात्पूर्वम्' इति 'यतोऽनाघः, (३७०९) इति वाद्युदात्ते प्राप्ते वचनम् ॥

17. अर्य is end-acute, when it means 'master'. Otherwise it is first-
acute by Phit II 13 or Pāṇini VI 1 213 S 3701. See also Pāṇini III, 1 103
for the word अर्य and its vārtika.

१८ । आशया दिगाख्या चेत् ॥

दिगाख्याख्यावृत्त्यर्थमिदम् । अत एव ज्ञापकादिक्पर्यायस्याद्युदात्तता । 'इन्द्र आशायस्यरिः' ॥

18. आशया is end-acute, if it is not the name of a direction. This implies
that when आशया means 'direction' then it is first-acute. As इन्द्र आशायस्यरिः
सर्वभ्यो अभयं कर्तुः । वेतां शत्रून् विश्वेभ्यः । (Rig II 41 12). 'May the wise
India conqueror of enemies, make us free from fear from all directions or side.'
Here आशया means direction.

१९ । नक्षत्राणामाश्रययाणाम् ॥

अन्त उदात्त स्यात् । आश्रयेवानुधादीना 'लघावन्ते-' इति प्राप्ते ज्येष्ठाश्रयणोधादीना
नामिच्छन्त्येनाद्युदात्ते प्राप्ते वचनम् ॥

19 The names of Asterisms, which take the feminine affix **आ**, are end-acute. The asterisms **अश्लेषा**, **अनुराधा**, &c would have been otherwise governed by Phit II 19, while **ज्येष्ठा**, **श्रविष्ठा**, **धनिष्ठा**, being formed by **इष्टन्**, would have been first acute by **नित्** accent.

२० । न कुपूर्वस्य कृत्तिकाख्या चेत् ॥

अन्त उदात्तो न । कृत्तिका नक्षत्रम् । केचित्तु कुपूर्वो य आम्भुद्विषयाद्यामिति व्याख्याय 'आर्षिका' 'अहुलिका' इत्यत्राप्यन्तोदात्तो नेत्याहु ॥

20 Not so, if the final letter is **का** and the asterism is the name of Kṛit tikā. The final of **कृत्तिका** is not acute, it is first acute by Phit II 19. As **कृत्तिका** नक्षत्रम् । Others hold that the words ending in **का** in the feminine are not end acute, and they mention **आर्षिका**, **अहुलिका** ॥

२१ । घृतादीनां च ।

अन्त उदात्त । 'घृत मिमिक्षे' आकृतिगणोऽयम् ॥

21 **घृत** and the rest are end-acute. As **घृत** 'मिमिक्षे' घृतमस्य योनिं च ते श्रुतो घृतमस्य धाम, (Rig II 3 11) 'I sprinkle ghee on fire, ghee is its birth-place, ghee is its abode of rest, and ghee its luminosity &c.' This is an Akṛi tigapa all words which are end acute, and do not fall under any other rule, should be classified under the Ghṛitādi class.

२२ । ज्येष्ठकनिष्ठयोर्वयति ।

अन्त उदात्त स्यात् । 'ज्येष्ठ आह वमसा' । 'कनिष्ठ आह चतुर' । 'वयति' किम् । ज्येष्ठ-वेष्टः । कनिष्ठोऽल्पित । इह नित्य-दाद्युदात्त एव ॥

22 **ज्येष्ठ** and **कनिष्ठ** are end acute when meaning 'age—oldest and youngest'. As **ज्येष्ठ** आह वमसादवा कुरेति कनीयान् चोन् कनीयामेत्यह । कनिष्ठ आह चतुरङ्गरिति त्यष्टे वमस्यन्तस् पनयन् चो व. । (Rig IV 33 5). Here **ज्येष्ठ** means the 'eldest,' and refers to Ribhu, कनीयान् refers to his younger brother Bibhva, and **कनिष्ठ** refers to the youngest brother Vāja. **ज्य** in **ज्येष्ठ** here is the substitute of **वृ** (V 3 62) and **कन** for **युवन्** in **कनिष्ठ** by V 3 64. Why do we say 'when meaning age'? Observe **ज्येष्ठ** = **वेष्ट** derived from **वयस्य** (V 3 61), and **कनिष्ठ** from **कल्प** (V 3 64) = **अल्पिक**. These are first-acute by **नित्** accent. The present sūtra is thus an exception to **नित्** accent.

२३ । विल्वतिष्ययोः स्वरितो वा ॥

अनयोरन्त स्वरितो वा स्यात् । एव उदात्त ॥

इति फिदसूत्रेषु प्रथम पादः ॥

23. The finals of **विल्व** and **तिष्य** are optionally svarita. In the other alternative they will be acute. As **विल्व** or **विल्व**, **तिष्य** or **तिष्य** ॥

CHAPTER II

१ । अथादिः प्राक् शकटे ॥

अधिकारोऽयम् । 'अकारादिककटो.' इति यावत् ॥

1 From this up to the end of Chapter III, the word आदि exerts the governing influence. From this sūtra up to अकटिशकट्य (IV. 1) exclusive, the accent is on the first syllable of the words taught.

२ । ह्रस्वान्तस्य स्त्रीविषयस्य ॥

आदिः स्यात् । बलिः । तनु ॥

2 A word ending in a light vowel and used always in the feminine, is first acute As बलि, तनु ॥

३ । नस्त्रिविषयस्यानिवृत्तस्य ॥

‘वने न वा यः’ । वृक्षस्य तु रुचिः । नवनपुंसकम् ॥

3 An invariable neuter noun, with the exception of one ending in वृ, is first-acute. The word नप means नपुंसक or Neuter. As वने न वाय (Rig Veda X. 29 1) But रुचिः, शुचिः, अचिः &c ending in वृ are end-acute,

४ । सुधाधान्याना च द्रव्यणाम् ॥

द्रव्यणमित्यर्थः । कुशाः । काशाः । माषाः । तिलाः । अमृतां तु गोधूमाः ॥

4. Words denoting ‘straw’ and ‘grain’ are first acute when consisting of two syllables. The word द्रव्यण- = द्रव्यण. As कुशा, काशा, माषाः, तिलाः । But गोधूमाः is acute on the middle by Phit II 19. The word अमृ is the Name given to vowels by Ancient Grammarians

५ । जः सख्यायाः ॥

पञ्च । चत्वारः ॥

5 A Numeral ending in ङ् or ण् is first acute. As पञ्च, चत्वारः । In चत्वार the word is middle acute & has accent, see Pāṇini VII 1 98. The proper example is चतुष्कपालः । For चतुर् is end acute by VI 1. 167, चतुर्भिः is middle-acute by VI 1 180. चतुष्काम् is governed by VI. 1. 179. Hence example of a compound which is first acute by VI. 2 29

६ । स्वाङ्गुलितामदन्तानाम् ॥

शिद् सर्वनाम । ‘कर्णाभ्यां कुबुकादधि’ । ‘ओष्ठादिव मधु’ । ‘विष्वो विहवाः’ ॥

6 The words denoting bodily organs and ending in ङ्, as well as the Pronouns are first acute. The शिद् is the name given to Pronouns (सर्वनाम) by ancient Grammarians. As कर्णाभ्यां कुबुकादधि, (Rig Veda X. 163. 1), ओष्ठादिव मधु, (Rig Veda II 39 6) विष्वो विहवा. (Rig Veda I. 28 6)

७ । प्राणिनां कूपर्वम् ॥

कवर्गाभ्यां आदिः स्यात् । काकः । वृकः । ‘शुकेषुमे’ । प्राणिनाम् किम् ? श्री रुचिर्मधुदकम् ॥

7 The syllable preceding the ङ् is acute in the names of animate beings. Thus काकः, वृकः, शुकेषुमे (Rig Veda I 50 12). Why do we say ‘of living beings?’ Observe श्री रुचिर्मधुदकम् । (Rig Veda IX 67 32) Here उदक is end-acute by Phit II 14

८ । खय्यवर्णं कृत्रिमाख्या चेत् ॥

खयि पर उवर्णमुदात्त स्यात् । कन्दुक ॥

8 The उ preceding a खय् (th surd letter) is acute, when the word is the name of an artificial thing As कन्दुक ॥

९ । उनर्वचन्तानाम् ॥

उन । 'वरुणो वो रिशाद'सम' । ऋ । 'स्वसारं त्वा कण्वे' । यन् । 'योर्वान मेघम्' ॥

9 The words ending in उन, ऋ, and यन् are first acute As उन—वरुणो वो रिशाद'सम (Rig Veda V 64 1) ऋ—स्वसारं त्वा कण्वे (Rig Veda X. 108. 9), यन्—योर्वान मेघम् (Rig Veda X 27 17)

१० । वर्णानां तणतिनितान्तानाम् ॥

आदिऋदात् । एतः । हरिण । शिति । पृश्नि । हरित् ॥

10 Words denoting color are first acute, when they end in त, ण, ति, नि and त् । Thus ऐत, हरिण, शिति, पृश्नि, हरित् ॥

११ । ह्रस्वान्तस्य ह्रस्वमनुत्ताच्छील्ये ॥

आदृज्यै ह्रस्वान्तस्यादिभूतं ह्रस्वमुदात्त स्यात् । मुनि ।

11 The initial short vowel is udatta when the word ends with a short vowel, and denotes 'habit' but not so when the initial vowel is short ऋ । As मुनि । But not so in दृशंस ॥

१२ । अक्षस्यादेशनस्य ॥

आदिऋदात् । 'तस्य नाक्ष' । देवने तु । 'अक्षेर्मा दी'व्यः' ॥

12. The word अक्ष is first-acute, when not meaning 'to gamble' As तस्य नाक्षः (Rig Veda I, 164 13) But when it means देवन् or play, we have अक्षेर्मा दी'व्यः । (Rig Veda X 34 13)

१३ । अर्धस्यासमद्वोतने ॥

अर्धो यामस्य । समेशके तु अर्धे पिप्पल्या ॥

13 The word अर्ध is first-acute when meaning 'not equal' As अर्धो यामस्य But when it denotes equal portions, i. e. when it means 'half' we have अर्धे पिप्पल्या ॥

१४ । पीतद्वयानाम् ॥

आदिऋदात् । पीतद्वु । सरल ॥

14. The words denoting पीतद्वु or yellow-trees are first acute As पीतद्वु । सरलः ॥

१५ । यामादीनां च ॥

यामः । सोमः । याम ॥

15 The words याम and the rest are first acute As याम, सोमः, यामः ॥

१६ । लुप्रन्तस्योपमेयनामधेयस्य ॥

अश्वमेध सङ्घा । 'स्किगन्तस्य' इति पाठान्तरम् । स्किगिनि लुप्र पाठान्तरम् ॥

16 The words ending in a लुप्, elided-affix denoting the name of the thing compared are first acute. Another reading is रिक्गन्तस्य । The रिक्क is the name given by Eastern Grammarians to लुप्, elision. Thus चञ्च् in which the affix कन् (V 3 96) is elided by V. 3 98. Why do we say 'a लुप्, ending word'? Observe अग्निर्मायवक ॥

१७ । न वृक्षपर्वतविशेषव्याघ्रसिंहमहिषाणाम् ॥

यथामुपमेयनाम्नामादिङ्दात्तैः न । तान् इव तान् । मेरुव मेरुः । व्याघ्रः । सिंहः । महिषः ॥

17 The words denoting trees and mountains, and the 'words व्याघ्र, सिंह and महिष are not first-acute when objects of comparison. The word विशेष qualifies वृक्ष and पर्वत, and means *species* of trees and mountains, and not the word-forms वृक्ष and पर्वत । व्याघ्र &c, are word forms. Thus तान् इव तान्, मेरुव मेरुः, व्याघ्रः, सिंहः, महिषः । But when we have वृक्ष इवाथ वृक्ष, पर्वत इवाथ पर्वतः, then these two words would be first acute by the preceding sūtra

१८ । राजविशेषस्य यमन्वा चेत् ॥

यमन्वा वृद्धः । आङ्गामुदाहरणम् । आङ्गा प्रत्युदाहरणम् ॥

18 The name of any particular kingdom, ending with a लुप् elided comparative affix, is first acute, provided that the word has a Vriddhi letter in its first syllable. The word यमन्वा = वृद्धः । Thus आङ्गः, but आङ्गा is counter example, because it is not a Vriddham

१९ । लघावन्ते द्वयोश्च बहुषो गुदः ॥

अन्ते लघो द्वयोश्च लघ्वो सतोर्बहुवक्तव्य गुददात्तः । कल्याणः । कोलाहलः ॥

19 A word whose final syllable is light, or a polysyllabic word whose two syllables are light, gets the acute on the heavy syllable, wherever that may be. Thus कल्याण or कल्याण, कोलःहल or कोलःहलः ॥

२० । स्त्रीविषयवर्णास्तुपूर्वाणाम् ॥

यथात्रयाणामाद्युदात्तः । स्त्रीविषयम् । मल्लिका । वर्यः । श्येनी । हरिणी । अक्षुब्धदात्यः । र्शस्त्येषात् अक्षुपूर्वा । तर्क्षु ॥

20 The words which are invariably feminine, the words denoting color and words standing before the word अक्षु are first-acute. Feminine words, as—मल्लिका, denoting color, as—श्येनी, हरिणी, followed by अक्षु as—तर्क्षु ॥

२१ । शकुनीनां च लघु पूर्वम् ॥

पूर्वं लघु उदात्तं स्यात् । कुक्कुटः । तित्तिरि ॥

21 The words denoting birds have the acute on the light syllable preceding the final. Thus कुक्कुटः, तित्तिरिः ॥

२२ । नर्तुप्राण्याख्यायाम् ॥

यथावत्तत्र प्राप्तमुदात्तत्वं न । वसन्तः । ककलासः ॥

22 The rules relating to acute accent mentioned, however, do not apply to the names of seasons and animals. As वसन्तः । ककलासः ॥

२ । त्र्यचां प्राङ्मकरात् ॥

‘मकरवण्ड-’ इत्यत प्राङ्मक्यामित्यधिकारः ॥

2 ‘Of a word consisting of three syllables’ is the phrase to be supplied in the following sūtras up to मकर & Sūtra 8

३ । स्वाङ्गानामकुर्वादीनाम् ॥

कवर्गेकवकारादीनि वर्जयित्वा त्र्यचां स्वाङ्गाना द्वितीयमुदात्तम् । ललाटम् । कुर्वादीनां तु कपोलः । रचना । वदनम् ॥

3 Words consisting of three syllables and denoting limbs (or bodily organs) get the acute on their second syllable, provided that they do not begin with a guttural, a र or a व । As ललाटम् । But the guttural beginning कपोल is middle route by Phit II 19 and रचना and वदन are first-acute by Phit II 6

४ । मादीना च ॥

मलय । मर ॥

4. A trisyllabic word beginning with म has acute on the second syllable
As मलयः । मकरः । महन्त्रः ॥

५ । शादीनां शाकानाम् ॥

शीतन्या । शतपुष्पा ॥

5 A trisyllabic word beginning with श and denoting vegetables, has acute on the second As शीतन्या । शतपुष्पा । Some read the sūtra as शादीनाम् and illustrate it by सर्वपा ॥

६ । पान्ताना गुर्वादीनाम् ॥

पादप । आतप । लघुवादीनां तु । अनूपम् । दृव्यचांतु । नीपम् ॥

6 A tri-syllabic word ending in प and beginning with a heavy syllable has acute on the second As पादप, आतपः । But अनूपम् (VI 2 189), because the first syllable is light and नीपम् (VI 2 192), because the word consists of two syllables.

७ । युतान्ययन्तानाम् ॥

युते । अयुतम् । अनि । धमनि । अग्निः । विपणि ॥

7. A tri syllabic word ending in युत, अनि and अग्नि has acute on the second.
As अयुतम्, धमनि, विपणि ॥

८ । मकरवण्डपारेवतवितस्त्वार्जिद्राक्षाकलोमाकाष्ठापेष्ठाकाशीनामादिवो ॥

श्रवामादिद्वितीयो बोदात्तः । मकरः । वण्ड इत्यादि ॥

8 Either the first or the second syllable of these may have the acute - मकर (or मकर), वण्ड (or वण्ड), पारेवत (or पारेवत), वितस्त्व (or वितस्त्व), इक्षु (or इक्षु), आर्जि (or आर्जि), द्राक्षा (or द्राक्षा), कला (or कला), उमा (or उमा), काष्ठा (or काष्ठा), पेष्ठा (or पेष्ठा), काशी (or काशी) ॥

८ । कुन्दासि च ॥

अमकराद्यर्थ आरम्भः । सद्यानुसारादादिर्द्वितीयं बोधार्त्तं ज्ञेयम् ॥

9 In the Ohhandas, several other words than मकर &c, have acute either on the first or on the second

१० । कर्दमादीनां च ॥

आदिर्द्वितीयं बोधात्तम् ॥

10 The words कर्दमा &c, have acute either on the first or on the second As कर्दमा (or कर्दमा), कुलटा (or कुलटा), उदकः or उदकः, गन्धारिः or गन्धारिः ॥

११ । सुगन्धितेजनस्य ते वा ॥

आदिर्द्वितीयं तेशब्दश्चेति त्रयः पर्यायेणोदात्ताः । सुगन्धितेजनाः ॥

11 The first, second or the fourth syllable of सुगन्धितेजन may get the acute-accent. ते means the syllable ते of this word. Thus सुगन्धितेजना or सुगन्धितेजना or सुगन्धितेजना ॥

१२ । नप फलान्तानाम् ॥

आदिर्द्वितीयं बोधात्तम् । राजादनफलम् ॥

12 Of a neuter noun ending in फल, the first or the second syllable may be acute The word नप means नपुंसक or Neuter Thus राजादनफलम् or राजादनफलम् ॥

१३ । यान्तस्यान्त्यात्पूर्वम् ॥

कुलायः ॥

13. A word ending in य has acute on the syllable preceding such य । As कुलायः ॥

१४ । यान्तस्य च नालघुनो ॥

नाघञो लघु च उदात्ते स्त । सनाथा सभा ॥

14 A word ending in य has acute on the syllable ना (if any) and on the light syllable that may immediately precede it As सनाथा सभा । Others read this sūtra as यान्तस्य च ना लघुनो 'a word ending in या and having न or a light syllable preceding such या has acute on such ना and the light vowel' They give examples of नै ना, विवा, सुधा ॥

१५ । शिशुमारोदुम्बरबलीशदोष्णरपुकरवसां च ॥

अन्त्यात्पूर्वमुदात्तं द्वितीयं वा ॥

15 The following words have acute either on the penultimate or the second syllable:—शिशुमारः (or शिशुमार, or शिशुमार or शिशुमार), उदुम्बर (or उदुम्बर), बलीशद (or बलीशद), उष्ट्रार (another reading is उष्ट्रार), पुकरवस (or पुकरवस).

१६ । सांकाश्यकाम्पित्यनासिक्पदावोधाटानाम् ॥

द्वितीयमुदात्तं वा ॥

16 The second syllables of the following are optionally acute सांकाश्यः (formed by यय of IV 2 80), so also काम्पित्यः, नासिक्, and कर्त्तव्याटः । See Yārtika कारावाहन under III. 2, S. 2966.

१७ । ईषान्तस्य ह्ययादेरादिर्वा ॥

हलीषा । लाङ्गलीषा ॥

17. A word ending in ईषा and beginning with a consonant, may optionally have acute on the first syllable As ह्रीलीषा, लाङ्गलीषा ॥

१८ । उशीरदाशेरकपालपलालशैवालश्यामाकशरीरशरावहृदयहिरण्यारण्यापत्य-
देवराणाम् ॥

श्यामादिश्वातः स्यात् ॥

18 The following have acute on the first उशीर, दाशेर, कपाल, पलाल-
शैवाल, श्यामाक, शरीर, शराव, हृदय, हिरण्य, अरण्य, अपत्य, देवर ॥

१९ । महिष्याषाठयोर्जायेष्टकाख्या चेत् ॥

आदिश्वातः । महिषी जाया । आषाढा उपदधाति ॥

इति फिदसूत्रेषु तृतीयः पादः ॥

19 The word महिषी when meaning 'queen,' and आषाढा when it is the
name of a sacrifice are first acute As महिषी जाया । आषाढा उपदधाति ॥

CHAPTER IV.

१ । शकटिशकट्योरक्षरमक्षरं पर्यायेण ॥

उदात्तम् । शकटि । शकटी ॥

1 Every-syllable of the words शकटि and शकटी is acute by turns. Thus
शकटिः, शकटिः, शकटिः । शकटीः शकटीः and शकटीः ॥

२ । गोष्ठजस्य ब्राह्मणानामधेयस्य ॥

अक्षरमक्षर पर्यायेणोदात्तम् । गोष्ठजो ब्राह्मण । अन्य गोष्ठज पशुः । कटुत्तरपदप्रकृति
स्वरेणान्तोदात्त ॥

2 So also the word गोष्ठज, when it is the name of a Brāhmaṇa As
गोष्ठजः, गोष्ठजः or गोष्ठजो ब्राह्मण । Otherwise it will be always end-acute by
कटुत्तरपदप्रकृतिस्वर (VI 2 139), as गोष्ठजः पशुः ॥

३ । पारावतस्यापोत्तमवर्जम् ॥

शेषं क्रमेणोदात्तम् । पारावतः ॥

3. So also the word पारावत, with the exception of its penultimate syllable
As पारावतः, पारावतः and पारावतः । But the penultimate syllable व is never
acute

४ । धूमजानुमुञ्जकेशकालवालस्यालीपाकानामधूलस्यानाम् ॥

एषां चतुर्थी धूमभृतीश्चतुरो वर्जयित्वा शिष्टानि क्रमेणोदात्तानि । धूमजानुः । मुञ्जकेशः ।
कालवालः । स्यालीपाकः ॥

4 So also the words धूमजानु with the exception of धू, मुञ्जकेश with the ex-
ception of ज, कालवाल with the exception of ल, and स्यालीपाक with the exception
of स्या get acute in turn on every syllable. Thus धूमजानुः, धूमजानुः, धूमजानुः ।

मुँककेयः, मुँककेयः, मुँककेयः । कालवाः, कालवाः । स्वालोपाः, स्वालोपाः or स्वालोपाः ॥

५ । कपिकेशहरिकेशयोश्चन्द्रसि ॥

कपिकेश । हरिकेशः ॥

5. In the Chhandas, the words कपिकेश and हरिकेश get acute on every syllable in turn As कपिकेशः, कपिकेशः, कपिकेशः, कपिकेशः । So also with हरिकेशः ॥

६ । न्यङ्स्वरौ स्वरितौ ॥

स्वरितम् । न्यङ्स्तानः । 'न्यङ्स्वरितम्' ॥

6 The words न्यङ् and स्वर have svarita accent As न्यङ्स्तानः । न्यङ्स्वरितम् स्वरः (Rig Veda II 24 3)

७ । न्यङ्स्वरौ स्वरितौ ॥

स्वरितं स्यात् ॥

7 The first syllables of न्यङ्स्वर and स्वर are svarita

८ । तिल्यशिव्यमत्यकार्ण्येधान्यकन्याराज्यमनुष्याणामन्तः ॥

स्वरितः स्यात् । तिलानां भवन क्षेत्रं तिल्यम् । क्षेत्रानर्था शिव्यमादत्ते । प्रभिवायमत्यम-
न्यास्यति । वज्र कार्ण्येर्वज्रेण । 'यतोनाय' (' ') इति प्राप्ते ॥

8. The finals of the following words are svarita, तिल्यं, शिव्यं, मत्यं, कार्ण्यं, धान्यं, कन्यां, राज्यं, मनुष्यं । The word तिल्यम्=तिलानां भवन क्षेत्रं । क्षेत्रानर्था शिव्य-
मादत्ते, प्रभिवायमत्यमन्यास्यति, वज्र कार्ण्येर्वज्रेण । Some of these are exceptions to VI. 1. 213.

९ । विल्वभक्ष्यवीर्याणि चन्द्रसि ॥

अन्तस्वरितानि । ततो विल्व उदतिष्ठत् ॥

9 In the Chhandas the following words are finally svarita : विल्वं, भक्ष्यं, वीर्यं । As ततो विल्व उदतिष्ठत् ॥

१० । त्वत्त्वसमसिमेत्यनुच्चानि ॥

स्तुतं बत्त्वत् । 'उत् त्व पश्यन्' । 'नभन्तामन्यके समे । 'सिमस्ते' ॥

10 The words त्वत्, त्व, सम, and सिम are wholly anudatta As स्तुतं बत्त्वत् (Rig Veda VII 101 3), उत् त्व पश्यन् (Rig Veda X 71 4), नभन्तामन्यके समे (Rig Veda VIII 39 1), सिमस्ते (Rig Veda I 115 4)

११ । सिमस्याथर्वणेऽन्त उदात्तः ॥

अथर्वण इति प्रायिकम् । तत्र दृष्टव्येत्येवं परं वा । तेन 'वासस्तनुते सिमस्ते' इत्युपदेष्टुः
भवत्येव ॥

11 In the Atharva Veda the word सिम is finally acute. The rule is not confined to the Atharva Veda : it is so found in the Rig Veda also. As वासस्तनुते सिमस्ते (Rig Veda I. 115. 4)

१२ । निपाता आद्युदात्ताः ॥

स्वाद्या । /

12 The Indeclinables are first acute. As स्त्रीश्च ॥

१३ । उपसर्गश्चाभिवर्जम् ॥

13 The upasargas are first-acute with the exception of अभि ॥

१४ । एवमादीनामन्तः ॥

एवमादीनामिति पाठान्तरम् । एव । एवम् । नूनम् । 'सह ते पुत्र दूरिभि' । षष्ठस्य वृत्तीये सन् । 'सहस्य सः—' (१००६) इति प्रकरणे सहस्यब्द आद्युदात्त इति तु प्राञ्च । तच्चिन्त्यम् ॥

14 The words एव and the rest are finally acute. Another reading is एवमादीनाम् । As एवम्, एवम्, नूनम्, सहम् । सह ते पुत्र दूरिभि in VI 3 78 S 1009, the word सह is first-acute according to Kāśikā. Thus there is an apparent contradiction.

१५ । वाचादीनामुभाषुदात्ताः ॥

उभौ सहस्यमनुदात्तपदमेकवर्जमित्यस्य साधाय ॥

15 Both syllables of the words वाच and the rest are acute. This debars the general rule by which, in one word only one syllable is accented. (VI 1 158)

१६ । चादयोऽनुदात्ताः ॥

षष्ठम् ॥

16 The words च and the rest are anudatta.

१७ । यथेति पादान्ते ॥

'त' ने मिम्भो भवो यथा । 'पादान्ते' किम् । यथान्ता आदौ कर्त्तुम् ॥

17 The word यथा is anudatta at the end of a Pāda or verse. As त' ने भो यथा (Rig Veda VIII 75 5) But यथानो अदितिः कर्त्तुम् where it is not at the end of a verse (Rig Veda I 43 2)

१८ । प्रकारादिवृत्तौ ॥

परस्यान्त उदात्तः । षडुपपदुः ॥

18 A double word is finally acute when it denotes प्रकार &c. Thus षडुपपदुः. This would have been finally acute by Pāṇini's rule also, VIII 1. 11 and 12

१९ । शेष सर्वमनुदात्तम् ॥

'शेषं सर्वमनुदात्तम्' । शेषमित्यादिवृत्तस्य परमित्यर्थः । प्रप्रायम् । दिवेदिवे । इति ॥

इति किदसूत्रेषु तुरीयः पादः ॥

19. All other double words are anudatta. As प्रप्रायम्, (Rig Veda VII 8 4) दिवे दिवे (Rig Veda I 1 3) ॥

Here end the Phit Sūtras.

अथ प्रत्ययस्वराः ।

CHAPTER III.

AFFIX-ACCENTS—(continued)

३६०८ । आद्युदात्तश्च । इ । १ । ३ ॥

प्रत्यय आद्युदात्त एव स्यात् । अग्नि । कर्तव्यम् ॥

3708. That which is called an affix, has an acute accent on its first syllable.

This sūtra may also be treated as a Paribhāṣā or an Adhikāra sūtra. The udātta accent falls on the affix, and if it consists of more than one vowel, then on the first of the vowels. Thus the affix त्व्य has udātta on the first त्, as in कर्तव्यम् । So also अग्नि, formed with the affix नि (Upādi IV 50),

३६०९ । अनुदात्तो सुप्यितो । इ । १ । ४ ॥

पूर्वस्थापवादः । यज्ञस्य । न यो युष्कति । अग्निषोरनुदात्तत्वे स्वरितप्रचये ॥

3709 The case-affixes (sup) and the affixes having an indicatory *pa* (pit) are anudātta

This is an exception (apavāda) to the last aphorism. As यज्ञस्य, so also न यो युष्कति (Rig Veda V 54 13)

Here the root युष्कृत् is end acute by VI 1 162. To it is added शप्, which becomes svarita, as it is preceded by an udātta (VIII. 4. 66). Then is added तिप्, which becomes monotone by I. 2. 39 § 3668, as it is preceded by a svarita. So the affix तिप् becomes monotone.

३६१० । चितः । ई । १ । १६३ ॥

अन्त उदात्तः स्यात् । * चितः सप्रकृतेर्बहुवचनार्थम् * । चित्तिर्बहुवचनं सति प्रकृतिप्रत्ययमनुदात्तस्यान्त उदात्तो वाच्य इत्यर्थः । 'नभन्तामन्यके संमे' । 'यके सरस्वतीमनु । तक्तु ते' ॥

3710 A stem (formed by an affix or augment or substitute) having an indicatory 'ch', gets acute on the end syllable

Vārt—In the cases of affixes having an indicatory च, the acute accent falls on the final, taking the stem and the affix in an aggregate for the sake of affixes 'bahu' and 'akach'. Thus बहुपदुः । The affix बहुपदु is one of those few affixes which are really prefixes, (V 3 68). The accent will not, therefore, fall on च, but on the last syllable of the whole word compounded of the prefix and the base. So also with the affix अकच् । It is added in the middle of the word, but the accent will fall on the end, as उक्चोः (V 3 71).

Thus:—नभन्तामन्यके संमे (Rig Veda VIII 39. 1). यके सरस्वतीम् (Rig Veda VIII. 21 18). तक्तु ते (Rig Veda I 133 4).

३६११ । तद्वितस्य । इ । १ । १६४ ॥

चित्तस्तद्वितस्यान्त उदात्तः । पूर्वेषु सिद्धे जित्स्वरवाधनार्थमिदम् । कोऽज्ञायताः ॥

3711. A stem formed with a Taddhita-affix having an indicative *ch*, has acute on the end syllable

Thus कौञ्जायना^० formed by the affix कृञ् (IV. 1. 98) कुञ्ज + कृञ् + ज्य = कौञ्जायन्य^०, dual कौञ्जायन्यौ, pl कौञ्जायना^० (ज्य being elided by II 4 62, and thus giving scope to कृञ् accent) In this affix there are two indicative letters कृ and ज, the कृ has only one function, namely, regulating the accent according to this rule, while ज has two functions, one to regulate the accent by VI 1 197, and another to cause Vriddhi by VII 2 117 Now arises the question, 'should the word get the accent of कृ or of ज' The present rule declares that it should get the accent of कृ and not of ज, for the latter finds still a function left to it, while if ज was to regulate the accent, कृ would have no scope.

३७१२ । कित् । ६ । १ । १६५ ॥

कितस्तद्धितस्यान्त उदात्तः । 'यदानेयः' ॥

3712 A stem formed by a Taddhita affix having an indicative *ka* has acute accent on the end syllable

Thus यदानेयः । Here the affix कृक् is added to यदन् by IV. 2. 33 S. 1236.

३७१३ । तिसृभ्यो जसः । ६ । १ । १६६ ॥

अन्त उदात्तः । 'तिस्रो व्यासः सवितुः' ॥

3713. The Nominative plural *jas* of *tisr* has acute accent on the last syllable.

Thus तिस्रो व्यासः सवितुः (Rig Veda I 35. 6).

The word त्रि is end acute, the feminine तिसृ being its substitute would also be end-acute Before the affix जस्, the कृ is changed to र by VII 2 100 Here VIII 2 4 would have made the जस् svarita This debarb that svarita accent. Therefore the word तिसृ in the above example is end-acute

३७१४ । सावेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः । ६ । १ । १६८ ॥

साविर्ति सप्तमीबहुवचनम् । तत्र य एकाच् ततः परा तृतीयादिर्विभक्तिरुदात्ता । 'वाचा विदुषः' । 'सो किम्' राज्ञेत्यादौ एकाचोऽपि राजशब्दात्परस्य मा भूत् । 'राज्ञो नु ते' । एकाच् किम् ? 'विदधते राजनि त्वे' । तृतीयादिः किम् ? 'न ददमि वाचम्' ॥

3714. The case-affixes of the Instrumental and of the cases that follow it have the acute accent, if the stem in the Locative Plural is monosyllabic.

The word सो (locative of सु) refers to the सु of the Locative plural

Thus वाचा विदुषः । Why do we say 'if the stem in the Locative plural is monosyllabic' ? Observe राज्ञो नु ते वरुणस्य तानि ब्रह्मदग्भीक्ष्व सोम धाम । (Rig Veda I 91 3) because the stem in the Locative Pl. of राजन् is not monosyllabic, but dissyllabic, though here it is monosyllabic Why do we say 'monosyllabic' ? Observe विदधते राजनि त्वे (Rig Veda VI 1 13) Why do say 'the Instrumentals and the rest' ? Observe न ददमि वाचं (Rig Veda X 71 4) The plural of Locative being taken in the sūtra, the rule does not apply to त्वया and त्वयि as in

the plural of the Locative they have more than one syllable, though in singular locative their stem has one syllable

३७१५ । अन्तोदात्तादुत्तरपदादन्यतरस्यामनित्यसमासे । ६ । १ । १६६ ॥

नित्याधिकारविहितसमासादन्यत्र यदुत्तरपदमन्तोदात्तमेकाच् ततः परा तृतीयादि विभक्ति-
रन्तोदात्ता वा स्यात् । परमवाचा ॥

3715 The same case endings may optionally have the acute accent, if the monosyllabic word stands at the end of a compound, and has acute accent on the final, when the compound can be easily unloosened

The phrases 'एकाच्' and 'तृतीयादिविभक्तिः' are understood here also. The *nitya* or *invariable* compounds are excluded by this rule. Thus परमवाचा, or परम-
तार्था, परमवाचे. or वाचे, परमवाच or वाच. So also परमत्वचा or त्वचा &c.

३७१६ । अञ्चेश्छन्दस्य सर्वनामस्थानम् । ६ । १ । १७० ॥

अञ्चः परा विभक्तिश्चात्ता । 'इन्द्रा दधीचः' । चाकित् प्रवेपदान्तोदात्तत्वं प्राप्तं तृतीया-
दिरित्यनुवर्तमानेऽसर्वनामस्थानवृत्त्या अस्य विधेर्द्वयम् । 'प्रतीचो वाहून्' ।

3716 In the Chhandas, the case-endings other than the arvanāmasthāna, get the acute accent when coming after aīch.

In the Vedas, a stem ending in the word अञ्च, has the acute not only on the affixes previously mentioned, but on the accusative plural affix also. Thus इन्द्रा दधीचो अस्यमि (Rig Veda I 84 13) Here the word दधीच् had accent on धी by VI 1. 222, but by the present sūtra, the accent falls on the case affix अञ्च ॥

Though the anuvṛtti of 'Instrumentals and the rest' was understood here, the word asarvanāmasthāna has been used here to include the ending अञ्च also. As प्रतीचो वाहून् प्रतिभङ्ग्येषाम् (Rig Veda X, 87 4).

३७१७ । ऊडिदंपदादाप्पुमैद्युभ्यः । ६ । १ । १७१ ॥

'ऊड्' 'इड्' 'पदादि' 'अप्' 'पुम्' 'रे' 'दिव' इत्येभ्योऽसर्वनामस्थानविभक्तिश्चात्ता ।
ऊड् । प्रष्टोहः । प्रष्टोहा ॥

'+ उट्पुपथायह्य कर्तव्यम् +' । इड् मा भूत् । अड्पुवा । 'अड्पुवे' । इडम् । 'पु' भन
भिर्वातम्' । अन्वादेशे न । 'अन्तोदात्तात्' इत्यनुवृत्तेः । न च तत्रान्तोदात्तताप्यस्तीति वाच्यम् ।
'इडमोऽन्वादेशेऽनुदात्तस्तृतीयादौ' (३५०) इति सूत्रेणानुदात्तस्याशेषविधाभात् । 'प्र ते वभू' ।
'माभ्यां गा अमु' । 'पठचोमास्तृचि'— (३२८) इति षट् पदादयः । 'पृद्व्या धूमिः' ।
'दृ द्विर्न जिह्वा' । 'जायते मासिर्मासि' । 'मनीषिचन्मे' द आ । अप् । 'अपि फेने' । पुम् ।
'अभ्रातेव' पुंस' । रे । 'राया वयम्' । 'रायो धूर्ता' । दिव । 'दिवेदिवे' ॥

3717 The same (asarvanāmasthāna) case-endings have the acute accent, when the stem ends in 'vāh', also after *idam*, after *pad* &c. (upto 'nis' VI 1 63) after *apa*, *puns*, *ra* and *div*.

Thus (1) ऊड् —प्रष्टोहः, प्रष्टोहा ॥

Vart —In the case of ऊड् the penultimate ऊ, should be taken. Therefore
not here अड्पुवा, अड्पुवे ॥

(2) इदम्—एभिर्भुविर्तम् (Rig Veda IV 17 11).

Not so in anvādeśā (II 4 32 S 350), because the anuvṛtti of अन्तोदात्तात् is understood in this sūtra. Nor should it be said that there is final udatta in the case of anvādeśā इदम् also. Because in anvādeśā the अण् substitute of इदम् is expressly taught to be anudatta by II 4 32, and it can never be end-acute. Thus in the following Rik verse (Rig Veda IV. 32. 22) —य ते अम् विचक्षन् शंसामि गोपयो नपात् । माभ्या गा अनु शिष्य ॥

Here आभ्या is used as अन्वादेश referring to अम् of the preceding line.

(3) पद &c. These are the six words पद्, दत्, नस, मास, दृद and निश (VI 1 63, S 228). Thus पदभ्या भूमि । दद्विर्न जिह्वा (Rig Veda X 68 6) जायते मासि मासि (Rig Veda X 52 3) मनश्चिन्मे दृद आ (Rig Veda I 24 12)

(4) अण् —as अणो केनेन (Rig Veda VIII 14 13)

(5) यंस —as अभातेय पुंसः (Rig Veda I 124 7)

(6) रे—as राया वयम् (Rig Veda IV 42 10) रायो धर्ता (Rig Veda V 15 1)

(7) दिव्—as दिवे दिवे (Rig Veda I 1 3)

३७१८ । अष्टनो दीर्घात् । ६ । १ । १८२ ॥

अष्टादिविभक्तिरुदात्ता । 'अष्टाभिर्दशभिः' ॥

3718 The asarvanāmasthāna case-endings after 'ashtan' 'eight' have acute accent, when it gets the form 'asitā

The word अष्टन् has two forms in the Acc pl and the other cases that follow it, namely अष्टा and अष्ट । The affixes of Acc pl &c, are udatta after the long form अष्टा and not after अष्ट । Thus अष्टामि. (Rig Veda II 16 4) opposed to अष्टमि, अष्टाम्य con अष्टम्य, अष्टासु con अष्टसु । The word अष्टन् has acute on the last syllable, as it belongs to the class of घृतादि words (Phit I 21), and by VI 1 180 the accent would have been on the penultimate syllable. This rule debars it.

३७१९ । शतुरुनमो नवजादा । ६ । १ । १७३ ॥

अनुम् यं शतुप्रत्ययस्तदन्तोदात्तात्परा नवजादिभ्यश्च अष्टादिविभक्तिरुदात्ता स्यात् 'अच्छा रव' प्रथमा जानती । कणवते । 'अन्तोदात्तात्' किम् । दधती । 'अभ्यस्तानामादि । (३६७३) इत्याद्युदात्तः । 'अनुम्' किम् । तुदन्ती । एकादेशोऽत्र उदात्तः । अनुपदेशात्परत्वाच्छतुः 'लसार्वाधातुकम्-' (३७०३) इति निघातः ॥

3719. After an oxytone Participle in *at* the feminine suffix 'i' (nadi) and the case endings beginning with vowels (with the exception of strong cases) have acute accent, when the participial affix has not the augment *n* (*z e* is not *ant*)

The word अन्तोदात्तात् 'after an oxytoned word' is understood here. Thus अकारव प्रथमा जानती (Rig Veda III 31 6). So also कणवते (III 2 80 S 2990)

If the participle is not an oxytone, the rule does not apply. As दधती, दधती । Here the accent is on the first syllable by VI 1 189 S 3673. Why do we say 'not having the augment नुम्' ? Observe तुदन्ती । Here also by VI

1 186 S 3730, after the root सुद् which has an indicatory ञ, in the Dhātupāṇa being written सुदं, the sārvaadhātuka affix ञत् (ञत्) is anudatta. This anudatta ञत्, coalescing with the udatta ञ of सुद (VI I. 162), becomes udatta (VIII 2 5), and VIII 2. 1 not being held applicable here, the Participle gets the accent, and not the feminine affix.

३७२० । उदात्तयथो हल्पूर्वात् । ६ । १ । १७४ ॥

उदात्तस्थाने यो यथहल्पूर्वस्तस्मात्परा नदी असादिविभक्तिश्च उदात्ता भ्याम् । 'सुद्विचि' सु-सुतानाम् । 'युवान्' च । अ-स देवाय कथयन्ते सवित्रे ॥

3720 The same endings have the acute accent, when for the acutely accented final vowel of the stem, a semi-vowel is substituted, and which is preceded by a consonant.

Thus सुद्विचि सु-सुतानाम् (Rig Veda I. 3 11), युवा नेत्रो (Rig Veda VII 76 7) असं देवाय कथयन्ते सवित्रे (Rig Veda II 50 1) All these are सुच् ending words and have consequently acute accent on the final (VI. 1. 163).

३७२१ । नोङ् धात्वोः । ६ । १ । १७५ ॥

अनयोर्व्यङ्गः परे असादय उदात्ता न स्युः । अक्षयन्ध्या । 'सेत्पू' नि. सुभवे ।

3721 But not so, when the vowel is of the feminine affix 'ॐ' (IV 1 66), or the final of a root

After the semi vowel substitutes of the udatta ऊ (IV 1. 66) or of the udatta final vowels of the root, when preceded by a consonant, the weak case-endings beginning with a vowel do not take the acute accent. Thus अक्षयन्ध्या अक्षयन्ध्या धीरक्षन्ध्या, धीरक्षन्ध्या from धीरक्षन्ध्या, which has acute accent on ऊ, because ऊङ् is udatta (III 1 3), and the ekadeśa of it, when it combines with the preceding vowel is also udatta (VIII 2. 5). The ञ substituted for ऊ before the ending या, is a semi-vowel substitute of an udatta (उदात्तयथ), the affix after it would have become udatta by the last sūtra, but not being so, the general rule VIII 2 4 applies and makes it svarita. Let us take an example of a semi-vowel substitute of the vowel of a root (धातु यथ)—सुकल्ल्या, सकल्ल्या and खल्ल्या, खल्ल्या from सुकल्ल and खल्ल respectively formed by क्लिप् affix, the second member of the compound retaining its original accent, namely, the oxytone, the semi-vowel being substituted by VI 4 83. before the vowel case-endings. So also सेत्पू नि. सुभवे (Rig Veda VI 66. 3)

३७२२ । इस्वनुङ्भ्यां मत्तुप् । ६ । १ । १७६ ॥

अन्यान्तादन्तोदात्तात् टश्च परो मत्तुडात् । 'यो अष्टिमौ' 'दनिमौ इधमि' । नुट् । 'अक्षयन्तः' कथं वन्तु सखाय' । 'अन्तोदात्तात्' किम् ? 'मा त्व विददितुमान्' ।

'+ स्वरविधौ व्यञ्जनमविद्यमानवत् + ' इत्येतदत्र जेष्यते । मृत्स्वो इन्द्रः । 'निदुत्यान्ता यवानिह' ॥

+ रेवञ्छान्ध + । रेवो इद्वत् ॥

3722. The otherwise unaccented *mat* (*vat*) takes the acute accent, when an oxytoned stem ends in a light vowel, or the affix *ma* before it the augment *n* (VIII 2 16).

The word अन्तोदात्तात् is understood here also Thus

यो ऋ ऋषिर्मा र्जुदनिर्मा इयति (Rig Veda V 42 14) So also when मनुष् takes नुद्, as अक्षयवत्, अक्षयवतः कर्णवत् सखाय. (Rig Veda X 71 7) Here by VII 1. 76, the word अक्ष takes अनङ् and becomes अक्षन्, then is added नुद् by VIII 2 16, and we have अक्षन् न मनुष्. The preceding न् is elided. When the stem is not oxytone (antodatta) this rule does not apply as वैशुमान्. मात्वा विद्विषुमान् (Rig Veda II 42 2) The word वैशु has acute on the first syllable, as it is formed from वृश् with the affix उ (Un 1 10) which is क्ति (Un I 9) So the मनुष् retains its anudatta here. So also in the case of मरुत्वान् the affix does not become acute, though the word मरुत् has acute on the final as the intervening त makes the उ of मरुत् heavy when the affix is added: the general maxim स्वरविधौ व्यञ्जनमविद्यमानवत् does not apply here, because the very fact that न् is only taken as an exception, shows this, as मरुत्वा इन्द्र (Rig Veda III 47 1), निषुत्वाङ्का यथागहि (Rig Veda II 41 2),

Vart.—The affix मनुष्, become, acute after the heavy vowel of रे, as अरोर्वान् = रयिरस्यास्ति. There is vocalisation of य of रयि, as र इ इ, then substitution of one, as र इ, then gña, as रे in रेवान् इद्रेवत्. (Rig Veda VIII 2 13)

३७२३ । नामन्यतरस्याम । ६ । १ । १७७ ॥

मनुषि योऽक्षस्तदन्तादन्तोदात्तात्परो नामुदात्तो वा । 'चेतन्तो सुमतीनाम्, "

3723. After an oxytoned stem which ends in a light vowel the genitive ending 'nām' has optionally the acute accent

Thus :—चेतन्तो सुमतीनाम् (Rig Veda I 3 11)

So also अग्नीर्नाम् or अग्नीनाम्, वायूर्नाम्, or वायूनाम् कर्तृर्नाम् or कर्तृर्नाम् (see VII 1 54)

३७२४ । इयाश्चन्द्रसि बहुलम् । ६ । १ । १७८ ॥

इयाःपरो नामुदात्तो वा । 'देवसेनानामभिभञ्जतीनाम्' । चेत्युक्तेनेह । 'जयन्तीना मृक्षतो बृन्' ॥

3724 In the Chbandas, the ending 'nām' has diversely the acute accent after the feminine affix 'i'

Thus देवसेनानाम् अभिभञ्जतीनीम्. (Rig Veda X 103 8) Sometimes it does not take place, as जयन्तीनाम् मरुतः (Rig Veda X 103 8),

३७२५ । षट्त्रिचतुर्भ्यां हलादिः । ६ । १ । १७९ ॥

इया एभ्यो हलादिर्विभक्तिरदात्ता । 'आ बद्धमिहू यमान्' । 'त्रिमिषत्त्रं देव' ॥

3725 The case-endings beginning with a consonant, have the acute accent after the Numerals called *śat* (I 1 24), as well as after *tri* and *chatur*

The anuvṛtti of अन्तोदात्तात् ceases, for the present rule applies even to words like पैचन् and नैचन् which are acute on the initial by Phit II 5 Thus षण्णाम् षड्भिः, षड्भ्यः, षण्णानाम् षण्णानाम् त्रिभिः, त्रिभ्यः, त्रयाणाम्, चतुर्णाम् (See VII 1 55) Why do we say 'before case-affixes beginning with consonants'? Observe चैतच्छ

पञ्च (VI 1 167 and VII 2 99) आ षष्ठिर्ह्यमान. (Rig Veda II. 18. 4). त्रिभि-
त्य देव सविता (Rig Veda IX 67 26)

३७२६ । न गोश्वःसाववर्णाडङ्कुङ्कुडभ्यः । ६ । १ । १८२ ॥

अथ प्रागुक्तं न । 'गवा' श्रुता । 'गोभ्य' ग्रातुम् । 'शुन'श्चिच्छेप'म् । सो प्रथमेकवचनेऽवर्णा-
न्तात् । 'तेभ्यो' द्युचम' । तेषां पाहि शुधी हव'म् ॥

3726 The foregoing rules from VI 1 168 downwards have no applicability after *go*, and 'śvan' and words ending in them, nor after a stem which before the case ending of the Nominative singular has *a* or *ā*, nor after 'īā', nor after a stem ending in *anck*, nor after *krun'h* and *krut*

Thus गवा, गव, गौभ्याम् as in गवा श्रुता (Rig Veda I 122 7) Here by VI 1 168, the case-endings would have got otherwise the accent, which is however prohibited. So also सुगौना, सुगौवे and सुगौभ्याम् । गोभ्यो ग्रातुम् (Rig Veda VIII 45, 30) Here VI 1 169 is prohibited. So also शुना, शुने, श्वभ्याम्, परमशुना, परमशुने and परमश्वभ्याम् । शुनश्चिच्छेपम् (Rig Veda V 2 7) The word साववर्णा (सो अवर्णा) means 'what has अ or आ before सु (1st sing)'. Thus 'तेभ्यः', 'कभ्यः' । तेभ्योद्युचम (Rig Veda V 79 7) तेषां पाहि शुधी हवम् (Rig Veda I 2 1) So also राजा, राजे, परमराजा । The word राज् is formed by क्तिप्, affix अट् = अञ्च + क्तिन्, the prohibition applies to that form of this word wherein the nasal is not elided (VI 4 30) Thus प्राज्ञवा, प्राज्ञभ्याम् । Where the nasal is elided, there the case ending must take the accent, as प्राज्ञा प्राभ्याम् । कुड् is also a क्तिन् formed word. Thus कुञ्जा, कुञ्जे, परमकुञ्जा । कुञ् is derived from कृ 'to do' or from कृत् 'to cut' by त्रिषप्, as कृता, कृते and परमकृता । Why has the word प्रचन् been especially mentioned in this sūtra, when the rule would have applied to it even without such enumeration, because in the Nominative Singular this word assumes the form प्रचा and consequently it is साववर्णा. ? The inclusion of प्रचन् indicates that the elision of न should not be considered asiddha for the purposes of this rule. Therefore, the present rule will not apply to words like नृ and पितृ which in Nom. Sing. end in आ as ना and पिता after the elision of न् of अनङ् (VII 3 94). Thus the Locative Singular of नृ will be नरि by VI 1 168, this prohibition not applying, and the affix मत्तुप् will get udātta after पिता by VI 1 176 as पितृमान् । But rule VI I, 176 will be debarred by the present in the case of वृक्षवान्, because वृक्ष is a साववर्णम् ॥

३७२७ । दिवो भल । ६ । १ । १८३ ॥

दिवः, परा भलार्दिर्बभक्तिर्नोदात्ता । 'द्युभिर्दुभिः' । 'भल' इति किम् । 'उप त्वाम्ने द्विषेद्विषे' ॥

3727 After *dyau* a case-ending beginning with *ôh* or *sa* is unaccented.

Thus द्युभ्याम्, द्युभिर्दुभिः (Rig Veda I 34. 8). This debars VI. 1 168, 171. Why do we say 'beginning with a भल् consonant'? Observe उपत्वाम्ने दिवो दिवो (Rig Veda I. 1 7).

३७२८ । नृ चान्यतरस्याम् । ६ । १ । १८४ ॥

नृ परा भलादिविभक्तिर्वेदात्ता । 'नृभिर्येमान्' ॥

3728. After *nri*, a case ending beginning with *bha* or *sa* is optionally unaccented

Thus नृभि or नृभिः, नृभ्यः, नृभ्यः, नृभ्याम्, नृभ्याम्, नृभ्यु, नृभ्युः । नृभिर्येमान् (Rig Veda IX 75 3) But not so नृभिः, नृभिः ॥

३७२९ । तित्स्वरिचम् । ६ । १ । १८५ ॥

निगदव्याख्यातम् । 'क्व नूनम्' ॥

3729 An affix having an indicatory *t*, is svarita *z c*, has circumflex accent

Thus चिकीर्ष्यम्, जिह्वीर्ष्यम्, formed by घत (III 1 97) कार्यम्, हार्यम् with घयत (III 1 124) This is an exception to III 1 3 which makes all affixes ādyudātta. For exception to this rule see VI 1. 213 &c क्वनूनम् (Rig Veda I 38 2).

३७३० । तास्यनुदात्तेन्द्रिदुपदेशास्त्वसार्वधातुकमनुदात्तमहन्विडो । ६ । १ । १८६ ॥

अस्मात्पर सार्वधातुकमनुदात्त स्यात् । तासि । कर्ता । कर्तरि । कर्तरि । प्रत्ययस्वराप-
घादोऽयम् । अनुदात्ते । य आस्ते । हित । 'अभि चष्टे अर्चतेभि' । अनुपदेशात् । पुरभुज,
चनस्यत्तम् । चित्स्वराप्यनेन आध्यते । 'वर्धमानं स्वदमे' । 'तास्यादिभ्य' किम् । 'अभि व धे
नृगीत' । उपदेशग्रहणाच्चेह । 'हुतो वृत्रायार्घ्य' । 'लघहयम्' किम् । 'कतीह निघाना' ।
'सार्वधातुकम्' किम् । शिष्ये । 'अहन्विडो' किम् । दृते । यदधीते । + विडीन्धिविदिभ्यो
नेति वक्तव्यम् * । हुन्धे राज्ञा' यत्तच्च 'अनुदात्तस्य च यत्र-' (३६५९) इति सूत्रे भाष्ये स्थितम् ॥

3730 The Personal-endings and their substitutes (III 2 124-126) are, when they are sārvaadhātuka (III 4 113 &c), un-
accented, after the characteristic of the Periphrastic future 'tāsi'
after a root which in the Dhātupāṭha has an unaccented vowel or
a 'n' (with the exception of 'hnun' and 'm') as indicatory letter,
as well as after what has a final 'a' in the Grammatical system of
Instruction (upadeśa).

Thus तासि, कर्ता, कर्तरि, कर्तरि, this debars the affix accent (III 1 3)
Anudāttat —as, आस, —आस्ते, वस, —वस्ते । हित —वृह —सूते श्रीह —शेते, अभिचष्टे
अर्चतेभि. (Rig Veda VII 104 8) अत उपदेश —as तु दत, तु दत, पँ चत, पँ ठत ।
पुरभुजा चनस्यत्तम् (Rig Veda I 3 1) A root taking शप (अ) is considered as
taught (upadeśa) as if ending with an अ, as the indicatory letters ञ् and ण्
are disregarded on the maxim अनुबन्धस्यानेकान्तिकत्व (= अनवयवत्व) । Thus पचमान,
यजमान । The augment मुक् is added by आने मुक् VII 2 82 which may be
explained in two ways, *first*, the augment मुक् is added to the final अ of the
base (ang) when आन (आनच् &c) follows, or *secondly*, the augment मुक् is
added to the base (upa) which ends in अ, when आन follows. In the first case
मुक् becomes part and parcel of अ, and therefore अनुपदेश will mean and include
अ ण् having such मुक्, on the maxim यदागमास्तदगुणोभूतास्तदपहण्येन यदस्ते 'That

to which an augment is added denotes, because the augment forms part of it not merely itself, but it denotes also whatever results from its combination with that augment.' Therefore सुक् will not prevent the verb becoming ऋदुपदेशः । But if secondly सुक् be taken as part of the base which ends in अ, then the लसार्थधातुक does not follow an ऋदुपदेशः, because अ intervenes. But we get rid of this difficulty by considering सुक् augment as Bahiranga and therefore asiddha when the Antaranga operation of accent is to be performed. The augment सुक्, (म) in the last two examples consequently does not prevent the application of the rule. Though the affix ज्ञानच् has an indicative अ, yet वित् accent (VI 1 163) is debarred by this rule, as it is subsequent. As वर्धमान स्वे दमे (Rig Veda I 1 8)

Why do we say after तासि &c. Observe अमिदुपे ख्योत (Rig Veda III 6 10) चिन्वन्ति । The vikarama इनु is वित् (I 2 4) with regard to operations affecting the prior term, and not those which affect the subsequent. Therefore though इनु is considered as वित् for the purposes of preventing the gupā of the prior term for it will not be considered so for the purposes of subsequent accent. Or the word वित् in this sūtra may be taken as equal to ऋदुपदेश and not the आतिदेशिक वित् like इनु । Why do we use the word upadesa? So that the rule may apply to पँ वाचः, पचामः, but not to वृत्, वृत् the dual of वृत् which ends in न् in upadesa, though before तस् and वस् it has assumed the form वृ । Therefore वृत्, वृत्तः । वृत्तेश्वाययर्षा (Rig Veda VI 60 8). Why do we use the word ल (Personal endings) Observe कर्त्तृह निग्नाना formed by ज्ञानच् added to वृत् (III, 2 128), which not being a substitute of लट्, is not a personal ending like ज्ञानच् । Why do we use the word Sārvadātuka? Observe शिष्ये, शिष्योते शिष्यरे । Why do we say with the exception of वृत्तु and वृत्? Observe वृत्ते, यद अधीते ॥

Pāṭika — Prohibition must be stated of वित् ईन्ध, and वित् । Thus वृत्ते राजा (Rig Veda VII 8 1)

This is explained in the Mahābhāṣya on sūtra VI 1. 161. S. 3651.

३७३१ । आदिः सिचोऽन्यतरस्याम् । ६ । १ । १८७ ॥

सिचन्तस्यादिङ्दासो वा । 'यासिष्टं वृत्तिरिति' ॥

3731. In 'sich' Aorist, the first syllable may optionally have the acute accent

The word उदात्त is understood here. Thus, मा हि कौर्वीम्. मा हि कौर्वीम् ; मा हि कौर्वीष्टाम् or मा हि कौर्वीष्टाम् ॥ So also यासिष्टं वृत्तिरिति (Rig Veda VII. 40 E and VII. 67 10)

३७३२ । यलि च सेटीङ्गन्तो वा । ६ । १ । १८८ ॥

सेति ऋद्धन्ते पदे इदुदात्तः अन्तो वा आदिर्वा त्यात् । यदा नेते अयसदा 'सिति' (३६७६) इति प्रत्ययात्पूर्वमुदात्तम् । लुक्विद्य । अत्र सत्वारोऽपि पर्यायेणादात्ताः ॥

3732 Before the ending *the* of the Perfect, second person singular, when this ending takes the augment *i*, the acute accent falls either on the first syllable, or on this *a*, or on the personal ending

Thus लुल्लिखि, लुल्लिखि, लुल्लिखि, and लुल्लिखि । As लुल्लिखि has an indicator लु the syllable preceding the affix may have also the accent (VI 1 193). Thus we get the four forms given above. In short, with लु termination, the accent may fall on any syllable. When the लु is not लु, the accent falls on the root and we have one form only by लिट् accent (VI 1. 193 S. 3676) — यथाय ॥

३७३३ । उपोत्तम रिते । ६ । १ । २१७ ॥

रितमन्ययन्तस्योत्तममुदात्तं स्यात् । 'यदाहवनीये' ॥

इति प्रत्ययस्वराः ॥

3733 What is formed by an affix having an indicator *ra* has acute on the penultimate syllable, the full word consisting of more than two syllables.

A penultimate syllable can be only in a word consisting of three syllables or more. Thus कर्णायाम् and दुरणायाम् formed by कर्णाय (III 1 96), पटुर्णायाम्, पटुर्णायाम् by जगतीयम् (V. 3 19) यदाहवनीये ॥ This debars III. 1 3

Here end Affix-accents

अथ समासस्वराः ।

CHAPTER IV

ACCENT OF COMPOUNDS

३७३४ । समासस्य । ६ । १ । २२३ ॥

अन्त उदात्तं स्यात् । 'यत्प्रथियम्' ॥

3734 A compound word has the acute on the last syllable.

Thus यत्प्रथिय (Rig Veda I 4 7) The consonants being held to be non-existent for the purposes of accent, the udātta will fall on the vowel though it may not be final, the final being a consonant

३७३५ । अत्रिहो प्रकृत्या पूर्वपदम् । ६ । २ । १ ॥

उदात्तस्वोरतपोनि पूर्वपदं प्रकृत्या स्यात् । 'सत्यश्चित्रवस्तमः' । 'उदात्तः' इत्यादि किम् । अर्वाभुदात्ते पूर्वपदे समासान्तोदात्तत्वमेव यथा स्यात् । समपादः ॥

3735 In a Bahuvrīhi, the first member preserves its own original accent.

The word पूर्वपदम् means here the accent—whether udātta or svarita—which is in the first member प्रकृत्या मेव, 'retains its own nature, does not become modified into an anudatta accent' By the last rule the final of a compound gets the accent, so that all the preceding members lose their accent, and become anudatta, as in one word all syllables are unaccented except one, VI 1 156. Thus the first member of a Bahuvrīhi would have lost its accent and become anudatta, with the present sūtra commences the exceptions to the rule that the final of a compound is always udātta. Thus सत्यश्चित्रवस्तमः ॥

The words udātta, and svarita are understood in this aphorism. Therefore if *all* the syllables of the pūrvapada are anudātta, the present rule has no scope there, and such a compound will get udātta on the final by the universal rule enunciated in VI I 223. Thus सममार्गः, here सम being *all* anudātta, the accent falls on न ॥

३७३६ । तत्पुरुषे तुल्यार्थतृतीयासम्प्रत्ययमानाव्ययद्वितीयाकृत्याः । ६ । २ । २ ॥

सम्यक्ते पृथग्पदभूतास्तत्पुरुषे प्रकृत्या । तुल्यप्रवेतः । 'कृत्यतुल्याख्या अक्षात्या' (७४६) इति तत्पुरुषः । किरिया कायाः किरिकायाः । 'प॒त॒धन्मन्द्॒यत्स॒त्थम्' । मन्दयति मादके इन्द्रे सखेति सम्प्रतीतत्पुरुषः । अस्त्री श्यामा ॥

'+ अव्यये नञ्कुनिपातानाम् + ' । अव्ययो वा शब्दः । 'परिगणनम्' किम् । स्वात्वाकालकः । सुहृत्सुखम् भोज्याणाम् ॥

3736 In a Tatpuruṣa, the first member preserves its original accent, when it is a word (1) meaning 'a resemblance', or (2) an Instrumental or (3) a Locative or (4) a word with which the second member is compared, (5) or an Indeclinable, or (6) an Accusative, or (7) a Future Passive Participle.

Thus (1) तुल्यप्रवेतः । This is a Karmadhāraya compound formed under II. 1. 68, S 749 and तुल्य being formed by यत् is acutely accented on the first (VI 1 216).

(2) When the first member is in the Instrumental case, as —कि॒रिका॒याः (II. 1 30) किरि॒. is formed by the Unādi affix कृ to कृ (Up. IV 143), and it being treated as a कृत् (Un. IV 142) has udātta on the final.

(3) When the first member is a word in the Locative case, as पत॒यन्मन्द्॒यत्स॒त्थम् (Rig Veda I 4 7) । Here मन्द्॒यत्स॒त्थम् is a Locative Tatpuruṣa compound मन्द्॒यत् is an epithet of इन्द्रः । मन्द्॒यति = मादके = इन्द्रे सखम् ॥

(4) When the first member is a word with which the second member is compared, as —अस्त्री॑ श्यामा ॥ These compounds are formed by II 1 55. अस्त्री is formed by Gaurādi कृष् and is final acute.

(5) When the first member is an Indeclinable as, अ॒व्य॒यः । (Rig Veda VI. 67 9). The Indeclinable compound has udātta on the first, it is formed by II. 2 5.

Vart —In cases of Indeclinable compounds, the rule applies only to those which are formed by the negative Particle अ, by कु and by Particles (nipāta) Though नञ् is one of the Nipātas, its separate mention indicates that नञ् accent debars even the subsequent कृत accent as अ॒न॒कारि॒ण (III 3 112, S 3389). Therefore, it does not apply to स्वात्वाकालकः which has acute on the final and belongs to Mayūrvāṇakadi class.

(6) When the first member is in the accusative case, as. —सु॒हृ॒त्सु॒खम् । They are formed by II 1 29 सु॒हृ॒त् belongs to पृथोदरादि class and is acutely accented on the last.

(7) When the first member is a Kṛitya formed word, as, भा॒ज्या॒णाम् । The compounding is by II 1 68. भा॒ज्य is formed by यञ् and has svarita on the final (VI 1 185).

३७३७ । वर्णो वर्णेष्वनेते । ६ । २ । ३ ॥

वर्णवाचिभ्युत्तरपक्षे इत्यर्जिते वर्णवाचि पूर्वपदं प्रकृत्या तत्पुङ्गे । कण्ठासारङ्गः । लोहितः कल्माषः । कण्ठग्रन्थो नक्तप्रत्ययान्तः । लोहितग्रन्थ इत्यन्तः । 'वर्ण' किम् । परमदण्ड्यं । 'वर्णेषु' किम् । कण्ठतिसाः । 'अनेते' किम् । कण्ठेति ॥

3737.- The first member of a Tatpurusha preserves its original accent, when a word denoting color is compounded with another color-denoting word, but not when it is the word *eta*

Thus कण्ठसारङ्गो, लोहितकल्माषः । कण्ठ is formed by नक् affix (Un III 4) and has acute on the final (III 1, 3) लोहित is formed by the affix तन् added to रुहे (Un III 94) and has acute on the first (VI 1 197).

Why do we say 'color-denoting word'? Observe वरमकण्ठं (VI 1 223) Why do we say 'with another color denoting word'? Observe कण्ठातिसाः (VI 1 223) Why do we say 'but not when it is इतः'? Observe कण्ठेति । The compounding takes place by II 1, 69

३७३८ । माधवस्यधोः प्रमाथे । ६ । २ । ४ ॥

इत्येवमुत्तरपक्षयोः प्रमाथवाचिनि तत्पुङ्गे पूर्वपदं प्रकृत्या क्वात् । करिषमाधमुदकम् । तत्प्रमाथमित्यर्थः । मेतलकम् । माधवगले दीयते तत्पुङ्गित्वार्थः । करिषग्रन्थ इत्यन्तो मध्योदात्तः । प्रमाथनिबन्तावरिषोदमाधं न पुनराधम इव । 'प्रमाथे' किम् । वरममाधम् ॥

3738 The first member of a Tatpurusha preserves its original accent, when the second term is 'gādha' or *lavana*, and the compound expresses a 'measure or mass'

Thus करिषमाधमुदकम् 'water as low or fordable as an Aritra i. e. of the depth of a pestle.' मेतलकम्, 'as much salt as may be given to a cow' These are Genitive Tatpurusha compounds करिष is formed by the affix कृन् added to कृ (III 2 184), and has acute on the middle (III. 1, 3): गो is formed by गो (Un II 68) and has acute on the final गो । The word प्रमाथ here denotes 'quantity,' 'measure,' 'mass,' 'limit,' and not merely the length. The power of denoting measure by these words is here indicated by and is dependent upon accent.

When not denoting प्रमाथ we have वरममाधम् (S 3734).

३७३९ । दाम्नास्यं दायदा । ६ । २ । ५ ॥

तत्पुङ्गे प्रकृत्या । धनदावादः । धनग्रन्थः क्षुद्रप्रत्ययान्तः प्रत्ययस्वरिषामुदात्तः । 'दायादम्' किम् । परमदावादः ॥

3739 In a Tatpurusha compound, having the word dayada as its second member, the first member denoting inheritance preserves its original accent.

Thus दाम्नादावादः, धनदावादः । The word धन is derived by adding न् to धाञ् (Un II 81) Though the Upādī Sutra II 81 ordains न् after the root धा preceded by नि, yet by the rule of क्षुद्र (III 3 1) it comes after धा, also when it is not preceded by नि, and धन has acute on the first (III I 3).

Why do we say 'when meaning inheritance' ? Observe परमदायार्द्धः (VI. 1. 223) taking the final acute of a compound.

३७४० । प्रतिबन्धि चिरहृच्छयोः । ६ । २ । ६ ॥

प्रतिबन्धवाचि पूर्वपद प्रकृत्या यतयोः परतस्तत्पुञ्जे । गमनचिरम् । व्याहृणकच्छम् । गमने कारणाविकलतया चिरकासभावि कच्छयोगि च प्रतिबन्धि जायते । 'प्रतिबन्धि' किम् । सूत्रकच्छम् ॥

3740 In a Tatpuruṣa compound, having the words *chira* or *krichchhra* as its second member, the first member, when it denotes that which experiences an obstacle, preserves its original accent.

Thus गमनचिरम्, or व्याहृणकच्छम् । The words गमन and व्याहृणक are formed by लुट् affix, and have liti accent (VI. 1 193) This compound belongs either to the class of Mayūra-vyāṣakādi (II 1 72), or of an attribute and the thing qualified When going to a place is delayed owing to some defective arrangement or cause, or becomes difficult, there is produced an obstacle or hinderance, and is called गमनचिरम् or गमनकच्छम् । Why do we say 'which experiences a hinderance' ? Observe सूत्रकच्छम् ॥

३७४१ । उपदेशे । ६ । २ । ७ ॥

व्यासवाचिनि पदशब्द उत्तरपदे पूर्वपदप्रकृत्या तत्पुञ्जे । सूत्रपदेन प्रस्थितः । उच्चारपदेन । सूत्रशब्दो चञ्जलः उच्चारशब्दो चञ्जल 'वाच-' (३८७८) आदिस्वरैरान्तोदासः । 'उपदेशे' किम्, उपदेशम् ॥

3741. In a Tatpuruṣa compound, the first member preserves its original accent, when the second member is the word *pada* denoting 'a pretext'

The word उपदेश means 'a pretext,' 'a contrivance' Thus सूत्रपदेन प्रस्थितः उच्चारपदेन प्रस्थित । Gone on pretext of voiding urine or excreta

The word सूत्र is derived by adding the affix लुट् to the root मुञ्, the ऋ being substituted for उच् of मुञ्, (Up IV 163), and has acute on the first (VI. 1 197) or it may be a word formed by चञ् to the root सूत्रयति । The word उच्चार is also formed by चञ् and by VI 2 144, S 3878, has acute on the final The compounding takes place by II 1 72 or it is an attributive compound.

Why do we say 'when meaning a pretext' ? Observe विष्णोः पदम् = विष्णु-पदम् ॥

३७४२ । निवासे वातत्राणे । ६ । २ । ८ ॥

निवातशब्दे परे वातत्राणवाचिनि तत्पुञ्जे पूर्वपद प्रकृत्या । कुटीनिवातम् । कुट्टानिवातम् । कुटीशब्दो गौरादिहीनन्तः । कुट्टाशब्दो ङगन्तः । यगन्तः इत्यन्ते । 'वातत्राणे' किम् । रात्रिनिवासे वसति । निवातशब्दोऽयं कठं यापयति ॥

3742 In a Tatpuruṣa compound, the first member preserves its original accent, when the second member is the word 'nivāta' in the sense of 'a protection from wind.'

Thus कुत्रोव निवात = कुटीनिवातम् 'a hut as the only shelter from the winds'. So also कुटीनिवातम् or कुटीनिवातम्. The word निवात is an Avyayibhāva compound = वातस्य आभावः (II 1. 6) or a Bahuvrīhi = निवृत्तो वातोऽस्मिन्. The word कुटीनिवातम् &c. are examples of compounds of two words in apposition कुटी is formed by कूट् (IV. 1. 41) and has acute on the last (III. 1. 3). Some say that कुट is derived from कु by adding यत् with the augment इक् and treating it as कित्, it has the acute on the first, others hold that it is derived by the affix कृत् to कु and the affix has the accent. The इ here is not indicatory but part of the affix.

Why do we say when meaning 'a shelter from wind'? Observe राजनिवाते वसति = 'he lives under the shelter of the king.' Here निवात = पार्श्व, or vicinity.

३७४३ । शारदेऽनार्तवे । ६ । २ । ९ ॥

कृत्वा भवमार्तवम् । तदन्यथाचिन्ति शारदशब्दे परे तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरं स्यात् । रज्जु शारदमुद्रकम् । शारदशब्दे नूतनाद्ये । तस्यास्त्वदविग्रहः । 'रज्ज्वा सदा उद्धृतम्' । रज्जुशब्दे 'रज्ज्वरुण' इत्याद्युदात्तो व्युत्पादितः । 'अनार्तवे' किम् । उत्तमशारदम् ॥

3743. In a Tatpuruṣa compound, the first member preserves its original accent, when the second member is the word 'Sārad' having any other sense than that of 'autumnal'.

The word अनार्तव means appertaining to season (ऋतु) &c., when the word शारद does not refer to the season of शरत् or autumn. Thus रज्जुशारदमुद्रकम् 'fresh drawn water'. The word शारद means here 'fresh,' 'new' and it forms an invariable compound. The word रज्जु is formed by ङ affix added to रज्ज् (Un. I 15), the ङ being elided. The affix ङ is treated as नित् (Un. I. 9) and the accent falls on the first syllable (VI I 197).

Why do we say 'when not meaning autumnal'? Observe उत्तमशारदम् the best autumnal grass &c. (VI I 223).

३७४४ । अध्वर्युः कषाययोजति । ६ । २ । १० ॥

अततोः परतो जातिवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम् । कठाध्वर्युः । दैवारिककषायम् । कठशब्दः कषायजन्यः । तस्मात् - 'वैशम्पायनान्तेप्रातिभ्यश्च' (१४८४) इति शिनेः 'कठश्चकारान्तुक्' (१४८९) इति लुक् । द्वारि नियुक्त इति ठक्कान्तेदातो दैवारिकशब्दः । 'जाति' किम् । परमाध्वर्युः ॥

3744. In a Tatpuruṣa compound denoting a genus, the first member preserves its original accent, when the second member is the word अध्वर्युः or कषायः ॥

Thus कठाध्वर्युः. This is an Appositional compound denoting 'genus or kind,' with a fixed meaning. कठ is derived by कच् affix (III I. 34), and to it is added the Taddhita affix शिनि (IV 3. 104 S 1484), in the sense of कठेन प्रोक्तं (IV 3 101), and the affix is then, elided by IV. 3, 107, S. 1487.

So also दैवारिककषायम्. This is a Genitive compound. The word दैवारिक is formed by ठक् affix added to द्वार and has acute on the final (VI. 1 165). Why, do we say 'when meaning a genus'? Observe, परमाध्वर्युः, परमकषायः. (VI. 1 223).

३७४५ । सदृशप्रतिरूपयोः सादृश्ये । ६ । २ । ११ ॥

अनयोः पूर्वं प्रकृत्या । पितृसदृशः । 'सादृश्ये' किम् । परमसदृशः । समासार्थोऽत्र पूज्यमानता न सादृश्यम् ॥

3745 In a Tatpurusha compound expressing resemblance with some one or something, the first member preserves its original accent, when the second member is 'sadrīṣa' or 'pratirūpa.'

Thus पितृसदृशः The word पितृ is formed by Upadī affix सूच् (Up II. 95) and is finally accented. Why do we say 'when meaning resemblance'? Observe परमसदृशः. (VI 1 223): here the sense of the compound is that of 'honor' and not 'resemblance'

३७४६ । द्विगौ प्रमाणे । ६ । २ । १२ ॥

द्विगानुत्तरपदे प्रमाणवाचिनि तत्पुरुषे पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम् । प्राच्यसप्तसमः । सप्त समाः प्रमाणमस्य । 'प्रमाणे लो द्विगोर्नित्यम्' इति मात्रस्यो लुक् । प्राच्यश्च ऋतुदातः । प्राच्यश्चासी सप्तसमश्च प्राच्यसप्तसमः । 'द्विगौ' किम् । ब्रीहिप्रत्ययः । 'प्रमाणे' किम् परमसप्तसमम् ॥

3746 In a Tatpurusha compound denoting 'measure or quantity', the first member preserves its original accent, when the second member is a Dvigu

Thus प्राच्यसप्तसमः । The word सप्तसमः = सप्तसमाः प्रमाणमस्य, the affix मात्रच् denoting 'measure' (V 2 37 S 1838) is elided (See V 2 37 S 1838 Vart) प्राच्यश्चासी सप्तसमश्च = प्राच्यसप्तसमः, 'an Eastern seven years old', प्राच्य has acute on the first. Why do we say 'before a Dvigu'? Observe ब्रीहिप्रत्ययः । Why do we say 'when denoting measure?' Observe परमसप्तसमम् ।

३७४७ । गन्तव्यपण्यं वाणिजे । ६ । २ । १३ ॥

वाणिज्यशब्द परे तत्पुरुषे गन्तव्यवाचि पण्यवाचि च पूर्वपदं प्रकृतिस्वरम् । मद्रवाणिजः सप्तमीसमासः । मद्रशब्दो रक्प्रत्ययान्तः । 'गन्तव्य' इति किम् । परमवाणिजः ॥

3747 Before the word 'vāñij' 'a trader,' the first member of a Tatpurusha preserves its accent, when it is a word specifying the place whither one has to go, or the ware in which one deals.

Thus मद्रवाणिजः = मद्रादिषु गत्वा व्यवहरन्ति 'the Madra-merchants : i. e. 'who trade by going to Madra.' All these are Locative compounds मद्र is derived by रक् affix (Up II 11) and is acutely accented on the last (VI 1 185). In the sense of पण्य we have गोवाणिजः 'a dealer in cows,' गो is finally accented (Up II. 67)

Why do we say 'the place whither one goes, or the goods in which one deals?' Observe परमवाणिजः ॥

३७४८ । मात्रोपज्ञोपक्रमच्छाये तपु मक्ते । ६ । २ । १४ ॥

मात्रादिषु परतो नप सकृवाचिनि तत्पुरुषे तथा । भिक्षायास्तुल्यप्रमाणं भिक्षामात्रम् । भिक्षाशब्दो 'गुरोश्च हल (३२८) इत्यप्रत्ययान्तः । पाणिन्युपज्ञम् । पाणिभिश्च ऋतुदातः ।

नन्दोपक्रमम् । नन्दशब्दः । पचाद्यजन्तः । इषुच्चायम् । इषुश्च न्नामुदात्तो नित्वात् । 'नपु सके' किम् । कुञ्चकाया ॥

3748 The first member of a Tatpuruṣa preserves its accent before the words 'mātrā,' 'upajñā,' 'upakrama,' and 'chhāyā' when these words appear as neuter.

Thus मिहोमात्रः । The word मात्रा is here synonymous with तुल्य, the phrase being = मिहोमात्रतुल्यप्रमाण, and is a Genitive compound. The word मिहः is derived from मिह, by the feminine affix ऋ (III 3 103 S 3280), and has acute on the final (II 1 3). So also with उपज्ञा, as पाणिन्युपज्ञम् (see II 4 21). All these are Genitive compounds. The word पाणिनि is acutely accented on the first. So also with उपक्रम, as नन्दोपक्रममणि ज्ञानानि । The word नन्द is formed by नञ् (III 1 144). The Tatpuruṣa compounds ending in उपज्ञा and उपक्रम are neuter by II 4 21. So also with छाया, as इषुच्चायम् । The word इषु is derived from इष by उ affix (Un I, 13), and it being treated as नित् (Un I 9) the acute falls on इ the first syllable (VI I 197). The compound is a Genitive Tatpuruṣa—इषुच्चाया, and it is Neuter by II 4. 22. When the compound is not a Neuter we have कुञ्चकाया (II, 4 25).

३७४८ । सुखप्रिययोर्हिते । ६ । २ । १५ ॥

यतयो परयोर्हितवाचिनि तत्पुञ्चे तथा । गमनप्रियम् । गमनसुखम् । गमनशब्दे नित्स्वरः 'हिते' किम् । हरमसुखम् ॥

3749 The first member of a Tatpuruṣa preserves its accent when the second term is *sukha* or *priya*, and the sense is 'to feel delight, or is good.'

Thus गमनसुखम् 'the pleasure of going' गमनप्रियम् । These are appositional compounds. The word गमन is formed by लुट् affix and has acute on the syllable preceding the affix (VI I 193). The word *sukha* and *priya* have the sense of 'well' or 'good,' 'beneficial,' &c. when the thing denoted by the first term is the cause of pleasure or delight. When this is not the sense we have हरमसुखम् ॥

३७५० । प्रीतिः च । ६ । २ । १६ ॥

प्रीतिः सख्यायां प्राप्नुक्तम् । ब्राह्मणसुखं वाच्यम् । क्षान्तिप्रियोऽनध्यायः । ब्राह्मणसुखान्तिशब्दोऽनध्यायः । 'प्रीति' किम् । राजसुखम् ॥

3750 The first member of a Tatpuruṣa preserves its accent, the second term being *sukha* or *priya* in the sense of 'agreeable to one, or desired.'

Thus ब्राह्मणसुखं वाच्यम् 'the sweetmilk desired by or agreeable to the Brahmanas,' क्षान्तिप्रियोऽनध्यायः &c. The words ब्राह्मण and क्षान्ति have acute on the final being formed by the affixes ऋञ् and ण respectively (V 4 62 and III I 3). When not meaning agreeable to or desired, we have राजसुखम्, ॥

३७५१ । स्व स्वामिनि । ६ । २ । १७ ॥

स्वामिशब्द परे स्ववाचि पूर्वपद तथा । गोस्वामी । 'स्वम्' किम् । परस्वस्वामी ॥

3751. In a Tatpurusha compound, having the word 'svā. min' as its second member, the first term, when it denotes the thing possessed, retains its original accent

Thus गोस्वामी । When the first member is not a word denoting possession, we have परमस्वामी ॥

३७५२ । पत्यावैश्वर्ये । ६ । २ । १८ ॥

'दसूना यद्वपतिर्दमे' ॥

3752 In a Tatpurusha ending in *pati* when it means 'master' or 'lord,' the first member preserves its original accent

Thus दसूना यद्वपतिर्दमे (Rig Veda I 60 4). The word दसू is formed by द (III I 144) and has acute on the final (III I 3).

३७५३ । न भूवाक्विद्विधिषु । ६ । २ । १९ ॥

वतिशब्दे परे येन्यर्थवाचिनि तत्पुत्रे नैतानि प्रकृत्या । भुवः वतिर्भुवति । वाक्वतिः । विद्वतिः । दिधिषुवतिः ॥

3753. The words भू, वाक्, चित्, and दिधिषू, however, do not preserve their original accent in a Tatpurusha, when coming before the word *pati* denoting 'lord'

This debars the accent taught by the last aphorism Thus भुवति, वाक्वतिः, विद्वतिः, दिधिषुवतिः ॥ All these are Genitive compounds and are finally accented by VI. I 223

३७५४ । वा भुवनम् । ६ । २ । २० ॥

उक्तविधौ । भुवनपतिः । 'भूभुवस्विभ्यः' इति वसुवन्तो भुवनशब्दः ॥

3754 The word *bhuvana* may optionally keep its accent in a Tatpurusha, before *pati* denoting 'lord'

Thus भुवनपति or भुवनपति । The word भुवन is formed by वसु (U. II. 80), and has acute on the first (VI. I 197)

३७५५ । आशङ्काबाधनेदीयस्स संभावने । ६ । २ । २१ ॥

अस्तिस्वाध्यवसायः संभावनम् । गमनाशङ्कामति । गमनाशङ्काम् । गमनेदीयः । गमनशङ्कयत आवाध्यते निकटतरमिति वा संभाव्यते । 'संभावने' किम् । परमनेदीयः ॥

3755 Before आशङ्क, आबाध, and नेदीयस्, the first member in a Tatpurusha compound preserves its original accent, when it treats about a supposition.

The word संभावनम् = अस्तिस्वाध्यवसायः 'the hesitation about the existence of a thing.' Thus गमनाशङ्कं वर्तते 'one fears the journey'. Similarly गमनाशङ्कं वर्तते = गमनं बाध्यते इति संभाव्यते 'it has stepped in as an obstacle to journey.' Similarly गमनेदीयं वर्तते = गमनमिति निकटतरमिति संभाव्यते 'the journey stands directly before.'

Why do we say 'when a supposition is meant' ? Observe परमनेदीयः । All the above words are formed by ल्युट् affix and have लित् accent. (VI 1 193).

३७५६ । पूर्व भूतपूर्वः । ६ । २ । २२ ॥

आद्यो भूतपूर्वः आद्यपूर्वः । पूर्वशब्दो वृत्तिविषये भूतपूर्वो वर्तते । 'भूतपूर्व' किम् । परमपूर्वः ॥

3756 The first member of a Tatpuruṣa compound preserves its original accent when the word 'pūrva' is the second member, and the sense is 'this had been lately—'

Thus आद्यो भूतपूर्वः = आद्यपूर्व 'formerly had been rich' The compound must be analysed in the above way The compounding takes place by II 1 57 or it belongs to Mayūra vyansakādi class

Why do we say when meaning 'had been lately' Observe परमपूर्वः, which should be analysed as परमश्चाद्यो पूर्वश्चेति । If it is analysed as परमो भूतपूर्वः then it becomes an example under the rule and not a counter-example In order therefore, to make this rule applicable we must know the sense of the compound

३७५७ । सविधसनीहसमर्थादसवेष्टसद्वेषु समीप्ये । ६ । २ । २३ ॥

इतु पूर्वः प्रकृत्या । मद्रसविधम् । गान्धारसनीहम् । काश्मीरसमर्थादम् । मद्रसवेष्टम् । मद्रसद्वेषम् । 'समीप्ये' किम् । सप्त मर्थादया समर्थादं क्षेत्रम् । क्षेत्रसमर्थादम् ॥

3757. The first member of a Tatpuruṣa compound preserves its original accent, when the second member is सविध, सनीह, समर्थाद, सवेष्ट, and सद्वेष in the sense of 'what can be found in the vicinity thereof'

Thus मद्रसविधम्, गान्धारसनीहम्, काश्मीरसमर्थादम्, मद्रसवेष्टम् and मद्रसद्वेषम् । The accents of these words have been taught before in Sūtras VI 2 12, 13 The words सविध &c., are derived from सप्त विधया &c., but they all mean 'in the vicinity' मद्रसनीहः = मद्राणां समीप्यम् । Why do we say 'when meaning in the vicinity thereof' ? Observe सप्त मर्थादया वर्तते = समर्थादं क्षेत्रम् 'a field having boundary' क्षेत्रसप्त मर्थादं = क्षेत्रसमर्थादम् 'the bounded field of Chaitra'

३७५८ । विस्पष्टादीनि गुणवचनेषु । ६ । २ । २४ ॥

विस्पष्टकटुकम् । विस्पष्टशब्दो 'गतिमन्तरः' (३७८३) इत्याद्युदात्तः । 'विस्पष्ट' इति किम् । परमवचनम् । 'गुण-' इति किम् । विस्पष्टब्राह्मणः । विस्पष्टः । विविधः । व्यक्तः । संयतः । पवित्रः । कुशलः । चपलः । निपुणः ॥

3758 The words 'vispashta' &c preserve their accent when followed by an Adjective word in a compound

Thus विस्पष्टं कटुकम् । The compounding takes place by II 1. 4 and it should be analysed thus विस्पष्ट कटुकम् ।

The word विस्पष्ट has acute on the first by VI 2 49. The word (2) विविध is also acute on the first as it gets the accent of the Indeclinable Some read the

word as विलिखत्., which being a Bahuvrīhi has also first acute. The word (3) ललित has svarita on the first by VIII 2 4. The remaining words of this class are (4) खर्व, (5) पटु or कटु, (6) पयित, (7) कुशल, (8) खल and (9) निपुण. Of these, the word खर्व has acute on the final by VI 2 144, पटु is formed by ड (Un 1 18), which being considered as नित् (Un 1 9), it has acute on the first पयित is formed by क् to the root पय्, and is finally acute (VI 2 144) कुशल has accent on the final, being formed by a kṛt affix (कुशान् लाति=कुशल, ला आदाने, or Un I 106) खल being formed by a कित् affix (Un I 111), has acute on the final (VI 1 163), for कित् is understood in the Unadī sūtra Un I 111 from sūtra Un I. 106. The word निपुण has acute on the final by VI 2 144, being formed by क् affix added to पुण् &c

Why do we say 'of विलिखत् &c, ? Observe परमसर्वम् having acute on the final. Why do we say 'when followed by a word expressing a quality' ? Observe विलिखत्प्राप्तमय. ॥

३०५८ । अज्यावमकन्यापवत्सु भावे कर्मधारये । ६ । २ । २५ ॥

'अ' 'ज्य' 'अवम' 'कन्' इत्यादेशवति पापवाचिनि चोत्तरपदे भाववाचि पूर्ववत् प्रकथा । गमनश्लेषम् । गमनक्याय । गमनालमम् । गमनकनिष्ठम् । गमनपापिष्ठम् । 'अ' इत्यादि किम् । गमनश्लेषम् । 'भावे' किम् । गम्यतेऽनेनेति गमनम् । गमनं चेदो गमनश्लेषः । कर्म-इति किम् । अष्टीकभावे मा भूत् ॥

3759 In a Karmadhāraya compound, the first member consisting of a Verbal noun 'bhāva' preserves its original accent before adjective forms built from 'śra' (V. 3. 60), 'jya' (V 3 61) 'avama' and 'kan' (V. 3 64), and before a form built from the word 'pāpa'

Thus गमनश्लेषम्, गमनक्यायः, गमनालमम्, गमनकनिष्ठम्, गमनपापिष्ठम् : गमन is a ल्युट् formed word and has कित् accent : e, on the first syllable, (VI. 1. 193). The words अ, ज्य, and कन् are substitutes which certain adjectives take in the comparative and superlative degrees, and the employment of these forms in the sūtra indicates that the comparative and superlative words having these elements should be taken as second members, and so also of वाच, the comparative and superlative are taken, for this is the meaning here of the word पापवत् ॥

Why do we say 'अ &c' ? Observe गमनश्लेषम् : Why do we say 'a verbal Noun' ? Observe गमनश्लेषः, गमनं श्लेषः = गमनश्लेषः a better carriage where the word 'गमन' is = गम्यतेऽनेनेति a carriage' here ल्युट् is in the sense of कर्त्तव्य and not भाव (III 1 117 S. 3293) Why do we say 'a Karmadhāraya compound' ? Not as in the Genitive compound

३०६० । कुमारश्च । ६ । २ । २६ ॥

कर्मधारये । कुमारश्चमया । कुमारश्चोऽन्तोदात्तः ॥

3760. The word 'kumāra' preserves its original accent, when standing as a first member in a Karmadhāraya compound

Thus कुमारश्चमया । The word कुमार has acute on the final, as it is derived

from the root कुमार क्रीडायाम् with the affix अच् of पचादि । By II 1 70, S. 752 it is ordained that कुमार is compounded with अमय &c

NOTE.—Some commentators hold that the word कुमार must be followed by अमय &c (II 1. 70) to make this rule applicable. They refer to the maxim लक्षण-प्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव यद्वयम् “ whenever a term is employed which might denote both something original and also something else resulting from a rule of Grammar, or when a term is employed in a rule which might denote both something formed by another rule in which the same individual term has been employed, and also something else formed by a general rule, such a term should be taken to denote, in the former case, only that which is original, and in the latter case, only that which is formed by that rule in which the same individual term has been employed.” Other Grammarians, however do not make any such limitation, but apply the rule to all Karmadhāraya compounds of कुमार ॥

३७६१ । आदिः प्रत्येनसि । ६ । २ । २७ ॥

कुमारस्यादिब्रूतान् प्रत्येनसि परे कर्मधारये । प्रतिगतमेनोऽस्य प्रत्येना । कुमारप्रत्येना ॥

3761 In a Karmadhāraya compound of Kumāra followed by *pratyenas*, the acute falls on the first syllable of Kumāra

The word प्रत्येनस् = प्रतिगतमेनोऽस्य । Thus कुमारप्रत्येना ॥

३७६२ । धूमैष्वन्यतरस्याम् । ६ । २ । २८ ॥

धुमा गणाल्लेख्यं वा । कुमारजातका । कुमारजोसूता । आद्यदांतत्वाभावे कुमारश्चेत्येव भवति ॥

3762 The first syllable of Kumāra is acute optionally, when the second member is a word denoting ‘ the name of a horde ’

The word धुमा means ‘ a multitude a collection &c ’ Thus कुमारजातका or कुमारजातका (VI 2 26), or कुमारजातकाः । So also with कुमारजोसूताः । Here जातका &c, are horde-names, and the affix जय is added to them by V 3 112 which is elided in the Plural by II 4. 62. In the above examples when the word ‘ Kumāra ’ is not accented on the first syllable, it gets accent on the last by VI 2 26, when the प्रतिपदोक्त maxim is not applied : when that maxim is applied, the final of the compound takes the accent by the general rule VI 1 223

३७६३ । इगन्तकालकपालभगालशरावेषु द्विगौ । ६ । २ । २९ ॥

यसु परेषु पूर्व प्रकृत्या । पञ्चारण्य. प्रमाणमस्य पञ्चारणिः । दशमासान्भूतो दशमास्य । पञ्चमासान्भूतः पञ्चमास्य । ‘ तमधीष्टे — ’ इत्यधिकारे द्विगौर्यम् । पञ्चकपाल । पञ्चभगाल. पञ्चशरावः ‘ न सख्याया ’ इति पञ्चशब्द आद्युदात्तः । ‘ इगन्तादिषु ’ किम् । पञ्चाशवः । ‘ द्विगौ ’ किम् । परमारणि ॥

3763 In a Dvigu compound, the first member preserves its original accent, before a stem ending in a simple vowel, with the exception of *a* (*ā*), before a word denoting time, as well as before ‘ kapāla,’ ‘ bhagāla ’ and ‘ śarāva.’

Thus **पञ्चवारि** : The above is an example of Taddhitārtha Dvigu (II 1 52) equal to **पञ्चारण्य**. **प्रमाणस्य**, the **प्रमाण** denoting affix **मात्र** is always elided in Dvigu (V. 2. 3 Vārt) So also **द्वैशमास** = **दश मासान् भूतो** : So also **पञ्चमास्य** : This is also a Taddhitārtha Dvigu (II 1 52), formed by the affix **यच्** (V 1.80 82 S 1744-46). So also **पञ्चकपाल**, **पञ्चभगालः**, **पञ्चशरावः** : These are also Taddhitārtha Dvigu formed by IV 2 16, the affix **अच्** being elided by IV. 1 88. The word **पञ्च** is first acute by Phit (II 5)

Why do we say "before an **ङ्गन्त** stem &c" ? Observe **पञ्चभिरावैः क्रीतः=पञ्चावैः** : Why do we say "in a Dvigu Compound ?" Observe **परमारि** : ॥

३७६४ । बहुव्यतरस्याम् । इ । २ । ३० ॥

बहुव्यत्यस्तथा वा । बहुरि । बहुमास्य । बहुकपाल । बहुशब्दोऽन्योदात्त । तस्य षणि सति 'उदात्तस्वरितयो -' (३६५७) इति भवति ॥

3764 In a Dvigu compound, the word *bahu* may optionally preserve its accent, when followed by an *ik*-ending stem, or by a time-word, or by *kapāla*, *bhagāla* and *śarāva*.

This allows option where the last rule required the accent necessarily Thus **बहुरि** or **बहुरि**, **बहुमास्य** or **बहुमास्य**, **बहुकपालः** or **बहुकपाल**, **बहुभगालः** or **बहुभगाल**, **बहुशराव** or **बहुशराव** : The word **बहु** has acute on the final being formed by the affix **कु** (Up I 29) When the **उ** is changed to **व**, as in the first example, the anudatta **अ** is changed into svarita by VIII 2 1 S 3657, when the first member preserves its accent In the other alternative, the accent falls on the last syllable

३७६५ । द्विष्टिवितम्भः । इ । २ । ३१ ॥

यतयोः परत पूर्वपद प्राक् । द्विष्टिः । पञ्चद्विष्टिः । पञ्चवितस्ति ॥

3765 In a Dvigu compound, the first member may optionally preserve its accent, when followed by the words 'dishti' and *vitasti* as second members

Thus **पञ्चद्विष्टि** or **पञ्चद्विष्टि**, **पञ्चवितस्ति** or **पञ्चवितस्ति** : The affix **मात्र** is elided after the **प्रमाण** denoting words *dishti* and *vitasti* (V. 2. 37)

३७६६ । सप्तमी मिदुशुष्कपक्वबन्धेष्वकालात् । इ । २ । ३२ ॥

अकालवर्षाद्य सप्तम्यन्त प्रकृत्या सिद्धादिषु । साकाशयसिद्ध । साकाशयेति गयान्त । आतप शुष्क । भाष्टपक्व । भाष्ट्रेति ष्ठान्त । अक्रबन्ध । अक्रबन्धोऽन्योदात्त । 'अकालात्' किम् । पूर्वाह्णसिद्धः । कस्त्वरेण बाधित सप्तमीस्वरः प्रतिप्रसूयते ॥

3766. A locative-ending word, when it does not denote time, preserves its original accent, when followed by *siddha*, 'śushka' *pakva*, and *banāya*, in a compound.

Thus **साकाशयसिद्ध** or **साकाशयसिद्ध**, **काम्पिल्यसिद्ध** or **काम्पिल्यसिद्ध** : The word **साकाशय** is formed by the affix **ययत्** added to **सकाश** (IV 2 80) The words, *sāmkīya* and *kāmpilya* have acute on the final, and by Phit Sutra (III, 16) in the alternative the accent falls on the middle So also **आतपशुष्क** : The word

चाष्ट् is formed by ष्ट् affix, and has acute on the beginning. So also चक्रञ्चन्यः. The word *chakra*, has acute on the final.

Why do we say 'when not denoting time' ? Observe पूर्वार्द्धसिद्धः. The compounding takes place by II. 1. 41. The accent of the Locative Tatpuruṣa taught in VI 2 1 was debarred by Kṛit-accent taught in VI 2 144. The present sūtra debars this last rule regarding Kṛit-accent and reordains the Locative Tatpuruṣa accent when the Kṛit words are सिद्ध &c.

३७६७ । परिप्रत्युपापा वर्ज्यमानाहोरात्रायवेषु । ६ । २ । ३७ ॥

एते प्रकृत्या वर्ज्यमानवाचिनि अहोरात्रायवयववाचिनि चोत्तरपदे । परित्रिगते वृष्टो देवः । प्रतिपूर्वाह्णम् । प्रत्यपररात्रम् । उपपूर्वरात्रम् । अपत्रिगतम् । उपसर्गा आद्युदात्ता । बहुव्रीहिसत्पुरुषयोः सिद्धत्वादव्ययीभाचार्यमिदम् । अपप्रयोरेव वर्ज्यमानमुत्तरपदम् तयोरेव वर्ज्यमानार्थत्वात् । अहोरात्रायवयवा अपि वर्ज्यमाना एव तयोर्भेदः । 'वर्ज्य-' इति किम् । अग्निं प्रति प्रत्यग्निः ॥

3767 The particles *pari*, *prati*, *upa*, and *apa*, preserve their accent before that word, which specifies an exclusion, or a portion of day and night, (in an Avyayibhāva compound also)

Thus परित्रिगते वृष्टो देव 'It rained all round (but not in) Trigarta' (See II 1 11 and 12) So also परिषौखीरम् परिषार्वसनि, परिपूर्वरात्रम् । So also प्रतिपूर्वाह्णम्, प्रत्यपररात्रम् उपपूर्वाह्णम्, उपपूर्वरात्रम्, ॥ अपत्रिगते वृष्टो देव, (II I 11. and 12).

By Phit Sūtras IV 12, and 13 all Particles (Nipāta) have acute on the first syllable. So also upasargas with the exception of अग्निः । Therefore परि &c, have acute on the first. In a Tatpuruṣa and Bahuvrīhi compounds, these words 'pari' 'prati' &c as first members would have retained their accent by the rules already gone before, the present sūtra, therefore, extends the principle of the preservation of the accent to Avyayibhāva compounds also. The prepositions अप and परि alone denote the limit exclusive or वर्जन, and it is therefore with these two prepositions only that the second member can denote the thing excluded, and not with प्रति and उपः । With these prepositions अप and परि, the second term if denoting a member of day or night, is also taken even as *excluded*, therefore no separate illustrations of those are given.

Why do we say 'before a word which is excluded, or is a part of a day and night' ? Observe प्रत्यग्निं जलभां पतन्ति ।

३७६८ । राजन्यबहुवचनद्वन्द्वेऽन्यकवृष्णेषु । ६ । २ । ३८ ॥

राजन्यवाचिना बहुवचनान्तानामन्यकवृष्णेषु वर्तमाने द्वन्द्वे पूर्वपदं प्रकृत्या । अथाकल्लः । क्षेत्रज्ञाः । अग्निवासुदेवः । अग्निराद्युदात्ता लक्षणया तदपत्ये वर्तते । 'राजन्य-' इति किम् । द्वैष्यभेदायनम् । द्वापे मवा द्वैष्याः । भेदेरपत्ये युः । भेदायनम् । अन्यकवृष्णेषु एते न तु राजन्याः । राजन्यगृह्णामिहाभिहितवश्यानां क्षत्रियाणां ग्रहणार्थम् । नैते तथा । 'बहुवचनम्' किम् । संकर्षणवासुदेवोः 'द्वन्द्वे' किम् । वृष्णोना कुमारा वृष्णिकुमाराः । 'अन्यकवृष्णेषु' किम् । कुबज्ज्वाला ॥

3768 The first member of a Dvandva compound, formed of names denoting the Kshatriya (warrior) clans in the plural num-

ber, retains its original accent when the warrior belongs to the clan of Andhaka or Vṛishṇi

Thus अवाफल्कचैत्रका, चैत्रकरोधका, त्रिनिवासुदेवाः । The word Śvāphalka is formed by अण् affix (IV 1 114) and has acute on the last (III 1. 3). The word त्रिनि has acute on the first syllable, and does not change in denoting Patronymic.

Why do we say 'in denoting a Warrior clan' ? Observe द्वैप्यद्वैमायनाः । Here द्वैप्य is derived from द्वीप by the affix यञ् (IV. 3 10) = द्वीपे भवाः । द्वैमायनः = द्वैमेरपत्न्य युवा । These names belong to Andhaka and Vṛishṇi clans, but are not the warrior-names. The word राजन्त्य here means those Kshatriyas who belong to the family of anointed kings and warriors (अभिषिक्तवन्त्याः), these (Dvaipya and Haimāyana) do not belong to any such family

Why do we say 'in the Plural number' ? Observe सकर्षणवासुदेवैः ॥

Why do we say 'in a Dvandva compound' ? Observe दृष्टोना कुसारा = दृष्टि-कुसारीः ॥

Why do we say 'of Andhaka and Vṛishṇi clans' ? Observe कुरुपञ्चालाः ॥

३७६९ । सख्या । ६ । २ । ३५ ॥

संख्यावाचि पूर्वपद प्रकृत्या दुन्द्वे । द्वादश । त्रयोदश । चतस्रसादेश आद्युदासी निपात्यते ॥

3769 The numeral word, standing as the first member of a Dvandva compound, preserves its accent.

Thus एकदश, द्वैदश, त्रयोदश or चतुर्दश । The चयस् is the substitute of द्वि VI 3 48) and has acute on the final

३७७० । आचार्योपसर्जनस्त्वान्तेवासो । ६ । २ । ३६ ॥

आचार्योपसर्जनान्तेवासिनां दुन्द्वे पूर्वपदं प्रकृत्या । पाणिनीयरीढीयाः । ह्रस्वरेण सध्वोदासां वेतो । आचार्योपसर्जनस्य तु ननु विशेषणम् । सकलो दुन्द्वे आचार्योपसर्जने यथा विज्ञायेत । तेनेह न । पाणिनीयदेवदत्तो । 'आचार्य' इति किम् । ह्रस्वसंज्ञायाकरणा । 'अन्तेवासो' किम् । आपि अत्रपाणिनीये शास्त्रे ॥

3770 When words denoting scholars are named after their teachers and are compounded into a Dvandva, the first member retains its accent

The word अन्तेवासी means 'a pupil' 'a boarder, not a day scholar' When the scholar is named by an epithet derived from the name of his teacher, that name is आचार्योपसर्जनः or teacher derived name. Thus पाणिनि 'पिरीढीयाः' । Both words have acute on the middle as formed by ङ् affix. The word आचार्योपसर्जन qualifies the whole Dvandva compound and not the first member only. That is, the whole compound in all its parts should denote scholars, whose names are derived from those of their teachers. Therefore not in पाणिनीय-देवदत्तो where though the first is a teacher derived name, the second is not

Why do we say 'names derived from the teacher's' ? Observe ह्रस्वसंज्ञायाकरणा ॥

Who do we say 'a scholar?' Observe आपिशलपाणिनीये शास्त्रे ॥

३७७१ । कर्तृकौजपादयश्च । ६ । २ । ३७ ।

यथां द्वन्द्वे पूर्वपद प्रकृत्या । कर्तृकौजयो । कस्येद कुजपत्येदमित्ययन्तावेति । सावर्णि-
मायङ्कयो ॥

3771. Also in the Dvandvas 'kāṭkaujapau' &c, the first members retain their accent

Those words of this list which end in a dual or plural amx have been so exhibited for the sake of distinctness. The following is a list of these words
1 कर्तृ-कौजयो (formed by अण् IV I 114 in the sense of Patronymic, from कृत and कुजप these being Rishi names) ॥

2 सावर्णिमायङ्कयो (savarṇi is formed by इङ् Patron affix and मायङ्क by टक् IV I 119)

3 आवन्त्यश्मका The word Avanti is end acute, to which is added the Patron affix ṇyan by IV I 171, which being a Tadiā is elided in the plural, अवन्तीना निवासे जनपद = अवन्ति the quadruple significant अण् being elided

4 पैलश्यापर्णयो, (Paila is derived from Pīlā, the son of Pīlā is Paila, the yuvan descendant of Paila will be formed by adding फिञ् IV I 156, which is however, elided by II 4 59) The word Śyāparṇa belongs to Bīdādi class IV I 104, the female descendant will be Śyāparṇi the yuvan descendant of her will be Śyāparṇeya. It is not necessary that the compound should be plural always. We have पैलश्यापर्णयो also

5 कपिश्यापर्णयोः Kapī has acute on the final. The son of Kapī will be formed by यञ् IV 1. 107, which is however elided by II 4 64. This compound must, therefore, be always in the plural

6 शैतिकान्दपाञ्चालेया (Śitikāksha is the name of a Rishi, his son will be Śaitikāksha by अण्, IV I 114, the yuvan descendant of the latter will be formed by इङ् which is elided by II 4 58. Pāñchāla's female descendant is Pāñchālī, her yuvan descendant is Pāñchāleya. The plural number here is not compulsory. We have शैतिकान्दपाञ्चालेयो also)

7 कटुकवार्धलेया. or कटुकवार्चलेयाः (The son of Katuka will be formed by इङ् IV I 59, which is elided in the Plural by II 4 66. The son of Varchalā is Vārchaleya).

8 शकलशुनका. (The son of Śakala is Śākalya, his pupils are Śākālāḥ by अण् IV 2 111. The son of Śunaka will be Śaunaka by यञ् IV I 104, which will be elided in the Plural by II 4 64) Some read it as शकलसुनकाः, where the इङ् affix after Śanaka is elided by II 4 66. So also शुनकशत्रेय. ॥

9 शयकलाभवा. (the son of Babhru is Bābhraṇa).

10 आर्वाभिमौदगलाः (Arohāvinah are those who study the work produced by Rishāva, the affix णिनि being added by IV 3 104. Muṭgala belongs to Kuvādi class IV 2 III, Muṭgalāḥ are pupils of the son of Muṭgala)

11 कुन्तिसुराष्ट्रा This a Dvandva of Kuntī and Surashtī in the plural or of the country-names derived from them like Avanti. Kuntī and Chintī have acute on the final

12 चिन्तिमुराष्ट्रा. as the last 13 तयद्वतयदा. (Both belong to Paçhâdi class formed by अच् III 1 134, from तडि ताडने Bhvadi 300, वतयद is formed from the same root with the prefix अव, the अ being elided, and both have acute on the final and are enumerated in the Gargâdi list IV. 1 105. In the plural the patronymic affix यञ् is elided by II 4 64

14 गर्गवत्स । Here also यञ् affix is elided by II 4. 64.

15 अविमत्तकामवधा or विद्धा । Avamitta has acute on the first being formed by the नञ् particle Both the words lose इञ् patronymic by II 4. 66

16 बाभ्रवशालङ्कायना । The son of Bâbhru is Bâbhraṇa, and the son of Śalunku or Śalanka of नडादि IV 1 99 is Śalankayana

17 बाभ्रवदानच्युता । Dāuchyuta takes इञ् in the patronymic which is elided by II 4 66

18 कठकालापा , Kathâh are those who read the work of Katha, the affix णिनि (IV 3 104) being elided by IV 3 107 Those who study the work of Kalâpin, are Kalîpâh the अण् being added by IV 3 108, which required the इन् of Kalâpin to be retained by VI 4 164 but by a Vârtika under VI 4. 144 the इन् portion is elided before अण् ॥

19 कठकौयुमा. Those who study the work of Kuthuman are कौयुमा: formed by अण् (IV 1 83) the इन् being elided before अण् by VI 4 144 Vârt already referred to above

20 कौयुमलौकाक्षा । Those who study the work of Lokîksha are Laukâkshîh Or the son of Lokaksha is Laukâkshî, the pupils of latter are Laukâkshîh

21 स्त्रीकुमारम् । Stî has accent on the final

22 मीदपैणनादा । The son of Muda is Maudi, the pupils of latter are Maudâh. So also Paippalâdîh

23 मीदपैणनादाः । The double reading of this word indicates that Rule VI 1 223 also applies

24 वत्सजरत or वत्सजरन्त = वत्स + जरत । Vatsa has acute on the final.

25 So also सोऽनुतपार्थवा, The pupils of Sâsuta and Prithu are so called; they take अण् IV 1 83 26. जरामृत्यु, 27 याज्यानुवाक्ये । Yājya is formed by ययञ्, added to यज, the ज is not changed to a Guttural by VII 3 66 It has svarita on the final by तित् accent (VI 1 185) Anuvākya is derived from anu + vac + nyat.

३७७२ । महाब्रीह्यपराह्णयष्टीश्वासजाबालभारभारतहेलिहिलरौरवप्रचुद्वेषु ।
६ । २ । ३८ ॥

महच्छब्द प्रकृत्या वीह्यादिषु दशसु । महाब्रीहि । महापराह्णः । महायष्टिः । महेश्वासः । महाहेलिहिनः । महच्छब्दान्तोदात्तः । 'सन्महत्-' (७४०) इति प्रतिपदोक्तसमास यथाय स्वरः ॥ नेह । महतो व्रीहिर्महद्व्रीहिः ।

3772. The word महत् (महा) retains its accent before the following ब्रीहि, अराराह्ण, यष्टि, इश्वास, जाबाल, भार, भारत, हेलिहिल, रौरव, and प्रचुद्वे ॥

Thus महीप्रीतिः, महीपराङ्ग, महीपट्टिः, महीपवासः, महीप्राञ्जलः, महीप्राभारः, महीप्राहितः, महीप्राश्रयः, महीप्राज्ञः, ॥ The महत् has acute on the final (Un II 84) On the प्रतिपदोक्त maxim already mentioned under VI 2 26 S 3760, this accent will apply to that compound of महत् which it forms under rule II 1 61 S 740 for that is the particular rule of Karmaadhāraya compounding relating to mahat (pratipadokta) This rule therefore, will not apply to Genitive Tatpuruṣa. Thus महती घोहि = महद्वीहि which has accent on the final by VI 1 223

३७७३ । कुल्लकश्च वैश्वदेवे । ६ । २ । ३९ ॥

चान्महान् । कुल्लकवैश्वदेवम् । महावैश्वदेवम् । कुप्यन्तीति कुल्ल । तस्यादज्ञातादिषु कोऽन्तीदान् ।

3773 The words mahat and kshullaka retain their accent before the word Vaisvadeva

Thus महौवैश्वदेवम्, and कुल्लकवैश्वदेवम् ॥ The word kshullaka is derived thus कुप्यन्तीति = कुल्ल to which the Diminutive क (V 3 7 3 &c) is added and the word has udatta on the final

३७७४ । उष्ट्रः सादिशाम्ययोः । ६ । २ । ४० ॥

उष्ट्रमादौ । उष्ट्रवामी । उषे. ष्नि उष्ट्रशब्द आद्युदात्त ।

3774 The word 'ushtra' retains its accent before 'sādi' and 'vāmi'

Thus उष्ट्रवादी and उष्ट्रवामी ॥ The word उष्ट्र is derived from उष् by ष्न् affix (Un IV 162) and has acute on the first (VI 1 197)

३७७५ । गोः सादसादिसारथिषु । ६ । २ । ४१ ॥

गोसादः । गोसादिः । गोसारथिः ॥

3775 The word go retains its accent before 'sādi', 'vāmi' and 'sārathi'

Thus गो साद or गो सादयति = गोसाद, गोः सादि = गोसादि, and गोसारथि ॥ साद is formed from सद् with the affix चञ् and forms a Genitive compound (गो साद) Or from the causative verb सादयति, we get गोसाद by adding अण (III 9 1) गोसादी is formed by णिनि from the same causative root The Kri accent is debased in the case of साद and सादिन्, the Samāsa-accent VI 1 223 in the case of सारथि ॥

३७७६ । कुङ्गगार्हपत्यरिक्तगुर्वसूतजरत्यश्लीलदृढरूपा पारवडवा तैतिलकद्रु पयय-
कम्बलो दासीभाराणा च । ६ । २ । ४२ ॥

यथा सप्ताना समासाना दासीभारादेश्च पूर्वपदं प्रकृत्या । कुङ्गणा गार्हपत्य कुङ्गगार्हपत्यम् । उपत्ययान्त कुङ्गः ।

‘+ यजिरिति वाच्यम्’ । कुङ्गगार्हपत्यम् । कुङ्गिराद्युदात्त ।

रिक्तो गुरु रिक्तगुरुः । रिक्तं विभाषा (३६९) इतिरिक्तशब्द आद्युदात्त । असूता जरती असूतजरती । अश्लीला दृढरूपा अश्लीलदृढरूपा । अश्लीलशब्दः । नजसमासत्वादाद्युदात्त । शीर्यस्या स्ति ततः श्लीलम् । सिध्मादित्वाल्लव रूपिणकादित्वात् लत्वम् । पारं यडवेय पारवडवा । निपातनादिवार्थं समासो विभक्त्यलोपश्च । पारशब्दो घृतादित्वादर्त्तादान् । तैतिलाना कद्रुः । तैती-मलकद्रुः । तितिलिनोऽपत्य क्वात्रो वेत्ययान्त । पययशब्दो यदन्तत्वादाद्युदात्त । पययकम्बलः ।

3781. Before a Past Participle in 'kta,' a word ending in the Accusative case retains its accent, when it does not mean a separation.

Thus कष्टं चितः, यौगमलः । कष्टं has acute on the end, यौगमल has acute on the first, as it is formed by the क्त affix मन् added to यस्, the final being replaced by आ (Un I 143) Why do we say 'when not meaning separation' ? Observe कान्तारासीत्, because one has taken himself beyond kāntāra.

Vārt. — This rule does not apply when the Past Participle has an upasarga attached : as सुखप्राप्तः, (VI 4 144) This is an exception to rule VI. 2. 144.

३७८२ । तृतीया कर्मणि । ६ । २ । ४८ ॥

कर्मवाचके ज्ञाने परे तृतीयान्तं प्रकृत्या । 'त्योतासः' । उद्धृतः । महाराजहृतः । उद्धृतः । कर्मणि कित् । रथेन यातो रथयातः ॥

3782 A word ending in an Instrumental case retains its accent before the Past Participle in 'kta,' when it has a Passive meaning.

Thus त्योतासः = त्वया कताः रक्षिताः 'protected by thee,' उद्धृतः । महाराजहृतः । उद्धृतः is formed by रक् affix (Un II 22) added to the causative रोदि, महाराजहृतः is formed by the Samāsānta affix टक्, and has acute on the final. Why do we say 'when having a Passive signification' ? Observe रथेनयातः = रथयातः । The 'kta' is added to a verb of motion with an Active signification

३७८३ । गतिरनन्तरः । ६ । २ । ४९ ॥

कर्मणि ज्ञाने परोक्ष्यर्वाहणे गतिं प्रकृत्या । पुरोहितम् । 'अनन्तर' किम् । अयमुद्धृतः । कारकपूर्वपदस्य तु सति शिष्टस्यावर्तिस्वर इव । दूरादगतः । जाय- (३८७८) इत्यस्यापवादः ॥

3783. A word called Gati (1 4. 60) when standing immediately before a Participle in 'kta' having a Passive significance retains its accent

Thus पुरोहितम् । The word पुरस् is end-acute, as it is formed by the affix क्त added to पूर्व by V. 3 39. Here one of the following rules would have applied otherwise, namely, either (1) the Samāsa end-acute IV 1 223 (1) or the Indeclinable first member to retain its accent VI 2. 2, (3) or the end-acute by VI. 2 139 and 141. The present sūtra debars all these. Why do we say 'immediately' ? Observe अयमुद्धृतः । Where the distant Gati word अस्मि does not preserve its accent, but the immediately preceding Gati, उद्धृतः does retain its accent, though it is not the first member of the compound word. Compare also VIII 2 70. But in दूरात् + गतः (āgata being governed by this rule) we have दूरादगतः (II 1 39 and VI 3 2) where VI 2 141 has its scope though it had not its scope in अस्मि + उद्धृतः = अयमुद्धृतः ॥

NOTE — In the former case the following maxim applies कृदपहणे गतिकारकपूर्व-स्यापि यद्वत् : 'A Kṛit affix denotes whenever it is employed, a word-form which begins with that to which that Kṛit affix has been added, and which ends with the Kṛit

Thus 'पराञ्चः' in ये पराञ्चस्तान् (Rig Veda I 164 19) The accent is acute and optionally svarita by VIII 2 6 Why do we say 'not ending in ऋ or उ'? Observe प्रत्यञ्च, here by VI 2 139 the second member retains its original accent Why do we say 'before an affix च्'! Observe उदञ्चनः । When the nasal of 'aich' is elided, then rule VI 1 222 presents itself, but that rule is superseded when a Gati not ending in ऋ or उ precedes, because the present rule is subsequent Thus पराच in अहि वृषयानि कणुकी पराच (Rig Veda VI 25 3) In some texts, the reading is अञ्चतावप्रत्यये । The affix च् is like क्किप्, &c, (VI 1 67).

३७८७ । न्यधी च । इ । २ । ५३ ॥

उपत्ययान्तेऽवताविगन्तावपि न्यधी प्रकृत्या । न्यङ्कुत्तानः । 'उदात्तस्वरितयोरेण -' (३४५७) इति अन्वतेरकारः स्वरितः । अध्यङ् ॥

3787 The Gatis 'ni' and 'adhi' however, retain then original accent before 'aich' followed by 'a 'v' affix

Thus न्यङ् । The अ becomes svarita by VIII 2 4 S 3657 So also अध्यङ् ॥

३७८८ । ईषद्व्यतरस्याम् । इ । २ । ५४ ॥

ईषत्कडारः । ईषदित्यममन्तोदात्तः । ईषद्देव इत्यादौ कतस्वर एव ।

3788 The word 'ishat,' when first member of a compound, may optionally preserve its original accent

Thus ईषत्कडार or ईषत्कडारैः । ईषत् has acute on the final But in ईषत्कडेडः &c, the Kṛt-accent will necessarily take place (VI 2 139), no option being allowed, because the compounds to which the present rule applies are, on the maxim of pratipadokṭa, those formed by ईषत् with non Kṛt words under II, 2 7

३७८९ । द्विरुपरिमाणधने । इ । २ । ५५ ॥

सुवर्णपरिमाणधातुः पूर्वपदं वा प्रकृत्या धने । द्वे सुवर्णे परिमाणमस्येति द्विसुवर्णे । तदेव धनं द्विसुवर्णधनम् । बहुव्रीह्यावपि परत्वादिकल्प एव । 'द्विरुपरिमाणम्' किम् । प्रत्ययधनम् । 'परिमाणम्' किम् । काञ्चनधनम् । धने' किम् । निष्कमाला ॥

3789 The first member, denoting the quantity of gold retains optionally its original accent, before the word धन ॥

Thus द्विसुवर्णधनम् or द्विसुवर्णधनम् । This is a Karmadhāraya compound द्विसुवर्णे परिमाणमस्य = द्विसुवर्णे, तदेव धनम् । It may also be treated as a Bahuvrīhi compound, then the accent will be of that compound, as द्विसुवर्णधनम् or द्विसुवर्णधनम् । Why do we say 'gold'? Observe प्रत्ययधनम् । Why do we say 'quantity'? Observe काञ्चनधनम् । Why do we say 'धन' ? Observe निष्कमाला ॥

३७९० । प्रथमोऽचिरौपसयत्तौ । इ । २ । ५६ ॥

प्रथमशब्दो वा प्रकृत्याभिनवत्ये । प्रथमवैयाकरण । सप्रति व्याकरणाभ्येतुं प्रवृत्त इत्यर्थः । प्रथमशब्दः प्रथमजनः । 'अचिर-' इति किम् । प्रथमो वैयाकरणः ॥

3790 The word 'prathama' when standing first in a compound, retains optionally its original accent, when meaning 'a novice.'

The word अचिरौपसेवति - अचिरौपसेव or अभिनवत्वम् । Thus प्रथम^१वैयाकरणः or प्रथमवैयाकरणं = सप्रतिव्याकरणमध्ये तु प्रवृत्त 'one who has recently commenced to study Grammar' The word प्रथम is derived from प्रथ by कर्मन् (Un V 68) and by वित् accent the acute falls on the 1st. Why do we say 'when, meaning a Novice?' Observe प्रथमवैयाकरणं (वैयाकरणानामाद्यो मुख्या वा य. स.) 'the first Grammarian or a Grammarian of the first rank' It will *always* have acute on the final

३७९१ । कतरकतमौ कर्मधारये । ६ । २ । ५७ ॥

वा प्रकृत्या । कतरकठ । कर्मधारयवृत्तमुत्तरार्थम् । इह तु प्रतिपदोक्तत्वादेव सिद्धम् ॥

3791 The words कतर and कतम, standing as the first member of a compound, retain optionally their original accent, in a Karmadhāraya

Thus कतरकठः or कतरकठः, कतमकठः or कतमकठः । The word Karmadhāraya is used for the sake of the next sūtra, this sūtra could have done without it as 'katara' and 'katama' by the maxim of pratipadokta, form only Karmadhāraya compound, by II 1 63

३७९२ । आर्यो ब्राह्मणकुमारयोः । ६ । २ । ५८ ॥

आर्यकुमारः । आर्यब्राह्मणः । आर्यो षष्ठ्यन्तादन्तस्वरितः । 'आर्य' किम् । परम-
ब्राह्मणः । 'ब्राह्मणादि-' इति किम् । आर्यश्चन्द्रियः । कर्मधारय इत्येव ॥

3792 The word 'Ārya' optionally retains its original accent in a Karmadhāraya, before the words 'Brāhmaṇa' and 'kumāra'

Thus आर्य^१ब्राह्मणः or आर्यब्राह्मणः, आर्यकुमारः or आर्यकुमारः । The word आर्य is formed by षष्ठ्य affix and has svarita on the final. Why do we say 'Ārya' Observe परमब्राह्मणः, परमकुमारः । Why do we say before 'Brāhmaṇa' and 'Kumāra'? Observe आर्यश्चन्द्रियः । Why 'Karmadhāraya'? Observe आर्यस्य ब्राह्मणः = आर्यब्राह्मणः । According to the Accentuated Text the accent is आर्य (Pro Bohtlingk)

३७९३ । राजा च । ६ । २ । ५९ ॥

ब्राह्मणकुमारयोः परतो राजा वा प्रकृत्या कर्मधारये । राजब्राह्मणः । राजकुमारः । योऽन विभाग इत्यर्थः ॥

3793 The word 'rājan,' retains optionally its accent before the words 'Brāhmaṇa' and 'Kumāra', in a Karmadhāraya

Thus राज^१ब्राह्मणः or राजब्राह्मणः, राजकुमारः or राजकुमारः । The word राजन् is formed by the affix कनिन् added to राज (Un I 156) But राज्ञो ब्राह्मण = राज ब्राह्मण where the compound is not Karmadhāraya. The making of this a separate aphorism is for the sake of the subsequent sūtra into which the anuvṛtti of राजन् runs and not that of आर्य ॥

३७८४ । वृष्ठी प्रत्येनसि । ६ । २ । ६० ॥

वृष्यन्तो राज्ञा प्रत्येनसि परे वा प्रकृत्या । राजप्रत्येना । 'वृष्ठी' किम् । अन्यत्र च ॥

3794 The word 'rājan' ending in the Genitive case, optionally retains its accent, before the word 'pratyenas'

The words राजन् and अन्यतरस्याम् are understood here also. Thus राज्ञः प्रत्येना or राज्ञः प्रत्येना । प्रतिगतं यन्. वाच्यं यस्य = प्रत्येनसि । The sign of the Genitive is not elided by VI 3 21. When वृष्ठा is not meant, we have, राजप्रत्येनाः or राजप्रत्येना । Why do we say 'ending in the Genitive'? Observe राज्ञा चासीत् प्रत्येनाच्च = राजप्रत्येना no option.

३७८५ । क्ते नित्यार्थे । ६ । २ । ६१ ॥

क्तान्ते परे नित्यार्थे समासे पूर्व वा प्रकृत्या । नित्यप्रवृत्तित्वा । 'काला' (६६०) इति द्वितीयासमासेऽयम् । नित्यग्रन्थस्त्यक्तं आद्युदात्तः । वृत्तित्वा इति आधादिस्यरेषान्तोदात्तः । 'नित्यार्थे' किम् । मुहुत्प्रवृत्तित्वा ॥

3795 A word having the sense of 'always', retains optionally its accent, before a Past Participle in 'kta'

Thus नित्यप्रवृत्तित्वा or नित्यप्रवृत्तित्वा । These are Accusative compounds formed under Rule II 1 28 S 690, नित्य is formed by त्यप् affix, added to the upasarga नि (IV 2 104 Vārt), and has acute on the first, the upasarga retaining its accent, the affix being anudatta (III 1. 4) वृत्तित्वा as end-acute, by VI 2 144 S 3878. Why do we say 'when the first term means always'? Observe मुहुत्प्रवृत्तित्वा ॥

NOTE —In the case of नित्यप्रवृत्तित्वा &c., the samāsa accent VI 1 223 was first set aside by the Accusative Tatpurusha accent VI 2 2, this in its turn was set aside by क्ता accent VI 2 144, which is again debarred by the present

३७८६ । ग्रामं शिल्पिनि । ६ । २ । ६२ ॥

वा प्रकृत्या । ग्रामनापित्वा । ग्रामग्रन्थ आद्युदात्तः । 'ग्रामः' किम् । परमनापित्वा । 'शिल्पिनि' किम् । ग्रामरथ्या

3796. The word 'grāma' when first member of a compound, optionally retains its accent, before a word denoting a 'professional man or artisan'

Thus ग्रामनापित्वा or ग्रामनापित्वा, ग्रामकुलाल or ग्रामकुलाल । The word ग्राम was acute on the first as it is formed by the affix मनिन् (Un I 148). Why do we say 'ग्रामः'? Observe परमनापित्वा । Why do we say 'a śilpi, a professional workman'? Observe ग्रामरथ्या, where there is no option.

३७८७ । राज्ञा च प्रशंसायाम् । ६ । २ । ६३ ॥

शिल्पिवाचिनि परे प्रशंसायै राजपदं वा प्रकृत्या । राजनापित्वा । राजकुलालः । 'प्रशंसायाम्' किम् । राजनापित्वा । 'शिल्पिनि' किम् । राजहर्षा ॥

3797 The word 'rajan' followed by a profession denoting noun, optionally retains its accent, when praise is to be expressed

Thus राजनायितः or राजनायितः, राजकुल or राजकुल 'A royal barber & a skilful barber or one fit to serve the king even' &c It may be either a Karmadhārya or a Genitive compound Why do we say 'राजन्'? Observe यरमनायितः. Why do we say 'when denoting praise'? Observe राजनायितः. 'king's barber' Why do we say 'a professional man'? Observe राजहस्ती 'a royal elephant

३७९८ । आदिस्वरात् ॥ ६ । २ । ६४ ॥

अधिकारायम् ॥

3798 In the following up to VI 2 91 inclusive, the phrase 'the first syllable in—(the word standing in the Nominative) has the acute,' is to be always supplied

This is an adhikāra aphorism The first syllable of the पूर्वपद will get the acute in the following aphorisms In short, the phrase 'adiudatta' should be supplied to complete the sense of the subsequent sūtras The word आदि 'the first syllable' is understood upto VI 2 91, the word उदात्त has longer stretch & it governs upto VI 2 237

३७९९ । सप्तमीहारिणो धर्म्यहरणे । ६ । २ । ६५ ॥

सप्तम्यन्तं हारिणां च आद्युदात्त धर्म्यं परे । देयं य स्वीकरोति स हारोत्युच्यते । धर्म्यं सप्तम्यन्तं देयम् । मुकुटकार्पाणम् । हलेद्विपदिका । 'सप्तम्याम्' (७२९) इति सप्तमो-
न्तासः । 'कारनाम् च' (६६८) इत्यलुक् । यज्ञिकाश्च । वैयाकरणहस्ती । क्विदयमा-
चारी मुकुटादिव कार्पाणादि दातव्यं यज्ञिकादीनां त्वत्वादिति । धर्म्य- इति किम् । सप्तम्य-
रम् । 'अहरणे' किम् । वाहवाहरणम् । वाहवाया अयं वाहवः । तस्य बीजनिष्क्रान्तकालं शरीर-
मुपवृत्त्यर्थं यज्जीयते तद्वरणमित्युच्यते । परेषां कतस्वरो हारिस्वरेण आध्यत इत्यहरण इति निषेधेन
ज्ञायते । तेन वाहवहार्यमिति हारिस्वरः सिध्यति ॥

3799 The first member of a compound, if in the Locative case or denoting the name of the receiver of a tax, has acute on the first syllable, when the second member is a word denoting 'what is lawful', but not when it is 'harāṇa'

The word हारिण् means 'he who appropriates the dues or taxes' and धर्म्यम् means 'the due or tax which has been determined by the custom or usage of the country, town, sect or family, that which one is lawfully entitled to get' The word धर्म्य is formed by यत् under IV 4 91 and 92, and has the sense of both Of Locative words we have the following examples — मुकुट-कार्पाणम्, हलेद्विपदिका : These compounds are formed under II 1 44, S 721 and the sign of the Locative is not elided by VI 3 9 and 10, S 968 With the name of a due-receiver हारी we have the following — यं यज्ञिकाश्च. 'the horse which is the customary due of the sacrificer' So also वैयाकरणहस्ती : In some places the established usage is to give a kārshipina coin in a Mukuta &c or to give a horse to a sacrificer &c Why do we say 'what is lawful'? Observe सप्तम्ये-रम् : Why do we say 'but not before हरण' ? Observe वाहवहार्यम् 'that which is given to a mare' हरण is that customary food, which is given to a mare, after she has been

covered, in order to strengthen her. The word **पुनः** is a Kṛit formed word, its exclusion here indicates that other Kṛit-formed words, however, are governed by this rule, when preceded by a **हारी** denoting word, and thus this sūtra supersedes the Kṛit accent enjoined by VI 2 139, so far. Thus **वाडवहार्यः** has acute on the first by this rule, the subsequent VI 2. 139 not applying.

३८०० । युक्ते च । इ । २ । ६६ ॥

युक्तवाचिनि समासे पूर्वमाद्युदात्तम् । गोवत्सवः । 'कर्तव्ये तत्परो युक्तः' ॥

3800 The first member of a compound has acute on the first syllable, when the second member denotes that by whom the things denoted by the first are regulated or kept in order.

The word **युक्त** means 'he who is prompt in the discharge of his appointed duty' & the person appointed to look after. Thus **गोवत्सवः**, a cowherd looking after cow.

३८०१ । विभाषाध्यक्षे । इ । २ । ६७ ॥

गवाध्यक्षः ॥

3801 The acute is optionally on the first syllable when the word **अध्यक्ष** follows.

Thus **गवाध्यक्षः**, or **गवाध्यक्षः**, 'a superintendent of cows' ॥

३८०२ । पाप च शिल्पिनि । इ । २ । ६८ ॥

पापनापितः । 'पापनापके-' (७३३) इति प्रतिपदोक्तस्यैव प्रत्ययात्पठनीयमासे न ॥

3802 The word 'pāpa' has optionally acute on the first syllable, when followed by a word denoting a professional man.

Thus **पापनापितः**, or **पापनापितः**. ॥ This rule applies to the pratipadokta **saṁāsa** of **पाप**, in the sense of censure, as taught in II 1 54 S 733 when it is an appositional compound, and not when it forms a Genitive compound. Thus **पापस्यनापितः** = **पापनापितः** ॥

३८०३ । गोत्रान्ते वासिमाणवब्राह्मणेषु स्तेये । इ । २ । ६९ ॥

भार्याहीनः । सुश्रुतापत्यस्य भार्याप्रधानतया स्तेयः । अन्तेवासी । कुमारीदेवता । गोदत्तवाचिनीया । कुमार्यादिलाभकामा ये दाह्यादिभिः प्रोक्तानि शास्त्राण्यधीयन्ते त एव विध्यन्ते । भिक्षासाधकः । भिक्षा नरस्येष्टमिति साधकः । भयब्राह्मणः । भयेन ब्राह्मणः संपद्यते । 'गोत्रादिषु' किम् । वाडीचोचियः । स्तेये' किम् । परमब्राह्मणः ॥

3803 The first syllable of the first member of a compound has the acute accent before a Patronymic name or a scholar name, as well as before 'Māṇava' and 'Brāhmaṇa,' when a reproach is meant.

Thus **भार्याहीनः** पुनः 'a descendant of Susruta, under the petticoat government of his wife.' The compounding takes place by the analogy of **वाक्यार्थिकः**. The

above is an example of a Gotra word. Now with scholar names कुं मारीदाक्षा 'the pupils of Daksha, for the sake of marriage : & who study the work of Daksha or make themselves the pupils of Daksha, for the sake of girls' and श्री दनयागिनीया &c भिक्षामात्रवः=भिक्षालक्ष्ये इमिति मायावो भवति । भैयन्नात्मन 'he who being a Brāhmaṇa by birth, acts like a Brāhmaṇa not willingly, but through fear of punishment' = यो भयेन ब्राह्मण सपद्यते । The compounding is by II 1 4 where no other rule applies. Why do we say 'when followed by a Gotra word ?' Observe दासीशोत्रियं । Why do we say 'when reproach is meant ?' Observe परमब्राह्मण ॥

३८०४ । अङ्गानि मैरेये । इ । २ । ७० ॥

मधुविशेषो मैरेयः । मधुमैरेयः । मधुविकारस्य तस्य मधुमम् । 'अङ्गानि' किम् । परम मैरेय । 'मैरेये' किम् । पुष्पासव ।

3804 The first syllable of the word preceding 'Maureya' gets the acute, when it denotes the ingredient of the same

Thus मधुमैरेय, 'the maureya prepared from honey' Why do we say when denoting 'an ingredient' ? Observe परममैरेयं ॥ Why do we say 'before मैरेय ?' Observe पुष्पासवम् ॥

३८०५ । भक्ताख्यास्तदर्थेषु । इ । २ । ७१ ॥

भक्तमन्त्रम् । भिक्षाकस । भाजीकस । भिक्षादयोऽन्विशोभाः । 'भक्ताख्या' किम् । समाश्रयालयः । समशन समाश इति क्रियामात्रमुच्यते । 'तदर्थेषु' किम् । भिक्षाप्रियः । बहुव्रीहिरयम् । अत्र पूर्वपदमन्तीदात्मम् ॥

3805 A word denoting food, gets the acute on the first syllable, when standing before a word which denotes a repository suited to contain that

Thus भक्तकंसः, भाजीकंसः । The words like भिक्षा, भक्त &c are names of food. Why do we say 'when denoting the name of food' ? Observe समाश्रयालयः dining halls, (the word समाश्र = समशन is the name of an 'action' and not of a 'substance') Why do we say 'tadartheshu suited to contain that' ? Observe भिक्षाप्रिय, which is Bahuvrīhi and the first member gets acute on the final

३८०६ । गोबिहालसिंहसैन्यवेषूपमाने । इ । २ । ७२ ॥

धान्यगवः । गोबिहालः । लघुसिंहः । लघुसैन्यवः । धान्यं गौरिवेति विग्रहः । व्याघ्रादिः गवाकृत्या सन्निवेशितं धान्यं धान्यगवश्चष्टेनोच्यते । 'उपमाने' किम् । परमसिंहः ॥

3806. A word denoting the object of comparison gets the acute on the first syllable when standing before गो, बिहाल, सिंह, and सैन्यव ॥

Thus धान्यगव = धान्य गौरिव । The compounding takes place by II 1 56 the words गो &c, being considered to belong to Vyaghradi class, which is an Akṣigana. The meaning of the compound must be given according to usage and appropriateness. Thus धान्यगवः means गवाकृत्याऽवस्थितं धान्यम् । So also गोबिहाल,

वृद्धिः, सन्तुल्यः, । Why do we say 'when denoting the object of comparison' ? Observe परमसिंहः ॥

३८०७ । अके जीविकार्थे । ६ । २ । ७३ ॥

अकप्रत्ययान्त उत्तरपदे जीविकार्थवाचिनि समासे पूर्वपदमाद्युदात्तम् । दन्तलेखकः । यस्य दन्तलेखनेन जीविका । 'नित्य' क्रीड-' (७९९) इति समासः । 'अक' किम् । रमणीयकर्ता । 'जीविकार्थ' किम् । वृक्षभक्षिका मे धारयति ॥

3807 The first member of a compound has the acute on the first syllable, when the second-member is a word ending in the affix 'aka,' and the compound expresses a calling by which one gets his living

Thus दन्तलेखक = दन्तलेखेन यस्य जीविका । The compounding takes place by II. 2 17 S 711 Why do we say when meaning 'means of living' ? Observe वृक्षभक्षिका मे धारयति । All affixes which ultimately become अक by taking substitutes, are called अक affixes Thus शकुन्, पुन, &c are अक affixes (VII 1 1) Why do we say 'ending in the affix अक' ? Observe रमणीयकर्ता । Here the compounding takes place by II 2 17, and the affix वृच् is added in the sense of sport and not of livelihood

३८०८ । प्राचां क्रीडायाम् । ६ । २ । ७४ ॥

प्राच्यदेशवाचिना या क्रीडा तद्वृत्तिनि समासे अकप्रत्ययान्ते परे पूर्वमाद्युदात्तं स्यात् । उद्दालकपुष्पभक्षिका । 'उत्तायाम्' (३८८६) इति शकुन् । 'प्राचाम्' किम् । जीवपुत्रप्रचायिका । वृक्षमुदीचा क्रीडा । 'क्रीडायाम्' किम् । तव पुत्रप्रचायिका । पर्यये शकुच् ॥

3808 A compound the second member of which is a word ending in अक affix, and which denotes the sport of the Eastern people, gets the acute accent on the first syllable

Thus उद्दालकपुष्पभक्षिका । These are formed by शकुन् affix (III 3. 109 S 3286,) and the compounding takes place by II 2 17 S 711 Why do we say 'of the Eastern Folk' ? Observe जीवपुत्रप्रचायिका, which is a sport of the Northern People Why do we say 'when denoting a sport' ? Observe तवपुष्पप्रचायिका 'thy' turn for &c' which is formed by शकुच् (III 3 111) and denotes 'rotation or turn'

३८०९ । अणि नियुक्ते । ६ । २ । ७५ ॥

अणन्ते परे नियुक्तवाचिनि समासे पर्यमाद्युदात्तम् । कचधारः । 'नियुक्ते' किम् । कायक लावः ॥

3809 A compound, the second member of which is a word ending in the Krit-affix अण् and which denotes a functionary, gets the acute on the first syllable

Thus कचधारः । Why do we say when meaning 'a functionary' ? Observe कायकलावः ॥

३८१० । शिल्पिनि चाऽकृजः । ६ । २ । ७६ ॥

शिल्पिर्वाचनि समासेऽप्यन्ते परे पूर्वमाद्युदात्तस्य चेदयकृजः परो न भवति । तन्तुवायः । 'शिल्पिनि' किम् । कायडलाव । 'अकृजः' किम् । कुम्भकारः ॥

3810. And when such a compound ending in अण् affix denotes the name of a professional man, but not when the second term is कार (derived from कृज्), the acute is on the first syllable of the first word

Here also the second term ends in अण् affix Thus तन्तुवायः । Why do we say when denoting 'a work-man or professional person' ? Observe कायडलार्त्तः । Why do we say 'but not when the affix अण् comes after कृ' ? Observe कुम्भकारः ॥

३८११ । यज्ञाया च । ६ । २ । ७७ ॥

अप्यन्ते परे । तन्तुवायो नाम किम् । 'अकृजः' इत्येव । रथकारो नाम ब्राह्मणः ॥

3811 Also when such an upapada compound ending in अण् affix denotes a Name, the acute falls on the first syllable but not when the second term is कार ॥

Thus तन्तुवायः, 'a kind of insect, spider' But not so अण् with कृ, as रथकारः 'the name of a Brāhmana caste'

३८१२ । गोतन्तियव पाले । ६ । २ । ७८ ॥

गोपालः । तन्तिपालः । यवपालः । अनियुक्तार्थो योगः । 'गो' इति किम् । वत्सपालः । 'पाले' इति किम् । गोरक्षः ॥

3812 The words गो, तन्ति and यव get the acute on the first syllable when followed by पाल ॥

Thus गोपाल, तन्तिपाल, यवपालः । The word तन्ति is the rope with which calves are tied (तनु विस्तारे + क्तच्) This applies to words not denoting a functionary, which would be governed by VI 2 75 S. 3809 Why do we say गो &c ? Observe वत्सपालः । Why do we say 'followed by पाल' ? Observe गोरक्षः ॥

३८१३ । गिनि । ६ । २ । ७९ ॥

पुष्पहारी ॥

3813. A compound ending in the Kṛit-affix गिनि (इन्) has the acute on the first syllable of the first member

Thus पुष्पहारिन् ॥

३८१४ । उपमान शब्दार्थप्रकृतावेव । ६ । २ । ८० ॥

उपमानवाचि पूर्वपद गिन्यन्ते पर आमुदात्तम् । उद्भ्रान्ती । ध्वाङ्क्षरादी । उपमानग्रहणं मस्य पूर्वयोगस्य च विषयविभागार्थम् । 'शब्दार्थप्रकृता' किम् । दृक्वञ्चो । 'प्रकृतिग्रहणम्' किम् । प्रकृतिरेव यत्रोपसर्गनिरपेक्षा शब्दार्था तत्रैव यथा स्यात् । इह मा भूत् । गर्वभोजहारो ॥

3814 When the first member of a compound expresses that with which resemblance is denoted, then it has acute on the first

syllable, before a word formed by यिनि affix, only then, when such latter word is a radical without any preposition, and means 'giving out a definite sound like so and so.'

The word उपमान means the object with which something is likened. शब्दार्थ means 'expressing a sound', प्रकृति means 'root, without any preposition.' Thus 'इन्द्रकोविन्, धौह्वराविन्'. The word उपमान shows the scope of this sūtra as distinguished from the last. So that, when the first term is an उपमान word, the preceding sūtra will not apply, though the second member may be a यिनि formed word,

When the second term is not a word denoting sound, the rule will not apply. At दृक्वर्जिन् which retains kṛit accent (VI 2 139).

Why do we say 'a radical word without any preposition' ? Observe गदं मेघवारिन्. Here the second term radically (१ e, charin) does not denote sound, but it is with the help of the Preposition इत् that it means sound. The force of इत् is that the उपमान words are restricted. Such words get acute on the first syllable only then, when the second member is a radical sound name.

३८१५ । युक्तारोहोऽयश्च । ६ । २ । ८९ ॥

आगतद्वेता । युक्तारोहो । आगतयोऽधी । क्षीरद्वेता ॥

3815 The compounds yuktārohin &c, have acute on the first syllable

Thus 1 युक्तारोहो, 2 आगतरोहो, 3 आगतयोधी, 4 आगतवज्रो, 5 आगतनदी, 6 आगतनदी, 7 आगतमहारी. These are formed by यिनि affix, and are illustrations of Rule VI 2 79. Some say, these declare a restrictive rule with regard to the first and second members of these terms. Thus रोहिन् &c must be preceded by युक्त &c and युक्त &c followed by रोहिन् &c to make VI 2 79 applicable. Thus युक्तारोहिन् though ending in यिनि does not take acute on the first, so युक्ताध्यायिन्. 8 आगतमत्स्या or मत्स्य, 9 क्षीरद्वेता, 10 भगिनीभर्ता. The last two are Genitive compounds under Rule II 2 9 11 दामगोधुक, 12 अश्वजिह्वा, 13 गौजिह्वा, 14 लुब्धजिह्वा, 15 श्वेनपाद (गयापाद.), 16 श्वेनपाद. All these are genitive compounds. 17 एकश्रितियात्=एक श्रिति पादोऽस्य. This is a Bahuvrīhi of three terms. The word एकश्रिति is a 'Taddhitārtha Samāsa' (II 1. 51), and being a Tatpurusha, required acute on the final, as the Tatpurusha accent is stronger. This declares acute on the first. Moreover by VI 2 29, this word एकश्रिति would have acute on the first as it is a Dvigu ending in a simple vowel. But the very fact that this word is enumerated here, shows that other Dvigu compounds in श्रिति are not governed by VI 2 29, therefore द्विश्रितियात् has acute on ति. The enumeration of the एकश्रितियात् further proves by implication that the (एकश्रितियात् स्वरचयनं) चापक निमित्त स्वरचलीयत्वस्य) accent for the application of which a case is present is stronger (See Mahābhāṣya II 1 1). The class of compounds known as यौग्वेसमित &c, (II 1 48) also belongs to this class,

1 युक्तारोहो, 2 आगतरोहो, 3 आगतयोधी, 4 आगतवज्रो 5 आगतनदी (आगतनदी), 6 आगतमहारी, 7 आगतमत्स्य, (आगतमत्स्या), 8 क्षीरद्वेता, 9 भगिनीभर्ता, 10 दामगोधुक

11 अश्वत्थिरात्र 12 गर्गत्रिरात्र, 13 व्युष्टिरात्र, 14 गणपाद. (अश्वपाद), 15 एकत्रितियात्र, 16 पात्रेसमितादयश्च (पात्रेसमितादयश्च), 17 समपाद ॥

३८१६ । दीर्घकाशतुषाष्टवटजे । ६ । २ । ८२ ॥

कुटोज । काशज. । तुषज । आष्टज । वटज ॥

3816 When the first member is a word ending in a long vowel, or is 'kāśa,' tusha, 'bhṛāshtra' or vata, and is followed by 'ja' the acute falls on the first syllable

Thus कुटोज, काशज, तुषज, आष्टज, वटज । These are formed by the affix उ added to जन् (III 2 97)

३८१७ । अन्त्यात्पूर्वबहुचः । ६ । २ । ८३ ॥

बहुच. पूर्वस्यान्त्यात्पूर्वपदमुदात्तजे उत्तरपदे । उपसरज । आमलकीज । 'बहुच' किम् । दग्धजानि स्थानि ॥

3817 In a word consisting of more than two syllables, followed by ja, the acute falls on the syllable before the last

Thus उपसरज, आमलकीज., and बहुचज. (though the last two words have upapadas ending in a long vowel, the accent is governed by this sūtra and not the last) Why do we say "a Polysyllabic first member"? Observe दग्धजानि स्थानि ॥

३८१८ । ग्रामेऽनिवसन्त । ६ । २ । ८४ ॥

ग्रामे परे पूर्वपदमुदात्तम् । तद्धविषयद्वयानि न । मल्लग्रामः । ग्रामशब्देन सङ्घावाची देवग्रामः । देवस्वामिकः । 'अनिवसन्त' किम् । दाक्षिग्रामः । दाक्षिनिवस ॥

3818. Before 'grāma' the first syllable of the first member has acute, when thereby inhabitants are not meant

Thus मल्लग्रामः । Here ग्राम is equal to सङ्घ 'an assembly' दक्षग्रामः=देवस्वामिकः । Why do we say 'when not meaning inhabitants'. Observe दाक्षिग्रामः, a village inhabited by the descendants of Daksha'

३८१९ । घोषादिषु च । ६ । २ । ८५ ॥

दाक्षिघोषः । दाक्षिकटः । दाक्षिद्वदः ॥

3819. The first member has acute on the first syllable when followed by *ghosha* &c.

Thus दाक्षिघोषः, दाक्षिकटः, दाक्षिपल्लवः, दाक्षिकदरी, दाक्षिवल्लभः, दाक्षिद्वदः, दाक्षिपिङ्गलः, दाक्षिपिशङ्गः, दाक्षिमाला, दाक्षिरक्षा, दाक्षिशाला, or (रक्ष or शालः), दाक्षिशिल्पी, दाक्ष्यश्वत्थः, दाक्षिशाल्मली, कुन्दस्थानम्, आश्वमसुनिः, दाक्षिपुत्रा, दाक्षिकूटः ।

Of the above, those which denote places of habitation, there the first members though denoting inhabitants get the acute accent. Some do not read the anuvṛtti of अनिवसन्त in this aphorism, others however read it

1 घोष, 2 कट (घट), 3 पल्लव (पल्लव) 4 द्वद, 5 ददरी (ददर), 6 पिङ्गल, 7 पिशङ्ग, 8 माला, 9 रक्षा (रक्ष), 10 शाला (शाल), 11 कूट, 12 शाल्मली, 13 आश्वत्थ, 14 स्थान, 15, शिल्पी, 16 सुनि, 17 प्रक्षा (प्रक्षा, पुत्रा) ॥

३८२० । छान्त्रियादयः शालायाम् । ६ । २ । ८६ ॥

छान्त्रिशाला । व्याडिशाला । यदापि शालान्त समासो नपु सकलिकू भवति तदापि 'तत्पुञ्जे शालाया नपु सके' (३८५७) इत्येतस्मात्पूर्व विप्रतिषेधेनायमेव स्वर । छान्त्रिशालम् ॥

3820 The words 'chhātṛi' &c, get acute on the first syllable when followed by the word 'śālā'

Thus छान्त्रिशाला, ऐलिशाला, मैयिडिशाला ॥

Where the Tatpurusha compound ending in शाला becomes Neuter, by the option allowed in II 4 25, there also in the case of these words, the acute falls on the first syllable of the first term, thus superseding VI 2 123 S, 3857 which specifically applies to Neuter Tatpurushas. Thus छान्त्रिशालम्, ऐलिशालम् ॥

1 छान्त्रि, 2 ऐलि (ऐलि), 3 भायिड, 4 व्याडि, 5 आयिडि, 6 आटि, 7 गामि (गामि) ॥

३८२१ । प्रस्थेऽवृद्धमकर्थादीनाम् । ६ । २ । ८७ ॥

प्रस्थशब्द उत्तरपदे कर्थादिवर्जितमवृद्ध पूर्वपदमाद्युदात्त स्यात् । इन्द्रप्रस्थ । 'अवृद्धम् किम् । दाक्षिप्रस्थ । 'अकर्थादीनाम्' इति किम् । कर्कीप्रस्थ । मकरीप्रस्थ ॥

3821 The first member, which has not a Vriḍḍhi in the first syllable, or which is not 'kaikī' &c, gets the acute on the first syllable before 'prastha'

This ईन्द्रप्रस्थ । But not in दाक्षिप्रस्थ, which has Vriḍḍhi in the first syllable, nor also in कर्कीप्रस्थ, मकरीप्रस्थ. &c

1 कर्की, 2 मकरी (मकरी), 3 मकरी, 4 कर्कन्थ (कर्कन्थ), 5 शमी, 6 करीर, 7 कन्दुरु (कटुक), 8 कवल (कुवल, कूरल), 9 बदरी (बदर) ॥

३८२२ । मालादीना च । ६ । २ । ८८ ॥

वृद्धार्थमिदम् । मालाप्रस्थ । शोणाप्रस्थ ॥

3822 The first syllable of 'mālā' &c, gets the acute when 'prastha' follows

Thus मालाप्रस्थ, शोणाप्रस्थ ॥ This sūtra applies even though the first syllables are Vriḍḍhi vowels. In the word एक and शोणा the letters ए and शो are treated as Vriḍḍhi (I 1 75)

1 माला, 2 शाला, 3 शोणा (शोण), 4 द्राक्षा, 5 छाक्षा, 6 क्षामा, 7 काञ्ची, 8 एक, 9 काम, 10 क्षामा ॥

३८२३ । प्रमहत्त्व नगरेऽनुदीवाम् । ६ । २ । ८९ ॥

नगरे परे महत्त्ववर्जित पूर्वमाद्युदात्तं स्यात् तच्चेदुदीवान् । ब्रह्मनगरम् । 'अम-' इति किम् । महानगरम् । नवनगरम् । 'अनुदीवाम्, किम् । कार्तिनगरम् ॥

3823 The first member has acute on the first syllable before the word *nagara* but not when it is the word *mahat*, or *nava*, nor when it refers to a city in the lands of the Northern People.

Thus ब्रह्मनगरम् । But not in महानगरम् and नवनगरम्. Why do we say 'but not of Northern People' ? Observe नान्दीनगरम् कार्तिनगरम् ॥

Thus सर्वं ज्वेत सर्वम् हान् ॥

Why do we say सर्वं ? Observe परमज्वेतः, here the attribute of ज्वेत pervades through and through the object referred to, but the accent is not on the final of परम ॥

Why do we say 'attributive word' ? Observe सर्वं सोपार्थं, 'golden', सर्व-रजतं 'silvery', which do not denote any attribute in their original state but modification. In fact it is not गुणकार्त्तव्यं here at all, but a विकारकार्त्तव्यम् ॥

Why do we use the word 'Kārtanya or complete pervasion.' Observe सर्वेषां ज्वेततर = सर्वज्वेत here the compounding takes place by the elision of the affix तश्च denoting comparison, and as it shows only comparative, not absolute, whiteness, the rule does not apply. Moreover, in this example, the 'kārtanya' is not that of 'guna' but of 'guni', not of the 'attribute', but of the 'substance'

३८२८ । सज्ञाया गिरिनिकाययोः । ६ । २ । ८४ ॥

यतयो परत पूर्वमन्तोदात्तम् । अञ्जनागिरिः । मीयिङनिकायः । 'सज्ञायाम्' किम् । परमगिरिः । ब्राह्मणनिकाय ॥

3828 The last syllable of the first member before *giri* and *nikāya* has the acute, when the compound is a Name

Thus अञ्जनगिरिः । The final of añjana is lengthened by VI 3 117 मीयिङ-निकायः । Why do we say 'when it is a Name' ? Observe परमगिरिः, ब्राह्मणनिकाय ॥

३८२९ । कुमायी वयसि । ६ । २ । ८५ ॥

पूर्वपदमन्तोदात्तम् । वृद्धकुमारी । कुमारीशब्द पुंसा सन्नाहप्रयोगमात्रं प्रवृत्तिनिमित्तं सुपादाय प्रयुक्तो वृद्धादिभिः समानाधिकरणः । तच्च वय इह गृह्यते न कुमारस्यमेव । 'वयसि' किम् । परमकुमारी ॥

3829 The last syllable of the first member gets the acute when the word 'kumārī' follows, the compound denoting age.

Thus वृद्धकुमारी 'an old maid' The compounding is by II. 1. 57. The word वृद्धा becomes masculine by VI 3 42 in the example.

Q The word कुमारी was formed by क्रीष् by IV 1 20 in denoting the prime of youth, how can this word be now applied to denote old age by being coupled with वृद्धा, it is a contradiction in terms. Ans The word कुमारी has two senses, one denoting 'a young maiden' and second 'unmarried virgin'. It is in the latter sense, that the attribute वृद्धा is applied. Why do we say 'when the compound denotes age' ? Observe परमकुमारी ॥

३८३० । उदकेऽमेवले । ६ । २ । ८६ ॥

अकेवलं मित्रं तद्वाचिनि समासे उदके परे पूर्वमन्तोदात्तम् । गुहोदकम् । स्वरे कर्तेऽत्र शकादेशः । 'स्वरितो वानुदात्ते पदादौ' (३६५६) इति पक्षे स्वरितः । 'अकेवले' किम् । शीतोदकम् ॥

3830 Before the word *udaka*, when the compound denotes a mixture, the last syllable of the first member has the acute.

Thus गुं^१दोदकम् or गुं^२दोदकम् । When we have already made the द acute by this rule, then the svarita accent may result optionally, by the combination of the acute अ of guda and the subsequent grave उ of उदक, by rule VIII 2 6 S 3659 The word अकोशल means mixture When mixture is not meant, this rule does not apply As शीतोदकम् ॥

३८३१ । द्विगौ क्रतौ । ६ । २ । १७ । ॥

द्विगोऽनुत्तरपदे क्रतुशब्दिनि समासे पूर्वमन्तोदात्तम् । गर्गत्रिरात्रः । 'द्विगौ' किम् । अतिरात्र । 'क्रतौ' किम् । बिल्वहोमस्य सप्तरात्रो बिल्वसप्तरात्र ॥

3831 Before a Dvigu, when the compound denotes a sacrifice, the last syllable of the first member has the acute

Thus गर्ग^१त्रिरात्र = गर्गाया त्रिरात्र Why do we say 'before a Dvigu compound'? Observe अतिरात्र^१ (रात्रिमतिक्रान्त इति प्रादिसमास) which being formed by the Samas'nta affix अच् (V 4 87) has acute on the final (VI 1 163) Why do we say 'when denoting a sacrifice'? Observe बिल्वसप्तरात्र = बिल्वहोमस्य सप्तरात्र ॥

३८३२ । सभाया नपुंसके । ६ । २ । १८ ॥

सभाया परतो नपुंसकलिङ्गे समासे पूर्वमन्तोदात्तम् । गोपालसभम् । स्त्रीसभम् । 'सभायाम्' किम् । ब्राह्मणसेनम् । 'नपुंसके' किम् । राजसभा । प्रतिपदोक्तनपुंसकग्रहणाच्चेह । रमणीयसभम् । ब्राह्मणकुलम् ॥

3832 Before the word sabhā when it is exhibited as Neuter, the first member of the compound gets acute on the last syllable

Thus गोपाल^१सभम्, स्त्री^१सभम् ॥

Why do we say 'before सभा'? Observe ब्राह्मणसेनम् ॥

Why do we say 'when in the Neuter'? Observe राजसभा ॥

The word सभा becomes Neuter under rules II 4 23 24 therefore when the word सभा does not become Neuter under those rules, then by the maxim of Pratipadokta &c. the accent does not fall on the final of the preceding term, as, रमणीयसभ, here the word सभा is neuter not by the force of any particular rule, but because the thing designated (अभिधेय) is neuter

३८३३ । पुरे गाक्षाम् । ६ । २ । १९ ॥

वेष्टदत्तपुरम् । नान्दीपुरम् । प्राक्षाम्, किम् । शिवपुरम् ॥

3833 Before the word *pu a*, when the compound denotes a city of the Eastern People, the final of the first member has the acute

Thus वेष्टदत्त^१पुरम्, काशियं^१पुरम्, नान्दी^१पुरम् । Why do we say of the Eastern people? Observe शिवपुरम् ॥

३८३४ । अरिष्टगौडपूर्वे च । ६ । २ । १०० ॥

पुरे परैरिष्टगौडपूर्वे समासे पूर्वमन्तोदात्तम् । अरिष्टपुरम् । गौडपुरम् । 'पूर्व' ग्रहण किम् । इहापि यथा स्यात् । अरिष्टाश्रितपुरम् । गौडभृत्यपुरम् ॥

3834 When the words 'arishṭa' and 'gauda' stand first, the first member has the acute on the final before the word 'pura'

Thus अरिष्टपुरम् गौडपुरम् । By the force of the word पूर्व in the aphorism, we can apply the rule to अरिष्टपुरम्, गौडपुरम् ॥

३८३५ । न हास्तिनफलकमार्देयाः । ६ । २ । १०५ ॥

पुंरे परे नैतान्यन्तोदात्तानि । हास्तिनपुरम् । फलकपुरम् । मार्देयपुरम् । मृदेरपत्यमिति अभ्यादित्वान् ढक् ॥

3835 But when the word 'hāstina' 'phalaka' and 'mar-deya' precede 'pura' the acute does not fall on their final

This is an exception to VI 2 99 Thus हास्तिनपुरम्, फलकपुरम्, मार्देयपुरम् The sm of मृदु is मार्देय formed by ढक्, the word belonging to Subhādi class The उ is elided by VI 4 147

३८३६ । कुसूलकूपकुम्भशालबिले । ६ । २ । १०६ ॥

यतान्यन्तोदात्तानि बिले परे । कुसूलबिलम् । कूपबिलम् । कुम्भबिलम् । शालबिलम् । 'कूसूलादि' किम् । सपबिलम् । बिल' इति किम् । कुसूलस्वामी ॥

3836, The words कुसूल, कूप, कुम्भ, and शाला have the acute on the last syllable before the word 'bila'

Thus कुसूलबिलम्, कूपबिलम्, कुम्भबिलम्, शालबिलम्, । But not so in सपबिलम् । Why do we say 'before बिल' ? Observe कुसूलस्वामी ॥

३८३७ । दिक्शब्दा ग्रामजनपदाख्यानचानराटेषु । ६ । २ । १०७ ॥

दिक्शब्दा अन्तोदात्ता भवन्त्येषु । पूर्वपुकाग्रशमी । अपरकणामुत्तिका । जनपद । पूर्वपञ्चाला । आख्यानम् । पूर्वयायातम् । पूर्वचानराटम् । शब्दग्रहण कालवाच्यदिक्शब्दस्य परिग्रहार्थम् ॥

3837 Words expressing direction (in space or time) have acute on the last syllable, when followed by a word denoting a village, or a country or a narrative, and before the word 'chāna rāta'

Thus पूर्वपुकाग्रशमी or पूर्व (VIII 2 6) The compounding takes place by II 1 50 अपरकणामुत्तिका ॥

Country name—पूर्वपञ्चाला । These are Karmadhāraya compounds (II 1 58)

Story name.—पूर्वयायातम् । So also पूर्वचानराटम् । The employment of the term शब्द in the aphorism shows that time denoting दिक् words as in पूर्वयायातम् should also be included

३८३८ । आचार्योपसर्जनश्चान्तेर्वासिनि । ६ । २ । १०८ ॥

आचार्योपसर्जनान्तेर्वासिनि परे दिक्शब्दा अन्तोदात्ता भवन्ति । पूर्वपाणिनीया । 'आचार्य' इति किम् । पूर्वान्तेर्वासी । अन्तेर्वातिनि किम् । पूर्वपाणिनीय आख्यानम् ॥

3838 The direction denoting words have acute on the final,

before the names of scholars, when such names are derived from those of their teachers

Thus पूर्वपाणिनीया । Compare VP 2 36 Why do we say 'when derived from the names of their Teachers'? Observe पूर्वन्तिवासी । Why do we say 'Scholar-names'? Observe पूर्वपाणिनीय शास्त्रम् । (पाणिनीय शास्त्रम् पूर्व चिरन्तमम्) ॥

३८३९ । उत्तरपदवृद्धौ सर्वे च । ६ । २ । १०५ ॥

उत्तरपदन्येत्यधिकृत्य या वृद्धिर्विहितः सप्तस्युत्तरपदे परे सर्वशब्देऽदिक्कृष्टाश्चान्ता दत्ता भवन्ति । सर्वपाञ्चालक । अपरपाञ्चालक । 'अधिकार' यद्वयं किम् । सर्वमात्र सर्वकारक ॥

3839 Words denoting direction and the word 'sarva' have acute on the final, before a word which takes Vriddhi in the first syllable of the second term by VII 3 12 and 13

By the sūtra उत्तरपदस्य VII 3 10 12, the Vriddhi of the Uttarapada is ordained when the Taddhita affixes having ज या, or क follow, the Pūrvapada being वृ, सर्व and अर्थः । The word उत्तरपदवृद्धि therefore, means that word which takes Vriddhi, under the rule relating to uttarapada, i. e., under rule VII 3 12 and 13 Thus अपरपाञ्चालक, सर्वपाञ्चालक । These are formed by वृ affix (IV 2 125)

Why do we say 'which takes Vriddhi in the second term under VII 3 12 and 13'? Had the word उत्तरपदस्येति अधिकृत्य not been used by us in explaining the sūtra, then the sūtra, would have run thus वृद्धौ सर्वे च, and would have applied to cases like सर्वमात्र, सर्वकारक where मात्र and कारक are Vriddhi words not by virtue of VII 3 12

३८४० । बहुव्रीहौ विश्व सज्ञायाम् । ६ । २ । १०६ ॥

बहुव्रीहौ विश्वशब्द पूर्वपदभूत सज्ञायामन्तोदात्तः स्यात् । पूर्व पदप्रकृतिस्वरेण प्राप्त म्याद्युदात्तस्यापवादः । 'विश्वकर्म विश्वदेव' । 'आविश्वदेव सप्तपत्तिम्' । 'बहुव्रीहौ विश्व' । विश्वे च ते देवाश्च विश्वे देवाः । 'सज्ञायाम् किम् । विश्वदेव । प्राग्व्ययीभावदबहुव्रीह्यधिकारः ॥

3840 The word 'viśva' has acute on the final, being first member in a Bahuvrīhi when it is a Name

This is an exception to VI 2 1 by which the first member, in a Bahuvrīhi would have retained its original accent Thus —विश्वकर्म विश्वदेव (Rig Veda VIII 98 2, आविश्वदेव सप्तपत्तिम्) ॥

Why do we say in a Bahuvrīhi compound? Observe विश्वे च देवाः = विश्वे देवाः ॥

Why do we say when a name? Observe विश्वेदेव अस्य = विश्वदेव । But विश्वामिह and विश्वानिह have acute on the final as they are governed by the subsequent rule VI 2 165 which supersedes this The word Bahuvrīhi governs the succeeding sūtras up to VI 2 120 inclusive

३८४१ । उदराश्वेषु । ६ । २ । १०७ ॥

उदराश्वमिति वर्तते । उकोदरः । हयश्च म । हेतुः ॥

3841 The first member in a Bahuvrīhi, before the words 'udara' 'asva' and 'ishu' gets acute on the final syllable, when the compound denotes a Name

Thus उकोदर, हयश्च, and महेषु । This sūtra is also an exception to VI 2 1 by which the first term would have retained its original accent. The word उकोदर has acute on the first by Phit II 7. The word महेषु is also first acute as formed by हन् (Un IV 118). The word महत is endacute by V 2 38. Its mention here appears redundant.

३८४२ । जेपे । ६ । २ । १०८ ॥

उदराश्वेषु पूर्वमन्तोदात्त बहुवृत्तौ निन्दायाम् । चटोदरः । कटुकाश्वः । चलाचलेषु । अनुदर इत्यत्र नञ्सुभ्याम्- (३६०६) इति भवति प्रतिषेधेन ॥

3842 A word before 'udar' 'asva' and 'ishu' in a Bahuvrīhi gets acute on the final, when reproach is meant

Thus चटोदर, कटुकाश्व, चलाचलेषु । The word चट is formed by अच (III 1 134) and has acute on the final, and so it would have retained this accent by VI 2 1 even without this sūtra. The word कटुक being formed by कन् (V 3 75) has acute on the first. In this and the last sūtra, all the acutes may optionally be changed into staccata by VIII 2 6. But अनुदर and सुदर have acute on the final by VI 2 172, S 3906 which being a subsequent sūtra, supersedes this present, so far as अन् and सु are concerned.

३८४३ । नदी बन्धुनि । ६ । २ । १०९ ॥

बन्धुशब्दे परे पठ्यन्त पूर्वमन्तोदात्त बहुवृत्तौ । गार्गीबन्धुः । 'नदी' किम् । बन्धुशब्द आद्युदात्तः । 'बन्धुनि' किम् । गार्गीप्रियः ॥

3843 In a Bahuvrīhi compound, having the word 'bandhu' as its second member, the first member ending in the Feminine affix 'ī' ('nadi' word) has the acute on its final syllable

Thus गार्गीबन्धुः । The word गार्गी is formed by adding ङीप् (IV 1 16) to गार्ग्य ending in यञ् (IV 1 105), and therefore, it is first acute. By VI 2 1 this accent would have been retained, but for the present sūtra.

Why do we say 'a Nadi (Feminine in ङी) word' ? Observe गार्गीबन्धुः, the word बन्धु has acute on the first syllable as it is formed by भनिन् (Un IV. 146, and it retains that accent (VI 2 1).

Why do we say 'before बन्धु' ? Observe गार्गीप्रियः ॥

३८४४ । निष्ठापसर्गपूर्वमन्यतरस्याम् । ६ । २ । ११० ॥

निष्ठान्तं पूर्वपदमन्तोदात्त वा । प्रथितपादः । 'निष्ठा' किम् । प्रत्येकमुखः । 'उपसर्गपूर्वम्' किम् । शुष्कमुखः ॥

3844 In a Bahuvrīhi compound, a Participle in 'kta' preceded by a preposition, standing as the first member of the compound, has optionally acute on the last syllable

Thus प्रधातैषाद or प्रधातपादौ (VI 2 169)

Why do we say '2 Nishthā' ? Observe प्रसेवकमुख which is acute in the middle by the kūt accent being retained after प्र (VI 2 139)

Why do we say 'preceded by a preposition' ? Observe शुष्कमुख which has acute on the first by VI 1 206

३८४५ । उत्तरपदादिः । ६ । २ । १११ ॥

उत्तरपदाधिकार आशयान्तम् । आद्यधिकारस्तु 'प्रकृत्या भगालम्' (३८७६) इत्यधिक ॥

3845 In the following sūtras, up to VI 2 136 inclusive, should always be supplied the phrase 'the first syllable of the second member has the acute'

This is an adhikara aphorism and the word उत्तरपद exerts its influence up to the end of the chapter, while the word आदि has scope up to VI 2 187 exclusive

३८४६ । कर्णो वर्णलक्षणात् । ६ । २ । ११२ ॥

वर्णवाचिनो लक्षणवाचिनश्च पर वर्णशब्द आद्युदात्तो बहुवीक्ष्य । शुष्ककर्ण । शंकुकर्ण 'कर्ण' किम् । उत्तरपाद । 'वर्णलक्षणात्' किम् । शोभनकर्ण ॥

3846 In a Bahuvrīhi compound, the word 'karna' standing as second member, has acute on the first syllable, when it is preceded by a word denoting color or mark

Thus with color we have शुष्ककर्ण and with mark name, we have शङ्कुकर्ण. the lengthening of शङ्कु takes place by VI 3 115 The marks of 'scythe,' 'arrow' &c, are made on the ears of cattle to mark and distinguish them It is such a 'mark' which is meant here

Why do we say कर्ण ? Observe प्रवेतपादः, कूटशृङ्ग here प्रवेत being formed by ऋच् (II, 1 134) is end acute, and कूट being formed by कृच् (III 1 135) is also end-acute and these accents are retained in the compound

Why do we say 'when preceded by a word denoting color or mark' ? Observe शोभनकर्ण where शोभन being formed by युच् (III 2 149) is end acute and this accent is retained (VI 2 1)

३८४७ । सज्जोपम्ययोश्च । ६ । २ । ११३ ॥

कर्ण आद्युदात्तः । सज्जिकर्ण । औपम्ये । गोकर्ण ॥

3847 In a Bahuvrīhi, the second member 'karna' has acute on the first syllable, when the compound denotes a Name or a Resemblance

Thus सज्जिकर्ण, is a Name गोकर्ण, denotes resemblance २, 'persons having ears like a cow'

३८४८ । कण्ठपृष्ठयीवाजङ्घ च । ६ । २ । ११४ ॥

सत्रीपम्ययोबहुवीही । श्रितिकण्ठ । काण्डपृष्ठ । सुयोक् । नाडीजङ्घ । श्रोपम्ये । खर कण्ठ । गोपृष्ठ । अश्वयीव । गोजङ्घ ॥

3848 In a Bahuvrīhi expressing a Name or comparison, the second member कण्ठ, पृष्ठ, यीवा and जङ्घा have acute on the first syllable.

Thus Name श्रितिकण्ठ । Comparison खरकण्ठ । Name काण्डपृष्ठः । Resemblance गोपृष्ठ । Name सुयोक् । Resemblance अश्वयीव । Name नाडी जङ्घ । Resemblance गोजङ्घ ॥

The sūtra कण्ठपृष्ठयीवाजङ्घ is in Neuter gender, and जङ्घा is shortened, as it is a Samāhāra Dvandva. In the case of सुयोक्, the accent would have fallen on the final व by VI 2 172, this ordains acute on यी ॥

३८४९ । अङ्गमवस्थाया च । ६ । २ । ११५ ॥

यङ्गशब्दो जवस्थाया सत्रीपम्ययोश्चाद्युदात्तो बहुवीही । उदगतशङ्ख । द्व्यङ्गुलशङ्ख । अत्र शङ्खोदगमनादिकतो गद्या देवयोविशेषो जवस्था । सञ्ज्ञायाम् । अण्यशङ्ख । उपमायाम् । मेषशङ्ख । अवस्था- इति किम् । स्थूलशङ्ख ॥

3849 In a Bahuvrīhi denoting age, (as well as a Name or a Resemblance), the second member 'śaṅga' gets acute on the first syllable

Thus उदगतशङ्ख, द्व्यङ्गुलशङ्ख । Here the word शङ्ख denotes the particular age of the cattle at which the horns come out, or become one inch long Name अण्य शङ्ख । Comparison मेषशङ्ख । Why do we say when denoting 'age &c' स्थूलशङ्ख ॥

३८५० । नञो जरमरमित्रमृता । ६ । २ । ११६ ॥

नञ परायते आद्युदात्ता बहुवीही । 'ता मे जरातृजरम' । अमरम् । 'अमित्रमर्दय' । 'अवो, देवेवश्चमरम्' । 'नञ' किम् । ब्राह्मणमित्र । 'ज-' इति किम् । अश्वत्थु ।

3850 After a Negative Particle, in a Bahuvrīhi, the acute falls on the first syllable of जर, मर, मित्र and मृता ॥

Thus अजर, अमर, अमित्र and अमृत । Why do we say after a Negative Particle ? Observe ब्राह्मणमित्र । Why do we say जर &c ? Observe अश्वत्थु when the final gets the acute by VI 2 172

३८५१ । सोमनसी अलोमोषसी ॥ ६ । २ । ११७ ॥

सो पर लोमोषसी वर्जयित्वा मचन्तममन्तं चाद्युदात्तं स्यात् । 'नऽसुभ्याम्' (३६०४) इत्यस्या षवाद् । 'सु' कर्मणि सुञ्च । 'स नो वक्षदनिमान सुवह्मा । शिवा य शुभ्यं सुमनो सुवर्चा' । सुपे-सुस्करति । 'सो' किम् । कृतकर्म । 'मनसी' किम् । म-राज्ञी । 'अलोमोषसी' किम् । सुलोमाः सूयाः । कपि तु परत्वात् कपि पूर्वम् (३६०७) इति भवति । सुकर्मक । सुलोत-स्क' ॥

3851 After the adjective *su* in a Bahuvrīhi, a stem ending in *man* and *as* with the exception of *loman* and *ushas* has acute on the first syllable

Thus सुकर्मण सुवच (Rig Veda IV 2 17) सु नो वक्षदनिमान सुवक्ष्मा (Rig Veda VI 22 7) श्रिया पशुभ्य सुमना सुवर्षा (Rig Veda X 85 41) सु पेशसकरति (Rig Veda II 35 1) सुकर्मन्, सुधर्मन्, सुप्रथिमन्, सुप्रयस, सुप्रयस सुवर्षातस so also सुवर्षन् and सुवर्षत from the root वृष् and वृश् with the affix क्तिप् । The final स् is changed to द by VIII 2 72 But this substitution is considered asidha for the purpose of accent, and these words are taken as if still ending in अस् । Why do we say ' after सु ?' Observe कतकर्मन् कतयशस । Why do we say ' ending in मन् and अस् ?' Observe सुराजन् and सुतक्षन् formed by the affix कनिन् (Un I 156), and the accent is on श and त but with सु, the accent is thrown on the final by VI 2, 172 S 3906 Why do we say with the exception of लोमन् and उषत ? Observe सुलोमन् and सुवैस (VI 2 127) The following maxim applies here अनिनस्मन् ग्रहणान्यर्थवता चानर्थकेन च तदन्तविधि प्रयोजयन्ति ' whenever अन् or इन् or अस् or मन्, when they are employed in Grammar, denote by I 1 72, something that ends with अन् or इन् or अस् or मन्, there (अन् इन् अस् and मन्) represent these combinations of letters, both in so far as they possess and also in so far as they are void of, a meaning' Therefore the मन् and अस् void of meaning are also included here Thus धर्मन् is formed by मन् (Un I 140), but कर्मन् is formed by कर्मिन् (Un IV 145), and प्रथिमन् is formed by इमनिच् affix (V 1 122) in which मन् is only a part Similarly यशस is formed by असुन् (Un IV 191), and so also स्रातस् (Un IV 202), but in सुवर्षस् (सुवृष् from वृश् with the affix क्तिप् III 2 76) the rule applies also, though अस् is here part of the root. But when the samāsuta affix कप् is added (V 4 154), then the accent falls on the syllable immediately preceding कप् for there the subsequent Rule VI 2 173 S, 3907 supersedes the present rule - thus सुकर्मैक, सुवर्षातरक ॥

३८५२ । क्त्वाद्यश्च । ६ । २ । ११८ ॥

सो पर आद्युदात्त स्य । 'सामाज्याय सु कर्तुः' । 'सु प्रतीक' । 'सु हव्य' । 'सु प्रतीति' मने हसम् ।

3852 After *su* in a Bahuvrīhi, the acute falls on the first syllable of *kratu* &c

Thus सामाज्याय सुकर्तु (Rig Veda I 25 10) सुहव्यः, सुप्रतीकः । सुप्रतीतिमनेहसम् (Rig Veda I 40 4).

३८५३ । आद्युदात्त इयच्छन्दसि । ६ । २ । ११९ ॥

यदाद्युदात्त इयच्छन्दसोत्तरं असुप्रोद्वाद्याद्युदात्तम् । 'अधा स्वप्ना' । 'सु_रथो' आतिथिगे निस्वरणाश्वरथाद्याद्युदात्ता । 'आद्युदात्तम्' किम् । 'यासु_आहुः' । 'द्वयच्' किम् । सु_गुरसत्सु हिरण्य । हिरण्यशब्दसन्धश्च ॥

3853 In a Bahuvrīhi compound, in the Chhandas, a word of two syllables with acute on the first syllable, when preceded by *su*, gets acute on the first syllable

In other words, such a word retains its accent Thus —अधास्वप्न सु_रथो आतिथिगे (Rig Veda VIII 65 16) Here स्वप्न and सु_रथ have acute on अ and र, which they had originally also, for अश्व and रथ are formed by क्तिन् (Un I 151) and कथन् (Un II 2) respectively and have the नित् accent (VI 1 197).

Why do we say 'having acute on the first syllable' ? Observe या सु॒ब्रा॒ह्म॒ स्व॒हृ॒रि (Rig II 32 7) Here ब्रा॒ह्म has acute on the final (Un I 27 formed by उ affix and has the accent of the affix III 1 3)

Why do we say 'having two syllables' ? Observe सु॒गुर॒स॒त सु॒हिर॒ग॒य॒ (Rig Veda I. 125 2) This sūtra is an exception to VI 2 172

३८५४ । वी॒र॒ी॒र्यो॒ च । ६ । २ । १२० ॥

सो परी॒ बहु॒वी॒र्यो॒ ह॒न्द॒स्या॒द्यु॒दा॒त्ता । 'सु॒ वी॒रे॒ण र॒यि॒णा' । 'सु॒ वी॒र्य॑स्य गोम॑त । वी॒र्य॑ शब्दो घतप्रत्ययान्त । तत्र 'यतोऽनाव' (३७०९) इत्याद्युदात्तत्वं नेति वी॒र्य॑प्रक॒णं ज्ञापकम् । तत्र हि सति पूर्वैरेव सिद्धं स्यात् ॥

3854 In a Bahuvrīhi compound in the Chhandas, after 'su the words 'vīa' and 'vīya' have acute on the first syllable

Thus सु॒ वी॒रे॒ण र॒यि॒णा (Rig Veda X 122 3) So also सु॒ वी॒र्य॑स्य गोम॑त (Rig Veda VIII 95 4) The word वी॒र्य॑ is formed by यत् affix and by VI 1 213, S 3701 it would have acute on the first But its enumeration in this sūtra shows that Rule VI 1 213, does not apply to वी॒र्य॑ । The word वी॒र्य॑ has svarita on the final in the Chhandas, by Phit IV 9 In the classical literature it is ādyudatta

३८५५ । कु॒ल॒ती॒र॒तू॒ल॒मू॒ल॒शा॒ला॒क्ष॒म॒म॒व्य॒यी॒भा॒वे । ६ । २ । १२१ ॥

उप॒कूल॑म् । उप॒ती॒र॒म् । उप॒तू॒ल॒म् । उप॒मूल॑म् । उप॒शा॒ल॒म् । उपा॒क्ष॒म् । सु॒ष॒म॒म् । नि॒ष॒म॒म् । तिष्ठ॑ द्रु॒प॒भ॒ति॒ष्य॑ ते । 'कू॒लादि॑' गृह्य॑ किम् । उप॒कु॒म्भ॒म् । 'अ॒व्य॒यी॒भा॒वे' किम् । पर॒म॒कूल॑म् ॥

3855 In an Avyayibhāva compound, the following second terms have acute on their first syllable कूल॑, ती॒र॒, तूल॑, मूल॑, शाला॑, अक्ष॑ and सम॑ ॥

Thus उप॒कूल॑म्, उप॒ती॒र॒म्, उप॒तू॒ल॒म्, उप॒मूल॑म्, उप॒शा॒ल॒म्, सु॒ष॒म॒म्, नि॒ष॒म॒म् । These last four are to be found in Tishthadgu class of compounds (II. 1. 17)

Why do we say 'कूल॑ &c' ? Observe उप॒कु॒म्भ॒म् ॥

Why do we say 'in an Avyayibhāva compound ?' Observe पर॒म॒कूल॑म्, उ॒त्त॒म॒कूल॑म् । After the prepositions परि॑, प्रति॑, उप॑ and अ॒प॒, the words कूल॑ &c would have become accentless by VI 2 33, the present sūtra supersedes VI 2 33, and we have accent on कूल॑ &c and not on the Prepositions

३८५६ । क॒स॒म॒न्य॒शूर्प॑पा॒य्य॒का॒ण्ड॑ द्वि॒गो । ६ । २ । १२२ ॥

द्वि॒क॒म् । द्वि॒म॒न्य॒ । द्वि॒शूर्प॑ । द्वि॒पा॒य्य॒म् । द्वि॒का॒ण्ड॑म् । 'द्वि॒गो' किम् । पर॒म॒क॒म् ॥

3856 In a Dvigu Compound the following second members get acute on their first syllable - क॒स॒ म॒न्य॒ शूर्प॑, पा॒य्य॒ and का॒ण्ड॑ ॥

Thus द्वि॒क॒म्, (द्वा॒भ्यां क॒सा॒भ्यां क॒त॑ the affix टिठन् V 1 25 is elided by V 1. 28) द्वि॒म॒न्य॒, (the affix ठञ् V 1 19 is elided by V 1 28) द्वि॒शूर्प॑, (the affix अञ् V 1 26 is elided) द्वि॒पा॒य्य॒, द्वि॒का॒ण्ड॑ । Why do we say in a Dvigu ? Observe पर॒म॒क॒म् ॥

३८५७ । तत्पुरुषे शालाया नमुंसके । ६ । २ । १२३ ॥

शालाशब्दान्ते तत्पुरुषे नपुंसकलिङ्ग उत्तरपदमाद्युदात्तम् । ब्राह्मणशालम् । 'तत्पुरुषे-
किम् । दृढशाल ब्राह्मणकुलम् । 'शालायाम्' किम् । ब्राह्मणशाला ॥

3857 The word 'śāla' at the end of a Tatpurusha compound when exhibited in the Neuter, has acute on the first syllable.

Thus ब्राह्मणशालम् । The compound becomes Neuter by II 4 25

Why do we say 'in a Tatpurusha' ? Observe दृढशाल ब्राह्मणकुलम् which is a Bahuvrīhi compound and therefore the first member retains its accent (VI 2 1,) and as the first member is a Nishthā word, it has acute on the final

Why do we say 'the word शाला ?' Observe ब्राह्मणसेनम् ॥

Why do we say 'in the Neuter' ? Observe ब्राह्मणशाला । Compare VI 2 86

३८५८ । कन्ध्या च । ६ । २ । १२४ ॥

तत्पुरुषे नपुंसकलिङ्गे कन्धाशब्द उत्तरपदमाद्युदात्तम् । सौशमिकन्धम् । आहुरकन्धम् ।
'नपुंसके' किम् । दाक्षिकन्धा ॥

3858 In a Neuter Tatpurusha ending in 'kanthā' the acute falls on the first syllable of the second member

Thus सौशमिकन्धम्, आहुरकन्धम् । The word सौशमि denotes the descendant of सुशमः (श्रीभनः शमे कस्य) आहुर is formed by the preposition आ with the verb हृद् and the affix क् (III 1 136) The compound is Neuter by II 4 20 These are Genitive compounds When the word is not Neuter we have दाक्षिकन्धा ॥

३८५९ । आदिश्चिह्नकादीनाम् । ६ । २ । १२५ ॥

कन्धान्ते तत्पुरुषे नपुंसकलिङ्गे चिह्नकादीनामानिबुदात् । चिह्नककन्धम् । मन्दककन्धम् चे
आदिरिति वर्तमाने पुनयेद्वय पूर्व पदभावाद्युदात्तार्थम् ॥

3859 In a Neuter Tatpurushā ending in 'kanthā' the first syllable of 'chihana' &c have the acute.

As चिह्नककन्धम्, मन्दककन्धम्, The repetition of the word आदि if this sūtra, though its anuvṛtti was present, indicates that the first syllable on the first member gets the acute The word चिह्नक is derived from the root चिनेति with क्तिप्, which gives चिन् and चन is formed by adding कच् (III, 1 134) to चन् । चन्+कच् = चिह्नक the elision of त् is irregular

३८६० । खेलखेटकटुककाण्ड मर्हयाम् । ६ । २ । १२६ ॥

खेलादीन्युत्तरपदान्याद्युदात्तानि । पुत्रखेलम् । नगरखेटम् । दधिकटुकम् । प्रजाकाण्डम् ।
आदिसादृश्येन पुत्रादीनाम् मर्ह । व्याप्यत्वान्प्रजाणम् । 'मर्हयाम्' किम् । परमखेलम् ॥

3860 The words खेल, खेट, कटुक and काण्ड at the end of a Tatpurusha have acute on the first syllable, when a reproach is meant

Thus पुत्रखेलम्, नगरखेटम्, (खेट इति शृणानाम्, तद्वत् दुर्बल) दधिकटुकम् (कटुकम्-
स्वादु) प्रजाकाण्डम् । The reproach is denoted of the sons &c. by comparing them to खेल &c. The analysis will be पुत्रखेलमिह s. s खेलत् तुष्कम्, and the compounding

takes place under II 1 56 the Vyaghrādī class being an akṛtigāṇa. When reproach is not meant, we have परमचोरम् ॥

३८६१ । चीरमुपमानम् । ६ । २ । १२७ ॥

वस्त्रं चीरमिव वस्त्रचोरम् । कम्बलचोरम् । 'उपमानम्' किम् । परमचोरम् ॥

3861 The word 'chīra' at the end of a Tatpurusha, has acute on the first syllable, when something is compared with it

Thus वस्त्रम् चीरमिव=वस्त्रचोरम्, कम्बलचोरम् । Why do we say 'when comparison is meant ?' Observe परमचोरम् ॥

३८६२ । पललसूपशाकं मिश्रे । ६ । २ । १२८ ॥

द्यतपललम् । द्यतसूप । द्यतशाकम् । 'भक्ष्येण मिश्रिकरणम्' (६६७) इति समास । 'मिश्रे' किम् । परमपललम् ॥

3862 In a Tatpurusha ending in पलल, सूप and शाक the acute falls on the first syllable of these, when the compound denotes a food mixed or seasoned with something

Thus द्यतपललम्, द्यतसूप, द्यतशाकम् = द्यतेन मिश्र पलल &c The compounding takes place by II 1 35 S 697 Why do we say 'when meaning mixed or seasoned ?' Observe परमपललम् ॥

३८६३ । कूलसूदस्थलकर्षः सञ्जायाम् । ६ । २ । १२९ ॥

आद्युदात्तास्तत्पुरुषे । दाक्षिकूलम् । शण्डिसूदम् । दायहायनस्थलम् । दाक्षिकर्षः । ग्राम-सञ्जायता । 'सञ्जायाम्' किम् । परमकूलम् ॥

3863 The words कूल, सूद, स्थल and कर्ष have acute on their first syllable, when at the end of a Tatpurusha denoting a Name-

Thus दाक्षिकूलम् शण्डिसूदम्, दायहायनस्थलम्, दाक्षिकर्षः । All these are names of villages. When not a name we have परमकूलम् ॥

३८६४ । अकर्मधारये राज्यम् । ६ । २ । १३० ॥

कर्मधारयवर्जिते तत्पुरुषे राज्यमुत्तरपदमाद्युदात्तम् । ब्राह्मणराज्यम् । 'अक-' इति किम् । परमराज्यम् ॥

'+चेलराज्यादिस्वरान्द्वयस्वरं पूर्वविप्रतिषेधेन+' । कुचेलम् । कुराज्यम् ॥

3864 The word 'rājyam' has acute on the first syllable, when at the end of a Tatpurusha compound, which is not a Karmadhāraya

Thus ब्राह्मणराज्यम् । In a Karmadhāraya we have परमराज्यम् ॥

yātri —The accent taught in VI 2 126 to 130 S 3860 to 3864 is superseded by the accent of the Indeclinable taught in VI 2 2, though that rule stands first and this subsequent' As कुचेलम्, कुराज्यम् ॥

३८६५ । वर्ग्यादियश्च । ६ । २ । १३१ ॥

अर्जुनवर्ग्यः । कामसुदेववर्ग्यः । अकर्मधारय इत्येव । परमवर्ग्यः । वर्गादिर्दिनाद्यन्तवर्ग्यः ॥

3865 At the end of a non Karmadhāraya Tatpurusha compound, the words *uargya* &c have acute on the first syllable

Thus अर्जुनवर्ग्यः, वासुदेवपक्ष्यः । In a Karmadhāraya we have परमवर्ग्यः । The words वर्ग्य &c. are nowhere exhibited as such, the primitive words वर्ग, पूग, गण &c sub division of दिगादि (IV 3 54) are here referred to, as ending with यत् affix.

३८६६ । पुत्र पुम्भ्यः । ६ । २ । १३२ ॥

पुम्भ्येभ्यः पर पुत्रशब्द आद्युदात्तस्तत्पुत्रे । दाशकिपुत्र । माहिषपुत्र । 'पुत्र' किम् । कीनटिमातुल । 'पुम्भ्य' किम् । दाशोपुत्र ॥

3866 The word *putra* coming after a Masculine noun in a Tatpurusha has acute on the first syllable

Thus दाशकिपुत्रः, माहिषपुत्रः । Why do we say 'a पुत्र' ? Observe कीनटिमातुलः । Why do we say 'after a masculine word' ? Observe दाशोपुत्रः ॥

३८६७ । नाचार्यराजर्त्विक्सयुक्तजात्याख्येभ्यः । ६ । २ । १३३ ॥

अथ, पुत्रो नाद्युदात्तः । आचार्यमहर्ष्यात्यर्थायाणां तद्विशेषाणां च महर्षयः । आचार्यपुत्र उपाध्यायपुत्रः । शकटाग्रपुत्रः । राजपुत्रः । ईश्वरपुत्रः । नन्दपुत्रः । ऋत्विजपुत्रः । याज्ञकपुत्रः । हेतु, पुत्र । सयुक्ता संबन्धिनः । श्यालपुत्रः । जातयो मातापितृसंबन्धेन ब्रान्धवा । जातिपुत्र आतुःपुत्रः ॥

3867. The word *putra* has not acute on the first syllable when preceded by a word which falls under the category of teachers, kings, priests, wife's relations, and agnates and cognates.

The word आचार्य means 'teacher,' राजा 'prince, king,' ऋत्विज 'a sacrificing priest,' सयुक्ता 'relations through the wife's side' as श्याला 'brother-in law' &c जाति means 'all kinsmen related through father and in their or blood relations' The word आख्या shows that the rule applies to the synonyms of 'teacher' &c as well as to particular 'teacher' &c Thus आचार्यपुत्रः, उपाध्यायपुत्रः, शकटाग्रपुत्रः, राजपुत्रः, ईश्वरपुत्रः, नन्दपुत्रः, ऋत्विजपुत्रः, याज्ञकपुत्रः, हेतुपुत्रः, (VI 3 23) सयुक्तपुत्रः, संबन्धियुक्तः, श्यालपुत्रः, जातिपुत्रः, आतुपुत्रः, (VI 3 23) Here the special accent of पुत्र taught in the last sūtra being prohibited, the accent falls on the last syllable by the general rule VI 1 2 23

३८६८ । ब्रूयादीन्यप्राणिषष्ट्या । ६ । २ । १३४ ॥

यतानि प्राणिभिर्वच्यन्तान्तात्प्राणयद्युदात्तानि तत्पुत्रे । सुदग्वर्णम् । 'अप्र-' इति किम् । मतःस्पृष्टम् ॥

3868 The words '*chūna*' &c in a Tatpurusha compound have acute on the first syllable, when the preceding word ends in a Genitive and does not denote a living being

Thus सुदग्वर्णम्, मसूरवर्णम्, but मतस्पृष्टम् where the first term is a living being, and परमवर्णम् where it is not Genitive Another reading of the sūtra is ब्रूयादीन्यप्राणयुपजातः, the word उपपन्न being the ancient name of ब्रूयो given by old Grammarians

1 घूर्ण, 2 करिष, 3 करिष, 4 शक्ति, 5 शक्ति, 6 द्राक्षा, 7 तुल, 8 कुन्दुम (कुन्दम), 9 दलप, 10 चमसी, 11 चकन (चकन चकन) 12 दौल ॥

The word घूर्ण is derived from the root घृरी दाहे (Div 50) with the affix ल, करिष and करिष are formed with the upapada करि and the verbs दा 'to go' and पा 'to protect' respectively, and the affix क (करिषाति = करिष) (III 2 3), शक्त with the affix चनच् added diversely (Un II. 56), शक्त with अटच् (Un IV. 81) gives शकट, this with अण (सद्वृत्ति) gives शक्ति, द्राक्ष करिष = द्राक्षा (Prishodarādi), तुल (शब्दे) with ल gives तुल the penultimate being lengthened, the word कुन्दु is formed by the affix क्तिप् added to the root दु with the upapada कु (कुन्दुनैति कुत्सित' वा दुनैति) the augment सुम् being added to कु। कुन्दु मिमीते = कुन्दुम। दल with the affix कण gives दलप, चम with अटच् forms चमस, then is added ङाच्, चकन is formed by अच् (III 1 134) added to कन् and reduplication, दौलस्याकर्त्तृ = दौल ॥

३८६९ । दट् च काण्डादीनि । इ । २ । १३५ ॥

अप्रतिषेधत्वा आद्युदात्तानि । दर्भकाण्डम् । दर्भचीरम् । तिलपल्लम् । मुदगसूप । मूलक-
शाकम् । नदीकुलम् । 'दट्' किम् । राजसूद । 'अप्र-' इति किम् । दत्तकाण्डम् ॥

3869 The six words काण्ड, चीर, पल्ल, सूप, शाक and कुल of Sātras VI 2 126-129 preceded by a non-living genitive word have acute on the first syllable

As दर्भकाण्डम्, दर्भचीरम् । In the last example चीर is not used as a comparison, that case being governed by VI 2 127, तिलपल्लम्, मुदगसूप, मूलकशाकम् । Here पल्ल, सूप and शाक do not denote mixing, which is governed by VI 2 128 नदीकुलम्, here the compound does not denote a Name, which would be the case under VI 2 129 Why these 'six' only ? Observe राजसूद ॥ Why 'non-living'? Observe दत्तकाण्डम् ॥

३८७० । कुण्ड वनम् । इ । २ । १३६ ॥

कुण्डमाद्युदात्तं वनप्राचिनि तत्पुरुषे । दर्भकुण्डम् । कुण्डशब्दोऽत्र सादृश्ये । 'वनम्' किम् । अतकुण्डम् ॥

3870 The word 'kunda' at the end of a Tatpurusha compound denoting 'a wood or forest', has acute on the first syllable

The word कुण्ड here denotes 'a wood' by metaphor Thus दर्भकुण्डम् । Why do we say when denoting 'a wood' ? Observe अतकुण्डम् ॥

३८७१ । प्रकृत्या भगालम् । इ । २ । १३७ ॥

भगालवाच्युत्तरपदं तत्पुरुषे प्रकृत्या । कुम्भीभगालम् । कुम्भीनदालम् । कुम्भीकपालम् । मध्यादात्ता यते । प्रकृत्येत्यधिकृतम् 'अन्तः' (३८७०) इति यावत् ॥

3871 The word 'bhagāla' at the end of a Tatpurusha, preserves its original accent.

The synonyms of भगाल are also included As कुम्भीभगालम्, कुम्भीकपालम्, कुम्भीनदालम् । The words भगाल &c, have acute on the middle. Phit II. 9 The word प्रकृत्य governs the subsequent sūtras up to VI 2 143 S 3877

३८७२ । श्रित्तेर्मित्याकृज्जबहुव्रीहावभसत् । ६ । २ । १३८ ॥

श्रित्ते' प्ररित्याकृज्जकं प्रकृत्या । श्रितिपादः । श्रित्यसः । पादशब्दो दृषादिस्वादायुदात्तः । अतश्च 'श्रित्यस' नित्वात् । श्रित्ते' किम् । दर्शनीयपादः । 'अभसत्' किम् । श्रितिभसत् । श्रितिरायुदात्तः । पूर्वपदप्रकृतिस्वरपदादिऽयं योगः ॥

3872 After 'śiti' a word retains in a Bahuvrīhi its original accent, when it is always of not more than two syllables, with the exception of 'bhasad'

Thus श्रितिर्पादः, श्रित्यसः । The word पाद belongs to दृषादि class (VI 1 203) and has acute on the first, and अस being formed by सन् (Uṇ V 21) affix has acute on the first (VI 1 197)

Why do we say 'after श्रिति' ? Observe दर्शनीयपादः, which being formed by the affix अनीयद् has acute on the penultimate syllable नी by VI 1 217 ॥

Why do we say 'with the exception of भसत्' ? Observe श्रितिभसत् । The word श्रिति has acute on the first syllable (Ib t II 10). This sūtra is an exception to VI 2 1

३८७३ । गतिकारकोपपदात्कृतः । ६ । २ । १३९ ॥

गम्य कदन्तं प्रकृतिस्वर स्यात्तत्पुरुषे । प्रकारकः । प्रहरणम् । 'गार्गा धष्णू दृषादृषा' । इधमप्रहरणम् । उपपदात् । उद्वे'कारकः । ईषत्कारः । 'गति' इति क्रिः । देवस्य कारकः । गेहे षष्ठी । कद्वपद्वर्णं स्पष्टार्थम् । प्रपञ्चिततरामित्यत्र तरजादन्तेन समासे कृतं नाम् । तत्र सतिशिष्ट-स्वादायुदात्तस्य भवतीत्येके । प्रपञ्चतिदेवार्थं तु कद्वपद्वर्णमित्यन्ये ॥

3873 In a Tatpuruṣa, a word ending in a Kṛit-affix preserves its original accent, when preceded by an Indeclinable called Gati (I 4 60), or a noun standing in intimate relation to a verb (Kāiaka), or any word which gives occasion for compounding (Upapada see III 1 92)

Thus प्रकारकः, प्रहरणम् । गार्गा धष्णू दृषादृषा (Rig Veda I 6. 2) The compounding is here by II 2 18 With kāiaka-word we have '—इधमप्रहरणम्' (III. 3 117) With upapada words, we have '—ईषत्कारः' । All these are formed by कृति affixes and the accent is governed by VI. 1 193 : c, the word प्रहरणम् is formed by ल्युट् (इधमं प्रहरण्यते येन) ।

Why do we say 'after a Gati, Kāraka, or an Upapada word ?' Observe देवस्यकारकः = देवकारकः । Here the Genitive in देव does not express a kāraka relation. The genitive is here a शेष लक्षणा षष्ठी denoting a possessor and not a कर्म-लक्षणा one. for had it been the latter, there would have been no compounding at all, by II 2 16 see also II 3 65

The word कृतः is employed in the sūtra for the sake of distinctness, for a gati, kāraka or upapada could not be followed by any other word than a kṛit-formed word, if there was to be a samāsa. For two sorts of affixes come after a root (dhātū) namely कृति and कृतः । A samāsa can take place with kṛit formed words, but not with tinita words. So that, without employing कृतः in the sūtra, we

could have inferred that कृत was meant. Therefore, it is said the 'Kṛit' is employed in the sūtra for the sake of distinctness. According to this view we explain the accent in प्रपञ्चितराम्, प्रपञ्चिततमम्, by saying that first compounding takes place with प्र and the words पञ्चितर and पञ्चिततम् ending in तरप् and तमप्, and then आम्, is added and the accent of the whole word is regulated by आम् by the rule of सतिश्रष्ट (see V 3, 56 and V 4 11). According to others, the कृत is taken in this sūtra, in order to prevent the gati accent applying to verbal compounds in words like प्रपञ्चति देशम्, or प्रपञ्चति देशीय (V 3 67), or प्रपञ्चतिरूपम् (V 3 66). The accent of these will be governed by the rule of the Indeclinable first term retaining its accent.

३८७४ । उभे वनस्पत्यादिषु युगपत् । ६ । २ । १४० ॥

यस्य पूर्वोत्तरपदे युगपत्प्रकृत्या । 'वनस्पति वन आ' । 'वृहस्पति य' । बृहच्छब्दीऽच्चाद्युदात्तो निपात्यते । 'ह्रस्वया शचीपति म' । शङ्करादित्वादाद्युदात्तः शचीशब्दः । 'शचीभिर्न' इति दर्शनात् । 'तनूनपादुच्यते' । 'नराशंस वाजिनम्' । निपातनाद्धीर्घः । 'युन शेषम्' ॥

3874 In *vanaspati*, &c, both members of the compounds preserve their original accent simultaneously

NOTE — Thus वनस्पति वन आ (Rig Veda X 101. 11) बृहस्पति यः (Rig Veda IV. 50 7) ह्रस्वया शचीपतिम् (Rig Veda VIII 15 13) तनूनपादुच्यते (Rig Veda III) 29 11), नरा स वाजिनम् (Rig Veda I 106 4) युन शेषम् (Rig Veda V 2 7) वनस्पति, both वन and पति have acute on the first syllable, and the सुद् augment comes by VI 1 157. (2) बृहस्पतिः or बृहस्पति = बृहता पति (VI 1 157) The word बृहत् is acutely accented on the final, some say it has acute on the first (3) शचीपति (Śachi being formed by ङीष्) some make Śachi acute on the first शचीपति, by including it in Sarangraha class (IV 1 73) (4) तनूनपात् (tauñ being formed by ऊ Un I 80 has acute on the final, according to others it has acute on the first and napāt = na pāti or na pālayati with क्तिप् and has acute on the first) (5) नराशंस (नरा अस्मिन्वासीना शंसन्ति or नरा सव शंसन्ति) (nara is formed by ऋप् and has acute on the first, Samsa is formed by षच्, the lengthening takes place by VI. 3 137). (6) युन शेष = युन इव शेषोऽस्य is a Bahuvrīhi the Genitive is not elided by (VI 3 21 Vart), and both have acute on the first (7) शैवहर्मको both 'Śanda' and 'Marka' being formed by षच् have acute on the first the lengthening in; takes place by VI 3 137 (8) तृष्णावकृत् । Trishna has acute on the first, वकृत् has acute on the final The lengthening here also is by VI 3 137 (9) बम्बविष्वक् सौ । Bumba is finally acute, and विष्वक् by VI 2 106 has acute on the final, as viśvavijas is a Bahuvrīhi The lengthening takes place as before by VI 3 137 (10) मर्मृत्यु । मर is formed by विच् affix and मृत्यु has acute on the final The words governed by this sūtra are those which would not be included in the next two sūtras

३८७५ । देवताद्वन्द्वे च । ६ । २ । १४१ ॥

उभे युगपत्प्रकृत्या स्त । 'अ स इन्द्रावक यो' । 'इन्द्रावृहस्पतो वृषम्' । 'देवता' किम् । प्लक्षन्त्ययोऽपि । 'द्वन्द्वे' किम् । अग्निष्टोम ॥

3875 In a Dvandva compound of names of Divinities, the both members retain their original accent

Thus आग ईन्द्राव ऋषी (Rig Veda VI 68 1) ईन्द्राव हस्यती वय (Rig Veda IV 49 5) The word ईन्द्र has acute on the first (by nipitanti), वय is formed by वनन् (Un III 53) and by VI 1 197 has acute on the first व हस्यति has two acutes by VI 2 140, and Indra Brihaspati has three acutes Why do we say 'names of divinities' ? Observe सुहृन्मयोधी । Why do we say 'a Dvandva' ? Observe अग्निष्टोम ॥

३८७६ । नोत्तरपदेऽनुदात्तादावृथिवीरूपमथिषु । ६ । २ । १४२ ॥

एथिव्यादिर्वाजतेऽनुदानादावुत्तरपदे प्रागुक्तं न । 'इन्द्राग्निभ्या क वृष' । 'अएथिव्यादौ' किम् । 'द्यावा एथिवी जनयन्' । आद्युदात्तो द्यावा निपात्यते । एथिवीत्यन्तोदात्त । रुद्रसोमौ । रोदेर्यिलुक्च' इति रगन्तो रुद्रश्च । 'इन्द्रापूर्वयो' । 'वसुसन्पूर्वन् —' इति पृषा अन्तोदात्तो निपात्यते । शुक्रामन्थिनौ । मन्थिचिन्नत्वादन्तोदात्त । उत्तरपदपञ्चममनुदात्तादावित्युत्तरपदाव-
शेषेण यथा स्याद्वृद्धविशेषेण मा भूत् । अनुदात्तादाविति विधिप्रतिषेधोर्विषयविभागार्थम् ॥

3876 In a Dvandva compound of the names of divinities, both members of the compound simultaneously do not retain their accent, when the first syllable of the second word is anudatta, with the exception of एथिवा, रुद्र पूर्वन् and मन्थिन् ॥

Thus इन्द्राग्नीभ्या क वृषा. (Rig Veda I. 109 3) Agni has acute on the final.

Why do we say with the exception of 'prithivi' &c ? Observe द्यावाएथिवी जनयन् (Rig Veda X 66 9) dvyāvā has acute on the first, 'prithivi' being formed by 'nish', has acute on the final सोमा रुद्रौ, Rudra is formed by 'rak' affix (Un II 22), and has acute on the final ईन्द्रापूर्वयो (Rig Veda VII 35 1) Pāshan has acute on the end (Up I 159) शुक्रामन्थिनौ, the words Śukra and manthin have acute on the final

The word uttarapada is repeated in the sūtra, in order that it should be qualified by the word 'anudattāda', which latter would otherwise have qualified Dvandva The word 'anudattāda' shows the scope of the prohibition and the injunction.

३८७७ । अन्तः । ६ । २ । १४३ ॥

अधिकारोऽयम् ॥

3877. In the following sūtras up to the end of the chapter should always be supplied the phrase 'the last syllable of the second member has the acute.'

३८७८ । घाथञ्जत्ताजिब्रकाणाम् । ६ । २ । १४४

'घ' 'अथ' 'घञ्' 'त्त' 'अच्' 'अप्' 'इत्' 'क' एतदन्तानां गतिकारकोपपदात्परेषामन्त उदात्त । 'प्रभृ' यस्यायो' । आद्यस्यः । घञ् । प्रभेदः । त्त । 'घर्ता यञो हु' कष्टु' त' । पुरुषु बहुप्रदेशेषु स्तुत इति विग्रहः । अच् । प्रत्ययः । अप् । प्रत्ययः । इत् । प्रत्ययश्च । क । गोद्वयः । सूत्रविभुजादि त्वात्कः । गतिकारकोपपदादित्येव । हुस्तुतं भवता ॥

3878 The last syllable of the second member has the acute in the verbal nouns ending in थ, अथ, घञ्, क्त, अञ्, अप्, इञ् and क्, when preceded by a Gati, a Kāraka or an Upapada (VI 2 139).

Thus प्रभृद्यस्यावे (Rig Veda V 41 19), प्रभृत् formed by कथञ् affix, (Un II 2 and 3), and but for this sâtra, by VI 2 139 this word would have retained its original accent, which was acute on the first अथ — आवसर्थे formed by अथञ् affix (Un III 116) घञ्—प्रभेदे, । क्त—धर्तावर्जो पुरुषदुतः (Rig Veda I 11 4) The word पुरुषदुत should be analysed as पुरुष बहुप्रदेशेषु स्तुत 'praised in many lands' अथ (III 3 56) — प्रत्यर्थे, the word ज्य 'dwelling,' is end acute, otherwise on the first (VI 1 201, 202) अप्—प्रत्यर्थः । इञ्—प्रत्यर्थिन् । क-गोचर्य = गा वर्धति, (III 2 5 Vait) . (क्—being added by III 1 135) The word वृञ् has acute on the first, as it belongs to वृषादि class (VI 1 203) When the preceding words are not Gati, Kāraka or Upapada, this rule does not apply as सुस्तुत भवता, where सु being Karmapravachanīya, the word gets the accent of the In declinable

३८७८ । सूयमानात्कः । ६ । २ । १४५ ॥

सोऽयमानाच्च पर तान्तमन्तोदात्तम् । 'कृतस्य योनौ सुकृतस्य' । अञ्जन्तम् ॥

3879 The participle in *kta* has acute on the final, when, it is preceded by *su* or by a word with which the second member is compared

Thus सुकृतम्, in the following Rik कृतस्य योनौ सुकृतस्य (Rig Veda X. 85 24) With Upamāna words we have—अञ्जन्तम्, । This debars VI 2 49 and 48. When सु is not a Gati, the rule does not apply, as सुस्तुतम्, भवता ॥

३८८० । सञ्जयामनाचितादीनाम् । ६ । २ । १४६ ॥

नतिकारकोऽपदान्कान्तमन्तोदात्तमाचितादीन्वर्जयिष्या । उपहूतः आकल्यः । परिज्ञाधः कौण्डिन्य । 'अन-' इति किम् । आचितम्, । आस्थापितम्, ॥

3880 The Participle in '*kta*' has acute on the last syllable when preceded by a Gati, or a Kāraka or an Upapada, if the compound denotes a Name, but not in '*āchita*' &c

Thus उपहूत आकल्य, परिज्ञाधः कौण्डिन्य । This debars VI 2 49 Why do we say 'when it is not आचित &c' Observe आचितम्, &c

1 आचित, 2 पर्याचित, 3 आस्थापित, 4 परिप्रेक्षित, 5 निरुक्त, 6 प्रतिपद्य, 7 अपप्रतिपद्य, 8 प्रश्लिष्ट, 9 उपपन्न (उपहत), 10 उपस्थित, 11 संहितागमि (संहिताशब्दो यदा गौरवस्य सञ्ज्ञा तदान्तोदात्तो न भवति । यदा तु गोः सञ्ज्ञा तदान्तोदात्त एव) ॥

The word संहिता in the above list does not take acute on the final, when it is the name of anything else than a 'cow', but when it denotes 'a cow' it has acute on the final

३८८१ । प्रवृद्धादीनाञ्च । ६ । २ । १४७ ॥

एषा तान्तमुत्तरपदमन्तोदात्तम् । प्रवृद्धः । प्रमुक्तः । अञ्जानां प्रसारणः । आकलित-गणोऽयम्, ॥

3881 The words 'praviṇḍha' &c, ending in 'kta' have acute on the final

Thus प्रवृद्ध, प्रयुक्त. The rule is applicable to compounds which do not denote a name. It is an Akritigana. The words have acute on the final, even when not followed by यान &c, though in the Ganapāṭha they are read along with these words. Some hold it is only in connection with यान &c that these words have acute on the final. This being an Akritigana we have पुनरुक्तस्युत वाचोदेय, पुनर्निष्कृतो रथ &c

1 प्रवृद्ध यानम्, 2 प्रवृद्धो वृषल, 3 प्रयुक्तसूत्रावः or प्रयुक्ता, सत्तवः, 4 आकर्षे ऽवहितः, 5 अवहितो भोगेषु, 5 खट्वाकट, 7 कविशस्त, आकृतिगण ॥

३८८२ । आरकादुत्तम्योरवाशिषि । ६ । २ । १४८ ॥

सञ्ज्ञायामन्त उदात्त । देवदत्त । विष्णुश्रुत । 'कारकात्' किम् । सभूता रामायणः । 'दत्तश्रुतयो' किम् । देवपालितः । अस्मान्नियमादत्र 'सञ्ज्ञायामन्त-' (३८८०) इति न । 'तृतीया कर्मणि' (३७८२) इति तु भवति । 'यव' किम् । कारकावधारण यथा स्याद्वत्तश्रुतावधारण आ भूत । अकारकादपि दत्तश्रुतयोरन्त उदात्तो भवति । मथुत । 'आशिषि' किम् । देवै खाता देवखाता । आशिष्यैवेत्येवमन्त्रेष्टो नियम । तेनानादत्तो नर्दति देवदत्त इत्यत्र न । शङ्खविशेषस्य शङ्खेयम् । 'तृतीया कर्मणि' (३७८२) इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वमेव भवति ॥

3882 The final of Past Participles 'datta' and 'sruta' alone has acute, in a compound denoting a Name and a benediction, the preceding word being a word standing in close relation to an action (kāṛaka)

Thus देवा यनदेवास्तु दयदत्त, विष्णुरेव श्रुयाद=विष्णुश्रुत. Why do we say 'preceded by a kāṛaka'? Observe सभूता रामायण । The word कारक indicates that the rule will not apply when a gati or upapada precedes

Why do we say 'or datt and shrut'? Observe देवैपालितः (VI 2 48), which, though a Name, is not governed by VI 2 146, and does not take acute on the final, for the present rule makes a restriction with regard to that rule even. So that where a Participle in क्त is preceded by a kāṛaka, and the compound denotes a benediction and a Name, the accent is not on the final, as required by VI 2 146, S. 3880 but such a word is governed by VI 2 48, S. 3782 unless the Participle be Datta and śruta, when the present rule applies.

Why do we use 'एव (alone)'? So that the restriction should apply to 'kāṛaka', and not to Datta and, Śruta. For the words Datta and Śruta will have acute on the final even after a non-kāṛaka word. As सश्रुत ॥

Why do we say 'when denoting benediction'? The rule will not apply where benediction is not meant. As देवै खाता=देवखाता । This rule applies to Datta and Śruta after a kāṛaka word, only when benediction is meant. It therefore does not apply to देवै दत्त 'the name of Arjuna's conch', as आहूतौ न वति देवै दत्त, which is governed by VI 2 48

३८८३ । इत्यभूतेन कृतमिति च । ६ । २ । १४८ ॥

इत्यभूतेन कृतमित्येतस्मिन्नर्थे य समासस्तत्र क्तान्तमुत्तरपदमन्तोदात्त स्यात् । सुप्तप्रलपितम् । प्रसक्तगीतम् । कृतमिति क्रियासामान्ये कर्तातिर्नाभूतप्रादुर्भाय एव । तेन प्रलपिताद्यापि कृत भवति 'द्वितीया कर्मणि' (३७८२) इत्यस्यापवादः ॥

3883 The Participle in *kta* has acute on the final, when the compound denotes 'done by one in such a condition'

The word इत्यभूत means 'being in such a condition' Thus सुप्तप्रलपितम्, प्रसक्तगीतम्, as Adjectives and Abstract verbal nouns This is an exception to VI 2 48 When the words प्रलपित &c are used to denote Noun of Action (भाव) then by VI 2 144 they get of course acute on the final

३८८४ । अनो भावकर्मवचनः । ६ । २ । १५० ॥

कारकात्परमनप्रत्ययान्त भाववचन कर्मवचन चान्तोदात्तम् पय पान सुखम् । राजभोजना शालय । 'अन' किम् । हस्तादाय । 'भा-' इति किम् । दन्तधावनम् । करणे ल्युट् कारकात् किम् । निदर्शनम् ॥

3884 After a *kāraka* as mentioned in VI 2 148, the second member ending in the affix अन, and denoting an action in the Abstract or the object (i. e. having the senses of a Passive Adjective), has acute on the final

Thus पयपान सुखम् । This is an example of भाव or Abstract Verbal Noun, राजभोजना शालय, is an example of कर्मवचन or Passive Adjective This is formed by ल्युट् under III 3 116 For the Sutra III 3 116 may be explained by saying that (1) ल्युट् is applied when the Upapada is in the objective case and bhāva is meant, (2) as well as when object is to be expressed When the first explanation is taken, the above are examples of Bhāva, when the second explanation is taken they are examples of Kaima Why do we say 'ending in अन' ? Observe हस्तह'ार्यमुदञ्चित । Why do we say 'when expressing an action in the abstract (bhāva), or an Object (kaima)' ? Observe दन्तधावनम्, here ल्युट् is added after an Instrumental *kāraka* (III 3 117) Why do we say 'after a *kāraka*' ? Observe निदर्शनम् । In all the counter-examples, the second members retain their original accent

३८८५ । मन्क्तिव्याख्यानशयनासनस्यानयाजकादिक्रीताः । ६ । २ । १५१ ॥

कारकात्परमन्युत्तरपदान्यन्तोदात्तानि तत्पुङ्ये । कत्स्वरापवादः । रथवर्त्म । पाणिनिकृतिः हन्दाध्याख्यानम् । राजशयनम् । राजासनम् । अश्वस्थानम् । ब्राह्मणयाजकः । गोक्रातः । 'कारकात्' किम् । 'प्रभूती सवतिम्' । अत्र 'तादेव कृति' (३८८४) इति स्वरः ॥

3885 The words ending in मन् or क्तिन् affixes, and the word व्याख्यान, शयन, आसन, स्थान and क्रीत as well as याजक &c. have acute on the final, when at the end of a compound, preceded by a *kāraka* word.

Thus मन्—रथवत्म् । किन्—पाणिनिर्कात् । व्याख्यान—कृन्तोव्याख्यानम् । शयन—राजशयनम् । आसन—राजासनम् । स्थान—अश्वस्थानम् । याजकादि words are those which form Genitive compounds under II 2 9, and those compounds only are to be taken here, as ब्राह्मणयाजकम्, क्षत्रिययाजकम्, ब्राह्मणपूजकम्, क्षत्रियपूजकम् । क्रीत—गोक्रीतम् । This is an exception to VI 2 139, and in the case of क्रीत, rule VI 2 48 is superseded. The words व्याख्यान &c do not denote here भाव or कर्म had they done so, rule VI 2 149 would have covered them. When the first member is not a kāraka, we have प्रभृतौ स गतिम् । Here the accent is governed by VI 2 50, S 3784

1 याजक, 2 पूजक, 3 परिचारक, 4 परिषेवक पोरवपक, 5 स्नापक स्नातक, 6 अध्यापक, 7 उत्साहक (उत्सादक) 8 उद्वर्तक, 9 होतृ, 10 भर्तृ, 11 रथगणक, 12 पत्तिगणक, 13 पोतृ, 14 होतृ 15 वर्तक ॥

३८८६ । सप्तम्या पुण्यम् । इ । २ । १५२ ॥

अनोदात्तम् । अध्ययनपुण्यम् । 'तत्पुण्ये तुल्यार्थः' (३७३६) इति प्राप्तम् । 'सप्तम्याः' कम् । वेदेन पुण्य वेदपुण्यम् ॥

3886 The word 'punya' has acute on the final when preceded by a noun in the Locative case

Thus अध्ययने पुण्यम् = अध्ययनपुण्यम् । The compounding takes place by II 1 40 by the process of splitting the sūtra (yoga vibhāga), taking सप्तमी there as a full sūtra, and शेषाद्वे another. Here by VI 2 2, S 3736 the first member would have preserved its accent, the present sūtra supersedes that and ordains acute on the final. The word पुण्य is derived by the Upādi affix यत् (Up V 15) and would have retained its natural accent (VI 1. 213) and thus get acute on the first syllable by kūt accent (VI 2 139) Why do we say 'a locative case' ? Observe वेदेन पुण्य = वेदपुण्यम् ॥

३८८७ । जनार्थकलह तृतीयायाः । इ । २ । १५३ ॥

माषोन्नम् । माषविकलम् । वाक्कलह । तृतीयापूर्वपदप्रकृतिस्वरपदादौप्यम् । अत्र केचिदर्थेति स्वरूपग्रहणमिच्छन्ति । धान्यार्थः । कुनशब्देन स्वर्थनिर्देशार्थेन तदर्थानां ग्रहणमिति प्रतिपादोक्तत्वादेव सिद्धे तृतीयाग्रहणं स्पष्टार्थम् ॥

3887. The acute falls on the final of words having the sense of 'ūna,' and of 'kalaha' when they are second members in a compound, preceded by a term in the instrumental case.

Thus माषोन्नम्, माषविकलम्, वाक्कलहम् । The compounding takes place by II. 1 31. This is an exception to VI 2 2 by which the first member being in the third case, would have retained its original accent. Some say that the word अर्थ in the sūtra means the word' form अर्थ, so that the aphorism would mean—'after an Instrumental case, the words कुन, अर्थ, and कलह get acute on the final' The examples will be in addition to the above.—धान्यनार्थः = धान्यार्थः । If this be so, then the word form कुन alone will be taken and not its synonyms like विकल &c. To this we reply, that कुन will denote its synonyms also, by the fact of its being followed by the word अर्थ । By sūtra II 1. 13, ऊयार्थः and कलह always take the

Instrumental case, so we could have omitted the word 'सुतीयाया', from this sūtra for by the maxim of pratipadokta &c ऊनार्थकलङ्क would have referred to the compound ordained by II 1 31 The mention of सुतीया here is only for the sake of clearness

३८८८ । मिश्र चानुपसर्गमसधौ । ६ । २ । १५४ ॥

एषावन्धनेकार्थं सधिः । तिलमिश्रा । सर्पिमिश्रा । 'मिश्रम्' किम् । गुहधाना । 'अनुपसर्गम्' किम् । तिलसमिश्रा । 'मिश्रणकृणो' सौपसर्गयङ्गणस्य इदमेव ज्ञापकम् । 'असधौ' किम् । ब्राह्मणमिश्रो राजा । ब्राह्मणैः सह सहित ऐकार्थमापन्न ॥

3888 The word 'mīśra' has acute on the final after an Instrumental case, when it is not joined with any Preposition and does not mean a 'compact or alliance'

Thus तिलमिश्राः सर्पिमिश्राः । Why do we say मिश्र ? Observe गुहधाना । Why do we say 'not having a Preposition' ? Observe तिलस मिश्रा । The employment in this sūtra of the phrase 'anuprasargam' implies, that wherever else, the word mīśra is used, it includes mīśra with a preposition also. Therefore in II 1 31 where the word मिश्र is used, we can form the Instrumental compounds with मिश्र preceded by a preposition also

Why do we say 'not denoting a compact' ? Observe ब्राह्मणमिश्रो राजा = ब्राह्मणैः सह सहित ऐकार्थमापन्न ॥

३८८९ । नञो गुणप्रतिषेधे सपाद्वर्द्धितानामर्थान्तास्तद्धिताः । ६ । २ । १५५ ॥

संपाद्वर्द्धिततद्धितान्ताञ्जो गुणप्रतिषेधे वर्तमानात्परेऽन्तोदाना । कर्णवेष्टकाभ्य त पादि कार्यवेष्टकिकम् । न कार्यवेष्टकिकमकार्यवेष्टकिकम् । छेदमर्हति छेदिक । न छेदिकोऽर्च्छेदिक । न वत्सेभ्यो हितोऽवात्सीय । न सतापाय प्रभवति असतापिक । 'नञ' किम् । गर्दभरतमर्हति गर्दभरथिक । विगार्दभरथिक । 'गुणप्रतिषेधे' किम् । गर्दभरथिकादन्योऽगार्दभरथिक । गुणो हि तद्धितार्थं वृत्तिनिमित्तं स पादितत्वाद्युच्यते । तत्प्रतिषेधो यत्रोच्यते तत्राय विधिः । कर्णवेष्टकाभ्य न संपादि मुखमिति । 'संपादि-' इति किम् । पाणिनीयमधीते पाणिनीयः । न पाणिनीय अपाणिनीय । 'तद्धिता' किम् । बोद्धुमर्हति बोढा । न बोढाबोढा ॥

3889 The words formed with the Taddhita affixes denoting, 'fitted for that' (V 1 99), 'deserving that' (V 1 63), 'good for that' (V 1 5), 'capable to effect that' (V 1 101), have acute on the final, when preceded by the Negative Particle 'naḥ' when it makes a negation with regard to the abovementioned attributes

Thus संपादि 'suited for that' (V 1 99) — अकार्यवेष्टकिकं मुखम् = न कार्यवेष्टकिकं (कर्णवेष्टकाभ्या सम्पादि) । The affix is ठञ् । अर्ह 'deserving that' (V. 1. 63) — अर्च्छेदि = न छेदि क (छेदमर्हति) The affix is ठक् (V 1 64 and V 1. 19) हित 'good for that' (V 1 5) — अवात्सीय = न वत्सेभ्यो हितो । The affix is छ V 1 1 असमर्थ 'capable to effect that' (V 1 101) — असतापिक = न सतापिक । The affix is ठञ् (V 1 18) Why do we say 'after नञ' ? Observe गर्दभरथमर्हति = गर्दभरथिक, विगार्दभरथिक, where the negative वि is used and therefore the vyaya वि retains its accent by VI 2 2. Why do we say 'negation of

that attribute' ? Observe गार्हभरधिकान्य = अगार्हभरधिक । The word गुण here means the attribute denoted by the Taddhita affix, and not any attribute in general. Thus अकार्यवेष्टकिकं सुखं = कार्यवेष्टकाभ्याम् सुखम् । Why do we say in the sense of samapāḍi &c' ? Observe पाणिनीयमधीयते = पाणिनीय = अपाणिनीय । Why do we say 'Taddhita affixes' ? Observe कन्या वोढुमर्हति = कन्यावोढा, न वोढा = अवोढा । Here लृच् a kṛit is added in the sense of 'deserving' (III 3 169)

३८९० । ययतोश्चातदर्थे । ६ । २ । १५६ ॥

ययतो यौ तद्धितौ तदन्तस्योत्तरपदस्य नञो गुणप्रतिषेधविषयात्पदस्यान्त उदात्त स्यात् । पाशाना समूह पाशया अपाशया । न पाशया अदत्त्यम् । 'अतदर्थे' किम् । अपाशयम् । 'तद्धित' किम् । अदेयम् । गुणप्रतिषेधे' किम् । दत्त्यादन्यददत्त्यम् ॥

'+ तदनुबन्धग्रहणे नातदनुबन्धकस्य+' इति । नेह । अवामदेव्यम् ॥

3890 The words formed with the Taddhita affixes य and यत् when not denoting 'useful for that,' have acute on the last syllable, after the particle नञ् negating the attribute

Thus पाशाना समूह = पाशया न पाशया = अपाशयौ, (IV 2 49) दन्तेषु भव = दन्त्यम् न दन्त्यम् = अदन्त्यम्, (V 1 6) Why do we say 'atadārtha —not useful for that,' Observe पाठार्थमुदकम् = पाठ्यम्, न पाठ्यम् = अपाठ्यम् (V 4 25) Why do we say 'Taddhita' ? This rule does not apply when the affixes are not Taddhita, as अदेयम् formed with the kṛit affix यत् । Why do we say 'negating the attribute' ? There must be negation of the attribute, otherwise दन्त्यादन्यत = अदत्त्यम् । *Paribhāṣā* — "When a term with one or more Anubandhas is employed in Grammar, it does not denote that which in addition to those one or more anubandhas has another Anubandha attached to it" The affix य and यत्, one without any anubandha and the other with the anubandha त् being specifically mentioned, excludes all other affixes having य as their effective element, such as ङ &c (IV. 2 9), thus न वामदेव्यम् = अवामदेव्यम् । See IV 2. 9

३८९१ । अच्कावशक्तौ । ६ । २ । १५७ ॥

अजन्त कान्त च नञ् परमन्तोदात्तमशक्तौ गम्यायाम् । अपचः पक्तुमशक्तः । अत्रिलिखः अशक्तौ किम् । अपचो दीक्षितः । गुणप्रतिषेध इत्येव । अन्योऽय पचादपचः ॥

3891. A word formed with the kṛit affix अच् and क, preceded by the particle नञ्, has acute on the final, when the meaning is 'not capable'.

Thus अपचं = य पक्तुं न शक्नोति, so also अत्रिलिखं (III 1 134 &c) Why do we say when meaning 'not capable' ? Observe अपचो दीक्षितः । A दीक्षित does not cook his food, not because he is physically incapable of cooking, but because by the vows of his particular order he is prohibited from cooking

३८९२ । आक्राशे च । ६ । २ । १५८ ॥

नञ् परावच्कावन्तोदात्तावाक्राशे । अपचो ज्ञात्म् । पक्तुं न शक्नोतीत्येवमाक्राशयते । अत्रिलिख ॥

3892 A word formed by the krit affixes अच् or क्, preceded by the Negative particle, has acute on the final when one abuses somebody by that word

Thus अपचेः^१ स्य जालम् 'this rogue does not cook, though he can do so' Here avarice is indicated, the fellow wants more pay before he will cook and not his incapacity So also अविद्विष^२ ॥

३८९३ । सज्ञायाम् । ६ । २ । १५९ ॥

नञ् परमन्तोदात्ता स ज्ञायामाक्रोशे । अदेवदत्तः ॥

3893 When abuse is meant, a word preceded by 'nañ' has acute on the final, in denoting a Name

Thus अदेवदत्त^३ 'No Devadatta, not deserving of this name'

३८९४ । कृत्योक्तेशुच्चावदियश्च । ६ । २ । १६० ॥

नञ् परेऽन्तोदात्ता स्युः । अकर्तव्यः । उक्तः । अनायासुक् । इष्णुच् अनलकरिष्णुः । इष्णुजपहो विष्णुचो दध्यनुबन्धकस्यापि यद्वृणमिकारादेवि धानसामर्थ्यात् । अनाद्यभविष्णुः । चावदि । अचारः । 'राजाहो गच्छन्ति' । अराजा । अनह । 'भाषायाम्' नञ् । स्वर यव ॥

3894 After the Negative particle, words formed by the kritya affixes (III 1 95), by उक्, and इष्णुच् and the words चारु &c have acute on the final

Thus kritya — अकर्तव्यमः + उक् — अनायासुक्^४ । इष्णुच् अनलकरिष्णुः^५ । The affix इष्णुच् includes क्लिष्णुच् also though the latter contains two anubandhas In sūtra III 2 57 क्लिष्णुच् is ordained after भू but instead of क्लिष्णुच् with क्, the affix might have been well exhibited as खष्णुच् without इ । As भू is udātta, भू + खष्णुच् = भू + इद + खष्णुच् । So that we would have got the required form But as a matter of fact the affix is exhibited there with an इ for the sake of the present sūtra only, so that इष्णुच् here may include क्लिष्णुच् also । अनाद्यभविष्णुः^६, चारु &c — अचारः^७, असाधुः^८, अयोधिकः^९, अवदान्यः^{१०}, अनङ्गमेजयः^{११} (double negation) अनङ्गमेजयः (double negation) The words वर्तमानः, वर्धमानः त्वरमाणः, धीयमाणः, रोचमानः क्रीयमाणः, and शोभमानः preceded by अ (नञ्) when denoting names have acute on the final अविकारः^{१२}, असदृशः^{१३} and अविकारसदृशः^{१४} (विकार and सदृश taken jointly and separately) अगृहपतिः, अगृहपतिकः^{१५} । अराजा and अनह^{१६} in the Vedas only. In the Vernacular they have the accent of नञ्, i e udatta on the first.

1 चारु, 2 साधु, 3 योर्धक (योधिक) 4 अनङ्गमेजय, 5 वदान्य, 6 अनङ्गमेजय, 7 वर्तमानवर्धमानत्वरमाणाधियमाणक्रियमाणरोचमानशोभमाना (क्रियमाण क्रियमाण) सज्ञायाम्, 8 विकारसदृशे व्यस्ते समस्ते (विकार, असदृश अविकारसदृश), 9 गृहपति, 10 गृहपतिक, 11 राजाहो गच्छन्ति ॥

३८९५ । विभाषा त्वचचतीक्ष्णशुचिषु । ६ । २ । १६१ ॥

तृच् । अकर्ता । अच । अनङ्गम् । अतीक्ष्णम् । अशुचि । यक्षोऽप्यस्वरः ॥

3895 After the Negative particle, the final of the following is optionally acute —a word formed with the affix 'tūn,' and the words अन्न, तीक्ष्ण, and शुचि ॥

Thus तून्-अकर्त्त ०१ अकर्त्ता, अन्न &c-अन्नम् or अन्नम्, अतीक्ष्णम्, ०१ अतीक्ष्णम्, अशुचि ०१ अशुचि ॥ The alternative accent is that of the Indeclinable (VI 2 2)

३८९६ । बहुव्रीह्याविदमेतत्तद्वय. प्रथमपूरणयोः क्रियागणने । ६ । २ । १६२ ॥

एतद्वयोरन्त उदात्त । इदं प्रथमस्य स इदंप्रथम । एतद्वितीय । तत्पञ्चम । 'बहुव्रीहा' किम् । अन्नं प्रथम इदंप्रथम । 'तृतीया-' (६९२) इति योगविभागात्समासः । 'इदमेतत्तद्वय' किम् । यत्प्रथम । 'प्रथमपूरणयो' किम् । तान् बहुव्रीह्यस्य तद्वयम् । 'क्रियागणने' किम् । अयं प्रथम प्रधान एवा त इदंप्रथमा । द्वयगणनमिदम् । 'गणने' किम् । अयं प्रथम एवा त इदंप्रथमा । इदंप्रधाना इत्यर्थः । उत्तरपदस्य कार्यत्वात्काप्य पूर्वमन्तोदात्तम् । इदं प्रथमका । बहुव्रीह्यावित्यधिकारो 'वन समासे' (३९१२) इत्यतः प्राग्बोध्यम् ॥

3896 In a Bahuvrīhi, after the words इदम्, एतद् and तद् the last syllable of प्रथम and of a proper Ordinal Numeral, has the acute, when the number of times of an action is meant—

Thus इदं प्रथम गमनं भोजनं वा=स इदमप्रथमं this is the first time of going or eating' एतद्वितीय, तत्पञ्चम । Why do we say 'in a Bahuvrīhi ?' Observe अनेन=प्रथम इदंप्रथमः । Here the compounding takes place under S 692 by dividing that sūtra into two parts by the method of yoga bibhāga Here the first member, being in the third case, retains its accent by VI 2 2

Why do we say 'after id.m &c' Observe यत्प्रथम = य प्रथम एवाम्, here the first term retains its accent by VI 2 1

Why do we say 'of prathamā and the Ordinals' ? Observe तानिबहुव्रीह्यस्य=तद्वयम् ॥

Why do we say 'in counting an action' ? Observe अयं प्रथम एवा=त इदंप्रथमा । Here substances are counted and not act on

Why do we say 'in counting' ? Observe अयं प्रथम एवा=इदं प्रथमा & c. इदं प्रधानाः and the word प्रथम means here 'foremost,' and is not a numeral

When the कप् affix is added, the acute falls on the last syllable preceding कप् । As इदं प्रथमम् । The Bahuvrīhi governs the subsequent sūtras up to VI, 2. 178, S 3912,

३८९७ । सख्याया. स्तनः । ६ । २ । १६३ ॥

बहुव्रीह्यावन्तोदात्तः । द्विस्तना । त्रस्तना । 'स ख्यायाः' किम् । दर्शनीयस्तना । 'स्तनः' किम् । द्विधिरः ।

3897 In a Bahuvrīhi, after a Numeral, the word 'stana' has acute on the final

Thus द्विस्तनौ, त्रस्तनौ । Why do we say 'after a Numeral' ? Observe त्रस्तनोवस्तना । Why do we say 'स्तन' ? Observe द्विधिरः ॥

३८९८ । विभाषा कृन्दसि । ६ । २ । १६४ ॥

‘द्विस्तना करोति’ ॥

3898 Optionally so, in the Vedas, the stana after a Numer al has acute on the final

Thus द्विस्तना or द्विस्तना, चतुस्तना or चतुस्तना ॥

३८९९ । सत्राया मित्राजिनयो । ६ । २ । १६५ ॥

देवमित्रः । कणाजिनम् । ‘सत्रायाम्’ किम् । प्रियमित्रः ॥

‘+ अविप्रतिषेधोऽत्र मित्रे +’ विश्वामित्रिः ॥

3899 In a Bahuvrīhi, ending in ‘mitra’ and ‘ajina’ the acute falls on the last syllable, when the compound denotes a Name

As देवमित्रः, कणाजिनम् । Why do we say ‘a Name’ ? Observe प्रियमित्रः ॥

Part — Prohibition must be stated in the case of मित्र when the name is that of a Rishi As विश्वामित्रः which is governed by VI 2 106 ॥

३९०० । व्यवायिनोऽन्तरम् । ६ । २ । १६६ ॥

व्यवधानवाचकात्परमन्तरमन्तोदात्तम् । वस्त्रमन्तर व्यवधायक यस्य स वस्त्रान्तरः । ‘व्यव धायिन’ किम् । आत्मान्तरः । अन्यस्वभाव इत्यर्थः ॥

3900 In a Bahuvrīhi ending in ‘antara’ the acute falls on the final, after a word which denotes ‘that which lies between’

Thus वस्त्रान्तरम् ‘through an intervened cloth or drapery,’ वस्त्रमन्तर व्यव धायक यस्य &c Why do we say ‘when meaning lying between’ ? Observe आत्मान्तरम् = आत्मा स्वभावोऽन्तरोऽन्यो यस्य ॥

३९०१ । मुखं स्वाङ्गम् । ६ । २ । १६७ ॥

गौरमुखः । ‘स्वाङ्गम्’ किम् । दीर्घमुखा प्राजा ॥

3901 In a Bahuvrīhi the acute is on the final, when the second member is ‘mukha’ meaning mouth i. e. the actual bodily part of an animal and not used metaphorically

Thus गौरमुखः । Why do we say ‘an actual part of a body’ ? Observe दीर्घमुखा प्राजा । Here मुख means ‘entrance’

३९०२ । नाव्ययदिक्कटुगोमहत्सूलमुष्टिपृथुवत्सेभ्यः । ६ । २ । १६८ ॥

उच्चैर्मुखः । प्राङ्मुखः । गोमुखः । महामुखः । सूलमुखः । मुष्टिमुखः । पृथुमुखः । वत्स मुखः । पूर्वपदप्रकृतिस्वरितम् । गोमुष्टिवत्स पूर्वपदस्योपमानलक्षणोऽपि विकल्पोऽनेन बाध्यते ॥

3902 In a Bahuvrīhi, the acute does not fall on such ‘mukha’ denoting a real mouth, when it comes after an Indeclinable, and a name of a direction, or after गो, महत्, सूल, मुष्टि, पृथु and वत्स ॥

Thus अव्यय उच्चैर्मुखः । The word उच्चै is finally acute and retains its accent दिक्—प्राङ्मुखः । The word प्राङ् has acute on the first by VI, 2, 52, गो &c :—

गोमुखं, महामुखं स्थूलमुखं, सुष्टिमुखं, पृथुमुखं, and वत्समुखं. In these the first members of the Bahuvrīhi preserve their respective accents, under Rule VI 2 1 and in the case of compounds preceded by गो, सुष्टि, and वत्स, the optional rule taught in the next sūtra is also superseded by anticipation, though the words may denote comparison

३९०३ । निष्ठोपमानादन्यतरस्याम् । ६ । २ । १६९ ॥

निष्ठान्तादुपमानवाचिनश्च परं मुखं स्वाङ्गं वान्तोदात्तं बहुव्रीहौ । प्रचालितमुखं । पक्षे 'निष्ठोपसर्गे' (३८४४) इति पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वेन गतिस्वरोऽपि भवति । उपमानम् । सिद्धमुखं ॥

3903 In a Bahuvrīhi, the word 'mukha' denoting 'an actual mouth' has optionally the acute on the final, when preceded by a participle in 'ta' or by that wherewith something is compared

Thus प्रचालितमुखं. or प्रचालितंमुखं or प्रचालितमुखः । When the final is not acute, then Rule VI 2 110 S 3844 applies which makes the first member have acute on the final optionally, and when that also does not apply, then by VI 2 1 the first member preserves its original accent, which is that of the gati (VI 2 49) Thus there are three forms. So also with a word denoting comparison — सिद्धमुखं. or सिद्धंमुखं ॥

३९०४ । जातिकालसुखादिभ्योऽनाच्छादनात्कुण्डलमितप्रतिपत्ताः । ६ । २ ।

१६० ॥

सारङ्गजम् । मासजातः । सुखजातः । दुःखजातः । 'जातिकाल-' इति किम् । पुत्रजातः । 'अनाच्छादनात्' किम् । वस्त्रच्छन्नः । 'अकृत-' इति किम् । कुण्डलकृतः । कुण्डलमितः । कुण्डलप्रतिपत्ताः । अस्माकंजापकाचिष्ठान्तस्य परिणामः ॥

3904 After a word denoting a species with the exception of a word for 'garment or covering', and after a time-denoting word, as well as after 'sukha' &c the Participle in 'kta' has acute on the final, in a Bahuvrīhi, but not so when the participles are कृत, मित and प्रतिपत्ता ॥

Thus सारङ्गजम्. । कालः -- मासजातः । सुखं &c : -- सुखजातः । दुःखजानम्. ।

Why do we say 'after a Species, a time or सुख &c word' ? Observe पुत्रजातः (II 2 37), the participle being placed after the word Putra

Why do we say 'when not meaning -a garment' ? Observe वस्त्रच्छन्नः from the root वस्, with the affixes च्छन्

Why do we say 'when not कृत &c.' ? Observe कुण्डलकृतः, कुण्डलमितः, कुण्डलप्रतिपत्ताः । कुण्डल is first acute by Phit II 3. being neuter These three participles do not stand first in a compound (contrary to II 2. 36) This sūtra implies that as a special case Nishphā participles may stand second in a compound In the counterexamples, above given, the first members retain their original accent (VI 2. 1) The words सुख &c are given under III 1. 18.

1 सुख, 2 दुःख, 3 वृष, (वृष तोष) 4 कण्ठ, 5 अक्ष, 6 आक्ष, 7 अक्षीक, 8 प्रतीप, 9 कण्ठ, 10 कण्ठ, 11 छोट, 12 गहन.

३८०५ । आ जाते । ६ । २ । १७१ ॥

जातिकालसुखादिभ्यः परो जातशब्दो वान्तोदात्तः । दन्तजात । मासजातः ॥

3905 After a species (with the exception of garment) or a time denoting word, or after 'sukha' &c in a Bahuvrīhi, the word 'jāta' has optionally acute on the final

Thus दन्तजात or दन्तजात, मासजात, or मासजातः, सुखजात or सुखजातः, दुःखजात, or दुःखजात &c The word दन्त is first acute by Phit II 6, मास is first acute by Phit II 15 The words सुख and दुःख are end acute by Phit I 6

३८०६ । नञ्सुभ्याम् । ६ । २ । १७२ ॥

अहुवीहायुत्तरपदमन्तोदात्तम् । अक्षीक । सुमाषः ॥

3906 A Bahuvrīhi formed by the Negative particle 'nañ' or by 'su' has acute on the last syllable of the compound

Thus अक्षीक, सुमाषः ॥

३८०७ । कपि पूर्वम् । ६ । २ । १७३ ॥

नञ्सुभ्या पर षुत्तरपद तदन्तस्य समासस्य पूर्वमुदात्त कपि परे । अक्षयवन्धुक । सुकुमारीकः ॥

3907 A Bahuvrīhi, formed by 'nañ' or 'su' and ending in the affix 'kap' (V 4 153) has acute on the syllable preceding the affix

By the last sūtra the accent would have fallen on कप, this makes it fall on the vowel preceding it Thus अक्षयवन्धुक, सुकुमारीक ॥

३८०८ । इत्थान्तेऽन्त्यात्पूर्वम् । ६ । २ । १७४ ॥

इत्थान्त उत्तरपदेऽन्त्यासि चान्त्यात्पूर्वमुदात्त कपि नञ्सुभ्या पर अहुवीहा । अक्षीकः । सुमाषक । पूर्वमित्यनुवर्तमाने पुनः पूर्वग्रहण प्रवृत्तिभेदेन नियमायम् । इत्थान्तेऽन्त्यादेव पूर्वपदमुदात्त न कपि पूर्वमिति । अक्षक । कवन्तस्य वान्तोदात्तत्वम् ॥

3908. When the compound ends in a light vowel, the acute falls on the syllable before such last, in a Bahuvrīhi preceded by 'nañ' and 'su' to which 'kap' is added

Thus अक्षीक, सुमाषकः । The repetition of पूर्व in this sūtra, though its anuvṛtti was present from the last, shows, that in the last aphorism, the syllable preceding कप takes the acute, while here the syllable preceding the short vowel-ending final syllable has the acute and not the syllable preceding कप । This is possible with a word which is, at least, of two syllables (not counting, of course, इ and क on कप) Therefore, in अक्षक, and सुमाषकः, the acute is on the syllable preceding, कप by VI 2. 173, because it has here no antyāst-puṣyam

३८०८ । अहोर्नञ्वदुत्तरपदभूमि । ६ । २ । १७५ ॥

उत्तरपदार्थबहुत्ववाचिनो अहो परस्य पदस्य नञ परस्येव स्वर स्यात् । बहुव्रीहिक । बहुमित्रक । 'उत्तरपद-' इति किम् । अहुषु मानोऽस्य स बहुमान ॥

3909 A Bahuvrīhi with 'bahu' has the same accent as 'nañ' when it denotes muchness of the object expressed by the second member

In other words, a Bahuvrīhi with the word अहु in the first member, is governed by all those rules which apply to a Bahuvrīhi with a Negative Particle such as Rules VI 2 172 &c when this gives the sense of multiety of the objects denoted by the second member Thus बहुव्रीहिक. by VI 2 174 बहुमित्रक ॥

Why do we say 'uttara pada bhūmni—when multiety of the object denoted by the second member is meant' ? Observe अहुषु मानोऽस्य=अहुमानः अदम्, (VI 2 1)

३८१० । न गुणद्वयोऽवयवाः । ६ । २ । १७६ ॥

अवयववाचिनो अहो परे गुणद्वयो नान्तोदात्ता बहुव्रीहौ । बहुगुणा रज्जुः । बहुवर-पदम् । बहुध्याय । गुणादिराकृतिगणः । 'अवयवा' किम् । बहुगुणो द्विजः । अध्ययनसुतसदा-चारादयो गुणाः ॥

3910 In a Bahuvrīhi, after 'bahu,' the acute does not fall on the final of 'guna' &c when they appear in the compound as ingredient of something else.

Thus बहुगुणा रज्जु, बहुवर पदम्, बहुध्याय (VI 2 1) गुणादि is an Akrtigāṇa. Why do we say 'when it denotes an avayava or ingredient' ? Observe बहुगुणोऽन्तर्गताः=अध्ययनसुतसदाचारादयोऽन्तर्गताः ॥

1 गुण, 2 अवर, 3 अध्याय, 4 सुत, 5 अन्तर्गत, आकृतिगण ॥

३८११ । उपसर्गात्स्वाङ्गं ध्रुवमप्यु । २ । १७७ ॥

प्रपृष्टः । प्रललाटः । ध्रुवमेककृपम् । 'उपसर्गति' किम् । दर्शनीयपृष्टः । 'स्वाङ्गम्' किम् । प्रयाजो दधुः । 'ध्रुवम्' किम् । उद्धातुः 'अप्यु' किम् । विप्युः ।

3911. A word denoting a part of the body, which is constant (and indispensable), with the exception of 'parśu' has, after a Preposition in a Bahuvrīhi compound, the acute on the last syllable

Thus प्रपृष्टः, प्रललाटः । कृतं यस्य प्रगतं पृष्टं भवति उ प्रपृष्टः ॥

Why do we say 'after a Preposition' ? Observe दर्शनीयपृष्टः ॥

Why do we say 'part of the body' ? Observe प्रयाजो दधुः ॥

Why do we say 'dhruva—constant and indispensable' ? Observe उद्धातुः क्षीयति । Here the hand is raised up only at the time of cursing and not always so the state of उद्धातु is temporary and not permanent.

Why do we say with the exception of पश्यु ? Observe विप्युः (VI. 2, 1).

३९१२ । वन समासे । इ । २ । १७८ ॥

समासमात्रेऽपसर्गादुत्तरपदं वनमन्तोदात्तम् । इत्येदिमे प्रवर्णौ ॥

3912 After a preposition, 'vana' has acute on the final in compounds of every kind

Thus वनस्यो यष्टस्यम्, निर्वस्यो प्रणिधीयते, the न changes to य by VIII. 4 5 The word 'samā-a' is used in the sūtra to indicate that all sorts of compounds are meant otherwise only Bahuvrīhi would have been meant.

३९१३ । अन्तः । इ । २ । १७९ ॥

अस्मत्परं वनमन्तोदात्तम् । अन्तर्द्यो देश । अनुपसर्गाद्यमिदम् ॥

3913 After 'antar' the acute-falls on the final of 'vana'

Thus अन्तर्द्यो देश । This sūtra is made in order to make वन oxytoned, when a preposition (upasarga) does not precede,

३९१४ । अन्तश्च । इ । २ । १८० ॥

उपसर्गादन्तः शब्दोऽन्तोदात्तः । पर्यन्तः । समन्तः ॥

3914. The word 'antar' has acute on the final when preceded by a Preposition

Thus पर्यन्तः, समन्तः । This is a Bahuvrīhi or a वादि compound

३९१५ । न निविभ्याम् । इ । २ । १८१ ॥

अन्तः । अन्तः । पूर्व पदप्रकृतिस्वरं ययि च कृते 'उदात्तस्वरितयोर्वय -' (३९५७) इति स्वारतः ॥

3915. The word antar has not acute on the final. after the prepositions न and च

Thus अन्तः, अन्तः, here the first member retains its acute, and semivowel is then substituted for the vowel य then the subsequent grave is changed to svarita by VIII. 2 4 S. 3657.

३९१६ । परेऽभितोभावि मण्डलम् । इ । २ । १८२ ॥

परेः परममित उभयतो भावो यस्यास्ति तत्कूलादि मण्डलं आन्तोदात्तम् । परिकूलम् परिमण्डलम् ॥

3916. After pari' a word, which expresses something, which has both this side and that side, as well as the word 'maṇḍala' has acute on the final.

Thus परिकूलम्, परिमण्डलम् ॥

३९१७ । प्रादस्वाङ्गं संज्ञायाम् । इ । २ । १८३ ॥

प्रत्यक्षम् । अस्वाङ्गम् किम् । प्रपद्यम् ॥

3917. After pra, a word, which does not denote a part of body, has acute on the final, when the compound is a name.

3921. The words स्फिग, पून, वीणा, अञ्जस्, अध्वम्, कुक्षि, नामन् and a word denoting 'a plough', have acute on the final, when preceded by *apa*

Thus अपस्फिगम्, अपपूतम्, अपवीणम्, अपाञ्जस्, अपाध्वम् (This ordains acute on the final, where the compound apādhwa does not take the samāsanta affix अच् by V 4 85, when it takes that affix, the acute will also fall on the final because अच् is a चित् affix) This further shows that the samāsanta affixes are not compulsory (अनित्यश्च समासान्तः) अपकुक्षि, अपसीर्, अपहर्, अपसाहर्, अपनाम् । These are प्रादि compounds or Bahuvrīhi or Avyayibhavas. Some of these viz स्फिग, पूत and कुक्षि will be end-acute by VI 2 177, also when they denote parts of body and a permanent condition and the compound is a Bahuvrīhi. Here the compound must not be a Bahuvrīhi, nor should these words denote parts of body and permanent condition of these parts,

३९२२ अधोपरिस्थम् । ६ । २ । १८८ ॥

अध्याह्नो दन्तोऽधिदन्तः । दन्तस्योपरि जातो दन्तः । 'उपरिस्थम्' किम् । अधिकरणम् ॥

3922 After अधि, that word, which denotes that thing which overlaps or stands upon, has acute on the final

Thus अधिदन्तः = दन्तस्योपरि योऽन्योदन्तो जायते 'a tooth that grows over another tooth'

Why do we say when meaning 'standing upon' ? Observe अधिकरणम् । Here the acute is on क, the kit formed second member retaining its accent (VI 2 139)

३९२३ अनोरप्रधानकनीयसी । ६ । २ । १८९ ॥

अनोरप्रधानवाचि कनीयश्चान्तोदात्तम् । अनुगतो व्येष्टमनुव्येष्टः । पूर्ववदाद्यप्रधानादिप्रमाणम् । अनुगतः कनीयाननुकनीयान् । उत्तरवदाद्यप्रधानः । प्रधानार्थं च कनीयोपहणम् 'अप्र-' इति किम् । अनुगतो व्येष्टोऽनुव्येष्टः ॥

3923 After 'anu' a word which is not the Principal, as well as 'kaniyas' has acute on the final

The word अप्रधान means a word which stands in a dependant relation in a compound. Thus अनुगतो व्येष्टम् = अनुव्येष्टम् । These are प्रादि samāsa in which the first member is the principal or Pradhāna अनुगतः कनीयान् = अनुकनीयान्, here the second member is the Principal the word कनीयस् is taken as प्रधानम् । Had it been non pradhāna, it would be covered by the first portion of the sūtra, and there would have been no necessity of its separate enumeration. Why do we say 'अप्रधान' ? Observe अनुगतो व्येष्टः = अनुव्येष्टः, where व्येष्टः is the Principal.

३९२४ १. पुंस्त्वान्वादिष्टः । ६ । २ । १९० ॥

अनोः परास्त्रादिष्टवाचो पुंस्त्वोऽन्तोदात्तः । अन्वादिष्टः पुंस्त्वोऽनुपुंसकः । अन्वादिष्टः किम् । अनुगतः पुंस्त्वोऽनुपुंसकः ॥

3924 After 'anu' the acute falls on the final of 'puruṣa,' when it means a man of whom mention was already made

The word अन्वादिष्ट means 'of a secondary importance, inferior,' or 'mentioned again after having already been mentioned' Thus अन्वादिष्ट पुरुष = अनुपुरुष, but अनुगत पुरुष = अनुपुरुष ॥

३९२५ । अतिरक्तपदे । इ । २ । १९१ ॥

अति परमकदन्त पदशब्दोच्चारणोदात्तः । अत्यङ्गो नागः । अतिपदा गायत्री । अकल्पदे किम् । अतिकारकः ॥

'+ अतिरुतुलोप इति वाच्यम् + ' । इहमा भूत । शोभनी गार्ग्याऽतिगार्ग्यः । इह च स्तः । अतिक्रान्त कारुमतिकारक ॥

3925 After 'ati' a word not formed by a krit-affix, and the word 'pada' have acute on the last syllable

Thus अत्यङ्गो नागः, अतिपदा गायत्री । Why do we say 'nonkrit-word and pad' ? Observe अतिकारक ॥

Vali — The rule is restricted to those compounds in which a root has been elided. That is, when in analysing the compound, a verb like कम् is to be employed to complete the sense. Therefore, it does not apply to शोभनी गार्ग्य = अतिगार्ग्यः ॥ But it would apply to अतिकारकः, which when analysed becomes equal to अतिक्रान्त कारुम् ॥

३९२६ । नेरनिधाने । इ । २ । १९२ ॥

निधानमप्रकाशता । ततोऽन्यदनिधान प्रकाशनमित्यर्थः । निमूलम् । व्यलम् । अनिधाने किम् । निहितो दण्डो निदण्डः ॥

3926. After 'ni' the second member has the acute on the last syllable, when the sense is of 'not laying down.'

The word निधानं = अप्रकाशता 'not making manifest' Thus निमूलम्, व्यलम् । Why do we say when meaning 'not laying down' ? Observe निदण्डः = निहितो दण्डः । The force of नि is that of निधान here.

३९२७ । प्रतेरंश्वाद्यस्तत्पुरुषे । इ । २ । १९३ ॥

प्रतेः परेऽंश्वाद्योऽन्तोदात्ताः । प्रतिगतोऽशुः प्रत्यशुः । प्रतिजनः । प्रतिराजा । समान्तस्यां नित्यत्वाच्च टच् ॥

3927. In a Tatpuruṣa compound, the word 'anśu' &c have acute on the final when preceded by 'prati'

Thus प्रत्यशुः, प्रतिजनः, प्रतिराजा ॥ In the case of राजन् this rule applies when the Samasānta affix टच् is not added, when that affix is added, the acute will also be on the final by virtue of टच् which is a चित् affix

1 अंशु, 2 जन, 3 राजन्, 4 उष्ट, 5 खेटक (रोटक), 6 अजि, 7 जाती, 8 अश्व, 9 कत्तिका, 10 अर्थ, 11 पुर (आर्थपुर आर्थपुरः) ।

The word अशु is formed by the affix कु under the general class मगधु (Un I 37), राजन् is formed by the affix कनिन् (Un I 156), उष्ट by adding टच् to

उच 'to burn' (Up IV 162), चिन् + क्त्वं = छेदक, अजिर is formed by किर (Un I 53) आ + द्रा + अद् (III 3 106), with the augment रक् added to आ = आर्द्रा ॥ अ + स्पृष्ट = अवस्था ॥ क्त + तिकन् = क्तिका (Up III. 147) ऋध् + अच (III 1. 134) = ऋद्ध, पुर + क = पुर ॥

Why do we say 'in the 'tatpurusha' ? Observe प्रतिगता अंशोऽस्य = प्रत्यं सुरयमुष्ट ॥

३९२८ । उपाद्द्वयज्जिनमगौरादयः । ६ । २ । १९४ ॥

उपात्पर यद्द्वयज्जिनमगौरादयः तत्पुरुषे गौरादीन्वर्जयित्वा । उपदेवः उपेन्द्रः । उपाजिनम । अगौरादयः किम् । उपगौर । उपदेव । तत्पुरुषे किम् । उपगतः सोमोऽस्य स उपसोमः ॥

3928 In a Tatpurusha, the words of two syllables and 'ajina' have acute on the final when preceded by 'upa' but not when they are 'gaurā' and the rest

Thus उपातो देव = उपदेव, उपेन्द्र, उपाजिनम् । But not so in उपगौर, उपदेवः ॥

1 गौर 2 नेव (नेव) 3 तज, 4 लट 5 लोट, 6 जिह्वा, 7 कण्ठा, (कण्ठा) 8 कण्ठा, 9 गुध (गुध) 10 वल्य, 11 पाठ ।

Why 'in a 'tatpurusha' ? Observe उपगत सोमोऽस्य = उपसोम ॥

३९२९ । सोरवक्षेपणे । ६ । २ । १९५ ॥

सुप्रत्यवसित । सुप्र पुजायामेव । वाक्यार्थस्त्वत्र निन्दा असूयया तथाभिधानात् । 'सो' किम् । कुत्राप्यत्र । 'अवक्षेपणे' किम् । सुप्रवयम् ॥

3929 After 'su,' the second member has acute on the final in a 'tatpurusha' compound, when reproach is meant, in spite of the addition of 'su' which denotes praise

Thus इह कस्मिदानीं, सुप्रविद्धे सुप्रकृताभ्यां सुप्रत्यवसितः । The word सु here verily denotes praise, but it is the sense of the whole sentence that indicates reproach or censure. Why do we say 'after सु ? Observe सुब्राह्मणः । Why 'when reproach is meant' ? Observe प्रोभनेषु वक्षेः सुवक्षेः । So also सुप्रवयम् ॥

३९३० । विभाषोत्पुच्छे । ६ । २ । १९६ ॥

तत्पुरुषे । उत्कन्त पुच्छादुत्पुच्छ । यदा तु पुच्छमुदस्यति उत्पुच्छयति । 'परच' (३३३१) । उत्पुच्छन्तदा यायादित्यरेण नित्यमन्तादासत्ये प्राप्ते यित्तव्योऽयम् । सेवमुभयत्र विभाषा । 'तत्पुरुषे' किम् । उदस्त पुच्छ येन स उत्पुच्छ ॥

3930 In a Tatpurusha, the word 'utpuchha' may optionally have acute on the final

Thus उत्कान्तः पुच्छात=उत्पुच्छ, or उत्पुच्छः (VI 2 2) when this word is derived by the affix अच् (III 3 56 S. 32 31) from पुच्छमुदस्यति=उत्पुच्छयति, then it would always have taken acute on the final by VI. 2 144, the present sūtra ordains option there also. The rule does not apply to a non-tatpurusha as, उदस्तः पुच्छमस्य=उत्पुच्छः ॥

३९३१ । द्वित्रिभ्या पाद्वन्मूर्धसु बहुव्रीहौ । ६ । २ । १९७ ॥

आभ्या परेण्यन्तोदात्तो वा । 'द्विपाद्वन्मूर्धसु रथाय' । 'त्रिपाद्वन्मूर्धसु' । द्विदन् 'त्रिमूर्धनि' सुप्तरश्मिम् । मूर्धश्चित्यकतसमासान्त एव मूर्धशब्दः । तस्यैतत्प्रयोगोऽयमस्यपि समासान्तोऽन्तोदात्तस्य यथा स्यात् । एतदेव ज्ञापकम् 'अभित्य समासान्तो भवति' इति । यद्यपि च समासान्तं क्रियते तथापि बहुव्रीहिकार्यत्वात्तदेकदेशत्वाच्च समासान्तोदात्तस्य पठे भवत्येव । द्विमूर्धः । 'द्वित्रिभ्याम्' किम् । कल्पयामूर्धः । 'बहुव्रीहौ' किम् । द्वयोर्मूर्ध द्विमूर्धः ॥

3931 In a Bahuvrīhi, the words पाद्, दन् and मूर्धन् have optionally acute on the final after द्वि and त्रि ॥

Thus द्वी पादावस्य = द्विपात् or द्विपात् as in द्विपात् चतुष्पाद्य रथाय (Rig Veda IV 51 5) त्रिपाद् or त्रिपाद् as in त्रिपाद्वन्मूर्धसु (Rig Veda X. 90 4) द्विदन् or द्विदन् द्विमूर्धः or द्विमूर्धः as in त्रिमूर्धनिम् सुप्तरश्मिम् (Rig Veda I 146, 1) The word पाद् is पाद् with its च elided, (V 4 140) दन् is the substitute of दन्त (V 4 141) and मूर्धन् retains its न् not allowing samāsanta affix This also indicates that the samāsanta rule is not universal When the samāsanta affix is added, then also the acute is on the final, for the कार्यः is here the Bahuvrīhi compound, and this is only a part of it Thus द्विमूर्धः, त्रिमूर्धः । Why after द्वि and त्रि ? Observe कल्पयामूर्धः here the first member is middle acute by Phit II. 19 and this accent is retained (VI 2 1) 'Why 'Bahuvrīhi' ? Observe द्वयोर्मूर्धः = द्विमूर्धः ॥

३९३२ । सक्यं चाक्रान्तात् । ६ । २ । १९८ ॥

नैरसक्यः । अलक्ष्यसक्यः । 'आक्रान्तात्' किम् । सक्यसक्यः । समासान्तस्य सक्यसक्यत्वाच्च समासान्तोदात्तस्य भवति ।

3932 The word 'saktha' has acute on the final optionally, when preceded by any word other than what ends in 'kra'

The word सक्य is the samāsanta form of सक्यि (V. 4. 113) Thus नैरसक्यं or नैरसक्यः, अलक्ष्यसक्यं, or अलक्ष्यसक्यः The word नैर being formed by प्रज्ञादि णच् and अलक्ष्य by क्त (Up III 19) are both end-acute. Why 'not after a word ending in क्' ? Observe सक्यसक्यः which is always oxytone as it is formed by सक्य (V. 4. 113) & क्त affix

३९३३ । परादिशक्यन्तसि बहुलम् । ६ । २ । १९९ ॥

कक्यसि परस्य सक्यशब्दस्यादिकदातो वा । 'अजिसक्यमात्रमेत' । अत्र सात्विकम्—

*-परादिशक्य परान्ताशक्य पूर्वान्तिशक्यपि दृश्यते ।

पूर्वादिशक्य दृश्यन्ते व्यत्ययो बहुलं ततः *

इति । परादिः । 'सुविज्ञाता इत्युच्यते' । परान्तः । 'विशेषे' सुष्टिहृत्युच्यते । 'यस्मिन्' । पूर्वान्तः । 'विज्ञातुर्धेहि' ।

इति समासकराः ।

3933 The first syllable of the second member is diversely acute, in the Vedas

The word पर "the second member" refers to सक्य, as well as to any other word in general. Thus अजिसक्यमात्रमेत, but सोमसक्यमात्रमेतः so also अज्यसक्यः, साक्यपतिः, जित्यपतिः ॥

In the non Vedic literature these last two compounds will be final acute by VI 1 223, rule VI. 2 18 not applying because of the prohibition contained in VI 2 19

The rule is rather too restricted. It ought to be "In the Vedas, the *first* syllable and the *final* syllable of the *second* member, as well as the *final* syllable and the *first* syllable of the *preceding* member are seen to have the acute accent, in supersession of all the foregoing rules"

(1) As to where the *first* syllable of the second member (परादि) takes the accent, we have सुविद्यता उरुक्षय (Rig Veda I 2 9)

(2) As to where the final of all the second terms (परान्तः) takes the acute we have निवेनं सुष्टिहृत्यया (Rig Veda I 8 2) येस्त्रिचक्रः (Rig Veda I. 183. 1)

(3) As to where the final of the preceding (पूर्वान्तः) takes the acute, we have विश्वायुः धेहि ॥

(4) As to where the first syllable of the preceding (पूर्वादि) takes the acute we have as तिवोदासाय सामगाय ते ॥

Here end the Accents of Compounds.

CHAPTER V

ACCENTS OF VERBS.

३९३३ । तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः । ८ । १ । २७ ॥

तिङन्तात्पदादगोत्रादीन्यमुदात्तान्वेतयोः । पचति गोत्रम् । पचतिपचति गोत्रम् । एवं प्रवचनप्रवचनप्रवचनप्रत्यायनादयः । कुत्सनाभीक्ष्ण्यपदस्य पाठविशेषणम् । तेनान्यत्रापि गोत्रादियस्य कुत्सनादावेव कार्यं ज्ञेयम् । गोत्रादि- इति किम् । पचति पापम् । 'कुत्स-' इति किम् । क्षनति गोत्रं, समेत्य कूपम् ॥

3934 The words *gotra* &c., become unaccented after a finite verb, when a contempt or a repetition is intended.

Thus पचति गोत्रम्, when contempt is meant.

Here पचति गोत्रम् means 'he proclaims his Gotra &c, so that he may get food &c.' पचति is from the root पचि व्यत्तिकरणे 'to make evident' (Bhu 184). Where contempt is not meant, it has the force of repetition, i.e. he repeatedly utters his Gotra as one is bound to do, in marriage rites &c. And पचति पचति गोत्रम्, when repetition or intensity is denoted. Similarly पचति जुलम्, पचति पचति जुलम्. The word जुल is a noun derived from the root जु by the affix कन्, the लच् substitution for क् has not taken place, as an anomaly.

1 गोत्र, २ प्रव, 3 प्रवचन, 4 प्रवचन, 5 प्रवचन, 6 प्रवचन, 7 प्रवचन, 8 पाप, 9 न्याय
10 प्रवचन, 11 विवचन, 12 अवचन, 13 स्वाध्याय, 14 भूपिण्ड, 15 वा नाम (नाम वा) 16 प्रवचन, 17 प्रवचन ॥

The word नाम optionally becomes anudatta : in the alternative, it is first acute. Thus पचति नाम् or पचति नमः ॥

The words 'contempt and repetition' in the text qualify the whole sentence or sūtra, and not the word गोत्रादि nor the word अनुदात्त understood. For we find that wherever the word गोत्रादि is used in this Chapter, it always implies the sense of 'contempt or repetition'. Thus the word गोत्रादि is used in VIII. I 5% and there also the sense is of contempt and repetition.

Why do we say 'Gotra and the rest' ? Observe पचति पापम् । Here पापं is an adverb.

Why do we say 'when contempt or repetition is meant' ? Observe कनति गोत्रं क्रमेण कृपः । 'He digs a well, having assembled the Gotra.'

३९३५ । तिङ्ङितिङ् । ८ । १ । २८ ॥

कतिङ्ङतात्पदात्परं तिङ्ङन्तं निश्चयते । 'अग्निमीळे' ॥

3935. A finite verb is unaccented, when a word precedes it, which is not a finite verb.

Thus अग्निमीळे पुरोहितं (Rv I 1 'I) क इत्येवेष्टुं गच्छति (Rv I 1. 4), कर्त्तुं कृपायनो भव (Rv V. 1 1), यजमानस्य यज्ञं न पुराहि ॥

३९३६ । न लुट् । ८ । १ । २९ ॥

लुङ्ङन्तं न निश्चयते । यवः कर्त्ता ॥

3936. But the Periphrastic Future is not unaccented, when it is preceded by a word which is not a finite verb.

This restricts the scope of the last sūtra which was rather too wide. Thus यवः कर्त्ता, यवः कर्त्तारो, मासेन कर्त्तारः । The Sarvadhātuka affixes क्, र्, रङ्, are anudatta after the affix तात् by VI. 1 186, the whole affix तात् becomes udatta (IEI 1 3) and where the टि portion of तात्, i.e. the syllable तात्, is elided before the affix क्, there also the क् of क् becomes udatta, because the udatta has been elided. See VE. 1 161.

३९३७ । निपातैर्येकादिहन्तकुविषेष्टेष्ट्यकच्छिन्नयुक्तम् । ८ । १ । ३० ॥

यतेर्निपातैर्युक्तं न निश्चयते । 'यदग्ने स्वामर्हस्यम्' । 'युवा यदी कच' । 'कुविद्वङ् कच' । 'कचित्तिभिश्चकया कक्षित' । 'युवासे यत्र पितरो भवन्ति' ॥

3937. The finite verb retains its accent in connection with the particles यत्, 'that,' 'because,' यदि, 'if,' हन्त, 'also', 'Or' कुविद्, 'well', नेत्, 'not', चेत्, 'if', च 'if', कच्चिद् (interrogative particle, implying 'I hope' or 'I hope not'), and yatra 'where.'

Thus यदग्नेस्वामर्हस्यं (Rig Veda VIII 44 23) युवा यदी कच (Rig Veda V 74 5) कुविद्वङ् कचन् (Rig Veda VII. 91 1) नेत् जिह्मायन्त्यो नरकं पताम् (Rv. I 11), क च्चिद् भुङ्क्ते, क च्चिद् कधीते, युवासे यत्र पितरो भवन्ति (Rig Veda I. 89 9).

The particle चञ् with the indicatory चञ् has the force of चेत् । Thus अयं च मरिष्यति = अयं चेन्न मरिष्यति ॥

३९३८ । नह प्रत्यारम्भे । ८ । १ । ३१ ॥

नहेत्यनेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । प्रतिषेधयुक्तं आरम्भः प्रत्यारम्भः । 'नह भोज्यसे । प्रत्यारम्भे किम् । 'नह वैतस्मिं लोके दक्षिणमिच्छन्ति' ॥

3938 The finite verb retains its accent in connection with 'naha' when employed in the sense of forbidding

When something urged by one, is rejected insultingly by another, then the reply made by the first tauntingly, with a negation, is pratyârambha. Thus A says to B: 'Eat this please' B rejects the offer repeatedly, in anger or jest. Then A in anger or jest says 'No, you will eat'—as नह भोज्यसे: Here भोज्यसे retains its accent, which is acute on the middle, for से becomes accentless as it follows अनुपदेश (VI. 1 186), and ह्य becomes udâtta by the प्रत्ययस्य (III 1 3)

Why do we say, 'when asseverative'? Observe नह वै तस्मिं लोके दक्षिणमिच्छन्ति. 'Verily in that world they do not wish for fee' Here it is pure negation तस्मिन् is first acute by फिट् accent, लोके is final acute because it is formed by अक् of पचादि (III 1 134), दक्षिण is first acute, because it is a Pronoun ending in अ (स्वाङ्गशिष्टानन्दनामाश्च Phit II. 6) and चच्छन्ति is anudâtta by VIII. 1 28

३९३९ । सत्यं प्रश्ने । ८ । १ । ३२ ॥

सत्ययुक्तं तिङन्तं नानुदात्तं प्रश्ने । सत्यं भोज्यसे । 'प्रश्ने' किम् । 'सत्यमिह्या उ तं च यमिन्द्र' सत्वाम् ॥

3939. The finite verb retains its accent in connection with 'satya' when used in asking a question.

Thus सत्यं भोज्यसे 'Truly, will you eat?' सत्यमध्येच्छः । Why do we say 'in questioning'? Observe सत्यमिह्या उ तं च यमिन्द्र सत्वाम् ॥

३९४० । अङ्गाप्रतिलोम्ये । ८ । १ । ३३ ॥

अङ्गेत्यनेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । अङ्गं कुञ् । 'अप्रतिलोम्ये' किम् । 'अङ्गं कुञ्जसि इदानीं चास्यसि चासम्' । अनभिप्रेतमसौ कुञ्जप्रतिलोमो भवति ॥

3940 The finite verb retains its accent in connection with 'anga' when used in a friendly assertion

Anything done to injure another is pratiloma, opposite of this is apratiloma, or friendliness. In fact, it is equal to anuloma. Thus अङ्गं कुञ्ज 'yes, you may do' Here anga has the force of friendly permission.

But when it has the force of pratiloma, we have—अङ्गं कुञ्ज । इदानीं । इदानीं चास्यसि चासम् 'Well, chuckle O sinner! soon wilt thou learn, O sinner!' Here अङ्ग is used in the sense of censure, for chuckling is a thing not liked by the person and is pratiloma action for pluta-vowel see VIII. 2, 96.

३९४१ । हि च । ८ । १ । ३४ ॥

विपुक्त तिङन्त नानुदात्तम् । 'चा हि ष्मा याति' । 'आ हि रुहन्तम्' ॥

3941 The finite verb retains its accent in connection with 'hi' when used in a friendly assertion

Thus —आहिष्मा याति (Rig Veda IV. 29 2) आहिरुहन्तम् (Rig Veda VIII. 22 9)

३९४२ । ह्यन्त्यनेकमपि माकाङ्क्षम् । ८ । १ । ३५ ॥

धीत्यनेन युक्त वाकाङ्क्षमनेकमपि नानुदात्तम् । 'अन्तं हि मत्तो वदति' । 'पापमा चेन नपुनाति' । तिङन्तद्वयमपि न निहन्त्यते ॥

3942 In the Vedas, the finite verb retains its accent (but not always), in connection with 'hi', when it stands in correlation to another verb, even more than one

That is, sometimes one verb, sometimes more than one verb retain their accent. Thus of more than one verb, we have the following example —अन्तं हि मत्तो वदति । पापमा एन वि पुनाति. Because the drunkard tells falsehood, therefore sin will make him impure. ' & he does more sin.' Here both verbs वदति and विपुनाति retain their accent and हि has the force of यत् 'because'. According to Kaiyāṭa the meaning of this sentence is यस्मान् मत्तोऽन्तं वदति, तस्मादन्तवदनं दोषेण न युज्यते & a drunkard does not incur the sin of telling a falsehood, because he is not in his senses. See Maitra Sāhita I 11 6

३९४३ । यावद्वयाभ्याम् । ८ । १ । ३६ ॥

आभ्या योगे तिङन्त नानुदात्तम् । 'यथा चित् कथमावतम्' ॥

3943. A finite verb retains its accent in connection with 'yāvat' and 'yathā

The meaning is that the verb retains its accent, even when यावत् and यथा followed after it. Thus यथा चित् कथमावतम्. The word आवतम् is the Imperative (लोट्) Second Person Dual of the root अच् ॥

३९४४ । पूज्यामां नानन्तरम् । ८ । १ । ३७ ॥

यावद्वयाभ्यां पुनश्चानन्तरं तिङन्तं पूज्यामां नानुदात्तम् । यावत्पठति शोभनम् । यथा पठति शोभनम् । पूज्यायाम् किम् । यावद्व्युदक्ते । 'अनन्तरम्' किम् । यावद्व्युदक्ते पठति शोभनम् । पूर्वेष्वच निघातं प्रतिविध्यते ॥

3944 But not so when these particles 'yāvat' and 'yathā' immediately precede the verb and denote 'praise'

That is, the verb loses its accent, and becomes anudātta. Thus यावत् पठति शोभनम्, यथा पठति शोभनम् ॥

Why do we say when denoting 'praise'? Observe यावद् व्युदक्ते ॥

Why do we say 'immediately'? Observe यावद् व्युदक्ते पठति शोभनम्. Here the verb retains its accent by the last sūtra

३९४५ । उपसर्गव्यपेतं च । ८ । १ । ३८ ॥

पूर्वोक्तानन्तरमित्युक्तम् । उपसर्ग व्यवधानाद्यै वचनम् । यावत्तत्प्रवृत्ति शोभनम् । अनन्तर-
मित्येव । यावत्तदेवदत्त प्रवृत्ति शोभनम् ॥

3945 A finite verb loses its accent, when it denotes 'praise' and is joined immediately with yāvat and yathā, through the intervention of an upasarga (or verbal preposition)

The last sūtra taught that the verb loses its accent when immediately preceded by यावत्त and यथा । This qualifies the word 'immediately' and teaches that the intervention of a Preposition does not debar immediateness Thus यावत्त प्रवृत्ति शोभनम् ॥

The word 'immediately' is understood here also Thus यावद् देवदत्तः प्रवृत्ति शोभनम् ॥ The upasarga इ has udātta accent.

३९४६ । तुपश्यपश्यताहैः पूजयाम् । ८ । १ । ३९ ॥

इतिर्युक्तं तिकन्त न निवृण्यते पूजयाम् । 'आदर्श स्वधामनु पुनर्गमं त्वमेरिरे' ॥

3946. A finite verb retains its accent in connection with तु पश्य, पश्यत, and आह, when meaning 'praise'.

Thus आदर्श स्वधामनु पुनर्गमं त्वमेरिरे ॥

३९४७ । अहो च । ८ । १ । ४० ॥

इत्ययोगे वानुदात्तं पूजयाम् । अहो देवदत्तः वृत्ति शोभनम् ॥

3947. A finite verb retains its accent when in connection with *aho* meaning 'praise'

Thus अहो देवदत्तः प्रवृत्ति शोभनम् ॥

३९४८ । शेषे विभाषा । ८ । १ । ४१ ॥

अहो इत्यनेन युक्तं तिकन्तं वानुदात्तं पूजयाम् । अहो कर्त करिष्यति ॥

3948. A finite verb retains its accent optionally, when in connection with *aho* in the remaining cases (i. e. where it does not mean praise).

What is the शेषे alluded to here ? The शेष means here senses other than पूजा or praise. Thus कटमहो करिष्यति or कटमहो करिष्यति । This is a speech uttered in anger or envy and not in praise (असूया वचनम्) ॥

३९४९ । पुरा च परीपसायाम् । ८ । १ । ४२ ॥

पुरेत्यनेन युक्तं वानुदात्तं त्वरायाम् । अधीष्ट्वा माणवकं पुरा विद्योतते विद्युत् । निकटा-
गामिन्यत्र पुराशब्दः । परीपसायाम् किम् । न तस्मै पुराधायत । विद्योतीत्यत्र पुरा ॥

3949. A finite verb retains its accent optionally in connection with 'purā' when it means 'haste' (i. e. when 'purā' means 'before')

The word परीपसा means त्वरा or 'quick' Thus अधीष्ट्वा माणवकं पुरा विद्योतते विद्युत् । The word पुरा here expresses the future occurrence which is imminent

or very near at hand It is against the rule of Dharmasāstras to study while it thunders or lightens

Why do we say 'when meaning *haste*'? Observe नतेन स्म पुराधीयते । Here the word पुरा expresses a past time, that is, it means 'long ago' See III 2 118 and 122, for the employment of पुरा in the Past Tense, and III 3. 4, for the Present.

३९५० । नन्विद्यन्तेनृत्तैषणायाम् । ८ । १ । ४३ ॥

नन्विद्यन्तेन युक्त निहन्त नानुदात्तमनुज्ञाप्रार्थनायाम् । ननु गच्छामि भो । अनुज्ञानोहि मा-
नच्छन्तमित्यर्थः । अनु- इति किम् । अकार्षीं कटं त्वम् । ननु करोमि । पृष्टप्रतिवचनमेतत् ॥

3950 A finite verb retains its accent in connection with *nanu*, when with this Particle permission is asked

The word यवया means 'asking, praying' The word अनुज्ञा means 'permission' the compound अनुज्ञेय्या means 'asking of permission' Thus ननु गच्छामि भो. 'can I go sir' The sense is 'give me permission to go'

Why do we say when 'asking for' permission? Observe अकार्षीं कटं त्वम् ? ननु करोमि भो. 'hast thou made the mat? Well, I am making it' Here ननु has the force of an answering particle, and not used in asking permission and hence the verb loses its accent

३९५१ । किं क्रियाप्रश्नेऽनुपसर्गमप्रतिषिद्धम् । ८ । १ । ४४ ॥

क्रियाप्रश्ने वर्तमानेन क्रियन्तेन युक्त तिहन्त नानुदात्तम् । किं द्विवचनं यद्यप्यहोस्त्रिद्वग-
च्छति । 'क्रिया-' इति किम् । साधनप्रश्ने मा भूत । किं भक्तं यद्यप्युपान्वः । 'प्रश्ने' किम् । किं
पठति । 'क्षेपोऽयम्' । 'अनुपसर्गम्' किम् । किं यद्यपि उत प्रकरोति । 'अप्रतिषिद्धम्' किम् । किं
द्विजो न पठति ॥

3951 A finite verb retains its accent in connection with *him*, when with this is asked a question relating to an action, and when the verb is not preceded by a Preposition or by a Negation

Thus किं द्विवचनं पठति, अहो द्विद्वगच्छति ॥

Why do we say when the question relates to a *क्रिया* or action? The rule will not apply, when the question relates to an object or साधन । Thus किं भक्तं पठति अपूपान् वा ॥

Why do we say 'when a question is asked'? Observe किम् पठति । Here किं is used to express contempt, and not to ask a question.

Why do we say 'not preceded by a Preposition' Observe किं न पठति उत प्रकरोति ॥

Why do we say 'not preceded by a negative particle' Observe, किं द्विजो न पठति ॥

३९५२ । लोपे विभाषा । ८ । १ । ४५ ॥

किमेऽप्रयोग उक्तं वा । देवदत्तः पचत्याहोस्त्रिद्वगच्छति ॥

3952 When however *him* is not added in asking such a question, the finite verb may optionally retain its accent.

When किम् is elided in asking a question relating to an action the finite verb which is not preceded by a Preposition or a Negative Particle, optionally does not become anudatta. When is there the elision of this किम् because no rule of Pāṇini has taught it? When the sense is that of an interrogation, but the word किम् is not used. In short, the word 'lopa' here does not mean the Grammatical substitute, but merely non-use. As देवदत्तः पृच्छति (or पृच्छति) अहो स्मित पृच्छति (or पृच्छति) Here the sentence is interrogative, even without the employment of किम्. The option of this sūtra, is a Prāpta-vibhāṣa, as it is connected with the sense of किम् ॥

३८५३ । एहिमन्ये प्रहासे लृट् । ८ । १ । ४६ ॥

एहिमन्ये इत्यनेन युक्तं लृट् नानुदात्तं क्रीडायां । एहि मन्ये भक्तं भोक्ष्यसे भुक्तं तत्त्वतिष्ठिभिः । प्रहासे' किम् । एहि मन्यसे क्रीडन् भोक्ष्य इति सुष्टु, मन्यसे । 'गत्यर्थलोटा- (३९५८) लङ् इत्यनेन सिद्धे नियमाद्यंश्चकारम् । एहिमन्येयुक्ते प्रहास एव नान्यत्र । 'एहि मन्यसे क्रीडन् भोक्ष्ये' ।

3953. In connection with 'ehimanye' used derisively, the First Future, that follows it, retains its accent

The word प्रहास means great laughter, i. e. derision, mockery, raillery, jeering, gibing, sneering. Thus एहि मन्ये भक्तं भोक्ष्यसे, नहि भुक्तस्तत्त्वतिष्ठिभिः । The word एहि is the Imperative second Person of the root हृष् preceded by the preposition 'आह्' ॥

Why do we say 'used derisively'? Observe एहि मन्यसे क्रीडन् भोक्ष्ये इति । सुष्टु, मन्यसे, ॥

By sūtra VIII 1 51, S 3958 after the Imperative एहि which is a verb of 'motion' (गत्यर्थे) the following First Future (लृट्) would have retained its accent. The present sūtra makes a niyama or restriction, namely, that in connection with the Imperative एहि मन्ये, the लृट् is accented only then when 'derision' is meant and not otherwise. Thus the लृट्, loses its accent here :—एहि मन्यसे क्रीडन् भोक्ष्ये ॥

३८५४ । जात्यपूर्वम् । ८ । १ । ४७ ॥

अविद्यमानं पूर्वं यज्जातु तेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । जातु भोक्ष्यसे । 'अपूर्वम्, किम् । कट् जातु करिष्यति ॥

3954 A finite verb retains its accent after 'jātu' when this 'jātu' is not preceded by any other word

Thus जातु भोक्ष्यसे । Here से is anudatta by VI 1 186, as it is a sārva-dhātuka affix coming after an अनुपदेश, the word जातु is first acute, as it is a Nipāta. Why do we say 'when not preceded by any other word'? Observe—कट् जातु करिष्यति । The word कट् is end acute as it is a क्तिट् or noun.

३८५५ । कित्सुत च चित्सुतरम् । ८ । १ । ४८ ॥

अविद्यमानपूर्वं चित्सुतर यत्किं वृत्तं तेन युक्तं तिङन्तं नानुदात्तम् । विभक्त्यन्तं कतर-इत्यन्तं किमेव रूपं किं वृत्तम् । कतिश्चिद्भवेत् । कतरश्चित् । कतमश्चित् । 'चित्सुतरम्, किम् । काश्चित् । अपूर्वं नित्येव । राम. किञ्चित्पठति ॥

3955. Also after a form of 'kim' when the particle 'chit' follows it, and when no other word precedes such form of 'kim' the finite verb retains its accent

The word किमद्यत् is a Genitive Tatpuruṣa meaning किमोद्यत् । The word किमद्यत् means any form of किम् with its case-affixes, as well as the forms of किम्, when it takes the affixes उत्तर and उत्तम । Thus कश्चिद् भुङ्क्ते, कतरश्चित् करोति, कतमश्चिद् भुङ्क्ते ॥

Why do we say 'followed by चित्' ? Observe को भुङ्क्ते ॥

The word अपूर्व of the last sūtra qualifies this also, therefore, the verb loses its accent here — राम किञ्चित् पठति ॥

३९५६ आहो उताहो चानन्तरम् । ८ । १ । ४९ ॥

आहो उत्ताहो इत्याभ्या युक्त तिङन्त नानुदात्तम् । आहो उताहो वा भुङ्क्ते । अनन्तरमित्येव । शेषे विभाषा वक्ष्यति । 'अपूर्व-' इति किम् । देव आहो भुङ्क्ते ॥

3956 Also after an immediately preceding 'āho' and 'utāho' when these follow after no other word, the verb retains its accent

The prohibition of *nigāḍa* or want of accentuation is understood here, so also there is the anuvṛtti of अपूर्व from the last

Thus आहो or उताहो भुङ्क्ते । Why do we say 'immediately preceding' ? In the following sūtra will be taught option, when these particles do not immediately precede the verb

Why do we say 'when no word precedes them' ? Observe देव आहो or उताहो भुङ्क्ते ॥

३९५७ । शेषे विभाषा । ८ । १ । ५० ॥

आभ्या युक्त व्यर्थाहत तिङन्त नानुदात्तम् । आहो देवः पठति ॥

3957 When the abovementioned particles 'āho' and 'utāho' do not immediately precede the verb, the verb may optionally retain its accent

Thus आहो देव पठति or पठति ॥

३९५८ । गत्यर्थलोटा लृण्वन्चेत्कारक सर्वान्यत् । ८ । १ । ५१ ॥

गत्यार्था लोटा युक्त तिङन्त नानुदात्तम् । यत्रैव कारकं से'दं तत्रैव लृङ्पि चेत् । आगच्छ देव याम द्रक्ष्यसि । उद्यान्ता देवदत्तेन शालय । रामया भोजयन्ते । 'गत्यर्थ-' किम् । एव देव शोदनं भोजयस्यस्यम् । 'लोटा' किम् । आगच्छ देव याम द्रक्ष्यस्येनम् । 'लृट्' किम् । आगच्छ देव याम पश्यस्येनम् । 'न जेतु' इति किम् । आगच्छ देव याम पिता ते शोदनं भोजयते । 'सर्वम्' किम् । आगच्छ देव याम त्वं चाहं च द्रक्ष्याम एतमित्यत्रापि निघातनिषेधो यथा स्यात् । यत्लोढन्तस्य कारकं तच्चान्यच्च लृङन्तेनाच्यते ॥

3958 The First Future retains its accent in connection with the Imperative of a verb denoting 'motion' ('to go' 'to come' 'to start' &c), but only in that case, when the subject and object of both the verbs are not wholly different one from another

These verbs which have similar meaning with the word गति 'motion' are called गत्यर्थः ॥ The Imperative of the गत्यर्थ verbal roots, is called गत्यर्थ लोट् । In connection with such an Imperative of verbs of 'motion', the First Future does not become anulāṭṭa, if the kāraka is not all different. The sense is, with whatever case relation (kāraṇa), whether the Subject or Object, the Imperative is employed, with the same kāraka, the First Future must be employed. In connection with the finite verb here, the word कारक denotes the Subject and Object only, and not any other kāraka, such as Instrument, &c

Thus अगच्छ देवयाम, दृक्ष्यसि 'Come O Deva, thou shalt see the village' Here the subjects of both verbs अगच्छ and दृक्ष्यसि are the same, and the objects of both verbs are also the same, namely ग्रामः । अ is a Preposition and is accented गच्छ and देख both lose then accent (VIII, 1 19 and 28) ग्राम is first note being formed by the नित् affix मन् । Similarly उद्यान्ता देवदत्तेन ग्राह्यः रामेण भोज्यन्ते "Let the rice be carried by Devadatta, they will be eaten by Rāma."

Why do we say 'verbs of motion'? Observe एव देव योदन, भोज्यसे अयम् ॥

Why do we say 'after the Imperative'? Observe अगच्छ देव ग्राम, दृक्ष्यस्ये-भम् । Here the Potential mood is used

Why do we say the 'First Future'? Observe अगच्छ देवदत्त ग्राम, पश्यसे अयम् ॥ Here the Present Tense is used

Why do we say 'if the kāraka is not wholly different'? Observe अगच्छ देव दत्त ग्राम, पिता ते योदन भोज्यन्ते ॥

Why do we use the word सर्व 'wholly'? Observe अगच्छ देवदत्त ग्रामं, त्वं च भोज्यसे अयम् । Here also there is prohibition of *majhū* and the First Future retains its accent, for the subject of the Future is not wholly different from that of the Imperative. For here the subject of the Imperative is the subject also of the Future, though only partly, in conjunction with another. More over, the object here in both is the same. Had सर्व not been used in the sūtra, where the sentence would have remained the same, there the rule would have applied, and not where the sentences became different.

३९५९ । लोट् च । ८ । १ । ५२ ॥

लोटन्तं गत्यर्थलोटा युक्तं नानुदात्तम् । अगच्छ देव ग्रामं पश्य । 'गत्यर्थः—' इति किम् । एव देवोदन भुङ्क्ष्वेयम् । लोट् किम् । अगच्छ देव ग्रामं पश्यसि । न चेत्यकारकं सर्वान्यदित्येव । अगच्छ देव ग्रामं पश्यसेन रामः । सर्वग्रहणान्निष्ठं स्यादेव । अगच्छ देव ग्रामं त्वं च भोज्यसे । योगविभाग उत्तरार्थः ॥

3959. Also an Imperative, following after an Imperative of verbs of 'motion', retains its accent, when the subject or object of both the verbs, is not wholly different.

Thus अगच्छ देव ग्रामं पश्य ॥

But not here एव देवदत्तोदन, भुङ्क्ष्वेयम्, because the first Imperative is not one of गत्यर्थ verb. Nor here, अगच्छ देव ग्रामं पश्येयम् because the first verb is not Imperative but Potential.

If the subject and object of both Imperatives are wholly different, the rule will not apply. Thus आगच्छ देव याम, पश्यतु एन राम. ॥

By the force of the anuvāiti of सर्व the rule will apply to the following: आगच्छ देव याम, त्वं चाह च पश्याम. ॥

The separation of this sūtra from the last, is for the sake of the subsequent sūtra, by which the 'option' is with regard to लोट् and not लृट् ॥

३९६० । विभाषित सोपसर्गमनुत्तमम् । १ । ५३ ॥

लोटन्त गत्यर्थलोटा युक्त तिङन्त वानुदात्तम् । आगच्छ देव याम् प्रविश । 'सोपसर्गम्' किम् । आगच्छ देव याम पश्य । 'अनुत्तमम्' किम् । आगच्छानि देव यामं प्रविशानि ॥

3960 An Imperative preceded by a Preposition, and not in the First Person, following after an Imperative of verbs of 'motion', may optionally retain its accent, when the Kāraka is not wholly different

The whole of the preceding sūtra is understood here. This is a Prāpta-vibhasha. Thus आगच्छ देव याम प्रविश or प्रविशु । When the verb is accented the upasarga loses its accent by VIII, 1 71.

Why do we say सोपसर्ग 'joined with a Preposition' ? When there is no Preposition, there is no option allowed, and the last rule will apply. As आगच्छ देव यामपश्य ॥

Why do we say अनुत्तम 'not a First Person' ? 'Observe आ गच्छानि देव, याम प्रविशानि ॥

३९६१ । हन्त च । ८ । १ । ५४ ॥

हन्तैत्यनेन युक्तमनुत्तम लोटन्त वानुदात्तम् । हन्त प्रविश । सोपसर्गमित्येष । हन्त कुर्व । न्यासैर्यदादि- (३९३०) इति निघातप्रतिषेधः । 'अनुत्तमम्' किम् । हन्त प्रभुनञावहे ॥

3961 An Imperative, with a Preposition preceding it, may optionally retain its accent, in connection with 'hanta,' but not the First Person.

With the exception of गत्यर्थ लोटा &c, the whole of the preceding sūtra is understood here.

Thus हन्त प्र विश or प्रविश । But no option is allowed here हन्त कुर्व, as it is not preceded by a preposition. Here rule VIII 1 30, S. 3937 makes the accent compulsory after हन्त. So also हन्त प्रभुनञावहे, where the 1st Person is used, the verb retains its accent compulsorily by VIII 1. 30 S. 3937

The word प्रभुनञावहे is Imperative First Person, Dual of the root भुज् in Atmane pada (I 3 66). The Personal ending वहे is anudātta by VI 1 186, because the verb is anudātta it. The vikṛāna न therefore retains its accent.

३९६२ । आम् एकान्तरमामन्त्रितमनन्तिके । ८ । १ । ५५ ॥

आम् परमेकपदान्तरितमामन्त्रित वानुदात्तम् । आम् । पश्चादि देवदत्तः । 'मकारभारम्' किम् । आम्पश्चादि देवदत्तः । 'आम्न्त्रितम्' किम् । आम्पश्चति देवदत्तः । 'अभोन्तक' किम् । आम्पश्चति देवदत्तः ॥

3962 After 'ām,' but separated from it by not more than one word, the Vocative retains its accent, when the person addressed is not near

Thus आम् पचसि देवदत्ता ३ । The *anagāda* being hereby prohibited, the vocative gets accent on the first syllable by VI 1 198

Why do we say आम् ? Observe आम् पचसि दे॒व॒द॒त्ता । Here it is *anudatta* by VIII 1 19

Why do we say एकान्तरम् 'separated only by one word'? Observe आम् च पचसि देवदत्ता ३ ॥

Why do we say 'the Vocative'? See आम् पचसि देवदत्त ॥

Why do we say अनन्तिके 'not near'? See आम् पचसि देवदत्त ॥

३९६३ । यद्वितुः कन्दमि । ८ । १ । ५६ ॥

तिङन्त नामुदात्तम् । 'उदयजो यदङ्गिरः, । 'उग्रन्ति हि । आख्यास्यामि तु ते । 'निपातैर्वद्- (३९३७) इति 'हि च' (३९४१) इति 'तुपय-' (३९४८) इति च सिद्धे निवृत्त्यर्थमिदम् । यतैरेव परभूतैर्विनि नान्वेरिति । काये स्वराह्वयेहि । यहीति ग० अर्थलोपा युक्तस्य लोडन्तस्य निघातै भवति ॥

3963 A finite verb followed by *yat* or *hi* or *tu* retains its accent in the Chhandas.

The *anuvṛtti* of 'आमन्त्रित' should not be taken in this sūtra, but that of तिङ् ॥ Thus with यत्पर we have — गवा गोत्रमुदयजो यदङ्गिरः । The verb उदयज् is the Imperfect (लङ्) 2nd person singular of यज् of the *Indādi* class. With हि we have, कन्दमो वा सुग्रन्ति हि (Rig Veda 1 2 4) The verb उग्रन्ति is the Present (कृद्) Plural of यज् of the *Adādi* class. The *samprasāraṇa* takes place because it belongs to यद्वादि class. With तु we have, आख्यास्यामि तु ते । By the previous sūtra VIII 1 30 S. 3937 a verb in connection with यत् would have retained its accent, so also in connection with हि by the sūtra VIII 1 34, S. 3941 and in connection with तु by VIII 1 39, S. 3946, the present sūtra is, therefore, a *niyama* rule. The verb retains its accent when these three Particles *only* follow and not any other. If any other Particle follows, the verb need not retain its accent. Thus काये स्वा रोहावेहि । Here रोहाव is the 1st Person Dual of the Imperative of रुह् (रुह् + ञप् + वस् = रोह + आद् + वस् III. 4 92 = रोहाव the स् being elided, as रोह् is like रुह् III 4 85 and 99). The verb यहि is the 2nd Person Singular of the Imperative of the root रुह्, preceded by the Particle आह् । Here in यहि रोहाव (= रोहाव आह्वहि), the verb रोहाव is followed by the Particle आ and does not retain its accent. But for this rule, it would have retained its accent. Because यहि is a *गत्यर्थ* लोट् VIII 1. 51), रोहाव is another लोट् in connection with it, and therefore, by VIII 1 52 it would have retained its accent. But now it loses its accent because it is a तिङ्, following after a non तिङ्, word स्वः । The *visarga* of स्वः is elided before र् by VIII 3 14, then the preceding व is lengthened and we have स्वा (VI 3 111) Another reading is स्वा रोहावेहि । It is a Vedic anomaly, the *visarga* is changed to व ॥

३९६४ । अनचिद्विद्यगोत्रादितद्विताम्रेडितेऽवगते । ८ । १ । ५७ ॥

यसु षदसु परतस्तिङन्तं नानुदात्तम् । देव पचति चन । देव पचति चित । देव पचतीव ।
देव पचात गोत्रम् । देव पचतिकल्पम् । देव पचतिपचति । 'अगते' किम् । देव अपचति चन ॥

3964 A finite verb retains its accent, when it is not preceded by a Gati Particle (I 4 60 &c), and when it is followed by अन, चिद्, इव, गोत्र &c, a Taddhita affix, or by its own doubled form

Thus देव पचति चन, देव पचति चित् देव पचतीव । The list of Gati words is given under sūtra VIII 1 27 Thus देव पचति गोत्रम्, देव पचति कुपम्, देव पचति प्रवचनम् &c The Gatrādi words, here also, denote censure and contempt

With a Taddhita affix, देव पचति कल्पम्, रूपम् । The examples should be given with anudatta Taddhita affixes, like रूपम्, कल्पम्, (V 3 66 and 67) Any other Taddhita affix added to the verb would cause the verb to lose its accent, the Taddhita accent overpowers the verb accent as पचतिदेव (V 3 67)

With a doubled verb, as, देव पचति पचति ।

Why do we say 'when not preceded by a Participle called Gati'? Observe देव पचति चन ॥

३९६५ । चादिषु च । ८ । १ । ५८ ॥

अवाहाह्वेषु परेषु तिङन्तं नानुदात्तम् । देव पचात च आदति च । अगतेरित्येव । देव अपचति च प्रजादति च । प्रथमस्य 'अवायोगे-' (३९६६) इति निघातः प्रतियध्यते द्वितीयं तु निङन्त्यत एव ॥

3965 A finite verb, not preceded by a gati, retains its accent before the Particles च (वा, इ, अह and एव VIII 1 24)

The चादि words are those mentioned in sūtra VIII 1. 24. Thus देव पचति च आदति च ॥

But when preceded by a gati, we have देवदत्तः प पचति च च आदति च । Here the first verb retains its accent by virtue of the next sūtra, but the second verb loses its accent.

३९६६ । अवायोगे प्रथमा । ८ । १ । ५९ ॥

अवेत्याभ्यां योगे प्रथमा तिङविभक्तिर्नितुना । गच्छ गच्छति वीणा वा आदयति । 'इतो वा सातिमीमहे' । उत्तरवाक्ययोरनुषङ्गार्थतिङन्तापेक्षयेव प्राथमिकी । 'योगे' किम् । पूर्वभूतयोरपि योगे निघातात् प्रथमापहणं द्वितीयादेस्तिङन्त्यस्य मा भूत् ॥

3966 The first finite verb only retains its accent in connection with 'cha' and 'vā.'

The anuvriti of अगते which was drawn in the last sūtra, does not run into this Thus गच्छ आदयति, वीणा च आदयति । इतो वा सातिमीमहे ॥

The word **योग** in the sūtra indicates that the mere *connection* with the verb is meant, whether this connection takes place by adding these words **च** and **वा**, *before* the verb, or *after* the verb, is immaterial for the purposes of this sūtra, (not so in the last) The word **प्रथमा** shows that the *first* verb is governed by this rule and not the *second*

३९६७ । हेति क्षियायाम् । ८ । १ । ६० ॥

अनुक्ता प्रथमा तिङ्, विभक्तिननुदात्ता धर्मव्यतिक्रमे । स्वयं च रथेन याति ३ । उपाध्यायः
पदाति यमयति । 'क्षिपाशी-।' (१६२३) इति सूत ॥

3967. In connection with 'ha,' the first verb retains its accent, when an offence against custom is reprimanded

The word **द्विषा** means an error or mistake of duty, a breach of etiquette or a fault against good breeding

Thus स्वयं ह रथेन याति' ३, उपाध्याय पदाति, गुरुयति 'He himself goes on a car, while he causes his Preceptor to trudge behind on foot' Here the nighata of the first verb is prohibited. The verb becomes svānta pluta by VIII 2 104 S 3623

३९६८ । अहेति विनियोगे च । ८ । १ । ६१ ॥

अह्युक्ता प्रथमा तिङ् विभक्तिर्ननुदात्ता । नामाप्रयोजने नियोगे क्षियाथा च । स्वमह यामं गच्छ । स्वमह रथेनारय गच्छ । क्षियाया स्वयमह रथेन याति ३ । उपाध्याय पदाति । नयति ॥

3968 In connection with वह, the first verb retains its accent, when it refers to various commissions, (as well as when a breach of good manners is condemned)

The word **विनियोग** means sending a person to perform several commissions. The word **अ** in the sūtra draws in the anuvṛtti of **विनियोग** also

Thus त्व, अह गाम, गच्छ, त्व अह रथेन अरण्य गच्छ । So also when श्रिया is meant, स्वयमह रथेन याति ३, उप्राध्याय पठति नयति ।

३८६९ । चाहलोप एवेत्यवधारणम् । ८ । १ । ६२ ॥

‘च’ ‘अह’ एतयोर्लोपे प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता । देव एव ग्राम गच्छतु । देव ग्रामारण्यं गच्छतु । ग्राममरण्यं च गच्छत्वित्यर्थः । देव एव ग्राम गच्छतु । ग्राम गजारण्यं गच्छतु । ग्राम केवलमरण्यं केवल गच्छत्वित्यर्थः । इहोहलोपः स च केवलाय । ‘अवधारणम्’ किम् । देव कथं च भोज्यसे । नक्कचिदित्यर्थः । अनयकलप्रावेव ॥

3969 When *cha* and *aha* are elided, the first verb still retains its accent, when *evz* with the force of limitation, takes their place

When does this **लोप** take place ? Where the sense of **च** or **अव** is conveyed by the sentence, but these words are not directly employed, there is then the elision of **च** and **अव**. There the force of **च** is that of aggregation (**समुच्चय**), and of **अव** is that of 'only' (**केवल**). The **च** is elided when the agent is the same, and **अव** is elided when the agents are several.

Thus where च is elided — देव एव ग्राम गच्छतु, देव अवारय गच्छतु ग्राम अवारय च गच्छतु ॥

So where अह is elided as— देव एव ग्राम गच्छतु, राम एव अरय गच्छतु = ग्रामं केवलं, अरय केवलं गच्छतु इति अर्थ ॥

Why do we say अवधारण 'when limitation is meant'? See देव कवेव भोज्यते । The word एव here has the sense of 'never' 'an impossibility' The first sentence means न क्वचित् भोज्यते । क्व+एव=क्वच by पररूप (VI 1 94 Vārt)

३९७० । चादिलोपे विभाषा । ८ । १ । ६३ ॥

अवाहाहैवाना लोपे प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता । अलोपे । 'इन्द्र वाजेषु नोऽव' । शुक्ला व्रीहयो भवन्ति । प्रवेता गा आज्याय दुहन्ति । अलोपे । व्रीहिभिर्यजेत । यवैर्यजेत ॥

3970 When च, (वा, ह, अह and एव) are elided, the first verb optionally retains its accent

Thus with च लोप — इन्द्र वाजेषु नोऽव । शुक्ला व्रीहयो भवन्ति or भवन्ति, प्रवेता गा आज्याय दुहन्ति । Here भवन्ति optionally may either lose or retain its accent So also when वा is elided, as .— व्रीहिभि र्यजेत or यज्जेत्, यवै र्यजेत् । So also with the remaining

३९७१ । वैवावेति च च्छन्दसि । ८ । १ । ६४ ॥

'अहर्वै देवानामासीत्' । 'अय वाव हस्त आसीत्' ॥

3971 Also in connection with 'vai' and 'vāva' may optionally, in the Chhandas, the first verb retain its accent

Thus अहर्वै देवानाम आसीत् (or आसीत्), अय वाव हस्त आसीत् (or आसीत्) ॥

वै has the force of स्फुट and समा, and वाव that of प्रसिद्धि and स्फुट ॥

३९७२ । एकान्याभ्यां समर्थभ्याम् । ८ । १ । ६५ ॥

आम्या युक्ता प्रथमा तिङ् विभक्तिर्नानुदात्ता छन्दसि । 'प्रजामेका जिवन्ति' । 'प्रजामेका रक्षति' । 'तयोरन्य पिप्पल स्वाद्वात्' । 'समर्थभ्याम्' किम् । एको देवानुपातिष्ठत् । एक इति सख्या परै नान्यार्थम् ॥

3972. Also in connection with *eka* and *anya*, optionally in the Chhandas, the first verb retains its accent, when these words have the same meaning ('the one—the other')

Thus प्रजामेका जिन्वति (or जिन्वति), उर्जमेकारक्षति । तयोरन्य पिप्पल स्वाद्वात् (or अति), अनशनचन्यो अभिवाक्योति (Rig Veda I 164 20, Mundaka Upanishad III 1)

Why do we say समर्थभ्या 'having the same meaning'? See एको देवानुपातिष्ठत् Here एक is a Numeral and has not the sense of अन्य 'the one another' The word समर्थ is used, in fact, to restrict the meaning of एक, for it has various meanings while there is no ambiguity about the word अन्य । एकोऽन्यार्थे प्रधाने च प्रथमे केवले तथा । साधारणे समानेऽन्येस ख्याया च प्रयुज्यते ॥

३९७३ । यद्वृत्ताच्चित्यम् । ८ । १ । ६६ ॥

यत्र पदे यच्छब्दस्तत्र पर तिङन्त नानुदात्तम् । यो भुङ्क्ते । यद्वृत्तं वायुर्वीति । अत्र 'व्यवहिते कार्यमिष्यते' ॥

3973 In connection with *yad* in all its forms, the verb retains its accent always

The anuvṛtti of प्रथमा and इन्द्रसि ceases. The prohibition of nighata, which commenced with न लृट् (VIII 1 29) is present here also. In what ever sentence the word यद् occurs, that is called यद्वृत्तः. The word वृत्त denotes here the form of यद् in all its declensions with case affixes. See also the explanation of किवृत्त in VIII 1 48

Thus यो भुङ्क्ते, यत् कामाक्षे जुहुमः (Rig Veda X 121 10) यद्वृत्तं वायुर्वीति (T S V 5 1 1) यद् वायु र्वीति. For the form यद्वृत्त see VI 3 92

Isha — Though the sūtra is in the Ablative (यद्वृत्तात्) and therefore requires that the verb should immediately follow it, yet in यद्वृत्तं वायु र्वीति, the intervention of वायु does not prevent the operation of this rule according to the opinion of Patanjali

३९७४ । पूजनात्पूजितमनुदात्तं काष्ठादिभ्यः । ८ । १ । ६७ ॥

पूजनेभ्य काष्ठादिभ्यः पूजितध्वनमनुदात्तम् । काष्ठाध्यापकः ॥

'+ मलोपश्च वक्तव्य +' । दाक्षणाध्यापकः । समामान्ते दात्तत्वापवादः । 'यत्स्वमास इष्यते' लेषः । दाक्षमध्यापक इति वृत्तिमतम् । पूजनादित्येव पूजितयद्वृत्ते सिद्धे पूजितयद्वृत्तमनन्तरपूजितनामाद्यम् । यत्तदेव ज्ञापकमत्रप्रकरणे पञ्चमनिर्देशोऽपि नानन्तरमाश्रीयते इति ॥

3974 After a word denoting praise belonging to 'kāsthādi' class, the word whose praise is denoted, becomes anudatta

This refers to compounds, the first members of which are praise denoting words. The word काष्ठादिभ्यः, is added to the sūtra from a Vārtika

Thus काष्ठाध्यापकः, काष्ठाभिरुपकः, दाक्षणाध्यापकः, दाक्षणाभिरुपकः ॥

अमातापुत्रः । अमातापुत्राध्यापकः । अमातापुत्राभिरुपकः । अयुताध्यापकः । अयुताभिरुपकः । अश्विभुतः । अश्विभुताध्यापकः । अनुक्तः । अनुक्ताध्यापकः । भृशः । भृशाध्यापकः । घोरः । घोराध्यापकः । सुखः । सुखाध्यापकः । परमः । परमाध्यापकः । सु । स्वध्यापकः । अति । अत्यध्यापकः । द्यौः । द्यौरध्यापकः । द्वारभिरुपकः । स्वध्यापकः । अपुत्रः । अपुत्राध्यापकः । कल्याणा-कल्याणाध्यापकः ॥

śloka — The final न should be elided in forming these words. The word दाक्ष is an alverb, and therefore in the accusative case, like याम् यतः. In such a case, there can be no compounding hence the elision of न् is taught. This becoming of अनुदात्त takes place in the compound, and after composition. In fact it is an exception to the general rule by which a compound is finally accented (VI. 1. 223). But there is no elision in दाक्षमध्यापक &c and there is no loss of accent also of the second word. By the Vārtika 'मलोपश्च', this further fact is also denoted where the case-affix is not employed and so the न् is not heard, there the second member becomes anudatta. When there is no compounding, there is no elision of न् as दाक्षमथीते, दाक्षमध्यापकः ॥

Though the word पूजित would have implied its correlative term पूजित, the specific mention of पूजित in the aphorism indicates that the word denoting पूजित should follow immediately after the word denoting पूजन. In fact, this peculiar construction of the sūtra, is a jñāpaka of the existence of the following rule — इह प्रकरणे पञ्चमो निर्देशोऽपि नानन्तरमाश्रीयते “In this subdivision or context, though a word may be exhibited in the Ablative case, it does not follow that there should be consecutiveness between the Ablative and the word indicated by it” This has been illustrated in the previous rule of यद्वृत्तान् नित्यम्, in explaining forms like यद्वयङ् वायुवाति &c

Though the anuvṛtti of anudatta was current, the express employment of this term in the sūtra indicates that the prohibition (of anudatta) which also was current, now ceases

The words काष्ठ, &c. are all ५, synonyms of अद्भुत, meaning wonderful, prodigious and are words denoting praise

1 काष्ठ, 2 दाह्य 3 अमातापुत्र, 4 वेश, 5 अनाज्ञात, 6 अनुज्ञात, 7 अपुत्र, 8 अयुत, 9 अद्भुत, 10 अनुक्त, 11 भूय, 12 घोर, 13 मुख्य, 14 परम, 15 सु, 16 अति, 17 कल्याण

३९७५ । सगतिरपि तिङ् । ८ । १ । ६८ ॥

पूजनेभ्य काष्ठादिभ्यस्तिङन्त पूजितमनुदात्तम् । यत्काष्ठ प्रपद्यति । ‘तिङ् कतिङ्’ (३९३५) इति निघातस्य ‘निपातैर्यत्-’ (३९३७) इति निषेधे प्राप्ते विधिरयम् । सगतिरपि गतिरपि निहन्त्यते । ‘गतिरप्यहं उपसर्गग्रहणमिष्यते’ । नेह । यत्काष्ठा शुक्लीकरोति ॥

3975 (After such words denoting praise) the finite verb (which is praised) becomes anudatta, even along with the gati, if any, that may precede ॥

Whether a finite verb is compounded with a gati or stands single, both the compound and the simple verb lose their accent, when it is qualified by the adverbs काष्ठ &c Thus यत् काष्ठ पूजति ॥ यत् काष्ठ ‘पूजति ॥ By VIII, 1 28, S 3935 the finite verb would have lost its accent after the word काष्ठ, but this loss was prohibited by VIII 1 30 S 3937 in connection with यत्, the present sūtra re-ordains the loss, by setting aside the prohibition of VIII 1 30 S 3937

The word सगति ‘along with its Gati’, indicates that the Gati even loses its accent *Ishite* — The word Gati here is restricted to Upasargas Therefore not here यत् काष्ठा शुक्ली करोति ॥

३९७६ । कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ । ८ । १ । ६९ ॥

कुत्सने च सुबन्ते परे सगतिरपि तिङनुदात्त । पद्यति पूति । प्रपद्यति पूति । पद्यति मिथ्या । ‘कुत्सने’ किम् । प्रपद्यति शोभनम् । ‘सुपि’ किम् । पद्यति क्लृप्नाति । ‘अगोत्रादौ’ किम् । पद्यति गोत्रम् ॥

‘+ क्रियाकुत्सने इति वाच्यम् +’ । कर्तुं कुत्सने मा भूत् । पद्यतिपूतिर्देवदत्तः ॥

‘+ पूतिप्रधानुबन्ध इति वाच्यम् +’ तेनाय चकारानुबन्धत्वादन्तीदात्तः ॥

‘+ या ङङ्प्रथमनुदात्तमिति वाच्यम् +’ पद्यतिपूति ॥

3976 A finite verb, along with its preceding Gati, if any, becomes anudatta, when a Noun, denoting the fault of the action follows, with the exception of ‘gotra’ &c

The anuvṛtti of पदात् (VIII 1 17) ceases But the anuvṛtti of the last sūtra is current Thus प॒च्छति॒ पूति॒, प्र॒प॒च्छति॒ पूति॒, प॒च्छति॒ मिथ्या॒, प्र॒प॒च्छति॒ मिथ्या॒ ॥

Why do we say कृत्स्न 'denoting the fault of the action'? See प॒च्छति॒ शोभ॒ १म् ॥

Why do we say सुपि 'a noun'? Observe प॒च्छति॒ क्षिप्र॑नाति॒ ॥

Why do we say with the exception of गोत्र &c See प॒च्छति॒ गोत्रम्, प॒च्छति॒ ३ वम्, प॒च्छति॒ प्रवचनम् ॥

Vat —It should be mentioned that the 'fault mentioned in the sūtra, must be the fault relating to the mode of doing the action, denoted by the verb The rule will not apply, if the कृत्स्न refers to the agent and not to the action Thus प॒च्छति॒ पूतिर्वेद॑दत्तः ॥

Vat —It should be stated that पूति॒ has an indicative च । The effect of this is that the word पूति॒ is finally acute, because of the indicative च ॥

Vat —A finite verb in the plural number, loses its accent optionally: when it loses its accent, then पूति॒ is end-acute Thus प॒च्छन्ति॒ पूति॑, or च॒च्छन्ति॒ प॒ति॑, प्र॒प॒च्छन्ति॒ पूति॑ or प्र॒प॒च्छन्ति॒ पूतिः॑ ॥

३९७७ । गतिर्गती । ८ । १ । ७० ॥

अनुदात्तः । अभ्युद्वरति । 'गतिः' किम् । दत्त. प॒च्छति॒ । 'गती' किम् । 'आम॒न्त्रैरिन्द्र॑ हरिभिर्याहि म॒यूर॑रामभिः' ॥

3977 A Gati becomes unaccented, when followed by another Gati

Thus अभ्यु॑द्वरति । Why do we say गतिः a Gati becomes &c? Observe दे॒वदत्त॑ प॒च्छति॒ । Here दे॒वदत्त॑ is a Prātipadika and does not lose its accent Why do we say 'when followed by a Gati'? Observe आ॑ म॒न्त्रैरिन्द्र॑ हरिभिर्याहि म॒यूर॑रामभिः (Rig Veda III 45 1) Here आ॑ is a Gati to the verb याहि, the complete verb is आयाहि । But as आ॑ is not followed by a Gati, but by a Prātipadika म॒न्त्र, it retains its accent Had the word गती not been used in the sūtra, this आ॑ would have lost its accent, because the rule would have been too wide, without any restriction of what followed it

३९७८ । तिङि॑ चोदात्तवति । ८ । १ । ७१ ॥

गतिरनुदात्तः । यत्प्रप॒च्छति॒ । तिङ्प्र॒प॒च्छन्मु॒दात्त॑वत परिमाणार्थम् । अन्यथा हि यत्किंवा युक्ता॑ पा॒दय॑स्त॒ प्रत्ये॒व गति॑स्त्वत्र धा॒तावे॒वोदा॑त्तवति स्यात् प्रत्यये न स्यात् । 'उदात्तवति' किम् । प्र॒प॒च्छति॒ ॥

इति तिङन्तस्वराः ।

3978 A Gati becomes anudātta, when followed by an accented finite verb

The word गति॒ is understood here Thus यत् प्र॒प॒च्छति॒ ॥

Why have we used the word तिङि॑ in the sūtra? In order to restrict the scope of the word उदात्तवति, so that a Gati would not become accentless before udātta root only, but before udātta conjugated verbs. The employment of the

term तिङि is necessary, in order to indicate that the *verb* must be a *finite verb* and not a *verbal root*. So that though a verbal root be udatta, yet if in its conjugated form (तिङन्त) it is not udatta, the गति will not lose its accent. Thus in यत् करोति, the root क is anudatta, but the तिङन्त form करोति is udatta, hence the rule will apply here which would not have been the case had उदात्तधत्ति not been qualified by तिङि. For the maxim is यत्क्रियायुक्ताः प्रादयश्च तेषां त प्रति गत्युपसर्गसङ्गे भवतः। Therefore in a तिङन्त the designation of गति is with regard to धातु or verbal root.

Why have we used the word उदात्तधत्ति? Observe प्रपद्यति. Here the verb loses its accent by VIII 1 28 hence the Gati retains its accent.

Here end the Accents of Verbs

A. VĀIDIC ILLUSTRATION ON ACCENTS

अथ वैदिकवाक्येषु स्वरसंस्कारप्रकारं कथ्यते—‘अग्निमीळे’ इति प्रथमर्कः। तत्राग्निशब्दोऽव्युत्पत्तिपक्षे ‘किञ्च—’ इत्यन्तोदात्त इति माधवः। वस्तुतस्तु घटादित्वात्। व्युत्पत्तौ तु नितप्रत्ययस्वरेण। अमुप्त्वादनुदात्तः। ‘अग्निं पूर्व’ (१८४) इत्येकादेशस्तु ‘एकादेश उदात्तेन—’ (३६५८) इत्युदात्तः। ईळे। ‘तिङ्ङितिङ्’ (३६३५) इति निघातः। संहितायां तु ‘उदात्तादनुदात्तस्य—’ (३६६०) इतीकारः स्वरितः। ‘स्वरितात्संहितायाम्—’ (३६६८) इति ‘ळे’ इत्यस्य प्रचयापरपर्याया एकश्रुतिः। पुरःशब्दोऽन्तोदात्तः ‘पूर्वाधरावराणाम्—’ इत्यसिप्रत्ययस्वरात्। द्वितशब्दोऽपि धातो निघाता ‘दधातेर्दि’ (३०७६) इति ह्यादेशे प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः। ‘पुरोऽव्ययम्’ (७६८) इति गतिसंज्ञाया ‘कुर्वाते’ (७६९) इति समासे समासान्तोदात्ते ‘तत्पुरुषे तुल्यार्थे—’ (३०३६) इत्यव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरे ‘गतिकारकोपपदात्कृत’ (३८७३) इति कटुत्तरपदप्रकृतिस्वरे याधादिस्वरे च पूर्वपूर्वोपमर्देन प्राप्ते ‘गतिरनन्तर’ (३०८३) इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः। पुरःशब्दोकारस्य संहितायां प्रचये प्राप्ते ‘उदात्तस्वरितपरस्य सचतर’ इत्यनुदात्ततरः। यज्ञस्य। नङ् प्रत्ययस्वरः। विभक्ते सुप्त्वादनुदात्तत्वे स्वरितत्वम्। देवम्। पञ्चाशच्। फिदस्वरेण प्रत्ययस्वरेण चिस्वरेण चान्तोदात्तः। ऋत्विक्कुब्ज कटुत्तरपदप्रकृतिस्वरेणान्तोदात्तः। होतृशब्दस्तृप्तप्रत्ययान्तो नितस्वरेणाद्युदात्तः। रत्नशब्दो नव्विप्रत्ययस्याद्युदात्तः। रत्नानि दधतीति रत्नधा। समासस्वरेण कटुत्तरपदप्रकृतिस्वरेण चान्तोदात्तः। तमपः पिप्त्वादनुदात्तत्वे स्वरितप्रचयादित्यादि यथाशास्त्रमुच्यम् ॥

इति स्वरप्रकरणम्

इत्थं वैदिकशब्दानां दिङ्मात्रमिह दर्शितम्।

तदस्तु प्रीतये श्रीमद्भगवतीविश्वनाथयोः।

Now we shall give an illustration from the Vedas, to show the application of the rules of accent. Thus the first verse of the Rig Veda is the following—

अग्निमीळे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजं। होतारं रत्नधातमम् ॥

1 Agni.—Here if अग्नि be considered a word without any derivation then it is finally acute by Phit I 1. This is the opinion of Mādhava (Sāyanāchārya). But as a matter of fact, अग्नि is end-acute because it is enumerated in the Ghrīṭāḥ list of words (see Phit I 21)

But if अग्नि be considered a derivative word, formed by the Unādi affix नि then it is end acute, (III 1 3 S 3708), because of the affix

The accusative affix अम् in अग्निम् is anudatta because it is a case affix (III 1 4 S 3709) अग्नि + अम् = अग्निम् (इ + अ = इ S 191) The ekādeśa इ becomes udatta by VIII 2 5 S 3658 Thus अग्निम् is end-acute even in its declined form

2 ईळे is a verb It loses its accent by S 3935 (VIII. 1 28) as it is preceded by a noun अग्निम् When अग्निम् + ईळे are combined in the Saṁhita text into अग्निमिळे, then the anudatta इ becomes svarita by S- 3660 (VIII 4 66) while the anudatta of ल्ळे becomes ekaśruti by S 3668 (1- 2 39) Thus we have अग्निमीळे ॥

3 पुरोहितम्.—The word पुर is end acute because it is formed by the affix अशि (V 3 39 S 1975) The word हित also is end acute, because it is the Nishthā of धा, the हि is substituted for धा by S 3076 (VII 4 42) the affix त makes it end-acute Then पुर + हित । Here पुरः is a gati by S 768 (I 4 67) and it is compounded with हित by S 761 (II 2. 18) Then the compound पुरोहित would be end acute by S 3734, but S. 3736 (VI 2 2) requires the Indeclinable first member पुर to retain its accent, but S 3873 (VI 2 139) requires the second member हित which is a kṛit formed word to retain its accent also VI 2 144, but this last accent is set aside by the final rule S 3783 (VI 2. 49) and thus the first member retains its accent, as पुरोहित ॥

It becomes anudattatara by I 2. 40 S 3669

4. यत्तस्य —The word यत्त is derived from यञ् with नङ् affix. Therefore it is end acute The affix स्य being a case-affix (III. 1. 4 S 3709) is anudatta and it becomes svarita यत्तस्य ॥

5. देवः.—It is formed from the root दिव् with the affix अच् । It is end acute, either by Phit I 1, or by the affix accent (III 1. 3 S. 3708) or by the चित् accent (VI 1. 163 S 3710) of अच् । In any view, it is end acute.

6. अस्तिवज् —The word अस्तिवज् is end acute, because of the kṛit accent (VI 2 139, S 3873).

7. होतारम् —The word होतृ is formed by adding the affix लृन् to हु । It has accent on हो, because the affix has an indicative न् (VI 1 197 S 3686)

8. रत्नधातमम् । It means रत्नानि दधाति । It is finally acute, either by samāsa accent (VI 1 223, S 3734) or kṛit accent of the second member being retained by VI 2 139 S. 3873

The affix तमप् being पित् is anudatta, the अ of त becomes svarita, and that of म becomes ekaśruti. ईत्त is first acute being Neuter (Phit II 3.)

Here ends the Section on Accents.

Thus here has been shown a brief outline only of Vaidic words and the rules applicable to them Let it find favor with the Lord of the Universe and Bhavān.

अथ लिङ्गानुशासनम् ॥

—o—

ON RULES OF GENDERS

CHAPTER I

FEMININE GENDER

१ । 'लिङ्गम्' ॥

1 The Gender

NOTE — There are three Genders, viz — Masculine, Feminine and Neuter

२ । 'स्त्री' । अधिकारसूत्रे एते ॥

2 The Feminine (Gender)

These two are Adhikāṇa Sūtras The jurisdiction of the word 'gender' extends up to the end, but of "feminine" up to the end of this chapter only

३ । 'आकारान्ता मातृदुहितृस्वसृयातृनान्दर' । आकारान्ता एते पञ्चैव स्त्रीलिङ्गाः । स्वस्रा दिपञ्चकस्यैव ङीप्प्रिषेधेन कर्त्री त्यादेर्हीपाईकारान्तत्वात् । तिसृचतस्रोस्तु स्त्रियामादेशतया विधाने ऽपि प्रकृत्यास्त्रिचतुरोक्तदन्तत्वाभावात् ॥

3 मातृ 'mother,' दुहितृ 'daughter,' स्वसृ 'sister,' यातृ 'a husband's brother's wife,' नान्दर 'a husband's sister,' these five nouns ending in ङ are feminines

These five words are the only examples of feminines that naturally end in ङ । By IV 1 10, S 308, the seven words belonging to the svasrādi class do not form their feminine by ङीप् or टाप् like the nouns kartṛi &c which end in long ई in the feminine Hence they are feminine in their original form A reference to the Svasrādi list will show that it includes all these five words, in addition to तिसृ and चतसृ । As these two are secondary derivatives, from त्रि and चतुर् they are not originally feminine but have become so by derivation The primitive words त्रि and चतुर् do not end in ङ, and hence तिसृ and चतसृ are not shown in this sūtra.

४ । 'अनूपप्रत्ययान्तो धातुः' । अनिप्रत्ययान्त ऊप्रत्ययान्तश्च धातुः स्त्रिया स्यात् । अवीन । असूः । 'प्रत्यययस्यम्' किम् । देवयते शिवच् । द्यूः । विशेषलिङ्ग ॥

4. Verbal nouns formed with the affixes अनि and ऊ are feminines

Thus अवीन 'the earth' (Up II 102) असूः 'an army' (Un. I 80). Why do we say "formed with affixes"? Observe द्यूः which is formed by adding the affix शिवच् to the root दिव् (to shine) The word द्यूः is feminine and of special gender

५ । 'अश्वनिभरपयणयः । पुंसि च' । इयमयं वाश्वनिः ॥

5. The nouns अश्वनि, 'Indra's thunderbolt,' भरणि 'Bharani'

अरणि 'a piece of wood used for kindling sacred fire,' are also masculines (in addition to being feminines)

Thus द्यु or अय अग्निः । This sūtra is an exception to the preceding. These three words though formed by the affix अग्नि (Un II. 102) are yet both masculine and feminine

६ । 'मिन्यन्त' । मिप्रत्ययान्तो निप्रत्ययान्तश्च धातु स्त्रियां स्यात् । भूमिः । ग्लानिः ॥

6 Verbal nouns formed with the affixes मि and नि are feminines

Thus भूमि, 'the earth' (Un IV 45), ग्लानि, 'exhaustion'. (Un IV 51)

७ । अग्निदृष्ट्या यन्मय पुंसि । पूर्वस्यापवादः ॥

7. But the nouns अग्नि 'fire' (Un IV. 51), दृष्टि 'a cloud,' (Un IV 49) and अग्नि 'fire' (Un IV 50) are masculines This is an exception to the last

८ । 'शोणियोन्मय' पुंसि च । इयमय वा शोणि ॥

8 The nouns शोणि 'the hip,' (Un IV. 5) योनि 'the source' (Un IV 51) and ऊर्मि 'the wave' (Un IV. 44) are also masculines (in addition to being feminines).

Thus द्यु or अय शोणिः ॥

९ । 'क्तिन्त' । स्पष्टम् । कृतिरित्यादि ॥

9 Nouns formed with the affix क्तिन् are feminines.

Thus कृति. &c

१० । 'ईकारान्तश्च' । ईप्रत्ययान्त. स्त्री स्यात् । लक्ष्मीः ॥

10 Nouns ending in long ई affix are feminines

Thus लक्ष्मीः ॥

The ई here must be an affix: as in लक्ष्मी the affix ई is added by Un III.

160.

११ । 'ऊदयावन्तश्च' । ऊङ्. । विद्या ॥

11 Nouns formed with the affixes ऊङ्, (IV. 1 66) and आप् are feminines

Thus ऊङ्: (See IV. 1 66 S. 521) and विद्या The आप् includes all the three affixes टाप्, ङाप्, and डाप् ॥

१२ । 'यवन्तमेकाक्षरम्' । श्रीः । भूः । 'एकाक्षरम्' किम् । पृथुश्रीः ॥

12 Monosyllabic nouns formed with the affixes ई and ऊ are feminines

Thus श्रीः (Un II 57) भूः ॥

Why do we say 'monosyllabic nouns'? Observe पृथुश्रीः "Prithu's luck" which is masculine

१३ । 'विंशत्यादिरानवन्त' । इय विंशतिः । त्रिंशत् । चत्वारिंशत् । पञ्चाशत् । षष्टीः । सप्तति । अष्टोति । नवति ॥

13 Numerals from "twenty" to "ninety" are feminines

Thus इय विंशति 'twenty' So also त्रिंशत 'thirty' चत्वारिंशत 'forty,' पञ्चाशत 'fifty,' षष्टि 'sixty,' सप्तति 'seventy,' अष्टोति 'eighty,' नवति 'ninety'

The list of the words "विंशति and the rest" is given in Pāṇini's Sūtra V 1, 59, S 1725

१४ । 'दुन्दुभिरक्षेपु' । इय दुन्दुभिः । 'अक्षेपु' किम् । अयं दुन्दुभिर्वाद्यविशेषोऽसुरो वेत्यर्थः ।

14. The word दुन्दुभि when used in the sense of an axle pole is feminine

Thus इय दुन्दुभि ॥

Why do we say in the sense of 'अक्ष' or 'axle'? Observe अयं दुन्दुभिः । It is masculine when it means a musical instrument or an Asura

१५ । 'नाभिरक्षत्रिये' । इय नाभिः ॥

15 The word नाभि 'navel' is feminine when it does not mean a Kshatriya

Thus इय नाभिः 'navel'.

१६। 'उभावप्यन्यत्र पुंस्त्रि' । दुन्दुभिर्नाभिश्चोक्तविषयादन्यत्र पुंस्त्रि स्तः । नाभि चत्रियः । कथं तर्हि 'समुल्लसत्पङ्कजपत्रकोमलैरुपाहितश्रीयुपनीविनाभिभिः' इति भा 'व' । उच्यते । दृढं भक्तिरित्यादाविव कोमलैरिति सामान्ये नपुंसक बोध्यम् । अस्तु तस्मात् 'लिङ्गशिष्य लेकाश्रयत्वा-
'ल्लिङ्गस्य' इति भाष्यात्पुंसत्वमपीह साधु । अत एव 'नाभिर्मुख्यनृपे चक्रमध्यर्धत्रययो पुमान्' । द्वयोः प्राणिप्रतीके स्यात्स्त्रिया कस्तूरिकामदे' इति मेदनी । रभसेऽप्याह- 'सुप्ररादचत्रिय नाभि पुंस्त्रि प्रायश्चित्तके द्वयोः । चक्रमध्ये प्रधाने च स्त्रिया कस्तूरिकामदे' इति । एवमेवविधेऽन्यत्रापि बोध्यम् ॥

16 Otherwise दुन्दुभि and नाभि are masculines

Thus नाभि चत्रिय. 'Nābhi—a Kshatriya'

If the word नाभि be feminine in all senses other than that of a Kshatriya, how do you justify its use as a masculine in the following lines of Bhāṛavi —
'समुल्लसत् पङ्कजपत्रकोमलै रूपाहितश्रीयुपनीवि नाभिभिः' ? ॥

To this we say, "The words कोमलै &c here are really Neuter, denoting indiscrete gender, or having no reference to any gender, just like दृढभक्ति" ॥ Or we may say, as a matter of fact the gender of words need not be taught, for it is a well known maxim of grammar as enunciated by Patanjali that "the gender depends on the usage of the people and so need not be taught" and therefore the masculine use of the word is also correct. Thus we find in the Medini Kosha — "Nābhi is masculine when meaning a paramount sovereign, or the nave of a wheel, or a Kshatriya. But when meaning 'navel' of a living being, it is of both genders. And it is feminine only when meaning 'musk'."

Rasabha also says to the same effect —

"The word nābhi is masculine when it means a paramount lord, or a Kshatriya. It is both masculine and feminine when meaning the navel of a living being, the nave of a wheel, and a leader or chieftain. It is purely feminine when meaning 'musk'."

Thus it should be understood in other cases also

१७। 'तलन्तः' । अयं स्त्रिया स्यात् । शुक्रस्य भावः । शुक्रता । ब्राह्मणस्य कर्म ब्राह्मणता यामस्य समूहे । यामता । देव एव देवता ॥

17. Nouns formed with the affix तल् (V 1 119 S 1781), are feminines.

Thus शुक्रता (whiteness), ब्राह्मणता (Brahmanical), यामता (rural) देवता which has the same meaning as देव ॥

१८। 'भूमिविद्युत्सरिल्लतावनिताभिधानानि' । भू मिर्भू । विद्युत्सीदामनी । सरित्त्रिखणा । ता वल्ली । वनिता योषित् ॥

18. Nouns synonymous of भूमि (the Earth), विद्युत् (lightening), सरित् (a stream or rivulet), लता (a creeper), वनिता (wife) also are feminines

Thus भूमिर्भू, विद्युत् सीदामनी, सरित् त्रिखणा, लतावल्ली, वनिता योषित्.

१९। 'यादो नपुंसकम्' । याद शब्द सरित्प्रावक्रोऽपि स्त्रीव स्यात् ॥

19 यादश्च although meaning a stream, is Neuter and not feminine.

२६। 'शृङ्गुलिराजिकुट्यशनिवर्ति भुकुटिभृटिवलिपङ्क्तयः' । इतिऽपि स्त्रियां स्युः । इयं शृङ्गुलिः ॥

26 The words शृङ्गुलि 'auditory passage,' राजि 'a streak,' कुटि 'a cottage,' अशनि 'lightening,' वर्ति 'a pad,' भुकुटि 'frown,' भृटि 'cutting,' वलि 'sacrificial offering,' पङ्क्ति 'a line' are feminines

Thus इयं शृङ्गुलिः ॥

२७। 'प्रतिपदापट्टिपत्सपच्छरत्संस्परिवदुष संवितक्षुत्पुन्सुसमिध' । इयं प्रतिपदित्यादि । उषा उच्छन्ती । उषाः प्रातरधिष्ठानी देवता ॥

27 The words प्रतिपद् 'entrance,' आपद् 'calamity' विपद् 'misfortune,' सम्पद् 'wealth,' शरद् 'the autumn' (Un I 129) संसद् 'an assembly,' परिवद् 'a meeting,' उषा 'Dawn,' सवित् 'knowledge,' क्षुत् 'grinding, crushing,' पुत् 'a particular division of Hell,' सुत् 'joy, delight,' समिध् 'wood, fuel,' are feminines

Thus इयं प्रतिपद् ॥

उषा उच्छन्ती । The Ushā is the presiding deity of the dawn

२८। 'आशीर्धूः पूर्णोद्गारः' । इयमाशीरित्यादि ॥

28 The words आशीस् 'blessing,' धूर् 'a yoke,' पूर् 'a city,' गीर् 'speech,' and द्वार् 'door' are feminines

As इय आशीः ॥

२९। 'अप सुमनस्मासिकतावर्षाया बहुत्वं च' । अत्रादीनां यस्मान्ना स्त्रीत्वं स्यादुक्तं च आप इमाः । 'स्त्रिय सुमनस पुष्पम्' । 'सुमना मालती जाति' । देववाची तु पुंस्त्वैव । सुपर्वाश्च सुमनसः । बहुत्वं प्रायिकम् । 'एका च सिकता तैलदानेऽसमर्था' इत्यर्थवत्सूत्रे भाष्यप्रयोगात् । 'समासमां विजायते' (१८१३) इत्यत्र 'समाया समायाम्' इति भाष्याच्च । 'विभाषा बाधेद्—(२३७६) इति सूत्रे 'अत्रासातां सुमनसो' इति वृत्तव्याख्याया हरदत्तोऽप्येवम् ॥

29 The words अप् 'water,' सुमनस् 'a flower' (jasmine), समा 'a year' सिकता 'sand, gravel,' and वर्षा 'rain,' are feminines and used in the plural number only

Thus आपः इमाः । The word sumanas in the feminine means 'a kind of, flower'—namely, the flower called malati or jāti—jasmine, as स्त्रियः सुमनस पुष्पम् । Amarakosha II. 4 17 When it means a Deva or a divine being, it is masculine only As सुपर्वायाः सुमनसः । See Amarakosha I. 1 7 Here the present sūtra is debarred by sūtra 9 of the next chapter, with regards to words denoting Devas

These words are generally found, in usage, in the plural number but sometimes they are used in the singular also, as एका च सिकता तैलदाने असमर्था 'one grain of sand is incapable of producing oil' This example is given by Patanjali in his Mahābhāṣya under sūtra I 2 45

Similarly समा समा विजायते (V. 2 12 S 1813) has been explained in the Bhaṣya by समाया समाया in the singular number.

Kāśikā uses the word सुमेनस् in the dual also, under sūtra II 4 78. in the example अद्वाष्टाताम् सुमेनसौ देवदत्तेन । Haradatta in his Padamanjarī, on commenting on this justifies the use of the dual, by saying “according to Amarasiṃha sūmanasah in the plural is feminine According to Pāṇiniya sūtra apsumanasa, &c, this word requires to be always plural That plurality is not, however, universal as we find the Mahābhāṣya using the word *skatā* in the singular”

(स्त्रियः सुमनस पुण्यमित्यमरसिंहः । अप्सुमनः समासिकता चर्षाणां बहुत्वं चेति पाणिनीय सूत्रे, तद् बहुत्वं प्रायिकं मन्यते ‘एका च सिकता तैलदानेऽसमर्था’ इति भाष्ये प्रयोगात् ॥)

३० । ‘सकस्त्वक्ज्योक्वाग्यवागुनौस्त्रिचः’ । इय सकस्त्वक्ज्योक्वाक्ववागुः नौ स्त्रिक् ॥

30 The words सक् ‘garland,’ त्वक् ‘skin,’ ज्योक् ‘long’ (an Indeclinable I 1 37), वाक् ‘speech,’ यवागु ‘barley gruel,’ नौ ‘boat’ and स्त्रिक् ‘hips’ are feminines

Thus इय सक्, त्वक्, ज्योक्, वाक्, यवागुः, नौ and स्त्रिक् ॥

३१ । ‘वृटि सीमा स बध्याः’ । इयं वृटि सीमा स बध्या ॥

31 The words वृटि, 2 सीमा ‘boundary’ and स बध्याः ? are feminines

Thus इय वृटि, सीमा or स बध्या ॥

३२ । ‘बुल्लिवेणिकार्यश्च’ । स्पष्टम् ॥

32 The words बुल्लि ‘a fire place,’ वेणि ‘a braid of hair’ (Up IV 48) कारि ‘a measure of grain,’ are feminines

३३ । ‘ताराधाराज्योत्सनादयश्च’ । शलाका स्त्रिया नित्यम् । नित्यग्रहणमन्येन क्वचिद्व्यभिचार ज्ञापयति । इति स्वयधिकार ॥

33 The words तारा ‘a star,’ धारा ‘a current,’ ज्योत्स्ना ‘light’ &c are feminines.

The word शलाका ‘a small stick,’ is ALWAYS feminine.

NOTE —The force of the word ‘always’ is that the other words given above, may be of masculine or neuter gender also. In fact, the gender depends upon usage

CHAPTER II

THE MASCULINE GENDER

१ ‘पुमान्’ । अधिकाराऽयम् ॥

1 The Masculine Gender

This is an *adhikara* Sūtra

२ । ‘घञ्जन्तः’ । पाकः । त्यागः । करः । गरः । भाषार्थः एवेदम् । नपुंसकत्वावाश्रिते भाषे कल्युहभ्या स्त्रीत्वविशिष्टे तु क्तिच्चादिभिर्वाधेनपरिशेषात् । कमद्विी तु घञ्जान्तमपि विशेष्यत्किङ्कम् । तथा च भाष्यम्— ‘स जन्थमनुवर्तिष्यते’ इति ॥

2. Nouns formed with the affixes घञ् and अण्, are masculine.

Thus with घञ्,—पाक ‘cooking,’ त्याग ‘renunciation,’ with अण्, we have करः ‘hand,’ गर ‘poison’

The affix चञ् must have the force of भाव or condition for the purposes of this rule. In other words, the nouns so formed should be abstract nouns or nouns of action. This meaning of चञ् we infer from the analogy of the two rules, one relating to the Feminines and the other to the Neuters. Thus with regards to Neuters we have the rules भावे ल्युङन्तः । निष्ठा च ॥ "Nouns formed by the affix lyaṅ with the force of bhāva, and the Nisthā affixes with the same force are Neuters" (Chap. III 2 and 3). Similarly in the case of the feminines, we have the rules क्तिन्नन्तः &c (Chapter I 9) &c where क्तिन् &c are bhāva affixes. Analogically the चञ् here must also be a bhāva denoting affix. For the force of चञ् is generally that of भाव or Noun of action. See III 3 16—18. To form Neuter nouns of action we have *kta* and *lyut* by III 3 114 and 115. To form feminine nouns of action we have *kta*, *kyap*, &c by III 3 96, 98. Therefore by elimination, to form the masculine nouns of action, to us is left the affix चञ् only. Hence we say 'the ghañ here has the force of bhāva'.

But when ghañ has the force of karma or of karana &c, as it has by III 3 116 and 117 &c, then the words so formed need not be masculine. They will have the gender of the word with which they are in construction. They will have their own specific gender. As we have in the Bhāshya, सम्बन्धमनुवर्तिष्यते । Here the word 'sambandha' though formed by ghañ is used in the Neuter gender because the force of ghañ is here that of karma.

३ । 'वाजन्तत्रय' । विस्तरः । गोचरः । जयः । जयः इत्यादि ॥

3. The nouns formed with the affixes च and चञ् are masculines.

Thus विस्तरः 'extension', गोचरः 'pasturage', जयः 'rampart ; collection'. जय 'victory' &c

४ । 'भयलिङ्गभगपदाणि नपुंसके' । यतानि नपुंसके ल्युः । भयम् । लिङ्गम् । भगम् । पदम् ॥

4. The nouns भय 'fear', लिङ्ग 'gender', भग 'the perinaeum of females', पद 'foot' are neuters.

Thus भयम्, लिङ्गम्, भगम्, पदम्.

५ । 'नङन्तः' । नङ् प्रत्ययान्तः पुंसि स्यात् । यज्ञः । यत्नः ॥

5. The nouns formed with the affix नङ् are masculines.

Thus यज्ञः 'sacrifice', यत्नः 'effort'.

६ । 'याचञा लिङ्याम्' । पूर्यस्यापवादः ।

6. The noun याचञा 'begging' is feminine.

This is an exception to the last aphorism.

७ । 'व्यन्तो घु' । क्तिप्रत्ययान्ती घुः पुंसि स्यात् । आधि । निधिः । उदधिः । 'व्यन्तः' किम् । दानम् । 'घुः' किम् । कञ्जिर्जिजम् ॥

7. The nouns formed with the affix क्ति from roots belonging to the घु class are masculines.

The roots belonging to घु class are दा and धा. Thus आधि 'agony', निधिः 'abode', उदधिः 'water'. Why do we say "formed with the affix क्ति" ? Observe दानम् (which is Neuter)

Why do we say 'roots belonging to the शु class'? Observe यन्निवीजम्

८ । 'इषुधि स्त्री च । इषुधिशब्दः स्त्रिया पुं सि च । पूर्वस्यापवादः ।

8. The noun इषुधि. 'a quiver' is both masculine and feminine.

Thus अर्ध or इषु इषुधिः ।

९ । 'देवासुरात्मस्वर्गगिरिसमुद्रनखकोशदन्तस्तनभुजकण्ठखड्गशरपद्माभिधानानि' । यतानि पुं सि ह्युः । देवाः सुराः । असुरा दैत्याः । आत्मा क्षेत्रज्ञः । स्वर्गो नाकः । गिरिः पर्वतः । समुद्रोऽस्थि । नखः करकटः । कोशः शिरोरुहः । दन्तो दशनः । स्तनः कुक्षः । भुजो वीरः । कण्ठो गलः । खड्गः करवालः । शरो मार्गणः । पद्मः कर्दम इत्यादि ॥

9 The words which are synonyms of देव 'god,' असुर 'demon,' आत्म 'self,' स्वर्ग 'the heaven,' गिरि 'the mountain,' समुद्र 'the sea,' नख 'the nail,' कोश 'the hair,' दन्त 'the tooth,' स्तन 'the breast,' भुज 'the arm,' कण्ठ 'the throat,' खड्ग 'the dagger,' शर 'the lake,' पद्म 'the mud' &c are masculines.

Thus देवा सुराः, असुरा दैत्याः, आत्मा क्षेत्रज्ञः, स्वर्गो नाकः, गिरिः पर्वतः, समुद्रोऽस्थि, नखाः करकटाः, कोशाः शिरोरुहाः, दन्तो दशनः, स्तनः कुक्षः, भुजो वीरः, कण्ठो गलः, खड्गः करवालः, शरोमार्गणः, पद्मः कर्दम &c

१० । 'त्रिविष्टपत्रिभुवने नपुंसके' । स्पष्टम् । वृत्तीर्षं विष्टपं त्रिविष्टपम् । स्वर्गभिधानतया पुंसत्वे ग्राम्णेऽयमारम्भः ॥

10 The noun त्रिविष्टप meaning 'the heaven' is neuter This word being synonymous with स्वर्ग would have been considered masculine by the last aphorism, but this aphorism prevents that

११ । 'द्यौः स्त्रियाम्' । द्यौर्विषोक्त्यन्वेष्टोपादानादम्भम् ॥

11 The nouns द्यौ and दिव्य 'the heaven' are feminines.

By sūtra 9, these two words being synonyms of स्वर्ग would have been considered masculines, but this aphorism prevents that.

१२ । 'इषुवाङ्गु स्त्रियां च' । आत्पुंसि ॥

12 The nouns इषु 'the arrow' and आङ्गु 'the arm' are also feminines

By the force of the letter च in the sūtra, these words are to be considered masculines also.

१३ । 'आयकायदो नपुंसके च' । आत्पुंसि । त्रिविष्टपेत्यादिकृतुः सूत्री देवासुरेभ्योऽपवादः ॥

13 The nouns आय 'an arrow' and कायद 'a section' are also neuters

By the force of the letter च in the sūtra, these words are to be considered masculine also

The last four sūtras are exceptions to the sūtra 9

१४ । 'नन्त' । अय पुंसि । राजा । तक्षा । न च चर्म चर्मद्विव्यतिव्याप्तिः । 'मन्दव्यचकोऽकर्तरि' इति नपुंसकप्रकरणे वक्ष्यमाणत्वात् ॥

14. The nouns ending in न् are masculines

Thus राजन्, तक्षन् । But not चर्मन् 'skin,' चर्मन् 'armour' which are neuters. The rule however should not be extended to चर्मन्, चर्मन् &c These are Neuters because of the subsequent rule III 33

१५ । 'ऋतुपुङ्कपोऽङ्गुलकमेधाभिधानानि' । ऋतुरध्वरः । पुङ्को नरः । कपोतो गयङ्गः । शुल्कः प्रयत्नः । मेधा नीरदः ॥

15 The nouns which are synonyms of श्रु 'the sacrifice,' पुरुष 'the man,' कपोल 'the cheek,' गुल्फ 'the ankle,' मेघ 'cloud' are masculines

Thus कर्तुरध्वरः, पुरुषेनरः, कपोलो गयः, गुल्फः प्रपदः, मेघो नीरदः ॥

१६। 'अश्व' नपुंसकम् । पूर्वस्यापवादः ॥

16 The nouns अश्व 'cloud' is neuter

This is an exception to the last.

१७। 'उत्कारान्तः' । अथ पुं लि स्यात् । प्रभुः । इक्षुः । 'हनुर्द्विविलासिन्या दत्तारम्भे गदे स्त्रियाम् । द्वयोः कपोलावयव' इति मेदिनिः । 'करेणुरिभ्या स्त्री नेमे' इत्यमरः । एवंजातोयक- विशेषवचनानाम्प्रत्ययान्तस्तु प्रकृतसूत्रस्य विषयः । उक्तं च- 'लिङ्गशेषविधिव्याप्यो विशेषैर्वैय्यवाचितः' इति । एवमन्यत्रापि ॥

17 The nouns ending in उ are masculine

Thus प्रभुः, इक्षुः ॥

According to Medini, the noun हनु when meaning 'a wanton woman,' 'the commencement of a dance,' or 'disease' is feminine But it is both masculine and feminine when it means 'the chin'

According to Amara, the noun करेणु when meaning 'a she elephant' is feminine, otherwise masculine when it means an elephant The words which are subject to this rule are like these which are not governed by any other specific text to the contrary As it has been said: "A rule of gender is of universal application if it is a śeṣha rule: *e.*, a rule that remains after the application of all other rules Provided that it is not debarred by any specific rule"

१८। 'धेनुरक्षुःसुरयुतनुरेणुप्रियङ्गवः स्त्रियाम्' ॥

18 The nouns धेनु 'a cow,' रक्षु 'rope,' क्षु 'new moon day,' सरयु 'the river Sarayu,' तनु 'body,' रेणु 'atom,' त्रिवक्षु 'name of a creeper' are feminine

१९। 'समासे रक्षुः पुं लि च' । कर्कटरक्षुजा-कर्कटरक्षुना ॥

19 The noun रक्षु 'rope' in a compound is also used in the masculine. Thus कर्कटरक्षुजा or कर्कटरक्षुना

२०। 'अमसुजानुवसुस्वाद्भुजतनुतानुनि नपुंसके' ॥

20 The nouns अमसु 'bared,' जानु 'the knee,' स्वाद् 'sweetness, relish; taste,' असु 'tear,' तनु 'wax,' तपु 'lead' and तालु 'the palate' are neuters

२१। 'असु चार्थवाचि' । 'अर्थवाचि' इति किम् । 'असुर्मेयुखानिधनाधिपेयु' ॥

21. The noun असु when meaning 'wealth' is neuter Why do we say 'when meaning wealth.'? For otherwise it is masculine when meaning असुख 'a ray of light' अग्नि 'fire' and अनाधिप 'lord of wealth'

२२। 'अदग्मधुखीधुखीधुलानुकमयद्वानि नपुंसके च' । अमपुलि । अर्धं अदग्नुः । अर्धं अदग्नुः ।

22 The nouns अदग्नु 'a kind of pulse,' मधु 'honey,' शोधु 'a kind of wine,' शानु 'summit,' कामयदु 'water-pot' are also neuters

By the force of the letter च in the sūtra, these words are also masculines.

Thus अर्धं अदग्नु or अर्धं अदग्नु.

२३। 'दत्तान्तः' । मेरु । सेतुः ।

23 The nouns formed with the affixes द (Un IV 101) and तु (Un I, 69) are masculines

Thus मेरुः 'Meru,' सेतुः 'a bridge.'

२४ । 'दारुकसेरुजतुवस्तुमस्तूनि नपुं सके' । इत्यन्त इति पुंस्त्वस्यापवादः । इदं दारु ॥

24 The nouns दारु 'tree,' कसेरु 'a kind of fruit,' जन्तु 'collar bone,' वस्तु 'object,' मस्तु 'sour cream, whey,' are Neuters

This is an exception to the last sūtra. Thus इदं दारु । These words are all formed by रु and तु affixes and therefore ought to have been masculines

२५ । 'सत्तुर्नपुं सके च' । चात्पुंसि सत्तु-सत्तु ॥

25 The noun सत्तु 'porridge' is also neuter

By the force of the letter च in the sūtra, it is also masculine. Thus सत्तुः or सत्तु

२६ । 'प्रायश्चेत्कारान्तः' । 'श्चिभदिवसामिधानानि' इति वक्ष्यति प्राक् यत्स्मादकारान्त इत्यर्थक्रियते ॥

26 From this up to sūtra 66, the gender of nouns ending in ञ will be mentioned

This is an adhikāra sūtra. It extends up to १२२५-दिवसा (II, 66) and applies to nouns ending in ञ ॥

२७ । 'कोपध' । कोपधोऽकारान्तः पुंसि स्यात् । स्तवज्ज । कल्कः ॥

27 The nouns ending in ञ with the penultimate क are masculines.

Thus स्तवज्जः 'a cluster', कल्कः 'filth' (Un III 40)

२८ । 'चिबुकशालूकप्रातिपदिकाशुकोल्मुकानि नपुंसके' । पूर्वसूत्रापवादः ॥

28 The nouns चिबुक 'the chin', शालूक 'the root of the water-lily, प्रातिपदिक, 'the crude-noun' अशुक 'a garment,' उल्मुक 'torch', are neuters

This is an exception to the last sūtra

२९ । कण्टकानीकसरकमोदकचषकमस्तकपुस्तकतडोकिष्कगुष्कवर्चस्कपिनाकभायडकपिण्डककटकशयडकपिटकतालकफलकपुलाकानि नपुंसके च । चात्पुंसि । अयं कण्टकः । इदं कण्टकमित्यादि ।

29. The nouns कण्टक 'a thorn,' अनीक 'army' (Un IV. 16. 17) सरक 'a road,' 'liquor', मोदक 'a sweetmeat,' चषक 'a goblet', मस्तक 'the head,' पुस्तक 'book,' तडाक 'tank,' निष्क 'a kind of coin,' शुष्क 'dryness,' वर्चस्क 'lustre', पिनाक 'the bow of Shiva,' भायडक 'a vessel,' पिण्डक 'a ball' कटक 'an army, belt', दण्डक 'staff,' पिटक 'basket' तालक 'yellow orpiment,' 'an ear ornament', फलक 'blade,' पुलक 'a thrill of joy', are also neuters.

By the force of the letter च in the sūtra these words are also masculine. Thus अयं कण्टकः or इदं कण्टकम् &c

३० । टोपध । टोपधोऽकारान्तः पुंसि स्यात् । घटः पटः ॥

30 Nouns ending in ञ with the penultimate ट are masculines.

Thus घट 'a jar,' पटः 'a piece of cloth'

३१ । किरीटमुकुटललाटवटवीटशृङ्गाटकराटलोष्ठानि नपुंसके । किरीटमित्यादि ॥

31. The nouns किरीट 'a crown,' मुकुट 'a crown,' ललाट 'forehead,' वट 'kind of tree,' वीट (?) शृङ्गाट 'a mountain with three peaks,' 'a place where

four roads meet' कण्ट 'an elephant's cheek,' (Un IV 81) and लोष्ट 'a clod of earth' are also neuter

By the force of the letter च in the sūtra, these words are also masculines

Thus किरोटः or किरोटम् &c

३२ । कुटकुटकपटकप/टकर्षटनटनिकटकीटकटानि नपुं सके च । चात्पुंसि । कुट । कुट-मित्यादि ॥

32 The nouns कुट 'a water pot, a fort,' कूट 'fraud, illusion, a house' कपट 'hypocrite, cheating,' कपाट 'door,' कर्षट 'patched garment,' नट 'a dancer,' निकट 'near, vicinity,' कीट 'a worm,' कट 'a mat', are also neuters

By the force of the letter च they are also masculine Thus कुट. or कुटम् &c.

३३ । योपध. । योपधोऽकारान्तं पुं सि स्यात् । गुणः । गण । पाषाणः ॥

33 Nouns ending in च with the penultimate ण are masculines

Thus गुण 'quality,' गण. 'a host,' पाषाणः 'a stone'

३४ । ऋणलवणपर्यंतोरणरयोष्णानि नपुं सके । पूर्वसूत्रापवाद ॥

34 The nouns ऋण 'debt,' लवण 'salt,' पर्यंत 'leaf,' तोरण 'a portal,' रण 'battle' उष्ण 'heat' are neuters

This is an exception to the last sūtra

३५ । कार्षापणस्वर्णसुवर्णवज्रवराणवृषणविषाणधूर्णवृणानि नपुं सके च । चात्पुंसि ॥

35 The nouns कार्षापण 'a kind of coin,' स्वर्ण 'gold,' सुवर्ण 'gold,' वराण 'boil,' वराण 'foot,' वृषण 'the scrotum,' विषाण 'a horn,' धूर्ण 'powder,' वृण 'grass,' are also neuters

By the force of the letter च in the sūtra, these words are also masculine.

३६ । योपध. । रथः ॥

36 Nouns ending in च with the penultimate ण are masculines

Thus रथः 'chariot'

३७ । काष्ठपृष्ठरिक्चसिक्चोक्त्यानि नपुं सके । इदं काष्ठमित्यादि ॥

37 The nouns काष्ठ 'wood,' पृष्ठ 'back,' रिक्च 'inheritance,' सिक्च 'a bee's wax,' उक्च 'a sentence' are neuters

Thus इदं काष्ठम् &c.

३८ । काष्ठा दिगर्था स्त्रियाम् । इमाः काष्ठाः ॥

38 The noun काष्ठा when denoting 'a quarter or region of the world' is feminine

* Thus इमाः काष्ठाः ।

३९ । तीर्थप्रोथग्रोथगाथानि नपुं सके च । चात्पुंसि । अथ तीर्थ । इदं तीर्थम् ॥

39 The nouns तीर्थ 'pilgrimage,' प्रोथ 'the nose of a horse, the hip,' ग्रोथ 'a herd,' and गाथ 'a singer, a song' are also neuters.

By the force of the letter च in the sūtra, these words are masculines also.
Thus अर्च तीर्थः or इदम् तीर्थम्

४० । भोपधः । अदन्तः पुं सि । हन । फेनः ॥

40 Nouns ending in अ with the penultimate न् are masculines.

Thus हनः 'a lord,' फेनः 'foam'

४१ । अघनाजिनतुहिनकाननवनवृजिनविपिनवेतनशासनसोपानमिथुनश्मशानरत्ननिक्षि-
प्तानि नपुंसके । पूर्वस्यापवादः ॥

41 The nouns अघन 'the hip,' (Un. V 32) अजिन 'the skin of a black antelope' (Un II 45) तुहिन 'ice,' कानन 'forest,' वन 'forest,' वृजिन 'hair' 'sin,' विपिन 'a wood, a thicket,' (Un II 52) वेतन 'pay,' शासन 'rule,' सोपान 'ladder,' मिथुन 'copulation,' श्मशान 'cemetery,' रत्न 'gem,' निक्ष 'a low place,' निक्ष 'sign' are neuters.

This is an exception to the last aphorism .

४२ । मानयानाभिधाननलिनपुलिनोद्यानशयनासनस्थानचन्दनालानसमानभवनदसनसमावन
विभावनविमानानि नपुंसके च । आत्पुंसि । अयं मानः । इदं मानम् ॥

42 The nouns मान 'pride,' यान 'carriage,' अभिधान 'vocabulary,' नलिन 'a lotus, a crane,' पुलिन 'a sandbank' (Un II 53) उद्यान 'garden,' शयन 'sleeping,' आसन 'a seat,' स्थान 'a place,' चन्दन 'sandalwood,' आलान 'the tying-post,' सन्मान 'honor,' भवन 'house,' वसन 'dress,' सम्भावन 'possibility,' विभावन (?) विमान 'a balloon' are also neuters

By the force of the letter च in the sūtra, these words are also masculines

Thus अयं मान or इदं मानम् &c

४३ । भोपधः । अदन्तः पुं सि । दूयः । दीपः । सर्पः ॥

43 Nouns ending in अ with the penultimate य् are masculines.

Thus दूयः 'a sacrificial' 'post' (Un. III 27) दीपः 'a lamp' सर्पः 'a snake.'

४४ । पापकपोद्बुपतल्पशिल्पपुष्पशब्दसमीपान्तरीपानि नपुंसके । इदं पापमित्यादि ॥

44 The nouns पाप 'sin,' डप 'form,' उद्बुप 'a raft,' तल्प 'bed,' शिल्प 'art,' पुष्प 'flower,' शब्द 'young grass,' समीप 'vicinity,' अन्तरीप 'an island, a promontary (VI 3 93) are neuters

Thus इदं पापम् &c.

४५ । शूर्पकुतपकुण्डद्वीपविटपानि नपुंसके च । इदं शूर्पमित्यादि ॥

45 The nouns शूर्प 'a winnowing basket,' कुतप 'a Brāhmaṇa, a kind of grass,' कुण्ड 'a corpse, a spear,' द्वीप 'an island,' विटप 'a branch,' are also neuters (as well as masculines).

Thus अयं शूर्पः or इदं शूर्पम् &c.

४६ । भोपधः । स्तम्भः । कुम्भः ॥

46 Nouns ending in अ with the penultimate म् are masculines

Thus स्तम्भ 'a pillar,' कुम्भ 'a water jar'

४७ । तल्लभं नपुंसकम् । पूर्वस्यापवादः ॥

47 The noun तलम is neuter

This is an exception to the last

४८ । जृम्भ नपु सके च । जृम्भम्-जृम्भः ॥

48 The noun जृम्भ 'yawning' is also neuter

Thus जृम्भम् or जृम्भ

४९ । सोमश्च । सोम । भीमः ॥

49 Nouns ending in च with the penultimate स are masculine

Thus सोम 'the Soma,' भीमः 'Bhima.'

५० । वक्त्रसिद्धमयुग्मेधमगुल्माध्यात्मकुङ्कुमानि नपु सके । इदं वक्त्रमित्यादि ॥

50 The nouns वक्त्र, 'gold,' सिद्धम् 'scab,' युग्म 'couple,' इधम् 'fuel,' गुल्म 'blossom,' अध्यात्म 'spiritual,' कुङ्कुम 'saffron' are Neuter

Thus इदं वक्त्रमित्यदि &c

५१ । स यामदादिमकुसुमाश्रमलोचनीमहोमोष्ठ्यामानि नपु सके च । चात्पुसि । अयं संयामः । इदं संयामम् ॥

51 The nouns संयाम 'fight,' दादिम 'pomegranate,' कुसुम 'flower,' आश्रम 'dwelling house,' लोच 'happiness' (Un I 138) लोच 'silken cloth,' होम 'homa' उच्छ्राम 'violently' are also Neuter.

By the force of the letter च in the sūtra, these words are also masculine.

Thus अयं संयाम' or इदं संयामम् ॥

५२ । 'योषधः' । समयः । हय ॥

52. Nouns ending in च with the penultimate य् are masculine

Thus समयः 'time,' हय 'the horse'

५३ । 'किसलयवृद्धयेन्द्रियोत्तरीयाणि नपु सके' । स्पष्टम् ॥

53 The nouns किसलय 'a sprout,' वृद्धय 'the heart,' इन्द्रिय 'the sense,' उत्तरीय 'an upper garment' are neuter

५४ । 'गोमयकषायमलयान्वयाव्ययानि नपु सके च' । गोमय -गोमयम् ॥

54 The nouns गोमय 'cow dung,' कषाय 'the red color,' मलय 'Malaya' अन्वय 'Association,' अव्यय 'Indeclinable' are also neuters

Thus गोमय or गोमयम् ॥

५५ । 'रोषधः' । क्षुरः । अक्षुरः ॥

55 Nouns ending in च with the penultimate र् are masculines

Thus क्षुरः 'the hoof,' अक्षुरः 'the blossom.'

५६ । 'द्वारायसफारतकवक्त्रप्रक्षिप्तद्वारतीरदूरकच्छुरन्धाश्रमभ्रीरगभीरक्षुरविश्विप्रक्षेपूरक्षे-
ठारोदराजसशरीरकन्दरमन्दारपञ्जरजठराजिरेवामरपुष्करगङ्गुक्षुरकुटीरकुलीरक्षत्वरकाशमीरनीर-
म्बरशिशिरतनययन्त्रक्षेत्रमित्रकलत्रचित्रमूत्रसूत्रवक्त्रनेत्रगोत्राङ्गुलित्रभस्त्रशस्त्रशास्त्रवस्त्रपत्रपात्रक्षत्रा-
णि नपु सके' । इदं द्वारमित्यादि ॥

56 The words द्वार 'door,' अय 'in front,' सफार 'swelling abundance' (Un, II 13), तक्र 'curdled milk,' वक्र 'crooked,' वप्र 'rampart,' क्षिप्र 'a measure of time,'

६४। 'चमसासरसनिर्वासितोषवाहकार्पासप्रासभासकासकासमासानि नपुंस्के च' । 'इदं चमसम् । अथ चमस इत्यादि ॥

64. The words चमस 'a vessel,' रस 'juice,' निर्वास 'gum juice,' उपवास 'fast,' कार्पास 'cotton,' वास 'perfume,' प्रास 'habitation,' मास 'month,' भास, कास 'cough,' कांस bell metal,' and मास 'flesh' are also neuters

Thus चमस or चमसः &c.

६५। कस चाप्राणिनि । कसोऽस्त्री यानभाजनम् । प्राणिनि तु । कसो नाम कश्चिद्वाजा ॥

65 The noun कस when not meaning a living being is neuter. It is never feminine and means 'a drinking vessel, cup or can'

When it means a living being, then it is the name of a king of Mathura son of Ugrasena and enemy of Krishna.

६६। 'रश्मिदिवसाभिधानानि ।' एतानि पुंस्ति स्यूः । रश्मिर्मयूखः । दिवसो घञः ॥

66. Nouns which are synonyms of रश्मि 'a ray of light,' and दिवस 'a day' are masculine.

Thus रश्मिर्मयूखः, दिवसो घञः ॥

६७। 'दीधितिः स्त्रियाम्' । पूर्वस्यापवादः ॥

67 The noun दीधिति 'a ray of light' is feminine.

This is an exception to the last aphorism,

६८। 'दिनाह्नौ नपुंसके' । अथमप्यपवादः ॥

68 The nouns दिन 'a day' and अह्न 'a day' are neuters This is also an exception to the aphorism 66.

६९। 'मानाभिधानानि' । एतानि पुंस्ति स्यूः । कुडवः । प्रत्य ॥

69 Nouns which are synonyms of मान 'a measure, a standard' are masculines,

Thus कुडवः, प्रत्यः ॥

७०। 'द्रोणाढकौ नपुंसके च' । इदं द्रोणम् । अयं द्रोणः ॥

70 The words द्रोण 'a measure of capacity' and आढक 'a measure of grain' are neuters also.

Thus इदं द्रोणम् or अयं द्रोणः ॥

७१। 'खासीमनिके स्त्रियाम्' । इयं खारी । इयं मानिका ॥

71 The words खारी 'a measure of grain equal to 16 *dronas*' and मानिका 'a kind of weight' are feminines.

Thus इयं खारी, इयं मानिका ।

७२। दाराक्षतलाजामूना बहुत्व च । इमे दाराः ॥

72. The nouns दारा 'wife,' अक्षत 'whole grain or unhusked rice, लाज ' parched or fried grain,' असु 'the five vital breaths' are always plural Thus इमे दाराः ॥

By the force of the word च in the sutra, they are feminines.

७३। 'नाद्यपजनोपपदानि त्रयाङ्गपदानि' । यथासंख्यं नाद्यामुपपदानि त्रयादीनि पुंसि स्युः । अयं नादोत्रयः । अयाङ्गः । जनपदः । त्रयादीनामुभयलिङ्गत्वे ऽपि ऋबल्यनिवृत्त्यर्थं सूत्रम् ॥

73 The nouns त्रय 'a boil,' अं 'a member' and पद 'a foot' compounded with नादो, अय and जन respectively are masculines

The words त्रय &c are of both genders (i. e. Masculine and Neuter), but this Sūtra debarb their use as neuters, (when compounded with the above words). Thus अय नादोत्रयः । अयाङ्गः । जनपदः ॥

७४। 'महद्गहस्तरदृत्विज' । अयं महत् ॥

74 The words महत् 'wind' (Un I, 94) गहत् 'the wing of a bird' तरत् 'swimming' and दृत्विज् 'a sacrificial priest,' are masculines

Thus अयं महत् ॥

७५। 'ऋषिराशिदृत्तिपण्डिक्लिमिध्वनिपलिकौलिमालिरविकविक्विमुनयः' । एते पुंसि स्युः । अयम्विः ॥

75 The words ऋषि 'a seer,' राशि 'a heap,' दृत्ति 'a leathern bag for holding water,' पण्डि 'knot,' क्लिमि 'a worm,' ध्वनि 'sound,' बलि 'offering,' कौलि (?) and मालि 'the head,' रवि 'the sun,' कवि 'the post,' कवि 'a monkey,' and मुनि 'sage,' are masculines

Thus अयं ऋषिः ॥

७६। 'ध्वजगजमुञ्जपुञ्ज' । एते पुंसि ॥

76 The words ध्वज 'flag,' गज 'elephant,' मुञ्ज 'a sort of grass,' पुञ्ज 'a heap' are masculines

७७। 'हस्तकुन्तान्तप्रातवातदूतधूतसूतधूतमुहूर्तः' । एते पुंसि । अमरस्तु 'सुहूर्तः ऽस्त्रियाम्' इत्याह ॥

77 The words हस्त 'the hand,' कुन्त 'a lance,' अन्त 'the end,' वात 'a multitude,' वात 'the wind,' दूत 'a messenger,' धूत 'a rogue,' सूत 'a son,' धूत 'the mango tree,' सुहूर्त 'a moment,' are masculines

According to Amarakoṣha, (I. 4. 11) सुहूर्त is never feminine, (i. e. it is both masculine and neuter)

७८। 'वयडमयडकरयडभरयडवरयडतुयडगयडमुयडपायडश्रियड' । अयं वयड ॥

78 The nouns वयड 'a bull,' मयड 'the soup of boiled rice,' कयड 'a small box or basket of bamboo' भरयड 'master,' वरयड 'a multitude,' तुयड 'mouth,' गयड 'the cheek,' मुयड 'a man with bald head,' पायड 'a heretic,' and श्रियड 'a crest' are masculine

Thus अयं वयडः ॥

७९। 'वशाश्वपुरोडाशः' । अयं वंशः । पुरो दाशयते पुरोडाशः । कर्मणि यञ् । भवत्का स्थानयो प्रकरणे 'पुरोडाशपुरोडाशात्पठन्' (१४५९) इति विकारप्रकरणे 'जीसे पुरोडाशे (१५२८) इति च निपातनात् प्रकृतसूत्रं यत् निपातनाद्वा तस्य इत्त्वम् । 'पुरोडाशभुजामिष्टम्' इति माघः ॥

79. The nouns वश 'a family,' अश 'a share,' पुरोडाश 'an oblation' are masculines

Thus अय द'श. The word purodāśa 'a cake offering' is derived by adding the affix चञ् with the force of karma to the root दाश्, preceded by the upapada पुरो. The द is changed to ड by no particular rule of Grammar, but we find the word so spelt in sūtras IV 3 70, S 1449, and IV 3 148 S 1528. Or the द is changed to ड by nipātana even in the present sūtra, and sūtra III 2. 71 S 3414. Thus in Māgha also we find पुरोदाश भुजाम्, दष्टम्, 'the sacrifice of purodāśa eaters'.

८० । 'हृदकन्दकुन्दसुदसुदशब्दा' । अय हृद. ॥

80. The words हृद 'a lake,' कन्द 'root,' कुन्द 'a kind of jasmine' सुद सुद 'bubble' are masculines.

Thus अय हृदः ॥

८१ । 'अर्घपथिमधुभिस्तस्मिन्नितम्भूना' । अयमर्थ ॥

81 The words अर्घ 'offering,' पथिन् 'a road,' मधिन् 'a churning stick,' धुभिन् 'a name of Indra,' तस्म 'a clump of grass' नितम्भ, 'the buttocks,' and भूना 'a heap' are masculines.

Thus अय अर्थः ॥

८२ । 'पल्लवपल्लवककरेककटाङ्गनिर्युहमठमथितरङ्गसुरङ्गन्यस्कन्धरङ्गसङ्गसुद्रपुङ्गवः' । अय पल्लव इत्यादि ॥

82 The words पल्लव 'a sprout,' पल्लव 'a small pool,' कण्ठ 'cough,' रेक 'sound,' कटाङ्ग 'frying pan,' निर्युह 'a peg,' मठ 'the hut of an ascetic,' मथि 'jewel,' तरङ्ग 'wave,' सुरङ्ग 'horses' मध 'smell,' मध 'a musical instrument,' सुद्र 'attachment,' सुद्र 'ocean,' and पुङ्गव 'a falcon,' are masculines. Thus अय पल्लवः &c.

८३ । सारथ्यतिथिकुक्षिर्वलि पाययज्जलय. । यते पुंलि । अयं सा रथि ।

83 The words सारथि 'charioteer,' अतिथि 'a guest,' कुक्षि 'the womb,' वलि 'the abdomen,' पायि 'the hand,' अजलि 'the hollow of the hands' are masculines. Thus अयं सारथिः &c

इति पुनिष्ठाधिकारः ॥

THE NEUTER GENDER.

६ । 'नपुंसकम्' । अधिकारोऽयम् ।

1 The Neuter Gender

This is an Adhikāra sūtra

७ । भावे लुङन्तः । हसनम् । 'भावे' क्रिम् । पचनेऽग्निः । कथंमग्नयनः सुठारः ॥

2 Abstract nouns of action formed with the affix लुङ् are neuters. This is a repetition of III 3 115, S 3290. Thus हसनम् (laughter). Why do we say 'abstract nouns of action?' Observe पचनम् 'fire', कथम्मग्नयनः 'an axe', these words are masculines and not neuters.

८ । 'निष्ठा च' । भावे या निष्ठा तवर्त्त लोके स्यात् । हसितम् । गीतम् ॥

3. Abstract nouns of action formed with the निष्ठा affix are neuters. This is also repetition of III 3 114 S 3090.

Thus हसितम् 'laughter,' गीतम् 'a song'

९ । स्वयञ्जी तद्धितौ । शुक्त्वम्-शोकत्वम् । अज वित्तवामप्यत्पक्षे स्त्रीत्वम् । चातुर्थम्-चातुरी । सामय यम्-सामयी । श्री चित्यम्-श्री चितौ ॥

4 Among taddhitas, words formed with the affixes स्व and अज, are Neuters, (See V. 1, 123, S 1787)

Thus शुक्लत्वञ्, 'whiteness' and शैब्यत्वञ्, 'whiteness' The व्यञ्, formed nouns are optionally feminines because of the indicatory letter ञ् by IV. 1 41, S 498 in order to give scope to, the indicatory ञ्.

Thus चातुर्यम्, or चातुरी 'cleverness.' सामर्थ्यम्, or सामर्थी 'effects, goods' औचित्यम्, or औचितरी 'aptness'

५। 'कर्मणि च ब्राह्मणादिगुणवचनेभ्यः । ब्राह्मणस्य कर्म ब्राह्मण्यम् ॥

5 Brāhmanādi words when denoting work and quality are neuters This is repetition of V 1 124, S 1788.

Thus ब्राह्मण्यम्, 'Brāhmanical'

४। यद्यङ्गयमप्रयुज्ङ्गाश्च भावकर्मणि । शतदन्तानि क्षीयन्ति । 'स्तेनाद्य चलोपश्च (१७६०) । स्तेयम् । 'सख्युषे (१७६१) । सख्यम् । 'कपिज्ञात्योर्दक (१७६२) । कापेयम् । 'पत्य' न्तपुरोहितादिभ्यो यक्' (१७६३) आधिपत्यम् । 'प्राणभृज्जोतिवयोवचनोदगात्रादिभ्योऽञ्' (१७६४) औद्धम् । 'हायमान्तयुवादिभ्योऽण्' (१७६५) । द्वैहायनम् । 'द्वन्द्वमनोऽङ्गादिभ्यो युञ्' । पिता पुत्रकम् । 'होत्राभ्यश्च' (१८००) । अच्चावाकीयम् ॥

6. Nouns formed with the affixes यत्, य, ङक्, यक्, ञञ्, अण्, युञ्, and ङ in the senses of nature or action thereof are neuters

(a) The affix यत् is added by virtue of V 1 125, S 1790. Thus स्तेयम्, 'theft.'

(b) The affix य is added by virtue V 1 126, S 1791. Thus सख्यम्, 'friendship'

(c) The affix ङक् is added by virtue of V 1 127, S. 1792 Thus कापेयम्, 'ape like.'

(d) The affix यक् is added by virtue of V 1. 128, S 1793. Thus आधिपत्यम्, 'authority'

(e) The affix ञञ् is added by virtue of V 1. 129, S. 1794. Thus औद्धम्, 'camel-like.'

(f) The affix अण् is added by virtue of V 1, 130, S 1795 Thus द्वैहायनम्, 'the action of two days.'

(g) The affix युञ् is added by virtue of V 1. 132 and 133, S. 1797 and 1798. Thus पितापुत्रकम्, 'paternal and filial.'

(h) The affix ङ is added by virtue of V. 1 135, S 1800 Thus अच्चावाकीयम्, 'neuter.'

Note —This Sūtra summarises all the affixes taught in V. 1 124 135.

७। 'अव्ययीभावः' (६५६) । अधिस्थि ॥

7 Nouns which are अव्ययीभाव compounds are neuters. (See IF. 84. 18, S. 659) Thus अधिस्थि ।

८। 'द्वन्द्वैकत्वम्' । पाणिपादम्, ॥

8 Nouns which are द्वन्द्व compounds are neuter. (See II. 4. 2, S 906). Thus पाणिपादम् ।

९। 'अभावाया हेमन्तमित्रिरावहोरान्ने च' । स्वष्टम्, ॥

9 The compound हेमन्तश्चिह्नः is masculine, and अहोरात्रे is neuter in the non-classical literature (See II 4 28 S 3399).

१० । 'अनङ्गकर्मधारयस्तत्पुरुषः' । अधिकारोऽयम् ॥

10 A Tatpurusha, compound, with the exception of that which is formed by the particle uñ, and of the Kaimadhariya compound, becomes neuter gender, in the cases explained in the following sūtras (See II. 4 19, S 822)

This is an adhikāra sūtra

११ । अन्त्ये छायाः । शरच्छायम् ॥

11 A Tatpurusha compound ending with the word chhāyā 'shadow' is neuter in gender, when the sense is that of profuseness of the thing indicated by the first term (See II 4 22, S 825,

Thus शरच्छायम् ॥

१२ । 'राजामनुष्यपूर्वा सभा' । इनसभमित्यादि ॥

12. A Tatpurusha compound ending in सभा 'court' when preceded by words which are synonyms of राजा and अमनुष्य 'no human being' is neuter (See II 4. 23, S 826)

Thus इन सभम् 'the king's court' &c

१३ । 'सुरासेनाच्छायाशालानिशानि स्त्रिया च' ।

13 Tatpurusha compounds ending in सुरा 'wine,' सेना 'army, छाया 'shadow,' शाला 'a house' निशा 'night' are also feminine (in addition to their being also neuter) See II 4 15, S 826

१४ । 'परवत्' । अन्यस्तत्पुरुषः परवत् इत्यतः ॥

14 The gender of a Tatpurusha compound is like that of the last word in it (See II 4 16 S 827)

१५ । 'रात्राह्नाह्नाः पुरि' (८१४) ॥

15. The Dvanda or a Tatpurusha compound ending with रात्रि 'night,' अह् 'a day' and अह् 'a day' is masculine (See II 4. 29, S 814)

१६ । अययपुण्याहो नयु सके ॥

16 The words अयय 'bad road' and पुण्याह 'sacred day' are neuters. (See II 4 30, S 815 and II 4 17, S 821 Vātika)

१७ । 'स ख्यापूर्वा रात्रिः' । त्रिरात्रम् । 'स ख्यापूर्वा' इति किम् । सर्वरात्रः ॥

17 A Dvigu compound ending with the word रात्रि when preceded by a numeral is neuter (See II 1 52, S 730)

Thus त्रिरात्रम् ॥

Why do we say 'when preceded by a numeral'? Observe सर्वरात्रः which is masculine

१८ । द्विगुः स्त्रिया च । अययपुण्याहो पञ्चमूली । त्रिभुवनम् ॥

18 Nouns which are Dvigu compounds are feminine also (See II 4. 17, S 821 Vātikas)

Thus पञ्चमूली 'five roots,' त्रिभुवनम् 'three worlds'

१९ । वसुसन्त' । हवि' । धनुः ॥

19 Nouns ending in वस्, (Un II 108) and उस्, (Un II 115) are neuter.

Thus हवि' 'oblation to fire' (see Un II 108) धनुः 'a bow' (Un II 115 read with II 117)

२० । अर्चि' स्त्रियां च । वसन्तत्वेऽप्यर्चिः स्त्रियां नपुंसके च स्यात् । इयमिदं वार्त्ति ॥

20. The nouns अर्चि' 'ray' is feminine also (in addition to its being neuter, although it ends in वस्,) ॥

Thus वयं or वद अर्चि'

२१ । छदिः स्त्रियामेव । इयं छदिः । छाद्यतेऽनेनेति छदेऽधुरादिगन्तात् 'अर्चि'शुचि-
वत्यादिना वस् । इस्मन् वत्यादिना वृत्त्य । षटलं छदि इत्यमरः । तत्र षटलसाहचर्याच्छ
दिव क्लीबता षटलोऽमरव्याख्यातार उपेक्षया ॥

21 The word छदि 'the roof' is always feminine

Thus इयं छदि. It is also formed by adding the affix वस्, (see Un. II 108) to the root छादि belonging to the churādi class. The root छादि becomes छद by VI 4 97, S 2985. In the Amarakosha, we find the word षटलं छदि (II 2 14). There the commentators say that the noun छदि is neuter because it is mentioned along with षटल which neuter. This explanation of the commentators should be rejected.

२२ । मुखनयनलोहवनमासकथिरकार्मुकविवरजलहलधनाशामिधानानि । एतेषामभिधाय
कानि क्लीबे स्युः । मुखमांशनम् । नयनं लोचनम् । लोहं कालम् । वनं गहनम् । मांसमामिषम्
कथिर रक्तम् । कार्मुकं शरासनम् । विवरं जलम् । जलं वारि । हलं लाङ्गलम् । धनं द्रविणम् ।
अन्नमन्नम् । अस्यापवादानाह त्रिसूत्र्या ॥

22 The words which are synonyms of मुख 'face,' नयन 'an eye,' लोह 'cop-
per,' वन 'forest,' मास 'a month,' कथिर 'blood,' कार्मुक 'a bow,' विवर 'a hole,' जल
'water,' हल 'the plough,' धन 'wealth,' and अन्न 'food' are neuters.

Thus मुखं आननम् ; नयनं लोचनम्, लोहं कालम्, वनं गहनम्, मांसं मा
मिषम्, कथिर रक्तम्, कार्मुकं शरासनम्, विवरं जलम्, जलं वारि, हलं लाङ्गलम्, धनं
द्रविणम्, अन्नं अन्नम् ॥

In the next three sūtras exceptions to this are mentioned.

२३ । क्षीराद्योदनां पुंसि ॥

23 The words क्षीर 'a plough,' अर्थ 'wealth' and, अद्योदन 'food' are mascu-
line

२४ । वक्त्रनेत्रारण्यगारुडीवानि पुंसि च । वक्त्रो वक्तम् । नेत्रो नेत्रम् । अरण्योऽरण्यम् ।
गारुडीवो गारुडीवम् ॥

24 The words वक्त्र 'the face,' नेत्र 'the eye,' अरण्य 'the forest,' and गारुडीव
'Arjuna's bow' are also masculines (as well as neuters)

Thus वक्त्र or वक्तम्, नेत्रः or नेत्रम्, अरण्य. or अरण्यम्, गारुडीव or गारुडीवम्, ।

२५ । अटवी स्त्रियाम् ॥

25 The word अटवी 'the forest' is feminine.

२६ । लोपथ् । कुलम् । कूलम् । स्थलम् ॥

26 Nouns ending in थ् with the penultimate ल् are neuters

Thus कुलम् 'a race,' कूलम् 'a shore,' स्थलम् 'place'

२७ । तूलोपलसालकुसूलतरलकम्बलदेवलद्वल पुंसि । अयं तूल ॥

27 The following are masculines — तूल 'cotton,' उपल 'a stone,' ताल 'the Palmyra tree,' कुसूल 'a granary,' तरल 'a necklace,' कम्बल 'blanket,' देवल 'a virtuous man,' द्वल 'a sūda'

Thus अयं तूल &c

२८ । शीलमूलमङ्गलसालकमलतलमुसलकुण्डलपलमणालवालनिगलपलालविडाल खिल-
शूला पुंलि च । आत्माद्ये । इदं शीलमित्यादि ॥

28 The following are masculines also (in addition to their being neuters) — शील 'conduct,' मूल 'root,' मङ्गल, the planet Mars, शाल 'a tree,' कमल 'lotus,' तल 'bottom,' मुसल, 'nestle,' कुण्डल 'ear-ornament,' पल 'a demon,' flesh, मणाल 'a lotus fibre,' वाल 'a child,' निगल 'swallowing,' पलाल 'strand, husk,' विडाल, 'a cat,' खिल 'a desert,' शूल 'a spear'

Thus शील or शीलम् ।

२९ । शतदि. संख्या । शतम् । सहस्रम् । 'शतादिः' इति किम् । एको द्वौ अष्टय । संख्या इति किम् । शतशब्देनाम पर्यंतः ॥

29 The numerals शत 'a hundred' &c are neuters

Thus शतम् 'a hundred,' सहस्रम् 'a thousand'

Why do we say, शत &c ? Observe एकः 'one,' द्वौ 'two,' अष्टय 'many'

Why do we say when meaning the numerals ? Observe शतशब्दः (the name of a mountain) Here शत is masculine

३० । शतायुतप्रयुताः पुंसि च । अयं शतः । इदं शतमित्यादि ॥

30 The words शत 'a hundred,' अयुत 'a myriad,' प्रयुत 'a million' are also masculines

Thus अयं शतम् or इदं शतम् &c

३१ । लक्षा कोटिः स्त्रियाम् । इयं लक्षा । इयं कोटिः । 'वा लक्षा नियुत च तत् इत्ये, अत्रात्माद्येऽपि लक्षम् ॥

31 The words लक्षा 'a lakh' and कोटि 'ten million' are feminine

Thus इयं लक्षा, इयं कोटिः ॥

According to Amarakosha (III. 5 24) the word लक्ष is also neuter. Thus लक्षम्,

३२ । 'अङ्गः' पुंसि । सहस्रं क्वचित् । अयं सहस्रम् । इदं सहस्रम् ॥

32 The word अङ्गु ten billions, and sometimes सहस्र 'a thousand' is masculine

Thus अयं सहस्रः or इदं सहस्रम् ।

३३ । मन्त्रोऽङ्कोऽकर्तरि । मन्त्रप्रत्ययान्ते । द्रव्यङ्कः क्रीडः स्थाव तु कर्तरि । अयम् । अयम् द्रव्यङ्कः किम् । अण्डिमा । महिमा । अकर्तरि किम् । उवाचि इति दामा ॥

33 Nouns of two syllables formed with the affix मन् and when not denoting an agent are neuters.

Thus चर्मन् 'skin,' अर्मन् 'armor,' कर्मन् 'work'

Why do we say 'of two syllables?' Observe अशिशन् 'nonuterness,' महिमन् 'glory'

Why do we say 'when not denoting an agent?' Observe दासन् 'a giver'.

३४ । अक्षन्पु सि च । अयं अक्षन् । इदं अक्षन् ॥

34 The word अक्षन् is also masculine.

Thus अयं अक्षन् or इदं अक्षन् ।

३५ । नामरोमणी नपुंसके । 'मन्त्र' क- इत्यस्याय उपसर्ग

35 The words नामन् 'name' and, रोमन् 'hair,' are neuters. This is merely an amplification of sūtra 33

३६ । 'असन्तो दुःखकः' । यद्यः । मनः । तपः । दय्ययकः' किम् । चन्द्रमाः ॥

36 Nouns of two syllables formed with the affix अस् are neuter.

Thus यद्यस् 'glory,' मनस्, 'mind,' तपस्, 'austerity'

Why do we say 'of two syllables?' Observe चन्द्रमस्, 'moon, which is masculine.

३७ । अक्षराः स्त्रियाम् । एता अक्षरसु । प्रायेणाय बहुवचनान्तः ॥

37 The word अक्षरस् is feminine

Thus एता अक्षरसु । Generally, this word is used in the Plural number only

३८ । 'नान्तः' । पत्रम् । छत्रम् ॥

38 Nouns formed with the affix अस् are neuters (Un, IV 159)

Thus पत्रम् 'a leaf,' छत्रम्, 'an umbrella'

३९ । 'यत्रामात्रा भस्त्रादद्या वरत्रा. स्त्रियामेव' ॥

39 The following are always feminine —यात्रा 'journey,' मात्रा 'a measure,' भस्त्रा 'a leathern bag,' दंष्ट्रा 'tusk,' दस्त्रा 'a strap'

४० । 'भूत्रामित्राक्षत्रपुत्रमन्त्रयुत्रमेदोषा पु सि' । अथ भूत्रः । न मित्रममित्रः । 'तस्य मित्रा-
वयमित्रास्ते' इति माघः । स्यात्ताममित्रो मित्रं च' इति च । यत् 'द्विषोऽमित्रे' (३९९९) इति
सूत्रे वरदत्तेनात्मन्-अमेद्विषदित्याद्यादिक इत्यत्र । अमेरमित्र मित्रस्य व्यर्थवदित्यादौ मध्योदात्तस्तु
चित्त्व्यः । नञ्-भासेऽप्येवम् । परयस्त्रिङ्गतापि स्यादिति तु तत्र दोषान्तरम् इति तत्प्रकृतसूत्रा
पर्यालोचनमूलकम् । स्वरदोषाद्वायनमपि 'नञो वरमरमित्रमता' (३८५०) इति शास्त्रसूत्रास्मरक-
मूलकमिति दिक् ॥

40 The following are masculines —भूत्र 'a servant,' अमित्र 'an enemy,'
क्षत्र 'a pupil,' पुत्र 'a son,' मन्त्र 'a mantra,' युत्र 'name of a demon killed by In-
dra,' मेद्व 'a ram,' उद्व 'a camel.'

Thus अथ भूत्र । अमित्रः is equal to न मित्रम् a non friend i.e. an enemy.
Thus we find in Magha तस्य मित्रावयमित्रास्ते । So also स्यात्ताममित्रो मित्रं च ॥

In commenting on the sūtra द्विषोऽमित्रे (III 2 113 S 3111), Huadatta in
his Padamanjari says 'The word *amitra* is derived from the root *am* with the
Unādi affix इत्रच् under sūtra IV, 174, in the sense of an enemy. The word
amitra is not a negative compound of अ+मित्र as it would appear at first sight.
Because had it been a Tatpuruṣa compound of *a*+*mitra*, then by sūtra II 4, 6,

S. 812, it would have been Neuter, because the word *mitra* is Neuter. If it be said that 'the gender of a word depends upon usage, and though *mitra* be Neuter, *amitra* will be masculine,' then there arises the difficulty as to accent. For then by VI 2 2, S. 3736 the *am* will retain its accent in the Tatpuruṣa. But it is intended that the accent should be on *mi*, i.e. the *चित्* accent. For the Rig Vedins read it with the acute on the middle of *amitra*, as in the following अमित्रस्य व्यथया मय्युमिन्दू (Rig Veda VI 25 2), अमित्रमिन्द्रं (Rig VIII 75 10)'

But these two objections of Haradatta proceed on the assumption that the word *amitra* is a Tatpuruṣa compound. But as a matter of fact it is a Bahuvrīhi compound and consequently the rule of gender taught in II 4 26 does not apply to it. Haradatta overlooked the context in applying this rule. He further forgot sūtra VI 2 116 S. 3850 which specifically applies to the accent of *amitra*, when he raises the objection as to accent.

NOTE.—Did Haradatta really misapply sūtra II 4 26 and forget VI 2 116, or is not Bhattoji floundering? Why should the word अमित्र be taken as a Bahuvrīhi and not a Tatpuruṣa? The Bahuvrīhi *amitra* would mean 'friendless,' and not 'an enemy'.

४१। 'पत्रपत्रप्रविन्नसूत्रच्छत्रा पुंसि च' ॥

41 The following are masculines (in addition to their being neuters) —

पत्र 'a leaf,' पत्र 'a vessel,' प्रवित्र 'holy,' सूत्र 'a thread,' छत्र 'a line'

Thus पत्रः or पत्रस्य ॥

४२। खलकुसुमशुल्बपुच्छपत्तनरणाभिधानानि । खल दीर्यम् ॥

42 The synonyms of खल 'courage or strength,' कुसुम 'a flower,' शुल्ब 'a rope, string,' पत्तन 'a town' and रण 'fight' are neuters. Thus खलं दीर्यम् ॥

४३। 'पद्मकमलोत्पन्नानि पुंसि च' । पद्मादयः शब्दाः कुसुमाभिधायित्वेऽपि द्विविङ्गा स्युः । नमरोऽप्याह—'यः पुंसि पद्मं नलिनम्' इति । एव च 'अर्थवर्धिसूत्रे तु जलजे पद्मं नपुंसकमेव' इति धृतिपत्रेण मतान्तरेण नेयम् ॥

43 The words पद्म, कमल, उत्पन्न 'the lotus flower,' although names of a kind of flower, are masculines also (in addition to their being neuters).

In the Amarakośha, (I. 2. 39) पद्म and नलिन are optionally masculines. In II. 4 31, Kāśikā says '*padma* meaning *lotus* is neuter only' This is however one view of the case.

४४। 'आहतसंघामो पुंसि च' ॥

44 The words आहत and संघाम 'fight' are masculines. By III 42 these words being synonyms of रण would have been Neuters. This makes them masculines.

४५। 'आजि स्त्रियामेव' ॥

45 The word आजि fight is always feminine. This also by sūtra 42 and would have been Neuter.

४६। 'फलजाति' । 'फलजातिवाची शब्देः नपुंसकं स्यात् । आमलकम् । आम्रम् ॥

46 Names of fruits are neuters

MASCULINE AND FEMININE GENDERS

१ । 'स्त्रीषु सद्यो' । अधिकारोऽयम् ॥

1 Masculine and Feminine Genders

This is an adhikara sūtra.

२ । 'गौर्माण्ड्यष्टिमुष्टिपाटनिवसितश्चात्मनिवृटिर्महिराचक' । इयमथ वा नौ ॥

2 The following belong to both masculine and feminine genders —

नौ 'the cow,' मणि 'a gem,' षष्टि 'a stick,' मुष्टि 'the fist,' पाटलि 'the trumpet-flower,' वास्त 'reading,' आत्मनि 'name of a tree,' वृटि 'cutting' मणि 'ink,' मराचि 'pepper.'

Thus इय or अथ नौः

३ । 'मन्युर्मृत्युसोधुकर्मभुक्तिभुक्त्यदुरेणवः' । इयमथ वा मन्यु ॥

3 The following are both masculine and feminine :—

मन्यु 'anger' (Un III 20), मृत्यु 'death,' सोधु 'sum,' ककन्यु 'the jujube tree' (Un I 93) कण्डू 'scratching,' रेणु 'an atom of dust'

Thus इय or अथ मन्यु ।

४ । 'गुणवचनमुकारान्त नपुंसक च' । त्रिविक्रमित्यर्थः । षट्-षट्-पदयो ॥

4 Nouns ending in उ denoting quality or qualification are also neuters.

That is they belong to all the three genders Thus षट्, षट्., पदयो

५ । 'अपत्यार्थतद्धिते' । औपगव - औपगवो ॥

5 Those तद्धित nouns which denote an offspring are both masculine and feminine

Thus औपगवः or औपगवो ॥

इति स्त्रीषु साधिकारः ॥

MASCULINE AND NEUTER GENDERS

१ । 'पुनर्पुंसकयोः' । अधिकारोऽयम् ॥

1. Masculine and Neuter Genders.

This is an adhikara sūtra.

२ । 'घृतभूतमुक्तध्वेनितेरावतपुस्तकमुक्तमोहिता' । अथ घृतः । इदं घृतम् ॥

2. The following are both masculines and neuters.—घृत 'butter,' भूत 'any being,' मुक्त 'a kind of grass,' ध्वेनित 'play,' तेरावत 'Indra's elephant,' पुस्तक 'a book,' मुक्त 'the burnt crust of roast meat,' मोहित 'redness.'

Thus अथ घृतः or इदं घृतम्

३ । 'अर्धार्धनिदाघोद्यमश्वदुहाः' । अथ अर्धः । इदं अर्धम् ॥

3 The following are both masculines and neuters :—अर्ध 'a horn,' अर्ध 'half,' निदाघ 'heat,' उद्यम 'effort,' श्व 'a spear,' दुह 'firm'

Thus अथ अर्धः or इदं अर्धम् ।

४ । 'अन्यकुलकुलध्वजैर्महोदधिर्महोदधिपुष्पाः' । अथ अक्षः । इदं अक्षम् ॥

4. The following are both masculines and neuters :—अक्ष 'a multitude,' कुल 'a tree,' कुल 'a carpet,' कुल 'a bundle,' अक्ष 'a level plain,' अक्ष 'pride' अक्ष 'cemetery' (Un I. 137), अर्ध 'half a verse,' अर्ध 'a kind of grass,' and पुष्प 'tail.'

Thus अथ अक्षः or इदं अक्षम्

५ । 'कवन्धोवधायुधान्ता' । स्पष्टम् ॥

5 The following are both masculine and neuter .—कवन्ध 'a headless trunk,' औषध 'medicine,' आयुध 'a weapon'

६ । 'दण्डमण्डस्वण्डशस्त्रेण्यवपाश्वाकाश्चकुशकुलिशा' । एते पुंल्लिङ्गेषु स्युः । 'कुशो रामसुते दम्भे योक्ते द्वीपे कुश जले इति विश्व । शलाकाकाश्ची तु स्त्रियाम् । तथा च 'जानपद-' (५००) आदिसूत्रायां योषिकारे ङीष् । कुशी । दाक्षिण तु टाया 'कुशा वानस्पत्या. स्थ ता मा वात' इति श्रुतिः । अतः कर्मात्—' (१६०) इति सूत्रे 'कुशाकर्णीषु' इति प्रयोगश्च । व्याससूत्रे च—'हानौ तूपायनशब्दे शेषत्वात्कुशाच्छन्द' इति । तत्र शरीरकभाष्येऽप्येवम् । एष च श्रुतिसूत्रभाष्यायामेकवाक्यत्वे स्थित आच्छन्द इत्याहप्रत्ययेषादिपरो भूमतीयस्य प्रौढिवादमात्रपर इति विभावनीय बहुश्रुते ॥

6 The following are both masculines and neuters .—दण्ड 'punishment,' मण्ड 'the scum of boiled rice,' श्वण्ड 'a break,' श्व 'the corpse,' सेन्ध 'a kind of rock-salt,' पाश 'the side,' काश 'cough,' अकुश 'a hook, a goad,' आकाश 'the sky,' कुश 'kusa grass,' कुलिश 'thunder bolt'

These words are both masculines and neuters. Thus we find in the Visva-kosha—“Kusa is the name of the son of Rāma, it means also *danḍa* grass, as well as the rope of kusa grass for connecting the yoke of a plough with the plough, and an island Kusam (neuter) means water' But when it means a ploughshare or a rod (śalākā) it is feminine. That being so, when the śalākā is made of iron the feminine will be formed by ङीष् as कुशी । This is by sūtra IV 1 42, S 500. But when it means a śalākā made of wood, the feminine is formed by टाया । As कशा 'a piece of wood' As we find in the śruti—कुशावनस्पत्याः स्व ता मा वात you kusas are the children of the tree, do you protect me'

So also in VIII 3 46, S 160, we find the word कुश used

So also in the Vyāsa Sūtra we find the word कुश used. See Vedānta Sūtra III 3 26 where the getting rid of good and evil is mentioned, “the obtaining of this good and evil by others has to be added, because the statement about the obtaining is supplementary to the statement about the getting rid of, as in the case of the *kusas*, the metres the praise and the singing. This is the reason for this) has been stated in the Pūrva Mīmāṃsā.” (According to the commentators, small wooden rods used by the Udgātris in counting the stotras are called kuśās. *Thibaut's Vedānta Sūtras Part II* p 227)

So also in the commentary on the above sūtra by Śaṅkarācārya, we find 'कुशानामविशेषेण वनस्पति योनिस्त्वचवर्णे' ॥

Thus we find that the Śruti (kusa vānaspatvāh), the sūtra (VIII 3 46, S. 160), the śāṅkika Bhāṣya (kuśa nāma &c) all unanimously agree in stating that there is such a word as kuśā, and it is this word which is used in the Vedānta Sūtra III 3 26 (Kuśā Chhandas &c). The words कुशाच्छन्द in that sūtra are equal to कुश plus छन्द, and not कुश plus आच्छन्द । Bhāṣanī the commentary on the Śāṅkika Bhāṣya is therefore evidently wrong when it analyses the words कुशाच्छन्द of the sūtra into कुश + आ + छन्द । So it is a mere bold assertion of the author of Bhāṣanī, and is not borne out by any authority. Let the learned ponder over it.

७ । 'गृहमेव देह पटपटहाटापदाम्बुदकुशव' ॥

7 The following are both masculines and feminines — गृह 'a house,' मेह 'a ram,' देह 'the body,' पट 'a slab, tablet' पटह 'a kettle-drum,' अष्टापद (८) 'a cloud,' ककुद 'the peak or summit of a mountain'

इति पुनपु सकाधिकार ॥

COMMON GENDER

१ । 'अथिष्टलिङ्गम्' ॥

1 The rest

This is an adhikara sūtra

२ 'अव्यय कतिपुष्पदस्सद' ॥

2 The avyayas (Indeclinables), कति, पुष्पद and अस्मद can be used with words in all the three genders

३ । 'ज्यान्ता स व्या' । श्रिष्टा परवत । एक पुरुष । एका स्त्री । एक कुलम् ॥

3 Numerals ending in च and क् can be used with words in all the three genders

Thus एक, पुरुषः । एका स्त्री । एक कुलम् ।

४ । 'गुणवचन च' । शुक्ल पट । शुक्ला पटो । शुक्ल वस्त्रम् ॥

4 So also attributive words

Thus शुक्ल. पट । शुक्ला पटि । शुक्ल वस्त्रम् ॥

५ । 'कृत्यावच' ॥

5 The kṛtya derivatives also

The words formed by kṛtya affixes follow the gender of the words which they qualify (III 3 171 S 3312)

६ । 'करणाधिकरणयोर्लुट्' ॥

6 The words formed by the affix lyut added with the force of instrument or location (III 3 117 S 3 293).

७ । 'सर्वादीनि सर्वनामानि' । स्पष्टार्थेयं त्रिसूत्री ॥

7 The Pronominals sarva 'et cetera' (I 1 27 S 213)

इति लिङ्गानुशासनप्रकरणम् ।

इति श्रीमद्वेदविद्याविरचिता विद्याकरणादिग्रन्थान्तर्गतसुती समाप्ता ॥

॥ शुभम् ॥

ALPHABETICAL INDEX TO PĀNINI'S SŪTRAS.

Note —The right hand figures refer to the serial number of the Sūtras as given in the Siddhānta Kaumudī

अ

- 11 अ अ 8, 4, 68.
 3279. अ मस्ययात् 3, 3, 102
 1869. अयं दारी 5, 2, 69
 85 अकः सवर्णे दीर्घः 6, 1, 101.
 539 अकथित च 1, 4, 51
 3188 अकर्तरि च कारके सञ्जायान 3, 3, 19
 601 अकर्तृण्ये पञ्चमी 2, 3, 24
 2693 } अकर्तृकाश्च 1, 3, 26 35 45.
 2708 }
 2718 }
 3864 } अकर्तृकारणे राभ्य च 2, 130
 2148 अकृष्णे मियसुखयोः स्यतरस्यात् 8, 1, 13
 2298. अकृतसार्धपाठकयोर्दीर्घः 7, 4, 25
 3807 अके जीविकायै 6, 2, 73.
 628 अकेनोर्ध्वे विध्य दाघनस्यैवोः 2, 3, 70.
 664 अक्षयलाकारंख्याः परिज्ञा 2, 1, 10.
 3247 अक्षेण ग्लहः 3, 3, 70
 2338 अक्षोऽन्यतरस्यात् 3, 1, 75
 944. अक्षोऽद्वयनात् 5, 4, 76.
 1621. अक्षारान्ताद् 4, 4, 70
 3256. अक्षारैकदेशे प्रथमः प्रथमश्च 3, 3, 79
 3611. अक्षीरमेवणे परस्य च 3, 2, 92
 924. अक्षेः श्रुत्स्त्वोत्तमोनाः 3, 3, 82
 1236. अक्षेर्देक् 4, 2, 33
 3001. अक्षो चैः 3, 2, 91
 2892. अक्षौ परिचाय्योपचाय्य सङ्ख्याः 3, 1, 131
 795. अक्षाय्यायाश्चुरसः 5, 4, 93.
 3462 अक्षायत् 4, 4, 116
 883. अक्षान्तश्च द्युभ्रववराहे भ्यश्च 5, 4, 145.
 3553. अक्षितश्च 6, 4, 103
 3522. अक्ष इत्यादौ च 6, 1, 119
 3615 अक्षयुक्त तिङाकाङ्क्ष 8, 2, 96.
 200 अक्षस्य 6, 4, 1
 3804 अक्षानि सैरेये 6, 2, 70.
 2040 अक्षामातिशयो 8, 1, 33
 अक्षुलेर्दीर्घाणि 5, 4, 114
 अक्षुणादिभ्यश्च 5, 3, 108
 1404 अ च 4, 3, 31
 3078 अच उपसर्गात् 7, 4, 47
 416 अचः 6, 4, 138
 3678 अच कर्तृयकि 6, 1, 195
 2768. अचः कर्मकर्तरि 3, 1, 62.
 50 अचः परस्मिन्पूर्वविधौ 1, 1, 57.
 945 अचतुरविचतुरसु चतुरस्री पृथ 5, 4, 71
 35. अचक्ष 1, 2, 28
 2294. अचस्तास्त्वत्यनितो नित्यश्च 7, 2, 61
 1256. अचित्तदस्तिधेनोष्टृक् 4, 2, 47
 1476 अचित्ताद्देशकालाहृक् 4, 2, 96
 299. अचि र श्रुतः 7, 2, 100
 2541 अचि विभाषा 8, 2, 21
 1667. अचि शीर्षः 6, 1, 62
 271 अचि श्रुचाश्रुचाद्योऽरिचकुवङ्गौ 6, 4, 77
 254 अचो जितति 7, 2, 115
 79. अचो ऽन्यादि टि 1, 1, 64
 2842 अचो यत् 3, 1, 97.
 59. अचो रद्वाभ्या द्वे 8, 4, 46
 3891 अच्कावयत्तौ 6, 2, 157.
 247. अच् च चैः 7, 3, 119

- 770 अथ गत्यर्थवदेषु 1, 4, 69
943 अथ प्रत्ययव्युत्पत्तिरानुसारेण 5, 4, 75
2853 अथर्वसंगतश्च 3, 1, 105
2006 अथादी गुणवचनादेव 5, 3, 58
2176 अथादेर्द्वितीयस्य 6, 1, 2
454 अथादत्तपदात् 4, 1, 4
904. अथादत्तपदस्य 2, 2, 33,
1669 अथाविभ्या व्यस्य 5, 1, 8
2039. अथिनान्तस्योत्तरपदलोपश्च 5, 3, 1
2076 अथिन्नस्योश्च 7, 3, 60
2292 अथिर्वचनयो. 2, 4, 56
2614. अथकनगना सति 6, 4, 16
2028 अथाते 5, 3, 73
3047. अथो- प्रजायाश्च 7, 2, 59
1980 अथोर्लुक् 5, 3, 30
3716 अथोर्लुक्स्यसर्वनामस्यान्तश्च 6, 1, 170
3024. अथोऽनपादाने 8, 2, 48
2546 अथो विचि 7, 2, 71
856. अथानासिकायाः सहाया नच 5, 4, 118
197 अथकुम्भाकुम्भव्यावाये ऽपि 8, 4, 2
2539 अथभ्यासव्यावाये ऽपि 6, 1, 136
2476. अथगार्धनासवयो 7, 3, 99,
1406 अथजौ च 4, 3, 33
2754 अथावर्णनासव्यवर्णनार्थं 1, 3, 88
1198 अथिजोर्नार्थयोर्गुणोक्तयोस्तयोः 4, 1, 78
3809 अथ निपुले 6, 2, 75
3219 अथिगुणः 5, 4, 15
14 अथुदित्ववर्णस्य चाप्रत्ययः 1, 1, 69
1452 अथपृथगनादिभ्य 4, 3, 73
1180 अथो द्वयप 4, 1, 156
110 अथोऽप्रगृह्यास्य नानासिक 8, 4, 57
3181 अथ कर्मेणि च 3, 3, 12
1568 अथ कुटिलिकायाः 4, 4, 18.
1910 अथ च 4, 2, 103
1598 अथ नहिध्यादिभ्य. 4, 4, 48
2248 अथ आदे 7, 4, 70
1096 अथ नञ 4, 1, 95
1922 अथ हनिठनौ 5, 2, 115
2467 अथ उत्तरार्धधातुके 6, 4, 117
2282 अथ उपधायाः 7, 2, 116
2260. अथ एकह्रस्वस्येऽनादेशादेर्लुक् 6, 4, 120
160. अतः कृकनिकसंस्कृतपात्रकुशां 8, 3, 46
1166 अतश्च 4, 1, 177
2113 अतिग्रहाव्ययनक्षेत्रेण्यकृतेरि 5, 4, 48
2094 अतिथेर्न्यः 5, 4, 26
556 अतिरतिग्रहणे च 1, 4, 95
2001 अतिशायने तन्मिष्टनौ 5, 3, 55
3925. अतेरकृत्यदे 6, 2 191
798 अतेः शुन. 5, 4 98
191. अतो गुणे 6, 1, 97
2170 अतो दीर्घो यञि 7, 3, 101
203. अतो भिच रेच 7, 1, 9
309 अतो ऽच् 7, 1 24
2212 अतो येय 7, 2, 80
163 अतो रोऽणुतादणुते 6, 1, 113
2330 अतो लान्तस्य 7, 2, 2
23(8 अतो लोपः 6, 4, 48
2284 अतो हलादेर्लोपो 7, 2, 7
2202 अतो हेः 6, 4, 105
691 अत्यन्तस्योने च 2, 1, 29
2620 अत्र लोपो ऽभ्यासस्य 7, 4, 58
136 अत्रानुनासिक पूर्वस्य तु चा 8, 3, 2
1147 अत्रिभुगुत्तरवर्धितोत्तनाङ्गिरी 2, 4, 65
425 अत्यन्तस्य चाधातोः 6, 4, 14
2560 अत्यन्तस्य प्रथमद्वयस्य 7, 4, 95
2479 अदभ्यास्तात् 7, 1, 4
53 अदर्शनं लोपः 1, 1, 60
437 अदस लौ लुलोपश्च 7, 2, 107
101 अदसो नात् 1, 1, 12
419 अदसो ऽवेर्दाड् दी नः 8, 2, 80
2426 अदः सर्वेषां 7, 3 11)
2423 अदिप्रभृतिभ्य षपः 2, 4, 72
1282 अदूरभवश्च 4, 2, 70
17 अद्-गुणः 1, 1, 2
3080. अदो अथिर्वसि विचि 2, 4, 36
2977 अदोऽनन्ते 3, 2, 69
771 अदोऽनुपदंशे 1, 4, 70
315 अद् (अद्-) कतरादिभ्यः 7, 1, 25
3480 अदनिः संस्कृतश्च 4, 4, 134
1814 अदरशीनावपृष्ठे 5, 2, 13
161 अधःशिरस्य पदे 8, 3, 47
1873 अधिकश्च 5, 2, 73

- 626 अधिकरणवाचिनश्च 2, 3, 63
 707 अधिकरणवाचिना च 2, 2 13
 1989 अधिकरणवाचिना च 5, 3, 43
 3362 अधिकरणे बन्ध 3, 4, 41
 2929 अधिकरणे ज्ञेतेः 3, 2, 15
 919 अधिकरणैवावस्थे च 2, 4, 15
 1467 अधिकृत्य कृते शब्दे 4, 3, 87
 554 अधिपरी अनर्थकौ 1, 4, 93
 644 अधिरीश्वरे 1, 4, 97
 542 अधिशीङ्ख्याया कर्त्तुं 1, 4, 46
 613 अधीयर्थद्वेया कर्त्तव्य 2, 3, 52
 2820 अधीष्टे च 3, 3, 166
 1966. अधुना 5, 3, 17
 2706 अधिः प्रवृत्ते 1, 3, 33
 3922 अधिरूपरिचयश्च 6, 2, 133
 9.9 अध्ययनतो ऽविमृष्टं ख्यायाश्च 2, 4, 5
 1693 अध्यर्थं द्वेगोलुङ्गसङ्गायाश्च 5, 1, 28
 3301 अध्ययन्यायोदावसङ्गायाश्च 3, 3, 122
 1860 अध्यय्य लुवाकयोर्लुक् 5, 2, 60
 1622 अध्ययिन्यदेशकालात् 4, 4, 71
 1448 अध्ययेष्वेवर्धः 4, 3, 69
 1817 अध्यनो यत्नौ 5, 2, 16
 3744 अध्ययुक्तवाययोर्जातो 6, 2, 10
 908 अध्ययुक्तपुरनपुंसकश्च 2, 4, 4
 1155 अद् 6, 4, 167
 462 अन उपधाकोपिनो ऽन्यतरस्याच् 4, 1, 28
 248. अनङ् सौ 7, 1, 93
 48. अनधि च 8, 4, 47
 2076. अनन्यतन्मतो ज्ञात् 5, 4, 4
 776. अनन्यायान सरविनधि 1, 4, 75
 1969 अनन्यतने हिंस्रस्य तरस्याच् 5, 3, 21
 2205. अनन्यतने सङ् 3, 2, 111
 2185 अनन्यतने लुङ् 3, 3, 15
 2091 अनन्यायस्येतिद्विचकाराच्च 5, 4, 23
 3624. अनन्यस्यैव प्रज्ञाख्याययोः 8, 2, 105
 536 अनभिहिते 2, 3, 1
 2802. अनन्यकृत्त्वमर्थेयोरकिङ् कृते ऽपि 3, 3, 145
 670 अनङ् 5, 4, 108
 3505. अनन्यताङ्गपुंसकाच्च 5, 4, 133
 346. अनाध्यकः 7, 2, 112
 3786. अनिनस्यो ऽङ्गुली वस्त्रस्ये 6, 2, 52
 2478 अनिते 8, 4, 19
 415 अनिदिता इत्य उपधायाः किङ्ति 6, 4, 21
 2031 अनुकम्पायाश्च 5, 3 76
 763 अनुकरण चानितितपरश्च 1, 4, 62
 1874 अनुकामिकाभीक क्षमिता 5, 2, 74
 951 अनुगवनायासे 5, 4, 83
 2083 अनुगादिनष्टक् 5, 4, 13
 1816 अनुगवसगामी 5, 2, 15
 403 अनुदात्त सर्वनपादादौ 8, 1, 13
 2157 अनुदात्तङित आहनेपदश्च 1, 3, 12
 3670. अनुदात्त च 8, 1, 3
 3650 अनुदात्त पदनेकवर्जश्च 6, 1, 153
 3619 अनुदात्त प्रज्ञानाभिपुजितयो 8, 2 110
 3651 अनुदात्तस्य च यतोदात्तलोप 6, 1, 161
 2402 अनुदात्तस्य चर्तु पद्यस्यान्यतर 6, 1, 59
 1253. अनुदात्तादेरङ् 4, 2, 44
 1520 अनुदात्तादेङ् 4, 3, 140
 3674 अनुदात्ते च 6, 1, 190
 3523 अनुदात्ते च कुचपरे 6, 1, 120
 3129 अनुदात्तेतङ् इत्यादे. 3, 2, 149
 2428 अनुदात्तोपदेशवन्नतितनोऽद्यादी° 6, 4, 37
 3709 अनुदात्तो लुप्ति 3, 1, 4
 2666 अनुनासिकस्य क्लृप्तयोः विङिति 6, 4, 15
 187 अनुनासिकात्परो ऽनुस्वारः 8, 3, 4
 1810. अनुपदसर्वाज्ञायानय ब्रह्मानस्य° 5, 2, 9
 1890 अनुपदस्येष्टा 5, 2, 90
 2745. अनुपराधया कृत् 1, 3, 79
 2746 अनुपसर्गाच्चः 1, 3, 76
 3085 अनुपसर्गाङ्गुलीयङ्गुलीयायाः 8, 2, 55
 2716. अनुपसर्गाङ्गा 1, 3, 43
 2900. अनुपसर्गाङ्गिन्पविन्दवारि° 3, 1, 138
 469. अनुपसर्जनात् 4, 1, 14
 579. अनुपसर्जनात् 1, 4, 41
 1774. अनुपसर्जनादिभ्यश्च 5, 1, 11
 1272. अनुपसर्जनादिभिः 4, 2, 62
 639. अनुपसर्जनया 2, 1, 15
 547 अनुपसर्जे 1, 4, 84
 907. अनुपादे चरानाश्च 2, 4, 3
 2849. अनुविपर्ययिभिन्नाः स्यन्दतेर° 8, 3, 72
 1438. अनुवृत्तिकादीनां च 7, 3, 20
 124 अनुस्वारस्य ययि परसवजः 8, 4, 53

- 1106 अद्वयानन्तये विदादिभ्यो ऽञ् 4, 1, 104
 830. अनेकन्यपदार्थे 2, 2, 24
 45. अनेकाल्पित् सर्वस्य 1, 1, 55
 3601. अनो वृट् 8, 2, 16
 460. अनो बहुव्रीहेः 4, 1, 12
 3884. अनो भावकर्मवचनः 6, 2, 180
 2722. अनोऽकर्मकात् 1, 3, 49
 3923. अनोऽप्रधानकनीयसी 6, 2, 189
 796. अनोऽप्रनायः परसा जातिसंख्योः 5, 4, 94
 3010. अनौ कर्मणि 3, 2, 100
 3826. }
 3877. } अन्तः 6, 2, 92 143 179 8, 4, 20
 3913. }
 2984. }
 1437. अन्तः पूर्वपदाद्वृज् 4, 3, 60
 3294. अन्तरद्वये 8, 4, 24
 766. अन्तरपरिग्रहे 1, 4, 65
 220. अन्तरं वहिर्गोपयज्यान्वयो 1, 1, 36
 545. अन्तरान्तरेर्जयुक्ते 2, 3, 4
 3255. अन्तर्गमो द्वये 3, 3, 73
 591. अन्तर्धौ येनादर्शनमिच्छति 1, 4, 23
 855. अन्तर्वह्निभ्यो च लोपः 5, 4, 117
 489. अन्तर्वत्पतिवतीर्नुक् 4, 1, 32
 3914. अन्तश्च 6, 2, 130
 3688. अन्तश्च तथै युगपच्च 6, 1, 210
 2965. अन्तःस्थान्तरादन्तरपर्यन्तमन्तःपुङ्गवः 3, 2, 43
 75. अन्तादिवच्च 6, 1, 83
 2014. अन्तिकवाक्योर्नेदृशाचौ 5, 3, 63
 3715. अन्तोदोसादुत्तरपदादन्त्यतरं 6, 1, 162
 3706. अन्तोऽन्तराः 6, 1, 220
 3817. अन्तर्यामिर्न बह्वचः 6, 2, 83
 1637. अन्नं च 4, 4, 85
 696. अन्नं व्यञ्जनञ्च 2, 1, 34
 497. अन्यतो ङीप् 4, 1, 40
 3348. अन्यथैवकथयितव्यसु विद्वाप्रयोग 3, 4, 27
 675. अन्यपदार्थे च सहायात् 2, 1, 21
 595. अन्यारादित्तरैर्द्विक्रियाद्वयं 2, 3, 29
 3158. 3422. अन्येभ्यो ऽपि 3, 2, 173 130
 2980. अन्येभ्यो ऽपि दृश्यन्ते 3, 2, 75
 3539. अन्येषामपि दृश्यते 6, 3, 137
 3011. अन्येष्वपि दृश्यते 3, 2, 101
 3386. अन्येष्वनुलोप्ये 3, 4, 64
 949. अन्यवतहाद्गदसः 5, 4, 81
 3375. अपगुरो कसुलि 6, 1, 53
 3258. अपवर्गो ऽङ्गश्च 3, 3, 61
 3071. अपचितश्च 7, 2, 30
 1089. अपत्यं पौत्रप्रभृति गोत्रस्य 4, 1, 162
 815. अपथं नपुंसकस्य 2, 4, 30
 1359. अपदानौ सारवात् 4, 2, 135
 210. अपदान्तस्य दुर्धन्यः 8, 3, 55
 666. अपपरिबहिरश्च. पञ्चम्या 2, 1, 12
 596. अपपरी वर्जने 1, 4, 83
 1571. अपमित्ययाचित्वाभ्या कङ्कनौ 4, 4, 21
 1059. अपरस्परं क्रियासातत्ये 6, 1, 144
 480. अपरिभाषाविस्तारचित्कणं 4, 1, 22
 3580. अपरिहृताच्च 7, 2, 2
 2779. अप ाङ्गे च 3, 2, 119
 563. अपवर्गे वृत्तीया 2, 3, 6
 1064. अपस्फुरो रयाङ्गश्च 6, 149
 3512. अपस्पर्धेवाननृपुरानृदुश्चिपुवे 6, 1, 36
 2717. अपहने च. 1, 3, 44
 3920. अपाङ्ग 6, 2, 136
 2688. अपाङ्गपुरपाङ्गकुनिरालेक्षणे 6, 1, 142
 2112. अपादाने बाहीयस्वदोः 5, 4, 45
 587. अपादाने पञ्चमी 2, 3, 29
 3373. अपादाने परीपवायाच्च 3, 4, 52
 2741. अपाङ्गदः 1, 3, 73
 557. अपिः पदार्थेनानावनाम्यवर्गं 1, 4, 96
 1163. अपूर्वपदादन्त्यतरस्या पङ्क्तकनौ 4, 1, 140
 251. अपृक्तं स्यात् प्रत्ययः 1, 2, 41
 2967. अपे ह्येतन्नसो 3, 2, 50
 3124. अपे चे लपः 3, 2, 144
 700. अपेतापोदमुक्तपतितापन्नरत्नैरन्वय 2, 1, 8
 1229. अपोनन्तपानमृभ्यां चः 4, 2, 27
 442. अपो नि 7, 4, 48
 277. अपृक्तस्त्वचमृतेष्ट्वस्त्वचोद्वृत् 6, 4, 11
 832. अप् प्रथमीप्रनाययोः 5, 4, 116
 3279. अप प्रत्ययात् 3, 3, 102
 98. अप्रतवदुपरिष्ठते 6, 1, 129
 467. अपाचितपुंस्काच्च 7, 3, 48
 1470. अपिजनञ्च 4, 3, 90
 2071. अपिनिहिद्विभृत्काकाचिच्छाया 5, 3, 113
 2773. अपिजावचने वृट् 3, 2, 112

- 543 अभिनिविद्यश्च 1, 4, 47
 1466 अभिनिष्क्रानति द्वारश्च 4, 3, 86
 3193 अभिनिसः स्तन. शब्दसंज्ञायाश्च 8, 3, 86
 2756. अभिप्रत्यक्षश्च चिप 1, 3, 81
 553 अभिरुचये 1, 4, 91
 3218 अभिविधौ भाव इत्युक्त्वा 3, 3, 44
 2124 अभिविधौ सपदा च 5, 4, 53
 2117 अभूततद्भावे कृत्यस्तिथौ च 5, 4, 50
 3919 अभेदुःखश्च 6, 2, 133
 3065 अभेदाविद्वेयं 7, 2, 23
 1318 अभ्यनित्ताच्छ च 5, 2, 17
 2417 अभ्यस्तस्य च 6, 1, 33
 3673 अभ्यस्तानामादि 6, 1, 139
 2290 अभ्यासस्यासवर्णे 6, 4, 78
 2430 अभ्यासाश्च 7, 3, 55
 2182 अभ्यासे चर्च 8, 4, 54
 3403. अभ्युत्सादयो मन्त्रनया चिकित्सा° 3, 1, 42
 2970 अभ्युप्यकर्तुं के च 3, 2, 53
 3823 अभ्युप्य नगरेऽनुदीयाश्च 6, 2, 89
 2874 अभ्यास्यदन्त्यतरस्याश्च 3, 1, 122
 1403 अभ्यासास्याया वा 4, 3, 30
 194 अभि प्रवृत्तिः 6, 1, 107
 35 3 अभ्यु च अन्वदि 5, 4, 12
 970 अभ्युर्ध्वस्तकात्स्वाङ्गादकाचे 6, 3, 12
 783. अभिवाक्येन 2, 2, 20
 3362 अभो नय 7, 1, 40
 3604 अभ्युत्तरवर्तिष्ठुभयया अन्वदि 8, 2, 71
 2918 अभ्यास्योभूतिसंख्यापद्धिभि° 8, 3, 97
 267. अभ्यास्यमयोर्हस्यः 7, 3, 107
 833 अभ्यु चतुष्टौ च 7, 1, 99
 2649 अभ्यु यि विवृति 7, 4, 22
 3295 अभ्यु च 8, 4, 25
 1876 अभ्युःश्रुतद्वयज्ञानाभ्या उक्तौ 5, 2, 76
 3390 अभ्यस्तयादीनि अन्वदि 1, 4, 20
 2311 अभ्यास्यत्वाद्येतिष्ठुभु 6, 4, 55
 1353 अभ्यास्यान्तुष्ये 4, 2, 129
 3834 अभिष्टुगौडप्रवृत्तिं च 6, 2, 100
 2942. अभ्युर्ध्वदन्त्यस्य सुश्च 6, 3, 67
 2121 अभ्युर्ध्वदन्त्यस्य सुश्च 6, 3, 67
 2493 अतिपिपत्योरश्च 7, 4, 77
 8165. अतिपिपत्योरश्च 7, 4, 77
 2570 अतिदीप्तीरीकृतीशमाख्याता 7, 633, 63
 178 अर्थवदचातुरप्रत्ययः प्रातिदिक्श्च 1, 2, 45
 3778 अर्थे 6, 2, 44
 1026 अर्थे विभाषा 6, 3, 100
 3064 अर्थे सनिविध्य 7, 2, 24
 713 अर्थे नपुंसकश्च 2, 2, 24
 816 अर्थे च पुंसि च 2, 4, 31
 802 अर्थश्च 5, 4, 111
 1684 अर्थान्तरिमाणस्य 7, 3, 26
 1374 अर्थान्तर 4, 3, 4
 3824 अर्थे चावर्ण द्वयचञ्चल् 6, 2, 90
 2851 अर्थः स्वानिवैश्वर्यो 3, 1, 133
 364 अर्थसंज्ञाचनजः 6, 4, 127
 1933 अर्थान्तरादिभ्ये ऽच् 5, 2, 127
 2926 अर्थः 3, 2, 12
 3113. अर्थे मन्त्रायाश्च 3, 2, 133
 2822 अर्थे कृत्यवृत्तश्च 3, 3, 169
 3116 अलकृत्त्रिराकृत्प्रमोत्येषा° 3, 2, 136
 3316 अलकृत्प्रमोत्येषाः प्रातिदिक्च 3, 4, 13
 958 अनुगुणश्च 6, 3, 1
 42 अलो ऽन्त्यस्य 1, 1, 52
 242. अलो ऽन्त्यात्पूर्वे सपदा 1, 1, 65
 875 अल्पास्यायाश्च 5, 4, 136
 905 अल्पाचरश्च 2, 2, 34
 2040 अल्पे 5, 3, 85
 234 अलोपो ऽन् 6, 4, 134
 1600 अवक्रम 4, 4, 50
 2050 अवधेपणे कश्च 5, 3, 95
 88 अवकृत्प्रमोद्यनस्य 6, 1, 123
 3442 अवचरे च 3, 4, 15
 2849 अवदपचयवर्णा नर्त्तपक्षित्या° 3, 1, 101
 3524 अवपथाश्च 6, 1, 121
 1397. अवयवाद्भूतोः 7, 3, 11
 1515 अवयवे च प्राचयोपधिदृष्टेभ्यः 4, 3, 135
 1348 अवयसि उरश्च 5, 1, 84
 3416 अवयवाः स्वेतवाः पुरीडाश्च 8, 2, 67
 947. अवयवस्येभ्यस्तनस्यः 5, 4, 79
 2273 अवयवास्तन्मादिद्वयोः 8, 3, 68
 1831. अवयवकुटारश्च 5, 2, 30
 2724. अवयवश्च 1, 3, 51
 1812. अवयवपाराध्यान्तानुज्ञान गानी 5, 2, 11

- 1349 अष्टुदादि बहुवचनविषयात् 4, 2, 125
 1116 अष्टुदाभ्यां नदीनामुदीभवत् 4, 1, 113
 2096 अथैः काः 5, 4, 28
 3226 अथै श्रुतेः वर्षप्रतिवर्षे 3, 3, 51
 3259 अथै वृक्षोर्ध्वं 3, 3, 120
 3415 अथै वज्र 3, 2, 72
 3187 अथोदैधोद्गमनविषयविषयाः 6, 4, 23
 3197 अथोदोर्ध्वः 3, 3, 26
 81 अव्यक्तं नु कस्यास्यात् इति 6, 1, 98
 2128 अव्यक्तानुकरणात् द्वयनवरार्थो 5, 4, 57
 652 अव्ययं विभक्तिसमीपवृद्धं 2, 1, 6
 2026 अव्ययसर्वनाम्नामकम् प्राक् टेः 5, 3, 71
 1324 अव्ययात् रयप् 4, 2, 104
 651 अव्ययीभावः 2, 1, 5
 659 अव्ययीभावश्च 1, 1, 41 2, 4, 18
 2436 अव्ययीभावश्च 4, 3, 59
 660 अव्ययीभावे चाकाले 6, 3, 81
 677 अव्ययीभावे शरत्प्रसूतिभ्य 5, 4, 17
 3381 अव्यये उदात्तानिप्रतारण्यः कृञ् 3, 4, 59
 3519 अव्यादवद्यादवक्राशुः प्रतायनं 6, 1, 116
 2661 अव्यनायोऽव्ययधनायां तुमुषां 7, 4, 34
 1443 अव्यये यत्प्रतायन्यतरस्यात् 4, 3, 64
 827 अव्ययात् च 2, 4, 24
 2538 अव्ययेतेष्व 7, 4, 72
 2662 अव्ययवीरद्वयवचनानामात्मन् 7, 1, 51
 1074 अव्ययपद्यादिभ्यश्च 4, 1, 84
 1820 अव्ययस्यैकादशमः 5, 2, 10
 3590 अव्ययस्यात् 7, 4, 37
 1113 अव्ययादिभ्यः कञ् 4, 1, 113
 3472 अव्ययानाम् 4, 4, 116
 2079 अव्ययव्ययितव्यलकर्मात्पुनरा 5, 4, 7
 1025 अव्ययपुनरीयास्यस्य न्यस्य दुर्गा 6, 3, 99
 371 अव्यय आ विभक्तौ 7, 2, 84
 1046 अव्ययः संज्ञायाश्च 6, 3, 125
 3718 अव्ययो दीर्घात् 6, 1, 172
 372. अव्ययश्च औष् 7, 1, 21
 2242 अव्ययोगास्त्रिंशत् कित् 1, 2, 5
 1529 अव्ययायां तिलययाभ्याम् 4, 3, 149
 1682 अव्ययासे निष्कादिभ्यः 5, 1, 20
 1379 अ साम्रतिके 4, 3, 9
 2183 अविद्वन्मन्त्रा भात् 6, 4, 22
 3469 अयुरस्य स्वप् 4, 4, 123
 2951 अयुर्यल्लान्दयोर्द्विंशतयोः 3, 2, 36
 769 अयत् च 1, 4, 63
 1976 अयत्ताति च 5, 3, 40
 1610 अयत्तिनास्तिदिष्टं भतिः 4, 4, 60
 2225 अयत्तिचोऽपृक्ते 7, 3, 96
 2470 अयत्तेर्भू 2, 4, 52
 322 अयत्तिदक्षिणव्यवस्थाननुदात्तः 7, 1, 71
 818 अयत्तदो द्वयोश्च 1, 2, 59
 2164 अयत्तदुत्तमः 1, 4, 107
 1928 अयत्तायानेवास्त्रयो विभिः 5, 2, 121
 2118 अयत्त एवौ 7, 4, 32
 3379 अयत्तिद्वयोः क्रियान्तरे कां 3, 4, 57
 2438 अयत्तिव्यक्तिख्यातिभ्यो ऽङ् 3, 1, 52
 2520 अयत्तेस्त्युक् 7, 4, 17
 509 अयत्ताङ्गसर्वपदाद्वा 4, 1, 53
 1946 अयत्तुनमोर्ध्वं 5, 2, 140
 443 अयत् 8, 2, 68
 787 अयत् सर्वैकदेशसख्यातपुण्याश्च 5, 4, 87
 3781 अयत्ते द्वितीया 6, 2, 47
 3968 अयत्ति विभियोगे च 8, 1, 61
 3947 अयो च 8, 1, 40
 789 अयत्तलोरेव 6, 4, 145
 791 अयो ऽयत्तात् 8, 4, 7
 790 अयो ऽङ् एतेभ्यः 5, 4, 88

आ

- 232 आ ककारादेका सहा 1, 4, 1
 1557 आकर्षात् षल् 4, 4, 9
 1864 आकर्षादिभ्यः कत् 5, 2, 64
 1777 आकारलिकदादन्तवचने 5, 1, 114
 1588 आकम्पाद्वज्रं च 4, 4, 38
 3892 आक्रोशे च 6, 2, 158
 3389 आक्रोशे नञ्यनि 3, 3, 112
 3220 आक्रोशे ऽवन्मोर्ध्वः 3, 3, 45

3114	आ क्रोस्वच्छीलसमुद्रं 3, 2, 134	2372	आतो लोप इटि च 6, 4, 64
592	आख्य तोपयोगे 1, 4, 29	963	आत्मनश्च प्रत्ये 6, 3, 6
1815	आगवीनः 5, 2, 14	2258,	आत्मनेपदेववतः 7, 1, 5
1152	आगस्त्यकौशिल्ययोगरस्ति 2, 4, 70	2696	2419 आत्मनेपदे 2, 4, 44 3, 1, 54
1224	आग्रहायणयज्ञतथाहुक् 4, 2, 22	1670	आत्मनिवचननभोगोत्तरपदादयः 5, 1, 9
2713	आह उद्गमने 1, 3, 4)	2993	आत्मनाने खश्च 3, 2, 33
289	आहि वाय 7, 3, 105	1671	आत्मध्वानौ खे 3, 4, 160
2925	आहि ताच्छील्ये 3, 2, 11	1513	आथर्व शास्त्र्यकलोपश्च 4, 3, 1, 3
3250	आहि युद्धे 3, 3, 73	764	आदरानादयोः सदसती 1, 4, 63
2686	आहो दो उनाख्यविहारे 1, 3, 2)	468	आदाचार्याणाम् 7, 3, 4)
244	आहो नास्त्रियात् 7, 3, 120	3761	आदि प्रत्येनधि 6, 2, 27
3525	आहो जुनासिककन्दवि 6, 1, 128	3093	आदि कर्त्तृ लः कर्त्तरि च 3, 4, 71
2695	आहो यमहनः 1, 3, 23	3086	आदितश्च 7, 2, 16
2845	आहो वि 7, 1, 65	2	आदित्येन सहेता 1, 1, 71
667	आह् नर्यादाभिविध्योः 2, 1, 13	3798	आदिबदात्तः 6, 2, 64
597	आह् नर्यादावचने 1, 4, 89	2289	आदिर्जिह्वुहवः 1, 3, 5
147	आह्नाहोरश्च 6, 1, 74	3677	आदिर्जुनन्यतरस्याम् 6, 1, 194
1782	आ च त्वात् 5, 1, 120	3859	आदिश्चह्य दीनाम् 6, 2, 123
2477	आ च हौ 6, 4, 117	3731	आदिः चिबो अन्यतरस्याम् 6, 1, 137
3838	आचार्योपवर्जनश्चाप्तेवासिनि 6, 2, 174	3151	आहुगमहनजनः किञ्चिन्नोशिद् च 3, 2, 171
3770	आचार्योपवर्जनश्चाप्तेवाही 6, 2, 36	44	आदे णस्त्व 1, 1, 34
445	आच्छीनदोर्दुश्च 7, 1, 80	2370	आदेच उपदेये उमिति 6, 1, 45
3572	आज्जघेरसुक् 7, 1, 50	212	आदेशप्रत्यययो 8, 3, 59
962	आज्ञाविनि च 6, 3, 5	69.	आहुयुक् 6, 1, 87
269	आटश्च 6, 1, 90	348	आद्यन्तवदेकस्मिन् 1, 1, 21
2254	आडाआदीनाम् 6, 4, 72	36	आद्यन्तो टकिन्तो 1, 1, 46
2204	आहुत्तवस्य पिङ्ग 3, 4, 92	3853	आद्युद त द्व्यक्ष्ण्द्वि 6, 2, 113
1719.	आहवाचितपात्राहो अन्य 5, 1, 53	3708	आद्युदात्तरश्च 3, 1, 3
2973	आद्युत्तमगद्व्युत्तपतितनम्ना 3, 2, 56	632	आधारो अधिकरणम् 1, 4, 45
263	आयनपदाः 7, 3, 112	921	अनकृतो द्वे 6, 3, 20
3429	आत रे 3, 4, 95	2888	आनाम्नो जिनस्ये 3, 1, 127
2371	आत ओ यनः 7, 1, 31	2231	आनि लोट् 8, 4, 16
2227	आतः 3, 4, 110	3101	आने शुक् 7, 2, 92
2898.	3283 आतरणोपवर्णे 3, 1, 136 3 106	807	आन्तहतः सनामाधिकरण 6, 3, 46
2235	आपो कित 7, 2, 81	1082	आपवस्य च तद्धिते उपाति 6, 4, 131
3632	आतो एटि निर्यन् 8, 3,	3521	आपो जुषाणो वृष्णो वर्धि 6, 1, 113
210	आतो घातोः 6, 4, 140	892	आपो अन्यतरस्याम् 7, 4, 15
2915	आतो जुपवर्णे कः 3, 2, 3	2619.	आपृष्टपृष्ठाभीत् 7, 4, 75
3418	आतोमनिष्कृतिव्यनिपश्च 3, 2, 74	1809	आमपद् प्राप्ति 5, 2, 8
2761	आतो युक् चिपकुतोः 7, 3, 33	2145.	आभावे च 8, 1, 10
3309.	आतो युक् 3, 3, 123	3343	अभीक्ष्ये कशुल् च 3, 4, 22

- 3962 आन द्वाभ्यामभ्यामभित् 8, 1 55
 2238 आनः 2, 4, 81
 412 आनमिन्नत पूर्वमविद्यमानवत् 8, 1, 72
 3653, 3654 आनमिन्नतस्य च 7, 1, 198 8, 1, 19
 217 आनि सर्वनाम्नः सुट् 7, 1, 52
 2251 आनेतः 3, 4, 90
 2240. आभ्यस्त्यवत् कृञी ऽनुप्रयोगस्य 1, 3, 63
 3614 आञ्जिडित भर्त्तने 8, 2, 95
 475 आयनेयीनीविषः ऋट् 7, 1 2
 2305 आयादय आर्चयानुक्ते वा 3, 1, 31
 637 आयुक्तकुशलाभ्या चासेवायान् 2, 3, 40
 1471 आयुधश्रीविभ्यश्च पर्वते 4, 3, 91
 2067 आयुधश्रीविषयाञ्ज्यं 5, 3, 114
 1564 आयुषाञ्च च 4, 4, 14
 1136 आरगुदीचान् 4, 1 139
 2187 आर्चयानुक्तं येष 3, 4, 114
 2184 आर्चयानुक्तस्येद्वयादे. 7, 2, 35
 2432 2307 आर्चयानुक्ते 2, 4, 35 6, 4, 46
 3792 आर्षो ब्राह्मणकुमारयोः 6, 2, 58
 1681 आर्षादगोपुञ्जवत्यां 5, 1, 19
 1931 आस्तत्राटचौ बहुभाषिणि 5, 2, 125
 529 आध्याय 4, 1, 75
 3311 आध्यायकावसथ्ययोषिणिः 3, 3, 170
 1625 आध्यायान् सुल् 4, 4, 74
 2790 आध्यायायां भूतवच्च 3, 3 132
 2792 आध्यायवचने लिङ् 3, 3, 134
 3755 आशङ्कावाचनेदीवस्तु चभावने 6, 2, 21
 3695 आशितः कर्ता 6, 1, 207
 2962 आशिते भुवः करणभावयोः 3, 2, 45
 2912 आशिवि च 3, 1 150
 616 आशिवि नाशः 2, 3, 55
 2195 आशिवि लिङ् लोटौ 3, 3, 173
 2966 आशिवि हनः 3, 2, 49
 1062 आश्वर्यमनित्ये 6, 1, 147
 1420. आश्वयुज्यां वुञ् 4, 3 45
 1900. आश्वतीवद्वीवक्ष्मीवत् कां 8, 2, 12
 430 आ सर्वनाम्नः 6, 3, 91
 2887 आसुयुवपरिपलपितपिचमश्च 3, 1, 126
 1061 आस्पद प्रतिष्ठायां 6, 1, 146
 2451. आहस्यः 8, 2, 35
 1986. आहि च हूरे 5, 3, 97
 3956. आहो उवाहो चानन्तरान् 8, 1, 49

इ

- 1045 इकः काये 6, 3, 123
 3536 इकः सुजि 6, 3, 134
 34 इको गुणवृद्धौ 1, 1, 3
 320 इको ऽपि विभक्तौ 7, 1, 73
 2612 इको कल् 1, 2, 9
 47 इको यणचि 6, 1, 77
 1043. इको वहे ऽपीलौः 6, 3, 121
 91 इको ऽववर्त्ते शाकल्यस्य 6, 1, 127
 999 इको इत्यो ऽक्यो गालवस्य 6, 3, 61
 3763 इयत्तकाशकपाशसगाशमपाशे 6, 2, 29
 1796. इयत्ताञ्च कण्ठपूर्वात् 5, 1, 131
 2897 इयुपचक्ष्माश्रीकिरः काः 3, 1, 135
 328 इयवः समवायान् 1, 1, 45
 2616 3191, इडश्च 2, 4, 48 3, 3, 21
 3110 इड्कार्योः शन्नकृच्छिणि 3, 2, 130
 2994 इच द्वाभ्यां ऽन् प्रत्ययवच्च 6, 3, 63
 866 इच् कर्त्तव्यविहारे 5, 4, 127
 3278 इच्छा 3, 3, 101
 2816 इच्छार्थेभ्यो विभाषा वर्तमाने 3, 3, 160
 2814 इच्छार्थेषु लिङ् लोटौ 3, 3, 157
 2237 इजादेशच भुवमती ऽनृचक्षः 3, 1, 36
 3838 इजादेः वजुनः 8, 4, 32
 1085 इजः प्रायान् 2, 4, 60
 1333 इजरच 4, 2, 112
 2266 इट ईडि 8, 2, 23
 2257. इटो ऽत् 3, 4, 106
 2625 इट् षणि वा 7, 2, 41
 2384 इड्यतिव्ययतीनाम् 7, 2, 66
 3639 इडाया वा 8, 3, 54
 153 इषाः यः 8, 3, 39
 2247 इषाः वीध्वलुङ् लिटां यो 8, 3, 78
 2458 इषो ना सुकि 2, 4, 45
 2455. इषो यण् 6, 4, 81
 211. इषकोः 8, 3, 57

- 3143 हयनशजिचर्तिभ्यः क्त्वा 3, 2, 163
 3045 हयिनष्टायाश्च 7, 2, 47
 1963 हतराभ्यो ऽपि ह्रस्वन्ते 5, 3, 14
 2682 हतरेतरान्योऽन्योपपदाश्च 1, 3, 16
 2207 हतश्च 3, 4, 100
 3426 हतश्च लोपः परस्मैपदेषु 3, 4, 97
 1125 हतश्चानिज 4, 1, 122
 366 हतो ऽत् सर्वनामस्थाने 7, 1, 86
 520 हतो मनुष्यजाते 4, 1, 65
 566 हत्यभूतलक्षणे 2, 3, 21
 3893 हत्यभूतेन कृतमिति च 6, 2, 119
 1018 हृदकिमोपीशकी 6, 3, 91
 3568 हृदन्तो नसि 7, 1, 46
 1949 हृदश्च हृत् 5, 3, 3
 1972 हृदमस्थसु 5, 3, 21
 350 हृदमो ऽन्वादेशे ऽशुमुदात्तं 2, 4, 32
 343 हृदमो न 7, 2, 103
 1935 हृदमो हिङ् 5, 3, 16
 1958 हृदमो ह 5, 3, 11
 2262 हृदितो मुश्च धातो 7, 1, 58
 155 हृदुदुपचस्य चाप्रत्ययस्य 8, 3, 41
 207 हृदुस्याश्च 7, 3, 117
 344 हृदो ऽय् पुंसि 7, 2, 111
 1703 हृदोपया 1, 2, 50
 2482 हृद्विद्वस्य 6, 4, 114
 925 हृद्वृद्धौ 6, 3, 28
 1245 हृद्वयनपठये 6, 4, 164
 1834 हृद्वपिठश्च चिकचि च 5, 2, 33
 890 हृद्व लिङ्गाश्च 5, 4, 152
 1260 हृदित्रकट्यवञ्च 4, 2, 51
 505 हृद्ववक्ष्यमानशर्वस्वरुद्धं 5, 1, 49
 1893 हृद्वियनिन्द्रलिङ्गदिन्द्रुद्धं 5, 2, 93
 89 हृद्वे च 6, 1, 124
 3393 हृन्विभयतिभ्या च 1, 2, 6
 356 हृन्ह्रस्वकार्यस्या षौ 6, 4, 12
 3547 हृरयो रे 6, 4, 76
 2209 हृरितो वा 3, 1, 57
 2051 हृवे प्रतिकृतौ 5, 3, 96
 2400 हृपगमियमा क् 7, 3, 77
 1006 हृष्टकेषीकामालाना पितं 6, 3, 65
 1888 हृष्टादिभ्यश्च 5, 2, 89
 3570 हृष्ट्वीनमिति च 7, 1, 48
 2018 हृष्टस्य चिट् च 6, 4, 159
 1221 हृष्टुक्तात्तात् क् 7, 3, 51
 158 हृष्टुसो चानर्थौ 8, 3, 41
 2985 हृस्मन्तन्निष्क्रुप् च 6, 4, 97

२५२

- 2618 ई प्राप्नो 7, 4, 31
 2860 ई च खनः 3, 1, 111
 2573 ई च गणः 7, 4, 97
 2860 ई च द्विवचने 7, 1, 77
 99 ई च चाप्रवर्णस्य 6, 1, 150
 2440 ईडजमोर्ध्वे च 7, 2, 78
 3702 ईडयन्द्वयसमुदा यतः 6, 1, 214
 923 ईदग्नेः सोमवक्ष्ययोः 6, 3, 27
 3104 ईदासः 7, 2, 83
 109 ईद्वतो च सप्तमर्थे 1, 1, 19
 100 ईद्वदेद्विवचनं प्रवृत्ताश्च 1, 1, 11
 2843 ईद्वमिति 6, 4, 65
 894 ईद्वयश्च 5, 4, 156
 3707 ईद्वत्याः 6, 1, 221
 2139 ईशः से 7, 2, 77
 3440 ईश्वरे सोमुक्कसुनौ 3, 4, 13
 755 ईषदकृता 2, 2, 7
 3788 ईषदन्त्यतरस्याश्च 6, 2, 54
 1031 ईषदर्थे 6, 3, 105
 2022 ईषदपमासौ कल्पदेव्यं 5, 3, 67
 3305 ईषद्वद्वुःसुपु कृच्छ्राकृच्छ्रायैषु 3, 3, 126
 2497 ई हत्ययोः 6, 4, 113

- 2729 उपादानः स्वकारणे 1, 3, 56
1835. उपाधिभ्या त्यक्तानसङ्गाकृतयो 5, 2, 34
2692 उपान्मन्त्रकारणे 1, 3 25
544 उपान्वध्याङ्घ्र 1, 4, 48
3098 उपेयिषाननाश्वाननुचानस्य 3, 2, 110
3733 उपोत्तम रिति 6, 1, 217
551 उपो ऽधिके च 1, 3, 87
1419 उपे च 4, 3, 44
3630 उपययर्त्तु 8, 3, 8
624 उपययमाप्तौ कर्त्तु 2, 3, 66
1845 उभाहुदासो नित्यश्च 5, 2, 44
426 उभे अभ्यस्तश्च 6, 1, 5
3874 उभे वनस्पतयादिषु युगपत् 6, 2, 149
2606 उभौवाभ्यासस्य 8, 4, 21
1536 उभोर्णयोर्वा 4, 3, 158
889 उर प्रभृतिभ्यः कप् 5, 4, 161
70 उर रपरः 1, 1, 51
2244 उरत् 7, 4, 66
1346 उरसो ऽण् च 4, 4, 94
1494 उरसो यञ्च 4, 3, 114
2567 उर्ध्वत् 7, 4, 7
2368 उर्ध्व 1, 2, 12
2364 उषविद्विज्ञातृभ्यो ऽन्यतरस्याश्च 3, 1, 33
928 उषासोषसः 6, 3, 31
3774 उष्ट्र वादिषाभ्योः 6, 2, 40
1535 उष्ट्राङ्ग 4, 3, 157
2214 उत्पपदान्ताद् 6, 1, 96

ॐ

3887. कनार्थकज्ञं वृत्तीयायाः 6, 2, 153
 524. कनसदपदादौपम्ये 4, 1, 69
 1929. कर्णाया युष् 5, 2, 123
 2449 2445. कर्णोत्तर्विभाषा 7, 2, 6 3, 90
 869 कर्णाद्विभाषा 5, 4, 130
 3305 कर्णै युष्पुत्रोः 3, 4, 44
 762 कर्णादिचिह्नङाचक्ष 1, 4, 61
 1914. कश्चुषिमुत्कनयो रः 5, 2, 107

ऋ

- 940 ऋक्पूरुष पयानानवे 5, 4, 74
 993 ऋश शे 6, 3, ५५
 3535 ऋचि मुमुषममुतङ्करोव्यायाश्च 6, 3, 1, 3
 2383 ऋच्छत्यूताश्च 7, 4, 11
 3043 ऋषनाधनये 8, 2, 60
 279 ऋष सत् 6, 1, 111
 2653 ऋषश्च 7, 4, 92
 2556 ऋषश्च सयोगादेः 7, 2, 43
 2379 ऋषश्च सयोगादेर्गुण 7, 4, 10
 3508 ऋषश्चन्दसि 5, 4, 1, 8
 1457 ऋषश्च 4, 3, 73
 2422 ऋषेरीयश्च 3, 1, 20
 275 ऋतो हिस्वैनामस्यानयो 7, 3, 110
 1599. ऋतो ऽञ्च 4, 4, 49
 2296. ऋतो भारद्वाजस्य 7, 2, 63

- 1769 ऋतोरेण 5, 1, 105
 981 ऋतो विदायानिचवन्धेभ्यः 6, 3, 23
 92 ऋत्यकः 6, 1, 123
 373 ऋत्विग्दध्वस्त्रिदिगुष्णिगं 3, 2, 59
 3556 ऋत्विग्वास्त्व्यवास्त्वनाम्बी° 6, 4, 175
 2450 ऋदुपधाश्चामृषिचूते 3, 1, 110
 276 ऋदुशनस्पुरदधोऽनेदवा च 7, 1, 94
 2406 ऋदुधो ऽडि गुणः 7, 4, 16
 3232 ऋदोरप् 3, 3, 57
 2363 ऋदोः स्वे 7, 2, 70
 306 ऋन्नेभ्यो ङीप् 4, 1, 5
 1676 ऋषभोपानदोर्ज्यः 5, 1, 14
 1117. ऋष्यन्धकट्टिष्णुस्त्वश्च 4, 1, 114
 2872. ऋषोपर्यत् 3, 1, 124

ऋ

- 2390 ऋष दडातो 7, 1, 101

- | 3232. ऋदोरप् 3, 3, 57

ए

- 68 एक पूर्वपरयो 6, 1, 84
 1925 एकगोपूर्वाद्दञ् नित्यम् 5, 2, 113
 1000 एक तद्धिते च 6, 3, 62
 1631 एकपुरावस्तु च 4, 4, 79
 2144 एक बहुव्रीहिसत् 8, 1, 9
 192 एकवचन सङ्गुहि 2, 3, 49
 896 एकवचनस्य च 7, 1, 32
 655 एकविभक्ति चापूर्वनिपाते 1, 2, 44
 2064 एकशालायाष्टजन्यतरस्याश्च 5, 3, 109
 3662 एकश्रुति द्वात्सङ्गुहो 1, 2, 33
 2087 एकस्य सकृच्च 5, 4, 19
 997 एकहलादीर्घपरित्यजेऽन्तरस्याश्च 3, 3, 59
 2246 एकाच उपदये ऽनुदात्तात् 7, 2, 10

- 2175 एकाचो द्वे प्रयत्नस्य 6, 1, 1
 326. एकाचो त्रयो भष् ऋपन्त° 8, 2, 37
 2049 एकाश्च प्राचाश्च 5, 3, 94
 307 एकाङ्गुत्तरपदे शः 8, 4, 12
 1998 एकाहाकिनिष् चासहाये 5, 3, 52
 811 एकादिरचैकस्य चाङ्गुक् 6, 3, 76
 3658 एकादेश उदात्तेनोदात्तः 8, 2, 5
 1990 एकादो व्युज्जन्यतरस्याश्च 5, 3, 44
 3972. एकान्याभ्या सप्तर्थाभ्याश्च 8, 1, 65
 1093 एको योजे 4, 1, 93
 86. एङः पदान्तादति 6, 1, 109
 78 एङि परङ्पत् 6, 1, 94
 1338. एङ् प्राचां देवे 1, 1, 75

193	एहृहस्तात्सुद्धेः 6, 1, 69	2857	एतिस्तुयास्वृहृष क्यप् 3, 1, 109
323	एच इप्रस्तादेशे 1, 1, 48	1950	एतेती रथो 5, 3, 4
3626	एचो ऽप्रयुक्तस्याहूराद्भूते पूर्व 8, 2, 107	2457	एतेर्लिङि 7, 4, 24
61	एचो ऽयवायावः 6, 1, 78	73	एत्येचत्पूहृषु 6, 1, 89
2941	एजे खश् 3, 2, 28	1992	एषाञ्च 5, 3, 46
1537	एयया ढञ् 4, 3, 159	610	एनपा द्वितीया 2, 3, 31
438	एत ईद्भृषुवचने 8, 2, 81	1984	एनवन्त्यतरस्यानद्वरे ऽपञ्चम्याः 5, 3, 35
2253	एत ऐ 3, 4, 93	3231	एरच् 3, 3, 56
176	एतत्तदो जुलोपो ऽकोर 6, 1, 132	272	एरनेकाचो ऽसयोगपूर्वस्य 6, 4, 82
1962	एतद्व्रतचोक्तचो चाबुदासौ 2, 4, 33	2296	एर 3, 4, 86
1951	एतदो ऽच् 5, 3, 5	2374	एर्लिङि 6, 4, 67
1020	एति वज्रावाचनार्त् 8, 3, 99	3953	एदि नन्ये प्रहाचे वृट् 8, 1, 46

ऐ

1776	ऐकाचारिकट् चोरे 5, 1, 113	1326	ऐवभोद्गःश्वचो ऽन्यतरस्याच् 4, 2, 105

ओ

2577	ओः पुववज्यापरि 7, 4, 80	80.	ओनाडोलु 6, 1, 91
2880	ओक वचः के 7, 3, 64	1283	1519 ओरन् 4, 2, 71 3, 1, 9
3476	ओकचो ऽदिति यत्तौ 4, 4, 130	2886	ओरावश्यके 3, 1, 120
1577	ओकःचहोऽम्भवा वर्तते 4, 4, 27	847	ओर्गुणः 6, 4, 146
960	ओक चहोऽम्भस्त नवस्तुवीयायाः 6, 3, 3	1343.	ओर्देये ढञ् 4, 2, 119
104	ओत् 1, 1, 15	2105	ओषधेरजातो 5, 4, 37
2510	ओवः यणि 7, 3, 71	3534	ओषधेर् विभक्तावप्रयनायाच् 6, 3, 132
169.	ओवो गार्ग्यस्य 8, 3, 20	207.	ओषि च 7, 3, 104
3019	ओदिवच्च 8, 2, 45	281	ओः जुपि 6, 4, 83
3606	ओनभ्यादाजे 8, 2, 87		

औ

1159.	औचननपत्ये 6, 4, 173	256.	औत् 7, 3, 118
287.	औह आपः 7, 1, 18	258.	औवो ऽयचोः 6, 1, 93

क

- 1944 कश्चनया वनयुस्तिगुतयन 5, 2, 133
 3856 कश्चनयश्चूर्पवायकारह द्विगो 6, 2, 122
 1690 कश्चाद्विठत् 5, 1, 25
 1547 कश्चियपरव्यययोर्वजो लुक् च 4, 3, 163
 3635 कः करतकरतिकृच्छिकृतेष्वनदिते 8, 3, 50
 884 ककुदस्यावस्याया जोपः 5, 4, 146
 1350 कच्छाग्नियक्त्वतेत्तपदात् 4, 2, 125
 1357. कच्छादिभ्यश्च 4, 2, 133
 1487 कटवरकास्त्रुक् 4, 3, 107
 1623 कटिनाम्नप्रस्तरसस्यानेषु 4, 4, 72
 1733 कटङ्करदक्षिणाच्छ च 5, 1, 69
 751 कटाराः कर्मधारये 2, 2, 33
 767 कतोन्नयनी अट्टाप्रतीयाते 1, 4, 66
 3848 वरठपृष्ठग्रीवावह च 6, 2, 114
 2678 कण्ठवादिभ्यो यक् 3, 1, 27
 1332 कण्ठवादिभ्यो योत्रे 4, 2, 111
 3791 कतरकतनौ कर्मधारये 6, 2, 57
 742 कतरकतनौ जातिपरिप्रये 2, 1, 63
 1315 कस्यादिभ्यो ङक् 4, 2, 95
 1654 कयादिभ्यस्तुक् 4, 4, 132
 3449 ककुलमयस्यबोरस्यदक्षि 4, 1, 71
 3858 कण्या च 6, 2, 124
 1366 कण्यापलदनगराच 4, 2, 142
 1322 कण्यायास्तुक् 4, 2, 132
 1115 कण्यायाः कनीन च 4, 1, 116
 1792 कपिद्यात्योर्हत् 5, 1, 127
 3907 कपि पूर्वच् 6, 2, 173
 1110 कपिबोधादाङ्गिरसे 4, 1, 107
 3084 कपिपुलो गोत्रे 8, 3, 91
 2310 कर्मेर्हिङ् 3, 1, 30
 1663 कम्बलाश्च सहायाश्च 5, 1, 3
 1194 कम्बोजालुक् 4, 1, 175
 3293 कर्वाधिकरस्योश्च 3, 3, 117
 604 कर्णे च स्तोकार्प 2, 3, 33
 2996 कर्णे यजः 3, 2, 85
 3259 कर्णे ज्योतिर्द्रुप् 3, 2, 82
 3358 कर्णे इन 3, 4, 37
 2165 कर्कलोहितादीकङ् 5, 3, 111
 1444 कर्णललाटाद् कनलकारे 4, 3, 65
 1036 कर्णे लललस्याविष्टा 6, 3, 115
 3846 कर्णे लललस्यात् 6, 2, 112
 2680 कर्तरि कर्मव्यतिहारे 1, 3, 14
 2832 कर्तरि कृत् 3, 4, 67
 710 कर्तरि च 2, 2, 16
 3167 कर्तरि चर्हिदेवतयोः 3, 2, 186
 2474 कर्तरि भुव स्त्रियुक्त्वुक्जो 3, 2, 57
 2167 कर्तरि शप् 3, 1, 68
 2989 कर्तुं पचाने 3, 2, 79
 2665 कर्तुः वयङ् चलोपश्च 3, 1, 11
 535 कर्तुं रीणिततनं कर्म 1, 4, 49
 561 कर्तुं करणयोस्तृतीया 2, 3, 18
 694 कर्तुं करो कृता बहुलम् 2, 1, 32
 623 कर्तुं कर्मणोः कृति 2, 3, 65
 3308 कर्तुं कर्मणोश्च भूक्जोः 3, 3, 127
 2710 कर्तुं स्ये चाद्यरीरे कर्मणि 1, 3, 37
 3364 कर्त्रेर्ग्विपुस्त्वयोर्नशिवयोः 3, 4, 43
 1767. कर्मण उक्त् 5, 1, 103
 569 कर्मणा यगभि प्रैति च समदानम् 1, 4, 32
 1836 कर्मणि घटो ऽट् 5, 2, 35
 708. कर्मणि च 2, 2, 14
 3291. कर्मणि च धेन सत्ययार्त्तकर्तुः 3, 3, 116
 3350. कर्मणि द्विविधोः साकस्ये 3, 4, 24
 537. कर्मणि द्वितीया 2, 3, 9
 2936. कर्मणि भूतो 3, 2, 22
 2997. कर्मणि इनः 3, 2, 86
 3003 कर्मणोर्निर्विक्रियः 3, 2, 93
 2671 कर्मणो रोमन्वतपोभ्या वर्तितरो 3, 1, 15
 3002. कर्मवयन्याख्यायाश्च 3, 2, 92
 2913. कर्मवयम् 3, 2, 1
 3271 कर्मवयधिकरणे च 3, 3, 93
 3346 कर्मवयाक्रोशे कृजः खडुक् 3, 4, 25
 2146 कर्मधारयवहुलरेषु 8, 1, 11
 3780. कर्मधारये ऽभिष्टा 6, 2, 46
 1491. कर्मन्द्कृयाश्वादिभिः 4, 3, 111
 548 कर्मवचनीययुक्ते द्वितीया 2, 3, 8
 546 कर्मवचनीयाः 1, 4, 83
 2766. कर्मवचकर्मणा सुत्यक्रियः 3, 1, 87
 1764. कर्मवेषादाद् 5, 1, 100

- 3215 कर्मव्यतिहारे कश्चिदात् 3, 3, 43
 1614 कर्माध्ययने वृत्तश्च 4, 4, 63
 3680 कर्मात्त्वतो यतो ऽन्त उदात्तः 6, 1, 159
 1488 कलापिनो ऽन् 4, 3, 103
 1484 कलापिविशेषायायनास्तेवाचिभ्यश्च 4, 3, 104
 1423 कलाप्यवयवयनबुवाद् 4, 3, 43
 1209 कलेर्देक् 4, 2, 8
 1131. कल्याययादीनामिभ्यश्च 4, 1, 126
 1033 कव चोस्ते 6, 3, 107
 3592 कव्यभ्रष्टतनस्यचि लोपः 7, 4, 33
 3411 कव्यपुरीषपुरीषेभ्यु ऽवट् 3, 2, 65
 3367 कवादिभ्यु यवाविभ्यश्चुमयोः 3, 4, 46
 2670 कष्टाय क्रमणे 3, 1, 14
 144 कश्कादिभ्यु च 8, 3, 43
 2027 कस्य च दः 5, 3, 72
 1227 कस्येत् 4, 2, 25
 1918 कापडापडादीरमीरयो 5, 2, 111
 481. कापडाप्ताश्चेत्ते 4, 1, 23
 143. कानाञ्चे हिते 8, 3, 12
 1030 का पश्यद्यो 6, 3, 104
 1319 कापिभ्याः षक् 4, 2, 99
 2810 काभ्रवेदने ऽकचिप्रति 3, 3, 153
 2663. काभ्रवच 3, 1, 9
 3882 कारकाद्वत्तन्तयोरेवाग्रिचि 6, 2, 148
 534 कारके 1, 4, 23
 938 कारनाञ्चि च याचा इलादी 6, 3, 10
 1070 कारश्चरो वृत्तः 6, 1, 166
 1007 कारे सत्यागदस्य 6, 3, 70
 3731. कार्तिकौत्तपादयश्च 6, 2, 97
 1618 कार्पन्ताञ्चीनये 6, 4, 172
 1882 काशमयोजनान्नोने 5, 2, 81
 2795 कालविभागे चानडोरान्न वाच 3, 3, 137
 3179 कालसमयवेलान्तु वृत्तश्च 3, 3, 167
 690 काला 2, 1, 23
 716 काला. परिभाषिता 2, 2, 5
 2101. कालाच 5, 4, 33
 1381 कालाद्वृत् 4, 3, 11
 1742 कालात् 5, 1, 78
 1418 कालात्साधुपुण्यत्पच्यमानेषु 4, 3, 43
 1770 कालाद्वत् 5, 1, 107
 558. कालाचनोरस्यन्तयोजने 2, 3, 5
 1237 कालेभ्यो नववत् 4, 2, 34
 1299 कालोपसर्जने च तुल्यश्च 1, 2, 57
 1493 काश्यपकोशिकाभ्यामुचिभ्यां 4, 3, 103
 1340 काश्यादिभ्यश्चुञ्जितौ 4, 2, 116
 2045 काङ्गुलीभ्या वृत् 5, 3, 90
 1069 कास्तीराजस्तुन्दे नगरे 6, 1, 155
 2306 कास्मत्स्ययादानमन्त्रे लिटि 3, 1, 35
 2047 कियत्तदो निर्धारणे द्वयोरेकस्य 5, 3, 62
 3955 किवृत्तं च चिद्वृत्तश्च 8, 1, 48
 2801. किवृत्ते लिङ्गुटौ 3, 3, 144
 2785 किवृत्ते लिङ्गायाच 3, 3, 6
 1948 किवर्त्तनानवभ्यो ऽव्यादिभ्यः 5, 3, 2
 2088 किकिलास्स्यैषु वृट् 3, 3, 146
 3951 कि क्रियामन्त्रे ऽनुपसर्जनं 8, 1, 44
 743 कि चेत्ते 2, 1, 64
 3712. कितः 6, 1, 165
 1076 किति च 7, 2, 118
 2216 किदाग्रिचि 3, 4, 104
 342 किम कः 6, 2, 103
 955 किमः चेत्ते 5, 4, 70
 1973 किमश्च 5, 3, 25
 1842 किमः सख्यापरिभाषे छति च 5, 2, 41
 1841 किमिदंभ्या वो च 5, 2, 40
 2004 किमेतिङ्गव्यादां 5, 4, 11
 1939 किमो ऽन् 5, 3, 12
 2539 किरतो लवन 6, 1, 140
 2611 किरञ्च पञ्चभ्य 7, 2, 45
 1603 किरादिभ्यः छृत् 4, 4, 53
 761 कुमतिमादयः 2, 2, 18
 2043 कुटीयमीशुपडाभ्यो रः 5, 3, 83
 3870 कुपञ्च वनश्च 6, 3, 136
 1954 कु तिहोः 7, 2, 104
 2044 कुत्वा वृत् 5, 3, 90
 3976 कुर्वन् च सुप्यगोत्रादो 8, 1, 69
 732 कुत्सितानि कुत्सनैः 2, 1, 53
 2029 कुत्सिते 5, 3, 74
 142 कुपयोः 8, 3, 37
 1056 कुपति च 8, 4, 13
 806 कुनद्विज्ञानमन्त्रस्याच 5, 4, 105
 2968. कुनारयोर्पयोर्निभिः 3, 2, 51
 3760 कुनारश्च 6, 2, 26

- 762 कुनारः अगवादिभिः 2, 1, 70
 3829 कुनार्यो वयसि 6, 2, 95
 1306 कुपुवनडवेतसेभ्यो ह्रस्वप् 4, 2, 87
 838 कुम्भपदीषु च 5, 4, 139
 2776 कुदगार्हपतरिहृगुर्वसुतं 6, 2, 42
 1190 कुदनादिभ्यो ययः 4, 1, 172
 1175 कुर्वादिभ्यो यय 4, 1, 161
 1316 कुलकुशिग्रोवाभ्यश्च 4, 2, 96
 1132 कुलटाया वा 4, 1, 127
 1552 कुलत्यकोपचादण् 4, 4, 4
 1162 कुलात्तः 4, 1, 139
 1498 कुलात्तादिभ्यो वृञ् 4, 3, 119
 1721 कुलिजासुख्यौ च 5, 1, 55
 1883 कुलभावादञ् 5, 2, 83
 2060 कुशाग्राञ्च 5, 3, 135
 2732 कुशिरजो प्राचा शम्भ्वं 3, 1, 90
 1581 कुवीददशैकादशात् स्तन्धौ 4, 4, 31
 3836 कुसुलकृपकुम्भशाल बिले 6, 2, 102
 1058 कुस्तुम्बुकुलि जाति 6, 1, 143
 2245 कुबेरसु 7, 4, 62
 3855 कुलतीरहलसुलं 6, 2, 121
 3863 कुलसुदस्यलकर्षा सहायाच् 6, 2, 129
 1369 कुलपपर्णाद्वाज्ञे 4, 2, 145
 3062 कुल्हगहनयोः कष 7, 2, 22
 614 कुज प्रतिपले 2, 3, 53
 3277 कुज श च 3, 3, 100
 2129 कुजो द्वितीयतृतीयं 5, 4, 58
 2934 कुजो हेतुताच्छील्यां 3, 2, 20
 2239 कृष्णासु म पुज्यते 3, 1, 43
 1413 कृतलव्वक्रीतं 4, 3, 33
 1496 कृते ग्रन्थे 4, 3, 116
 179 कृतद्वितयनासाङ्ग 1, 2, 46
 2835 कृत्यचः 8, 4, 29
 749 कृत्यदुल्याख्या आवाट्या 2, 1, 68
 2841 कृत्यल्युटो बहुलश्च 3, 3, 113
 2831 कृत्या 3, 1, 95
 629 कृत्याना कर्तरि वा 2, 3, 71
 3441 कृत्यार्थे तवैकेनैक्यत्वनः 3, 4, 14
 3312 कृत्याङ्ग 3, 3, 171
 695 कृत्यैरधिकार्यवचने 2, 1, 33
 720 कृत्यैर्नृणे 2, 1, 43
 3894 कृत्योकेषुसार्वादयङ् 6, 2, 169
 622 कृत्योऽर्थप्रयोगे काले ऽधिकरणे 2, 3, 64
 374 कृततिङ् 3, 1, 93
 449 कृन्नेजन्तः 1, 1, 39
 2350 कृपो रो ल 8, 2, 18
 2117 कृष्वस्तियोगे सवदं 5, 4, 50
 3406 कृष्टद्वरहिभ्यश्चन्दसि 3, 1, 59
 3595 कृषेरञ्चन्दसि 7, 4, 64
 2293 कृष्टवृष्टसुख्युबो लिटि 7, 4, 13
 3201 कृ चान्ये 3, 3, 30
 1144 केकयमिजगुमलयाना यां 7, 3, 4
 834 के ऽण 7, 5, 13
 1248 केदारादाञ्च 4, 2, 40
 488 केवलनानकभागधेयं 4, 1, 30
 1916 केशाद्वो ऽन्यतरस्याच् 5, 2, 109
 1257 केशारवाभ्या यङ्गाव् 4, 2, 48
 1027 को कत्तपुरवे ऽचि 6, 3, 101
 1291, 1517 कोपाधाच्च 4, 2, 79 3, 137
 1356 कोपचादण् 4, 2, 132
 1417 कोशाद्दण् 4, 3, 42
 1512 कौपिञ्ज लहास्तिपदादण् 4, 3, 132
 1214 कौसारापूर्ववचने 4, 2, 13
 477 कौरव्यनापङ्कभाभ्या च 4, 1, 19
 1179 कौसल्यकार्मार्पाभ्या च 4, 1, 155
 2217 किङ्कति च 1, 1, 5
 3012 किलवह् निष्ठा 1, 1, 26
 625. कस्य च वर्तमाने 2, 3, 67
 507 क्तादस्याख्यायाच् 4, 1, 51
 3313 क्तिङ्कौ च सहायाच् 3, 3, 174
 3779 क्ते च 6, 2, 45
 706 क्तेन च पूजायाच् 2, 2, 12
 739 क्तेन नञिश्चिष्टेनानञ् 2, 1, 60
 722 क्तेनाहोरात्रावयवाः 2, 1, 45
 3795 क्ते नित्यार्थे 6, 2, 61
 3787 क्तो ऽधिकरणे च प्रीव्यं 3, 4, 74
 1570 क्तुर्नैमित्त्यश्च 4, 4, 20
 785 क्त्वा च 2, 2, 22
 450 क्त्वातोऽनुक्तसुनः 1, 1, 40
 3560 क्त्वापि ञ्चन्दसि 7, 1, 33
 3321 कित्व स्कन्दस्यन्तोः 6, 4, 31
 3569 क्त्यो यङ् 7, 1, 47

837. क्यङ्मानिभो 6, 3, 36
 2658 क्यचि च 7, 4, 33
 2119 क्यच्यो 6, 4, 1, 2
 2660. क्यस्य विभाषा 6, 4, 50
 3150 क्यच्छन्दसि 3, 2, 170
 2447 कृत्यस्यो 4, 3, 68
 1270 कृत्ययादिभूत्राणां 4, 2, 60
 2891 कृतौ कुपटपाय 3, 1, 130
 3852 कृत्वाद्यस्य 6, 2, 118
 2322. क्रमः परस्मैपदेषु 7, 3, 76
 3329 क्रमश्च वित्त्वं 6, 4, 18
 1271. क्रमादिभ्यो वृत् 4, 2, 61
 66 क्रमस्तदर्थे 8, 1, 82
 2978 क्रम्ये च 3, 2, 69
 581 क्रियार्थोपपदस्य च क 2, 3, 14
 2825 क्रियावचननिहारे षोड 3, 4, 2
 2600. क्रीडजीनां यो 6, 1, 48
 2687 क्रीडो ऽनुसर्पि 1, 3, 21
 1534. क्रीडवत्परिभाषात् 4, 3, 156
 506 क्रीडात्करणप्रवृत्तौ 4, 1, 50
 575 कुचकुक्ष्यादिभ्यो 1, 4, 37
 576 कुचकुक्षोर्बपवृत्तयोः कर्त्त 1, 4, 38
 3131 कुचनपदार्थेभ्यः 3, 2, 161
 1200 क्रीडादिभ्यः 4, 1, 8)
 2554. क्रयादिभ्यः णा 3, 1, 81

- 3049 क्रिय वत्वानिष्टयो 7, 2, 50
 3242 कृणो वीणाया च 3, 3, 65
 3095 कृत्तु 3, 2, 107
 1960 क्राति 7, 2, 105
 377 क्रिन्प्रत्ययस्य कु 8, 2, 62
 2983 क्रिप् च 3, 2, 76
 1161 सत्राद् 4, 1, 138
 3689 स्यो निवासे 6, 1, 201
 65 सव्यज्यौ शक्यार्थे 6, 1, 81
 3032 सायो न. 8, 2, 53
 2791 सिप्रवचने लृट् 3, 3, 133
 3338 सियः 6, 4, 59
 3623 सिवायी प्रेषेणु तिडाकाङ्क्ष 8, 2, 104
 3015 सियो दीर्घात् 8, 2, 46
 1222 सीराहृज् 4, 2, 20
 912 सुप्रजन्तवः 2, 4, 8
 1138 सुद्राभ्यो वा 4, 1, 131
 1499 सुद्राभ्रनरवटरपाद 4, 3, 119
 3058 सुप्रस्वान्तान्त 7, 2, 18
 792 सुभाविषु च 8, 4, 39
 3773 सुप्रकञ्च वैश्वदेवे 6, 2, 39
 1892 सेजियप् परसेजे चिकित्स्य 5, 2, 92
 724 3842 सेवे 2, 1, 47 6, 2, 103
 2961 सेनप्रियमद्रे ऽण् च 3, 2, 44
 2337 स्वस्याचि 7, 3, 72

ख

- 3478 ख च 4, 4, 132
 2955. खचि क्लृप्तः 6, 4, 94
 688. खट्वा सेवे 2, 1, 26
 1254 खण्डिकादिभ्यः 4, 2, 45
 3304 खनो च च 3, 3, 125
 76 खरवचानयोविचर्जनीयः 8, 3, 15
 121 खरि च 8, 4, 55
 1259. खलगोरयात् 4, 2, 50

- 1668 खलवचनचतिसहस्र 5, 1, 7
 1630 खः सर्वपुत्रात् 4, 4, 78
 1698 खार्वा ईकम् 5, 1, 38
 803 खार्वा प्राचात् 5, 4, 101
 2943 खित्यनव्ययस्य 6, 3, 66
 3513 खित्तेरक्षत्ति 6, 1, 52
 255 ख्यत्यात्परस्य 6, 1, 112

ग

- 3873 गतिकारकोपपदात्कृत् 6, 2, 139
 540. गतिबुद्धिमत्यवचानां 1, 4, 52

- 3783 गतिरनन्तरः 6, 2, 49
 3977 गतिर्गतौ 8, 1, 70

- 23 गतिश्च 1, 4, 60
 585 गत्यर्थकर्त्तृणि द्वितीया° 2, 3, 12
 3958 गत्यर्थकोटौलुपन° 8, 1, 51
 3086 गत्यर्थकर्त्तृकटिलप° 3, 4, 72
 3144 गत्यश्च 3, 2, 164
 2848 गदभदचरयनञ्चातुपसर्गे 3, 1, 100
 3747 गन्तव्यपण्य चाणिते 6, 2, 13
 2705 गन्धनामज्ञेपक्षसेत्रन° 1, 3, 32
 874 गन्धयेदुत्पुतिस्तुत्तरभिन्व. 5, 4, 136
 2986 गन क्वी 6, 4, 40
 2964 गनश्च 3, 2, 47
 2363 गनहनजनखनयथा कोप° 6, 4, 98
 2401 गनेरिद् परस्मैपदेषु 7, 2, 58
 1435 गन्धोराञ्जय 4, 3, 58
 1107 गन्धिद्वयो यञ् 4, 1, 135
 1361 गन्धोत्तरपदाञ्च 4, 2, 137
 2799 गन्धिया लङ्पिनात्तो 3, 3, 142
 2806 गन्धिया च 3, 3, 140
 915 गवाश्चमभृतीनि च 2, 4, 11
 967 गविशुषिन्वा स्थिर. 8, 3, 90
 2908 गत्यकद् 3, 1, 146
 1362 गहादिभ्यश्च 4, 2, 133
 2461 गाङ् कुटादिभ्यो ऽङिष्ठाङि 1, 2, 1
 2459 गाङ् लिटि 2, 4, 49
 1917 गापञ्चनगात्सन्नायाच् 5, 2, 110
 2228 गातिस्वाशुवाभूभ्य स्थिः प° 2, 4, 77
 1275 गाथिदिदयिकेभिरगणि° 6, 4, 165
 3738 गाचनययो प्रनाथे 6, 2, 4
 2922 गापोषृक् 3, 2, 8
 683 गिरेश्च सेनकस्य 5, 4, 112
 1655 गुहादिभ्यश्च 4, 4, 133
 1788 गुणचचनग्राह्यादिभ्य. कर्त्तृणि° 5, 1, 124
 2448 गुणो ऽपुले 7, 3, 91
 2630 गुणो यङ्गुकोः 7, 4, 82
 2880 गुणो ऽर्तिवयोपादयोः 7, 4, 20
 2308 गुप्त्रभूपविच्छिपणि° 3, 1, 28
 3404 गुप्त्रखन्दचि 3, 1, 50
 2393 गुप्तज्जिह्व सृ 3, 1, 5
 97 गुरोः वृत्तो ऽमन्त्यस्या° 8, 2, 86
 3280 गुरोश्च हल 3, 3, 103
 2739 गृधिवङ्मयोः प्रलम्भने 1, 3, 69
 1143 गृह्यदिभ्यश्च 4, 1, 136
 1642 गृहपतिना संयुक्ते ऽयः 4, 4, 90
 2906 गृहे कः 3, 1, 14
 3574 गोः पादास्ते 7, 1, 57
 3298 गोचरसचरवद् 3, 3, 119
 3812 गोतन्तियच पाते 6, 2, 78
 274 गोतो णित् 7, 1, 90
 1479 गोत्रप्रतिवाक्येभ्यो ब° 4, 3, 99
 1799 गोत्रचरणाद्गुलाचा° 5, 1, 134
 1506 गोत्रचरणाद्गुञ् 4, 3, 126
 1171 गोत्रस्त्रियाः कुत्सने ण च 4, 1, 147
 1459 गोत्राद्गुञ्च 4, 3, 80
 1094 गोत्राद्गुञ्चस्त्रियाच् 4, 1, 94
 3803 गोत्रास्तेवासिनाथव° 6, 2, 69
 1199 गोत्रावयवाद् 4, 1, 79
 1090 गोत्रे कुञ्जादिभ्यश्चकञ् 4, 1, 98
 1081 गोत्रे ऽलुगवि 4, 1, 89
 1246 गोत्रोषोष्टीरञ्च° 4, 2, 39
 1705 गोद्वययो ऽसख्यापरिभाषा° 5, 1, 39
 1135 गोधाया द्रुक् 4, 1, 129
 1538 गोपययैवत् 4, 3, 160
 1554 गोपुच्छाद्गुञ् 4, 4, 6
 3806 गोविहाजसिद्° 6, 2, 72
 1360 गोव्याग्वोरच 4, 2, 136
 729 गोरतद्धितलुकि 5, 4, 92
 1525 गोश्च पुरीचे 4, 3, 145
 1862 गोषदादिभ्यो वुत् 5, 2, 62
 1819 गोष्ठात्सलज् ज्ञतपूर्वे 5, 2, 18
 1060 गोत्पद सेवितासेवित° 6, 1, 145
 656 गोत्रियोपसर्जनस्य 1, 2, 48
 3775 गोः सादसादिसारयिषु 6, 2, 41
 1010 ग्रन्थान्ताधिके च 6, 3, 79
 3582 ग्रन्थिस्तकभित° 7, 2, 34
 3234 ग्रहवृद्धिनिश्चयानश्च 3, 3, 53
 2412 ग्रहिव्यावयिक्यणि° 6, 1, 16
 2562 ग्रहे ऽलिति दीर्घः 7, 2, 37
 797 ग्रामकौटम्बा च तस्याः 5, 4, 95
 1377 ग्रामजनपदैकदेशाद् 4, 3, 7
 1251 ग्रामजनपदभ्यस्तल् 4, 2, 43
 3796 ग्रामः ग्रिणिपनि 6, 2, 62
 1440 ग्रामात्पर्यवृत्तर्वाद् 4, 3, 61
 1814 ग्रामादयत्तजो 4, 2, 94

3818	ग्रामे उनिवसन्तः 6, 2, 84	1424	ग्रीष्मावसनाद्बुद्धं 4, 3, 49
999	ग्राम्यपशुसंघेयं 1, 2, 73	2639	ग्री यङि 8, 2, 20
1434	ग्रीष्मावसनाद्बुद्धं 4, 3, 57	3119	ग्रीष्मावसनाद्बुद्धं 3, 2, 139
1421	ग्रीष्मवसनादभ्युत्थनात् 4, 3, 46		

घ

975	घञालतनेषु कालमात्रः 6, 3, 17	3550	घञिभयोर्हलि च 6, 4, 100
3463	घञ्हीव 4, 4, 117	2462	घुनास्यामायां 6, 4, 66
1267	घनः सास्या क्रियेति ज्ञः 4, 2, 58	3063	घुगिरविशब्दे 7, 2, 23
3236	घनपोरच 2, 4, 38	245	घेङिति 7, 3, 111
3189	घञि च भावकारणयो 6, 4, 27	3584	घोर्लोपो लेटि वा 7, 3, 70
2034	घनिलचौ च 5, 3, 79	3819	घोवादिषु च 6, 2, 85
985	घनपकल्पचेलं 6, 3, 43	2471	घवसोरेद्वावभ्याश्च 6, 4, 119

ङ

184	ङनो ह्रस्वादि च 8, 3, 32	270	ङेराश्च नद्याङ्गान्यः 7, 3, 116
8700.	ङणि च 6, 1, 212	204	ङेर्यं 7, 1, 13
246	ङणिकुशोरच 6, 1, 110	180	ङणोः कुक्कुटश्च गरि 8, 3, 23
216	ङणिकयोः स्मारित्तनो 7, 1, 15	1001	ङणापोः संज्ञाकन्दसोर्बहुधाश्च 6, 3, 63
43	ङिश्च 1, 1, 53	182	ङणाप्तातिपदिकाश्च 4, 1, 1
296,	ङिति ह्रस्वश्च 1, 4, 6	3724.	ङणाङ्कन्दश्च बहुलाश्च 6, 1, 170
382.	ङेप्रत्यययोगश्च 7, 1, 28		

च

2436.	चञिकः ख्याञ् 2, 4, 54	698.	चतुर्थी तदर्थाद्येवलिं 2, 1, 36
2815.	चङि 6, 1, 11	3777.	चतुर्थी तदर्थाद्ये 6, 2, 43
3679.	चङ्यन्यतरस्याश्च 6, 1, 218	570	चतुर्थी संप्रदाने 2, 3, 13
2868.	चङोः कु विरचयतोः 7, 3, 52	3396	चतुर्थ्यर्थे बहुल कन्दश्च 2, 3, 62
1134	चकटाया रेरक् 4, 1, 128	753	चतुष्पादो गर्भिरया 2, 1, 71
331	चतुरनङुहोराजुदात्तः 7, 1, 98	1141	चतुष्पाद्भ्यां ङञ् 4, 1, 135
3682	चतुरः शचि 6, 1, 167	3964.	चनचिदिद्विगोलादि 8, 1, 57
631.	चतुर्थी चाश्रित्यायुष्यं 2, 3, 73	1014.	चरसे ब्रह्मचारिणि 6, 3, 86

1255 चरयोभ्यो धर्मेणश्च 4, 2, 46
 1556 चरति 4, 4, 8
 2636 चरफलोपच 7, 4, 87
 2930 चरेष्ट 3, 2, 16
 1677 चर्मेणो ऽञ् 5, 1, 15
 3352 चर्मादयोः प्ररे 3, 4, 31
 3128 चलनशब्दाद्यादं 3, 2, 148
 3966 चलायोनो मयना 8, 1, 59
 20 चादयो ऽश्च 1, 4, 57
 3970 चादिनोपे विभाषा 8, 1, 63
 3935 चादिषु च 8, 1, 58
 2347 3511 चाय. की 6, 1, 21 35
 901 चार्थे द्वह. 2, 2, 29
 3969 चादलोप एवेत्यवधारणश्च 8, 1, 62
 2329 चियो लुक् 6, 4, 104
 2732 चिपयलुलोदीर्घो 6, 4, 93
 2513 चिष् वे पद 3, 1, 60
 2753 चिष् भावकर्मेणोः 3, 1, 66
 3710 चित. 6, 1, 163

1047 चिते कपि 6, 3, 127
 1755 चित्तवति नित्यश्च 5, 1, 89
 2893 चित्वाग्निचित्ये च 3, 1, 132
 2807 चित्रीकरणे च 3, 3, 150
 3620 चिदिति चोपसार्थे 8, 2 101
 3382 चित्तिप्रतिक्रियं 3, 3, 105
 2569 चित्फुलेर्षौ 6, 1, 54
 3861. चोरशुपमानश्च 6, 2, 127
 186 चुह 1, 3, 7
 1573 चूर्णादिभिः 4, 4, 23
 3868 चूर्णादीन्यप्राप्तिं 6, 2, 134
 3860 चेलखेटकटुकं 6, 2, 126
 3354 चेले लोपेः 3, 4, 33
 378 चोः कुः 8, 2, 30
 3652 417 चो 6, 1, 222 3, 139
 2561 च्छन्दोः श्रुतशुनाधिके च 6, 4, 19
 1222 चित्त लुङि 3, 1, 43
 2222 चले चिष् 3, 1, 44
 2120, चलो च 7, 4, 26

छ

1489. छगलिनो दिनुक् 4, 3, 109
 1230 छ च 4, 2, 23
 1612 छत्रादिभ्यो च 4, 4, 62
 1675 छदिरपधिवलेर्दञ् 5, 1, 13
 3421 छन्दसि गणयर्थेभ्यः 3, 3, 129
 3495 छन्दसि चत् 5, 1, 106
 3492 3507 3532 छन्दसि च 5, 1, 67
 4, 142 6, 3, 126
 3450 छन्दसि ठञ् 4, 3, 19
 3407 छन्दसि निष्टुर्यदेशहूयं 3, 1, 123
 1889 छन्दसि परिपन्थिपरिपरिणौ 5, 2, 89
 3391 छन्दसि परे ऽपि 1, 4, 81
 3387 छन्दसि पुनर्वसोरेकवचनश्च 1, 2, 61
 3098 छन्दसि लिट् 3, 2, 105
 3423 छन्दसि लुङ्लङ्गिति 3, 4, 6
 3408 छन्दसि वनचनरक्षितयाश्च 3, 2, 27
 3634 छन्दसि वामाग्नेहितयोः 8, 3, 49
 3432 छन्दसि वाचनपि 3, 1, 84

3409 छन्दसि चह 3, 2, 68
 3600 छन्दसोर 8, 2, 15
 1645. छन्दसो निर्मिते 4, 4, 93
 1450 छन्दसो यदयो 4, 3, 71
 3942 छन्दस्यनेकनपि 8, 1, 35
 3545 3575 छन्दस्यपि दुरयते 6, 4, 73 7, 1, 76
 3435 3340 3548 छन्दस्यु भयया 3, 4, 117
 6, 4, 5 86
 3648 छन्दस्युदवशब्दात् 8, 4, 26
 1509 छन्दोगीवियकं 4, 3, 129
 3205 3206 छन्दोनाम्नि च 3, 3, 31 8, 3, 94
 1278 छन्दो ब्राह्मणानि च 4, 2, 66
 3820 छास्यादयः आजायाश्च 6, 2, 86
 3297 छादेर्धे ऽङ्गु पचर्गस्य 6, 4, 96
 825 छाया बाहुष्ये 2, 4, 22
 146 छे च 6, 1, 73
 1729 छेदादिभ्यो नित्यश्च 5, 1, 64
 2561 च्छ्वोः श्रुतशुनाधिके च 6, 4, 19

ज

- 428 जलित्यादयः षट् 6, 1, 6
 1432 जङ्गलधेनुबलजान्तस्य 7, 3, 25
 1348 जनपदतदवधोश्च 4, 2, 121
 1186 जनपदशब्दात्सन्निधादज् 4, 1, 169
 1480 जनपदिना जनपदव 4, 3, 100
 1293 जनपदे लुप् 4, 2, 81
 3413 जनसनसनक्रम 3, 2, 67
 2504 जनसनसनना सन्भक्तो 6, 4, 42
 593 जनिर्कृत्. प्रकृति. 1, 4, 35
 3542 जनिता सन्ने 6, 3, 53
 2512 जनिवधोश्च 7, 3, 35
 2638 जपजनदददशभञ्ज 7, 4, 86
 1544 जप्त्वा वा 4, 3, 165
 864 जम्भा सुहरितवृक् 5, 4, 125
 3690. जयः करणम् 6, 1, 202
 227 जराया, जराच्यतरस्याम् 7, 2, 101
 3135 जल्पभिषकुट्ट 3, 2, 155
 312 जःशशोः शि 7, 1, 20
 214 जश् जी 7, 1, 17
 241 जश् च 7, 3, 109
 2498 जहावेश 6, 4, 116
 3331 जहातेरच कित् 7, 4, 43
 3145 जायुक्कः 3, 2, 165
 2480 जाग्रो ऽविचिणल्लङिबु 7, 3, 85
 1581. जातकपेभ्यः परिभाषे 4, 3, 153
 3904. जातिकाल सुखादि 6, 2, 170
 2037. जातिनाम्नः कट् 5, 3, 81
 910 जातिरप्राणिनाम् 2, 4, 6
 2804 जातुपदोर्लिङ् 3, 3, 147
 518 जातेरङ्गीविषयाद् 4, 1, 63
 842 जातेरच 6, 3, 41
 1081 जात्यन्ताच्छ 5, 4, 9
 817 जात्याद्यायानेक 1, 2, 59
 3954 जात्यपूर्वम् 8, 1, 47
 500 जानपदकुण्डगोण 4, 1, 42,
 3330 जान्ननशा विभाषा 6, 4, 32
 872 जायाया निङ् 5, 4, 134
 3313 जालमानाय 3, 3, 124
 617 जातिनिग्रहणनाट 2, 3, 56
 2589 जिघ्रतेर्षा 7, 4, 6
 3137 जिहृषिबिबीएवभा 3, 2, 117
 1441 जिह्वाभुकाङ्गलेरङ् 4, 3, 62
 3092 जीर्षतेरदृक् 3, 2, 104
 1090 जीवति तु वरये युवा 4, 1, 163
 2054 जीविकार्थे चापश्ये 5, 3, 99
 780 जीविकोपनिषदावोपन्ये 1, 4, 79
 3130 जुषङ्कभ्यदन्त्यम् 3, 2, 150
 3697 जुष्टार्पिते च 6, 1, 209
 2481 जुषि च 7, 3, 83
 2489 जुष्टोत्यादिभ्य इलु 2, 4, 75
 3327 जृम्भरच्यो कित् 7, 2, 33
 2291 जृस्तल्लुङ् 3, 1, 58
 1409 जे प्रोष्ठपदानाम् 7, 3, 18
 2511 जात्रनोर्जा 7, 3, 79
 2781. ज्ञान्त्वष्टुया चनः 1, 3, 57
 612 ज्ञो ऽविदर्थस्य करणे 2, 3, 51
 2011 ज्य च 5, 3, 61
 3340 ज्यरच 6, 1, 42
 2012 ज्यदादीयसः 6, 4, 100
 1021 ज्योतिरायुषः स्तोमः 8, 3, 83
 1015 ज्योतिर्जनपदरात्रि 6, 3, 85
 1921 ज्योत्स्नातमिस्त्रा 5, 2, 114
 2654 उवरत्वस्त्रिव्यवि 6, 4, 20
 2902 उवलितिकसन्तेभ्यो ञः 3, 1, 140

झ

- 682 1898 झयः 5, 4, 111 8, 2, 10
 119 झयो हो ऽन्यतरस्याम् 8, 4, 62
 71 झरो झरि चयर्त्वे 8, 4, 65
 84 झला जशो ऽन्ते 8, 2, 39

52 कला जश् जशि 8, 4, 73
 2281 कलो कलि 8, 2, 26
 3683 कत्युपोत्तमस् 6, 1, 180
 2280 कचस्तयोर्धो ऽथ 8, 2, 40

2256 कस्य रश् 3, 4, 195
 2213 केर्तुम् 3, 4, 103
 2169 को ऽन्तः 7, 1, 3

ज

1533 जितश्च तत्प्रत्ययात् 4, 3, 155
 3088 जीत कृ 3, 2, 187

3686 जिनस्यादिर्नित्यम् 6, 1, 107
 2072 ज्वादयस्तद्वाजाः 5, 3, 119

ट

201 टाडसिङ्गवाजिनाट्या. 7, 1, 12
 458 टाड्वि 4, 1, 9
 470 टिह्वाणकद्वयश्च 4, 1, 15

2233 टित आत्मनेपदाना टेरे 3, 4, 79
 3167 1786 टेः 6, 4, 143 155.
 3287 ट्वितो ऽयुष्ट 3, 3, 89

ठ

1303 ठक्को च 4, 2, 84
 1454 ठगायत्यानेभ्य 4, 3, 75
 1249 ठञ् कश्चिन्नञ्च 4, 2, 41

1170 ठस्येक. 7, 3, 50
 2035 ठानादाद्वर्णं द्वितीयादयः 5, 3, 83

ड

259 डति च 1, 1, 25
 461 डाडुवाभ्यामन्यतरस्यात् 4, 1, 13

131 ड. चि पुट् 8, 3, 29
 3266 ड्वितः द्विः 3, 3, 83

ढ

1189 ढकि लोपः 4, 1, 133
 1122. ढक् च नवंदृकात् 4, 1, 119
 3455. ढरद्वयश्चि 4, 4, 106

1142. ढे लोपो ऽकद्रवाः 6, 4, 147
 2335 ढो ढे लोपः 8, 3, 13
 134. ढूलोपो पूर्वस्य दीर्घो ऽथः 6, 3, 111

ण

- 3216 णचः स्त्रियाणञ् 5, 4, 14
 2283 णसुत्तमो वा 7, 1, 91
 2564 णिचञ्च 1, 3, 74
 3813 णिनि 6, 2, 79
 2312 णिनिहुल्लभ्य कर्तरि चङ् 3, 1, 48
 2738 णेरसौ यत्कर्त्तुं सौ 1, 3, 67
 3066 णेरध्ययने वृत्तश्च 7, 2, 26
 2313 णेरनिदि 6, 4, 51
 2836 णेर्विभाषा 8, 4, 30
 3117 णेरह्रस्वदि 3, 2, 137

- 2286 णो नः 6, 1, 65
 2607 णौ गनिरबोचने 2, 5, 46
 2314 णौ चङ्युपधाया ह्रस्व 7, 4, 1
 2579 2601 णौ च 2, 4, 51 6, 1, 31
 2881 ण्य आबध्यके 7, 3, 66
 1267 ण्यसन्निवार्यजितो 2, 4, 58
 3284 ण्यावन्नन्यो युच् 3, 3, 107
 2909 ण्यट् च 3, 1, 147
 2895 ण्यल्लुचौ 3, 1, 133

त

- 2156 तङ्कानावात्मनेपदश्च 1, 4, 100
 1453 तत्त आगतः 4, 3, 74
 684 तत्पुरुषः 2, 1, 22
 786 तत्पुरुषस्याङ्गलेः 5, 4, 86
 745 तत्पुरुषः समानाधिकरणं 1, 2, 42
 972 तत्पुरुषे कृति बहुलश्च 6, 3, 14
 3736 तत्पुरुषे मुत्पार्यतृतीया 6, 2, 2
 3857 तत्पुरुषे याज्ञाया 6, 2, 123
 822 तत्पुरुषो ऽनङ्कर्त्तव्यधारयः 2, 4, 19
 2089 तत्प्रकृतवचने ण्यट् 5, 4, 21
 1578 तत्प्रत्ययमुद्धर्षणीयं 4, 4, 23
 1130 तत्प्रत्ययस्य च 7, 3, 25
 2575 तत्प्रयोगको हेतुरथ 1, 4, 55
 723 तत्त 2, 1, 46
 1863 तत्त कुशल पथः 5, 2, 63
 1760 तत्त च दीयते 5, 1, 96
 1393 तत्तजातः 4, 3, 25
 1779 तत्त तस्यैव 5, 1, 116
 846. तत्त तेनेदमिति चक्रे 2, 2, 27
 1620 तत्तनियुक्तः 4, 4, 69
 1428 तत्त भवः 4, 3, 63
 1709 तत्तविदित इति च 5, 1, 43
 1650 तत्त वायुः 4, 4, 93
 1215. तत्तद्वृत्तनननेभ्यः 4, 2, 14

- 781 तन्नोपपद सप्तमीस्यश्च 3, 1, 92
 1808 तत्तसर्वादे ष्यङ्गं 5, 2, 7
 538 तथा युक्त चानीदितश्च 1, 4, 50
 1269 तदधीते तद्वेद 4, 2, 59
 2125 तदधीतवचने 5, 4, 54
 1674 तदर्थे विकृते प्रकृतौ 5, 1, 12
 1728 तदर्हति 5, 1, 63
 1780 तदर्हश्च 5, 1, 117
 1295 तदग्रिष्य सप्तमिणात्वात् 1, 2, 53
 1846 तदस्मिन्नधिकमिति 5, 2, 45
 1882 तदस्मिन्नग्र प्राये 5, 2, 82
 1279 तदस्मिन्नस्तीति 4, 2, 67
 1718 तदस्मिन्वृद्ध्यायलाभ 5, 1, 47
 1317 तदस्मै दीयते नियुक्तश्च 4, 4, 66
 1678 तदस्य तदस्मिन्स्यादिति 5, 1, 16
 1601 तदस्य परस्यश्च 4, 4, 51
 1723 तदस्य परिभाषाश्च 5, 1, 51
 1758 तदस्य ब्रह्मचर्यश्च 5, 1, 94
 1837 तदस्य सजात वारकादि 5, 2, 36
 1427 तदस्य सोढश्च 4, 3, 52
 1266 तदस्या महत्त्वमिति 4, 2, 57
 1894 तदस्यास्त्यस्मिन्निति चङ्यु 5, 2, 94
 1968 तदो दा च 5, 3, 19
 381 तदोः चः आबन्त्ययो. 7, 2, 106

1465. तद्गच्छति पथिद्वयः 4, 3, 85
 1716 तद्धरति वक्ष्या वदति 5, 1, 90
 448 तद्धितरवाचर्चविभक्तिः 1, 1, 38
 3711 तद्धितस्य 6, 1, 164
 530 तद्धिता 4, 1, 76
 728 तद्धिताद्योत्तरपदं 2, 1, 51
 1075 तद्धितेष्वचानादिः 7, 1, 117
 2104 तदुक्तात्कर्माणो ऽण् 5, 4, 36
 1193 तद्राजस्य बहुषु 2, 4, 62
 1627 तद्वदति रथयुगं 4, 4, 76
 3471 तद्वानाशायुपधानो 4, 4, 125
 2466 तनादिकृञ्भ्य उ. 3, 1, 79
 2547 तनादिभ्यस्तथासोः 2, 4, 79
 3549 तनिपत्योरुद्धन्दि 6, 4, 99
 2339 तनुकरणे तव 3, 1, 76
 2759 तनोतेर्धकि 6, 4, 44
 2622 तनोतेर्विभाषा 6, 4, 17
 1870 तन्नादचिरापह्वे 5, 2, 70
 2466 तन्नादिकृञ्भ्य उ. 3, 1, 79
 2547 तन्नादिभ्यस्तथासोः 2, 4, 79
 15 तपरस्तत्कालस्य 1, 1, 70
 2771. तपस्तप कर्मकस्यैव 3, 1, 88
 1909 तप वदस्वभ्याम् 5, 2, 102
 2760 तपो ऽनुतापे च 3, 1, 65
 3567 तपनतपनयनाश्च 7, 1, 45
 1744 तपनीष्टी भृतो 5, 1, 81
 2833 तपोरेव कृत्यफलस्यार्थ 3, 4, 70
 3499 तपोर्वाहिनी च 5, 3, 20
 3627 तपोर्वाववि सहितायाश्च 8, 2, 103
 1553 तरति 4, 4, 5
 2003 तरङ्गनयो यः 1, 1, 22
 1872 तपकननकायेकवचने 4, 3, 3
 398. तवमनो कश्चि 7, 2, 96
 3785 तवे चान्तश्च युयपत् 6, 2, 51
 2834 तवयत्तव्यानीयरः 3, 1, 96
 836 तविलादिष्व कृत्स्नयुचः 6, 3, 36
 1493 तविष्णु 4, 3, 113
 1955 तवेष्ट 5, 3, 8
 1896 तवी मत्वर्थे 1, 4, 19
 2199 तस्यनिपा तात 3, 4, 101
 196. तस्माद्द्वयो नः पुंश्चि 6, 1, 103
 41 तस्मादित्युत्तरस्य 1, 1, 67
 758 तस्मान्नु डचि 6, 3, 74
 2288 तस्मान्नु द्विद्वलः 7, 4, 71
 1371 तस्मिन्निति च युष्माकां 4, 3, 2
 40 तस्मिन्निति निर्दिष्टे 1, 1, 66
 1765 तस्मैप्रवति च 5, 1, 101
 1665 तस्मैहितम् 5, 1, 5
 1759 तस्य च दक्षिणा यं 5, 1, 95
 3566 तस्य तात् 7, 1, 44
 1759 तस्य दक्षिणां 5, 1, 95
 1597 तस्य धर्म्यम् 4, 4, 47
 1704 तस्य निमित्त सयोगो 5, 1, 38
 1281 तस्य निवास 4, 2, 63
 83 तस्य परमाग्रेष्ठितम् 8, 1, 2
 1825 तस्य पाकमूलं 5, 2, 24
 1849 तस्य पूरणे डट् 5, 2, 48
 1781 तस्य भावस्त्वतलो 5, 1, 119
 62 तस्य लोप 1, 3, 9
 1711 तस्य वाप. 5, 1, 45
 1514. तस्य विकार 4, 3, 134
 1445 तस्य व्याख्यान इति 4, 3, 66
 1243 तस्य सङ्गः 4, 2, 37
 8 तस्यादिति उदात्तनः 1, 2, 32
 1088 तस्यापत्यम् 4, 1, 92
 1500 तस्येदम् 4, 3, 120
 1708 तस्येत्तर 5, 1, 42
 3109 ताच्छीत्यययौवनं 3, 2, 129
 3784 तादौ च निति 6, 2, 50
 2161 तास्येकवचनोऽङ्गपत् 1, 4, 102
 3134. तान्नामानाम्यत्रोत्तादयः 3, 4, 75
 1530. तान्नादिकयो ऽण् 4, 3, 152
 1877 तावतिय ग्रहलभिति 5, 2, 77
 2191 तावत्स्योलोपः 7, 4, 50
 2352. तावि च कृत्स्नः 7, 2, 60
 3730 तास्यमुदात्तो 6, 1, 196
 1150 तिककितवादिभ्यो द्वे 2, 4, 68
 1178. तिकादिभ्यः क्तिञ् 4, 1, 154
 3935 तिकृतिः 8, 1, 28
 2002 तिकृत्त 5, 3, 56
 2160 तिकृत्तीणि त्रीणि 1, 4, 101
 3978 तिकि चोदात्तवति 8, 1, 71
 3934 तिको गोत्रादीनि 8, 1, 27

- 2166 तिङ्शित् चार्चयानुक्तं 3, 4, 113
 3037 ति च 7, 4, 89
 3186 तितुल्यतयविमुक्तयेषु च 7, 2, 9
 1482. तित्तिरिवरतन्तुं 4, 3, 102
 3729 तित्त्विरित्तं 6, 1, 185
 2154 तिप् तत् किं चिं 3, 4, 78
 2484 तिप्यनस्ते 8, 2, 73
 423 तिरचस्तिर्यलोपे 6, 3, 94
 156 तिरचोऽन्यतरस्याम् 8, 3, 42
 772 तिरोऽन्तर्धौ 1, 4, 71
 3382 तिर्यक्यपचर्णे 3, 4, 60
 844 ति विशतेर्हिति 6, 4, 142
 2588 तिष्ठतैरित् 7, 4, 5
 671 तिष्ठद्गुणभूतीनि च 2, 1, 17
 820 तिष्यपुनर्वस्वोर्नसत् 1, 2, 63
 3713 तिसृभ्यो ञच् 6, 1, 166
 1327 तीरकप्योत्तरपदाद् 4, 2, 106
 1015 तीर्थे ये 6, 3, 87
 2340 तीपसहस्रभस्वरिष 7, 2, 48
 3461 तुयाद्घञ् 4, 4, 115
 3509 तुजादीना दीर्घां 6, 1, 7
 2534 तुदादिभ्यः ञः 3, 1, 77
 2919. तुन्दशोकयोः परिहृतां 3, 2, 5
 1924 तुन्दादिभ्य इलच् 5, 2, 117
 1945 तुन्दिबलिघटेर्न 5, 2, 139
 3946 तुपश्चपश्यताहै 8, 1, 39
 394. तुभ्यमहौ डयि 7, 2, 95
 582 तुमर्थाच्च भावचचनात् 2, 3, 15
 3436 तुमर्थे सेवेनचै 3, 4, 9
 3175 तुमुन्पुल्लौ क्रियायां 3, 3, 10
 2008 तुरिष्टेनेयस्तु 6, 4, 154
 2444 तुस्तुशब्दयनः 7, 3, 95
 630 तुन्याद्यैरतुलोपभाभ्यां 2, 3, 72
 10. तुवयास्यमयल सवर्णश्च 1, 1, 9
 2007 तुरकन्दश्चि 5, 3, 59
 2197 तुस्तोस्तावकाश्रियं 7, 1, 35
 2474 तृदीयलातुरं 4, 3, 94
 3385. तृष्णीनि भुवः 3, 4, 63
 709. तृजकाभ्यां कर्तरे 2, 2, 15
 234. तृज्वत् क्रोष्टुः 7, 1, 93
 2545. तृजह हल् 7, 3, 92
 1029. तृजे च जातो 6, 4, 103
 3782 तृतीया कर्तृणि 6, 2, 48
 3394 तृतीया च दोःकन्दश्चि 2, 3, 3
 692 तृतीया तत्कृतार्थेन 2, 1, 30
 321 तृतीयादिषु भाषितं 7, 1, 74
 784 तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्याम् 2, 2, 21
 549 तृतीयायै 1, 4, 85
 658 तृतीयाश्चत्स्यायङ्कुलम् 2, 4, 84
 223 तृतीयाश्चभाषे 1, 1, 30
 3115 तृत् 3, 2, 135
 3326 तृपितृपिकृशे काश्यपस्य 1, 2, 25
 2301 तृफलभञ्जपञ्च 6, 4, 122
 1192 त्रै तद्राजा 4, 1, 174
 1702 तेन क्रीतश्च 5, 1, 37
 1778 तेन तुल्य क्रियां 5, 1, 115
 1550 तेन दीव्यति खनति 4, 4, 2
 1280 1743 तेन निवृत्तश्च 4, 2, 68 5, 1, 79
 1757 तेन परिजप्यलभ्यं 5, 1, 93
 1481 तेन मोक्षश्च 4, 3, 101
 1762 तेन यथाकथाच्च 5, 1, 93
 1202 तेन रक्त रागात् 4, 2, 1
 1827 तेन चित्तरघुचक्रुपचण्वौ 5, 2, 26
 848 तेन सहेति तुल्ययोगे 2, 2, 23
 1492 तेनैकादिक् 4, 3, 112
 2230 ते प्राग्धातो 1, 4, 80
 406 तेनयावेकवचनस्य 8, 1, 22
 117. तौर्लि 8, 4, 60
 115 तौ पि 8, 4, 43
 3106 तौ चत् 3, 2, 127
 429 त्यदादिषु हृणो 3, 2, 6)
 265 त्यदादीनाम् 7, 2, 102
 1336 त्यदादीनि च 1, 1, 74
 938 त्यदादीनि सर्वैर्नित्यश्च 1, 2, 72
 3704 त्यागरागहासकुहं 6, 1, 216
 1518 त्रपुञ्जतुनोः पुक् 4, 3, 133
 3120 त्रपितृपितृपि 3, 2, 140
 1727. त्रिगुणत्वारिगुणोर्नां 5, 1, 62
 885. त्रिककुत्पर्वते 4, 4, 147
 298. त्रिचतुरो स्त्रियां 7, 2, 99
 56 त्रिमभूतिषु याकटायनस्य 8, 4, 50
 1570 त्रैर्नैर्नित्यश्च 4, 4, 20
 809 264 त्रेल्लय. 6, 3, 48 7, 1, 53
 1855. त्रेः समसाराण्य 5, 2, 55

- 385 त्वसावेकवचने 7, 2, 97
407. त्वानौ द्वितीयाया 8, 1, 23

- 384 त्वाहौ सौ 7, 2, 91
1002 त्वे च 6, 3, 64

थ

- 3497 थट् च ऋद्धि 5, 2, 50
2261 थलि च सेटि 6, 4, 121
3732 थलि च सेटीहलो वा 6, 1, 196
3878 थाथथञ्ज्ञावभिप्रकाशाच् 6, 2, 144

- 2236 थासः से 3, 4, 80
3500 था हेतौ च ऋद्धि 5, 3, 26
367 थो न्य. 7, 1, 87

द

- 2396 दशसञ्ज्ञस्वञ्ज्ञा थपि 6, 4, 25
1985 दक्षिणादाच् 5, 3, 36
1818 दक्षिणापञ्चात्पुर्व 4, 2, 93
835 दक्षिणेर्ना लुक्चयोगे 5, 4, 126
1978. दक्षिणोत्तराभ्यामतसुच् 5, 3, 28
2074 दक्षद्वयवर्गयोश्च 5, 4, 2
1731 दक्षद्विभ्यो यः 5, 1, 66
2901 दक्षतिद्व्यात्योर्विभाषा 3, 1, 139
2501. दक्षस्तयोश्च 8, 2, 38
3076 दक्षानेर्हि. 7, 4, 42
1219 दध्नसृच् 4, 2, 19
1913 दन्त उन्नव उरच् 5, 2, 106
1920 दन्तसिखात्संज्ञायाच् 5, 2, 113
2396 दन्तचन्तवचन्ता थपि 6, 4, 25
2621. दन्त दक्ष 7, 4, 56
2388 दयतेर्हिणि लिटि 7, 4, 9
2824 दयायासञ्च 3, 1, 37
345 2468 दक्ष 7, 2, 100 8, 2, 75
3079 दस्ति 6, 3, 124
2728 दाणञ्च वा चेष्टपुर्वर्गे 1, 3, 55
1145. दाण्डनायन 6, 4, 174
325 दादेर्षातोर्षः 8, 2, 32
3596 दापति दर्षति दर्षेर्षि 7, 4, 65
2373 दाषा च्चदाप् 1, 1, 20
3139 दाषेद्विशदचदो यः 3, 2, 159
1967 दानौ च 5, 3, 18
3162 दान्नीयसयुञ्ज 3, 2, 122
2069 दानन्यादित्रिगर्त 5, 3, 116
486 दानहायनान्ताश्च 4, 1, 27
3162 दान्नीयसयुञ्ज 3, 2, 182
3739. दायादा दायादे 6, 2, 5

- 3172 दाशगोप्तौ समदाने 3, 4, 73
3629 दाश्वान् वाहान् 6, 1, 12
3837 दिक्कब्दा ग्रामजनपदा 6, 2, 103
1974 दिक्कब्देभ्यः सप्तमी 5, 3, 27
1876 दिक्पूर्वपदादृच् 4, 3, 6
1328 दिक्पूर्वपदादसन्नाया जः 4, 2, 107
515 दिक्पूर्वपदान्डीप् 4, 1, 60
727. दिक्सख्ये सन्नायाच् 2, 1, 50
2429 दिगादिभ्यो यत् 4, 3, 54
845 दिङ्नामान्यन्तराले 2, 2, 26
1077 दिक्दिक्त्वादिक्पत्यु 4, 1, 85
337 दिक् उर 6, 1, 131
836 दिक् औत् 7, 1, 84
562 दिक् कर्त्त च 1, 4, 43
927 दिक्सञ्च वृथित्याच् 6, 3, 30
619 दिक्स्तदर्थस्य 2, 3, 58
2505. दिवादिभ्यः ऋच् 3, 1, 60
2935. दिवादिमानिशामना 3, 2, 21
3727 दिवो कल् 6, 1, 183
926 दिवो दाया 6, 3, 20
3028. दिवो ऽविलिगीषायाच् 8, 2, 49
1399 दिशो ऽनप्राशाच् 7, 3, 13
3765. दिष्टिवितस्त्योश्च 6, 2, 81
2507 दीङो युद्धि विकृति 6, 4, 63
2190 दीङीवेवीटाच् 1, 1, 6
2238 दीपजनमुचप्रतितापि 3, 1, 61
2456 दीर्घ इषा किति 7, 4, 69
3816 दीर्घकाशमुचप्राप् 6, 2, 82
3448 दीर्घलिङी च ऋद्धि 4, 1, 59
33 दीर्घे च 1, 4, 12
1241. दीर्घाश्च वरचस्य 7, 3, 23

- 239 दीर्घाञ्जलि च 6, 1, 105
 148 दीर्घात् 6, 1, 75
 3631 दीर्घादिति चानपदे 8, 3, 9
 58 दीर्घादाचार्याणां 8, 4, 52
 2632 दीर्घो ऽकित 7, 4, 83
 2318 दीर्घो लघो 7, 4, 94
 2135 दु खान्प्रतिलोभ्ये 5, 4, 64
 2904 दुन्योरनुपचर्ने 3, 1, 142
 3589 दुस्सुर्द्विगुणस्युर्ध्वं पश्यति 7, 4, 36
 1165 दुःकुलाद्दृक् 4, 1, 142
 2979 दुः कप् चङ् 3, 2, 70
 2769 दुःख 3, 1, 63
 3466 दूतस्य भागकर्त्तव्यो 4, 4, 120
 95 दूराद्दूरे च 8, 2, 84
 605 दूरान्तिकार्थेभ्यो द्वितीया च 2, 3, 35
 611 दूरान्तिकार्थे चष्टन्यतरस्यां 2, 3, 34
 3577 दूतस्यः स्वतवसां 7, 1, 83
 1017 दृग्दृश्यवस्तु 6, 3, 89
 3060 दृढ स्थूलबलयो 7, 2, 20
 1433 दृष्टिकुलिकलशि 4, 3, 56
 3004 दृष्टेः कृनिप् 3, 2, 94
 3438 दृष्टे विख्ये च 3, 4, 11
 1208 दृष्टं वाच 4, 2, 7
 1422 दृष्टव्ये 4, 3, 47
 2126 दृष्टे वा च 5, 4, 55
 3875. 922 1239 देवताद्वये च 6, 2, 141
 3, 26 7, 3, 21
 2092 देवतान्तात्तादर्थ्येयत् 5, 4, 24
 2055. देवतयादिभ्यश्च 5, 3, 100
 3667 देवद्वयपौरुषदासः 1, 2, 38
 2127 देवद्वयपुरुषं 5, 4, 56
 3591 देवद्वयपुरुषं 7, 4, 38
 2095 देवात्तत् 5, 4, 27
 1439 देविकाशिशपां 7, 3, 1
 3127 देविकुशोरबोपचर्ने 3, 2, 147
 1912. देवे लुबिलचौ च 5, 2, 105
 1201. देवयज्ञिगोचिदृष्टिं 4, 1, 81
 3077 दो दद्वयोः 7, 4, 46
 2604 दोषो लो 6, 4, 90
 3074. द्यवित्यदिनास्यानि 7, 4, 40
 1235. द्यावापृथिव्याधीरं 4, 2, 32
 2344 द्युतिस्वाप्यो समवारणश्च 7, 4, 67
 2345 द्युप्पो लुङि 1, 3, 91
 1915 द्युद्भ्या म 5, 2, 108
 2321 द्युमागवागुदक् 4, 2, 101
 3020 द्रवभूतिस्पर्शयोः श्य 6, 1, 24
 2059 द्रव्य च भव्ये 5, 3, 104
 1105 द्रोणपर्वतजीवन्तादं 4, 1, 103
 1539 द्रोश्च 4, 3, 161
 2150 द्रव्य रक्ष्यमर्थादां 8, 1, 15
 1798 द्रव्यमनोव्यादिभ्यश्च 5, 1, 133
 906 द्रव्यश्च प्राणिन्यं 2, 4, 2
 930 द्रव्याद्युदयदान्तात् 5, 4, 106
 1207 द्रव्याच्छ 4, 2, 6
 1505 द्रव्याद्बुन् वैरनैयुनिकयो 4, 3, 125
 903 द्रव्ये चि 2, 2, 32
 224 द्रव्ये च 1, 1, 31
 1934 द्रव्योपतापगर्हात् 5, 2, 123
 1386 द्वारादीनां च 7, 3, 4
 731 द्विगुरेकवचनश्च 2, 4, 1
 685 द्विगुरश्च 2, 1, 23
 479 द्विगोः 4, 1, 21
 1746 द्विगोर्यप् 5, 1, 82
 1080 द्विगोर्युगनपत्ये 4, 1, 88
 1750 द्विगोर्वा 5, 1, 86
 1720 द्विगो चुरश्च 5, 1, 54
 3831 द्विगौ क्रतौ 6, 2, 67
 3746 द्विगौ प्रभाते 6, 2, 12
 714 द्वितीयतृतीयचतुर्थे 2, 2, 3
 351 द्वितीयादौस्त्वेन 2, 4, 34
 3395 द्वितीया ब्राह्मणे 2, 3, 60
 3374 390 द्वितीयाया च 3, 4, 53. 7, 2, 87
 686 द्वितीया जितानीतं 2, 1, 24
 1011 द्वितीये चात्रुपाख्ये 6, 3, 80
 2086 द्वित्विचतुर्थ्यः कुप् 5, 4, 18
 1701. द्वित्विपूर्वाद्दृक् च 5, 1, 36
 1695 द्वित्विपूर्वाद्द्विचकार्त् 5, 1, 30
 854 द्वित्विभ्या च झर्त्तः 5, 4, 116
 1844 द्वित्विभ्या तयस्यायत्तवा 5, 2, 43
 804 द्वित्विभ्यामज्जलेः 5, 4, 102
 3931 द्वित्विभ्यां पाद्वन्धुर्धं 6, 2, 197
 1961 द्वित्र्योश्च चतुर्ज् 5, 3, 45
 867 द्विदण्ड्यादिभ्यश्च 5, 4, 128

- 2243 द्विर्वचने ऽपि 1, 1, 59
 2005 द्विष्वचनविभक्त्योपपदे° 5, 3, 57
 2054 द्विपत्ययोस्तापेः 3, 2, 39
 2435 द्विपरच 3, 4, 112
 3111 द्विषो ऽपिने 3, 3, 111
 952 द्विस्ताया त्रिस्ताया वेदि 5, 4, 84
 157 द्विस्त्रिचतुरिति कुं 8, 3, 43
 1380 द्वीपादनुमपुत्र यज् 4, 3, 10
 1854 द्वेस्त्रीय 5, 2, 54

- 1213 द्वेपवैयाघ्रादञ् 4, 2, 12
 1124 द्वषच 4, 1, 121
 3453 द्वषवरछन्दसि 4, 3, 150
 3537 द्वषचो ऽतस्तिङः 6, 3, 125
 1451 द्वषजृम्भास्त्यावर्ग्यना° 4, 3, 72
 1188 द्वयङ्मगचकलिङ्ग° 4, 1, 170
 941 द्वयन्तवचनभेदो ऽप ईत् 6, 3, 97
 808 द्वयष्टन सख्यायाम् 6, 3, 47
 186 द्वयक्योर्द्विवचनैकवचने 1, 4, 22

ध

- 3161 ध कर्मेणि टृन् 3, 2, 181
 1636 धनगण लघ्वा 4, 4, 84
 1865 धनद्विरययात्कान्ते 5, 2, 65
 870 धनुपरच 5, 4, 132
 1345 धन्वयोपधाद्वञ् 4, 2, 121
 1591 धर्न चरति 4, 4, 41
 1644 धर्नवध्यर्थन्यायादानयेते 4, 4, 92
 1938 धर्नधीलवर्णान्ताश्च 5, 2, 132
 863 धर्मादिनिष् केवलात् 5, 4, 124
 2824 धातुसङ्गन्ते प्रत्ययाः 3, 4, 1
 2829 3871 धातो 3, 1, 91 6, 1, 162
 2608 धातो कर्मेण सनानकर्तृ° 3, 1, 7
 2629 धातोरेकाचो हलादेः 3, 1, 22

- 64 धातोस्तद्धितस्तस्यैव 6, 1, 80
 2264 धात्वादे च च 6, 1, 64
 1802 धान्याना भवने जेने खज् 5, 2, 1
 573 धोरेस्तनर्क 1, 4, 35
 2249 धि च 8, 2, 25
 2332 धिन्विङ्कुषळोर च 3, 1, 80
 1628 धुरो यद्दक्षौ 4, 4, 77
 1351 धृमादिभ्यश्च 4, 2, 127
 3059 धृपिषकी वैयात्ये 7, 2, 19
 586 ध्रुवमपाये ऽपादानश्च 1, 4, 24
 3564 ध्वनो भ्वात् 7, 1, 42
 719 ध्वाङ्गे च जेने 2, 1, 42

न

- 2659 नः कवे 1, 4, 15
 835 न कपि 7, 4, 14
 3217 न कर्मेव्यतिहारे 7, 3, 6
 2641 न कवतेर्यङि 7, 4, 63
 838 न कोपधायाः 6, 3, 37
 3314 न क्लिषि दीर्घश्च 6, 4, 39
 3322 न क्त्वा वेट् 1, 2, 13
 512 न क्रोडादिब्रह्मः 4, 1, 56
 2875 न क्वादे 7, 3, 59
 3487 नक्षत्राद्वाः 4, 4, 141

- 1024 नक्षत्राद्वा 8, 3, 100
 642 नक्षत्रे च लुपि 2, 3, 45
 1204 नक्षत्रेण लुङ्गः कालः 4, 2, 3
 1412 नक्षत्रेभ्यो बहुलश्च 4, 3, 37
 514 नक्षत्रुलात्सङ्गायाश्च 4, 1, 58
 2681 न नति हितायैभ्यः 1, 3, 15
 1352 नगरात्कुल्लभ° 4, 2, 123
 3910 न गुणादयो ऽवयवाः 6, 2, 176
 1149 न गोपचमादिभ्यः 2, 4, 67
 760 न गो ऽप्राचिद्व्यवहारस्याश्च 6. 3 77

- 3726 न गोरवन्वावर्णे 6, 1, 182
 352 न डिसबुद्धो 8, 2, 8
 408 न चवादाद्वैवयुक्ते 8, 1, 24
 3538 न च्छन्दस्यपुत्रस्य 7, 4, 35
 756 नञ् 2, 2, 6
 1460 नञः शुचीरवरक्षेत्रम् 7, 3, 30
 956 नञस्तत्पुरुषात् 5, 4, 71
 3889 नञो गुण प्रतिषेधे 6, 2, 155
 3350 नञो कर्मरन्निष्ठता 6, 2, 116
 861 नञ्हु बुभ्यो इति 5, 4, 121
 3906 नञ्हुभ्याम् 6, 2, 172
 1307 नङ्यादाङ्ङ्वलच् 4, 2, 83
 1101 नङादिभ्यः फक् 1, 1, 99
 1310 नङादीना कुक् च 4, 2, 91
 300 न तिसृष्वत् 6, 4, 4
 1832 नते नाधिकाया सत्ताया 5, 2, 31
 1086 न तौल्यलिभ्य 2, 4, 61
 1510 न द्रव्यमात्रवा 4, 3, 130
 918 न द्रव्यवज्जादीनि 2, 4, 11
 681. नदीपौर्णमास्या 5, 4, 110
 3843 नदी बन्धुनि 6, 2, 109
 674 नदीभिरुच 2, 1, 20
 2767 न दृष्टुनना यविचयौ 3, 1, 83
 2407 न दृशः 3, 1, 47
 986 नदाः शेषरवान्यतरस्याम् 6, 3, 44
 1317 नदादिभ्यो ङक् 4, 2, 97
 1304. नदा ननुप् 4, 2, 85
 833 नक्षत्रस्य 5, 4, 153
 1334. न ह्यवः प्राच्यनरतेषु 4, 2, 113
 2056 न चातुकोप क्षार्चमातुके 1, 1, 4
 3040 न व्याख्यापूङ्ग्विज्वाच् 8, 2, 57
 1783 न नञ्पूर्वात्तत्पुरुषाद् 5, 1, 121
 704 न निर्वारणे 2, 2, 10
 3915 न निविभ्याम् 6, 2, 131
 2780. ननौ पृष्टप्रतिषेधे 3, 2, 120
 2896 नन्दिग्रहिवचादिभ्यो 3, 1, 134
 2446 न न्नाः संयोगादयः 6, 1, 3
 3950. नन्वित्यनुसौषणायाम् 8, 1, 43
 2781 नन्वोर्विभाषा 3, 2, 121
 51 न पदान्तद्विवचन 1, 1, 53
 114 न पदान्ताद्गोरनाम् 8, 4, 42

- 129 नपरे न 8, 3, 27
 2755 न पादस्याङ्गयनाङ्गवत् 1, 3, 89
 935 नपुसकनपुसकेनैक 1, 2, 69
 314 नपुसकस्य ऋणच् 7, 1, 72
 310 नपुसकाच्च 7, 1, 19
 680 नपुसकादन्यतरस्याम् 5, 4, 109
 3090 नपुसके भावे क्त 3, 3, 114
 954 न पुञ्जनात् 5, 4, 69
 1197 न प्राच्यभर्गादि 4, 1, 178
 222 न बहुव्रीहौ 1, 1, 29
 1629 न भकुर्ङ्गात् 8, 2, 79
 2840 न भाभूप्रकमिनि 8, 4, 34
 3825 न भूवाधिकसञ्जीव 6, 2, 91
 3753 न भूवाधिकद्विचिपु 6, 2, 19
 273 न भूभुविभ्योः 6, 4, 85
 759 नभ्रवनपाङ्गवेदा 6, 3, 75
 1157 न नभ्रवोऽपह्ये 6, 4, 170
 154 नभस्पुर्लोर्गत्यो 8, 3, 40
 583 नभ स्वस्तिस्वादा 2, 3, 16
 2228 न नाङ्गयोगे 6, 4, 74
 3147 ननिकल्पित्यनञ् 3, 2, 167
 439 न नु ने 8, 2, 3
 2675 ननोवरिवक्षित्रङ्क वयच् 3, 1, 19
 3132 न नः 3, 2, 152
 2774 न यदि 3, 2, 113
 3344 न यदनाकाङ्क्षे 3, 4, 23
 464 न याच्यो. 7, 3, 45
 1098 न यवाभ्या पदान्ताभ्याम् 7, 3, 3
 3168 न रपरचुपिचुजि 8, 3, 110
 2770 न ययः 3, 1, 64
 1048 नरे संज्ञायाच् 6, 3, 129
 2529 न लिङि 7, 2, 33
 3036 न लुट् 8, 1, 29
 263. न लुनताङ्गस्य 1, 1, 63
 627. न लोकाव्ययनिष्ठा 2, 3, 69
 236 न लोपः प्रातिपदिकान्तस्य 8, 2, 7
 353 न लोपः सुस्वरसन्ना 8, 2, 2
 757. नलोपो नञः 6, 3, 73
 3335 न ल्यपि 6, 4, 69
 2646. न लय 6, 1, 20
 190 न विभक्तौ तुल्याः 1, 3, 4

2348. न वृत्तसङ्गुर्भ्यः 7, 2, 59
 24 न वेति विभाषा 1, 1, 44
 2416 न व्यो सिति 6, 1, 46
 2937 न शब्दरसोक्तकसह° 3, 2, 23
 2263 न शब्दद्वयादिगुणानाम् 6, 4, 126
 431 नशेर्वा 8, 2, 63
 2518. नशे वास्तस्य 8, 4, 36
 132 नश्च 8, 3, 30
 3649 नश्च धातुस्योरुभ्य 8, 4, 27
 123- नश्चापदान्तस्य ऋति 8, 3, 24
 140 नश्चल्यप्रसाह 8, 3, 7
 308. न शङ्खस्त्रादिभ्य 4, 1, 10
 355 न सयोगाङ्गसन्ताम् 6, 4, 137
 793 न सख्यादे समाहारे 5, 4, 89
 893 न सञ्चायाश्च 5, 4, 135
 3603 नञ्चननिषत्तादुत्त° 8, 2, 61
 363 न समसवारणे समसवारणश्च 6, 1, 37
 2077 न सानिवचने 5, 4, 5
 3307 न सुदुर्भ्या केवलाभ्याश्च 7, 1, 68
 3666 न सुब्रह्मण्ययाया° 1, 2, 37
 679. नस्त्रद्विते 6, 4, 144
 3938 नह प्रत्यारण्ये 8, 1, 31
 3835 न हस्तिनफलक° 6, 2, 191
 1037 नहिहृतिवृषिष्यि° 6, 3, 116
 440 नहो च 8, 2, 34
 2572 नाग्लोपिशास्त्रुदित्वाश्च 7, 4, 2
 3867 नाचार्यराजर्त्विक्स्युक्त° 6, 2, 131
 13 नाकफली 1, 1, 10
 424 नाङ्गेः पुत्रायाश्च 6, 4, 30
 896 नाङ्गीतन्त्र्यो स्वाङ्गे 5, 4, 169
 2945 नाङ्गी चुष्ट्योरण 3, 2, 30
 1685 नात परस्य 7, 3, 27
 135 नादिषि 6, 1, 104
 55 नादिन्यासोऽंशे पुत्रस्य 8, 4, 48
 3602 नादृचस्य 8, 2, 17
 3884 नाधार्चप्रत्यये 3, 4, 62
 2793 नानन्दननवर्त्तिनाम् 3, 3, 135
 2792 नानोर्त्त 1, 3, 63
 3518 नान्तःपादमध्यपरे 6, 1, 115
 1850. नान्तादसंख्यादेर्नष्ट 5, 2, 49
 2503. नाभ्यस्तस्याचि पिति° 7, 3, 87
 427. नाभ्यस्तान्कतुः 7, 1, 73

413. नानभिप्रते समाना° 8, 1, 73
 3723 नानन्वरतस्याश्च 6, 1, 177
 209 नाचि 6, 4, 3
 3380 नाभ्यादिशिग्रहोः 3, 4, 53
 82 नाङ्गे हितस्यान्त्यस्य तु वा 6, 1, 99
 801 नाचो द्विगोः 5, 4, 99
 3902 नाभ्ययविकल्पयोगोन्महत्° 6, 2, 168
 657 नाभ्ययीभावादतो° 2, 4, 83
 2944 नासिकास्तनयोर्ध्माधेतो 3, 2, 29
 511 नासिकोदरोष्ठत्रङ्का° 4, 1, 55
 1624 निकटे वचति 4, 4, 73
 2753 निगरक्षवसनायैभ्यश्च 1, 3, 87
 3613 निहृष्टादुयोने च 8, 2, 94
 3265 निधो निमित्तश्च 3, 3, 87
 2502 निजा त्रयाणां° 7, 4, 75
 1524 नित्य वृद्धशरादिभ्य 4, 3, 144
 1857 नित्य शरादिनासार्धनास° 5, 2, 57
 487 नित्य सञ्जाङ्गन्धयो 4, 1, 29
 492 नित्य सपत्न्यादिषु 4, 1, 35
 159 नित्य समासे ऽनुत्तरपद° 8, 3, 45
 2596. नित्य स्वयतेः 6, 1, 57
 778 नित्यं दृष्टे पाणानुपपन्नने 1, 4, 77
 2548 नित्य करोतेः 6, 4, 108
 2634 नित्य कौटिल्ये नवी 3, 1, 23
 711. नित्यं जीवाजीविकयोः 2, 2, 17
 2200. नित्यं कृतः 3, 4, 99
 8446 3587 नित्य कन्दवि 4, 1, 46 7, 4, 8
 862 नित्यनक्षिन् प्रज्ञानेचयोः 5, 4, 122
 2128. नित्यनाङ्गेद्विते शाचि 6, 1, 100
 3243 नित्यं पक्षः परिचारे 3, 3, 66
 3698 नित्य वन्ने 6, 1, 210
 2140 नित्यवीचयोः 8, 1, 4
 3082. निमदीभ्या र्नातेः° 8, 3, 89
 3126. निम्बर्षिवर्त्तिन्याङ् 3, 2, 146
 103. निपात एकाननाङ् 1, 1, 11
 3538 निपातस्य च 6, 3, 136
 3937 निपातैर्व्यदिहन्° 8, 1, 33
 3251 निपातनादाजः 3, 3, 74
 3355 निम्बलसङ्गुलयोः कथः 3, 4, 34
 2560 निरः कुपः 7, 2, 46
 3199 निरभ्योः प्रत्ययोः 3, 3, 23
 3918. निश्चकादीनि च 6, 2, 184

3029 निर्वाणो ऽथावे 8, 2, 50
 1569 निर्वृत्ते ऽवदूतादिभ्यः 4, 4, 19
 3742 निवाते वातलावे 6, 2, 8
 3213 निवासचित्तिशरीरो 3, 3, 41
 3647 निव्यभिभ्यो 8, 3, 119
 1384 निशामदोषाभ्या 4, 4, 3, 14
 2133 निष्कुलाङ्गिकोपथे 5, 4, 62
 899 3913 निष्ठा 2, 2, 36 3, 2, 102
 3693 निष्ठा च द्वयजनार्त्त 6, 1, 205
 3057 निष्ठाया वेदि 6, 4, 52
 3014 निष्ठायामवयवार्थे 6, 4, 60
 3052 निष्ठा श्रीद्विदिनिदि 1, 2, 19
 3903 निष्ठोपनानादन्यतरस्याच् 6, 2, 169
 3344 निष्ठोपसर्गपूर्वमन्यतरस्याच् 6, 2, 110
 897 निष्प्रवाणिङ् 5, 4, 160
 2703 निष्ठुपविभ्यो ङः 1, 3 30
 2403 निष्ठस्तपतावनारवेवने 8, 3, 102
 2642 नीरवञ्जुस्त्रुधुञ्जु 7, 4, 84
 6 नीचैरुदात्त 1, 2, 89
 2032 नीतो च तदुक्तात् 5, 3, 77
 2643 जुगतो ऽनुनासिकान्तस्य 7, 4, 85
 3038 नुदाविदोन्दात्राङ्गी 8, 2, 56
 434 नुस्विजर्जनीयश्चर्वाये 8, 3, 58
 283 नृ च 6, 4, 6
 3728 नृ चान्यतरस्याच् 6, 1, 134
 142 नृच् चे 8, 3, 10
 2268 नेदि 7, 2, 4

2516 नेत्यलिटि रथेः 7, 1, 62
 2981 नेड्वशि कृति 7, 2, 8
 3559 नेतराभ्यन्दि 7, 1, 26
 349 नेदमदधोरकोः 7, 1, 11
 1240 नेम्यस्य परस्य 7, 3, 22
 977 नेन्विद्वभ्यनातिषु च 6, 3, 19
 303 नेयकुवङ्स्थानावसी 1, 4, 4
 3926 नेरनिचाने 6, 2, 192
 2285 नेर्गदनदधतपदधुना 8, 4, 17
 1833 नेर्विडाश्वरीचचौ 5, 2, 32
 2683 नेर्विश 1, 3, 17
 3721 नोङ्पात्तो 6, 1, 175
 3876 नोत्तरपदे ऽनुदात्तादाव 6, 2, 142
 3454 नोत्वङ्गर्भविशवात् 4, 3, 151
 3661 नोदात्तस्वरितोदय 8, 4, 67
 2763 नोदात्तोपदेशस्य ज्ञान्तस्या 7, 3, 34
 3405 नोनवतिषवनयत्येव 3, 1, 51
 3324 नोपधात्यकान्ताद्वा 1, 2, 23
 370 नोपधाया 6, 4, 7
 3241 नौ गदनदपटस्वन 3, 3, 64
 3237 नौ ण च 3, 3, 60
 1555 नौङ्पचपृत् 4, 4, 7
 1643 नौवयोधर्नविषमूल 4, 4, 91
 3223 नौ वृ चान्ये 3, 3, 48
 1543 न्यग्रोधस्य च केवलस्य 7, 3, 5
 2864 न्यङ्ङादीना च 7, 3, 53
 3787 न्यधी च 6, 2, 51

प

1826 पञ्चाक्षिः 5, 2, 25
 2585 पञ्चिनरस्यष्टगान्दन्ति 4, 4, 35
 1725 पङ्क्तिर्विशतित्रिंश 5, 1, 59
 523 पङ्गोङ् 4, 1, 68
 3031 पचो वः 8, 2, 52
 1726 पञ्चदशतौ चार्गे वा 5, 1, 60
 699 पञ्चमी मयेन 2, 1, 37
 639. पञ्चमी विभक्ते 2, 3, 42
 598 पञ्चम्यपाङ्परिणिः 2, 3, 10
 397. पञ्चम्या ऋत् 7, 1, 10

3636 पञ्चम्या परावयवार्थे 8, 3, 11
 3008 पञ्चम्यामजातो 3, 2, 98
 1953 पञ्चम्यास्त वेल् 5, 3, 7
 959 पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः 6, 3, 2
 1699 पञ्चपादनाशयतादात् 5, 1, 34
 2355 पत. पुत् 7, 4, 19
 257 पति जनास ख 1, 4, 8
 1502 पत्तापूर्वाद् 4, 3, 122
 1503 पत्ताध्वर्युपरिषद् 4, 3, 123
 1793. पत्यन्तपुरोहितादि 5, 1, 123

3752. पस्यापैश्वर्ये 6, 2, 13
 490. पत्युर्नो यद्यसंयोगे 4, 1, 33
 1402. पयः पन्थ च 4, 3, 29
 1739. पयः पक्ष् 5, 1, 75
 3530. पयि च पक्ष् 6, 3, 108
 3687. पयिनयोः सर्वनामस्थाने 6, 1, 199
 365. पयिनय्युत्तुमानात् 7, 1, 85
 1740. पयो वा नित्यम् 5, 1, 76
 957. पयो विभावा 5, 4, 72
 1656. पय्यतिथिवसतिस्त्वपतेर्द्वि 4, 4, 104
 1639. पदमस्तिनृप्यम् 4, 4, 87
 3182. पदमजनिग्रहृको च 3, 3, 16
 1057. पदव्यवाये ऽपि 8, 4, 33
 401. पदस्य 8, 1, 16
 402. पदात् 8, 1, 17
 198. पदान्तस्य 8, 4, 37
 1561. पदान्तस्यन्तरस्यात् 7, 3, 9
 149. पदान्ताद्वा 6, 1, 76
 2870. पदास्तेरिवाद्यापत्येत्तु च 3, 1, 119
 3741. पदे ऽपदेये 6, 2, 7
 1589. पदोत्तरपदं वृद्धाति 4, 4, 39
 228. पद्विज्ञोमावृद्धिर् 6, 1, 63
 991. पदव्यवर्धये 6, 3, 53
 1740. पन्थो वा नित्यम् 5, 1, 76
 812. परवज्जिह्व द्वयं 2, 4, 26
 181. परञ्च 3, 1, 2
 1608. परश्चधादृञ् च 4, 4, 58
 2796. परस्मिन्विभावा 3, 3, 133
 2173. परस्मैपदानां 3, 4, 82
 935. परस्य च 6, 3, 8
 28. परः सनिकर्षः संहिता 1, 4, 109
 589. पराजेरवाहः 1, 4, 25
 3933. परादिस्त्वन्दि च वृत्तम् 6, 2, 199
 3210. परावत्तुपारयय वृत्ताः 3, 3, 38
 3319. परावत्तुयोले च 3, 1, 20
 1375. परावत्तुपारयय वृत्ताः 4, 3, 5
 580. परिक्रयले संप्रदानमन्त्रं 1, 4, 14
 3377. परिक्रियमाणं च 3, 4, 65
 1679. परिखाया ङम् 5, 1, 17
 2275. परिनिविभ्यः सेवति 8, 3, 70
 3209. परिणोनीकोर्षं प्राप्तेयोः 3, 3, 37
 1586. परिपन्थ च तिष्ठति 4, 4, 36
 3767. परिप्रत्युपाया वर्ज्यमानां 6, 2, 33
 3190. परिभाषाख्याया सर्वेभ्य 3, 3, 20
 1683. परिभाषान्तस्यावशां 7, 3, 17
 2948. परिभाषे पच 3, 2, 33
 1579. परिभुक्त च 4, 4, 29
 1211. परिभुतो रयः 4, 2, 1)
 2684. परिष्वेभ्यः क्रियः 1, 3, 18
 1591. 1653. परिषदो पच 4, 4, 44 131
 3026. परित्कन्द प्राच्यभरतेषु 8, 3, 76
 3916. परेरभितोभाविनपडलम् 6, 2, 182
 2748. परेर्द्वि 1, 3, 82
 2141. परेर्वर्जने 8, 1, 5
 2399. परेरच 8, 3, 74
 3262. परेष्टु चाङ्गयोः 8, 2, 22
 2171. परोष्ठे शिट् 3, 2, 115
 1811. परोऽवत्परपरपुत्रपौत्रं 5, 2, 10
 3261. परो च 3, 2, 84
 3230. परौ भुक्ते ऽवशाने 3, 3, 55
 3222. परौ वक्ते 3, 3, 47
 1558. पर्यादिभ्य ङम् 4, 4, 10
 1956. पर्यादिभ्या च 5, 3, 9
 3178. पर्यास्तिवचने ज्वलनार्थे 3, 4, 66
 3288. पर्यायाईर्षोत्पत्तिषु 3, 3, 111
 1367. पर्यताश्च 4, 2, 143
 2070. पर्यादियौषेयादिभ्यो 5, 3, 117
 3862. परलक्ष्मणपञ्चाङ्गं निजे 6, 2, 123
 1521. परायादिभ्यो वा 4, 3, 141
 3501. परच परवा च पक्ष् 5, 3, 33
 1982. परचात् 5, 3, 32
 409. पर्यायैरवानलोचने 8, 1, 25
 519. पाककर्णवर्णपुष्पकम् 4, 1, 61
 2899. पात्राभ्यासेष्टुभ्यः शः 3, 1, 137
 2860. पात्राभ्यासाद्वाङ् 7, 3, 74
 2972. पात्रिचताङ्गो यिलिपि 3, 1, 55
 1212. पायुक्कम्बलादिभिः 4, 2, 11
 3637. पाती च वृत्तम् 8, 3, 32
 1712. पात्रात् ङम् 5, 1, 16
 1732. पात्रावृत्तम् 5, 1, 63
 725. पात्रेस्तिनादयश्च 2, 1, 48
 3457. पात्रोन्नीभ्या ङम् 4, 4, 111

- 414 पादः पद 6, 4, 130
 2073 पादयतस्य संख्यादेशी° 5, 4, 1
 990 पादस्य पदाव्याप्तिगोपयतेषु 6, 3, 52
 877 पादस्य लोपोऽहस्यादिभ्यः 5, 4, 133
 2093. पादापार्श्व्या च 5, 4, 25
 457 पक्षोऽन्यतरस्याच् 4, 1, 8
 1053 पान् देवे 8, 4, 9
 3803. पार्थ च चिद्विपि 6, 2, 63
 733. पापाकके क्रित्यतैः 2, 1, 54
 2890. पाप्यशानाप्यनिकाप्य° 3, 1, 129
 1071 पारस्करप्रभृतीनि° 6, 1, 157
 1736. पारायणपुरायण° 5, 1, 72
 1490 पारायण्यशिक्षाशिक्षा° 4, 3, 110
 672 पारे नञ्ये चक्ष्वा वा 2, 1, 18
 1875 पार्वैनान्विच्छति 5, 2, 76
 1258 पायादिभ्यो यः 4, 2, 49
 3528. पितराभातरा च च्छन्दसि 6, 3, 33
 936. पिता नाम्ना 1, 2, 70
 1458 पिपुर्वञ्च 4, 3, 79
 1242. पितृव्यनातुलनामान° 4, 2, 36
 1138. पितृव्यपुरुषच् 4, 1, 132
 1526 पिष्टाच् 4, 3, 146
 1121. पीक्षाया वा 4, 1, 118
 504. पुंयोगादाख्यायाच् 4, 1, 43
 746. पुंवत्कर्त्तृचारयनातीय° 6, 3, 42
 3296. पुंनि सप्तार्था यः प्रायेण 3, 3, 118
 436 पुंनोऽसुहृ 7, 1, 89
 2189. पुगन्तलङ्घयस्य च 7, 3, 86
 2676. पुष्कलापक्षपीथरापिचङ् 3, 1, 20
 3866. पुष्पः पुष्पयः 6, 2, 132
 1706. पुष्पाश्च च 5, 1, 40
 1183. पुष्पाप्तादप्यतरस्याच् 4, 1, 159
 980. पुत्रेऽन्यतरस्याच् 6, 3, 22
 139. पुत्रः स्वप्यन्तरे 3, 3, 6
 933. पुत्राश्लिषा 1, 2, 67
 3949. पुत्रा च परीष्ठायाच् 8, 1, 42
 1485. पुत्राण्योक्तेषु ब्राह्मण° 4, 3, 105
 2782. पुत्रि लुङ् चास्ते 3, 2, 122
 3924. पुत्रयज्ञायादिहः 6, 2, 190
 1839. पुत्रयहस्तिभानच् च 5, 2, 33
 482. पुत्रयात्मनाकेऽन्यतरस्याच् 4, 1, 24

3833. पुत्रे प्राचाच् 6, 2, 6
 2932. पुत्रोऽन्यतोऽन्येषु चतै 3, 2, 18
 768. पुत्रोऽन्ययन् 1, 4, 67
 3166. पुत्रः संज्ञायाच् 3, 2, 135
 2343. पुत्रादिद्युताद्युदितः 3, 1, 55
 1941. पुत्रकरादिभ्यो देवे 5, 2, 135
 2867. पुत्र्यसिन्धौ नञ्च 3, 1, 116
 2066. पुत्राज्ज्योऽपानशी° 5, 3, 112
 3762. पुत्रेऽन्यतरस्याच् 6, 2, 23
 3051. पुत्रः चत्वा च 1, 2, 22
 3050. पुत्रश्च 7, 2, 51
 3108. पुत्र्ययोः चानच् 3, 2, 123
 3974. पुत्रनात्पूजितनपुत्राचच् 8, 1, 67 ✓
 3944. पुत्राया नानन्तरच् 8, 1, 37 ✓
 493. पुत्रकरीरे च 4, 1, 36
 705. पुत्रपुत्रपुत्रितायचचचचच° 2, 2, 11
 1994. पुत्राद्वागे वीयादृच् 5, 3, 48
 1714. पुत्रार्थाद्दृच् 5, 1, 48
 887. पुत्रार्थिनाया 5, 4, 149
 726. पुत्रकालैकवर्त्तनरत्नराच° 2, 1, 49
 12. पुत्रनासिद्दृच् 8, 2, 1
 3617. पुत्रं तु भाषायाच् 8, 2, 98
 3643. पुत्रपदात् 8, 3, 106
 857. पुत्रपदात्तक्षायानयः 8, 4, 3
 218. पुत्रपरावरदक्षिणोत्तर° 1, 1, 34
 2784. पुत्रवद्वन 1, 3, 62
 818. पुत्रवद्वनवद्वनी 2, 4, 27
 693. पुत्रवद्वनवद्वनी° 2, 1, 31
 1886. पुत्रार्थिनिः 5, 2, 86
 221. पुत्रार्थिभ्यो नञ्च 7, 1, 16
 1975. पुत्रार्थरावरानाचचि° 5, 3, 39
 737. पुत्रार्थरमयनचरनचचच° 2, 1, 58
 712. पुत्रार्थरावरौत्तरने° 2, 2, 1
 1401. पुत्रार्थापराद्वाद्वाद्वात् 4, 3, 23
 2933. पुत्रे कर्त्तरि 3, 2, 19
 3756. पुत्रे कृतपुत्रे 6, 2, 22
 3479. पुत्रेः कृतनिनिभ्यो च 4, 4, 133
 2178. पुत्रोऽन्यथाः 6, 1, 4
 2958. पुः सर्वयोर्दार्त्तयोः 3, 2, 41
 603. पुत्र्यश्लिषानाश्लिषा° 2, 3, 32
 1784. पुत्र्यादिभ्य इतिनिभ्या 5, 1, 122

- 1084 पूर्वोदरादीनि यदीपदिष्ट 6, 3, 109
 996 वेपथवाचवाहनविष्ट 6, 3, 53
 1074 वेलादिभ्यश्च 2, 4, 59
 744. वीटायुवतिल्लोककतिपय 2, 1, 65
 2844 वीरदुपचात् 3, 1, 93
 1449. वीरोहाशयुरोहायात् 8, 4, 3, 70
 3072 व्यायः पी 6, 1, 23
 2024 प्रकारवचने जातीयत् 5, 5, 69
 1971. प्रकारवचने यात् 5, 3, 23
 2147 प्रकारे गुणवचनस्य 8, 1, 12
 2690 प्रकाशनत्वेयाख्ययोश्च 1, 3, 23
 3518 प्रकृत्यान्वादादख्यपरे 6, 1, 115
 3871 प्रकृत्या नवाख्य 6, 2, 137
 850 प्रकृत्यामिषि 6, 3, 83
 2010 प्रकृत्यैकाच् 6, 4, 163
 2771 प्रकृष्टे ठच् 5, 1, 108
 2603 प्रक्षणे वीयतेः 6, 1, 55
 3248 प्रक्षणे वृत्ते 3, 3, 71
 3136 प्रक्षोरिणिः 3, 2, 136
 2106 प्रक्षालिभ्यश्च 5, 4, 33
 1908 प्रक्षाल्यार्थार्थयो वाः 5, 2, 101
 3608 प्रक्षवष्टे 8, 2, 89
 2889 प्रक्षाल्यो उत्तमवौ 3, 1, 123
 599 प्रति प्रतिनिधिप्रतिदानयोः 1, 4, 92
 1590 प्रतिकपठार्थलक्षणां च 4, 4, 10
 1651 प्रतिजनादिभ्यः खच् 4, 4, 99
 600 प्रतिनिधिप्रतिदाने च 2, 3, 11
 1592 प्रतिपद्यतेति ठच् 4, 4, 42
 3740 प्रतिपद्यि चिरकृच्छ्रयो 6, 2, 6
 2111 प्रतियोगे पञ्चस्यास्तसिः 5, 4, 44
 3618 प्रतिपद्यते च 8, 2, 91
 1066 प्रतिपद्यश्च कयोः 6, 1, 102
 3027 प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च 8, 3, 114
 3027 प्रतेरखाद्यस्तत्पुत्रे 6, 2, 113
 950. प्रतेरखः सप्तमीस्यात् 5, 4, 82
 3022. प्रतेश्च 6, 1, 25
 3502 प्रत्युर्विरेकेणात् 5, 3, 111
 2869. प्रत्यभिभ्या ग्रहेः 3, 1, 118
 94 प्रत्यभिभावे ऽग्रि 8, 2, 93
 180. प्रत्ययः 3, 1, 1
 262. प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणस्य 1, 1, 62
 463 प्रत्ययस्यात्कात्पूर्वस्यात् 7, 3, 44
 260 प्रत्ययस्य लुक्लुक्लुपः 1, 1, 61
 1373 प्रत्ययोरुत्तरपदयोश्च 7, 2, 98
 2733 प्रत्याह्वाया भुवः 1, 3, 59
 578 प्रत्याह्वाया भुवः पूर्वस्य 1, 4, 40
 3204 प्रयत्ने वाच्यते 3, 3, 33
 226 प्रयत्नचरन्तयार्षार्थ 1, 1, 33
 164 प्रयत्नयोः पूर्ववर्त्यः 6, 1, 102
 653 प्रयत्नानिर्दिष्टं वनात् 1, 2, 43
 387 प्रयत्नायाश्च द्विवचने 7, 2, 88
 3790 प्रयत्नो ऽचिरोपसर्पचौ 6, 2, 56
 1298 प्रयत्नप्रत्ययार्थवचन 1, 2, 56
 1050 प्रगिरन्त.गरेल्लुक्काश्च 8, 4, 5
 1463 प्र भवति 4, 3, 83
 3061 प्रचौ परिवृद्धः 7, 2, 21
 3245 प्रवदसनदौ हर्षे 3, 3, 68
 3372 प्रनाणे च 3, 4, 91
 1838 प्रनाणे द्वयस्य दत्त 5, 2, 37
 1580 प्र वच्छति गङ्गे च 4, 4, 30
 2838 प्रवाजानुवाजौ प्रक्षाल्ये 7, 3, 62
 3487 प्रयै रोहिण्यै अथ्यथिष्ये 3, 4, 10
 1772 प्रयोजनस्य 5, 1, 109
 2884 प्रयोज्यनिधौष्यौ शक्याच्चै 7, 3, 68
 1129 प्रवादस्य ते 7, 3, 23
 3881 प्रवृद्धादीनां च 6, 2, 147
 2021 प्रयथावां रूपम् 5, 3, 66
 747 प्रयथावचनैश्च 2, 1, 66
 2009 प्रयस्यस्य नः 5, 3, 69
 2777 प्रयत्ने वाच्यकाले 3, 2, 117
 2917 प्रयो ऽग्रगामिणि 8, 3, 92
 3599 प्रयुक्तोद पादप्रत्यये 8, 1, 6
 838 प्रयत्नार्थां जातुनीहः 5, 4, 129
 641 प्रवितीरुक्काभ्यां 2, 3, 44
 1007. प्रत्ययस्य हरिश्चन्द्रादौ 6, 1, 133
 3034. प्रत्ययो ऽग्र्यतरस्याच् 8, 2, 54
 1346. प्रत्ययपुरवधानाच्च 4, 2, 122
 3821 प्रत्यये ऽवृद्धलक्षणार्थादीनाम् 6, 2, 87
 1331 प्रत्ययोरुत्तरपदपदकारि 4, 2, 110
 1607 प्रहरणस्य 4, 4, 57
 2163 प्रहासे च नन्वोपपदे 1, 4, 106
 648. प्राङ्मूर्धारात्प्रनाथः 2, 1, 3

1661 प्राक्कीलाब्धः 5, 1, 1
 2276 प्राक्कितादङ्गव्याये° 8, 3, 63
 2025 प्राग्विवात्कः 5, 3, 70
 1995 प्रागेकदशभ्यो ऽङ्गन्वि 5, 3, 49
 1626 प्राग्विवात्कः 4, 4, 75
 1947 प्राग्विवात्कः विभक्ति 5, 3, 1
 1073 प्राग्विवात्कः 4, 1, 83
 19 प्राग्विवात्कः 1, 4, 56
 1680 प्राग्विवात्कः 5, 1, 13
 1548 प्राग्विवात्कः 4, 4, 1
 473 प्राचा एक तद्वि 4, 1, 17
 1363 प्राचा कटादेः 4, 2, 139
 3808 प्राचा क्रीडायाश्च 6, 2, 74
 1400 प्राचा ग्रामनगरायाश्च 7, 3, 14
 1431 प्राचा नगरान्ते 7, 3, 24
 1184 प्राचाचवृद्धात्किञ् 4, 1, 160
 2036 प्राचाशुपादेरङ्गव्युचौ च 5, 3, 80
 1794 प्राचाभृज्जातिव्योचनो° 5, 1, 129
 1532 प्राचिरजतादिभ्यो ऽङ् 4, 3, 154
 1903 प्राचिरयादातो° 5, 2, 96
 1055 प्राचिरयादातो° 8, 4, 11
 532 प्राचिरयादातो° 2, 3, 46
 21. प्राचयः 1, 4, 58
 3917 प्राचयः सहायाश्च 6, 2, 183
 2747 प्राचयः 1, 3, 81

779 प्राचयः 1, 4, 78
 715 प्राचापङ्गे च द्वितीयया 2, 2, 4
 1414 प्राचयः 4, 3, 39
 973 प्राचयः 6, 3, 15
 1388 प्राचयः 4, 3, 17
 1394 प्राचयः 4, 3, 26
 2953 प्राचयः 3, 2, 38
 2016 प्राचयः 6, 4, 157
 3750 प्रीतो च 6, 2, 16
 2911 प्रुत्तवः सन्निहारे° 3, 1, 149
 2920 प्रे दास 3, 2, 6
 3198 प्रे द्रुत्तुव 3, 3, 27
 3125 प्रे लपसुत्तुमयवद्वच 3, 2, 145
 3221 प्रे लिप्तायाश्च 3, 3, 46
 3227 प्रे वणिजाश्च 3, 3, 52
 621. प्रेवन्नुचोर्द्विषो° 2, 3, 61
 3203 प्रे वलो ज्यते 3, 3, 32
 2817 प्रेवातिवर्गमासकालेषु° 3, 3, 163
 1274 प्रोक्ताम्बुक् 4, 2, 64
 2735 प्रोपाभ्या युजेरयत्तपात्रेषु 1, 3, 64
 2715 प्रोपाभ्या सन्निहारे° 1, 3, 42
 1542 प्रोपादिभ्यो ऽङ् 4, 3, 164
 90 प्रुत्तमपुत्ता कचि 6, 1, 125
 3625 प्रुत्तावै च प्रुत्तावै 8, 2, 106
 2558. प्रुत्तादीना इत्यः 7, 3, 80

फ

1087 फक्किजोरत्यङ्गव्याश्च 4, 1, 97
 2354. फणां च सहायाश्च 6, 4, 125
 2940 फलेग्रहिरात्मनिरिच 3, 2, 26
 1541. फले लुक् 4, 3, 163

819. फलुनीप्रोत्तपदाना° 1, 2, 60
 1174. फावटाङ्गुतिनिवताभ्या° 4, 1, 150
 1906 फेनादिभ्यो 5, 2, 99
 1173 फेरक च 4, 1, 149

ब

1648 बन्धने चर्चो 4, 4, 96
 1005 बन्धुनि बहुव्रीहौ 6, 1, 14
 971. बन्धे च विभाषा 6, 2, 13

2527 बन्धुवातव्य जपुत्त° 7, 2, 64
 3465 बर्हिषि वचश्च 4, 4, 119
 1942. बन्धादिभ्यो जपुत्त° 5, 2, 136

258. बहुपक्षबहुवचि^० 1, 1, 2
 1852. बहुप्रगणसचस्य^० 5, 2, 62
 3506. बहुप्रकारकस्य 5, 4, 121
 3398. 3400. 3401. 3419 3498 3510
 3557. 3558 3578. 3586 3598 बहुलकस्य
 2, 4, 39 73. 76 3, 2, 88 5, 2, 122
 7, 1, 8. 10 103 3, 97. 4, 78 6, 1, 34
 3546 बहुल कस्यनाहोने ऽपि 6, 4, 75
 2991 बहुलनाभीनये 3, 2, 81
 405 बहुलपक्षस्य सचस्यो 8, 1, 21
 205. बहुलपक्षे सचयेत् 7, 3, 103
 3896. बहुव्रीह्याविदनेत् 6, 2, 162
 484. बहुव्रीह्यस्यो जीप् 4, 1, 25
 508 बहुव्रीह्यस्योदात्तात् 4, 1, 52
 3735 बहुव्रीह्यो प्रकृत्या पूर्वपदम्. 6, 2, 1
 3840 बहुव्रीह्यो विरच सचायात् 6, 2, 106
 852 बहुव्रीह्यो सच्यस्यो^० 5, 4, 113
 851 बहुव्रीह्यो सच्ये^० 5, 4, 73
 187 बहुपु बहुवचनम् 1, 4, 21
 3909. बहुवचनस्युत्तरपदस्युक्ति 6, 2, 175
 2913 बहुवचनो भू च बहुते 6, 4, 158
 1148. बहुच इमा^० 2, 4, 66
 1285. बहुचः कृतेषु 4, 2, 73
 1446 बहुचो ऽन्तोदात्तादृष्टम् 4, 3, 67
 2033 बहुचो ननुष्य^० 5, 3, 78

1615. बहुचपूर्वपदादृष्टम् 4, 4, 64
 3764 बहुच्यतरस्यात् 6, 2, 30
 2109. बहुच्यार्थादृष्टम् 5, 4, 42
 503 बहुच्यदिभ्यश्च 4, 1, 45
 2673 बाभ्योऽनभ्यापुङ्गवे 3, 1, 16
 1841 बाहीक्यानेभ्यश्च 4, 2, 117
 1096. बाह्यादिभ्यश्च 4, 1, 96
 522 बाह्यात्संज्ञायात् 4, 1, 67
 2593. विभेतेहेतुभवे 6, 1, 56
 1311. विरचकादिभ्यश्च 6, 4, 153
 1516. विरवादिभ्यो ऽण् 4, 3, 136
 2752 वुचवुचनस्यनेह् 1, 3, 86
 2078 वृत्त्या आच्छादने 5, 4, 6
 1801 व्रजस्यत्त्वः 5, 1, 136
 805 व्रजस्यो जानपदाख्यायात् 5, 4, 101
 2998 व्रजपुण्ड्रनेषु क्तिप् 3, 2, 87
 946 व्रजस्तिभ्या वर्चवः 5, 4, 78
 1871 व्राज्यकोष्णिके संज्ञायात् 5, 2, 71
 1250 व्राज्यनाथववाडवादात् 4, 2, 42
 1158. व्राज्यो ऽजातो 6, 4, 171
 2452 व्रुव ईट् 7, 3, 93
 2450. व्रुवः पञ्चानामादित^० 3, 4, 84
 2453. व्रुवो वचिः 2, 4, 53
 3610. व्रुविनेयव्रीह्य^० 8, 2, 91

भ

- 3805 भक्षाख्यास्तदर्थेषु 6, 2, 71
 1662 भक्षायणः 4, 4, 100
 1619 भक्षादभ्यन्तरस्याम् 4, 4, 68
 1475. भक्तिः 4, 3, 95
 697. भक्ष्येण भिन्नोक्तस्य 2, 1, 36
 2976. भक्षो विचः 3, 2, 62
 3141. भक्षणभावविधौ पुरम् 3, 2, 161
 2764 भक्षणश्च विचि 6, 4, 33
 3517. भक्ष्यप्रवच्ये च चक्षदसि 6, 1, 83
 1114. भर्गासु गते 4, 1, 111
 1339. भवतच्छवकस्यो 4, 2, 115

2181. भवतेर 7, 4, 73
 3171 भविष्यति गत्यादयः 3, 3, 3
 2794 भविष्यति तर्थादावचने^० 3, 3, 136
 3456. भवे कश्चि 4, 4, 110
 2894. भव्यनेयप्रवचनयो^० 3, 4, 68
 1566 भस्त्रादिभ्यः षट् 4, 4, 16
 466 भस्त्रैवाजात्राद्वास्त्रा^० 7, 3, 47
 233 भस्य 6, 4, 129
 368 भस्य टेलीपः 7, 1, 83
 1715. भागादाय 5, 1, 49
 2679. भावकर्तव्यो 1, 3, 13

3443 भाववचने स्वेच्छक ३, 4, 16
 3180. भाववचनारम्भ ३, 3, 11
 3184 भावे ३, 3, 18
 3490 भावे च 4, 4, 144
 3252 भावे उपपत्तये ३, 3, 75
 3097 भाषाया सदवचनम् ३, 2, 103
 2720. भाषनेपक्षभाषा १, 3, 47
 1244 भिषादिभ्यो ञ् 4, 2, 38
 2931 भिषासेनादायेषु च ३, 2, 17
 3042 भिष्य शकलश्च 8, 2 59
 2866 भिष्योद्धृते नदे ३, 1, 115
 3154 भिष्यः क्रुक्लुक्नौ ३, 2, 174
 2492 भिष्योऽन्यतरस्याश्च 6, 4, 115
 2595 भिष्यो हेतुभवे पुक् 7, 3, 40
 588 भीक्षार्थाना भवहेतुः 1, 4, 25
 3173 भीषादयोऽपवादने ३, 4, 74
 1020 भीरोः स्थानश्च 8, 3, 81
 2594 भीर्योर्हेतुभवे 1, 3, 68
 3675. भीहीभृदुपदजनपद ६, 1, 192
 2491 भीहीभृदुवा रज्जुवच्च ३, 1, 33
 2877 भुजस्त्युत्तमौ 7, 3, 61
 2737. भुजोऽनवने 1, 3, 66
 594 भुवः प्रभवः 1, 4, 31
 3118, 3447 भुवरश्च ३, 2, 198 4, 1, 47
 3605. भुवरश्च महाव्याहृतेः 8, 2, 71

3159 भुवः सञ्चान्तरयोः ३, 2, 179
 2855 भुवो भावे ३, 1, 107
 2174 भुवो वृत्तुद्धिदोः 6, 4, 88
 1999 भूतपूर्वे चरद् 5, 3, 53
 2995 भूते ३, 2, 84
 2797 भूते च ३, 3, 140
 3170 भूतेऽपि द्वयन्ते ३, 3, 2
 18 भूवादयो घातचः 1, 3, 1
 765 भूषणे ञ् 1, 4, 64
 2224 भूषुवोस्तिङ् 7, 3, 88
 2496 भृजानिच् 7, 4 76
 2861 भृजोऽचञ्जायाश्च ३, 1, 112
 2667. भृयादिभ्यो भुव्य ३, 1, 12
 2885 भोक्ष्य भावे 7, 3, 63
 167 भोभगोश्चोत्तमपूर्वस्य ८, 3, 17
 1263 भौरिक्कादौपुकार्यादि 4, 2, 54
 395 भ्यसो भ्यश्च 7, 1, 30
 2535 भ्रस्त्रो रोपचयो ६, 4, 47
 3157 भ्राजभासपुर्विद्युतो ३, 2, 177
 2565 भ्राजभासभासदीपजीव 7, 4, 3
 1091 भ्रातरि च ल्वायश्चि 4, 1, 164
 1167 भ्रातृर्व्यञ्च 4, 1, 114
 934 भ्रातृपुत्तो स्वष्टुद्विद्व्याश्च 1, 2, 163
 1128 भ्रुवो वृक् च 4, 1, 125

म

360. मधवा बहुलम् 6, 4, 123
 1606. मद्भुक्तकर्त्तराद् 4, 4, 56
 3649. मद्भजनद्वारात्करण 4, 4, 97
 3089. मत्तिष्ठुद्धिपुत्रार्थेभ्यश्च ३, 2, 183
 3628. मधुवचो च संभृदौ ८, 3, 1
 3705. मतोः पूर्वभास्वसाया ६, 1, 219
 1284. मतोश्च बहुजङ्गाश्च 4, 2, 72
 3482. मतो च 4, 4, 136
 1859 मतो कः कृत्तवाप्तोः 5, 2, 59
 1041. मतो बहुचो ६, 3, 119
 3474 मत्वर्थे मासवचोः 4, 4, 123
 3244 मदोऽनुपपत्ते ३, 3, 67
 1355 मद्रवृत्तोः कन् 4, 2, 131
 2138. मद्रात्परिवापणे 5, 4, 67

1329 मद्रेभ्यो ञ् 4, 2, 108
 1109 मधुवधोर्भाष्य 4, 1, 106
 3485. मधोः 4, 4, 133
 3475. मधोर्ज च 4, 4, 123
 969 मध्याद्गुरो 6, 3, 11
 1378. मध्यान्मः 4, 3, 8
 777 मध्ये पदे निवचने च 1, 4, 76
 1305. मध्यादिभ्यश्च 4, 2, 86
 2992 459 मनः ३, 2, 82 4, 1, 11
 961 मनश्च संज्ञायाश्च 6, 3, 4
 1358. मनुष्यतत्त्वयोर्द्वि 4, 2, 134
 495 मनोरी वा 4, 1, 38
 1185 मनोर्जातावच्यती 4, 1, 161
 3885. मन्त्रिन्वाख्यान ६, 2, 151

- 3402 नम्र परहवरमयवृद्धं 2, 4, 80
 3420 नम्रं वृद्धेयपञ्चमनविद् 3, 3, 96
 3414 नयेनवहोवयस्य 3, 2, 71
 3554 नम्रैश्चाङ्गमादेरात्मनः 6, 4, 141
 3583 नम्रं सोमाश्वेन्द्रियं 6, 3, 131
 998 नम्योदनसक्तुयिद्धं 6, 3, 60
 584 नम्यकर्त्तव्यमादरे विं 2, 3, 17
 383 नपर्यन्तस्य 7, 2, 91
 108 नय उजो वो वा 8, 3, 33
 1462 नयद् च 4, 3, 82
 1523 नयद्वैतयोर्भाषायां 4, 3, 113
 3318 नयतेरिदन्तरस्याम् 6, 4, 70
 754. नमूरज्जवकादयश्च 2, 1, 72
 3484 नये च 4, 4, 138
 1068 नसकरनसकरिणौ 6, 1, 154
 2517 नसिजनयोर्भक्ति 7, 1, 60
 1164 नहाकुलादङ्गलौ 4, 1, 141
 3772 नहान्त्रीक्षपराङ् 6, 2, 38
 1238 नहाराजमोक्षपदाभ्यां 4, 2, 35
 1477 नहाराजादुदञ् 4, 3, 97
 1231. नहेन्द्रादुपाणौ च 4, 2, 29
 2219 नाडि लुङ् 3, 3, 175
 1673 नाशवचरकाभ्यां खञ् 5, 1, 11
 929 नातरवितरादुदीपाच्च 6, 3, 82
 983 नातु विदुर्भाषान्यतरस्याच्च 8, 3, 85
 1118 नातुस्त्वष्ट्यावमद्रुर्वायाः 4, 1, 115
 984 नातुपितृभ्यां स्वभा 8, 3, 84
 1140 नातृष्वङ् 4, 1, 134
 3748 नातोपक्षोपक्रमच्छाये 6, 2, 14
 1587 नातोत्तरपदपदव्युत्पदं 4, 4, 37
 1897 नातुपथायाञ् 8, 2, 9
 1997 नानपश्यङ्गयोः 5, 3, 61
 1540 नाने वयः 4, 3, 162
 2394 नान्वधदोदयान्वयो 3, 1, 6
 3470 नायायानञ् 4, 4, 121
 3822 नासादीनां च 6, 2, 88
 1745 नासाद्वयसि यत्तज्जो 5, 1, 81
 2949 नितनखे च 3, 2, 31
 2568 नित्या इत्यः 6, 4, 92
 1049 निम्ने चर्पो 6, 3, 130
 2740 निम्नोपपदात्कृजो 1, 3, 71
 37. निदयो उन्मयात्पर 1, 1, 47
 2346 निदेर्गुण 7, 3, 82
 3888 निम्नं चातुपसर्गमस्यो 6, 2, 14
 2508 नीनातिनिमोतिदीक्षा 6, 1, 50
 3585 नीनातेर्निगमे 7, 3, 81
 3901 नुख स्वाङ्गम् 6, 2, 167
 9 नुखनासिहावचनो 1, 1, 8
 2624 नुवो ऽकर्मकस्य 7, 4, 67
 2077 नुपठनिश्चरत्यस्य 3, 1, 21
 1575 नुद्गादङ् 4, 4, 25
 3254 नूतैर् य 3, 3, 77
 1640 नूतनस्याबर्हि 4, 4, 83
 2862 नुनेविभाषा 3, 1, 113
 2473 नुनेर्द्विः 7, 2, 111
 3323 नुदृष्टदुष्टपक्षिण्यं 1, 2, 7
 2107 नुदस्तिकञ् 5, 4, 39
 3055 नुवस्तित्तिषायाच्च 1, 2, 20
 2960. नेचर्तिभयेषु कृजः 3, 2, 43
 2208. नेर्निः 3, 4, 89
 122 नो ऽनुस्वारः 8, 3, 23
 341 नो नो धातोः 8, 2, 64
 126 नो रात्रि खनः क्वो 8, 3, 25
 2538 न्रियतेर्लुङलिटोश्च 1, 3, 61
 2309 न्वारच 8, 2, 65

य

- 528 यङ्गवाप् 4, 1, 74
 2633 यङि च 7, 5, 30
 2650 यङो ऽपि च 2, 4, 74
 2651 यङो वा 7, 3, 94
 231 यञि भञ् 1, 4, 18
 2805. यञयञयोः 3, 3, 112
 3146 यञपदया यङ् 3, 2, 166
 3565. यञ्चैवमिति च 7, 1, 43

- 3268 यज्ञयाचयतविषयप्रसक्तं ३, ३, ९०
 2882. यज्ञयाचयतप्रसक्तवर्षश्च ७, ३, ६६
 3520 यजुष्युर ६, १, ११७
 3641 यजुष्येकोपाश्च ८, ३, १०४
 3397 यज्ञेश्वर करणे २, ३, ६३
 3663 यज्ञकर्मण्यजपं १, २, ३४
 1735 यज्ञवर्तिव्या घलजो ५, १, ७१
 3202 यज्ञे सनि स्तुव ३, ३, ३१
 1108 यज्ञजोश्च २, ४, ६४
 471 यज्ञश्च ४, १, १६
 1103 यज्ञजोश्च ४, १, १०१
 638 यतश्च निर्धारणम् २, ३, ४१
 3701 यतो ऽनाव ६, १, २१३
 1840 यत्तदेतैभ्य परिमाणे ५, १, ३९
 1789 यथातथयथापुरयोः ७, ३, ३१
 3349 यथातथयोरनुवाप्रतिषत्तने ३, ४, २३
 1807 यथाशुल्लसमुल्लस्य ५, २, ६
 2827 यथाविध्यनुप्रयोग ३, ४, ४
 128 यथासख्यनुदेश १, ३, १०
 661. यथासादृश्ये २, १, ७
 2149. यथास्व यथायथश्च ८, १, १४
 3963 यद्विदुपर छन्दसि ८, १, ५६
 3973 यद्वत्ताम्रित्यम् ८, १, ६६
 2377. यत्परममनातां सक्तु च ७, २, १७३
 3240 यतः समुपनिविष्टु च ३, ३, ६३
 2098 यतो गन्धने १, २, १५
 3890 ययतोश्चातदर्थे ६, २, १५६
 116 यरो ऽनुनासिके ८, ४, ४५
 1804. यथयवकथद्विक्कादम् ५, २, ३
 3156 यश्च यदः ३, २, १७६
 2521 यथो ऽनुपसर्गात् ३, १, ७१
 1146 यस्कादिभ्यो गोत्रे २, ४, ६३
 १९९ यस्मात्प्रत्ययविधिं १, ४, १३
 645 यस्मादधिक यस्य २, ३, ९
 634 यस्य च भावेन भावकत्वम् २, ३, ३७
 670 यस्य चायानः २, १, १६
 3025 यस्य विभाषा ७, २, १५
 2631. यस्य हस्तः ६, ४, ४९
 311. यस्येति च ६, ४, १४८
 441. य सौ ७, २, ११०
 703. याजकादिभिरश्च २, २, ९
 3609 याज्यान्त ८, २, ९७
 290 याज्ञाप ७, ३, ११३
 1993 याध्ये पाशप् ५, ३, ४७
 3351 याचति विन्दजीवोः ३, ४, ३०
 2783 यावत्पुराणि पातयौक्तं ३, ३, ४
 662 यावद्वचनश्च २, १, ८
 3943 यावद्वचनभ्याश्च ८, १, ३६
 2097 यावादिभ्य कर् ५, ४, २९
 2209 यासुह परस्मैपदेषूदात्तो ३, ४, १०३
 2488 यीवर्णयोर्दीधीवेज्यो. ७, ४, ५३
 3815 युक्तारोह्यादयश्च ६, २, ८१
 3800 युक्ते च ६, २, ६६
 2873 युग्य च पत्रे ३, १, १२१
 376 युजेरसनाचे ७, १, ७१
 3544 युस्रयोर्दीधीषद्वन्द्वि ६, ४, ५८
 748 युवा खलतिपलति २, १, ६७
 2019 युवास्पर्शयोः कनन्यतरस्याश्च ५, ३, ६४
 386 युवावौ द्विवचने ७, २, ९२
 1247 युवोरनाकौ ७, १, १
 3640 युष्मत्सत्तत्तु स्वस्व.पादश्च ८, ३, १३३
 393 युष्मदस्मदोरनादेशे ७, २, ८६
 1370 युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां ४, ३, १
 3699 युष्मदस्मदोर्ङि ६, १, २११
 404 युष्मदस्मदो यङी ८, १, २०
 399 युष्मदस्मदभ्यां ऊचो ऽश्च ७, १, २७
 2162 युष्मदुपपदे समानाधिकरणे १, ४, १९५
 1792 यूतश्च कुत्वायाश्च ४, १, १६७
 531 यूतस्तिः ४, १, ७७
 1083 यूनि लुक् ४, १, ९०
 388 यूयवयौ कवि ७, २, ९३
 266 यू स्याख्यौ नदी १, ४, ३
 2549 ये च ६, ४, १९९
 1667 ये च तद्धिते ६, १, ६१
 1154 ये चाभावकर्मणो. ६, ४, १६८
 26 येन विधिस्तदन्तस्य १, १, ७२
 535 येनाङ्गविकार २, ३, २०
 3607. ये यज्ञकर्मणि ८, २, ८३
 2319 ये विभाषा ६, ४, ४३
 913 येन च विरोध. आश्वत्थिकः २, ४, ९
 1297. योगप्रमाणे च तदभावे १, १, ५५
 1766 योगादम् ५, १, १०२

302 रो ऽचि 7, 2, 89

1738 रोमनं गच्छति 5, 1, 74

1797 रोपचाद्युक्तयोक्तनाम् 5, 1, 132

र

- 1785 र श्रुते इनादेर्लोपोः 6, 4, 161
 2100 रक्ते 5, 4, 32
 1583 रक्षति 4, 4, 33
 3467 रक्षोवाहना इवनी 4, 4, 121
 1320 रक्षोरनशुष्ये ऽष् च 4, 2, 101
 1919. रजःकृष्याश्रुतिपदिषदो 5, 2, 112
 2397 रज्ज्वरच 6, 4, 26
 1028 रघवद्योरच 6, 3, 102
 1501 रघास्य 4, 3, 121
 3016 रघाभ्यां निष्ठातो नः 8, 2, 42
 2515. रघादिभ्यश्च 7, 2, 45
 2302 रघिजसोरचि 7, 1, 61
 2581 रघेरघश्रुतिदोः 7, 1, 63
 2617 रलो व्युपधाद्भादेः 1, 2, 26
 3228 ररतो च 3, 3, 53
 235 रराभ्यां नो छः 8, 4, 1
 1895 ररादिभ्यश्च 5, 2, 95
 902 राजदन्तादिषु परन् 2, 2, 31
 3005 राजनि युधिक्कृन् 3, 2, 95
 3768 राजन्यावदुवचनद्वे 6, 2, 34
 1262. राजन्यादिभ्यो जुञ् 4, 2, 53
 1902. राजन्यान्वैराज्ये 8, 2, 14
 1153. राजरवशुरादय 3, 1, 137
 2865. राजसूयसूर्यश्रुदो 3, 1, 114
 3793 राजा च 6, 2, 59
 3797. राजा च मयवाया 6, 2, 63
 788. राजाह वलिभ्यष्टच् 5, 4, 91
 1364. राज्ञः च 4, 2, 140
 814. राजाहावाः पुंवि 2, 4, 29
 1008. राज्ञेः कृति विभाषा 6, 3, 72
 3445. राज्ञेरवाजसौ 4, 1, 31
 1751 राज्ञःसवत्सराच 5, 1, 87

280. रात्वस्य 8, 2, 24
 577. राधीस्तोर्वस्य 1, 4, 33
 2532 राधो हिंवायान् 6, 4, 121
 286 राधो हलि 7, 2, 85
 2655 रावलोपः 6, 4, 21
 1313 राहावारपारादुषलो 4, 2, 93
 3696 रिक्ते विभाषा 6, 1, 233
 2367 रिङ् श्रयणिकङ् 7, 4, 23
 2192 रि च 7, 4, 51
 2644 रीष्टुपचस्य च 7, 4, 90
 1234 रीकृतः 7, 4, 27
 2652 रघिकौ च लुकि 7, 4, 91
 571. रघ्यर्याना प्रीयनामः 1, 4, 33
 615 रघ्यर्याना भाववचना 2, 3, 54
 2609 रदविदुष्यग्रहिल्वि 1, 2, 8
 2475 रदस्य पञ्चभ्यः 7, 3, 98
 2474 रदादिभ्यः सार्धं चातुके 7, 2, 76
 2543 रघादिभ्यः रनन् 3, 1, 78
 3009 रघ्यमन्त्रश्चतुषास्त्वानाश्च 7, 2, 23
 2509 रघः पो ऽन्यतरस्याश्च 7, 3, 43
 1927. रघादाहृतमय चयोर्व्य 5, 2, 120
 3468 रघतीजगतीहविभ्याभ्यः 4, 4, 122
 1169. रघत्यादिभ्यष्टक् 4, 1, 146
 1511 रघतिक्कादिभ्यश्च 4, 3, 131
 3285 रोगाश्याया यतुक् 3, 3, 103
 2116. रोगाश्चापनयने 5, 4, 49
 1290 रोणी 4, 2, 78
 1347 रोपधेतोः प्राचाश्च 4, 2, 123
 173 रो रि 8, 3, 14
 172 रो ऽचि 8, 2, 69
 339. रोः जुधि 8, 3, 16
 433. रोरपचाया दीर्घ इजः 8, 2, 76

र

2152. रः चर्षणि च भावे 3, 4, 69
 2155 रः परस्मैपद 1, 4, 99

- 3103 रघवेदेत्योः क्रियायाः 3, 2, 126
 2969. राधणे प्रायापत्योष्टक् 3, 2, 52

- 552 लघुसौत्यभूताख्यानं 1, 4, 90
 668 लघुसौताभिप्रेतं 2, 1, 14
 2463 लङः शाकटायनस्यैव 3, 4, 111
 3100 लटः शतृयानवाव 3, 2, 124
 2778 लट् स्ने 3, 2, 118
 2582 लसेह 7, 1, 64
 1602 लवशादृज् 4, 4, 52
 1514 लवशादृज् 4, 4, 24
 195. लवशतद्विते 1, 3, 8
 3134 लवपतपदस्थाभूद्व 3, 2, 154
 2153 लव्य 3, 4, 77
 1203 लाघारोचनादृज् 4, 2, 2
 3424 लिङ्गं लेह 3, 4, 7
 2211 लिङः लसौपो ऽनन्त्यस्य 7, 2, 79
 2255. लिङः लीयुट् 3, 4, 102
 2215 लिङाशिपि 3, 4, 116
 2815. लिङ् च 3, 3, 159
 2788 2818 लिङ् लोप्यं लोप्यं लिङ् 3, 3, 9 164
 2229. लिङ्गिनित्ते लृङ् 3, 3, 139
 2821. लिङ् यदि 3, 3, 168
 3434. लिङ्गान्तिज् 3, 1, 86
 2300. लिङ्गिचालान्तेपदे 1, 2, 11
 2528 लिङ्गिचोरात्तेपदे 7, 2, 42
 3094 लिटः कान्तवा 3, 2, 106
 2241 लिटस्तक्योरेयिरे 3, 4, 81
 2177. लिटि चात्तेरन्त्यास्य 6, 1, 8
 2413 लिटि चयो यः 6, 1, 38
 2172. लिङ् च 3, 4, 115
 2424. लिङ्गान्तरस्यात् 2, 4, 40
 2408 लिङ्गान्तरस्यात् 6, 1, 17
 2327. लिङ्गको 6, 1, 29
 3676. लिङ्गि 6, 1, 193
 2418. लिङ्गिचिङ्ग 3, 1, 53
 2786 लिङ्गान्तिज् 3, 3, 7
 2592. लिङ्गः संज्ञानं 1, 3, 70
 2591. लीलोर्गुलाव 7, 3, 39
 1408. लृङ् लङ्गि 1, 2, 49
 1112 लृङ् लिङात् 4, 1, 109
 2365 लृङ्गं लृङ्गि 7, 3, 73
 2218 लृङ् 3, 2, 110
 2434 लृङ् च 2, 4, 43
 2206 लृङ् लृङ् लृङ् लृङ् लृङ् 6, 4, 71
 2427 लृङ् लृङ् लृङ् लृङ् 2, 4, 37
 2188 लृङः प्रत्यस्य लृङ् 2, 4, 85
 2351 लृङि च लृङ् 1, 3, 93
 2365 लृङ् लृङ् लृङ् लृङ् 3, 1, 24
 1294 लृङ् लृङ् लृङ् लृङ् 1, 2, 51
 1545. लृङ् च 4, 3, 166
 1205 लृङ्गिचि 4, 2, 4
 1296 लृङ्गोपान्तिनात् 1, 2, 54
 3048 लृङ्गो विनोदने 7, 2, 54
 2053 लृङ्गान्ति 5, 3, 98
 3107 लृङः लृङ् 3, 3, 14
 2193 लृङ् लृङ् च 3, 3, 13
 3427. लृङ् लृङ् 3, 4, 94
 1710 लोकावर्त्यलोकादृज् 5, 1, 44
 2198 लोको लृङ् 3, 4, 85
 2194 3959 लोङ् च 3, 3, 162 8, 1, 52
 2787 लोङ्गं लृङ् च 3, 3, 8
 2587 लोपः पिबतेरीत्याभ्यास्य 7, 4, 4
 2333 लोपस्यान्तरस्या लृङ् 6, 4, 107
 67 लोप शाकत्यस्य 8, 3, 19
 3563 लोपस्त आत्तेपदे 7, 1, 41
 3952 लोपे विनावा 8, 1, 45
 2500 लोपो वि 6, 4, 118
 873 लोपो व्योर्लि 6, 1, 66
 1907 लोनादिपानादि 5, 2, 100
 2668. लोहितदिङ् लृङ् लृङ् 3, 1, 13
 2098. लोहितान्ति 5, 4, 30
 3339 लृङ् च 6, 1, 41
 3336 लृङ् लृङ् लृङ् 6, 4, 56
 3290 लृङ् च 3, 3, 115
 2454. लृङ् लृङ् 8, 2, 44

- 327 वा दुहसुहसुह्निहान् 8, 2, 33
 444 वा नपुंसकस्य 7, 1, 79
 2839 वा निवनिवनिन्दान् 8, 4, 33
 33 वाप्तो यि प्रत्यये 6, 1, 79
 1092 वान्यस्मिन्सपिपडे° 4, 1, 165
 2378 वान्यस्य सयोगादेः 6, 4, 68
 125 वा पदान्तस्य 8, 4, 59
 2048 वा बहुना जातिपरिग्रहे° 5, 3, 93
 1054 वा भावकरणयो 8, 4, 10
 3754 वा जुवनम् 6, 2, 21
 2321 वा आशम्भ-ल-शम्भु° 3, 1, 70
 1210 वानदेवाङ्गुलङ्गौ 4, 2, 9
 304 वानि 1, 4 5
 302 वासुशसो 6, 4, 80
 3292 वा यौ 2, 4, 57
 1233. वाय्वृत्तुपिपुषसो यत् 4, 2, 31
 590 वारणार्यानामीप्सितः 1, 4, 27
 2437 वा जिति 2, 4, 55
 3384 वा ल्यपि 6, 4, 38
 206. वावसावे 8, 4, 56
 151 वा यरि 8, 3, 36
 989 वा शोकव्यङ्ग्येणेषु 6, 3, 51
 3541 वा सपर्वस्य निगमे 6, 4, 9
 871 वा सन्नायान् 5, 4, 133
 2830 वासरूपो ऽस्त्रियात् 3, 1, 94
 1478 वासुदेवाङ्गुलान्वा युक् 4, 3, 98
 77 वा सुप्यापिशलेः 6, 1, 92
 329. वाह ऊह 6, 4, 132
 516 वातः 4, 1, 61
 1961. वा इ च ऋन्दि 5, 3, 13
 1052 वाहनमाहितान् 8, 4, 8
 900 वाहिताग्न्यादिषु 2, 2, 37
 1697. विशतिकारणः 5, 1, 32
 1639. विशतिप्रशङ्गा° 5, 1, 24
 1856. विशत्यादिभ्यस्तनङ् 5, 2, 56
 1127 विकर्णकुपीतकात्° 4, 1, 124
 1120 विकर्णशुक्लशङ्काद्° 4, 1, 117
 3085. विष्णुशक्तिपरिभ्यः° 8, 3, 96
 3616. विचार्यमाणानां 8, 2, 97
 2536 विज हृद् 1, 2, 2
 3417. विज् ऋन्दि 3, 2, 73
 2982 विह्वनोरनुनासिकस्यात् 6, 4, 41
 3041 वित्तो भोगप्रत्यययो 8, 2, 59
 2405 विदा कुर्वन्वित्यन्तरस्य 3, 1, 41
 3142 विदिमिदिच्छिदे कुरात् 3, 2, 162
 1464 विह्वराङ्ग्य 4, 3, 84
 3105 विदे शतुर्वसु 7, 1, 36
 2464 विदो लटो वा 3, 4, 93
 1456 विद्याधोनिसबन्धेभ्यो वुज् 4, 3, 77
 2208 विधिनिबन्धनामन्त्रणा° 3, 3, 161
 1635 विध्यत्यधनुषा 4, 4, 83
 2950 विध्वस्योस्तुद 3, 2, 35
 1828 विनङ्भ्या नानाजौ न सह 5, 2, 27
 2102 विनयादिभ्यश्च 5, 4, 34
 3149 विन्दरिच्छु 3, 2, 169
 2020 विन्मतोलुक् 5, 3, 65
 2685 विपराम्भ्या जे° 1, 3, 19
 2868 विप्रसविनीयमित्वा° 3, 1, 117
 917 विप्रतिषिद्ध चानधिकरण° 2, 4, 13
 175 विप्रतिषेधे पर कार्यच् 1, 4, 2
 3160 विप्रसम्भयो ह्रस्वसहायात् 3, 2, 130
 184 विभक्तिश्च 1, 4, 104
 3555. विभाषणोऽहन्दि 6, 4, 102
 665 विभाषा 2, 1, 11
 2800 विभाषा कथमि° 3, 3, 143
 2784 विभाषा कदाकर्तो. 3, 3, 5
 2751 विभाषाकर्तृकात् 1, 3, 85
 1694 विभ वा कार्षापण° 5, 1, 29
 1354 विभाषा कुशुमधराभ्याम् 4, 2, 130
 773 646 विभाषा कृञि 1, 4, 72 93
 2871 विभाषा कृवृषोः 3, 1, 120
 3287. विभाषाख्यानपरिग्रहे° 3, 3, 110
 3099 विभाषा ननहनविद्विशात् 7, 2, 68
 602 विभाषा शुणे ऽस्त्रियात् 2, 3, 25
 2905 विभाषा शदः 3, 1, 143
 3345 विभाषाश्रेयसशब्देषु 3, 4, 24
 2376 विभाषा प्राचेदशास्त्रात् 2, 4, 78
 3235 विभाषाङि कृवृषोः 3, 3, 50
 237 विभाषा छिद्योः 6, 4, 136
 810 विभाषा चत्वारिंशत्प्रभृतौ 6, 3, 49
 2765 विभाषा विष्णुशक्तौः 7, 1, 69
 2525. विभाषा चेः 7, 3, 58

3165. 3898 3593 विभाषा कश्चि 1, 2,
 36 6, 2, 164 7, 4, 44
 225. विभाषा भवि 1, 1, 32
 2080 विभाषाकषेरदिविषयाश्च 5, 4, 8
 2805 विभाषा तिलमाषोभा° 5, 2, 4
 278 विभाषा तृतीयादिष्वचि 7, 1, 97
 3895 विभाषा वृत्तग्रीष्म° 6, 2, 161
 292 विभाषा दिक्प्रभावे 1, 1, 28
 293 विभाषा द्वितीया° 7, 3, 115
 1812 विभाषा चावी° 3, 3, 155
 2375 विभाषा चेट्प्रयोः 3, 1, 49
 3801. विभाषाध्यवे 6, 2, 67
 3337 विभाषाच 6, 4, 57
 665 666 विभाषाचपरि° 2, 1, 11 12
 1979 विभाषा पटावराभाषाश्च 5, 3, 23
 3342 विभाषा चरेः 6, 1, 44
 1032 विभाषा पुष्पे 6, 3, 106
 1392 विभाषा प्रवार्हा° 4, 3, 24
 3692 विभाषा वृष्टप्रतिपक्षे वेः 8, 2, 93
 1225 विभाषा फाल्गुनी° 4, 2, 23
 2088 विभाषा बहोर्वा° 5, 4, 20
 3054 विभाषा भावादिकर्षयोः 7, 2, 17
 3684 विभाषा भाषायाश्च 6, 1, 181
 3023. विभाषास्वप्रवर्षस्य 6, 1, 26
 1368 विभाषाचतुष्टये 4, 2, 144
 1383. विभाषा रोमावपयोः 4, 3, 13
 2509. विभाषा क्षीयतेः 6, 1, 51
 2460 विभाषा शुक्लुकोः 2, 4, 50
 1977 विभाषाचरस्य 5, 3, 41
 974 विभाषा वर्षचरचरराश्च 6, 3, 16
 2723 विभाषा विमलाचे 1, 3, 50
 1567. विभाषा विमलाश्च 4, 4, 17
 916 विभाषा वृषवृगवृष° 2, 4, 12
 3703 विभाषा वेदिवन्धायोः 6, 1, 215
 2583. विभाषा वेष्टिचेष्टयोः 7, 4, 96
 882 विभाषा श्यावारोक्षभाषाश्च 5, 4, 144
 2420 विभाषा रवेः 6, 1, 30
 491 विभाषा चप्रवर्षस्य 4, 1, 34
 920 विभाषा चमीये 2, 4, 16
 2775 विभाषा चाकाङ्क्षे 3, 2 114
 2122 विभाषा वाति कात्स्न्ये 5, 4, 62
 2023 विभाषा सुयो बहुष° 5, 3, 68
 2404 विभाषा सुविह्वयोः 7, 2, 65
 828 विभाषा सेनापुराद्यावा° 2, 4, 25
 932 विभाषा स्वसुपत्योः 6, 3, 24
 1664 विभाषा हविरप्रादिभ्यः 5, 1, 4
 3655 विभाषित विशेषवचने° 8, 1, 74
 3960. विभाषित सोपवर्गमनुसन्ध 8, 1, 53
 2325 विभाषेद 8, 3, 79
 3930 विभाषोत्पुच्छे 6, 2, 196
 1016 विभाषोदरे 6, 3, 88
 2744 विभाषोपपदेन° 1, 3, 77
 2730 विभाषोपपत्तये 1, 2, 16
 620 विभाषोपवर्गे 2, 3, 59
 2417 विभाषोर्षोः 1, 2, 3
 1342 विभाषोमीनरेषु 4, 2, 118
 1051 विभाषोषधिवनस्पतिभ्यः 8, 4, 6
 1861 विप्रुक्तादिभ्योः ऽण् 5, 2, 61
 27 विराजो ऽवशाभश्च 1, 4, 110
 3388. विद्यालयोद्ध 1, 2, 62
 1773 विद्यालयाभाषाश्च 5, 1, 110
 3378 विशिषितपदिरुक्ता° 3, 4, 56
 911 विशिष्टलिङ्गो° 2, 4, 7
 736 विशेषण विशेष्ये 2, 1, 57
 1300 विशेषज्ञाना चाभावेः 1, 2, 52
 379 विश्वस्य वसुराटोः 6, 3, 123
 1261 विश्वयो देशे 4, 2, 52
 1065 विशिष्टरः शङ्कुनि° 6, 1, 150
 418. विश्वदेवयोद्ध 6, 3, 92
 133 विश्वर्जनीयस्य चः 8, 3, 34
 2084 विश्वारिणो भस्त्रे 5, 4, 16
 1696 विस्ताश्च 5, 1, 31
 3758 विस्फुटादीनि गुणवचनेषु 6, 2, 24
 3854 वीरवीर्ये च 6, 2, 120
 1292. वृद्धवकटविक्रमे° 4, 2, 80
 3504 वृकज्योष्ठाभ्यां तिप्ताति° 5, 4, 41
 2068. वृकादृष्यश्च 5, 3, 115
 3233 वृषावगयोर्विष्टरः 8, 3, 93
 3229 वृषोत्तेराद्यादाने 3, 3, 54
 2711 वृत्तिवर्गतामनेषु कनः 1, 3, 33
 2013 वृद्धस्य च 5, 3, 62
 1092. वृद्धस्य च प्रजायाश्च 4, 1, 166

- 1337 वृद्धावृत् 4, 2, 114
 1172 वृद्धावृत् लोवीरेडु 4, 1, 148
 1344 वृद्धावृत्तावात् 4, 2, 120
 1365 वृद्धावृत्तावात् लोपवात् 4, 2, 141
 840 वृद्धिनिमित्तस्य च 6, 3, 39
 16 वृद्धिरादैश्च 1, 1, 1
 72 वृद्धिरेचि 6, 1, 88
 1335 वृद्धिर्व्याचानादि 1, 1, 73
 1189 वृद्धेत्कोसलाजादा 4, 1, 171
 931 वृद्धो दूना तल्लक्षक 1, 2, 65
 2347 वृत्ता स्वसगो 1, 3, 92
 741. वृत्तारकनाम 2, 1, 62
 494 वृत्ताकथ्यश्रुति 4, 1, 37
 3691 वृत्तादीना च 6, 1, 203
 2391 वृत्तो धा 7, 2, 33
 2714 वे पादविहरणे 1, 3, 41
 2415 वेजः 6, 1, 40
 2411 वेजो वयिः 2, 4, 41
 1562 वेतनादिभ्यो जीवति 4, 4, 12
 2701. वेत्तेर्विभाषा 7, 1, 7
 375 वेत्तृक्तस्य 6, 1, 67
 3458. वेद्यन्तदिनभङ्गावत् 4, 4, 112
 3477. वेद्योपपत्त्यादिर्भगावत् 4, 4, 111
 2274. वेद्य स्वगो भोजने 8, 3, 69
 2707 वेः शब्दकर्तृकः 1, 3, 34
 1829 वेः शालाकटवौ 5, 2, 28
 2398 वेः स्कन्देननिष्ठावात् 8, 3, 73
 2556 वेः स्कन्धातेर्हित्व 8, 3, 77
 3430 वेतो ज्येष्ठ 3, 4, 96
 964 वेयाकरकाख्यायां 6, 3, 7
 3971 वे यावेति च च्छन्दसि 8, 1, 64
 2798 वेताप्योः 3, 3, 141
 507 वेतो गुणवचनात् 4, 1, 44
 349 वेपसर्जनस्य 6, 3, 82
 2590 वे विभूतने लुक् 7, 3, 33
 3123 वे कपलसकल्यजस्यः 3, 2, 143
 3196 वे लुक् 3, 3, 25
 2429 वेमोर्वा 8, 4, 23
 2721 व्यक्तवाचा वज्रुसारके 1, 3, 48
 1576 व्यक्तवैयर्थ्ये 4, 4, 26
 3433 व्यत्ययो बहुलश्च 3, 1, 85
 2353 व्ययो लिटि 7, 4, 63
 3238 व्यचनपीरुपचने 3, 3, 61
 1168. व्यन्तपत्रे 4, 1, 145
 3392 व्यचहितारच 1, 4, 82
 618 व्यचद्वयोः सगर्भयोः 2, 3, 57
 3900 व्यवाचिनो ज्येष्ठश्च 6, 2, 166
 3341 व्ययश्च 6, 1, 43
 2749 व्याकृपरिभ्यो रचः 1, 3, 83
 1426 व्या हरति युग 4, 3, 51
 3211. व्युपयोः श्रेतेः पर्याये 3, 3, 39
 1761 व्युष्टादिभ्यो ऽप् 5, 1, 97
 168 व्योर्लुपुप्रयत्नतर 8, 3, 13
 3275 व्रजपञ्चोर्भावे क्यप् 3, 3, 98
 2990. व्रते 3, 2, 80
 294 व्रतव्रतकसुत्रवृत्त 8, 2, 36
 1100- व्रातकजोरक्षिवात् 5, 3, 113
 1822 व्रातेन जीवति 5, 2, 21
 1803 व्रीहियाव्योर्द्वक् 5, 2, 2
 1528 व्रीहे पुरोडाशे 4, 3, 148
 1923 व्रीह्यादिभ्यश्च 5, 2, 116

श

- 1632 शकटावृत् 4, 4, 80
 3177 शकपृथग्वालावटवत् 3, 4, 65
 3439 शक्ति वज्रुपक्षुलौ 3, 4, 12
 2823. शक्ति लिट् च 3, 3, 172
 2847 शक्तिचहोदय 3, 1, 99
 1609. शक्तिव्यष्टयोरीकृत् 4, 4, 59
 1971 शक्तौ इल्लिकवाटयोः 3, 2, 54
 1472 शक्तिव्यादिभ्यो ज्यः 4, 3, 92
 1692 शतमानविश्रुतिक 5, 1, 27
 1926 शतवदस्यास्ताश्च 5, 2, 119
 1686 शताश्च तस्यतावयते 5, 1, 21
 3719. शतुरजुनो मदाजादौ 6, 1, 173

1847. शदन्तविशेष 5, 2, 46
 2598 शदेरनलोः 7, 3, 42
 2362 शदे शितः 1, 3, 60
 446 शब्दगोर्नित्यश्च 7, 1, 81
 1584 शब्दद्वैर करोति 4, 4, 34
 2673 शब्दवैरकलहाभ्रकप 3, 1, 17
 2519 शमनश्टाना दीर्घः श्यमि 7, 3, 74
 3543. शमिता यजे 6, 4, 34
 3121 शमित्यष्टाभ्यो विभुत् 3, 2, 111
 2928 शमि चातोः संज्ञायाम् 3, 2, 14
 1522 शम्याः स्तम्भ 4, 3, 1 2
 976 शयवासवाविश्वकाकात् 6, 3, 18
 1104 शरद्वन्द्वनकदर्श 4, 1, 102
 1042 शरादीना च 6, 3 120
 1430 शरीरावयवाश्च 4, 3, 55
 1666. शरीरावयवाद्यत् 5, 1, 6
 340. शरो ऽपि 8, 4, 49
 2062 शर्करादिभ्यो ऽण् 5, 3, 107
 1302. शकराया वा 4, 2, 83
 150 शर्पटे विशर्जनीयः 8, 3, 35
 2259 शर्पूर्वा लयः 7, 4, 61
 2336 शत इयुषधादिनिः 3, 1, 45
 1604 शलाकुलो ऽन्वतरस्याच् 4, 4, 54
 120 शरको ऽदि 8, 4, 63
 391. शोचो न 7, 1, 23
 1868. शस्त्रेण परिभातः 5, 2, 63
 1508 शाकद्वा 4, 3, 123
 2058. शाखादिभ्यो वा 5, 3, 103
 2585 शाखावाह्यान्वेपां युक् 7, 3, 37
 3075 शाकोरन्वतरस्याच् 7, 4, 41
 1700. शाकाद्वा 5, 1, 35
 112. शात् 8, 4, 44
 3743 शारदे ऽनार्तये 6, 2, 9
 527 शाङ्गवाक्यो कोऽ 4, 1, 73
 1821. शाकीनकोपीने 5, 2, 20
 2486 शास चद्वन्द्वोः 6, 4, 34
 2410 शासिचिचिनीना च 8, 3, 60
 2487 शा शो 6, 4, 35
 1308. शिलाया वलच् 4, 2, 89
 133. शि दुक् 8, 3 31
 3872 शितेर्नित्यश्च 6, 2, 138
 2058 शिलाया वः 5, 3, 102
 1605. शिरपश्च 4, 4, 55
 3810 शिरिपिनि चाकृजः 6, 2, 76
 2907 शिरिपिनि श्चु 3, 1, 145
 3489 शिवशमरिष्टस्य करे 4, 4, 143
 1115 शिवादिभ्यो ऽण् 4, 1, 112
 1468 शिशुकन्द्यनचय 4, 3, 88
 313 शि चार्चनानस्यानच् 1, 1, 42
 2441 शीङः चार्चधातुके युक् 7, 4, 12
 2442 शीङो वट् 7, 1, 6
 1872 शीतोष्णाभ्या कारिणि 5, 2, 71
 3514 शीर्षरुन्दसि 6, 1, 60
 1730 शीर्षरुन्ददाद्यच् 5 1, 65
 1611 शीलच् 4, 4, 61
 2128 शुक्राद्वच् 4, 2, 26
 1455 शुचिहकादिभ्यो ऽण् 4, 3, 76
 1126 शुभादिभ्यश्च 4, 1, 123
 3030 शुभः कः 8, 2, 51
 3356 शुक्कभूर्णकसेषु पिचः 3, 4, 35
 3694 शुक्कभृष्टो 6, 1, 206
 914 शुद्राशाननिरवशितानाच् 2, 4, 10
 1691 शूर्पादजन्वत्स्याच् 5, 1, 26
 2136 शुलात्वाके 5, 4, 65
 1218 शुलोकाद्यत् 4, 2, 17
 1879 शुक्लनस्य श्वन करसे 5, 2, 79
 3849. शृङ्गनवस्याया च 6, 2, 115
 3067. शृतं पाके 6, 1, 27
 2495 शुद्ध्या इत्यो वा 7, 4, 12
 3153. शृङ्गदोराचः 3, 2, 173
 102 शे 1, 1, 13
 2542. शे शुचादीनाच् 7, 1, 59
 2038 शेवलसुपरिविद्यात् 5, 3, 84
 3516 शेररुन्दसि बहुलच् 6, 1, 70
 2159 शेपात्कर्तृरि परस्मैपद् 1, 3, 78
 891. शेपादिभावा 5, 4, 154
 1312. शेचे 4, 2, 92
 2165 शेचे प्रथमः 1, 4, 108
 2808. शेचे लुङ्यदो 3, 3, 151
 385. शेचे लोपः 7, 2, 90

- 3948 3957 शेषे विभाषा 8, 1, 41, 50
 2232 शेषे विभाषाकला° 8, 4, 18
 243 शेषो ध्वनिः 1, 4, 7
 829 शेषो बहुव्रीहिः 2, 2, 23
 501 शेषा त्प्राचाम् 4, 1, 43
 1486 शौनसादिभ्यश्च 4, 3, 106
 2469 श्वशुरलोपः 6, 4, 111
 2544 श्वानलोपः 6, 4, 23
 2483 श्वान्यस्वयोरान्तः 6, 4, 112
 2903 श्वान्यस्वयोरान्तः 3, 1, 141
 1268 श्वेनवित्तस्य पाठे ज्ञे 6, 3, 71
 3021. श्वो उत्पत्तेः 8, 2, 47
 3759 श्वान्यस्वयोरान्तः 6, 2, 25
 1407 श्वान्यस्वयोरान्तः 4, 3, 34
 1618 श्वान्यांशौदनादित् 4, 4, 67
 1885 श्वान्यस्वयोरान्तः 5, 2, 85
 1382. श्वान्ते यत् 4, 3, 12
 3195 श्वान्ते यत् 3, 3, 24
 3573 श्वान्यस्वयोरान्तः 7, 1, 56
 2386 श्वः शु च 3, 1, 74
 3551 श्वान्यस्वयोरान्तः 6, 4, 102
 738 श्वेयादयः कृतादिभिः 2, 1, 59
 1884 श्वान्यस्वयोरान्तः 5, 2, 84
 2381 श्वुकः किति 7, 2, 11
 572 श्वान्यस्वयोरान्तः 1, 4, 34
 2514 श्वान्यस्वयोरान्तः 3, 1, 46
 2490 श्वो 6, 1, 10
 1559 श्वान्यस्वयोरान्तः 4, 4, 11
 2421 श्वयतेरः 7, 4, 18
 362 श्वयुवनयोनामवृत्ति 6, 4, 133
 937 श्वयुः श्वयवा 1, 2, 71
 1385 श्वयस्त्वुच् 4, 3, 15
 948 श्वयोऽवसीयाः श्वयः 5, 4, 80
 1560 श्वान्यस्वयोरान्तः 7, 3, 8
 3039 श्वान्यस्वयोरान्तः 7, 2, 14

ष

- 474 षः प्रत्ययस्य 1, 3, 6
 1851 षट्कृतिकविषयमनुसारा° 5, 2, 51
 3869 षट् च कावहादीनि 6, 2, 135
 338 षट्चतुर्भ्यश्च 7, 1, 55
 3725. षट्चतुर्भ्यो इकादिः 6, 1, 174
 261. षट्चतुर्भ्यो 7, 1, 22
 295 षट्चतुर्भ्यो 8, 2, 41
 1747 षट्चतुर्भ्यो 5, 1, 83
 3333 षट्चतुर्भ्यो 6, 1, 86
 1160 षट्चतुर्भ्यो 6, 4, 135
 1756 षट्चतुर्भ्यो 5, 1, 90
 1858. षट्चतुर्भ्यो 5, 2, 59
 1996. षट्चतुर्भ्यो 5, 3, 50
 702. षट्चतुर्भ्यो 2, 2, 8
 635. षट्चतुर्भ्यो 2, 3, 33
 3794. षट्चतुर्भ्यो 6, 2, 60
 3389 षट्चतुर्भ्यो वा 1, 4, 9
 606 षट्चतुर्भ्यो 2, 3, 50
 38 षट्चतुर्भ्यो 1, 1, 49
 607 षट्चतुर्भ्यो 2, 3, 26
 609 षट्चतुर्भ्यो 2, 3, 30
 979 षट्चतुर्भ्यो 6, 3, 21
 3638 षट्चतुर्भ्यो 8, 3, 53
 2000 षट्चतुर्भ्यो 5, 3, 54
 2115 षट्चतुर्भ्यो 5, 4, 48
 3310 षट्चतुर्भ्यो 8, 4, 35
 498 षट्चतुर्भ्यो 4, 1, 41
 3281 षट्चतुर्भ्यो 8, 3, 104
 113 हुना हुः 8, 4, 41
 2320 षट्चतुर्भ्यो 7, 3, 75
 369 षट्चतुर्भ्यो 1, 1, 24
 1003 षट्चतुर्भ्यो 6, 1, 13

स

3428. स उचनस्य 3, 4, 98
 1878 स र्धां प्राग्वहीः 5, 2, 78
 2522 सयस्य 3, 1, 72
 1156 सयोगादिरस्य 6, 4, 166^३
 3017 संयोगादेरातो चातो° 3, 2, 43
 54 संयोगान्तस्य लोपः 8, 2, 23
 32. संयोगे शुच 1, 4, 11
 2331 संज्ञितोर्ध्वः 7, 3, 57
 1425. सवत्सराग्रहायकीभूत° 4, 3, 50
 3493 सवत्सरान्ताच्छब्दसि 5, 1, 91
 1737 सशयनापन्नः 5, 1, 73
 1572 सप्तुष्टे 4, 4, 22
 1551. संस्कृतस्य 4 4, 3
 1217 संस्कृत सन्नाः 4, 2, 16
 525 संहितशफलक्षणवाचने 4, 1, 70
 145 1035 संहितायाश्च 6, 1, 72 3, 114
 3932 सन्धयं चाक्रान्ताश्च 6, 2, 198
 517 सख्यशिक्षीति भाषायाश्च 4, 1, 62
 253 सख्यरसमुद्रो 7, 1, 92
 1791. सख्युर्यः 5, 1, 126
 3975 सगतिरपि तिङ् 8, 1, 68
 3460 सगर्भसङ्गसङ्गतादाश्च 4, 4, 114
 1287 सङ्गसादिभ्यश्च 4, 2, 75
 843. संख्यायाज्यासङ्ख्या° 2, 2, 25
 3769 सङ्ख्या 6, 2, 35
 730 संख्यापूर्वो द्विगुः 2, 1, 52
 1687 संख्यायाः श्रुतिशब्दायाः° 5, 1, 22
 1843. सङ्ख्यायाः श्रवणये तयस् 5, 2, 42
 2085. सङ्ख्यायाः श्रुतिशब्दायाः° 5, 4, 17
 1848 सङ्ख्यायाः शुद्धस्य निनामे° 5, 2, 47
 1988 संख्यायाः विधाये चा 5, 3, 42
 2980 संख्यायाश्च गुणान्तायाः 5, 4, 59
 1752 सङ्ख्यायाः संवत्सर° 7, 3, 15
 1724 सङ्ख्यायाः संज्ञासंज्ञकता° 5, 1, 53
 3897 सङ्ख्यायाः स्वनः 6, 2, 163
 673 संख्या संशयेन 2, 1, 19
 238 संख्या विधावपूर्वे° 6, 3, 110
 485 संख्याज्यादेर्हीप् 4, 1, 26
 822. संख्यासङ्कर्षस्य 5, 4, 140
 2110 सख्यैकवचनाश्च 5, 4, 43
 1265 सङ्गानि प्रयोजनयोर्द्वयः 4, 2, 56
 1507 सङ्गान्तस्येष्ट° 4, 3, 127
 3214 सचे चानौत्तराधये° 3, 3, 42
 3264. सचोद्घो गणप्रशसयोः 3, 3, 86
 839 सङ्गापूरणयोश्च 6, 3, 39
 1596 सयायां सताटकुक्षुलौ 4, 4, 46
 1395 सङ्गाया शरदो शुक् 4, 3, 27
 1206 सङ्गाया श्रवसाश्चवत्याभ्याश्च 4, 2, 5
 3276 सङ्गाया सनननिषद्° 3, 3, 99
 1527. 2030. 2042 सङ्गाया कद्ः 4, 3, 147.
 5, 3, 75 87
 828. सङ्गायां कम्पौशीनरेषु 2, 4, 40
 3828 सङ्गाया गिरिनिकाययोः 6, 2, 94
 2052 3811 सङ्गाया च 5, 3, 97 6, 2, 77
 1634 सङ्गाया ज्ञ्याः 4, 4, 82
 1641. सङ्गाया चेतुष्या 4, 4, 89
 721. 3286 3363 526. 1497 3893.
 1899. सङ्गायाश्च 2, 1, 44 3, 3, 109
 4, 42. 4, 1, 72. 3, 117. 6, 2, 159.
 8, 2, 11
 3880. सङ्गायातनचित्तादीनाश्च 6, 2, 146
 3692. सङ्गायाशुचनानन् 6, 1, 204
 2963. सङ्गायां शुक्लुजिवादि° 3, 2, 46
 1943. सङ्गायां ज्ञानाभ्याश्च 5, 2, 137
 3899. सङ्गायां निम्नाजिनयोः 6, 12, 165
 567 सद्योऽन्वतरभ्या कर्मणि 2, 3, 22
 3847 सद्योपपन्नयोश्च 6, 2, 111
 3939 सत्यं ग्रहे 8, 1, 32
 2137 सत्यादशपथे 5, 4, 66
 2563. सत्यापयाश्चपथीना° 3, 1, 25
 2975. सत्यद्विषयसुखसुखम् 3, 2, 61
 2271. सदिरमतेः 8, 3, 66
 3745 सङ्गस्यतिरूपयोः साङ्गये 6, 2, 11
 2361. सद्ये परस्य सिद्धि 8, 3, 118
 1970 सद्यः परस्यपार्थिवः° 5, 3, 22
 3529. सद्यः भादस्ययोश्चसद्यसि 6, 3, 96
 3315. सद्यः श्रुति सद्योपपत्ता° 6, 4, 45
 821. सङ्गस्यकम् 2. 4 17

- 230 . सनादस्ता चातक 3, 1, 32
 3148 सनाशसमिध उ 3, 2, 163
 3583 सनि सनिवाच 7, 2, 69
 2610 सनि ग्रहगुहोरच 7, 2, 12
 2615 सनि च 2, 4, 17
 2623 सनि नीनायुधमज्ज 7, 4, 54
 2618 सनीवन्तर्धमज्ज 7, 2, 49
 3645 सनीलेन 8, 3, 108
 1387 संधिवेलादुनमज्ज 4, 3, 16
 740. सना इत्यरमोत्तमेत्कृष्टाः 2, 1, 61
 2395 सन्यजो. 6, 1, 9
 2317 सन्यतः 7, 4, 73
 2331 सन्निहोने 7, 3, 17
 2316 सन्वत्तुनि चक्षुः 6, 4, 93
 2132 सपन्ननिपत्तादं 5, 4, 61
 1887 सपुर्वा 5, 2, 87
 410 सपुर्वायाः प्रथमायां 8, 1, 2
 3491. सप्तो जम् सन्दि 5, 1, 61
 643 सप्तोपचक्षुः 2, 3, 7
 898 सप्तोविशेषणे 2, 2, 35
 717 सप्तो यौपदेः 2, 1, 40
 3766 सप्तो विद्वत्तुः 6, 2, 32
 3799 सप्तो वारिणी 6, 2, 65
 633 सप्तव्यधिकरणे च 2, 3, 36
 3986 सप्तव्याः पुष्य 6, 2, 162
 3370 सप्तव्या चापपीठं 3, 4, 49
 3007 सप्तव्या जनेर्ह 3, 2, 97
 1957. सप्तव्याकृत् 5, 3, 11
 3882 सप्ताया नपुंसके 6, 2, 93
 1657. सप्ताया यः 4, 4, 105
 826. सप्ता राजनपुष्यपुर्वा 2, 4, 23
 2736 सप्तः ह्युचः 1, 3, 65
 2725 सप्त प्रतिशाने 1, 3, 62
 1768. सप्तवस्तवस्य मास 5, 1, 104
 2131 सप्तव्या चापनाथा 5, 4, 60
 647 सप्तव्यः पक्षिभिः 2, 1, 1
 1072 सप्तव्याना प्रथमाया 4, 1, 82
 2689 सप्तव्यप्रतिशानः सप्तः 1, 3, 22
 1593 सप्तव्यायासप्तव्यैति 4, 4, 43
 2551 सप्तवाये च 6, 1, 139
 2727 सप्तव्यतीयायुक्ता 1, 3, 51
 421 सप्तः सनि 6, 3, 93
 135 सप्तः सुदि 8, 3, 5
 1813 सप्ता सप्ता वि जायते 5, 2, 12
 3320 सप्तानकर्तृकयोः पूर्वकाले 3, 4, 21
 3176 सप्तानकर्तृकेषु तुमु 3, 3, 108
 1658 सप्तानताये वासी 4, 4, 107
 1012 सप्तानस्य सप्तव्यस्य 6, 3, 84
 1659 सप्तानोदरे ग्रथितं 4, 4, 109
 1775 सप्तानपात्सप्तव्यपदात् 5, 1, 112
 1749 सप्तायाः सप्तः 5, 1, 80
 3371 सप्तासप्तो 3, 4, 50
 3734 सप्तासप्त 6, 1, 223
 2061 सप्तासाक्ष तद्विषयात् 5, 3, 106
 676 सप्तासाक्षा 5, 4, 68
 1019 सप्तासे उक्तोः सप्तः 8, 3, 80
 3332 सप्तासे उक्तपूर्वे 7, 1, 37
 7 सप्ताहारः स्वरितः 1, 2, 31
 2921 सनि सप्तः 3, 2, 7
 3208 सनि पुष्टी 3, 3, 36
 3194 सनिपुष्टुचः 3, 3, 23
 2826 सप्तुचये उक्ततरस्यात् 3, 4, 3
 2828 सप्तुचये सप्तान्वाचनस्य 3, 4, 5
 2742 सप्तुदाह्योः सप्तो उक्तये 1, 3, 75
 3246 सप्तुदोरजः पयु 3, 3, 69
 3464 सप्तुद्राक्षः 4, 4, 118
 3357 सप्तुलाकृतमावेत् 3, 4, 36
 2090 सप्तुद्वय च सप्तु 5, 4, 22
 2699 सप्ता सप्तु 1, 3, 29
 3494 सप्तुप्रवर्तल च 5, 1, 12
 2550 सप्तुप्रेयः करोती प्रथमे 6, 1, 117
 1763 सप्तादिनि 5, 1, 99
 3122 सप्तुवाचन सप्तान्वाच 3, 2, 142
 2719 सप्तुविशाननाध्याने 1, 3, 46
 1004 सप्तवारस्य 6, 3, 113
 330 सप्तवारसा 6, 1, 103
 1830 सप्ते द्रव्यं का 5, 2, 29
 288 सप्तुदो च 7, 3, 106
 105 सप्तुदो याकृत्यस्य 1, 1, 16
 533 3102 सप्तोपने च 2, 3, 47 3, 2, 125
 1718 सप्तव्यस्य द्रव्यं पचति 5, 1, 2
 2811 सप्तावने उक्तमिति 3, 3, 104
 1416 सप्तुते 4, 3, 41
 2709. सप्तान्वाचनस्य सप्तान्वाच 1, 3, 36

- 186 सकृपाणाञ्जेकमेव शर्क 1, 2, 61
 2382 सर्वशास्त्रवर्तिभ्यश्च 3, 1, 56
 2959 सर्वकृत्वाधकरीषेषु कथः 3, 2, 12
 3827 सर्वं गुणकार्त्तव्यं 6, 2, 93
 1806 सर्ववर्मेण कृतः खलजो 5, 2, 5
 476 सर्वत्र लोहितादि° 4, 1, 18
 87 सर्वत्र विभाषा नो 6, 1, 122
 57 सर्वत्र शाकल्यस्य 8, 4, 11
 1890 सर्वत्राण च ततोपश्च 1, 3, 22
 3488 सर्वदेवास्तातित् 4, 4, 112
 250 सर्वनामस्थाने चासुष्ठो 6, 4, 8
 608 सर्वनाम्नस्तृतीया च 2, 3, 27
 215 सर्वनाम्न स्तै 7, 1, 14
 291 सर्वनाम्न स्याद्भुस्वरश्च 7, 3, 114
 1672 सर्वपुरुषाभ्या लट्जो 5, 1, 10
 1707 सर्वभूतपृथिवीभ्याम्° 5, 1, 11
 2139 सर्वस्य द्वे 8, 1, 1
 3685 सर्वस्य सुपि 6, 1, 191
 1952 सर्वस्य सोऽन्यतरस्या दि 5, 3, 6
 213 सर्वादीनि सर्वनामानि 1, 1, 27
 1964 सर्वैकान्यकिपत्तद° 5, 3, 15
 2258 सर्वाभ्या आनौ 3, 4, 91
 3757 सविधसनीदसनयोद° 6, 2, 23
 162 ससुष्ठो व 8, 2, 66
 3597 ससुष्ठोत निगमे 7, 4, 74
 2108 सर्वा प्रशनायाश्च 5, 4, 40
 1868 सर्वेन परिज्ञातः 5, 2, 68
 2312 स स्यादर्थवाच्युक्ते 7, 1, 19
 2628 सः स्यादित्यदिसमीना च 8, 3, 67
 513 सङ्गमनदमानपूर्वाश्च 4, 1, 57
 564 सहस्रुक्तेऽप्रधाने 2, 3, 10
 649 सह सुपा 2, 1, 4
 422 सहस्य सङ्गिः 6, 3, 95
 1009 सहस्य सः सहायाश्च 6, 3, 78
 3481 सहस्रेण समितौ सः 4, 4, 135
 2357 सहिचकारोदभर्त्तस्य 6, 3, 112
 3646 सहे घृतवर्त्ताभ्यां च 8, 3, 109
 3006 सहे च 3, 2, 96
 335 सहेः साह. सः 8, 3, 56
 775 साहाय्यसुतीनि च 1, 4, 74
 1891 साहाय्यद्वयसि सहायाश्च 5, 2, 91
 3531 साह्यै साह्या साह्यि° 6, 3, 113
 2123 साह्यदादोः 8, 3, 111
 560 साधकतम करणम् 1, 14, 92
 640 साधुनिपुणाभ्यामर्चाया° 2, 3, 43
 317 सान्तनदन्त संयोगस्य 6, 4, 10
 1823 साप्तपदीन सव्यश्च 5, 2, 29
 400 साम आकम् 7, 1, 33
 111 सामन्त्रितत् 2, 3, 18
 3655 सामान्यवचन विभाषित° 8, 1, 74
 689 सामि 2, 1, 27
 1391 सायचित्प्राक्प्रगे° 4, 3, 23
 2234 सार्धधातुकमपित् 1, 2, 1
 2168 सार्धधातुकार्धधातुकयोः 7, 3, 81
 2756 सार्धधातुके यक् 3, 1, 67
 1191 साव्यावयवप्रत्ययश्च° 4, 1, 173
 1187 साव्येयगान्धारिभ्या च 4, 1, 169
 332 सावनकुटः 7, 1, 92
 3714 सावेकाचस्तृतीया° 6, 1, 168
 1223 सास्तिस्पर्षीर्षासीति° 4, 2, 21
 1226 सास्य देवता 4, 2, 21
 1911 सिकताशर्कराभ्या च 5, 2, 101
 2392 सिति च परस्मैपदेषु 7, 2, 10
 2297 सिति टुटि परस्मैपदेषु 7, 2, 1
 2640 सितो यटि 8, 3, 112
 2226 सितभ्यस्तपिदिभ्यश्च 3, 4, 10
 1252 सिति च 1, 4, 16
 718 सितशुक्लपङ्कयस्यैश्च 2, 1, 41
 1904 सिन्नादिभ्यश्च 5, 2, 97
 2602 सिध्यन्तेरपारर्त्ताङ्गिके 6, 1, 19
 1493 सिन्धतसिजलादिभ्यो 4, 3, 91
 1405 सिन्धवपक्याभ्या कम् 4, 3, 12
 2175 सिपि धातो र्या 8, 3, 71
 3425 सिध्यद्गल लेटि 3, 1, 11
 2359 सिवादीनां साह्यवाये ऽपि 8, 3, 71
 555 सुः प्रजायाश्च 1, 1, 91
 2999 सुकर्मपापमलपुण्येषु 3, 2, 89
 3719 सुखप्रिययोहिने 6, 2, 16
 2134 सुखमिवादायुक्तौभ्ये 5, 4, 61
 2674 सुवादिभ्यः कर्तृवेदनायाश्च 3, 1, 19
 1937 सुवादिभ्यश्च 5, 2, 131
 3644 सुजः 8, 3, 107

- 3112 सुजो यच्चसयोने 3, 2, 132
 2553 सुट् काट्पूर्व 6, 1, 135
 2210 सुट् तिथोः 3, 4, 107
 229 सुदनपुसकस्य 1, 1, 43
 1097 सुधातुरकट् च 4, 1, 97
 3594 सुधित वसुधित नेमधित° 7, 4, 45
 2524 सुनीने स्वधो 8, 3, 117
 2657 सप ज्ञात्तन क्यच् 3, 1, 8
 185 सुप 1, 4, 113
 3561 सुपा सुलुसूर्वसवर्णा° 7, 1, 9
 202 सुपि च 7, 3, 102
 2916 सुपि स्थ 3, 2, 4
 650 सुपो धातुप्रातिपदिकयो 2, 4, 71
 29 सुप्तिङन्त पदच् 1, 4, 11
 663 सुप् प्रतिना चात्रायै 2, 1, 9
 2988 सुप्यजातो निनिस्ताच्छीत्ये 3, 2, 73
 860 सुप्रातसुरवसुदिव° 5, 4, 120
 3656 सुयान्निलते पराङ्गवत्° 2, 1, 2
 3091 सुयजोर्ङ्वनिप् 3, 2, 103
 1289 सुवास्त्वादिभ्यो ऽण् 4, 2, 77
 2177 सुविनिर्द्ध्य° 8, 3, 88
 1022 सुषानादिषु च 8, 3, 93
 1398 सुसर्वाधर्जनपदस्य 7, 3, 12
 888 सुहृदुर्द्द्वौ मित्रामित्रयोः 5, 4, 150
 3083 सूत्र प्रतिष्ठातृ 8, 3, 90
 1277 सुत्राच्च कोपचात् 4, 2, 65
 3133 सुददीपदीपश्च 3, 12, 133
 3879 सूपमानात्स 6, 2, 113
 499. सूर्यतिथ्यागस्त्य° 6, 4, 119
 3140 सूचस्यदः क्यरच् 3, 2, 160
 2495 सुनिर्द्ध्योर्ङ्वनिकति 6, 1, 53
 3444 सुपिपुदोः कसुच् 3, 4, 17
 3183 सू स्विरे 3, 3, 17
 2278. सेचतेर्गती 8, 3, 113
 1170. सेनास्तस्यसकारिभ्यश्च 4, 1, 12
 1595 सेनाया वा 4, 4, 45
 2201 सेर्द्धयिञ्च 3, 4, 87
 2506 से ऽक्षिच कृतवृत्° 7, 2, 57
 177 सेो ऽचि कोपे सेत्° 6, 1, 134
 2358. सेदः 8, 3, 115
 1660. सेदरादः 4, 4, 109
 152 सेो ऽषदादौ 8, 3, 33
 3483 सेोममर्हति च 4, 4, 137
 1232 सेोमाट्त्वच् 4, 2, 30
 3000. सेोमे सुञ्च 3, 2, 90
 3581 सेोमे ह्रितः 7, 2, 33
 3929 सेोरावसेपसे 6, 2, 115
 3851 सेोर्जनसी ज्ञलोऽपोपसी 6, 2, 177
 1469. सेो ऽस्य निवाच 4, 3, 89
 1722 सेो ऽस्याश्वस्तभृतय 5, 1, 56
 1264 सेो ऽस्यादिरति° 4, 2, 55
 357 सेो च 6, 4, 13
 380 सेो सयोगादोऽरन्ते च 8, 2, 29
 2555 स्तन्मुस्तन्मु° 3, 1, 82
 2927 स्तम्भकर्णयो रमिजयो 3, 2, 13
 2938 स्तम्भशक्तोरिच् 3, 2, 24
 3260 स्तम्भे क च 3, 3, 83
 2580 स्तम्भशिवुसदा चडि 8, 3, 116
 2272 स्तम्भे 8, 3, 67
 3642 स्तुततो नयोश्छन्दसि 8, 3, 105
 2385 स्तुसुष्टुभ्य परस्मैपदेषु 7, 2, 72
 1790 स्तेनादाग्नलोपश्च 5, 1, 125
 701 स्तोकात्तिकहृरार्थ° 2, 1, 39
 111 स्तो रघुना रघुः 8, 4, 40
 2627 स्तो तिरयोरेव षण्य° 8, 3, 61
 3033 स्त्य प्रपूर्वस्थ 6, 1, 23
 301 स्त्रिया. 6, 4, 79
 831 स्त्रिया पुवङ्गापित° 6, 3, 34
 881 स्त्रिया सञ्ज्ञायाश्च 5, 4, 143
 3272 स्त्रिया क्तिच् 3, 3, 94
 305 स्त्रिया च 7, 1, 96
 453 स्त्रियाश्च 4, 1, 3
 1195 स्त्रियानवन्तिकुन्ति° 4, 1, 176
 932 स्त्री पुवञ्च 1, 2, 60
 1079 स्त्रीपुमाभ्या मङ्गन्तौ° 4, 1, 67
 1123 स्त्रीभ्यो ङक् 4, 1, 121
 1288 स्त्रीषु सौवीरसत्त्व° 4, 2, 76
 2987 स्थ क च 3, 2, 77
 1216 स्थण्डिलमाच्छयितरि व्रते 4, 2, 15
 3273 स्थानापापयो सावे 3, 3, 95
 2389 स्थान्वोरिच् 1, 2, 17
 2277 स्थान्दिवभ्यासेन 8, 3, 64

- 1110 स्वानाम्नासो ग्रासः 4, 3, 1.
 2082 स्वानाम्नासिभाषा 5, 1, 10
 49 स्वानियदादेशोऽन्तिवर्गो 1, 1, 56
 39 स्वान उत्तरतमः 1, 1, 30
 1734 स्वानीविनासः 5, 1, 70
 2015 स्वानाह्वयवृत्त्यं 3, 1, 151
 2075 स्वानादिभ्यः प्रकाशयन्ते 5, 1, 3
 978 स्वै च भाषायाश्च 6, 3, 21
 3155 स्वैश्वराधिपतिवक्त्रो वरश्च 3, 2, 115
 3571 स्वानाख्यादयश्च 7, 1, 19
 2323 स्वानुक्तोऽन्तरात्मनेपदनिमित्ते 7, 2, 36
 3359 स्वैवने पिब. 3, 4, 33
 2704 स्वर्पावामाह 1, 3, 31
 432 स्वृणोऽनुक्ते क्लृप् 3, 2, 69
 3138 स्वृणित्वादिपदि 3, 2, 159
 574 स्वृणोऽपिपतः 1, 4, 31
 3044 स्वाय स्त्री निष्ठायाश्च 6, 1, 22
 2597. स्वायो वः 7, 3, 11
 3921 स्वित्पुनवीर्या 6, 2, 137
 3185 स्वित्पुनरुनर्योर्वाञ्जि 6, 1, 47
 2537. स्वित्पुनरुनर्योर्वाञ्जि 8, 3, 76
 2026 स्वित्पुनरुनर्योर्वाञ्जि 7, 2, 74
 2819 स्वै लोट् 3, 3, 165
 2220. स्वोक्तं तच् च 3, 3, 176
 2186. स्वोक्तो वृत्तः 3, 1, 33
 3186 स्वोक्तो वृत्तः 3, 4, 23
 3526. स्वोक्तो वृत्तः 6, 1, 133
 2757 स्वोक्तो वृत्तः 6, 4, 62
 2578. स्वोक्तो वृत्तः 7, 4, 81
 3459 स्वोक्तो विभाषा 4, 1, 113
 25 स्व रूपं गद्यस्याद्यस्य 1, 1, 63
 8751 स्व स्वानिनि 6, 2, 17

- 559 स्वतन्त्रः कर्ता 1, 4, 1.
 3633 स्वतन्त्राव्यायी 8, 3, 11
 3239 स्वतन्त्रोर्वा 3, 3, 62
 3672 स्वपादिहिमाचल्यनिदि 6, 1, 188
 3152 स्वपितृयोर्निजिह्व 3, 2, 172
 2645 स्वपितृयोर्येजा वक्ति 6, 1, 13
 3269 स्वपो नश्च 3, 3, 91
 219 स्वपरातिथिनाख्यायाश्च 1, 1, 35
 319 स्वोर्वापुंसकात् 7, 1, 23
 687 स्वय वतेन 2, 1, 25
 2279 स्वयितृनिमृष्टि 7, 2, 44
 447 स्वयदिनिपातनययश्च 1, 1, 37
 2158 स्वयित्पुनरुनर्योर्वाञ्जि 1, 3, 72
 3622 स्वयित्पुनरुनर्योर्वाञ्जि 8, 2, 103
 3068 स्वयित्पुनरुनर्योर्वाञ्जि 1, 2, 39
 46 स्वयित्पुनरुनर्योर्वाञ्जि 1, 3, 11
 3659 स्वयित्पुनरुनर्योर्वाञ्जि 8, 2, 6
 1166 स्वयित्पुनरुनर्योर्वाञ्जि 4, 1, 143
 1549 स्वागतादीना च 7, 3, 7
 841 स्वाङ्गाद्येतः 6, 3, 40
 510. स्वाङ्गाद्येतर्वाङ्गाद्येत 4, 1, 57
 3983 स्वाङ्गे तस्मात्तये कृष्णोः 3, 4, 61
 3376. स्वाङ्गेऽनुक्ते 3, 4, 61
 1866. स्वाङ्गेभ्यः प्रविष्टे 5, 2, 66
 2523 स्वादिभ्यः रजुः 3, 1, 73
 230. स्वादिभ्यः रजुनास्मानि 1, 4, 17
 3347. स्वादिभ्यः रजुनास्मानि 3, 4, 26
 2584 स्वादिभ्यः रजुः 6, 1, 19
 1982 स्वादिभ्यः रजुः 5, 2, 126
 636 स्वानीश्वराधिपतिवक्त्रो 2, 3, 39
 3361 स्वै पुत्र 3, 4, 10
 183 स्वो जवनीदृष्ट्या 4, 1, 2

ह

- 2250 ह रति 7, 4, 52
 3253 हनश्च वः 3, 3, 76
 2836 हनश्च वः 3, 1, 118
 2674 हनश्चोऽन्तिवर्गोऽन्तिवर्गो 7, 3, 32
 2697 हनश्च वः 1, 2, 14
 2133 हनो वः वः 2, 4, 17

- 3961 हनश्च वः 8, 1, 54
 359 हनश्च वः 8, 4, 22
 2431. हनश्च वः 6, 4, 14
 2923 हनश्च वः 3, 2, 9
 2930 हनश्च वः 3, 2, 25
 1565. हनश्च वः 4, 4, 15

- 1102 इतितादिभ्यो ऽञ 4, 1, 100
 1546 इरीतक्यादिभ्यश्च 4, 3, 167
 2559 इलः 6, 4, 2
 966 इलदन्तारसप्तम्याः 6, 3, 9
 2613 इलन्ताश्च 1, 2, 1)
 1 इलन्त्यश्च 1, 3, 3
 3300. इलञ्च 3, 8, 121
 2837 इलश्चेडुपधात् 8, 4, 31
 2557. इलः स्तः शान्त्यन्तो 3, 1, 83
 1504 1633, इलसीराट्क् 4, 3, 124 4, 81
 3164 इलसूकरयोः पुच 3, 2, 133
 472 इलस्तद्धितस्य 6, 4, 150
 2179 इलादिः येष 7, 4, 6)
 354 इलि च 8, 2, 77
 347 इलि लोपः 7, 2, 113
 171 इलि चर्चेषात् 8, 3, 22
 30 इलो ऽनन्तराः सयोगः 1, 1, 7
 60 इलो यत्तां यनि लोपः 8, 4, 64
 252 इल्लयाभ्यो दीर्घा 6, 1, 63
 3412, इत्ये ऽनन्तःपादश्च 3, 2, 66
 2776. इत्यस्ततोर्लङ् च 3, 2, 116
 168 इति च 6, 1, 114
 1910. इत्य श्रीदिकालयोः 3, 1, 148
 1939 इस्ताज्जातो 5, 2, 133
 3212. इस्तादाने चेरस्तेये 3, 3, 40
 3360 इस्ते वर्तिग्रहोः 3, 4, 39
 1795. इत्यनन्तपुवादिभ्यो ऽञ्च 5, 1, 130
 2540 इतिवाया प्रतेज 6, 1, 141
 3369 इतिवार्ताना च सन्तानं 3, 4, 48
 3941 इति 8, 1, 34
 1616. इति नष्टाः 4, 4, 68
 2530 इति लीला 8, 4, 15
 992. इतिवाचिदिशि च 6, 3, 54
 3789 इतिवचपरिवाचं चने 6, 2, 55
 550 इति 1, 4, 86
 2114 इतिवानपापयोगाश्च 5, 4, 47
 2425 इतिवचो इतिर्चिः 6, 4, 101
 2387 इतिवचोः सार्वधातुके 6, 4, 87
 541 इतिरभ्यन्तरस्यात् 1, 4, 53
 1647 इत्यस्य प्रियः 4, 4, 95
 988 इत्यस्य इत्यलोख्यदं 6, 3, 50
 1133 इत्यगचिन्ध्वन्ते पूर्व 7, 3, 19
 3070 इत्येतेर्ननु 7, 2, 29
 3967 इति विद्यायाश्च 8, 1, 60
 2576 इत्युचति च 3, 1, 26
 1461 इत्युच्युभ्यो ऽनन्तरं 4, 3, 81
 2813 इत्युच्युचतोर्लङ् 3, 3, 156
 568 इत्यौ 2, 3, 23
 3399 इत्यनन्तविधिराचं 2, 4, 23
 3452 इत्यनन्ताश्च 4, 3, 21
 127 इत्यनपरे च 8, 3, 26
 2531 इत्यनपदि 7, 3, 56
 1824 इत्यनधीन सन्नायाश्च 5, 2, 23
 96 इत्येप्रयोगे इत्ययोः 8, 2, 85
 324 इति 8, 2, 31
 1800 इतिवाच्यश्च 5, 1, 135
 358 इति इत्येतिर्चिर्लङ् 7, 3, 54
 2299 इत्यनन्तस्य इत्यनन्ताश्च 7, 2, 5
 2180 इत्यः 7, 4, 59
 31 इत्यन लङ् 1, 4, 10
 208 इत्यनन्तायोः लङ् 7, 1, 54
 3722 इत्यनुद्ध्या लङ् 6, 1, 176
 242 इत्यस्य पुचः 7, 3, 103
 2858 इत्यस्य पिति कृति 6, 1, 71
 3527 इत्यानन्तोत्तरपदे नन्ते 6, 1, 151
 1325 इत्यान्तादौ लङ् 8, 3, 101
 2369 इत्यादङ्गात् 8, 2, 27
 3908 इत्यान्तो ऽनन्तात्पूर्व 6, 2, 174
 2041 इत्ये 5, 3, 86
 318 इत्यो ननुचो मातिपदिकस्य 1, 2, 47
 3579 इत्युच्युच्युचि 7, 2, 31
 3073 इति निष्ठायाश्च 6, 4, 95
 3249 इति सप्तवारं च न्ययुचं 3, 3, 72
 2586 इति सप्तवारं च 6, 1, 32
 2914. इतिवाच्यश्च 3, 2, 2

ALPHABETICAL INDEX TO THE ROOTS.

NOTE.—The roots are here exhibited without their indicatory letters. The final vowel अ is for pronunciation only.

अ 10, 371 अह 1, 666 10, 265 अक 1, 829 अच 1, 681 अघ 1, 833 अघ 10, 199
अङ्ग 1, 87 अङ्ग 10, 332 अङ्ग 1, 155 अङ्ग 10, 342 अङ्ग 1, 109 अच 1, 915 अज, 1, 248
अङ्ग 1, 203 915 10, 193 अङ्ग 7, 21 10, 215 अट 1, 317 10, 25 अट्ट 1, 273 10, 25
अट 1, 231 अट 1, 331 अङ्ग 1, 371 अघ 1, 471 1, 66 अघट 1, 230 अट्ट 1, 34 अट्ट
2, 1 अट्ट 2, 61 4, 66 अट्ट 1, 62 अट्ट 1, 63 अट्ट 10, 331 अङ्ग 1, 383 अट्ट 1, 193
800 10, 180 अट्ट 1, 403 412 अट्ट 1, 411 120 अघ 1, 507 915 अट्ट 10, 102 अट्ट 1,
219 10, 266 अट्ट 1, 212 10, 186 अट्ट 10, 357 अट्ट, 1, 56 10, 285 अट्ट 1, 112 अट्ट 1,
61 अट्ट 1, 776 10, 192 257 अट्ट 1, 518 अघ 1, 631 अघ 5, 113 9, 11 अट्ट 10, 334
अघ 1, 934 अघ 1, 934 2, 56 4, 100 अघ 5, 26

आक 1, 924 आघ 5, 14 10, 205 आघ 2, 11 आक 10, 391

इ 1, 312 (a). 2, 36 37 38 इल 1, 144 इङ्ग 1, 155 इङ्ग 1, 163 इट 1, 310 इल 1, 65
इल, 1, 11 इल 1, 618 622 इल 6, 65 10, 119 इल 4, 19 6, 79 9, 5.

ई =, 10 ईल 1, 641 ईल and इङ्ग 1, 146 ईल 1, 196 ईल 2, 9 10, 129 ईल
2, 8, 10, 263 ईल 1, 543 ईल 1, 544. ईल 2, 10 ईल 1, 612 715 ईल 1, 663.

उ 1, 1001 उल 1, 697 उल 1, 112 उङ्ग 1, 133 उच 4, 114 उल 1, 231 6, 14 उल 6,
21 उल 1, 230 6, 13 उट 1, 361 उल 9, 52 10, 202. उल 7, 21 उल 6, 20. उल and
उल 6, 32 उट्ट 1, 20. उट्ट 1, 600 उल 10, 9. उल 1, 727 उल 1, 776

ऊ 1, 361 ऊन 10, 342 ऊय 1, 512 ऊन 10, 16 ऊट्ट 2, 30 ऊल 1, 714 720
ऊल 1, 679. 775

ए 1, 931. 3, 16 5, 29. एल 5, 29 30 एल 6, 15 एल 1, 149 एल 1, 190. एल
8, 5. एल 4, 135. 5, 24. एल and एल 6, 39 एल 1, 940. 6, 7

ए 9, 27

एल 1, 192 253. एट 1, 236 एल 1, 2 एल 1, 2 619.

ओल 1, 125 ओल 1, 482 ओल 10, 9

क 2, 14 क 1, 91 क and कल 1, 124 कल 1, 124 821 कल 1, 824 कल
1 94 कल 1, 131 कल 1, 251 कल 1, 182 कल 1, 315. 342 कल 1, 376. कल 1, 393.
6, 86 10, 44. कल 1, 372. कल 2, 476. 831 10, 175. कल 1, 243 10, 403 कल 1, 302.

383. 10, 44 कथ 1, 37 कल 10, 467, कथ 10, 307 कद 1, 839 कन 1, 488 कन्द 1, 70.
809 कप 1, 903 कव 1, 405 कन 1, 470 869 कम्प 1, 400 कर्ज 1, 246 कर्त्त 10 379
कर्त्त and कर्त्त 10, 467 कर्द 1, 60 कर्व 1, 417 कर्व 2, 612 कल 1, 526 10 64 कल 10,
319 कल 1, 527 कय 1, 721 939 2, 14 कय 1, 716 762 939 10, 122 कय 1, 913
2, 14 काङ्क्ष 1, 608 काङ्क्ष 1, 193 काङ्क्ष 1, 376 (b)काल 10, 334 काश 1, 678 4, 53 काश
1, 651 678 कि 3, 19 किट 1, 323 341, कित 1, 1042 3, 23 किल 6 61 10, 65 किरक
10 146 कीट 10, 90 कील 1, 557 कु 1, 999 2, 33 फ, 108 9, 10 कुय 10, 225 कुय 10,
223 कुक 1, 91 कुच 1, 199 910 6, 75 कुज 1, 214 कुञ्ज 1, 209 कुञ्ज 1, 241 कुट 6, 73
10, 159 162 कुटुम्ब 10, 133 कुट्ट 10, 23 162 कुट्ट 6, 89 100 कुय 6 46 10, 149 कुय
10, 347 कुपट 1, 345 कुपट 1, 363 कुपट 1, 289 345 10, 45 कुटव 10, 133 कुय 4, 11.
कुद 10, 6 कुन्ध 1, 44 9, 42 कुन्द 10, 6 कुप 4, 122 10, 239 कुनार and कुनाल 10,
331 कुन्ध 1, 453 10, 113 कुन्ध 10 113 कुर 6, 51 कुर्व 1, 21 कुल 1, 895 कुय 4 103
कुप 9, 46 कुच 4, 109 कुल 10, 171 कुद 10, 338 कु 6, 138 9, 10 कुन 1, 210 कुट
10, 162 कुट 10, 344 कुट्ट 6, 83 कुल 10, 149 कुल 10, 348 कुप 10, 323 कुल 1, 553
कु 1, 949 5, 7 8, 10 कुट्ट 6 89 कुपय 1, 629 कुत 6, 141 7, 10 कुप 1, 799 803 10,
208 कुप 10, 223 कुय 4, 117. कुय 1, 1039 6, 6 कु 6, 116 9, 15 26 कुत 10, 111
कोट 10, 345 कोष 1, 392 कोष 1, 570 कोष 1, 539 को 1, 964 कव 10, 223 कव 1, 837
कव 1, 864 4, 6 कू 9, 10 कूय 1, 514 कनर 1, 597 क्यु 1, 1005 कय 1, 838 10, 13
282 कद 1, 810 कन्द 1, 71. 810 10, 138 कप 1, 803 कन 1, 502 की 9, 1 कीड 1,
373 कङ्क्ष 1, 201 कङ्क्ष 6, 100 कृप 4, 80 कुन्द 1, 71 कुय 1, 909 कृय 1, 839 कृद 1,
811 कृद 1, 72 811 कृप 10, 116 कृय 4, 98 कृिद 4, 132 कृिन्द 1, 15, 73 कृिय-
4, 42 9, 50 कृीय 1, 406 कृ 1, 100 कृीय 1, 639 कृण 1, 477 कृय 1, 899 कृय 1, 806
कृञ्ज 1, 806 10, 79 कृय 8, 3 कृय 1, 860 10, 83 कृय 10, 392 कृय 1, 469 4, 97
कृय 10 73 कृय 1, 994 कृय 10, 57 कृि 1, 255 5, 30 6, 114 9, 35 कृिय 8, 4 कृिय
4, 11 6, 5 कृिय 1, 599 की 9, 35 कील 1, 266 कीय, 1 407 कीय 1, 599 कु 2, 27 कुद
7, 6, कुच 4, 81 कुन 1 787 4, 129 9, 47 कुर 6, 52 54 कौ 1, 961 कोट 10, 329 कृ
2, 23 कृय 1, 515 कृीय 1, 553 कृियड 1, 1027 कृियड 1, 780 1027 4, 134 कृियल 1, 572
कृियु 1, 5994

कृयल 1, 124 कृय 9, 59 कृय 1, 250 कृय 1, 232 कृट 1, 331 कृट्ट 10, 89 कृद
10, 44, कृयड 1, 303 10, 44. कृद 1, 51 कृय 1, 927 कृर्ज 1, 247. कृर्व 1, 61. कृर्ज 1,
414 कृर्व 1. 613 कृय 1, 578 कृय 9, 59 कृय 1, 717 कृद 1, 50 कृिड 1, 324 कृिड
10, 323 कृिड 4, 61 6, 112 7, 12 कु 1, 1003 कुन 1, 215 कुड 6, 94 कुयड 10, 47
कुर 6, 52 54 कुर्व 1, 22 कृिट and कृिट 10, 338 कृेल 1, 571 कृेल 1, 57 कृै 1, 963
कृैड 10, 328. 329 कृैड 10, 329 कृैर and कृैल 1, 594 कृ्या 2, 51

कृय 1, 170 कृय 1, 265 10, 108 कृय 1, 266 कृड 1, 814 कृय 10, 309 कृयड 1, 651.
381 कृद 1, 53 कृद 10, 314 कृय '0, 115 कृय 1, 1031 कृर्ज 1, 244 10, 106 124 कृर्व 1,
58 10, 124 कृर्व 10, 125 कृर्व 1, 449 कृर्व 1, 614 कृर्व 10, 359 कृर्व 1, 667 10, 301
कृय 1, 579 10, 160 कृय 1, 419 कृय 1, 663 कृय 10, 337 कृय 1, 998 3, 25 कृय
1, 4. कृयड 10, 394. कृद 1, 68) कु 1, 997. 6, 106 कुन 1, 218 6, 76 कुञ्ज 1, 218.

यु 6, 77. यु 10, 117, युव and युव 10 46 युव 1, 21 युव 1 11 9, 15 युव 1, 42
 1913 4, 121 10, 21 युव and युव 6, 31 युव 6, 101 10, 25 युव 1, 21 10, 126 युव
 1, 605 युव 1, 911. यु 6, 106 यु 4, 46 10, 151 यु 1, 981 10, 167 युव 1, 267 युव
 1, 261 युव 4, 116 युव 1, 681 युव 10, 151 यु 6, 117 9, 24, 10, 167 युव 1, 911
 युव 1, 511 युव 1, 646 यु 1, 965 युव 10, 130 युव 1, 276 युव 1, 36 10, 242 युव
 1, 36 9, 41 10, 282 291 युव 1, 661 10, 213 युव 1, 681 9, 61 युव 10, 346 युव
 1, 212 युव 3, 662 युव 1, 681 युव 1, 868 युव 1, 213 युव 1, 216 युव 1, 391,
 391 युव 1, 532 युव 1, 615 युव 1 912

यव and यव 1, 682 यव and यव 1, 170 यव 1, 801 10, 183 226 यव 1, 273.
 10, 87. यव 8, 7 यव 10, 227 यव 1, 717 यव 1, 491 यु 1, 1910 युव 1, 62
 युव 1, 782 6, 91 युव 1, 464 6, 48 युव 1, 462 युव 6, 55 युव 1, 681 10, 187
 युव 4, 17. युव 1, 463 6, 49. यु 1, 936. 3, 14 10, 108 युव 8, 7 युव 1, 461. युव
 1, 740. युव 1, 973.

यु 1, 1002.

यज 1, 91. 920 यज 2, 65 यज 10, 56 यज 2, 7 यज 1, 215 यव 1, 116
 10, 181. यज 1, 431 यज 1, 233 यज and यज 1, 918 यज 1, 840 यज 1, 68 यज
 1, 426, यज 1, 497 869 3, 23. यज 10, 77 यज 1, 507 यज 1, 591 10, 21. यज 1,
 719. 6, 17 10, 172 यज 1, 412 यज 6, 610 यज 1, 853. 845 6, 61 10, 64 यज 1,
 931. यज 1, 765 10, 83. यज 10, 321 यज 1, 923. यि 5, 5 10, 46 यि 10, 56.
 यि 1, 137 यि 1, 31 10, 135 यि 10, 570 यि 10, 2. यि 5, 31 यि 6, 61.
 यि 1, 536 यी 10, 234. यी and यी 1, 921 यी 1, 921 10, 214. युज 10, 56
 युव 1, 536 युव 1, 347. 6, 84, 10, 21 72 युव 10, 24 युव 6, 99. युव 1, 370 युव
 6, 81. युव 8, 147. 10, 92. 117 युव 1, 347. 10, 117 युव 10, 53. युव 1, 925, युव
 1, 410. 6, 125. युव 1, 456 10, 92 युव 10, 1. युव 10, 62 युव 1, 564. युव 10, 100.
 युव 4, 51 युव 10, 18 युव 1, 701. युव 6, 35 युव 10, 277. युव 1, 563. युव 1, 27.
 यु 1, 1001 10, 206 युव 1, 40 युव 10, 206.

यव 1, 851- 10, 41 240 यव 10, 134 यव 10, 11 277 यव 1, 191 यव 10, 77
 यव 10, 51 यव 1, 939 यि 7, 1 यि 10, 374 युव 6, 41 10, 72 युव 6, 94 युव
 6, 121. युव 6, 79 युव 7, 8 10, 277 युव 10, 277 युव 10, 341 यी 4, 34 युव 1, 1003

यव 10, 128 यज 2, 62 यज 1, 261 यज 2, 22 यज 1, 327. यज 1, 862 3, 21.
 4, 41 यज 1, 424. यज 1, 415 1029 10, 176 यज 1, 499. यज 10, 176 यज 6, 17
 यज 1, 744. 6, 17 यज 6, 17. यज 1, 748 यज 1, 648 10, 10 यज 1, 425 यज 1, 719.
 यज 4, 101 10, 130 178 यज 2, 63. यि 1, 593. 998 यि 1, 625 10, 252 यि 1, 570.
 यि 5, 32. यि 1, 721. यी 1, 594. यु 1, 991 1005 यु 1, 168 यु 10, 252 युव
 6, 85. युव 6, 37. 85. 10, 105 युव 1, 32 युव 6, 37 युव 6, 8. 10, 291 युव 4, 48 युव
 1, 711 युव 1, 416 यु 1, 863. 4, 22. 9, 24, 10, 272. युव 1, 617 युव 1, 676. यु 1, 962
 युव 10, 81 युव 1, 840 9, 26 10, 103 युव 9, 23. यु 1, 1005 युव 1, 42 यु 1, 994
 10 272 युव 1, 813 युव 1, 842. 867. 944.

कष 1, 749 कट 1, 128, कन 1, 501 कर्क 1, 750 6, 17 कष 1, 720 940 कृ 4, 23
9, 24 कृ 1, 1005

कङ्क 10, 97. कल 1, 837 किक 1, 103 टीक 1, 104 टीक 1 98 टूक 1, 838

कप, कप and कप 10, 138 कप 4, 121 6, 176 10, 133 138 कप and कप 10,
138 की 1, 1017 4 27

कीक 1, 98

कष 1, 713. 10, 190 कष 1, 120 कष 1, 985 695 कङ्क 1, 121 कङ्क 1 158 कङ्क
1. 206 7, 22 कङ्क 7 22 कट 1, 330 कट 10, 43 259 कष 1, 300. कन 8, 1 10, 276
कन 10, 139 कष 1, 1034 4, 51 10, 276 कन 4, 93 कष 1, 598 कर्क 10, 240 कर्क 1,
245. 10, 142 कर्क 1, 59 कन 10, 53 कष 4, 103 कष 1, 518 किक 1, 105 5, 20 किक 5 20
किक 1, 1020. 10, 110 किक 1, 385 किक 4, 16 किक 1, 567. 6, c2 10, c7 कीक 1, 106 कीक
4, 17 कीक 10, 364. कीक 1, 597 कु 2, 25 कुन 1, 263. 10, 30 कुन 1, 264 10, 30 215
कुट 6, 83. कुट 1, 374 6, 92 कुट 6, 42. कुट 1, 235. 10, 118 कुट 10, 392 कुट 6, 1
कुट 1, 69. कुट 1, 431 6, 26 कुट 1, 435 6, 27 कुट 1, 780 4, 131 9, 49 कुट 1,
432. 6, 26. 10, 115 कुट 1. 436 6, 27. कुट 1, 455 10, 115 कुट 3, 21 कुट 1, 601
कुट 10, 59 कुट 4, 75 कुट 1, 742. कुट 1, 773 कुट 1, 374 कुट 10, 150 कुट 4, 44
कुट 1, 560. कुट 1, 706 कुट 6, 53 7, 18 कुट 1, 690 कुट 8, 6 कुट 7, 9 कुट 4, 86 5
25, 6, 24. 10, 276 कुट 6, 24. कुट 6, 25 कुट 4, 118 कुट 6, 53-7, 18 कुट 1, 1918
कुट 1, 249. कुट 1, 386. 389 कुट 1, 523 कुट 1, 1035 कुट 10, 221 कुट 1, 148. कुट
1, 97 कुट 1, 149. कुट 1, 159 कुट 1, 69, कुट 1, 399 859 कुट 4, 10 10, 201 कुट
6, 82. 10, 159. कुट 1, 433. कुट 1, 437 कुट 1, 434 कुट 1, 438 कुट 1, 1014 कुट 1,
99. कुट 1, 636. कुट 1, 159. 166 कुट 6, 19. कुट 1, 207 कुट 1, 812 कुट 1, 1050
कुट 1, 536,

कुट 1, 147. कुट 6, 93. कुट 1, 607

कुट 1, 1039. 10, 136. 224 कुट 10, 137 224 246 कुट 1, 839 807 कुट 2, 27 कुट
1, 171. कुट 10, 381. कुट 1, 17 कुट 1, 8 कुट 4, 94 कुट 5, 23 कुट 1, 510 कुट
2, 64. कुट 1, 581. 856. 10, 211. कुट 4, 104 10, 137 कुट 1, 1940 कुट 1, 977 2, 50
3, 9. कुट 1, 1743. कुट 1, 931, 5, 33 कुट 1, 942 कुट 1, 62 कुट 1, 395 कुट
4, 1. 10, 166. 185. कुट 6, 3 कुट 2, 5 कुट 4, 26. कुट 1, 610 कुट 2, 17 कुट 4, 12,
कुट 1, 991. 5, 10. कुट 10, 34. कुट 1, 603. कुट 10, 60 कुट 4, 76 कुट 1, 774 2, 4
कुट 4, 25. कुट 1, 816. 5, 34. 6, 113 10. 278 कुट 1, 770 कुट 4, 87 6, 28 10, 277 कुट
6, 28. कुट 6, 34, 10, 273. 279. कुट 6, 20 कुट 1 1037 कुट 1, 760 कुट 1, 846 9, 23
कुट 1, 1011. कुट 1, 836. कुट 1, 529. कुट 1, 71 कुट 4, 40 कुट 2, 31. कुट 1, 777 कुट 1,
954. कुट 1, 494 कुट 2, 45. कुट 1, 123. कुट 1, 115. 117 कुट 1, 701 कुट 1, 807. कुट 1,
677. कुट 1, 992. 5, 34. कुट 6, 47. कुट 4, 88. कुट 9, 11. कुट 1, 78. कुट 1, 965. कुट 2 3. कुट 1, 981

घङ्ग 10, 55 घङ्ग 1, 481 घन 3, 21 घण्ट 1, 623. घा 3, 11 घाव 1, 612 घघ 6, 113 घिच 1, 614 घिम्व 1, 624 घिव 3, 22 घी 4 23 घु 5, 9 घुच 1, 631 घुर्न 1, 604 घू 5, 9 6, 105 9, 17 10, 202 घूप 1, 423 10, 232. घूर 4, 46, घूय, घूप and घुच 10, 98 घृ 1, 949 1000 6, 119 घृन 1, 236, घृज्ज 1, 237 घृष 5, 22 10, 306, घृ 9, 24, घे 1, 951 घेक 10, 366 घेप 1, 393 घोर 1, 58, घना 1, 974, घै 1, 957 घन 1, 232 घञ्ज 1, 233 घण and घन 1, 487 घन 9, 2 10, 202 घाख 1, 129 घाच 1, 116 117 घाङ्ग 1, 702 घाड 1, 398 घु 1, 990 6, 107 घुच 6, 107 घेक 1, 79 घै 1, 956 घव 1, 791 793 घवज 1, 233 घवज्ज 1, 239 घवण 1, 481 घवन 1, 954 831 घवन 10 343 घवाङ्ग 1, 703, घट 1, 986.

नङ्ग 10, 14 नङ्ग 1, 632 नख 1, 133 नङ्ग 1 139 नट 1, 332 1818 10, 12 260. नद 1, 55 10, 233 नन्द 1, 67 नन 1, 733 4, 130 9, 48 नन 1, 967 1330 नव 1, 509. नर्द 1, 17 नल 1, 891 10, 260 नय 4, 45 नस 1, 658 नङ्ग 4, 57 नाच 1 7. नाच 1, 6. नाच 1, 656 निच 2, 11 निच 1, 693 निज 3, 11 निज्ज 2, 16 निद 1, 921 निन्द 1, 66 निन्व 1, 621 निल 6, 63 निवाच 10, 339 निश 1 758 निष 1 751 निषक 10 147 नी 1, 950 नील 1, 555 नीव 1 598 नु 2, 26 6, 134 नुद 6, 2 132 नु 6, 104 नुच 4, 9. नृ 1, 817 9, 25, नेद 1, 921 नेष 1, 649

पङ्ग and पङ्ग 10, 74 पङ्ग 1, 696 10, 17 पङ्ग 1, 137. 1045 पङ्ग 1, 187 10, 199. पट 1, 318 10, 212 पट 10, 311 पट 1, 353 पङ्ग 1, 466 पण्ड 1, 301 10, 71 पत 1, 898 4, 51 पत 10, 5. पच 1, 909 936 10, 20. पद 4, 60 पद 10, 350. पन 1, 467. पण्य 10, 39 पय 1, 505 पर्व 10, 392 पर्द 1, 20 पर्ट 1, 439. पर्व 1, 443 पर्व 1, 608. पर्व 1, 644 पल 1, 892, 10, 69 पल्लू 10, 335 पल 1 540 पय 10, 179. पय 10, 316. पय 1, 936 पय 10, 316 पय 10, 179 पा 1, 972 2, 47 पार 10, 363 पास 10 69. पि 6, 112 पिव 10, 222, पिङ्ग and पिङ्ग 10, 40 पिज 10, 31 पिङ्ग 2, 18. 20 10, 31. 217. पिट 1, 313 पिट 1, 392 पिरङ्ग 1, 293 10, 151 पिम्ज 1, 619 पिल 10, 65 पिष 6, 143. पिष 7, 15 पिष 1, 751 10, 22 पी 4, 31. पीड 10, 11 पील 1, 554 पीच 1, 595. पुङ्ग 10, 95 पुङ्ग 1, 229 पुट 6, 71 10, 24 213 पुट 10, 365 पुट 10, 24. पुङ्ग 1, 316. 6, 90. पुण 6, 43 10, 91 पुण्ड 10 251 पुण्ड 1, 316 318. पुण 4, 12 10, 235. पुण्य 1, 45 पुण 6, 16 पुर्व 1, 67 10, 127 पुल 1, 894 10, 61 पुष 1, 732 1, 73, 106 9, 7 10, 210 पुव 4, 15 पुव 10, 93 पुस्त 10, 52 पु 1, 1015 9, 12 पुज 10, 101 पुण 10, 14 पुय 1, 513 पूर 4, 43 10, 261 पूर्व 1, 697 10, 127 पूल 1, 561 10, 91 पूष 1, 706 पू 3, 4 5, 12 6, 109 10, 15 पूव 2, 20 7, 25 10, 205 पूव 2, 21 पूज्ज 2, 15 21 पूङ्ग 6, 39 पूण 6, 40 पूय 10, 20 पूष 1, 707 पू 3, 4. 9, 19 10, 15 पेन 1, 574 पेव 1, 533. पेव 1, 616 पेव 1, 752 पै 1, 963 पैल 1, 496 प्यास 1, 517 प्याड 4, 7 106 प्यै 1, 1013 प्रङ्ग 6, 120 प्रच 1, 902 10, 19 21. प्रच 1, 803 प्रा 2, 52 प्री 4, 36. 9, 2 10, 293 प्रु 1, 1006 प्रुष 1, 100 9, 15 प्रेष 1, 650 प्रैण 1, 486 प्रोष 1, 919 प्रलङ्ग 1, 941 प्रलव 1, 540. प्रिङ्ग 1 67, प्री 9, 2 प्रु 1, 1007 प्रुष 1 736 4, 8 107 9, 56 प्र्लेव 1, 538 प्ररा 2, 46.

फङ्ग 1 119 फण 1 471 फल 1, 549 563 फुङ्ग 1, 565 फेस 1, 575

बङ्ग 1, 694 बट 10, 311 बद 1, 52 बघ 10, 14 बन्द 1, 2 बन्ध 1, 1022 9, 37 10 11 बर्ज 1 445 बर्ज 1 664 671 10, 123 223, 229 बन 1, 89, 10 68, 80, बरद 1,

८72 10, 230 वष 1, 722 वष 4, 105 वाह 1, 306 वाच 1, 5 वाह 1, 676 वाट 1, 339.
 विन्द 1, 65 विष 6, 67. 10, 66 विष 1, 755 विष 4, 108 वीच 1, 403 वृक्ष 1, 122
 10, 173 वृक्ष 1, 169 वृक्ष 6, 93 वृष 1, 911 921 4, 63 वृन्द 1, 925 वृत्त 10, 62. वृष
 4, 106 110 वृत्त 10, 52 वृह 10, 228 वृह 6, 57 वृ 9, 20 वेच 1, 756, वेह 1, 674
 वृष 1, 476 वृ 2, 35, वृत्ती 9, 32

वृक्ष 1, 911 10, 22. वृज 1, 1047 10 194 वृज 7, 16 10, 219 वट 1, 329 817.
 वल 1, 474 वलट 10, 50 वलट 1, 292 10, 50 वलट 1, 12 वलट 10, 143 वलट 1, 611
 वल 1, 524 10, 161 वल 1, 525 वल 1, 728 वल 3, 18 वा 2, 42 वाज 10, 350 वाच
 1, 468 वाच 10, 326, वाच 1, 643 वाच 1, 655 वाच 1, 637 वाच 7, 2 वाच 1, 65
 वी 3, 2. 10, 278 वृज 6, 121 7, 17 वृज 1, 236 वृ 1, 1 10, 237 300 वृष 1, 712
 10, 190 वृ 1, 946 3, 5 वृष 10, 247 वृष 1, 941 वृज 1, 191 वृह 6, 111 वृष 4,
 115 वृ 9, 21 वेष 1, 932 वेष 1, 679 वेष 1, 792 4, 115 वेष 1, 792 वेष 1, 941
 वृज 6, 4 वृज 1, 479 वृज 1, 903 4, 96 वृज 1, 194 875 वृज 1, 876 वृज 10, 151
 वृज 1, 153 वृष 1, 933 वृ 9, 34 वृत्त 1, 941. वृत्त 1, 877 वृत्त 1, 933

वृह 1, 665 10 257 वृक्ष 1, 694 वृक्ष 1, 136 वृक्ष 1, 89 वृक्ष 1, 137 वृक्ष 1, 17
 वृक्ष 1, 111 112 173 वृष 1, 184 वृज 6, 122 वृक्ष 1, 185 186 वृक्ष 1, 354 वृक्ष
 1, 475 वृक्ष 1, 282 वृक्ष 1, 291 344 10, 49 वृष 1, 971 वृक्ष 1, 853 4, 99 10, 165
 वृक्ष 4, 67 8, 9 10, 169 वृक्ष 10, 140 वृक्ष 1, 43 47 9, 40 वृक्ष 1, 13 वृक्ष 1, 590
 वृष 1, 506 वृष 10, 107 वृष 1, 446 वृष 1, 603 10, 107 वृक्ष 1, 522 वृक्ष 1, 523
 वृष 1, 639 वृक्ष 1, 541 वृष 1, 7 0 वृष 1, 723 वृष 4, 112 वृक्ष 1, 102 वृष 1, 766,
 वृक्ष 10, 321 वा 2, 53 3, 6 4, 34 वाक्ष 1, 700 वाह 1, 943 वाच 1, 1021 10, 299
 वाच 10, 75 302 वाच 10 107. वाह 1, 913 वा 5, 4. वा 6, 16 वा 10, 216, वाच
 1, 923 वाच 1, 779. 920 4, 133. 10, 8 वाच 1, 920 वाच 10, 8, वाच 1, 620 वाच
 6, 71 133 वाच 1, 759 वाच 10, 375 वाच 1, 730 6 60. वाच 10, 375 वाच 1, 1041.
 वी 4, 29. 9, 4 10, 231 वीच 1, 496 वीच 1, 550. वीच 1, 596 वृक्ष 1, 147 वृष 1,
 185 6, 136 10, 203 वृक्ष 1, 223 वृक्ष 1, 269 वृक्ष 1, 135 वृक्ष 1, 270 वृक्ष 1, 346.
 6, 81 10, 73 वृक्ष 1, 516. 6, 90 वृक्ष 6, 44 वृक्ष 1, 234 वृक्ष 1, 234 346 348 वृक्ष
 1, 16. 10, 200 वृक्ष 6, 53 वृक्ष 1, 227 वृक्ष 1, 606. वृक्ष 10, 63 वृष 1, 737 4, 111 9,
 58 वृक्ष 4, 111. वृक्ष 10, 83. वृक्ष 4, 89 वृक्ष 1, 1016 वृक्ष 10, 361 वृष 1, 606 वृक्ष 1,
 562. 10, 63 वृष 1, 707 वृक्ष 6, 110 वृक्ष 1, 694. 10, 120 वृक्ष 4, 137 वृक्ष 10, 352 वृक्ष
 1. 269. 2, 57. 10, 304 वृक्ष 1, 270. वृक्ष 6, 33 9, 44 वृक्ष 6, 41. वृक्ष 10, 118 वृक्ष
 9 43. वृक्ष 1, 923 वृक्ष 6, 131. वृक्ष 1, 739 4, 55 10, 305. वृक्ष 9, 22 26 वे 1, 1910
 वेट 1, 313. वेच, वेह and वेच 1 920 वेच 1, 395. वेच 1, 534 वीच 10, 191 वा 1, 976
 वृष 1, 694. 10, 120 वृक्ष 1, 804 वृष 1, 210. वृक्ष 1, 238 वेह 1, 313. वृक्ष 10, 120
 वृक्ष 1, 211. वृक्ष 1, 239. वृक्ष 1, 229 10, 121, वृक्ष and वृक्ष 1, 312. वृक्ष 1, 535
 वृक्ष 1, 953

वृक्ष 10, 153 वृक्ष 1, 1071, वृक्ष 1, 30 10, 156. वृक्ष 10, 3 वृक्ष 10, 1023 वृक्ष 1, 871.
 1033 10, 82 वृक्ष 4, 101 वा 2, 40 वाच 1, 916 वृक्ष 2, 23 9, 9 10, 170 वृक्ष 1, 167.
 वृक्ष 1, 223 वृक्ष 4, 63 7, 7 10, 264 वृक्ष 1 31 वृक्ष 1, 45 वृक्ष 4, 64 वृष 4, 124. वृक्ष
 1, 711 वृक्ष 1, 211

रह 1, 763. 10, 256 रक 10, 197 रच 1, 683. रख 1, 140 रण 1, 822 10, 197 रघ 10, 197. रङ्ग 1, 141 रङ्ग 1, 153 रङ्ग 1, 107 10, 253. रच 10, 313 रज्ज 1, 865 1048. 4, 58. रट 1, 319 रट 10, 373 रठ 1, 357. रथ 1, 472 832 855 रघव 1, 627. रद 1, 54. रघ 4, 84 रघ 1, 428 रक 1, 440 रच 1, 1023 रच 1, 906 रज्ज 1, 441 रज्ज 1, 401. रज्ज 1, 412 रच 1, 511 रज्ज 1, 439 रच 1, 745 रच 10, 385 रद 1, 767. 10, 84. रद 10, 312 रघ 2, 48 राख 1, 126 राघ 1, 113 राज 1, 874 राघ 4, 71. 5, 16 राघ and राघ 1, 657 रि 5, 23 6, 111 रिख 1, 151 रिङ्ग 1, 164 रिच 7, 4. 10, 273 रिचव 1, 626 रिच 6, 23. 30 रिज्ज 6, 30 रिच 6, 126 रिच 1, 725 4, 120. रिह 6, 23 री 4, 30 9, 30 र 1, 1008. 2, 24 रघ 10, 248 रङ्ग 1, 169 रच 1, 781 रच 6, 123 10, 262 रट 1, 783. 10, 132. 243. रठ 1, 359 783 10, 243 रद and रघट 1, 349 रघट 1, 349 368. रद 2, 58 रघ 4, 65 . 7, 1 रघ 4, 125 रघ 6, 126 रघ 1, 724 4, 120 10, 132 रद 1, 912 रघ 10, 362 रघ 10, 387 रघ 1, 709 रैक 1, 80 रैज 1, 195 रैट 1, 917. रैच 1, 396 रैच 1, 410 रैच 1, 540 रैच 1, 651 रै 1, 958 रौड 1, 377. 378 रौड 1, 377.

सक 10, 197. सख 10, 5. 157. सख 1, 142 सज 1, 823 10, 197. सङ्ग 1, 143 सङ्ग 1, 154 सङ्ग 1, 108. 172 10, 220 254 सख 1, 221. सज 1, 257. 6, 10. 10, 10. सज 10, 374 सज्ज 6, 10 सज्ज 1, 258 10, 30. 244. सज्ज 10, 374. सट 1, 320 सज 1, 381. 852. 10, 7 148. सघट 10, 9 259 सच 1, 423. सच 1, 1024. सज्ज 1, 402. 404. सज्ज 1, 444 सज 1, 332 10, 143 सच 1, 937 10, 189 सच 1, 746 10, 189 सा 2, 49 साख 1, 127. साच 1, 114 साज 1, 259 साज्ज 1, 222. साज्ज 1, 260. साज 10, 339 सिख 6, 72. सिङ्ग 1, 165. 10, 199. सिच 6, 139 सिच 4, 70 6, 127. सिह 2, 6. सी 4, 31. 9, 31. 10, 269. सुङ्ग 1, 212. सुज्ज 10, 31 218 सुट 1, 336. 784. 4, 113. 10, 214. सुट 1, 360 785. 6, 87 सुट 1, 336 350 6, 87 सुट 1, 350 10, 27. सुट 1, 350. 366. 369. सुज्ज 1, 366 सुच 4, 126. 6, 137. सुच 4, 128 6, 22 सुज्ज 1, 454. 10, 114 सुच 1, 336. सू 9, 13 सूच 1, 708. 10, 70 सूच 1, 397 सूच 1, 436. सूच 1, 76 10. 236. सूच 1, 177. 10, 237. सूड and सूड 1, 379 सूड 1, 277. स्पी and स्पी 9, 31.

वच 1, 693. वख 1, 134. वङ्ग 1, 88. 95. वङ्ग 1, 135. वङ्ग 1, 156. वङ्ग 1, 110. वच 2, 54. 10, 293 वज 1, 271. 10, 75 वङ्ग 1, 204 10, 163. वट 1, 322. वट 10, 311, 372. वट 1, 354. वच 1, 473 वघट 1, 351 10, 48 वघट 10, 372 वघट 1, 281. वघट 1, 290. 10, 48 वद 1, 816 1058 10, 237 वच 1, 490 491 841. 863 8, 8. 10, 296. वज्ज 1, 11 वच 1, 1052. वङ्ग 1, 539. वच 1, 868 902 वच 1, 504 वर 10, 308. वर्च 1, 175 वर्च 10, 18 वर्च 10, 391 वर्च 10, 112 वर्च 1, 644. वर्ह 1, 669. 671. 10, 123. वख 1, 520. 857 वरक 10, 35. वरज 1, 152. वरज 1, 413. वङ्ग 1, 521. वरद 1, 670. 672. वच 2, 70. वच 1, 722. वरक 1, 101 वरज 10, 363. वच 1, 1054. 2, 13. 4, 108. 10, 204. वच 10, 392. वरक 1, 101. वरज 10, 144. वद 1, 1053. वा 2, 41. वाङ्ग 1, 699. वाङ्ग 1, 223. वाड 1, 306. वाज 10, 336. वावृ 4, 52. वाघ and वाघ 4, 54. वाघ 10, 333. विच 7, 5. विज 6, 129. 10, 233 विज 3, 12 6, 9. 7, 23. विट 1, 333. विच 1, 33. विह 2, 55. 4. 62. 6, 133 7, 13. 10, 168 विच 6, 36 विज 6, 66 10, 65. विज 6, 130. विच 1, 729. 3, 13. 9, 54. विह 1, 753. वी 2, 39 वीज 1, 197 वीर 10, 355. वुङ्ग 1, 169. वृ 5, 8. 9, 33. 10, 271 वृह 1, 772 वृक 1, 92. वृच 1, 633 वृच 7, 24. वृच 2, 19. 7, 24. 10, 270. वृज्ज 2, 19. वृच 6, 40 वृच 1, 795. 4, 52. 10, 241. वृच 1, 796. 10, 242. वृच 4, 116. वृच 1, 733.

9, 9 स्तु 9, 6 स्तुन्द 1, 9 स्तुम् 9, 9 स्तद 1, 805, 872 स्तन 1, 577 ९९ स्तुड 6, 91
 स्तक 1, 919 स्तन 4, 159 839 स्तन 10, 313 स्तन 1, 883 स्तम् 1, 113 9, 7 स्तिघ 5,
 19 स्तिघ 1, 387 स्तिघ and स्तीघ 4, 17 स्तु 2, 34 स्तुघ 1, 188 स्तुन 1, 121. स्तुम् 9, 7
 स्तप 4, 127 10, 134 स्तु 5, 6 स्तुघ 1, 691 स्तुह 6, 58 स्तु 9, 14 स्तेन 10, 319 स्तेप
 1, 358 स्ते 1, 971 स्तीन 10, 377 स्तै 1, 959 स्थर 1, 827 स्थन 1, 839 स्था 1, 975
 स्थि 1, 692 स्थुड 6, 91 स्थुल 10 356 स्त्र 1, 864 4, 5 स्त्रा 1, 869 2, 13 स्त्रिट 10,
 37 स्त्रिट 4, 91 10, 36 स्तु 2, 29 स्तुघ 4, 5 स्तुह 4, 90 स्तै 1, 970 स्पन्द 1, 11 स्पर्ध 1 3
 स्पर्ध 1, 611 स्पश 1, 936 10 141 स्तु 5, 13 स्तुघ 6, 128 स्तुह 10, 325 स्तु 9, 18 स्तुट
 1, 352 10, 91 स्फरट and स्फरट 10, 4 स्फर 6, 95 स्फल 6, 96 स्फाघ 1, 616 स्फिट
 10, 36 91 स्फिट 10, 91 स्फुट 1, 279 352 6, 80, 10, 182 स्फुड 6, 97 स्फुवट 1, 352
 10, 4 स्फुवट 1, 297 10, 4 स्फुर 6 95 स्फुर्ज 1 223 स्फुर्ज 1, 254 स्फुल 6, 96 स्वि 1,
 936 10, 37 स्विट 10, 37 स्वील 1, 552 स्तु 1, 845 980 5, 13 स्वन्द 1, 738 स्वन 1,
 878 10, 154 स्वश 1, 790 स्वश 1, 420 790 स्वङ्ग 1, 83 स्वम् 1, 420 794 स्वम 1, 457.
 स्वम् 1, 458 स्वम 4, 3 स्तु 1, 987 स्नेक 1, 82 स्नै 1, 967 स्वङ्ग 1, 96 स्वङ्ग 1, 1025
 स्वद 1, 18 10, 263 स्वन 1, 861. 879 स्वप 2, 39 स्वर 10, 317 स्वर्त 10, 80 स्वर्द 1, 19
 स्वल 1, 576 स्वस्व 1, 100 स्वाद 1, 23 स्विद 1, 730 4, 79 स्तु 1, 979 स्तु 9, 22

वट 1, 334 वट 1, 358 वद 1, 1026 वन 2, 2 वन 1, 495 वय 1, 545 वर्ध 1,
 547 वल 1, 890 वल 1, 757 वर 3, 7 8 वि 5, 11 विघ 7, 19 10, 249 विक्क 1, 914.
 10, 116 विट 1 339 विषट 1, 237 विन्व 1, 622 विल 6, 69 विष्क 10, 116. वु 3, 1
 वुड 1, 375 6, 102 वुड 1, 238 296 वुर्ज 1, 226 वुल 897 वूड 1, 375 वू 1, 947.
 3, 15 वष 1, 741 4, 119 वेड 1, 235 343 वेड 1, 304 815 वेड 9, 60 वेघ 1, 652 वीड
 1, 305 576 वीड 1, 376 वू 2, 72 वल 1, 841 867. 897, वन 1, 824 वप 10, 116 वव
 1, 743 वाव 1, 26 वी 3, 3 वीड 1, 225 वेघ 1, 650 653 वन 1, 825. वप 10, 116. वष
 1, 744 वाद 1, 27, वल 1, 843. 867. 897. वू 1, 978. वू 9, 21. व्ने 1, 1057.

(III) AN ALPHABETICAL INDEX TO THE UNADI SUTRAS.

N B — The figures refer to the Serial numbers of the Unadi Sutras as given in the Siddhanta Kaumudi

76 अगारे किय	388 अनिचिचिचिचिचि°	735 अचयाव भावना°
554 अग्यादयस्य	606 अनिचिचिचिचि°	45 अचिनइयोष्टिचच्
678 अङ्गतेरचिरि°	655 अनेकु°वप	144 अचिचिचिचिचि°
417 अङ्गिनदिनन्दिभ्य°	741 अनेस्तुट् च	441 अचित्तुस्तुतन्निभ्य ई.
493 अङ्गेनलोपश्च	702 अनेः सच्	163 अने भृजः
581 अच ह्	46 अनेदीर्घश्च	615 अचिन्नादिभ्य इलोञौ
712 अच् तस्य जङ्गच्	616 अनेर्द्धिचति चित्	589 अचिञ्चकिभ्या
314 अजियमिश्रीङ्भ्यश्च	176 अमितभ्योदीर्घश्च	575 अचिपलाव्योऽहो°
330 अजियुधुनीभ्यो°	502 असंश्रुतिच्	152 अश्रुमणिलटिकणि°
53 अजिरमिचिरमिचिल°	472 अस्त्रीचः	340 अशेलेयश्च
321 अजिवरीभ्यो लिच्	268 अर्थिभ्युचिहुच्	52 अशेर्लिच्
208 अजेरज च	27 अर्जितुशिकम्पनि°	235 अशेरज च
573 अम्यतिभ्या च	471 अर्जेर्भ्यो ज+च	353 अशेः वरः
504 अच्चे को वा	341 अर्जेर्लिङ्गच् च	439 अशेर्निच्
678 अङ्गव्यञ्जिभ्युणि°	274 अर्तिपूवपिचत्री	348 अशेर्देवने
372 अङ्गिभ्युचिभ्यः क्तः	262 अर्तिष्टुभ्यम्°	633 अशेर्देवने युट् च
8 अचश्च	140 अर्तिस्तुष्टुः	738 अ-वेराङ्गु°
86 अलोकाङ्गश्च	135 अर्तिगृभ्या सच्	189 ः/लोतेरश्च
129 अचक्षुस्त्वृजः	211 अर्तेः किदिच्	710 अरुवाद्दयश्च
400 अत्यविचलितनि°	415 अर्तिमिभ्रनि च°	137 अविचञ्जिभ्या विचच्
682 अचिभ्यो जुनच्	385 अर्तेर्निश्च	12 असेकरच्
508 अचिचिचिभ्युणि°	218 अर्तेर्गुणः युट् च	33 आङ्परयो. खनि
558 अदर्धे च	487 अर्तेवश्च	590 आङि मिदिभ्या
265 अदेर्मुट् च	168 अर्तेर्निचि	263 आङिभ्योः सनश्च दचि
178 अदर्दीर्घश्च	343 अर्तेश्च	205 आङिपणिपनि°
511 अर्देजिनिश्च	71 अर्तेश्च दुः	450 आङि लिच्
648 अर्देर्भ्यो च	688 अर्तेश्च	366 आङको लुचि
460 अनिहचिभ्या किच्	698 अर्तेः क्युश्च	80 आतृकम्पुडिच्
335 अतुङ् नदेश्च	637 अर्तेवश्च	365 आत्रकः श्रीङ्भिव°
93 अतृङ्भ्रभ्रङ्गकफेल्	522 अर्तेवः	630 आपः कर्माख्यायाच्
417 अङ्गे च	74 अर्भकपृथुक°	74 आप्रोतेर्हस्वश्च
548 अन्धेभ्योऽपि द्रव्यन्ते	348 अर्शेर्देवने	218 आप्रोतेर्हस्वश्च
25 अपदु युपु रय.	168 अलीकादयश्च	617 आ प्रणिण निक्किभ्याङ्
541 अद्वादयश्च	142 अवतेष्टिलोपश्च	562 इयुपधाद किच्

- 654 इय आगोऽराये च
 640 इय आगवि
 664 इय आगविः
 436 इयः कित्
 432 इयस्तयस्तयसुमी
 285 इयिषवकिजदीकुण्यं
 326 इयभीकापायं
 153 इयभीभ्या यत्
 599 इन्देः कभिर्नलोपयच
 51 इयिन देसुदिलिदिं
 145 इयिषुभीन्निदसिं
 440 इयेः यत्तुः
 431 इय्यिभ्या तक्त्
 464 ईयेः किद्वस्वयच
 13 ईयेः किच्च
 199 उद्वत्तं च
 49 उदके तुम्भी च
 646 उदके युट् च
 639 उदके युट् च
 693 उदिषेर्देसिः
 701 उदि दृक्वातेरं
 531 उद्वर्तेक्षत्
 351 उदिद्विषुयिभ्याभ्यश्च
 12 उद्वेदिचादेः
 236 उद्वेर्नलोपयच
 399 उद्वर्ते यसे
 634 उद्वेर्नलो यलोपय
 484 उद्वकादयश्च
 367 उद्वकदर्विहेानिनः
 538 उद्वकाद यत्तु
 604 उद्विषिभ्या कित्
 164 उद्विकुपयतिं
 425 उद्विकुटिदलिकविं
 676 उयः कित्
 721 ऊर्जिद्वयाते
 728 ऊर्जेर्तेर्देः
 30 ऊर्जेर्तेर्नु लोपयच
 414 ऊर्जेरः
 465 ऊर्जेरच
 732 ऊर्जेः कोकश्च
 188 ऊर्जेन्द्रायश्च
 247 ऊर्जिभ्याभिमन्दि
 445 ऊर्जित्य ऊर्जित्यऊर्ज्य
 92 ऊर्जेरन्व
 350 ऊर्जेर्जाती
 406 ऊर्जिभ्याभ्या कित्
 516 ऊर्जिभ्याभ्याभ्यश्च
 78 ऊर्जिभ्याभ्याभ्यश्च
 278 ऊर्जेर्जिच्च
 138 ऊर्जेरन्व
 420 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 360 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 64 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 103 ऊर्जेरन्व
 526 ऊर्जेर्नित्यविधिं हि
 157 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 334 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 427 ऊर्जेरन्व
 66 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 62 ऊर्जेरन्व
 72 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 421 ऊर्जेः किद्विषोपयायाः
 55 ऊर्जेः पयच
 100 ऊर्जेरन्व
 527 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 448 ऊर्जेरन्व
 104 ऊर्जेरन्व
 707 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 475 ऊर्जेर्नुट् च
 88 ऊर्जेरन्व
 459 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 84 ऊर्जेरन्व
 600 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 50 ऊर्जेर्नुट् च
 65 ऊर्जेरन्व
 4 ऊर्जेरन्व
 523 ऊर्जेः कित्
 629 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 586 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 528 ऊर्जिभ्याभ्याभ्याभ्याभ्यश्च
 529 ऊर्जेर्नुट् च
 59 ऊर्जेर्नलोपयच
 310 ऊर्जेरन्व च
 22 ऊर्जेरन्व
 534 ऊर्जेरन्व
 416 ऊर्जेः ऊर्जे
 630 ऊर्जेरन्व
 549 ऊर्जेरन्व
 525 ऊर्जेरन्व
 6 ऊर्जेरन्व
 24 ऊर्जेरन्व
 476 ऊर्जेरन्व
 571 ऊर्जेरन्व
 716 ऊर्जेरन्व
 77 ऊर्जेरन्व
 726 ऊर्जेरन्व
 430 ऊर्जेरन्व
 181 ऊर्जेरन्व
 499 ऊर्जेरन्व
 16 ऊर्जेरन्व
 392 ऊर्जेरन्व
 300 ऊर्जेरन्व
 722 ऊर्जेरन्व
 323 ऊर्जेरन्व
 356 ऊर्जेरन्व
 1 ऊर्जेरन्व
 81 ऊर्जेरन्व
 264 ऊर्जेरन्व
 287 ऊर्जेरन्व
 198 ऊर्जेरन्व
 569 ऊर्जेरन्व
 313 ऊर्जेरन्व
 161 ऊर्जेरन्व
 585 ऊर्जेरन्व
 156 ऊर्जेरन्व
 282 ऊर्जेरन्व
 627 ऊर्जेरन्व
 469 ऊर्जेरन्व
 241 ऊर्जेरन्व
 336 ऊर्जेरन्व
 293 ऊर्जेरन्व
 473 ऊर्जेरन्व
 405 ऊर्जेरन्व

597 कोररश्	95 घो जुह च	79 जीवेरातुः
724 कानिगनिगनि°	224 ग्वागुदिया डौः	166 जूवृज्भ्यामृयच्
564 कानिगनिगतिस्त्°	149 घर्भः	409 जूवृचिभ्या कच्
204 क्रिय हृक्च्	477 घर्भः क्रिय	497 जूवृत्तुवावृभ्यः क्रिय्
714 क्रियेरन्तो लोपश्च	495 घृणिघृणिपाणि°	374 जेह्म् ह् चोदात्तः
737 क्रियेरीञोप°	174 चक्रिभ्योचञो°	183 जोरी च
426 कृणे. समसारश्च च	279 चचे गियच्	114 जमन्ताङ्गः
115 क्वादिभ्यः कित्	675 चचेर्बहुल गियच्	701 छित्तनेर्भु ह् च०
217 क्रिग्वचिप्रच्छि°	461 चङ्कण. कङ्कणश्च	85 छित्तकसिपद्यतैः
192 कृत्तुश्चिपिपचश्च°	739 चतेरश्	371 कुमिषुकृभ्या कियच्
746 समेवपथालोपश्च	661 चन्देरादेस्त् डः	223 तनोतेरनश्च च
267 चिपेः क्रिय	670 चन्द्रे ङो हित्	733 तनोतेर्ह उ चन्वच्
338 कुचिचिगिभ्य°	614 चरेर्भुत्ते	358 तन्युचिभ्या चत्तश्च
456 खजेराकः	750 चरेश्च	118 तनित्विचिचिह्निभ्य°
582 खनिक्यवि°	642 चायतेरङ्गे ह्रस्वश्च	747 तरतेङ्गि
36 खचश्चकुपीयु°	73 चायः चिः	120 तरत्यादिभ्यश्च
395 खलतिः	222 चिक् च	213 तलिपुलिभ्या च
311 खलपश्चिपश्चश्च	618 चिते कचःकच्	48 तचेर्णिङ्वा
521 गडेश्च	717 चीकयतेराट्°	98 ताडेर्णिङ्गुवच
389 गडेरादेश्च कः	111 चुपेरञोपधायाः	301 तिलेदीर्घश्च
418 गडे. कङ् च	307 च्युचः क्रिय	172 तिथपृष्ठपृथपृथ°
127 गपश्चकुनी	225 च्विरव्ययच्	422 तुषारादयश्च
669 गतिकारकोप°	246 छन्दस्यसानच् शुजृ	342 तुषाख्याया चित्
478 गभीरग र्भ रौ	2 छन्दधीयाः	258 तुम्तुचौ शचि सदा°
123 गन्धस्यदोः	124 छात्रलदिभ्यः कित्	295 तुपि शुचिरचि°
237 गनेर्गश्च	284 छिवरछत्वरधीवर°	689 तुहेः क्रो हलोपश्च
611 गनेरा च	113 क्रो गुग्गुल्वश्च	411 तूभूवद्विचिभाषि°
227 गनेर्होः	545 जश्वादयश्च	132 त्यजितनियजिभ्यो°
814 गनेः कञ्चश्च	547 जनिदाप्युवृज्मदिषा°	5 ओ रश्च लः
449 गनेरिनिः	591 जनिषुकृभ्यामिभनिच्	69 ओ हुट् च
214 गनेर्ल लङ्	575 जनिष्विभ्यामिभ	337 ओ रश्च लो वा
170 गक्षोनि	273 जनेचिः	677 दमेरुशिः
299 गादाभ्यामिभ्यश्च	553 जनेर्यक्	729 दधातेर्यन्तुह् च
598 गिर उङ्गश्च	727 जनेस्तु रश्च	229 दमेर्होचिः
609 गुपृवीपचिचिचि°	719 जनेररश्च च	90 दरिद्रातेर्यन्तोपश्च
683 गुषेकनः	711 जनेष्ट्व् लोपश्च	490 दलिभ
56 गुपादिभ्यः कित्	233 जचिचहोरिच्	692 दशेरश्च
352 गुधिपयोर्दको च	319 जहातेर्ह् ङस्तलो°	691 दशेष्टनो°
143 ग्रहेरा च	194 जहातेर्ह् च	742 दहेर्गो लोपो°
748 ग्रहेरनिः	141 जहातेः कन्वद्.	612 दादिभ्यश्चकन्दचि
150 ग्रीधनः	730 जीर्यतेः क्रिपूरश्च चः	315 दाभाभ्या जुः

380 दिधिषाभ्यः
 259 दिवेभ्यः
 404 दिव कित्
 603 दिवेर्दु च
 498 दिवो द्वे दीर्घरवां
 423 दीको जुट च
 373 हुवनिभ्या दीर्घरव
 210 हुदधिभ्यानिनश्
 180 हुरिणो लोपश्च
 626 हुलातेर्ह्रस्वश्च
 131 हुलातेः पुनह्रस्वश्च
 434 हुदधिभ्या भः
 3 हुवनिभ्यनिचरिं
 6 देवेऽह च
 270 द्युतेरिजिज्ञादेशश्च भः
 9 धाम्ये निट्
 289 धाद्युवस्यज्जतिभ्यो
 557 धाम्योः समसारश्च च
 317 धृट इह
 242 धृषेधिच् च ल०
 294 धेट इह
 195 धनी धन च
 49 नजि व्ययेः
 258 नजि च नःदेः
 87 नजि कान्तेर्नलोपश्च
 159 नजि जहातेः
 666 नजि इन इह च
 255 नसूनेष्टुत्वष्टुष्टोष्टु
 260 नयतेर्हिच्
 653 नहेर्दिधिभ्यश्च
 704 नहेर्हलोपश्च
 568 नहो भश्च
 593 नानवृषीभ्यभ्यो
 17 नावभ्योः
 177 निःश्वेर्नलोपश्च
 486 निवो निः
 169 निषीचणीवाभ्या
 688 कुनो जुट् च
 91 नृक्षिभ्योः कृः
 370 नःपाप् इह च
 694 नौदीर्घश्च

578 नौ व्यो यलोपः प्र०
 530 नौ यञ्जोर्घश्चिच्
 328 नौ सदक्षिच्
 283 नौ सदेः
 327 नौ हः
 662 पधिवधिभ्या जुट् च
 480 पच वलिनश्च
 190 पधिनशोर्जु कन्क्
 718 पधिनचयोर्गिञ्चो
 230 पथेरिज्यादेशश्च चः
 458 पतस्य च
 119 पतेरङ्गपक्षिणि
 357 पतेरश्च लः
 512 पतेरक्षिच्
 625 पदिमयिभ्या निट्
 672 पपक्षि च
 453 परने कित्
 517 पुरः कुचच्
 219 पौ प्रथेः चः लपदान्ते
 386 पर्जन्य
 363 पर्देर्निःसमसारं
 620 पातेर्जु नसुल्
 686 पातेरति
 645 पातेर्वले जुट् च
 500 पातेर्हति
 167 पातृपुष्टिर्हतिरिति
 306 पानो विधिभ्यः चः
 136 पारयतेरधिः
 458 पिनाकादयश्च
 274 पिबतेर्युक्
 378 पित्रे कित्
 519 पीयेरचन्
 359 पीयुक्क्षिभ्या
 673 पुरधि च
 674 पुररवाः
 607 पुषो ह्रस्वश्च
 447 पुषः कित्
 696 पुषो यवपुनह्रस्वश्च
 394 पुषिरिजिभ्या कित्
 518 पुहनिभ्यश्च
 23 पुषिर्दिधिधिधिधि

70 पः कित्
 559 प्र ईर यदोस्त्रुट् च
 58 प्रतिकटिकुटिगतिं
 28 प्रविप्रदिभ्यस्त्वा
 749 प्रयेरनश्च
 34 प्रयः कित्संमसारश्च च
 151 प्रथेः चिवस्यमं
 201 प्राकपक्षिचयः
 740 प्रा (मे) तत्तरन्
 452 प्रे स्य
 577 प्रे हरतेः कृषे
 438 प्लुपिकुपिः कुविभ्यः
 346 प्लुवेरञ्जोपधायाः
 463 फर्षीकादयश्च
 18 फलिपाटिननिभ्यनिं
 715 फलेरितजादेशश्च चः
 339 फलेर्जु क् च
 286 फेननीनो
 288 बन्धेर्गिचिपुषी च
 457 बलाकादयश्च
 281 बहुलनम्यत्रापि
 182A बहुलनम्यत्रापि
 197 बहुलनम्यत्रापि
 209 बहुलनम्यत्रापि
 238 बहुलनम्यत्रापि
 254 बहुलनम्यत्रापि
 588 हृहेर्नोऽह
 269 हृ हेर्नलोपश्च
 413 भःदेर्नलोपश्च
 63 भातेर्हवतुः
 138 भिवः पुनह्रस्वश्च
 148 भिवः पुनवा
 191 भिवः कृकन्
 304 भुजिह्वभ्या
 584 भुषेः कित्
 333 भुषो कित्
 451 भुवश्च
 272 भुवः कित्
 488 भुवः कित्
 659 भूरिजिभ्या कित्
 613 भूवादिभ्यभ्यो

232 भूज उच्च	467 वृद्धः कीदृक् कृद्धो	720 वचननिभ्या विश्व
125 भूजः किमुद् व	482 वृक्षनिभ्यामुक्षो	316 वक्षेर्गव
397 भूजश्चित्	303 यत्निमनिमुन्मि	387 वदेरान्यः
7 भूशीभृशुचरित्व	257 यतेर्द्व द्विरच	291 वने रिञ्चोपधायाः
393 भृशुद्ध्यमजिपविष	442 यापोः किद्ध्य च	408 वयश्च
228 भ्रमेरवहूः	146 युजिश्चित्तिजा	671 वयसि धाजः
563 भ्रमे समसारकच	250 युधिबुधित्वि	566 वषोर्दक्षिरवाहिरव्ये
240 भ्रष्टुभ्रष्टिभ्य	139 युष्मविभ्या मदिक्	244 वर्तमाने वृषद्ध्य
602 भ्रष्टिभ्यमनिमनिद्वि	31 यो द्वे च	542 वलिनलितनिभ्याः
41 भृशुरादयश्च	239 रञ्जेः वयुन्	19 वलेर्गु वच
565 भनेरवहू	632 रपेरत यश्च	483 वलेरवहूः
276 भनेर्धरकन्दवि	26 रपेरिञ्चोपधायाः	681 वयोः कनचिः
315 भनेर्दीर्घरच	101 रमेर्द्व द्विरच	474 वयोः कित्
751 भङ्गेरवहू	193 रमे रश्च लोवा	231 वयोः कित्
454 भव्यः	297 रमेस्त च	567 यत्निवपियजिराजि
38 भव्दिश्विभ्यश्चि	506 रमेर्निर्त्	660 वषेर्णिद्
731 भव्यतेर्गलोपो	656 रमेश्च	622 वषेस्तिः
634 वषेकरन्	383 राजिरव्यः	354 वषेश्च
43 वषेश्च	227 रातेर्हैः	75 वषेस्तुन्
520 वस्तेर्गु वच	510 राशादिभ्या मित्	271 वषो रमेः सन्नायाच्
31 वदति इत्यश्च	408 राशिबलिभ्या च	402 वहिषुभ्या कित्
216 वद्वेरिभ्यश्च	298 राक्तावाक्तास्त्वया	503 वहिवस्वर्दिभ्यश्चि
706 वाक् लजो नय् च	641 रिचैर्यने पिच्च	494 वहिनिपुत्रका
552 वाक्काशविभ्या धः	621 वधिभुजिभ्या	663 वहिहावाक्य
57 निधिसादयश्च	628 वधिबलिभ्या	88 वदो वच्च
594 निधुने वनिः	398 वदिविदिभ्या कित्	444 वातमनीः
665 निधुनेऽवि	543 वशातिभ्या कृन्	576 वातेर्दिश्च
544 निपीभ्या हः	407 वषार्निभुश्च	687 वातेर्निद्
67 नीमःतेष्वरन्	410 वहिभदिनीविभ्याः	186 वाविभ्येः
40 वृक्षरद्वर्द्दी	47 वद्वर्द् द्विरच	428 विटपिबृचविशिषोक्तपाः
128 वृद्धिप्रोपगो	215 वद्वश्च	121 विशादिभ्यः कित्
202 वृषेर्दीर्घरच	377 वद्वेरश्च लो वा	680 विदिभुजिभ्या विरये
280 वृषेः किच्च	651 वपे वृष्ट् च	067 विद्याजो वेच च
703 वृषेः लो वृषे	182 वोर्दक्षिणुद्ध्य च	479 विद्याविहा
61 वृषेरादयः	290 वषेरद्ध्य च	322 विलेः किद्ध्य
551 वृष्यकविभ्याः लः	443 वषेर्गु वच	491 वीककाकवदिभ्यो निः
513 वृक्षिभ्यामीचिः	29 वृक्षवह्वोर्नलोपश्च	433 वीपतिभ्या तनन्
37 वृष्यवाद्यश्च	135 वृद्धेर्नलोपश्च	345 वृत्तवदिद्विभ्यो
94 वृष्योचतिः	736 वीरीकोर्द्वस्वः	643 वृद्धीभ्या
82 वृषेर्गु वरच	375 वीष्टपलितो	207 वृजेः किच्च
110 वृषेर्गुलोपश्च	509 वृक्षवाद्यश्च	381 वृज वरचः

390 वृजद्विषय
 690 वृजद्विषयि
 362 वृतेर्द्विषय
 583 वृतेरव्ययसि
 429 वृतेस्त्विकम्
 266 वृतेरव्य
 496 वृद्ध्या विन्
 187 वृद्धिपिभ्यां रश्
 200 वृद्धिकृपोः किकम्
 106 वृषादिभ्यश्चिचत्
 543 वृषोः पुण्डरी च
 212 वेपिमुसोर्ह स्वरच
 401 वेजस्वत् च
 515 वेजो द्विच
 592 वेज सर्वत्र
 175 वी कसेः
 624 वी तसेः
 39 व्यये समवासा किकम्
 744 व्याडि प्रातिह्यं
 638 व्याधौ युट् च
 524 यकादिभ्योऽट्
 112 यकिश्वयोर्निवृ
 332 यकेनोत्थोन्त्यु
 501 यकेर्ध्व तिश्
 35 यते च
 60 यतेस्त च
 105 यतेर्वरच
 537 यतेर्वन्
 102 यते सः
 485 यलिनविहभ्यां
 44 याचयेराचौ
 540 याचयिभ्या वदनी
 481 यीको पुक्कृच्यं
 705 यीको ह्रस्वरच
 556 यीकृच्ययिचि
 396 यीकृच्ययिचनित्वं
 325 युक्त्वयोरकाः
 179 युवेर्द्वरच
 185 युविचिमीना दीर्घरच
 419 युक्तास्त्रुक्तात्
 120 युषातेर्ह स्वरच

10 युस्त्रुनिविहभ्यश्चिच
 130 युवृभ्योऽटिः
 470 युवृभ्या किकम्
 462 युवृभ्या द्वे
 384 युवृभ्योरच
 155 युवृभ्योर्ह्रस्वा
 20 येः कित्सव्यवह
 709 यन्निच्यते
 206 यथास्त्वाह्नं
 636 ययतेः स्वाङ्गे
 379 युवृभ्योर्ह्रस्वा
 446 यः कश्च
 570 यः यकुनी
 302 यिलवेरचोपधायाः
 32 यिलवेः कश्च
 160 यन्नुच्यते
 514 यन्नुच्यतेरिचत्
 252 यिलवेर्द्वरच
 635 ययेः समवासा च
 355 ययर्वाचिच
 158 यय्यभ्यां तट् च
 535 यनीसः
 189 यनि कसे उक्च
 249 यन्यानचतुवः
 171 यनीसः
 579 यनाने सयः च बोदासः
 165 यतेर्ध्व
 679 यतेर्ध्वर्वादि
 134 यतेर्द्विः
 305 यतेर्द्विः
 361 यतेर्द्विच
 424 यतेर्द्विच
 466 यतेर्द्विच
 582 यतेर्ध्व
 601 यतेर्ध्वभ्यां ह्रन्
 560 यतेर्ध्वभ्यां ह्रन्
 587 यतेर्ध्वभ्यां यनिच
 631 यतेर्ध्वभ्यां ऽयुक्च
 154 यतेर्ध्वभ्यां
 54 यलिनविहभ्यश्चिच
 261 ययवेरचोपधाया

245 ययवसपदेह्य
 273 यये चरच
 595 यातिभ्यामनिच
 550 यातिभ्यश्चिच
 256 याचयेर्ध्वन्
 623 याचयेः
 743 यिचः संवायां
 69 यिलनिगमिचिच
 605 यिलनिगमिचिच
 292 यिलवेर्ध्व
 586 यिलवेर्ध्व
 296 युजो दीर्घरच
 234 युजो दीर्घरच
 644 युजो दीर्घरच
 391 युविदेः कश्च
 318 युवः कश्च
 221 युवः कः
 309 युवभ्या निच
 184 युवभ्यानिच
 507 युवः कः
 619 युवः कः
 15 युवेरच
 364 युवभ्योर्ध्व
 122 युवभ्योर्ध्व
 492 युवभ्योर्ध्व
 349 युवभ्योर्ध्व
 324 युवभ्योर्ध्व
 695 यी रनेः कौ द्वे
 649 ययवेरच स्वाङ्गे
 312 यलिनविहभ्यश्चिच
 308 युवो दीर्घरच
 382 युवः कसेव्यवह
 608 यथायतेर्द्व
 645 ययः किकम्
 116 ययवतिह्रस्वा
 320 ययो युः
 555 ययवतिह्रस्वा
 539 ययः स्वाङ्गे
 708 युवेर्ध्व
 173 ययवतिह्रस्वा
 68 ययवेर्ध्व

11 स्वन्दे संसारश्च°	505 इन्देरह च	220 इव इलुवश्च
14 स्वन्देः सलोपश्च	412 इन्देर्दुट् दि च	561 इपिपिबिडिबृति°
329 स्वनेरीट् च	723 इन्देर्दु नाद°	590 इष्टुष्टुस्त्वुष्टुभ्य°
203 स्वनेः संसारश्चश्च	713 इन्दे शरीरावयवे°	96 इष्टेवस्त्वु
697 स्वने चि कुट्°	34 इरिभितयोर्दुषः	376 इष्ट्याभ्यामितम्
162 इनिकुशिनोरनि	725 इर्यते कथ्यन्ति°	97 इष्टसहिपुषिभ्य°
596 इनिमशिभ्या चिकन्	369 इष्टेष्टुविषयानि°	331 द्वियो रश्च लोवा
196 इमेो अथ च	699 द्विष्टेरीरक्षीरक्षी	368 द्विप कुक्कुश्च लो वा
147 इन्देर्दि च	610 इयानामुनविभ्य°	
745 इन्देरच् पुरच्	251 इन्देः समो लुक्	

0

IV — ALPHABETICAL INDEX TO THE PHIT SŪTRAS

35 अक्षस्यादेवम्°	76 तित्यशिक्ष्यम्°	77 तित्त्वमक्ष्यवी°
14 अक्षुण्डीदक्ष्यम्°	27 तुल्यध्यानाम्°	68 अक्षिप्यापादयो°
50 अथ द्वितीय°	51 अथवा प्राक्त्वं°	57 मक्षरचकट°
24 अथादिः प्रावश्च°	78 त्वन्त्वचमसिने°	23 नादीना च
16 अङ्गु नस्य वृ°	63 यान्तस्य च°	85 यथेति पादान्ते
36 अर्धस्यावम्°	8 दक्षिणस्य चाधी	62 यान्तस्यान्त्या°
17 आर्यस्य स्वा°	46 धान्याना च°	56 युतन्त्वयन्ता°
18 आथावा अदि°	72 धूमनाङ्गु°	41 राजविशेषस्य°
49 इयन्ताना च	5 अयपूर्वस्य स्त्री°	42 लपावस्ते द्व°
66 इयान्तस्य ह°	20 न कुपूर्वस्य°	39 लुप्तस्योपमे°
32 उन्वर्गस्तानाञ्च	19 नक्षत्राणाञ्चि°	33 वर्णाना तणति°
81 उपसर्गश्च°	61 नयः फलान्तानाञ्च	83 वाचादीनाङ्गु°
67 उद्यीरवाशेर°	26 नक्षिपयस्या	12 वा नानधेयस्य°
82 ववादीगान्तः	80 निपाता आद्युदा°	69 यकटिशकटयो°
73 कपिकेशहरि°	45 ननु प्राययाख्या°	44 शकुतिना च°
59 कर्दनादीना च	40 न वृक्षपर्वत°	54 शादीना शा°
11 कृष्णस्यादुभाकया चेत्	74 व्यस्वरैस्त्व°	64 शिशुनाटोड्°
31 खल्लुयर्जं कृति°	75 व्यङ्गु दध्यश्क°	13 शुक्लगोरयोरादिः
0 खान्तस्याश्नादेः	28 द्वाः सकपायाः	57 येव सर्वमनुदासत्
4 गुदश्च च	2 पाटला पाकङ्गा°	65 साकारयकान्ति°
8 गेहाभ्यानाञ्चि°	55 पान्ताना गुर्वा	79 विनस्यायवसे
70 गेष्टवस्य प्रा°	71 पारावतस्योप°	62 युगन्वितजे°
38 ग्राभादीना च	37 पीतद्वर्णानाञ्च	43 स्त्रीविषयवर्णा°
21 गृतादीना च	15 पृष्ठस्य च	29 स्वाङ्गुशिठान°
84 वाद्योऽनुदासः	86 प्रकारादिद्विषयो	9 स्वाङ्गाख्याया°
58 कश्चि च	30 प्राणिना कुपूर्वन्	52 स्वाङ्गानानङ्गु°
10 कन्दश्चि च	1 किमोऽन्त उदासः	48 इयादीनामनु°
47 जनपदश्च°	7 बहिष्ठवत्वर	25 इत्यान्तस्य स्त्री°
22 ओष्ठकनिष्ठ°	23 बिस्वसि व्ययोः°	34 इत्यान्तस्य ह°

—

0

1 इड्डिदि 16.2 अदेकुषः 17 8 इको गुणवृद्धी 34 4 न चातुलोप आर्षेचातुलो
2656 5 विकृति च 2217 6 दीधीवेयीटाश्च 2190 7 ह्योऽनन्तराः सयोगः 30. 8.
गुलनासिकावचनोऽनुनासिकः 9 9 तुल्यास्त्रयस्य सर्वस्य 10. 10 नात्तलौ 13. 11 ईद्वेद्वि-
चनं प्रवृत्तम् 100 12 अद्वी नात् 101 13 ये 102 14 निपात स्याज्जात् 103. 15
ओत् 104 16 वृद्धौ आकल्पयेतावनाचै 105 17 सजः 106 18 जै 107. 19 ईद्वी च
सप्तम्यै 109 20 दाथा वदात् 2373 21 आद्यन्तवदेकस्ति 348 22 तरङ्गनयो चः 2003.
23 बहुगुणवृद्धि सख्या 253 24 स्वात्ता चट् 369. 25 इति च 259 26 तत्तत्तत्त निष्ठा
3012 27 सर्वादीनि सर्वनामानि 213 28 विभाषा विस्वनामे बहुव्रीही 292 29 न
बहुव्रीही 222 30 तुमीयाचनामे 223 31 द्वन्द्वे च 224 32 विभाषा कवि 225 33
प्रथमचरदतयापार्श्वकतिपयनेनात् 226 34 पूर्वपराधरद्विषयोत्तराधरादि व्यवस्थायानुसङ्गायाश्च
218 35 स्वसङ्घातिष्यनाख्यायाश्च 219 36 अन्तर वद्विर्भोगोपसङ्घानयोः 220. 37 स्वरादिनि-
पातनव्ययश्च 447. 38 तद्धितङ्गासर्वविभक्तिः 448 39 कृन्नेजस्तः 449. 40 वत्सालोऽनुक्तानुः
450 41 अव्ययीभावश्च 451 42 यि सर्वनामस्थानम् 313 43 सुहनपुंसकस्य 220 44 न
वेति विभाषा 24. 45 द्वयस्यः समसधारकश्च 328 46 आद्यान्तौ टकितौ 86 47 सिद्धयोऽ
न्यात्परः 37. 48 मथ ह्यप्रत्यादेशे 323 49 वृष्टी स्थानेयोगा 38 50 स्थानेऽन्तरतसः 39.
51 सरस्वरपरः 70 52 अलोऽन्तरस्य 42. 53 क्विप् 43 54 आदिः परस्य 44 55
आनेकाक्षितसर्वस्य 45 56 ऐस्थानिषदादेशोऽनविधौ 49. 57 अचः परस्मिन्पूर्वविधौ 50. 58
न पदास्तद्विचनचरदयोपस्वरस्यार्णुस्वारदीर्यञ्जद्विचिषु 51 59 द्विचनेऽपि 2243. 60
अदर्शन लोपः 53 61 प्रत्ययस्य लुवरल्लुपः 260 62 प्रथमलोपे प्रत्ययलक्ष्यम् 262 63 न
लुपताङ्गस्य 263 64 अलोऽन्तरादि टि 79 65 अलोऽन्तरात्पूर्व सप्तमा 249. 66 तस्मिन्नि-
निर्दिष्टे पूर्वस्य 40. 67 तस्मादित्युत्तरस्य 41. 68 एत् रत् 1 अस्यान्तवदेक 25. 69 अतुदित्त-

अधोऽस्य चाग्रस्थस्य 14 70 तपरस्तत्काकस्य 15 71 आहिरण्येन सहेता 2 72 येन
विषिस्तदग्नस्य 26 73 वृद्धिर्गत्याचापादित्तुवृद्धय 1335 74 त्यदादीनि च 1336 75 वद्
माणां देवे 1338

CHAPTER 2

1 नाकुटादिभ्योऽङिष्ठिक्त् 2461 2 विभ हट् 2536 3 विभाषोर्वाः 2447 4
धर्वधातुकाश्चपित् 2234 5 अथबोगाङ्गिष्ठिक्त् 2242 6 इन्विर्भवतिभ्या च 3393 7 वृहवृह-
शुचकुषक्लिगवदवयः क्त्वा 3323 8 वदविहवृषयद्विस्वपिप्रक्त्वा सङ् 2609 9 इको फल् 2612,
10 इत्तन्माच 2613 11 निक्त्विवावात्तनेपदेभ्य 2300 12 उक्त् 2368 13 वा नन 2700
14 इन सिच् 2697 15 यनो गन्त्यने 2698 16 विभाषोपयनने 2730 17 स्यावोरिङ्
2389 18 न क्त्वा सेट् 3322 19 निह्वा धीक्स्विदिनिदिचिदिचिभ्यः 3052 20 वृषस्ति
चायाच् 3055 21 उट्टपचाद्वावादिर्कन्सोरन्त्यतरस्याच् 3056 22 प्रक् क्त्वा च 3051 23
नीपचात्पक्षान्ताद्वा 3324 24 वङ्गिष्ठिष्ठिक्त् 3325 25 तुचिष्टिचिभ्योःकापुष्यपत्य 3326 26
रको व्युपचाट्टकादेः सङ् 2617. 27 ककापोऽङ्गुस्त्वदीर्घमुत् 4 28 अचङ् 35 29 उच्चैवदात्तः
5 30 नीचैरनुदात्तः 6 31 सनाहारः स्वरितः 7 32 तस्मदित उदात्तानर्नहत्वच् 8 33
एककृति द्वारात्पट्टो 3662 34 यक्कर्त्तव्यकपन्ङ्गुषानङ् 3663 35 उच्चैस्तरा वा वचट्कारः
3664 36 विभाषा हन्दि 3665 37 न कुञ्जकया वा स्वरितया ह्वाचः 3666 38
क्षेप्रप्रक्षोरानुदात्तः 3667 39 स्वरितात्पक्षिवायानुदात्तानाच् 3668 40 उदात्तस्वरितपरस्व
सङ्गतः 3669 41 अङ्गुक्त् एकात्प्रत्ययः 251 42 तन्पुत्रः सनानाधिकरश्चः कर्त्तव्यारयः 745.
43 प्रयनानिर्दिष्ट सनाच उपसर्जनच् 653 44 एकविभक्ति चापूर्वनिपाते 655 45 अर्थवदचातु-
रप्रत्ययः प्रातिपदिकच् 178 46 कृत्तद्वितसनासाङ् 179 47 इत्को नपुंसके प्रातिपदिकस्य 318
48 गोक्षिबोवपसर्जनस्य 656 49 कृत्तद्वितलुकि 1408. 50 इङ्कोष्याः 1703 51 लुपि
पुङ्गववृषक्लिगवचने 1294 52 विशेषसना वाचादेः 1300 53 तद्विशिष्य सनाप्रवासात्वात् 1295
54 लुप्योगाप्रक्षानात् 1296 55 योगप्रनाचे च तदभावेऽदर्शने स्यात् 1297 56 प्रचान-
प्रत्ययार्थवचननर्थस्यान्यप्रनासात्वात् 1298 57 काकोपसर्जने च तुल्यच् 1299 58 चात्याख्यावा-
नेकस्तिभ्यवचननन्यतरस्याच् 817. 59 अस्मदो द्वयोश्च 818 60 कल्पो मोक्षपदाना च नभर्त्ते
819 61 हन्दि पुनर्वस्वोरेकवचनच् 3387 62 विशाखयोक्त् 3388 63 तिप्पुनर्वस्वोर्नचप्रङ्गवे
वङ्गवचनस्य द्विवचनं निरर्थच् 820 64 वक्ष्याकानेकशेष एकविभक्तौ 188 65 वृद्धो हूना
वङ्गवचननेदेव विशेषः 931 66 को पुंवश्च 932 67 पुनाङ्गिवाया 933 68 प्रादुपुत्तो स्वसृदि
मुभ्याच् 934. 69 नपुंसकनपुंसकेनेकवङ्गास्यान्यतरस्याच् 935 70 पिता माता. 936 71 रक्
द्वारः इवक्त्वा 937. 72 व्यादादीनि सर्वैर्निर्यच् 938 73 प्राप्पपुङ्गवेत्यतयेभ्य स्त्री 939.

CHAPTER 3.

1 भुवाहयो पातकः 18. 2 लघुदेवेऽनुनासिक इत्य 3 8 इत्यन्त्यम् । 4 न विभक्तौ सुखाः ।
190. 5 कादिर्जिह्वुः 2289 6 चः प्रत्ययस्य 474 7 बुद्ध 189. 8 लघुक्लृप्तद्विते 195 9
लघुः 82. 10 यथायथमनुदेवः यथायाच 128 11 स्वरितेनापि कारः 46 12 अनुदात्त-
द्वित अक्षराभ्यश्च 2157 13 भावकर्तृयोः 2679 14 कर्त्तरि कर्मण्यसिद्धारे 2680 15 न
यदिर्जिह्वार्थः 2681 16 ह्रस्वेतरान्धोऽन्धोऽथ यदाच 2682 17 जेर्विद्यः 2683 18 परिष्क-
रित्यः क्रियः 2684. 19 विपशम्भा के 2685 20 लोको दोऽभावस्यविहरणे 2686. 21 क्रोडजे

पुसंपरिभ्यश्च 2687 22 सनसप्रविभ्यः स्यः 2689 23 प्रकाशमस्येयाख्ययोश्च 2690. 24
 उदेऽङ्गुर्दकर्मणि 2691 25 उपानमस्यकरणे 2692 26 अकर्मकाश्च 2693 27 उद्विधा
 तपः 2694 28 आङी यनङ्गनः 2695. 29 सने गन्धुच्छिन्ध्यान् 2699 30 निच
 पुपविभ्यो इः 2703 31 स्वर्थायाभाङ् 2704 32 गन्धनावलेपवसेवनसाहसिक्य प्रतियत्न
 प्रत्ययनोपयोगेषु कृञ्च 2705 33 अयेः प्रसङ्गे 2706. 34 येः इदं कर्मणः 2707 35
 अकर्मकाश्च 2708. 36 संनाननोत्सङ्गनाचार्यकरसङ्गानधुतिविगणनव्ययेषु नियः 2709. 37
 कर्तृस्ये चाङ्गीरे कर्मणि 2710 38 वृत्तिसर्गतापनेषु कृञ्चः 2711 39 उपपराभ्याश्च 2712.
 40 आङ्ग सङ्गने 2713 41 येः पाद्विहरणे 2714 42 प्रोपाभ्या सनर्वाभ्याश्च 2715 43
 अनुपवर्गाङ्गा 2716 44 अपेक्षितः 2717 45 अकर्मकाश्च 2718 46 समप्रतिभ्याभनाध्याने
 2719 47 भाषनोपगमाध्यागानसङ्ग विनतुपनम्रलेषु वद 2720 48 व्यक्तावाचा सनुचवारणे
 2721 49 अनोरकर्मकात् 2722 50 विभाषा विमालाये 2723 51 अवाङ्गः 2724 52
 सन प्रतियत्ने 2725 53 उद्वरः सङ्गकात् 2726 54 सनस्तृतीययुक्तात् 2727 55 दाण-
 श्च या चेत्तुर्ग्ये 2728 56 उपानमनः स्वकरणे 2729 57 आङ्गुच्छिन्ध्या सनः 2731 58
 वा भाङ् 2732 59 प्रत्याङ्भ्याश्च 2733 60 गदेः शितः 2362 61 अत्रिरेर्लुङ्गिडोरश्च
 2538 62 पूर्ववत्सनः 2734 63 आत्मप्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य 2240 64 प्रोपाभ्या युने-
 यवपात्रेषु 2735 65 सन.सुबुवः 2736 66 पुजोऽनवने 2737 67 कौरौ यत्कर्तृणां
 चेत्तव कर्तृनाध्याने 2738 68 औस्थोर्हैलुभये 2591 69 शुधिवच्छेदे प्रलम्भने 2739 70
 शित्य संनाननशास्त्रीनीकरका योश्च 2592 71 निव्योपपदात्कृञोऽभ्यासे 2740 72 स्वप्रतिश्रितः
 कर्त्रेतिमाये क्रियाफले 2158 73 अपाङ्गदः 2741 74 शिचश्च 2564. 75 सनुदाङ्भ्यो यने
 उग्रणे 2742. 76 अनुपवर्गाङ्गाः 2744 77 विभाषोपपदेन प्रतीयमाने 2744 78 वेधात्कर्तृदि-
 परस्मैपदश्च 2159 79. अनुपपरभ्या कृञ्चः 2745 80 अतिप्रत्ययिभ्य शिच 2746 81 प्राङ्गदः
 2747 82 परेर्हृच् 2748 83 व्याङ्गर्पाभ्यो रन 2749 84 उपानच 2750 85 विभाषा-
 कर्मकात् 2751 86 पुष्युपनम्रजनेऽङ्गुच्छिन्ध्या के 2752 87 विनरसङ्गलनार्थैवदश्च 2753
 88 अङ्गावकर्तृणाद्विचक्षणवत्कर्तृकात् 2754 89 न पादव्याख्यनाख्यवपरिजुहवविभुनिवदश्च
 2755. 90 वा वयपः 2669. 91 सुप्तो लुङि 2345. 92 वृत्ताः स्वसनेः 2347. 93
 लुटि च कृपः 2351

CHAPTER 4.

1 आ कङ्गापदेका संज्ञा 232 2 विप्रतिषेधे पर कार्यश्च 175 3 इ आख्यायौ नदी
 266 4 नेयदुवङ्गस्थानावस्त्री 303 5 चानि 304. 6 किति ह्रस्वश्च 296 7 येषो यवसति
 243 8 पति. सनाच दश्च 257 9 चट्टीयुक्तद्वन्द्वसि वा 3389 10 ह्रस्व लपु 31 11
 सयोनिपुश्च 32 12 दीर्घे च 33 13 यस्मात्प्रत्ययविधिरुदादि प्रत्ययेऽङ्गश्च 199. 14 सुसिद्धस्यै
 पदश्च 29 15 नः कसे 2659 16 च शिति 1252. 17 स्वा दिव्यवर्जनामस्याने 230. 18 यच्चि
 भश्च 231 19 तवी नस्वर्थे 1896 20 अवसनयादीनिङ्गद्वसि 3390 21 बहुषु बहुवचनम् 187.
 22 उदेऽङ्गयोर्द्विवचनेकवचने 186 23 आरजे 534 24 पुष्यमपायोऽपादानम् 566 25 भीष्माचार्य-
 नां भयहेतुः 588 26 पराजिरेवोदः 589 27 वारणाश्रीनानोश्चितः 590. 28 अन्तर्धौयिनादर्श
 ननिष्कृति 591 29 आख्यायतिपयोगे 592 30 जनिकर्तुः प्रकृति. 593 31 पुत्र प्रभव. 594.
 32 कर्मणा यमभिप्रैति च समदानम् 569 33 वच्यर्थानां प्रोपनाश्च 571. 34 यथाचङ्गुच्छिन्ध्या-
 यथा वीर्यमान 572 35 पादेवत्तर्कः 573 36 हृष्टदेरीश्वित. 574 37 कुषुदुर्ध्वार्थाना-
 र्थानां यं प्रति कोप 575 38 कुषुदुर्ध्वार्थानां यः कर्म 576. 39 राशीयोर्वस्य विप्रमनः 577.
 40 प्रत्याङ्भ्या कन प्रर्वस्य कर्ता 578. 41 अनुप्रतिपक्षश्च 579 42 - वाचकतर्क करणश्च

560 43 दिवः कर्म च 562 44 परिक्रयते समदानमन्यतरस्याम् 580 45 आधारीऽधिकारस्य
 632 46 अधिशीङ्ख्यायाः कर्म 542 47 अधिनियमस्य 543 48 उपान्वयवाङ्मयः 544 49
 अङ्गुलीपित्ततन कर्म 536 50 तथायुक्तं चानीरितस्य 538 51 अकथितं च 539 52 नतिशुद्धि-
 मत्प्रेषवसानार्थशङ्कानां कर्मकाणामधिकर्ता च तौ 540 53 ह्रस्वोऽन्यतरस्याम् 541 54 स्वतन्त्रः
 कर्ता 559 55 तत्प्रयोगको हेतुश्च 575 56 प्राचीनवराविनयाताः 19 57 वादयोऽस्ये 20
 58 प्रादयः 21 59 उपसर्गः क्रियायोगे 22 60 नतिश्च 23 61 कर्मोद्देशवडाचस्य 762 62
 अङ्गुकरण चानितिपरम् 763 63 आदराभावरयोः सदस्यी 764 64 भूषणेऽलम् 765 65
 अन्तरपरिग्रहे 766 66 कलेननधी अङ्गाप्रतीधाने 767 67 पुरोऽव्ययम् 768 68 अस्तं च 769
 69 अस्मिन् गत्यर्थवदेषु 770 70 अदोऽनुपदेशे 771 71 तिरोऽन्तर्धौ 772 72 विनाया कृजि
 773 73 उपान्वेऽन्वाजे 774 74 साक्षात्प्रभृतीनि च 775 75 अनत्याधान उरविननवी 776
 76 मध्येऽदेनियवने च 777 77 नित्यं हस्तेषां जातुपयने 778 78 माध्व बन्धने 779 79
 जीविकोपनिषदावीपथे 780 80 ते प्राश्नातो 2230 81 हन्दि परेऽपि 3391 82 वषट्-
 ताश्च 3392 83 कर्मप्रवचनीयाः 546 84 अनुर्लघ्वे 547 85 तृतीयायै 549 86 द्वीने 550
 87 उपोऽधिके च 551 88 अपपरी वर्जने 596 89 आह्नयार्थावचने 597, 90 लक्षणेऽर्थभूताख्या-
 नभागवीपवास्तु प्रतिपर्यवः 552 91 अभिरामा 553 92 प्रतिः प्रतिनिधिप्रतिदानयोः 599
 93 अधिपरी अनर्थको 554 94 वुः पुत्रायाश्च 555 95 अविरतिरूपे च 556 96 अपिः पदा
 र्थसंभावनामववर्गनार्थवस्तुवेषु 557, 97 अधिरीद्वरे 644 98 विनया कृजि 646 99 लः पर-
 स्मैपदम् 2155 100 लक्षणाचारनेपदम् 2156, 101 तिङ्श्लोणि जीवि प्रयत्नमध्यमेतनाः
 2160 102 ताव्येकवचनद्विवचनवद्वचनान्धेक्यः 2161 103 सुपः 185, 104 विनक्तिश्च
 184, 105 सुपस्तुपपदे वनानाधिकारके स्वानिन्यपि लघ्यनः 2162 106 महासे च ताव्योपपदे
 लघ्यतेवत्तन एकवच 2163 107 अस्तस्तुतनः 2164 108 येने प्रयनः 2165 109 पर-
 वनिकर्मः सहिता 28 110 विरामोऽवसानम् 27

END OF BOOK I

—'o—

BOOK II.

CHAPTER 1

1 वचनैः पदविधि 647 2 सुवाचमिदं पराङ्गवत्सरे 3656 3 प्राङ्गुहारात्त्वयाच' 648,
 4 सह सुवा 649, 5 अव्ययीभावः 651, 6 अव्यय विनक्तिरनीपसमुद्भिद्वृद्धयर्थाभावात्पयादप्रति-
 शब्दप्रादुर्भावपरवाक्यप्रादुर्भावयोगपदवाङ्मयसंपत्तिवाक्यान्तरवनेषु 652 7 यथासाङ्कर्ये 661,
 8, यावद्वचनारथे 662, 9 सुप्रतिना नात्र चै 663 10 अद्यतन कावल्या, परिचा 664 11
 विनाया 665, 12 अपपरिवहिरुच पदव्या 666 13 आह्नयार्थानिधियो 667 14
 लक्षणेनाभिप्रेती आभिमुख्ये 668 15 अनुर्थेत्तनया 669 16 यस्य चायोग 670 17 तिष्ठन्प्रभृ-
 तीनि च 671 18 पारे मध्ये चट्वा वा 672 19 सख्या चर्येन 673 20 नदीमिदम् 674
 21 अन्वयपदार्थे च संवायाश्च 675 22 तत्पुरुष 684 23 द्विगुच 685 24 द्वितीया जितानीतप
 तितनतात्यस्तप्राप्तपञ्चै 686, 25 स्वयं क्ले 687 26 खट्वा जेने 688 27 चानि 689,
 28 काशाः 690 29 अत्यन्तव्योने च 691, 30 तृतीया तङ्गुतार्थेन गुणवचनेन 692 31

पूर्वसदृशसोनार्थकसहनिपुणनिप्रशस्तौः 693 32 कतु कं ते कृता बहुलम् 694 33 कृत्यैरधि-
कार्यवचने 695 34 अन्वेन व्यञ्ज-म् 696 35 अथेय निश्चीकरकम् 697 36 चतुर्थी तदर्थार्थ-
सिद्धितसुखरचिते 698 37 पञ्चमी भवेन 699 38 अपेतापोऽनुकृपतितापत्तस्तेरूपम् 700
39 स्तोकात्मिकद्वार्थकृच्छ्राणि क्लेन 701 40 चतुर्थी शौचैः 717 41 सिद्धमुक्तपञ्चम्यैश्च
718 42 चाङ्गुलि चेषे 719 43 कृत्यैर्भूते 720 44 सत्तायात् 721 45 क्लेनाहारान्तावयवा-
722 46 तत् 723 47 चेषे 724 48 चात्सेवमितादयश्च 725 49 पूर्वकालैकवर्ज्यरद्वुराश-
नवकेवला-समानाधिकार्येन 726 50 दिवसस्य सत्तायात् 727 51 तद्वितार्थोत्तरपदसमाहारे
च 728 52 सत्यापूर्वो द्विगु- 730 53 कृत्स्नतानि कुत्रचनैः 732 54 पापाश्वके कृत्स्नतैः 733
55 उपमानानि सामान्यवचने 734 56 उपमित व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे 735 57
विशेषस्य विशेष्येण बहुलम् 736 58 पूर्वपरप्रयत्नचरचञ्चल्यवचननञ्चनञ्चीराश्च 737 59
खेय्यादयः कृतादिभि 738 60 क्लेन नञिजिघृक्षानञ् 739 61 सप्तदशपरसोत्तमोत्कृष्टो ज्ञ्य
भावे 740 62 वृन्दारकनामकुञ्जरैः सूत्र्यनामन् 741 64 कतरकतमौ जाति परिग्रहे 742
64 कि चेषे 743 65 घाटायुतिस्तोककतिपयवृष्टिचतुर्विंशतिवेद्वक्त्रकयमीप्रवक्तुञ्जोत्तिषाआपक-
भूतैर्जाति 744 66 मशवाववनेश्च 747 67 पुत्रा स्वतिपलितवलिनञ्जरीभि 748 68 कृ-
त्यवयवास्था अजात्या 749 69 चर्चो चर्चो 750 70 कुना अनयादिभि 752 71 चतुष्पा-
दो गर्भियया 753 72 अष्टाव्यसकादयश्च 754

CHAPTER 2.

1. पूर्वोपराधरोत्तरमेकदेशिनेनाधिकार्ये 712 2 अर्थ नपुंसकम् 713 3 द्वितीय तुलीयचतुर्थे-
द्वर्थाप्यवसरस्याम् 714 4 मातापञ्चे च द्वितीयया 715 5 काता परिताणिना 716 6 नञ्
756 7 द्वैवकृता 755 8 चक्षो 702 9 यावकदिभिश्च 703 10 न निर्धार्ये 704 11
सूत्रगुणसिद्धिर्मात्रेवव्ययतव्यवधानाधिकार्येण 705 12 क्लेन च पुत्रायात् 706 13 अधिकार-
वाचिताच्च 707 14 कर्त्तृणि च 708 15 तुजकाभ्या कर्त्तरि 709 16 कर्त्तरि च 710 17
नित्य क्रीडाजीविकयोः 711 18 कुतस्तिप्रदाय 761 19 उपपदभक्तिः 782 20 अनेवावयवेन
783 21 तृतीयोपभृतीभ्यन्तरस्यात् 784 22 वत्ता च 785 23 शेषो बहुव्रीहिः 829 24
अनेकनव्यपदार्थे 830 25 सत्ययाव्ययापञ्च द्वाभिरवयवयोः सत्येये 843 26 विद्वन्नामान्यन्तरात्
845 27 सत्र तेनेदमिति सक्तये 846 28 तेन वदेति दुस्ययोगे 848 29 चार्थे द्वन्द्वः 901 30
उपसर्जन पूर्वम् 904 31 राजदन्तादिषु परम् 902 32 द्वन्द्वे चि 903 33 अजाददन्तात् 904
34 अत्राचतरम् 905 35 चतुर्थीविशेषये बहुव्रीहिः 898 36 निष्ठा 899 37 वादितान्यादिषु
900 38 कदापि कर्त्तव्यार्ये 751

CHAPTER 3

1 तन्निहिते 536 2 कर्त्तृणि द्वितीया 537 3 तुलीयाच वीरकन्दर्पि 3894 4 अन्तरान्तरेणपुर्त
545 5 काकाचक्षोरत्यन्तवचने 558 6 अपचर्चो तुलीया 563 7 चतुर्थीपञ्चम्यौ कारकवचने 643 8
कर्त्तृप्रवचनेयुक्तोद्वितीया 548 9 सत्तादिकं शेष चैववरवचन तत्र चतुर्थी 645 10 पञ्चम्यप-
ञ्चरिभिः 598 11 प्रतिनिधिप्रतिदाने च अस्मात् 600 12 गत्यर्थकर्त्तृणि द्वितीयाचतुर्थी
विजायाननवचनि 585 13 अतर्ही कर्त्तृवचने 570 14 प्रियाभ्यापपदस्य च कर्त्तृणि स्थानिनः 581
15 तुल्यार्थं नावयवतात् 582 16 सत्तादिकं शेषाश्चसत्तावचनयोगात् 583 17 सत्यकर्त्तृवय
नान्तरेविजायानवचनि 584 18 कर्त्तृप्रवचनेचतुर्थीया 561 19 सत्तुक्तोऽपचाने 564 20 येनाङ्ग-
विकाराः 565 21 अष्टाव्यवचने 566 22 सतीभ्यवरस्या कर्त्तृणि 567 23 द्वितीया 568 24

अकर्तृर्गुणे पञ्चमी 601 25 विभाषा युगेऽस्त्रियात् 602 26 षष्ठी देतुप्रयोगे 607 27 सर्वना-
 म्स्तृतीया च 608 28 अषादाने पञ्चमी 587 29 अक्षरार्थादितर्कैर्दिक्कब्दाऽङ्गुत्तरपदाभाविभुक्ते
 595 30 अष्टम्यतर्कप्रत्ययेन 609 31 अनपा द्वितीया 610 32 अण्विवनानामिस्तृतीयाभ्य-
 ङ्गस्यात् 603, 33 करणे च स्तो क रपकुञ्जकृतिपयस्यावस्थवचनस्य 604 34 ह्यस्तिकार्यैः
 चकुञ्जतस्याम् 611 35 ह्यस्तिकार्यैभ्यो द्वितीया च 605 36 सप्तम्यधिकरणे च 633 37
 यस्य च भाषेन ज्ञावचनस्य 634 38 षष्ठी चानादरे 635 39 स्वासीश्वराधिपतिदायादृशसि
 प्रतिभूमसूतैश्च 636 40 आशुक्तकुशलाभ्या चासेवायात् 637 41 यतश्च निर्धारणम् 638 42
 पञ्चमी विभक्ते 639 43 चांशुनिपुणाभ्यामर्वाया सप्तम्यप्रते 640 44 प्रविष्टास्तुकाभ्या तृतीया
 च 641 45 नञ्चले च लुपि 642 46 प्रातिपदिकार्थमिङ्गपरिभाषणवचनमात्रे प्रयत्ना 532 47
 सयोधने च 533 48 सामन्त्रितम् 411 49 सकलचन सङ्गुहि 192 50 षष्ठी येने 606 51
 षोऽविद्वदस्य करणे 612 52 अथोगर्भद्वयेषा कर्त्तृणि 613 53 कृञ् प्रति यत्ने 614 54 राजार्थ-
 नां भाषवचनानामवचरेः 615 55 आशिषि नाञ् 616 56 भाविमिप्रङ्गाटक्राथपिषा हिनायात्
 517 57 व्यवहृपयोः सपर्ययोः 618 58 दिवस्तदर्थस्य 619 59 विभाषोपसर्गे 620 60
 द्वितीया अ ण्ये 3395 61 प्रेष्यब्रुवोर्द्विषो देवतासम्पद ने 621 62 चतुर्थ्यर्थे बहुल कन्दश्चि 3396
 63 यजेत् करणे 3397 64 कृत्योर्थप्रयोगे कालेऽधिकरणे 622 65 कर्तुर्कर्त्तव्यो कृति 623 66
 समवसासौ कर्त्तृणि 624 67 ह्यस्य च वर्तमाने 625 68 अधिकरणवाचिनश्च 626 69 न लोका-
 दायनिष्ठाखल्यर्थतुनात् 627 70 अजेनेर्ध्विष्यदाचनर्थयोः 628 71 कृत्याना कर्त्तरि वा 629,
 72 तुल्यार्थैरुलोपनाभ्या तृतीयाभ्यामवस्थान्त् 630 73 चतुर्थी चाशिव्यायुष्यमन्नमन्नकुशलकुशलार्थे
 द्वितैः 631.

CHAPTER 4.

1 द्विगुरेकवचनम् 731 2 द्वन्द्वश्च प्रातिपदयेनानङ्गानम् 906 3 अनुवादे चरकानाम् 907
 4 अचर्युऽङ्गुरनपुंसकम् 908 5 अध्ययनतोऽभिप्रकृष्टाख्यानम् 909 6 जातिरप्राप्तिनाम् 910,
 7 विशिष्टलिङ्गो नदीदेशोऽज्ञाभाः 911 8 बुद्धमन्तव्य 912: 9 येषा च विरोधः शाश्वतिकः 913
 10 बुद्धाभाषानिरवसिष्ठानाम् 914 11 नवाश्वमश्वनीनि च 915 12 विभाषा वृत्तसुगमुक्तपान्य
 व्यञ्जनपञ्चकुञ्जमरवचनवर्णवर्णपरधरोत्तराणां 916 13 चिप्रतिविद्वा चानपिक्कणवाचि 917 14
 न हविषवश्चादीनि 918 15 अधिकरणौतावचरे च 919 16 विभाषा षष्ठी 920 17 च
 नपुंसकम् 821 18 अव्ययीभावश्च 659 19 तत्पुत्रयोऽनङ्गकर्त्तृधारयः 822 20 सहाया
 कर्मयोगीनरेषु 823 21 उपसर्गाकान तदादाधिर्यः सायात् 824 22 जाया वाङ्मये 825 23 सभा
 राजानमप्यमूर्वा 826 24 अद्याना च 827 25 विभाषा सेनापुराणकाकाशकानिशाकानाम्
 828, 26 परचक्षिङ्ग द्वन्द्वनपुंसकयोः 812 27 पूर्ववदश्वमहवी 813 28 हेनस्तथिधिरावहोरात्रे
 च चक्षुषि 3399 29 राजाहावा पुंवि 814 30 अवयव नपुंसकम् 815 31 अर्थवर्गः पुनि च
 816 32 हृदनेऽन्वादेशेऽयमुदात्तरवृतीयादौ 350 33 रतद्रक्तवोऽङ्गनवी चानुदात्तो 1962 34
 द्वितीयादौस्त्वेन 351 35 आर्थवाङ्मये 2432 36 अदो अग्निर्त्यहि किति 3080 37 लुङ्-
 नेर्ध्वम् 2427 38 चजपोऽङ् 3236, 39 बहुल कन्दश्चि 3398 40 लिट्प्रत्ययतस्यात् 2424 41
 वेजो वयिः 2411 42 हनो षच् लिङि 2433 43 लुङि च 2434 43 आटनेपद्व्य-
 स्य स् 2696 45 ह्यो गा लुङि 2458 46 णी गनिरवोधने 2607 47 सनि च 2610 48
 हृङ् 2616 49 गाङ्गलिङि 2459 50 विभाषा लुङ् लुङो 2460 51 णी च सङ्गोः 2579
 52 अस्तेर्ध्वम् 2470 53 ब्रुवो वयि 2453 54 षङिङ्. स्यात् 2436 55 वा लिङि 2437 56
 अजेनेर्ध्वमयेः 2292 57 वा यौ 3292 58 सवचत्रियार्थजिनो ब्रूनि लुगणजोः 1276 59
 वेत्ताद्व्ययश्च 1084 60 इज प्राचान् 1085 61 न तौत्वलिभ्यः 1086 62 तद्राजस्य

3230 56 इरच् 3231 57 अघोरच् 3232 58 अघोरानिश्चिन्मन्त्र 3234 59 उपसर्गेऽच्
 3235 60 नी च 3237 61 व्यञ्जयेऽनुपसर्गे 3238 62 स्वनहोर्वा 3239 63 यनः
 चतुर्पनिश्चि 3240. 64 नी मदनपठस्वनः 3241 65 कृषो वीणाया च 3242 66
 नित्य पक्षः चरिनाये 3243 67 भदोऽनुपसर्गे 3244 68 मदनमदोऽर्च 3245 69 चतुर्दोरजः
 चतुः 3246 70 अयेषु ग्लहः 3247 71 मज्जने सतेः 3248 72 हः संसारक च म्यन्तुपविषु
 3249. 73 नाकि पुष्टे 3250 74 निपातनादायः 3251 75 नावेऽनुपसर्गस्य 3252 76
 हनश्च वचः 3253 77 भूतेर् यनः 3254 78 अन्तर्धने, देशे 3255 79 अगारैकदेशे प्रपक्षः
 प्रयासश्च 3256 80 उद्गोऽल्पाचान् 3257 81 अपचनोऽङ्गच् 3258 82 कश्चेऽयोविह्वु
 3259 83 स्तब्धे क च 3260 84 परी च 3261 85 उपचन आशये 3263 86 सपोदो
 गमप्रयस्यो 3264 87 निचो निमित्तम् 3265 88 ह्वित विभः 3266 89 द्वितोऽनुच्
 3267 90 यनवाचयतविच्छ्रमचक्षो नच् 3268 91 स्वपो नच् 3269 92 उपसर्गे योः किः
 3270 93 कर्मवचकारये च 3271 94 क्षिया क्षिच् 3272 95 स्वाभावापचो नावे
 3273 96 नन्वे वृषेयपचनविदभूवीरा उदात्तः 3274 97 कतिभूतिभूतिवाशि हेतिकीर्तयश्च
 3274. 98 ब्रज्यजोर्भावे वयच् 3275 99 संज्ञाया वचनविचदनिपतनविदभूवीरुभूतिवाः
 3276 100 कृजः य च 3278 101 हृक्का 3278 102 अ प्रत्ययात् 3279 103 तुरोश्च
 दक्षः 3280 104 चिद्विदादिभ्योऽङ् 3281 105 चित्तिभूतिभूतिवाशि हेतिकीर्तयश्च 3282 106
 आतश्चोपसर्गे 3283 107 एवाचमन्थे पुच् 3284 108 रोणाख्याया वल्लवदुलच् 3285 109
 सनायाच् 3286 110 विनायाख्यानपरिप्रयनयोगिच 3287 111 पर्यायार्थोत्पत्तिपुत्रुच्
 3288 112 आक्रोशे नञ्यनिः 3289 113 कृत्यल्युटो बहुलम् 3290 114 भद्रुक्ते भावे ह्राः
 3090 115 ल्युट् च 3290 116 कर्मणि च येन सत्यार्थत्कर्तुः शरीरमुलच् 3291. 117
 करणाधिकरणयोश्च 3293 118 पुवि सहाया यः प्रायेच 3296 119 नोचरसंवरच ह्रज्यजा-
 प्यानिगमाश्च 3298 120 अवे तूस्वोर्च 3299 121 हलश्च 3000 121 अद्यायम्यायोदा-
 त्संज्ञाराचारावायाश्च 3301 123 उदङ्गोऽनुदके 3302 124 कालनामाय 3303 125
 लोच च 3304 126 ईचद्, पुत्रु कृक्काकृक्कायैषु लच् 3305 127 कर्त कर्मसोश्च भूकृजो
 3308 128 आतो पुच् 3309 129 कन्धवि गत्यर्थेभ्य 3421 132 अन्येभ्योऽपि वृक्षते
 3422 131 वर्तमानवामीये वर्तमानवह् 2789 132 आर्शसाया वृतवह् 2790. 133 विप्र-
 चने हट् 2791 134 आशसावचने लिच् 2792 135 नानवतनचटिक्काप्रत्ययानोप्ययोः 2793
 136 भविष्यतिनर्थादावचनेऽवरदिनम् 2794 137 कालविभागे चानहोरात्रावाच् 2795 138
 परदिनविभागा 2796 139 लिङ्निमित्ते कृक क्रियातिपत्तौ 2229 140 भूते च 2797 141
 वेतायोः 2798 142 गर्हाया लङ्विजात्यो 2799 143 विनाया कथमि लिच् च 2800
 144 किटुते लिङ्लोटी 2801 145 अनवक्लुह्यनर्थेयोरकिटुतेऽप 2803 146 किङ्किताशयेर्षेऽनु
 लुट् 2803 147 आनुययोर्लिङ् 2804 148 वक्ष्यन्नयो 2805 149 गर्हाया च 2806. 150
 चित्रीकरणे च 2807. 151 योषे लुङ्यदौ 2808 152 उतायोः सनर्थयोर्लिङ् 2809 153
 कामप्रवेदनेऽक क्षति 2810 154 सभावनेऽकमिति चेत्सिद्धाप्रयोने 2811 155 विभागा नातो
 सप्रचनवचनेऽपि 2812. 156 हेतुहेतुनतोर्लिङ् 2813 157 हृक्कायैषु लिङ्लोटी 2814. 158
 सनानकर्तृ वपु तुमुच् 3176 159 लिङ् च 2815 160 हृक्कायैभ्यो विभागा वर्तमाने 2816.
 161 विधिनित्यनामनप्रयाधीचसंमनवार्येभ्यु लिङ् 2208. 162 लोट् च 2194. 163
 प्रेयातिवर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च 2817 164 लिङ् चोर्ध्वनौर्भूतिर्के 2818. 165 रने लोट् 2819.
 166 अयोष्टे च 2820 167 कालसमवेलासु तुमुच् 3179 168 लिङ्यदि 2821 169 अर्ह
 कृत्यतुष्टश्च 2822 170 आवश्यकाद्यनर्थयोर्निनि. 3311 171 कृत्याश्च 3312. 172 यकि
 लिङ् च 2823. 173 आशिवि लिङ्लोटी 2195 174 लिङ्लोटी च संज्ञायाच् 3313. 175
 नाकि लुङ् 2219. 176 स्नोचरे लङ् च 2220.

2166 114 आर्धचातुक शेषः 2187 115 सिद्ध च 2172 116 लिङादिभि 2215. 117
अन्त्युभयया 3435.

END OF BOOK III

— 0 —

BOOK IV.

CHAPTER 1.

I इवाप्यातिपदिक्तात् 182 2 स्त्रीजसौट्टुष्ट्याभ्याम्भेभ्याम्भ्यस्त्वदिभ्य भ्यस्त्वसोसा-
न्धयोस्त्वप् 183 3 स्त्रियाच् 453 4 अजादतष्टाप् 454 5 अङ्ग्रेस्यो ङीप् 306 6 उगितञ्च 455
7 जनोर च 456 8 पादोऽन्यतरस्याच् 457 9 टावृषि 458 10 न चट्स्त्वस्त्वदिभ्यः 308 11
भनः 459 12 अनो बहुव्रीहे 460 13 ङाबुभाभ्यामन्यतरस्याच् 461 14 अनुपसर्जनात् 469
15 टिट्टाणञ्द्वयसङ्घट्टनञ्चान्तयसुवटञ्चञ्चकारपः 470 16 यञश्च 471 17 प्राचा स्फस्तद्धितः
473 18 सर्वत्र लोहितदिक्तेस्तभ्यः 476 19 कौरव्यभास्वङ्काभ्या च 477 20 वयसि प्रथमे 478
21 द्विगो 479 22 अपरिभाषाविरतावितकस्त्वह्येभ्यो न तद्धितशुक्लि 480 23 कावहान्तास्त्वन्ने
481 24 पुनचात्प्रभाषेऽन्यतरस्याच् 482 25 बहुव्रीहेरुचसो ङीप् 484 26 सख्याव्ययादेङीप्
485 27 दान हायनाम्ताश्च 486 28 अन् उपचासोपिनोऽन्यतरस्याच् 462 29 नित्य सञ्चाङ्गद्वयोः
487 30 केवल मानकभागधेयपापापरसमानार्थकृतमुनङ्गलभेषजाश्च 488 21 राज्ञेयवाक्यो 3445
32 अन्तर्व्यतिवर्तोर्ङ्क् 489 33 पत्युर्नो यन्नस्योमे 490 34 विभाषा सपूर्वस्य 491 35 नित्य
सप्तम्यदिषु 492 36 पूतक्रतोरै च 493 37 वृषाकप्यशिक्षितकुसिदानाजुदात् 494 38 सनोरौ
वा 495 39 चर्त्तादिनुदात्तासोपचासोन् 496 40 अन्यटा ङीप् 497 41 चिद्वीरादिभ्यश्च 498
42 जानपदकुपडगोचस्थलभाजनानाकालनीलकुम्भकाशुककवराद्वरधनप्रावपनाकुम्भिनात्रासास्थौम्यवर्त्ता
नाच्छादनायोविकारभैरुमेकहाकेयवेषेषु 500 43 योसात्प्रभाषाच् 501 44 योतो गुणवचनात् 502
45 बहादिभ्यश्च 503 46 नित्य कन्दसि 3446 47 भुवरश्च 3447. 48 पुंयोगादाख्यायाच् 504
49 इन्द्रवज्रमथयथर्वचरुहृदिनारस्यपवयवन्न तुलावायानागानुक् 505 50 औतात्करस्यपूर्वाद्
506 51 क्रादल्पाख्यायाच् 507 52 बहुव्रीहेरवाप्तोदात्ताच् 508 53 अस्वाङ्गपूर्वपदाद्वा 509
54 स्वाङ्गासोपसर्जनादस्योमीपचात् 510 55 नासिकोदरीष्ठजङ्गान्तकर्मशुङ्गाश्च 518 56 न
क्रोडा दिवङ्गवः 512 57 सङ्गन्विदानानुपूर्वाच्च 513 58 नखमुलात्सञ्चायाच् 514 59
दीर्घेतिङी च कन्दसि 3448 60 दिक्पूर्वपदान्ङीप् 515 61 वादः 516 62 सख्यशिरवीत
भाषायाच् 517 63 जावेरस्त्रीविषयादयोपचात् 518 64 पाककर्षवर्षपुष्पफलमूलवालोत्तरपदाश्च
519 65 इती ननुष्यनातेः 520 66 ककृत 521 67 बाङ्गान्तात्सञ्चायाच् 522 68 पङ्गोश्च 523.
69 उत्तरपदादोपस्य 524 70 संहितयमलसञ्चानादेश्च 525. 71 बहुकानवहस्योरङ्कन्दाच् 3449
72 सञ्चायाच् 52 73 शार्ङ्गेरवादाजो ङीप् 527 74 वङ्कराच् 528 75 आवाटपाश्च 529 76
तद्धिता 530 77 भून्तिः 531 78 अलिजोरनार्थयोर्ङ्क्पोत्तमयोः अङ्ग्रेजे 1198 79 गोप्रावया
चात् 1199. 80 औतादादिभ्यश्च 1200 81 दैवसिधौच वृषिसात्यमुगिकावठेविद्विभ्योऽन्यतर-
स्याच् 1201 82 वनर्थानां प्रथमाद्वा 1072 83 प्रारदीव्यतोऽण् 1073. 84 अरवपत्यादिभ्यश्च
1074 85 दित्वादित्यादित्थपत्युत्तरपदास्यः 1077 86 उदवादिभ्योऽञ् 1078 87 स्त्रीपुंसाभ्या
नञ्जञौ भवनाद् 1079 88 द्विगोर्ङ्ग ननपत्ये 1080 89 गोत्रेऽङ्गुलि 1081. 90 भूनि भूक् 1083

91 कविजोरोन्यतरस्याम् 1087 92 सदापत्यम् 1088 93 लोको मोत्रे 1093 94 गोत्रादून्य-
 क्रियाम् 1091 95 अत इङ् 1095 96 प्रादादिभ्यश्च 1096 97 सुधातुकरङ् 1097 98 गोत्रे
 कुञ्जादिभ्यश्च 1099 99 नद्यादिभ्यश्च 1100 100 हरितादिभ्योऽञ् 1102 101 यजिञोश्च
 1103 102 शरङ्गकुम्भकर्मद्विगुणत्वात् 1104 103 द्रोणपर्वत जीवन्तादन्यतरस्याम् 1105.
 104 अष्टम्यान्त्ये विदादिभ्योऽञ् 1106 105 गर्गादिभ्यो यञ् 1107 106 मधुमन्त्रोर्वाङ्मन्त्रो-
 र्मिकयो 1109 107 वज्रिदोषादाङ्गिरसे 1110 108 यत्तदङ् 1111 109 लुक्लिङ्माश्च 1112
 110 अरवादिभ्यश्च 1113 111 भर्गजैर्गते 1114 112 शिवादिभ्योऽञ् 1115 113
 अष्टाभ्यो नदीभानुषीभ्यस्तद्वाभिकाभ्य 1116 114 अष्टम्यकृत्स्निकुरभ्यश्च 1117 115
 पातुवत्संख्यासप्तद्वयवर्धाय 1118 116 कन्याया कनीन च 1119 117 विकर्णशुक्लकृत्स्नगतादृत्स-
 मरद्वाभ्यानिष्ठु 1120 118 पीताया वा 1121 119 हवच मरुकात् 1122 120 लोभ्यो ढक्
 1123 121 द्यवच 1124 122 इतरचान्ति 1125 123 शुभ्रादिभ्यश्च 1126 124
 विकर्णकुपोतकात्कार्यये 1127 125 ध्रुवो वुचच 1128 126 कल्याणवादीनामिन्ङ् 1131
 127 कुलटाया वा 1132 128 चटकाया रेङ् 1134 129 गोधाया ढक् 1135 130 आर-
 शुदीचाश्च 1136 131 शुभ्राभ्यो वा 1137 132 विदुष्वसुखङ् 1138 133 ढकि लोप 1139
 134 पातुवत्सुख 1140 135 अष्टम्यादङ् 1141 136 वृद्ध्यादिभ्यश्च 1143 137
 रात्रयश्चुरादत् 1153 138 सनाड् 1161 139 कुलात् 1162 140 अष्टम्यपदादन्यतरस्या
 यङ्कर्म 1163 141 महाकुलादङ्कर्म 1164 142 दुष्कुलादङ्कर्म 1165 143 स्वसुखः
 1166 144 भ्रातृव्यश्च 1167 145 व्यन्तचपञ्जे 1168 146 रेवत्यादिभ्यश्च 1169, 147
 गोत्रस्त्रिया कुत्सने च 1171 148 वृद्धाद्वैद्योदीरेषु बहुलश्च 1172 149 केरुश्च 1173.
 150 पातुवत्सुखिनिमित्ताभ्या लुकिञो 1174 151 कुर्वादिभ्यो यच 1175 152 सेनान्त
 लक्ष्यकारिभ्यश्च 1176 153 उदीचाभिञ् 1177 154 तिकादिभ्यश्च 1178 155 कौशल्य-
 कार्याभ्या च 1179 156 अणो द्वयच 1180 157 उदीचा वृद्धादगोत्रात् 1181, 158
 चाकिनादीना कुचय 1182 159 पुलान्तादन्यतरस्याम् 1183 160 प्राचानुदात्तिकम्बुलश्च
 1184 161 सनाज्जावच्यतो वुचच 1185 162 अष्टम्य पीलमभुति गोलम् 1089 163 जीवति
 इ वर्यं युवा 1090 164 भ्रातरि च ज्यायसि 1091 165 वाग्यस्मिन्वपिरेहे स्थविरवरे जीवति
 1092 166 वृद्धस्य च पूजायाश्च 1092 (or 2655) 167 पूजङ् कुत्सायाश्च 1092 (or
 2652) 168 जनपदशब्दात्सल्लयादङ् 1186 169 सान्वेयमाचारिभ्या च 1187 170
 द्वयङ्मण्यकलिङ्गुरभवाद्यङ् 1188 171 वृद्धेकोसलाजादाङ्कर्म 1189 172 कुवनादिभ्योऽयः
 1190 173 सारवाज्यवप्रयग्रथकलकुटारमकादिङ् 1191 174 ते अत्राजाः 1192 175
 कर्मोवाचलुक् 1194 176 क्रियासमन्तिकुन्तिकुचभ्यश्च 1195 177 अचङ् 1196, 178 च
 प्राच्यसर्गादिभ्योऽभ्यादिभ्यः 1197.

CHAPTER 3.

1 तेन रक्तं रागात् 1202 2 लाघादोचनशकलकर्मनादङ् 1203 3 नमज्जेन गतः काशः
 1204 4 लुक्लिङ्गोच्चे 1205 5 सदाया अत्रावत्याभ्याम् 1206 6 द्वन्द्वान्ङ् 1207 7 द्वष्ट चात्र
 1208 8 कर्सेर्ङ् 1209 (or 2639) 9 वासदेवाङ्गुचङ्गुयो 1210 10 परिहृतो रथ 1211
 11 पायदुक्कर्मणादिनि 1212 12 द्वैपद्वैयाप्रादङ् 1213 13 कौमाराप्रवचने 1214 14
 तलोद्भूतमभ्येभ्य 1215 15 स्थविहताद्व्यतिरे अते 1216 16 सरकुत भवा. 1217 17
 कुलोवादाश्च 1218 18 दधनष्टक् 1219 9 उदरिज्जतोऽन्यतरस्याम् 1220 20 धीराङ्कर्म
 1222, 21 वास्मिन्पीडमाधीति सदायाश्च 1223 22 आश्रयायपरवत्यादङ् 1224, 23 विषाच

काण्डुनीश्वकाकार्तिकीश्रीश्री 1225 24 वास्य देवता 1226 25 कस्येत् 1227, 26
 शुक्राङ्ग 1228 27 अपोमत्तपानसूत्राय 1229 28 क च 1230 29 भवेद्वाङ्गौ च 1231-
 30 सोमहृत् 1232 31 वाचवृत्तुविप्रचो यत् 1233 32 द्यावापृथिवीशुभासीरमस्त्वदशीशो-
 वास्तोषवृत्तिगृहमेघाङ्ग च 1235 33 अग्नेर्देव 1236 34 कालेभ्यो भववत् 1237 35 महाराज
 मोक्षदाङ्ग 1238 36 पितृव्यमातृव्यमातामहवितानदा 1242 37 तस्य समूहः 1243 38
 निष्ठादिभ्योऽण 1244 39 गोत्रोत्रोष्ट्रोत्तराजराज्यराजपुत्रवत्समनुष्याकाङ्गुज् 1246 40
 केदाराङ्ग 1248 41 उच्छ्रयविनङ्ग 1249 42 ब्राह्मणभणववाङ्गवाङ्ग 1250 43 ग्रामजन
 वन्धुवद्वाभ्यस्तत् 1251 44 अनुदात्तादेश् 1253 45 खण्डिकादिभ्यश्च 1254 46 चरयोभ्यो
 चर्त्तवत् 1255 47 अचित्तद्विधेनोष्ठ् 1256 48 केशारवाभ्या यङ्गाव्यतरस्याच् 1257 49
 वाद्यादिभ्यो यः 1258 50 खलगीरवात् 1259 51 इतिजकस्यचङ् 1260 52 विषयो देशे
 1261 53 राजन्यादिभ्यो जुञ् 1262 54 सौरिवादीपुकार्यादिभ्यो विषयभङ्गलो 1263 55
 सोऽस्यादिरिति इत्थं प्रगायेत् 1264 56 सशाने प्रयोजनयोङ्गुभ्यः 1265 57 तदस्या ग्रहरच
 निति श्रीहाया च. 1266 58 वज वास्या क्रियेति अ 1267 59 तदधीते तद्धेद 1269 60
 कर्तृव्यादिङ्गुलान्ताङ्ग 1270 61 क्रमादिभ्यो जुञ् 1271 62 अनुब्राह्मणादिभिः 1272, 63
 चक्ष्तादिभ्यश्च 1273 64 मोक्षाङ्ग 1274 65 सूत्राङ्ग कोपधात् 1277 66 अन्तोब्राह्मणानि
 च तद्विषयाणि 1278 67 तद्विषयनस्तीति देशे तन्नाम्नि 1279 68 तेन निर्वृत्तश्च 1280 69
 तस्य निवास 1281 70 अङ्गुलभञ्ज 1282 71 ओज् 1283 72 लोख बह्वङ्गात् 1284
 73 बह्वच कूपेषु 1285 74 उदयच विषाद्य 1286 75 सकलादिभ्यश्च 1287 76 खीपु
 खीवीरवाहवमाङ्ग 1288 77 सुवास्तत्वादिभ्योऽण् 1289 78 रोषी 1290 79 कोपधाच्च
 1291 80 उच्छ्रयकदजिलसेनिरुच्छययक वेपजिज्जयकवठकोऽरीङ्गकृष्यादवयवकुपुदकायदृक्प्रमेहा
 रनवलिखकायवलयवर्णयुतगमगदिन्वराङ्गुजुदादिभ्यः 1292 81 जनपदे जुप् 1293 82
 चरणादिभ्यश्च 1301 83 शर्कराया वा 1302 84 ठवङ्गौ च 1303 85 नद्या नहुप् 1304
 86 नद्यादिभ्यश्च 1305 87 कुमुदनह्वेतसेभ्यो इभतुप् 1306 88 नद्यादाङ्गुलनच् 1307,
 89 शिलाया वलच 1308 90 उत्तरादिभ्यश्च 1309 91 नद्यादीना कुपच 1310 92 शेषे 1312
 93 राष्ट्रावारपाराङ्गौ 1313 94 ग्रामाङ्गौ 1314 95 कस्यादिभ्यो ङकञ् 1315 96
 कुलकुविग्रोभ्याः प्रवास्यलकारेण 1316 97 नद्यादिभ्यो ङक् 1317 98 वसिष्ठापङ्गात्पुनस्तस्यक्
 1318 99 कापिरया ङक् 1319 100 रङ्गो ननुभ्येऽण् 1320 101 द्युमागवायुदवप्रतीचौ
 यत् 1321 102 कन्यायाङ्ग 1322, 103 वरौ जुक् 1323 104 अज्य वाच्यच् 1324 105
 शेषनोद्गाद्यसेऽन्यतरस्याच् 1326 106 तीरव्योत्तरपदाङ्गौ 1327 107 दिक्पूर्वपदावसथा
 यां जः 1328 108 नद्रेभ्योऽण् 1329 109 उदीच्यग्रामाय यङ्गवोऽन्तोदात्तात् 1330 110
 प्रत्योत्तरपदपञ्चम्यादिकोपधादङ् 1331 111 कण्ठादिभ्यो गाले 1332 112 इजङ् 1333
 113 न द्वय चः प्राच्यभरतेषु 1334 114 वृद्धाङ् 1337 115 भवतष्टवङ्गो 1339, 116
 काव्यादिभ्यश्चञ्जितौ 1340 117 वादीकयासेभ्यश्च 1341 118 विनाषीशीनरेषु 1342,
 119 ओर्देशे ङञ् 1343 120 वृद्धात्प्राचाच् 1344, 121 चञ्चयोपचाङ्गुज् 1345, 122 प्रत्ययुर-
 वहान्ताङ् 1346 123 रोपधेतोः प्राचाच् 1347 124 जनपदतद्व्योदय 1348 125 अङ्ग-
 दपि बहुवचनविषयात् 1349 126 कल्याणिकवर्तोत्तरपदात् 1350, 127 ब्रूयादिभ्यश्च 1351,
 128 नगरात्कुत्सुममाजीययो 1352 129 अरयान्ननुभ्ये 1353, 130 विभाषा कुपयुगधरा-
 भ्याच् 1354 131 मद्रवृथो कञ् 1355, 132 कोपधाच्च 1356 133 कण्ठादिभ्यश्च 1357,
 134 मनुष्यतस्ययोर्जुञ् 1358, 135 आपदातो घान्वात् 1359 136 गोयवाभ्योरच 1360
 137 गर्तोत्तरपदाङ्गः 1361 138 महादिभ्यश्च 1362 139 प्राचा कटादिः 1363, 140

राशः क च 1364 141 वृद्धादकेकात्मलोपवात् 1365 142 क्त्वापलदननरग्रामङ्गोत्तरवदात्
1366 143 पर्वताश्च 1367 144 विनाशानुरूपे 1368. 145 कृत्वापकर्त्तृरद्वाजे 1369

CHAPTER 3

1 पुराणदस्मदोरन्यतरस्या खलु 1370 2 तस्मिन्नाति च पुनराकास्माको 1371 3 तवकनन-
कायेकवचने 1372 4 अर्थादात् 1374 5 परावराधनोत्तमपूर्वाश्च 1375 6 दिवपूर्वपदादङ्
1376 7 ग्रामजनपदैकदेशादङ्गो 1377 8 नप्यान्तः 1378 9 अ वाप्रतिके 1379 10
द्वीपादुत्तुष्टञ् 1380 11 कालादङ् 1381 12 आङ्गे शरद् 1382 13 विनाशा रोगातपयोः
1383 14 निशाग्रदीपाभ्या च 1384 15 स्वस्वद्वत् च 1385 16 सधिवेलाद्गुणवन्नेभ्योऽस्य
1387 17 प्रावृष षण्य 1388 18 वर्षाभ्यस्तुक् 1389 12 अन्दि टञ् 3450 20 वस्तान्ताच
3451 21 देनन्ताश्च 3452 22 सर्वत्रापच तनोपरच 1390. 23 वायचिरमाङ्गे प्रवेऽन्यवेभ्यस्तु-
ष्टुलो हुट् च 1391 24 विनाशा पूर्वाङ्गापरङ्गाभ्याश्च 1392 25 तन्नातः 1393 26 प्रावृषस्तुप्
1394 27 सहाय शरदो तुञ् 1395 28 पूर्वाङ्गापराङ्गा द्वीपकप्रदीपावस्करादङ् 1401 29 पय-
पन्थ च 1402 30 अनावास्याया वा 1403 31 अ च 1404 32 सिन्धवपकराभ्या क्त् 1405
33 अस्तञ्चो च 1406 34 अन्तिवृष्टाफस्तुष्टुपराधास्वातितित्यपुनर्वसुहस्तविशाखायाहाबहुलाङ्गुक्
1407 35 स्यान्तागोशालसरशाकाश्च 1410 36 वन्वशालानिजिदस्वयुवकतभिषजो वा 1411
37 नक्षत्रेभ्यो बहुलञ् 1412 38 कृतलक्ष्मीतकुशलाः 1413 39 प्रायभवः 1414 40 उपजाड
पक्षोपनीवेष्टक् 1415 41 सञ्जते 1416 42 कोशादङ् 1417 43 कालात्वापुष्ट्यत्त्वचवानेषु
1418 44 उप्ते च 1419 45 आश्वयुज्या तुञ् 1420 46 ग्रीष्मवसन्तादन्यतरस्याम् 1421. 47
द्वेष्टके 1422 48 कलाप्यश्वत्थवज्जुनादङ् 1423 49 ग्रीष्मावरसनादङ् 1424 50 सवत्सरा-
ग्रहायसीभ्या टञ्च 1425 51 आङ्गरति धृगः 1426 52 तदस्य षोडश् 1427 53 तन्न भव
1428 54 दिनादिभ्यो यत् 1429 55 गरीरावयवाश्च 1430 56 दृष्टिकुलिकस्यिवस्त्वस्त्वरेडङ्
1433 57 द्वीवाभ्योऽपच 1434 58 गन्धोराङ्ग्य 1435 59 आश्वयीभावाच 1436 60
अन्तःपूर्वपदादङ् 1437. 61 ग्रामात्यर्थतुपूर्वात् 1440 62 निङ्गासुलाङ्गुलोत्तरः 1441 63
वर्गान्ताश्च 1441 64 अग्रज्ये यत्तावन्तरस्याम् 1443 65 कर्णसलाटात्कनलकारे 1444 66
तस्य उवाख्यान इति च उवाख्य तवगग्नः 1445 67 बह्वोऽन्तोदात्तादङ् 1446 68 क्रतुयज्ञेभ्यश्च
1447 69 अख्यायेभ्यश्च 1448 70 पीतेडागपुरोडाशात्तुष्टु 1449 71 अन्दसो यदसो 1450
72 कृत्वाङ्गाङ्गावर्मनान्तरपुराचरकनामाख्यातादङ् 1451 73 अङ्गयनादिभ्यः 1452 74 तत्
आगतः 1453 75 उवायस्यानेभ्यः 1454 76 शुषिककादिभ्योऽङ् 1455 77 विद्यायोनिर्बन्नेभ्यो
तुञ् 1456 78 अतस्तुञ् 1457 79 पितृर्यच 1458 80 ग्रीष्मादङ्गवत् 1459 81 हेतुनस्तुप्ते-
भ्योऽन्यतरस्यां कप्यः 1461. 82 नयद् च 1462. 83 प्रभवति 1463 84 विद्वराङ्ग्यः 1464
85 तद्वच्छति पथिद्वतयोः 1465 86 अभिनिष्क्रानति द्वारश्च 1466 87 अचिकृत्य कृते ग्रन्थे
1467 88 शिशुक्रन्दनसमन्वित्पञ्चजननादिभ्यश्च 1468 89 सोऽस्य निवासः 1469 90 अभि-
जनश्च 1470 91 आनुषङ्गीविभ्यश्चः पर्वते 1471 92 शपिडकादिभ्यो ङ्यः 1472 93
सिन्धुतशिलादिभ्योऽपञ्चो, 1473. 94 तुदीयकापुरवर्मतीकृषवाराङ्गवद्वद्व्यकः 1474 95
मक्तिः 1475 96 अचिताद्वेशकालादङ् 1476 97 महाराजादङ् 1477. 98 वासुदेवार्जुनाभ्या
तुञ् 1478 99 गोत्रशत्रियाख्येभ्यो बहुल तुञ् 1479 100 जनपदिना जनपदवत्सर्वे जनपदेन
जनानशब्दाना बहुवचने 1480 101 तेन प्रोक्तञ् 1481 102 तित्तिरिवरतन्तुषपिडकोलाञ्छक्
1482 103 काश्यपकौशिकाभ्या हृषिण्या शितिः 1483 104 कक्षापिचैश्यायनान्तेवासिभ्यश्च
1484. 105 पुराणमोक्षेषु ब्राह्मणकक्षेषु 1485 106 गौतमादिभ्यश्चान्दसि 1486. 107 कठचर-

1611 62 कत्रादिभ्यो णः 1612 63 कर्माप्यने दृत्तम् 1614 64 बहुवचनपूर्वपदादृत् 1615 65
 द्वित नद्याः 1616 66 तदस्यै दीवते नियुक्तम् 1617 67 आद्यानादीदमाद्वितम् 1618 68
 भक्त्यादन्त्यतरस्यात् 1619 69 तत्र नियुक्तः 1620 70 अनारान्तादृत् 1621 71 अन्त्यादिभ्यदेश-
 काशात् 1622 72 कदिनात्प्रस्ताप्यस्यानेषु व्यवहरति 1623 73 निष्कटे वसति 1624 74
 आधववाप्यत् 1625 75 प्राग्वितादात् 1626 76 तद्वति रथयुगमाचङ्गम् 1627 77 पुरो
 यङ्कर्त्ता 1628 78 णः सर्वपुरात् 1630 79 एकपुरात्पुनश्च 1631 80 शकटादृत् 1632 81
 इक्षवीरादृत् 1633 82 सदाया कस्या 1634 83 विध्यत्यधुना 1635 84 धनमन्ता सदा
 1636 85 अङ्गायणः 1637 86 यथ यत् 1638 87 पदमस्तिनृत्त्यम् 1639 88 कुलमस्यावदि
 1640 89 सदाया येनुष्या 1641 90 शुद्धपतिना ययुक्ते ण्यः 1642 91 मौढ्योचर्मविषयुक्त-
 कुलसीताशुलाभ्यस्तार्यनुस्यमाध्यव्यानाभ्यवचनितवनिनेषु 1643 92 चर्मपथ्यर्यस्यादादनेते
 1644 93 कन्द्यो निर्मिते 1645 94 सरसोऽमच 1646 95 दृढस्य ग्रिध 1647 96 कन्दने
 चर्षी 1648 97 मलमलङ्कारकलपकर्वेषु 1649 98 तत्र चापुः 1650 99 प्रतिजनादिभ्यः
 सज् 1651 100 भङ्गायणः 1652 101 परिषदो वय 1653 102 कयादिभ्यष्टक् 1654
 103 शुद्धिदिभ्यष्टज् 1655 104 पथ्यतिथिवसतिस्त्वपतेर्देज् 1656 105 सनाया य 1657 106
 हरकन्द्वि 3455 107 समानतीर्थे वाधी 1658, 108 समानोदरे शयिष्ठ शो चोदात्त. 1659.
 109 सोदरादा 1660 110 नवे कन्द्वि 3456, 111 पाथोनदीभ्या ड्यत् 3457 112
 वेद्वन्दिनवल्गायत् 3458 113 स्तोत्रे विनाया ऋङ्गुषी 3459 114 समर्पययुतादात्
 3460 115 तुङ्गादृत् 3461 116 अङ्गादृत् 3462 117 चङ्गु च 3462 118 यमुङ्गाङ्गाङ्गः
 3464 119 चर्हिचि दत्तम् 3465 120 दृढस्य भागकर्त्तृ 3466 121 रथोवाहनां हननी
 3467 122 रथतीजगतीहविष्याभ्यः प्रथम्ये 3468 123 अतुरस्य स्वम् 3469 124 नायायानम्
 3470, 125 तद्वानासापुपचानो मन्त्र हवीष्टकासु लुक्च नतोः 3471 126 अरिबमानम्
 3472, 127 ययस्यासु दृग्भो जङ्गम् 3473 128 मत्तये नासतन्वो 3474 129 चर्चोर्ज च
 3475, 130 शोभसोऽहनि यत्तौ 3476, 131 वेद्योयथादेर्भगादात् 3477, 132 य च
 3478, 133 पूर्वैः कुतमिनियो च 3479, 134 अङ्गिः सत्कुलम् 3480 135 सहस्त्रेव चमिती
 णः 3481, 136 नतो च 3482, 137 सोममर्हति याः 3483 138 नये च 3484, 139 मघोः
 3485, 140 मघोः सङ्गु च 3486 141 नमसाङ्गः 3487, 142 सर्वदेवासातिम् 3488, 143,
 शिबयनरिष्टव करे 3489, 144 नावे च 3490.

END OF BOOK IV.

— -O— —

BOOK V.

CHAPTER 1.

1. प्राक् शोभायणः 1661 2 उगवादिभ्यो यत् 1662, 3 कन्वलाच सदायात् 1663 4
 विभावा इतिरपुपादिभ्यः 1664, 5 तस्यै द्वितम् 1665 6 शरीराधयवादात् 1666 7 खलपव-
 नाधवित्तादृत्प्रथमम् 1668, 8 अङ्गाविभ्या ड्यत् 1669 9 आत्मनिश्चयनभोयोत्तरपदात्तः
 1670, 10 सर्वपुङ्गवाभ्या सदाजौ 1672, 11 नाचवचरकाभ्या सज् 1673 12 तदर्थे विकृतेः
 मङ्गुती 1674, 13 कदिपचिचर्देज् 1675 14 श्रुचभोपानहोर्भ्यः 1676, 15 चर्मोऽज् 1677,

16 तदस्य तस्मिन्स्यदिति 1678 17 परिभाषा दञ् 1679 18 प्राग्वतेष्टञ् 1680 19 आर्हाद्वेगोपुच्छस्य परिभाषा दृक् 1681 20 अवन्यासि निष्कादिभ्यः 1682 21 यनाञ् उप्यता-
वश्यते 1686 22 सख्याया अतिशदन्तायाः कश् 1687 23 वतोरिङ् 1688 24 विंशति-
नियन्ता इषुप्रसङ्गायाश् 1689. 25 कवाट्टिठश् 1690 26 शूर्पादमन्तरस्याश् 1691 27 शतनामविशतिकसदस्यवचनादक् 1692. 28 अय्यर्धपूर्वद्विगोर्गुणसङ्गायाश् 1693 29 विभाषा
कार्यापवदस्याभ्याश् 1694 30 द्वित्रिपूर्वाङ्गिकात् 1695 31 विस्ताञ् 1696. 32
विशतिकारणः 1697 33 कार्या ईकश् 1698. 34 पक्षपादनाचयतादात् 1699. 35 शाणाद्वा
1700 36 द्वित्रिपूर्वादिव 1701 37 तेन क्रीतश् 1702 38 तस्य निमित्तं ययोगोत्पात्तौ
1704 39 गोतद्वयोऽसख्यापरिभाषाशब्दादेर्यत् 1705 40 पुलाञ् च 1706 41 सर्व-
भूमिपुथिवीभ्यामणञौ 1707 42 तस्येष्टरः 1708 43 तत्र विदित इति च 1709 44
लोकाक्षर्वलोकाट्टञ् 1710 45 तस्य वाचः 1711 46 पात्राट्टञ् 1712 47 तदस्मिन्पुद्गा-
यनामगुल्लोपदा दीयते 1713 48 प्ररणाचार्दृक् 1714 49 नागादञ् 1715 50 तद्वर्तत वद-
त्यावइति काराद्वाद्यादिभ्य 1716. 51 वस्त्रव्याभ्या तन्जनौ 1717 52 सभक्त्यवहरति पचति
1718. 53 आडकाचितपात्रात्खोऽप्यतरस्याश् 1719. 54 द्विगोः घृण् 1720 55 कुलित्राञ् -
वसौ च 1721. 56 सेऽस्वाश्वजघ्नय 1722 57 तदस्य परिभाषाश् 1723 58 सख्याया
वशावपहृन्प्राचयनेषु 1724. 59 पक्षतिविशतिप्रियञ्त्वारिश्चत्पञ्चाशत्पञ्चिषतस्यशीतिनवतिशतश्च
1725 60 पञ्चदशतौ वर्गे वा 1726 61 सप्तमोऽकन्दश्चि 3491 62 त्रि शब्दवारिश्चतौ ब्राह्मणे
वशाया दृक् 1727 63 तद्वैति 1728 64 द्विवादिभ्यो नित्यश् 1729 65 शीर्षकवेदादाश्च
1730 66 दध्वा दिभ्यो यः 1731 67 कन्दवि च 3492 68 पात्राद्वाश्च 1732 69 कडकार-
वधिषाञ् च 1733 70 द्वासीविनात् 1734 71 वसतिर्विभ्या घञौ 1735 72 पारायणतुरा
यणान्नाम्युञ्ज वर्तयति 1736. 73 र्धयवनावनः 1737. 74 योजन गच्छति 1738. 75 पय-
ञ्चञ् 1739 76 पञ्चो च नित्यश् 1740 77 उत्तरपञ्चमाहृतं च 1741 78 काकात् 1742.
79 तेन निर्धृत् 1743 80 तनधीष्टो धृष्टो भूतो नावी 1744 81 नासाङ्गयि यत्तञ्जौ 1745
82 द्विगोर्धृत् 1746 83 वचनावाचपञ्च 1747. 84 आचयिषि दश्च 1748 85 वनायाः खः
1749 86 द्विगोर्वा 1750 87 राज्ञश्च संवत्सराञ् 1751 88 वर्षाङ्गुच 1753 89 चित्तवति
नित्यश् 1755. 90 चष्टिकाः चष्टिरात्रेण पचयन्ते 1756 91 वत्सराणाञ्चक्रकन्दश्चि 3493.
92 सपरिपूर्वत्वे च 3494 93 तेन परिणय्य तस्यकार्यगुणश्च 1757 94 तदस्य ब्रह्मचर्यश् 1758.
95 तस्य च दक्षिणा यक्षाभ्येभ्य 1759 96 तत्र च दीयते कार्यं भववत् 1760 97 ऋष्यादिभ्योऽञ्
1761 98 तेनयथाकथाचवस्ताभ्या अपतौ 1762 99 अपादिभि 1763 100 कर्मेवेयादात्
1764 101 हस्ते प्रभवति वतापादिभ्य 1765 102 योगादञ् 1766 103 कर्मेण उकञ्
1767 104 सनयस्तदस्य प्राप्तश् 1768 105 ऋतोरञ् 1769 106 कन्दश्चि घञ् 3495 107
काका मत् 1770 108 प्रकृष्टे दञ् 1771. 109 प्रयोगनञ् 1772 110 यिशात्पाठादपनयद-
घञ्योः 1773. 111 अमुप्रवचनादिभ्यश्च 1774 112 वतापनात्सपूर्ध्वपदात् 1775 113
द्वेकानारिकट् रीरे 1776 114 आकालिकाद्यामन्तवचने 1777 115 तेन तुल्य क्रिया वेद्वति
1778 116. तत्र तस्येव 1779 117 तद्वैच् 1780. 118 उपसर्गाञ्च-द्वि धात्वर्थे 3496
119 तस्य भावस्त्वतसौ 1781 120 आ च त्वात् 1782 121 न तदपूर्वात्तत्पुण्यादसत्पुण्यगत-
ल्लव्यवटपुचकतरसस्येभ्यः 1783 122 पूरवादिभ्य ह्यनित्यता 1784. 123 वर्षाङ्गादिभ्यः व्यञ्ज
1787 124 गुणवचनप्राङ्गादिभ्यः कर्मेणि च 1788. 125 स्तेनादङ्गलोपञ्च 1790 126 सख्युर्थः
1791 127 कपिशाट्वादार्दक 1792 128 पत्यस्तपुरादितादिभ्यो यक् 1793 129 प्राणधृञ्जा-
तिष्योः रचनोद्गापत्रादिभ्योऽञ् 1794 130 दायनास्तपुवादिभ्योऽञ् 1795. 131 ब्रह्मताश्च
लङ्पुर्वात् 1796 132 योपधःकृत्पोस्तनाङ्गञ् 1797 133 हृद्वननोशादिभ्यश्च 1798 134
गोत्रपरणाट्टिष्ठायात्यकारवदनेतेषु 1799 135 द्वोत्राभ्यश्च 1800 736 ब्रह्मणस्त्वः 1801

मुनिपरिचदो बलच् 1919 113 दन्तशिव्यात्सन्नायाच् 1920 114 ज्योत्स्नावभिस्रान्द्विगोर्जस्वि
 भूर्जस्वत्यगोमिन्मलिनमलीनया 1921 115 अत इनिठनी 1922 116 ब्रीह्यादिभ्यश्च 1923
 117 तुल्यादिभ्यश्च इलच् 1924 118 एकगोपुर्वाद्भिन्त्यच् 1925 119 यतसइत्यान्ताश्च णिष्ठात्
 1926 120 कषादादितप्रशसयोर्वच् 1927 121 अस्नायामेधास्तमो विनि 1928 122 बहुल
 चन्द्वि 3498 123 ऊर्णायां युच् 1929 124 षाचो गिननि 1930 125 आलजादनी बहुभाषि ण
 1931 126 स्वानिज्ञैश्चर्य 1932 127 अर्थआदिभ्योऽच् 1933 128 द्वन्द्वोपतापगर्ह्यात्प्राप्ति
 स्वादिनिः 1934 129 आतातीसाराभ्यां कुषव 1935 130 ययसि प्रस्तात् 1936 131
 तुल्यादिभ्यश्च 1937 132 चर्चशीलवर्णास्ताश्च 1938 133 इस्ताज्जातो 1939 134 वर्णाद्भ्रमवारिणि
 1940 135 पुष्करादिभ्यो दधे 1941 136 बलादिभ्यो मनुचन्यास्याच् 1942 137 लघायां
 मन्नाभ्याम् 1943 138 कथभ्यां बभयुस्तिमुतयः 1944 139 तुन्दिबकिवटेर्नः 1945 140
 अहयुभनोयुच् 1946.

CHAPTER 3.

1 मादिदशो विभक्तिः 1947 2 किचर्वेनामबहुभ्योऽहधादिभ्यः 1948 3 इदन इच् 1949.
 4 इतेतो रयोः 1950 5 इतदोऽच् 1951 6 सर्वस्य षोऽप्यतरस्या दि 1952 7 पञ्चभ्यास्तबिच्
 1953 8 तथेच् 1955 9 पर्यभिभ्या च 1956 10 सप्तभ्याम् 1957 11 इदनो इः 1958
 12 किभोऽच् 1959 13 वा इ च चन्द्वि 1961 14 इतराभ्योऽपि ह्रस्वक्ते 1963 15
 सर्वेकाप्यक्रियतदः काले वा 1964 16 इदनो हिच् 1965 17 अयुना 1966 18 दानी च
 1967 19 तदो वा च 1968 20 तयोर्दाहिनी च चन्द्वि 3499 21 अनदातने हिन्त्यतरस्याच्
 1969 22 सदाःचत्परायैवमःपरिदन्मन्प्रवेद्दु रण्येदुप्यतरदुपितरेदुःपरिदुपरेदुःपरिदुःपरिदुः
 चरेदुः 1970 23 प्रकारवचने याच् 1971 24 इदनस्यप् 1972 25 किनच् 1973 26 वा
 इतो च चन्द्वि 3500. 27 दिवचन्द्वेभ्यः सप्तमीयङ्गुनीप्रथमाभ्यो दिदेशकालीयस्तातिः 1974.
 28 दक्षिणोत्तराभ्यामतपुच 1978 29 लिखाया पराचराभ्याम् 1979 30 अक्षेर्लुक् 1980 31
 उपयुषिष्ठात् 1981 32 पश्चात् 1982. 33 पञ्च पश्चा च चन्द्वि 3501 34 उत्तराधरदक्षिणा-
 दितिः 1983 35 वचन्यतरास्य बहुरेऽपञ्चया 1984. 36 इवसादाच् 1985 37 आदि च हरे
 1986 38 उत्तराच् 1987. 39 पूर्वोपरचराकालावे प्रथमश्चैषाच् 1975 40 अस्ताति च
 1976 41 विभाषावाच्य 1977 42 सख्याया विधार्थे वा 1988 43 अपि करणविधाले च
 1989 44 एकाद्वो व्यनुजयनस्याच् 1990 45 द्विज्योश्च चयुज् 1991 46 एधाच् 1992 47
 वाप्ये पाथप् 1993 48 प्ररणाद्वाते तीयाद् 1994 49 मानेकादशभ्योऽचन्द्वि 1995 50
 पष्टाष्टमाभ्यां ज च 1996 51 मानपञ्चङ्गयोः कण्डुको च 1997 52 एकादाकिनिष्ठावसाये
 1998 53 भूज्पूर्वे चरद् 1999 54 यष्टया क्य च 2000 55 अतिशयने तनविट्नी 2001.
 56 तिङ् 2002 57 ह्रस्वचनविभज्योपपदे तर्तीयङ्गुनी 2003 58 अजादी युवावचनादेव 2004 59
 59 तुचन्द्वि 2007 60 मप्रस्यस्य आः 2009 61 ज्य च 2011 62 वृहस्य च 2014 63
 अन्तिभ्यादामिदेषां 2014 64 युवावपयोः कनक्यतरास्याच् 2019 65 विष्मन्तोर्लुक् 2020 66
 मयनाया कपप् 2021 67 देय सनाया कषाद्वेभ्योऽधीयः 2022 68 विभाषा युवा बहुचतुस्तस्त
 2023 69 प्रकारवचने जातीयच् 2024 70 मागिवाचक 2025 71 अध्ययसर्वनाम्नामकषाद्वेः
 2026 72 कस्य च द 2027 73 अजाते 2028 74 कुत्सिते 2029 75 सदाया कच् 2030.
 76 अनुकृपायाच् 2031 77 नीतो च तदुक्तात् 2032 79 बहुवो मनुचन्यामृष्टया 2033. 79
 मर्गलचो च 2034 80 प्रादायुपादेरङ्गुचो च 2036 81 नातिवाङ्गः कच् 2037. 82 अजिना-
 म्बस्योत्तरपदलोपच् 2039 83 टाजादापूर्वे द्वितीयादयः 2035. 84 वेचकमुपरिविद्याकषाद्वेः

भादीनां तुनीयात् 2038 85 अल्पे 2040 86 हस्वे 2041 87 सहाया क् 2042 88 कुटीय-
नीशुपडाभ्यो षः 2043 89 कृत्वा कुप् 2044 90 काशुमीभ्या ह्रस्व् 2045 91 वत्सोवा
श्वर्षभेभ्यश्च तनुत्वे 2046 92 क्रियतदीर्घादीन् इयोरेकस्य ह्रस्व् 2047 93 वा बहुना
जातिपरिमर्शने हतनच् 2048 94 इकाश्च प्राचाश्च 2049 95 अवशेषके क् 2050 96 इडे
प्रतिकृतौ 2051 97 सहाया च 2052 98 लुप्तपुण्ये 2053 99 जीविकार्थे चापश्ये 2054
100 देशवयादिभ्यश्च 2055 101 वस्तेर्हन् 2056 102 शिलाया हः 2057 103 आत्मादिभ्यो
षः 2058 104 द्रव्य च भव्ये 2059 105 कुशाश्वच्छ 2060 106 सनासाश्च तद्विषयात्
2061 107 शर्करादिभ्योऽण् 2062 108 अङ्गल्यादिभ्यश्च 2063 109 इकाशालायाश्च त्रयस्य
रस्याश्च 2064 110 कर्कशोदितदीर्घक् 2065 111 मज्जपूर्वविरतेनात्याल्लन्दति 3502 112
पुगाच्छोऽङ्गाभ्योऽङ्गात् 2066 113 ज्ञातचक्रोरस्त्रियाश्च 1100 114 आयुध नीविसयाच्छ्रय्या
दीकोष्यङ्गाश्चराश्रयात् 2067 115 वृकाद्वयण् 2068 116 दानव्यादिभिर्यत्पञ्च 2069
117 यशोदीयोभेयादिभ्योऽङ्गो 2070 118 अभितिङ्गिदृष्टच्छास्त्राश्चिल्लावच्छमीवहर्णाश्च
नदन्तो यञ् 2071 119 क्वादयस्त्रिधाः 2072.

CHAPTER 4.

1 वादयस्त्व सख्यादेशीयवाया तुन्लोपश्च 2073 2 दृष्टव्यवर्गयोश्च 2074 3 स्त्रुणादिभ्यः
प्रकारवचने क् 2075 4 अनत्यन्तगतौ ज्ञात् 2076 5 न सानिवचने 2077 6 ह्रस्वा आच्छादने
2078 7 अपहृष्टाभितरवर्लकनीलपुष्पाद्युत्तरपदात्तः 2079 8 विभाषाच्छेदिविज्ञयाश्च 2080
9 काटयन्ताच्छ्रुत् 2081 10 स्थानान्ताद्विभाषा सत्यानेनेति चेत् 2082 11 क्रियेतिष्ठव्य
यादाश्चद्रव्यप्रकर्षे 2084 12 अशु च हन्दि 3503 13 अनुगादिननुक् 2083 14 शवः
क्रियाभञ् 3216 15 अतिशुक्लः 3219 16 विचारिणो नत्वे 2084 17 सख्याया क्रियाभ्या-
वृत्तिगणने कृत्वणुक् 2085 18 द्वित्वपुण्यं शुक् 2086 19 एकस्य सकृच्च 2087 20 विभाषा
अदोर्षादिप्रकृतृकाके 2088 21 तत्प्रकृतवचने नयट् 2089 22 चमुरणश्च बहुषु 2090 23
अनन्तावचयेतिहनेचक्राश्रयः 2091 24 देवतान्तात्तादर्थ्ये यत् 2092 25 चार्धार्थाभ्या च 2093
26 अतिदेश्यः 2094 27 देवात्सत् 2095 28 अथेः कः 2096 29 यावादिभ्यः क् 2097
30 लोदितान्नभौ 2098 31 वर्षे चानित्ये 2099 32 रस्ते 2100 33 कालाश्च 2101 34 विन-
यादिभ्यश्च 2102 35 वाक्ने व्याहृताद्याश्च 2103 36 तदुक्तात्कर्णोऽण् 2104 37 औषधेरजातो
2105 38 मन्त्रादिभ्यश्च 2106 39 वृद्धस्तिकम् 2107 40 सन्तो मययायाश्च 2108 41 वृक्त्रयेष्वाभ्या
तिस्तातिशो च चहन्दि 3504 42 ब्रह्माभ्यार्थाच्छकारकादन्वतरस्याश्च 2109 43 सख्यैकवचनाश्च
भीःचायाश्च 2110 44 प्रतियोगे पञ्चस्यास्तविः 2111 45 अपादाने बाहीयद्वोः 2112 46
अतिश्रद्धाव्ययनयेत्येवकर्तरि तुनीयायाः 2113 47 दीयनानयापयोगाश्च 2114 48 पशुया व्याज्ये
2115 49 रोगाश्चापनयने 2116 50 अभ्युत्तद्वावे कृष्णस्तियोगे संपदकर्तरि चिवः 2117 51
अचर्नगन्तुश्चवेतोरहोरजसां लोपश्च 2121 52 विभाषा साति कार्त्स्न्ये 2122 53 अन्निविधौ
संपदा च 2124 54 तदधीनवचने 2125 55 देवे प्राच 2126 56 देवपुण्यपुष्पपुष्प त्वेभ्यो
द्वितीयाश्चस्योर्बहुषु 2127 57 अव्यक्तानुकारणाद्द्वयजवचार्थादनितौ ङाश्च 2128 58 कृजो
द्वितीयपुनोपशब्दोक्तात्कृजो 2129 59 सख्यायाश्च गुणान्ताया 2130 60 सनयाश्च यापनायाश्च
2131 61 सपन्ननिष्पन्नादतिव्ययने 2132 62 निष्कुलाग्निर्लोचने 2133 63 सुलमिवादानुलोच्ये
2134 64 दुःखात्प्रतिकोच्ये 2135 65 शुनात्याके 2136 66 सत्यादशपये 2137 67
नृगात्परिचापये 2138 68 सनासान्ता 676 69 न पुजनात् 954 70 किनः वेये 955 71
नजस्तत्पुष्पात् 956 72 यथो विभाषा 957 73 बहुव्रीहौ सख्ये कञ्चकुगचाद् 851 74

2315. 12 दशमस्कन्धाद्वासीद्वारं च 3629 13 व्यसः समवाराश्च पुनस्तयोस्तत्पुत्रे 1003 14 वस्तुनि
बहुभ्रीहो 1005. 15 वचिस्त्वयियज्ञादीनाकिति 2409 16 ग्रहिण्याथय्यधिवृष्टिविचतिवृष्टतितृ
पक्षतिष्ठज्जातीना किति च 2412 17 लित्यभ्यासस्थानयेषाम् 2408 18 स्वायेरहचकि 2584 19
स्वपित्सविनेया यकि 2645 20 न वयः 2646 21 चायः की 2647 22 स्थायः स्त्री निष्ठायाश्च
3044 23 स्व प्रपूर्वस्य 3033 24 ब्रह्मवृत्तिस्पर्शयोः स्यः 3020 25 मतेरच 3022 26 विभाषा-
भ्यवप्रर्वस्य 3023 27 श्रुत पाके 3067, 28 व्याघ्रः पी 3072 29 लिङ्गकोरच 2327 30 विभाषा
रवेः 2420 31 की च संघट्टोः 2601 32 इ समवाराश्च 2586 33 अन्वस्तस्य च 2417 34
बहुल छन्दसि 3510 35 चायः की 3511, 36 अपत्येष्वेवानावृष्टराष्ट्रवृद्धिपुण्येतित्याजम्नाताः
मित्तमाशीराशीर्तेः 3512 37 न समवारणे समवाराश्च 363 38 लिटि षोपो यः 2413 39
वक्षास्यान्यतरस्या किति 2414 40 वेजः 2415 41 ह्यपि च 3339 42 ज्यञ्च 3340 43
उवरच 3341, 44 विभाषा परेः 3342 45 आदेच उपदेशोऽग्नि 2370 46 न उयो लिटि
2416 47 ह्युरतिस्कुलतोर्थेति 3185 48 श्रीङ्गीना को 2600 49 सिध्यतेरपरलोकिजे
2602, 50 नीनातिभिनेतिदीडा ह्यपि च 2508 51 विभाषा कीयतेः 2509 52 लिङ्गेरछन्दसि
3513 53 अपपुरो वायुलि 3375 54 चिरपुरोर्वा 2569 55 प्रक्ते धीयतेः 2603 56
विभेतेर्देवभये 2593 57 नित्य रणयतेः 2596 58 सुजिह्वार्थोल्लापकिति 2405 59 अनुदात्तस्य
बहुपचस्यान्यतरस्याच् 2402 60 गीर्षेरछन्दसि 3514 61 ये च तद्धिते 1667 62 अचि
गीर्षः 1667 (or 3492) 63 पद्मेनाहाह्नियशन्नुपपद्योक्त्यक्तकञ्चक्र वृक्षात्कञ्चक्रमृत्तिषु 228
64 चात्पादेः यः यः 2264 65 को नः 2286 66 सोपो व्योर्वलि 873 67 वैरघृत्तस्य 375
68 इद्यान्-यो दीर्घास्तुतिस्फुल्ल इल् 252 69 एहृत्पात्संबुद्धेः 193 70 रोडच्छन्दसि बहुलम्
3516 71 इत्यस्य चिति कुति तुक् 2858 72 सहितायाच् 145 73 के च 146 74 आहूनाकीञ्च
147 75 दीर्घाद् 148, 76 पदान्ताद्वा 149 77 ह्यो यक्षचि 47 78 ह्योऽववायावः 61 79
वाप्तो वि प्रत्यये 63 80 चातोस्तन्नितिस्यैव 64 61 स्यजन्यो यक्षायै 65 82 क्रय्यस्तदैवं
66 83 भय्यप्रयवे च चछन्दसि 3517 84 एकः पूर्वपरयोः 68 85 ज्ञप्तादिवच्च 75 86
अत्युत्तोरचिह्न 3333 87 आहुतः 69 88 वृद्धिरेचि 72 89 रत्येचत्पृद्ध 73 90 आहत
269 91 उपसर्गाद्धि चातो 74 92 वा शुच्यापिशलेः 77 93 औतोऽन्यतोः 285 94 वति
परत्पच् 78, 95 ओभाको वच 80 96 उत्पपदान्ताद् 2214 97 अतो युगे 191 98 अव्यक्ता
मुकरयस्यात् इतो 81 99 नात्रेहितस्यान्त्यस्य तु वा 82, 100 नित्यनाञ्जेहिते जाचि 2128
(or 3636) 101 अकः सचर्त्तौ दीर्घः 85 102 प्रयनये ाःपूर्वचवर्त्तः 164, 103 तस्माच्चलो नः
पुर्वि 196 104 नः दिचि 165 105 दीर्घाज्जचि च 289 106 वा छन्दसि 3515 107 अति
पूर्वः 194 108 संसवारकाश्च 330, 109 एह पदान्तादिति 86 110 कठिकसारच 246 111
श्रुत उह् 279 112 लघत्पात्परस्य 255 113 अतो रारमुतावमुते 163, 114 इयि च 166,
115 प्रकृत्यान्तः प्रादन्वयपर 3518, 116 अथादवदादवक्राङ्गरप्रतापमवन्ववस्तुषु च 3519 117
यत्तुपुरः 3520 118 आपो जुषासो वृष्णो वर्षिष्ठेऽखिलेऽन्मालेऽन्विकेऽपूर्वे 3521 119 अङ्ग हत्यादो
च 3522 120 अनुदासे च कुचपरे 3523 121 अक्षपयांसि च 3524 122 सर्वत्र विभाषा गोः
87 123 अचक् स्त्रीटाग्रस्य 88, 124 ह्ये च नित्यच् 89 125 श्रुतप्रपृष्टा अचि 90, 126
आकीऽनुनासिकरछन्दा 3525 127 ह्योऽवचर्त्तौ शाक्यस्य इत्यरच 91 128 श्रुतवकः 92 129
अश्रुतवद्वपस्थिते 98 130 ई ङ चाङ्गवर्त्तकस्य 99 131 दिव उह् 337 132 रतचतोः तुलोपो-
ऽलोऽरणकवसाये इति 176, 133 स्यञ्छन्दसि बहुलम् 3526 134 कोऽचि कोये चे त्यादप्रारच
177 135 मुद्रात्पूर्वः 2553 136 अष्टभ्यासव्यवायेऽपि 2539 (or 3698, 3699) 137
सपर्युषेभ्यः करोरी भूषते 2550 138 वनवाये च 2551 139 उपात्प्रतियत् वैकृतवाक्याभ्याहारि
2552 140 किंती लवने 2539 141 हिवाया मतेरच 2540 142 अपाशुप्याचक्षुनिस्था
क्षेत्रे 2688, 143 कुस्तुम्भकचि जातिः 1058 144 अपरस्पराः क्रियासातत्ये 1059 145

भीष्मश्च वेजिनावेवितप्रभाषे 1060 146 आस्पदप्रतिष्ठायाश्च 1061 147 आहचर्यननित्ये
 1062 148 वर्धस्तेऽवस्थाः 1063 149 अपस्कते रथाङ्गम् 1064 150 विधिकरः शक्रो वा
 1065 151 इत्याङ्गोत्तरपदे मन्त्रे 3527 152 प्रतिपद्यत्य कयोः 1066 153 प्रत्यक्षवद्वि-
 श्वम्नाङ्गो 1067 154 मन्त्रकारकस्वरिणो वेत्तुपरिग्राहकयोः 1068, 155 कास्तीराजस्तुष्टे मन्त्रे
 1069 156 आस्पदो वृष 1070 (ग 205) 157 पारस्कारप्रवृत्तीनि च वक्ष्याम 1071 158
 अनुदात्त पदमेकवर्णम् 3650 159 कर्पात्यन्ते घञोऽन्त उदात्त 3680 160 उच्छ्वा दीना च
 3691 161 अनुदात्तस्य च यञोदात्तलोपः 3651 162 घातोः 3671 163 चितः 3710, 164
 तद्धितस्य 3711 165 कितः 3712 166 तिष्ठन्त्यो जघः 3713 167 चतुरः षडि 3682 168
 वायेवाचस्तृतीयादिर्विभक्ति 3714 169 अन्तोदात्तादुत्तरपदाद्व्यतरस्यामनित्यवसाने 3715
 170 अक्षरैरक्षरस्यवर्णानामस्यामन् 3716 171 ऊद्विदपदाद्यप्युत्तैर्दुभ्यः 3717 172 अष्टमे
 दीर्घाद् 3718 173 शङ्खः पुनो मन्त्रादी 3719 174 उदात्तपद्यो ह्रस्वार्थाद् 3720 175
 माङ्गात्याः 3721, 176 ह्रस्वपुङ्गव्या मनुप् 3722 177 नामव्यतरस्याम् 3723 178 अक्षरस्य
 मनुप् 3724 179 यट्तिवस्तुभ्यो ह्रस्वादिः 3725, 180 अक्षुपेतिमन् 3683, 181 विभाषा
 भाषायाम् 3684 182 न नोऽवन्तवाचनार्थेराहङ्कुङ्कुपः 3726 183 द्विषो अल् 3727, 184
 वृ चान्वरस्याम् 3728, 185 तित्स्वरितम् 3729 186 तावन्नुदात्तेऽपि ह्रस्वपदेऽप्युदात्तार्थमात्रकम-
 नुदात्तमपि ह्रस्वो 3730 187 आदिः चिञोऽव्यतरस्याम् 3731 188 स्वपादिहिसामान्यमिति
 3672 189 अन्त्यसामान्यमिति 3673 190 अनुदात्ते च 674 191 सर्वस्य सुपि 3685 192
 भीष्मोऽनुदत्तमन्त्रमन्त्रेऽङ्गाकाराणां प्रायसात्पूर्वे पिति 3675 193 निति 3676 194 आदिर्घञुल्य-
 व्यतरस्याम् 3677 195 अच कर्तुं यकि 3678 196 यति च वेदीहन्तो वा 3732 197 कित्त्या-
 दिर्नित्यम् 3686 198 आनन्त्रित्यस्य च 3653 199 यविमयोः सर्वानामस्यामे 3687 200
 अन्तर्य तवै युगपद् 3688 201 तयो विवासे 3689 202 मन्त्रकारम् 3690 203 वृषादीनां च
 3691 204 उदात्ताः पुपमानम् 3692 205 निष्ठा च ह्रस्वमात् 3693 206 युपङ्गुष्टौ 3694
 207 आश्रितः कर्ता 3695, 208 रिक्ते विभाषा 3696 209 अनुदात्ते च ऋत्वि 3697 210
 नित्यं मन्त्रे 3698 211 युवमहस्मदोर्कसि 3699, 212 ऊचि च 3700, 213 वृत्तोऽन्तावः 3701,
 214 ईद्वन्द्वयुपपदौ यतः 3702 215 विभाषावेविष्यमाणयो 3703, 216 रथानरागदाह-
 ङ्कुपयडकभाषाम् 3704 217 उपोत्तम रिति 3733 218 अक्षरस्यम् 3679 219 मतोः
 पूर्वनाटवन्ताया विभाषा 3705 220 अन्तोऽवस्थाः 3706 221 ईद्वन्ताः 3707, 222 चो 3652,
 223 अनाहस्य 3734.

CHAPTER 2.

1 अनुप्रासो मन्त्रोऽनुपपदम् 3735 2 तत्पुत्रये तुल्यार्धतृतीयाह्रस्वपुपमानावयवद्वितीयाह्रस्वाः
 3736, 3 यतोर्वर्धस्तेनेते 3737, 4 नाचलवक्तव्यो मन्त्रो 3738, 5 वाचायां वायादे 3739, 6
 प्रतिबन्धि चिरकुचक्रयोः 3740 7 चदेऽपदेये 3743, 8 विवासे वातत्रासे 3742 9 गारदेऽनार्तके
 3743, 10 अक्षरम् कथायथोर्काती 3744, 11 अनुपप्रतिरूपयोः वाङ्मये 3745, 12 द्विषो मन्त्रो
 3746, 13 मन्त्रवपदर्व वाचिने 3747 14 नामोपप्राप्तमन्त्रादे मनुष्ये 3748 15 युगमिय-
 योर्द्वि 3749, 16 मीतो च 3750 17 स्व स्वाभिनि 3751, 18 पस्यादैरवर्धे 3752 19 न
 युवाविषद्विचिनु 3753 20 वा युवनम् 3754 21 आशङ्काभाषनेदीय संभावने 3755, 22 पूर्व
 भूतेपूर्वे 3756, 23 चविचवमीद्वयमर्थादवनेश्वदेयेषु वागीष्ये 3757, 24 तित्पुष्टादीनि युगवचनेषु
 3758 25 अस्यावनकस्यापञ्जरु भाषि कर्नधारये 3769 26 कुमारश्च 3760, 27 आदिः प्रत्येनति
 3761 28 प्रोक्ष्यव्यतरस्याम् 3764, 29 ह्यन्तकाजकपातमगालयरावेषु द्विगो 3763 30
 वृत्त्यतरस्याम् 3764, 31 विहितस्योऽङ्ग 3765, 32 वृत्तनी विद्वदुपपन्नमन्त्रेऽप्यकाश 3766

३३ परिग्रहप्राप्ता चर्चनानां हाराणां वयस्येषु ३७६७ ३४ राजस्य बहुवचनद्वन्द्वेऽन्वयकृष्णेषु ३७६८
 ३५ सख्या ३७६९ ३६ आचार्योपसर्जनज्ञानेवाची ३७७० ३७ कार्तिकीनवाद्यस्य ३७७१ ३८
 नान्मन्त्रीरूपराहृयुष्टीप्रावजायालकारभारतहैलिहिकरौरवप्रवृद्धेषु ३७७२ ३९ कुलकरच दैत्यदेवे
 ३७७३ ४० उष्ट्राद्यादिवाक्योः ३७७४ ४१ गौः साहसादिवारयिषु ३७७५ ४२ कुबभाईपतरिक्त-
 पूर्वभूतजरत्नशीलदृढकथा पारेषज्जवा तैलिककट्टः पयकन्वको दासीनाराणा च ३७७६ ४३ चतुर्थी
 तदर्थे ३७७७ ४४ अर्थे ३७७८ ४५ क्लृप् च ३७७९ ४६ कर्मधारयेऽनिष्टा ३७८० ४७ क्लीने
 द्वितीया ३७८१ ४८ तृतीया कर्मणि ३७८२ ४९ गतिरनन्तरः ३७८३ ५० सादौ च निति कृत्यती
 ३७८४ ५१ तथै चान्तरय युगपत् ३७८५ ५२ अनिगन्तोऽनुती मप्रत्यये ३७८६ ५३ ल्यप् च
 ३७८७ ५४ ईषदन्त्यतरस्याच् ३७८८ ५५ दिग्वयपरिनाक चने ३७८९ ५६ प्रयनोऽचिरोपस्यती
 ३७९० ५७ कतरकतनौ कर्मधारये ३७९१ ५८ आचार्यो ब्राह्मणकुमारयोः ३७९२ ५९ राजा च
 ३७९३ ६० चण्डी प्रत्येनचि ३७९४ ६१ क्लृप् नित्यार्थे ३७९५ ६२ व्यासः शिल्पिपति ३७९६ ६३
 राजा च प्रयसायाच् ३७९७ ६४ आदिब्रह्मात् ३७९८ ६५ सप्तमीहासिषी चण्डोऽहरणे ३७९९ ६६
 युक्ते च ३८०० ६७ विनायाध्यते ३८०१ ६८ वाच च शिष्टपति ३८०२ ६९ गोत्रान्तेवाविनाकव-
 द्वाद्यन्तेषु ङेच ३८०३ ७० अङ्गानि कैरेरे ३८०४ ७१ अङ्गाख्यास्तदर्थेषु ३८०५ ७२ गोविडाकासिह-
 दैत्यवेष्टुपनाने ३८०६ ७३ अके गोविडार्थे ३८०७ ७४ प्राचा क्रीडायाच् ३८०८ ७५ ककिनियुक्ते
 ३८०९ ७६ शिल्पिपति चाङ्गुलः ३८१० ७७ सन्नाया च ३८११ ७८ गोतन्त्रियच पासे ३८१२ ७९
 चिनि ३८१३ ८० उपमान शब्दार्थप्रकृत्याच ३८१४ ८१ युक्तारोध्यादयरक्त ३८१५ ८२ दीर्घकाद्य-
 नुदध्रुवावट ङे ३८१६ ८३ अन्त्यात्पूर्वं बहुच ३८१७ ८४ ग्रान्तेऽनिवरत्न ३८१८ ८५ चोचादिषु च
 ३८१९ ८६ कात्यादयःशालायाच् ३८२० ८७ प्रत्येऽनुद्वन्द्वकर्मार्थानाच् ३८२१ ८८ नालादीना च
 ३८२२ ८९ अनन्तवृद्धगरेऽनुदीयान् ३८२३ ९० अर्थे चावर्त्ते ह्यपर्याच् ३८२४ ९१ न भूताधिकव-
 जीयनप्राशनकण्ठसन् ३८२५ ९२ अन्तः ३८२६ ९३ सर्वे शुष्कात्स्वार्थे ३८२७ ९४ सन्नाया निरिनि-
 काययोः ३८२८ ९५ कुमार्या लयचि ३८२९ ९६ उदकेऽकेवले ३८३० ९७ द्वितीयां प्रती ३८३१
 ९८ सन्नायां नयुसके ३८३२ ९९ दुरे प्राचाच् ३८३३ १०० अरिष्टगोद्वर्त्ते च ३८३४ १०१ न
 हास्तिनकलकनार्थेयाः ३८३५ १०२ कुलकुपकुलमयाल विले ३८३६ १०३ दिवकब्दा ग्रान्तनयदा-
 ख्यानानामराटेषु ३८३७ १०४ आचार्योपसर्जनज्ञानेवाचिनि ३८३८ १०५ उत्तरपदवृद्धी सर्वे च
 ३८३९ १०६ चतुर्थीद्वौ विद्वत् सन्नायाच् ३८४० १०७ उदरारयेषु ३८४१ १०८ ङेच ३८४२ १०९
 नदी चण्डुनि ३८४३ ११० निष्ठोपसर्जनपूर्वमन्त्यतरस्याच् ३८४४ १११ उत्तरपदादि ३८४५ ११२
 कर्षो वल्लसन्नाच् ३८४६ ११३ सन्नीपत्ययोश्च ३८४७ ११४ कषटपृष्ठयोश्च क्लृप् च ३८४८ ११५
 युक्कनवस्याया च ३८४९ ११६ नञो जटनरनिप्रसृता ३८५० ११७ चार्जनशी अक्षोभोयशी ३८५१
 ११८ कत्वाद्यस्य ३८५२ ११९ आद्युदात्त ह्यपञ्चम्यचि ३८५३ १२० नीरयार्थे च ३८५४ १२१
 कुलतीरकुलकुलयालाचसननयवीभावे ३८५५ १२२ कसनन्यद्वर्त्तपाव्यकाच द्वितीया ३८५६ १२३
 तरपुचये शाकाया चण्डुसके ३८५७ १२४ अन्त्या च ३८५८ १२५ आदिद्विदवादीनाच् ३८५९ १२६
 केनसेटकटुककाच गार्हयाच् ३८६० १२७ नीरपुपनानन ३८६१ १२८ वल्लकुपयाक निक्ते
 ३८६२ १२९ कुलकुदन्त्यलकर्मः सन्नायाच् ३८६३ १३० अकर्मधारये राज्ञच् ३८६४ १३१
 अर्थाद्वयश्च ३८६५ १३२ युक्त पुक्त्यः ३८६६ १३३ प्राचार्यराजतिथि वसयुक्त शारदास्येभ्य ३८६७
 १३४ चूर्णादीन्यप्राणिवस्यः ३८६८ १३५ चट् च वाचकादीनि ३८०९ १३६ कुपट वनच् ३८७०
 १३७ प्रकृत्या भगालच् ३८७१ १३८ शिल्पिर्निरयाहृष्टद्वुष्टीहासनाच् ३८७२ १३९ गतिकारकोच-
 दारकृत् ३८७३ १४० उभे वनस्पत्यादिषु युगपत् ३८७४ १४१ देवताद्वन्द्वे च ३८७५ १४२
 गोत्रापदेऽनुदात्तादावधुविधीचतुष्टयचण्डिषु ३८७६ १४३ अन्तः ३८७७ १४४ याधघञ्काञ्चिप्रकाश्याच्
 ३८७८ १४५ रूपनागरक्तः ३८७९ १४६ सन्न यासनाचितादीनाच् ३८८० १४७-मृदुदादीना च
 ३८८१ १४८ कारकाद्वसन्तयोरेवायिचि ३८८२ १४९ ह्ययभूतेन कृतनिति च ३८८३ १५० अन्ते
 भावकर्मवचनः ३८८४ १५१ नन्तिन्यथाख्यानययनासनस्यानयात्रकाद्रीताः ३८८५ १५२ सप्तम्याः

पुनश्च 3886 153 कनार्थकलह तुनीयायाः 3887 154 निम चापुपवर्गन्वयी 3888 155 नन्
 गुणप्रतिषेधे सपादार्हदितान्नर्थास्तद्धिताः 3889 155 ययतोरवातदर्थे 3890 157 अष्टकावयव्यो
 3891 158 आक्रोमे च 3892 159 सख्यायान् 3893. 160 कृत्योक्तेश्चुवावोदयत्र 3894
 161 विभाषा वृद्धव्रीह्युपविषु 3895 162 बहुव्रीह्याविद्वेत्तसङ्गाः प्रथमपूरणयोः क्रियागणने
 3896 163 सख्याया स्तनः 3897 164 विभाषा अन्वि 3898 165 संज्ञाया निम्राजिनयोः
 3899 166 ययवायिनोऽन्तरन् 3900 167 जुलं स्वाङ्गश्च 3901 168 नाययदिवकव्यगो नह-
 र्स्त्रलमुष्टिपृथुवत्त्वेभ्यः 3902 169 निष्ठोपनाभाद्यन्तरस्याश्च 3903 170 जातिकालमुलादिभ्यो
 ऽनाच्छादनात्क्रोऽकृतनितप्रतिपन्नाः 3904 171 वा जाते 3905 172 नञ्मुच्यन् 3906 173
 कवि पूर्वन् 3907 174 इस्वाभ्योऽन्त्यात्पूर्वश्च 3908 175 बहोर्नञ्वदुत्तरपदभूम्नि 3909 176
 न गुणादयोऽवयवाः 3910 177 उपसर्गात्स्वाङ्गं भुवनपञ्च 3911 178 वन स्यात्ते 3912 179
 अन्तः 3913 180 अन्तरश्च 3914 181 न निविभ्यान् 3915 182 परेरभितोनावि नयद्वलम्
 3916 183 प्रादस्वाङ्गं सद्यायान् 3917 184 निवदकादीनि च 3918 185 अनेर्लुंलम् 3919
 186 अथाच्च 3920 187 स्विनपुतवीकाङ्गोभ्यकुविधीरनामनाम च 3921 188 अक्षेपपरिचयम्
 3922 189 अनोरप्रधानकनीयसी 3923 190 पुनपरचान्वादिभ्यः 3924. 191 अतेरकृत्यदे
 3925 192 नेरनिधये 3926 193 अतेरत्वाद्यस्तत्पुनश्च 3927 194 स्याद्द्वयप्रतिनमनरादयोः
 3928 195 चोरवक्षेपके 3929 196 विभाषोत्पुञ्जे 3930 197 द्वित्रिभ्या पाङ्गमुर्ध्वं बहुव्रीहौ
 3931 198 सवय चाक्रान्ताद् 3932. 199 परादिरकन्धवि बहुलम् 3933.

CHAPTER 3.

1 अलुपुत्तरपदे 958 2 पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः 959 3 ओत्रःसहोऽभनन्तमवस्तुनीयायाः
 960 4 नमन सद्यायाश्च 961 5 आद्यादिभि च 962 6 आरनमद्वचं दूरत्वे 963 7 वैवाकरणा-
 ष्याया चतुर्थ्याः 964 8 परस्य च 965. 9 इकदन्तात्सप्तम्याःसद्यायाश्च 966 10 आरनाङ्गि च प्राचा
 इलादी 968 11 नप्याद्गुही 969 12 अक्षूर्ध्वनस्तकारस्याङ्गादकान् 970 13 वन्धे च विभाषा
 971 14 तत्पुनश्च कृति बहुलम् 972. 15 प्रावृत्त्यरत्कात्मिभ्यो जे 973. 86 विभाषा सर्वेश्वरशर-
 वरात् 974 17 चकासतनेषु कालनामनः 975 18 ययवासवातिषवकासात् 976 19 नेमिर्लुंलम्
 सप्तमिषु च 977 20 द्ये च साधायान् 978 21 सप्तथा आक्रोमे 979 22 पुनोऽन्यतरस्यान्
 980 23 श्रुनो विद्यायोनिचवन्धेभ्य 981 24 विभाषा स्वसुवत्येः 982 25 आनकुतो द्वन्द्वे
 921 26 देवताद्वन्द्वे च 922 27 ईदग्नेः सोमवत्स्ये 923 28 बहुव्रीहौ 925 29 दिवो दगावा
 926 30 दिनचरच पृथिव्याश्च 927 31 उपासोपसः 928 32 नातरपितरावुदीचाश्च 929 33
 पितरानातरा च अन्धवि 9528 34 क्रिया पुनर्द्वापितपुस्तकादहृच् समा अधिकरणे क्रियानपूरको
 मियादिषु 881 35 तच्चिलादीभ्या कृत्वद्भुवः 836 36 क्यङ्क निनेरच 837 37 न कोपथायाः
 838 38 सद्यापूरणयोश्च 839 39 वृद्धनिमित्तस्य च तद्विस्तारकनिकारे 840 40 स्वाङ्गाच्च
 सोऽपानेनि 841 41 जातेरच 842 42 पुनर्कर्तृचारयप्राप्तोपदेशोयेषु 711. 43 चकपञ्चपञ्चल
 मृद्धवयोभनतद्वत्तेषु उयोऽनेकाशेऽहत्त्व 985 44 मदाः शेषस्यान्वतरस्याश्च 946 45 उगितरच
 987 46 आननहतः सनामाधिकरसाजातोययो 807 47 द्वपष्टनः समयानमदुजादयोऽयोः 809
 48 लेख्यः 809 49 विभाषा सजाः शिष्टप्रभृती सर्वेषाश्च 910 50 इदमन् इह ययवयवामभ्यु 944
 51 वा शोऽक्षयपठोनेषु 989. 52 पादस्य पदाभ्यानिनावहनेषु 991 53 पदात्पतदर्थं 991 54
 विमकादिहतिषु च 992 55 श्रुन जे 993 56 वा पापानिभ्यगन्धु 994 57 उदकस्योद नवा
 याश्च 995 58 ययवासवाङ्गनिषु च 996 59 एकदन्ताद् पुनविनयऽन्तरस्याश्च 997 60
 अन्वीद्वनचक्रिण्डु चङ्गनादहारवीवधगादेषु च 998. 61 इको इस्वोऽकवो वाक्यस्य 999. 62

एक तद्धिते च 1000 63 व्यापिः संज्ञाहन्द्बोर्बहुलम् 1001 64 तथै च 1002 65 इष्टकेवी-
 कामासनां चित्तुलभारिषु 1006 66 स्त्रित्यतव्ययस्य 2943 67 अर्द्धिपदत्रयस्य सुम् 2942
 68 इव एकाचोऽन्प्रत्ययवत् 2994 69 वाचयनपुरदरी च 2957 70 कारे सत्यागदस्य 1007
 71 श्येनतिसस्य पाते जे 1268 72 राज्ञेःकृति विभाषा 1008 73 नलोपो नञ् 757 74
 सस्याङ्गडिचि 758 75 नञ्प्राप्तयान्नवेदानासत्यानशुचिनकुलनखनपुनकनसन्नक्रनाकेषु प्रकृत्या 759
 76 एकादिह्यैकस्य चाटुक् 811 77 नगोऽप्राग्विष्यन्त्यतरस्यान् 760 78 सङ्ख्ये च सञ्ज्ञायाम् 1009
 79 ग्रन्थान्ताधिके च 1010 80 द्वितीये चाबुवाख्ये 1011 81 अव्ययीभावे चाकाञ्जे 660 82
 धोषसर्जनस्य 849 83 प्रकृत्याविष्यगोचरवदलेषु 850 84 समानस्य ऋहन्त्यङ्गर्धप्रभृत्युदकेषु
 1012 85 ज्योतिर्जनपदरात्रिनामिनामगोत्ररूपस्थानवर्णनयोचचनबन्धुषु 1013 86 चरये
 प्रत्ययारिषि 1014 87 तीर्थे ये 1015 88 विभाषोदरे 1016 89 दृग्दृक्प्रत्यय 1017 90
 इदकिमोरीरकी 1018 91 आ सर्वनाम्न 430 92 विष्वदेवयोङ् टेरप्रययुनावप्रत्यये 418 93
 सनः सनि 421 94 तिरस्तिर्यलोपे 423 95 सङ्ख्ये सङ्गि 422 96 सच नादस्ययोश्चन्दसि
 3529 97 इत्यस्यपसर्गैर्भ्योऽप ईत् 941 98 ऊदनोर्देशे 942 99 अपष्टयःतुतीयास्थस्यान्यस्य
 पुगायीराश्यास्थितोत्पुकोतिकारकारागच्छेषु 1025 100 अर्थे विभाषा 1026 101 कोः
 कसत्पुनवेऽपि 1027 102 रथवदयोङ् 1028 103 तुणे च जातो 1029 104 कापव्यस्योः
 1030 105 ईषवर्थे 1031 106 विभाषा पुन्ये 1032 107 कव चोश्चे 1033 108 पयि च
 चङ्खद्वि 3530 109 दूषोदरादीनि यथोपदिष्टम् 1034 110 सख्याविधायपूर्वस्याहस्याहन्नन्यतरस्य
 की 238 111 द्रुलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽप 174 112 सहिवदोरोदवर्णस्य 2357 113 चाट्टे
 चाट्टा चाट्टेति निगमे 3531 114 सहितायाम् 1035 115 कर्णे लक्षणस्याविष्ठाष्टपञ्चमिभिन्न-
 ऋग्विजिह्वस्त्वस्तिकस्य 1036 116 नदिहृविहृपिठयधिविचिदितमिषु क्तौ 1037 117
 वनगिर्घो सञ्ज्ञाया कोटरकिशुकादीनाम् 1038 118 वले 1040 119 सतौ बह्वोऽनञ्जिरीदीनाम्
 1041 120 शरादीना च 1042 121 इको वहेऽपीकोः 1043 122 उपसर्गस्य चङयनमुच्ये
 बहुलम् 1044 123 इकः काये 1045 124 दस्ति 8079 125 अपृन सञ्ज्ञाय च् 1046 126
 चङ्खद्वि च 3532 127 नितेः कपि 1047 128 विश्वस्य यतुगर्ते 379 129 नरे सञ्ज्ञायाम्
 1048 130 निम्ने चर्चौ 1049 131 मन्त्रे सोमाश्वेन्द्रियविश्वदेवमय्य सतौ 3533 132 ओषधेङ्
 विभक्तावप्रयथायाम् 3534 133 अचिबुबुधनङ्गुनङ्गुत्रोदव्यायाम् 3535 134 इकः सुजि 3536
 135 इषयोऽतस्तिरः 3537 136 निपातस्य च 3538 137 अन्ये नामपि दृश्यन्ते 3539 138
 चौ 417 139 समसारणस्य 1004

CHAPTER 4.

1 अङ्गस्य 200 2 इक्षः 2559 3 नामि 209 4 न तितुवतसु 300 5 हन्द्स्तुभयथा 3540.
 6 इ च 283 7 लोपधायाः 370. 8 सर्वनामस्थाने चासुतो 25) 9 वा अपूर्वस्य निगमे 3541
 10 ज्ञान्तनदतः संयोगस्य 317 11 अष्टमृत्स्वसुनमृनेष्टृत्वष्टृत्तुहोतुपोतुऽयास्तुणाम् 277 12
 इन्द्रपुन्यार्थेन्या यौ 356 13 चै च 357 14 अत्यन्तस्य चाभातो 425 15 अङ्गु-
 क्तिवक्तोः कृति 2666 16 अङ्कनगना सनि 2614 17 लोतेर्विभाषा 2622 18 क्रमङ्
 वित् 3329 19 च्च्योः गृहप्राधिके च 2561 20 उचरत्स्वस्त्रिभ्यविभवाङ्गुपधायाङ् 2654 21
 राज्ञोप 2655 22 अविह्वदत्राणात् 2183 23 यनाङ्गलोप 2544 24 अनिदिता इव
 उपधायाः कृति 415 25 दशमङ्गस्यञ्जा अपि 2396 26 रङ्गेल्ल 2397 27 यजि च भाव
 करणयोः 3189 28 स्यदो जवे 3186. 29 अवोर्देशोऽप्रत्ययविभञ्जयाः 3187 30 नाङ्गोः
 पुजायाम् 424 31 वित् स्त्रिभ्यस्योः 3321. 32 ज्ञान्तनया विभाषा 3330. 33 भङ्गेल्ल चिदिः
 13.

2764 34 याच इदं ह्यस्योः 2486 35 या ही 2487 36 ह्यस्योः 2431. 37 अजुदासीपदेश-
 वनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो कलि कृकिति 2428 38 वा खपि 3334. 39 न किति
 दीर्घश्च 3314 40 ननः क्त्वी 2986. 41 विश्ववीरनुनासिकस्वात् 2982 42 जनसमस्तना सकलोः
 2504. 43 ये विभाषा 2319 44 तनोतिर्बेकि 2759 45 ननः किति कोपश्चास्यान्यतरस्याच्
 3315 46 आर्धधातुके 2307. 47 अस्यो रोपचवो रन्यतरस्याच् 2535 48 अतो लोपः
 2308 49 यस्य हसः 2631 50 क्यस्य विभाषा 2660 51 केरमिति 2313 62 निष्ठाया चेति
 3057 53 कजिता नन्ने 3542. 54 यतिता यत्ते 3543. 55 अयानन्तास्वायेतिन्वश्चुत्तु 2311.
 56 खपि लघुपूर्वात् 3336 57 विभाषाचः 3337. 58 युष्मद्वोदीर्घरक्षन्ति 3544 59 विवः
 3338 60 निष्ठायाभयदर्शे 3014 61 वाक्त्रोद्यदैवयोः 3081 62 स्थितिवीयुत्तामिषु भाव-
 कर्तव्योपदेशेऽप्यङ्गप्रसङ्गश्च वा विवय विट् च 2757 63 दीङो युङि कृकिति 2507 64 आतो
 लोप इति च 2372 65 ईदति 2843. 66 युनास्यानायाजदातिरा इति 2462 67
 शलिकि 2374 68 वाप्यस्य चयोगादे 2378 69 न खपि 3335 70 नधतेरिदम्यतरस्याच्
 3318 71 लुक्लङ्लृङ्स्वङुदात्तः 2206 72 आहनादीनाम् 2254 73 कन्दस्यपि दुह्यते 3545.
 74 न वाङ्योने 2228 75 बहुलं कन्दस्यनाङ्योनेऽपि 3546 76 ह्यस्यो रे 3547 77 अचि
 रनुचादुभ्र वा खोरिय ऊवङ्को 271 78 अन्वाचस्वाभयर्थे 2290 79 खियाः 301 80 वाभ्यस्योः
 302 81 ह्यो यत् 2455 82 वरनेकाचोऽस्योगपूर्वस्य 272. 83 खोः सुपि 281 84 वर्षाभ्यङ्
 282 85 न भ्रुचिवयोः 273 86 कन्दस्युभयया 3548 87 युष्मद्वो आर्धधातुके 2387 88 युष्मो
 युष्मद्वुक्लितोः 2174 89 कटुपचाया गोहः 2364 90 दोषो ह्यो 2604 91 वा पितविरागे
 2605 92 निता ह्रस्वः 2568 93 चिपल्लुलोर्ध्विऽन्यतरस्याच् 2762 94 खपि ह्रस्वः 2955.
 95 ह्यो निष्ठायाच् 3073. 96 कादर्चेऽङ्गुपवर्गस्य 3297 97 ह्रस्वन्लङ्लृत् च 2985 98
 नचहनलननयथा लोप कृकित्यनङि 2363 99 तनित्योरक्षन्ति 3549 100 कचिन्वोर्ध्वि
 च 3550 101 हुक्कभ्यो हेर्धिः 2425 102 युष्मद्वुपकृष्टप्ररक्षन्ति 3551 103 अकितल
 3553 104 चितो लुक् 2329 105 अतो हेः 2202 106 तल्ल मत्पयादस्योगपूर्वात् 2334.
 107 लोपश्चास्यान्यतरस्याच् 2343 108 नित्य करोतेः 2548. 109 ये च 2549 110 अल
 चत्वार्यधातुके 2467 111 एतस्योऽलोप 2469 112 एताभ्यस्तयोरान् 2483 113 ई ह्रस्वोः
 2497 114 इङिङ्रस्य 2482 115 नियोऽन्यतरस्याच् 2492 116 जहातेरच 2498 117
 आ च ही 2499 118 लोपो यि 2500 119 एतस्योरेङ्गावभ्यासलोपश्च 2471. 120 अल ह्रस्व-
 रन्योऽनादेशादेर्लिति 2260 121 यलि च चेति 2261. 122 लृक्लङ्लृत्प्रत्यय 2301. 123 राणि
 हिवावाच् 2532 124 वा जङ्गुप्रवाच् 2356 125 कथां च यस्यान् 2354 126 न यवद्व-
 वादिगुणानाच् 2263 127 अर्धधातुवाचनजः 364. 128 नयवा बहुलम् 360. 129 भस्य 233.
 130 पादः पत् 414 131 चयोः समसारणम् 435 132 वाह कट् 329 133 ययुवनपानान्तङ्गि
 362. 134 अङ्गिपिङ्गः 234 135 यजुर्वेदमृतराक्षानि 1160 136 विभाषा किकर्त्तुः 237.
 137 न चयोगाङ्गनान् 355 138 अच 416 139 उद् ईद् 420. 140 आतो वातोः 240
 141 नन्नेष्वङ्गादेरात्मनः 3554 142 ति विद्यतेर्लिति 844 143 हेः 316 144 नस्तद्धिः
 679 145 अङ्गुल्लोरेव 789. 146 ओर्गुलः 847. 147 हे लोपोऽङ्गुलः 1142 148 वस्येति
 च 311 149 सूर्यतिथ्यागस्त्यनत्स्याना य उपधायाः 499 150 ह्रस्वत्तद्धितस्य 472. 151
 आपत्यस्य च तद्धितेऽनाति 1082 152 क्यच्योरच 2119 153 विश्वकादिभ्यश्च लृक् 1311.
 154 तुरिच्छेयेषु 2008 155 हेः 1786 156 स्त्रीलङ्गुयवह्रस्वमिषुद्राया यकादि परं पूर्वस्य च
 युक् 2015 157 मिथस्त्रियस्त्रिफोबबहुलपुल्लुप्तमदीर्घान्द्वारकाया प्रत्यस्त्ववर्त्तुर्ध्विर्ध्विर्ध्विर्ध्वि-
 द्वाः 2016 158 यदोर्लोपो लृक् च यदोः 2017 159 ह्रस्व विट् च 2018. 160 आवादीयस्यः
 2012 161 र अतो हलादेर्लोपोः 1785 162 विभाषयोर्ध्वि 3555 163 मकुर्येकाच्
 2010 164 ह्रन्वयपत्ये 1245. 165 गायिबिदधिकेगिनपिपितरश्च 1275. 166 संयोगादिरच

114 वृत्तेर्द्विः 2473 115 अथो किति 254 116 अत उपवायाः 2282 117 वृद्धिरेवम
नादेः 1075 118 किति च 1076

CHAPTER 3

1 द्विकामिपपादित्यवाङ्दीर्घवृत्तकोट्यनात् 1439 2 केकयनिमनुष्यमयाना यादेरिच 1144
3 न यवाभ्या पदान्ताभ्या पूर्वो तु ताभ्यामैच् 1098 4 द्वारादीना च 1386 5 न्यग्रोधस्य च केव-
लस्य 1543 6 न कर्मव्यतिहारे 3217 7 स्वागतादीना च 1549 8] अवादेरिति 1560 9
पदान्तस्यान्यतरस्याम् 1561 10 उत्तरपदस्य 1396 11 अवयवाङ्गुतोः 1397 12 सुसर्वाणाञ्जन-
पदस्य 1398 13 दिशोऽनङ्गुताम् 1399 14 प्राचा शाननगराणाम् 1400 15 सख्याया.
सवत्सरस्यस्य च 1752 16 वर्षस्याभविष्यति 1754 17 परिनाशान्त्स्यासङ्गाशाखयोः 1683
18 के प्रोष्टपदानाम् 1409 19 वृद्धभगविसिन्धवन्ते पूर्वपदस्य च 1133 20 अनुवृत्तिकादीना, च
1438 21 देशताद्वन्द्वे च 1239 22 नेष्टस्य परस्य 1240 23 दीर्घश्च वचस्त 1241 24
प्राचा नगरान्ते 1431 25 अङ्गुलधेनुवल्कलाप्तस्य विभाषितसुतरम् 1432 26 अर्घ्यात्परेणाङ्गस्य
पूर्वस्य तु च 1684 27 नात परस्य 1685 28 प्रवाहणस्य हे 1129 29 सत्प्रत्ययस्य च 1130
30 नञ् शुचीश्वरखेलशकुशलनिपुणानाम् 1460 31 यथातथयथापुरयोः पर्यायेण 1789 32
हनस्तोऽविषयलोः 2574, 33 आतो युक्त्वपङ्क्तोः 2761 34 नोदासोपदेशस्य चान्तस्यानाचनेः
2763 35 अनिषय्योश्च 2512 36 अतिदीर्घलोरीकूयोचनाय्याता पुरतो 2570 37 शाब्दावाङ्गा-
व्यायेपा युक् 2585 38 नो विधूयने युक् 2590 39 लीलोर्गुलुकावन्त्यतरस्या स्नेहविषाजने
2591 40 भियो हेतुभये युक् 2595 41 स्फायो च 2597 42 अदेरगतौ त 2598 43 इह
पोऽन्यतरस्याम् 2599 44 प्रत्ययस्यात्कात्पूर्वस्यात् इह प्यनुप 463 45 न, पाचयोः 454 46
उदीचा भात स्थाने यकपूर्वाया 465 47 भक्षैषावाङ्गाङ्गात्वा नङ्गु वर्णाचपि 466 48 अभाषित-
पुष्पाश्च 467 49 आदाचार्याणां 468 50 ठस्येकः 1170 51 इत्युक्तान्तात्कः 1221 52 चलो
कु चिपयतोः 2863 53 न्यङ्कु दीना च 2864, 54 हो इन्तेऽर्ध्वेष्टेषु 358 55 अस्यावाङ्
2430 56 हेरचकि 2531 57 सन्वितोर्जे 2831 58 विभवा चेः 2525 59 न क्वादे 2875
60 अनिङ्गस्योरच 2876 61 भुक्त्युक्तौ पाठ्युपतापयोः 2877 62 प्रवाजानुवाजौ यज्ञाङ्गे 2878
63 वृद्धेर्गौ 2879 64 ओक उच के 2880 65 यय आवयके 2881 66 यत्रयाचवचप्रचचर्च
इच 2882 67 अचोऽन्यदसङ्गायाम् 2883 68 प्रयोग्यनिवोऽयौ अकमार्ये 2884 69 अं ज्य भक्ष्ये
2885 70 चोलीये जेति वा 3564 71 ओतः इयनि 2510 72 चटस्यापि 2337 73 लुम्बा
वृद्धिद्वल्लिङ्गुदाभातनेपदे इत्ये 2365 74 यमानश्रुता दीर्घ इयनि 2519, 75 प्तिवृत्तसुपना
यिति 2320 76 क्रतः परस्मैपदेषु 2322 77 इत्युप नयना कः 2400 78 पाष्ठाचनास्यान्नादा-
यद्वरतिचर्तिसदसदा पित्रिपुत्रमतिष्ठमनयच्छपरश्चर्चपीथीयसीदाः 2360 79 शाजनेर्ना 2511
80 आदीना इत्यः 2558 81 लीनातेर्निगमे 3585 82 निदेर्मुणः 2346 83 वृषि च 2481 84
चार्धधातुकार्धधातुभयोः 2168 85 आशोऽविचिपयर्त्ताडत्सु 2480 86 पुगन्तल्लुपस्य च 2189,
87 नाभ्यस्तस्यापि पिति चार्धधातुके 2503 88 भ्रुवोऽस्ति 2224 89 उतो वृद्धिर्लुकि इति
2443 90 कर्णोर्तविभाषा 2445 91 गुणोऽपृके 2448 92 लृण्ड इन् 2545 93 इन् ईङ्
2452 94 यङो वा 2651 95 वृत्तवृत्तयनः चार्धधातुके 2444 96 अस्तिचिचोऽप्युवते 2225
97 बहुल छन्दसि 3586 98 इदश्च प चभ्य 2475 99 अङ्गार्यनालवयोः 2476, 100 अहः
सर्वेषाम् 2426 101 अतो दीर्घो यजि 2170 102 वृषि च 262 103 बहुवचने कस्येत् 205
104 ओषि च 207 105 आकि चापः 289 106 वजुद्धो च 288, 107 कान्त्यनदोर्हश्च
267 108 इत्यस्य गुणः 242 109 अवि च 241, 110 अतो किर्वर्णनाचमानयोः 275, 111
चेर्किति 245 112 आपनना, 268, 113 वाङ्गायः 290 114 कर्षनाम्नः स्वाङ्गुलस्वरच 291

115 विभाषा द्वितीयाहुवीयाव्याप् 293 116 केराकनद्याकनीभवः 270 117 बहुद्वयाप् 297
118 औट 256 119 अक्ष चेः 247 120 जाको नास्तिवाप् 244.

CHAPTER 4.

[illegible]

BOOK VIII.

CHAPTER 1.

1 चर्चस्व द्वे 2139 2 तस्य परमाश्लेषितम् 83 3 अनुदात्तं च 3670 4 नित्यवीचयोः
 2140 5 परैर्वर्जने 2141 6 प्रचक्षुषोद्ः पादप्ररणे 3599 7 उपसर्गव्ययसः शानीये 2142 8
 वाक्यादेरानन्वितस्यानुयासवतिकोपकुत्सनमार्शनेषु 2143. 9 एक बहुव्रीहिवत् 2144 10 आवाधे
 च 2145 11 कर्मेचारयवस्तुसरेषु 2146 12 प्रकारे गुणवचनस्य 2147 13 अकृच्छ्रे मियस्तुल्यो-
 रव्यतरस्यान् 2148 14 यथास्वै यथाययन् 2149 15 ह्रस्व रद्वस्यनर्थादावचनव्युत्क्रमस्यस्यपात्र-
 प्रयोगाभिधायक्यु 2150 16 पदस्य 401 17 पदात् 402 18 अनुदात्त सर्वनपादादौ 403 19
 आनन्वितस्य च 3654 20 युपवदन्तदोः यद्योचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वानादौ 404 21 बहुवचनस्य
 यक्ष्मदौ 405 22 तेनयावेकवचनस्य 406 23 त्वानी द्वितीयायाः 407 24 न चवादाद्वैद्युक्तं
 408 25 परयार्थेक्षानासोचने 409 26 चक्षुर्व्याः प्रयनाया विनाया 410 27 तिङो गीत्रादीनि
 कुत्सनानीत्ययोः 3934 28 तिङ्कुत्सि 3935 29 न लुट् 3936 30 निपातैर्वदादिङ्कुत्सि-
 द्विषेचकश्चिदप्रयुक्तम् 3937 31 नह प्रत्याप्ते 3938 32 सत्य प्रने 3939 33 अङ्गाप्रतिशोभ्ये
 3940 34 हि च 3941 35 हन्तस्यनेकनपि साकाङ्क्षम् 3942 36 यावदाद्याभ्याम् 3943 37
 प्रजायां नामन्तरम् 3944 38 उपसर्गव्ययेत च 3945 39 उपसर्गप्रयतादौः प्रजायाम् 3946 40
 अदो च 3947 41 शेषे विभाषा 3948 42 घुरा च परीचरायाम् 3949 43 नन्वित्यनुसैक्यायाम्
 3950 44 कि क्रियाप्रनेऽनुपसर्गनप्रतिचिद्वत् 3951 45 लोपे विभाषा 3952 46 रहिनभ्ये
 मद्रासे लुट् 3953 47 जात्यपूर्वम् 3954 48 किञ्चत्त च चिदुत्तरम् 3955 49 आदौ सतादौ
 चानन्तरम् 3956 50 शेषे विभाषा 3957 51 गत्यर्थकोटा लुपन चेतकारक सर्वान्यत् 3958 52
 लोट् च 3959 53 विभाषित शेषसर्वननुत्तमम् 3960 54 हन्त च 3961 55 आन एकान्तरना-
 नन्वितनन्वित्ये 3962 56 यद्विदुपर हन्ति 3963. 57 चनकिद्विषयोत्तादितद्वितीयाश्लेषित्यनतेः
 3964 58 चादिषु च 3965 59 चवायोने प्रयना 3966 60 हेति क्रियायाम् 3967 61 अहेति
 विनियोगे च 3968. 62 चादिलोप एवेत्यवधारकम् 3969 63 चादिलोपे विभाषा 3970 64
 वैवाचेति च चवन्ति 3971 65 एकान्याभ्यामनर्थाभ्याम् 3972 66 यद्वत्ताद्वित्यम् 3973 67
 प्रुचनान्त्वितननुदात्त काष्टादिभ्यः 3974 68 सगतिरपि तिङ् 3975 69 कुत्सने च सुप्यगोत्रादौ
 3976 70 गतिर्यतो 3977 71 तिङि बोधात्तयति 3978 72 आनन्वित पूर्वनविकानानवत्
 412 73 नानन्विते सनानाधिकारणे सनान्यवचनम् 413 74 विभाषित विशेषवचने बहुवचनम्
 3955.

CHAPTER 2

1 पूर्वत्रागिद्वम् 12 2 नलोप सुपत्वरचक्षुःश्विचिषु कृति 353 3 न जुने 439 4 उदात्तस्य-
 रितयोर्यकः स्वरितोऽनुदात्तस्य 3657 5 एकादेश उदात्तेनादात्तः 3658 6 स्वरितो बाहुदात्ते
 यदादौ 3659 7 नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य 236 8 न क्विसङ्ख्ययोः 352 9 बाहुवचनवाङ्
 नतोर्गोऽयवदिभ्यः 1897 10 अयः 1898 11 सजायाम् 1899. 12 आचम्पदीवदम्पदीवदम्पदीव-
 दम्पदीवदुनवदम्पदीवदती 1900 13 उदात्तानुदात्तौ च 1901. 14 राजन्वाभ्योरान्ये 1902 15
 हन्तवीरः 3600 16 अने लुट् 3601 17 नाहुस्य 3602 18 कृषो रो नः 2350 19 उपसर्ग-
 स्यायतौ 2326 20 शो यङि 2639. 21 अचि विभाषा 2541. 22 परेरच च कृषोः 3262 23
 यद्योगान्तस्य लोपः 54 24 राटस्य 280 25 चि च 2249 26 कलो कति 2281 27 हन्ताङ्गाङ्
 2869. 28 इट ईटि 2266 29 कलो. यद्योगान्तोरान्ये च 380 30 योः कुः 378. 31 हो डः

324 32 दादिर्धातोर्धः 325 33 बाहुभुह्णुह्णिह्णह्ण 327 34 गहो वाः 440 35 आहस्वाः
 2451 36 प्रसृष्टस्वसृष्टयजराजभ्राजचक्रवा चः 294 37 एकाचो वयो भवकचत्तस्य स्वेः 326.
 38 दधस्तयोश्च 2501 39 काला जयोऽन्ते 84 40 भवस्तयोर्धोऽधः 2280 41 पयोः कः वि
 295 42 रदाभ्या निष्ठातो नः पूर्वस्य च दः 3016 43 सयोगादेरातो धातोर्धवतः 3017 44
 स्वादिभ्यः 3018 45 ओदितश्च 3019 46 चियो दीर्घात् 3015 47 रयोऽस्पृशे 3021 48
 अङ्गोऽनपादाने 3024 49 दिवोऽविजिगीषायाश्च 3028 50 निर्वाणोऽवाते 3029 51 गुपः कः
 3030 52 पयो चः 3031 53 चायो नः 3032 54 प्रत्योऽन्तरस्याश्च 3034 55 अङ्गुपसर्ग-
 स्फुल्लधीवकृयोऽङ्गाया 3035 56 नुदविदोन्द्वाप्र हीभ्योऽन्तरस्याश्च 3038 57 न ध्याख्यापृष्टिर्ह-
 नदाश्च 3040 58 वित्तो भोगप्रत्यययोः 3041 59 भित्तं शकत्तश्च 3042 60 अङ्गनाथनवर्धे
 3043 61 नवत्तनिधत्ताभुत्तप्रतृत्तैर्तृत्तानि कन्दवि 3602 62 क्लिप्तप्रत्ययस्य कुः 377 63 नयोर्धो
 431 64 नो नो धातो 341 65 स्वेऽश्च 2309 66 सचकुषो वः 162 67 अयवाः रवेतवाः
 पुरोडाश्च 3416 68 अहश्च 443 69 रोऽङ्गुवि 172 70 अङ्गकचरवित्तुभयया कन्दवि 3614
 71 भुवश्च भदाठवाहतेः 3605 72 वसुस्वसृष्टस्वसृष्टा द 334 73 तिष्यनस्ते 2484 74
 सिपि धातो र्धो 2485. 75 दश्च 2468 76 वीरुपधाया दीर्घ इकः 433 77 हलि च 354.
 78 उपधाया च 2265 79 न भङ्गुर्कुपाश्च 1629 80 अदधोऽसेर्दाङ्ग दो नः 419 81 एत
 ईदुदुपचने 438 82 वाक्यस्य जे. प्लुत उदात्त 93. 83 प्रत्याभिवदिङ्गुद्रे 94 84 दुरादृते च
 95 85 ईहेप्रयोने ईहयोः 96 86 गुरोरगृतोऽनन्त्यस्याप्येकैकस्य प्राचाश्च 97 87 अर्धोऽनपादाने
 3606 88 ये पञ्चकर्मणि 3607 89 प्रकावष्टेः 3608 90 याज्यान्त 3609 91 ब्रूहिमेज्यश्रीच-
 कृषीचडावदानानादेः 3610 92 अङ्गीस्त्रेयणे परस्य च 3611 93 विभाषा वृष्टप्रतिवचने हे
 3612 94 निगृह्यानुयोगे च 3613 95 आङ्गोदित भर्त्सने 3614. 96 अङ्गयुक्त तिङ्काकाङ्गु
 3615 97 विचार्यनाशानान् 3616 98 पूर्व तु भाषायाश्च 3617 99 प्रतिश्रवणे च 3618 100
 अङ्गुदात्त प्रशान्तानिपुञ्जितयोः 3619 101 चिदिति चोपनार्थे प्रयुज्यमाने 3620 102 उपरि-
 त्विदासीदिति च 3621 103 स्वरितमाङ्गेदितेऽङ्गुवाचंनतिकोपकुञ्जनेषु 3622 104 धियाधीः
 3623 105 अन्त्यस्यापि प्रशान्तयानयोः. 3024 106 अताचैव इदुतो
 3625 107 एचोऽप्रपृष्टस्याङ्गर दृते पूर्वस्यार्धस्याङ्गुत्तरस्येदुतो 3626 108 तयोर्धोर्वचि र्द्विहा-
 याश्च 3627.

CHAPTER 3.

1 नाङ्गुवयो व सङ्गुतो कन्दवि 3628 2 अत्रानुनासिक पूर्वस्य तु या 136 3 आतोऽटि
 नित्यम् 3632 4 अङ्गुनासिकात्परोऽङ्गुस्वार 137 5 सप्त सुटि 135 6 पुन स्वप्नपरे 139 7
 नरकृष्यप्रयात् 140 8 उभयधर्तु 3630 9 दीर्घोदटि सनानपादे 3631 10 नृपदे 141 11
 स्वतवाग्रावो 3633. 12 कानाङ्गेदिते 143 13 दो हे जोप 2335 14 रो रि 170. 15
 हरवसानयोर्धिसर्जनीय. 76 16 रो सुपि 339 17 भोभनोऽधोऽङ्गुर्वस्य योऽधि 167 18
 योर्धोऽङ्गुप्रयत्नः शाकटाग्रस्य 168. 19 भोप शाकटस्य 67 20 अर्धो नार्थस्य 169 21 रजि
 च पदे 170 22 हलि सर्वेषां 171 23 रोऽङ्गुस्वार. 122. 24 नरवापदानस्य कलि 123 25
 नो राजि सप्त द्वौ 126 26 हे नपरे वा 127 27 नपरे न 129 28 कृषो कुवदुपचरि 130.
 29 व चि पुट् 131. 30 नरच 132 31 यि युक् 133 32 कर्मोऽहस्वावचि कङ्गुपिनस्य 134.
 33 नय उभो रो वा 109 34 विसर्जनीयस्य स 138. 35 यर्धरे विसर्जनीय. 150 36 वा धरि
 151 37 कृषोः 'क' 'पी' च 142 38 रोऽपवाहो 152 39 हल च 153 40 नवस्तुपरिर्धोर्धोः
 154. 41 ईदुदुपचस्य चाप्रत्ययस्य 155 42 तिरयोऽन्तरस्याश्च 156 43 द्विर्धरचतुर्धरि कृषो
 157. 44 इदुवो सानवर्धे 158 45 नित्यं सनायेऽनन्तरपदस्यस्य 159 46 अत कृकनिर्ध-
 तः

8829 34 न साम्प्रतकनिगनिप्याधीवेपाश् 2840 35 यात्वदान्त त् 3310 36 नरोः यान्तस्य
 2518 37 पदान्तस्य 198 38 पदव्यवायेऽपि 1057 39 जुभादिभ्यु च 792 40 स्तोः इत्तुना
 इत्तुः 111 41 इत्तुनः इत्तुः 113 42 न पदान्तादोरनाश् 114 43 तोः चि 115 44 तात् 112
 45 यरोऽनुनासिकेऽनुनासिको वा 116 46 व्यचो रदाभ्या द्वे 59 47 व्यचि च 48 48 नादित्या-
 ओत्रे पुत्रस्य, 55 49 यरोऽचि 340 50 त्रिमृत्तिषु याकटावनस्य 56 51 सर्वत्र याकस्यस्य 57,
 52 दीर्घादाचार्याणां 58. 53 कला जरभक्ति 52 54 अभावे चर्च 2182 55 खरि च 121.
 56 यावसाने 206 57 व्योऽमनुष्मास्यानुनासिकः 110 58 अनुस्वारस्य ययि परसवर्ण 124 59
 या पदान्तस्य 125 60 तोर्लि 117 61 उदः स्वास्तम्भोः पूर्वस्य 118 62 कयो द्वोऽन्यतरस्याश्
 119 63 यरकोऽटि 120 64 हलो यना यनि लोपः 60, 65 करो क्ति लवर्णे 71 67 उदात्ता
 अनुदात्तस्य स्वरिठ, 3660. 67 नोदात्तस्वरितीदयनगार्ग्यकाव्ययनाकमानाश् 3661. 68
 अ अ इति ॥

END OF BOOK VIII

—30.—